

TEXT CUT BOOK

**THE TEXT IS FLY
WITHIN THE BOOK
ONLY**

9341 C61pu v.1

Kansas City
Public Library

This Volume is for
REFERENCE USE ONLY

11-34-6m-P

$$1002 \div 16 = 1008$$

Publications of the
Carnegie Endowment for International Peace
Division of International Law
Washington

THE CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

EDITED BY

JAMES BROWN SCOTT

Member of the Institute of International Law

President of the American Institute of International Law

President of the American Society of International Law

DE JURE NATURAE ET GENTIUM LIBRI OCTO

BY SAMUEL PUFENDORF

- VOL. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1688, with an Introduction by Walter Simons, a List of Errata, the Text of the Quotations from Greek Authors, and a portrait of Pufendorf.
- VOL. II. A Translation of the Text, by C. H. and W. A. Oldfather, with a translation of the Introduction of Walter Simons, List of Classical Authors and Translations, and Indexes.

This volume with Volume II constitutes No. 17 of 'The Classics of International Law'. A list of the numbers already published is given at the end of this volume.

PREFACE

THE republication of the classic works connected with the history and development of International Law was undertaken by the Carnegie Institution of Washington in 1906 at the suggestion of the undersigned, then Solicitor for the Department of State, under whose supervision as General Editor the series has since been published. On January 1, 1917, the project was transferred to the Carnegie Endowment for International Peace, and the publication of the series is being continued by the Endowment's Division of International Law.

The present work, Pufendorf's *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo*, is now issued in facsimile with an introduction by the eminent German publicist and jurist, Walter Simons, sometime German Minister of Foreign Affairs (1920-1921), President *ad interim* of the German Republic (1925), Chief Justice of the Reichsgericht (1922-1929). An English translation of Pufendorf's treatise, with critical notes on the Latin text, has been made expressly for the series by the distinguished classicists, Professors C. H. and W. A. Oldfather, who have themselves personally read the proofs, and have also prepared the comprehensive indexes, as well as the List of Errata, and the Appendix consisting of the revised text of quotations from Greek authors. The frontispiece is a reproduction of a portrait by Carl Peter Mörth.

The reasons for including Pufendorf's treatise are sufficiently set forth by Dr. Simons in his Introduction.

The photographic reproduction, made from a copy in the possession of the British Museum, brings the work within the reach of all, and the faithful translation of the text by the Professors C. H. and W. A. Oldfather makes its mastery an easy matter to the English-speaking world.

One reason for republishing the classics of International Law is the difficulty in procuring the texts in convenient form for scientific study; the libraries in the United States have been searched with the result that few of the earlier works were to be found. Another reason is that some of the works selected for republication have never been translated into English. The American publicist is therefore at a disadvantage in consulting works of admitted authority, and when found they are virtually sealed books to all but trained Latinists. The specialist is thus forced to rely upon summary statements and references to them to be found in treatises on International Law, or is driven to examine them in European libraries, often a difficult task, while the general reader is

practically barred from the stores of knowledge locked up in the earlier works on the Law of Nations. The same difficulty exists in Latin America, Japan, and in a less degree in many European countries.

Eminent publicists, European and American, who have been consulted as to the usefulness of the plan to republish the classics, have endorsed the project and have pledged their personal co-operation. The works to be included in the series have not only been approved but even suggested by them, so that the undertaking is international in scope, in selection, and in execution.

The underlying principle of selection has been to reissue those works which can be said to have contributed either to the origin or to the growth of International Law, and the term classic has been used in a broad rather than in the narrow sense. In general, the text of each author is reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. In the case of some early authors the photographed text will be accompanied by a revised text whenever that course shall seem desirable. An Introduction, prefixed to each work, gives the necessary biographical details and states the importance of the text and its place in International Law; errata in the original are indicated, and notes deemed necessary to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text are supplied.

Each work is accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

It is hoped that the series will enable specialists as well as general readers to trace International Law from its faint and unconscious beginnings to its present ample proportions, and to forecast with some degree of certainty its future development into that law which Mirabeau tells us will one day rule the world.

JAMES BROWN SCOTT,
General Editor.

WASHINGTON,
June 7, 1933.

Samuel Pufendorf

Ernst Hübner-Lit. 1714.

DE JURE NATURAE ET GENTIUM LIBRI OCTO

BY
SAMUEL PUFENDORF

VOLUME ONE
THE PHOTOGRAPHIC
REPRODUCTION OF THE
EDITION OF 1688

WITH AN INTRODUCTION BY

WALTER SIMONS

*Former Minister of Foreign Affairs of Germany
Former Chief Justice of the Reichsgericht
President ad interim of the German Republic (1925)*

OXFORD : AT THE CLARENDON PRESS
LONDON : HUMPHREY MILFORD

1934

*The Photographic Reproduction of the 1688
edition printed in England for the MUSTON
COMPANY, 4 BELL YARD, TEMPLE BAR,
W.C. 2 by LOWE AND BRYDONE, LONDON.
The remainder by JOHN JOHNSON, at the
UNIVERSITY PRESS, OXFORD.*

1688

John Johnson

PRINTED IN GREAT BRITAIN

CONTENTS OF VOLUME I

	PAGE
Portrait of Pufendorf	<i>Frontispiece</i>
Einleitung, by Walter Simons	II a
A Photographic Reproduction of the 1688 edition of <i>De Jure Naturae et Gentium Libri Octo</i>	i-viii, 1-936
Errata in the Edition of 1688	937
Appendix: The Text of the Quotations from Greek Authors	955

The portrait of Pufendorf appearing in this volume is a photographic reproduction of a likeness by Carl Peter Mörrth. It is used with the kind permission of the Faculty of Law of the University of Lund, Upsala, Sweden, which owns the portrait. It is said to have been made from a drawing by Klöcker von Ehrenstrahl and was painted in 1735.

Carl Peter Mörrth was born in Sweden in the year 1690 and died in 1768. After studying abroad he became in 1722 a drawing master at the University of Lund. He made portraits of several other professors at Lund and also designed altar-pieces in provincial churches and a library mural at Lund.

EINLEITUNG
BY WALTER SIMONS

EINLEITUNG

Der berühmte Leiter derjenigen Abteilung der Carnegie Stiftung für Internationalen Frieden, die sich mit dem internationalen Recht befasst, Dr. James Brown Scott, hat wohl daran getan, in die Reihe der 'Klassiker des Völkerrechts', mit deren Herausgabe er sich um die Rechtswissenschaft so hoch verdient gemacht hat, auch die drei juristischen Hauptwerke Samuel von Pufendorfs aufzunehmen. Denn diese Werke haben nicht nur während Pufendorfs Lebenszeit und über seinen Tod hinaus auf die Entwicklung der staatsrechtlichen und völkerrechtlichen Theorie und Praxis eine ausserordentlich grosse Wirkung ausgeübt, sie verdienen auch durch ihre inneren Vorzüge, dass diejenigen, die sich mit der Geschichte und Theorie des Völkerrechts befassen, bei ihren Arbeiten immer wieder darauf zurückgreifen. Freilich ist Pufendorf nicht derartig bahnbrechend auf dem Gebiete des Völkerrechts gewesen wie etwa Francisco de Vitoria oder Hugo Grotius; trotzdem wird man ihm eine klassische Stellung in der Geschichte des Völkerrechts schon deshalb nicht absprechen können, weil er im Gegensatz zu seinem englischen Vorgänger Zouche, der weit mehr die positivistische Seite der Lehre des Grotius fortbildete, mit besonderem Nachdruck und grösstem Erfolg die naturrechtliche Auffassung dieser Lehre vertreten hat.

Das unbestreitbare Verdienst Vitorias, das erst spät erkannt ist und um dessen Anerkennung sich gerade Dr. James Brown Scott besondere Mühe gegeben hat, besteht darin, dass er aus einer noch wesentlich mittelalterlich und theologisch gestalteten Doktrin mit genialem Scharfsinn moderne Begriffe über die Grundlagen des Staatsrechts und über das rechtliche Zusammenleben der Völker abgeleitet hat, Begriffe, die vielfach in eine von uns nur geahnte Zukunft weisen. Hugo Grotius hat seinerseits auf der Basis einer umfassenden theologischen, philosophischen und humanistischen Bildung die gesamte Masse des vom Altertum her überkommenen und durch die Schriftsteller der mittleren und neueren Zeit bereicherten Rechtswissens in ein übersichtliches System gebracht. Pufendorf wendet sich demgegenüber sowohl von der theologisch-dogmatischen wie von der humanistisch-historischen Grundlegung des Rechtes ab und sucht, bei aller zeitgemässen Gelehrsamkeit, die wahren Quellen seines Rechtssystems mit Entschiedenheit in den Gesetzen der menschlichen Vernunft und in der Natur der Dinge.

Das 16. und die erste Hälfte des 17. Jahrhunderts hatten in erbitterten Kämpfen um religiöse Streitfragen und die damit zusammenhängenden kirchlichen und staatlichen Probleme die geistigen und physischen Kräfte der europäischen Menschheit überwiegend in

Anspruch genommen und zu einem erheblichen Teil verzehrt. Nach dem Westfälischen Frieden wendete sich die Aufmerksamkeit der Gelehrten und die öffentliche Meinung der gebildeten Völker mehr und mehr den mathematischen und physikalischen Wissenschaften zu. Insbesondere die Mathematik beherrschte das geistige Leben der Zeit. Seit René Descartes (Cartesius, 1596–1650) ihr einen neuen Aufschwung verliehen hatte, gab es keinen grossen Geist, der nicht die mathematische Methode entweder in ihrem eigenen Bezirk gefördert oder gar versucht hätte, sie auf andere Wissenschaftsgebiete anzuwenden. Dies gilt nicht nur von Männern wie Isaac Newton (1642–1727) und Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), deren Streit um die Priorität der Infinitesimalrechnung bekannt ist, sondern auch von anderen Zeitgenossen Pufendorfs. Ich erinnere nur daran, dass Baruch Spinoza (1632–1677) die Philosophie nach mathematischer Methode zu lehren versuchte. Es ist nicht verwunderlich, dass auch Pufendorf dem Geiste seiner Zeit Rechnung getragen hat.

Samuel Pufendorf wurde geboren am 8. Januar 1632 in dem Örtchen Flöha bei Chemnitz in Sachsen als Sohn des dortigen Ortspfarrers. Sein Vater hatte auch ihn zum theologischen Beruf bestimmt. Er studierte deshalb zunächst in Leipzig Theologie, blieb aber nicht bei dieser Wissenschaft, sondern ging zur Rechtswissenschaft über. In Jena studierte er neben Naturrecht auch Mathematik. Beide Zweige der Wissenschaft, die uns so weit auseinander zu liegen scheinen, wurden damals dort gleichzeitig von einem bedeutenden Professor der Mathematik, Erhard Weigel, gelehrt. Diesem Lehrer ist Pufendorf zeitlebens dankbar ergeben geblieben, wie gelegentliche Zitate seiner Aussprüche auch in den späteren Schriften Pufendorfs beweisen; seine Methode war entscheidend für die Gestalt des ersten grösseren Werkes, das aus der Feder Pufendorfs hervorging.

Dieses Werk entstand unter eigentümlichen Verhältnissen. Weil nämlich Deutschland nach dem Dreissigjährigen Krieg wirtschaftlich in tiefen Verfall geraten war, so boten sich dort für einen jungen Gelehrten nur schlechte Aussichten. Pufendorf durfte nicht hoffen, in seinem engeren Vaterland Sachsen eine angemessene Beschäftigung zu erhalten; er suchte deshalb eine Anstellung im Ausland und fand sie als Hauslehrer des schwedischen Gesandten Coyet, der ihn im Jahre 1658 nach Kopenhagen berief, wo Coyet die schwedische Krone bei dem König von Dänemark vertrat. Aber auch hier sollte er sich nicht lange einer nutzbringenden Tätigkeit erfreuen. Der Westfälische Friede, mit dem 1648 der Dreissigjährige Krieg beschlossen worden war, hatte zwar unternommen, Europa eine neue, auf die Dauer berechnete Staatenordnung zu verleihen; er hatte aber nicht verhindern können, dass die auf ihn folgenden Jahrzehnte von kriegерischem Getöse auf den verschiedensten Schlachtfeldern Europas widerhallten. So

brach kurz nach der Ankunft Pufendorfs in Kopenhagen ein Krieg zwischen Dänemark und Schweden aus. Die Dänen hielten sich deshalb für berechtigt, ohne Rücksicht auf die Rechte und Immunitäten, die den Gesandten zustehen, das Gefolge Coyets und darunter auch den Hauslehrer Pufendorf gefangenzunehmen. In der Gefangenschaft, die über acht Monate dauerte und Pufendorf des wissenschaftlichen Verkehrs und der bibliothekarischen Hilfsmittel beraubte, hat er sein erstes und vielleicht originalstes Werk geschrieben: *Elementorum Jurisprudentiae Universalis Libri Duo*. Dieses in der Reihe der 'Klassiker des Völkerrechts' unter Nr. 15 neu herausgegebene Werk beruht formell auf der mathematischen Methode Weigels, sachlich in weitem Umfange auf der Lehre von Grotius. Seine Bedeutung hat Professor Dr. Hans Wehberg (Genf) in der Einleitung zu jener Neuausgabe sachkundig dargetan.

Dieses Buch hat Pufendorf nach seiner Befreiung aus dänischer Gefangenschaft im Jahre 1660 im Haag veröffentlicht; er war nämlich von Kopenhagen nicht sogleich nach Deutschland zurückgekehrt, hatte sich vielmehr nach den Niederlanden gewendet und an der Universität Leiden immatrikulieren lassen. Das Buch war dem Kurfürsten Karl Ludwig von der Pfalz gewidmet und erwarb dem Verfasser mit einem Schlage ein grosses Ansehen. Deshalb berief der Kurfürst Pufendorf im Jahre 1661 an die Universität Heidelberg. Die Berufung war in der Geschichte der Rechtswissenschaft deshalb epochemachend, weil damit die Errichtung des ersten öffentlichen Lehrstuhls für Völkerrecht verbunden war.

Pufendorf hatte von Dänemark und von Holland aus Gelegenheit gehabt, die verworrenen Zustände seines Vaterlandes unbefangener zu beobachten und zu beurteilen, als dies inmitten der Nachwehen des Dreissigjährigen Krieges in Deutschland selbst möglich gewesen wäre. Bei seinem lebhaften Interesse an den Fragen des Staats- und Völkerrechts ist anzunehmen, dass er mit der Broschürenliteratur, die teils während jenes europäischen Krieges, teils nach ihm entstanden war, sich wohl vertraut gemacht hatte. Damals war der jahrhundertelange Streit zwischen der Kaisermacht und dem Territorialfürstentum durch den Westfälischen Frieden zum Nachteil der Kaisermacht entschieden worden; aus ehemaligen Lehnsträgern des Kaisers waren souveräne Fürsten geworden. Aber theoretisch zum mindesten war der Streit noch keineswegs beendet. Es war deshalb nicht leicht, über diese Verhältnisse zu schreiben, ohne dass sich der Verfasser der Gefahr der Parteilichkeit aussetzte. Aus diesem Grunde entschloss sich Pufendorf, seine Betrachtungen über die Lage des Deutschen Reiches und seine Reformvorschläge unter einem Decknamen herauszugeben. Im Jahre 1664 veröffentlichte er in Heidelberg seine Schrift *De Statu Imperii Germanici* unter dem Namen eines Severinus de Monzambano; er

stellte sich dem Publikum als 'Edelmann von Verona' vor, der über diese Dinge an seinen Bruder Laelius berichtete. Die Schrift hat sofort das grösste Aufsehen erregt und eine lang anhaltende Berühmtheit erlangt. Sie weist die Fehler auf, die in der Ordnung des Reiches durch den Westfälischen Frieden begangen worden waren; in der Tat trug die Schwächung der deutschen Reichsgewalt durch das damals begründete Staatensystem Mitteleuropas einen grossen Teil der Schuld an der Unruhe, von der der ganze Kontinent in der Folgezeit geschüttelt worden ist. Aber der Verfasser begnügt sich nicht mit der Kritik; er macht zugleich Vorschläge für eine bessere Regelung der deutschen Verhältnisse, Vorschläge, die zum Teil erst durch die Eingriffe Napoleons des I. in die deutsche Politik und später durch die Reichsgründung Bismarcks verwirklicht worden sind.

Im Jahre 1670 verliess Pufendorf seinen Heidelberger Lehrstuhl, da ihn König Karl XI. von Schweden als Professor Primarius der Rechte an die Universität nach Lund berufen hatte. Diese kurz vorher gegründete Universität wurde durch ihn bald in Europa berühmt. Schon zwei Jahre nach Übernahme der Professur liess Pufendorf in Lund sein Hauptwerk erscheinen: *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo*. Der Inhalt des Buches soll später näher dargestellt werden; in ihm machte Pufendorf sich formell von der mathematischen Methode los, wenn auch die Art der Definitionen und Konklusionen sachlich noch manchmal an sie erinnert. Dafür schuf er ein neues System der gesamten Rechtswissenschaft vom Standpunkt des Naturrechts aus, ein System, das teilweise noch ein Jahrhundert später in der Anordnung des preussischen Landrechts Friedrichs des Grossen Anwendung gefunden hat.

Auch mit diesem Werk hatte Pufendorf einen ausserordentlichen Erfolg. Es wurde nicht nur in seinem lateinischen Urtext weithin gelesen und studiert (mehr als die formell etwas zu spröden *Elementa*!) sondern im Lauf der Zeit auch ins Französische, Englische und Italienische übersetzt sowie vielfach kommentiert. Mit Rücksicht auf den Umfang des Werkes und um seine Lehre den Anfängern und Laien zugänglicher zu machen, veröffentlichte Pufendorf, der inzwischen in den Adelsstand erhoben war, eine verkürzte Darstellung seines Naturrechtssystems unter dem Titel *De Officio Hominis et Civis Libri Duo*, sodass man sagen kann: wie die *Elementa* eine Vorarbeit zu dem Buch *De Jure Naturae et Gentium* bilden, so bildet das Werk *De Officio Hominis et Civis* einen Auszug daraus. Trotzdem ist auch der Auszug von selbständigem Wert; es war deshalb durchaus berechtigt, dass James Brown Scott ihn als Nr. 10 der 'Klassiker des Völkerrechts' mit einer Einleitung von Professor Walther Schücking, dem jetzigen Mitgliede des Ständigen Internationalen Gerichtshofs im Haag, hat herausgeben lassen. Auch dieses Buch ist mehrfach übersetzt worden. Sein Titel lautet in der französischen Übersetzung von Jean Barbeyrac

Les devoirs de l'homme et du citoyen. Es ist bezeichnend und entspricht den vielfach geradezu revolutionären Ideen Pufendorfs, dass dieser Titel mit umgekehrtem Vorzeichen in der Überschrift der berühmten Erklärung der französischen Nationalversammlung von 1789 über die Rechte des Menschen und Bürgers wiederkehrt (*Déclaration sur les droits de l'homme et du citoyen*).

Pufendorf liess es aber nicht bei der gelehrten Bearbeitung des Staats- und Völkerrechts bewenden; er zog dabei die Geschichte weitgehend heran und erwies sich auch als Interessent der praktischen Politik nach wie vor tätig. Aus diesem Grunde wurde er vom König von Schweden im Jahre 1667 als Staatshistoriograph nach Stockholm berufen; als solcher hat er mehrere Arbeiten über die schwedische Geschichte veröffentlicht und auch eine Replik gegen die zahlreichen Angriffe, die sein Hauptwerk erfahren hatte, unter dem Titel *Eris Scandica* herausgegeben.

Aber er war vom Schicksal nicht dazu verurteilt, seine ungewöhnliche Kraft nur dem Ausland zu widmen. Vierundfünfzig Jahre alt, siedelte er im Jahre 1686 nach Berlin über, wohin ihn Friedrich Wilhelm, der Grosse Kurfürst von Brandenburg, berufen hatte. Während seiner letzten Jahre hat er auf dem Gebiete des Natur- und Völkerrechts keine weiteren Schriften mehr veröffentlicht; vielmehr widmete er sich, seinem neuen Beruf gemäss, historischen und politischen Abhandlungen, ja, er kehrte schliesslich sogar zu der Bearbeitung theologischer Streitfragen zurück, mit deren Studium er seine wissenschaftliche Tätigkeit einst begonnen hatte. Hoch angesehen von der Gelehrtenwelt Europas, starb er zu Berlin am 26. Oktober 1694.

Die Hauptquelle seines Ruhms war und bleibt das Werk über Natur- und Völkerrecht, das jetzt von der Carnegie-Stiftung neu herausgegeben wird. Es erinnert in seiner Form noch an die gelehrten und weitläufigen Abhandlungen der humanistischen Zeit; denn Pufendorf bemüht sich, wie Grotius und andere seiner Vorgänger, die von ihm gefundenen Wahrheiten durch eine möglichst grosse Anzahl von Belegstellen aus der Heiligen Schrift, aus der antiken Literatur und aus den Schriftstellern seiner Zeit zu erhärten. Aber zwischen seiner Methode des Zitierens und der etwa des Hugo Grotius merkt man bei genauerem Vergleich doch einen erheblichen Unterschied. Dieser Unterschied besteht darin, dass Grotius, der als Niederländer weit grösseren Wert auf das positiv geltende und in der Geschichte praktisch angewandte Recht legte, als auf die Meinungen der Gelehrten, seine Zitate mehr im Sinne von Präcedenzfällen und Präjudizien bringt, wie das angelsächsische Recht sie kennt, während Pufendorf sich mehr auf die Meinung berühmter Gelehrter zur Unterstützung seiner eigenen beruft. Auch Hugo Grotius ergänzt die Fülle seiner Zitate durch selbständige Ausführung und systematische

Entwicklung naturrechtlicher Ideen; er ist durch diese Vereinigung zweier Arbeitsweisen zum Begründer sowohl der sogenannten positivistischen wie auch der naturrechtlichen Schule des Völkerrechts geworden. Ihn selbst wird man eher zur Klasse der Positivisten rechnen müssen, während Pufendorf unzweifelhaft den Theoretikern des Naturrechts beizuzählen ist. Damit greift Pufendorf zurück auf diejenigen Schriftsteller, die schon mehr als ein Jahrhundert früher die scholastische Ableitung alles Rechts aus den geoffenbarten Geboten Gottes durch Anwendung rationaler Methoden ersetzten, wie das die spanische Schule getan hat. Die heutige Zeit steht der rechtsphilosophischen Richtung des 17. und 18. Jahrhunderts weit näher als es das 19. Jahrhundert tat. Die Menschheit wendet sich von der übertriebenen Verehrung des Historismus und Positivismus, der das letzte Jahrhundert charakterisierte, mit Entschiedenheit wieder den absoluten Werten zu, ohne die eine sichere Führung des Lebens der Einzelnen und der Staaten nicht möglich ist. Selbst in den Rechtsgebieten des 'Corn Law', den angelsächsischen Ländern, macht sich ein Umschwung von dem unbedingten Kultus der Präjudizien zu einer mehr systematischen, rechtsphilosophischen Begründung der Rechtswissenschaft bemerkbar. Dadurch gewinnt auch die Lehre Pufendorfs heute ein erhöhtes Interesse. Merkwürdig ist, dass manche seiner Ausführungen an Werke moderner katholischer Schriftsteller erinnern, obwohl er grossen Wert darauf legt, als Bekenner der reinen lutherischen Lehre angesehen zu werden, und die Berufung auf die Ansichten katholischer Schriftsteller vermeidet.

Vielleicht hängt es mit seiner konfessionellen Einstellung zusammen, dass Pufendorf die Werke der spanischen Schule, deren Wert heute mehr und mehr im Kurse steigt, kaum gekannt zu haben scheint; wenigstens nimmt er keine Notiz von ihren Vertretern. Er zitiert zwar gelegentlich Suarez, aber einen Hinweis auf Vitoria habe ich nicht gefunden. Dies ist umso auffallender, als ihm spanische Literatur an sich nicht fremd ist. Seine Beispiele naturrechtlicher Verhältnisse entnimmt er vielfach den spanischen Werken, die von den Taten der Konquistadoren erzählen und die von ihnen eroberten Länder schildern; in erster Linie dem Buch von Garcilasso de la Vega über Reisen in Mittel- und Südamerika. Aus den Zitaten ergibt sich, dass er die Gemeinschaftsformen der Eingeborenen dieser Länder durchaus als staatliche Gebilde anerkannt und ihnen ein völkerrechtliches Eigenleben zugestanden hat, wie das Vitoria tat. Angesichts seiner ablehnenden Haltung gegen die Schriften katholischer, insbesondere theologischer Schriftsteller muss man sich erinnern, dass sein Werk in Schweden, einem streng lutherischen Lande, erschien und die damalige lutherische Orthodoxie gegenüber den lebenden Schriftstellern mindestens ebenso intolerant war wie die Römische Kirche.

Mit besonderer Vorsicht behandelt Pufendorf in seinem Werk auch das Staatsrecht seiner Epoche. Man muss bedenken, dass er in dem Zeitalter der absoluten Fürstenmacht lebte, in dem die Monarchen sehr scharfe Mittel hatten, um unliebsame Schriftsteller zu strafen. Trotzdem zeigte er sich in der Beurteilung staatlicher Verhältnisse von einer grossartigen Unbefangenheit, die seiner Mitwelt weit vorauseilt. Wir werden das beim Eingehen auf den Inhalt des Werkes feststellen können.

Von diesem Inhalt nimmt das eigentliche Völkerrecht nur einen geringen Teil in Anspruch. Auch ist es nicht als solches zusammenhängend vorgetragen; man muss vielmehr die Lehren, die sich auf diese Materie beziehen, aus den verschiedenen Kapiteln zusammenstellen, in denen sie beiläufig behandelt werden. Der Grund hierfür liegt darin, dass Pufendorf die Normen, die er für die Rechtsgemeinschaft der 'moralischen Wesen' angibt, nicht danach unterscheidet, ob sie sich auf physische oder juristische, auf private oder auf öffentlich-rechtliche Subjekte beziehen. So kommt es, dass die besonderen Regeln, die Pufendorf für völkerrechtliche Verhältnisse aufstellt, oft nur als Beispiele allgemeinerer naturrechtlicher Grundsätze aufgeführt werden, die auch für Einzelwesen gelten.

Nur im achten Buch finden wir eine zusammenhängende Darstellung völkerrechtlicher Materien, insbesondere des Kriegsrechts sowie der Lehre vom Wechsel der Staatsgewalt und dem Untergang der Staaten. Auf dieses Buch werde ich später genauer eingehen.

Trotz der eigenartigen Anordnung des Stoffes lohnt aber eine Durcharbeitung aller Teile des grossen Werkes aus dem Gesichtspunkt des modernen internationalen Rechtes, denn die Zeit, in der Pufendorf schrieb, ähnelt in vielen Beziehungen politisch und wirtschaftlich der unsern. Ein nach Umfang und Dauer gewaltiger Krieg hatte nicht nur die Machtverhältnisse des europäischen Kulturkreises umgestaltet, sondern auch zum mindesten in Mitteleuropa ungeheure wirtschaftliche Werte zerstört und hier wie in Nordeuropa zahlreiche Währungen ins Wanken gebracht. Kein Wunder, dass er Probleme des nationalen und internationalen Rechtes, die uns heute auf das lebhafteste beschäftigen, wie z. B. das der internationalen, in gesunkener Währung zu erfüllenden Schulden, ausführlich erörtert.

Zu diesen Problemen rechne ich auch die der individuellen und staatlichen Gleichberechtigung. Pufendorf ist ein grundsätzlicher Gegner der Privilegien und lehnt eine mystische Begründung solcher Einrichtungen wie Adel und Königtum ab. Neben den Menschen- und Bürgerpflichten kennt er auch Menschen- und Bürgerrechte, die innerhalb eines gegebenen Staatswesens jedem gleichmässig zustehen. Eine Bedrückung von Minderheiten als solchen, wie sie ein übersteigter Nationalismus im heutigen Europa für das sogenannte

‘Staatsvolk’ als gutes Recht im Gegensatz zu den Minoritätsverträgen in Anspruch nimmt, würde Pufendorf scharf verurteilen. Auch den Grundsatz der völkerrechtlichen Gleichstellung aller selbständigen Staaten ohne Rücksicht auf die Grösse ihres Gebiets, ihrer Volkszahl und ihrer Macht vertritt er mit grosser Entschiedenheit. Dass in einem auf diesem Grundsatz aufgebauten Völkerbund dauernd ein Zustand von Ungleichheit der Mitglieder in lebenswichtigen Souveränitätsrechten aufrechterhalten werden könnte, hätte er nach seiner Auffassung vom Naturrecht der Staaten sicherlich nicht gebilligt. Zwar kennt auch Pufendorf selbstverständlich eine vertragsmässige Beschränkung der Souveränität, ohne die ein Staatenbund ebenso wenig denkbar ist wie eine Gemeinschaft von Einzelwesen ohne Beschränkung der natürlichen menschlichen Freiheit; aber jene Beschränkung muss nach ihm eine freiwillige sein, sonst ist sie mit der Würde des Staats als einer *summa potestas* nicht vereinbar. Deshalb verlangt er für gemeinsame Beschlüsse verbündeter Staaten grundsätzlich die Einstimmigkeit, wie sie ja auch in dem Völkerbundspakt von 1919 als Regel gefordert wird.

Über den Zweck und die Einrichtung seines Werkes gibt der Verfasser in der Widmung an den König Karl XI. von Schweden, die er seinem Werke vorausgeschickt hat, sowie in den Vorreden an die Leser nähere Auskunft. In der Widmung weist Pufendorf darauf hin, wie die von ihm gelehrte Wissenschaft des Naturrechts von dem Könige dadurch besonders ausgezeichnet worden sei, dass er ihr an den Universitäten seines Reichs öffentliche Lehrstühle gewidmet habe. Um dem Willen des Königs zu entsprechen, habe der Verfasser in erster Linie versucht, die Weisungen Gottes auf dem Gebiete des Rechts der Einzelnen und der Völker festzustellen und darzulegen, wie sie durch die Regenten und durch die Bürger befolgt werden müssten. Damit habe er ein Studium menschlicher Sitten und Gebräuche und der Mittel verbunden, mit denen die Staaten ihre innere Ruhe und ihre äussere Sicherheit zu bewahren bestrebt seien. Als Beispiel habe er die Grosstaten der Herrscher, insbesondere der Vorgänger des Königs, herangezogen. Schliesslich sei es ihm angelegen gewesen, die gegenseitigen Rechte und Pflichten der Menschen, die hierüber bei den verschiedenen Völkern geltenden Gesetze, die Gestalt der bürgerlichen Gesellschaft und der fürstlichen Macht, sowie die Beziehungen zwischen Fürst und Untertan nach Rechten und Pflichten zu erörtern. Sarkastisch macht Pufendorf auf den Widerspruch aufmerksam, der darin liege, dass die Hörsäle aller Universitäten von den Aussprüchen eines Ulpian und Papinian widerhallten, während die Gebote Gottes und die natürlichen Gesetze der menschlichen Gemeinschaft der Pflege entbehrten.

In der Vorrede zur 1. Ausgabe des Werkes bekennt Pufendorf, dass

er sein Jugendwerk, die *Elementa*, als Grundlage für die Bemühungen seiner Gönner um sein Fortkommen verfasst habe und nun bestrebt sein müsse, es durch eine reifere Arbeit zu ersetzen. Bei Erörterung der Frage, ob eine solche Arbeit angesichts der Leistungen seiner Vorgänger noch angezeigt sei, nennt er unter diesen zuerst mit hoher Verehrung den Namen des Hugo Grotius, weist aber darauf hin, dass der grosse Mann manche Materien entweder ganz übergangen oder nur oberflächlich gestreift habe und dass schliesslich einzelne seiner Aussprüche den Beweis erbrächten, auch er sei nur ein Mensch gewesen. Charakteristischerweise führt Pufendorf als Flecken an dem Werke seines Vorgängers hauptsächlich solche Stellen an, bei denen Grotius von den Glaubenssätzen der christlichen Kirche abgewichen sei. Nach einem kurzen Hinweis auf die Kommentatoren des Grotius geht er dann auf diejenigen Schriftsteller über, die es vorgezogen haben, die ganze Materie unter völlig neuen Gesichtspunkten zu behandeln. Als solche nennt er Thomas Hobbes und John Selden. An Hobbes' Werken rühmt er den Scharfsinn und die Originalität, er tadelt jedoch seine Abweichungen von den Lehren der Kirche; bei Selden bedauert er, dass dieser gelehrte Schriftsteller die Sorgfalt, die er auf die Darstellung des positiven Rechts der Ebräer verwendete, nicht auch dem allgemeinen Naturrecht gewidmet habe. Zur Klasse der gegenüber Grotius selbständigen Schriftsteller rechnet er im Gegensatz zu den blossen Kommentatoren sich selbst. Dabei verwahrt er sich gegen den Vorwurf der Neuerungsucht; angesichts der erstaunlichen Fortschritte auf den Gebieten der Medizin, Physik und Mathematik müsse auch der Rechtswissenschaft das Streben nach Reform zugestanden werden. Freilich will er nicht zu denen gehören, die da glauben, die Wahrheit völlig erfasst zu haben, die deshalb keinen Irrtum zugeben wollen; vielmehr habe er sich zur Stütze seiner eigenen Ansicht vielfach auf die bewährten Schriftsteller des Altertums berufen. Dagegen lehnt er eine lückenlose Berücksichtigung der neueren Schriftsteller als überflüssig ab; insbesondere bezeichnet er es als selbstverständlich, dass er die Schriftsteller der 'römischen Sekte', die noch von Grotius häufig zitiert worden seien, seinerseits nicht beachtet habe. Pufendorfs scharfe Kritik der scholastischen Methode und eines juristischen Klerikalismus klingt hier wie ein Auftakt zu der Melodie, die das Jahrhundert der Aufklärung, das 18., beherrscht. Er setzt sich mit denjenigen seiner literarischen Gegner auseinander, die das Prinzip menschlicher *socialitas* nicht als genügende Grundlage des Naturrechts gelten lassen wollen, sei es, dass sie ihm wegen seiner angeblichen Willkürlichkeit im Gegensatz zu der christlichen Morallehre die verbindliche Kraft absprechen, sei es, dass sie es für unfähig erklären, die Pflichten des Menschen gegen Gott und gegen sich selbst zu begründen. Demgegenüber betont der Verfasser als die Grundanschauung,

von der er in seinem Werke ausgegangen ist: dass Gott selbst die Menschen als Gesellschaftswesen erschaffen habe, dass daher die Gesetze menschlicher Gesellschaft, soweit sie der Natur des Menschen entspringen, auch Gottes Geboten entsprechen und nicht auf eine willkürliche Vereinbarung der Menschen miteinander zurückzuführen sind. Das ist nach Pufendorf die Erklärung dafür, dass sein System des Naturrechts für alle Menschen gilt, welcher Religion sie auch angehören.

Dieses System ist nun in dem Hauptwerk folgendermassen durchgeführt:

Im ersten Buch werden, als Voraussetzungen des Systems, einige rechtliche Grundbegriffe dargelegt, nämlich im ersten Kapitel der Ursprung, die verschiedenen Kategorien und Eigenschaften sowie der Untergang der 'moralischen Wesen'. Diese Wesen stehen zwar begrifflich im Gegensatz zu den physischen, weil sie nicht, wie diese, Substanzen, sondern Modalitäten (*modi*) sind, aber sie werden doch weithin analog zu den physischen Wesen eingeteilt und beurteilt. Als moralische Wesen bezeichnet Pufendorf diejenigen, die nicht von der Natur erschaffen, sondern vom Geiste den natürlichen Wesen übergeordnet sind. Dazu gehört der Mensch selbst, soweit er sein Leben und seine Handlungen, im Gegensatz zu dem Triebleben der Tiere, kraft seines Geistes regelt und ordnet; dazu gehören aber auch menschliche Gemeinschaften, die durch das Band eines gemeinsamen moralischen Zweckes zusammengehalten werden. Beide Arten moralischer Wesen, die einfachen wie die zusammengesetzten, unterscheiden sich nach der Art ihres Zweckes: sie sind *private*, wenn sie den eigenen Vorteil, *öffentliche*, wenn sie den Nutzen der bürgerlichen Gesellschaft zum Ziel haben. Von den öffentlichen ist das höchste moralische Wesen einfacher Art der Herrscher, das höchste moralische Wesen zusammengesetzter Art der Staat oder die Kirche, jedes auf seinem Gebiet. Bei Behandlung der moralischen Wesen politischer Art ('politische Personen') hebt der Verfasser unter den Amtsträgern die repräsentativen hervor, die kraft einer Vollmacht und der Instruktion einer andern Person und nicht kraft eigener Zuständigkeit so handeln, als ob der andre durch sie gehandelt hätte; er kommt dabei auf den Unterschied zwischen den eigentlichen Botschaftern und Gesandten und den Geschäftsträgern und Residenten zu sprechen und vergleicht die repräsentativen Personen des öffentlichen Bereichs mit den Vormündern und Pflegern des privaten Bereichs. Im Gegensatz zu Hobbes (*Leviathan*, cap. xvi) lehnt er die Auffassung ab, dass die Geschäftsführer einer Kirche, einer Krankenanstalt, einer Brückenanlage Repräsentanten einer unbeseelten Sache seien, die deshalb als moralische Person aufgefasst werden müsse; diese Fiktion verwerfend, betrachtet er die Stiftungsvertretung als einen staatlichen Auftrag zur Geschäftsführung für bestimmte Zwecke.

Mit grosser Ausführlichkeit wird der Begriff des Zustandes (*status*) der moralischen Personen besprochen, insbesondere der natürliche Zustand des Menschen. Auch dieser bringt schon gewisse Rechte und Pflichten mit sich; er unterscheidet sich aber durch deren Allgemeinheit von dem zusätzlichen Zustand (*status adventicius*), der nicht allen Menschen bei oder sogar vor der Geburt gegeben, sondern ihnen durch besondere menschliche Einrichtungen hinzugefügt worden ist. Dazu gehört nach Pufendorf auch der Familienstand.

In diesem grundlegenden Kapitel finden wir eine systematische Erörterung zahlreicher Rechtsbegriffe, die sich auf moralische Wesen, ihre Zustände, Eigenschaften und Handlungen beziehen und zugleich von völkerrechtlicher Tragweite sind; darunter die des Kriegs- und Friedenszustandes, der Macht, der Befugnis und der Verpflichtung (*potestas, jus* und *obligatio*). Was schliesslich den Untergang moralischer Wesen anlangt, so unterscheidet er den Fall, in dem auch das physische Substrat zu Grunde geht, von dem Fall, in dem dieses Substrat bleibt und nur die *impositio* (z. B. der Amtscharakter, die Nobilität) wegfällt. Dabei wendet er sich als Lutheraner gegen die katholische Lehre von dem *character indelebilis* des Priesteramts.

Das zweite Kapitel untersucht den Gewissheitsgrad der moralischen Wissenschaften im Gegensatz zu den mathematischen (heute sprechen wir von dem Unterschiede zwischen den exakten und den Geisteswissenschaften). Hier bekämpft er die auf Aristoteles zurückgehende Lehre von der geringeren Gewissheit der moralischen Disziplinen. Im Anschluss an seinen Lehrer Weigel sucht er darzulegen, dass man, von der göttlichen Bestimmung des Menschen als eines geistigen und sozialen Wesens ausgehend, hier auf dem Wege streng logischer Schlussfolgerungen zu ebenso sichern Ergebnissen gelangen könne wie in der Physik oder Chemie. Freilich müsse man die Lehre vom Guten und Bösen, vom Richtigen und Falschen unterscheiden von der Lehre vom Nützlichen und Schädlichen, bei der es angesichts der Unübersichtbarkeit der Tatsachen nie volle Gewissheit gebe. Pufendorf kennzeichnet hier, ohne es auszusprechen, den methodischen Gegensatz zwischen Ethik und Rechtswissenschaft einerseits, Politik andererseits. Schon an dieser Stelle wendet er sich gegen die Theorie von Hobbes, dass es unabhängig von positiven menschlichen Satzungen und Verträgen überhaupt keine Normen des Rechtes und der Moral gebe; auch bestreitet er, dass deshalb, weil Sitten und Rechtssätze vielgestaltig und wandelbar seien, auch die Wissenschaft der Ethik und des Rechts ungewiss und schwankend sein müsse. Nur insoweit erkennt Pufendorf den exakten Wissenschaften einen Vorrang vor den moralischen zu, als jene die Quantität ihrer Objekte genauer feststellen können, während die Abschätzung des Wertes der moralischen Objekte stets innerhalb der Grenzen eines freien menschlichen Ermessens

bleibe; bei Feststellung der Qualität dagegen — ob gut oder böse, gerecht oder ungerecht — sei wissenschaftliche Sicherheit aus den Grundprinzipien ableitbar. Sie dürfe nur nicht mit der Sicherheit verwechselt werden, die sich aus dem Beweise von Tatsachen für die Entscheidung über Schuld oder Unschuld ergebe.

Das dritte Kapitel handelt von der Bedeutung der menschlichen Vernunft (*intellectus*) für die moralischen Handlungen, und zwar sowohl der Vorstellung der Objekte, auf die sich die Handlung bezieht, als der Abwägung der Motive, die für ein Tun oder Lassen in Betracht kommen. Im Zusammenhang damit wird die Lehre vom Irrtum ausführlich vorgetragen.

Das vierte Kapitel ist dem Willen des Menschen in seiner Bedeutung für die moralischen Handlungen gewidmet. Pufendorf hält hier — unter lebhafter Kritik der Lehre von Hobbes — an dem Begriff der menschlichen Willensfreiheit fest, ohne den er sich ein gesundes Staatsleben nicht vorstellen kann. Er erörtert die verschiedenen Grade der Willensfreiheit, den Affekt, den Zwang, die höhere Gewalt. Daran schliesst sich im fünften Kapitel die Untersuchung, aus welchen Gründen und in welchem Umfang eine Handlung und ihr Erfolg einem bestimmten moralischen Wesen zugerechnet werden kann, insbesondere, unter welchen Umständen dem Einen die Handlung eines andern zuzurechnen ist.

Im sechsten Kapitel unterscheidet der Verfasser den Begriff des Gesetzes von dem des Ratschlags, des Vertrags und des Rechtes. Er widerlegt die Meinung, dass jedes Gesetz auf einen Vertrag der Staatsbürger zurückgehe, und weist nachdrücklich auf die vom Menschenwillen unabhängigen Normen des *jus divinum* und *jus naturale* hin. Aber auch die Norm eines menschlichen Gesetzgebers ist kein Vertrag, sondern ein Hoheitsakt. Schliesslich unterscheidet Pufendorf das menschliche vom göttlichen und das natürliche vom positiven Gesetz. Das menschliche Gesetz im engeren Sinne, d. h. das von Menschen ausdrücklich erlassene Gesetz, ist immer positiv; das göttliche Gesetz ist nach Pufendorf teils natürliches, teils positives Recht.

Das siebente Kapitel trägt die Überschrift 'über die Qualitäten der moralischen Handlungen' und ist vorwiegend der Prüfung des Begriffs der Gerechtigkeit und des Unrechts (*justitia* und *injuria*) gewidmet. Pufendorf setzt sich hier mit den rechtsphilosophischen Gedanken des Aristoteles, Grotius und Hobbes auseinander. Folgerichtig bekämpft er die Ansicht des Hobbes, dass die Gerechtigkeit ihren Grund nur im Staatswillen habe und dass sie in nichts anderem bestehe als in der Erfüllung vertragsmässig übernommener Pflichten. Dieser Meinung, die ja auch heutigentags wieder angesehene Vertreter findet und für die Auffassung vom Völkerrecht eine verhängnisvolle Bedeutung hat, hält Pufendorf entgegen, dass Gerechtigkeit auch die

Achtung solcher Rechte verlange, die dem Menschen von Natur und abgesehen von jeder staatlichen Satzung oder vertragsmässigen Bindung zustehen.

Im achten Kapitel erläutert Pufendorf, seinem System gemäss, die Quantität der moralischen Handlungen, d. h. ihren relativen Wert, der wesentlich von der Art des Vorsatzes abhängt, der *intentio*, aber auch von dem Umfang, in dem die Handlung den Vorsatz verwirklicht. Der Verfasser widerspricht hier der stoischen Lehre von der Gleichwertigkeit aller Übeltaten.

Das neunte und letzte Kapitel befasst sich mit den verschiedenen Arten, auf welche man die Wirkung moralischer (guter oder böser) Handlungen und Unterlassungen dem Täter oder einem Dritten zum Verdienst oder zur Schuld anrechnen (*imputare*) kann.

Erst im zweiten Buch kommt der Verfasser auf sein Hauptthema zu sprechen. Er schildert im ersten Kapitel den Widerspruch, der zwischen der Willensfreiheit des Menschen und seiner Bindung durch Recht und Gesetz zu bestehen scheint; während die Freiheit der Tiere keine derartige Bindung kennt, und erklärt die Rechtsunterworfenheit des Menschen teils aus der ihm von Gott gegebenen höheren Würde, die es erfordert, dass er seine Handlungen einer bestimmten Norm und Regel unterwirft, teils aus der Menge, Stärke und Verschiedenartigkeit seiner Leidenschaften, die des Zügels der Vernunft bedürfen, teils aus seiner ursprünglichen Hilflosigkeit, die ihn stärker und länger als jedes Tier auf gesellschaftlichen Schutz und damit auf die soziale Ordnung des natürlichen Rechtes als einer Schranke der natürlichen Freiheit verweist.

Im zweiten Kapitel wird der Naturzustand des Menschen nach zwei Richtungen hin geschildert, als der des kulturlosen Einzelwesens und als der des Gliedes der kulturlosen menschlichen Gemeinschaft, immer unter der abstrakten Voraussetzung, dass es einen kulturlosen Zustand überhaupt je gegeben habe. Pufendorf leugnet das mit dem Hinweis darauf, dass schon Adam und Eva im Paradies einen solchen Zustand natürlicher Freiheit nicht gekannt hätten, da Gott ihnen den Stand der Ehe verordnet habe. Er bekämpft sodann die pessimistische Darstellung, die Hobbes und Spinoza vom gesellschaftlichen Urzustande der Menschheit als eines Krieges Aller gegen Alle gegeben haben, und sucht nachzuweisen, dass die natürliche Vernunft dem Menschen gezeigt habe, welcher Vorteil darin liegt, dass man sich über die Mittel zur Befriedigung der Lebensbedürfnisse, die von der Natur dargeboten werden, freundlich verständigt, statt sich dauernd um sie zu streiten. Man dürfe krankhafte Streitsucht Einzelner nicht für den Naturzustand Aller erklären. Vielmehr sei der Mensch von Natur ein geselliges Wesen und innerhalb der Gemeinschaft auch insoweit nicht Feind seiner Mitmenschen, als er ihnen in natürlicher Freiheit gegenüberstehe, d. h. ihnen weder zu befehlen noch

zu gehorchen habe. Pufendorf verwirft sogar die Ansicht von Hobbes, dass zwar niemals ein jeder Einzelne Feind aller übrigen Einzelnen gewesen sein möge, dass aber die Inhaber der souveränen Gewalt in den menschlichen Gemeinschaften allezeit unter einander Feinde gewesen seien; denn sie widerspreche der Heiligen Schrift, die uns lehre, dass der Naturzustand der Menschen eher der Friede als der Krieg und ihr gegenseitiges Verhältnis mehr das der Freundschaft als der Feindschaft sei. Dies folge schon aus ihrer gemeinsamen Abstammung von dem ersten Elternpaar. Wer das Gefühl solcher Verwandtschaft verloren habe und feindlichen Sinn gegen seine Mitmenschen hege, von dem sei anzunehmen, dass er vom ursprünglichen und natürlichen Zustande abgefallen sei. Zum friedlichen Verhalten führe aber auch der Gebrauch der natürlichen Vernunft und die üble Erfahrung, die der Mensch, sei es innerhalb oder ausserhalb staatlicher Gemeinschaft, bei Durchführung auch nicht provozierter Kämpfe zu machen pflege.

Pufendorf bestreitet ausdrücklich, dass der natürliche Friedenszustand zwischen den Menschen auf einem Vertrage beruhe oder dass es eines Vertrages bedürfe, um eine Verpflichtung zu friedlichem Verhalten zwischen den Menschen zu erzeugen; vielmehr könne ein solch allgemeiner Vertrag (wie der Briand-Kellogg-Pakt, darf man vielleicht heute hinzusetzen) der naturrechtlichen Friedenspflicht keine höhere Verbindlichkeit geben, als sie ohnehin besitze. Immerhin sei jener Friedenszustand angesichts der Herrschsucht und Habsucht der Menschen, die so mächtig seien, dass sogar die Lehre Jesu, obwohl sie Frieden, Menschlichkeit, Langmut, Wohlwollen, Versöhnlichkeit, Demut und Verachtung irdischer Wohlhabenheit und Macht einpräge, die christlichen Völker nicht vor ungerechten Ränken, Kriegen und Bedrückungen habe abhalten können, ein sehr bedrohter Zustand. Pufendorf hält daher zwar eine friedliche und freundliche Haltung gegen die Nachbarn, aber zugleich ein wachsameres Misstrauen gegen deren mögliche krieglerische Gelüste für politische Pflicht und billigt die Meinung des Dio Chrysostomus, dass der Staat am sichersten darauf rechnen darf, in Frieden zu leben, der am besten für den Krieg gerüstet ist. Dabei übersieht er, wie oft eine gute Kriegsrüstung die Staaten schon zur Kriegführung verleitet hat; der Nachfolger seines damaligen Souveräns, König Karl der XII. von Schweden, lieferte für diesen Erfahrungssatz ein schlagendes Beispiel.

Im folgenden achten Kapitel sucht der Verfasser den Ursprung des Naturrechts darzulegen. Er geht davon aus, dass Gott, da er den Menschen als vernünftiges und geselliges Lebewesen (*animal rationale et sociale*) schuf, ihm zugleich die Rechte und Pflichten zuwies, die dieser Natur entsprechen, aber er verwahrt sich dagegen, dass man den Inhalt des Naturrechts aus dem Verhältnis des Menschen zu Gott herleiten wolle. Ebenso wenig gibt er zu, dass die Regeln des Naturrechts

aus der übereinstimmenden Ansicht aller Menschen oder aller Völker oder doch der meisten und kultiviertesten zu entnehmen seien; ein Nachweis solcher Art sei schwierig und unsicher, einmal weil die Sitten und Gesetze der verschiedenen Völker selten übereinstimmen, sich vielmehr oft geradezu widersprechen, sodann weil kein Volk seine Normen nur aus dem Naturrecht schöpfe, sondern ein jedes überdies nach zahlreichen positiven Sätzen des Gewohnheits- und Gesetzesrechts lebe, sodass es schwer sei, in seiner Rechtsordnung zwischen dem natürlichen Recht und dem positiven Recht zu unterscheiden. Die Vielgestaltigkeit des positiven Rechts ist aber nach Pufendorf kein Grund, das Vorhandensein eines natürlichen, für alle Menschen verbindlichen Rechts zu leugnen und die Entstehung des Rechts auf den jeweiligen Nutzen der verschiedenen menschlichen Gemeinschaften zurückzuführen. Er weist nach, dass diese materialistische und utilitaristische Rechtsauffassung dem wahren Wohl der Einzelnen wie der Staaten widerspreche und nicht nur zu unbilligen, sondern auch zu schädlichen Ergebnissen führe, wogegen die Anerkennung und Berücksichtigung der natürlichen Rechtsgleichheit der Menschen und Staaten sich auf die Dauer allein als vorteilhaft erweise. Dagegen spreche auch nicht der zeitweilige Erfolg einer rücksichtslosen Erobererpolitik; hätten doch die Römer ihre Herrschaft über den damals bekannten Erdkreis mit innerem Zerfall und späterer Zerstörung ihres entnervten Reichs bezahlt. Entspringt sonach das natürliche Recht nicht zufälligen Nützlichkeitsbetrachtungen wie die meisten positiven Gesetze, sondern den unwandelbaren Geboten der menschlichen Vernunft, so will doch Pufendorf mit dieser Lehre nicht sagen, dass jeder Mensch sich der natürlichen Gebote und ihrer Begründung deutlich bewusst ist; vielmehr entscheiden sich die meisten zwischen Recht und Unrecht nach dem ihnen von Gott eingepflanzten Gefühl. Ob aber eine solche Entscheidung dem Naturrecht wirklich entspricht oder aus einer irgeleiteten menschlichen Urteilskraft herrührt, das sei durch eine sorgfältige Prüfung, eine logische Schlussfolgerung aus den ersten und wahren Prinzipien der natürlichen Vernunft festzustellen. Als eins der sichersten und klarsten Gebote des Naturrechts gelte die goldene Regel, dass wir uns so zu unsern Nebenmenschen verhalten sollen, wie wir wünschen, dass sie sich gegen uns verhalten; diese Regel sei indessen selbst aus dem höheren Grundsatz des Naturrechts, der Gleichheit der Menschenrechte, abzuleiten. Der beste Weg zur Erforschung des Naturrechts scheint dem Verfasser die genaue Betrachtung der Natur des Menschen, der Bedingungen seines Daseins sowie seiner Neigungen und Gelüste. Die wesentlichen Eigenschaften des Menschen sind ein starker Trieb zur Selbsterhaltung; die Unfähigkeit, dieses Ziel ohne die Hülfe von seinesgleichen zu erlangen; eine grosse Begabung zu nützlicher Gemeinschaftsarbeit; aber auch eine

häufige Neigung zu Bosheit, Übermut, Reizbarkeit, Schadenstiftung. Ein solches Wesen ist von Natur gesellig, bedarf aber der Zügel für seine schädlichen Triebe. Daraus folgert Pufendorf als Grundprinzip des Naturrechts: alles, was für den Gesellschaftszweck (die *socialitas*) nötig ist, ist als rechtlich geboten zu erachten; alles, was ihn stört oder vereitelt, als rechtlich verboten. In diesem Zusammenhang setzt sich der Verfasser mit den Autoren auseinander, die im Anschluss an die Lehre des Hobbes annehmen, jede menschliche Gemeinschaft sei eine dem Naturzustand widersprechende Einrichtung, weil von Natur zwischen den Menschen Zwietracht herrsche. Er hält dies für eine übertriebene Folgerung aus dem Grundsatz des Hobbes, dass alle naturrechtlichen Regeln ausschliesslich aus dem Eigennutz des Menschen herzuleiten seien; denn wohlverstandener Eigennutz und Gemeinnutz seien durchaus keine einander ausschliessenden Gegensätze. Wo aber die Achtung vor dem gemeinen Nutzen oder den Rechten der Nebenmenschen zugleich dem eigenen Vorteil dient, begründet Pufendorf im Gegensatz zu Hobbes die entsprechende Regel nicht auf den Eigennutz, sondern auf das den Einzelnen bindende Naturrecht, auf die ethische Pflicht. Von dieser allgemeinen Pflicht zur *socialitas*, die dem Menschen gegenüber jedem Menschen als solchem obliegt, unterscheidet Pufendorf die besonderen Rechtsbeziehungen, die den Einzelnen innerhalb engerer Gemeinschaftskreise mit deren Mitgliedern verbinden. Hier kann es, ohne Schaden für jene allgemeine Pflicht, in erster Linie auf den Eigennutz ankommen, wenn auch natürlich das Gemeinwohl nicht geradezu geschädigt werden darf. Dass jede derartige Gemeinschaft dem gegenseitigen Wohlwollen ihr Dasein verdankt, sei kein Satz des Naturrechts. Pufendorf gibt zu, dass die naturrechtlichen Grundsätze sich sämtlich auf Erwägungen der Nützlichkeit zurückführen lassen, auch wo sie von dem Einzelnen die grössten Opfer verlangen, wie z. B. vom Soldaten den Tod im Kampfe für das Vaterland und vom Bürger den Verzicht auf eigenes Wohlleben zu Gunsten der Staatsnotwendigkeiten; denn selbst hier fällt bei richtiger Betrachtung der Umstände der Nutzen des Einzelnen mit dem der Gemeinschaft zusammen. Aber unser Autor bestreitet, dass Nützlichkeits Erwägungen solcher Art den Regeln des Naturrechts die Kraft bindender Gesetze geben können. Dazu bedarf es nach ihm des Glaubens an Gott, der Überzeugung, dass Gott dem Menschen, da er ihn als vernunftbegabtes und geselliges Wesen erschuf, diese seiner Natur entsprechenden Gebote mitgegeben hat und dass der Mensch ihren Inhalt nicht erst in die Form positiver Gesetze zu giessen braucht, um an sie gebunden zu sein.

Pufendorf wirft sodann die Frage auf, welche Sanktionen die Befolgung der naturrechtlichen Normen sichern, welcher Lohn dem Gehorsam, welche Strafe dem Ungehorsam zu teil wird? Er kommt hier,

wie Hiob, zu keinem klaren Ergebnis; denn er kann nicht leugnen, dass in dieser Welt manchmal der Gerechte leiden muss und der Übeltäter die eigennützig erworbenen Güter geniessen kann. Aber Pufendorf betont, abgesehen von den immanenten seelischen Folgen der Guttat und der Übeltat, die weitaus grössere Wahrscheinlichkeit, dass auch äusserlich der Gehorsam gegen die Gebote des Naturrechts sich lohnt, der Ungehorsam sich rächt, und verweist schliesslich auf die Lehren der Heiligen Schrift über eine jenseitige Vergeltung.

Die ersten drei Kapitel des zweiten Buchs waren einer besonders ausführlichen Inhaltsangabe wert, weil sie alle grundlegenden Lehren Pufendorfs über das Naturrecht enthalten, während der Rest des Buches und die weiteren sechs Bücher die Anwendung dieser Lehren auf die einzelnen menschlichen Lebensverhältnisse betreffen. Es ist klar, dass bei der Anwendung überwiegend auf Einrichtungen des positiven Rechts Bezug genommen werden muss. Der Verfasser bezeichnet auch diese als Regeln des Naturrechts, aber im Gegensatz zu den eigentlichen, unmittelbar mit dem Naturzustand des Menschen gegebenen als mittelbare Naturrechtsregeln, soweit sie nämlich aus den unmittelbaren abgeleitet werden können. Die übrigen betrachtet er als ausschliesslich positives, durch zeitliche oder örtliche Umstände bedingtes Recht. Da das Verhältnis zwischen den Staaten in weit höherem Masse als das zwischen den Staatsbürgern dem Naturzustande nahesteht, lässt sich aus dem zweiten Buche die Auffassung Pufendorfs vom Völkerrecht besser erkennen als aus den späteren Büchern. Erst im achten Buch geht er auf die einzelnen Probleme des Völkerrechts näher ein.

Nach der eigenartigen Systematik des Verfassers werden nun zunächst die natürlichen Verpflichtungen des Menschen gegen sich selbst behandelt, und zwar sowohl mit Bezug auf die Ausbildung seines Geistes, als auf die seines Körpers (Kapitel iv des zweiten Buches). Dabei bietet uns Pufendorf ein ganzes Kompendium weiser Lebenskunst; es schliesst mit einer strengen Verurteilung des Selbstmordes in jeder Form im Gegensatz zu der ehrenvollen Aufopferung des eigenen Lebens für gottgewollte Zwecke. Zu den natürlichen Rechten des Einzelnen gehört dagegen die Selbstverteidigung (Kapitel v); Pufendorf untersucht, inwieweit sie auch eine Pflicht darstellt, und kommt zu dem Ergebnis, dass die Selbstverteidigung zur Pflicht werden kann, sofern man durch Verzicht auf sie dem Übeltäter Gelegenheit gibt, der Gemeinschaft weiter zu schaden. In den Erwägungen, die Pufendorf hier anstellt, berührt er sich nahe mit den Ausführungen in Jherings berühmter Schrift über den Kampf ums Recht; aber er hütet sich vor der Einseitigkeit, deren Jhering sich schuldig macht, indem er vor unnötiger Gewaltanwendung warnt und Versöhnlichkeit in geringfügigen Händeln, Nachsicht gegen einen

reumütigen Angreifer empfiehlt. Gegen den hartnäckigen Beleidiger und Rechtsbrecher aber fordert Pufendorf im Interesse des Gemeinwohls entschlossene Gegenwehr bis zur Vernichtung des Täters, mindestens bis zu einer Schwächung, die ihn unschädlich macht. Das gilt allerdings nur für die Rechtslage im Naturzustande des Menschen (also auch für das Völkerrecht); und selbst hier warnt Pufendorf vor der Übertreibung des Rechts der Selbstverteidigung. Es gehe nicht so weit, dass man aus blosser Furcht vor einem Angriff, der nur möglich, aber nicht gegenwärtig sei, den vermeinten Gegner anfalle. Darin liegt die Verurteilung des Präventivkriegs.

Erheblich enger zieht der Verfasser die Grenzen dieses Rechts für Glieder einer bürgerlichen Gemeinschaft. Ihnen stehe es nur zu, wenn die Hülfe der Behörden, die dem Unrecht zu wehren berufen sind, vergeblich erbeten worden oder unerreichbar sei; denn dann sei der Naturzustand wiederhergestellt. Im übrigen aber sei nicht nur die Abwehr des Unrechts, sondern auch seine Vergeltung und die Sicherstellung des Bedrohten für die Zukunft Sache der Behörde. So unterscheidet auch Pufendorf zwischen dem natürlichen und dem bürgerlichen Stande bei der Beantwortung der Fragen, ob man bei der Notwehr über das hinausgehen darf, was zur Abwehr des Angriffs unerlässlich ist, und ob man die Flucht ergreifen muss, wenn man sich dem Angriff dadurch ohne Mühe und Gefahr entziehen kann. Für den bürgerlichen Stand wird die erste Frage verneint, die zweite bejaht; für den Naturzustand und ausdrücklich auch für das Völkerrecht entscheidet Pufendorf umgekehrt. Denn im Naturzustand ist der Angreifer der Feind schlechthin und wenn sich der Angriff auch nur auf ein minderes Rechtsgut als auf das Leben des Angegriffenen richtet, ist es das Recht; wenn nicht sogar die Pflicht des Letzteren, sich gegen den Angreifer bis aufs Äusserste zu wehren.

Zum Schlusse des Kapitels wirft der Verfasser die völkerrechtlich wichtige Frage auf, ob derjenige, der sich eines rechtswidrigen Angriffs schuldig gemacht habe, den Gegenangriff des Verletzten mit Gewalt abwehren dürfe. Er bejaht diese Frage für den Fall, dass der ursprünglich Angegriffene sich weigere, eine angemessene Genugtuung für das zugefügte Unrecht anzunehmen.

Das sechste Kapitel handelt vom Notstand; Pufendorf prüft darin die Begründung des Sprichworts, dass 'Not kein Gebot kennt', und unterscheidet, ob die Not ein Recht gibt, die Gesetze zu übertreten, oder nur als Entschuldigung für den Täter gelten kann. Das erste scheint er für die naturrechtlichen, das zweite für die positiven Normen anzunehmen; doch gibt er zu, dass auf beiden Gebieten absolute Gebote denkbar sind, die auch mit dem Einsatz des Lebens erfüllt werden müssen. In diesem Zusammenhang erörtert er das Problem, ob die Not dem Armen das Recht gibt, das, was er braucht

um sein Leben zu fristen, dem Reichen gewaltsam wegzunehmen, wenn der Reiche es ihm nicht gutwillig gibt? Das widerstreitet zwar dem mittelbaren naturrechtlichen Satz von der Unverletzlichkeit des Eigentums; Pufendorf nimmt aber an, dass sich mit diesem Satz eine gleichermassen natürliche, aus dem Prinzip der Menschlichkeit herzuleitende Verpflichtung kreuzt, wonach der Reiche aus seinem Überfluss dem Armen das Notdürftige abgeben soll. Diese Verpflichtung kann aus der unvollkommenen naturrechtlichen Form durch positives Gesetz in eine vollkommene, durch Gericht und Verwaltung erzwingbare umgestaltet werden, wie Pufendorf das unter Berufung auf Selden von dem Rechte der Hebräer berichtet; nur wo dies der Fall ist, hält er eine Bestrafung des Notraubes oder Notdiebstahls für billig und gerecht. Die Schlussfolgerung liegt nahe, dass unser Autor sich heute für die öffentliche Unterstützung des Arbeitslosen ausgesprochen haben würde. Dagegen bekämpft er die Lehre des Grotius, dass bei einem derartigen Notstand der abgeleitete Rechtsbegriff des Privateigentums vor dem ursprünglichen naturrechtlichen Zustande des Kommunismus zurücktrete und deshalb der Bedürftige sich die Gegenstände, die er brauche, als herrenlose aneignen könne.

Das dritte Buch erläutert die naturrechtlichen Grundlagen des Obligationenrechts. Zunächst wird in Kapitel i die Lehre von den Deliktobligationen und dem Schadensersatz dargelegt. Im zweiten Kapitel entwickelt Pufendorf, in häufigem Gegensatz zu Hobbes, aus dem Grundsatz von der naturrechtlichen Gleichheit der Menschen, die trotz physischer und geistiger Unterschiede bestehe, eine Reihe von Folgerungen: dass im Verkehr zwischen den Menschen der Leistung die Gegenleistung entsprechen muss; dass der Einzelne bei der Verteilung von Gütern oder Diensten unter mehrere Andere diese grundsätzlich gleich behandeln muss; dass kein Mensch sich hochmütig über den Nebenmenschen erheben und ihm die gleiche persönliche Ehre verweigern darf; dass er insbesondere diese Ehre nicht durch äussere Zeichen verletzen soll. Pufendorf wendet sich mit scharfen Worten gegen die antike Auffassung, dass es Menschen gebe, die von Natur zur Sklaverei bestimmt seien; vielmehr hält er diese Form der Ungleichheit wie jede andere, die nicht auf den natürlichen Unterschieden des Alters und Geschlechts oder der körperlichen und geistigen Kraft beruht, für ein Erzeugnis des positiven Rechts. Selbst die Ungleichheit der Macht, ohne die ein Staatswesen nicht denkbar ist, hält unser Verfasser für eine positive Abweichung von dem naturrechtlichen Grundsatz, dass allen Menschen gleiche Macht, weil gleiche Freiheit zusteht. Die Ungleichheit des Vermögens gar darf als solche weder nach Naturrecht noch nach positivem Recht gegenüber der Gleichheit der Menschen eine Rolle spielen.

In diesem Kapitel beweist Pufendorf, dass er seiner Zeit weit

voraus war und Ideale des Jahrhunderts der Aufklärung, ja des neunzehnten und zwanzigsten Jahrhunderts vorwegnahm. In einer Epoche, in der sich die Bürger desselben Staates in einer grossen Zahl eng umschlossener, scharf von einander geschiedener Verbände, Innungen und Stände gegenüberstanden, die an Privilegien so reich war wie kaum eine andere, bedeutet diese Betonung der natürlichen Gleichheit ein geradezu revolutionäres Beginnen. Von gleich fortschrittlichem Geiste diktiert ist das dritte Kapitel des Buches über die verschiedenen Gebote der Menschlichkeit. Als Grundgesetz menschlichen Verkehrs wird die Forderung aufgestellt, dass es Menschenpflicht sei, für das Wohl des Nächsten Sorge zu tragen. Aus diesem Grundsatz entwickelt Pufendorf das Notrecht der Überschreitung fremder Grundstücke und das Recht zum Transithandel über fremdes Gebiet, die Befugnis der Schiffer, im Notfall an fremden Ufern zu landen, die Pflicht, Fremde als Gäste aufzunehmen, Ausländern, die sich dem Landesgesetz unterwerfen wollen, die Niederlassung und das Angehen der Gerichte zu gewähren, andere Völker zum freien, nur in Ausnahmefällen zu beschränkenden Handelsverkehr zuzulassen; ja er spricht sich sogar für das internationale *Connubium* aus. Dagegen bekämpft er die Meinung des Grotius, der aus dem Gleichheitsprinzip ein allgemeines Meistbegünstigungsrecht ableitet; wer ein solches Recht für sich in Anspruch nimmt, muss sich nach Pufendorf auf einen besonderen Vertrag berufen können.

Das vierte Kapitel handelt von den allgemeinen Regeln des Obligationenrechts. Der Verfasser stützt die Geltung des Satzes *pacta sunt servanda* als eines naturrechtlichen Axioms auf die gesellige Natur des Menschen, deren gottesgesetzter Zweck vereitelt würde, wenn Verträge nicht heilig zu halten wären. Er geht dann zur Einteilung der Obligationen in angeborene und nachträglich übernommene über; zu den angeborenen rechnet er die Ehrerbietung und den Gehorsam gegen Gott. Deshalb bekämpft er die Ansicht des Hobbes, dass Gottlosigkeit ein Zeichen von Dummheit und Unkenntnis, also nicht strafbar sei; er will auch die Gottlosen nicht als rechtmässige Feinde Gottes betrachten und ihre Bekämpfung gewissermassen als Neutraler Gott selbst überlassen, sondern er hält es für recht, sie als Rebellen gegen göttliche und menschliche Ordnung zur Strafe zu ziehen. Eine weitere Unterscheidung ist die zwischen der natürlichen und der bürgerlichen Rechtsverpflichtung, deren erste grundsätzlich nur durch gütliche Mittel verwirklicht werden kann, während zur Erfüllung der zweiten staatlicher Zwang bereitsteht; ferner die zwischen der zeitweiligen und dauernden, der einseitigen und gegenseitigen Verpflichtung.

Im fünften Kapitel erörtert der Verfasser das Problem, wie auf dem Wege einer nicht angeborenen, sondern zusätzlichen Verpflichtung der Eine sein Recht auf den Anderen übertragen kann? Dabei

setzt er sich mit der Ansicht des Hobbes auseinander, dass nach Naturrecht jeder Mensch ein Recht auf Alles habe, jeder also Konkurrent aller Andern in der Ausübung dieses Rechts sei. Nach Hobbes besteht demgemäss die Übertragung des Rechts nur in dem Verzicht des Einen, einem bestimmten Andern gegenüber von dem konkurrierenden Rechte Gebrauch zu machen; der Andre gewinnt kein neues Recht, wird vielmehr nur bei der Ausübung seines allgemeinen Rechts von dem Widerstand des einen bestimmten Konkurrenten entlastet. 'Rechtsübertragung besteht im Nichtwiderstehen', so lautet die Formel des Hobbes. Diese Formel, die auf der Annahme des natürlichen Kriegszustandes Aller gegen Alle beruht, muss Pufendorf, der Verkünder des natürlichen *status socialis* der Menschen, verwerfen. Er sieht im Naturzustand nur die gleiche Möglichkeit für alle Menschen, die unbelebten und lebendigen Gaben der Natur zur Befriedigung ihrer Bedürfnisse zu benutzen; ein Recht auf die Nutzung bestimmter Gaben entsteht nach ihm erst, wenn der Tatbestand der Sondernutzung von den Gliedern der Gemeinschaft ausdrücklich oder stillschweigend gebilligt wird. Ein natürliches Herrschaftsrecht, kraft dessen ein Mensch von den andern Leistungen verlangen könnte, bestreitet Pufendorf überhaupt; solche Rechte können nur durch Vereinbarung entstehen, da sie der natürlichen Gleichheit der Menschen widersprechen. Ist aber ein Recht an Sachen oder Personen einmal auf diese Weise entstanden, so bewirkt die Übertragung des Rechts, dass der Eine einen positiven Vorteil verliert, den er besass, der Andre einen solchen erlangt, den er nicht besass. Die blossе Nichtausübung eines allgemeinen Rechts kann dieses Recht schon deshalb nicht übertragen, weil es den angeblichen Erwerber nicht von der Konkurrenz aller andern Gleichberechtigten befreit. So spitzfindig dieser Meinungsstreit in Hinblick auf das positive bürgerliche Recht erscheint, so bedeutsam wird er für das Problem des Rechtserwerbs und der Rechtsübertragung im Verhältnis der Staaten zu einander; und vom Standpunkt des modernen Völkerrechts scheint mir die Ansicht Pufendorfs vor der des Hobbes entschieden den Vorzug zu verdienen.

Bei der Erörterung der verschiedenen Arten der einseitigen oder vertragsmässigen Verpflichtung kommt Pufendorf auch auf die Streitfrage zu sprechen, ob formlose Abreden (*nuda pacta*) und formlose Zusagen (*nudae pollicitationes*) gehalten werden müssen. Das angelsächsische Recht kennt, wie man weiss, eine solche Verpflichtung nicht; es verlangt entweder eine bestimmte Form der Abrede oder Zusage oder eine Änderung im Rechtsbestand des einen Teils, die im Vertrauen auf die Zusage des andern Teils vorgenommen worden ist ('consideration'). Gegenüber dieser Lehre verfährt Pufendorf die grundsätzliche Geltung der Regel: *pacta sunt servanda*, die im Völkerrecht eine so grosse Rolle spielt; von den Argumenten, die für jene

mehr realistische Lehre sprechen, versucht er eines nach dem andern durch den Hinweis auf Treu und Glauben zu widerlegen, die verlangen, dass in der menschlichen Gesellschaft einer dem andern das gegebene Wort halte. Das gilt, wie Pufendorf mit Grotius annimmt, besonders für das Verhältnis zwischen den Staaten, das durch stärkstes Misstrauen entstellt werden müsste, wenn formlos abgeschlossene, noch von keiner Seite erfüllte Verträge überhaupt nicht gehalten zu werden brauchten.

Im sechsten Kapitel erörtert der Verfasser die Willenseinigung als Voraussetzung eines gültigen Vertrags. Dabei prüft er eingehend die Frage, ob nach Naturrecht und Völkerrecht ein durch Zwang oder Drohung zu stande gekommener Vertrag verbindlich sei. Pufendorf bestreitet hier die Behauptung des Grotius, dass solche Verträge deshalb verbindlich seien, weil aus welchem Grunde immer eine Übereinstimmung der Vertragschliessenden stattgefunden habe. Pufendorf spricht demgegenüber dem Verträge, der ja, falls zwischen Einzelpersonen innerhalb einer staatlichen Ordnung abgeschlossen, durch den Richter auf den Einwand des Zwanges hin aufgehoben werden könne, vom naturrechtlichen Standpunkte aus die innerlich verbindende Kraft von vornherein ab. Aus diesem Grunde verwirft er auch die Auffassung des Hobbes, der den erzwungenen Vertrag deshalb für verbindlich erklärt, weil ja nach seiner Auffassung die Entstehung der menschlichen Rechtsgemeinschaft überhaupt nur auf dem Zwang der Not und Furcht vor dem grösseren Übel des Urzustandes zurückzuführen sei. Mit Recht behauptet er, dass Hobbes hier den Begriff des Zwanges in zwei verschiedenen Bedeutungen anwende.

Im achten Buch modifiziert Pufendorf, wie wir später sehen werden, seinen Standpunkt in Hinsicht auf Verträge, die durch kriegerischen Zwang zustande gekommen sind; er hält sie in der Regel nicht für anfechtbar.

Das siebente Kapitel handelt vom Gegenstand der Zusagen und Verträge, insbesondere von der Unmöglichkeit, Gesetzwidrigkeit oder Sittenwidrigkeit der Leistung und deren Folgen für die verpflichtende Kraft der Zusage und des Vertrags; auch wird untersucht, wie weit man sich durch Verfügung über fremdes Gut und über Dinge oder Leistungen, die man schon einem andern zugesagt hatte, verpflichten kann. Völkerrechtlich ist hier die Ansicht des Verfassers von Belang, dass niemand gültig seine Staatsangehörigkeit ohne Zustimmung des Herrschers, dem er Treue schuldet, mit einer andern vertauschen kann, weil ein Rechtsgeschäft nichtig ist, durch das man dem Einen eine Sache zusagt, die man schon einem andern schuldet.

Nachdem Pufendorf im achten Kapitel die Bedeutung der den Rechtsgeschäften hinzugefügten Bedingungen und Zeitbestimmungen besprochen hat, geht er im neunten zu der Stellvertretung beim

Geschäftsabschluss über. In diesem Zusammenhang finden sich Bemerkungen über die Stellung der Gesandten, die auch völkerrechtlich von einiger Bedeutung sind: falls der Gesandte gleichzeitig eine offene Vollmacht besitzt, die der Gegenpartei vorgelegt wird, und eine geheime, die seine Handlungsfreiheit stärker beschränkt als die offene, so verpflichtet er seinen Auftraggeber durch Vereinbarungen, die sich innerhalb des Rahmens der offenen Vollmacht halten, aber über die geheime hinausgehen.

Der Verfasser bespricht in den folgenden Büchern die Anstalten, die der Mensch durch stillschweigenden oder ausdrücklichen Vertrag getroffen habe, um die ihm durch seine Natur verliehenen Rechte zu erweitern und zu ordnen. Er rechnet dazu die Sprache, das Eigentum, den Preis der Dinge und die Herrschaftsverhältnisse (*sermo, dominium, pretium, potestas*). Nach diesem Schema teilt er den Rest seines Werkes ein: und zwar handelt das IV. Buch in Kapitel i–iii von der Sprache und den aus ihr entstehenden Verbindlichkeiten, in Kapitel iv–xiii vom Eigentum; das V. Buch vom Preise und im Anschluss daran von den verschiedenen Vertragsarten, die einen Preis der Sachen voraussetzen; das VI. Buch von den familienrechtlichen Herrschaftsverhältnissen; das VII. von der Entstehung, den Formen und dem Erwerbe der Staatsgewalt; das VIII. in Kapitel i–v von dem Inhalt der Staatsgewalt, in Kapitel vi–x vom Kriegerrecht, Friedensschluss, Staatenbündnissen und anderen Staatsverträgen, in Kapitel xi und xii vom Verlust der Staatsangehörigkeit und dem Wechsel und Untergang der Staatsgewalt.

Zum Ausgangspunkt seiner Betrachtungen über die verbindliche Kraft der Sprache nimmt Pufendorf den Satz des Aristoteles, dass zwar auch viele Tiere einander durch Laute die Gefühle der Lust oder Unlust ausdrücken können, dass es aber nur den Menschen gegeben sei, durch vereinbarte Töne sich auch die Gedanken über Nützlich und Schädlich, Gutes und Böses, Gerechtes und Ungerechtes mitzuteilen, und dass nur diese Gabe eine menschliche Gemeinschaft in Haus und Staat begründe. Er geht dann auf die verschiedenen Theorien über den Ursprung der Sprache ein und behauptet, dass die Verbindung bestimmter Begriffe mit bestimmten Lauten nicht auf die Natur des Menschen oder eine innere Notwendigkeit irgend welcher Art, sondern auf die freie Willkür und Veranstaltung des Menschen zurückgeführt werden könne, weil sonst unerklärlich bliebe, wie es komme, dass derselbe Gedanke oder Begriff bei den verschiedenen Völkern in so zahlreichen abweichenden Sprachformen ausgedrückt werde. Pufendorf bekämpft deshalb die Meinung, die Sokrates bei Plato (im *Kratylos*) äussert, dass jedes Ding von Natur seinen ihm zukommenden Namen habe, und führt sie *ad absurdum* durch Beispiele etymologischer Worterklärungen, die immer nur für eine bestimmte Sprache brauchbar seien

(Buch IV, Kapiteli). Die sprachwissenschaftlichen Darlegungen des Verfassers sind als Beispiele streng rationalistischer Auffassung interessant; sie bringen viel gelehrtes Material über allgemeine und besondere Wortbedeutung, über Mehrdeutigkeit und Begriffswandel der Worte und deren rechtliche Folgen. Pufendorf knüpft hieran rechtsphilosophische Ausführungen über den Begriff der ethischen und logischen Wahrhaftigkeit, über den Umfang der Wahrheitspflicht und die Grenzen des Begriffs der Lüge, über das Recht auf wahre Auskunft und das entgegengesetzte Recht auf Verschweigen der Wahrheit und über die Verwerflichkeit zweideutiger Rede und geheimen Vorbehalts (*reservatio mentalis*). Für das Völkerrecht kommt besonders in Betracht, dass Pufendorf, wie Plato in seinem Werke über den Staat, den Regierenden das Recht zugesteht, zum Besten ihres Staates sowohl die eigenen Staatsangehörigen, als auch andere Herrscher zu belügen. Auch für Ärzte und Anwälte wird ein Berufsrecht auf Abgehen von der Wahrheit anerkannt.

Das zweite Kapitel des vierten Buches bringt eine ausführliche Abhandlung über den Eid, seine Natur, seine Arten und Wirkungen sowie über den Bruch des Eides; das dritte bereitet durch Erwägungen über das Recht des Menschen auf Nutzung der Tier- und Pflanzenwelt auf die Lehre vom Eigentum vor. Der Ursprung des Eigentums aus dem ursprünglichen Gemeinbesitz wird, im Anschluss an die Lehre des Grotius und im Gegensatz zu zahlreichen Schriftstellern der damaligen Zeit, im vierten Kapitel dahin festgestellt, dass es sich nicht um ein unmittelbares, sondern ein abgeleitetes Institut des Naturrechts handelt. Pufendorf hält das Eigentum nicht für eine gottgeheilte Ordnung, sondern für eine Menschengesetz, beruhend auf stillschweigender oder ausdrücklicher Vereinbarung. Gott hat den Menschen zwar, wie den Tieren, die Erde und was darauf wächst und lebt zur Nutzung bestimmt, aber die Grenzen der Nutzung, ihr äusseres und inneres Mass, ist ihrer Willkür anheimgestellt. Sie können ebenso gut bestimmen, dass alle oder einzelne Dinge gemeinsam bleiben, wie sie die Macht über die Dinge zwischen den Einzelnen in Form des Eigentums unter Ausschluss der Andern verteilen können. Aber auch wo dies Letztere geschehen ist, treten Fälle ein, in denen die Menschengesetz vor dem Naturzustand zurücktritt: nämlich der Fall äusserster Not, in dem der Bedürftige das, was er braucht, ohne Rücksicht auf das Eigentum benutzen darf, und der Fall des Kriegs, der den Vertragszustand zwischen den Feinden aufhebt und daher der einen Partei gestattet, das Eigentum der andern sich anzueignen. Auch den Eigentumserwerb durch Okkupation hält Pufendorf für einen abgeleiteten, dem Naturzustand nicht entsprechenden; es sei kein naturrechtlicher Grund vorhanden, weshalb z. B. im Völkerrecht die erste Besitzergreifung einen bessern Rechtstitel gebe als die erste Entdeckung. Der Grundsatz, dass nur die effektive Okkupation das

Herrschaftsrecht begründe, nicht die blosse Entdeckung, gehöre vielmehr dem positiven Völkerrecht an.

Im fünften Kapitel werden die verschiedenen Gegenstände des Eigentumsrechts besprochen. Als solche gelten dem Verfasser nur Dinge, die dem Menschen von Nutzen sein und von deren Gebrauch der Einzelne die Andern ausschliessen kann; zur Kennzeichnung des Ausschlusses bedürfe es nicht künstlicher Schranken, sondern nur der Tatsache, dass die Grenzen dieser Dinge auf irgend eine Weise bezeichnet werden. Aus diesem Grunde (und insofern abweichend von Grotius) hält Pufendorf auch das Eigentum an Flüssen (im Gegensatz zum fließenden Wasser) für rechtlich möglich. Unter Eigentum ist hier auch das staatliche Hoheitsrecht zu verstehen.

Nur dieses Hoheitsrecht kommt in Betracht, wenn der Verfasser vom *dominium maris* spricht. Er hält ein Eigentum am Meer in jeder Hinsicht für möglich, in mancher Hinsicht für völkerrechtlich unbestreitbar. Ausführlich erläutert er die Hoheitsrechte an Häfen und Küstengewässern, Meerengen und Buchten, die ausschliesslichen Nutzungsrechte an Fischereigewässern, einschliesslich der zur Austern-, Perlen-, Korallen- und Schwammfischerei geeigneten Meeresteile, sowie an der hohen See. Alle diese Rechte leitet er aus positiven Veranstaltungen der Menschen ab, nicht aus ursprünglichem Naturrecht; dass die hohe See dem friedlichen Gemeingebrauch und insbesondere der freien Schifffahrt aller Völker offen steht, ist nach Pufendorf kein Satz des Naturrechts, sondern darauf zurückzuführen, dass noch keinem einzelnen Volke das Recht zuerkannt worden sei, die andern Völker von der Nutzung der hohen See auszuschliessen, dass ein solcher Anspruch auch schwer durchzuführen und überdies vom moralischen Standpunkt aus als Ausfluss eines sinnlosen Ehrgeizes oder einer verächtlichen Habsucht abzulehnen wäre. Im Ergebnis tritt also Pufendorf der Lehre des Grotius vom *mare liberum* bei. Damit steht nicht im Widerspruch, dass er gewisse Beschränkungen der Handelsfreiheit, die einzelne Seestaaten für ihr Küstengebiet der Schifffahrt andrer auferlegt oder vereinbart haben, für völkerrechtlich zulässig erklärt.

Das sechste Kapitel handelt von dem Unterschiede zwischen dem ursprünglichen und dem abgeleiteten Eigentumserwerb und dem Hauptfall des ursprünglichen Erwerbs der Okkupation. Von den sehr eingehenden Erörterungen über dieses Thema interessiert hier vor allem der Schlussabschnitt über die *occupatio bellica*, den Eigentumserwerb durch kriegserische Besitznahme oder das Beuterecht. Wieschon an früherer Stelle, erklärt Pufendorf das Beuterecht so, dass zwar nicht etwa durch den Kriegszustand das Eigentumsrecht des Feindes von selbst aufgehoben werde, aber zwischen den Parteien die vertragsmässige Verpflichtung zur Anerkennung des Eigentums weg falle. Den

endgültigen Eigentumserwerb lässt Pufendorf nicht schon mit der Erbeutung des feindlichen Guts eintreten, sondern erst mit dem Verzicht auf den Rückerwerb des Gutes, den der Feind im Friedensvertrag erklärt. Als Besonderheit vermerkt Pufendorf bei der *occupatio bellica*, dass durch sie nicht nur das Eigentum an Sachen erworben werden könne, sondern auch die Herrschaft über Menschen. Er bekämpft hierbei die Lehre des Grotius, dass Eigentum und Herrschaft gleichmässig Gegenstand der Okkupation sein könnten; denn der normale Fall der Okkupation, die Okkupation eines herrenlosen Objekts, könne beim Erwerb der Herrschaft über Menschen nicht eintreten. Ein Mensch, der keinen Herrn habe, sei sein eigener Herr, nicht aber einer *res nullius* zu vergleichen. Wenn also mit der Okkupation eines Gebiets der Erwerb einer Herrschaft über dessen Bewohner verbunden sei, so sei dies eine Folgeerscheinung, nicht aber ein originärer Erwerb im eigentlichen Sinne. Mit dieser Auffassung stimmt überein, dass Pufendorf die Gebietshoheit als eine Art von *dominium* betrachtet und den Begriff des *imperium* auf die Personalhoheit beschränken will.

Aus dem siebenten Kapitel, das von dem Erwerb der Akzessionen oder des Zubehörs handelt, ist als völkerrechtlich belangreich lediglich die Ausführung über die Anschwemmungen von Land (*alluviones*), soweit sie die staatliche Gebietshoheit betrifft, zu erwähnen. Auch hier lehnt er es ab, sich auf ursprüngliche Prinzipien des Naturrechts zu berufen; er verweist vielmehr auf die positiven Rechtssysteme der einzelnen Völker. Trotzdem stellt er einige Regeln auf, die geeignet sind, die Streitigkeiten zu entscheiden, die bei Veränderungen des Laufes von Grenzflüssen häufig zwischen den durch sie geschiedenen Staaten zu entstehen pflegen. Er unterscheidet dabei, ob zwischen den Nachbarvölkern das Flussbett selbst geteilt und die Grenzgrundstücke durch Vermessung oder Vermarkung fest bezeichnet sind, ob der Fluss bis zum andern Ufer nur einem der Nachbarvölker gehört oder ob er zwischen ihnen zum Gemeingebrauch freigegeben ist. Im ersten Fall begründet eine Veränderung des Wasserlaufs überhaupt keine Veränderung der Hoheits- und Eigentumsrechte; im zweiten gehören Anschwemmungen dem Uferstaat, im Fluss entstehende Inseln dem Eigentümer des Flusses; im dritten gehören beide dem Erstokkupanten, allerdings mit der Massgabe, dass das Recht auf Okkupation bei Anschwemmungen dem Staate zusteht, dem das dadurch erweiterte Ufer gehört, bei neu entstandenen Inseln dem Staate, dessen Ufer sie am nächsten liegen. Die Vermutung spricht nach Pufendorf dafür, dass die beiderseitigen Hoheits- und Eigentumsrechte unmittelbar, und zwar in der Mitte des Flusses, aneinandergrenzen; trotzdem verändert seiner Meinung nach die allmähliche Änderung des Flusslaufs, der das eine Ufer benagt, an das andre feste Stoffe anschwemmt, auch die Gebiets- und Eigentumsgrenzen. Wenn

jedoch ein Fluss sich plötzlich ein neues Bett gräbt, so bleibt die Mitte des verlassenen Bettes die Gebiets- und Eigentumsgrenze.

Das achte Kapitel ist der Lehre von den Rechten an fremder Sache gewidmet; Pufendorf behandelt sie hier nur vom bürgerlich-rechtlichen Standpunkt und lässt den vielumstrittenen Begriff der Staats-servituten ausser Acht.

Das neunte Kapitel handelt vom Übergang des Eigentums; hierbei erläutert der Verfasser auch die rechtliche Bedeutung des Besitzes, weil er zu der alten Streitfrage Stellung nehmen muss, ob zum Eigentumsübergang die Willenseinigung des Erwerbers und des Veräusserers genüge oder die Besitzübertragung hinzutreten müsse. Pufendorf entscheidet die Streitfrage dahin, dass zur Übertragung des Eigentumsrechts als solchen (als 'moralischer Qualität') die Willenseinigung genüge, dass aber zur Ausübung der physischen Gewalt über den veräusserten Gegenstand die Besitzübertragung erforderlich sei. Letztere sei nicht mehr eine Handlung kraft Eigentumsrechts — dieses sei ja schon übergegangen — sondern eine Handlung auf Grund der Vertragspflicht, dem Erwerber die physische Herrschaft über die Sache zu gewähren. Pufendorf biegt hier die Vorschriften des römischen Rechts in einer Weise um, die sich der Auffassung des angelsächsischen und des neueren französischen Rechts nähert, aber im vollen Gegensatz zum heutigen deutschen Rechte steht.

Im zehnten Kapitel trägt der Verfasser die Lehre von den Testamenten und den Schenkungen für den Todesfall vor. Im Gegensatz zu Grotius, der zwar die verschiedenen Formen des Testaments für Schöpfungen des positiven Rechts, aber das Recht des Eigentümers, über sein Vermögen auch für die Zeit nach seinem Tode zu verfügen, für einen naturrechtlich gegebenen Ausfluss des Eigentums hält, meint Pufendorf, dass nur eine Verfügung über die Gegenstände des Eigentums, die zwischen Lebenden erfolge, dem Naturrecht entspreche, dass also jeder Rechtssatz, der eine für den Todesfall getroffene Verfügung erst nach dem Tode verbindlich werden lasse, ausschliesslich positiver Menschengesetz zuzuschreiben sei. Merkwürdig und nur durch die Nachwirkung der Vorliebe des römischen Rechts für das Testament erklärbar ist, dass Pufendorf den Übergang des Vermögens eines Verstorbenen auf seine natürlichen Erben, der mangels eines Testamentes eintritt, nicht auf das Naturrecht zurückführt, sondern auf den präsumtiven Willen des Verstorbenen, der das Testament ersetze. Diese Auffassung widerspricht durchaus den germanischen Rechten. Pufendorf verkennt auch nicht die Nachteile der römischen, angeblich auf ein solonisches Gesetz zurückzuführenden Testierfreiheit und tadelt mit Bodin (*De Republica*, B. V, kap. ii) insbesondere die Möglichkeit, auch über Grundbesitz durch Testament zu verfügen. Er würde sich gewiss mit Entschiedenheit dagegen ausgesprochen

haben, dass sein späterer Souverän, der Grosse Kurfürst von Brandenburg, sogar über sein Herrschaftsgebiet wie über bewegliches Privatvermögen durch testamentarische Teilung verfügte.

Das zwölfte Kapitel handelt von der Ersitzung. Unser Autor trägt die römischen Rechtslehren vor; er wirft dann die Frage auf, ob die Ersitzung ein naturrechtliches Institut sei, wie Grotius lehrt, oder mit ihm in Widerspruch stehe und nur positiver Satzung ihren Ursprung verdanke, wie Cujacius meint. Pufendorf neigt zu der Ansicht des Grotius, weil die Einführung der Ersitzung demselben Zwecke diene wie die des Eigentums, nämlich dem, den Frieden in der menschlichen Gesellschaft zu bewahren. Aus diesem Grunde hält er die Ersitzung auch für ein Institut des Völkerrechts, umsomehr, als Staatenstreitigkeiten über Herrschaftsgebiete schwerer wiegen als Privatdifferenzen über Eigentumsbesitz. Pufendorf verwirft unter Berufung auf zahlreiche Autoren und geschichtliche Beispiele die Ansprüche von Herrschern auf Gebiete, die einst ihren Vorgängern gehört hatten, aber schon seit langer Zeit unbestritten unter anderer Herrschaft stehen. Solchen Ansprüchen gegenüber brauche man sich nicht einmal auf langfristige Verjährung zu berufen, wenn man überdies einen völkerrechtlich begründeten Titel für den Herrschaftsbesitz, wie z. B. die kriegserische Eroberung, geltend machen könne. Diese verleihe allerdings solange kein dauerndes Recht, als der Kriegszustand und damit die völkerrechtlich anerkannte Möglichkeit gewaltsamen Rückerwerbs fortbestehe; erst der Friedensschluss bestätige den Titel. Im übrigen begründe für ein Volk, das auf friedlichem Wege die Herrschaft über ein Gebiet erlangt habe, die Tatsache allein eine starke Vermutung für die Rechtmässigkeit des Besitzes, dass lange Zeit hindurch von keiner anderen Seite ein Rechtsanspruch auf das Gebiet erhoben worden sei.

Im dreizehnten Kapitel werden die verschiedenen Schuldverhältnisse aufgezählt und besprochen, die sich aus dem Eigentum ergeben, von der allgemeinen Verpflichtung jedes Nichteigentümers, den Eigentümer im ruhigen Genuss und Gebrauch seines Vermögens nicht zu stören, bis zu den besonderen Obligationen des gutgläubigen oder bösgläubigen Besitzers einer fremden Sache gegenüber dem Eigentümer. Pufendorf erwähnt dabei unter anderm auch den völkerrechtlichen Fall, dass ein Herrscher, der anfangs vertrieben und dann in sein Reich wiedereingesetzt wird, einen Anspruch auf die Fonds geltend macht, die der Usurpator aus dem Reichsgebiet gezogen und ausser Landes deponiert hatte; er billigt diesen Anspruch (entgegen der Ansicht des Polybios) unter der Voraussetzung, dass die Zwischenherrschaft auf ungerechter Gewaltanwendung beruhte.

Das fünfte Buch behandelt die Lehre vom Vertragsrecht und geht dabei vom Preise als dem Massstab für den Wert der Dinge aus, auf

die sich die Verträge beziehen. Die Höhe des Preises einer Ware bestimmt sich nicht, wie Grotius will, nach dem Grade, in dem sie die Bedürfnisse der Menschen befriedigen kann — denn das Notwendigste hat dann keinen Preis, wenn es in Fülle vorhanden ist, wie Luft und Wasser, und ganz Unnötiges wird oft am teuersten bezahlt, wie gewisse Luxuswaren — sondern nach der Seltenheit oder Kostbarkeit oder künstlerischen Vollendung. Nachdem Pufendorf geschildert hat, wie der gemeine Wert der Waren im Tauschverkehr festgestellt wurde, geht er zu der Entstehung des Metallgeldes als gemeinen Wertmessers über. Wenn auch der Wert des Metallgeldes auf menschlicher Satzung und Übereinkunft beruht, warnt Pufendorf die Herrscher doch davor, diesen Wert allzu willkürlich zu bestimmen; denn sie könnten zwar für den Inlandverkehr einen Zwangskurs einführen, aber für den Aussenhandel sei überbewertetes Geld nicht brauchbar. Auch dürfe der Herrscher die Währung nicht verschlechtern, es sei denn unter dem dringenden Gebot der Staatsräson. Schon die Schwankungen des Geldwertes, die aus natürlichen Ursachen ohne gesetzliche Eingriffe erfolgten, seien der Wirtschaft der Völker schädlich, mögen sie auf einem Überfluss an Waren beruhen, der die Preise drückt, oder auf einem Überfluss an Geldmetall, der die Preise steigen lässt, wie dies in den beiden Jahrhunderten seit der Entdeckung Amerikas bis zu Pufendorfs Tagen geschehen war. Solche Schwankungen zerstören indessen, weil sie meist langsam und unmerklich erfolgen, nach der Ansicht des Verfassers nicht den Charakter des Geldes als Wertmassstab, lassen also die Rechtmässigkeit der in der schwankenden Währung vereinbarten Preise unberührt, während willkürliche und plötzliche Währungsänderungen deren Grundlage erschüttern. Pufendorf berührt hier ein Problem, das damals nach dem Dreissigjährigen Kriege nicht weniger brennend war als heute nach dem Weltkriege.

Im zweiten Kapitel dieses Buches unterscheidet unser Autor im Anschluss an das römische Recht die verschiedenen Arten der Verträge; im dritten behandelt er den Grundsatz der Gleichwertigkeit von Leistung und Gegenleistung als eine naturrechtliche Folge des Zwecks oneroser Verträge. Das gilt nach ihm auch für die Zwangsverträge, die von der Staatsgewalt mit ihren dauernden oder zeitweiligen Angehörigen abgeschlossen werden, den Requisitionen und Enteignungen; hier hat der Staat gleichfalls den angemessenen Gegenwert zu leisten. In den folgenden Kapiteln werden die verschiedenen Arten der Verträge erläutert: im vierten die unentgeltlichen, wie Mandat, Depositum, Leihe; im v.–vii. die entgeltlichen, insbesondere der Tauschvertrag, der Kaufvertrag, der Miet- und Pachtvertrag und das Darlehn. Beim Darlehn nimmt Pufendorf das Problem der Währungsänderung wieder auf und sucht in ausführlicher Darlegung eine Lösung für die verschiedenen Fälle zu finden, die sich aus einer Münz-

verschlechterung zu ergeben pflegen. Er schliesst sich der damals herrschenden Meinung an, wonach der in vollwertiger Münze hingegebene Darlehnsbetrag, wenn die Rückzahlung in einer willkürlich verschlechterten Münze gleicher Bezeichnung erfolgt, entsprechend zu erhöhen ('aufzuwerten') ist. Von rechtshistorischem Interesse sind ferner im siebten Kapitel die Ausführungen über das Zinsverbot; Pufendorf hält es für eine nur positivrechtliche Norm des jüdischen Volkes, während es dem Naturrecht entspreche, beim Darlehn einen Zins zu vereinbaren, der dem aus dem geliehenen Gelde zu erzielenden Gewinn entspreche.

Nachdem der Verfasser im achten Kapitel den Gesellschaftsvertrag behandelt hat, spricht er im neunten von den aleatorischen Verträgen. Er findet eine Art Wette in dem Entschluss zweier Staaten, wegen einer Streitfrage, über die sie sich nicht friedlich haben einigen können, Krieg mit einander zu führen. Aus diesem Wettcharakter erklärt er den Satz des Völkerrechts, dass die Partei, die im Kriege unterlegen und gezwungen worden ist, einen ihr ungünstigen Frieden zu schliessen, gegen die Durchführung der Friedensbedingungen nicht die Einrede des Zwanges erheben kann. Auf diesen Satz kommt er später zurück.

Das zehnte Kapitel betrifft die sogenannten zusätzlichen Verträge (*pacta adjecta sive accessoria*), die teils von vornherein den Hauptverträgen einen von der Regel abweichenden Inhalt geben, teils sie nachträglich ergänzen oder modifizieren, wie die Bürgschaft oder die Prolongation. In diesem Zusammenhang erörtert Pufendorf auch die Lehre von den Geiseln.

Die Erfüllung der Schuldverbindlichkeiten wird nach ihren verschiedenen Arten im elften Kapitel dargestellt. Die naturrechtliche Form der Erfüllung ist die Leistung des Versprochenen *in natura*, nicht in Form eines Schadensersatzes durch eine Geldsumme. Die übrigen Formen des Erlöschens einer Forderung schildert Pufendorf in der üblichen Weise. Er betont, dass eine Schuldverbindlichkeit nicht sowohl erfüllt als vielmehr getilgt wird, wenn in einem zweiseitigen Verträge der eine Teil böswillig seine Leistung unterlässt; dann ist der andre Teil seiner Verpflichtung ledig. Das gilt, wie überall bei Pufendorf, als naturrechtlicher Satz für das Völkerrecht wie für das Privatrecht.

Das Gleiche ist von den eingehenden Regeln über die Auslegung von Verträgen zu sagen, die der Verfasser im zwölften Kapitel zusammenstellt. Er führt eine Reihe historischer Beispiele streitig gewordener Vertragsbestimmungen an und sucht für jeden Fall eine der Natur entsprechende Entscheidung zu geben. Besonders wichtig sind hier die Betrachtungen über die Klausel, die seit alter Zeit vielfach in Friedensverträgen dem besiegten Staat auferlegt wird: dass er ohne Zustimmung des siegreichen Staates künftig keine Kriege führen dürfe.

Pufendorf interpretiert diese Klausel dahin, dass sie sich nur auf Angriffskriege, nicht aber auf reine Verteidigungskriege bezieht.

Im dreizehnten Kapitel werden die Mittel besprochen, die angezeigt erscheinen, um den Ausbruch kriegserischer Verwicklungen zu vermeiden. Auch hier stellt Pufendorf das Verhältnis der Staaten zueinander dem der Menschen im Naturzustande gleich. Für beide Fälle scheint ihm das Naturrecht die Regel zu enthalten, dass auch da, wo an sich die Befugnis zu Gewaltanwendung gegeben ist, zunächst der Versuch gütlicher Einigung gemacht werden muss. Aus diesem Anlass bespricht Pufendorf das Schiedsgerichtswesen in ausführlicher Weise. Er betont, dass ein Schiedsgericht über einen Schiedsspruch nicht möglich sei, sondern dass der Schiedsspruch die Sache endgültig entscheide. Als Ausnahme lässt er die Fälle zu, wo der Schiedsrichter sich hat bestechen lassen oder offenbar parteiisch verfahren ist. Im Zweifelsfall legt er dem Schiedsrichter die Pflicht auf, nach Rechtsätzen zu entscheiden und nicht nach blosser Billigkeit.

Weiter prüft unser Autor die Frage, ob in einem schiedsgerichtlichen Staatenstreit auch eine Zwischenentscheidung über den Besitzstand erlassen werden dürfe? Grotius hatte dies bestritten, weil zwischen Herrschern keine gemeinsamen positiven Gesetze, sondern nur naturrechtliche Normen gelten, zu denen die possessorischen Rechtsmittel nicht gehörten, und weil der Zweck, zu dem die Schiedsrichter bestellt seien und der ihre Kompetenz begrenze, nur auf die Entscheidung der Hauptsache gerichtet sei. Pufendorf hält es dagegen für ein Gebot des Naturrechts, dass auch das Schiedsgericht zunächst die Besitzfrage regle, damit die Beweislast richtig verteilt und während des Verfahrens die Streitlage nicht verändert werde.

Von dem schiedsgerichtlichen Verfahren unterscheidet der Verfasser die Vermittlung (*amica compositio*) und die Intervention. Diese Mittel zur Verhütung oder rascheren Beendigung eines Kriegs hält er ohne Vorbehalt für löblich, ja zwischen christlichen Völkern für pflichtgemäss, zumal sogar der Koran, den er sonst für das Werk eines Betrügers erklärt, ein entsprechendes Verfahren beim Streite zweier mohammedanischer Völker vorschreibe. Das Verfahren, das Pufendorf hier empfiehlt, erinnert stark an gewisse Artikel des Völkerbunds paktes: die Staaten, deren gemeinsames Interesse es ist, dass der Streit geschlichtet werde, können übereinkommen, gemeinsam eine Vermittlung zu unternehmen, und verabreden zugleich, wieweit jeder in den ausgebrochenen Krieg eingreifen soll. Ebenso können sie nach Untersuchung des Streitfalls beschliessen, welche Friedensbedingungen nach Recht und Billigkeit den Kriegsparteien auferlegt werden sollen, und diese Bedingungen den Parteien gemeinsam als Freunde vorschlagen mit der Ankündigung, dass sie der Partei, die sie annehmen würde, gegen die, die sie ablehnen sollte, im Kriege beistehen würden. Darin

liege weder die Anmassung eines unerbetenen Schiedsrichteramts noch die Geltendmachung einer überstaatlichen Herrschaftsmacht. Wenn man bedenkt, wie empfindlich die souveränen Staaten bis heute gegen jede Form der Intervention gewesen sind, wie die Haager Verträge zur friedlichen Schlichtung von Staatenstreitigkeiten noch 1899 und 1907 die Klausel enthielten, kein Vertragsstaat dürfe einen Vermittlungsversuch als unfreundlichen Akt betrachten, wie der Völkerbundspakt seine Vorschriften über die Vermittlungsaktionen der Völkerbundsorgane ausdrücklich mit dem gemeinsamen Interesse der Mitglieder an der Erhaltung des Friedens begründen zu müssen glaubte — dann erkennt man, wie weit Pufendorf seiner Zeit vorausgeeilt war.

Über das schiedsgerichtliche Verfahren enthält das dreizehnte Kapitel nur wenige grundlegende Regeln; das gleiche gilt von der Durchführung der Schiedssprüche, für die bei hartnäckiger Weigerung der zur Leistung verurteilten Partei nach Naturrecht nur die Gewaltanwendung, d. h. der Krieg, als Mittel zur Verfügung steht. Im Gegensatz zum bürgerlichen Recht darf sich nach Völkerrecht die im Schiedsverfahren obsiegende Partei, falls es ihr nicht gelingt, die schuldige Leistung selbst zu erzwingen, dadurch schadlos halten, dass sie andre als die geschuldeten Gegenstände oder Gebiete in Besitz nimmt, sei es, um sie als Druckmittel für die nachträgliche Leistung zu benutzen, sei es, um sie anstatt der Leistung dem eigenen Herrschaftsberreich dauernd hinzuzufügen. Doch muss nach der Meinung Pufendorfs in beiden Fällen der Gläubigerstaat, wenn er die Besitzergreifung vollzogen hat, dem Schuldnerstaat Gelegenheit geben, durch nachträgliche Leistung des geschuldeten Gegenstandes den ihm ersatzweise entzogenen zurückzuerlangen.

Das sechste Buch behandelt im ersten Kapitel das Eherecht, im zweiten die elterliche Gewalt, im dritten die Gewalt des Herrn über den Sklaven. Weder für das Völkerrecht, noch für das internationale Privatrecht bietet es eine Ausbeute. Erwähnt sei, dass Pufendorf neben der Ehe, in der dem Manne eine Gewalt über die Frau zusteht, auch die kennt, in der die Frau die Herrschaft über den Mann ausübt; er nennt sie die 'amazonische' und erklärt sie für unnatürlich. Aber auch die eheliche Gewalt des Mannes über die Frau scheint ihm nicht dem Naturrecht, sondern positiver Satzung anzugehören, da der Naturzweck der Ehe auch ohne ein solches Gewaltverhältnis erreicht werden könne. Seinem lutherischen Bekenntnis entspricht es, dass er erklärt, die Ehe sei naturrechtlich wegen Ehebruchs und bösslicher Verlassung oder hartnäckiger Verweigerung der ehelichen Pflicht auflösbar und das kanonische Prinzip der Unauflösbarkeit der Ehe sei zu verdammen. Im Kapitel über die elterliche Gewalt erwähnt Pufendorf im Anschluss an Hobbes mutterrechtliche Verhältnisse; das Matriarchat entsprach dem Naturzustand, solange die Verbindung der

Geschlechter keine dauernde war; erst mit der Einführung der Ehe sei die Ausübung der elterlichen Gewalt durch den Vater die Regel, durch die Mutter die Ausnahme geworden. Ein näheres Eingehen auf die langatmigen familienrechtlichen Darlegungen des sechsten Buchs erübrigt sich. Was die Sklaverei anlangt, so bestreitet der Verfasser, dass sie dem Naturzustand entspreche; sie sei anfangs aus freiwilliger Unterordnung der Schwächeren unter die Stärkeren, alsdann aus kriegesischer Gefangennahme entstanden. Irrig sei die Meinung des Hobbes, dass die Sklaverei als Begleiterscheinung des Krieges dem Naturzustand angehöre.

Weit ergiebiger für unsere Zwecke ist das siebte Buch. Seine neun Kapitel enthalten mit den fünf ersten Kapiteln des achten Buches die staatsrechtlichen Lehren Pufendorfs. In Kapitel i untersucht er den Ursprung des Staates und findet ihn in der Furcht der Menschen vor feindlicher Unbill, die sie veranlasst habe, sich zu gegenseitigem Schutze zusammenzuschliessen. Denn weder die Achtung vor den Gesetzen der Natur, noch die Tätigkeit von Schiedsrichtern, noch Vergleichsverträge könnten den Frieden zwischen den Menschen sichern, zumal er durch die Meinungsverschiedenheiten gestört werde, die der Unterschied in der Urteilskraft der Menschen hervorrufe. Es bedürfe eines festeren Zügels, um die Streitsucht des Menschengeschlechts zu bändigen; dieser sei in der Staatsgewalt gefunden worden.

Das zweite Kapitel erläutert die Lehre Pufendorfs von der Vertragsnatur des Staates. Im Gegensatz zu Hobbes, der nur einen einzigen 'contrat social' (wie Rousseau ihn nannte) als staatsbegründend anerkennt, nimmt unser Autor mehrere aufeinander folgende Verträge an: zunächst eine Vereinbarung zwischen einer Anzahl einzelner Menschen, sich zu gemeinsamem Schutze zusammenzuschliessen; alsdann einen Beschluss der so gebildeten Gesamtheit darüber, in welcher Weise sie zu leiten sei; endlich einen Vertrag über die Bestellung der Personen, denen die Leitung des Staates übertragen wird. Dieser Vertrag zwischen den Befehlenden und den Gehorchenden sei nicht nur in Monarchien und Aristokratien erforderlich, sondern sogar in Demokratien, obwohl doch hier das Volk der Träger der Befehlsgewalt sei. Denn das Volk sei etwas anderes als die Summe der Einzelnen, sodass ein Vertrag zwischen dem souveränen Volk und dem gewaltunterworfenen Einzelnen sehr wohl denkbar sei. Wenn Hobbes im *Leviathan* die Möglichkeit eines solchen Vertrages selbst in der Monarchie leugne, so werde er dazu durch die Tendenz seines Werkes verführt, den Anspruch des Volks auf Revolution gegen einen rechtswidrig regierenden Herrscher zu widerlegen, einen Anspruch, der in jener Zeit häufig als Vorwand für Rebellionen erhoben worden sei. So wichtig es nun aber für das Wohl des Menschengeschlechts sei, dass die Königsherrschaft heilig gehalten und vor den Anschlägen Unzufriedener

sichergestellt werde, so lasse sich doch nicht bestreiten, dass zwischen dem Fürsten und dem Bürger ein zweiseitiger Vertrag vorliege; kraft dieses Vertrages schulde der Fürst dem Bürger Schutz, der Bürger dem Fürsten Gehorsam, und ohne solchen Vertrag bestehe keine der beiden Verpflichtungen. Diesen Gedanken führt Pufendorf in sorgfältiger Widerlegung der Gründe des Hobbes durch; er legt damit die Axt an die Wurzeln der absoluten Fürstenmacht, deren Vertretern er sein Leben lang gedient hat.

Freilich führt er im dritten Kapitel die Fürstenmacht wie jede Form souveräner Herrschaft auf Gott zurück, aber nicht in dem Sinne eines mystischen Gottesgnadentums, sodass sie durch einen unmittelbaren Akt des Allmächtigen eingesetzt wäre, sondern als folgerichtiges Ergebnis der den Menschen durch Gott verliehenen Vernunft. Er verwahrt sich deshalb gegen die allzu utilitaristische Ansicht des Grotius, dass die Staatsgewalt von den Menschen zum Schutze ihrer Sicherheit eingeführt und von Gott nur gutgeheissen sei; Gott selbst sei vielmehr ihr, wenn auch nur mittelbarer, Urheber. Weit schärfer aber verurteilt er die Lehre der Fürstendiener und Schmeichler, die damals den Herrschern häufig einredeten, Gott selbst habe ihnen einen Teil seiner Gewalt als seinen Stellvertretern auf Erden übertragen. In Wahrheit sei die Herrschergewalt nichts anderes als die kombinierte Gewalt aller Einzelnen, die sich zum Staate zusammengetan und einen Teil der Macht, die jedem von ihnen kraft seiner natürlichen Freiheit zustehe, auf den Träger des Herrscheramts übertragen hätten. Pufendorf erweist sich demnach als der direkte Vorläufer der Theorie von der Entstehung und Tragweite menschlicher Obrigkeit, die der Verfassung der Vereinigten Staaten von Amerika zugrunde liegt.

Von völkerrechtlicher Bedeutung ist der Schlussparagraph (9) dieses Kapitels. Pufendorf zeigt hier, dass nur die Gesamtheit der Staatsbürger das Recht hat, der Einzelperson, der sie die Herrschaft überträgt, auch den Herrschertitel zu gewähren. Wenn daher ein Fürst mit Zustimmung der Staatsbürger den Königstitel annimmt, so bedarf er dazu ebensowenig der Einwilligung der übrigen Staaten, wie beim Antritt des Herrscheramts. Wenn ihm ein anderer Herrscher den Königstitel versagte, so wäre das nicht weniger eine völkerrechtliche Unbill, als wenn jener seinen Anspruch auf die Herrschaft selbst bestritte. Nur wenn der Herrscher nicht Vollsouverän, sondern Lehns-träger eines Oberherrn ist, muss dessen Einwilligung zur Annahme des Königstitels eingeholt werden. Seine Königswürde ist in diesem Fall eine abgeleitete; in der Regel fällt aber die Zustimmung zur Annahme des Königstitels durch einen bisher abhängigen Herrscher mit der Anerkennung seiner künftigen Vollsouveränität und Unabhängigkeit zusammen. Diese Sätze schrieb Pufendorf, bevor der Nachfolger des Grossen Kurfürsten, Friedrich der III., Kurfürst von

Brandenburg, der als solcher Lehnsträger des Kaisers war, als Friedrich I. den Titel eines Königs von Preussen annahm; sie scheinen auf diesen historischen Vorgang nicht ohne Einfluss geblieben zu sein. Ein Nachklang der Auffassung Pufendorfs findet sich vielleicht noch in dem späteren historischen Vorgang, dass Wilhelm der I. von Preussen, als er durch den Tod seines geisteskranken Bruders Friedrich Wilhelm des IV. aus einem Regenten zum König wurde, zwar die Krone von Gottes Altar nahm, sich aber von den Vertretern des ganzen Volkes als König huldigen liess.

Die Lehre von den Teilen der höchsten Staatsgewalt, die Pufendorf im iv. Kapitel vorträgt, nimmt gewissermassen die berühmte Theorie Montesquieus von der Teilung der Gewalten vorweg. Es mangelt ihr aber noch die klare Dreigliederung. Der Verfasser führt nacheinander auf: die gesetzgebende Gewalt, die Strafgewalt, die richterliche Gewalt, die Gewalt über Krieg und Frieden, die verfassungsgebende (ämterverteilende) Gewalt und die Steuerhoheit. Ein umfassender Begriff der Exekutive ist noch nicht gewonnen. Dafür wird umso schärfer (in § 11) die Kohärenz der Gewalten herausgearbeitet. Der Verfasser weist nach, zu welcher Verwirrung des Staatslebens es führen müsse, wenn die Träger der einzelnen Hoheitsrechte völlig unabhängig von einander ihr Amt führen wollten; alle müssten vielmehr einem obersten Willen unterworfen sein. Das gilt nach Pufendorf auch vom Lehramt; es sei unerträglich und müsse zum Aufruhr führen, wenn es der Lehrgewalt zustehen sollte, den Bürgern die ewige Verdammnis in Aussicht zu stellen für eine Tat, die der Inhaber der Strafgewalt ihnen unter Androhung der Todesstrafe geboten habe. Eine absolute Lehrfreiheit würde unser Autor also nicht anerkannt haben; doch geht er hier auf das Verhältnis von Kirche und Staat nicht näher ein. Dagegen sucht er die Ansichten derer zu widerlegen, die auf Grund missverstandener Sätze des Aristoteles für eine weitergehende Gewaltenteilung eintreten, darunter auch die des Grotius.

Im Zusammenhang hiermit bekämpft er die Lehre des Grotius, durch die Staatsverfassung könne die Gewalt zwischen dem König und dem Volke so geteilt werden, dass der König gezwungen oder gestraft werden könne. Wenn dies eine Verfassung bestimme, so sei nicht der König souverän, sondern das Volk; eine Gewaltenteilung liege also nicht vor. Wolle man sie wirklich annehmen, so sei ein Zwang nur auf zwei Arten denkbar: entweder auf dem Wege Rechts — der sei nicht gangbar, weil Volk und König keinen gemeinsamen Richter über sich anerkennen; oder auf dem der Gewalt — der setze den Naturzustand voraus, hebe also das Wesen des Staates auf. Man erkennt in diesen Ausführungen das Echo des Prozesses, durch den Cromwell den König Karl den I. von England aufs Schaffot gebracht hat.

Das fünfte Kapitel bringt sehr eingehende Erörterungen über die

Staatsform. Im Anschluss an Aristoteles nimmt Pufendorf drei Grundformen an: Demokratie, Aristokratie und Monarchie, die sich danach unterscheiden, ob ein einzelner Mensch, oder ein Rat auserlesener Männer, oder die gesamte mit Stimmrecht versehene Bürgerschaft Träger der höchsten Gewalt ist. Auf welche Weise die Gewalt in der Praxis ausgeübt wird, erscheint ihm gleichgültig; auch eine Demokratie kann durch einen Volksführer auf monarchische Art, auch eine Monarchie durch eine Kamarilla auf aristokratische Weise geleitet werden. Daneben gibt es zahlreiche Abarten jener Grundformen, die theils durch deren Vermischung in einem Staate, theils durch mehr oder weniger enge Verbindung mehrerer Staaten entstehen. Die reine Demokratie hält der Verfasser für die älteste, weil der natürlichen Freiheit und Gleichheit der Menschen nächstverwandte Staatsform. Doch verwahrt er sich ausdrücklich gegen die Schlussfolgerung, dass sie ihm deshalb als die beste erschiene. Sie passe vielmehr, wie er mit Plato annimmt, nur für die Gemeinschaft gleichartiger, demselben Volksstamm angehöriger, sich als Brüder — weil Söhne derselben Mutter — fühlender Bürger. Wenn Aristoteles die Königsherrschaft für die älteste Form des Staates halte, so verwechsle er die Stellung des Familienhauptes mit der des Inhabers der Staatsgewalt und übersehe, dass die sogenannten Könige der Vorzeit mehr Berater und Führer als Beherrscher ihrer Volksgenossen waren, also geradezu als Träger eines ihnen von der souveränen Volksgemeinschaft übertragenen Amtes betrachtet werden müssen.

Bei der Schilderung der Kennzeichen der Demokratie kommt Pufendorf unter anderm auf das Majoritätsprinzip zu reden. Es widerspricht nach ihm der natürlichen Freiheit, dass der Wille einer Mehrheit Gleicher den Willen der Minderheit beugen könne; wenn also eine Anzahl von freien Menschen zur Gründung eines Staates zusammentrete, so verblieben diejenigen, die mit dem Gründungsbeschluss nicht einverstanden seien, eben ausserhalb des Staates in ihrer natürlichen Freiheit. Seien aber alle über die Gründung einig geworden und hätten sie die Staatsform einer majoritären Demokratie erwählt, so seien alle an diesen zweiten Beschluss gebunden; sie müssten sich der Mehrheit unterwerfen, weil diese verfassungsgemäss die Gesamtheit vertrete.

Die aristokratische Staatsform entsteht nach Pufendorf, wenn nach dem Staatsgründungsvertrag der Verfassungsbeschluss vorsieht, dass die oberste Gewalt im Staate durch eine Körperschaft ausgeübt werden soll, die nur aus wenigen Bürgern besteht und sich nach bestimmten Regeln zusammensetzt. Durch die Annahme des Auftrags entsteht ein Vertragsverhältnis zwischen dieser Körperschaft und der Gesamtheit aller Einzelbürger, eine Auffassung, an der unser Autor ebenso wie bei der Demokratie und der Monarchie im Gegensatz zu

Hobbes festhält. Kraft dieses Vertragsverhältnisses schuldet der Inhaber der obersten Gewalt den beherrschten Einzelnen Rechtsschutz, diese jenem Gehorsam. Andererseits billigt Pufendorf die Ansicht des Hobbes, dass in der Monarchie der Inhaber der obersten Gewalt sich persönlich vergeht, wenn er Gesetze erlässt, die dem Naturrecht widersprechen, während in der Demokratie und Aristokratie derartige Gesetze als Vergehen nicht den Inhabern der obersten Gewalt, nämlich den Körperschaften, die ihre Träger sind, sondern nur den physischen Personen zur Last gelegt werden können, die den Erlass des ungerechten Gesetzes durch ihre Handlungen herbeigeführt haben.

Der Verfasser geht dann, der Lehre des Aristoteles folgend, zu den krankhaften Abarten der regulären Staatsformen und zu den gemischten Formen über. Im Grunde hält er die Bezeichnung 'gemischte Formen' für irreführend; denn entweder handle es sich dabei um eine reguläre Form, bei der die an sich einheitliche Herrschermacht nur auf abweichende Art durch Vertreter ausgeübt werde, oder um völlig irreguläre Formen, denen ein einheitlicher Träger der Souveränität fehle. Solche Staatsgebilde seien immer von baldigem Zerfall durch innere Auflösung bedroht. Zu ihnen rechnet Pufendorf auch in diesem Werke, wie in der früher erwähnten pseudonymen Tendenzschrift, das damalige 'Römische Reich deutscher Nation'.

Dagegen unterscheidet er von ihnen die Staatensysteme. Dazu gehören freilich nicht, wie Hobbes lehrt, auch die einem Reiche unter besonderer Verwaltung angegliederten Provinzen, weil diese keinerlei Souveränität besitzen; wohl aber die mehreren, sei es durch Personalunion, sei es durch ein dauerndes Bündnis vereinigten Staaten. Der Unterschied dieser beiden Fälle wird näher dargelegt, aber auch gezeigt, wie einer in den andern übergehen kann. Bei einer Personalunion, deren Bestandteile verschiedene Verfassungsgesetze über die Thronfolgeordnung haben, kann der Tod des gemeinsamen Herrschers zur Auflösung führen, wenn z. B. in dem einen der unierten Staaten ein männlicher Erbe, in dem andern ein weiblicher das nähere Thronrecht hat. (Man denke an den Erbfolgestreit über die sogenannten Elbherzogtümer und die Entstehung des dänischen Kriegs im Jahre 1863.) Soll dies vermieden werden, so bedarf es eines Bündnisses der beteiligten Staaten, durch das die Thronfolgeordnung geregelt wird, oder einer feierlichen Sanktion des letzten gemeinsamen Herrschers, die von diesen Staaten insgesamt und einzeln angenommen werden muss. Von da ab gilt nur noch eine und dieselbe Thronfolge. Das kann schliesslich dahin führen, dass die ehemals selbständigen Staaten nur noch Provinzen eines einheitlichen Staates werden und dass damit auch ihr Bundesverhältnis erlischt. Pufendorf schildert hier im voraus die Geschichte der österreichischen Erblande, die anfangs durch

Heiraten der habsburgischen Herrscher zusammengebracht und unter verschiedenem Thronfolgerecht selbständige Einheiten bildend, durch den letzten Habsburger, Kaiser Karl VI., mittels der 'pragmatischen Sanktion' zu einer Erbmasse für seine Tochter, die grosse Maria Theresia, zusammengeschweisst wurden und schliesslich nur noch Provinzen der österreichisch-ungarischen Doppelmonarchie waren. Freilich musste sich die berühmte Kaiserin die Anerkennung dieser Rechtsentwicklung zunächst durch den österreichischen Erbfolgekrieg erkämpfen.

Für die regulären Staatenbündnisse gilt nach Pufendorf nicht das Majoritätsprinzip, weil es die Souveränität ausschliesst, sondern das Prinzip der Einstimmigkeit, wie es im Völkerbundspakt die Regel ist. Eine Verpflichtung der einzelnen verbündeten Staaten, gewisse Hoheitsrechte nicht ohne Zustimmung der andern auszuüben, steht mit der Fortdauer der naturrechtlichen Freiheit der Bundesglieder seines Erachtens nicht im Widerspruch; er würde also z. B. die Kleine Entente auch nach ihrem jetzigen engeren Bündnis, wonach keines ihrer Glieder ohne Einverständnis der Andern aussenpolitische Akte vornehmen darf, nur für einen Staatenbund, nicht für einen Bundesstaat erklären. Denn ein solcher entsteht erst, wenn die einzelnen Glieder sich eine gemeinsame Verfassung gegeben und darin ausdrücklich der Entscheidung der Majorität in Bundesangelegenheiten unterworfen haben; damit haben sie aber nach Pufendorf aufgehört, vollsouverän zu sein. Daraus ergibt sich, zu welcher Klasse er z. B. das Deutsche Reich unter Bismarck oder die amerikanische Union gerechnet haben würde.

Im sechsten Kapitel finden wir geistreiche Gedanken über den Inhalt der Souveränität und die Kompetenzen ihres Trägers. Das wesentliche Charakteristikum ist die Unverantwortlichkeit des Souveräns gegenüber irgend einer irdischen Autorität; er schuldet nur Gott Rechenschaft. Deshalb entscheidet sich Pufendorf mit Grotius gegen Aristoteles und manche neueren Schriftsteller dahin, dass auch der Monarch als Souverän seinem ganzen Volke gegenüber unverantwortlich sei und eine absolute Fürstenmacht an sich dem Naturrecht nicht widerspreche, zumal sie nicht, wie Republikaner zu glauben pflegen, mit Tyrannei identisch sei. Vorzuziehen scheint aber unser Autor die verfassungsmässig beschränkte Monarchie; sie steht ihm offenbar auch höher als die Demokratie, da die Tyrannei der Volksmehrheit durch Gesetze, die sie ja jederzeit ändern könne, nicht beschränkbar sei. Dagegen hält er im Gegensatz zu Hobbes den souveränen Monarchen nicht nur an die Normen des Naturrechts, sondern auch an die mit dem Volke vereinbarte Verfassung für moralisch gebunden, obwohl er juristisch nicht zur Verantwortung gezogen werden könne. Sobald freilich im Staate eine Körperschaft bestehe, die befugt sei, von ihm

Rechenschaft zu verlangen, sei diese und nicht der Monarch Träger der Souveränität.

Das siebte Kapitel handelt von den verschiedenen Arten des Erwerbs der Herrschaft, besonders in Monarchien. Die Hauptarten, Wahl und Erbfolge, finden sich übrigens auch in Aristokratien. Neben dem rechtmässigen Erwerb wird auch der unrechtmässige, durch Gewalt erzielte erörtert: und zwar sowohl die gewaltsame Unterwerfung eines Volkes durch einen Monarchen wie die gewaltsame Absetzung eines Monarchen durch ein Volk. Im ersten Falle kann der Erwerb, wenn das Volk zuvor in freistaatlicher Verfassung lebte, durch ein gutes Regiment, wenn es von einem Monarchen beherrscht wurde, durch das Aussterben der legitimen Dynastie, unter beiden Voraussetzungen durch Zeitablauf bei ungestörter Herrschaft legalisiert werden; im zweiten Falle bedarf es entweder einer Vereinbarung mit dem früheren Herrscher und der Anerkennung der neuen Verfassung oder der Feststellung, dass dem ehemaligen Fürsten die Herrschaft mit Recht entzogen worden sei, oder eines langen Zeitablaufs, währenddessen der ehemalige Fürst seinen Anspruch nicht geltend gemacht habe.

Auf die Darstellung des Wahlkönigtums und des Erbkönigtums und der verschiedenen Arten der Thronfolge braucht nicht eingegangen zu werden; wichtig scheinen nur die Ausführungen über die Schlichtung von Thronstreitigkeiten, weil sie das Völkerrecht nahe berühren. Ihrem Wesen nach können sie weder durch eine nationale Gerichtsbarkeit noch durch einen Machtspruch der Exekutive erledigt werden, weder soweit sie das Verhältnis zwischen den verschiedenen Thronkandidaten, noch soweit sie das Verhältnis zwischen dem einzelnen Thronprätendenten und dem zu beherrschenden Volke betreffen. Die Streitteile haben weder einen gemeinsamen Richter, noch einen gemeinsamen Oberherrn. Es bleibt also nur die naturrechtliche und gleichzeitig völkerrechtliche Alternative: Gewalt, d. h. Erbfolgekrieg, oder Schiedsverfahren.

Das achte Kapitel trägt den Titel: 'von der Heiligkeit der höchsten Staatsgewalt' und erörtert u. a. die Frage nach dem Recht des Widerstands gegen schwere Unbill des Herrschers (die Pufendorf mit Grotius bejaht) und nach der Pflicht des Gehorsams gegenüber dem Eroberer (die er grundsätzlich verneint, aber bei dauernder Herrschaft des Eroberers bejaht). Das neunte Kapitel zählt die verschiedenen Herrscherpflichten auf und birgt eine Fülle weiser Lehren für den Regenten; erwähnenswert gerade in heutiger Zeit ist die Warnung vor allzu schweren Steuern, weil 'die sicherste Schatzkammer des Herrschers der Geldschrank des Bürgers sei', sowie vor ungleicher Besteuerung der Staatsangehörigen und vor der verderblichen Methode, den Steuerpflichtigen Abgaben aufzuerlegen, um durch reiche Spenden sich beliebt zu machen.

Das achte Buch beginnt mit einer Theorie der Gesetzgebung. Pufendorf bekämpft die Lehre des Hobbes, dass positive Gesetze mit dem Naturrecht nie in Widerspruch stehen könnten, weil durch sie erst gültig bestimmt werde, was im einzelnen Falle Recht und Unrecht sei; nach ihm ist auch der Gesetzgeber an die von Gott herrührenden, der menschlichen Natur und Vernunft entsprechenden Normen gebunden; diese Normen bilden also den Massstab, an dem die Gesetze daraufhin geprüft werden können, ob sie richtiges Recht enthalten oder mit diesem Recht in Widerspruch stehen. Pufendorf würde demgemäss die Entscheidungen angelsächsischer Gerichte gebilligt haben, dass solche Gesetze nicht von ihnen anzuwenden seien, von denen sie feststellen müssen, dass sie der natürlichen Rechtsordnung und Vernunft zuwiderlaufen.¹ Auch hier wendet er sich gegen die Ansicht des Macchiavelli und des Hobbes, dass es ausserhalb des Staates kein Recht gebe, der Staat vielmehr der einzige Schöpfer des Rechtes sei. Er wirft die Frage auf, wie es denn zur Staatengründung habe kommen können, wenn die Menschen, die aus dem Naturzustand durch Vertrag zur Staatsordnung übergehen wollten, nicht schon vorher gewusst hätten, dass es recht sei, Verträge zu halten, unrecht, sie zu brechen. Und wie könne man, falls es nur im Staate ein Recht gäbe, behaupten wollen, dass die Herrscher unrecht tun, Verträge zu brechen oder einander das Ihrige zu rauben, da sie doch im Naturzustande mit einander leben und überhaupt nicht durch bürgerliche Rechtsnormen gebunden sind?

Weiter prüft der Verfasser die Frage, die noch nach dem Weltkrieg lebhaft erörtert worden ist und zu einer viel angefochtenen Entscheidung des deutschen Reichsgerichts geführt hat: ob der Einzelne, der eine unrechtmässige Handlung begangen hat, sich auf den bindenden Befehl seines Herrschers oder seines rechtmässigen Vorgesetzten berufen kann, um der Strafe zu entgehen. Pufendorf unterscheidet hier zwischen dem göttlichen und natürlichen Recht einerseits und dem positiven bürgerlichen Recht andererseits. Von der Befolgung dieses letztgenannten Rechtes entbindet nach ihm jeden Bürger der Befehl des Herrschers; von der der erstgenannten nicht. Auch hier steht die Ansicht Pufendorfs der des Hobbes entgegen, der eine solche Ansicht für aufrührerisch erklärt. Freilich warnt auch unser Autor davor, dass man jeden Skrupel wegen der Rechtmässigkeit eines staatlichen Befehls gleich als Vorwand benutze, um ihm den Gehorsam zu versagen; denn im Zweifelsfall sei anzunehmen, dass die Anordnungen der Obrigkeit rechtmässige seien, und der Untergebene sei meist nicht in der Lage, die Gründe des Befehls nachzuprüfen. Auch gibt er zu, dass in Fällen des Zwanges und der Not und wenn der Ausführende nur blindes Werkzeug des Befehlenden sei, nicht dem Ausführenden,

¹ Vergl. Lord Coke's Judgement in *Bonham's Case*; William M. Meigs, *The Relation of the Judiciary to the Constitution*, S. 31 ff., S. 50.

sondern ausschliesslich dem Befehlenden die Verantwortung für die rechtswidrige Tat zufalle.

Im zweiten Kapitel beschreibt der Verfasser eine besondere Auswirkung der Herrschermacht: die Befugnis, über das Leben der Bürger zur Verteidigung des Staates im Kriege zu verfügen. Diese Befugnis hält er für unbedingt und allgemein; wenn nach positivem Recht Ausnahmen zu Gunsten solcher Personen zugelassen sind, die wegen ihrer Jugend, ihres Alters, ihres Berufs oder ihrer Religion zum Kampf untauglich erscheinen, so fallen solche Ausnahmen hinweg, wenn die Not und Gefahr des Staates den Einsatz der letzten Kräfte verlangt. Pufendorf würde also der Forderung der 'conscientious objectors', grundsätzlich vom Kriegsdienst befreit zu werden, nicht zustimmen, weil er völkerrechtlich den Krieg für ein zulässiges Verfahren zur Schlichtung von Staatendifferenzen erklärt und staatsrechtlich das Gemeinwohl den Gewissensbedenken des Einzelnen voranstellt.

Aus diesem Grunde verwirft der Verfasser auch die Ansicht des Grotius, dass der Bürger an einem Kriege seines Staates nicht teilnehmen dürfe, der offenbar ungerecht sei, weil er sich sonst zum Gehülfen des Verbrechens seines Herrschers mache. Er unterscheidet hier den freiwilligen vom gesetzlich erzwungenen Kriegsdienst. Nur für den ersten Fall gelte die Regel des Grotius; im zweiten solle der Bürger dem Gebot seines Herrschers gehorchen und ihm die Verantwortung für den Krieg, die der Herrscher Gott gegenüber trage, ruhigen Gewissens überlassen.

Von völkerrechtlichem Belang sind in diesem Kapitel noch zwei Bemerkungen. Die eine bezieht sich auf den Fall, dass ein Gefangener vom Feinde freigegeben wird gegen die Verpflichtung, nicht mehr gegen ihn Waffen zu tragen. Pufendorf meint, dass der Staat eine solche Verpflichtung seines Angehörigen nach Völkerrecht beachten müsse; nur zur Verteidigung des Vaterlandes in letzter Not, wenn es an Kämpfern fehle, komme sie in Wegfall. Die andre Bemerkung betrifft das völkerrechtliche Institut der Geiseln. Der Verfasser hält den Staat für berechtigt, seine Bürger dem Feinde als Geiseln zu stellen, ja das Leben der Geiseln zu opfern, wenn er sie nicht ohne Gefahr für seine eigene Existenz retten könne.

Das dritte Kapitel handelt von der Strafgewalt des Staates, die gleichfalls ein Recht über Leben und Tod des Bürgers enthält. Pufendorf macht sich Gedanken darüber, wie es möglich sei, dass die Einzelnen, die im Naturzustande kein Recht zu strafen besäßen, ein solches Recht bei Gründung des Staates dem Souverän übertragen könnten? Er hilft sich hier mit Analogien, weil er sich nicht klar macht, dass die Rache, eine Form des Naturrechts, ausserhalb des Staates neben dem Schadensersatz die Funktion der Strafe hat. Das Wesen der Strafe aber sieht Pufendorf in der Vergeltung, nämlich in der Zufügung

eines *malum passionis* wegen eines *malum actionis*; nur fordert er zugleich einen Zweck der Strafe, der für die menschliche Gesellschaft nützlich sei. Er schliesst sich hier der Meinung des Plato, Grotius und Hobbes an. Der wahre Zweck der Strafe ist die Verhütung künftiger Verbrechen, sei es durch Besserung des Täters, sei es dadurch, dass er an weiteren Verbrechen gehindert, sei es dadurch, dass er von solchen abgeschreckt und dass andre durch seine Bestrafung von ähnlichen Taten abgehalten werden. Wir finden hier eine eklektische Straftheorie, die schon alle Elemente der modernen Strafrechtswissenschaft in sich schliesst mit Ausnahme der neuesten Lehre, dass es sich bei der sogenannten Kriminalistik überhaupt nicht um Strafe, sondern nur um Schutzmittel der Gesellschaft gegen asoziale Schädlinge handeln könne.

Diesen Gesichtspunkt lässt der Verfasser nur gegenüber Piraten und Strassenräubern gelten. Mit solchen Personen lebe die bürgerliche Gesellschaft im Kriegszustand; es gelte nicht, sie zu strafen, sondern sie unschädlich zu machen, und ihnen gegenüber sei Jedermann zum Kampf berechtigt. Allerdings empfehle es sich, dass Private, die mit ihren Schiffen den Kampf gegen Piraten aufnehmen wollten, sich dazu von ihrer Obrigkeit einen schriftlichen Auftrag geben liessen.

Mit grossem Nachdruck spricht sich der Verfasser gegen allzu häufige und allzu leicht gewährte Gnadenakte und Amnestien aus, weil sie die Achtung der Bürger vor dem Strafgesetz schwächen; vor allem warnt er davor, dem Tatrichter ein Gnadenrecht irgend welcher Art einzuräumen. Dagegen billigt er es, dass dem Richter bei mildern Umständen ein weitgehender Spielraum im Ausmass der Strafe gelassen wird. Deshalb erklärt er die Talion für einen unbrauchbaren Strafmasstab. Vor allem darf sich die Strafe nicht zu Vergeltungszwecken gegen eine andre Person richten, als gegen den Täter, auch wenn dadurch (wie Grotius zur Verteidigung einer solchen Massregel anführt) der materielle Strafzweck erreicht würde, wie z. B. bei der sogenannten Dezimierung.

Im vierten Kapitel fasst unser Autor, unter dem Gesichtspunkt der Macht des Souveräns, die Ehrenstellung der Staatsangehörigen zu bestimmen, eine Menge von Bemerkungen zusammen: über die einfache bürgerliche Ehre und ihren Verlust, über die besondere Ehre privilegierter Klassen und ihren Ursprung, insbesondere über den Adel, seine historische Entwicklung und seine Stellung in den europäischen Ländern und anderes mehr. Die einfache menschliche Ehre ist nach Pufendorf schon mit dem Naturzustande gegeben; die besondere, auch der Adel, ist eine Schöpfung der Staatsgewalt. Beim Vergleich der verschiedenen Ehrenstufen kommt er auch auf Präzedenzfragen zu sprechen, die bekanntlich in seinem Jahrhundert eine solche Rolle im völkerrechtlichen Verkehre spielten, dass deswegen die

Friedensverhandlungen, die den Dreissigjährigen Krieg beenden sollten, an zwei verschiedenen Orten, in Münster und Osnabrück, geführt werden mussten, weil nur so die Präzedenzkonflikte zu vermeiden waren. Pufendorf leugnet eine Abstufung in der Ehrenstellung der verschiedenen Staatsoberhäupter; jede Souveränität sei der andern grundsätzlich gleichwertig, und es begründe keinen Unterschied, ob das Gebiet des Einen grösser, seine Macht stärker sei als die des Andern, ob der Eine ein absoluter, der Andre ein durch die Landesverfassung beschränkter Monarch sei. Kein König sei aus solchen Gründen verpflichtet, einem andern den Vorrang zu lassen, auch keine Republik sei geringer an Würde als eine andre, ob diese gleich älter oder mächtiger sei. Ja selbst der Vorrang eines monarchischen Staates vor einer Republik bestreitet der Verfasser; die Gesandten der Republik brauchten den Gesandten der Monarchie nicht zu weichen. Wohl aber gingen die Monarchen, die in sich die Souveränität verkörpern, bei Konferenzen mit Abgesandten von Republiken, die immer nur Vertreter des eigentlichen Souveräns seien, diesen im Range voran. Im übrigen liessen sich Rangstreitigkeiten bei Konferenzen mehrerer Personen vom gleichen Range durch das 'round-table system' (*mensae circulares adhibitae congressibus*) vermeiden. Bei dauernden Vereinigungen mit regelmässig wiederkehrenden Versammlungen pflege man die Präzedenz nach der Reihenfolge der Aufnahme in die Vereinigung zu bestimmen, wie dies noch jetzt bei der Führung des Diplomatischen Corps einer Hauptstadt geschieht. Pufendorf lehnt sich aber energisch gegen den Anspruch einer weltlichen Macht auf, die den Vorrang vor den andern Mächten darauf gründete, dass sie als solche zuerst zum Christentum übergetreten sei. Diese Rangordnung lässt er nur für kirchliche Synoden gelten, auf denen sie in alter Zeit gebräuchlich war. Bemerkenswert ist noch, dass Pufendorf die Erblichkeit des Adels nicht durchaus billigt; das Vorrecht muss nach ihm stets von neuem durch Leistungen verdient werden — *noblesse oblige*.

Das fünfte Kapitel handelt von der Steuer- und Enteignungshoheit des Staates, von dem Rechte auf das öffentliche Vermögen und die Staatsdomänen, sowie von der Veräusserung des Staatsgebiets oder seiner Teile. Was die letztere Frage anlangt, so spricht der Verfasser dem Souverän das Recht ab, über sein Reich ohne Zustimmung des Volkes zu verfügen. Will er einen Teil des Gebiets abtreten, so bedarf er dazu nicht nur der Zustimmung des Restvolkes, sondern ganz besonders der Zustimmung des Teils der Bevölkerung, der mit dem Gebiet abgetreten werden würde. Pufendorf stellt hier die Grundprinzipien der völkerrechtlichen Methode auf, die später unter dem Namen des Plebiszits viel angewendet worden ist. Aber auch zu einer Belastung oder rechtlichen Schwächung des Reichs braucht nach ihm

der Herrscher die Zustimmung des Volkes, z. B. wenn er es von einem mächtigeren Herrscher zu Lehen nehmen oder einen Vasallen aus dem Lehnverband entlassen will; das gleiche gilt, wenn der Herrscher einen Teil seines Gebiets einem andern Herrscher für eine Schuld in Pfandbesitz übergeben will.

Mit dem sechsten Kapitel beginnt der ausschliesslich völkerrechtliche Teil des Werkes. Er zeigt verhältnismässig am wenigsten Originalität des Denkens, schliesst sich vielmehr in weitem Umfang den Ergebnissen an, die der grosse Meister des Völkerrechts, Grotius, bei seinen Untersuchungen dieser Materie gewonnen hatte. Im Gegensatz zu Hobbes geht Pufendorf auch hier von der Überzeugung aus, dass der Naturzustand im Verhältnis der Staaten wie der Menschen zu einander nicht der Krieg, sondern der Friede sei. Daher bedürfe es, um den Krieg naturrechtlich zu legitimieren, eines gerechten Grundes. Solcher Gründe gebe es dreierlei Arten: die eine Art beruhe darauf, dass man sich und das Seine gegen die Angriffe Andrer verteidigen darf; die zweite darauf, dass man gerechte Forderungen, die der Schuldner nicht erfüllen will, mit Zwang gegen ihn Beitreiben darf; die dritte darauf, dass man denjenigen, von dem man ungerecht geschädigt ist, zum Schadensersatz und zur Leistung von Sicherheit gegen künftige Schädigung anhalten darf. Dagegen könne die blossе Furcht vor künftiger Schädigung, die nicht durch eine positive Rechtsverletzung von Seiten eines Andern, sondern nur durch seine drohende Machtstellung veranlasst sei, einen Präventivkrieg nicht rechtfertigen, weil auch jeder Staat, wie jeder Mensch, solange für redlich und friedlich erachtet werden müsse, bis das Gegenteil bewiesen sei. Man sieht, dass von der Lehre Pufendorfs bis zum Briand-Kellogg-Pakt noch ein weiter Weg war; denn wenn letzterer auch den Verteidigungskrieg noch zulässt, so ist nach ihm für den Krieg, der zur Beitreibung von Vertrags- und Deliktsschulden geführt wird, nach diesem Pakt kein Raum mehr. Da es aber bisher noch an einer völkerrechtlichen Maschinerie fehlt, die jede Einzelexekution gegen einen böswilligen Schuldnerstaat durch eine Zwangsaktion der Völkerrechtsgemeinschaft zu ersetzen gestattet, und da wenig Aussicht besteht, eine solche Maschinerie in absehbarer Zeit zu schaffen, entspricht meines Erachtens die Lehre des Verfassers immer noch dem in Geltung befindlichen Völkerrecht. Denn auch Pufendorf lehrt, dass nach Naturrecht und Völkerrecht der Einzelne wie der Staat, ehe er bei Durchführung seiner gerechten Ansprüche zur Anwendung von Gewalt schreitet, alle friedlichen Mittel erschöpft haben muss.

Auf der andern Seite ist es Pufendorf klar, dass ein gerecht begonnener Krieg in seiner Durchführung nicht nach bürgerlich-rechtlichen Begriffen von Gerechtigkeit beurteilt werden darf. Wer einen solchen Krieg führt, ist nicht daran gebunden, dem Feinde nur

solchen Nachteil zuzufügen oder von ihm nur solchen Vorteil zu erzwingen, der dem Anlass des Krieges genau entspricht. Kriegsmassnahmen sind keine Strafen und haben keinen Strafzweck, sondern sie sind Staatsakte zur Selbstverteidigung, zur Rechtsverwirklichung und zur Sicherung gegen künftige unrechtmässige Schädigung; alle Mittel, die dazu dienen, sind an sich gerechtfertigt. Hierin geht der Verfasser über Grotius hinaus. Indessen empfiehlt er aus ethischen Gründen, dass der Sieger sich dem Besiegten gegenüber menschlich und edelmütig erzeige und nicht weiter als nötig über das Mass einer auch im bürgerlichen Sinne gerechten Vergeltung hinausgehe.

Von besonderem Interesse sind die Darlegungen des Verfassers über den Fall, dass ein Staat den Krieg nicht für sich selbst, sondern für einen anderen Staat beginnt. In diesem Falle müssen, damit der Krieg ein gerechter sei, zwei Voraussetzungen erfüllt sein: Der andere Staat muss gegen den Feind einen gerechten Kriegsgrund haben und der für ihn eintretende Staat muss zum Eintritt in den Krieg durch eine besondere Beziehung befugt erscheinen, die es erklärt, dass er den Feind der Hauptkriegspartei auch als seinen eigenen Feind behandle. Zu einem solchen Interventionskrieg sei ein Staat nicht nur berechtigt, sondern verpflichtet, wenn es sich um die Verteidigung von Schutzstaaten handelt. Davon macht jedoch Pufendorf eine Ausnahme: Recht und Pflicht zum Interventionskrieg seien nicht gegeben, wenn der Schutzstaat seinem Feinde gerechten Grund zum Kriege gegeben hatte, bevor er in das Schutzverhältnis eintrat. Die Schutzpflicht gegenüber den einzelnen Staatsbürgern umfasst an sich auch das Recht, deren Interessen, wenn sie von einem andern Staate verletzt sind, mit allen, auch kriegesischen Mitteln zu wahren; doch liegt eine Pflicht hierzu nur dann vor, wenn nicht durch ein solches Vorgehen die Interessen einer Mehrzahl anderer Staatsbürger oder der Gesamtheit verletzt würden.

Eine Pflicht zum Interventionskrieg kann auch durch Bündnisverträge begründet werden. Sie fällt aber nach Pufendorf weg, wenn der Staat, der sich zur Hilfe verpflichtet hat, sie nicht leisten kann, ohne die Verteidigung des eignen Volkes zu gefährden; deshalb wird nur ein törichter Staatsmann sich auf ein Bündnis verlassen, das einzuhalten der andere Teil kein Interesse hat. Die Pflicht zur Intervention fällt ferner weg, wenn der Verbündete einen ungerechten Krieg beginnt. Die modernen Bündnisverträge pflegen diesen Grundsatz so zu bezeichnen, dass der Bündnisfall nur 'bei dem nicht provozierten Angriff eines dritten Staates' eintrete.

Ein allgemeines Recht der Staaten, dem ungerecht Angegriffenen kriegerisch beizuspringen, will der Verfasser nicht anerkennen; in der Regel müsse wenigstens eine Bitte um kriegerische Hilfe von Seiten des Angegriffenen vorausgegangen sein. Pufendorf spricht sich nach-

drücklich dagegen aus, dass sich ein am Kriege unbeteiligter Staat, entgegen der naturrechtlichen Gleichheit der Staaten, das Recht anmasse, den Richter über die Streitigkeiten anderer Staaten zu spielen und die Welt statt mit einem Kriege mit zweien in Verwirrung zu bringen. Ein solcher Grundsatz würde schliesslich den Krieg Aller gegen Alle entfesseln, da kein Staat ganz frei von der Schuld ungerechten Handelns sei.

Der Verfasser erörtert in diesem sechsten Kapitel noch die Frage, unter welchen Umständen dem einzelnen Staatsbürger das Recht, Krieg zu führen, das im Naturzustande Jedem gebührt, im Staate aber nur der obersten Gewalt zusteht, ausnahmsweise wieder zukommt. Der Hauptfall ist der, dass der Angehörige des einen Staates den eines andern Staates auf einem Gebiete schädigt, das keinem Staate angehört. In diesem Falle darf nach Pufendorf der Verletzte den Täter nach Kriegsrecht behandeln. Dies war in der Tat schon zu seiner Zeit und bis zum Weltkrieg die Lage auf der Spitzbergen genannten Inselgruppe, wo Walfischfänger, Fischer und Jäger sich mangels einer strafenden Obrigkeit Gefechte zu liefern pflegten — eine Lage, der die an der Inselgruppe interessierten Mächte durch die Spitzbergen-Konferenz von 1914 abzuhelfen suchten. Den Spuren des Grotius folgend, bespricht Pufendorf ferner den Unterschied zwischen dem solennen und nicht solennen Kriege, das Wesen des Bürgerkriegs und des Aufstands sowie die Befugnis einer Amtsstelle, unter Umständen kriegsrische Handlungen vorzunehmen, ehe sie vom Souverän angeordnet worden sind; endlich die Haftung des Staates für Delikte seiner Bürger, die der Verfasser gegenüber dem Ausland nur dann eintreten lässt, wenn der Staat das Delikt hätte verhindern können und zugelassen hat oder wenn er den Täter nachträglich deckt (vergl. den Streit zwischen der Schweiz und Sowjetrussland wegen der Ermordung des russischen Abgesandten Worowski in Lausanne und der Freisprechung des Täters durch das schweizerische Gericht). Der Schluss des Kapitels ist dem Beuterecht und dem Gebietserwerb durch Eroberung gewidmet. Als eigene Zutat des Verfassers ist die ausführliche Besprechung zu erwähnen, die er einem völkerrechtlichen, vor dem Schiedsgericht der Amphiktyonen verhandelten Spezialfall aus der griechischen Geschichte widmet: dem Falle, dass Alexander der Grosse nach der Niederwerfung Thebens den Thessaliern, seinen Bundesgenossen, ein ihnen früher von den Thebanern gewährtes Darlehn erliess und die Thebaner, nachdem ihr Staat von Alexanders Nachfolger Kassander wiederhergestellt war, dieses Darlehn trotz jenes Erlasses von den Thessaliern zurückforderten. Pufendorf exemplifiziert an diesem Falle das Beuterecht an unkörperlichen Sachen und legt weitläufig dar, dass die Forderung der Thebaner unbegründet war. Ein solches Beuterecht ist während des Weltkriegs von den Parteien in weitestem Masse

ausgeübt und durch die Friedensschlüsse zu Gunsten der Siegerstaaten bestätigt worden; viele dieser Fälle sind später Gegenstand von Verhandlungen vor den Gemischten Schiedsgerichten geworden.

Das siebte Kapitel behandelt die Verträge, die während des Krieges oder mit Bezug auf den Krieg mit dem Feinde geschlossen sind. Auch hier lehnt sich der Verfasser eng an die Darstellung des Grotius an, nur dass er gleich anfangs hinter dessen leitenden Grundsatz, alle solche Verträge müssten gehalten werden, ein Fragezeichen setzt. Er unterscheidet nämlich solche Verträge, die den Frieden bezwecken, von denen, die den Krieg als fortdauernd voraussetzen. Letztere will er nicht als bindend anerkennen, da der Vertrag das Verhältnis des Vertrauens zwischen den Kontrahenten voraussetze, der Krieg aber das Verhältnis der Gewalt und List zwischen den Feinden. Es könne sich also nicht darum handeln, dass eine Rechtspflicht zum Erfüllen solcher Verträge bestehe, sondern nur darum, dass die Nützlichkeit dafür spreche, weil ein Feind, der durch den Bruch solcher Verträge erbittert sei, gefährlicher erscheine als einer, dem man das Wort gehalten habe. Pufendorf zweifelt, ob derartige Verträge, die bestimmt seien, die Härten des Kriegs zu mildern, nicht dem Kriegszweck zuwiderlaufen, da sie geeignet seien, ihn in die Länge zu ziehen. Er muss jedoch zugeben, dass die zivilisierten Nationen die verbindliche Kraft der Kriegsverträge im Interesse einer ritterlichen Kriegsführung anerkennen.

Das Hauptbeispiel eines solchen Vertrags ist der Waffenstillstand; was Pufendorf darüber zu sagen hat, ist ausschliesslich dem Werke des Grotius entlehnt. Das gleiche gilt von anderen Vertragsarten und von der Frage, inwieweit Heerführer und Einzelpersonen derartige Verträge abzuschliessen befugt sind.

Im achten Kapitel geht der Verfasser zu den Friedensverträgen über. Hier bekennt er, dass Grotius ihm nur eine Ährenlese übrig gelassen habe. Dazu gehört indes die wichtige Frage, ob der im Kriege besiegte Teil den Friedensvertrag mit der Einrede des Zwanges anfechten könne. Grotius verneint das ganz allgemein, soweit es sich um solenne Kriege handelt, und beruft sich dafür auf das Völkergewohnheitsrecht. Pufendorf bezweifelt, ob ein solches Gewohnheitsrecht auch für Friedensverträge gilt, die der Sieger in einem ungerechten Kriege dem Gegner aufgezwungen hat, es sei denn, dass beide Parteien ohne Versuch einer gütlichen Einigung zu den Waffen gegriffen und damit die endgültige Entscheidung ihres Streites gleichsam dem Würfelspiel des Kriegs anheimgestellt hätten.

Das neunte Kapitel zählt die verschiedenen Arten der Staatsverträge auf. Sie werden in zwei Hauptkategorien eingeteilt: solche Verträge, die sich darauf beschränken, naturrechtliche Verpflichtungen der Staaten gegeneinander zu wiederholen, und solche, die diese

Verpflichtungen näher bestimmen oder ergänzen. Zu der ersten Kategorie gehören die einfachen Freundschaftsverträge, die nur das Versprechen der Parteien enthalten, einander nicht zu schädigen. Die zweite Kategorie erfährt eine Unterteilung in gleichwertige und ungleichwertige Staatsverträge. Beide können den gleichen Gegenstand haben: Handelsverkehr, gemeinsame Kriegführung, Stellung von Hilfstruppen im Kriegsfall, usw. Bedingen die Vertragsparteien sich gegenseitig gleiche oder gleichartige Leistungen aus, z. B. die Stellung derselben Zahl von Hilfstruppen oder die Neutralisierung der beiderseitigen Grenzgebiete, so ist der Staatsvertrag gleichwertig; unterscheiden sich die beiderseitigen Leistungen anders als im Verhältnis der Leistungsfähigkeit der Partner, sodass ein Teil schlechter gestellt wird als der andre, so ist er ungleichwertig. Als Beispiel eines ungleichwertigen Vertrags führt der Verfasser den zwischen Rom und Karthago nach dem zweiten punischen Kriege abgeschlossenen an, durch den sich Karthago verpflichtete, keinen Krieg ohne Zustimmung Roms zu führen. Derartige Verträge sind nicht nur ungleichwertig, sondern sie nehmen dem schlechter gestellten Partner sogar ein Stück von seiner Souveränität, was bei einer blossen Verpflichtung zur Kriegsentschädigung z. B. nicht der Fall ist. Pufendorf würde demnach das Vertragsverhältnis Deutschlands im Völkerbund solange nicht nur für ein ungleichwertiges, sondern auch für ein die Souveränität minderndes erklären, als nicht die Bestimmungen des Versailler Vertrags über die einseitige Neutralisierung der Rheingrenze und die einseitige Abrüstung dem Grundsatz der Gleichberechtigung gewichen sind.

Weiterhin unterscheidet der Verfasser Personal- und Realverträge. Die erstgenannten gelten nur für die Person und die Lebenszeit der Herrscher, die sie abschliessen, die andern auch für die Staaten selbst, deren Häupter sie sind. Verträge zwischen Republiken gehören regelmässig zu der letzteren Kategorie, vorbehaltlich jedoch eines Wechsels der Staatsform; Verträge zwischen Fürsten sind nach ihrem Zweck und Inhalt in einem oder dem andern Sinne auszulegen. Diese von Grotius aufgestellte Regel wird von Pufendorf kasuistisch durchgeführt und ergänzt. Unter einigen völkerrechtlichen Spezialproblemen, Staatsverträge betreffend, erwähnt der Verfasser hier noch die Frage, ob zeitlich bedingte Verträge nach Zeitablauf als stillschweigend verlängert gelten. Er verneint sie und bestreitet auch, dass vertragsgemässe Handlungen der Vertragsparteien, die nach Fristablauf erfolgen, ohne weiteres als Beweis einer Vertragsverlängerung betrachtet werden können, weil ja das naturrechtliche Freundschaftsverhältnis auch nach Aufhebung des positiven Vertragsinhalts fortdaure. Zum Schluss macht Pufendorf dem Leser den Unterschied zwischen den Abreden der Gesandten und den Staatsverträgen der Souveräne klar; dabei wird der Begriff der Ratifikation erläutert.

Im zehnten Kapitel stellt unser Autor eine grosse Zahl von geschichtlichen Beispielen verschiedener Verträge zusammen, die von Herrschern unter einander oder mit ihren Untertanen abgeschlossen worden sind, und prüft dabei, wie weit die Herrscher sich selbst und ihre Nachfolger dadurch verpflichten, insbesondere ob ihre Untertanen etwa aus solchen Verträgen eine gerichtliche Klage gegen sie erheben können.

Das elfte Kapitel handelt vom Verluste der Staatsangehörigkeit. Ein solcher tritt nach Pufendorf nicht schon dann ein, wenn der Herrscher stirbt, ohne einen Thronerben zu hinterlassen; damit fällt vielmehr nur das Treuverhältnis gegenüber dem Souverän fort. Aber es tritt nicht, wie damals gelehrt wurde, eine Rückkehr in die ursprüngliche natürliche Freiheit ein, sondern die Bürger bleiben an den ersten Staatsvertrag auch während des Interregnums gebunden. Ein weiterer Verlustgrund ist die Auswanderung. Es ist nach den positiven Gesetzen jedes Staates zu beurteilen, ob und unter welchen Bedingungen Auswanderungs- und Einwanderungsfreiheit besteht; vom naturrechtlichen Standpunkt setzt der Verfasser sich für eine solche Freiheit ein. Er erhebt sogar Bedenken gegen die Ansicht des Grotius, dass eine scharenweise Auswanderung naturrechtlich nicht erlaubt sei, weil sie dem Zweck der staatlichen Gemeinschaft widerspreche; denn was dem Einzelnen recht sei, das könne einer Mehrzahl nicht verboten sein, und wenn der Staat nicht berechtigt sei, den Einzelnen gegen seinen Willen zurückzuhalten, so komme es nicht darauf an, ob ihm der Wegzug mehrerer an seiner Kraft schade.

Andererseits dürfe kein Staat seine Bürger beliebig von sich stossen; gegen seinen Willen sei ein Staatsangehöriger nur wegen nachgewiesener Vergehen gegen den Staat auszubürgern und aus dem Staatsgebiet zu entfernen. Ein erzwungener Wechsel der Staatsangehörigkeit könne indessen bei Gebietsveränderungen infolge kriegerischer Eroberung oder staatlicher Zessionsverträge eintreten. Schliesslich könne ein Staat seinen Angehörigen, der einen fremden Staat beleidigt oder geschädigt habe, diesem zur Bestrafung ausliefern, um einer Kriegsdrohung zu entgehen. Damit sei, falls der verletzte Staat den Ausgelieferten annimmt, ein Wechsel der Staatsangehörigkeit verbunden.

Im zwölften und letzten Kapitel wird der Wechsel der Staatsform und der Untergang der Staaten betrachtet. Pufendorf geht von dem Grundsatz aus, dass der Wechsel der Staatsform den Staat selbst und deshalb auch seine völkerrechtlichen Verbindlichkeiten bestehen lässt. Er bestreitet, dass eine republikanische Regierung die Vertragsverpflichtungen ablehnen könne, die ein absoluter Monarch zu eigem Vorteil, nicht zum Besten seines Volkes eingegangen sei; 'wenn das Haupt auch krank sei, bleibe es doch das Haupt' und verfüge daher

mit Recht über den Körper. Die Nichtanerkennung zaristischer Staatsschulden durch die Sowjet-Regierung hätte Pufendorf nicht gebilligt.

Dagegen liegt eine Änderung des Staates selbst vor, wenn er sich in mehrere Staaten teilt oder mit einem andern Staate vereinigt oder als Provinz von einem andern Staate angegliedert wird. Die staatsrechtlichen und völkerrechtlichen Folgen eines solchen Wandels führt Pufendorf teils in Übereinstimmung mit Grotius, teils in Kritik seiner Ansichten des näheren aus. Für das heutige Völkerrecht fällt bei diesen mehr historischen und philosophischen Ausführungen nicht viel ab; es genügt, auf die Lehre hinzuweisen, dass bei einer Staaten-Teilung auch das Aktivvermögen und die Schulden des geteilten Staates entsprechend auf die neuen Staaten übergehen müssen, wenn nicht (wie kürzlich bei der Teilung der Österreichisch-Ungarischen Monarchie) besondere Bestimmungen über diesen Punkt getroffen worden sind.

Über den Fall, dass ein Staat völlig untergeht, gibt sich schliesslich der Verfasser mehr philosophischen als völkerrechtlichen Überlegungen hin. Letztere entnimmt er wiederum dem Werke des Grotius. Man vermisst unter den von ihm selbst angeführten Beispielen das Schicksal des jüdischen Volkes, in dessen Geschichte sich doch ein völliger Untergang seines Staates am eindrucksvollsten darstellt. Pufendorf beschränkt sich darauf, zu betonen, dass ein Volk durch blosse Gebietsveränderung noch keinen Untergang erleidet, wenn es dabei seinen Zusammenhang und seine Selbständigkeit behält. Für diesen Satz hätte er die Germanenreiche der Völkerwanderung als Beispiele heranziehen können.

Die vorstehende Inhaltsangabe des grossen Werkes ist nach der letzten Auflage angefertigt, die zu Lebzeiten des Verfassers erschien und noch von ihm selbst nachgesehen und mit einem besonderen Vorwort eingeleitet worden ist. Sie trägt den Titel: 'Samuelis Pufendorfii / *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo.* / Editio nova, auctor multo, et emendatio. / Cum Gratia et Privilegio Sacrae Caesariae Majestatis et Serenissimi Electoris Saxoniae. / Francofurti ad Moenum, Sumptibus Friderici Knochii, Typis Joannis Wustii. / Anno MDCXCIV' (1694). Das mir vorliegende Exemplar stammt aus der Bibliothek des Reichsjustizministeriums; es umfasst 18 Seiten Titel und Vorrede, 1344 Seiten Text und 17 Seiten Inhaltsangabe und Sachregister. Es ist mit einem Titelkupfer geschmückt, das unter dem Bildnis des Autors das Distichon zeigt:

'Ista Pufendorfi facies; sed nobile si vis
Ingenium penitus noscere, scripta lege.'

Die erste Ausgabe des Werkes erfolgte, wie eingangs erwähnt, in Lund (Londini Scanorum, Sumtibus Adami Junghans, imprimebat Vitus Haberegger) im Jahre 1672.

Exemplare dieser Ausgabe befinden sich in den Universitätsbibliotheken Basel, Frankfurt, Heidelberg, Jena, Lund, Brown und Columbia, sowie in der Bibliothek des Reichsgerichts und in der Boston Public Library. Von weiteren Auflagen die mir zugänglich gewesen oder bekannt geworden sind, vermerke ich:

1. Eine von 1684, die schon in Frankfurt am Main bei Knoch verlegt wurde (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Basel, Lund, Brown, der Bayerischen Staatsbibliothek, München, und der Bibliothek des Reichsgerichts).

2. Eine von 1688, verlegt in Amsterdam (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums und den Universitätsbibliotheken Brown, Columbia).

3. Eine von 1692, die in Lund erschien (ein Exemplar in der Universitätsbibliothek Leipzig).

4. Eine von 1694, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Basel, Rostock, sowie in der Library of Congress).

5. Eine von 1698, verlegt in Amsterdam (Exemplare in der Universitätsbibliothek der Harvard Law School, sowie in der Bibliothek der U.S. Department of State, und in der Library of Congress).

6. Eine von 1699, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in der Staatsbibliothek Berlin, Universitätsbibliothek Greifswald).

7. Eine von 1704, verlegt in Amsterdam (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Brown, Harvard Law School, Michigan Law School).

8. Eine Ausgabe mit Kommentar von Johann Nikolaus Hertz (Hertius), Frankfurt a/M. 1706 (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Leipzig, Lund, sowie in der Library of Congress und in der Bibliothek der Carnegie Stiftung).

9. Eine Neuausgabe dieses Kommentars, verlegt in Amsterdam 1715 (Exemplare in den Bibliotheken des Britischen Museums, Harvard Law School, und in der Library of Congress).

10. Eine von 1716, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums und der Library of Congress).

11. Eine Ausgabe von 1744 (Frankfurt a/M. und Leipzig) ⁶ cum commentationibus Hertii et Jo. Barbeyraci. Accedit *Eris Scandica* qua adversus libros de jure naturali et gentium objecta diluuntur. Recensuit et animadversionibus illustravit G. Mascovius. 2 Bände (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums; in den Universitätsbibliotheken Köln, Leipzig, Michigan; in den Bibliotheken der Carnegie Stiftung; des U.S. Department of State, und in der Library of Congress).

12. Eine von 1744, verlegt in Lausanne (ein Exemplar in der Universitätsbibliothek Brown).

13. Ein von 1759, verlegt in Frankfurt a/M. und Leipzig (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Brown, Columbia, Harvard, Lund, Michigan, sowie in der Library of Congress und in der Bibliothek der U.S. Department of State).

Von den Übersetzungen sind zu erwähnen:

I. Ins Französische:

1. *Le Droit de la Nature et des Gens de S. Pufendorf* . . . traduit par J. Barbeyrac. Avec des notes du traducteur, etc. Amsterdam, 1706, zwei Bände. (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums und der Universitätsbibliothek Harvard).

2. Eine von 1706, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Harvard, Indiana, und in der American Antiquarian Library, Worcester, Mass.).

3. Zweite vermehrte, mit einer 'Oratio inauguralis' des Übersetzers verbundene Auflage dieses Werkes, Amsterdam, 1712 (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums, der Bayerischen Staatsbibliothek, München, den Universitätsbibliotheken Heidelberg, Leipzig, München, Stuttgart, Tübingen, Bowdoin, Harvard, Kansas, der Bibliothek der New York Society und in der New York Public Library).

4. Eine von 1717, verlegt in Frankfurt a/M.

5. Eine von 1732, verlegt in Basel (Exemplare in der Bibliothek der Carnegie Stiftung und in der Library of Congress).

6. Eine von 1734, verlegt in Amsterdam (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Hamburg, Lund, Rostock, Harvard; den Bibliotheken der Carnegie Stiftung, des U.S. Department of State, und in der New York Public Library und Library of Congress).

7. Eine von 1740, verlegt in London. Drei Bände (Exemplare in den Bibliotheken der Carnegie Stiftung und des U.S. Department of State).

8. Eine von 1740, verlegt in Trévoux (ein Exemplar in der Universitätsbibliothek Harvard).

9. Eine von 1750, verlegt in Basel (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums, der Universitätsbibliothek Harvard und in der Library of Congress).

10. Eine von 1759, verlegt in Leyden (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Lund, Harvard und in der John Crerar Library, Chicago, Ill.).

11. Eine von 1771, verlegt in Basel (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Columbia, Harvard und in der Boston Public Library).

II. Ins Englische:

1. *Of the Law of Nature and Nations*, by S. Pufendorf . . . Translated

into English by Basil Kennett and others. . . . The second edition . . . corrected and compared with Mr. Barbeyrac's French translation with the addition of his notes, etc. Oxford, A. and J. Churchill, 1710 (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Amherst, Harvard und in der Library of Congress).

2. Eine von 1710, verlegt in Oxford (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums und in den Universitätsbibliotheken Columbia, Illinois, Princeton).

3. Eine von 1717, verlegt in London (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Columbia, Harvard, und in der Boston Public Library).

4. Eine von 1729, 'to which is now prefixed Mr. Barbeyrac's Prefatory Discourse, etc. Done into English by Mr. Carew.' Verlegt in London (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums, der Bibliothek der Carnegie Stiftung, den Universitätsbibliotheken Columbia, Harvard, West Point, und in der Library of Congress).

5. Eine von 1749, verlegt in London (Exemplare in der Universitätsbibliothek Harvard, der Bibliothek der Carnegie Stiftung und der Library of Congress).

6. Eine von 1763, verlegt in Oxford (Exemplar in der Library of Congress).

Ausserdem ein Auszug: Pufendorf, *Law of Nature and Nations*, abridged from the original . . . The whole compared with the respective last editions of Mr. Barbeyrac's French translations and illustrated with his notes, by J. Spavan. 2 Bände. London, 1716 (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums, den Universitätsbibliotheken Columbia und Harvard und in der Library of Congress).

III. Ins Italienische:

Il diritto della Natura e delle Genti, ossia sistema generale . . . di Morale, Giurisprudenza, e Politica . . . , rettificato, accresciuto ed illustrato da G. Almici, etc. 4 Bände, Venezia, 1757-59 (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Harvard, Princeton).

IV. Ins Deutsche:

Eine von 1711, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in der Staatsbibliothek, Berlin; der Bayerischen Staatsbibliothek, München; der Stadtbibliothek, Frankfurt; der Sächsischen Landesbibliothek; den Universitätsbibliotheken Breslau, Halle, Marburg, Münster).

Ein Vergleich des Hauptwerks mit den beiden andern, in dieser Sammlung schon veröffentlichten Werken Pufendorfs ergibt folgendes:

Das erste Buch des Hauptwerks entspricht der 1. 2. 15. 16. 17. 18. Definition und dem 1. Axiom der *Elementa*, sowie dem i. Kapitel des I. Buches *De Officio*; das II. Buch der 3. 4. 5. 6. 7. 8. Definition und der

4. und 5. Observation der *Elementa*, sowie dem ii. iii. iv. v. Kapitel des I. Buches, dem i. Kapitel des II. Buches *De Officio*; das III. Buch der 20. und 21. Definition der *Elementa* und dem vi. vii. viii. und ix. Kapitel des I. Buches *De Officio*; das IV. Buch dem x. xi. xii. und xiii. Kapitel des I. Buches *De Officio*; das V. Buch der 9. und 10. Definition der *Elementa*, dem xiv. xv. xvi. und xvii. Kapitel des I. Buches *De Officio*; das VI. Buch dem ii. iii. und iv. Kapitel des II. Buches *De Officio*; das VII. Buch dem v. bis xi. Kapitel des II. Buches *De Officio*; das VIII. Buch der 9. Definition der *Elementa* und dem xii. bis xviii. Kapitel des II. Buches *De Officio*. Durch Vergleichung der Kapitel des Hauptwerkes mit denen des Buches *De Officio*, bei denen Professor Schücking in seiner Vorrede zu dem 10. Bande der Klassiker-Ausgabe jeweils vermerkt hat, welchem Kapitel des Werkes von Hugo Grotius, *De Jure Belli ac Pacis* sie entsprechen, kann der Leser ohne Mühe feststellen, inwieweit sich die einzelnen Teile des Systems Pufendorfs mit denen des Hauptwerks seines grossen Vorgängers decken. Ich habe deshalb darauf verzichtet, diese Einleitung mit einer genaueren Verweisung solcher Art weiter zu beschweren.

WALTER SIMONS.

Berlin-Dahlem, im März 1933.

SAMUELIS PUFENDORFII
DE
JURE NATURÆ
ET
GENTIUM
LIBRI OCTO.

*EDITIO ULTIMA, AUCTIONO MULTO, ET
EMENDATIO.*

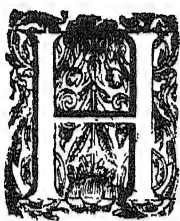
AMSTELÆDAMI,
Apud ANDREAM ab HOOGENHUYSEN,

M. DC. LXXXVIII.

P R Æ F A T I O

Alteri Editioni præmissa.

LECTORI BENEVOLO S.

Hæc heic alteram editionem operis nostri de *Jure Naturali & gentium*, quarta amplius parte auctiorem, insertis passim, qua vel ad integritatem hujus discipline, vel ad ejusdem illustrationem facerent. Fuerat animus ista quoque intexere, quæ à quibusdam uni & alteri loco objecta, quaque hisce à me reposita sunt. Sed restiterunt Amici, convelli non tantum, sed & fœdari compagem operis causati, admixtione aliorum, qua malevolis incitiis fere aut calumniandi libido suggestit. Quibus à me occursum est magis prout merebantur, quam prout genio meo ardebat. Supersunt non pauca, qua ad exornandam isthanc disciplinam facere possent, quibusque adeo Opus nostrum longe auctius fieri queat: Sed stat sententia eidem ne verbum quidem deinceps addere, ne inanes sumtus faciendi ansam prabeam amatoribus horum studiorum, pluribus codicibus diversarum editionum emendis. Sed si *DEUS* vitam prorogaverit, & per alias occupationes horas subcisivas huic studio impendere licuerit, Appendices quasdam peculiaribus scriptis adornare constitui, supplendus us, qua adhuc desiderari videntur. Nam præterquam quod passim occurrant circa hanc disciplinam prævia sententia, quas convelli vernaculis interfit, non minus restat argumentum, quod rite elaboratum insignem splendorem isti fœnerari, dignationemque ejusdem & veram æstimationem in clara luce collocare idoneum foret. Sic nemini non constat, plurima ad disciplinam *Juris naturalis & gentium*, seu *Juris* omnes homines gentesque obligantis in libris *Juris Romani* occurrere, sed quibus non pauca positiva, & ad peculiare rationes Romana civitatis adaptata interspersa sunt. Ista si non probe à se invicem separata fuerint, non potest non notitia *Juris* inde provenire confusa, vacillans, ac inanum litigiorum plena. Unde meo iudicio magnopere expediret succinctum indicem formare in libris *Juris Romani*, quo indigerentur, qua ibi ad *jus naturale*, quaque ad positivum *jus* spectent, sique adeo accurate fines inter *Jus Naturale*, seu universale, & *Jus Romanum* proprie dictum, seu civitati Romana peculiare regantur. Sic & multos ante annos meditabar *Commentarium de Politica Græcanica*, sed quem alia necessaria magis hætenus intercepte. In eo recensere institueram dogmata Politica à Græcis scriptoribus, cumprimis Platone & Aristotele tradita, qua deinceps sè in Autores Romanos ac hujus quoque seculi scholas scriptoresque diffudere: è quibus non pauca absurda & erronea, alia turbas ac convulsiones civitatum parere apta inveniuntur. Quale opus in os ingeri cumprimis expediebat illis, qui adhuc pro tuenda decrepiti Aristotelis autoritate conjurationes inire narrantur. Catilinaria similes, nisi quod fratribus sacramento adstringendis non cror sanguine mistus, sed cerevisia fec-

bus turbida pateris circumlata sit. Sed & opera pretium foret investigare, num quid perfectius & sublimius preceptis morum per nos traditis contineatur Libris Stoicorum, Seneca, Epicteti & Marci Antonini. Inprimis autem, an & quousque Theologia Moralis Christiana ultra communes officiorum regulas Jure naturali traduas assurgat. Denique cum actiones summorum imperantium, & integrarum civitatum saepe videantur discrepare à regulis officiorum, quas privatus inter se servare necessum est, hanc abs re foret inquirere, an & quousque summi imperantes regulis privati juris sint exempti, & quousque probari possint illa, quae per Rationem Satus vulgo fieri dicuntur, quaeque Gallis vocabulo Corps d'Etat veniunt. Quam meditationem si quis ingressus fuerit, non modico ingenio juxta ac rerum civilium notitia opus esse sentiet. Sed num hisce elaborandis sat otii nobis futurum sit, polliceri non sumus futuri temporis caligo. Et fortasse inveniatur otio magis abundans, qui istis pro merito deductis eo labore nos sublevaverit. Interim mihi id unice mihi elaboratur, ut pro modulo ingenii aliquid publico utile enitar; ita ut Tuum, Benevole Lector, favorem adversus livoris morificationes mihi decenter depono.

B. V.

LECTORI BENEVOLO

S. P.

Ingenio aut industriæ meæ satis considerem, supervacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operæ sumserim circa excolendam & illustrandam nobilissimam atque utilissimam disciplinam; quæ diu neglecta & fere ignorata hoc demum sæculo dignitati suæ adseri coepit: cum id apud omnes sat favoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimvero cum tam celebri ferantur fama scriptores; qui primi lumen huic scientiæ intulerunt; causas hujus instituti exponere non ab re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam adversus monumenta tam illustrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondam juvenilibus annis Elementa quædam hujus disciplinæ in lucem dare sustinuissem, non tam ex temeritate, aut irreverentia adversus eruditissimum seculum, quam ut illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualecunque haberent specimen, ex quo occasiorem me commendandi arripere possent; quæ apud plerosq; bonos excusationem ex ætatis atque conatus simplicitate invenerunt: decorum sane videbatur, maturiore aliquo scripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipso etiam manifesti mendacii arguerentur impuri ejusdam sycophantæ commenta, contra istud opusculum libello famoso disseminata. Etsi jam tum viri boni publicis quoq; scriptis calumniam istam ultro confutaverint; & mihi nunquam par visum fuerit, isti homini tantum dignationis addere, ut responsum quid eidem reponerem. Sed & illa causa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMUS ELECTOR PALATINUS ad istam hanc disciplinam in Academia Heidelbergensi docendam elementissime me evocasset, primumq; me ab eadem disciplina professoris titulum gerere jussisset; (quo exemplo deinde alii eandem professionem Juris Naturalis & Gentium in suas Academiæ receperunt) omnino elaborandum mihi fuerit, ut ad eam disciplinam excolendam aliquid conferrem, quæ primo me interprete in publicas cathedras adscendisset. Et sane poterat adhuc illa suppeditare materiam, quæ non minus ingenii quam industriæ caperet, nec solum *συνταγματικόν* quod erudito cuiquam Viro visum, heic reliquum: haustum forte ex illo *Quintil. Inst. Or.* l. 5. c. 10. *Dicta sunt omnia, antequam præciperentur; mox ea scriptores observata & collecta ediderunt.* Equidem palmam hæcenus tulisse judicatus fuit non præter meritum *Hugo Grot.* qui & primus seculum ad istam disciplinam æstimandam evocasse videtur, & ita in eadem est versatus, ut circa magnam ipsius partem cæteris nil nisi specilegi laborem reliquerit. Quantumcunque tamen ejus viri fama nobis cordi sit, qui & peculiari nomine ejusdem Filio obstricti sumus; fatendum tamen est, non pauca ab ipso plane esse præterita; quædam levi duntaxat brachio tractata, quædam denique admista, quæ & ipsum hominem fuisse arguerent. Inprimis autem non exiguam nobilissimo operi labem adspargunt, quæ passim à receptis orthodoxæ Ecclesiæ sententiis diversus abit. Qui quidem magnorum ingeniorum infelicitissimus labor mihi semper visus fuit, circa divina aliquid novare; cum tanta aliarum rerum super sit copia, in qua ali-

— cui innoxie cornicum oculos configere liceat. Et per isthuc etiam vere ac utiliter dictis autoritas detrahitur, ac plurimorum asperrimæ centuræ provocantur, qui alias contra tales viros ne hilce re quidem digni erant. Conati quidem sunt Viri quidam docti editis ad istius libros *de jure belli & pacis* commentariis his defectibus mederi; quorum unus & alter operæ pretium fecit non spernendum. Aliis tamen longe utilius judicatum fuit, totam istam materiam denuo incudi subjicere, ac in novam formam refingere. Sic & *Thomas Hobbes* in operibus suis ad civilem scientiam spectantibus plurima habet quantitatis pretii; & nemo, cui rerum ejusmodi est intellectus, negaverit, tam profunde ipsam societatis humanæ & civilis compagem rimatum fuisse, ut pauci priorum cum ipso heic comparari queant. Et quæ à vero aberrat, occasionem tamen ad talia meditanda suggerit, quæ fortasse alias nemini in mentem venissent. Sed quod & hic in religione peculiaris sibi & horrida dogmata finxerit, hoc ipso apud multos non citra rationem sui à veritatem excitavit. Quanquam & illud non raro contingere videas, ut ab illis maximo cum supercilio condemnetur, abs quibus minime lectus fuit aut intellectus. *Joannes Seldenus* nemini fortasse secundus haberi posset, si ei propositum fuisset, eadem *ancientia* jus naturale ad universum humanum genus, quam ad tradita Ebraeorum accommodare; aut si unius populi scita pro sufficienti promulgatione juris omnes gentes obligaturi possent haberi. His ergo causis motus operi huic manum adhiberi, atque universam hanc materiam eo, qui mihi commodissimus fuit vilis, ordine digessi, atque id laboravi, ut omnia solidis & peripicuis rationibus, quantum fieri potuit, confirmarem, & illa, in quibus antea laudati autores impegnerant, declinarem. Id quoque pensi habens, quod est apud *Quint. Inst. Orat.* l. 12. c. ult. *Si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur: it ipsi qui sunt optimi non fuissent. Ac ne transseundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi.* De cætero uti omnibus à quibus aliquid ad hoc opus spectans didici, bona fide suum restitui; cum *benignum* sit, & *plenum ingenui pudoris*, fateri per quos profeceris, obnoxii contra animi, & *in felici ingenii, deprehendi in facto malle, quam mutuum reddere*: ita in ejusmodi materia, in qua suo jure ratio regnat, nullius hominis autoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo graviores rationes ducebant. Et quæ haut quidquam offensam metuo Virorum eruditiorum, qui adhuc in vivis sunt, popularium cum primis meorum, quod non raro ab ipsorum placitis diversus abierim, modeste tamen, & citra detrahendi studium, & ut non nisi rationem cum ratione contenderem. Atque inde, quam in alios mihi summi libertatem, aliis quoque in mea lubens indulgeo. Neque enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui statim in odia & iras effervescunt, si sua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum fastu crepare non dubitant; se nullos agnoscere errores. Id tamen denunciare non verear, postquam isthoc opus **S. REGIA MAJESTAS** ad probationem sua clementissime dignata est, me nullius præterea censoris autoritatem formidare. Atque istis quidem, quos aut fastus cum ignorantia conjunctus, aut petulans quædam *πλυντῆς ἀγνοῶν* ad talia confenda propellit, promptissimum fuerit occinere illud: ne sutor ultra crepidam. Si qui alii ad ista carpenda accedere velint, illi solis rationibus mecum sibi agendum sciant. Neque enim, si qui ex illis, quæ divinas literas explicare injunctum, nonnullas quæstiones, ad hanc disciplinam propriè pertinentes, sibi definiendas sumere, ideo aut hæc in articulos fidei potuerant abire, aut sanæ rationi ultima earundem decisio subtrahi

trahi debet, aut ipsis majorem heic sibi auctoritatem arrogare convenit, quam quibus ista hæc ex professo aguntur. Neque vero novitatis exprobratio, modo sana ratio addixerit, nobis in hisce magis defugienda aut metuenda est, quam illis, qui hocce seculo rem medicam, scientiam naturalem, & mathesin incognitis antea inventis immortalis sua cum gloria illustrarunt. *Quint. Inst. Or. l. 3. c. 6. Supervacuum foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius invenire præteritis. Idem l. 8. c. 6. Tanquam consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.* (Add. *Baconi de Verulamio Cogitata & Visa p. m. 581. 582. & Novi Organi l. 1. c. 89. Ubi rationem reddit, quare versus incrementa, & novas velut oras philosophia, omnia ex parte religionis praværum suspitionum & impotentis fastidii plena sint.*) Quamquam antiquitati debitum me honorem non detraxisse constat, utpote qui passim antiquos potissimum autores dictorum meorum testes excitem. Recentiorum scriptorum nubem allegando cumulare, supervacuum visum. Inprimis autem quare illos hinc excluderim scriptores, qui inter sectæ Romanæ addictos mores sibi atque conscientias hominum regendas sumere, quos imple *Grotius* & aliis magno agmine in partes vocare gaudent; ejus rei ratio mihi apud cordatos satis puto constabit. Scilicet istis hominibus suorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypothesein substernere solenne est: sed præter illa, quæ à Jctis mutuari solent, frivolas ut plurimum quæstiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de cætero integras legiones suæ sectæ scriptorum allegasse præclarum habent, quorum unum si noveris, omnes noveris, ita omnes magno conatu magnas nugæ agunt: ut tamen vix ulla sit quaestio, in qua isti in partes non discedant. Cujus instituti hæc est arcana ratio, ut, postquam inter fundamenta sacræ istorum reip. est, hominum conscientias non ratione, sed auctoritate sacerdotum regi, ubique in promptu sit autorum nubes, quæ qualemcunque sententiam stabilire idonea sit, prout quemque persuaderi ipsorum interest. Atque inde de bono publico pessime mereri arbitramur, qui in tanta solidarum scientiarum luce ad istas adhuc nugæ, regni tenebrarum foetum juxta c. stabilimentum, juventutem manuducere laborant. Turpiter vero otio suo abutitur, & vulpes jungit ac hircos mulger, qui ista in utramque partem disceptare, & cum sana ratione conciliare satagit. Cæterum id quoque monere visum, me fundamentum universi juris naturalis poluisse socialitatem hominis; quod nullum aliud principium deprehenderem, ad quod admittendum, ipsa mortalium conditione suffragante, adigi possent omnes homines, quamcunque demum circa divina persuasionem haberent. Neque vero posito hoc fundamento, justo arctiores hujus disciplinæ videntur limites fore; id quod *Prodromus* magni cujusdam operis arguit. Equidem dicitur: *jus naturale societate esse antiquius.* Verum præterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero existere, antequam existat objectum, in quod illa exerceri possit: etiam effatum Numinis, statim atque primus hominum conditus fuit, extat: non est bonum hominem esse solum. Dantur sane & officia seu *virtutes tum adversus Deum, tum cujuslibet adversus seipsum.* Verum cum religio, quatenus ad disciplinam juris naturalis pertinet, intra sphaeram hujus vitæ terminetur; eo quoque intuitu ad socialitatem referri potest, quatenus illa societatibus hominum efficacissimum vinculum præbet. Et quæ adversus seipsum homini observanda sunt, eundem utique societati commodiorem reddunt. Quenam autem sit illa *morum honestas & innocentia ubique & extra societatem servanda*, seu citra reflectionem ad alios homines, nondum dispicere potui. Quod additur: *societatem*

formare, & ad eam media applicare, in natura arbitrio relictam; eoque si societatis tantum esset jus naturale, fore mere voluntarium, arbitrium, atque mutabile: id inane est. Nam natura hominis semper ad socialitatem in genere à Creatore determinata est; sed peculiares societates constituere atque inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum: per quod nullo modo jus naturale redditur arbitrium. Quid porro planius est, quam hoc; naturam hominis, quatenus à Creatore socialis facta est, esse regulam & fundamentum ejus juris, quod in societate tam universali, quam particulari sit sequendum. Neque vero majorem firmitatem aut lucem huic disciplinæ inferunt, qui isthoc fundamentum commendant: Ejus, quod naturaliter unumquodque justum sit, ultimum argumentum esse ipsam naturam, quæ legem sui facit. Ductum naturæ sequendum, ac diligenter considerandum, ad quod ex se in moralibus ducat, unde nos cohibeat. Quocirca jus naturale querendum in convenientia & disconvenientia cum natura. Naturam autem heic accipiendam, non ut per corruptam progeniem, & improbos mores nunc depravata est, sed quæ primitus concreta est integra & incorrupta. Enimvero præterquam quod pleraque hæc dicta videantur petere id, quod est in principio, & obscurum per æque obscurum explicare; etiam illud, naturam hominis primitus à Deo creatam fuisse integram, & post culpa hominis depravatam, quæstio facti est, de cujus veritate non nisi ex divinarum autoritate literarum constare potest. Et consequenter isthoc fundamentum illi tantum ex Christianis admittunt, qui cum nostris Ecclesiis peccatum originis agnoscunt. At cum hæc disciplina non solos Christianos, sed universum mortalium genus spectet; tale sane principium constituere convenientius fuerit, quod nemo, modo rationis compos sit, abnuere queat. Sed de isthac re judicium penes sapientes esto. Quod superest, uti bonos & cordatos viros huncce laborem meum suo favore dignaturos esse non despero; ita sicubi forte hallucinatus fuero, id ut humanæ conditionis imperfectioni adscribant, summopere peto; cum inhumana plane, ac vesaniæ proximæ sit immanitas, propter unam aut alteram inutilem herbulam toti segeti ignem immittere, juxta illud Horatii: *Ubi plura nitent in carmine, non ego paucis Offendar maculis, quas aut incuria fudit, Aut humana parum cavit natura.* Neque vero ea est mihi superbia, nec eam adhuc cani pertinaciam addunt, ut monitu sapientiorum aliquid didicisse, aut emendasse erubescendum mihi ducturus sim. Quin & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia paratus ero. Quomodo enim cuiquam cordato erubescendum sit, applicare sibi illud *Marcii Antonii* l. 6. §. 21. *Si quis convincere me poterit, palamque mihi facere, quod in re ulla minus recte vel sentiam, vel me geram, lato lubentique animo mutabo.* ἤν᾽ ἂν τὶ ἀλθίστου, ὅφ' ἦς ἡ δέξιν πώποτε ἐβλάβη. βλάβη δὲ ὁ ὀπλιεὺς ἴσθι τὸ ἐαυτῷ ἀπίτης καὶ ἀγνοίας. Sæctor enim veritatem, à qua nemo unquam laesus est. Læditur vero, qui in errore suo ignorantia persistit. Neque ex eorum numero esse velim, de quibus *Aristoteles Nicom.* VII. c. 10. εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἀρχοί. Sunt pertinaces sue sententia homines & inervadi, & rustici. B. V.

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBER PRIMUS,

Præcognita ejus juris continens.

CAPUT PRIMUM,

DE ORIGINE ET VARIETATE ENTIIUM MORALIUM.

1. <i>Introductio.</i>	12. <i>Divisiones personarum simplicium.</i>
2. <i>Vita humana temperatur per Entia moralia.</i>	13. <i>Et compositarum</i>
3. <i>Quid sint Entia moralia, quæ eorum causa, quæ finis?</i>	14. <i>Monita circa personas morales.</i>
4. <i>Modus eadem producendi. Impositio. Eorundem operatio & unde?</i>	15. <i>Personæ fictæ.</i>
5. <i>Devisio.</i>	16. <i>Res morales.</i>
6. <i>Status quid?</i>	17. <i>Modorum moralium divisio.</i>
7. <i>Status naturalis & adventitiuus.</i>	18. <i>Tituli.</i>
8. <i>Pax, & Bellum quid, & quotuplex?</i>	19. <i>Potestas.</i>
9. <i>Status determinati.</i>	20. <i>Jus.</i>
10. <i>Status respectum ad tempus habentes.</i>	21. <i>Reliquia qualitates morales.</i>
11. <i>Monita quedam circa status.</i>	22. <i>Quantitates morales.</i>
	23. <i>Entia moralia quomodo pereant?</i>

D Philoſophiam primam ſpectabat, ſiquidem genuinæ ſuæ indolis menturam impletura erat, latiffimas rerum definitiones tradere, ac eaſdem in certas claſſes congrue diſponere, adjuncto, quæ cujuſq; rerum generis in univerſum natura ſit atque conditio. Verum uti in claſſe quidam rerum naturalium ſic ſatis hoc præſtitiffe videntur, qui eam diſciplinam excolendam hæcenus ſumere; ita res ipſa loquitur, eoſdem circa entia moralia non pro iſtorum dignitatē fuiſſe ſolicitos. Quin multi de iſſidem ne cogitarunt quidem; alii levi duntaxat brachio attigerunt, velut inania, aut nullius momenti figmenta. Cum tamen eorundem naturam maxime deceſſet intelligere hominem cui talium producendorum data eſt facultas, & per cujuſ viram iſtorum vis leſe penitus diffundit. Ea res neceſſitatem noſis imponit, neglectam à plerique doctrinam heic præmittendi, quantum quidem inſtituto noſtro ſufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obſcuritate aut novitate ſua leſtorem morentur, cui ejusmodi genera in vulgariſ libellis, fortasſe rariuſ occurrerunt. Quod ſi pleraque iſthæc delicatis innutriti literis faſtidiant, & ad nova vocabula Latio ignota frontem contrahant, illoſ hanc veniam polcimus, ut ſi ipſoſ circa deliciaſ ſuaſ quandoque pluſ ſatiſ argutanteſ ferimus, etiam iſdem noſ pauliſper ἀντιθέται magiſ rerum, quam floſculos verborum ſpectant.

ētantes tolerent. Nam qua ratione isthæc commodius exprimi possint, nondum dispicimus, ni per tædiosas ambages majore obscuritate eadem involvere velimus. Abs novitatis calumnia vindicabit nos illud *Ciceronis de finibus l. 3. Imponenda nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabatur, cogitans, in omni arte, cujus usus vulgaris communique non sit, multam novitatem nominum esse.* Adductis dein exemplis tum artium liberalium, tum opificum subjungit: *quo magis hoc philosopho faciendum est: ars enim philosophia est vita: de qua differens accipere verba de foro non potest. Manilius Astron. l. 3. Ornari res ipsa negat, contenta doceri. Et si qua externa referantur nomina lingua. Hoc operis, non vatis erit. Non omnia flecti possunt, & propria melius sub voce notantur.* Sed & si quis nullo modo isthæc tetrica digerere valet, ei licebit, his omissis, ad planiora statim transire.

§. 2. Res igitur omnes, quarum complexu hoc universum componitur, uti suis constant principiis, quæ cujusque essentiae constituendæ assignavit, & attemperavit Creator O. M. ita earum quælibet suas habere affectiones, ex dispositione ac habilitate substantiæ redundantes, nec non in certas sese actiones pro modulo virium à Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales solemus vocare: postquam naturæ vocabulo designare fuit tum ipsa rerum creatarum universitas, tum modus ille & actus rerum, ex congenitis ipsarum viribus fluens: per quas producantur infinitæ illæ motuum varietates, quibus omnia in hocce universo agitari cernimus. Ac cætera quidem, quæ operationes suas vel citra omnem sensum, vel cum sensu tantum directo, aut parum exquisitè reflexo, exercent, solo naturæ instinctu aguntur, suasque actiones modis quibusdam à se ipsis inventis temperare haut quidquam norunt. Ast homini uti præter insignem corporis habilitatem datum est singulare mentis lumen, cujus ope res posset accuratius comprehendere, eas inter se conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deque rerum convenientia inter se judicare; nec non ut motus suos non ad eundem semper modum cogeretur exferere, sed eosdem expromere, suspendere, ac moderari valeret, prout videretur: ita eidem homini indultum adminicula quædam invenire aut adhibere, quibus utraque facultas insigniter adjuvaretur ac dirigeretur. Quid notionum inventum fuerit sublevando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum est curatius tradere. Nobis illud jam est dispiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potissimum actus certum attributi genus rebus & motibus naturalibus sit superimpositum, ex quo peculiaris quædam convenientia in actionibus humanis resularet, & insignis quidam decor atque ordo vitam hominum exornaret. Et ista attributa vocantur entia *moralia*, quod ad ista exiguntur, & iisdem temperantur mores actionesque hominum, quo diversum ab horrida brutorum simplicitate habitum taciemque induant.

§. 3. Exinde commodissime videmur entia moralia posse definire, quod sint modi quidam, rebus aut motibus physicis superadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potissimum & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum. & ad ordinem aliquem ac decorem vitæ humanæ conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinnius nobis videtur ens latissime dividere in substantiam & modum, quam in substantiam & accidens. Modus porro uti substantiæ contradistinguitur; ita eo ipso satis patet, entia moralia non per se subsistere, sed in substantiis, earumque motibus fundari, ipsasque

que certa duntaxat ratione afficere. Cæterum modorum alii ex ipsa re naturaliter velut profluunt, alii per potentiam intelligentem rebus modisque physicis superadduntur. Quod enim intellectu præditum est, id ex reflexa rerum cognitione, earundemque inter se collatione tales potest notiones formare, quæ ad dirigendam facultatem homogeneam sunt idoneæ. Ex hoc genere quoque sunt entia moralia. Quorum primum autorem merito DEUM O. M. dixeris qui utique noluit, ut mortales hanc vitam sine cultu, sine more, ad brutorum instar transirent, sed ut ista, & eorundem actiones certa ratione forent temperata: id quod citra entia moralia fieri nequibat. Pleraque tamen arbitrio ipsorum hominum post superaddita, prout vitæ humanæ excolendæ, & velut in ordinem dirigendæ, talia introduci proficuum videbatur. Hinc etiam finis eorundem patet, qui non est, uti entium physicorum, perfectio hujus universi, sed peculiariter perfectio vitæ humanæ, quatenus præ brutorum vita decori cujusdam ordinis capax erat, utque in re maxime vaga, qualis est motus animi humani, concinna aliqua harmonia inveniretur.

§. 4. Porro uti modus originarius producendi entia physica est creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius possis exprimere, quam per vocabulum *impositionis*. Scilicet quia illa non ex principiis intrinsicis substantiæ rerum proveniunt, sed rebus jam existentibus & physice perfectis, eorundemque effectibus naturalibus sunt superaddita ex arbitrio entium intelligentium, adeoque unice per eorundem determinationem existentiam nanciscuntur. Ac per eadem ipsis certi quoque effectus assignantur, qui iterum eorundem lubitu possunt deleri, nulla mutatione physica in re, cui erant superadditi, proveniente. Unde vis operandi quæ illis inest, non in hoc consistit, ut intrinseca sua efficacia motum aliquem physicum, aut mutationem in re aliqua immediate producant, sed tum in eo, ut pateat hominibus, qua ratione libertas actionum ipsis sit moderanda; tum ut peculiariter reddantur habiles ad commodum vel incommodum aliquod recipiendum, vel etiam ad certas actiones adversus alium cum peculiari effectu exercendas. Et efficacia quidem entium moralium à DEO institutorum inde fluit, quod penes ipsum tanquam creatorem fuerit libertatem voluntatis, quam homini concedere placuerat, certis limitibus circumscribere, & reluctantem intentato aliquo malo verius eam, quam ipse vult, partem flectere. Sed & homines abs sese inventis vim potuerunt addere, per suas vires repræsentato aliquo malo ei, qui sese illis conformare detrectaverit.

§. 5. Cum igitur entia moralia sint instituta ad conciliandum ordinem vitæ moralium; cui fini requiritur, ut & illi, queis ad eam normam est vivendum, certo se modo invicem habeant, & actiones suas certo modo regant, & denique circa res, quarum in vita humana usus est, certo modo se tegerant: ideo eadem potissimum velut inherere intelliguntur *hominibus*, ipsorumque *actionibus*, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adjuvante eam industria hominum, productis. Quamvis autem juxta hæc tria subiecta eorundem divisio non absurde poterat institui; concinnius tamen visum fuit, ad normam entium physicorum ista quoque moralia in classes redigere. Idque tum quia in illa majori studio inquisivere philosophi, sicut ex eorundem comparatione hisce multum lucis accedere possit; tum quia vix aliter quam ad analogiam

entium philosophorum intellectus noster materiæ immeritus moralia concipere valet.

§. 6. Etsi autem entia moralia non per se subsistant, adeoque in universum non in classe substantiarum, sed modorum sint censenda: deprehendimus tamen quædam concipi ad modum substantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari pari fere ratione, qua substantiis corporeis quantitas & qualitates inhaerent. Verum quemadmodum substantiæ physicæ velut supponunt spatium, in quo suam quam habent naturalem existentiam ponunt, & motus suos physicos exercent: ita ad harum analogiam etiam personæ potissimum morales dicuntur, & intelliguntur esse in *Statu*; qui iidem iis velut supponitur aut subternitur, ut in eo actiones atque effectus suos exerant. Inde natura status non in congrue exprimi potest, quod sit ens morale suppositivum, ob analogiam, quam habet cum spatio; quod iidem non videtur aliquod ens primum, sed eo destinatum, ut cæteris velut subternatur; eaque certo modo sustineat. Sic & certi status sunt instituti non propter se, sed ut in iis personæ morales existere intelligantur. Quamquam in eo differat status à spatio, quod hoc sit quoddam substantiæ genus immobile, & extensum primo ac per se quod etiam sublatis rebus naturalibus existere queat; status vero (ut & cetera moralia formaliter considerata & quæ talia) modi & attributi duntaxat rationem obtineat, ita ut remotis personis, quæ in statu illo morali esse intelliguntur; ipse quoque status existentiam suam vix amplius queri posse videatur.

§. 7. Porro uti spatium duplex est; unum secundum quod res *ubi* esse dicuntur, aut in loco; v. g. hic, illic; alterum secundum quod dicuntur esse *quando*, aut in tempore, v. g. hodie, heri, cras: ad eundem modum duplicis esse generis statum animadvertimus, unum qui notat *ubi* morale, seu qui cum loco aliquam habet analogiam; alterum qui notat respectum ad tempus, quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in isto tempore existere dicuntur. Prior status loco analogus considerari potest vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus resultat: vel *determinate*, quatenus etiam respectum ad quantitatem aliquam moralem & comparisonem involvit. Status hominis indeterminate consideratus est vel *naturalis*, vel *adventivus*. Naturalem hominis statum vocamus, non quod is citra omnem impositionem ex physicis principiis essentiae humanæ fluat; sed quod ex impositione Numinis, non ex arbitrio hominum, hominem statim ab ipsa natiuitate comiretur. Solemus autem statum hominis naturalem considerare vel *absolute*, vel *in ordine ad alios homines*. Priori modo consideratum statum hominis naturalem tantisper, cum commodiore vocabulo destituamur, vocabimus humanitatem, seu conditionem illam, in qua homo esse constitutus intelligitur, dum eximium præ aliis animantibus cum esse voluit Creator. *Cicero off. 1. Nobis personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiaque animantium reliquorum.* Ex quo statu fluit, quod homo debeat esse creatura autorem sui agnoscens, colensque & ipsius opera admirans; quodque diversa planè à brutis ratione vita eidem sit exigenda. Huic statui vita & conditio bestiarum opponitur. Cum porro ex eo statu, quod quis homo sit certe obligationes proveniant, nec minus certa eidem jura competant, non abs re fuerit hic monere, quando iste status in singulis hominibus initium capiat. Quod recte videtur constitui, quando aliquis vere homo dici potest, etiam si adhuc desint illæ perfectiones, quæ non nisi post aliquem temporis tractum hominem

sequuntur; adesque quando tanquam peculiaris substantia vivere & sentire incipit, licet nondum visceribus maternis sit egressus. Sed quia obligationes ad sui impletionem requirunt intellectum sui, & ejus quod agitur; igitur non nisi tunc efficaciam suam actu exerunt, quando homo actiones suas ad normam aliquam conferre, & eas inter se discernere novit. Ast jura, quæ in aliis, rationis usu jam gaudentibus, obligationem quid præstandi inferunt, & prodesse possunt etiam ignorantibus quid geratur, statim atque homo quis esse incipit, vim suam proferunt. Inde cum omnibus hominibus hoc jus competat, ne ab aliis lædantur, sane si ejus quoque, qui in utero est, corpus dolo malo lædatur, injuria sit non parentibus solis, sed & ipsi særui; quam etiam eundem adultum postea suo nomine exsequi posse arbitramur, ubi de ea intellexerit. Sed antequam illud quicquid est in formam hominis in utero materno coaluerit, si quis efficiat, ut illud corrumpatur atque elidatur, in massam illam injurius dici non poterit, etsi revera in legem naturæ peccet, societati humanæ membrum intercipiendo; & injuriam faciat civitati, quam cive, & parentibus, quam prole sperata spoliit. *In ordine autem ad alios homines* consideratus naturalis status ille dicitur, prout intelliguntur homines se invicem habere ex nudâ illa & universali cognatione, quæ ex similitudine naturæ resultat, ante factum aliquod aut pactum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo sensu in statu naturali invicem vivere dicuntur, quineque communem habent dominum & quorum unus alteri non est subiectus, quique inter se neque beneficio neque injuria sint cogniti. Quo etiam accedit tertia *status naturalis* consideratio, prout nempe abstracta intelliguntur omnia inventa, & instituta humana, aut homini divinitus suggesta, quæ vitæ huic decor & commoditas fuit conciliata. *Adventitius* autem status est, qui nascentibus, aut jam natis facti aliquo humano supervenit. Cujus divisiones infra commodius adducentur. Ubi obiter observandum, non esse quod putat aliquis, statum naturalem posteriori sensu nunquam existisse, aut existere posse, ideo quod nunquam extiterint plures homines, qui nudâ illa naturæ similitudine, prout à cognatione abstrahit, citra vinculum adventitium inter se fuerint conjuncti. Evam quippe Adamo vinculo conjugali fuisse sociatam. Ex hisce descendentes per communionem sanguinis & stirpis, cognationemque arctius coaluisse. Verum sciendum, vinculum illud ex cognatione resultans paulatim inter eos exolescere, qui longe à communi stirpe sunt remoti; nec idem ulterius fere judicatur vim aliquam obtinere, quam quousque isti exprimendo peculiariter homines vocabula inveniunt. Adeoque licet ab initio generis humani ille status actu non extiterit, idem tamen deinceps lapsu temporum emerit, postquam communis stirpis memoria, aut ex eadem ortæ necessitudinis sensus foret extinctus.

§. 8. Quanquam autem omnis status respectum aliquem & habitudinem involvat adversus alios in eo, qui in statu esse dicitur; cum quemlibet statum comitetur jus aut obligatio aliqua, quæ sine objecto, in quo vim suam exerat, non intelligitur: magis expresse tamen quidam status respectum erga alios homines notant; quibus scilicet simul exprimitur modus, quo sua negotia invicem expediunt homines. Uti sunt præcipue *pax*, & *bellum*. *Libanius progymn.* δύο καιροὶ πάντα διαντῶν τὰ τῶν ἀνθρώπων πρᾶγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην. *Sunt tempora duo, penes quæ totius vitæ est arbitrium, nempe pacis & belli.* Pax quippe est status ille, quo homines inter se quiete, & citra injurias violentas agunt, &

& quæ invicem debent, velut ex obligatione & ultro præstant. Bellum contra est status injurias violentas mutuo inferentium & propulsantium, aut quæ sibi debentur vi extorquere nitentium. Dividi potest *pax in communem*, quæ adversus quoslibet homines per sola officia, ex mero jure naturæ fluentia, colitur: & *peculiarem*, quæ expressis foederibus, & certis præstationibus constat. Quæ iterum est vel *interna*, inter membra ejusdem reipublicæ: vel *externa*, erga alios extra nostram rempublicam constitutos, amicos vulgares, aut peculiares ac foederatos. *Bellum* aliquod *commune* aut universale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud sit confectarium status bestiarum. *Bellum particulare*, quod in certos duntaxat homines geritur est vel *internum* seu civile, vel *externum*. Illud geritur inter ejusdem reip. membra; hoc inter eos qui eadem civitate non continentur. Quando suspenduntur actus bellici, statu manente, *indutiae* vocantur.

§. 9. *Determinate* considerari possunt aliqui status prout adjunctam habent intensiorem aut remissionem existimationis, seu prout multum aut parum honorifici censentur. Cum enim quemlibet statum aliqua jura aut obligationes comitentur: eo splendidior plerumque censetur status, quo plura & validiora jura is adjuncta habuerit; aut si obligationes eo tendant, ut tales teneatur præstare operas, quæ insignem vim animi aut ingenii requirunt. Contra quæ crasse labore obeuntur, ut plurimum parum dignationis habere judicantur.

§. 10. Posterius genus status, quod respectum ad tempus habet cum effectu morali consideratum, dividi potest 1. in *junioratum* & *senioratum*. Quorum uterque dicitur vel in respectu ad durationem existentiae in vita humana, vocaturque ætas; cujus gradus infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, ætas virilis, statuta, vergens, senilis, decrepita; vel in respectu ad statum aliquem adventitium, prout quis diu in eo fuit verlatus. 2. In *majorennitatem*, quando quis per ætatem censetur idoneus ad bona sua proprio Marte administranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc aut curatore opus habet, eo quod ob judicii imbecillitatem, aut affectuum in vana impetum rebus suis non satis dextre præesse posse præsumatur. Cui statui apud diversos populos diversi termini constituti deprehenduntur. A minorennitate differt ætas doli capax, cui itidem in universum certus terminus assignari nequit. Memorabilem modum doli explorandi refert *Ælianus* l. V. c. 16. *Puer cum auream laminam, quæ ex Dianæ corona deciderat, sustinisset, in judicium adductus est. Judices igitur crepundia, talos, & laminam auream proposuerunt puero: qui cum iterum ad aurum se contulisset, plexus est tanquam sacrilegus.*

§. 11. Antequam ad alia discedamus, illud quoque monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum uno eodemque nomine frequenter cogamur exprimere & statum, & attributum statui proprium. Quæ tamen revera distincta sunt, & diverso modo concipiuntur. (*Seneca de beneficiis* l. 2. c. 34. (*ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis, commodatisque*)) Sic v.g. libertas pro statu concipitur ad analogiam spatii pro facultate agendi ad modum qualitatis activæ. Sic nobilitas alias notat statum, alias attributum personæ, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sic & vocabulum induciarum, pacisque & statum, & conventionem notat. Sed nec illud prætereundum, quemadmodum una persona in pluribus statibus simul

mul existeret potest, modo obligationes, quæ status illos comitantur, sibi invicem non adveniant: ita obligationes, quæ uni cuiquam statui adherent, posse ex diversis principis per partes derivari. Unde haut statim ille, qui obligationes ex uno aliquo principio fluentes colligit, reliquis prætermittis, ejusmodi format statum, cui præter eas, quarum ipse meminit, nullæ possint adherere obligationes aut debeant. Sic qui ex solis Scripturis Sacris partes officii sacerdotum colligit, haut quidquam negat, ad illia quoque obœunda eosdem obligari, quæ ex constitutionibus singularum civitatum requiruntur. Sic & nos, qui heic illa duntaxat hominis officia tradimus, quorum necessitas ex lumine rationis colligi potest, nequaquam pertendimus ejusmodi statum hominum unquam exstitisse, aut jam esse posse aut debere, in quo solæ istæ obligationes in eundem caderent. Quanquam illud fortasse supervacuum fuerit multis inquirere, an talis status hominum existeret unquam debuerit. Neque enim ita liquido probatum adhuc est, quod aliqui tradunt: *si homo mansisset in statu sanctitatis primæ, solam naturæ legem, uti ab initio illum vexit, ita recturam deinceps fuisse, nisi quod una aut altera positiva accedere poterat.* Nescio enim, an probabile sit, genus humanum utut peccati expert, perpetuo intra unius horti spatia ævum fuisse exacturum, fructibus sponte enatis victitans, nec per industriam ac varias artes in ventas cultura vitæ allata. Quid enim, hominibus multiplicatis, particulares societates, rerum. instar habentes, sanctitati obstitissent, nondum dispicio. Ast istiusmodi societates sine legibus positivis intelligi non posse videntur.

§. 12. Entia moralia, quæ ad analogiam substantiarum concipiuntur, dicuntur *personæ morales*, quæ sunt homines singuli, aut per vinculum morale in unum systema connexi, considerari cum statu suo aut munere, in quo in vita communi versantur. Sunt autem personæ morales vel *simplices* vel *compositæ*. Simplices pro discrimine statuum vel munerum, in quibus versantur, sunt vel *publicæ* vel *privatæ*, prout ipsorum munus immediate ad usum societatis civilis, aut proprium cujusque commodum spectat. Personæ publicæ ex usu populorum Christianorum discescuntur in *politicas* & *ecclesiasticas*. Ille sunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter illas quædam cum summo imperio remp. regunt; quædam potestate à summo imperio delegata partem aliquam imperii exsequuntur, quos magistratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam remp. consilia suggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reip. & magistratibus ut talibus præstant. In bello magistratibus respondent duces superiores & inferiores, quibus subsunt milites gregarii; quos inter personas publicas eo respectu possis referre; quod per summam potestatem civilem immediate aut mediate autorantur ad arma pro rep. ferenda. Peculiaris quoque species personarum politicarum est, quas dicere possis *representativas*, ideo quod personam aliorum referant; quæ scilicet potestate & autoritate agendi ab aliquo instructæ, hujus vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac si ab illo ipso essent confecta: ut sunt legati, vicarii, syndici, & similes. Et si recentius commentum sit distinguere inter eos ministros, qui habent *characterem representantem*, uti sunt præfati Legati: & inter ministros secundi ordinis, putamissos, aut Residentes, qui fastigium eorum, ad quos mittuntur, haut ita, sicut priores representant. vid. *Autoris Anonymi Memoires touchant les Ambassadeurs* p. 542. Istorum instar aliquod inter privatas personas gerunt tutores & curatores; quatenus pu-

pillorum & minorum res atque negotia administrant. Quo loco minus recte monet *Hobbes* *Levia. hanc* c. XVI. in civitatibus non raro contingere, ut quis repræsentet & gerat personam rei cujusdam inanimatæ, quæque adeo per se persona non est, puta Ecclesiæ, Nosocomii, pontis. &c. Nam non necessarium videtur, per fictionem quandam istarum rerum aliquam personam constitui; cum simplicissime dicatur, à civitate certis hominibus injunctam curam colligendi redditus istis rebus servandis destinatos, & quæ eo nomine oriuntur actiones persequendi aut excipiendi. Quæ personarum ecclesiasticarum sit varietas, cuius agnoscere in proclivi est, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid personarum quoque scholæ generent, neminem eruditum fugere potest. Privatarum personarum magna est varietas. Præcipuæ illarum differentiæ desumuntur, 1. ex negotio, quæstu aut artificio, circa quod quis est occupatus, & unde rem facit, quod est vel ingenio dignum, vel cum fordibus conjunctum. 2. Ex conditione seu situ quasi morali, quo quis utitur in civitate. Quo intuitu alius est civis, pleno aut minus pleno jure; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia; quo respectu aliquis est paterfamilias, qui mariti, patris ac heri personam simul complecti potest, alia uxor, alius filius, & servus; quæ sunt membra velut ordinaria familiæ, quibus extra ordinem accedit interdum hospes. 4. Ex stirpe; unde sunt nobiles, quorum diversis in civitatibus diversi gradus: & plebei. 5. Ex sexu & ætate. Hinc est puer, juvenis, vir, senex: illinc mas, foemina. Quanquam enim sexus & numerus annorum non sit ex impositione; ista tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis involvunt, quatenus diversos sexus diversa decere intelliguntur, alioque modo dispari cum sexu agere convenit.

§. 13. Persona moralis *composita* constituitur, quando plura individua humana ita inter se uniantur, ut quæ vi istius unionis volunt aut agunt, pro una voluntate, unamque actione, non pro pluribus censeantur. Idque tunc veri intelligitur, quando singuli voluntatem suam voluntati unius hominis aut concilii ita subjiciunt, ut pro omnium voluntate & actione velint agnoscere, & ab aliis haberi, quicquid iste decreverit aut gesserit circa illa, quæ ad unionis ejus naturam ut talem spectant, & fini ejusdem congruunt. Unde est, quod cum alias ubi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates & actiones extare intelligantur, quot numero personæ physicæ seu individua humana ibi numerantur; in personam tamen compositam coalitis unavoluntas tribuatur, & quæ ab illis ut talibus proficiscitur actio, una censeatur, ut ut plura individua physica ad eandem concurrerint. Hinc etiam ejusmodi persona composita jura ac bona peculiariter potest ac solet obtinere, quæ haut quidquam singuli ex illo corpore, qua tales, sibi arrogare ut vindicare possint. Sed & illud heic observandum, quemadmodum corpora physica manent eadem, etsi successu temporis per varias particularum accessiones ac decessionis tacitis momentis non parum in iis fuerit mutatum; sic per particularem individuorum successionem non desinere eandem manere personam, nisi uno & eodem tempore talis mutatio ingruat, quæ prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Personas porro morales compositas, seu societates ad modum personarum simplicium dividere possumus in *publicas* & *privatas*. Illæ iterum sunt vel *sacræ* vel *politicae*. Inter sacras alias possumus vocare *generales*, ut est ecclesia ca-

tholica, ecclesia particularis vel certis civitatum terminis comprehensa, vel publicis confessionum formulis distincta: vel *speciales*, ut sunt concilia & synodi, consistoria, presbyteria &c. Societas politica itidem est vel *generalis*, ut respublica, cujus multæ species, simplices, compositæ, regulares, irregulares; vel *particularis*, ut Senatus, ordo equestris, tribus, parlamentum &c. Societas *sagata* dicitur: exercitus cujus partes sunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *privata* non solum sunt familiæ, sed & in civitatibus quæ vocantur collegia, puta mercatorum, opificum & similia. Omnes species minutim heic colligere, operæ pretium non videbatur.

§. 14. Id porro circa naturam personarum moralium simplicium observabimus, quemadmodum unus idemque homo in diversis statibus; sibi invicem non repugnantibus, esse potest: ita unus idemque simul plures velut personas gerere potest, modo munia, quæ personas illas comitantur, ab eodem simul obiri queant. Nam uti ex naturali ratione idem non potest esse maritus & uxor, filius & filia; nec ex morali ratione simul dominus & servus, iudex & reus, actor & testis: ita nil prohibet, quo minus idem simul esse queat v. g. domi paterfamilias, in curia tenator, in foro advocatus, in aula consiliarius. Scilicet quatenus singula ista munia totum hominem non requirunt, sed distinctis temporibus commode obeuntur. Hoc aliquo modo facit illud Ciceronis *Offic. 1. Intelligendum est, diabus quasi nos à natura indutos esse personis: quarum una communis est, ex eo quod omnes participes sumus rationis, præstantiaque ejus, qua antecellimus bestis. Altera autem, quæ propriè singulis est tributa. His tertia adiungitur, quam casus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipsis judicio nostro accommodamus. Idem de oratore: tres personas unus sustineo, meam, adversarii, iudicis. Atque ea ratione sapientiores gentilium πολυθέοτητα, quam ratione repugnare satis intelligebant, excusatum iverunt; scilicet ut in eodem numine plures velut personæ conciperentur, prout per diversas operationes in rerum natura sese illud exerit. Seneca de *benefic. l. 4. c. 7. Tot appellationes Deipossunt esse, quod munera. Maximus Tyrius differt. 23. Θεῶν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα, Deorum una natura, sed multa sunt nomina. Nos vero à subsidio, quod hominibus præstant, singulis eorum, quæ nostra est ignorantia, nomina imponimus. Alter alius Deorum appellatur. Sed & hoc ex naturæ impositionis facile intelligitur, quando alicui homini nova persona velut induitur, non fieri in ipso physicam quandam mutationem, aut novas in eò qualitates physicas prodaci, veteresve augeri: sed quicquid novi heic generatur; id intra sphaeram rerum moralium subsistit. Sic quando aliquis consul renunciatur, non ideo fit prudentior, neque si Magistratu abiecit, simplicior; etsi aliqui observarint, multorum actiones ex splendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & privatos non eosdem viros. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas adparatus inanum efficit, retulerim. Quomodo rustici ad efficaciam medicamentorum etiam doctoris ritulum aliquid facere credunt. *Juvenalis sat. 7. Purpura vendit Causidicum, vendunt amethystina, convenit illis, & strepitum & facie majoris vivere census. Nisi quod sæpe ingenia quædam magnitudine negotiorum excitentur, otio obtorpescant. Vid. Cornel. Nepos Alcibiades c. 1. n. 3. 4. Quin tamen DEUS, si ipse alicui peculiarem imponat personam; eidem qualitates, moralium mensuram supergressas, addere possit, & soleat, dubitare non licet. Vid. *Exod. III. IV. Dent. XXXIV. 9. 1. Sam. X. 6. 9. Matth. X. 1. 19. 20. Ex su-****

perionibus etiam patet, Judæos quondam regenerationi suæ, per quam antehac gentili nova persona Profelyti justitiæ imponebatur, effectus nimis amplios tribuisse, velut nulla ei restaret pristina cognatio, nec fratrem, sororem, patrem, matrem, liberos ante genitos omnino in suis haberet. Vid. *Seldenus de J. N. & G.* l. 2. c. 4 ubi & ejus erroris causa notatur, quod scilicet crederent, Profelyto novam animam infundi.

§. 15. Monendum denique & hoc videtur, homines personarum moralium quasdam velut umbras & simulacra quandoque fingere, quæ istas per ludicrum repræsentent. Unde factum, ut personæ vocabulum sibi peculiariter scena vindicaret. Fictæ autem personæ essentia in eo consistit, ut alius feræ personæ habitus, gestus, oratio dextre exprimitur; sicut & omnis ipsius adparatus non nisi ludicram faciem præ se ferat; & quæ abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum post se effectum moralem relinquunt, sed sola repræsentationis dexteritate æstimantur. Quam ob causam, ut hoc obiter addam, miror, quare Petrus Alexandri Episcopus adprobaverit baptismum, à puero Athanasio inter ludendum collatum, apud *Sozomenum hist. Eccles.* l. 2. c. 16. Add. quæ ab Episcopo Minorensi disputantur de intentione ministri, sacramentum administrantis, apud *Petrum Suavem hist. concil. Trident.* l. 2. p. m. 214. 215: Ast veras personas morales quæ producit impositio haut quidquam ita est libera, quin ejusmodi qualitates debeat præsupponere, quæ aptæ sint, ut solidus aliquis effectus in vita humana inde proveniat. Et illas qui circa constituendas personas respicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus insultare est censendus. Sic poterat Caligula nequam aliquem & stolidum hominem c. nulem creare, dummodo civis Romanus ille foret, & inania saltem istius muneris obire nosset. Ast quod equo tuo incitato consularum quoque destinaret, id vero furor, & insipida petulantia erat. Non minus, quam quod eidem patristamiliis personam indueret, data familia, domo ac suppellectile, quo invitari ejus nomine lautius acciperentur. Vid. *Suet. Calig.* c. 55. Par vefania, cum summa impietate conjuncta, erat, quod multi veterum populorum Principes, civitarum conditores, aliosque illustres viros post mortem ob merita aut per adulationem in Deorum numerum referrent. Vid. oratio Tiberii apud *Tacitum* A. IV. Sed & quid de relatione inter sanctos apud Pontificios sentiendum sit, cordatis judicare in proclivi est.

§. 16. Enimvero *res*, quatenus sub objectum juris veniunt, in censum entium maralium propriè referamus, opus non videtur. Non enim, quemadmodum homines ob diversum statum aut munus tanquam diversæ personæ concipiuntur; ita res quoque aliter concipimus, prout nostræ, aut alienæ, aut nullius intelliguntur. Scilicet quando quædam res dominium subierunt, reliquæ dominio vacuæ fuerunt relictæ, non nova qualitas ipsis rebus imposita debet intelligi, sed potius introductæ rerum proprietate moralis aliqua qualitas inter homines coepit existere, quæ hos quidem afficeret, in rebus autem duntaxat terminaretur. Uti enim, quum res in communione primæva forent, homini jus erat, in medio posita occupando usibus suis adplicare: ita domino constituto jus peculiare fuit datum domino de re disponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abstinendi. Res autem ipse non nisi denominationem aliquam extrinsecam inde sunt sortitæ, prout istius juris & obligationis objectum constituunt. Sic quando certæ res dicuntur religiosæ & sacræ, non in ipsis rebus inhaeret qualitas mora-

lis & sanctimonia, sed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; quæ obligatio quando remittitur, in promiscuum usum illæ iterum recidere intelliguntur. Si quis tamen omnino res quasdam morales dicendas contenderit, is ita erit explicandus, ut moralitas non formaliter, sed objective duntaxat rebus tribuatur.

§. 17. Hactenus de entibus moralibus, quæ concipiuntur ad analogiam substantiarum. Dispicendum jam de iis quoque quæ & formaliter sunt modi, & ut tales concipiuntur. Videntur autem modi commodissime posse distribui in *affectivos*, & *æstimatorios*: secundum illos personæ certa ratione affectæ intelliguntur, secundum hos personæ & res æstimari aptæ sunt. Illi vocabulo *qualitatis*, hi *quantitatis* latissime accepto veniunt. Qualitates, quantum nostro instituto sufficit, dividi possunt in *formales* & *operativas*. Illæ sunt, quæ non tendunt aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, sed tantum ad instar nudæ formæ subiecto conveniunt, & tribuuntur. Unde istas quoque attributa simplicia possis vocare. Operativa qualitas est vel *prima* vel *orta*. Illa est; secundum quam res apta aut efficax esse concipitur ad actum, & est vel *interna*, vel *externa*, quam etiam dicere possis *basibilem* qualitatem moralem. Orta est, quæ à prima provenit; ut actus.

§. 18. Inter attributa moralia eminent *tituli*, quibus designantur discrimina personarum in vita communi secundum æstimationem ac statum. Hi in duplici potissimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intensiorem existimationis personarum in vita communi, earumve qualitates peculiare; statum autem connotant & innuunt, clarius aut obscurius, prout ille titulus paucis aut pluribus statibus assignari suevit. Uti sunt nomina adjectiva, quæ vocabulis personarum honoris causa solent adjungi, v. g. *serenissimus*, *eminentissimus*, *illustrissimus*, &c. quorum significatio pro ratione substantivorum, quibus junguntur, crescit aut decrescit. Quidam autem tituli directe notant aliquem statum, aut situm seu locum peculiarem in statu, indirecte vero connotant intensiorem existimationis, quæ illi statui aut officio solet adhærere: ut sunt nomina personarum moralium, saltem honorificum statum obtinentium. Quæ hæc spectantur non tam in se, quatenus sunt notionis alterius intellectui statum & officium alicujus personæ repræsentantes; quam quatenus ex impositione hominum jura, potestatem, ac munus denotant ejus, cui tribuuntur. Inde non est prorsus de nihilo, quod interdum magno ordine super titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, denegari quoque alicui intelligantur status, munus, potestas atque jura, quæ iste titulus exprimere aut innuere solet. Id autem accurate hæc observandum, quod circa plerosque titulos impositio non sit perpetua & uniformis, sed apud diversos populos, aut apud eosdem diversis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud majores nostros oppido quam simplices & modici; & quod olim viro principi satis erat, hodie mediocri scribæ fastiditur. Inde ejusmodi titulorum incrementa non semper augmentum dignitatis arguunt; sed ubi, titulis gliscentibus, res ipsa permansit, istorum valorem minuisse est consensendum. Quandoque etiam ordini alicui tribuitur titulus aliquis in elogii vicem, ideo quod res eo titulo notata plerisque ex illo ordine adsit, aut adesse debeat. Quo titulo & illi frui solent, qui rem ipsam non possident. Sic ex ordine literario aliqui clarissimi & doctissimi audiunt, qui

nihil minus sunt. Sic etiam ignavus nobilis maxime strenuus solet salutari. Sæpe quoque privati aut alii titulos aliorum augent vel minuunt, prout illis adulari, aut eodem parvipendere ex conditione præsentis rerum suarum ducunt. Quin & in posterioris generis titulis sæpissime contingit, ut titulus maneat, res ipsa, seu dignitas, & jus non parum augeatur, aut decreseat. Sed & hoc frequentissimum est, ut apud diversas civitates eodem vocabulo diversus dignitatis gradus exprimat. Unde valde imperitum foret, omnes, qui ubique locorum eundem titulum gerunt, eadem classe censere. Est & hoc observandum, aliquando alicui nudum titulum tribui sine re, seu sine functionibus & emolumentis illis, quæ alias istum titulum comitari solent; eo duntaxat fine, ut exteriora insignia & certum inter cives suos locum per eum consequatur. Circa titulos denique familiarum principalium in Europa potissimum contingit, ut idem titulus aliquando notet profapiam simul cum possessione nominatæ ditionis, aliquando profapiam citra possessionem cum solo jure, ubi ordo tetigerit, succedendi.

§. 19. Operativæ qualitates morales sunt vel *activæ* vel *passivæ*. Illarum nobilissimæ species sunt *potesťas*, *jus* & *obligatio*. *Potesťas* est, qua quis aliquid legitime, & cum effectu morali agere potest. Qui effectus est, ut alteri adferatur obligatio aliquid exequendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi, aut ut valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quæ antea aberat. Est enim hæc qualitas maxime velut diffusiva sui. Dividitur potesťas ratione efficaciz in *perfectam* & *imperfectam*. Illa est, cujus exercitium etiam per vim adferi potest adversus illos, qui eandem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in civitatibus exeritur potissimum per actionem extra civitates per bellum.) Hæc est, cujus exercitio si quis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen ut ad idem asserendum actionem, aut bellandi jus non habeat, nisi forte, quod eidem efficaciz deest, necessitas suppleverit. Dein intuitu subjecti potesťas dividitur in *personalem* & *communicabilem*. Illa est, quam quis in alterum legitime transferri non potest. In qua ipsa tamen nonnullæ differentiz occurrunt. Quædam enim potesťates ita arcte cum persona sunt conjunctæ, ut earum actus per alium recte exerceri omnino nequeant. Talis est potesťas mariti in corpus uxoris, quam per vicarium obire leges hauriquidquam admiserint. Quarundem autem, etsi ipsæ quoad *ἐξουσίαν* in alium transferri à nobis nequeant, actus aliis delegari ad exercendum possunt, ita tamen ut omnem autoritatem ab eo habeant, in quo istæ radicaliter hærent. Ex quo genere est potesťas regum, qui voluntate populi sunt constituti. Isti enim jus regnandi in alium transferre nequeunt, & tamen ad actus ejusdem exercendos opera ministrorum uti possunt. Potesťas communicabilis est, quæ ab uno in alterum recte transferri potest, idque vel proprio arbitrio, vel accedente autoritate aut consensu superioris. Denique respectu objectorum pleræque potesťates ad quatuor species revocari possunt. Respiciunt enim illæ vel *personas* vel *res*, & utrasque vel *proprias* vel *alienas*. Potesťas in personam actionesque proprias vocatur *libertas*, (etsi quibus ambiguitatibus hoc vocabulum laboret, alibi sit tradendum.) Quæ tamen non tanquam divisum principium ab eo, cui tribuitur, est concipienda, aut tanquam vis se ipsum invitum ad quid adstringendi, (conf. l. 51. D. de recept. l. 13. D. ad L. Aquil.) sed ut facultas de te suisque actionibus proprio ex arbitrio disponendi; quæ & ipsa involvit negatio-

negationem impedimenti ex alia quadam potestate superiore provenientis. Potestas in res proprias vocatur *dominium*. Potestas in personas alias *imperium* proprie est; potestas in rem alienam *servitius*.

§. 20. *Juris* vocabulum valde est ambiguum. Præter illas enim significationes, quibus usurpatur pro lege, & complexu seu Systemate legum homogenearum, ut & pro sententia à judice pronunciata; frequentissimum est, ut accipiatür pro qualitate illa morali, qua recte vel personis imperamus, vel res tenemus, aut cujus vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula potestatis & juris id discriminis intercedere, quod illa magis insinuet actualement præsentiam dictæ qualitatis in res vel personas, obscurius autem connotet modum, quo quis ea sit potitus. Jus autem proprie & perspicue indicat, recte eam fuisse adquisitam, & recte jam obtrineri. Quia tamen pleræque species potestatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret, eam heic peculiariter juris vocabulo insignire placuit, etsi propter pervulgatum usum aliis ejusdem vocabuli significationibus abstinere nolumus. Referimus autem jus ad qualitates activas eo respectu, quod propter illud aliquid ab altero possit exigi. Sed idem quoque inter *qualitates morales passivas*, censetur, quatenus per id aliquis recte quid accipere potest. Sunt enim qualitates passivæ, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere vel recipere potest. Earum tres dari videntur species. Una, secundum quam recte quid admittimus, sed ita tamen, ut nulla nobis sit potestas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis estabilitas accipiendi donum aliquod meregratitum. Ejusmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere, quod v.g. judici, ne à partibus quocunque prætextu donum accipiat, interdici potest. Altera, secundum quam idonei sumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem ut ab invito id possit extorqueri, nisi forte subigente necessitate, sed ita tamen, ut alter idem ex virtute aliqua morali præstare teneatur. Hæc *Grotius* vocatur aptitudo. Tertia secundum quam nos alterum vel invitum ad quid exhibendum possumus adigere, & ipse ad idem plene est obligatus ex lege aliqua poenam definitam dictitante. Observandum autem & hoc multa communiter venire sub censum jurium, quæ, si accurata velimus loqui, compositum quid sunt ex potestate ac jure præse dictis, involventia simul aut supponentia obligationem, honorem, aut simile quid. Sic civitas seu jus civitatis complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus istius civitatis membris peculiare, & jus fruendi commodis eisdem propriis, supponens obligationem erga eandem. Sic v.g. honores literatorum complectuntur potestatem exercendi certos actus isti dignitati proprios & jus commodis ejusdem ordinis fruendi, cui insuper intentio exultationis adhæret.

§. 21. *Obligatio* est, per quam quis præstare aut admittere vel pati quid necessitate morali tenetur; de cujus speciebus infra pluribus ageretur. Dantur etiam qualitates morales patibiles, quæ certo modo judicium hominum afficere intelliguntur; sicut inter qualitates physicas eo nomine vocantur, quibus facultas sensitiva afficitur; ut est honor, ignominia, auctoritas, gravitas, claritas, obcuritas, & similia.

§. 22. Jam pauca quoque subnectenda de modis æstimativis seu *quantitatibus moralibus*. Adparet enim in vita communi personas & res æstimari non tantum secundum

extensionem substantiæ physiciæ, aut intensionem motus, & qualitarum physicarum, prout considerantur tanquam aliquid ex principiis naturalibus resultans : sed & secundum aliud quantitatis genus, & diversum à quantitate tam physica quam mathematica; quæ quantitas ex impositione, & determinatione potentia rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quæ dicitur *pretium*, & in personis, quæ dicitur *existimatio*, quarum utraque sub valoris nozione venit; & in actionibus, quæ peculiari vocabulo caret. De singulis suo loco agetur. Atque isthæc de varietate entium moralium pro ratione instituti nostri sufficere possunt. De moralibus actionum humanarum quantitibus inferius agetur.

§. 23. Cæterum entia moralia uti impositioni suam debeat originem; ita ab eadem stabilitatem quoque aut mutationes sortiuntur, & ubi ista velut cessaverit, ipsa simul evanescent; non secus atque extincto lumine umbra simul disparet. Et quidem, quæ divina ex impositione orta sunt, non nisi divino arbitrio iterum tolluntur. Quæ hominum placito constituta sunt, eodem iterum abolentur, ipsa personarum aut rerum substantia physica haut quidquam immutata. Quamquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, ut quod semel est factum, factum non sit, ut qui consul fuit, consul non fuerit; ut tamen quis, quod fuit, desinet esse, id tota die videmus; simulque ut entia moralia, quæ in aliquo hærebant, penitus exolescant, nullo velut vestigio reali relicto. Nunquam enim ens morale in vim qualitatis physiciæ evalescere potest. Unde valde imperitum est credere, si alicui persona quædam imponatur, per nudam impositionem moralem ipsi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic si ex plebeo quis fiat nobilis, jura duntaxat nova accipit, substantia & qualitates physiciæ nihil quidem mutantur. Nobilis si suo ordine ejiciatur, jura tantum suorum jacturam facit; quæ natura dedit, omnia integra persistant.

CAPUT II.

DE CERTITUDINE DISCIPLINARUM,
QUÆ CIRCA MORALIA VERSANTUR.

1. Plerique disciplinis moralibus certitudinem apodicticam abjudicant.	6. An quid honestum aut turpe ante omnem impositionem?
2. Quid sit demonstratio?	7. An istius rei argumentum sit pudor?
3. Principia demonstrationum.	8. De latitudine actionum moralium ratione qualitatis.
4. In illam duntaxat disciplinam moralem cadit demonstratio, quæ de rectitudine & pravitate actionum humanarum agit.	9. Grotii sententia expenditur.
5. Obijciunt rerum moralium incertitudo.	10. In quantitibus moralibus datur latitudo.
	11. Quid vocetur moraliter certum?

Inolita dudum plerosque eruditorum tenet persuasio, disciplinis moralibus deesse illam certitudinem, qua scientiæ aliæ, & cum primis mathematicæ gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonstrationes, ex quibus solis liquida scientia, metuque erroris vacua provenit; sed quæ circa easdem cognoscuntur, probabili duntaxat opinione constare. Quæ res quidem immane quantum nocuit nobilissimis, vitæque

que humanæ maxime necessariis disciplinis. Inde enim factum, ut suspenso fere brachio docti excolerent, quæ tam lubrico inniti fundamento credebant: & plausibilis heic negligentibus excusatio suppetebat, certis demonstrationibus ista hautquidquam contineri, sed crassa duntaxat Minerva posse tractari. Quem errorem haut parum aulit autoritas *Aristotelis*, quem plerique intellexisse summum eruditionis fastigium credidere, quasi quo ulterius progredieretur humani ingenii solertia non haberet. Ejus sunt de disciplinis moralibus isthæc decreta *Ethic. ad Nicom.* l. i. c. i. Τὸ ἀκρίβες ἐκ ὁμοίας ἐν ἀπαισι τοῖς λόγοις ἀπὸζητητέον. *Accurata tractatio non simili modo in unoquoque genere exquirenda est. Tota calida καὶ ὁ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, ποῦ τὴν ἐχει ἀκρίβειαν καὶ πλάττω, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσις δὲ μή. Hæc autem est justa, de quibus certis disciplina considerat, tantam differentiam tantumque errorem in se habent, ut lege non natura esse videantur. Ἀποπητὴν ἐν περὶ τοῦτων καὶ ὁμοίων λόγων παχυλῶς καὶ τυπῶ τ' ἀληθὲς ἐνδείκνυται. Contenti igitur erimus, si nos, cum de talibus & ex talibus differamus, prout quidam Minerva, atque adumbrata figuratone verum ostendamus. Πεπαιδευμένοι γὰρ εἰς ἅπαντας τὴν ἀκρίβειαν ἀπὸζητῶν καθ' ἑκάστην γῆ, ἐφ' ὅσον ἢ πρὸς ἀγμάτος φύσιν ἀπὸδέχεται. Παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικὰ τι πειραμαζομένην ἀπὸδέχεται, καὶ ῥητορικὸν ἀπὸδέχεται ἀπαιτεῖν. Est enim eruditus eadem exactam in unoquoque genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipsius natura potest. Nam & mathematicum suasionibus contentum adprobare; & ab ora ore demonstrationes exigere, simile vitium videtur. Enim vero uti sola hujus autoritate hautquidquam movemur; ita quid ad rationes ipsius aut aliorum præcipuas respondendum sit, exponemus, postquam de natura demonstrationis pauca præmiserimus.*

§. 2. Demonstrare igitur nobis est, rerum propositarum certitudinem necessariam è certis principiis tanquam suis causis indubitato cognoscendam syllogistice deducere. Quod quamquam in se manifestum sit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido adpareat, quibus nemo sanus artificium demonstrandi abjudicavit; tamen unius atque ulterius vocabuli prava interpretatio effecit; ut plurimi philosophorum hæcenus misere heic fuerint hallucinati, & ex multis philosophiæ partibus per tummam insciam demonstrationes excluderint. Origo erroris inde potissimum promanavit, quod cum *subjectum demonstrationis* necessarium esse debere dicatur, id illi hoc modo sunt interpretati, quod in syllogismo demonstrativo subjectum conclusionis, prædicato contradiunctum, debeat esse ens necessario existens. e.g. in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno utuntur, homo est risibilis, quia rationalis, homo subjectum demonstrationis habetur; qui utique ens necessarium. Enimvero subjectum demonstrationis non est simplex aliquis terminus; sed integra enunciatio, cujus necessaria veritas ex certis principiis syllogistice deducitur. Ubi quidem parum interest, an subjectum propositionis demonstrabilis necessario existat, vel non; sed sufficit, si posita ejus existentia certæ ipsi affectiones necessario competant, easque eidem competere ex indubiis principiis ostendi queat. Sicut parum mathematicis curæ est, necessarium an contingens sit ens triangulum, dummodo id demonstretur, ejus angulos esse duobus rectis æquales. Adeoque necessarium dicitur subjectum demonstrationis propter necessariam connexionem, qua in ea enunciatione prædicatum subjecto cõhæret.

§. 3. Quales autem oporteat esse illas propositiones, per quas demonstratio fit, ex fine, & effectu huius facile intelligitur. Scientiā est illud, quod per demonstrationem quaerimus, id est, cognitio certa, liquida, undiqueque & perpetuo sibi constans, & ab erroris metu immunis. Πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὁ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδεχεσθαι ἄλλως εἶχεν. *Omnes id quod scimus, non posse aliter se habere existimamus. Aristotel. Ethic. ad Nicom. l. VI. c. 3.* Igitur veras esse illas necessum est, reapse, non ex sola concessione, aut ex hypothefi. Nam etsi ex posita hypothefi, multæ conclusiones connectenatæ deduci queant: non possunt non tamen, quæ ex principio velut precario aut illiquido derivantur, scaturiginis suæ indolem sapere. Et si vel maxime dentur duæ hypothefes contrariæ, quarum alterutram veram esse necessum sit; iisdem tamen ἢ ὅτι duntaxat indubitato demonstrari poterit, ἢ δι' ὅτι firmitatem suæ hypothefeos semper tanquam conditionem supponet. Easdem quoque oportet esse primas, idque ut vel ulteriori probatione non indigeant, sed ipsa sui evidentia fidem mereantur; vel ut demum ultimo ad aliquam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem quædam propositiones à primis principiis propius, quædam longius absunt; ita non est credendum, quamvis demonstrationem unico syllogismo semper debere absolvi; sed à propositione demonstranda argumentationes epusque sunt continuandæ, donec ad primum aliquod principium deveniatur. Non enim illi solum recte ratiocinantur, qui subinde quicquid, atque, ergo ingeminant, sed & qui incipiendo à principiis evidentissimis texere norunt dilactum ex consequentibus continuo necessariis. Requiritur & hoc, ut immediata sint eadem, id est, citra interruptionem aut hiatum ex se continuo fluentes. Ad catenæ namque instar conlectam oportet esse argumentationem demonstrativam, singulis enunciationibus velut annulatum mutuo nexis, quarum una abrupta aut deficiente, tota ratiocinii perit compages. Causæ dentque conclusionis ideo sunt, quod rationem contineant, quare in propositione demonstrabili prædicatum subiecto necessario competat. Quæ omnia prolixius explanavit Erhard. Weigelius in *Analyse Aristotelica ex Euclide restituta*, quo ex nostratibus de illa doctrina hæcenus nemo melius est meritis.

§. 4. His præmissis ulterius & hoc obferdum; etsi quicquid est disciplinarum moralium id habeant commune, ut non intra nudam theoriam subsistant, sed in usum transferri debeant: non leve tamen discrimen inter duas illarum præcipuas licet deprehendere, quarum una versatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine ad leges, altera circa dextram gubernationem actionum suarum & alienarum, ad securitatem & utilitatem potissimum publicam. Posterior quippe hæc eadem suam potissimum fortitur sub prudentia, quam *Aristoteles ad Nicom. l. VI. c. 5.* definit ἐξ ἡ ἀληθινή λογικὴ περικλυτὴ περὶ τὸ ἀνθρώπου ἀγαθὸν καὶ κακόν. *Habitum verum cum ratione ælium circa ea, quæ bona & mala homini sunt.* Unde prudentis officium d.l. ita designatur: Διοικεὶ δὴ φρονίμως, ἢ δι' αὐτὸ καλῶς βελούσας περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφερέντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. *Videtur prudentis viri esse proprium, posse recte consultare de iis, quæ sibi ipsi bona sunt & utilia ad bene vivendum in universum.* Atque hæc sua dogmata superstruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum atque eventuum in rebus humanis observatione & collatione. Fabius apud *Livium l. 22. v. 39.* Non eventus modo hoc docet, stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, superaque donec eadem res manebunt, immutabi-

bilis est. Ista tamen axiomata tam firma esse non videntur, ut inde demonstrationes indubiæ deduci queant, propter insignem lubricitatem, & inconstantiam, quæ subinde in hominum ingeniis occurrit; & quod eventus rerum sæpenumero levi momento impulsu in diversum cadant. Accedit quod in applicatione istorum axiomatum humana perspicacia frequenter fallatur propter improvilos casus, qui omnia repente turbant, & quod divina providentia mortalibus etiam altutissime disposita sæpe eludere soleat. Unde qui in actu rerum versantur consilia sua hautquidquam ad ἀκρίβειαν demonstrationum exigere laborant; sed ubi sagacissima circumspectione, & quadam quasi divinatione fuerunt usi, eventum fati committunt. Vid. 2 Sam. X. v. 12. Licet enim sciri possit, quid possibile sit, possibleque inter se comparari queant, at certo sciri, quidnam ex duobus possiblebus non modo pluris aut minoris valiturum sit, si quando existant, sed etiam quodnam è pluribus causis, quod à paucioribus nunc existentibus aut mox extituri fieri possit; quod autem pluribus modis fieri potest, magis probabile sit futurum esse, plurisque valeat ejus expectatio: (vid Rich. Cumberland de leg. nat. c. 3. §. 4. n. 4.) tamen non omnia possiblea menti humanæ semper & ubiq; occurrunt, & rite ponderantur, & propter casus improvilos multa, quæ magis possiblea judicabantur, ubi in rem præsentem fuerit perventum, secus deprehenduntur. Sicuti & plerique circa comparandam prudentiam sufficere putant sequi illud Aristotelis ad Nicom. I. VI. c. 1. 2. δὲ πρὸς ἐχθρὸν τὸ ἐμπειρῶν ἢ πρὸς ἐπιεικῶν ἢ φρονιμῶν & ἀναπιδεικνύσιν φάσκειν καὶ δοξαίαις, ἢ καὶ ἡτλόν τ' ἀποδεικνύειν. Αἰεὶ γὰρ τὸ ἐχθρὸν οὐ τὸ ἐμπειρίας ὁμῆτα, ὅπως ταῖς δεξιάς. Peritorum hominum & seniorum seu prudentium pronuntiacionibus & opinionibus absque demonstratione, non minus quam demonstrationibus attendendum est, quia namque ex ipsa experientia visum habent, principia intuentur. Verum super hac Helena alii certent. Ast illa disciplina, quæ considerat, quid in actionibus humanis sit rectum & pravum, & cujus præcipuam partem nos jam tradere instituimus, omnino ejusmodi fundamentis nititur, ut exinde genuinæ demonstrationes, quæ solidam scientiam parere sint aptæ, deduci queant. Adeoque ejusdem decreta ex certis principiis ita derivari possunt, ut dubitationi locus non amplius superfit. Seneca de beneficiis l. VII. c. 1. *Natura quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit.* Quod eo clarius fiet, si quæ in contrarium heic adduci possunt, discusserimus. Quanquam in eo fallat Hobbes de homine c. 10. qui ideo ethicam & politicam, i. e. scientiam justii & injusti, æqui & iniqui, à priori demonstrari posse putat, quod principia, quibus justum & æquum & contra injustum & injurium quid sit cognoscitur; i. e. justitiæ causas, nimirum leges & pacta ipsi fecimus: cum ante pacta & leges conditas nulla neque justitia, neque injustitia, neque boni neque mali publicæ natura fuerit inter homines, non magis quam inter bestias. Id quod falsissimum esse alibi demonstrabimus; sicuti & fraus sub vocabulo publici latet.

§. 5. Sunt igitur, qui jactant, res morales in universum esse incertas ac instabiles. Non posse autem majorem certitudinem esse ipsius scientiæ, quam earum rerum, quæ sciuntur. Ad hoc reponitur: etsi entia moralia suam originem debeant impositioni, eoque ipso non sint absolute necessaria; non tamen adeo dissoluto ac vago modo proveniunt, ut eam ob causam incerta penitus sit circa eadem scientia. Pleraque enim ut inducerentur, postulavit ipsa hominis conditio, à Creatore Optimo Maximo eidem pro bonitate & sapientia sua assignata; ut isthæc saltem incerta atque instabilia vocari hautquidquam possint. Id quod infra clarius adparebit, quando in originem legis natura-

lis inquiremus. Et si vel maxime actiones humanæ ideo morales dicantur, quod sint non necessariae, sed liberae; ex eo tamen non consequitur; positis certis principiis non posse competere illis actionibus ejusmodi affectiones, quæ de iis indubio possint demonstrari. Sane enim constat, actus, de quibus naturali lege disponitur, intrinsicam habere vim ad socialitatem; etsi ut isti actus existant, libera hominum voluntas efficiat. Aedum deliberamus, merito liberi dicimur, & effectus è nostris actibus proventuri respectu illius libertatis recte dicuntur contingentes: postquam tamen nos ad agendum determinavimus, nexus inter actus nostros & effectus omnes independentes necessarius est, & plane naturalis, eoquæ demonstrationis capax. Nec ad rem facit, quod aliqui de actionibus humanis liquidum posse ferri judicium negent ob varietatem circumstantiarum, quarum vel unica aliam actioni affectionem conciliare videatur; unde & legislatores raro possint ferre ejusmodi legem, quæ nullam admittat exceptionem, atque adeo ubi deserta legis litera non sit ad æquitatem recurrendum. Nam dantur utique certa principia, ex quibus ostendi possit, quantam vim quælibet circumstantiarum habeat circa afficiendam aut variandam aliquam actionem. Et illa ipsa principia faciunt, ut legislatores sæpe non ita anxii sint circa excipiendos à legibus suis casus peculiaribus circumstantiis vestitos, sed paulo securius verbis generalibus utantur. Scilicet quia confidunt iudices, quibus facta pecularia ad leges exigere incumbit, intellecturos quid quævis circumstantia circa actionem aliquam valeat. Et ex his fere petenda est ratio ll. 3. 4. 5. 6. D. de legib. *jura constitui oportet, ut dixit Theophrastus in his, quæ ὅτι τὸ πλεῖστον accidunt, non quæ ἐν τῷ λόγῳ.* Ex his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituentur. *Τὸ δ' ἀπὸ τῆς ἡδὺς τῶν ὁμοίων οἱ νομοθέται.* Id quod semel & bis existit, fraterentur legislatores. Ast hinc non conficitur, quod decreta juris perpetui aliquando fallant; sed quod operæ pretium non sit, ut legislatores scriptas leges promulgent circa casus rarissime contingentes; cum illi per iudices ex principiis juris naturalis facile decidi queant. Add. Rich. Cumberland de leg. nat. c. 4. §. 4. n. 1.

§. 6 Ad hoc tamen, ut disciplina juris naturæ, circa quam occupamur, & quæ genuinam ac solidam doctrinam moralem & civilem, absolvit, veræ scientiæ mensuram implere possit, haut quidquam necessarium arbitramur cum nonnullis statuere, quædam per se citra omnem impositionem esse honesta aut turpia: & hæc facere objectum juris naturalis & perpetui; cum illa, quæ ideo honesta aut turpia sunt, quia legislator voluit, sub legum positivarum censum veniant. Cum enim honestas sive necessitas moralis, & turpitudine sint affectiones actionum humanarum, ortæ ex convenientia aut disconvenientia à norma seu lege; lex vero sit justum superioris; non adparet, quomodo honestas aut turpitudine intelligi possit ante legem, & citra superioris impositionem. Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 4. *Ex jure efficitur in actibus discrimen boni & mali, seu turpis & honesti. In personis nascitur inde ad officium exsequendum obligatio & debitus.* Et sane qui extra impositionem divinam moralitatis actionum humanarum æternam aliquam statuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam ut Deo adjungant principium aliquod coæternum extrinsecum, quod ipse in assignandis reum formis sequi necessum habuerit. Fātentur præterea omnes, Deum uti omnia; ita & hominem liberrima voluntate creasse; cui consequens est, in beneplacito ejusdem fuisse, qualem ei, quem

creaturus erat, naturam vellet assignare. Qua ratione igitur actioni hominis possit competere aliqua affectio, quæ ex necessitate intrinseca & absoluta, extra Dei impositionem & beneplacitum, promanet? Sic ut revera omnes motus & actiones hominis, remota omni lege tam divina quam humana, sint indifferentes; earum autem aliquæ ideo tantum naturaliter honestæ aut turpes dicantur, quod eas fieri aut omitti quam maxime requirat conditio naturæ, quam Creator homini libere attribuit. Non autem, quod citra omnem legem in ipso motu, & adplicatione potentia physica per se insit aliqua moralitas. Huc facit etiam illud *Platonis Convivio*: πᾶσι περὶ αἵματος ὡς ἐχρ' αὐτὴ ἐφ' ἐαυτῆς περατομένη ἔτε καλὴ, ἔτε αἰσχρὰ. οἷον, ὃ νῦν ἡμεῖς πίνομεν, ἢ πίνον, ἢ ἀδόν, ἢ ἀλγύροισι, ὅτι ἐστὶ τῶν αὐτῶ καὶ αὐτὸ καλὸν καὶ αἰσχρὸν. ἀλλ' ἐν τῇ περὶ αἵματος, ὡς αὖν περατομένη, τοιοῦτον αὐτῆς, καλῶς μὲν γὰρ περατομένην καὶ ὁρῶν, καλὸν γίνεσθαι, μὴ ὁρῶν δὲ, αἰσχρὸν. Actionis cuiuslibet hac est conditio, ut scilicet natura neque honesta sit neque turpis, ut ea quæ nunc argimus, bibere, canere, disputare. Nullum ex his seipso turpe vel honestum. Sed agendi modus actioni certum tribuit cognomen. Quod enim boni rectique agitur, honestum; quod non recte, turpe existit. Atque id deinceps ad amorem quoque adplicat. Inde videmus quotidie bruta tales actus exercere citra peccatum, quibus homo patratis, gravissimo se scelere fuerat obstricturus. Non quod motus physicus hominis & bruti in se differant; sed quia quibusdam hominis actionibus moralitas per legem est imposita, quæ à bruti actibus abest. Nec est, quod quis regerat; cum homo ratione gaudeat, qua brutum destituitur, igitur naturale discrimen inter hujus & illius actiones existere. Nam si consideremus rationem, quatenus non est imbuta cognitione & sensu legis, seu normæ moralis, potest quidem ista fortasse homini suppeditare facultatem expeditius aut dexterius quid agendi quam brutum, viresque naturales per solertiam adjuvare. Verum ut citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere possit, id æque est impossibile, atque cæcum natum discrimina colorum dijudicare. Aliud argumentum suppeditat *I. Ad. Oslander in Notis ad Grot. p. 60.* Si daretur aliquid bonum & malum morale ante legem, quomodo obligatio, quæ non nisi à superiore proficiscitur, ab adeste posset? nam bonum & malum morale involvit respectum ad personam, quæ istam actionem cedit; nisi nulla est obligatio, neque etiam est bonum aut malum. Probe autem notandum est, indifferentiam illam motus physici in actionibus humanis à nobis tantum statui in genere morum. Nam aliæ actiones lege naturali præceptæ ex determinatione primæ causæ nativam habent vim bonum & hominibus proficuum effectum producendi, sicut & actiones vitæ contrarium. Verum hæc ipsa bonitas & malitia naturalis actionem per se haut quidquam in genere morum constituit. Nam & multa sunt ad felicitatem & commodum hominis aliquid facientia, quæ non sunt moraliter bona, utpote nec voluntariæ actiones, nec ulla lege imperatæ; & multi actus, qui in hominis commodum cedunt, eundem quoque in brutis effectum naturalem producant, qui in his tamen nullam moralitatem habent. Sic à mutuis læsionibus abstinere, cibi & potu moderate uti, sobolis curam agere, ad brutorum conservationem æque ac hominum faciunt; neque tamen ideo bruta actiones moraliter bonas exercere dicuntur. Add. *Ruh. Cumberl. de leg. nat. c. 5. §. 9.* Unde & actionum humanarum, de quibus lege naturali disponitur, ultima resolutio fieri potest in vires earundem naturales ad commodum aut

it ex comparatione *ad naturam sana ratione utentem*. Atqui in ipso vocabulo *sana rationis*, quando homini tribuitur, inest respectus ad legem socialitatis à Creatore homini, injunctam. Sicuti etiam *ib. §. 12.* aliquid juris naturalis esse, probari, ait, ex convenientia aut disconvenientia necessaria cum *natura rationali ac sociali*. Atqui socialem naturam homo fortitus est non ex immutabili quapiam necessitate, sed ex beneplacito divino. Igitur moralitatem quoque actionum ipsi, ut sociali, convenientium vel disconvenientium ex eodem fonte derivari par est. Ut adeo ista his attributa sit & competat non ex necessitate absoluta, sed hypothetica, posita ea conditione, quam homini præ reliquis apimantibus DEUS libere assignavit. Neque in dictis Sacrae Scripturae, quæ d. l. allegantur alterius sententiæ defensoribus aliquid est præsidii. Nam sine dubio ab initio DEUS humano generi denunciavit, se bonis fore remuneratorem, malis vindicem. *Hebr. XI. 6.* & se cuique daturum secundum sua opera. *Rom. II. 6.* Abs quo cum veracitas cum sua discedere non patiatur, recte huc provocat Abrahamus *Genes. XVIII. 25.* add. *Ezech. XVIII. 25.* *Romanor. III. 6.* Ast quomodo inde sequitur, moralitatem inesse actionibus humanis per se citra impositionem divinam; Sicuti necdum adparet, quomodo eadem conclusio elici queat ex sententia illa apud *Esaï. c. V. 3.* merito omitti culturam ejus rei in qua oleum & opera nequidquam perit. Denique *Mich. VI. 2.* dicitur quidem, proprio ex judicio mortales intelligere, par esse, ut pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo quod homines, quibus est beneficiorum sensus, debeant esse grati, id ipsis non est aliqua lege injunctum, sed idem ante omnem legem per se est necessarium. Ex quibus adparet, dictum illud, quod multis in ore est; præcepta juris naturæ esse æternæ veritatis; ita limitandum, ut ne ista æternitas ultra impositionem divinam, aut originem generis humani protrahatur. Quanquam revera æternitas, quæ legi naturæ attribuitur, ex oppositione legum positivarum, quæ mutationi subjectæ sunt, æstimanda & interpretanda est.

§. 7. Nonnulla etiam apud vulgum probabilitate urgeri potest; actionibus humanis honestatem ac turpitudinem per se & ex sua natura inesse, non autem ex impositione, & deo, quod turpium factorum velut naturalem sensum videatur habere ipse sanguis, ad istorum memoriam aut exprobrationem etiam nobis invitus, faciem rubore suffundens. Jam autem non videri congruum, qualitati morali attribuere effectum physicum. Quin contra; cum certus motus sanguinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus physicus ex actione turpi resultet, turpitudinem quoque affectionem seu qualitatem physicam & necessariam actionis habendam. Ubi fateamur quidem, sapientissimum Creatorem animis hominum indidisse affectum pudoris, qui esset velut custos virtutis, & validum frænum reprimendæ malitiæ. Probabile quoque; videtur, nō DEUS voluisset hominem suas actiones ad legem componere, ipsum hunc affectum animis humanis non fuisse institutum; cum citra hoc nullus ejusdem usus adpareat. Enimvero nihil repugnat, qualitatem aliquam moralem, quæque adeo impositioni suam debeat originem, in homine saltem mediate producere effectum physicum; quippe cum anima, corpori conjunctissima, dum ista moralia adprehendit, iisdemque afficitur, eo ipso quoque motum parti alicui corporis possit imprimere. Probe autem observandum, pudorem oriri non ex sola actionum turpitudine, verum ex quavis re,

etiam moraliter non turpi, quæ existimationem nostram lædere creditur. *Est* quippe pudor species aliqua tristitia, fundata super amorem summetipsius, & qui procedit ab opinione vel metu vituperii, juxta *Cartes. de Pass. art. 205*. Aut, uti *Aristoteles* loquitur *Rhetor. l. 2. c. 6. Ὀπίσις καὶ ταπεινότης περὶ τὰ εἰς ἑδδοίαν φανεύμενα φερεῖται κακῶν*. Dolor quidam, & confusio in vi, quæ ad offensionem existimationis videntur pertinere. Scilicet ambitiosum est animal homo, suæque præstantiæ cum primis jactabundum, quodque maximam animi voluptatem in eo repositam haber, si talia in se deprehendat, quibus se præ aliis efferre ac gloriari queat. De cujus præstantiæ opinione, ubi quid apud alios sibi decessurum metuit, penitissimam animo concipit tristitiam; cujus signum in propria velut humanæ dignitatis sede adparet, dum cor repente sanguinem versus faciem propellit. Ast non ex sola peccatorum abstinèntia præstantiam suam vult æstimari homo, sed ex aliis quoque rebus, quibus moralitatis nihil inest. Unde multos videmus valde erubescere pusilla statura, claudicatione, calvitio, struma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, fordidis vestibus, ignorantia etiam quæ citra culpam adest, errore etiam innoxie, aliisque rebus, quæ moraliter turpes non sunt. Add. *Sirac. c. XLII. 19. seqq.* Et inter peccata illa potissimum ruborem incutiunt, quæ peculiariter infirmitatem aut abjectionem animi arguunt, quæque adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quosvis, sed apud illos, à quibus præcipue æstimari cupimus. Vid. *Arist. Rhetor. l. II. c. 6*. Qui autem semel existimationis curam digesserunt, etiam turpissimis non amplius erubescunt. Add. *Cartes. de Pass. art. 207*. Isthæc tamen omnia haut quidquam faciunt ad detrahendam disciplinæ moralibus certitudinem, quæ adhuc satis firma haberi potest, si vel maxime moralis actionum humanarum impositioni originem debeat.

§. 8. Sed quid fiet de tantopere jactata latitudine morali, quæ subinde τῇ ἀκριβείᾳ mathematicæ opponitur; an & illa certitudini hujus disciplinæ aliquid detrahit? Id vero manifeste adparebit, si consideretur, quousque demonstrationes hæc adhibendas asseramus, & in quibus demum rebus ista latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potissimum demonstrationes in moralibus circa qualitates morales hæc tenus, ut eas actionibus & personis certo competere, & quibus de causis, constet; puta an hæc actio sit justa vel injusta, an in hanc personam, in genere consideratam, cadat hoc jus, aut hæc obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis suis principiis & causis deduci posse asserimus, ut nemo sanus ista in dubium revocare queat. Et si qua hæc occurrerit latitudo, aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipsi per se nihil officit. Iiquidem in ipsa actionum bonitate & malitia, quatenus notat convenientiam aut aberrationem à norma legis, latitudo non videtur dari, quin statim, quod à recto discesserit, in se prævum sit habendum. Contingit nihilominus, ut alio respectu, saltem inter homines, aliquod hæc quoque deprehendatur latitudinis instar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate est.) Et quidem primo, quia in ipsi legibus vis adstringendi mortales non eodem se modo semper habet, sed circa quasdam actiones præcipiendas aut vetandas laxior, circa alias strictior adparet. Unde est, ut aliquid jure stricto, aliud ex æquitate, seu ex justitia strictè dicta, aut ex æquo & bono deberi dicatur. Quæ in eo differunt, quod istius præstandi major necessitas incumbat, ad hoc autem mollius adstringamur; etsi hujus quam illius objectum latius sese extendat. Latius quippe patent alia-

aliarum virtutum, quam justitiæ officia. Quin & contingit, ut inter homines, & in foro humano levium à lege aberrationum exigua habeatur ratio. Quædam etiam tam languido modo præcipiuntur, ut fere in cujusvis pudore posita censeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehensionem non adeo formidet, qui omiserit. Et huc referre videtur Grotius I. c. 2. §. 6. *concubinatum, divorcium, matrimonium cum pluribus fœminis*, antequam lege divina ista interdicerentur. *Sunt quidem hæc, ait, ejusmodi, ut eis abstinere honestius esse dicet ipsa ratio; at non talia, ut absque lege divina nefas* (id est atrox delictum) *in illis adpareat.* De quibus tamen suo loco agetur. Huc spectat quoque illud Aristot. Nicom. II. c. ult. οὐ μὲν γὰρ τὸ εὖ διακρίνων, & ψέγειναι, ἔτ' ὅπῃ τὸ μᾶλλον, ἔτ' ὅπῃ τὸ ἥττον, οὐ δὲ πλεονέχειν καὶ λιμνέειν. *Qui parum à recte agendo sive ad majus, si ad minus declinat, non vituperatur; sed qui multum excedit: is enim minime latet.* Sæpe etiam accidit, ut aliquid in se sit indebitum ac indifferens, ut tamen ejus omissio quam actio, aut viceversa, majorem utilitatem semper, aut certo tempore adferat. Quo pertinet illud Apostoli 1. Cor. VI. 12. VII. 6. 7. 8. 9. X. 23. Eodem spectat quoque illud Grotii de J. B. & P. l. 1. c. 1. §. 10. *Interdum per abusionem ea, quæ ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, d'ci juris naturalis.* Ex quibus intelligi potest, an & quatenus bono possit dari aliquid melius. Scilicet si bonum pressè consideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifestum est, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Potest tamen unum bonum altero melius dici pro diverso necessitatis gradu, qui in utroque deprehenditur, & per quem unum alteri cedit, si utrumque simul obiri nequit, vid. Math. VIII. 21. 22. ubi bonum erat mortuum patrem sepelire, melius Christum sequi Act. VI. 2. bonum erat ministrare pauperibus, sed melius predicare Evangelium. Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando deniq; actiones in se licitas & indifferentes utilitas metitur, una melior altera dicitur, prout plus emolumentum ex ea provenit.

§. 9. Ex hisce quoque explicanda sunt, quæ à Grotio l. II. c. XXIII. §. 1. traduntur, circa causas dubiorum in actionibus moralibus. Ubi ait, *in moralibus non æque ut in mathematicis disciplinis, certitudinem inveniri: quod eo evenit, quia mathematica discipline à materia omni formæ separant, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt, ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est mediū.* A. *in moralibus circumstantiæ etiam minime variant materiam, & formæ de quibus agitur, solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur.* Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calefcente. Ubi fatemur tum circa alias actiones, tum potissimum circa suscipiendum bellum posse dubium oriri, vel quia de facto, ob quod bellum movetur, nondum liquido constat, justum an injustum fuerit; vel quia non adparet, an illud ad bellum, rem periculosæ plenam alæ, & secum tanta mala trahentem, sufficiat; vel quia adhuc ancipiti momento nutant rationes, an temporibus reip. expediat injurias bello exsequi, an potius easdem digerere aut differre, ne intempestive suscepta ultio plura mala arcescat. Sed quod causæ dubitandi proveniant ex ipsa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratæ dantur demonstrationes, causa non est abstractio à materia; sed alia, quam mox adferemus. *In moralibus circumstantiæ minime variant mat-*

teriam ambigue dicitur. Si enim hic est sensus; minimam circumstantiam variare actionis qualitatem i.e. efficere; ut ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem disciplinæ moralis. Nam & linea, quæ vel minimum à rectitudine, discedit, in curvitatē degenerat; neque tamen inde in geometria aliquid incertitudinis provenit. Sin hoc dicitur, minima circumstantia intendit aut minuit actionis quantitatem; id saltem in foro civili semper verum non est, ubi sæpe minima non curat prætor. Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahatur; cum etiam in mathematicis vel minima accessio aut decessio quantitatem variet. Licitum, quod inter præceptum & veritum est medium, interdum ad alterutram partem vergere eo respectu diximus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id ullius incertitudinis causa existit; neque exinde formatur ejusmodi medium, quod rectum an prævum sit dignoscere liquido non liceat. Unde non congruunt similitudines de crepusculo, & aqua tepida. Hæc enim sunt ex eo genere, quæ solent vocari media participationis; sicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quæ vocantur media negationis, quale est indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, sed de utroque æque negantur. Æque enim dicitur, bonum non est indifferens, & malum non est indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis causa esse possit, non adparet.

§. 10. Revera tamen aliqua latitudo deprehenditur in quantitibus moralibus, eoque potissimum nomine disciplinæ Mathematicæ morales subtilitate judicantur excellere. Cujus rei ratio dependet à diversa natura quantitatis physicæ, & moralis. Physicæ enim quantitates inter se exactissime comparari, mensurarique ac in certas partes dividi possunt: idque quia repræsentantur in materia sensibus subjecta. Unde accurate licet determinare, quam rationem aut proportionem istæ inter se habeant, accedentibus præsertim numeris, quorum ope ista omnia subtilissime exprimuntur. Ac sunt præterea quantitates istæ aliquid naturale, eoque immotum & perpetuum. Ast quantitates morales proveniunt ex impositione & æstimatione entium intelligentium & liberorum; quorum judicium atque placitum uti sub mensuram physicam non cadit; ita quod ista tanquam quantitatem sua impositione concipiunt atque determinant, ad similem mensuram revocari nequit, sed velut libertatem ac laxitatem suæ originis retinet. Neque vero finis, ob quem quantitates morales sunt introductæ, ejusmodi subtilitatem & minutiarum confectionem requirebat; sed ad vitæ humanæ usum sufficiebat, *παραλῶς* personas, res atque actiones æstimari, atque inter se comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore personarum sive existimatione; per quam fit, ut licet intelligamus, unam personam alteri esse præferendam; non tamen præcisè possimus determinare, duplo, triplo, an quadruplo una alteram dignatione superet. Similis quoque latitudo in pretiis diversarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit, per quam vix aliarum rerum, præterquam quæ functionem in suo genere recipiunt, pretia ad unguem exæquari possunt; de cætero fere pro æqualibus habentur, prout quæque hominum conventio & placitum determinavit. Sic & non nisi cum latitudine aliqua exactio inter delicta & poenas instituitur. Quis enim examussim definiverit, quot plagæ, & qua violentia incussæ atrocitatem certi v. g. furti exæquent; sed hæc quoque æstimatio paulo crassius & securius capitur. Sed & in multis vitæ humanæ negotiis insignis

signis quandoque latitudo conspicitur. Legislatores civiles non omnia ad vivum solent refecare. *Aliter leges*, inquit *Cicero Offic. 3. aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manu teneri res possint: philosophi, quatenus ratione & intelligentia*. Et in dicundo jure minima fere à Prætoribus non curari tralatitium est. Sic & in arbitriis bonorum virorum suo velut jure locum sibi vindicat latitudo. Add. quoque l. 105. D. de solutionibus. Porro in exercenda justitia vindicativa non solum clementiæ, sed & ipsi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo spectat illud *Taciti Annal. XIV. 44. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur*. Et illud *Jasonis Pheræi ap. Plutarch. de sanitate tuenda, & in præcept. gerenda resp. ἀνὰ ὅσον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ καὶ βελτιοῦν τὰ μεγάλα διὰ χρηστέον*. Necessè esse, ut in minutis rebus injuste agant, qui in magnis justitiam servare velint. Quin & pleræque virtutes extra justitiam in exercitio sui sat laxa libertate & latitudine gaudent, puta misericordia, liberalitas, gratitudo, æquitas, caritas. Sic quoque in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Unde justus audit, qui paucula injusta etiam studio perpetrat. Denique si quando in moralibus nonnullæ quantitates ad punctum usque reductæ deprehendantur, uti in pretiis quarundam rerum, in temporibus fatalibus, aliisque; ista tamen tam præcisè determinatio non tam ex ipsis rebus, aut temporum momentis, quam ex impositione & placito hominum provenit. Add. *Rich. Cumberland. de leg. nat. c. 8. §. 14.* Ex hisce igitur genuinum discrimen inter mathematicas & morales demonstrationes patere arbitramur; quod nempe illæ circa quantitates potissimum, quæ ex sua naturâ exactissime determinari aptæ sunt, versentur, hæc autem certam duntaxat qualiter de subjecto demonstrare satagant, quantitarum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta.

§. 11. Cavendum tamen est, ne hanc, quam hæcenus adstructum ivimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quæ sæpè quæstionibus facti applicatur; quando e. g. dicimus, hoc vel illud moraliter certum esse, quod à testibus fide dignis fuit confirmatum. Ist hæc enim certitudo moralis nihil aliud est, quam firma aliqua præsumptio, valde probabilibus rationibus subnixa, & quæ nisi rarissime fallere possit. Et hanc à priori non satis distinxit *Zieglerus ad Grot. l. 2. c. 20. §. 1.* dum communiora quidem præcepta Ethicæ æque evidentia esse concedit, atque scientiarum proprie dictarum propositiones; conclusiones tamen particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum sæpe obscuritatis conjunctum habere, quod res ipsæ, de quibus loquuntur, multis modis mutabiles & contingentes sint. Ex exempli loco subjungit: *moralis certitudo & evidentia est, verum esse, quod vir bonus & gravis iurejurando solemniter confirmat. Quæ tamen evidentia non absolute talis est, sed secundum quid; quia non simpliciter impossibile est, hominem justum & gravem pejerare, cum possit virtute sua deficere*. Atqui longe alia est certitudo, qua scitur, perjurium esse malum; & qua creditur, virum bonum non pejerare; neque posterior propositio proprie conclusio est, quæ ex priori deducitur. Sic etiam moraliter certa habetur fides historicorum, quando testantur de re, à nostra memoria remotissima, & cujus non amplius testimonia velut realia extant, præsertim si plures eadem tradiderint. Nam non est probabile, plures de compacto falsâ posteritati voluisse propinare, aut sperare potuisse, mendacia sua non in aprium produ-

Etum iri. Et tamen non desunt exempla popularium velut fabularum, quæ multis seculis sub specie veri sese venditaverunt.

CAPUT III.

DE INTELLECTU HOMINIS, PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

1. <i>Intellectus duæ facultates.</i>	8. <i>Conscientia dubia.</i>
2. <i>Facultati intellectus representativa qualis indoles?</i>	9. <i>Scrupulosa.</i>
3. <i>Intellectus circa moralis naturaliter rectus est.</i>	10. <i>Ignorantia quid, & quomplex?</i>
4. <i>Conscientia quid, & quomplex?</i>	11. <i>Error quomplex.</i>
5. <i>Conscientia recta, probabilis.</i>	12. <i>Error circa actiones licitas.</i>
6. <i>Regula conscientia probabilis.</i>	13. <i>Error theoreticus circa actiones necessarias.</i>
7. <i>Regula circa eligenda utilia.</i>	14. <i>Aut indifferentes.</i>
	15. <i>Error practicus.</i>
	16. <i>Error circa actionem malam.</i>

CUM disciplinæ hujus, quam evolendam suscepimus, hoc præcipuum sit opus, ut quid in actionibus humanis rectum aut pravum, bonum aut malum, justum aut injustum sit, demonstretur; ante omnia istarum actionum principia & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt consideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis præ brutis maxime elucet, quod iste nobilissima præditus est anima, quæ & insigni lumine circa cognoscendas & dijudicandas res, & exquisita mobilitate circa easdem adpetendas aut rejiciendas pollet. Sic ut eo nomine actiones humanæ longe eminentiori classe censeantur, quam motus brutorum, quos stimuli sensuum citra antegressam fere reflectionem eliciunt, quicquid in contrarium molitur *Charon de la Sagesse* l. i. c. 34. n. 7. 8. Illa porro animæ humanæ potentia, quæ instar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cujus duæ velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario susceptas exterit. Una est, per quam velut in speculo objectum voluntati sistitur, & quæ in ipso sit ratio convenientiæ aut inconvenientiæ, bonitatis aut malitiæ, simpliciter ostenditur. Altera, per quam rationes bonitatis aut malitiæ, quæ sese circa multa objecta in utraque partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo agendum sit, judicatur, simulque de mediis ad finem maxime accommodis consultatur. Ubi & hoc notandum, regulariter actionis voluntariæ initium esse ab intellectu hominis. Inde tritum illud: *ignoti nulla cupido*. Quamquam ea cognitio, actum voluntatis antecedens, non semper sit distincta; cum etiam confusa ad hoc sufficere possit, ut voluntas sese moveat. Inde sæpe oritur cupido ignotum experiundi.

§. 2. Est autem circa priorem intellectus facultatem observandum, illam esse ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradistinctas *liberis* facultatibus; sic ut penes hominem non sit aliter res adprehendere, atque illarum imagines intellectui sese offerunt; neque voluntas intellectum possit cohibere, ne alicui propositio- ni assentiatur, quæ ei clara & manifesta adparet. Id tamen est penes hominem, objecto con-

considerando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis & malitiæ exactius trutinare; adeoque non in nuda duntaxat superficie hæere, sed in ipsa rei velut viscera penetrare. Quo facto etiam accuratum de objecto sequi potest iudicium. Quæmadmodum in discernendis per visum rebus multum interest, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contempleris. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. § 9.* Unde obiter intelligitur, quousque culturæ, & legibus circa hanc animæ, partem locus sit. Id scilicet humana opera præstari nequit, ut intellectus res aliter adprehendat, quam istæ adparent. Et cum assensus seu fides non possit non respondere speciei ab intellectu adprehensæ, non potest quis aliter de re iudicare, quam prout ipse eandem percepisse visus est; neque ut secus faciat, ulla lege recte quis exegerit. Sicuti & nemo ex nudo & simplici mandato sapiens esse potest. Quia tamen obiter considerantem multa solent fugere, quæ curiose rimantibus ultro sese velut offerunt, & voluntas intellectum à contemplatione alicujus veritatis impedire potest, alia objecta objiciendo: igitur & ad confirmandum intellectus iudicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & ut huic idonea suppetat occasio, illi prospicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam poenis sancire possunt, ut quis solícite adhibeat illa media, quibus rerum obscuritas dispelli earundemque genuina conditio repræsentari valet.

§. 3. Porro cum intellectus velut facem præferat nostris actionibus, eoque non recte prælucente non possumus non in devia aberrare; pro certo statuendum est, & in ipsa facultate adprehensiva, & in iudicio naturalem inesse rectitudinem, quæ, debita adhibita attentione nos decipi circa res morales non patiatur; nec utrumque ita depravari, ut circa easdem non possumus non decipi. Sane speculum male conformatum utique distortas imagines refert; & bilis linguæ suffusa de saporibus recte iudicare prohibet. Nec vitio nobis verti posset, quod male egerimus, si bonum & malum liquido discernere non datum; & non nisi per summam iniquitatem imputaveris errorem, quem exuisse nunquam licuit. Ergo nisi omnem actionum moralitatem velimus evertere, omnino tenendum est, intellectum hominis naturaliter esse rectum, & præmissa debita inquisitione res objectas liquido, & prout in se sunt, adprehendere. Quin nec iudicium practicum, saltem circa generalia præcepta juris naturalis, ita posse depravari, ut quæ inde suscipiuntur actiones pravæ, ipsi nequeant imputari, velut ex invincibili errore aut ignorantia profectæ. Conf. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 10.* Quo loco monemus, non esse nobis heic sermonem, quid citra res à peculiari Dei revelatione pendentes intellectus jam noster valeat circa singularem divinitus allubescentem gratiam; de quo alterius disciplinæ est inquirere. Neque de eo sumus solíciti, an quis circa veritates theoreticas, subtili mentis indagine investigandas per pravam informationem falsam opinionem ita possit imbibere; ut ea se exolvere nulla ratione queat. Sed agimus de viribus intellectus, prout illis opus est ad actiones legi naturæ rite attemperandas. Ubi arbitramur nullum hominem ætate matura, & rationis compotem tam hebetem esse, quin comprehendere queat saltem generalia juris naturalis præcepta, & quæ invita communi frequentissimum usum habent, quamque illa cum hominis natura rationali & sociali habeant convenientiam perspicere. Et ut maxime quis per socordiam de uno atque altero præcepto nunquam cogitaverit, aut per præcipitantiam & temeritatem falsas

de agendis opiniones conceperit, aut ex prava informatione, vel corrupto per vitiosam afflictudinem, pravosque affectus animo, veritatem & necessitatem eorundem in dubium revocaverit, aut contrarias legi naturali agendi regulas sibi finxerit: istam tamen ignorantiam, aut errorem haut quidquam arbitramur invincibilem, quique adeo efficiat, ut inde susceptæ actiones non possint imputari. Ita enim ista sunt exposita, ita penitus naturæ insita, ut nunquam eousque obbrutescere possit homo, quin ad ista adprehendenda, ac dijudicanda sit adhuc idoneus. Quippe cum ad hoc non requiratur eximia quaedam ingenii vis, aut peculiaris rationis solertia, sed sufficiat quaecunque naturæ rationis lumen; modo morbo mens non sit oppressa. Quo facit illud Ciceronis *Tusc. Quæst.* l. 3. quando *stultitiam* i. e. *inconstantiam* sanitatem vacantem tueri posse, ait, *mediocritatem officiorum, & vitam communem cultum, atque usitatum; furorcm autem esse mentis ad omnia cæcitate.*

§. 4. Solet præterea iudicium intellectus circa actiones morales, quatenus iste cognitione legum est imbutus, adeoque circa agenda & omittenda legislatori concilius, peculiari nomine vocari *conscientiam*. Quam prout actiones hominum antecedit, aut consequitur; distinctionis causa, possumus vocare *antecedentem*, vel *consequentem*. Hæc est iudicium velut reflexum intellectus super omisiss aut commissis ad probans bene. damnans secus facta; cui comes sequitur tranquillitas, aut inquietas animi, prout cuique ista testimonium fert, & de pace aut ira legislatoris, nec minus de cæterorum hominum erga nos benevolentia, aut infenso animo, sperare jubet. *Plin. Paneg. Alius fortasse alium, ipsum se nemo deceperit. Inti. officiat modo vitam, seque quid mereatur interroget.* Illa vero facta antecedit, quid bonum, quidque malum sit, & ideo agendum vel omittendum dictitans. Ubi tamen probe observandum, conscientia nullo alio respectu circa dirigendas hominis actiones locum aliquem tribui, quam quatenus cognitione legum est imbuta; nam harum proprie est actiones humanas dirigere. Unde si quis iudicio practico aut conscientia peculiarem vim dirigendi actiones tribuere velit, quæ à lege non dependeat aut protineat, quibuslibet hominum phantasiis vim legum tribuit, & summam confusionem negotiis humanis inducit. Et fatendum est, isthunc vocabuli conscientia sensum neque in divinis literis, neque apud veteres autores Latinos, quantum mihi constat, occurrere, sed à Scholasticis primo introductum, ac nuperis seculis qui vocantur casus conscientia inventos à callidis sacerdotibus, flectendis ad suam libidinem hominum animis. Imo si genuinum ejus vocabuli sensum attendamus, contra conscientiam facere nihil aliud norat, quam scientem & volentem quid patrare, quod malum esse noras: & opponitur ei, quod ex errore aut ignorantia patrat. Nobis tamen abusu proscripto in bono sensu id vocabulum retinere placuit.

§. 5. Conscientia recte informata duplici se modo habet; vel enim liquido intelligit persuasionem, quam super agendis vel omittendis obtinet, certis & indubiis principiis niti, seu cum legibus congruere, quæ norma sunt actionum & conscientia: vel persuasionem quidem suam pro vera & certa habet, nec quare eam in dubium revocet idoneas rationes videt, etsi eandem ad formam demonstrationis deducere non norit, sed topicis fere argumentis adquiescat. Illam vulgo solent vocare conscientiam *rectam*, hanc *probabilem*. Circa conscientiam rectam hæc traditur regula: omnis actio spontanea, quæ sit contra eandem, & omnis omissio actionis, quam eadem necessariam dictitat, est peccatum;

catum; & quidem tanto gravius, quo liquidius officium suum homo intelligebat, cuius transgressio eo maiorem animi malitiam arguit. Vid. *Lucæ XII. 47, 48.* Conscientiam autem probabilem à recta differre arbitramur non quoad ipsam persuasionis veritatem, sed quod eandem ad modum demonstrationis adornatam ita artificiose deducere ignoret, adeoque rectitudinis suæ ita evidentem & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, ut alii loquuntur, probabile in se, sed tantum in respectu nostri intellectus. Et ista ratione pleraque pars mortalium suas actiones regit. Paucis quippe vitæ humanæ officia, quomodo ex primis fontibus profluant, perlustrasse datum est. Plurimos vitæ communis tenor, & docentium, extra fraudis suspicionem positorum, autoritas, & ipsa adfuetudo, & manifestus actionum decor aut usus ita securos reddit, ut in talium rationes curiosius inquirere supervacuum putent. Quemadmodum magna pars artificum ad compendiosa quædam instrumenta opera suæ exegisse satis habet; artificiosa eorundem demonstratione mathematicis relicta. Idque eo magis obtinet circa propositiones, quæ à primis principiis longius distant, quæque adeo operosiore deductione indigent; qualem comprehendere est fere supra caput eorum, qui scientiis variis animum non habent subactum. Quo pacto tamen nihil præsidii accedit pestilenti isti probilitati, quam recentiores Casistæ, & Jesuitæ potissimum committuntur, quæ lese in solam autoritatem unius Doctoris, etiam à rationibus destituti, & abs quo cæteri dissentiant, resolvit. Quo figmento omnem doctrinam moralem subverti, conscientiasque hominum à libidine sacerdotum, commodis suis velificantium, suspendi manifeste ostendit *Lud. Montanus in literis provincialibus*, & ad easdem *Wendrokius*, & *Sam. Rachelius*. Ubi illud insuper observamus, male ab istis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis & velut juris. In quæstionibus equidem facti unius viri gravis autoritas potest efficere aliquam probabilem præsumptionem, & probationem templenam. Sed in definiendo iure absurdum plane, & temerarium fuerit, unius viri effato, rationibus non suffulto, & abs quo alii non minori autoritate præditi in diversa abeunt, tantum tribuere, ut illud pro norma agendorum tuto possit admitti.

§. 6. Cæterum solent vulgo nonnullæ regulæ pro informanda conscientia probabiliter tradi; de quibus nostra sententia est, eas locum posse habere, quando inter se collidi videntur jus strictum & æquitas; aut quando utraque pars est quidem extra obligationem legum, ita tamen ut vel una propius ad honestum videatur accedere, vel una magis apta iudicetur, ex qua commodum, aut incommodum aliquod proveniat, quam altera. Nam in iis, quæ lege aliqua proprie præcipiuntur aut vetantur, non datur ejusmodi electio, ut uno rejecto alterum liceat suscipere, (quippe cum leges definire quid vetent aut jubeant, non per plura ac diversa velut æquipollentia sibi satisfacere velint;) sed in licitis duntaxat, quæque adeo extra leges sunt posita. Sunt autem regulæ istæ fere tales: 1. In conscientia probabiliter duabus sententiis propositis, quarum cum neutra legi adversetur, una firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, utralibet suscipi potest. 2. Duabus sententiis propositis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutiori illi præferitur. 3. In conscientia probabiliter vir doctus eam sententiam sequi potest, quæ sibi probabilissima videtur, etsi aliis forte talis non videatur; nisi ex eo incommodum aliquod metuatur, quod à communi opinione abeat.

4. Indoctus tutissimè sequitur auctoritatem prudentiorum. 5. Alterius imperio obnoxius rectè potest jussu superiorum agere, quod illicitum certo non novit, etiam si non ita probabile sibi videatur. 6. In rebus parvi momenti, si utrinque sint probabilia argumenta, utrumlibet potest eligi. 7. In rebus magni momenti, si utrinque se ostendant argumenta probabilia, præferenda est pars tutior, seu ubi, si vel maxime à scopo sit aberratum, non adeo grave provenire potest malum, quam si ex altera parte fuisset impactum.

§. 7. Porro etsi nobis heic maxime de bono & malo, justoque & injusto agere sit propositum, disquisitione de utili & inutili ad aliam disciplinam rejecta; tamen non abs re fuerit paucis quoque hoc loco attingere, quas regulas in deliberatione circa utile judicium intellectus respicere debeat. Præsertim cum superiores huc fere nitantur, & in dirigendis nostris actionibus non minima soleat haberi ratio utilitatis: juxta illud *Apostoli* 1. *Corinth.* VI. 12. *omnia mihi licent, nempe de quibus ibi egerat, sed non omnia expediunt.* Et in muneribus civilibus sæpe negotia injuncta alicujus prudentiæ & dexteritati committuntur; ubi sane male egisse censetur, qui per imprudentiam aut socordiam, quod minus utile erat, suscepit. In deliberationibus igitur, quæ circa talia institui solent, ad quæ necessitate aut obligatione determinata non adstringimur, (necessitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata solam executionem agenti relinquit;) id fundamenti loco supponitur, ne quid suscipiatur, ex quo morali æstimatione, (i. e. in quantum humana providentia inter incerta casuum, & fururi obscuritatem penetrare potest,) tantumdem mali atque boni, aut etiam plus mali quam boni videtur oriturum. Cujus ratio in propatulo est. Tantum enim de cujusque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adjunctum, adeoque exiit rationem boni, si æquale fuerit malum. Infaustum censetur prædium, cujus reditus impensas non superant. *Cato de re rustica* l. 1. *Ager qui immodicus questuosus sit, summius sit, non multum superest.* Suscipiuntur quippe ejusmodi res, de quibus jam loquimur, eo fine, ut emolumenti quid inde nobis adquiratur. *Xenophon rerum Græc.* I. VI. *Non illos laudandos censeo, qui in certaminibus sapius victoriam ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, ut non antea desistant, quam victi laborem demum amittant. Neque alea lutores, qui cum semel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum jam antea partum. Videmus enim tales ut plurimum ad extremam redigi inopiam. Quæ & nos considerare decet, neque unquam eo certaminis descendere, ubi aut omnia vincere, aut cuncta perdere necessum sit.* *Lucanus* l. 1. *Par labor atque metus pretio majore petuntur.* Huc etiam potest facere illud *Socratis Archidamo*: *Propositis duabus rebus bonis, quarum altera evidens est, altera obscura; nonne ridiculum fuerit, vos certam repudiare, controversam velle amplecti?* Ex quibus ista deducit *confectaria Grotius* l. II. c. 24. §. 5. 1. *Si res, de qua agitur, æqualem morali æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, i. e. si æque facile damnum quam lucrum ex ea provenire possit: ita demum est eligenda, si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali, i. e. si lucrum longe majus futurum est, ubi res bene cesserit, quam damnum, ubi secus alea ceciderit. Sic remerarium non fuerit decem periculo exponere, si centum sis lucraturus, ubi fors favoreat. Conf. Epicteti enchirid. c. 35. § 6. 2. Si videatur esse æquale bonum & malum, quod à re, de qua queritur, possit procedere, ita demum ea res eligenda est, si efficacia ad bonum, quam ad malum major sit, i. e. si facilius sit lucrum inde, quam damnum provenire. Facere huc potest illud*

illud *Arnobii*, l. 2. *Cum hæc sit conditio futurorum, ut teneri & comprehendi nullius possint anticipationis attactu, nonne perior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum, si cum tempus advenit, aperitur non fuisse mendacium. Add. Pensées de M. Pascal. chap. VII.*

3. Si videntur & bonum & malum esse inaequale, nec minus inaequalis rerum efficacia; res enim demum eligenda est, si efficacia ad bonum major sit collata efficacia ad malum, quam ipsum malum est collatum bono, i. e. si excessus mali minor sit, quam facilitas, qua bonum provenire potest; aut si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum, i. e. si efficacia, qua malum præ bono provenire potest, minor sit, quam excessus boni præ malo.

4. Ubi autem rei tam bonum quam malum, ut & efficacia ad utrumque sit in evidens, cauti est re abstinere, ubi nulla necessitas urserit.

§. 8. Quod si autem iudicium intellectus anceps hæreat, & discernere nequeat, bonum aliquid vel malum, adeoque agendum sit aut omittendum, vocatur *conscientia dubia*. De hac ist hæc fertur regula: quamdiu iudicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit, actio erit suspendenda; adeoque qui agit, conscientia velut in aequilibrio adhuc hærente, peccat. Nam talis, quantum in se, legem violavit. Perinde enim est, atque si diceret; mihi quidem non liquet, an hæc actio legi repugnet; nihilominus sive repugnet, sive non, eam suscipiam. *Cicero Off. I. Bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum sit an iniquum. Æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat injuria.* Subjungit *Grotius* l. II. c. 23. §. 2. hoc locum habere non posse, ut nempe actione abstinetur, ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an æquum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere, quod minus iniquum esse videtur. Semper enim, ubi electio evadit non potest, minus malum rationem induit boni. Ubi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in malis damnosis, ac non moralibus; ubi scilicet lucris instar est, minori damno majus potuisse declinare. Quando autem idem applicatur ad mala moralia, dextra opus est interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum est eligendum. Contingit tamen frequenter, ut duæ leges affirmativæ, aut altera affirmativa, altera negativa videantur inter se velut collidi, sic ut utrique eodem tempore nequeat satisfieri. Hæc simpliciores quidem putant, comparisonem fieri inter duo mala seu peccata omissionis, illudque suscipiendum, quod omisisse majus peccatum videtur. Revera tamen hæc non ex duobus peccatis eligitur minus; sed quod extra ejusmodi collisionem peccatum erat, id peccatum esse definit, ubi validioris legis implendæ necessitas incumbit. Sic v. g. ubi collisio fit inter præceptum affirmativum, *da eleemosynam*, & negativum, *ne furum facias*; sine dubio non est furandum, ut eleemosynæ suppetat materia; juxta illa Apostoli; *non sunt facienda mala, ut eveniant bona*. In hoc tamen casu non dare eleemosynam peccatum proprie non est; quia præcepta affirmativa vim obligandi non exerunt, ubi agendi materia deficit. Sic ubi collisio fit inter duo præcepta affirmativa, v. g. *pare Deo*, & *pare magi* stratui, sine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam sententiam etiam expressit *Socrates* apud *Platonem* in *Apologia*; ἐγὼ ὑμᾶς ὡς ἄδρες Ἀθηναῖοι ἀπαίτιμα, ἐν καὶ φιλῶ, πείθωμαι ὅτι τῷ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. ὁ γὰρ ἄνθρωπος ἀνθρώπων ἀγαθὸν ἀγαπᾷ, οὐκ ἀνθρώπων ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ.)

equi-

equidem, atque anno, Deo tamen parere malo, quam vobis:) non quia ex duobus malis minus est eligendum, sed quia malum non est, magistralui non obedire, ubi id citra violationem obsequii Deo debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando utrique simul nequit satisfieri.

§. 9. Cum dubia conscientia cognationem habet *scrupulosa*, quam vocant, quando anxia formido iudicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit, quod bonum aliquis existimaverit, & contra. Ejusmodi scrupulus ubi probabilius argumentis nititur, actio erit suspendenda, donec eximatur rationibus, aut sapientum autoritate: qui autem ex molli quadam superstitione oritur, negligendus atque animo ejiciendus est. Add. *Cartes. de passion. art. 170. & 177.* ubi contra *fluctuationem animi, & morfus conscientia*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc *remedium* praescribit, *assuecere formandis iudiciis certis & determinatis de omnibus rebus, quae sese offerunt.* Sed addendum est; iudicia illa esse formanda ex genuina & solida scientia morali, seu disciplina juris naturalis, ac religione Christiana, à superstitiosis hominum additamentis repurgata. Nam citra hoc obfirmari quidem fortasse animus utcumque potest, ne morfus aut fluctuationes sentiat; sed neque talis firmitas ad diuturnitatem valet, neque à peccato liberat. Inde probari nequeunt, quæ d. l. sequuntur: *& censendo semper officium praestari, cum sit quod melius esse iudicatur, etsi forte pessime iudicetur.* Atqui hoc non est morbum curare, sed per anodynum male temperatum stuporem animo inducere.

§. 10. Ubi circa actionem aliquam suscipiendam aut omitendam deest cognitio intellectus, vocatur *ignorantia*. Quæ, quantum ad institutum nostrum, dividitur vel respectu *influxus in actionem*, vel respectu *originis*. Priori respectu est duplex: alia enim est causa ejus, quod ignoranter fit, alia non. Illam possis vocare *efficacem* hanc *concomitantem*. Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua præsentem actio fuisset impedita. Qualis erat in Abimelecho *Gen. XX. 4. 5.* qui si cognovisset, Saram Abrahami esse uxorem, haut quicquam ad eam ducendam animum fuerat adpliciturus. Hæc negat in intellectu eam cognitionem, quæ factum non impedisset, ita ut aliquis nihilominus id facturus fuisset, etiamsi cognovisset, quod ignoravit. Ut si quis improvise hostem suum occiderit, quem nihilo secius occisurus fuerat, etiamsi scivisset, in eo istum loco versari, in quem ipse telum fortuito, & citra intentionem quenquam lædendi, contorquet. Quo pertinet dictum istius, qui cum lapidem devolveret in canem, aberrante eo in novercam impulit, eamque occidit, ait: *τὸ αὐτόματον ἡμῶν καὶ λάβας βλάβηται: fors melius consilium cepit, quam nos.* Istæ hæc duo ita aliqui volunt discernere, ut quod ex priori ignorantiae specie proficiscitur, dicatur simpliciter fieri *ex ignorantia*; quod ex posteriori, *ab ignorante*. Etsi & in posteriori casu non nisi fortuitum homicidium proprie sit admis- sum. Nam pravus ille affectus cum vitiò quidem est conjunctus, ad cædem tamen nihil sane contulit. Ast respectu originis ignorantia dividitur in *voluntariam* & *involuntariam*. Illa quibusdam etiam vocatur consequens, & vincibilis; hæc antecedens, & invincibilis. Illa, (sive sit directe affectata, sive per oscitantiam & scordiam contracta,) est, cum quis ea ignorat, quæ scire poterat & debebat. Hæc est, cum quis ignorat circa certam rem, quæ nec scire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro invincibilis est vel *talism se, sed non in sua causa*: vel *in se & in sua causa simul*. Illa est, quando quis in ipsa qui-

quidem actione ignorantiam, ex qua eadem procedit, exuere ac dispellere nequit; in culpa tamen est, quare in eam ignorantiam inciderit. Sic sæpe, qui per ebrietatem peccat, plene nescit, quid agat: est tamen in culpa, quare istud nesciat. Hæc est, quando quis non tantum ea ignorat, quæ scire ante actionem non potuit, sed etiam in culpa non fuit, cur in ista hæreret ignorantia, aut in eandem incideret. Pertinent huc ea, quæ habet *Arifot. Nic. II. c. 1.* & ad eum locum *Eustratus*. Ubi distinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum adfertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Hic enim, etsi ebrius aut iratus sæpe quid agant, ignorent; actionis tamen causa non est ignorantia, sed ebrietas aut ira, quarum illam declinare, hanc compescere penes hominem erat. Addit deinde, invitos dici non posse, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum; quam ignorantiam ipse vocat in electione, & universalium. Nam ista quilibet scire tenebatur. Sed ignorantiam, quæ circa particularia versatur, actionem reddere invitam. Particularia illa sunt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo instrumento, quo modo. Hæc omnia simul ignorare nemo sanus potest. Saltem enim quis intelliget seipsum agere. Sed circa singula reliqua ignorantia intervenire potest. In eo quod agitur, dicunt lapsos se esse, qui locuti sunt, quod volebant. Item si quis catapultam ostendere amico volens, jaculum emisit, amicumque vulneravit. Circa quid, & in quo, (quæ idem sunt,) ignorantia versatur, ut si filium hostem quis putet, & interficiat. Circa instrumentum; ut si quis hastam mucronatam, quam credat obtusam esse, in aliquem projiciat, atque ita imprudens interficiat. Cujus causa; ut si pharmacum alicui salutis causa exhibeamus, idque mortiferum esse ignoremus. Quo modo; ut si quis docendi causa leviter percutere volens, ictum vehementem inflixit. Icti quoque Romani peculiari titulo tractant de ignorantia juris & facti. Verum isti hanc non tam considerant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad jus aut actionem aliquam retinendam, aut acquirendam, vel amittendam. Eorum autem, quæ circa utramque traduntur, huc fere ratio redit, quod ignorantia juris ut plurimum cum aliqua negligentia culpabili sit conjuncta, ignorantia facti non item; igitur æquitatem ferre, ut illa quidem noceat, hæc non obstat.

§. 11. Quando autem non solum cognitio veri deficit, sed & ejus loco falsa persuasio animum occupavit, sic ut hæc pro vera habeatur, in errore versari animus humanus dicitur. Qui error idem est vel vincibilis, vel invincibilis. Ille est, quem quis adhibita diligentia moraliter possibili, seu quam communis conditio rerum humanarum admittit, discutere debuit ac potuit. Hic, quem quis omni diligentia moraliter possibili discutere non valuit. Ubi observandum, licet admitteretur illa sententia *M. Antonini I. IX. c. 4.* (Add. *Arrianus ad Epictetum* l. 1. c. 28.) πῶς ὁ ἀμαρτάνων ἀφαρμαρτάνει & περὶ κενὸν καὶ περὶ λανθάνει. Quisquis delinquit, à proposito aberrat, & deceptus est: tamen cum ille error non fuerit invincibilis, per eundem neque prave facta à numero peccatorum eximi, neque iisdem proavisce veniam indulgendam.

§. 12. Accurate autem observandum, quod d. verfos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubu suscipere potest, & intermittere, seu quarum exercitium in ipsius arbitrio est relictum; & circa illas actiones, quæ lege aut jussu superioris illi sunt præceptæ vel interdictæ. Circa prioris generis actiones error consensum in-

tercipere intelligitur; adeoque ex illis non sequuntur isti effectus, qui alias ex actione, in quam consenseris, fluere apti sunt; præsertim ubi iste error non ex supina nimis incuria obrepserit. Inde in pactis error circa rem, ejusve qualitatem, cujus intuitu quis ad paciscendum fuit motus, pactum reddit invalidum. Censetur enim heic aliquis consensisse non absolute, sed supposita præsentia illius rei aut qualitatis, cui tanquam conditioni consensum suum superstruxit. Qua non adparente, consensus quoque nullus fuisse intelligitur. Qua de re infra suo loco pluribus agetur.

§. 13. Alit vero aliter se res videtur habere circa actiones necessarias, seu à superiore præceptas, aut veritas. Ubi distinguendum est, utrum error versetur circa theoriā, an vero circa praxin; seu utrum aliquis falsam habet opinionem circa actionum necessitatem, putetque intermittendas esse, quæ faciendæ erant, & vice versa; an vero in ipso actionis exercitio error intercurrat, per quem secus quam par erat actio adplicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma præscripta congruere aut non congruere videbitur; cum omnino censeantur esse vincibiles. Qui enim alicujus actiones ad normam adstringere vult, is utique voluntatem suam sufficienter declarare debet, ut ab illo, quem obligare instituit, liquido cognosci queat. Alias enim iniquissime exigitur obsequium legis ignotæ, aut cujus sensum genuinum eruere sit supra captum eorum, quibus illa est lata. Ergo si quis in theoria erret, i. e. si quis sibi persuaserit, præceptum esse, quod est interdictum, & contra, censetur non adhibuisse debitam diligentiam; adeoque non poterit recusare, quo minus ipsi imputetur, quod ex tali errore fuit commissum. Id ipsum alias sic effertur: Si conscientia versatur in errore vincibili circa rem malam, peccat homo tam si secundum, quam si contra eandem agit i. e. si persuaserit sibi, actionem esse præceptam, quæ erat intermittenda, aut contra intermittendam, quæ erat præcepta, peccat, si illam susceperit, & hanc intermiserit. Nam talis actio aut intermissio revera discrepat à lege: & agens verum legis sensum cognoscere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccaverit, si actionem revera interdictam, quam tamen ipse præceptam credebat, omiserit; & actionem revera præceptam, quam tamen interdictam putabat, susceperit. Etsi enim nullus heic sit actus exterior, qui lege repugnet: tamen quia iste judicat, conscientiam suam legi congruere; ideo saltem proæreus ista legi repugnans pro peccato ipsi imputabitur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, saltem contra agentem. Unde adparet, ex judicio intellectus erroneo non posse procedere actiones, quæ pro rectis agenti queant imputari; & ei, cui falso persuasum est, aliquid esse injustum, id tantisper pro illicito haberi, quamdiu eam persuasionem non correxit. Add. l. 46. §. 8. *D. de furtis*.

§. 14. Quod si tamen error theoreticus versetur circa rem in se indifferentem; i. e. si persuasus quis fuerit, aliquid necessario esse faciendum aut omittendum, quod revera est indifferens; peccabit tantum, si contra fecerit, atque falsa opinio suggerit, ob pravitatem proæreus; non autem, si secundum errorem suum fecerit. Indifferentia enim sunt extra legem, quæ non violatur, si quis ista suscipiat, si omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato ansam non præbet. Id tamen in aperto est, non posse ex ejusmodi errore susceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias sequuntur actiones legibus

gibus præceptras. Sic si legislator præmium obloquentibus legum constituisset, id saue sibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret dispositum, observavit.

§. 15. Ast in exercitio actionum à legibus præceptarum frequentius est, ut error interveniat; puta si objectum actionis legitimum fuerit subtractum, & pro eodem aliud substitutum. Item si circa tempus, & locum executionis præscriptæ sit erratum. Tales actiones uti non coniequitur ille effectus, quem alias recte adplicitæ actiones producant; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, siquidem iste non ex culpabili negligentia sit contractus. Quod alii sic efferunt: error interveniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neque tanquam bona, neque tanquam malitiosa *Seneca Herc fur. Quis nomen unquam sceleris errori dedit?* Sic cum alias obligatione libereris, si solvas illi, cui debes; ubi per errorem solveris, peccatum non admisisti; prior tamen obligatio non fuit sublata. Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconsulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia sit abusus, de proba actione gloriari haut quidquam poterit; excusabitur tamen à participatione flagitii, quasi ipse ei patrando quid contulerit. Verum ubi quis præcise objectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit iussus, vix effugere poterit, quo minus ipsi effectus actionis prave adplicitæ imputentur, nisi errorem moraliter invincibilem demonstraverit. Sic si servo tuo præceperis, ut certa te hora noctis excitet, non audietur iste, si pulsus æris non recte abs se numeratos dixerit: culpa tamen carebit, si casu aliquo iptum horologium aberraverit.

§. 16. Sed & illud sæpe contingit, ut in exercenda actione mala error intercurrat, dum ab objecto, quod sibi quis destinaverat, deviat. Quo ipso agentis quidem malitia manebit eadem; actio tamen ipsa gravior aut levior habebitur, prout objectum fuerit, in quod illa casu inciderit. Sic qui inimicum suum telo petere destinaverat, si alium quempiam casu percussit, homicida nihilominus erit. Vid. l. 18. § 3. D. de iniuriis. l. 14. D. ad L. Corneliam de sicariis. & *Grotius in spars. florum ad h. l.* Ipsa tamen cædes eo plus aut minus atrocitatis habere iudicabitur, quo præstantior aut vilior fuerit, qui alieno vulnere sternitur. Huc etiam pertinet casus, quando quis præter intentionem occidit, qui vulnerare tantum volebat, aut minus lædere. Nam de hoc ex ipso facto decernitur. Ubi autem in objectum licitum fuerit aberratum, in ea actione nihil erit vitii, præterquam quod ex prava intentione agentis profluit. Sic ut error talis efficiat, ne iste actus proprie ejus vitii nomine venire possit, quod quis pertrahere intenderat. Inde saltem in foro humano non obrinebit illud *Seneca de constantia sapientis c. 7. Si quis cum uxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non sit.* Add. *Idem de beneficiis l. 2. c. 19. & l. 5. c. 13. in fine.* Conferatur tamen *Libanius declam. 35 p. 780. B. C. D. edit. Morelli.*

CAPUT IV.

DE VOLUNTATE HOMINIS, PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

1. Voluntatis actus.
2. Libertas voluntatis.

3. Indifferentia voluntatis necessario asserenda.

4. <i>Voluntas quomodo in bonum feratur.</i>	7. <i>Et affectus.</i>
5. <i>Voluntatem sollicitant constitutiones certe corporis.</i>	8. <i>Nec non ebrietas.</i>
6. <i>Item habitus.</i>	9. <i>Actiones mixtae.</i>
	10. <i>Inivtum quid.</i>

Cum sapientissimus Creator hominem vellet creare, animal per leges gubernandum, ipsius animæ voluntatem indidit tanquam internam actionum moderatricem; ut objectis propositis, & cognitis ex principio intrinseco citra necessitatem aliquam physicam ad ea se moveret, & eligere posset, quod sibi tanquam maxime congruum arderet; & contra ab illis se averteret, quæ sibi non convenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates sese circa actiones humanas concipitur exserere, per quarum unam intelligitur agere *sponte*, per alteram *libere*. Spontaneitati, ut ita loquar, attribuantur certos actus aut motus; quorum quidam interiores, qui elicit, alii exteriores, qui imperati fuerunt vocari. Actus elicit sunt, qui à voluntate immediate producantur, & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, ut volitio, intentio, fruitio: cæteri circa media, ut consensus, electio, & usus. Volitio dicitur actus voluntatis, quo ipsa simpliciter fertur in finem, non habito respectu, an ille præiens sit, an absens, seu quo simpliciter ipsi probatur finis. Alii vocant voluntatem simplicis approbationis, qua aliqua res cum alicujus natura & inclinatione congruere intelligitur, ita tamen ut ad illam producendam, aut consequendam actu nondum sese efficaciter moverit. Intentio seu præteritis est desiderium efficax finem obtinendi; seu est actus voluntatis, quo illa efficaciter fertur in finem absentem, cumque; actu producere aut consequi nititur. Hæc cum sit conjuncta cum conatu, & spe finem adsequendi, facile colligitur, qualia sint illa, circa quæ occupatur. Nempe, uti *Aristoteles* dicit *Nicom. III. c. 4.* ὁλως εἰκεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν ἔχει. Omnino in his electio esse videtur, qua in nostra potestate sita sunt. Προαίρεται τις, ὅσα εἴται ἀνθρώπου δι' αὐτῆς, Eligui qui illa duntaxat, qua ex sese fieri posse existimaverit. Inde προαίρεσις οὐκ ἐστὶ τῶ ἀδυνατῶν. Electio minime est eorum, qua fieri non possunt. Idem *Nicom. VI. c. 2.* οὐκ ἐστὶ δὲ προαίρεσις ἐπὶ τοῖς γεγονόσι, ἀλλὰ περὶ τῶ ἐπιμέλει, καὶ ἐνδεχόμενα. τὸ δὲ γεγονός οὐκ ἐνδεχέσθαι μὴ ἡμῶν διὰ τὸ θῶς ἁρᾶσθαι, Μὲν γὰρ αὐτῶν ὁ Θεὸς ἐρεῖσκει, Ἀλλ' ἡμῶν ποιεῖν αὐτῶν αὐτῶν πεπραγμένα. Nihil est eligibile quod factum est; non enim consulat quis de eo quod factum est, sed de eo, quod futurum est, esseque aliter potest: quod autem factum est, quia factum sit, fieri nullo modo potest. Idcirco recte *Agatho* inquit: Re namque sola hac ipse privatur Deus, ut facta minime infecta possit reddere. Est quippe ἡ προαίρεσις μετὰ λόγον καὶ διανοίαν, cum ratione & cogitatione. Cæterum intentionis etsi plures dantur gradus ratione vehementiæ, tamen in usu vitæ civilis illa fere dividitur tantum in plenam & semiplenam. Illam vocant, qua voluntas, re prius sufficienter expensa, & per affectuum vehementiam non abrepta, in aliquid fertur. Semiplenam autem, ubi sufficiens deliberatio non adfuit, aut ratio affectuum turbine est concussa. Fruitio est quies seu delectatio voluntatis in fine jam obrento, & præsentem. Cui opponitur poenitentia, quæ est averlatio, ut plurimum cum pudore, & dolore conjuncta, ejus, quod antea à nobis fuit destinatum, aut effectum. Consensus dicitur simplex approbatio mediorum, quatenus utilia judicantur ad finem; quæ media, ubi in nostra potestate sunt sita, electio ad finem obtinendum destinat, & usus applicat. Actus impe-

ratos vocant, qui ab aliis hominis facultatibus, per voluntatem motis, executioni dantur.

§. 1. Libertatem vocant facultatem voluntatis, qua positis omnibus ad agendum requisitis, ex pluribus objectis propositis unum vel aliqua potest eligere, reliqua rejicere; aut uno duntaxat proposito id admittere, vel non admittere, agere vel non agere. Requisita ad agendum aliàs vocabulo occasionis comprehendi solent, à quibus ultima agentis determinatio tanquam separatim quid concipitur; quippe qua ad cætera requisita accedente, actio utique sequitur. Sic ut ista requisita contradistinguantur ei, quod ab homine ad actiones accedit. Peculiariter autem facultatem ex pluribus objectis unum vel aliqua eligendi libertatem specificationis, seu contrarietatis; facultatem circa unius duntaxat objecti electionem aut rejectionem versantem, libertatem contradictionis seu exercitii adpellant. Intelligitur autem spontaneitati superaddere libertas tum indifferentiam suorum actuum quoad exercitium, ita ut voluntas alterum actuum suorum, nempe & velle & nolle, non necessario eliciat; sed circa objectum propositum particulare (nam in universum non potest non in bonum qua tale ferri, & malum qua tale averfari;) utrumlibet elicere possit, etsi fors ad hunc magis, quam ad illum propendeat; tum liberam determinationem, ita ut voluntas ex intrinseco impulsu alterutrum actuum suorum, velle aut nolle, hec & nunc eliciat. Est tamen & hoc addendum, etsi ut alicui res quæpiam adpetenda vel fugienda videatur, id à voluntate non dependeat, sed ab objecti conditione prout id boni vel mali faciem repræsentat; tamen ista appetitio & averfio quæ objecti velut faciem sequitur, non est adeo efficax, quin voluntati adhuc supersit libertas ad actum externum circa id objectum sese determinandi; præsertim cum unius mali facies tantisper velut adpetibilibis reddi possit, ad latus posito alio malo. Inde ad elidendum dogma *Hobbesi de homine c. XI §.* . quasi appetitio & averfio necessario sequatur præconceptionem jucunditatis & molestiæ, ex ipsis objectis adfuturæ, eoque libero arbitrio nihil loci relinquatur, accurate volitio simplicis ad probationis ab efficaci seu præresi est distinguenda; quarum hæc non ita necessario ab objectis particularibus dependet. In sequentibus verbis inanem adhibet subtilitatem, dum tradit: *quando dicimus liberum alicui esse arbitrium hoc vel illud faciendi, semper intelligendum esse cum apposita conditione hac, si voluerit. Nam ut quis liberum arbitrium habeat faciendi hoc vel illud, utrum velit nec ne, absurde dicitur.* Nemo quippe est tam stupidus, quin videat, id contradictionem implicare. Et stultum est id ipsum, quod propositio asserit, eidem tanquam conditionem velle adjicere. Homo libere potest velle aliquid facere, si velit, est perinde ac si dicerem; Petrus currit, si currit. Quis hanc adjectionem conditionem vocaverit? Adparet quoque ex dictis, quid sentiendum sit de traditis ab *Antonio le Grand Inst. Philos. Cartes. part. 7. art. 5.* Quasi non possit non homo adpetere, quod clare & distincte tanquam bonum percipit, & vice versa; quodque adeo homo peccet; quia malum non clare & distincte percipit.

§. 3. Cæterum primaria voluntatis affectio, & quæ immediate ex ipsius natura emanare videtur, est quod intrinsece ad certum, fixum, atque indeclinabile agendi modum non sit adstricta (quod tantisper *indifferentiam* vocabimus,) & quod isthæc intrinseca ipsius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idque eo firmitus est tenendum, quod ista sublata actionum humanarum moralitas funditus simul tollatur. *Arrianus in Epicteto. lib. 1. cap. 17. Quis ap-*

confusa notione; & vero cognitio velut sensuality satis crasse rerum genuinam indolem & quæ inde provenire apta sunt repræsentet, ipsi quoque intellectui sæpe errores obrepant, sensuumque atque affectuum impetus velut obstrepant: inde fit, ut alii notionem boni falso alicui rei imponant, unde oritur bonum, quod vocant *imaginarium*. Et de cætero singuli homines quamlibet rem, quantum in ea sua commodi, suæque conservationis & perfectionis rationem contineri intelligunt eandem etiam appetunt amantque; ac vice versa prout malum concipiunt, ita & illud adversantur. Uti tamen ad rationem boni, ejusque vim eliciendi appetitum non requiritur, ut illud consideretur præcise tanquam soli adperenti bonum, & prout abstrahit à commodo aliorum præsertim cum ob socialitatem & conjunctionem hominum aliorum bonum in nos quoque redundare possit: ita inter omnes homines satis concors est consensus circa generalem boni naturam, ejusque partes & species præcipuas, ut propter dissensum circa particularia quædam haut quidquam neganda videatur vel generalis, eaque inconcussa & uniformis boni notio, vel illa unice in libertate naturali abs cujusvis, in civitate à summi imperantis opinione dependere, eaque sola metienda tradi debeat. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat.* c. 3. ubi quos *Hobbes* circa indolem boni tradit errores, refellit, & c. 1. § 20. Sed de bono *moralis*, quod in actionibus humanis cernitur, infra suo loco agitur. His ita præmissis, manifestum est, hanc esse voluntatis naturam, ut bonum in genere semper adpetat, malum in genere semper aversetur. Nam contradictionem non obscure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides, & ferri in id, quod non congruum tibi judicas. Atque in ista voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia potest, quasi perinde voluntas bonum, atque malum adpetat appetitu simplicis adprobationis. Verum circa particularia demum bona & mala indifferentiæ suæ vires exerit voluntas singulorum hominum, peculiaribus momentis in diversa proclivium. Idque hanc ob causam, quod tantum non omnia bona & mala homini haut quidquam adpareant velut pura, & simplicia, sed invicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat in singulis hominibus ad peculiaria quædam singularis inclinatio, neque omnibus solida & duratura à fucatis & momentaneis liceat discernere; inde infinita fere in voluntatibus ac studiis hominum solet oriri varietas & omnes suum sibi bonum sed diversa via quæsitum eunt. Imo & multi, quæ sibi bona sunt, ignorant, eoque non adpetunt; multi præ adparente facie mali, bonum adjunctum non æstimant, eoque rejiciunt, quod adpetendum erat, & contra adpetunt, quod fugiendum erat. Quo facit illud *Arist. Nicom. III. c. 6. ἀεὶ Φαπτόν, ἀπλῶς ἢ καὶ ἀλήθειαν, βεβλήκοντες τὸ ἀγαθόν, ἐκείτω ὃ τὸ Φαινόμενον*. Numquid dicendum, simpliciter quidem ac revera voluntate adpetibile esse id, quod est bonum: unicuique vero id, quod videtur unicuique. Possis huc adplicare illud *Guntberi Lignino l. 3. Tantum falsa loquendi Fallere nemo potest: veri sub imagine falsum Insunt, & furim deceptas occupat aures*. Sic igitur circa quamlibet fere rem & actionem sese offerunt simul species bonorum & malorum; verorum aut adparentium, quæ postquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram se partem voluntas intrinsece determinat. Et quæ hoc modo suscipitur actio, spontanea dicitur, de qua *Arist. Nic. III. c. 13. τὸ ἐκείστον δοῦν αὐτῷ, ὃ ἡ ἀρχὴν αὐτῷ εἰδοπὶ τὰ κατ' ἐκαστον οὐδὲ ἡ πρᾶξις*. Spontaneum illud videbitur, cuius principium est in eo quæ agi, particularia cognoscente, in quibus actio consistit. Ad quem locum *Eusebrius*

Utraque hæ particule ad spontaneum constituendum necessaria sunt, ut scilicet & principium sit in agente, & agens particularia cognoscat. Nam & qui ex ignoratione agit, in se agendi habet principium; & qui particularia cognoscit, agere violentia inductus potest.

§. 5. Enimvero non semper contingit, ut velut in æquilibrio positus animus citra ullam accedens momentum sese ad agendum vel non agendum adpiceat. Quin læpenu-mero per varias causas versus unam partem vehementer trahitur; aliquando exterior violentia ita graviter incumbit, ut illius vires non amplius locum invenire censeantur. Quemadmodum non semper secundo vento pelagus decurrit navita; sed aliquando transversa licet frementibus Zephyris clavum tenet tamen, aliquando gubernaculo penitus excussus procellarum libidini navem committere cogitur. Inter illa igitur, quæ voluntatem hominis versus alterutram partem vergere faciunt, sunt peculiare ingeniorum dispositiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur; quales tam in integris nationibus, quam in singulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur cœli nos ambientis, folique genius (*Læcanus* l. 8. *Emollit gentes clementia cœli* *Herodotus* *Calliope: natura comparatum est, ut in mollibus regionibus molles viri existant, neque ex eadem terra admiranda fruges, & egregii bello viri gignantur.* Add. *Charron de la Sagesse* l. 1. c. 42.) humorum in corporibus temperatura, ex ipso semine, ætate, victu, valetudine, studiorum ratione, aliisque causis proveniens, conformatio organorum, quæ animus ad functiones suas obeundas uritur, & similia. Add. *Hobbes de Homine* c. 13. & *Baco de Verulamio de augment. scient.* l. 4. c. 1. Circa quæ omnia id tenendum, nulli harum tantam esse vim, ut voluntas nullo modo possit in diversam partem pertendere, in quantum istæ spectant ad actionem aliquam moralem producendam. *Horat.* II. sat. 8. *Nemo adeo ferus est, ut non mitigare possit. Si modo cultura patientem commodeat aurem.* *Socrates ap. Xenophontem Apomnem.* l. 1. *πάντα μὲν ἐν ἑμοῖς δεκταὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀσκητὴ ἐστίν.* *Mibi quidem videtur omnia bona atq; honesta homines exercitatione consequi posse.* Et quanquàm impetus aliqui ex corporis constitutione orti, quo minus existant, aut aliqua in actum erumpant, per voluntatem prohiberi quandoque non posse videantur; id tamen saltem effici poterit, ut sine peccato erumpant. Sic si aliquis adeo validus in Venerem stimulis agitur, ut eos reprimere non valeat; id tamen penes ipsum erit, ut citra peccatum iisdem satisfiat. Vid. 1. *Corinth.* VII. 2. Et *Plato* l. IIX. de legibus recte disputat, posse etiam in Græca civitate per leges reprimi nefarias libidines in eundem sexum, ut ut istæ apud eam gentem in publicos mores tunc invaluissent. Idem sentiendum de illis, quæ apud *Horatium de arte poetica*, & passim de moribus ætatum traduntur. Sic sint ad avaritiam proclives senes; penes ipsos tamen erit, citra aliorum injuriam rem querere, nec alios suis bonis injuste fraudare. Add. *Huartes scrutin. ingeniorum.* c. 5.

§. 6. Valde quoque voluntatem in certas actiones inclinat frequens earundem actionum repetitio, & consuetudo, per quam efficitur, ut expedire & libenter actio aliqua suscipiatur; objectoque præsentem in id velut trahi animus videatur. Atque ejusmodi inclinationes cum libidine ac dexteritate agendi conjunctæ *kabium* vocabulo solent vulgo venire; qui quatenus circa actiones morales, bonas & malas occupantur, virtutes & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non est quod & nos defatigemur, cum hæcenus plerique, qui philosophiam moralem se tradituros professi sunt, magnam disciplinæ

plinæ suæ partem, explicatis undecim, virtutum vocabulis, repræsentasse se crediderint. Illud tantum in genere monuisse sufficiat, virtutes esse illas animorum dispositiones, quibus inclinantur homines ad actiones, se ac societatem humanam conservantes; & vitia contra, quibus proclives redduntur agere illa, quæ ad seiplos & societatem destruendam tendunt. Quo loco etiam notandus est *Hobbesius de homine* c. 13. §. 9. qui tradit, *nisi in vita civili virtutum & vitiorum communem mensuram non inveniri*: Eoque talem non dari in naturali statu, quæ virtus aut vitium æstimari & definiri possint. Sane enim definitio à nobis proposita etiam in naturali statu locum invenit. Ad quam exigenda sunt, quæ in civitatibus tanquam virtutes præcipi debent. Et si in civitate aliquid præcipiatur, in quod ista definitio non quadrat, id præceptum absurdum erit habendum: Varietas, quæ in legibus diversarum civitatum conspicitur, non efficit, ut non detur communis aliqua & uniformis definitio virtutum. Nam ea diversitas vel versatur circa ea, quæ extra leges naturales sunt; vel oritur inde, quod præcepto alicui legis naturalis alicubi vis legis civilis sit tributa, alicubi non; vel denique indicio est, quosdam legislatores sanam rationem non habuisse propriam. De quare infra plura. Porro quanquam vitia pravique mores diuturna assuetudine inolit, in naturam fere videantur abire, sic ut ægerrime iis resistatur: (*Calpurnius Flaccus declam. 2. Ubi semel peccator corrumpitur, nullamclinatus in vitium animus rursus deformis est*), & *Lucianus adversus indoctum*: ὅθεν ὃν κύναν ἀπαξ πῦρ σῶσις ἂν σκυτεφάγῃν μάθῃσιν: neque enim canis ad corium edendum adusfactus facile desierit. Add. *Baco ferm. fidel* c. 37. non ideo tamen in de profectæ actiones inter spontaneas cenferi definunt. Quin etiam, licet illæ actiones, quibus habitus introducit, quæque eum præcedunt plenior cum proærefi & intenfiore cum conatu suscipiantur, quam quæ post contractum habitum fiunt, ubi velut ultro & citra jussum voluntatis facultates reliquæ in objectum ruunt: nihil tamen inde bonitati aut malitiæ earundem videtur decedere. Nam sane inconveniens fuerit, ut ideo actio bona minoris fit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut ut ideo minus quis cenfeatur peccasse, quia sæpe peccavit. Præsertim cum quilibet ipse in causa fuerit, quare ita facile & expedite ageret. Quo facit illud *Arist. Nicom. III. c. 8.* ὅχι ὁμοίως αἱ πράξεις ἐκδοτε εἰσι; καὶ αἱ ἐξ ἑσ. ἢ ἢ ὃν πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοι εἰμεν, εἰδοτες τὰ καθ' ἑκάστην ἐξέων δέ, ἢ ἀρχῆς. ἢ καθ' ἑκάστην δέ, ἢ ἀρχῆς εἰμεν ἢ γινώσκου. ὡς περὶ τῆς ἀρχῆς. ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν αὐτῶς ἢ μὴ ἔγω γινώσκω, ἀλλ' ὅτι ἐκδοτε. Non simili modo actiones spontaneæ sunt, atque habitus; actionum enim a principio usque ad finem domini sumus, cum singula quæque cognoscamus: at habituum principii tantum facultas in nobis est: singulorum autem additio non nota, quemadmodum in errorationibus, quoniam tamen erat in nostra potestate velita, vel non ita uti, etiam habitus ipsi spontanei sunt. Ad quem locum *Eustratii*: Habituum principii tantum modo facultatem habebimus, incrementi ac finis non ita. Additio enim & incrementum eorum ignoratur, ac non advertitur: quippe cum sensum ac latenter augmentum accipiant; atque ulterius aliquando in improbitate ac vitio progrediuntur nonnulli, quam voluissent. Ut in ebrietatibus ac libidinis videre licet, in quibus quandoque paulo liberius homines atque incantius progredientes, quasi in nostra potestate sit habitus acquirere, habitum continuatus actionibus imprudenter contrahere. Neque in vitis solum addamenta atque incrementa non percipiuntur, sed in virtutibus quoque profectus ipsi latenter fiunt, ut advertere, nisi nobis profecerit, queat nemo.

§. 7. Non parum quoque voluntatem versus certas actiones impellunt motus animi, objecta potissimum specie boni aut mali excitati, quos *affectus* vocant; præterquam quod idem non parum iudicium intellectus obfuscant. *Pindarus Olymp. 7. εἰ δὲ ὀρεσάν* *ἔα-γαχὶ πῦρ ἐπὶ λαῶν κ' αὖθις. Mentis autem perturbatione in errorem, impellunt etiam si-* *mpientem.* Qui quotuplices sint, & qua ratione excitentur ac sopiantur, quemque usum illi habeant, argute cum primis tradidit *Cartesius de passionibus*, & *Amor. le Grand. Inst. Phil. Cartes. P. VII. c. 9.* Quicum etiam conferri potest *Hobbes Lectionibus c. VI. ὁ δὲ ἄνθρωπος* *c. 12.* Illud instituto nostro sufficit annotasse, affectus utrunque vehementes voluntatis vim haut quidquam omnino extinguere: quin illos ipsos quoque qui imbecilli res animas habent, posse adquirere imperium absolutissimum in omnes suas passiones, si sat industria adhibeatur ad eos instituendos & dirigendos; quod ostendit *Cartes. d.l. art. 50. Cicero Tusc. Qu. 1. 3.* *Animorum omnes morbi & perturbationes ex aspernatione rationis eveniunt.* Et fallit *Medea ap. Ovidium met. 7.* quando dicit: sed trahit moventem nova vis; præsertim cum ipsa dictamen rationis affectui reluctari agnoscat; *aliud me cupido, mens aliud iuvet. Ideo meliora* *proboque, deteriora sequor.* Non insuper quoque habendum, quod tradit *Cicero ad Attic. c. V. v. 22.* diversa esse τὸ πάθος, ἡ οὐσία, & τὸ συγκαταθεσθαι. πρὸς ὅ ἑαυτὸν ἑαυτὸν, seu facultatem, qua irasci possumus, τὸ θυμὸς ἀπὸ naturæ nobis insitum evelli non posse, & esse in rebus mediis, quibus recte aut secus uti liceat. Quia tamen pars animi, in qua sunt τὰ πάθη, per se est ἀλογος, inde fieri, ut non expectato rationis iudicio αἰμαὶ sese exserant: quæ nisi diligenter refrænentur, solere sequi συγκατάθεσιν, cum scilicet pars illa, quæ data est moderandis affectibus, habens remissis trahi se patitur. Esse autem συγκατάθεσιν voluntariam, fierique hominis arbitrato. Sed & primos illos motus, quos philosophi comparant oculorum miculis, ne aut durent diu aut invalescant, diligenti attentione & exercitatione, ante omnia vero Dei Spiritu obtineri solere. *Seneca de ira II. 4.* Sed & peculiaria homini instrumenta à naturæ esse data moderandis affectibus simulque maximam vitæ & valetudini hominis noxam, præ reliquis animalibus ex violentis & male coercitis affectibus imminere, eoque ad eosdem temperandos maiorem homini necessitatem incumbere, docet *Rich. Cumberl. delig. nat. cap. 2. §. 26. 27.* Deinde cum affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali, & stimulentur ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id discriminis inter eos observatur, quod illi parum aut nihil excusationis afferant, si quid eorundem impulsu secus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniæ habeant, quo infestius naturæ humanæ minatur malum, quod ipsos excitaverat. Longe quippe facilius est carere bono, ad naturam conservandam non necessario, quam excipere malum ad naturæ destructionem tendens; quicquid *Arist. Nic. II. c. 2.* pronunciet χαλεπότερον ἢ δὲ νῆμαί χεῖναι, ἢ θυμῷ, *Difficilius voluptati repugnare, quam ire.* Et si quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro præsentī voluptate eventuri inde mali aleam subisse; adeoque cum jam fructus fuerit aliqua re, quæ ipsius iudicio tanti erat, quanti periculum secuturi inde mali, nullo prætextu ut malum id sibi mitigetur postulare potest. Ast qui terrore mali imminētis quid secus commisit, ei humanæ teneritas naturæ vehementer patrocinatur, quod levissimo malo, ut ipse iudicabat, voluerit defungi. Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. 8. Denique voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas, ex
potu

potu potissimum, aut fumis, vel etiam ex opio; per magnam Orientis partem avidissime usurpato, proveniens; quæ violento motu spiritus atque sanguinem impellit, & perturbat, & ad libidinem cumprimis, (*Propertius l. 4. Pota non satis unus erit,*) iracundiam, atque temeritatem homines proclives reddit: sic ut Lycurgo vinum dicatur *malum medicamentum*, quod mentes immutaret. apud Hygin. fab. 132. *Isochrates ad Demonicum: Cum vino mens corrupta fuerit, idem ei quod curribus evenit, è quibus auriga sunt excussæ. Nam et hi temere feruntur, carentes gubernatoribus; sic animus in multa delicta impellitur, mente subversa.* Eoque lex Minoris apud Cretenses talis extabat: *μη συμπίειν ἀλλήλοις εἰς μέθην*, non compotare invicem usque ad ebrietatem. Plato *Minoë*. Add. *Plinius N. H. l. 14. c. 2. Aristophanes Vespis. κακὸν τὸ πίνειν. ὅτι ᾧ οἶνος ᾧ καὶ θυροκοπήσῃ, ἐπιτάξας, ἐβαλεῖν καὶ πρὶ ὀπολίνδῃ δαγύριον ὡς περιπάλῃς.* Potasse valde noxium est: vinum facit pulcre januam, & fores confringere, tum pendere ara post solutam crapulam. Apud Indos ebrietas summopere improbatur, quam inter quinque gravissima peccata numerant, quæ sunt. 1. Cum matre concumbere, sub qua continetur etiam noverca, & uxor præceptoris. 2. Braminem occidere. 3. Aurum furari. 4. Inebriari. 5. Conversari cum illis, qui hæc faciunt, *Mandius Astrom. l. 5. Ardeat vitio vinum, viresque ministrat Bacchus, & in flammâ sevas excuscat iras.* Machometes religionis subsidio fuit usus, ut avidissimas vini nationes ab ejusdem usu abstraheret. Hanc qui sponte contraxerit, siquidem ipsius effectus apud se notos habebat, aut præsumere poterat, non magis sibi per eam commissa delicta ne imputentur postulare potest, quam queri de imbre in domum descendente, qui tectum suum ipse per petulantiam dejecit: *Plaut. Aulular. Nimis vile est vinum, si ebrio impune facere, quod lubeat, licet.* Et si in actibus indifferentibus, & quos suscipere vel omittere in cujus vis est arbitrio, ipsa, ubi mentem nimis obfuscavit, id efficiat, ut ne actum ille effectus sequatur, qui secuturus erat, si deliberato fuisset animo susceptus. Et ist hæc quidem ferre sunt, quæ voluntati vergentiam velut physicam adferunt. Moraliter autem maxime eandem inclinat, aut certe inclinare debet obligatio; quæ tamen, quantacumque sit, neque intrinsicam voluntatis libertatem tollit, neque actionum reddit invitam, utut tendente forsitan in diversum libidine. Quo adplicare possis illud *Aristoi. Nicom. III. 3. ἀπὸ τοῦ ἀκαρπία φάναι, ὡς δὲ ὁρέεσθαι.* Absurdum est, invita easese dicere, quæ oportet appetere. Dicimus autem, quod voluntatem inclinare debet obligatio. Nam ea est humani ingenii pravitas, ut sæpe ipsum interdictum peccan in libidinem accendat. *Ovidius Amor. III. El. 4. Nuisum in vetitum semper, cupimusque negata. Quicquid servatur, cupimus magis. ipsaque furem Cura vocat. Juvvat in concessa voluptas. Cui peccare licet, peccat minus. Ipsa potestas Sentina nequitia languidiora facit.* Id quod pressius referre possis partim ad pravam curiositatem mortalium, quibus omne ignotum pro magnifico est; quam opinionem asperitas interdicti, & sollicitudo custodiæ vehementer confirmat; partim ad odium & contumaciam adversus vetantem, qua dedignamur libertatem nostram cum scribi ab eo, in quem malè affecti sumus. Cum contra amoris sit, libenter sese amari placito adplicare.

§. 9. Præterea & hoc observandum, voluntatem quandoque ab imminetibus gravissimis malis, & quæ communem animi humani firmitatem judicantur excedere, ita vehementer urgeri, ut in aliquid suscipiendum consentiat, abs quo extra illam necessitatem constituta maxime abhorrebat. Quales actiones solent vocari mixtæ ex sponta-

neis & invitis. Hactenus enim spontaneæ sunt, quod utique principium est in agente; sciente singula, quæ actioni insunt; quodque adeo voluntas pro præsentis tempore & necessitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali, cum alias totum, aut majus malum foret subeundum. Id quod pro præsentis conditione naturam boni imitatur, quatenus utrumque simul non potest declinari. *Aristot. Nicom. V. c. 7.* Ἐν ὁμοιοῦσι λόγῳ γίνεται τὸ ἐλαττεῖν καὶ τὸ πλεονεῖν. *Adinus malum, si ad majus comparatur, boni locum obinet. Quintil. Inst. Or. 1. 7. c. 4.* In comparatione malorum bonilocus obinet levius. Huc pertinet & illud *Aristot. Nic. III. c. 1.* ἀπλῶς ὁδοὺς διαβαλλέειν ἐκὼν διὰ σωτηρίαν δὲ αὐτὸ καὶ λοιπῶν ἀπαντες οἱ νῦν ἔχοντες. μήτε γὰρ ἢ ἐν εἰσιν αἱ πιαύται περὶ τῆς ἐκείνου, ἐκείνου δὲ μάλλον ἐκείνους. *Nemo sponte absolute sua abjicit, sed ob salutem tuam, meam, tuorum aliorum omnes, modo mentis sint compotes, facere id videntur. Mistæ igitur humanæ actiones cum sint, spontaneis tamen magis sunt similes.* Ex invito autem ejusmodi actiones id trahunt, quod ad eas contra suam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas susceptura, si gravius malum alia via liceret effugere. Quam ob causam id quoque cum invitis actionibus habent commune, quod effectus morales, qui alias actiones mere spontaneas consequuntur, in hisce omnino aut saltem ex parte deficiant. Quanquam enim interdum tam rigida alicui obligatio injungatur, ut ne per intentatam quidem mortem, quæ inter naturalia mala terribilissimum habetur, ab ea discedere debeat: tamen ubi ista expresse non adparet, haut quidquam facile eadem præsumitur, tanquam conditione humana alterior; & ubi illa deest, stultum fuerit, non minima quaque parte malivelle defungi. Unde nonnulla quæ alias extra talem casum perpetrata reprehensionem erant meritura, si propter incumbentem ejusmodi necessitatem suscipiantur, ab æquis hominibus laudantur; alia commiseratione magis, quam indignatione digna habentur; alia excusatio penitus aut ex parte prosequitur, in quibusdam denique odium ac culpa actionis in alium devolvitur, eo, qui factum exsecutus est, innocente declarato. Quo pertinet illud *Aristotelis Nic. III. c. 1.* Ob hujuscemodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honestis rebus turpe aliquid, i. e. indecorum, aut molestum sustinuerint. Ob nonnulla vero laus quidem minime, sed venia exhibetur, cum ea, quæ non debet, agit quispiam ob ejusmodi, quæ & humanam naturam excedunt, & à nullo sustinerentur. Quædam autem fortasse sunt, ad quæ perpetranda nemo cogi, compelli potest: sed potius extrema quæque pati ac mori convenit. *Add. Eustratius ad. d. 1.* Ubi tamen nescio an in Episcopo cum primis Christiano probari possit, quod is actionis mixtæ exemplum tale proferat; rem habere cum aliena uxore turpe cum sit, efficiatur, non turpe, si interficiendi tyranni causa sit.

§. 10 Denique cum ad spontaneam requiratur, tum ut principium motus sit in agente, seu ut agens voluntas suæ impulsu ad agendum accesserit, tum ut sciverit, quid agerentur; adparet, ubi alterutrum horum aut utrumque deficit; actionem reddi invitam. *Aristot. Nic. III. c. 1.* δοκεῖ ἀκρίσια εἶναι τὰ βία, ἢ δι' ἀγνοίαν γινόμενα. *Videntur invita ea esse, quæ aut vi, aut ignoratone efficiuntur.* Circa posteriora recte monet. *Id. ib. c. 2.* Ἐπεὶ πιαύτω τὸν αἰγυγίαν ἀκρίσις λεγόμενα, ἐπὶ δὲ τὸν πρῶτον λυπηραὶ εἶναι ἐν μελεμελείᾳ. *Oportet, ut actio, quæ ex tali ignorantione involuntarie facta esse dicitur, dolorem ac penitentiam afferat. Coactum autem stricte dicitur, ad quod ab extrinseco principio validiore quis adigitur membra sua adplicare, ita ut averfationem, ac dissensum suum signis, & præcipue reluctancia seu*

seu renitentia corporali ostendat. Exempli causa *Aristot. Nic. III. c. 1.* affert: ὅς, εἰ πρὸς μὲν ἀνθρώπους, καὶ αἰσθητὰ καὶ ζῷα ὄντες, quemadmodum si ventus aliquis, aut homines, qui potestatem habeant, nos delulerint. Quo referri potest exemplum de navi rostrata vi tempestatis in portum Rhodiorum compulsa, quam quæstor ex lege publicare volebat; apud *Ciceronem de inventionem* l. 2. Sic amici *Lucretiam* consolantur egram animi, avertendo noxam ab coëta in auctorem delicti; mentem peccare, non corpus: Et unde consilium abfuerit, culpam abesse apud *Livium* l. 1. c. 58. Ista autem reluctatio in foro civili adfuisse præsumitur circa quaslibet actiones aut passiones, quæ communiter sponte admitti non censentur, ubi omnia signa actualis consensu deficiunt; quæ nonnullis dicitur reluctatio interpretativa. Ut quando in lege *Hebraica* vim passa judicatur virgo, quicum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde *Philo Judæus de libris specialibus*, negat legem patrocinari puellæ, quæ in solitudine lubens stupratorem admisit. Sicuti nec eadem nocet puellæ quæ in urbe clamare non potuit, aut nequidquam clamavit. Est autem coactum aliquid in se, sed non in sua causa, quando quis in tali statu versatur in præsens, ut vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, ut in istum statum perveniret. Quo referre possis stuprum *Dinæ* illatum. *Gen. 34.* Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in se, & in sua causa simul est, quando aliquis etiam in culpa non fuit, ut in talem perveniret statum, quo per vim ad aliquid cogi posset. Dicimus, *sim culpa non fuit*, i. e. si aliquid præter officii aut prudentiæ leges non suscepit. Nam si quis munere sibi injuncto fungitur, vel alias jure suo utitur, nec temere aut inconsulto quid agit, eisi vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

CAPUT V.

DE ACTIONIBUS MORALIBUS IN GENERE, DEQUE EARUMDEM AD AGENTEM PERTINENTIA, SEU AD IMPUTATIONEM APTITUDINE.

1. Actio moralis quid?	8. Impossibilia.
2. Ejus materiale,	9. Coacta; ubi de meriti executione.
3. Ei formale, ubi de causa morali.	10. Per ignorantiam patrata.
4. Actio moralis formaliter considerata semper est ens positivum.	11. Per somnum visa.
5. Causa, & fundamentum, cur imputari quid possit, vel non.	12. Mala futura.
6. Imputari non possunt homini necessaria.	13. Mala tamen actiones, etiam ex habitu profecta omnino imputantur.
7. Vegetabilium facultatum effectus.	14. Actiones alienæ quomodo imputentur.

Postquam pro ratione instituti nostri intellectum, & voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanæ id trahunt, ut peculiari ab actionibus brutorum classe censeantur; proximum est, ut de moralibus actionibus in genere dispiciamus, circa quorum rectitudinem aut pravitatem investigandam hæc disciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariæ cum imputatione suorum effectuum in vita communi spectatæ. Voluntarias actiones vocamus illas, quæ à voluntate hominis tanquam à causa libera ita

dependent, ut citra ipsius determinationem, ab actibus ejusdem elicitis prævia cognitione intellectus profectam, non fierent; quæque adeo, ut fiant vel non fiant, in facultate hominis est positum. Quæ heic considerantur non quatenus sunt motus producti à potentia aliqua per naturam constituta, sed quatenus à decreto voluntatis, potentæ ad utramque contradictionis partem flecti aptæ, proficiscuntur. Duo quippe involvit actio voluntaria unum est quasi materiale, quod est motus potentæ per naturam existentis, seu ejusdem exercitium in se consideratum; alterum quasi formale, quod est dependentia ejus motus seu exercitii à decreto voluntatis, secundum quam ut à causa libera, & seipsam determinante, decreta concipitur. Ipsum exercitium seorsim, & in se spectatum, distinctionis gratia actio voluntatis potius, aut à potentia volendi in homine proveniens, quam voluntas dicitur. Enimvero actio voluntatis ulterius consideratur, vel in se & absolute, prout est aliquis motus physicus prævio voluntatis decreto susceptus, vel reflexive; quatenus effectus ejus homini imputari possunt. Quam reflexionem complexæ actiones voluntariæ speciali vocis usu dicuntur humanæ. Et quoniam ab istis actionibus, prout bene aut male ab aliquo obeuntur, seu prout ad legem tanquam normam suam congruunt, vel non congruunt, ita moratus aliquis denominatur, ipsæque animorum inclinationes, ex frequentibus resultantens actionibus mores adpellantur; inde factum, ut ipsæ actiones humanæ moralium vocabulo designentur.

§. 2. Actionum moralium posteriori modo consideratarum essentia duo completur, unum velut materiale, alterum formale. Materiale est motus aliquis physicus potentæ physicæ, puta, locomotivæ, appetitus sensitivi, sensuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium adprehensionis; (nam judicium ex qualitate objecti adparente ita dependet, ut circa istud voluntatis directioni non sit locus, etsi in formando illo judicio non sint nullæ arbitrii & industriæ partes,) imo & ipsius voluntatis actus, in esse suo naturali consideratus, seu prout præcise spectatur ut effectus aliquis, per potentiam à natura inditam qua talem productus. Nec non privatio motus alicujus physici, quem homo vel in se, vel in sua causa poterat producere. Nam non minus omitendo quam committendo poenæ fit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa objecta, comparatæ per antegressas actiones voluntarias, saltem in quantum ad agendum stimulos subdunt. Neque tantum mei motus, habitusvè, aut utrorumque privationes possunt esse materiale actionum mearum moralium, sed & isthæc omnia, ab aliis immediate profecta, siquidem à mea voluntate possunt ac debent dirigi. Sic Spartæ amasii peccata amator luebat. *Ælian. V. H. l. 3. c. 10.* Quin & meis actionibus moralibus velut materiam præbere possunt actiones aut operationes brutorum vegetabilium, & rerum inanimatarum, quæ sunt capaces directionis à voluntate meâ proficiscents. Hinc ita ipsa lege divina domino imputatur damnum à bove cornupeta datum, siquidem quadrupedis vitium ipsi antea fuerat notum. *Add. l. 1. §. 1. in fin. 2. 3. D. si quadrupes. l. 1. §. 5. D. ad L. Aquil. Lex Visigolthorum l. 8. tit. 4. c. 16.* Sic vinitor tenetur, si per ipsius negligentiam vitis omnem fecunditatem in sarmenta effudit. Sic ignis voracitatem luit, qui subjecit, vastationes à mari aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud Quintilianum *Inst. orat. l. 1. c. 10.* argumentum declamationis ponitur *sibicen, qui sacrificanti Phrygiæ cecinerat, actoque illo in insaniam, & per precipitia delato, accensit.*

satur, quod causa mortis extiterit. Idem l. 7. c. 3. *Juvenes, qui convivere solebant, constituerunt, ut in luttore comarent. Unius, qui cœna defuerat, nomen in iulo, quem exiruxerant, inscripserunt. Pater ejus a transmarina peregrinatione cum ad littus idem adpulset, lecto nomine suspendit se; dicuntur hi causa mortis fuisse.* Denique & materiale actionum mearum moralium possunt esse admissiones seu receptiones actionum alterius, quatenus illæ ut perpetrarentur, ego in culpa fui. Sic fœminæ ex parte imputatur stuprum violentem, si per temeritatem sese contulit in illa loca, ubi prævidere poterat vim sibi illatum iri.

§. 3. Formale actionis moralis consistit in imputativitate, ut ita loquar, per quam effectus actionis voluntariæ agentis potest imputari, seu tanquam ad ipsum proprie pertiens haberi sive ipse agens affectum quoque physice produxerit, sive ut per alios produceretur, effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipsum quoque agens moralitatis denominationem participat, & causa moralis adpellatur. Unde facile intelligitur, causæ moralis proprie ac strictæ loquendo formalem rationem in imputatione, sed terminaliter spectata, consistere; adeoque eam nihil esse aliud, quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus est, ideo quod ejus autor ex toto, aut ex parte extiterit; atq; inde sive boni quid fuerit, sive mali, eidem in acceptis sit referendum, sicut pro utroque rationem reddere teneatur. Sic causa moralis læsionis in altero est, sive quis ipsi propriis manibus caput tuber reddiderit, sive fuste id diminuerit, sive canes incitaverit, sive sicarios in eundem immiserit. Sic muli causa moralis est Ana. *Cer. es. 36. 24.* Sic causa moralis diversi coloris in ovibus Labanis erat Jacob. *Gen. 30. 37.* Sic *Lysias* orat. contra *Agoratum*, cujus delatione aliquot cives ad mortem erant compulsi, dicit: *ὁμοῦ αἴτιος ὃς ἴσχυει, ὅτι ἐπ' αὐτῶν πῶρος ἐστὶ.* Qui itaque causa ipsi fuit mortis, hic est manifestarius. *Orud. Heroid. ep. 1. 2.* *Phyllida* Demophoon leto dedit, hospes, amantem; Ille necis causam præbuit, ipsa manum. Et si non semper, qui pudam occasionem præbuit, ut aliquid ab altero fieret, facti causa moralis potest haberi. Unde stolidi erat, non crudelis solum sententia Cn. *Pisonis* apud *Senec. de ira l. 1. c. 16.* qui rationem, quare duci juberet militem, ob cujus occisi suspicionem alter damnatus erat, hanc allegabat: *te duci jubeo, quia causa damnationis committioni fuisti.* Neque valde videtur opus esse, ut cum *Autore dissertationis de principis justis & decori*, p. m. 161. distinguamus inter causam moralem per se, & per accidens. Nam & obscurus est iste terminus, causa per accidens, ac inanibus litigiis anhari præbere aptus; & cui nullus effectus actionis recte imputari potest, eum causam moralem per accidens haut quidquam dicemus, si vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Et si hoc manifestum sit, ad ipsam imputationis gravitatem non parum interessè, principaliter actio ab aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intenderit, an ille per agentis incogitantiam, aut per aliam velut concomitantiam, secutus fuerit. Ex hoc enim contingit, ut alicui actio imputetur non velut contra justitiæ, sed contra prudentiæ, aut providentiæ leges admissa; utque adeo aliquis non malitiosè, sed imprudenter duntaxat aut præcipitanter egisse judicetur. Non tamen abs re fuerit paulo prefusus nonnulla expendere, quæ eo loco traduntur. Initio igitur tale axioma ponit: *Quicquid sua natura malum est, ita ut nunquam bonum fieri possit; illud per accidens sequi potest ad usum aut defensionem mei juris extra peccati labem, neque ideo teneor temperare ab usu juris mei.* Similem regulam proponit quoque *Grotius l. 3. c. 1. §. 4.* sed quam ibidem, & l. 3. c. 11. §. 9. bene restrin.

restringit. Pergit; *per accidens aliquod peccatum sequi dicitur ad alium actum liberum, cum ad usum rei, ad quam jus habeo, sequitur aliquis effectus, ad quem producendum, extra illum usum rei jus non habeo.* Exempli loco adduci posset, quod à Theologis vulgo scandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honestam, piam, & debitam omittere, si vel maxime pravus quispiam homo sit offendendus; idque exemplo Salvatoris nostri confirmant. Enimvero vel ob hoc ipsum exemplum abstinendum fuerit à vocabulo causæ per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium est, causam mali nominare omnis boni fontem. Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam, & necessariam actionem edit, nullo modo esse causam ejus peccati, quod alter anfa inde arrepta perpetrat. Ad eundem fere modum, quo dicimus: qui jure suo utitur nemini injuriam facit. Quod porro addit; *cum quilibet jus habeat sanitatem suam conservandi, licere medicis a potione uti ad recuperandam sanitatem, licet secutura inde sit alienatio mentis (per exiguum temporis spatium,) aut ebrietas, aut (ultronea) effusio seminis, aut abortus, (quando scilicet alias matri & partui simul foret pereundum,) adeoque talium effectuum, qui medicamento utitur, esse duntaxat causam per accidens:* Hec planius fuerat dixisse, istos effectus in præsentibus casibus sub peccatorum censum non venire. Sed nec omnia exempla, quibus *causant moralem per se*, i.e. revera talem, illustrare vult, sat recte se habent. Equidem *qui ad supplicium capitale ducitur, licet ad locum supplicii incedat, & scalas conscendat,* hoc duntaxat nomine causa moralis suæ necis dici non potest; quia volentem lictores ducunt, nolentem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honestis, & necessariis vires suas atterit, causa moralis acceleratæ sibi moris dici queat, non video. Et si ille peccet, hic peccato vacet; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte causam moralem suæ necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipsius demonstrari poterat.

§. 4. Est autem & hoc observandum, quod formale actiones moralis, i.e. imputativitas, habeat rationem formæ positivæ, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & consecutiva ejusdem resultant. Adeoque moralis actio ens positivum (saltem in genere moralium, si non semper ingenere naturalium,) dici potest, siue materiale ejus sit motus physicus, siue motus physici privatio. Ut enim aliquid in genere morum sit ens positivum, sufficit, si adesse aliquid intelligatur, ex quo veræ affectiones ejusdem generis emanant: cum, ut non entis nullæ sunt affectiones; ita illud, cui certæ ac positivæ competunt affectiones, non ens simpliciter dici haut quidquam possit.

§. 5. Cæterum quod actio moralis ad aliquem pertinere, eique imputari possit. (in quo formalem ejusdem rationem consistere diximus;) ejus causa nulla est alia, quam quod in potestate & facultate alicujus fuit, illam fieri vel non fieri, suscipi vel omitti. Id quod adeo manifestum est, ut etiam imperitissimi mortalium ubi super facto aut omisso aliquo accusantur, non efficaciorē se posse excusationem asserere putent, quam si dicant; penes se non stetisse, quo minus id factum vel non factum fuerit. Unde primum axioma in moralibus est habendum, quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant, penes ipsum est. Si vero, quod eodem recidit; quod quilibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi possit imputari. Et contra; id quod neque in se, neque in sua causa penes aliquem fuit, non potest ipsi velut

velut ex debito imputari. Neque huic regulæ obstat, quod aliquando quis casum fortuitum, qui utique in nostra facultate non est, teneatur præstare. Nam illud non fit, nisi ultro se quis ad hoc obligaverit. A fit hoc utique penes aliquem est obstringere se ad faciendum damnum, quod à causa extra directionem nostram posita provenit. Porro ut aliqua actio, seu factum, possit imputari, sufficit, si non invita fuerit, juxta illa, quæ c. præc. §. 10. diximus: & ut directioni nostræ voluntatis fuerit subjecta. Sed ut omissio alius recte imputetur, requiritur, ut facultas, & occasio actionem suscipiendi adfuerit. Quæ occasio isthæc quatuor videtur complecti, ut objectum actionis sit in promptu; ut adsit commodus locus, ubi ab aliis non possumus impediri, aut post actionem malo aliquo mactari; ut adsit commodum tempus; quo non sint obeunda negotia magis necessaria, quodque itidem aliis qui ad actionem concurrunt, sit idoneum: ut denique vires agendi naturales suppetant. Ubi horum quidpiam citra alicujus culpam defecerit, absurdum & iniquum fuerit ipsi imputare, cur quid factum non sit. *Cicero de Invent. l. 1. Occasio est pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem.* Add. *Cartes. de passion. art. 144. 145. 146.*

§. 6. His in genere præmissis, operæ pretium fuerit distinctius, & in specie considerare, quæ homini possint imputari, quæ non. Non possunt igitur imputari ulli hominum, quæ proveniunt ex necessitate physica, aut quibusvis causis, extra directionem hominum positis. Sic stultum est, quod de regibus Mexicanis traditur: eos sub initium regni subditis promississe, se effecturos, ut sol justo tempore oriatur, & occidat, ut pluviae, quando opus est, cadant, ut terra fruges proferat. Sed nec id homini potest imputari, quod causæ naturales hunc, & non alium effectum, hoc, & non alio modo producant; v.g. quod ignis calefaciat, non refrigeret. Hactenus tamen effectus causarum naturalium imputationi uberrimam præbent materiam, quatenus ab homine vis earundem activa fuit elicitæ, aut confirmata, activa passivis adplicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Quæ ratione colono imputatur ubertas frugum, quantum ipsius diligens cultura fecunditatem agri laceffivit: incendiorum damnum illi, qui ignem supposuit: variegatus agnorum color pastoris Jacobi salertix, *Genes. 30: 37.* Potest etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod causam supremam, ista omnia dirigentem, ad eum effectum determinandum moverit. Quo intuitu triennis siccitas precibus Eliæ imputari poterat. *1. Regum 17. v. 1. Jacob. 5: 17.* Sic deprecante Æaco diurnam siccitatem Græciæ cessasse, in fabulis est *Apollodorus. l. 3.* Sic & mors illorum, quos pestilentia exstinguebat, aliquatenus poterat Davidi, etsi non ad modum homicidii, imputari. *2. Samuel. 24: 13. 17.*

§. 7. Imputari quoque non possunt homini actiones & effectus facultatum vegetabilium, quæ in ipsius corpore deprehenduntur, prout istæ per nativitatem, aut ex causis ab ipso non dependentibus existunt. Etsi hoc penes hominem sit, facultatibus istis objectum suggerere congruum, aut ineptum, quodque virtutem ipsarum alat debilitet, aut extinguat; nec non earundem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robustum, procerum dedit, ipsi eo nomine nihil imputari potest, Sed debilitatem naturæ per industriam corrigere, nativasque vires augere, laudi; & contra easdem per socordiam aut petulantiam perdere, vitio habetur. Unde nemini

poterit exprobari corpus imbecillum; tenerum, pusillum; membra distorta, aut mutila; robur languidum siquidem debilitates istæ nulla ipsius culpa fuerint contractæ. Quo facit illud *Aristotelis Nicom.* 3. cap. 7. *Non animi solum vitia spontanea sunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos scilicet increpare consuevimus. Qui enim natura deformes sunt, eo reprehendit nemo: sed illos, qui δι' ἀγνοουσιαν καὶ ἀμέλειαν, per neglectum exercitiorum, & incuriam tales evaserunt. Simili modo, siturpitudine vel ex infirmitate, vel ex membri alicujus mutilatione contigerit. Nullus enim ei, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus sit cæcus, cæcitatē exprobrabit, sed miserebitur potius: at eum objurgant omnes, qui ex temulentia, vel alia quapiam intemperantia excæcatus fuerit. Similia habet Plutarchus de audiendis Poëtis: Phryxus Therpsia non claudicationem, non calvitium, non gibbum exprobrat, sed promiscue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, cæcitatē, aut similitum pudet; neque vituperabile dicens, quod turpe non sit; neque turpe, cuius non penes nos, sed penes fortunam est causa. Et mox: Sicut qui vestes flagellant, et corpora ipsa non attingunt: sic qui fortuna, aut natalium damna exprobrant, stulte & incassum exteriora verberant, animam ipsam non attingentes, neque ea, quæ revera correctione, aut instructione indigent. Add. Idem *Symposiaca* l. 2. quest. 1. p. m. 633. A. B. C. Non tamen sine ratione apud veteres Gallos, referente Strabone l. 4. mulabatur juvenis, quisquis zone mensuram exceperat. Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie & desidia provenire judicarent. Nicolaus Damascenus de moribus gentium. Iberi zonam habent mensuræ certæ, intra quam si venter cujusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur. Huc spectant & cæteræ facultates, quæ à natura citra nostri operam insunt; puta, quod quis ingenio præditus est acuto, aut stupido, sensibus acribus aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta sit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud *Arist. Nicom.* l. 7. c. 10. πολλὰ καὶ τὸ φύσει ἀρχόντων εἰδοτες καὶ πείσσειν καὶ πείσσομεν, ὡς δὲν ἔτε ἐκείστων, ἔτε ἀκέραιον ἐστίν. ὅτι τὸ πρῶτον, ἡ δόξα θυήσκειν. Multa ex his, quæ sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque spontaneum est, neque invitum: ut senescere vel mori. Quæ, ut imputetur, idonea non sunt. Referre quoque huc possis, quod parentibus imputari nequeat pravos genuisse filios, modo ipsi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit sententia Vindictæ, qui matrem Neronis ab ipso interfectam jure pronunciabat, quæ tale portentum peperisset; apud *Philostratum de vita Apollonis Thyanei*, l. V.*

§. 8. Non posse quoque imputari, quæ vires nostras excedunt, neque per eas prohiberi aut effici queunt, in aprico est; modo illa non impotentia per culpam nostram non sit contracta. Quo fundamento nituntur trita illa: impossibilium nullam esse obligationem: neminem lege sua censi præcepisse impossibilia; adeoque si in aliqua lege, ut & conventionem aut testamento, tale quid occurrat, id pro non adjecto haberi, aut commodiorem ejus inveniendam interpretationem. Nulla potentia vires Præstandi, ne quid peccet amicus, habet. *Ovid. de Ponto* l. 1. El. 8. *Quintilian. Inst. Or.* l. 6. c. 3. *Inhumana solet videri fortuna infestatio; vel quia culpa caret, vel quia recidere in ipsos, qui objecerunt, potest.* Huc etiam pertinet id, quod *Herodotus Urania* memorat, cum Themistocles Andrios pecuniam posceret, duas us validissimis deabus subnixus, *Suadela* & *Necessitate*; illi validiores deas opposuerunt, *Inopiam* & *Impossibilitatem*. Probe autem observandum, aliud dici *physice*, aliud *moraliter impossibile*. Prior impossibilitas ponit obstaculum, quod ipsam volunta-

luntatem constringit, ne in actum queat erumpere, aut conando omnem operam perdat. Verum moralis impossibilitas nullum impedimentum popit superans agendi efficaciam in voluntate hærentem, sed illa tota ab ipsa voluntate oritur. Atque hoc modo impossibile dicimus, omnes homines velle conspirare, ut gratis aliquod mendacium posteritati tradant. Item, ut aliquis ita circumspecte & sancte vivat, ut ne in minimo quidem, saltem per affectuum præcipitantiam, offendant. Ex hisce infert, *Autor de princip. iusti & decori*, p. 174. non posse quidem legislatorem præcipere quid physice impossibile, posse tamen imperare obedientiam de iis, quæ impossibilitatem moralem continent: quia voluntatis libertatis nihil contrarium imperat, cum tota difficultas parendi ex ipsa voluntate oriatur. Sicut nulli impossibile est mendacium gratis fingere, si nulli, ergo toti multitudini impossibile non est: certum tamen est totam multitudinem id non facturam. Pari ratione cuiuslibet liberum est veritatem dicere, ergo & toti civium multitudini; certissimum tamen est, nunquam remp. tam beatam futuram, ut singuli cives à mendacio sibi sint temperaturi: attamen illa impossibilitas libertatem singulorum non tollit, nec à peccato excusat. Sic legis adimpletionem dicimus esse impossibilem, nec tamen illam impossibilitatem voluntatis libertatem imminutum ire. Tam enim homini singulari impossibile est in omnibus Dei voluntati obsequi, quam multitudinem ab omni mendacio puram esse: tam autem à singulis actibus peccaminosis sibi cavere potest, quam cives singuli à mendacio sese intemeratos conservare: quod tamen nunquam eventurum est. Quæ quidem, quatenus ad dogmata theologica adplicantur, suo loco relinquimus. Si tamen intra limites tori humani maneamus, non adparet; quare isthæc non porius admitti debeant, quam illa *Grotii* l. II. c. 20. §. 19. ubi de peccatis, quæ aliqui vocant, quotidianæ incurvationis agit: Imo dubitari potest, an hæc recte & proprie peccata discantur, cum libertatem, quam in specie habere videntur, in sua generalitate considerata non habeant. Quomodo enim velut collectim sumti ejusmodi lapsus peccati naturam effugiant, cum tamen singuli peccata sint? Et si in foro humano iidem fere extra pœnam positi sint.

§. 9. Imputari quoque nequeunt, quæ quis coacte patitur, aut agit. Talia enim ad illum moraliter pertinere intelliguntur; qui vim intulit; & qui ista excepit, aut excutes est; rationem duntaxat objecti aut instrumenti physici habet. *Dionysius Halicarn.* l. 1. ἀπὸ τοῦ συγκαταστήσαντος τὸ ἀναγκαστικόν. omne involuntarium meretur veniam. *Cicero de Invent.* l. 1. Scitis, qui imprudentes laeserunt ignosci convenit, iis, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Coactum autem habetur, non solum quando principium motus est in alio, qui per vim alterius renitentis & abhorrentis membra ad aliquid agendum aut parandum adplicat: sed etiam quando quis intentato viræ periculo, aut alio gravissimo malo, ab altero compellitur ad fuscipiendam executionem facinoris, quod ipse alias vehementer averfatur; ita tamen ut non ipse, sed alter ille ejus facinoris autor haberi velit. Prioris exemplum est, si quis robustior aliquem in alterum violenter impulerit, aut arreptam ipsius manum eidem impeggerit; aut si quis violentum stuprum sceminæ intulerit, quæ nulla sua culpa alienam libidinem provocavit. Cujus quidem corpori hoc modo contumelia infertur, ut tamen ad animum ea labes non penetraret. *Corpus est tantum violatum, animus insons;* dicebat *Lucretia* ap. *Livium* l. 1. c. § 8. De cujus facto eleganter differit *Henr. Stephanus Apolog. pro Herodoto* c. 15. Quamquam illas nequidquam excusaveris, quæ sibi digito male partumaci annulum detrahi patiuntur. Posterioris exemplum

est, v. g. si quis latelles jubeatur virum, quem ipse infontem novit, interficere, nisi ipse malit interfici. Huic enim eo nomine nihil potest imputari, cum eidem nuda executio injungatur, quæ neque à persona ipsius abhorret, neque ut cum dispendio vitæ detrectetur ratio est; cum is sua nece innocentem haut quicquam sit servaturus: Fatendum tamen est, executionem quorundam actuum ita esse gravem aut foedam, ut generosum habeatur mori malle, quam talibus patrandis sua membra accommodare, licet culpa in alio sit hæc surs. Quo facit locus *Aristot. Nicom. 3. c. 1. supra adductus*. Ex exempli loco potest esse, si quis jubeatur matri stuprum inferre. Quo ex ignorantia invincibili admissio Oedipus ita indoluit, ut oculos sibi ipse eruerit. Unde etiam in illo loco *Aristot. Nicom. 3. c. 1. ἢ εἰ τίς γε αὖτε πατέρα ἢ μητέρα ἢ ἀδελφὸν ἢ υἱὸν ἢ γυναῖκα ἢ τέκνον, ἢ ἐπὶ ἀλλοτρίῳ μὲν σάειν, μὴ πατρὶ καὶ μητρὶ δόσον ἔσται. Ὅτι si tyrannus aliquibus, quorum parentes ac liberos in potestate haberet, turpe aliquid agere iuberet; quisque id agerent, salvi essent; qui non agerent, perirent: τὸ αἰσχροὺν cum grano salis est accipiendum, & ne ad tale quid, cujus exemplum jam attulimus, extendatur.*

§. 10. Ignorantia quoque in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit invitam. *Xenophon Instit. Cyri l. 3. ὅπῃσι ἀγνοοῖαι ἀθροῦσι ἐξαμαρτάνουσι, πάντα ἀμάρτια παρ' ἐγὼνα νομίζω. Quæcumque per errorem homines delinquant, ea præter animi sententiam committi arbitror. Eurip. Hippol. Coron. τὴν ἀμαρτίαν τὴν μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει καὶ αἴτιον. Erroris culpam primum solvis, quod nescieris. Quam ad rem illustrandam cum primis faciunt luculenta quædam apud *Aristotelem* loca; puta *magn. moral. l. 1. c. 34. Quandocumque perpetrandi aliquid causa fuerit ignorantia, id non fit sponte; & proinde ne afficiatur quidem injuria. At cum ipse sue causæ fuerit ignorantia, perpetravitque quippiam ex ignorantia, cujus ipse extiterit causa, is plane afficit injuria, ac ejusmodi jure criminis arguetur: velut in ebriis evenit. Vinò namque meris si quid mali perpetrarint, sine controversia afferunt injuriam: quandoquidem ipsi sibi ejus ignorantie causa extiterunt. In eis enim fuit, ne tantum proluerentur, ac ignorantes caderent patrem. Idem in aliis est ignorantia, quæ ex ipsis gignuntur facientibus, ut qui per ipsas inferunt injuriam, sint injusti. Quorum autem ipsi non sunt causa, sed ignorantia, ut delinquant, neutiquam injusti. Est enimvero ejusmodi naturalis, velut nescii infantes patres cadunt. Hæc nimirum naturalis incititia non facit, ut ab actione infantes dicantur injusti. Ipsa siquidem hæc faciendi causa est incititia. Neque ipsi sue sunt causa incititiæ; ideo ne injusti quidem dicuntur. Senecæ *Phœnissis. Aliquis intra viscera Maternæ iterum præcoquis fati tulit. Sed nunquid & peccavit? Quod tamen nolim ultra forum humanum extendi. Quanquam circa infantes norandum, ipsos quandoque propter talia increpari, aut verberari, non quod ista in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi queant, sed per modum nudæ emendationis, ne per talia molestiam aliis faciant, aut illo, cui teneris in annis adlueverunt, post adultiores quoque facti delectentur. Idem de furiosis & mente motis habendum, quibus citra suam culpam iste morbus provenit. His enim si quando verbera infliguntur, non magis rationem poenæ delicto respondentis habent, quam quæ equo calcitroso impinguntur, ut calces deinceps jactare desistat. Add. *Ant. Mathæus de crimin. proleg. c. 2. §. 5. 6. 7. 8. Ast qui ignorantia suæ causa est, ac sciens volens effecit, ut ignoraret, quæ nosse poterat, & debebat, perinde habetur, ac si sciens, & deliberato quid animo patrafferet, Aristot. magn. moral. l. 1. c. 9.****

Ergo-

Aegrotos & deformes reprehendimus, cum ipsos putamus sibi aut morbi alicuius aut deformitatis esse autores, quia videlicet in ipsis id fuisse possumus intelligitur. Et plenius ad Nic. l. 3. c. 7. Legislatores eos, qui mala perpetrant, castigant, ac puniunt, si tamen neque vi coacti ea egerint, neque ea ignorantia, cujus ipsi sibi causam non exhibuerint. Ob ignorantiam etiam puniunt, si sibi ipsi ignorantia causa quispiam fuisse videatur. Unde etiam duplex poena infertur. In ipso enim, qui inebriatur, principium est: cum sui quisque in eo dominus sit, ut non inebrietur: id quod ignorantia causa est. (Plautus Truculento act. 4. sc. 3. Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent, qui quidem probi sunt.) Eos quoque puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quæ ad leges pertinent: quæ quidem & sciri debeant, & difficulta non sint. Simili modo etiam in aliis, quacunque ignorare per negligentiam videntur, eo quod in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibenda diligentia dominum, ac potestatem habeant. Sic & imputationem tollit non ignorantia universalium, & ejus quod quis scire tenebatur: sed tantum ignorantia singularium, & quæ in facto versatur. Aristot. Nicom. l. 3. c. 2. Invisus dici debet, non si quis ignorat id, quod conducit; non enim ignoratio, quæ in electione consistit, mœni est causa sed pravitatis: neque eaque est universalis: quippe cum ob eam homines vitaperentur; sed ea, quæ circa particularia versatur, in quibus, & circa quæ actio existit. In his enim & misericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is sane inuitus agit. Exemplum à Cicerone de Invent. l. 2. tale adfertur. Lex alicubi extabat, ne quis Diana vitulum immolaret. Nautæ, cum adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potius essent, ei Deo: qui ibi esset, vitulum immolatu. Casu erat in eo portu sanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Quod si autem ab alicujus facto malitia quidem abfuerit, & ultro contracta ignorantia, sed hæc duntaxat per aliquam inadvertentiam obrepserit, (quod Aristoteli proprie ἀμαρτία & nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, sed ex parte tamen minuitur. Et hæcenus tantum admitti potest illud Quintiliani Inst. Or. l. 1. c. 6. Vel error honestus est, magnos duces sequentibus. Quo pertinet egregius locus Aristot. Nicom. l. V. c. 10. quem vertit, & illustravit Grot. l. 1. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex Arist. magn. moral. l. 1. c. 17, de muliere, quæ philtrum amatori præbuit, ex quo ille mortuus est. Hanc accusatam Areopagitæ abolverunt, ideo quod non consulto, & cogitatio id fecisset. Amoris enim causa, non hominis perimendi animo dedisse: verum ab isto aberrasse. Circa quod judicium tamen omnino præsupponendum fuit, foemina isti nulloquam in mentem venisse, poculum illud ullo modo noxium esse posse. Alias enim potior est l. 3. §. 5. D. de poenis. Add. Ant. Matthæus de crimin. ad l. 48. D. tit. 5. c. 5. §. 6.

§. 11. Cum quoque non sit in arbitrio nostro, quas per quietem imagines phantasia formet; ideo non possunt imputari illa, quæ quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdum cogitandis cum delectatione immorans, eorum imagines alte animo impreffit. Nonnus Dionys. l. 4. v. ἀντίτυπον γὰρ ἔρεον, ὅπερ παλὲς τις ἐν ἡμέλει, νυκτὶ δοκῶν. Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Unde nullum sane crimen illius, qui Claudium per somnium corona spicea redimitum viderat, apud Tacitum A. XI. Add. Ammian. Marcell. l. XV. c. 2. Sed & nequidquam anxius erat plicator ille apud Theocritum Idyl. 22. qui per somnum jurasse sibi visus erat. quod in mari non amplius pedem esset positurus. (Add. tamen de juramento ab Evagrio per somnum facto, apud Sozomenum hist. Eccl.

Ecclef. l. 6. c. 30.) Neque incestus Cæsar ob somnium, quod refertur ap. *Sueton. Cæs. cap. 7.* Quamquam non omnino pura Biblis, quæ placida resoluta quiete Sæpe videt, quod amat, visa est quoque jungere fratri Corpus, & erubuit, quamvis sopita jaceret, apud *Ovidium Metam. l. IX.* Neque vana omnino sunt, quæ *Plutarchus de profect. virtut. sent.* disputat, ex somniis non obscurum posse argumentum duci, quam composito aliquis animo sit. *Epicurus apud Diogenem Laërtium l. 10.* dicit sapientem καὶ κατ' ὕπνους ὁμοίως εἶπαι, in somniis quoque sibi similem futuram. Nonnulli etiam huc applicant *Psalmum 17. 3.* Add. *Claudian. præfat. ad l. 3. de raptu Proserpine. Theocritus Idyll. 22.* καὶ γὰρ ἐν ὕπνῳ πρὶς κύνων ἄρτων μαλ' ὀρέσκει. In somno quævis canis pines divinat.

§. 12. Denique contra rationem est, ut futuri alicujus facinoris mali imputatio ad antegressos velut retro trahatur; nisi forte futurum illud facinus à præsentis quopiam aut futuro nostro actu, tanquam effectus necessarius à sua causa, dependeat. Nam ut effectus illi imputetur, ad quem causa pertinebat, frequentissimum est. Equidem illud haut absurdum, ut per imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipso agente, aut alio effectum velut in antecessum exierat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit, sub aliquo titulo beneficium impertire. Ast cum malæ actiones non nisi ex debito queant imputari, absurdum prorsus fuerit, retrorsum eas imputari aliis, quæ nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commissurus id erat, actionis communicatio intercessit. *Cicero de inventione l. 1. Remotum est, quod ultra quam satis est petitur, hoc modo: Quid si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones orta non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur.*

§. 13. Extra hæc nulla actio humana invita & imputationis incapax censeri debet, si vel maxime eam suscipi à sana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem *Plato de leg. l. V. tradit. in ii injuriis, quæ tales sunt, ut sanari possint, nosse inprimis oportet, nullum injustum sponte iniustum esse. Nemo enim unquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, quæ sibi præstantissima sunt; uti est suus cuique animus.* Add. *Idem in Timæo p. m. 1085. A. & Marcellus Ficinus præf. ad Pluton. l. 9. de LL. & Apulejus de Philosophia.* Aristippus dicebat apud *Diogenem Laërt. l. 2. Errata (ἀμαρτήματα) venia digna esse; neque enim volentem quenguam errare, sed perturbatione aliqua coactum.* Eadem sententia extat apud *Marc. Antoninum l. 4. §. 3. l. 7. §. 22. 63. l. 8. §. 14. l. 11.*

§. 18. Quam sententiam non uno in loco refellit Aristoteles. Sic *magn. moral. l. 1. c. 9. Socrates dixit, in nobis non est, probis vel malis esse: quandoquidem si quis roget aliquem, veline justus esse, an injustus? nemo delegerit injustitiam.* Inde perspicuum est, si mali sint aliqui, non sponte eos esse malos, & proinde ne probos quidem. Id quod eo argumento rejicit Aristoteles, quod alias absurde legislator bona juberet, mala vetaret aut plecteret, ni utraque essent ἐφ' ἡμῖν, in nostra potestate. Et quod alias absurde virtutem laus, vitium vituperatio consequeretur. Et prolixius *Nicom. l. 3. c. 7.* Ubi recte quoque rejicit argumentum, πάντες ἐφ' ἑστέα τῶ φαινόμενῳ ἀγαθοί, ὅτι ὁ φαίστας ἐκείνοι, ἀλλ' ὁ πῶς ποτ' ἐκαστός ἐστὶ, τοῖς τ' ἑκάστῳ φαίνεσθαι αἰτιῶν. Omnes appetunt, quod bonum esse ipsis videtur: phantasia autem dominus est nemo, sed talis unicuique finis adparet, qualis quisque est. Nam id utique in nostro arbitrio neque adeo arduum est, ut quid justum sit, quid non, recte intelligamus. Add.

Eustratius ad d.l. Sic & ibidem recte docet Aristoteles: uti ignorantia, quam quis sua culpa contraxit, invitam non reddit actionem; ita nec pravos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem invitam reddere. Si quis non ignorans, inquit, ea agit, ex quibus iniustus efficitur, sponte iniustus est; non tamen si voluerit, iniustus esse desinet, & iustus erit. (Quod posterius tamen intelligendum vel in sensu composito, vel quod nuda voluntas non statim contractum semel animi morbum tollat: quem tamen sane connixum studium abolere iterum potest.) Nam neque qui agrotat, sanus efficitur; licet, si via contigerit, sponte egrotet, tum intemperanter vivendo, tum Medcorum praeceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non agrotare; ubi tamen semel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem projicit, resuscitare eum anipius non potest, quamvis in eo projiciendi facultas fuerit: principium enim in ipso erat: eodem modo quoque & iniustus & intemperanti à principio licebat non esse ejusmodi: unde sponte ejusmodi sunt: ubi vero semel tales sunt, non amplius non esse talibus eis licet; antequam scilicet sese correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quæ Auctor de princip. just. & decori p. m. 165. seqq. disputat; habitus morales, quos vulgo malos vocamus, revera necesse esse peccata, nec poena dignos, si in se considerentur. Illos quippe nulla casualitate morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac si virtutis ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quæ voluntas tunc est causa viti moralis. Voluntatis autem causam aliam moralem superiorem dare velle, esse voluntatis naturam tollere, & actum elicatum facere imperatum, & habitus actuale operandi efficaciam attribuiere sine operatione. Operari enim tantum per voluntatem & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuisse, cum actus moralitas à voluntate proficiatur. Immo ante voluntatis actum esse tantum rem physicam, sive modum animæ physicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc desinere actum esse habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali disponunt animam ad male agendum, esse diversam ab ea, quæ v. g. sermo impudicus animis audientium instillat libidinem: cum ille sermo operetur ante voluntatem ejus, qui eum audit, licet effectus non semper sequatur. Quæ isthac similitudine declarari possunt. Pedis distortionem in se, & quamdiu pes quiescit, non peccare contra regulas artis saltatoriæ. Sed ubi loripes gressus inale formatos fecerit, causam moralem esse non distortionem pedis, sed voluntatem ejus, qui pedem movit. Addit; causam quare malos habitus edermus esse, tum quod malis actionibus homo cum comparaverit; tum quod homines isti imbuti in actibus malos soleant esse proclives. Et quanquam isti sint morbi animæ; non tamen illos per se poena dignos esse, sed quia voluntarie contracti sunt. Sicuti si puerum verberibus oneremus, qui petulanti, ac temerario saltu sibi talum detorsit; causa plagarum non est ipsa tali detorsio in se, sed saltus ille temerarius.

§. 14. Porro imputari homini solent non propriæ duntaxat, sed & alienæ actiones. Quod tamen ut recte fiat, necessum est, ut ad eas iste aliquo modo efficaciter concurrat. Aliàs enim ratio non fert, ut effectus actionis moralis de persona in personam transeant, nisi ad eandem quis influxerit, aliquid agendo vel omittendo. *Arriani Epist. l. i. c. 28. δι' ἀλλοτρίον ἔργον τλῆσαι ἐδείξ. Nemo ex alieno facto cladem accipit. Marc. Antoninus l. 8. §. 56. Arbitrio meo ex aquo res indifferens est arbitrium vicini mei, atque animula aut caruncula ejus. Etiam si enim alter alterius causa minuo nati sumus, mentium tamen nostrarum peculiaris sua constat potestas. Alioquin vicini mei malitia malum me faceret: id quod Deo non est visum, ne alieni arbitrii esset mihi me facere. Sic cum etiam nobis invitis sonus ad aures accidat, crimine ca-*

ret aliquid audivisse; si nihil præterea accesserit. *Lucianus de imaginibus: εὐπὸς εἰ μὴ ἴδεναι νομίζεις ἀναπόσεως δι' ὁμιλίαν ἔστι.* nisi putes & in auditione culpam quandam esse. Et si aliquando quæta auditio pro assensus signo habeatur. Hinc apud *Tacitum Ann. 1.* Germanicus, cum seditionis imperium ipsi offerrent, quasi scelere contaminaretur præcepti tribunali desinit. *Themistius orat. V.* Olim in ejusmodi criminibus nihil inter culpam & fortunam discernebatur; parque & idem erat noxæ genus nefarium aliquid ac scelestum moliri, & id ipsum præter voluntatem audivisse. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas ac patulas aures dedit, nec quemadmodum palpebras atque os, sic etiam aures claudere ac diducere in nostra potestate esse voluisset: cum fere unus hic sensus potestatem nostram atque libertatem effugias, ac quidquid in eum incurrerit, veluti janua carentibus & aperitis adibus, ita necessario sint illi omnia suscipienda. Σὺ δὲ τίλῳ μὲν ἀποὴν ἐξείλες πᾶντέπισσι ἡδὲ ἐγκληματῶν. Tu vero auditum prorsus ab crimine separasti. Quandoque igitur contingit, ut ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, sed alteri, qui eandem imperavit. Nempe si quis subjecto sibi, sub comminatione gravissimorum malorum, & quæ repræsentanti facultas ipsi est, meram executionem alicujus actionis injungat. Quo spectat illud *Procopii hist. Goth. 1. 1.* Legatus mittentis jussu verba enunciat; eorum culpam, si quid peccatur, non ipsi, sed ei qui imperavit, æquum est imputari: cum legato obsequii incumbat necessitas. Sic cum in Senatu Romano decretum esset de Consule Romano Samnitibus dedendo, stolidè quidam censuit, eum quoque dedendum, qui dum fœdus feritur, porcam tenuerat. *Cicero de Invent. 1. 2.* Mamertin. pancg. 1. Ab Imperatore proficiscitur, etiam quod per alios administratur. *Seneca Troad. Ad autores redit sceleris coacti culpa.* Apud *Appianum Alexandr. Mithridat.* cum Mithridates Artium & alios infidiarum sibi structarum reos occidisset, Artium libertos illæfos dimisit, ὡς δεσπότην ἀλκονητέμενας, tanquam parricidæ sui ministros. Sed frequentius est, ut & ei, qui actionem patrat, illa simul imputetur. Idque fit triplici potissimum modo: vel ut alter principalis causa actionis, patratore minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut passu ambulet; vel ut alter minus principalis, patratore principales causa sit. Ubi que autem concursus ad actionem alienam sit vel positive, vel privative; seu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur causa actionis ab alio immediate patratæ habetur, qui jubet aliquid fieri ab eo qui ipsius est imperio subiectus; vel qui auctoritate duntaxat sua, cui non facile erat reluctari, aliquem permoveret ad patrandum aliquid, quod pro imperio, stricte accepto, injungi non poterat. Quo pertinet proprie illud *Tiberii apud Tacit. Ann. 3.* de M. Pilone, quem ipse crimine civilis belli purgavit: patris quippe jussa nec potuisse solum deirectare. Add. 1. 37. princ. D. ad L. Aquil. l. 1. §. 3. seqq. D. de injuriis, Ant. Mathæus de crimin. proleg. c. 1. §. 13. Nam ut isto se crimine obstringeret, auctoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui consensum requisitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. Conf. *Valer. Maxim. 1. 2. c. 8. §. 2.* *Libanius progymn. 2.* μὴ συγχωρήσαι ὅτι αὐτὸς ἐπέπεσε καὶ τῶν ἡγῆται δίκῳ τῷ περὶ ἀφέντων ὁ Φείλειν. Absque cujus permisso nunquam perpetraretur, cum poenas commissi persolvere debere statuit. Id. ib. Δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν ὅτι τῷ χερσὶν ἐργαζομένων μάλλον, ἢ τῷ τὸ δωρηθέντα δειδωκότι. Malefactorum autores non tam puniendi sunt illi, qui patrant illa manibus suis, quam qui ut patrari possent copiam dedere. Item, qui ex obli-

obligatione perfecta, & ex qua alteri jus erat illud ab ipso exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. Vid. l. 45. D. ad L. Aquil. l. 2. D. de noctal. act. l. 1. §. 1. D. si famul. furti fec. dic. Seneca Troad. *Qui non vetat peccare, cum possit, jubet.* Sophocles Philoctete: οἱ δὲ αἰνομοῦντες βροτῶν διδασκαλῶν λόγοισι γέγονται κακοί. *Delinquentes sunt mali exemplis regentium.* Quo nomine etiam Diogenes praedagogo pueri obloniis edendis dediti pugnura incussi, ὁρθῶς ἔ' μὴ μαυνοῦντος, ἀλλὰ ἔ' μὴ διδάσκοντος βροτῶν, ἵδ' ἀμαρτήματα ποιήσας. *Recte non ei, qui non didicisset, sed qui non docuisset, culpam imputans.* Plutarch. libro; *virtutem doceri posse.* Vid. quoque Euan. l. 3. c. 10. Juven. sat. 14. *Nemo satis credit tantum delinquere, quantum Permittas, adeo indulgenti sibi laus ipsi.* Add. l. 4. §. 2. D. de offic. procons. Apud Tacitum A. IV. Medallinus censuit. *Cavendum SCro, ut quanquam insones magistratus, & culpe alienae nescii, provincialibus uxoribus criminibus, perinde quam suis pleberentur.* Sic & legibus Angliæ maritus pro offensu uxoris, lingua aut opere adversus alterum patris, respondere, & satisfactionem præstare tenetur, eo quod non sit ulus potestate sua, qua pollet circa errata ejus corrigenda. Quin si maritus simul & uxor feloniam committant, per leges uxor neque principalis habetur in delicto, neque in parte accessorii, quod propter obsequium, quo marito tenetur, necessitas ipsi illata credatur. Edward Chamberlain Notitia Angliæ par. 1. c. 16. *Pari fere culpa habetur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit.* Vid. Ant. Matth. d. l. §. 12. & ad lib. 48. D. tit. 5. c. 3. §. 16. *Qui adjuvat; puta qui furi per fenestras in ædes invadenti scalas supposuit; qui alicui nummos ex crumena excussit, ut ab altero rapi possent; qui alterius pecora fugavit, ut alius eadem interciperet.* Add. l. 54. §. 4 l. 66. §. 2. D. de furtis. *Qui receptum præstat, juxta vericulum Phocylidis: Ἀμφοτέροι κλέωντες, καὶ ὁ κλεψάμενος καὶ ὁ κρύψας. Uterque fur, & qui furatus est, & qui occultavit.* Plato de L. L. l. 1. c. 1. *Si quis rem furio sublatam sciens receperit, in eadem culpa sit, qua ille, qui furatus est.* l. 1. princ. D. de fugitivis. Add. t. t. D. de receptatoribus. Et Edictum Regis Theodorici c. 116. *De adjutoribus adulteriorum* vid. l. 8. l. 9. D. ad L. Juliam de adulteris. Periander Corinthiorum tyrannus τὰς παραγωγὰς πέρας κατέστησε, *tenas omnes mari demerfit.* Heraclid. de Polit. Add. Ant. Matth. de crimin. proleg. c. 1. §. 11. & ad lib. 47. D. tit. X. c. 1. & 2. *Irem, qui cum opem ferre deberet injuriam patienti, id non fecit.* Cicero Off. 1. *Qui non defendit, nec obsistit, si potest, iniuria, tam est in vitio, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat.* Add. Ant. Matth. proleg. c. 1. §. 15. *Sic conducti ad viatorum prælidium milites, ubi grassatores ingruentes, quibus pares sunt, repellere noluerint, pari cum his classe censentur.* Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere posset, neglexit. Add. Ezech. 3. v. 6. *Sic apud Ægyptios si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cum posset non vindicasset, capitali supplicio obnoxius erat.* Si quis opem per infirmitatem ferre non potuisset, indicare tamen latrones, & actione scelus persequi tenebatur. Hoc negligenti plagæ certo numero inflictæ, ac triduo cibis interdctum. Diodor. Siculus l. 1. c. 77. Add. l. 7. D. Nautæ, caup. stab. l. 2. l. 6. D. ad L. Pompeiam de parricidiis l. 7. d. t. l. 9. §. 1. D. ad L. Cornel. de falsis l. 6. §. 8. D. de re militari. Sic & Abas Persæ rex, ut latrones extirparer, decretum emisit, ut si quis occisus aut spoliatus esse, incolæ proximi oppidi rationem de eo facto redderent. Vid. Petrus de Valle Iiin. part. 2. epist. 1. *Sic apud Spartanos, qui se presente peccantem non castigaret verbis, in eadem erat culpa cum delinquente.* Plut. instit. Lacon.

Sic Cato, instigans magistratus ad imponenda sœntibus supplicia, dicebat: *eos, qui male agentes prohibere possent, neque id facerent, eorum flagitiis assentiri*. Vid. l. 2. D. de noxal. act. l. 7. D. qui sine manumissione t. t. D. de magistratibus conveniendis. De silentio quoque atque dissimulatione magistratuum egregie Plato de LL. l. 9. Secundus ille hostis est civitati, qui quævis particeps hujus sceleris, (nempe læsæ majestatis) non sit, tamen cum amplissimis fungatur in ea rep. magistratibus, eas conjurationes non animadvertit, & si animadvertit, timidiæ quadam patriæ non succurrit. Addatur historia de filiabus Scedasi apud Plutarchum in amatoris narrationibus. Grot. ad Prov. 29. 24. Par furi est, qui à magistratu adjuratus furem sibi notum non indicat. Vid. quoque Levit. 5:1. Sic & qui furiosum suæ custodiæ creditum neghgentibus habuerit, & iste aliquem læserit, custos ex facto tenebitur; et si ipsi furioso nihil imputeretur. Vid. l. 14. D. de offic. præsides. Minus principales autem causæ alieni facti habentur, qui consilium dant, qui laudant, & assentantur ante patratum facinus, & ita, ut ipsorum consilium, laus, & assentatio ad facinus suscipiendum aliquod momentum attulerit. Alas enim, qui laude sua ad pravum facinus nihil contulit, non ipsum facinus, sed pravam suam voluntatem luere potest, Ovid. Trist. l. 5. Eleg. ult. Qui monet ut facias, quod jam facis, ille monendo Landat, & hortatu comprobat acta suo. Sic lex Longobardorum l. i. tit. 9. §. 25. pro faciente habet, qui facinorosum adstans hortatur. Add. Roman. l. v. ult. Quintil. declam. 255. Natura simile est, facere scelus & probare. Ant. Matthæus de crimin. proleg. c. 1. §. 9. 10. & 14. Possis etiam huc referre, qui sua commendatione efficiunt, ut negotium quoddam alicui committatur quorum peccata non immerito istis quoque ruborem incutiunt. Vid. Socrates ap. Xenophontem memorab. l. 2. p. m. 472. Peculiariter autem circa consilium expendi meretur §. 11. l. de furtis. & quæ ibi Interpr. disputant; utrum verba, ope & consilio, conjunctim, an disjunctim sint intelligenda. Si enim consilium idem significat cum intentione aut destinatione; ille sane duntaxat furti est reus, qui non per imprudentiam, sed dolo malo furem adjuvit. l. 52. §. 13. D. de furtis. Quod si vero consilium quis citra opem dederit, videndum est, generale id fuerit, an speciale. Prius est, v. g. si quis de paupertate querentem hortetur, ut furto rem sibi quærat. Talis consiliarius, saltem in foro humano, pro fure haberi nequit. Sed si speciale consilium quis dederit; puta si ostenderit, quæ via in ædes sit penetrandum, & quo tempore, ubi res amoveri aptæ sint positæ, aut quæ ratio latendi: hic sane non mediocriter furem redolebit. Vid. Ant. Matthæus de crimin. proleg. c. 1. §. 7. Est præterea circa consilium, & similem influxum ad actionem alienam observandum, per id communicari duntaxat reatum non autem à patrante in consulentem plane devolvi; nisi hic peculiariter ad eventum præstandum sit obligatus. Inde non injuria queritur Diodorus apud Thucydidem l. 3. quod oratores concilii sui rationem reddere debeant, non autem populus suæ auscultationis. Addit: Equidem si quam suaser, tam is qui credit, damnum subiret, prudenter judicaretis. Nunc vero si quando ira ad irritum cadentis spei commoveamini, suasorem solum multatis, non vosmetipsos, qui vos frequentes erroris comites præbuisistis. Inde in universum pronunciat Hobbes Leviath. c. 25. Dantem consilium is qui petit neque punire, neque accusare jure potest. Nam qui petit, consilium arbitrio dantis dari voluit. Itaque qui Monarcha vel cæsi consilium dat petenti, sive placeat, sive displiceat, puniri non potest, ut quod volentibus datum est. (Addiderim tamen, modo consiliarius bona fide sen-

tentiam dicat, & rei de qua consulit notitiam habeat. Improbum quippe est, circa res incognitas sententiam velle dicere.) *Sed si civis civi consilium det facendi aliquid, quod lege prohibitum est, siue consilium id à prava intentione, siue ab ignorantia tantum procedat, puniri à civi te potest; quia ignorantia legis illum, qui legis notitiam habere debuit, non excusat.* Inde & sine grano salis admitti non potest illud axioma apud Anglos, cujus æquitatem commendat *Georg. Bates elemcho motuum Anglic. part. 1. Rex nunquam potest errare, aut cuiquam injuriam facere: quippe in administratos & consiliarios, (quorum est admonere Principem, iniqua volenti denegare operam, aut officio renunciare potius, quam contra leges quidquam jubenti parere) tam culpa omnis, quam poena derivari & solet, & debet.* Add. *Gellius l. 1. c. 3. de Chilone, qui conscientia vellicationes sensit, quod amicum facinoris manifestum ipse clam condemnaverat, sed aliis iudicibus, ut cum absolverent, persuaserat.* Memorabile est quoque illud apud *Eundem l. 11. c. 18.* ubi refert, furem esse hominis judicatum, qui quum fugitivus forte præter oculos domini iret, obtentu togæ tanquam se amiciens obstitisset, ne iste à domino videretur. Huc, an ad priorem classẽ pertinent, qui exemplo suo alios accendunt ad peccatum, quod citra istud omisuri erant. *Matth. 18. vers. 6. Juvenalis sat. 2. Grex totus in agris Unius scabie cadit & porrigine porci, Uvaeque conspecta livorem ducit ab urva.* Add. *Grotius l. 2. cap. 17. §. 6. seqq. & cap. 21. §. 1. seqq. Anton. Matthiam de criminibus prolegom. cap. 1. §. 6. seqq.* Ex hæcenus dictis facile perspicitur ratio juxta ac limitatio vulgarium axiomatum: quod quis per alium facit, ejus autor ipse censetur; l. 1. §. 1. D. de eo per quem factum erit: nostra facimus, quibus autoritatem nostram impertimur: quod jussu nostro circa res nos spectantes ab altero gestum est, nos ipsos obligat: nostra actio habetur, cujus executionem alteri injunximus; & similia. Porro de illa actionum communicatione, quæ ex coitione in unum corpus morale resultat, alibi erit dicendi locus. Quando denique ex permissione, seu ex eo, quod quis alienam actionem fieri non impedivit, de actione alterius quis participare dicitur, requiritur, ut non solum per vires suas naturales eam impedire valuerit, sed ut obligatio quoque ipsi incubuerit eandem impediendi. Ubi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu suo agere permisit. Unde Deo nihil potest imputari eo nomine; quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non possent; i. e. negando, aut subtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extinguendo. Hæc enim ni adessent, nulla actio moralis ab homine posset edi. Rotunde *Lucianus de mercede conductis, in fine. Θεὸς αἰσῆτις, αὐτὰ ἡ ἐλεμύνα.* Deus in culpa non est, verum qui sua sponte delegerit. Sic jocularis tantum locutio est, quando v. g. permittere dicimus, ut pluat. Sic effectui morali caret illa permissio actionis ab altero susceptæ, quam prohibere nobis non est injunctum, aut supra nostras vires, nisi impotentia illa per nostram culpam sit contracta; aut ubi quid nobis ignorantibus sit actum, nisi per supinam negligentiam ignorantia obrepserit, & intra gradum diligentia, quam adhibere tenebamur. Denique imputari non potest permissio actionis bonæ, quam de facto quidem prohibere poteram, sed non debebam. Sic nihil ille mihi potest imputare, qui meo me jure uti permisit, seu non impedivit, i. e. qui nullam mihi injuriam intulit.

LIBRI I.
CAPUT VI.
DE NORMA ACTIONUM MORALIUM,
SEU DE LEGE IN GENERE.

1. <i>Lex differt à consilio;</i>	10. <i>Id non esse ex nudis viribus:</i>
2. <i>A pacto;</i>	11. <i>Neque ex sola natura præstantia.</i>
3. <i>Et jure.</i>	12. <i>Quid vis obligationibus addat?</i>
4. <i>Quid sit lex?</i>	13. <i>Legislator & lex debent esse cognita.</i>
5. <i>Quid obligatio?</i>	14. <i>Partes legis essentielles quæ?</i>
6. <i>Unde sit ut quis possit obligari?</i>	15. <i>Permissio legis quid?</i>
7. <i>Sibi ipsi nemo obligatur.</i>	16. <i>Materia legum.</i>
8. <i>Qui obligandus est, debet habere superiorem.</i>	17. <i>Lege quis obligetur?</i>
9. <i>Unde sit, ut quis alteri possit obligationem injungere?</i>	18. <i>Legis divisio.</i>

Dispiciendum porro est de norma illa morali, seu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam ubi congruunt vel non congruunt, peculiares qualitates sortiuntur: Ubi ante omnia accurate discernenda est lex ab illis rebus, quæ cum eadem cognitionem aliquam habere videntur, & ideo à quibusdam cum ea confunduntur; uti est *consilium*, *pactum*, & *jus*. Et à consilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipsa repetitis ad suscipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, saltem quoad præsens negotium, potestatem non habet, sicut obligatio nulla eidem directe adferatur, sed in arbitrio ipsius relinquatur, sequi velit consilium, an minus. Et si consilium obligationi occasionem præbere possit, quatenus notitiam alicui imprimit, quæ obligationem parit aut auget. Sic Medicus pro imperio nequit ægroto præscribere, quid ipsi adhibendum, quibus abstinendum: sed dum ostendit, quid huic salutare sit, quid exitiabile, ægrotus illud amplecti, hoc fugere tenetur, non ex jure, quod in ipsum Medicus habet, sed ex lege naturæ, quæ unicuique curam vitæ & incolumitatis suæ imperat. Lex vero licet & ipsa suis non debeat carere rationibus, hæ tamen proprie causa non sunt, quare ipsi obsequium præstetur, sed potestas præcipientis, qui ubi voluntates suæ decretum significavit, obligationem subdito adfert omnino juxta præscriptum suum faciendi; et si fors ipsi rationes præcepti haut ita liquido adpareant. Huc fere redeunt, quæ traduntur *Hobbeseo de Cive c. 14. §. 1. Consilium est præceptum, in quo ratio quare pareamus, sumitur ab ipsa re, quæ præcipitur. Lex autem seu mandatum est præceptum, in quo parendi ratio desumitur à voluntate præcipientis. Proprie enim non dicitur, sic volo, sic jubeo, nisi stet pro ratione voluntas. Adeoque legibus obeditur non principaliter propter rem ipsam, sed propter voluntatem præcipientis. Inde quoque lex est ejus, qui potestatem habet in eos, quibus præcepit; consilium ejus, qui potestatem non habet. Facere id quod lege præcipitur, officii, quod consilio, arbitrii est. Consilium dirigitur ad finem ejus, cui præcipitur, eumque finem hic ipse æstimare, & probare potest. Lex autem, ut ut sæpe quoque habeat finem ad eos tendentem, quibus præcipitur; horum tamen non est finem æstimare aut reprobare, sed eundem determinat, qui præcipit. Consilium nisi volentibus non datur, lex etiam nolentibus fertur. Denique jus consilarii tollitur arbitrio*

bitrio ejus, cui consilium datur: ipsi legislatoris non tollitur arbitrio ejus, cui imponitur lex. Add. 1. 2. §. 6. D. mandati.

§. 2. Neque vero sat accurate illi antiquorum, qui leges κοινὰς & συνθήκας ὁμολογῶντας communes conventiones subinde vocant. Sicut apud Isocratē adversus Callimachum lex de amnestia τῆ πόλεως συνθήκη vocatur: & Aristotelem Rhetor. ad Alexandrum c. 1. 2. 3. & passim apud Græcos. Apud Dionysium Halicarn. l. X. dicitur, συνθήκας τῶν κοινῶν πόλεων οὐ νόμους, leges esse commune civitatis conventum. Præterquam enim quod nec divinæ positivæ, nec naturales leges à conventionē hominum ortæ sint, adeoque ad civiles duntaxat leges ea adpellatio pertinere possit; ne hæc quidem proprie pacta aut conventiones sunt, licet in constituenda potestate civili legislatoria pacta intervenerint. Equidem satis adparet, Græcos, uti in aliis dogmatibus politicis, ita & heic democraticas suas civitates ob oculos habuisse; in quibus quia leges rogante magistratu, & sciscitante ac jubente populo, adeoque velut per modum stipulationis ferebantur, conventionis vocabulum illis fuit tributum. Quamquam ne hanc quidem ob causam, quod major pars populi debeat consentire, leges democraticæ pacta proprie vocari possunt. Nam consensus iste duntaxat est modus, quo vis summi imperii, quod penes cœtum universorum est, sese explicat; dum illud pro voluntate & decreto universorum habetur, in quod major pars consensit. Sic ut longe alia sit efficacia suffragii, quod circa decretum aliquod conficiendum singuli ex concilio ferunt; & consensus, quem quis circa pactum ineundum declarat. Nam heic qui non consenserit, non tenetur, neque alter pactum coire potest: illic autem etiam non consentiens per suffragia plurimum obstringitur. De cætero, quæ inter pactum & legem differentia sit, in aprico est. Pactum enim est promissum; lex mandatum. In pactis dicitur, faciam: in legibus, fac. In pactis, cum eadem in origine sua à nostro arbitrio dependant, prius determinatur, quid faciendum sit; quam ad faciendum obligamur: in lege autem, quæ potestatem alterius in nos supponit, ante obligamur ad faciendum: quid vero faciendum sit, post determinatur. Adeoque pacto non tenetur, nisi qui suo consensu sese obstrinxerit; lege autem obligamur, quia antea ejusdem auctori obsequium debebamus. Vid. Hobbes. d. l. §. 2. Add. quoque notata Grotio ad Matth. inscript. vocab. ἡ κοινὴ συνθήκη.

§. 3. Denique juris vocabulum uti cum lege sæpe idem significat, ubi cum primis pro complexu legum ponitur; ita cavendum, ne pro lege id accipiamus, quando potestatem aliquid agendi, legibus concessam aut relictam, notat. v. g. Ne quando hoc vel illud lege divina faciendi jus esse dicitur, putemus, idem lege divina præceptum; adeoque recte à nobis fieri posse, etiam si legibus humanis interdicatur. Cum enim homo illa omnia potestatem agendi habeat, quæ à viribus suis naturalibus proficisci possunt, nisi quæ per legem prohibetur; inde usus loquendi fert, ut quæ legis alicujus specie non interdicuntur, ex illa lege eadem agendi jus esse dicatur. Igitur in hoc quidem significato jus ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis constringitur.

§. 4. In genere autem lex commodissime videtur definiri per decretum, quo superior sibi subiectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas componat. Decretum dicimus, non quod intra mentem & voluntatem decernentis subsistit, sed quod subje-

cto est insinuaturn tali modo, ut necessitatem ad idem se componendi intelligat: eoque id iussu nobis heic æquipollet. Ubi etiam parum putamus interesse, legem quis decretum vocet, an orationem; modo non credatur, ad legem esse necessarium, ut viva voce, aut verbis in scriptum relatis promulgetur: cum sufficiat, si qualicumque modo voluntas legislatoris subjectis innouerit, etiam per intrinsecam congeniti luminis suggestionem. Inde inutilem arbitramur subtilitatem *Hobbesi de ciue c. 3. § ult.* dum leges naturæ eatenus duntaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in scripturis sacris oratione Desunt promulgata; non autem quatenus sunt conclusiones quedam ratione intellecta de agendis & omittendis.* Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur solum, legum naturalium observantiam esse generi humano proficuum, sed & Deum velle ac jubere, ut mortales ad istarum normam actiones suas dirigant. Id quod ad essentiam legis sufficit. Quamquam & hoc reponi possit, leges naturales, etiam ut sunt dictamina rationis, non posse aliter quam per modum orationis concipi. Circa Grotianam definitionem l. 1. c. 1. § 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum est*, notandum; ipsum supponere, dari aliquod iustum & rectum ante legem & normam; adeoque legem naturæ rectum non facere, sed jam antea existens duntaxat significare. De qua hypothesi quid sentiendum, supra à nobis fuit expositum. De cætero illud planum est, sub legibus comprehendendi non solum, quæ ad iustitiam proprie dictam pertinent quæ ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; sed & quæ ad alias virtutes spectant, & in ipso agente terminantur. Qua ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiæ species, quæ ipsi patranti plurimum obliunt, ferri possunt & solent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrensiū agrotans vinum ævum bibisset, nisi iubente Medico, etiamsi ad pristinam valitudinem redisset, mors ei supplicium erat constitutum, quoniam non iussus biberat.* Apud *Ælianum V. H. l. 2. cap. 37.* quæ poena tamen sine dubio nimis est rigida. Huc spectant quoque leges sumtuariæ, quæ modum præscribunt expensis in victum, vestes, ædificia, aliumque adparatum. In quas si quis peccaverit, nemini facit injuriam, cum eos sumtus de suo faciat. Neque tamen dubium, quin civis ad parsimoniam, quæ cuique maxime prodest, per leges adstringi queat.

§. 5. Cæterum cum in definitione legum dictum sit, illas à superiore proficisci, & in se habere vim obligandi; necessarium videtur hoc loco ostendere, quid obligatio sit, & unde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & uti quis alterum obligare queat; seu quod eodem redit, unde sit, quod quis alteri pro imperio quid injungere possit. Obligationem igitur supra definivimus, per qualitatem moralem operativam, qua quis præstare aut pati quid tenetur (quando nempe obligationem consideramus, prout hæret in eo, qui obligatur. Secus atque *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 5. § 27.* qui obligationem definit, prout est actus legislatoris, quo actiones legi suæ conformes eis, quibus lex fertur, necessarias esse indicat.) Jcti Romani vocarunt vinculum juris, quo necessitate adstringimur alicujus rei præstandæ. Injicitur enim per eandem velut frænū aliquod morale nostræ agendi libertati, ut in diversam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non possimus. Et si per eam voluntas haut quidquam ita stringi queat, ut saltem de facto & suo periculo in diversa abire non derur. Quo sensu verum est illud *Arriani in Epicteto l. IV. c. 12.* *παραγέσσεως ἀλλοτρίας ἐδὲς νέει* *alienæ voluntati nemo domi-*

dominatur. Porro licet multa alia voluntati, ut in alterutram partem vergat, momentum adferant; hoc tamen obligatio præ istis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto hæc ad indifferentiam suam ultro redeat: obligatio vero moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quasi sensu eandem intrinsece imbuat, ut in suas actiones ipsa censuram exercere cogatur, ac malo seipsam dignam judicare, ni præscriptæ sese normæ reddiderit conformem. Quo ipso etiam sufficiens momentum obligationi inesse intelligitur ad flectendam voluntatem; quippe cum nihil sit, quod necessitatem quippiam agendi aut omitendi menti humanæ de futuro deliberanti afferre queat, præter cogitationes boni & mali, aliis aut nobis ex iis quæ facimus proventuri; siquidem sua voluntati libertas constare debet, ac tales edendæ sunt actiones, quæ agenti recte imputari possunt. Et in hoc præcipue obligatio differt à coactione, quod licet utraque ultimo metu aliquem ostenter; hæc tamen extrinsecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingrata per solum sensum imminentis mali impellat; obligatio autem insuper efficiat, ut quis ipse adigatur agnoscere, sibi non immerito accidere malum, quod à proposita regula devianti est propositum, cum ultro eandem sequenti istud declinare licuerit.

§. 6. Quod igitur homo aptus sit ad recipiendam obligationem, una quidem causa est, quia voluntatem habet, quæ in utramque partem sese flectere, adeoque ad normam aliquam moralem se componere potest; secus atque illa entia, quæ ad uniformem agendi modum intrinsece sunt determinata. Ex quo consequitur, ut quatenus nulla ab extrinseco principio necessitas accessit, homo intelligatur liber, & habere potestatem agendi omnia, quæ per vires naturales ab ipso possunt effici. Quin & ubi sese ad aliquid semel determinavit, seu ubi quid elegit, ac secum constituit; in eo tamen decreto, quatenus consideratur ut ab ipsius voluntate profectum, haut quidquam tanta vis est, quin idem recte, quando lubitum fuit, mutare, aut tollere ipse queat; nisi extrinsecus accedat aliquid, quod voluntatem semel determinatam ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, significato voluntatis suæ decreto, occasionem præbere potest, ut ab illo deinceps discedere fas ipsi non sit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non solum quando quis expresse significat, sibi prius placita jam displicere, sed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto stare non potest. Ex quo fundamento quoque deducenda sunt, quæ ab *JCtis* super *penitentia* traduntur. Si enim ultima & generalis causa quærat, quare in quibusdam actibus poenitentia sit licita, in aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibusdam extrinsecus accessit vinculum, quod voluntatem semel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinsecæ suæ libertati fuit relicta. Prius autem ut plurimum fieri suevit, quando alter ex ista voluntatis mutatione insigniter esset lædendus; adeoque inde occasio foret oritura socialitatem & amicitiam inter homines abruptendi. Ex quali voluntatis significatione alteri jus quæsitum esse dicitur, per quod jam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, ut si id non præstetur, etiam vim adhibere possit, abs se aut superiore profectam, prout in naturali libertate; aut in civitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri jus non est quæsitum, ibi poenitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem jus nondum est quæsitum, quando à superiore, cui in nos imperium competit, alteri non est concessa facultas exigendi.

gendi id, quod ab altero fuit significatum. Unde & hoc patet, quare leges positivæ ab illo, qui tulit, iterum abrogari possint: quia scilicet nemini ex illis tale est jus quæsitum, cujus vi exigere is possit, ut illæ leges perpetuo maneant. Et si non paucae civitates per jusjurandum in leges conceptum earundem mutabilitatem tollere instituerint. Imo si vel maxime talis clausula sit addita, posterius decretum isti repugnans irritum fore, mutari nihilominus poterit, modo per eam clausulam nemini sit jus quæsitum. Absurdum enim est, per statutum præcedens statutum futurum velle frustrari. Absoluta quippe potestas seipsam constringere nequit, neque quod natura est revocabile figi potest. Vid. *Cicer. ad Atticum* 3. ep. 23. Apud *Thucydidem* l. 2. Athenienses mille talenta in arce reponunt, capitis poena indicta, si quis suaderet aut decerneret, ut in alios usus ea pecunia converteretur, nisi hostes classe urbem aggrederentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud *Eundem* l. 8. Quando autem principes constitutionibus quibusdam expresse addunt; licet peculiari rescritto quid illis adversum jusserint, ei tamen à magistratibus aut iudicibus non esse parendum; id non cum habet effectum, quasi istas abrogare ipsi nequeant; sed potius significant, posteriora rescrita non esse seria, aut sibi per imprudentiam excidisse. Quandoque etiam subtili hac arte procacium petitionum importunitatem amoluntur, quibus aperte negare non sustinebant. Add. l. 1. & 2. C. *si ex rescritte nuptia petantur*. Accurate tamen distinguendum inter ipsam legem positivam, & jus illud, quod occasione ejus legis est quæsitum. Illa abrogari à legislatore iterum potest, manente tamen jure, quod occasione leges, quam diu illa duravit, fuit partum. Nam simul cum lege omnes ejus effectus antegressos tollere, iniquissimum foret v. g. Si in civitate lex sit; *uti paterfamilias super re sua legassit, ita jus esto*; sane licebit legislatori eam testandi licentiam circumscribere, & constituere, ut deinceps omnes hereditatis ex intestato deferantur. Iniquum tamen foret, bona per testamentum adquisita illis adimere, qui hereditates creverant, priori lege adhuc subsistente. Huc pertinet etiam, quod Bonifacius VIII. Papa in odium Philippi Pulcri Regis Galliarum omnes indulgentias Gallis per suos antecessores concessas annullavit: quod factum merito irridet *Henr. Stephanus Apol. pro Herodoto* c. 40. Sed & separandi sunt à legibus alii actus, qui à summis imperantibus suscipiuntur, ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conventiones posse ab ipsis, aut eorundem successoribus retractari. Nam per tales actus aliis jus quæsitum est, quod invitis eripi non debet. Inde adparet, quando quis suo juri renunciat: non necessarium esse expresse addi; nihil ab ipso aut hæredibus contra illam cessionem tentatum iri, aut si quid tentatum fuerit, id pro irrito & nullo esse habendum. Nam cum ejusmodi cessione juri quis suo in rem aliquam sese penitus abdicet, idque in alium translatum profiteatur, etiam citra illam clausulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem disponere, in quam eidem nihil juris amplius competit. Ex eadem ratione, quia vivo testatore ex testamento nemini adhuc jus est quæsitum, testamentum licet mutare, etiam ubi talis clausula sit addita; ne posterius testamentum valeat. Nam hæc illud quidem efficit, ut posterius non seria voluntate profectum præsumatur: si tamen illa clausula posteriori testamento revocata sit, prius utique nullum erit. Sic & regulariter, si inter instrumenta dispositionum & conventionum super eadem re pugna deprehendatur, posteriori derogabit.

§. 7. Ex dictis quoque colligi potest, quare quis sibi ipsi nequeat obligari, seu quare quis secum conventionem inire, aut sibi quid promittere nequeat, quod non nisi seipsum spectat. Scilicet cui per obligationem jus quaeritur, hoc ipsi remittere est integrum, ubi in fraudem tertii id non cedit. In hoc autem casu idem est obligans & obligatus, seu cui jus quaeritum est, & qui obligatur. Ergo si vel maxime quis se ipsum sibi obligare destinarer, frustra tamen id est, cum liberare se arbitrio suo citra praestationem alicujus rei possit. Id quod qui potest, jam actu ipso liber est. Adde, quod nulla ejusmodi obligationis est futura utilitas, cum nec praestando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis sibi ipsi dat aut denegat. Add. *Seneca de beneficiis* l. V. c. 7. *seqq.* Quando autem dicitur, v. g. quemlibet obligari ad se ipsum conservandum, sensus iste est; obligationis illius homini inhaerentis exercitium in ipso homine terminari. Quae tamen ad Deum legis naturalis autorem refertur, tanquam illum, cui ejus obligationis exercitium exigendi, ejusdemque neglectum vindicandi jus sit. Adeoque hactenus homo seipsum conservare tenetur, quatenus Dei servus, & societatis humanae pars est, cui se utilem jussu DEI praestare, debet. Sicuti & dominus servum, & civitas civem recte plectere potest, si seipsum ad labores & debita munia ineptum reddiderit. Atque hoc, quod nemo seipsum sibi possit obligare, procedit non solum in personis singularibus, sed & in integris coetibus atque societatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem sibi ipsi jurare, puta, quod hoc vel illud sit omittitur, in quod ipsum pravus appetitus rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cujus exactio penes Deum est. Conf. *Felden ad Grot.* l. 2. c. 13. §. 1.

§. 8. Altera autem causa, quare voluntati hominis, ad normam se componere idoneae, eadem praescribi possit cum hoc effectu, ut eam sequi utique teneatur, est, quod is à potestate superioris non sit immunis. Haec duo faciunt, ut homo sit capax obligationis, ex principio extrinseco accedentis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum sunt alligatae, ita ut motu intrinseco in diversum nequeant discedere, actio physica, non moralis producit, quae ex necessitate potius, quam ex obligatione provenire dicitur. Ubi vero quis neminem agnoscit superiorem, nullum adest validius principium extrinsecum, quod interiori libertati frænum possit injicere. Et si maxime is in agendo certum modum observe, & à quibusdam actionibus constanter absteat; id non ex obligatione aliqua, sed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis sit capax, qui & normam praescriptam potest cognoscere, & voluntatem habet intrinsece liberam, & in diversa flexilem; quae tamen, ubi norma per superiorem fuerit imposita, sentiat ab eadem sibi non esse discedendum. Quali natura hominem esse praeditum patet.

§. 9. Introducitur autem obligatio in animum hominis proprie à superiore, i. e. tali, cui non solum sint vires malum aliquod representandi contrariantibus; sed & cui iustae sint causae, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostrae libertatem circumscribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, postquam quid velit, simulque quid voluntati ipsius parentes boni, renitentes mali maneat, significavit, necessum est in facultate rationis compote oriri metum reverentia temperatum; illum quidem ex ipsius

potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quæ etiam remoto metu, & per modum consilii sufficere debebant ad ipsius voluntatem amplectendam. Unde arbitramur jus injungendi alteri obligationem, seu, quod eodem recidit, jus alteri imperandi, legesque præscribendi non oriri a solis viribus, neque etiam ab *ἡγεμονίᾳ* aut præstantia naturæ. Equidem solæ vires contra inclinationem meam eo me possunt permovere, ut malim alterius voluntati tantisper parere, quam ejusdem vim experiri. Isthoc tamen metu remoto nihil obstat, quo minus meo potius, quam ipsius arbitrio agam. Et ubi quis nil nisi vim potest allegare, quare ego ad ipsius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, ubi rationibus id meis conducere judicavero, omnem viam tentare, excussa istius vi, libertatem meam vindicandi. *Terentius Adelph. Malo cæcitus qui suum officium facit, dum id rescitum in credit, tantisper cavet: si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.*

§. 10. Quo loco expendi merentur, quæ tradit *Hobbes. de Cive c. 15. §. 5. In regno Dei naturali jus regnandi, & puniendi eos, qui leges suas violant, esse à sola potentia irresistibili.* Idque hoc modo probare satagit. *Jus omne in alios vel est à natura, vel à pacto. A natura id jus derivatur, eo ipso quod per naturam non est sublatum. Cum enim per naturam jus esset omnibus in omnia, unicuique jus erat in omnes regnandi ipsi naturæ coævum.* Id tamen inter homines abolitum ob murum merum ex æqualitate virium resultantem, quæ bellum erat paritura generi humano exitiosum. *Quod si quis ceteros potentia in tantum anteisset, ut resistere ei ne omnes quidem conjunctis viribus potuissent, ratio quare de jure à natura sibi concessio decederet, nulla omnino fuisset. Mansisset igitur ipsi jus dominii in ceteros omnes propter potentie excessum, quæ & se & illos conservare potuisset. Iis igitur, quorum potentie resisti non potest, & per consequens Deo omnipotenti, jus dominandi ab ipsa potentia derivatur.* Enimvero in his non unum est, quod censuram mereatur. Nam primò nescio an satis cohæreant illæ locutiones; *jus imperandi ex solis viribus est à natura concessum;* & idem *jus à natura derivatur, eo ipso quod à naturâ non sit sublatum.* Alias enim non statim quod à me non est sublatum, illud à me est concessum. Et cum non sublatum & concessum esse unum & idem non sit, videri possit ab alio principio, quam à natura, jus illud esse concessum. Deinde id principium, *natura dedit jus omnibus in omnia,* dextre est explicandum. Jus ipsi est libertas quam quisque habet facultatibus naturalibus utendi secundum rectam rationem. Sensus igitur sanus dicti principii hic erit. Per naturam, i.e. remota omni lege, cuique licet viribus suis naturalibus uti, contra quemcunque sua cuique ratio easdem adhibendas dicitur, & quidem ad sui conservationem. Atqui ex hoc non consequitur; per solas vires naturales posse alteri obligationem proprie dictam injungi. Diversa quippe sunt cogere, & obligare. Illud solis viribus naturalibus potest effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente *Hobbesii* in statu naturali uti jus est alios cogendi; ita alii cogentibus jure resistunt. Atqui cum jure resistendi obligatio simul stare non potest. Obligatio enim præsupponit tales causas, quæ intrinsece hominis conscientiam ita afficiant, ut ex propriæ rationis dictamine judicet, non recte adeoque non jure sese resistere. Et quanquam contra rationem sit, incassum contra vires superioris tendere, & hoc modo sibi gravius malum arcessere; (*Pindarus Pythior. od. 2. πῶς κέντερον δὲ τοῖς λακκίξμεν πλεῖσται δὲ σαθρὸς οἴμῳ*, contra stimulum calcitrare est lubrica via:) remanet tamen jus omnes vias tentandi, si qua etiam per vim alterius vis possit excuti, aut subterfugio eludi. Id quod iterum cum ob-

obligatione proprie dicta, & quæ à *Grotio* passim *extrinseca* opponitur, nequit consistere. Adeoque per nudam vim non ipse jus resistendi, sed tantum ejusdem exercitium extinguitur. Declarari potest res exemplo brutorum; quibus cum homines in statu ex lege vivimus. Quæcunque eorum viribus superare possumus, subjugamus, & servitio nostro admovemus. Ast si qua vim nostram effugere potuerint, nemo injuriam sibi ab ipsis factam queritur. Nec est, quod quis regerat, bruta obligationis non esse capacia, adeoque non nisi sola vi posse stringi. Nam & ipse *Hobbes*, de *Cive* c. 8. § 2 agnoscit, bello captum, obligationis utique capacem, quousque solis vinculis naturalibus coercetur, nulla obligatione contineri, priusquam pactum & fides intercesserit; adeoque talem sese captori per fugam subtrahere, aut etiam vi in eundem insurgere posse, quamprimum commodam occasionem nactus fuerit. *Seneca* de *Ira* l. 2. c. 11. *Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, suo non vacet.* Ne nunc dicam, quod illud axioma *Hobbesianum* *natura dedit jus in omnia*, absurde & nullo sensu ad Deum adplicetur. Quomodo enim Deo natura aliquid dedisse potuit, cum natura sit vel ipse Deus, vel opus Dei? Ex hisce igitur rationibus, & quia non satis dignum id bonitate divina videtur, haut quidquam jus dominandi, seu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex sola & nuda ipsius omnipotentia derivandum arbitramur. Quæ porro ab *Ipsa* ex Sacris Literis proferuntur, isthanc thesin non adstruunt. Quando Deus ad potentiam suam provocat, circa calamitates Jobo immisissas, ex eo non consequitur, Deo nullum jus in creaturas competere, nisi ex nuda ipsius potentia. Quin ipse Jobus initio recte agnoscebat, quo jure Deus ipsum bonis, atque liberis spoliasset. *Dominus dedit*, inquit, *Dominus abstulit* q. d. Quare suum pro arbitrio non repeteret, qui id precario duntaxat concessit? Add. *Seneca* ad *Polyb.* c. 9. Verum ubi superante ægitudine cum Deo expostulare institueret, recte Deus retundendæ contumaci querelæ potentiam suam allegat, postquam iste alias imperii divini rationes æstimare neglexerat. Quemadmodum cæteris contumacibus subditis facere solemus, ut quando rationes audire derectant, vim ipsis ostentemus; ut videant, stultos se quoque, non malos duntaxat esse, qui nobis cornua obvertere audeant. Sic si quis queratur, quod bonis mala, malis bona eveniant; ubi genuinas ejus rei causas agnoscere derectat, ei demum ultimo loco potentia divina occinitur; quasi diceremus, quia tibi utique credis injuriam fieri, abi, & pugna contra Deum. Ex iisdem quoque adpareret, male *Hobbesium* inferre, obligationem ad præstandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam hæc sola facere potest, ut quis stultum judicet, obsequio gravius malum non redimere: non autem per eandem adimitur jus, quo minus quis & desiderare, & omnem movere lapidem possit, ut alterius vim liceat effugere. Quod jus tamen vera obligatio omnino excludit. Neque sequitur, duorum omnipotentium neuter potest alteri obligari, ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non sunt omnipotentes; si vel maxime antecedens extra dubitationem positum esset. Ne nunc dicam, duos omnipotentes citra contradictionem poni non posse. Neque hoc solo argumento jus suum adversus Saulum assertum ibat Salvator noster, quod durum ipsi foret contra stimulum calcitrare, *Act.* 9. §. sed insana duntaxat ausa ipsius arguebat. Neque enim hac una ratione Ananias sub signa Christi vocabat Paulum, quod supra vires ipsi-

us esset positum eam religionem subvertere. Eo diligentius autem illud dogma confundendum fuit, quo periculosius feroces homines eodem abuti possunt. Apud *Thucydidem* l. V. legatus Atheniensium: *ingenio utimur omnium hominum, ut quibus praevalcant, eis imperent. Eam legem neque nos primi tulimus, neque lata primi usi sumus: sed jam ante solitam accepimus, utimurque ea in perpetuum permansura.* *Dionysius Halicarn.* l. I. Φύσεως γὰρ δὴ νόμου ἀπὸ τοῦ κοινῆς, ὃν ἔδεος καὶ τὸ αὐτὸς χρὸν, ἀρχὴν αἰετὶ ἡ τῶν ἡττόνων οὐ κρείττονας. Sempiterna ἔσθ' ὅτι κοινὴ τοῖς πάντεσσι νόμος, ἀρχὴν αἰετὶ ἡ τῶν ἡττόνων οὐ κρείττονας. Apud *Plutarchum* Camillo περὶ τοῦ νόμου, antiquissima lex Brenno vocatur, ὅς τῳ κρείττονι τῷ ἡττόνων δίδωσιν, ἀρχὴν αἰετὶ ἡ τῶν ἡττόνων οὐ κρείττονας. Apud *Lucium* l. 5. c. 36. brevius: *Omnia fortium virorum esse.* Gemina sunt, quæ differit *Callicles* apud *Platonem* *Gorgia*. Ubi præsupponit, plerumque contraria inter se esse naturam atque legem. Nam v. g. natura turpius esse injuriam accipere, utpote πῶς ἀνδρὸς, ἀλλ' ἀνδρὸς πῶς, passionem non viri, sed principii; & tamen lege turpius esse injuriam inferre. Idque legislatores, quippe multitudine viribus inferiores, constituisse, & laudes, ac vituperationes ita disposuisse, ne potentiores quam in re excedere eos possint; ἡ δὲ γε (οἶμαι) φύσις αὐτῇ δόξα φαίνεται αἰετὶ πλεονέκτητον ἔχειν τὸ ἀδυνάτω, ἀλλ' ἀδυνάτω πλεονέκτητον. Natura vero ipsa, veluti puto, demonstrat æquum esse, ut præstantiores potentioresque omnia cæteris habeant superiora. Inde quod *Xerxes* contra Græcos, *Darius* contra *Scythas* ex eo prætextu copias duxerint, hoc ipsos fecisse κατὰ νόμον τὸ φύσεως juxta legem naturam. Reprehendit quoque generosorum adolescentum spiritus ea doctrina (de justo) opprimi: contra si quis ista legem vincula abrumpat, in eo ἐκλάμπει τὸ φύσεως δίκαιον, exsplendescere juxta illud naturale. Sic *Herculem* neque emptos, neque donatos *Geryonis* boves abegisse, ὡς τὰ τῶν δικαίων φύσις, καὶ βίαια, ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις. ἢ πάντα τὰ βελτίονα πλεονέκτητον τὸ χειρόνων τε καὶ ἡττόνων. Utpote naturalis ipso jure distans, ἔσθ' ὅτι βίαια, ἔσθ' ὅτι cætera omnia, quæ ab hominibus possidentur, illius, qui præstantior sit atque valentior, esse debere. Scilicet hoc *Itacus* velit, & magno mercetur *Atridæ*. Faciliori cum temperamento admitti potest illud *Plutarchi* *Pelopidæ*. Οὐ περὶ τοῦ νόμου καὶ κυριώτατος νόμου, τῷ σώζεσθαι δευτέρω, τῷ ζεῖν διακρίνον, ἀρχὴν αἰετὶ ἡ τῶν ἡττόνων οὐ κρείττονας. Prima ἔσθ' ἀρχὴν αἰετὶ ἡ τῶν ἡττόνων οὐ κρείττονας. *Imperatorem illum, qui valet conservare, præcitat.*

§. I. c. Sunt alii, qui originem imperii, seu potestatis obligationem alteri injungendi deducunt ex προχῆ seu eminentia naturæ, quam solam ad istam actu generandam sufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipsa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem præstantissimam est πῶς ἡγεμονικόν, sive vis directrix. Quam in rem allegatur locus *Cicer. Tuscul.* l. 3. Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse de potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia. *Aristoteles* quoque adducitur, qui judicat, si quis reperiat omnibus virtutibus antecellens eum regem esse constituendum. Dei autem naturam eminentissimam mereri venerationem, si vel maxime mundum ille non condidisset. Imo istam naturæ eminentiam insuper volunt tribuere ἀνθρώποις; eamque ob causam, si homo brutis, qui-

bus

bus excellit, secus quam decet utatur, impune id ipsi esse, nec illa super dura tractatione posse queri. Qui enim jure cum altero contendit, illum sese eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege censerī. Id quod non licet naturis adeo dignitate differentibus, ut altera alterius causa facta dici possit; Deumque ob illam naturæ præstantiam jus hominis in bruta declarasse. Unde si quis pecude sua abutens à magistratu coerceretur, id non fieri in favorem bruti, sed ob alios cives, quorum sæpe interest, ne quis res sua male utatur. Sic corpus non posse queri, si mentis imperio laboribus atteratur, quippe cum mens præ corpore excellat. Enimvero ex sola naturæ *ὑπεροχῇ* jus injungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi seipsum in se habet, oriri, nobis nondum persuadetur. Nam neque semper naturæ præstantia involvit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura præditum: neque diversi gradus perfectionem in substantiis naturalibus statim subordinationem, & dependentiam unius ab altera habent conjunctam. Cum enim is, cui obligatio est imponenda, in seipso habeat principium regendi suas actiones, quod ipse sibi sufficere judicare potest; non adparet ratio, quare statim propriæ conscientiæ dictamine convictus debeat intelligi, si suo potius, quam alterius, cui natura præstantior, arbitrio agat. Inde etsi impia sit Epicureorum opinio, quod traderent, Deos felicitate sua summa cum pace frui, longe semotos ab omni cura rerum humanarum; quique nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob prava ab iisdem acta irarantur: recte tamen istis positus inferebant, inanem fore omnem religionem ac metum deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipsi nec prodesse potest & vult, nec obesse? Nam admirationem quidem tam nobilis essentiae contemplatio excitare potest, obligationem non potest. Christiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnoscimus; *Apocalyp. XXII. 9. Marcus Antoninus l. VI. § 44. Si Dei de nulla pro se re consilia ineunt, quod tamen impium est credere, quorsum tunc immolamus, supplicemus, juramus, alia faciamus singuli, tanquam si Deos præsentēs & conversantes nobiscum habeamus.* Cicero de *Natura Deorum l. 1. Fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procuraciones Deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? Hac enim omnia pure ac casu tribuenda Deorum numini ita sunt, si animadvertantur ab us, & si est aliquid à Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Di neque possunt nos juvare, nec volunt, nec curant omnino, nec quid agamus animadvertunt, nec est, quod ab his ad hominum vitam permanere possit: quid est, quod ullos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specte autem fictæ simulationis sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem & religionem 10:1 necesse est: quibus sublatus, perturbatio vitæ sequitur & magna confusio. Item: Quæ pietas ei debetur, à quo nihil acciperis? aut quid omnino, cujus nullum merium sit, ei deberi potest? Idem l. 2. de *Nat. Deorum.* Jupiter dicitur à majoribus nostris optimus maximus: & quidem ante optimus, i. e. beneficentissimus, quam maximus; quia majus est, certeque gratius prodesse, quam opes magnas habere. Ovidius de *Ponto l. 2. El. 9. Nam quid erit, quare solito dignemur honore Numina, si demas velle juvare Deos? Quod de brutis adfertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, sed sola vi, aut pabuli illecebra. Neque vero aliquid naturæ contrarium essent factura, siquidem hominum jugum excussum irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium proprie in diversa**

supposita intelligitur; & propter physicam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animæ est obnoxium. Denique si rex per liberam electionem sit constituendus, præstantissimo utique diadema fuerit imponendum. Quo sensu recte se habet illud Cyri apud *Plutarchum in Apophth.* Ἀρχὴν μηδεὶν προσήκειν, ὅς ἐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχουμένων *Imperari neminem decere, qui non præstantior sit subiectis.* Et ita quoque capienda sunt, quæ Socrates disputat ap. *Xenophontem memorab.* l. 3. p. m. 489. Verum imperium iste habebit non jure ex sola præstantia enato, sed quod consensu eligentium fuit collatum.

§. 12. Quæ cum ita sint, omnino agnoscendum est, non solas vires sufficere, ut mihi ex alterius voluntate obligatio nascatur; sed accedere insuper oportere, ut aut ab isto insignia quædam bona sint in me profecta, aut ut ipse ultro in ejusdem directionem consenserim. *Plinius Paneg.* Non ut inter pecudes, sic lex natura potestatem & imperium valentioribus dedit. Nam uti naturaliter non potest non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita si constiterit eundem & bene mihi velle, & rectius, quam ipse valeam, mihi prospicere posse, simulque idem actu mei directionem sibi vindicet, nil adparet rationis, quare imperium istius detrectare velim. Idque eo magis, si etiam id ipsum, quod esse potuerim, eidem in acceptis referam. *Actor. 17: 24. seqq.* Et qui homini dedit, ut libere posset agere, quare non is jure suo aliquam ejus libertatis particulam circumscribere queat? Qui vero ultro in alterius imperium consensit, is proprio declarat facto placitum sibi suum esse sequendum. Et si ut ex consensu nascatur imperium legitimum, necessum sit, ut ne per novam illam subjectionem præjudicetur juri tertii alicujus, rite fundato, & ut uni fas sit talem habere in subiectum, & alteri talem habere imperantem. Ex hisce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quæ intrinsecum velut vinculum voluntatis nostræ libertati injicere intelliguntur. Enimvero quia naturalis humanæ voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur, ea quoque in plurimis mortalium est animi levitas aut malitia, ut istas imperii rationes insuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudoris & decori sensus, premat. Idque eo magis est necessarium, quod pleaque hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius sibi quisque poterat relinqui, si nemo peccando, nisi sibi noceret. Istum porro effectum nihil habere deprehendimus, præter metum mali alicujus, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cujus intererat ab ista non fuisse discessum. Sic ut demum ultima velut firmitas obligationibus accedat à vi, utque qui earundem observationem procurare velit, tanta sit potentia instructus, domesticæ, aut ab aliis collata, ut grave aliquid malum detrectantibus inferre possit. Inter pravos quippe precario imperat, qui impune potest contemni. Illius contra hominis imperium firmo stat talo, qui justum illius gerit titulum, & tantum semper virium adparatum ex suo nutu pendentem habet, quo quosvis immorigeros coercere possit. *Sophocles Ajaxe flagellifero.* ἔ γ' οὐ πλὴν ἔ τ' αὐτὸν πλὴν νόμοι καλῶς φέρουσι τ' αὐτὸν, ἐντα μὴ καθεστῆαι δέ οὔτ' ἔ τ' αὐτῶντος γε σωφρονὸς ἀρχοῖ τ' ἐστὶ μὴδὲν φόβος ἀπὸ βλάμματος αἰδῶς ἔχων. *Non enim unquam in civitate leges bene se habebunt, si absit metus; Neque exercitus moderatio imperii regi poterit, si nullum metus aut pudoris munimentum habeat.* *Arriani Epictetus l. 1. c. 29.* αὐτῶντος οὐκ ἀδράως κύει οὐκ ἐστὶ ἀλλὰ θάνατος καὶ

καὶ ζωῇ, καὶ ἡδονῇ, καὶ πότῳ. ἐπεὶ χάρις τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν. ὅψις πῶς ἐπαυθῶ
Homo hominis dominus non est, sed mors & vita, voluptas & dolor. Nam absque his adduc mihi
Casarem, & videbis, quam sim constans. Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis
 crude protulerunt, ius esse id, quod validiori placuit. Scilicet finem suum externum
 vix assequuntur leges, nisi viribus sint succinctæ, quæ invitis quoque fibulam injicere
 possint. Sicut Solon, ut ipse prædicabat, res confecit maximas, οὐδὲ βίβω τε & δύνω
σωαμύσας, simul vim, & ius copulans. Plutarchus Solone. Et nihil efficacius in rebus
 humanis, quam quod Scylla de Minoë dicebat apud Ovid. *Metam. 8. causaque valet cau-*
samque juvantibus armis. Nam quod de lætitia conscientia ex impletione officii, & tor-
 mentis ac vellicationibus internis, quæ scelera consequuntur, pii agnoscimus, id ip-
 sum ex viribus Dei omnipotentis provenit, cui facillimum per semetiplos plectere, qui
 aliorum hominum potentiam contemnunt. *Juvenalis sat. 13. Cur tamen hos in Evassisse*
putes, quos diis conscia facti Mens habet attonitos, & cæco verberare cedit. Occultum quaticumte
animo tortore flagellum? Poena autem vehemens & multo savor illis, Quas aut Cadmus gravis
invenit, aut Rhadamentus, Nocte dieque suum gestare in pectore testem. Et sane totius generis
 humani quam maxime interest, abs nemine in dubium vocari; tribunal divinum, cor-
 ruptioni impenetrabile, subeundum esse etiam illis, qui fiducia virium, astutiaque aut
 corruptelarum officii negligentes fuerunt. Quo spectat illud apud Plutarchum *adversus*
Colotem. Facilius urbem condi sine solo posse puto, quam opinione de diis penitus sublata civitatem
coire aut constare. Hisce igitur fundamentis nixitur potestas eorum, qui aliis efficaciter
 leges sunt præscripuri.

§. 13. Cæterum ut lex vim suam directivam in animis hominum queat exserere, in
 eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipsius legis. Quomodo enim
 obedientiam præstare quis possit, si neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur,
 noverit. Ubi tamen sufficiet semel id cognovisse. Nam si quis semel cognitum oblivio-
 ni tradat, ideo obligatione haut quidquam solvitur; cum bene posset meminisse, si,
 quod debebat, parendi studium habuisset. Et legislatoris quidem cognitio neminem fa-
 cile fugere potest. Legum namque naturalium eundem esse autorem, qui totius uni-
 versi, nemo ignorabit, qui ratione uti noverit. Multo minus legum civilium lator ci-
 vi obscurus esse potest; quippe cum ille vel expresso civium consensu constituatur, vel
 tacito, dum eidem quoquo modo se subijciunt. Porro lex naturæ quomodo ex con-
 templatione humanæ conditionis cognoscatur, alibi exponetur. Civiles autem leges per
 promulgationem, factam publice ac perspicue, subjectis innoscunt. In qua de duobus
 constare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui summum in civitate habet imperi-
 um; tum quæ sit leges sententia. Prius cognoscitur, quando ipse, qui summo gaudet
 imperio, legem vel voce sua promulgar, vel per eos, qui sunt ab ipso delegati. Hi quin
 autoritate summi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla est causa, si constar,
 eos communiter ab imperante ad declarandam ipsius voluntatem adhiberi; si in usum
 judiciorum istæ leges deducantur, sique nihil contineant, quod summæ istius potestati
 derogat. Neque enim credibile est, ministrum quempiam pro decreto principis diu
 duraturo venditaturum, quod tale non est, aut ejusmodi munus vitro sibi arrogatu-
 rum; cum ejusmodi conanti nulla sit spes latendi, aut poenas tam protervi ausi effugiendi.

Ut

Ut autem sententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri potest perspicuitate uti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conscriptas proponebat. *Dio Cassius* l. LIX. in *excerptis Perreſcianiſ*. Si quid in legibus obscurum videatur, ejus declaratio petenda erit à legislatore, aut illis, qui ad jus secundum illas dicendum publice sunt constituti. Horum enim est, leges ad singulos casus, observata recta interpretatione, adplicare, seu factis singularibus propositis declarare, quidnam circa illas legislator disposuerit. Conf. *Hobbes* de *Civ. c.* 14. §. 11. 12. 13. & *Leviath. c.* 26. Cæterum hoc loco & illud monendum, qui contendunt, ad hoc ut leges subditos in conscientia obligent, requiri consensum populi, id neque de legibus naturalibus verum esse, neque de civilibus monarcharum aut optimatum, nisi ubi in pacto inter imperantes & cives ita conventum est; nec nisi de consensu implicito, quatenus qui in alicujus imperium consensit, eo ipso in omnes actus istius imperii consensisse intelligitur. Et si hoc sane utilissimum sit ad subditorum ultroneum obsequium eliciendum, si consentientibus & adprobantibus ipsis leges ferantur, ejusmodi cumprimis, quæ in mores eorundem abire debeant. Et huc pertinet illud Periclis apud *Xenophontem apomnem.* l. 1. πάντα μοι δοκεῖ, ὅτι τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινα ποιεῖν, εἴτε γερῶν, εἴτε μὴ βίαι μᾶλλον ἢ νόμῳ. *omnia, quæ quispiam non per suum quempiam sive in scriptis sive non scriptis impellat agere, potius vis mihi esse videtur, quam lex.* Conf. *Sanderſonius* de *oblig. conscient. prælect.* 7. §. 22. seqq.

§. 14. Porro uti in eo, qui alterius actiones per leges est directurus, duo requiruntur; tum ut ipse intelligat, quid alteri præscribi conveniat; tum ut vires habeat malum aliquod repræsentandi, si ad præscriptum is sese componere neglexerit; (ponimus in, eo, cui lex fertur, esse facultatem & libidinem mandato contraveniendi;) ita quælibet lex ex duabus partibus constare intelligitur. Per unam definitur, quid faciendum, quidvé omittendum: per alteram significatur, quod nam malum præceptum intermittenti, & interdictum facienti sit propositum: eaque pars solet vocari *sanctio*. De qua ut paulo latius disquiramus, ansam præbet *Rich. Cumberland* de *legib. nat. prolegom.* §. 14. & c. 5. §. 40. dum præter communem JCorum sententiam non poenis solum, sed & præmiis leges, & quidem magis principaliter quam poenis sanciri tradit. Imo de sanctione legis naturalis ait; impossibile esse, ullis signis naturalibus hominibus apertius & efficacius suadere, aut cum autoritate judicare hoc à rectore universi imperari, quam si perpetuis & naturalibus præmiis tales actus ab eodem decorentur. Licet enim in sanctione legum ab hominibus usurpentur conceptus negativi, ac verba eos referencia: tamen in natura rerum quod eos ad agendum impellit esse bonum illud positivum, cujus acquisitio aut retentio ex amolitione causarum illi contrariarum speratur. Privationes & negationes voluntatem humanam non movere; nec aliaratione fugam mali illius esse objectum, quam quatenus conservationem alicujus boni connotat. Quicquid virum tribui solet poenis malis, vè naturalibus ad excitandos homines in eorum fugam, id totum resolvendum esse in vim impulsivam aut attractivam illorum bonorum, quibus à poenis aut malis privantur. Ea omnia, quæ ob mortis aut egestatis fugam fieri dicuntur, magis proprie ex amore vitæ & opum fieri dicenda esse. Nullum esse morti locum, nisi vita præcessisset, nec posse illam metui, nisi hæc prius expeteretur. Naturam rerum magis movere affectus boni præsentis amore, aut futuri spe, quam mali odio, metuvè; ac bona adpeti non propter

pter oppositam eis privationem, sed propter intrinsicam eorum convenientiam cum natura nostra. Leges civiles magis stabiliri à fine earum, qui est bonum publicum, cujus pars aliqua singulis bonis civibus communicatur; quam per poenas, quas minantur, quarum metu tantum moventur pauci pessimique. Hactenus *Cumberland*. Circa quæ illud primo observandum est; si sub sanctionis vocabulo etiam bona & præmia legis observantiam sequentia comprehendere velimus, requiri ut ista bona ex observantia legis promanent, & hac velut redimantur. Jam autem adparer, non omnia quæ obtinemus bona per observantiam legum nobis conciliari, eoque isthac in rationem præmiorum venire non posse. Sic vitam nostram & nosmetipsos una cum omnibus facultatibus naturalibus, quas possidemus, non obtinemus tanquam præmium servatæ legis; sed divina bonitas ista nobis velut gratis contulit, antequam de lege implenda cogitare possemus. Quarum duratio ex intrinsicis substantiæ viribus proveniens, itidem ex observantia legis non derivatur, sed beneficium creatoris est; *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluviam cadere patitur super justos & injustos*. Sic & quæ labore & industria propria quis acquirit, directe & principaliter non legis observantiæ, sed Creatori, qui vires largitus est, & sibi metipsum in acceptis refert. At hic per leges effectus obtineri potest, ut & tuta nobis præstentur, quæ liberali velut donatione Creatoris habemus, aut propria industria acquisivimus, adversus incursum aliarum creaturarum, quæ illa lædere aut perdere possent; & ut bona nostra multis modis augeantur. Hæc ergo sola, in quantum penes legislatorem est ea præstare, rationem præmiorum possunt habere, quæ etiam ut efficaciam habeant animos ad obsequium legum disponendi; à legislatore significandum est, istum effectum ex ea causa secuturum. Deinde & hoc observandum, etsi voluntas ad agendum moveri possit, ostentato bono ex actione proventuro; id tamen non statim necessitatem adfert faciendi, si poenæ comminatio adjecta sit, quæ non agentem mansura sit. Adeoque quod bonus effectus ex actione aliqua naturali consecutione provenit, id quidem indicium effusissimæ in Creatore bonitatis est, ludentem istud boni in nos conferre volentis, & ad illud amplectendum blande invitantis, & velut suadentis. Non tamen statim hoc necessarium est argumentum, eundem imperare, ut omnino id bonum, præstita actione, nobis adquiramus; cum ipsi sufficere possit benignitatis suæ fruendæ occasionem obtulisse. At si ob omissionem quoque malum intentetur, tunc demum dubium non superest, quin ea actio utique imperetur. Accedit quoque, quod utique validius animi hominum per inflictionem mali, quam per possessionem boni moveantur. Equidem & efficaces stimulos habet adquisitio boni, imprimis recentis, aut quod cum liberatione à præsentis aliquo malo sit conjunctum. Sensus tamen jucunditatis ipso tractu possessionis velut hebescit, ac absumto isto motu animi, quem absentia boni, aut recens ejusdem parta-fructus generabat, vix aliud quam tranquilla quædam acquiescentia superest. Unde & multi tunc demum bona sua æstimare incipiunt, quando illa amiserunt, aut quando amittendi periculum ingruit. At dolor, in quem demum omnia mala & bonorum privationes resolvuntur, non est nuda privatio, sed aliquid quam maxime positivum, ac tantas vires habens; ut sensum & æstimationem omnium bonorum extinguere possit, sicut in ipsius remedium aliquando & mors optetur. Unde satis puto ratio constat le-

gislatoribus civilibus, quod leges suas per poenas potius, quam præmia sancire soleant; et si & observantia humanarum legum sat fructuosa sit ob retentionem & fruitionem bonorum, quæ vitam civilem comitantur; & si ordinariarum virtutum exercitium singularibus semper præmiis sanciendo foret, nulla materia in hæcce suffectura erat. Nam ostentatione poenarum excutiendus erat torpor iste, qui in plurimis deprehenditur; & quia plerumque violatio legum cum noxa aliorum conjuncta est, & cum aliquo imaginario bono peccantis; igitur illecebræ ad peccandum per contrarii doloris imaginem commodissime videbantur reprimi posse. Atque inde est, quod civiles leges poenam in violatores semper habent conjunctam, dum vel expresse designant genus multæ aut supplicii; vel eo non definito idem arbitrio judicis, legumque exsecutoris relictum innunt. Equidem Jcti Romani quasdam leges faciunt imperfectas, quibus nempe sanctio poenalis deest. Qualis memoratur lex Cincia, cui nulla alia fertur adjecta clausula quam hæc: *qui secus fecerit, improbe fecisse videbitur*. Verum putaverim, in ista lege vel infamiam fuisse poenæ loco, vel penes Censores fuisse, violationis manifestos aliqua nota inurere. Quanquam transgressores ejus legis non ab omni poena immunes fuisse ex Taciti Ann. XIII. 5. 42. colligi videtur. Cicero de L.L. 1. 2. *Perjurii poena divina exitium, humana dedecus*. Extat tamen aliud exemplum legis imperfectæ apud Livium I.X. c. 9. *Valeria lex, quum cum, qui provocasset, virgis cadi securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra, quam improbe factum, adiecit*. Id (qui tum pudor hominum erat,) visum, credo, vinculum satis validum legis, nunc vix serio ita minetur quisquam. Ad eandem classẽ possis referre legem Zaleuci: *ne quis civium implacabili inimicum odio persequatur; sed ita inimicitias cum illo suscipiat, tanquam brevi in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus*. Si quis autem secus fecerit, ut pro immittis ferocisque ingenii hominẽ censeatur. Diodorus Siculus I. XII. c. 20. *Nisi infamiam in poenæ locum subire dixeris*. Sicuti in hisce ejusdem legibus apud Eundem d. l. c. 21. *Mulier ingenua, nisi forte ebria sit, non sit una ancilla comitator*. *Extra urbem nocte pedem non efferto, nisi cum moechum forte accedu*. *Aureum ornatum, & intertextas auro vestes ne circumdato, nisi meretricem agere velit*. *Vir annulum subaureum, aut vestem Milesiã parem ne gestato, nisi qui scortatione vel adulterio se contaminat*. Proinde fœdis poenarum exceptionibus, seu probrosis conditionibus poena annexus, à noxiõ civis luxu & intemperantia studio facillime avertit. Nemo enim tam turpis probri confessione se ludibrio civium exponi sustinebat. Add. l. 14. §. 14. D. de relig. l. 3. §. 4. D. de sepulcro violato. Sic igitur legis duæ sunt partes, altera definitiva altera vindicativa, sive sanctio poenalis; duæ partes, inquam, ejusdem legis, non duæ species legum. Nam uti supervacuum est dicere, *hoc fac*, si præterea nihil sequatur, ita absurdum est dicere, *poenas dabis*, ni causa, quæ poenam mereatur, fuerit significata. Probe autem observandum, quod omnis vis legis proprie consistat in significando eo, quid superior à nobis fieri, vel non fieri velit, & quæ poena violatores legis maneat. Et quo etiam intelligitur, quo sensu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, i. e. facultas necessitatem intrinsecam afferendi ad quid præstandum, est in eo, qui habet imperium. Lex autem hujus duntaxat est instrumentum, per quod subjecto voluntas imperantis innotescit; qua cognita per vim imperii obligatio in isto producitur. Unde & hoc adparet, minus recte vulgo vim legis distingui in directivam, & coactivam, ni per vim coactivam intelligas clausulam poenalem. Nam effi-

efficacia legis in dirigendo consistit, quatenus voluntatem imperantis, & minas subjectis repræsentat. Vis autem coactiva, i. e. potestas exigendi a subjectis conformationem actionum ad normam ab ipsis præscriptam, poenæque intentandi, & actu eadem infligendi, proprie penes legumlatorem aut executorem est. *Libanius Orat. V.* *Ipsi certe legibus opus est iudicibus, qui quæ leges dicunt, exequantur. Non enim sanè manus nec pedes legibus adiungunt; neque si quis eas advocet, vocantem auscultabunt, neque ad succurrendum accedunt: duntaxat per eos, qui iudicant, adjuvant.* Et si frequens valde sit apud scriptores, ut per figuram effectus summi imperii proprius legibus attribuitur. Quale est illud *Apuleji de Mundo: quod est lex in urbe, dux in exercitu, id est in mundo Deus.* Quod autem apud *Livium l. 2. c. 1. imperia legum potentiora, quam hominum* dicuntur, id hæcenus in democratiis duntaxat verum est, quod magistratui à legibus præscriptis discedere non liceat. Cæterum cogere dicuntur legislatores, ut tales moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ira confringant hominem, ut diversum nullo modo facere queat; sed quod intentata, & repræsentata peccantibus poena efficiant, ut nemo facile velle possit contra legem facere, eo quod propter imminentem poenam legi parere, quam eandem violare præstabilius sit.

§. 15. Eo ipso autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permissiones exclusæ intelliguntur. Utut *Modestinus l. 7. D. de LL. tradat: legis virtus hæc est, imperare, vetare, permittere, punire.* Nam permissio proprie non est actio legis, sed actionis negatio. Quæ lex permittit, illa neque præcipit, neque vetat; adeoque circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quæ neque vetantur, neque præcipiuntur, in cuiusvis arbitrio posita intelligantur, & sic permissa ac licita sint, etsi lex nullam eorum mentionem fecisset. Aliqui tamen hæcenus in permissione obligationem statuunt, non quidem quæ ipsam, cui quid permissum dicitur, afficiat; sed quæ tertium quemvis stringat, ne impedimentum alteri ponat, si quod lege permissum est, velit exercere. Et si & hoc aliqui duntaxat ad illa pertinere volunt, quæ plene & perfecte permittuntur; non si quid imperfecte, & per modum conniventiae indulgeatur. Uti v. g. leges civiles marito permittunt eadem uxoris in adulterio deprehensæ, neque tamen vetant, quo minus alius eam eadem impediatur. Enimvero si accurate velimus loqui, neque iste effectus proprie ex permissione legis resultat, sed ex propria cuiusque libertate. Circa quæ enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo; cuius hic præcipue est effectus, ut ne quis mihi innoxium ejusdem exercitium turbet. Sic ut expresse in legibus aliqua permittere, quorum licentia ex absentia interdicti satis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, supervacuum fere videatur. Sicuti & non semper necessarium est, ut quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hæcenus vetitus expressa lege permissus deinceps declaratur; cum remoto impedimento naturalis libertas ultro velut reviviscere censetur. In duobus tamen casibus potissimum expressa permissione solent uti legislatores civiles; vel quando actui alicui non nisi intra certam mensuram licentia aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo est redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt, quod plurimorum populorum leges usuras intra certum duntaxat modum permittunt: posterioris, quod alicubi licentia corpore quæstum faciendi tributo redimitur; quod

tamen quam recte fiat, non disputo. Vid. *Evagrius hist. Eccles.* l. 3. c. 39. de chrylaryro tributo meretricio, per Imp. Anastasium sublato. De cætero distinguere solent permissionem, quæ lege fit, in plenam, quæ jus dat omnino licite agendi, & minus plenam, quæ impunitatem dat à poena, aut libertatem ab impedimento, aut utrumque. Quod autem quædam inter homines impunitatem habeant, illud est, vel quia deficit forum humanum, ut in delictis regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane constituit, vel quia ut hoc liceret definivit, vel denique quia leges civiles multa cujusque pudori & honestati voluerunt relinquere. Add. l. 144. D. de reg. jur. & ibi notata *Jacobo Godofredo*. Circa permissionem legis ac fori civilis aliqui accuratius observant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt præteritionem, non quidem simpliciter, sed ex formula & consilio legis v. g. ita conceptæ, ut legislator ostenderit, se voluisse plena enumeratione partium defungi. Tunc enim permisisse censetur, quod inter vetita non recensuit, modo id naturali honestati non repugnet. Tacite permissa intelliguntur, quæ tolerando, connivendo, dissimulandoque vel in præsens, vel in longum, ut in consuetudinem evaleant; potestas civilis transmittit. Non potest tamen permissio legis civilis efficere, ut actus aliquis non sit contra jus divinum, aut extra poenæ divinitus imminētis metum. Sed & illud observandum, quando dicitur permissum, quod nulla lege civili volente aut jubente definitum est; non esse cavillanda verba legis civilis, sed mentem inspiciendam. Multa enim continentur in seculi legum, & ex necessaria consequentia, aut propter similitudinem ultro inesse intelliguntur. Quin & semper cogitandum de jure naturali aut honestate, quæ perpetuum legis civilis supplementum habetur. Nec quæ tolerantur temporis aut necessitatis causa, veri juris nomine æstimari queunt. Quæ omnia tamen de perfecta potissimum permissione intelligenda sunt. Vid. *Boecler*. ad *Grot.* l. 1. c. 1. §. 9.

§. 16. Materia legum in genere est, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri potest, saltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam si quis postea per suam culpam amittat facultatem implendi legem, haut quidquam istius vis ideo expirat; sed relinquitur legislatori potestas poenam exigendi eo nomine, quod legibus suis jam satisfieri nequeat. De cætero legem ferre, quam subiectus implere nequeat, nec implendi vires sua culpa decoxerit, non modo frustra est, sed & cum summa iniquitate conjunctum. Sed circa quæ singularum legum species peculiariter versentur, suo loco commodius exponetur.

§. 17. Quis lege obligari possit, facile ex jure legislatoris intelligitur: nempe ille, qui legislatoris imperio est subiectus. Quem autem voluerit obligare legislator, ex ipsa lege satis perspicitur. Nam in omnibus legibus, qui is sunt obligandi designantur vel per expressam determinationem, quæ fit aut signo universalis, aut restrictione ad certa individua, vel per conditionem aut rationem quampiam, quam dum subiectus in se deprehendit, simul intelligit, sese illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legislatori subiectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis potest applicari. Alias enim turba & confusio inter cives orietur; cui evitandæ leges potissimum sunt inventæ. Atque nemo abs lege censetur exentus; nisi peculiariter privilegium suum demonstraverit. Et si hoc fieri soleat, ut quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *dispensare* vocant. Si enim legislatori legem licet penitus a-

brogare, poterit ejusdem effectum utique etiam in certa persona suspendere. Differt autem isthæc dispensatio ab æquitate, (quam cum illa quidam confundunt,) quod illam adhibere possit non nisi legislatoria potestate præditus; hanc aut etiam inferior judex adhibere non possit tantum, sed & debeat, adeo ut si nudam legis literam secutus fuerit in casu, ubi æquitati locus erat, contra mentem legislatoris fecisse sit censendus. Adeoque dispensatio ex mera legislatoris gratia, æquitas autem ex officio judicis dependet. Etsi circa dispensationem indulgendam prudentia opus sit, ne dum ea promiscue conceditur, vis & autoritas legis enervetur: vel si citra gravissimas causas reliquis, qui sunt ejusdem conditionis, denegatur, invidiæ & indignationi causa præbeatur, quod æquales æquali gratia digni non sint habiti. Exemplum subtilis dispensationis extat apud *Plutarchum apophib. Lac.* & in *Agésilao*, ubi Agésilas leges ad unam diem suspendit, hæc formula *κοιμώμενοι οἱ νόμοι τήμερον, dormiant leges hodie*, (uti est ap. *Appianum Alex. Lybico*.) ne infamiam subirent, qui ex acie profugerant. Sic apud *Eundem Demetrio*, cum Demetrius omnibus mysteriis simul initiari cuperet, & tamen antea fas fuisset, parva quidem mysteria mense Anthestereone, magna Boedromeone celebrari, Stratocles legem promulgavit, ut mensis Munichion, quo Demetrius Athenas adventabat, Anthestereon, mox Boedromion diceretur & haberetur. Add. *Idem Alex. m. lro p.m. 672. D. & p. 679 A.* Plausibilis est quod *Idem Demosthene* narat: Quum Demosthenes ab exilio revocatus multa pecuniaria districtus maneret, quam gratis jus non erat remittere, hoc modo *ἐὸς Φιζοῦρ τὴν νόμον, cludebant legem*. Morem habebant, ut Jovis servatoris sacrificio ei, qui aram instrueret, & adornaret, argentum penderent. Hoc munus, & illa præbenda Demostheni locaverunt *L. talentis*, quanti & lis ei fuerat æstimata. Compar exemplum est apud *Diodorum Siculum l. 13. c. 100. & Plutarch. Lyfandro*. Cum Lacedæmoniorum lege unus eundem magistratum capeffere prohiberetur, Arato classis imperium fuit traditum, sed *Lyfander* privatus illi adjunctus, cum mandatis; *ne dux à consiliis ejus unquam discedat*. Add. *Valer. Max. l. 6. c. 5. §. 3 ext.* Nescio an etiam inter subriles dispensationes numerandum sit, quod *Gabriel Naudæus comp. d' Eilat cap. 3. p.m. 163.* Hispanis in usu esse refert, ut occultos judices dent in eum, quem læsi status reum æstiment, ac processum secreto contra illum instituunt, eumque damnent, ac postea omni ratione sententiam executioni dare laborent; ne aliquem causa non cognita occidisse videantur.

§. 18. Divisio legis commodissime fit respectu originis in *divinam*, & *humanam*; quarum illa Deum, hæc hominem habet autorem. Sed si lex consideretur, quam necessariam convenientiam illa cum subiectis habeat, alia ratione dividitur in *naturalem*, & *positivam*. Illa est, quæ cum rationali & sociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare nequeat; aut, si ipsa mavis, quæ bonitatem velut naturalem seu utilitatem ex natura sua efficaciam ordine ad genus humanum in universum habet. Quanquam & alia ratio istius denominationis extet, quod illa ex viribus ingenii hominibus congeniti, & ex consideratione humane naturæ in universum investigari, & cognosci possit. Hæc est, quæ ex generali conditione naturæ humanæ haut quidquam fluit, sed quæ abs solo legislatoris arbitrio proficiscitur; etsi nec hæc sua ratione & usu, quem saltem certæ hominum societati præstat, carere debeat. Aliqui jus

positivum adpellare solent *voluntarium*, non quod ipsa quoque lex naturalis non sit à voluntate Numinis profecta; sed quia istud non tantam convenientiam cum natura humana habebat, ut in universum illi servandæ foret necessarium, aut ut citra expressam & peculiarem promulgationem posset innotescere. Unde & ipsius rationes non ab universali humani generis conditione, sed ex peculiari, & quandoque temporaria utilitate centorum cœtuum petuntur. Tacitus A. XII. *morem accommodari prout conducit*. Adeoque positajam hominum socialitate istæ per arbitrium superiorum definiuntur. Ad legis positivæ indolem intelligendam aliquo modo facit illud *Aristotelis Nicom.* l. V. c. 10. *Τὰ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὁμοία ἐστὶ τοῖς μέτροις· ὅ γ' ἀπανταχ' ἴσται τὰ εὐμερὲς καὶ σιτηρὰ μέτρα· ἀλλ' ὅτε ἀνοδόνται, μείζων ἢ πωλεῖσιν, ἐλάττω. Jura ex institutione & utilitate similia mensuris sunt: non enim ubique sunt æquales vinaria & frumentaria mensura; sed majores sunt, ubi erunt; minores, ubi vendunt.* Cæterum *lex divina* quidem alia *naturalis*, alia *positiva* est. *Lex autem humana*, pressè accepta, omnis *positiva* est. De singulis in specie plura suo loco exponentur.

CAPUT VII. DE ACTIONUM MORALIUM QUALITATIBUS.

1. Qualitates actionum moralium quot? 2. Actio necessaria, licita. 3. Actionum bonitas, & malitia in quo consistat? 4. Actio bona est, quæ omnia habet requisita, mala, in qua vel unum deficit. 5. Malitia causa nequaquam in Deo querenda. 6. Justitia est vel personarum, vel actionum. 7. Justitia actionum quid? 8. Justitia universalis, particularis.	9. Justitia distributiva. 10. Commutativa. 11. Groii sententia de justitia. 12. Aristotelis de eadem sententia. 13. Hobbesii sententia de justitia & injuria. 14. Injusta actio quid? 15. Quid injuria? 16. Injuria fit tantum ex procrebris, ubi de culpa quoque. 17. Volenti non fit injuria.

Proximum jam est, ut de qualitatibus actionum moralium dispiciamus. Juxta illas ergo actiones dicuntur necessariae vel non necessariae, licitæ vel illicitæ, bonæ vel malæ, justæ vel injustæ. Adeoque qualitates morales actionum moralium erunt necessitas, licentia, & his oppositæ, quæ proprio vocabulo destituuntur, bonitas, & malitia, justitia & injustitia.

§. 2. Actio necessaria est, quam ex lege aut jussu superioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut jussum fuit datum. In hoc enim consistit hæc actionum moralium necessitas, quod illæ omitti, aut secus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut secus fieri queant. Quanquam frequentissimum sit JCris, ut illa, quæ ab isthac necessitate discedunt, ne fieri quidem posse dicant. Vid. l. 15. D. de condit. instit. Opponitur autem necessariae actioni, non solum actio vetita, quæ legibus aut interdicto superioris fieri prohibetur; sed etiam licita, quam leges neque præcipiunt, neque vetant, sed quam suscipere aut omittere in cujusvis arbitrio est relictum.

Cicero

Cicero pro Balbo: Est aliquid, quod non oporteat, etiam si licet; quicquid vero non licet, certe non oportet. *Libanius declam.* 16. αὐτὸ καὶ ἐλευθερίᾳ τις πείνῃ, ταῦτα δὲ μὴ πείνῃ κακώλυται. *Que non iussus est aliquis facere, hæc quo minus faciat non prohibens est.* Ex usu autem communis sermonis non solum illa dicuntur licere, quæ neque divina neque humana lex vetat, quæque adeo sine omni peccato, & reprehensione suscipi possunt; sed etiam illa, quæ legibus naturalibus prohibita lex civilis hæcenus permittit, ut nullam illis in foro humano poenam imponat; sed suo cuiusque pudori ista committat. *Cicero Tusc. Quest.* 1. 5. Peccare nemini licet, & sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. Quo pertinet, quod de Alexandro Severo tradit *Lampridius*: habuit in animo, ut exoletos peteret; sed veritus est, ne prohibens publicum dedecus in privatas cupiditates converteret; cum homines illicita magis poscant, prohibitaque furore persequantur. Illa possumus dicere perfecte, hæc imperfecte licita. Quin aliquando illa licere dicuntur, quæ omnium confessione turpissima sunt, siquidem qui illa perpetraturus est, tantis viribus polleat, ut humanam coercitionem non metuat. *Seneca de clementia* 1. c. 18. cum in servum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune jus animantium vetet: quia ejusdem natura est, cujus tu. *Add. Grot.* 1. 3. c. 4 §. 2. & c. 10. §. 2.

§. 3. Actionem bonam moraliter, seu in genere morum, (nam de bonitate velut naturali & materiali, per quam res aut actio in commodum & perfectionem alicujus cedere intelligitur, alibi agitur, etsi hæc circa ea, quæ lege naturali, & ut plurimum etiam civili lege præcipiuntur, cum illa morali sit conjuncta, & inter animalia rationalia illi animam velut dederit,) dicimus, quæ cum lege congruit: malam, quæ ab eadem discrepat. Scilicet formalis ratio bonitatis & malitiæ actionum consistit in habitudine, seu relatione determinativa ad normam directivam, quam dicimus legem; (eam semper heic intelligimus necessitantem, non permittentem, & si humana sit, juri divino non repugnantem) Quatenus enim ex præscripto normæ proficitur, & juxta eam instituitur actio præterita, ita ut ad eandem exacte congruat, bona dicitur. Quatenus contra præscriptum normæ suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & uno vocabulo peccatum nuncupatur. Porro uti quævis norma directiva, v. g. pyxis nautica, causa dicitur rectitudinis itinerariæ, & perventionis ad portum, non tam quatenus navis eum secuturum, qui cum directione ejus conincidit, quam prout ex præscripto ejusdem naucerus cursum dirigit: ita lex dicitur causa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunque intentione suscepta ad illam quadrat, sed potissimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia à lege, i. e. cum intentione obedientiam eidem præstandi proficitur. Unde si quis casu, aut citra ullam cogitationem de obsequio legi præstando, id agit, quod in lege præcipitur, recte quidem (sensu magis negante, quam agente, i. e. non malè) egisse dici potest, non tamen moraliter bene. Non secus ac is, qui fortuita sclopeti dispositione avari deiecit, perire & artificiose jaculatus dici nequit.

§. 4. Porro cum lex determinet vel qualitatem seu dispositionem agentis, vel objectum, vel finem, vel certas denique circumstantias actionis; inde actio aliqua est moraliter bona aut mala, vel quia agens ita est dispositus, ut lex requirit, aut secus; vel quia actio dirigitur in objectum, eo fine, usque circumstantiis, prout lege est dispositum, aut contra. Ubi tamen notandum, ut actio aliqua sit bona, necessum esse, tum ut secundum omnia

omnia requisita quasi materialia congruat ad legem, tum ut quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de causa, sed ad præstandam obedientiam legi debitam sit exercita. Unde actio alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipsi pro mala imputatur. Sic præmii nihil meretur, quidum nocere intendit prodest. Sicut ille, qui dum Jasonem trucidare intendit, vomitum secuit, apud *Valer. Max.* l. 1. c. 8. §. 6. *ext.* Sic qui potestate sua legitima malo fine utitur, v. g. iudex potestate sumendi poenas à noxiis ad satiandam privatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginienses *in crucem tollebantur Imperatores, si pro prope eventu, pravo consilio rem gesserant.* *Livius* l. 3. c. 48. & *Valer. Max.* l. 2. c. 7. §. 1. *ext.* Et si contra actio, alias velut materialiter mala ob bonam intentionem agentis haut quidquam fiat bona. Inde est, quod nemo peccatis propriis possit uti velut mediis ad finem bonum adsequendum; ac non sint facienda mala, ut eveniant bona. Ut enim actio reddatur mala, sufficit, si vel in unico requisito materiali aut formali ad legem non congruat. Adeoque statim actio fit mala, si vel agentis qualitas, vel objectum, vel finis, vel aliqua circumstantiarum, vel intentio à lege discrepet. Ac vanum est, quod aliqui dicunt, actionem quoad substantiam operis bonam esse posse, etiam si finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad essentiam actiones morales cum primis etiam pertinet finis, quippe coherens cum intentione, quæ est principium maxime efficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum est, referre actionem ad malum finem: sed hoc quoque referre eandem ad diversum finem, quam qui legibus est præscriptus. *Matth.* 6. vers. 5. *Juvenal. sat.* 7. *Causa facit rem dissimilem.* Imo non solum perfectum facinus, & quod finem suum obtinuit, sed etiam inchoatum duntaxat pro scelere reputatur; quod etiam interdum leges civiles eadem pæna, aut non multo leviori, quam consummatum plectunt, prout expedire judicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. *Seneca de constantia sapientis* c. 7. *Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpa satis est, perfecta sunt.*

§. 5. Isthæc actionis bonitas, & malitia uti formaliter in ea, quam diximus, convenientia, & disconvenientia ad normam moralem consistit: ita efficienter unice ab ipso dependet, abs quo ista actio lege præscripta, aut interdicta exercetur. Hujus quippe determinatio actionem ita constituit in genere entium moralium, ut ipsi soli, & non alii illa queat imputari. Inde inanis sane illos torset metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque autorem facere viderentur, malæ actiones formalem rationem in privatione congruentiæ cum lege collocarunt. Enimvero etsi positio cujuscunque formæ privationem; aut absentiam contrariæ formæ necessario inferat; tamen oppido quam falsus est opinionis, qui essentiam rei in ista privatione quæsierit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem esse privationem curvitatæ, & curvitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut meture, inscitia rerum moralium subegit. Qui enim omnium physicorum entium creator est Deus, haut quidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium autor & causa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium subtilitatis specimen autumant, Deum quoquo modo inter causas peccandi immiscuisse. Nam cui aliquis rerum moralium intellectus, nihil absurdius judicabit, quam inquirere; an is sit causa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum suum commissam punit. Quod vero Deus ad id concurrat, quod in ista actione physicum est,

est, non magis ideo peccati causa dici potest, quam v. g. deformitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad istud suppeditavit. Vocabulum autem causæ in improprium, & à communi sensu alienam heic trahere significationem, est id agere, ut irreverentiam erga divinum Numen non citra ambitionem ostentes. *Philo Judæus de profugis: quæ potest esse blasphemia gravior, quam contendere, non ex nobis mala provenire, sed ex Deo? Marcus Tyrinus disert. 3. εἴκοι ταντί τῷ ὀνόματι (αἰσῶ, μοῖρα, ἐρυννός) εἶναι μοχθηρίας αὐτῶν πίνες δὲ θεοὶ δόστροφι, ἀναθέντων αὐτῆς τῶν αἰτίων τῶν δαιμονίων, καὶ τῶν υἱόρασιν, καὶ ἐρυννύσιν. ἡ δὲ ἐρυννός ἢ αἰσῶ, τοὶ δαίμονες, ἢ ὅσοι ἄλλα θείονες εἰμαρμένης ὀνόματι, ἐνδόν ἐν τῇ ψυχῇ καθήγουνται, &c. Hac nomina nihil aliud sunt, quam humana improprie obviis speciosis pretextus, quæ culpam suam in Deos, in Parcas, in Erinnyas conferre solet. Nunc Erinnyas, & mala scæva, & vis Deorum, & si quæ alia vocabula, quæ fatalem expriment potentiam, in animo nostro circumgestamus, &c. Idem disert. 25. αὐτὸς τοῦ ἐλομένου μοχθηρίαν αἰτία, θεὸς ἀνάλπει, Μάστιγαν qui assumit, culpam sibi adscribat, Deum extra noxiam relinquit.*

§. 6. Jam de justitia quoque dispiciamus: circa quam cum primis observandum, ejus significationem, qua personis tribuitur, non parum differre ab ea, qua attributum actionum notat. Quando enim de personis usurpatur, justum esse significat idem, quod juste faciendi delectari, justitiæ studere, vel conari facere in omni re id, quod justum est. Et esse injustum, est negligere justitiam vel eam non debito suo, sed præsentī comodo mensurandam existimare. Sic ut justī hominis non paucæ possit actiones injustæ, & injusti justæ esse. Justus quippe homo dicendus est, qui justā facit propter præceptum legis, injusta non nisi per infirmitatem: injustus, qui justā facit propter poenam legi adjunctam; injusta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam aliudvè emolumentum. *Hobbes de viue cap. 3. §. 5. Quibus fundamentis nritur illud Plinii panegyrici: Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipse laudari nisi optimus non potest. Philemon apud Stobæum serm. IX. Αὐτὸς δὲ δικαίος ἐστίν, ἔχῃ δὲ μὴ ἀδικῶν, Ἀλλ' ὅς τις ἀδικεῖν διωκόμενος μὴ βούλεται, οὐδ' ὅς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχεται, Ἀλλ' ὅς τὰ μεγάλα καρπυρεῖ μὴ λαμβάνων, ἔχων διωκόμενος καὶ κρατεῖν ἀρχμίας. οὐδ' ὅς γε πάντα πάντα ἀπαρτρεῖ μόνον, Ἀλλ' ὅς τις ἀδολὸν γνησίαν τ' ἔχων φύσιν, εἶναι δικαίον καὶ δοκεῖν εἶναι θέλει. Non justus omnis abstinens injuria est, Sed qui nocere eum potest, tunc abstinet: Nec qui recusat parva, sed qui maximis Tentatus, animi robur invictum gerit: Nec quisquis ista quolibet præstat modo: Sed qui dolosi nescius fuci, integræ Probitate, justus esse; non credi studeat. Archias de viro bono & beato: Quemadmodum qui aliquando vel immodeste, vel injuste, vel timide se gesserit, inter malos referendus non est ita nec, quidquid in his recte, inter bonos. Verum enim judicium non ex uno tempore, sed ex vita tota faciendum. Huc spectat & judicium Agathæ l. 5. de illis, qui terrore atrocis terræmotus Byzantii certatim bona opera fecissent. Hæc omnia, inquit, ad certum aliquod tempus fiebant, recenti videlicet adhuc & vigente metu. Simulac vero malum remitti ac cessare cœpit, confestim plerique ad pristinos mores redierunt. Vocari autem possit talis animorum motus atque impetus non justitia revera, neque pietas solida pariter atque efficax, quæ ex recta odinatione & constantissimo studio in animis efformari solet, sed μηχανή τις ἀτακτος, καὶ οἷον ἐμπροχία σφαλῆρωτάτη, machinatio quadam incompōsita, & vinct nundinatio fallacissima ad subterfugendum ac*

propulsandum malum instituta. Bona itaque opera ita demum necessitate cogente degustamus, quamdiu metus premit. Ex quo patet, definitionem justitiæ, J Cuius Romanis familiarem, qua eam dicunt constantem & perpetuam voluntatem suam cuique tribuendi; spectare ad justitiam personarum, non actionum. Id quod mihi satis inconveniens videtur, cum jurisprudentia maxime circa justitiam actionum sit occupata; justitiæ personarum non nisi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§. 7. Differt autem justitia actionum a bonitate in hoc potissimum, quod bonitas simpliciter notet convenientiam cum lege, justitia autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio justa nobis dicitur, quæ ex præfati applicatur ad personam, cui illa debetur. Adeoque justitia hoc modo erit recta applicatio actionum ad personam. Divisionem ejusdem nobis discernere placet potissimum ab ipsa materia, quæ debetur, aut velut ex debito alteri applicatur. Ubi in antecessum monemus, actionum alias posse vocari puras, alias velut mixtas. Illæ absolvuntur motu quodam alicujus potentæ, certa ratione ad objectum adplicito; uti est, exhibitio honoris, obsequium, dilectio, averfatio, consolatio, laudatio, vituperatio, &c. quarum effectus consistit in eo, quod objectum ex actione certo modo afficiatur aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. Hæ autem sunt conjunctæ cum translatione alicujus commodi, vel incommodi in personam, adversus quam dicuntur exerceri: adeoque earum effectus potissimum consistit in aliquo opere, re ipsa alterius personam aut res juvante vel lædente. Deinde sunt & actiones, quæ in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quædam autem pretio inter homines æstimari non solent, de quo discrimine pluribus infra. Denique & hoc observandum, quædam deberi nobis ex jure perfecto, quædam ex imperfecto. Illo modo quæ nobis debentur, ubi ultro non tribuuntur, fas est in libertate naturali degentibus vi belloque ad ea præstanda alterum adigere; aut in eadem civitate si vivamus, contra eundem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non possunt. Perfectum jus autores frequenter solent exprimere, addito vocabulo *sui*; v. g. ille *suo jure* hoc postulat. Quod autem, alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur; causa est inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, diversas præceptorum juris naturalis, quorum alia ad esse, alia duntaxat ad bene esse societatis faciunt. Unde cum minus necessarium sit, hæc quam illa alteri exhiberi; rationis quoque est, illa quam hæc rigidiori posse modo exigere; cum stolidum sit, medicinam morbo longe operosiores & molestiores adhibere. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa hæc non item; adeoque cum hæc cujusque pudori ac conscientie relinquuntur incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, nisi fors gravis necessitas subigat. Verum in civitatibus discrimen illud ex legibus civilibus, actionem dantibus aut negantibus, oritur; ceteri civitates ut plurimum heic juris naturalis vestigia sunt securæ, nisi qua peculiare ipsarum rationes diversum suaderent.

§. 8. Quando igitur exhibentur alicui actiones aut res, quæ illi ex jure duntaxat imperfecto debentur, aut quando adversus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur observari justitia universalis. Ut quando quis

con-

consilio, re, aut opera egenti subvenit, & officia pietatis, reverentiæ, grati animi, humanitatis, beneficentiæ exhibet, adversus quos ista exlubere tenetur. Hæc justitia illud tantum spectat, ut præstetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id quod præstatur, sit æquale causæ illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio satisfiit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiam si beneficium fors longe supra fuerit. At quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille jus perfectum habebat, justitia particularis dicitur.

§. 9. Jus prout isthoco rigitur vel singulis ex pacto (tacito, aut expresso) cum societate aliqua inito hoc sine, ut ipsius membra fiant; vel societati ex pacto eodem cum singulis, ut eos sibi membra adjungat: vel oritur denique ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa res & actiones in commercium venientes. Ubi exercentur ea, quæ ex pacto societatis cum membro, aut membri cum societate ob finem jam dictum inito debentur, vocatur justitia distributiva. Quandocunque enim aliquis in societatem recipitur, tale pactum expresse aut tacite initur inter societatem, & membrum recipiendum, quod societas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quæ societati, ut tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quæ ad societatem qua talem servandam faciunt. Determinatio autem ratæ partis de bonis socio assignandis fit secundum æstimationem operæ, aut sumtuum, impenforum ad societatem qua talem servandam, spectatorum in proportionem ad aliorum ejus societatis membrorum operam, aut sumtus impenforos. Uti contra determinatio ratæ partis de oneribus membro imponendis fit secundum æstimationem commodorum, quæ illud ex societate percipit, spectatorum in proportionem ad commodum, ab aliis membris à societate percepta. Inde cum ut plurimum unum membrum plus conferat ad societatem conservandam, quam alterum, & unum quoque præ altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur positis pluribus personis, positaque inter easdem inæqualitate, in justitia distributiva sit observanda æqualitas comparata. Quæ in hoc consistit, ut quomodo se habet dignitas seu meritum unius ad dignitatem alterius; sic se quoque habeat præmium unius ad præmium alterius. Nam, uti loquitur *Philo Judæus de M. moribus*, *æqualis dignitate imparibus tribuere est inæqualitas*. *Arriani Epictetus* l. 3. c. 17. *ἡ φύσις οὕτως φύσιν, τὸν κρείττονα, τοῦ χείρονος πλεονέχει, ὥς τὴν κακίαν ἐλάττωσι*. *Ea natura lex est, meliorem, in eo quo sit melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior*. Sic v. g. si distribuenda sint VI. inter Cajum, Sejum, & Titium, posito Titii merita superare merita Caji triplo. duplo Seji, Titio danda erunt III. Sejo II. Cajo I. Nec ad hanc æqualitatem requiritur, ut præmium simpliciter ex æquet meritum personæ; sed sufficit, ut quam proportionem habet dignitas unius ad dignitatem alterius, eandem quoque habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet applicari. Ad vero quod *Hobb. de cive* c. 2. §. 6. æqualitate respectivæ, quæ in hac justitiæ specie observatur, everrendæ adfert: de meo me distribuere posse plus merenti minus, minusque merenti plus dare, modo id dedero, quod pactus sum, allato pronuntiato Salvatoris nostri *Matth. 20: 13.* id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato dicto ostenditur, non peccare in justitiam commutativam. (quæ contractum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem quam pro-

mento tribuit mercedem, aut mercedi, quæ ex justitia commutativa debetur, aliquid ex liberalitate, quam sub se comprehendit justitia universalis, adjicit; modo cæteris quam pacti fuerunt mercedem, non denegat. Sed quid hoc ad nostram justitiam distributivam? secundum quam de re, ad quam plures perfectum jus, sed ratione quantitatis velut in æquale, habent, rata portio assignanda? Vocabulum autem *distribuendi*, in hoc exemplo occurrens, haut quidquam innuit, factum id ad justitiam distributivam pertinere; sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuque merces, ex justitia utique commutativa, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas *Græzus* l. 1. c. 1. §. 8. movet, observandum, ipsius justitiam expletricem cum commutativa, & attributricem cum distributiva haut quidquam adamussim coincidere; neque divisionem ipsius eodem cum nostra fundamento niti. Nam illa nobis deturatur ab ipsa potissimum materia, quæ debetur, & ex debendi origine; ipsa autem à modo, & velut intentione, qua qui debetur. Unde ratio adparet, quare distributio lucris in contractu societatis illi ad justitiam expletricem, nobis ad distributivam pertineat. Et si ut in contractu societatis proportio geometrica observetur, ex accidente est; cum non necessum sit, ut socii inæqualia contulerint, sed potuerint etiam æqualia contulisse. Quo facto simplex erit æqualitas in partibus lucris. Circa illud autem exemplum; *si unus tantum apud invenitur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet*: ulterius dispicendum, ad iste ad illud munus habeat jus perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad justitiam universalem id exemplum pertinebit: sin illud, agnoscimus quod circa proportionem monet, ut plurimum, non semper in justitia distributiva locum habere proportionem geometricam. Neque vero nos discrimen utriusque justitiæ ab usu diversæ proportionis desumimus. Sic & legata assignare non ad distributivam, sed ad universalem justitiam spectat. Et quando civitas de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, commutativa, non distributiva exercetur justitia; quia causa debendi non oritur ex pacto, quo civitas civem recepit, sed ex peculiari, & diverso plane contractu.

§. 10. Ast si alicui exhibeantur, quæ debentur ex pacto reciproco, circa res & actiones in commercium venientes, vocatur justitia commutativa. Ea pacta cum hoc spectent, ut pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem æquipollentem, saltem quæ mea æstimatione talis sit, facile adparet ratio, cur hæc justitiæ species requirat æqualitatem simplicem, quam vulgo arithmetica proportionem, nescio an ad mentem Mathematicorum vocant; etsi *Plutarchus de amore fraterno* vocabulum *ἀριθμητικῆς ἀναλογίας* in vulgari illo sensu utiurpet. Adeoque heic res aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut præstatur, exacte quantum moralis fert æstimatio, respondere debet. Nam quod *Hobbes de Civē* c. 3. §. 6. objicit: *si res nostras vendamus, quanti possumus, injuriam emtori non fieri, quia id voluit, & petit*; infra pluribus excutietur. De justitia vindicativa, quæ ex mente nostra peculiaritem speciem constituit; infra commodior erit agendi locus.

§. 11. Operæ pretium quoque fuerit *Grotii* sententiam super justitia expendisse, quam ille, neglecta differentia universalis, & particularis justitiæ, in *expletricem*, & *attributricem* dispescit; cujus discrimen fundatur in diversitate juris, quod quis ad aliquid ab altero

altero accipiendum habet; quod est vel perfectum, vel imperfectum seu aptitudo. Adeoque ille actus ipsi pertinet ad justitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex jure perfecto ei debebatur, quodque jure suo postulare poterat: ad justitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex jure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem istarum appellationum hæc videtur. Quod ex jure perfecto mihi debetur, id aliquo modo jam meum esse intelligitur, sit ut quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abesse judicetur. Ideo & nomina in patrimonio nostro reputantur, & in solum aliis cedi possunt. Unde si accipiam quod ex jure perfecto debetur, non aliquid novi mihi tribuitur, sed res duntaxat, quæ aberat, & cujus locum tantisper sustinebat actio, expletur. Sicut v. g. qui librum ex bibliotheca mea commodato sumpsit, eo restituto illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad quæ accipienda jus imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem præstanda possit adigi. Unde ridiculum foret, v. g. si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, tutiori loco preti pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex jure imperfecto quid alteri præstat, revera si aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat. Atque hinc *Grotius* isthanc justitiam vocat comitem earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem afferunt, puta liberalitatis, misericordiæ, humanitatis, & similia. Nam ad talia habenda aliis jus duntaxat imperfectum competit. Quod autem *Grotius* huc quoque refert providentiam reatricem, id potissimum arbitror pertinere ad illa præmia distribuenda, ad quæ cives jus duntaxat imperfectum habent; ubi licet amplior distribuenti sit libertas, quam circa ea, quæ ex contractu debentur; tamen consultissimum fuerit, hæc quoque meritorum cujusque rationem habere, præveniendis querelis, & æmulationi. Quo spectat illud *Isocratis Areopagitico*, ubi de antiquis reip. Atheniensis administratoribus agit: μέγιστον δ' αὐτοῖς συνεδούρει πρὸς τὸ καλῶς οἰκῆν τὴν πόλιν, ὅτι δυσὶν ἰσοτήτων νομιζόμενα ἐῖναι, καὶ τῆς μὲν ταυτὸν ἀπασὶ διοπομοσύης, τὸ δὲ πρὸς τὸ προσωφικὸν ἐκείνης, οὐκ ἠγνόων τούτων τὴν χρησιμότητα. ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτῶν ἀξίαν οὐδὲν χρεῖσθαι καὶ πονηροῦς ἀποδοκίμαζεν, ὥς εἰ δικαίαν οὖσαν. τὴν δὲ κατ' ἀξίαν ἐκαστὸν τιμῶσαν καὶ καλοῦσαν προηγουμένη. Plurimum autem illis profuit ad remp. bene gerendam; quod cum duo existantur æqualitatis genera, quorum alterum unum & idem singulis, alterum unicuique quod convenit tribuit, non ignorant, utra utri præferenda esset: sed illam quidem æqualitatem, quæ bonos malosque usdem rebus dignatur, ut iniquam rejecerunt; eam autem, quæ unicuique pro merito honores præmiaque attribuit, sequendam sibi, præhabendamque duxerunt. Quare autem *Grotius* receptis Aristotelicorum terminis usus non fuerit, hanc ipsè rationem affert. Vocabulum συναλλακτικῆς, commutativæ justitiæ ideo expletrici examussum non quadrat, quod ut possessor rei meæ illam mihi reddat, non est ἐκ συναλλαγμῶν, & tamen ad justitiam expletricem pertinet. Scilicet utut jus mihi perfectum sit rem meam abs quovis possessore vindicandi: non tamen actio mea fundatur super synallagmate, aut super contractu aliquo expresso, quem cum ipso de restituenda re iniverim; sed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me spectare. Ergo datur actus justitiæ expletrici, circa quem non intervenit συναλλαγμα. Vocabulum autem διανεμητικῆς justitiæ ideo attribui-

trici undiquaque non congruit, quia *ἀγενόμεν* subinnuit plures, inter quos distributio debet fieri. Atqui iustitia attributrix exercetur, etiam quando uniduntaxat quid præstatur, ad quod ipse solus erat aptus.

§. 12. Aristotelis genuina mens super speciebus iustitiæ, quantum nobis licuit assequi, hæc videtur. Iustitia universalis, quæ ipsi est, ἡ ὅλης ἀρετῆς χρηστὸς πρὸς ἄλλον *ἡνικεστὴς virtutis usus erit alicui*, *Nicom. V. c. 5.* virtus est, quæ ad omnes homines pertinet. Particularis iustitiæ tres facit species; unam *διανεμητικὴν*, distributivam, quæ cernitur ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ ἱμεῖς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μερῶς τοῖς κοινῶν ἐστι τῆ πολιτείας: in distributionibus aut bonorum, aut pecuniarum aut caerarum rerum, quæ dividi in eos possunt, qui ejusdem civitatis participes sunt. Altera διορθωτικὴ, corrigenda, quæ in corrigendis συναλλάγμασι consistit; quorum alia ipsi sunt spontanea, alia invita. Illa συναλλάγματα, ut roneo consensu constant, ut sunt emtio venditio, locatio conductio, mutuum, depositum, usura, sponsio. Hæc in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine συναλλάγμα invitum statuitur, quod v. g. in furto res mea me invito ad furem transit; ex quo inæqualitas oritur, ut ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quæ sic corrigenda est, ut quantum ille plus habet, si dematur, mihi que addatur. Sic v. g. aliquis rem, quæ VI. valet, dolo venditoris emit pro IX. Heic emtor habet III. venditor novem, iustum pretium est VI. Inter hosce numeros 3. 6. 9. est proportio arithmetica, quia excessus, quæ posterior numerus priorem superat, sunt æquales. Inde puto ratio patet, quare ista correctio secundum proportionem arithmetica propriè sic dictam institui tradatur. Vid. *Iob. à Felden ad Grotii l. I. c. 1. §. 8.* Atque hæc duæ species iustitiæ propriæ, aut præcipue ad eos pertinent, qui in civitatibus, cum imperio sunt. Horum enim est, non privatorum, de publicis bonis inter singulos distribuere, & inæqualitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad æqualitatem reducere. *Aristot. Nic. V. c. 7.* τὸ ὀδίκον τῆς ἀνισότητος, ἐπὶ τῶν πρῶται ὁ δυνάστης. *Injustum hoc, cum sit inæquale, æquare conatur iudex.* Tertia iustitiæ species ipsi est τὸ ἀντιπεπνηγὸς, retributio, quæ permutationes rerum, per homines invicem factæ, reguntur, dum res diversæ & inæquales comparatione inter ipsas tactæ, ad leges proportionis geometricæ demum exæquantur; v. g. si permutandus sit calceus & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium equus contineat, & posito duodecies id contineri, τὸ ἀντιπεπνηγὸς fuerit, si quis pro uno equo duodecim calceos acceperit. Vid. *Arist. Nic. V. c. 8.* & *Michael Ephesi. 15* ad d. l. Atque isthoc ἀντιπεπνηγὸς exercere tam in privatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente *Aristotelis* aliam iustitiæ speciem omnibus hominibus esse communem, aliam ad magistratus & iudices duntaxat aut præcipue pertinere; id facile agnoscent, qui penitus inspecto istius opere morali deprehenderint, eundem in designandis virtutibus semper ob oculos habuisse ideam aliquam civitatis Græcanicæ. In qua cum non eadem omnibus civibus munia incumberent, mirum non est, ipsum nonnullas tradidisse virtutes, quæ non nisi in certum genus civium caderent.

§. 13. *Hobbes de Cive c. 3. §. 6. & Leviath. cap. 15.* iustitiam videtur tantum uniformem facere, quæ nihil aliud sit, quam servatio fidei, & pactorum impletio. Quæ sententia mutuo sumta est ab Epicuro apud *Diog. Laert. l. X. circa finem.* Et commutativam quidem ait considerati in contractibus permutatoriis, emtione venditione, locatione con-

ductione,

ductione, mutui datione & redditione, & similibus. Justitiam autem distributivam, etsi improprie dictam, exerceri ab arbitro, quando cuique partium, quæ in ipsum compromiserunt, addicit, quod ipsi debetur. Neque aliam æqualitatem in justitia observari, quam isthanc, quod cum æquales natura omnes simus, alter non debeat sibi arrogare plus juris, quam alteri concedat, nisi id juris per pacta sibi fuerit acquisitum. Porro cum injuria, sive actio aut omissio injusta ex ipsius mente, idem sit, quod pacti violatio, exinde concludit, injuriam non posse fieri, nisi ei, quicum quis pactus est. Cujus sententiæ suæ rationem petit ex illo suo dogmate de jure in omnia à natura concessio, latius quam par erat extenso; quasi cum citra pactum, quo quis jure suo decesserit, illudque in alterum transfulerit, cuivis jus sit faciendi erga alterum quæcunque velit; is autem, qui jure suo utitur, injuriam non faciat: Cont. *Gassendus Symagz. philosoph. Epicuri part. 3. c. 26, 27.* Enimvero infra pluribus ostendemus, jus illud in omnia non posse ulterius extendi, quam quod natura concedat homini uti omnibus mediis, quæ recta ratio judicat facere ad ipsius conservationem stabilem, atque diuturnam; sicut & *Ipsè c. 1. §. 7.* in definitione *juris* usum *rationis* posuit. Jam autem sana ratio nunquam dicabit, per meram libidinem alteri esse inferenda, ex quibus ille non possit non ad bellum, & reciprocam lædendi cupidinem incitari. Deinde contradictionem sane implicat, positis oluribus hominibus, jure æqualibus, dicere, omnibus in omnia & in omnes jus competere; cum utique unius jus ad omnia non possit non cæterorum jura absorbere, si effectum aliquem sit habiturum. Illud enim non minus absurdum est, jus fingere, quod nullum effectum in ordine adversus alios obtineat. Nam in moralibus non esse, & nullum habere effectum idem fere est. At quale jus est, cui alter pari jure possit resistere? Quis dixerit, me jus habere alteri quid imperandi, si ille pari jure imperata mea potest negligere? Aut me jus habere verberibus quepiam cædendi, si pari jure & cum scœnore illa mihi reponi queunt? Igitur certum est, talia alteri faciendi jus hautquaquam esse; & qui ista facit, cum *sine jure* faciat, *injuriam* inferre. Contra alteri jus est, ne sibi talia ab alio interantur; quibus illatis, injuria utique eidem fit. Unde jus illud, quo violato injuria dicitur fieri, non ex solo pacto cum aliis quæsitum, sed quoddam etiam ab ipsa natura, sine interveniente facto humano, datum fuit; adeoque falsum est, injuriam fieri posse nemini, nisi quicum pactum initium, aut cui dono quid datum sit. Sed & quod justitia non minus, quam dominium rerum civitatibus demum sua debebat originem, quod *Idem Leviath. d. c.* asserit; id falsum esse alio loco ostendemus. Quin tantum abest, ut justitia omnis resolvi possit in fidem pactis præstandam, ut contra antea quam sciri possit, an pactum aliquod sit implendum, certum esse debeat, illud pactum legum naturalium jussu, aut saltem permisso initum esse. Add. *Cumberland de leg. nat. cap. 8. §. 6.* Ex dictis etiam intelligitur, quanquam alias damnum, & injuria omnino differant, & fieri queat, ut sola injuria in unum, damnum in alterum redundet; tamen hautquaquam admittendum, quod *Hobbesius d. 1.* videtur innuere, nudo damno affici, non injuria, cui quid subtrahitur, aut qui læditur ab eo, quicum nihil pactus est. Neque exempla, quibus suam sententiam stabilire vult, satis quadrant. Dicit, *si dominus servo, qui obedientiam sibi pactus est, imperet, ut pecuniaria tertio numeret, vel beneficium conferat, is si non faciat, damnum quidem tertio, injuriam*

cum domino solifacit. Verum si pecuniam debitam jussus solvere servus non solverit, damnum non patietur creditor, cui salva adversus dominum manet actio. Nec si beneficium jussus dare servus non dederit, alter damnum passus est. Quamquam iste furti, aut alterius criminis reus sit, si quæ aliis nomine sui domini debebat dare ipse intercepit, & sibi retinuit. Præterquam enim quod beneficio, utpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipitur; (vid. *Grot. l.2. c. 17. §.2*) etiam alteri licebit apud dominum conqueri de malitia servi, qui sine dubio istum hoc impune ferre non sinet. Et si vel maxime isti tertio injuriam servus non fecit, non tamen ideo fecit, quod jure poterat; cum alteri utique super servo justa conquerendi causa suppetat. Alterum exemplum in *Leviticis*, ita proponitur: *privati, quæ iniuriam debent, remittere possunt; sed furta, cædes, aliasque violentias, quibus læsi fuerunt, non possunt: quia denegatione debiti ipsi tantum injuria afficiuntur; per crimina autem ista violatur quoque, qui civitatis personam representat, seu legislator.* Quæ concedimus, modo inde non inferatur; per crimina illi quoque, qui læsus est, injuriam non fuisse factam. Sed prout de *Cive d. l.* hoc proponitur, nullo modo ferri potest. Dicit; *in civitate, si quis alicui noceat, quicum nihil pactus est, damnum ei inferi cui malum injuriam soli illi, qui totius civitatis præstatem habet.* Quid? an qui me lædit civis non mihi, sed soli regi injuriam facit? Aut, si vel maxime daremus, inter eos, qui in libertate naturali vivunt, jus in omnia obtinere, id quoque inter cives ejusdem reip. locum habebit, Qui tamen communem dominium agnoscunt. Nam quod subjungit; *si is qui damnum accipit; injuriam expostularet, is qui fecit sic diceret, quid tu mihi? quare ego faccrem tuo potius, quam meo librum, siquidem, quin tu tuo non meo arbitratu facias, non impedio?* tantum abest, ut, licet nulla pacta peculiaria intercesserint, in hac oratione nihil reprehendum sit, ut potius à sensu communem discessisse sint judicaturi homines, qui hac exceptione læsi querelas repulsurum se speraverit. Id tamen recte ab *Eodem d. l.* observatur *injustitiae vocabulum significare relative ad legem; injuria autem tum ad legem, tum ad personam certam.* Nam ubi quid injustum est factum, omnes id injustum vocare possunt, seu omnibus id injustum est. Sed injuria facta esse potuit, non tamen mihi, vel illi, sed aliis; & quandoque meminisse privato, sed civitati tantum; v. g. in cæde perduellum ex provocatione facta. Nam de injuria sibi facta ne ipse quidem, qui læsus est, queri potest, ideo quia consensit in aleam pugnae legibus vetitæ. Sed legislatori utique violatum suum intredictum exsequi fas erit.

§. 14. Cognito quid justitia sit, facile de injustitia, ejusque speciebus colligere licet simulque quod actio injusta sit, quæ ex proæressi prave applicatur ad personam, cui diversa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipsi debebatur. Injustum quippe est, inferre alteri quid mali, quod nobis inferendi potestas non erat; aut denegare vel eripere quid boni, quod ipsi debebatur. Nam bona ejus sunt naturæ, ut cuivis citra causam tribui possint, siquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quæ quis meritus est, citra injuriam ipsi non inferre possumus, si id aliis damno non sit. Adeoque injusta actio vel inferit, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitæ negatio sive intermissio moraliter pro actione censetur.

§. 15. Cæterum solet injusta actio ex proæressi suscepta, & quæ jus alterius præfectum lædit.

lædit, uno vocabulo dici *injuria*. De qua ut accurate percipiatur, sciendum, aliquem lædi posse triplici modo; vel ut denegetur, quod ipse debebat habere; (*Marcus Antoninus* l. IX. §. 5. *ἀδικεῖ πολλὸν ὁ μὴ πικρῶν ἔσθ' ὁ μόνον ὁ πικρῶν ἔσθ'.* *Sæpenumero contingit, ut injuste agat, tam qui non facit aliquid, quam & qui facit.*) vel ut ipsi suum, quod jam habet, auferatur; vel ut mali quid inferatur, cujus inferendi potestas alteri non erat. Circa priorem modum est observandum, deberi aliquid alicui vel ex mero jure naturæ, ita tamen, ut ad ea perfectum jus non habeat, uti sunt officia humanitatis, beneficentiæ, gratianimi; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione nostra ad leges civiles, qua nos adstringimus ad præstanda ea, quæ leges istæ alteri jubent exhibere. Hæc si denegantur alicui, proprie injuria dicitur: non autem si ista, etiam si in jus naturæ peccetur. Neque vero per ipsum jus naturæ vi ad ista præstanda alterum licet adigere, saltem ubi imperium in istum non comperit, nisi fors necessitas urgeat; quippe cum istorum genius officiorum requirat, ut ultro; & citra metum poenæ præstentur. Et hæc tunc duntaxat verum est illud Hobbessianum; *injuriam non fieri nisi ei, quicum pactum intercessit.* At vero, quando alicui invito, & non laceffenti, de diti opera malum infertur, sive erepto bono quopiam, quod jam possidebat, sive inflicto positive malo aliquo, semper injuria fit, sive pactum intercesserit, sive non. Id enim cuilibet homini natura juris tribuit, ne ab altero homine ipsi citra antegressum suum meritum mali quid inferatur: neque homini fas est, ut ipse alterum non laceffitus lædat, nisi quantum necessitas imperii exercendi postulaverit. Addimus, *non laceffimus.* Nam ad injuriam requiritur quoque τὸ πρὸς τερὸν, prius. Ὁ γὰρ διότι ἔπειθε, καὶ τὰ διὰ τὸ αὐτοπραίων, & δοκεῖ ἀδικεῖν. Nam qui propterea, quod passus est, idem vicissim facit, injuriam facere minime videtur. *Aristot. Nicom. l. V. c. 15.*

§. 16. Porro ad injuriam proprie dictam requiritur, ut ex prœteriti, & destinato consilio alteri nocendi, aut ægre faciendi, processerit. Inde non solent injuriæ venire nomine ejusmodi læsiones, quæ casu fortuito fiunt ab ignaro, & invito; puta, si miles, dum jaculis se exercet in loco solito transeuntem trajecerit; aut si putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi versandi jus, improviso dejecerit. Apud *Antiphontem* orat. 7. qui puerum jaculo trajecerat, ita excusatur: *non vetitis operam dabit, sed justis: neque inter se exercentes, sed in ordine eorum, qui jaculabantur, jaculatus est: neque à scopo aberrans, in eos, qui à scopo discescerant jaculatus puerum attigui, sed omnia recte, ut sibi proposuerat faciens, nihil quod nollet fecit, passus quidem scopum, quem petebat, attingere prohibitus.* Quo facit illud *Aristot. Nicom. V. cap. 10* ἀδίκημα καὶ ὁλίκω πρὸς τὸν ἄλλο ὡς ἐκ τῶν ἐκυστῶν καὶ ἀκουσίων. *Juste, vel injuste factum spontaneo, & invito definitur. Item ὅταν πρὸς ἀλόγως ἢ βλάβῃ γῆνηται, αὐτόχημα. Quando præter rationem evenerit læsio, infortunium est. ὅταν δὲ μὴ πρὸς ἀλόγως, αὐτὸ δὲ κακίας, αὐμάχημα. Quando vero non præter rationem, sed sine tamen vitio, peccatum. Ad quem locum Michael Ephesus: Læsiones alie ex ignorantia fiunt, & invitis nobis, alie ex cognitione, & sponte. Earum autem, quæ ex ignorantia fiunt, alie præter rationem & inopinatio efficiuntur, alie involuntaria quidem sunt, non inopinatio tamen, & præter rationem inferuntur. Dum dixerit autem, læsiones quæ ex ignorantia inferuntur, communi nomine errores ac peccata appellari; subdivisionem quandam facit, inquitque eas quæ præter rationem*

fiunt, infortunia; quæ non præter rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem præter rationem, ea quæ præter expectationem & inopinato raro contingunt: ut si quis dum repente fores aperit, patrem suum illic assistentem percusserit; aut dum in loco jaculatur, quæ nullus transire consueverit, de improbo forte quadam occurrentem emissæ jam telo vulneravit. Hac enim atque huiusmodi cetera inexpectata, præterque opinionem evenerunt. Nunquam enim opinatus esset quispiam, illic transitarum esse aliquem, quæ nemo unquam transire visus fuerat. At quæ licet ab ignotis aut effusimur, non sunt tamen inexpectata, & præter rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa aut loco, ubi multi versari consueverunt, vel esse possunt, sagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atque huiusmodi læsio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in se quisque principium causæ habuerit: in ipso siquidem fuit principium, quatenus in locum eum ad jaculandum se contulit, quæ transituros esse aliquos verisimile erat. Atque ejusmodi ἀμαρτήματα Jctis proprie culpa dicitur, quam describunt committi per negligentiam & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quæ scire & observare debuisset ac potuisset. Ejus tres gradus faciunt, prout tres concipi possunt gradus diligentiae, cujus omisso culpa est. Est quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio vel industria excitata, sed velut ex sensu communi descendens. Est dein diligentia hominis magis exculti, & ultra istam communem, cuilibet in rebus suis propria, & quam hominum natura juxta cujusque solertiam & capacitatem requirit. Est denique diligentia exactissima, quam non nisi accuratissimus paterfam. in suis rebus adhibet. Huic quæ opponitur culpa levissima, illi, levis, isti lata dici siveit. Circa culpam latam observant, eam dolo æquiparari in contractibus & similibus negotiis civilibus, & ubi de reparando damno agitur: non item in criminibus, etsi reatum non penitus tollat, sed duntaxat minuat. Sed quem effectum levis, & levissima culpa habeant, passim Jcti docent, ubi de præstationibus in contractibus agunt. Enimvero quando quis per affectus vehementes, adcoque cum intentione duntaxat semiplena, ad lædendum alterum impellitur non ideo ista læsio ab injuriæ nota eximitur, utut propter eandem injusti adpellationem quis non statim fortiaur. Inde Aristot. Nicom. d. l. Ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν, μὴ πρὸς βλάβους δὲ, ἀδικήμα· οὗ ὅσα τε Διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πᾶσι, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει· τοῖς ἀνθρώποις ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἀμαρτάνοντες, ἀδικεῖν μὲν, καὶ ἀδικήματα εἶναι· ἔμειναι πῶς ἀδικεῖ Διὰ ταῦτα, ἔδὲ πονηροί. ἔδὲ γὰρ Διὰ μοχθηρίαν ἢ βλάβην. ὅταν δὲ ὅκ πρᾶξις, ἀδικεῖ καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς ἔκ ἐκ θυμὸς ὅκ ἐκ προνοίας κενεῖται· ἔδὲ ἀρχὴ ὁ θυμὸς πονῶν, ἀλλὰ ὁ ὀργισμός. At cum cognoscens quidem, sed sine tamen præconsultatione agit quispiam, injuste factum est; ut sunt quæ ex ira fiunt, aliisque affectibus, qui necessarii, naturalesque hominibus accidunt. Qui in his enim lædunt, & peccant, injuste quidem agunt, suntque hæc injuste facta, nondum tamen injusti ob hæc, neque pravi ipsi homines habentur, quippe cum læsio ipsa ex pravitate minime evenerit. Nam cum ex electione læserit quispiam, tunc demum injustus ac pravius est. Quocirca recte ea, quæ ex ira fiunt, non esse ex providentia judicantur: non enim principium affert, qui iratus facit, sed qui ad iram provocavit.

§. 17. Denique & invito debet fieri, quæ dicenda est injuria. Nam volenti non fieri injuriam, etiam communi sermone tritum est. Aristot. Nicom. V. c. 11. βλάπτειν μὲν ἄνθρωπος ἐκὼν καὶ ἀδικῶς πᾶσι καὶ ἀδικεῖται δὲ ἔδὲ ἐκὼν. Læditur igitur aliquis sponte

sponte, & iniuste patitur; nullus tamen est, qui injuria sponte afficiatur. Cujus ratio est, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non præsto, condonatum mihi ab eo censetur. At quis injuriam me fecisse dicet, si quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari potest, quod quis sibi ipse inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis necessario involvat. Ubi tamen supponitur, ut homo pleno rationis usu gaudeat, nec violento aliquo affectu extra se raptus sit. Add. *Ant. Matthæus de crim. proleg. c. 3. §. 2.3.* *Hobbesu demonstratio de civ. c. 3. §. 7.* in eo laborat, quod præsupponit, injuriam non nisi in pacti violatione consistere. Exinde etiam *Aristot. Nicom. V. c. 15.* colligit, illum, qui seipsum per iram jugulaverit, non sibi facere injuriam, sed civitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo hujusmodi ministro privat. Unde etiam civitas, utpote abs tali homine offensa, eum multare consuevit, illata ipsius cadaveri, ac memoriæ aliqua ignominia. Add. *Mich. Ephes. ad d. 1.* Quanquam d. 1. aperte falsa sit illa *Aristotelis* sententia. *ὃ καὶ ὁ αὐτὸν ἀποκτείνει ὁ νόμος. αὐτὸς δὲ καὶ ἀπαγορεύει.* Lex non jubet, seipsum quempiam occidere: qua autem non jubet, vetat. Nisi ἢ καὶ ὁ αὐτὸν *Aristotelis* h. l. idem quod permittere significat.

CAPUT VIII. DE ACTIONUM MORALIUM QUANTITATE.

1. <i>Quantitas actionum moralium absoluta?</i>
2. <i>Qualis intentio requiratur in foro ædmo?</i>
3. <i>Qualis intentio sufficiat in foro humano?</i> | 4. <i>Quid sit actio perfecta seu completa?</i>
5. <i>Quantitas actionum relativa.</i> |
|--|---|

Consequens est, ut de actionum moralium quantitate paucis videamus, seu qua ratione eædem æstimentur, & velut quantæ concipiantur. Deperhendimus quippe actiones hominum voluntarias æstimari vel *absolute* & in se, vel *relative* & ad se mutuo. Circa absolutam æstimationem insigne discrimen inter actionem bonam atque malam occurrit. In actione enim bona, si eam formaliter & præcisè consideremus, nihil animadvertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipsa bonitas in coincidentia seu congruentia cum lege consistat, cujus nulla esse mensura intelligitur. Unde etiam formaliter & præcisè spectata actio bona non est altera melior; etsi materialiter & ratione objecti, nec non quoad intensiorem obligationis, una sit præstantior & nobilior altera. Mala autem actio quoniam à norma legis declinat, distantiam utique majorem aut minorem à lege concipitur habere, eoque nomine unum peccatum etiam formaliter & in se spectatum, majus aut minus æstimari potest; sicuti una curvitas magis à rectitudine distcedit, quam altera. Nam nihili est ratiocinium Zenonis apud *Diogenem Laërt. l. 7.* *Peccata omnia esse aequalia. Ut enim nec vero verius, nec falso quidquam magis falsum est: sic neque minus fraude, neque peccatum peccato majus est. Nam & qui centum stadiis, & qui uno à Canopo abest, æque uterque Canopi non est: sic etiam qui magis minusve peccat, æque uterque à recte facto abest.* Quoniam autem isthæc distantia à lege, si quis eam curiosius cum aliis speciebus quantitatis comparare velit, aliquod instar anguli rectilinci habere videtur, cujus magnitudo arcu circuli ex puncto crurum communi tanquam centro de-

scripti, cruribus dictis intercepto, mensuratur: inde olim, cum prima hujus disciplinæ *Elementa* juvenilibus annis meditaremur, placebat schemate aliquo iphærico ista declarare. Quæ nunc plano lubet modo exponere, cum ejusmodi argutiæ istam magis, quam maturiorem ætatem decere judicentur.

§. 2. Porro cum ad actionis bonitatem requiratur non solum, ut fiat id, quod lex jubet, sed etiam ut fiat ea intentione, quæ eidem legi est conformis: inde adparet, ad hoc ut actio aliqua perfecte bona habeatur, requiritur, tum ut quod lege præscribitur juxta omnes partes impleatur; tum ut agentis animum unice exciter studium legislatori promptum obsequium exhibendi. Inde cum lege divina jubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum nostrum, sicut nos ipsos; manifestum est, nullam actionem posse Deo adprobari tanquam perfecte bonam, nisi quæ cum plenissima intentione fuerit suscepta, & ubi agens nihil aliud propositum sibi habuit, quam ut Creatoris O. M. voluntati satisfaceret. Eoque magis, quod istum utpote *ταπεινωσις* seu ne minutissima quidem aberratio aut vacillatio animi fugere possit. Isthoc qui expendit non temere coram Deo probitatem suam jactare sustinebit.

§. 3. At in foro humano remissiore diligentia licet defungi. Cum enim legislatores humani latis suis legibus emolumentum civitatis procuratum eant, quod plerumque per exterius actionis exercitium provenit, quæ demum cunque sit agentis intentio: inde isti fere acquiescunt, si modo actus exterior lege præscriptus fiat. Eoque magis, quod in recessus animi humani ipsis penetrare sit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, nisi per conjecturas, aut signa in sensus incurrentia, quæ inter mortales haut quidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quæ in animo fuere volutata. Hinc isti actionum quantitatem æstimant duntaxat sensualliter, seu prout sagacitatis humanæ conditio, ac vitæ civilis usus admittit; ac parum fere sunt solliciti, quam plena fuerit, & sincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus adprobaverit. In actionibus tamen malis utique etiam inter homines major habetur ratio intentionis. Et quidem ubi illa plane abfuerit, quod contingit circa ea, quæ ex ignorantia aut errore invincibili suscipiuntur, actio pro invita habebitur; quæ uti imputari non solet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De cætero quævis actionum malarum, quæ ex proæressi suscipitur, eo deterior habetur, quo firmior ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem judices humani, queis in adyta animi penetrare non datum, ex variis conjecturis atque indiciiis æstimare siveverunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. 4. Quod autem actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in suo genere perfecta habetur, quæ ultimum quasi complementum attingit, & cui nulla pars debita deest. Inter eas, quæ ab ista perfectione discédunt, eo inferior quælibet censetur, prout ab isthac abfuerit, sive pars aliqua pleno operi defuerit, sive intra conatum opus subsisterit. Vice versa autem actionum malarum in suo genere deterrima habetur, quæ propositum finem plene affecuta est. Eo minus autem malitiæ quæque obtinet, quo longius citra ultimum complementum subsisterit. Ubi tamen circa objecta actionum, prout legibus designantur, observandum, eadem esse in duplici potissimum differentia. Quædam enim divisionem admittunt, quædam secus; seu quædam ita sunt comparata, ut necessum sit, ea aut tota exprimi per

per actionem, aut prorsus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibusdam autem etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis animadvertitur. Quædam enim objecta actionum, per leges descripta, comprehendunt ea, in quæ dividi possunt, tanquam species. Sic affirmativa lex quinti præcepti in decalogo; per Moysen divinitus promulgato, est: succurre necessitatibus corporis, in quibus proximus tuus versatur. Hæc comprehendit sub se velut species conservationem vitæ, membrorum, sanitatis, aversionem doloris, suppeditationem alimentorum tempore famis, &c. Opposita vero lex, quæ prohibet lædere corpus proximi, complectitur sub se cædem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, (vid. l. 15. §. 1. D. de injuriis.) &c. Sic sexti præcepti lex affirmativa, quæ castimoniam injungit, sub se continet puritatem cogitationum, verecundiam sermonis & gestuum, abstinentiam à venere illicita, &c. Lex opposita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, fornicationem, gestus, ac sermones obscenos, cogitationes fœdas. Hæc v. g. verba impudica propria non habent ad adulterium instar gratiæ aut partis. Sed quia legislator divinus compendii gratia sub una lege generali multos actus speciales voluit comprehendere, inde solidum & integrum peccatum contra sextum præceptum paravit æque, qui simpliciter fornicatus est, quam qui moechatus est. Unde circa hæc objecta, ubi non sit, quod lege præcipitur, aut omitti illud necessum est, aut contrarium fieri, Ast vero quædam objecta actionum, per leges determinata, ita sunt divisibilia, ut ea, in quæ dividi possunt, contineant ad modum partium integralium. Ubi non statim totum est patrandum, totumve omittendum, aut etiam contrarium faciendum; sed potest ejus pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic v. g. quando lex jubet operario mercedem integram exsolvi, ejus pars solvi, pars negari potest. Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id solum denego, sed & insuper quid eidem subtraham, aut malum infero, prorsus alterius speciei fit actio, quæ priorem haut contingit.

§. 5. Præterea cum aliqua actio circa nobilior, alia circa ignobilior objectum versetur; ex una etiam plus boni, malivè, quam ex altera proveniat: adparet hoc respectu actionum quidem bonarum unam longe esse nobiliorem altera; & vice versa actionum malarum unam altera longe deteriore haberi. Quo spectat proprie illud *Horatii serm. l. 1. sat. 3. Nec vincet ratio hoc, tantundem ut peccet, idemque. Qui teneros caules alieni fregere heri, Et qui nocturnis divum sacra legerit.* Add. *Cicero pro Murena.* ubi falsè Stoicorum illud dogma de æqualitate peccatorum exagitat. Etsi non insuper sit habendum illud *Horatii l. ep. 15. De mille faba modus quam surripis unum: Damnum est, non fucinus mihi pacto lenius isto.* Quæ est actionum æstimatio relativa. De qua infra l. VIII. cap. 3. prolixius agitur.

CAPUT IX.

DE ACTIONUM MORALIUM
IMPUTATIONE.

1. Imputatio actualis.
2. Imputatio ex gratia.

3. Imputatio ex debito.
4. Quid alteri efficaciter possit imputari?

5. *Meritum, quid?*6. *Quomodo effectus actionum moralium de-
leantur?*

Quid requiratur, ut actio alicui queat imputari, seu tanquam ad aliquem pertinens haberi, superius satis ostensum fuit. Superest ut videamus, qua ratione eadem actu imputeretur, hætenus ut illa effectum aliquem moralem producat vel in ipso agente, vel in alio. Ubi prius separandæ sunt actiones, de quibus lege disponitur, ab iis, quæ in cujusque arbitrio relictæ sunt. Prioris generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potissimum, qui circa eas lege disposuit, agentem earundem autorem declarat simulque effectus ipsarum in istum actu redundare, aut in eodem hærrere statuit. Posterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra necessitatem in alterius usum & emolumentum exercuit, significat, se in ipsius gratiam actionem suscepisse, eoque nomine eundem sibi voluisse obstringere. Et si posterior hæcce vocabuli imputandi significatio frequentius apud Latinos autores occurrat; prior apud Theologos & Moralistas sit tritissima. Manifeste autem discrimen inter hanc & illam imputationem adparet, quod prior quidem ab latore aut custode leges tendat in agentem: posterior autem ab agente feratur in eum, in cuius gratiam, & usum actio fuit suscepta.

§. 2. Prioris imputationis vulgo circumfertur divisio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa est, quando quis in aliquem effectus actionis à tertio patratae, quos iste sibi alias jure vindicare non poterat, ex benevolentia derivat: vel etiam ex alicujus actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipsa in se provenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa favorabilia locum habet, circa odiosa non item. Quemadmodum enim ea bonorum natura est, ut etiam gratis alicui, & citra prætextum exhiberi queant; ita si quis alteri bonum quodpiam sub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere sub titulo imputatae actionis alicujus, quæ alias ad ipsum non pertinebat, aut cujus intuitu tale quid jure postulare non poterat. Ast illud ratio non permittit, ut ex ejusmodi prætextu in alterum velim derivare effectus actionis malæ, quæ cum ipso nullam habet connexionem, cum alias isti effectus naturalem ipsius conditionem non sequerentur. Adeoque inconveniens est, ut ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quæ natura cuius homini ut tali dedit, aut imponantur, à quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cavit. Sic v. g. princeps filio nullis propriis artibus insignia patris merita imputare potest, eorumque intuitu honores ipsi alias non debitos conferre. Ast ob patris delictum innocentem filium poena afficere, absurdum est. Quanquam id fieri possit, ut delictum paternum sit occasio, ne in filium conferantur bona, aut ut & illa eripiantur, quæ non nisi sub certa lege in eum transitura, aut ejusdem mansura erant. Quo ipso tamen haut quidquam tali malo involvitur, quod alias naturæ ipsius conditio respuebat. Nam nullo privilegio natura liberis cavit, ut bona paterna ipsi omnino possideant, aut ut ad certos honores admittantur. Talia enim non nisi sub hac conditione eos manebant, siquidem à parentibus illæsa iisdem fuissent tradita, aut nisi parentes certo se delicti genere obstrinxissent. Neque deteriori sorte, quam humana conditio admittit, est, qui, nullo à parentibus accepto patrimonio, suarum sibi fortunarum autor esse cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo usque procedi potest contra liberos innoxios, ut illi extra civitatem facessere adigantur. Nam
à na-

a natura nemo jus habet, ut in hac vel illa civitate perpetuo degat, sed id juris factio suo aut alieno acquirit; cui retinendo hæc potest adjuncta esse conditio: ut amittatur, ubi certum delictum ab ipsius parentibus fuerit admissum. Possessionem quippe alicujus juris à conditione casuali suspendi, rationi non repugnat. Quamquam alicubi leges civiles heic iusto duriores esse, nemo inficias iverit.

§ 3. Imputatio autem ex debito in hoc consistit, ut ii, quorum interest actionem factam vel non factam, declarent, eandem ad agentem pertinere, inque eundem redudaturos effectus, qui actioni illi sunt assignati. Unde si in lege aliqua actioni bonæ certum sit constitutum præmiū, ubi cultos legis ab aliquo istam actionem patrata agnoverit, manifestum est, hunc istud præmiū suo jure posse petere. Ubi autem quis nude pro imperio, & citra promissum præmiū facere quid iussus sit, sufficere ipsi debet nuda superioris adprobatio; & abundantis præmii loco erit habendum, istius offensam, quæ fecus facientem mansura erat, declinasse. Vice versa, ubi actio verita fuit patrata, si quis pro istius autore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod si autem alii, ad quos legum custodia & executio non spectat, bene facta adprobaverint, male facta reprehenderint, nihil præter exultationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc applicari potest illud *Diodori Siculi in excerptis Peiresiani*: ἐστὶ ὁ μὲν ἔπαινος ἑπ' αὐτὸν δρετῆς ἀδ' ἀπ' αὐτοῦ. ὁ δὲ φόβος ἡμωρῶν παυλότῃ αὐτοῦ πληρῆς. Laus est quasi quoddam virtutis præmiū nullo constans sumtu: vituperium vero pœna est vitii absque vulnere. Est tamen ulterius notandum, quando plurimū interest, actionem aliquam fieri vel non fieri, si unus eorum istam non imputaverit agenti, cæterorum juri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges injuriam mihi intulit, possum ego condonare, quantum eadem me tangit. Quo ipso tamen publicæ superiorum prætensionī, si qua est, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, jus humani fori non tollit. At quod omnes quorum interest non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Interest autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui sunt actionis objectum aut directores, i. e. adversus quos actio aliqua suscipitur, & quibus illa bono vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi potestas competit. Unde si injuriam, & is cui facta est, & magistratus, & Deus remiserit, ea moraliter pro non facta censetur.

§ 4. Ab hac imputatione longe differt illa, qua agens suam actionem, quam omittere poterat, illi, in cujus usum suscepta fuit, imputare dicitur. Scilicet cum quis rite præstitit sibi pro imperio injuncta, ad probationem sui facti experitur cum à cæteris, tum imprimis ab eo, qui injunxit. Mercedis quid insuper prætere haurit quidquam valet, nisi quantum expresse in lege fuerat promissum. Vid. *Luc. 17: 9, 10*. Eandem ob rationem nemo postulare potest, ut sibi ad producendum aliquod jus imputetur, quod actione mala, per leges & imperium superioris interdicta abstinerit; sed contentus erit, quod nuda istius adprobatio ipsius obsequium consequatur. Cum enim fecus, quam lex jubebat, facientem græve malum jure maneret, istoc effugisse mercedis loco erit. Inde apud *Senecam l. 4. controu. 7*. contradicitur illi, qui in adulterio deprehensus à tyranno, cum gladio extorto occiderat, & præmiū tyrannidii petebat, imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit. Et recte *Cicero Philp. 2*. negat se ideo

Antonio devinctum, quod ab ipso occisus non fuerit. *Quale beneficium est, quod te abstineris nefario scelere?* Alii rationem inde arcessunt, quod intermissiones actionum malarum sint pura non entia, quorum nullæ sint affectiones positivæ. Et si reponi forte possit, has quoque moraliter pro entibus haberi posse, quatenus tanquam restrictio & coercitio facultatis naturalis concipiuntur. Ast contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte aut commode poteram omittere, & omitto, quod commode poteram agere; rationis utique est, ut id ipsi queam imputare, id est, meo jure postulare, ut ille isthoc factum velut à me profectum agnoscat, & pro istius conditione mihi sit obstrictus. Ut tamen isthæc imputatio recte fieri possit, in agente quidem adesse debet intentio alteri sua actione boni aliquid conciliandi, in recipiente voluntas expressa aut præsumpta ab isto illud admittendi. Nam operæ, quæ invito obtruditur, imputatio recte repellitur. Et impudenter mihi imputat, quod quis nullo mei respectu, aut etiam ut mihi noceret egit. Sic stulte petiturus est præmium, qui dum alterum occidere conatur, calu vomicam ipsius alias incurabilem dissecuit, eoque modo sanitati eum restituit. Quanquam apud *Tacitum H. l. Marius Celsus* constat inter servata erga *Galbam* fidei crimen confessus, exemplum uliro imputavit. Add. *Genes. 45: 5. L. 20.* Sic *Eudoxia*, cum Imperatori *Theodosio* nupsisset, fratres à quibus domo paterna fuerat ejecta, arcessit, neque irata illis, sed gratias potius agens, ut dignitatis tantæ autoribus. *Nisi enim ab eis exacta fuisset, nunquam venturam fuisse Constantinopolin;* apud *Zonaram tom. III.* Quod si eorum, quorum interest, consensu definiatur, quanti quid imputandum sit, pactum intervenit, in quo terminum velut suum attingit imputatio, nec quo ulterius isthoc in negotio tendat, invenit. Conf. *Matth. 20: 13, 14.* Quo spectat illud *Hobb. Leviath. c. X. meritum præsupponit jus ex promisso.*

§. 5. Ex hisce facile colligitur, quæ sit indoles meriti, aut quæ nam sint actiones meritoriae, quas alii etiam adversus Deum valituras crepant. Scilicet scaturigo meriti præcipue est præstatio operæ indebitæ, & quam à nobis exigendi alter jus non habebat. Qui enim præstitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat suum explevit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum possit enasci. *M. Seneca l. 1. contro. 8. Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militum mea legis munus est. Julius Capitolinus in Antonino Pio,* cum rationem cognominis memorassent, quod socerum ætate fessâ manu, præsentem Senatu, levasset, addit: *quod quidem non satis magna pietatis est argumentum; cum impius sit magis, qui ista non faciat, quam pius, qui debitum reddat.* Nec indebita invito obtrusa imputare licet; multoque minus, si nulla in istum utilitas redundaverit. Unde manifestum est, mortali adversus Deum nullum comparari posse meritum, si vel maxime is legi divinæ examussim implendæ par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem posse fieri, nisi ex vi gratuitæ promissionis, quam destituere bonitas ipsius non fert; non autem quod exinde jus proprie dictum mortali nasci queat. Sic & pro imperio injectæ actiones immediate meritum non gignunt, valitutum adversus eum, qui injunxit. Et si tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, sæpe jussu sua obeuntibus certa soleant bona conferre excitandæ obsequii promptitudini: ad quæ tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, sed ex promisso suo liberali teneri volunt. Unde

& ista non mercedis, sed præmiiliberalis nomine solent venire. *Euripides Rhefo*: παντ' ἀποσπείμενον κέρδιον πρὸς ἔργον, τὴν χάριν τίπτει διπλὴν. *Omni ei adjunctum præmium duplicem voluptatem parit.* Quod si tamen legislatores actione aliqua præstita expresse absente aliquid tanquam jure postulari statuunt; quin id recte & suo jure petere agens queat dubium non est. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta est unda intermissio actionum lege veteritarum. Quo pertinet illud apud *Philostrophum de vita Apollonii Thyatiræ* l. VI. c. 11. *Non est justitiæ opus ab iniustus abstinere, neque prudentiæ opus est, stulte aliquid non cogitare: neque fortunæ, aciem non relinquere, neque temperantiæ in Medorum turpitudines non incidere: nec omnino laude dignum est, quod non esse malus videaris: omne enim quod æque ab honore pœnæque distat, virtus non est.* Add. *Lucæ* 18. 51. *Ammissus Marcellinus* l. 30 c. 11. *Nec enim aliena non rapere laudis est.* Superfunt igitur ad acquirendum adversus homines meritum actiones, quæ ipsis, saltem perfecte, non debentur; si nulla prorsus obligatio ad eas præstandas adstringat; si naturalis quidem ratio eas jubeat, aut suadeat, adplicatione tamen ad certas personas in nostro relicta arbitrio; si jure civili duntaxat illæ non præcipiantur. Nam quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipse jam jus obtinet, adeo ut si illa præstentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo adplicandum in præsens jus habebam: iis quippe negatis aut retentis injuria alteri, ac damnum inferitur. Adeoque cum talia certo modo jam ad alterum pertineant, nec mihi de iis prohibitu disponendi sit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Ast quando extra obligationem perfectam alteri quid præsto, id utique cum mihi decedat istæque adcreseat, relinquit apud me jus perfectum, aut imperfectum recipiendi ab isto quid æquipollens. Et hoc ipsum meritum est. Add. *Seneca de beneficiis* l. 3. cap. 21. 22. Hujus expletionem quando expressa conventionione determinamus, merces propriæ dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & æquitate alterius relinquitur, præmium vocatur. Quod est vel res corporalis, ut pecunia, prædium; vel incorporalis, ut concessio privilegii, immunitatum; vel moralis, ut honor, dignitas, vel notionalis, ut statua, inscriptiones, coronæ, & similia. Add. *Mich. Montaigne essais* l. 2. c. 7. Et sic quidem ex actionibus indebitis, potissimum quatenus aliis sunt utiles, meritum resultat. Sicut contra ex actionibus prævis, cum primis illis quibus alteri damnum injuria datur, enascitur demeritum, cujus vi quis ad illud damnum pensandum adstringitur. In universum autem malæ actiones produciunt reatum, per quem quis obnoxius intelligitur subeundæ pœnæ. De qua latius agendi infra locutus erit.

§. 6. Cæterum quemadmodum actualis imputatio facit existere effectus actionum moralium; ita ejusdem cessatio ac velut revocatio eosdem abolet. Ist hæc pari fere modo circa actiones bonas, & malas sese videtur habere. Actiones bonas, & malas, quamdiu tales sunt, seu quamdiu legibus præcipiuntur, aut inter dicuntur, non potest non sequi imputatio simplex. Abolita autem lege, ist hæc quoque imputatio circa eandem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitæ imputationem ille

tantum remittere potest, cujus interest effectus actionis ipso actu existere. Unde si quis operam præstitit, imputationem remiserit, merces non amplius peti potest. Quam remissionem facere non est in arbitrio ejus, cui opera est exhibita. Creditoris quippe est debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malæ imputationem efficacem tollere penes eos est, quorum interest, eos effectus actu existere, i. e. ejus qui læsus fuit, & legum latoris, atque custodis; non autem ejus, qui malam actionem perpetravit. Qui jura civilia tractant, quinque potissimum modos faciunt, quibus crimen extinguitur in foro humano. Primo ubi poena legibus definita fuerit exsoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem poena adæquata nemo punitur. Et si multæ poenæ velut lituram post se relinquunt. Vid. *Sueton. Claudio c. 16.* Sæpe etiam exhausta poena corporali, moralis poena sive infamia, ejusque signa perdurant. Deinde quem judices absolverunt, in foro civili pro innocente habetur. Tertio, si reus moriatur. Et si ad terrorem cæterorum in atrocissimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadavera, bona, ac memoriam sæviri soleat. Quarto, lapsu temporis quoque crimina tolluntur hæcenus, ut postea propter ista in judicium delinquens non vocetur. *Sereca Oedipò. Latere semper patere, quod latuit dñs.* Et si diuturnitate temporis crimen deleri neget *Lyfias orat. XII.* Et denique si criminis venia ab eo, qui summum in civitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixè *Ant. Mathæus de criminibus ad L. 48. D. tit. 19.* Cæterum uti velut sopiti latent effectus actionis malæ, quamdiu illa ignoratur, aut penitus dissimulatur, aut velut in antecessum condonatur: ita ubi semel isti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem potest, quod in illis est morale, non autem, si quid circa eosdem phycici intercurrit. Quod enim semel factum, id phycice infectum fieri nequit; ut tamen idem in vita communi nullos amplius habeat effectus morales, effici potest. Sic qui propter delictum fustigatus fuit, verbera quidem, quæ semel tergo excepit, retinet; infamia tamen decreto imperantium extinguí potest. Sublata autem omni penitus imputatione moraliter actio pro non facta habetur. Ex hisce explicandum est illud *Ovidii de Pont. l. 1. El. 1. Estque pati pœnam, quam meruisse, mmus. Pœna potest demi, culpa perennis erit. Mors facite certe, ne sim cum venerit exul: Ne non peccarim, mors quoque non faciet.* Id duntaxat adhuc monendum; graviter illos hallucinari, qui ut reatus actionis malæ tollatur, præter non imputationem, seu condonationem requirunt infusionem qualitatis alicujus contrariæ, seu habitus justitiæ. Quemadmodum maculas parietis delemus superinducto tectorio; aut foetorem accenso thure dissipamus. In quem errorem istos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crederent, qualitates morales eodem modo produci aut deleri, quo phycicæ solent. Id quod quam absurdum sit, ex superioribus facile potuit colligi.

21

SAMUELIS PUFENDORFII
DE
JURE NATURÆ ET GENTIUM.
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.
HOMINIS NATURÆ NON CONGRUERE,
UT VIVAT EXLEX.

1. <i>An lex in hominem cadat dubitatur?</i> 2. <i>Libertas in genere quid?</i> 3. <i>Libertas in Deo qualis?</i> 4. <i>Libertas brutorum qualis?</i> 5. <i>Hac ne homini indulgeretur, obstat ipsius</i>		<i>dignitas.</i> 6. <i>Pravitas.</i> 7. <i>Varietas ingeniorum.</i> 8. <i>Et imbecillitas ac naturalis incultus.</i>

Postquam priori libro res morales in genere, ac frequentissimi usus vocabula sunt explicata, quæ s præsim inserta compagem hujus disciplinæ erant interruptura; jam ad destinata nostra propius est accedendum, ac ante omnia inquirendum; an conveniens fuerit, hominem sine omni lege vitam hancce transire. Ex quo ipso perspicuum evadet, quare Creator O. M. homini non indulerit ejusmodi libertatem, ut omnia pro nudo libitu, aut ex vago quodam impetu ageret, nulli juri, regulæ, aut necessitati obnoxius. Sane enim cum Deus homini dederit voluntatem, i. e. facultatem ex intrinseco velut impulsu sese convertendi ad eas res, quæ ipsi congruæ videntur, & avertendi sese ab illis, quæ displicent, & quidem ut illa voluntas cognoscere scia: dubitare quis possit, an non bonitatem ipsius decuerit, ut pateretur hominem illa voluntatis flexibilitate illibata; & citra impedimentum uti. Quid enim flexilem voluntatem Deus dederat, si illa deinceps ad certas sese regulas debebat applicare? Et sicuti mobilitatem; artuum vincula & compedes reddunt inutilem sic incautum recidere videtur voluntatis libertas, si multa possumus velle, quæ necessario intermittenda, multa nolle, quæ necessario suscipienda sunt.

§. 2. Ut igitur paulo altius rem repetamus, ante omnia ostendendum videtur, omnimodam libertatem humanæ naturæ esse inutilem; ac perniciosam; adeoque ad salutem ipsius conducere, ut legibus ista constringatur. Ex quo ipso simul patebit, quousque illi fræna recte potuerint laxari. Heic igitur sciendum est, libertatem in genere concipi per facultatem intrinsecam agendi aut omittendi, quod quis ipse judicaverit. Dum *facultatem* dicimus, eo ipso innuimus illi, cui libertas tribuitur, inesse vires ad aliquid agendum ac vim movendi non solum seipsum, sed & aliis motum imprimendi, aut eadem certo modo afficiendi. *Intrinsecam* dicimus, ut intelligatur, motum, & vim illam oriri ex principio intrinseco, non autem ex impulsione violenta & extrinseca; quomodo lignum quoque interdum alienis nervis mobile existit. Additur denique; *quod quis ipse judicaverit*, ut innuatur, non temere, & cæco quodam impetu motum excitari, sed

præsupponi agentem rem objectam, saltem utcunque cognovisse, ac post qualemcunque deliberationem demum ad agendum sese determinasse, adeoque immediatam agendi rationem fuisse, quia ipsi sic visum fuerit. Sed & illud simul intelligitur; alia impedimenta, quæ motum inhibere, aut in diversum detorquere possint, hinc abesse debere, ubi illibatae libertati locus statuitur.

§. 3. His positis adparet, si quis rerum universitatem perlustraret, multa occurrere, quibus nulla omnino competit libertas; uti sunt omnia inanimata, & quibus vita duntaxat citra sensum est. Alia libertate gaudent, sed secundum diversos gradus. Omnia modis libertas, & omnis impedimenti, aut defectus nescia in solum DEUM O. M. cadit, quæ tanquam nobilissimum attributum perfectissimæ ipsius essentia concipitur. Quæ & ipsa nullam circumscriptionem admittit, & cum omnipotentia est conjuncta. Unde quod Deus quædam non agit, aut non omnia temper agit, illud non est ex defectu libertatis, sed ex proprio beneplacito. *Psal. 115. 3. Ephes. 1. 11* Quod autem idem quædam non posse agere dicitur, id non provenit ex aliquo impedimento extrinsecus accedente, naturali, aut morali, sed ex proprio placito, quod mortales ad magnitudinem & præstantiam ipsius attemperatum concipimus. Inquem sensum interpretandum est illud tritum: Deus sibi ipse est lex. Hinc & quando Deo tribuitur justitia, non illa est intelligenda respicere aliquam obligationem, aut jus in altero, sicut justitiæ humanæ natura id infert. Sed quia talem agendi modum perfectissimæ suæ naturæ congruere ipse operibus, & per revelationes ostendit; inde eidem mortales id vocabulum adplicamus, quo, quæ recte à nobis adversus alios aguntur, exprimimus. Sic quod Dei promissa non fallunt, id non inde est, quod ejus libertas fuerit circumscripta per obligationem ex promissio ortam; sed quia præstantiæ divinæ convenit efficere, ne frustra quis expectaverit, quod ab ipso expectare est iustus: aut quia promissa fallere imperfectionem aliquam involvit, quæ à DEO quam longissime abest. Qua de causa etiam mortales promissa divina non velut jure nostro postulamus, sed tanquam ex liberrimo profecta arbitrio beneficia venerabundi acceptamus. Neque enim heic, quod in promissis humanis, obtinet; solve quod debes; promissum cadit in debitum; quod ab initio erat libertatis, id postea fit necessitatis. Sed non minus promissa Dei, quam quæ citra promissum ab ipso præstantur, illibatam beneficiorum naturam retinent. Ad hunc fere modum homines de libertate, quæ in Deum cadit, utcunque balbutire possumus. Etsi illud manifestum sit, libertatem isthanc divinam infinitis modis conditionem mortalium excedere. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 7. §. 6.*

§. 4. Animantia bruta, quæ infra nostram conditionem posita sunt, libertate quoque intra certum gradum videmus gaudere. Quæ eatenus quidem valde est ignobilis, quod exiguis limitibus ipsorum vires sint circumscriptæ, & hebetudo sensuum, ac abjectio adperitus neque circa multa objecta, idque sat super functorie verietur, & non nisi ab iis, quæ ventri inserviunt, crassis fere, & ubique obviis exciretur. De cætero nullus illis mos, nulla lex, nullum jus, quo aut inter se, aut adversus homines debeant uri. Apud pauca aliqua matrimonii rudimenta, sed quod nuda corporum conjunctione, & nonnulla benevolentia specie, non fidei religione contineatur. Plerisque ubi Venerem explevere, nullum amoris vestigium superest, nec ulla pudoris aut tan-

guinis

guinis cura. Multis ardentissimus quidem sobolis amor; sed qui eousque durat, quoad alere seipsam illa queat. Ulterius neque genitoribus genii cura, & amor oblivione penitus deletur. Neque istis gratiæ reponendæ, velut ex debito, aut ullius officii sollicitudo. Sic quæ carnibus aluntur bruta, citra religionem lacerant ac devorant, quæcunque palato arriserint; nec pauca ex ira in mutuam perniciem efferantur. Jam cum illa leges domini ignorent, ubi fames subegerit, sæpe acriter super illis, quæ in medio exposita sunt, cernitur; & quæ jam ab aliis congesta in suos usus sunt, rapere nullus pudor. Quin & nulla inter ipsa existimatio, nullus honos, nullum imperium, nulla prærogativa, nisi quam sola virium eminentia tribuit. Equidem apud quædam bruta instar aliquid amicitiae & societatis paritas generis conciliare solet. Inde non pauca gregatim vivere amant, & quæ præ cæteris feritate sunt prædita, in diversa potius genera, quam in proprium sæviunt. Quo spectat illud *Juvenalis* sat. 15. *Parciit cognatus maculis fera, quando leoni Fortior eripuit vitam leo? quo nemore unquam Expiravit aper majoris dentibus apris? Indica tigris agit rabida cum tigride pacem Perpetuam; sepius inter se convenit ursus.* Verum præterquam quod non citra figuram poëticam isthæc dicuntur, illa quasi cognatio male firmum vinculum est diuturnæ pacis; quippe quæ statim, ubi ventris respectus intervenerit, abruptitur. Blande inter sese lustrant catelli; sed offam in medium projice, & mox iras inter ipsos surgere videbis. Quod autem nonnulla adversus homines obsequii, amoris, fidei, gratitudinis simulacra exercent, id ex mera adfuetudine, aut illecebra pabuli est. Quibus remotis, ubi vires tulerint, aut in homine sit, quod ipsorum appetitum irritare possit, ne huic quidem parcitur. Ergo brutorum libertatem intrinsecum & morale vinculum haut quidquam imminuit. Sed exterior motus per hominum violentiam sæpissimè coercetur. Quod si quis quærat, quare isthæc exlex libertas brutis competat, simplicissima est responsio, quia Deus illis non dedit animum juris intelligentem. Inde non videbatur tanta sollicitudine fovenda & circumscribenda securitas animantium, in quæ maximo numero producenda non solum fecundissima, & parum laboriosa est natura; sed & quæ anima immortalis desituuntur, & quorum vita ex subtili particularum dispositione, & motu unice provenit. Quibus producendis ac destruendis Creator potentiam suam ostendere gaudet. Sed nec ideo bruta magnopere legum coercitione opus habebant, quod appetitus eorundem non nisi fame, siti, & Venere stimuletur, cui sedandæ istis paratam fere, & copiosam materiam natura procuravit. Nam ne hominibus istorum velut licentia nimis nocere posset, abunde ipsis virium ac solertiæ competit. Add. *Charron de la sagesse* l. 1. c. 34. n. 11.

§. 5. Enim vero quare Creator ejusmodi exlegem licentiam hominibus noluerit concedere, & quare eadem istis nullo modo conveniat, plures rationes adparent, ex conditione naturæ humanæ, primigenia aut post superveniente, resultantes. Requiebat humanæ naturæ dignitas, & præstantia, quæ cæteras animantes eminet, ut certam ad normam ipsius actiones exigerentur; quippe citra quam ordo, decor, aut pulcritudo intelligi nequit. Maxima inde homini dignatio, quod animam obtinet immortalem, lumine intellectus, facultate res dijudicandi & eligendi præditam, & in plurimas artes solertissimam. Ob quam ille audit *sanctus* reliquis animal, mentisque capacius alia, & quod dominari in cætera posset. *Solimus* c. 3. hominem vocat animal, quod rerum

natura sensus judicio, & rationis capacitate proposuit omnibus. Animam porro ad longe nobiliorem finem destinatam esse à Creatore, quam ut corpusculo huic pro sale sit, vel inde colligitur, quod ejusmodi præcipue facultatibus exsplendescat, quæ ad conservationem corporis parum aut nihil videntur conferre, sic ut isthoc longe minore velut adparatu incolume esse poterit. Sane enim animæ humanæ vis circa illa sese quam maximè exserit, quæ ad cultum Numinis, vitamque socialem ac civilem spectant. Quo cum primis facit, quod ex notioribus ignotiora queat colligere, & quid sibi congruat, vel non congruat judicare; notiones universales à singularibus abstractas formare; signa, per quæ notiones in animo hærentes aliis communicari queant, comminisci, numerum, pondera, ac mensuram intelligere, atque ista inter se comparare; ordinem ejusque vim intelligere, & observare; affectus ultro excitare, sistere, ac moderari, plurimas res memoria comprehendere, & pro re nata sub præsentem velut obrutum revocare; in seipsam aciem suam reflectere, ac sua dictamina recolligere, & cum actionibus componere, ex quo conscientie vis promanat. Quorum munus exiguus usus, aut nullus in vita exlege, brutali, ac infociabili intelligitur. Add. *Robt Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 4.* Qui & exstructura corporis humani præclara adfert, d. l. §. 33. seqq. Jam quo splendidiore donis Creator hominem instruxerat, quo plura ipsius ingenium capiebat; eo foedius erat illa incultu obsolescere, aut sine ordine, sine decore temere velut effundi, & consumi. Neque vero frustra Deus homini dederat mentem decori ordinis intelligentem, utque eidem sese posset attemperare; sed par omnino erat concessis ipsum facultatibus ita uti, ut exinde Creatoris gloria exsplendesceret, ipsique homini amplior felicitas proveniret. Possis quoque huc adplicare illud *Manlii Astron. l. 2.* *Quis dubitet hominem conjungere caelo? Eximiam natura dedit linguamque capaxque Ingenium, volucrumque animum, Quem denique in unum descendit Deus, atque habuit, seque ipse requirit.*

§. 6. Sed & quare consultum non esset, eandem homini cum brutis concedere licentiam, efficiebat ipsius præ hisce pravitas. Quam homini attribui nemo mirabitur, qui mortalium ingenia atque studia penitus fuerit rimatus. Quod bruta sollicitat, venter est, & Venus; & hæc quidem non nisi certis temporibus stimulat, & non ob superfluum titillationem, sed excitandæ soboli exercetur. Quo sine obtento, ultro velat sopita quiescit. *Oppianus Cyneq. l. 3.* οὐ γὰρ τοι γήρασι νόμος, γαίης ὅτε πλήθει, *Eis λέχῳ ἀρχομένῃς πλέειν Φιλότητιν ἔργον.* Non enim firmus est consuetudo, venter cum plenus est, Cubile mentibus perficere venerunt opus. Ast hominis libido haut quidquam certis temporum articulis duntaxat exardescit, & longe frequentius vellicat, quam quantum conservandæ speciei necessarium videbatur. Sic brutorum venter facillime placatur per cibum à natura passim expositum, & qui nullo præterea adparatu nullisve condimentis indigeat. Hic si quiescat, nihil insuper curarum negotium faceffit. Nec in iras, & ad lædendum alium temere exardescunt bruta, fame ac Venere vacua, nisi laceffantur. Ast hominis venter non satiari duntaxat, sed & titillari vult. Vestibus ne indigerent bruta, natura dedit. Ast homo nuditatis suæ teneritatem in occasionem ostentandæ vanitatis & superbiæ attripit. Magna porro affectuum & cupidinum, brutis ignotorum, colluvie turget homo. Superflua habendi libido, ambitio, gloriæque & alios eminendi cupiditas, invidia, æmulatio, ingeniorumque con-

contentio, superstitio, cura rerum futurarum, curiositas, mortales subinde agitat: quorum omnium sensu bruta hautquidquam tanguntur. *Manilius Astron. l. 4.* Nullo votorum sine beati Victuros agimus semper, nec vivimus unquam, Pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit: Nec quod habet, numerat, tantum quod non habet optat. Quumque sui parvos usus natura reposit, Materiam struimus magna per vota ruina, Luxuriamque lucris emimus, luxurique rapinas, Et summum census pretium est effundere censum. *Libanius declam. IX.* Nonne mire quidem animal verberum tenuis homo est: Sed rebus ipsis agreste & effrene? Nam quenam leonum adversus leones expeditio? quod bellum inter ejusdem generis belluas? quod apud illas est perjurium? qua pacturum violatio? qua perfidia tanta & avaritia, quod apud illos aurum & pecuniarum amor? quas commensationes aut crepulas; qua novum adulteria? Hinc si quis consideret, quicquid contentionum, & bellorum quotidie inter homines agitur; deprehendet pleraque ob desideria brutis ignorata suscipi. Add. *Charon de la sagesse l. 1. c. 34. n. 12. & c. 39. n. 11.* In isthac ergo humanorum affectuum ferocia, & varietate, qualis futura erat hominum vita, si nullum jus eosdem componeret? Luporum, leonum, canum inter se decertantium turbam ideres. Imo quilibet alteri leo, lupus, canis futurus erat, & his omnibus infestius quid; quippe cum nullum sit animans, quod homini plus, quam homo nocere possit & velit. Et cum tot mala homines nunc invicem inferant, quando lex & poena imminet; quid futurum foret, si omnia impune fierent, si hominis desideria nullum intus frænum compesceret? Add. *Aristot. problem. sect. 29. quæst. 7.* *Plinius H. N. l. 18 præmio: Jamblichus protrept. c. 20.* Ut homines inter se vivant familiariter, simulque contra legum præscriptam, id fieri nullo modo potest. Eo enim pacto majus ipsis damnum inferretur, quam si quisque singularem vitam institueret. Itaque propter hæc necessitates iam lex, quam justitia regis loco inter homines sunt, neque ullo modo illa abesse abis, vel removeri possunt. *Manilius Astron. l. 2. p. 47. edit. Bœcleri v. 13. seqq.*

§. 7. Accedit, quod in homine longe major sit ingenii diversitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum. Singula brutorum genera consimiles fere inclinationes habent, parique adfectu & appetitu ducuntur. Unum si quis norit, omnia norit. Ast inter homines quot capita, tot sensus; & suum cuique pulcrum. *Horat. II. sat. 1.* Quot capitum vivunt, totidem studiorum milia. *Phylomon apud Stobæum serm. 2.* Εὐὲ τρεῖς μυριάς Ἀλέπικες ἰς σιωπράχοι, μίαν φύσιν Ἀπὸ τῶν ἀπαισιν ὄψει, τὸ ὅπον δ' ἔνα. Ἡμῶν δ' ὅσοι ἐπὶ τὰ σώματα ἵ ἀριθμὸν καθεὶς, τοσαύτης ἐστὶ καὶ τὸ πρὸς ἰδέαν. Si triginta millia Vulpium congreget, unam naturam Omnibus cernet inesse; modumque vitæ & penorem parcem. Nostrium autem quot corpora numero, totidem est & vitæ rationes cernere. *Plin. paneg.* Nulla magis omnibus displicent, quam quæ sic sunt, tanquam omnibus placeant. Nec simplici aut uniformi omnes cupidine agitantur, sed multiplici, & varie mixto. Imo idem homo sæpe sibi dissimilis, & quod hoc tempore concupivit, ab eodem alio tempore summopere abhorret. Magno curarum fluctuat æstu, Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illic. In partesque rapit varias, perque omnia versat. Add. *Charon de la sagesse. l. 1. c. 38.* Nec minor in studiis, institutis, & ad extearendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus cernitur. *Quintus Calaber l. 1.* πῶς δ' ἂν αὐθιγὰ πῶσι οἰον ἦν ἡ ψυχή, ἀλλ' ἵνα ἕρῃα σπρωθῶντ' ἄλλα ἔπ' ἄλλα. Eadem quidem generis origo est universis hominibus, sed circa munia aliis alia versatur. Quemadmodum autem quo plu-

plures sunt voces, eo foedior, & inamoenior aures ferit sonus, nisi in harmoniam rite conspirent: ita summa confusio inter homines futura erat, ni varietas ista per leges in decorum ordinem componeretur. Quamquam ista ingeniorum & inclinationum varietas alia ratione in insigne decus & emolumentum generi humano cedit, dum ex ea ipsa rite temperata mirabilis ordo atque pulcritudo resultare apta est, qui omnimoda similitudo haut quidquam productura erat. Simulque minus collisionum in tanta hominum multitudine futurum erat, ingeniis in diversa studia tendentibus. Sicuti & mirandam illam in faciebus hominum varietatem natura sapientissimo consilio commenta videtur. Cum enim diversa officia diversis sint exhibenda, ac diversio nos modo erga diversos gerere debeamus, summa oritura foret confusio, si omnes homines ita sibi examulissimi essent similes, nec unus ab altero discerni posset, nisi notis quibusdam adscitis, quæ infinitis fraudibus, cum ex arbitrio hominum dependeant, materiam præbere possent. Add. Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 28. Sed & aliud velut arcanum sub ista diversitate latet, dum ex eadem uni hæc, alteri alia magis species arridet; ex quo fit, ut cui libet formam, quæ sibi pulcherrima videatur, & qua maxime adquiescere possit, invenire liceat.

§. 8. Denique ut citra legem non viveret homo, requirebat quod; ipsius imbecillitas. Bruto non ita multi dies sufficiunt, ut eousque adolescat, quo sibi ipsi de victu prospicere queat. Nec ad eundem quærendum aliorum societate fere indiget. Ast hominem à prima ætate diuturna imbecillitas comitatur. *Quintilian. declam. 306. Caducum circa initia animal homines sumus. Nam ferarum pecudumque fœtus est statim ingresus, & ad ubera impetus: nobis tollendus infans, & adversus frigora nutriendus. Sic quoque inter parentum manus, gremiumque nutricis sæpe labitur.* Theocritus Idyll. 26. ἄλλ' οὐ δὴ ἄλλ' οὐ ἔθηκε θεός γ' ἄνθρωπον φαρτῶν. Nam Deus alium alio indigere statui viro. Add. Plinius N.H. l. 7. prefat. Quot anni requiruntur, quam sollicita informatio, ut quis idoneus fiat, ad victum & amictum proprio Marte parandum; Finge mihi hominem ab aliquo, nulla interveniente sermocinatione, nutritum, ut quo velut ambulare queat, de cætero ab omni informatione & disciplina destitutum, cuique adeo nihil sit scientiæ, nisi quod ex proprio velut ingenio pullulavit. Finge eundem ab omnium aliorum hominum ope ac societate in solitudine relictum. Quam miserandum videbis animal; Mutum ac turpe pecus, cui nihil aliud relictum, quam herbas, radicesque vellere aut sponte natos fructus legere, sitim fonte, flumine, aut lacuna obvia, levare, repellendis aëris injuriis antra subire, aut musco graminevè corpus tegere, tempus tædiolissimum per otium exigere, ad quemvis strepitum, aut animantis alterius occursum exhorrescere denique fame, frigore, aut lacerante fera bestia perire. Igitur quod homo non miserrimam vitam inter omnia animantia degit, à conjunctione, & societate suisimilium habet. *Non est bonum hominem esse solum*, non ad matrimonium duntaxat, sed & societatem cum aliis hominibus in universum pertinet. Societas autem inter homines sine lege neque iniri, neque tranquilla, & firma servari potest. Igitur ne foedissimus omnium animantium, & miserrimus esset homo, ex legem eundem vivere haut quidquam conveniebat. Cæterum omnimodam libertatem non congruere homini, docet quoque; *Plutarch. de audit. τῷ λόγῳ τῶν ἐπιμένων ἀγῶν ἐστὶ μόνος ἐλευθέρως νομίζεσθαι. μόνον γὰρ ἂν εἴ βέλεσθαι μεθ' ὄντες, ὡς βέλ-*

λονται ζωῇ. Τοῖς δὲ αἰ παιδύταις καὶ ἀσολόγοις ὁμοῦ καὶ πράξεσιν ἔνεστι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ τῷ μελανόχρῳ εἰκαστον. *Rationi qui parent, soli digni sunt, qui pro liberis habeantur. Solum enim hi vivunt ut volunt, qui quid velle debeant didicerunt. Ineruditi autem & rationis expertes animi incitationes atque actiones, exilem quandam ignobilemque voluntatis libertatem multa cunctis penitentia conjunctam habent.* Ex quibus omnibus adparet, libertatem hominis naturalem, quæ quidem revera ipsi competit, & non per abstractionem concipitur, semper cum vinculo aliquo, sanæ rationis nimirum, & legis naturalis, esse intelligendam.

CAPUT II.

DE STATU HOMINUM NATURALI.

1. <i>Status naturalis diversa consideratio.</i>	8. <i>Hobbesi rationibus occurritur.</i>
2. <i>Ejus miseria.</i>	9. <i>A statu naturali non debet exulare ratio.</i>
3. <i>Ei jura.</i>	10. <i>Barbare mores statum naturalem non constituunt.</i>
4. <i>Status naturalis temperatus.</i>	11. <i>Pax naturalis pacis opus non habet.</i>
5. <i>An ille habeat idolem belli?</i>	12. <i>Pax naturalis est parum fida.</i>
6. <i>Affirmantis Hobbesi rationes adducuntur.</i>	
7. <i>Negativam suadet conatio inter homines.</i>	

PER statum hominis naturalem non intelligimus heic illam conditionem, quam velut perfectissimam, & homini quam maxime congruentem natura ultimo intendit; sed in qua homo per ipsam nativitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inventa, atque instituta humana, aut homini divinitus suggesta, quibus aliam velut faciem vitæ mortalium induit. Sub quibus comprehendimus non solum varias artes, & universum vitæ humanæ cultum, sed etiam potissimum societates civiles, quarum exortu genus humanum in concinnum ordinem fuit digestum. De isthoc igitur statu ut distinctius cognoscatur, considerabimus eum vel *in se*, & quidem potissimum, quæ ipsum incommoda, quæ iidem jura eundem comitentur; i. e. quæ conditio erat futura singulorum hominum, citra artes, cultumque ab hominibus inventum, & citra introductas civitates: vel *in ordine ad alios homines*; pacis an belli faciem ille habeat, i. e. an homines, qui invicem in naturali libertate vivunt, ut neuter alteri sit subiectus, neque iidem communem habeant dominum, pro hostibus, an pro amicis sint habendi. Qui iterum est vel *merus* aut *absolutus*, qui adversus omnes omnino homines æqualiter se habet, vel *limitatus* & restrictus, prout certam duntaxat hominum partem respicit. Duplici quippe modo genus humanum considerari potest, vel ut concipiantur omnes & singuli homines in naturali libertate vivere; vel ut intelligantur cum aliquibus in societatem civilem coaluisse, cum cæteris autem nullo nisi communi humanitatis vinculo connecti.

§. 2. Ut igitur status naturalis faciem animo concipere queamus, qualis is citra ulla subsidia & inventa humana, aut divinitus homini suggesta futurus fuerat, fingendus nobis est homo undecunque in huncce mundum projectus, ac sibi soli plane relictus citra omne subsidium humanum post nativitatem ipsi accidens, & quidem ut non amplioribus animi corporisque dotibus sit instructus, quam nunc nulla prævia cultura depre-

henduntur, neq; eundem peculiari Numinis cura foveri. Hujus conditio non potest non miserrima concipi, siue ponas illum infantem fuisse, cum ita undecunque exoriretur, siue iusta jam præditum statura ac robore. Sane infanti miserrimè fuisset pereundum, nisi velut per miraculum brutum aliquod animal ubera milero præbuisset: quod ipsum tamen cum brutis contubernium bestiarum alumno non parum feritatis daturum erat. Iste tamen iusta jam statura, utique nudus erit concipiendus, non nisi inartificialatum sonum emittere valens, omni disciplina ac cultura vacuus, attonitus, & qui *stupescit* novo penderet lumine mundi, uti *Manilius* l. 1. loquitur: cui fame vellicante obuium quidvis arriperetur, gustuque prætentaretur, sitim obuius liquor levaret, contra injurias aëris antra aut densæ arbores quaecunque suffugium darent. Talium si etiam plures in terra adhuc plane inculca sibi solis relictos concipimus, quamdiu miserrimam ac fere belluinam vitam acturos fuisse arbitramur, donec propria experientia ac ingenio, aut occasione, ex solertia quorundam animalium petita, paulatim ad aliquem vitæ cultum proficerent, & *varias usus meditando extunderet artes*? Id quod facile agnosceret, si quis omnia illa velit circumspicere, quibus jam in vita nostra utimur, & quam difficile cuivis futurum fuerit omnia ista proprio Marte invenire, nisi aliorum hominum manu ductio & opera præiret; imo quam de plerisque nunquam in mentem plurimis fuerit venturum. Inde mirum non est, paganos scriptores, qui veras origines generis humani ex divinis literis ignorabant, tam foeda de primævo hominum statu prodere. *Horatius* (sermon. l. 1. satyr. 3.) *Quam* prorepissent primis animalia terris, *Mutum & turpe pecus*, glandem atque cubilia propter *Unguibus & pugnis*, dein *fustibus atque ita porro Pugnabant armis*, quæ post fabricaverat usus: *Donec verba, quibus voces, sensusque notarent*, Nominaque invenire, dehinc absistere bello, *Oppida cœperunt munire, & condere leges*, *Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter*. Sic *Lucretius* l. V. *Et genus humanum multo fuit illud in arvis Durum*, ut decuit, tellus quod dura creasset. *Quod sol atque imbres dederant*, quod terra crearat *Sponie sua*, satis id placabat peiora donum. *Glandisferas inter curabant corpora quercus* Plerumque. *At sedare sitim fluvii fontesque vocabant*. *Nec dum resigniscebant tractare, neque uti Pellibus*, & *spolis corpus vestire ferarum*. Sed *ne mora*, atque *cavos montes, sylvasque colabant*, *Verbera ventorum vitare, imbresque coacti*. *Nec commune bonum poterant spectare*, neque ullis *Moribus inter se sciebant*, nec legibus uti *Quod cuique obulerat prada fortuna, ferebat Sponte sua*, sibi quisque *valere, & vivere doctus*. Et *Venus in sylvis iniebat corpora amanti*: *Conciliabat enim vel mutua quamque cupido, Vel violenta viri vis*, atque *impensa libido*. Illud erat. *cura*, quod *secla ferarum Infestam mater* faciebant *sape quietem*. Inde *casas postquam*, ac *pelles*, *ignemque perarunt*; Et *mulier conjuncta viro concessit in unum*; *Castaque privata Veneris conniua lata Cognita sunt*, *prolemque ex se videre creatam*: *Tuæ genus humanum primum mollescere cepi*. Ignis enim curavit, ut *assida corpora frigus*. Non ita jam possent *cœli sub regimine frivæ*: Et *Venus immittit vires*, *puerique parentum Blanditiis facile ingenium fregere superbum*. Tunc & *amicitiam cœperunt jungere habentes* *Finitima inter se*, nec *ledere*, nec *violare*: Et *pueros commendarunt*, *muliebreque seclum*; *Vocibus & gestu cum balbe significarent*: *Imb: illorum esse aquam misererier omnium*. Non tamen omnimodis poterat *concordia gigni*, Nec potuisset adhuc *perducere secla propago*. At *varios lingue sonitus natura subegit Mutere*, & *multas exprecit nomina rerum*, &c. *Gemina hilce habet Diodorus Sicul.* l. 1. c. 8. *Homines primitus natos usum* in-

inconditam, & belluinam egisse, memorant: ut qui *parfim* ad pascua exierint, & *sapidissimam*, quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque à feris infestarentur, multo sibi optulari usum edocti, & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnoverunt. Mox; Primi homines, cum nihil dum ad vitam utile inventum esset, laboriose vitam sustentarunt, utpote vestibus nondum amicti, domiciliisque; & igni non adjecti, & mansuetioris victus omnino rudēs. Nam cum alimenta rure domum comportare nondum scirent, terra factus ad necessarius usus non reponebant. Ideoque multo frigoris inclementia, & penuria victus, per hiemem interiebant. Verum inde sensim experientia edocti, hieme in speluncas refugere, & fructus adferre: uti idoneos recondere, & cognitione ignis, aliorumque commodorum imbuti, multas artes & alia vix condiscibilia invenire coeperunt. Add. Idem l. 1. c. 43. Cicero pro P. Sextio. *Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili jure descriptio, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manus ac viribus per eadem ac vulnera eripere, aut reinvicem possissent. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illum immanem, nihil tamen interest, quam jus, atque vis. Similis locus occurrit ap. Eundem de Inventione l. 1. Eurip. Supplicibus: Lando, quisquis deorum nostram vitam Abelluno & confuso rum suis descripsit finibus: Primum quidem mentem indulgendo, deinde nuntiam Verborum sensuumque linguam, ut voces cognoscere Possemus, & fructus alimoniam, de superque alimonia Infusas guttas, quæ terra foetus alant, Et irrigent solum. Adhæc adversus hiemem Quæ sint præsidia, ad arcendum cæli injurias. Item navigationes maris, per quas inter nos Haberemus rerum permutationes, quibus quæque indiget Terra. Et solenne est Poëtis inventionem rerum vitæ humanæ utilissimarum ad Deos referre. Vid. Oppianus Halicent. l. 2. v. 16. seqq. Isthæc utut maxime fabulosa sint, in eo tamen ratio autores istos non fefellit, quod ejusmodi originibus generis humani positis, talem quoque, qualem ipsi delineant, ejusdem faciem extitisse necessum fuerit. Inde & esse videtur, quod cum iidem statum Paradisi ignorarent, finxerint de singulari quadam aëris temperie, terræque ultronea fertilitate, quæ primis mundi temporibus extiterit; quasi aliàs genus humanum ita recens enatum servari non potuerit, si ea, quæ nunc est, aëris intemperies extitisset, tantoque labore victus fuisset quærendus. Vid. Ovid. Metamorph. l. 1. v. 107. Virgil. Georg. II. v. 336. Lucretius l. 6. At novitas mundi nec frigora prima ciebat, Nec nimios aestus, nec magnus viri us auras. Enimvero quanquam primævos mortales Numinis ductu artes maxime necessarias sat mature percepisse constat, (vid. Genes. III. 21. 23. IV. 2. 17. 22.) quibus per solertiam hominum plures accessere: nihilominus misera & fœda conditio generis humani futura fuerat, nullis civitatibus institutis, si quisque suam sibi familiam seorsum rexisset; adultosque liberos in naturalem abire libertatem passus esset. Sique de universo genere humano dici potuisset, quod de Cyclopihus extat apud Euripidem Cyclope: *νυκίδες, ἀνθρώποι δ' οὐδὲν οὐδὲς οὐδὲν οὐδὲν. vagi pastores, nec ullus ulla in re aliter paret.* Ejusmodi status incommoda nervose representavit Hobbes de Cive cap. X. §. 1. Extra civitatem, propriis tantum viribus protegimur; in civitate, omnium. Extra civitatem fructus ab industria nemini certus; in civitate omnibus. Denique extra civitatem, imperium affectuum, bellum, metum, pauperias, fœditas, solitudo; barbaries, ingratitudo, feritas; in civitate imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, ornatus, societas, elegantia, scientia, benevolentia. Conf. Polybius l. 4. cap. 45. ubi de miseria*

Byzantinorum tradit propter inexplicabile cum vicinis Thracibus bellum. Sicuti & judicaverim, nulla ratione efficacius extingui possent querelas vulgi, quas circa onera & incommoda civitatum jactat, quam si ipsi ob oculos repræsententur naturalis status incommoda. Quæ recte æstimant, apud quos in proverbii vicem receptum est: *nisi judicia forent, unus alicrum devoraret.*

§. 3. Quæ jura porro statum hominis naturalem comitentur, facile colligi potestum ex inclinatione illa, omnibus animantibus communi, qua non possunt non ad conservationem sui corporis, vitæque; nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere: tum quod in eo qui regunt statu nullius hominis imperio sunt subjecti. Ex priori enim consequitur, quod innaturali statu constituti possint omnibus in medio positis uti, frui, omniaque adhibere, & agere, quæ ad conservationem sui faciunt, in quantum aliorum jus inde non lædatur. Ex posteriori autem, quod iidem sicuti propriis viribus, ita & proprio judicio atque arbitrio ad legem tamen naturalem formato, utantur ad procurandam sui defensionem; atque conservationem. Atque hoc quoque respectu ille status nomine naturalis libertatis venit, dum quilibet citra antegressum humanum factum sui juris potestatisque, ac nullius alterius hominis potestati subjectus esse intelligitur. Quo ipso etiam quivis cuivis alteri, cui neque ipse subjectus est, neque eundem sibi subjectum habet, æqualis habetur. Atque in hunc sensum corrigenda & interpretanda sunt tradita ab *Hobbeso de cive c. 1. §. 7. seqq.* *Juris naturalis fundamentum primum esse, ut quisque vitam & membra sua quantum potest tueatur, omnemque operam det, ut à morte & doloribus proprium corpus & membra defendat, conserveatque.* Cui consequens sit, ut, *quoniam frustra jus habet ad finem, cui jus ad media denegatur, unusquisque jus habeat utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest.* Cum autem innaturali statu nemo alium hominem habeat superiorem, cujus arbitrio suam voluntatem, suumque judicium submiserit; inde *quilibet naturalis jure judex est, i. e. quilibet ex proprio judicio definit, utrum media quibus usus est, & actio quam acturus est, ad conservationem vite vel membrorum suorum necessaria sint, nec ne.* Nam si vel maxime quis alteri hec consilium suppeditare instituat, tamen cum alter isti voluntatem suam atque judicium non subjecerit, licebit huic de ejusdem consilio judicare, an sibi congruens sit, vel minus. Adeoque iste faciet quod alter suaserit, non quatenus id consilium ab altero fuit dictatum, sed quatenus id ipsi arridet, & consequenter ex proprii judicii determinatione faciet. Ex quibus omnibus demum concludit; *naturam dedisse unicuique jus in omnia, hoc est, in statu mere naturali, & antequam homines ullis pactis sese invicem obstrinxissent, unicuique licuisse frui, quæcunque & in quoscunque libebat, & possidere, uti frui omnibus, quæ volebat & poterat.* Ex quo etiam intelligi, in statu nature mentisjuram juris esse utilitatem. Quæ utut prima fronte paradoxa videantur, tantum haut quidquam aliquam licentiam quidvis in quosvis patrandi inde deduci debere agnoscet, qui cogitaverit, *Hobbesum* in isthoc statu hominem utique legum naturalium. & sanæ rationis regimini subicere. Quæ licentia cum nequaquam sit, neque abs sano homine haberi possit doneum medium ad conservationem hominis diuturnam, natura quoque nullo modo eam indulgisse censenda est. Ac si vel maxime quis eam exercere præsumat, magno suo malo eandem sibi noxiam est deprehensurus. Sic ut demum effatus istius

sensus

ſenſus huc redeat: natura res ad hominis conſervationem facientes in medio poſuit, antequam per pacta homines iſtas inter ſe dividerent: & qui neminem habet ſuperiorem, ex propriæ, ejuſque ſanæ rationes dictamine quævis agere poteſt, quæ ad diuturnam ſui conſervationem faciunt. Quod ſi tamen ita craſſa fuit *Hobbeſii* ſententia, qualem prima fronte verba ejus præ ſe ferunt, ac benignam hancce interpretationem plane reſpuit, ipſe viderit, quomodo meritam caſtigationem declinaverit. Id ſane manifeſtum eſt, *Autorem Tractatus Theologico-Politi*, quem *Spinoſam Exjudæum* vocat *Sām. Mareſius*, juſ illud in omnia naturalem ſtatum comitans ſat horride deſcripſiſſe, quod diſcuſſiſſe non abs reſuſerit. Is igitur per juſ & iſtitutum natura nihil aliud intelligit, quam regulas natura uniuſcujuſque individui, ſecundum quas unumquodque naturaliter determinatum concipiſſis ad certo modo exiſtendum & operandum. v. g. piſces à natura determinati ſunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque piſces ſummo naturali jure aqua potiuntur, & magni minores comedunt. Ubi notandum, hoc loco per vocabulum juſis non notari legem, juxta quam agendum ſit, ſed facultatem agendi, & quid citrà injuriam agere quis poſſit: eoque non recte inferri, omnia ad quæ agenda juſ aliquis habet, neceſſario quoque eundem agere debere. Deinde uti impropria eſt acceptio vocabuli; *legis naturalis*, quando notat id, ſecundum quod unaquæque res certa ac determinata ratione agit: Sic & improprie potentia & modus agendi, qui in creaturis ratione non præditiſ conſpiciuntur, juſis nomine vocatur. Nam proprie illum duntaxat juſ ad agendum habere dicimus, qui prævia ratione agit. Pergit Ille: naturam abſolute conſideratam juſ ſummum habere ad omnia quæ poteſt, hoc eſt, juſ natura ſe eoſque extendere, quousque ejus potentia ſe extendit; natura enim potentia ipſa Dei potentia eſt, qui juſ ſummum ad omnia habet. Heic ſi per naturam abſolute conſideratam intelligitur Deus junctim cum rebus creatis, concedimus iſtam aſſertionem, Deoque juſ ſummum ad omnia libentes tribuimus, quod tamen ad perfectionem eſſentiæ ipſius ſit attemperatum. Sed ſi per naturam intelligatur univerſitas rerum creatarum, Deo contradistincta, tunc negamus, potentiam naturæ eſſe ipſius Dei potentiam, & iſtam cum hac æque late patere. Nam eſt quidem potentia naturæ à Deo producta, ut tamen totam potentiam Dei non exhauriat, ſed limitibus ab ipſo assignatis circumſcribatur. Exinde iſte ſic inferit: quia univerſalis potentia totius naturæ nihil eſt præter potentiam omnium individuum ſimul; hinc ſequitur unumquodque individuum juſ ſummum habere ad omnia quæ poteſt, ſive juſ uniuſcujuſque eoſque ſe extendere, quousque ejus determinata potentia ſe extendit. Aſt ego non puto hæc conſequi: potentia totius naturæ eſt potentia omnium individuum ſimul: ergo quodlibet individuum habet ſummum juſ ad omnia. Quin potius quodlibet individuum certam & deſinitam juſis particulam obtinet; eoquæ haut quidquam ſingula individua ſibi illud juſ arrogare poterunt, quod cuiſvis ex univerſitate naturæ competit. Addit: Et quia ſumma lex naturæ eſt, ut unaquæque res in ſuo ſtatu, quantum in ſe eſt, conetur perſeverare, idque nulla alterius, ſed tantum ſui habita ratione, hinc ſequitur, unumquodque quod individuum juſ ſummum ad hoc habere, i. e. ad exiſtendum & operandum, prout naturaliter determinatum eſt. Ubi præterquam quod vocabulum *legis naturæ* improprie ſumitur, ſaltem de hominibus falſum eſt, ipſorum naturam ita eſſe determinatam, ut conetur perſeverare nulla alterius, ſed ſui tantum habita ratione. Sed & proprie natu-

valuer determinatæ illæ res dicuntur, quæ ad uniformem agendi modum alligata sunt, agentibus liberis contradiſtinctæ: eoque homines circa actiones, quarum directio penes ipsos est, non à natura, sed à lege ad certi quid determinati sunt; & inde non statim illis jus ad agendum competit, quod intra vires naturæ ipsorum est. Clarius patebit vanitas horum ratiociniorum, si reſectis ambagibus ita proponantur: Deus habet jus ſummum ad omnia; naturæ potentia eſt Dei potentia: ergo & natura juſu habet ad omnia; potentia autem naturæ eſt potentia omnium individuorum ſimul: ergo ſingula individua juſu ad omnia habent. Judicet qui poteſt, num in hoc ratiocinio juſta ſit connexio. Falſo autem Spinoſa pronunciat, *nullam heic agnoſcendam differentiam inter homines & reliqua natura individua*; cum non niſi de hominum jure quæſtio inſtitui queat; neque inter homines ratione præditos, & inter alios, qui rationem ignorant, neque inter ſanos, delirantes & ſanos. Quanquam enim aliis promptior, aliis tardior uſus rationis ſit; cui tamen ullus rationis uſus eſt, ſaltem id intelligere poteſt, ad ſui conſervationem jure illi limitato in omnia ſibi opus non eſſe, idque adeo ſibi non poſſe competere. Quibus autem nullus rationis uſus eſt de eorum jure fruſtra quæritur; neque ex morbidis hominibus de nativa conditione humani generis pronunciare licebit. Quin nullus horum alia ratione, quam per juſu in omnia, ſervari nequit. Fruſtra eſt ratio ab Illo ſubjuncta: *quicquid enim unaquæque res ex legibus naturæ ſuæ agit, id ſummo jure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata eſt, nec aliud poteſt*. Atqui negamus hominem, quando ex legibus naturæ ſuæ agit, juſu in omnia affectare, aut ad idem exercendum à natura determinatum eſſe. Fallit igitur conſuſio Spinoſa: *Inter homines, quamdiu ſub imperio ſolius rationis vivere conſiderantur, tam illi, qui rationem nondum novit, ſeu qui virtutis habitum nondum habet; ex ſolis legibus appetitus ſummo jure vivit, quam ille, qui ex legibus rationis ſua vitam ſuam dirigit*. Hoc eſt, ſicuti ſapiens juſu ſummum habet ad omnia, quæ ratio diſtat, ſive ex legibus rationis vivendi: ſic etiam ignarus & animi impotens ſummum juſu habet ad omnia, quæ appetitus ſuadet, ſive ex legibus appetitus vivendi. At qui ſtatuſ naturalis & imperium naturæ in homine rationem utique includit; nec aliis legibus ſapiens, aliis hebetior vivere tenetur. Qui porro ſolo appetitu reguntur, in eos juſu & lex non cadit. Sed in homine, quæ adperçuſa à ratione abit, non ex juſu aut legibus vivitur, ſed aberrationes legum committuntur. Non minore falſitate laborant conſectaria, quæ ex præmiſſis deducuntur: *Juſu naturale uniuscuſque hominis non ſana ratione, ſed cupiditate & potentia determinatur*. Non enim omnes naturaliter determinati ſunt ad operandum ſecundum regulas & leges rationis; ſed contra omnes ignari omnium rerum naſcuntur, & antequam veram vivendi rationem noſcere poſſunt, & virtutis habitum acquirere, magna atque pars, eſſe bene educati fuerint, tranſit, & niſiominus interim vivere tenentur, ſequæ quantum in ſe eſt conſervare, nempe ex ſolo appetitus impulſu, quandoquidem natura uſu nihil aliud dedit, & actualem potentiam ex ſana ratione vivendi denegavit; & propterea non magis ex legibus ſanæ mentis vivere tenetur, quam felix ex legibus naturæ leoninæ. Enimvero ut quis juxta rationem vivere teneatur, non neceſſum eſt; ut naturaliter determinatus ſit ad operandum juxta leges rationis, id eſt, ut aliter agere non poſſit; ſed ſufficit tantum habere naturalis potentia, ex qua poſſit ab injuriis & moleſtiis inferendis abſtinere, quo nihil eſt facilius. Sicuti & modus ſeipſum conſervandi

non adeo est operosus, ut jure in omnia opus sit. Ab eo autem, qui per ætatem omnium rerum est ignarus, non sane exigi potest accuratio actionum directio, quam pro captu rationis parce adhuc seisc-exlerentis. Quo minus tamen, quæ ab eodem aguntur, nimis molesta aliis esse queant, natura providit, dum & exiguas ipsis vires attribuit, & aliis istorum directionem commendavit. Falsa denique est & isthæc illatio: *Quicquid itaque unusquisque, qui sub solo natura imperio consideratur, sibi utile vel dictu sane rationis, vel ex affectuum imperio judicat, id summo natura jure adpetere, & quacunque ratione sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quocunque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet, & consequenter pro hoste habere eum, qui impedire vult, quo minus animum expleat suum.* Item: *Ex quibus sequitur, jus & institutum nature, sub quo omnes nascuntur, & maxima ex parte vivunt, nihil nisi quod nemo caput, & nemo potest prohibere, non contentiones, non odia, non iram non dolos, nec absolute aliquid, quod adpetitus suadet, averfari.* Hæc assertio de hominibus falsissima est. Sed si ea ad omne genus animantium extendatur, hoc sensu: nullum esse agendi modum aut viam se conservandi, quæ non alicui animanti ex instinctu suæ naturæ usurpetur; tunc ea ad rem nihil facit, cum id duntaxat quærat, num in homines jus in omnia adversus homines exercendum cadat. Et sane posteriorem sensum *Spinoza* ob oculos fuisse sequentia verba arguunt: *Nec mirum; nam natura non legibus humane rationis, quæ non nisi hominum verum utile & conservationem intendunt, includitur, sed infinitis aliis, quæ totius nature, cujus homo particula est, æternum ordinem respiciunt.* Et tamen mox facetur, hominibus esse utilius secundum leges & certa nostræ rationis dictamina vivere, quæ verum hominis utile intendunt. Ast quid opus erat jus fingere, cujus usus homini, si salvus esse veller, necessario deferendus erat; cum cæteris animalibus, qui aliquod instar juris in omnia exercent, hautquidquam necessum sit ad sui salutem eo se abdicare; quod itidem homini necessum non foret, si tale jus eidem naturaliter competere.

§. 4. Fatemur tamen, universum genus humanum nunquam simul & semel in meo statu naturali extitisse; neque etiam existere potuisse, ideo quod divinarum autoritate literarum persuasi, ex uno pari-conjugum quicquid est mortalium originem ducere credamus. Nam Adamo utique Eva sua maritali imperio fuit subiecta. *Genes. III. 16.* Et qui inde nascebantur, sub potestate patriæ, & imperio familiari statim constituebantur. Tunc autem in ejusmodi statu universum genus mortalium esse potuisset, si, quod pagani quibusdam credebatur, ab initio ranarum instar è terra provenissent; aut, sicuti Cadmæi fratres, semine sparso germinassent. Qua fabula fallor an repræsentari possit naturalis status, & bellum omnium in omnes, prout *Hobbesio* illud deformatur, ubi *fuit omnis virba*; inoque *Marte cadunt subitæ per mœnia vulnera fratres.* *Ovid. Metam. 3.* Igitur naturalis status actu ipso nunquam extitit, nisi temperatus, & velut partialis, dum nempe cum quibusdam hominibus singuli in statum civilem, aut illi analogum coaluerunt; adversus reliquos naturalem adhuc libertatem retinuerunt. Et si quo plures, quoque minores in cœtus genus humanum fuit divisum, eo propius ad istum statum mere naturalem accessit. Sic & olim cum genus humanum in familias segreges, &

nunc postquam idem in civitates concessit, illi mutuo in naturali statu vivunt, quorum neuter alteri paret, quique communem dominum inter homines non habent. Sic prius temporibus, qui familia paterna excedebant fratres, ac singuli peculiarem sibi familiam, & ab alia non pendentem constituiebant, in libertate & statu naturali mutuo vivere incipiebant. Adeoque non quidem primi mortalium, sed horum posterius in naturali statu existere actu coeperunt. Atque isthac modo temperatus hicce status, inter eos maxime, qui in civitates coiverunt, illis quidem in commodis caret, quæ mero statui naturali adhærent; & insuper amplissimi inter mortales fastigii instar habetur, totius civitatis viribus subnixum, inhilce terris neminem superiorem agnoscere. Sic ut civitates earumque rectores statum suum eximie libertatis naturalis nomine insignire queant, quippe qui istis viribus sunt succincti, ut eam secure exercere queant. Cum illis, qui in statu mere naturali singuli degunt, parum lætabile aut utile sit, neminem habere superiorem; quippe quis per propriarum virium tenuitatem salus sua perpetuo in ancipiti hæret. Frustra autem sunt, qui istam libertatem naturalem aut non existere, aut naturalem non recte dici contendunt, eo argumento; quod cum natura adpetat societatem ordinatam, ordo autem sine imperio non intelligatur, cum nulla societas sine imperio sit, imperium potius res vere naturalis sit dicenda. Cui probando adducitur locus Ciceronis l. 3. de L. L. *Nihil tam aptum est ad jus conditionemque naturæ, quam imperium: fini quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominem universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terraque, & hominum vita iussis suprema legis obtemperat.* Inde Hobbesius accusatur; quod statum mere naturalem nominaverit, & finxerit, qualis non esset homine dignus, aut naturalis humanus; sed belluis aptior, quarum natura rationem & orationem ignorat. Nam ut omnibus omnia liceat agere, appetere, possidere, nulla est ratio, nulla natura recte atque integre iudicans, quæ dicet. Depravatæ naturæ impetus ejusmodi esse posse, non dictata rectæ rationis, quæ eo ipso quod societatem appetit, ordinem societatis adpetit: qui licentiam ejusmodi motibus incompositis omnem præcludit. Ordo enim esse qui potest, nisi ad primum aliquod tendat? Id primum est & summum, & omnia moderari aptum, id est, imperium, sive summa in societate potestas: sine cujus respectu societas nulla adpetitur ab eo animante, quod rationis & orationis instrumento utitur. Huc usque progredi naturam, ut imperium in omni societate naturale esse, libertatem autem, quæ imperium omne adspiciatur, cum natura pugnare demonstrat. Vid. Boecler. ad Groti prolegom. Enimvero quid de his sit sentiendum, ex superioribus facile constare potuit. Mere naturalis status dicitur conditio hominis prout abstrahit ab illis, quæ instituto humano ipsi supervenerunt; non quod natura hominem, ut in isto statu degeret, destinaverit. Sic omnium rerum ignorantia homini naturalis, seu congenita dici potest; non quod naturæ repugnet, hominem multarum rerum cognitionem acquirere. Deinde nulla libertas naturalis homini à nobis attribuitur, quæ sit exempta ab obligatione legis naturalis, imperiique divini. Libertas autem, quæ omne imperium humanum adspiciatur, non magis cum natura pugnat, quam eadem progressum in infinitum admittit. Naturale est equidem imperium, i. e. naturæ intentio fuit, ut homines imperia inter se constitu-

tuerunt. Sed non minus naturale est, ut qui id summum in alios homines gerit ipse ab imperio humano sit immunis; ad eoque hoc intuitu libertate naturali gaudeat. Ni summo superius in eodem ordine admittere velimus. Sicuti & in universum naturale est, ut qui non habet dominum, ex dictamine propriæ rationis se ac suas actiones gubernet.

§. 5. Majoris momenti disquisitio est, an status naturalis, in ordine ad alios homines, habeat indolem belli, an pacis; seu quod eodem redit, an qui in statu naturali vivunt, i. e. qui neque communem habent dominum, neque unus alteri paret, aut imperat, invicem pro hostibus, an vero pro pacatis & amicis sint habendi? Quo loco potissimum meretur expendi sententia *Hobbesi*, qui uti statum inere naturalem vocat bellum non simplex, sed omnium in omnes; ita qui in eandem civitatem coivere hostilem statum invicem exuere tradit, reliquos hostium loco manere. Sic de *Cive* c. 9 §. 3. *Hostis est quisque cuique cui neque paret, neque imperat.* Addi debuerat, & quicum communem dominum non habet. Item c. 13. §. 7. *Status civitatum inter se naturalis, id est, hostilis est. Neque si pugnare cessent, idcirco Pax dicenda est, sed respiratio; in qua hostis alter alterius motum vulnibusque observans, securitatem suam non ex pactis, sed ex viribus & consiliis adversarii, (addendum, & ex propriis viribus,) æstimat.* Plane uti piscium statum describit. *Oppianus* habent. l. 2. πάντες γὰρ ἄνθρωποι ἀλλήλοισι δυσμενέες πλάσσειν ὃ γὰρ κρατερώτερος αἰεὶ δαίνυσι ἀφαιροτέρως ἄλλω δ' ἐπὶ νήχεσσι ἄλλ' ὅτι μὲν ἀγών. ἔτερος δ' ἐτέρω πρὸς ὤνεν ἐδώδω. Omnes enim infestis invicem & infestis nati. Validior quippe semper devorat imbecillio- rem; alter alterum persequitur exitium intentans; & unus alteri in cibum cedit. Idem ibid. οἱ δ' ἄλλοι μάλ' αὖ πάντες ἐλεῖθεροι ἀλλήλοισιν ἔρχονται. καὶ ὅτι ἐσθλὰ καὶ ἀνδρόνους ἔλ- λοπας ἄλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὀμιμαῖα καὶ γὰρ αἰεὶ ἔρχεται πᾶν ἀνὴρ ὅτι ἐπεὶ ἐμέσσι καὶ αἰεὶ φέρτερον ἀνδρόνους, χρεαιότερος δ' ἐλώσσι. Hi autem omnes exulsi invicem existunt. Inde *κηνημάτων* videas *δολιχίς* pisces; sed ipsis semper & oculi & mens vigilant in somnes, quia metuumt quidem semper validiorem obviam venientem, imbecilliores vero persequuntur. Add. *Polybius* l. XV. c. 20. *Hobbes* in *Leviath.* c. 13. adjungit: bellum non est illud duntaxat tempus, quo pugnis & præliis configitur, sed quo voluntas pugnandi satis declaratur. Nam sicut pravam tempestatem vocamus non solum, quando procellæ ruunt, sed & quando aër ad istas producendas est dispositus; ita bellum quoque non tantum præliis, sed & aperta hominum ad pugnandum proclivitate æstimamus. Neque vero primus ista *Hobbesius* tradidit; verum eadem jamdudum habentur apud *Plat.* lib. 1. de LL. ubi dum *Clinias* Cretensis rationem reddit, quare Cretensium legislator multa instituta rem militarem spectantia introduxerit, ita subjungit: Ἄνοιαν δὴ μοι δοκεῖ κατὰ γνῶναι τὴν πολλῶν, αἷς ἔμειναν δαιμόνων, ὅτι πλεονεχίαι αἰεὶ πᾶσι διὰ βίην ζωεχέας ἐστὶ πρὸς ἀπάσους πᾶς πόλεις. ὡς γὰρ καλῶν οἱ πλείστοι τὴν ἀνθρώπων αἰετῶν, τὰ τῇ μόνον ὄνομα, τῷ δ' ἔργῳ πᾶσι πρὸς πᾶσι πᾶς πόλεις αἰεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν ἔσθ. In quo sane arbitror eum stultitie crimine per- mulctos condemnasse, quod minime intelligant, bellum civitatibus omnibus cum omnibus jure ac perpetuum esse. Quam enim plerique pacem nominant, id esse nomen solummodo existimandam: re vero ipsa omnibus civitatibus adversus omnes non-indictum bellum natura esse. Ubi & hoc obiter obser- vandum, minus accurate à non nemine quæstionem hanc ita explicari, quod per statum naturalem intelligatur illa conditio, qua concipimur seorsum victuri, aut extra societatem

constituti esse, eumque esse statum belli, i. e. propositi, illud quod alter habet occupandi, illumque inde arcendi. Ita ut sensus sit; si homines viverent extra societatem, versarentur in perpetua discordia: vel si homines vitam socialem non viverent, in statu perpetuæ discordiæ victuri essent. Nam status naturalis & vita socialis sibi proprie non opponuntur; cum etiam illi, qui in statu naturali vivunt, socialem invicem vitam agere possint, debeantque, & sæpe numero soleant. Enimvero cum super hac quaestione fundentur omnes fere considerationes, quas civitatum rectores circa vicinas civitates agitare debent ac solent, operæ pretium puto fuerit, quæ in utramque partem adferri possunt argumenta pressius expendere.

§. 3. Quod igitur status naturalis sit status belli *Hobbes. de Cive c. 1. & Leviath. c. 13.* ita demonstrare conatur. Nimirum ut homo naturaliter hominem metuat, & adeo cum ipso in statu belli versetur, causam esse, quod hominibus & facultas & voluntas sit invicem nocendi. Facultatem nocendi inde ostendit, quod homines adultæ ætatis sint viribus invicem æquales. Nam licet sæpissime unus alterum robore corporis antecedit; tamen fieri posse, ut etiam imbecillior ex insidiis, aut conspiratione cum aliis inata, vel robustissimum opprimat; cujus vitalia æque ad mortem recipiendam idonea quam debilissimi cujusque; *Seneca de Ira. l. 1. c. 3. Nemo tam humilis est, qui poenam vel summi hominis sperare non possit, ad nocendum potentes sumus.* Neque vero naturalem fortiam, qua unus alterum solet excedere, id præstare posse, ut abs tali periculo tutus sit cui nullum nisi in se solo præsidium. Cum porro maximum malorum, quod homines invicem inferre possunt, sit mors; eam autem tam robustus debiliori, quam hic illi queat inferre? consequens esse, ut qui maximum inferre invicem possunt, sint viribus (in effectu) æquales. Voluntatem autem nocendi nonnullis inesse ex necessitate, aliis per libidinem. Dum enim aliqui sibi omnia volunt licere, & præ cæteris honorem arrogant, aliosque petulantè laceßunt; non posse non reliquis, modesto licet sint ingenio, ac libenter eadem aliis, quæ sibi, velint permittere, necessitatem nasci sese contra istorum ferociam defendendi. Datur quippe non unus, qui *jura negat sibi nata, nihil non arrogat armis*, aut uti *Manilius Astron. l. 5. loquitur, nec pacem à bello, civem discernit ab hoste. Ipse sibi lex est, & qua fert cunque voluntas, Præcipitat vires: laus est contendere cuncta.* Et cui nulla quies placet; in nulle sunt otia fructu; *Sed populum turbamque petit; rerumque tumultus, Seditio, clamorque jurat.* Frequentissime quoque voluntatem nocendi oriri ex contentione ingeniorum, dum nemo non altero perspicaciorem sese credit; & contra alterius arrogantiam molestissime fert. Unde fieri, ut non modo contra contendere, sed & simpliciter non consentire sit odiosum. Nam cum duo contradictoria simul vera esse non possint, qui non consentit alteri tacite ipsum erroris arguit; qui in valde multis dissentit, pro stupido ipsum habet, quippe qui tam manifestam veritatem, uti quislibet de sua sententia credit, perspicere nequeat. *Cicero Off. 1. falli, errare labi, decipi tam dedecet, quam delirare & mente captum esse.* Huc pertinet illud *Hoxatii Ep. 1. Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt; Vel quia turpe putant parere minoribus, & quia Imberbes didicere, senes perdenda fatari.* Et *Juvenalis sat. 15. Numina vicinorum Odit uterque locus, quam solos credat habendos Esse deos, quos ipse colit.* Inde cum omnis animi voluptas in hoc sita sit, ut quis aliis sese præferre queat, non posse non quandoque signa contemtus adversus alios erum-

erumpere: quo nihil animos mortalium magis irritare solet. Cicero Off. i. *Quicquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerumque fit tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem.* Neque solum in Gracorum levitate ista perversitas, ut maledictis insectentur eos, à quibus de veritate dissentiunt. Idem de Fin. l. 2. Add. Charron de la Sagesse l. 1. c. 4. n. 6, 7, 8. Denique & inde creberrimam provenire causam, quare nocere invicem velint homines, dum plures ad unam & eandem rem animum simul adjiciunt, qua neque frui communiter, neque eandem dividere possint aut velint. Quæ sane fortiori cedere debet; quis autem fortior, pugna dijudicandum est. Socrates apud Xenophontem memorab. l. 2. *Homines partim quidem ad amicitiam naturaliter propensi sunt; etenim alter altero eget, ac invicem miserentur, & utilitatibus invicem affecti gratias mutuo agunt. Partim vero ad inimicitiam: cum enim eadem bona atque iucunda præstant, de his contendunt, & dissentientes contrariantur. Hostile namque contentio & ira est. Inimicitia, atque cupiditas plus habendi atque invidia odium parit.* Seneca de Ira l. 3. c. 34. *Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii causa est, idem velle. Ista que adpetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta transferri, eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant.* Add Charron de la Sagesse l. 1. c. 19. n. 8. Ob has igitur causas non posse non homines mutuo metu ac suspicione perpetuo agirari. Ac cum non affectus solum naturalis, sed & ratio cuique salutem suam quam maxime commendet, omniaque adhibere media isti fini indulgeat; quorum aptitudinem, cum superior ibi non sit, quilibet ex suo iudicio æstimat; non posse non oriri cupidinem præveniendi potius alios, quam ipsorum sese invasionibus præbendi. Ex quo ipso demum resultare statum infiniti cujusdam belli omnium in omnes. Cujus consecrarium sit, ut quilibet cuiuslibet possit clam aut aperte inferre, quæcunque sibi expedire iudicaverit. In quo etsi ratio ipsum quandoque fugiat, alteri tamen non fieri injuriam; quippe cum iustitia & iniustitia tantum locum habeat inter eos, qui in civitates coaluerunt. Etsi inepta sui conservandi media usurpando contrarationem peccare quis queat.

§. 7. Isthæc quidem utcumque tolerabilia videri possent, si duntaxat per modum hypotheseos assumerentur. In quo sensu eadem ab ipso Hobbesio accipi, ex c. 8 §. 1. de Cive videtur colligi, ubi ita dicit: *Ut redeamus iterum in statum naturalem, consideremusque homines, tanquam si essent jamjam subito à terra fungorum more exorti & adulti, sine omni unius ad alterum obligatione, &c.* Alio tamen loco, de Cive c. 13. §. 7. & passim non per modum hypotheseos, sed serio statum civitatum vocat naturalem, i. e. hostilem. Quæ ita concilianda videntur, ut illud quidem hypothesis sit; omnes homines simul & semel in statu naturali invicem extitisse; sicuti futurum erat, si magna hominum multitudo subito à terra fuisset prognata; revera tamen status ille naturalis existat inter quosdam homines, qui nempe invicem subiecti non sunt, nec communem habent dominum, ut jam omnes sunt civitates. Sicuti etiam ipse expresse in Leviath. c. 13. dicit: *quantquam tempus nunquam fuerit, in quo unusquisque uniuscujusque hostis erat: Reges tamen & persona summam habentes potestatem omni tempore hostes inter se sunt, &c.* Enimvero pro contraria sententia inprimis faciunt origines generis humani, prout illas fallere nescia sacrarum literarum autoritas nos edocet; quæ sane naturalem hominum statum pacificum potius, quam bellicum, hominesque invicem potius amicos quam hostes arguunt. Scilicet primo homini

homini ex terra divinitus producto adjungitur sociā, cujus materia ex illo ipso desumpta, ut eandem tenero statim amore complecteretur, tanquam ex carne & ossibus suis desumptam; quam insuper sanctissimo ipsi foedere adjunxit Deus. Ex his duobus quidquid est mortalium cum descenderit, non vulgari duntaxat amicitia, quæ ex similitudine naturæ resultare potest; & de qua loquitur 1. 7. *D. de just. & jure*. Genus humanum sociatum intelligitur, sed & tali, quam communis stirps, & sanguis, cum blando fere affectu inter propiores junctam, conciliat; etsi ejus sensus inter remotiores à communi stirpe fere exoleverit. Quam si quis exuerit, ac hostilem in alios animum sumserit, à primævo & naturali statu descivisse est censendus. Adversus quæ frustra excipitur, ex hoc ipso sequi, statum hominum naturalem esse statum belli. Nam si societates ideo fuerunt cœvæ generi humano, ut homines pacate viverent, è contrario sequi, citra societatem homines pacate non victuros fuisse, & societates hominibus nasci oportuisse, ne illi pacatè viverent. Ad quæ reponimus, inquiri heic à nobis de statu naturali, non qualis abstrahendò concipi possit, sed qualis révera existat. Jam autem cum primi homines in tali statu extiterint, qui nil plane hostile, sed meram amicitiam spirabat, ex quali statu cæteri quoque homines provenerunt; manifestum est, homines, si primæ suæ originis meminisse velint, amicos potius, quam hostes invicem censendos. Neque vero ab initio ideo societates in genus humanum introductæ, ne status naturalis existeret; sed quia genus humanum aliter propagari & servari nequibat. Status autem naturalis inde emerfit, quod multiplicati homines una societate non amplius continerentur. Inde etiam nullo sensu dicitur, homines sine sociali statu in primis rerum initiis inimice cum aliis victuros fuisse, nisi præsupponere velis, ab initio multitudinem hominum abs se invicem non procreatorum simul extitisse. Facit huc illud *Aristotelis Rhetor.* 1. 1. c. 11. ἐπειρὲ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγχρητὴ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις εἰν, ἰάπασι δὲ τὰ συγχρητὴ καὶ ὁμοία ἡδέα, ὡς ὅτι πολλὰ. Ὅτι ἀνθρώποις ἀνθρώποις. Quoniam quod est secundum naturam, jucundum est. & quæ cognata sunt, secundum naturam invicem sunt, omnia cognata & similia jucunda sunt plerumque ut homo homini. Cicero de Fin. 1. 3. Communis hominum inter homines naturalis est commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri. Nec insuper habendum illud *Ejusdem de Nat. Deorum* 1. 1. Non vides, quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas ullum esse terra marique belluam, quæ non sui generis bellua maxime delectetur? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulcrius quam hominem putaret? Quintil. declam. V. Publica omnium mortalium, quippe sub uno parente natura, cognatio est. Add. *Marcus Antoninus* 1. 9. §. 9. ubi argumentum de similitudine naturæ ad conciliationem mutuam faciente prolixius deducit. Et *Rich. Cumberland de leg. nat.* c. 2. §. 18. Nam illud de peculiari amore aut odio accipiendum, quod ait *Belisarius* apud *Procopium hist. Vandal.* 1. 2. Natura homines hominibus neque additis neque infestis sunt. Facta cuiusque aut connexæ societatem, aut diversitate inimicitiam provocantia, alios nobis caros, alios exosos faciunt.

§. 8. Sed nec deest, quod *Hobbes* rationibus reponatur. Non possunt sibi invicem immediate nocere, quos locorum intercapedo disjungit. Nam qui absens mihi nocet, id facit per aliquem præsentem. Neque res meæ nisi per præsentem perdi queunt. Ergo cum longe inter se distiti, quamdiu non propius inter se junguntur, nocere invicem

nequeant, non adparet, quare non inter amicos potius quam hostes tales sint censendi. Nam si quis tales malit neutros dicere scire debet, amicitiam etiam voluntate & facultate non nocendi posse censer. Deinde illa ipsa virium æqualitas, quam *Hobbesius* adstruit, voluntatem nocendi potius refrænare, quam incitare est idonea. Quin nemo sanus cum æquali in pugnam descendere amat, nisi necessitate urgente, aut ubi occasio rei bene gerendæ fiduciam subministrat. Alias enim pugna citra necessitatem inire, in qua illatæ plagæ non minore impetu sint refundendæ, & ubi per purgantium vires exitus non nisi ab incerta pender alea, stultorum & temere ferocium est. Sane enim ubi cum pari in pugnam descenditur, ubi utriusq; vita periculo exponitur, neutri tantum è victoria accrescit, quantum ille amittit, qui in pugna occiditur; nec tanti est alium occidisse, quam vitam tuam alex exposuisse. Periculum enim vitæ meæ plus mihi detrahit boni, quam mihi accedere ex eo potest, quod in pari periculo sit hostis mei vita; nec illius ideo augetur securitas, quoniam inde certa est mea, sed utrique hinc aliquid decedit; quod neutri credit in emolumentum. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 29.* Inde *Scythæ* apud *Curium* l. 7. c. 8. *Firmissima est inter pares amicitia; & videntur pares esse, qui non fecerunt inter se periculum virium.* Sic *Cæsar* de B. C. l. 3. *Pompejum* monet; hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque consideret, & pares ambo viderentur. Et *Florus* l. 4. c. 10. *Expertis inuicem Parthis atque Romanis, quum Cræsus atque Pacornus utrinque virium mutuarum documenta fecissent, pariterque reverentia integrata amicitia.* Apud *Thucydidem* l. 3. *mutuus metus tutissimos reddere dicitur societates; quippe qui eas violare cupit, dum ambigit, an superior esse possit, absterretur.* Sed & causæ, quæ ab *Hobbesio* adducuntur, quare homines sese mutuo velint lædere, particulares duntaxat sunt, adeoque haut-quidquam sufficientes ad excitandam in genere humano necessitatem belli omnium in omnes, sed duntaxat quorundam in quoddam. Neque enim semper contingit, ut modestis intermixti habitent feroces ac pravi, aut hos libido subeat illos laceßendi. Et contentio ingeniorum vix apud alios deprehenditur, quam qui supra vulgus eminent. Magnam mortalium partem iste morbus non adit, aut non nisi leviter tentat. Denique non ita maligne necessitatibus mortalium. Creator prospexit, ut circa eandem rem assuerendam plures semper concurrere debant. Et potest quidem communis hominum malitia causam præbere, ut ne quis temere cuius fidat, & velut nudum latus præbeat præsertim si eum non penitus noverit; uti est ap. *Plaut. Asinæ. Lupus est homo homini, non homo, quum qualis sit non novit.* Sed ut ista suspicio, ac diffidentia, ni peculiariter nocendi voluntas declaretur, ad occupandum, atque opprimendum alterum valeat, nemo sanus admiserit. Recte *Cic. Off. injurias* vocat, quæ a metu proficiuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Eo minus autem tolerabilis est *Hobbesii* opinio, quod naturalem suum statum duntaxat per subitionem imperii alterius, & coitionem in eandem civitatem tolli vult. Nam illas saltem civitates in statu belli invicem versari, quæ foederibus & amicitia junguntur, à sensu omnium populorum abhorret. Nec statum nulla pax est, quæ non satis fida est. Sicuti non statim nemo alterius hominis gratia floret, quia affectus & voluntates humanæ mutabiles sunt.

§. 9 Est porro & hoc probe observandum, heic agi non de statu naturali animantis, quod solo impetu & inclinationibus animæ sensitivæ regatur; sed cujus pars præcipua,

& cui in cæteris facultates regimen, sit ratio; quæ etiam in naturali statu communem, eamque firmam & uniformem habet mensuram, rerum nempe naturam, quæ sese saltem circa generalia vivendi præcepta, legemque naturalem suggerendam facile admodum præbet atque expositam. Et istius rationis usum legitimum haut quidquam excludere, sed potius cum aliarum facultatum operatione conjungere debet, qui statum naturalem hominis est rite designaturus. Cum igitur non solam affectuum libidinem, sed & rationem, non sane unice suis se commodis dimittentem, audire possit homo; à bello, in quod per pravos affectus impellitur, quale est etiam illud quod fingitur omnium in omnes, per rationem duplici potissimum argumento revocatur; nimirum quod deprehendit, bellum altero non lacescente susceptum esse & indecorum, & inutile. Sane enim facile licet homini colligere, se non exitisse à seipso, sed ab aliquo superiore productum, quique adeo in ipsum potestatem habeat. Cum autem duplici sese velut principio impelli sentiat, quorum unum præsentibus tantum immineat, alterum etiam futura & absentia cogitatione complectatur, & illius quidem instinctu in periculosa, ancipitia, ac deformia se videat impelli, per hoc autem intuta ac decora duci: liquido potest inde judicare, Creatorem non velle ut prioris, sed ut posterioris ductui obtemperet. Quo cum manifesta accedat utilitas pacis, ad quam ratio revocat, non potest non naturaliter homo ad pacem inclinare. Præsertim cum postea, si quando neglecta ratione affectibus obtemperarit, ex eventu deprehendat, se deteriora secutum; ac sere optet, infecta posse fieri, quæ contra rationem facta sunt. Ex quibus omnibus concludimus, naturalem hominum statum, etiam extra civitates consideratorum, non esse bellum, sed pacem; quæ hisce fere legibus constat, ut quis alterum non lacescentem non lædat, suisque quemvis bonis frui patjatur ac si qua convenerunt, fideliter præstet, ac libenter aliorum commoda promoveat, quantum per arctiores obligationes licet. Cum enim status naturalis hominis usum rationis includat, non potest quoque aut debet ab eo separari obligatio, quam ratio subinde ostendat. Et quia quilibet homo in seipso deprehendere potest, bonum sibi esse, si ita se gerat, ut aliis hominibus benevolis potius, quam infensis utatur: propter naturæ similitudinem facile præsumere potest, alios quoque paria sentire. Ac ideo male circa designandum eundem statum præsupponitur, homines saltem plerosque ductum rationis, quam natura supremam actionum humanarum directricem constituit, negligere: adeoque male status naturalis vocatur quem neglectus aut abusus principii maxime naturalis producit. Atque isthæc omnia prolixissime demonstrat *Rich. Cumberl. de leg. nat.* qui adjuvandum, si cui nostra nondum sufficiant.

§. 10. Neque est, quod aliquis nobis occinat barbariem apud plerosque priscorum populorum; quos juvit semper recentes convectare prædas, & vivere rapto; quibusque adeo inter modos rem quærendi, vitæque genera fuit *ληστερικὴ* seu prædatoria. Sicuti & *Aristoteli Polit. l. 1. c. 5.* inter vitas pecuariatum, agrorum, piscatorum, venatorum ponitur *βίη ληστευκὴ, vitia latronum*. Et mox d. *l. ἡ πολιτικὴ φύσις κτηνικὴ πῶς ἔσται, ἢ γὰρ θηρστικὴ μέν τ' αὐτῇ. ἢ δὲ χρηστὴ πρὸς τὰ θηρία, καὶ τ' ἀνθρώπων, ὅσοι πεπυκότες ἀρχεῖται, μὴ θέλωσιν ὡς φύσις δίκαιον τῶν ὄντων τὸ πόλεμον.* *Ars bellica quodam modo ratio natura erit rei quærenda. Nam venandi ars pars ejus est. Qua nisi oportet et ad belluas, et*

in homines, qui ad parendum nati, nolunt: tanquam natura iustum sit hoc bellum. In eam rem passim apud antiquos testimonia exstant. Vid. Homer. Odys. γ. v. 73. & Odys. ι. v. 252. ad quæ verba Didymus: ὅτι ἀδοξὺν λέγει τὸ εἰς πολλοῦς ληστειῶν, ἀλλ' ἐνδοξόν. Non infame erat apud antiquos latrocinari, sed gloriosum. Diodorus Siculus l. 3. c. 49. Libies nullum omnino ius, nullam quocunque pacto fidem erga peregrinos servant. De Germanis Cæsar de B. G. l. 6. Latrocinia nullam habent infamiam, qua extra fines cuiusque civitates sunt: atque ea juvenibus exercenda, ac desidia minuende causa fieri prædicant. Ibidem dicit, maximam civitatibus laudem apud eosdem fuisse, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulso agris finitimos cedere, neque quempiam prope se audere consistere. Paria habet Mela l. 3. c. 3. de Germanis: ius in viribus habent, adeo ut ne lurocinus quidem pudeat; tantum hospitibus boni. Et si Tacit. German. de Venedis duntaxat memoret, eos, quicquid sylvarum ac montium erigatur intra Præcinos ac Fennos, latrocinus pererrare. De Hispanis Plutarchus in Mario, ad id usque tempus latrocinari inter pulcerrimam ipsis fuisse habitum. De antiquis Græcis eadem Thucydides l. 1. Quo referunt aliqui l. ut. D. de collegis, ubi rata habentur pacta τὸ εἶναι λείαν ἐρχομένων, vel οἰχομένων, eorum, qui prædæ causa coeunt. Et si Salmastius de usuris lib. 1. c. 12. ibi legendum putet ἢ εἰς κατήλειαν, aut in camponationem. Sic & apud Polybium l. 3. c. 24. in foedere Romanorum cum Carthaginensibus cautum, ne Romani ultra promontorium pulcrum, Mástiam, & Tarseum prædas agerent, neve mercaturam exercerent, quasi utrumque pari jure tunc æstimatum fuerit. De Phoenicibus Justinus l. 43. c. 5. eos etiam latrocinio maris vitam tolerasse, quod illis temporibus gloria habebatur. Sextus Empiricus Pyrrhon. hypot. l. 3. c. 24. Prædari apud multos barbaros infame non existimatur: imo vero etiam hoc fertur apud Cilices gloriosum fuisse, adeo ut eos, qui inier prædandum obissent, dignos esse, quos honore prosequerentur, prædicant. Et Nestor quidem apud Poetam, postquam Telemachum, & qui cum eo erant comiter accepi, illis dicit: Εἰσίνη incerta vagantes Prædones quo more solent? Aquisi prædari fuisset absurdum, nequaquam eos tanta comitate, & benevolentia profectus fuisset; quia tales esse suspicari potuisset. Huc aliquo modo pertinet etiam l. 2. D. de captiv. & postum. Si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque foedus amicitia causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt. conf. l. 118. D. de verb. sign. f.) Quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum sit, & liber homo noster ab eis captus, & eorum sit. Dio Cassius l. LIV. de Rhætis: Hi vicinam Galliam frequenter populari, ex Italia finibus prædas egerant, Romanoque & eorum sociis iter per ipsorum terras facientes, infestaverant: id quidem consuetudine jam receptum erat, ut in eos, qui nullo essent foedere juncti, ita statuerent. Isocrates Panathenæico, de Triballis dicit, eos concordiores inter se esse, quam ullos alios homines: sed non finitimos tantum, & in vicinia sua habitantes perdere, sed eos omnes, ad quos penetrare possunt. Add. Grotius l. 2. c. 15. §. 5. Ubi & hoc addendum, ad veterem illam gentium inter se hostilitatem non parum contulisse videri persuasionem antiquissimis seculis receptissimam, quasi cuius populo peculiares essent Dii. Add. Juvenal. sat. XV. Enimvero ad ista recte regeritur, dictarum sanæ rationis apud multas quondam gentes per pravos mores fuisse oblitteratum. Ex quo tamen non consequitur: nemini inter easdem gentes paulo humaniori fuisse perspectum, per ista latrocinia violari jura naturæ; aut pro statu naturali habendum, in quem homines feroces, neglecta nobilissima sui parte,

te, sese conjecerunt. Nam utique ut quis promiscue rapiat & latrocinetur, ex statu naturali non fluit, sicuti ex statu civitatum inter se, naturali utique, adparet. Neque admittendum, quod idem *Hobbes. de Civ. c. V. §. 2.* adserit; *rebus sic stantibus λεγικῶν non fuisse contra legem naturæ.* Nam illos quidem, qui ex pravo isto more, non lacerati, nostra nobis eripiebant, nos iterum belli jure poteramus deprædari: nequaquam autem tertium aliquem, qui nulla nos injuria præverterat. Neque enim si alii impudenter legem naturæ violant, nobis statim eorum improbitatem imitari licet. Sed & illud ferri non potest, quod subjungit, *id vitæ genus non fuisse sine gloria illis, qui id fortiter nec crudeliter exercebant.* Uti quibusdam moris fuit, *cætera rapientibus & vitæ parcere, & à bubus aratoribus, omnique instrumento agriculturae abstinere.* Ad quod ipsum tamen non lege naturæ fuerint obstricti; sed eisdem hoc modo gloriæ suæ consuluisse, & ne nimia crudelitate metuculosi arguerentur. Quasi vero id gloriæ quid habeat, parte duntaxat sceleris defungi, postquam integrum patrare minus proficuum erat futurum.

§. II. Cæterum eo ipso quod asserimus, pacem adversus omnes homines, ut tales, exercendam, esse statum hominis naturalem; innuimus illam ab ipsa natura institutam & sancitam, citra aliquod factum humanum; adeoque eandem niti sola illa legis naturalis obligatione, qua omnes homines, ut sunt ratione præditi, stringuntur, neque ut illa ab initio introducatur, abs conventionione hominum oriri. Unde etiam pactis aut foederibus solam isthanc pacem universalem muniri inutile videtur. Nam per tale foedus nihil superadditur obligationi legis naturæ, seu non convenitur de præstando quopiam, ad quod non jam antea homines ipsa lege naturali tenebantur: neque per id obligatio redditur arctior. Supponimus enim utrumque in naturali æqualitate permanere, sic ut nullo amplius vinculo teneatur ad servandum pactum, quam reverentia adversus Deum, & metu mali, quod ex pacto violato in ipsum possit redundare. Nisi quod majorum malitia & foeditate videatur conjunctum, id non fervare, de quo quis expresse est testatus. Sic & idem licentiæ in juris naturæ violatorem læso datur, sive pactum aliquod antegressum fuerit, sive non. Unde & abhorret à consuetudine hominum cultiorum tale pactum inire, cujus capita & conditiones nihil aliud contineant, quam quod quis immediate non sit violaturus id, quod jam à natura expresse fuerat præceptum. Et parum id videtur reverens erga divinum Numen, quasi ipsius jussum non satis jam necessitatis nobis attulisset, nisi & ipsi in idem ultro contentiremus; aut quasi ex nostro arbitrio ea obligatio dependeret. Unde in quolibet pacto ponendum est aliquid, quod alias alter ipso jure naturæ à me exigere non poterat, quodve antea eidem ex eodem jure perfecte non debebam, sed quod demum post declaratum, & acceptatum ab altero meum consensum plene debiturus ero. Sic quemadmodum qui alteri sua ministeria addicit, hauriquidquam pro capitibus pacti expresse, & immediate constituit, quod perfide adversus ipsum non sit acturus, quod furtis ipsum non sit expilaturus; ita erubescenda est conventio, in qua quis ad nihil aliud alteri sese obstringit, quam quod non sit adversus ipsum violaturus pacem universalem, i. e. quod non sit usus in illum jure in bestias adhiberi solito. Quod si tamen inter quasdam gentes barbaræ istæ deprædationes in usu fuerunt, reducendæ paci universali pactio opus est, in quo ad exercendam invicem legem naturalem conspiratur. Id quod etiam fit, quando duo populi, bello hæte-

ius colliſi, arma ponunt; ubi ſi de peculiaribus quibusdam præſtationibus non convenitur, non niſi communis illa pax reducitur. Dantur tamen exempla non pauca civitatum, eo neceſſitatis redactarum, ut pacem iſtã univerſalem, & injuriarum abſtinentiam non pactis ſolum, ſed & tributis redimere cogerentur ab illis, queis fas vivere raptò judicatum. *Claudianus de Conſ. Malli. Illi terribiles, quibus oſia vendere ſemper Moſ erat, & ſæda requiem mercede paciſci.* Quod ſi inter populos qui hæcenus neque beneficiis, neque injuriis, pace aut bello fuere cogniti, fœdera inëantur, in quibus circa pecuniaria quæpiam præſtanda non convenitur, illa amicitie ſanciendæ cauſa iniriferuntur; quæ ſane arctiorem conjunctionem, quam naturalis illa pax, judicatur producere. Aut habebunt duntaxat inſtar ſolennis alicujus conteſtationis de obſervando deinceps mutuo officio. Sicuti etiam qui primitus invicem innotescunt & congregiuntur cognati, prolixioribus verbis benevolentiam mutuam exprimere ſueverunt.

§. 12. Fatendum tamen eſt, pacem iſthanc naturalem eſſe ſatis debilem, & inſidam, quæque adeo ſola ſalutem hominum citra alia præſidia maligne admodum cuſtodit. Sic ut adplicari huc poſſit illud *Orudu Triftiuml. V. El. 2. Pax tamen interdum eſt, paciſ ſiducia nunquam.* Cujus rei cauſa eſt malitia hominum, & effrenis augendæ propriæ potentiæ libido, alieniſque imminens cupiditas. Sic apud *Saluſtium Jugurth. Micipſam terreſtial natura mortalium avida imperii; & præcept ad explendam animi cupidinem: præterea oportunitas, quæ etiam mediocres viros ſpe prædæ tranſverſos agit.* Quæ eouſque validis ſtimulis mortalium animos ſubigit, ut ne manſuetiſſima quidem doctrina Chriſti, ubique pacem, humanitatem, manſuetudinem, benevolentiam, propenſionem ad condonandas injurias, humilitatem, contemptum opum, ac potentiæ mundanæ inculcans, inter Chriſtianos injuſtiſſimas inſidias, bella, atque oppreſſiones aliorum extinguere queat. Sic ut in nonnullos quoque principes Chriſtianos congruat illud *Plutarchi Pyrrho: Quorum cupiditates non pelagus, non mons, non vaſta ſinit ſolitaria, neq; qui Europam Aſiamque diſperſcunt termini, circumſcribunt: hi non video, ubi contingunt ſe mutuo, & ſunt con-nexi, quemadmodum abſtineant ſuis contenti ab injuria. Imo bellum gerunt ſemper, quod inſimul in ſu, ut inſidientur, & invadeant. Ex duobus verò nominibus quæſnummas bello & pace utuntur præſenti, non prout ratio poſtulat, ſed prout eſt ex uſu.* Nec in ſolos Romanos & Pœnos quadrat illud *Velleji Paternuli. l. 1. c. 12. Aut bellum inter eos populos; aut belli præparatio, aut inſida pax; ſcit.* Ergo uti probi eſt hominis rebus ſuis contentum alios non laceſſere, nec aliena adpetere: ita cauſi eſt viri, ſuæque ſalutis amanti, ita omnes homines amicos credere, ut tamen iidem mox hoſtes fieri queant; ita pacem iſtam cum omnibus habere, quaſi quæ mox in bellum erumpere poſſit. Conſ. *Sophocl. Ajace ſtagell. v. 688. ſeqq.* Et ſubinde meditandum illud *Dionyſi Halicarn l. VI. Εως αν παρη το δυαδδς τονηεα δρην, οτε παλψ τοις τονηοις το βδδδδδς. Quando malis ſit poteſtas malefaciendi, nec voluntas deſinere eſt.* Quam ob cauſam quoque *συμφορον & ανησιδας οτε εαν εδεν γεννητω τερον βροττις.* Prudenti diſſidentia nihil eſt hominibus utilius: *Euripides Helena. Et cordatum hominem agere decet μη εδς αρετα εν, ει κεν θνηταις. η βδ αττικων, εδς ηνπιον, nec ut ovem, licet manſuetum pecus ſit, nec ut feram, nocendi ſtudio.* Add. *Hobbeſ. de Cive c. 13. §. 18.* Apud *Tacitum de mor. Germ. in.* invidenda laus Chateaufum: *Populus inter Germanos nobiliſſimus, qui quæ magnitudinem juam maſt juſticia iuere, ſine cupiditate, ſine impotentia, quieti ſecretique, nulla*

provocant bella, nullis rapibus aut lacrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac vitium argumentum est, quod ut superiores agant, non per injurias adsequuntur. Prompta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus; plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama. Contra idem de Cheruscis: Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacescens natiuerunt; idque incundius quam iuxta fuit: quia inter impotentes & validos falso quiescas; ubi manu agitur, modestia & probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Scilicet, uti est apud Dionem Chrysostomum orat. 1. de regno: τοῖς κάλλιστοις πολεμῶν παρεκδωσμένοις, τῶτοις μάλιστα ἔχεται εἰρήνην ἔχον. us, qui ad bellum gerendum optime sunt instructi, maxime licet in pace vivere.

CAPUT III. DE LEGE NATURALI IN GENERALE.

1. Transitus.	14. Genuinum fundamentum I. N. petitur ex condicione hominis.
2. 3. Homini cum brutis jus natura non est commune.	15. Lex nature fundamentalis.
4. Objectum juris naturalis non est necessarium ante legem.	16. 17. 18. In Hobbesii sententiam inquiritur.
5. 6. An jus naturale Deo cum hominibus commune?	19. Fundamentum dictum I. N. est sufficiens.
7. 8. 9. Jus naturale non nititur consensu gentium.	20. Obligatio legis naturalis est à Deo.
10. 11. An utilitas fundamentum juris?	21. De sanctione legis naturalis.
12. An ex fine conditi mundi jus naturale elucescat?	22. Quædam dicuntur juris naturalis reductione, & abusive.
13. De dictamine rectæ rationis.	23. An dicitur jus gentium, naturali contradistinctum.
	24. Juris naturalis partitiio.

Postquam igitur conditio hominis non ferebat, ut ille viveret exlex, actionesque suas vago velut impetu, & citra respectum ad aliquam normam ederet; consequens est, ut discipiamus de communissima actionum humanarum regula, ad quam quilibet homo, ut est animal rationale, sese componere teneatur. Eam regulam juris seu legis naturæ vocabulo insignire usû invaluit; quam & legem universalem vocare possis, quo ad eandem universum genus mortalium sit obstrictum; & perpetuam, quod mutationi, sicut positivæ leges, non sit obnoxia. Illa lex quid sit, unde innotescat, quo indicio constet, quid ad eandem, aut quid ad positivum jus sit referendum, eo curatius est disquirendum, quod isthoc fundamento non recte posito, quæ superstruuntur, ultro ruere sit necessum. Bene Plato in Cratylo: Δεῖ δὴ πρὸς τὸ δὲ χῆς παντὶς πρῶτον ἀγατῶν πᾶσι ἀνδρῶν τὸ πολὺ λόγον εἶναι, καὶ τὸ πολλὸν σκέψιν, εἴτε ὁρθῶς, εἴτε μὴ ὑποκρίεται. Εκείνης δὲ ἐξέτασεως ἰκανῶς, τὰ λοιπὰ φανερῶς ἐκείνη ἐπόμενα. Debet quisque circa rei cujusque principium statuendum disserere multa, diligentissimeque considerare, utrum recte decernat, nec ne, quo quidem sufficienter examinato, cetera jam principium sequi debent. Quod imprimis circa hanc disciplinam accurate observandum, quo verius est illud Lactantius l. 3. c. 7. Quoniam in disponendo vita statui, formandisque moribus periculo majori peccatur: majorem dili-

gentiam

gentiam necesse est adhiberi, ut sciamus, quomodo nos oporteat vivere. Hic nullus dissidio, nullus erroris est locus; unum omnes sentire oportet, ipsamque philosophiam uno quasi ore præcipere: quia si quid fuerit erratum, vita omnis everitur. Nec minus bene Diogenes Apolloniata: λόγος πάντες ἀρχόμενον, δόκει μοι χρεῖως ἢ τὸ δέχλω ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι τῷ δὲ ἐκμυλεῖαν ἀπλῶ καὶ σεμνῶ. Omnis mihi videtur sermonis principium à perspicuo quodam principio proficisci oportere, elocutionemque simplicem & gravem esse adhibendam. Diogenes Laërt. l. 9.

§. 2. JCu Romani jus naturæ definiebant, quod natura omnia animalia docuit; quodque adeo homini peculiare non sit, te l cuius peritua cetera quoque animum animalia censeantur. Sc ut ex hac hypothesi juris naturalis illa sint, in quæ bruta æque ac homines communiter ferri, & à quibus abhorre deprehenduntur. Ex quo necessario fluit, jus dari, quod hominibus ac brutis sit commune. Quæ sententia fortasse profluxit ex dogmate illo, nonnullis antiquorum celebrato, de anima universi, cujus reliquæ animæ sint quædam ἀποσπασματὰ, seu particulae, quæ in se ejusdem naturæ, diversas edant operationes, prout in diversum corpus inciderint organaque vires suas exserendi sortitæ fuerint. Cui cognatum fuit dogma de μετεψυχώσῃ, quod homines & bruta figura duntaxat corporea disferre ponebat, sed animas habere similes, atque invicem communicare. Vid. Virgil. *Æneid.* VI. v. 724. seqq. Ovid. *Metam.* l. XV. v. 75. seqq. Enimvero tale jus homini cum brutis commune eruditi passim rejiciunt; quippe cum jus in eum cadere, absquo ratio exulat, intelligi nequeat. *Hesiodus Op. & Dies.* l. 1. Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονὼν. Ἴ χθρὺς ἔ καὶ θηρὶ καὶ οἰωνοῖς πετεφνοῖς Ἐθεν ἀλλήλας, ἐπὶ ἔ δίκη ἐστὶν ἐν αὐτοῖς. Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην. Hanc enim hominibus legem constituit Jupiter piscibus quidem, & bestis & avibus, ut se invicem comedant, quoniam justitia non inest illis. Sed hominibus dedit justitiam. Et quanquam complures dentur actus hominum atque brutorum inter sese similes, quibus exercitis homolegi satisfecisse dicitur; revera tamen magnum inter eos est discrimen, quod ex simplici naturæ inclinatione apud bruta iidem proveniant, quos homo velut ex obligatione exercet, cujus sensum ista non habent. Unde non sine figura intelligendi sunt, qui brutis quibusdam animantibus justitiam, fortitudinem, misericordiam, gratitudinem, castitatem tribuunt, ideo quod istarum virtutum simulacra quandoque in quibusdam brutorum actionibus cernantur. Vid. *Selden. de Jur. nat. & gent.* l. 1. c. 5. Quæ enim extrinseca facie similia videntur, haut quidquam eadem sunt, si ex diverso intrinsecus principio profluxerint. Cæterum quod *Grotius in Prolegom. de I.B. & P. & L. 1. de Verit. Rel. Christ.* à ratione aliqua, aut principio intelligente intrinseco esse putat actus nonnullos brutorum insigniter ordinatos, uti formicarum & apum, & quod in quibusdam utilitatis propriæ studium suorum foetuum aut congenerum respectu temperatur; id hoc tantum sensu admitti potest, quod à Dⁱ O Creatore natura ipsorum ad tales actus edendos sit attemperata, non autem quod principium aliquod externum ista dirigat, sic ut gubernator navem. Neque arduum est intelligere, quare par tolerantia in aliis non dⁱfic heribus haut quidquam deprehendatur, si quis recentiorum Philosophorum sententiam assumat, quicquid formæ est in brutis; id ex figura & dispositione particularum, motuque resultare, Præsertim cum & inter homines invenias; qui cum circa actus irgeniosint promissimo, circa alios nequidquam abstrusiores aut difficiliore mire hebeant, quod non aliunde, quam ex certa

dispositione partium, & imprimis cerebri & spirituum provenire potest. Conf. *Plutarch. innum. VII. sapientium* p. 163. *Ecclesia Wechel.* Istam autem indolem brutorum, ex qua certos actus edunt, qui *suis naturæ in brutis* adpellare gaudent, vocabulo juris præter necessitatem abutuntur. Sed & nullum invenitur brutum animal, quod omnia hominis officia exprimat; & nullum hominis officium datur, cujus contrarium non plurima bruta faciant. Quanquam apud populum ad exaggerationem alicujus sceleris plurimum judicetur facere, si ostendatur, ab istiusmodi facto ipsa quoque bruta abhorre: Sic *Plato l. 8. de Legibus* in prohibenda mascula Venere ad bestiarum naturam recte provocari posse ait, inter quas ejusmodi foeditas haut quidquam deprehenditur. *Theseus apud Senecam Hippolyto. v. 913. Fera quoque ipsa Veneris evitant nefas, Generisque leges incisis servat pudor.* Add. *Oppianus Cyneg. l. 1. v. 239. seqq.* Sic contra parentes *aspeyres* adferri possunt, quæ *Idem Halieut. l. 1. v. 702. seqq.* habet.

§. 3. Conati sunt equidem aliqui, credo ingenii magis ostentandi causa, quam serio, communionem juris inter homines & bruta conquisitis undique rationibus adstruere; sed quibus viri eruditi dudum satisfecerunt. Quæ ex sacris literis adferuntur, paucis tetigisse suffecerit. Illud *Genes. IX. 5. sanguinem vestrum à manu cuncti animalis requiram* aliqui interpretantur, quod Deus velit ulcisci necem homini illatam non manu aut telo solum, sed & instigata in ipsum feroci bestia. Ante diluvium quippe impioſ homines teroces aluisse bestias, quarum opè alios sibi non obtemperantes lacerarint. Aliqui ita; DEUM homicidii poenam etiam per feras bestias exacturum. Aliqui illud *omne vivens*, capiunt de homine tantum, q. d. nullus homo cædem humanam impune feret. *Levit. 18. 23. & 20. 15, 16.* jubentur equidem bestię, quibus vir aut mulier ad libidinem abusi fuerunt, interfici per lapidationem, sine ullo ætatis discrimine, vetula vacca, an juvencula fuerit. Quod discrimen tamen Ebræi in hominibus utriusque sexus observandum volebant, adeo ut si puer novennium non excederet; nec puella triennium, neque ipsiſ, neque bestię qualiscunquæ ætatis ex hac lege mortem infligendam affererent; quod ante istam ætatem coitum in lege interdictum fieri non admittant. Enimvero id factum non quod brutum deliquerit, sed partim; ne illud alium forte suo adpectu ad similem libidinem irritaret; partim ne bestia superſtes hominis supplicio affecti memoriam cum ignominia semper refricaret. *Gratianus caus. 15. quest. 1. c. 4. Pecora credendum est jussu interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.* Addit *Philo Judæus de specialibus legibus: ne parat abominandum aliquid, qualia nasci solent ex hujusmodi piaculis detestabilibus, quæ nemo honestus ferat in suis possessionibus.* Sic Deus *Deuteron. 12. 15, 16.* bruta, idololatriæ sane non capacia, interfici jubet, ad repræsentandam delicti atrocitatem. Id præterea observant, quando gentilis apud Ebræos degens cum bruto rem habuisset; hominem quidem supplicium luisse, bruto autem nihil mali illatum. Add. *Seldenus de I. A. & G. l. 1. c. 2. & Mor-nacius ad l. ult. D. de his qui effund. vel dejec. Exod. 21. 28.* lapidandus erat bos cornupetæ, non quod peccasset, sed partim ne in posterum aliis similem noxam inferret, partim ut puniretur dominus in re sua, quia eam negligenter custodisset. Quæ etiam causa erat, quod ejusmodi bovis carnes non deberent comedi. Et hoc modo plectebatur dominus amissione sui pecoris, quando levis tantum culpa ipſius intervenerat, seu

seu quando ignorabat ferociam bovis. Ast si dominus vitium novérat, ipse quoque poenas capite dabat. Ubi itidem observant Ebræi, bovem fuisse occisum duntaxat, quando Judæum interfecerat, non quando gentilem. Enimvero instrumenta alicujus maleficii aut infortuna aboleri apud alias quoque gentes non inusitatum fuit. Sic ex *Demosthenis oratione contra Aristocratem*, & *Æschini contra Ctesiphontem* adparet, ex Atheniensium legibus lapidem; lignum, securum, & id genus alia, quotiens homicidii instrumenta fuerant, in prytaneo in judicium deducta, velut in poenam. Sic statuam Theagenis, quæ casu suo aliquem oppretierat, Thasi in mare protrahendam decreverunt. Vid. *Deo Chrysostomus in Rhodiaca* p. 140. edit. *Morelli*. *Ambrosius Hexæmeri* l. V. c. 1. asinorum & equarum coitus, ex quibus muli generantur, vetitos vocat, non quod bruta isto suscepro peccent, sed quia hominibus talem commixtionem procurare interdicebatur *Levit.* 19. 19. Videantur *Seldenus d. l. Ant. Matthæus de crimin. proleg. c. 2. §. 1. & alii*. Quæ de processu adversus mures apud Burgundos instituto referuntur apud *Thuanum* l. VI jocularia sunt. Quid si tamen pro excusandis Jctis Romanis dicamus, ipsos l. 1. §. 3. *D. de just. & jure*. vocabolo juris naturalis minus proprie uti, pro ordine à Creatore constituto circa illa potissimum, quæ ad conservandam ipsam naturam, i. e. speciem & individua animalium faciunt. Cujus rei argumentum videtur, quod duntaxat maris & foeminae conjunctio, sobolis procreatio, & educatio, nec non defensio sui tanquam istius juris præcipua capita exprimuntur. Sicuti & præter multos alios isto vocabulo ad similem fere modum abusus est *Ivo Parisinus* in tractatu de jure naturali à Deo rebus creatis constituto. Nec non *Cartesius* in principis philosophiæ. Apposite tamen *Plutarchus* de amore proles: *Natura sicut in plantis, jlivestribus, ut labruscis, caprificis, oleastris principia fructuum mitium cruda & imperfecta gignit: ita brutis quoque amorem fetus inseruit imperfectum, & non pertinentem ad justitiam, neque ultra militatiam sese proferentem. Homini vero, quem protulit, ut animal esset ratione prædium ac civile, justitiamque leges, & Deum coleret, urbesque conderet, & amice cum aliis viveret; semina quoque harum rerum præclara, pulchra, & foecunda inseruit, amorem scilicet proles, secuta in hoc prima principia, quæ in ipsa corporis majum constructione*

§. 4. Aliqui objectum juris naturalis constituunt actus illos, quibus per se inest moralis necessitas aut turpitudine; quique adeo in sua natura sunt debiti aut illiciti, eoque à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur. Qua nota distare tradunt jus naturale non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario seu positivo; quod non ea præcipit aut vetat, quæ per se ac suapte natura debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit. Lege enim naturali quæ vetantur, non ideo turpia esse, quia Deus vetuit, sed ideo Deum ita vetuisse, quia in se erant turpia. Sic & quæ eadem lege præcipiuntur, non ideo honesta aut necessaria fieri, quia à Deo præcipiuntur, sed ideo præcipi, quia in se sint honesta. Vid. *Grotius* l. 1. c. 1. §. 10. Enimvero præterquam quod in obscuro maneat, hac sententia admittitur, quinam demum sint illi actus in se illiciti, & quo iudicio ab aliis actibus liquido internoscantur; quæ item ratio sit proxima, quare iidem tales sint; etiam supra ostensum l. 1. c. 2. §. 6. nullos actus in se esse debitos aut illicitos, antequam per legem tales fiant. Nec est, quod aliquem moveat illa dubitatio: si omnis actuum humanorum moralitas à lege dependet, annon Deus

potuerit legem naturæ ita formare, ut contraria forent præcepta illis, quæ jam sunt, v. gr. ut inter officia hominis mutua esse occidere, furari, mœchari, calumniari; inter vetita autem, gratum animum exhibere, pacta servare, mutuum reddere, & similia. Hæc etsi supervacuum ac petulans videatur, quod erere quid Deus facere potuerit, cum constet quid fecerit: tamen, si cui etiam vana convellere cordi sit, facile reponere potest, illam dubitationem non obscure contradictonem involvere. Nam etsi nulla necessitas Deum adegerit, ut omnino hominem crearet; (valde enim jejune de potentia Dei sentiunt, qui putant ipsius gloriam in obicuro fuisse hæsuram si terricolæ nunquam condidisset. Vid. *Iob* 38. 7) tamen postquam ipsum destinasset creare animal rationale ac sociale, non poterat non lex naturalis ipsi congruere, non ex necessitate absoluta; sed hypothetica. Si enim is ad contraria officia fuisset adstrictus, non sociale animal, sed alia feri & horridi species animantis fuisset producta. Quo tamen non obstante firmum manet, ante omnem legem quovis actus esse indifferentes. Nam eo ipso, dum Deus decrevit creare hominem, i. e. tale animal, cui non omnes actus deberent esse indifferentes, legem quoque simul eidem constituit. Sed neque exinde, quod omnes actus in se ante legem indifferentes asserimus, consequitur; Deum, si voluisset, potuisse constituere, ut blasphemus aut contemtu coleretur. Quod facit *Quisquidam controu. illustr. l. i. c. 27. n. 9. eqq.* Nam sacra Herculis Lindii, de quibus inter alios est apud *Laërtium* l. i. c. 2. i. infanorum hominum commentum sunt.) Nam creatura rationalis, i. e. cui Deus indidit facultatem res uti sunt adprehendendi, non potest Deum aliter concipere quam non solum infinita quadam eminentia, sed & summo in ipsam imperio præditum. Secus enim inane idolum, & quidvis potius, quam Deum conciperet, jam autem aperte implicat; idem concipere tanquam eminentissimum simul, & abjectum; quod mihi imperat, tanquam cui possim recte insultare; exercere aliquid tanquam lignum æstimandi eminentiam divinæ naturæ, & divini imperii, quod directe, & per se contrarium hujus notat. Quando igitur DEUM talia lege sancire non posse dicitur, id non plus ipsius omnipotentia detrahit, quam quod mori, mentiri, efficere, ut quæ facta sunt fiant infecta, nequit. Est præterea & hoc monendum, si definitio juris naturalis isti fundamento de necessaria honestate, & turpitudine quorundam actuum superstruatur, eam non posse non fieri obicuram, & velut in circulum revolvî. Id quod *Grotianam* definitionem perpendenti sat manifestum est. Et recte *Rich. Cumberlande de leg. nat. c. 5. §. 9.* monet, in definitione legis naturalis bonum sumendum esse pro bono naturali, non morali; quippe cum definitio absurde fiat per ea, quæ definitum jam ante eorum supponunt.

§. 5. Qui juris naturalis prototypum in ipso Deo investigant, in duas partes discedunt. Alii enim primum velut fontem ipsius in voluntate divina collocant; quæ cum sit summe libera, exinde concludunt, abs Deo legem naturæ posse mutari, imo contrarium ejus præcipi, quemadmodum in legibus positivis fieri solet. Alii vero in sanctitate & justitia Dei essentiali illud fundari adierunt, sicut jus naturæ istam velut *ἐκ τὸ πᾶν* aliquod exprimat. Atque hinc quoque immutabilitatem juris naturalis provenire, quod justitia ac sanctitas Dei utique omnem alterationem atque mutationem respiciat. Nobis circa priorem sententiam monendum videtur, in voluntate divina quidem

possi-

positum fuisse, tale animal, cui lex naturæ congrueret, producere, vel non. Sed jam postquam à Deo creatus est homo, animal quod citra observationem legis naturalis saluum esse nequit; inde haut quidquam fas est credere, eundem velle legem naturæ tollere aut immutare, quamdiu naturæ humanæ nullam mutationem infert; & quamdiu actiones naturali lege præceptæ naturali consequentia ad socialitatem, qua temporaria felicitas humani generis continetur, faciunt, eidemque contrariæ pari necessitate hanc destruunt, i. e. quamdiu beneficentia, humanitas, fides, gratitudo, & similia vim habebunt animos hominum conciliandi; perfidia, injuria, ingratitude eosdem irritandi. Adeoque posita rerum, & humanæ naturæ constantia, etsi ex beneplacito divino illa ab initio sic formata fuerit, lex naturæ firma, & immota persistit: secus atque illæ leges, quæ ita abs divina voluntate dependent, ut abs hominum conditione in universum ita necessario desiderari non videantur. Præterea per hanc sententiam Deus quidem autor legis naturalis constituitur, de quo nemini sano dubitare licet: verum illud adhuc in obscuro manet, unde demum voluntas ista divina sit cognoscenda, & quo indicio constare possit, hoc vel illud sub lege naturali Deum voluisse comprehendere. Atque idem incommodum etiam posteriorem sententiam comitatur. Nam etsi nemo tam impius sit futurus, qui adferere audeat, legem naturalem continere aliquid in se sanctitati, & justitiæ divinæ repugnans: Quo sensu quoque admittitur illud *Europidis Hecuba* v. 800. *ὅτι θεὸς ἡ γὰρ ἐστὶν ἡμεῖς* *In lege ipsos deos censemus*: difficile tamen erit probatu, legem naturalem ita ad sanctitatem & justitiam divinam esse expressam, ut quo modo sese Deus erga creaturas suas, & peculiariter adversus homines gerit: taliter etiam sese homines invicem, jubente naturali lege, gerere debeant. Add. *Rich. Cumberland de legibus naturæ prolegom.* §. 6. & c. § § 13. Neque enim adpareret, quomodo jus, inter æquales natura valiturum, exprimi potuerit ex eminentissimo illo jure, quo creator erga creaturam suam utitur: i. e. quomodo lex, mutuam hominibus obligationem afferens, possit esse specimen potestatis divinæ, quæ nulla lege, nullaque obligatione coerceri apta est. Quæ enim ex Scripturis sacris adferuntur, quod homo ad imaginem Dei sit conditus, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amisissam fatentur, legis naturalis sensum in homine remansisse agnoscunt. Inter homines sanctum solemus vocare, qui crassioribus sese vitiis abstinere, & officii est observans. Ad isthunc modum quis sanctitatem Dei conceperit; Justus inter homines habetur, cui cordi est neminem lædere, suum cuique tribuere. Ast Deo utique jus est, quod creavit destruendi, etiam cum aliquo doloris sensu. Neque vero Deus ulli hominum debere quidquam potest, ut eo negato injuriam fecisse dici queat. Si quid mortalibus promissit, id servat, non quod istis ex promisso jus adversus Deum quæsitum sit; sed quia magnitudine & bonitate ejus indignum foret, jubere aliquem frustra ab ipso quid sperare. Qui enim quod promissit non servat, is vel facultate præstandi deficitur, vel ex levitate aut malitia bene conceptum propositum post deferit, vel tempore promissi facti conditionem rerum, quæ tempore præstandi promissi est ignoravit. Quæ omnia cum imperfectione sunt conjuncta. Unde promissa sua non potest non Deus servare, homo non debet non servare. Et humanum promissum cadit in debitum; Dei promissa ex mera gratia præstantur. Quas regulas justitia Dei vindicativa observet, supra nostrum est

est captum. Saltem hoc constat, eandem non usque quaque vestigia fori humani premere. Nec omnino absurde *Aristoteles Nicom. X. cap. 8.* *πρόχεις δὲ ποίας δόξαντας* *ἡρώων τοῖς θεοῖς; πότρεα τοῖς δικαίαις; ἢ γελοῖοι φανένται σωμαλλάττοντες καὶ ὡς ἄνακτα ἡγήκας διποδιόντες, καὶ ὅσα ἄλλα παιδῶται; ἀλλὰ τοῖς ἀνδρείαις; ὑπομένοντάς τε Φοβερὰ καὶ κινδιωδύοντάς, ὅτι καλόν. ἢ τοῖς ἐλδοφείαις; τίνι δὲ δόσχουσιν; ἄρ' ἔπον δι' αἱ καὶ ἔσονται αὐτοῖς νόμισμα, ἢ πὶ παῖδον. εἰ ὅ σῶφρονες, ἢ ἂν εἴεν ἢ φοβερὸς ὁ ἐπαίνος, ὅτι οὐκ ἔχουσιν Φαύλας ὀπιθυμίας; διεξίχουσι δὲ πάντα φέχουσιν αὐτὰ τοῖς περὶ αὐτῶν μικρὰ καὶ ἀνάχουσι θεοῖς.* *Quales actiones deus attribere debemus? iustas ne? Sed ridiculi sane viderentur, si commercia facerent, & deposita redderent, atque alia huiusmodi inter se contraherent. Nunquid fortes, ut formidolosa sustineant, periclitenturque, quia honestum sit? An liberales? Sed cui dantur? absurdum quippe, si etiam ipsi numerum, aut tale quidpiam adesse dicamus. Nam si temperantes eos esse asseruerimus, quidnam ejusmodi essent? quod enim prorsus cupiditates non habeant, molesta atque invidiosa laus est. Si denique omnia percurramus, quae ad actiones attinent, parva & indigna deus videbuntur. Catullus: Atqui nec deus homines componere equum est. Cæterum exinde quod commune Deo cum hominibus jus non videatur admittendum, facile responsio patet ad illa exempla, ex quibus aliqui colligere volunt, quasi Deus de lege naturæ dispensaverit, dum Abrahamum jussit mactare filium; Israelitas subducere Ægyptiis vasa aurea & argentea. Deo quippe tanquam supremo omnium domino longe eminentius est jus in suas creaturas, quam homini in hominem natura sibi æqualem. Igitur proprie non est dispensatio de lege naturæ, quando homo per expressum Dei mandatum exsequitur jus Dei in homines, tanquam nudum ipsius instrumentum. Conf. *Grotius l. l. c. 1. §. 10.* Ubi arbitror, neminem fore tam simplicem, qui crediderit, quando objectum fuerit mutatum aut circumstantiis variatum, in lege accidisse aliquam mutationem. Nam quod creditum creditor debitori acceptum retulit, non amplius comprehenditur sub illa lege; creditum est restituendum; quia creditum esse desit. In illo autem exemplo, quando deponentis bona fisco addicuntur, neque lex, neque objectum legis mutatur. Lex enim ita proprie se habet: depositarius rem acceptam debet restituere ei, qui rem suam deposuit, aut qui in ejus jus successit. Sic igitur hæc lex non pertinet ad furem, quia res deposita non est ipsius: neque ad deportatum, quia in dominium ejus fisco successit.*

§. 6. Sed neque argumenta *Autoris de principis iusti & decori p. 254.* id videntur efficere, ut *jus naturale duplex* statuamus, *divinum & humanum*, quod stante hoc mundi ordine coincidat. Cum enim omni juri sive legi insit obligatio, quæ extrinsecum aliquod & superius principium præsupponit; non adparet, quomodo citra absurditatem ista Deo possit attribui. Sicuti & valde *ἀνόρεως* dicitur; *Deum* *non se ipso, aut in sua essentia obligari.* Neque vero ex *Roman. l. 3. 1.* excusipensis, tale jus in Deo dari. Nam cum gentes intelligere ex rationis dictamine legem naturæ potuerint, proximum erat eos intellexisse; Deum legislatorem non passurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturæ Deo quidem jus nascitur, (si ita loquaris) ad exigendam poenam; seu Deus posito peccato recte comminationem suam in effectum deducit. At quis exinde juri, i. e. legi Deam obnoxium conclusent? Sed & ambigue dicitur, *supremam* *jura Dei in creaturas* *ratione naturali imotescere in principis, quæ inter homines juris & æquatis naturalis fundamēta*

menta faciunt. Si enim hic sensus est; Deum multis in rebus eo cum hominibus modo procedere, quo ipsos mortales inter sese vult agere, nemo contradixerit. Vid. *Luca VI. 35* Sic Deus per legem naturalem hominibus promissa servare injunxit, idem promissa ipsi facta firmiter servaturus. *Rom. III. 4. Ebr. VI. 17. 18.* Ab humanis iudicibus innocentem damnari vetat, ipse similiter facturus. *2 Par. xix. XIX. 7. Rom. II. 2.* Ast si hoc asseritur, Deo non plus juris esse in creaturas, quam hominibus inter se adhibere concessum; clarioribus argumentis opus est, ut credamus, domino eminentissimo non plus esse juris in servum, quam servo in conservum natura æqualem: seu, ut *Grotii* terminis utar, *jus rectorum & æquorum* examuffim coincidere. Sed nec citra animadversionem præteriri debet, quod *idem Autor* p. m. 52. asserit, *Deum debere necessario leges naturales tanquam iustas assumere, posito & constituto ordine in hoc universo, qualem iam esse quorumvis oculis inveniunt: & non posse non quicquid ab iis defleat, tanquam iniquum aut indecorum agnoscere.* Nam sine dubio imperiosa ista vocabula, *Deus debet necessario*, majestatis omnipotentis legislatoris sunt incongrua. Ac nulla heic deprehenditur necessitas, nisi quæ ex divino beneplacito originem duxit. Neque ratio ab ipso subjuncta illam thesauris latissimis adstruit, *quod omnes res, quas cogitatione nobis imaginari possumus, semper quandam & seu relationem habeant, naturam ex intrinseca rei natura, quæ ære, salutaratione, separari non potest.* Illam quippe naturam, una cum adhærente relatione, res non ex se, verum ex Creatoris arbitrio habent; cui suæ voluntatis placitum lex proprie dicta esse nequit. Sic quod inter homines beneficium ad referendam gratiam obstringat; quod pactorum violatio, inhumanitas, superbia, contumelia licita nunquam esse possint; exinde est, quod Deus homini sociabilem naturam assignaverit; qua salva, quæ ad eandem quadrant honesta, quæ discrepant, illicita & turpia erunt. Id quod neque commune Deo cum hominibus jus, neque habitudinem aliquam seu *οἰκονομίαν* rerum, quæ abs divina dispositione non dependeat, infert.

§. 7. Qui jus naturale omnium hominum, aut gentium, aut saltem plerarumque, & ceterorum consensui superstruunt, secuti videntur autorem *Aristot. Nicom. V. c. 10.* ubi *ἡ ἀρχὴν φυσικὴν*, *justum naturale* vocat, τὸ πάντας ἔχειν ἀπὸ τῆς φύσεως, & τὸ δὲ καὶ ἐν ἡμῖν, quod ubique eandem vim habet, & non quia ita videtur, vel minime. Qui etiam *Rhet. r. l. i. c. 13* dicit: ἐστὶ γὰρ, ὁ μὲν τοῦ δικαίου πάντες, φύσις κοινὴν διέχουσιν ἢ ἀδίκον, καὶ μὴδεμίαν κοινότητα πρὸς ἀλλήλους ἢ μηδὲ συνθήκην. Est enim quod iam, quod angustiantur aut proficiuntur omnes, natura commune iustum & iniustum, etiam si nulla si ceteras inveniuntur sit, nullaque pactio. *Cicero Tuscul. quest. l. i. 1.* *Omni in re consensio omnium gentium: hæc natura putanda est. Et omnium consensus natura vox est.* Enimvero præterquam quod modus hic jus naturæ probandi sit à posteriori, & ex quo nondum constet, quare jure naturæ ita sit dispositum; idem etiam revera est lubricus, & infinitis ambagibus implicatus. Ad consensum universi generis humani provocare, ideo *Hobbesio de Crue. c. 2 §. 1.* incongruum videtur, quia alias homini ratione actu utenti impossibile foret contra legem naturæ peccare: quippe cum ipso, qui utique generis humani pars est, in diversum abeunte, consensus humani generis jam sit mancus. Dein quia iniquum sit, naturæ leges ab eorum consensu recipere, qui eas violant sæpius, quam observant. Nam uti *Isocrat. orat. ad Philippum* loquitur: πάντες πλεονεκτοῦμεν ἐλαττωμένους, καὶ καθ' ὅσον, ita natura comparatum est; ut omnes

sepis peccemus, quam officio fungamur. Nec felicius ad omnium gentium consensum provocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & instituta sunt cognita; Quin nec res succedet, si dicamus, moratorum populorum consensum sufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quæ gens; cui aliqua seipsam conservandi ratio constat, ultro sese barbaram agnosceret; aut quæ tantum sibi tribuet, ut ad suos mores reliquas omnes exigi postulet; quæ ab istis discrepaverit, eam barbaram declaret; Quondam Græcolorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros despiciebat. In eum fastum dein Romani succedebant. Hodie pauci quidam populi Europæ id nobis sumimus, ut cultura morum reliquis superiores nos feramus. Ast dantur ex adverso populi, qui sese nobis longe præferunt. Jamdudum à Chinenfibus Europæis unus duntaxat oculus relictus, cæteri cœcitatibus damnati. Add. *Charron de la sagesse* l. 2. c. 8. & l. 1. c. 39. ubi inter floridas opiniones refertur, aliquid damnare, & rejicere tanquam barbarum & malum, ideo tantum, quod illud à moribus & opinionibus nostris vulgaribus abhorret. *Idem* l. 1. c. 2. n. 7. Nec desunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cavillantur, velut subsidium nostræ hebentudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate enitescant; & ad bonam mentem paucis opus sit literis. Neq; semper literæ bonos mores fortiuntur comites. *Plato epist. X.* τὸ βέλαιον, καὶ πᾶσιν καὶ ὕμῃς, τῶν ἐγὼ Φημι εἶναι ἀληθινὴν φιλοσοφίαν. *Firmitatem fidem, sinceritatem veram esse philosophiam existimo.* Sed & quædam nationes operoso apparatu inanum aut superfluarum rerum vehementer sibi placent, despectis iis, quibus simplicior vita degitur. Atqui sæpe apud hos, quam illos, major morum innocentia. Adposite *Justinus* l. 2. c. 2. de Scythiis: *admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Græci longa sapientium doctrina, præceptisque philosophorum consequi nequeunt; multosque mores inculta barbarie collatione superari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignorantia, quam in his cognitio virtutis.* *Valer. Max.* l. 1. c. 1. §. 2. *inter-externa.* Non pauca quoque occurrunt apud *Sextum Empiricum* *Pyrrhon, hypotyph.* l. 2. c. 5. quæ huc adplicari possint. Præterea in isto consensu per se parum momenti esse, argumento est & hoc, quod & plures sint stulti, quam sapientes, & pauci investigatis plurarum rerum fundamentis opiniones suas conceperint: plerique cæco assensu citra proprium judicium atque scrutinium alios præeuntes secuti sint. Accedit denique; quod licet de consensu plerorumque populorum saltem circa generalia præcepta legis naturalis sat liquido constare videatur, ac de eorum quoque consensu, quos ignoramus, præsumere possimus ex placitis eorum; qui nobis cogniti sunt, propter naturæ similitudinem: tamen ex hoc ipso tutius colligitur, quid isti erga cives suos observari æquum duxerint, quam qui erga extraneos, in quos multis promiscue hostile odium, & quos hostili modo tractare nefas non fuit judicatum. Add. *Much. Montaigne essais* l. 1. c. 30.

§. 8. Quanquam autem usus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad ostendendum, aliquid esse licitum, quam jure naturæ præceptum: tamen ut ne illud quidem semper tuto liceat concludere, faciunt instituta discrepantia aut contraria celebrium populorum. Sic ut non male adplicari, heic possit illud *Socratis* apud *Platonem Alcibiade* 1. ὅτε εἰς ἀπράγῃς καὶ διδασκαλίας κατὰ φύσιν, εἰς δὲ πᾶσι κατὰ φύσιν.

πων. Non ad probatos confugis praeceptores, cum ad vulgus te refers. Scilicet uni est apud Plutarchum Themistocle: νόμοι διαφράσσιν ἀνθρώπων ἄλλα δὲ ἄλλοις καλὰ. Leges mortalibus discrepantes sunt, alii alia honesta. Et apud Tacitum Hist. 3. Utque exercitum vario linguis moribus, cui civis, loci, externi interessent, diversa cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum. Sic enim in loco isthac sunt. Aristot. Nicom. 7. cap. 6. tradit, quosdam cesserat circa Pontum nationes sibi invicem infantes ad epulandum mutuari. Quas ipse paulo post vocat αἰσχροὶς ἡμετέροις, καὶ μόνον τῇ αἰσθησὶς ζῶντες, irrationabiles, feroces, & solis sensu viventes. Eusebius de preparat. Evangel. l. 1. cap. 3. dum fœdos mores per doctrinam Evangelii correctos recenset, inter alia enumerat Persarum concubitus cum matribus & filiis, (de quibus etiam ex Sotione refert Diogenes Laërtius proœtio.) esum carnis humanæ, & jugulationem liberorum ex prætextu religionis apud Scythas; & quomodo Massigeræ, ac Derbices propinquos senio confectos jugulaverint, & epulati sint; Tibaren seniores præcipitarint; Hyrcanialitibus, Cassii canibus mortuos projecerint devorandos. Quo referuntur pervigilia fœda, adulterius stupisque mixta, in honorem deorum, victimæque humanæ. Idem l. 6. c. 8. ex Bardesane Syro: Apud Getulos lex est, ut femina quibuscunque velint miscerantur, ac præcipue advenis, nec ideo a maritis accusentur, aut adultera vocentur. Idem in Baetris obinebat, Contra apud Arabes adultera omnes interimuntur, & suspectæ solummodo puniuntur. In Parthia & Armenia, qui uxorem, aut filium, aut filiam, aut calibem fratrem, aut inuptam sororem interfecerit, nec accusatur quidem, lege namque ita jactitum est. In Atrus qui aliquid vel minimum furatus est, lapidibus obruitur. In Baetris qui pauca furatur, spiritus dedecoratur. Græcorum sapientes speciosos pueros sequi non verentur. Multi apud Brutannos unam uxorem habent, apud Parthos contra multa femina unum maritum. Sextus Empiricus Pyrrh. Hypoty. l. 3. c. 24. ut ostenderet circa turpia & honesta nihil certi esse, magnam ejusmodi repugnantium institutorum cumulat farraginem. Ubi tamen in ipso limine graviter impingit, dum ait: παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχροὶ, μάλλον δὲ ἔτι παρὰ τοὺς νενομισμένους τῶν ἀρρένων ἡμέτερος. ὡς δὲ Γερμανοῖς διέως Φασιν, ὅτι αἰσχροὶ ἀλλ' ὡς ἐν ἡμῖν συνήθων. Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur mascula Venere uti: apud Germanos autem ut fertur. turpe non est, sed unum ex his, quæ usque recepta sunt. Nam eoque quidem ei vitio dediti erant Græci, ut Plut. de LL. l. 8. aliquot rationibus opus iudicet ad ostendendum, fieri posse, ut per leges id coerceretur. Neque solos Boeotios ab ea labe immunes fuisse, arguere videtur Cornel. Nepos Epaminonda c. 4. ni forte posterioribus seculis apud Thebanos id exolevit, quod innuere videntur sequentia verba: Quin etiam apud Thebanos olim hoc turpe habitum non fuisse dicitur. Sed quod de Germanis subiungit, id adeo inficeretur est mendacium, ut mirum sit, quomodo illud in mentem venire potuerit ulli, qui vel minimam notitiam istius nationis habuerit. Addit; Cynicos philosophos, & Zenonem Cnæum, & Cleanthem, & Chrysippum ἀρρένων ἡμέτερον indifferentem habuisse. Quosdam Indorum publice cum uxoribus, congregi turpe non iudicare. Mulieres corpus prostituere apud multos ex Ægyptiis etiam honoratum; & quosdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quærere, deinde nubere. Quia Stoicos dicere à ratione non abhorrere cum meretrice congregi, aut quæstu à meretrice facti, aliquem sustentare vitam. Persas cum matribus, Ægyptios cum foronibus matrimonia contrahere. Quorum prius

Citrius Zenon à ratione non alienum dixerat. (Add. *Idem* d.l.e. 25. ubi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi potest.) Chrysippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex sorore liberos procreare. Platonem uxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis vesci; quod ipsi quoque Stoici adprobaverint. Apud multos adulteria pro re indifferente haberi. Scythas Dianæ hospites immolare. Eosdem parentes sexaginta annos prætergressos jugulare. Solonis lege permissum unicuique apud Athenientes filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedæmonios punitos fures, non quod furati, sed quod deprehensi sint. Amazones, si quos parerent mares, claudos reddidisse, ut nullum forti viro dignum facinus edere possent. Multa deinde subnectit de diversis opinionibus circa Deos, de diversitate rituum sacrorum, de sepeliendi more, de morte. Add. *Diogenes Laërtius in Pyrrhone* l. 9. *Cicero Tuscul. Quæst.* I. V. *Ægyptiorum imbuta mentes pravitate erroribus quamvis canisicam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodulum violent: quorum etsi imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam reculent.* Sic Colchis in honore esse furtum facere, testatur *Busbequius epist.* 2. Et Abyssinis in more esse positum, ut fures partem rei furtivæ regi offerant, reliquum vero sine infamia retineant, memorat *Franc. Alvarez.* Pertinet quoque huc luculentus locus *Philonis Judei de temulentia*: Illa quoque deterrent, ne temere credamus incertis, quæ pene per totum orbem diffusa sunt, communem tum Græcis, tum barbaris in iudicando lapsum inducentia. Quanam? institutiones ab ætate tenera, consuetudines patriæ, leges antiquæ, ex quibus universis in nullo consentiunt omnes, sed per singulas regiones gentes, civitates, vicos denique ac domos, saltem viri discrepant à mulierculis, & pueri a cæteris. Nam quæ nobis turpia videntur, illis honesta: quæ decenia, illis indecora. Equidem non miror, si miscellanea confusaque turba, morum legumque incunæ inductarum serva, ab incubabilis obedire his hant secus ac dominis atque tyrannis assueta, & animam confusa colaphis, nihil magnum ac virile valens sapere, credit acceptis semel maiorum traditionibus; & mentem sine in exercitatum, sine scrutatione ac examine vel affirmat vel negat. Philo sophos miror, quorum plerique simulant se venari manifestam in rebus certitudinem, cætervatim divisi decernunt dissonia, interdum etiam contraria propemodum de omnibus magnis parvisque. Add. *Mich. Montaigne essai* l. 1. c. 22. & *Charron de la sagesse* l. 2. c. 8. § 4. 7.

§. 9. Sed & aliud incommodum comitatur sententiam illam de eruendo jure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inveniri natio, quæ nudo jure naturæ regatur; sed quælibet leges scriptas aut non scriptas eidem habeat superadditas, quibus utitur, quando ipsi cives inter se negotiis quid habent. Quin & sæpe ipsa gentium inter se negotia ex jure civili, utrique communi, aut jure naturali, sed multis positivis additamentis velut vestito, definiuntur. Unde non ita facile est perspicere, quid illæ nationes pro naturali, quid pro positivo & civili jure habuerint. Quid quod sæpe inolita diu consuetudo naturalis rationis faciem meretur? *Agathias* l. 2. *Manifestum est, singulas hominum nationes, si cui legi, quæ à multo tempore obtinuerit, assueverint, optimam eam, acquisitamque iudicare; & sicuti quid præter eam fiat, rejectanem id ipsis ac ridiculum videri; dignumque cui fides abrogetur.* Quam in rem facit illud ap. *Herodot. Thalia.* *Darius accisos Græcos, qui in sua ditione erant, percontatur, quanta pecunia vellent defunctis parentibus, juxta*
Indo-

Indorum aliquot morem, vici; hi negabant se ulla pecunia ad hoc posse induci: rogavit deus pariter Indos, quantum acciperent, ut patres defunctos ipsi juxta Gracorum morem comburerent, nec postea comederent: qui vehementer reclamantes, meliora ipsum ominari jubebant. Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni esse innutritum, ut licet illa falsa sit, vix unquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis saltem, quos intra vulgarem sortem est ingenii peripicacia. Aristot. problem. sect. 1. 8. quest. 6. c. π ἢ αἱ τιναὶ ἐξ ἀρχῆς ἐλθόντες, καὶ οἷς αὐτοὶ σκεπτομένων, ἀδὲ κερτεῖν δύνασθαι τὰ βέλτερα διαφθεῖλαι γὰρ ἡ διαίτεια Διὰ Φαῦλους περὶ αἰρέσεως. Quae principio aliqui sibi delegerint, quibusque injueverint, in iis ne judicare quidem possunt, quidnam melius sit: animus enim eorum jam corruptus est propter pravas praesumptiones. Cicero Academ. Quest. 1. 4. Quidam primum ante tenemur adstricti, quam quid esset optimum judicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore aetatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicuius, quem primum audierunt, oratione capiti, de rebus incognitis judicant, & ad quamcunque disciplinam quae sit tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhaerescunt. Et paulo post: Nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamaverunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia quid constantissimo dicatur, exquirere. Add. Mich. Montaigne ess. 1. 1. c. 22. Philo Judaeus de Abrahamo: In veterata consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura. Et ad maximam partem mortalium applicari potest illud Sexti Empirici Pyrrhon. hypotyp. 1. 3. c. 2. 4. ἐπεὶ καὶ ἡ ἀδοξάζουσα τῇ βιωτικῇ τηρήσει. Sequitur citra ullam opinionem vna communis observationem. Et illud Euripid. Bacchis. Παῖδες τοῦ θεοῦ, αἷς δ' ὁμήλικας χρόνον κεκτήμεν', εἰδὲς αὐτὰ κατὰ βάλανος λόγον, εἰδ' εἰ δι' ἀνθρώπων πὶ σὺ φὸν δέρεται φρενῶν. Patris traditiones, quas coetaneas nobis diu servamus, eas nulla labefaciet ratio, neque si maximus sapientia sit exquisita ingenii. Quo referre possis illud Apostoli. Cor. XI. 1. 4. Et aliquo modo illud Platonis de LL. 1. 7. ex assuetudine esse, quod sinistra manu minus habili quam dextra utamur, cum natura fere ad utramque partem aequae se habeat. Sic apud multos populos non exigua est barbae dignitas. Vid. Arriani Epictetus 1. 1. c. 16. Cum contra plerisque Americanis illam alere belluinum quid habere videatur. Vid. Rochefort descript. Annull. partie 2. cap. 8. §. 6. & c. 9. Etsi haut quidquam adfuetudini eas vires tribuamus, ut rationis iudicium eoque detorquere ac depravare queat, quo ipsi impossibile sit veritatem circa leges naturales perpicere. Add. Seldenus de J. N. & G. 1. 1. c. 6.

§. 10. Cæterum ista legum atque morum apud diversas gentes discrepantia sine dubio etiam aliquibus ansam dedit asserendi; nullum jus naturale dari; atque omne jus ex utilitate singularum civitatum promanasse, eaque unice metiendum esse. Sic enim Horatius serm. 1. 1. sat. 3. *Utilitas iusti prope mater & aequi. Jura inventa metu iniusti fateare necesse est, Tempora si fastosque velis evolvere mundi. Nec natura potest iusto secernere iniquum, Dividit ut bona diversis, fugienda petendas.* Ovidius Heroid. I. Ep. 4. *Ista vetus pietas, avo moritura futuro, Rustica, Saturno regna tenente, fuit. Jupiter esse prius statuit quodcumque jovaret.* Lucanus 1. 8. *Sidera terræ ut distant, & flamma mari, sic utile recto. Sceptorum vis tota perit, si pendere iusta Incipit; evertiturque arces respectus honesti.* Libertas scelerum est, qua regna invisa tuerur. Crassè quoque valde super origine iusti & iniusti loquitur Aristippus ap. Diog. Laërtium 1. 2 & Pyrrho ap. Eundem 1. 9. Late quondam super hac re disputaverat Carneades, cujus argumenta contraxit Laërtius. div. inst. 1. 5. c. 16. *Jura sibi homines*

pro utilitate sanxisse, scilicet varia pro moribus; & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata; jus autem naturale esse nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri; proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua summam esse stultitiam; quoniam sibi noceret, alienis consopidis consulens. Omnibus populis, qui florere imperio, & Romanis quoque ipsis, qui totius orbis potirentur, si justitiam velint esse, hoc est, si aëterna restituant, ad casus esse redeundum. Add. Grotii prolegomena ad libr. de J. B. & P. Ad isthæc dissolvenda conveniens erit præmittere illud Ciceronis Offic. 2. In hoc verbo, (utilis,) lapsa consuetudo flexit de via, sensimque eo deducta est, ut ab honesto utile scerneret, & constitueret honestum aliquid, quod utile non esset, & utile, quod non honestum. Quæ nulla perniciet major hominum vita potuit afferri. Et quod Idem Offic. 1. 3. tradit. Socratem solitum execrari eos, qui primum hac natura coherentia opinione distinxissent. Scilicet imposuerunt isti imperitiis ambiguo utilitatis vocabulo, quæ duplex est, prout ex diversis principio æstimatur. Aliud enim utile videtur affectuum male compositorum pravo iudicio, qui præsentibus fere, ac cito transiuntis commodis imminent, de futuro parum solliciti. Alud iana ratio utile iudicat, quæ non tantum ante pedes posita considerat, sed & quid in futurum sit inde emergens perpendit. Cui adeo id demum vere est utile, quod in universum tale est, & ad diuturnitatem facit: (Marcus Antonius l. 7. §. 74. ἀφελαιος παρὰ τὴν κατὰ φύσιν ἐμολumentum est actio omnis natura consentanea.) nequaquam autem adpetendum iudicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen post sese est tracturum. Quænamque magna valde est voluptas, inter febriles ardores gelida sese ingurgitare, mox acerbissimis ideo doloribus excrucijari. Habent quippe hoc actiones legi naturali congruentes, ut non solum honestæ sint, i. e. quæ ad honorem; existimationem & dignitatem hominis conservandam & augendam faciant, sed & utiles, eædem existant, seu quæ commodum aliquod & emolumentum homini concilient, & ad felicitatem ipsius conferant. Quod attributum usque adeo dignationem virtutis non dedecet, ut in divinis quoque literis pietas ad omnia utilis dicatur, tanquam quæ præmissionem habeat hujus & illius vitæ. Sed quæ actiones legi naturali repugnant, semper quidem turpes sunt, aliquando tamen utilitatis quid & læpius jucunditatis producere videntur; sed quæ neque ad diuturnitatem valet, & quam longe majorum moles malorum à tergo sequitur. Vid. Proverb. XX. 17. V. 3 4. IX. 17. 18. XXI. 6. Facit quoque huc illud Ciceronis Offic. 1. Inter hominem & bellinam hoc maxime interest, quod hac tantum, quantum sensu movetur, ad id soluta, quod adest, quodque præsens est, se accommodat, parvulum admodum sentiens præteritum aut futurum: homo autem, quæ rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebusque præsentibus adiungit: atque annuum futurum, facile totius vite cursum videt, adeamque degendam præparat res necessarias. Ergo tantum abest, ut etiam civilia jura intuitu spurie istius & momentaneæ utilitatis sint constituta, ut vel præcipuus harum finis sit, ne cives ista utilitate suas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra respectum ad alios homines, velit, cum cæteris quoque eandem detur viam insistere; non poterit non inde emergere summa rerum confusio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo statu nihil homini in utilius, nihil inconvenientius. Cum contra manifestum sit, longe certiorẽ ipem utilitatis.

ab aliis sibi accessuræ concipere posse, qui legem naturalem observando alios sibi demereri studet, quam qui potentiae suæ confusus quælibet quibus libet pro lubitu inferre instituit. Add. *Rich. Cumberland de leg. Nat. c. 2. §. 29. n. 2.* Neque vero mortalibus licet aliquam utilitatem fingere, quæ non in universum valere queat; cum nemini per naturam hoc præv legi concessum sit; ut, quo is jure in alios utitur, idem alii adversus ipsum non vicissim exerceant. Inde frustra credis, utile tibi esse, aliorum labore parva clam aut per vim eripere; cum alii & resistere, & pari adversus te licentiâ uti possint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in teipsum exempla redire queant. *Prov. l. 13. 14.* Itaq; *Isocrates Areopagitico: Qui fidem contractuum violant, eos pauperibus censent plus nocere, quam opulentis. Hos enim, si desinerent clientelæ sibi adscribere, parvis redditibus spoliantur isti: illos, si deessent, qui opem ferrent, extrema inopia liberaturos. Idem orat. de pace, fundamentum confiliorum suorum in eo collocat, ut civibus suis persuasum sit, τὴν αἰσχυρίαν εἰς Φελαμῶν τέραν καὶ κεῖθ' αὐατὴν ἔρπον ἔδ' ὁ πολυπληγμοσύνης, τὴν δὲ διχαρσύνην τ' αἰδιόσεως, τὴν δὲ τ' ἰδίων ὀππρῆλειαν τ' ἑὴν ἀλλοτρίων ὀππρῆμειαν. Plus utilitatis est lauri esse in tranquillitate quam in conatu supervacaneo multarum rerum: Est justitiam præstare injuriæ, suarumque rerum curam appetitioni alienarum.* Id quod in sequentibus luculenter deducit. Neque etiam est, quod quis suæ potentiae tantum tribuat, ut sibi ab aliis parva reponi non posse credat. Omnis quippe potentia ex conjunctione cum aliis hominibus resultat, quos sola vine quidquam continueris. Igitur si omnia licet utilitate illa spuria metiri, etiam potentissimi cujusque salustories in lubrico versatur, quoties ulli utile videtur ipsum perire: & eam qui viam sequitur, suo exemplo docet aliis tantundem contra ipsum audere. Adcoque non justitia, sed injustitia revera est summa stultitia, quæ neque in universum, neque ad diuturnitatem prodest, etiam si cui malitia sua aliquantisper succedere videatur; & ipsam salutem hominis, quæ hoc etate continetur, it eversum. Idque non in singulos duntaxat homines, sed & in integras civitates congruit, quarum nulla hæctenus tam copiosa aut firma extitit, ut aliarum amicitia non indignent, nec saltem à pluribus conjunctis lædi potuerit. *Quintilianus declat. 7. 5. 5. Nunquam prodest malum exemplum: etiam si in presenti occasione quadam delectat in futurum tamen aliis nocet. Demosthenes Olymb. 1. ὅτι ἐστὶν αἰδιόσεως, καὶ ὀππρῆμειαν, καὶ ψευδοῦς ἐν δυνάμει βεβαιότητα καὶ ποσότητα. Non fieri potest, ut per injurias, & per jura, & mendacia stabilius potentia comparetur.* Conspirant cum hisce, quæ quondam circa justitiam Epicurus tradebat, teste *Gassendo philosoph. Epicuri syntag. part. 2. cap. 24. & 5. Justitia non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum vi sua, atque natura, quod iranquillet an mos; tum spe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret. Crisus in mente injustitia consedit, hoc ipso quod adest, non potest non turbulentia fieri: etsi vero molita quidpiam est, quatenus occulte severi, nunquam tamen confidet id f. re semper occultum. Cumque justitia ad commune bonum sit excognata, necesse est jus seu justum, quod spectat, tale quidpiam sit, quod sit omnibus & singulis, qui participes sunt societatis, bonum. Et quia unusquisque id, quod sibi est bonum, natura dūce expetit, necesse est id, quod est jus seu justum quidpiam, secundum naturam sit, ac natural. ideo dicatur. Quod nihil aliud est, quam tessera utilitatis, ex ea, conspirantibus votis proposita utilitas, ut homines ad invicem neque ledant, neque ledantur, atq; adeo secure degant: quod ut bonum & iuste est, ita quibus natura dūce expetit. Et si quæ post de utilitate apud diverfos diversa, & inde julto variabili subnectuntur, non de jure naturali sed*

sed civili duntaxat possint admitti. Breviser Diodorus Siculus l. xxv. eclog. 1. Epicurus in libro, quem raras doctrinas inscripsit, vitam cum iustitia cum conjunctam perturbatione vacare pronunciat: injustam vero perturbationem quam plurima refertam esse. Lucretius l. V. Circumiret enim vis atque injuria quemque, Atque unde exorta est, ad eum plerumque revertit. Nec facile est placidam ac placatam ducere vitam, Qui violat factis communia fœdera à pacis. Porro quantopere à communi velut sensu abhorreat omnes actiones ex utilitate, justitiæ contradistincta, metiri, nemini non constat. Adposuit nihili aliàs Sophista Protagoras apud Platonem Protagora: In cæteris jam ultimis, si quis se jactet, pueri quod ubique optimus sit; cum tamen in eo ipse sit rudis, audientes hunc aut ridet, aut ei indignantur. Propinquæ vero ut insanum admonent; & increpant. Contra vero injustitia accidit. Nam licet sciant aliqui quempiam injustum esse, tamen si ille hoc coram nescientibus faciat, injuriæ eum existimant, & non pacis faciendæ censent iniquitatem, imo semper, sive ea præcèssit sit, sive non, justitiæ ostendendam: cum vero qui non simulat justitiæ delinere, tanquam oporteat unumquemque aut istius participem esse, aut ex hominum cœtu exterminari. Quintilianus Instit. Orat. l. 3. c. 8. Nec enim quisquam tam malus est, ut malus videri velit. Quin & nemo est, quin honestius loquatur, quam aut sentiat, aut faciat. Sed & divina providentia tam pestilentis dogmatis assertores ipso eventu satis arguit. Ut ex infinitis exemplis unum duntaxat aut alterum attingamus; Lyfander ille homo versutus, & pleraque fraudibus mœrens, jure in sola ponens utilitate; qui veritatem mendacio nihilo meliorem aiebat; sed utriusque pretium & dignitatem usu desinebat; qui pueros talis, viros sacramentis decipi debere jactavit; ut est apud Plutarchum Lacon. apophth. & Polyanum Strateg. l. . an firmiori fundamento fortunas suas superstruxit, quam si omnia ad veritatem & honestatem retulisset? Vid. Cornel. Nepos Lyfandro. Sic Agesilaus, qui alias in omni sermone jura tam decernebat omnium principum virtutum, quippe cum fortitudinis; si adit justitia, nullus sit ulus; factum Phœbidæ, Cadmeam occupantis defendit hoc colore: οἱ δὲ τὴν περὶ τὴν αἰσῶν, οὐκ εἰς χρηστὸν ἔχουσι σκοπὸν. ὅτι δὲ συμφέροντα τῇ Λακεδαιμονίᾳ καλῶς ἐχόντων αἰσῶν ἔχουσιν, καὶ μηδεὶς κακῶς. Ipsum factum, quatenus ex usu foret, spectandum. Nam quæ est in republica Lacedæmoniorum, ea, ut nemo mandet, debere utro fieri. Verum annon id ipsum factum occasionem præbuit, ut Spartani imperio Græciæ exciderent?

§. 11. His positis facilem habent, quæ obijciuntur, argumenta solutionem. Incepta est conclusio; cunctis sibi diversa jura stanturunt pro ratione utilitatis, ergo non datur jus naturale & perpetuum. Omnia quippe jura civilia saltem præcipua legis naturalis capita, quibus salus generis humani continetur, præsupponunt, aut includunt; quæ haut quidquam destruuntur per illa, quæ istis superaddi peculiaris singularium civitatum utilitas requisivit. Jura poenalia, seu sanctiones poenales, metu iniusti inventa, admittimus, scilicet postquam nuda legis naturalis dictamina non sufficiebant reprimendæ hominum malitiæ. Quod vero Horatius negabat naturam posse justo discernere iniquum; id concedimus de illa natura, quam homo cum brutis habet communem; per quam bruta utique sensu percipiunt, quæ corpori conveniant, quæ noceant, citratamen honesti aut turpis intellectum. De natura rationali illud negamus. Quod Carneades argumentatur, Romanus, si justus esse velit, id est, si abena restituant ad calv. fore redeundum, igitur justitiæ esse stultitiæ; id speciem aliquam ad vulgus habet, peni-

penitus insipientibus nihil solidi continet. Nam cum aliis liceat id juris in nos statuere, quo ipsi adversus alios utimur, sane hautquidquam utile est aliena per injuriam rapiendo, alios ad nostra repiendā invitare. Ac in definiendō utili non respiciendum est, quid huic vel illi ad tempus cum aliorum detrimento videatur conducere, sed quid in universum & ad perpetuitatem expediat. Si ponamus aliquem ex peculatu magnas opes cumulasse. Huic stultum videtur injuste rapta restituendo ad pueras fortunæ angustias ultro sese revolvere. At ubi postea princeps deprehensis furtis eas opes sitco adpl. cuerit, prave solertem collectorem patibulo aut carceri mancipaverit; credimus hunc sapientius fortunam suam fundasse, quam qui modicare, innocenter parta, contentus esse in dult; Sic nescio an sanius fuerat urbi Romanæ intra modicas & iuste quæsitæ opes subsistere, quam postquam orbem diripuisset, in sua viscera sævire, & enervem truncum Gothis, Vandalisque lacerandum prostituere. Sed nec ad reliqua Carneadis argumenta, quæ *Lactantius* l. d. adfert, operosa responsione opus est. Si quis enim sapientis putat, venditorem pestilentiam ædium dissimulare, ut eo pluris illas vendat; etiam sapiens erit emtor, qui numos adulterinos pro bonis dederit, aut venditorem comperta fraude, magno malo mactaverit. Denique an in naufragio robustior imbecilliori tabulam cripere, in fuga faucium integer equo deturbare possit, ut ipse potius quam alter ferretur; alio loco erit discutiendum. Id duntaxat heic monuisse suffecerit, quod per necessitatem, animique ex imminente periculo consternationem magis excusatur; quam adprobat, hautquidquam in communem agendi regulam esse trahendum. Add. *Autor de princip. just. & decori* p. 114. seqq.

§. 12. Idem *Autor de princip. just. & decori* isthac via jus naturale investigare instituit. Principio præsupponit, *Deum esse, & mundum condidisse in sapientia*; de quo nemo sanus litem movebit. Addit, *Eundem virtutes justitia & veritatis exercere velle in mundi regimine*. Pl. 96. v. ult. Enimvero præterquam quod vix videatur veritas & justitia divina ad modum *virtutis* recte concipi, etiam illud satis manifestum est, justitiæ, quæ Deo tribuitur, esse longe aliam indolem, quam ejus, quæ mortalibus est invicem exercenda; cum illa denotet modum, quo eminentissimus juxta ac optimus Creator creaturas imperii intelligentes moderatur; hæc vero inter pares natura, eidemque summo domino subiectos locum habeat. Justitiam porro tam divinam, quam humanam eodem modulo meriendam esse, hautquidquam inde statim evincitur, quod in sacris literis sæpe ad exemplum Dei revocamur. *Luc. 6. 36. Matth. 5. 44. & 8. 33.* quippe cum in istis locis argumentum à minori ad majus ductum videatur. Ex hisce positis concludit: *Deum increando mundo sibi finem proposuisse: ac mediâ in se habere artitudinem ad finis consecutionem: denique hominem non impune latitum, si deviat ab illo ordine, quem ab homine observari vult Deus in consecutione finis, quem sibi, & homini proposuit; & præmio afficiendum, qui vitam & mores instituit juxta ordinem à Deo præscriptum; justitiam quippe Dei nihil aliud inuere, quam pœnarum & præmiorum legitimam distributionem*. Ubi nescio an ullo commodo sensu dici queat, *Deum sibi & homini finem* aliquem communem constituisse, aut ordinem illum homini constitutum, id est, observationem legis naturalis producere finem mundi à Deo conditi. Sæcui nec illa, quæ sequuntur, facile quis digesserit:

naturalem in Deo necessitatem hominibus imponere necessitatem studii virtutum, & fuga vitiorum. Verum si vel maxime isthæc omnia daremus, ac eruendo dein juri naturali talia substerneremus effata: *quæcumque natura sua ita sunt comparata, ut finem in creatione mundi à Deo intentum impediunt, illa omnia jure naturali prohibita sunt: quæcumque autem istius sunt natura, ut sine eis idem finis obtineri non possit, illa omnia jure naturali sunt imperata:* nondum tamen liquido & distincte intelligere datur, quam necessariam relationem singula juris naturalis præcepta ad eum finem habeant; cum ille ipse finis nondum sit dilucide sit designatus. Sic v. g. operosa admodum deductione opus fuerit, ut intelligam, sine honore parentum non posse obtineri finem mundi conditi; aut furtum eidem fini repugnare. Quin nihil agit, qui intra generalia ejusmodi vocabula hæret, nisi propiora, & magis distincta principia adsumserit. Igitur intra tenebras adhuc relinquit fundamentum juris naturalis, qui nihil aliud quam hoc ingeminare novit: *cum mundus in sapientia sit ordinatus, & homini partes agendi in hoc universo assignate sint: ordo ille necessario homini indicare debet, quodnam cuiusque in agendo sit officium.*

§. 13. In eo plerique conveniunt, jus naturale ex ipsâ homines rati. ne eruendum, idemque adeo ex istius recte se habentis dictamine profluere. *Dio Chrysostomus Orat. X. quæ inscribitur de servis. ὅν ἔχων γυνάμη ἀπὸ αὐτοῦ, ὅτι οἱ περὶ αὐτὸν ἐστὶ, καὶ ὅπως. Mentem habens scies ex tempore, quid tibi sit faciendum, & quomodo.* Quo nomine etiam sacrae literæ eandem cordibus hominum inscriptam pronunciant. Ubi illud manifestum judicamus, etsi divinæ literæ liquidius cognoscendo juri naturali plurimam lucem adferant? illud tamen etiam citra istud adminiculum per vires rationis, homini abs Creatore concessæ, & adhuc superstitis, posse investigari, & solide demonstrari. Quam ad rem tamen vix necessarium arbitramur præfractæ contendere, animis hominum ab ipsâ nativitate congenita, & velut impressa esse juris naturalis talem generalia præcepta, ad modum distinctarum, & actualium propositionum, quæ statim atque usus sermonis accesserit, citra ulteriorem informationem aut meditationem abs homine possint exprimi. Hæc enim gratis fingi facile deprehendet, qui curiosus puerorum ex infantili incitiam paulatim emergentium profectus accuratius observare instituerit. Nec inluper habendum, quod Sacrae Literæ infantilem ætatem describere soleant ignorantia recti & turpis; adultiorem istius notitia. Vid. *Jona IV. 11. Deuter. 1. 39. Esai. 7. 14, 15, 16. Add. Rich. Cumberland de legibus Naturæ, prolegom. §. 5 qui & ipse d. l. §. 7. 8. clare demonstrat, etsi congenitæ illæ propositiones abnuantur, revera tamen notitiam legis naturalis ab ipso Deo tanquam primo motore animis hominum imprimi; ex quo cuivis patere quoque potest, ipsum velle & jubere, ut juxta eam legem homines faciant. Quæ à plerisque nimis preste urgetur phrasis *Roman. II. 15.* figurata est; ac nihil aliud notat, quam liquidam, altaque mente repositam cognitionem, & de qua quis in conscientia sua convictus sit, undecunque demum eadem animo impressa sit. Sicut quæ *Ferem. 17. 1. tabulis cordium insculpta* dicuntur peccata, actualia utique, haur quidquam ab ipsâ statim nativitate erant cognita. Add. *Luc. II. 51. Proverb. VII. 3.* Sic quod etiam in pueris, & rudi vulgo magna deprehenditur facilitas æquum ab iniquo discernendi, id ex adfuetudine provenit: dum à teneris annis, & statim atque usum aliquem rationis exserunt, vident bona probari, mala improbari, & illa laudem, hæc poenam sequi. Quorum quo-*

quotidianum exercitium, & totius vitæ communis compages ad istum modum digesta, ita animos disponit, ut paucis dubitare succurrat, an aliter ista fieri possint. Verum si quis accuratius ista coeperit expendere, deprehendet, multarum rerum rationes reddere oppido quam difficile esse, quæ à vulgo tamen expedite, & citra hæsitacionem obeuntur. Exempli loco *Author de princip. justis & decori* affert: *si quispiam in furto deprehensus sit, omnis mulier id eo animo & viribus annuitur furem comprehendere: si autem quispiam ira percussus homicidium perpetraverit, omnes ejus libertatem optant, nullus salutem operam suam libenter ad illum capiendum commodat.* Rationem vulgus ignorat; quæ hæc est, quia plus periculi curvis ex fure, qui cujusvis fortunas rapere intendit, quam à tali homicida, qui in illa non tantum excanduit, à quo lacerissimus fuerat. Igitur hoc sensu lex naturalis nobis dictamen rectæ rationis asseritur, quod intellectui humano ea sit facultas, ut ex contemplatione conditionis humanæ liquido perspicere possit, ad normam ejus legis sibi necessario vivendum: simulque investigare principium, ex quo ejusdem præcepta sol de & plane demonstrari queant. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 4. §. 3* Neque obstat, quod qua ratione præcepta legis naturalis artificiose demonstrantur, à plurimis ignoretur, aut non capiatur; ac plerique ex adfuerudine, aut vitæ communis tenore legem naturæ addiscere & observare soleant. Nam & ab artificibus quotidie multa exerceri videmus ex imitatione, aut per instrumentorum compendia, quorum demonstrationem ipsi quidem ignorant, neque minus tamen ista mathematica inventa vocari queunt, solidissima ratione subnixæ. Ex hisce etiam liquet, unde rectitudo rationis circa eruendum jus naturæ sit metienda; seu unde constet, an dictamen aliquod recte, an vero pravæ rationis sit. Nimirum rectæ rationis dictamina sunt vera principia, quæ cum rerum natura probe observata & examinata conveniunt, & quæ ex primis & veris principiis per bonam consequentiam deducuntur. Contra pravæ rationis dictamen est, ubi quis vel falsa principia ponit, vel per ἀσυνταξίαν falsas conclusiones format. Eo ipso enim quo lex naturalis à rerum natura imprimi dicitur, veram eandem esse insinuantur; quia illa non indicat, nisi quod existit, ejusque causa est, in quo nihil unquam est falsi; quippe cum falsum oriatur ex errore hominum, notiones natura cohærentes disjunctentium, aut natura disjunctas conjungentium. Add. *Rich. Cumberland cap. 5 §. 1.* Quo observato non est amplius metus, ne quis cerebri sui male purgati delirio, aut incompositam animi cupidinem pro lege naturali venditare possit. Nam nequidquam ad rationem provocat, qui asserta sua ex legitimis principiis naturæque rerum congruentibus demonstrare nequit: quippe cum utique veritas & rectitudo in convenientia conceptuum & propositionum cum rebus ipsis, quæ per istas exprimendæ sunt, consistat. Qui autem per ingenii hebetudinem demonstrationes necesse ignorat, valde impudens est, si sui cerebri dictatis, quatenus à receptis sententiis abeunt, aliquid tribuentium postulaverit. Sed & indolem demonstrationum intelligentibus facile pater, principia non solum necessario vera, & prima esse debere, sed etiam propria, & velut domestica huic disciplinæ, de qua anquiritur, & ita perspicua, ut animus, percepta ex illis assertionis causa, placide adquiescat, nec ulterioribus probationibus immineat. Contra quam legem genuina rectæ rationis dictamina eliciendi impeerunt non solum illi, quorum fundamenta juris naturalis hactenus discussimus; sed & qui credunt,

dunt, sufficiens se legis naturalis fundamentum constituisse, si dicant: *honestatem naturalem consistere in concordia rationis, & appetitus, cuius honestatis norma sit excellentia & dignitas humana natura, & finis ille nobilissimus, propter quem videmur à natura in universi huius possessionem immisi.* Nam si vel maxime sic argumenter: hæc actio congruit cum excellentia & dignitate hominis, ergo est honesta, & ideo facienda; nondum adeptus sum liquidam & distinctam scientiam, cui mens mea firmiter queat acquiescere; sed in obscuro adhuc est, in quonam illa excellentia consistat, & quæ caula sit, cur ea homini competat. Sicuti si quis sacerdoti dicat: non decet te in ganeis & popinis volutari, quia hoc repugnat dignitati sacerdotis; verum quidem dicit, sed non ideo ultimam rationem, & postquam dubio non amplius locus sit, expressi. Conf. *Rachelus prolegom. ad Offic. Cicer. §. 38. legq.* Cæterum quanquam non cuiusvis sit, legem naturalem artificiosa deductione ex principio suo eruere; ut tamen omnibus hominibus, usu rationis gaudentibus, illa cognita dici possit, sufficit, quod saltem mediocria ingenia eam demonstrationem sibi ab aliis propositam capere, & ejusdem veritatem, collata naturæ suæ conditione, liquido perspicere queant. Vulgo autem, quod legem naturæ ex populari informatione, usuque publico haurire solet, ad ejusdem certitudinem satis esse debet autoritas superiorum, qui illud in civitatibus exerceant; & quod ipsi rationes probabiles desint, quibus ejusdem veritas labefactari, aut convelli possit; & quod præsentem ipsius utilitatem quotidie deprehendit. Quo ipso etiam lex naturalis sufficienter promulgata intelligitur, ita ut nemo adultus & mentis compos invincibilem ejus ignorantiam obtere possit. Pro facili quoque cognitione ejus, quod jus naturale dicitur, *Hobbes. de Civ. c. 3. §. 26. & Leviath. c. 15.* hanc regulam commendat, *ut cum quis dubitet, id quod facturum in alterum sit, jure naturali facturum sit, nec ne, putet se esse in illius alterius loco.* Hoc modo enim ubi amor proprius, & perturbationes, quæ unam lancis partem vehementer premebant, velut in alteram lancem translatae fuerint, quo ratio vergat facile appariturum. Quæ regula ab ipso Salvatore nostro confirmatur *Math. 7. 12. Moyses Idyll. V. ἐγγερεσθὺ Φιλέοις, ἢ μὴ Φιλέητε, Φιλοῦτε. Diligite amantes, ut si amemus, redamemini.* Add. *Selden. de I. N. & G. l. 7. c. 12. Aristoteles apud Diogenem Laërtium, rogatus erga amicos quales esse debeamus, dixit: ὡς ἂν ἐξ ἑαυμάτου αὐτὰς ἦν. ὡς ὁ Φρεσὶς. quales eos erga nos esse optamus. l. 1. & l. ult. D. quod quis juris in alterum. Seneca de Irat. 3. Eo loco nos constituamus, quo ille est, cui nascimur: nunc facit vacundos iniqua nostri estimatio, & quæ facere vellemus, pati nolumus.* Confutii dictum est apud *Martium Lest. Sim. l. 4. c. 25. Ne facias ulli, quod pati nolis.* Idem inculcabatur civibus, quod ad cultiorem vitam adducere instituebat, ab Ynca Manco Capac. imperii Peruani fundatore, apud *Garcilassum Comment. Reg. l. 1. c. 21.* Eam tamen regulam *Sharroc de Officiis sec. Jus Naturæ c. 2. n. 1.* eo nomine universalem non censet, quod alias judici de latronibus calculum laturo, illi sint absolvendi, quod sine dubio iste horum loco positus vitam sibi donari sit optaturus; aut quod cuivis indigenti, quantum petierit, dandum sit. quæ ipse indigens hoc velim; aut quod servo meo calceos purgare debeam, quia hoc, ut mihi faciat, ab ipso postulare soleo. Enimvero facile sibi constabit isthæc regula, si observetur, non unam duntaxat, sed utramque simul lancem esse considerandam; seu non id solum expendendum, quid mihi placeat, sed etiam quæ alteri obligatio aut necessitas incumbat, & quid ego; salvo utrinque

que officio, ab altero postulare queam. Fatemur tamen id præceptum pro fundamentali axioma legis naturalis haberi non posse; cum sit confectarium illius legis de æqualiter habendis nobiscum aliis hominibus, adeoque à priori demonstrari queat.

§. 14. N. bis nullà viâ propior videtur, & magis adposita, ad investigandum jus naturale, quam ipsam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes accuratius contemplari: est in ea consideratione necessario etiam ad alia, quæ extra hominem sunt, reflexio sit faciendâ, ac imprimis ad ea, quæ ad commodum aut incommodum aliquod eidem conciliandum apta sunt. Sive enim ad promovendam ipsius felicitatem, sive ad coercendam ejusdem multitiem, in proprium exitum erupturam, lex illa homini est imposita; non felicius eadem addicetur, quam perspecto, quâ ipse subsidio, quâ freno opus habeat. Id igitur primo homo habet commune cum omnibus animantibus, quæ sensus sui nescit, ut seipsum quam maxime amet, seipsum studeat omnibus modis conservare, quæ bona sibi videntur nitatur acquirere, mala repellere. Cicero de Fin. l. 3. *Simul atq; natum est animal ipsum sibi concubatur & commendatur ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur autem ab interitu, inque rebus, quæ interitum videntur asferre.* Valerius Flaccus l. V. *Est amor, & rerum cunctis tutela suarum.* Add. Diogenes Laërt. l. 7. in Zenone. Marcus Antonius l. xi. §. 8. *Epicteti Enchir. c. 38. n. 2.* Et iste quidem cuiuslibet erga seipsum amor regulariter tam valdeus est, ut quævis inclinatio erga quemvis alium hominem ipsi cedat. Equidem videntur quandoque aliqui teneriore adfectu alios amplecti, quam seipsum: ac magis istorum bonis, quam propriis gaudere, magisque eorundem malis, quam suis indolecere. Sicuti Cartesius de passionibus c. 82. ait: *amor, quo frater bonus parens in suos liberos, adeo perus est, ut nihil ab ipsis consequi cupiat, nec eos alter possidere velit, quam jam habet; vel illis jungi ætius, quam jam est; sed eos considerans tanquam alios seipsum, quærit eorum bonum ut suum proprium; quin etiam majori cura, utpote cura concipiat se & illos unum totum constitutere, cuius melior pars ipse non sit, sape eorum utilitatem suæ præfert, nec metui se perdere, ut eos servet.* Vid. 2. Samuel. XVIII. v. 33. Euripides Alceste v. 653. seqq. ad v. 703. Enimvero præterquam quod hoc non sit perpetuum, etiam ideo nepe mala liberorum in se transfata vellent parentes, quod credunt, sese melius ea sustinere, quam istos posse; aut quod illorum ætas vita sit dignior. Sic & bonis liberorum tantopere afficiuntur parentes, quod gloriæ sibi esse judicent, tales genuisse. Vid. Luc. XI. 27. *Qui tanti talenti genuere parentes.* Virgil. Æn. I. Sicut vice versa si paminondas eorum, quæ ipsi evenissent bona atque commoda, omnium hoc sibi ajebat accidisse jucundissimum, quod utroque parente vivente, Lacedæmonios ad Leuctra vicisset. Plutarch. Apophth. Sed & multos pro aliis sat æquo animo mortem appetivisse constat, quos peculiari affectu prosequuti sunt, aut quibus sese penitus devoverunt. Quibuscum ita sese junctos atque unitos intelligunt, tanquam minorem partem totius, eoque se malunt perdere, ut alterum tanquam majorem partem conservent. Vid. Cartes. d. l. c. 83. De Solduris Cæsar de bello Gallico. l. 3. Procopius de bello Persico l. 1. c. 3. *Apud Hiunos Epithalitis opulentiores quique amicos sibi adiungunt vicenos, aut si fors tulerit etiam plures, quos semper haberi convivias, omniumque facultatum suarum participes, dato singulis communi quodam in eos jure. Et ubi fuo concessit, qui illos sibi sodales adscriverat, obisunt consuetudo, ut ipsi adhuc vitæ pleni in tumulum mortui inferantur.* Quales devotiones adhuc

adhuc apud Japonenses frequentari testatur *Franc. Carron, in descript. Japonia c. 7. De Æthiopicis vid. Diodorus Siculus l. 3. c. 7.* Verum talibus jactantia fidei & affectus, atque inde orta gloria ante omnia habetur, quæque adeo ipsa vita bene emi judicatur. Nonnulli quoque per impatientiam vitam projiciunt, tanquam sibi deinceps acerbissimam futuram, extincto eo, in quo omnem suam spem collocarant. Sane quicquid pro alius homo facit, sui nunquam obliviscitur, & communem hominum affectum bene expressit Satanas apud *Jobum 2. 4.* Præter hunc amorem sui, studiumque seipsum omnibus modis conservandi, deprehenditur quoque in homine summa imbecillitas, atque naturalis indigentia, ut si homo solus absque ullo auxilio per alios homines accedente, in hoc orbe destitutus concipiatur, vita ipsius poenam data videri possit. Manifestum quoque est, post divinum Numen homini non plus subsidii, atque solatii posse accedere, quam ab aliis hominibus. Quanquam enim singulorum vires ad seipsos conservandos adeo tenues deprehendantur, ut multarum rerum & hominum opera ad bene & commode vivendum indigeant, cum ad pleraque hominibus utilissima & summe necessaria efficienda singulos & vires & tempus defecturum sit, nisi paucos hominum operas junxerint; tamen vicissim singuli in aliorum viis multa possunt præstare, quibus ipsi non egent, & quæ adeo ipsis nulli erant futura viui, nisi in alios dispensarentur homines. *Seneca de Ira l. 1. c. 5. Homo in adiutorium mutuum generatus est. Marcus Antonius l. 2. c. 1. γερνάμεν τοὺς συνεργούς, ad mutuas operas nati sumus, quomodo pedes, manus, palpebra, dentium superiorum inferiorumque ordines.* Idem tamen homines non minus invicem nocuenti & molestiæ inferre possunt, & sæpe volunt, vel instigante prava libidine, vel subigente necessitate seipsos contra aliorum noxas defendendi. Quæ omnia quotidie in oculos nostros incurrunt, & supra *cap. 1. l. 2.* latius sunt deducta. Add. *Cumberland de leg. Nat. c. 1. §. 14. 18.* Quo loco tamen & illud monendum, nos in eruenda hominis conditione amori proprio priorem locum assignasse, non quod quilibet seipsum solum reliquis omnibus ubique præferre debeat, aut omnia propria utilitate metiri, eamque, quatenus ab aliorum commodo separata est, summum sibi scopum proponere. Sed quia amorem proprium naturaliter homo prius sentit, quam aliorum curam. eo ipso, quod naturaliter prius est sentire sui, quam aliorum existentiam. Deinde quia ut ego mei ipsius curam habeam, ad neminem propius, quam ad meipsum spectat. Licet enim scopum nobis præfigamus bonum commune, tamen cum ego quoque generis humani pars sim, cujus salutis aliqua etiam cura debetur, nemo sane est, cui distincta magis & specialis mei cura incumbere possit, quam mihi metipso.

§. 15. Ex hisce positis facile est fundamentum legis naturalis invenire. Scilicet manifesto adparet, hominem esse animal sui conservandi studiosissimum, per se ege-
num, sine sui similium auxilio servari ineptum, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum; idem tamen sæpe malitiosum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam inferendam promptum, ac valitum. Ejusmodi animali, ut salvum sit, boni & sue fruatur, quæ in ipsius conditionem heic cadunt, necessarium est, ut sit sociabile, id est, ut conjungi cum sui similibus velit, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti ansam accipiant eum lædendi, sed potius rationem habeant ejusdem commoda servandi, aut promovendi. *Cicero de L.L. l. 1. Non opinione, sed natura constitutum esse jus, patet, si hominum inter*
sp/os

ἵππος societatem conjunctionemque perpexeris. *Jamblichus protrept. c. 20.* σὺν ἀλλήλοις ἔῃ ἀνθρώποις, καὶ ἀνομιὰ ἀδικιᾶν δὲ ἔχ' οἷόν τε. μέλλω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν ἔργῳ γινέσθαι ὀκείνης τῆς κατὰ ἐνὰ ἀδικίης. *Ut homines simul, & tamen sine lege vivunt, fieri non potest. Eo enim pacto maius ipsis damnum inferetur, quam si quisque sigillatim vitam insisteret.* Inde fundamentalis lex naturæ isthæc erit: cuilibet homini, quantum in se, colendam & conservandam esse pacificam adversus alios socialitatem, indolentem & scope generis humani in universum congruentem. Neque enim per socialitatem heic intelligimus præcise proclivitatem ad jungendas societates particulares, quæ etiam malo fine & modo iniri possunt, uti est conjunctio latronum; quasi sufficere qualicunque intentione sese cum altero conjunxisse. Sed per socialitatem innuimus ejusmodi dispositionem hominis erga quemvis hominem, per quam ipsi benevolentia, pace & caritate, mutaque adeo obligatione conjunctus intelligitur. Ut adeo falsissimum sit, eam, quam nos insinuamus socialitatem indifferenter se ad bonam & malam societatem habere. Dixerimus autem, cuilibet homini socialitatem colendam, & actu exercendam quantum in se. Quia cum penes nos non sit præstare, ut alii omnes sese erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio nostro satisfacimus, si nihil eorum, quæ in nostra erant facultate omisimus, quod istos, ut vicissim erga nos sociabiles essent, permovere possent. Ex quo consequitur, quia qui obligat ad finem, simul obligare intelligitur ad media, sine quibus finis non potest obtineri; omnia, quæ ad istam socialitatem necessario faciunt, jure naturali præcepta, quæ eandem turbant aut abrumpunt, vitia intelligi. Istam hanc viam eruendo juri naturali non planissimam solum esse patet; sed & eandem maxime genuinam, & propriam plerique sapientum magno consensu agnoscunt. Multa testimonia accumulare opus non est. Instar omnium potest esse illud. *Seneca de benefic. l. IV. c. 18.* Quo alio tuti sumus, quam quod minus juramur officio? hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas munitor est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? prada animalium & victima, ac imbecillissimus & facilissimus janguis. Hominem imbellis cingit: nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, sed jeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Hæc morborum impetus arcuit, senectutis adminicula propexit, solatia contra dolores dedit. Hanc tolle; & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. *Αὐτὸς γὰρ ἄνθρωπος, καὶ πόλις σώζει πόλιν. χεὶρ χεῖρα νίπτει, δακτύλος τε δακτύλον. Vir virum, & urbs servat urbem. Manus manum lavat, & digitus digitum. Salus omnis in sociis.* *Plinius N. H. l. 9. c. 46.* Add. *Marcus Antonius l. IV. §. 4* qui & *l. V. §. 16.* τὸ ἀγαθὸν ἐλογισκὸς ζωῆς κοινωνίαν, bonum animalis rationalis societatem vocat; & *l. V. §. 29* ac passim hominem κατὰ φύσιν ζῶον κοινωνικὸν animal ad societatem natum pronunciat. Add. *Idem l. 7. §. 55.* *Libanius declam. 19.* φύσις ἀνθρώπων ἀνθρώποις συωρεῖσθαι ἔῃ καὶ βίη κοινωνῶν ἀπέδεξε natura hominem homini adiutorem & socium vita effecit. Quanquam & aliæ accedant causæ, licet minus principales, aut argumenta socialis in homine naturæ; puta, quod nihil perpetua solitudine homini sit tristius; (*Cicero de Fin. l. 3.* Nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infirma quidem voluptatum abundantia. Unde facile intelligitur, nos ad conjunctionem congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem esse natos.) quod inutilis alias foret lingua, nobilissimum instrumentum, per quam solus homo præ cæteris animantibus

tibus animi sensa articulado sono potest exprimere; (Vid. *Quint. Inst. Orat.* l. 2. c. 16) quod optimus quisque præclare agendo inter alios sese ostentare quam maxime gaudet. Sicuti & inter secundarias duntaxat rationes socialitatis habendum est, quod tradit *Cicero Offic.* l. 1. *Quod si omnia nobis, quæ ad victum cultumque pertinent, quasi virgula divina, ut ajunt, suppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus amissis, totum se in cognitione & scientia collocaret. Non est ita. Nam & solitudinem fugeret, & socium studi quæreret, tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere.* Eodem pertinet quod *Idem Offic.* l. 3. dicit: *Magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus, si fieri posset, conservandis aut invendis maximos labores molestia, quæ suscipere, imitantem Herculem illum, quem hominum summa beneficio-rum memor in concilio coelestium collocavit, quam vivere in solitudine, non modo sine ulis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus capere, ut excellas etiam pulcritudine & viribus.* Quæcirca optimo quisque & splendidiſſimo ingenio longe illam vitam huic anteponit. Illud autem *Ejusdem* in l. alio ad peculiarem amicitiam magis, quam communem illam socialitatem spectat: *A natura potius, quam ab imbecillitate orta amicitia est, & societas, adplicatione magis animi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esse habitura.* Cæterum à nostra lege fundamentali non abit illa *Richardi Cumberland de leg. nat.* cap. 1. §. 4. de studio communis boni, & exhibenda erga omnes benevolentia quantum fieri potest maxima. Nam & nos dum sociabilem esse debere hominem tradimus, ei non suum bonum, ab aliis distinctum, pro scopo habendum, sed & cæterorum innuimus, nec ulli commodum suum cum oppressione aut neglectu reliquorum quærendum, nec cuiquam suam felicitatem sperandam, si alios negligat, aut injuriis laceſſat. Ex socialitate porro hominis, & quod quisque non sibi soli, sed generi humano natus sit, egregia quædam confectaria deducit *Baco de Verulamio de Augment. scient.* l. 7. c. 1. puta, quod vita activa sit præferenda contemplativæ; quod felicitas hominis in virtute, non in voluptate quærenda sit; quod propter casus improvistos rebus gerendis subtrahere nos non debeamus, aut à consortio aliorum nos remove-re; denique quod propter teneritatem quandam animi, & ineptitudinem ad morigerandum à rebus civilibus subducere nos non debeamus. Quo loco & illud monet; nullam omnibus sæculis repertam philosophiam, religionem, legem, disciplinam; quæ tantum bonum communionis exaltavit, bonum vero individuale depreſſit, quantum fides Christiana.

§. 16. Consideremus jam, an cum hisce pughent, quæ traduntur ab *Hobbesio de Civ. cap.* 1. §. 2. Cujus quidem mens à quibudam eruditis nimis quam sinistra fuit accepta, quasi is doceretur; *natura inter homines non societatem, sed discordiam esse: ut omnis societas humana contra naturam fieri institutum.* Conf. *Conring. de civili prudentia* c. 14. in fine. Quod perinde est, ac si dicerem: nulli homini per naturam actu loquela connascitur, ergo omnis loquela, quæ addiscitur, est contra naturæ institutum. Aut, omnes homines per naturam parvuli in lucem producantur, ergo ut illi adoleſcant contra naturam est. Aut, homines natura sunt obnoxii morbis, ergo contra naturam est, diætæ & medicamentis morbos antevertere aut depellere. Equidem prima fronte *Hobbesii* doctrina satis paradoxa videtur, præsertim ubi quis ambiguitatem vocabuli *natura* non accurate attenderit. Ne quis tamen per eandem in erro-

rem ducatur, primo observandum fuerit: amorem proprium, & socialitatem haut quidquam sibi invicem opponi debere; sed potius ita temperandas eas inclinationes, ut ne per illum hæc perturbetur aut evertatur. (*Arrani Epistetus* l. 1, c. 19. *ὁ κατὰ δικαιοσύνην ζῶντα τὸ πᾶν τῷ αὐτῷ ἐνέοντα πᾶσι.* *Private utilitatis studium a communitate non excluditur.*) Istud temperamentum ubi per enormem libidinem fuerit abruptum, & quisque suum commodum quærere instituat cum læsione aliorum, enascitur quicquid est turbatum, quo genus mortalium invicem colliditur. Quæ ut declinentur, ipsa salutis propriæ cura jubet socialitatis leges observari, quippe cum illa citra hanc firma subsistere nequeat. Quod autem ex sola propriæ salutis cura *Hobbesius* leges naturales sat argute deduxit; circum eam demonstrationem initio est notandum; id quidem liquet ex illa constare, salutem hominum expedire, ut ab hominibus juxta ista rationis dictamina vita agatur. Non tamen statim ita concludi posse; jus est homini ista media ad sui conservationem adhibere; ergo & ad eadem observanda velut ex lege aliqua tenetur. Inde ut illa rationis dictamina vim legum accipiant, omnino ex alio principio est deducendum. Deinde id quoque cavandum vehementer est, ne quis inde concludat; ubi quis salutem suam in tuto collocasse sibi visus fuerit, non esse quod aliorum rationem habeat; aut illi pro lubitu posse insultari, qui ad salutem meam nihil confert, vel eidem lædendæ non satis habet virium. Nam etiam ideo animal sociabile hominem diximus, quod homines mutua commoda, magis quam ullum aliorum animantium, promovere idonei sint; sicuti & contra nullum animal plus commodi ab homine experiri potest, quam ipse homo. Imo eo magis cujusvis hominis præstantia & perfectio exsplendescit, quo plura ab eodem in cæterorum commodum proficiuntur, eaque ipsa opera nobilissima habentur, summamque sapientiam postulantia: cum contra aliis negotium facessere & nocere etiam nauci & stolidus homo possit. Accedit, quod si propria cuique utilitas unicus scopus recte haberetur, ubi plures eadem in re summam suam utiliterem versari iudicent, necessum erit, ut aut plurium scopi contradictionem involventes simul cum recta ratione congruere dicantur, quod est absurdum; aut cum nullus prætereundum, non debere hominem ita suam sibi utilitatem pro scopo proponere, quin aliorum quoque rationem habeat. Quin omnia ad suam tantum utilitatem neglectis cæteris trahere aggrediens, & incassum laborabit, cum impossibile sit res omnes & personas secundum voluntates singulorum hominum contraria volentium disponi; & alios in sui perniciem attrahet. Præterea si illud tantum cuique bonum est, quod ipsius solius utilitati inservit, sequitur cæteris idem malum esse, quia ipsorum utilitati inservire nequit. Atqui sic idem ab uno adpetetur, abs reliquis oppugnabitur; id quod non potest non collisionibus inter homines aniam præbere. Vid. late *Rich. Cumberland de leg. nat.* c. 5. Argute quoque *Baco sermon. fidel.* c. 23. *Centrum plane ignobile est actionum hominis cuiuspiam, Commodum proprium.* Denique si vel maxime ab aliquo neque boni quid, neque mali in me profici sci possit, nihilque in se habeat, quod vel metuam, vel desiderem; tamen & hunc tanquam cognatum & æqualem haberi natura vult. Quæ etiam sola ratio, si cæteræ deficerent, ad amicam societatem colendam humano generi sufficit. Unde si foret populus aliquis, internam inter se pacem & justitiam colens, tantisque pollens viribus, ut

reliquis omnibus queat esse formidabilis; adcoque ab aliis lædendis hautquidquam isto metu reprimatur, nè fors sua in ipsum exempla recidant: & is tamen populus in alios imbecilliores pro lubitu grassaretur, ageret, raperet, occideret, in servitutem abstraheret alios, prout sibi expedire judicaret, utique ab hoc directe jus naturæ violari dicemus. Et poterat tamen iste, (quod supponimus,) se conservare, etiamsi nullum fors jus adversus alios adhiberet. *Cicero de Fin. l. 3. Non magis vituperandus est proditor patriæ, quam communis utilitatis aut salutis desertor propter suam utilitatem aut salutem.* Sicuti nemo latronum vitam ideo probaverit, quod particulam aliquam justitiæ inter se exerceant, & quasdam leges observent: quodque ipsorum princeps æqualiter prædæ distribuat, & qui eorum cuiquam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, sibi ne in latrocinio quidem relinquat locum. Vid. *Cicero Off. II.* Atque hoc eo diligentius observandum est, quo liquidius adparet, ad violandum jus naturæ potentissimum quemque induci illa persuasione; ipsum sibi sufficere, salutis suæ jam abunde prospectum, non esse quod adversus reliquos pacificum & amicam sese exhibeat. De cætero uti cura propriæ salutis curam socialitatis non excludit, ita illam cum hac optime stare posse vel ex Salvatoris nostri dicto adparet, ubi jubet nos *proximum diligere, sicut nos ipsos* Chrysippus apud *Ciceronem Off. 2. Qui stadium currit, eum & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat; supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod perimeat adusum, non iniquum est: alteri surripere jus non est.* Quin & hoc ratio satis dictitat, quod cui salus & conservatio sua cordi est, aliorum curam abdicare non possit. Cum enim nostra incolumitas & felicitas magnam partem à benevolentia & auxilio aliorum dependeat, & vero ea sit hominum natura, ut pro benefactis paria sibi reponi velint, ubi id non fit, animum benefaciendi exuant: utique nemo sanus sui conservationem ita sibi pro scopo proponere potest, ut aliorum omnium respectum exuat. Sed potius quo magis se cum ratione amat, eo magis officiis suis ut alii ipsum ament, curabit. Postquam nemo cum ratione sperare potest, homines iis beandis libenter operam impendere velle, quos norunt in se esse malevolos, perfidos, ingratos, inhumanos: sed credendum potius sit, alios homines ad istos coercendos & extirpandos esse incubituros.

§. 17. Deinde non sequitur; singuli homines, quando certis cum hominibus in particularem societatem aut cœtum cœunt, peculiare aliquod commodum spectant, quod exinde sit in ipsos redundaturum; igitur natura humana in universum non est destinata ad socialitatem; aut adversus illum socialis esse non teneor, ex quo singulare aliquod emolumentum mihi non prospicio. Nam hoc sane in aperto est, quod certi homines in certam societatis speciem coalescant, id provenire vel ex peculiari ingeniorum, aut aliarum qualitarum congruentia, vel quod finem aliquem singularem magis apud hos, quam illos obtinere se posse putent. Præterquam tamen quod regulariter nulli homini conveniat, ut in nulla particulari societate vivat, inter eos quoque, qui non alio quam humanitatis vinculo connectuntur, communis illa socialitas, & pax comiter colenda; quæ in eo fere consistit, ut læsionibus injustis abstinetur, & quantum per arctiores licet obligationes, commodo & bona invicem promoveantur, & communicentur.

§. 18. Un-

§. 18. Unde facile adparet, quid respondendum sit ad istam objectionem : *si homo amaret hominem naturaliter, i.e. ut hominem, nulla ratio reddi posset, quare unusquisque unumquemque non aequè amaret, ut aequè hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum societate sibi præ cæteris honor defertur, aut utilitas.* Scilicet confunditur heic communis illa societas cum peculiaribus & arctioribus societatibus; communis amor cum illo, qui ex peculiaribus causis provenit. Nam revera ad communem istum amorem nulla alia requiritur ratio, quam quod quis homo sit. Natura quippe ob causas supra dictas revera generalem aliquam amicitiam inter omnes homines constituit, abs qua nemo est excludendus, nisi per immania scelera sese eadem indignum reddiderit. Quanquam autem per Creatoris sapientiam lex naturalis ita humanæ naturæ sit adaptata, ut ejus observatio semper cum utilitate & commodo hominum sit conjuncta, eoque & communis ille amor hominibus maximo bono cedat; tamen in assignanda hujus ratione non ad commodum inde proveniens, sed ad communem naturam solet provocari, v.g. si ratio reddenda sit, quare homo homini nocere non debeat, non solet dici, quia id utile est, etsi revera id sit quam utilissimum; sed quia & alter homo .i.e. à natura cognatum animal est, cui nocere nefas. *Lucianus in Amicis: & κατὰ ταῦτα τοῖς ἀλόγοις ζώοις τὰς μονήρας διατεταγμένους ἀσμενίζομεν, ἀλλὰ πως φιλετάμεν κοινωνία συγγέντες, ἡδὴ τὰ τε ἀρχαῖα σὺν ἀλλήλοις ἡγάματε, καὶ τὰ δυσχερὴ καὶ φέρεσθε μετ' ἀλλήλων, καὶ τὰς ἡδονὰς κοινωνοῦσθαι, μᾶλλον δὲ φρονέμεσθε.* Non ut bruta animalia solitarias conversationes amamus, sed amica quodammodo societate conjuncti, & suaviora mutua bona, adversa leviora ducimus: ac voluptates inter nos communicantes majori lætitia afficimur. Sic Dio Chrysostomus orat. XII. dicit, Jovem Φίλιον & ἑταίρειον cognominatum, quod omnes homines congreget, velitque inter se esse amicos, nullum autem ullius hostem aut inimicum; Ξένιον autem, quod ne hospites quidem oporteat negligere, μηδὲ ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἑταίρειον μηδέναι. neque exierim existimare ullum hominem. Enimvero ad communem illam amicitiam complura accedunt, ob quæ majori quis amoris gradu hunc, quam illum prosequitur; puta, quod major sit ingeniorum inter ipsos circa peculiares inclinationes congruentia; quod hic magis idoneus sit, quam alter, aut proclivis ad commodum ejus promovenda; aut quod propius ipsorum origines distent. Cæterum ideo libentius eos frequentat homo, in quorum societate ipsi potius, quam alteri defertur honor & utilitas; quod quisque commoda sua naturaliter non possit non amare, siquidem ea recte æstimare norit. Id quod hautquaquam naturæ hominum sociabili repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turberetur. Neque enim ideo sociabiles non esse natura jussit, ut nostricuram negligeremus. Quin ideo sociabilitas hominibus colitur, ut per mutuam auxilii atque bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possemus prospicere. Ac licet quis, dum societati alicui peculiari sese adjungit, primario suum, secundario sociorum commodum, quatenus illud citra hos obtineri nequit, ob oculos habeat: id tamen non obstat, quo minus teneatur ita studere proprio commodo, ne commodum societatis lædatur, singulisve membris injuria inferatur; aut interdum, posthabito proprio commodo, bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum societatum; id est, civitatem non à mutua

hominum benevolentia, sed à mutuo metu extitisse; vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac præcautione futuri mali sumto. Nam præterquam quod non de origine civilis societatis, sed de communi socialitate agatur, etiam illud vel maxime naturæ humanæ conditioni congruit, ut cum singuli aut pauci injuriis futuri essent obnoxii eorum, qui citra alium quemcunque respectum commodis suis imminet, plures inter se uniti adversus ista mala se munirent. Nec id requiritur ad hoc, ut societas aliqua naturæ congrua dicatur, ex sola benevolentia mutua coaluisse. Quæ tamen neque in civitatibus constituendis penitus abest; quippe cum illi saltem, qui prima velur fundamenta illarum ponunt, plerique mutua benevolentia invicem jungantur, etsi fors alii deinceps ex metu his sese associare compellantur. Verum de metu, civitatum velut coagulo, nec non de ista disceptatione, an homo natura sit *ζῷον πολιτικόν*, infra fusius agetur, quando de origine civitatum erit inquirendum.

§ 1. Cæterum isthoc principium deducendi juris naturalis non genuinum solum & manifestum, sed & sufficiens atque adæquatum esse arbitramur hæcenus, ut non sit ullum præceptum juris naturalis, alios homines spectans, cujus ratio non ult mo exinde petatur. Etsi, quod mox ostendemus, ut ista rationis dictamina obrineant vim legum, necessum sit præsupponere, Deum esse, & per ipsius providentiam tum omnia, tum imprimis genus humanum gubernari. Neque enim adstipulari possumus Grotio, qui in prolegomenis autumat, jura naturalia locum aliquem habitura, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana. Nam si vel maxime quis impiam istam, & absurdam hypothefim fingeret, ac genus humanum ex se scilicet ortum conciperet; ista tamen rationis dictata tunc nullo modo possent habere vim legis, quippe quæ necessario superiorem ponit. Recte Cicero de natura deor. l. 1. Atque hæc scio, an pietate adversus deos sublata, fides etiam, & socius humani generis, & una excellentissima justitia tollatur. Libanius declam. 3. τῇς θεῶν ὀλιγοψυχίᾳ τοῖς ἄνθρωποις ἔχ' ἐπείγει. Numinis despectionem nulla fides sequitur. Etsi fortasse possent observari intuitu utilitatis, sicuti quæ à Medicis regendæ valetudini præscribuntur. Videtur autem Grotii sententia, expressa ex illo M. Antonii l. VI. §. 44. Si de nulla re nostra consilia Dii incutunt, quod tamen impium est credere; quidni egomet mihi consulam? Mihi autem deliberatio competit de eo, quod conducat mihi. Conducit vero unicuique, quod est constitutioni & naturæ ipsius consentaneum. Porro natura mea rationalis & civilis est, civitas & patria, quæ Antonius, Roma; quæ homo mundus; hæc civitatibus quæ utilia, & mihi sunt bona. Quod autem quidam eruditus vir credidit, ex nostro principio non posse demonstrari saltem virtutem fortitudinis, nisi fundamenti loco subternatur simul immortalitas animæ; cum aliàs præmium non possit cadere in eum, qui pro bona causa vitam profundit; id parum habet difficultatis. Quamquam enim alias istam negare, aut in dubium revocare impium sit; tamen etiam citra eandem demonstrare licet, militi posse injungi, ut pro patria ad necem usque pugnet. Præterquam enim quod nondum liquido sit probatum, quodlibet recte factum necessario aliquo præmio velut extrinsecò esse mactandum, id sane in confessio est, penes summum imperium esse cives armare, & in hostem educere pro securitate civitatis, ac, ubi ratio belli postulaverit, sub pœna capitis edicere, ne quis assignatam stationem per fugam deleat. Jam vero ex duobus malis non potest non minus eligere homo.

Est

Est vero minus malum, pugnare cum periculo, & ad extremum usque spiritum, quam certam subire mortem. Igitur stultissimus juxta & ignavissimus foret miles, qui non mallet hostis dextra cadere, anicipata, ut ultione, quam carnifici cum ignominia jugulum præbere. Quo applicari potest illud *Parablicus in proreptico*: *Φόβος μὲν ὄντων ἀπομένεσθαι αὐτοὺς, οἱ ἀνδρείοι δὲ θάνατον, ὅταν ἀπομείνωσι.* Metu plurimum malorum sustinent, qui ex illis fortes sunt, mortem, quandocunque sustinent. Sufficere autem videtur, ut quocunque intuitu aliquis acriter & connexus omnibus viribus pugnet; neque ad conservationem civitatum, aut societatis inter hominem in universum requiritur, ut omnibus infirmitas animi, terrorē mortis concuti nescia; quæ sane non in qualvis animas cadit. Quid quod fortitudinis usus non in eo solum conspicitur, ut mors ubi opus sit, intrepide lubeatur, sed vel præcipue ut mortis periculum acriter propulsetur. Nam & sæpe non aliud remedium periculorum, quam pericula sunt; & mors etiam *sagacem persequitur virum*; nec parcat *imbellis juventa poplitibus insimulaculo tergo*. Neque vero sequitur, nisi immortalitas animæ supponatur, collocandum hominis summum bonum in voluptate. Nam præterquam quod in disciplina juris naturalis, hoc modo adornata, immortalitas animæ non negatur, sed duntaxat ab eadem abstrahitur, voluptas illa corporis, quæ vulgo Epicuri summum bonum dicitur, ad conservationem, socialitatem, pacem & tranquillitatem generis humani non facit, sed potius eidem adversatur. Alia autem est indoles, alius scopus religionis Christianæ ab hac disciplina juris naturalis; eoque recte Apostolus miserrimos dicit fore Christianos omnium mortalium, si in hac tantum vita in Christum sperarent.

§. 20. Enimvero ut isthæc rationis dictamina vim legis obtineant, sublimiori principio opus est. Quanquam enim eorum utilitas sit longe manifestissima; illa tamen sola tam firmum animis hominum inducere vinculum non valebat, quin ab istis discedi posset, si cui utilitatem eam negligere allubesceret, aut alia se via utilitati suæ magis consulere posse arbitraretur. Neque vero nudis suis destinatis ita obstringi potest voluntas hominis, ut in diversum, quandocunque libitum fuerit, discedere nequeat. Sed & licet plures homines, in naturali libertate constituti, ad ista dictata servanda conspiraverint; diutius tamen eadem haut quidquam subsistent, quam ipsorum consensus duraverit. Neque solum si omnibus, qui conspiraverunt, simul discedere placuerit, obligatio expirabit; (sicuti jam, quando à pactis mutuo dissensu resilitur, fieri suevit;) sed etiam durante eo consensu vis obligandi deerit; quippe cum illud dictatum rationis de servandis pactis nondum vim legis induerit, id quod supponitur; adeoque etiam singulis pro libitu, cæteris licet dissentientibus, ab ejusmodi placito licebit abire. Denique ne solum quidem imperium humanum videm vim obligandi tribuere posse videtur. Nam cum illud exurgere nequeat, nisi mediantibus pactis, hæc vero ex lege vim suam mutuentur; non adparet, quomodo enasci possit imperium humanum, vim obligandi afferre valens, nisi dictamina rationis prius in legem evaluerint. Aut si maxime fingere velis, imperium humanum solo hominum consensu stare, ac per illud dictamina rationis pro legibus observanda injungi; tamen non ampliorem, quam leges positivæ, vim eadem obtinerent, quæ à voluntate legislatoris in origine & duratione dependent. Conf. *Seldenus de J.N. & G.* l. 1. c. 7. Igitur omnino statuendum est,

obligationem legis naturalis esse ab ipso Deo Creatore, ac summo generis humani moderatore, qui homines creaturas suas ad istam observandam pro imperio adstrinxit. Atque hoc ipsum ex lumine rationis demonstrari potest. Deum universi hujus conditorem ac rectorem esse, cum à sapientibus dudum sit manifeste ostensum, & nemo pius id in controversiam vocet, jam supponimus. Hic cum naturam rerum & hominis ita formarit, ut hic citra sociabilem vitam servari nequeat, eaque de causa eidem indiderit animum, notionum huc inservientium capacem; easque notiones per motum rerum naturalium, ab ipso tanquam primo motore profectum, animis insinuet, earumque necessariam connexionem ac veritatem perspicue repræsentet: intelligitur sane Eundem quoque voluisse, ut homo actiones suas attemperet illi velut indoli, quam vitæ hominum præ brutis peculiariter ipse assignasse cernitur. Cum autem non aliter, quam observata lege naturali, id obtineatur; intelligitur quoque à Creatore obligatum hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expresse ab ipso Creatore huic fini procurando constitutum. Qui enim alicui pro imperio injungit finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda illa media, sine quibus finis non potest obtineri. Vid. *M. Antonius* l. 9. §. 1. Socialem autem vitam pro imperio mortalibus à Numine injectam esse, non inde solum patet, quod ea sit conditio jam præditum genus humanum; ut, ni hæc persuasio firma subsistat, salvum illud existere nequeat; quodque adeo voluntate primæ causæ factum sit, ut ex actibus lege naturali præceptis humani generis felicitas, & ex vetitis ejusdem infelicitas naturali consecutione proveniret: sed & quod in nullo animantium præter ipsum ullus religionis sensus, aut metus Numinis deprehendatur. Quo accedit tener admodum conscientiæ sensus in animis hominum non corruptorum, quo convincuntur in legem naturæ peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendeat. Huc spectat illud *Taciti* A. 6. de *Tiberio*: adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium vertunt. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solutus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus, & istius; quando ut corpora verberibus, ita sevitia, libidine, malis consiliis, animus dilaceretur. *Cicero* de *Finibus* l. 1. Si qui satis sibi contra hominum conscientiam sepi esse & muniti videntur, deorum tamen numen horrent; easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exceduntur, à diis immortalibus supplicii causa importari putant. *Senecca* apud *Lactantium* l. 6. c. 24. Demens, quid tibi prodest non habere conscientiam, habenti conscientiam? *Albrius* de *Deorum imaginibus*: Nunquam malitia libera frontis est. Add. *Juvenalii* sat. 13. Contra de bona conscientia *Martialis* l. 10. Ep. 23. Amphipharæus (patium sibi vir bonus: hoc est vivere bis, vita posse priori frui. Add. *Philostrophus* de vita *Apollonii Thyaneæ* l. 7. c. 17. Habuissent porro leges naturæ perfectam vim obligandi hominem, licet Deus eas nunquam in verbo quoque revelato proposuisset. Tenebatur enim homo Creatori suo obtemperare, quocumque demum modo voluntatem ipsi suam ostendisset. Nec ut rationalis creatura summi rerum arbitri imperio se subjectam sentiret, peculiaris revelatio absolute necessaria erat. Quin nemo negaverit, eos quoque, quæ Scripturæ sacræ non innotuerunt, in legem naturæ peccasse: quod dici non posset, siquidem ea

vim legis ex promulgatione per Scripturas facta demum mutaretur. Unde non possumus probare illud *Hobbes* c. 3. §. ult. *Cum natura, qua vocantur, leges nihil sint aliud, quam conclusiones quædam ratione intellectæ, de agendis & omittendis: lex autem proprie loquendo sit oratio ejus, qui aliquid fieri vel non fieri aliis jure imperat: igitur non esse illas proprie loquendo leges, quatenus à natura procedunt; sed duntaxat quatenus à Deo in Scripturis latae sunt.* Enimvero nos de essentia legis non arbitramur, ut sit oratio, seu ut per vocabula in orationem formata subjectis innotescat; sed sufficit, si quocunque modo, etiam interiori mentis dictamine, aut ex conditione naturæ aut negotiis, quod gerendum, superioris voluntas colligatur atque cognoscatur. Sicuti *Ipse* d. l. c. 15. §. 3. agnoscit, *Dei leges triplici modo declarari; primo per tacta rectæ rationis dictamina.* &c. Sed & leges naturæ ratiocinando erutæ non nisi permodum propositionum possunt concipi; eoque respectu recte propositiones vocantur. Quemadmodum autem nihil interest in legibus civilibus, scripto, an viva voce promulgentur: ita lex divina æque obligabit, si per ipsum Deum visibili specie, & humanæ vocis sonitu assimilato, si per sanctissimos viros, peculiari divinitus instinctu animatos, mortalibus innotuerit; si denique per naturalem rationem ex contemplatione humanæ conditionis eruatur. Neque enim ratio proprie loquendo est ipsa lex naturæ, sed medium, quo rite usurpato illa cognoscatur. Modus autem legem promulgandi ad ipsius substantiam intrinsecam nihil pertinet. Licet porro planior & velut compendiosior modus sit alteri voluntatem suam revelandi, si quis eam propositionibus per vocabula expressis alterius sensibus ingerat: tamen & hoc sufficienter revelatum censetur, cujus colligendi & per congenitam ratiocinandi facultatem eruendi occasio quasi inevitabilis fuit præbita. Sicut utique homo, cui beneficio Creatoris datum est actiones tam proprias quam alienas comprehendere, ac de earundem congruentia ad naturam humanam judicare, non potest non, positis aliis hominibus, de ista actionem congruentia cogitandi ansam accipere. Add. *Rich. Cumberland de Leg. Nat.* c. 1. §. 11. & c. 5. §. 1. Quamquam autem ut lex obliget, necessum sit, eam subjectis innotescere, legem autem naturalem ex dictamine rationis deducere, ejusque fundamentum & necessarium cum humana conditione connexionem intelligere non sit cuiusvis: non tamen ideo aut lex naturalis omnes homines obligare desinit, aut eadem ex lumine rationis nota dici nequit. Nam ut lex obliget, popularis duntaxat & simplex notitia sufficit, neque artificiosa ejusdem demonstratio ac deductio ad hunc finem requiritur. Ac licet probabile sit, primis mortalium præcipua jura naturalis capita à Namine fuisse tradita, quæ deinde disciplina & assuerudine fuere in alios propagata: naturalis tamen nihilominus ejus juris poterit dici notitia, quatenus ejusdem necessaria veritas ex ratiocinatione seu usu naturalis rationis colligi potest. Eo ipso autem, quod propositiones legem naturalem repræsentantes, ex contemplatione naturæ rerum animis hominum insinuantur, eo ipso ad autorem naturæ Deum referuntur. Add. *Rich. Cumberland de Leg. Nat.* c. 1. §. 10. Cæterum originem naturalis juris ad Deum refert præstantissimus quisque sapientum. *Plutarch. de auditione: ταυτὸν ἐστὶ τὸ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ περὶ τοῦ λόγου.* Idem est Deum sequi, & parere rationi. Pulcre cum primis *Cicero* l. 3. de republ. apud *Lactantium* l. 6. c. 8. *Est quidem vera lex, recta ratio, natura congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna; quæ vocet ad officium jubendo; vetando à*

fraus: deterreat: quæ tamen neque probos frustra jubet, aut vetat; nec improbos jubendo, aut vetando movet. Hæc legi nec obrogari fas est; neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari potest: Nec vero aut per senatum, aut per populum solus hac lege possumus. Neque est querendus explanator, aut interpret ejus alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed & omnes gentes, & omni tempore una lex & sempiterna, & immutabilis continebit; unusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus; ille legis hujus inventor; discipulator; cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis adspernabitur; hoc ipso luct maximas pœnas, etiam si cetera supplicia, quæ putantur, effugerit. Sophocles Oedipo tyranni νόμιον ὑπὸ δῖος γ' ἐβουλόμην δι' αἰθέρα τεύχεσθαι: ὧν δ' ὅτι πᾶσι πατὴρ μόνος, ἐδὲ τὴν θνατὴν φύσιν αἰθέρων ἐπικτεν. Leges excelsæ, quæ cœlitis data sunt; quarum solus Deus pater est, neque eas mortalis hominum natura peperit. Add. Seldenus de J. N. & G. l. i. c. 8. Ubi ostendit, et si gentiles per depravatos hominum mores ipsa juris naturalis capita à gentibus interdum violati, & iniquis constitutionibus velut obviagnoverint: tamen τὸ αὐτοδίκαιον, sive quod revera est justum ex decorum præscripto, perpetuo sibi simile manere, parilem semper obligationis vim habere, ipsos fuisse persuasos. Ex quo fonte promanavit communis illa opinio gentilium de suppliciis impiorum apud inferos, quæ illos manerent, qui inmania scelera contra jus naturæ commisissent. Nam cum pœnas violati juris naturalis à diis exigi crederent, sane & eosdem illius juris auctores credidisse certum est. Sicuti etiam vice versa optimo cuique gentilium persuasum fuit, bonis viris virtutem non citra favorem Numinis exerceri. Jamblichus protrept. c. 13. Ἐν πᾶσι τὰς ἀθανάτοισι θεοὶ ἀληθεῖς, οἳ οὐκ ἔσται αἰθερὶ ἀκαθάρτων κακὸν εἶδέν τι ζῶντι, ἔτε τελευτήσαντι. οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τέτων πράγματα. Hoc unum igitur verum cogitandum est, non evitentur: in viro bono nullum malum tam viventi, quam mortuo: neque negliguntur hujus vitæ res ab diis immortalibus. Euripides Ione: Εἰς τέλος οἱ μὲν ἐοικὸς τυγχάνουσιν ἀξίῳ, οἱ κακοὶ δ', ὥσπερ πεφύλασ', ἔποτ' ἀπράξειαν αὖν. Tandem quæ merentur boni consequuntur: mali autem, ut digni sunt, nunquam felices erunt. Deinde docet, apud veteres Christianos constantem opinionem viguisse, etiam in intervallo, creationem inter, & decalogi promulgationem, jura naturalia & universalia à Deo humano generi lata fuisse, quæ postea corpori legum Mosæicarum sint inserta. Inde elegans annotatio Chrysostomi orat. 12. ad pop. Antioch. Deum ideo legibus de honore parentum, de homicidio, adulterio, furto nullam addidisse rationem, quod illa jam antea tanquam juris naturalis capita fuerint quam notissima. Ast præcepto de sabbatho, quia positivum, solícite rationem adjunctam. Ad datur quoque Ibid. c. 9. & l. 7. c. 9 10. Denique quasvis leges à religione maximam firmitatem sumere sapientissimi quique legislatores intellexerunt, quibus à cultu Numinis leges suas auspicari solenne est. Vid. exordium legum Zaleucii apud Diod. Sicul. l. 12. c. 21.

§. 27. Operæ pretium quoque est, super sanctione legis naturalis paulo curatius dispicere. Ubi præter ea, quæ supra de sanctione legum in genere tradita sunt, præmittimus, bona juxta atque mala, quæ homini obveniunt, in tres posse classes dividi. Ac bonorum quidam alia ex liberali donatione Creatoris, aut ultronea aliorum hominum benevolentia proficiuntur, aut etiam per industriam hominis, ad quam is liberè & ultro sese determinavit, adquiruntur. Quæ legum observantiæ non deberi adparet. Alia autem ex actione legibus præcepta per naturalem consecutionem promanant dum

Creator certo actui legibus congruo perpetuum & naturalem effectum, bono hominis cedentem, assignavit. Quæ *Rich. Cumberland* præmia naturalia vocat. Alia denique ex certis actionibus proveniunt arbitrio legislatoris, aut conventionem hominum: quorum illa *κατ' ἐξ ὧν* præmia, aut præmia arbitraria, hæc mercedes vocantur. Sic & malorum alia ipsam naturam hominis, & conditionem sequuntur, abstrahendo unde ea conditio primitus orta sit, aut extra peculiarem culpam ejus, cui incumbunt, contigerunt. Quæ iano sensu possis vocare mala fatalia, fati vocabulo non opposito divinæ dispositioni, sed peculiari culpæ ejus, qui isto malo premitur. Alia per naturalem consecutionem & connexionem ex peccatis proveniunt; quæ à quibusdam vocari solent *pœna naturales*. Alia denique ex peccatis oriuntur per peculiarem determinationem & dispositionem legislatoris extra naturalium effectuum consecutionem; ubi qualitas, modus, locus, tempus mali ex arbitrio est legislatoris. Et hæc nobis pœnæ vocantur proprie dictæ, aut laxiore vocabuli sensu pœnæ arbitrariæ. His præmissis dicimus, etsi Creator O. M. obsequium à nobis pro imperio potuisset exigere, fructu aliquo in nos redundante plane sterile; placuisse tamen ipsius bonitati naturam rerum & hominum ita disponere, ut observantiam legum naturalium bona quædam, violationem mala naturali quadem connexionem sequerentur. Ac observantiam quidem legum naturalium comitatur serenitas & securitas conscientiae cum bona fiducia conjuncta, bona constitutio & tranquillitas animi, conservatio corporis à multis malis non fatalibus, ac infinita commoda, quæ ex benevolentia & mutuis officiis aliorum hominum conciliari possunt. Sic *Seneca de Ira* l. 2. c. 13; *magnum premium vocatur felix animi immota tranquillitas*. Id. ib. *Facilis est ad beatam vitam via*. Quid enim quiete otiosus animus? quid ira laboriosus? Quid clementia remissus, quid crudelitate & egotiosus? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium denique virtutum tutela facilior est: virtus magno comitatur. Add. Idem de Ira l. 2. c. 30. & ul. & l. 3. c. 5. & 26. Huc spectant, quæ ex *Prodicto* de Hercule in bivio constituto habentur apud *Xenophontem apomnem.* l. 7. *Proverb.* II. v. 4. VIII. 18. X. 9. XI. 3. 5. 10. 18. 19. 25. XVIII. 20. *Ser.* VI. 5. VII. 3. 7. 39. XXXI. 28. Contra ex violatione ejusdem legis per naturalem connexionem oritur inquietudo conscientiae, perturbatio, & corruptio animi, destructio corporis, ac infinita mala, quæ ab irritata violentia aliorum hominum, & à subtractione auxilii eorundem provenire possunt. *Marcus Antonius* l. 9. § 4. *ὁ ἀδίκων ἐστὶν ὁ κερὶ τὸν νόμον, καὶ τὸν ἐκ τὸν πικρὸν.* qui iniuste agit, sibi nocet, deum malum se facit. Cuius de homine perditio: *ἐλαττοῦνται ἅλιν μορὸς σου.* *Proverb.* V. 9. 10. 11. VI. 33. 34. 35. XII. 13. XIV. 14. 2. 3. 2. 34. XVII. 13. XIX. 29. XX. 1. XXII. 5. XXIII. 20. 23. seqq. *Enac.* XIX. 3. XXXI. 21. seqq. 39. 40. Quanquam autem hæc præmia, & mala, quibusdam ideo parum certo ex actionibus bonis atque malis provenire dicantur, quod & multis pro benefactis odium, invidia, & alia mala reponantur, alii contra scelus suorum fructu, impune gaudeant; adeoque infallibiliter non præciatur pro meritis nostris paria nobis ab aliis hominibus repositum iri, (nam qui in nobismetipsis producitur fructus, nunquam intercipitur: id tamen certum est, ex bonis & justis actionibus commoda tanta cum certitudine sequi, quanta ex oppositis vitiis cum ratione sperare non possumus. *Prov.* II. 31. Ac licet non semper omnia illa bona consequantur, quæ aliàs per rerum naturam consequi idonea erant; evidens tamen probabilitas est, illorum non pauca securura, aut saltem plura,

quam ex malis actionibus sperari possunt. Et sic hoc modo salutem nostram longe melius consulimus, & longe probabiliorem spem concipere possumus, fore ut ab aliis vicissim quid ad emolumentum nostrum conferatur; quam si nullo ad ceteros homines habito respectu ad solam nostram utilitatem omnia referremus; multoque magis, si vidoloque adversus alios adhibita ex ipsorum damno lucrum nostrum quaerere institueremus. Hoc modo igitur valor praemii ex bona actione oriundi omnibus recte perpensis excedit lucrum ex actu legi contrario oriturum. Bene tamen observandum, heic ubi de naturali effectu actionum bonarum ac malarum agitur, non attendi illa bona & mala, quae supra ad priamam classem referebamus, & quae consilio & industria nostra vel non possunt acquiri, vel non possunt evitari. Haec enim bonis aequae ac malis accidere possunt & solent. Sic malus corpus vegetum ac firmum, bonus debile ac morbis obnoxium a natura fortiri potest. Sic mors nunc bonos aequae ac malos rapit. Verum illa tantum heic aestimantur, quae a ratione humana provideri possunt, velut aliquatenus dependentia ab actibus nostris. Ceterum quanquam pars bonorum, quae per observationem legis naturalis ab aliis hominibus obtinere intendimus, a benevolentia & probitate aliorum dependant, adeoque non plane sint in nostra potestate tamen cum & ipsos probabile sit eundem nobiscum finem habere, saltem ut plurimum isti effectus ab aliis dependentes erunt sperandi, etsi in antecessum non ita accurate possint determinari. Et vix ullus tam infensos sibi homines expertus est, ut non plurima aliorum benevolentiae sese agnoscat debere. Sane mala, quae ab hominibus provenerunt, nunquam evalescere potuerunt ad totius generis humani destructionem: quod indicio est, actiones bonas saepius effectu suo fuisse potitos, quam eodem excidisse. Sic & licet quandoque eum, qui leges naturales negligit, per improvolum concursum causarum externarum multa bona ab aliis hominibus velut ultro inundent: tamen quia illi effectus hoc casu respectu illius sunt mere contingentes, & quidem raro, patet, rationem actus eo ducentes non praescribere, nedum ut lex tale quid praecipiat. Quin ratio satis evidenter docet, ad felicitatem longe probabilius conducere, ut e provisione fine, mediisque quae possimus optimis adhibitis agamus, quam ut seposito consilio nos rotos incertae rerum aleae committamus. Verum isthaec planissima sunt, & inprimis a *Rich. Cumberland de legibus naturae* diligenter admodum demonstrantur. Igitur illa quaestio restat, num praeter illos effectus naturales actionum malarum, & qui ex sanctione legum civilium oriuntur, sint alii adhuc arbitrio Numinis constituti, manu velut regia exercendi; seu num etiam poena arbitraria leges naturales a Numine sint sancitae, praesertim postquam animadvertitur, effectus malarum actionum naturales quandoque intercipi, & quibusdam scelera sua ex parte lucro cedere. Ubi quid Sacrae Litterae heic definiant, in aprico est. Sed & in affirmationem huius quaestionis inclinat antiquissima, & latissime diffusa pleraque apud gentes traditio de Nemese divina, deque poenis inferorum. Quo facit *Jona* l. 7. *Actor* 28. v. 4. ubi nulla sane naturalis erat consecutio inter delictum a Jona patratum, & procellam in mari exortam, & inter homicidium & morsum aspidis; igitur nautae Palaestini, & Melitenenses utique praesupponebant, manu velut regia scelera divinitus vindicari. Add. *Grotius de veritate Relig. Christi* l. 1. §. 9. 20. 21. 22. & l. 11. §. 9. Et sane cum constet, Deum velle, ut istae leges ab hominibus obser-

ventur,

ventur, & vero adpareat, à quibusdam effectus earum naturales, saltem ex parte eludi: valde probabile est, Deum alia via malitiam istorum multaturum; præsertim cum morsus conscientiæ & defectus securitatis, in quo facinorosi versantur, magnitudinem scelerum aliquando exæquare non videantur. Add. *Cumberland de leg. nat. cap. 1. §. 25*: Verum quia ratio à priori non plane videtur apodictica, sed tantum valde probabilis, ac quia arbitraria ista poena præsupponit positivam voluntatis divinæ determinationem, quam citra peculiarem Dei revelationem assequi vix datur; & inductio aut experientia adhuc imperfecta est: effugere non possumus, quin fateamur, solum rationis lumen sequentibus hanc quæstionem obscuri adhuc quid habere.

§. 22. Circa materiam legis naturalis *Grotius* l. 1. c. 1. §. 10. observat, multa vulgo juris naturalis dici non proprie, sed *reductivè*, quibus jus illud non repugnat; sicut iusta adpellantur non solum, quæ ex iustitia debentur, sed etiam quæ cum iustitia non pugnant; quanquam ista melius vocares permixta. Commodius tamen fortasse istam distinctionem applicaveris ad illa instituta, quæ pro certo statu generis humani ratio pacis & tranquillitatis introduci suavit, & ad actus, qui ex institutis istis suscipiuntur atque exercentur. Nam & ejusmodi quæstiones inter Jctos agitari audias, v. g. an dominia rerum, an usucapio, testamenti factio, emptio venditio, sint juris naturalis? Ad quas adposite responderi non potest, nisi separaveris ea, circa quæ jus naturæ disponit præcipiendo aut vetando, ab illis, quæ ratio socialitatis ab hominibus institui suavit, aut quorum suscipiendorum licentia ex istis institutis immediate profluit; ut hæc reductivè ad jus naturæ dicantur spectare. Sic dominium rerum à natura quidem immediate non est, neque expressum aliquod ac determinatum præceptum illi introducendo fingi potest; juris tamen naturalis dicitur, quatenus conditio & pax multiplicati generis humani primævam communionem non amplius tulit. Sic ut usucapio sit, disertum legis naturalis præceptum non extat: positus tamen distinctis rerum dominiis, tranquillitas generis humani eidem favebat, ne dominia semper forent in ancipiti. Sic ultimas voluntates edere, emere aut vendere, natura nemini præcipit; sed exposito dominio naturaliter consequitur, ut moriturus de bonis suis disponere, aut ut quisvis suas res alienare, aut alienas per contractum acquirere possit. *Idem* dein d. l. monet, interdum abusive dici juris naturalis, quæ ratio quidem dicitur esse honesta, & meliora suis oppositis, etsi proprie non sint debita. - Cujus generis sunt multi actus generosioris & communem modum supergressæ liberalitatis, misericordiæ & mansuetudinis, & quando quis præter necessitatem de jure suo remittit. Quæ illustrantur per illud Apostoli 1. *Corinth. X. 23. VI. 12. VII. 38*. Sic & *Ulpianus* l. 4. §. 1. *D. de alien. jud. mut. caus.* Non tamen ejus factum improbat prætor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam sapius litigaret: hæc enim cogitatio ejus, qui lites execratur, non est vituperanda. Sic Socrates nebulonem, à quo injuria luerat affectus, in jus noluit vocare; æstimans eam, velut asinus ipsum calce ferisset. Sic Cato, cum illi os percussus esset, non excanduit, non vindicavit injuriam; ne remisit quidem, sed factum negavit. Melius putavit non agnoscere, quam vindicare. *Seneca de Ira* l. 2. c. 32. & de *Constantino sapientis*. c. 14.

§. 23. Est denique & illud hæc expendendum, an detur peculiare jus gentium, positivum, & juri naturali contradistinctum? Super hac re enim inter eruditos non

fatis convenit. Multis jus naturæ & jus gentium in se unum & idem habetur, quod extrinseca duntaxat denominatione differat. Inde & *Hobbes* de *Cive* cap. 14. 4. 5. naturalem legem dividit in naturalem hominum, & naturalem civitatum, quæ vulgo jus gentium appellatur. Præcepta utriusque, addit, eadem sunt: sed quia civitates semel institutæ induunt proprietates hominum personales, lex, quæ loquentes de hominum singulorum officio naturalem dicimus, applicata totis civitatibus, nationibus sive gentibus, vocatur jus Gentium. Cui sententiæ & nos plane subscribimus. Nec præterea aliud jus gentium voluntarium seu positivum dari arbitramur, quod quidem legis propriæ dictæ vim habeat, quæ gentes tanquam à superiore profecta stringat. Add. *Bæcler* ad *Grot.* l. i. c. 1. §. 14. & ad l. 2. c. 4. §. 9. Inde nobis revera non contradicunt, quibus jus naturæ id vocare placet, quod in conformitate cum natura rationali consistit; jus gentium autem, quod ex rationis indigentia nostræ, cui quam maxime per socialitatem succurritur, fluit. Nam nos positivum aliud jus gentium, à superiore profectum, negamus. Quæ autem ex indigentia humanæ naturæ colliguntur, ad jus naturale referimus, quod ideo ex conformitate cum natura rationali deducere volumus, quia hoc modo ratio constituitur norma sui ipsius, & quæ isthac viâ suscipitur demonstratio legum naturalium, in circulum revolvitur. Pleraque autem, quæ apud *J*Ctos Romanos, aliosque ad jus gentium referentur, puta circa modos acquirendi, contractus, & alia, vel ad jus naturæ pertinent, vel ad jus civile singularum gentium, quod istis in rebus, quæ alias universali & ad totum genus humanum pertinente ratione non nituntur, apud complures conspirat. Ex quibus tamen peculiaris species juris non recte constituitur; quippe cum ista jura gentibus inter se sint communia non ex aliqua conventionē aut obligatione mutua; sed ex placito peculiari legislatorum in singulis civitatibus per accidens conspirent. Unde & eadem ab uno populo inconsultis aliis mutari possunt, ac sæpenumero mutata deprehenduntur. Quamquam neque plane rejicienda videatur sententia *Feldeni* ad *Grot.* l. 2. c. 2. §. 20. & c. 8. §. 1. ubi tradit, quod *J*Ctis Romanis jus gentium sit facultas ad actus & negotia peregrinis in civitate Romana competens; jus civile autem proprium sit civium, peregrinos excludens. Unde testamenta & matrimonia dici juris civilis, contractus autem juris gentium; quod illorum soli cives, horum autem etiam peregrini Romæ participes essent. Apud multos quoque sub vocabulo juris gentium venire solent quædam consuetudines, inter plerasque gentes, saltem quæ cultiorum & humaniorum sibi famam vindicant, potissimum circa bellum tacito quodam consensu usurpari solitæ. Postquam enim etiam cultiores inter gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam querere, i. e. in eo præstantiam suam præ cæteris hominibus ostendere, quod quis multos homines auderet, & dextre calleret perdere, adeoque in bella non necessaria, aut injusta vulgo est procursum: ne ambitionem suam invidiæ nimis exponerent magni bellatores, usurpata omni licentia justî belli, humanitatis, & magnanimitatis quadam specie bellorum atrocitatem temperare multis populis est visum. Unde ortæ consuetudines circa exemptiones certarum rerum & personarum à vi bellica, modum nocendi hostibus, modum tractandi captivos, & similia. Nescio tamen, an viros militares satis deceat mos, ab *Alberico Comensi* è *Flaminia* introductus, & in Italia superioribus seculis usitatus, inter equestrem militiam mercenariam. Quo in id maxime omni industria incumbendum contem-

derant,

derant, ut à se atque à militibus omnem laborem & metum adimerent, ne ulla cedes fierent, capi tantummodo virumque liceret, & sine ullo pretio dimitti. In objecta sibi oppida noctu tormenta bellica non emitterentur; nec item qui in oppidis essent, intentiora percerent. Castra præterea nullo vallo, nullarè fossa cingebantur; nec illa hiernis temporibus habebantur. Hac omnia in eorum militariis, atque ab ipsis inventis instituta permixta erant. Machiavellus Principè c. XII. Cui non dispar conventio inter Eretrioses, & Chalcidenses, ne missilibus telis invicem uterentur, legitur apud Strabonem l. X. Quo referre quoque possis Indorum morem, quò per intestina bella agricolæ ab omni noxa liberi præstabantur. Arnianus in Indiciis. Cæterum consuetudines illæ licet videantur continere obligationem ex pacto saltem tacito ortam; tamen si legitimum bellum gerens eas neglexerit, iisdemque se nolle teneri professus fuerit, modo contrarium earundem per jus naturæ recte fieri possit, nullius alterius peccati arguetur, quam cuiusdam ruditaris; quod quis sese ad numeros velut eorum non composuerit, queis bellum inter artes liberales habetur. Non secus atque imperitæ inter gladiatores acciatur, qui alterum non juxta regulas artis vulneraverit. Igitur si quis iusta gerit bella, solo naturæ jure, neglectis illis consuetudinibus, ea potest regere; ni forte ob commodum aliquod suum eadem malit observare, ut & ipse hostem in se suosvè minus sævum experiatur. Ast qui injustis grassatur bellis, vel ideo illas recte sequitur, ut saltem cum aliquo temperamento scelestus sit. Quæ tamen rationes cum generales non sint, jus aliquod universale, & quod omnes stringit, constituere nequeunt. Præsertim cum quilibetis, quæ non nisi tacito consensu nituntur, exsolvere se posse videatur, si expressè profiteatur, se illis nolle teneri, seque non recusare, quo minus & cæteri ista adversus se non adhibeant. Unde & videmus plurimas ejusmodi consuetudines successu temporis exoluisse, aut adversum istis morem invaluisse. Nec est quod non nemo quiriteretur, quasi hac doctrina securitatis, utilitatis, aut salutis gentium præsidia destruantur; quæ sane non in illis consuetudinibus, sed in obliantia juris naturalis, longe utique sanctioris, posita sunt. Quo incolumi istas non magnopere desiderat genus humanum. Quod si autem aliquis mos ad jus naturale referatur, ejus dignationi sane longe magis consulitur, quam si ejus origo ad simplicem gentium conventionem referatur. Inter præcipua capita juris gentium voluntarii Grotius numerat jus legationum. Ubi arbitramur, ipso jure naturæ legatos esse inviolabiles, etiam apud hostem, siquidem speciem legatorum, non speculatorum præ se ferant: quamdiu in eum, ad quem missi sunt, hostilia non moluntur; etsi fors ordinario modo pertractatus domini sui commodum præ alterius commodo quærant. Cum enim ejusmodi personæ sint necessariæ ad pacem conciliandam, servandam, aut archus per foedera & pacta adstringendam, quam ipsum jus naturæ omnibus modis honestis amplecti jubet; utique & cavisse censetur idem jus securitati personarum, sine quibus finis ab eodem præceptus obtineri nequit. Add. *Marselaer Legato*. l. 2. c. 13. Cui conjunctum est, ut legati saltem circa ea, quæ officium ipsorum spectant, sint exempti à jurisdictione & coactione ejus, ad quem mittuntur: cum alias nulla relinqueretur facultas legatis eo, quo decet, studio pro emolumentis domini sui nitendis, si alteri, præterquam huic eo nomine rationem tenerentur reddere. At vero quæ alia vulgo legatis tribuuntur privilegia, iis præsertim, qui magis ad expiscanda alterius reip. secreta, quam pacis gratia, in aliquo loco hærent; illa ex

mera ejus, ad quem mittuntur, indulgentia dependent, adeoque si commodum videatur, citra violationem ullius juris denegari ipsis possunt; si modo is pari velit, ut sui quoque pari modo tradantur. Jus quoque sepulturæ, quod itidem peculiare caput juris gentium apud Grotium videtur facere, ad officia humanitatis referri potest. Add. *Ani. Matth. de crimin. proleg. c. 3. §. 5.* Neque cætera tanti sunt, ut peculiarem juris speciem constituere debeant, cum sat commode in systemate juris naturalis locum sortiri queant. Sed quod non nemo ad jus gentium quoque referre instituit peculiaria conventa duorum plurumvè populorum, foederibus & pacificationibus definiri solita, id nobis plane incongruum videtur. Et si enim illis stare lex naturalis de servanda fide jubet, legum tamen & juris vocabulo valde improprie veniunt. Et præterea infinita, ac magnam partem temporaria sunt. Quin nec magis partem juris constituunt, quam pacta singulorum civium inter se ad corpus juris civilis spectant; cum potius historia sibi eadem vindiceret. Add. quoque *Seld. de mari clauso l. 1. c. 2.* De jure non scripto, seu consuetudine præter alios vid. *Bæcl. ad Grot. l. 2. c. 4. §. 5.*

§. 24. Distributio juris naturalis isthæc nobis videtur expeditissima, ut primo loco consideretur, quomodo istius jussu quis sese debeat gerere adversus seipsum; deinde, quomodo adversus alios homines. Præcepta juris naturalis, quæ alios homines spectant, iterum possunt dividi in *absoluta* & *hypothetica*. Illa sunt, quæ omnes homines in quovis statu obligant, ac citra positionem alicujus instituti, per homines introducti aut formati. Hæc autem certum statum aut institutum, per homines formatum aut receptum, præsupponunt. Quod Grotius d. l. sic expressit: *jus naturale non de iis tantum agit, quæ citra voluntatem humanam existunt, sed & de multis, quæ voluntatis humana actum consequuntur.* Unde licet dominia rerum, qualia nunc sunt, voluntas humana constituerit; iis tamen positis ipsum jus naturale dicitur, nefas esse alienam rem invito domino subtrahere. Vid. l. 1. §. 3. *D. de furtis l. 42. D. de verb. sign.* Scilicet multa dantur, quæ quo ad exercitum actus arbitraria sunt, seu ubi in arbitrio hominum positum est, actum aliquem suscipere velint, vel non; verum quando actus ille fuit susceptus, ex aliquo præcepto juris naturalis necessitas moralis seu obligatio ipsum consequitur, aut ex eodem modo & circumstantiæ determinantur. Sic v. g. etsi jus naturæ non præcipiat, ut ab altero emam; posito tamen, me libere emere, idem jubet, ne alterius damno lucrum meum quæram, neque in contractu eundem defraudem. Sic plurima sunt juris naturalis præcepta, quæ nisi posito dominio rerum distincto, atque imperio civili non intelliguntur, neque locum habent. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges positivas esse juris naturalis; eo quod per consensum nostrum alterius nos summo imperio subdamus, cujus jussu ut parcamus, ipsa lex naturæ præcipit. Equidem id certum est, violatores legum civilium propter intercedens istud pactum inmediate in ipsam quoque naturæ legem peccare. Est tamen ingens adhuc discrimin. inter leges naturales hypotheticas, & civiles positivas; quod illarum ratio petitur ex conditione humani generis in universum considerati; harum autem ratio desumta est ex peculiari certæ alicujus civitatis utilitate, aut ex nudo legislatoris arbitrio. Adeoque leges civiles positivæ præcepta juris naturalis hypothetica non sunt, sed ex præcepto hypothetico vim obligandi in foro humano mutuantur. Eorum autem institutorum, quibus præcepta hypothetica nituntur, tria potissimum deprehendimus, *sermonem, dominium rerum, earundemque pretium, & imperium humanum.* Et secundum hanc partitionem nobis deinceps hæc disciplina tractabitur.

CAPUT IV.

DE PRÆSTATIONIBUS HOMINIS ADVERSUS SE-
IPSUM TAM CIRCA CULTURAM ANIMI, QUAM CU-
RAM CORPORIS ET VITÆ.

1. <i>Homini cultura sui est necessaria.</i>	10. <i>Quantum circa opes;</i>
2. <i>Circa qua ista versetur.</i>	11. <i>Et circa delectationes.</i>
3. <i>Animus primo religione imbuendus.</i>	12. <i>Affectus ratione regendus.</i>
4. <i>Et adversantes opiniones extirpanda.</i>	13. <i>De studijs literarum.</i>
5. <i>Notitia sui est necessaria.</i>	14. <i>De cura corporis.</i>
6. <i>Noscendus homini suus animus, suamque of-
ficium;</i>	15. <i>De usu vitæ.</i>
7. <i>Et quousque vires ipsius se extendant.</i>	16. <i>An sit aliqua obligatio ad servandam vi-
tam.</i>
8. <i>Supra vires non nitendum.</i>	17. <i>Vita quatenus in aliorum usus impendenda;</i>
9. <i>Quantum circa existimationem laboran-
dum;</i>	18. <i>Aut pro altero periculo exponenda.</i>
	19. <i>An propria cades sit licita.</i>

ET si homo cum cæteris animantibus hoc commune habeat, quod sua conservatio curæ ipsi sit, ac ut quam optime sese habeat, ultro gaudeat: ramen quod ea cura longe exquisitior & sublimioris indolis esse debeat, quam qua bruta defunguntur, causa est non solum, quod iste præ his longe plura accipit, eximiam & fructuosam culturam admittentia; sed etiam quia præstationes, quæ obstrictus est, decenter obire nequit, ni cultura insitam facultatem promoverit, ac egregijs actionibus habilem reddiderit. Inde quod operæ circa seipsum excolendum sumit homo, non in ipso solo terminatur, sed fructum suum quam maxime in genus humanum diffundit; & quo præstantior quis sibi ipsi fuerit, eo nobilior hujus universi civis, & munificentior habetur. Eoque homo leges socialitatis, cui à Creatore destinatus est, implere studens, merito primam circa seipsum operam collocare debet, eo felicius officiis adversus alios satisfactorius, quo curatius circa sui perfectionem laboraverit. Et qui sibi est ipse inutilis ignavusque, ab eo cæteri nequidquam emolumenti quid expectaverunt. Habet autem ista cura non minus necessitas, quam sollicitudinis, quod non solum in summa omnium rerum ignorantia nascantur homines, quorum teneri adhuc animi facile pravarum opinionum sordibus imbuti possunt, quas ægre deinceps iterum elueris; sed & per congenitas jam libidines in devia à recta ratione, validius, languidius, abripiantur, quæ nisi coercantur, per totam vitam pravarum colluviem actionum progenerant. Præsertim cum vana sit querela illa apud Euripidem *Supplicibus*. Οἷ μὲν πὶ δὴ βροτῶσιν οὐκ ἔστιν ὁδὸς, Νέος δὲς ἔστι, καὶ γέροντας αὖ πάλιν; Ἀλλ' ἐν δόμοις μὲν ἡμεῖς πὶ μὴ καλῶς ἔχῃ, Γνώμασιν ὕστεραισιν ἐξορδοῦμεθα. Αἰῶνα δ' οὐκ ἔχουσιν. εἰ δ' ἡμῶν νέος Δις καὶ γέροντες, εἰ πὶς ἐξαμαρτάνειν; Διὰ τοῦ β. οὐ λαχόντες ἐξορδοῦμεθ' αὖν. *Hei mihi: quare non licet hoc hominibus, Bis fieri juvenes, Et rursum æres. Nam in adibus quidem si quid non recte se habeat, id Posterioribus sententiis emendamus: Vitam vero non*

licet : si autem essemus juvenes Bis, & senes, si quis peccavisset, id nos Duplicis vite facti compotes facti corrigeremus. Cum autem ex duabus partibus homo constet, anima & corpore, quarum illa actionum homini propriarum origo & principium est, hoc instrumenti vicem obit, illius cura & cultura merito primas sibi partes vindicat.

§. 2. Cultura animi, ad quam capeſcendam omnes homines obstringuntur, & quæ ad rite obeundum hominis officium est necessaria, huc potissimum redit, ut recte sese habeant sententiæ de rebus, quæ ad officium ipsius respiciunt, ac ut rite formetur judicium & æstimatio circa res, quæ ad appetitum stimulare solent, utque motus animi ad normam sanæ rationis revocentur, & temperentur.

§. 3. Inter sententiis igitur, quas penitus imbibisse omnes homines oportet, princeps est ea, quæ circa Deum tanquam Creatorem & Rectorem hujus universi versatur; quod scilicet revera existat summum aliquod ens, abs quo cæteræ res originem, & motus sui principium habeant, non quidem tanquam abs potentia aliqua bruta, sicut v. g. pondus horologio appensum id impellit; sed quod intelligens sit, & liberum: quod idem tum in universum mundum, tum in genus humanum, quin & singulos homines regimen exerceat; cujus notitiam nihil fugiat; abs quo per legem naturalem certa officia hominibus pro imperio injecta, quorum observatio ipsi probetur, violatio & neglectus displiceat, eoque nomine ab omnibus incorrupte & citra respectum personarum rationem sit exacturum. In hac autem persuasione non solum præcipuum hominis officium vertitur, de quo alibi plenius egimus, quod huc transferendum non duximus; sed etiam ea fundamentum est illius adquietæ, qua hominum animi intrinsece perfunduntur; quin & illa ipsa velut firmamentum est omnis probitatis, adversus alios homines exercendæ, & citra quam nemini recte fecisse serio cordi est, nec aliis de cujusdam probitate satis cautum creditur. *Boetius de consolat. Philos. Magna vobis necessitas incumbit probitatis, cum degatis sub oculis iudicis omnia cernentis. Grotius ad libr. Sapient. cap. 12. 1. Quanquam magnifice dicunt quidam, honestum per se expetendum; tanta tamen in animo est vis eorum, quæ conspiciunt, ut nisi adsit de divina providentia, & quidem facta hominum repensante persuasio, simulque leges quedam, quæ in rectam viam homines dirigant, fieri non possit, quin extra orbitam evagentur, & quidem sæpe graviter. Nam ut vaga est hominum ratio, ubi affectus, & blandientes affectibus mores accessere, facile reperit rebus pravis velamenta, obstatque sibi, donec plane obsurdescat. Vanos ergo dicit eos, qui Dei & providentiæ ipsius cognitionem non sollicitè custodiunt, sed de ea re sententiis cujusque permittunt arbitrari; quo nihil potest reperiri, non jam dico bonis moribus, sed & reip. exitiosus. Quanquam autem ex decretis religionis Christianæ constet, Deum non quovis genere cultus hominibus propitiari hæcenus, ut peculiari ipsos gratia complecti, & æternæ felicitatis compotes reddere velit; qui effectus eum duntaxat comitatur, quem ipse singulari modo generi humano promulgavit: habet tamen quævis seria persuasio de Numine, ejusque providentiæ sub quocunque conceptu particulari, aut modo cultus hanc efficaciam, ut homines reddat officii observantiores. *Lucianus de Imaginibus: ὅπου τὸ θεῖον μὴ ἐν παρρησίᾳ σεβασθῶν, ἐταίρῳ τὰ κατὰ αὐτῶν πρὸς ἀρετὴν αὐτὸν εἶναι quicumque-Numen non superfunditorie colunt, illi circa humana officia optimi extiterint.* Argumento est, quod & olim & nunc dentur, reli-*

religioni pro salute animarum pestifera addicti, puta Muhammedanae, aut Ethnicae, quos propter suam de providentia Numinis persuasionem non spernenda honesti & officii cura agitat, ut saltem quoad exteriores actus plurimis Christianorum non videantur concedere. Imo sunt, qui longinquis peregrinationibus observasse se ferant, Christianam religionem peculiares populorum versus certa vitia inclinationes non mutasse, nec veritatem religionis moribus & actionibus externis discerni. Cujus rei tamen causam ego putaverim, quod religio Christiana, quam plerique non tam proprio judicio, quam adfuetudine, & ex usu civitatis, in qua nati sunt, amplectuntur, plurimis magis in primoribus labiis, quam in animo hæreat, quodque adeo tam paucis cordi est juxta scita ejusdem animum suum emendare. Quin enim saltem externos actus etiam vitiorum velut nationalium inhibere possint, siquidem professione sua dignos sese gerere serio laborarent, mihi dubium non est.

§. 4. Uti ergo isthæc persuasio, & quæ præterea super cultu Numinis recta ratio, aut singularis revelatio tradit, animo rite excolendo ante omnia est implantanda: ita quæ huic repugnant opiniones solcite excludendæ. Nec solum hæc intelligimus Atheismum, & Epicureismum; sed alias quoque opiniones non paucas, veræ religioni, bonis moribus & societati humanæ exitiosas; quas penitus eradicari generis humani quam maxime interest. Quas inter est illa de fato Stoico, seu de immutabili consecutione omnium rerum & actionum, etiam humanarum, per quam homines non nisi instrumenta redduntur suarum actionum, quas libere moderari penes ipsos non sit, quantumcunque conatum velint adhibere. Stante enim hac opinione non adparet, quomodo homini magis suæ actiones queant imputari, quam motus rotis in horologio; aut quem usum religio, quamque æquitatem leges ac pœnæ habeant. Seneca Oedipo: *Est ista culpa est; nemo sit fato nocens.* Add. *Idem ibid. v. 980. seqq. Homerus Iliad. τ. ἐγὼ δὲ ἐν αἰτίῃς εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μῆδρα, καὶ ἡεροφοῖτις ἑλάνυς.* ego non in culpa sum, sed Jupiter, & fatum, & æerionga Erinny. Quem obtentum tamen lepide elusit magis, quam iustulit Zeno apud Diogenem Laert. l. 7. *Servum in furto deprehensum aliquando verberabat. Eo vero dicente: Mihi u furarer, fatum erat: & ut vapulare, inquit. Melius Marcus Antoninus l. 2. c. 11. Ἔγει τῆς κατ' ἀλήθειαν κακότητος, ἵνα μὴ περιέλῃ ὁ ἀνθρώπος, ἐπ' αὐτῶ τὸ πᾶν εἶναι.* Dui, ne in ea, quæ vere mala sunt, inculat quispiam, in ipsius arbitrio posuisse. Cognatum huic dogma est, quod consecutiones causarum & effectuum, seu illa velut catena rerum à Creatore constituta tam immobibilem habeat legem, ut Deus circa eandem ne in particularibus quidem casibus libertatis sibi quid reservarit. Per hoc enim miracula, & extraordinarium Dei auxilium, effectusque precum, pœnitentiæ, & emendationis;rimi videntur. Quo pertinet & illa persuasio antiquissima juxta ac diffusissima, quasi positus siderum actionibus & eventibus humanis indispensabilem quandam necessitatem adferat; aut quod prima nascendi hora universis vitæ curriculum temperet. Cujus inter alios scite advertentorem fert Marilius, qui l. 4. ita pronunciat: *Furit alter amore, Et pontum tranare potest, & venire Trojam, Alterius fors est scribendis legibus apta: Ecce patrem nati perimunt, natosq; parentes. Mutuaque armati cœunt in vulnera fratres: Non nostrum hoc bellum est, cœguntur tanta movere, Inque suas ferri pœnas lacerandaque membra. Hoc quoque fatale est: sic ipsum*

expendere fatum. Et hæc superstitio magnam adhuc partem Orientis occupat, ubi nihil alicujus momenti suscipitur, nisi consultis astrologis, quæ ipsorum phrasis, ut legant quod in cælo scriptum est. Quam in rem, faciem historiam narrat *Bernier de rebus gestis in regno Mogolis*, de hortulano Regis Persarum Abbas, qui arbores, ex consilio astrologi auspiciatissima hora à Rege positas, iterum eruit; cum ab hoc increparetur, ad astrologum conversus; miseram ipsum horam elegisse, inquit, quod arbores meridie positas, vespere sint erutæ. Item, de servo aliquo Goâ profugo, qui in urbe Dehli populo fidenter multa prædicebat, inspecta ubinde pyxidæ nautica, & libro *Horarum*, quem vocant, velut nobilissimis instrumentis; & cum, quia antea eum norant, novam ejus professionem & apparatus mirarentur, reposuit: *At tal bestias tal astrologus*. Enimvero ista astrologia revera nihil est aliud, quam speciosum commentum quorundam deceptorum, ad credulos pecunia emungendos. Qui audacter de futuris loquuntur aliena magis credulitate, quam suapte arte freti; & si res, uti dixerint, cadat, ingenti sunt in gloria; si quid aliter eveniat, in oblivionem eorum dicta abeunt. *Tacitus Hist.* Istos pseudomathematicos vocat *genus hominum potentibus insidum, sperantibus fallax*. Add. *Hobbes de Homine* c. 14. §. 12. *Agathias* l. 1. *Ma-*
lorum causam non arbitror esse in siderum cursu, consuetisque fatalibus, & incredibili neces-
sitate. Quippe si vincit ubique fati vis, perit ab omni libera voluntatis electio, tum vero
monita omnia, artes, disciplina in irruum cadunt: evanescent spes eorum, qui vitam hone-
stissimam egerunt. Sed nec fas reor cadere mutuas & vulnera Deo adscribere. Vid. quoque *Gro-*
tius de verit. vel. Christ. l. 4. §. 11. Ac præter alia mala, quæ hanc opinionem sequun-
tur, etiam hoc inde oritur, quod qui sideribus tantum inhiant, parum solliciti sunt
circa actiones suas ad normam sanæ rationis dirigendas. Cordate *Enripides Helena*:
γνώμη δ' ἀρίστη μάντις, ἢ τ' ἐνθελία. optinus vates prudentia & bona consultatio. *Statius*
Thebaid. 2. *Quid crastina volveret atas Scire nefus homini. Nos pravum ac debile vulgus*
Scrutatur penitus superos. Hinc pallor & ira, Hinc scelus, insidieque & nulla modestia vo-
ni. Perniciosa quoque est persuasio, quod Numen peccata hominum velut nundi-
netur, & ea redimi patiatur pecunia, aliisque muneribus, nec non inanibus qui-
busdam ritibus, aut conceptis verborum formulis, citra emendationem vitæ. Item,
quod Numen capiatur ejusmodi inventis hominum, assumtisque vitæ institutis, quæ
ad societatem humanam & civilem, ad sanæ rationis & legis naturalis dictamen at-
temperatam, non quadrant. Quo pertinent pleraque instituta Monachorum, quo-
rum magna seges non solum inter quasdam Christianorum sectas, sed & inter Mu-
hammedanos, & Ethnicos datur. Item quævis superstitio; quæ abjecte valde de
Deo; ejusque cultu sentit. Cum contra quivis cordatus debeat esse θεοσεβὴς ἡρώης
θεοσεβεινός, pius sine superstitione Marcus. Anso. l. 6. §. 30. Add. *Baco sermon. fidel.*
c. 17. Mala quoque est illa persuasio, quasi homini solum pietatis exercitium erga
Deum sufficeret citra respectum ad probitatem & officia erga homines exercenda;
aut quasi imitamenta pietatis & exteriora cultus divini accurare obita pensare quæant
injustitiam erga homines exercitam; ac per totam vitam malis bonisque artibus pec-
cunias corrådere fas esse, dummodo moribundus aliquid ad pias causas, uti vocant,
relinquat. Add. *Charron de la sagesse* l. 2. cap. 5. §. 25. *seqq.* Prava quoque est opinio,
simpli-

simplicem hominem posse non solum pro se officio suo adversus Deum satisfacere, sed & ipsi superesse posse, quod in alios transfundat, sic ut alieno merito humano defectus neglecti officii velut suppleri queat. Nec melior est illa opinio, quasi propter satisfactionem & meritum Christi homines minus teneantur probitati, morumque sanctimoniam studere; aut quod ejusdem fiducia securitatem peccandi præster. Cui enim persuasum est, sibi propter alienum mendum peccata remitti; nō eidem quoque persuasum sit ipsi propriam incumbere obligationem summo studio in sanctimoniam vitæ incumbendi, vix poterit in dissolutam licentiam non prolabi. Illa non minus pestilens quam bruta est opinio, Numen dexteritatis & nequitiae scelerum indulgere, & quædam peccata habere velut jocularia. Sicuti veteres Poetæ nugantur, Deos perjuriam amantium negligere, & furtis illis ignoscere. *Tibullus l. 3. Perjuria ridet amantium Jupiter, & ventos irrita ferre jubet.* Quorum vesania eo provecta est, ut scelera ab ipsis Numinibus patrari fingere non horrerent, & certis sceleribus certos Deos velut præfides præficerent. Recte *Fulgentius mythol. l. 1. Si furtis præsumere dii (Mercurius & Laverna) non erat opus criminibus iudice, ex quo culpa habuere celestem autorem. Seneca Hippolyto: DEUM esse Amorem, turpis & vitii favens Finxit libido: quoque liberior foret, Tutulum furcari Numinis falso addidit. Euripides Ione: ἐκὲρ ἀνθρώπους κακὸς λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ μύθευθ', ἀλλὰ τὰς διδάσκοντας τὰδὲ.* non amplius homines accusari iustum est, si deorum vitia imitemur; sed Deos qui docent hæc. Nec male ratiocinabatur ille Indus, qui Hispano, Christianum se jactanti, & filium Dei creatoris cœli & terræ, & venire, ut ejus legem annunciet, reponebat: *Si DEUS tuus te jubet ita vadere per alienas regiones, rapientem, urentem, occidentem, & facientem omnia mala, quæ animo concipere pates: scias, nos nequaquam in eum Deum credituros, aut ejus legem suscipiuros.* Hieron. *Benzonis hist. novi orb. l. 2. cap. 13.* Malum quoque est credere, Deo placere preces, quas quis fundit, ut alii homines immerito malo mactentur, quo ipsis lucri aperiatur occasio. Puta, si accolæ litoris orent, ut multa circa id fiant naufragia. Nec sanctiores judicaverim supplicationes, quæ instituuntur, quando quis injuriam alteri bellum insert, aut ubi successus in tali bello arriserit. Prava quoque opinio est, partem esse religionis & cultus divini, ullum præceptum legis naturalis adversus alterum violare. Quo pertinet, quod quibusdam persuasum est; hostili odio prosequendos, qui à nostra religione sunt alieni: religionem gladio esse propagandam; diversis à religione nostra fidem non esse servandam, nec politiciam, quam vocant, amicitiam & officia humanitatis cum iisdem exercenda; aut eosdem in extra conservatione velut immundos averfandos: quævis scelera, prodicionem, perfidiam, seditionem, rebellionem, esse licita, imo laudabilia, si ad religionem promovendam suscipiantur. Perniciosa quoque opinio est, ad solidam felicitatem nihil interesse, virtuti quis student, an virtus sese dedat, nec meliorem conditionem manere probos, quam improbos. *Cicero de nat. deorum l. 3. Divina in homines moderatio profecto nulla est, si ut ea discrimen nullum est bonorum, & malorum.* Item, nil sublimius esse homini expectandum, quam ut præsentis sensuum titillatione fruatur; & cum corporibus animas quoque interire. Item, omne jus, etiam quod naturale vocatur, esse commentum humanum, nec ad autorem

Deum referri, ab eoque vim & sanctimoniam obtinere. Hæ igitur & similes opiniones plane sunt eradicandæ, quippe quæ officium hominis erga Deum destruunt, ac firmum studium mores ad sanam rationem componendi intercipiunt.

§. 5. Post hæc cuique cultura sui circa hoc potissimum occupatur, ut seipsum, suamque naturam probe exploret, & nosse discat. Quam inquisitionem, tanquam iter veræ sapientiæ præeuntem, tanti fecit vetustas, ut aureis literis in templo Delphico dedicatum quondam sit: γνῶθι σεαυτόν, nosce teipsum. De quo Cicero *Tuscul.* 1. *Præceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat, non, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus. Cum igitur Nosce te dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum; nam corpus quasi vas est, aut aliquod animæ receptaculum. Ab animo tuo quicquid agitur, id agitur à te.* Add. quæ *Cassaubonus* ad *Perisæ* sat. 3. v. 67. commentatur. Ex hac autem cognitione sui ipsius rite suscepta homo deducitur ad cognitionem suæ conditionis ac muneris, quod sibi in hoc orbe gerendum impositum est, dum animadvertit, se non à teipso extitisse, sed sublimiori principio origines suas debere; se nobilioribus facultatibus dotatum, quam quæ circa se conspiciunt bruta; se denique non solum, nec sibi soli natum, sed partem esse generis humani, adversus quod sociabilem se teneatur gerere. Ex hisce autem velut fontibus facile notitia humani officii deducitur. Vid. *Marcus Antoninus* l. 10. §. 6. *Perisæ* sat. 3. *Quem te Deus esse sensit, & humana qua parte locatus es in re, Disce.* Sed & ad cognitionem sui pertinet, ut quis no- rit, quæ sua sit potentia, & quousque illa se extendat, tum circa eliciendas actiones proprias, tum circa molendas res alias. Quo cum primis respicit in explicatione ejus dicti aurei Socrates apud *Xenophontem apomnem.* l. 4. Add. *Baco sermon. fidel. cap. 36* Cui conjunctum est, ut no- rit, quis cujusque actionis humanæ sit effectus; tum quem respectum & usum res extra hominem posite ad ipsum hominem habeant.

§. 6. Ex hac igitur notitia sequitur, ut homo intelligat, se esse imperio Dei sub- jectum, ac pro capto donorum sibi concessorum obligatum, tum ad celebrandam ma- jestatem Dei, tum etiam ad exhibendum sese adversus alios homines sociabilem. Et quia lumine intellectus à Deo donatus est, certo colligere debet, sibi non cæco impetu omnia agenda, aut citra certum finem, sed quæ agenda sibi sunt, prius recte expendenda & disponenda. Cui consequens est, ut & finem sibi proponat, naturæ suæ convenientem, & tum actiones suas, tum alia media ad eum finem recte attemperet. Et ita quidem, ut neque ad mediorem adplicationem prius progredia- tur, quam de fine constiterit; nec finem statuatur, cui adsequendo media deficient. Cui conjunctum est, ut quia verum & rectum semper uniforme est, ita judicium suum formare debeat, quo semper de similibus similiter judicet, sibi que postquam recte judicaverit, semper constet. Tum ut voluntas & appetitus rectum judicium non præcurrat, sed subsequatur, nec ejusdem decretis oblectetur. Hanc enim viam qui insistit, & prudenter agat, & constanter, & moderate. Qualem *Catonem* suum de- scribit *Lucanus* l. 2. *Servare modum, finemque tenere, Naturamque sequi, patriaque impende- re vitam, Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.* Secus qui agit, per hunc mundum vol- vitur potius, quam procedit; & toto disconvenit ordine vite; nec ad felicitatem unquam adspirabit Nam, uti *Sophocles Antigone* ait: πολλῶ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας περὶ πάντων ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem præcipuum est.*

§. 7. Suas

§. 7. Suas autem vires, suamque potentiam si rite cognoverit homo, deprehendet eam finitam esse, certosque habere limites, ultra quos sese non extendat; eoque plurima esse in hoc universo, quæ dirigere, aut quibus obfistere nulla ratione queat. Aliqua non quidem absolute supra hominis potentiam sunt, sed quæ tamen intercursu & oppositione aliarum potentiarum intercipi possunt. Quædam denique nostræ potentiae non aliter cedunt; quam si eadem dexteritate fulciatur. Cum quibus conspirat notissima distinctio philosophiæ Stoicæ, quæ aliqua ἐφ' ἡμῖν, seu in nostra potestate constituta, cætera δὲ ἐφ' ἡμῖν esse dicuntur. Quod maxime intra potentiam nostram positum videtur, est liberum nostrum arbitrium, ejusque potentia quatenus circa proprias hominis actiones eliciendas diffunditur. Quanquam enim & idem nonnulla circumstant, contumaciæ quid habentia, & quæ a æquilibrio suo id vergere faciant: tamen neque propius quid isto est homini, neque magis conjunctum, & quod minus à potentis externis intercipi queat; cujusque adeo motus magis ad hominem pertineant, eidemque imputari queant. Unde in id præcipue cuius incumbendum est, ut suis facultatibus & viribus bene, & ad præscriptum sanæ rationis uratur, saltem ut constans & perpetuum habeat propositum, quantum in se est, faciendi, quæ suo fini officioque congruunt. Hoc quippe illud est, ex quo quilibet homo est æstimandus, & quo cujusque intrinseca præstantia & probitas est merienda. *Arrianus Epictetol. 1. c. 1. Τί οὖν εἶ; πᾶ ἐφ' ἡμῖν βέλπεα κατασκευάζειν· τίς δ' ἄλλαις χρῆσθαι, ὡς πέφυκε. Quid ergo est opus? ut ea quæ in nostra potestate sunt quam optima faciamus: cæteris autem pro ipsorum natura utamur.*

§. 8. Circa cætera autem, quæ extra nos posita sunt, ita laborabit homo, si & vires nostras non excedant, & ad finem ejus legitimum faciant, & digna sunt, propter quæ labor sumatur. Quæ supra nos sunt, improba spe & vano conatu non affectabit, & stultum ducet magno conatu finem persequi, quem novit vires suas una cum auxiliis merito expectatis assequi non posse, aut nō saltem certo constet, spem probabilem finem suum obtinendi pluris valere, quam effectum ullum, quem eodem tempore conatu suo certo possit producere. Cætera providentiæ divinæ committet, & ad ea placide excipienda quantum potest animum obfirmabit: nec se in inquietabit ob mala, quæ sine sua culpa obvenierunt, aut posthac obvenire poterunt; adeoque molestiarum magnam partem sibi præscinder, quas vel vana spes, in improbos conatus sollicitans, vel dolor, ira, metusve progignere solet. *Arrianus Epictetol. 2. c. 7. ἄλλο πᾶμινον, ἢ τὸ τῷ Θεῷ δοκεῖν; Quid conducit magis, quam quod Deo visum est? Libanius declam. 21. ὁ χρῆστος καὶ σωδαι· ὁ ἀνὴρ τῇ γνώμῃ καὶ οἷς περιέληται, κρίνεται· καὶ μὴ τὸ πέρας ἀπολαύσῃ τῷ βέλῳ δόμενων ἄξιον, οὐδὲν ἡπτόν ἐστι σωδαι· Probis vir ac virtute præditus proposito ex eis quæ animo præcepit prædicatur; & quomodo eventus consultis rebus dignus non sequatur, nihilominus frangi est. Et quibus etiam hoc consequitur, non debere sibi hominem, in quantum solo rationis lumine regitur, in his terris aliam fingere felicitatem, & ad eam adspirare, quam quæ nascitur ex prudenti facultatum suarum regimine, & ex subsidiis illis, quas novimus providentiæ divinam in universi hujus administratione nobis esse oblaturam. Sed & illud ex superioribus fluit, sicuti cæcæ velut alexæ res non est committenda, ubi providentiæ humanæ locus est: ita si quantum*

penes nos est, factum sit, de cætero improvisum, & à nostra directione non pendentem eventum à nobis non posse præstari. Nam uti οὐ θεατηρικὸν τὸ εὖεῖν, non est imperatorum dicere, non putaram, quod est dictum Iphicratis apud Polyanum *strateg.* l. 3. etiam quibusvis cordaus adplicandum: ita recte Poëta. Careat successibus opto, Quisquis ab eventu facta probanda putat. Quæ tamen opinio apud Muhammedanos communis esse fertur, ut successum infallibile argumentum putent justæ causæ, & velut suffragium cœli, quo illa comprobetur. Sed quæ ab aliis rectius inter stultas vulgi opiniones refertur. Multi quippe committunt eadem diverso crimina. Ille crucem pretium scelus tulit, hic diadema. *Juven. sat.* 13. Sed & illud inde consequitur, sicut sapientis est non quod ante pedes modo est videre, sed etiam illa quæ futura sunt prospicere, propositum autem recte formatum pro viribus urgere, nec ab eo vel metu, vel præsentis voluptatis illecebris in transversum abripi: ita stolidi esse adversus torrentem niri, & non potius se rebus accommodare, quatenus illæ se nobis accommodare nolunt. *Martialis*: Cedere majori virtutis fama secunda est. Denique quia circa futuros eventus providentia humana vehementer cæcutit, eosque adeo penes hominem non est dirigere, qui tamen sæpe præter nostram spem cadunt; (*Thysphiodoro* vocatur οὐίχλη ἄστυς & εἰσαμέναν, caligo obscura futurorum:) inde nec præsentibus nimis secure confidendum, nec futura supervacua anxietate & cura præcipienda. Sed & ob eandem causam secundis rebus insolentia, adversis desperatio procul habenda. Quæ omnia infinitis sapientum dictis illustrare in proclivi foret. Pauca tantum florum instar spargere suffecerit. *Arrianus Epicteto* lib. 2. cap. 1. πῶς τὰ ἀποβήσεται παρῶν, ἐν δὲ τοῖς παρουσίν τοῖς ἀγαθοῖς. Fidentes in rebus non voluntariis, cauti in rebus, quæ nostri sunt arbitrii. *Plutarchus* de Superstitione: Δεσιπὴς ἐλπίς ἐστὶν, οὐ θελίας παύσις. virtutis spes, non timiditatis preteritus est Deus. *Juvenalis sat.* X. Nullum Numen abest, si sit Prudentia. *Horatius Carm.* III. 4. Vis consilii expers molem ruit sua, Vim temperatam Dii quoque promouent in majus. *Lucretius* l. 3. Petere quod inane est, nec datur unquam, Atque in eo semper durum perferre laborem, Hoc est adverso nixantem trudere monte Saxum, quod tamen à summo jam vertice rursus Volvitur, & plani raptim petit aquora campi. *Horatius* II. Od. 3. Equum memento rebus in arduis servare mentem: non secus in bonis Ab insolenti temperatam letitia. *Ibidem* Odysf. 10. Rebus angustis animosus atque Fortis adpare: sapienter idem Contrahes vento nimium secundo Turgida vela. *Ibid.* III. 29. Ille potens sui, Letusque deget, cui licet in dies Dixisse, vixit: cras vel atra Nube polum pater occupato, vel sole pyro. *Idem* II. sat. 7. Quisnam igitur liber? sapiens, sibi que imperiosus: Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula tenent: Responsare cupidinibus, contemnere honores Fortis, & in seipso totus teres atque rotundus; Externine quid valeat per leve morari. *Juvenalis sat.* 13. Dicimus autem Hos quoque felices, qui ferre incommoda vite, Nec jactare jugum tanta didicere magistra. *Idem* sat. 10. Permites ipsis expendere Nummis, quid Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris. Nam pro iucundis apissima quæque dabunt Dii. Charior est illis homo, quam sibi.

§. 9. Est quoque illa culturæ pars maxime necessaria, ut quis justum pretium rebus, quæ adpetitum humanum præcipue stimulant, ponere norit. Ex hoc quippe dependet, quantum circa quamque earum committi deceat. Inter eas igitur judicatur

vel splendidissima, & quæ erectionis homines indolis præcipue sollicitare idonea sit, opinio præstantiæ & excellentiæ, unde honor & gloria progignitur. Circa hanc animusita est formandus, ut omni quidem studio existimationem simplicem, seu opinionem boni viri conservare laboret; quippe quæ regulariter ex legis naturalis & officii observantia promanet, & cujus defectus ad multa incommoda adversus nos occasionem pandere potest. Et si ea per calumnias & mendacia improborum impetatur, ut eadem nitore suo restituatur, opera danda est. Quando tamen penes nos non est calumnias, & falso de nobis conceptas opiniones discutere, conscientiæ nos restructio solabitur, & quod Deo de innocentia nostra constet. Add. *Anton. le Grand. Instit. Philosoph. Curtes. parte 8. art. 10. p. 420.* Intensiva autem existimatio, honor & gloria, eatenus adpetenda, quatenus ex præclaris factis, rationi congruentibus, & ad bonum societatis humanæ spectantibus redundat, aut ad talia patranda latiore campum aperit. Quantacunque tamen etiam solidis ex causis obrigit, cavendum, ne animus arrogantia & insolentia infletur, *Plinius Panegy.* Cui nihil ad tangendum sustinuum sapere est, hic uno modo crescere potest, si seiple submittat, securus magnitudinis sue. Inter stultissima autem habeatur eo velle gloriari, quod inane est, nec præstantiæ nostræ solidum continet argumentum. Sicut v. g. apud *Lucianum Demonastes* cum conspexisset quempiam propter purpuræ, quâ vestiebatur, latitudinem superbiere, admoto ad illius aurem capite, adprehensaque ipsius veste; *Hæc tu*, inquit, *hoc ante te ovæ ferre solebat, & ovæ fuit.* Sed ubi occasio, qua præstantiam nostram exseamus, deficit, nec eam procurare penes nos sit, id æquo animo ferendum; cum hoc casu nihil sit, quod nobis exprobari queat. *Horatius III. Odys. 2. Virtus repulsa nescia orrida, Intaminatis fulget honoribus: Nec sumit aut ponit securus. A. butrio popularis æra.* *Claudius de cons. Malli:* Ipsa quidem virtus pretium sibi, solaque late Fortuna secunda nitet, nec falsibus nilis Erigitur, planiusque petu clarescere cupit; Nil opus externa cupiens, nil indiga laudis, Devotis animosa suis, immotaque cunctis Castibus ex alia mortalia despiciat æce. Ex adverso patet, stolidum esse, & improbum, insignia honoris affectare, ubi intrinseca ejusdem fundamenta deficiunt; insanum & detestabile, per malas artes & rationi adversantia facitiora ad famam & honores grassari: aut ideo alios emicare velle, ut eos insultare & libidini tuæ obnoxios habere queas. Cumque penes nos non semper sit fortunam nobis pro lubitu frabricari, quantum illa à causis extrinsecis dependet disponendus est animus, ut postquam quæ in se erant, fecerit, illi forti, quæ obrigit, adquiescat, & ea, queis potiri non datum, velut ad se nihil pertinentia citi ægritudine adspiciat. *Valer. Maximus. l. 7. c. 2. §. 1. inter externa. Seneca Agamem.* Modicus rebus longius ærum est. *Felix mediæ quisquis turbae sorte quictus aura fringit litora iutus; timidusque mari credere cymbam, remo terras propiore legit.* Idem *Hercule Oetao:* Male pensantur magna ruinis, Felix aliis, magnusque sonet. *Ad nulla vocet turba potentem. Siringat tenuis litora puppis. Nec magna meos aura phaselos jubeat medium scindere pontem. Transsit intus fortuna sinus medæque rates quarum in alto, quarum ferunt supra nubes.* Add. Idem *Oedipo v 882. seqq.*

9. 10. Rebus extrinsecis ad sui conservationem homo utique indiget, de quibus etiam aliis prospicere læpe inter officia est. Inde rationis quidem est, ut circa istas

parandas studium adhibeatur, quantum vires, occasio, & honestas admittit. Quæ *Virgilio Georg. I.* inopi metuens formica senecta dicitur, etiam in divinis literis inter exempla innocens industriæ commendatur. *Prov. cap. 6. vers. 6.* Euripides *Elestra*: ἀργὸς ἔσθ' ἔχων εἰς αὐτὴν βίον θύναϊ' αὐτὴν ἐνδύειν ἀνδρὶ πόνη. Nemo ignavus Deos in cir habens, facultates adquire sine laboribus. Verum quia indigentia nostra non est infinita, sed valde modica; igitur ad naturæ modulum, & sobrietatem istarum rerum desiderium est attemperandum. *Proverb. cap. 13. vers. 7.* Socrates apud *Diogenem Laërtium l. 2.* memoratur sæpe rerum vcnalium multitudinem conspicatus sibi ipse dixisse: πόσων ἔργων ἔργων ὄν' ἔχω; quam multis ego opus non habeo? *Juvenalis sat. V.* Ventre nihil singularis. Idem *sat. 14.* Mensura tamen, quæ sufficiat census, si quis me consulat, edam: In quantum sitis atque fumes, & frigora possunt. *Apuleius Apologia.* Fortunam velut tunicam magis concinnam, quam longam probo. Etenim in omnibus ad vita munia utendis, quicquid aptam moderationem supergreditur, oneri potius: quam usui exuberat. Igitur & immodica divitiæ velut ingentia & enormia gubernacula, facilius mergunt, quam regunt: quod habent irritam copiam, anxiam nimietatem. *Lucanus l. 4.* Discite, quam parvo liceat producere vitam. Et quantum natura petat. Satis est populus fluviusque Ceresque. *Lucretius l. V.* Quod si quis vera vitam ratione gubernet; Divitiæ grandes homini sunt, vivere parce Equo animo. *Claudianus in Rufinum. I.* Provitæ exiguo melius, natura beatus Omnibus esse dedit, si quis cognoverit uti. *Horatius III. Od. 16.* Contracto melius parva cupidine Vestigia porrigam, quam si Myzdonis regnum Halytinci Campis continuum. Multa petenibus desunt multa, bene est, cui DEUS obtulit Parca quod satis est manu. Idem *I. Epist. 10.* Licet sub paupere testæ Reges, & Regum vita præcurrere amicos. Ibidem *Epist. 12.* Pauper enim non est, cui rerum suppetit usus. *Quintilianus declam. 13.* Satis divitiarum est, nihil amplius velle. *Turpilium apud Præciantum*: Profecto ut quisque minimo contentus fuit; ita fortunatam vitam duxit maxime. Inde nec quærendi cupidini frænum nimis laxandum; multoque minus per pravæ artes & injurias aliorum ad opes grassandum. *Horatius l. sat. 1.* Denique sit finis quarendi; cumque habeas plus Pauperiem metus ramus, & finire laborem Incipias, parto quod avebas. *Eumenius panegy.* Nullis numeribus fortuna expletur, quorum cupiditates ratio non terminat, atque ita eos felicitas ingrata subterfuit, ut semper pleni sperum, vacui commodorum, presentibus careant, dum futura prospectant. Addat. *Charron de la Sagesse l. 1. c. 21.* Tum quæ parta sunt, non alio loco habenda, qua subsidia nostræ necessitatis, & materia de aliis bene merendi. Nequaquam autem ut in sola eorum possessione & custodia, ac in infinito eadem accumulandi studio animus unice velut occupetur aut adquiescat. *Juvenalis sat. 14.* Manifesta phrenesis, Ut locuples moriaris egeni vivere fato. Egregia est illa commendatio viri sapientis apud *Statium Sylvium l. 2.* Non tibi sepositas infelix strangulus arca Divitias, acridique animum dispendia torquent Fœnoris: expositi census, & doctæ fruendi Temperies. *Hippodamus de felicitate*: οὐ μόνον τὴν πᾶσιν ἔχειν δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ ὀνείων. non solum possidere oportet bona, sed & iisdem uti. Add. *Theocritus Idyll. 16.* *Horatius Epod. 2.* Hanc paravero, Quod aut avarus, ut Chremes, terra premam: Disiectus aut perdam ut nepos. Idem *IV. Od. 9.* Non possidentem multa vocaveris ricem: beatum, rectius occupat nomen beati, qui Deorum muneribus sapienter uti callet. Idem *I.*

Epist. 2. Semper avarus eget; certum volo pete finem. Quod satis est cui contingit, nihil amplius opiet. Idem II. Epist. 2. Utar, & ex modico, quantum res poscet acervo Tollam; nec metuum, quid de me iudicet heres, Quod non plura datis invenerit. Addat. Gellius lib. X. cap. 17. Cogitandum quoque, quod natura non definat fecunda esse in producendis iis, quæ indigentiae humanæ subserviunt. Arrianus Epicteto lib. 3. cap. 24. οὐδεὶς ἐστὶ ἀνδρῶν ὁ ὀφθαλμὸς, ἀλλὰ πάντων αἰεὶ καὶ διανεκῶς ὁ πατήρ ἐστιν ὁ κηδόμενος. mortalium nemo pupillus est, sed est pater, qui continenter omnes curat. Item, quod quæ in futuros usus disponuntur opes tam variis casibus obnoxie sint; & custodia sæpe non minus sollicitudinis, quàm adquisitio laboris requirat. Horat. III. od. 16. Crescentem sequitur cura pecuniam. Quod denique à morientibus omnia, quæ nobis superfuere, hæredi sæpe indigno aut ridenti relinquenda sint. Bion, idyl. v. Ἐς ὅσον ἂν δειλὸν καμῶτως ἢ εἰς ἔξωι πονεσόμενος; Ψυχὸν δὲ ἄλλῃ τινὶ ποτὶ κέρδεα, καὶ ποτὶ τέχνας βιάλλομενος, ἐμείροντες αἰεὶ πολλὸν πλῆθον ὀλέω; λαθόμεθ' ἢ ἄρα πάντες ὅτι θνατοὶ ᾄομεσθαι. Quamdiu vobis miseri in labore & opera nos fatigamus? Et quomodo animum ad lucra & artes adplicamus, semper desiderando multo majores opes? Omnes sane obliiti sumus, mortales nos esse natos. Igitur uti non negligenda, si qua se offerat, occasio fuerit honeste opes acquirendi: ira animus assuefaciendus est, ut si fors ferat, iis amissis non velit concidere. Horat. III. od. 29. Laudo manentem fortunam; si celeres quatit pennas resigno qua dedit, & mea virtute me involvo, probamque pauperiem sine dote quaero. Add. Charron de la sagesse l. 1. c. 39. n. 11. §. 9. Vice versa circa erogationem istarum ita temperandus est animus, ut & quæ expendere officium jubet, libenter erogat, & easdem præter necessitatem & rationem ne dissipet. Horatius II. ep. 2. Disceat enim, speras tua prodigus, an neque sumum Inventus facias, neque plura parare labores. Juvenal sat. XI. Nec multum cupias, cum sit tibi nobis tantum In loculis. Quis enim te deficiente crumena, & crescente gula manet exitus? Æque enim stultum est, non velle istas ei fini, cui destinatae sunt, adhibere; & temere profundere, quæ melioribus usibus debebantur. Præsertim cum illud multiplicem officii violationem habeat conjunctam; & hoc ad multa vitia ac molestias, puta, æs alienum, foedam pauperiorem, rapinas, fraudes, furta viam sternat. Catullus: Villa nostra non ad Austrum Fluvius opposita est, nec ad Favoni, Nec sevis Borea, aut Apeliota: Verum ad milia quindecim & ducentos. O ventum horribilem atque pestilentem. Lucanus l. 1. Hinc usura vorax, avidumque in tempore fœnus, Et concussa fides, & multis utile bellum. Ovidius Horoid. I. epist. 15. Quasque male emisit, nunc male querit opes. Add. Baco sermon. fidel. c. 28. & 34.

§. 11. Id præterea rationi non repugnat, dolorem non necessarium averfari, & quantum licet fugere; quippe qui ad destructionem corporis tendit; nec solum ut quis doloris sit expertus, sed ut objecta quoque adsint sensibus accommodata & grata. Vid. Charron de la Sagesse l. 2. c. 6. n. 1. 2. Sed ut singularem & exquisitam sensuum titillationem cupide affectet animus, assuefaciendus non est; cum illa aut enervet hominem, & corporis juxta ac animi vigorem opprimat, atque gravibus negotiis inutilem reddat; aut tempus melioribus & necessariis operis suffuratur; aut necessarium homini adparatum, opesque melius erogandas absumat ac dissipet; aut sæpe cum delicto conjuncta, periculum, damnum, dedecus, aut dolorem post se trahat.

Ergo uti dolores non necessarios; nullique usui sibi arcessere vesaniæ proximum; ita rationis est, licitas etiam & innoxias voluptates modice potius degustare, quam penitus iisdem immergi. Nullo modo autem ob voluptatem officium negligendum aut violandum.

§. 12. Denique & circa id sollicitè animo cura est adhibenda, ut motus suos & affectus in potestate habeat; quippe quorum plerique non solum valetudinem corporis, & vigorem animi vehementer profligant, sed & iudicium intellectus velut obnubilant ac distorquent, & in devia ab officio & ratione non leviter inclinant, sic ut frigus affectuum sit velut naturale principium prudentiæ & probitatis inter homines. *Quintilian. declam. 296. Magni affectus iura non spectant.* Circa singulos pauca notare ratio non erit. *Lælius* in se naturæ cumprimis congruit. Id tamen cavendum, ne intempestive, aut ex causis non idoneis sese exserat, puta ob aliena mala; & ne ad ineptias, vanitatem, & quæ turpia aut indecora sunt propellat. *Tristitia* animum corpusque velut carie quadam exedit. Igitur ea quantum potest exterminanda: nisi quatenus inter officia humanitatis habetur, calamitatem aut mortem aliorum miseratione & luctu prosequi, aut quatenus poenitentiae ob, prava facinora exprimendæ requiritur. *Amor* naturæ humanæ amicus affectus, sed qui ratione hactenus est temperandus, ut in objectum dignum feratur; ut ad turpia patienda se non vertat, aut ex turpibus velut pabulum sibi quærat; ut aliis officiis remoram ne injiciat; ne in morbum degeneret; ne si versetur circa rem corruptioni aut amissioni obnoxiam, adeo arcte eandem complectatur, ut ea amissa, animus se colligere nequeat. *Sophocles Antigone: μή ποτε τὸς Φρένας ὁ Φῆδονῆς γυναικὸς ἄνεκ' ἐκβαλῆς. ne mentem per amorem mulieris causa abscicias.* *Enridas Hippol. coron. χεῖρ μετρίως εἰς ἀλλήλους Φιλίας θυγατρὸς ἀναλίσσασθαι, καὶ μή πρὸς αἰσρὸν μυελὸν ψυχῆς, εὐλύται δ' ἢ ἐρηθρεῖ. Phœvân, δὲ τὸτ' αἰσθῶθαι καὶ ζῶταίνοι.* Oportebat mediocres inter se mutuo mortales miscere amicitias, & non usque ad extremam medullam animæ, Et amores animorum facile solvi posse, & expelli, & intendi, seu minui & augeri. Addatur *Baco sermon. fidel. c. 10. Odium* infestus affectus tam habenti, quam illis, in quos fertur. Ergo id quantum potest restringendum, ac obnitendum, ne illo impulsu aliis inferamus, quod officio repugnat. Et si quis omnino dignus sit quem aversemur, ne tamen ideo nobis ipsis ægritudinem conciliemus. *Invidia* deformis plane affectus, & qui sæpe in aliis, semper autem in ipso invidio pravos effectus producit; dum invidus propriis moribus, sicut rubigine ferrum, conficitur. *Videt ingratos, intabescitque videndo successus hominum, carpitque & carpitur una, suppliciumque suum est.* *Ovid. Metam. 2. Invidia Siculi non invenere tyranni tormentum majus.* *Horat. I. Epist. 2. Spes*, lenior quantumvis affectus, ita temperanda, ne animus per eam ægrescat, ac ne dum vana, incerta, aut supra vires posita complectitur, gratis sese fatiget, & sit ἐξηρηρότῃ ἐνύπνιον, *vigilantis somnium*, uti *Aristoteli* dicitur apud *Diogenem Laërt. l. 5. Neve in nos cadat, quod est apud Lucretium l. 3. Dum abest, quod avemus, id exsuperare videtur Caetera; post aliud, cum contigit illud, avemus: Et suis aqua tenet vitas semper hiantis.* *Metus* humanæ menti inimicus, planeque inutilis. Nam cautelam, quæ ex illo provenire putatur, etiam citra eum prudentia & circumspectio nequidquam trepida, aut

anxia producere potest. Ira violentissimus juxta ac perniciosissimus affectus, cui omni studio reluctandum, quæ & ipsam fortitudinem ac in periculis constantiam, cui vulgo subservire putatur, velut occæcat & præcipitat. *Xenophon de re equestri*, ἀπειρόντων ἡ ὀργή, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεσθαι, ὡς μεταμελεῖν ἀνάγκη. Improvida est ira, ut saepe efficiat, quæ poenitenda sunt. *Stilic. Theb. l. 10.* Ne frenâ animo permutte calenti: *Da spatium tenuemque moram: male cuncta ministrat Impetus.* *Horatius l. Epist. 2.* *Qui non moderabitur ira, Infectum volet esse, dolor quod suaserit, & mens, Dum pœnas odio per vim festinat mulio.* Ira furor brevis est. Add. *Libanius progym. vituper. ira.* Iræ cognata est libido umdicta, quæ quatenus excedit legitimam & moderatam sui & suorum defensionem, & suorum jurium assertionem adversus violatores, plane in virio est. Addat. *Anton. le Grand. Insti. Philos. Cartes. part. 8. c. 12. seqq.*

§. 13. Atque in his fere consistit illa cultura animi, ad quam capeffendam omnes tenentur, & circa quam ingenerandam potissimum solliciti esse debent, quibus aliorum informatio incumbit. Hujus quippe privatio, aut contraria eidem dispositio officio hominis adversatur, aut ad idem ritè obeundum non parum remore injicit. Eoque qui ejusmodi cultu destituitur, in reprehensione est. Datur præterea peculiaris animi cultura, in variarum rerum, artium & disciplinarum notitia consistens, quæ non quibusvis adeo necessaria est ad officium hominis ritè obeundum; eoque illam quisque capeffet, prout ipsius capacitas, & occasio, & causæ impellentes, & fructus, cui producendo idonea est, suadebit. Cæterum quin artes illæ, quæ necessitatibus, & commoditatibus vitæ humanæ subserviunt, utiles sint, nemo in dubium vocat. Sed circa studia literarum non pauci scrupulum injiciunt, quasi illa non inutilia solum, sed & perniciosa forent; eoque in multis rebus publicis illa plane proscripta, quatenus supra peritiam legendi, scribendique, & numeros tractandi procedunt. Quin per illa homines ineptos ad negotia gerenda reddi multis persuaderetur. *Erasmus l. 17. Epist. 12.* in elogio viri cujusdam eruditi hoc quoque ponit: *rerum communium prudentia valens, quæ fere solci in studiorum cultoribus desiderari.* Ac nemini ignotum est, quæ vocabula in homines literatos jactentur. Sic celebris est locus apud *Procopium hist. Goth. l. 1.* *Multum abesse a virtute literas, & senili institutione dejici plerumque & ad metum incurvari indolem.* *Thendericum solum dicere: Fieri non posse, ut qui didicissent flagra extimefcere, ad contentum ensium hastarumque exsurgerent.* Non multum abit illud *Platonis de rep. l. 7.* ὁ δὲ μαθητὰς μὲν δαλείας τὸ ἐλπίσθαι ἄλλον χεῖρ μαινομένειν. nullam disciplinam serviliter ingenium oportet discere. Et *Seneca Hippoloto: Ingenia melius recta se in laudem ferunt, si nobilem animum vegeta libertas alit.* *Plato Gorgia de philosophis: ὅτι ἐλπίσθαι ἐς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν, καταγέλαστο γίγνεται.* quoties ad aliquam rem gerendam vel publicam vel privatam se conferunt, habentur ridiculi. *Arrianus Epicteto l. 1. c. 11.* scholasticum vocat. *Ζῶον, & πάντες καταγέλωμεν, animal, quod deridetur ab omnibus.* Add. *Michael Montaigne l. 1. c. 24.* *Charron de la Sagesse l. 1. c. 39. in fine & l. 3. c. 14. n. 19. seqq.* Eam ad rem liquido definiendam, utque adeo & literis justum pretium ponere sciamus, multum facit, si id primo tanquam indubitatum ponamus, ad prudentiam & sapientiam non sufficere solas literas, sed omnino requiri nativam animi bonitatem; quæ si abfuerit, non magis per solas literas sapientiam producere poteris,

quam opimam segetem, si steriles arenas vomeré proficiditis. Aliud quippe est, multa legisse, aliud sapere & prudentem esse. Vetus Poëta: *ὥς ἔδεν ἡ μόγησις, λὺν μὴ νῆς πύγη.* Ut nihil est doctrina, si mens absteruit. Et recte *Quintilianus Institum.* 32. l. 6. c. 6. *Plus sine doctrina prudentiam, quam sine prudentia facere doctrinam certum est.* Inde quod per naturam stupidus & stultus ope literarum prudens & sapiens non evadit, id non magis quid præstantiæ solidarum literarum detrahit, quam efficacæ medicamentorum quid decedit, quod ea mortuis vitam restituere nequeunt. *Habenti dabitur.* Et cultura vim promovet insitam; eoque illa frustra adhibetur, ubi nihil est insitum. Quoniam & hoc observatum est, non minus nativam stoliditatem, quam malitiam & impietatem, ubi accesserint literæ, fieri incurabilem, & intractabilem magis; quæ per has illi velut arma accedunt, quibus utramque defendat, & in apriculum producat. Et *Hobbes Leviath.* c. 4. pronunciat: *neque sine literis homines fieri solent insigniter sapientes, neque nisi cui forte morbo vel prava constitutione organorum animus laesus sit, insigniter stulti.* Add. *Baco sermonum fidelium* c. 48. Deinde non omnia, quæ literarum vocabulo continentur, sunt ejusdem indolis, nec pari dignatione habenda. Alias enim literas possumus vocare utiles, alias elegantes & curiosas, alias denique inanes. Utiles literas ad tres licet revocare classes; ad doctrinam moralem, medicinam, & mathesin. Nam Theologia illa vera & solida proprio stat pretio; nisi quis eam ad priorem classem revocare velit. Prima circa culturam animi, ac socialis vitæ promotionem, altera circa sanitatem corporis; tertia circa varias artes vitæ humanæ maximam commoditatem adferentes, manifestum habet usum. Per elegantes & curiosas literas intelligimus; quarum utilitas non quidem tanta est, ut citra eas vita humana minus sociabilis aut commoda sit futura, quarum tamen notitia ingenuo homine digna, quod vel penitus in rimanda opera naturæ nos deducat, vel præstantiam humani ingenii, & dexteritatem arguat, vel humani generis, operumque & actionum humanarum memoriam conserveat. Et huc possumus referre cognitionem variarum linguarum, subtilem naturalium rerum inquisitionem, subtiliores partes matheoseos, historiam omnigenam, criticam, quatenus per eam monumenta ingeniorum integra præstantur, poëticam, oratoriam, & similes. Quæ sane in se egregiæ & laudè dignæ sunt, & condimenti atque ornamenti vicem in cultura hominis habent; & adhuc modulum sunt tractandæ atque æstimandæ. Inanes autem literas vocamus, non illas solum, quæ circa falsâ & erronea sunt occupatæ, sed etiam quæ fatagunt circa commenta auctororum aut otiosorum hominum, distingendis ingenis, ne ad solidam rerum cognitionem aspirarent. Quæ classe censi debent non solum multa veterum philosophorum dogmata, oppidò quam à rerum natura abeuntia; sed & pieraque, quibus per superiora secula barbara scholæ perlonabant, quæ adhuc à multis mordicus retinentur, inscitia meliorum, aut quia dedicere pudet, quæ tam operosè didicerunt, aut quia monarchiæ Papalis interest vegeta ingenia nugis derineri. Vid. *Hobbes Leviathan* c. 46. 47. *Plutarchus Alexandro* de metaphysicis Aristotelis: *ἀλλήτως ἡ καὶ τὰ φυσικὰ πραγματεία, πρὸς διδασκαλίαν καὶ μόγησιν εὐδὲν ἔχει ζήτησιν.* Revera commentarius ille metaphysicus ad docendum vel discendum, nihil habet compendii. *Martialis* II. *Epist.* 86. *Turpe est, difficiles habere nugas, & stilius labor est ineptia-*

rum. Has inanes literas maxime despicit, prout quisque solidis literis fuerit instructior. Denique quod vitium est ineptæ disciplinæ & male sanorum Orbiliorum, ita hautquaquam ipsis literis est adscribendum. Vid. *Charon de la Sageſſe* l. 3. c. 14. n. 2. 1. *ſeqq.* Sic quis ad ſapientiam & prudentiam aliquid proficiat in tali ſchola, qualem Uranii philoſophæſtri deſcribit *Agathus* l. 2. *Cum ſua habent concubula, prout cuique libitum fuerit, irreverenter de jubilantibus hiſce rebus, divini quæ quæſtionibus ſermones miſcent; & ſemper de iſdem argutantes, nec ipſi alius quidquam perſuadent, neque de concepta ſemel opinione, qualicumque ea tandem ſit, diſcedunt, ſed eandem ſemper mordicus retinent & teneantur, ſinuæque alitercatione inſenſis inter ſe animis decedunt, & aperius conviciis ſeſe mutuo luceſſunt, turpes voces emittentes, inſtar aleatorum rixantium. Atque ita ſolentur ipsis certamen, nullo cum fructu d.ito vel accepto, acerrimi verò hoſtes ex amicis fuſſi.* Ad directorem autem diatribes hoc pertinet: *μὴν δὲ τῷ Θεοῦ & καὶ ῥαμυλῶτα* & *οὐκ εἰδὼς ὅν οὐκ εἰδόντων ἐνίκα.* *Soia præſidentia & mani lingua volubilitate nihil ſciens inter nihil ſcientes vincebat.* Similem diſputandi proceſſum deſcribit *Lucianus* in *his accuſato.* Addatur *Idem* in dialogo, qui inſcribitur *Charon.* De cætero quis dubitet bona indole præditum, ubi ſolidis literis imbutus fuerit, in rebus gerendis expeditius progreſſorum; quam ſolis naturalibus vintibus ſuccinctum? *Plutarchus* de *educ. lib. ὁ θεωρητικὸς & πρακτικὸς διδασκαλῶν, ἐν ᾧ Φελέης ὁ δὲ πρακτικὸς, αἰμοιήσεις Φιλοſοφίας, ἀμφοτέρω καὶ πλημμελής.* *Contemplator ſi actionibus abſtineat, inutilis: rebus gerendis deditus, philoſophia ignarus, rudis eſt & facile errat.* Vetus Poëta: *μαθήματα μαθεῖν δὲ, καὶ μαθόντα νόον ἔχειν.* *Oportet literas diſcere, & diſcentem ſapere.* *Saluſtinus* *ſugurth.* *Quo magis pravitas eorum admiranda eſt, qui ingenium, quo neque melius neque amplius in natura mortalium eſt, incultum atque ſocordia torpeſcere ſunt.* *Ælian.* V. H. l. 7. c. 15. *Cum Mytilenæſes imperium maris tenerent, ſocii, qui deſceſcebant, hanc pœnam impoſuerunt, ut liberos ſuos non docerent literas, neque Muſicam: omnium ſuſpicioſorum hoc graviffimum iudicantes, in inſcitia & ignorantia artium liberalium vitam tranſigere.* Addantur quæ *Cicero Off. I.* tradit de ſtudio veritatis inveſtigandæ. Eſt tamen illis, qui circa ſtudia literarum verſantur, in primis obſervandum, ut illa ad uſum aliquem vitæ humanæ referant, & ad culturam ac perfectionem animi, nec pro ſterili occupatione fallendo tempori habeant. *Ariſtippus* apud *Diogenem Laert.* l. 2. interrogatus, quænam ſint ea, quæ pueros honeſtos addiſcere oporteat? *Ea, inquit, quibus, cum viri fuerint utantur.* Ac improbum eſt, qui tam egregias animo teneat ſententias, idiotis nihilo meliorum eſſe. *Pacuvius* apud *Gellium* l. 5. c. 8. *Ego odi homines ignota opera, & philoſophia ſententia.* *Iſocrates* *encom. Helena:* *Sophiſtas decebat ſuos creatores in iis rebus, quæ in vita communi uſum habent, erudire; atque in actionibus civilibus, earumque peritia exercere; illud cogitantes, longe præſtabilius eſſe, de rebus inutilibus mediocres opiniones habere, quam ſupervacuarum exquisitam notitiam: & aliis paulo ſuperiorem eſſe in magnis, quam in parvis, præſertim iis, quæ vitam nihil adjuvant, multum excellere.* *Lucianus* *Convivio:* *ἔδὲν ὁ Φελέης ὁ διπρωτὸς τὰ μαθήματα, εἰ μὴ τις ἄρα καὶ τὸν βίον ῥυθμίζει πρὸς τὸ βέλπυν.* *Nil prodeſt noſſe literas, niſi quis & vitam melius diſponat.* Apud *Ægyptios* bibliotheca inſcribēbatur medicamentorum anima. *Diodorus Siculus* lib. 1. cap. 49. *Prave eruditi ſunt, in quos cadit illud Arriani, Epiſteto, lib. 4. cap. 5. ἐν σχολῇ λέοντες, ἔξω δὲ ἄλωπενες* in ſchola leones, fori

foris vulpecula. Tum ne omnis scientia in nudam auctoritatem, & audiendi consuetudinem, ac verborum non intellectuum imitationem resolvatur; sed ut in solida rerum fundamenta inquiratur. Circa ea, quæ nondum ad liquidam demonstrationem deductæ sunt, pertinacia absit, ac lubenter prior opinio mutetur, ubi meliora & certiora fuerint ostensa; quod facile sit, ut alii perspicacia ingenii nos superent, & sequens dies priorem doceat. Id enim certissimum generosi animi indicium. *Sophocles Antigone.* ἀλλ' ἀνδρα κήντις ἢ σοφός, τὸ μανθάνειν πολλὸν αἰσχρὸν ἔσθ' ἐν καὶ τὸ μὴ τέινειν ἄξιον. Sed & sapientem virum discere multa non est turpe, & non nimium repugnare. *Plinius N. H. l. 3. proem.* Minime mirum est, hominem genium non omnia humana novisse. Idem l. 11. c. 3. *Mihi continentis se persuasit rerum natura, nihil incredibile existimare de ea.* Inde est apud *Diog. Laert. l. 10.* ὁ κατὰ νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ θαυμάσιμα ἐκκαλεῖται. non juxta legis sanctionem de natura differendum, sed sicut ea, quæ videantur, hortantur. *Cicero de Nat. Deor. l. 1.* Obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desinant enim suum iudicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident. *Quintil. Instit. Orat. l. 3. c. 1.* Illi probant qualescunque ingressi sunt iter: nec facile iuculcatas peris persuasiones mutaveris, quia nemo non didicisse mavult, quam discere. Idem l. 7. c. ult. *Nemo minui velit id, in quo maximus fuit.* *Horat. 11. epist. 1.* Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi ducunt. Vel quia turpe putant parere minoribus, & quæ Imberbes didicere, senes perdenda fateri. Enimvero τῷ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν ὁ ἴσως, veritati indignari nescis. *Plato de rep. l. 5.* Et supervacuus foret in studis longior labor, si nihil liceret melius invenire præteritis. Denique ne quis ita se penitus immergat libris, ut alia officia negligat, & ad vitæ civilis genium inhabilis reddatur. *Lucianus Convivio.* τὸ πεπαιδευταὶ ἀπείγῃ τῶν ὁρῶν λογισμῶν τὰς εἰς μόνὰ τὰ βιβλία, καὶ τὰ ἐν ἐκείναις φροντίδας συνεχῆς ἀφορῶντες. *Literarum studia à recta ratiocinatione abducunt eos, qui in solos libros, & eorum curam cogitationes continuo defixerunt.* Alias enim pedantismus mentis, non literarum aut sectæ alicujus initium est, sed omnis generis, conditionis & ordinis homines perambulat.

§. 14. Quanquam autem præcipua & maxime operosa circa animum cultura versetur, non tamen ideo corporis cura est negligenda, quippe cujus fulturis animus sustinetur, & quo male se habente animus quoque parum præclari effecerit. Est igitur quantum in nobis, opera danda, ut mens sana in sano corpore habiter, & ut illud ad laborum proprius patientiam induretur, quam deliciis, & molli otio frangatur. Vid. *Diodorus Siculus l. 1. c. 45.* Apud *Lucianum de lapsu inter salutandum.* Pyrrhus memoratur quotidianis sacrificiis Deos nihil aliud orasse, quam ὑγιαίνειν, valere, quod hoc omnia bona contineat. Tum cavendum, ne intemperantia a cibi, potusque, intempestivo & non necessario labore, aliavè ratione ejus vigor viresque affligantur. Quo nomine vitanda est ingluvies, ebrietas, immodica Venus, & similia. *Juvenal. sat. XI.* Bucca noscenda est mensura tua. Add. quæ contra incontinentiam disputat *Socrates* apud *Xenophontem apomnem l. 1.* Argutum est dictum *Democriti* apud *Plutarchum de sanitate tuenda:* εἰ τὸ σῶμα δικάσεται τῇ ψυχῇ, κακώσεως, ἢ καὶ αὐτὴν ἀποφύγειν. Si damni dati accusaret animam corpus, illam quin condemnatur effugere non posse. Et si reponi queat, errores animi circa victum ac voluptatem, cæteraque quæ corporis tutelam spectant, inde provenire

venire, quod animus præter rationis monita cedat adpetitui & affectibus corporeis, sic ut conditio corporis per mentem nunquam reddatur deterior. Nec minus celebre Theophrasti dictum: πολὺ τῷ σώματι πλεονέκειται ἡ ψυχή. magnam mercedem pro inhabitatione anima persolvit corpori. Add. Baco sermon. fidel. c. 30.

§. 15. Vita nostra nobis à Creatore concessa est, velut stadium aliquod, enserendis ex dictamine rationis nostris viribus: eoque illa non reciprocatione spiritus, sed bonis actionibus metienda est. Unde cavendum cuilibet, ne sit ἐπ' αἰσιν ἀχθὲν ἀπορίας, inutile terra pondus, sibi inutilis, aliis gravis; numerus tantum, & fruges consumere natus; aut cui in solo vivendi causa palato est. Cicero de Natur. Deorum l. 2. *Mibi, qui nihil cogit, esse omnino non videtur.* Ovidius de Ponto l. 1. El. 6. *Mors nobis tempus habetur iners.* Silius Italicus l. 3. *Quantum etenim distans à morte silentia vita? Theocritus Idyl. 14. πικρὴν πιδεῖ οἷς γόνυ χλωρόν.* Oportet quid agere, quibus genu est viride. Add. Gellius l. 19. c. 10. Cum porro industria hominum sese soleat exierere vel circa quærendas res vitæ servandæ necessarias, vel circa obeunda munia vitæ socialis & civilis, quæ magnam fere habeat varietatem, & quibus non quivis æquè idoneus est; inde cuilibet mature capeffendum & eligendum genus vitæ, honestum, proficuum & suæ capacitati conveniens. Ad quod plerumque viam velut cōsignat impulsus genii, corporis & ingenii peculiaris habilitas, natalium conditio, fortunæ bona, parentum autoritas, quandoque imperium civile, invitans oecasio, aut necessitas. Isocrates Areopagnico de veteribus Atheniensibus: *Universis easdem exercitationes præscribere in tanta rei familiaris inequalitate non potuerunt: sed ut singulorum facultates ferebant, ita singulis præcipiebant.* Nam tenuiores ad agriculturam & negotiationes deducebant: non ignari, & inopia causam esse pigritiam, & ad facinus inopia plerosque impelli. Quare fonte maiorum sublato, etiam cætera delicta, quæ inde veluti ebullirent, censebant posse præcaveri. Locompletes autem animum ad rem equestrem, ad gymnasia, ad venationes, & philosophiam adiungere cocebant. Hoc enim eam vim habere perspicebant, ut alii virtutibus excellerent, alii flagitiis plurimum abstermerent. Apud Ægyptios & Indos quilibet paternam artem excolere jubebatur. Diodorus Sicul. l. 1. c. 74. & l. 12. c. 41. *cujus instituti rationem reddit Isocrates laud, Busr.* Idem receptum erat sub imperio Yncarum apud Peruvianos; solis autem nobilibus licebat capeffere cultum scientiarum, non item plebejis. Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. 4. c. 19. Huc quoque facit illud Xenophontis Cyrop. l. 2. *ἔτοι καὶ πρὸς ἐκάστῃ γινώσκονται, οἷα ἀφ' ἑνὸς πολλὰς περὶ εὐχὴν τῷ πέν, ὅτι ἐν ἑργῷ ἴστανται.* Singulis in rebus in præstantissimi efficiuntur, qui multis multarum rerum occupationibus, uni se operi alicui dederint. Et l. 8. *ἀδύνατον πολλὰ τεχνόμενον ἀνθρώπων πᾶντα καλῶς πικρὴν.* Fieri non potest, ut qui multas artes exercet, multa præclare faciat. Unde in statu sanæ rationi adverso vivunt, non solum qui ex facinoribus victitant; sed & qui muneribus vitæ communibus sese præter necessitatem subtrahunt, uti inter alios sunt multi ex eremitis, & monachis, & ex veteribus philosophis nonnulli. Item valida mendicabula abusum divini Nominis in quæstum vertentia, Deumq; sibi velut tributarium reddentia; quorum nequitia eo major est, si ultro sibi membra distorqueant, aut mutilent, ut ne si velint quidem, frugi deinceps esse possint. Memorabile est, quod apud Chineses nemini sano, quantumvis oculis orbatō, mendicare permittitur, sed hi molas trusantes versando victum sibi

sibi parant. *Martinius Hist. Sin.* l. c. c. 34. Quia autem celeri lapsu ruit tempus, & inopinantes sæpe mors opprimit, ac nemini jam eam defugere licet; ideo & mature vita utendum, nec prolixa nimis tela actionum ordienda. *Martialis* l. *Epist.* 16. *Non est crede mihi sapientis dicere, Vivam. Sera nimis vita est crastina; Vive hodie.* *Silius Italicus* l. 3. *Brevitas vetat instabilis hora prolatare diem.* *Horat.* l. *Epist.* 4. *Inter spem, curamque timores inter & iras, Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. Grata superveniet, quæ non sperabitur, hora.* Idem. *Vita summa brevis spem nos vetat inchoare longam.* Denique & semper velut subductas vitæ rationes habere debemus, & mature adversus terrores mortis animum obfirmare, quo citra indignationem & trepitationem Creatori, quod precario dedit utendum, reposcenti resignare queamus. *Silius Italicus* l. 9. *Virtus futile nomen, Nil decus adfuerit patiundo, ubi tempora lethi Proxima sint.* *Plinius* N. H. l. 7. c. 40. *Alius de alio judicat dies, & tamen supremus de omnibus.* *Arrianus* *Epicteto* l. 1. c. 1. *Τῆς ὥρας ἐλθόντος εἶτα τότε περὶ ἡμῶν πρὸς ὧς προσήκει τὸν πρὸ ἀλλότρια ἀποδιδόντα.* Cum hora aderit, tunc statim moriar, quomodo? ut cum decet, qui resutur aliena. Addatur *Marcus Antoninus* l. 12. §. 11. & *Baco Sermon. fidel.* c. 2.

§. 16. Porro quantopere homo vitam suam amet, & quam ejus conservatio ipsi cordi sit, manifestum est. Verum an solus ille naturalis instinctus, quem cum brutis habet communem, eum ad id propellat; an vero insuper accedat aliquod jussum legis naturalis, dubio non caret. Cum eam sibi ipsi nemo possit obligari, non adparet, quæ efficacia sit illius legis, quæ in meipso terminatur, cujusque servandæ necessitatem mihi, quandocunque velim, remittere queam, & qua violata, nemini injuria fiat. Sed & supervacuum videri potest, super isthac re legem ferre, cum jam antea per anxiam teneritatem amoris proprii homo ita feratur ad se ipsum curandum & conservandum, ut ne si velit quidem, facile in diversum abire queat. *Seneca de beneficiis* l. 4. c. 17. *Supervacuum est, in quod minus impelli. Nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur, trahit.* Enimvero si soli duntaxat sibi homo esset natus, fatemur conveniens fore, ut in absoluto ipsius arbitrio relinqueretur, quid de se ipse statueret. Sed cum ex omnium sapientum consensu Creator Opt. Max. hominem condiderit, ut ipsi inserviat, ex cultisque bonis, ab ipso sibi concessis, ejusdem gloriam redderet illustriorem; cumque socialitas, ad quam homo conditus est, exerceri commode & servari nequeat, nisi quilibet se ipsum, quantum in se, excolat, & servet; cum totius societatis humanæ salus intelligi nequeat, si singuli salvi sint, nec ne, nihil intersit: adparet abjecta plane sui cura hominem non sibi quidem, sed Deo creatori, sed generi humano facere injuriam. Conf. tamen *Anton. Matthæus de crimin. proleg.* c. 3. §. 4. Deinde usque adeo non sequitur, jus naturæ istud non præcipere, quia instinctus jam antequam in id satis acriter ferebatur; ut potius iste dictamini rationis velut succenturiari videatur, quasi hoc solum non sufficiat fundamento generis humani continendo. Sane enim si considerentur molestiæ, quæ vitam humanam comitantur, longe superantes exiguum illud & vile voluptatum, eodem tenore, sed languidius fere & non citra fastidium recursum: ac quam multis vita producat, ut plura excipere mala possint; quoruscunque non primo quoque tempore vitam abrumperet, nisi instinctus tantopere eandem commenda-

ret:

ret; aut ni morti tanta opinio acerbitalis eſſet conjuncta: aut quotuſque inſtrictum iſtum non vinceret, ni omnipotentis Creatoris juſſa obſtarent? Nec plane de nihilo ſunt illa apud *Quintilianum declam. 4. Quid ſervat, o miſera mortalitas, animam per tot annos, etiam ſi natura patitur, per infinita temporum ſpatia triſtiſimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia noſtra, oſi voluptates, & quaecunque ex hac univerſitate mundi vel ſollicitant adſpectu, vel blandiuntur uſu, diligenter excutias, tota vita hominis annis eſt dies. Humiles præſus abjectæque mentes, quas non implent hac eadem ſemperque redeuntia: ut qui honeſtis operatus artibus ſciat, quis finis bonorum, quæ vera felicitas, nunquam ſibi videbitur præmatūra morie periturus: & lucis cauſas ad animum mentemque referentium neminem quotidie viſa non ſatiet. Relaturum me nunc putatis, quanto plura ſint in hac ævi brevitate ſurgenda: comparaturum gaudium, proſperum, metum, calamitates? Illa æſtimemus, propter quæ fatigamus votis deos, propter quæ brevem querimus ætatem. Nempe ſunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pavet propter hæc ferre debilitates, luctus, ſpatia morborum? & cum liceat evadere, malle pati? Et paulo ante: Hoc maximum, quod pro incolumitate hominis natura commenta eſt, ut pervenire inſui: & contra tot adverſos caſus, patientia nobis æquanimitatē ſuccurreret. Apud Xenophontem apomnem. l. 1. Socrates οὐδὲ δῆμιος πρὸς τὴν ψυχὴν, ſapientis conditoris artiſicium judicat, quod cupiditatem procreanda ſobolis nobis inmiſit, matribus vero cupiditatem nutriendi, procreantis autem atque nutritis magnum vivendi deſiderium, maximumque moriendi timorem. Quorum ultimus etiam ſuam cuique vitam ab aliis hominibus tutam præſtat. Qam facile enim eſſet occidere, ni mori acerbum foret? Unde dominus eſt alienæ vitæ, qui ſuam conremiſit; & aliena capita meum cuſtodiunt. Add. *Charron de la Sageſſe lib. 2. cap. 11. n. 8.**

§. 17. Illud altioris eſt indaginis, an & quouſque homini aliqua poteſtas in propriam vitam competat, ad eam vel periculo ancipiti ultro exponendam, vel lentis viis atterendam, vel denique violento modo abruptendam. Sane multi antiquorum abſolutum heic ſatis homini juſ concedebant, ſic ut crederent, poſſe aliquem ultro vitam pro altero pignori opponere, eam etiam citra conſervationem alterius pro ipſo devovere, & ubi ejus periculum foret, ante naturalem ſeu fatalem terminum ipſam abruptere. *Plinio Nat. Hiſt. l. 2. b. 7. mortem ſibi conſciſcere poſſe vocatur optimum in tantis vitæ pœnis.* Qui quidem nullo modo ab impietatis crimine abſolvi poteſt, dum ira abjecte de maximo Dei beneficio ſentire non veretur. Nobis quid principiis juſ naturalis maxime videatur congruum, inquiſiſſe curæ erit. Illud igitur primo dubium non habet, cum homo poſſit, & debeat ſua opera aliis inſervire & vero certum genus laborum, aut eorum intenſio vires hominis ita afficiat, ut ſenium, vitæque terminus maturius ingruat, quam ſi quis molliter ætatem exegiſſet, recte poſſe aliquem paulo brevius ævi ſpatium eligere. ut facultatum tuarum uſum aliis hominibus largius diſpenſet. Cum enim non nobis ſolis vivamus, ſed Deo & ſocietati humanæ; inde ſi vel gloria Creatoris, vel ſalus ſocietatis humanæ vitam noſtram velut depoſcat, eam ſane ad iſtos uſus libenter conſumere debemus. *Statius Thebaid. l. X. Felix qui tanta lucem mercede relinquit.* Horat. Carm. III. 2. Dulce & decorum eſt pro patria mori. Mors &

fugacem persequitur virum, Nec parcat imbellis juventa Poplitibus, timidoque tergo. Huc facit Pompeii Magni dictum, qui cum Romam fames premeret, annonæ importandæ præfectus, & amici vehementer dissuaderent, ne mari tempestuoso se crederet respondit: *neceſſe eſt ut eam, non ut vivam.* Achilles apud *Homerum* Iliad. 1. elegit vita potius brevi, sed gloriosa defungi, quam in gloriam, domi deſidem ad extremas ætatis metas pervenire.

§. 18. Deinde cum certum ſit, sæpenumero multorum vitam ſervari non poſſe, niſi pro iis alii probabili ſeſe vitæ periculo exponant; id quoque conſtat, ex juſſu imperantis legitimi poſſe alicui injungi obligationem, ut ejusmodi periculum declinare ipſi non liceat, niſi graviffimas ſubire pœnas velit. Quo fundamento obligatio militum nititur, de qua ſuo loco pluribus. Egregie Socrates apud *Platonem* in *apologia*: *ὅτι ἂν τις ἑαυτὸν ταχὴ ἡγήσασθαι βέλτερον εἶναι, ἢ ἀπὸ κερχόντων ταχέῃ, ἐνταῦθα δὲ μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θά αὖτε, μήτε ἄλλο τι μηδὲν πρὸ τῶν ἀσχερῶν.* Quo quisque in loco vel ſep̄m conſtituit, arbitratuſ id optimum eſſe, vel à ſuperiore jubetur conſiſtere, in eo permanere oportet, periculumque ſubire, neque moriẽm, neque aliud quidquam magis, quam turpitudinem formidantem. Sed neq; in ipſa ratione naturali, neque in divinis literis; quæ vitam pro fratribus profunde jubent, quidquam repugnare videtur, quo minus etiam citra tam rigidum imperium ultro quis probabili ſeſe vitæ periculo pro aliis exponere queat; modo ſpes aliqua ſit iſtud in aliorum ſalutem ceſſurum, & hi digni ſint, qui tam care redimantur. Nam id ſtolidum fuerit, alteri perituro ſeſe fruſtra comitem addere, aut egregium virum pro hominẽ nauci jugulari. *Grævus ad Iona* c. 1. 12. *Si homo unus, ut multos ſervet, recte mortẽ ſe offert, quid Demosthenẽ dicebat Phocion: multo id faciet juſtius, qui ſe aliis periculi ſcit eſſe cauſam.* Unde etiam nos licetum putamus: ut quis pro altero, præſertim innocente ac præſtanti viro, vadem ſeſe conſtituat, aut ad ſecuritatem ſalutis multorum obſidem ſe dedat, ſub periculo mortis ſubeundæ, ſi reus ſe non ſiterit, aut pactum non fuerit ſervatum. Quancquam ab altero huiusmodi vades ac obſides recte morte plecti nequeant: uti alibi oſtendemus. Ejusmodi tamen devotiones, quæ non niſi vanam fidei, & fortitudinis oſtenſationem citra ullum uſum habent, quales apud Japonenſes adhuc frequentari ſupra diximus, quin juri naturali repugnent, nulli dubitamus. Fruſtra enim pro virtute veniatur, quod ratione caret. Enim vero hoc per legem naturæ præcipi, ut quivis cujuſvis alterius vitam, cæteris præſertim paribus, ſuæ præferat, haut quidquam arbitramur; & contrarium non obſcure ſuadent hominũ communis illa inclinatio, & omni exceptione majores teſtes; qui proximum ſibi quemque eſſe admittunt. Vid. 2 *Corin.* b. 8. 13. 14. l. 14. *pr. c. D. præſcript. verb.* l. 6. *C. de ſervituti.* l. 2. §. 9. *D. de aqua plu. arc.* Non obſtat l. 5. §. 4. *D. commodati.* l. 1. §. 8. *D. de Scio Silan. Add. Amior de princip. juſti & decorip. m.* 121. ſeqq.

§. 19. Illud denique diſcutiendum reſtat, an homo proprio ex arbitrio, ubi jucunditatem vitalis auræ adſpernatus fuerit, aut declinandis ingentibus miſeriis, & antevertendæ ignominioſæ mortis jamjam impendenti, ſibi ipſe fata properare queat? Hanc in rem noſſima eſt ſententia *Platonis* in *Phædonẽ*, Chriſtianis etiam ſcriptoribus laudata: *ὥς ἐν πινυ φρεσὶ ἐσμὲν οἱ ἀνθρώποι, καὶ ὅτι ὅττι ἑαυτοὺς ἐκ πάσης λυεῖν ἐπὶ ἀπαιδεδραστοίαν.*

in custodia quadam nos homines sumus, neque decet quemquam ex hac seipsum solvere, neque au-
fugere. Id quod copiosius expressit Lactantius *div. insti.* l. 3. c. 18. Sicut in hanc vitam non no-
stra sponte venimus, ita rursus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est,
cum demum iussu recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tam diu habituros, donec iubeat
emitti. Et si bene observandum, qualem sui interfectorem Plato de L. L. l. 9. ignominio-
sa scilicet cultura afficiendum pronunciet. ὅς αὖ ἐαυτὸν κτείνῃ, τὸ δ' εἰμαρμένης βία δόξα-
ρον μίαν, μὴτε πλεως τα αἰσῆς δύνῃ, μήτε πεθοδύνῃ ἀφύκῳ περσπευση τύχη
ἀναγκασθῆς. μηδὲ αἰσχύνῃς ἰνὸς δόξης καὶ αἰσῆς μεταλαχὼν, ἀργία δὲ καὶ ἀναιδέας
δειλίας αὐτοῦ. ὃ δὲ ἴδω ἀδικὸν ὅπιν εἶναι. Qui seipsum vita & sorte fati ut vi privaverit; non ju-
dicio civitatis, nec iusti & inextinguibilis fortuna casu coactus, neque pudore aliquo extremo
compulsus; sed ignorantia, & foetido animi imbecillitate de seipso inique statuit. Aristote-
les quoque *Nicom.* l. 11. cap. 11. Τὰ δὲ δόξανήσκειν, φόβος τε πενία, ἢ ἐξωτὴ, ἢ π
λυπωρὸν, οὗ ἀνδρείς, ἀλλὰ μᾶλλον δελοῦ μάλα κίαν τὸ φόβον καὶ ὀπίπωνα. Mo-
ri autem vel ut paupertatem, vel amorem, vel molesti quidpiam fugiamus, fortis viri mi-
nime est, sed potius timidi; quippe cum laboriosa fugere molles sit. Seneca Phœnissus. Non est
virius Timere vitam, sed malis ingentibus Obstare nec se vertere ac retro dare. Martialis lib.
XI. *epist.* 57. Rebus in angustis facile est contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miser ef-
se potest. Virgilius *Æneid.* VI. in tartaro locum assignat iis, Qui sibi letum Infontes pe-
perere manu; lucemque perosi Projecere animas. Procopius *Histor. Goth.* l. IV. Vitam ab-
rumpere nullo mortis usu, præcepti amentia est, cæca adversus mortem ferocia inanem quandam
habet fortis animi speciem, à sapientibus insipientia ducitur. Ammian. Marcellinus l. XXV.
cap. 4. Æmo iudicio juxta timidus est, & ignavus, qui quum non oportet, mori deside-
rat; & qui refugit, cum sit opportunum. Add. *Abr. Rogerius de Braminibus part.* 2. c. 18. Ni-
colaus Trigavius de regno China l. 1. c. 9. Charron de la Sagesse l. 2. c. 11. n. 8. Grotius l. 2. c.
19. §. 5. Ubi memorat, tam apud gentiles, quam Ebræos abs sepulturae honore fu-
isse exclusos, qui mortem sibi ipsi contiverant. Add. Josephus de bello Judaico lib. 3.
cap. 23. Quamquam nonnulli Ebræorum de lege se non interficiendi unam cau-
sam exceperunt, tanquam ὁ λόγος ἐξαργυρῶ, si quis videat, se deinceps victurum
in probrum ipsius Dei. Nam quia non nobis, sed Deo in vitam nostram jus esse sta-
tuebant, existimabant solam Dei præsumtam voluntatem esse, quæ mortis antici-
pandæ consilium absolvar. Atque huic referunt Samsonis exemplum, qui in suo cor-
pore veram religionem videbat esse derivat: & Saulis, qui gladio incubuit, ne à Dei
suique hostibus illuderetur, & tua captivitate fortasse servitium populo concilia-
ret. Nam hunc respiciunt isti volunt, postquam Samueus umbra mortem ipsi præ-
dixerat; quam gnarus sibi imminere si pugnaret, pugnam pro patria & Dei lege non
detrectavit, æternam inde laudem meritis David's etiam præconio, à quo & illi,
qui Saulum cum honore cepi erant, recte facti testimonium retulerunt. Atque hoc
aliqui ad similes quoque casus produciunt, eo nixi fundamento: quemadmodum si-
bi nemo potest obligari, ita injuriam sibi non facere, qui vim vitæ suæ intale-
rit. Quod autem quis seipsum ex lege naturæ teneatur conservare, id inde esse,
quia à Deo ad colendum societatem humanam esse destinatus, quam ad desertoris in-
stai aut infrequentis multis destitueret haut quidquam possit: atque quod ego

me teneat conservare, id me non debere mihi, sed Deo, & societati humanæ. (*Aristoteles Nicom. V. 15. αὐτόχρητες* non in seiplos, sed in civitatem injuri dicuntur, eoque nomine etiam ignominia affici) Inde si respectus ille erga Deum, & genus hominum sit remorus, hominum sibi commendari per solum illum instinctum sensitivum videri, qui cum vim legis non habeat, e'dem repugnasse quoque pro peccato non sit putandum. Inde illorum causam favorem judicant, certe miseratione quam ad ipsa sententia digniorem, qui manus sibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili prævident, mortem sibi paulo post ab hoste cum cruciatu & ignominia adferendam; nec boni publici interesse, cur ad arbitrium alterius moriantur: aut quod ab aliis sibi vident intentari, quo admissio ipsi cæteris mortalibus deinceps sint fastidiosi. Quales sunt, qui cum mortem sibi ab hoste truculento, aut sævo principe intare cernerent, festinata fata maluerunt, quo tormenta, & ludibria, aut ignominiam carnicis effugerent, aut ut suis aliquid inde commodum procurarent. Sicuti apud Tacitum *Ann. VI. est: promissas ejusmodi mortes minus carnicis faciebat; Quia damnati, publicis bonis, sepultura prohibebantur: eorum qui de se stultitabant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandum* Ex quo obiter patet, non usquequaque probari posse illud *Martial. l. 2. Ep. 80. Hosti. cum fugeret, se Fannius ipse peremit. Hic rogo non furor est, ne moriari, mori? Nam uti Achilles orat. de falsa legatione loquitur: οὐδ' οὐδ' ἀνὰρ δ' ἐνὸν, ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῷ νῦν δόρτω ὕβρις φεγγεῖ. Neque enim terribilis est interitus: sed contumelia in morte est metuenda. Huc referri quoque solent scæminæ, aut formosi pueri, qui pudicitie suæ violationem hoc modo declinarunt. Vid. *Paulus Diaconus l. 15. de Dugna scæmina Aquilejensi. Eusebius histor. Eccles. l. 8. c. 24. 27.* Hos plausibiliter in excusationem sui proferre posse arbitrantur: ex admodum tanta necessitate, & quam nisi velut per miraculum effugere non datur, se collegisse, missionem jam sibi à summo imperatore dari; veniam quoque generis humani facile præsumi, cui jam perierint; nec ullius interesse; tantulo tempore mortem abs se anticipari, ut tormenta & ludibria non sentiant, quæ ad grave fortasse peccatum stimulare ipsos queant: nec videri generosos animos ad id necessitatis damnatos, ut omnino ad libidinem alterius, contumelias prius vexati, vitam ponant. *Cicero Tusculan. quæst. l. 1. Cato sic abiit à vita, ut causam moriendi nobilem se esse gauderet. Vetus enim dominans ille in nobis Deus injussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam justam Deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sape multis; ne ille medicusfidius vir sapiens, letus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illi vinculi carceris ruperit: leges enim vetari: sed tanquam à magistratu aut aliqua potestate legitima, sic à Deo evocatus atque emissus exierit. Conf. l. 3. §. 6 D. de bonis eorum, qui ante sententiam. l. 45. §. 2. D. de jure fisci. Addatur *Quintilianus declam. l. V. Ant. Mattheus de crimin. ad l. 48. tit. V. c. 1. §. 9. Grotius ad Judic. c. XVI. 30.* Verum isthæc nos quidem in medio relinquimus. Illud manifestum est, eos, qui vel solo tædio molestum vitam humanæ communium, vel indignatione malorum, quæ humanæ ipsos societati non erubescendos erant redditura, vel metu dolorum, quæ fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant, vitam ultro abrumpunt, nullam adferre posse sit validam defensionem, quo minus in legem naturæ peccasse sint ceniendi. Ali-**

ter sentire videtur *Th. Morus* *Utopia* l. 2. quod ego non probaverim. Illi vero contra merito à crimine *αὐτοχειρίας* sunt eximendi, qui ex morbo, rationis usum adimiente, manus sibi inferunt. Multos quoque, qui in voluntarium exitium ruunt, magnitudo consternationis apud aequos viros excusat. *Curtius* l. IV. c. 16. *Ubi intravit animos pavor, id solum metum, quod primum formidare coeperant.* *Lucanus* lib. 3. *Mille modos inter leti mors una timori est, Quis capere mori.* *Mors timore appetita* dicitur apud *Suetonium* *Nerone* cap. 4. Addatur *Mich. Montaigne* *ess.* lib. 1. cap. 17. Addatur lib. 14. §. 3. *De quod metus causa.* Id quoque heic observandum, ad rem nihil facere, propria quis manu cadat, an alios quovis modo adigat ad mortem sibi inferendam. Sicut *Dejanira* apud *Senecam* *Hercule* *Oetao* loquitur: *Dextera sternit tua, sed mente non fit.* Nam qui mori heic & nunc non debuit, non excusatur, si alterius manibus in arcessenda morte usus fuerit; quippe cum ipse fecisse censetur, quod quis per alium facit. Et si qui manus suas huic ministerio commodavit, crimine se quoque adstringere possit. Inde nobis non probantur illa *Flori* l. 4. c. 7. *Qui sapientissimos viros, (Brutum, & Cassium) non morte tur ad ultimum non suis manibus uos, nisi si hoc quoque ex persuasione dixit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum, paenissimarumque annuarum, iudicio suo, scelere alieno, interirent.* Nam si istis nefas fuit vitam tunc abrumperet, nihil interfuit, sua an aliena manu perirent. Sin illud lic tum fuit, non recte ministris scelus tribuitur. Et si ad locum *Flori* illustrandum possit facere illud *Aelius* orat. contra *Ctesiphontem*: *ἐάν τις αὐτὸν ἀεζήσῃ, τὴν χεῖρα τὴν πρὸς πατέρα ἔχουσαν χεῖρα τὸν πατέρα ἰατρὸν.* Si quis seipsum occideri, manu, qua id fecit, à reliquo corpore sepelimus. Cæterum cum nos absolutam homini in vitam propriam detrahimus potestatem; adparet quoque, non posse probari leges illas, quæ vel jubent, vel permittunt civibus ultro vitam projicere. Qualis lex ap. *Taprobancenses* memoratur *Diodoro* *Sicilo* l. 2. c. 57. qua statutum erat, ut ad certum armorum numerum viverent, quo expleto, insolenti mortis genere decedebant, herbe indormientes, quæ citi a sensum doloris necat. Add. *Item* l. 3. c. 33. de *Megabareis*, gente *Troglodytica*. Sic apud *Ceos* edicebat lex, majores sexaginta annis aconito vitam finire, ut reliquis cibaria sufficerent. *Strabo* l. X. *Heracles de Polius*. Et si *Ælianus* V. H. l. 3. c. 37. hanc causam alleget, quod sibi ipsis confecti sint, & ad promovenda commoda patriæ inutiles amplius esse, animo jam ob ætatem delirare incipiente. A *Id. Valer. Maximus* l. 2. c. 6 §. 7. 8. De more *Herulorum*, apud quos senio aut valetudine debiles mortem ultro sibi arcessiebant, uxoribus quoque ad mariti sic defuncti monumentum laqueo se necantibus, vid. *Procopius hist. Gotib.* l. 2. De *Sardis*, & *Berberis* vid. *Ælianus* l. 4. c. 1. De *Massagetis* *Strabo* l. 11. & *Herodotus* *Chio* in fine.

CAPUT V.

DE DEFENSIONE SUI.

1. Defensio sui violentia est licita.
2. An etiam naturæ sibi juri præcepta?
3. Defensio qualis in libertate naturali?

4. Qualis eadem in civitatibus?
5. An & contra invasorem errantem?
6. Tempus defensionis in libertate naturali;

Z 3.

7. 8. 9. &

7. 8. 9. *Et in statu civili quomodo se habeat?*

10. *De mutilatione membri:*

11. *Et pudicitia:*

12. *Nes non alapa.*

13. *An fugere quis teneatur?*

14. *An religio Christiana adversum heic di-*

spomat?

15. *Cades in defensione palata est innocentia.*

16. *De defensione rerum.*

17. 18. *De fure nocturno.*

19. *De defensione ejus, qui injuria iniuncta fecit.*

AD conservationem sui, quam cuique & amor longe tenerrimus, & ipsa ratio commendat, pertinet quoque et defensio, seu propulsatio malorum in læsionem hominis tendentium, quæ ab altero homine intentantur. Isthæc defensio duplici modo instituitur; vel sine læsione ejus, qui malum nobis machinatur, vel cum ejusdem læsione ac percussio. Prior quæ sit iusta, omnique peccato vacet, nemo sanus unquam in dubium revocavit. Circa posteriorem autem nonnullis ideo scrupulus fuit obortus, quod per ipsam utique læsatur, aut perdatur nostri similis homo, quicum ad colendam vitam societatem adstringimur, & quo extincto parem jacturam videtur facere genus humanum, quam si ipsi pereamus. Et quod majores turbæ societatem humanam videantur invadere, si vim intentantem vi repellamus, quam si vel per fugam malum declinemus, aut ubi id non datur, corpus nostrum patienter invadenti præbeamus. Enimvero quod defensio nostri non priori duntaxat modo possit institui, sed & ubi iste locum non habuerit, cum læsione ejus, qui nos oppugnatum sit; & ratio evincit, & sapientum juxta atque vulgi consensus adprobat. Equidem ad pacem cum sui similibus agendam homo conciliatus est, omnesque naturæ leges, quæ alios homines spectant, primario ad pacem constituendam, & servandam tendunt. Nec minus tamen natura ad vim confugere quandoque indulget, ubi alter per alterius injuriam salvi esse non possumus. Scilicet obligatio ad exercendas invicem leges naturæ, & officia pacis est mutua, & omnes homines æqualiter stringit; neque ulli præ altero privilegium per naturam competit, ut ipse in altero violare eas leges queat, alter autem adversus hunc pacem continuare teneatur. Sed utrinque stringens obligatio facit, ut munia pacis mutuo debeant exerceri. Adeoque ubi alter contra leges pacis talia adversus me suscipere aggreditur, quæ ad meam perniciem spectant, impudentissime à me postulaverit, ut ego ipsum deinceps sacrosanctum habeam; id est, ut meam salutem prodam, quo ipsius malitia impune grassari queat. *Εἰλόχον καὶ ἀνὰ γκαῖον τὸ μέλλουσα πρὸς ἐξ ὀδὸν δεινόν, ἀμύνειν, ἢ ὑποπύειν. τῇ αὖ γὰρ συμφερέα ἔστι πρὸς ὀν- τος, καὶ ἀνὰ δὲ τῆς φύσεως ἀπολαβεῖν.* Rectum & necessarium est vindicare magis quam accipere injuriam; quippe ad occisi calamitatem etiam infamia immutatur. *Herodianus l. 4. c. 1.* Sed cum is infociabilem fese adversus me exhibeat, & ineptum ad recipienda à me officia pacis reddat; omnis mea cura ad expediendam propriam salutem revocatur; quæ ubi citra istius læsionem servari nequit; habet quod sibi imputet, qui ad isthanc necessitatem me adegit. *Horat. II sat. 1. Nec quisquam noceat cupido mihi pacis. At ille, Qui me commovit (melius non tangere clam), Fegit.* Alias quippe omnia bona, quæ natura aut industria nobis dedit, frustra forent concessa, si alteri injuste illa invadenti vim non liceret opponere; & parata præda improbis exposita forent pro- bi, siquidem ille huic vim nunquam deberent opponere. Sic ut violentam sui defen- sionem

fionem plane proferibere, haut quidquam paci, sed exitio generis humani conducat. Neque vero lex naturæ, in salutem utique hominis instituta, tali quoque pacifavere est censenda, quæ præsentem ipsius perniciem, & nihil minus, quam sociabilem vitam erat productura. Add *Grouss* l. 1. c. 2 & cap. 3. §. 3.

§ 2. Illud non adeo liquidum est, an defensio violenta, & quæ cum læsione aut cæde invaloris conjuncta est, etiam sit in obligatione. Neque loquimur de militibus, aut viatorum præludiis, qui dum se cum cæde hostium aut latronum defendunt, patriam simul, aut fidei suæ commissos protectum eunt; in quos quadrare potest illud *Seneca Phœnissis*: *Vnam tibi ipsi negas, meus negas*: sed de iis, quos proprium duntaxat periculum in defensione sui excusat. Quo facit illud *Plutarchi Phocione*, quum *Phocion* culparetur, quod dimisisset *Nicanorem*, nec remisset, negavit diffidere se *Nicanori*, vel quidquam ab eo expectare mali. Si n. *Plutarchus* et, in ille se omnibus innotescere injuriam accipere, quam facere. Hæc ab eo de seipso videatur: *strenuè prope & fortiter dictum. At qui salutem patriæ in præcipitem casum adducit atque is dicitur & M. & fratres, hæc scio, anne majus violet, & antiquius erga civem suum* Equidem sunt, qui eoque illam præceptam volunt, ut ne lege quidem civili eadem possit tolli, & qui se, cum defendere posset, occidi permittit, illum damnari posse, non aliter ac si seipsum occidisset. Vid. *Ziegler ad Grot. l. 1. c. 3. §. 3.* Et huc aliquo modo pertinet, quod *Ephori Sciraphidam* quendam multarunt, quod multi ipsum injuria afficerent. *Plutarch. Instit. Laced. Autor* quodque *de princip. justis & decor. p. m. 33.* In hanc sententiam inclinat; argumento usus, quod præter alia, ad conservationem hominis spectantia, nobis sit insensus acutus sensus doloris, ardor vindictæ, manusque lædendis aliis, & propugnandis nobis habiles; quæ cum frustra non sint datæ, inde colligi, Deum velle, ut istas conservando mihi ipsi adhibeam. Ac peninde fore, si manibus meis non ad internecionem utique invaloris pugnem, quam si easdem ultro mihi abscindam. Etsi infra p. 118. fateatur, legem illam de conservatione sui si non esse ejusmodi necessariis, quin eveniant nonnunquam casus, qui hominem in præstanda obedientia aut dispensent, aut sui juris faciant Nobis id cum primis videtur considerandum, an aliorum multum inter sit, ut qui invaditur sit superstes, an vero iste sibi duntaxat videatur vivere; ut priori quidem casu ad defensionem sui quocunque modo expediam teneri aliquem dicamus, posteriori autem inter l. cita duntaxat habeamus, se cum cæde invaloris defendere; præsertim ubi invaloris vita multis est utilis, & probabiliter prævidetur, eundem, cum in ejusmodi facinore ceditur, damnationis insuper æternæ periculum incurrere. Nam etsi magnitudo imminentiæ terroris merita personarum ita otiose trutinari non permittat; & ejus periculi, in quod quis seipsum conjecit, & ex quo sese eripere iterum pro lubitu potest, nulla habenda sit ratio, præsertim ab eo, cujus, damno alter furit; (*Isocrates adversus Callimachum*: *Nonne absconditum est, istum in eo periculo à vobis petere misericordiam, quod penus ipsum est, & in quod se ipse conjecit, & quo etiam nunc liberari potest?*) *Libanius declam. 23. à θεῶν ἔργα θεῶν, θεῶν ἀδικίαν, τὰ δὲ τὰ ἀνθρώπων ἐδοξαὶν ἡδυνήκως.* Qua passus non esset, nisi injuria provocasset, hæc sibi ipse se non injuria illata. Tamen ut ejusmodi factum ex quo tanta alteri mali proveniunt, inter debita numeretur, & quo intermissio peccatum constahatur, verum simile non videtur. Præsertim cum huc quoque applicari queat illud tritum: privilegio suo quolibet posse renunciare, ubi

ubi citra præjudicium tertii id queat fieri. Id quod ita expressit *Quintilianus declam.* 7. *Optimum beneficiorum ista natura est, ut non sit necessitas, sed potestas. Quicquid in honorem alicujus inventum est, desinit per vulgum vocari posse, si cogas. Cuncta, si videatur, jura percurrere; nusquam adeo pro nobis sollicita lex est, ut quod præstat, extorqueat.*

§. 3. Sed ut super defensione sui accuratius cognoscatur, qua ratione illa temperanda, & quousque recte possit progredi, ante omnia distinguendum est, utrum, qui se defendit, in statu naturali: an vero in civili degat: quippe cum heic longe arctioribus, quam illic, limitibus ista sit circumscripta. Quod cum à multis non satis fuerit observatum, inde de inculcata sui tutela in univertum tradidere, quæ de alterutro duntaxat statu vera sunt. Ast ubi distincte fuerit expositum, quidnam juris sit in statu naturali, facile dein patebit, quousque & quibus rationibus istud in civitatibus sit restrictum. Ac illud quidem prudentiæ est præceptum: *omnia prius, quam armis, experiri sapientem decere.* Cum enim omnis pugna habeat aliquid aleæ ancipitis; inde ubi ab altero injuria intentatur, consultius fuerit tutiora prius remedia tentare, quam in pugnam descendere. *Libanius declam.* 1. *πρῶτον μὲν τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειράσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὀπλοῖς θάπηνδαι ἀντρωπινώτερον.* Primum non statim ad arma ruere, magis autem verbis experiri, possine quod jus est obtinere, id est homine dignius. Sic si invasuro viam possum intercludere, ne ad me accedere queat, stulte cum eo manus citra necessitatem consero. Sic quem parietes ac janua possunt defendere, imprudenter pectus suum hosti objicit. *Terent. Eunuch.* *Tu quod cavere possis, stultum admittere est.* Deinde & hoc prudentis est, levis injuriæ patientia defungi, si commode fieri queat, adeoque de jure suo aliquid remittere potius, quam intempestiva defensione majori sese periculo exponere; præsertim ubi impetratur id, quod facile reparari aut pensari queat. *Plautus Amphitr.* *act.* 2. *sc.* 2. *Baccha bacchanti si velis adversarier, Ex insana insaniorem facies: feriet sapius. Si obsequare, una resolves plaga.* Idem *Trucul.* *Si stimulos pugnis cadis, manibus plus dolet.* *Martialis VI. Epigr.* 64. *Sed misere re tui, rabido nec perditus ore Fumantem nasum viri tentaveris ursori.* Sicut sapientius moço judicio facit, qui cum altero super decem aureis, quos ipsi debebat, utrunque transfigit, quam qui molesta illos actione extorquere contendit, siquidem rabulis in mercedem linguæ quindecim fuerint dandi. *Martialis l.* 7. *Ep.* 64. *Ab miser & demens viginti litigat annis Quisquam, cui vinco, Gargillane, licet! Theocritus Idyll.* 23. *Ὅλῳ τοι εἶκε κακῶ μέγα νέαν ἀναιρέιν.* Par est exiguo malo magnam litem tollere. Præsertim cum νέαν κρείσσωνων διαφέσθαι ἄπορον, contentionem adversus potentiores susceptam deponere difficile sit. *Pindarus Olymp.* *Od.* X. & *ἐν ἀφάνεια τύχας καὶ μαρναμένων πῆν τέλ' ἀκρον ἰκέσθαι.* Idem *Isthm.* *Od.* 4. Sic summopere laudandum, quod de seipso prædicat. *Isocrates de Permut.* *Hæ artes mea fuerunt, ut ne quid ipse erga quemquam delinquerem: mihi vero si qua facta esset injuria, ut non iudicio me de inimico vindicarem, sed controversias eorum amicis dirimendas permitterem.* *Lucianus Eunuch.* *Τῶν μὲν ὡς ἀληθῶς γελοῖον, τὸ φιλοσφέντας δικάζεσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. δέον, εἰ καὶ τι μέγα εἴη, καὶ εἰρήνην ἐν Φίσι διαλύεσθαι τὰ ἐγκλήματα.* Hoc autem revera risculum, philosophiam professos inter se litigare, cum oporteret, licet magni momenti esset, controversias amice inter se componere. *Add.* l. 4. §. 1. *D. de alienat. jud. mut.* Sicuti & læpe locum invenit illud

Polybius in excerptis Perseusianis, quod tunc accommodabatur ad Achæos brevi clade perfunctos: *εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, ὅτε αὐτὸ ἐσώθημεν. nisi celeriter periissemus, nunquam salvi fuissimus.* Seneca de Ira l. 2. c. 14. Sape ratio patientiam suadet, ira vindictam; & qui primis defungi malis potuimus, in majora devolvimur. Quosdam unius verbi contumelia, non aequo animo lata, in exitum projecit: & qui levem injuriam silentio ferre noluerant, gravissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate deminui, servile in se attraxerunt jugum. Add. quoque *Stobæus Sermon. XIX.* Quo pertinet interpretatio dicti apud *Matth. 5. 17.* quam adfert *Grotius l. 1. c. 7. § 8.* Quanquam alii hoc dictum pertinere velint ad homines oppressos, & ubi justitiæ copia non est. Conf. *Thren. c. 3. 2. 8, 29, 30.* cum contra in bona republ. quilibet teneatur injurias coram judice exigere, (*Levit. 5. 1.*) non propter vindictam (*Levit. 19. 17, 18.*) sed animo justitiam legesque patriæ defendendi, & ne malis sua scelera lucro aut gaudio sint. *Lysias orat. contra Theomnestum: αὐελδύτηρον καὶ λίσαν Φιλαδίκον ἔστι νομίζω κακηνγορίας δικάζεσθαι.* Illiberale nimium exultatio & litigiorum maledicentia aliquem accusare. Apud Cyrenenses, teste *Heraclede de politis*, lex erat, ut πολυδίκους, litigiosos ci- ves ad tribunal Ephori traherent, & multam aique infamiam ipsis imponerent. *Arriani Epictetus l. 1. c. 2. § 5. αὐτὸς ὡς λίθος ἀκέραιος, τὸ Φελοῦ τῶλοιδοῦσάντι;* Si quis ut lapis audierit, quam e suis maledictis capiet utilitatem convitiator? Seneca de Ira l. 2. c. 32. Magni animi est injurias despiciere. Ulterioris contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur ultio. Ille magnus & nobilis est, qui more magna fera latratus minorum canum securus exaudit. Et si laesus isthanc moderationem debet non tam lædenti, quippe qui quantum in se omnia humanitatis commercia cum ipso abruptit; quam propriæ securitati & tranquillitati. Unde quando quis ira aut dolore concitatus hos limites transilierit, lacescenti injuriam non facit, sed immoderate & imprudentius duntaxat egisse dicitur. Enimvero ubi hac ratione salus mea expediri, aut in tuto locari nequeat, res utique ad manus fuerit deducenda. Ubisi alter injuriam malitiose inferre pertendat, nec pœnitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum denuo colendam redire velit, etiam cum cæde istum, repellere licebit. Et si vel maxime vitam meam directe non impetat, puta si me plagis duntaxat velit onerare, aut membro aliquo non vitali mutilare, aut rebus me salvo corpore spoliare; tamen postquam semel pacem mecum abruptit, neque cautio mihi existit, quod ab istis initiis ad majores injurias non sit erupturus; etiam huic injuriæ repellendæ licebit extrema adhibere. Eo ipso enim, dum quis sese hostem mihi profitetur, (id quod fit, quando injuriis me lacescit, nec pœnitentiæ signa ostendit,) dat mihi, quantum in se, adversus se licentiam infinitum. & ὅδ ταῦτα, ἀλλὰ μέγιστα καὶ πλεοναοὶ ἀξέχαιτες δίκαι; αὐτὸ πᾶσιν εἶσι. Non enim eadem, sed plura & majora qui incipiunt, digni sunt, ut contra patiantur. *Antiphon orat. XI.* Equidem sunt, quibus hæc libertas resistendi in infinitum eò nomine displiceret, quod *jus defensionis*, & resistendi injuria nunquam naturale fuerit, nisi cum respectu ordinis, sive salvo ordine, quem natura socialis suo fini consequendo, supremo loco destinavit. Cum in jure resistendi naturaliter insit hæc exceptio, nisi resistendo violetur ordo socialis, cujus primam & summam rationem ipsa natura habet. Nisi enim hæc cautio accederet, societas, ordinis necessarii & naturalis ratione non custodita, insociabilis fieret. Vid. *Bœcler. ad Gros. lib. 1. cap. 4. §. 2.* Enimvero haut quidquam hoc asseritur, ejusmodi licentiam resistendi in infinitum in omnibus casibus utique

adhibendam; cum multæ possint intervenire considerationes, quæ læsum ad extremum procedere verent; sed quod iste, abs quo injuria incipit, queri non possit, si extrema in ipsum statuatur. Actunc demum revera vita redderetur insociabilis, si licentiæ resistendi aliquis terminus statueretur inter eos, qui in naturali libertate vivunt. Qualis enim vita esset, si alter me semper modicis infestare vel verberibus pergeret, cujus malitiam alia ratione sistere, aut reprimere non daretur, nisi morte ipsi intentata? Aut si vicinus rapinis duntaxat, & vastationibus agrorum nos vellicare continuaret, neque nobis fas esset, istum cardibus repellere? Cum enim societas ad salutem universorum spectet, non sunt ejusmodi leges istius fingendæ, per quas modestissimo cuique semper misero esse necessum foret, quotiescunque pravo cuipiam jus naturæ violare placeret. Ac absurde societas inter homines injurias perferendi necessitate sancita statuitur. Unde stultus est, propriæque salutis ignavus proditor, qui hosti, quamdiu talis persistit, & hostilia exercet, parcit, & frustra perire quam perdere mavult. Nam hæcenus duntaxat lenitate, & humanitate adversus hostem jus naturæ uti me voluit, ut si ostendat, sese poenitentia ductum ab injuriis adversus me serio velle desistere, ac damno pensato cautionem de non offendendo in posterum præstet, parcere, & ignoscere ipsi debeam, paceque instaurata eidem deinceps circa exercenda pacis officia vicissim respondere. *Hesiodus Op. & dier. l. 2.* Εἰ γὰρ αὖ τις ἡγήτ' εἰς Φιλότιμον, δίκῃ δ' ἐθέλων τὸ δαχύνει δ' ἐξ αὐτοῦ. Meram quippe vindictam, quæ nihil aliud præter lædentiis dolorem & perniciem habet propositum, sub crudelitatis vitio natura inter homines proscripsit. Cui consequens est, memoriam inimicitiarum, quantum fieri potest, deleri debere. Quo spectat illud apud *Cicer. de invent. l. 2.* Quod Thebani apud Amphictyonas accusati sunt ob æneum tropæum positum victis Lacedæmoniis: ideo quod *æternum inimicitiarum monumentum Grajæ de Græcis statuere non oporteat.* Nam alias tropæa de ligno duntaxat excitari mos erat, ne nimis forent diuturna. Add. *Florus l. 3. c. 2. in fin. Seneca Herc. furente. Si æterna semper odia mortales agant, Nec ceptas unquam cedat ex animo furor, sed arma felix teneat, infelix pareat, Nihil relinquent bella.* Cæterum in statu naturali degentes non solum in præstans intentatum periculum repellere, sed etiam eo depulso contra lædentem eousque progredi possunt, quoad ab illo in futuram satis sibi cautum videatur. De qua cautione ita habendum: Si quis injuria facta, statim poenitentia ductus veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso redire debeo, nec ampliorem cautionem ab eo recte videor exigere posse, præter fidem denuo dandam. Sufficiens enim est argumento, firmum ipsi esse propositum in posterum me non amplius lædendi, quem sponte facti poenituit, & qui ad petendam veniam ultro descendit. Ast cui per vim poenitentia est extorquenda, & qui tunc demum veniam petere instituit, quando resistendi vires deficiunt, ejus sola fides parum sufficiens cautio videtur. Igitur tali vel vires nocendi subrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ut ne deinceps nobis existat formidabilis, postquam ex prompta semel malitia, nec rite emendata perpetuo ipsum suspectum reddidit.

§. 4. Ast vero quod licet in naturali libertate viventibus, qui suam salutem propriis viribus, proprioque ex judicio expediunt; id hautquaquam indulgetur illis, qui in civitatibus degunt, & quidem inprimis adversus suos cives. Hi enim violentam sui defensionem adversus cives perpetuos aut temporarios ita moderari tenentur, ut eam tunc.

demum adhibeant, quando tempus ac locus non ferunt auxilium magistratus ad repellendam eam injuriam implorari, qua vita, vitæque æquipollens, aut irreparabile damnum, in præsentaneum periculum conjicitur. Et quidem, ut periculum tantummodo depellatur; vindicta autem, & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur. Nam cum alias in civitatibus leges dominantur, & *nihil tam contrarium sit juri & legibus, quam composita & constituta rep. quidquam agi per vim*, Cicero de LL. l. 3. in ejusmodi duntaxat casu, & *inter arma* ab alio intentata istæ silent, nec se expectari jubent, cum e, qui expectare velit, ante injusta poena luenda sit, quam iusta repeterda. Add. Gellius l. 4. c. 14. Quintilianus declam 12. Nos ideo magistratus legesque à majoribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assidue scelerum causa se refellant, si ultio crimen imitabuntur. Et ex hisce fundamentis liquido possunt decidi, quæ passim ab autoribus super modera- mine inculpatæ tutelæ disputantur.

§. 5. Et quidem dubitatum fuit à quibusdam, an cum cæde repelli possit eiusmodi invalor, qui non me, sed alium, destinato consilio invadere parabat, & abs quo dolus malus aberat; Ubi fundamenti loco Grotius l. 2. c. 1. §. 3. supponit, jus defensionis primario, & per se nasci ex eo, quod natura quemque sibi commendat, quodque adeo non possit non quisque omni conatu ad propriam salutem expediendam incumbere; non autem ex injustitia aut peccato ejus, abs quo periculum intentatur. Scil. ad innocentiam defensionis sufficit, quod alteri non sit jus ad me invadendum, & occidendum, neque in me sit obligatio mortem citra reluctantiam subeundi. De cætero cum proprius amor omnes alias considerationes hoc in casu longe superet, non potest non naturaliter homo in pari cum altero periculo constitutus, non sibi potius, quam alteri consulere; & cum periculum illud ab altero mihi immerenti creetur, eo minus invidiosum est malum in autorem suum recidere. Quibus positis facile est peculiare casus, qui heic dari possunt, definire. Si enim quis infania agitur, aut diris insomniis excitus, aut lunaticus, (quales interdum noctu cum telis per ædes ambulare tradunt,) mihi necem intentaverit; cum nullum ipsi jus sit me invadendi, & ego mihi ipsi non immerito sum maximi, non adparet, quare ego meam salutem post ipsius habere debeam. Heic autem omnino præsupponitur, me nulla alia via potuisse periculum intentatum declinare. Id quod non ita scrupulose observatur in iis, qui dolo malo nos invadunt. Idem dici potest de illo, qui bona fide militat, si pro hoste me per errorem aggrediatur. Nam cum hostis quoque potuerit illi resistere, quare ego, in statu hostili cum ipso non constitutus, jugulum eidem præbere teneat; Et imprudentiæ suæ imputet, quod amicum hostilia induere coegerit: cum nosse deberet, contra quos sibi militandum foret. Id quod etiam applicari potest ad eum qui inimico suo insidiaturus, me per errorem invadit. Cur enim ego ob errorem aggressoris deteriore sim conditione, quam alter, cui hic fortasse non sine causa irascebatur; Quin & iste aggressor legis Cornelie de sicariis reus est. Nam utut error fuerit in persona, non tamen fuit error in proposito, & isti voluntas aderat & conatus cædem patrandi. Add. l. 18. §. 3. D. de injuriis. Et Grotius in *spars. florum* ad l. 14. D. ad L. Cornel. de sicariis.

§. 6. Ad moderamen inculpatæ tutelæ vulgo requirunt periculum præsens, & velut in puncto; neque quamvis suspicionem aut formidinem adhuc incertam sufficere.

asserunt, ut quis alterum occupet. Verum circa hanc quoque; assertionem non satis accurate distinguitur inter libertatem naturalem, & statum civilem. Nam etsi & heic punctum illud, quod vocant, sine aliqua latitudine non possit intelligi; certum tamen est, in naturali libertate constitutis laxius longe spatium indulgeri expediendæ defensionis violentæ, quam iis, quorum salus patrocinio civitatum ambitur. Scilicet cum ad colendam cum aliis pacem per naturam obligemur, præsumitur quilibet isti obligationi satisfactorius, nisi claris indiciis de diversa ipsius voluntate constiterit, adeoque nisi pateat, eum sanæ rationi, quæ idem suadet, non obtemperare. Sed quia magna pars mortalium ad eam obligationem violandam est proclivis; igitur cui salus sua cordi est, mature sibi innoxia munimenta circumponet; puta, ut aditum præstruat hostilia molientibus, arma, & cætera ad vim repellendam aut faciendam comparet, socios sibi adjungat, aliorum conatus vigilanter observet, & quæ sunt similia. Ac merito sapiens prædicatur resp. quæ etiam pacis tempore de bello cogitat. Et quanquam innocentibus in providentia divina magnum sit positum præsidium, nequidquam tamen sibi miracula coelitus pollicetur, qui in torporem resolutus suarum rerum ipse non satagit. Quin & qui in civitatibus degimus, ubi bona nostra contra fures & grassatores acri poenarum sanctione munita sunt, malum patrem familias arbitramur, qui sub noctem januas claudere, cistæque & conclavia obferare negligit. Sicut Romani etiam vilissima utensilium annulo signabant, contra furacitatem servorum, in quos tamen potestatem vitæ, ac necis obtinebant. Vid. Tacit. A. II. 1. Cæterum uti talibus remediis nemini prorsus nocetur; ita ut obtentu defensionis mere alterum possim occupare, signa requiruntur, moralem certitudinem facientia, de infesto ipsis in me animo, ac lædendi destinatione, ut nî prævenire malim, primus mihi sit ictus expectandus. Quæ inter signa, ob quæ jus nanciscar ultro vim inferendi, haut quidquam numerari debet sola potentia, nimium gliscens, nostrisque viribus præponderans; præsertim ubi quis eandem innoxia industria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppressionem adauxerit. Taliter partas quippe opes alteri velle invidere, aut destructum ire inhumana foret malitia. Et crasse nimis philosophantur, qui crepant: qui tibi nocere potest, idem & vult; ergo citra ullam aliam causam ipsum opprime, si salutem tuam amas. Enim vero isthæc doctrina omnem inter homines socialitatem destruit; c. qui pro illa citantur autores vel audiendi non sunt, vel de præcautione innoxia loquuntur, vel de talibus, qui voluntatem nocendi per signa satis declararunt. Et illi dictorio ap. Ciceron. Ep. fam. XI. 28. *etiam servis semper liberum fuit, timerent suo potius, quam alterius arbitrio*: opponitur illud non minus argutum Vibii Crispi ap. Quintilianum l. 8 c. 5. *quis tibi ita timere permisit?* Et ipse Cicero orat. pro Tullio apud Quintil. l. 5. c. 13. *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure; otuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posteriùs occideretur.* Neque vero quod ab uno aut altero peccatum est, id in normam agendi est allegandum. Add. Alberic. Gentil. de jure belli l. 1. c. 14. Quia tamen viribus quis suis abuti potest, ideo mature innoxia, uti dictum munimenta sunt circumspicienda. Sed & si quis præter vires nocendi voluntatem quoque inesse sibi ostenderit, ne sic quidem directe mihi statim causa nascitur, ultro ipsum invadendi, siquidem nondum adversus me eam voluntatem exseruit. Neque enim sufficienti est argumento, aliquem mihi quoque nociturum, quia aliis nocuit; quip-

pe cum causæ peculiaries adversum alios ipsum potuerint incitare, quæ in me non deprehenduntur. Ac injuria alteri facta nondum mihi sat causæ præbet lædentem invadendi, quamdiu tam læsus quam lædens solo humanitatis vinculo mihi jungitur. Et si facile sit, ut læso peculiariter obliger; puta, si ab ipso imploratus auxilium meum pacto promiserim. Id quippe maxime cum natura sociali congruit, ut quis, nulla licet injuria læssus, ad depellendam ab altero vim injustam, ex pacto vires cum ipso conjungere queat, licet iste, abs quo injuria incipit, communis vinculo humanitatis eidem quoque sit junctus. Semper enim injuria accepta ad favorem, illata ad odium valere debet etiam inter eos, quorum alias nihil interest. Nam illud *Exodi* II. 14. tantum in statu civili obtinet. Quod si autem probabilis accedat suspicio, istura altero oppressio in me quoque transiituum, & priore victoria pro instrumento sequentis usurum; eo promptius alteri petenti erit succurrendum, quod ipsius conservatio meam salutem in tuto ponat. Et sapienter facit, qui intra vicini ædes incendium sistere nititur, ne ubi istæ conflagraverunt, ad ipsum incendium trajiciat. Enimvero ubi ex liquidis constat indicium, alterum in inferenda nobis injuria jam occupari, licet conatus tuos nondum plene expromserit; in libertate naturali viventibus statim licebit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla sit spes fore, ut amice admonitus hostilem animum exuat; aut ejusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. Neque enim tenetur quis expectare aut excipere alterius assultum, ut violentiæ suæ ex necessitate defensionis justitiam adstruat. Unde heic pro aggressore est habendus, qui prior se movere ad vim alteri inferendam, seu qui voluntatem nocendi alteri prior concepit, & ad eandem exsequendam se comparavit, licet alter, animadversis illius cœptis, celeritate usus tardius molientem oppresserit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus qui intentantur, eludere duntaxat, & repellere; sed ille quoque defensionis gaudet favore, qui injurias adhuc adparentem prævenit. *Demosthenes Philippica* 3. Ο ὅς, οἷς αὐτὸ ἐγὼ ἐπιθέλω, ταῦτα πράττειν καὶ κατακτενεῖν ὁρμεῖ, ὅσα μοι πολέμει, καὶ μὴ πω βλάβη, μὴ ὃ πῶδ' ἔσται. *Qui enim, quibus ego capiar, ea agi & instrui; is bellum mecum gerit, etsi me nondum vel jaculis, vel sagittis petat. Thucydides* l. 6. *Inimici non facta solum, sed consilia etiam & cogitata pœna prævertere oportet. Nam & illi, qui se non præmunuit, damno prævenitur. Procopius de bello Persico* l. 2. c. 3. λύσσι τ' ἐπὶ λέλυ ἔχ' οἱ αὐτὸν ὁ πλοῖς ἤρουν τὸ πρὶν πρὶν, ἀλλ' οἱ αὖ ἐπὶ ἐπὶ ἐλόντες ἐν πονείας τῆς πέλας ἀλώειν. τὸ ὅδ' ἐγκληματὶ ἐγνεχθῆναι οἱ, καὶ οἱ πῆ τὸ κατ' ἐρῆν, πέπεσσαι. *Pacem rescindunt non qui arma capiunt primi, sed qui pacis tempore in aliqua adversus vicinos machinatione deprehenduntur. Nam qui quis aggressus est scelus, optato licet successu careat, jam id patravit. Philo Judæus de speculibus legibus: Hostes habentur non solum, qui nos jam impugnant clasibus aut exercitibus, verum etiam qui utroque adparatus faciunt. Add. Alberic. Gentilis advoc. Hispan. l. 1. c. 9. Lex Wisigoth. l. 9. tit. 4. c. 6.*

9. 7. At vero nequidquam par licentia est illis, qui in civitatibus degunt. Hi enim, ubi negotium sit adversus extraneum, ultro quidem invadentem semper repellere possunt; injussu autem imperantis eundem in adparatu opprimere, aut post illatam noxam vindictam petere nequeunt, ne forte civitas intempestivo bello implicetur. Idque multo accuratius observandum est adversus concivem. Hunc enim, licet comparare se intellexero ad injuriam mihi inferendam, aut atroces mi-

nas spargere percepero, hautquidquam occupare conceditur; sed ad communem imperantem erit deferendus, & ab isto cautio exigenda. Quam ubi ipse abnegaverit, tunc demum eo modo salutem meam mihi licebit expedire, ac si in libertate naturali forem constitutus. Unde absurdi valde sunt illi Moralitæ, quos citat *Grotius* l. 2. c. 1. §. 5. qui tradunt, *jure posse interfici eum, qui non quidem vim præsentem jam intenet, sed conjurasse, aut infidari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri.* Neque tollitur absurditas per additam restrictionem, *si aut aliter periculum evadi non potest, aut non satis certum est, evadi non posse;* quippe cum plerunque interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos quoque casus pateat, ac multa inter calicem supremæque labra cadere queant. Enimvero isti sine dubio sopponunt statum civilem; cum iniqua judicia, accusationes, testimonia, non nisi in civitate locum habeant. Ad quæ retundenda si civibus jus damus cædem exercendi, quid magistratu opus erit? Neque vero damnationis periculum alicui imminet, si calumniam in se confictam probare possit. Si autem liquido isthoc demonstrare nequeat, & nihilominus ad cædem provolare velit, pœnam legis Corneliæ hautquidquam deprecabitur. Ast ubi quis ipso actu per vim invadatur, & in eas redigatur angustias, ut magistratus, aut aliorum civium implorandi subsidium facultas non sit, tunc demum, ut vim invasoris abs se arceat, vel extrema ipsi poterit intentare; non quidem hac intentione, ut per cædem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus citra ejusmodi cædem vita è præsentis periculo nequit eripi. Hinc periculo depulso hautquidquam eundem insequi, & fugientem percutere licebit. Vid. l. 3. §. 9. D. *de vi & vi armata.*

§. 8. Ex quibus adparet, in civitatibus tempus defensionis inculpatæ expediendæ angustis admodum finibus esse circumscriptum, & fere ad punctum aliquod, etsi non citra latitudinem, redactum; ubi modicus excessus vix à prætore curetur. Unde licet cordato judici ex singulorum factorum circumstantiis commodissime de innocentia defensionis constare queat; in universum tamen id statuendum videtur, initium temporis illius, quo quis in sui defensionem alterum impune potest occidere, inde sumi, quando aggressor, voluntatem vitam meam impetendi præ se ferens, & à viribus instrumentisque nocendi instructus, jam intra illum exstiterit locum, ex quo re ipsa nocere possit, computato quoque illo spacio, quo opus est, si ego ipsum occupare, quam ab eodem occupari malim; v. g. Si quis stricto gladio ad me viam affectet, cum sufficiente significatione, quod me velit confodere, neque mihi tutum pateat suffugium; ego autem sclopeto sum armatus, tunc recte id in ipsum displodere possum, quando longiuscule adhuc abest, ac nondum me gladio contingere valet, nisi nimis adpropinquaverit, telo meo uti nequeam. Idque magis adhuc valet in arcubus & similibus telis, quæ intra breve nimis spæcium-usum sui amittunt. Sic si quis cum proposito me occidendi advolet sclopetis brevioribus armatus, mihi autem sit sclopetum longius, non tencor expectare, donec ille intra id spæcium accedat, ex quo suis me telis contingere queat, sed antequam eo perveniat, meo ipsum telo excipere potero. Hoc ipsum enim est, *in tempore occurrere, quod melius habetur, quam post exitum vindicare.* l. 1. C. *quando liceat univique.* Perdurat autem illud spæcium inculpatæ defensionis, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ultro recesserit, vel pœnitentia in ipso faci-

facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus defituerit; pura si gladius fractus sit, aut sclopetum ignem non conceperit, vel aberraverit; ita ut in præsens nocere amplius nequeat, nobisque sit facultas in tuta loca nos recipiendi. Nam ultio injuriæ, & cautio in futurum magistratui curæ erit. Vid. l. 45. §. 4. D. L. *Aquilianam*. Isthoc spatium qui in cæde intra civitates egrediuntur, ob omni vitio suam defensionem liberare nequeunt. Unde adparet, quam ab omni ratione abhorreat illud *Baldi*, quod refert *Sichardus* ad d. l. C. *si quis uaforte mihi dicat, ubiunque te posthac reperero, conficiam te, quod possim illum in ipso minarum articulo interficere, aut cum est mihi commodissimum, sine pœna*. Nam licet non teneam expectare, donec ille minas suas exsequatur; alia tamen via in civitate, quam per cædem cavere mihi possum & debeo; etiam tunc quando constat ex antea facta vita, istum ad ejusmodi minas exsequandas non esse meticulosum; quod nonnulli mitigandæ *Baldi* sententiæ adjungunt.

§. 9. Quod autem heic addunt; *ita demum ejusmodi cædem excusari, si alia ratione periculum evadi non potuerit*; id haut nimis stricte est interpretandum, sed cum aliqua latitudine, quam perturbatio animi, ex præsentia tanti periculi enasci solita, indulget. Quæ non fert, ut quis ita accurate omnes evadendi vias possit circumspicere, sicut ille qui tranquillo animo extra periculum constituitur. Inde uti ad minantem, aut provecantem ultro ex loco tuto descendere temerarium est; ita si in aperto me loco constitutum alter invadat, non præcisè ad fugam obligor, nisi forte in proximo sit tale suffugium, ad quod me cirra periculum possum recipere; neque semper cessum ire teneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & utrinque periculum lapsus imminet, ac ubi semel gradu sis depulsus, eundem iterum componere haut ita in proclivi est. Sed nec inde defensio mea vitiosa fit, quod non intermiserim actum aliquem, mihi ex officio injunctum, aut quem suscipere saltem libertas erat. Sic v. g. si, dum ad negotia mea obeunda in publicum prodeo, invasorem cum cæde repulero, haut quidem inde culpabilis reddor, quod, si domi mansissem, in periculum non incidissem. Ad quid enim nobis securitatis publicæ sanctimonia, & nostra libertas prodesset, si illa uti non liceret, ob improvisa pericula, quæ alter non nisi per scelus intentare nobis potest? Sine dubio autem ineptum est, quod tradit *Theod. Balsamon* ad epist. 1. *Basiliæ, quæ est ad Amphilocho. can. 43. Qui ad tutelam corporis sui occidit, nulla homicidii pœna tenetur, si aggressorem interfecerit, quod vulnus ex letale inflixerat, aut vim similem: teneri tamen de occiso, si levi tantum, ac medicabili plaga vulneratus aggressorem interemerit*. Sed & inepta fuit illorum sollicitudo, qui anxie disputarunt; an ad inculpata defensionem quoque requiratur paritas armorum. Quasi vero aggressores semper prius invasionem denuncient, & quibus armis sint usuri, ut orium sit alteri congrua arma parandi; aut quasi defensio istiusmodi foret exigenda ad leges ludi gladiatorii, ubi qui spectaculi causa compositi depugnant, paribus aut æquivalentibus armis instruuntur. Illud quoque heic monendum, non posse innoxiam tutelam prætere, qui ab altero in duellum provocatus, ubi comparuerit, ita premitur, ut ni illum transfodiat, ipsi sit pereundum. Nam id periculum ne subiret, leges verabant. Unde circa æstimandum illud factum ejus periculi nulla habetur ratio; & iste tam homicidii pœna, quam illa, quæ in duellatores forte peculiariter est constituta, merito potest affici.

§. 10. Quæri jam ulterius solet, an licitum sit alterum interficere, qui non vitam eripere;

pere, sed membro duntaxat aliquo mutilare intendit, quando vis ejus aliter repelli nequit; id quod de statu naturali tuto affirmari potest. Nam & membrorum nostrorum integritatem ita tenero nobis sensu natura commendavit, ut non possimus non omnibus modis ipsam protegere; & mutilatio alicujus membri, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris, quam ipsa vita æstimatur. Quin ex ista mutilatione sæpe ipsa vita periclitatur; nec ita liquido constare potest, an ulterius quoque iste sit in me grassaturus. Accedit, quod qui tale quid mihi intentat, hostis sit, qui quantum in se licentiam dedit mihi adversus ipsum in infinitum. Sed & in statu civili vix videntur leges ad eam patientiam cives adstrinxisse, ut mutilari se potius ferant, quam ultimum conatum repellendæ alterius violentiæ adhibeant: quippe cum hæc patientia fere superior humana constantia videatur. Saltem eam in gratiam malitiosi invaloris exigere durum nimis erat. Injuriam autem talem jam acceptam per magistratum exequi oportet.

§. 11. Defensioni vitæ apud omnes fere populos æquiparatur pudicitia, quæ etiam cum cæde violatoris recte deendi asseritur. Cujus favor ideo tantus est, quod ejusdem integritate decus sexus foemini maxime æstimatur, accedente insuper ejusdem imbel-
 lia, quæ omnibus modis contra impurorum hominum malitiam munienda erat. *Quintilianus declamat.* 349. *Pudicitiam usque in eam injuriam traxisti, quæ nihil gravius bella habent.* In civitatibus autem cum legislatores recte potuerint capitalia supplicia in violentos stupratores constituere, singulis quoque honestis foeminis potuerunt permittere, vel cum cæde tueri id, quod semel ereptum restitui nequit. Apud Ebræos, ut tradit *Seldenus* l. 4. c. 3. tantus comitabatur favor defensionem corporis & pudoris, ut non solum is, qui invadebatur, per se invalorem cum cæde repellere, sed & alter innocenter oppressum cum cæde invaloris defendere posset: idque non tantum si vitam alterius aggrediretur, sed & si cum masculo vellet concumbere, aut alterius sponfam comprimere. Vid. *Lex Visigothorum* l. 3. tit. 3. c. 6. *Constitutum. Sicularum* l. 1. tit. 22. Sic & magnis laudibus celebratum fuit judicium C. Marii, quod absolvisset, simulque, corona donasset militem, qui sororis suæ filium tribunum militum, de stupro se solus tantum, interfecerat. *Plutarch. Mario.* *Plato de LL.* l. 9. *Εὐὲν ἐλδοῦν τὴν γυναικὰ βιάζονται ἢ τὰ παῖδά, περὶ τὰ αἰσχροδίσια, νηπιεὶ τε θανάτῳ ἢ τῷ ἔνδοξοι μολοῦν* (βία, καὶ τὸ πατὴρ, ἢ ἀδελφῶν, ἢ υἱῶν. *Qui mulierem liberam aut puerum ad rem veneream vi subegit, impune non ab eo solum, cui vis est illata, verum etiam à patre, fratribus, filiisque vita privetur.* Neque ex eo, quod *Augustinus de Civit. Dei* l. 1. c. 18. dicit, non amitti corporis sanctitatem, marcente animi sanctitate, etiam oppresso corpore: (add. *Gratianus caus.* 32. *quest.* 5. c. 1. 2. 3. 4. *Plautus Amphib.* *Hanc promittit, ut quamobrem vitio verteres. Mea vi subacta est facere.* *Seneca Hippolyto.* *Mens impudicam facere, non casus, solet.*) consequitur, violentos stupratores non posse quocunque modo repelli. Sicuti non sequitur; vir pius per temporariam mortem ad beatioram vitam transfertur; ergo latroni non potest extremam vim opponere. Quo loco tamen observandum, quod *Lysias orat.* 1. tradit, lege Attica gravius punitum, qui persuasione, quam qui per vim foeminam stupraverit. Rationem subjungit: eos enim, qui vim faciunt, odio haberi censuit ab illis, quibus vis illata est. Qui vero se insinuando persuadent, adeo ipsorum animos pervertere, ut aliorum uxores reddant sibi benevolentiores, quam maritis, & universam domum suæ faciant potestatis; liberos quoque reddant incertos, maritorumque sint, an adulterorum. *Libanius de.*

declam. 2. πολὺτε δεινὸν πρὸν τὸ πᾶσι φρεσὶ Φαῦλῳ ἢ πρὸς ἀνάγκην καὶ ἀποχρύαι.
Multo gravior est, quod perijisset, ut flagitiosa esset, quam quod necessitate illata dedecoravit.

§. 12. Est quoque celebris illa quaestio, an periculum accipiendae alapae, aut similis mali jus faciat illud cum caede intentantis arcendi? *Grotius l. 2. c. 1. §. 10.* equidem censet, id non repugnare justitiae expletrici. Cujus sensus hic est; cum justitia expletrix violetur, quando alicui non tribuitur, ad quod jus perfectum habebat, aut inferitur, quod ne acciperet idem perfectum jus habebat; cum, qui ob intentatam alteri alapam creditur, queri non posse, justitiam expletricem in se fuisse violatam. Qui enim injuria alterum lacescit, nullum amplius in se habet jus, quo minus extrema quaeque ab altero ipsi vicissim inferantur; seu quod eodem redit, dat læso adversus se jus in infinitum: etsi sicpe ne isto jure quis integro utatur, aliae considerationes prohibeant. Neque est, quod aliqui objiciant æqualitatem illam, quæ in justitia alias observari debet. Nam æqualitas præcipue locum habet in permutationibus rerum, & distributionibus bonorum communium. Mala autem, quæ per modum belli hinc inde inferuntur, ad æqualitatem accurate reduci non solent; neque id necessum est. Et quod *Grotius* monet, *modum nocendi in bello ad morem & rationem reparandi & restituendi civilem exigendum esse*; id hanc habet limitationem, quantum ejus fieri potest; & deinde ista moderatio non oritur ex jure aliquo, quod in hoste hæret, sed ex generositate, & virtute alterius. Addit quoque *Grotius*, caritatem per se non obstringere nos ad ejusmodi contumeliam de verandam in gratiam nocentis. Venum doctrinam Evangelii non admittere, ut ejusmodi injuriam violenter repellatur. Nobis jam supra monitum fuit, in statu naturali non posse ab aliquo exigi patitiam etiam modicæ injuriæ, præsertim continuatæ, quo minus per extrema quæque repellatur. Et sanctissimus quoque rex contumeliam legatis suis illatam internecivo bello persecutus legitur. 2. Samuel. X. 4. seqq. Enimvero an in civitatibus credes repellendæ alapæ permitti recte possit, valde dubium est. Equidem gravissima habetur contumelia alapis credi; cujus causa apud multos Europæ populus hæc videtur esse, quod servorum, aut vili adhuc disciplinæ subjectorum ista sint bellaria. Inde alicubi in usu est, illos, quibus arma gestandi jus conceditur, aut qui ex statu tirocinii promoventur, alapa credi, ut præteritæ conditionis recordentur, ac deinceps talem sibi tractationem non amplius competere intelligant. Unde in alapa maximus inest contemptus, velut quis indignus sit, qui arma gerat, aut inter viros censeatur. Est tamen heic observandum, alapam ejusmodi ignominiosam non videri, nisi infligatur, antequam ad resistendum sese quis composuerit. Servorum enim, & armis indignorum est, os contumeliis præbere. Ergo alapa proprie non erit, si qui ex rixa mutuo sibi in faciem involent, aut quando, dum manus conferuntur, os verberatur. Adeoque vix adparet, quomodo alapam contumeliosam accipere possit, qui arma habet, eaque jam ad defensionem sui expeditur. Deinde falsum est, alicujus honorem, illata ejusmodi contumelia, per se tolli, qui sane valde in lubrico positus esset, si abs cujuslibet petulantis libidine dependeret. Et qui in ista inest contemptus, facile à magistratu aboleri, aut pensari potest, gravi multa ludenti imposita, eodemque adacto, ut læso publice honoris signa exhibeat. Sed nec opinio fortitudinis, quæ vulgi judicio inter viros præsertim militares tali contumelia læsa putatur, non aliter quam privatim sibi ferro, aut pugna singulari conferta asse-

ritur. Cum ille sat fortis sit, qui stationem sibi à civitate assignatam strenue obit; & longe splendiores sint occasiones exserendæ fortitudinis, quam si quis contra rationem, ac leges civitatis iræ fræna laxet, aut inutilium aleam pugnarum subeat. Quod si tamen, uti fieri suevit, ab alapa confestim ferrum stringatur, & in ea pugna is, abs quo injuria cœpit, graviter vulneretur, aut occidatur, non sine ratione mitiorem alteri pœnam imponi convenit. Ast illud nullo modo ferendum, quod nonnulli asserunt, non solum recte cædem admitti posse ad vitandam alapam; sed etiam accepta alapa, si qui eam impexit fugiat, eum posse occidi ad recuperandum honorem. Vid. *Bæclerus ad d. loc. Grotii*. Addendum tamen & hoc est, etsi res ex judicio sapientum, non vulgi, sint æstimandæ; tamen si in aliqua civitate genus quoddam injuriæ insignis ignominia comitetur, asperrima pœna esse plectendos, qui aliis istud inferunt; cum neque omnibus iste sit animi rigor, neque multorum persona, quam in civitate gerunt, ferat, ut maximæ civium parti sint contemptui, & ludibrio. Unde non video, quomodo magistratus jure irasci possit illis, qui ex mora, & opinione vulgi existimationem suam asserunt, ubi iste tales injurias, honori ex vulgi mente tantopere detrahentes, insuper habuerit. Adeoque qui duella pugnasque privatorum vult interdiceret magistratus, asperrimas debet pœnas statuere in eos, qui alteri alapam inflixerint, aut convicio eum adsperserint, cui in ista civitate insignis ignominia adhæret. Nam illam *Grotii* philosophiam vitæ civilis mos non fert, quod cum *honor sit epinio de excellentia, qui autem talem ferat injuriam, is patientem se excellenter ostendat, ideo honorem magis augeat, quam minuat*. Vid. *Aclor. XVI. 37*.

§. 13. Ex dictis etiam intelligi potest, an qui ab altero invaditur, utiq; teneatur fugere, si commode possit; si ut cædes invasoris non prius fiat licita, quam fugæ via sit interclusa; Ubi patet, in naturali quidem statu invasori nullum competere jus, ex quo alter teneatur ipsius vim per fugam declinare. Etsi quando fuga potius, quam pugna eligitur, id non fit in gratiam invasoris, sed quia hoc ei, qui invaditur, magis expedire videretur; *πόδες ὀπλα λαγαῶν, pedes arma leporum* inquit *Oppianus Cyneget. l. 4*. Inde cum civitates invicem in statu naturali vivant, nemo asserverit, quando v. g. rex alterum regem per injuriam invadit teneri hunc, quantum potest, fugæ se mandare, ne dum resistit, aliquos ex invasoris copiis occidat. Verum in civitatibus omnino fugiendum potius, si commode fieri possit, quam invasor occidendus. Neque verò in ejusmodi fuga turpe quid, & militari etiam viro indignum est; quippe quæ non suscipitur ex ignavia, aut neglectu officii, sed quia ratio nullam heic fortitudinis exserendæ materiam invenit, si citra necessitatem civis sit occidendus, abs quo me tutum magistratus præstare commode potest. Addidimus tamen, fugam arripiendam, *si commode fieri possit*. Non enim credendum est, tergum semper invasori obvertendum, aut cessum eundem? cum illud vulneribus pateat, & heic à lapsu periculum immineat; & quia periculis magis patemus averfi: & qui semel in fugam se conjecit, ubi forte eidem spacium non amplius superfit, aut velocitate pedum invasor præcellat, non ita facile gradum componere iterum potest ad excipiendum adversarii impetum. Ergo ubi in proximo non patet suffugium, quo quis tuto se possit recipere, moderamen inculpatæ tutelæ non transgreditur, qui pectus potius invasori opponit, quam per fugam opportunum se ictibus præbet. Denique & illi recte à *Grotio d. l.* notantur, qui admiserunt, *recte occidi eum,*

quisi aliquid de nobis dixerit, id credendum nostram apud bonos existimationem posui lacerare. Quasi vero, si falsa ille sit dicturus, non commodior sit via maculam ex calumniâ imminuentem antevertendi; aut si vera sit prolaturus, scelera sceleribus sint obtegenda. Quanto melius *Plato de LL. l. I. Εἰς τις δὲ λὸν εἰένῃ μηδὲν αἰδικοῦντα, Φίλοι δὲ, μὴ μνηστῆς αἰσχροῦν ἔργων ἐκακῶν αὐτῷ γίγνηται, ἢ τινος ἐνεκα ἄλλὰ ταῦτα, καὶ θάπερ ἀνεί πολίτην κτείνωνς ὑπέειχε Φόβος δικός.* Si quis servum nihil injuriantem, timeans ne turpe quiddam se factum indicet, vel alia hujusmodi causa inductus, mortis iradiderit; quasi civem necaverit, sic puniatur.

§. 14. Atque ista quidem ex ratione sat plane deducuntur. Cæterum sunt, qui ex scitis religionis Christianæ heic aliquem scrupulum movent, asserentes; etiam si licitum sit invasorem vitæ injustum occidere, laudabilius tamen facturum, qui occidi, quam occidere mavult. Idque quod alter, dum in peccato mortali extinguitur, periculum damnationis incurrat. Non autem videri justitiæ conveniens, ut minus nostrum malum alterius malo majori depellatur. Eam difficultatem solvere licet aliorum sit? id tamen considerandum fuerit illis, qui istud asserere velint; in ejusmodi consternatione, aut decretoriæ pugnæ fervore non esse otium, ut quis ejusmodi rationum momenta curatius examinet, cum eo omnes intentæ sint cogitationes, quomodo præsens mors declinari queat. Dein eum qui invaditur non ita semper esse paratum, ut non spacio aliquo opus sibi putet componendæ animæ, & subducendis vitæ rationibus; seu ut sarcinas colligat ante, quam proficiscitur à vita; uti loquitur *Varro de rerust. l. i. c. i.* Preterea vix videri probabile, me magis sollicitum esse debere de anima alterius, quam alter iste de sua est. Si ergo iste neglecta animæ suæ cura vitam meam impetat; cur ego pretiosissimæ rei meæ, ejusque irreparabilis dispendio istius animam redimam? *Plinius l. 2. epist. 10. Parum est providam, sperare ex alius, quod tibi ipse non præstes.* Presertim cum non constet; an ille damnationem utique sit evasurus, si vel maxime jam occisus non fuerit. Et tralatitium est, ejus periculi non haberi rationem, in quod quis sua se culpa conjecit, & ex quo se liberare potest, quando vult. Heic autem nullum amplius, saltem in præsens, animæ ipsius periculum imminet, modo me petulanter oppugnare omitat. Quid quod isthæc sententia majorem tribuit favorem improbitati, quam pietati, dum per illam quis velut inviolabilis redditur. Sic enim semper pii homines nefariis latronibus cogerentur jugulum præbere, ne dum resistunt, isti damnationem æternam incurrant! *Conf. Grotius l. 1. c. 2. §. 8. & c. 3. §. 3.* Dictum Salvatoris, quo jubemur proximum nostrum diligere, sicut nos ipsos, explicandum videtur non tam de gradu dilectionis, quam de ejusdem sinceritate; quod nemo seipsum fido aut fucato amore prosequatur. Et videtur illud sicut teipsum habere instar proverbialis, locutionis, de amore sincero & intensio. Vid. 1. *Samuel. XVIII. 1. 3.* Ex quo tamen haut quidquam sequitur; si dilectioni propriæ, & dilectioni proxime simul non possit satisfieri, illam huic cedere debere. Vid. 2. *Corinth. VIII. 13.* *Cicero Tuscul. Quæst. l. 3. Præclarum illud est, & rectum, & verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æque ac nosmetipsos amemus: ut vero plus, fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quam se amet, ego illum plus quam me; perturbatio vitæ, si ista sit, atque officiorum omnium consequatur.* Neque ex dictis *Exod. 23. v. 4. 5. Deuter. 22. v. 4.* sequitur, caritatem proximi præire nostra comoda. Nam inde haut quidquam deduxeris; si noster quoque alius sit prolapsus, alterius alium prius, quam

quam nostrum esse levandum; aut etiam tunc nos teneri, quando pluris est opus, quod in ista sublevatione nobis est negligendum, quam iste asinus. Ne dicam, quod valde adhuc dubium sit, an ejusmodi inuasor sub proximi nomine venire possit. Vid *Luc. X. 29. seqq.* (Ubi per proximum intelligitur omnis homo, qui est nostræ opis indigus, & cui occasionem benefaciendi nos habemus.) *Lactantius divin. instit. l. VI. c. 18. Ciceronem,* carpit, quod *l. 3. Off. dixerat: eum esse virum bonum, qui prosi quibus possit, noceat nemini nisi laceffitus. O quam simplicem, dicit, veramque sententiam duorum verborum adjectione corripit. Quid enim opus fuerat, adungere, nisi laceffitus injuria? Nociturum esse dixit bonum virum, si fuerit laceffitus: jam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est, si nocebit. Non minus enim mali est, referre injuriam, quam inferre. Nam unde certamina inter homines, unde pugna, contentiones que nascuntur; nisi quod improbitati opposita impatientia, magnas sepe concitat tempestates? Quod si patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inveniri potest, improbitati opposueris, extinguetur procerus, tanquam si igni aquam superfuderis. Enimvero uti quandoque per impatientiam læsi pugnae non necessariae surgunt, quæ commode declinari poterant; ita non semper improbitas, ubi in patientiam incidit, extinguitur. Neque vero virus patientiæ, Christianis tantopere commendatæ, ad omnes promiscue injurias devorandas obligat. Et qui rite se defendit, non hoc directe agit, ut alteri noceat, sed ut se conservet. Nec qui propulsat malum injuriam facit, sed qui infert. Aliud autem est inculpatam defensionem exercere, aliud inhumanam vindictam moliri. Hoc æque noxium haberi potest, atque injuriam incipere: illud non item. Porro qui asserunt, laudabilius esse occidi, quam occidere, hanc exceptionem addunt; *nisi qui invaditur, sit persona melior, quam invasor.* At nimirum inter tantum periculum constituto scrupulose semper expendere vacat, uter pluribus sit hominibus utilior, & utrum mei magis mea, quam sui alterius ope indigeant. Equidem id certum est, eum abs quo multorum salus dependet, & cujus officium est ab aliis vim arcere, non debere vitam suam injusto invasori parcendo prodere; licet forte is ea sit æquanimitate, ut æque miserum esse putet occidere, quam perire, sicut Piso apud *Tacit. Hist. l. 29.* Quippe cum ipsius exitium plurium salutem evertat. Tales sunt, qui alios iter facientes præsidii causa comitantur; item principes, duces bellici, alique, quorum mors multorum post te perniciem trahit. Et in quos quadrat illud *Lucani l. 5. Cum tot in hac anima populorum vitæ salusque Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbus, Scititia est voluisse mori.* Item illud amicorum Alexandri apud *Curtium l. 9. c. 6. Quis deorum hoc Macedonia columen ac sidus diuturnum fore polliceri potest, quum tam avidè manifestis periculis offeras caput, oblitus tot civium animas trahere te in casum?* Exinde tamen haut quidquam consequitur; si ab aliquo nullius aut pauciorum salus pendeat, eum non recte posse invasorem occidere, quem vivere fortasse plurium interest. Hoc modo cælebs aut orbus nunquam posset occidere invasorem proletrarium, ne hujus liberi & uxor in solitudine, & egestate destituantur. Atqui si ipsum respectus uxoris, & liberorum retrahere non potuit, ne scelus faceret; quare alter horum luctui vitam suam condonare debeat? Notatu tamen dignum est illud *Platonis de L. l. 9. Filione pro defensione quidem sua, si à parentibus videt se interfectum iri, lege nulla conceditur, ut parentes, à quibus in lucem editus est, interimat, sed omnia potius sustinere præcipiunt, quam quidquam ejusmodi facere.* Mox tamen subditur: *ἀδελφὸς αὐτὸ ἀδελφὸν κτείνει,**

ἐν ποίῳσι μάχῃς ὑπομένῃς, ἢ ἡνὶ πρόπῳ πρὶν τῷ ἀμυνόμενῳ ἄρχοντι χερῶν προσέσπον, κατὰ περ πολέμιον ἀποκτείνῃς, ἔστω κατὰ νόμον. Si orta seditione, vel quovis modo frater fratrem in se impetum facientem pro defensione sua interimat, quasi hoste perempto, purus sit. Illud tamen labi seculi adscribendum, quod addit: Si servus liberum se defendens interimat, hisdem legibus, quibus & parricida, sit subiectus.

§. 15. Ex haecenus dictis etiam hoc adparat, quod cædes intra moderamen inculpatæ tutelæ patrata nulla labe patrantem aspergat, adeoque extra poenam sit posita. Non vero ex genere sit, quibus in se vitiosis lex humana affectuum humanorum, & iræ violentiæ velificata, impunitatem indulget; qualis est cædes adulteri marito permissa, De qua vid. l. 20. l. 22. l. 24. l. 32. D. ad L. Inl. am. de adult. & Lyric orat. 1. pro cæde Eratoſthenis, ubi ostendit, lege Attrica permissum occidere, non solum qui apud uxorem, sed & qui apud concubinam deprehendebatur; imo qui apud matrem, sororem, aut filiam deprehensus erat; uti est apud Demosthenem adversus Aristocratem. Rationem subiungit: quia, pro quibus cum hostibus dimicamus ad eos ab omni contumelia & injuria vindicandos; pro iisdem etiam amicos, si quam contra leges injuriam, aut contumeliam eis fecerint, occidere lex concessit. Cum enim non genus aliquod sit amicorum & hostium, sed factus horum utrumque censetur; eos qui hostilia faciunt, pro hoste ulcisci lex liberum fecit. Apud perlas qui uxorem una cum adultero occidit, novam insuper vestem præmii loco accipit. Ad Olear. itin. Pers. l. 5. c. 22. Add. Valerius Maximus l. 9. c. 1. §. 13. Ant. Mathæus de crim. ad l. 48. D. tit. 3. c. 3. §. 13. seqq. Quod si igitur alicubi poena aliqua aut expiatio iis, qui cædem justam patraverant, fuit injecta; ea vel ad cædem ex inculcata tutela commissam non pertinet; vel sine ratione fuit introducta; vel eo sine adhibita, ut intelligeretur, quantum scelus esset injusta cæde humanum sanguinem effundere, cum etiam justa cædes aliqua lustratione videatur indigere. Apud Philonem Indæum de via Moſis l. 1. hic dicitur pontifici mandasse, si lustraret reſervos à recenti cæde hostium quatenus enim per leges liceat hostem occidere, tamen qui necavit hominem, etiam si coactus & propellens injuriam, obnoxius videtur, propter antiquam generis cognationem oriundi ab uno capite. Hac tum fuit lustrandi causa, ut ne species quidem sceleris in eos competeret. Beneficio tamen asyli, quod poenam exilii temporarii continebat, non videtur opus habuisse, qui vitam suam cæde invasoris servatum ivit; sed tantum, qui cædem involuntariam quidem patraverat, sed quam exacta diligentia adhibita evitare poterat. Numer. 35. Deuter. 19. Locus 1. Paralip. 29. v. 3 ad defensionem non pertinet; & Davidi extructio templi videtur interdicta, non tam quod ipse ex cædibus bellicis aliquid labis contraxisset, quam quod filio materiam ex operibus pacis inclarescendi subtrahere non deberet, qui bello tantum gloriæ sibi paravisset. Scholiastes Euripidis in Oreste ad vers. 820. tradit, morem veterem apud Græcos fuisse, ut post justam cædem interfectores gladium soli ostenderent, in argumentum innocentiae, quasi qui ex ipsorum mente πᾶσι εἰς ὁπλῶν, ἢ πάντων ἐπευχέται omnia videt, & omnia audit, super ea re testis imploraretur. Et tamen iidem expiatione aliqua opus habebant, & annali exilio defungi cobeantur. De quo exilio etiam est apud Platonem de LL. l. 9. vid. l. 16. §. 8. D. de penis, & Grotius in flor. l. 1. par. 4. d. 1. Athenis quoque, de cædibus, quas quis jure factas contendebat, cognoscebatur in peculiari judicio, quod dicebatur Delphinium, à templo Apollinis Delphicii, uti est apud Demosth. adversus Arist. & Scholiastem Arist. in Equitibus. Sic apud Æthiopes qui in vo-

luntariam cædem patrauerat, exulabat, donec à gymosophistis fuisset expiatus. Vid. *Philostatus de vita Appollonii* l. VI. Apud *Virgilium Æneid.* II. ita Æneas: *Me bello è tanto degreſſum, & cade recenti, Autrectare nefas, (sacra) donec me flumine vivo Abulero* In Canone 18. Concilii Nannetensis sub Fromoso habiti ita disponitur: *Si quis casu non volens homicidium perpetravit, 40. diebus in pane & aqua pœniteat, quibus peractis biennio ob oratione fidelium segregetur, non communicet, nec offerat: post biennium in communione orationis offerat, non tamen conſummet; post quinquennium ad plenam communionem recipiatur, abſtinentia ciborum in arbitrio Sacerdotis permaneat.* Sed nequæ hic canon ad deſenſionem ſpectet, & fortasſe pius juſto eſt rigidus. Sic & quæ habentur in *legibus Longobardicis* l. 1. tit. 9. l. 19. & in *Capitul. Caroli* l. 4. tit. 27 & lib. 7. tit. 295. non neceſſario videntur ad cædem, quæ intra moderamen inculparæ tutelæ ſubſiſtit, extendenda: aut ubi iſtud factum fuerit, merito nimix ſeveritatis notantur. *Mornacius* quoque ad l. 3. D. de *Exſt & Inre* tradit, iudices in Gallia ad hunc diem religioſiſſime ſervare, ut nunquam fere in ejusmodi judiciis rei abſolvantur, quia ſimul damnentur peculiaribus in pauperes erogationibus, aut aliquando etiam Chriſtaniſ pro occiſi animæ ſacrificiis. Quod non nihil ſuperſtitionis olere videtur. Etſi bonis non ſine cauſa ejusmodi cædis neceſſitas triftis accidat.

§. 16. Cæterum deſenſio quidem vita, membrorumque ac pudicitix, tanquam rerum irrepairabilem, magnum habet favorem, ſic ut illa quoque legem divinam poſitivam de Sabbatho ſolvat: (Vid. 1. *Macchab.* 1. v. 32. ſeqq. *Ioseph, antiq. Jud.* l. 12. c. 8.) Nam qui diverſum ſenſerunt, non ſine ratione irridentur à *Plutarcho de ſuperſtitione, & Agatharchide*, citante *Iosepho ant. Jud.* l. 12. c. 1. Add. *Grotius ad 1. Machab.* 2. 37. Ut mirer, quomodo *Eidem.* l. 1. contra *Apionem* iſt hoc factum laude digniſſimum videatur quod obſervationi ilius legis vita & patriæ libertas fuerit poſtpoſita; niſi de intentione hoc potiſſimum accipias. Enimvero circa deſenſionem rerum, quæ utique reſtitui poſſunt, neque omnes ita abſolute homini videntur neceſſariæ, dubitari poteſt; an illæ quoque per extrema ſint aſſerendæ. Præſertim cum multis valde arrideat illud *Taxilis* apud *Plutarchum Alexandro*: *Quid bellis inter nos, & prælio opus eſt, Alexander, quum neque aquam nobis ademum, neque victum neceſſarium veneris pro quibus ſolis neceſſe habent homines ſani decertare. Empides ſupplicibus.* τὰ τὸ μόνον βροτοῖς ἐκ ἐστὶ τ' ἀνάλωμα ἀναλωθὲν λαβεῖν. χρημάτων δ' εἰς τὸ πόροι. *Sola enim vita humana jactura mortalibus reparari nequit. Opes autem ſarciri poſſunt.* Equidem quid iudicium & mos omnium gentium ferat, in aprico eſt; qui ad necemusque inſaſorum pro rebus pugnari concedit. Imo pleraque bella geri conſtat, non ut aliis vita, ſed res eripiantur. Ac ridiculus haberetur hoſtis, qui, ne telis peteretur, proteſtari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Igitur illud certum eſt, non fieri injuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it occiditur, etſi alias iſtæ res vitæ hominis æqui parari nequeant. Nam in ſtatu quidem naturali, qui injuriam qualemcunque dolo malo intentat, hoſtis evadit: qui quo minus extrema quæque patitur, nullo jure, quod in ipſo hæreat: munitur. Et cum alter non plus juris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus poteſtatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita noſtra non poſſit ſervari, hanc quoque conſequenter impugnat, qui illis me ſpoliare nititur. Ac apertum eſt, ſecuritatem ac tranquillitatem ſocietatis civilis, ac generis humani ſubſiſtere nullo modo poſſe, ni poteſtas ſit

sit raptores rerum, quas utique magno amore prosequuntur mortales, per extrema coercendi. Porro illi, qui non citra anxietatem sese heic torserunt, duabus hypothesebus nisi fuerunt: primo, poenam justam semper delicto æqualem esse debere hætenus, ut reo non majus bonum debeat adimi, quam ipse in altero læsit aut perdidit. Quod falsum esse, alibi ostendetur. Deinde noxas, quæ pro defensione sui ac rerum suarum injusto invasori inferuntur, esse poenas proprie dictas, adeoque per regulas justitiæ vindicativæ dirigi. Quod itidem falsum est. Nam poena proficiscitur à superiore in subiectum ex vi imperii, ejusque magnitudinem respectus boni publici temperat. Sed defensio antiquior est imperio civili, ac quam maxime locum habet inter eos, quorum neutri in alterum est imperium; eamque intuitus propriæ salutis, & necessitas sua conservandi moderatur. Ast inter illos, qui eadem in civitate degunt, licentia naturalis defensionis est vehementer restricta: cum intrinseca civitatis tranquillitas subsistere non possit, si ob quamvis injuriam hostilia reponere civi liceat. Igitur id demum violentæ defensionis civibus adhibere fas est, quod ex naturali libertate per indolem societatis civilis, ut leges civiles non est ademptum. Quæ licet confedere potuerint, ut civis majori illato malo civem invasorem posset repellere, quam hic isti intentabat, (qualis erat lex Attica, quæ ἐν Φέρουτῃ ἡ ἀγορῇ βία ἀδίκως, οὐδὲν ἀμυνόμενον χεῖρην, νηπώονει τὸ θανάτου καὶ οὐδὲν quem, auferentem aut abducentem per vim & injuriam, statim causa defensionis quis occiderit, impune occisum esse jubet; apud Demosthenem adversus Aristocratem.) regulariter tamen injurias, quæ ad res reparabiles tendunt, a privatis per extremam vim repelli nolunt. Cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari possit, quæ extra civitates ab invitis non nisi per bellum obrinetur. Inde non opus est, ut cum *Grotio* l. 2. c. 1. §. 11. adeo sumus solliciti de exæquatione rei raptæ, & vitæ, raptoris per favorem defensoris, & odium raptoris. Nisi cum *Bæclero* add. l. dicere velimus, cum plerunque sit difficillimæ dijudicationis, quid in tali actione citra ultrave limites steterit, naturæ non repugnare, favorem in spoliati vel spoliandi partem trahere, & raptorem furemve odio prolequi, id est, in dubio veniam dare cædi hujus generis, & ignoscere. In civitatibus igitur sufficit, si quis limites defensionis per leges civiles designatos non excesserit. Sitamen hoc factum fuerit, invasori non fit injuria, sed simpliciter in leges civiles peccatur. Red annon saltem contra legem caritatis peccabitur, si raptor rei reparabilis cædatur? Ubi arbitramur, caritati adversus hostilia professum hætenus duntaxat locum esse, quatenus probabilis spes allucet, eo modo istum ad poenitentiam injuriarum, & componendam pacem moveri posse. Quæ spes ubi decollavit, proditor sui est, qui hosti parcit. Quod si autem ratio mihi suadet, rem, quæ minimum valeat, eaque propter contemni mereatur, non ita acriter esse defendendam; id non fit in gratiam furis aut raptoris, sed ne ipse propter exiguam rem multum molestiæ suscipiam, aut humili nimis animo, avarusque videar.

§. 17. Hoc loco etiam dispiciendum super nobilissima illa lege de fure nocturno impune occidendo, diurno non item; quæ extat *Exod. XXII. 2.* Cui convenit lex Solonis, quam ita refert *Demosthenes* orat. contra *Timocratem*: *Si quis de die supra quinquaginta drachmas furatus fuerit, ad undecim viros abduci eum licere.* Si vero nocturno quodcumque furatus fuerit, hunc licere occidere, & inter persequendum vulnerare, & ad undecim viros abducere, si quis

quis velis. Rationem addit *Ulpianus rhetor*: ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δύναται τις καὶ βοηθὸς καλέσκει εἶναι, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκ ἔστι. Interdum enim licet vocare, qui auxilium ferant, noctu non potest. Sic *Plato de L. L. l. 9.* νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντω ἐπὶ κλοπῇ χρημάτων, εἰδὼν ἐλὼν κτείνῃ τις, κατὰρὸς ἔστω. Qui noctu furem domum suam ingressum interceperit, mandus esto. Eadem lex in XII. tabulas translata: Si nox furtum faxit, si autem aliquis occidit, jure casus esto. Quam ita refert *Cajus l. 4. §. 1. D. ad L. Aquil.* Lex XII. tabb. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur. Ubi *Iac. Godofredus ad L. XII. tabb.* notat, posteriora verba de clamore esse emblemata *Tribonian*. Ea quippe in L. L. XII. tabb. non extitisse, arguit locus *Ciceronis in orat. pro Milone*: XII. tabula nocturnum furem quouomodo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt *M. Seneca l. X. controu. ult.* Lex, quae nocturnum furem occidi quouomodo iubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur. *Gellius l. XI. c. ult.* quando refert, *Draconem* in fures capitis poenam statuisse, *Solonem* autem dupli duntaxat, addit: Decem viros Romanos inter istius severitatem & hujus lenitatem media incessisse via. Nam furem, qui in manifesto furto deprehensus esset, tunc demum occidi permisit, si aut cum faceret furtum, nox esset, aut interdum telo se, cum prebenderetur, defenderet. Clamorem autem lex XII. tabb. requirebat duntaxat in fure diurno, quando telo se defenserat. Si luci furtum faxint, si se telo defenserint, queritatio, endoque plorato. Post deinde si casi essint, se fraudes esto. *Conf. l. 4. §. 1. D. ad L. Aquil.* ubi iterum vocabulum *aque* à *Triboniano* infractum. Et si non improbabile sit; successu temporis, & per auctoritatem prudentum istam legem ex parte mitigatam fuisse; agnoscente quoque *Cujacio l. 14. Obs. 15.* Id quod adparet ex *Ulpiano l. V. ad editum*, cujus verba integra extant in collatione legum *Mosaicarum & Romanarum* à *Petro Putho* primum edita. Quæ truncata reteruntur l. 5. *D. ad L. Aquil. Add. l. 9. D. ad L. Cornel. de sicar.* Cujus mutationis fortasse hæc ratio fuit, quod nonnulli ex ædibus suis in prætereuntes impetum facerent, eosque occisos in furto post deprehensos fingerent. An quod confertas & munitas inter ædes furandi non tam facilis occasio, sic ut furtum vix posset contingere sine domini negligentia. *Conf. Justin l. 2. c. 2. §. 6.* Unde putat *Cujacius l. d. legem illam XII. tabb.* non in urbibus amplius, & oppidis valuisse, sed tantum in agris abhuc obtinuisse, per l. 1. *C. quando lic. unicusq;* Quamquam hæc lex non de furibus, qui clanculum res subducere conantur, sed grassatoribus & predatores violentis agat; prout ostendit subjuncta ratio; ut isti mortem, quam minabantur, excipiant, & id, quod intendebant, incurrant. Sed & sæpius dictam legem *Sext. Caelius ap. Gellium l. 20. cap. 1.* falso de nocturnorum grassatorum insidiosa violentia explicat. Cæterum ratio discriminis inter diurnum & nocturnum furē ea nobis præcipua videtur, quod abs fure interdum deprehenso res possit recuperari, à fure nocturno non item, ubi is sese ædibus proripuerit; qui neque per tenebras cognoscitur, aut ab uno licet forte agnitus convinci nequit, dum è lectis non facile testes excitantur. In qua sententia hæc plerisque; maxima difficultas videtur, quod cum istæ leges in fures poenam capitalem non decernant, absurdum sit, privatis in eosdem plus licentiæ indulgere, quam summa potestas civilis sibi voluit sumere. Ad quam reponi potest, omnes eas leges circa supplicia furum præsupponere, res furto ablatas; fure deprehenso, restitui aut pensari. Quo facto, pro conditione suarum rerump. poenam dupli aut quadrupli sufficere judicabant. Exinde tamen non sequitur;

ergo leges in eo casu, quo reparatio damni erat cessatura, non potuerunt civibus ex eo, quod in naturali libertate licebat, amplius quid indulgere. Neque enim quod in statu naturali jus belli indulget, id legislatores circa definiendas in civitatibus poenas sequi necessum habuerunt. Sic dantur civitates, ubi adulterium non est capitale; & tamen maritis impune licet occidere adulteros in ipso actu deprehenso. Sane quin injuria violati thori illata aut intentata in libertate naturali constitutis sufficiens bello causa sit, nemini credo dubium esse; quæ autem sit licentia belli, nemo ignorat. Et tamen adulterio perpetrato nolebant leges poenam adulterii intendere ad id, quod ex ea causa moti belli licentia indulget. Possis huc adplicare illud, quod *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 1. §. 26.* tradit. Quia sæpe magistratus civilis de hujusmodi flagitiis non potest cognoscere, sæpe evadunt impunita; ideoque quandocunque sumi potest poena, sumitur gravissima, ut quanto magis audacia ex ope frequentis impunitatis creverit, tanto magis eadem summi supplicii meru retundatur. Sed & quod lex Romana tradit de fure diurno, cum occidi posse, si se telo defenderit; liquido est indicio, eadem turis permitti ad conservationem rerum, & non tunc demum, quando is ultro me telo impetit, sed & quando me, res ablatas ipsi eripere aggredientem, telo repellere instituit.

§. 8. Quæ cum ita sint, adparet, frustra à nonnullis dictæ legis de fure nocturno hanc adferri rationem; quod alias delicta sint mansura impunita, si noctu fur aufugisset. Sed & apud *Grotium l. 2 c. 1. §. 12.* non occurrit nihil, quod probari nequeat. Dicit, *legislatores hoc voluisse, directæ rerum causa neminem interfici debere.* Id quod nos ex istis legibus perspicere non possumus, quæ de furibus loquuntur, qui, ut res clanculum subducant, in ædes irrepunt. Et si quandoque in furto nocturno accidere possit, ut dum res meas servatum eo, vita quoque mea periclitetur. Quo casu ex duplici capite cædes furis sit licita. Ubi innocentia mea non obstat, quod ipse me in hoc periculum deduxisse videar, dum rem meam cupio retinere, aut recuperare. Nam versor in actu licito ac prope necessario, ex quo si quid præter meam culpam proveniat, nihil mihi poterit imputari. Quod si propter res omnino non liceret alterum interficere, non video, quomodo culpa vacet, qui pro servandis rebus in tale se periculum non imprudens coniecit, ubi occidere aut occidi necessum foret. Sicut frustra defensionis favorem implorat, qui in duellum provocatos ultero descendit. Sed & ratio legis ab ipso prolata non satis videtur solida: *quod noctu vix sit copis adhibendorum lectum, atque i leo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui a se vita tuenda causa dicat furem interemissum, reperiunt scilicet cum aliquo instrumento, quo nocere possit.* Et si enim demus, vocabulum Ebraicum posse capi pro *instrumento persequario*; tamen, si ea ratio legis fuerat, planius erat dixisse: si cum telo fuerit inventus. Quanquam neque hoc sequatur; fur inventus est cum telo; igitur illius, à quo occisus fuit, vitæ vim intentavit. Sed & ex lege *XII. Tab.* non sequitur; diurnus fur non poterat occidi, nisi telo se defendisset; ergo contra nocturnum furem est præsumptio, quod telo se defenderit. Imo illa nocturnum furem *quoquo modo* occidi permiserat. In l. 9. *D. ad L. Cornel. de sicar. verba illa, si parcere ei sine periculo suo non potuit, dum rem servare conatur*, posterioribus seculis *LL. XII. Tab.* sunt addita. Antea istam additionem probari non potest, homicidii fuisse reum, qui furem nocturnum occiderit, si forte testes adfuissent, ex quibus constaret, non fuisse eum, qui furem occidit, ab ipso in periculum vitæ adductum. Exemplum de puella in agro stuprata ad rem

nihil facit. Nam ibi expresse lex pro vi eidem illata præsumere jubet; heic de præsumto vitæ periculo nihil invenitur. Quin potius ex re furum est, nullam conferere pugnam & in pedes se dare. Fatemur tamen longe generosius facere, qui furem nocturnum, si commode possit, capit, rebusque suis servatis magistratui defert, quam qui citra necessitatem eum occidit. Add. quoque *Groenevvegen de legibus abrogatis* ad l. 4. D. ad L. Aquil. ubi testatur, legibus Batavorum non requiri, ut quis de fure nocturno cum clamore testificetur. Conf. *Lex Visigothorum* l. 7. tit. 2. cap. 16. *Lex Burgundionum* addit. 1. tit. 16. c. 1. 2. *Lex Frisiorum*. tit. 5. *Constitut. Sicul.* tit. 13. Capit. *Caroli & Ludovici* l. 6. c. 19.

§. 19. Quæritur denique, an qui injuriam prior intulit, recte possit resistere injuriam vindicatum eunti? Quod aliqui affirmarunt, ideo quod pauci, proprio ex arbitrio injurias suas exsequentes, tantum reponant vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Verum nobis heic paulo distinctius videtur pronunciandum. Scilicet ex lege naturæ, qui injuriam alteri intulit, satisfactionem debet offerre. Tenetur etiam quilibet offensæ veniam concedere alteri petenti, & poenitenti, oblata reparacione damni dati, & cautione de non offendendo in posterum præstita. *Quintilianus declam.* 5. *Semper odiorum honestus occasus est; & dum simultantes nihil aliud habent, quam nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est.* Sic *Marcus Antonius* l. 1. §. 7. in suis moribus commendat, πρὸς τὰς χαλεπήναιτας καὶ πλημμελῆσαντας ἐναντιότητος καὶ εὐδικαδίκτως, ἐπειδὴν πᾶσις αὐτοῖς ἐπαυελθεῖν ἐθέλωσι, διακείδω. Quod placabilis & reconciliari facilis esset adversus eos, qui offensæ causam dederint, aut deliquerint aliquid simul atque illi in gratiam redire vellent. Addatur *Idem* l. 9. §. 8. & *Seneca de Ira*. l. 2. c. 34. l. 3. c. 26. 27. 42. Sic & apud Chineses, qui philosophiam moralem omnibus disciplinis solent præferre, nemo est tam crudelis, ut injuriam sibi illatam morte ulcisci studeat; & qui alteri cedit & lædere ipsum non cupit cordatus & egregius vir habetur. *Neuhof. ingen. descript. China.* c. 1. Igitur qui satisfacere renuit, & refusionem postulanti resistit, injuriam injuria cumulat. Sed qui æquam satisfactionem oblatam respuit, & omnino armis vindictam persequi contendit, injustam vim molitur, eique jure resisti poterit. Conf. *Loevius* l. 9. c. 1. & *Grot.* l. 2. cap. 1. §. 18. & *Bœclerus* ad h. l. Potest huc facere exemplum privatæ pugnae apud *Davilam de bello civili Francia* l. 15. p. m. 1027.

CAPUT VI.

DE JURE ET FAVORE NECESSITATIS.

1. Necessitas quotuplex?		5. 6. 7. Quid juris eadem indulgeat in res aliorum?	
2. Ubi jns aut favor necessitatis fundetur?			8. Quid pro rebus nostris servandis liceat in res aliorum?
3. Quid illa cuique det juris in seipsum, aut directe in alios?			
4. Quid indirecte eadem indulgeat?			

IN ore omnium versatur vis necessitatis, quod illa lege careat, ac in omnibus humanis institutis semper excepta intelligatur, atque ad multa agenda jus det, quæ citra eam inter vetita habebantur. *M. Seneca* l. 4. *controvers.* 27. *Necessitas magnum humana*

mana infelicitatis patrocinium est. Callimachus hymno in Delum: ἀναγκαίη μεγάλη θεὸς *Necessitas ingens est Dea.* Add. oratio Lentuli apud *Livium* l. IX. c. 4. Ea vis unde fit, & quousque se extendat, curatius jam est dispiciendum; eoque magis, quod quidam parum aut nihil efficacæ circa moralitatem actionum eidem tribuere videantur. Ante omnia autem observandum, quod *Cicero* l. 2. *de inventione* duplicem faciat necessitatem; *simplicem & absolutam, cui nulla vi resisti potest; quæ neque mutari neque leniri potest: & necessitudinem cum adunctione.* Quæ iterum triplex est, *ad honestatem,* (quo referre possis illud *Plinius* l. 1. *c. 12. summa ratio sapientibus pro necessitate est;*) *ad incolumitatem, ad commoditatem.* Quarum illa, *unima* sit, altera *huic proxima;* *tertia ac levisima commoditatis,* quæ cum priori nunquam possit contendere. Quamquam autem honestas præstet incolumitati, hanc tamen interdum illi posse præferri, si, ubi incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & justitia recuperari queat. Ubi id non possit, honestatem præferendam. Et si alii moneant; quotiens necessitudini ad honestatem præfertur necessitudo incolumitatis, factum defendi non tam præscriptione juris & directa via, quam excusatione humanæ infirmitatis, per vocabula veniæ & miserationis; & clementiæ: necessitudini autem commoditatis multo minorem vim sive ad defendendum sive ad excusandum inesse, nisi res sit cum iudice, qui studii, & propensionis suæ majorem, quam juris & sapientiæ rationem habet. Enimvero nobis heic potissimum inquiritur de necessitudine incolumitatis, quamnam illa vim habeat ad eximendum aliquem actum ab obligatione legum communium. An scilicet aliquando legibus verita agere, aut præcepta omittere possimus, quando citra nostram culpam in ejusmodi angustis hæremus, ut aliter salutem nostram expedire nequeamus. Ubi adparet, quicquid est illud sive juris, sive favoris, aut veniæ, quod necessitati tribuitur, unice inde promanare, quod non possit non homo omni studio ad se conservandum conniti; eoque non facile præsumatur, talem ipsi obligationem impositam, quæ ardori propriæ salutis conservandæ præponderare debeat.

§. 2. Equidem de hoc nemo pius dubitaverit, quin Deus, qui absolutus est dominus nostræ vitæ, & quam nobis precario heic agendam indulsit, tam rigidam nobis legem dicere queat, ut moriendum nobis sit potius, quam vel latum unguem ab illa discedamus. Ex quo genere legem de non edenda suilla credebant Judæi 2. *Macchab.* VII. Et recte quidem, quod suillam edisse in ejusmodi casu habebatur pro abnegatione veræ religionis. Cum extra talem casum utique nefas non fuerit, in defectu aliorum ciborum, suilla vesci, ne quis fame periret. Sed & sæpe per imperium civile tam severa alicui mandata injunguntur, ut mors potius sit excipienda, quam ab illis discedendum. Enimvero tam rigida non semper præsumitur legum positivarum obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quædam inter homines introduxerunt, cum utique salutem aut commoditatem hominum per ea promotum iverint, regulariter quod; ob oculos habuisse præsumuntur teneritatem humanæ naturæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad ipsius destructionem tendunt. Quam ab causam pleræque leges, saltem positivæ, intelliguntur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsorum obligationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi animi humani constantia superius; nisi expresse, aut per negotii

naturam iste quoque casus sit comprehensus. Unde necessitas non id quidem efficit; ut directe lex heic & nunc possit violari, seu peccatum admitti; sed ex benevola legislatorum mente, simulque naturæ humanæ consideratione præsumitur, casum necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Quo facit locus *Matth. XII. 2. 4* Add. *Casanbonus exercit. 1. ad Baronium. n. 2.* Scilicet quod materia & ratio istius legis tantum rigorem non jubeat præsumere, ut fame potius pereundum sit, quam panibus propositionis vescendum. *Palladius de re rustica l. 1. c. 6. Necessitas ferius caret.* Verum uti hæc circa leges positivas facile admittuntur, ita altioris est indaginis, an eadem ad leges quoque naturales sint extendenda; nimirum an in casu necessitatis intermitti possit, quod lex naturalis jubet, aut fieri, quod eadem vetat? Circa prius ex natura præceptorum affirmativorum constat, illa, ut heic & nunc ad exercitium actus quis obligetur, præsupponere occasionem, materiam & facultatem agendi; quæ regulariter deesse intelligitur, ubi quid fieri non potest, nisi ipse peream: cum amorem & curam sui abjicere ferre inter impossibilia, & quæ communem hominum constantiam superant, habeatur. Igitur nisi vel expresse in lege contineatur, vel ex qualitate negotii colligatur, vitam meam potius amittendam, quam actio omittatur, regulariter leges affirmativæ exceptionem summæ necessitatis habere intelliguntur; præsertim ubi quis in culpa non fuit, quare in talem necessitatem incideret. Hinc non teneor panem dare famelico, si ego ipse eodem indigeam. *Vid. 2 Corinth. VIII 13.* Nec si alter in aquis periclitetur, ipsum extrahere, si mihi pro eo sit pereundum. *Seneca de benef. l. 2. cap. 15. Dabo egentem, sed ut ipse non egam; succurram perituro, sed ut ipse non peream.* Sed quod præcepta negativa atinet, id primo certum est, non posse per necessitatem recte suscipi actus, qui directe tendunt ad violationem Numinis divini; puta ut aliquis evitandæ mortis causa Deum blasphemet, aut ipsum abneget, cultuique ejus, & obsequio renunciaret. Cum enim certum sit, Deum homini longe gravius posse malum infligere, quam mors est naturalis, ex ipsa quoque ratione sat probabile sit, eundem longe nobiliori bono velle penitare jacturam vitæ hujus, quam quis in honorem ipsius facit; (*Carpylides in Antholog. l. 1. η πα διαίσις Ἀνδραγίων ευσεβείας ἐκ ἀπολαβῆ χάρις. Deperit iustus gratia nulla vixit:*) nefas urique fuerit, evitando minori malo in honorem divinum delinquere. Et si qui tormentorum atrocitati succumbunt, miseratione non plane sint indigni. Circa illas autem leges, quæ hominum invicem officia continent, observandum, esse quædam præcepta juris naturalis, quæ factum aliquod humanum, aut institutum præsupponunt; cujus finem si quis consideret, facile agnoscit, illud ad casum extremæ necessitatis non extendendum: adeoque eandem exceptionem legi quoque inesse. Deinde & hoc notandum, non posse dici aliquem actu suo legem immediate violasse, nisi ille ipsi recte possit imputari. Constat autem duplici modo actum aliquem ab homine proficisci, vel tanquam à causa principali, vel tanquam à causa instrumentali. Hæc iterum dupliciter sese habet, vel ut nullum motum, nisi à causa principali impressum exserat, & quidem contra naturalem suam inclinationem, si quam habet; vel etiam ut ex proprio & intrinseco impulsu ad actum exercendum se convertat, licet prioris quoque causæ impulsio, aut directio adsit. Heic si quis homo posteriori modo ad actum concurrat, tanquam causa instrumentalis, actus iste non principali duntaxat

causæ sed & huic tanquam suus, & ab ipso profectus imputari poterit. Sin priori quis modo concurrerit, principali duntaxat agenti, non instrumentali actus imputabitur. Ad quod tamen quæ requirantur, infra latius exponetur.

§. 3. His præmissis ad speciales quæstiones, quæ heic agitari solent, accedamus. Ec illud quidem dubium non habet; quanquam alias homo non obtineat jus in sua membra, ut illa pro lubitu perdat, luxet aut mutilet; licebit tamen abscondere membrum insanabili morbo correptum, aut per vulnus inutile plane redditum, ne totum corpus pereat, aut sana adhuc membra corripiantur, aut inutili appendice nequidquam aliorum usus membrorum impediatur. An autem summa necessitas etiam aliquod jus largiatur in vitam, id est, an ad effugiendam mortem ignominiosam, aut asperis tormentis comitatum liceat occupare lenem exitum, superius disquisitum fuit. Porro quid in alios necessitas juris indulgeat, jam videamus. Carnibus hominum à nobis non cæsum vefci in summa fame, & deficientibus aliis nutrimentis, miserandus quidem cibus, sed tamen nefarius non est. Verum quid de istis exemplis sit pronuntiandum, ubi in summa cibi penuria alii sunt jugulati invitæ, aut sorte ducti, vix liquet: cum ex una parte lex homicidii, ex altera famis atrocitas pugnet, venterque auribus carens, & quod citra tristissimum hocce medium omnibus foret pereundum. *Homerus Od. 11. 8* *ὅς ποτ' ἐπὶ στυγερῇ ἐπὶ πείνῃ κύνεον ἄλλο ἐπ' ἄνθρωπον, ἢ τ' ἐκ λείψαν' ἐξ μνήσας ἀνὰ γῆν.* Nihil enim odiose venire imprudentius, & qui sui necessario meminisse jubeat. Vid. 2. Reg. 6. 28. 29. Deuter. 28. 53. Threnor. 6. 10. *Ioseph. antiq. Judaic. 9. 2.* & de belis Judaico l. 6 c. 21. *Diodorus Siculus l. 3. 6. 40.* Add. historia de septem Britannis, qui vastum in mare projecti, deficiente cibo potuque, fortiti unum non sane reluctantem jugularunt, cujus sanguine intolerabilem sitim, ac famem carnibus utcunque sedaverunt quos ad terram delatos post judex homicidii abolvit. Prout ex *Nicol. Tulpio in observat. medicis.* refert *Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 1.*

§. 3. Qui censet à navigantibus hoc maxime peccatum, quod in mortem minus, & quisque in se, si ita contingeret, conspiraverint, atque periculum corporis periculo animæ anteposuerint. Nec debuisse quenkquam vitam suam tam vili pendere, ut ejus salutem alterius famem expleret. Nec reliquos ideo in socium suum servire debuisse, ut stomacho suo consulcrent. Et si huic reponi possit; asperere nimis dici, in mortem alterius conspirasse, qui sorte ducendum censent unum, ut reliqui serventur, qui alias omnes simul misere erant perituri. Vid. *Iona 1. 7. seqq.* Unde nec animæ periculum heic fuisse metuendum. Illum animam suam vili aestimare, qui citra necessitatem eandem projicit. Nec sevitiam dici posse, ubi in salutem omnium qui moritur, minori cum dolore ferrum jugulo excipit, quam alteri infligit. Velim quoque ejusmodi casum expendi. Si in naufragio plures in scapham insuerint, quàm illa ferre possit, neque ad unum peculiari jure scapha pertineat; an non forte sineducendi, qui projiciantur; & si quis sortiri detrectaverit; tanquam qui omnium interitum quærat, absque ulteriori deliberatione præcipitari queat? Verum circa ejusmodi casus rariores judicium nostrum nunc suspendimus.

§. 4. Isthoc frequentius contingit, ut duo in præsens vitæ periculum incidant, in quo utrique sit pereundum, nî unus quid faciat, ex quo paulo citius alteri, aliâs perituro, fata admoveantur. Veletiam ut ex necessitate periculum mortis, aut magnæ læsionis intenteamus alteri indirecte, ita ut nobis non sit propositum ipsi nocere, sed dum-

duntaxat talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa eidem possit inferri; ut tamen malleus quavis potius alia ratione necessitudine nostra defungi, & ipsam læsionem quantum in nobis est temperemus. Ejusmodi alterius læsionem uti nostro cum peccato non conjunctam arbitramur: ita eandem qui patitur, velut fatale malum excipere atque æstimare debet, & ob quod ei, qui intulit, recte non possit indignari. Exempla talia sint: Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & (uti fieri solet) ille me circumplexus teneret, neque mihi tantæ sint vires, ut ipsam mecum efferre possim; quis vitio mihi verterit, si omnibus viribus talem abs me amoliar, ne cum eodem suffocer, etsi is per aliquot minutæ horæ partes à me utcunque extra aquas potuisset sustineri? Sic in naufragio, ubi tabulam ego occupavi, duorum non capacem, si quis adnatans eidem se quoque velit injicere, me simul secum perditurus, nihil videtur ob stare, quo minus quavis violentia eundem à tabula repellam. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, unus vel pontem post te dejecto, vel porta clausa, alterum in præsentis vitæ periculo destituere potest, si uterque simul servari nequit. Qualis necessitas in bello frequentissime obtingit, ut pauci sint destruenti, quo summa rerum servetur. *Arrianus de expedit. Alex.* l. VI. Εὐ τῷ ὑπὲρ τῆς πᾶσι πρὸς ὅμω καὶ ἐκείνης ἑὺν ἀνάγκη ἡμελεῖτο. *pro communis salutis studio, singulorum cura necessario negligebatur.* Apud *Virgilium Æneid.* IX. Pandarus ut cernit, quo sit fortunæ loco, qui casus agat res, Portam vi multa conversus cardine torquet, Obnixus lotis humeris, multosque suorum Mœnibus exclosos duro in certamine linquit. Apud *Eundem* l. XI. pulso Latinorum equitatu pars claudere portas, Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent accipere orantes. *Conf. Livius* l. 26. c. 15. ubi Thurini hoc prætextu scelerare sunt usi. Apud *Florum* l. 2. c. 18. de Numantinis dicitur: *novissime consilium fugæ sedit; sed hoc quoque ruptis equorum cingulis uxores ademere, summo scelere, per amorem.* Sic apud *Tacitum Annal.* 14. tanquam erratum bellicum annotatur, quod in templo coloniæ Camaloduni non motis senibus & feminis juvenis sola restiterit. (add. *Livius* l. 5. c. 40.) Contra ibidem *Suetonius* unus oppidi damno servare universa statuit, neque fletu & lacrymis auxilium ejus orantium flexus est, quin daret protectionis signum, & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa ætas attinuerat, ab hoste oppresserunt. Cum tamen tanta necessitas nondum premeret, humaniter Darius apud *Curtium* l. IV. c. 16. pontem Lyci fluminis noluit rescindere, addens; se malle in sequentibus iter dare, quam auferre fugientibus. Altero casu, si robustior quis mortem intentans me persequatur, ac in angusta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non cesserit, aut id temporis locivè angustia non admiserit, licebit sane illum impellere, & per ejusdem stragem fugam capeßere, etsi probabiliter ex isto impulsu vehementer videatur affligendus. Nisi forte illi peculiari obligatione teneat, ut etiam ultro pro eodem periculum subire debeam. Quod si fugæ interpositus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta si infans sit, aut claudus, saltem exculationem merebitur, qui pedibus, aut equo per eundem saltum potius molitur, quam moras neçtendo corpus hosti præbet. Id autem exemplum, quod aliqui afferunt, quare culpa non vacet, manifestum est. *Præfectus quidam miliaris ex prælio fugiens, hoste instante, de suis militibus unum in conferta turba antepositum transfodit, ne fugæ mora crearetur.* Huic enim utique tantum erat virium, ut solo impultu viam sibi facere posset. Excusabitur tamen,

tamen, si præter intentionem armis suis forte noxam intulerit. At vero si quis petulanter, aut inhumane mihi obstitit, & viam fugiendi concedere abnuerit, eum directe quoque tanquam hostem prosternere possum, quantumcunq; demum is inde lædatur. Conf. *Lactantius div. instu.* l. V. c. 17. qui nostris astrictis nequitiam opponitur. Ceterum uti vitæ periculum quocunque modo declinasse magnum habet favorem; ita pari fere modo defenditur aut excusatur fuga, cum læsione obstantium suscepta, si cui mutilatio membri, aut aliud grave vulnus intentetur. Nam & talia intentanti ad extremum usque resisti potest, & ubi fuga periculum declinatur, etiam improvidum & importunum impetum consternatio excusat.

§. 5. Videamus jam, an necessitas nostram vitam servandi jus aliquod indulgeat in res alienas, ut invitis dominis; vel clam vel aperta vi istis raptis, subvenire nobis queamus; nobis ad solidam ejus quæstionis decisionem necessarium videtur paucis libare causas introductorum dominiorum, de quibus infra prolixius agitur. Quæ istæ potissimum sunt, ut discordiæ ex communione primavæ ortæ tollerentur, atque industria hominum aleretur, dum proprio quisque Marte res suas quærere necessum haber. Nequaquam autem ideo res sunt distinctæ, ut ne quis per eas aliis inserviret, & ut divitiis repertis solus incubaret? sed ut circa usum illarum pro arbitrio quisque posset disponere, & ubi easdem aliis communicare placeret, saltem occasionem obligationis ab altero acquirendæ haberet. Inde post proprietatem rerum introductam data est facultas hominibus non tantum commercia insigni cum utilitate generis humani exercendi, sed & materia parta humanitatem & beneficentiam adverterus alios uberius expromendi, cum antea opera tantum ac labore aliis liceret inservire. Vid. *Ephes* 4. 28. Est porro ea domini vis, ut dominus res suas ipse possit dispensare, etiam ad quas alteri tradendas obligatur. Ex quo consequitur, quod res ab altero sibi debitas non statim ipse quis involare queat, sed dominum, ut ultro sibi eas tradat, postulare debeat. Quod si tamen iste ultro obligationi suæ satisfacere tergiversetur, hautquidquam ideo tanta vis domini ipsius erit, ut res alteri debita invito domino non possit eripi per auctoritatem judicis in civitatibus, aut per vim bellicam in libertate naturali. Ac licet, si merum jus naturale respiciamus, ex imperfecta duntaxat obligatione, utpote ex virtute humanitatis orta, quis teneatur, ut alteri in extrema necessitate constituto rebus suis, quibus ipse pari modo non indiget, subveniat; nihil tamen obstat, quo minus per legem civilem in perfectam ista obligationem evalecat. Uti apud Ebræos factum fuisse memorat *Seldenus* l. VI. cap. 6. de J. N. & G. ubi per forensē sententiam ad dandam eleemosynam cogi poterat, qui quod sibi erat præstandum denegaret. Unde mirum non est, ipsos noluisse pauperes suos quidquam ex alieno sibi sumere, sed rogando tantum accipere à privatis, aut à publicis eleemosynæ exactoribus. Adeoq; subreptionem alieni per extremam necessitatem apud ipsos pro furto aut rapina habitam. Quod si tamen in aliqua civitate pauperibus taliter cautum non sit, neque duritia domini precibus expugnari queat, nec facultas suppetat, ut pretio aut opera egestati præsentī quis subvenire possit, nam ideo fame fuerit moriendum; Num ulli instituto humano tanta esse vis poterit, ut si alter officium facere negligat, mihi pereundum sit potius, quam ab usitato & regulari agendi modo

modo discedendum; Igitur non judicaverim furti crimine se illum adstringere, si quis præter propriam culpam in extrema inopia rerum ad victum necessariorum, aut quibus corpus contra sævitiam frigoris munitur versans, postquam ab aliis locupletibus atque abundantibus neque precibus, neque pretio, neque oblata sua opera, illas ut ultro sibi concederent, impetrare potuit, vi, aut clanculum eas subducatur; præsertim ubi intentionem habeat earum æstimationem præstandi, quando copiosior fortuna attulerit. Cæterum quod ejusmodi necessitas possit contingere frustra negatur. Quid enim, si quis in aliena regione inops, ignotus, amicisque carens destituatur, naufragio eiectus, aut subducto per fures viatico, vel quod interea domi patrimonium casu perierit; Si nemo inveniatur, qui egenti subvenire, ejusvè operam conducere velit; aut, uti fieri suevit, ipsius mendicantis liberali ac integro habitu moti, citra necessitatem hunc stipem peregre crediderint; an ideo misero fame fuerit pereundum; Equidem *Proverb. VI. 30. 1.* fur vocatur, furti poenæ obnoxius, qui res alienas surripit ad explendam famem suam. Sed accuratius inspicienti patet, istum furem haut quidquam extrema necessitate, qualem nos supponimus, urgeri, aut iniquo fato citra suam culpam & desidiam in famem incidisse. Nam utique innuitur, domum ipsam habere, & suæ eliectilem, quæ sufficiat ad restituendum septuplum; quam poterat vendere, aut oppignerare, inventurus utique; emptorem aut creditorem temporibus copiosis & tranquilis. Neque enim adparet, ibi præsupponi, tempore belli, aut per annonæ caritatem id furti fuisse patratum. Et qui non amplius habebat, unde fescaleret, debebat se in servitutem vendere. Vid. *Levit. XXV. 39. Selden. l. VI. c. 7.* Non obstat *Proverb XXX. 9.* Ab aliis quoque hoc exemplum ejusmodi necessitatis adfertur. Versatur quis in regione ignota & aliena, ab injusto inyafore impetitur, salutis via nulla est, nisi ut fuga arripiatur. Adest ad marum alienus equus, sed cujus restituendi nullum medium adparet, cum nec dominus noscatur & equus longius sit abducendus.

§. 6. *Grotius l. 2. c. 2 §. 6.* eam difficultatem isthoc modo expedire instituit. Eos, qui ab initio distincta rerum singularium dominia introduxerunt, hanc velut limitationem istis addidisse intelligi, quod domini vis tunc debeat expirare ad excludendos alios abs rerum cuique propriarum usu, quando alter citra earundem utrumque servari nequit? adeoque in ejusmodi calu necessitatis rem propriam, citra quam alter homo periturus est, in communionem primævam reduisse censer. Vel quod eodem recidit, quando primum homines dominia distincta instituerunt, singulos cum singulis pactum inivisse, ut abs aliorum rebus, nisi quantum domini concedunt, manus abstinere; ut tamen, ubi extrema urgeret necessitas, cujuslibet re, citra quam servari quis nequit, tanquam in medio posita, uti sit concessum. Cum enim in legibus scriptis ea sit sumenda interpretatio, quæ quam minimum ab æquitate naturali recedat; multo id magis faciendum in moribus, per tacitas duntaxat conventiones introductis. Id æquum esse æquisissimum, ut cuique se conservare indulgeatur ea re, quæ ipsi unica tunc occurrit. Enimvero heic non deest quod in dubium revocari possit. Nam si in necessitate quis accipit jus afferendi sibi res alienas, velut in medio istæ forent positæ non adparet, quare quis easdem ipsi domino, qui pari necessitate premitur, ubi viribus prævaluerit, non possit eripere. Id quod tamen *Grotius* non concedit. Deinde ejusmodi rerum, quas velut in medio

meo jure arripio, restitutio haut quidquam est facienda; quam tamen heic *Grotius* requirit. Et fuerat quoque distinguendum, utrum quis in eam necessitatem citra suam culpam, an vero per ignaviam aut negligentiam inciderit. Qua distinctione non posita, jus videtur dari ignavis nebulonibus; qui per socordiam in egestatem inciderunt, ut alieno labore parta per vim sibi queant usurpare; adeoque per pigritiam continuata egestate, industriis necessitatem imponere, ejusmodi inutilia pecora in gratiis alendi. Atqui omnes cordati admittunt, uti citra suam culpam calamitosi merito subvenitur; ita pigris ventribus merito occini, quod in fabulis reponebat famelicæ per hiemem cicadæ formica. Quo facit illud *Plutarchi* apophthegm. *Lacôn. Cum maritimus prado in cursione in agrum Laconicum fecisset, esset que deprehensus, ac diceret: se non habuisse, unde stipendia suis militibus persolveret, neque se ab habentibus potuisse impetrare, ultro ut darent; itaque venisse, ut vi auferret; Cleomenes dixit; οὐ γὰρ ἡ πονηρία compendiosa est hac malitia.* Add. *Pandulfus Collenutius rer. Neapolit. l. V. p. m. 373.* Cum ergo liceat domino discrimen facere inter eos, qui facto, aut qui suo merito sunt miseri; patet sane, jus esse domino in rem suam, etiam adversus eum, qui in extrema necessitate constituitur, valiturum, hactenus saltem, ut possit dijudicare, dignusne sit ille misericordia, an minus; utque adeo materiam habeat opportuno beneficia egentem sibi devinciendi. Apud omnes quippe maximum beneficio pondus accedere judicatur, si per id extrema fuerint dispulsa. Atqui nullus est gratiæ locus, si quis alteri tribuat, quæ per vim jure suo & tanquam sibi competentia hic eripere poterat. Igitur melius puto res isthac expeditur ex nostra sententia, si dicamus, eum, qui est locuples, teneri succurrere innocenter egeno ex obligatione imperfecta, ad quam explendam quidem regulariter nemo per vim adigi debet: sed tamen si summa urgeat necessitas, id eam efficere, ut istud tantisper eo modo vindicari queat, quo ea, quæ jure perfecto debentur, id est, ut extra ordinem adeatur magistratus, aut ubi tempus id non fert, vi aut clanculum erepta re urgens necessitas dispellatur. Nam ideo præcipue ad illa, quæ ex virtute humanitatis debentur, jus duntaxat imperfectum conceditur, ut alteri sit occasio ostentandi animum officio explendo ultro prout, simulque alios beneficio devinciendi sit materia. Istud ubi quis insuper habuerit, an ideo egeno fame pereundum, quia locupletis in humanitas precibus expugnari nequit? Quin potius & rem simul, & meritum perdat, qui ultro humanus esse noluit. Ex dictis quoque clare patet ratio exceptionum illarum, quas *Grotius* assertioni suæ subjungit. Nam cum inevitabilis tantum necessitas indulgeat per vim vindicare, quod ex obligatione imperfecta debetur; manifestum est, prius omni modo tentandum, an alia ratione, quam per vim, aut clanculum necessitas possit evadi; puta adeundo magistratus, preces adhibendo, promissa restitutione, ubi fata mollius fluere coeperint, operam offerendo. Deinde huc descendi non potest, ubi dominus pari necessitate tenetur. Nam hunc in abundantia agere præsupponimus. Id quod ulterius extendendum judicaverim, ne sic quidem invito rem suam eripi debere, si manifestum sit, eum mox in eandem necessitatem deveniturum, si res ista alteri cesserit. Heic enim sibi quisque proximus est. Facit quoque huc illud apud *Herodotum* *Fræma*: cum *Themistocles* Andrios pecuniam posceret, duobus magnis numinibus fretus, *Suadela* & *Necessitate*: illi duo numina non minus valida opponebant, *Inopiam* & *Impossibilitatem*. J. C. totum regula, quam

Grotius heic adducit, in pari causa possidentis conditionem esse meliorem, huc non videtur quadrare. Nam tunc tantisper pro possessore pronuntiatur, quando petitoris jus nondum liquidum est. Verum de domini jure heic nullum est dubium: cum hoc duntaxat quærat; an per solam legem humanitatis ego teneat petire, ut alter servetur. Quod nemo adseveraverit. Cæterum adposite ad casum propositum apud *Christum* l. 7. c. 1. dicitur: *melior est causa suam non tradentis, quam poscentis alienum*. Denique & nos asserimus, restitutionem, ubi commode fieri possit, esse faciendam, imprimis ubi res fuerit magni pretii, aut quam gratis condonare alterius fortunæ non ferant. Quod si autem res sit modica, quæq; alterius facultates gravare nequeat, sufficiet, si velut ex debito gratitudinis, ubi occasio tulerit, ostendamus, nos libenter ipsi beneficium fuisse debituros, si per ejusdem tenacitatem licuisset. Sed quod Grotius quoque restitutionem fieri debere adferit, id ipsius hypothese parum congruit. Nam si in casu necessitatis primæve communionis jus redibat, sic ut quis suo jure rem alienam acceperit, nulla erit facienda restitutio. Sed quia hæc fieri debet, adparet sane, domini jus in rem suam non expirasse per alterius necessitatem, sed ipsum sponte eam alteri debuisse concedere gratis, aut accepto pretio, aliavè pensatione. Quod quia iste negligebat, necessitas jus quidem dedit eam rem arripiendi, sub isto tamen onere, quod dominus illi poterat imponere; nimirum ut vel ad gratitudinem ipsum, vel ad æstimationem refundendam obligaret.

§. 7. Super eadem quæstione ac aliis non minus in diversas partes disceditur. *Cap. si quis X. de furtis*, glossa intelligit duntaxat de modica, non autem de summa necessitate *Didac. Covarruv. de cap. peccatum* p. 2. §. 1. n. 3. eandem fere cum Grotio fovet sententiam. Quod ob necessitatem extremam, inquit, liceat absque furti vel rapina vitio res alienas accipere ad sublevandam eam necessitatem, rationem esse, quia per hanc omnia sunt communia. Si quidem natura ipsa institutum est, ut res inferiores sint ordinate, & destinatae ad hominum necessitatem. Quamobrem divisio rerum, quæ post institutionem juris naturalis facta est, non derogat rationi naturali, quæ dicat ex rebus temporalibus subveniendum esse hominum necessitati extremæ. Adducitur locus *Ambrosii* ex *Gratiani* decreto c. sicut *hs. dist. 47. Ejurantium parvis est, quem in delines; nudorum indumentum est, quod in recludis. Am. Perezus ad tit. Cod. de furtis* §. 3. pro eadem sententia has affert rationes; quod vi majore quis id compellatur facere, nec præsumatur dominus invitus, quia consentire, & ultro indigenti subvenire ex humanitatis ratione tenetur; & quod in extrema necessitate non tam rem alienam, quam communem videatur accipere. Inedix tamen necessitate liberatum restituere debere, quæ accepit. *Anton. Matthæus* ad l. 47. D. 1. §. 7. inter crimen & poenam distinguendum arbitratur; ut crimen committi, etiam penuria urgente, fateatur, poenam tamen propter necessitatis vim delinquenti aut remittendam, aut certe mitigandam censeat. Quod autem omnino heic furtum committitur, hisce rationibus probare instituit; quod utique lucrificandi animum habeat, qui deficiente annona cibum alteri subtrahit. Ad quod reponi potest, vix videri lucrificandi causa rem alienam eripere, qui per eam extremæ suæ necessitati consultum sit, eo animo ac voto, ut eandem quam occyissime possit refundere. Deinde *frausulenta contrahatio rei aliena* vocari nequit, quando alteri eam dandi obligatio imperfecta erat, ac in altero tale jus, ut in præsentī casu, quo

com-

commodissime fieri poterat modo, arripere posset. Præterea *Idem* jactat, viro sapienti atque bono nullam tantam vim inferri posse, ut sciens aliqua se turpitudine contaminet: atque in ejusmodi casibus, ut Cicero scribit de Offic. l. 3. suum cuique incommodum ferendum esse potius, quam de alterius commodis quidquam jubirahendum. Enimvero speciose philosophari extra necessitatem constituto in proclivi est. Vid. *Oppianus hæver. l. 3 v. 197. seqq.* Neq; major in ejusmodi facto, prout id à nobis fuit determinatum, turpitudinis est, quam quod in fame ad fordidos, & bestiales cibos etiam splendidi homines interdum descendere adiguntur. Neque de commodis augendis & detrahendis agitur, quando locupleti viro, aut cui ejusrei jactura gravis non sit, minuti quid subtrahitur, ne quis fame, aut per injurias aëris pereat. Circa l. 2. §. 2. ad *L. Rhodiam de jactu*, monet, publica utilitate urgente, quod quisque frugum domi sit, gellat, id eum ad annonæ subsidium proferre debere; non tamen singulis indulgendum, ut suo arbitratu auferant, quod sibi desit, alius superat. Id enim publica auctoritate magistratuum esse faciendum. Sed an ideo fame moriendum, ubi à magistratu nullum est subsidium sperandum? Denique quod aliqui addunt, nullam hac in parte legis inveniri dispensationem; id vanum est. Nam in superioribus satis rationum est allatum, quare non sit præsumendum, legem de furtis ad præsentem calum extendi debere.

§. 8. Denique videtur & necessitas circa res nostras versans, veniam indulgere res alienas perdendi, aut invadendi; cum hac tamen restrictione, ut citra nostram culpam illud periculum rei nostræ extiterit, ut idem commodiore via dispelli nequeat, ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosiores perdamus, ut æstimationem ejusdem præstemus, siquidem ista alias peritura non fuerat, & denique in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra alias peritura erat, quæ nunc sua jactura nostram servat. Quo fundamento nititur æquitas *legis Rhodæ de jactu*, qua cavebatur, ut si levanda navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciantur, quod præ omnibus datum est. Vid. *tot. titul.* & qui ad eundem, ac in leges nauticas commentati sunt. Sic funes & retia, in quæ navi mea impulsæ sunt, discindere licebit, si aliter illa explicari nequit. Vid. l. 29. §. 3. *D. ad L. Aquilam*. Ita tamen, ut si citra culpam meam factum id fuerit, damnum utrinque commune sit. Sic orto incendio, eoque meis ædibus imminente, licebit vicini ædes dissipare, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo servatæ sunt, id damnum sarciant. Quamquam enim l. 7. §. 4. *D. quod vi aut clam*. statuatur, ubi incendiū pervenisset ad ædes, quæ dejectæ sunt, eum qui dejecit esse absolvendum: communis tamen sententia æquitati magis accedit; (add. l. 49. §. 1. *D. ad L. Agniti*.) si urgente incendio, domus aliqua diruta sit cæterarum conservandarum causa, id damnum esse sarcientum à vicinis, ad quos verisimiliter ignis potuit pervenire, etiam si ad domum, quæ diruta est, nondum pervenisset. Id enim sane durum nimis foret, cum per alterius rei destructionem rem meam servaverim, in illum totum devolvere damnum, me immuni. Ex iisdem etiam fundamentis pleraque deducuntur, quæ à J. Cris. Romanis traduntur, de *damno non facto*, ubi possessor rei ruinose ex qua rebus meis periculum imminet, cavere adgitur de damno, si quod vitio operis contigerit, præstando: ac si illud reuerit, per edictū prætoris ego immisionem in ruinosas utas ædes obtineo. Ut & illud, quod interpretes juris Romani tradunt; si quis fundum, confinibus undique prædiis non servientibus circumdatus, habeat, eumque adire nequeat, compelli debere à judice confutē,

ut aditum concedat, saltem pro aliqua recognitione. Cæterum exinde quoque *Grotius* l. 2. c. 2. §. 10. colligit, licere ei, qui pium bellum gerit, occupare locum in pacato solo situm; si non imaginarium, sed certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat & irreparabilia inde damna det; si nihil sumatur, quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino jurisdictione, & fructibus; denique si id fiat animo reddendæ custodiæ, simul atque necessitas illa cessaverit. Quibus addendum fuerat, domino prius denunciandum, ut ipse etiam atque etiam locum custodiat, oblati quoque ad eam rem sumtibus; aut si malit, inutilem eundem ad præsidia recipienda faciat. Item, ubi sumtus in ejusmodi loci munitionem facti fuerint, non teneri dominum ad eos refundendos, nisi ipse utique eosdem facturum erat; nec obtentu factorum sumtum ultra necessitatem isti loco incumbendum; cum alter per eos sumtus non istius loci meliorationem, sed propriæ regionis defensionem spectaverit. Recte tamen *Bæclerus* ad d. l. *Grotii* monet, ex usu omnium seculorum & populorum constare, neminem putare, se teneri ad permittendum alteri, periculum ab hoste timenti, occupationem loci, aut arcis suæ, si impedire possit. Adeoque si alter occupaverit, hoc ex iis esse, quibus facilior venia tribui potest, non ex iis, quæ juris naturalis titulo citra figuram, & oratorium colorem defendi queant. Quibus accedit, quod facile apud hostem suspicio possit oriri, dominum loci cum altero clam in ipsum conspirare; sic ut hoc modo alieni belli moles facile in ipsum devolvi queat. Imo si vel maxime hostis intelligat, domino invito locum occupatum; tamen si is alterum inde exturbare instituat, belli calamitatibus iste subjicitur; quas quovis modo declinare nemini vitio poterit verti. Sed & nescio quam parum consultum est, plures in domum suam hospites recipere, quam quos commodè iterum possis expellere, & quibus nolens volens amicus esse cogaris, quique tibi, si libido subegerit, ultro migrationem injungere queant.

SAMUELIS PUFFENDORFII

D E

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

UT NEMO LÆDATUR, ET SI QUOD DAMNUM FUIT DATUM REPARETUR.

1. Homo hominem, ejuq; res ledere non debet.	4. Quinam damnum dem?
2. Damnum, si quod datum, reparandum.	5. Quo ordine ledentes tenentur?
3. Quid sit damnum?	6. Quot modis lesio fiat?

7. De

7. De reparatione exemplum in homi-
cida.
8. In eo qui mutilavit: | 9. In adultero:
10. In stupratore:
11. In fure. |
|---|---|

Quid homini adversus seipsum exercendum injungat lex naturalis, quantumque ei licent:æ, aut favoris circa conservationem sui, rerumque suarum eadem indulgeat, hæcenus exposuimus. Jam transeundum est ad illa præcepta, quibus officia adversus alios homines obeunda continentur. Ea supra divisimus in *absoluta* & *hypothetica*. In classe *absolutorum*, quæ citra omne antegressum humanum institutum omnes homines obligant, merito principem locum huic deferimus: *Ut ne quis alterum lædat, neque, si quod damnum alteri dederit, id repareret.* est quippe hoc omnium latissimum, omnes homines utrales complexum; idemque facillimum, utpote nuda actionis intermissione constans, nisi qua oblectantes rationi libidines, quas inter non postremas tenet enormis propriæ utilitatis amor, quandoque compescendæ sunt. Quin & maxime necessarium idem est, quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet, cum eo tamen tranquille vivere possum, modò nulla ratione me lædat. Imò à maxima mortalium perte nihil amplius quam isthoc desideramus: bona fere inter paucos invicem communicantur. At cum eo, qui mihi nocet, quomodo pacifice possim vivere? cum natura cuique tam tenerum amorem sui rerumque suarum infecerit, ut non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggreditur. *Seneca de Ira l. 2 c. 31. Nefas est nocere patriæ: ergo civi quoque; nam his pars patriæ est. Sancta partes sunt, si unum eorum venerabile est. Ergo & homini; nam hic in majore tibi urbe civis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Ut omnia inter se membra consentiant, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cæterum generis sumus. Salva autem esse societas nisi amore & concordia parium non potest.* Muniuntur autem hocce præcepto, & velut sacrosancta esse jubentur non illa tantum, quæ immediate nobis ipsa natura concessit, uti est vita, corpus, membra, pudicitia, existimatio simplex, libertas: sed etiam ejusdem præcepti vis sese per omnia instituta ac conventiones, quibus aliquid homini acquiritur, diffundere intelligitur, tanquam sine quo illa plane inutilia forent. Sic ut quocunque titulo aliquid nostrum sit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, ulibus nostris ex toto, aut ex parte subtrahi vetetur. Quanquam etiam idem multis præceptis affirmativis virtualiter insit, dum illa unum ponendo ipsius contraria remonent. Quam manifeste autem hujus legis necessitas quorum vis sese animis ingerat, adparet ex *Seneca de benefic. l. IV. c. 17. Dic cui libet, ex istis, qui rapto vivunt, an ad illa, qualatrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bene pervenire? Optabit illa, cui grassari & transeuntes percutere questus est, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitia præmissis sine nequitia frui malit. Cicero Offic. III. Detruhere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

§. 2. Ex hocce porro præcepto consequitur, si cui ab aliquo læsus sit illata, damnumque datum illo modo, qui ipsi recte potest imputari; id quantum ejus fieri potest, ab eodem esse sciendum. Cum alias vanum sit præceptum, ne alter lædatur, si ubi de facto is læsus fuerit,

fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum; & qui læsit, fructu suæ injuriæ secure, & citra refusionem gaudere queat. Neque enim citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendæ pravitas mortalium unquam abstinebit; nec qui damnum passus est, ei facile fuerit animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. 3. Damnum etsi proprie ad res pertinere videatur; à nobis tamen ita laxè accipitur, ut omnem læsionem complectatur, quæ etiam ad corpus, tamam, pudicitiamque hominis spectat. Adeoque nobis id notat omnem læsionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem ejus, quod nostrum jam est, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; sive id datum sit à natura, sive accedente factio humano aut lege attributum; sive denique omissionem aut denegationem alicujus præstationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur. Huc quoque facit *Quintilianus declamatio* 13. ubi late ostenditur, damnum dedisse, qui flores in horto suo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. Palmarium tamen argumentum in eo consistit; cum omnibus constet, apes esse genus animantis vagum, & quod nulla ratione adsuæ fieri possit, ut ex certo loco pabulum petat: igitur ubicunq; illas habendi jus est, ibi quoque omnibus vicinis quamdam velut servitutem injunctam intelligi, ut apibus passim citra ullius prohibitionem vagari liceat. Add. l. 27. §. 12. l. 49. D. ad L. Aquil. Hic tamen observandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum jus respondet; circa prioris generis debita duntaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad restituendum teneatur, non autem circa illa, quæ posteriori modo debentur. Nam cum isthæc ab altero ex ultreneo velut impulsu virtutis cujusdam debeant præstari, mihi que non competat facultas ipsum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconueniens fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensionem eorum postulare, quæ ab altero non nisi per modum beneficii ultreanei poteram expectare. Ac uti illa, ad quæ habenda idoneus tantum sum, inter mea numerare nequeo; sic & illis interversis super damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem *Aristoteles Nicom.* V. cap. 4. πλεονεκτεῖν ἔστιν ὁ ἐβενθίους χρημασι δι' ἀνελευθερίας. Non est locupletior, qui alteri pecuniis suis non succurrat per tenacitatem. Ergo alter, cui propter hoc vitium non succurritur, non habet ἑλαττόν seu minus. Quo etiam pertinet illud *Ciceronis pro Cn. Plancio*, ubi contendit, quamquam fortasse Lateranensis Plancium dignitate superaverit, penes populum tamen fuisse, isto præterito huic honores mandare, cum ad istos habendos neutrius perfectum fuerit quæsitum. Est conditio, inquit, liberorum populorum, posse suffragiis vel dare, vel detrabere, quod velint, cuique. Et tamen *ibidem* id, quod debuit populus facere, opponitur ei, quod potuit: vocabulo debendi sumpto pro obligatione illa in nus perfecta, qua ad cujusvis virtutis exercitium tenemur. Quamquam circa istud dictum *Grotius* l. 2. c. 17. §. 3. monet, cavendum esse ne confundantur, quæ ad diversum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores dignissimis conferendos ex sola prudentia regnatrice tenetur, alicui commiserit facultatem suo nomine munia assignandi; ubi hic indignos dignis prætulit, qui prætereuntur de injuria, aut damno illato queri quidem non possunt. Populo tamen jus est, electorem istum rationem gestorum damnique ex electione

ctione indigni in remp. redundantis pensionē poscendi. Sic & civis, artibus ad munus aliquod gerendum instructus, etsi ad illud obtinendum hantiquidquam jus habeat adversus civitatem valiturum; jus tamen habet juxta alios prestandi: in quo si per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, postulare poterit non quidem totius rei expetitæ, sed ambigua istius speræstimationem. Est & hoc circa æstimationem damni observandum, quod sub illam veniat non modo ipsa res nostra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur; sed etiam fructus, qui ex ipsa re proveniunt, sive jam sint percepti (quantum hi jam per se æstimari possint tanquam peculiares res, sive ad huc sperentur, si modo dominus eos percipiturus fuerat; (vid. l. 62. §. 1. D. de rei vindic.) deductis tamen impensis, quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessariæ; ne cum aliena jacturâ locupletiores fiamus. Æstimatio autem fructuum speratorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut propius à fine incerti proventus remoti fuerint. Sic minoris erit æstimanda messis in herba perditâ, quam quæ jam maturis flavescit aristis. Quin & civilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio. v. g. Qui alterius ædes incenderit, non solum eas instaurare tenetur, sed & reparare pensiones, quæ ex illis interea poterant percipi. Vid. l. 5. C. de rei vindic. Add. quoque l. 22. §. 1. l. 23. princ. D. ad L. Aquiliam. Ex *Phlone Judeo de victimis* constat, si quis ob damnum alteri datum pœnitentiam egerit, damnum id debuisse restituere, superaddita quinta parte pretii, in solatium ejus, qui injuriam acceperat. Sed & illud manifestum, pro uno velut damno haberi, quicquid ex aliquo damno, velut naturali necessitate, deinceps mali profluxit. Vid. *Exod. XXII. 6* l. 27. §. 8. l. 30. §. 3. D. ad L. Aquil. M. *Seneca l. V. except. controvers.* 5. *Strabo l. 12. de Ariarathe rege*, refert quod angustus quibusdam obstructis, ad quas *Melas* exiturus in *Euphratem* habet, proxima plantiæ totam lacu diluerit, atque insulas quasdam, tanquam *Cyclades*, comprehendens pueriliter ibi sit moratus. Clausura vero ad unum, rupta aqua? soluta est, intume factusque *Euphrates* magnam *Cappadocia* partem traxit, & multas habitaciones, & consilia deleuit. *Agrium Galatarum* non parvo affectu detrimento. Quæ ex re XXX. talentorum damno multatus, ejus rei judicio *Romanis* commissio. *Libanius* progymn. Το παρῆχον τὴν ἀφορμὴν, καὶ τῶν ἀπολαύσαντων κομιζέται τὸ δόγον. Id quod occasionem præbuit, consequentiâ omnium causam habet. Add. l. 7. §. 7. D. ad L. Aquil. *Lex Wisigothorum* l. 8. tit. 2. c. 1. 2. 3. & tit. 3. c. 3.

§. 4. Circ. illos, qui damnum dant, repetendum est ex l. 1. c. 5. §. 14. quibus modis aliter alterius factum imputeretur. Potest quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per se; verum etiam per alios. Potest & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoque ejus reparatio ab isto postulari, quia ad istius factum aliquid contulit vel faciendo, vel non faciendo, quod debebat facere. Et quidem ut vel ipse principalis causa habeatur, vel uterque pari passu ambulet, vel idem accesserit, & causæ minus principalis loco sit. De his igitur omnibus sciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, si revera causa damni fuerint, seu momentum al quod attulerint ad totum damnum. aut ejusdem partem. Sæpe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius factum committendo aut negligendo concurrerunt, ut sine eorundem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, istique adeo velut superflui accesserint. Ubi quanquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia

tamen præsentis damni nulla pars ab ipsis profluxit, restitutio ab iisdem postulari nequit. Haut quidquam tamen audiuntur, qui obtinent, si vel maxime ipsi operam aut consilium non accommodassent, alios tamen non fuisse defuturos, qui operam facinorosi locarent; adeoque citra ipsos damnum utique fuisse dandum. Sufficit enim ipsorum operam revera aliquid efficaciam habuisse circa producendum damnum. Neque vero isti alii immunes erant futuri, si & ipsi heic manus admovissent. Et videmur in universum hanc regulam dare posse circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non; nempe ubi quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut ille susciperetur, antecedenter effecit; neque in partem aliquam emolumenti venit, is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur. Unde qui teneantur, facile colligere licebit. Sic quis negaverit, peccare, qui alienis calamitatibus per injurias aliorum hominum conciliatis lætantur, atque insultant; Vid. *Psalms* 137. v. 7. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit; Idem dicendum de his, qui prævum aliquod factum, ubi jam patratum fuerit, laudant, excusant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediunt; aut qui antequam id fiat, ut fieret optant, aut dum fit, tacite lætantur, æsavent. Nam quod assertur ex *Ciceronis Philippica* 2. *Quid interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum?* Non est seria aliqua sententia, sed refutandæ duntaxat alterius ineptæ objectioni reponitur. Nec si maxime seria esset, ad reparationis obligationem posset extendi. Unde & idem dictum *Ciceronis* minus adposite videtur adplicari ab *Ammiano Marcellino* l. 27. quando de Probo prætorii præfecto dicit: *nunquam clienti vel servo agere quidquam iussisse illicitum; sed si eorum quenkumque crimen ullum compererat admisisse, vel ipsa repugnante iustitia, non explorato negotio sine respectu boni honestique defendebat.* Nam & istis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defensione sua impediēbar, ne damni à suis dati reparatio fieret. Quod autem attinet eos, qui consilium dant, id quidem certum est, si quis modum damni inferendi suggerat, eum ad reparationem teneri. Sed si quis tantum in genere suadeat alicui, ut v.g. ad latrocinia, ad furta se adplicet, aut si quis destinationis jam certo assentiatur, uti timidi principum consiliiarii, aut adulatores solent, is ad reparationem haut quidquam teneri videtur. Conf. *Act. Mathæus de crimin. proleg.* c. 1. §. 7. 8. 9. Circa illos denique, qui omittendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, observandum; tunc demum ex sua ommissione ad reparandum damnum ipsos teneri, si omiserunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant, non si quod lex caritatis aut humanitatis duntaxat dictabat. Tali enim modo quæ mihi debentur, cum pro meis noñdum habere queam, neque si intercipientur ad reparationem agere potero. Quicquid contradicit *Zieglerus* ad *Grotii* l. 2. c. 17. §. 9.

§. 5. Quod si igitur plures ad unum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in præstanda reparatione hic ordo servabitur, ut primo loco teneantur, qui imperio, aut alio modo, ad necessitatem accedente, ad factum impulerunt. Vid. l. 37. *princ. ad L. Aquil.* l. 2. l. 3. l. 4. *princ. D. de noxial. action. Lex Visigothorum* l. 7. tit. 3. c. 5. & l. 8. tit. 1. c. 1. In ejusmodi enim casibus parrator facinoris, seu qui manus admovit, instrumentalis erit causa. Ubi citra necessitatem quis ad facinus accessit, ipse primum tene-

tenebuntur, tum cæteri, quid ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut si à prioribus reparatio fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes; (etsi non à poena.) Sed quid si à pluribus, in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, an singuli tenebuntur in solidum, an vero pro rata duntaxat parte? *Grotius d.l. § 11.* heic pronunciat. *in solidum tenere singulos, qui ad actum casum desiderunt, si totus actus ab ipsis, etsi non solis processit.* Quæ satis obscura sunt, nisi exemplo illustrentur; cui fini hoc quadrare arbitramur. Tres sunt, qui faces simul alicui domui injecerunt. Heic actus incensæ domus totus videtur à singulis processisse, etsi non à solis; cum æque domus fuerit conflagrata, licet unus tantum facem injecisset. At si plures aliquem fustibus invaserint, quorum unus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excusserit, singuli non de tota læsione tenebuntur, sed quisque pro eo, quod ipse fecit. Etsi sæpe, quando unus elabitur, qui deprehenduntur, in solidum damnentur; præsertim ubi conspiratum inter ipsos ad facinus patrandum fuerit. Cuius res fiet, si distinguamus inter actus dividos, & individos. Hi sunt, ad quos multi concurrunt, sed ita, ut etiam ex unius opera integer actus fuerit secuturus, neque singulis certa velut pars istius queat assignari: ut est incendium, perfossio aggeris, & similes. Nam damnum inde datum idem fuisse secuturum, si vel maxime unus tantum ei facinori manus admovisset; sic ut definiri nequeat, quota pars incendii, vel inundationis à singulis proveniret. Ad talem actum si plures concurrerint, singuli tenebuntur in solidum hæcenus, ut si quidem omnes simul comprehendantur, æquales damni partes singuli sarcire debeant; ast ubi reliquis elapsis unus duntaxat sit comprehensus, ab ipso solidum posuit exigi. Nec minus, si ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur. Et in hoc differt quoque reparatio damni ab exactione poenæ, quod ibi uno solvente reliqui liberentur; cum idem damnum bis reparari æquum non sit, (etsi per modum poenæ id non raro fiat:) sed ut solida poena pluribus, qui ad idem facinus concurrerunt, infligatur, frequens est. Quo spectat casus ille apud *Quintilianum Inst. Orat. l. 7. c. 6* *Par quadruplam solvat, duo surripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroque quadraginta, illi postulant, ut vena conferant.* Ubi contra fures videtur pronunciandum. Nam ex legibus Romanis actio furti five dupli five quadrupli tantum ad poenæ persecutionem pertinebat. § *ult. Inst. de oblig. quæ ex del. nasc.* l. 7. §. 1. 2. *D. de jurisdictione.* l. 6. *priv. D. arborum furum casarum.* l. 34. *D. de iniuriis.* Add. l. 11. §. 2. 4. *D. ad L. Aquil.* l. 51. §. 2. *ibid.* l. 15. §. 2. *D. quod vi aut clam.* l. 21. §. 9. *D. de furtis.* *Hotoman. illustr. quest.* 33.

§. 6. Ceterum ut aliquis à nobis lædatur, aut damno afficiatur, fieri potest vel dolo malo destinatoque consilio, vel per solam culpam citra propositum quidem, non tamen absq; negligentia, eaque vel leviori, vel magis supina; vel denique per casum fortuitum, sic ut ista læsio recte nobis imputari nequeat. *Lysias Orat. XXX.* *ἔδειξεν ἐκείνῳ δοῦλον ἄνθρωπον γίνεσθαι, nemini sponte infortunium accidit.* Sed & apud nonnullos populos imputari solent non illa tantum damna, quæ cooperantibus nobis per alios data sunt; sed & quæ citra positivum nostrum influxum à servis aut pecoribus, bestiisque nostris profecta sunt. Vid. *Exod. XXI. 28. seqq.* 23. *seqq.* & *Grotius add. l.* Quin ad restitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium esse non potest, & quidem ut exactissime omnia damnum id consecuta computentur. Sed & ad reparationem

tenentur; qui citra propositum per negligentiam, quam facile erat evitare, damnum intulerunt; cum hæc quoque non minima socialitatis pars sit, ita circumspicere agere, ut nostra conversatio aliis non fiat formidolosa, aut intolerabilis; & sæpe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adstringatur. Vid. l. 6. §. 7. l. 14. D. de offic. prefidis l. 27. §. 9. in fin. §. 29. 34. 35. l. 27. 29. §. 2. 3. 4. ad L. Aquilianam. Dent. XXII. 8 ex qua à paritate rationis verari tradunt Judæi habere scalas fractas, & canes mordaces. Imo & levissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest, si modo negotii indoles exactissimam diligentiam non ultro velut adsperneretur; aut si non ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa versetur; aut nisi magna perturbatio, vel negotii circumstantia accuratam circumspeditionem non admittat; puta. si quis in fervore pugnae, dum arma quatit, proxime sibi adstantem lædat. Sic apud *Ælianum* V. H. l. 3 c. 44. adolescenti, qui in socium ensem impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia respondit: Ἐπεὶ καὶ τὸ ἐταίρου, ἀμύνων, ἔσ' ἐμίσην Αἴμα, πέλεις ὃ χεῖρας καὶ ἀρσενεῖς, ἢ πῶς ἦσθα. *Defendens socium verso puerone necasti: prior es manibus nunc, quam prius esse solebas.* Add. *Epietetus enchir.* c. 39. & *Simplicius* ad d. l. circa finem. nec non l. 44. l. 52. §. 4. D. ad L. Aquil. & interpretibus. Ex casu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri inane manifestum est, ubi scilicet nulla alicujus culpa admixta est. Nam ubi à me nihil admissum est, quod imputari mihi queat, nulla ratio est, quare ego magis, qui invitatus damnum feci, fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. l. 5. §. 2. l. 7. §. 3. ad L. Aquil. Quod si tamen pauper à locuplete per casum fortuitum sit læsus, liberalitati ipsius congruens erit, miserum aliquo beneficio solari. Super actionibus autem noxalibus & de pauperie *Grotius* quidem d. l. §. 21. censet, eas ex jure civili positivoque esse; cum dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil teneatur. Alii tamen istas actiones naturali æquitati maxime congruere judicant, licet ita præcise à jure naturali non dicantur. *Plato de LL. l. XI. Si servus vel serva aliena rei offererit, siue imperitæ, siue immoderato aliquo usu id fecerit, nec qui damnum passus est, causam præbuerit, dominus ejus aut satisfaciat, aut servum servamque illi, qui damnum passus est, tradat.* Sicuti & antiquissimum in eam rem exemplum extat apud *Sext. Aurel. Victorem de orig. gentis Romanæ*, de *Evandro*, qui furacem servum *Cacum Recarano Herculi* noxæ dedit, cujus ille boves furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis sponte commoto, & citra domini culpam, læsus fuit, ratio hæc videtur; quod dominia rerum non præjudicent huic legi de reparatione damni. Adeoque cum antea, rebus adhuc in primæva communione constitutis, mihi facultas fuerit, ubi ab aliquo animali læsus fuisset, quacunque ratione ab illo damni mei reparationem querendi; ea facultas per divisa rerum dominia mihi præclusa non intelligitur. Et cum dominus ex illo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim, reformatio autem damni longe sit favorabilior, quam lucris adquisitio; adparet recte à domino animalis postulari, ut damnum ab eo datum ipse reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxe dedat. Idque multo magis procedit in servo, qui utique naturaliter est obnoxius reparationi damni abs se dati. Sed cum ipse nulla habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejusque corpus domini sit, æquum sane est, ut dominus aut damnum resarciat, aut istum dedat. Prefertim cum citra hoc servo daretur licentia.

centia omnes pro libidine lædendi, si neque ab ipso, qui nihil, & ne seipsum quidem habet, neque à domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime verberibus ipsum aut carcere plectere ob læsionem dominus velit, læso inde hauri quidquam satisfieri potest. Vid. Interpr. juris Romani ad tit. *si quadrupes pauperiem* & ad *L. Aquilam*. & *Constant. L' Empereur Baba Kama, Capitulare Caroli* l. 3. c. 44. Huc etiam pertinet t. t. D. *de damno infecto*. Id porro dubium non habet, quin dominus reparare debeat damna, quæ ab suis animalibus per suam culpam, aut se instigante data sunt; aut si ex naturali & usitata ferocia animal ipse alterum læserit, aut per ordinarium instinctum alteri damnum dederit. Debebat enim dominus vel talia animalia non alere, vel ita eadem custodire, ne alteri damnum dare possent. Cæterum de reparationibus damni in universum observandum est, si per maleficium datum sit damnum, ejus reparationem poenam non tollere. Vid. l. 48 *D. de furtis*. Et si ultro eandem obtulisse reatum non parum minuat, tanquam certum poenitentiae signum. *Luce XIX. 8*. Notatu quoque dignus est locus apud *Michaelem Glycam Annal. tom. IV. de Michaele Paphlagone. Cæterum Michæel Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasteris condendis, benigntate in egenis placabat. Ea vero profuissent illi, siquidem abjecisset imperium, cujus gravis molus ea facinora fuerat: & adultera repudiata, privatus peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zos consuetudine utens, impiorum mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficia quadam prestans, eoque pacto veniam se consecuturum sperans; numen divinum & mentis expertus & impulsus esse putabat, quod alienis opibus redimi poenitentiam pateretur. Valer. Max. l. 2, c. 8. §. 4. Tantum interest adjicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficium iniuriam ab injuria sine. Verum istis illustrandæ exempla, quæ à Grotio l. d. afferuntur, subjiciemus.*

§. 7. Homicida injustus tenetur solvere impenas, si quæ factæ sunt in medicos; & iis, quos occisus alere ex officio, obligationis perfectæ vim habente, solebat, puta parentibus, uxori, liberis, (non si quos ex misericordia alebat, egenis.) tantum dare, quantum valebat illa spes alimentorum habita ratione non tantum facultatum occisi, sed & ætatis tam hujus quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet l. 68. *D. ad L. Falcidiam*. Sed quod *Zieglerus ad Grotii d. l.* arbitrat, etiam lucri aliquam habendam rationem, quod occisus facere poterat, si diutius vixisset; quod utique istorum hereditatem fecisset opimicrem; id vix admittendum videtur. Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona nostra censi queat, ac futurum tempus æque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de isto lucro fuerat consumpturus occisus, liquido constare queat. Est autem homicida injustus, qui occidit eum, cui ne ab isto occideretur jus erat; cuique adeo dum occiditur, injuria fiebat. Quod jus eo ipso, dum sociale animal hominem natura esse, aqua mutua læsione juvet abstinere, cuique homini competere intelligitur. Cui tamen juri, quantum in se, homo renunciare potest, saltem ne à certis ipsum personis lædi nefas sit; idque tacite, aut expresse. Tacite quidem remittit jus illud, qui alterum sine justa causa per vim invadit. Hanc enim cum quovis modo abs se repellendi alter jus habeat, neminem præter seipsum potest accusare, qui dum sua vis injusta repellitur, noxam accepit. Expresse autem eidem juri renunciat, qui cum altero in bellam ex conducto descendit. Belli enim lex est, ut cuiquæ

liceat, quantum potest, ad hostem opprimendum conniti. Quo spectat illud *Plutarchii* *apophth. Lacon*. Duo pueri pugnabant. Horum alter alteri falce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componenda gravis intervenerant, promitterent, se ultores fore, & percussorem interfectorum; *μεταμύς (επε) πρὸς ἑαὐτὸν & τὸ δικάζον καὶ τὸ ἀνέγχεσθαι* τὸ το, *εὐδαιμονος καὶ ἀγαθὸς ἐγενήμην*. *Noiue*, objuro, inquit, fiet enim hoc iniuste. Idem enim is se facturus eram, si strenuus fuisset, & amoverissem. *Add. l. 1. §. 1. l. 7. §. 4. l. 5. §. 1. D. ad L. Aquil.* Et quanquam in isto bello fortasse contra caritatem sit peccatum; illius tamen solius violatio ad obligationem penationis non sufficit. Cæterum liberi hominis vita æstimationem non habet; & si haberet; non est, cui illa exsolvi possit. Nam ad propinquos ejus vita non pertinet, sed interest tantum ipsorum, ut iste vivat; adeoque eo quod interest præstito, æstimationem vitæ postulare in nequeunt. Secus se res habet in servo; qui cum totus sit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium utique habet, ipsoque occiso est, qui suo jure id percipere queat. Quod si durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, servum ad pecoris modum æstimari; dicere licebit, non ipsius personæ, sed quæ ab ipso proficisci possunt, operarum pretium poni. Cæterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per lasciviam, quæ dolo malo æqualis est, alterum occidunt. *Vid. l. 4. §. 1. D. ad L. Cornel. de sicar. & ibi Codofredus. l. 10. D. ad L. Aquil.* Item qui per culpam, & in circumspecte cædem patrant; cujus exempla ponuntur in *Instum. de L. Aquil. §. 5. seqq.* si miles in alio loco, quam qui ad exercendum destinatus est, dum sese exercet, aliquem trajecerit; aut si id paganus fecerit in loco, ubi exerceri milites moris est. Nam si à milite ibi quis non destinato consilio trajectus fuerit, miles immunis erit, quia istius culpa est, qui eo se contulit; & hic in officio suo versatus est. *Add. l. 9. §. 4. D. ad L. Aquil. & Antiphon. Orat. VII.* Item si putator ex arbore dejecto ramo servum transeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neq; proclamavit. Si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Uti & si idem seorsim à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit; quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi. *l. 31. D. ad L. Aquil. Add. Lex Burgundionum tit. 46.* Item si medicus a grum destituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. *Vid. Plinius l. 29. cap. 1. Lex Wisigothorum l. XI. tit. 1. cap. 6.* Item si mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (scil. si ultro ad ejusmodi munus sese adplicuerit, non si coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate protestatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. *Add. l. 5. §. 3. l. 7. §. 2. §. 6. §. 1. l. 9. princ. §. 3. l. 11. princ. l. 3. l. 52. §. 2. D. ad L. Aquil. conf. c. 8. 9. seqq. X. de homicid.* In *Alcorano cap. de uxoris illi*, qui per ignorantiam Musulmanum occiderit, injungitur, ut propinquis præstet damnum & id quod interest, & unum Musulmanum ex captivitate redimat. Sic & istos, quibus lex divina *Numer. 35. & Deuter. 19.* asylo indulgebat, ad ejusmodi reparationem obligatos probabile est; cum is, cujus manubrio ferrum elapsum est, à culpa non penitus sit immunis, cum illud melius munire debuisset. Quomodo tamen cum regulari statu civili congruat, ut ejusmodi homicidam involuntarium vindex sanguinis, extra asyli terminos deprehensum, impune occidere poterit, nondum satis dispicimus, nî implacabili ejus populi genio aliquid indultum fuisse dicamus. *Conf. Tacit. Germ. c. 21. Homer. Odyss. o. v. 272.*

§. 8. Qui mutilavit, similiter tenebitur ad impenſas in vulnus curandum factas, & ad æſtimationem ejus, quod jam, qui mutilatus eſt, minus lucrari poteſt. Conf. l. 12. princ. D. ad l. Aquil. l. 7. D. de his qui deſec. veſteſſud. Notatu dignæ ſunt heic Ebræorum leges, quæ referuntur à *Conſtantino L. Emperere in Babyl. m. c. 8 §. 1.* Qui proximum lædit, in eo quinque nominibus tenetur; nomine *damni, doloris, curationis, ceſſationis, & ignominie.* *Dammum* hoc modo æſtimant. Si v. g. illius oculum excecavit, manum amputavit, pedem fregit, eum conſiderant, ac ſi ſervus eſſet in foro vendendus, atque æſtimant, quanti antea valebat, & quanti jam valet. Nam ſi heic diverſitas conditionis & ſtatus perſonarum attenderetur, nullam fore putabant certam æſtimandi rationem; cum in ſingulis vitæ generibus; & perſonarum ſtatu diverſiſſimo ſemper quidpiam proferre poſſet læſus, cujus nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, ejusque compenſationem augeri poſtularet. Itaque omnes læſos pro ſervis hæc in parte cenſeri volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoque ſi antea v. g. 50. ſiclis æſtimatus, poſtea 30. tantum vendi poſſet, lædens 20. ſiclos, quanti læſus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ira tradebant, v. g. ſi quis hominem aduſſerit veru, aut clavo, etiam in ungue, ubi non fit vibex; tum expendebant, quantum homo iſtius conditionis reportare veller, ut tanto dolore aſſiceretur. Nam ſane hominem divitem & delicatulum invenias, qui grandi pecunia, ut vel modicum dolorem ſuſtineat, adduci non poſſit: viciffim robustum quendam pauperem, laboribusq; adſuctum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore æſtimando ita procedebant. Ponebant v. g. regem conſtituiſſe, ut iſtius conditionis homini manus amputaretur, expendebantq; quantum iſte daturus eſſet, ut manus ſibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladii. Et tantum lædens læto doloris nomine debebat ſolvere. Conf. l. 5. princ. & §. 1. D. de injuriis, ubi cum inter *verberationem & pulſationem*, hoc discriminis ſtatuatur, ut *verbera ſit cum dolore cadere, pulſare ſine dolore*; etiam dolorem æſtimari poſſe conſequi videtur. Circa *curationem* hoc obſervabant; ſi curatione ſemel facta puſtulæ ſuccreſcerent, ſiquidem ex inſlicta plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exſolvere; ſi non ex inſlicta plaga, liber erat. Si ſubinde plaga ſanaretur, & recrudelſceret, iſte ad curationem ejus tenebatur; ſi in ſolidum ſemel ſanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoque poſſet, lædentem teneri, ſi per ſe vulnus recruduerit; non autem ſi culpa læſi, aut per imperitiam medentis. In ſtatuenda æſtimatione *ceſſationis* ab opere, quam occaſione vulneris alter habuit, conſiderabant læſum tanquam ſi cucumeres cuſtodirer. Id quod doctores Ebræorum ita latius deducunt; ſcilicet ipſum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore æſtimationem à lædente accepiſſe. Itaque quid verb. g. pede vel manu mutilatus, ſi manum vel pedem retinuiſſet, lucraretur, ſpectandum non eſſe contendunt; ſed quia jam pro manu & pede ſatiſfactum eſt, quid damni durante morbo patiat, operis reſpectu, quod licet mutilatus, tamen ſanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium ſingulis morbi diebus expetere poſſe centent, quod è ſervato cucumerario quotidie reportaret. Sed quia perinde non eſt, manu an pede quis ſit privatus; vulneratus ad tempus decumbat, & poſt ſanitatē ſine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat;

inde-subtilius à *Maimonide* modus æstimandi cessationem per certos casus proponitur. Si membrum ejus mutilatum non sit, sed ægrotet, & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, ut tandem convaleſcat, alter ipsi cessationem unius cujusque diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere cessat, à quo illo abſtinet. Sin lædens eum membro mutilaverit, aut inarium amputaverit, reddito manus valore, seu damno præſtito, quo ad cessationem eum ut cucumerum custodem conſiderant; atque expendunt, quanta sit hujusmodi custodis merces quotidiana, quotque dies ægrotaverit, ſupputant, tantumque ipsi rependitur. Similiter si pedem ipsi abſcidit, eum, ac si ad portas civitatis custodem ageret, conſiderant. Si excœcaverit ocalum ipsius? ac si in mola moleret, similiterque ſimiles æſtimant. In *ignominia* denique luenda, omnia pro conditione ejus, qui eam infert, & qui patitur, æſtimanda. Cum longe gravius sit ignominiam pati abs vili aliquo homine, quam ab illustri; & quæ contumelia ſordido homini levis est, honorarum acerrime afficiat. Ubi obiter addendum, quod de loco ſubjungitur: si quis de tecto decidens lædat prætereuntem, & ſimul ignominia afficiat, putam lutum iſto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominia non item. Hæc ex legibus Ebraïcis. Spectat quoque huc *ult. D. de his qui effuderint vel dejec. & l. 3. D. si quadrupes*. Ubi obſervandum, quod cicatricum & deformitatis nulla æſtimatio eſſe traditur, id ad liberos duntaxat homines reſtringi debere. Nam cum luxuriſis Romanorum monibus formoſa mancipia magni æſtimarentur, penſatio utique locum habere poterat, si quis alicujus faciem per vulnera deformaret. Imo & recte æſtimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptæque ſœminæ, cui ſæpe dotis inſtar eſt oris gratia. Ac in univerſum moleſta ſane eſt inſignis deformitas, nosque aliis reddit ingratos, jociſque ac contentui petulantium exponit. Niſi quod in bello acceptorum vulnerum cicatrices opinio virtutis tegit. Vid. exemplum M. Servilii apud *Leviu* l. 45. c. 3. *ſub ſinem*. Add. *Seneca de benefico*. l. V. c. 24. l. 13. *princ. D. ad L. Aquil.* Bene tamen circa penſationem mutilationis obſervandum; ibi non tam taxari & æſtimari ipſum membrum, quod eſt res inæſtimabilis pretio numario; ſed damna ex uſu membri impedito aut ſublato emergentia, emendari pro conditione, temporum, hominum, facultatum. In qua correptione dum verſatur judex, membra membris comparari tum ratione uſus, tum ratione dolorum, neceſſe eſt. *Bœclerus ad Grot* l. 2. c. 1. §. 6.

§. 9. Exemplum de adultero, & adultera, qui tenentur non tantum indemnem præſtare maritum ab alenda prole adulterina; ſed & legitimis liberis rependere, ſi quod damnum patiuntur ex concuſſu ita ſuſceptæ ſobolis ad hæreditatem: ad eos pertinet, qui indirecte, & per conſequentiam actu ſuo aliis damnum dant. Nam alias directe adulterium haut quidquam ad damnum pecuniarium ſpectat. Circa iſt hanc rem *Zieglerus ad Grotii* d. l. §. 15. monet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere præſtari. Sed an legitimis liberis ſit reſtituendum damnum, quod ex concuſſu ejusdem prolis in hæreditate ſentiunt, dubio non carere. Quæſtionem enim tantum eſſe de hæreditate materna; ad quam liberi adulterini venire non poſſint, niſi jubente lege. Igitur ſicubi lex civilis adulterinos ſimul cum legitimis ad maternam hæreditatem vocat, damnum hic à lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi poſſet, ideo adulteros iſtis liberis ad reparationem non teneri quia liberis ad bona parentum

rentum vivorum jus perfectum non competit, ex cujus duntaxat læsione necessitas reparationis oritur. Sicuti injuriam non facit parens liberis, ad secunda vota transiens, etsi istis exinde spes hæreditatis insigniter minuatur. Enimvero in isthoc exemplo adparer abstrahi, tum à dispositione legum civilium circa successionem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum à legibus pœnalibus in adulteros convictos statutis; atque ejusmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehensum marito tum liberis genuinis deberi recte aseritur. Nam liberi saltem tale jus habebant, ne alius præter legitimum matris suæ maritum ipsis cohæredes conciliaret; (quod jus ex fine pacti matrimonialis ipsis quæsitum est.) Ex eodem quoque pacto marito jus erat, ne ab alio suppositos pullos pro suis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. 10. Qui virginem imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris jam ipsi defloratæ valet spes nuptiarum. Est quippe non mediocris instar dotis flos virginittatis, de quo elegans est locus apud *Apuleum in apologia: Virgo formosa, etsi sit oppido pauper tamen abunde dotata est. Adfert quippe ad maritum novam animi indolem, pulchritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa virginitatis commendatio jure meritoque omnibus maritis acceptissima est.* Igitur æquum est, ut, qui istum florem invitiæ abstulit, saltem id ipsi refundat, ut amplitudine dotis maritum invenire queat. Quancquam commodissimum sit, ut nisi conditionis disparitas, aut aliud quid obstat, iste sit uprator defloratam ducat. Vid. *Exodi XXII. 16. 17. Deuteron. XXII. 28. 29.* Sed quæ ultro in meram libidinem consensit, habet quod sibi imputet. Etsi regulariter major heic culpa maris, quam puellæ præsumatur. Quod si quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexerit, ducere eam urique tenebitur. Neque est, quod quis objiciat, pacta circa rem turpem invalida esse. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonii, ejusque executionem nullum requiratur intervallum; (vid. *Tobie VII. 10. 18.*) sed tantum moribus ac legis civilibus; vid. *Gratianus caus. 27. quæst. 2. cap. 39.* Igitur isto quidem jure turpis conditio non videtur; eris mihi uxor si statim tanquam uxor corpus tuum mihi præbueris. Sed & si quid turpitudinis in ejusmodi properatis nuptiis insit, ob favorem matrimonii ad invaliditatem pacti non valere judicatur.

§. 11. Fur & raptor tenentur rem subtractam redere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno, & cessante lucro; etiam si pœnam insuper furti aut rapinæ nomine cogantur sustinere. Nam læsus reparationem damni quærit; pœna autem ad usum reip. exigitur; quam sane judex haur quidquam læso imputare potest, ut ideo ipse res sua carere cogatur. Unde in quibusdam locis absurde judices rem furtivam sibi retinent; lætum, ut sese furis supplicio soletur; jubent. Vid. *Caroli P. Ord. crim. art. 2. 18. Add. l. 3. §. 12. D. de peculia. l. 56. 9. 1. D. de furtis. l. 7. princ. D. de incendio, ruina.* Sicuti & illud juri naturali non congruit, ut sumtus in supplicium furis facien dos læsus toleret; cum ad publicum magistratus officium spectet, scelera pœnis reprimere. Ad quod si requirantur sumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, à publico debent expendi, non à læso; cum præsertim ex aliis multis emolumentum in fiscum redundet. Sicut v. g. si bellum suscipiatur à rep. quod cives quidam, ab aliquo injuria sint affecti, non illi soli, ad quos vindicandos bellum geritur, bellum tumtus tenentur conferre. Aliud autem est, si læso à judice optio fuerit data, num malitres suas recipere, an furem suspen-

di. Si enim posterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Et si talem optionem iudex non recte læso permittat; cum supplicia noxiorum non libidini privatorum, sed bono publico debeantur. Quod si autem res furtiva perierit, *Grotius* d. l. putat æstimationem non summam, nec infimam, sed mediam præstandam. Quod non sine causa displicet *Zieglero* ad h.l. Cur enim ullo favore heic furem prosequamur; Et cum recte summum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non venalem; quare furi, qui invito rem abstulit, aliquid remittere debeam; *Add.* l. 9. *D. de inlitem jarando* l. 2. *princ. D. ad L. Aquil.* verb. *quanti id in eo anno plurimi fuit.* l. 8. §. 1. l. ult. *D. de condict. furtiva.* Atque hoc casu etiam restitutio debetur à fure, aut ejus hæredibus, (non tamen ultra vires hæreditatis,) etiam si fur corpore poenas luerit. Hæc utquam enim iniquam, aut crudelitati proximum est, ut reus ultra poenam mortis, aut corporis afflictivam, damnum quoque & id quod interest refarcire teneatur. Et imperite huc allegatur illud tritum: *mors omnia solvit* ex *Novellis* 22. c. 20. præstationes personales solvit mors, non debita, quæ bonis velut inhærent, eaq; ad quosvis possessores comitantur. Quale est hoc debitum damni reparandi. De reliquis læsionibus facilis est subsumario; & de nonnullis infra peculiariter suo loco agetur. Ac de damno per animalia illato, seu pauperielato *J Cti Romani* ad *tit. D. si quadrupes.*

CAPUT. II.

UT OMNES HOMINES PRO ÆQUALIBUS
NATURALITER HABEANTUR.

1. Homo ut naturaliter aequalis ab homine habendus.	5. Quomodo per eam res inter plures dividenda?
2. Qualis sit naturalis aequalitas?	6. In eandem peccatur per superbiam:
3. Rationes pro eadem populares.	7. Et contumeliam alius illatam.
4. Consideratio aequalitatis reddit homines commodos.	8. An servi natura dentur?
	9. Unde inaequalitas inter homines proveniat?

PRæter illum amorem, quo homo suam vitam, corpusq; ac res prosequitur, & per quem non potest non omnia, ad eorundem destructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoque ipsius animo insita tenebrica quædam sui æstimatio: cui si quis aliquid detractum eat, non minus fere, imo sæpe magis solet is commoveri, quam si corpori ac rebus noxa inferatur. Quæ æstimatio licet ex variis causis intendatur; primum tamen ejus fundamentum videtur ipsa humana natura. In ipso quippe hominis vocabulo judicatur inesse aliqua dignatio; & ultimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insolentia retunditur, isthoc habetur; utique non canis aut bestia, sed æque homo sum atque tu. *Statius Theb. ud.* 12. *Hominum in chlye Thefen sanguis erant, omnes eademque in fide, eosdem sortitus animarum alimenta que vestra creanti.* Humana porro natura, cum omnibus hominibus æque competit, neque socialem cum isto homine vitam degere quis possit; abs quo non saltem ut homo æstimatur; inde consequitur, jure naturali præceptum esse, *Ut quisque alterum hominem æstimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut æque hominem.*

§. 2. Isthæc æqualitas inter homines ut melius intelligatur, observandum est, quod *Hobbes. de cive c. 1. §. 3.* eandem restringat ad paritatem virium, & cæterarum facultatum humanarum, quibus homines in ætate adulta sint instructi; & exinde ostendere velit, causam habere homines, quare naturaliter se invicem meruant. Ille enim nullum mihi metum incurere valet, cujus vires ad me lædendum non pertingunt. Atqui inter homines etiam qui viribus paululum est inferior altero, dolo tamen saltem, aut adjuvante dexteritate ac teli habilitate, etiam robustissimum neci dare potest. *Seneca de Ira l. 1. c. 4.* *Nemo tam humilis est; qui poenam vel summi hominis sperare non possit: ad nocendum potentes sumus.* Cum autem maximum malorum naturalium, quæ ab homine proficisci possunt, sit mors, quam quilibet adultus alteri inferre potest; & vero qui æqualia sibi invicem inferre possunt, sint æquales, qui autem maxima possunt, nempe occidere. æqualia possint; inde consequitur, homines natura invicem æquales esse, *Virgilius Æn. X.* *Totidem nobis animæque manusque.* Verum in eo quod *iste* subjungit; *inæqualitatem, quæ nunc est, à lege civili esse introductam,* dormitasse mihi videtur. Nam antea locutus fuerat de naturali æqualitate virium humanarum; cui male opponitur illa inæqualitas, quæ per legem civilem est introducta, quippe quæ non vires hominum, sed statum eorundem atque conditionem afficit. Lex quippe civilis non facit, ut unus altero sit robustior, sed ut unus alterum dignatione antecedit. Cæterum quod *Hobbes Leviath. c. 13.* in aliis animi facultatibus æqualitatem adhuc majorem, quam in viribus invenire se dicit, id non ita liquidum videtur. At equidem, *prudentialiam omnem ab experientia esse, & omnibus equali tempore in iis rebus, quibus animum equaliter adplicari, equaliter tribui à natura.* Atqui cernimus, unum altero consequentias rerum accuratius prospicere, & dexterius prius observata adplicare, casuumque similitudinem & dissimilitudinem perspicere. Unde sæpe ex illis, qui iisdem in negotiis æquali tempore occupari fuerunt, alius dexteritate eminet, alterius stuporem usus rerum parum emendat. Neque vero quod homines dispares prudentia videntur, solum est *ex opinione eorum, qui plus justo se aestimant; & quod unusquisque sapientiores se credat multo, quam quemlibet è vulgo, præter paucos, quos propter famam, vel propter consensum cum ipsis solet admirari.* Nam ea disparitas non solum adparet, quando quis seipsum cum aliis comparat, sed & quando alios inter se componit, quorum uter alterum emineat ipsius nihil interest. Neque semper illi favetur, qui nobiscum conspirat, sed quem opus & eventus commendaverit. Quanquam autem propter ingenium humanum decori avidum quilibet indignetur stoliditatem & impudentiam sibi exprobari, ac maxime inensus sit illis; qui prudentiam suam præ cæteris ipsi jactant: non tamen exinde sequitur; neminem concedere, alium se prudentiorem esse. Quid enim si ex eodem periculo unus per dexteritatem sese eripuerit, alter male multatus discesserit; hic non agnosceret, istum se fuisse prudentiorem; Propter æqualem tamen libertatem est, ut prudentior non possit suo jure imprudentioris regimen, nisi hic consenserit, sibi vindicare; præsertim si hic sua quæcunque dexteritate contentum sese profiteatur esse. Enimvero quanquam virium æqualitas huc quoque possit facere, ut ne homo homini temere insultet, quippe cum anceps sit cum pari collidi, ac stultum æquali sua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia est species æqualitatis, de qua hoc loco agitur, quam saram tectam servari generis humani quam

maxime interest. Equidem uti in aliis, ita heic quoque velut solertiam suam ostentavit natura, dum mortalibus non eadem mensura bona sua, corpus aut animum spectantia fuit admetita. Sed ut inter istam varietatem iusta sibi harmonia conset, isthæc, de qua agimus, æqualitas efficit. Scilicet quemadmodum in rebus, bene constitutis aliis civis alium dignitate, aut opibus excedit, libertas autem omnibus in æquo posita est: ita quantiscunque qui animi corporisve dotibus alios excellat, non minus tamen juris naturalis officia adversus alios ei sunt exercenda, ac ipse ab aliis eadem expectat; nec ideo plus licentiæ eidem conceditur alios injuriis afficiendi. Sicuti & neminem parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris sit, quam alii. Sed quæ unus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alii quoque, cæteris paribus, ab eodem possunt; & quod juris quis in alium statuit, eo ipsum uti maxime convenit. Seu uti *Phædrus* l. 1. fab. 27. loquitur: *Sua quisque exempla debet æquo animo pati.* *Diodorus Siculus* l. 13. c. 30. *Æquum est, ut quicumque in alios legem statuit, eandem non gravatim & ipse subeat.* Quo referri potest & illud *Quintilianus* declam. 3. *Cogitare certum est, idque etiam, cum judicat, probare, quod in re simili ipse fecisset.* *Seneca de Ira* l. 1. c. 14. *Neque æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert.* Add. *Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 7.* *Seneca epist. 30. prima pars æquitatis est æqualitas.* *Æuripides Phœnissis* v. 538. κείνο καλλίον, τέκνον, ἰσότητα τιμῶν, ἢ φίλος αἰὲν φίλοις, πόλεος δὲ πᾶσι, ἑυμμάχους τε ἑυμμάχοις συνδέει. *Nilud multo melius est, o fili, Æqualitatem colere, quæ semper amicos amicis, Urbes urbibus, & socios socios colligat.* Inde probari sane nequit illud *Cicronis* offic. 3. *Lex ipsa natura, quæ utilitatem hominis conservat & continet, decernit profectò, ut ab homine meriti atque inutili ad sapientem bonum, fortemque virum transferantur res ad vivendum necessariae: qui si occiderit, nullum de communi utilitate detraxerit.* Multo minus autem probari potest effiatum illius *Americani* ex nova *Frauciâ* temporibus *Caroli IX.* qui interrogatus, quid sibi singulare imprimis in *Gallia* videretur, inter alia & hoc dixit: quod cum alii in omnium rerum abundantia sint constituti, alii contra cum summa inopia conflictati ostiatim stipem quærant, hi non istos invaderent, & bona iisdem eriperent, ap. *Mich. Montaigne* l. 1. cap. 30. Nam uti qui bonis animi, corporis aut fortunæ præpollent tenuioribus insultare non debent; ita nec hi illis invidere, aut bona ipsorum subversum ire. Atque isthanc possimus vocare *æqualitatem juris*, quæ exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam socialem omnes homines æqualiter stringat, quippe cum eadem humanam naturam, ut talem, comitetur. Quo loco & hoc observandum, aliàs quidem inter obligationes à superiore injectas, & eas, quæ ex mutua conventionione oriuntur, id videri discriminis, quod hæc quidem statim aliquem non amplius stringant, quando alter prius ab iisdem discessit; illæ autem adhuc tenere possint ad quid præstandum, licet alter in officio mutuo respondere deficiat; idque quia per autorem obligationis pensari potest, quod iste minus iusto habet. Hactenus tamen obligatio ad exercenda adversus alterum officia juris naturalis, utut à supremo Numine injecta, convenit cum obligatione ex quavis conventionione orta, quod ubi unus ab ea discedat, idem ab altero illa officia postulare amplius nequeat, & præterea hic jus accipiat istum, per vim ad satisfactionem adigendi. Epsi isthanc licentiam, statui naturali adhaerentem, in civitatibus temperari, istius societatis indoles exegerit.

§. 3. Sunt & aliæ rationes, ad populum valde plausibiles, quæ ad æqualitatem istam meditandam, atque illustrandam non parum faciunt. Quas inter non postrema est, quod ad eandem stirpem quidquid est mortalium originem suam referat. Unde *Boëtius de consol. philo.* l. 3. insolentiam nobilium castigat: *Quid genus & proavos strepit is? Si primordia vestra, Autoremque Deum spectas Nullus degener extat, Nivius pejora fovens Proprium dejerat ortum.* Item, quod ex eadem materia corpuscula nostra consistit, fragilia & per infinitos casus destrui apta. Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras uteri coalescimus; nec alia porta nobilis in diæ luminis auras prodit, quam plebejus aliquis. Vid. *Sapient.* VII 5. Eodem modo adulescimus, nutrimurque, in eandem fœditatem apud omnes ciborum retributa convertuntur. Denique ad eandem metam omnes tendimus. *Mors æquo pede pul'sas pauperum tabernas regumque turres.* (*Θανάτω πάντες ὁμοελεύετε.* morti omnes debita turba sumus; inquit incertus Poëta in *Antholog.*) ac in eandem tabem aut pulverem omnium corpora resolvuntur. *Claudianus* l. 2. in *Rassinum*. *Huc post emeritam mortalia secula vitam Devenimus, ubi nulla manent discrimina fuit, Nullus honor, vanoque exitum nomine regem proturbat plebejus egens.* *Phocylides*: πάντες ἴσσι νέμετες. Omnes via sanctiæquales. *Lucianus* dial. *Nerei & Thersia*: ἰσότης ἡ ἐν αἰδῷ, καὶ ὁμοιοὶ πάντες. Apud inferos æqualitas est, paresque sunt omnes. *Cicero* de *L.L.* l. 2. *Maxime à natura est, tolli fortuna discrimen in morte.* Et *Statio Theb.* X. titulus in morte latentes dicuntur. Add. *Sirac.* X. 9. *Idem* quoque à sapientibus inculcatur, quod variis casibus fortunæque ludibrio omnes simus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de itabili & inconcussa felicitate, & conservatione præsentis status caverit, sed pro occulto consilio providentiæ suæ diversos per diversa casuum genera raptet. *Vale*, imo & solet *ima summis mutare*, & insignem attenuat Deus, obscura promens. *Horat.* Od. l. 34. *Quid quisque vivit nunquam homini sat cavius est in horas.* Id. II. 13. *Fortuna lato seva negotio, & ludum insolentium ludere peritax Transmittit incertos honores, Nunc mihi, nunc alius benigna.* Id. III. 29. *Mantius Astron.* l. 3. *Tanta est rerum discordia in ævo.* Et subtexta malis bona sunt, lacrymaque sequuntur Vela, nec in cunctis servat fortuna tenorem. Usque adeo permixta sunt, nec permanet usquam, Amisique fidem variant do curctæ per omnes. Add. *Seneca* consol. ad *Marciam* c. XI: *Huc quoque facit illustris locus apud Senecam Thyeste: Ille qui donat diadema fronti, Quem genitrix tremuere gentes, Anxius sceptum tenet, & mævenies Cuncta divinit, micantque casus Mobiles rerum, dubiumque tempus. Vos, quibus rector maris atque terra, Ius dedit magnam necis atque vitæ, Ponte misit. tot invidiosque virtus: quicquid à vobis minor eximescit, Maior hoc vobis dominus minuitur. Omne sub regno graviore regnum est. Quem dies vidit veniens superbum. Hunc dies vidit fugiens jacentem. Nemo confidat nimium secundis: Nemo desperet meliora lapsis. Misceat hæc alius, prohibetque Clotho Stare fortunam: rotat omne fatum. Nemo tam divos habuit faventes. Cræstima ut posset sibi polliceri. Res Deus nostras celeri citates Turbine versat.* Huc quoque potest facere illud apud *Arrianum* *Epicteto* l. 1. c. 19. *Scitorem quendam habuit Epaphroditus, quem quod ad nihil utilis esset, vendidit. Post ille casu quodam à Cesariano emittit. Cesaris factus est suior. Vidisset ut eum coluerit Epaphroditus. Ex religione quoque Christiana plurima, quæ huc faciunt, afferri possunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, sed pietatis sinceritate assimen-*

tur ac in extremo iudicio, præmiisque ac pœnis postumis nulla sit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales præ aliis sese efferunt.

§. 4. Ex posita isthac æqualitate aliqua profluunt præcepta, quorum observatio maximam vim obtinet ad pacem atque amicitiam inter mortales conservandam. Ac illud initio manifestum est, eum, qui aliorum opera ad suum commodum uti vult, vicissim quoque in eorundem sese usus dispensare debere. *Manus manum lavat*, est in proverbio. Nam is utique alios sibi inæquales æstimat, qui illos quidem, ut ipsi inserviant, postulat, ipse contra immunis semper esse cupit. Et qui ejusmodi animum præ se fert, non potest non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occasionem præbere. Mascule Caractacus apud Tacitum Ann. XII. Non, si vos omnibus imperare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant. Lactantius div. instit. l. 3. c. 22. Nihil sapienter fit, quod si ab omnibus fiat, inutile est, ac malum. Et sane, uti contraria judicare de rebus, quæ inter se conveniunt, contradictionem implicat; ita etiam in casu prorsus simili, meo & alieno, dissimilia statuere. Quin quia cuique sua natura est notissima, & exinde aliorum hominum natura, saltem quoad generales inclinationes non minus nota, sequitur illum, qui in simili alterius hominis jure statuit aliter, quam in suo sibi in materia notissima contradicere; argumento animi non mediocriter agrotantis. Nulla quippe ratio idonea proferri potest, quare quod mihi ipse fas duco, cæteris paribus nefas ducam alteri. Sic etiam utilis ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quæ sibi (Horat. 1. sat. 3. Qui, ne tuberibus propriis offendant amicum Postulat; ignoret verrucis illius, æquum est Peccatis veniam poscentem reddere rursus:) ita plane infociabiles sunt, qui dum aliis sese superiores existimant, omnia licere sibi solis volunt, omnia sibi ignoscunt, nihil aliis remittunt; & ante cæteros honorum sibi arrogant, partemque præcipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo præ reliquis jure eximio pollent. Quemadmodum enim in extruendo ædificio lapis, qui propter figuram angulosam & asperam plus loci cæteris aufert, quam ipse implet, neque ob materiæ duritiem comprimari vel secari facile potest, nec ædificium compaginari finit, tanquam incommodus abjicitur: ita homines πλεονέκται qui per ingenii asperitatem, retentis sibi superfluis, necessaria aliis adimunt, neque præ affectuum contumacia corrigi possunt, molesti & intolerabiles cæteris existunt. Hinc jure naturali præceptum intelligitur; ut ne quis, cui peculiare jus non est quesitum, plus sibi quam reliquis arroget, sed alios æquo secum jure frui permittat. Ap. Dionysium Halic. l. VII. ita tribunus plebis: ἀρετὰ καὶ αὐτομεινότης φύσεως δικαίω τῷδε ἀξιοῦμεν, μὴ πλεῖον ἔχειν ὑμῶν τὸν δῆμον, μὴ τε μέγαν. Quod ad naturam non scriptas nec promulgatas leges attinet, postulamus P. C. ut plebs non plus nec minus juris sit quam vobis. Magistratus sane, principatus, honoresque viriute ac fortuna inter vos potioribus debere fateamur: cæterum ab injuriis esse liberum, & si quis intulerit, in eum jure vindicari, omnibus in eadem rep. versantibus ex æquo commune ducimus. Lactantius div. instit. l. 3. c. 21. Qui vult homines adagquare arrogantiam, superbiam, tumorem subtrahere debet: ut illi potentes & elati pares esse se etiam mendicissimis sciant. Add. Seneca de Ira l. 2. c. 28. Unde insolentiam vehementer redolet illud Levii l. 3. c. 53. Satis superque humilis est, qui æquo jure in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. Quasi vero indignum sit, privilegia nobilitatis non valere ad dispensationem æquissimæ istius legis; quod tibi non vis fieri, alteri ne ficeris.

feceris. Huc pertinet satisfactio illa, quam dux Joinvilli Marefcoto dat, apud *Gramondum hist. Gall.* l. 8. in fine, sane arrogantissima. Quo fundamento nititur illa laus, quam *Plinius in Panegy.* Trajano tribuit: *Num ille se ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod unum ex nobis putat: nec minus hominem se, quam hominibus prae se meminit.* Scilicet ille, cum imperium susceperet, promiserat; talem se fore imperatorem erga privatos, quales sibi imperatores privatus optarit. In quem sensum *Galba ad Pisonem apud Tacitum. H.* 1. 16. *Vilissimus idem, inquit, ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare, quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris.* Et *Seneca epist.* 47. *Hac praecepti mei summa est: sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere.* Sed & ex dictis adparet intolerabilis insolentia effari illius apud *Lucanum* l. 5. *Numquam sic cura decorum se premit, ut vestra moris, vestraeque salutis fata vacent. Procerum motus haec cuncta sequuntur. Humanum paucis vixit genus. Qualem animi conditionem Giganteam vocat Baco de Verulamio. l. 7. c. 2. de Augment.* Sciunt, quia abripuntur magni isti terrarum perturbatores, qui videntur ad hoc anhelare, ut omnes felices & arumnosi sint, prout sibi fuerint amici vel inimici, atque ut mundus ipsorum velut imaginem praeferat; qua vera est Thecmachia.

§. 5. Eadem quoque aequalitas ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, si quidem jus inter plures ipsi sit distribuendum; ut nempe tanquam aequales eos tractet, & neutri quid praeter alicui indulgeat, nisi quantum peculiare jus illi quaesitum attribuerit. Qui enim uni praeter altero indulgendo naturalem aequalitatem non observat, eum, qui posthabitus est, contumelia simul, & iniuria afficit; dum neque ei, quod debetur, tribuit, & dignationem à natura datam detrahit. *Livius* l. 34. c. 4. *Quod ali liceat, tibi non licere, ali quid naturalis aut pudoris aut indignationis habet.* Huic consequens est, ut si res inter plures distribuenda divisionem non admittat, eadem, si fieri possit, communiter uti debeant, qui aequale jus habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat, ut tunc utantur ea re praefinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non potest aequalitatem observandi. Quod si autem neque dividi res, neque communiter haberi possit, usus ejus sit vel alternus; (*Curtius* l. VII. c. 6. *Rex in tanto utriusque partis certamine, & sibi difficilem, & praeteritis gravem electionem futuram ratus, invicem subire eos iussit; vel si ne hoc quidem succedat, & reliquis aequipollens aliquid praestari nequeat, per sortem uni erit illa adjudicanda.* Nam in ejusmodi casibus commodius, quam fors, remedium inveniri nequit; quippe quae opinionem contentus removeret, & cui non faveret, de dignatione nihil detrahit. *Proverb.* XVIII. 18. *Conf. Hobbes de cive* c. 3. §. 15. 16. 17. 18. *Ubi sortem duplicem facit, arbitriariam & naturalem. Quarum illa sit consensu contententium, qui in eventum aut casum alicujus rei compromittunt, quem per artem regere, aut praevidere nequeunt; sic ut ista fors respectu hominum à mero casu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem sortem ipse refert primam occupationem, qua res, quae neque dividi, neque communiter haberi potest, cedit illi, qui primus manum eidem animo sibi habendi injecerit: & primogenituram cujus jure ex bonis paternis, quae neque dividi, neque communiter haberi à pluribus liberis possunt, primogenito cedunt. Quanquam, si accurate velimus rem considerare, proprie nulla sit fors, nisi arbitraria. Nam nulla adparet ratio, quare*

quare ejusmodi eventus, quem propriam per industriam nemo procurare potest alicui jus tribuat adversus æquales valiturum, nisi hoc jus eidem eventui ex arbitrio, & conventionem hominum foret assignatum. Unde occupanti cedit res, quæ nullus est; quia cum distincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conventio intervenisse intelligitur; ut quæ res nemini peculiariter forent assignatæ, neque eas in medio semper relinqui generis humani interesset, cederent illi, qui primus easdem occupasset. Si curi & jus primo genituræ conventioni, aut constitutioni humanæ natales debet. Cur enim alias fratres reliqui iisdem parentibus orti, de teriore esse conditione deberent ob id, quod præstare penes ipsos non fuit? Inde *Aristoteles Nic. VIII. c. 12* *Α δὲ ἄλλοι ἴσοι, πλην ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαφέρουσιν*. Fratres æquales sunt, nisi quod ætate differant. Ideo autem ista quandoque sortis vocabulo veniunt, quia per humanam industriam dirigi, aut prævideri nequeunt; & quia ob ista posthaberi contumelia vacat. Verum de hisce alibi latius.

§. 6. Contra isthanc æqualitatem peccatur quoque per superbiam, qua quis nulla de causa, aut non sufficiente aliis sese præfert, & velut inæquales eosdem præ se despiciat. Quæ quantopere abeat à vera generositate seu magnitudine animi, eleganter tradidit *Cartesius de passionibus art. 152. seqq.* Ubi cum posuisset, præcipuam partem sapientiæ esse, nosse, quomodo, & qua de causâ quisque se æstimare aut despiciere debeat, de hinc ostendit: justam causam nos æstimandi unicam promanare ex legitimo usu liberi arbitrii nostri, & ex imperio, quod in nostram voluntatem exercemus: quippe cum præter solas actiones ex isto arbitrio pendentes nihil sit, unde possimus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generositatem, quæ efficit, ut homo se æstimet quantum potest legitime, in eo consistere, quod norit, nihil revera suum esse, præter hancce liberam dispositionem suæ voluntatis, & quod ex solo istius recto aut pravo usu laudari debeat, aut vituperari; quodque sentiat in se constans propositum eadem bene utendi. Eos autem, qui hoc de se norunt & sentiunt, facile sibi persuadere, singulos alios homines idem de seipsis sentire; quoniam in eo nihil est, quod ab alio pendeat. Et idcirco eosdem neminem unquam contemnere, ac ad excusanda aliorum peccata esse pronos, quasi magis ex errore, quam malitia sint profecta. Ac uti non multo se inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod hæc tanti non esse judicant; sic ubi eadem in se invenerint, haut ideo multo superiores aliis, quos excellunt, se judicare. Inde in generosis quoque deprehendi honestam humilitatem, quæ, consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate nostræ naturæ, & erroribus: quos olim potuimus commisisse, aut deinceps possumus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt: per quam efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes pariliter ceteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque pollent. At qui bonam opinionem de seipsis concipiunt quacunque alia de causâ, non pollere vera generositate, sed tantum turgido fastu; qui semper quidem vitiosus, verum eo magis, quo causa propriæ existimationis fuerit iniquior. Omnium vero injustissimam superbiæ causam esse superbire absque causa, id est, cum quis etiam nihil cogitat sibi inesse meriti propter quod æstimari debeat, ac gloriam in usurpatione putans

consistit, credit eos, qui illius sibi plus arrogant, ejusdem quoque plus habere. Quod vitium tam absurdum esse, ut vix credibile sit dari, qui ita se profiterentur, nisi multi essent assentatores, qui vana sua laude hebetiores in isthanc superbiam propellunt. *Pindarus Olymp. od. 9.* Τὸ καυχᾶσθαι περὶ καμρόν μανίαν σιν ὑποκρέσσει. *gloriari intempestive futuris consonat.* Imo ne si quis ad honores & potentiam proventus sit, causam habet, quare superbiat. Quam ad rem insigniter faciunt, quæ cum Agamemnone expostulat Menelaus apud Euripidem *Iphigen. in Aulide.* Scis cum studebas fieri dux Græcorum ad Ilium, Quam submissis eras, omnem prebensanda dexteram? Et fores habens patentes cuilibet popularium, Ac salutans omnes ordine, etiam si quis noluisse. His nimirum moribus querens honorem mercari è medio? (Tacitus concile dixit, omnia serviliter præ imperio.) Ubi vero imperio potius es, statim commutatis moribus Amicus prioribus non ut antea solebas te amicum exhibes. ἀνδρα δ' ἔχρεών τ' ἐν ἀρετῇ, πρὸς ἀπολλέ, μεγάλα τὰς πόπας μετρίσαναι. Sed non decet probum virum, cum ad honores proventus, est mores commutare. Sed iure maxime amicis esse firmum convenit, Quando juvare potest jam rebus laetis auctior. Sed & præ oculis habendum illud *Luciani de imaginibus:* εἰδὲς ἂν Φθονήσῃ τὸ ὑπερέχον, ἢν μετρίαντα δὴ τῆς εὐτυχίας σὺν αὐτῷ ὄρῃ. nemo invidet eminenti, si moderata animo ferre fortunam ipsam videt.

§. 7. Gravius adhuc contra isthanc æqualitatem delinquitur, si quis contemptum ad versus alios ostendat signis exterioribus, puta, factis, verbis, vultu, risu, ac quacunque contumelia, quæ sæpe quoque dono alicui incongruo aut vili inest. *Add. l. 5. §. 1. D. qui laudare coguntur. Math. V. 22.* Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius per id aliorum animi in iras, ac ulciscendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint periculo præfenti exponere, multo magis pacem adverius alium abruptere, quam contumeliam in ultimam pat. Quippe cum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus sese animus effert, cujusque adeo tenerum valde sensum habet; gloria nempe & existimatio, cujus integritate ac vigore omnis animi voluptas constat.

§. 8. Ex dictis etiam colligitur, merito explodendam illam sententiam ex Græcis antiquis haustam, qua quidam homines natura servi statuuntur. Id quod, si ita crude accipiat, adversa fronte cum æqualitate hominum naturali pugnat. Sicuti & cordate *Sirab. l. 1.* de illis judicat, qui Alexandro suaserant, ut Græcis sicut amicis, barbaris sicut hostibus uteretur; *satis,* inquit, hac virtute atque malitia dividit. *Complures enim Græcos malos esse & barbaros urbanos.* Equidem id manifestum est, quosdam homines ea ingenii felicitate pollere, ut non solum sibi et ipsis possint prospicere, verum etiam regendis aliis sufficiant: quosdam autem per ingenii hebetudinem ad se ipsos regendos esse ineptos, quin prave, aut nihil agere, in ab aliis dirigantur atque impellantur; eosque cum sæpe natura robusto corpore dotaverit, hujus ministerio abs talibus multa commoda in reliquos posse redundare. Hi ubi prudentioris alicujus imperio subjecti vivunt, sine dubio statim nacti sunt, in doli suæ convenientem. Unde: si inter illos imperium sponte sit constituendum, naturæ est utique congruum, ut in istos conferatur potestas jubendi; his autem necessitas obsequii injungatur; quæ ratione utrisque consultum erit. Atque in hunc sensum admitti potest illud.

Aristo-

Aristoteles polit. l. 1. τὸ μὴν δυνάμενον τῇ Διανοίᾳ προεῖν, ἄρχοντι φύσιν. ἢ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι πάντα πρῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσιν δέλον. διὸ δευτέρῃ καὶ δέλω ταῦτὸ συμφερόν. Quod ita ἑρμηνεύει Dan. Heinsius. Nihil magis congruit naturæ, quam ut qua natura sic sunt comparata, ut prudentia ac mente excellent, atque in longum omnia prospiciant, reliquis, quæ minus his excellent, imperent, ac dominantur. Contra vero, quæ sic nata sunt, ut corporis vigore ac robore ea queant exsequi, quæ à prudentioribus mandantur, ad parendum atque obsequium civile comparata a natura sunt. Ideoque id quod domino conducit, etiam conducti servo, eademque utilitas est utriusque atque commoditas. Conspirat Apulejus de Philosophia: Melius est talem, cui nec ex natura, nec ex industria recte vivendi studium conciliari potest, regi, nec ipsum alios regendi habere potestatem: nec dominari, sed subire servitium, impotem ipsum aliorum addicti potestati, parendi potius quam iubendi officia sortitum. Enim vero longe absurdissimum foret credere; ab ipsâ natura statim actu prudentioribus in hebetiores esse imperium datum, aut saltem tale jus, ut ille hosce etiam invitos ad serviendum adigere queant. Nam ut actu constituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum statim alicui dat imperium in eum, cui à natura ingenium est servitio aptum. Neque statim quod alteri est utile, id licet mihi per vim ipsi imponere. Nam homines naturali libertate ex æquo gaudent; cujus diminutionem ut patiantur, necessarium est, ipsorum consensus expressus, vel tacitus aut interpretativus accedat, aut aliquod ipsorum factum, quo aliis jus fuit quaesitum eandem vel invitis eripiendi. Inde recte Quintilian. declam. 13. Quid non liberum natura genus? Taceo de servis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit, eisdem legibus, eadem fortuna, eadem necessitate natos. Ex eodem celo spiritum trahunt; nec natura ullis, sed fortuna dominum dedit. Ulpianus l. 4. D. de Iustit. Et iure tradit, iure naturali omnes homines liberos nasci. Id quod Grotius l. 2. c. 22. §. 11. dicit intelligendum de libertate καὶ ἐξέτησιν non de ea, quæ est καὶ ἐναντίον τῇ φύσει, hoc est, ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat, ne unquam serviat; nam hoc sensu nemo liber est, ut servus fieri nequeat. Id quod etiam sic poterat exprimi. Cum natura omnes homines æquales produxerit; servitus autem citro inæqualitatem intelligi nequeat; (nam servi utique est agnoscere superiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, sed sufficit superiori non esse subiectum:) ideo omnes homines naturaliter; citra antegressum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, seu præsentia earum qualitarum, quæ ad statum aliquem requiruntur, non confestim aliquem in isto statu collocat. Non statim rex est, aut dux, qui imperio est dignus, aut exercitui regendo aptus. Neque statim suo sibi iure fasces vindicare potest Lollius aliquis, quem describit Horatius IV. carm. 9. cui animus rerumque prudens, Et secundis temporibus dubisque rebus; vindex, et fraude fraudis, Et abstinens ducentis ad se cuncta pecunia, consulque non minus anni. Nam quod est apud Plutarchum in Pelopida, quod iste imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne successorum socordia rem pessundaret, extraordinarium exemplum est. Add. Cornel. Nepos in Epaminonda c. 7. & Livius l. 26. c. 2. Hoc loco etiam interpretandum est illud Albius apud Senecam 3. contrav. 21. neminem natum liberum esse, neminem servum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. Scilicet quamdiu adhuc omnes erant æquales, non poterant homines con-

conciipi velut distincti per talem statum, qui naturali illi statui æqualitatis opponitur. Verum cum postea, qui eo statu exciderant, peculiari nomine servi vocarentur, qui naturalem statum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res potest declarari. Quamdiu in civitate aliqua nullus existit miles, omnes sives æquali sententur ordine: ubi autem pars civium militiæ autoratur, jam opposita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam ullus esset miles, nemo paganus posset dici. In quem sentum etiam capi potest illud, quod adducit, & rejicit *Aristoteles polit. l. 1. c. 3. νομῶ τὸν μὲν δᾶλον ἦν, τὸν ἡ ελευθ' εἶπον, ἐ lege esse, ut alius sit servus, alius liber.* Nisi enim servitus instituta hominum esset introducta, uniformis erat futurus hominum status, servusque à libero nullo poterat discrimine internolci, cum ille omnino non existeret. Prorsus uti est *Inst. de libertin.* Cum uno communi nomine omnes homines appellarentur, *Iure gentium irra hominum generis esse cæperunt; liberi, servus & libertini.* Quamquam & illud dictum ita possit explari: jura libertatis ac servitutis, prout jam inter homines in civitatibus viventes considerantur, per leges civiles esse definita. Sed & alia sunt, quæ sententiam de servis natura, ita crude acceptam evertunt. Nam vix quisquam est ingenio ita stupido, quin arbitretur; rectius aut commodius suo se ingenio vivere, quam si ad alterius arbitrium sese componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abjecto est animo, ut non domestico regi imperio, quam aliis subiecta esse malit. Denique cum actu imperium à natura non sit constitutum, servi vero natura, quos Aristoteles vocat; plerumque sint robusto corpore; anceps sane inter prudentes, & hosce certamen erit, in quo isti certam adeo victoriam sibi polliceri non possunt. Unde & explodendum est illud, quod refertur ab *Aristotele 1. polit. c. 1. διό φασιν οἱ ποιηταὶ, βαρβαρων δ' ἑλληνας ἀρχειν εἰκός. ὡς ταὐτὸ φύσιν βαρβαρων καὶ δᾶλον.* Ideo dicunt Poetæ, par esse, ut Græci barbaris imperent, quasi natura idem sit, barbarum & servum esse. *Euripides Iphig. in Aulide: βαρβαρων δ' ἑλληνες εἰκός α' ρχειν, ἀλλ' ἔ βαρβαρος ἑλληνων. τὸ μὲν γὰρ δᾶλον, εἰ ἡ ελευθ' εἶποι.* Convenit Græcos barbaris imperare, non autem barbaros Græcos. Barbari enim sunt natura servi, Græci vero liberi. Hoc modo in proclivi esset, omnes populos à moribus nostris diffidentes barbarorum convitio notare, & ex solo isthoc pretextu eosdem invadere. Manifestum autem est, istas Græcorum sententias provenisse partim inde, quod Græci tantopere libertate democratia gauderent, Periarum autem addictissime uni parerent; partim ex odio quo illi in hos flagrabant plane immoderato & inhumano. Unde *Isocrates Paneg. & Panathen.* Persas Græcorum φύσιν πολεμικῆς, natura hostes vocat, & in conciliis, antequam publice quid aliud decernatur, *de votivis obstrictos ait, si quis civium Persarum pacem aut amicitiam exoptat:* Eumolpidas quoque & præcones in festo Initiorum cæteris etiam barbaris, horum odio, tanquam homicidis, sacra interdixisse. Cæterum ista sic fortasse commodius proponi possunt, si dicamus, hanc mentem Aristotelis fuisse, dum servitutem quædam facit naturalem, aliam legalem; quod ista sit, quando homo hebes, sed robustus servit alteri, qui ingenio ad imperandum apto est præditus; qua ratione uterque in statu sibi comodo vivit: legalis autem servitus sit, quando per iniquitatem fortunæ, aut propter conditionem matris homo ingenio præditus erecto, metu, aut per leges adactus domino deteriori servire cogitur. Quod ubi fit, non potest non talis servus adversus dominum odium fovere.

Contra ubi invicem comparantur ingenia, quæ ipsa natura ad utrumque statum idonea finxit, amicitia quædam inter servum & domnum existit. Id tamen fixum est semper habendum, propter meram illam aptitudinem naturalem neque illi jus perfectum ad imponendam alteri servitutem, neque huic obligationem ad eandem recipiendam dari.

§. 9. Addendum quoque heic paucis est de illa æqualitate, quæ consecrarium est status naturalis, quam possumus vocare *æqualitatem potestatis* leu *libertatis*. Per quam hætenus omnes homines naturaliter æquales intelliguntur, quod citra antegressum factum aut pactum humanum nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet suarum actionum aut virium sic moderator. Quæ æqualitas deinde per statum civilem fuit sublata, in quo, dum unus aut plures potestatem jubendi in alios acceperunt, reliquis necessitas obsequii fuit injecta, maxima sane inæqualitas inter imperantes & subiectos resultavit. Sed cum in statu civili inter ipsos quoque concivēs inæqualitas deprehendatur non solum circa existimationem & dignitatem (de qua infra l. 8. c. 4.) sed etiam circa potestatem, quam quis in alterum obtinet: sciendum est, partem istius inæqualitatis provenire à statu patrumfamilias, civitatem antegressio, in quo isti potestatem, in uxores, liberos, ac servos quæsitam, simul in civitates intulerunt, sic ut isthæc inæqualitas hautquidquam à civitatibus originem duxerit, sed istis sit antiquior, adeoque illa parribusfamilias non data sit à civitatibus sed relicta, etsi alicubi non citra insignem limitationem & diminutionem. Enimvero si quid præterea inæqualitatis circa potestatem inter cives invicem deprehenditur, id ab summo imperio civili provenire in apico est. Quippe cum, qui civitatem subierunt, omnem potestatem in se, quantum quidem ad naturam civitatis necessarium erat, in summos imperantes transtulerint. Ac promde si quis ante civitatem constitutam quid potestatis in se jam in alium transtulerat, id transiitione in civitatem vel exinguitur, vel istius supremæ dispositioni subijcitur. Postquam autem quis summum imperium civile jam subiit, nullo modo potest alteri potestatis quid in se concedere, quod adversus jus summo imperio quæsitum valeat? cum hac ratione duos dominos non subordinatos acciperet, quibus simul quis servire nequit. Quicquid igitur inæqualitatis inter cives post constitutas civitates existere cœpit, illud oritur vel ex ministerio publico, quo particulam aliquam imperii certis civibus in reliquos summus imperans exercendam delegat: vel ex certo privilegio per summum imperantem indulcō. Ex opum autem disparitate inter cives per se nulla inæqualitas oritur, nisi quatenus insignes opes materiam præbent de facto alius nocendi, aut commodum afferendi; atque inde tenuiores opulentiorum gratiæ adrepere, iidemque se submittere sueverunt, vel ne noceant, vel ut commodum aliquo ab iis mactentur. Conf. *Lucius Antistius Constantius de jure Ecclesiasticorum tit. 3.* Verum ista inæqualitas civilis nihil obstat illis præceptis, quæ ex æqualitate naturali jam deduximus.

CAPUT III.

DE PROMISCUIS OFFICIIS HUMANITATIS.

1. <i>Homo hominis commodum promovere debet;</i>	3. <i>Vel desiste per vulgarem humanitatem.</i>
2. <i>Idque vel indistincte;</i>	4. <i>Ejus exempla minus iosa.</i>

5. De transitu per terras alienas concedendo per-	12. An aliena quis emere teneatur?
6. Et mercibus.	(sponsus), 13. De concedendis matrimoniis.
7. An pro transitu exigi vectigal queat?	14. An uniposset negari, quod promiscue omni-
8. De accessu ad litus alienum.	bus concedatur?
9. De admittendis hospitibus.	15. De beneficentia.
10. De sede exteris concedenda.	16. De ingrato,
11. De foro prebendo.	17. Et ingrato animo.

ENimvero parum est, alterum non læsisse, aut æstimationem debitam ei non detraxisse; per quæ iuxta duntaxat odii causa remouetur. Boni quoque aliquid in alterum est conferendum, si quidem arctiore adhuc vinculo animi hominum sunt conjungendi. Nec socialitatis debitum exhaustit, qui infesto aliquo, aut ingrato facto me abs iese non protelavit; sed aliquid proficui præstari debet, ut alios quoque naturæ meæ participes in hisce terris degere gaudeam. Simulque necessitudo & cognatio, à natura inter homines constituta, mutuis officiis exercenda. *Seneca epist. XCV. Quantum est ei non nocere, cui debeas prodesse?* Egregie *Plato epist. 9.* quæ est ad *Archytam Tareninum*: *ἐκαστὸν ἡμῶν εἰς αὐτῶν μόνον γάρουεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ ἐκείνη πᾶσι μετέχεται, τὸ δὲ πᾶσι γεννησάντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι.* Quod ita expressit *Cicero Offic. 1.* Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patriæ vindicat, partem parentes, partem amici. Atque (ut plucet *Stoicis*) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creat; homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alius alii prodesse possint. In hac naturam debemus ducem sequi; & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincere hominum inter se societatem. Idem *Offic. 3.* *M*is est secundum naturam omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut juvandis maximos labores, molestiasque suscipere; quam vivere in solitudine non modo sine ulla molestia, sed etiam in maximis voluptatibus. Add. quoque *Lactantius divin. insti. 1. VI. c. 10. 11.* *Philo Iudæus, quod Deus sit immutabilis: Abominandi sunt omnes, qui propriam tantum utilitatem capiant, contemnis ceteris, inquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano generi.* Ex placitis *Gymnosophistarum* erat: *ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἀπαξ ἐν αὐτοῖς πῶπιον μὴ περὶ δέειν.* in periculo versantem animam semel ingressam humanum corpus nefas negligere; ap. *Heliodorum Æthi. p. l. 2.* *Libanius declam. 19.* *ὅταν ἀνδρῶπον ἐπιπῶ, ἐλεῶν λέγω, φιλῶν δὲ πᾶσι λέγω.* hominem cum dice, misericordiam dico, benignitatem dico, humanitate nunc dico. Add. *Philostroph. de vita Apollon. Thyan. l. V. c. 1.* *Marcus Antoninus l. 3. §. 4.* *σοφρονεῖς πᾶν τὸ λογικόν. καὶ κήδεαι μὲν πάντων, κατὰ τὸ τῶν ἀνδρῶν φύσιν ἐστίν.* cognationem est. rationalis omne; & naturæ ipsius humanæ ratio ab unoquoque hoc exigit, ut hominum quorumvis curam habeat. Idem l. 4. §. 3. *τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἐνεκα γέρο ἐν.* homines alter alterius causa nati sunt. Add. Idem l. 4. §. 4. *Seneca epist. 95.* *Membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex eisdem, & ut eadem gigneret. Hac nobis amoris in didi mutuum, & sociabilis f. cit: illa æquum iustumque composuit: ex illius constitutione miseris est nocere, quam ledere: nullus imperio paratus sunt ad juvandam manus. Iste versus & in præfatore, & in ore sit: Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi similis est, quæ casura, nisi invicem obliarent, hoc*

ipso *sumitur*. Add. *Esco sermon. fidel. c. 13*. Quanto foedius autem peccabit, qui ex malis alienis, innocentium inprimis, voluptatem capit, aut qui ex bonis alienis dolorem capit;

§. 2. Promoventur autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, ut vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, si quis animum aut corpus suum probe excolat, ut ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut si ingenii per solertiam talia inveniat, quibus vita humana reddatur instructior. Quod illi demum rectissime præstabunt, quibus cordi est illud *Columella de re rustica* l. XI. c. 1. *In universa vita pretiosissimum est intelligere, quemque nescire se, quid nesciat, semperque cupere quod ignoret addiscere*. Unde adparet, in legem naturæ peccare illos, qui nulla honesta arte sese excolunt, sibi que ignavi, aliis graves animam pro sale habent, ne puriscant, numerus tantum & fruges consumere nati. Quibus è rep. extirpandis apud Ægyptios quondam receptum, ut universi nomina sua apud magistratum profiterentur, indicantes simul, quo proventu & vitæ genere victum sibi quisquam compararet. Mentitus, aut injustum agitans quæstum, mortis pœnam incurrebat. *Diodor. Sicul.* l. 1. c. 77. Similem legem apud Sardos recitat *Ælianus V.H.* l. 4 c. 1. In qua classe censentur & illi, qui opibus per majores relictis contenti, ideo impare abs se ignaviæ litari credunt, quod aliorum industria jam sit partum, unde victitent. Sicuti & *Virgilius Æn.* VI. non immerito hospitium in tartaro assignat iis, qui divitiis ob incubere reperiunt, *Nec partem potuerunt suam*. Ad quem locum illustrandum facit lex apud Milesios, qua cautum erat, ut qui patrimonium consumserat, sepulcro patris non dignus foret. *Diogenes Laërtius in Democrito*. Quales etiam describit *Manius Afric.* l. 4. *Ille patrum natusque reus, quas ceperit ipse Non legabit opes, celsumque immerget in ipso. Tanta fomes animumque cibi tam dira cupido Cortipit, ut capiat sement; nec compleat unquam Inque culas funus revocet, pretiumque sepulcri*. Inde Apostolus inter caulas, quare cuius laborandum sit, hanc quoque refert; *ὁὐ ἐχρη μεταδιδόναι τῷ ἑαυτῷ ἐκόντι. ut possit impertiri, cui opus fuerit*. *Ephes.* IV. 28. Et *Horatius*: *Cur eget indignus (paupertate) quisquam te divise?* Huc pertinent & illi, qui ad porcorum imitar neminem nisi morte sua exhilarant. In quos ludit anonymus Poëta in *Anthologia*: *Πλάττειν Φαίσι σε πάντες, ἐγὼ δ' ἐσε Φηρὶ πένεω. Χρησις γὰρ πλάττει μάρτυς. Ἄν μετεχῆς αὐτῶν σὺ σὲ γίνεταί. ἀν δὲ Φυλάτῃς Κληρονόμοις, ὅτι νῦν γίνεταί ἀλλότριά. Dives habere aliis, cum sis, me iudice pauper; Uisus, Apollophanes, est quia testis opum. Nam si sit are tuus, tuasunt: hereditibus illa si serve, jam nunc sunt aliena bona*. Nec mea sententia ab hac classe eximenda sunt illa inutelia terræ pondera, quæ obtentu religionis non nisi multo distendere pingui abdomen laborant, aliorumque labore partas opes per ignaviam deglutiunt. De quibus recte *Zosimus* l. V (et si homo alias protanus.) *Monachi legitimum nuptiis abstinent, & iam in urbibus, quam vicinis populis collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum: nec alium reip. necess. cum u. u. m. ideneis, nisi quod via quadam progressi ab eo tempore in hunc usque diem magnam agrorum partem a se transtulerunt; & sub pretextu quasi cum pauperibus omnia communicent, omnes prope dixerim. ad inopiam redegerunt*. Quibus annumerare possis id genus mendicorum apud Chrentes, qui tamdiu capitibus in se mutuo arisunt, quod ipsis aliquid detur; aut qui minantur manus se vi enteras sibi illaturos, nisi sibi detur. De quibus vid. *Neuhof. in Legation.* p. 267. 6. Nec male commendat institutum veterum Massiliensium *Valerius Max.* l. 2. c. 6 §. 7. *Massilia*

omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertia querunt, clasas portas habet, & mendacem & fucosam superstitionem submoverendam esse existimans. Add Epistola Erasmi ad Servatium, quæ reperitur in vita istius, præfixa editioni epistolarum Londinensi An. 1642. Contra maximis laudibus semper celebrati sunt, qui utilia vitæ humanæ per ingenii solertiam excogitarunt, eaque non sibi soli retinere, sed aliis quoque libenter communicarunt. Quippe cum *parum sepulta distet inertia celata virtus*. Horat. IV. carm. 9. Sic Virgil. l. 1. c. in campis Elysiis locat, *inventas qui vitam excollere per artes*. Quique sui memores alios fecere me. endo. Ad quæ verba Servius: qui erudierunt, & ornaverunt vitam per inventa artificia; significat autem philosophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur. Add Lucretius l. V. ab init. Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adscripti, quia utilibus inventis, aut salutaribus institutis vitam humanam reddiderunt instructiorem. De causis, quare Isis & Osiris apud Ægyptios divinos honores fuere fortunæ, vid. Diodor. Sicul. l. 1. c. 13. 14. 15. Add Idem l. 1. c. 43. Cicero de finibus l. 3. *Impellimur natura, ut prodesse velimus quamplurimis, imprimisque dicendo, rationibusque prudentia tradendis*. Add. Plinius. N. H. l. 25. c. 1. Seneca epist. V l. *In hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, si licet exima sit & salutaris, quam mihi uni servurus sim*. Si cum hac exceptione detur sapientia; ut illam inclusam teneam, nec enunciem, rejiciam. Sophocles. Oedipo Tyranno: ἀνδρᾶς δ' ὠφέλειν ἀφ' ἑνὲς ἐχέει καὶ θύναται, καὶ διδόναι πόνον. Homines juvare prout possis, præclarissimus labor est. Inde per omnia probandum non est epitaphium Similis, qui sub Adriano præfectura prætorii abdicata, septem vel octo annos ruri exegit: Similis hic situs est, qui in vita sua tot annis, vixit annos septem. Hicce igitur & similibus modis in universum, & indefinite aliorum commoda promoventur: seu ut nobis propositum sit non huic aut illi prodesse, sed ut velut in medium per nos producta bona quibusvis exponamus. Quo loco tamen quæri posset: an si quis v. g. investigasset modum citra magnum laborem, & ex vulgari atque ubivis obvia materia aurum conficiendi argentum, vel, cum artem teneatur propalare? Id quod negandum videtur, cum tali arcano, evulgato commercia, patrimonja, opesque & omnis fere civilis vitæ ordo sit perturbandus.

§. 3. Magis definite quis aliis inservit, si ceteris hominibus aliquid indulgeat, quod ipsis utilitatem quampiam possit asferre. Id quod sæpe citra nostrum detrimentum, aut molestiam, laboremque fieri potest. Quale quid alteri denegasse aut invidisse, detestanda malignitas, & inhumanitas habetur. Ejusmodi enim facultas, qua aliis emolumentum præstare possumus, ut nobis nihil decedat, nisi eam data occasione exercetamus, frustranea est, ac in opprobrium domini sui cedit. Et merito canibus ejusmodi homines comparantur, qui fœno incubantes, quos velci nequeunt, boves eodem accessiuos mortu abigunt. Unde & in ejusmodi rebus dandis nil nisi hominem, seu communem naturam allegare solemus. Quo pertinet illud Aristotelis apud Diogenem Laërtium l. V. cum quidam reprehendisset, quod improbo fluxem dedisset: ἔτ' ἡ γέροντος, ἀλλὰ τ' ἀνθρώπων ἡλεῶται, Non mores, sed hominem miseratus sum: seu, ut alii efferunt, οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων. Non homini, sed humanitati. Sic quæ inhumanitas foret. Ire ergo rem aliquam perfidie non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia assertatio ejus mihi molestissima est; eam non potius integram relinquere, ut aliis

usum præbere possit, quam eandem corrumpere? Et si sæpe in bello res, quæ servari nequeunt, perdantur, ne hostem contra nos ipsos instruant. Sic & lubenter aliis indulgendæ sunt res, quæ vocantur, innoxæ utilitatis. De quibus Cicero *Offic.* 1. *Omnia communia hominum videntur ei, quæ sunt generis ejusdem, quod ab Ennio posuitur in una retransferri per multas potest.* Ut homo qui erranti comiter monstrat viam. Quasi lumen de suo lumine accendit, facit: Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit. Una enim ex re factis percipitur, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, si quis velit; consilium fidele deliberanti dare: (Platon *Theæg.* *συμβολή* *ἰσορροπία*, consilium sancta res dicitur:) quæ sunt illis utilia, qui accipiunt, dant: non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem adferendum, Sed quoniam copia parva singulorum sunt, eorum autem qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illius Enni finem, nihilominus illi luceat; ut facultas sit, qua in nostros sinus liberales. Idem *Off.* 3. erranti viam non monstrare Athenis execrationibus publicis sancitum est. Ejusmodi rebus nemo est arcendus, nisi torte per immania scelera effecerit, ut merito pro intestabili sit habendus. Hinc Plutarchus libro de invidia & odio tradit: eos, quorum calumnia oppressus fuit Socrates, ut extreme malos ita oderunt, ita averſati sunt cives, ut neque ignem eis accenderent, neque interrogantibus responderent; neque in balneo aqua uterentur eadem, sed quæ illi lavissent, eam tanquam pollutam à ministro juberent effundi: donec illi impatientia odii sese suspenderunt. Idem de Callicrate & Andromida tradit Polybius in excerpti. Peresicianus p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neque ignis accendebatur, neque cum illis convivium inibatur, aut communia sacra celebrabantur; uti ex orat. Dinarchi contra Aristogitonem constat. Add. Sophocles Oedipo tyranno v. 244. seqq. Euripides Oreste v. 46. & 513. Quando autem Seneca de benefic. l. 4. c. 29. ait: quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem aris abjecti, aut ignis accendendi facultatem? non negat talia debere aliis libenter exhiberi; sed impudens & sordidum fore judicat, tam leve quid alteri velle imputare. Quamquam enim ista quandoque plurimum profunt; vilitas tamen sua, etiam ubi à tempore commendantur, quominus in calendario scribantur, prohibet. Sicut apud Terentium Andr. dicitur: *Nentiquam officium liberi esse hominis puto, cum is nihil promereat, postulare id gratia adponi sibi.* Sed nec gratiam quis inierit ejusmodi donis, in quæ ludit Horatius I. epist. 7. *Quo more pyris vesci Calaber jubet hospes; Vescere sodes. Iam satis est, at in quantum vis tolis. Benigne. Non arvis feres pueris munusculis parvis. Iam tener dono, quam si dimittar onustus. Et libet: hæc porcis hodie comedenda relinques. Prodigis & stultis donat, quæ sperni & odit.*

§. 4. Cæterum & illustranda isthæc munia humanitatis vulgaris facit illud Plutarchi *quest. sympos.* l. VII. *quest.* 4. ubi disputatur, quare antiqui Romani semper in mensa aliquid reliquerint, neque lampades extinxerint. Ejus moris inter alias hæc ratio adfertur: hunc morem condocefactioni ad humanitatem inseruisse. Nam neque fas nobis est nutrimentum perdere, ubi affatum nos saturati sumus, neque fontem obturare, aut occultare, quando aquæ satis bibimus, neque signa navigationis itinerisve abolere, postquam nri sumus iis. Sed relinquenda ista sunt, ut alius etiam post nos usui esse possint. Preinde indecorum eum est, ob avaritiam, *Ἀφιμολογίαν*, lumen lucerna, quando ejus usum porro nos non desideramus;

desideramus, extinguere; sed conservandum relinquendumve est, si quis forte veniat, cui eo etiamnum ardente, & splendente sit opus. Quippe si fieri quiret, etiam visum atque auditum, imo prudentiam quoque & fortunam alius utendam dare debebamus ipsi dormituri aut quiesciturus. Idem *Quest. Roman.* de eadem consuetudine: *An hic mos docet, neque ignem, neque aquam, neque ullam rem necessariam, cuius copia nobis suppeditet, perdere nos debere, sed alius relinquenda esse, quibus usus est us, ubi nos non amplius indigemus?* Theocritus *Idyll.* 6. Ἐγμῆν Φασι μέγιστον ἐπαρτίων κεχολώσθαι. Εἶπεν ὁ δὲ Λαχρεῖον ἀννήταί τις ὁδίτην. *Mercurium* cœlicolarum maxime ajunt trahi, si quis via indigentem aversetur viatorem. Sic apud *Lucianum* in *Promethæo*, hic deos invidiæ arguit, quod sibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint; cum tamen ille nihilo fiat minor, si quis etiam cum alio communicet; neque extinguatur, quia alius inde flammam transtulerit. Quo spectat etiam scitum *Pythagore* apud *Diogenem Laërtium*: Φυτὸν ἡμεῶν μὴ τε Θείειν, μὴ τε σiveδξ. *intem at bonam neque corrumpendam, neque violandam.* Ad hoc genus pertinet usus aquæ profluentis ad aquandum, aut lavandum. Esti enim flumina possint esse publicæ, aut privata; tamen ut aqua profluens ad bibendum hauriendumque cuilibet non hosti indulgeatur, ipsa humanitas præcipit. Ita enim sentire malumus, quam cum *Grotio* l. 2. c. 2. §. 12. dicere, *flumen qua flumen esse populi, qua aqua profluens dicitur, commune mansisse.* Minus quippe congrue videtur dci, eandem rem diverso respectu propriam & communem esse; quam, rei alicujus propriæ utum ex humanitatis lege omnibus patere debere. Illud autem velle imputare, quod & alias frustra perit, & continuo fontium affluxu alitur, oppido quam fordidum est. *Plautus Trucul.* De furvo qui aquam derivat sibi, nisi dervetur, tamen omnis ea aqua abeat in mare. *Ovidius*: *Quis vetet adpositio lumen de lumine sumi, Atque cœvum vastas in mare servet aquas?* Sic etiam interpretandum illud *Latonæ* ad rusticos *Lycios* apud eundem *Metamorph.* VI. *Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec æra fecit; Nec tenues undas; ad publica munera veni.* Nam aquam fontesque in proprietatem posse venire, dubium non est. Inde aquam pro se & jumentis suis ab *Idumæis* pretio sese emturos *Israëlitæ* promittunt. *Numer.* XX. 19. conf. 2. *Paralip.* XXXII. 3. Quanquam ubi aquarum ubertas est, profluentem aliàs undam curvis, quod circa molestiam nostram fiat, concedere debeamus, Add. *Genes.* XXVI. 20. 21. 22. Expendi quoque debet lex *Solonis* de aquis apud *Plutarch.* *Solone.* Quia nec amnes perennes, neque lacus, neque fontes abunde suppediant regioni, verum puteis mansuæ facti videntur sere, legem scripsit, ubi puteus publicus miræ hippicum esset, eo uti ut esset jus: (hippicum spatium quatuor stadiorum erat:) ut privatum aquam pervestigarent, ubi majus interveniret intervallum. Quod si fossa decem passus in altum depressa, aquam in suo non invenissent, tunc ut sumerent a vicino, & sex congiarum hydriam bis die implerent. Inopia enim subveniendum, non alendam existimabat ignaviam. Idem libro de vitando ære alieno, in princ. *Platon* legibus vicinos aliena aquæ participes fieri non finit, nisi ubi domi solo usque ad terram ceramintem seu argillam exhausto, aquæ id sterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt. Sed & alia hujus generis officia legibus civilibus sanciri non inusitatum est. Vid. *Leviti.* XIX. 9. 10. XXIII. 22. *Deuteron.* XXIV. 19. 20. 21. XXIII. 24. 25. *Iosephus archæol.* IV. 8. Conf. *Matth.* XII. 1. *Plato* de *LL.* I. 3. *Peregrinus* in ipso numero sitis transcat solus.

aut cum uno tantum modo, fructus non reponendos, si velit; hospitali cum gratia gustet. Ex legibus Lycurgi Spartæ indigens poterat uti servo, jumento, ciboque alieno; *Xenophon de republ. Lacedæmon.* Add. *Lex Burgundionum tit. 28. §. 1. It. Selden. l. VI. c. 6.* Huc quoque pertinet illud *Phocylidis*: Αγεγον εἰς οἶκον δέσσει, καὶ τυφλὸν ὁδήγει, Ναυηγὰς αἰχέριον, ἔπει πλὴν ἐστὶν ἄδην. Χεῖρα πεσόντι διδῶ, σώσων δ' ἀπερίζων ἄνδρα. Κλῆρον δ' ἑχέτης πύτη κατ' ὁδὸν, συνέγειρον. Πλαζόμενον τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον ἐκ ὑπαλύξης. *Excelsam in domum recipe, & cæcum duc. Naufragorum miserere, quoniam navigatio incerta est, Aluum lapidæ porrige, vitumque derelictum serva. Quod si inimici jumentum in via ceciderit, colluva. Errantemque hominem, marte voluntatum ne devites, Diphilus: ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀρεαῖς ὅτι ἔστιν, ἃ πᾶσι μὴ φράσασθ' ὅθ' ἴδον;* An nescis, quod in execrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit. Add. l. 10. D. de incendio, ruina. *Quintilian. declam. V. Voluit nos Deus in commune succurrere, & per mutuas auxiliorum voces in altero quemque, quod pro se timeret, asserere. Nondum hac caritas est, nec personis impensa reverentia, sed similitum accidentium providi metus, & communium fortuitorum religiofus horror. In aliena fovea sui quisque misereatur. Sic cibos obsidio paritur; sic inopiam pariter navigantium frequenter unus alimentum paverunt. Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humani congerimus, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio iam rapida transcurrit, ut non quantumcunque veneretur aggestu.*

§. 5. Huc quoque à *Grotio* l. 2. c. 2. §. 13 refertur concessio innoxii transitus per nostras terras, fluminaque, & partes maris, quæ in proprietatem venire, si qui ob justas causas eo uti velint; puta, si qui finibus suis expulsi alias sedes quærant, aut commercia expetant cum gente seposita, aut quod sibi debetur, justo bello petant; vel etiam, si alio in loco versantes patriæ suæ periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Hæc restamen accuratiores indiget discussione. Sane ubi pauci aliqui & inciviles transire, suoque sumtu victitare cupiant, quin transitus illis concedi debeat, dubitare non licet, ubi honestam aut necessariam ob causam eo velint uti. Quid autem de magnis exercitiis dicendum, non ita liquidum est; cum ex transitu isto justus nobis oriri metus possit, tum ab ipsis transeuntibus, tum ab iis, in quorum terras transitur. Equidem *Grotius* d. l. metu isto non obstante, transitum concedendum asserit, ob eam rationem; quod in divisione rerum, qua communio primæva abolita, & dominia rerum distincta fuerunt introducta, universi intelligantur sibi velut recepisse talem usum rei alienæ, qui indigentibus prodest, dominis non nocet: adeoque talem usum, qui eo indigent, suo jure posse postulare. Quod si alicui isthæc ratio dispiceat, simplicius dici posset: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere usum suæ rei innoxium; qui, ubi necessitas adegerit, etiam vi possit vindicari, siquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur. Quanquam prius ea venia sit placide petenda, neque vi perurpendum, antequam adpareat, ex sola inhumanitate, citra justam causam dominum soli eam denegatum ire. *Plutarch. Cimone*, cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxisset, priusquam cives adpellasset, Lachartus eum inculavit; καὶ ὁ Θύραν κόψαντες ἀλλοτρίαν, ἐκ εἰσέναι πρῶτον, καὶ τὸν κύριον κελῆσαι. etiam qui januam alienam pulset, non prius intrare, quam dominus jussit. Sic & apud *Dion. Cretensem* l. 2. recte Telephus inculat Græcos, quod cum amicos se venire ferret, κηνοῖσιν

adventus sui non premiserint. Apud Livium l. 34. c. 62. Malanissa, quum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur; precario à Carthaginensibus iter per ipsorum agrum petiit. Additur, quod non solus metus ex multitudine transeuntium ortus ad negandum transitum sufficere videatur: cum plures æque ac pauci juris naturalis possint esse observantes. Et si jus eadem nobis præbeat, ut à transituris cautionem exigamus super damno non dando, aut eodem pensando. Nam quod occasio furem faciat, in proverbii vicem jactatur; & imprudens est, qui tot hospites in suas ædas admittit, ut ab illis ipse queat ejici. Nec desunt exempla urbium, quæ jugum subierunt; dum incaute multos armatos recepere. Præsertim cum pauci sint duces, quibus id laudus possit tribui, quo Cn. Pompejo assignat Cicero pro lege Manilia: ejus legiones sic in Asiam pervenisse, ut non modo manus tantum exercitus, sed ne vestigium quidem pacato cupiam nocuerit. Unde Cæsar Helvetiis per provinciam Romanam transitum denegat, quod memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum, & sub jugum missum: neque homines inimico animo, data facultate per provinciam nitentis faciundi, temperavros ab injuria & maleficio existimabat. Cæsar de B. G. l. 1. Cautiones autem variæ proponuntur; puta, ut positis armis transire jubeantur. Id quod tamen à viris militaribus vix impetraveris; à quibus postulare, ut arma deponant, ita fere accipitur, quasi manus absunderentur; quod de Numantinis Florus dicit l. 3. c. 18. Commodius fuerit, si diviso agmine, ac per modicas catervas transmittantur copiæ; aut obsides accipiantur. Nam illa sumtuosa nimis cautio videtur, quæque multum requirit temporis, ut impensatranseuntis is, qui transitum concedit, sibi idonea præsidia conducatur. Addunt denique, non ideo negandum transitum, quod is alio in loco remotiore, & per ambages pateat. Nam hoc prætexto si cæteri quoque uterentur, jus transitus plane interimeretur: sed sufficere, si abique dolo malo transitus postuletur, quæ proximum & commodissimum est. Non nemo pro adstruendo liberi transitus jure comminiscitur, vias regias esse generi humano communes, nec esse illorum proprias, quorum territoria percurrunt; perinde quasi istæ viæ partes essent globi terreni, ab ipso Deo in rerum initiis creatæ. Quod commentum inficetius est, quam ut refutari mereatur. Ex adverso tamen non desunt argumenta, quæ transitum mero jure naturali citra pactum aliquod aut concessionem non deberi evincant, eo præsertim calu, quo quis vicino nostro bellum illaturus per nostras terras transire instituit. Sane enim vicinus vicino cum primis amico aut bene de se merito, id quoque debere videtur, ut ne alteri, qui ad ipsam oppugnandum venit, iter per suos fines concedat; si quidem id citra magnum suum incommodum possit prohibere. Inde stolidi impudentisque Gallis Romanorum postulatio videbatur, censere, ne in Italiam transmutant Galli bellum, ipsos id advertere in se, agrosque suos pro alienis populandos objicere. Cum neque Romanorum in se meritum sit, neque Carthaginensium injuriâ, ob quæ aut pro Romanis, aut adversus Pœnos sumant arma. Livius l. 21. c. 20. Sicuti & hoc in foederibus expresse solet conveniri, ne hostibus nostris transitus concedatur. Vid. foedus Romanorum cum Antiocho apud Livium l. 38. c. 38. ab initio. Et eorundem cum Ætolis apud Polybium excerpt. Legat. 28. Neque tollitur difficultas, si quis dicat: transitum esse dandum, ubi iusto bello alter petatur; negandum, si injustum ei fiat bellum. Nam neque ista

dijudicatio semper est satis expedita; & temerarium habetur, ultro se duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem suam facere. Accedit, quod concessio transitu in nostris terris belli sedes possit constitui. Quidenim, si alter hosti suo, dum adhuc in nostra est ditione, occurrat; cumque sistat? Quod quomodo vitio illi sit vertendum, non video; cum nequaquam teneatur eundem intra suos fines recipere, ut nos istius exercitu levemur. Tutissimum igitur fuerit, ubi extra magni nostri incommodum fieri possit, transitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipsi eam per causam gravi bello sumus implicandi, patientiam nostram alteri obtentu necessitudinis facile excusabimus. Notatu quoque dignum est, quod refert *Plutarchus Lyfandro*; Thebani eo tempore, quo Athenæ à XXX. tyrannistenebantur, legem solverunt: Α. π. τ. α. σ. α. θ. η. ν. α. λ. ε. Δ. ε. λ. ε. τ. η. σ. Β. ο. ω. τ. ι. α. σ. & τ. η. σ. τ. ο. υ. ρ. α. ν. η. σ. ὅ. π. λ. α. κ. μ. ε. λ. η. μ. ἤ. τ. ε. ἐ. π. ἔ. ο. ν. ἴ. ν. α. ἡ. μ. ἰ. θ. α. ἴ. ο. ν. μ. ἤ. τ. ε. ἀ. ν. α. λ. ε. ἴ. ν. α. *si quis Athenas ferret per Boottiam in tyrannos arma, neminem id neque videre, neque audire Thebanorum.* Zieglerus ad *Grot. d. l.* item negat, naturaliter jus alicui competere eundi per terras alterius, nisi pacto id sibi quæsierit; uti nemini est iter per fundum privati, nisi ea servitus ipsi sit constituta. Multoque magis, si sit caula probabilis metus. Sic inter privatos jus tibi esse poterit ambulandi per prædium urbanum Titii; sed si tu frequenter iveris cum flammis, & faculis, ut periculum sit, ne damnum inferatur prædio Titii, jus quidem tuum metu Titii non tollitur, sed poterit tamen prohibere Titius, ne ita eas cum flammis & faculis, & tunc tollitur jus taliter eundi. Ubi tamen norandum, in nostra quæstione iter aut transitum non accipi pro perpetua aliqua servitute, sed pro momentaneo duntaxat rei alienæ usu, ad quem arripiendum ingens nos utilitas, aut necessitas adigit, cui non ultro velificari alterum, inhumanum erat. Exempla parum ad isthanc quæstionem definiendam facere possunt. Nam fere prout cujusque vires fuerunt, ita modeste aut fidenter transitum postulavit, aut eundem postulanti annuit vel abnuit. Apud *Plutarchum Agesilao*, cum ab eo Tralles (in *apoph. Lac. ap. eund.* legitur *Troades*) transitus mercedem poscerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo statim adfuerunt acceptura ea?* Ita processit, illosque signis collatis fudit, & multos occidit. Isdem cum mandatis misit ad regem Macedonum legatos, qui cum responderet, deliberare se velle; *Deliberet ergo, inquit, nos interim transgrediemur.* Hujus admiratus, & pavens rex audaciam, pacate petiit, ut transiret. Præcipue heic allegari solet exemplum Israëlitarum, transitum per Idumæam petentium hisce legibus: ut via regia ambulent, in prata cultosque agros non evagentur, utque præsentem pecuniam offerant, si qua re opus habuerint. Heic cum Idumæi armis transitum arcere instituerent, vi sibi hautquidquam perrumpendum judicavere, sed longo flexu istorum fines circumviverunt. Et cum tandem exigua particula fines eorundem perstringerent, non minus innoxium fecere transitum, ut ut idem antea fuisset satis inhumaniter denegatus. Vid. *Denter. II. 1. 2. 3. 4. Numer. XX. 14.* Isdem cum à rege Amorrhæorum Sihone innoxium peterent transitum, isque non solum hunc abnuisset, sed & armatus illis occurreret, extra fines suæ ditionis, ut videtur, adeoque ultro eosdem lacerasset, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum poenas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis ulcisci; cum Amorrhæi isti utique

extra terram promissionis fuerint, cujus incolas Deus peculiari ex judicio interjectioni destinaverat. Neque sufficit, quod aliqui dicunt: *justas condiciones offerentem non repellere, sed de illis in effectum deducendis tractare debuisse, qui merum suum justum haberi vellent.* Nunc abrupta pacis commercia animum à jure & æquitate alienum satis monstrasse. Communi quippe mortalium jure læsa solius humanitatis lex ultima exempla non meretur.

§. 6. Ad res innoxie utilitatis, quæ cuivis libenter indulgeri debent, à Grotio d. l. quoque refertur, mercibus per terras nostras transitum concedere. Ubi hunc Zieglerus contradictionis arguit, dum §. 13. dixit, quo minus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus esse: & tamen d. cap. 9. ult. concedit, pactum iniri posse cum gente seposita, ut sibi soli certi generis merces, alibi non nascentes, vendat. Ubi sane vi hujus pacti impediuntur alii, quo minus cum ista gente commercia exercent. Quanquam Grotius excusari possit, si priori ipsius loco intelligamus impedimentum, quod cum violentia conjunctum est. De cætero tamen ista res non ita ad liquidum deducta est. Sane enim non videtur lex humanitatis nos obligare ad concedendum transitum aliis mercibus, quam quæ ad vitam aliorum sunt necessariae. Sed qui ejusmodi adportant merces, quæ ad luxum instruendum faciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitæ subsidia, quam lucrum exuberans, & alimenta avaritiæ quærentur, non video, quo jure velut debitum sibi per nostras terras transitum præterant. Equidem fateor, vix probabilem inveniri posse prætextum, ut quis negare velit iter navibus inermibus per apertum mare, ditioni nostræ subiectum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiâ potissimum spectant testimonia autorum, quæ magno numero heic adduci solent. Sed ut merces sistantur in terra nostra, infreto, aut flumine, non citra rationem fieri potest. Nam præterquam quod frequens commeatio peregrinorum nostræ civitati quandoque noxia, aut suspecta esse queat; quid impedit, quo minus nostri cives id lucrum vindicent, quod peregrini transeuntes capiunt? Quippe cum illis utique magis favere possimus, quam hisce. Et quanquam damno proprie dicto non afficiamur, si istis mercibus etiam gratis transitum concedamus; neque injuria nobis fiat, dum interceptur lucrum, quod itidem nobis patebat: tamen cum ne tertius quidem ille jus habeat nos ab isto lucro excludendi, quare non proximi nobismet ipsi sumus, & lucrum illud in nos avertamus? Id quod fieri potest, si merces istæ non nisi interventu nostrorum civium inter duos populos, quibus nos interjecti sumus, commeant. Ac sane nisi hæc ratio admittatur, non video, quomodo excusari possint stapulæ, quam vocant, & alia jura, quibus merces sistuntur, & ad certum forum trahuntur, atque exteris non immediate inter se, sed interventu civium commercia exercere conceditur.

§. 7. Ex dictis quoque dependere videtur quæstio; an lex humanitatis concedat exigere vectigalia ex transeuntibus mercibus terra, amnibus, aut fretis, nostræ ditioni subiectis? Nam non nisi pretio vendere licentiam, quam ista lex quibuscvis indulgeri jubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus, quæ terrestri itinere transvehuntur, aliquid vectigalis possit exigi, ratio in aprico est. Nam & agris per oneraria plaustra quandoque detrimentum inferitur, & sumtu opus est ad vias muniendas, ac

dominus territorij securitatem transeuntibus præstat. Ubi autem pontes sunt struendi, manifesta est vectigalis pro recuperandis impensis æquitas. Sicut & contra qui ejusmodi vectigales exigunt, utique ad conservandos ac reparandos pontes tenentur. Sic *Grotius ad 1. Regum X. 29.* notat, equos, qui ex Ægypto venientes transibant per Judæam in Syriam aut ad Hethæos, vectigal pro transitu magnum pendisse Salomoni, sicut & pro thuris transitu vectigal dabatur. Favorabilia quoque sunt vectigalia, ubi per industriam difficultas terrestrium itinerum vel in compendium fuit missa. Sicut hodie multis in locis fossæ sunt depressæ ad commoditatem tam viatorum quam mercium. Sic si quis quondam per fossam Isthmum Jonium, & Ægæum mare conjunxisset, à lubentibus sane vectigal modicum potuisset exigere, dum brevi, & sicura via liceret defungi. Quanquam & citra ejusmodi fossam pronunciet *Strabo l. VIII. Asiaticis, Italicisque mercatoribus gratissimum fuisse, orasso ad Maleam cursu, Corinthum divertere, advehitis eo mercibus: ubi & importatarum, & exportatarum à Peloponneso rerum vectigalia pendere contingebat.* Alii adjungunt, multitudinem transeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa æquitatem vectigalis terrestris accedit & hæc; quod civitas modicam saltem recognitionem possit exigere à mercibus peregrinorum eo nomine, quia patitur eos per suam ditionem immediate à tertio populo merces istas petere, ex quibus, erecta stapula, cives sui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigenda id quoque addi potest, cum illa arrosionibus & inundationibus vicinos agros sæpe non mediocriter infestent, sæpe quoque aggeribus sint coercenda; non inique velut in solatium istorum damnorum modici quid solvi ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in *Capitul. Caroli l. 3. c. 12.* telonium in fluminibus vetatur exigere, *in quibus nullum adiutorium præstatum itinerantibus;* (add. *Lex Longobardorum l. 3. tit. 1. leg. 21.*) Sed id constitutum videtur in favorem civium ejusdem reip. Quod ad externos quoque extendi non est necessarium. Circa æquitatem vectigalium, quæ in fretis exiguntur, difficilior est inspectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigere queat, quod sumptibus à domino factis respondeat, ubi signa sunt constituenda, notandis brevibus, aut scopulis, aut ubi ignes alendi, dirigendo navium nocturno cursui, aut ubi mare à piratis purgandum. Sed eorum, quæ præter hæc causas capiuntur, titulum tueri non ita in proclivi est; cum utique transitus navium inermium plane sit res innoxie utilitatis. Nisi quod heic non adeo absurde dici videtur, nemini vitio vertendum, si commoditate suæ ditionis rite utatur, & uti alii ex terris, ita ipse ex aquis suis proventum quærat. Et cum, qui alienum territorium intrat, temporarius fiat subditus, possit naves exterorum, per nostrum fretum transeuntes, adigi, ut nostris civibus primum emendi copiam faciant. Id si ipsis remittatur, eo nomine modici aliquid possit exigi. Et quanquam stapula in freto isto institui non possit, quod illi, ad quos profectio instituitur, navigandi usum non habeant, neque nostris civibus facultas sit suis navibus istorum merces in fretum adportandi; non invideri tamen nobis debere, si in portunculam aliquam lucri admittamur, quod compendiosam aliorum per nostras aquas navigationem non impediamus. Fatendum tamen est, cum ejusmodi vectigal maritimum nescio qua ratione longe odiosius sit, quam quod pro terrestri transitu exigitur, id moderate, & citra avaritiam tractandum; & factile unum vel alterum tales afferre

afferre rationes possē, unde se ab isto vectigali exemptum prætendit. Puta, si istius terræ supra & infra fretum attingant; aut si ab ejusdem usu omnia ipsius cum exteris commercia, & ex hisce salus prope resp. suæ dependeat. Ubi sane iniquum fuerit, istum propter innoxium usum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eundem reprehenderit, si sub odioso ejusmodi prætextu alterum duriter sibi incumbentem, quovis modo amoliri conetur. Neque eidem præjudicium adferre potest, quod in illud vectigal aliæ quoque nationes consenserint, quarum salus usui istius freti, non ita est implicita; quibusque adeo facile est, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non invidere. Sicuti dispar longe conditio est ejus, qui per fundum meum iter petit, quod citra istud ab aliorum hominum consortiis velut in solitudine separatus degat, sui que agri fructus exportare nequeat, & qui compendii duntaxat sui causa alieno prædio servitutem imponere vult. Potest ad hæc illustranda aliquo modo facere, quod quidam referunt de rege Abyssiinorum, quod quondam tributum aliquod ab Ægypto prætenderit obtentu Nili, qui in ipsius regione ortus terram Ægyptiam fecundam reddit. Et cum postea Mahummedani eam regionem occupassent, & Christianos duriter habuissent, eundem tentasse alveum Nili in mare rubrum derivare, sed frustra. Quam prætensionem nos itidem iniquam arbitramur. Neque sat accurate illi, qui omnem hanc rem ex pactis conventis dijudicandam censent. Nam nihilominus inquiri adhuc potest, quæ ratio fuerit istorum pactorum initorum; & an dominus freti tamdiu aliis transitum negare potuerit, quousque isti in italia cum ipso pacta descenderent. Etsi ubi pactum vitio naturaliter firmitatem ipsi detrahente carens, sit initium, utique ipso standum fuerit; sic ut neque transeuntes vectigal, in quod consenserunt, denegare, neque dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. *Bacclerus* ad *Groti* l. 2. c. 2. §. 14. Apud *Nicephor. Gregoram* l. IV. memoratur; Sultanum Ægypti ab Imp. Constantinopolitano stipulatum, ut Ægyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret trajicere. Quæ res, cum initio parvi momenti videretur, concessa fuit. Sed cum progressu temporis constirisset, qualis & quanta esset; jam prohiberi non potuit, consuetudine confirmata atque inveterata. Quod si autem quis populus ad alteram freti ripam terras possideat, ita ut vel fretum utrique sit commune, vel utriusque ditionis confinia in eodem medio sint, etiam si forte alter ex pacto, aut concessione solus à reliquis transeuntibus vectigal exigat, iste tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in suo pelagio naviget.

§. 8. Ad res innoxiae utilitatis, quæque adeo cuivis sint præstandæ, refertur quoque à *Grotio* l. 2. cap. 2. §. 15. ut liceat prætervehentibus ad litus paulisper accedere, ibique morari, valerudinis, aquandi, aut alia justa de causa. Hinc apud *Maronem* I. *Aneid.* Quod genus hoc hominum? quæve hæc tam barbara morem Permittit patria? hospitio prohibemur arena. Bella cient, primæque vetant consistere terra. Si genus humanum, & mortalia tenuit arma; At sperate Deos memores sancti, atque nefandi. Ubi tamen observandum, quod præmiserat; Non nos aut ferro Lybicos populare penates Venimus, aut raptas ad litora vertere pradas. Quo ipso ostenditur, ejus qui admitti petit, iter debere innoxium esse, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut ejusdem probabilis metus creetur. Hinc cordate Dido: Res dura, & regni novitas me talia cogunt Moliri, & late fines custode tueri.

Scilicet constare prius oportet, hostis an amicus quis adveniat; simulque quam faciem ipsa classis, aut quæ in terram exscendere vult manus præ se ferat. Nec minus, an à contagiosis morbis immunes sint advenæ. Add. *Plinius* N. H. l. 26. c. 1. Horum postquam nihil obstiterit, uti innoxium accessum denegare summa inhumanitas foret; ita isthoc concessio conlequens fuerit id quoque indulgere, ut liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neque nostro ad idem juri quidquam decedit. Nam id rationis est, ne quis permanens ædificium in litore extruat citra concessionem summi imperantis, præsertim ubi id cum aliorum incommodo fiat. Vid. l. 50. D. de adq. rer. dom. Neque sequitur; quia circa accessiorem ad litora & portus inter aliquas gentes existunt pacta, ideo isthoc officium jure naturali non deberi. Cum multa, quæ ex virtute quapiam, imperfectam duntaxat obligationem pariente, debentur, legibus civilibus, & pactis sanciri siquentissimum sit. Præterquam, nostra assertio potissimum de eo casu agat, quando quis contra suam intentionem per vim majorem litoribus alienis adpulerit; pacta autem, quæ inter gentes heic iniiri solent, de continuo accessu disponant. Unde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigere nihil prohibet. In isto autem casu tam leve alienæ calamitatis solatium imputare velle, valde sordidum fuerit. In fœdere tamen inter Romanos & Carthagenienses apud *Polybium* l. 3. ita conventum fuit: *ne navigatio Romani Romanorumve socii ultra pulcrum promontorium: extra quam si tempestas aut hostium vi fuerint compulsi. Si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quidquam, præter necessaria reficiendis navibus & sacris faciendus, jus ei ne esto. Intra diem quintum qui navem adplicuerint abeunto.* In altero fœdere ita habetur: *In Sardinia & Africa neque negotiater quisquam Romanorum, neque urbem condito: neque eo adpellito, nisi commentus accipiendi gratia, vel naves reficiendi. Si tempestas detulerit, intra dies quinque excedito.*

§. 9. Inter officia quoque humanitatis refertur peregrinos admittere, ut & viatores lecto hospitioque comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem usque sese jactarunt: sicuti idem judicabant, sanctissimum aliquod necessitudinis & amicitiae jus ex hospitio oriri. *Aristoteles* magn. moral. l. 2. c. 11. Βεβαιώτατη δ' ἀνδράζεον ἢ τῶν Φιλίων ἡ ξενική. & γὰρ ἐστὶν εἰδὲν αὐτοῖς τέλος κοινόν, ὡς ἐκ & ἀμφοτέροισιν, ὅτι ἐν τοῖς πολιταῖς. Amicitiarum hospitalis validissima videtur. Neque enim ullus est, de quo ambigatur, communis finis, ut inter cives. *Homerus* Odys. τ. πρὸς γὰρ διὸς εἰσὶν ἅπαντες ξένοί τε. Ab Iove sunt omnes hospites & pauperes Idem Odys. θ. ἀνδὲ κακογνήτου ξένος θ' ἱκέτης τε ἔτυκται. Ante fratrem hospes & supplicem habetur. Apud *Lucianum* de dea Syria, delicta ab quæ homines per diluvium, Deucaleonis fuerunt exincti, hæc referuntur: ἀδέρμια ἔργα ἔπραττον. ἔτε γὰρ οὐκ αἰφύλασσον, ἔτε εἰρηῆς ἐδεχοντο, ἔτε ἱκετῶν ἠνείχοντο. Injusta opera agebant. Neque enim iuramenta observabant, neque hospites suscipiebant, neque supplices admittebant. Add. quoque *Plato* de LL. l. 12. ubi officia erga peregrinos describit. De humanitate Indorum adversus peregrinos vid. *Diodorus Siculus* l. 2. c. 42. *Ælianus* V. H. l. IV. c. 1. hanc legem Lucanorum recitat: Si sub occasum solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicujus divertere, & si hominem non susceperit, mulctetur, & penas luat in hospitalitatis. Add. *Lex Burgundionum* tit. 30 §. 1. De antiquis Slavis *Helmoldus Chron. Slavorum* l. 1. c. 82. Si quis, quod rarissimum est peregrinum hospitio rempo-

visse deprehensus fuerit, hujus domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant. Philo Indus de vita Moſis, hoſpitibus eadem, quæ supplicibus iura debent tradit. Ut tamen iſthoc officii jure naturali debeat, requiritur, ut alteri honeſta ſit, aut neceſſaria cauſa, quare à domo ſua abſit. Tum ut ipſe probus ſit, & unde domui noſtræ nullum periculum, aut dedecus immineat. Præterea ut pretio hoſpiti-um conducere nequeat. Inde major quondam iſtius humanitatis neceſſitas, ubi publica diverſoria nondum in uſu erant, aut vilia viroque honeſto indecora habebantur; quam hodie in plerique Europæ partibus, ubi & ad uſum, & ſplendorum iſta paſſim inſtructa reperiuntur. Enimvero etſi paſſim in hoſpitalitatem, tanquam certum ſpecimen barbaræ inhumanitatis, traduci videas; du bium tamen moveri poteſt circa illos potiſſimum, qui curioſitatis duntaxat cauſa alienas regiones adeunt, an iſtis ipſo naturali jure admiſſio debeat. Sane Spartanis, ut peregrinos ſua civitate arcerent, hæc ſufficere ratio judicabatur; ne patrii mores illorum converſatione corrumpere-nt, aut evileſcerent. Paria fere inſtituta circa peregrinos apud Chinenſes. vid. *Neuhof. gener. deſcript. China.* c. 1. Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quæ apud nos, aut deteriora, quæ apud exteros uſu recepta ſunt. Si quid melius apud hos inveniat, abſurdum fore, ideo id adſpernari, quod peregrinum ſit. Canum eſſe, etiam viliffimos vernarum adulari, alienos, utut præſtantiffimos viros, allatrare. Neſcio quid horridi, & inculti iſtis adhærere, qui nunquam patrii ſedibus pedem extulerunt. Sic & apud *Livium* l. 41. c. 24. decretum Achæorum, quo finibus ſuis interdixerant Macedonibus, *exſecrabilis velut deſertio juris humani* vocatur. Apud *Plutarchum* in *Convivio* Perian-der ait: ἐγὼ τὰ ἐπαινῶν καὶ πόλεις καὶ ἀρχοντας, ὅσοι ξένους πρῶτον, ἐπειτα πολίτας χορηγῶντες. Ego civitates magiſtratusque laudo, qui priori loco hoſpitibus, deinde civibus reſponſa dant. Heic igitur certum videtur, ſi noſtri cives peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeſte denegare non poſſe. Sicut contra, qui noſtros arcent, ſui ut à nobis recipiantur impudenter poſtulant. Verum ſi aliqua gens exteros adire non curet, non adparet, quo jure ipſa teneatur admittere illos, qui citra neceſſariam, ac gravem cauſam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in ædibus aut hortis ſuis rari quidpiam poſſidet, ſe ulla obligatione ad quolibet ejus ſpectatores admittendos adſtringi, ſed admiſſis iſthoc velut indebitum officium imputari moris eſt. Præſertim cum facile aliqua ſuſpicio accedere poſſit, quare nimis curioſos rerum noſtrarum arbitratores procul habendos judicemus. Inde multis ſuam ſententiã non adprobat *Franciſcus à Victoria* *relect.* 5. ſect. 3. ubi agit de idoneis titulis, ex quibus Hiſpani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem ſocietatem & communicationem; circa quam iſtiusmodi format propoſitiones. 1. *Hiſpanos habere jus peregrinandi in illas provincias, & illic degendi, ſine tamen aliquo nocumento barbarorum, nec poſſe ab aliis prohiberi.* Ubi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus ſuper uſu rerum ſuarum aliis communicando dominus ſtatueret. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare jus apud nos peregrinandi, & degendi, non conſiderato, quo numero, aut quo fine uſi veniant; item innoxie tranſeuntes, regionem alienam luſtrantes, ad modicum duntaxat tempus morari, an vero perpetuo velut ſuo jure apud nos velint degere. Ejuſmodi hoſpiti-
hoſpiti-.

hospitia qui aliis velit assignare, merito tanquam asperum nimis metatorem repudandum. 2. *Licere Hispanis negociari apud illos, nec vel hos, vel illos à principibus suis posse prohiberi.* Heic, qui moderatus sibi philosophari videntur, nondum possunt dispicere talem negociandi licentiam, quam in subjectis suis principes, si usus reip. postulaverit, restringere nequeant: multo minus talem, quæ exteros quoque nobis invitis & reluctantibus obtrudat. 3. *Si quæ sint apud barbaros communia tam civibus quam hospitibus, non licere barbaris prohibere Hispanos à communicatione, & participatione illorum, v. g. si licet alius peregrinus effodere aurum, etiam Hispanis licere.* Quo loco aliqui considerandum judicant, an tale quid aliis fuerit permillum tanquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quæ nemini perfecte debeo, liberali sane magis adversus unum, quam alterum esse mihi licere. Deinde an illi, qui post accedunt, parem modestiam sint adhibitori cum prioribus, qui citra nostrum incommodum re quapiam usi fuerunt; nec alium sibi finem, quam isti, habeant propositum. Si uni vel alteri vicinorum meorum concesserim facultatem quoties velit hortum intrandi, & fructus modice decerpendi, ubi alius post irruerit, quia arbores confringere, & in ipso horto; me expulso, hospitium figere instituat, puto ostium mihi claudere fas erit. Add. quoque responsum, quod quidam Americanorum dederunt Hispanis apud *Mich. Montagne essais* l. 3. c. 6. p. m. 189. Sed super hac controversia alii viderint. Plerisque tutissimum videtur dicere: cuilibet civitati ex usu suo licere statuere super admissione exterorum, qui ex causis necessariis, aut commiserationem merentibus non accedunt. Nisi quod pacifice accedentes promiscue lævire sine dubio barbarum sit. Vid. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 67. Legatorum autem admissio ex peculiaribus fundamentis deducitur. Add. *Zieglerus ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 23. Admissos tamen semel hospites & peregrinos sine probabili causa ejicere inhumanitatem & contumelia non vacat. Vid. *Livius* l. 2. c. 37. 38. Quin & quod probabilis istos expellendi causa fames sit, civitatem urgens, *Ambrosius de Offic.* l. 3. c. 7. & cum eo *Grotius* d. l. §. 19. negat. Id quod hæcenus admittimus, si adsint media, quantumvis paulo duriora, ad istos simul cum civibus conservandos, sique iidem nobis quondam utiles fuerint, aut deinceps esse possint. Nam de hisce proprie loquitur *Ambrosius*. Verum si peregrinis nulla obligatione teneamur, neque iis statim, ubi à nobis sint expulsi, pereundum fuerit; non adparet, quare cives in illorum gratiam cum angustis annonæ conflictari debeant. Vid. *Sueton. Augusto* c. 42. & *Boetius* add. l. *Grotii*.

§. 10. In hanc quoque officiorum classẽ à *Grotio* l. 2. c. 2. §. 16. 17. retertur concessio perpetuæ habitationis exteris, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt. Quibus tamen necessum sit, imperium in illis locis jam constitutum agnoscere, atque ita se componere, ne factionibus, & seditionibus præbeatur materia *Euripides Medea*:
 χρεὶ δὲ ξένον μὲν καὶ ἔτα προσχωρεῖν πρὸς. *Decet peregrinum, ut se valde accommodei civitati.* Sicuti & inter pacis leges ab *Ænea* hæc dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium solenne socrer*, apud *Virgil. Æneid.* 12. Enimvero humanitas quidem est, paucos quosdam, sedibus suis non iceleris causa expulso, recipere; præsertim si industria, aut opibus polleant, nec sacra nostra, aut instituta sint turbaturi. Sicuti etiam multas civitates immensum crevisse cernimus, quod peregrinos, & exteros lubenter recepe-

perint: alias contra, quæ hos avertati sunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cum primis & bellicosa, velut ex debito recipienda sit, nemo temere asseruerit; cum præsertim vix fieri possit, ut veteribus incolis ab istis periculum non immineat. Ergo quantum heic indulgendum sit, quælibet civitas ex usu suo constituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea sit agri nostri fertilitas, ut commode omnes possit alere; an nimis anguste simus habitaturi, istis receptis; solers an ignava sit turba, quæ recipi petit; an ita advenæ isti possint distribui & locari, ut civitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane ubi & isti miseratione digni sunt, & civitatis nostræ rationes non repugnaverint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis onerosum, nec nobis pœnitendum conferre. Alias merito ita temperatur misericordia, nè mox nos aliis evadamus ipsi miserabiles. Cum porro quicquid à nobis in tales fuerit collatum, id beneficii loco ipsis imputare possimus: inde consequitur, ut non ipsi, quæ placuerint, sibi rapere, aut si quid forte vacui loci apud nos jacuerit, velut jure suo occupare possint, sed quæ nos assignaverimus, iis contenti esse debeant. Add. Boetius, ad d. l. Gratii. Ad quæ illustranda isthæc exempla facere possunt. Apud *Virgil. Æneid. XI.* Latinus Trojanis hanc conditionem offert: *Est antiquus ager Tusco mihi proximus arvis, Aurunci, Rutulique colunt, & vomere duos Exercent colles, atque horum asperissima pascunt. Hac omnis regio, & celsi picea pinæ montis Cedat annuæ Teucriorum.* Ubi Servius ex Catonis originibus annotat; eum agrum habuisse jugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuisse liberalis, monet, circa verba illa: *Aurunci Rutulique serunt*, è superioribus subaudiendum esse *mihi*. Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuisse tanquam stipendiarium, aut ei colendo quasi regi operas dedisse. Idem factum prolixius memoratur à *Dionysio Halicarn. l. i.* Trojanos, cum excitis omnibus cognovissent, illam sibi facis destinatam sedem, statim venia non impetrata novam urbem moliri cœpisse, atque non citra rusticorum indignationem, ferrum, ligna, instrumentumque rusticum abstulisse. Quare commotum Latinum in advenas istos cum exercitu movisse, expostulantem prius cum Ænea: cur, cum licu sibi ei quæcunque petiisset moderata, amice à lubentibus incolis impetrare, ea violatq; jure gentium, (*παραδόντων τῶν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων δικαιοσύνην*) turpius quam honestius per vim sibi usurpare maluisset? Quæ jure agnoscens Æneas reprehendi, priora facta ut condonentur rogat, multis se officiis id pensaturum pollicetur, tuamque operam contra hostes effert. Inde Trojanis Aborigines agrum dedere; illi hisce in bello contra Rutulos suppetias tulerunt. Apud *Florum l. 3 c. 3.* Cimbri à senatu Romano petunt: *ut Martius populus aliquid sibi terra daret, velut stipendium: cæterum, ut vellet, manibus atque armis suis mereretur; sed quas daret terras populus, agrarius legibus intrase dimicaturus?* Alena porro condonari citra injuriam qui poterant? Tam validum autem populum ultro recipere intutum videbatur iis, quæis tam multæ erant, quæ cupiditatem egenorum stimulare possent. Aquid *Cæsarum de B. G. l. 4.* Tencæri & Ulipetes jactabant: *Venisse moitos, ejectos domo: si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederunt.* Quibus reponebat Cæsar: *hanc verum esse, qui suos fines tueri non potuerunt, alienos occupare, neque illos in Gallia vacare agros, qui dari tanta præsertim multitudine*

sine injuria possint. Et si alia adhuc subesset causa, quare istos hospites nimis vicinos sibi nolle Cæsar. Apud Tacitum A. XIII. 55. An sibiarii sedis inopes, cum agros infedissent trans Rhenum sitos, usibus Romanorum sepositos, non adeo absurde dicebant: *Quotam partem campi jacere, in quam pecora & armenta milium aliquando transmitterentur? Servarent sane receptus gregibus inter hominum famem: modo ne vastitatem & solitudinem missent, quam amicos populos. Sicut cælum dñs, ita terras generi mortalium dñas; quæque vacuæ, eas publicas esse.* Quo jure etiam Utopienses uti tradit Th. Morus Utopia l. 2. Quibus utique molliora erant respondenda, quam quæ regerebat Avitus, intolerabilem sane superbiam redolentia: *pauenda meliorum imperia.* Id Dñs, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid admerent; neque alios judices quam seipsos paterentur. Imperator Probus centum milia *Bastarnarum* in solo Romano constituit, qui omnes fidem servaverunt. Sed cum & ex aliis gentibus plerosque pariter transiussit, id est, ex Gepidis, Gaurunus, & Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato bellis tyrannicus Probo, per totam pene orbem perditus & navigando vagatus sunt, nec parum molestia Romana gloria intulerunt. Flav. Vopiscus in Probo. Sic apud Aromianum Marcellinum l. 21. Gothi metu Hunnorum, desertis suis sedibus, à Valente petunt, ut cis Isthmum in Thracia sibi locus daretur, polliciti, se quiete victuros, & daturos, si res flagraret, auxilia. Mox alii quoque barbari accessere, idem petentes, quæ & ipsis Valens annuit, sperans, inde militem sine magno sumptu lecturum. Quod ipsi tamen mox exitio vertit: uti prolixius dñl memoratur. Add. Socrates hist. Eccles. l. 4. c. 28.

§. 11. Sub isto quoque officiorum genere comprehendit Grotius d. l. §. 18. 19. quod quisque debeat alteri concedere, ut ea sibi comparet pretio, opera, permutatione, aliove contractu licito, quæ vitam hanc commodiore adparatu instruunt: idque non impediatur vel lege lata, vel illicita aliqua conspiratione, aut monopolio. Præterquam enim quod in omnes populos ex commerciis insignis redundet utilitas, quippe quæ velut parsimoniam telluris, non uique in omnia æque teracis, suppleat, & efficiunt, ut quod genitum est usquam, apud omnes natum videatur; (*Libarius orat. 3. Non omnibus partibus cuncta imperitio Deus; sed munera juxta regiones divisit, ut ad societatem homines opibus mutue indigenia adduceret; & negotiationes patefecit, ut communem junctionem eorum, quæ apud quosdam nascuntur, ad omnes proferat;*) inhumanum valde esse, terrigenam velle invidere usum eorum bonorum, quæ communis omnium parens profudit, ubi per id nostrum jus, quod ad ista peculiariter quæssivimus, non redditur deterius. Hinc apud Plutarch. Pericle, cum Athenienses Megarensibus interdixissent omnibus emporiis & portibus suis, isti queruntur id fieri *κατὰ τὴν νόμον διὰ τὴν ἀνάγκην, præter jus gentium.* Quanquam isthæc assertio multas admittat restrictiones. Nam ut cum aliis communicemus res supervacuas vitæ humanæ, aut voluptuarias, nullo videmur jure obstringi. Et si nobis ipsis rerum penuria metuatur, recte nobis solis istas servamus. Unde si Josephus perspexisset, non superesse frumentum Ægyptiis tolerandæ septem annorum fami, recte potuisset vetare, ne ad exteris id exportaretur. Quintilian. declam. 12. *Ubi vicinis civitatibus vendimus, & undecunque affulsit lucrum: sine respectu salus publica addicunt, in vacuum possessionem famem venit.* Sicut & apud Athenienses capitis poena fatum erat, ne quis civis Atheniensis frumentum alio, quam Athenas divendendum vehe-

veheret. *Lychyrgus orat. contra Leocratem.* Præterea si nostris terris insigne lucrum decedat, aut, indirecte licet, aliquod malum possit inde conciliari; recte alios abs commerciis ejusmodi rerum excludimus, quæ absolute ad vitam agendam non sunt necessariae. v. g. Cum alicubi pulcherrimi equi proveniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi possit, ne exportentur, qui ad genus faciendum sunt idonei. Isti enim regioni decus atque emolumentum peculiare erat perituro, si passim similes equi nascerentur. Et luxuriæ potius, quam necessitati isti inserviunt. Apud *Livium* l. 43. c. 5. *legatus Gallorum petentibus datum, ut denorum equorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret.* Sic in tit. C. *quæ res exportari non debeant*, sub capitali poena vetatur, ne quis vinum, & oleum, itemque arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hinc illecebris moti imperium Romanum invaderent. Sane enim apud *Livium* l. 5. c. 33. Aruns Clusius, ut in Italiam Gallos alliceret, *vinum ad eos advenisse* scribitur. Add. *Numer.* XIII. 14. *Judith.* X. 20. Denique non prohibetur civitas, quo minus circa exportationem mercium plus faveat civibus, quam exteris; puta, ut majus vectigal ab his, quam ab illis exigit; aut ut iidem habeant jus *πομπῆσεως*, seu præ exteris ad emendum admittantur.

§. 12. Verum ut quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo jure constitui tradit *Grotius* d. l. §. 20. Cum naturaliter cuique liberum sit, quid acquirere velit, aut non; ac nemini præcabilis querendi causa præbeatur, si alter rebus ipsius æquo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis veritum deprehendimus, ne certum genus mercium importetur, idque vel quia inde damnum aliquod civitati possit oriri, vel ut nostrorum hominum industria excitetur, nevé opes nostræ ad externos migrent. *Plato* l. 8. de LL. *Thus cateraque hujusmodi, quæ diu incendantur, peregrinaque sunt, purpuram similiter & colores alios, qui à regione non producuntur, omnia denique peregrina, nisi necessaria sint, nemo adducat: nec rursus aliquid, quod regioni necessarium sit, exportet.* *Cæsar de B. Gall.* l. 2. de Nervii tradit: *Nullum aditum ad eos esse mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relanguescere animos, eorumque remitti virtutem existimarent.* Idem l. 4. de Suevis: *jumentis importatis non uluntur. Vinum ad se omnino importari non sinunt; quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari arbuventur.* Inde sine dubio falsum est, quod disputat *Franc. à Vitoria*: jure gentium fas esse cuique negotiari in alienis provinciis, importando merces, quibus, ibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant. Atqui si ego domesticis copiis sum contentus, qua fronte quis alienas mihi invito obtrulerit? Nam quod alicubi v. g. quilibet paterfamilias certam salis mensuram in singulos annos emere cogitur, id oritur ex potestate illa, quæ principum civis competit; & habet ista emendi necessitas aliquod instar tributi. Sicuti etiam per summum imperium civibus injungi potest, ut si quid ultro velint emere, non nisi abs certo aliquo emanent. Qualia, ubi usus resp. admisit, non inique in civitatibus sanciri possunt. Sicuti & hoc sæpe frequenter subditis injungitur, ut in tempore frumentum, & alias res necessarias etiam in locis remotis cõemant; quando penuria, imminente præcipue obsidione, meruitur, aut ut eo laxior sit annona. Verum ut alterum, in quem mihi non est imperium, ad merces meas emendas cogere instituum, id vero nulla ratio admisit. Quo jure enim ego

in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum mihi arrogem autoritatis, ut ipsi præscribere sustineam, quid, & in quæ erogare, & unde necessitari aut voluptati suæ consulere debeat. Neque libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decessit. Aut si omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes distrahere vult, quo minus necessaria, quibus caret, inde sibi comparare queat. Add. *Bæcl. add. l. Grotii*.

§. 13. Ejusmodi officiis genus quoque habetur, licentiam facere exteris, vicinis præsertim, apud nos matrimonia ambiendi, & contrahendi, ubi istis apud se copia foeminarum defuerit. Puta, si populus virorum aliunde expulsus alibi confederit, aut coetus virorum novam condere civitatem velit. Nam sine foemina ætatem agere repugnat naturæ saltem plerorumque virorum; quippe cum coelibatus, ubi vires corporis sunt integræ, non nisi excellentibus animabus conveniat, & præter naturam remedia hec adhibere, foedum. Et res unius duntaxat ætatis est, populus virorum. Quæ ratione multi defendere, aut saltem excusare volunt raptum Sabinarum à Romulo patratum. Etsi super eo non uno modo tradatur. *Dionys. Halicarn. l. 2.* ait, Romulum per connubia voluisse vicinarum sibi gentium amicitiam conciliare, quæ licet ab injuria inciperet, credidisse tamen ex hujusmodi re quædam, & malo ex principio magnam familiaritatem posse consilari, postquam factum illud purgatum fuerit apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, si non contumeliæ causæ, sed necessitate id factum testarentur. Etsi sat præpostera hæc sit via amicitiam instituendi. Vid. *Tacit. An. I. 55.* de Segeste; *auctus privatum odus, quod Arminius filiam ejus alii pacem rapuerat. Gener invidus, inimici soceri; quæque apud concordantes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.* Alii ut occasionem bellandi nancisceretur contra vicinos, raptas mulieres scripsere; quod parum probabile videtur. Cæteri inopiam mulierum, adeoque necessitatem prætexunt. Prius tamen legatos circummissos, qui rogarent, ne gravarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Qui postquam non sine verborum contumelia rejecti fuerint, vim dolo mistam fuisse adhibitam. Et erat eo seculo mos capiendi virgines non infrequens; quem *Dionysius* ideo vocat *ἑλληνικὸν καὶ δερχάσιον τὸ ἐν ᾧ, καὶ τὸ πον συμπάντων καὶ ὅς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναῖξιν ὅτι φανέσκειν.* *Græcum & antiquum morem, & modum jungendi connubio mulieres splendidissimum.* Add. *Indic. 21. v. 22.* Etsi rarissime accadat, ut non inveniantur, quæ viris, non plane crubescendis & abominandis, ultro jungi velint. Tales igitur amicitiam nostram hoc modo simul quæsituros repudiare, asperum nimis fuerit. Quanquam enim ob negatam in uxorem foeminam causâ bello per se non præbeatur; idem tamen fit, ubi repulsæ addita fuerit contumelia. Sicut Rhegini virginem nuptum petenti *Dionysio* responderunt: *se nullam præter hostis filiam ipsi concessuros.* Vid. *Diodorus Siculus I. XIV. c. 108.* Et *Sirabo l. 6.* Simile exemplum extat apud *M. Paulum Venerum l. 1. c. 52.* Nostras autem foeminas pro imperio adigere velle, ut talibus nubant, qui in se nihil habeant, quod amorem conciliare possit, inhumanum videtur; multoque magis, si dispar quoque conditio accesserit. Conf. *Æscler. add. l. Grotii §. 21.* Quæ à Canulejo jactantur apud

apud *Licium* l. 4. c. 3. *Connubium petimus, quod finitimis externisque dari solet: Et ut horum numero finis*: ad præsentem quæstionem non pertinet. Nam hautquidquam inopia mulierum plebejos tunc premebat, sed iidem, ut patricijs exæquarentur, quærebant. De cætero in ubere foeminarum proventu per vim, bellumque ad nuptias grassari supervacuum est. Invenies alium, si te hic fastidit, *Alexin*. Leges civiles, quæ connubia cum exteris, aut inter diverſi ordinis homines prohibent, præsupponunt, cuique copiam esse dignam se conditionem inveniendi; & rationibus huc fere nituntur, ut vel certarum splendor familiarum conservetur, vel nostrates foeminæ facilius maritos inveniant, vel ne opes, aut affectus nostrorum in alias civitates per connubia transferantur.

§. 14. Denique *Grotius* d. l. §. 22. addit, jus omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus præstandum, oriri ex suppositione; si nimirum quid promiscue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim si unus excludatur, ei fieri injuriam. Cujus rei causa hæc videtur, quod cum contumelia sit conjunctum, si quis citra peculiarem causam aliquem velit excludere abs re, quæ omnibus promiscue patet; quippe cum hic velut reliquis inæqualis habeatur. Unde concludit ille; si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam foeminarum conjugia contrahere concedatur, uni id populo negari non posse, nisi delictum anteceſſerit. Verum isthæc assertio adeo liquida non videtur. Ejusmodi quippe concessionem factam oportuit vel expresse, vel tacite. Expresse conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promissionis perfectæ. Ut quis omnibus & singulis gentibus, notis æque ac ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indebitum, circa rem suam exercendum, jus perfectum contulerit, casus nunquam credo datus fuit, nec dabitur. Saltem enim nosse quis volet, cui, & quantum det. Quod si quis omnibus sibi notis ac amicis hæcenus quid concesserit sive per modum pacti, sive precario; idem si quis ignotus suo jure prætereſſere velit, improbitatis & impudentiæ notam non effugiet. Quæ autem tacite duntaxat, & per dissimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere judicantur. Quæ mutatis nostris rationibus, aut propter immodestiam utentium recte possunt revocari. Add. *Bæcler. ad d. l. Grotii*.

§. 15. Cæterum sat vulgaris est humanitas, cujus intermissio foedam animi malignitatem, & abjectionem involvit. Sublimior adhuc & splendidior ejus gradus est, si quis ex singulari benevolentia & propensione, vel ex propria generositate; vel ex singulari affectu, vel ex commiseratione conditionis alienæ, gratis quid in alterum conferat, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subveniatur, aut insignis quæpiam utilitas eidem concilieretur. Atque talia κατ' ἐξῆς beneficia vocantur; quorum dispensationem ac modum fere conditio dantis, atque accipientis temperat. Ex quibus summam laudem adquirendi mortalibus materia patet, si magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam ambitio, & inſolentia, & quidvis potius quam liberalitas existimanda est: curatio non constat. *Plinius panegy.* Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis sapientes passim præcepta inculcant. *Cicero Offic. 1. Beneficentia, qua nihil est naturæ humane accommodatius, multas habet cautiones. Videndum*

est enim primum, ne obſi benignitas, & iis iſſis, quibus benigne videtur fieri, & cæteris : deinde, ne major benignitas ſit, quam facultas : tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Et quidem ante omnia bene de nobis meritis : tum ut quiſque noſtræ op̄is maxime indiget. Sed & gradus cōjunctionis inter homines obſervandi. Ubi latiffime patet communis omnium hominum ſocietas : qua propior eſt ejusdem gentis, nationis, linguæ, interius eſſe, ejusdem eſſe civitatis. Arctior colligatio ſocietatis propinquorum. Ubi prima ſocietas in ipſo eſt cōjunctio : proxima in liberis, ſequuntur fratrum cōjunctiones : poſt conſobrinorum, ſobrinorumque : tum cōnubia, & affinitates. Preſtantiffima autem, & firmiſſima ſocietas, cum boni viri, moribus ſimiles, ſunt familiaritate cōjuncti. (Idem de Finib. l. 5. In omni honeſte nihil eſt tam illuſtre, nec quod latius pateat, quam cōjunctio inter homines hominum, & quaſi quædam ſocietas & cōmunicatio militatum, & ipſa charitas generis humani ; que nata à primo ſatu, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus cōjunctio & ſturpe cōjungiuntur, ſerpit ſenſim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amiſciis, poſt vicinuatibus, tum civibus & iis, qui publice ſocii atque amici ſunt : deinde totius complexu gentis humanæ.) Videndum etiam eſt, quid cuique maxime neceſſe ſit, & quid quisque nobiſcum vel ſine nobis aut poſſit conſequi, aut non poſſit. Ita non udem erunt neceſſitudinum gradus, qui & temporum : ſuntque officia, que aliis magis quam aliis debeantur : ut vicinum cuius adjuveris in frugibus percipiendus, quam aut fratrem aut familiarem ; at in iudicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis. Seneca libros, de beneficiis excerpere heic longum foret. Notabile eſt, quod de Pythagoræ tradit *Plutarchus ſympoſ. l. 8. c. 7.* eos locis præcepiſſe, μηδενὸς ἀφαιρῆναι βίης, & ουκ ἐπιτιθέναι ἢ καὶ συνεπιφροτιζῆν. ne quem onere levent, ſed in tollendo & ſubendendo iuvent. Ratio additur : ὡς μηδεμίαν ὀχολὴν μηδὲ πλεονῶντα ἀποδεχόμενους. ſcilicet omne otium, omnem ſegnitiem eo prohibentes. Quanquam potior ratio ſit, quæ extat 2. Corinth VIII. 13. ἅς ἴνα ἀλλὰς ἀνεσις, ὑμῖν ἢ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. Non ut alius remiſſo, vobis autem affluſio ſit ; ſed ex æqualitate, &c. Add. *Ambroſius Offic. l. 1. c. 30.* & ex eo *Gratianus diſt. 86. c. 14. ſeqq. & cauſ. 1. quaſt. 2. c. 6. 7.* Socrates apud *Xenophontem apomnem. l. 1.* erga amicos aut hoſpites, cæteramque vitam optiſſimam eſſe hanc admonitionem agebat τὴν καὶ δδύναμιν ἔρδειν ſecundum quod potes agas.

§. 16. Beneficentiæ ex adverſum reſpondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, oſtendit, id ſibi acceptum fuiſſe, dantiſque ob eam cauſam faver, & occasionem quærit paria reponendi, quantum ejus fieri poſſit. Nam id haut quidquam neceſſarium eſt, ut præciſe tantum reddamus, quanti fuit, quod datum eſt ; ſed ſæpe ſtudium & conatus obligationem explent. *Ovid. de Penio l. 3. Et. 8. Sed qui, quam potuit dat maxima, gradus abunde eſt, Et ſinem pietas contigit illa ſuum.* Modo tamen nihil ſit, quod ei, qui beneficium ſeſe dediſſe prætendit, recte opponi poſſit. v. *Phædrus l. 1. fab. 23.* Quanquam ſapientes monent, non nimis ſubtiliter inveſtigandum eſſe, quibus rationibus quis motus nobis beneficii quid exhibuerit ; quod iſta ſubtilitas nunquam non ingratum prætextum poſſit præbere Cæterum quo magis ad devinciendos animos hominum apta ſunt beneficia, eo acruſ ad gratiam referendam nos incumbere ſubigit jus naturæ. Saltem ne eum, qui fiducia noſtri nobis prior benefecit, ob eam rem deteriore eſſe condicione pariamur ; nevé beneficium accipiamus, niſi animo nitendi,

ne dantem merito dati poeniteat. Nam si ob certam causam alicui peculiariter nolumus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Id quod tamen citra suspensionem contemptus faciendum; cum alias in reculatione beneficii, ultro oblatis contumelia infit. Et sane absque necessitate gratiæ referendæ si foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod perituum prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia: neque esset inter eos quidquam gratuitæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium. Conf. *Hobbes. de Cive* c. 2. §. 8. *Aristot. Nic.* l. IX. c. 2. Ταῖς μὲν εὐεργεσίαις ἀνταποδοτέον ὡς ἐπὶ τοῦ μᾶλλον, ἢ χαρίζεσθαι ἑταίροις. καὶ ὡς περὶ δάνειον, ὃ οὐ φείλεται ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρω δοτέον. καὶ τοῦ μὲν τὸ ὀφειλόμενον ἀποδοτέον. ἐὰν δὲ ὑπερτείνῃ ἢ δόσῃ τῷ καλῶς, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον. Beneficia retribuenda ut primum magis sunt, quam socialis inferuendum: Et sicut munus, cui debet gratiam, restituendum magis, quam socialis dandum. In unumversum debitum est reddendum: sed si datio honestate aut necessitate super excedat, ad hac est declinandum. Add. quæ Socrates circa amorem fraternum disputat ap. *Xenophont. Memorabil.* l. 2. *Cicero Off.* 1. Nullum officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea, quæ acceperis munda maiore mensura, si modo possis, jubet reddere *Hesiodus*: quidnam beneficio provocari facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officium conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficium, alterum reddendi: demus, nec ne, in nostra potestate est: non reddere bono viro non licet, si modo id facere possis sine injuria. Ubi observandum à *Cicerone* ad liberalitatem referri gratiæ relationem, quod neque hæc ita certis legibus sit adstricta, uti iustitia, quæ præcisè jubet restituere, quæ ex contractu debentur. Add. *Ambrosius Off.* l. 1. c. 31. *Gellius* l. 1. c. 4. Quamquam autem nec beneficium dare prorsus extra obligationem sit; longe tamen laxiorem habet licentiam beneficentia, quam gratus animus; qui omnino laborare debet, ut benefactori se suo adprobet. Et si sæpe contingat, ut benefici magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos. Cujus rei causas investigat *Aristoteles Nicom.* IX. 7. Add. quoque *Hobbes. Leviathan.* c. XI. ubi rationem reddit, quare magna beneficia à majoribus accepta pariant amorem; à paribus aut minoribus non item, nisi spes sit retribuendi. Cui innititur illud *Taciti*: beneficia eorumque lata sunt, quoad videatur ex se posse: ubi multum supra sunt, ædum pro gratia redditur.

§ 17. Porro licet in animo ingrato per se nulla sit injuria, quippe cum non violetur jus aliquod proprie dictum: foedius tamen, & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati, quam iniusti: quod censetur animi valde abjecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo iudicio, quod alter de ipsius probitate tulit, ac ne beneficiis quidem moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. *Gregor. Nazianzenus*: Ὅν γὰρ τὸ χρηστὸν ἐκ ἐπιείκην ἡμερὸν, τί δ' ἀνδράσδεον ἄλλο τῶν πάντων ποτὶ; Quem enim benignitas ex fero humanum reddere non potuit, quid aliud hunc ex omnibus rebus unquam emendaverit? *Lucianus in aniholog.* Παῦλ' ἀνὴρ πρὶν ἐστὶ τετραμηνὸς εἰς ὃν ἀπάσις Αἰθελῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἔχεας. Vir nequam vas est peritum; gratia in illum Mo: effusa perit, fusa simul fuerit. Add. *Xenophon Cyropad.* l. 8. de *Pheraulæ* sententia circa naturam

turam hominis. Eleganter quoque *Cartesius* de passion. artic. 194. *Ingratitudo vitium est hominum brutiorum & stolidæ superborum, qui putant omnia sibi deberi; aut stupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia, quæ accipiunt, aut imbecillorum & abjectiorum, qui ubi sentiunt infirmitatem & egestatem suam, demisso querunt auxilium aliorum, quod ubi sunt consecuti, eos odio prosequuntur, quia destituti voluntarie parva referendi, aut se id posse desperanter, & sibi fingentes omnes omnino secum venales & mercenarios esse, nihilque boni fieri nisi cum remunerationis spe, eos se decepsisse arbitrantur.* *Sophocles* *Ajace* flagel. *Decet virum memorem esse, si quid illi suave accidit: Gratia semper parvi gratiam.* Si cui vero excidit accepti beneficii memoria, is neuiquam vir generosus est. Enimvero an in foro civili actio ingrati sit danda, crudiri disputant. Negat id *Seneca* de benefic. l. 3. c. 6. seqq. hisce potissimum rationibus: quod pars optima beneficii pereat, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato detur; jam enim creditum esse incipere. Et cum res honestissima sit referre gratiam, definire esse honestam, si sit necessaria. Denique uni huic legi vix omnia fora suffectura. *Themistius* orat. 1. 6. Περὶ τοῦ νόμου (cujus meminit *Xenophon* *Cyropæd.* l. 1.) οὐκ αἰεὶς ἐπὶ τῇ ἀχαριστίας, ὅτι καλίστα εὐποιεῖς μισθόν, ὅπῃ ἀντὶ. & δὲ μηδὲς κολλάει νόμον, ἐν ταύτῃ περὶ αὐτῆς μισθόν μὲν ἀλλήλους, & δικαιοσύνην δὲ, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸ ἔχθρ. *Persicus* legibus ingrati animi constituta pœna est, quod ubiqueq; sit, maxime odium atq; inimicitiam ingeneret. Ubi vero nulla lex est, quæ id puniat, ibi ex eodem vitio nuntio (se odio prosequuntur, nec litigant tamen, sed occultas similitates exercent. Add. *M. Antonius* l. IX. §. 42. circa finem; & *Valerius Maximus* l. 2. c. 6. §. 6. 7. & l. 5. c. 3. §. 5. inter externa. Quibus non pauca ab aliis reponuntur. Vid. *Bæcleri* dissertatio, quæ inscribitur *Actio ingrati*. Nobis hoc loco id tantum monendum videtur, non statim dari actionem, aut instar actionis in foro velut juris naturæ, quia actus aliquis legi naturali repugnat. Equidē ingratos pœnæ post mortem manent, per sententiam divini tribunalis infligendæ. Merito quoque iidem exosi & detestabiles reliquis hominibus sunt, & indigni quibus deinceps benignæ quid fiat. Sed quare ob simplicem ingratitude, (quando quis acceptorum beneficiorum obliviscitur, aut occasione data referre gratiam negligit,) neque bello quis peti, neque in foro civili actione pulsari queat, ratio in aprico est. Nam ea ipsa de causa beneficium alteri dedi. i. e. ejus, quod dedi, refusionem mihi stipulatus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu coactionis gratiam retulisse: utque ipse non spe lucri, sed studio humanitatis exercendæ videar erogasse, de quo recipiendo mihi cavere noluerim. Fortius philosophatur *Marcus Antonius* l. 9. §. 42. *Quando tanquam ingratum incensas aliquem, in temet censuram convertes. Peccatum enim procul dubio est tuum, quod non absolute dedisti, nec tanquam qui totum actionis tue fructum jam statim percepisses. Quid enim amplius velle debeas, ubi homini benefeceris: annon hoc ipsum tibi sufficit? quod est natura tua congruum, ubi quid feceris, tum facti istius mercedem quaeris?* At ubi quis exercet ingratitude mixtam, seu quando non solum gratiam non refert, sed & pro illa injurias & malefacta reponit; ibi causa belli, & actio proprie ex injuria data oritur; adjunctus autem ingratus animus foedissimum ejusdem labem arguens, efficit, ut & eo citius injuriæ executio suscipiatur, & eo acriori pœna castigetur, cujus pravitas ne beneficio quidem deliniri potuit. Cæterum quatenus per subsequentem injuriam necessitas referendi beneficii tollatur, docet *Seneca* de beneficiis l. VII. c. 4. 5. & epistola 81.

DE SERVANDA FIDE, UBI ETIAM DE DIVISIONIBUS
OBLIGATIONUM.

1. <i>Non possunt non in societate humana pacta
existere.</i>	5. <i>Obligatio naturalis & civilis.</i>
2. <i>Pacta servanda sunt.</i>	6. <i>Quæ utriusque efficacia?</i>
3. <i>Obligationes sunt vel congenita vel adventi-
tia.</i>	7. <i>Obligatio perpetua & temporaria.</i>
4. <i>Obligationi congenita repugnat atheismus.</i>	8. <i>Obligatio non mutua.</i>
	9. <i>Obligatio perfecte aut imperfecte mutua.</i>

Quæ hæcenus expofita funt officia, ex communi illa cognitione, quam natura inter omnes homines confituit, invicem debentur licet nullus inter ipfos actus antecederet. Enimvero folo-ift hoc ambitu circumfcribere officia, quæ inter homines mutuo funt exercenda, parum eft. Nam neque quibufvis ea eft ingenii bonitas, ut omnia, quibus aliis prædeffe queunt, ex fola humanitate & caritate velint præftare, citra exploratam fpem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficifci poffunt, ejufmodi funt, ut gratis eadem nobis exhiberi falva fronte poffulare nequeamus. Sæpe quoque noftram perfonam aut fortunam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non poteft, sæpe nos accipere nolumus, nifi alter paria à nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis noftris infervire queant. Denique cum finita utique potentia hominis ad omnes fimul pari modo fe extendere nequeat; rationi fanè convenit, ut quæ actiones per priores obligationes nondum funt occupatæ, addicantur iis, qui per pacta prius jus ad eas fibi quæfiverunt. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus eft focialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur, neceffum fuit, homines ipfos inter fe convenire fuper ejufmodi rebus in vicem præftandis, quæ ex fola humanitatis lege femper certo fibi polliceri quis non poterat. Adeoque in antecelfum determinandum fuit, quid alteri quis præftare, quidque ab eodem iterum expectare, fuoque jure exigere deberet. Ex quibus intelligitur, quomodo officia humanitatis feu caritatis differant ab illis, quæ ex jure proprie dicto exiguntur, quæque adeo iuftitia ftrictè dicta dirigit. Ifta quippe non ex pactis expreffis aut implicitis debentur, fed ex fola obligatione per ipfam naturam quibufvis hominibus injuncta. Sed quæ alteri ex pactis & conventionibus debeo, illa ideo debeo, quia novum fibi jus ifte adverfus me ex proprio meo confenfu quæfivit. Accedit, quod in conventionibus cum altero quicquid egi, non tam propter alterum, quam propter meum commodum feci; cum in officiis humanitatis contrarium accidat. Nam licet horum exercitium in genere fit neceffarium, ut homines comode inter fe degere poffint, adeoque in ejus quoque commodum redundet, qui ifta exercuerit, dum paria ab aliis fibi poffit polliceri; heic & nunc tamen quis humanitatem exercet non propter feipfum, fed in gratiam illius, qui beneficium accipit. Nam quoties privatum commodum ex beneficio quaeritur, illico id nomen & indolem fuam amittit. Sic igitur lex humanitatis five caritatis, & pacta hominum inter fe officia, & præftationes mu-

tuo velut suppleant, dum quæ ex caritate non solent, aut possunt proficisci, per pacta procurantur; ubi hæc locum non habuerunt, caritas subit: Etsi autem, quæ & qualia pacta à singulis hominibus ineantur, in cuiusvis est arbitrio; ut tamen aliqua inter homines existant, in genere & indefinite jus naturæ hæcenus præcepit, quatenus sine illis socialitas, & pax inter homines fervari nequit. *Iocrates adversus Cullimachium: In foederibus & pactis tanta vis est, ut pleraque restum Græcorum, tum barbarorum ex pactis & conventis transigantur. His enim freti convenimus, & commercia agimus. Per hæc inter nos contrahimus: per hæc cum privatis inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc uno, tanquam communi bono, homines omnes uti non desistimus.*

§. 2. Si quæ autem inter homines ineuntur pacta, illa sancte observanda esse, socialis natura hominis requirit. Citra hoc enim si esset, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi ex communicatis invicem officiis nascitur. *Aristoteles Rhetor. l. 1. cap. 15. ἀνθρώπων γινώσκοντες ὡν συνθήκῶν, ἀναγκαστικά ἢ πρὸν ἀλλήλους χρήσιμα τῶν ἀνθρώπων. Sublatæ pactis tollitur inter se usus hominum. Cicero Off. II. Iustitia tanta vis est, ut nec illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine ulla particula iustitiae vivere. Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Nihil quoque promissæ servandi necessitas foret, haut quidquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidii superstruere. Quin & ex deceptâ fide iustissimæ querelarum, bellicque causæ pullulare sunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præstiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra perit. Sin verò nihil adhuc præstiti, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est; cum alio modo rebus meis potuissim consulere, nisi iste mihi sese obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religiosissimum juris naturalis præceptum, & quod universæ humanæ vitæ decus, modum, atque rationem temperat, habetur: Ut iubeat fidem datam servet, seu promissâ atque pacta expleat. Addantur, quæ *Dionysius Halicarn. l. 2. de Fide à Numa inter Numina consecratâ tradit. Euripides Heracles. χρηὴ ἀψευδὲς ἔστιν ὅστις γενναίως εἴπειτα. Oportet generosis verax os esse.**

§. 3. Cæterum cum per pacta, expressâ præsertim, obligatio nobis accedat, quæ alias per ipsam naturam, saltem ita definite, non aderat; conveniens videtur, hoc loco præcipuas obligationum distinctiones evolvere. Est igitur obligatio alia *connata*, alia *adventitia*. (*Arriano in Epicteto l. 2. c. 2. dicuntur ὁρεῖς φύσεως καὶ ἐκείτης, affectiones naturales & accersitæ.*) Illa est, quæ omnibus hominibus eo ipso, quod prædita ratione animalia sunt, inheret; seu quæ ipsam naturam rationalem, ut talem, comitatur. Etsi cum omnes homines, ex aliorum conjunctione generati, infantes nascantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantisper intra actum primum delitescat; plene sese exferens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per ætatem ejus vim intelligere cœperint. Ex eo tempore effectus illa suos producit, si vel maxime per socordiam homo eandem rite expendere neglexerit. Unde etiam ignorantia juris naturalis neminem adultæ ætatis excusat, aut si dicat, sibi nunquam in mentem venisse cogitare, an de ea rejure naturali sit disposurum. *Adventitiæ obligationes sunt*, quæ hominibus ex antegresso factò humano arcessuntur, non citra ipsorum consensum expressum aut præsumtum.

§. 4. *Inter congenitas obligationes præcipua est, quæ incumbit omnibus hominibus adversus Deum, universi hujus summum arbitrum; cujus vi tenemur ipsum venerari, ejusque imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem si quis in universum abrupterit, atheismi flagitio sese alligat. Quod sit, si quis vel ipsum Deum exilire neget, vel ab eo res humanas curari abnuat. Nam quo ad effectum moralem hæc duo æquipollent, & per utrumque omnis religio tollitur, & inter ludibria frænandæ rudi plebeculæ rejicitur. Ambrosius Off. l. 1. c. 28. Nihil est, quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus, eum iudicem futurum, quem & occulta non fallant, & indocora offendant, & honesta delectent. Add. Lactantius de ira Derc. 8. Inde merito rejiciendus est Hobbesius de Cove c. 14. §. 17. c. 15. §. 2. qui atheismum inter peccata imprudentiæ seu ignorantie refert, veluti is peccatum proprie non foret sed error duntaxat, & stultitia, quæ jure puniri nequeat. Argumento utitur, quod athens nunquam voluntatem suam Dei voluntati subjecerit, ut quem ne esse quidem opinatus fuerit. Summum autem imperium neminem in nos habere, quod non sit ei nostro contra delatum. Adcoque cum iubeus nunquam sub regno Dei fuerit, legibus quoque eius regni ipsum non obligari. Enimvero falsissimum est, omne imperium constitui consensu eorum, quibus imperatur. Id enim verum duntaxat est de imperio humano; ubi non extinguuntur facultas nostra resistendi alteri, naturaliter nobis æquali, nisi nostro consentiu, & pacto. At quis dixerit, Deo non esse jus imperandi suæ creaturæ, nisi illa ultro in ipsius imperium consenserit? Præsertim cum Ipse c. 15. §. 5. jus Dei regnandi, & puniendi in regno naturali à potentia irresistibili deducat. Atheos autem potentiæ Dei resistere posse nemo crediderit. Unde & athei haut quidquam proprie loquendo hostes Dei sunt, (prout Hobbes hostes definit, qui neque communi imperanti, neque alter alteri subijciuntur,) sed rebelles subditi, quique adeo crimine læsæ majestatis divinæ se obstrinxerunt; quod & Ipse diserte tradit c. XV. §. 19. Sicut juxta Eundem crimen læsæ majestatis humanæ est, si quis in universum dicto, factovè declaret, sibi non esse amplius voluntatem, ei homini vel concilio, cui commissum est summum civitatis imperium, obediendi; seu ubi quis simul & semel vinculum obsequii civilis abruerit. Ut non adeo obscurum sit, ad quodnam peccati genus referendus sit atheismus. Sed & falsum est, atheos non aliter puniri posse, quam jure belli: quemadmodum contra Gigantes *Γεωργας* divos sese in prælium accinxisse fabulantur Poëtæ. Verum quæ in bello infliguntur hostibus mala, pœnas proprie dictas non esse, alibi ostendemus. Neque statim jure belli utitur, qui subditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipsum sub jure imperii continetur, ad justia capefenda per violentiam posse adigere eos, qui ultro obsequi detractant. Multo minus injustum hostem evadit, quique adeo jure resistere possit, qui legitimum imperii vinculum abruptit. Nec excusat *Hobbesium*, quod in *Psalmo XIV.* athei, qui *in corde suo dicunt, non est Deus, insipientes* vocantur. Quasi verò phrasi Sacræ Scripturæ illi solummodo stultidicantur, qui in errore versantur; ac non illi quoque, qui ex malitia peccant. At quasi non maxima sit illa stulticia, per malitiam sibi gravissimam pœnam pro exigua aut nulla voluptate arcessere. Deinde non ita difficile est, naturali ratione Deum investigare, quemadmodum cit invenire proportionem sphaeræ ad cylindrum, quo exemplo utitur *Hobbesius*. Equidem fortasse artificiosam & philosophicam de Dei exiuntia*

demonstrationem eruere aut capere non cuiusvis idiotæ fuerit. Non tamen ideo cuiuspiam impune de Deo dubitare, aut eundem abnegare licebit. Cum enim universum genus humanum in perpetua velut possessione istius persuasionis fuerit; necessum erat, si quis eandem oppugnare velit, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiliores rationes pro assertionem sua proferat. Simulque cum generis humani salutem ea persuasionem contineri hæcenus creditum sit, ostendendum ipsi præterea est; generi humano per atheismum melius consuli, quam recenti cultu Numinis. Quod cum impossibile plane sit, non in Deum duntaxat, sed & in universum humanum genus athei delinquere sunt censendi. Eloque minus venia prosequendi sunt, quod illi demum consensum omnium populorum ac seculorum oppugnatum eant, qui eximiam quandam ingenii perspicaciam præ cæteris sibi arrogant. Unde si in atheismum prolapsi fuerint, in errore quidem, eoque exitiabili versantur; sed quem non per imprudentiam aut simplicitatem, verum ex petulanti sapientiæ persuasionem contraxerunt. Conf. *Jean d'Espagne de erroribus popularibus* (sect. 1. c. 6 & *Bacofermon fidel.* c. 16. & de *Augment. scientiarum* l. 3 c. 2. Addatur etiam *Plato de LL.* l. IX. *sub finem*; ubi atheorum genera distinguit, & quibus poenis coercendi sint, tradit. Haut difficile quoque occurrere argumentis illis, quibus sententiam *Hobbesi* fulcire conatur *Autor di. cursus Theologico-Politi.* c. 16. qui cum hanc thesin præmisisset: *unumquemque qui rationis usum non habet, in statu naturali ex legibus adpositis summo jure natura vivere*; objectioni, hanc assertionem juri divino revelato re, ugnare; ita respondet: *Statum naturalem & natura & tempore priorem esse religionem*; id quod saltem de religione naturali est falsissimum non minus, quam quod subjungit; *neminem ex natura scire, se ulla erga Deum teneri obedientia, imò nec ulla ratione hoc assequi, sed tantum ex revelatione signis confirmata.* Quod de religione naturali nullo modo admitti potest. Inde & fallit Ipsius illatio: *ante revelationem neminem jure divino, quod non potest non ignorare, teneri, si capiatur de jure divino naturali, non positivo: & statum naturalem absque religione, & lege, & consequenter absque peccato & injuria concipiendum.* Pergit deinde, in naturali statu à religione hominem esse immunem non solum ratione ignorantia, sed etiam ratione libertatis, qua omnes nascuntur. *Si enim homines ex natura jure divino tenerentur, vel si jus divinum ex natura jus esset, superfluum erat, ut Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & juramento eosdem obligaret.* Atqui pacta illa inter Deum & homines interveniunt in religione revelata, non naturali, ad quam homo eo ipso, quod animal rationale Deo creatus est, tenetur. Inanias est igitur conclusio: *jus divinum ab eo tempore incepisse, à quo homines expresso pacto Deo promiserunt in omni obsequio, quo sua libertate naturali quasi cefferunt, jusque suum in Deum transulerunt, sicuti in statu civili fit.* Nimirum ad hanc thesin sustinendam necessum est fingere, homines in statu naturali existentiam suam non habere à Deo. Cæterum ex hac obligatione, qua omnes homines tenentur ad obsequium Deo præstandum, etiam promanat obligatio omnium hominum adversus quos libet homines, quæ tales, per quam agere vitam socialem invicem tenentur. Quæ quovis modo cognoscatur, alibi fuit ostensum.

§. 5. Celebris est quoque divisio obligationis in *naturalem & civilem*, sed quæ à variis varie accipitur. Juxta *Gorgium* l. 2. c. 24. §. 6. obligatio naturalis quandoque dicitur de

de eo, quod fieri quidem per naturam honestum est, quanquam non vere sit debitum: Cujus rei exemplum addfert: legata integra sine detractiōe Falcidiæ præstare, vicem beneficio rependere, solvere debitum, quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, seu cujus exactioni opponere quis poterat S. C. tum Macedonianum. Vid. *Suetonius Vespas. c. 11.* (cui S. C. to similis erat lex apud Lucanos: *εὖν τις ἀσώτων δανείσας χρεῖσιν ἐλεγχέσθῃ, εἴσπραϊ αὐτῷ.* Si quis luxurioso mutuum dedisse convictus fuerit, mutuo isto multatur, teste *Nicolas Damasceno de moribus gentium*.) Quæ ubi ultro soluta sunt, cessat conditio indebiti. Interdum naturalis obligatio ea dicitur, quæ vere nos obligat, sive ex ea apud alterum oriatur jus perfectum, sive imperfectum duntaxat. Sic & *civilis obligatio* aliquando notat talem, quæ non in mero jure naturali fundatur, sed ex jure civili oritur: in cujus exemplum vulgo adducunt obligationem, quæ fit per literas: aliquando notat talem, quæ in naturali eque ac civili jure fundatur, & ex qua etiam actio in foro civili oritur. Alii planius *triplicem* faciunt obligationem, mere naturalem, mere civilem, & mixtam. *Ista naturali æquitate nititur, sed ut nulla actio jure civili eo nomine sit. Illa oritur ex meris juris civilis apicibus, qua quis ita tenetur, ut summo jure in eum sit actio, sed quæ jure prætorio infirmetur, opposita perpetua exceptione. Hac denique est, quam & naturalis sustinet æquitas, & simul juris civilis firmat autoritas.* De quibus passim interpretes juris Romani.

§. 6. Nobis isthanc divisionem expendere placet, non tam prout originem obligationem, sed prout earum efficaciam inuit, quam in vita communi obtinent. Sic ut naturalis obligatio nobis illa sit, quæ duntaxat ex vi legis naturalis stringit; civilis vero, cui leges, imperiumque civile succenturiantur. Utriusque efficacia spectatur vel in eo. in quo hæret tanquam in subjecto, vel in altero, ad quem spectat. Priori considerandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc præcipue consistit, ut conscientiam hominis stringat, seu ut homo intelligat, se ubi eidem non satisfecerit, voluntati Numinis repugnare; cui uti humanum genus suum debet originem, ita ad observandam ejusdem legem teneri sese deprehendit. Et quanquam sanctiones pœnales in lege naturali non ita expresse definiri cernantur; nulla tamen ratione probabile est, eandem omni plane sanctione destitui, quodque ab ipso legis autore non sit majus malum expectandum illi, qui obligationem violaverit, quam qui eandem impleverit. Id quod inter alia arguunt morsus illi conscientiæ, quibus carpuntur facinorosi, etiam quibus spes est homines fallendi, pœnamque humanam effugiendi; quem metum non ab altiore principio, & ex sensu quodam imperii divini oriri, sed ex mera tantum simplicitate, adfuetudine, metum pœnæ humanæ provenire, nemini pio persuaderetur. *Cicero pro S. Roscio. Suis quemque frans, & suis terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit; sua male cogi actiones conscientiaque animos terrent. Ha sunt impii assidue, domesticaque furia.* Add. *Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 4. p. m. 47. seqq.* Neque crediderim unquam contra istos terrores aliquem solidam sibi medicinam ab atheismi impietate fecisse, quin ad tempus exulans Numinis reverentia acrioribus demum motibus impiam mentem concusserit. Et ane arcilli & infrequentes deorum cultores, qui aliquandiù insipientis consult sapientiæ errant, ut plurimum retrorsum demum vela dare, non sine gravi conlternatione coguntur. Cæterum etsi primario obligationis naturalis sit con-

scientiam hominis stringere; eadem tamen efficacia obligationi quoque civili communicatur, siquidem hæc versetur circa objectum priori non repugnas. Adeoque & leges civiles, quæ naturali juri non repugnant, conscientiam afficiunt. Deinde in hoc utraque obligatio convenit, quod homo ultro, & ex intrinseco velut motu debeat implere ea, ad quæ per illam tenetur. In quo præcipue obligatio à coactione differt, quod in hac animus per solam externam violentiam contra intrinsecam inclinationem ad quid adigatur. Quæ autem ex obligatione facimus, illa ex intrinseco animi motu, & velut proprio judicio adprobata fieri debere intelliguntur. Sed quando hæ obligationes spectantur, prout effectum aliquem producant apud eum, cui ex illis quid debetur; hæc itidem utraque id commune habet, quod recte accipiat, & possideatur, quicquid tanquam ex illa debitum præstatur. Verum quando alter obligationis implementationem ultro offerre negligit, aut detrectat, discrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & civilem obligationem, & quidem prout aliquis vivit vel in naturali libertate, vel in statu civili. Apud eos qui in naturali libertate vivunt; ex præceptis juris naturalis dispar oritur obligatio. Que enim citra antegressum pactum lex naturalis alteri ultro exhibere jubet, ut sunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis dumtaxat modis exigi possunt, puta, persuadendo, monendo, rogando, obtestando. Vim autem adversus pertinaciter detrectantem abhibere non licebit, nisi forte summa necessitas urserit. Causa hujus rei hæc videtur, quod sic fatis tranquilla societas inter homines citra ista quoque officia consistere possit; adeoque natura eadem intelligatur depotuisse velut materiam peculiari benevolentia alios sibi homines devinciendi. Quippe cum tantam vim conciliandi aliorum animos non habeat, que vi poterant extorqueri, quam quæ citra merum licebat denegare. Verum quæ pacto interveniente debentur, ni ultro exhibeantur, per vim extorquere fas est. Sicut & vi defendi possunt bona quæcunque, à nobis possessa, ubi ab altero per injuriam imperuntur. Enim vero civiles obligationes, seu quibus à lege civili autoritas accessit, actionem in foro civili pariunt. cujus vigore detrectantem ad magistratus trahere possum, qui istum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus civilis legis sanctio deest, in civitatibus solo debitoris pudere, ac reverentia Numinis constant, neque circa easdem exigendas civibus vim adhibere licet. Cæterum quibus obligationibus vim suam accommodare lex civilis debeat, legislatores ex facultate internam civitatis tranquillitatem obtinendi metiuntur. Cujus, uti pars est, non ob quævis negotioli prætorem posse obtundere; ita eidem haut quidquam consuluerint, qui Seres imitari velint, de quibus Strabo l. XV. *Isi apud eos non reddi, nisi de eade & contumelia. Hanc enim ne quis patiatur, penes ipsum non esse: uti penes quemlibet sit credere, ne in contradiu decipiat, diligenter considerato, cui fidem adhibeat.* Paria Idem d. l. de Indis: *nec mandant, nec depositi actionem habent, nec testes adhibent, aut sigilla, sed simpliciter credant.* Cont. *Ælian. V. H. l. 4. c. 1. Add. Seneca de beneficiis l. 3. c. 5.*

§. 7. Potest quoque obligatio dividi in *perpetuam* & *temporariam*. Illa est, quæ tolli nequit, quam diu existit persona, cui inhæret. Qualis est obligatio congenita adversus Deum; cujus etiam exercitium nullo tempore suspendi potest. Talis est etiam obligatio omnium hominum adversus quoslibet homines, quæ tales; quam itidem homo

homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis existit: etsi hæc interdum quoad exercitium, saltem ex parte suspendatur. Id quod fit, quando cum altero in statum belli devolvor. Est quippe isthæc obligatio reciproca, ita ut ubi ab una parte abrum-patur, & pro officiis humanitatis hostilia reponantur, alteri quoque non amplius in-tegrum sit amice cum isto agere, sed salutem & jura sua etiam cum ejusdem læsione possit asserere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod statim atque pro-prie salutis ratio admittit, parati esse debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemque colendam. Ex adventitiis obligationibus inter perpetuas quo-que solet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea, quæ conjugibus intercedit, de qua alio loco pluribus. Temporariæ autem obligationes sunt, quæ tolli possunt, vivis adhuc illis, quibus in hærent.

§. 8. Porro quia frequentissimum est, ut obligationes sibi ex adversum respondeant, igitur divid. eadem quoque poterunt in *mutuas* & *non mutuas*. Obligatio non mutua est, quando unus quidem alteri præstare quid tenetur, ita tamen, ut in altero illo, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad æquipollens præstandura adstringens. Talis est obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic ab-solutum debent obsequium; ipse vero nulla ratione iisdem pro hoc obsequio ad quid præstandum, tanquam ex vi obligationis extrinsecus accedentis, tenetur. Ex obliga-tionibus autem, quæ homines utrumque respiciunt, si pauculos contractus *μικροπράξεις* excipias, nulla hujus generis esse videtur. Idque quod naturalis hominum æqualitati re-pugnet, unum ita obligari alteri, ut hic isti nulla prorsus ratione vicissim teneatur. So-ciales enim illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo non connectuntur, & inter quos mutua non est communicatio, sed quorum unus ita est propter alium, ut ab hoc in illum vicissim nihil debeat proficisci. Neque vero homines, dum dispares status in-troduxerunt, tale jus eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni o-bligatione, officioque reliquis mortalibus præstando eximeretur.

§. 9. Obligationes mutue sunt, quæ sibi invicem respondent, ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia sit obligatio, quæ istius intuitu vicissim alteri præstare quid jubeat. Hæc iterum dividuntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illæ sunt, quæ sibi invicem respondent inæqualiter, ita ut ad unam referatur alia, quæ est alterius generis aut non æque efficax. Id quod duplici potissimum ex causa videtur contingere; vel quia inter portiones, quæ sibi invicem obligantur, est inæqualitas, ut uni competat jus imperandi, alteri necessitas obsequii incumbat; vel quia aliqui, cætera æquales, sese ultro pari obligationis genere noluerunt adstringere. Disparis quippe efficacæ sunt o-bligationes, cum quædam in eo, quem spectant, producant jus perfectum, ex quo nascitur actio adversus nos in foro humano, bello aut pro tribunali per eundem, prout quis in libertate naturali, aut in civitate vivit. Reliquæ autem imperfectæ duntaxat jus generant, ex quo alter vi ad præstandum adigi nequit. Cæterum ex priori causa im-perfecte mutue fiunt obligationes inter principes & subditos, inter civitates & cives, do-minos & servos, patres & liberos, de quibus singulis suo loco. Sed ut ex posteriori causa obligatio fiat imperfecte mutua, contingit potissimum in promissionibus gratuitis, ea-rundemque implexionibus. Dum enim alteri gratis quid promitto, perfecte me obligo

ad id præstandum, sic ut iste suo jure id me poscere queat. Verum quia ab eodem æquipollens mihi non sum stipulatus, inde ex elegerunt gratitudinis iste mihi tenetur; cujus multo laxior & liberior ad exsolvendum est necessitas, quam si quid ex pacto debeat. Nam in ejusmodi velut illi in tanta obligatione rationes nostras fundare nequidquam solemus: adeoque si maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepisse nos judicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato reponendi jus perfectum naturam dedisse, etiamsi complures gentes eo nomine actionem in foro suo denegaverint. Neque enim sequitur; major est necessitas reddendi, quam collocandi beneficii; igitur hec imperfectum, ibi jus perfectum est: cum possint esse gradus in ejusdem generis obligationibus, in primis ubi inter se comparanda sunt officia eodem tempore concurrentia. Conf. *Bæcler. ad Grotius l. 1. c. 1. §. 4.*

CAPUT V.

DE NATURA PROMISSORUM ET PACTORUM IN GENERE.

1. <i>Obligationes adventitiæ unde proveniant?</i>	6. <i>Promissio imperfecta obligat, sed alteri jus non dat.</i>
2. <i>Quid sit translatio juris Hobbesio?</i>	7. <i>Promissio perfecta.</i>
3. <i>Jus in omnia Hobbesianum non datur.</i>	8. <i>Verba de futuro jus non transferunt.</i>
4. <i>In quo revera consistat translatio juris?</i>	9. 10. 11. <i>An vis obligandi insit nudis pactis?</i>
5. <i>Assertio nuda non obligat.</i>	

Dispiciendum jam ulterius est, qua ratione obligationes, quæ homini non sunt congenitæ, deinceps eidem suo aliquo actu proveniant. Quo ipso & in alio nascitur jus aliquod, quo antea ipsi deficiebantur. Ita enim isthæc duo se mutuo consequuntur, ut quando in uno oritur obligatio, in alio jus eidem respondens nascatur; cum intelligi non possit, me obligari ad quid præstandum, nisi existat, qui illud exigere aut saltem à me rite acceptare queat. Et si non semper vice versa, ubi jus est in uno, in altero statim est obligatio, v. g. in imperantibus est jus ad exigendam poenam, sed non est obligatio in reo. Nisi velimus dicere, si jus pressè accipiat pro facultate & competentia ad aliquid habendum, ei semper respondere obligationem in altero; sed non semper, si idem notet facultatem ad aliquid agendum. Provenire igitur obligationes adventitiæ constat ex actu vel *μονοπλεύρω*, vel *διπλεύρω*, quorum ille promissio gratuita, hic pactum est.

§. 2. Cæterum cum apud omnes in confessio sit, per promissa & pacta jus in alios transferri; prius sententiam *Hobbesii de Civitate c. 1. §. 3. segg.* super translatione juris examinabimus. Is igitur, cum exposito statu suo naturali deduxisset, naturaliter quemlibet habere jus in quælibet; ac præterea ostendisset, ex usurpatione istius juris resultaturum bellum omnium in omnes, statum minime idoneum conservandis hominibus: inde concludit, dum ex eo statu in pacem ratio jubeat homines concedere, quæ pax cum jure omnium in omnia stare non possit, itidem jubere eandem, ut homines parte quadam istius juris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de suo jure tradit, si vel

vel illi simpliciter *renunciet*, i. e. si idoneis signis declaret, velle se non licitum sibi amplius fore certum quid facere, quod jure antea fecisse poterat: vel si idem jus in alium *transferat*. Id quod fiat, si signis idoneis declaret illi alteri, id jus volenti ab eo accipere, velle se non licitum sibi amplius fore ipsi resistere certum quid agenti, prout ei resistere jure antea poterat. Inde concludit *juris translationem consistere in sola non resistantia*: seu qui in statu naturali jus in alterum transfert, non dare alteri novum jus, quod prius non habuerit *sed tantummodo abdicare se jure suo resistendi alteri, jus suum exercere volenti*. Id quod ex sua hypothese ita probat; quia ante translationem juris is, in quem jus transferri dicitur, jam tum habebat jus in omnia; unde novum jus ei dari non potuit. Sed iuxta transferentis resistantia, propter quam alter jure suo frui non poterat, extinguitur. Igitur quicumque in statu naturali jus acquirit, nihil tantum agit, ut secure & sine iusta molestia jure suo primævo frui possit, e. g. si quis in statu naturali fundum suum alteri vel venum, vel dono dederit, sibi soli jus in eum fundum, non item aliis adimit; seu declarat, se non velle alteri resistere aut eundem impedire, fundo isto frui volentem; quo ipso tamen cæteris omnibus nihil præjudicatur, qui primævum jus ad illum fundum retinent.

§. 3 Enimvero quemadmodum, supra ostendimus, statum illum Hobbesianum haut quidquam esse naturalem homini, ad socialem vitam destinato; ita neque consequens istius agnoscimus, ejusmodi jus, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem, quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod ut penitus intelligatur, sciendum est; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie jus esse, sed illam demum, quæ effectum aliquem moralem involvit apud alios, qui ejusdem in eum sunt naturæ. Sic, uti est in fabulis, facultatem naturalem habebat equus pascendi in prato, habebat eandem & cervus; neuter tamen jus habuit, quod illa utriusque facultas alterum non afficeret. Sic homo, quando res sensu destitutas, aut bruta in usum suum adhibet, meram duntaxat facultatem naturalem exercet; si quidem illa præcise consideretur in ordine ad res, & animantes, quibus utitur, citrà respectum ad alios homines. Sed quæ tunc demum in juris proprie dicti naturam evalescit, quando in cæteris hominibus hic effectus moralis producitur, ne alii eum impedire debeant, aut ipso invito ad easdem res usurpandas concurrere. Ineptum quippe est, eam facultatem juris nomine insignire velle, quam exercere volentem alii omnes pari jure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad usus suos adhibendi res quasvis sensu carentes, ut & bruta. Verum ea facultas, ita præcise considerata, jus proprie vocari nequit, tum quia in istis nulla est obligatio ipsius sese usibus præbendi; tum quia propter æqualitatem naturalem hominum inter se non potest unus cæteros ab iisdem rebus recte excludere, nisi ex eorū consensu expresso aut præsumto id sibi peculiariter comparaverit. Quod ubi factum est, tunc demum recte iuste ad eam rem habere dicere potest. Concisius dixeris; jus ad omnia, quovis facto humano antèrius, non esse intelligendum exclusive, sed tantum indefinite; id est, non quod unus omnia sibi exclusivè cæteris possit, sed quod naturaliter non sit definitum, quænam porcio rerum ad hunc, quæ ad alterum pertineat, antequam ipsi super divisione & assignatione inter se conveniant. Multo minus autem eadem hominum æ-

qualitas admittit, ut naturaliter homo in quemlibet hominem jus sibi prætereendere possit. Quin potius nemini jus ad regendum alterum erit, nisi peculiariter id ex ipsius consensu, aut alio facto antegressio quæsierit; uti suo loco pluribus ostensum.

§. 4. In quo igitur proprie consistat translatio, & acquisitio juris, planius fiet, si præmittatur, quod quædam jura respiciant homines, quædam res; quodque hoc jus in res sit vel originarium, vel derivatum. In homines acquiritur jus, si alter expresse aut tacite consentiat, ut ipsi, quid agere, pati aut omittere debeat, possim præscribere: per quod simul se obligat, quod ultro ad implendam meam voluntatem velit con-
niti; simulque potestas mihi conceditur tergiversantem metu mali adigendi. Jus originarium in res hoc modo alicui quæritur, dum cæteri omnes expresse aut tacite renunciant facultati ea re utendi, quam antea æqualem cum ipso habuerant. Verum originario jure semel constituto, per quod primæva ad res facultas adempta fuerat, in transferendo jure aimitur, quod ipse habeam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde adparet incongrue dici, translationem juris consistere in sola non repugnantia: cum hocce vocabulum negativum haut quidquam exprimat vim obligationis ex translatione juris orire, quæ proprie continet inclinationem intrinsecam ad conventa expedienda. Et si ex consequenti, qui paret obligationi, non resistat. Exemplum autem ab *Hobbesio* subjunctum ad rem non quadrat. Præterquam enim, quod absurdum sit venditionem vocare, ubi ego solus ad aliquam rem cesserò meæ prætensionem, quam alii omnes salvam retinent: etiam ex ipsius mente proprietas rerum coepit ab imperio civili, & post sublatum statum naturalem. Ergo in statu naturali suum dicere fundum nemo poterat, adeoque nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero statu naturali non magis adhuc, quam illum res pertinerent, igitur si quis aliqua re solus vellet frui, necessum erat, ut alii usui ejusdem rei renunciarent. Id si facerent gratis, habebat id negotium instar donationis; sin cum aliquo onere, contractus innominatus erat. Verum licet unus renunciaret facultati suæ in istam rem, reliquis tamen nihil præjudicabatur, adeoque deinceps solus iste, qui renunciaverat, non autem cæteri ab usu ejus rei poterant excludi.

§. 5. Videamus porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & jus in alterum conferat ex promisso suo gratuito. Ejus natura & effectus ut recte percipiat, initio notandum; nos diverso posse modo loqui de re quæpiam alteri præstanda, quæ jam est in nostra potestate, aut fore putatur. Uno quidem modo, si nude explicemus animum nostrum, quinunc est, de futuro, ita tamen ut nullam nobis adferre necessitatem velimus in ista voluntate perseverandi. Uti ad Sejanum scribit *Tiberius* apud *Tacit. Ann. IV. Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omitam ad præsens referre.* Ex talia assertionem neque mihi obligatio, neque alteri jus nascitur. Vid. l. 108. §. 1. *D. de verb. obligat.* Et ut ista vitio careat, nihil aliud requiritur, quam ut veritas cogitationis adsit pro præsentis tempore, seu ut revera talis nobis sit animus, qualem profiteamur; neque mendacio alteri illudamus. In ea autem destinatione perseverare non tenemur; quippe cum animus humanus habeat non tantum naturalem potentiam consilium mutandi, sed etiam jus, ut recte id facere possit, ubi nulla obligatio necessitatem adfert in sententia semel declarata persistendi.

Quan-

Quamquam reprehendi possint ejusmodi mutationes voluntatis, si prior sententia, abs qua discessum est, altera fuit melior; aut si alii per eam immerito ludibrio afficiantur. Quo adplicari potest, quod *Valer. Max.* l. 7. c. 8. n. 5. 6. de Q. Cæcilio, & T. Mærio Urbinate memorat. Etli quandoque corvorum hiantium impudentia ejusmodi ludibrium mereatur. Vid. *Plinius* II. *epist.* 20. Conf. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 2.

§. 6. Promissionem imperfectam possumus vocare, quando quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri præstandum, cum signo sufficente ad indicandam perseverandi necessitatem; seu ut satis delcarer, se velle obligari, ut tamen alteri nullum jus proprium conferatur ad eam rem exigendam. Uti etiam in debito reponendæ gratiæ contingit: vbi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter suo jure exigere non potest. Urimvero ejusmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex jure naturæ proveniat, quidam non ita facile inveniri posse autumant. Affertur quidem promissum principis absoluti factum subjecto, domini factum servo, patris factum filio sub potestate constituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen jus ad exigendum ideo videtur deesse, quod forum deficiat, ubi actionem iisdem intentare queant. Verum quod ejusmodi promissiones velut mancæ videantur, id non oritur ex intrinseca ipsarum invaliditate, sed quia accedens paciscentibus qualitas exterum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt stipulationis mutilæ, ubi per leges civiles promissa per certas stipulationum formulas sunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promisso non datur. Ubi censent, siquidem paciscentium intentio fuerit perfectam obligationem contrahere; & per errorem duntaxat, aut imprudentiam solennia in lege præscripta fuerint ommissa, promissorem ex naturali æquitæ ad promissum implendum teneri, alterum autem ad illud exigendum in foro civili actionem non habere. Ast neque in hoc exemplo promissionis imperfectæ ex ratione juris naturalis, sed ex lege positiva resultat, quæ præter legis naturalis morem istius effectum à certis formulis suspendit. Igitur promissionis imperfectæ tale exemplum aptissimum videtur, si eam ita concipiam: ego serio destinavi hoc vel illud tibi præstare, & peto, ut in mihi credas. Quo casu promissor ad præstandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam justitiæ: scilicet quia in se voluit quidem esse obligationem, ut tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoso animo, qui malunt videri propriæ virtutis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Quod referendæ sunt pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent; quæ tamen haut quidquam velut jure aliquo abs se se volunt exigi, sed in solidum suæ humanitati ac veracitate cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem ne naturali quidem jure aliquis cogi posse videtur, cum, ne id fieret, sibi tacitè reservaverit; ut officii sui gratia eo major foret, quo longius ab eodem contracto abtuerit.

§. 7. Perfecta denique promissio fit, quando quis non solum voluntatem suam pro futuro tempore determinat circa præstandam alteri rem quampiam; sed etiam simul indicat, se jus in eundem conferre, ut rem promissam plene possidere ipsum queat

Cum autem promittamus vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde promissio est, vel via ad alienationem rei nostræ, vel quasi alienatio particulæ cujusdam de nostra libertate, ut nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio adplicare, in eo nunc præscriptum nostri promissi sequi debeamus. Monendum autem est, isthæc pertinere ad promissa inter homines concepta. Nam etsi impossibile sit, divina promissa fallere; nimis tamen superbum videtur dicere, mortalem sibi ex promisso adversus Deum jus quærere. Add. *Grot d.l. §. 3. 4.*

§. 8. Observanda porro heic sunt, quæ tradit *Hobbes de cive c. 2. §. 1. seqq. In jure relinquendo seu transfcrendo si signa nulla extiterint præter verba, isthæc de præsentis aut præterito tempore esse debere*: seu jus ad rem promissam in alterum transferri duntaxat per verba de præsentis aut præterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v.g. de futuro sic dicit: cras dabo, cras donabo; aperte significat, se jam non dedisse. Itaque toto hodierno die jus, quod in rem suam habet, immotum ipsi manet, uti & crastino die, & deinceps, nisi per novum promissum jus transtulerit, aut actu interea dederit. Quod si tamen præter verba alia quoque signa adsint, sufficientia ad declarandam voluntatem transferendi jus in præsentis tempore; eum effectum verba, quantum ad formam Grammaticam futurum tempus notantia, non impediunt. Verum ubi talia signa deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, ut ista etiam ad præsentem translationem juris valeant. Cum enim bona nostra plerumque non solemus transferre in alios, nisi boni alicujus acquirendi causa quod bonum in donatione gratuita non ita liquido adparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere præsumendum, nisi quantum expressa voluntatis signa ostendunt. Præsertim cum frequens sit, ejusmodi verbis nudum duntaxat, & saltem in præsens inefficacem effectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare censetur; intra quod tempus & affectus ipsius, & meritum alterius mutari potest, vel etiam casus intervenire, quare quis re sua commode carere nequeat. Quemadmodum testator in testamento hautquaquam jus de præsentis in hæredem transfert, sed semper ejusmodi clausulam in animo reservasse censetur; hic hæres meus esto, nisi antequam obiero, voluntatem mutavero. Etsi levitatis notam non effugiat, qui inani spe alios nequidquam lætat. Aliter vero se res habet, si ita dicam: dono vel donavi tibi aliquid cras habendum. Id enim est; hodie jus darerem cras habendi, seu hodie jus ad rem in aliquem transferre, cujus traditio crastina die fieri debeat. Neque obstat his, quæ diximus, quod communi loquendi usu pleræque promissiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui solemus, etiam quando stipulata manu, aut jurato quid promittimus; habebis hoc a me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri suevit, quia traditio rei promissæ plerumque ex intervallo sequitur. Imò vix promissio dici potest, ubi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipsa exhibetur; quippe cum heic vel nulla adfuisse obligatio, vel statim atque fuerit contracta, iterum expirasse videntur. Tunc demum vero vulgus habere se quid dicit, quando ejus possessionem nactum fuit. Unde talium verborum, sicubi in promissionem perfecta occurrant, (v.g. intra dies sex C. dabo,) hic proprie est sensus: jam tibi jus do habendi & exigendi a me C., simulque me obstringo, quod intra

tra præfixum diem eadem tibi sim traditurus. Brevius res ita potest efferri, quod verba futuri temporis in promissionibus, ac præcipue vocabulum dandi, innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neque res ipsa, neque jus ad eam rem transfertur: vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam jus jam transfertur, aut translatum fuit; quo in casu illa promissionis perfectioni nihil obstant.

§. 9. Hoc loco etiam excutienda erit vexatissima quaestio: utrum naturali jure aliqua vis obligandi insit nudis pollicitationibus, uti & nudis pactis, quamdiu intraterminos simplicis conventionis stant, nec ullum in se negotium aut *συμβαλόμενα* continent. Id quod sibi præcipue negandum sumit *Frans. Connanus Comment. Jur. Civ. l. V. c. 1.* quem *Grotius l. 2. c. XI. §. 1.* aliique refutatum ivere. Et sane fidem verbis datam esse servandam, ac posse aliquem solis verbis sibi conciliare necessitatem aliquid præstandi, si vel maxime nondum aliqua res interceserit, apud omnes hactenus sapientes in confesso fuit. *Cicero Off. 1. Fundamentum justitiae est fides, id est, dictorum, conventorumque constantia, & veritas, eaque de causa fidem adpellatam, quia fiat, quod dictum est.* Et *Ulpianus in l. 1. D. de pactis: Quid tam congruum fidei humanae quam ea, quae inter eos placuerunt, servare?* Improbe faceta est cavillatio reguli illius Javanici, qui cum reprehenderetur, quod promissa sua non servaret, respondit: *linguam suam non esse ad osis instar rigidam.* Hoc an ita crude oppugnatum iverit *Connanus*, excussis ipsius argumentis, patebit. Primo igitur ait, non minorem esse culpam ejus, qui iemere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus, qui vanitatem adhibuit promissionis. Heic dextre est explicandum, quid sit nulla de causa polliceri. Si enim iste est sensus; talia polliceri, quæ ubi non præstentur, nihil detrimenti & incommodi afferunt, ei cui promissa sunt, & quæ illi, quæ præstiterit, dampnum aut molestiam sunt allatura; admitti sane potest, promissa nulla de causa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut suo jure postulare velit, ut ego fatiger, aut sumtus faciam, si ea res ipsi non est profutura? Et contra rationem est actionem suscipere, ex qua nihil boni, sed potius mali quid est proventurum. Sic v. g. si tu à me stipulatus esses, ut per quatrimum cibo abstinerem; nulla adparet ratio, quare id servare debeam, si mea valetudo per tale jejunium est affigenda, nec aliqua utilitas exinde ad te redit. Et in hoc casu æque vanitatis est damnandus, qui talia promittit, quam qui ejusmodi ex promisso jus, serio vindicandum, quaesitum sibi arbitratur. Præterea cum promissa sint gratuita, adeoque unam duntaxat partem onerent; regulariter centenda est illis inesse hæc limitatio; quantum citra magnum meum incommodum potest fieri. Neque vero alter, cui promissio facta est, tam erit impudens, ut postulaturus sit. meum beneficium mihi valde esse damnosum, aut ut cum insigni meo detrimento velut locupletari. Quo facit illud *Ciceronis Off. 1. Incidunt saepe tempora, ut promissum non servare sit justum. Refert enim decet ad fundamenta justitiae; primum; ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati servietur. Ea cum tempora commutant, commutatur officium & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod & conventum, ut id effici sit inutile vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyto interitu iratus optavit. Nec promissa igitur servanda sunt ea, quæ sint iis, quibus promiseris inutilia. Nec si plus tibi no-*

ceant, quam illi profunt, cui promiseris. Contra officium est, majus damnum anteponi minori: ut si constitueris te cupiam advocatum in rem presentem esse venturum, atque interim graviter egrotare filius cœperit, non sit contra officium non facere quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Add. Seneca de beneficiis l. IV. c. 35. 39. Huc quoque pertinet, quod Iste Offic. 3. tradit: Si quis medicamentum cupiam dederit ad aquam inter cutem, pepigeritque ne illo medicamento unquam postea uteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit: & annis aliquot post incidit in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, ut iterum eo liceat uti, quid faciendum sit, cum sit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuriæ? Vite & saluti consulendum est. Quod si vero in Connani sententia, nulla de causa polliceri, idem sit quod gratuito; tunc manifestum est, per eam tolli omnem materiam beneficentiæ & liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cur enim non credam ei, qui, cum suas facultates nosset, gratis me ab ipso expectare quid jussit, quo deinceps eundem amandi & colendi causam haberem? Et cum posset mihi impune non promittere; cur me jussit rationes meas ipsius fidei superstruere, si perfecte nolebat obligari? Nam in beneficii negatione tamdiu nulla est injuria, quamdiu ad illud dandum sola humanitatis lege quis adstringitur; non ubi postea per promissum jus alteri ad id quæsitum fuit.

§. 10. Ulterius urget Connanus: cum hujusmodi promissa ab ostentatione potius, quam à voluntate profiscantur; aut ut non simulate, sed bona fide fiant, leviter tamen & parum considerate jactentur: magnum fortunis omnium imminere periculum, si quocunque dicto aut promisso homines teneantur. Ex quo fundamento fortasse est, quod antiquis creditum fuit, amatoris juramenti nullam vim inesse, eaque transgressis deos ignoscere; quod ista animo per amorem occæcato suscipiantur. Plato in Convivio, & Poëta possim. Enimvero frustra tantum heic periculum meruitur. Nam non nisi seriis promissis, & ex deliberato animo profectis, vim obligandi tribuimus. Jocularia pro seriis accipere rusticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode præstare queas, uti reprehensione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Ap. Flav. Vopiscum Aurelianus cum populo coronas bilibres promississet, si victor rediret, & hi aureas sperarent, ipse coronas de pambus fecit. Deinde separanda sunt verba honoris, & quibus affectum nostrum indefinite in aliquem testamur, ab illis promissis, quibus peculiariter ad certi quid nos obstringimus. Sæpe enim humani viri amplius valde verbis benevolentiam suam exprimunt; puta, dum totos se alicui addicunt, seipsos, suæque omnia alterius ministeriis offerunt. Uti apud Virgilium, *Æn.* 1. *Æolus: Tuus, ò regina, quod optes Explorare labor: mihi iussa capeſſere ſas eſt.* Heic impudens valde fuerit, ultiusmodi verba preſſe accipere. Vid. 1. *Regum* XX. 3. *ſeqq.* Et si illum locum alter interpreteretur *Iosephus archæol.* l. 8. c. 8. *Grotius add.* l. aut, Achabum verba ista intellexisse ita: do me meaque in tuam fidem: Benhadadum autem de rerum proprietate. Add. *Polybius excerpt. legat.* 13. & *Livius* l. 36. de Phœneæ, *Ætolorum legato.* Igitur talia etiã serio prolata ad nihil certi obligant, sed benevoluntatem tantum animum, studiumque erga alterum exprimunt. Add. *Fern. Vasquius controu. illustr.* l. 1. c. X. §. 20. *ſeqq.* Sed promissa illa, quæ certi & determinati quid alterum à nobis expectare jubent: uti ideo sunt necessario implenda, quia alter fidem no-

stram

fram secutus rationes suas ad ista attemperavit : ita si vel maxime unus aut alter dissoluto animo , atque adagnatos , & gentiles deducendus , per nimiam promittendi facilitatem fortunis se suis everteret , non ideo obligatio promissorum ex vita humana penitus fuerit proscribenda . Sicuti fidei iussiones non statim damnantur , quia non paucarum occasione in noxam inciderunt . Inde quia promissum cadit in debitum , cauti esse homines debent , ne plura promittant , quam commode possint præstare . Nec vitio caret illa frontis teneritas , quæ nemini quis quidpiam negare audet , etiam impudenter procanti . Quam in rem *Terentius Andr. act. 4. sc. 1. Id est genus hominum pessimum . In denegando modo quis pudor paululum adest : Post ubi jam tempus est promissa perfici , Tum coacti necessario se aperuunt . Et timent ; Et tamen res cogit eos denegare . Ibi Tum eorum impudentissima oratio est : Quis tu es ? quis mihi es ? cur meam tibi ? heus Proximus sum egredere mihi : attamen ubi fides , Si roges , nihil pudet . Hic , ubi opus est , Non verentur : illic , ubi nihil opus est , ibi verentur .* Apud *Plutarchum Bruto* , de hoc ita refertur : τὴν δὲ τῶν ἀναίσχυρων τῶς λιπευόντων ἡτέραν , ἣν ἐνὶ δυσωπῶδι καλεῖσιν , ἀσχίσην ἀνδρῶν μεγάλῳ ποιούμενων , εἰς τὸ λέγειν , ὡς εἰ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοῦναι αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν Δυσωπῶδος . Impudenter obsecrantibus succumbere turpissimum magno viro ducens , dicere solebat , eos , qui nihil denegare valerent , parum sibi videri honeste atque florem collocasse .

§. 11. Reliqua , quæ *Connanus* adfert , parum habent difficultatis . Dicit , perquam iustum fuisse aliquid honestati cujusque & liberalitati relinquere , nec omnia ad necessitatem obligationis revocare & exigere . Augeri enim probitatis in nobis & constantiæ studium , cum relinquitur , ubi virtutes istæ elucere possunt : quod fieri vix posset , si promissa omnia omnes facere cogerentur . Nunc præstare , quod semel pollicitus sis , aut alio quovis modo ostendisti , te facturum esse , præclarum & gloriosum est ; sed eo tamen gloriosius , quo minus est necessarium . Enimvero satis adhuc materiæ relinquitur liberalitati , dum alteri exigendum abs te offers , quod impune ipsi negare poteras . Et cum tam frequentia promissâ inter homines mutua opera indigentes occurrant , magis interest rerum humanarum , minore cum gloria fidem suam exsolvere homines , quam plurimos per inconstantiam aliorum decipi . Sicut alter alteri commodet , quantum citra insigne suum detrimentum posset facere , sane lex naturæ præcipit . Arctior tamen redditur ea obligatio , si quod natura indefinite tantum præceperat , ultro quis consensu suo designet ; alterumque certo id expectare jubeat . Unde non sequitur ; etsi non promissum , erat tamen viri boni & iusti indigentiae aliorum succurre ; ergo ideo tantum laudabile est stare conventis , quia indiges , non quia ego promisi . Quod autem iste concedit , si quis ex alicujus promisso non securo damni quid fecerit , teneri cum ipso naturali jure ad id , quod interest , (puta si quis fidem alterius secutus aliunde suis necessitatibus prospicere neglexerit :) ex eo recte inferitur ; exigî posse promissum , & alterum id implere debere , ne iste detrimenti quid capiat . Periculosum vero est admittere isthanc consequentiam : cum deteriore conditione non sis , quando promissum non præstiteris , quam si omnino non promissum ; igitur re integra mihi semper licebit poenitere . Et magis contra naturam fore hæc promissiones exigere , in vitis illis , qui eas fecerunt , cum in eo lucrum quæras tuum ; quam istos eadem revocare , cum tu inde nullum detrimentum accipias . Enimvero non in hoc solo humanitatis officium

ficiū absoluitur, ne alteri noceas, sed & alterius commoda pro virili sunt promoven-
da. Ergo si ad hoc te peculiariter adstrinxisti, poenitere ob hanc solam causam, quod
alter nihil detrimenti inde sit passurus, perinde foret, ac si indignum esset alterius con-
ditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiserit, ab illis pactis, quibus συ-
νλλαγμα inest, recte rescili, quando per poenitentiam nostram alterius conditio non
redditur deterior, sed duntaxat non melior. Et bene quoque monet *Grotius*, ex *Con-
nanti* sententia, ita crude accepta, secuturum, inter reges & populos diversos, pacto-
rum, quamdiu ex iis nihil est præstitum, vim fore nullam, præsertim illis in locis,
ubi nulla certa forma foederum ac sponsonum reperta est. Quo nihil magis ad diffi-
denciam inter homines excitandam facit; cum hoc modo oculatis semper manibus om-
nia forent gerenda. Quod ipsum sæpissime conditio hominum, quibus inter se nego-
tium est, non admittit. Quod denique Romani non nisi ex illis promissis actionem vo-
luerunt dare, quæ stipulatione interposita fierent, non ea causa fuit, quia seria pro-
missa iure naturali non obligarent; sed ut adhibito formularum carmine homines ad-
monerentur mature cogitare, an rebus suis expediat promittere, quod revocari am-
plius nequeat. Tum ut eo liquidius res promissæ exprimerentur, ne earundem obscu-
ritas cavillationibus ansam præberet. Add. l. 15. D. *prescript. verbus*.

CAPUT VI.

DE CONSENSU CIRCA PROMISSA ET PACTA
ADHIBENDO.

1. In promissis & pactis requiritur consen-
sus.	8. De dolo malo.
2. Consensus significatur expresse vel tacite.	9. An suspicio deceptionis pacta reddat inva-
lida.
3. Consensus supponit usum rationis.	10. 11. 12. 13. Mens promissæ & pacta red-
dit invalida.
4. Quem impedit magna ebrietas.	14. Quomodo convalescant invalida promissa.
5. De minorennibus.	15. De consensu acceptantis.
6. De errore circa promissa.	16. De signis & monumentis consensus.
7. De errore circa pacta & contractus.	

CUm per promissa & pacta regulariter libertas nostra constringatur, nobisque a-
liquod onus concilietur, dum necessàrio jam est præstandum, quod antea in no-
stro erat arbitrio positum, facere an omittere vellemus; nulla prior ratio est, quare
quis de ejusmodi onere deinceps sustinendo recte conqueri nequeat, quam quia
in illud ultro consensit, suoque sibi arbitrio arcessivit, quod repudiare penes ipsum
erat.

§. 2. Iste consensus etsi regulariter per signa, puta voces, literas, nususque expri-
mi solet; aliquando tamen contingit, ut ille citra ejusmodi signa ex ipso negotio, &
aliis circumstantiis colligatur. Sicuti etiam quandoque absentia signorum, sive silen-
tium, cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis va-
let. *Euripides Iphigen. in Aul.* Αὐτὸ δὲ τὸ συναῖν ἀμολογῆντι ὅτι ἐς σθ. Hoc ipsum sil. eie
considerari arguit. Ubi tamen necessum est, præsentem rerum conditionem ita esse com-
paratam

paratam, ut ex omni parte ad præsumendum consensum velut conspiret, nec ulla occurrat probabilis conjectura, quæ in diversum ducat. Alias enim valde durum foret, ex quovis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie consistat natura *pacti taciti*; nempe quando consensus non per ejusmodi signa, quæ regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur. Frequentius tamen est, ut quando principale pactum consensu expresso fuit initum, ex ipsa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde usitatum, ut in pactis tacite quædam exceptiones & conditiones sint subintelligendæ. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti esse potest, v. g. si quis peregrinus in civitatem aliquam, externos amice tractare solitam, amica sub specie accedat, etsi nunquam expressè fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese legibus ejus civitatis attemperare; postquam norat, eam legem in universum dictam esse omnibus, qui intra territorium ejus civitatis versari cupiunt. Unde & ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam, & administrationem justitiæ tacite stipulatus est. Sic quando absentis negotia citra expressum mandatum geruntur, pactum existit tacitum, quo postquam unus operam suam rebus alterius utiliter accommodavit, alter eandem pensare una cum sumptibus factis tenetur. Utrique enim præsumitur, alterum, si scivisset, in hoc expressè consenturum. Sic qui in diversorio ad mensam accedit, etsi nullum cum hospite verbum circa pretium cibi commutat, ex ipso tamen actu suo ad id solvendum consensisse intelligitur; quod notorium sit, nemini gratis heic cibum præberi. Sic & obligatio, quæ inter tutorem & pupillum versatur, ex contractu tacito originem suam trahit. Add. *Grotius* l. 3. cap. 24. Pactorum autem accessoriorum hæc possunt esse exempla, v. g. Si quis cum altero paciscatur de tuto accessu in aliquem locum, etiam de reditu convenisse judicatur, etsi de hoc expresse mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto consentit, ut exteri foro suæ civitatis utantur, etiam consentire intelligitur, ut quas ibi merces emerunt, exportent. Quemadmodum etiam absurdum foret v. g. vendere alicui agrum, non autem concedere velle, ut eundem in eo loco possideat, sed postulare, ut in alium locum ipsum transporter. Sic qui cubiculum in ædibus suis alicui locat, concessisse etiam judicatur usum earum partium, quibus ille carere nequit, puta januæ & viarum, quæ ad illud ducunt, saltem hæcenus, ut foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla passim occurrunt. In universum autem observandum, omnium, quæ tacite conveniuntur aut excipiuntur, strictum esse faciendam interpretationem, nec ulterius eadem valere posse, quam quo liquida consensus conjectura ducit. Add. l. 24. *D. de Probation.* Cum alias facile invito molesta obligatio impingi possit; & ubi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraque pacta subverti aut eludi queant. Jcti Romani exemplum taciti pacti adducunt in l. 2. *D. de pactis: si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos tacite convenisse, ne peterem.* Ubi tamen ex simplicitate juris naturalis non videtur

necessarium, pactum tacitum in hoc casu statuere; cum planiore modo dici queat, redditione cautionis intelligi debet remissum, adeoque actionem plane sublatam. Juri autem Romano ambages heic, & pactum de non petendo comminisci placuit, ne obligatio, re contracta, nudo consensu tolli videretur. Sic in casu, qui proponitur in l. 51. princ. D. locati, non necessarium videtur statuere, *silentio convenisse, ne quid praestaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus*. Cum citra fictionem pacti taciti simplicissime dicatur; et etiam illi contractui legem huiusmodi eoque extendi posse, ut conductori quoque proffit; cum nullo utique favore dignus sit, qui ex lege agrum non coluit. Add. quoque l. 2. C. de pactis l. 6. § 2. l. 18. l. 53. D. mandati. l. 13. in fine l. 14. D. locati.

§. 3. Ut autem quis serio & liquido consentire possit, ante omnia requiritur usus rationis, hactenus ut praelens negotium intelligat, an sibi conveniat, & abs se praestari queat, eoque perpenso consentium suum sufficientibus signis exprimere possit. Ex quo consequitur, promissionem infantis, furiosi item, & amens nullam esse. Circa furiosum autem peculiariter observandum, non nisi durante furoris tempore actiones ipsius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis intervallis distinguitur, nihil impedit, quo minus sese valide possit obligare ad id usque tempus, quo per morbum ipsi rationis usus relinquitur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per se agendi & praestandi suspendit, quousque actiones suas arbitrari iterum possit. Unde vulgatum illud Jurorum: furor superveniens nullum negotium antea rite gestum perimit; intelligendum est de negotiis, quae simul & semel absoluntur. Quae est testamentum, quod semel rite conditum subsistit, quousque sufficienti contrariae voluntatis declaratione fuerit sublatum; qualis in furore dari non potest. Verum ubi obligatio aliqua sit explenda per distinctas actiones, usum rationis requirentes, patet ab interveniente furore eandem suspendi. Si qui operam suam ad certum tempus addixit, ubi interea in furorem inciderit, expirabit obligatio, cui jam ab illo satisfieri amplius nequit. Etsi propter spem recuperandae sanitatis saepe etiam obligatio, quam potestas & jus penes furiosos quoad actum primum durare intelligatur, cujus exercitium tantisper per alios obitur. Sed si quis incurabili furore laboret, is merito civiliter pro mortuo habetur. Vid. l. 8. D. de his qui sui vel al. iur. sent. l. 14. D. de offic. praefidis. l. 2. D. de procuratoribus. l. 5. §. 2. D. ad L. Aquilianam.

§. 4. Porro cum usum rationis ebrietas non parum impediat, aut quandoque penitus sopiat, quaeritur: an ebrius intra temulentiam illam promittendo aut paciscendo sese possit obligare? Id quod nobis negandum videtur, si jam ebrietas eoque processerit, ut per vinum ratio plane sit obruta. Nam pro vere & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quaedam edat consensum alias exprimentia eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mora fuerat. Se. & impudens foret, tale promissum velle exigere, ubi imprimis ejus impletio cum insigni onere est conjuncta. Quod si vero quis ebrietatem eam captavit, & observata alterius facilitate, promissum astute elicit, ne abs doli quidem, fraudisque crimine immunis erit. A sit qui, diffusa crapula, ubi dicta sua in mentem ipsi fuerint revocata, eadem rata habuerit, utiq;

obligabitur, sed non ex eo, quod ebrius, sed quod sobrius egerat. Paulo largior tamen invitatio, & quæ non tam rationem obfuscat, quam ad hilaritatem provocat, obligationem contrahendam non perimit, præsertim ubi illa à sobriis renoveretur. Quo facit illud Taciti de mor. German. De reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & ad discendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in convivis consultant; tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalcescat. Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentia loci. Ergo delecta & nuda omnium mens postera die retractatur: & salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt. Paria de Persis refert Herodotus Clio. Atheniens. l. 4. c. 6. Curtius l. 7. c. 4. Add. Plutarch. Sympotiac. quæst. l. 7. c. 9. & 10. Equidem id manifestum est, delicta ob ebrietatem, per quam patrata sunt, ideo à poena hautquaquam iramunia esse. Aristoteles Nicom. l. 3. cap. 7. καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν πολλαὶ (οἱ νομοθέται) εἰν αἰτιᾶται τὴν ἀγνοίαν. οἱ γὰρ μεθύουσιν διπλά τὰ ἐν τιμῇ. ἢ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ. κύριον γὰρ τὰ μὴ μεθύσθηναι. τὸ δ' αἰτιᾶν τῆς ἀγνοίας. Nam ob ignorantiam etiam puniunt legis lateres, si sibi ipse ignorantiam causa quispiam fuisse videatur. Unde ebrius duplices poena instituta sunt. In ipso enim, qui inebriatur, principium est; cum sui quisque in eo dominus sit, ut non inebrietur: id quod ignorantiam est causa. Solonis lex ita dicebat: τῷ ἀρχοντι, ἐν μεθύων ληΨθή, πέντατον τὴν ζημίαν. principem, si ebrius deprehensus sit, morte mulandem. Et Pittaci lege delictum per ebrietatem admissum duplici poena pledebatur. Diogenes Laert. l. 1. Scilicet quāquam forte in ebrietate ipsa quis ignoret, quid agat; tamen ubi quæ sultro voluit uiurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, censetur etiam in ea consensisse, quæ inde erant consecutura. En. n. vero exinde non sequitur, promissa quoque ebriorum obligare; cum diversa sit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia absolute est interdictum, delicta admittere, ideo vitandæ quoque sunt homini occasiones, quæ probabiliter in delicta possunt pertrahere. Quid autem ebrietas designet, vix est, ut ignorare quis possit. Et cum ipsa ebrietas eo præcipue nomine sit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem disponit; non potest ex peccatorum numero eximi, quod in se est peccatum ideo, quia peccato suam debet originem. At vero cum in nostro sit arbitrio situm, novas obligationes adsciscere nobis velimus, nec ne; non possumus quoque teneri ad vitandas occasiones, quæ consensum nostrum liquidum erant intercepturæ. Perinde atque non tenemur evitare somnum, ideo quod nictando possumus videri per ludibrium: quidā nobis stipulanti annuisse. Quam ad rem facit jocularis scelus Caligulae, de quo est apud Suetonium Calig. c. 38. Notatus est, (loquitur de auctione ab ipso proposita) Aponio Saturnino inter sublesta dormis. inter, monitum a Cajo praetorem, ne pratorum virum crebro capitis motu nutantem sibi praeiret; nec licendi sine re factum, quod ad tredecim gladiatores H. S. non dies ignorantis addicerentur. Unde si nihil aliud pravi ebrietas efficeret, quam quod signa, consensum alias restantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus possent eicere, eo solo nomine inter vetera haut quidquam erat referenda. Cumque ad contrahendam obligationem ex promisso vel pacto requiratur consensus contrahentis, in præsent tempore negotium quod geritur intelligentis: inde consensus alicujus non potest prælumi ex eo, quod quis consensit in usurpandam rem, quæ usum rationis erat impeditura.

Præsertim cum plerique, qui vino se obruunt, non id spectent, ut usus rationis tollatur, sed ut eodem ad lætitiā excitentur; prior autem effectus fere præter intentionem obrepit, dum huncce nimis incaute persequuntur. Addi & hoc potest, cum per delictum alicui malum inferatur, per promissum vero bonum antea indebitum adquiratur, & vero odiosum magis sit lædi, quam aliquod bonum non adquirere; facilius esse, ut per ebrietatem nullum declaratur promissum, quam delictum. Denique quod quis teneatur solvere, v. g. pretium vini; quod per temulentiam obtuso jam palato invergīt, & quod bibiturus non fuerat, sui si composuisset; illud est ex contractu, initio compotationis initio, quo is ad tantum vini solvendum se obstrinxit, quantum guttur hauserit, etiamsi per eandem viam iterum sit ejiciendum. Quod si quis per vinolentiam quid effudit, si vasa fregit, si in complementum hilaritatis fenestras pertudit; tenetur ex communi illa lege de pensando damno, quod sua culpa alteri dedit.

§. 5. Cæterum quousque in pueris duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, in universum adeo accurate definiri nequit; cum in quibusdam citius, in aliis tardius iudicium maturescat. Sed respiciendum heic est in singulis ad quotidianas ipsorum actiones; tum etiam quid legibus positivis in civitatibus sit constitutum, quæ fere certum temporis terminum heic designarunt, prout indolem suæ nationis solertem, aut hebetiorem deprehenderunt. Sicuti apud Ebræos valebat promissio, quam fecisset adolescens, qui annum ætatis decimum tertium, puellæ, quæ duodecimum impleverat. Quia tamen tenera ætas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerunque inconsulto impetu fertur, ac in promissa est facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, & diffidere nescia: ideo in multis civitatibus salutariter institutum, ut aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberent juniores in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille juventæ impetus deferbuisset censeretur. Inde alicubi quæ abs talibus propria auctoritate geruntur, ipso jure nulla sunt: alicubi per restitutionem in integrum, si cubi læsi fuerint, ipsis succurritur. Vid. l. 11. §. 3. *legg. l. 24. §. 1. l. 44. D. de minoribus*. Id quod jure positivo constitui, naturalis ratio non obscure suadebat. Præsertim cum dolo vix careat, qui istius ætatis facilitati imminet, & aliorum dispendiis locupletari vult, quæ isti per iudicii imbecillitatem prævidere, aut æstimare non norunt. Lex Attica hac in parte minorennibus æquiparabat foeminas, quibus non concedebat contractum inire, nisi usque ad ordi modum, διὰ τῆς γυναικὸς ὀδυνῆς, propter consilii infirmitatem, uti est apud Dionem Chrysostomum orat. 25. de incredulitate; & *Istaum orat. 9*. Sed & ipsum jus naturale præcipit, ut si cubi ejusmodi statuta in civitatibus extent, illa observentur, non solum si cives inter se, sed & si cum peregrinis paciscantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam subditus temporarius tantisper subjiciatur, quam quia actionem tolerare negare civitas ex illis negotiis, quæ ipsius legibus non sunt, conformia. Nisi civitas expresse ostenderit, se in jure peregrinis dicundo merum jus naturale secururam. Atque idem fuerit observandum, si per literas contractus sit initus inter diversarum civitatum cives, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo stare abnuat, sit instituenda. Nam licet

contrahens nunquam se, ne temporarie quidem, alterius civitati subjecerit; si tamen ejus fori subsidio uti velit, ad leges civiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnoscit, puta in vasto Oceano, aut deserta insula, promissio aut pactum fiat inter duos, qui eidem civitati subjiuntur; ad leges civiles tamen se attemperabunt; si ex illis jus perfectum & actionem in foro suæ civitatis velint querere. Verum quid circa actus eorum, qui legibus civilibus superiores sunt, observandum, alio loco monebitur.

§ 6. Consensum porro, qui ad validitatem promissorum & pactorum requiritur, quam maxime impedit error; per quem contingit, ut intellectus à vero promissi passivè objecto deviet, adeoque voluntas revera in illud non consentiat. Distincte autem fuerit dispendendum, utrum error evenierit circa promissum, an vero circa pactum. De promissis ita videtur pronunciandum; si promissio fundata sit in præsumptione alicujus facti, quod ita se non habebat, seu ubi in promissione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius supposuerim, citra cujus intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nullam fore vim; modo ipsa negotii natura, liquidæque circumstantiæ ostendant, promissorem unice ex illo facto, save qualitate tanquam ex conditione consensum suspendisse. Ratio est, quia promissor consensit in promissum non absolute, sed præsumptionem ejus facti qualitativè tanquam conditionem supposuit; quæ cum non existat, ruit quoque & evanescit, quicquid ipsi fuerat superstruatum. l. 1. §. D. de jurisdic. Sic v. g. si aliquo nuncio fuerim perditus, mea negotia abste bene fuisse gesta, eoque nomine tibi quid promiserim, non tenebor, ubi falsum id deprehendero. Inde etiam petenda est decisio quæstionis, quæ extat apud *Ciceronem de Oratore l. 1. Venerat de morte militis cujusdam falsus ab exercitu domum nuncius; quo audito, & credito, pater testamentum mutat, & quem sibi visum fuit heredem facit, ac post moritur. Miles domum revertitur, ac lege agit in hereditatem paternam. Causa ad centum viros deferitur. Add. Valer. Max. l. 7. c. 7. §. 1. Pro milite adferebatur ratio ex jure civili deprompta, quo irrita declarantur testamenta patris, in quibus filius neque hæres foret scriptus neque nominatim exhæredatus; id quod hæc factum non fuerat. Et si scriptus hæres excipere posset; legem illam supponere patri constituisse, filium adhuc sibi superesse; id quod in hoc casu pater ignoravit. Enimvero ex naturali jure simplicius dicitur, patris testamentum fuisse fundatum in persuasione de morte filii; quam cum falsam esse pateat, voluntatem patris nullam fuisse; cum constet, istam solam fuisse rationem, quare is testamentum mutaverit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Ex quibus etiam facile patet, quid sit respondendum ad quæstionem, plus justo curiosam, quam proponit *Thom. Browne de religione Medici sect. 20. Laccetrinè illi, quem heredem Lazarus scripserat, bona ejus obtinere, an ipse jam in vitam redux facultates suas jure repetere possit? Quorum i. offerius sine dubio asserendum. Nam ratio, quare bona defunctorum ad alios devolvantur, est, quia ipsi rebus humanis eximuntur, eoque istis bonis non amplius indigent. Inde & alicubi pars bonorum defuncti seponitur, sacerdotibus aut pauperibus eroganda, in utum animæ istius. Alicubi quædam cum mortuis sepeliuntur, aut comburuntur, ad usus alterius vitæ. Cæterum si promissor fuit negligens in re exploranda, id qua consensum suum fundavit,**

tenetur rescire, si quod damnum ex inani isto promisso alter accepit. Verum si promissio praesentiam aut absentiam alicujus qualitatís tanquam conditionem praese non tulerit, licet fortasse ea facta non fuisset, ubi de illa promissori constitisset; promissio nihilominus valida erit. Quod si promissio pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; nisi forte partium promissi una alteri insit per modum conditionis, aut non nisi conjunctum omnes partes possint praestari. Tunc enim error in parte totum vitabit.

§. 7. Circa errorum autem, quoniam pactis contingit, distinguendum videtur, utrum ad paciscendum quis per errorem fuerit motus, an vero error circa rem, de qua pactum initium est, versetur. Circa prius itidem putaverim dispiciendum, an res sit adhuc integra, an vero minus. Si ex errore ad paciscendum aut contrahendum fuerim impulsus, eumque re integra, & quando nihil adhuc fuit praestitum, deprehendero aequum sane fuerit, ut facultas poenitendi mihi concedatur, praesertim ubi praeme tulerio, dum ad paciscendum accedo, quae me causa ad hoc impellat. Verum ubi res non amplius est integra, & ubi error patuerit, quando jam pactum est impletum ex toto aut ex parte; qui erravit rescissionem contractus urgere non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere, v.g. Patrifamilios peregre versanti fallus nuncius adferatur, equos ipsius domi perisse. Hoc ille praese ferens circa alios emendos contractum invit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuncium istum fallum compert. Puto, eum ad implendum contractum adigi non debere, cum sciente venditore istum nuncium tanquam conditionem supposuerit. Et si ad id quod interest, aut talem ad pensandum damnum, si quod fecit venditor, per aequitatem obligetur. Verum ubi pecunia & equi jam mutuo fuerint traditi, etiam si stit equis deinde opus non sit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, nisi expresse haec lex contractui dicta sit. At ubi error contingit circa ipsam rem, de qua convenitur, pactum v. n. natur non tam ob errorem, quam quia a legibus pacti non fuit iustificatum. Quippe cum in pactis ipsae res, de qua convenitur, ejusque qualitates cognitae debeant esse, citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectu deprehenso, qui laedendus foret vel à contractu resilire potest, vel alterum ad supplendum defectum adigere; vel etiam ad praestandum id quod interest; ubi ipsius fraus aut culpa interveniret. Idque fieri poterit non solum, ubi defectus statim fuit deprehensus, sed etiam, si post intervallum. Quod intervallum, ubi leges civiles deficiunt, arbitrio boni viri est definiendum, ut neque alterius fraudi, neque hujus lupinae negligentiae in re exploranda indulgeatur. Idque paulo laxius est concedendum, si vitium exteriori adpectu, aut nisi à peritissimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa essentialia pacti id vitare; (vid. l. 57 D. de oblig. & act.) non eum, qui est circa accidentalia; illud ita interpretandum, ut per essentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus essentia physica rei, de qua pactum initur, constat; sed etiam illae qualitates rer, quas paciscens praecipue ob oculos habuit. Saepè enim contingit, ut in paciscendo qualitas rei in primis aestimeretur; ipsa autem substantia rei physica in loco necessarij accessorij habeatur. Vid. l. 24. princ. D. de contrah. emtione. Cicero pro Q. Roscio, de Panurgo servo; Quid enim erat Fannius? corpus. Quid Roscius? disciplina. Facies

non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat ΙϞϞ, ex qua parte erat Roscii, amplius erat CCCΙϞϞ. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico aestimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poteram duodecim aris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus CCCΙϞϞ. Unde non solum vanus erit contractus, si ab altero Davum emi, & ille mihi Syrum tradiderit; sed etiam ubi profectus sum, me servum querere coquendi peritum, ubi ejus artis imperitus mihi traditus fuerit. Add. l. 9. 10. 11. 14. 41. §. 1. D. de contrahente.

§. 8. Multo magis autem vitiatur promissio aut pactum, si alterius malitiosa fraudulentia, dolusque eum in promittente aut pacifcente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, pacificendumve accessit. Circa doli effectum quæ disputantur, perspicue nos arbitramur expediri posse, si distinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus; ab eo, quicum negotium nobis est, an ab alio. Deinde an dolus dederit causam promisso pacto, è ita ut citra illum id omisiuri fuerimus; an idem negotio duntaxat incidit, ita ut suscipere illud quidem constituerimus, verum in objecto, ejusque qualitatibus, & harum æstimatione nobis sit impositum. Ubi dolus à tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum paciscimur, nec aliquid in re ipsa deprehendatur vitium, negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non esse deceptos. Qui dolo suo malo causam dedit, ut ipsi quid promitterem, cum eoque pacifceret, ei ex isto actu haut quidquam obligor. Vid. *Diodorus Siculus* l. 2. c. 28. Si dolus fuerit, incidens circa ipsam rem, aut qualitatem rei, ad præiens negotium spectantem, hætenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis pensationem exigere. Quæ ad essentiam negotii non faciunt, nec expressè fuerint designata, actum non vitiant, licet forte alter de iis, dum paciscitur, tacite cogitavit. Quid juris sit, si in pretio enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. 9. Dispicendum jam est de metu, quoque illè actus humanos reddat ineptos: ad producendam obligationem. Ejus duæ hæc potissimum species expendendæ veniunt. Quarum una oritur ex vitio aut aia quapiam dispositione, hærente in eo, cui quis sese est obligaturus, vel etiam ex maligna ejusdem voluntate, sat perspicue significata, unde oritur probabilis suspicio imminutis ab ipso deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato majore malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa præiorem metus speciem id quidem certum videtur; si aliquem videam, qui in universum nihil pensi habeat quodvis promiscue decipere, ac *ridendo fidem fallere*; aut circa præiens negotium animadvertam, eundem insidias mihi rendere: stolidè me facere, si data ab ipso fide confusus, ludibrio me ejusdem ac fraudis exponam. Qui enim in casses præviolos ultro ruit, etiam miserationem contumit. S. o quis fidem adhibeat ejusmodi hominum generi, quale describit *Plautus Curculione*: *Promissi lingua: eadem nunc nego: dicendi, non rem perdendi gratia hæc nata est mihi*; & *Rudente*: *Quæ hæc factio est? non debes? non tu juratus es mihi? Leno* *Juratus sum, & nunc jurabo; siquid voluptati est mihi: iurandum rei servandis, non perdenda conditum est. Meus arbitratus est lingua quid uret mea.* Aut prout delineat *Græcos* suos *Polybius* l. 62 *Qui publicam pecuniam tractant apud Græcos, si vel unum duntaxat talentum eis fuerit credi-*

credendum, decem rescriptionibus adhibitis, sigillis totidem, testibus autem duplominibus, fidem tamen ut servant, impetrare nequeas. Sed an ejusmodi metus, aut suspicio deceptionis pactum jam initum reddat invalidum, eumque qui decipi timeret, abs necessitate præstandi absolvat, patebit, ubi sententiam *Hobbesi de civili* l. 2. §. 11. examinaverimus. Ille igitur tradit, *pacta mutua fidei, nemini quidquam statim præstante, in statu naturæ frustra esse & invalida, si justus ex utraque parte metus oriatur.* Quæ assertio admitti non potest, nisi post pactum initum ex alterutra parte justus oriatur metus fore, ut ubi unus pactum impleverit, alter paria haut quidquam sit facturum. Justum autem vocamus metum, qui liquidis indicibus & argumentis est subnixus. Nam magnæ instar injuriæ est, probatam antea alicujus fidem mox nulla nova causa daminare. Hinc & ipse *Hobbesius* in annotatis addit; *nisi metus causa nova existat, ex facto aut alio signo voluntatis non præstandi à parte altera, metus justus censeri non potest.* Causa enim, quæ impedire non poterat, quin pacisceretur, impedire non debet, quin pactum præstet. Scilicet etiam si ante pactum initum alicui fuerit oborta suspicio, fore, ut ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipso, dum cum illo paciscitur, huic metui velut renunciat. & non sufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuisset actum. Ab initio tamen hæc videretur fuisse *Hobbesi* sententia, quod etiam citra ejusmodi metum, post pactum obortum, idem sit irritum. Id quod adparet tum ex Ipsius opere *de corpore politico*, Gallice conscripto, ubi restrictio illa de metu recens oborto non extat; tum ex subjuncta ratione: *quod ille, qui prior præstat, propter pravum ingenium maxima partis hominum, commodum suo jure & injuria juxta studentium, cupidini se prodat illius, quicum contrahit. Rationis autem non esse, ut aliquis præstet prior, si veri simile non sit, alterum esse præstiturum post.* Ubi adparet, ipsum causam suspicionis ex communi hominum pravitate petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta declarabitur, quicum pacta iniri possint; quin in universum fides proscribetur inter eos, qui eidem judici non sunt subiecti. Cum enim de constantia alicujus hominis falli necia certitudo nequeat haberi, magna quoque hominum pars in prava sit insigniter proclivis: & vero in statu naturali quilibet proprio ex judicio de negotiis suis disponat, ac ipse de metus sui probabilitate judicet; jam vana quoque suspicio ad abrumpendum pactum erit sufficiens, adeoque nullus plane pactorum extracivitatem erit usus. Deinde durum nimis fuerit, universo mortalium generi tantam malitiam impingere, ut in eorum animis reverentiam Numinis & fas fidei, & vim sanæ rationis, remota lege civili, tam parum valere judicemus. Cum illud potius indelebilem fidei sensum, omnium animis plane inolitum arguat, quod vix quisquam reperitur, qui perfidum sese aperte fateatur; sed nemo non graves ob causas à pactis discessisse videri velit. Imo & qui fidem cum una gente violat, statim se ad fidem alterius gentis confert, ac coedere, fideque data illam sibi adjungere studet; ac quod ob violatam fidem sibi malum imminerebat, opera fidei dispellere nititur. Quare & recte præsumitur, quemlibet quod justum est facturum, donec prava per facta contrarium fuerit ostensum. Quo potest & adplicari illud *Luciani in philosophiæ*: *γὰρ ὁδὸς πλείεσσι ἀπιστῶν ἀπιστῶν, ridiculæ facis omnibus diffidens.* Ex quibus concluditur, metum illum violandæ fidei, ortum ex sola generali pravitate ingenii humani, non esse sufficientem ad detrectandam pacti impletionem. Hinc frivolus valde erat præ-

prætextus Mitylenæorum, quem abrupto cum Atheniensibus foederi obtendebant, apud *Thucydæum* l. 3. *Ipsi nos belli temporibus veriti in honore habebant: nos ipsi in pace idem præstabamus. Et cum alius benevolentia stabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam benevolentia nos, quam timor in societate continuit, adeoque quibus primo res tutiores metum demerent, si eam primis societatem rupturi erant. Imo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur, non tamen ideo statim fides data ipsi non est servanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic utut quis sit proclivis in libidinem, in ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per se non obstat, quo minus in servanda fide constantiam amare queat. Quin licet quis laboret vitis, ad fidei firmitatem convellendam spectantibus, puta, si in ipso adpareat deuitoria animi levitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quæ apud multos omni affectu potentior est: tamen hæc quidem in se sufficiunt, ut quis fidem ejusmodi homini datam detrectet implere. Nam & sæpe potest contingere, ut ex peculiari affectu quis in alterum sit injurius, qui sancte mecum vivit. Et eo ipso dum paciscor cum altero, cujus animum novi, declaro, ea vitia non sufficere, quo minus fides ipsi à me queat haberi; adeoque renuncio exceptioni, quæ ex ipsius moribus poterat peti circa renuendam pacti completionem. Alias enim nihil fuisset actum, si quis ab initio sibi voluisset reservare aliquid, per quod pro lubitu negotium possit reddere irritum. Et si ubi quis cum eo, à quo semel fuit deceptus, denuo pacilcatur citra peculiarem cautionem, imprudenter sane faciat. Sic ut apud aliquos in proverbium abierit: qui semel me deceperit, illum dii perdant; si bis me deceperit, dii me perdant. Add. *Senec. de benefic. l. 4. c. 27. in fine.* Quin & ubi post pactum inirum certa adpareant indicia, ipsum id agere, ut me decipiat, summa foret stoliditas aliterius sese fraudulentia ultro præbere. *Cicero de Invent. l. 1. Summa amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidiatones deceptus sis.* Inde apud *Homerum* *Iliad. γ. Menelaus:* Ἄγετε ἢ περὶ μὲν Βίλῳ, ἢ φεῖ ὄρεται ταμὴν Ἀυτὸς, ἐπεὶ οἱ πάντες ὑπερφίαλοι ἐσὶ πρὶς. Adducite huc Priamum, ut fœdera feriat ipse, quoniam ejus filii fœdes frangi sunt & infidi. Add. *Polybius l. 8. c. 1. 2. l. X. c. 34.* Quo spectat etiam illud *Ciceronis in Verrem l. 1.* Omnium est communis inimicus, qui sunt hostis suorum: nemo unquam sapienti proditioni credendum putavit. Idem pro *Ribirio Postumo:* Vbi semel quis pejeraverit, et credi postea, etiam si per plures deos juret, non oportet. Add. *Seneca de beneficiis l. IV. c. 27. in fine.* Id tamen fateamur, si qui aperte profiteatur, se religionem fidei floccifacere, aut si talia foveat dogmata, ex quibus necessario idem consequitur; in ejusdem promissis pactisve nullam locandam esse fiduciam, nisi quatenus à nobis per vim cogi possit, si tergiversetur, aut manifesta ipsius utilitas subegerit conventis stare. Ex quo genere sunt athei, qui vel Deum esse vel divinam providentiam abnuunt; à quibus non longe abeunt, qui animas corporibus superstitibus negant. Hi enim non possunt non omne jus utilitate, ad judicium proprium exacta, metiri. Huc quoque referre possis quorum vitæ genus apertam flagitii professionem habet; quales sunt piratæ, latrones, sicarii, lenones, meretrices, & id genus alii, quæis pejerasse inter ludicra habetur. *Tacitus A. XI. Nec degeneres insidia suere adversus transfugam, & violatorem fidei.* Sed & illud negari nequit, etsi raro *Hobbes* supra adducta omnem vim pactorum in statu naturali non elidat; hæc tamen prudentiæ regulas inde colligi: ut ne quis magnam in fœdere fiduciam colloquet,*

nisi ubi videat, alterius utilitatem non minus ac nostram in eo versari, ut istud servetur, & certum isti malum & incommodum imminere, graviusque, quam quod fidem servatam comitatur, nisi pacto steterit. Item, ut qui cum superiore est contracturus, ita contrahat, ut non ipse, sed superior conventa prius præstet. Nam inferior si prius præstiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Inde ad postulata Artaxerxis ita subjungebat Socrates Achæus: *Nimis recorditer nobiscum Rex agit. Quæ enim à nobis auferre cupit, statim sibi tradi postulat; quæ contra referenda sunt, precandæ de hinc obtinere jubet.* ap. Diodor. *S. culum* l. 14. c. 24. Unde etiam facilius speratur fides ex pari. *Quintilian. declam.* 312. Item, quod salutem suam periculo exponat, qui pactum præstando seipsum debilitat, & alterum confirmat, sperans fore, ut hujus viribus ipse postea juxta promissum adjuvetur. Nam rem pro verbis, scripturis, & sigillis permutare stolidum fuerit, ubi nihil aliud est præter religionem fidei, quod avaritiæ ac dominandi libidini opponatur. *Andr. Maurocenus hist. Venet.* l. V. *In federe certum rebus nostris præsidium collocare non ausim; cum ea sit societatum ratio, ut variis rerum eventibus interturbari, ac præpediri queant; atque alii sapientis sociorum fines animos & vires in diversa trahant, ac dum quisque suis rebus consulit, commune bonum negligatur; subsidia neque paria, neque eodem tempore, uti constitutum est, submittantur: inde suspiciones, animorum alienationes; ex his dissidia; ex dissidiis denique leges federum violatæ ac desertæ, qui minores reliquis ad obsequendum afferre possunt, præda loco non hostibus modo, verum etiam sociis fieri.*

§. 10. Sequitur, ut dispiciamus de illo metu, quem cominus intentatum grave malum incutit; de quo paulo altius videtur repetendum. Supponimus igitur heic, voluntatem nostram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipsi adparet. Non minus autem voluntati bonum atque adpetibile adparet malum imminens effugere, quam absens bonum acquirere; & quæ ad utrumque finem faciunt media eliguntur, ut ut aliàs ipsa in se non sint adpetibilia. Non minus enim ob consequendum aliquod bonum adhibentur molesta, & per se ingrata media, quam ad effugiendum malum. Et si spes boni consequendi molestiam mediorum magis abstergat, quam sollicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem *Aristoteles Nicom.* 3. c. 1. illas duntaxat actiones, quæ ob declinandum malum suscipiuntur, mixtas vocavit; quarum exemplum tritissimum est in jactu mercium, naufragio imminente. Et si non molliora sustinuerint v. g. athletæ, qui coronæ per certamina reportandæ sese præparabant. Vid. *Epicteti enchirid.* c. 35. Epimvero quanquam actiones, metu majoris mali susceptæ, inter spontaneas sint referendæ, & minus malum, quod tunc eligimus, pro præsentī conditione revera à nobis adpetatur: id tamen nondum sufficit, ut ex illis obligatio aliqua adversus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio semper referatur ad alium, cui quid est præstandum; adeoque illi respondeat in altero jus, cujus vi exigere queat obligationis impletionem; non sufficit ad eandem generandam, ut in uno sint principia obligationem producentia, sed in altero quoque requiruntur principia ad jus quærendum idonea. Citra jus quippe obligationi respondens nulla intelligi potest obligatio. Et nihil debeo, si nemo jure me poicere quid potest. Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipsum reddit ad jus adquirendum. Quod vitium est injuria; quæ sane id efficere non potest, ut per eam producat id, cui ipsa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturæ jubeat præstare

id, ad quod alteri jus est; absurdum utique videtur, per injuriam, id est, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipsa lex naturalis firmitatem communicet, utque adeo ipsa ad sui destructionem inferuat. Sane quæ furtum prohibet lex, inter justos acquirendi modos utique furtum referre non potest.

§. I. I. Est tamen omnino prius considerandum, quisnam metum incusserit, utrum ille, qui cum nobis est negotium, an vero alius. Et deinde an quis potestatem habuerit terrorem ostentandi, an minus. Id enim dubium non habet, quin teneat, ubi me obstrinxi propter effugiendum metum à tertio incussum, non instigante, aut colludente eo, cui promissio fuit facta. Nam in illo nullum residet vitium, quod acquisitionem juris adversus me impediat, & is merito, quæ mihi præstitit, imputare potest, quod ipsius auxilio ad discutiendum præsens periculum tui usus. Sic si aliquem conduxero, ut iter facienti contra latrones mihi adfuit, sine dubio pactum servandum fuerit. Imo ingrati animi quoque, non solum perfidiæ crimen contrahit, qui in rebus angustis constitutus largis promissis alios in auxilium sollicitat; post ubi eorum ope periculum evasit, morasnectere instituit. Sed & validum est promissum tertio factum, si quis ad illud pro imperio, & metu pœnæ fuerit adactus ab eo, cui tale quid injungendi potestas erat. Nam neque in promissario aliquid vitium hæret; & sibi ipsi imputet, qui metu se urgeri voluit ad illud suscipiendum, quod ultro suscipere debebat. Sic si princeps aliquis milites suos extraneo cuiuspiam velit præsidii causa adungere, & ad majorem securitatem compellat eos isti quoque fidem dare; non poterunt hi promissa eludere obtentu metus sibi injecti; utpote ab eo profecti, cui talia quocunque modo exigendi juserat. Sic si ponamus patrem filię etiam invitæ sponsum dare posse, ubi ea metu paterni imperii sponso invito fidem dederit, haut quidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in spontio nihil hæret vitii, quare sibi ex eo promissio jus non potuerit quærere; & debebat filia ultro patris jussa capellere. Atque hætenus interest, quisnam metum incusserit. De cætero recte pronunciant leges Romanæ, nihil interesse, quis metum incusserit, ubi scilicet nemini jus fuit metum intentandi, & quando metus causam, non nudam occasionem, promisso aut pacto dedit. Vid. l. 1. §. 3. D. quod metus causa. Seneca l. IV. controuv. 27. *An, si est in re vis & necessitas, ita tamen rescinditur, quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est? Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogaris, meam culpam oportet esse, ut mea pœna sit. Non inquit; neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passio succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. Nihil autem refert, per quem illi necesse fuit. Iniquum enim quod rescinditur, facit fortuna ejus, qui passus est, non persona facientis. Idem excerpt. controuv. l. IV. c. 8. *Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. Æque dignus est pœna, qui ipse vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum suum mittitur. Enimvero invalida judicamus illa pacta & promissa, ad quæ ab illo ipso, cui promittit, aut quicum paciscitur, injusta ejusdem vi quis compellitur. Cum enim jure naturali, qui per injustum metum alteri quid extorsit, id restituere teneatur, adeoque tantum debeat pensare, quantum isti per tale pactum decedit; per compensationem velut tolli obligatio intelligitur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat. Vid. l. 8. D. de doli except. Ac stolidum foret sponte, quod ob vim promissum fuit, solvere, ubi jam quis in loca tura eva-**

ferit, ac deinceps damni sui pensationem velle repetere. (*Martialis l. XI. epigr. 59. Quid sine tonſor, cum ſtricta novacula ſupra eſt, Tunc libertatem divitiſque roget? Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor, Latro rogat; res eſt imperioſa timor. Sed fuerit curru cum tu- ra novacula theca, Frangam tonſori crura manusque ſimul*) Præſertim cum eo ipſo, quod promiſſum à me exigit, aut acceptat, ſatis profiteatur, ſe damnum mihi datum ultro nolle ſarcire. Inepta præterea eſt ad quærendum ſibi juſ hæc velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris; & abſurde imputas alteri, quod non feceris id, quo factò graviter peccaturus fueras. Inde rectè *Cicero Philip. 2.* negat le Antonio debere beneficium, quod ab ipſo Brundufii non fuerit interfectus. *Quale beneficium eſt, inquit, quod te abſtineris nefario celerè? quod eſt aliud beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iſſe dediffe vitam, quibus non ademerunt. Horatius l. 1. epist. 15. Nec furum feci, nec fugi, ſi mihi dicat Servus: habes pretium, loris non ureris, ajo. Non hominem occidi. Non paſces in cruce corvos. Sum bonus atque frugi, renuit, neg: atque Sabelus Idem de arte: Vitæ denique culpam Non laudem merui. Add. l. 1. §. 3. D. de pactis. Seneca l. 2. contrav. 13. Non eſt beneficium, ſcelus non facere. Quintilian. declam. 320. Non inter beneficia duco injuria ſinem. Neque magis videtur iſ teneri, qui in ejusmodi caſu pro altero fide jubet, etſi hic ex proprio ſe metu non obliget. Cum enim fide juſſio ſit velut firmamentum acceſſorium negotii principalis; abſurdum fuerit ſaltem de jure naturali, acceſſorio plus ineſſe efficaciz, quam primario negotio; aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui ejusdem obligationem velut in ſubſidium ſuſcepturum ſe promiſit. Secus tamen videtur dicendum, ſi tertius obligationem propriam, & quæ non dependeat ab obligatione capti, aut eidem ſuccenturietur, cum latrone contrahat. Puta, ſi quis miſericordia ductus latroni quid promittat, ut in ipſius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neque metus injuſtus eſt illatus, neque exceptiones capto competentes idem mutuari poſeſt; quia non iſtius, ſed proprio nomine ſe obligavit, nec ſuam obligationem illius obligationi, quæ nulla fuit, ſuperſtruxit. Et digna eſt res, ob quam aliquid præſtetur, innocentis vitam conſervaviſſe; & ſibi eximiam humanitatis laudem circumpoſuiſſe. Quod ſi vero obſides dederit, aut de ſociis quosdam in latronum poteſtate reliquerit captus, quoad promiſſa repræſententur; tenetur non ex pacto cum latronibus, ſed ex eo, quod ipſi cum obſidibus intercedit. Huc quoque pertinet, quod Marocci, & aliis quibusdam in partibus Africae, Chriſtiani captivi univerſi pro ſingulis de non capeſſenda fuga fidem interponunt; per quam cautionem compedi- bus liberati per urbem ambulare poſſunt. Quod ſi unus eorum auſugerit, cæteri ejus pretium perſolvere coguntur. An autem per juramentum tale promiſſum ſolidetur, infra erit diſpiciendum. Atque hætenus admittimus, quod *Cicero Offic. 3.* tradit, ſi prædombus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus eſt. Nam pirata non eſt ex perduellium numero deſinitus, ſed communis hoſtis omnium. Cum hoc non fides eſſe debet, nec juſjurandum commune. Scilicet quæ talibus per metum ſunt promiſſa, præſtari neceſſum non eſt. Sed ratio quam ſubjungit multis non eſt ad palatum; præcipue ſi extendatur ad illa quoque promiſſa & pacta, quæ nulla vi compulſi cum iſtis inimus. Etſi enim moribus gentium aliter tractatur juſtus hoſtis, aliter latro & pirata, (quo adſpicari poſeſt illud apud *Heliodorum Æthiop. l. 1. §. 30. Πῶς ῥητοῖς ποτὲ ληστὴς ἔληξε πάλ- λει*)*

λαμῶ, & ἐν τῇ (προνόμῳ) ἔχει τὴν τελευταίαν. *Neque enim unquam pactis bellum inter predones composuius est, neque iudicibus finium:*) non ideo tamen is statim omnia jura hominis amisit, saltem ubi humano adhuc modo cum quibusdam agit. Nam quando mecum extra metum paciscitur, tunc non ut latro, sed ut quisvis alius homo agit. Communis autem hostis latro vocatur, quod non instar aliorum hostium certo alicui bellum indicat, sed omnibus promiscue, qui in manus ejus inciderint, hostilia intentet. Quo nomine etiam ad eundem coercendum non indicto bello, aut singulari militum auctoritate opus est, sed cuilibet contra hunc licentiam militum ipsa natura indulget. Nihilominus dici potest, quemadmodum, fatente *Cicerone*, status hostilis non obstat, quo minus fides hosti data sit servanda; sic nec communem illam latronis hostilitatem prohibere, quo minus pacta cum illo inita sint servanda; præsertim cum actus hostilitatis, dum pacta init, latro non exerceat. Sed & satisfacit suæ objectioni *Grotius* l. 3. c. 19. §. 3. *Qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt ullius civitatis, hi possunt abs quovis homine puniri, si jura naturæ respicimus*, (quæ hypothesis tamen alio loco à nobis examinabitur.) At qui puniri possunt, ut vitam amittant, his & res & jura sua auferri itidem possunt. Inter jura autem illa est quoque hoc jus ex promisso quaesitum; poterit igitur & hoc in poenam ei auferri. Enimvero qui ultro cum latrone paciscitur, quem talem novit, eo ipso censetur renunciasse exceptioni illi, quam ex persona ipsius petitam validitati promissionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuisset actum. Unde si latro me errantem in rectam viam promissa mercede deduxerit, non dubium mihi est, quin eam persolvere debeam. Sicuti & l. 31. D. *depositum* tradit, latroni depositum esse reddendum, si quidem non adpareat is, cui ea res à latrone erepta fuit, si modo depositarius malitiam deponentis ignoraverit. Nam si quis & istum latronem, & hæc spolia alteri detracta noverit, non video, quomodo eorum custodiam recipere possit, ut inde crimen non contrahat.

§. 12. Sunt tamen plurimi, qui promissis pactisque per vim extortis virtutem obligandi inesse contendunt. Aliqui ad auctoritatem juris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta læsis beneficio restitutionis in integrum succurrat, utique videtur supponere; stricto jure ejusmodi negotiis vim obligandi inesse, verum ejus juris rigorem æquitate. Prætoris temperandum. Sed legibus Romanis facile sua constat ratio. Cum enim non præsumatur, in civitate degenti vim esse illatam, atque ea exceptio dubiam possit habere disceptationem, conveniens utique erat ejusmodi pactum tantisper sustineri, donec à iudice super metu illato posset cognosci. Ex quo tamen non consequitur, ejusmodi pacto, ut & aliis negotiis, quæ per exceptionem peremptoriam possunt elidi, intrinsicam vim obligandi inesse; cum istæ exceptionum ambages magis ad utum fornicivile, quam simplicitatem juris naturalis pertineant, saltem ubi agitur inter eos, qui communem judicem non agnoscunt. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 7. tradit: ideo *naturaliter eum, qui metu quid promissit obligari, quia consensus adfuit, & quidem absolutus, posita ista hac rerum conditione, (est quippe ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων ἐσθιμότερον, homini anima omnibus rebus pretiosior. Heliod. Æthiop. l. V.)* etsi malo illo non imminente in tale quid conatus non fuerat. nimvero uti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit jus ipsi respondens: ita non sufficit, ut in me sint requisita ad obligationem producendam ne-

cessaria, sed ab altero quoque abesse vitia debent, quæ juris in ipso acquisitionem interceptant. Adeoque non statim si in me facultas est aliquid transferendi, in altero est facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex adversum jus non respondet, inanis sit, non est credendum, ex solo meo consensu obligationem nasci, ubi alter per jus naturæ prohibetur acceptare. Id quod hoc casu omnino fit. Quæ enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex isto metu jus acquirere, lucrumvè facere prohibet. Incongruum autem est, quod subjungit; *scis, cui promittitur, metum intulit, quamvis le- vem, atque inde secuta fuerit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem, si promissor velit, non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum.* Atqui si obligatione libera- ri possum meo arbitrio, citra præstationem alicujus rei, jam actu liber sum. Quid er- go opus hisce ambagibus; tu debes me liberare obligatione, si ipse velim. Quin dici- mus, quia ad promittendum vi me adegisti, nihil tibi debeo; & frustra à me illud exi- gis, quod ubi præstitero, tu statim restituere teneris. Add. *Seneca controver. IV. 26.*

§. 13. *Hobbesius de Crue c. 2. §. 16.* pro hac sententia aliis argumentis pugnat. Ait, *pacta ex metu profecta non eo nomine esse invalida, quod ex metu sunt profecta: alias enim seque- retur, pacta ea, quibus in vitam civilem homines congregantur, & leges condunt, esse invalida: (procedit enim à metu mutua cadis, quod aliter alterius regimini se submittit:) neque cum ratione eum facere, qui capivo paciscenti pretium redemptionis suæ fidem adhibet.* Verum in priori ar- gumento ambiguo sensu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis est me- tus, ob quem homines in civitates congregantur, quam is, de quo heic agimus. Ille enim est cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite potest accidere. Hic autem est terror ex cominus intentato gravi malo; cuique repellendo ipso non suf- ficio, ortus. Igitur longe diversæ indolis sunt pacta, quibus mutuum auxilium paci- scimur, ne singuli à communi hoste opprimamur; & quibus quid promittimus, ut effugiamus malum, ab altero injuste nobis intentatum. Circa posterius argumentum facile concedimus, stulte latronem facere, qui per injuriam promissum extorsit, & post fidem alteri adhibet velut jure cum ipso egisset. Ut enim idem sceleratus sit, & stoli- dus, nihil repugnat; juxta illud *Menandri* apud *Stobæum* sermone 2. ἀσυλλόγιστόν ἐξω ἡ πονηρία. *inconsiderata res est malitia.* Qui contra ego dixerim, hautquaquam cum ra- tione facere eum, qui ex periculo injuste conciliato ereptus ultro latroni pretium sui flagitii persolvit. Huc facit illud *Dionysii Halicarn.* l. 8. *Quicquid necessitas pro tempore vel privatis hominibus, vel civitatibus extorquet, tantisper durat, donec cesset ea necessitas.* Addit; *universaliter verum esse, obligare pacta: quando acceptum est bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum est.* Licitum est autem & ad redimendum vitam promittere, & de mea dare quicquid voluero cuiquam etiam latroni. Atqui non potest bonum dici id, quod latro viatori præstat; dum ei per injuriam vitam non adimit. Absurdum est alicui tan- quam bonum imputare velle intermissionem injuriæ. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contulisse; quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel præsens conservavimus, vel malum, quod præter nostram culpam ipsi imminabat, dispulsi- mus. Sicut stulte apud *Herodotum* *Thalia* Polycrates, dum amicos juxta & inimicos nullo discrimine depredatur, in excusationem adferebat; *quod magis gratificaverit amico, si ei quæ abstulisset redderet, quam si nihil ab initio abstulisset.* Deinde non se- qui-

quitur; licitum est mihi promittere & dare latroni; Ergo etiam illi est jus id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo teneor. Multa licite possumus facere, ad quæ nulla nos obligatio stringit. Licite possum res meas abjicere; sed ut hoc faciam, non statim ab altero possum obligari. Unde & falsa est regula, quam *Idem* proponit *Leviath. c. 14.* *Quicquid facere licitum est non obligato, idem licite pascisci possum propter meum.* Quod autem licitum est pascisci, id illicitum est non prestare. Addendum quippe fuerat; modo honeste ab altero id exigi possit.

§. 14. Heic denique & illa quæstio subiungenda; cum quæ ex errore aut metu promittuntur, sint invalida, si post errore discussio, aut metu depulso quis utique dictis suis stare velit, qua ratione illa promissa convalescant? Nam quod ab initio invalidum fuit, ex post facto convalescere potest, si accedat causa nova, jus per se parere idonea; quæ hoc casu est consensus liquidus & ultroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam ejusmodi promissionem sufficere solum animi actum internum, seu consensum liquidum & liberum in eam promissionem, etsi nullo is signo exprimat. Jam enim externum consensum signum antecessisse. Accedente ergo jam intrinseca animi destinatione liquida & libera, nihil deesse, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis hæc ratio displicet, quod consensum internum, & actum exteriorem eodem tempore existere oporteat, eoque actum externum antegressum non posse esse signum actus interni subsequenter, de quo fortasse antea cogitatum non fuerat. Igitur ut tale promissum valeat, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. *Grotius l. 2. c. 11. §. 20.* mediam sententiam sequitur, quod omnino signis quibusdam opus sit ad declarandum consensum internum supervenientem; quia alias alter de jure suo certus esse nequit. Verum ut verbis hoc fiat, necesse non est, cum etiam alia heic signa sufficere possint. Pura, si promissor, errore cognito, metuque depulso, ultro præstet, aut super jam exhibita recontroverfiam non moveat, cum commode posset, aut si post de eadem rem cum altero tractet tanquam tali, quam is jure possideat. Cui sententiæ & nos subscribimus.

§. 15. Cæterum & hoc addendum est, ut promissio sit valida, requiri non solum consensum ejus, qui promittit, sed & ejus, cui promittitur; (*l. 19. §. 2. D. de donation.*) & quidem per signa sufficientia expressum; ubi interdum nuntius sufficere potest, si vel ultro quid offeratur, vel id antea sit pettum. Quando enim consensus alterius abest, seu oblatum promissum is acceptare recusaverit, res promissa penes promissorem manet, etiam ubi juramentum accesserit: quia & hoc ante acceptationem jus non transfert, sed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipsius reculatione constiterit. Scilicet qui alteri rem tuam offert, neque invito eandem vult obtrudere, neque pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptaverit, juri promittentis in rem oblatam nihil decessit. Quod si rogatio antecessit, ceniebitur ea durare, nisi expresse fuerit revocata; eoque catu in antecessum acceptatio facta intelligitur, ita tamen, ut rogationi respondeat oblatio. Nam v. g. si quis de minore summa, quam alter rogat, responderit, expressa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogavit, summa non est consultum; alias non nisi in summam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum illud *Plutarch. quæst. sympos. l. 9. c. 12.* potiorum esse, & majoris auctori-

iuris orationem ejus, qui conditionem obtulit: qui vero oblatam accipiunt, jus addendi aliquid non habere. Scilicet quia promissario non potest jus enalci, nisi quantum promissor consenserit. Quod si promissor alterius rogationi simpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita censetur. Add. *Grotius* l. 2. c. 16 §. 3. Ad l. 3. D. *de pollicitat.* ex qua nonnulli concluderunt, ad promissum valide contrahendum sufficere solum promittentis actum; *Grotius* l. 2. c. 11. §. 14. respondet: pollicitationem semel factam non esse revocandam, ut acceptari semper possit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur. Verum curatius insipientibus id docere videtur *Ulpianus*, pactum esse consensum atque conventionem duorum, id est reciprocam promissionem; pollicitationem autem esse solius offerentis promissum. Quo ipso non negatur, & hanc ab acceptatione demum valefcere. Et jam in antecessum civitas acceptationem significavit, si pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recusavit, quæ citra causam promittuntur. Vid. l. 1. §. 1. d. 1. 19. D. *de donat.* Sine causa autem tradita vindicari prohibentur. l. 3. §. 1. d. 1. quæ a traditio sine acceptatione fieri non potuit; adeoque quia revera dominium rei jam in municipium fuit translatum. Cæterum, quia in obligationibus quibuscumque in eo, quem illæ spectant, seu cui jus ex eis quaeritur, consensus requiritur accipiendæ alterius obligationi, & juri per hanc translato, illic vel proprius vel vicarius, expressus per signa animi sensum restantia; patet quoque, quid sentiendum sit de firmitate *votorum*, seu obligationum sponte accersitarum adversus Deum. Scilicet non possunt ea valide suscipi, nisi aut ipse Deus revelaverit, se ea acceptaturum, aut aliquis sit constitutus, qui vice Dei super istorum validitate inter homines cognoscat. Alias enim constare homini non potest, an Deus velit ipsum obligari, an minus, seu placeat Deo votum servari, an displiceat. Præsertim cum vota circa ejusmodi res debeant concipi, quæ Deus per modum præcepti antea à nobis, saltem definite, non exigebat. Nam & implicat, quod necessario alias faciendum eræt: tanquam indebite actum alteri velle imputare: & constare nobis non potest, nisi ex revelatione divina, actum aliquem à Deo non præceptum eidem gratum fore. Vota autem suscipere, quæ Deo gratæ fore, non constat, inutile est. Sed an non licebit consensum & approbationem Dei præsumere? Id nos putamus posse fieri non nisi in illis rebus, quæ indefinite legi naturali, adeoque voluntati divinæ congruunt, sed in quibus applicatio ad personas, locum, tempus, ac definitio quantitatis in arbitrio & judicio hominum est relicta. Unde recte arbitramur servari vota, quibus quis ad certam summam pecuniæ se obligat in pauperes, an ad pias causas erogandam, ubi per talem erogationem alia officia necessaria non interceptantur; item quibus certorum dierum jejunia quis sibi imperat, aut abstinentioniam à certo cibo potuvel saltem intra certam quantitatem; item quibus genus ornamentisuperflui, puta, margaritas, gemmas, aurique gestationem quis sibi interdicit, & similia, quæ ad virtutem aliquam referri possunt, licet certa ejusmodi determinatio non sit in præcepto. Ast inepta arbitramur vota, quæ non nisi voventi molestiam parant, ac nullam aliis hominibus utilitatem generant; multoque magis, si istis alia officia interceptantur. Moveretur & illud heic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promissori innotuit, eam factam fuisse. Ubi certum est, promissionem posse concipi duplici modo; vel sic, volo

volo ut valeat, si acceptetur; vel ita, volo ut valeat, si acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotii natura præsumendum, utrum sensum ob oculos habuerit promissor. Prior sensus magis præsumitur in promissione mere liberali, & pura, quia hec promissor ad seipsum obligandum velut properare videtur: posterior in promissione, cui conditio potestativa aut mixta fuit adjecta. Conf. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 15.

§. 16. Superest, ut quædam subnectamus de signis, per quæ consensus exprimitur; quæ sane ad producendam obligationem necessaria sunt, quippe cum actuum voluntatis, quamdiu signis non manifestantur, nullus inter homines invicem effectus esse queat. Sunt autem signa imperfectiora quidem gestus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum lingui invicem non intelliguntur, perfectiora autem verba utrinque intellecta. Vid. 1. *Corinth.* XIV. 11 *Utrunque intellecta* dico. Unde forte est; quod Turcæ non aliter pactis & foederibus adstringi se putent, quam quæ ipsorum lingua & caractere sunt conscripta. Vid. *Marselaer Legato* l. 1. c. 30. Hæc porro ut eo liquidius ac firmius voluntatem exprimerent, institutum est, tum ut pactis majoris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam provocaretur, si fors pactum ipsum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, ut scripto comprehenderentur leges pacti, quorum locum quandoque apud Græcos quædam tesserae aut *σύμβολα* supplebant. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero oblivioni aut perfidiae haut quidquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter, hac exceptione eluduntur, quod per præcipitiam, aut re non recte perspecta fuerint prolata. Quam exceptionem scripta quoque excludunt, quippe quæ dum concipiuntur, clare admodum, & non sine mora aliqua paciscentis animo rem subjiciunt, ut siquidem hæc abprobaverit, plene in rem ipsam consensisse omnino judicandus sit, sic ut postea nequidquam affectus aut animi impetus obtendatur. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri scripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captiose inserta, quæ per celeritatem pronuntiationis non animadvertēbatur, totam sententiam invertere potest; cui incommode scripta hautquaquam ita sunt subiecta. Inde recte plus deferretur fidei instrumentis authenticis, & nulla corruptela vitiatas, quam dictis testium; quippe cum validius habeatur, quod quis contra seipsum testatur, quam quod alius: & gravissime accusetur, quæ ne suam quidem auctoritatem declinare potest. Ita tamen ut omni exceptione majores testes audiantur, si instrumentum simulatum, suppositum, aut corruptum probabili modo arguerint. Cæterum etsi ab ejusmodi scriptis seu instrumentis pactorum firmitas in se hæc pendeat, quippe quæ etiam sine illis recte contrahuntur, (l. 5. *D. de fide instrum.*) & quantum ad jus naturæ persistant, utut fors illa casu quopiam perierint. (l. 1. 4. 5. 7. 8. 10. *C. de fide instrum.* l. 20. 21. *C. de probat.*) à judice tamen civili, cujus cognitio non nisi manifestissima sequitur signa, hæc instrumenta quam maxime attenduntur. Ac nisi illa produci queant, regulariter actor rejicitur, nisi idoneis argumentis probaverit, eadem casu quodam sibi perisse. Hinc diligentis est hominis, syngrapha potius, quam nuda fide agere. Sic apud *Plutarchum* Perseus cum mutuo pecuniam amico daret, solenni formula, & in foro cautum sibi voluit. Quam diligentiam ille admiratus; adeone legaliter Perseu, inquit? Respondit Perseus; scilicet

scilicet ut amantē recipiam, nec legaliter poscam. *Juvenalis sat. 13. Facile est pronum est superos contemnere testes, Si mortalis idem nemo sciat.* Apud Appian. *Alexand. Mithridatico*, cum Murræna bellum Mithridati inferret, istique legati regis foedera objicerent, negavit se videre ulla foedera: & ὃ πνευγὲν ψατο Σύλλας, ἀλλ' ἐργῶς λέχθεντα βεβαιώσαι: ἐπιήλαστο. nulli enim Sylla conscripserat, sed executione pactorum contentus discesserat. Contra ita de moribus Turcarum *Christ. Richerius*: Tanta est istis hominibus dictorum constantia, tanta etiam de fide suorum securitas, ut in conventus nulla unquam syngrapha, nulla obsequatione, nullo chirographo utantur: sed solo promittentis verbo, vel ipsa nominis cuius qui pacificetur audirone stent omnia. Paria de Peruanis refert *Garcilassus de la Vega Comment. Reg. 1. 8. c. 16.* Inde quoque est, quod, si creditor obligationis instrumentum sciens restituerit, aut conficio debitore idem sciens aboleverit, debitum ipsi condonasse censeatur. Nequaquam tamen, si quovis modo syngraphas debitor nanciscatur, puta, furto subtractas, aut alia ratione extortas, obligatione solutus erit. Ex quibus & hoc adparet, à *Seneca de benef. 1. 7. c. 10. syngraphas minus recte vocari inania habendi simulacra*,

CAPUT VII.

DE MATERIA PROMISSORUM ET PACTORUM.

1. Obligamur tantum ad ea, quæ fieri possunt.	6. In illicita non cadit obligatio.
2. Promissa circa impossibilia sunt vana.	7. Pacta turpia, re integra non obligant.
3. Impossibilitas circa pacta emergens.	8. Quin nec turpia opera jam præstita.
4. An summus conatus semper sufficiat?	9. An turpia data repeti possint?
5. An quis obligetur ad ferenda mala humanam constantiam sperantia?	10. Frustra promittuntur aliena;
	11. Et nostra alteri jam obligata.

Videndum porro est de materia promissorum & pactorum, seu ad quam ultro nos promittendo & paciscendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, ut rei aut actionis præstandæ habeamus facultatem physicam, & moralem, seu ut id præstare non sit supra nostras vires, neque idem pati lege aliqua prohibeamur. Ubi enim quid intra vires meas positum est, deque eodem statuendi facultas mihi relinquitur, nihil sane obstat, quo minus ad id exhibendum alteri necessitatem mihi ultro arcessam, ubi usus vitæ humanæ id tulerit. Ex adverso circa ea, quæ vel vires nostras excedunt, vel salva obligatione validiore nequeunt præstari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quæ effectū suo directo & legitimo sit caritura.

§. 2. Ex hisce consequitur; impossibilem nullam dari obligationem. Id quod etsi in ore vulgi versetur, tamen paulo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem discrimen est statuendum inter obligationes, quæ sponte nostra nobis arcessimus, & quæ ab altero pro imperio nobis injunguntur. Qui ultro se ad impossibile, quod tale novit, vult adstringere, sine dubio mentis parum compos est. Vult enim id facere, quod à se fieri non posse prævidet. Non tamen semper ab omni necessitate præstandi liber est, qui impossibilia promisso aut pacto in se recepit, etsi ipsam rem conventam præstare

præstare nequeat. Equidem si quid alteri premiserim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, sed idem jam supra vires meas esse, aut intra præstandi tempus fore, invincibiliter ignorem, neque ad rem promissam, neque ad id quod interest alteri teneori videor. Præsertim ubi idem expresse dictum fuit, aut ea conditio tacite utrinque præsupposita fuit. Vid. l. 2. §. 3. *segg. D. si quis cautionibus*. Sic v. g. si cui promissum equum commodare, qui jam alio in loco est, is autem in itinere perierit, neque ad equum exhibendum, neque ad id quod interest teneor. Intelligor enim promissionem meam tacite huic conditioni supertruxisse; siquidem equus incolumis domum reversus fuerit. Qua conditione citra meam culpam non adparente, promissionis vis penitus expirat. Quod si uterque tam promissor, quam cui promittitur, rem noverit impossibilem, ac se id nosse invicem norint, luisse tantum, & nihil egisse censentur. At vero si promissor duntaxat sciverit rem esse impossibilem, alter idem ignoraverit, iste huic utique tenebitur ad id quod interest, ne ita sibi illuderetur. Ubi autem promissor fuerit negligentior in excutiendis suis viribus, & rem sibi jam impossibilem promisit, quam talem scire poterat, si debita circumspectione fuisset usus; ipsa quidem obligatio erit nulla, quia promissor tanquam tacitam conditionem supponebat possibilitatem. Ob negligentiam tamen & culpam tenebitur alteri pensare, si quid ob inane illud promissum damni fecit, licet sub damno non sit reputanda spes lucri & emolumenti, ex inani promisso concepta. Atque idem etiam circa pacta obtinet, ut qui per negligentiam aliquid impossibile fuit pactus, præstando id, quod alteri inde nocitum fuit, liberetur: ita tamen, ut huic quoque id, ad quod se adstrinxit, remittatur; aut ubi jam præstitum id fuit, restituatur, vel pro eo æquipollens aliud reponatur.

§. 3. Enimvero quando res eo tempore, quo promissio aut pactum suscipiebatur, præstita fuit possibilis, post impossibilis facta, dispiendum, utrum casu fortuito, & citra culpam, an vero ex culpa, aut dolo hoc obtigerit. Priori causa evanescit pactum, ubi res adhuc sit integra. Ubi quid præstitum ab altero jam fuit, id restituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit, summus conatus erit adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis respicimus ad id, de quo expresse fuit conventum; ubi hoc obtinere non possumus, sufficit æquipollens exhiberi; saltem ne damnum sentiamus omni modo cavendum est. Ubi vero dolo quis sibi ipse vires implendi ademit, ad summum conatum teneretur, & velut in supplementum malo quoque potest multari. Ex hisce fundamentis dijudicanda sunt, quæ circa debitores ob eratos disputantur. Hi quippe ubi casu fortuito & citra suam culpam solvendo esse desierint, summum solvendi conatum debent. Ubi tamen æquitas & humanitas requirit, ut mora aliqua ipsis indulgeatur, circumspiciendis & parandis solvendi mediis. Vid. *Math. XVIII. 25. 26*. Sicuri & nefas fuerit, tales omni sua substantia exutos ad mendicitatem redigere. Quin & alias certarum personarum favori hoc dederunt leges Romanæ, ut non condemnarentur, nisi *quatenus facere possunt*. Vid. l. 12. *D. soluto matri-monio* l. 6. l. 16. l. 17. l. 18. l. 19. l. 20. l. 21. *D. de re judicata* l. 49. l. 50. d. l. 4. l. 6. l. 7. *D. de cessione bonorum*. Nisi tamen creditor, quæ præsentis facultates excedunt, condonavcrit, ad residua solvenda tenebuntur, quando in re lautior esse coeperint. Dolus autem & culpa decoctorum etiam malo aliquo potest coerceri; in quos demum illud tritum valet; qui non

non habet in ære, luat in corpore. Vid. *Gellius* l. XX. c. 1. circa finem. Et quæ Ap-
pius differit apud *Dionys. Halicarn.* l. V. Add. tamen *Livius* l. 8. c. 28. Considerandum
præterea heic est, quam quis causam aut necessitatem habuerit debitum contrahendi.
Prout enim hæc gravis aut levis fuerit, favor debitoris inopis aut misratio intenditur,
aut remittitur. Unde recte duriores habentur conditione mercatores, etiam qui per ca-
sum fortuitum solvendo esse desierunt, quam alii, qui ex peculiari quadam necessitate
pecunias mutuo sumere sunt adacti. Illos enim lucri cupido debita contrahere subigit.
Et cum ipsi artem ditescendi profiteantur, vix culpa carent, qui etiam fortuita non præ-
caverunt; puta, qui omnes suas fortunas uni calui exposuerunt. Secus ac tradit *Pli-
nius* l. 3. epist. 19. *Tullius videtur incerta fortuna possessionum varietatibus experiri.* Et *Iustinus*
l. 9. c. 1. de Philippo, qui dum Byzantium nequidquam obsider, in Scythiam quo-
que prædandi causa profectus est, more negotiantium impensas belli alio bello refectur-
us. *Livius* l. 6. c. 21. *Antigonus sæva tempestate jactatus, cum in eadem nave secum suos*
omnes habuisset, præcepisse liberis dicitur, ut & ipsi memnissent, & ita posteris proderent, ne
quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Adparet tamen, præscos Roma-
nos ista discrimina parum æstunasse. Ita enim *Seneca de beneficiis* l. VII c. 16. *Quibus*
ram imprudentes judicas majores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco
habere eum, qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumsit, & eum,
qui incendio aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore aliena cum suis perdidit? nullam excusationem
receperunt, ut homines scirent, fidem utique præstandam. Satis enim erat à paucis etiam ju-
stam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Sic & apud Moscovitas
non superfunctorie vapulant, qui solvendo non sunt debitores, & demum creditori
servire coguntur.

§. 4 Hoc loco etiam est examinandum, quod *Hobbesius de cive* c. 2. §. 11. nimis,
ut adparet, generaliter tradit, *pacta non ad rem ipsam, sed ad summum duntaxat conatum*
obligare. Scilicet quia ad impossibile non obligamur; ultra summum autem conatum
nihil est in nostris viribus; adeoque quod isto attingere nequimus. nobis impossibile est,
& sic extra obligationem positum. Ubi tamen addendum, nisi culpa nostra aut dolo
vires id præstandi corruerimus. Tunc enim per summum conatum obligatio non ex-
pletur, sed qua expletio deficit, ad malum accipiendum reddimur idonei. Videtur au-
tem ista assertio locum habere proprie in illis pactis, quibus pro accepta re vel opera
præsentis operam aliquam nostram futuram spondemus: in quibus per summum cona-
tum obligationi satisfacit. Quia enim futura illa intuitu humanæ providentiæ in incerto
sunt, adeo ut vel vires nostræ aliquo casu debilitari, aut occasio conversione rerum in-
tercipi, aut difficilior queat reddi; & quia præterea sæpe humana perspicacia in æsti-
matione virium propriarum, ac difficultatis rei solet aberrare: ideo censendi heic quo-
que sunt pacificæ humanæ conditionis fuisse memores; adeoque in determinanda
præstatione actionum seu operarum futurarum tactam conditionem supposuisse, si-
quidem vires & occasio eædem permanerint, aut nō vires præsentis justo amplius æsti-
matæ sint. In ejusmodi casibus recte dicitur officio suo satisfecisse, qui quantum in se
est fecit; cum primis ubi etiam in ipsa operatione aliquid, à nostris viribus non
dependens, intercurrerit, quod effectum intercipiat, aut velut detorqueat. Et
quod

quod in talia duntaxat pacta valeat *Hobbesii* assertio, etiam ex subjectis ab ipso argumentis adparet. Ait, *paciſcimus ſapienter eas res, quæ poſſibiles tunc videntur, cum promittimus, quas tamen poſt conſtat eſſe impoſſibiles*; præſupponendum eſt, non fuiſſe facultatem ſpecimine aliquo vires explorandi; non ideo omni obligatione liberamur. Ratio eſt, quod is qui futurum incertum promittit, bonum præſens ea lege accepit, ut minimum redderet. Voluntas enim ejus, qui præſens bonum præſtat, pro objecto ſimpliciter habet bonum ſibi, quanti erat res promiſſa: ipſam autem rem non ſimpliciter, ſed ſi fieri poteſt. Ego tamen potius contra dixerim; qui bonum præſens alicui præſtat, cum directe aſſequi velle illud bonum futurum, quod pacto expreſſum fuit. Et quidem æque in conventionem dandi, quam in conventionem faciendi. Nam in juri naturali non videtur ſuadari id diſcrimen, quod aliqui tradunt, ex conventionibus dandi præcile aliquem obligari ad dandum, ſed ex conventionibus faciendi non præcile ad faciendum aliquem obligari, ſed præſtando intereſſe eum liberari poſſe. Enimvero ubi quod conventum fuit obtineri nequeat, eundem detrimento evitando velle præſtari, quod tantidem eſt. Quod ſi autem ne hoc quidem obtineri queat, neque reſtitutionem admittat id, quod acceptum jam eſt, deſungetur quis ſua obligatione, qui præſtat id, quod vires admittunt. Enimvero in contractibus mutui, & qui ejusdem ſunt indolis, falſum eſt, per ſummum conatum debitorem obligatione liberari. Quando enim mutuum contrahitur, præſertim non ex neceſſitate extrema, creditor ſane ſupponit, debitorem velle & poſſe ſolvere; & idem quoque debitor præſe fert; ac ſuper hac hypotheſi contractus initur. Quod ſi igitur tempore ſolutionis faciendæ tantum non ſit in bonis debitoris, impoſſibile quidem eſt, in præſens plura exſculpere, ut tamen obligatio remaneat, in futurum reſidua ſupplendi. Vid. *Matth. XVIII*. Cæterum in ſimplicibus promiſſis, quibus aliquid pollicemur, cujus evenum præſtare absolute penes nos non eſt, ſemper debet ſubintelligi hæc reſtrictio, ſi forſaverit, ni ex tranſverſo quid intercurrent, aut ut Chriſtiani magis pie, ſi Deo placuerit. Vid. *Jacobi IV. 15*. Quanquam ejusmodi futura incerta velut absolute jurare cum magna temeritate, & præſumptione impia ſit conjunctum. Ex quo genere eſt illud juramentum Labieni & reliquorum Pompejanorum, qui jurarant, *ſe niſi victores in caſtra non reverſuros*, apud *Cæſarem de bello civili l. 3*. Add. *Actor. XXIII. 21*. & *Selden. de J. N. & G. l. 4. c. 7*.

§. 5. Eſt quoque heic excutienda quæſtio ſat ſpinola, quam *Hobbeſius de civi c. 2. §. 13*. proponit: An quis ſe pacto queat obligare ad perferenda mala, firmitatem animi humani communiter ſuperantia; v.g. *an quis pacto ſuo poſſit obligari, mortem & vulnera inferenti non reſiſtere*? Accurarius autem rimanti ſatis adparet, quo fine quæſtio iſta negetur; nempe ut oſtendatur, ſecuritati hominum non ſatis caveri per ſola pacta; nec ſufficere, ſi quis pacto ſe obliget, quod ultro velit poenam ſufferre, ſi quidem ab ipſo injuria fuerit perpetrata; ſed neceſſarium eſſe conſervandæ inter homines paci, ut imperia conſtituantur, quæ etiam invitos ad poenam peccantes poſſint trahere. Id quod veriſſimum eſt, & de eo plura ſuo loco dicentur. Operæ pretium tamen fuerit, argumenta *Iſtus* præliis conſideraſſe. Dicit, *mortem aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo ſuis paſſis quibuſcunque obligatur non reſiſtere. Eſt enim in unoquoque gradus timiditatis ſummus, per quem malum, quod non feriri, adprehendit ut maximum, ideoque neceſſi-*

tate naturali quantum potest fugit, intelligiturque aliter facere non posse. Ad talem gradum mentis ubi perventum fuerit, non est expectandum, quin vel fuga vel pugna sibi consulat. Cum igitur nemo teneatur ad impossibile, illi quibus mors, vel vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda suis constantes sunt, ea ferre non obigantur. Heic observandum, non videri absolute rem humana constantia majorem, mortem citra reluctantiam admittere. Inde si Deus praeceperit, mortem potius subire, quam certam actionem suscipere, non est dubium, quin ad istud homo obligetur. Hoc tamen facile concedimus, cum ut plurimum ea res constantiam mortalium vulgaret superet, non praesumi hominem ultro per pactum suum sese ad tale quid voluisse adstringere. Quippe cum non minus leges humanæ ferri, quam pacta iniuri debeant cum sensu humanæ imbecillitatis. Nequaquam autem hoc trahi debet ad dissolvendum rigorem disciplinæ militaris, quasi liceret militi stationem deferere, si praesens periculum vitæ videat imminere, ex hoc obtentu, quod ad mortem subeundam, tanquam impossibile aliquid, non teneatur. Negamus enim humana constantia, saltem quæ in viros cadit, superius esse, probabile mortis periculum subire, cum potestate tamen ad extremum repugnandi. Vix enim casum credo dari, ut in bello quosdam hosti objicere necessum sit, adempta pugnandi, aut dolos miscendi potestate. Inde ex fine conservandarum civitatum, & usu omnium gentium adparet, siquidem res ita postulet, recte militiâ duce posse injungi, ut loco assignato in hostem ad extremum usque spiritum pugnet, etsi contingat in vestigio esse occumbendum; ac ignaviam stationes deserentium morte expiari. Nam qui militiæ nomen dat, timiditatis naturalis exclamationem perdit, obligaturque non modo prælium inire, sed & invito suo ductore non fugere. Neque vero est absurdum poenæ genus, occidere, quia occidi noluit. Gravius enim est, à carnifice perignominiam jugulari, quam cum gloria ad instar viri fortis ab hoste occumbere. Add. l. i. §. 28. D. de SCio Silaniano. Sed & illud est, addendum, si cui peculiaris sit animi mollities, ut ad ea quoque defetiscat, quæ intra communem hominum firmitatem sunt, per animi sui viciuni haut quidquam istum obligatione liberari. Pergit Hobbesius: cum ei, qui pacto tenetur, credatur; ad supplicium autem qui ducuntur vinculis constringantur, aut satellitibus custodiantur, ideo non viatrillos pactis ad non resistendum satis obligatos esse. Quod in hoc sane casu verum est; etsi alias etiam illis, qui revera pactis tenentur, non ita absolute credatur, quin violentia quoque præsidia caute disponantur prohibendæ istorum perfidiæ. Quo spectat illud Seneca Thyeste: *Arx urbem premit, & contumacem regibus populum suis habet subiectum*. Subjungit, *inutile fore tale pactum*. Equidem sic frequenter pacta iniuri; nisi constituta die hoc fecero, interfice; i. e. jus habebis capitale supplicium à me exigendi, nisi hoc fecero. At tale pactum, nisi fecero, interficient non resistant, iniuri & iniusuratum esse, & inutile. Id quod sic probat. Tale pactum ineunt aut civitas cum cive, aut cives ejusdem civitatis inter se, aut duo, qui in naturali libertate vivunt. Ut civitas cum cive tale pactum ineat, inutile est. Sufficit enim, ut ipsa possit nocentibus poenam infligere, si singuli cives fidem dent, quod non velint eum, à quo supplicium sumendum, per vim defendere. Cives inter se ita pacisci nequeunt, quia jus interficiendi in civitatibus privato concedi non potest. Iis qui in libertate naturali vivunt, itidem tale pactum inutile est: quia si paciscerentur de interficiendo, nisi fecerint, intelligitur

ligetur præcessisse aliud pactum de non interficiendo ante diem præstitutum. Nam ex *Ipsius* hypothese in statu naturali ante pactum initum jus est cuique quemque interficiendi. Ergo illo die, quo non fit præstitum, reddit jus belli seu status hostilis, in quo quidvis in alterum licet, & sic etiam redibit jus resistendi. Ego tamen heic potius dixerim, pactorum vim ad extremum huc redire; ut non solum intrinsicam necessitatem adferant conventa præstandi, sed & utrique jus dent recusantem vi compellendi malo aliquo ipsi intentato. Adeoque in hunc sensum pacta resolvi: spondeo, me tibi hoc præstiturum; nifecero, habebis potestatem vi & malo intentato me compellendi. Huic pacto ut aliud superaddatur de non resistendo illud malum intentanti, inutile esse & absurdum. Hoc enim iterum alio pacto poenali foret sanciendum, hoc modo: si tibi vim inferenti resistero, tunc aliquo malo me multandi habebis potestatem. Atqui sic manifeste adparet, per alterum pactum primo pacto nihil esse additum. Nam ex eo licebat jam pacti violatorem malo multare; & eadem facilitate posterius pactum violatur, quam prius. Quid ergo opus est, unum pactum per aliud velle fulcire, cum non difficilius sit decem, quam unum perumpere? Denique ita colligit *Hobbesius*: *pacta non resistendi obligaremur duorum malorum præsentium eligere illud, quod majus videbitur. Nam mors certa majus est malum, quam pugna. Sed duorum malorum impossibile est non eligere minus. Ergo tali pacto teneremur ad impossibile: id quod natura pactorum repugnat.* Enimvero regula illa de eligendo malo minore dextre est explicanda. Nam proprie illa loquitur cum habet in comparatione duorum malorum inutilium, seu quædamnum adferunt, ut talium. Ubi lucri vicem obtinet, parte duntaxat damni inevitabilis posse defungi. Nequaquam autem illa est extendenda ad comparationem duorum malorum turpium, aut unius mali turpis, & alterius inutilis. Nam ex duobus malis commissionis neutrum est eligendum. Et si aliquando contingat, ut duobus præcertis affirmativis satisfieri nequeat, quorum intermissio seorsim considerata cum peccato est conjuncta; sed propter illorum præceptorum concursum fit, ut unius eorum intermissio habeatur licita. Quo casu utique ex duobus malis omissionis minus est eligendum: seu potius, concursus cum altero præcepto nobiliore ostendit in tali casu omissionem præcepti ignobilioris non esse peccatum. Scilicet quia legibus subordinatis hæc semper limitatio inesse intelligitur; quatenus iis satisfieri queat, salva lege nobiliore. Sic non obedire Deo, & non obedire imperio civili, utrumque seorsim consideratum malum est. Sed si contingat, utrique simul satisfieri non posse, puta, si imperium civile jubeat aliquid legi divinæ adversum; eo casu huic non obedire malum esse definit; quia legi de obsequio potestati civile præstando, addita intelligitur limitatio, nisi quid præcipiatur legi divinæ adversum. Sicut & mera executio peccati alieni, seu cooperatio per modum instrumenti præferri potest insigni malo damnofo, aut molesto. Qua de re alibi latius. Eodem modo non potest comparatio institui inter malum molestum aut damnofum, & inter peccatum, neque hoc præ illo eligendum; puta ut quis malit peccatum committere, quam lucro carere, aut damnum facere, ut uti judicio per pravam libidinem corrupto illud præ hoc minus malum videatur. Hoc enim si fieret, efficacia obligationum abs cujusvis judicio suspenderetur; adeoque penitus evanesceret, si ad illud non obligaretur, cujus intermissio ob exter-

num aliquem respectum adpetibilis magis videtur, quam ejusdem impletio. Sic furi nequidquam ad excusationem sui suffecerit, si dicat: gravius se malum judicasse opus faciendo vitam tolerare, quam rebus alienis manus injicere. Imo vel heic maxime vim suam exerunt obligationes, quod per illas intrinseca necessitas gignatur aliquid præstandi, abs quo etiam affectus abhorrebant.

§. 6. Requiritur præterea, ut ex promisso pactoyè oriatur obligatio, facultas moralis, quæ nobis insit ad præstandam rem, de qua convenitur. Ex cujus facultatis defectu ad rem in se illicitam obligare nos non possumus. Nam quævis promissio vim accipit ex potestate promittentis, neque ultra extenditur; seu nemo sese potest valide obstringere ulterius, quam ipsi est potestas. At qui lege actionem prohibet, adimit sane potestatem eam suscipiendi, & de eadem præstanda obligationem in se recipiendi. Implicat enim, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Et voluntas nostra legibus subjecta non potest solo suo actu eam nudem vim elidere. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem præstat. Add. l. 15. D. de condition. institutionum. l. 35 §. 1. l. 123. D. de verb. obligat. Ex quibus etiam hoc consequitur, non servanda esse promissa, quæ alteri, cui sunt, noxæ sunt futura; cum generali naturalis juris præcepto vetetur, ne quis sciens volens alteri, etiam stolidè volenti, malum inferat. Sed & eo ipso, quod circa illicita non possit contrahi obligatio valida, consequitur: regulariter actus, qui contra leges suscipiuntur, esse invalidos ipso jure, vel præcedente magistratus cognitione tales declarari. *Lex Wisigothorum* l. 2. tit. V. c. 7. Et si & aliquando, actu contra leges suscepto, multa quidem aliqua imponatur eundem suscipientibus, in se autem actus non rescindatur; ideo quod major indecentia in actu, quam in effectibus conspiciatur; & sæpe incommoda, quæ rescissionem sequuntur, majora sint, quam incommoda ipsius actus, si validus relinquatur. Sicut apud *Apollonium Rhodium* l. 4. Alcinoüs inter Colchos & Argonautas arbiter captus, ita pronunciat: si Jason cum Medea non concubuisset, ut ea restitueretur patri, si concubuisset, maneret penes Jasonem. Idem habetur apud *Hyginum fab.* 23. *Apollodorum* l. 1. *bibliotheca*, & *Orpheum* in *Argonauticis*.

§. 7. Cæterum heic distinctius quæri potest, primo, an obligatio ad præstandum turpe factum sit valida, re adhuc integra, & antequam quid fuerit præstitum? Heic certum est, neutra ex parte ex turpi ejusmodi conventionem obligationem existere, sed utrumque ab eadem resilire debere. *Seneca Hercule Oetaeo*. *Præstare fateor posse me tacitam fidem, si scelere careat: interim scelus est fides*. Add. l. 26. 27. D. de verb. oblig. Unde si v. g. sicarius mercede quis conduxerit ad faciendam eandem, sicarius sane, si poenitentia ductus obire facinus recusaverit, à conductore ad implendum pactum compelli non potest. Et contra si conductor poenitens sicario denunciaverit, ut ne eandem patret; nequaquam hicalterum adigere potest ad perseverandum in proposito, quo ipse mercedis adipiscendæ locum habeat. Neque hic mercedem poterit conductorem poscere, quasi per ipsum steterit, quo minus scelerata ista opera fuerit præstita. Imo si post factam revocationem sicarius nihilominus perseveraverit eandem abolvere, conductor cædis non erit reus: sed in id duntaxat condemnari poterit, quanti est, pro-

positum habuisse cædis, sed quod mox per poenitentiam fuit emendatum. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 9. ideo promissionem seu mercedem sponfam v. g. homicidii causâ vitiosam esse tradit; quia ad hoc adhibetur, ut alter ad malum facinus impellatur. Exemplum non servari ejusmodi pacti extat apud *Philostatum* l. 3. de vita *Apollonii Thynæ*, ubi cum hic promississet, sese navem mercibus onustam in piratarum manus deducturum, eos al'orsum converso cursu elusit.

§. 8. Secundo quæritur: an si turpe facinus velut ex obligatione fuit patratum, alter ad mercedem pro ea solvendam teneatur? Quod *Grotius* d. l. affirmat, ex ea ratione, quod ante crimen impletum merces illa labem habeat, tanquam illex mali; quæ labes peracto crimine cesser, ideo quod illex mali esse desierit. Enimvero nobis secus videtur. Nam tantum abest, ut pactum tale turpe esse desinat, peracto flagitio, ut potius ad plenum turpitudinis gradum pervenerit, obtrênto suo fine. Nisi vero minus turpe sit furatum esse, quam furari velle, aut accipere mercedem sceleris, quam sperare, solvere quam promittere. Imo si promissio est turpis, quia est illex mali, etiam impletio promissionis erit turpis, quia est pensatio sceleris, & ad plura suscipienda invitatio. Inde labes quoque aliqua ejusmodi mercedem comitari judicatur, etiam quando in tertium justo titulo transit; quod ipsa ex scelere parita sit. Sic & in divina lege interdictum est, ne in domum Dei inferretur pecunia ex prostitutione corporis quæsitâ, *Deuter. XXIII. 18. Joseph. archæol. IV. 8.* Et sacerdotibus religio erat, mercedem proditionis à Juda pro derelictâ habitam ærario sacro inferre. Tritum quoque est, de male partis tertium hæredem non gaudere. Inde probare non possumus, quæ *Grotius* d. l. tradit: usque ad tempus impleti sceleris efficaciam turpis promissionis esse pendentem, quemadmodum est efficacia promissionum conditionalium, donec conditio extet; aut promissio rei in præsens impossibilis, quæ tamen possibilis futura speratur, quousque intra vires nostras esse coeperit. *Crimine autem perpetrato jam obligationis vim exseri, quæ ab initio non defuit, (adfuit enim mutui consensus), sed ab accedente vitio fuit impedita*, ideo quod ad malum suscipiendum aliquid contulit. Enimvero si hoc admittatur, irrita foret prohibitio juris naturalis de non ineundis circa illicita pactis; si post scelus obitum pactum illud jure naturali est servandum. Quid prodest prohibuisse, ne furtum fieret, si furto facto res furtiva citra vitium potest retineri? Et falsum est, vim intrinsecam obligandi pacto turpi non defuisse, sed tantum ab accedente vitio fuisse suspensam, quousque ad crimen allicere desierit. Nam ut pacto vis obligandi intrinseca insit, non sufficit consentum utrinque adfuisse; sed & idem debet versari circa rem, de qua in utramque partem disponendi libera est homini potestas. Alias si satis foret ad producendam obligationem, utrinque consensisse, facile omnes leges subverterentur, inito super iis violandis pacto; adeoque ipsum jus naturæ ad sui destructionem inserviret. Arbitramur igitur, per legem naturæ neque executorem facinoris pactam mercedem tanquam ex jure proprie dicto postulare posse, neque conductorem ex intrinseca, & conscientiam afficiente obligatione ad solvendam eam mercedem teneri. Adeoque juri naturæ curæ non esse, ne quis gratis scelus patraverit. Equidem si quis, qui v. g. fœnarium conduxit, & mox cæde patrata mercedem solvere abnuat, ab ipso male mulctetur, nemo est, qui injuriam ipsi factam dicat. Verum hæc observandum, etsi turpia pacta vi intrinseca

obligandi destituantur, neque ad actionem pariendam apta sint: non tamen omni effectu carere in eo, qui, cum libere in illa consenserit, iisdem stare renuit. Scilicet efficiunt, ne quis jure queri possit, si ad illa implenda ab altero vi adigatur, aut ob eadem non servata malo afficiatur. Vetat enim lex naturæ ad rem indebitam alterum cogere, aut ob eandem non præstitam malo afficere. Sed qui in pactum turpe consensit, eo ipso favori hujus legis renunciavit, dum quantum in se fuit, alteri rem in se indebitam exigendi potestatem fecit. Atqui malum, cui quis culpam suam causam dedit, non immerenti accidere judicatur. Exempli gratia: jus naturæ vetat virginis invitæ pudorem imminuere. Verum ubi ipsa consensit, jacturam quidem facit rei irreparabilis, de injuria tamen sibi facta queri non potest. Et si sæpe circa talem istud *Ovidii Heroid. ep. l. 5.* locum inveniat: *Ipsa Crimine dotata est, emeruitque virum.* Sic in civitatibus, ubi duella sunt prohibita, provocatus ab altero hantquidquam in arenam descendere tenetur, etiam ubi id jam promisit. Si tamen comparuerit, & vulnera acceperit, de injuria sibi facta queri, aut vulnerantem impensas curationis poscere nequit. Ad exemplum Judæ *Gen. 37.* qui circa exsolvendam Thamari concubitus mercedem sollicitus erat, respondet *Seldenus l. V. c. 4. de jure nat. & gent. creditum fuisse eo tempore, licere nuptæ & solutæ femina corporis sui usum concedere alteri sine consensu in vita communionem, idque vel gratis, vel pro mercede; adeoque validam obligationem ex istiusmodi conventionem, tanquam circa rem, saltem civiliter licitam, potuisse contrahi.* Quanquam & hæc observetur, non paucos nescio quid generositatis in eo ostentare, si non gratis libidinem expleverint. Fortasse etiam de pignore reluendo erat sollicitus. Huc quoque pertinet *l. 4. §. 3. D. de condict. ob turp. caus.* *Quod meretrici datur repeti non potest, sed nova ratione, non ea, quod utriusque turpitudine versatur, sed solus dantis. Illam enim turpiter facere, quod sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix.* Scilicet et si Romæ extra pœnas legum civilium erat publice corpus prostituere, ejusque questus foeditatem apud ædiles profiteri; tale tamen vitæ genus inire ab honestis hominibus merito turpissimum habebatur. Electo tamen semel eo vitæ genere, nulla nova erat turpitudine, si mercedem pro usu corporis acciperet meretrix, atque cava pretium flagitaret usque manu. *Tibullus l. 2.* Perinde ac si dicerem; turpe est quidem homini ingenuo carnificinam exercendam suscipere: verum digesto semel eo pudore, mercedem pro ista opera accipere turpitudine vacat. Concisus possis dicere, cum Romæ status meretricius fuerit toleratus, valida quoque judicata in eo foro fuisse pacta, quæ illum statum comitabantur. Quanquam ex alio capite ista pacta iniquitatis accuset *Ovidius Amor. II. eleg. 10.* *Sola viro mulier spoliis exultat ademtis: Sola locat noctes: sola locanda venit. Et vendit quod utrumque jurat, quod uterque petebat, Et pretium quanti gaudeat ipsa facit. Quæ Venus ex æquo venturus est grata duobus, Altera cur illam vendit, & alter emit?* Istud tamen parer, si scelus in alterius usum ipso volente sit susceptum, eum recte eidem irasci non posse. Apud *Ovidium Heroid. epist. 12.* *Medea Jazoni: Ut culpam alii, tibi me laudare necesse est. Pro quo sum toties esse vicia nocens.* Apud *Eundem Metamorph. l. 8.* *Nisa Minoi: Scelus hoc patriaq; patrique; Officium tibi sit.* Apud *Senecam in Medea: Cui prodest scelus, is fecit. Tibi innocens sit quisquis pro te est nocens.* Et si inter principes cum primis non infrequens sit, ut fructum alieni sceleris quidem capiant, scelus tamen ipsum puniant, ne id exemplo sibi, deinde

deinceps noxium evadat. Sic apud *Paulum Orosium* l. V. c. 18. servum, qui Sulpitium herum suum, à Senatu hostem judicatum, quod hostem indicaverat manumitti, quod vero dominum prodiderat, saxo Tarpejo dejecti consules decreverunt. Add. *Zonaras* tom. III. in *Theophilo* ab initio.

§. 9. Terrio denique quæritur; an merces pro turpi opera data possit repeti? Ad hanc quidem repetitionem jus naturale nullum videtur prætextum suppeditare, si neque dolus alterius, neque enormis læsio intervenerit. Nam utique volente domino res alteri tradita fuit cum intentione transferendi dominii, & quidem velut ex debito pro opera, quæ ipsi tanti fuit æstimata. Atqui etiam ubi gratis alteri res datur, repetitio cessat. Neque obstat, quod acquisitio sit facta titulo non justo, & modo & medio, legibus vetito. Hoc enim ad repetendum id, quod dedit, allegare non potest, qui dedit; quippe qui & ultro pactus est turpem operam, eaque exhibita æquipollens quid convento pretio sibi exhibitum judicavit, nec super flagitio queri potest, quod ipse fecit. Id tamen efficit illegitimum acquirendi medium, ut superior quod datum fuit vel per modum pœnæ auferre queat, vel danti iterum addicere. Quod si tamen v. g. illecebroſa aliqua meretrix incautum adolescentem magna argenti summa emunxerit, recte eadem videtur repeti posse; cum etiam inter eos, qui ob turpia sociantur, species quædam justitiæ, adeoque & leges contractuum utcumque soleant observari. Cæterum cum & illud turpe habeatur, quod gratis debebas, non nisi accepta mercede velle præstare; ulterius quæritur; an si quid promissum datumque fuit ob rem antea debitam, repeti possit? Respondent aliqui simpliciter, valere tale promissum, si jus naturale spectemus; cum etiam id valeat, quod citra ullius causæ intuitum fuerit factum. Damnum tamen per violentam extorsionem datum esse sarcendum. Clarius res expeditur, si distinguatur, utrum quid fuerit debitum ex imperfecta, an vero ex perfecta obligatione. Si quid ex imperfecta duntaxat obligatione debeatur, quod pro eo exhibendo promissum fuerit, præstandum erit, neque repetitioni heic locus adparet. Sic v. g. etsi viam erranti monstrare lex humanitatis jubeat; si quid tamen pro eo officio, utut mihi non molesto, paciscar, & exigere id licebit, nec solum alter repetere poterit. Nisi forte dolo, & confectis terribilamentis ipsum ad enormia pollicenda addegero. Sed & illa promissa valent, quibus alium incitare instituo, ut eo alacrius & accuratius officio suo satisfaciat. Illa enim velut ex ultronea liberalitate facta judicantur. Verum ubi quid antea perfecte fuerat debitum, idque is qui debet non nisi promissa alia re velit præstare, putaverim idem dicendum, quod de his promissis, quæ metu aut dolo eliciuntur. Si enim quispiam in naturali libertate constituto debitum præstare abnuat, indicio est, virium suarum fiducia ipsum id facere; quod credat, penes me non esse vi ipsum ad præstandum debitum adigere. Igitur ubi quis prius pactum legitime initum implere nolit citra novum velut supplementum, statim mihi justa in ipsum bellandi causa nascitur. Quod si autem res meæ non ferant bello jam certare, sed duris licet conditionibus transigere suadeant, læsionis istius pensationem post licebit petere, nisi ultro eandem ipsi condonaverò. Aliud tamen est, si ideo pactum prius retractari velit, quod in eo enormiter læsum se ostendere queat. Verum in civitatibus, qui pacto satisfacere sine novo augmento detrectat, per judicem facile compelli poterit. His addenda sunt, quæ Interpre-

res juris Romani tradunt *ad titulum D. de condect. ob turp. causam*. Ubi distinguunt, an turpitude sit solius accipientis, an solius dantis, an utriusque. Priori casu conditionem concedunt, posterioribus non item. *Libanius orat. V. Si qua à legibus obvenire mihi possunt, ea percipio; quomodo hoc adhuc gratia est? Certe qui gratiam accepit, remunerationem ei debet, qui dedit. Atqui iudex, qui legibus est addictus, gratia non debetur; qua enim ei ex necessitate erant agenda, egit.*

§. 10. Facultas moralis quid præstandi, aut ad præstandum quid nos obligandi nobis quoque deest circa res & actiones alienas: quippe quæ non nostro, sed alterius arbitrio sunt subjectæ. Ex quo consequitur, nos de illis non posse promittere aut pacisci, ut alter actu nostro jus ad illas adquirat, aliumque istas velut suo jure poscere queat. Unde & Juri Romani docent ad §. 3. *Instit. de mutul. stipular.* qui alium daturum aut facturum promittit, neque ipsum obligari, neque alium, cujus factum promittit, obligare. Id quod verum est, si stricte velimus inhærere verbis ejusmodi promissionis. Quia tamen inconveniens est, actus alicujus serio suscepti nullum esse effectum; inde facile est, ut eam promissionem sic interpretemur; illum curaturum, ut alter det vel faciat. Quod si autem expresse ita concepta sit promissio, me operam daturum, ut tertius certam rem aut actionem ipsi exhibeat; tunc teneor omni modo moraliter possibili laborare, ut ad eandem exhibendam alter permoveatur. *Moraliter possibile* decimus, i. e. quantum alter honeste à me postulare potest, & quantum vitæ civilis ratio fert. Unde si ex mea parte nihil intermisco, & tertius tamen facere abnuat, ad id quod interest haut quidquam tenebor; nisi hoc expresse receperim, aut ex negotii natura recepisse intolligar. *Livius l. 2. c. 31. Velut per soluta fide, quoniam per eam non stetisset, quin præstaretur.* Quod si vero ita promittam, ni tertius præstet, me certi quid daturum; manifestum est tertio non præstante, meum promissum committi. Cui simile fere id, quod legibus Romanis erat constitutum, ut si quis rem alienam legarit, quam alienam sciebat, heres eam redimere cogeretur, & præstare, aut si eam redimere nequiret, æstimationem ejus dare. Certum tamen est, ex qualicunque meo promissio tertium non obligare, aut alterum jus nancisci ab eodem immediate id exigendi. Pro alienis tamen non reputantur actiones aut res eorum, in quos nobis est imperium, quousque isthoc se extendit. De his enim tanquam de propriis efficaciter promittere possim, adeo ut non solum ipse teneam præstare promissum, sed & alter, cujus factum spondeo, ex vi potestatis mihi in eum comperentis, ad repræsentandum promissum obligetur, ubi mea ipsi voluntas innouit. Et si regulariter à principali promissore sit postulandum, ut ipse sibi subjectum ad præstandum adigat, & si hic pertinaciter detrectaverit, non ipse immediate, sed iste conveniendus erit; nisi hic omne suum jus in alterum transulerit.

§. 11. Denique nec super rebus meis aut actionibus, in quas jam alteri jus fuit quaesitum, tertio valide possum promittere, nisi forte alter iste suo jure velit cedere. Nam qui prioribus promissis aut pactis jus suum jam in alium transtulit, ipse utique nullum amplius tale jus reliquum habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta hac ratione irrita reddi possent, invito alio.

alio, in quo contraria priori disponerentur, aut quicum prius simul expleri nequiret. Unde hoc in casu posterius pactum redditur irritum per prius: vel potius, prius ostendit, posterius nullum esse posse. Hinc & irrita sunt omnia pacta subditorum inter se, vel cum aliis, in fraudem fidei facta, quam legitimis imperantibus dederunt. *Gramondus hist. Gall. l. V. Qui sub rege nascitur, primitus fidem regi debet, quam si quis aliis à rege sibi arrogat, rei aliena temerarius contrectator est; nec standum pacto, quod contra leges sit, & iura regni. Fidei solutus est, qui contra regem suum fidem dedit.* Quo spectat & illud tritum: *qui prior tempore, potior iure.* Scilicet non quod ipsum tempus in se aliquid juris conferat, sed quia priori in eam rem jus jam fuit quaesitum, quod impedit, quo minus ad eandem rem posteriori jus adquisiri potuerit. Inde etiam est, quod servus alii operam suam addicere nequeat, quippe cum illa ad ipsius dominum pertineat. Sed quod ex legibus Romanis servus domino suo non posset obligari, (præter generalem illam obligationem, quæ ipsius statum comitatur,) inde est, quod jam antea domino in omnes ipsius res, & actiones utiles jus compete-
 bat. Quod si quis tamen rem alienam, aut suam jam obligatam alteri promittendo ipsum acceperit, ac frustra habuerit, huic ad id quod interest tenebitur; & sæpe etiam criminis stellionatus est reus.

CAPUT VIII.

DE CONDITIONIBUS PROMISSIO-
NUM.

1. Quotupliciter fiat promissio?	5. <i>Conditio impossibilis & turpis.</i>
2. <i>Conditio quid?</i>	6. <i>Adjectio loci.</i>
3. <i>Conditio an referatur ad tempus præsens aut præteritum?</i>	7. <i>Adjectio temporis.</i>
4. <i>Conditio casualis, potestativa, mixta.</i>	8. <i>Discrimen inter pacta, & promissa conditionata.</i>

Circa contrahendas promissiones id quoque observandum, quod quædam fiant pure, quædam sub conditione; seu quod aliquando absolute ad quid præstandum nos obligemus, aliquando obligationem à conditione quapiam suspendamus.

§. 2. Est autem conditio adjectio aliqua ad actus, jus vel obligationem parituros, qua eorundem vis & efficacia confertur in aliquem eventum, à casu, aut arbitrio humano pendentem. Sic ergo ad conditionem duo requiruntur, tum ut per eam differatur, & suspendatur vis obligationis; tum ut eventus ille, seu quod præ conditione supponitur, nondum extet, aut sit incertus saltem quoad nostram notitiam.

§. 3. Ex his concluditur, adjectiones illas non esse proprie conditiones, licet quoad formam verborum Grammaticam tales videantur, quæ referuntur ad tempus præsens aut præteritum. Nam futura tantum mortalibus incerta sunt, præsentium autem & præteritorum liquida habetur scientia, ac proinde illis inefficaciter vis suspendendi consensus. Unde in §. 6. *Instit. de verb. oblig.* traditur conditiones, quæ ad præsens vel præteritum referunt, (puta, si Titius consul fuit, si Mævius vivit, dato,)

vel statim infirmare aut nullam reddere obligationem, aut omnino eandem non differre, sed puram facere. Si enim ea, quæ tanquam conditiones adjiciuntur, ita se non habeant, nulla contrahitur obligatio: sin ita se habeant, statim valet promissio, & pure obligare incipit. Ubi tamen monendum, recte promissioni posse adjici conditionem, quæ referatur ad tempus præsens aut præteritum, siquidem de illius existentia utrique aut alterutri, quibus invicem negotium est, non constiterit. Quæ tamen promissio videtur continere adjectionem diei. Nam ex ea non prius peti quid potest, quam promittenti liquido fuerit ostensum, conditionem illam revera extitisse: ad quod utique aliquantum temporis requiritur, v. g. potest imperitus aliquis historiarum ita promittere; dabo tibi decem si dictator Cæsar olim Rhenum transit. Hic sane necessum fuerit, priusquam decem peti possint, ut alteri id prius auctoritate scriptorum fide dignorum demonstretur. Sic ubi ita promisero; si Mævius, qui peregre abiit, adhuc vivit, decem dare spondeo; tunc demum alter petere potest, quando de ipsius vita mihi constiterit. Quod si tamen accuratius velimus inspicere, ejusmodi promissionum ex conditione præsentis aut præteriti temporis suspensarum, hic proprie sensus est: dabo tibi decem, si probaveris mihi, Cæsarem transisse Rhenum, aut Mævium peregre profectum adhuc vivere; adeoque veras esse conditionales, sed in quibus conditio non sit existentia illius actus præteriti aut præsentis, sed ejusdem probatio alteri facienda. Id igitur certum est, si utrique constiterit, talem conditionem extitisse, & serio res inter ipsos agatur, pura erit promissio. Sin uterque eam non extitisse sciverit, jocularis erit promissio, quæ nullam obligationem parit. Quod si autem adjiciatur quidem aliquid futurum, sed quod certo eventurum præscitur, v. g. si cras sol oriatur, talem adjectionem itidem pro conditione non habendam communiter statuitur; eo quod obligationem non differat, cum de existentia futura illius adjectionis certo constet. Quia tamen non facile præsumitur, inaniter tale quid esse adjectum; videndum, num forte vocula *si* posita sit pro vocula temporis *quando*, ita ut ejusmodi promissiones non sint conditionales, sed in diem conceptæ, q. d. cras orto sole dabo. Sic igitur omnis conditio proprie dicta continet aliquid nondum liquidum, saltem alterutri eorum, quos inter negotium versatur; & quousque ea aut extiterit, aut extitisse probata fuerit, in suspensio manet obligatio. Conditione autem adparente jam pure contrahitur obligatio: eadem non adparente, hæc quoque evanescit.

§. 4. Solent autem conditiones distingui in *possibiles*, & *impossibiles*. Illæ sunt, quæ obligationem suspendunt ex eventu, qui physice aut moraliter contingere potest. Et iterum distinguuntur in *casuales* seu fortuitas, *potestativas* sive arbitrarías, & ex utrisque *mixtas*. Vid. l. un. §. 7. C. de *causis tollendis*. Casualis conditio est, quæ ex arbitrio alicujus tertii nobis non obnoxii, aut ex mero casu & fortuna, quantum ad nos, dependet, v. g. dabo tibi decem, si Cajus duxerit Titiam, si intra triduum non pluet. Potestativa est, cujus eventus & existentia dependet ab ejus arbitrio & viribus, cui sub ea quid est promissum, quæ etiam dicitur *promiscua* in l. 1. §. 1. D. de *condit. & demonstrat.* At vero inutilem esse ab initio promissionem statuunt, quando conditio est collata in arbitrium rei promittendi, seu ejus, qui promisit, v. g. dabo tibi decem, si mihi placuerit. Sensus enim ejusmodi promissionis hic est; jam tibi nihil pure promitto, ac in poste-

posterum erit in meo arbitrio, utrum tibi velim pure promittere, necne. Unde alteri nullum nascitur jus, nisi denuo promissum fuerit. Nam ejusmodi conditio in perpetuum à promittente potest inhiberi & eludi. Unde recte dicitur; quod in nostra potestate est, in calum conferri non oportet. *Vid. l. 7. princ. D. de contrah. emptione l. 8. D. de oblig. & action. l. 17. l. 108. §. 1. D. de verb. oblig.* Quod si tamen conditio sit quidem in promittentis arbitrio posita, sed quam tamen is in perpetuum eludere non possit, aut velit, conditio adjectionem temporis habebit, v. g. dabo tibi decem, si novos calceos induero, si uxorem duxero, i. e. quando. Ex dictis explicanda quoque sunt, quæ tradit *Gratius l. 2. c. 11. §. 8. Si res promissa nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, promissio erit in pendenti efficacia; quia tunc promissio facta censeri debet sub conditione; si res in potestatem venerit.* Id quod admitti potest, si quidem alteri cognitum erat, in præsens rem non esse in potestate promissoris. Alias enim dolo non caret, pro pura & præsentis promissione subjicere eam, quæ in diem concepitur. Subjungit; *si conditio, quæ res promissa in potestatem promissoris pervenire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere, quidquid moraliter æquum est, ut ea impleatur* Sensus est; si quid tibi promittam, quod in præsens præstitum mihi sit impossibile, mea tamen opera fieri possit, ut deinceps possibile reddatur, teneri me pro virili elaborare, ut promissi præstandi facultas à me comparetur. Exemplum tale esse possit; si studiosus legum adhuc imperitus alteri sic promittat: omnes tuas causas agam in foro, si peritiam legeam mihi comparavero. Heic ex mente *Grotii* tenebitur h. c. sedulam operam studio juris navare, quo agendis causis reddatur idoneus. Id quod non nisi tunc admittitur, quando expressè quis promittit, aut probabilibus ex conjecturis promississe intelligitur, sese circa vires præstandi sibi parandas laboraturum. Alias licebit conditionem in infinitum pretrahere. Est quoque præterea norandum, *Grotium* vocabulo conditionis potestativæ aliter, atque ea supra definita est, uti, pro ea, quæ ut exiit in potestate est promittentis. Mixta denique conditio est, cujus impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim à calu dependet, v. g. dabo tibi decem, si Mæviam uxorem duxeris. Nam id non in tuo solum arbitrio est, cum & illa te sponsum renuere, & ante nuptias fato fungi possit. Denique & hoc addendum, conditionem pro impleta haberi, si per alterum stet, quo minus conditio impleatur. *Vid. l. 50. D. de contrah. emt.*

§. 5. Conditiones porro impossibiles sunt vel physice tales, vel moraliter: seu quædam per rerum naturam fieri non possunt, quædam per leges fieri non debent. Ejusmodi conditiones adjectæ, si naturalem interpretandi simpliciter sequamur, præsertim ubi uterque impossibiles eas scivit, negantem, adeoque nullam faciunt promissionem. *Vid. l. 1. §. 11. l. 3. D. de oblig. & act.* Et quidem, ubi negotium sit inter eos, qui in libertate naturali vivunt, planum est, nihil agi, adjecta conditione naturaliter impossibili; etsi hoc modo aliqui petita denegare speciem contumeliæ habeat, quæ simplici negationi non videtur inesse. Et huc pertinet responsio Lemniorum Miltiadi data, apud *Cornel. Nepotem. c. 1.* Inde cum post Miltiades verba cavillaretur, recte judicatur; *Lemnios non dicto, sed secunda fortuna adversariorum captos.* Id quod etiam in conditione moraliter impossibili, seu turpi deprehenditur. Huc pertinet, quod de *Esti-guerii* promisso, *Maphæo Barberino* circa suscipiendam religionem Pontificiam factum refert

refert *Gramondus hist. Gall.* l. 16 p. m. 708. Quod si quis tamen turpem conditionem impleverit, an & quatenus promissum exigi possit, ex illis colligitur quæ *cap. præced.* §. 8. tradidimus. In civitatibus autem per leges civiles constitui potest, ut promissio cum conditione impossibili, præsertim quam talem promissarius ignoraverat, pro non adjecta habeatur; nec huic ita petulanter illudatur. Pacta autem & promissa, quibus turpes conditiones adjectæ, recte per leges civiles irritæ declarantur; ne privatorum pacta ad leges publicas subvertendas aliquid valere credantur. Sic & in testamentis leges Romanæ adjectas condiciones impossibiles, turpes, aut ludicras pro non adjectis declararunt; quod absurdum videretur, in tali actu, quem maxime serium, gravemque conveniebat esse, ita petulanter per inanes clausulas hominibus illudi. Apud *Petronium* *Enimolpus* testamento suo ita cavit: *Omnes qui in testamento meo legata habent, præter liberos meos, hac conditione percipient, quæ dedi, si corpus meum in partes conciderim, & adstante populo comederint.* Apud *Horatium* *serm.* l. 2. sat. 5. *Tircias* ita dicit: *Me sene, quod dicam, factum est Anus improba Thebis Ex testamento sic est clava. Cadaver Unctum oleo largo nudis humeris talis hæres: Scilicet elabi si posset mortua, credo, Quod nummum insisterat viventi.* Ad quem locum *Scholasticus*: *In testamento præcepit, ut sic efferretur, nimirum ut nuda & olco uncta à captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, ut vel mortua humerus ejus elaberetur, cujus viva captationem evadere non potuerat.* Quæ de re latius agunt *J Cti Romani ad tit. D. de condition. institutionum.* Vid. quoque l. 8. *D. de usu & habit.*

§. 6. Addendum & hoc; siquidem in promissionibus loci mentio sit inserta, citra mentionem certi temporis; intelligi tantum temporis tractum inpletioni promissionis indulgeri, quoad commode possit perveniri in locum, ubi promissio est præstanda. Vid. l. 73. *princ. l. 1. 27. §. 2. D. de verborum obligat.*

§. 7. Tempus autem definitum adjectum facit, ut effectus obligationis non nisi illo elapso exferatur, seu ut nisi præstituta die peti nequeat.

§. 8. Est denique hæc explicanda differentia inter promissa conditionata, & pacta. Quæ quidem in hoc conveniunt, quod uti illa, conditione non posita, haut quidquam stringunt; ita nec hæc alterum obligant, ubi ab uno legibus conventionis non fuerit satisfactum. Inde tralatitium est; singula capita conventionum inesse singulis per modum conditionum. Aliqui exceptionem addunt, nisi conditio forte sit inutilis, tantum ob decorum, & tanquam complementum, ut ita dicam, adjectæ. Cui tamen exceptioni non multum videtur indulgendum, ne illa ad eludenda præceptiva pacti capita porrigatur; & quia non præsumitur inutiles clausulas pactis inferi. Apud *Gramondum hist. Gall.* l. 16. de articulis secretis pacto matrimoniali inter *Carolus Walliæ Principem*, & *Henriettam Borboniam* adjectis pronunciat, *adjecta, quo magis decorum servaretur; eo facto à Christianissimo Rege aule Romane affectatam gratiam, neutrique partium creditum adjici illud pactum, ut servaretur.* Sed & promissa cum conditione potestativa in hoc cum pactis conveniunt, quod utrinque alteri aliquid præstandum sit, siquidem promissum aut conventum velit exigere. Verum in hoc isthæc duo differunt, quod in promisso sub conditione potestativa promittentis nihil videatur interesse, utrum ea impleatur vel minus; saltem ad eam implendam promissarium non vult obstringere, sed in ipsius arbitrio id relinquit. Ast in pacto utique ego præstandum quid recepi intuitu ejus,

ejus, quod ab altero est præstandum; & sic altero non præstante non solum ipse præstare nihil teneor, sed & eundem ad conventiona præstanda adgere possum.

CAPUT IX.

DE MINISTRIS OBLIGATIONUM
CONTRAHENDARUM IN GE-
NERE.

1. <i>Promittere & pacisci etiam possumus per alium.</i>	5. <i>Quatenus quis pro altero possit acceptare.</i>
2. <i>Mandata quotuplicia?</i>	6. <i>Ab heredibus non potest acceptatio fieri.</i>
3. <i>Quid si inter nuncius moriatur, re infecta?</i>	7. <i>De onere promisso adjecte.</i>
4. <i>Differentia inter nuncium & mediatorem.</i>	8. <i>Diviso pastorum.</i>

Frequentissimum est, ut promissa & pacta sanciantur aliorum hominum interven-
tu. Hic igitur quid observari debeat, jam explicandum est. Certum igitur
est hominem obligari, non solum quando immediate alicui consentum suum declarat,
cui vult obligari; sed & quando eundem significat per alium hominem, quem consen-
sus sui interpretem atque inter nuncium constituit. Is in isto negotio se habet ad mo-
dum instrumentalis causæ, dum non solum omnia gerit alterius autoritate, sed & quia
non sibi jus acquirit, aut obligationem contrahit aditum spectantem, quicum ut agat
est destinatus; verum illi, cujus negotium gerit, jus acquirit, & eidem ad negotium
rite gerendum obstringitur. Illæ quippe actiones alterius in nobis quoque obligatio-
nem producant, nobisque jus pariant, adeoque pro nostris sententur, ad quas ge-
rendas alium autoritate instruximus, easque pro nostris nos agituros palam professi
sumus. Sed cum tali ut efficaciter possit alter agere, necessum est, ut ipsi constet,
scire hunc à nobis electum, ut voluntatis nostræ sit interpret, nosque ab ipso gesta
pro nostris habitura. Et ex huius fundamentis deducenda sunt pleraque, quæ in legi-
bus Romanis super *actione exercitoria*, & *institoria* traduntur. Huc etiam spectat titu-
lus D. *quod iussu*.

§. 2. Porro destinare solemus alterum ad paciscendum loco nostri vel sub generali
formula, ut statuat, quicquid ipsi maxime ex re nostra videbitur esse; vel ut expresse,
quo modo, & quid pacisci debeat, præscribamus. Si prius factum fuerit, tenebor
illo, quodcumque is bona fide circa præiens negotium concluderit. *Bona fide* dicimus.
Nam haut quidquam me obligabit, quod iste mala fide egit, & ubi per nefariam frau-
dem me circumvenit. Quippe cum in autoritate illi conferenda utique bonam ipsius fi-
dem conditionis loco supposuisse intelligar. Quin & hoc includit bona fides, ut quod
ab ipso gestum est, ab honore & commodo mandantis non abhorreat, saltem prout
præsentia tempora serunt. Istud enim ignorare in corda est dolo equiparanda. Atque
idem etiam sentiendum de chartis puris, nomine nostro inscriptis, quas sæpe mandata-
tus nostris committimus, ut ipsi in eadem instrumentum obligationis describant. Quæ
haut quidquam nos obligabunt, si quid illis deinceps insertum fuerit, quod à natura

commiffi negotii fuit alienum, & in quod confenfiſſe præſumi non poſſimus. Memorabile eſt exemplum fraudis, perejuſmodi chartem puram commiſſæ, apud *Zonaram* tom. III. & *G'ycam* tom. IV. in *Romano Lacapeno*, de Tryphone patriarcha, qui ut oſtenderet, ſe literarum rudem non eſſe, (de quo ipſum argui fingebant,) nomen ſuum chartæ inſcripſit. Cui deinde Cæſarienſis adjunxit, quali iſte patriarchatum reſignaret. Ex quo Imperator occaſionem arripiebat eo munere iſtum ejiciendi. Apud *Guntierum Li-gurini* l. 6. abuſus iſtarum chartarum reprehenditur: *Anpulerum ſatis eſt, & ſummo præſule dignum Impreſſas ſigno vacuas emittere chartas. Quas poſſit later variis inſcribere nugis Cum volet, & miſeris fallas aſſingere culpas.* Cui autem certi fines ſunt præſcripti, ultra illos obligare me non poterit. Quod ſi autem alicui dentur duplicia mandata, manifeſta, ſeu que exh beat illi, quicum eſt contrahendum, & arcana, quæ internuncium duntaxat inſtruant, & quouſque progredi debeat præſcribant; quæſtio exſurgere poteſt, an auctorem ſuum obliget internuncius, ſi arcana mandata excedat, ita tamen ut intra id ſubſiſtat, quod manifeſta præ ſe ferunt? Id quod affirmandum eſt. Nam manifeſtis mandatis obſtringo me tertio; quicum contrahendum, ad rarihabenda ab internuncio meo geſta. Per arcana autem mandata obſtringo internuncium, ne ab iis diſcedat, quæ ubi transgreſſus fuerit, mihi tenebitur ad id quod intererat à mandato meo non fuiſſe diſceſſum. Tertio tamen obligor ad id, quod ab iſto fuit actum. Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto poſſet agi; cum ſemper metuendum eſſet, ne ab apertis mandatis arcana diſcrepent; nec facilius prætextus foret, omnia per internuncium concluſa ſubverrendi, alioſque inanibus tractatibus illudendi. Vid. *Autoris Anonymi Memoires touchant les Ambaſſadeurs* p. 582. 583. 588. Præſupponitur aurem heic quoque, internuncium non mala fide ab arcanis mandatis diſceſſiſſe.

§. 3. Quod ſi autem in promiſſo alteri deferendo internuntiam adhibuerimus, & vero hunc mori contigerit, antequam alteri noſtra voluntas per eum fuerit ſignificata, & iſ eandem acceptaverit, revocari promiſſum poſſe pater. Nam expreſſè promiſſor voluerat intervenientibus huius verbis obligationem contraheri. Unde licet forte hic internuncius tertio alicui indicarit, quale negotium in mandatis habeat, & per hunc iſti, ad quem deſtinabatur, id innotuerit, nequaquam tamen inde ipſe obligor. Nam neque ego ex alterius iſtius verbis volui obligari: & idem iſte non adeo liquidam habet voluntatis meæ notiſiam, ut de ea ſatis alteri confirmare queat. Secus autem ſeſe res habet in tabellario, cui literæ voluntatem meam exprimentes ad alterum deferendæ dantur. Hic enim cū ante literas redditas moriatur, eæque per alterum poſt traditæ ſint, nihil inde obligationi contrahendæ decedit. Nam tabellarius non eſt proprie cauſa instrumentalis obligationis contrahendæ, ſed eſt duntaxat perlator instrumenti obligatorii, ſeu literarum, quas per quemcunque perferri ac tradi neutrius quidquam intereſt. Conf. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 17. -

§. 4. Sed & in aliis caſibus multum intereſt, utrum quis interveniat aliorum negotiis tanquam purus nuncius, & perlator ſententiæ ab alio conceptæ, an vero tanquam mediator, & qui iudicium ſuum aliquo modo interponat. Quod *Grotius* d. l. ita effert: *utrum quis miniſter ſit electus, qui promiſſionem ſignificet, an vera ipſe promittat* Priori caſu, ſi ego promiſſum revocem, antequam ab altero accep-

acceptatum fuerit, revocatio valebit, etsi ea ministro non innouerit, sed is ob revocationis ignorantiam voluntatem antea significatam indicare perrexerit. Conf. l. 4. D. de manususis vindicta. Sed ubi quis posteriori modo alterius negotio intrevenerit, nisi revocatio ipsi innouerit, irrita eadem erit, ac obligatio auctori nascitur, si iste commissum negotium executus fuerit. Quia scilicet auctor constituerat, ut obligatio sui promissi innotesceret alteri per actum internuncii, ad quem aliquis usus iudicii, non solum ministerium corporale, requirebatur. Quo adplicant J. Cui. l. 15. D. mandati. Conf. l. 17. D. de offic. pref. & Costalvus ad l. 65. D. de procuratoribus, cap. 1. de renunciatione in Clementinus. Eandem distinctionem locum quoque habere iudicant in ea quaestione; an donatio valeat; mortuo ante acceptationem donatore. Id quod affirmant, si internuncius fuerit ex priori genere; quippe cum ex parte donatoris nihil amplius defuerit. Negant, si ex posteriori genere; quia à vivo donatore donatio nondum erat plene facta, sed tantum mandata fieri, seu quia nondum obrulerat quid, sed iusserat tantum offerri. Conf. tamen Zieglerus ad Grot. l. 2 c. 11. §. 17. ubi putat posse acceptari donationem, si ea donatore adhuc vivo à mandatario fuerit jam exposita. Ubi tamen nondum liquet, quo obtentu exposita donatione circa acceptationem alter moras neccat. Ex eodem etiam fundamento Grotius l. d. iudicat decidendam controversiam; an mandatario detur actio mandati contraria contra heredem mandantis de illis impensis, quæ in exsequendum mandatum factæ sunt post mortem mandantis. Qua super re actionem dedisse M. Drusum Prætores; negasse Sext. Julium refert Auctor librorum ad Herennium l. 2.

§. 5. Cæterum uti per internuncium alteri consensum nostrum, possumus declarare; ita ulterius quaeritur: an tertius possit promissionem alteri factam ipsius loco acceptare? Ubi non est sermo de illo, qui super acceptatione nostro nomine facienda est à nobis mandato instructus. Nam per ealem quod facimus, ipsi iudicamur fecisse: & velle censetur, quod in alterius voluntate posuimus; si & ille velit. Sed de illis quaeritur, quæ rei mandatum à nobis non acceperunt. Ubi Grotius d. l. §. 18. iudicat, distinguendum esse inter promissionem mihi factam de re danda alteri, & inter promissionem collatam in ipsius nomen, cui res danda est: i. e. utrum promissio ita sit concepta, promitto tibi, me Sejo daturum; an vero ita, promitto, te arbitro acteste, me Sejo daturum. Priori casu is videtur naturalis esse sensus ejusmodi promissionis, ut quando eam acceptavi, jus adquiram efficiendi, ut ad alterum res perveniat, si quidem & iis acceptaverit, ita ut intermedio tempore à promissore promissio revocari nequeat. Ego tamen cui immediate facta est promissio, eam possum remittere, antequam ab altero fuerit acceptata: Sic ut eo fere redeat hæc promissio: ego Sejo dabo, si tibi placuerit. Heic sane in tuo videtur esse arbitrio, derivare id promissum velis in seipsum, an vero recte faciendo id intercipere, saltem ne illud per te ad ipsum perveniat. Nam si omnino dare velim, licebit id sine interventu tuo facere. Sed si tu ostenderis, oblatum tibi arridere, mihi pœnitendi non concedetur facultas, priusquam Sejo meum promissum fuerit indicatum. Quod ubi & ipse acceptavit, promissio jure naturali valida erit. Etsi leges Romanæ inutiles declarabant stipulationes citra adjectam pœnam conceptas, in usum duntaxat tertii tendentes; ratione addita, quod stipulationes sint inventæ, ut trans-

qui que acquireret sibi, quod sua interesset; ceterum si alii detur, nihil interesse stipulatoris. At per stipulationem poenalem, v. g. nisi Sejo des centum, mihi poenae loco solves octoginta, saltem mihi jus fuit quaesitum, ut si prius non praestetur, meo nomine XXC. possim petere. Enimvero videtur hoc constitutum positiva ex ratione ad praescindendas litium multitudines. Poterat quippe iudex non injuria queri super importunitate litigatoris, quod sibi alisque negotium facesseret, cum ipsius nihil interesset. Et quanquam non omnino nihil nostra interfit, si per nos in alium beneficium derivetur; hoc modo enim alter ad gratitudinem adversus non obligatur: incongruum tamen videbatur, dari actionem ad beneficium alterius nomine petendum, cum proprio id nomine petere is nequireret; adeoque actionem dari, ut de alieno quis alium sibi devincere posset. At vero altero casu, quando ita est concepta promissio; promitto seu asservo, te teste, me Sejo daturum, siquidem mandato destitueris pro Sejo promissum acceptandi, utut verbis istis annueris, neque tibi jus quaesivisti, neque Sejo, qui actionem tuam pro sua non agnoscit. Unde nihil interest, utrum interveniens testis promissio annuat vel non; quippe quod in ipsius personam non fuit collatum. Et promissor, quia per acceptationem Sejo jus non est quaesitum, revocare promissum potest citra injuriam, etsi non semper citra violationem constantiae & veracitatis.

§. 6. Sed & illud constat, si quid vivo offeratur, puta per literas aut nuncium, & is at tequam acceptaverit moriatur, acceptationem ab heredibus ipsius fieri non posse; adeoque tale promissum recte posse revocari. Nam promissor acceptationem contulisse videtur in arbitrium istius mortui, non in heredum. Nec praesumitur ipsum de casu mortis cogitasse, ut etiam ea interveniente promissum voluerit perficere. Saepe quippe volumus quid alteri dare, quod ad heredes quoque transmittere possit, quod tamen immediate ipsius heredibus dare nolumus: cum multum interfit, quis beneficium à nobis accipiat. Vid. l. 191. *D. de reg. juris.*

§. 7. Denique & hoc addi potest; an quis promissioni suae onus aliquod adjicere queat post eundem jam nuncupatam? Nam quin ab initio, quas velit condiciones addere possit, dubio caret. Id igitur fieri potest, quando ea per acceptationem nondum est completa, aut fide interposita immutabilis & irrevocabilis facta. Ante acceptationem enim alteri jus nondum est quaesitum, adeoque uti promissori hec totum licet promissum revocare, ita & onus eidem adjicere. Sed perfecta donatio condiciones non amplius capit. Vid. l. 4. *C. de donat. quae sub modo.* Sed quid si onus illud sit adjectum in commodum tertii? puta, si ita dixerò, dabo tibi centum, si Sejo sumtus studiorum per annum dederis. Hec dicimus, posse hoc onus à promissore revocari, quamdiu à Sejo non fuerit acceptatum. Nam ante acceptationem nullum ipsius competere potest.

§. 8. Generalissima pactorum divisio haec videtur esse, ut per quaedam constitutur aliquod jus, in universi generis humani usum redundans; per quaedam certis duntaxat hominibus profuturum jus nascatur. Scilicet simp' ex valde futura erat hominum vita, & inculta, niad illud, quod natura dederat, ipsorum quoque instituta accessissent, per quae & insignem commoditatem, nec minus decoris eadem accepit. Ex quorum genere praecipua sunt *sermo, dominium rerum, earumque pretium,*

& imperium, quæ universale aliquod pactum præsupponunt, tacitum aut expressum, quo certa forma illis fuit assignata; quæ introduci ratio, posita generis humani multiplicatione, suadebat, tanquam ad decus & tranquillitatem ejusdem maximè facientia. Igitur postquam in genere de pactorum natura vidimus, ista jam instituta contemplabimur, quibusque pactis illa nitantur, & quænam ex eisdem juris naturalis præcepta, quæ hypothetica supra vocavimus, promanent.

S A M U E L I S P U F F E N D O R F I I

D E

JURE NATURÆ ET GENTIUM
LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

DE SERMONE, ET QUÆ EUNDEM
COMITATUR OBLIGATIONE.

1. <i>Sermone quomodo utendum?</i>	11. <i>Pars veri quatenus recte dissimuletur.</i>
2. <i>Signa quatuorplex?</i>	12. <i>Simulatio in rebus quatenus licita?</i>
3. <i>De origine sermonis.</i>	13. <i>De sermone ambiguo.</i>
4. <i>Vocabula significant ex impositione.</i>	14. <i>De reservationibus mentalibus.</i>
5. <i>Eadem connotatur conventio;</i>	15. <i>Infantibus quatenus falsum liceat dicere?</i>
6. <i>Eaque vel generalis, vel specialis.</i>	16. <i>Falsum pro salute aliorum dicere fas est.</i>
7. <i>Unde sit obligatio ad pandenda alteri animi
sensu.</i>	17. <i>Rectoribus civitatum quatenus falsum di-
cere sit concessum?</i>
8. <i>Quid veritas, quid mendacium.</i>	18. <i>Quatenus prave curiosis illudiqueat?</i>
9. <i>Non omne falsiloquium est mendacium &
turpe.</i>	19. <i>Hosti falsum licet dicere.</i>
10. <i>Falsi, quod mendacium violatur, quale, &
unde sit?</i>	20. <i>An reus negare crimen possit?</i>
	21. <i>Quid liceat advocatio pro reo?</i>

Hominem ad socialem vitam à natura destinatum vel hoc unum sufficienti poterat argumento esse, quod ipsi præ cæteris animantibus datum sit articulatissimo alio possè animi sensu indicare; cujus facultatis extra socialitatem inter homines vix ullus usus intelligi potest. Bene *Aristot. Polit. l. i. c. 2. Nihil frustra natura facit. Sermone vero* (nempe qui sit conjunctus cum intelligentia & sensu eorum, quæ vocabulis significantur, non qui nuda repetitione soni alieni constar, uti psittacorum garrulus,) *homo habet solus omnium animantium,* (cujus ope etiam unus alterum docere, & unus alteri commodissime imperare, & imperata intelligere potest, citra quæ vix ulla, aut non nisi incivilissima inter homines societas, pax, aut disciplina foret.) *Nam Φωνή, vox* (seu inarticulatus quidam sonus) *molesti atque jucundi est signum, quæ-*

propter alios quoque existit animalibus. Hucusque enim natura processit in his, ut sensum habeant jucundi & molesti, & hoc inter se utcumque significare possint. (Unde & qualescunque brutorum voces à natura sunt, non ex instituto, sicut humanus sermo) At sermo datus est ad significandum etiam utile & damnum, adeoque etiam iustum & iniustum. Hoc enim præter cetera animalia hominibus proprium est, ut boni & mali, iusti & iniusti, aliorumque huiusmodi habeant sensum. Horum enim communicatio & societas facit domum & civitatem. Add. *Isocratis Nicacles* paulo post princip. *Plinius* N. H. l. XI. c. 51. *Explanatio animi, qua nos distinguit à feris, inter ipsos quoque homines discrimen alterum æque grande, quam à bellis fecit.* Luculenter quoque *Quintilianus Inst. Orat.* l. 2. c. 16. *Sophocle Oedipo Coloneo.* Ταῖς καλῶς ἐννεμὲν ἔργαι τῷ λόγῳ μνηστέαι. *Præclare cogitata sermone indicantur.* Arguere quoque *Plinius* N. H. l. 7. c. 1. necessitatem loquelæ expressit, dum ait: *externus à se non est hominis vice.* Add. *Garcias de la Vega, Comment. Reg.* l. 7. c. 1. Et cum quæ singulos premit imbecillitas, cummodissime aliorum auxilio possit dispelli, & vero alter ad opem mihi ferendam le nequeat accingere, nisi desideria mea intellexerit, id quod promptissime per signa, & cumprius voces articulatas fieri potest: igitur ut utilissimum humanæ vitæ instrumentum in fine suum obtineat in conjungenda hominum societate, nevé per abutum linguæ homo minus fieret sociabilis, quam per silentium, aut incertam loquendi, juxta naturæ intelligitur præcipere: *Ne quis signis ad exprimenda animi sensus institutus alterum decipiat.*

§. 2. Ut autem ab ovo, quod dicitur, rem reperamus; sciendum est, tam esse indolem rerum in sensus incurrentium, ut non solum de sui ipsarum vel præsentia resisterent, sed etiam in aliarum cognitionem rerum perveniendi rationi humanæ ansam præbeant. Idque vel quia naturalem cognationem aut coherentiam istæ res habent, vel quia entia sensu & intellectu prædita, citra naturalem ipsarum habitudinem ejusmodi notationem iis impoluerunt, per quam certarum rerum imagines animo repræsentarentur. Inde emergit distinctio inter signa naturalia, & quæ valent ex conventionem. Illorum plurima dantur per hoc universum; ut, aurora o: tui mox sol, fumus ignis, &c. hæc ex conventionem in usum significandi sunt assumptæ ab hominibus res & actiones, certique motus, & voces seu articulati soni lingua formati, ac post in literas redacti. Et isthæc omnia vel certos apud homines, vel plerosque aut universos valere deprehenduntur. Ad priorem classem possunt referri ignes nocturni dirigendo navium cursui, quibus quondam abusus Nauplius ad scopulola Capharei Græcos tempestate laborantes allisit, ulciscendæ neci Palamedis filii. Add. l. o D. de incend. ruin. naufrag. Item alia signa, quibus diurnum navium cursus regitur, brevique & scopuli indicantur. Signa iridem ninerum terrestrium, hermæ, protensæ manus, & similia: Sic quondam ignibus per montium cacumina accensis Persæ certas res per totum regnum suum brevissimo spatio nunciare solebant. Quem morem expressit *Barclayus Argen.* l. 1. Addatur *ὡς πρὸς πείρας καὶ φροντισίας* *Polybius* l. X. c. 39. seqq. *Casanbonus* epist. 8. 2. edit. *Grævii, Julius Africanus* *περὶ τῶν* l. 2. cap. penult. Vid. quoque *Ferdin. Pin.* to c. 61. de cornu, in singulis domibus haberi solito, quo apud Japonios signum datur. Tali-um signorum infinita varietas passim invenitur in civitatibus, per quæ certæ res civibus indicari solent. Quo pertinent horologia, pulsus campanarum, hastæ, hederæ, tabu-
læ

læ ædibus præfixæ, & similia. In bello tubarum sonitus, tympanorum pulsus, tormentorum dispositiones, vexilli propositio, &c. Sic etiam certi gestus, motusque passim in signa certarum rerum sunt assumpti. Via decedere, & loco assurgere, inclinari, manus osculari apud plerumque honoris signum est. Caput inter salutando nudare, calceos deponere, apud alios honorem, alibi contemtum notat. Sic contumeliæ signum alibi est medium digitum ostendere, ad unco naso suspendere, sicum monstrare, quod Italis dicitur & complura alia. Sic barbam adprehendere alibi ignominiosum; apud alios honorificum, puta apud Tataros, quosdam Indos, & uti quidam putant, apud veteres Gallos, ex *Græc. l. V. c. 41*. Solenne quoque est gestibus designare desideria illorum actuum, ad quos ejusmodi motu corporis opus est; quibus utcumque incititia linguæ suppletur inter externos versantibus. Id quoque passim receptum, ut capite modice inclinato aliquid affirmemus, eodem in latera concussio negemus, ac tergo obverso aliquid respiciamus. Nam quod locum aliquem aut rem designaturi directa aut extensa versus eundem manu, digitovè utamur; fortasse inter naturalia magis quam arbitraria signa retuleris. Quid nutibus, mictu oculorum, gestulationibus digitorum, pedibus, indicari possit, siquidem inter certos homines super iis convenit, notissimum est, nec prolixè ista ex equi nostri est instituti. *Æschylus Agamemnone: οὐδ' αὖτ' Ὀδυσσεὺς ποσειδάωνος χρεῖ.* Tu autem pro voce loquere barbara lingua. Add *Lucianus de saltatione*, ubi memoratur exemplum saltatoris, fabulam de adulterio Martis & Veneris ita saltando exprimentis, ut narrare videretur; quem dein barbarus quidam à Nerone petiit, ut sibi interpretis vice esset. Sic Dominus de Sancy Legatus Gallicus in Turcia retulit se vidisse duos muros, unum natione Turcam, alterum Persam, sed qui se mutuo intelligere non possent, quod diversis signis & gestibus uterentur; tunc repertum fuisse tertium mutum, qui istis loco interpretis inservire potera.

§. 3. Enimvero de sermone, signo inter homines maxime communi simul & utilissimo, & ad conceptus hominum seu cogitata communicanda invento, nobis hæc potissimum curæ est. De cujus origine propter incitiam humani generis natalium ita fabulatur *Diodorus Siculus l. I. Homine, primitus nullam vitam inchoatam & belluam egerunt: ut qui sparsim ad pascua exiverint, ac lapidesumam quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque à feris infestarentur, mutuo sibi opitulari nunc edocti, & metus ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnoverunt. Voce autem adhuc confusa, & nihil significante pedetentim verba articulate pronuntiando, & signis unamquamque rem subjectam notando, elocutionem tandem omnium rerum sibi notam fecerunt. Sed cum per totum orbem ejusmodi cæcis corrent, & quique, ut fors daret, verba conneckerent, non eadem omnes loquela utebantur. Idcirco variae, omnisque generis linguæ existerunt. Gemina hucce iradit *Iuvenius l. V. At varios linguæ sonitus natura subegit Martem; & utilitus expressit nomina rerum; Non alia longo ratione, atque ipsa videtur Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ, Cum fucus ut digno, quæ sint præsentia, monstrent.* Præinde puerum atque infantem nomina distribuisse Rebus; Unde homines didicisse vocabula prima, Desperare est. Nam cur hic posset cuncta notare Vocibus, & varios sonitus emittere lingua; Tempore eodem alii facere id non posse puerum? Præterea si non alii quique vocibus nisi Inter se fuerant, unde infinita notities est Utilitatis? Unde data est hinc prima potestas, Quid vellet facere nescirent, animo-*

que viderent? Cogere item plures unus, victosque domare Non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent. Nec ratione docere ulla, quædæque surdis. Quid sit opus factis: facies neque enim patientur, Nec ratione ulla sibi ferrent amplius aures Vocis mandina sonum obtundere frustra. Subjungit denique, cum bruta pecora diverfos animi motus diverfo sono potuerint exprimere, cur non potuerit genus humanum, cui vox & lingua vigeret Pro vario sensu varias res voce notare? (Add. *Dioegenus Laërtius* l. X. p. 754 edit. *Steph. & Virruvius de architect.* l. 2. c. 1.) Quibus rationibus *Lucretius* potissimum videtur impugnare voluisse *Cratylum* apud *Platonem*, qui summæ sapientiæ fuisse asserit eum, qui rebus nomina imposuisset; de quo mox dispiciemus. Et sane qui crediderunt, homines primitus à terra prorepisse mutum & terpe pecus, de origine linguarum vix alia tradere potuerunt. Nullam enim linguam homini congenitam, sed aduetudine omnes addisci, in apico est. Inde est, quod qui iurum nascuntur, iidem & muti sunt. Et miraculi instar habetur, talem sermocinari docere; id quod hoc seculo contigit Fratri *Connestabilis Castiliæ Velaico*, quem natum surdum docuerunt loqui, scribere, legere & intelligere autores; & non ita pridem *Walufius Oxoni* par specimen edidit. Nec illud verisimile videtur, unum aliquem hominem initio linguam quampiam integram concinnasse, & quidem excogitata subtiliter vocum combinatione, ac cum rebus convenientia. Enim vero ex sacris literis plerisque Christianorum est persuasum, primævam linguam à Numine primis hominibus immediate fuisse infusam, quam ex ipsis geniti de nusu audiendi addidicerint. Diverfitatem autem linguarum per miraculum provenisse, dum mortales invito Deo turrim *Babylonicam* molebantur. Add. *Mornæus de veris. relig. Christi.* c. 26. Et si an ipsius quoque *Adami* lingua ab initio omnibus numeris fuerit perfecta, & ad exprimendos quosvis conceptus locuples, nonnulli dubitent, quod tantum de vocabulis, quæ animantibus per ipsum sint imposita, sacræ literæ expresse memorent. Sicuti & de plerisque linguis constat, illas ab initio valde fuisse pauperes atque simplices; successu autem temporis locupletatas, & in concinniorem formam redactas: quin & cum tempore insignes sensisse mutationes; & ex earundem depravatione & confusione non paucas novas ante secula non adeo multa provenisse. Conf. *Hobbes Leviathan.* c. IV.

§. 4. Manifestum autem illud est, vim determinate hoc vel illud significandi, id est, certam in animo ideam excitandi, vocabulis non inesse à natura, aut intrinsecam quampiam necessitate, sed ex mero hominum arbitrio atque instituto. Alias enim nulla posset ratio reddi, quare eandem rem in diversis linguis diviſa notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris literarum verum est. Quam in rem *Augustinus de doctrin. Christian.* l. 2. c. 24. ait: Una figura litera, quæ decessitatem notatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latios valet, non natura, sed placito & consensione significandi: Et ideo qui utramque linguam novit, si homini Græco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc literam, in qua eam ponit, cum homini scribit Latino. Et beta uno coarctatque sono apud Græcos litera, apud Latinos oleris nomen est. Et cum dico, tege, in his duabus syllabis aliud Græcis, aliud Latinis intelligit. Neque obstat, quid Adam credatur non temere, sed summa ratione vocabula animantibus imposuisse, ex peculiari ipsarum natura desumpta, & diserte ipsorum proprietates exprimeretia, ut ad primum vocabuli sonum mox natura cujusque intelligeretur, uti est apud *Philonem Judæum de opificio mundi*. Nam

et si concedamus, animantibus, atque aliis quibusdam rebus, (nam de omnibus nemo hoc facile probaverit,) nomina indita, ipsarum indolem, aut præcipuam affectionem notantia: tamen illa ipsa primitiva, abs quibus ita sunt deflexa, ex mero arbitrio rem substratam notant, v. g. etsi rationem reddiderit Adam, quare uxorem suam vocaverit Hevam, ideo quod esset mater omnium viventium: tamen cur vox *hava* vivere significet, ex mera est impositione. Et quæquam in omnibus linguis, cognatis rebus cognata fere vocabula sint tributa, servata in plerisque inflexionis conformitate, quam analogiam vocant: tamen ne hæc quidem perpetua est, compluribus vocibus peculiarem tibi viam observantibus; & illa ipsa analogia, certa vocabulorum flexione & combinatione constans, itidem ex arbitrio humano est constituta. *Quintilianus Inst. Orat. l. i. c. 6.* *Meminimus non per omnia duci analogia posse rationem, cum sibi ipsa plurimus in locis: hæret. Non enim cum primum fingerentur homines, analogia demissa cælo formam loquendi dedit, sed inventa est, postquam loquebantur, & notatum in sermone, quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, sed exemulo: nec lex est loquendi, sed observatio: ut ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo.* Apud Platonem in Cratylo Cratyli sententia hæc est: *ὁ νόμος ὁ ὀρθότητι τῆ ἐκείνου τῶντων φύσις πεφυκέναι.* Rebus singulis natura inesse rectam nominis rationem. (quod vanum.) *καὶ τὸ τοῦ ὀνόματος, ὅ, τι ἂν τις συνθέμενος καλεῖν, καλωσι, τὸ αὐτῶν φωνῆς μέρος ὅτι φερόμενοι.* Neque id esse nomen, quod quidam ex constitutione vocis sua particulam quandam pronunciant. (Hoc admittitur eo sensu, si quidam contra communem usum ad illudendum aliis vellent peculiaria rebus nomina imponere, sicut agyrtis & nebulonibus mos est. Quo intuitu etiam ficta nomina veris opponuntur, quod illa contra publicam impositionem rei alicui aut homini tribuuntur.) *ἀλλὰ ὀρθότητι πᾶσι τῶν ὀνομάτων πεφυκέναι καὶ Ἑλλῆσι & βαρβάρους τὸ αὐτὸ αἰσταν.* Sed rectam rationem aliquam nominum & Græcis & Barbaris eandem omnibus innatam. (quod itidem falsum.) Contra Hermogenes *ibid.* ita censet: *ἔδυναται περὶ θῆναι, ὡς ἀλλή τις ἐστὶν ὀρθότης ὀνομαζέσθαι, ἢ συνθήκη καὶ ὁμολογία.* Nondum persuaderi mihi potest, alium esse nominis rectitudinem, quam conventionem ipsam, consensionemque. Mihi quidem videtur, quodcumque nomen quis cuique imponit, id esse rectum. Ac si quis comitatur, aliudque imponit, nihilominus quam primum, quod illi succedit, nomen rectum existere: quemadmodum servis committitur nomina solemus. (quod admittitur, modo nihil fiat in fraudem communis conventionis.) *ἔτι φησὶ ἐκείνου πεφυκέναι ὄνομα ἔδεν ἔδεν, ἀλλὰ νόμος καὶ ἔστι τὸ ἐπιστάντων τε & καλόντων.* Nulli quippe rei natura nomen inesse, sed lege & usum eorum qui sic vocare conveniunt. Quæ autem Socrates d. l. pro sententia Cratyli disputat, rem non conficiunt, v. g. quando tanquam absurdum jactat: si quem publice hominem vocamus, ego equum vocem, sic futurum, ut eadem res recte homo & equus voceretur. Sed paucis respondetur, vocabula publici usus vim suam habere ex impositione publica, cui privatim ipsius fraudem contravenire nequeunt; de quo mox pluribus. Sic & fallit hoc ejusdem argumentum: si tota oratio potest esse falsa, etiam pars putari nomen, potest esse falsa. Nam in unico vocabulo nulla dari potest falsitas ejusmodi, qualis in integra oratione solet. Quæ porro prolixè de rectitudine nominum differit, ea tantum in quibusdam derivatis locum habent, non autem in primitivis. Et cum apud diversos populos eadem res diversis vocabulis exprimantur, eandem rem notantia

vocabula sæpissime quoque diversam plane habent etymologiam, v. g. *θεός* à *θεῖν* dicitur, quod sidera, quæ in perpetuo cursu sunt, præci solos deos crederent. Sed quid cognationis in Latina lingua habet Deus, & currere; *ἀνθρώπου* *Θ*, quasi *ἀνθρώπων ἀόπωπε*. Num & in Latina lingua homo à contemplatione dicitur? *ψυχή* ab *ἀναψύχειν*. Ergo & anima à refrigerando? Et ad istum gustum reliqua sunt. Verbo, quantamcunque aliquis in affigendis etymologiis & vocabulorum rationibus sit sollicitus, tamen ubi ad primæ, & simplicia perventum est, nil nisi puram impositionem cogitur agnoscere. Addi heic potest illud *Quintiliani Instit. Orat. l. 1. c. 6. Etiamne hominem appellari, quia sit humo natus? Quasi vero non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales aut ante nomen imposuerunt terra, quam sibi*. Illud autem ridiculum, quod cum Socrates juberetur rationem reddere vocabuli *πῦρ* & *ὕδωρ*, nihil aliud norit dicere quam barbaris illa suam originem debere. Et ipse fateretur, non ultra de derivatione & ratione interrogari aut responderi posse, quam perventum fuerit ad illa, *ὅ ὡς ποιεῖται ταῖς αἰχμαῖς τῶν ἄλλων ἐν τῇ φύσει, ἢ ἐν ἐνστάσει, quæ velut elementa sunt aliorum & rationum & nominum*. Eius idem post nequidquam circa primitivorum quoque rationem investigandam ingeniosus sit. Et tamen, postquam plurima velut pro sententia Cratyli differuisset, mox ipse eandem demum in dubium vocat. *Sopater Charisius instit. Grammat. l. 1. ex Varione ita tradit. Latine sermo constat natura, analogia, consuetudine, aut ornate. Natura verborum nominumque immutabilis est, nec quidquam aut plus, aut minus iradidit nobis, quam quod accepit. Nam si quis dicat scribo, pro eo quod est scribo, non analogie virtute, sed natura ipsius constitutione convincitur*. Idem habetur quoque apud *Diomedem l. 2. Sed ista hanc naturæ necessitatem ego quidem nondum disjicio. Nisi dicere velimus, linguæ Latinæ insignem quandam inesse suavitatem, aurum iudicio mire congruentem; inde esse, quod asperas literarum combinationes in ea lingua aurum iudicium statim adspicere. Vid. *Huartus Scrutin. ingen. c. XI. Ratio à P. Nigidio allata, quod vocabula φῶς & significent, apud Gellium l. X. c. 4. frivola plane est. Arnobius l. 1. Nullus sermo natura est integer, vitiosus similiter nullus. Quanam est enim ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta, ut hic paries dicatur, & hac jella? cum neque sexus habeant, æminis generibus masculinisque discretos, neque quisquam docere doctissimus me possit, ipsum hic & hæc quid sint, aut cur ex his unum, sexum virilem designet, æminis generibus id quod sequitur adplicetur. Humana ista sunt placita. Recte contra *Grouius l. 3. c. 1. §. 8. rej. cit eos, qui inter res & voces hoc discriminis statuerant, quod voces naturaliter sint signa conceptuum, res non item. Equidem si hic sensus est ejus assertionis, voces eo fine institutas, ut sint signa conceptuum, adeoque istarum naturam & essentiam in significando consistere; rebus autem aliis extrinsece accidere, quod loco signorum adhibeantur; tunc omnino ea admittenda fuerit. Sed si hic sensus sit, vim significandi certum quid inesse vocibus natura, rebus autem non item, falsum est assertum. Et contra verum est, voces natura ipsa & citra humanam impositionem nihil significare; nisi forte vox sit confusa & ἀναρχή *Θ*, seu inarticulata, qualis est in dolore aut risu: quæ ipsa tamen sonitus magis, quam locutio adpellari potest. Quod si autem illud ita explicetur, hominis hanc esse naturam super ceteras animantes, ut conceptus animi aliis possit significare, & ad eam rem voces esse repertas, verum quidem dicitur; sed addendum tamen est, non solis vocibus tale fieri indicium, sed & nutibus. . Sicuti mutorum***

non-

nonnulli sat solerter sensa animi sui pandunt. Inde in l. 7. §. f. D. *de supell. leg.* illi qui loqui non possunt, conatu ipso, & sono quodam, *καὶ τῇ ἀναγκῇ τῶν φωνῶν* dicere existimantur. Et in *cap. 25. X. de sponsal.* traditur, quod muti possint contrahere matrimonium per consensum mutuum sine verbis, scil. per nutus significarum. Imo *Plinius* l. 6. c. 30. memorat, quibusdam Æthiopiarum populis pro sermone nutus, motusque membrorum esse. Add. *Quintilianus* l. XI. c. 3. *Institu. Orat.* De notis Peruvianorum sub imperio Yncarum vid. *Garcilassus de la Vega Comment. Reg.* l. VI. c. 9. Huc pertinent etiam notæ illæ, quæ non voces lingua formatas seu verba denotant, sed res ipsas; idque vel quia convenientia aliqua est istarum cum rebus significatis, uti in plurimis notis hieroglyphicis Ægyptiorum; vel quia impositio hominum talem vniplis indidit, uti sunt notæ Chinenſium, quibus integri conceptus & sententiæ exprimuntur. Hoc loco etiam non inconueniens fuerit monere de illa impositione, quæ certum ac singulare vocabulum certis personis, ac locis aliisque rebus solt imponi. Quorum hic est finis, ut unus homo ab altero, unus locus, una urbs aut regio ab altera possit discerni, utque adeo ea nota intelligatur inter homines, quid quisque scisse ac dixisse censeatur. Cæterum uti vocabula propria aliarum rerum sequuntur naturam nominum, uti vocant, appellativorum seu communium: ita circa nomina propria hominum est observandum, illa imponere esse penes eos fere; qui in alios potestatem habent. Sic parentes liberi, domini servi, reges subditis, quos dignitate aliqua maculant, nomina imponere adſolent. Id ubi ab hisce fuerit prætermiſſum, aut si multi eodem nomine utantur, ambiguitatis & erroris vitandi causa cuilibet licebit sibi aliquod nomen distinctivum adſumere. Sicuti autem aliud sibi nomen indere non licet, ubi finis nominum impositorum intercipitur, aut ubi per talem mutationem ulli damnum aliquod aut præiudicium, ejusque probabile periculum & suspicio provenire potest: ita nec dissimulare id licebit; nisi in eo casu, quo per eam dissimulationem alterius jus non leditur, nobis autem utilitas aliqua conciliatur, aut damnum à nobis & periculum avertitur; juxta ea, quæ mox de obligatione verum dicendi trademus. Add. *Valerius Maximus* l. IX. c. ult. & l. VII. c. 3. n. 8. 9. Oratio *M. Antonii Majorani* ejus argumenti. *Cassiodorus ad Baroniū exercit.* XII. n. 13.

§. 5. Cæterum uti omnia signa, exceptis naturalibus, rem certam potant ex impositione; ita eandem impositionem comitatur tacita quædam aut expressa conventio, *συνθήκη, ὁμολογία*, & pactum, cujus vi necessum sit, ad hanc & non aliam rem notandam ista signa adhiberi. Atque ejusmodi pactum omnino est statuendum circa quaslibet res signorum loco adhibitas, quamcunque demum originem loquæ humanæ supponamus. Licet enim statuamus primævas linguas hominibus immed. arc. insulas; cum tamen quilibet hominum suam sermocinandi facultatem seorsim oblineret, eademque libere uti posset, quaslibet verba quibuslibet rebus pro lubitu adplicando; non poterat ea facultas utum obtinere, nisi conventio inter diversos homines foret inita; ut quisque uniformi modo ista uteretur, easdemque res iisdem vocabulis exprimeret. Cum enim in naturali libertate constitutus facultates suas alteri obnoxias non habeat, sed ex proprio judicio iis queat uti, nullo jure alter postulaverit; ut hoc & non alio modo

easdem adhibeam, quo exinde de sensu an mi mei judicare possit, nisi super isthac re pacto inter nos convenerit. Quod pactum eousque valer, ut quamquam signa haut quidquam infallibilem de animo alterius certitudinem gignant, sed probabilem duntaxat, aptis ad quævis simulanda, & dissimulanda hominibus; (quo facit illud Archidami apud *Plutarch. apoph. Lacon.* πῶς ἔα πρὸς μὲν αἰεὶ τὴν αὐτὴν φθέρηται φωνήν. ἀνδρῶν δὲ πολλὰς καὶ ποικίλους, ὥς αὖ τ' ὄζαν ὀππτελέση. *Ovis semper voce vitæ eadem, homo autem nullus. Et varius, dum quod vixit conficiat.* *Moschus Idyll. 1.* καὶ φρενες, ἀδύ-λάλη-μα mala mens, dulcia verba. & ὃ ἴσον νοεῖ καὶ φθέρηται, non enim idem sentit, quod loquitur; tamen id quisque serio voluisse præsumatur, quod signis illis expressit. Adeoque effectus juris consensum hominis consequentur, prout eundem signa repræsentant, licet forte intrinseca voluntatis destinatio à signis discrepet. Add. *Grot. l. 2. c. 4. §. 3.* Nam. citra hoc incassum recidebat illorum usus. Cum autem mutua inter homines officiorum communicatio non possit exerceri, nisi de voluntate hominum invicem constaret, & vero id aliter fieri, quam per signa in sensu incurrentia humanæ naturæ conditio non ferret, igitur usus istorum signorum certa conventionione erat sciendus & circumscribendus, ut cuique quid ab altero postulare posset, liquido constaret. Quo loco obiter notandum, quod tradit *Livius l. 40. c. 42.* *Cumanis petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur, Et praconibus Latine vendendi jus esset.* Et si alias Romani linguæ suæ propagandæ essent studiosissimi. Vid. *Valer. Max. l. 2. c. 2. §. 2.*

§. 6. Et autem conventio illa circa usum signorum, & potissimum vocabulorum vel generalis, vel specialis. Illa intervenisse intelligitur hominibus eadem lingua utentibus, ut certas res, inprimis in frequenti commercio atque usu versantes, certis vocabulis exprimant, quæ communis usus ejusdem temporis adprobat. Nam penes hunc arbitrium est, & jus, norma loquendi, eoque volente multa renascuntur, quæ jam cecidere, cadentique, quæ nunc sunt in honore, vocabula. *Horat. de art. poet. Quintilianus Inst. Or. l. 1. c. 6.* Abolita atque abrogata retinere, insolentia cujusdam est, & frivola in parvis jaclantia. Add. *Gellius l. 1. c. 10.* *Sextus Empiricus adversus mathematicos. l. 1. c. 3.* Καὶ μὴ παντοῖαι γίνονται τῶ φωναῖν μετέβολαι, καὶ πῶς ὁ γὰρ νόσι, καὶ εἰς αὐτῆς ἀνθρώποις. *Φιλομετῶβλον γὰρ π' ἐστὶν οὐ αἰῶν, οὐκ εἰς Φυτὰ μόνον καὶ ζῶα, ἀλλὰ καὶ εἰς ῥήματα.* Quæ etiam sunt variæ vocum mutationes; fueruntque antea, & rursus erunt: mutatione enim delectatur seculum, non solum in plantis & animalibus, sed etiam in verbis. *Idem d. l. c. 10.* Quomodo in civitate pro more regionis procedente numismate, qui ei quidam accedit, potest in ea civitate emendo, vendendo, ac contrahendo absque ulla impedimento degere: qui autem hoc quidem non admittit, novum autem effingit, & eo vult uti pro numismate, is plane desipit: ita etiam in vita, qui non vult usum receptum tanquam numisma aliquod, sequi sermonem, sed sibi excudi novum, non longe est remotus ab insania. Præsertim cum nullus sit usus sermonis, nisi utrinque intelligatur. *Cicero Tus. Quest. l. 5.* Omnes nos in istis linguis, quas non intelligimus, surdi sumus. *Ovidius Trist. V. El. 7.* Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulh. Ubi & hoc observandum, plerasque linguas non solum dialectis variari, sed & ejusdem linguæ vocabula sæpe in diversis locis diversa significare. Talium igitur vocabulorum significatio judicabitur ex usu istius loci, ubi negotium geritur; nisi adparuerit, peregrinum patri sui sermonis genium nondum exuisse, nec in alterius loci idioma consensisse. Sic & quibusdam vocabulis

vocalis alio loco & tempore contumeliæ quid inest, alio non. De vocabulo tyranni notissimum est. Sic vocabulum barbarorum, apud Græcos Latinoque contumeliosum, *Theodoricus Rex* in Edicto suæ nationi applicat. Sic & in *Lege Burgundionum* passim ipsi Burgundi ones barbari vocantur. Quo loco & hoc observandum est, quod plurimæ voces præter principalem significationem habeant quoque aliam velut accessoriam, qua simul iudicium nostrum, aut affectum, æstimationemque exprimimus. Ex quo est, ut ex multis vocabulis, quæ quoad principalem significationem coincidunt, quædam contumeliosa & injuriosa, quædam minus sint; quia nimirum illa accessoria significatio quasdam comitatur, à quibusdam exulat. Sic si dicam alicui: menturuses, non solum significo, orationem ejus cum sensu animi ipsius non congruere; sed etiam connoto, cum prava intentione, & ut nos injuria afficiat, id fecisse. Propter quam connotationem fit, ut et vox contumeliosa & injuriosa habeatur. Sic si aliquem vocem impostorem aut ignorantem, contumelia illum afficio, quia ea vocabula contemptum & exprobrationem connotant; cum tamen vocabula dentur, quibus citra contumeliam exprimere possim; me ab altero læsum fuisse, aut istum quædam nescire; adeoque quibus tantum notetur res ipsa citra connotationem opprobrii. Aliquando tamen ista connotatio oritur non ex communi impositione hominum, sed ex tono vocis (qui alius est docentis, alius blandientis, alius objurgantis,) faciei lineamentis, gestibus, aliisque naturalibus signis, quæ principalem verborum significationem non parum solent immutare, minuere, augere. Sic & figuratus sermo sæpissime connotat passionem ejus, qui loquitur, simplex autem rem ipsam nude exprimit. *Utique adeonè mori miserum est?* plus norat, quam *non est usque adeo miserum mori*. Ibi enim connotatur contemptus mortis. Sic & ex ejusmodi connotatione oritur, quod alia vocabula obscena, alia secus habeantur, ut ut unam & eandem rem significant, imo licet in re ipsa nulla turpitudine insit. Cujus rei ratio partim hæc videtur, quod quædam vocabula paulo generalius, quædam autem distinctius & quasi cum certis circumstantiis rem aliquam, aut actum exprimant. Igitur qui posterioris generis vocabulo utitur, simul libidinem suam, & delectationem aut adprobationem, honesto homine indignam, circa eandem rem, aut actum prodit. Aliquando etiam vocabulis obscœnitas inde provenit, quod vel contemptum rei simul innuant, vel non nisi usurpentur inter viles homines, & adversus quos nulla reverentia adhibetur. Vid quoque *Cicero epist. ad famul. IX. 12. Casaubonus comment. ad Pers. sat. 4 p. m. 142.* disputat, num etiam recte in castigatione vitiorum verba obscœna adhibeantur; quod satyricis scriptoribus solemne est. Speciali autem conventionione nituntur illa vocabula, quæ peculiarem à communi usu significationem induerunt, aut quæ communis usus ignorat. Ex quo genere sunt vocabula artificum, seu terminum artis, quos rerum multitudo, aut nudum placitum fingere, vel novo significato à populari uû secernere lubegit. Quibus ne quis decipiat, inter peritos artis conditio negotii, de quo agitur, facile præcavere potest. Inter imperitos autem vulgaribus vocabulis eadem erunt circumscribenda. Quod etiam necessum est, si vel circa eorundem usum artis discrepent; aut si cui nova procudere vocabula, novumque veteribus indere sensum certas ob rationes placeat. Add. *Baco de Verulamio de augment.*

ſcient. l. 3. c. 4. *princip.* Imo poſſunt & ſolent pauci aliqui peculiaria ſibi vocabula, rerumque notas fingere, aut vulgaribus vocabulis diverſum ſenſum imponere, ut à ſe invicem, non ab aliis intelligantur. (Quod quouſque liceat, ex ſequentibus adparebit.) Circa quæ ſufficit, ſi animi mei ſenſum recte indicent illis, quibuſcum ſuper eorundem uſu peculiariter conventionem inivimus. Quod etiam in aliis ſignis, peculiari duntaxat certorum hominum impoſitione determinatis, obunc. Quo comprimis teſſeræ militares perſinent. Quarum locum quandoque ſilentium ſubire poteſt. Sicut apud *Polyanum ſtratagem.* l. 1. Arcadum dux, cum noctu Spartanos Tegeæ opprimeret, militibus hoc ſignum dederat, ut interficerent eos, qui teſſeram requirerent. Arcades igitur non rogabant, Spartiatæ vero tanquam noctu ſuos non agnoſcentes, & idcirco quærentes ſignum, ab Arcadibus interfecti ſunt. Sic apud *Eundem* l. V. Pammenes contrario modo tubarum lege uſus hoſtes decepit, mandans ſuis militibus, ut cum receptui caneretur, impreſſionem facerent: cum vero ad pugnam vocarentur, recederent.

§. 7. Eſt præterea & hoc accurate notandum, eſſi conventionem illa generali & ſpeciali adſtringamur, voces & reliqua ſigna, prout conventum & receptum eſt, adhibere: nequaquam tamen eo ipſo nos teneri, ut omnia animi noſtri ſenſa & cogitata quibuſvis pandamus. Quo poſſis accommodare illud *Apo loni Thyan.* ap *Philoſtratum* in ejus vita l. 4. c. 11. *Palamedes literas invenit non ſcribendi ſolum cauſa, ſed ut etiam cognoscere quisque poſſet, quæ ſcribenda non eſſent.* Sed ad hoc alia obligatione opus eſt. quæ provenit vel ex peculiari pacto, vel ex communi præcepto legis naturalis, vel denique ex præſentis negotii natura, cui contrahendo termino adhibetur. Sic ſi quem informandum ſuſcepero, ex contractu locati conducti teneor ipſi aperire, quæ ad eam artem ſpectant. Sic ſi quem miſero ad explorandum certæ rei ſtatum, is ex pacto tenetur indicare omnia, quæ ſuper ea re ipſi fuerint comperta. Sic ſi cui ſit exhibendum officium humanitatis, quod ſermone peragitur, ad ſenſa animi noſtri verba quoque eſſe conformanda in aperto eſt. Sic ſi cui res geſtas orbis notitiæ tradere inſtitutum ſit, etiam ex communi obligatione, qua cæterorum utilitatem promoveri tenemur, haut poterit aliquid tradere, quod ſecus ſe novit habere. Sicut & illa generalis eſt obligatio animi ſenſa liquidis expromendi ſignis, ne noxa aliis præter meritum inferatur, ſi ſecus factum fuerit. Sic denique in commerciis hominum, & quibuſvis negotiis, in quibus ex conſenſu jus vel obligatio eſt naſcitur, circa ea, quæ ad præſentem rem ſpectant, ſenſa animi noſtri liquido ſunt exprimenda illis, quibuſcum agitur. Circa hoc enim nulla eſt via iſthæcrite expediendi. Enimvero cum non ſemper contingat, ut ex aliquo horum capitum cogitata mea circa negotia cum primis particularia alteri ſint ſignificanda; inde manifeſtum eſt, me non teneri omnia quibuſvis indicare, quæ ipſe in animo volvo; ſed illa duntaxat, ad quæ intelligenda iſti jus habent plenum, aut minus pleno, quod obligationi, quæ in me eſt, ex adverſum respondeat: adeoque recte ea tacendo diſſimulare poſſe, quæ ut ex me ſciat alter jus non habet, neque ad id aliqua obligatione ego teneor. *Æſchylus Cæphoris:* σιγᾶν θ' οὐκ δύνει λέγειν τὰ καλέεα. Tacere quando oportet, & dicere opportuna. Imo ubi alterius jus non lædatur, mea autem vel alterius utilitas aliter procurari, aut ſalus ſervari nequit, licebit mihi ita adhibere ſigna, ut diverſam plape animi mei ſenten-

sententiam, quam quæ revera est, exprimant. Cum enim conventio illa de adhibendis certo modo signis respiciat ad alias obligationes, quibus explendis signa illa inserviunt: igitur ubi istæ cessaverint, nulla adparet ratio, quare non alio modo signa illa usurpare queam, si nemini injuriam faciam, & commodiore via mihi, aut aliis prospicere non possim.

§. 8. Ex hiæ igitur fundamentis liquido judicari potest, quid sit veritas, ad quam dicendam homines obligantur; quid item mendacium, tantopere omnibus honestis detestatum; & quod viro objici in turpissimis habetur. *Sophocles Trachinibus: οὐκ ἔλενθ' ἴστω ψεύδει καλεῖσθαι, καὶ πρότερον δ' καλῇ. Quid miserius est homini libero, quam vocari mendacem?* Add. *Mich. Montessaus l. 1. c. 9. & l. 2. c. 18.* Scilicet ista in hoc consistit, ut signa, ac imprimis verba, commode animi nostri sensa representent alteri, cui eadem intelligendi jus, quæque ut ipsi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut imperfecta incumbit; idque eo fine, ut vel idem ex intellectu animi nostri sensu commodum aliquod adipiscatur, vel ne, ubi diversum fuerit significatum, damno præter meritum multetur. Sicut veritati Logicæ, quæ in conformitate verborum cum rebus consistit, veritas Ethica, de qua hoc loco agimus, superaddat dicentis intentionem atque obligationem. Unde qui ex errore aut imprudentia verum dixit, veritatem Ethicam non exercuit, sed Logicam duntaxat veritatem recitavit. Qui autem præter obligationem suam & jus alterius verum dixit, garrisse poti, & effutisse, quam veritatem dixisse censebitur. Ex quo facile colligitur, quid mendacium sit; scilicet ubi signa aut verba aliam præferunt sententiam animi nostri, quam quæ revera erat, cum tamen hanc ipsam is, ad quem signa illa diriguntur, intelligendi & judicandi jus haberet & nobis obligatio incumberet faciendi, ut ille nostram sententiam intelligeret. Hoc modo distinctius putem intelligi posse, cur mihi necessum sit verbis animi mei sensa liquido exponere, quam si mendacii turpitudinem simpliciter ex generali illo scito juris naturalis, *neminem esse ledendum*, velimus derivare; quasi mendacii vis omnis in eo foret sita, ut noceat. Nam præse loquendo non nocetur alicui, cui non exhibentur, ad quæ jus duntaxat imperfectum habet; cujus tamen violatio ad mendacium sufficit. Sic & parum distincte ratio coeditatis in mendacio traditur ap. *Philostratum de vit. Apollon. Thy. l. 2.* cum memorasset, apud Indos, si quis eorum, qui ad philosophiam sese applicuisset, in mendacio deprehensus unquam fuerit, hac multari poenâ, ut nullo amplius magistratu aut dignitate fungi possit; *quia communem hominum societatem mentiendo fraudaverat.* Cæterum uti in omnibus actibus, quæ à lege discedunt, error, imprudentia, & temeritas à malitia distinguitur, ita & proprie mentiri non dicitur, nisi qui dolo malo, & destinata ex malitia alteri diversa ab animi seu sententia profert, eo fine ut isti noceat, aut vana spe eidem illudat. Unde qui ab alio deceptus falsa profert, quæ ipse pro veris habet, mendacium dicit, non mentitur. Et si temeritatis ac stoliditatis reprehensionem non effugiat, qui quævis ex propria credulitate arrepta inter alios iterum spargit. Ac potest imprudens alieni mendacii, aut rei parum compertæ propagatio obligationem adferre ad damnum per eam datum refarciendum, præsertim ubi ea propius ad culpam latam accesserit. Vid. *Tacit. Ann. l. 16. c. 1. seqq. de Cestellio Basso.*

§. 9. Genuino veritatis & mendacii fundamento reperto, patet, falli eos, qui credunt;

dunt; mendaciam & falſiloquium coincidere, & ſemper mentiri; qui aliquid dicit a ſententia animi ſui diſcrepans; adeoque qui in ſua natura turpe autumant, aliud dicere quam ſentias. Falſiloquium quippe eſt, ita adhibere verba, ut alius exinde diverſum ab internis tuis cogitationibus ſenſum concipiat. Atqui ſi alteri nullum eſt jus, ut animi mei ſententiam liquido debeat intellegere, neque alteri noxa aliqua præter meritum inferatur, nulla adparet ratio, quare, ſi ita mihi expediat, ego iſtis verbis ad alterius potius quam meum arbitrium uti debeam. Inde omne quidem mendacium falſiloquium eſt; ſed non omne falſiloquium mendacii nomine venire poteſt. Et in hunc ſenſum ſi accipitur illud *Aristotelis*, καὶ αὐτὸ τὸ ψεῦδος Φαυλον καὶ ψεκτον, per ſe mendacium eſt ſedum & vituperabile, non opus eſt limitatione *Gronii*, qui l. 3. c. 1. §. 9. illud καὶ αὐτὸ explicat, communiter, ſive reſpectata *ſepoſius cum ſtantiano*. Nam falſiloquium, quod præter eorum ſententiam vituperat neminem effugit, mendaci nomine haut quidquam eſt notandum. Quod autem omne mendacium proprie dictum turpe ſit, maniſeſtum eſt. Quo loco & hoc notandum, viriloquium quandoque effectus mendacii poſſere producere. Id quod contingit non ſolum, ſi quis vera dicat tanquam mentiens, ac ſuo ſchemate ac geſtibus, nutibusque, quibus alias ſermo velut animatur, faciat, ut audientes diverſum ab eo, quod dicitur, credant: quomodo *Quintil. Inſt. Or. l. 1. c. 5.* ut ſolæciſmum, ita & mendacium geſtu fieri poſſe docet, ubi aliud voce, aliud nutu ſeu geſtu demonstratur: ſed & cum primis id uſu venit circa illos, qui crebris mendaciis ſuis dictis ademerunt. His uti nemo facile credit, ſi vel maxime velint vera ſerio proferre: ita udem aliorum diſſidentia ad eos decipiendos abuti poſſunt, ut dum iſtos ſemper ſui ſimiles putant, contraria illis, quæ proferuntur credendo in fraudem inducantur. Sic quod eſt in tabulis, puer cum sæpe ruſticis ficto clamore illuſiſſet, tandem ubi vere lupus adeſſet, nequidquam coram auxilium contra hunc excitavit. Eaque rei vicem ſtratagematis uſus eſt *Ageſilaus*. Com enim non ſit imperatorum, aperte denunciare quid propoſueris, adeoque hoſtes non ſoleant credere, quæ nimis ſecure pronunciantur; ea ratione aſtute impoſuit iſte *Sarrapæ Perſico*, ut copias ſuas in diverſam regionem adduceret, quam quo *Ageſilaus* iterum ſe ipſiſſet. *Xenophon rer. Græc. l. IV. & Cornel. Nepos in Ageſil. c. 3.* Huc etiam pertinet aſtutia veteratoris apud *Terentium Heauton. act. 4. ſc. 3.* Enimvero uti nemo vituperare audebit gravitatem *Epaminondæ* alicujus, qui ne joco quidem mentiri ſuſtinebit: ita ſimplex valde eſt credere, piculo ſemper obſtringi, qui citra alicujus injuriam, & in utilitatem ſui & aliorum proferit verba ab animi ſui ſententia diſcrepantia. Inde oporandum quidem foret cum *Cicerone Offic. 3. ut ex vita humani ubi ſit oratio ſimulatio*. & diſſimulatio; adeoque eo eſſe ingenio omnes homines, ut aliorum bonis nemo invideret, aut inſidias tenderet, neque aliorum ſimplicitate ad fraudem illis inpenrandam abuteretur, aut ſanæ rationi obniteretur. Qualem *Achilles* ſeſet apud *Homerum Iliad. l. 22. ὅς γ' ἐπεὶ οὐκ ἐνὶ φρεσὶν, ἀλλ' οἷον βιάζεται*. Exoſus mihi iſte tanquam portæ inferorum, qui aliud quidem occultat in mente, aliud autem loquitur. Sed cum pravos apud homines in fraudem pateat, qui omnia ſua aperire præ ſe fert, & plurimi inanibus, quam ſolidis artibus duci gaudeant; igitur non potius innocias ſimulandi & diſſimulandi artes ex humana ſocietate præſcribimus, quam omnis malitia

aut vecordia hominum fuerit in probitatem & sapientiam mutata. *Pindarus Nem. od. 5.* ἔπει ἅπαντα κερδαίων φάινεται πρῶτον αἰλάφει ἀτρεκέως. καὶ τ' σιγαῖν, πικρὰ δὲ ἐστὶ σφῶτάων ἀνδρῶπων νοήσας. *Non omnis veritas exarcta patefaciens faciem, utilis est: sed scire tacere, est saps (sapientissimum inter homines.* Ac inane est istud votum Thesei apud *Euripidem Hippol. Coron. v. 925. seqq.* Et si certum sit, si quis artibus simulandi & dissimulandi ulterius utatur, quam ad sui defensionem opus est, eum sibi ipsi omnem detrahere fidem, ac se reddere inidoneum, quicum bona fide agi possit; cum ejusmodi hominis dicta & facta non possint non esse suspecta. Argumenta, quibus probare aliqui volunt, omne falsiloquium in se turpe esse, invalida sunt. Dicunt, falsiloquium suam ipsius linguam, nobilissimum instrumentum, tali abusu foedare; ac sibi ipsi fidem demere, non sine plurimorum officiorum, quæ alias inter homines poterant exerceri, remora. Quippe cum inter alia hoc quoque mendax lucratur, ut si maxime verum dicat, ipsi non credatur. Sed hæc de mendacio proprie dicto verà sunt, non de tali falsiloquio, quod prudentia sæpe adhiberi suadet. Addunt, mendacium arguere hominem animo humili & abjecto. Qui enim solidis artibus & veritate niti potest, cur ad ista furta confugiat? Enimvero fraude carentia & necessaria falsiloquia non semper ex animi abjectione proficiscuntur; & solidæ artes sæpe non nisi obliquis modis pravos inter homines fervari queunt. Aliis hoc argumentum placet, quod oratio sit interpret mentis; cui fini cum repugnet falsiloquium, recte quoque idem ordini naturæ repugnare censerit: ac turbari harmoniam inter facultates hominis, si à mente discreper oratio. Verum facile admittimus interpretem esse mentis orationem, sed ita ne plura effutiat, quam à mente sit injunctum; penes quam judicium est, quid proferri expediat & necessum sit, quidnam sileri.

§. o. Porro jus illud, quod per mendacium violari diximus, quale sit, & unde hominibus sit quaesitum, inter omnes non convenit. Aliqui putant, quia tam Deo, quam hominibus naturaliter competit facultas intelligendi res veras, quæ per falsiloquium impediatur; igitur eo ipso competere quoque illis jus exigendi ab aliis, ut ita per verba res exprimant, quo prout sunt intelligi queant. Enimvero circa Deum quidem res plana est. Nam advertit ipsum quocunque falsiloquio uti non solum extreme irreverens foret, quasi nuda apud eum veritas æque non sit efficax, quam ficti colores; sed etiam stultissimum, quippe cui ad cognitionem veritatis nostro sermone opus non est. Unde non impius solum, sed & vecors erat Cainus, de fratricidio Deum celare aggrediens, & quidem iententiarum contumaci & inficeta. Et huc proprie quadrat illud *Sophoclis Antigone*: μισῶ γε μὲντοι χῶραις ἐν κακοῖσι τις ἀλλὰ, ὅφριτα τὸ καλὸν ἐν θέλῃ; *edit, quando aliquis in malis deprehensus, ea vult excusare.* De cætero autem non sequitur; hic naturaliter potest aliquid intelligere, igitur & ipsi jus est idem intelligendi; neque ex facultate physica statim inferenda moralis. Quod autem aliqui heic addunt; etiam illum, qui falsa audit, intelligere; igitur per falsiloquium non tolli jus intelligendi; id ad rem nihil facit. Intelligit enim ille non rem veram, quam volebat, sed ejus loco inane figmentum. Alii autem jus illud, quod per mendacium violatur, non à natura, sed ex facto hominum arcessunt, & quidem ex tacito aliquo pacto. Cum enim instituto hominum sermo, aliæque similes notæ sint introductæ, statim quoque homines mutua se

obligatione adstrinxisse, ut iisdem ita uterentur, quo exinde possent judicare de sensu ejus, quicum colloquuntur. Citra talem enim obligationem, & si cuivis liceret verba adhibere pro suo arbitrio, & ut alteri de alterius sententia constare non posset, inane fuisset illud notarum inventum. Quæ est sententia *Grotii* d. l. §. 11. De qua isthoc monendum, quod non satis heic distinguatur inter obligationem, quæ est circa apte adhibenda signa, ut ex illis sensa animi ab altero possint intelligi; & inter illam obligationem, quæ est ad sensa animi seu alteri per signa ista indicandum. Quæ sane duo distincta sunt, & ex diverso principio promanant. Nam cum vocabula ex impositione significant, urique conventio aliqua inter homines eadem lingua utentes intercessisse intelligitur, ut in communi usu certas res certis vocabulis indicarent. At vero ut actu ipso ea signa adversus alterum adhibeam, seu ut animi mei sensa super certa re alicui pandam, ea obligatio oritur vel ex generali aliquo præcepto legis naturalis, vel ex peculiari pacto; uti supra fuit explicatum. Pater hinc, quid judicandum sit de eo, quod quidam negant, mendacii naturam ex pacti cujusdam violatione esse arcessendam; quod quæcunque non natura, sed pactis hominum, maxime facilius constant, ex utilitate, eaque singulari & oriunda sint, & æstimanda. *In eo autem, ut quævis alterius dicta intelligas, quid tantum compendis sit non reperiri. E contrario plurimum referre, ut integram quis habeat libertatem silentio, aut idoneis co'oribus tegendi, qua sine alterius damno, nostra autem cum utilitate secreta manent.* Confunduntur quippe, quæ accurate erant distinguenda. Ut enim quis omnium cogitata, aut ut alii omnes ipsius intelligant, in eò nulla versatur utilitas, nec sermone introducto ad id sese homines mutuo obligant. Sed quousque quis teneatur sua sensa alteri indicare, & alter eadem intelligendi habeat jus, satis jam expositum est. At verò posita jam obligatione sensa animi alteri communicandi, pactum, linguas introductas, comitans, sese exierit de ita adhibendis vocabulis, ut sententia animi nostri ab altero possit intelligi. In quo sane tantum est compendii, ut sine ea nullus sermonis foret usus.

§. 11. His præmissis facile licebit judicare, quo jure vulgo quædam à mendacii nota eximantur, ubi simpliciter, quod res est, dictum non fuit. Ac initio aliqui distinguunt inter falsum dicere, & partem veri non dicere, seu dissimulare; ut illud illicitum, hoc vero sæpe vitio carere dicant. Ubi sciendum, etsi non dicere, seu tacere in mendacium proprie loquendo vocari nequeat, ubi nullum præsertim signum sermoni æquipollens fuerit adhibitum: ex alia tamen causa silentium in crimen cadere posse; puta, si per eam impediatur bonum quod quis procurare aut concilietur malum, quod averruncare tenebatur. *Silius Italicus* l. 16. *Animumque nefas scelerare silendo.* Sic qui in specula constitutus est ad indicandum hostium adventum, male multabitur, si tacuerit. Immo *mendacium* non minus maledicentiam vocat *Polybius* l. 12. c. 7. si quis historiam scribere professus, quæ gesta sunt non commemoret. Quod tamen alteri indicare non tenebar, siquidem totum reticere tuto nequeam, recte parte duntaxat ejusdem narrata defungi potero. Quo adplicant exemplum *Jeremias* 38. ubi propheta à rege interrogatus de obsidionis eventu, apud proceres regis ipsius jussu hoc prudenter dissimulat, aliam interim causam, nec falsam, colloquii adferens. Hic enim partem duntaxat veri dixit, cum ut totum illis significaret, haut quidquam teneretur. Item illud *Athanasi*, qui inter-

interrogantibus ad se capiendum missis respondebat; modo hac transiisse Athanasium, dissimulans, eundem etiam retro navem convertisse. Nam seipsum prodere non tenebatur. Circa exemplum Abrahami *Genes. XX.* 12. quidam dubitant, num prudenter fecerit vir sanctissimus, dum Saram sororem suam vocat, de matrimonio dissimulans. Norat quippe formam irritando aliorum amoris idoneam, & facilius sollicitari solutas, quam maritatas. Nec injustam videri Abimeleci expropositionem; ac inhumanam esse presumptionem, in aliqua civitati nullum esse pietatis & justitiæ respectum, antequam ejus documentum extiterit. Et si alii hoc eo nomine excusatum eant, quod *spes vite plerumque magnos animos infringat*, & ad declinandam mortem vix quidquam turpe habeatur. Sed hoc quidem in medio relinquimus.

§. 12. Distinguit quoque *Grotius* d. l. §. 8. inter signa illa, quæ sunt reperta ad significandum *μὴ συνδijzης* seu cum mutua obligatione, & inter res alias, circa quas ejusmodi conventio non intercessit (Nam si circa rem quampiam pactum intercessit, ea non nisi uniformiter licet uti.) Putatque rebus hisce uti licere, etiam si prævideamus fore, ut alter inde falsam concipiat opinionem; modo nullum aliud sequatur nocumentum, aut ubi nocumentum ipsum seposita doli consideratione licitum est, & ubi aperte alteri nocuisse licebat. Quod facile admittimus. Cum enim nulla adsit conventio generalis, aut peculiaris, ut istam rem hoc, & non alio modo adhiberi necessum sit, eo fine, ut alter inde animi mei sententiam colligere queat; igitur circa eandem usurpandam plena nobis intelligitur esse libertas relicta, modo nemini nocumentum aliquod injuria inferatur. Quod enim alter falsam opinionem concepit, sibi imputet; quippe qui in alienis negotiis arbitrandis plus justo fuit curiosus. Neque, si jure meo utar, semper teneor evitare, ne alter in falsam opinionem, cætera innoxiam, incidat, v. g. si quis per noctem in cubiculo suo lampadem alat, discutiendis terroribus nocturnis, aut ut semper lumen in promptu sit; non tenetur eam extinguere, si vel maxime vicinus credat, ob lucubrationes id fieri. Circa exemplum *Lucæ XXIV. 28.* res plana est. Nam talem gestum præ se ferre in cujusvis est arbitrio; & nihil frequentius in vita communi, quam discessum simulare, ut constet, gratinè simus futuri hospites, an nimus. Nam nî enixe rogemur, serio nobis est propositum abire. Exemplum *Actor. XVI. 3.* altioris videtur indaginis. Quin autem hostis, cui aperte utique licebat nocere, adhibitis simulationibus circa iugam, usum vestium, insignium, velorum, armorum, circumveniri recte possit, itidem dubium non habet.

§. 13. *Idem* d. l. mendacii notam non semper contrahi existimat, si utamur voce aut locutione ambigua, cui plures uno sint significatus vel ex usu vulgi, vel ex artis consuetudine; vel ex aliqua figura aut schemate non inusitato; modo animi nostri conceptus congruat uni istarum significationum; etiam si putetur is, qui audit, in aliam partem accepturus. Enimvero recte subjungitur, non posse temere probari talem locutionem, nisi pertineat ad erudiendum eum, qui curæ nostræ fuerat traditus, aut ad evitandam iniquam interrogationem, (vid. *Seneca Troad. v. 597. seqq.*) aut ut nostrum aliquod commodum quæramus sine damno alterius. 1. *Samuel. 27. 10.* De cætero enim, si tu tenebaris sententiam animi tui liquido mihi exponere, nihil interest, utrum simplici me mendacio, an per ambiguum sermonem decipias. Præsertim

cum ambiguus sermo, siquidem proposito tuo debet inservire, ita sit conformandus, ut popularem magis sensum ego arripiam, abstrusior & minus frequens tuis cogitatis respondet. Alias si uterque significatus æque est dominans, nemo facile erit tam supinæ negligentiae, quin interroget, in quam partem dictum illud accipi velis. Id autem omni vitio caret, ambigue aut oblique loqui ad eum, quem informare, aut cujus profectus explorare vis; si hic finis magis isthoc modo, quam per apertum sermonem queat obtineri. Quo spectat exemplum *Joan. VI. 5*. Sic & cui sensa animi mei omnino indicare non tenebar, ubi silentio defungi non licet, nihil prohibet, quo minus falsam opinionem pro simplici ignorantia propinem, si præter errorem istum nullum aliud consequitur damnum, quo ipse indignus est. Sic nemo reprehenderit Athanasium, ex quo cum quæreretur, qui ad ipsum persequendum missus erat, quantum inde abesset Athanasius; hic respondet; eum non longe abesse; ap. *Theodoret. hist. Eccles. l. 3 c. 8*. Adparet autem ex hisce, caute accipiendum illud *Grotii* d. l. quando ad communem mendacii notionem requiri ait, ut quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter *nequeat*, quam in eum sensum, qui à mente proferentis discrepat. Nam ubi quis liquido sententiam suam tenetur exprimeri, sermo ita est formandus, ut quem sensum præsens negotium, aut dictionis usus popularis insinuat, idem quoque cogitatis tuis congruat. Neque alter statim jubendus est, suum errorem aut damnum sibi ipsi imputare, quod non omnes minus frequentatos, & à præsentī re alienos, ac contortos dictionum sensus excusserit, aut quod divinus non fuerit. *Isocrates Panathenæico*: Ambiguus dictis uti, *ὡς ἐν μὲν συμβολαίων καὶ πλεονεξία ἀγωνιζόμενον, εἰς ἄλλο καὶ πονηρίας ἔμικρον σημείον, si de contractibus, & emolumentis in foro lites, turpe est, & magnum signum improbitatis.*

§. 14. Longe magis autem detestandæ sunt reservationes illæ mentales, quas aliqui sædo plane artificio excogitarunt, in contrarium torquendo apertorum verborum sensui, etiam circa illas res, ubi verum dicendi obligatio erat, & quæ juramento confirmantur assertiones. Per quas hoc quidem efficitur, ut extrinsecus affirmare quis videatur, quod in animo suo negare instituit, & vice versa. Quo ipso omnis sermonis usus corrumpitur, ut nemo amplius certus esse possit, in quam partem alterius verba debeat accipere. Quamquam & absurdum plane sit isthoc inventum. Cum enim institutus sit sermo, ut quod in animo habemus efferatur; cogitationum autem nostrarum, quamdiu non proferuntur, in vita humana nullus sit effectus: quomodo igitur tacita illa, & à communi usu abhorrens reservatio mentalis possit tollere effectum illum, quem prolata verba alias producere sunt apta? Id equidem frequens, ut sermoni generali ex substrata materia, aliisvè circumstantijs accedat quandoque tacita conditio aut restrictio, per quam sermo præsentī negotio dextre aptatur, atque ab inconvenientia liberatur. Verum quid hoc vel rationis vel subtilitatis habet, si interrogatus an fecerim, jurem, non feci, nempe *aliud quidpiam*, aut *alio die*? Aut si petenti pecuniam dicam, non habeo, scil. *quam tibi dem*. Aut promitto me tibi daturum, scil. *dicis causa*? Stultum autem est, quod ejusmodi hominem à mendacii & perjurii crimine volunt eximere ideo, quia *is tantum non dicit unam veritatem determinatam, quam audientes concipiunt, ac verba illa significare, sed aliam veritatem disparatam*. Quasi vero interrogationi meæ satisfiat, si quamvis veritatem disparatam, & quæ ad præsens negotium nihil facit, audiam;

aut

aut quasi adposite quæstioni meæ satisfecerit, qui mihi decepis percontanti, de aliis responderit. Sicut & illud non minus absurdum est, quod dicunt; ex oratione aperte prolata, & reservatione mentali unam confici integram orationem, in qua tota conjunctim accepta nulla sit falsitas, v. g. si quis dicat, non sum sacerdos, hoc in mente reservato, *ut tibi dicam*: tota hæc oratio, si integre sumatur, erit vera; *non sum sacerdos ut tibi dicam*. Enimvero uti oratio propter alios inventa est, non uti sibi quisque loqueretur: ita ejusdem veritas & falsitas ex iis æstimatur, quæ aperte ad alios proferuntur. Add. *Lud. Montalius epist. provinc. 9.*

§. 15. Non committi mendacii culpam, etiam si aliquid dicatur, quod falsam habeat significationem infanti, aut amenti, communiter statuitur; adeoque permixtum creditur, *Ut puerorum ætas improvida ludificetur. Lucret. l. 1. Theocritus Idyl. 15. ἔν αἰζῶν τὸ τέκνον, ποτὶ καὶ δαίην ἰππῶν.* Ratio adfertur à Grotio d. l. §. 12. *quia cum illes non sit iudicii libertas, non potest eis circa illam libertatem iniuria fieri.* Quæ ratio mihi non plane sufficit. Nam ut de infantibus potissimum dicam, manifestum est equidem, hætenus illis deesse facultatem judicandi, quod quæ iisdem narrantur, aut alio modo representantur, simpliciter & incaute arripiant, nec per ratiocinia verum à falso discernere norint. Quia tamen, quæ sunt homines, id juris habent, ut ne ab aliis lædantur; utque humanitatis officia recipiant, & peculiariter à parentibus atq; educatoribus potissimum bonis sententiis imbuantur: (Add. *Matth. XVIII. 10.*) & vero utiq; tenent facultatem adprehendendi saltem res faciles: omnino censendum est, illos eodem cum adultis jure hætenus frui, ut quæ indicari ipsis debent, ita proponantur, quo intelligi ab iisdem possint. Verum, quia ob rationis imbecillitatem & affectuum impetum nudam veritatem fere adspersantur; ideo per fabulas doceri, aut fictis terribilioribus coërceri eos expedit, quousque citra inania rerum soliditatem capere, & æstimare norint. Inde non ut ludibrio habeantur, aut noxa afficiantur, adversus illos figmenta adhibemus; sed quia ratione magis seria doceri commode nequeunt. Hinc adposite *Lucretius d. l. Pueris absinthia tetra medentes Cum dare conantur, prius oras pocula circum Continuum mellis dulcis flaviq; liquore, Ut puerorum ætas improvida ludificetur Laborum tenuis; interea perpotet amarum Absinthii laticem, deceptaq; non capiatur, Sed potius tali facto recreata valescat.* *Sirabo l. 1. Non modo Poëtæ, sed etiam civitates longe prius fabulas delegerunt, nes non ipsi legumlatorès publicæ utilitatis gratia, cum ratiocinantis animantis intuerentur ingenium. Homo enim cognitionis aviditate ducitur. Hujus autem via prima fabularum studium est. Hinc pueri audire incipiunt, & ad communicanda studia ultro proficiunt. Causa est, quia novum quoddam est studium fabulatio, quæ non res consistentes, sed alia quedam exponit. Dulcis quidem est novitas, & quod nemini prius est cognitum: hoc autem ipsum est, quod oblectationis aviditatem ingenerat. Cum autem admiratio adsit, & monstra, intenditur oblectatio, quæ discendi illecebra est. Absipso igitur primordio hoc pacto inescanda sunt: etate vero provectiore, ad rerum discipul: nam perducendi, corroborata jam cogitatione, cum adulationis amplius nequaquam indigeant. Peculiariter autem commendationem fabularum Æsopi vide apud *Pbilosophratum de vita Apollonis l. V.* Sed & amentes, quæ rationem non capiunt, recte figmentis deliniuntur.*

§. 16. Quin in universum omnes, apud quos bonum, quem intendimus, finem. simplici sermone assequi non valeamus, citra mendacii culpam figuræ istis errorem,

verum ipsis salutarem, possunt deduci. Neque necessum est ejus licentiæ rationem inde arcessire, quod præsumatur, alterum libertatis suæ in judicando læsionem non ægre laturum, imo gratias habiturum eo nomine ob commodum, quod inde assequitur. Volenti autem injuriam non fieri. Nam habebat quidem iste jus, ut nostro sermone aliquod ipsi commodum conciliaretur, aut malum depelleretur; verum non eo modo, ut contrarium effectum iste sermo produceret. Id quod factum fuisset, si rem simpliciter prout erat citra colorem intellexisset. Inde in tali casu non minus ad ingenium & conditionem audientis attemperandus est sermo, quam Médico pharmacum ad vires & complexionem ægroti. Cum igitur nemo dici possit jus habuisse, ut sermonem tali forma conceptum audiret, quo ipsi perniciosus erat futurus; non recte quoque dicitur, jus aliquod heic esse remissum. Cumque ex adverso alter teneretur ad id officii mediante sermone alteri exhibendum ex lege humanitatis, vel etiam arctiore ex obligatione; in aperto est, non posse ipsum esse obligatum sermonem eo modo adhibere, quo sine suo erat cariturus. Inde ab omni vitio mendacii vacant, & laudem insuper prudentiæ merentur ficti sermones, quibus alicujus innocentia tegitur, iratus placatur, moestus demulcetur, aut quid aliud commode adfertur, quod aperta oratione obtineri non poterat. Vid. *Exod.* I. 17. 19. 1. *Samuel.* XIX. 12. *seqq.* XX. 5. 28. 29. 2. *Sam.* XIV. 4. *seqq.* 2. *Corinth.* IX. 2. 3. 4. *Plinius* 3. *epist.* 16. de Arria. *Horat.* 3. *Carm.* 2. de Hy. permnestra, quæ ab ipso vocatur *Splendide mendax*, & in omne virgo Nobilis avum. *Euripides Phœnissus* v. 998. *Sada Rosarium Persicum* c. 1. *Mendacium beneficium faciens, melius est viro, exitium parturienti.* *Heliodorus Æthiop.* l. I. καλὸν ποτὲ καὶ τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελεῖν τὰς λέγοντας, μὴ δὲν κατὰ βλάβην τὰς ἀκούοντας. Pulcrum est mendacium, cum auctori commodat, & audienti non nocet. Huc spectat factum Rachabæ *Jos.* 2. 4. Ubi non curamus, quod *Grotius* ad h. l. notet: ante Evangelium mendacium viris bonis salutare culpa non ducatur. Laudatur hoc factum, ut illi tempori congruens, ad *Ebricos* XI. 31. *Jac.* II. 25. Nam & nunc licitum id arbitramur, modò obligatio civilis per idem non violetur. Ad datur *Socrates hist.* *Eccles.* l. 3. c. 12. Huc pertinent, qui in prælio labantes suorum animos. ficto nuncio erigunt, quò incitati victoriam & salutem sibi pariant, aut qui ante prælium hostium multitudinem extenuant. Vid. *Cornel. Nep.* *Eumene* c. 3. & passim apud historicos. *Xenophon* l. 4. de dict. & fact. *Socratis.* Si quis dux videtur exercitum perterritum, & mentis ducat illico socios affuturos, istoque mendacio animos sociorum levet, sub quoniam id collocabimus? Sub justitia, ut videtur. Apud *Sophoclem Philoctete:* Ne opt. καὶ αἰχρὸν ἡγῆς διπλὰ πᾶ ψεύδη λέγειν; *Ulyss.* καὶ εἰ τὸ σωθῆναι γὰρ τὸ ψεῦδος φέρει. Non ducis turpe mentiri. Non, cum mendacium salutem affert. Add. *Frontinus strateg.* l. 1. c. 11. l. 2. c. 7. Et *Polyanus* l. 1. *strateg.* de Leotychide. *Maximus Tyrius dissert.* 3. εἰδὲν σέμνον τὸ πᾶν ψεῦδος λέγειν, εἰ μὴ γένοιτο ἐπ' ἀγαθῷ τῷ μαθόντι. εἰ τὸ καὶ ἰατρὸς νεκρὸν εἰς αἰσάει, καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον, καὶ κυβερνήτης νεύτας, καὶ δεινὸν εἰδὲν ἀλλὰ ἡδὴ καὶ ψεῦδος εἰρησὶν ἀνδράσας, καὶ τὰ ληθῆς ἐβλάψεν. Non est res per se præclara verum dicere, nisi id cum utilitate fiat ejus, qui audit. Ita sæpe medicus agros, dux exercitum, gubernator fallit nautas: nec hoc in iis reprehenditur. Quid, quòd mendacia sæpe prosunt hominibus, nocet contra veritas. Ququam nescio, an probari possit illud factum *Agæfilai*, qui cum suis multitudine hostium perterritos cerneret, manui vocabulum victoriæ inscripsit, arte- proque

proque ab hariolo jecinore, in manum notis inscriptam imposuit, quod notæ à jecinore reciperentur. Tunc sociis eam scripturam monstrat, deos, inquit, victoriam polliceri. *Plutarch. apoph. Lacon.* Sic mendaces non sunt medici, dum ægroto delicato aut moroso pharmaci dulcedinem aut lenitatem persuadere satagunt. *Libanius declam. 29.* *Medicos videmus agro: animi cupidines fraudibus eludere. Idem citam utique adversus sanos prestamus, quoniam melius fuerit delusum fuisse, quam quid verum est audisse.* Nescio tamen, an sub hac classe censeri possit astutia Erasistrati medici apud Seleucum regem fugientis, Antiochum filium uxorem ipsius deperire, apud *Lucianum de dea Syria.* Huc quoque possis referre factum Josephi, qui ut in fratribus suis seriam poenitentiam plagii circa ipsum perpetrati excitaret, utique intelligeret, quo animo in patrem, ac fratrem Benjaminem essent, diu eos fidei criminationibus anxios habuit. *Gen. 42. segg. Joseph. archæol. l. 2. c. 3.* Denique & tabulas Poëtarum, quibus sub amœno involucrio veritas insinuatur, à mendaciorum classe eximendas facile conceditur. Vid. *Plutarch. de aud. Poët.* Et hæcenus admitti potest illud *Sophocl. Electra.* *δοκῶ μὲν εἶδέν ῥῆμα σὺν κέρδι κακόν.* Existimo enim, nullum verbum commodum & utile turpe esse.

§. 17. Rectoribus quoque civitatum falso sermone uti quandoque licet, quorum consilia ac destinata si propalantur, sæpe incassum cadunt, aut in reip. damnum redundat. Ea, ubi silentio nudo non satis obteguntur, per fictos sermones averfa aliorum hominum curiositate, velare fas erit. *Plato de rep. l. 3.* *Τὸ ψεῦδος ἀνθρώποις χρησιμεύει, ὡς ἐν Φαρμάκῳ εἶδδ', δῆλον ὅτι τῶς τῆς τοῦ ἰατροῦς δοτεον, ἰδιώταις δὲ ἐχ' ἀπέναντον. Τοῖς ἀρχαῖσι δὲ τὸ πόλεως, εἴπερ πρὸς ἄλλοις προσήκει, λευδοῦσθ' ἢ παλεμίων, ἢ πολιτῶν ἐνεκα, ἐπ' ὠφελείᾳ τὸ πόλεως, τῶς δὲ ἄλλοις πᾶσιν ἐχ' ἀπέναντον τὸ τῆς πόλεως.* Mendacium hominibus pro medicamento est utile, quare publicis medicis concedendum, privatis autem hominibus minus uti gerendum. Igitur republicam administrantibus precipue, si quibus aliis, mentiri convenit, vel hostium, vel civium causa ad civitatis utilitatem. Reliquis autem à mendacio abstinendum est. Huc spectat factum Salomonis 1. *Reg. III. 25.* Apud *Sueton. Claudio c. 15.* hic *fœminam non agnoscens filium suum, dubia utrinque argumentorum fide, ad confessionem compulsi, indicto matrimonio juvenis.* Sic patre & filio in jus rapto ob interfectum sacerdotem, cum non constaret, uter facinus patrasset, neuro alterum prodere volente, Carol. Magnus sententiam pronunciasse dicitur, ut uterque moriatur. Ita pater se autorem confessus est. Sic lex in Hispania est, ut si serva ex domino pepererit, ipsa libera fiat. Aliquando ex nobili ancilla sua conceperat; ille negat. Illiquida probatione rex Alfonsus jubet puerum publice vendi. Quo audito, pater se prodidit, ap. *Panormitanum de reb. gestis Alfonsi l. 2.* Sic cum Neléo, coloniam deducuro, vates respondissent, oportere à pollutis hominibus exercitum purgari; ipse simulavit, se puerum trucidasse, & purificationis indigere. Sic alios, qui sibi consili essent, etiam perussit. Quo facto, patefactos jam qui se contaminassent reliquit; apud *Ælianum V. H. l. VIII. c. 5.* Hispanis proverbium est: *dic mendacium, & erues veritatem.* Huc quoque pertinent dissimulationes circa valetudinem aut mortem Principis, præcavendis turbis. Isthæc tamen haut quidquam ad Numæ commenta extendere velim. Acid. *Polyanius strategem. l. 2. in Epaminonda n. 6. & 12. Polybius l. 5. c. 11.* Sicuti & isthæc licentia nullo modo ad promissa pertinet. Add. *Baconis sermon. fidel. c. 6.*

§. 18. Cum porro *Grotius* l. §. 13. mendacium oriri statuat ex læsione juris, quod quis habet ad intelligendam alterius sententiam; ex hoc quoque concludit: mendacium non esse, quoties fictum sermonem ad aliquem dirigimus, qui non decipitur, etiam si tertius falsam inde hauriat persuasionem. Præsupponitur enim privatum duntaxat negotium geri inter me & alterum, neque id quidquam ad tertium spectare. Ergo alter ficto sermone hautquidquam decipitur, qui ex eo satis animum meum percipit, non secus ac si intelligenti fabulam narrem, aut ironico vel hyperbolico sermone utar. Adversus tertium autem ideo mendacii culpa non contrahitur, quia cum eo nihil est negotii, adeoque nullum ipsi jus, ut quæ mea sit mens intelligere debeat. Ac si ipse opinionem sibi format de eo, quod non ipsi, sed alteri dicitur, habet, quod curiositati suæ imputer. Qua tamen assertionem ne quis abutatur, monendum est; non debere à duobus ex compacto captari tales occasiones, ut tertius aliquis hoc modo ludibrio habeatur. Nam si vel maxime tertius ille plenum jus non habeat me intelligendi; lex tamen humanitatis & caritatis requirit, ut ne meus sermo occasionem præbeat ipsi damnum præter meritum accipiendi. Ut omnino distinguendum sit, utrum aliquis citra suam culpam aliorum sermonem percipiat, an vero ex petulantia, aut maligna cura aliorum secretis immineat. Igitur assertio isthæc competit potissimum in *ωτάνεσθαι*, qui insidiosis auribus clanculum aliorum sermones sublegere satagunt. Horum importunam curiositatem, ubi penitus tacere non placet, solemus amoliri, diversum & ad rem non pertinentem injiciendo sermonem, vel etiam de compacto fabellam referendo, quam dum ipse, magnum se excepisse arcanum ratus, aliis propinat, ludibrio habeatur, modo nullum præterea ipsi aut aliis damnum inde enascatur. Equidem novimus, neminem debere alterius honorem & exultationem dererere, ludosque eundem facere. Enimvero uti non arbitramur nos peccasse, si alicujus errorem derexerimus, modo id fiat citra amarulentiam, & insultationem eruditis viris oppido quam indignam, etsi ejusdem famæ aliquid potius inde decedat, quam accedat: ita vitium in alterius moribus hærens, ubi nobis id molestum extiterit, nil prohibet vel ludibrio corrigere, quo ipse deinceps id exuat. Neque enim ideo correctiones & emendationes aliorum illicitæ sunt, quia opinionem de illorum præstantia imminutum eunt. Sic cum in universum generis humani interfit, ne quisvis cujusvis arcana intelligat, tacita quapiam gentium conventionem est receptum, uti sigillo munitæ literæ ab illo solo aperiantur, cui sunt inscriptæ. Si ergo aliquem animadvertero mearum arcana epistolarum captare, credo piaculum non erit, si ejusmodi epistola ipsi intercipienda subjiçatur, qua lecta non magnopere gaudeat. Sic si in domo aliqua puer sit, omnibus eduliis in penû dispositis imminere solitus; injuriam iste non patietur, si reprimendæ ipsius gulæ amaro pleno succo vas inter reliqua locetur. Huc referre possis, quod memorat *Herodotus* l. 1. de Nitecri seu Semiramide, quæ sepulchro suo incidi curaverat hæc verba: *Si quis rex Babyloniorum pecunia valde indigerit, ex sepulchro ipsius aperio quantumcunque voluerit sumeret.* Id cum aperuisset Darius rex, auri nihil invenit, sed hæc duntaxat verba: *nisi insatiabilis auri fuisset, mortuorum loculos hautquidquam commovisses.* Aut uti *Maximus Tyrus* differt X. id effert: *ὁ πάντας ἀνθρώπων ἀπλησώτατε, ὃς ἐτλης νεκρῶν θίγειν δι' ἔρωτα χρυσὲ.* Male

fit tibi mortaliam avarissime, qui auri causa mortuum tangere ausus es. Vid. quoque *Ad. Olearius itin. Persl. l. 4. c. 7.* Ejusmodi quippe inscriptionibus credere, simplicitatem juxta & avaritiam arguit. Equidem recte illi, qui in facto Papyrii apud *Gellium l. 1. c. 23.* causam, i. e. ingenium & taciturnitatem in tantilla ætate laudant; modum autem reverentiæ matri debitæ adversum censent; præsertim cum illud ludibrium eliceret sententiam, matronis sane quam parum honorificam; *ut una potius duobus nupta fieret, quam undue.* Nondum tamen à me impetrare hæcenus potui, ut valde irascerer marito illi apud *Plutarchum lib. de garritate*, qui amoliendæ uxoris importunitati circa expiscanda Senatus arcana de coturnicæ, quæ cum aurea galea per forum volitare visâ sit, narravit. Etsi ne reliqui per garrulam istam mulierem in vanum terrorem conjicerentur, aut aliud quid damni caperent, marito isti utique erat cavendum. Nam momentaneum errorem delectatio sequens facile pensabat. Quod si autem hoc providendum est, ne per eum, qui à nobis ludibrio haberi merebatur, alter decipiatur; multo minus licebit falsi quid alteri persuadere, eo fine, ut istertium decipiat: licet alter ille fortasse peculiariter inde non lædatur. Nam & hoc ipsum indignum est adhiberi velut instrumentum alterum fallendi: & perinde est, sive immediate, sive interven-
tu alterius à nobis subornati alium decipiamus. Quamquam ars sit non paucis usurpata, ut fallant eos, per quos fallere alios cogitant. Vid. *Senec. Thyeste v. 320.* Scilicet quia non parum interest; *ex animo omnia, ut fert natura, facias, an de industria.* *Terent. Andr. act. 4. sc. 4.* Add. quoque *Gellius l. 12. c. 12.*

§ 19. Illud planum est, cum inter hostes obligatio sensû animi patefaciendi cesser, posse quem citra notam mendacii adversus eos falsa proferre, fictisque rumoribus ter-
rere, aut detrimenti quid isdem inferre, dummodò tertio amico præter fas damnum inde non nascatur. Cui enim aperta vinocere licet; quid prohibet, quo minus per astutiam, & citra nostrum periculum ei noceatur? Quod enim aliqui hunc modum hosti nocendi sunt adspernari, factum, non quia crederent, jus aliquod violari, sed quia feroces apud animos illa tantum hosti illata gloriæ ducuntur, quæ vigorem quen-
dam & impetum animi ac corporis præferunt. Sed quæ de fallendo hoste dicuntur, nequaquam ad ulla pacta cum hoste, tollendo aut suspendendo bello inita, sunt exten-
da. Cum enim lex naturæ pacem, quantum commode potest, servari, aut abruptam sarciri jubeat; jubere quoque intelligitur, ut ea usurpentur media, sine quibus iste finis non potest obtineri. Atqui in pacem coire hostes iterum nequeunt, nisi invicem sit obligatio sensû animi circa præsens negotium liquido indicandi (adeoque nisi diffiden-
di invicem necessitas per obligationem vera dicendi circa compositiones pacis tollatur. Sed & quod traditur, licitum esse hosti ficto sermone illudere aut nocere, nequaquam eo extendi debet, ut de hoste falsa crimina & flagitia spargantur, minuendæ
eius existimationi. Nam status hostilitatis id quidem licentiæ dat, ut cogitata animi mei hosti abscondam, aut fictos rumores disseminando viam ad ipsi nocendum ap-
eriam. Sed qui crimen hosti objecturus est, siquidem de eo fidem velis facere illis, qui extra hostilitatem sunt constituti, utiq; hostili schemate exuto veritatis sese assertorem
ferre debet, adeoque historici personam adversus istos induit. Unde si sponte à rerum ve-
ritate abeat, mendacis & calumniatoris notam effugere non poterit. Falsa autem cri-

minā hosti in os exprobrare, impotentis est conviciatoris. Mendacia pro mendaciis ulcisci est vanitatem hostis sui imitari. Adde *Ludovici Montalti epistolam XV. & notas ad eandem*. Quod autem *Lipsius Polit. l. 4. c. 14. n. 32.* cum hostibus externos quoque conjungit, adverius quos simulatio & dissimulatio sit adhibenda; id haut ulterius potest admitti, quam quatenus consilia & res nostras illorum notitiæ subtrahi interest. Nam ut ultro hūc damnum velimus fictis sermonibus conciliare, id communis inter homines cognatio non patitur.

§. 20. Difficilior est inspectio, an citra mendacii culpam reus delictum, cujus insimulatur, negare, aut fictis argumentis eludere queat; Ubi non est sermo de tribunali divino, apud quod humilem confessionem, veniæque implorationem utilissime adhibueris. Impium quippe non minus quam stolidum fuerit, apud Omnicium coloribus aut negatione velle uti. Cui rationi nititur illud *iosue VII. 19.* o Nam reus jam divino indicio erat patefactus. De iudice ergo humanis sermo est; quæ duplicem potissimum finem habent propositum, tum ut quisque obtineat, quod ipsi debetur, tum ut per poenam coercerentur, qui vel per malitiam aliorum jura temerare ausi fuerunt, vel segnem ob justitiæ amoreni temeraturi erant, nū, quæ alios tetigere mala, sibi quoque eventura horrerent. Horum ergo severitatem ut quis declinet, aliqui haut quidquam fas esse putant, falso sermone uti. Idque quia iudex cum primis verum intelligendi jure pollet. Unde nec sanctitatem iudicum, Dei nomine præsidentium, nec obsequii necessitatem ulli circumscriptioni aut contumaciæ locum dare. Præterea non tam necessarium hoc videri, quam periculosum; plus enim detecta nocere. Si præsertim non tam facta, quam *sententia falsa* proponantur; quod semper noxium est tum in sese, tum quatenus unus error infinitis præbet originem. Contraria tamen sententia aliis potior videtur; qui distinguendum judicant in omni crimine inter damnum datum, & ipsum reatum; quorum illi restitutio huic poena propriè dicta responderet. Jure naturali quemlibet damni delicto suo dati restitutionem facere debere. Sed & debere quemlibet alteri poenitenti, & restitutionem præstanti veniam concedere. Obligatione ergo propriè dicta quemlibet nocentem adstringi, ut ad reparationem damni abs se dati semper sit paratus. Sed ut quis ultro ad poenam se præbeat, aut nomen suum ipse deferat, neminem teneri. Et ubi occultum sit delictum, ita ut restitutio palam fieri nequeat citra confessionem de crimine, eandem oblique & occulto quodam modo faciendam. Poenam quippe invito infligendam; cum alias finem suum non possit obtinere, qui est, peccantem, & alios à peccando abstertere. Ad quæ autem obligamur ultro & à volentibus suscipi debere. Cum ergo ad poenam sibi arcessendam nemo sit obligatus, (vid. l. 1. de bon. eorum, quæ ante sentent.) ac non possit non naturaliter homo ab eadem maxime abhorreere, præsertim ubi ad mortem usque, aut grave aliud malum progrediatur: non adparere, quare non quovis modo, citra tamen injuriam tertii, eam liceat declinare, (Conf. tamen l. 13. D. de custodia & exhibitione reorum.) Neque vero reip. valde interesse, ut pensatione damni facta puniatur delictum non notorium quodq; adeo colore aliquo adhuc regi aut excusari possit. Inde uti manifesta quidem negare recordis sit, ita fictis quoque argumentis crimen obiectum posse dilui, ex hæcenus adductis videri. Et si falsas sententias allegare reo inutile sit, quod iudex,

judex utique juris sit intelligens. Equidem judici facultatem esse quoquo modo verum exculpendi, modo res tanti sit, ut salus reip. omnino requiratur eam videri. Inde & à mendacii nota absolvi judicem, qui ut à reo crimen expiscetur, aliquid fingit; puta, se ab alio jam rescisse, hoc vel illud se fecerit, si dissimulare pergat, & similia. (Etsi in solo crimine seductionis dolus utilicuisse Ebraeis ad detegendum reum, notet *Grotius ad Dentem*, c. 13. 8.) Sed ex eo non ita sequi, ipsum reum ad confessionem criminis teneri. Neque enim cuilibet facultati, quæ nudum exercitium alicujus actus notat, in objecto suo obligationem respondere. Et esse alia media in veritatem facti penetrandi, argumentis, & per testes. Quos, ubi de alieno crimine interrogantur, etiam injuratos verum dicere teneri ob justum imperii civilis. Accedere, quod tantus sit favor propriæ conservationis, ut etiam invidiosum habeatur, manifestos criminum inauditos plectere. Eoque vitio non verti quemcunque colorem facinori suo obtendisse. Vid. l. 1. *primò. D. de re requir. vel absent. damnand.* & ad d. l. *Grotius in flor. spars.* Non omnia quoque tribunal divinum & humanum habere communia, nec tanta majestate præsidere judicem mortalem, quam Deum. Quod si autem reus de proprio crimine ultro fateri non teneatur, negatione ipsius hauriquaquam obsequii civilis necessitatem infringi. Equidem gravius plerunque plecti crimen, quod abs reo contumaciter fuit negatum; quippe cum ultronea confessio fere poenitentiam indicet, quæ de malitia delinquentis multum detrahatur. Sed utrum magis expediat callidere negare, an apertæ confessionis ingenuitatem amplecti, ad alterius generis inspectionem pertinet, non ad eam, quæ agit de eo, quod quis tenetur facere, nec ne. Ex his duabus sententiis utra alteri sit præferenda, facile intelligitur, qui argumentorum momenta ponderare novit. Memorabile est, quod *Haythornus de Tartaris* c. 48. tradit; eos, cum alias mendacissimi sint, in duobus tamen mentiri neicire; nempe neminem eorum arrogare sibi aliquid forte facinus, quod revera non patravit; & qui scelus admisit, ob quod etiam mortem sibi imminere novit, à domino interrogatum veritatem non reticere. Quin & apud *Japnios* capitale est coram judice mentientem deprehendi.

§. 21. Sed quid in hisce casibus patrono seu advocato licebit? Heic nobis distinguendum videtur inter causas civiles, & criminales. In illis salva conscientia non videtur advocatus impedire posse, ne alter primo quoque tempore jus suum obineat. Adeoque heic illicitas esse arbitramur non solum falsas allegationes, fictasque rationes, sed & dilatorias exceptiones; quippe quæ omnes moram adferunt, ne quis tribuat, quod debet, neve alter accipiat, quod ipsi debetur. Conf. l. 9. *§. ult. D. ad l. Corn. de falsis.* In criminalibus autem, ubi de poena duntaxat agitur, ulterius putaverim discipiendum, an quis publice sit constitutus, ut rei causam agat, an vero ab ipso reo adscitus sit. Priori non videtur concessum uti falsis allegationibus, aut fictis coloribus; cum hoc fine publice detur, ut, quæ reo intentantur, calumnias depellat, neve quid injuste ipsi inferatur provideat. Ad quem finem sufficit accusatoris argumenta simpliciter diluere. Ast vero quem reus sibi adscit patronum, cum interpretem ejus duntaxat agat, eodem quoque defensionis modo uti posse judicaverim, quem adhibere licebat reo, si pro se ipse diceret. *Cicero pro Cluentio*: *Errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. Omnes enim illæ*

illa orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum, ac patronorum. Idem Off. 2. religioni non contrarium tradit, nocentem aliquando defendere. Neque vero ab hac licentia multum periculi iustitiae imminet. Cum enim in judice supponatur cognitio juris, igitur nihil aget advocatus, ficta jura aut falsas sententias allegans. Neque facta proponenti creditur, nisi eadem idonee probaverit. Ergo si quandoque nocentes poenae hoc modo subtrahuntur, non advocati, aut rei culpa erit, sed iudicis, qui aera lupinis discernere haut valuit. Et si Plato de LL. l. XI. sub finem, in sua civitate ne istaec quidem videatur indulgere. Et Aegyptii quondam causidicorum oratione multum juri caliginis offundi arbitrabantur, apud Diodor. Sicul. l. I. c. 6. Praeterea cum, uti Euripides Phaulissis, ait, simplex sit veritatis oratio, quaeque adeo variis interpretum ambagibus non indiget. ὁ δὲ ἀδίκῃ λόγῳ, νόσων ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δέ τ' αὖ σοφῶν, injustus autem sermo, egrotans in seipso, callida poscit medicamina. Et Pindarus Nem. od. 7. εὐάνομοις δίκαν τρεῖς ἔπειτα διατρέσθαι, ad honestam causam tria verba sufficient. Bene quoque Isocrates ad Demonium: Nullius improbi negotii patronus esse velis. Nam & tempus facere putabunt, quae ab aliis facta defenderis. Et quibus patet, quatenus sit admittendum illud Quintiliani orat. instit. l. 2. c. 17. Et mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est; & affectus, si aliter ad aequitatem perducere iudex non poterit, necessario movebit orator. Et illud Eiusdem l. 2. c. 1. Verum & illud, quod prima proposuimus durum videtur, potest afferre ratio, ut vir bonus in defensione causa velit auferre aliquando iudici veritatem. Quamquam exempla, quae eo loco addert, accuratioris discussionis indigeant. Dicit, falsis posse defendi reum insidiarum tyranno structarum. id quod profluxit ex hypothesei Graecanica, de caede tyrannorum licita. Alias insidiatorem principis, cui fidem quis dedit, defendere fictis argumentis ideo illicitum, quod quilibet civis ad eum pro virili defendendum teneatur. Cum quae obligatione stare non potest voluntas insidiatorem ipsius meritis poenis subtrahendi. Pergit; Quid si quaedam benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non facta convincerimus: non vel hoc modo servabit orator non innocentem modo, sed etiam laudabilem civem? Enimvero talis casus fingi vix potest. Quod enim benefacti nomine insigniri debet, id utique cum legibus civitatis congruat necessum est. Ob tale factum quomodo aliquis in jus vocari queat, non adparet. Ergo ponendum est, aliquem egregio quopiam facto invidiam incurrisse apud improbos cives, qui postea tribunalia occupaverint. Heic ubi notorium fuit facinus, si ob id calumnia ipsi intentetur, nil profuturum est reo, si illud negare instituat. Sicut ineptum foret, si Cicero ob socios Catilinæ interfectos in jus vocatus, negare factum voluisset. Sed ubi probabiliter adhuc negari factum possit, nihil sane obstabit, quo minus fictis quoque argumentis pravos apud iudices innocens reus defendatur. Si quis dissuadere velit iusta quae sunt natura, sed pro conditione temporum inutilia civitati, non opus est, ut falsis argumentis adstruere laborer, iusta illa iniusta esse; sed sufficit ostendisse non semper, quae iuste fieri possunt, necessario debere fieri; praesentia autem tempora requirere, ut utilia speciosis praeferrantur. Id quod veris quoque sententiis persuaderi potest. Spes futurae emendationis in reo id praestare potest advocato, ut eo minus dubitet reo ingenium suum ad declinandam poenam accommodare, quod ejus impunitatem reip. haut noxiam fore norit. Verum ut dux bonus manifesto crimine pressus, sed citra quem honeste

honeste civitas vincere nequeat, poenæ subtrahatur, argumentis fictis non obtinebitur; sed simpliciore potius via, qua usum M. Antonium in defendendo M. Aquilio tradit Cicero in *Verrem* lib. V. *sub int.*

CAPUT II. DE JURE JURANDO.

1. <i>Jurisjurandi sanctimonia.</i>	14. <i>Aut citra tacitas conditiones & limitationes.</i>
2. <i>Jurisjurandum quid?</i>	15. <i>Juramentum explicatur ex intentione deferentis.</i>
3. <i>Juratur tantum per Nomen,</i>	16. <i>De juramento in alterius animam.</i>
4. <i>Et quidem juxta religionem jurantis.</i>	17. <i>Quatenus heres teneatur ex juramento defuncti?</i>
5. <i>De intentione jurantis.</i>	18. <i>Juramentorum divisio.</i>
6. <i>Juramentum est vinculum accessorium obligationum.</i>	19. <i>Juramentum confirmatorium;</i>
7. <i>De juramentis dolo elicitis.</i>	20. <i>Testificatorium;</i>
8. <i>De juramentis metu extortis.</i>	21. <i>Litis decisorium.</i>
9. <i>Juramenta circa res illicitas non obligant:</i>	22. <i>Suppletorium, & purgatorium.</i>
10. <i>Nec qua impediunt majus bonum.</i>	23. <i>An qualibet juramenti violatio faciat perjurum?</i>
11. <i>Juramentum non immutat naturam actus, cui adjicitur.</i>	24. <i>De juramentorum relaxationibus.</i>
12. <i>Juramentum excludit cavillationes.</i>	
13. <i>Non tamen semper stricte interpretandum;</i>	

Videndum porro est de jurejurando, quo sermoni nostro, omnibusque actibus, qui sermone concipiuntur, insigne accedere firmamentum judicatur. De quo et si infra, ubi de firmamentis pactorum tractatur, commodè quoque agi posset; ei tamen heic potissimum locum maluimus assignare, quod jurejurando non pacta solum, sed & simplex sermo soleat confirmari. Quo etiam facere potest, quod apud Ebræos juramenta, ut & vota, non censébantur obligare, nisi verbis prolata. Vid. *Grotius ad Levit. V. 4. & Numeror. XXX. 3. Deuter. XXIII. 13.* Ejus maxima vis atque sanctimonia etiam apud Ethnicos habita fuit, ita ut gravissima perjuros poena manere crederetur, quæ ad posteros quoque pertingeret & ubi sola voluntas sine facto poenam arcesseret. Vid. *Grot. l. 2. c. 13. §. 1. Philo Judæus de sacrific. Sententia nostra fides ex jurejurando accedit, ipsi vero juramento ex Deo.* Apud Ægyptios quondam in perjuros captis poena erat constituta, ut qui duo maxima committerent flagitia, quod & pietatem in deos violarent, & fidem, maximum humane societatis firmamentum, everterent, *Diodor. Sicul. l. 1. c. 77.*

§. 2. Est autem jusjurandum assertio religiosa, qua divinæ misericordiæ renunciamus, aut divinam poenam in nos deposcimus, nisi verum dicamus. Hunc enim juramentorum sensum esse, facile indicant formulæ, quibus illa concipi solent; puta, *ita me Deus adjuvet, Deus sit testis, Deus sit vindex*, aut his æquipollentes; quæ eodem fere recidunt. Quando enim superior puniendi jus habens testis advocatur, simul ab eodem perfidiæ ultio peritur; & qui novit omnia, ultor est, quia testis. In hoc ipso autem gravissima poena est, si quem Deus propitius mortalem non adjuvet. *Plutarch. quest.*

Rom. 44. πᾶς ὁρκῶ εἰς κατάρων τελευτᾷ τ' ἐπιρκίαις, *omne iuramentum in execrationem perjurii desinit.* Quo loco inquit in rationes, quare apud Romanos Flamini Diali non fuerit licitum jurare. *An quia iuramentum est species tortura, qua liberorum hominum animabus adhibetur? Sacerdotis autem animam & corpus oportet tortura esse expers. Aut quia non converis de rebus parvis fidem non habere ei, cui sacra & maxima sunt credita? Aut quia omne iuramentum in execrationem perjurii desinit. Est autem execratio iristi res & mali omnino. Que causa est, ut dira imprecari alius sacerdotes per leges non possint. Et sane laudi datum est Athenis sacerdoti, qua populo iubente Alcibiadem devovere noluit, votorum se, non detestandi causa antestitam esse inquiens. Aut quia publicum est perjurii periculum, si homo impius ac perjurus pro civitate vota nuncupet, ac sacris operetur. Ex eo tamen, quod Deus in iurejurando testis invocari dicitur, hautquidquam inferendum, quasi iuramentum pro testimonio Dei sit habendum, aut quasi Deus ipse de jurantis veracitate attestetur, uti sentire videtur Rob. Sanderſonius de obligat. iuramenti prælect. . §. 6. Sed dum omniscius & omnipotens testis seu arbiter simul & vindex invocatur, præſumptio veritatis ideo excitatur, quod nemo tanta impierate iudicetur, ut ira petulanter Iummi Numinis vindictam in se excitare sic ausurus. Unde & monſtrum plane peccatum est perjurium, quippe quo perjurus testatur, se contemnere Deum, metuere homines, ac ostendit sese audacem adverſus Deum, timidum erga homines. Vid. Charron de la Sageſſe l. 3. c. 10. n. 7. Finis quoque iuramentorum, quis sit eorundem ſenſus, ſuggerit. Is est, ut homines ad enuncians verum, aut ſervandum promiſſum eo firmitus adſtringantur metu divini Numinis, omnipotentis & omniſci; cujus vindictam, ſi ſcientes fallant, per iuramentum in ſe invocant, ubi alias metus ab hominibus imminens non ſatis efficax videbatur, quorum vires contemnere aut declinare, vel ſcientiam fallere ſe poſſe ſperabant. Lúciánus Phalaride l. 1. ἀνθρῶπος μὲν ὅτ' ἴσως ἐπαπατήσῃ πάλδιον, θεὸν ᾧ διαλαθῆναι ἀδύνατον. *Homines quidem fortasse decipere facile sit, Deum autem fallere est impossibile.* Plinius l. 4. epist. 25. Plurimum licentia pravus ingentis adjuct illa fiducia, quis enim sciet? Ubi enim nec latere potest, nec poenam humanam declinare, qui ſimplici promiſſo aut aſſeveratione nos fallit, ſuperfluum videtur iuramentum exigere. Demosthenes de falſa legatione: ὅς γ' ἂν ὑμᾶς λάθῃ, ἔστων ἀφίστε τοῖς θεοῖς κολάζειν. οὐ δὲ αὐτοὶ λάθῃτε, μηκέτ' ἐκείνοις πᾶσι τὰς πρόσθετε. *Qui vos lauerit, eum dii puniendam relinquire. Quem vero ipſi deprehenderitis, de eo nihil iam illis mandatio.* Et hoc nomine etiam abſurdum iudicaverim, quod leges Romanæ permiſerunt contra mulierem jurari, quod non ſit prægnans. Vid. l. 3. §. 3. D de iurejur. Idque eo magis obrinet, quod frequenti nimis iuramenti uſu ejus quoq; reverentia apud multos non parum exoleſcat. Hobbes de citate c. 2. §. 23. Et valde mihi aridet inſtitutum Pythagoræ, qui diſcipulis ſuis præcipiebat, σπανίως μὲν ὁμολοῦναι, χορησάμεναι δὲ τοῖς ὅρκοις πάντως ἐμμένειν. Ut ad iurandum raro ac tarde accedant, ubi vero ſemel iuraſſent, ut prorsus ſacramenti fidem ſervarent. Nec diſplicet illud Iſocratis ad Demonium: Πέκυνία cauſὰ περὶ nullum Deum iurabis, etiamſi liquido id facere poſſis: ne aliis perjuris, aliis avaris eſſe videaris. Add. Valer Max. l. 2. c. 10. §. 2. ext. Fidiſſimi mortalium, qui colendo fidem iurant. Vid. Curtius l. 7. c. 8. Apud Sophoclem Oedipo Coloneo ita Oedipus dicit: ἔστι σ' ὅφ' ἐβέβη γ' ὡς κακὸς πειωσόμεαι. *Neque te ut hominem in iuramento obſtringam.* Reponit Theſeus: ἄκων πῖρα γ' ἂν εἰδέν ἡ λόγῳ φέρεται. *Non à**

§. 3. Cæterum quia præter Numen nihil est omniscium aut omnipotens; hinc patet absurde juramentum concipi per aliquam rem, quæ opinionione divinitatis destituitur, hoc nimirum sensu, ut illa res testis atque ultrix perjuri invocetur. Inde pagani per fidera jusjurandum concipere frequens, quod illa Numina crederent. Id quod Christianis in tali impium atque absurdum foret. Sine dubio autem pro jocularibus sunt habenda v. g. juramenta Socratis. per canem, per anserem, (quidquid contradicat *Protagoras* l. 3. *πρὸς Διοχῆν*,) & platanum: Zenonis per capparim; aliorum *ἐν τῷ νεκρῷ*. Vid. *Athenæus deipnosoph.* l. 9. c. 2. Scilicet jurabant per alia, non ut per deos sed ne per deos jurarent; uti loquitur *Apollonius Thyaneus* apud *Philostrophum*. VI. postquam apud plurimos pravus mos invaluit, juramenta in ornamentum ac supplementum, velut sermonis adhibere. Sed & apud veteres longe frequentissimum, erat, jurare per ea, quæ quis habebat carissima, aut quæ maximi

æstimabat. Apud *Virgilium* *Æn.* IX. Ascanius: *Per caput hoc juro, per quod pater ante se-*
lebat. Sic passim legas jurari per caput proprium aut amicorum, per animam suam aut
 carissimorum. Ainatoribus religiosissimum erat jurare per fulgentes oculos, per dulce
 osculum, per crines aureos dominæ. *Ovidius* *Amorum* l. 3. *el.* g. 3. *Perque suos illam nu-*
per jurasse recordor, Perque meos oculos; & doluere mei. Quibus omnibus nequaquam hic
 sensus inest, quod istæ res tanquam testes aut vindices perjurii invocarentur; quod cre-
 didit inter alios etiam *Apulejus de Deo Socratis*: aut quasi creaturæ istæ testes citarentur,
 tanquam aliquid Dei, in quo sc. refulget Dei veritas, bonitas, & potentia; & quo se
 tum agnoscit per Dei misericordiam frui, tum non vult per Dei justitiam privari; ac si
 ita dicerent, *juro per vitam*, i. e. per Deum, cui vitam debeo. Uti præter alios arbitra-
 tur *Rob. Sanderfon. de juramenti obligat. prælect.* l. § 4. Sed Deum obtestabantur, ut ultio-
 nem perjurii in istis potissimum rebus, utpote sibi carissimis, expereretur. *Per caput ipse*
suum solitus jurare, tumque Quod scio non illi vilius esse suo. *Ovidius* *Trist.* l. 4 *El.* 4. Sicut
 Atheniensibus usitatum erat, in juramentis se, & familiam suam devovere, si falle-
 rent; & contra, si bene jurarent, sibi suisque omnia bona à diis precari; ut pas-
 sim apud *Demosthenem* pater. Add. *Antiphon. orat.* 15. Et credebant isti, violato ejus-
 modi juramento iram deorum in aliena quoque capita derivari. Facit huc cumprimis
 illud *Plinii* 2. *epist.* 20. ubi de *Regulo* narrat, quomodo Veraniam graviter decum-
 bentem inviserit, ac cum ipsi persuasisset, se ex siderum observatione cognoscere, mor-
 bo ipsam liberandam; illa, *ut in periculo credula, poscit codicillos: legatum Regulo scribi; mox*
ingravescent; clamat moriens: O hominem nequam, perfidum, ac plus etiam quam perjurum!
qui sibi per salutem filii pejerasset. Addit *Plinius*; *Facit hoc Regulus non minus scelerate quam*
frequenter, quod iram Deorum, quos ipse quorundam fallit, in caput infelcis pueri detestatur. *Ly-*
fias *orat. advers. Diagonem.* *Paratus sum fidenti animo, ubiscunque volueris, præstare iusju-*
randum per capita horum liberorum, & eorum, qui secundis nuptiis mihi nati sunt. Atqui non-
 dum eò miseria perveni, neque tantifacio pecuniam, ut aut perjurio liberos diris devovero velim,
 quo alimenta ipsis relinquam, aut per nefas patri facultates auferre. Possis etiam huc obiter re-
 ferre, quod apud *Banjanos* in India, qui summo culta vacas habent, sanctissimi instar
 juramenti sit, præsentem vacca cultrum manu tenere, ac dicere: si hoc verum non sit,
 aut nî contractus impleatur, posse hoc cultro vaccam trajici. *Petrus de Valle* *Itin. part.* 2. *ep.*
 3. Ex his quoque pater, quis sensus sit juramentorum, quæ veteres concipere solebant
 per caput, per genium, per salutem Principis; qualia adhuc inter Persas frequentari, &
 religiosius haberi, quam si simpliciter per Deum juretur, refert *Petrus de Valle* *Itin. part.*
 2. *epist.* 1. Idem non ideo factum, quod principibus adhuc vivis Numen inesse cre-
 derent, aut quod iram eorum in se fallentes imprearentur; sed quia multi serio, aut
 per adulationem videri volebant, se Principis salutem propriæ anteferre, adeoque ma-
 jori religioni ducere iram deorum in istius, quam in proprium caput devolvere. Un-
 de sensus ejusmodi juramentorum proprie hic fuit: ita salvum Principem opto, ut ego
 hoc faciam; i. e. nisi hoc faxo, iratum Principi Deum precor. Adpõsite *Augustinus*,
 citante *Grotio in sparj. flor.* ad l. 23. D. *de jurejur.* *Quid est jurare, nisi ius reddere Deo,*
quando per Deum juras? ius filiis tuis reddere, quando per filios tuos juras. Quod autem ius
debemus salutis nostræ, filiis nostris, Deo nostræ, nisi caritatis, veritatis, & non falsitatis? Cum
dicis

dicit quisque per meam salutem, salutem suam Deo obligat: quando dicit per filios meos, oppignorat Deo filios suos, ut hoc veniat in caput ipsorum, quod exit de ore ipsius. Si verum, verum: si falsum, falsum. Cum ergo filios suos, vel caput suum, vel salutem suam quisque in iuratione nominat, quicquid nominat, obligat Deo. Inde Et si omnino probandum sit, quod Philo Judaeus de spectatibus legibus profanam jurandi temeritatem damnet: ista tamen haut quidquam album calculum merentur: Quod si rei necessitas religionem jurisjurandi postulet, magis decet jurare per patris aut matris sanctorum, & senectutem prosperam, si vivunt, aut, si defuncti sunt, per beatam eorum memoriam. Sunt enim effigies & simulacra divini Numinis, qui liberos ad vitam produxerunt de nihilo. Iis quoque laus debetur, qui quoties urgentur sacramentum dicere, cunctando tergiversandoque religionem incutiunt, non solum spectantes, sed & ad jurandum provocantes. Solent enim quidam, ubi hoc solum protulerint, Ita me adhaeret, reliquum ex abrupto subicere, nihil addentes amplius, nec absolventes formulam. Potest enim suppleri si libeat, non statim addendo: Altissimus, aut summus rerum conditor, sed tellus, sol, caelum, mundusvè. Sed nec video, quomodo excusari possit illud juramentum militum Christianorum, crassum nimis excessum reverentiae adversus Imperatores redolens, quod refert Vegetius de re mil. l. 2. c. 5. Jurant per Deum, & per Christum, & per Spiritum sanctum, & per maiestatem Imperatoris, qua secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda. Nam Imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam praesenti & corporali Deo, fidelis est prestanda devotio, & impendendus periculum famulatus. Et si enim concedatur, quod sequitur: Deo enim vel privatus, vel militans servit, cum fideliter eum digne, qui Deo regnat autore: non ideo tamen per maiestatem Imperatoris pari modo jurandum erat, ac per Deum juratur. Neque vero illa subtilitas in gregarios milites cadit, ut vocabulum per in eadem formula diverso modo accipere possint, cum de Deo, & cum de Imperatore sermo est. Sane ex Eusebio hist. Eccle. l. 4. c. 14. patet, inter signa abnegati Christianismi fuisse, jurare per fortunam Principis; id quod Polycarpus facere constantissime abnuvit. Sic nescio an probari possit formula juramenti, novo ordini Equitum à Carolo Gonzaga praescripta: Juro per immortalem Deum, perque ardentem quam prosequor nobilitatem; apud Gramondum hist. Gal. l. 5. Hinc quoque patet, non sine ratione graviter quondam punitos, qui per caput aut salutem Principis pejerabant; qui prope quod crederentur divinis poenis ipsum Principem facere obnoxium, cujus tamen incolumitati alius publica sit innexa. Vid. l. 13. § l. D. de iurejurando. Sic apud Herodotum Melpomene refertur, Scythas, rege aegrotante, inquisivisse, num quis civium per solium regis pejeraverit. Quo comperto, perjurum capite plecti. Apud Zosimum l. V. in fine, magistratus Alarichi postulata aequa concedi propterea posse negabant, quod per caput Principis juratum, fuerat cum isto pacem non fore. Quippe si Deo praestium fuisse iusjurandum, fuisse regibus posse, permittendo benignitati divina facinoris impii condonationem: sed quando per caput Imperatoris iurassent, non jam eis fas esse, contra tam grave iusjurandum delinquere. Ceterum ne quis juret per vitam Regis, & filiorum eius interdictum legitur in capitul. Caroli magni l. 3. c. 42. In l. autem 33 D. d. t. Ulpianus non negat juramentum esse, quando quis per propriam salutem juraverit: sed id non valere dicit, nisi specialiter ipsi sit ita delatum. Add. l. 3. §. 4. l. 4. l. 5. princ. d. t. Scilicet, quia iuramenta sunt ejus causa, qui ea deserit. Ideo verbis à

deferente conceptis præstari eadem mos est, ut in eum sensum valerent, quem deferens intendisset; (conf. *Livius* l. 22. c. 38. *ab int.*) nevé jurans insidiosè & ambigue formatis verbis vim juramenti eludere conaretur. An quia quotidiano ejusmodi juramentorum usu eorundem reverentia exolescit; igitur alter pro juramento solenni acceptare non tenetur tritam alicujus formulam, quæ sæpe etiam non cogitantis sermonem interfinguit. Imo rectè *Hobbes Leviath.* c. 14. illas dejectiones non juramenta esse dicit, sed nominis divini abusione, natam ex prava consuetudine omnia nimium vehementer asseverantium. Ex quibus & hoc patet, etsi execrationes preste sumtæ, quatenus quis nude sibi aut aliis mala imprecatur, aut se aliosque diis devovet, juramenta non sint: easdem tamen, quatenus ad assertionem aut promissum nostrum referuntur; omnino pro parte juramenti esse habendas. Conf. *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 3. §. 10. Id quod etiam extendendum ad illas preces, quibus quis sibi certi quippiam boni ita precatur, uti juramentum servaverit. Quale est illud apud *Ælium* V. H. l. XII. c. 9. ὅ τ'ω ἐγὼ Τιμῆς τ' ἐγνέ-
Φαλον ἐξαπαγγύμι. Sic ego *Timefia* cerebrum discusserim. *Ammianus Marcellinus* l. 24. c. 5. Animabat *Julianus* exercitum, quum non per charitates, sed per inchoatam rerum magnitudinem degeret asidue, Sic sub jugum mitteret Perias, ita quassatum recrearet orbem Romanum; ut *Trajanus* fertur aliquoties jurando dicta connewisse firmare, Sic in provinciarum speciem redactam videam Daciam; Sic pontibus Istrum, Euphratem superem. Add. quoque *Grotius ad Gen.* c. 24. 2. Sic Patanes, populi in Indestlan, tam elato sunt animo, ut sæpe velut jurantes soleant dicere: Nunquam fiam rex in Dehli, nisi hoc ita sit. Atque sic adparet, quomodo explicanda sint juramenta, quæ in sacris literis occurrunt, ubi à piis quoque hominibus creaturarum mentio fuit facta. Vid. *Gen.* XLII 15 2 *Sam.* XIV. 19. 1. *Sam.* XXV. 26. 1. *Reg.* II. 23. 2. *Reg.* II. v. 4. 6. Sic inter Judæos posterius ruin seculorum valde frequentia fuisse juramenta per caput, coelum, templum, aurum templi, aram, victimas, patet ex *Muth.* XXIII. 16. *Jeeg.* Quorum profanos abus, & perulantes cavillationes graviter taxat Salvator noster I. d. Ad *Homeri Iliad.* α. v. 234. *Didymus* illud γὰρ μὲ τὸ δὲ σκήπτρον ita explicat: ἴσθον, ὅτι Διὸς σκῆπτρον ὁ μυσσὺν αὐτὸν τ' ἐφορον τ' βασιλείας Θεόν. Sciendum, quod per sceptrum jurant ipsum regni arbitrium Deum. *Homeri* locum imitatus est *Valerius Flaccus Argonaut.* l. 3. Hanc ego magnanimi spoliū *Didymaeis* hastam, Quæ neque jam frondes virides nec proferet umbras, Ut jecit: et est excussa jugis, ac matre percussa Fida minifera, Et duras obit horrida pignus, Testor; Et hoc omni ductor ubi nomine firmo. Conf. *Virgil. Æneid.* XII. v. 396. *Ovidius* tamen de remed. amoris l. 2. Atrides sibi quod nunquam tacitum: *Briseis* dicit jurat Per sceptrum: sceptrum non putat esse Deos. Add. *Grot. d. l.* §. 11 Perlas posterioribus seculis per salem solitos jurare, patet ex *Procopii de bello Persico* l. 1. c. 4. Et apud *Ducam. hist. Byzant.* c. 23 Mahometes, Turcarum Imperator, Bajazeten Visirem per panem & salem adjurat.

§. 4. Porro in juramentis formula illa, sub qua Deus testis aut vindex invocatur, accommodanda est ad persuasionem seu religionem, quam circa Deum fovet, qui jurat. Frustra quippe adigitur quis ad jusjurandum per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. Ac nemo per Deum se jurare putat alia formula, aut alio sub nomine, quam quod suæ, i. e. ex opinione jurantis veræ religionis præceptis continetur. Inde est etiam, quod qui per falsos Deos jurat, quos ipse tamen pro veris habet, obligetur, ac si se felle-
rit, revera perjurium admittat. Quia sub quocunque speciali conceptu Numinis notio-
nem ante oculos habuit, adeoque dum sciens pejeravit, divinæ majestatis reveren-
tiam;

tiam, quantum in se fuit, violavit. *Juvenalis sat. XV. Numina vicinorum Odit uterque locus, cum olos credat habendos esse Deos, quos ipse colit.* Add. l. 5. §. 1. *D. de jurejur.* cui non repugnat §. 1. d. l. &c. 10. *qu. 5. caus. 22.* Quod si autem quis juramentum accipit sub formula illius religionis, quam jurans quidem pro vera, ipse autem pro falsa habet, nequaquam ideo istius religionem adprobat, aut pro vera habet. Sic qui à Judæo juramentum accipit, haut quidquam adprobat ipsius sententiam, qui negat, unum Deum creatorem cœli & terræ esse patrem Domini nostri Jesu Christi. An tamen huc quadret exemplum à *Grotio* d. l. §. 12. ex *Gen. 32. 53.* allatum dubito. Nam Deus Abrahami & Deus Nahoris, & patrum ipsorum veruserat Deus. Add. c. 16. *quest. 1. caus. 22.*

§. 5. Ad juramenti porro obligationem requiritur, ut animo deliberato id susceptum sit. Unde juramento haut quidquam obstrictus erit, qui non putans se jurare verba jurantia protulerit, seu qui simpliciter tantum juramentum recitaverit, vel etiam ejusdem verba concepta in prima, ut loquatur, persona alteri præverit. Add. l. 3. §. 1. *D. de oblig. & act. on.* Et hætenus valere potest illud *Lactantii* pro *Lipsu inter salustianum*: & ὁ γλωτταν αὐτῶς, ἀλλὰ ἢ γνώμεω ἐξέταξεν αἴτιον, non linguam ejus, sed mentem ex animo oportet. Inde frustra tibi religionem fingeat *Cydippe*, lectio juramento, quod *Acontius* pomo inscripserat. Et recte ipsa apud *Ovidium in epist. Florent*, *Quæ jurat mentis est*; nil conjuravimus illa. *Consilium, prudensque animi sententia jurat*, Et nisi iudicii vincula nulli valent. Verba suis frustra tuius orba tenes. Non ego juravi; legi jurantia verba. &c. Simile factum narrat *Antonius Liberalis* sub init. *Metamorphos.* de *Cretylla* virgine Cæa, quam *Hermochares* Athenienlis pari modo circumvenit. At vero longe absurdissimus foret, si quis jurare volens, seu intentionem jurandi præse ferens, nolit tamen obligari; sique dixerit, se, dum juramento adigitur, recitatione duntaxat verborum conceptorum voluisse desungi, non autem ex iisdem obligationem conscientię suæ conciliare. Cujus ei ratio proxima non tam hæc est, quod obligatio à juramento sit inseparabilis, & effectus ejus necessarius; quam quia alias omnis usus juramentorum, imò omnis ratio intervenientibus signis sese obligandi ex humana vita tolleretur, si quis tacita sua intentione posset impedire, ne effectus ille actum aliquem sequatur, cui producendo idem est institutus. Unde omnino juramento obligaberis, quicquid demum cogitavis, quando jurabās; si quidem & is, cui juratur, ita verba tua accepit, tanquam juramentum exprimentia, & tu, quando eadem proferebas, serio rem abste agi, non autem jocandi institutum ostentabas. Et revera contradictorium est, vel ejurare, & tamen non velle juramento obligari; velle promittere, & promisso nolle teneri. velle serio verba proferre, ut tamen non obtineant illum usum, quem communis conventio illis assignavit. Hinc inficere *Mediolanenses* *Friderico I.* apud *Radevicum* l. 2. c. 25. respondent: *Juravimus quidem, ed juramentum attendere non promissimus.* Add. *Grotius ad Matth. c. V. v. 33.* Huc quoque spectat, quod habet *Petrus Sazvus hist. Concilia Trident.* l. 1. *Sede vacante, solent Cædinales caput quadam refrimendo regimini Pontificis in formam redigere, quæ singulis se exacte servaturos jurant, si forte ipsi Pontificem obtineant; licet omnino statim experimentis testatum sit, nemini propositum juramentum stare, quod statim ab electione in Pontificem proficiantur, se non potuisse obligari, vel ipsa assumptione in Pontificatum selectis sacramentis religione.* Add. *idem l. V. p. m. 358. edit. Gorinch. 1658.* Quod si autem quis ejusmodi ræ-

posteram intentionem præ se tulcrit, ludos tantum agere censebitur: Sic v. g. in scholis, ubi solenni in actu titulus Doctoris alicui confertur, hic utique Doctor erit, si vel maxime promotor, dum usitatum carmen recitat, de asino coronando cogitaverit. At si cui in scena ab histrione mitra omnibus cum rimbis imponatur, is nihilum quidem qualitatis doctoralis nanciscetur. *Ipse statim scena rem fictam esse cernatur. Quinul decl.* 342. Unde patet, absurdam esse quæstionem; an obligetur, qui deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi? Si enim verba illa tantum recitative protulit, apertum est ipsum neque jurasse, neque obligari. Verum ubi res velut serio fuit acta, i. e. ubi & ille qui verba protulit, jurantis speciem prætulit, & alter in eum sensum id accepit, sine dubio juratum est, & obligatio contracta est; quicquid demum ille, qui juravit: tacita in animo suo volverit.

§. 6. Est autem & hoc probe observandum, juramenta in se non producere novam & peculiarem obligationem, sed obligationi in sese validæ velut accessorium quoddam vinculum supervenire. Semper enim dum juramus, supponimus aliquid, quod non præstito, divinam poenam in nos provocamus. Atqui ineptum hoc esset, nisi illicitum foret non præstare id, quod supponitur, adeoque nisi jam antea obligaremur. Quanquam sæpe uno sermonis complexu comprehendatur & principalis obligatio, & vinculum jurisjurandi accessorium, v. g. si dicam, ita me Deus adjuvet, ut ego centum tibi dabo. Non ideo tamen supervacuum est jusjurandum, quia obligationi jam antea firmæ accedit. Scilicet etsi omnes non athei credant, Deum violationem promissorum etiam injuratorum vindicare; isdem tamen haut quidquam vane persuasum est, acerbius puniri, qui iram Dei expresse provocaverit, ac quantum in se fuit, ad ipsius misericordiam viam sibi præcluserit. Quippe qui tam firmo proposito ad exferendam malitiam ruit, ut nihil se curare ostendat, quicquid illi displiceat, cui summum bonum juxta ac malum repræsentandi est facultas. Ex quibus concluditur, quod illi actus, quibus vitium aliquod intrinsecum, obligationem producendam impediens, adhærebat, obligatorii non fiant, jurejurando licet accedente. Sicuti nec per subsequens juramentum antegressa obligatio valida eliditur, aut jus per eandem quæsitum alteri tollitur. Sic frustra quis juraverit, sese alteri debitum non soluturum.

§. 7. Exinde consequitur, eum in promissis & pactis consensus errore elicitus non sit idoneus ad producendam obligationem; non obligare juramentum, ubi certum est, eum qui juravit factum aliquod supposuisse, quod revera ita se non habebat, ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum: in primis ubi per dolum ejus, cui juratur, errorem fuerit conjectus. Nam factum illud habet vim conditionis, qua non adparente, quæ superstruuntur corruunt. Sic si quis ex remotis locis lætum mihi nuncium attulerit, ob quem evangelia ipsi jurato promiserim; postea autem falsa ipsum nuntiassè deprehendero, haut quidquam juramento tenebor. Addit autem heic *Grotius* d. l. §. 4. Si dubium sit, an non aliquis idem juraturus fuerit, etiamsi in isto errore non hæsisset, standum erit juramento; quia simplicitas quam maxime juramento competit, & ab eodem omnis interpretatio elusoria est separanda: & quia promissio non soli istiori fuit superstructa, etsi forte erroris istius intuitu prolixior fuerit. Ubi tamen

tamen res nondum est in expedito. Nam uter judicabit, an errore remotō promissio fuerit suscipienda? Non sane ille, cui juratum fuit. Quomodo enim liquido quis possit judicare, quæ nam mens alterius futura fuerit, si hæc vel illa conditio extitisset? Sed nec ipse, qui juravit, adeo certe hac de re judicare poterit; quippe cum neque eadem res diverso tempore proposita æquè nobis soleat placere, neque si eadem res eodem quidem tempore, sed diverso modo proponatur. Probabile igitur videtur, ne tale quidem juramentum, saltem in quantum errori superstruitur, esse validum. Si cui tamen in honorem Numinis ab eo non penitus discedere placeat, ex conditione rerum suarum metietur, quantum commode præstare possit. Quo loco non inconueniens fuerit, circa juramentum à Josua Gibeonitis præstitum quædama monere; *Josua IX.* Ubi primo observandum, astutiam Gibeonitarum non esse culpabilem, nec mendacii proprie dicti nomine venire. Quis enim reprehendat, si quis ficto sermone vitam suam servare sategerit ab hoste ad internecionem grassante? Dein neque damnum proprie dictum ista astutia illatum fuisse Israëlitis. Quid enim homini decedit, si sanguinem alterius effundere non concedatur, quem de cætero omnibus rebus spoliare, & in perpetuam abstrahere servitutem potest, ita exarmatum ac debilitatum, ut insurgere in ipsum postea nequeat. In hoc ergo cardorei versatur; an Deus per modum præcepti injunxerit, omnes & singulos incolas terræ Canaan internecioni dare, etiam eos, qui sponte cervices servitio submitterent, & ex quibus periculum in posterum non immineret? Id si absolute affirmetur, juramentum Josuæ erat irritum. Intervissset enim ad hoc, ut præceptum divinum eluderetur, i. e. invocasset Josua Deum, ut ipsum puniret, nisi præceptum ipsius violasset. Neque dici potest, Josuam ideo juramentum illud tervare voluisse, ne Jehovah reverentia apud eas gentes aliquid detrimenti caperet, dum ipse non tervat pactum, super quo nomen Dei invocaverat. Nam hoc incommodum non minus sequebatur, si ipse aliquid à Deo sibi injunctum executioni dare neglexisset. Igitur *Grotio* d. l. videtur præcepto illi *Deuter XX. 16.* hanc addendam limitationem; *nisi si qui statim imperata facerent*; id quod aliquot rationibus probatum it. Add. *Seldenus* l. VI. c. 16. ubi ostendit, internecionem illam non tam præceptam Israëlitis, quam indultam. Idque aliis eo probabilius videtur, quod ratio istius dispositionis hæc exprimitur; ne istorum idololatriam imitaretur populus, tunc immane quantum in peregrinas superstitiones proclivis; tum ne relictis magno numero antiqui incolæ novos colonos migrare iterum juberent; præferim si æquali foedere cum ipsis degerent. Vid. *Judic. I. 34. II. 2. III. 5. 6.* Hoc periculo depulso, nonnullis, qui præsertim idolorum cultum ejerassent, sane parci potuisse. Quicquid hujus sit, id patet, Josuam, dolo deprehenso, valde stricte juramentum fuisse interpretatum. Phrasi Orientalibus familiari servos se Israëlitarum professi fuerant, & foedus poposcerant. Josua vitam illis promittit, foedusque init. Per hoc sane, (si tales fuissent Gibeonitæ, quales se ferebant, i. e. extra illos populos, quos Deus excidio destinarat.) & bona, & libertas ipsis relinquebantur. Vid. *1. Reg. XX. 4.* Sed propter adhibitum dolum verbis suis pressè inhaeret, & præter vitam, ac, ut adpareret, necessaria alimenta nihil illis relinquit. Add. *Ambros. Off. l. 3. c. 10.*

§. 8. Quid vero sentiendum de juramentis per metum injustum extortis? Sane qui per metum injustum causam juratæ promissioni dedit, non minus obligatus est ad restituendum vi extortum promissum, cui juramentum accessit, quam si ab injurato id foret profectum. Igitur non adparet, quare non & heic compensatio possit opponi, juxta ea, quæ supra de metu tradidimus. Equidem *Grotius* d.l. §. 14. censet, si aut verba juramenti hominem non respiciant jus ei conferendo; aut respiciant quidem, sed aliquid sit, quod ei possit opponi; tunc eam vim fore juramenti, ut homo quidem ille jus nullum consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando. Ejusque rei exemplum esse in eo, qui per metum injustum causam promissioni dedit. Enimvero alia videtur natura jurisjurandi, cujus verba non ad hominem, sed ad Deum diriguntur, v.g. si dicam solus aut coram arbitris: ego Deo juro, quod Sejo velim dare. (Add. *Paulus Scrota de Inquisitione* p. m. 55. 56. 57. ubi distinguit inter juramentum, quod ad Deum dirigitur, & quod fit in manus alterius.) Id enim habet indolem voti, quo Deo promitto, quod in ipsius honorem aliquid sim præstiturus; adeoque ex eo non homini, sed Deo jus vult conferre. Secus autem sese habent juramenta, quæ ad hominem diriguntur, seu ubi Deo teste homini quid promitto. Ubi plane videtur expirare obligatio, si in homine, cui promittitur, vitium sit, ob quod recte acceptare promissum is non possit. Neque enim Deo promissi, neque dixi: in honorem & gloriam divini nominis latroni dabo. Et si vel maxime admittas, hoc quoque jusjurandum habere vim voti; tamen cum votum non stringat, nisi à Deo acceptetur, unde constabit mihi, Deo probari, ut ego innocens me bonis meis spoliem, & illa in impium nebulonem conferam, ne ille gratis sceleratus fuerit? Ne vero Numinis honor minoris de'n sit apud latronem ejusmodi juramento neglecto, non est metuendum; cum is ipso vitæ genere satis ostendat, quanti Deum faciat. Si quis tamen sit, qui evitando simpliciorum scandalo, & ne videatur nomen Dei, quod inter pericula profuit, in tutum subductus irreverentius habere, pecuniæ promissæ jacturam facere velit; satius utique videtur, Deoque acceptius, eam in pias causas erogare, quam nebulonis alicujus malitiam eadem alere. Idque eo tutius procedit, ubi juratum fuerit ab eo, in cujus civitate per leges quoque civiles talia juramenta declarantur irrita. Vid. *authent. sacramenta puberum. C. si adversus venditionem*. Exemplum quoque pro contraria sententia *Grotius* adfert, recte insipienti ad rem nihil facere videbuntur. Add. quoque *Antoy. Matthæus de Criminibus tit. de perjurio* n. 5. Ubi miror eum probare exemplum *Julii Cæsaris*, qui a piratis interceptus, jurejurandoque adactus, ante *tyronis* is solvit, dein classe parata oppressos cruci suffixit. Nam neque *Ptolearchus*, *Velleius*, *Strabonius*, *Polyanus* l. 8. de tali jurejurando ipsius mentionem faciunt: & videtur hoc ipso illos sequi, qui momentanea solutione juratum defung posse arb. trantur, ut statim vel per se, vel in subsidium vocato magistratu datum recuperare queat. Quæ est sane inanis religiositas, cum perinde sit nonolvere, & solutum confestim recuperare. *Cicero* quoque *Off. 3.* prædoni pactum pro capite pretium sine fraude non afferri adierit; ex ea ratione, quod prædones communis hostis inimici, cum quos nescis esse debet, nec iusurandum committunt. Id quod *Grotius* dupliciter d.l. & l. 3. c. 9 § 2 ex ea ratione, quod licet cum prædone non sit specialis illa communio, quam inter hostes in bello solenni introduxit ius gentium, illum tamen, quia homo est, habere communionem juris naturalis,

ralis, ex quo nascitur, ut pacta servanda sint. Neque tamen deest, quod pro *Ciceronis* sententia possit dici. Scilicet cum pirata sit communi hostis omnium, seu qui citra antegressam injuriam spoliat aut trucidat, quoscunque nactus fuerit, adeoque ex professio perturbet, & abrumpat socialitatem à Deo inter homines constitutam; igitur non prodesse ipsi debere vinculum, quo homines ad institutum Dei sociabiles inter se solentnecti. Cumque is ipso vitæ genere atheismum profiteatur, nullum eidem à religione emolumentum accedere debere. Sicutietiam é contrario in ejusmodi hominum juramentis nemo prudens fidei aliquid reponit. Et Lenoni apud *Terentium* velut inter requisita suæ artis reponitur, 'ut sit *perjurus*. *Nic. Machiavellus hist. Florent.* l. 3. *Cum religio Dei que timor extinctus sit, inde consequitur, juratam fidem tantisper affirmari observarique, quantum utile: eaque homines uti, non quo eam servant, sed ut ea intermedia facilius decipiant, eoque plus laudis & gloria sibi partem ducunt, quo facilius atque tutius fraudem fraus sunt.*

§. 9. Requiritur & hoc ad validitatem jurisjurandi, ut licita sit illa obligatio, cui id accedit. Igitur nullas habebit vires jurata promissio dere, quæ est illicita jure naturali & divino, imò humano quoque isti non adverso, si jurans in civitate vivat. Vide loca quæ ex Patribus congesti *Gratianus caus. 22. quest. 4.* Nobile cum primis est exemplum David's I *Sam.* XXV. qui cum per iracundiam jurasset, se Nabalis domum internecone delerurum, ob beneficium verbis contumeliosis sibi negatum, post oratione Abigailis delinitus ultro Deo gratias agit, quod impeditus fuisset, ne illicitum juramentum majore cum peccato impleret. Sic & recte Alboinus revocavit vorum, quo voverat, se omnem populum Tic nensem, quia se tradere noluisse, ferro delerurum, apud *Paul. Warnefridum de gest. Longobard.* l. 2. c. 27. Add. *Idem* l. V. c. 40. in fine. Et *Aeneas Sylvius hist. Bohemica* c. 18. Absurdum est enim invocare vindictam divinam, nî aliquid feceris, quod cum minatione poenæ à Deo est interdictum: adeoque reverentia Dei velut in ipsius ignominiam abuti. Ac introducta sunt juramenta, ut licitis & bonis actionibus inter homines firmitatem addant, non ut sceleribus succurrerentur. *Dionysius Halicarn.* l. XI. *Ἡ δὲ τῶν καλῶν καὶ δικαίων τῶν ἑαυτοῖς αἰνεῶν φιλοστονία καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῶν ἀδίκων.* Dicit ad honesta & iusta, non ad turpia & iniusta pacta adhiberi amant. In Alcorano cap. de disputatione prohibetur, ne quis juret, quod suam uxorem unquam sit tacturus. Et si quis ita juraverit, ad expiandum juramentum jubetur mancipium manumittere, antequam uxorem tangat. Quo loco etiam quæritur, si quis in latrones incidens ad redimendam viram cogatur jurare silentium perpetuum, & ipsis quantum in se cavere de impunitate, an id juramentum sit servandum? Id quod nobis negandum videtur, siquidem ex eo silentio pluribus periculum sit emerfurum. Nam pro se quidem impunitatem dare non est illicitum: non tamen si inde multis innocentibus exitium sit proventurum. Et accommodari huc possit illud apud *Tacitum* *A. 3.* *Sane lentus in suo dolore esset: resp. injurias ne largiretur.* Apud *Gumtherum Liguirio* l. 8. *Fridericus* ita sancit: *Juramenta metu, mortisve dolore coacta, Precipui ne quis multis nocitur à loquenda Publicet, aut in se crudeliter acta queratur Nullius meriti vel ponderis esse jubemus.*

§. 10. Imo etiam si res, quæ promittitur, in se non sit illicita; non tamen valebit jusjurandum, si per id impediatur majus bonum morale, seu ubi per id sumus prohibendi

di obire aliquod officium humanitatis ac pietatis. Huc etiam referre possis juramentum, quo quis se obstringit, ne honestam aliquam & humano generi utilem artem alteri communicet. Vid. *Matth. XXV. 27.* Cui tamen assertioni hæc limitatio videtur addenda; nisi per me, aut alios, ejus artis jam concios, ulibus humani generis satis prospici queat: nec ei, qui jusjurandum exigit, damnum inferatur. Tale juramentum extrat apud *Lucianum Tragicopodignæ*. *μυσης με σιγῇ σφικθὲν ἐκ τοῦ Φερίστου, καὶ λοιπὰ διησέουσιν* & *ἐντολὴ ἡ ἐπὶ τοῖς, ὅς ἐταξε καὶ ἰδεῖν Φαρισαῖα μετὰ σφενθ.* *Sacrum tacendū mihi jurandum datum Me tui accere tibi pline non sunt, Nec minimum moriens edictum patris, Qui in se nunc celare nos vult ph. r. m. ac.* *Plinius N H l. 25. c. 1. Neminem docere in auctoritate & scientia est.* Scilicet quia profectum in bono Deo debemus, & ad summum quisque pro sua viri erenti tenetur, ita ut ejus libertatem eripere nobis ipsis non valeamus, neque nostro actu nos exsolvere officio per jus civium nobis injuncto. Talia juramenta non erant infrequentia apud Judæos, de quibus vid. *Grotius d. l. §. 7.* Et ad *Matth. c. XV. 6.* Et *Seldenus l. 7. c. 2. Constantinus L'Empereur in Babakamac 9. §. 20. Gratianus temp. 22. caus. 22. quest. 5.* Sic & invalidum judicamus juramentum, quo Narses tenens aliquem adtrinxit, ne desolium abs sese aurum ulli mortalium indicaret. Qui tamen recte, Narsere defuncto, Tiberio Imperatori indicium fecit, apud *Paulum Diaconum l. 18.* Add. quoque *Gratianus c. 2. dist. c. XIII.* Et hac in parte pari passu ambulat cum juramento votum; nam & hoc non valet, non modo si sit illicitum, sed & si ineptum. Quo facit illud dictum Spartani, qui cum vovisset, se præcipitem à Leucata sese daturum, altitudine conspecta abiit retro: cumque id ei vitio verteretur, dixit: *ἐκ ὧ μὲν, τὴν εὐχὰν ἀλλὰς μερίζον* & *ἐν χαλκῷ δεῖδξ;* non putaram, votum illud majori voto indigere.

§. 11. Denique quod juramenta non immutent naturam & substantiam promissi patet, cui accedunt, sit clare constat. Sic juramenta circa absolute impossibilia non obligant; etsi graviter peccet, qui ita temere jurando nomine divino abutitur. Sic addita promissioni juramenta, conditionatam nequaquam mutant in absolutam. Non minus enim quod conditionem supponit juramentum cum conditione illa stat, caditque, quam injuratum promissum. Sed & juramentum, sicut quodvis aliud promissum expirat, si cesset qualitas, sub qua juratum fuit, v. g. si magistratus munere suo abierit, non tenebitur amplius ad istud, quod in eo in eundo juravit. Et vice versa cives illi, qui imperio abiit, aut exutus est, obsequium non amplius debent, etsi id expresse non sit remissum. Id enim ex ipsa negotii natura intelligitur. Add. *Grotius d. l. §. 18.* Sic & æque in jurato, quam injurato promissio requiritur acceptatio. Et jurati æquè, atque injurati pacti completionem remittere potest, cui ex eo jus acquisitum fuit. Sic & ex natura pactorum erit judicandum, an actus contra juramentum admissus, sit duntaxat illicitus, an vero etiam irritus. Nisi enim jure suo in rem promissor juratus sese abdicaverit, & in alterum illud transfulerit, non erit actus irritus, si post in tertium actu idem conferat. v. g. si quis juraverit, ferre quampiam alii legaturum; postmodum autem tertio eandem vendiderit, haurit quidquam invalida erit venditio, licet iste perjurio sese adtrinxerit. Sic si quis vivis parentibus jurato promiserit, se certam septimanam in uxorem non ducturum, istis tamen mortuis, eandem

eandem nihilominus duxerit; perjurus ille quidem erit, matrimonium tamen firmum perfister; nisi legibus civilibus aliter sit dispositum. Sed & pro natura promissi aut pacti, cui juramentum adjicitur, id habebit efficaciam ex jure naturali aut civili. Nam illud in se non facit, ut quod alias naturalem tantum obligationem producebat, jam civilem quoque producat nisi peculiariter hoc jure civile sit dispositum. Sicuti nec idem actus speciem mutat, ut v. g. quod donatio fuit, accedente juramento contractus onerosus fiat, & vice versa. Quo pertinet questio: an contractus juramento sanctus, in quo jurans insigniter fuit læsus, possit rescindi, & ipse in integrum restitui? *Grotius* d. l. §. 16 id negat, addita ratione; quamvis personæ nihil aut minus debeatur, Deo tamen fides crit præstanda. Quam rationem nos paulo ante rejecimus. Super eadem questione interpretes Juris Romani prolixè disputant ad l. 1. C. *si adversus vendit.* & subjectam illi *authenticam*, quam multi J. Cti, & Galli cumprimis, iniquitatis arguunt. Et ad rescriptum quidem Alexandri respondent, id nequaquam universalem aliquam decisionem complecti, sed ad specialem casum fuisse directum. Scilicet consulebat Imperatorem miles, i. e. homo pleno judicio, qui nimirum ageret annum decimum octavum; & quidem qui non læsionem aliquam enormem, sed solam ætatis immaturitatem, ut adpareret, allegabat. Hujus contractum juramento confirmatum irritum nequaquam volebat princeps religiosus, & qui videri potest ob oculos habuisse exemplum Herculis, quem *Plutarchus quest. Roman.* 23. non nisi semel invita jurasse memorat. *Authenticam* autem illam tradunt Friderico extortam per Honorium III. Pontificem, dum diadema imperii negat; eamque ipsum Fridericum mutare constituisse; sed morte fuisse præventum. Causam autem, quare eam constitutionem urserit Pontifex, facile deprehender, qui arcana rei publ. Pontificiæ intelligit. Eam legem in Gallia non observari tradit *Mornacius* ad d. l. Vid. etiam *Augustinus Barbosa* ad d. l. *Grœnevege* de LL. *abrogatis* ad d. l. & alii. Nobis ad perspicuam hujus questionis solutionem videtur ante omnia observandum; pacta, in quibus est insignis inæqualitas, & in quibus fraus, dolusque aut iniquus metus versantur, & quæ animo non deliberato concipiuntur, naturali & intrinseco vitio laborare quorum rescissionem aut correctionem jus naturæ postulat. Sed ætatem minorem viginti quinque annis in se pacto vitium non aspergere. Et si facile præsumatur, ob fragile & infirmum ejus ætatis consilium, & multorum captionibus & insidiis expositum, læsionem aliquam ex parte minorum intervenisse. Qua læsione non adparente nulla est ratio, quare pactum debeat rescindi. Quo præmissis dicimus, si pactum aut promissum juratum nullo alio labore vitio, non posse id eo nomine rescindi, quod à minore sit initum, modo is præsens negotium intelligere potuerit. Sed si alterius fraus intervenierit, imò si etiam circa fraudem ex sola ætatis imprudentia insignis læsio contigerit, juramentum non obstat, quo minus læsus juratus rescissionem contractus, aut correctionem petere queat. Nam juvenis, qui contractum jurando confirmat, præsupponit, eum vitio carere, idque alter quoque præ se fert. Et isthæc velut conditio juramento subternitur: qua non adparente, hoc quoque corrui. Aliud autem est, si citra fraudem alterius gnarus prudensque juvenis plus dedit, quam quanti res erat. Tunc enim negotium fuit mixtum ex contractu, &

donatione. Sed & in universum observandum, eum; qui imperio subiectus est, non in plus sese obligare posse, quam quantum per imperium ipsi conceditur. Id ubi excesserit, siue juratum fuerit, siue non, irritum declarari ab imperante, si velit, negotium potest.

§. 12. Hoc autem efficiunt iuramenta ob interpositam Dei invocationem, quem neque astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit, ut ab negotiis, quibus adjiciuntur, omnis interpretatio cavillatoria sit excludenda. Hinc recte Censores Romani damnaverunt astutiam captivi, qui juraverat se in castra hostium rediturum, & postea cum paululum esset progressus, simulans oblitum se quid, in castra rediit, ac deinde quasi religione iurijurandi solutus Romæ mansit. *Cicero Off. I. & III. Gellius l. 7 c. 18.* Sic & damnanda cavillatio Dercyllidæ, qui iusjurandum dedit Scepsæos urbis tyranno, si procederet ad colloquium, eum statim iterum in urbem reversurum. Ego egressio iste, mortem minatus, portas iussit aperire; dicens; nunc in urbem te demitto, hoc enim iuravi: atque etiam ego cum exercitu nunc ingredior. *Polyænus strat. l. 2.* Damnanda quoque improba cavillatio Locrorum apud *Polybium l. XII. c. 4.* Scilicet quia *fraus adstringit, non dissolvit perjurium.* *Cicero Off. 3.* Add. *Stobæus serm. 28. de Cydia. Tacitus A. XII. Rhodamistus quasi iurijurandi memorem, non ferrum, non venenum in sororem & patrimum expromit; sed projectos in humum, & veste multa gravique opertos necat.* Sic & ista hanc mercatoribus valde familiarem cavillationem notat *Henr. Stephanus in tract. pralimin. Apolog. Herodoti c. 16.* dum jurant, se non posse tali vel tali pretio rem vendere, nisi velint perdere. Ipsos enim respicere ad proverbium: Mercator, qui nil lucratur, perdit. Nescio an huc referri debeat factum Comitæ Fontani, qui in prælio ad Rocroium sella gestatoria vectatus fuerat; *iurijurando enim se obsinxerat, neque peditem se, neque equitem adversus Gallios pugnaturum;* apud *Benjamin. Priolum histor. Gall. l. 2.* Aut Alexandri VII. qui cum sub initium pontificatus iurasset; sese cognatos suos Romæ non recepturum (*de non ricevere i suoi parenti in Roma*) mox autoribus Jesuitis hoc modo iuramentum istud elusit: dum cognatos suos apud Castellum Gandolfi primum recepit, & inde Romam secum deduxit. Uti refert *Anton. Nepotismi part. 1. libr. 3.* Aut quod de ministris Societatis Indicæ Orientalis memorat *Tavernier Itin. part. 2. c. 14.* qui antequam ex Hollandia discedunt, iuramento obstringuntur, ne commercii quid privato nomine exerceant, sed stipendio suo contenti sint. Mox tamen in Indiam delati multi eorum uxores ducunt, quæ suo nomine clandestinam illam mercaturam agitant. Apud *Ælianum V. H. l. 1 c. 8* refertur: Cleomenes Lacon Archonidem consortem sui propositi fecit, iurans, si compos voti fieret, *πάντα σὺν τῇ αἰσῇ κεφαλῇ; πρῶτον, se omnia cum ipsius capite transacturum esse.* Cum vero rerum potius esset, occisi loci caput resectum vasi pleno mellis immisit: & quorescunque aliquid agere instituisset, ad id inclinarus propositum narrabat. Sic apud *Polyanum l. VII.* Aryandes Barcæis super latente fossa, tenuibus lignis terraque tecta, jurat; quamdiu terra permaneret, se conventa servaturum. Hinc disiecta machina in urbem nihil hostile suspicantem irruit. Id tamen factum Perse distribuit *Herodotus Melpomene circa finem.* Sic si duorum nebulonum unus rem auferat, alter occultet, & ille juret, se rem non habere, hic, se eam non abstulisse, uterque perjurus habebitur. Crassæ quoque nimis cavillatio Solymanni, qui cum Ibrahimo Bassæ iurasset, quod ipsi vivo vitam non sit erepturus, dormientem iussit

jussit interfici; quasi dormientes inter vivos referri nequeant. Contra ab antiquis laudata est constantia. Q. Metelli Numidici, quod recularit in legem Saturnini jurare; etiam si Marius Consul & alii id cerent: obtempora reip. recte id posse suscipi, ejusque vim elidit acita hac conditione; se jurare in legem, siquidem lex esset, i. e. si rite rogata & lata esset. Atqui postea facile ostendit posse, nullam esse hanc legem, quippe quæ lata sit Jove tonante; quod ubi fiebat, nihil cum populo agi fas erat. Sed iste malebat patria carere, quam hoc astu uti; quippe cum qui jurarent, sane præ se ferrent, pro vera ege se se illam rogationem agnoscere. Vid. *Appian.* l. 1. *de bello civili.* *Plutarch. Mario.* Sed & arbitramur, supervacuum fuisse sollicitudinem Lycurgi, qui cineres suos in mare spargi jussit, ne liis Spartam allatis, cives se juramenti religione exsolutos crederent. Nam ille proprie reverfus non judicatur, cujus cadaver domum reportatur. Vid. *Plutarch. Lycurgo Justinus* l. III. c. 3.

§ 13. Non tamen deo eorundem interpretatio semper est extendenda, sed quandoque stricte facienda; siquidem subjecta materia id requirere videatur; puta, si juratum sit in odium alterius; & non tam promissioni, quam minis, (ex quibus per se nemini jus nascitur,) juramentum fuerit adjectum. Quam in rem adfertur illud Israëlitarum *Judic.* XXI. qui juraverant, se filias suas Benjaminitis non collocaturos. Post tamen his suadebantur virgines rapere, & apud raptarum patres pro ipsidem intercedebant. Aliud enim est dare, aliud raptum non reperere. Et eo facilius stricta hæc interpretatio admittebatur, quod crudele foret, integram tribum ob crimen, quantumvis atrox, excindere: quem etiam casum illi fortasse in juramento suo exceperant. Add. *Iosephus archæol.* V. 2. & *Ambrosius Offic.* l. 3. c. 14. Apud *Ammianum Marcellinum* l. 27. c. 4. quoniam assererat *Athanasius*, Gothorum judex, sub tumenda exsecratione jurisjurandi, se esse obstrictum, mandatisque prohibitis patris, ne solum aliquando calcaret Romanurum, & adigi non poterat, indecorumque erat & vile ad eum Imperatorem transire: recte noscentibus placuit, navibus remigio directis in medium flumen, (Istrum) qua vehebant cum armigeris Principem, gentisque judicem, inde cum suis fœderari, ut statutum est, pacem. Sic apud *Livium* l. 39. c. 37. cum Romani ab Achæis postularent, quædam decreta sua ut tollerent, hi quidem jurisjurandi religione impediri se causabantur. Sed cum Appius Princeps legatus diceret; se magnopere Achæis suadere, ut dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inviti & coacti facerent: illi metu perculsi hoc modo petierunt, ut Romani ipsi, quæ viderentur, mutarent, nec Achæos religione obstringerent irrita efaciendi, quæ jurejurando sanxissent. Scilicet aliud illi judicant esse, decretum suum ultro tollere; aliud, ob metum non repugnare, quo minus id à potentiore tolleretur. Possis etiam hæc referre, quod apud *Euripidem Hecuba* Agamemnon quidem renuit punire Polyneestorem Thracem, tanquam amicum Græcorum promittit tamen se non impedituram, quo minus ipsa Hecuba vindictam de eodem sumat. Add. *Polybius except. legat.* 8. circa finem. Sic nequam servus apud *Terenium Andria* act. 4. sc. 3. D. Accipe à me hunc scyrum, atque ante vestram iuramentum adpone. M. Quamobrem id tunc non fieri? D. Quia si forte opus sit ad herum iuramentum mihi non adposuisse, ut liquido possim. Eui enim cavillationem nos marum arbitremur; cum perinde sit,

fit, ipse adponas, an ab alio adponendum cures. Sic recte minarum suarum strictissimam faciebat interpretationem Aurelianus, dum milites ad canes occidendos jubet discurrere. *Flav. Vopiscus Aureliano* c. 22. Add. *Valerius Maximus* l. 7. c. 3. §. 4. *inter externa*. Huc referri potest, quod cum Alexander sibi proposuisset Lampacum destruere, adventante Anaximenejuravit, se nihil eorum facturum, quæ peteret; petiit h'c ut Lampacum dirueret. Ita urbs servata est. Apud *Herodotum Melpomene*, cum Etearchus Themisonem adjurasset, ut quam rem oraretur, in ea se ministrum præberet; & ille deinde postularet, ut hic ipsius filiam mari demergeret: Themison in altum subvectus puellam funibus revinctam in pelagus demisit, sed eandem mox inde salvam retraxit. Huc referri potest, quod narrat *Plutarch. Demetrio*. Cum Antigonus ob somnium quoddam Mithridatem interficere constituisset, filioque Demetrio, quem jurejurando adegerat taciturnum, id indicasset; hic salute juvenis anxius ab arbitris seducto nihil quidem dixit, sed hastili in solo, inspiciente illo, descripsit: *Euge Mithridates*. Item, quod de Cæsare refert *Suetonius Julio* c. 74. *Sed & in ulciscendo natura lenissimus piratas, a quibus captus est, cum in ditionem redeisset, quoniam suffixurum se cruci ante juraverat, jugulari prius jussit, deinde suffigi*. Huc quoque spectat juramentum Davidis; de impunitate Simeï præstitum. 2. *Sam. XIX. 23*. Quo non obstante post decessurus Salomoni mandat; operam daret, ne incruento fato iste nequam defungatur. 1. *Reg. II 8*. Nam pro se duntaxat impunitatem promiserat David. Neque proprie Salomoni hoc mandabat, ut pro antiquo illo crimine eum ad supplicium raperet, sed ut nefarium hominem probe observaret, & si iterum peccare ipsum contingeret, hautquidquam eidem parceret. Et prudenter heic Salomon, quod turbulentum & infensum hominem juberet in urbe regia sub oculis suis vivere, ne forte novas res moliretur, sub comminatione mortis; quam legem ipse quoque Simeï adprobavit. Non tamen citra providendam Dei factum est, ut iste legem transgressus recentis simul & antiqui delicti poenas lueret. Add. *Much. Montaigne essai* l. 1. c. 7. Forte etiam huc referri potest factum Mariæ reginæ Hungariæ, uxoris Sigismundi Imp. quæ Horvato Croatiæ præfecto, abs quo capta & male tractata erat, incolumitatem jurato promissit; post libertatem adepta maritum ad vindictam sumendam incitasse fertur, quod ipsius nomine nihil se promississe diceret. *Bonfinius verum Hungar.* l. 3. c. 2. Nescio, an huc referri debeat factum Timoleontis, Milarchum tyrannum oppugnantis, qui multos dolis circumvenerat, & neglecta jurisjurandi religione trucidaverat. Tyrannus simulabat, se judicium Syracusis subiurum, si Timoleon non accularet. Hic juravit, se non accusaturum. Hac lege Milarchus Syracusas venit. Timoleon cum eum in concionem protraxisset; nequaquam eum, inquit, accusabo: sic enim pactus sum, verum interfici celerrime jubeo. ἢ ὅ πολλὰς ἐξαπατήσαντα, διχνοῦν ἂν εἴη, καὶ αὐτὸν ἁπλοῦς ὁμοίως ἐξαπατήσῃ. *Qui enim multos decipit, ipsum fuerit, eum semel pari modo decipi. Polyænus strateg.* l. V.

§. 14. Sic nec juramentum excludit tacitas condiciones & limitationes, quæ ex ipsa rei natura rite fluunt. Puca, si alicui quicquid velit petendi optionem concessi; ubi iste iniqua aut absurda petierit, hautquidquam tenebor: Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam noverit, quid iste sit petiturus, præsupponit alterum petiturum honesta, moraliter possibilia, non absurda, non sibi aut aliis perniciosa.

ciosa. Phœbus apud *Orndūm Metamorph. 2. dabitur Quodcumque optaris, sed tu sapientius opta.* Qua occasione prolarum fuit illud dictum Hippolyti apud *Euripidem Hippolyto*, à Cicerone laudatum: *ἵκασιν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ὁμῶμεν, ἡ δὲ φέλω ἀνέμωτον*. Juraverat enim nutrici, se taciturnum, quæ illa narraret; sed cum eadem post de adulterio & incesto cum noverca Phædra proponeret, negavit se eo iuramento ad silendum tantum flagitium teneri. Et si utrique intuitu ejus iuramenti tacuisse illum refert *Euripides d. l.* Eadem exceptione uritur Nicomachus ap. *Curium l. VI. c. 7. se vero fidem in parricidio dedisse constanter abnuat, nec ulla religione, ut scelus tegat, posse constringi.* Quippe cum civis obligatione contineatur, non tacere, si quas machinationes contra personam Principis aut statum fieri animadvertat. Sic *Cicero Off. 1. Potest accidere promissum aliquod & conventum, ut id effici sit inutile ei, cui promissum sit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theſeo iuratus promiserat, non fecisset, Theſeus filio Hippolyto non esset orbat.* Ex tribus enim optatis hoc erat tertium, quod de interitu Hippolyti naus optavit, quo impetrato in maximos luctus incidit. (conf. *Euripides Hippol. Coron. v. 1315.*) Nec promissa igitur servanda sunt illa, quæ sunt illis, quibus promiseris, noxia. Add. quoq; *Diodorus Siculus l. 4. c. 65.* Sæc neque Herodes debebat salatriculæ privignæ caput Johannis indulgere; quia cum ad illicita nulla sit obligatio, in generali promisso utique subaudiendum erat; si quid peteret, quod licite posset præstari. *Mont. XIV.* Sicuti nec Salomon præstabat promissum indefinite factum, cum mater aliquid peteret, quod statui ipsius in præjudiciū cederet. *1. Regum II. 20.* Notatu quoque dignum est, quod memorat *Diodorus Siculus l. XI. c. 58. Xerxem novæ in Græciam expeditionis percupidum à Themistocle postulasse, ut hujus belli ducem se præberet. Illum vero ita assensum, si fidem jurejurando confirmatam daret, se Græcis absque Themistocle bellum non illaturum. Post immolatum ergo taurum, iuramento præfuto, Themistoclem poculum taurino sanguine plenum hausisse, atque illico expirasse. Ita Xerxem à proposito revocavit.* Enimvero, si alias Xerxi ratio belli contra Græcos constitisset, non erat, quod isto iuramento moveretur, in quo utique supposuerat Themistoclis vitam; quasi dixisset, se, illo vivo contra Græcos absque ipsius consilio nihil suscepturum. Adeoque eodem defuncto, iuramenti quoque vis expirabat. Add. *l. nlt. D. qui satisdare cogantur.* Sed & minus recte *Homerus Iliad. 2. v. 307. de Hectore dicit, ἐπὶ ὅρκῳ δ' ὤρωμυσε, perjurium iuravit; quia conditio tacita suberat; si ceperimus, & tu salvus redeas. Nl' ἐπὶ ὅρκῳ capiamus pro iuramento, quod exitum non fortitur.*

§ 15. Cæterum etsi in iuramentis invocatio divini Numinis sit attemperanda ad persuasionem ejus, qui jurat; sensus tamen totius orationis valebit, prout capere se illum profiteretur is, qui iuramentum defert. Hujus enim præcipue, non jurantis causa iuramentum præstatur. Unde ejusdem quoque est concipere verba iuramenti, & quidem quantum fieri potest planissime, sic ut & ipse significet, quomodo illa intelligat, & jurans annuat, se istius sensum probe percipere: eaque mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic ut nulla ratione eadem cavillari & eludere queat. Inde nequidquam perjurium effugiebant illi apud *Tacitum H. IV. trepidi & verba jurisjurandi per varias artes mutantes, quis flagitii conscientia merat.* Sic apud *Dictyn Cretensem l. 5. Diomedes & Ulysses Trojanis veteratorie jurant: permanjuros se in eo,*

quod sibi cum Antenne convenisset; cum ipsi intelligerent pactum prodicionis, quod cum hoc iniverant. Quod autem apud Romanos in delatione juramentorum juberetur quis jurare *ex animi sui sententia*, id non cum haber sentum, quasi juramentum valeret, prout quisque super eo in animo suo senserit; sed ut indicarent serio, non simulate aut fecte, vel ludibrii causa jurandum. Sicut & Cenioribus ea formula erat solennis, v. g. *ex animi tui sententia habes uxorem?* Quam formulam intempestive quidam eques Romanus cavillatus, ex mei non ex tui animi sententia respondens, severitatem censo-riam incurrit. Elegans est locus Ciceronis l. 4. *Academ. quest. sub fin.* ubi probabilem duntaxat cognitionem rerum in hominem cadere disputat. *Quam rationem, inquit com-
probat majorum delgentia, qui primum jurare ex animi sui sententia quemque voluerunt.* Deinde ita tenersi si sciens falleret, quod inscientis multa versaretur in vita. Tum qui testimo-nium diceret, ut arbitrari se diceret, etiam quod ipse vidisset; quaque iurati iudices cognovis-sent, ut ea non esse facta, sed ut videri pronunciarentur. Idem Off. 3. *Quod uā juratum est,
ut mens deferenti conceperit fieri oportere, id observandum est: quod aliter, id si non feceris,
nullum perjurium est*, e. i. si quis mentem ejus, qui juramentum defert, non perce-perit, sed in diversum ab ista sensum jusjurandum conceperit, illud non præstare per-jurium non est. Dum enim istius mens ab hujus mente discrepavit, iste quoque hujus oblationem juratam non acceptasse intelligitur; citra acceptationem autem in promit-tente nulla producitur obligatio. *Non enim falsum, pergit Cicero, jurare, pejerare
est*, i. e. ex errore aliquid jurato asserere, quod revera secus se habet; sed quod *ex animi tui sententia juraveris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere perjurium
est.*

§. 16. Disceptatum quoque fuit inter quosdam recentiores super juramento in al-terius animam; seu an quis loco & nomine absentis præstare possit juramentum, quod absentem istum stringat? Qua super re nobis ita videtur. Quemadmodum quis ab-sens per literas obligationem contrahere potest, cum consensus æque bene scripto, quam viva voce queat exprimi: ita quin juramentum quoque literis possit concipi, nihil ob stare videtur. Quod tamen tunc demum, postquam solenniter fuerit recita-tum, perinde obligabit, atque si coram iste viva voce id præstitisset. Sed antequam recitatum id fuerit, revocari posse videtur: sic ut perjurus non sit, qui attestatio-nem suam juratam, antequam, quo debebat; perlata sit; retractet. Illud tamen mi-nus congruum videtur, quod procuratores ita se componunt, quasi ipsi revera es-sent pro sejuraturi; aut quod ex metu, ne ipsi forte obligari videantur, ultimam juris-jurandi formulam sic immutare soleant: ita Deus illum adjuvet. Nam sufficebat simpli-citer absentis juramentum de scripto recitari. Nihilominus quia plurimas apud gentes recte receptum, ut juramenta solennibus quibusdam cæremoniis redderentur augustio-ra, adeoque juratoris reverentia Numinis pio aliquo signo, puta, admota victima, acces-sione ad aram, similique modo expressius ob oculos poneretur; igitur judicaverim, si ma-gni sit res momenti, absentem juramentum in eo loco, ubi degit, solenniter deponere debere; præsertim ubi necessario requiritur corporale, quod vocant, juramentum; quale id, quod per absentem recepto modo præstatur, dici nequit. Sane enim plus est, inter solennes ritus, Numinis præsentiam non sine sacro quodam horrore exprimentes,
Deum

Deum testem invocare; quam id chartæ, quæ non erubescit, inscribere. Nec de nihilo est, quod quæ scripto perhibentur abientibus *testimonia cæca* vocentur. Vid *lex Wisigothorum* l. 2. tit. 4. c. 5.

§. 17. Denique & hoc solet quæri? an & quatenus teneatur heres ex jurejurando ejus, cui succedit; Ubi illud manifestum est, si ex jurejurando alteri sit perfectum jus quæsitum, quod directe; aut in subsidium, expleri debeat ex bonis jurantis, heredem teneri ad jus illud explendum; quippe cum onus illud, bonis adhærens, cum bonis simul in ipsum transierit. Ast ubi ex juramento nemini fuit jus perfectum quæsitum, ipsaq; obligatio tantum in pietate, fide, aut constantia jurantis fundata fuit; patet heredem non teneri, qui alterius personam non repræsentat in iis obligationibus, quæ ultimato & unice in ipsius persona terminabantur. Sic si quis juraverit, seu jurato votum conceperit, v.g. sese singulis hebdomadis semel jejunaturum, per quinquennium in cælibatu manurum, peregrinationem in terram sanctam suscepturum; ubi id ab ipso, dum moritur, nondum fuerit impletum, heres hautquidquam ad idem implendum tenebitur. Aliud fuerit, si quis sub tali conditione heres sit institutus. Sic si quis juraverit, sese intra proximos decem annos singulis annis centum in pauperes erogaturum, ac nondum elapso decennio moriatur; heres non tenebitur, nisi jus illa ex gendi in certos homines sit collatum. Qui enim nemini jus ad exigendum promissum confert, is suam tantum fidem, non bona sua, respici vult, adeoque ipso mortuo ea obligatio hautquidquam bona ipsius, heredemvè afficiet; nisi per testamentum hoc ipsi fuerit injectum. Huc quoque refert *Cicero* d. l. §. 17. *si ob vitium aliquod in promisso jurato non homini, sed soli Deo jus nascatur, tunc heredem ejus, qui juravit, ad id exolvendum non tenet.* Quod ita admitimus, siquidem is, qui juravit, ex generositate, aut evitandæ conscientie scrupulo proposuerit sibi implere juramentum, quod per exceptionem doli, metusvè injusti elidere poterat. Nam ne ipsum quidem, qui juravit, valide obligari supra ostendimus. Quid si autem heres juratum promissum, pactumvè defuncti non impleverit, an ideo ipse perjurii notam contrahet; Hoc vero negandum videtur. Nam id, quod juramentum pressit dictum, seu obrestatio divinæ vindictæ obligationi simplici superaddit, personam ejus, qui juravit, non egreditur. Cum heres dici nequeat neglexisse reverentiam divini Numinis, quod ipse in testem non invocaverat. Adeoque iste heres simplicis duntaxat perfidiæ erit reus. Aliud habetur, si integer populus juraverit. Illum enim, quamdiu idem manet, perpetua jurisjurandi religione affici multi censent. Quod tamen mihi non omnidubio carere videtur. Nam juramentum ejusque violatio voluntatem duntaxat naturalem, hominumque singulorum afficit, voluntatem autem personæ moralis non nisi derivatione à singulis. Adeoque populus, ut est persona moralis, iram Dei in se vocare nequit, sed singulæ personæ physicae, ex quibus populus componitur. Igitur violato per populum jurato promisso vel pacto, illi soli, qui corporaliter jurarunt, perjuri erunt, siquidem in violationem juramenti consenserint, reliqui simplicis perfidiæ nota defungentur. Unde perjurii hautquidquam accusaverim Spartanos, quod post complura secula à Lycurgi legibus discesserunt; aut Romanos, si Cæsares regum vocabulo insignivissent, non obstante juramento, quo populum Romanum Brutus adegerat. Id quod

clarius patebit, si consideremus, ex illos juramento nulli homini jus fuisse quaesitum sed Romanos per id libertari voluntatis suae duntaxat vinculum voluisse injicere, ne quam semel infelicem sibi formam reip. experti erant, reducere in mentem veniret. Quo ipso se quidem obligare potuerunt, ne regem Romae constituerunt, saltem hactenus, quamdiu salus reip. regnum non desiderabat. Nam in hoc casu & illi ipsi, qui juraverant, juramento soluti intelliguntur, cum tunc materia jurisjurandi per conditionem civitatis, quae absque regno salva non esse posse praesupponitur, illicita sit reddita. Posteriores autem, qui juramentum non repetiverunt, eodem stringi non poterant, tum quia ipsis pro imperio à majoribus imponi non potuit; tum quia posteriores non consenserunt; quod supponitur. Nec obstat, quod populus idem censeatur, singulis licet civibus mutatis, adeoque & actus majorum posteris videatur tribuendus. Nam actus majorum non nisi tunc stringere potest posteros, quando alteri homini ex eo jus fuit quaesitum. Circa talia autem, quae in populum redundant ex actiones singulorum, posteriores non semper stant pro majoribus. Sicuti si populus aliquis olim gloria bellica floruit, posteriores ignavi & degeneres id sibi haut quidquam tribuerint. Aliud autem foret, si juramentum illud à singulis posterorum fuisset repetitum. Ceterum circa similia juramenta observandum fuerit illud *Sophocles Antigone*: *ἄνθρωποι μὴ ὀρκίζονται*. *Homines non jurent, se non mutatu- ros esse sententiam. Mutat enim sequens cogitatio priorem*, Non plane quoque de nihilo est, quod *Jo. Labar- deus hist. de reb. Gall. l. vi. p. 329.* scribit: *Regibus, quam populis, quibus imperium est, foedera sanctiora sunt. Nam quae fides ab uno datur, ejus servanda religio hunc magis afficit, quam singulos ex multitudine, ad quos fidei publicae vel nulla, vel exigua pars pertinet, quo fit, ut ab hac facile discedant.* Conf. *Anton. Matthaeus de criminibus tit. de perjurio. n. 5.*

§. 18. Possunt, & solent juramenta duplici potissimum fine adhiberi, ut vel aliquid singulari cum religione promittatur, vel via aperiatur ad decidendum aliquod factum illiquidum, & quod alia ratione commodius demonstrari nequit. Quem in sensum explicandum illud *Aristotelis Rhetor. ad Alexandr. c. 18.* *ὅταν ἐπὶ καὶ θεῶν τοῦτο γινώσκῃς* *Φόβος ἀναπόδενται*. *Juramentum est cum divina invocatione assertio indemonstrabilis, seu quae nullis argumentis demonstretur, sed cui ob solam jurantis religionem fides adhibeatur. Ubi enim argumentis liquidis res demonstrari potest, non recte ex juramentis probatio sumitur. Ubi autem juramento lis decidenda committitur, nullae amplius probationes quaeruntur. In aprico est autem, quare non in juris, sed in facti quaestionibus adhibeantur juramenta. Non enim juratur, recte an secus factum quid sit; sed factum quid sit, nec ne. Quo cognito de jure ex certa demonstratione potest pronunciar- i. Neque vero quod à iudicibus praestatur juramentum, assertorium est, sed promissorium, quod scilicet velint sententiam pronunciare citra praesens factum, prout jus & æquum suggererit. Prioris igitur generis juramenta possumus vocare promissoria, posterioris assertoria.*

§. 19. Promissoria tam in publicis quam privatis causis frequentissime adhiberi sueverunt, & fortasse frequentius, quam necessum erat. Circa quae tamen aliqui monent, quod quaedam suscipiantur obligationis inducendae causâ, promissoria in specie dicta; quaedam actus alicujus jam subsistentis firmandi causâ. Quae divisio non ita est capiendâ,

da, quasi non quodvis juramentum sit accessorium alterius obligationis; sed quia quædam promissa juramentum eodem orationis contextu includunt, v. g. iuro me tibi quid præstaturum; quandoque autem principale negotium à juramento separatim concipitur. Recte autem monent Interpretes juris Romani, id quod & supra ostensum est, irrita esse juramenta, quæ accedunt negotiis, ipso jure naturæ illicitis ac turpibus, quæque aut bono publico repugnant, aut in fraudem tertii vergunt. Dari tamen negotia, quæ in se invalida sint in foro civili, sed accedente juramento confirmantur, ideo quia naturali vitio non laborant, sed quia duntaxat facilem occasionem possunt præbere, ut lædatur is, qui suscepit. Cum autem beneficio in favorem sui introducto renunciare quis possit; præsumitur serio consultasse, an negotium sibi expediat, vel non, qui juramento id confirmare sustinuit.

§. 20. Juramenta autem assertoria, quæque adhibentur ad decidendas lites, quarum exitum alia argumenta non ostendunt, præstantur vel ab ipso, quem negotium spectat, vel à tertio. Qui super alieno facto jurant, testes vocantur; quorum fides, ubi nullo probabili indicio suspecta redditur, merito magnum habet pondus; cum nemo pius præsumi queat ob alienum negotium animam suam iræ divinæ exponere. Sapienter tamen leges civiles, quæ non temere aliquem voluerunt ad dicendum testimonium admittere in causa, quæ spectat alium, necessitudine, affectum vehementem generante, ipsi junctum; quod facile sit, ut hi religionem post affectum ducant. Vid. l. 2. & 4. D. de testibus. Neque etiam plane de nihilo est, quod Romani quondam, in causis præcipue arduis, requirerent testes locupletes.

§. 21. Sed & in proprio negotio sæpe is, cujus interest, juramento suo controversiam solvit; idque vel ex conventionione partium, vel jussu judicis. l. 1. l. 3. D. de iurejur. Quando enim contingit, controversiam oriri inter duos circa debitum aliquod, ubi probationes idoneæ non suppetunt, potest petitor alterum à quo petitur, ad jurandum provocare, pollicitus, se à petitione destitutum, si juratus debitum abnegaverit. Vid. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 79. Quod si autem hic diffidat, liquido se jurare posse, puta, si debitum ab alio sit in ipsum devolutum, tunc is petitori juramentum potest referre, cum promisso soluturum se, si petitor sibi debere juraverit. Atque ejusmodi jurisjurandi delatio & relatio inter partes fieri potest vel in judicio, vel extra judicium; cum hac tamen differentia, quod extra judicium id delatum suscipi non sit necessum; quippe cum contineat conventionem, ex qua aliquid deinceps debiturus sum. Ad conventionem autem onerosam nemo me invito potest adigere, cui in me non est imperium. Ast ubi in judicio una pars alteri juramentum defert, non nisi graves ob causas recusari id poterit, sed aut præstandum idem erit, aut adversario referendum. Scilicet quando judici adparet, non de nihilo litem motam, neque tamen probationes sat liquidæ in promptu sunt; tunc ubi uni placuerit alterius conscientiæ rem committere, recte iudex pro convicto habet, qui religiose debitum abnegare non est ausus, neque alterum ad similem debiri assertionem provocat. Non enim aliò isthæc tergiversatio referri potest, quam quod se debere in conscientia sua sentiat. Nam ne ob lucellum jurasse videatur, relato petitori juramento declinare potest. Si metuit, ne hic pejeret, cur non ipse jurat? *Plato* tamen de LL. l. XII. juramento tantum locum concedit,

dit, in quibuscunque secundum hominum opinionem nulli emolumento perjurium fr. In quibus autem utilitatem ex perjurio aliquis assequitur, ea sine iurejurando judicentur. Vid. l. 34 §. 6. 7. 9. l. 38. D. de iurejurando.

§. 21. Denique & interdum parte non petente iuramentum potest deferre iudex, quando probationes cæteræ non sufficiunt; idque eo fine, ut quis vel jus sibi aliquod adquirat, vel suspicione alicujus facti sese eximat. Ubi tamen observandum, hautquâquam eo loco talia solere deferri iuramenta, ubi veritatis confessionem supplicium capitis, aut atrox aliquod incommodum est secuturum. Nam præterquam quod valde durum sit, circa factum illiquidum in tam ancipitem necessitatem aliquem conjicere, ut aut conscientia sit atrociter lædenda, aut grave damnum subeundum; etiam parum fidei est ejusmodi iuramenti adhibendum, promissis hominum animis in eam spem, Numen læsum iterum posse placari, cujus misericordiam utique ne perjurus quidem implorare prohibetur. *Libanius declam.* 3. Cui alia omnia desperata sint, atque unus relinquatur modus, quem non licet nisi mendacio assequi: is certe videt periculum periculo commutare, cum sciat inevitabile esse, quod in oculis est; pro illo autem spe seipsum decipiens, quasi posset victimis, cultis, votis & hostis ac donariorum decore ad veniam deos comparare. Sed de his iuramentorum speciebus prolixius Interpretes Juris Romani ad *tit. D. de iurejur.*

§. 23. Circa violationem iuramentorum hæc quoque quæstio est expedienda; cum læpissime per iuramentum ad officia sua fideliter obeunda homines in civitatibus potissimum soleant adstringi, an semper perjurus sit habendus, qui partem quamcunque sui officii neglexit? Ubi non est quæstio de illis iuramentis, quæ circa peculiarem aliquem actum versantur; puta, quibus quis testatur, depositum abnuat, promissum peculiare destituit, & similia. Nam qui talia violat, ei sine dubio perjurium nomen competit. Sed de talibus, quibus quis ad plura uno velut fasce comprehensa se adstringit. Qualia exigi ab illis moris est, qui muneri alicui præficiuntur, per diversas functiones & actiones explendo. Hæc quo minus quæstio sit affirmanda dubium non videtur, ubi violatio à sciente, & ex deliberata malitia provenit. Nisi quod uti aliorum criminum, ita & hujusmodi perjurii gradus sint. Nam uti minus nocens habetur, qui unam solumtaxat aut alteram legem violavit, quam qui simul & semel omni imperio civili renunciavit, seu crimen læsæ majestatis admisit: ita graviori se perjurio adstrinxit, qui summam officii sui violavit, quam qui partem. Add. tamen *Rob. Sanderfon. de obligat. iuramenti, prælect.* 3. §. 18. Non autem audiendi sunt, qui putant, à perjurio absolvendum, qui poenæ transgressoribus dictitæ se subjecerit. Nam nisi expresse in obligatione hæc alicui sit libertas concessa, ut aut faciat quid, aut licentiam diversum faciendi certa multa redimat, (vid. pacta nuptialia inter Carolum Walliæ Principem, & Henriettam articulo 23. apud *Gramondum hist. Gall.* l. 16.) poena hautquidquam à crimine purum istum præstiterit; uti infra latius ostendemus. Sic qui fustigationem sustinuit non minus jure fur cluet, quam cum adhuc tergum à virgis intactum gestaret.

§. 24. Quæ super dispensationibus & relaxationibus iuramentorum, & ex parte votorum solent disputari, ex duobus fere principiis possunt definiri. Quorum primum

num est: qui habet in alterius actiones & res imperium, in ejus, præjudicium non potest à subiecto aliquid disponi, & ubi id factum fuerit, isti idem rescindere licebit. Alterum; qui in aliquem habet imperium, potest subiecti etiam quasita jura, magisque adhuc querenda temperare & circumscribere, prout ex usu esse videbitur. Ex quo illud adparer, super-orum actus hoc quidem efficere non posse, ut jusjurandum, quatenus vere fuit obligatorium, non sit præstandum, i. e. juramentum, quod in se nullo laborat vitio, factumque fuit super re, de qua in jurantis arbitrio est pro lubitu disponere, à superiore non posse rescindi. Sic juramentum, quod Regulus Pœnis dederat super re-ditu, non poterat à Senatu Romano rescindi. Et si & alia ratio erat, quod Regulus esset servus Carthaginensium, in quem Romani nihil potestatis amplius obtinebant. Verum ubi juratum fuit super rebus & actionibus, quæ directioni superioris sub sunt, juramentum à consensu expresso aut tacito superioris vim mutuabitur, qui illud irritum declarare potest, ubi idem ipsi displicuerit. Nec uilum heic perjurii periculum est metuendum, si hoc modo rescissum fuerit jusjurandum. Nam à subiecto adprobatio superioris tanquam conditio fuit supposita. Neque superior heic rescindendo peccat, quia suo jure utitur, dum non concedit, ut actu subiecti potestas sua aliquid detrimenti capiat. Perinde autem irritum est juramentum, siue superior in antecessum denunciât, ne super certis rebus juramentum concipiatur, siue ubi juratum est veter, ne impleatur. Et si priori casu gravi le peccato obstringat subiectus temere contra interd-ctum jurando. Hinc lege Ebraeorum *Numer. 30.* pater poterat rescindere vota jurata filiaefamilias, maritus uxoris, dominus servi, si videretur. Alias enim hi vovendo & jurando istius potestatem potuissent reddere inuilem. Imo refert *Leo Mutinensis de ritibus Hebraicis part. 2. c. 4. § 4.* si quis votum, aut juramentum fecerit qualecunque, eumq; bona ex ratione poenitentia lubierit, neque in præjudicium tertii id cedat, posse ipsum ab uno Rabbino aut tribus aliis viris, deducta & adprobata retractari voti ratione, absolvi. Sic & in *cap. 19. X. de jurejurando* dicitur, *in jurejurando debere intelligi jus superioris excep-tum.* Add. *tit. 55. l. 2. f. udorum.* Potest & hoc modo vis juramenti, à subiecto præstitti, à superioris arbitrio suspendi, si superior ita constituat; id quod inferior certo casu juraverit ita demum valiturum, si ab ipso adprobetur. Pater autem heic relaxationem juramenti non posse fieri, nisi ab eo, qui in jurantem habet imperium, & in cujus imperio isthæc potestas est comprehensa. Unde eandem quondam recte exercuerunt Principes Romani, uti patet ex *l. ult. D. ad municipalem.* Ubi Imp. Antoninus & Verus gratiam alicui fecerunt jurisjurandi, qui juraverat, se ordini non interfuturum, & postea duumvir creatus erat. Scilicet quia civis juramento suo non potest ministeria sua reip. requirenti subtrahere. Sic apud *Suetonium Tiberio c. 25.* Tiberius equiti Romano jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam antea repudiaturum juraverat. Declarabat quippe Princeps, ad istum casum extendi juramentum non posse, quo ipsa tam fœdo crimine indignam cohabitatione sese reddiderat. Sed post Christiani Principes cognitionem super relaxatione juramen-torum sæpe Episcopis delegavere, quo apud simplices opinio de istorum san-ctitate si quid scrupuli oriretur demere posset. Quanquam quousque istam con-cessionem Episcopi, & præcipue qui principem inter istos locum prætendit Roma-

nus, extenderint; quidque mali orbem Christianum eo ex abusu inundarit, notorium est. Et sane cum ex principis juris definiendum sit, quænam juramenta, & quibus de causis relaxari possint; necnoqua de causa sacerdotes præ JCrīs sibi quid auctoritatis heic arrogare queant. Sed & ubi ex persona jurantis non potest irritum declarari juramentum; poterit tamen ejusdem effectum elidere superior ejus, cui ex juramento jus est quæsitum; si jus istud ipsi auferat, aut veret, ne quid ex juramento accipiat. Idque vel poenæ nomine, vel ob utilitatem publicam ex vi dominiū supereminentis. Quo casu jurans à perjurii periculo immunis est, quia per ipsum non stat, quo minus illud implicatur, & præstandi necessitas ipsi remittitur ab eo, cuius directe aut eminenter quæsitum fuit. Conf. *Grotius* d.l. §. 20. Et ad *Matth.* c. V. v. 37. Cæterum Princeps, qui iusta de causa juramentum relaxat, haut quidquam peccat, quod effectum subtrahit actui, super quo nomen divinum fuit invocatum; etsi quandoque peccare potuerit subditus, quod temere nomen Dei invocaverit circa actum, quem superioris juri præjudicare nosse debebat.

CAPUT III.

DE FACULTATE HUMANI GENERIS
IN RES.

1. Magna pars juris occupatur circa res.	4. Dubia circa eadem & ejus animalium;
2. Deo volente alius creaturis homo utitur.	5. Qui tamen defenditur.
3. Vegetabilia homo cura injuriam consumit.	6. Abusus juris in bestias reprehendendus.

EA est constitutio humani corporis, ut ex intrinseca sua substantia conservari nequeat; sed adsumtis quibuldam extrinsecus rebus indigeat, quæ nutritur, & contra ea, quæ ipsius compagem eunt destructum, munatur. Quin & eò plurimæ res homini inserviunt, ut commodiorem & molliorem istanc vitam queat degere. *Hesiodus* Op. & Dier. l. 2. *χρήματα δ' ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι.* *Opes enim animæ sunt mortalibus.* Istarum intuitu rerum plurima hominibus invicem negotia intercedunt, & multis controversiis atque litibus occasio præberi potest. Quæ ne tranquillitatem humani generis turbent, & naturali lege cavetur, & civiles leges plerorumque populorum heic maxime deprehenduntur sollicitæ. Quæ omnia ut rite evolvantur, primo loco erit dispiciendum, quo jure mortalium genus res alias, atque animalia in usum suum, aut commoditatem voluptatemque disponat; & quidem quo fundamento illa facultas nitatur in ordinem ad ipsum Creatorem, tum ad ipsas res, quibus homo non solum utitur, sed & is sæpe abutitur, easdemque consumit.

§. 2. Deus igitur O. M. cum universi hujus sit creator & conservator, sine dubio etiam summum velut dominium in res omnes obtinet, illaque ita arcte ad ipsum pertinent, ut eo invito nemo juris quid in easdem queat prætereire. De quo dominio Dei prolixè agit *Philo Judæus* libro de *Cherubim*, ejusque intuitu jus hominum in res *ususfructum* duntaxat vocat. Quia tamen ipse nulla re extra se indiget, neque per alias res ipsius beatitudini ulla potest accessio fieri: inde sua ipsum bonitas facilem esse subegit, ut creaturis suis ex se invicem utilitatem capere concederet. Cum primis au-

rem erga humanum genus eouſque benignum ſeſe exhibuit, ut tralatitium ſit, à Deo omnes creaturas in ulum hominum conditas. Eſti juſ Dei in res ab eo jure, quod hominibus in eaſdem competit, plane differat. Sic ut vanum ſit *Diogenes Cynici* ratiocinium apud *Diogenem Laërtium*: *Omnia deorum ſunt: duſ autem amici ſapientis ſunt: ſunt autem amicorum cuncta communia: omnia igitur ſapientum ſunt.* Nimis tamen arroganter illi, qui jaçant, ſecuturum, fruſtra quædam eſſe, ſi ulum nullum homini præſtarent: & ex hoc ipſo conſtare; totius generis humani communia cuncta eſſe, ita ut totum genus humanum dicere poſſit, hoc eſt meum. Uti etiam *Ariſtoteles Polit.* l. 1. c. 5. tradit: *εἰ δ' ἡ φύσις μηδεν, μήτε αὐτὸ ἐς ποιεῖ, μήτε μὲν τῷ ἀναγκάειν τῷ ἀνθρώπων ἔνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιήκεναι τὴν φύσιν.* Si igitur natura nihil neque imperfectum facit, neque fruſtra; neceſſe eſt, hominum cauſa hac omnia feciſſe naturam. *Lucianus Prometheo*: *Niſi fierent homines, jam futurum erat, ut omnis cunctiarum rerum decor eſſet ſine teſte, & opes noſtræ ne à nobis quidem ipſis haberentur in pretio.* Sane enim longe compendioſius machina mundi adornari potuiſſe videtur, ſi nihil fuerat creandum, niſi quod uſum homini præberet. Nec male *Seneca de ira*, l. 2. c. 27. *Nimis nos ſuſpicimus, ſi digni nobis videmur, propter quos tantamoveamur.* Add. *Chyron de la Sageſſe*, l. 1. c. 40. n. 3. 4. 5. Sed quicquid hujus ſit, id ſane conſtat, volente Numine aliis creaturis hominem uti; idque intelligitur ex eo, quod ſine uſu iſtarum hancce vitam homo conſervare nequit, quarum quædam velut ultro ſeſe ipſi præbent. Cum autem vitam homini indulſerit Deus, intelligitur quoque conceſſiſſe uſum illarum rerum, ſine quibus donum ipſius conſervari nequit. Add. *Arriani Epiſtetus* l. 1. c. 26. *ab initio.* Accedit quoque autoritas Sacrarum literarum, quæ expreſſe tradunt, à Deo homini facultatem indultam non ſolum in vegetabilia, ſed & in animantia, in coelo, terra, ac mari nata. *Genef.* l. 28. 29. Quæ tamen conceſſio non habet vim præcepti, ſed indulgentiam duntaxat privilegii, quo quis uti, quouſque liber, poteſt, nec ad omnimodum ejus exercitium tenetur. Alias enim peccaret homo in legem divinam, ſi animal quodpiam liberum dimitteret, aut occaſionem idem in poteſtatem redigendi negligeret. Id quod nemo ſanus dixerit. Eſti facultas illa hominis in bruta diverſæ indolis ſit ab imperio, quod in homines exercetur: quia illi in brutis non reſpondet obſequium velut ex obligatione proſectum, ſimulque eadem longe magis abſoluta eſt, quam imperium in homines. Quod eſu quorundam animalium Judæis divinitus interdictum erat, id ad diminutionem juris hominum in beſtias haut quidquam pertinet; cum ratio iſtius præcepti ex medicina videatur deſumpta. Cæterum ex ſententia antiquorum Ebræorum *Seldenus* l. 7. c. 1. reſert: Adamo fuiſſe interdictum eſum carniſum, (nam illum herbis agro naſcentibus veſci Deus jubebat;) ſed Noacho eundem poſt conceſſum, *Genef.* IX. 3. ita tamen, ut abſtineret à ſanguine, & à membro, quod vivo animanti fuiſſet reſectum. Add. *Deuteronom.* XII. 20. Adjungit tamen *Idem*, ſanguinem piſcium non fuiſſe prohibitum, imò & vivos comedere licuiſſe, uti oſtrea ſolent; ſed & ſponte mortuos: quorum neutrum erat licitum circa animalia terreſtria, quæ neque viva, neque ſponte mortua comedi debebant.

§. 3. Quod ſi autem conſideremus illam facultatem humani generis in ordine ad ipſas res & animantes, quibus homo utitur & abutitur; ſane quod illud cum ipſarum

injuria non sit conjunctum, argumento esse potest tum hominis natura, tum Creatoris concessio. Neque enim probabile videtur, ab optimo & sapientissimo Creator homini, primariæ inter terrenas creaturæ, talem injunctam necessitatem, ut seipsam citra alterius injuriam, quæ utique non potest non peccato esse sociata, conservare nequireret. Accedit expressa concessio divina, quæ nihil scrupuli relinquit, quod ex cæde possimum animantium oriri poterat. Quæ si quid immanitatis habere videtur, hoc solo sufficienter tollitur, quod ejusmodi ipsis conditionem Creator assignaverit, ac eam facultatem mortalium genti attribuerit quo sive à Creatore delegato, sive concessio si utantur, injuriam non faciunt. Cæterum super vegetabilibus, aliisque sensu destitutis nihil videtur difficultatis esse, quod deprehendi non possit illis, dum ab homine consumuntur, ægre fieri; præsertim cum vel ab aliis bestis, aut brevi tempestatum anni lapsu sint corruptenda, ac multa eorundem citra hominis operam non fuerint proventura. Nam superstitionem Ægyptiorum, circa abstinentiam à certis oleribus nihil moramur. Vid. *Diodor Sicul.* l. 1. c. 89.

§. 4. Enimvero circa animantia, quæ sensus sui est, ac vita cum cruciatu relinquuntur, non omni dubio res multis carere vita est, qui ex sole ratione licentiam hominum in bruta considerant. Neque enim, quia primo mortalium in animantia dominari concessit Creator, liquido statim consequitur, infinitam licentiam simul indultam, ut ista etiam ob usus non necessarios posset occidere. Add. *Grotius ad Genes.* c. IX. 3. *Seldenus de J.N. & G.L.* VII. c. 1. Dominatur etiam homo homini, in quem tamen ejusmodi licentiam exercere haut quidquam potest. Neque queri homines potuissent, parcam in se fuisse divinam indulgentiam, aut necessitatibus suis maligne prospectum, licet potestas in vitam animalium, saltem noxam vitæ humanæ non intentantium, denegata iisdem fuisset. Quippe cum opera eorum in colenda terra, ac quæ alias ex iisdem proveniunt, puta, lac, ova ad speciei propagationem non necessaria, lana, & similia sufficere hominibus ad tolerandam vitam potuissent. Neque statim ex eo, quod in signum cultus divini immolare ea jussit Deus, homo in eam eadem pro lubitu vertendi accepit potestatem. Quæ enim peculiari duntaxat jussu Dei hominibus licent, eadem extra istum casum manere illicita possunt. Inde etiam non pauci antiquorum philophorum istas cædes improbavere. Cur enim vitam ab eodem Creatore datam homo superflue voluptatis causâ eripiat innoxio animanti, præsertim cum ne leonum quidem, luporum, aut aliarum carnivorarum exemplis belluorum se excusare queat? Has enim ita natura formavit, ut non nisi cruento victu tolerare vitam queant, & terrestres refugiant cibos. Id quod in homine secus est, qui & aliis cibis commundo alitur; & ut ipsius ventriculo carnes congruant, prius coctione aut conditura sunt præparandæ: nisi quod barbari quidam crudis carnibus ac piscibus ali tradantur: sicut de accolis freti Davis memorat *Rochefort in descript. Annullarum part.* I. c. 18. Idem & *part.* 2. c. 11. refert, quosdam Peruanos in provincia Pasto plane nullas carnes comedere; & si rogentur, ut vel paululum gustare velint, respondent: se non esse canes. Observatum quoque ab aliis, cum animantibus naturâ carnivoris sint dentes anteriores oblongi, acuti & à se mutuo sejuncti, quo carnes profunda eorundem infictione discerpi queant; homini esse dentes breves, junctos

Etos extensos admodum eorum animalium, qui herbis & fructibus vescuntur. Eoque eul-
tros nobis adhibendos secandis carnibus, quo animalia naturā carnivora non indigent.
Sic & pueros solo naturæ ductu impullos fructus præ cæteris cibis amare, & poma,
cerasa, nuces delicatissimis carnibus præferre; quippe in quibus natura nondum cor-
rupta est, nec appetitus prava edendi consuetudine distortus. Vid. Anon. le Grand In-
sit. Philos. Caribes. part. VI. art. 3. In propatulo quoque est, truculentiam hominum,
primitus animantium cædibus velut irritatam aut duratam, post in ipsos homines pro-
rupisse. Et queis pro oblectamento erat innoxias feras conficere, proximum erat in
imbecilliores, & injuriis patentes homines ferrum stringere. Add. oratio Pythagoræ
apud Ovidium Metamorph. XV. fab. 2. Grotius ad cap. 46. 34. Genes. Plao Timæo circa fin.
Apud Drogenem Laertium in Pythagorā l. 8. traditur, ipsum venisse necare animalia, κοινὴν
διήκειν ἡμῖν ἔχοντων ψυχῆς, commune nobiscum jus habentia anima. καὶ τὸ δὲ τὴν τὴν πε-
ρὶ ἡμῶν: τὸ δὲ ἀλλήλους, τὸ ἐμψύχων ἀπὸ τοῦ εὐσεβεῖ ἀπὸ τοῦ εὐσεβεῖ, συνασθῶν καὶ συνεβίζων εἰς εὐκολίαν
βίαν τὰς ἀνθρώπους, ὥστε εὐπορίης ἔς αὐτοῖς ἔῃ τὰς τροφὰς ἀπὸ τοῦ περὶ τοῦ εὐσεβεῖ, καὶ
λιτὸν ὕδωρ πίνεσιν. ἐντεῖθεν γὰρ καὶ γαῖματ' ὀφείλειται, καὶ ψυχῆς ὁ ὕψιστος περὶ τοῦ εὐσεβεῖ. Et
hic quidem erat pretextus. Reverti autem animalis abstinere jus sit, exercens atque assuefaciens
mortales ad faciliorem vitam, ut cibos semper parabiles haberent, quibus igne ad coquendum opus
non esset, quique aquam simplicem biberent. Hinc & sanitatem corporis, & ingenui acumen proveni-
re. Et si Lucianus in Somnio seu Gallo, ipsum jam in gallum mutatum hanc sui dogmatis ra-
tionem reddentem introducat; ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι εἰ μὴ τὰ συνίδη καὶ ταῦτα τῆς πολλῆς
νομιζοίμι, ἡμῶν ὅτι περὶ αὐτοῦ τὰς ἀνθρώπους ἐς τὸ θαῦμα ὅσα ἡ ἀνθρώπων νομίζοιμι, ποσὶ
καὶ νομίζοιμι. ὥμῳ αὐτοῖς ἐπεὶ. Verum animadvertibam, si consuetudo modo, ac eadem, que
vulgo traduntur à multis, præcepissem, non fore ut mortales in admirationem adducerem, sed
quo peregriniora, magisque aliena proposuissem, futurum ut hoc magis novum, magisque viderer
admirandum. Add. Jo. Schefferus de philosophia Italica c. 14. Plutarchus in Gryllō. Homo. gylia
studio ad omnia se ferens, omnia tentans, omnia gustans, ut si & natura ipsius convenientis
ignarus eorum nutrimenti, solus inter omnia animalia omnibus vescitur. Primum nutrit
carnibus, nulla cogente inopia, nulla penuria: cum liceat ei quovis tempore alios è seminibus &
plantis decerpere cibos, multitudine nunquam defectura. Sed luxuria & satietate necessario-
rum, alienas & pollutas cædibus animalium ejus sectatur, immanitate etiam ferissimas vin-
cens feras. Sanguis enim & cædes ac carnes milvo, lupo, draconi conveniens sunt cibis, homi-
ni autem obsonium. Idem inter multa alia orat. 2. de esu carnium: Ab initio ferum aliquod
& noxium animal devoratum fuit: deinde avis aliqua aut pisces, donec his condocessetia &
gustui adjuncta libido ad bovem operarium progressa est, & ovem, que nos ornat, custodemque
domus gallam. Itaque paulatim inexpletem roborantes aviditatem in cædes hominum, & bella
sunt delapsi. Aratus Phenom. Pollux & taurus menses, affluetis aratro. Add. Plinius l. 8. c.
45. & Valer. Max. l. 8. c. 1. inter damnatos n. 8. Suetonius Domitiano c. 9. Aelianus
V. H. l. V. c. 14. Dio Chrysostomus orat. 64. p. m. 592. Cicero de Nat. Deor. l. 2. De
Phrygibus Nicolao Damascenus: si quis apud eos bovem aratorem interfecerit, aut agricul-
tura instrumentum surripuerit, morte multatur. Incolis quoque regni Calecuti boves ea-
dem sanctimonia haberi refert Alosy. Cadamustus navigat. c. 57. 60. Et Nomades tau-
ro & vaccæ, nec non arietis & ovi parentum vocabula indiderunt, quod alimenta

vitæ quotidiana ab istis proveniant; *Diodorus Siculus* l. 3. c. 32. De Brachmanibus *Strabo* l. XV. *carnibus vescuntur animalium, quæ hominem ad opera non adjuvant.* Idem fere de Japoniis: effert *Bern. Varenius in descript. Japoniæ* c. 23. Qui & sanguinem averfari dicuntur in cibis, nec minus lac, quod hoc nihil aliud, quàm sanguinem album esse putent. Obiter quoque notari possunt, quæ apud *Plutarchum Symposiac.* l. 4. c. 4. disputantur, *iustissimum esse obsonium, quod e mari petuntur.* Nam ut cum terrestribus nullum aliud jus nobis intercedat, saltem eisdem aluntur rebus æremque, lavacra, potum inde unde nos hauriunt, & pudorem jugulata incutiunt miserabili voce: tum pleraque nobis familiaria convicta facimus. *Marinum* verò omnino à nobis alienum genus, & quasi in alio mundo natum, educatumque vivit: neque vox nulla, aut aspectus, aut ministerium ab eorum cæde nos revocat. Nullus enim nobis est usus ejus animalis, quod ne vivit quidem apud nos. Sed quem nos incolimus locum, ipse est tanquam Orcus. Nam in eum simul atque pervenere moriuntur. Contra tamen Pythagoræi ex animalibus maxime pisces pro cibo averfabantur; in ejus rei rationes prolixè inquiritur apud *Eundem Sympos.* l. 8. c. 8. (Sic de Caledoniis refert *Xiphilinus* sept. *Dionis in Severo*, quod pisces, utut maxima eorum apud ipsos copia fuerit, non gustarint.) Inter alias adfertur & hæc; quod reliqua animalia incunqu maleficio causam necis hominibus præbent; pisces neque injuria nos adficiunt, neque afficere possunt. Et quædam ideo mactanda fuisse, ne nimia eorum multitudo victum hominibus præriperet, uti sunt cuniculi & gallinæ. Sed pisces, in alio velut orbe natos, nullam adversus se præbere occasionem; sed per solam gulæ impotentiam homines in eos concitari. Cum primis verò operosus est *Porphyrius* libris IV. *ὑπὲρ τῶν ὀρέων*, ut ostendat, abstinentiam à carnibus competere maxime philosophis, qui suam felicitatem ex Deo, & ejus imitatione adstruunt. Inter plura argumenta, quæ jam fere exposita sunt, late satagit demonstrare, omnem animam, sensu & memoria præditam, esse participem rationis; idque cum in aliis animalibus deprehendatur, ad hæc quoque iustitiam, quæ in non lædendo citra causam justam maxime consistit, porrigendam. Manifestum autem argumentum rationis in brutis esse, quod eadem rabie ac furore corripiantur. Hodie quoque Benjani in Cambaja, quod credant animas hominum post mortem in bestiarum corpora transire, nulli animalium noxam aliquam inferunt, neque comedere ea audent; quin xenodochia etiam, avibus ægrotantibus & multitalis ædificata, habent. Add. *Abrah. Rogerius de Braminibus* part. 1. c. 1. & 18. *Phil. Baldani in descript. ins. Ceylon* c. 47. refert: Bramines etiam ad Christianam fidem conversos genus vivendi suum retinere; & si opponatur illis, mundis omnia esse munda, ipsos regere; *regnum Dei non consistere in cibo & potu; se mollibus istis cibis assueos, eaque diæta bene sibi esse.* Apalchitæ olim nec carnes nec pisces comederunt, antequam ab Europæis hoc discerent. *Rocheforti descript. Anill. part. 2. c. 8.*

§. 5. Enimvero et si quæ in hisce argumentis ad temperantiam & frugalitatem colendam tendunt, & ne pingui nimis pabulo subtiliores spiritus obliuentur, merito probanda fiat: nullum tamen piaculum cædæ & esu animantium admitti etiam rationibus sufficienter ostendi potest. Quas inter præcipua videtur, quod nullum homini us brutisque jus, nullaque obligatio invicem intercedat, nec per naturam intercedere debeat. Nam neque lege naturali pro imperio nobis injunctum deprehendimus, ut

ut cum brutis amicitiam & societatem colamus; neque illa obligationis ex pacto oriundæ adversus homines sunt capacia. Ex quo defectu communis juris sequitur velut status belli inter eos, qui se mutuo lædere possunt, & probabilibus de causis velle posse intelliguntur. Quo in statu cuique facultas est, alteri, quicum ipsi bellum, inferendi, quæ ex usu suo videbuntur. Et si hic status belli cum brutis multum differat ab illo bello, quo homines aliquando colliduntur; quod neque est universale, aut perputuum, neque ad omnem licentiam promiscue se extendit. Et hic quidem status in immanibus bellis clare elucescat, quæ occasione data in ipsos quoque homines sæviant; quæ si quis parci velit, deteriore hos conditione, quam illas esse, postulet. Cicures vero animantes usui se hominum præbent non ex aliqua obligatione; sed vel illecebra victus captæ, vel vi coercitæ: quam ubi removeris, mox in libertatem suam abibunt, aliqæ etiam in ipsum hominem insurgent. Nonnullorum quoque nimia multitudo accidenda, ne hominibus ipsis angusta & maligna fiat habitatio. *Tid. Exod. XXIII. 29. Demeron. VII. 22. Add. Gassendus Syntagm. Philoſ. Epicuri, part. 3. c. 2. 7.* Frustra autem sunt, qui negant ex defectu communis juris inter homines & bruta sequi, quod homini liceat lædere, & comedere bruta. Licet enim injuria non fiat brutis, posse tamen injuriam fieri eorum Creatori, nisi de hujus consensu constat, aut etiam domitis brutorum. Enimvero inanis ista est exceptio. Nam ex eo ipso, quod Creator jus commune inter hominem & bruta non statuit, satis colligitur eisdem non fieri injuriam, si ab homine bruta lædantur, quia talem statum inter hominem & bruta ipse fecit. Aliud porro est quærere, an homo bruto faciat injuriam, aliud an homo occasione aut interveniente bruto alteri homini injuriam faciat? Prius tantum hoc argumento negatur, posterius non item. Neque illud nihil ad rem facit, quod cum alias innocuæ bestię rapacium prædæ atque læniæ sint expolitæ, melior potius, quam deterior illarum reddatur conditio per hoc, quod homines tantum in eas potestatis exercent; quippe qui & de pabulo ipsis velut in compensationem cædis prospiciunt, & contra incurſus belluarum easdem defendunt. Communi autem jure hominem cum brutis non connecti, ab aliis dudum ostensum. Quæ ipsæ, (ut hoc obiter ad damus,) causa quoque est, quare dominium in ordine tantum adversus alios homines effectum habeat, non item adversus bruta; quippe quæ, quando res nostras depascuntur, injuriam nobis non faciunt. Sic *Matth. VI. 26.* Deus dicitur alere aves, etiam quando nostro labore productum frumentum consumunt. Et si dominus pecorum quandoque nobis injuriam aut damnum det, quando ista nostram segetem depascuntur, quod eadem non melius custodiverit. Eodem tamen quasi jure, quo bestię nostra invadunt, nos easdem inde repellimus.

§. 7. Quin tamen abusus hujus facultatis, & præcipue qui cum stolidâ immanitate est conjunctus, reprehensione dignus sit, dubium non est. Nam uti singularum civitatum interest, ne quis res sua male uratur; ita & in detrimentum universæ mortalium societatis, & in contumeliam Creatoris, qui tanti muneris est autor, vergit, inutiliter & petulanter ista perdidisse. Quo facit, quod Deus apud Judæos quietem diei septimi expressè iumentis indulgendam jussit. *Exod. XX. 10. XXIII. 12. Deuter V. 14. Add. Deuter. XXV. 4. 1. Corinth. IX. 9. Numer. XXII. 28. 31. Proverb. XII. 10. Conf.*

quoque *Deut.* xx. 19. *Rom.* VIII. 19. *segg.* *Plutarch.* orat. 1. de usu carniū tradit, Athenien-
ses poenam ab eo exegisse, qui vivo arietem pellem detraxerat. Sc & Pythagorici
πεῖρας τῶν θηρίων περὶ αὐτὰ μελέτων ἐπέστησαν ὅτι Φιλανθρωπία καὶ Φιλανθρωπία. Man-
jueuānem erga bruta fuerunt meditationem amoris & misericordie erga homines *Porphyrius* 1.
2. de ab̄sentia. Sed nec plane de nihilo est, quod *Mentius*, *Sinenſis Philoſophus* mo-
nuit apud *Martinium* *historia Seneca* l. V. *Tenui macula retibus ad piscatum rex mi ne permit-*
tat; ut magnitantum capiantur pisces, data elabendi facultate minoribus, qui procedentibus annis
affatim succrescentes, onanibus ac semper sufficient. Item gallinas, porcos, animantiaque reliqua
nemini mactare liceat, antequam adoluerint. Ita hominibus facile suppeditabunt: carnes, quis
vescantur. Ex hoc dicto manavit usus, ut animalia non mactentur a Suis, nisi prefixam a natura
crescendi cuique metam attingerint. Conf. *Deuter.* xx. 1. 6. 7. Cui conspirat illud *Phocylidis*:
μηδὲ τις θνήσκῃς καλῆς ἀμὲν πάντας ἐλέσθω, μήτερά δ' ἐκαστοῦ πηχὺς, ἢ ἐχὺς πάλι
τῆς θεοτοῖας. Neque quis aues cado simul omnes auferat; Sed matrem relinquant, ut rursus
ex ea habeas pullos. Memoratu quoque dignum est illud factum *Alexandri Severi* apud
Lamprium: Cum utilitatem populus Romanus ab eo peteret, interrogavit per *curionem*, quam
speciem carum putarent? illi continuo exclamaverunt, carnem bubulam atque porcina. Tunc
ille non quidem utilitatem proposuit: sed iussit, ne quis summam occideret, ne quis lactentem;
ne quis vaccam, nequis damalionem: tantumque intra biennium, vel prope annum porcina
carnis fuit, & bubula, ut cum fuisset octominutalis libra, ad duos unumque utriusque
carnis libra redigeretur.

CAPUT IV.

DE ORIGINE DOMINII.

1. <i>Proprietas & communio sunt affectiones morales.</i>	7. <i>Eaque res utilis humano generi fuit.</i>
2. <i>Quid communio & proprietas?</i>	8. <i>Antiquorum super origine domini sententia.</i>
3. <i>Eadem non nisi inter plures uno locum habet;</i>	9. <i>Sententia Grotii expenditur.</i>
4. <i>Et immediate fluit ex conventionem hominum.</i>	10. 11. 12. 13. <i>Argumenta eorum, qui communionem primariam oppugnant.</i>
5. <i>De communione primaria.</i>	14. <i>Quo sensu dominium dicatur juris naturalis?</i>
6. <i>Ab eadem quo ordine discessum?</i>	15. <i>Quatenus infantes sint capaces domini?</i>

ENimvero ut facultas illa humani generis in res effectum inciperet obtinere in ordine ad alios homines, (eminentissimo enim juri Dei nulla hominum proprietas opponi debet. Vid. *Euripid.* *Phœnissis* v. 558. Add. *Leuitici* xxv. 23.) seu ut ex indefinito illo jure dominium fieret, per quod res aliqua ad hunc & non ad alium pertinet; id ex alio principio profluxit. De quo antequam agamus præmittendum est; proprietatem & communionem esse qualitates morales, quæ ipsas res non physice & intrinsece afficiant, sed effectum duntaxat moralem producant in ordine ad alios homines: easque qualitates, uti reliquæ ejus generis, in cunabula sua ad impositionem referre. Unde inepte quæritur; utrum proprietas rerum sit à natura, an verò ex instituto? Nam manifestum est; eandem provenire ab impositione hominum; ac siue accedat rebus pro-

prietates five detrahatur, physicam earundem substantiam nihil mutationis sentire.

§. 2. Deinde accurate expendendum, quid sit communio, quid proprietas five dominium. Communio vocabulum accipitur vel *negativæ*, vel *positivæ*. Illo modo communes res dicuntur, prout considerantur, antequam ullum existerit factum humanum, quo peculiariter ad hunc magis, quam ad illum pertinere declarentur. Eodem sensu etiam ejusmodi res dicuntur *nullius*, sensu magis negativo, quam privativo, i. e. quod nondum certo alicui sint assignatæ, non quod certo alicui assignari nequeant. Vocantur etiam res in medio quibusvis expolitæ. Communes autem res in altero significato à propriis differunt in eo duntaxat, quod hæc ad unam personam; illæ autem ad plures eodem modo pertineant. Est porro proprietas seu dominium jus, quo alicujus rei velut substantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo in solidum non pertineat ad alium hominem. Sunt enim dominium & proprietas nobis unum & idem. Et si aliqui proprietatem jus ab usufructu sejunctum & separatum dicant; dominium vero, si ei usufructus conjunctus sit; quod discrimen tamen non perpetuo observatur. Sicut & illi nimis quam subtilis, qui per proprietatem intelligunt rem ipsam sub ista qualitate, quæ ad me & non ad alium pertinet; per dominium vero jus de re ista libere disponendi, quod veluti effectus ex proprietate proveniat, ita ut dominium insit personæ, proprietas vero inesse potius videatur rei. Vid. *Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 2. §. 1.* Ubi id falsum, dominium esse velut effectum proprietatis; cum potius, si quis omnino ista sic velit distinguere, inverso modo sese res habeat. In homine enim proprie istud jus inhæret, ex quo res quoque ipsæ denominationem quampiam extrinsecam sortiuntur. Idque vel inde satis intelligitur, quod jure illo una cum homine extincto, res propriæ esse desinunt, citra ullam substantiæ suæ aut qualitatum physicarum mutationem. Cæterum ea est vis domini, ut de rebus, quæ tanquam propriæ ad nos pertinent, pro arbitrio nostro disponere, & ab earundem usu quovis alios arcere possimus; nisi per pacta jus singulare à nobis sibi quæsi-verint; utque adeo dum nostræ sunt, eodem modo alterius in solidum esse nequeant. Eodem modo nunquam; nam & nihil impedit, & usitatissimum est, eandem rem pro diversis habendi modis ad diversos spectare. Sic in eundem fundum civitas dominium habet eminens, dominus fundi directum, emphyteuta utile. Additur quoque *in solidum*. Nam & plures eandem rem eodem habendi modo tenere possunt, non tamen in solidum, sed pro rata quisque parte. Quod contingit in iis bonis, quæ indivisa possidentur à pluribus, eodem domini genere circa eandem rem concurrentibus. Cæterum proprietas interdum in plures velut particulas discerpta deprehenditur, aut, si quis ita loqui malit, plures habere gradus intelligitur. Ita enim passim distinguitur dominium in *plenum*; & *diminutum*. Illud vel est conjunctum cum dominio, quod vocant, *eminentie*, quo modo civitates, aut earundem capita bona sua possident: vel ab isto disjunctum, quod etiam *realgare* vocant, quo quis plenam de bonis suis disponendi facultatem habet, nisi quatenus à legibus civilibus eorundem usus dirigitur. Diminutio autem domini ita potest fieri, ut vel restringatur ipse duntaxat *exercitum* five administratio, vel ut de domini *emolumento*, vel denique etiam de ipsa *proprietas* aliquid decedat. Prius contingit, quando pacto, testamen-

to, aut legis autoritate, tum ob conditionem personarum, tum ob qualitatem rerum, tum alias ob justas causas rerum alienatio interdicitur, aut certis limitibus circumscribitur, ut nihil tamen juris in re aliis inde accedat. Add. testamentum Theophrasti apud *Diogenem Laertium* l. 5. Emolumento domini aliquid decedit, si vel ususfructus rei nostræ sit penes alium, extra contractum commodati, aut locationis, vel alias nostra res alteri usum quempiam per modum servitutis exhibere debeat. Denique ipsa proprietatem restringitur, quando alteri cum plenissimo jure utendi fruendi concessum est aliquo modo jus rem ipsam alienandi, conjunctum cum quadam perpetuitate. Ubi qui retinet proprietatem ita restrictam, & superiorem in re potestatem, dicitur habere dominium directum; qui verò cum jure utendi fruendi concessio dicto modo participat de proprietate, dicitur habere ipsius rei ita sibi concessæ dominium utile. Conf. *Siruvius syntagma exerc.* XI. lib. 55. *Seneca de beneficiis* l. VII. c. 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius. Turm enim est, etiam quod sub certa lege tuum est.* Quo loco & hoc obiter observari potest, quænam limitatio sit addenda vulgatæ illi JCorum regulæ, res sua non potest alicui magis reddi sua. Ex qua concludunt, neque pignus, neque depositum, neque emtionem, neque locationem suæ rei sibi ipsi factam posse consistere. Item, inutile esse legatum, si quis rem legatarii ipsi legaverit. Item, neminem rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulari, & similia. Scilicet nisi fors modus habendi diminutus in pleniorē evehatur. Sicuti & salte in Hermocratem quendam avarum ludit *Lucillus in antholog.* l. 2. eum in testamenti sui tabulis seipsum suorum bonorum hæredem scripsisse. Porro cum eadem res haberi possit vel ab uno in solidum, vel à pluribus pro indivisa, ita ut singuli pro rata parte in ea re par jus habeant: inde fit, ut hoc respectu res dividantur in proprias & communes, in posteriori significato, quo eadem res indivisim ad plures eodem domini genere pertinet. Ist hæc communitas à proprietate differt non quoad modum aut vim domini; (idem quippe pluribus in rem communem juris, quod uni in propriam, & uti proprietatem rei alicujus, ad unum spectantis, quorumvis aliorum jus æquale in eam rem excludit; ita quoque à re communi excluduntur omnes alii, qui sunt extra illos, quæ res dicitur communis:) sed quoad pertinentiæ terminum duntaxat, quod res propria ad unum hominem, communis ad plures spectet. Quorum cum nullus jus obtineat. velut in totam rem sese extendens, sed quod in partem duntaxat rei, verum indivisam, valeat: patet sane, unum non posse suo jure de tota ista re disponere, sed pro rata; ac si de tota re aliquid statuendum sit, singulorum, ad quos ea spectat, consensum & autoritatem requiri. Cæterum communionem negativam cum positiva confuderunt *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 1. ab init. *Feiden ad Grot.* d. l. §. 2. *Bœcler. ad Grot.* d. l. p. 47. Propter quam confusionem multa argumenta in hujus materiæ disceptatione inventum effunduntur; uti infra patebit. Non insuper quoque habenda sunt, quæ super diversis generibus communionis tradit *Seneca de beneficiis* l. VII. c. 12. *Non mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singulos habent, sed singuli: unus.* *Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus*

locus meus sit proprius, quem occupavi. Hoc si cui cessi, quamvis illi communi recesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quadam quorundam sub certa condicione sunt. Habeo in equestribus locum, non ut vendam, non ut locem, non ut habitem: in hoc tantum, ut spectem. Propterea non mentiar, si dicam, me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestris. Et jure habeo locum illic, quia sedere mihi licet; Et non habeo, quia ab his, cum quibus jus mihi loci commune est, occupatus est.

§. 3. Patet autem ex huius, tam communionem positivam, quam proprietatem innuere exclusionem aliorum ab ista re, quæ communis aut propria dicitur, adeoque illam plures uno homines in mundo præsupponere. Unde quemadmodum si unus tantum homo in mundo extitisset, nequaquam res poterant dici ipsius propriæ: ita abs quarum rerum usu nemo hominum est exclusus, seu quæ non magis ad hunc, quam ad quemvis alium spectant, communes in priori, non in posteriori significatu dicendæ sunt. Manifestum est autem ex his, quatenus Adamo, quamdiu ipse solus in terris extitit, dominium in res possit tribui. Scilicet etsi propter vastitatem terræ, & modicam ipsius necessitatem, exiguum duntaxat rerum particulam ad usus suos applicare opus habebat; tamen nullum alterius jus obstabat, quo minus, si voluisset, aut commode potuisset, quicquid daretur rerum in usus suos arriperet. Igitur jus Adam in res diversum fuit ab illo dominio, quale jam est inter homines constitutum; quod quis vocare possit dominium indefinitum non formaliter, sed concessive, non actu sed potentia. Idque eundem obtinebat effectum, quem jam dominium, rebus nempe pro lubitu utendi; dominium tamen proprie loquendo non erat, quod nullus præterea homo tunc existeret, adversus quem effectum id existeret; hominibus autem postea subnatis in dominium transire poterat. Adeoque Adamo, quamdiu is solus exsit, neque propriæ neque communes res fuerunt. Nam communitas involvit locum possessionis; proprietas autem connotat exclusionem juris alterius ad eandem rem; sic ut utraque non possit intelligi, nisi postquam plures uno homines coeperunt existere.

§. 4. Obiervandum porro & hoc accurate, concessionem Dei, qua hominibus indulgit usum rerum terrestrium, non esse immediatam causam domini, prout illud effectum habet in ordine ad alios homines; (cujus indicium etiam est, quod bruta animalia, Deo utique volente, utantur rebus, easque consumant; inter quæ tamen nullum dominium:) sed id omnino præsupponit factum humanum, & pactum aliquod tacitum vel expressum. Equidem concessit Deus homini, terram, terræque nascencia, & animalia ad usum & commoditatem suam applicare, seu indefinitum ad ista jus hominibus dedit: modus tamen hujus potestatis, ejusque intensio & extensio arbitrio ac dispositioni hominum fuit relicta: scilicet certis, an vero nullis limitibus eam circumscribere; item an cuilibet in quælibet, aut certam duntaxat rerum partem eandem velint competere, an vero suam cuilibet assignare portionem, qua contentus in reliqua nihil juris prætereendere queat. *Ambros. Off. l. 1. c. 28. Natura omnia omnibus in commune profudit. Sic enim Deus generari jussit omnia, ut pastus omnibus communis esset, & terra foreæ omnium quadam communis possessio. Natura igitur jus commune generavit, usurpatio jus fecit privatum. Add. Seldenus de j. N. & G. l. VI. c. 1. Unde frustra disputatur, an Deus*

protoplastis dominium in res dederit, tanquam personam totius humani generis sustentibus, an vero idem his peculiariter, & tanquam individuis assignaverit, ut ipsi proprio jure essent domini totius orbis, quibus reliqui mortales dominia sua in acceptis referrent? Nam concessio illa divina homines tantum reddebat certiores de indulgentia Numinis adversus se, quodque volente ipso creaturas alias in usum atque servitutum suum disponderent. Sed quo modo providendum esset, ne ex usu ejus juris discordia inter homines oriretur, ipsis hominibus prævia saneratione determinandum fuit relictum. Hauriquidquam autem ab ipso Deo universalis quidam modus res possidendi fuit præscriptus, quem omnes homines tenerentur observare. Adeoque per expressum aliquod mandatum Dei res neque propriæ, neque communes (communione positiva) factæ sunt: sed super hoc ab hominibus deinde dispositum, prout tranquillitas societatis humanæ exigeret. Unde falluntur, qui ita crude tradunt: *res dividere juris natura est, i. e. non ita accipit à natura originem, ut gentium deum arbitrio jus sit, siue juris rationem induat; sed natura ipsa hoc jus facit & absolutum.* Item; *Res dividere est præceptum decalogi, i. e. caput juris naturalis.* Qui enim dixit, Non furaberis, eadem opera dixit: sit rerum proprietas & distinctio; teneat quisque suum, alienum non concupiscat. Vid. Bœcler. ad Grot. in præfat. p. 9. Non enim extat præceptum aliquod juris naturalis, quo omnes res ita propriæ hominum jubentur esse, ut cuius sua portio divisim sit assignanda. Etsi lex naturalis satis suaserit, hominum conventionem ejusmodi rerum assignationem ad singulos introduci, prout ex usu societatis humanæ foret, ita tamen, ut ex judicio hominum dependeret, omnes, an certas duntaxat res vellent facere proprias, an quasdam indivisim possidere, reliquas velut in medio expositas relinquere, ut tamen eas nemo sibi soli vindicare posset. Unde etiam jus naturæ intelligitur adprobare omnes conventiones, quæ circa res ab hominibus sunt introductæ, modò contradictionem non involvant, aut societatem perturbent. Ergo proprietas rerum immediate ex conventionem hominum, tacita aut expressa, profluxit. Etiam si enim, posita concessione Dei, nihil reliquum erat, quam ut homo res occuparet; tamen ut per occupationem seu adprehensionem cæterorum jus ad eam rem exclusum intelligeretur, conventionem utique opus fuit. Quod autem sana ratio suaserit dominia introduci, id non obstat, quo minus illa originarie ex pacto humano profuant.

§. 1. His ita præmissis manifestum est, ante omnia hominum, conventa fuisse omnium rerum communionem, non quidem illam, quam positivam diximus, sed negativam, i. e. res omnes fuisse in medio positas, & non magis ad hunc quam ad illud pertinuisse. Sed cum res hominibus utum non præbeant, nisi saltem illarum fructus adprehendantur, & vero frustra hoc fit, si aliis iterum eripere liceat, quæ jam in usus nostros actu destinavimus: inde prima conventio inter mortales circa res hæcce intelligitur; ut quod quisque ex rebus in medio positis, earumvè fructibus adprehendisset, ea intentione, ut istud ad usus suos applicaret, id ipsi ab altero non eriperetur. Et huc pertinet l. 1. §. 1. D. de acquir. poss. Declarari potest hoc exemplo ferarum, inter quas sane nulla ad quamlibet rem peculiare præ altera jus prætereundum potest; sed in quam rem quælibet primum incidit, eandem in pabulum suum arripit. Quod si aliqua res qual-

quaspiam in futuros usus seposuerit, cæteræ tamen non prohibentur eandem invadere, ideo quod inter teras conventio non sit, quæ primæ adprehensioni præcipuum jus in re tribuat. Ad isthæc illustranda facere possunt, quæ traduntur ab *Autore de princip. just. & decori* p. 100. seqq. ubi præsupponit, homini fas esse uti creaturis, ratione carentibus, easque possidere: sed cum naturaliter homines inter se sint æquales, par quoque omnibus in creaturas jus esse; neque ex creaturarum respectu aliam partem proximo, aliam mihi assignatam. Igitur nihil superesse, quam ut distinctio bonorum ex pacto deducatur. Cum autem omnia instituta humana habeant exceptionem summæ necessitatis, inde hac enata jus primævum ad omnia reviviscere: quia in pacto circa divisionem rerum quilibet hac cum restrictione juri suo ad illas res, quæ alius assignantur, renunciassè intelligitur; nisi aliter salutem suam servare nequeat. Nam meam calamitatem mihi ad ea, ad quæ antea jus non habebam, jus non parere; at extremum periculum tollere conditionem, sub qua cessionem juris feceram. Sic etiam in bello jure adquiri bona hostis; quia cessantibus pactis redeat jus primævum. Dein addit, primam occupationem ante pacta, jus aliquod per se non facere. Idque quia primò tunc nullo jure, in quocunque etiam necessitatis casu constitueret, ad me redire possent talia bona; cum id tantum locum habeat in bonis, quorum cessiones feci proximo voluntate; at paucos reperiri, qui bonis ea ratione partistalem prærogativam concesserint. Quæ ratio clarius ita proponi potest. Si prima occupatio per se daret jus cum exclusionè reliquorum omnium, sequeretur, in casu necessitatis alterum non posse uti bonis, isthoc modo paris: quia jus illud necessitatis oritur ex exceptione, pacto circa divisionem rerum addita: quale pactum (ex hypothefi) non extat circa bona per occupationem parata. Atqui absurdum esse, in extrema necessitate non posse aliquem uti rebus, quas alter per occupationem adquisivit. Ergo ut occupatio dominium pariat etiam ex pacto esse. In quo tamen argumento non multum nervorum deprehenditur. Conf. supra l. 2. c. 7. §. 6. Deinde addit, nullam esse naturalem rationem, quare ex prima potius occupatione jus alicui accrescat, quam ex prima deteccionè, quæ oculis sit. Ideo discrimen hoc oriri ex instituto gentium, quod primo occupatori jus in illam terram accedere voluit; non autem ei, cui primum in conspectum venit. Tertiò ait: finge duos homines, alterum pedibus pernicem, alterum tardum; liquet, quam iniquè hic composita sint paria in adquirendis dominiis: ideo etiam illi primæ occupationi ex natura non deberi jus in id, quod occupatur; sed pacto implicito & instituto. Brevius poterat dici, posita æquali facultate primæva hominum in res, non posse intelligi, quomodo nudus actus corporalis unius, qualis est occupatio, cæterorum facultati præjudicare possit, nisi ipsorum consensus accedat, i. e. nisi pactum interveniat. Sed quæ idem *Autor* d. l. & p. 266. disputat, quod unus homo in statu primævo totum mundum potuerit sub jugum mittere, ea vana sunt; & convelluntur per ipsum *Hobbesium de Civ. c. 1. §. 11.*

§. 6 Ab isthac porro communione rerum negativa sive primæva homines discesserunt, & dominia rerum divisa pacto constituerunt, non quidem simul & semel, sed suc, cessive, & prout conditio rerum, aut indoles & multitudo hominum videbatur requirere. Sicut quondam apud Scythas pecora & suppellex in proprietatem concesserant; agni in communione primæva subsistebant. *Institut. l. 2. c. 2.* Et vero pax atque tran-

quil-

quilitas generis humani, de qua juri naturæ cumprimis curæ est, haut obscure insinuabat, quidnam heic ab hominibus constitui convenientissimum foret. Nam ut cuilibet in quælibet æqua potestas maneret, seu ut omnes res in medio essent expositæ quorum libet usibus promiscue patentes, pax humani generis, saltem post ejusdem multiplicationem, culturamque vitæ adhibitam, non attingebat. l. 26. D. *de servit. præd. urb.* Quippe cum non possent non infinitæ oriri collisiones ex concursu plurium ad eandem rem, quæ omnibus simul sufficere non poterat; cum plurimarum rerum ea sit indoles, ut uno tempore non nisi uni intêrvire possint. Quo autem ordine, & quas ob causas res in proprietatem iverint, sic intelligi posse arbitror. Res pleræque, quæ immediate sui usum hominibus præbent, ipsique in utrimque, ac tegendo corpori adhibentur, non ubique per naturam citraque culturam tanta producuntur copia, ut quibusvis abunde sufficiant.* Igitur paratissima erat rixarum atque bellorum occasio, si duo pluresvè eadem re indigerent, eademque singul sibi vellent trahere, quæ omnibus non sufficiebat. Vidd. *Hobbes de Crue* c. i. §. 6. Plurima quoque labore & cultura hominum ad sui productionem, aut ut usui sint habilia, indigent. Heic verò inconveniēns erat, ut æquale jus ad ea haberet, qui nihil operæ contulerat cum eo, cujus industria res producta, aut apte concinnata erat. Igitur pacis humanæ interfuit, statim cum multiplicatis hominibus dominium rerum mobilium præsertim quæ labore. & cultu hominum indigent, & inter immobiles illarum, quæ immediate usum hominibus præbent, uti sunt domus, introduc; ut scilicet earum corpora ad singulos seorsim pertinerent, aut inter plures ad eos, qui peculiari conventionē earum rerum positivam inter se communionem inivissent. Porro in hisce rebus, etsi ratio aliqua adpareat, quare convenientius sit eas ad hos, quam ad alios pertinere; eorum tamen dominium, exclusionem cæterorum involvens, utique pacto saltem tacito erat confirmandum, cui tacita simul renunciatio cæterorum inesset, quod nihil amplius juris ad res uni assignatas velint prætereendere ex eo prætextu, quod terra tanquam commune hominum domicilium iisdem rebus materiam, aut nutrimentum præbuerit. Res autem immobiles per naturam citra industriam humanam productas, i. e. agros, quod attinet, cum eorum tanta foret laxitas; ut paucitati primævorum hominum abunde sufficerent; ideo de istis ab initio tantum fuit occupatum, quantum usibus suis conveniens homines judicabant; reliqua in statu communionis primævæ seu negativæ relicta, ut ea occupare in posterum posset, cuicunque id libitum foret. Heic ergo tale pactum intervenisse intelligitur; ut qui agri per expressam conventionem cæterorum hominum alicui essent assignati, aut quibus cæteri tacite cessisse judicarentur ideo, quod unum solum istis frui quiete pateretur, ipsi alios simili modo sibi assererent; illi ad cultores suos pertinerent. Quod reliquum esset, illis cederet, qui deinceps eos agros occupaturi forent. Add. *Ziegler, ad Grot. l. 2. c. 2. §. 2. p. 224.* Hoc loco obiter monendum, dum *Josephus archæolog. l. 1. c. 4.* jam tum Cainum terminos terræ posuisse tradit; in eo non majorem ipsum fidem mereri posse, quam quod *ibidem* memorat, Cainum libidinem suam cum injuriis secum habitantium exercuisse, domum multitudinis pecuniarum, ex rapinis & violentiis congestarum, auxisse, ad latrocinia suos familiares invitasse. Quomodo enim talia possint cadere in filium primogenitum ejus, qui primus & solus mortalium cum sua comparare à Deo creatus fuit; ego nondum dispicio.

§. 7. Cæterum utile fuisse generi humano jam multiplicato divisa rerum dominia introduci, illustrari potest argumentis, quibus *Aristoteles Polit.* l. 2. c. 2. communio- nem bonorum Platonice destructum it. Et si illi propositum sit oppugnare commu- nionem positivam, nos autem inquiramus in rationes, quare à communione nega- tiva sit discessum. Quibus addatur *Aristophanes in Concionatricibus* p. m. 716. *seqq.* Scili- cet si homines in commune quidem laborent, & in commune fructus conferant, ac de communi acervo alantur, non possent non querelæ existere ob inæqualitatem labo- ris & fruitionis. Bene quoque dicitur: ὅλως τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῷ ἀνθρώπωνικῶν παύλων χαλεπὸν. *In universum convictus & communitas rerum humanarum omnium est gravis.* Inde etiam maxime famulis, qui quotidie circa nos versantur, offendimur. Proprietate au- tem introducta tolluntur istæ querelæ, & augetur cuique cura circa rem suam; para- turque materia exercendi liberalitatem erga alios de suo. Eoque βέλτιον, εἴ μὲν ἰδίᾳς τοῖς κτήσεσιν, τῇδε χρῆσθαι ποιεῖν κοινῶς, *melius, propria quidem esse bona, nisi vero facere, ut sint communia.* Item; πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἰδίον τι. *Ad vo- luptatem nimium quantum refert proprium aliquid existimare.* (*Juvenalis sat. 3. Est aliquid quo- cunque loco, quocunque recessu Unus sese dominum fecisse Liceria.*) Item; καὶ χάρις αὖθις, καὶ βοήθησά φιλῶσι, ἢ ξένοις, ἢ ἐταίροις, ἡδίστον. ὃ γίνεται, καὶ εὐχέσεως ἰδίᾳς κτλ. *Gratifi- cari, & adjuvare amicos, vel hospites, vel sodales, res jucundissima, quæ nisi propriis bonis esse nequit.* Præterea cum plerarumq; rerum ulus non quibusvis promiscue hominibus sufficiat, non poterant non rixis inter se co'liidi, qui eidem rei omnibus non suffecturæ simul animum abjecerant, nî istæ res certis hominibus assignarentur. Fateor tamen, hisce rationibus non fuisse motum *Thomam Morum*, & *Th. Campanellam*, quo minus ille ap. *Utopienſes*, hic in *Civitate Solis* communionem bonorum introducerent; nimirum quia facilius per- fecti homines finguntur, quam habentur. Sed & hoc pater, fallere illud tritum; meum & tuum omnium bellorum causas esse. Quin potius ad evitanda bella meum & tuum est introductum. Inde *Plato de Legibus* l. 8. lapidem terminalem vocat οὐρίζοντα φιλῶν καὶ ἐχθρῶν ἐνὸς ὅρου ἐστὶν θεῶν; *lapidem iurejurando a dus firmatum, quo amicitia & inimicitia terminentur.* De cujus sanctimonia vid. quoque *Deuter.* 19. 14. *Iob.* 74. 2. *11. 101. D. de ter- mino mæto. Collat. L. 1. Moysicarum cum Rom. tit. 13. Paulus sentent. II. 16. V. 22. Frontinus de re agraria. Unusquisque suos fines teneat, non alienos laceſſat. Nam ideo est limes agro positus, utem ut discerneres arvis.* Sed infinita seges bellorum inde surgit, quod avaritiâ hominum terminos mei & tui pacto, aut à legibus præscriptos perturbare ardet. *Lysias Orat. XVII. Disſenſiones oriuntur inter cives hæc de causis maxime, cum quod aliis aliena concupis- cant, tum quæd alii suis spoliuntur.*

§. 8. Ist hæc quamquam plana sint, operosius tamen quorundam veterum atque re- centiorum super hac re sententias examinare placet. Ex veteribus *Diodorus Siculus* l. 1. tradit; primos homines è terra enatos egisse vitam inconditam & belluinam, sparsimque exiisse ad pascua, & lapidissimam quamque herbam; ac sponte natos ar- borum fructus comedisse. (*Plinius N. H. l. 23. proæm. de arboribus: primum homini ci- bum fuisse inde, & sic induratos celum spectare, pascuque & nunc ex se posse sine frugibus.*) Quod tamen alimenta comportare, & in futuros ulus recondere nescirent, multos in- clementia aëris, & penuria victus per hiemem interiisse. Donec sensim experientia

docti hieme in speluncas reſugere, & fructus aſſervationi idoneos recondere ceperunt, magis inde magiſque vita exulta. Hujus hypothefi circa originem hominum, falſa licet, adſumta, conſequitur, homines ab initio viſiſſe rebus in medio poſitis. Inde per pacta induxiſſe proprietatem domiciliorum, & fructuum in futuros uſus collectorum; donec paulatim agrorum quoque proprietates reciperetur. Allegatur quoque heic frequenter *juſtinus* l. 43. c. 1. ubi rex Aborigenum Saturnus tantæ fuiſſe juſtitiae memoratur, ut neque ſervierit ſub eo quiquam, neque quidquam privata rei habuerit; ſed omnia communia & indiuſa omnibus fuerint, velut unum cunctis patrimonium eſſet. Magno quoque numero adducuntur dicta Poëtarum de conditione felici ſeculi aurei. *Virgil. Georg. l. 1. Arte ſocem nulli ſubigebant arva coloni: Nec ſignare quidem aut partiri limite campum Fas erat; in medium quarebant; implaque tellus Omnia liberior, nullo poſcente, ferebat. Quem locum illuſtrat Seneca Epist. XC. Tibullus l. 1. eleg. 3. Illa non validus ſub iuga tempore taurus: Non domito frenos ore morderit equus. Non domus ulla fores habuit, non fixus in agris, Qui reget certis ſumibus arva lapis. Seneca Octavia act. 2. Cingere aſſueant ſuas Muris nec arbes, per uſum cui. Eſt iter. Communis uſus omnium rerum fuit. Et ipſa tellus laeta fecundos ſinus pandebat ulbro. Idem Hippolyto act. 2. ſc. 2. Prima quos mixtos deus Proſudit etas. Nullus his auri fuit Cæcus cupido. Nullus in campo ſacer Diviſit agros arbiter populis lapis. Ovid. Metamorph. 1. de ferro ſeculo: Communemque prius ceu lumina ſolis & auras, Cautus huiusmodi longo ſignat il limite menſor. Macrobi. l. 1. Saturnal. c. 8. Adem Saturnus Romani ararium eſſe voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, nullum in ejus regno furtum eſſet commiſſum: aut quia ſub illo nihil erat cuiusquam privatum; Nec ſignare ſolem, aut partiri limite campum Fas erat; in medium quarebant. Ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, ſub quo fuiſſent cunctis univerſa communia. Iſthæc & ſimilia Poëtarum tradita ſic interpretatur *Lactantius* l. 5. divin. inſtit. c. 5. Nec ſignare quidem aut partiri limite campum Fas erat: in medium quarebant, quippe cum Deus communem omnibus terram dediſſet, ut ſommanem decerneret vitam; non ut rabida, & ſurens avaritia ſibi omnia vendicaret; nec ulli deeſſet, quod omnibus naſceretur. Quod Poëta dictum ſic accipi oportet, non ut exiſtimemus nihil omnino tam fuiſſe privati; ſed more Poetico figuratum; ut intelligamus, tam liberales fuiſſe homines, ut natas ſibi fruges non includerent; nec ſoli abſconditis incubarent; ſed pauperes ad communionem proprii laboris admitterent. Enimvero uti nemini cordato Poëta perſuaſerit, à priſcis illis omnia in medium quaſita, ſeu communionem aliquam poſitivam fuiſſe; ita quam *Lactantius* adfert eorum dictorum rationem nobis non ſatisfacit. Uti enim iſtufortas avaritiæ non ita fuerint dediti, ignorantia opum, & quod victum facilem terra præberet gulæ irritamenta neſcientibus: ita non adpareret, quæ liberalitatis materia fuerit, ubi nulla colligendarum opum occaſio. Cæterum ad iſtius fabulæ de ſeculo aureo intellectum nonnulli non abſurde monent, conſideranda eſſe barbarorum & ruſſicorum ingenia, oppidò quantum otio & ignaviæ amica, à labore averſa. Et quod, quo incultior & ſimplicior eſt alicujus populi vita, eo minus locum habeat; copioſior & ſplendidior vitæ adparatus magnam induſtriam, plurimamque operam requirat. Add *Mich. de Mont. eſſus* l. 1. c. 30. Quod deniq; communij vitio ſenes ſint laudatores temporis acti ſe pueris; & præſentia fere adpernentur, vetera & obſolera extollientes. Igitur valde probabile videri, ſimplices iſtes ho-*

mines, cum à legislatoribus ad vitam cultiorem & labores adigerentur, per insolentiam talia ægre tolerasse, ac identidem otia sua & glandes, desiderasse. Ex qua seniorum querela posteri deinceps somnia illa de aureo seculo finxerunt. Quo facit, quod *Salustius Catilin.* à borigenes, aurei seculi cives, vocat *genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum, atque solutum.* Addatur de iisdem *Dionysius Halicarn.* l. 1. Sic & *Ovidius Metam.* 1. aurei seculi felicitatem in hisce constituisse dicit, quod homines sponte sua sine lege fidem rectumque coluerint, à poena immunes, quod nullæ adhuc essent civitates; Contentique eibus nullo cogente creatis *Arbutos fœtus, montanaque fraga legebant, Cornaque & in duris harentia mora rubebat, Et qua deciderant paula foris arbore glandes.* Quæ autem sequuntur de perpetuo vere, frugibus mitibus sponte natis, & fluminibus nectare ac lacte redundantibus, non magis vera sunt, quam illa *Pherecratis:* *πλάμει τὸ ἀγρίης καὶ μέλανος ζώμα πλεονεξίας τὴν πολυγύντες ἔργον ἀνταΐσι μυσίλεισσι.* *Εναστῶν τοῦ Φη.* Plena & farina & juris alvi flumina Fluxere per loca arctamurmutantia Ob perlevei panes calentes. φύσκει ἢ ζέοντες ἀλλ' ἀντὶ τῶμοι τῶν ποταμῶν ἰζόντες ὀκέχωντ' αὐτ' ἐστρακάν. *Lucanica & iuceia bullientia loco ostreantur* [par]sa erant per flumina. *Ὅπτα κίχλα γὰρ ἀνὰ βόας ἡρτυμέναι* *ὡς ἢ ἐπ' ἐπέντ' ἀντιόδοις κατὰ πτεῖν.* *Turdi volabant ora circum, qui bene Condui erant, costique mire, supplices Edī rogabant.* Est quoque celebris locus *Ciceronis Offic.* l. *Iustitia munus est, ut quis communibus utatur pro communibus, privatis ut suis. Sunt autem privata nulla natura, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti sunt; aut lege, pacifione, cōditione, sorte, ex quo fit, ut ager Arpinus Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum. Similisque est privatarum possessionum descriptio. Ex quo quiasuum cuiusque sit eorum, quæ natura fuerant communia, quod cuique obviui, id quisque teneat. Eo si quis sibi plus adpetet, violabit ius humana societatis. Adducunt aliqui etiam illud *Horatii II. sat. 2.* Nam propria telluris herum natura neque illud, Nec me, nec quengquam stant. Nos expulsi ille. Illum aut nequities, aut vassī inscitia juris, Postremum expellet certe viciacior heres. Nunc ager Umbreni sub nomine, nuper Oselli Dilectus, erit nulli propius, sed cecidit in usum Nunc mihi, nunc alii. Idem II. Epist. 2. Tanquam si proprium quidquam, quod puncto mobilis hora Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc sorte suprema Permutet dominos, & cedat in altera jura. Sic quia perpetuus nulli datur usus, & heres Heredem alterius viciui unda supervenit undam; Quid vici profuit aut horrea? *Lucianus in Anthol.* *Α γὰρ οὐδὲν γινώσκοντες, νῦν δὲ Μενίππας καὶ πάλιν ἐξ ἐτέρου ῥήτορας εἰς ἕτερον. καὶ γὰρ ὁ κείνους ἔχοντες περὶ ἑστέ, καὶ πάλιν ἐπὶ ὀνηταί εἰσι δὲ ὁλῶς ἄνευ, ἀλλὰ τὸ χῆς.* Idem *Nugino:* Natura quidem nullius rei domini sumus: lege autem & per successionem nunc earum in tempus incertum adquirentes ὀλιγοχρόνιοι διαποταί temporarii possesores habemur, ac posteaquam terminus ille constituitur praterit, tunc rursus alius a nobis eisdem accipiens nomine illo finitur. Verum isthæc magis ad instabilitatem fortunarum, & possessionum humanarum, quam ad originem dominiorum pertinent. Sicut etiam eam ob rationem *Cicero pro Balbo.* predium nullam esse gentem dicit.*

§. 9. Expendamus jam sententiam *Grotii* l. 2. c. 2. §. 2 in qua tamen illa sequestrabimus, quæ is contra recepta nostrarum Ecclesiarum decreta admittet, ab aliis jam factis castigata. Aut iste: Deum humano generi generaliter contulisse ius in res huius inferioris nature statim à mundo condito, atque iterum mundo post diluvium reparato. Id in hunc

ſenſum admittimus, Deum indulſiſſe hominum generi uti rebus hiſce terrenis *generaliter*, i. e. ut non determinaret ſimul, diſiſim an indiſiſim omnes res, aut quasdam earum poſſidere deberent, ſed in arbitrio hominum relinqueret, ut ipſi ſuper eo diſpoderent, prout paci videretur expedire. Nequaquam autem credi debet, quaſi ab initio à Deo fuerit inſtituta quædam communio poſitiua, abs qua poſtea homines ſuo arbitrio diſceſſerint: ſed potius quantum ad Deum, res iſtæ in medio uſibus hominum fuerunt expoſitæ. Inter quos quamdiu ipſa rerum corpora nondum fuerunt certis aſſignata, iſthæc tacita fuit conventio, ut quiſque hominum ad ſuos uſus, ex fructibus poſitiſimum rerum, arripere poſſet, quod vellet, & quæ conſumi poterant conſumeret. Ac talis uſus rerum univerſalis utcumque ſupplebat vicem proprietatis; & quod quis ſic arripuerat, id ei eripere alter niſi per injuriam non poterat. Eam ad rem illuſtrandam uti facit ſimile à theatro ductum: (vid. *Arrianus Epicteto* l. 2. c. 4. *circa finem*.) ita non congruit exemplum Aborigenum, prout *Juſtinus* eos deſcribit. Nam verba iſtius autoris repræſentant communionem aliquam poſitivam, qualis primæva illa non fuit; velut regio illa univerſa fuerit populi, ſed nondum in privatos fundos deſcripta; ideo quod homines iſti contenti eſſent frugibus ſponte enatis, quas infrequenti populo ubertim ſylvarum & terræ amplitudo præbebat. Eas tamen fruges in commune collectas vero ſimile non videtur. Id autem recte *Grotius*: ſiquidem communio illa negativa debeat perſiſtere, citra perturbationem pacis communis, in magna ſimplicitate hominibus vivendum, contentis veſci ſponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum, ferarumque pellibus recto. Ubi exquisitius vitæ genus placet, cujus commodaper induſtriam ſunt procuranda, utique proprietate rerum opus eſſe. Verum dum addit. communionem durare potuiſſe, ſi homines inter ſe vixiſſent *mutua quadam eximia caritate*; communionem negativam cum poſitiva confundit. Qualis fuit inter Eſſênos quondam, (de quibus inter alios vid. *Philo Judæus* libro, *quod omnis probus ſit liber*.) & primitivos Chriſtianos Hieroſolymis habitantes, & qui vitam colunt alcticam. Add. *Martinius hyſt. Sm.* l. V. c. 34. Iſthæc quippe conſtitui & ſervari nequit, niſi inter paucos, & eximia animi modieſtia præditos. Ubi in diſtancia loca diſceſſum fuit, ſtulto labore fructus in unum conferuntur, & inde de comuni maſſa diſtribuuntur. Et in magna hominum multitudine complures inveniri neceſſe eſt, qui ob juſtitæ defectum, ac *πλεονεξίαν* nec in labore nec in conſumatione fructuum debitam velint æqualitatem ſervare. Atque hoc ipſum inſinuat *Plato de L.L.* l. V. dum iis, deorumque filiis civitatem ejusmodi aſſignat, in qua illa omni-moda communio ſit. Talem autem communionem, poſtquam in plures familias homines diſceſſerunt aut inſtituiſſe unquam, aut voluiſſe inſtituere, ſtulte creditur. Add. *Joh. Strauch. diſſeri. de imperio maris c.* 1. §. 8. Illud denique recte *Grotius*; res multo in proprietatem iviſſe non ſolo animi actu, ſeu cogitatione. Nam neque ſcire alii poterant, quod quis ſuum eſſe veller, ut eo abſtinerent; & idem velle plures poterant. Igitur actu externo, ſeu adprehenſione opus fuit, quæ ut produceret effectum moralem, i. e. obligationem apud alios abs re per alterum adprehenſa abſtinendi, pactum antecedere debebat; & expreſſum quidem, quando plures ſimul res in medio poſitas inter ſe divilerunt: tacitum autem pactum ſufficit, quando occupata fuerunt, quæ à primis rerum diviſionibus

ribus vacua sunt relicta. Inter hos enim ita conventum intelligitur, ut quæ res in prima rerum divisione certo alicui non forent assignatæ, illi cederent, qui eas primus occupasset.

§. 10. Ex recentioribus plurimi circa originem domini in alia omnia discedunt. Quorum argumentis quid nervorum insit videamus. Illi igitur agnoscunt, communionem duplici sensu dici, vel quod proprium pluribus pro indiviso, usum singulis communem præbet; vel quod proprietatis omnino nescium omnium promiscuo usui prostat. Non solum autem priorem communionem, quod & nos facimus, rebus ab initio detrahunt, sed & posteriorem; adeoque negant initio res omnes exclusa penitus proprietate promiscuo usui patuisse; & quod inde consequitur, dominia ex divisione & occupatione originarie esse orta. Ratio hæc ponitur: *quale, quantumque juris primus mortalium in res creatum habuit, à Creatore eum omne ita accepisse. Iam si nudam facultatem utendi sine proprietate accepisset, non potuisse à posteritate ejus proprietatem usurpari citra πλεονεξίαν & arrogationem ejus, cujus usum Creator mortales interdixerat.* Ad quod ex superioribus facile potest responderi. Sane accepit homo jus in res ex concessione Numinis, sed indefinitum, generale, indifferens, neque restrictum ad proprietatem aut communionem, & quod homines; prout ratio & necessitas suaderet, in peculiarem quasi formam redigere possent. Unde & communio primæva non notat nudum aliquem usum fructum, exclusa proprietate; sed ex ea per conventionem hominum tam ad proprietatem, quam communionem positivam discedi potest. Neque sequitur; primus homo non accepit aut usurpavit jus in res sub formali ratione proprietatis; ergo posteri ipsius sub ea formalitate id non potuerunt exercere. Neque concessio illa divina, sacris literis expressa, definitum aliquem modum domini designat, sed indefinitum jus res adhibendi ad usus rationi & necessitati congruentes; quod jus æque in communionem negativam, quam in proprietatem exerceri potest. Male autem inferitur; mortales acceperunt jus in res ex concessione divina, ergo proprietas non fuit nata ab occupatione & divisione. Nam concessio divina securum tantum reddebat hominem, volente Numine fieri, ut is rebus ab ipso creatis ad suas necessitates abuteretur. Dominium autem proprie dictum debebat effectum producere in ordine ad alios homines, ut nequis invaderet, quæ uni jam forent assignata. Ubi sane facto humano opus fuit, ut aliis constaret, quid alterius foret, quo abstinere eodem possent. Est à civitate theatrum in medio expositum usibus civitatis. Ut tamen hic vel ille tempore spectaculi certum obtineat locum, quo ab altero non debeat depelli, actu corporali, i. e. occupatione opus est. Imò & in perpetuum cives singuli suum sibi locum possunt consensu civitatis acquirere. Sic & quælibet res, antequam existat factum humanum, dominio introducendo aptum, in medio intelligitur exposita, omnibus negative communis, i. e. non magis ad hunc quam illum pertinens. At ubi pacto expresso divisio instituta, aut tacito occupatio concessa, ex communione negativa in proprietatem res transit. Quod si autem aliqui eo demum velint devolvi, per dominium, quod ipse Deus citra antegressum factum humanum in homines coniecit, intelligi tantum dominium potentiale, seu potestatem occupandi & possidendi, adeoque dominium in actu primo, per quod in possessionem, & à possessione in dominium, quod est in actu secundo, venit, illud à nostra lentitudo vocabulis duntaxat, non re ipsa diffucent. Est hoc parum accurate, quod potestatem occupandi res vo-

cent dominium in actu primo, id autem quod possessio est anregressa, dominium in actu secundo. Nam diversa sunt, potestas aliquod jus sibi adquirendi, & ipsum jus habitualiter jam inherens, citra tamen operationem aut exercitium. Sicut diversa sunt, esse Musicum in potentia, & habitu Musicus instructum non canere. Neque ad potentiale illud dominium declarandum satis accurate quadrat exemplum de hereditate, *cujus dominium in heredem recta, & immediate transiit sine apprehensione, statim a morte testatoris, de habitu sive potentia.* Nam præterquam quod de habitu, & de potentia diversa sint, etiam fictio aliqua juris civilis heic intervenit. Naturale est, ut in translatione domini ab uno in alterum non solum in isto requiratur oblatio, sed & in hoc acceptatio. Quia autem legibus placet, ut voluntas testatoris ad ultimum usque hactenus possit esse ambulatoria, simulque post mortem usque occulta haberi: ideo lex defuncti voluntatem circa transferenda bona in heredem eoque velut sustentat, quoad hæres acceptationem significaverit; aut, si quis ira malit, acceptationem hæredis retro trahit ad extremum usque spiritum testatoris, quo voluntas ipsius figitur, sic ut de manu in manum immediate bona in heredem intelligantur translata. Isthæc fictio in herede producit effectus domini hactenus, ut rem hereditariam, etiam antequam actu eandem possederit, vindicare possit. Absque hac fictione si foret, non magis dominium hæredi ante actualem aditionem competere, quam in donatione ante acceptationem. Inde etiam in jure naturali versantibus, abs quo fictiones juris civilis ferre exulant, haut-quidquam admittetur possessio aliqua potestativa, actuali contra distincta; neque possessio vocabitur nudum jus & potentia possessionem sibi adquirendi. Conf. Io. Stranchius d. l. c. 1.

§. 11. Multis placeat heic ad historię sacrę autoritatem provocare, ex qua constat, nunquam ejusmodi communionem extitisse. *Adamo quippe per donationem divinam statim totam rerum universitatem cessisse, ita ut ipse eandem haberet in solidum propriam. Cujus proprietatis hac, fuit vis, ut non solum ab universitate rerum abs se possessa excluderet alios, sed & nemo alius, si quis fuisset, jus occupandi quasunque res haberet. Instantum, ut etiam liberi Adami plene fuerint exclusi à dominio rerum, quamdiu familia paterna continebantur, nisi si quid à parente ipsis ad instar peculii foret assignatum. Dominum eodem natos post emancipationem, in quantum parens rerum ipsis conceperat, & post mortem parentis, divisit inter se ipsius bonis.* Conf. Zieglerus ad Grat. l. 2. c. 2. §. 2. Scilicet divinæ traditionis formulam jus dedisse non nisi uni hominum pari, liberis Adami nondum existentibus. Igitur aut proprietatem rerum soli Adæ ac Ewæ datam, à quibus titulum possidendi acciperent eorum liberi; aut in persona Adami universitatem rerum toti humano generi fuisse datam. Cui posteriori repugnat inter alia jus occupationis, quæ non nisi in re vacua locum habet. Si enim rerum universitas toti humano generi data fuit, non adparet, quomodo singulis aliquid ex rerum universitate occupando proprium possint facere private aditum genus humanum, seu ut universitas hominum nihil juris in eam rem possit amplius præendere. Ea quippe est natura rerum communium, quæ partes habeant non pro diviso, sed pro indiviso, ita ut nec atomus sit, in qua non sit communio pro indiviso; quæ si sub aliquo singulorum sibi soli applicaretur, per injuriam communitati eripietur. Jam vero illi, qui communionem primævam defendunt, præterea, singulos occupando tale jus in res occupatas quæstuisse, ut ceterorum omnium

jus

jus ad eandem rem excluderetur. Enimvero ad ista quæ reponi possint, ex superioribus patet. Scilicet concessio divina homini contulit duntaxat jus creaturas ad usus suos adplicandi; quod jus ad communionem positivam & proprietatem, quæ sunt jura adversus alios homines effectum obtinentia, indifferenter se habet. Unde, quod alii addunt, *dominium commune humani generis in res à Deo ipsi collatum esse sub lege privatis dominii constituendi, partiendique; adeoque idem non posse nec debere concipi sine ordine ad privatum dominium na constituendum, sicut natura rationali ac sociali consentaneum erat;* id non incommode pro nostra sententia possumus interpretari. Nimirum constituit Dei concessio res ab initio in communionem negativam. Sed isthæc cum ad conservandam pacificam societatem inepta foret, genere humano multiplicato, & vita per industriam excoli cœpta, facile intellexere homines, placere Numini, distincta dominia rerum introduci. Quæ ut actu constituerentur, utique factum humanum & conventio antecedere debebat. Non enim hæc duo opponenda invicem sunt; aliquid voluntate divina constitutum, & ut actu idem foret introductum conventionem hominum antegressam. Sicut hæc non repugnant; Deus genus humanum non per vagos concubitus, sed per matrimonia vult propagari; & pactum antecedens requiritur, ut inter certos homines matrimonia actu existant. Deinde cum communitas positiva & proprietas relationem involvant ad alios homines, haut quidquam accurate dicitur, omnes res creatas Adami fuisse proprias, sed hoc duntaxat, ipsum fuisse dominum omnium rerum non formaliter, sed concessive, seu quatenus nullius jus extrabat, quod eum impediret, quò minus omnes res in usus suos posset convertere, si opus foret. Adjuncta ipsi à Deo compare carissima, indefinito illo jure in res pro indiviso uti instituerunt, utpote sociati arctissima conjunctione, propter quam etiam hodie multas apud gentes inter conjuges recepta est bonorum confusio. Nec distinctis dominiis opus erat, quamdiu soboles Adami intra teneram ætatem constituta à parente alenda erat, aut intra ejusdem familiam adhuc hærebat. Nam quòd tunc temporis soboles in usu rerum ad arbitrium patris sese componere necessum haberet, id non ex vi domini, sed imperii paterni erat. Igitur tunc demum distincta dominia cœperunt, quando consensu patris liberi separatas sibi familias constitutum ierunt; cui rei sine dubio causam dedit antiqua fratrum æmulatio, & ut sua cuique industria fructui, sua desidia oneri foret. Neque tamen credendum est, inter paucissimos illos mortalium totum terrarum orbem statim divisum, aut res omnes simpli & semel proprietatem lubuisse. Sed ab initio illa sufficiebat propria fieri, quæ vel immediate sui usum præbent inter plures indivisibilem, uti sunt vestimenta, cæsa, & fructus in alimenta collecti; aut quæ industria aliqua cultuque opus habent, uti sunt instrumenta, seu supellex, pecora, aiva. Paulatim reliqua proprietatem subierunt, prout cupidō hominum aut multitudo iussit. Sic diu pascua manserunt intra primævam communionem, donec multiplicato pecore, subortis rixis, isthæc quoque cividi pacis interesset. Cæterum quod adferebatur, *occupationi locum non esse, ubi univ ersis aliqua rerum ad integrum cœtum pertinet;* id argumentum contra eos valet, qui pro primævo rerum statu communionem aliquam positivam venditant, in qua sane non potest à singulis aliquid occuparicum exclusionē totius cœtus. Noster autem status rerum primævus æque a communi-

one positiva, quam proprietate strictè dicta est diversus; & ut occupatio dominium pariat, antegresso pacto saltem tacito opus esse asserimus.

§. 12. Alii de origine domini ex sacris literis ita tradunt; *fuisse quidem à Deo datum protoplastis dominium commune hominum, quasi pro indiviso possidentium, quatenus protoplasti humani generis personam sustinebant. Quo sensu adhuc recte dici, ad genus humanum spectare dominium orbis terrarum, aut rerum ejus orbis, in quantum apte sunt in proprietatem ire. Verum per istud dominium commune dominium privatum non excludi, quippe cum istud non possit nec debeat concipi sine ordine ad privatum dominium ita constituendum, sicut natura rationali ac sociali consentaneum erat. Concurrisse autem in Adamo cum dominio communi etiam dominium privatum, quod liberos ipsius sine aliqua cessione prævia excluservit.* Vid. Bæcler ad Grotii l. d. Ubi super vocabulis quidem nemini litem movebimus, ut dominium scilicet commune vocetur, quod nobis est jus utendi creaturis, ex concessione divina hominibus competens, modò illud dominium commune in se spectatum nullum effectum in ordine ad homines invicem obtinere intelligatur. De quo jam supra dictum, potuisse homines jure illo utendi rebus in medio positis contentos esse, neque statim divisa dominia introduci necessum fuisse, quamdiu inter paucos aliquos genus humanum subsistit, ac simplicem incultamque vitam toleravit. Eo multiplicato, vitæque commoditatibus per industriam promotis, necessitas conservandæ socialitatis dominia introduci suavit: ita tamen ut non omnes res simul, sed successive in proprietatem iverint, prout ratio concordiae id videretur requirere. Adamo autem dominium privatum in omnes res competitse, antequam filii ejus diversas familias irent constitutum; *divisus* valde dicitur. Nam primo privatum dominium ab actu aliquo humano incipit. Igitur non poterat Adamus habere dominium earum rerum, quas nunquam adprehenderat, imò ne notitia quidem sua complexus fuerat. Incongrue huc applicatur l. 3. §. 1. D. de adquir. possess. quasi Adamus dum in una parte terræ pedem posuit, universum terrarum orbem occupasse intelligatur. Quod si quis jus illud utendi rebus à Creatore hominibus concessum velit nomine proprietatis insignire, admitti quidem posset, *proprietatem esse causam divisionis & occupationis*, i. e. ideo hominibus fas fuisse res occupando & dividendo sibi vindicare, quia in genere Deus iis indulserat, res in usum suum applicare. Verum si proprietatem velimus proprie accipere, prout notat exclusionem cæterorum à certa re uni attributa, verum omnino est, divisionem & occupationem esse causas proprietatis. Deinde liberi Adami in familia paterna adhuc constituti circa usum rerum utique ad patris se arbitrium gerere debebant; verum non ex vi domini privati Adamo competentis, sed ex vi potestatis patriæ. Teneros enim ipse tenebatur alere. Ubi jam ipsorum quoque opera utilis esse posse, patria potestas ferebat, ut & in usu rerum in medio positarum ad patris arbitrium sese componerent liberi, ne ex intemperantia, malum aliquod paterentur; & ut quæ ipsi ex rebus sponte enatis collegissent, aut per industriam produxissent, in patris manus traderent hujus arbitrio dispensanda. Qui utique, quamdiu isto jure utebatur, filiis etiam adultis pro temporum conditione de necessariis prospicere tenebatur. Unde si v. g. filius aliquis Adami contra interdictum patris certo genere fructus clam se juxta avidius ingurgitasset, nequaquam furto se ob-

obstinaxerat, sed imperii paterni violati reus erat. Aut si Adamus jussisset majorem fratrem prodire, ut fratri parvulo fructus quosdam colligeret, & vero hic eisdem vel proprio ventri immerlisset, vel clam in futuros usus recondidisset, castigationem merebatur non ob furtum, sed propter obsequium patri non præstitum. Adoque eo tempore neque Adamus dominium privatum habebat, neque ipsius liberi; sed illi quidem jus communionis primævæ sufficiebat, hi vero circa exercitium ejusdem juris à directione paterna dependebant. Igitur dominium privatum Adamus tunc incepit, quando filios suos velut emancipavit, & ut suam sibi familiam leorsim constituerent, permisit.

§. 13. Expendamus quoque argumenta eorum, qui primævam illam communionem impossibilem fuisse pugnant. Vid. Bæcler. dicto loco. Ajunt, *in statu innocentia non debuisse, nec potuisse, talem esse communionem; quia ut omnis ordo rectæ rationi consentaneus, ita pulcherrimus ordo possidendi es, quarum dominium humano generi traditum erat a Deo, illi statui vel maxime conveniebat; in quo abstinencia alieni illustre nomen sortita debebat. Inde in d. callego uti abstinenciam, ita certam cuiusque & discretam rerum suarum possessionem sancitam. Etiam autem legem etiam ante lapsum mentibus hominum insculptam.* Hic respondetur, primò non ita liquido constare, qualem vitam, quantum ad ista exteriora, homines fuerint acturi, si in statu primævo à peccatis immuni persistissent; adeoque utrum ad eam magis communio rerum, quam proprietates congruisset. Deinde & hoc in dubium vocari potest, an non major in hoc sit virtutis perfectio, placide cum aliis in medio positus rebus frui, neque præ reliquis peculiari sibi quid adperere, quam in abstinencia alieni. Denique quicquid sit de æternitate legis naturalis, id patet, non necessarium esse, omnia ejus legis objecta semper extitisse; quorum multa ex conventionibus & institutis humanis demum proveniunt. Sic lex de homicidio objectum non inveniebat, Adamo solo existente; neque lex de adulterio, nullo existente præter ipsum adultorem; neque lex de furto ante divisionem rerum; neque lex de falso testimonio ante judicia instituta; neque lex de non concupiscenda domo, cum adhuc domus antea essent, aut servo & ancilla ante institutam servitutem; neque lex de honorandis parentibus, antequam Eva peperisset. Vid. supra l. 2. c. 4. §. 2. Pergunt, *in statu post lapsum itidem possibilem non fuisse eam communionem; Primò quia ne animo quidem concipi possit. Nam ita a Grotio describitur communio legis, ut statim quisque hominum ad suos usus arripere posset, quæ vellet, & quæ consumi poterant, consumere. Ac talem usum universalis juris tunc fuisse loco proprietatis: quod enim quisque sic arripuisset, id ei eripere alterum nisi per injuriam non potuisse. Hoc modo autem proprietatem in communiōne statui;* adeoque contradictionem involvi; cum hic solius proprietatis sit effectus, ne cui ab altero res possit eripi. Enimvero frustra fingitur difficultas, ubi nulla est. Aliter quippe sese habet communio primæva ante omne factum hominis, usumque ullius rei; ubi simpliciter quælibet res non magis ad hunc quam ad alterum, & sic æque ad neutrum spectant. Aliter autem illa sese habet; quando rebus in medio expositis uti homines incipiunt. Ibi enim ex pacto prævio illa cujusque propria fiunt, quæ in usus suos arripuit. Citra hoc enim hominibus usu omnium rerum foret abstinendum. Unde in hacce communionem veluti temperata ipsa rerum corpora ad nullum pertinent, fructus autem post collectionem proprii fiunt. Quale communionis primævæ cum proprietate tem-

peramentum puto etiam à mediocriter subtilibus posse animo concipi. Quercus erat nullius; quæ deciderant glandes ejus fiebant, qui legisset. Quo posito, facilius est quoque responso ad id, quod subjungunt. Negant enim, *talem communionem potuisse vel minimum temporis durare, & fuisse naturæ humanæ sensu rationali contrariata, ferream, inociabilem. Adeoque eandem nullum alium sui usum præbere, quam ut ex illa, tanquam hypothesi ficta, ostendatur necessitas domini distincti in civitate.* Sed communio illa velut in actu signato considerata durare non potuit, si homines perpetuo vellent esurire, & nudi ambulare. Quo minus autem cum temperamento aliquo proprietatis subisteret, nihil prohibebat, quamdiu neque maximus hominum numerus existeret, & idem vitam simplicem agerent. Id tamen certum est, quo magis auctus fuit hominum numerus, vitæque excoli coepta, eo majorem fuisse necessitatem plures res proprietati subijciendi. Inde barbari satis ac simplices sunt populi, qui proprius adhuc à communione primævæ absumunt; puta, qui herbis, radicibus, fructibus sponte natis, venatû, piscatione vitam tolerant, nullo alio censu, nisi casa, & vili suppellectile. Porro quando asserimus, naturæ omnes res negative fuisse communes, non hoc dicimus, quasi jus naturæ præcipiat istum statum rerum perpetuo conservare; sed quod res consideratæ contra ullum antegressum factum humanum tales fuerint, ut non magis ad hunc quam ad illum pertinuerint. Contra quando tradimus, tuadente ratione ab ista communione discesum, non id per tendimus, necessarium fuisse, ut uno momento omnes res sub proprietatem irent; sed prout indoles hominum, rerum, lociq; requireret, & prout commodissime litium materia videretur intercipienda. Adeoque neque nos in legem naturæ peccavimus, exterminata penitus communione primævæ; neque barbari, multis ejusdem vestigiis adhuc re rentis. Sic quod additur parum habet difficultatis. Dicunt, *post lapsum homines nunquam potuisse sine lege vivere, ut esset vita socialis: ergo nec sine distinctione dominiorum; quippe cum communio rerum pugnet cum lege, quæ assignare & distribuere res possidendas solet.* Atqui cum non omnes leges dominia rerum præsupponant, quare istæ non potuerint obser vari, ut in ea communione temperata vita socialis ageretur? Quanquam certum est, ante divisionem dominiorum simplici admodum jure, & quod paucissimis capitibus absolveretur, potuisse regi homines. Unde limitandum illud *Servii ad Æneid. 4. v. 58.* ubi docet, ideo ab antiquis Cere rem diætā legiferam, & sacra ejusdem Thesmo phoria, quia ipsa dicatur leges invenisse; quippe cum ante inventum frumentum pas sım homines sine lege sint vagati; quæ feritas interrupta sit invento usu frumentorum, postquam ex agrorum discretionem nata sunt jura. Scilicet operosiore legum adparatu opus erat post divisā dominia rerum introducta, cum ante pacis legibus genus hu manum regeretur. Ipsa autem communio simplicem dñtaxat, & incultam, ac parum velut digestā vitam, non tamen plane ex legem & infocalem efficit. Communio Pla tonica huc non pertinet, utpote quæ positiva est, & non in res solum, sed & uxores, liberosque extenditur.

§. 14. Ex hisce adparet, in quem sensum sit accipicndum, quod nonnulli asse runt: *proprietatem & dominium esse juris naturalis propriædicti, quæque mentibus hominum est inscriptum.* Ubi observandum, locutionem isthanc, hoc vel illud est juris naturalis, diver sum habere sensum, prout profertur vel de præcepto aliquo proprie dicto, vel de insti-

instituto aliquo, in vitam humanam introducto. Priori modo norat; jus naturæ præcipere, ut hoc fiat vel non fiat; posteriori autem; sanam rationem suadere id inter homines constitui & recipi, ex considerata in universum vitæ socialis conditione. Nam quæ ob peculiarem utilitatem hujus vel illius civitatis introducta sunt, juris civilis seu politici dicuntur. Inde quando quæritur, dominium an ad jus naturale suam referat originem; non prior, sed posterior sensus attenditur. Scilicet cum fundamentum juris naturalis sit vita socialis, & vero humani indoles ingenii satis ostendat, in magna hominum multitudine, vitam variis artibus excolere aggredientium, quietam decoramque societatem subsistere non posse citra distincta rerum dominia; ideo rebus humanis ita requirentibus recte, & ex scopo legis naturalis eadem sunt introducta. Quo facto eadem lex observare jubet, quæ ad finem domini instituti faciunt. Nequaquam autem omnes res statim ab initio humani generis, aut ubique locorum ex definito aliquo præcepto juris naturalis debuerunt proprietatem subire; sed hæc est introducta, prout pax mortalium id requirere visa fuit. Præceptum autem juris naturalis de abstinencia à rebus alienis tunc demum vim suam exseruit, ubi ex conventionne hominum fuit definitum, quidnam cuique alienum, quid proprium esset. Ante id tempus virtualiter quasi delituit in generali illo præcepto de servandis pactis, & de non lædendo alterius jure. Neque absurdum est dicere, obligationem ad servandam legem de abstinencia alieni esse generi humano communem; constitutionem proprii & alieni deinceps introductam. Sic sæpe obligamur ad obsequium, priusquam sciamus, quid nobis sit injurgendum; quando nempe in genere sumus obligati ad parendum illis, quæ à certo quoquam nobis deinceps erunt imperanda, aut quando sub generali aliquo præcepto plura specialia possunt subsumi.

§. 15. Addendum quoque hæc est de domini subiecto; circa quod illud potissimum quæritur: an capaces sint domini, quibus deest usus rationis, puta infantes & furiosi? Ubi illud certum est, infantem & furiosum non posse originaliter dominium alicujus rei adquirere, seu per immediatam occupationem aliquid suum facere. Causa est, quia ad dominium hoc modo acquirendum necessaria est intentio acquirentis, quod velit hanc rem in posterum habere pro sua; & simul ut intelligat, istum actum esse aptum, ut ipsi inde jus nascatur. Id quod in tales non cadit. At circa acquirendum dominium rerum, quæ ab aliis hominibus in hos derivantur, aliter se res habet. Etsi enim ad hoc quoque, ut res ab altero in me transeat, in me regulariter requiratur animus intelligens, quid agatur, & valens signis ex intentione procedentibus indicare, quod istam rem mihi habere, atque acceptare velim; receptum tamen est apud omnes cultiores gentes, ut in infantes quoque, & qui adhuc in utero sunt (vid. l. 7. l. 26. *D. de statu hominum*. l. 3. *D. si pars heredi petatur*.) dominia rerum transferri, & ab eisdem retineri possent. Idque ratio naturalis & æquitas introduci suadebat, quod res, quæ dominio sub sunt, ad usus vitæ spectent, & non infantibus minus quam adultis sint necessariae; imò illis paulo magis, quod ob impotentiam virum, & iusticiæ sibi non æque, ut adulti, possint propicere. Igitur in infantibus circa acceptationem sufficere judicatur consensus ipsorum præsumtus, quatenus nemo respuere censetur aliquid, quod sibi expedit. Ob defectum tamen iudicii, ex ætate resistentem, dominium tantum quoad *πῶς* in

infantes conferri potuit, non tamen ut ipsi per se id exercerent. Nam mos gentium infantibus favens id quidem efficere potuit, ut illi quid habere, non etiam ut eo recte uti per se possint. Vid *Galat.* IV. 1. Ne autem jus illud infantium in nihilum recideret, id præterea humanitas requirebat, ut cæteri adulti istorum personam tantisper circa administrationem bonorum sustinerent, quousque ipsi suis rebus superesse possent. Quæ administratio vel committitur certo homini ab eo, qui bona sua in tales transfert, vel in civitatibus super ea re per leges, aut magistratuum provisu cavetur, aut ubi utrumque deest, cognatio, vicinia, vel sola denique humanitas eam idoneis commendat. Quo loco obiter referenda est lex Charondæ; qui orphanorum bona agnatorum administrationi, pupillorum vero educationem cognatorum fidei & cura subiecit. Hos enim, utpote ad quorum successionem hæreditas pupillorum non pertinet, hiis nullas insidias moliri. Agnatos insidiarum occasionem non habere; cum tamen fato casu vè extinctorum bona ad ipsos devolvantur, attentam hæreditatis curam eisdem gesturos probabile esse. *Diodorus Siculus* l. XII c. 15. *Publius Syrus*: Male secum agit ager, medicum qui heredem facit. Non multum abijt lex Solonis; ut curator cum pupillorum matre non cohabitaret; & ne si curator fieret, ad quem post pupillorum obitum substantia spectaret. *Diogenes Laertius in Solone*. Quocumque autem modo alicui ejusmodi administratio sit commissâ, ob favorem teneræ, sibi que non sufficientis ætatis summa fide ea erit tractanda. Inde *Hesiodus* l. 1. op. & dierum, in pari gradu delicti locat, qui supplici, hospiti que nocuerit, qui fratris cubile polluerit, qui senem parentem aspere tractaverit; ἐς τὸ τευ ἀφραδὶς ἀλὶ τρεῖς αἰῶνες οὐ φανὲν τέσσα, & qui mala cujuspiam fraude deceperit orphanos liberos. Apud *Platonem* de LL. orphani vocantur τὸ ἄνατα δὴν μὲν ἴσῃς & ἰσπατάειν, depositum maximum & sanctissimum. Ubi multa de officio tutorum. Et si ut gratis, aut cum dispendio sustineatur, non semper æquitas & humanitas requirit. Add. *Grotius* l. 1 c. 3. §. 6. & ibi *Bæclerus*, *Zieglerus*, & *Felden*. Udi ostendunt, dominium etiam quoad actum secundum penes infantes esse. Nam penes tutores est nuda duntaxat administratio juris, & rei alienæ.

CAPUT V.

DE OBJECTO DOMINII.

1. Quid requiratur, ut res propria fieri queant?	6. Rationes contra proprietatem maris.
2. Res usus in exhausta frustra sunt propria.	7. Usus maris quoniam?
3. Res propria aliquo modo custodiæ debet esse obnoxia.	8. Quoniam maris partes occupate sint?
4. Quarundam rerum propriarum usus omnibus patet.	9. Oceanus vastus dominii expers.
5. Divina concessio dominio maris non repugnat.	10. Oceani navigatio & commercia quatenus libera?

Videndum jam est de objecto dominii, seu quænam res idoneæ sint, ut sub proprietatem eant. Ad hoc igitur duo requiri videntur, tum, ut res usum aliquem hominibus mediate aut immediate possit præbere, per se, aut per coherrentiam cum alia re; tum ut hominum adprehensionem & custodiæ aliquo modo sit obnoxia. Nam plane

inutilia sibi vindicare velle supervacuum, & ineptum est. Et cum proprietas includat jus alios abs ea re arcendi, quod inutile est, nō adversus alios in actum possit deduci; frustra proprium tibi asseres illud, ubi nulla ratione prohibere possis, quo minus ceteri te invito de ista participant.

§. 2. Sed & quædam, utilia licet hominibus, propter amplitudinem suam inexhausta sunt, ut omnium usibus possint patere, nec tamen singulis iste usus reddatur malignior. Tales res proprietati subjicere, malignum foret atque inhumanum. Eam ob rationem vulgo à proprietate eximunt lumen caloremque solis, aërem, aquam profluentem, & similia. *Petroneus. Quid non commune est. quæ natura opimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna innumerabilibus cemitata sideribus eam feras ducit ad pabulum. Quid aquas dici formosius potest? In publico tamen manant.* Apud *Ovidium Metam. VI.* ita *Lato-na: Ujus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aera fecit, Nec tenues undæ: id publica munera venit.* Quanquam cum terrigenis ad usum luminis & aëris, terræ usus sit necessarius, quippe quibus volare à natura sit negatum; inde fit, ut ejus liber & omnimodus usus aliis possit intercipi; puta; si quis in obscurum & tetrum carcerem conjiciatur. Et cum aëralicubi liquidius sese & purius diffundat, isthor quoque respectu alicui loco pretium accedere potest. Quemadmodum in ædificiis cum primis & fundis prospectum maximi fieri ab hominibus, amcenitatem sectantibus, videmus Quæ de causa introductæ sunt servitutes altius non tollendi, luminum, & ne luminibus officiat, prospectus, & ne prospectui officiat. Sic quanquam alias nemo ventum sibi asseruerit proprium; potest tamen constitui servitus ventu non intercipiendi, ne molæ nostræ alaræ reddantur inutiles.

§. 3. Est & hoc observandum, quemadmodum diversam habent materiam substantiæ rerum, in quas homini dominium competit; ita quamlibet earum occupari & possideri eo modo, quem nature ipsius conditio admittit. Quo arctius enim aliqua res velut claudi & circumscribi potest, eo facilius effectus proprietatis adversus alios obtineantur. Adeoque quo aptior est aliqua res, ut injustæ aliorum manus ab illa excludantur, eo securiorem nobis ejusdem proprietatem spondemus. Uti tamen non statim aliqua res est à proprietate exempta, abs qua non ita commode aliorum manus possunt arceri; ita si quid adeo sit diffusum, ut vel impossibile moraliter sit custodia qualicunque eam amplecti, aut ipsa custodia longe plurium sit impensarum, quam quanti sunt fructus inde redituri; non est præsumendum, quempiam rem tam onerosæ tutelæ sibi volu sibi propriam reddere. Quanquam ad hoc, ut res aliqua fieri possit propria, non requiratur, ut illa includatur aut includi possit terminis artificialibus, aut heterogeneis; sed sufficit, si ejus magnitudo quacunque ratione possit designari. Inde supervacua est sollicitudo *Græci l. 2. c. 3. §. 7.* quando flumina proprietatis capacia vult ostendere; quæ etiam si flumina nec supra nec infra claudantur territorio, sed cum aqua superiori & inferiori, aut cum mari cohæreant: sufficiat tamen, quod major pars, i. e. latera sint clausa ripis.

§. 4. Denique & hoc deprehendimus, quod quarundam rerum usus arctis velut finibus sit circumscriptus, nec cum pluribus communicari aptus; quales in proprietatem ire pacis quam maxime ingererat. Quædam autem res, cum diversos sui usus

præbeant, secundum quosdam usus exhaustiri possunt, secundum quosdam omnibus abunde sufficiunt. Tales res uti nihil impedit, quo minus propriæ possint fieri; ita & illud lex humanitatis jubet, ut usus earundem inexhaustus nemini pacaro denegetur. Quod si autem aliqua res sit, quæ secundum omnes usus inexhausta foret, eam in primæva communione, & in medio non relinqui absurdum fuerit. Equidem in communione positiva si communis res divisa singulis sufficit, nihil impedit divisionem fieri, si minus, præstat rem indivisim possideri. Verum ut res aliqua in medio totius humani generis exposita, omniumque promiscuis usibus sufficiens per partes dividatur, id sane a ratione abhorret. Equidem terræ tanta est magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, non tamen si indivisim à tanta multitudine hominum, qualis nunc est, possideretur. Quam illa citra culturam haut quidquam aluerit. Ergo alia ratio est, quare magnitudo non obstitit, quo minus terra divideretur; quæ ipsa tamen divisionem Oceani faceret ridiculam. *Coul. Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 2. § 3.*

§. 5. Enimvero de aliis quidem rebus parum hec difficultatis. Sed super mari. an illud proprietatis capax sit, nostro seculo à claustrinis ingenius fuit disceptatum. Ubi observare licuit, multos studium adversus patriam suam magis ob oculos, quam veritatem habuisse. Et si per eosdem, & reliquos extra partium studia peccatos, ita sint omnia excussa, ut nihil fere dici possit, quod non dictum sit prius. Eo brevioribus nobis heic licebit esse; cum in omnium manibus versentur scriptores, à quibus ista controversia fuit tractata. Illud igitur manifestum, concessioni divinæ, quæ homini jus in terram capeßendi imperium fuit indulgum, etiam mare adjungi. Æque dicitur: dominamini piscibus maris, quam animalibus terrestribus. In animalia autem imperium intelligi non potest, nisi simul jus sit elementum, quod illa inhabitant, prout ejus admittit natura, usurpandi. Et si vero & volucrum cœli fiat mentio; tamen cum in aëre homini versari sit negatum, ita ut à terra sit disjunctus, solia aëri innixus; ideo imperium in aërem exerceri non potuit, nisi quousque qui in terra stant pertingere queant. Verum ut in mari dominium longius exerceri posset, effectum est per naves, ad summam jam perfectionem perductas, quæ non oneribus tantum transportandis interviunt, sed & per regna Neptuni Martem terribili magis specie, quam per terram idem desævit, circumferunt. Neque est, cui scrupulum injicit amplius illud *Horatii carm. l. 1. od. 3. Nequidquam Deus abscondit Prudens Oceano dissociabiles Terras; postquam impia Non tangenda rates transiunt vada.* Neque privilegium aliquod maris præ terra adparet, quo minus illo ad usum & commoditatem suam uti homo queat. Enimvero cum concessio divina dominium, quod effectum in ordine adversus homines sit habiturum, immediate non constituat; inde in arbitrio hominum fuit, utrum mare quoque, sicut pleraque terras, sub proprietatem vellent mittere, an vero id in primævo statu relinquere, ut non magis ad unum, quam ad alterum pertineret.

§. 6. Quæstio igitur est, utrum certæ inveniantur causæ in mari, quare illud proprietatem subire nequeat? Id quod aliqui assertum ivere, rationibus partim physicis, partim moralibus. Inter illas allegarunt fluiditatem maris, quod proprium terminum non habet pro communi natura omnium liquidorum; possessionem autem non procedere, nisi in re terminata. Ad quod alii respondent, fluiditatem in se nihil obstore pro-

propriatati: neque mare carere suis terminis, inclusum quippe litoribus; neque adeo difficile esse partes & tractus maris certis terminis circumscribere. Addi potest, quemadmodum proprietati fluminum nil officit, quod in perpetuo sint decurſu; ita nec maris, quod aqua vi ventorum aut per æſtum modo huc modo illuc impellatur. Aliud enim eſt flumen, aliud aqua profluens; aliud mare, aliud aqua marina. Vaſtitaſ & amplitudo maris nequaquam ejusdem cuſtodiam penitus reddit impoſſibilem, adeoque nec proprietatis uſum plane tollit. Nam prohiberi alii ab uſu maris poſſunt vel ex terra, ubi per anguſtum fretum in noſtras terras ſinus maris infunditur, vel per naves armatas, quæ eundem in mari uſum poſſunt præſtare, quam in terra arces limitaneæ. Eſſi negari nequeat, totius Oceani cuſtodiam uni populo moraliter fore impoſſibilem; neque operæ pretium facturum, qui in omnibus ejus partibus per naves armatas cæteros ejusdem uſu velit arcere. Stultum eſt autem concupiſcere, quæ non capias; præſertim ubi non neceſſitas vitæ, ſed ſupervacua ambitio, aut avarita quæritur. Eſſi enim alias defectus facultatis phyſicæ moralem non ſtatim extinguit: tamen cum hæc citra illam inter pravas hominum cupidines fere inanis ſit, rationis eſt, plura non affectare, quam commode tueri poſſis. Supervacua tamen eſt reſtrictio *Grout* l. 2. c. 3. §. 7. 8. quando flumina, & partes maris in proprietatem ire vult, modo illa, & hæc comparatione terræ quid ſint exiguum; aut ut non ita magna ſint, ut non cum terris comparata portio eorum videri poſſint. Si enim populus, aliquis ad ripam fluminis vaſti conſederit tractu longo, non lato, flumen in comparatione terræ non erit exiguum quid; & tamen puto hoc ipſius proprietati nihil obſtabit. Sic regna dantur, quæ à ſuis provinciis & appendicibus longe ſuperantur. Moralem rationem, ob quam proprietas mari non conveniat, deſumunt inde, quod ejus uſus ſit inexhauſtus, adeoque omnibus promiſcue ſufficiens, ut fruſtra ſit, ejus partes ſingulis velle aſſignare. Quod argumentum ſane palmarium duceremus, ſi id conſtaret, mare quoad omnem ſui uſum in quibuslibet partibus omnibus ſufficere. Nam introducta eſt utique rerum proprietas conſervandæ paci in ſocietate humana. Cum autem hic inter cæteros ejus ſit effectus ut qui rem meam me invito invadit, & uſurpat, injuriam faciat, bello cauſam præbentem: igitur non promoviſſe pacem, verum plures ejus obrumpendæ occaſiones conciliaſſe fuerint ceniendi, ſi qui rem vellent propriam facere, quæ in medio omnium promiſcue uſui expoſita homines nulla collidere lite apta foret. Enimvero an mare ſecundum omnem ſui uſum in omnibus ſui partibus ſit inexhauſtum, liquidius adparebit, ſi ejusdem uſus diſtinctius conſideremus.

§ 7. Aquandi ergo & lavandi uſus nec magni eſt, nec niſi litorum accolis pater, & revera inexhauſtus eſt. Inſervit quoque aqua marina ſali excoquendo; ſed quo uſu accolæ litorum duntaxat gaudent. Inexhauſtum quoque & innoxie utilitatis eſt mare quantum ad navigationem. Vid. l. 23. § 1. *D. de ſervit. præd. ruſt.* Verum ſunt præter hos alii quoque uſus maris, qui partem non, penitus ſunt inexhauſti; partim populo maris accolæ occaſionem damni præbere poſſunt, ut ex re ipſius non ſit, omnes maris partes cuius promiſcue parere. Prioris generis eſt piſcatio, & collectio rerum in mari naſcentium. Piſcatio eſſi in mari fere uberior, quam in fluminibus aut lacubus: patet tamen ex parte eam exhauriri poſſe, & accolis maris maligniorem fieri,

si omnes promiscue gentes propter litora alicujus regionis velint piscari; præsertim cum frequenter centum piscis, aut rei pretiosæ genus, puta, margaritæ, corallia, succinum, in uno tantum maris loco, eoque non valde spatiofo inveniantur. Heic nihil obstat, quo minus felicitatem litoris aut vicini maris ipsorum accolæ potius, quam remotiores sibi propriam queant asserere; quibus cæteri non magis jure irasci aut invidere possunt, quam quod *non omnis fert omnia tellus; India mittit obur, molles sua ibura Sabæi*. Vid. de felicitate litoris Byzantini *Plinius* l. 9. c. 15. Ex posteriori genere est, quod mare regionibus maritimis vicem munimenti præbet. Inde Dux Somersetiæ Angliæ Protector in epistola ad Scotos apud *Sleidanum* l. XX. *Oceano claudimur undique tanquam manibus & vallo firmissimo*. Et longe meliori jure mare, quam ab *Iocrate* encomio *Buſſiridis* Nilus, *ἡ θάλασσα τοῦ τεύχεος*, immortalis murus vocatur. Verum anceps est hoc munimentum. Nam uti pedestria per id itinera abruptuntur; ita parulus navigiis præbetur accessus. Eamque ob causam haut quidquam expedit populis maritimis, ut cuilibet in mari litoribus ipsorum prætenso versari liceat cum armatis navibus, non impetratavenia, aut præstita cautione de non offendendo. Quantum autem spatium maris ejusmodi vicem munimenti obtineat, cujus intuitu populo expediat dominium in eam obtinere, in universum non ita accurate definiri potest. Sane ob solam hancce causam aliquot centena millia imperio velle amplecti; plus justo meniculosi foret. Ad hoc illustrandum facere potest, quod *Cæsar* l. VI. de B. G. tradit de Germanis: *Civitatibus maxima laus est, quam latissimas circa se vastatis sinibus solitudines habere. Hoc propriam virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quenkum prope se audere consistere. Simul hoc se fore tutiores arbutantur, repentina incursionis timore sublato*. Igitur potuerunt graves esse rationes, quare populus aliquis certam sibi partem maris propriam faceret, hæcenus ut cæteri ejusdem usus ab isto tanquam beneficium recognoscere tenerentur.

§. 8. Enimvero cum dominium, quod adversus alios homines effectus est producturum, à facto hominum cœperit; quousque cujusvis populi limites in mari sese extendant, possessio, aut pacta cum vicinis ostendent. Sic *Iocrates* *Panegyrico* gloriatur; Athenienses regi Persarum fœdere præscripsisse, *μακρὸν πλοῖον ἐν τῷ Φαιήλιδι* *μη καθέλκεν*, intra *Phaselidem* nave longa non adpellere. Quid tamen heic in dubio, & ubi de actibus occupationem testantibus haut liquida extat memoria, sit præsumendum, ex sequentibus intelligi poterit. Ab initio ergo, cum adhuc navigandi usus esset incognitus, populos terris occupatis dominium ultra litora extendisse non est probabile. Nam cum piscatio citra naves valde esset sterilis, & non nisi testacea legere, aut lino & hamis decipere, & calamo salientes ducere pisces in scopulo hærentibus liceret; non erat qui metueret, ne per vicinos piscatio ipsis redderetur deterior; cum terrestri itinere accessuri arceri possent. Imò & navigis inventis diu apud plerisque populos piscatio in mari libera est relicta; quod vitæ genus laboriosum haut crederetur tam multos inventurum sectatores, ut ex collisione ipsorum turbæ forent metuendæ. Sed & cum nullæ adhuc hostiles classes navigarent, per se mari ratio munimenti satis constabat. Inventis dein navibus armatis, diu vix quidquam præter portus sibi proprios populifecerunt; reliquæ partes maris in primæva communione relicte. Quo auden-

tius piraræ grassabantur, quod in locis nullius jurisdictioni subiectis minus atrociter pacem abs se violari crederent. Intellectis deinde maritimæ mercaturæ compendiis nonnulli fretorum accolæ hæc sibi propria asseruerunt, quo exactis vectigalibus in partem lucri admitterentur, aut ut urbis suæ à mercatoribus celebrarentur. Dein aliæ quoque partes maris dominio subiectæ, vel piscatione insigniter uberes, vel quia securitati regionum expediebat. Vix tamen aliud domini jus exercitum, quam ut citra noxam commeari quibuslibet injungeretur, nevé cui amplius ibi prædas liceret agere, aut citra veniam armatis navibus illas maris partes ingredi. Inde apud *Thucydidem* l. V. cum *Iacedæmonii* milites mari *Epidauri* submisissent, *Argivi* missis legatis cum *Atheniensibus* expostularunt, quod cum in fœdere cautum esset, ne transitum per suam regionem hostibus darent, ipsos mari præter navigare sivissent. Idque factum *Athenienses* tanquam violationem fœderis à *Lacedæmonii* factam interpretati sunt. Ad istud autem dominium agnoscendum recentioribus, ut adparet, seculis receptum, ut extræ navis, dum munitionem maritimam, aut armatam navem prætervehuntur illius, qui dominum ejus maris se fert, signum aliquod venerationis exhibeant. Id autem non videtur necessarium, ut singule gentes præ se demonstrent tempus, quo dominium in certas maris partes occupaverint: sed cum istius exercitium non quovis tempore usum habeat, sufficit, si actus imperii tunc exercuerunt, quando utilitas reip. id exegisse vult fuit. Quin putaverim citra absurditatem dici posse, partes maris, in quantum rationem munimenti, adeoque appendicis duntaxat habent, absque peculiari actu corporali coepisse subire dominium ejus populi, cujus litoribus prætexuntur, postquam inter gentis armatarum usus navium innotuit. (Conf. *Ziegler. ad Gros* l. 2. c. 3. §. 11.) Nam hoc intuitu mare sese habet tanquam accessorium terræ; sicut fossiæ, vel etiam proximæ uligines & paludes censentur accessio urbis. Uti autem in occupatione rerum immobilium non opus est, ut singulæ partes corpore tangantur, sed una pars tacta intelligitur proprietatem inducere toti isti, cujus ea pars dicitur: ita occupata per modum universitatis aliqua regione, certes finibus circumscripta, licet ab initio populus ultra eos fines dominium proferendi aut exercendi intenti nem non habuerit, quod nullum ejus loci usum crederet: intellecto tamen post, necessarium esse istum locum vacuum suæ regioni adjungi, videtur sola destinatione animi dominium in eundem locum, tanquam partem aut appendicem suæ ditionis, potuisse prorogare. Præsertim postquam constitit, alios quoque populos ex terra in vacuum hæctenus mare ditionem suam proutlitte. Ubi recte præsumitur, reliquos populos haut quidquam deteriore conditione esse voluisse. Ex hisce patet, hodie post rem navalem, ad summum perductam fastigium, præsumi, quemvis populum maritimum, & cui ullus navigandi usus, esse dominum maris, litoribus suis prætensi, quousque illud munimenti rationem habere censetur: inprimis autem portuum, aut ubi alias commoda in terram exscensio fieri potest. (*Bodinus de rep.* l. 1. c. ult. Baldi fide asserit: *jure quodammodo Principum e maris accolarum communi receptum esse, ut sexaginta miliaribus a litoribus Princeps legens aditus accedentibus dicere possit.*) Sinus quoque maris regulariter pertinere a eum populum, cujus terris iste ambitur; neque minus freta. Quod si autem diversi populi fretum, aut sinum accolant, eorum imperia pro latitudine terrarum ad medium usque

eiusdem pertinere intelliguntur; nisi vel per conventionem indivisum id imperium contra externos exercere, ipsos autem promiscue inter se isto æquore uti placuerit; vel alicui soli in totum istum sinum, aut fretum sit dominium quæsitum ex pacto, reliquorum concessione tacita, jure victoriæ, aut quavis prior ad id mare sedes fixerat, idque statum totum occupaverat, & contra adversi litoris accolam actus imperii exercuerat. Quo casu tamen nihil minus reliqui sinus aut freti accolæ suorum quisque portuum, tractusque litoralis domini esse intelliguntur. De effectibus marinæ velut ditionis vid. *Alber. Gentilis advoc. Hispan.* l. 1. c. 8. & 14. & *Seldenus maris clausi.* 2. c. 20. 21. 22. Ubi obiter addendum, quod *Eduardus Chamberlayne Novita Anglia part* 1. c. 4. tradit, qui in navi natus sit, in mari ditioni Anglicanæ subiecto, pro indigena Anglo censi, neque naturalisatione, uti vocant, opus habere, sicut alii, qui extra Agliam nati sunt.

§. 9. Sed quid dicemus de vasto Oceano, magnis continentibus, Europæ, Africa, Asiæ, Americæ, terræ Australi, & incognitæ interjecto? An & hic sub proprietatem ivit, an vero adhuc in primævo statu persistit, omnibus in medio expositus? Equidem istum sua magnitudo haut quidquam absolute reddit proprietatis incapacem. Fatendum tamen est, inutile, quin & cum iniquitate conjunctum fore ejus dominium, si quis eum sibi soli in universum, aut pauci per partes exclusis reliquis velint asserere. Navigatio seu usus itineris maritimi est res innoxie utilitatis, cujus solus causa proprietatem mari inducere supervacuum est; cum æque commode in mari omnibus communi, quam proprio vela fiant. Piscatio per vastissima illa æquora non est tanti momenti. Et cum frustra illud tuum esse dicas, abs cujus promiscuo usu alios arcere moraliter sit impossibile; haut puto operæ pretium fecerit, qui classes per omnes Oceani partes perpetuo velit alere, prohibendæ aliorum piscationi. Quid si tamen aliquis per inanem ambitionem, ut dominus Oceani clueat, aut subigente avaritia, ut solus emolumenta navigationis, & commerciorum maritimorum ad se trahat, proprietatem Oceani sibi soli velit arrogare? Præsertim si dicat, se se primum navigando Oceanum usurpasse, & in singulis continentibus, quæ iste interjectus est, terras possidere. Cum autem Oceanus initio fuerit vacuus, in eum potuisse proprietatem sibi adquirere, quicumque primus illum occupare sit aggressus. Hæc dicimus; liberam quidem esse hominibus vacua occupando sua facere, sed ita tamen, ut meminerint, non uni & alteri, sed universo hominum generi orbem terrarum à Numine esse concessum, simulque naturaliter homines esse æquales. Igitur pactum illud tacitum eorum, qui primæ res diviserunt, circa concedenda occupantibus illa, quæ in primam divisionem non venerunt, haut quidquam extendi potest ad talem rem, quam si unus possideret, reliquos omnes iniquissimo servitio posset premere, aut exposita alias maxima commoda intercipere. Quippe cum istis de tali casu in mentem non potuerit venire. Unde sicut nemini vitio fuerit vertendum, si ex acervo rerum in medio positarum quantumvis abunde necessitatibus suis etiam in futurum prospexerit: ita ferendus non est, qui absurda ex cupidine plura velit affectare, quam quæ capere possit; & ideo tantum fines suos in immensum extendere, ne aliis naturæ bonis fruendi copia sit. Nullus igitur probabilis prætextus adferri potest, quare unus aliquis populus in totum Oceanum dominium velit prætere, cum hoc effectum,

effectu, ut cæteros omnes à navigatione ejusdem velit arcere. Earum rationum, quæ proprietatem rerum introduci siverunt, nulla in vastum Oceanum cadit. Ut is navigationi sit idoneus, nulla, quantum ad ipsam mare, hominum opéra & industria opus est. Eodem labore venti quicquid est ubique navium propellunt, quam unicam. Nec quos naves ducunt fulcos, secuturis asperius reddunt iter. Non deterius patet tibi in continentem alterum iter, licet cæteri eandem viam usurpent. Ante cæteros per locum aliquem iter fecisse, haut quidquam in eundem dominium dat, aut reliquis idem iter intercludit. Impudens autem est jactare; interdicta cæteris navigatione, unum solum lucro inde proveinte potiri; ad quod quemque intentum esse debere. Quasi vero iniquissimo monopolio cæteri omnes sint premendi, ut unius inextinguibilis avaritia alatur; aut quasi reliquis omnibus jugum ultro sit subeundum, quia unius ambitio improbo voto totius orbis imperium complectitur. Ea fuit Numinis erga mortales liberalitas, ut, quæ necessitatibus ipsorum inserviunt, abunde suppeditaverit. Eos autem possidendi fines ratio hominibus præscripsit, ut contenti sint acquisivisse, quæ suis suorumque usibus probabiliter sufficerent. Nec futuri incautos esse vult, dommodo per invidiam, aut superflua habendi libidinem alii non prohibeantur de necessariis sitis prosperifere. Si quis ulterius grasiatur, & superfluas corradit opes opprimendis aliis, reliquis vito non verteretur, si occasione data situm mature in ordinem redigere instituant.

§. 10. Ex hisce liquet, pacatam Oceanæ navigationem omnibus & esse liberam, cum nemini adhuc tale jus in eum sit constitutum, ut ceteros inde arcere queat; & per legem humanitatis talem esse debere. Adeoque neminem posse prohibere, quo minus populi Oceanum incolentes, ipsi non subiecti, inter se commercia instituant; nisi pacto tale jus sibi quæsierint, ut aut unus populus in ipsius gratiam certum quempiam populum a suis commerciis arcere teneatur, (qualia pacta Societas Indiæ Orientalis Belgica cum Imperatore Zelonis inivit. Vid. *Phil. Baldani descriptio, ora Malabar & Coromand.* c. 10. & 12.) aut quisque si cesserit facultate sua ad eum populum navigandi. Nam cum merces meas, præsertim ad superfluum voluptatem magis, quam ad vitæ necessitatem spectantes, pro lubitu ipse retinere, aut alienare possim; nihil prohibet, quò minus certas ob causas pacto me alicui obstringam, quod ipsi soli easdem sim concessurus. Et hoc ipsum est libertatis, ut quis jure suo alteri per pactum cedere queat; quanquam ejusmodi pactum tertio alicui præjudicare nequit. Inde etiam uti recte Princeps prohibere potest, ne merces in sua regione natæ, aut factæ ab exteris exportentur, nisi pacto aut liberali concessione eam sibi facultatem paraverint; (quale tamen pactum inire, aut quam gratiam indulgere de jure naturæ nequidquam tenetur, nisi si quem forte extrema urgeat necessitas, contra commercia isthæc penurum:) ita si v. g. populus Europæus regionem aliquam Africæ aut Indiarum suam fecerit commo, qui inter gentes dominium parere solet; recte quoque, si videbitur, omnem aditum ad eandem commerciorum causâ usceptum cæteris poterit præcludere, aut non nisi sub certa conditione, certo onere permittere. Id quod & ita observari videmus, nec ne quidquam adparet, quod naturali rationi repugnet. Nam illa tantopere jactata commerciorum libertas non opstat, quo minus civitas suis plus civibus, quam exteris favere queat.

CAPUT VI.
DE OCCUPATIONE.

1. <i>Modi acquirendi quotuplices?</i>	<i>suam faciat?</i>
2. <i>Modi acquirendi originarii.</i>	8. <i>Quando occupata intelligantur res immobili-</i>
3. <i>Occupatio sit per universitatem, aut per fundos.</i>	<i>les;</i>
4. <i>Occupatio mobilium dependet ab arbitrio summi imperii.</i>	9. <i>Quando mobiles?</i>
5. <i>Alicubi captura ferarum quibuslibet permittitur.</i>	10. <i>An vulnerata à me fera statim mea sit?</i>
6. <i>Alicubi eadem solum Principibus relicta.</i>	11. <i>An nostri sint pisces, qui in lacu nostro sunt?</i>
7. <i>An qui contra leges venatur, feram captam</i>	12. <i>Res derelictæ sunt denuo occupantis.</i>
	13. <i>De thesauris.</i>
	14. <i>De occupatione bellica.</i>

Proximum est de modis acquirendi dominiū dispicere, qui ad ductum *Grotii* commode dividuntur in *originarios*, & *derivatos*. Illi sunt, quibus ab initio in rem aliquam proprietas introducitur; hi, quibus dominium jam constitutum ab uno homine in alium transit. Modus acquirendi originarius iterum est vel simpliciter talis, quo dominium in corpus alicujus rei adquiritur; vel secundum quid, quo incrementum aliquod ad rem nostram adjungitur.

§. 2. In superioribus satis ostensum fuit, postquam mortalibus à primæva communione discedere placuisset, ipsos de rebus in medio positis, prævio pacto, suam cuique portionem assignavisse, autoritate parentis, consensu, sorte, aut quandoque optione concessa. Quæ sub isthanc primævam divisionem non venerunt, super his ita conventum, ut ea cederent occupanti, i. e. qui primus eadem corporaliter adprehendisset animo, sibi habendi. Inde quod apud *Grotium* l. 2. c. 3. §. 1. dicitur: *originaria adquisitio olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per derivationem, nunc per occupationem tantum*; ita est explicandum: cum primum genus mortalium in plures familias dividi coepisset, distinctarum rerum dominia provenire ex divisione; post eam divisionem originarie rem vacuum acquirit, quicumque eam occupaverit, i. e. qui præ cæteris eam rem adprehenderit, aut in eadem asserenda reliquos prævenierit. Prout id vocabuli accipitur apud *Senecam* *Thyeste* v. 204. *In medio est scelus positum occupanti. Tacitum* H V. 1. *Multi quos urbe atque Italia sua quemque spes acciverat, occupandi Principem adhuc vacuum. Plinium* l. 4. epist. 15. *In ea civitate, in qua omnia quasi ab occupantibus aguntur, qua legitimum tempus expectant non matura, sed fera sunt.*

§. 3. Circa occupationem rerum immobilium, & potissimum agrorum, distincte considerandum, an ea fiat ab uno, an à pluribus simul. Unus aliquis agrum tunc occupasse censetur, quando culturam illi adhibet, aut certos eidem limites designat. Ita tamen ut non plura amplectatur, quam quantum familia una, etiam insigniter multiplicata, probabiliter tueri possit. Nam si v. g. unus vir cum sua conjuge in vacuum insulam delatus esset, quæ aliquot myriadibus alendis sufficeret, impudenter eam totam titulo occupationis sibi assereret; ac extrudere conaretur eos, qui in diversam insulam artem adpulerint. Ubi autem coetus hominum junctim partem quampiam terræ occu-

paverit, id fieri suevit vel per universitatem, vel per fundos. Prius contingit, si cœtus hominum possessione complectatur desertum aliquem tractum terræ, certis finibus per naturam, aut ex arbitrio hominum circumscriptum. Cujus deinceps particula singulis ex eo cœtu pro lubitu occupandæ conceduntur; (id quod rarius factum,) aut, quod rixis & confusione evitandæ commodissimum, publice cuivis assignantur. Promiscuam quippe occupationem confusione præbere materiam, innuit illud *Livii* l. V. in fine, de Roma: *formæque urbis occupata magis, quam divisa similis*. Exempli loco possunt esse, quæ de Germanis antiquis memorat *Tacitus German.* c. 26. *Agri pro numero cultorum ab universis per vias* (sic enim legit *Grotius* pro *vices*) *occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partitiuntur f. cilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant, & superest ager*. Sic *Cæsar* l. 4. de B. G. Suevos memorat C. pagos habere, ex quibus quot annis singula milia armatorum bellandi causa suis è finibus educunt, reliqui domi manent, pro se &que illi colunt. Hi rursus invicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio & usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est: neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet. *Idem* l. VI. de Germanis in universum: *hanc quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet; sed magistratus & Principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coiverunt, quantum eis & quo loco visum est, attribunt agri; atque anno post alio transire cogunt; conservandæ scilicet vitæ simplicitati, procul avaritia & luxuria*. Quo aliusit *Horatius* 3. Od. 24. *Campestres melius Scythæ Vivunt, & rigidi Geta; Immetata quibus iugera liberas Fruges, & Cereem ferunt: Nec cultura placet longior annua; Defunctumque Laboribus Æquali recreat forte vicarius*. De incolis insulæ Liparæ vid. *Diodorus Siculus* l. V. c. 9. *Idem* l. V. c. 34. *Vaccæis arctius quoddam genus communionis tribuit. Vaccæorum natio, inquit, divisos quotannis agros colit; & communicantur se frugibus suam omni que partem attribuit. Rusticis aliquid intervenientibus supplicium capitis multa est*. Add. *Idem* d. l. c. 45. de Panchæorum republ. Sic & Apalchitæ in commune laborant, & ex communi granario singulis patribus familias pro numero suæ familiæ singulis pleniluniis distribuitur. Vid. *Rochefort de script. Antill. part. 2. c. 8. n. 8. Conf. Grot. l. 2. c. 2. §. 4.*

§. 4. Circa occupationem porro per universitatem est observandum; per eadem constitui dominum toti cœtui, ut tali, in omnia eo tractu comprehensâ, non immobilia solum, sed & mobilia, ac se moventia; aut saltem jus isthæc posteriora, exclusis cæteris, adprehendendi. Quod dominium univerſale usque adeo distinctum est à dominio privatorum; ut hoc per se transit etiam in aliquem extraneum, salvo in idem civitatis dominio universali. *Dio Chrysostomus in Rhodiaca. ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' ἔδωκεν ἡ πόλις παντὶ τῶν ἐκείνων ἐκείνης & καὶ εἰς τὴν ἑαυτῆς. Regio civitatis est, nihilominus tamen possidentur; quisque est dominus rerum suarum*. Sed nec necessarium est, ut omnia, quæ per modum universitatis occupata sunt, in singulos & privatos dominos describantur. Unde si quid in tali regione privato carens domino invenitur, non statim pro vacuo haberi debet, ut abs quovis possit peculiariter occupari, sed ad totum populum pertinere intelligitur. Id quod putamus extendendum ad desertas insulas, in mari sitas, cujus dominium ad civitatem aliquam spectat, aut si quæ recens ibi nascantur: quarum exempla

memorat *Plinius* N. H. l. 4. c. 12. Qui circa ejusmodi res diverso modo disponere solet. Aliquando fructus ex istis rebus redeunt in publicum rediguntur, in publicos usus iterum erogandi; aliquando etiam exteris ejusmodi rebus uti frui conceditur; aliquando civibus duntaxat omnibus, aut certi ordinis. Semper tamen, quantum singulis circa talia juris competat, à constitutione populi dependet. Discrimen tamen aliquod heic deprehenditur, inter res immobiles & mobiles. Illæ cum & palàm sint expositæ, nec loco moveri queant, per universalem illam occupationem statim, quantum ad ipsorum velut corpora, ad populum pertinere intelliguntur. Quædam autem res mobiles ita sunt comparatæ, ut sedem quidem ipsis præbeat ea regio, sed tamen opus habeant vel aliqua investigatione & collectione, uti metalla in terræ visceribus hærentia, gemmæ, margaritæ, & similia in litoribus, aut alibi adhuc dispersa; vel peculiari adprehensione, & constrictione, ne iterum ex potestate nostra se se subducant, uti sunt feræ bestię, pisces, atque aves. Tales res nondum quæsitæ aut captæ cum in hominum potestate non sint, ut his pro lubitu queant uti; igitur dum à populo per universitatem earum sedes occupatur, hic propriè non ipsarum dominium quæsit, sed duntaxat jus per particularem adprehensionem dominium earundem nanciscendi. Unde non recte dicitur, v. g. feræ adhuc in naturali libertate vagantes esse Principis proprias. Sed Princeps jus habet eas capiendi, ideo quod penes ipsum sit dominium soli, in quo vagantur: quod quousque singulis liceat usurpare, penes ipsum est præscribere. Adeoque cui imperium est in terras & aquas, poterit vel promiscue quibusvis illas res adprehendere, & proprias faciendi jus concedere, vel civibus suis omnibus, aut certi ordinis, vel sibi soli id reservare. Licet enim propriè sub dominio nondum sint istæ res; tamen cum ad constituendam earum proprietatem necessario adhibenda sit res dominio subiecta, puta, terra, aut aqua: igitur cui in hæc imperium competit, lege lata impedire poterit, ne ad talia acquirenda rem ipsius alteri adhibere liceat, Conf. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 5. 19.

§. 5. Ex hisce adparet, ab arbitrio ejus, qui summum imperium habet, non autem à naturali aliqua, & necessaria lege dependere, quidnam juris in civitate singulis competat circa collectionem rerum mobilium nondum occupatarum, circa venationem, aucupium, piscationem, & similia. Imò & circa occupationem desertarum regionum, quasquo minus quilibet subditorum invadat, summi imperantes prohibere possunt. Quo interdicto tamen extraneis non præjudicant, quo minus ipsi tales regiones occupando suas facere queant, sed tantum suis subditis, ne alii ex iis istas acquirere possint, nisi quibus hoc concessum est. Scilicet alicubi singulis plura, alicubi pauciora sunt concessa, prout rectoribus civitatum expedire visum fuit. De moribus Ebræorum refert *Seldenus* l. VI. c. 4. *Quicquid in locis habebatur desertis, seu quæ a privatorum dominio & cultura erant vacua, fluminibus ac torrentibus, fiebat occupantis, ut est gramen, fructus arborum, sylva, & similia. Item pisces maris aut fluminum, volucres aut feræ bestię. Non tamen in alieno agro venandum, aut aucupio utendum. Nihilominus quod & heic quis cepisset suum faciebat. In vivariis feræ aut pisces capere nefas. Conspirant fere omnes Romani. Ita enim *Cajus* 2. rerum quorundam. Omnia animalia, quæ terra, mari, coelo capiuntur, & feræ bestię, volucres, pisces, capiuntur summi. Quod enim nullius est, id ratione naturalis occupantis*

conceditur. De piscibus elegans est locus apud *Plautum Rudente act. 4. sc. 3. Ecquem esse dices in mari piscem meum? Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt, habeo pro meis: nec manus afferuntur neque illinc pariem quisquam postulat. In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.* Et si isthæc ad inventum vidulum male applicaret piscator. Circa isthæc & similia loca notant Interpretes juris Romani, per feras intelligi omnia animalia, quibus à natura vis infinita est insita vagandi in terra, mari & aere, sic ut etiam includantur illa, quæ hominum tantum commercio manifestata sunt. Et si fortasse discrimen ferarum & cicurum bestiarum melius ita exprimitur, quod illæ inter homines versari magis abhorreant, magisque infinita libertate gaudeant, nec nisi ægre & vix satis fideliter contubernio hominum assuecant; quod in hisce secus est. Et si ex eo, quod in remotissimis locis, quo nullus aut rarissimus homini accessus, aves sint deprehensæ, quæ tactus hominum non refugerent, *Grotius lib. Belg. l. 5.* pronunciet: *quod ab animalibus aliis fugantur, non illis desse, sed nobis mansuetudinem.* Nidicere malis, in feris majorem esse indocilitatem, & velut rigorem indolis, quam in cicuribus. Ubi obiter monendum, non recte inter feras aves referri columbas, & pavones, in § 15. *Instit. de rer. divis. & l. 5. §. 5. D. de A.R.D.* Quod de pavonibus observavit etiam *Godofredus* ad d. l. *Instit.* & in columbas cadit quoque illa ratio, quæ *seq. §. 16.* adducitur, quod etiam feræ dentur columbæ. Quas moribus Ebræorum non nisi ultra triginta stadia à columbari capere licebat. Vid. *Constant. L'Empereur Baba Kama cap. VII. §. 7.* Add. etiam *Seldenus de j. N & G. l. VI. c. 11.* Apum tamen natura sine dubio fera est, cum consuetudinem ad alvearia sua redeundi non ad vitæ hominum, sed propriæ naturæ instinctu habeant; de cætero plane indociles. *Plato* tamen de *LL. l. 8.* ita sancit: *Si alienis examina quis persequitur, atque ara pulsans delectatione apes ad se trahit, damnum restituat.* Ubi videtur præsupponere, eum, ex cujus alvearibus evolarunt, non amplius illas persequi. Conf. § 14. *Instit. d. r. Plinius l. XI. c. 5.* dicit: *cum neque mansueti, neque feri generis sint.* Et si alii apes distinguant in feras sive sylvestres, & quasi cicures. Vid. *l. 26. D. de furtis l. 5. §. 3. D. de acq. rer. dom.* Quamdiu tamen ad nostra alvearia redeunt, eas nostras esse, iisque læsis damnum dari, operose ostenditur, apud *Quintilianum* *declam. 13.* quæ inscribitur: *Apes pauperis l. 8. §. 1. D. famil. erciscunde.* Juxta leges quoque Romanas nihil interest, siue quis feram in suo fundo capiat, siue in alieno: quia quocunque loco feræ sunt, dummodo sint in naturali libertate, nullius sunt. Potest tamen dominus fundi ingredi volentem aucupandi aut venandi causâ prohibere. Et nihilominus, quod quis contra interdictum domini capit, suum facit. Et si circa hoc dissensiat *Cujacius IV. obs. 2.* propter *l. 55. D. de A.R.D.*

9. 6. Enimvero in plurimis locis venatio rectoribus civitatum relicta, abs quibus in ejus communionem præcipui cives alicubi admissi; nisi quod rapaces bestias quibusvis occidere ubique fere licet. istius rei variæ potuerunt esse causæ. Scilicet non videbatur consultum, rusticos & opifices labore suo relicto per sylvas vagari; quod & latrociniis exercendis paulatim ipsos poterat allicere. Vid. constitutio *Friderici II. l. 2. feud. tit. 27. §. si quis rusticus.* Aliquando etiam plebi arma committi parum tutum habebatur. Vid. *Cicero l. V. in Verrem, de L. Domitio,* qui in crucem sustulit servum, ideo quod

quod ingentem aprum venabulo percussisset; cum interdictum esset in Sicilia post bellum fervile, *ut ne quis cum tele ferens foret*. Principibus quoque, & nobilibus, quorum armis securitas civium paranda est, venatio velut simulacrum aliquod belli adprime videbatur congruere, ut ad labores militiae durarentur. Quem ob finem quantum quondam Medi, Persæ, ac Parthi venandi studio tribuerint, ex *Xenophante de Padia Cyri*, *Cornel. Nepote Alcibiade* c. XI. *Iustin.* l. 41. c. 3. *Tacit.* A. II. 1. *Sueton. Caligula.* c. V. patet. Apud *Luconicum Chalcocondylum* l. 3. memoratur, Bajazetem habuisse septem milia virorum, qui accipitres curarent, & aluisse sex milia canum. Cui captivo cum missis canibus & accipitribus hoc exprobaret victor Temires, ille ferociter reposuit: *Atibi, qui jam natus & educatus ab Amurale Orchani filio, quambo reges exultare, congruit canum & accipitrum studium. Non item tibi Scythæ, latroni, & latrocinii afflicto*. Par quoque erat, Principibus, quorum curis quies publica stat, isthanc virilem iane recreationem concedere. Præsertim cum venatio in regionibus celebribus, si quibusvis promiscue sit indulta, singulis parum possit adferre compendii. *Plin. Paneg. His artibus summi duces imbuebantur, certare cum fugacibus feris cursu, cum audacibus robore, cum callidis astu nec mediocre pacis decus habebatur, submota campis irruptio ferarum, & obsidione quadam liberatus agrestium labor*. Ob hæc ergo & similes causas Princeps, si reip. expedire visum fuerit, etiam in vitis plebejis citra injuriam venandi licentiam adimere potuit. Non enim ipsis res suas eripit, sed verat duntaxat ab ipsis usurpari aliquem acquirendi modum, quem aliàs merum jus naturæ, citra constitutiones civiles si esset, indulgebat. Nam quod aliqui simpliciores venationis prohibitionem ideo illicitam putarunt, quod Deus hominibus dominium in bestias dederit, rusticos autem utique homines esse; aut quod passim apud Ictos Romanos venatio jure naturali ac gentium libera dicatur: ad id dudum responderunt viri docti, distinctione facta inter jus naturæ præceptivum, & permissivum, & explicata diversa significatione vocabuli juris gentium. Vid. *Grot.* l. 2. c. 8. §. 1. Sed & probabile est, ultro deferente populo multis in locis id juris in Principes transcriptum. Nam cum ipsis bona quædam essent assignanda, unde dignitatem, & convenientem fastigio suo adparatum sustinerent; sapienter existimatum fuit, commodissime ipsis assignari illas res, quæ sine damno cujusquam tribui possunt. Cujusmodi sunt omnes res, quæ nondum in alterius dominium pervenerunt. De venatione apud Peruanos sub imperio Yncarum vid. si placet, *Garcilassus de la Vega* l. VI. c. 6. *Comment. Reg.*

§. 7. Cæterum per ejusmodi leges Principibus proprie loquendo non dominium ferarum facti datum, sed tantum jus, ut ipsi soli eandem occupando suas possent facere. Quod jus tamen, postquam ab aliis isthæc feræ fuerunt adprehensæ, hunc cum dominio communem effectum habet, ut ab illegitimo capto possint vindicari. Nam id non videtur admittendum, quod aliqui dicunt: potuisse legem etiam ante occupationem harum rerum dominium assignare, cum ad dominium producendum lex sufficiat. Id equidem lex civilis efficere potest, ut dominium jam in rebus constitutum ab uno cive in alium transeat citra antecedens aliquid ipsorum factum. Sed ut dominium in rem aliquam, quæ nondum potestatem hominum actu subiit, ab initio introducatur, per solam legem fieri non potest; sed opus est actu aliquo corporali, cum primis cir-

ca res se moventes. Diversa autem sunt, dominium ab initio constituere, & constitutum conservare. Sunt contra, qui statuunt, per leges civiles, venandi licentiam prohibentes, esse detractum non quidem acquisitioni animalis capri, sed juri tantum venandi. Nam circa feras duo quondam fuisse jure gentium concessa, unum, ut omnibus hominibus venari liceret; alterum, ut dominium ferarum occupatione adquiretur. Quorum priori derogatum fuisse sit intelligendum, posteriori autem nequaquam. Inde si is, cui venari sit interdictum, nihilominus venando feram ceperit, tolli quidem ab eo feram, si apud ipsum sit inventa; non tamen quod illius facta non sit, sed velut ab indigno, & poenae causa. Ea plane ratione, qua laquei, jacula & alia instrumenta venatoria hujusmodi hominibus auferuntur; quæ illorum tamen esse negari non possit. Unde si quod ita captum est, alteri bona fide accipienti traditum sit, adimi ei, & vindicari non posse. Quod tamen fieret, siquidem illa fera revera fuisset aliena, & furtiva. Principem enim, antequam feras adprehenderit, non posse vocari earum dominum: adeoque qui contra interdictum venatus fuerit, non committere furtum, nec auferre rem alienam; sed acquirere eam, cujus acquirendi jus alter privative habebat: ipsumque poena affici, rei autem ita adquisitæ vitium furtivi non adhærescere, Vid *Gudehnus de jure novissimo* l. 2. c. 2. & ex eo *Arnold. Vinnius* ad §. 13. *Inst. de rer. div.* Paria habet *Zieglerus* ad *Grot.* l. 2. c. 2. §. 5: *Impediri lege Possesse, ne feras capiantur; sed ut capiundo non adquirantur, impediri lege non posse. Siare enim posse jus prohibendi cum acquisitione ipsa. Diversas esse quæstiones, utrum aliquis adquirat capiundo, & utrum liceat hoc acquirendi modo uti. In prima quæstione nihil posse majestatem. Quemadmodum facere nequit, ut aliquis sint, quæ nullius sunt, aut ut possideantur, quæ non possidentur.* l. 3. §. 14. *D. de acquir. poss.* ita nec prohibere posse acquisitionem, nec facere, ut quæ adquisita jam sunt, non sint adquisita. Sed in secunda liberum esse Principii imperium. Enimvero valde simplex est credere, naturali quadam necessitate aliquem fieri dominum ejus rei, quam primus adprehendit; cum id ex prævio pacto esse supra ostenderimus. Igitur si isthoc acquirendi modo circa certas res subjectis Princeps interdixerit, prima adprehensio ad dominium acquirendum nihil proderit. Et producit ista lex eundem cum dominio effectum hæctenus, quod subjectus feras atrectare non debeat, aut si de facto atrectaverit, suas non faciat. Neque vero si rancidulæ carnes à tertio comprimis vindicari non solent, ideo venator clancularius earum dominium habuit. Neque capere est statim acquirere; cum illud sit nudus actus physicus, hoc vero effectum moralem involvat. Quin illud potius contradictorium est: Principibus solis competit jus venandi; & si privatus feram ceperit, ejus dominium acquirit; i. e. soli Principes possunt usurpare illum modum, quo dominium legitimum in feras constituitur, & nihilominus, cui illum modum adhibere non licet, dominium acquirit. Sed quid si aliquis quærat: Penes quem ergo erit dominium feræ contra leges captæ? Nam penes captorem id esse ipsi negamus; & Princeps eam non cepit. Hæc dicendum videtur, istum venatorem principi ultroneam, licet parum gratam, operam præstitisse; adeoque non secus atque alius venator, à Principe autoratus, capiendo feras Principis fecisse. Illud insuper certum est, peregrinum quoque teneri ejusmodi legibus, licet forte in ipsius civitate venatio omnibus sit libera. Quippe cum ea sit lex omnium civitatum, ad servandam pacem internam

omnino necessaria, ut qui ejus territorium ingreditur, etiam ad tempus, conformem se tantisper gerat illius legibus, saltem quarum ratio in ipsum quoque congruit, & à quibus legislator peregrinos peculiariter non exemit. Vid. *Grotius* l. 2. c. 2 §. 5. Sed & moderate exercendas ejusmodi leges bene monent cordati, nisi peculiaris furtivorum venatorum malitia asperitatem invadeat. Vid. *Bæcler. ad Grot.* d. l §. 4.

§. 8. Cæterum occupasse tunc demum rem aliquam dicimur, quando possessionem ejus adprehendimus; cujus initium est corporis ad corpus immediate, aut per instrumentum idoneum adjunctio. Igitur regulare est, ut occupatio rerum mobilium fiat manibus, rerum soli pedibus, cum intentione culturam iisdem adhibendi, ac constitutis limitibus vel exacte, vel cum aliqua latitudine. Vidisse autem tantum, aut scire ubi quid sit, nondum ad possessionem sufficere judicatur. Ceres apud *Ovidium Metam.* l. V. *En quæ sita diu tandem mihi nata reperta est, si scire ubi sit reperisse vocis.* An autem rei immobilis possessio instrumento queat adprehendi, intelligitur memorabili exemplo apud *Plutarch quæst. G. ac. 30.* ubi narrat, *Andrios & Chalcidenses in Thraciam abuisse, quasi-turos loca, habitationi apta, idque per prodicionem cepisse urbem Samam. Postea certiores facti, barbaros urbem Acanibum deseruisse, duos eo exploratores misere peripsecturos, an vere barbari abus-sent. Hi proprius accedentes, cum jam clare locum desertum conspicerent, Chalcidensis quidem explorator cursu concilio eo contendit, ut possessionem urbis nomine Chalcidensium caperet; sed Andrius, cum cursu superari se videret, jaculum, quod gestabat, emisit; & cum id porte infixum esset, exclamavit, se pro popularibus suis ferro jaculi sui possessionem priorem cepisse, Controversia inde orta arboris capiti Eretrionenses, Samii, & Parii. Ubi priores duo pro Chalciaensibus, Paris pro Andriis pronuntiavit. Qui trahi arboris juramento sese exsecrati sunt, quod nunquam ab illis uxores essent petturi, neque suas filias illis collocaturi.* Et sane jaculum occupandæ rei immobili non idoneum videtur instrumentum; cum multa jaculo possimus tangere, ad quæ corpore nunquam licet accedere.

§. 9. Res autem mobiles, ut nostræ fiant, adprehensione corporali indigere communiter judicatur; ut tamen ex eo loco, ubi positæ fuerant, dimotæ in locum aut custodiam nostram transferantur. Sic pullos avium, in nido adhuc hærentes, licet eosdem tetigero, meos nondum feci, nisi in de eosdem domum asportavero. Sic si in antro catulos feræ deprehendero, meos tunc demum faciam, si aut eos inde in mea velut præsidia dimovero, aut tantisper custodiam ad posuero, ne evadere possint. Fit autem ista adprehensio non solum manibus nostris, sed & instrumentis, puta, laqueis decipulis, retibus, nassis, hamis, & similibus: dummodo instrumenta sint in nostra potestate, i. e. eo loco posita, ubi nobis feras capiendi jus est, nec adhuc per feram abrupta; & feræ illis ita implicita teneatur, ut inde exire nequeat, saltem intra id tempus, quo nos ad eam eramus perventuri. Ex quibus definienda est quæstio de apro, qui in laqueum inciderat, proposita in l. 55. D. de A. R. D. Scilicet si ita aper laqueo implicitus erat, ut inde eluctari non possit, & laqueus vel in publico vel in tuo positus erat, ubi venandi tibi jus, tuus utique factus iste jam erat; & ubi ipse eum solvissem, ut in naturalem libertatem evaderet, æstimationem ejusolvere tenebar, quocunque demum nomine actio illa veniret. Verum si in meo fundo laqueus erat positus, uti te eo ingredi volentem prohibere poteram, ita & laqueum me invito ibi positum si dissolverim, non habes quod mecum exposcules.

§. 10. Illud quoque disputatur, an vulnere inflicto feram statim nostram fecisse videamus? Id quod quondam Trebario placebit; ita tamen ut eandem persequamur; hosti omiserimus, nostram definire esse, & fieri occupantis. Aliis diversum placuit, nec aliter eam nostram fieri, nisi ceperimus; quippe cum multa accidere possint, ut non capiamus. §. D. de A. R. D. Adquam legem Godofredus ex Radevico l. c. 26. de gestis *Friederici* adfert, *Friedericum* hoc in casu ita distinxisse: *si quis cum canibus venatoris seu Molossis feram invenerit, & persequens fuerit, ut ei potius, quam occupanti cedat: si lancea, vel gladio vulneraverit, aut occiderit, ut ejus sit, non occupantis. Si cum canibus leporariis five Laconicis, ut occupanti cedat. Si telo, balista, aut arcu emissio occiderit, ut aque ejus sit, non occupantis, eoque tamen, donec eam persequatur.* Sic juxta legem *Longobardorum lib. 1. tit. 22. l. 4. & 6.* qui feram ab altero vulneratam occidit, aut reperit, aufert armum cum septem costis: in reliquis qui vulneravit, jus habet, sed non nisi spatio XXI V. horarum. In universum tamen dicendum putaverim, si fera lethaliter sit vulnerata, aut insigniter debilitata, non posse eam ab altero intercipi, quam diu eam persequimur, dummodo jus nobis sit in isto solo vertendi; secus, si vulnus non sit lethale, nec fugam valde impediens. Inde ex amore potius, quam jure *Meleager* *Atalantem* in partem gloriæ occisi apri *Caledonii* admittebat, ap. *Ovidium Metamorph. l. 8.* Fera autem, quam canes mei, me non insigante, occiderunt, non prius est mea, quam eam adprehendero. Aud *Alb. Gentili* advoc. *Hisp. n. l. 1. c. 4.*

§. 11. De his & similibus Ebræorum jure ita disponebatur, prout refert *Seldenus l. VI c. 4.* *Pisces autem fere non capiendi in vivario. Licet autem pisces capere ex alieno reti, dum in mari est; & feram ex alieno reti, quod in loco deserto expansum est. Si quis rete expanderit in agro alieno ad feram capiendam sit capite dominus, nisi dominus agri invenerit, & jus suum ex proprietate agri vindicaverit. Pisces, qui in navem transierint, navis domini sunt; quoniam navis habetur pro custodia suis firmataque occlusa, non pro ea, quæ mobilis, aut hinc inde transiens dicitur. Nam ab aquis est, quod moveatur, aut hinc inde transeat navis, non ex sua natura. Est quoque hec expendenda l. 3. §. 14. D. de adquir. possess. ubi *Nerva* tradit: *piscēs, qui in piscina sunt a nobis possideri, non autem, qui in stagno nostro sunt; & feras, quæ in vivario sunt incluse, non quæ in circumseptis sylvis vagantur.* Id quod *Grotius l. 2. c. 8. §. 2.* displicet, ideo quod pisces non minus stagno privato includantur, quam piscinæ; & feras non minus cernereant sylvæ bene circumseptæ, quam vivaria. Sed constat ratio pronuntiatio *Nervæ*. Nam ferarum & piscium proprietas ab adprehensione incipit. Pisces ergo piscinæ inclusi, & feræ vivario, capti utique jam fuerunt: non item pisces, qui in lacu nostro versantur, aut feræ, quæ in sylvis naturalem libertatem nondum exuertunt, licet forte ita circumseptæ sint, ut in infinitum vagari nequeant. Aliud enim est, feram capere, aliud, sepem statuere, ut facilius capi possit. Quia tamen illarum capiendarum mihi soli jus est inde & reliquos omnes ab illarum captura arcere, & captas ab ipsis vindicare possum, sic ut quo ad hunc effectum pro domino habeat. Igitur inclusis hætenus tantum libertas naturalis competit, quod nondum ab homine fuerunt adprehensæ, non quod abs quovis capi possint.*

§. 12. Occupatione quoque adquiruntur res, in quibus dominum, cui antea subiectæ fuerant, plane est extinctum. Id quod fit, si vel aperte quis rem abjiciat cum

sufficienti signo, quod eam non amplius inter sua habere, sed in medio cuius occu-
panti expolitam esse velit, & quidem nulla cum intentione alteri inde gratificandi: vel
si ab initio quidem invitus ejus possessionem amittat, deinceps tamen pro derelicta ean-
dem habeat, vel quia recuperationem desperat, vel quod tanti ejus recuperatio non sit.
Alias enim dominium rei suæ, amissa licet possessione, nemo invitus amittit, (nisi per
modum pœnæ, aut in bello ipsi auferatur;) sed retinet jus eandem recuperandi, quam-
diu animum recuperandi non depoluerit, aut deposuisse censeatur. Unde talium rerum
dominium per occupationem adquiri non poterit, prioris domini jure adhuc subsisten-
te. Vid. 1. *Samuel* l. IX. 3. l. 13. *princ.* D. de *adquir. poss.* l. 2. §. 8. l. 3. 1. *ad legem Rhodiam*.
Cum autem ut res pro derelicta habeatur, duo requirantur, primo ut quis nolit esse
amplius dominus; deinde ut possessione rei exuat, abjiciendo eam, aut deserendo;
alterutrum si desit, dominium non amittitur. Fac ergo rem à dominio abjici, non ta-
men ea mente, ut eam amplius suam esse nolit, nihil hæc amitteretur. Contra fac nolle
dominum amplius rem suam esse, nisi eam abjecerit, dominus esse non desinet. Vid. l.
17. §. 1. D. de *adquir. poss.* Add. *Bœcler. ad Grot.* l. 2. c. 4. §. 4. ubi excutitur casus à *Ci-
cerone de Inventione* l. 2. c. 5. propositus. Hoc modo dominium quoque denuo subeunt
feræ bestiæ, ubi custodiam nostram evaserint, & in naturalem sese libertatem receperint.
Ubi tamen *Grotius* l. 2. c. 8. §. 3. non placet, quod l. 3. §. 2. D. de A. R. D. traditur, fe-
ram nostram esse desinere, cum evaserit custodiam nostram, & in libertatem naturalem
se receperit. Non enim ideo statim dominium ferarum amitti, quod illæ custodiam e-
vaserint, sed ex probabili conjectura, quod ob difficillimam persecutionem eas pro de-
relictis habere credamur. Id quod ipsum tamen insinuat l. 5. *princ.* D. de A. R. D. ubi
dicitur: *naturalem libertatem recipere intelligitur fera, cum velocitibus nostris effugerit, vel ita
sit in conspectu, ut difficilis sit ejus persecutio.* Et l. 44. dicit, id, quod à lupo eripi-
tur, nostrum manere, quamdiu recuperari possit. Vid. l. 8. §. 2. D. *famul. erisc.*
Unde etiam temperandum est, quod notat *Ziegler. ad Grot.* d. l. Quia feræ per amissio-
nem libertatis fiunt nostræ, ergo & per recuperationem libertatis nostras esse desinere,
& per consequens dominium earum in actuali possessione consistere censei. Nam li-
bertatem naturalem nondum adepta intelligitur fera, quamdiu aliquis ipsam cum spe
probabili recuperandi persequitur. Sicut nondum plene evasit captivus, carcere elap-
sus, quamdiu lictores adhuc ipsum pervestigant, & ipse in loco versatur, ubi inveniri
possit. Quod autem *Grotius* d. l. arbitratur, per appensâ γ αἰσχροτάτα live crepundia,
aliaque notas dominium ferarum, quæ nostram custodiam effugerunt, retineri, adeoq;
easdem non fieri occupantis; id de illis tantum putaverim admittendum, quæ per homi-
nes manifestæ sunt, nativamque teritatem exuerunt; quæque ideo jure cicurum be-
stiarum merito gaudent. Inde si cervus ille Thyrrhi ejusmodi notas habuit, sane Africanus
causam tumultui præbuit non improbabilem; apud *Virgil. Æn.* VII. Add. *lex Salica tit.*
35. Huc pertinet, quod *Plinius* l. IX. c. 39. refert de pisce anema, qui à piscatoribus assue-
fieri potest, ut reliquos in insidas deducat. *Conciliatorem nosse ad hoc prodest, ne capiatur.*
*Parci piscator fugitivo in reliquum gregem. Ferunt discordem socium duci insidiatum pulcre nota
cepi: in insida voluntate: agnatum in macello a socio, cuius injuria erat, & dari damni
formulam eductam, condemnatumque: addidit Mucianus astimata lre decem libris.* Sed
qui-

quibus vivario tantum inclusis nota impressa, ubi in libertatem naturalem evaserint, occupantis fieri verius est. Accurata enim custodia seu perpetua velut occupatione opus est, ut retineatur animal, cui per naturam insita est infinita vis vagandi, & quod perpetuo possessioni renitur, quam nota aliqua haut quidquam frænaverit. Vid. *Zieg.* l. d. Inde ex decore falsam sententiam delatoribus attribuit *fruenals.* ut. 4. *Non dubitatur fugitivum dicere pisce-n. Depastumque diu vivaria Cæuris, inde Elapsum, veterem ad dominum debere reverti.* Circa fugitivos servos peculiariter legibus Romanis erat constitutum, ut domini etiam possessionem (civillem) eorum retinere intelligerentur; ne scil. pro lubitu ipsi dominos possessionis commodo posset privare l. 1. §. 14. l. 13. D. *de adqu. poss.* Id manifestum est, si alterius cuiusdam rei possessionem invito amittamus, pura, si quid in via nobis exciderit, ejus dominium nobis non perire, nec inventori acquiri; nisi postquam idem pro derelicto à nobis haberi consulerit; id quod ex neglecta inquisitione fere intelligitur. Unde si quis aliquid invenerit, quod ultro à domino abjectum non sit probabile, profiteri id debet, ut à domino recipi possit. Domino autem non adparente, recte res inventa ab inventore poterit retineri. *Ælian.* V. H. l. 3. c. 45. hanc legem Stagiritarum refert: *α μη καὶ εἶδε, μη λαμβάνει, quæ non deposuisti, ne tolias. Idem* l. 4. c. 1. *Bibulum in via, si incidit in aliquid, nihil tollunt, quod non posuerunt. Non enim hoc inveniunt, sed furtum arbitrantur esse.* Similis lex Solonis apud *Diogenem Laert.* l. 1. c. 1. *α μη εἶδε, μη ἀνέλη.* Add. *Plato de LL.* l. X. *sub init.* Ex doctrina Confutii apud Chineses, in via reperta, nisi qui ea amisisset, tollebat nemo. *Martin. hist. Sin.* l. 4. c. 21. *Edictum Regis Theodorici* c. 38. Antiqui Ebræi, referente *Soldano* l. VI. c. 4. legem *Deuteronom.* XXII. 1. ad gentilem negabant pertinere, sed tantum ad Israelitam; ita tamen, ut si adpareat, dominum tale pecus pro derelicto habere, occupantis fiat. Distinguebant etiam illi inter res signatas & non signatas. De his recuperandis præsumebant dominum desperasse, non item de illis, nisi palam id profiteretur. Illas quoque sine præconio publico, bis vel ter facto, retinere nefas, non item has. Cui fini in suburbio Hierosolymitano suggestus erat, ex quo res amissas præco denunciabat. Apostatarum tamen res amissas restituendas negabant. Gentilium autem bona amissa hoc duntaxat respectu restituenda dicebant, ut ob eam humanitatem & ipsi humanius à gentilibus tractarentur. Adeoque isti rerum amissarum dominum statim cum amissione de jure naturali expirare statuebant; restitutionem autem earundem ex jure civili pendere. Quæ opinio falsa sane, uti multæ aliæ, ex avaritia gentis, & hostili adversus omnes alios odio profuxit.

§. 13. Sub rebus, quæ dominium amiserunt, etiam censetur thesaurus, sive pecunie cujus dominus ignoratur. Vid. l. 3. D. *de A. R. D.* l. 6 7. D. *de rei vindic.* l. 3. §. 1. D. *de adqu. poss.* Inde si quis vel metus causa, vel custodiæ sub terram pecuniam recondiderit, non est thesaurus; & qui eum abstulerit, furti est reus. Uti servus ille apud *Plautum Aulularia*, qui Euclionis ollam auro plenam amoverat. *The-* saurus naturaliter, & citra diversam dispositionem legum civilium fit inventoris, i. e. ejus, qui eum adprehenderit, locoque moverit. Quia cujus dominus ignoratur, quamdiu ignoratur, moraliter censetur ac si dominum non haberet, essetque nullus, adeoque primo occupanti cedit. Quo loco tamen queri potest: utrum quis in

locis degens, ubi inventori reliquunt talia leges civiles, ad adprobandum conscientiae inventionis titulum omnino teneatur indicare publice, thesaurum abs se inventum esse, etiam ubi adparuerit, dudum eundem ibi depositum? Nam ubi nuper eum depositum constat, quin id necessum sit, non dubito. Ubi probabilissimum videtur, si quis thesaurum in proprio effoderit solo, eum ad hoc indicandum per conscientiam non teneri; sed posse eum id, quod invenit, tantisper retinere, quoad alius ultro inquirat, & causas probabiles occultationis & dissimulationis ad id usque tempus afferat. Nam ille, abs quo ager vel domus ad presentem dominium, thesauri inventorem, pervenit, non praesumitur sciens reliquisse pecuniam abs se depositam, cum agrum vel domum alienaret. Neque ille, qui in alieno solo tale quid domino soli inscio occultaverit, rei suae vindicandae occasionem omisisse creditur, ubi probabilis merus erat, ne in alterius manus ea perveniret. Ast vero, qui in alieno solo thesaurum offendit, per conscientiam videtur teneri ad quaerendum ex domino soli, saltem oblique, num ipse eundem deposuerit. Citra hoc enim non potest aliquid constare, an non custodiae duntaxat caula is à domino, vel ab alio, inscio domino, sit eo loco conditus. Ceterum super hac re diversae apud diversos leges positivae occurrunt. Vid. *Grot.* l. 2. c. 8. §. 7. *Plato* l. XI. de L.L. nec thesaurum, nec res quavis alias deperditas, etsi ignorentur, cujus sint, vult inventori cedere, sed super illis oraculum consuli; quid fieri jubeat. Quae nimia sine dubio scrupulositas. Qualem in illo Philosopho Sinensi Ch ungeo annotat *Martinius* l. V. *historiae Sinicae*; qui nihil fas attingere studebat, quod iniustum, aut ab iniusto esse suspicaretur. Quare nec paternam domum inhabitabat, quod crederet à malis viris edificatum; nec cibum à parentibus aut fratribus capiebat; inique partem timens. Apud *Ebracos* juris fuisse videtur, ut thesaurus cederet domino agri, quod colligitur ex *Matth.* XII. 44. Add. *Plinius* *Trinummio* act. 1. sc. 2. v. 88. Et *Philostrophus* de vita *Apollonis Thyan* l. VI. c. 16. Apud *Spartianum* *Hadrianus* de thesauris ita cavisse legitur, ut si quis in suo reperisset, ipse potiretur; si quis in alieno, domino daret; si quis in publico, cum fisco equaliter partiretur. Apud *Philostrophum* in vitis *Sophistarum* l. 2. in *Herode*; & *Zonaram* tom. II. cum *Atticus*, *Herodis* pater, grandam thesaurum in sua domo invenisset, super eo ad *Nervam* Imperatorem scripsit, quid de eo faciendum juberet. Cui *Nerva*: mere, inquit: quae invenisti. Cum Autem *Atticus* denuo scriberet; se magnitudine thesauri exuperari abutere, inquit, invento, quando tuum est. Add. *Constitutiones Siculae* l. 3. tit. 3. Apud *Philostrophum* de vita *Apollonis Thyan* l. 7. c. 15. hic, licet inter venditorem & emptorem agri orta, jubet inspicere, uter vir melior sit; id quod pro communi regula haberi nequit.

§ 14. Inter illa, quae per occupationem adquiruntur, à *Juris Romanis* referuntur quoque res hostium. Vid. l. 1. §. 1. *D. de adquir. possess.* Quod ut recte intelligatur, sciendum est, per statum hostilem, uti cetera jura pacifica, ita & effectum dominii adversus hostem abrumpi haecenus, ut non amplius quis teneatur ab istius rebus manus abstinere, nisi quà humanitas suaverit. In bello ergo res hostium in ordine ad alium hostem redduntur velut dominio vacuae; non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum dominii esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res accipere, sibi que habere possint. Prorsus uti ad rei vacuae dominium acquirendum sola apprehensio sufficit. Etsi in bello qui res hostium occupatum eunt, non tegnius repelluntur.

PELLI POSSINT & SOLEANT. Notandum tamen, rerum bello captarum dominia ultimam firmitatem acquirere, quando is, cui illæ ereptæ fuerunt, per pacem prætensionem ad easdem renunciat. Habet autem & hoc bellum peculiare, quod in isto per violentam occupationem etiam imperium in homines possit quæri. Alias enim sub objecto occupationis non continentur homines, siue illi jam sint sub alterius imperio, siue naturali gaudeant libertate; excepto duntaxat casu, quando à parentibus proles fuit exposita. Vid. *Hobbes de cive* c. 9. §. 4. Nam uti reliqua jura, ita & libertatem hic comitatur effectus, ut abs me abire nequeat in alium hominem non hostem, nisi meo consensu. Occupatio autem in objecto occupabili nullum ponit consensum; sed sola duntaxat occupantis adprehensione, & absentia juris in objecto occupationem impediens absolvitur. Inde ubi cum persona, nullo relicto hærede ex testamento aut lege succedente, extinguntur omnia jura, quæ in res aut personas habuit, res quidem cedunt occupanti, subiecti autem in naturalem abeunt libertatem. Neque enim unquam hominem tam abjecti animi fuisse crediderim, ut libertatem suam ultro deferat, & velut pro derelicta habeat. Nam si vel maxime alicui servire allubescat, saltem tamen electionem domini sibi reservabit. Equidem *Grotius* l. 2. c. 3. §. 4. inter objecta occupationis etiam imperium videtur referre, dum in rebus, quæ nullius sunt, duo statuit occupabilia, imperium, & dominium, quatenus ab imperio distinguitur. Id tamen dextre est explicandum. Nam imperium proprie in homines dicitur, quod extra bellum, & casum supra dictum occupatione nequit acquiri; quia qui non est alterius, suus est, non nullius. Improperie autem imperium dicitur in locum siue territorium; ejus hic est effectus, ut nemo sibi istum locum usurpare possit citra consensum illius, qui in eum imperium habere dicitur; & qui ad tempus duntaxat illum locum ingreditur, tantisper ipsius jurisdictionem cogatur agnoscere. Enimvero hoc imperium proprie est effectus domini id eum locum constituti, & non nisi consequenter aliquid imperii in hominem involvit. Quod enim meum est, id utique citra meum consensum nemo usurpabit. Qui autem locum meum ingreditur, saltem hæc tamen directioni meæ subijcitur, ne per eum dominium istius loci mihi reddatur deterius.

CAPUT VII.

DE ADQUISITIONIBUS AC-
CESSIONUM.

1. Accessiones quotiuplices?	6. Edificia quatenus solo cedant?
2. Accessiones regulariter pertinent ad dominum rei.	7. Charta cedit scriptura;
3. Fructus quotiuplices?	8. Tabula pictura;
4. Fructus uniuscuiusque pertinent ad dominum materis.	9. Purpura vestis.
5. Consilia solo cedunt.	10. De specificatione.
	11. De alluvionibus integrorum regionum;
	12. Et agrorum privatorum.

HABENT hoc pleræque res dominio hominum subiectæ, ut non in eodem statu permaneat, sed variis attributis exuberent. Quædam enim intrinsece suam substantiam

tiam dilatant : quibusdam extrinseca incrementa accedunt ; aliæ heterogeneis fructibus exuberant ; multis per formam industria hominum superinductam pretium accrescit. Quæ omnia uno vocabulo *accessionum* comprehendi possunt, & in duas potissimum classes dividuntur. Quædam enim citra factum hominis ex sola natura ipsarum rerum proveniunt ; quædam facto & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur.

§. 2. Circa istas hæc est generalis regula ; ut qui est dominus rei, ad eundem quoque pertineant istius accessiones. Id quod ex ipsa domini natura, ejusdemque primitus introducti sine manifeste profuit ; cum multæ res frustra possiderentur, si fructus spectarent ad alios ; & pax humani generis nequidquam promoveretur, si pari jure accessiones prætere alii possent cum eo, qui corporis dominus eluet. Inde non opus est dominium accessionum derivare à titulo occupationis fictæ, qua id, quod rei nostræ accedit, velut mediante ista re videamur occupare ; aut qua res nostra propter præminentiam ad se aliam trahere intelligatur.

§. 3. *Fructuum* nomine solent potissimum venire incrementa, multiplicationes, & emolumenta rerum quarumvis ; nisi quod animalia ex aliis animalibus provenientia peculiariter *foetus* adpellentur. Fructus usitatissime solent dividi in eos, qui ex re ipsa proveniunt ; & qui occasione duntaxat rei percipiuntur. Illos vocant *naturales* ; hos *legitimos* seu *civiles*. Inter naturales quidam sola naturæ operatione citra culturam & industriam humanam proveniunt ; in aliis rebus per industriam humanam operosiorum aut faciliorem naturæ fecunditas aut habilitas est procuranda. Unde hi fructus solent etiam vocari *industriales*. Civilium fructuum exempla conspiciuntur in usura, pensione rerum locatarum, vectura, & similibus. Cæterum prioris generis fructus, quamdiu non sunt separati, pars rei, à qua proveniunt, censentur. l. 44. D. de rei vindic. separati distincte velut existere intelliguntur. Utrique naturaliter pertinent ad eum, qui est dominus rei, ex qua proveniunt.

§. 4. Circa foetus animalium plerisque placuit, ut illi ventrem sequerentur, & sint ejus, cujus est mater, non cujus est pater. vid. l. 5. §. 2. de rei vindic. Cujus non ista solum ratio est, quod pater plerumque ; ignoratur ; sed quia foetus aliquando pars matris, nunquam pars patris fuit ; & quia longe plurius æstimandum est, quod hec mater, quam quod pater confert : ut ut fortasse si uterque tanquam causa physica consideretur, pari passu ambulent. Nam non est quæstio, vaccæ magis, an tauro imputari possit, ut existat vitulus ; sed an is magis ad illius, an ad hujus dominium pertineat. Atqui pater leviter opera sua defungitur, sic ut ipsius domino parum aut nihil decedat : mater autem dum uterum gerit, ad alia fere est inutilis, & sollicitè alenda. Ergo iste saltem æquas partes cum hoc prætere nequit ; præsertim cum unus masculus pluribus foemellis imprægnandis sufficiat. Si quis tamen eum in finem admittarios alat, sine dubio aliquid ipsi pro eorundem usu deberur. Add. Ziegler, ad Crot. l. 2. c. 8. §. 18. Et Felder ibid.

§. 5. Plantata quoque & consita solo cedere dicuntur, & sarculi stirpibus, quibus insuntur ; quod ista non tantum solo alantur, sed & velut in unum cum solo coalescant, & pars ejusdem fiant. Inde etiam requirunt, ut radices egerit : ante id enim manere,

manere, cujus fuerant. Id quod tamen *Grotio* l. 2. c. 8. §. 12. juris positivi, non naturalis videtur; quippe cum alimentum rei jam existentis pars duntaxat sit. Igitur jus tantum in partem ejus rei dominum soli posse pretereire, neque ob id domino seminis, plantæ, aut arboris naturaliter jus suum perire; adeoque communionem hec locum habenturam. Enimvero his non obstantibus ratio legibus Romanis constat. Non enim hoc volunt, ut dominus seminis, plantæ, aut arboris, siquidem bona fide egit, rei suæ jacturam faciat; neque illud prohibent, quo minus domini soli, & plantæ, si velint, rem illam deinceps communem habeant, prout vius soli, aut nobilitas plantæ partes utrique ratas assignaverit. Sed quia ille nolunt aliquem adigere, ut in communione invitus permaneat, & vero istæ res devisionem non admittunt; igitur quæritur, utri æquius sit rem totam assignari, cum hoc tamen onere, ut alteri abstinatione ejus, quod ipsius fuit, solvat, domino soli, an seminis? Hæc cum frequentius sit, ut ista solo jam coacta translationem commode non admittant, & extra solum servari omnino nequeant; & vero incongruum videatur plantæ alicui temporariæ solum immobile cedere; igitur in universum placuit, infra solo cedere, ut tamen dominus soli pretium seminis aut plantæ alteri, ubi bona fide egit, persolvat. Quamquam si vii aliquo semine solum quis meum conserverit, quod ego nobiliori semini distinaveram, ne ad semen quidem solvendum teneri videor; cum damno mihi sit, ignobili segete agrum meum occupari. Quod si autem translationem admittant plantæ, nobiliores præteritum, quam est usus soli sine dubio æquitatis fuerit, ut domino plantæ concedatur eam alio auferre, soluto quanti fuit usus soli. Quo loco observanda est lex Solonis apud *Plutarchum* Solone: *Aliam arborem qui in agro suo plantaret, eum a vicino abscidere pedes quinque imperavit: qui ficum aut oleam, novem; quod radices hæc agant longius, neque sit omnibus earum innocens vulnus, sed & alimentum eripiant, & holusum essent aliquibus infestum.* Conf. l. 7. §. 13. D. de acquir. rer. dominio.

§. 6. Eadem ferre ad ædificia; quæ in alieno solo, aut ex aliena materia in proprio solo extruuntur, possunt applicari. Equidem si ædificium sit mobile, non est dubium, quin in id dominus soli nullum jus habeat; modo transferatur, & solvatur, quantum per id solum fuit deterior redditum Vid. l. 38 D. de rei vindic. l. 60. D. de A. R. D. Si ex mea materia abus tibi ædes extruxerit, ut plurimum præstat, me ejus pretium, quam ipsam materiam recipere; cum quæ semel uni ædificio adaptetur, alteri fiat inhabilis. Quod si tamen materia per ædificationem non sit reddita deterior, & ea ipse opus habeam, nec aliunde commode nasci similibilem queam; æquum est, ut mihi materiam meam tollere concedatur. Id quod dum leges XII. tabularum prohibent, alia tamen via domino materię consulebant, data actione in duplum, de tigno juncto. Sin autem ex sua materia in alieno quis solo ædificaverit, ubi sciens hoc fecit vix dolo videtur posse carere; & siquidem propositum ipsi fuerit solum illud domino intercipere, non videtur, dominum soli teneri, ut pretium materię, mercedesque fabricorum solvat, utvè confedat, istum materiam iterum tollere, diruto quod extructum est. *Lex Longobardorum* l. 1. tit. 27 §. 1. Ubi dolus absuit, nec ita tolli queat ædificium, quin penitus duri necessum foret, placuit Romanis legibus, solo cedere ædificium, ita tamen, ut si ædificator sit in possessione, dominus soli solvat mercedes fabricorum & pretium materię.

Edictum Regis Theodorici. c. 13. §. 7. Nam etsi plerumque pluris sit quod superstruitur, quam solum, & superficies; tamen putarunt inconveniens esse, rem immobilem attrahi per talem, quæ saltem per partes loco moveri queat. Nihilominus si dominus soli ista parte fundi, qua ædificium est extructum, facile carere queat, neque illi commodum sit, ædificii pretium solvere, æquissimum videtur, ut recepto soli pretio ædificium alteri relinquat. Conf. l. 7. §. 10. 11. 12. D. de A. R. D.

§. 7. Enimvero quod regulam illam; inædificata, aut insita solo cedunt, Juri Romani ad chartas quoque & membranas extenderint, id parum arridet. Vid. l. 9 §. 1. D. de A. R. D. Scilicet ut si ego bona fide quid alterius chartæ inscripserim, id ei omnino concedere cogar, recepta scriptionis mercede. Quin potius, cum regulariter pluris sit scriptura, quam charta, æquissimum est, ut alter recepto chartæ pretio sit contentus. Præsertim cum illud haut absurde à quibuldā addatur, chartam utendo quodammodo perire & consumi: adeoque scripturam ab ædificatione diversæ esse naturæ. Nam tunc demum chartæ velut, essentia integra persistit, si pura sit, ita ut quidlibet ei inscribi possit. Ubi quid ei inscriptum est, in libri, epistolæ, commentarii, &c. nomen transit. Igitur charta conscripta hætenus mihi perit, quod mihi jam non amplius sit integrum quidvis eidem inscribere. Adeoque pretio ejus recepto, quod querar ultra non habeo; cum alia eundem æque usum præbere possit.

§. 8. Rectius idem de pictura tradidere, quod huic tabula cedat; quippe cum regulariter longe majoris sit illa, quam hæc: & facillimum sit alicui recepto pretio tabula carere, vulgari re, & cujus passim est copia. Quæ ratio tamen ostendit, per æquitatem interdum contrariæ decisioni locum esse: puta, si proletarius aliquis pictor, & qui cupressum tantum novit simulare, pretiosæ tabulæ quid ille verit, quod deleri satius sit; aut si in lamina aurea, argentea; vel in gemma aliquid sit expressum. Sic & valde impudens foret, qui ubi in alieno pariete quid pinxisset, statim domo illa ut sibi cedatur vellet postulare. Quin etiam cum impenſa illa fuerit voluptuaria, vix à domino ædium mercedem pingendi poterit repetere; nisi forte istius facultates ejusmodi sint, ut talem impenſam lubenter facturis fuisset videatur. Add. l. 38. D. de rei vindic.

§. 9. Purpuram alieno vestimento intextam, utur pretiosiore, vestimento tamen cedere itidem ab Juriſ Romanis traditum. Id quod dupliciter potest intelligi: ut vel stamini suo viliori quis aliena fila purpurea velut tramam intexuerit: vel ut pannum purpureum suo vestimento adaptaverit. Priori casu quin iste pannus domino purpuræ addici debeat, vix dubium est. Nam non semper illud loco accessorii est habendum, citra quod alterum non potest existere, quodque alteri sustinendo quasi physice subternitur: sed omnino etiam pretii est habenda ratio, ut scil. res majoris pretii cæteris paribus ad se trahat viliorē. Equidem id necessum est, ut illud rei cedat, quod sine illa esse non potest, seu ut quod adjuncti rationem habet, sequatur suum subiectum, siquidem loquamur de physica rerum concomitantia. Verum in assignandis rerum dominiis, ubi in primis pretia & usus earum spectantur, & quam facile quis aliqua re carere queat, ista ratio haut semper militare potest. Quod autem Grotius d. l. §. 21. ait, *ut rei majori acquiratur minor, esse naturale facti, non juris*; id in hunc sensum admittimus; de facto quidem, quod majoribus est viribus ad se trahere posse id, quod minus est validum: sed

non

non semper jure fieri, ut validior ad se rapiat rem imbecillioris, aut ut qui rem suam minorem amittat, si cum majore fuerit conjuncta. Quemadmodum qui fundi pro vicissima parte est dominus, æque dominus manet, quam qui partes habet novendecim. Enimvero proprie heic disceptatur, non an cujus sit pars major, debeat lucrari partem minorem; sed quæ via sit ineunda negotii expediendi, si duo ad dominium unius rei concurrant, quam neque dividere, neque communiter habere possunt, aut volunt. Heic sane uni integra res erit adjudicanda cum hoc onere, ut alteri suæ partis æstimationem solvat. Verum utri res sit adjudicanda, ex rei prævalentia, domipi indigentia, & similibus circumstantiis erit decernendum. Sic ubi pannum meum purpureum alter suæ vesti adaptaverit, licet forte purpura pretiosior sit, melius tamen est, ut ego recepto pretio vestem illi relinquam integram. Nam si ea sit dissuenda, alter damnum patietur; & quid mea interest, lacerum mihi pannum restitui? Vestes autem ad alterius corpus aptatæ ut plurimum nobis sunt inutiles, aut minus congruæ. Et sane in tota hac materia commodius ex inspectione negotiorum singulorum quid æquum sit deprehendi potest; quam ex universali aliqua definitione.

§. 10. Circa specificationem ab initio observandum, eam inter modos acquirendi originarios proprie referri non posse. Nam cum naturaliter nihil fiat, nisi ex materia præexistente, igitur videndum est, cujus sit ea materia. Si enim materia fuerit nostra, continuabitur dominium specie nova introducta. Si fuerit nullius, per occupationem acquireretur ejus dominium. Sed si fuerit aliena, tunc dispiciendum, domino materię, an qui speciem fecit, ea sit adjudicanda. Super qua re cum antequam JCti apud Romanos dissentirent, tandem media sententia placuit, ut si species ad priorem & rudem materiam possit reduci, ea cederet domino materię; sin minus, ei, qui novam formam materię induxisset. Cujus decisionis aliqui hanc evidentissimam rationem putant, quod ubi species non possit ad pristinam materiam reduci, quodammodo videatur interiisse, & novum quid effectum. Hoc ergo casu rem addendam ei, qui effecit, ut sub nova ista forma res existeret. Sed ubi ad antiquam materiam species possit reduci, intelligi eandem adhuc existere, neque per inductionem novæ formæ periisse & sic priorem dominum non exuisse. Alii contra hoc solum respiciendum esse arbitrantur, materia, an forma pluri sit. Vid. *Commanus comment. jur. civil. l. 3. c. 6.* Ego neutram sententiam ad omnes casus salva æquitate adplicari posse putaverim, sed aliorum quoque circumstantiarum rationem esse habendam. Sic si quis ex uvīs, olivīs, aut frumento meo vinum, oleum, aut panem, ex meo melle & vino mulsum confecerit; cur iste potius habeat jus ad hæc species quàm ego, ideo tantum, quia ad priorem materiam reduci nequeunt? Igitur cum ejusmodi res divisionem admittant, pro ratione pretii materię, aut operæ in producenda forma dividantur. Quod si autem dominus materię re integra indigeat, omnino hunc specificatori præferendum judicaverim. Sic si quis ex alieno metallo opus confecerit, ubi majoris est pretii forma, quàm materia, specificatori rem relinqui æquum est, ut ut in antiquam & rudem massam redigi queat; si quidem simile metallum, aut ejus pretium restitueretur. Secus tamen dicendum videtur, si ego id metallum ad idem opus destinaverim, quo valde indigeo, neque similis metalli copia sit. Heic enim æquitas favet domino materię, ut ut fortasse pretium formæ pluri sit quàm materia.

Aliqui etiam hoc arbitrantur considerandum, utrum materia ad formam recipiendam fuerit in potentia proxima, an remota duntaxat: & in priori casu præstendum censent dominum materiæ, in posteriori specificatorem, v.g. si navis facta sit ex alterius rudi ligno, navem esse ejus, qui fecit; sin jam tabulæ erant destinatæ navi, ejus fore navem, cujus fuerant tabulæ. Sic ex rudi mea lana si quis vestem fecerit, ipsius fore vestem: verum si ex panno meo confecta sit vestis, meam esse. Scilicet siquidem medicamenta jam parata fuerint & perfecta, emplastrum in le confectum ejus fore, cujus medicamenta fuerint; cæteroquin emplastrum esse facientis. Sed ne hæc quidem distinctio sola ubique ad æquitatem quadrat. Nam si ego tales materias, sive rudes, sive jam preparatas ad formam recipiendam, vel venales habeam, vel in tanta copia, ut necessitatibus meis supersint; nulla ratio est, cur res non sit specificatori relinquenda, si prærium materiæ refundat. Verum si ego aliquam materiam certo meo usui destinaverim, nec aliunde commoda sit occasio similis materiæ parandæ, indigentia mihi favorem addit, licet materia adhuc in remotiori potentia fuerit. Add. l. 61. *D. de revindic.* Quod si quis partim ex sua, partim ex aliena materia speciem confecerit, ne sic quidem in omni casu indubium est ei rem assignandam, qui fecerit; quia & forma ipsius operæ debetur, & insuper partem materiæ præstitit. Nam fieri potest, ut & opera sit exigui pretii; & pars materiæ ab ipso collata indem exigua, adeo ut materia alterius utramque excedat. Et dantur res, ad quas certæ quantitatis materia requiritur, cujus ubi partem quis abstulerit, reliquum inhabile saltem illi usui redditur. Tali casu pro eo pronuntiandum, qui ista specie maxime indigerit. De cætero in universum verum est, quod tradit *Grotius* d. l. §. 19. cum res consistat materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur, naturaliter rem communem fieri pro rata ejus, quanti unumquodque est. Quemadmodum & totum id corpus, quod ex confusione aut commixtione duarum materialium ejusdem generis resultat, utrique commune est. Vid. l. 3. §. 2. l. 5. *D. de revindic.* Enimvero, ubi neque communiter res haberi potest, nec dividi, ex æquitate utique aut legibus positivis definiendum est, quisnam alteri, recepta partis suæ æstimatione, rem integram debeat concedere. Vid. l. 23. §. 2. 3. *D. de revindic.* Omnino tamen inspiciendum, bona quis, an mala fide speciem alienæ materiæ induxerit. Nam qui in mala fide versatur, ut ut species pluri sit, quam materia, ac materia prior defuisse videatur, aut ipse vehementer re indigeat; haut quidquam rem magis ad se, quam ad dominum materiæ pertinere prætendit. Ipsa quippe res major per se non attrahit minorem, sed accedere oportet etiam aliquam probabilem causam in domino rei majoris. Inde si quis sciens dolo malo materiæ meæ novam induxerit formam, ut eam hac ratione interverteret, is neque in materiam quid juris adquisivit, nec magis à me operæ suæ mercedem potest postulare, quam per flos parietum, quod operose novum ostium in ædes meas fuerit molitus; aut percussor, qui insanabilem alias vomitum secuit, dum trucidare aliquem intendit; vel Autolycus, quod equis furto subditiis colorem induceret. Atque hoc non est ex legibus positivis, sed ex ipsissima ratione naturalis; etsi alias natura pœnas non determinat. Neque enim pœna est, nequitiam suam gratis impendisse. Et sane æquissimum est, ne quis alteri pro injuria sibi intentata mercedem teneatur solvere. Add. *Lex Visigothorum* l. X. tit. 1. c. 7.

§. 11. Quæ super alluvionibus à scitis veteribus ac recentioribus operose traduntur, pleraque non tam certa aliqua, & naturali ratione nituntur, quam positivis statutis singulorum populorum. Quo brevioribus nobis heic esse licebit. Circa alluviones ergo, seu latentia illa incrementa, quæ per flumen ripæ quid adponitur, duo potissimum solent quaeri; an augeant integra territoria, & an fundos quoque privatos? Prior quaestio majoris est momenti, quippe quæ sæpe magnis controversiis inter populos occasionem potest præbere; cum frequens sit, ut inter duos populos fluvius tanquam terminus interjiciatur. Hic ergo quanto cursum mutavit, quaeritur, an simul etiam imperii terminus sit mutatus, & an, quæ flumen adiecit, eis cedant, quorum ripæ adjecta sunt? Ubi prius supponenda est distinctio inter agros limitatos, seu circumscriptos limitibus manu factis cum quibus, quantum ad præiens negotium, conveniunt agri mensura comprehensi, ut, per numerum jugerum designati; & inter arcifinios, qui terminos habent hostibus arcendis maxime idoneos, ut plurimum naturales, puta, flumina aut montium supercilia. Deinde dispiciendum, an populi vicini interjectum flumen vacuum reliquerint, utriusque usus promiscue patens, an vero terminos voluerint esse in medio fluminis, ita ut dimidium ad hunc, dimidium ad alterum pertineat. An denique integer fluvius pertineat ad unum populum, sic ut fines hujus sint in ripa alterius populi. Igitur si uterque populus agros limitatos, aut certa mensura comprehensos habeat, qui citra interjectionem vacui in medio relictæ sese immediate tangant, de territorio nihil mutabitur, licet fluvius cursum mutaverit; neque alluvioni heic locus erit, cum nihil relictum sit spatii, quod non jam ad alterutrum pertineat. Quod si flumen in medio sit velut vacuum relictum, alluviones & insulæ inde enatæ cedent occupantibus. Convenientissimum autem est, ut alluvionem occupet, cujus ripæ illa est adposita; & insulam, cujus ripæ eadem proxime accedit. Si integrum flumen ad unam pertineat populum, insulæ in flumine natæ ipsius solius erunt; alluviones autem ad alteram ripam adpositæ magis est, ut in solidum ad alterum populum pertineant. Enimvero frequentius est, & magis congruum, ut agri ad flumen utrinque pertingentes sint arcifinii, utque adeo fines territoriorum in medio fluminis intelligantur. Nam flumen & sine obscuritate fines ostendit, & simul naturale munimentum regioni præterdit. Ubi tamen requiritur, ut ne solenne velut ipsi sit, incertis ripis intulcare, & quotannis novos sibi alveos facere. Igitur ubi arcifinios agros populi possident, (id quod in duobus præsumitur,) flumen mutato paulatim cursu & territorii fines mutat, & quicquid flumen alteri parti adiecit, ad eum spectat, cujus ripæ adjecta est, ita tamen, ut illa mutatio facta fuerit sensim, neque relicto uno imperu alveo, flumen diverso plane loco viam sibi ruperit. Nam particularum accessio, decessio, aut talis immutatio, quæ toti veterem speciem relinquit, rem finit eandem videri. Et major est in naturali limite commoditas, quam ut propter exiguum detrimentum ab eo discendi debeat. Quod si autem veteri alveo deserto, alia penitus irruerit flumen, neque ille populus, per cujus agros recens sibi iter fecit, tanti putet insigni terræ suæ parte carere, ut naturalem habeat limitem; deinceps fines intelliguntur esse in medio deserti alvei. Quia uti lapis utum termini præbet non quia lapis est, sed qua hoc loco positus; ita & fluvius est terminus populorum non quia aqua est,

ex certis fontibus, rivis aliisque fluminibus collecta, ac certo nomine insignita; sed quatenus tali alveo fluit, talibusque ripis includitur. Conf. *Grotius* l. 2. c. 3. §. 16 & ad eum locum *Bœclerus*, & *Zieglerus*.

§. 12. Circa fundos privatorum putaverim prius esse dispendium, utrum flumen, ad quod ager privatus pertingit, territoria duarum civitatum dirimat, an verò per territorium unius civitatis transeat; & dein an publicum sit flumen an verò privatum. Priori casu ex mero dependet arbitrio civitatis, utrum ista incrementa, velut privatis relinquere, an vero publico asserere. Nam plerunque populi tractum aliquem terræ per modum universitatis occuparunt ejusque particulas deinde singulis tanquam privatos fundos assignarunt, qui fere certam & definitam habent mensuram. Uti ergo, quod ex territorio privatis assignatum non fuit, publicum civitatis mansit: ita si quid ad privati alicujus fines accesserit, ipsi publico accrevisse ceniuntur. Quia tamen agri vicini à fluminibus multa sæpe incommoda patiuntur per inundationes, & illa incrementa, cum sensim fiant, publicis redditibus parum momenti videntur auferre; inde multis civitatibus humanum fuit visum, istas alluviones concedere eis, quorum fundis accesserunt. Id quod æquius est, si privatis sumptibus isti ripas soleant munire. Et tali jure gaudere ager præsumitur qui privato non ad definitam mensuram, sed veluti corpus fuerit assignatus, etsi forte in traditione mensuræ aliqua mentio fuerit facta; (vid. l. 13. §. 14. D. de act. emt. & vend.) adeoque si in designatione finium simpliciter fluminis facta sit mentio. Quod si tamen alluviones magni sint momenti, & quæ mensuram privati fundi longè excedant, ad publicum pertinere judicabuntur. Insulas verò enatas in flumine privati citra expressam concessionem civitatis vindicare sibi non poterunt; quia cum à fundo sint separata, nulla ratione pro parte, aut incremento ejus haberi poterunt. Ex eo autem solo, quod fundis ipsorum sunt proximæ, non magis eas occupandi jus habebunt; quam alius quivis partem plateæ & fori, ædibus suis prætensam. Quod si autem flumen alluvionem producat ex utraque parte accolat habeat eidem civitati subjectos, cum adponere flumen nihil possit, nisi aliunde quid abraferit; inde omnino æquum erat, ut alluvio illius foret ex cujus fondo quid fuerat detractum. Hinc recte legibus Romanis constitutum, ut si vis fluminis partem aliquam, tuo prædio detractam, meo adposuerit, ea tua maneat. Quod multo magis obtinet circa agros mobiles quales quondam in paludibus Euphatis cratibus arundineis super imponebant; quos ab aqua loco motos in pristinam sedem contis propellebant: uti *Strabo* l. 16. tradit. Verum si diutius fundo meo hæserit, arboresque, quas secum traxit in meo fundo radices egerint, ex eo tempore meo fundo adquisita videbitur l. 7. §. 2. D. de A. R. D. Unde adparet, crustam illam avulsam, nondum coalitam, ad antiquum locum à domino fuisse retrahendam, siquidem ejus dominium vellet retinere. Verum ubi non constat, quid & quantum ab alterius fundo fuerit detractum, impeditur quidem ille, cujus fundo quid decessit, quod minus sibi alluvionem queat vindicare: naturaliter tamen ea alluvio videtur adquiri non domino fundi, cui adposita est, sed populo, cujus id est flumen. Nam id rationi quam maxime congruit, ut fluminis publici non aqua solum, & quæ in ea continentur, publica esse intelligantur, sed & alveus, & ripa, intra quam ille decurrit, & quod vel alveo, vel ripæ adcrevit. Incongruum quippe videtur

videtur dicere: alveum in se esse partem fundi proximi, sed eundem, quamdiu flumine publico superfunditur, pro publico censeri: flumine remoto ad privatam redire naturam; quasi fundus flumini servitutem itineris debeat. Quod si autem alveum totum, aut aliquam ejus partem flumen deseruerit, & novum sibi alveum fecerit, cum hic ex opposito fundo sit detractus, æquum fuerat, in solatium hujus domino derelictum alveum assignare; & ubi novum quoque alveum flumen deseruerit, huncce ad antiquum dominum redire, non ad eos, qui vicina novo alveo prædia possederant. Quicquid tamen de alluvione, aut mutato alveo fiat, id sane par est, ut pro ratione ejus, quod agro fuit detractum, minuantur onera agro imposita. Sicuri tam apud Ægyptios legem fuisse refert *Herodotus Euterpe*. Sed & hoc æquum est, ut siquidem ager aliquis inundatione fueritmersus, antiqui domini maneat, quando vel ultro aqua uno impetu aut paulatim decussit, vel ipsius opera ille sit siccatus. Sed ad quem pertinebit aqua superfusa, quousque fundusmersus iterum fuerit siccatus? Heic dispendium putaverim, anmersus fundus in formam lacus, aut paludis abierit; an vero partem alvei fluminis publici constituat. Priori casu lacus & palus perpetuo ad dominum fundi pertinebit: posteriori eousque, quoad animum retineant in antiquum alveum flumen redigendi. De fluminibus privatis, quæ aliquid ex meo detrahunt, & alibi meo addunt, res clara est. Sed quid si flumen meum privatam per alterius fundum novum sibi alveum fecerit? Utrum illa pars fluminis, alieno fundo superfusa, mea manebit; an ad eum pertinebit, in cujus fundum irrupit? Heic pro posteriori pronuncian- dum judicaverim. Mihi tamen jus manebit flumen in antiquum alveum revocandi. Quod si flumen intra meos fines nolim retrahere, non potero alterum ejus æstimationem potest, & ne communionem quidem fluminis ea in parte præ- tendere. Nam quæ res ideo tantum nostræ sunt, quia ipatio nostro continentur, quæque adeo accessiones illius spatii videntur; ubi id excesserunt, aut revocandæ à nobis intra nostrum spatium sunt, aut nostræ esse desinent, & deinceps naturale velut incrementum censentur illius spatii, in quod se contulerunt. Sed super his leges positivæ varie disponere possunt. Apud *Argennum Urbicum* hæc traduntur regulæ: *Si hac in occupatoris agrum agris, quidquid vis aqua abstulerit, repeti nemo nemo habet. Quæ res necessitatem ripæ munienda injungit, ita tamen, ut sine alterius damno quidquam fiat. Sin vero in diversa & assignata regione irastabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per cen- turias certis cuique modus adscriptus est.* Circa agros ad Padum sitas ita pronunciarat *Cassius*: *Ut quidquid aqua lambenda abstulerit, id possessor amittat: quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet: Si vero majore vi decurrens alveum movisset, suum quisque modum agnosceret, quia non possessoris negligentia, sed tempestatis violentia abrep- tum, adperet: sin vero insulam fecisset, a cujus agro fuisset, id persiceret, ac si ex communi quisque suum reciperet.* Conf. *Grotius l. 2. c. 8. §. 8. seqq.* Et *Zieglerus ad d. l.*

LIBRI IV.
CAPUT VIII.
DE JURE IN RES ALIENAS.

7. <i>Quis modis contingat, ut quis in re aliena jus habeat.</i>
2. <i>Quot præcipue jura sint in re aliena?</i>
3. <i>Jus emphyteuticum.</i>
4. <i>Jus superficium.</i>
5. <i>Jus possessoris bonæ fidei.</i>
6. <i>Servitutes quid, & quotuplices?</i> | 7. <i>Uti fructus.</i>
8. <i>Ufus.</i>
9. <i>Habitatio.</i>
10. <i>Opere servorum.</i>
11. <i>Servitutes prædictio, item urbanorum;</i>
12. <i>Et rusticorum.</i> |
|---|--|

EA quidem est domini vis, ut super re sua soli domino liceat disponere, cæterique omnes ab eadem sese abstinere teneantur. Cum tamen non ideo res inter mortales sint divise, ut omnis bonorum communicatio cessaret, inde contingit, ut non solum ex lege humanitatis alteri sæpe res nostras, earumvè usum debeamus concedere; sed etiam ut alii jus aliquod perfectum aut minus perfectum in re nostra sibi quærant, adeoque ex re nostra utilitatem aut commoditatem aliquam suo sibi jure comparent. Id quod quibus modis contingat, breviter heic perstrin-gemus; postquam à juris Romani interpretibus ista omnia subtilissime exposita sunt. Quibus addatur *Seldenus de J. N. & G. l. VI. c. 2.*

§. 1. Jura præcipua in rebus alienis, quæ competunt non dominis, aliqui solent numerare quinque: jus emphyteuticum; jus superficium, jus bonæ fidei possessoris; pignus seu hypothecam; & servitutes.

§. 2. *Jus emphyteuticum*, quod alicui in re immobili à domino constituitur sub obligatione præstandi certum canonem in recognitionem domini, emphyteuticario tribuit non tantum, ut ista re plene uti frui, sed & de illa, etsi non ita libere circa ejusdem alienationem, disponere possit. Contractus ille, quo jus isthoc immediate constituitur, neque ad emtionem venditionem, neque ad locationem conductionem refertur; quippe cum neque plenum dominium rei in æterum conferatur, & plus tamen quam in locatione tribuatur; præsertim cum canon iste regulariter longe minor sit, quam alias in locatione pensio est. Cæterum quid in renovatione ejus contractus, qui in solutione canonis, in alienatione boni emphyteutici, in ejus duratione ex jure communi, aut singulari conventionione obtineat, Interpretes juris Romani passim tradunt.

§. 4. Qui *jus superficiei* prærio aut certa pensioni sibi comparavit, potest quidem superficie ad instar domini frui, ac de ea disponere, eandemque alienare adeoque dominum se eorum, quæ solo superstruuntur, ferre; non autem ipsius soli. Id quod in emphyteuta secus est, cui etiam dominium utile soli competit. Causa autem ejusmodi juris introducti hæc fuit, quod aliqui quidem incolæ intra sua latifundia recipere vellent, ut tamen de istorum magnitudine nihil decederet. Igitur superficiem istis concesserunt, solo sibi reservato, in cujus recognitionem modica pensio annua solvenda. Vid. *Justinus l. 18. c. 5, n. 14.* Ac si superficies perierit, puta, si ædes

corruerint, aut combustæ sint, jus superficiarii expirat, sic ut deinceps dominus soli de superficie pro lubitu queat disponere.

§. 5. *Jus possessoris bonæ fidei*, (quod comperit iis, qui bona fide à nondomino acceperunt rem alienam titulo legitimo, quique ad transferendum dominium alias idoneus est,) hætenus vero domino æquipollet, quod & iste omnes fructus ex re perceptos suos faciat, deque eadem pro arbitrio disponat, suamque possessionem contra omnes alios, exceptio domino, tueatur, ac in ea per leges defendi debeat. Vid. l. 43. D. de A. R. D. Quæ possessio post certum temporis spacium irrevocabile dominium, etiam contra ipsum dominum valiturum, possessori assignat. Quæ de re infra pluribus. Introductum est autem hoc jus in favorem commerciorum humanorum, vitæque civilis tranquillitatem, ut ne molestis incommodis afficeretur, qui bona fide, justoque titulo res sibi comparatum it. Id quod futurum erat, si tantisper à quibusvis aliis impune in sua possessione turbari posset, aut domino rem vindicante fructus quoque consumptos restituere teneretur, aut si denique ipsius possessio perpetuo velut fluctuaret. Scuti & hoc non jure duntaxat civili constitutum est, sed & naturali ratione nititur, ut quisque in possessione sua, bona fide parta, relinquatur, quousque petitor jus suum possessioni prævalens, demonstraverit. Quid enim turbatum & molestiarum cuius quotidie excitari posset, si quis ad cujusvis petitionem possessione rei suæ decedere cogeretur, & alterum persequi, ut eundem iterum recuperaret? Videantur interpretes juris Romani ad tit. D. de Publiciana in rem actione. De pignore inferius agetur.

§. 6. *Servituties*, intuitu ejus, cui debentur, sunt jura certum emolumentum aut commodum ex re aliena percipiendi, aut prohibendi, ne dominus sua re omnibus modis utatur. Intuitu autem ejus, qui eas debet, sunt obligationes alteri emolumentum ex sua re concedendi, aut in alterius commodum abs certo usu suæ rei abstinendi. Dividuntur servituties à re, cui debentur, in *personales* & *reales*; non quod non omnis utilitas demum in personam redundet, sed quia quædam alicui obveniunt, quatenus certi prædii est possessor. Vid. *Grotius* l. 1. c. 1. §. 4. ad l. 32. §. 1. in fin. D. de servit. præd. urb. Id quod alii sic exprimunt, quod utilitas alicui proveniat ex aliena re vel immediate, vel mediante prædio.

§. 7. *Servituties personales* hæc vulgo numerantur; *usus*, *fructus*, *usus habitatio*, & *opera ferro-um*. *Usufructus* est jus alienis rebus utendi fruendi, salva ipsarum substantia: seu jus ex re aliena percipiendi omne emolumentum, quod salva rei substantia inde provenire potest. Eius enim naturaliter, qui est dominus rei, sit etiam dominus fructuum; nihil tamen prohibet quo minus istæ separentur, & penes unum sit dominium, penes alterum jus fructus percipiendi. Idque constitui potest vel lege civili, (etsi quod usufructus bonorum adventitiorum filii patri competat, qui adhuc eum in potestate habet, etiam rationi naturali maxime congruat) vel officio judicis, quando v. g. res communis alia ratione commodius dividi nequit; vel facto hominum, puta testamento, aut per pactantes. Paret autem, usufructum proprie tantum constitui posse in illis rebus, quæ usum aliquem præbent extra suam substantiam, seu quæ usu non consumuntur; modo revera in illis usus aliquis, vel ornamentum, aut delectatio sit. Hæc quidquam autem usufructus proprie dictus locum habet in re, quæ nisi contuma-

tur usum sui non præbet; cum utique corpus ipsum alicujus rei, adeoque & dominium, ad aliquem pertinere intelligatur, qui jure rem quamprimum suo arbitrio consumere potest. Legibus tamen Romanis receptum, ut pecuniæ, aliarumque rerum fungibilium quasi usufructus posset constitui testamento, & alicui legari: ubi pecuniæ aut res ita dantur legatario, ut ejus fiant; sed necessum est, ut legatarius satisdet hæredi de tanta pecunia aut rebus ejusdem qualitatis, vel etiam earundem æstimatione, usufructu finito, restituendis. Sic ut cautio apud propriarium ipsorum corporum vicem veli suppleat. Vid. l. 1. l. 2. l. 7. l. 11. D. de usufr. ear. rer. quæ usu consum. Spectant autem ad usufructuarium omnia emolumenta omnesque fructus, qui ex re proveniunt, tam naturales, quam civiles. Romanæ tamen leges exceperunt foetum ancillæ; cujus ratio hæc videtur, quod usufructus mancipiorum introductus sit propter operas, non propter foetificationem. Cæterum fructus naturales usufructuarii sunt perceptione, sive si eos à corpore separaverit, & collegerit. Unde consequitur, ut fructus nondum separati ad proprietarium pertineant; & usufructuario ante perceptionem eorundem mortuo, ab hujus hærede non possint vindicari. Quanquam si cultura & industria in fructus sit impensa, æquum fuerit in istorum participationem admitti hæredem, saltem hæcenus, ne usufructuarius laborem suum gratis consumserit. Civiles autem fructus ad usufructuarium spectant pro lapsu temporis, cui pensio respondebat. Porro quemadmodum usufructuarius re debet uti boni viri arbitratu, seu uti diligenti patrifamilias competit, & ad istam utilitatem rem adhibere, ad quam ipsius conditio, aut domini voluntas eam destinavit, ita & eandem custodire, & factam rectam conservare tenetur; nec non pro illa tributa, & collectas, aliæque onera ordinaria & extraordinaria, saltem quæ fructus non exsuperant, solvere. Vid. l. 7. l. 9. l. 10. l. 11. l. 12. l. 13. §. 14. seqq. l. 15. l. 17. l. 18. l. 27. l. 44. l. 45. l. 59. l. 61. l. 62. l. 65. l. 68. l. 69. l. 70. D. de usufr. Nam & hæc, non secus atque cultura, eum sequuntur, qui ex re lucrum vult percipere. Neque quisquam tam duro sese oneri præsumitur subjecisse, ut alteri non solum fructus ex sua re velit concedere, sed & onera insuper istius rei tolerare. Amitti traditur usufructus morte usufructuarii; quia regulariter in eo concedendo meritum ipsius personæ spectatur, quod in alios non transit. Et quia onerosum valde est, suæ rei fructum esse penes alios, igitur stricte ista concessio est interpretanda, sic ut si dictum sit, usum fructum concedi Sejo, ejusque hæredibus, ad hæredum hæredes id non extendatur. Cum inutilis sit proprietas, quæ in perpetuum ab usu rei excluditur. Quem in sensum accipiendum illud Ciceronis epistolæ ad familiarem VII. 30. *Id cuiusque est proprium, quo quisque fruiat atque utatur.* Inde si sit legatus usufructus civitati, quæ alias perpetua esse potest; centum tamen annis finiri eum Romanis legibus placuit. (vid. l. 56. D. de usufr.) Qui & extinguitur, si interea civitas ista vel urbs hostile aratrum patiatur, l. 21. D. quib. mod. usufr. amitt. Ex isdem rationibus quoque est, quod usufructus non possit alienari, quia & hoc modo in perpetuum dominus posset eludi, & iste ad aliquem devolvi, quem dominus ægris oculis in re sua esset adspecturus. Ex legibus Romanis idem amittebatur capitis diminutione maxima, & media. Neque enim volebant, ut jus istud amplius premeret dominum, postquam ille nihil amplius ex eo lucrari poterat, in cujus gratiam id erat constitutum; neque illi, qui civitatem ami-

ssisset,

fisset, tale jus in bonis civis competere conveniens judicabant. Ex lege quoque aut conventionem est, quod is certo tempore non utendo amittatur, (quia multae res non utendo fiunt deteriores,) aut non observando praescriptum utendi modum, aut rem ex malitia, aut culpa lata reddendo deteriorem. Sed & perit iste rei interitus: vid. l. 30. D. *quib. mod. ususfr. amitt.* nec reviviscit re iterum instaurata; propter strictam interpretationem, quam hoc negotium requirit. Nam v. g. aedes, quas in locum earum, quae incendio conflagraverant, recens extruxi, cum prioribus eadem non sunt. Et cum illae ad sui instauracionem magnos sumtus requisiverint, durum valde esset, dominum steriles sibi aedes extruxisse. Vid. l. 1. §. 2. 3. l. 8. l. 9. l. 10. l. 12. l. 23. D. *quibus mod. ususfr. amitt.* Consolidatione denique, & si usufructuarius eundem domino cedat, usufructus extinguitur; quia nemini res sua servit; vid. l. 5. *princ. si ususfr. petatur*. quippe cum usufructus, & quaelibet servitus proprie notet jus in re aliena. Sed quando quis propria re utitur, & ex eadem emolumentum percipit, id ex vi domini est. Add. l. 28. D. *quib. mod. ususfr. amitt.* l. 26. D. *de servit. praed. urb.*

§. 8. *Usus* vocant, quando quis ex re aliena commodum tantum quotidianum & necessarium, salva ejus substantia, percipit. Atque hoc minus late patet, quam usufructus; quippe cum usum habens ex ea re solum capere possit, quantum sibi suisque sufficit; id quod aestimatur ex dignitate & conditione personae, cui usus concessus. Uti autem cui v. g. usus alicujus domus competit, cum sua familia ibi habitare potest; ita eidem neque hospitem diurnum, neque inquilinum, qui cum ipso non tanquam pars familiae habitet, recipere simul licebit; ubi ipsi proprietario in iisdem aedibus sit inhabitandum, secus si totius domus usus soli competat. Vid. l. 22. §. 1. D. *de usu & habit.* neque regulariter eum usum alteri deferre: cum plurimum interfit, quem quis in iisdem aedibus secum cohabitantes habeat. Conf. l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9. l. 10. §. 3. l. 11. l. 12. l. 15. D. *de usu & habitat.* Circa conservationem autem & refectionem ejus rei, in qua quis usum habet, id æquissimum videtur, ut si nihil domino supersit fructus, extra istum usum ab altero perceptum, usuarius rem sartam tectam praestet. Ubi ad utrumque par utilitas redundaverit, communi sumtu res conservabitur aut sarcietur. l. 18. D. *d. t.* Sed si usus exiguum quid sit in comparatione ejus fructus, qui domino adhuc remanet, facile praesumitur, ut usus sine onere concessus sit.

§. 9. *Habitatio* Civis Romanis jus est, per quod omne emolumentum ex inhabitatione aedium alienarum provenire solitum percipitur. Ea arctius patet, quam usufructus; quia ad hunc pertinet emolumentum, quod ex mercium receptione, aliisve causis provenit. Latius tamen, quam nudus usus, extenditur, quod aedes ejusmodi aliis suo loco inhabitandas locare quis possit.

§. 10. Per *jus operarum servitutem* percipitur omnes utilitas, quae ex operis servi alieni provenit. Quod jus leges Romanae arctius quam servi usumfructum esse iudicant; quia alia quoque via, quam per suas operas praestare utilitatem servus potest.

§. 11. *Servitutes reales*, quae alicui debentur propter praedium aliquod, in genere dicuntur jura, per quae vicinum praedium nostro praedio aliquam praebere debet utilitatem. Dividuntur illae in jure Romano in *servitutes praediorum urbanorum & rusticorum*. Praedia rustica vocantur agri, & aedificia, quae ad agriculturam, remque pecuariam

ſpectant. Urbana prædia vocantur ædificia omnia in habitationi hominum, commercii exercendiſ, ſimilique uſui deſtinata, eſſi extra urbes, & iuriſta locata ſint. Omnibus iſtis conſtituendis occaſionem fere præbuit vicinitas, quæ non immerito in propinqua parte amicitie putatur. Vid. l. 38. 39. D. de ſervit. præd. urb. l. 5. D. de ſervit. præd. ruſt. Cum enim magnam utilitatem ſimul, & jucunditatem haberet plurium hominum cohabitatio ædiumque conjunctio, quæ tamen vix conſiſtere poſſet, ſi ab aliquo uſu rei ſuæ vicinum quis arcere inſtitueret: igitur inter vicinos conveniri ſuevit, ut ne quis omni modo ſua re uteretur, ne alter velut in anguſtias inde redigeretur, utque modicum rei ſuæ uſum alteri concederet, quo ſine graviſſimo ſuo incommodo carere hic non poterat. Add. l. 1. §. 1. 2. D. ſi uſuſfr. petatur. l. 15. D. de ſervit. l. 10. D. de ſervit. urb. præd. l. 20. §. 2. l. 3. d. t. Sicuti & alies vicinitas non injuria in propinqua parte amicitie putatur. Terent. Heautont. P. 1. Actus Op. 5. d. c. l. 1. Τὴν δὲ μάλιστα παρ' ἐν οἷς ὁ δὲν ἐξυφύειται. Εἰ γὰρ τοὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἀλλήλοισιν ἐγγύς, γείτονες αἱ ἀλλήλων ἐκείνῃ, ζῶντες δὲ πηλὴ πηλὴ καὶ οὐκ ὄντες, ὡς ἐν, ἀλλήλοισιν ἐγγύς οὐκ ὄντες. Εὐμφορὸς τοὶ πρῶτος ὅς ἐστιν ὡς γείτονες ἐγγύς. Illum poſſimum voca, qui tibi prope habitat. Si enim tibi negotium aliquod domeſticum abigeris, vicini diſcreti accurrunt, cinguntur autem cognati. Noxia malus vicinus, quantum bonus magnum emolumentum. Sortitus eſt honorem, cui obis ut bonus vicinus. Socrates ap. Xenophontem Memorab. l. 2. has vicini præſtationes memorat, ut ignem accendi: tibi, cum opus erit, te pre aliquo re bona juvet, ac ſi quid tibi adverſi acciderit, è propinquo tibi benevole ſuccurrat. Add. quoque Plato de LL. l. 8. p. 915. edit. Francof. 1652. Circa omnes autem ſervitutes obſervandum, neque nimis late eas extendendis, & modeſte iſdem utendum, ne vicino moleſtia ac tedium inde creetur. Vid. l. 8. D. de ſervit. Cæterum ſervitutes urbanorum prædiorum hæc ſere numerantur. *Servitus oneris ferendi*, qua vicini paries, vel columna onus noſtrarum ædium ſuſtinere debet. Cui conſequens eſt, ut vicinus, qui iſt hanc ſervitutem debet, parietem illum aut columnam reficere teneatur, cum alias fruſtra ea ſervitus foret, pariete lapſo. l. 33. D. de ſerv. præd. urb. *Servitus tigni immittendi*, qua trabem vel quid aliud, quo ædes contignantur, ex ædibus ſuis in parietem vicini licet immittere, ut in eo requieſcat. *Servitus projiciendi protegendive*, qua ſupra alienam domum aut aream ædificatum aliquod licet provehere ita, ut nuſquam in ædibus vicini requieſcat, qualia ſunt mœniana, & ſuggrundia. *Servitus altius tollendi*, qua quis etiam cum incommodo ſuo tenetur pati, alterum ad utilitatem ſuam ædes altius tollere, cum id alias prohibere aut intercipere poſſet. *Servitus alius non tollendi*, qua quis in vicinarum ædium utilitatem aut commoditatem cogitur ædes ſuas habere depreſſas, aut ultra certam menſuram non attollere. *Servitus luminum*, quas vicinus noſtra lumina ſeu noſtras feneftras, quibus lumen haurimus, cogitur excipere. *Servitus ne luminibus officiatur*, qua non poteſt vicinus quidquam facere, quo quævis noſtrarum ædium lumina obſcurentur & minuantur. Ejus ſevere aſſertæ exemplum loculentum extat apud Zonaram Tom. 3. in Theophilo, & Michaël' G'ycam, Ann. Tom. 4. *Servitus proſpectus*, qua vicinus pati tenetur nos proſpicere in ipſius prædium, nec illud impedire poteſt. *Servitus ne proſpectui officiatur*, qua quis in prædio ſuo non poteſt quidquam facere, quod libero quaqua verſus proſpectui in loca præcipue amœna obſtet. *Servitus ſtillicidii recipiendi* notat obligationem aquam cœloſam in ſuam arcem recipiendi. *Servitus ſtillicidii non recipiendi*

piendi notat obligationem aquam utilem in commodum suum non avertendi. *Servitus fluminis recipiendi*, qua flumen, i. e. aquam collectam, & per canales vel tubos instar fluminis defluentem ex nostris ædibus vicinus tenetur suspicere. *Servitus fluminis non avertendi*, qua vicino non licet flumen ex suis ædibus veniens à nostro prædio avertere ob commodum, quod hoc inde habet. Huc denique pertinet servitus cloacæ immittendæ; effundendi aliquid in aream vicini, & si quæ alie sunt.

§. 12. *Servitutes prædiorum rusticorum*, seu quæ debentur prædiis rusticum usum habentibus, hæc vulgo numerantur. *Iter*, quod est jus eundi ambulandi hominis per vicinum prædium ad nostrum, ipsius prædii causa. *Actus*, jus agendi jumentum aut vehiculum. *Feni*, jus eundi, ambulandi, agendi, & omnia, quæ ad prædii nostri utilitatem spectant, vehendi, ducendi, ferendi atque trahendi. *Aqua ductus*, jus aquæ ducendæ per fundum alienum ad utilitatem sui fundi, sive ea aqua utamur ad irrigandos agros, aut aquanda pecora, sive ut aqua superflua fundum nostrum liberemus. Harum servitutum natura est, ut pro parte nequeant concedi, quia nisi integræ usui non sunt. Nam uti est in l. ult. D. de servit. præd. rust. *via confirmari solet vel civitate censu, vel usque ad viam publicam, vel usque ad flumen, in quo pontonibus transiatur, vel usque ad aliud ejusdem domus prædium.* Igitur frustra foret, per dimidium duxerat alterius fundum iter habere, si ulterius progredi non liceret. *Hautus aquæ*, jus hauriendæ aquæ ex fonte, aliove loco alieno, quatenus ad fundum nostrum opus est. Quo concessio iter quoque ad fontem, puteumve concessum intelligitur. l. 3. §. 1. de servit. præd. rust. *Pecoris ad aquam adpellus*, jus pecora prædii nostri adpellendi ad aquam vicini. Huc pertinet & *jus pascendi* nostri prædii pecora in fundo alieno. Circa quod jus observant, per id non prohiberi dominum fundi servientis, quo minus & ipse sua ibi possit pascere pecora, dummodo non plura alat, quam fundus iste ferre queat intervertendo alterius juri. Sed & qui pascendi jus habet, morbida aut infecta scabie pecora eo non compellet, ex quibus alia infici queant. Denique huc referunt *jus calcis coquendæ, arenas fodiendæ, pedamenta sumendi, lignanda, lapides cadendi*; quatenus ad commodum prædii rustici faciant. Add. l. 3. D. de servit. præd. rust. De quibus omnibus alii prolixius.

CAPUT IX.

DE TRANSLATIONE DOMINII IN GENERE.

1. Ex dominio fluit, ut liceat rem alienare.	candem involvit.
2. In alienatione requiritur duorum consensus.	7. Quid & quotuplex sit possessio?
3. Qui exprimendus per signa.	8. Quatenus per sola pacta adquiratur dominium.
4. Alienatio fit pure, aut sub conditione.	9. Translatio vera, vel ficta.
5. An ad alienationem requiratur iraditio?	
6. Dominium vel abstrahit à possessione, vel	

Videndum deinceps erit de modis adquirendi derivativis, quibus dominium jam constitutum ab uno in alterum transit. Quos antequam peculiariter enarremus, quæ-

dam super translatione domini in genere præmittere conveniens fuerit. Ut igitur quis rem suam possit alienare, seu in alterum transferre, id ipsum ex domini pleni natura resultat. Cum enim hoc domino det facultatem de re pro arbitrio disponendi, utique vel præcipua ejus facultatis pars videtur, si ita placeat eam in alterum posse transferre; ut hac ratione vel magis idoneam sibi rem liceat comparare, vel saltem occasio sit beneficio alterum sibi obligandi.

§. 2. Cæterum uti in translatione jurium atque rerum duæ interveniunt personæ; quæ transfert, & in quam ista transferuntur: ita in illis acquirendi modis, qui ex vi domini promanant, duarum voluntatum velut concursus requiritur, dantis nimirum & accipientis. Alienatio enim præcipue innuit rem a domino volente transire, non invito per vim violentiam eripi. Et ut alienum à priori dominum res accipiat, hunc quoque consentire necesse est; cum inconveniens sit, ut res, substantia sua physica à me separata, mihi velut adjungatur, nisi voluntate & consensu meo eandem amplexus fuerim. Ubi autem ipso jure dominium etiam in ignorantem transire dicitur, v. g. hæreditatis, ibi lex per quandam fictionem juris velut acceptationem facere intelligitur in favorem hæredis. Indicium est, quod hæres possit recusare hæreditatem, & nisi eam actu adierit per se aut per alium, non stringitur obligationibus, quæ ex ipsa re hæreditaria oriuntur.

§. 3. Porro cum alienationes utroque volente debeant fieri, & vero societati humanæ sit incongruum, solis actibus internis tribuere vim producendi jura; quæ adversus alios homines effectum sunt habitura: ideo requiritur in utroque, tam dante, quam accipiente, ut consentum suum idoneis signis declaret, quo cæteris de ea liquido constare queat. Qualia signa sunt nutus, gestus, vox, scriptum. Quibus alicubi accedit professio apud magistratum, relatio in acta, & similia.

§. 4. Id porro manifestum est, ubi translatio seu alienatio perfecte & pure facta fuerit, ei, qui alienat, ad rem antehac suam nihil juris aut prætensionis remanere. Quod licet cuivis alienationi per se insit, frequens tamen est, in solennibus cessionibus & renunciationibus diserte exprimi; nihil in eam rem ab ipso aut hæredibus deinceps prætendendum aut tentandum, & si fors id fiat, irritum & nullum habendum; scilicet quia sine effectu quis disponere aggreditur circa rem, quæ alterius jam facta est. Sæpe tamen re alienata penes alienantem remanet prætensio aliqua, & jus velut eventuale, quod certo eventu posito vim suam exerit. Idque vel quia expresse super hoc in alienatione fuit conventum, uti fit in iis, quæ venduntur sub lege retractus, aut quæ sub lege commissoria alienantur, aut ubi dominium duntaxat diminutum transfertur, quod in concessione feudi, & emphyteusos contingit: vel quia alienationi tacita conditio subest, qua existente prioris domini jus ad eam rem reviviscit; unde oritur conditio indebiti, conditio causæ data causa non secuta, donationis sponfalitiæ repetitio nuptiis non insecutis, repetitio dotis soluto matrimonio. Sic apud *Homerum Odyss.* θ'. v. 318. Vulcanus deprehenso uxoris Veneris adulterio, repetit *ἑσθλα*, quæ socero ob filiam sibi locandam dederat. In *Alcorano* disponitur, ubi sponsus repudiaverit sponsam, antequam eam cognoverit, hanc retinere posse dimidiam partem ejus, quod sibi à sponso fuit donatum, nisi iste totum eidem relinquere velit.

§. 5. Verum illud potissimum heic solet disceptari; an non jure naturali ad transla-
tionem domini requiratur traditio? Nam id jam ab aliis notatum, non recte tra-
ditionem referri inter modos adquirendi domini, cum sit actus in transferendo domi-
nio interveniens. *Grotius* l. 2. c. 8. §. 25 & alibi arbitratur, etiam solis pactis jure na-
turali dominium posse transferri: traditionem autem duntaxat requiri jure civili positi-
vo, quod quia à multis gentibus receptum est, improprie jus gentium vocatur. Con-
tra interpretes juris Romani tradunt; solis pactis dominia rerum non transferri, etiam si
id in eo negotio expresse geratur, sed utique traditionem requiri. Ejus rei hanc ratio-
nem putant, quod dominia à naturali possessione coeperint, adeoque etiam in illis trans-
ferendis requiratur talis actus, per quem statum naturalis possessio rei possit adprehendi.
Ubi etiam aliqui observant, in acquisitione originaria, puta occupatione, in idem con-
currere titulum sive causam, & modum adquirendi. Sed in acquisitionibus derivativis
ista duo esse perpetuo distincta. Traditionem enim & acceptionem esse modum trans-
ferendi domini, seu potius actus in dominio transferendo intervenientes; donationem,
emtionem & venditionem, & c. esse titulos seu causas, ex quibus dominium transfertur.
Etsi supra ostensum sit, non nudam occupationem ad titulum domini sufficere, sed
pactum eandem antecedere. Alii mediam viam heic ingrediuntur, & uti negant, jure
naturali necessariam esse traditionem; ita eandem rationi congruere asserunt: quippe
cum dominium in re exerceri nequeat, nisi eam mihi corporaliter velut adplicuerim;
id quod non nisi per traditionem, & adprehensionem fiat.

§. 6. Nobis videtur rem liquido posse expediri, si observetur dominium posse con-
siderari, vel prout notat qualitatem mere moralem, secundum quam res ad aliquem
pertinere, ipsiusque dispositioni subiecta esse debere intelligitur: vel prout etiam ad-
junctum habet aliquid facultatis physicae, ut quæ circa eandem nobis placuerint, statim
in effectum possimus deducere. Vel quod eodem recidit, dominium quandoque con-
sideratur, prout præcincit à possessione: aliquando velut cum eadem conjunctum in-
telligitur; quæ est ultimum quasi complementum proprietatis, & qua posita plene ist-
hæc effectus suos directos exserit. Quo loco non inconveniens erit, super possessione
in genere aliqua heic adducere.

§. 7. Per possessionem ergo intelligimus non quamvis rei detentionem, qualem
v. g. custos, administrator, commodatarius, aut usufructuarius circa rem alienam
habet; sed talem, quæ conjuncta est cum adfectione, & animo sibi habendi. Eam di-
vidunt in *naturalem* & *civilem*; quæ divisio iterum accipitur vel de modo possidendi seu
detinendi, vel de ipsa forma possessionis. Priori modo naturalis possessio dicitur, quan-
do non animo solum, sed & corpore velut, ipsoque actu insistimus rei à nobis semel
adprehensæ. Civilis autem possessio hoc sensu animo duntaxat retinetur, quando quis
eadem corpore jam excidit. Scilicet quia lex civilis compendia illa, quæ possessio-
nem sequuntur, certis in casibus etiam illis adhuc indulget, qui corporali possessione,
aut detentione rei suæ exciderunt. Posteriori modo naturalis possessio est, ubi animus
quidem & affectus rem sibi habendi adest, circa tamen justam persuasionem domini,
ex legitimo titulo conceptam. Civilis autem possessio & affectum & probabilem affe-
ctus causam obtinet; quæ ipsa regulariter intelligitur, ubi in legibus civilibus aliquis
pos:

possessioni favor tribuitur. Vid. *Polibius* l. XII. c. 7. Possidentur autem proprie res corporales, mobiles & immobiles: analogice, res incorporales seu jura, quæ uilæ & facultate utendi possidemus; ut & cheirographa, ex quibus ad certum petendum actio potest institui. Ad constituendam autem possessionem omnino requiritur, ut quis rem aliquam aut ejus symbolum, custodiæve instrumentum per se, aut per alium ipsius nomine corporaliter adprehendat, prout id rei natura patitur, utque adeo res ita sub ipsius potestatem redigatur, quo actu de ipsa disponere queat. Et quidem si corpora plura inter se sint unita atque connexa, una eorum parte adprehensa, animo totum possidendi, totum, quoad vacuum est, adprehensum intelligitur. Sic v. g. qui fundum possidere vult, non opus habet, omnes glebas circumambulare, aut qui domum, omnia conclavia circumreptare; sed sufficit, quamlibet partem ejus introire. Vid. l. 3. §. 1. *D. de acquir. poss.* Quæ ex distantibus corporibus constat universitas, v. g. grex, si omnes partes sint præsentæ, unius corporis adprehensione tota adprehensa ceniatur. Sed ubi partes loco sint disjunctæ, v. g. aliqua pars gregis in hoc fundo, aliqua in alio, singulæ partes separatim adprehendendæ: Res incorporales, ubi coherent rei corporali, hac adprehensa & illæ intelliguntur adprehensæ. Sin istæ in realia autem acquirendæ, adprehenduntur vel cum introducimur in rem, in qua v. g. jus aut servitutem constitutam volumus; vel cum actus velut ex isto jure promanante exercemus. Ad l. 1. §. 2. *D. de act. emti.* In jure autem negativæ possessionis instar est, si ego alteri quid prohibuero, aut eidem contradixero, & is prohibitione aut contradictione mea adquiescat. Porro ad quamlibet possessionem nanciscendam ejusmodi adprehensio, aut exercitium necessarium requiritur; etsi leges civiles efficere possint, ut ipso jure dominium in aliquem transeat hæcenus, ut eadem efficacia actionem ad petendam eam rem à detentore instituere queat, ac si corporealem rei possessionem adprehendisset. Quo spectant, quæ à *Grotio* allegantur l. 2. c. 8. §. 25. Porro uti ad acquirendum dominium per occupationem requiritur, ut res fuerit vacua: ita si res ab altero in me transire debeat cum hoc effectu, ut ego actu deinceps circa eandem quædam disponere, necessarium utique est, ut iste ejus se possessione abdicet, & ex custodia velut sua ipsam removeat, quo mihi statim eam adprehendendi copia sit. Atque hoc sufficit, ut alter trididisse rem dicatur. Neque enim necessarium est, ut rem mihi in manus inferat. Sicuti, ut quis alteri cibum præbuisse dicatur, non requiritur, ut eundem præmanum in os ipsi immittat: sed sufficit tali loco exposuisse, ut ipse manum cibo commode admovere possit. Vid. l. 1. §. 21. l. 5. *D. de acquir. poss.*

§. 8 Hisce positis adparet, omnino per sola pacta transire posse dominium, prout id consideratur nude tanquam qualitas moralis, & prout abstrahit à possessione: verum prout illud etiam aliquid physice facultatis intelligitur continere, per quam statim actu exerceri queat, præter pacta etiam traditionem requiri. Ad quod non ex jure positivo, sed ex ipsa naturali ratione fuit. Neque tamen propterea admitti necessarium est, alienanti ante traditionem dominium aliquid imperfectum superesse; nisi dominium valde à *vobis* velis vocare sacram facultatem physicam super re aliqua de facto disponendi circa facultatem moralem. Nam post pactum completum, seu post jus pacto in alterum translatum, res statim ad alterum pertinere, & alterius gratia

gratia esse incipit; & alienans nullum circa eandem actum legitime potest exercere, nisi qui faciat ad possessionem alteri tradendam. Si quid præterea circa eam rem ante traditionem disposuerit, id de facto, & non velut ex jure domini agit. Et ipsa traditio proprie non est ultimus actus domini, sed corporalis detentionis abdicatio. Actus enim domini ille censetur, qui ex vi domini libere exercetur. Atqui traditio non libere, sed ex necessitate seu obligatione fit. Sicut actus magistratus, prout norat potestatem aliis imperandi, non est ejuratio. Quamquam autem res, ad quam ego jus plene in alterum contuli, pro mea non amplius censi queat: non tamen nihil interest, utrum ego adhuc rem corporaliter detineam, an vero alter jam possessionem ejus nactus sit. Nam neque actu jam ad usus suos rem potest applicare; & ubi ego renuerim tradere, coactione opus est ad possessionem nanciscendam. Ubi præterquam quod transper ista re carendum, in civitate quidem labor tibi incumbet; ut judici jus tuum demonstrares, qui si forte corruptus, aut per socordiam, injustam rulerit sententiam, ad quiescendum erit; in libertate naturali anceps Maris alea subeunda. Hinc etiam leges Romanæ ex illis contractibus, quibus agitur de rebus alienandis, jus ad rem tantum queri docent, quasi ante traditionem quis adhuc velut extra rem positus sit, jus tamen habeat, ut ea res secum conjungatur. Verum ubi per corporalem adprehensionem dominio jam ultimum accessit complimensum, jus in re constitutum tradunt. Id quod tamen leges quandoque supplent, dum v.g. inter jura in re etiam referunt jus hæreditarium, sive quod hæredibus competit ad bona defuncti, licet possessionem nondum nacti fuerint. Quod autem leges Romanæ ex jure in re actionem realem, ex jure ad rem personalem dederint, hæc ratio videtur esse; quod ubi jam semel perfecte re. ad me pertinuerit, nil aliud quam ipsam, ubicunque invenero, persequi necessum habeam, nec ut ea mihi restituatur, peculiaris & nova in altero obligatio requiratur. Jus autem ad rem præsupponit, rem, de qua agitur, nondum plene mecum fuisse conjunctam, & alterum ex peculiari obligatione teneri efficere, ut illa res mecum conjungi possit. Igitur ipsius persona est urgenda, ut rem velut vacuum mihi sistat, quò à me possit adprehendi. De cætero et si vulgo dicatur, minus esse actionem habere, quam rem; certum tamen est, per jus ad rem, actionesque personales patrimonium nostrum reddi locupletius. Sicuti vice versa, quæ quis alteri perfecte debet, nequidquam in patrimonio suo numeraverit, licet adhuc corporaliter ab ipso detineantur. Inde qui mille possidet, & mille debet, nihil; qui plus debet, quam possidet, minus quam nihil habet. Scilicet uti l. 28 D. de negot. gest. dicit: *id ei abesse videtur, in quo est obligatus.*

§. 9. Observandum præterea, traditionem esse vel veram, vel fictam, quæ brevī manu fieri dicitur, ad inutiles ambages vitandas. Et hæc potissimum intercedit, quando alicui rei meæ proprietatem donatione assigno, usufructu ad certum tempus retento. Vid. l. 28. C. de donat. Et si in nonnullis ejusmodi donationibus hodie claves à donante alteri soleant tradi, quas hic statim in istius manus iterum resignat. Item, quando rem meam, quam alter jam possidet, ipsius propriam deinceps esse volo. l. 21. §. 1. D. de A. R. D. Aut quando rem commodatam, locatam, aut depositam postea tibi vendiderim, donaverim, aut dotis nomine dederim l. 9. §. 5. D. d. t. Ficta quoque traditio inter tres personas intercedit per delegationem, puta, si quis mihi dare velit, vel

debeat, & ego id ipsum alteri dare jubeam. Id enim perinde est, ac si res mihi primum foret data, ac abs me postea tertio tradita. Manu longa autem traditio fieri dicitur, quando res non immediate alterius corpori admoveatur, sed vel propius vel eminus demonstratur. Nam, quantum in me, tradidi, cujus possessione ipse deceffi, & alteri, ut mox apprehendere posset, ostendi. Vid. l. 79. D. de solut. l. 1. §. 21. l. 18. §. 2. l. 51. D. de acquir. poss. Huc etiam referunt, si detur signum, aut instrumentum custodiæ; puta claves. Vid. l. 9. §. 6. D. de A. R. D. l. 1. C. de donationibus, l. 74. D. de contrab. inst. In jaciendis autem, & spargendis missilibus in vulgus non hoc agitur, ut res illæ habeantur pro derelictis, & postea quibuscumque apprehendentibus titulo occupationis adquirantur. Sed ejusmodi sparsio est revera quædam species donationis, collatæ in indefinita individua alicujus coetus, ut res projecta illi tradita intelligatur, qui eam primus in turba arripuerit. Conf. l. 9 §. 7. D. de A. R. D. Et si de præda militi concessa Cæsar, ap. Lucanum l. 7. Nec enim donare vocabo; Quod sibi quisque dabit. Aliquando etiam folia resiliæ sparguntur, quæ ostensis deinceps traditur, quod illæ præferunt. Sic T. rus Imp. in ludis globulos ligneos dejiciebat, in quorum aliis esculentum aliquid, aliis vestis, aliis aurum, equi, jumenta, pecudes, mancipia inscripta erant. Quos qui rapuerant, cum ad dispensatores pertulissent, ea accipiebant, quæ inscripta erant. Zenarus tom. II. Conf. Bæcler. ad. Grot. l. 2. c. 6. §. 2.

CAPUT X. DE TESTAMENTIS.

1. Modi acquirendi derivativi quotuplices? 2. Definitio testamenti Grotiana examinatur. 3. Quid nobis testamentum? 4. Testamenta an sint juris naturalis, dubitatur. 5. Antiquissimi mortalium viri inter hæredes bona distribuebant.	6. Testamentum in quantum juris naturalis, & in quantum juris positivi? 7. Licet capere hereditatem ex testamento, solennitatibus defecto, si nemo contradicat. 8. Licet tamen hæres ex intestato tale testamentum subvertere. 9. Donationes mortis causa.

INter modos acquirendi derivativos quidam adhibentur in eventum mortis, quidam inter vivos utrinque res transferunt. Utrunque derivantur res ab uno in alterum vel expressa prioris domini voluntate, vel interveniente legi alicujus dispositione. Vario de rusticat. 2. Quod alterius fuit: id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere.

§. 2. Mortis causa frequentissime facto hominum dominia transferuntur per testamentum. De cujus natura, & origine paulo curatius est dispiciendum. Ex mente igitur Grotii l. 2. c. 6. §. 14. testamentum est alienatio universi patrimonii in mortis eventum, ante eam revocabilis. retento interim jure possidendi ac fruendi. Ubi scrupulo non caret, an testamentum alienatio recte vocari queat, & quidem stri^{ct}e, prout notat talem actum quo dominus ex re sua facit alienam. Nam alienatio hoc sensu cum sit translatio domini ab uno in alterum, præsupponit utique, duas personas eo tempore, quo alienatio fit, existere, ita ut deinceps res dici queat aliena ei, abs quo in alterum fuit translata. Atqui testator, quousque ipsi spiritus recipiatur, plenissimum jus in omnia sua bona

bona sine ulla diminutione retinet. Igitur vivus adhuc nihil alienavit. Quamprimum autem expirat, statim omne jus, quod vivus habuerat, amittit, ac deinceps pro nullo habetur. Ergo non potest eo tempore alienatio dici facta, quando alienanti res nulla amplius aliena aut sua dici potest. Neque difficultas tollitur, si dicamus, alienationem fieri, quando testamentum scribitur, sed eam interim ab eventu mortis suspendi. Nam in alienatione duorum voluntates conspirare debent, unius, in quem res transfertur, alterius, qui rem transfert; & quidem, ut illæ eodem tempore velut conspirando uniantur. Atqui frequentissimum est, aliquem ignorare, se hæredem scriptum, quousque post mortem testatoris tabulæ testamenti fuerint apertæ. Sicuri & apertis testamenti tabulis liberum hæredi scripto est, adire, an repudiare hæreditatem velit. Deinde cum omne jus hæredis testamentarii denuo à morte testatoris incipiat; igitur ante mortem testatoris nullum ipsius jus exstabat, quod ab eventu mortis suspensum dici posset. Præterea ubi qualiscunque alienatio, etiam revocabilis sit, tale tamen jus in alterum, cui quid alienari dicitur, transferri debet, ut illa non ex nudo arbitrio alienantis revocari queat. Alias enim neque alienans obligationem aliquam contraxisse, neque alter jus aliquod adquisivisse potest intelligi, si hoc duntaxat actum fuit; v. g. habebis aliquando rem meam, nisi interea mihi displicuerit; quo minus autem quolibet tempore & nullam quoque ob causam displicere queat, prohibendi jus non habebis. Talis actus sane alienatio dici nequit, cum sit nuda tantum declaratio voluntatis, quæ in præsens est, citra necessitatem in ea perseverandi; quæ neque obligationem, neque jus parere idonea est. Vid. *supra* l. III. c. V. §. 5. Atqui testamentum revera est ejusmodi declaratio voluntatis, qua nihil juris ante mortem testatoris in alterum confertur, saltem quod adversus ipsum testatorem aliquem effectum pleni juris habeat. Nam etiam post scriptum testamentum testator retinet non tantum jus possidendi & fruendi plenissimum, nudo dominio in hæredem translatum; sed revera illibatum dominium penes testatorem remanet. Evidenti est indicio, quod is etiam post conditum testamentum res alienare, ac scriptos hæredes, nequidquam ringentes, expungere queat. Alienationes autem revocabiles semper supponunt aliquem eventum, aut conditionem, sub qua sint revocandæ, non ex nudo arbitrio alienaturi dependentem.

§. 3. Simplicius, & ad mentem J.ctorum Romanorum, naturam testamenti exprimemus, si illud vocemus declarationem voluntatis nostræ circa successores in bona nostra post mortem nostram; quæ tamen ante mortem pro lubitu nostro sit mutabilis & revocabilis, & ex qua aliis demum ab excessu nostro jus nascatur. Circa quam mutabilitatem illud lex humanitatis exigit, ne quis præter meritum inani spe læctetur, aut ludibrio habeatur. Inde etsi vix improbare possumus illud apud *Plinium* VIII. ep. 18. de Domitio Tullo, qui captatores, improbolique hæredipetas deceperat, (*alu contra hoc ipsum laudibus ferunt, quod sit frustratus improbas spes hominum, quos sic decipere pro moribus temporum prudentia est. Add. Lucianus in dialogo Symyli & Polystrati:*) merito tamen male audit apud *Valerium Max.* l. 7. c. 8. Q. Cæcilius, & T. Baſtulus, quorum ille L. Lucullo, hic Lentulo Spintheri illuſit, abs quibus tamen maxima beneficia acceperant.

§. 4. Istiusmodi testamenta juri naturali, an positivo suam debeant originem, inter eruditos disceptatur. Cujus quæstionis non hic est sensus, an jure naturæ teneatur quis

testamentum facere; (nam id sine dubio in cujusque est arbitrio, nisi quatenus id necessitas ad rē inter suos tollendas Conf. *Ies. 38. v. 1.*) sed an introducto rerum dominio ex hujus natura necessario consequatur, ut quis efficaciter possit testamentum facere: an vero facultas testandi per leges positivas dominis rerum sit concessa? *Grotius* mens est, testamentum quidem, uti alijs actus, formam certam posse accipere à jure civili; ipsam tamen ejus substantiam cognatam esse dominio, & eo dato, juris naturalis; seu, ut liceat de rebus suis efficaciter disponere ex jure gentium esse, quod *J. C. N. Romanis* primarium dicitur; ut non aliter quam certo modo, ex jure esse civili. Circa quam adfectionem non potest nullum dubium moveri. Nam cum res illæ, quarum dominium est introductum, vivis hominibus inserviant, ad mortuos autem res humanæ nihil amplius attineant: igitur non ita necessarium videbatur, ut dominium in se contineret facultatem disponendi: quid circa res alicujus post mortem debeat fieri. Sed sufficere poterat, si quis suæ potestati res subjectas haberet, quousque viveret, nec eam ultra vitam extendere posset; de bonis autem eorum, qui inter homines esse desierunt, vivis disponendi cura relinqueretur. Deinde cum mortui rebus humanis exenti sint, impune ipsorum voluntas ac dispositio, à vivis adhuc facta, videbatur posse negligi. *Idcirco, & manes credi, & curas sepultos?* Argumento est, quod antiquissimi suos ad ultima mandata obsequenda jur ejurando adstringere consueverint, velut nullo humano vinculo satis valido. Vid. *Gen. XXI. 2. 3. XLVII. 29. L. 25. Diodorus Siculus l. 2. c. 23. de Perside morituro. Quo spectat, quod apud Sophoclem Trachinibus vers. 1192. seqq. Hercules ab Hillo super ultimis mandatis exsequendis juramentum exigit. Sic Constantinus Ducas juramento Eudociam uxorem adstringit, quoad secundas nuptias, ipso defuncto, non sit transitura. Que tamen qua astutia syngrapham suam à Patriarcha, cui asservanda erat data, recuperavit, ac velut promissio exsoluta Romano Diogeni nupscrit, memorat *Zonaras tom. III. in Eudocia, & Atch. Glycas Annal. tom. IV. Sic apud Ioseph. archol. XVII. 10. Herodis mandata de interdicendis Judæorum proceribus à sorore & affine negliguntur. Sic *Isisrat hæc rapidis aboleri carmina si vivas Virgilius, Phrygium quæ cecidere ducem. Tucca velat Varius-que si nultus; maxime Cæsar, non sinus. Sic Dio Cassius l. 59. ubi narrat, quomodo testamentum Tiberii à Caligula & Senatu fuerit irritum declaratum, addit; nihil consilii adversus ingratitude hominum, & vim posterorum valere. Quo possis applicare illud *Lucani l. 2. Nulla fides rebus post terga relictis. Igitur ut alicujus voluntas etiam post mortem effectum obtineret, in arbitrio situm erat superstitum. Quibus utique conventionem aliquam inter se determinandum fuit. quousque vellent sese componere ad placitum eorum, qui hominum jura jam amiserant. Citra hoc vana erat dispositio, quam tueri autor non posset, reliqui, qui poterant, nollent. Manifestum autem est, ad pacem generis humani non fuisse, ejusmodi dominium rerum introducere, quod ad præsentem duntaxat, & momentaneum usum valeret, sed & quod in posterum durabile foret; cum non minus homini in futurum tempus, quantum natura admittit, quam in præsens tempus vitam servandi, eique media prospiciendi jus comperat. Quo cum accedat, quod & eorum, qui sanguine nobis junguntur, peculiaris cura sit injuncta, quorum prolapiam in indefinitum duraturam speramus: inde ex pace generis humani visum, vim dominii à nudo aliquo temporis termino non suspendere, quippe cum ea res non minus turbatur, quam primæva****

communio datura fuerat: sed ei durationem velut indefinitam assignare, per quam etiam in alios transire & in iis continuare possit. Hoc igitur dominium quomodo servari, & continuari possit, ii, qui in naturali libertate vivunt, ex suo iudicio statuunt. Sed in civitatibus uti illud publicis viribus defenditur; ita plerumque variis id modis temperatum & circumscriptum fuit, prout ex usu civitatis videretur. Quod autem committitur aut or nova *Methodi iurisprudencia*, p. m. 56. id nescio an cordati sint ad probaturi. *Testamenta, d. cit. iure iure, si. e. citra legum c. vilius confirmationem, nullius essent momenti, nisi anima esset immortalis. Sed quia mortui vetera adhuc vivunt, ideo manent domini rerum; quos vero heredes reliquerunt, concipiendi sunt procuratores in rem suam.* Conf. *Luce XII. 20. Sirac. XI. 20.*

§. 5 Ceterum uti nemo facile adseruerit, jure naturæ repugnare, ut quis possit de suis rebus disponere eo tempore, quo dominus est, & effectum conferre in tempus, quo futurus dominus non sit: ita ut hoc ex domini natura necesse sit a aliqua ratione resultet, haud quidquam adparer. Equidem hoc ex natura domini fuit, ut quis vivus in rem suam alicui vivo jus conferat, quod non extinguatur, extincto licet eo, qui illud constituit; quippe cum illud jus in vivente hæreat. Nam cum efficiens & effectum sint entia separata, illo extincto, hoc non statim extingui necessum est. Adeoque uti quis rem suam vivus plene in alterum potest transferre, cujus dominium hic non amittat, mortuo eo, abs quo idem fuit acceptum; ita nihil prohibet, quo minus quis dominium rei suæ in alium possit transferre, recepto tamen sibi certo in eam rem jure, quoad in vivis fuerit. Inde antiquissimis seculis patres familias de bonis suis, imminente jam fati, disposuisse legimus; (nam *Genes. XX. 3.* Abrahamus servi sui filium, ut quidquam hæredem jam nuncupasse videtur, sed tantum de coostituendo cogitasse, si improlis ipse decederet:) sed ita, ut suam voluntatem ipsi inter liberos suos promulgarent, ut dum hi eadem adquirebant, pacto mutuo inter se eandem confirmare viderentur. Quo ipso à vivis in vivos jus collatum, iidemque velut in possessionem bonorum statim immitti. Et probabile est, veteres illos, frugali & simplici vita usos, communiter non ita repentinis & violentis morbis extinctos; sed sensum deficiente humido radicali extabuisse, sic ut ad ultimum spiritum ratio sibi constaret, nec mors ita subito, improvisq; ipsis ingrueret. Vid. *Genes. XXV. 5. 6. XLVIII. 22. Deuter. XXI. 16. 17. 1. Reg. I. 35. Sirac. XXXIII. 24.* Sic & Cyrus apud *Xenophontem* l. 8. *Cyropæd.* filiis viva voce assignat, quid quemque ex fortuna patria maneret. Et sane maximum favorem habent istæ ultimæ dispositiones; ac non exiguum mortalitatis solatium erat, si, quæ quisq; per vitam suam acquisivisset, ad illum potissimum pervenirent, quem ipse maluisset. *Quintilianus* declamat. 303. *In more civitatis, in legibus positum est, ut quotiens fieri potuerit, defunctorum testamento ficiat. Idque non mediocri ratione. Neque enim aliud videtur solatium mortis, quam voluntas ultra moriem: alioqui potest grave videri & ipsum patrimonium, si non integram legem habet: & cum omne jus nobis in id permittitur viventibus, auferatur morientibus. Nec de nihilo est illud Statu Syll. l. 4. Orbis omni fugienda nisi, Quam premit votis inimicus heres, Optimo poscens (pudet heu!) propinquum Fenus amico. Orbis nullo immutata fletu: Stat domo capta cupidus superstes Imminens leti spoliis, & ipsum Computat ignem.*

§ 6. Enimvero non tam de hujusmodi ultimis dispositionibus quaestio est, quam de illis testamentis, quibus quis ita de rebus suis disponit, ut libertatem tamen ea mutandi ad ultimum spiritum retineat, utque hæredi demum à morte testatoris jus in ipsius bona incipiat nasci. Qui modus disponendi multis non citra gravissimas rationes magis placuit, quam ille, quo mortì propinqui bona suai; si inter hæredes distribuebant. Scilicet improvise saepe fato homines obruuntur, aut à suis distracti, ut supremam voluntatem exprimendi spatium & occasio non sit. Saepè etiam, cui Parcae jam extrema legere fila videbantur, sanitati iterum insperato restituitur. Convenientius quoque judicabatur, ut animo sereno atque integro per otium quis de rebus suis disponderet potius, quam cum extremis jam admotus trepidaret, aut vi morbi concussa mens langueret. Quin & utilissimum erat, ut quis ad ultimum usque spiritum dominus rerum suarum maneret, ac nemini tale jus in illa concederet, quod non quovis tempore possèt citra incommodum revocare, mutantibus sese heredum meritis, aut nostra inclinatione. Vid. *Syracud.* XXXIII. 20. *segg.* (Gallico proverbio absurdum judicatur, vestibus se prius exuere, quam eas cubitum.) Quanquam enim translatio juris possit fieri revocabiliter, seu ut iterum à transferente possit retractari, existente aliqua conditione casuali, aut potestativa, ex parte ejus, in quem facta erat translatio; ramen immensam litium segetem erant præbitura dubia, quæ circa existentiam conditionis oritura fuerant, & quæ ab utraque parte poterant prætendi. Saltem hæres semel nuncupatus gravissimam offensam in testatorem erat concepturus, si quamcunque ob rationem hæreditate, quam spejam devoraverat, excidisset. Quin multis non citra periculum fuit, mature ac palam hæredem nuncupasse. Sic Caligula *devisores vocabat, qui ipsum inter liberos palam heredem nuncupaverant, & post nuncupationem vivere perseverarent; & multis venenatas mactas mittebat.* Sueton. Caligula. c. 38. Add. *Idem Galbac.* 9. *Livius.* XL. 34. Apud *Josephum archæol.* XVI. 8. Augustus Herodem, regnum inter filios dividere volentem, prohibuit; sed jussit, ut quo ad viveret, & regnum, & filios in potestate retineret. Sicuti & id perniciofa æmulatione domum ejus distraxit, quod post vivus successorem designaret. Et ideo tutum visum, testamenta scripta post mortem demum promulganda curare, ne vivis invidiam aut periculum crearent. Hinc etiam ista invito testatore resignare ac propalare, sedum atque inhumanum facinus non immerito habitum. Sic cum Cæsar, orto bello, testamentum Antonii apud Vestales depositum publice in Senatu recitari fecisset, plurimi id facinus moleste tulerunt. *Ἀλλότριον γὰρ ἔδοξεν εἶναι καὶ δεινόν, ἐν θύνας πινὰ δὲ δύναι ζῶντα, ὥστ' ἂν ἐβελήθῃ γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτὴν.* Indignum eivni videbatur, & grave, rationem ut quis redderet vivis de illis, quæ post mortem suam vellent fieri. *Plutarchus Antonio.* Idem Cæsar's factum *Dio l. L.* injustissimum vocat. Præsertim cum Romanis frequens esset, multa judicia de hominibus in testamentum conferre; uti ex *Tacito* passim adparet. Add. *l. 1. §. 38. D. depositi. l. 1. §. 5. D. ad L. Cornel. de falsis.* Hæ ergo & similes rationes, quanquam ejusmodi modum ultimæ dispositionis multis gentibus vehementer commendarint; nondum tamen exinde evincitur, hujus generis testamenta ex iplo rerum dominio naturaliter fluere, adeoque juris naturalis esse. Non licet ponamus; ex communi mortalium conventionione dominio hanc esse

esse vim, ut quis bona sua in eventum mortis ad quemcunque placuerit deolvere queat: ut ramen hoc fieret tali modo, quo & voluntas testatoris ad mortemque maneret ambulatoria, (Vid. l. 4. D. de adimend. & transfer. legat.) & jus hæredis non nisi à morte testatoris inciperet; & iste tunc demum hæredem seipsum intelligeret esse; id vero inventum est juris positiivi. Nam alias in translationibus juris ab uno in alterum regulariter necessarium erat, ut consensus ejus; qui transfert cum consensu alterius, in quem translatio fit, eodem tempore & simul existant, ac velut uniantur; ex qua unionem translatio juris resultare intelligitur. Hæc autem usque adeo non necessum est voluntatem testatoris ac hæredis uniri, ut etiam inter mortem illius, & hujus aditionem intervallum temporis intercedere queat, lege tantisper jus hæredis sustinente, Add. l. 61. D. de acquir. rer. dom.

§ 7. Operose quoque disceptari solet, an salva conscientia hæres in testamento scriptus, solennitatibus jure civili requisitis defecto, hæreditatem possit capessere; ut & num salva conscientia, qui alias ab intestato erat successurus, subvertere possit testamentum, solennitatibus jure positivo præscriptis defectum, licet constiterit, serio voluisse testatorem in hunc bona sua transferre? Qui utrumque negant, maxime nituntur hypothetis illa, factionem testamenti esse juris naturalis. Unde & subverforem ejusmodi testamenti foro quidem externo & civili actionem suam adprobare posse sentiunt, non item foro interno sive conscientie. Enimvero ad isthæc penitus intelligenda, observandum prius fuerit, leges civiles vix ulla in parte magis fuisse sollicitas, formulasque & ritus scrupulosius exegisse, quam in testamentis, præveniendis fraudibus, quæ in scriptis testamentis intervenire possunt plurimæ, & dirimendis contentionibus, quas habendi cupido acerrimas erat suscitatura, cum vix quidquam minore adquiratur labore, quam optima hæreditas. Inde cum quilibet justæ ætatis, & extra crassam rusticitatem aut ruditatem positus præsumatur nosse, aut ex peritioribus posse cognoscere, quomodo leges civiles ordinari testamenta velint; nemo censetur seriam suam voluntatem eo modo expressisse, quo norat, in foro civili adversus contradicentes non esse valituram. Præsertim cum tam amplum condendis testamentis spatium indulgeatur. Igitur ubi ad leges civiles testamentum tum non congruerit, facile præsumitur, fraudem aliquam intervenisse, aut testatorem vel mentis non satis fuisse compotem, vel superfuntorie, & magis aliorum instinctu, quam proprio motu testamentum deprope-rasse. Sic ut unicus finis istorum solennium sit, ne pro vero falsum subijciatur testamentum; nevé pro liquida, & bene deliberata testatoris voluntate præceps & inconsultus instinctus admitatur; præsertim cum jam antea leges ad successionem ab intestato vocarent eos, quibus regulariter defunctum quam optime voluisse censetur. Cæterum etsi contingere queat, ut etiam qui seriam suam, & mature expensam voluntatem declarare constituit, in solennibus adhibendis impingat; tamen foro civili aliter de voluntate defuncti constare nequit, quam ex ejusmodi instrumentis. Et cum penes leges civiles fuerit facultatem testandi ad usum reip. temperare; non est opus, in unius aut alterius gratiam à communibus statutis discendi; cum admissio semel exemplo magna litium seges, & fraudum sit germinatura. Ac frustra querelas movet, qui propter mutilum testamentum sperata hæreditate dejicitur. Nam neque prærogativa sanguinis

nitur, (alias enim ab intestato fuisset admissus;) neque jus ex testamento alicui civi fuerit, saltem in contradictorio valitorum, nisi ad statuta civilia illud quadraverit. Unde fato potius, quam alicujus injuria talis hæred tate sese excidisse arbitretur. Nihilominus ubi scripto hæredi super testamento nulla movetur controversia, recte hæreditatem adire poterit. Nam virium, quod leges civiles ex defectu solemnium præsumebant, heic cessat; (præsupponitur enim, testatorem hunc sibi hæredem serio voluisse;) & revera ad neminem propius, quam ad hunc ea bona pertinent, postquam illi acquiescunt, & tacite jure suo cedunt, quos alias generalis lex ad successionem vocabat. Seria enim voluntas, minus solenni ter declarata, hætenus tantum à legibus civilibus ad transferendum jus insufficiens declaratur, quatenus per eam alii sunt excludendi, qui ex alio fundamento jus ad eandem rem possunt prætere. Ubi ad forum civile negotium non trahitur, absentia solemnium juris positivi id haut quidquam vitiat, si adfuerint, quæ generali naturæ lege aliàs ad jus constituendum sufficiunt. Ergo videtur defectus solemnium scriptis hæredibus tantum nocere contra eos, quibus in defectu heredum testamentariorum lex successionem dedit. His silentibus censeatur ad dominium transferendum sufficere, quod serio significaverit testator, quem sibi hæredem velit. Id quod etiam multæ gentes, quæ scrupulositatem juris Romani ignorarunt, aut aspernatæ sunt, ad testamenti validitatem satis esse judicarunt. Illud tamen extra dubium est, peccare eos, qui ex suppositio testamento scientes aliquid capiunt, licet ipsorum nulla fraus intervenerit. Unde recte improbantur *Ciceroni Off. 3. M. Crassus, & Q. Horrensus*, qui ex falso Minutii Bassili testamenti, cum sibi nullius fraudis essent concilii, alieni facinoris munusculum noluerunt repudiare. Add. *Valer. Maximus l. IX. c. 4.* Nam neque ad illos bona sua pervenire voluit testator, & non exstante legitima domini voluntate, jam aliis bona illa per leges erant assignata.

§. 8. Neque tamén si cui alias ex intestato hæreditas competebar, testamentum non solenne everrat, utut de seria voluntate testatoris constiterit, proprie testatori, aut heredi scripto injuriam, infert. Non testatori; quia ipsi non competebar jus per ultimam dispositionem bonâ sua conferendi hæredibus non legitimis, nisi modo præscripto in legibus suæ civitatis. Non hæredi scripto; quippe cui non confertur jus adversus hæredes legitimos valiturum, nisi per testamentum ad leges civiles conformatum. Nihilominus generosum judicaverunt viri, eximæ humanitatis laudem affectantes, à voluntate defuncti non recedere, nisi illa ad formulas legum civilium non ita exacte foret expressa, evitandæ suspicioni avaritiæ; an quia mortalitatis senlus tenera pectora acriter movet, ut ne quem frustra id voluisse concedant, quod ultimum erat voluturus. Sic capiendum illud *Plinii l. IV. epist. 10. Religiosissime soles custodire defunctorum voluntatem, quam bonis heredibus intellexisse pro jure est. Neque enim minus apud nos honestas, quam apud alios necessitas valet. Idem l. II. ep. 26. Ego propriam quandam legem mihi dixi, ut defunctorum voluntates, etiamsi jure deficerentur, quasi perfectas tuerer. Et l. V. epist. 7. Hoc si jus adspicias, irritum est: si defuncti voluntatem, ratum & firmum est. Mihi autem defuncti voluntas (vereor quam in partem Icti quod dicturus sum accipiant,) antiquior jure est. Hoc exemplum qui sequi voluerit, liberalis satis animi laudem meruent. Sicuti & eam ob causam ultima mandata aut petita necessariorum amicorumque humanitatis laudem*

affe

affectantibus observare curæ est, ut utrum cum aliquo onere sint conjuncta. Quo referas testamentum illud irregulare apud *Lucianum in Toxari*, ubi pauper testamento uni amicorum divitum matrem suam alendam, alteri filiam dotandam legat. Neque tamen vituperandus fuerit ille, qui emolumentum non adspernatur, quod per publicas ipsi leges indulgetur. Cæterum ex singularum civitatum legibus cognoscendum, quousque alicui liceat patrimonium suum dividere inter plures, tanquam hæredes, aut partim hæredes, partim legatarios. Item an pleno jure hæreditas transmittatur, an sub onere fideicommissi, de quibus late interpretes juris civilis. Illud autem unique juris naturalis est ut qualemcumque hæredem onera & debita, in bonis defuncti fundata, sequantur; non tamen ultra vires hereditatis, nec ut ipse de suo, quod deest, supplere teneatur, nisi a hoc peculiariter obligasse se intelligatur.

§. 9. Distingui à testamentis solent *donationes mortis causa*, quibus vivus in vivum & consentientem jus in bona sua transfert in eventum mortis. Earum quæ potissimum videntur species. Una, quando quis, probabile mortis periculum imminere sibi suspicatus, alicui non se donat, ut statim faciat accipientis; sed tunc demum, cum mors fuerit infecuta; seu ubi quis donationem suspendit à conditione mortis ex instanti periculo imminentis; quod periculum ubi quis evaserit, nulla est donatio. Exemplum exstat apud *Honorem Odyssæ*. Refertur huc potest aliquo modo factum Philippi regis apud *Livium* l. 32. cap. 38. qui cum acie sibi cum Romanis decernendum videret, urbem Argos *Nabidi* veniens *fideiuciarum* dat, ut *victori* sibi *restitueret*: si *quid* advehi *accidisset*, *ipse* habere. Add. *Diodorus Siculus* l. 15. c. 19. de donatione Olynthiis ab Amynta facta. Hercules apud *Euripidem in Alceste*, v. 1020. Γυναικα δὲ μετὰ σῶαι τὰ βίβν Εὐας ἀνὴρ πρὸς δὲ τὸν ἄλλον ἄγων ἔλθω, τὸν γεννόν Βιστονὴν καὶ τὴν ἀνδρῶν. Προφῆας δ' ὅ μὴ τύχημι, νοστήσωμι δὲ. Δίδωμι τὴν δὲ σῶσαι ἀποπλοὴν δομοῖς. Hanc mulierem, *erres* tribu à τῷ acceptam, *Doreo* adducens *Thracios* equos *huc* Rediero, interfecto tyranno *Bistoniam*. & vero male rem gesserim, (quod avertant *Dis*, *nam* enim *redeam*). De hanc ancillam tua famula. Altera quando quis rem suam alicui assignat in eventum mortis, retenta sibi interim possessione, & pleno usufructu, ita tamen ut ante mortem ea donatio certa ex causa revocari possit; puta, si donatarius donantem insigni injuria læserit, aut si donanti orbo postea proles propria nara fuerit. Quod si antem revocabilitatem à nulla conditione extrinseca, sed a mero suo beneplacito suspenderit donator, tunc donatario nullum jus quasi erit, quamdiu donator naturalem facultatem habuerit voluntatem mutandi, i. e. quamdiu vixerit rationis compos. Nam uti non est obligatus, qui nudo suo arbitrio quodcumque vult citra præstationem ullius rei sese potest liberare: ita juris nomine venire nequit spes, quæ mero alterius arbitrio tolli potest; se cum morte duntaxat donatoris alterius jus incipiet, adeoque ad naturam testamenti sit. Et dicta actus iste accedat. Quando autem quis, imminente mortis periculo commotus, ita donat, ut statim fiat accipientis, neque revocetur, si periculum fuerit depulsum, ad donationes potius inter vivos referetur. Et si ubi donatio fuerit magna, & facultates donantis debilitata, multoque magis si totam ipsius substantiam complectatur, à conditione mortis securæ videatur suspensa, cum nemo sanus temere ad mendicitatem semetipsam præsumatur velle redigere. Illa quoque donatio inter vivos cenet. ut

qua quis in alterum irrevocabiler dominium transfert, recepto sibi ad dies vitæ usufructu.

CAPUT XI.

DE SUCCESSIONIBUS AB INTESTATO.

1. Successiones ab intestato niuntur præsumta voluntate defuncti;	11. Aut non ab hereditate exclusæ.
2. Prout tamen illa rationi congruit.	12. De jure representationis.
3. Liberi reliquis omnibus præferuntur.	13. Deficientibus liberis succedunt parentes;
4. Parentes liberis debent alimenta.	14. Et his deficientibus cognati pro ordine propinquitatis.
5. Quid alimenta comprehendant?	15. An amici cognatis præferendi?
6. Quamam liberorum nomine veniant?	16. An benefactores cognatis præpollent?
7. Quid præter alimenta liberis debeatur, & quare?	17. Ordo inter cognatos.
8. Non necessario aqualiter bona inter liberos dividenda.	18. Civilibus tamen legibus ampla heic disponendi facultas.
9. Liberi legitimi prævalent naturalibus,	19. Hæres quatenus defuncti debita exsolvere teneatur,
10. Modo pater illos agnoscat;	

EX dispositione legis naturalis, sine expresso & peculiari facto prioris domini, dominia rerum transire dicuntur in successionibus ab intestato. Scilicet cum ea dominio vis foret attributa, ut quis de rebus suis posset disponere non solum quoad ipse in vivis esset, sed etiam eadem efficaciter in mortis eventum in alios transferre; probabile non videbatur, si quis super bonis suis vivus nihil deprehenderetur disposuisse, eum illa à morte sua velut pro derelictis habita cuius occupanti voluisse patere. *Pindarus Olymp. od. 10. πλῆτ' ὁ λαχὼν πιμμένα ἐπακτὸν ἀλλότῃσι θναίσκοντι συγγεγάτατ.* *Divitia, sortita dominum adscititium alienum, morienti sunt odiosissima.* Igitur sequendam heic defuncti voluntatem probabilissime præsumtam ratio naturalis dictitabat. In dubio autem præsumitur quemque id voluisse, quod naturali inclinationi simul ac officio quam maxime congruit. Conf. *Gros. l. 2. c. 7. §. 3.*

§. 2. Inclinationo naturalis regulariter eo fertur, ut nostra opera quam prolixissime sit prospectum iis, qui ex nobis descendunt; & juxta hos aliis sanguine nobis junctis. Nam & plerunque propinquitatis sanguinis peculiari quoque affectu animos conjungit; & cunctis fere ea cupido est insita, ut familias suas quam maxime velint florere. Inter officia autem præcipuum est, ut illis prospiciamus, quorum curam natura nobis peculiariter injunxit, tum ut gratum animum adversus benefactores exhibeamus. Enimvero utur præsumptiones has sæpe à vera voluntate defuncti aberrare contingeret; tranquillitatis tamen & pacis intererat, ut ne facile peculiare quædam conjecturæ contra hæc communes admitterentur; cum hac ratione innumeris litibus fenestra foret aperienda. Adeoque in hac materia voluntas defuncti respicitur non tam qualis fuerit, quam qualis esse debuerit, & prout ad regulas officii congruebat. Inter quas vel hæc præcipua est, ne quis occasionem præbeat, ut alii litibus inter se colli-

colliduntur. Inde pacis interest communem aliquam viam heic potius sequi, licet contingat paucorum quorundam voluntatem negligi, quam, dum singulis satisfacere laboramus, infinitis difficultatibus nos aliosque involvere. Et qui omnino singulari suæ voluntati satisfieri volebat, expresse eam significasse debuerat. Sic nihil frequentius, quam ut pater unum ex pluribus liberi ardentissimo præ cæteris amore prosequatur. Qui dubitet, quin uberius velit prospectum isti delicio, quam reliquis? Et nihilominus ubi intestatus decesserit, æquis portionibus hæreditatem cernent; non quod juri naturali repugnet uni ex liberis suis eximiam quandam portionem assignare; sed quia infinitæ lites inter fratres erant surrecturæ, si ex modo paterni affectus patrimonium foret dividendum. Idem incommodum sequeretur, si quis improbis decederet, relictis pluribus fratribus, quos d. spari amore, dum vixit, foverat. Sic non infrequens est, ut quis decedat, relicto cognato aliquo remotioris gradus, quem nunquam singulariter amavit, nec beneficio ejus ullo usus est; cum contra alieni cujusdam favori omnes suas fortunas debeat. Quis non dicat, defuncto potiorum fuisse illum benefactorem, quam cognatum? Et tamen, quia difficillimis litibus materiam erat præbitura comparatio inter necessitudinem sanguinis, & gratitudinis, cunctis gentibus placuit, ut in causâ intestati cognatus benefactori præferretur. Præsertim cum non beneficium dedisse, sed fœneratus quis videri posset, si propter istud propinquis in hæreditate deberet præferri. At si per expressâ n. defuncti voluntatem ille hæc fuerat antelatus, æquum utique erat, eam voluntatem servari. Unde adparet, rationem naturalem, quæ de successione arbitrat, ubi ultimæ dispositiones desunt, non nudam defuncti voluntatem, de qua tepe parum constat, respicere; sed prout ea cum communi hominum inclinatione, & officio congruit, ac ne litibus fomes suggeratur. Add. *Bæclerus ad Grot. l. 2. c. 7. §. 1.* Isti tamen rationi naturali in omnibus civitatibus leges civiles succenturiantur, tum ne avaritia hominum acerrimis litibus collideret illos, quæ paria rationum momenta videbantur favere; tum ut ad publicam utilitatem ea res dextre attemperaretur.

§. 3. In successionebus igitur ex intestato & ipla duce ratione & consensu omnium, quas novimus, gentium liberi præferuntur reliquis etiam ipsis parentibus. Vid. 2. *Corinth. XII. 14. Rom. n. VIII. 17. si filii, & heredes. Aristot. Nic. VIII. 14. μάλλον ἴσους οἱ γονεὺς ἢ τὰ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ ἄλλων γένεα, ὅτι ἐκ τῶν καὶ μάλλον συναρκέεται τὸ ἀφ' ἑτῶ ἄνθρωποι ἢ τὸ ἄνθρωπινον τῶ ποιήσαντι.* Magis sciunt parentes, qui ex se orti sunt liberi, quam nati ex illis se esse genitos. Majorem autem id, a quo aliquid est cum genito habet necessitudinis connexionem: quam quod factum est cum eo, qui fecit. *Isa. orat. V. Οὐ γὰρ αὐτὸς ἀποδίδωσι τῷ υἱῷ τὰ ἐκ πατρὸς, καὶ εἰ δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ αὐτῷ ὡς παῖδες γήσονται.* Lex ipsa ea quæ sunt patris dat filio, & non permittit cum testari, cui filii sint legitimi. Idem orat. *II. ἔπερ δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἔπερ δὲ αὐτῷ εἰδὲν ἔστι τὸ αὐτῷ, ἀνευ τῶν ἄλλων, εἰς τὴν καὶ αὐτῶν γήσονται τελευτῇ.* Non enim cupiam licet aut disponere, aut donare. Sui, autem filius, si quis legitimus relinquens decesserit. Et paulo post: Lex dicit, licere unicuique disponere sua arbitrio suo, si non relinquat filios legitimos: sin vero scemmas relinquit, in illarum arbitrio. Igitur cum filiabus licet dare & di. ponere propria: inscis vero filiabus legitimis non possunt neque adoptare, neque alicui bona dare sua. Add. *l. 7. D. de bonis damnatorum Julianus in Cesaribus παῖσι νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ τὰ ἀπ' αὐτῶν εὐχεσθαι.* In more positum est, ad filios omnia per successionem deferre; & hoc omnes in votis habent.

Apud *Plat.* *Alc.* l. 7. c. 7. §. 2. *indefinitum inter homines procreationis vinculum* vocatur: Favet autem liberis tum parentum obligatio, qua ad liberos alendos, & bene educandos à natura adstringuntur, tum affectus vehementissimus, quem non nisi raro enormia liberorum scelera, aut inusitata parentum feritas extinguit.

§. 4. Ac de alimentis quidem, quæ parentes liberis debent, à quibusdam dubitatum fuit, utrum obligatio, ex qua debentur, sit perfecta, an imperfecta, seu utrum illa ad explettricem, an ad attributricem, justitiâ spectent. (vid. *Grot. d. l. 9. 4.*) Quorundam sententia est, debere quidem parentes liberis alimenta, non tamen ex justitia explettricis, sed attributrice duntaxat, sicut valde inhumaniter faciant parentes, si illa denegent; liberis tamen non competere jus ab invitis parentibus illa alimenta exigendi; qui proprius est effectus justitiæ explettricis. Et si per leges civiles liberis possit perfectum jus dari. Nobis tamen potius persuasum est, parentibus perfectam incumbere obligationem liberos alendi, quamdiu ipsi sese alere nequeunt; eaque adjuncta videtur non solum ab ipsa natura, sed etiam proprio parentum facto, dum liberos generant atque tollunt. Sane enim proli suæ magnam facerent injuriam, si eam ideo tantum generassent, ut periret. Ergo generando videntur sese ultro obtrinxisse, quod quantum in se operam volunt dare, ut, quam dederunt, vita conservatur. Sic igitur in liberis erit perfectum jus à parentibus alimenta habendi. Verum quo minus illud omnes effectus producat, obstat naturalis liberorum imbecillitas in ea ætate, in qua sibi ipsis prospicere nequeunt. Adeoque non tam jus illos deficit, quam vires id exequendi; nisi quæ leges civiles ipsis subveniant, & derectantes parentes ad præstanda alimenta compellant. Et si per sapientiam Creatoris naturalis parentum affectus tantam habet vim, ut etiam citra compulsum legum civilium parentes regulariter officio suo satisfacere gaudeant.

§. 5. Cæterum sub nomine alimentorum veniunt non solum, quæ ad naturalem vitam conservandam sunt necessaria, sed & quæ hominem ad totalem & civilem vitam reddunt idoneum. Et ista quidem eousque debentur, quoad propriam per industriam victum sibi proles querere possit. Quantum autem in educationem; quæ ad vitam civilem liberi formantur, sit inpendendum, ex fortuna parentum & indole filiorum erit judicandum. Saltem id requiritur, ut in honesta, & utilia societatis humanæ membra queant evadere. De cætero uti id quidem natura non videtur exigere, ut parentes in gratiam liberorum in feri suum defraudent genium: ita vitio non carebit parens, in lauta fortuna constitutus, si non exquisitissimam filiis culturam adhiberi curet.

§. 6. Sub nomine autem liberorum compræhenduntur non illi tantum, qui primi sunt gradus, sed & qui secundi & ulteriorum, sive ex filiis, sive ex filiabus descendant; siquidem à propioribus parentibus ali nequeant. Vid. l. 8. §. 5. *C. de bonis, quæ liberis adquir.* l. 5. §. 1. & 5. l. 8. D. *de agnosc. & alend. liberis*. Alimenta porro debentur non legitimis tantum liberis, sed & naturalibus, imò & illis, qui ex incesto concubitu nati sunt. Cur enim misera & innocens proles alienum ob de. Etum fame pereat? Si tamen cum talibus concurrant legitimi, isti vix postulare poterunt, ut cum his ad æquales portiones admittantur, nisi expresse hoc parentes voluerint. Vid. *Gen. XXI. 10. XLIX. 19. 20. Ind. c. IX. 18. XI. 1. 2.* Add. *Bæler. ad Grot. d. l. 9. 4.* Et respectu isto-

rum alimentorum, quando parens decedit, liberis adhuc in immatura ætate constitutis non modo ab intestato hæreditas debetur: sed ea ne per expressam quidem patris voluntatem adimi recte poterit, quantum ad huc finem requiritur. Neque enim videtur filium ea ætate tale facinus posse patiare, ut alimentis sit indignus. Add. l. 27. §. 3. *D. de inoffic. test.*

§. 7. Quæ alimenta isthæc excedunt, liberis, qui jam sibi ipsi possunt prospicere, debentur non tam ex diserto aliquo præcepto juris naturalis, quam quia communiter nemini lautius prospectum volunt parentes, quam ex se se genitus. Singularis est dispositio Crateris Thebani, qui pecuniam suam apud trapezitam deposuisse dicitur hac lege, ut si quidem filii essent idiotæ, ipsis restitueret; sin philosophi evaderent, plebi distribueret. Fore enim ut, si philosophentur, nullius rei indigeant. Ap. *Digenem Laert.* l. 6. Nam quod aliqui putant; parentes liberorum causâ omnia acquirere, adeoque liberos etiam vivis parentibus jus aliquod habere in bonis parentum, adversus hocce valiturum, extra causam alimentorum, id falsum est. Primario enim sui ipsius causâ quisque acquirit *Horat. II. ep. 2. Viri, & ex modico, quantum respiciet, accervo Tollam nec metum, qui d. h. me judicet heres. Quod non plura datus invenierit. Lucanalis Sat. 14. Manifesta phrenes, in his ples morituris egens vivere fato.* Quæ autem propriis necessitatibus superfluit, ea demum illorum esse vult, qui ipsi sunt quam carissimi, quales regulariter liberi continentur. Vid. *Nicophorus Gregoras l. V. sub fin.* Et liberis hæcenus spes ad bona paterna præ reliquis competit, quod expressâ voluntate in diversum non existente, ipsi omnibus præferantur; & quia rarius contingit, ut ab ordinatio isto affectu parentes discedant. Neque ultra admittimus l. 1. *D. de liberis & posthumis.* Est autem illud bene à legibus Romanis constitutum, ut parenti causas, cur filium exheredaret, exprimere necessum foret, utque non nisi certæ ad hunc effectum sufficerent. Quin imo dabatur insuper liberis exheredationis querela inofficiosi testamenti, per quam non hoc in dubium vocabatur, an testator potestatem habuerit justis de causis in alios potius quam liberos bona transmittendi: sed discutiebantur rationes, quæ defunctum moverint, quod contra communem inclinationem aliquid statuerit. Quod si deprehenderetur, patrem per subreptionem, & fraudes aliorum, aut absurdo ex affectu prolem suam neglexisse, hæreditas per publicam auctoritatem illis addicebatur, ad quos ea alias fuerat perventura, siquidem sanam rationem in consilium pater adhibuisset. Inde *Cicero pro Sexto Roscio*, Erucio, qui arguebat, senem Roscium in animo habuisset ex hæreditate filium, recte reponit: *Id erat accusatoris officium, explicare omnia vitia atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus infunderet: et ex animo; ut denique patrem se esse oblivisceretur.* Add. l. 24. §. 5. *D. de inoff. testam.* Ubi notandus color, quo in actione isthac instituenda usi fuerunt ex hæreditati; quod cum necessum haberent præsupponere, justas exheredationis causas in se non fuisse, prætendebant parentes, dum testamentum conderent, sanæ mentis non fuisse. Vid. *Adornacius* ad d. l. 2. & 4. & *Grotius in par. flor.* ad d. l. De cætero ita liberis favere debet pater, ut tamen ideo cæterorum officiorum respectum non penitus exuat. Unde postquam satis visus est liberis prospexisse, haut quidquam prohibetur, quo minus bonis suis utatur ad gratum animum, aut liberalitatem exercendam, licet ideo minus ad liberos ipsius sit perventurum. Sic si quis magnis al. cujus beneficiis fuerit usus, aut egregio ingenio cū inopia

laetanti occasionem possit præbere ad magna emergendi, cur non particulam aliquam bonorum in hunc devolvat? Sane magnis laudibus celebratur factum Attali, qui cum abs fratre suo Eumene maximis beneficiis fuisset mactatus, post regnum Eumenis filio tradidit, licet ipsi plures essent filii; uti est apud *Plutarch. de fraterno amore*, & in *apophthegm.* Simile exemplum legitur apud *Hieron. Osorium de gestis regis Emanuel. l. 4. p. m. 117.*

§. 8. Patri quoque non est necessum, ut æquis portionibus bona inter liberos dividat; sed potest uni atque alteri præ cæteris eximii quid assignare ob singularia merita, aut præclaram spem, vel etiam ob peculiarem affectum. Vid. *Genes. XLVIII. 22.* Sicur & in distribuendo patrimonio ratio potest haberi totius familiæ, ut illa deinceps splendorem suum, & firmitatem retinere queat. Quæ si detrimentum sit passura, diviso æqualiter inter liberos plures patrimonio, salvo jure naturali poterit pater uni præcipuam bonorum partem addicere, reliquos minoribus esse contentos portionibus jubere. Inde apud multos populos jura primogenituræ recepta sunt, quæ ex antiquissimis moribus dabant principatum in familia, sacerdotium sacrorum familiæ, & duplam portionem in bonis à patre possessis. Quæ dupla usam habebat ad facienda convivia & sacrorum sumtus; uti arbitratur *Grotius ad Deuter. c. XXI. 17.* De insigni quoque prærogativa primogenitorum apud Japonios vid. *Bern. Varenius descript. Japonia. c. 15.* Quamquam contra non desunt gentes, ubi minimi natu fratres potiorem partem capiunt, aut saltem optionem habent, quam eligere partem velint. Cujus instituti ratio est, quod priores natu fratres educatione paterna diutius usi sunt; quæ cum minoribus sæpe mature nimis subtrahatur, aliquid solatii merito illis rependitur. Et si hoc institutum magis in familiis plebejas, illud in illustres quadret. Sic cum filia in alias abeant familias, non necessum est, ut cum fratribus æquas porciones ex bonis paternis capiant. Nam simplex valde est credere, pietati paternæ adversari, inæqualiter sua bona inter illos distribuere, quorum unus æque atque alter ab ipso est procreatus. Quin *honestissimum testamentum* vocat *Plinius VII. epist. 42.* in quo ab avia nepos ex bellæ, neque ex relictæ parte hæredes relictæ erant. Inde non lege solum, sed & pacto constitui potest, ut etiam iis, qui ex conjugio naturaliter justo nati sunt, alimenta solum debeantur, aut certe illi excludantur à præcipua hæreditate. Vid. *Grotius d. l. §. 8. sub. fin. & Bœcler. ad d. l. Ubi obiter mirari lubet, quare Augustinus de civit. Dei l. 3. c. 21, tantopere improbet legem Voconiam qua non nisi certa pars foeminis hæreditate relinqui poterat. Ea lege quid iniquius, inquit, dici aut cogitari possit, ignoro. Quæ lex suadente M. Catone censorio lata ianxit, ne quis hæredem relinqueret filiam supra H. S. XXV. M. uti ex Dione l. LVI. ostendit Paulus Manutius de LL. Romanis. Et si Alconius Pedianus adorat. Cicer. in Verrem. de prætura urb. ita scribat: Voconius legem tulerat, ne quis census, hoc est, pecuniosus, hæredem relinqueret filiam. Supra dixerat: More veterum censi dicebantur, qui centum milia professione detulissent. Add. *Levi epitom. l. XLI. Quintil. declamat. 264. Gellius l. VII. 13. XVII. 6.* Sane Spartæ longæ durior lex, quæ virginibus vetabat dotem dari; cuius ratio exponitur apud *Plutarch. apoph. Lacon. ne vel ob inopiam aliqua manerent innuptæ, vel propter opes expeterentur; sed quævis in mores puella intuens virtutem in delectu sequeretur.* Nihilominus prudentia heic opus erit, ne invidiæ & odiorum semina inter liberos spargat pater, si citra graves causas æquales, & æqualiter meritos inæqualiter tractasse fuerit*

erit vitius. Vid. *Genes.* XXXVII. 4. Ac gravissima ratione nititur lex divina, *Deuter.* XXI. 17. ne uxoris delicta delinquentis captus pater causas in primogenitum aut singat falsas; aut captas leues. Quin & omnia heic iustissimum a legum civilium dispositione non decedere. Vid. *Charin de la sageſſe* l. 3. c. 14. n. 38. *Mich. Montaigne essais* l. 2. c. 8. *Baco fidel. serm.* c. 7. pronunciat: Raro aut nunquam prosperum sortiantur exitum, quando exheredantur seniores filii. Inde etiam ubi sine testamento pater decesserit; neque civilibus legibus aliter dispositum fuerit, liberi æquis portionibus succedunt; quia in dubio æquali gradu defunctum attingentes æqualiter delicti cenentur. Æque autem portiones & illæ habentur, quas quis cum consensu cæterorum vel ipse elegit, vel à cohæredibus assignatas adprobavit, vel forte accepit, etiam si fors reliquis in se pretio pater non fuerit. Non insuper quoque habendum illud *Quintil. declam.* 5. *Par. si in omnes liberos, eademque pietas, sed habet in aliquo plerumque proprias indulgentiæ causas, & salva caritatis æqualitate est quiddam per quod tacito mentis instinctu singulos rursus tanquam unicos amemus.* Hunc primus nascendi locus, illum gratiarum fecit infantia, alium lætor vultus & blandior oculus amplexibusque facies, quosdam magis severitas probitasque commendat in quibusdam diliguntur inpatientius calamitates. Et damna corporum, debilitates que membris notabilis, miseratione completantur. Salva est tamen unius veritas, cum quidquid in altero cessare credatur, in altero restituit alter efficitur.

§. 9. Addendum tamen & heic est, non leges duntaxat civiles, sed & ipsam naturalem rationem magis favere liberis legitimis quam naturalibus, licet hi tantundem trahant ex sanguine paterno, quam illi. Nam qui præter patris intentionem per vagam libidinem provenerunt, nullo modo comparare se possunt cum his, qui procreati sunt ad familiam propagandam, & ut quis suos hæredes haberet. Quod si quis naturalem suum filium in legitimi locum adscribere velit, id demum in libertate naturali fas erit, si legitimis liberis aut quibus alias jus quæsitum est, nulla inde læſio interatur in civitatibus, quatenus leges civiles id permiserint. Vid. l. 6. & 7. C. de natural. liberis. Apud *Aristophanem in Avibus* recitatur lex Solonis: ἀλλὰ μὴ εἶναι ἐν χρίσει, πάλιν ὅτι τῶν γνησίων δὲ πατρὶς μὴ ὅτι γνησίων τῶν ἐκδοσίων τῶν ὄχιος κατὰ τὴν τῶν χρίσεων. Spurio non esse cognationem filius existentibus legitimis. Si autem filii non sint legitimi, his qui proximi sunt genere participationem esse rerum. Contra apud *Muhammedanos* ad participandum de hæreditate paterna nihil interest, ex iusta quis matræ familias, an ex concubina aut ancilla sit natus. Ubi autem alicui ex concubina potius, quæ ipsi soli corpus addidit, lobolem quærere, quam ex iusta uxore placuerit, in favorem liberorum ex prioribus nuptiis genitorum etiam expressa voluntate patris concubinæ filii his posthabebuntur, & accepta modica portione relinquam hæreditatem iisdem relinquent. Quod si tamen ideo concubinam sibi junxerit, ut ne iustæ matræ familias superbiam aut sumptus toleraret, aut ob alias rationes politicas, aut etiam propter pactum aliquod, matræ familias dignationem illi noluerit impertire; tunc videndum est ex legibus civitatis utrum taliter nati cum reliquis ex iusta matræ familias sublati admittantur, aut si hi non extent, alios cognatos excludant. Nam citra leges positivas si sit, non video, quid taliter natis obesse possit; cum cohabitatio patris ipsorum cum matræ verum conjugium fuerit in terminis naturalibus; præsertim si hic in ipsa educatione, actione, ac significatione affectus paterni nullum inter ipsos discrimen fecerit. Unde putaverim, filios Jacobi ex ancillis progeneratos, etiam non extante dispositione patris, cum reliquis ad æquas portiones fuisse successuros; quia nunquam dispari eos modo à reliquis tractasse legitur. Quod si tamen expresse pater hoc præ se tulerit, quod iusto iustam matræ familias sibi jungere noluerit; ut bona sua ad proximos agnatos devolvantur, (quod ut fiat quandoque rationes politice suadent); tunc etiam hi cæ ex bonis paternis, nihil legis licebit petere præter alimenta, aut si quæ præterea voluntas patris, legesvè civiles assignaverint. Add. *Boecler, ad Grotii d. l. §. 8.* Uti autem merum jus naturæ discrimina ordinum ignorat; ita juxta idem perinde est, si quis ex illustri sive humili matræ filium procreaverit, modo ab hac fides conjugalitatis data sit. Unde scibi deterioris conditionis sunt liberi, ex minus nobili matræ progenerati, id ex legibus positivis est. Quæ uti rationibus politicis moveri possunt, ut legitimos istis antependant, nec in defectu descendit cum adscendentibus simul admittant; ita si in ipsorum generatione nullum fuerit vitium, penitus eis excludi vix æquum videtur. Hi tamen omnia dispellendi sunt ab illis, qui geniti fuerunt ex concubitu, cui naturale vitium adhebat, puta ex adulterio, aut incesto. Qui ut ex delicto parentum nihil reatus contraxerint; (Vid. *Gratianus* c. 3. seqq.)

LIBRI IV.

432

seqq. distingt. 56.) idem tamen efficit, ut alimentis cogantur contenti esse, nec admittantur cum illis, qui in spem hæreditatis sunt geniti. Quam in hos, dum generant, parentes hauri- quidquam contulerunt; dum id optant, ut flagitium suum perpetuo sit occultum potius, quam, ut per id veliari produceret, qui de turpitudine parentum publicè vel ut testimonium dicant.

§. 10. Illud præterea monet *Grotius* d.l. §. 8. tunc demum filios ab intestato succedere, si modò *constet, eos ab isto esse gentos, aut ni contraria voluntatis indicia extiterint.* Nam neque paterno af- fectu quis sobolem ab alio procreatam prolequitur; & præsumta voluntas cessat, ubi diversum expressa ostenderit. Cæterum esse aliquem alterius patrem, neque semper rationibus indubiis demon- strari; neque testimoniis aliorum ita liquido ostendi potest, sicut de matre constat; præsertim ubi scemix degunt abs suo fere pudore atq; conscientia custodiri. Igitur præcipuum heic argumen- tum habentur ipsæ nuptiæ, quibus & fidem mulier viro dat, quod corpus suum nemini præter- quam marito sit præbitura, & uxor quasi sub oculis mariti constituitur simulque huic potestas con- ceditur ejus corpus custodiendi. l. 5. *D. de in jus vocando.* Semper autem præsumitur, quemque & fidem datam observare, & potestate sua uti, nisi manifeste contrarium proberur. Igitur quilibet quidem est in hac velut possessione, ut sit filius ejus, quem nuptiæ suæ matris demon- strant. Neque sibi ipse quis facile controversiam heic movebit, & *matris adulterio patrem* patet, nisi forte infamiat. *Tacitus* H. IV. *Iulius Sabinus, super instans vanitatem, falsa strips gloria incendebatur, proximum suum divo Isilio per gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse. Inpner aut falsus pater est, aut crimine verus.* Sed alii si litem heic moverint, onus probandi ipsis incumbet; puta, eum, qui pater fertur, tempore conceptionis fontico morbo decubuisse, aut peregre abuisse. Apud *Xenophontem* *rer. Græc.* l. 3. *Agésilas* *Leorychidæ* ex huius rationibus controversiam mover, quod aliquando pater eum esse suum negasset, quod patre esset formosior, quod decimo mense post ultimum congressum *Agidis* cum matre foret natus, quod *Agis* matrem ipsius thalamo expulisset.

§. 11. Altera autem exceptio, qua filius ab intestato patri non succedit, est, si ex- pressa patris in contrarium voluntas extet; puta, si eum abdicaverit, quod antiquis Græcis solenne erat, aut exheredaverit. Utrunque iustas, & graves causas accedere de- bere, supra monitum. Apud *Diclyn* *Cretensem* l. 3. *Antenor* filium *Glaucum* *a penatibus suis* *abdicandum decrevit*, quod *Paridis* committatur, *Helenam* capientis, secutus foret. *Add. Boetius* *ad Grot.* d.l. §. 7. Subjungit tamen *Grotius* d.l. alimenta esse exheredato aut ab- dicato præstanda, nisi mortem fuerit meritis. Et si vix videam, qua ratione exhered- dationem aut mortem mereri queat filius, in tali ætate constitutus, in qua ipsi à parente naturaliter alimenta debeantur.

§. 12. Cæterum quod supra dicebamus, parentes alimenta debere liberis non solum primi, sed & ulteriorum gradum, si ipsorum parentes non amplius extent; à quibus ali queant; (vid lib. 7. *D. de his qui sui vel alien. iur. sum.* lib. 2. §. 7. *D. de excus. tutor.*) inde præcipue petitur æquitas juris quod vocant repræsentationis; per quam liberi in lo- cum defecti sui parentis promoveri intelliguntur, ut ex majorum hæreditate idem capiant, quod pater ipsorum capturus fuerat, si eo tempore adhuc viveret; utque adeo in stirpes succedant cum illis, qui cum patre ipsorum æquo gradu fuerant. Et sane val- de miserum erat, ut super luctum ex præmature parentis obitu etiam exciderent illis bonis, ad quæ habenda spes lege aut destinatione majorum parentibus ipsorum jam fue- rat collata. *Add. Boetius* *ad Grot.* d.l. §. 6. Quod si autem leges civiles alicubi tale jus repræ- sentationis non admiserint, patre præmature orbi id tanquam fatalem calamitatem ferent.

§. 13. Deficientibus liberis primi & ulteriorum graduum, successionem deferri adscendentibus rationis erat; tum quia ut plurimum à parentibus sunt profecta ista bona, aut saltem semina velut eorundem, quæ liberi postea auxerunt; tum quia parentum beneficia id cumprimis merentur. Quos, cum alias optarent bona sua in liberos devolvere, eosque habere superstites, ubi ordo naturæ versus fuerit, vel lamentabili illo solatio hæreditatis utcunque demulceri par erat. *Plinius panegy.* *Aliud de misera res est pater filio solus hæres.* l. 1 §. D. de *inoffic. testam.* l. *Inlatus.* D. si quis omnia causa. l. *liberi.* C. de *inoff. test.* l. ult. C. de *Instit.* §. 2. *Instit.* de *Scio.* *Tertull.* l. si *qua.* C. ad *Scium.* *Tertull.* *Plato* *Indians* de *vita* *Mosis.* l. 3. isthunc circa hæreditates à Mose ordinem institutum memorat, ut primo loco vocentur filii, his efficientibus, filia, tum fratres, quarto loco patruus, quo argumento etiam colligit, patres fieri posse hæredes filiorum. *Solum enim ferat credere,* inquit, *patrio concedi hæreditatem fratris filii, ut patris cognatio, ipsi vero patri eam auferri. Verum quia lex natura jubet filios parentibus hæredes succedere, non parentes filios, hoc mihi omnino sum.* Et *pius* *vois* *contrarium* *tacuit;* *ne pater materque viderentur lucrari ex inimicis suis suorum moribus* *et* *luctu* *inconsolabili,* *oblique tamen ipsos vocavit ad jus, quod permittit patrius, ut* *et* *decorum* *servaretur,* *et* *bona* *manerent in familia.* Accedit in quibusdam parentibus debilitas & egestas senii; qua oppressos alias liberi alere tenebantur. Id quod lege Attica expressè sanciebatur. *Isæus* *orat.* *VII.* *Iubet lex parentes alere, parentes vero sunt mater et pater et avus, si adhuc vivant. Illi namque generis principium sunt, et bona eorum post se per manus traduntur. Quia propter eos alere necesse est, etiam si nihil reliquerint.* Add. *Grotius* *d.* *l.* *9* *§. 8.* *Ziegler* *ad d. l.* Quod si tamen atrocibus odiis atque in juris filium pater citè rationem profecutus fuerit, nulla secuta reconciliatione, recte pater ab hæreditate filii poterit excludi. Sicut & ille, qui recens natum exposuit. Huic enim præferendum illum, qui onus educationis sulceperit, dubium non est. Sed & naturali patri adoptivum heic præferri æquum videtur, ut hic recuperet, quæ in alienæ prolis educationem impendit. Id quoque observandum, Juros in successionibus adscendentium non admittere repræsentationem, uti in successionibus descendendum, v.g. si quis improlis moriatur, relicto patre, & avo materno, hic in filia suæ locum non admittetur, Cujus rei ratio hæc videtur, quia naturaliter spes successionis non adscendit, sed descendit; adeoque filio jam erat spes succedendi patri; quam spem in suos quoque liberos ipse transmittere potest. Matri autem nunquam spes aut votum fuit prolis suæ hæreditatem cernere. Unde nec eandem contra naturæ seriem ad majores suos potuit remittere; adeoque merito proximus remotiores heic excluder.

§. 14. Ubi descendentes & adscendentes deficiunt, collaterales ab intestato ad successionem vocabuntur. Hi quo ordine debeant admitti, ubi leges civiles deficiunt, ex naturali erit conjectura definiendum. Quæ illa faver, in quem defuncti affectus maxime propendisse præsumitur, ita tamen, ut illum affectum metiamur magis ex communi sanorum hominum inclinatione, & prout ille ad lites præscindendas facit, quam ex moroso unius vel alterius ingenio. Heic igitur ex sententia sapientum naturalis ratio quam maxime faver propinquitati sanguinis, ita tamen, ut simul respiciatur, ex quo velut fonte bona ista in defunctum fuerint devoluta, aut cui quid ea occasione, quod iste in rerum natura extiterit, quondam decesserit. Sic, *Aristot.* *Nicom.* *VIII.*

c. 14. primo loco ponit amicitiam inter parentes & liberos, dein amorem fratrum, exinde ortum, quod ex iisdem genus ducant, quem alit similis ætas atque educatio. His subjunguntur patrueles & reliqui cognati, quod per hoc nobis jungantur. Post illos autem, quos ipsa natura velut necessario amandos nobis commendat, illi demum admittuntur, quos beneficia, aut commoditas morum, aut peculiaris animorum conspiratio, vel perfecta fides conciliant. *Cicer. Offl. 1.* necessitudinem gradus hoc modo disponit. *Prima*, inquit, *societas in ipso est conjugio: proxima in liberis: deinde una domus, communia omnia. Sequuntur fratrum conjunctiones; post consobrinorum, sobrinorumque, qui cum una domo capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt: Sequuntur connubia, & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui. Sanguinis autem conjunctio, & benevolentia devincti caritate homines.* De necessitudine fratrum videatur late *Plutarchus libro de fraterno amore.* Et *Xenophon 1.8.* in ultima oratione Cyri, & 1.2. *Memorabilem* Add. *Bæcler. ad Grot. d.1. §9. 10. 11.* Ad illustrandam consanguineorum necessitudinem facere quoque potest lex illa in regno Tunquin recepta, qua lites inter cognatos ortæ non per judicem, sed per communes cognatos tanquam arbitros deciduntur; uti refert *Alex. de Rhodes Inscr. 1.2. c. 7.*

§. 15. Sed annon amici cognatis quandoque sint præferendi, dubium moveri potest ex encomiis, quæ passim amicitiae tribuuntur. *Cicero d.1. Omnium societatum: nulla præstantior, nulla firmitior, quam cum viri boni, moribus similes, sunt familiaritate conjuncti. Homerus Odys. 6. & μὲν τι κατωγνήτιο χερσίων ἄξ, ὅς κεν ἐταίρῳ ἐὼν πεπνυμένα εἶδη. Non fratre inferior existit cordatus amicus. Euripides Oreste: αἷς ἀνὴρ ὅστις τρώῃσι συνήκει, ἴσχετι ὦν, μωρίων χερσίων ὁμαίμων ἀνδρὶ κακῷδ' Φίλῳ. Adeo vir, quanquam alienus, qui conglutimatus est moribus Magis mereatur haberi amicus, quam multi cognati.* Add. *Valerius Maximus 1.4. c. 7. princip.* Sæpe quoque contingit, ut cum alieno longe jucundius versemur, quam cum cognato, istiusque taciturnitati & fidei plurima credamus, quæ hunc celamus; denique ad isti inserviendum promptius nos accingamus, quam si cognatus auxilio indiget, quia & iste in nostrum auxilium promptius, quam hic accurrit. Enim vero exinde non sequitur; in generali aliqua consuetudine, legis vim imitante, cognatis esse præferendum amicum, etiam adversus quem defunctus plura amoris indicia exhibuit, quam adversus istos. Nam in transmittenda hæreditate non nuda respicitur benevolentia, sed & hoc, in quem bona nostra transire maxime congruum sit. Cum autem communes inter homines propensio ferat, ut familia, ex qua quis ortum trahit, sit quam præstantissima; igitur fere hoc convenientissimum est, ut bona nostra intra familiam maneat. Deinde non statim sequitur; ego hujus familiaritate impense delectatus fui; ergo ad eundem quoque bona mea volui transmittere. Ista enim inter alienos amicitia fere mutua benevolentiae significatione, consiliorum communicatione, ac quotidianis vitæ officiis absolvitur. Sed ut intelligatur unam velut domum cum alieno velle constituere, bona nostra in eundem devolvendo, expressa opus erit voluntatis contestatione. Sic & quanquam moribus priscis Romanorum in ordine officiorum post parentes liberosque primus locus tribueretur *pupillis, alter clientibus, tertius hospitibus, & proximis demum cognatis atque affinis;* (*Gellius 1.5. c. 13.*) in hæreditatibus tamen deferendis istius ordinis nulla plane habebatur ratio. Deinde si amici aliquando cognatis in causa intestati deberent præferri, maximus heic sese list-

um campus aperiret, tam inter ipsos amicos, si cui plures uno fuissent, quam inter holce, & cognatos. Nam quod quis jucundius cum aliquo versatur, aut plura cum ipso communicat, id non statim infallibile est indicium, maxime omnium eundem amari. Sæpe ingenii lepos, aut facilitas, ætatis item paritas, vel solertia jucundiorum aut utiliorum nobis faciunt amici familiaritatem, quam propinqui, cui talia non ad sunt. Neque tamen ideo statim, ubi super bonis fuerit disponendum, in illum magis quam hunc sumus futuri proclives. Ubi locum habebit illud *Hesiodi* l. 2. *op. & dier.* μηδὲ κασιγνήτω ἴσσι πεισίδε ἐταῖρον. *Neque fratris parem facias sodalem.* Denique gradus cognationis numerare in promptu est; amicitiae autem gradus quis in talem disposuerit ordinem, ut nihil dubiae disceptationis remaneat?

§. 16. Plausibilis adhuc jactatur, saltem illos amicos propinquis esse præferendos, quorum liberalitate, consilio, aut subsidio bona ista fuerunt quæsitæ. Æquum enim esse, ut bona eo redeant, unde promanarunt. Sed nec heic deerit uberrima litium materia, ad quam præchindendam omnia jura potissimum tendere debent. Reperi enim amico poterit; ipsum beneficium non dedisse, sed reddidisse; vel ipsi jam sat gratiæ relatum. Dedisse eum citra spem aliquid recipiendi, eoque animo, ut non amico solum, sed & ipsius conjunctis proficeret. Dedisse gloriæ aut commodi sui gratiæ. Non defuisse occasionem aliis mediis emergendi. Non liquido constare, quantum ejus opera ad bona ista cumulanda contulerit. Neque statim in communionem rei partæ admittendum, cujus opera utili in re illa paranda sumus usi. Mercinaria insuper & foeneratoria fore amicorum officia, si ab intestato ante cognatos sint vocandi. Sic enim non intelligi, alio sine alteri quid datum, quam ut custodiam ejus tantisper susciperet, aut moriens cum scœnore id restitueret. Igitur ubi expressa non extat dispositio, quæ amico faveat, propinqui obtinebunt, ita tamen, ut cum bonis defuncti simul suscipiant ejusdem obligationem erga istum benefactorem, eique quantum in se gratiam referre nitantur, quod ejus opera hæreditatem optimam sint nacti. Neque est quod quis impertune urgeat illud *Aristotelis Nicom.* l. IX. c. 2. εὐεργέτη ἀνταποδοτέον χεῖρην μὲλλον, ἢ ἐταίρῳ δοτέον, ἐὼν ἀμφοῖν μὴ ἐνδεχέσθων. *Bene merito reddenda magis gratia, quam sodati dandum, si utrisque non liceat.* Et *Cicer.* off. l. 1. Nullum officium referenda gratia magis necessarium est. It. cum duo liberalitatis genera sint, unum dandi beneficiis; alterum reddendi, densius, nec ne, in nostra potestate est: non reddere bono viro non licet, modo id facere possit sine injuria. Aut illud *Phocionis ap. Plut. in apophi.* Postulantibus ad sacrificium quoddam stipem Atheniensibus, conferentibusque reliquis, aliquoties vocatus; *Puderet vero me*, inquit, *vobis dare huic* (simul *δαψιλεύω*, creditorem demonstrabat) *non reddere.* Add. l. 12. de donation. Enimvero materia de successione ab intestato haut quidquam per omnia ad regulas, quæ in beneficiis dandis vel reddendis observantur, exigi potest aut debet. Nam beneficia virtute humanitatis ac liberalitatis diriguntur, ac proprie loquendo illis duntaxat dantur, qui non nisi ex dictato illarum virtutum eadem à nobis expectare poterant. Verum successiones ab intestato aliis nituntur fundamentis, nempe obligatione aliis prospiciendi, necessitudine sanguinis & naturaliter iuncta propensione familiam propriam augendi & conservandi. *Isaui orat.* VI. πάντες οἱ τελευτήσαντες μέλλοντες πρὸς ἑαυτοὺς πεισύναι σφῶν αὐτῶν, ὅπως μὴ ἐξηρημώσωσι οὐδὲ σφῆναι.

οὐς αὐτῶν εἶκας. Omnes morti propinqui providentia quadam propria efficiunt, ne suas ad solitudinem redigant familias. Ubi & illud imprimis curandum, ut liquida ineatur via, quæ quam minime controversis sit obnoxia. Quæ nulla est expeditior, quam ut expressa voluntate non extante, successio ita deferatur, prout quisque defunctum cognatione proxime attigerit. Hinc & ab aliis jam observatum, in successione ab intestato diverso se modo rem habere, quam in dandis beneficiis. Ibi enim maxime necessarium esse, beneficium dare; in secundis reddere: quippe cum liberi beneficio utrique devinciendi præferantur parentibus, quæ plurima debentur. *Luc. Abdicato: καὶ τοιγε ἡ φύσις τῆς πατρὸς τοῦ πατρὸς μᾶλλον, ἢ τοῖς πατρὶ τοῦ πατρὸς ὀπιτὰς πλεον.* *Natura comparatum est, ut patres liberos ament magis, quam liberi parentes,* Conf. *Bæcler. ad Groti d. l.* Quæ tamen non ita debent accipi, quasi ab ultimis voluntatibus gratus animus debeat exulare; sed quod inconveniens sit, ex sola præsumta voluntate defuncti circa exercendum gratum animum velle communem instituere ordinem, secundum quem ab intestato hæreditates devolvantur.

§. 17. His positis adparer, ex collateralibus proximos ad hæreditatem esse fratres, dulcissimo ut plurimum affectu nobis junctos; & quia ipsi propter fratres ex patris hæreditate minores portiones acceperunt, *Quintilianus declin. 32 1. Quæ potest amicitia esse iam felix, quæ imitetur fraternitatem? Certe quatenus blandire volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere ultra hoc nomen potest, quam ut fratres vocemus.* Addatur quoque oratio Cyri ad filios suos apud. *Xenoph. Cyropæd. l. 8. Valer. Maximus l. 5. c. 5 princ. Srobans serm. 82.* Cum quibus etiam sorores sunt admittendæ saltem in bonis maternis, & noviter adquisitis; non ita in paternis, quæ quidem destinata sunt ad splendorem familiæ conservandum; cum foemine extra familiam paternam soleant nubere. Fratres consanguinei in bonis paternis excludunt uterinos, & illos hi in bonis maternis. In bonis, quæ recens quaesita sunt ex eo tempore, quo pater meus fratrum meorum uterinorum matri nupsit, conveniens est, ut ego potiores partes seram; cum ad bona acquirenda sere plus pater, quam mater soleat conferre. Ubi fratres defuerint, fratrum filii vocabuntur; qui tamen defuncti patruos videntur debere simul admittere; quod & his paterna hæreditas fuerit tenuior, quippe dividenda ipsis cum patre defuncti. Idem circa bona materna de filiis sororum, & avunculis defuncti dicendum. Et hic ordo deinceps erit servandus, ita tamen, ut ubi agnati defecerint, ad bona paterna etiam cognati admittantur, & vice versa.

§. 18. Bene tamen observandum, isthæc naturalia dici, non quod præcepto aliquo juris naturalis ita sint definita, ut aliter de iis disponi nequeat, sed quia eadem rationi naturali quam maxime congruant, & ad lites præsciendendas expeditissima videantur, ubi expressa defuncti voluntas, aut lex civilis detecerit. Cæterum vix ulla in juris parte leges civiles adeo deprehenduntur sollicitæ, quam circa dispositiones hæreditatum, non solum amputandis inter propinquos litibus, sed & quia isthanc rem ad rationes reip. attemperari interest. Et alicubi quidem liberrima testamentorum factio; alicubi magis aut minus illa restricta. Romæ in L.L. XII. tribularum erat: *Pater familias uti suæ per familia, pecuniæque sua legasset, ita jussus est.* Quæ lex fuit desumpta ex jure Attico, à Solone constituto. Sicut *Plutarchus Solone* memorat, cupidissime acceptam, & æquissimam vilam

visam istius legem qua factionem testamentorum civibus tribuit, quæ nulla ante eum in civitate erat. Cujus legis hanc rationem habuit, non tam ut genere proximos jure propinquitatis fraudaret, sed ut utilitate in medium proposita efficeret, ut homines inter se beneficiis certarent, & propinqui eo arctius se invicem complecterentur, quod benevolentia quoque alienos superare deberent, siquidem ex bonis ipsorum capere quid vellent. *Demosthenes adversus Leptimen*: ὁ μὲν Σόλων ἐθηκε νόμον, ἐξ ἧται δαταὶ τὰ ἑαυτῶν ὅτῳ ἀνὴς ἐθέληται, εἰὼν μὴ παῖδες αὖτις γήσκειν ἐν ᾧ ἀπετρέσῃ ὅτῳ ἐγγύτατα τῷ ᾧ αὐτῷ ἀγγιστείας· ἀλλ' ἵνα εἰς τὸ μέτρον καθάδην τῶν ὠφελῶν, ἐξ αὐτῶν ποιήσῃ τὸ πικρὸν ἀλλ' ὠφέλιον. *Legem Solon tulit; licere, cui legitimi liberi non sunt, quem libitum sit, heredem instituire, non ut genere proximos jure propinquitatis fraudaret, sed ut utilitate in medium proposita efficeret, ut homines inter se certarent beneficiis.* Simul & quam maxime libertati congruum videbatur, & plenitudini dominiorum ut nequis bona sua cogeretur relinquere, nisi quos præ reliquis amaret. Addi quoque potest, spem sæpius adparere magis liquidam, quod extraneus quispiam bona nostra in adminiculum virtutis sit adhibiturus, quam cognatus aliquis noster, quem non raro in luxuriam aut desidiam sollicitat spes opimæ hæreditatis *Theocritus Idyl.* 10. *ῥέματα δὲ ζῶντες ἀμαλδύουσι θανάτων. Vivunt autem dissipant opes mortuorum.* In solatium demum mortalitatis cedere, si quis res suas, tanto labore partas, illis possit relinquere, quos maxime amat. Add. *Isocrates e Euxinetico.* Testamentum tamen prohibeantur condere ii, qui liberos mares legitimos haberent, quibus omnino hæreditas paterna debebatur. Negari tamen non potest, ex ista testandi libertate apud Athenienses non minus, quam Romanos irrepsisse immensam fraudum lucem, captationes maxime senum & orborum, circumscriptioes, falsarum tabularum suppositiones, & similia. Inprimis autem id improbat circa leges testamentarias Solonis *Boetius* l. V. cap. 2. quod prædia quoque testamento legare licuerit. Ea enim ratione, dum ad unum multa prædia potuerunt pervenire, magnam inæqualitatem opum inter cives fuisse exortam; ex qua tenuioribus in locupletes invidia, his superbia exorta, mala perturbandis & evertendis rebus. idonea. Præsertim cum frequens sit, ut ubique sunt, aquæ confluere gaudeant, Interesse autem rerum pub. popularum, ut ne pauci quidam opibus reliquos nimis excedant. Quæ ratio etiam fuit legis Ebraeæ, ne fundi in perpetuum alienari possent. Item ut foeminae, quibus fundi essent dota'es, tribulibus tantum suis possent nubere, ne ista occasione illi in aliam tribum devolverentur. Vid. *Numer.* 36. Hinc *Aristotel.* V. pol. 8. inter regulas conservandæ democratiæ hanc quoque trahit: τὰς πλεονομίας μὴ κατὰ δόξαν ἵδναι, ἀλλὰ κατὰ νόμον. ὅτῳ γὰρ αὖ εὐαλδεῖται αἱ ἐξῆς εἶναι. *Hæreditates non testamento, sed agnatis solum deferenda, sic enim facilius magis erunt æquabiles.* Quid in rep. Spartana libertas testamentorum, per Ephorum Epiradem contra instituta Lycurgi introducta, malorum invexerit, late apud *Plutarchum in Agide* potest legi. Add. *Arist.* pol. l. 2. c. 9. Contra apud alios nulla testandi licentia, aut valde restricta. De Ebraeorum hæc legibus vid. *Seidenus* libro peculiari de *successionibus ad leges Ebraeorum*, & præcipue c. 24. & *Grotius* ad *Numer.* c. 27. v. 8. seq. De antiquis Germanis *Tacitus*: *heredes successoresque sui quisque liberi, & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patres, avunculi.* Quem locum cur ita cum non nemine velimus interpretari, quod

Germanis, utpote nullas edoctis literas, forma testamentorum, & scriptura, ad morem Romanum, quem *Tacitus* ibi fere præ oculis habet, in ulu non fuerit; nondum satis causæ video. Nam Romanis recepta quoque erant testamenta nuncupativa, ad quæ scriptura non requiritur. Igitur si *Tacitus* annotare voluisset, scripta duntaxat testamenta Germanis ignota fuisse, pressiore locutione id fuerat exprimendum. Adde quod jura cognationis eximia quadam sanctitate à gente ista fuerint culta; uti ostendunt, quæ apud *Tacitum* d. l. sequuntur: *Quanto plus propinquorum, quò major affinitatis numerus, tanto gratiosior senectus, nec ulla obviatis præmia. Suscipere tam inimicitias seu patris, seu propinqui, quam amicitias necesse est.* Sic & hodie in multis Germaniæ partibus, si filius alicui natus sit, hæredem ipsum sortitum vulgo dici solet. Nec adparet, quare tantopere testamenta desiderare debuerit gens, thelauros tunc cumulare nescia, & paupere suppellectile contenta, cui ex segete, pecore, & venatu vix amplius quærebatur, quam quod victui quotidiano cique simplici sufficeret. Quale genus vitæ agentibus latitundia extendere supervacuum. Neque vero testamenti factio adeo necessario domino adhæret, quin uniformis quidam modus ex intestato succedendi à civitate introduci possit. Præsertim cum illi genti mos fuerit, *agros pro numero cultorum ab universis per vicis occupari, quos ipsi max inter se secundum dignationem partiebantur.* Suis autem ultima mandata dare, non statim testamentum facere est. Leges quoque circa successiones promulgavit deceptor Arabs in *Alcorano cap. de Exoribus*. Cæterum ordo hic succedendi uti est simplicissimus, & naturali inclinationi maxime congruus; ita & idem facit ad servandam inter cives opum æqualitatem, facit ad tuendum justum civium numerum, prohibita fundorum combinatione, (Vid. *Baco de Verulamio in Henrico VIII. p. m. 117.*) ac ad conservandum familiarum censum, ac perpetuitatem. Creditum quoque est propinques hoc vinculo arctius ad mutuam amorem, ac mutua commoda promovenda obstringi, cum necessarios se sibi invicem hæredes noscent. Huc facit quoque locus ex *Platonis l. XI. de LL. adductus à Grotio d. l. §. 9. & explicatus à Boetio ad d. l.* Item quod *Plinius Paneg.* tantopere commendat vigesimam, hæredibus domesticis remissam; quod manifestum erat, quanto cum dolore laturus, seu potius non laturus homines essent desfringi aliquid & abradi bonis, quæ sanguine, gentilitate, sacroini, denique societate mernissent, quæque nunquam ut aliena & speranda, sed ut sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepissent. *Fablius Syrus: Hæredem scire nihil est, quam quærere.* Sapientius tamen, ut adparet, illi populi, qui de bonis quidem propria induitria acquisitis liberam testandi facultatem concesserunt, bona paterna & avita ad proximos cognatos devolvi voluerunt. Hoc enim modo, quæ pro utraque parre adductæ sunt rationes egregie temperantur, & conjunguntur. Illud ab Europæorum moribus alienum est, quod *Iodoc. Schouten in descript. regni Siam* memorat, in eo regno divitias opulentorum plerumque in tres partes dividi, quarum unam capit Rex; alteram Sacerdotes, ex qua etiam sumptus funerum depromuntur, tertia liberis cedit. Nec minus quod apud *Æthiopas* in ora Guinææ liberi nihil ex hæreditate paterna aut materna percipiunt, sed omnia ad patris aut matris proximos cognatos devolvuntur.

§. 19. Illud autem tam qui ex testamento, quam qui ex intestato hæreditatem adeunt, commune habent, quod defuncti æs alienum dissolvere debeant. Idque non
tam

tam quod ipsi ad hoc tacite sese obligaverint; (cui rationi nititur dispositio antiqui juris Romani l. 8. D. de *acquir. vel omit. hered.*) quam quia istud onus bona defuncti tanquam hypothecam tacitam sequitur. *Patrimonii enim in alium translati ea ratio est, ut primum credito satisfiat. Quintilian. declam. 273.* Et iste est cujusque census, quantum debitis ex solutis superest. Add. quoque *Valer. Max. l. 7. c. 2. §. 11.* Inde etiam quam maxime æquitati naturali congruit, ut hæres ultra vires hæreditatis non teneatur. Add. l. 5. D. de *calumniatoribus*. l. 14. §. 1. de *religiosis*. l. 7. §. 1. D. de *depositis*. l. 11. D. de *jure fisci*. *Lex Wisigothorum l. 7. tit. 2. c. 19.* Sed nec illud omittendum est, quod tradit *Gabr. Sionius de moribus Orientalium c. 16.* *Muselmannus*, quando morte instante testamentum condunt, omnia que furto rapinaque sunt ablata, creditoribus syngrapha solutionis data, juxta leges restituere tenent; & si nesciant, cui sint reddenda, eos summam pecunie adificiis publicis, puta, xenodochiis, moscharis, & bainis, aut pauperibus & religiosis legare. Add. *Luce XIX. 8.* Apud *Ferdinandum Pinto c. 21.* eremita Chinenfis Antonio de Faria sacrilego ad salutem animæ suæ tria luadet, ut ablata restituar, cum lachrymis peccati veniam petat, & eleemosynam pauperibus largiter distribuatur. Add. *Idem c. 60.*

CAPUT XII. DE USUCAPIONE.

1. Quid ab usucapione præscriptio differat. 2. Quid ll. Romanis usucapio, & ubi locum habeat. 3. Quatenus in usucapione requiratur bona fides. 4. Requiritur possessio continuata. 5. Rationes introductæ usucapionis. 6. An lex de usucapione sit penalis?	7. Multi ad jus civile usucapionem referunt. 8. An usucapio oriatur ex tacita domini derivatione? 9. Ea videtur nisi tacita conventionione gentium. 10. Quatenus usucapio noceat nendum natis. 11. Usucapio etiam inter diversas gentes locum habet.

Videndum quoque est de illo acquirendi modo, quo is, qui rei alienæ possessionem bona fide, & iusto titulo est adeptus, & citra contradictionem per longum temporis spatium obtinuit, plenam ejusdem rei proprietatem nanciscitur, jure & actione prioris domini extincta. Vocatur is modo *usucapio*, quod res ulu seu diuturna possessione capiar, & adquiratur exceptio autem illa, qua prior dominus post usucapionem completam à possidere repellitur, *præscriptio* proprie dicitur. Quanquam ista duo frequentur soleant confundi. Operæ pretium autem fuerit, paucis præmittere, quid, & quibus ex rationibus jus Romanum hæc constituerit. Sic enim facile patebit, quid positivi, quid naturalis juris in hac materia sit.

§. 2. Usucapionem *Modestinus* in l. 3. D. de *usucap* definit, quod sit *adfectio domini per continuationem possessionis temporis lege definit.* Ubi quantum ad rem ipsam perinde putamus, siue quis legat *adfecto*, siue ex *Ulpiano* cum *Conjacio* & al. is *adeptio*. Nam qui possessionem alicujus rei bona fide partam continuaverit per tempus lege præscriptum, illi demum

demum, quod deerat ad huc, adjicitur. Et ille quoque, cui lex quid adjicit, dici potest idem adeptus esse. Porro uti usucapere potest, quicumque alias ad dominium sibi acquirendum habilis est: ita per usucapionem adquiri solet dominium rerum mobilium, & immobilium, nisi legibus sint exemptæ. Ut sunt homines liberi. Cum enim tam dulcis sit libertas, ut ejus recuperandæ occasionem nemo præsumatur negligere; recte judicatur, ex ignorantia sui status aliquem tamdiu in servitute hæsisse, & ad libertatem non proclamasse; non autem quod in servitutem suam tacite consenserit. Unde diuturnapatientia magis ad misericordiam, quam ad detrimentum servienti valere debet. Excipiuntur quoque res sacræ & religiæ; item res pupillorum, quamdiu tales isti sunt. Nam propter teneram ætatem neglectus vindicationis illis imputari nequit hætenus, ut propter illam res sua debeant excidere; & durum nimis erat, negligentiam tutorum ipsis nocere. Item res furtive servi fugit. vi, & quæ vi possessa sunt, etiam si tertius bona fide eorundem possessionem nactus sit. Sic enim in L.L. XII. tabb. constitutum erat: *Res furtivæ æterna auctoritas esto*. Nam ipsum quidem furem aut raptorem, ne usucapere posset, scelus suum impedit. Tertio autem possessori bonæ fidei obstat vitium furri aut rapinæ, quod ipsam rem velut comitari intelligitur. Et si enim proprie loquendo in ipsa re per se non est vitium; quia tamen vitioso modo, & per scelus priori domino illa fuerat erepta, inde legibus æquum fuit visum, istius jus non extinguere; simulque cavere, ne alicui scelus suum lucri causam præbere posset. Cum enim res mobiles per triennium usucapiantur, ut proclivi erat furibus furtiva eo transferre, & alienare, ubi intra triennium à priori domino investigari non possent. Accedit, quod inter alias rationes legis de usucapionibus etiam est negligentia domini. Atqui res furtivæ caute solent occultari. Igitur ratio illa non cadebat in eos, quibus furto res erant subductæ. Nihilominus cum posteriores leges omnes actiones jugi triginta aut quadraginta annorum silentio voluerint extinguere, l. b. 3. & 4. C. de præscript. 30. annorum: isthæc quoque præscriptio longissimi temporis dominum post petentem repellet. Quod utut nonnullis æquitati videatur repugnare, quia diuturna licentia & injuria quasi jure & æquo niti absurdum sit: tamen ex generali utilitate, quæ in publicum inde resultat, excusari potest: quia scilicet tranquillitatis publicæ interest, ut aliquando in infinitum grassaturæ lites extinguantur, neve dominia rerum perpetuo in incerto sint. Et quia intra XXX. annos genus humanum aliam fere faciem induit, inconveniens, visum ob quaecunque factum sequens seculum litibus posse inquietari. Et qua quis re per triginta annos caruerat, ejus desiderium bona fide digessisse non immerito credebatur; sic ut non opus esset tam diuturnam possessionem in ipsius gratiam turbare. Quæ ratio etiam ad præscriptionem criminum applicari potest, quod nempe supervacuum videatur, ex alio fere seculo ad tribunal revocare facinora, quorum effectum ipse diuturni temporis tractus obliteravit, sic ut fines poenarum locum non amplius inveniant. Vid. *Ant. Mathæus de crimin.* 2d l. 48. D. tit. 19. c. 4. & tit. 20. c. 4. §. 14.

§. 3. Ut autem usucapio procedat, requiritur, ut justo quis titulo possessionem rei, cujus prior possessor verus dominus non erat, nactus sit, seu tali titulo, qui alias ad transferendum & acquirendum dominium idoneus habetur. Utq; adeo in bona fide versetur, i. e. ut & idoneam rationem possit allegare, quare possideat, & persuasus sit reversi
domi-

dominium in se fuisse translatum, & se dominum fuisse constitutum. *Libanius adulam.*
 1. ὅδε ἐν τῷ λαθεῖν ἐστὶ τὸ δικαίον κτήσασθαι, ἀλλὰ τῷ χωρὶς ἐγκλημάτων ἔχειν. Non ideo
 protinus jure quis possidet, quia rem nactus est, sed ita demum, si citra culpam. Inde *diuinitatem*
licentiam & *injuriā* vocat Tacitus. A. XIV. quod populo Romano relictos agros, qui
 quondam regis Apionis fuerant, proximus quisque possessor invaserat. Hæc bona fi-
 des ut saltem ab initio possessionis adfuerit, juxta leges Romanas sufficit, etsi quis po-
 stea resciscat, eum, abs quo rem accepit, non fuisse dominum, Jure autem Cano-
 nico etiam per omne tempus intermedium bona fides requiritur. c. 5. & 20. X. de *prescrip.*
 adeo ut si quis interea resciscat, rem in se à non domino fuisse devolutam, per consci-
 entiam obligari incipiat ad rem vero domino restituendam & mala fide rem deinceps
 detineat, saltem si id agat, ut astute rem à veri domini notitia subtrahat. Quæ senten-
 tia magis ad sanctimoniam juris naturalis videur accedere; quippe cum per introducta
 rerum domino obligatio intelligatur omnibus hominibus injuncta, quantum in se est
 efficiendi, quo quisque re sua, quæ citra domini consensum apud ipsos est, iterum po-
 tiatur. Add infra h. l. c. 13. § 2 Jus autem Romanum satis habuit extrinsecam hominum
 innocentiam sanxisse; & possessori, qui citra culpam rem nactus est; quiete concessit
 possessioni suæ incumbere, curam investigandi & vindicandi domino relata.

§ 4. Requiritur deinde possessio continuata, non interrupta vel naturaliter, i. e.
 ut aut ad verum interea dominum iterum pervenerit, aut pro derelicta aliquando ja-
 cuerit: vel civiliter, puta, si dominus super eadem re cum possessore litem contestetur,
 aut saltem per protestationes jus sibi suum saluum reserve. Add. *Bœcler. & Ziegler ad*
Grui. l. 2 c. 4 § 9. Ubi tamen hoc observant, etiam tempus, quo autor possedit, suc-
 cessori ejus prodesse, dummodo uterque bona fide, & justo titulo possidere cœperit.
 Alias enim nulla fiet conjunctio vel accessio temporis ex persona auctoris; adeoque
 ubi auctor in mala fide fuerit, ejus possessio non accedit possessioni successoris, licet
 justæ. Idque obtinet tam in successore universali, qualis est hæres, quam particulari,
 qualis est emtor, donatarius, &c. Esi autem auctoris vitium non prodest huic successo-
 ri, ut is illius tempus sibi computare possit; si tamen hic in bona fide fuerit, eidem istud
 non nocet, sed ex propria possessione usucapionem potest complere. Secus autem est
 in successore universali, qui cum in omne jus defuncti succedit, eumque repræsentet,
 ignorance sua, bonaque fide defuncti vitium non purgat. Sed & longius requiritur,
 spatium, ut quis contra absentem præscribere possit, quam contra præsentem. Bre-
 viori quoque tempore usucapiuntur res mobiles, quam immobiles. Quod ideo vi-
 detur constitutum, tum quia gravius judicatur immobilia amittere, quam mobilia,
 tum quia hæc quam illa frequentibus in commercia veniunt, simulque facilius est alie-
 norum mobilium, quam immobilium bona fide possessionem nancisci; adeoque ex
 his non tanta litium seges metuenda, quam ex illis. *Plato de LL. l. 12* super usuca-
 patione mobilium ita disponit: *si quis in urbe apertere illa utatur, post annum, si in agro, post*
quinquennium ea si usucapta. Sin in urbe domi utatur, triennio usucapio compleatur. In agris si
occulte habeatur, usque ad decennium vindicatio datur ei, qui amisit. Sin extra regionem, sem-
per, quando, cumque invenerit, eam adprehendere potest. Usucapionem immobilium,
 Platonicæ civitatis instituta ignorant,

§. 5. Causæ autem introductæ ufucapionis ab interpretibus juris Romani hæ potissimum afferuntur, quod ad evitandas confusiones, & amputandas lites reip. expediat, dominia inter cives esse certa, Id quod fieri non posset, si negligentia priorum dominorum in perpetuum indulgeretur, & noviter in possessione constituti in perpetuo metu relinquerentur, ne res aliquando avocaretur. Nec subsistere aliter inter homines commercia possent. Quis enim cum altero contrahere, quis ab altero emere vellet, si nullius unquam rei esset immota possessio? Nec ab evictionis præstatione satis heic remedii, quam ne post tantum temporis spatium præstare posset autor, infiniti casus poterant impedire. Et quam graves essent remp. Agituræ turbe, si tanto post tempore tot contractus rescindendi, tot successiones exinaniendæ, tot possessores expellendi? Add. *Bæder. ad Grotiid. l. §. 8.* Ergo sufficere videbatur lat laxum spatium dominis indulgeri ad res suas recuperandas. Quod ubi per locordiam passi fuissent elabi, recte post seram ipsorum importunitatem amoliri poterat pretor. Et utut fortasse unus alter citra culpam, & quia possessorem investigare non poterat, rei suæ persecutionem invitus omiserit; tamen quod per ejusmodi statutum universale paucis damnum emergit, utilitate publica rependitur. Bene tamen observandum, ut antiqui domini locordia possit præsumi, necessum esse, ut tempus ad agendum fuerit velut utile, & idoneum. Inde æquissimum est, ut ad præscriptionem non valeat illud tempus, quo civitas bellum intra sua viscera habuit. Sicuti Honorius legem tulit; *ne id tempus, quod Vandali Romano in solo morarentur, ad pariendam præscriptionem valeret quidquam.* Procopius *histor. Vandal. l. 1.*

§. 6. Non autem necessum est ut cum Hugone de Roy, de eo quod *justum est. l. 3. tit. 3. 4.* circa explicandam legem civilium æquitatem in constituendo ufucapionum jure confugiamus ad potestatem puniendi fontes quæ imperantibus in civitatibus competit. Quasi scilicet ideo vindicationem rerum suarum omittentibus post certum tempus actiones denegentur, quod jure meritoque fontium numero possint adscribi, qui patiantur rem suam ufucapi; & peccent negligendo rem suam non tantum in communem societatis perniciem, verum eo ipso contra naturam suam, quæ bonum & utilitatem publicam ubique circumfert. Inde uti quondam à Solone poena in negligentes fuit constituta: ita heic negligentiam dominorum amissione domini rei multatam. Enimvero haut quidquam primarius scopus legis de ufucapionibus est fontes multare, sed ut ne propter incerta, & in suspenso hærentia dominia civitates perturbentur. Et si ex consequenti sit, ut, cui ob vindicationem diu neglectam actio deinceps denegatur, damnum aliquod patiatur. Deinde poenæ propriæ dictæ rationem non habet exclusio ab aliquo commodo, quod non nisi vigilantibus, & rerum suarum satagentibus expositum est. Nam non sine figura dicitur: ulciscuntur ignavos mores sui; & locordibus sat poenæ esse, quod ab omni honore exclusi in obscuro vitam transire cogantur. Sed nec illud recte dicitur, in remp. peccare, qui res suas patiuntur ufucapi. Nam hi quidem publico nocent, qui vel rebus suis abutuntur, vel dum iisdem adhuc velut domini incubant, per negligentiam eas inutiles fieri patiuntur. At quæ res ufucapitur, illa utique ab aliquo curatur, sic ut in usus reip. sit habilis. Parum autem reip. interest, utrum fundus à Cajo an à Sejo curetur, modo desertus non jaceat. Adde, quod ubi ex poena in alium privatum derivatur commodum aliquod, necessum sit, ipsum à peccante insigniter fu-

fuisse læsum. Atiquicui per usucapionem dominum adjicitur, hautquaquam per negligentiam domini læsus fuit. Non recte quoque huc adplicantur verba ex l. 3. 1. D. *de positi male meritis publicè, ut exemplo alius ad deterrenda maleficia, si, etiam egestate laborare debet.* Cum igitur lex de usucapionibus poenalis non sit, frustra disputatur, quare negligentia domini potissimum amissione rei, & non multa aliqua pecuniaria coercetur. Et si satis constet, per ejusmodi multam leges civiles non potuisse finem suum obtinere qui erat, præscindere litis æternum pullulaturas, & diuturnos possessores, quorum favor magnus est, aliquando securos præstare. Nam & super vindicatione adendum erat tribunal, in quo cognitio eò futura erat intricatior, quò diutius res in aliorum potestate fuerat; & possessione sua unique dimovendus erat possessor; cuitulus suus, & bona fides nihil proderat, si multa illa magistratu adplicaretur. In eadem ipsi possessori in solatium tribueretur, ne sic quidem omnis difficultas tollebatur. Nam si minor est multa, quam quanti intererat, rem à possessore non fuisse avocata, huic non consultur: si æqualis aut major, domino antiquo parum accedet. Ergo nulla heic ad tranquillitatem expeditior via, quam post usucapionem completam antiqui domini jus declarare extitum.

§. 7. Cæterum quo jure usucapio sit introducta, non adeo inter eruditos convenit. Plerique jure civili ejusdem incunabula adscribunt, eamque inter modos adquirendi contradistinguunt illis, qui juris gentium vulgo dicuntur. Imò eousque progreditur *Cujacius* ad l. 1. D. *de usucap.* ut dicat, usucapionem pugnare cum jure gentium, quod ea dominium invito auferat; pugnare quoque cum æquitate naturali, etsi hoc fiat bono publico. Usucapionem enim damno esse dominis, reip. Autem esse bono. Ad quod *Hugo de Roy* d. l. reponit, dominum eo ipso, dum legibus civilibus se subjicit, quæ usucapionem stabilunt, saltem implicite in eam domini translationem consentire. Sed & illud ad jus gentium non quadrare arguit *Cujacius*, quod qui à non-domino possidet, jure gentium dominus non sit. Nam fieri jure gentium nullo modo posse, ut non-dominus alium dominum faciat. Enimvero jure civile, qui à non-domino traditum acceperit, dominum effici, si usuceperit. Ad quod *Hugo de Roy* l. 3. tit. 4. §. 8. reponit, in usucapione venditorem aliumvè non dominum titulum tantum dare, & possessionem bonæ fidei: dominium autem à sola lege adjici, vel ab eo, cui legem ferendi, & dominia de uno in alterum transferendi ob justam boni publici causam etiam jure gentium legitima est potestas; annuente domini translationem ipso quoque negligente domino; vel etiam præsumto ipsius consensu ex diuturno silentio. Quidam eo nomine usucapionem juris esse civilis ac positivi pronunciant, quod solum tempus non possit alicui jus dare, ubi quis illud sibi ab initio ex alia causa non pepererit; quippe cum tempus in se nullam habeat vim effectivam. Nihil enim fieri à tempore, etsi nihil non fiat in tempore. Ubi hoc quidem constat, ex mera determinatione juris civilis pendere, quare usucapio decimo potissimum, aut vicefimo anno, non nono aut decimo sexto compleatur: ramen quin consensus gentium, suadente pace generis humani, diuturno tempori aliquam vim motalem assignare potuerit, negari non potest, saltem hæctenus, quod tractu temporis certæ præsumptiones, ac favores aliis ex causis provenisse censeantur, quibus possessoris jus muniatur. Licet enim sola ratio naturalis,

& omnium gentium consensus ab existentia puncti alicujus productionem juris cujuspiam non suspendant; potuerunt tamen eundem effectum tribuisse spatio temporis insignem latitudinem complexo. Alii lubrice heic aut timide loqui maluerunt; scilicet cum tantam reip. utilitatem in lege usucapionis versari viderent, probabile quidem judicarunt ex rei natura, & ante omnem legem positivam usucapionem habere vim transferendi dominium; cum naturalis ratio quam maxime ea fieri jubeat, quæ bono publico & paci conducunt. Quod tamen ita temperant ut addant, lumen rationis dictare, hoc esse valde conveniens, & expedire, ut lege positiva statuatur; non tamen ita esse necessarium, ut ab ipsa lege naturali stabilitum sit. Multi præscriptionem juri naturali non repugnare, æquitatem naturalem secum habere, jure æquissimo, & quasi lege naturæ niti agnoscunt; eandem tamen juris esse naturalis diserte pronunciare detrectant. Add. *Grotius* l. 2. c. 4. §. 9. *Bæclerus & Ziegler, ad Grot. d. l. §. 1.*

§ 8. *Grotius* l. 2. c. 4. quo ostenderet, ad ipsum jus naturale usucapionem pertinere, adeoque eandem recte allegari inter eos, qui eo solo jure inter se reguntur, ipsius fundamentum statuit in tacita derelictione prioris domini. Ad quod demonstrandum præsupponit, naturale esse, ut jure suo se quis abdicare possit, ubi diutius id retinere non placuerit. Verum ut voluntas illa abdicandi effectum aliquem in ordine ad alios producat, necessum esse, ut eam per certa signa se ostendat; cum naturæ humanæ non sit congruum, solis actibus internis aliquam efficientiam extrinsecam tribuere. Inter signa autem esse & verba, & facta. Et quidem ubi verbis voluntas fuit significata, usucapionis, moras expectari non debere, cum statim in alterum jus transeat. Id quod & locum habet ubi facto positivo voluntatem quis suam indicaverit, puta, si eandem abjecerit, aut deseraverit; nisi ea sit rei circumstantia, ut temporis causa abjecta, aut deserta censeri debeat, cum animo eandem requirendi & repetendi. Add. l. 9. §. ult. *D. de A. R. D. l. 8. D. ad L. Rhodum* l. 43. §. 11. *D. de furtis* l. 2. §. 1. *D. de pactis* Sic & si rei dominus sciens cum possessore tanquam cum domino super ea re contrahat, jus suum merito remisisse censetur, & quidem ut in ipso contractus compleri momento id extinguatur. Ergo usucapionem in illis duntaxat a rebus obtinere, quibus prior dominus sese neque verbis neque facto aliquo expresso abdicavit, sed ubi adeo ejusdem voluntas ex neglecta inquisitione & vindicatione præsumitur. Nam etiam non facta, seu omissiones cum debitis circumstantiis consideratas, haberi moraliter pro factis, quæ silenti præjudicare queant. Vid. *Numer. XXX. 5. 12 l. 17. §. 1. de Usuris* l. 44. *D. de A. R. D.* Enimvero ut ex omissione præsumatur voluntas, necessum esse, ut ea non processerit ex simplici & inculpabili ignorantia. Ergo possessoribus rerum alienarum tacito consensu dominorum dominium adquiri, si sciverint, illos rem suam possidere, & tamen eandem vindicare omiserint, cum commodam ejus vindicationis occasionem haberent. Nam talis negligentia, ac silentii scientis & libere volentis, nullam aliam posse assignari causam, quam quia nulla amplius ejus rei cura tangatur, eamque inter suas habere non velit. Add. *Bæcler, ad Grot. d. l. §. 5. & Zieglerus ad d. l.* Porro ut quis præsumatur sciens vindicationem rei suæ negligere, validam præbere conjecturam diuturnitatem temporis, Nam fieri vix posse, ut multo tempore non innorescat nobis, rem nostram ab alio detineri; aut ut non sit occasio vindicationem suscipiendi, vel saltem alterius possessionem denunciando ac protestando interrompendi.

Nec

Nec minus longo tempore expirare solere metum semel incussum simulque media parari ne à detentore rei nostræ metuere cogamur. Præsumptioni autem illi, quod nemo temere sua jactare credatur, opponit alteram, quod nemo credatur rem illam ad se velle pertinere, circa quam nullam curæ significationem longissimo tempore edit. Ist hæc omnia etsi plausibiliter dicantur, certum tamen est, diuturnum silentium non semper ad præsumptionem tacitæ derelictionis valere. Nam & contingere potest, ut quis per longissimum tempus jus suum ignoraverit, aut metu, impotentiaque vindicandi cohibitus fuerit, (vid. c. 13. 14. *caus.* 16 *quæst.* 3. apud *Gratianum*.) Et ubi quis quamvis longo post tempore rem suam repetit, nunquam antea pro derelicta eandem habere potuit. Adeoque isthoc fundamentum præscriptionis non erit universale. Quod autem hoc fundamentum præscriptionis non erit universale. Quod autem *Grotius* addit, ideo etiam ex diuturno silentio domini derelictionem præsumi, quod *non putandam sit, homines eo invicem animo esse, ut rei caduca causa aliquem velint perpetuo in peccato versari*; id nihil est. Nam præterquam quod de pietate mortalium tam prolixè sibi polliceri simplex videatur; (add. *Ziegler. ad Grot. d. l. § 8.*) utique bonæ fidei possessor, qualem ad nanciscendum per usufructum dominium aptum diximus, in nullo versatur peccato; quippe cum modus, quo in possessionem pervenit, non aliud ipsi persuadeat, quam se jam tum cum possessione etiam dominium adquisivisse. Neque ad hoc quis videtur teneri, ut jus suum legitimo & probabili titulo fundatum ultro in dubium revocet. Quod si autem omnino in possessione rei alienæ peccatum aliquod hæreat, id purgandum fuerit non silentio domini, sed expressa confessione, jurisque sui renunciatione, siquidem plene possessoris conscientie consulere cordi erat. Atqui hoc casu non ex usufructu, sed ex facto ipsius domini jus possessori nascetur.

§. 9. Inter hæc discrepantes sententias id quidem liquidum videtur, quemadmodum dominia rerum pacis causâ sunt introducta, ita & illud ex eodem fonte promanare, quod possessores bonæ fidei aliquando sint in tuto collocandi, nevé ipsi in perpetuum super sua possessione controversia queat moveri. Quantum autem sit illud spatium, intra quod possessio bonæ fidei in vim domini evalescat, præcise neque naturali ratione, neque universali gentium consensu determinatumprehenditur; sed arbitrato boni viri non citra aliquam latitudinem definiendum erit. Ita tamen ut latitudinem illam non cavillemur ad eum modum, uti fecit *Horatius l. 2. epist. 1. Si meliora dies, ut cuncta, poemata reddat, Scire velim pretium chartis quo'us arroget annus Scriptor abhinc annos centum qui decidit, inter Perfectos, veteresque referri debet? an inter Viles atque novos? excludat iurgia finis. Est vetus atque probus centum qui perficit annos. Quid? qui deperit minor uno mense vel anno. Inter quos referendus eris? veteres nè Poetas? An quos & præsens, & postera respuit atas? Iste quidem veteres interponetur honeste, Qui vel mense brevi, vel toto est junior anno. Utor permissio, caudaque pilos ut equina Paulatim vello, & demo unum, demo etiam unum, &c.* Add. *Grotius in flor. spars. ad l. 177. D. de verb. signif.* In designando autem hoc tempore ratio habebitur & antiqui domini, & recentis possessoris. Illius quidem, ut ne mature nimis à persequenda & investiganda sua re excludatur. Ubi naturaliter æquum est, ut inter absentes non ita cito compleatur usufructus, quam inter præsentis. Possessoris autem, ne præter meritum detrimentum capiat, si eo tempore res auferatur

tur, quando sibi per evictionem consulere amplius nequit, aut cum res ista velut in fundamentum fortunarum ipsius evaluit. Sic & cum res mobiles frequentius per commercia transeant ad alios, quam immobiles, & illarum autores ut plurimum difficilius iterum queant inveniri, quam harum; rationis utique est, longius indulgeri spatium vindicaturis res immobiles, quam mobiles. Præsertim cum hæc quam illæ usû citius deterantur. Nam parum erat interfuturum antiqui domini, tanto post rem suam detritam & corruptam recuperare. Ac licet lucroso titulo rem quis fuerit nactus; durum tamen est, & ad querelas patens, tanto post tempore avelli rem, quæ dudum cum patrimonio alicujus velut coaluit. Præsertim cum parum molestiæ credatur sentire, si quis in perpetuum carere cogatur re illa, qua per magnum vitæ spatium æquo animo caruit, ac intra quod de aliis rebus satis sibi potuit prospicere. Quo adplicare potest illud *Ciceronis Offic. 2. Quum habet æquitatem, ut agrum multis annis ante possessum, qui nullum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat*? videatur ibidem latius de facto Arati Sicyonii. Sic ut consideratis hi cæ omnibus facile sit, in singulis casibus arbitrio boni viri invenire terminum usucapionis, æquitati naturali convenientem. Etsi in civitatibus melius sit, in compendium mittendis litium ambagibus, in universum usucapionibus pro rerum conditione certos ac fatales terminos præfigere. Igitur nobis omnino videtur usucapionem, prout abstrahit à punctis temporum per leges civiles designatis, esse velut appendicem & consecrarium domini rerum. Adeoque cum dominia rerum introducerentur, id quoque pacis causâ placuisse, ut qui aliquid neq; vi, neq; clam, neq; precario, suo nomine possideret, tantisper dominus præsumeretur, quo ad ab altero contrarium probaretur; qui autem per longissimum temporis spatium, per quod nemo mediocriter diligens rem suam negligere creditur, quid bona fide possederit, serum petitorum plane posset repellere, quia non citus rem suam vindicatum iverit.

§. 10. His positis, & si ratio usucapionis non in sola antiqui domini derelictione collocetur, facilius expeditur quæstio sat intricata; an, & quomodo nondum natis per tacitam derelictionem parentum & majorum suorum possit jus decedere? Quæ quæstio duplici modo potest intelligi; vel de usucapione completa, antequam isti nascerentur; vel quæ incepta duntaxat est patre vivo, eodem moriente nondum completa. Priori sensu si quæstionem negemus, id oritur difficultatis, quod hoc modo nihil proficiatur ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum; cum pleraque bona talia sint, ut in posteros transferri sint idonea; adeoque frustra pater repellatur, si filius actionem queat instaurare. Sin autem eandem affirmemus, mirum videbitur, quomodo silentium, & negligentia nocere illis possit, qui loqui, aut actionem intendere non poterunt, quippe qui nec existerent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse queat. Quem nondum ita solvit *Grotius d.l. §. 10. quod uti rei non existentis nulla sunt accidentia*; ita ejus qui, non est in rerum natura nullum jus sit; adeoque nec creptum quid eidem possit dici. *M. Seneca lib. 1. controv. 6. Quandiu non sumus natura nos regit, & in quemcunque vult casum nos mittit. Hinc sumus estimandi, cum sumus nostri.* Per eum autem, qui nondum est in rerum natura, intelligimus eum, qui nondum conceptus est, non qui jam in utero est. Qui in multis partibus juris in rebus humanis esse intelligitur. *Vid. l. 7. princ. D. de ventre in possess. mittendo. l. 7. D. de suis & legit. heredibus. l. 231. D. de verb. signif.*

Junif. Accedit, quod bona parentum tunc demum adliberos pertinere incipiant, quando parentes eadem obtinent ad illud usque tempus, quo in liberos transire debent. Id quod paulo latius potest deduci. Scilicet illi, qui nondum est, non potest jus aliquod queri, nisi mediare per alium jam existentem, per quem istud in deinceps nascituri uui deriveretur; ita tamen ut jus illud effectum non habeat in ordine ad nasciturum, nisi postquam ipse natus est. Idque contingit, quando aliquid alicui acquiritur vel traditur, cum hoc habendi modo optinendum, ut illud ad successores quoque suos demittat. Ubi tamen discrimen aliquod deprehenditur. Quædam enim ita conferuntur in alterum, ut conferentis nihil interfit, utrum ad posteros alterius res illa perveniat, an non; etsi quantum ad ipsum, facultatem habeat is, cui quid confertur, id ad posteros transmittendi. Quædam autem ita conferuntur, ut conferens in modum habendi a se determinatum jus sibi aliquod retineat, ita ut ille citra ipsius consensum mutari nequeat. Utrovis modo possideatur aliquid ab nondum nati antecessore ad ipsum transmittendum, si quoconque modo intercipiatur, aut alienetur antequam is nascatur, deinceps nascituro, hautquaquam injuria fit, nisi saltem prætensio ad id per modum hæreditatis ipsi relicta sit. Nam prior casu, quia res cum modo habendi plene est penes possessorem, siquidem ille eam alienaverit, aut quacunque ratione factum sit, ut ea non amplius sit ipsius, omne prorsus ejusdem jus extinguitur; adeoque non potest in nondum natum derivari, qui ad talia majorum suorum bona nullum potest jus prætereendere, nisi quod ipsi jam existenti ab iisdem velut de manu in manum traditur. Vid. l. 7. §. 1. de senator. Posteriori autem casu, cum penes eum, qui alteri rem aliquam contulit, potestas adhuc sit circa modum habendi, sane nihil agit possessor in præjudicium successorum, si rem istam alienet, aut quocunque modo subductam pro derelicta habeat, nisi conferens consentiat. Hæc quanquam ita sint; Pisistrato tamen secus visum, ex epistola ipsius ad Solonem adparet, dum inter alia ita scribit: *Neque mihi rem alienam usurpavi. Quippe genus à Cecrope duo. Idem mihi meo jure vendico quod Athenienses olim quum jurejurando firmassent, Codro illiusque genti præbituros, postmodum abstulerant. Biogenes. Laërt. in Solone.* Quæstio porro posteriori sensu accepta ab Jctis Romanis negatur, quod scilicet in usucapione cœpta tempus non currat, sed quiescat intra annos pupillares, & iis exactis demum iterum currere incipiat. Putaverim tamen dari posse casus, ubi favor possessionis præponderet favori ætatis, v.g. si ad complendam usucapionem unus aut alter duntaxat mensis mihi deesset, & moraliter certum foret, intra id tempus antiquum dominum mihi litum super ea re non morurum: & vero contingeret istum decedere, hærede relicto filio recens genito. Heic unique propter duos istos menses post annum vigesimum quintum lite demum me pulsari nimis durum foret. Præferim si nunc evictio ab autore meo non amplius mihi possit præstari; que obtineri, poterat, lite tunc mora, antequam in pupillum bona devolverentur. Heic sane vir bonus arbiter captus, qui que rationes æquitatis in usucapione non ex sola antiqui domini negligentia petendas noverit, pro me potius, quam pro altero sententiam feret. Neque adeo durum videtur, ut quod jus vivo adhuc patre jam velut animam agebat, sub filio pupillo penitus expiret. Præsertim cum longe ægrius sit mortalibus, re diu possessa cedere, quam nondum parva excludi.

§. 11. Ex hisce adparet, eos quoque, qui solo jure naturæ & gentium utuntur, invicem posse opponere diuturnam, non interruptam, & bona fide partam possessionem. Idque eo magis, quo gravioribus motibus publicæ possessiones, quam privatorum inquietantur. Et si fatendum sit, in publicis controversiis, sæpe non adeo necessarium esse ad usucapionem provocare, cum possessoris jus ex aliis fundamenus longe solidius possit, saltem debeat, deduci. Et jam *Bœclerus ad Grov d.l. §. 2.* observavit, *sæpe compendium loquendi eos sequi, qui in hoc usucapionis negotio temporis tantum mentionem faciunt. Subintelligi enim debere, quæ temporis conjuncta sunt; ut est omisio rei, seu animi omittendi, siue indicia omisi domini. Cumque in auribus vulgi, & in jurum amplius sit temporis nomen, (quasi scilicet continuatio temporis lucrifaciat alleganti ceteras probationes) inter strategemata politica esse, rudiore Minerva in his nominibus versari, & tanquam generale temporis nomen, iactare; explicationibus, & adjunctionibus, quæ rei per se nihil efficienti robustati quod circumponere queant, ulro vitatis; in locum earum exemplis argumentantium sine discrimine cumulatis quo orationi species & copia accedat.* Apud *Tacitum A. VI.* vaniloquentia dicitur, quod *Artabanus veteres Persarum ac Macedonum terminos reposeret.* Quod idem faciebat longo post tempore *Sapores*, apud *Ammianum Marcellinum lib. XLVII. c. 5.* Cui reponebat *Constantius*, par pari referens; mirari se, obitum illum esse, quod *Perle Macedonibus* servierint, quibus per Romanos subactis, illorum etiam servi Romanæ ditionis facti sint; apud *Zonaram tom. III.* Vid. quoque *Herodianus l. 6. c. 2. 4.* Sic & *Solymanus* sæpe solitus est dicere, Romæ actorius Occidentis imperium ad te spectare, propterea quod ipse Imperatoris *Constantini*, qui imperii sedem Byzantium transtulit, legitimus sit successor. Et si in nobilissimis exemplis præter diuturnitatem possessionis etiam titulum, dominium producere aptum, allegari videas. Vid. *Indic. XI. 15. seqq.* Sic *Isoerates* sub persona *Archidami* initio probat, iusto bello *Lacedæmonios* *Messene* positos. Inde velut in subsidium vocatur diuturnitas possessionis: *ἀλλὰ μὲν εἰς ὅκαίνο ὑμᾶς λέλυσεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινὰς, ἣν Ὀπιδμήτην πολὺς χρόνος, κτερίας καὶ πατρίδας παύτως ἐκμήγειν.* Sed nec illud vos præterit possessiones siue privatas siue publicas, præscriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, per usum esse omnibus. Adjungit, antea cum commoda esset occasio, super *Messene* nullam sibi controversiam motam. Add. *Alberic. Gentil. de jure belli l. 1. c. 22.* Et sane in isthoc causarum genere magnam adfert pro jure possessoris præsumptionem, quod nemini intra tantum temporis spatium in mentem venerit, juris quid eam ad rem prætere. Tanti quippe plerunque sunt momenti negotia isthæc, tamque conspicua in luce geruntur; ut si cui tertio heic juris quid sit, neque id ipsum diu latere, neque eidem deesse occasio possit, saltem protestando jus suum conservandi. Ergo rarissimi possunt accidere casus, ut ab usucapione demum dominium sit arcessendum, si pacifico titulo quis populus rem quam piam sit nactus. In illis autem quæ bello adquiruntur, ad usucapionem provocari vix necessum est. Nam quamdiu adhuc status belli durat, sola vi nititur possessio eorum omnium; quæ hosti sunt erepta; & simul huic jus manet, quocumq; modo sibi erepta recuperandi, saltem, ubi injustam habuerit causam, si satisfactionem præstare sit paratus. Adeoque cum vel ultra quinquaginta annos bellum queat durare, si cui locus quispiam sub initium belli sit ereptus, eundem vi recuperare poterit, antequam bellum pace fuerit com-

compositum. Apud *Livium* l. 34. c. ult. Numidæ, supra agro ad Emporia adversus Carthagenenses ulucapionem allegantes, ita differunt: *per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum usurpasse ius: semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis posuisset.* Pace autem sublecuta, quid cuique relictum sit, facile adparer. Ubi ca, quibus hostis cessit, statim plene acquiruntur, neq; opus est ulucapionis moras expectare. Si cui tertio ad ista prærensio sit, mature id significabit; & quidem, si omnino fieri possit, in ipsius pacis tractatibus. Nam postea bellatores haut temere bello parva otiosis & quiescentibus restituent. Vid. *Grotius* l. c. 6. §. 7.

CAPUT XIII.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ EX DOMINIO RERUM PER SE ORIUNTUR.

1. Quilibet teneatur ab alterius rebus sese abstinere. 2. Res aliena apud nos extantes sunt restituenda. 3. Quod probatur; 4. Ei illustratur. 5. Ex illa obligatione contractus posteriores exceptionem admittunt. 6. Reddendum id, quod quis ex alieno est lucratus. 7. Bona fides possessor ad restitutionem non tenetur, si res pervit. 8. Idem tenetur ad restituendos fructus extantes.	9. Et consumptos, si alias tantundem consumpturus fuerat: 10. Non adeos, quos neglexit percipere. 11. Non tenetur qui rem donatam donavit, cum distinctione: 12. Nec si rem emam vendiderit, similiter cum distinctione. 13. Quatenus pretium recuperare possit, qui rem alienam b. f. emit. 14. An res aliena emta restitui venditori possit? 15. Qui rem alienam habet, cujus dominus ignoratur, recte eam potest retinere: 16. An usurpiter datum sit restituendum?

Postquam inquisivimus in originem & naturam domini, simulque quibus modis illud constituitur, consequens est, ut videamus de obligationibus, quæ ex introducto rerum dominio immediate & per se in homines resultant. Inter hæc prima est, quod quilibet teneatur alterum non hostem pari de rebus suis disponere, iisdemque quiere frui, neq; vi aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad sese trahere. Quo furta, rapinæ, moti termini, & similia crimina ipso naturali jure interdicta esse adparet *Enripides Helena*. *μισεῖ ὁ θεὸς τὴν βίαν. ἵδ' κτήσ' αὖ κτείνου καὶ δούε' πάντες, οὐκ ἐς ἀεὶ παλαιός. ἐατέ' ὁ πλοῦτος, ἀδίκος τις ἀν. κοινὸς γὰρ ἐστὶν ἔρανος πάντε' βροτοῖς, καὶ τοῖν, καὶ ἡ γῆ καὶ δάμνα' ἀναπληθεύμενος πολλὰ ὀτρυνάμην εἶναι μὴ ἀφαιρείσθαι βίαν.* *Odu Dens vim;* & paria labore quemlibet possidere jubet, non rapin vivere. Repudianda iniusta & turpis opulencia: Commune enim cunctis Cælum mortalibus. Et terra, in qua cæmos augere convenit: Non aliena possidere, neque per vim rapere.

§. 2. Deinde, ubi res aliena ad aliquem pervenit sine suo crimine, sub rerum no-

mine etiam heic venit jus in personas, quatenus nobis utile esse potest, uti est jus domini in servum,) ulterius videndum est, an illa res adhuc extet, an vero minus. Circa res extantes hæc obligatio nascitur; ut teneatur, qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est, ut illa in nostram potestatem iterum redeat. Quæ obligatio tunc demum vim suam actu exerit, quando possessori innotuerit, rem istam esse nostram. Additur *quantum in se*; neque enim tenetur, ubi impossibile fuerit rem restituere. Sed neque tenetur restituere suis impensis, & si quas eo nomine fecit, recte eas dominum repolcere, aut tantisper donec solvantur, rem retinere potest. Sed sufficit significasti, rem alienam penes se esse, nec per se staturum, quo minus dominus suum possit recipere. Vid. l. 1. §. 3. D. de *fugitivis*. (Semper heic sermo est de possessore bonæ fidei; nam ad quid teneatur, qui mala fide possidet, alio loco dicitur.) Atque hæc eousque valent, ut leges Romanæ non probe evulse ex periculis d'cant. Vid. l. 43. §. 9 D. de *furtis*. nisi ex pactione. l. 15. D. *prescript. verbis*. l. 4. §. 4. D. de *cond. obtrup. causam*. Eum autem, qui alienum quid jacens lucri faciendi causâ sustulerint, furti obstringi, sive sciat, cujus sit, sive ignorarit. d. l. 43. §. 4. seqq. D. de *furt. Joseph. archæol.* IV. 8. *Si quis aurum vel argentum per viam invenerit, querat eum, qui perdidit, præconemque mittens in quo eum loco invenit, restituat: & ex alio damno non bonam esse utilitatem judicet.* Quod si tamen iusto titulo & bona fide rem quampiam nactus fuero, non teneor ipse jus meum in dubium vocare, & publice significare, talem rem à me possideri, ut si forte ad alium pertinerit, eam vindicare queat. Nam ubi modus, quo possessionem nactus sum, nihil continuit vitiosi, vitiosi bona fides me omni crimine vacare facit, quod ex rei alienæ detentione oriri potest. Subintelligitur & isthæc restrictio, si modo, qui dominus fuit, adhuc habeat probabilem rationem rem repetendi; ut ne per hanc obligationem legem usucapionis tolli arbitremur. Conf. *Grotius* l. 2. c. 10.

§. 3. Isthanc autem obligationem ex ipso dominio resultare satis pater. Cum enim variis casibus possit contingere, ut quis possessione rei suæ excidat, in lubrico valde ponerentur res nostræ, mobiles præsertim, si ubi in alterius potestatem aberrarunt, abs illo occultari aut intercipi possent. Multoque magis, si aperte talem rem liceret retinere, & vindicare volentem repellere. Uti enim in rerum communium statu juris est, ut uni non minus quam alteri communibus rebus liceat frui: ita proprietate rerum introducta, cum reliqui omnes velut renunciarent juri in res, quæ alteri fuerant assignatæ, id inter dominos convenisse intelligitur, ut qui rem alienam haberet in potestate, postquam posset alienam esse, ad dominum eandem redire faceret. Nam nimis debilis futura erat vis domini, & nimis sumtuosa atque anxia custodia, si non nisi tunc res foret reddenda, quando dominus eam repetit; cum illi sæpe non possit constare, quoniam res sua pervenerit. Ut autem quis teneatur domino vindicante rem restituere, non interest, bona an mala fide rei possessionem sit nactus. Nam hæc obligatio restitutionis non oritur ex delicto aliquo, aut facto nostro, aut ex peculiari pacto, cum petitore rei domino inito, sed ex ipsa re, vel potius ex universalis pacto, quod dominium rerum comitari intelligitur. Inde qui bona fide rem est nactus, simpliciter duntaxat ad rei restitutionem tenetur: qui autem mala fide, præter necessitatem restitutionis, etiam crimine se adstrinxit, cujus nomine pœnæ est obnoxius. Definit

nit autem bona fides saltem in foro conscientiae, ubi alicui confiteritur, rem esse alterius. Vid. l. 25. §. 3. D. de hered. petit. l. 1. §. ult. D. l. 2. l. 3. l. 4. de positis. Et si quæ ab initio adfuit bona fides, iustusque titulus à poena saltem humana immunem præstent.

§. 4. Confirmantur atque illustantur isthæc ipsa lege divina, Deuteron. XXII. l. 2. 3. add. l. 42. §. 4. seqq. D. de furtis. Ac ne quis credat sibi hoc officii soli amicitiae deberi, Exod. XXII. 4. expresse additur, etiam inimici nostri rebus id præstandum. Fam legem Iosephus archaeolog. l. 4. ita exprimit: *Si quis aurum vel argentum per viam invenerit, querat eum, qui perdidit, praconemque mittens, in quo eum invenit loco restituat & ex alieno damno non bonam utilitatem esse decernat. Similiter & de pecudibus quæcumque in deserto errare compererit; non moento statim domino, penes se retineat, testem habens in his Deum, quod noluit aliena lucrari.* Et si gentis Judaicæ hostile adversus omnes alios odium hanc legem non naturalem, sed civilem & adversus populares suos duntaxat exercendam post statuerit. Vid. Selden. l. VI. c. 4. Et Grotius in annot. ad d. l. §. 1. Add. Polybius l. VI. cap. 3 l. princ. Insigne est exemplum Theophili Imperatoris cui cum aliquando equo veheretur, occurrit foemina clamitans, equum illum suum esse; compertoque Eparchum eum equum muneris loco abductum Imperatori tanquam suum obtulisse, statim eundem foeminae restituit. Sed quia alii tunc equi Imperatoris ad manum non erant, equo, quem forte nactus erat, iter absolvit. Exinde receptum, ut plures semper equi Imperatorem equitantes prosequerentur, ut si quid simile forte Imperatori accidisset, semper præstò essent, quibus veheretur. Ap. Cuiusdam de off. Const. ant. & Cedrenum. Exemplum Spartanorum, qui Phœbidam propter Cadmeam occupatam damnarant, arce tamen retenta, (vid. Plutarch. & Cornel. Nepos in Pelopida,) huc proprie non quadrat. Nam ipsi possessores malæ fidei erant, adeoque ex alio principio, ad restitutionem tenebantur. Sicut nec exemplum M. Crassi & Q. Hortensii apud Ciceronem Offic. 3. l. Minus Basilus locus pletus hominis falsum testamentum quidam à Græcia Romam attulerant, quod quo facilius obtinerent, scripserunt heredes secum M. Crassum, & Q. Hortensium, homines potentissimos. Qui cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius consensu culpa essent, alieni facinoris munusculum non repudiarunt. Quid ergo? Satis hoc est, ut non deliquisse videantur? mihi quidem non videtur. Sane enim iniustus est, qui iniuriam non modo non repellit ab altero, sed etiam adiuvat. Nam quantum receptatores de furto, tantum illi de crimine falsi participabant; qui eo nomine scriptos se hæredes intelligebant, ut autoritate sua falsarios tuos præstarent. Cæterum ex eodem fonte iniquitatis quoque arguitur consuetudo, quæ bona naufragorum fisco addicit. Vid. Grot. l. 2. c. 7. §. 1. & Beulæus add. l. 1. Tac. Godefridus de Imperio Maris c. XI. Io. Loccenius de jure maritimo. l. 1. c. 7. §. 9. Bodinus l. 1. de republ. c. 10. Gramondus hist. Gall. XVI. & alii. Nec minus inde colligitur, abiurdum plane esse, quod bona furto ablata alicubi non domino restituantur, sed fisco vindicentur. Vid. Ant. Matthæus de crimin. tit. de furtis, c. 4. §. 4.

§. 5. Cæterum cum hæc obligatio restituendi rem alienam oriatur ex conventionione universali inter homines, hinc fit, ut contractus singulares, circa rem vero domino quoquo modo subtractam iniri, inde exceptionem accipiant; adeoque si intelligatur eam alterius esse, vani sint contractus, qui de eadem in tertium transferenda sunt suscepti.

fufcepti. Cui fundamento etiam innititur illud dictum Diogenis Cynici in duos fures, quorum unus alterum expilaverit : ὁ μὲν κλέσθ' ἔδειξεν, ὁ δὲ αὖτ' ἀπολωλέκεναι, *alterum quidem furatum esse, alterum vero non perdidisse. ap. Diog. Laert. l. 6.* Neque obstat l. 1. §. 7. D. *namt. causp. stab.* quam adducit Ziegler. *ad Grot. d. l. §. 1.* ut ostenderet, contractum posteriore ex dominio non semper exceptionem admittere. Nam & in dicto casu magis interest creditoris, ut pignus sit saluum, quam debitoris domini : & debitor vindicare pignus non potest, nisi solverit. Luculentum ejus assertionis exemplum extat l. 31. §. 1. D. *deposui.* Verum in d. l. *princip.* nobis non satisfacit Tryphonius. *Reus capitalis judicii, inquit, deposuit apud te centum; is deportatus est; bona ejus publicata sunt; queritur, utrum ista centum sint reddenda ei, qui deposuit, an in publicum deferenda? Sit tantum jus naturae. Et gentium intueamur, ei qui deposuit restituenda sint: si civile jus & legum ordinem magis in publicum deferenda sunt. Nam male meritis publice, ut exemplo aliis addeterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.* Enimvero, cum & gentium jure imperantibus hæc potestas comperat, ut delinquentes bonis multare possint: igitur ubi malefico talis poena iuste decernitur, juri naturæ utique conveniens est, omnia damnati bona fisco cedere. Et si hoc juris sit positivi, quod huic crimini poena confiscationis bonorum sit constituta. Et consideratio quidem utilitatis ex poena resultaturæ faciebat ad adprobendam sanctionem illam poenalem: non autem proprie ad prælationem fisci præ damnato in repetendo deposito. Nam ex sententia judiciaria dominium in bona damnato fuerat ademptum, & fisco adjudicatum; unde deposita quondam à damnato non huic, sed fisco erunt reddenda. Omne autem dominium siue ex jure civili, siue gentium oriatur, hunc inter cætera habet effectum, ut quis possessor eam rem vero, qui in præsens est, domino restituere teneatur. Quam tamen alias exceptionem lex de restituendo deposito ex certis circumstantiis habeat, passim traditur. Vid. *Cicero Offic. 3. Seneca de beneficiis l. 4. c. 10. Ambrosius de Off. l. 1. c. ult.* Quo loco addendum est, quod memorat *Polybius in excerpt. Peiresciani p. 172.* de Ariarathæ, Cappadocum regis, qui recuperato ab Oropherne regno, XL talenta, quæ hic apud Prienenses deposuerat, repoposcit; cumque ipsi eadem Oropherni servarent, ferro flammaque in eos lævit, uti *Polybius* judicat, *misistæ.* Et si Ariarathis factum defendi posset, si supponatur, ipsum per injuriam ab Oropherne regno expulsum fuisse. Eidem autem obligationi de restituenda re aliena non pauca superstruuntur à Jctis Romanis. Vid. l. 25. D. *de act. rerum amov. tram.* l. 4. §. 4. D. *de furtis.* Eodem fundamento quoque nititur rei vindicatio, & cognatæ illi actiones; & aliquo modo etiam condictio indebiti, & condictio causa data, causa non secuta, & condictio sine causa. Et si isthæc quoque quasi contractu niti dicantur. Cum enim nisi causa donationis adpareat, restituatur. Quod autem de restituenda re dicitur id etiam ad fructus ejusdem est extendendum, qui adhuc extrant; detractis tamen impenfis, quæ in eisdem producendos, colligendos, aut asservandos factæ sunt.

§. 6. Circa res autem alienas, bona fide partas & consumptas, id videtur æquitari naturali maxime conveniens, ut non quidem totam ejus æstimationem, sed quantum inde locupletior est factus alter, qui consumsit, domino restituat; modò ea res aliunde ipsi non sit pensata. Nam si v. g. tibi res tua furto sit subtrahita, quam ego bona fide ad-

adquisivi & consumpsi: tu autem à fure jam ejusdem rei æstimationem receperis, me nihil poscere poteris, utut ege locupletior inde factus sim. Assertionis autem hujus ratio non tam hæc est, quod dominia sint introducta ad servandam æqualitatem in eo scilicet, ut quisque suum haberet; quatenus autem alter ex te mea lucratus est, ille plus habet, cum ego minus habeam: quam quia res, cujus dominium neque meo consensu, neq; ex delicto aut jure belli amisi, ad me adhuc pertinet, uti & quicquid ex eadem provenerit. Igitur ubi eadem in alterum incipit, & ex ea contumpra lucrum cepit, bona quidem fides ipsum merito indemnem præstat: lucrum autem me reposcente nullo prætextu retinere potest; cum idem sit velut pars, aut fructus superstes rei ad me pertinentis. Inde nihil tritius ea sententia: nemo debet ex alterius damno lucrum capere, scil. ex tali damno, cui is neq; consensu neq; delicto suo causam dedit, & ut alteri non sit causa damni, seu ut alterius damnum ipsi non possit imputari (nam ex damno alterius, quod ipse non procuravi, occasionem emolumenti capere, nefas non est. Vid. *M. Aznaigne essai* l. i. c. 2. 1. Cic. Off. 3. *Contra naturam est ex hominis incommodo suum augere commodum*. Id quod expressum est ex Terent. *Andria. Act. 4. sc. 1. Hocce est credibile, aut memorabile. Tanta vecordiani nata cuiquam ut fiet, Et malis gaudeant, atq; ex incommotis alterius sua ut comparent comoda?* Add. l. 206. D. de reg. juris l. 22. D. de hered. petit. Sic & passim in libris juris Romani ex sciti hujus æquitate multa definiuntur, quæ alias ad apices juris non ita exacte quadrabant. Vid. l. 10 l. 17. §. 4. D. de infir. act. l. 7. D. ad SCum Vellejan. (add. tamen Ziegl. ad Grot. d. l. §. 2.) l. 55. D. de donat. inter vir. & uxorem l. 30. vers. secundum quæ D. de act. em. & vendit. l. 3. princ. D. commodati. l. 12. §. 1. D. de distract. pign. l. 32. D. de rebus creditis Eidem quoque fundamento videtur præcipue inniti actio de in rem verso.

§. 7. Ex huius dependet decisio plurimarum quæstionum, quæ ab Ictis & Moralitis agitari solent, quas ex Grotu d. l. huc transcribere placet. I. Possessor bonæ fidei (nam de hoc solo sermo est, cum malæ fidei possessor non solum ratione rei, sed & ex suo facto teneatur,) quamdiu talis, (conf. Ziegl. ad Grot. d. l.) non tenetur ad ullam restitutionem, si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex ea re. Vid. l. 40. D. de hered. petit. l. 12. 13. D. de rei vindic. Addo, non teneri eum, utut culpa ipsius res perierit. Nam bona fides tantisper erat ipsi instar domini. Domino autem si tua res etiam propria culpa perit, satis damni est rem amisisse, nec ulterius eo nomine tenetur. Aliud autem dicendum, si ultro rem perdiderit, ubi rescivit eam alterius esse, eo fine, ne eam restituere cogeretur.

§. 8. II. Bonæ fidei possessor tenetur ad restituendam non solum rem, sed & fructus adhuc extantes. Naturaliter enim ad quem res, ad eundem quoque fructus pertinent. Add. l. 20. l. 30. D. de rei vindicatione. Distinguunt tamen inter fructus rei, & industriæ Grotius quidem iudicat, solos fructus rei esse restituendos, industriæ non item: quia utut sine re non provenirent, rei tamen non debeantur. Alii tamen etiam industriæ fructus adhuc extantes arbitrantur restituendos, citantes l. 22. C. de rei vind. Quæ sententia propius ad humanitatem videtur accedere; dummodo hoc addatur, b. f. possessorem detrabere omnes impensas in rem factas, ut & mercedem suæ industriæ. Vid. l. 36. §. 5. l. 38. 39. D. de hered. petit. l. 27. §. 4. l. 31. l. 48. l. 65. D. de rei vindic. Ac de molestis litibus occasio præbeatur, dominum rem vindicantem non debere omne lucellum cum pulvisculo

convertere Hoc modo raro emerget casus, ut possessor b. f. multum de fructibus industriae restituendum habeat.

§. 9. III. Possessor b. f. tenetur ad restitutionem rei, & fructuum consumptorum, si modo alias quoque tantundem consumpturus fuerat. Vid. l. 25 §. 8. 9. *D. de heredit. petitione* l. 52 *D. de rei vindic.* Nam in hoc locupletior censetur, dum consumptis rebus alienis suas servavit. Add. l. 47 §. 1. *D. de solutio.* Ubi tamen judicaverim, præter limitationes superiori definitioni additas, hoc quoque considerandum, an possessor b. f. possit recuperare id, quod libere evicta decedit, ab eo, abs quo rem oneroso titulo accepit. Nam si hoc fieri nequit, haut quidquam locupletior amplius est b. f. possessor, restituta re aliena, cujus pretium ab autore suo recuperare nequit. Circa exemplum autem Caligulae, quod adducitur ex *Suetonii Calig. c. 16. Si quibus regna restituit, adiecit & fructum omnem vestigaliorum & redituum mediis temporis*; moneri potest; ipsum iudicasse, injuria istis regna adempta, a quoque se esse hæredem possessoris malæ fidei. Aut si factum antecessoris non damnavit; dubium tamen adhuc est, an ex liberalitate mera, an vero velut ex obligatione illos fructus intermedii temporis restituerit. Inde verius putaverim, possessor b. f. non teneri restituere æstimationem rei consumptæ, ubi ab autore suo evictio ipsi præstari nequit. Nam hoc modo non potest censeri factus locupletior. Et durius videtur; rei consumptæ æstimationem, quam rem ipsam adhuc extantem restituere.

§. 10. IV. B. f. possessor non tenetur ad faciendos fructus, quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quidquam rei loco successit. Et negligentia circa res proprias vel quasi versanti satis ipsi damni iudicatur. Vid. l. 78. *D. de rei vindic.*

§. 11. V. Si possessor b. f. rem sibi donatam alii donaverit, non tenetur, nisi omnino etiam sine hac donaturus tantundem fuisset. Tunc enim lucrum erit rei suæ peperisse. Quæ definitio videtur præsupponere distinctionem inter donationes ex aliquo officio, & ex mera liberalitate profectas; ut illæ tantum sint penlandæ, non item hæc. Cum regulariter nemo donare præsumatur, nisi ipse abunde habeat; adeoque donandi impetus ex consideratione rei istius alienæ, tanquam abundantis, conceptus iudicetur. Obligatio autem illa, quæ in donatario ex donis & beneficiis resultat, haut quidquam inter ea censetur, quæ definito pretio possunt æstimari; adeoque qui *arridwege* expectat à donatario, haut quidquam videtur locupletior. Vid. l. 25 §. 8. *D. de heredit. petit. conf. Ziegler ad Grat. d. l. § 7.* Enimvero ulterius considerandum, an res donata apud donatarium adhuc extet, an minus. Si prius, ab hoc rem suam vindicabit dominus, intermedio donatario omisso. Nec minus posteriori casu illi erit incumbendum, qui vel rem tenet, vel ex ea factus est locupletior. Intermedius autem non nisi velut in subsidium tenebitur, in quantum ipse fortasse factus est locupletior. Add. *Sirrus exercit. XI. §. 13.*

§. 12. VI. Si possessor b. f. rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo alienaverit, non tenebitur, nisi quatenus ex ea lucrum fecit. Quod si lucroso titulo partam vendiderit, tunc demum ad pretium restituendum tenebitur, ubi dominus à possessore rem ipsam nequeat recuperare, nisi forte prodegerit pretium intuitu abundantiae suæ, alias non pro ducturus. Non autem lucrum facit, qui pro re quapiam tan-

tur-

tundem recepit, quantum ipse dedit, cum suum duntaxat recuperasse censeatur. Neque heic in locum rei pretium successisse dici potest, nisi ubi forte quis dolo possidere desierit. Alias contra ultimum possessorem rei vindicatio instituenda. Allegatur l. 48. §. ult. D. de furtis. Si furti pretium pro re furtiva acceptum dominus per vim extorserit, unde i eum nummorum furtum fecisse, & vi bonorum raptorum actione iudem teneri. Quod enim ex re furtiva redigatur, furtivum non esse, nemini dubium est. Quæ lex proprie ad civitates pertinet. Nam in naturali libertate viventibus æq; vi licet invadere rem sibi furto subductam, quam ejus pretium.

§. 13. VII. Possessor b. f. etiam oneroso titulo partem rem alienam teneretur restituere, nec ipsum dominum id, quod erogatum est, repescere potest, sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Alias enim in irritum caderet jus vindicandi, si pretium foret refundendum. Et qui rem quempiam comparat abs aliquo, in quem suspicio cadere poterat, ipsum forte dominum non esse, debet sibi peculiariter circa evictionem cavere, quanquam & ea alias venditioni naturaliter insit. Huc quoque pertinet l. 22. D. de heredit. pet. l. 25. princ. & §. 1. D. cod. l. 23. D. de reb. credit. l. 3. & 23. C. de revindicat. l. 16. D. de contra. em. l. 1. D. de evict. l. 2. §. 3. D. de L. Rhodia l. 16 C. de evict. l. 2. C. de furtis. Addenda tamen hæc exceptio; nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit; puta, si res apud piratas aut latrones fuerit. Tunc enim deduci poterit, quantum dominus impensurus libenter fuerat. Ipsa enim facti possessio, præsertim recuperatu difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam censeatur factus locupletior. Unde si frequens est, eos, qui aliquid amiserunt, inventori promittere *μηνυσιον*. Vid. *Moschus l. 1. i. Quam imitatus est Apulejus Metam. l. VI.* Hinc etiam, eam rei suæ emtio, ordinario jure non valeat, valere tamen eam ait *J. C. Paulus in l. 34. §. 4. D. de contra. emtion. si ab initio id convenit, ut possessio, quæ apud alterum est, ematur.* Sed an is quoque poterit dominum repescere pretium, qui emit eo fine, ut rem domino restitueret? quod aliqui negant eo argumento, quia per hujusmodi protestationem non possit tolli domino jus competens. Vid. l. 11. D. de reg. juris. Enimvero si emtor iste probabiliter prævidit, alia ratione dominum rem suam ægre recuperaturum, neque pretium, quod dedit, amplius est, quam quanti æstimari potest ista facti possessio, omnino id erit refundendum. An autem redemptori contra dominum detur actio negotiorum gestorum. Interpretum juris Romani est subtilius inquirere. Id quod definire *Grotius* ideo omittit, quod ista actio ex lege civili nascatur, cum non habeat ullum eorum fundamentorum, ex quibus natura obligationem inducit. Enimvero licet juris naturæ non sit inquirere aut designare, ad quamnam speciem actionis, jure Romano definitam, præfens calus possit aut debeat revocari: tamen quin ipsa actio negotiorum gestorum fundamentum in naturali æquitate, inque pacto tacito habeat, negari nequit. Nam nullo prætextu postulare quis potest, ut ego benevola mea opera alterius rem servaverim aut meliorem reddiderim gratis, & impensa mihi non refundenda. Add. *Ziegl. ad Grotium d. l. §. 9.* Igitur simplicissimum fuerit, ut redemptori, & alii cuivis negotiorum gestori ea res, quæ redempta, aut cui opera sumtusvè impensæ, tantisper oppignorata intelligatur, isque eadem tantisper retinere possit, donec sibi sit satisfactum. Si tamen nullum opus ejus operæ supresit, cui incumbi possit, & alter utilem operam inhumaniter pensare de-

detrectet, non putaverim adhiberi posse illa media juris sui vindicandi, quibus id vindicatur, quod ex contractibus nascitur; sed istud velut ingratum, & omni benevolentia indignum detestationi duntaxat habendum. Vid. 1. *Samuel*. XXV. 7. 15. 21. Quanquam eo loco David injuriam verbalem potissimum videatur ulcisci voluisse. Cæterum æquitatem istius restitutionis in similibus quoque casibus consideravit jus Romanum. Vid. l. 14 §. 17. *D. de religio. & sumptibus funer.* l. 6. §. 3. *D. negot. gest.* l. 1. *D. de L. Rhodia*. Et in universum in simili causarum genere probe observandum illud *Terentii Heautontum. act* 4. sc. 5. *Ius summum saepe summa est malitia.*

§. 14. IIX. Ex mente *Grotii*. qui rem alienam emit, non potest eam restituere venditori, ut pretium servet; quia ex quo res in ejus fuit potestate, coepit obligatio restituendi. Ubi tamen diversum nobis videtur. Nam utique non teneor rem emere, quam novi alienam, ut dominus quidem rem recipiat, ego autem pretium meum amittam. Ergo si cognovero rem esse alienam, ac nolim eandem apud me evinci, vel ad declinandam litis molestiam, vel quia pretium me recuperaturum despero; putaverim me recte, quamdiu poenitentiae locus est, ab isto contractu resilire, ne gratis lite implicer, ita tamen, ut indicare tenear domino requirenti, ubi sua res sit, quo eam vindicare queat. Vid. l. 17. *princ. D. de rei vindic.* & *Ziegler. ad Grot.* d. l. §. 10.

§. 15. IX. Is, qui rem bona fide habet, cujus dominus ignoratur, non tenetur eam naturaliter pauperibus dare; etsi hoc in civitatibus bene possit constitui. Ratio est, quia ex dominio nemo habet jus præter dominum. Non esse autem, & non adparere perpetuo, tantundem valet apud eum, cui non adparer. Igitur nemo heic erit ad quem ejusmodi res propius pertineat, ad possessorem bonæ fidei.

§. 16. X. Quod *Grotius* asserit, naturaliter, quod ob turpem causam, aut honestam, sed ad quam quis gratis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum; id admittimus, siquidem causa restitutionis unice sit petenda ex dominio rerum per te. Nam hoc nomine non potest teneri is, in quem res transit prioris domini consensu. Verum ubi in ipsa accipiendi causa fuerit vitium, puta extorsio, ex alio principio obligatio restituendi fluit. Sub extorsione autem comprehendi debent modi, licet non ita violenti, pecunia alios emungendi, puta, si judex nolit justitiam administrare, nisi prius manus argento ipsi inungantur. Vid. 1. *Samuel*. XII. 3. 4. Quo loco non videtur Samuelem voluisse peculiarem sanctimoniam ostentare, sed quod commune judicum officium nullo modo transgressus fuerit protestatum esse, quodque adeo nullo suo delicto meritus sit, ut ipse munere suo dimoveretur, rege creato. Add. supra l. III, cap. 7. § 9.

SAMUELIS PUFFENDORFII
D E
JURE NATURÆ ET GENTIUM
LIBER QUINTUS.

CAPUT I.

D E P R E T I O.

1. <i>Post dominium introducenda fuit mensura rerum.</i> 2. <i>Quantitas moralis rerum quid?</i> 3. <i>pretium quotuplex?</i> 4. <i>Pretii vulgaris fundamentum quodnam?</i> 5. <i>Multa res utiles pretium non habent; & quare?</i> 6. <i>Quare pretia rerum intenduntur?</i> 7. <i>De pretio affectionis.</i> 8. <i>De pretio legitimo.</i> 9. <i>De pretio communi.</i>	10. <i>Causa, qua commune pretium intendunt vel remittunt.</i> 11. <i>Pretium vulgare non sufficit vitæ humanæ.</i> 12. <i>Inde constitutum pretium eminens in numero.</i> 13. <i>Qui fere ex metallis constat.</i> 14. <i>Nummorum valorem quatenus determinare possint rectores civitatum?</i> 15. <i>In eo quoque respectus est habendus ad fundos.</i> 16. <i>Valor pecunie videtur mutationi obnoxius.</i>

Postquam res proprietati subjectæ disparis erant naturæ, nec eundem usum humanis necessitatibus præbebant; & vero frequenter conungebat, ut aut eadem res ad plures inciperet pertinere, cujus partes sibi non per omnia forent similes, aut diversæ res naturæ mutuo essent transferendæ; inde necessum erat conventionem hominum rebus imponi aliquam affectionem, secundum quam res disparis naturæ invicem comparari atque exæquari possent. Cum autem res invicem comparentur, & exæquentur ratione quantitatum; quippe cum æqualitas sit quantitatum coincidentia: igitur de quantitate rerum, & actionum, in quantum hæc in vita humana sunt utiles, ejusdemque fundamentis, & communi mensura jam erit dispiciendum.

§. 2. Deprehendimus ergo in vita communi res invicem dici æquales, non solum quod coincident secundum tres dimensiones, sed & alio quodam respectu. Sic enim dignitates, operæ, merces, æquales invicem aut inæquales dicuntur alio intuitu, quam ob coincidentiam dimensionum. Inde necessum est dari aliquam quantitatem præter physicam & mathematicam, circa quam solam hæcenus Philosophi videntur solliciti fuisse. Id quod clarius adparebit, si attendamus, quantitatis universum sumtæ rationem formalem consistere non in extensione substantiæ, sed ut ita dicam, in æstimatione; seu ideo primò res dicuntur quantæ, quatenus æstimari possunt, & consequen-

ter inter se comparari, utrum æquales sint, an inæquales. Cum autem res æstimari queant non solum secundum substantiam suam physicam, sed etiam secundum considerationem quandam moralem; consequitur, præter quantitatem physicam dari etiam quantitatem moralem, secundum quam scilicet res æstimatorum moraliter. Quamquam etiam ipsa quantitas physica facit ad æstimationem rerum ejusdem naturæ & bonitatis, e. g. magnus adamas cæteris paribus est pretiosior parvo: non tamen eadem semper attenditur circa æstimationem rerum diversæ speciei, aut bonitatis. Sic non semper canis major est pretiosior minore, nec magna massa plumbi minore massa auri. Cæterum quomodo moraliter æstimatorum personæ secundum existimationem, & actiones morales secundum vim producendi meritum & demeritum, suo loco dicitur. Hic agendum proprie de quantitate morali rerum, & actionum, quatenus aliquem usum in vita communi intelliguntur obtinere, atque invicem comparantur, quo in commercium venire aptæ sint. Ea quantitas rerum & actionum vocatur *pretium*. Quod est quantitas moralis seu valor rerum & actionum in commercium venientium, secundum quam illæ invicem comparari solent.

§. 3. Dividi pretium potest in *vulgare* & *eminens*. Illud spectatur in rebus, & actionibus seu operis, in commercium venientibus, quatenus usum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem spectatur in numo, & quicquid ejus vicem gerit, quatenus omnium rerum & operarum, pretia virtualiter continere, & communem earundem mensuram præbere intelligitur.

§. 4. Ad vulgaris pretii naturam recte percipiendam cum primis facit distinctum considerationem ejus *fundamentum* in se, tum quare idem intendatur, vel remittatur. Fundamentum pretii in se est aptitudo rei vel actionis, qua aliquid mediate aut immediate conferre potest ad vitæ humanæ necessitates, aut ad eandem commodiorem & jucundioram reddendam. Inde frequens est in vulgari sermone, ut res inutiles vocentur nullius pretii; sicut & homines, inutilia terræ pondera, nullius pretii solemus dicere. Sic in fabula gallus margaritam inventam pro se quidem nullius pretii ducebat, quod sibi inutilis foret. *Grotius* l. 2. c. 12. §. 14. ait, *mensura ejus, quod res quæque valeat, maxime naturalis est indigentia*. Ubi si iste sensus est, quod fundamentum pretii in se sit indigentia, seu quod ideo res aliqua ab hominibus æstimatorum, quia eadem indigent; id in universum verum non est. Nam hac ratione detraheretur pretium rebus superflue voluptati intervientibus, quibus tamen luxuria mortalium immensa sæpe pretia fecit. Indigere autem non nisi illis rebus dicimur, quibus citra grave incommodum carere nequimus. Vid. *Matth.* IX. 12. Quod si autem sensus sit, ad intensionem pretii facere indigentiam emtoris, fatemur quidem ita vulgo fieri; sed quod ea mensura pretii naturalis sit, ut quo quis majore indigentia premitur, eo amplius pretium ab ipso recte extorqueatur, id nemo cordatus admiserit. Neque facit ad rem locus *Aristotelis Nicom.* l. V. c. 8. à *Grotio* adductus. Nam *χρεία* illa, sive indigentia, ἢ πάντα συνέχει; qua omnia commercia quasi continet & alit, non est unicum fundamentum pretii, sed permutationis sive commerciorum. Si enim homines nulla rei indigerent, aut alia non magis quam sua, nulla essent commercia, nulla permutatio; sed quisque sua retineret, usdemque frueretur. Sic enim expresse *Aristoteles* d. l. ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὡς περ

ὡς περ ἐν τῷ ὄν, δηλοῦν, ὅτι αὐτὴ μὴ ἐν χρεΐει ὡσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφοτέρω, ἢ ἑτέρω, καὶ ἀλλοτρίουται. Indigentiam vero quasitem unam quandam esse, quæ contineat, illud declarat; quod cum mutua ope non indiguerint, vel uterque vel alter, permutationem non faciunt. Quod facit quoque illud Eiusdem Polit. 1. c. 6. (9.) Ἐστὶν permutationis in omnibus, cetera quidem ab initio ex eo quod, est secundum naturam, quod aliis pluribus quibus opus sit, aliis pauciora habeant homines. Quoad enim ipsis sufficeret, necessarium erit permutationem facere.

§. 5. Observandum tamen est, dari quasdam res vitæ humanæ utilissimas, quibus nullum pretium intelligitur impositum, vel quia dominio sunt & debent esse vacuæ, vel quia à commerciis humanis sunt sepositæ, vel denique quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Cum etiam lex multas actiones extra commercium removerit, eadem opera pretium iisdem detrahile intelligitur. Sic cum superiores partes aëris, æther, ac cœlestia corpora, vastusque Oceanus à dominio humano sint exempta, nemo recte iisdem pretium tribuerit, utut maxima inde in vitam humanam redundet utilitas. Sic eo ipso dum leges Romanæ à commerciis excluderunt res sacras & religiosas, pretium iisdem detraxerunt; utut aliàs multis earum ad pretium constituendum intrinsece nihil desit. Sic liberi capitis ideo nullum est pretium, quia contradictionem implicat, esse liberum, & esse in commercio; quamprimum enim aliquis venalis redditur, liber esse definit. Inde & hoc intuitu libertas dicitur res inæstimabilis; non ideo solum, quia commoda ejus tanta sunt, ut omnem æstimationem excedere videantur. Quo loco tamen norandum, quod tradit *Philo Iudeus de specialibus legibus*: Eorum, qui non solum bona sua, partemque horum, sed & seipos decoreverunt, pretia constituta sunt, non juxta formam aut proceritatem, aut aliud simile, sed pro annorum numero, ratione tantum sexus ætatisque habita. Presinit enim lex ab ætate XX. ad LX. viri pretium CC. argenteos solidos, mulieris vero CXX. à quinto autem ætatis anno ad XX. masculi LXXX. femina XL. ab infantia usque quinquennium, masculi XX. femina XII. Eorum vero qui sexagesimum vitæ annum exceperunt, senis LX. anus XL. solidos. Cur autem pariter omnes ejusdem ætatis, & omnes ejusdem sexus æstimated sint, tres causæ afferuntur valde idoneæ. Una, quia par & similis est votorum dignitas, sive magnates sive humiles vocant. Altera vero, quia hanc æquum videbatur vota facientes æstimari eisdem conditionibus, quibus mancipia venalia. In illis enim spectatur pulchritudo & bona habitudo corporis, valentibus si ista defuerint. Tertia causa est præcipua, quia apud nos imparitas honoratur, apud Deum paritas. Multis quoque rebus ideo pretium censetur deesse, quatenus separatim teneri nequeunt; quæ tamen ejus rei, cui accedunt, pretium insigniter augent; sicut earundem defectus, aut eadem pravis qualitatibus affectæ idem non parum minuunt. Sic aprico solis lumini, liquido & puro aëri, amœnæ faciei terræ, quatenus oculos duntaxat pacit, vento, umbræ, & similibus rebus in se & seorsim non est pretium, cum mortales talibus sine usu terræ frui non possint. At eadem quantum momenti habeant circa pretium regionum, fundorum, ac prædiorum, nemo non novit. *Plin. N. H. l. 1. c. 1. de platano*: Jam ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes vestigal & pro umbra pendent. Sic in Belgio ab iis, qui molas alas exercent, annuum tributum exigitur pro vento publico, uni prætexitur. Unde obiter patet, quomodo decidenda fuerit illa controversia, ab *Demosthene* olim iudicibus exposta, de umbra asini. Scilicet non poterat prohibere

conductōr asini, quō minus dominus asini eō se abjiceret, quō umbra bestiae cadebat. Sed conductōr statim umbram poterat eripere, asino in alium locum actō. Denique quas actiones leges divinæ aut humanæ vel gratis exercere præcipiunt, vel omnino obire vetant, adeoque extra commercium ponunt, iis nullum per homines pretium recte constitui posse, nec ob pretium eas invicem exerceri debere adparer. Quo ex genere sunt actiones illæ sacræ, quæ effectus aliquis supernaturalis ex instituto divino est assignatus; puta, remissio peccatorum per absolutionem sacerdotalem, applicatio beneficiorum spiritualium per exhibitionem sacramentorum, & similia; quæ si quis pro pretio alteri præster, simoniam committere dicitur. Et numo talia metiri impium & irreverens in divinum Numen habetur. Vid. *Aëtior. VIII. 20.* Quo pertinent & illi, qui officiis sacris indignos accepta pecunia præficiunt; cum talia in dignissimos gratis conferri par foret. Add. *decretum Gratiani caus. 1. quæst. 1. 2. 3.* Sic nec præmia ac testimonia virtutis ac eruditionis immerentibus pro pecunia tribuenda; non solum quia ista hoc modo evilescunt, sed & quia sæpe ambitiosum ob titulum tales muneribus publicis admoventur, magno cum reip. detrimento. Et sane erubescendum est ordini literario, alicubi talem sibi licentiam heic sumere nonnullos, qualem joco exprimebat Fabius Benevoglientes JCrus, apud Janum Næcium *Erythraeum Pinacotheca 2. c. 29.* qui cum irer, ut non neminem Doctorem faceret, forte in via in asinum incidit, qui diducto rictu speciem quandam ridentis efficiebat. In quem iatuens; *quid rides*, inquit, *inepte? Te quoque possumus, snumis veniant, in numerum atque ordinem Doctorum impellere.* Sed nimirum *Secum habet ingenium, qui cum libet Accipe dicit.* Ovidius *de arte 1. 2.* Aliiter Chinenſes, de quorum examinibus & promotionibus, vid. *Newhof. in general descript. Sinae c. 3.* Huc facit illud *Plin. N. H. l. XVI. c. 4.* *Corona civica militum virtutis insigne clarissimum: sempridem vero & clementia Imperatorum, postquam civilium bellorum præfatio meritum cepit videri civem non occidere. Omnes æternos, qui tanta opera honore solo donaverint, & cum reliquis coronas auro commendarent, salutem civium in pretio esse noluerint, claræ professione, servari quidem hominem nefas esse lucra cau.* Sic Judex, qui gratis administrare debet justitiam, pretio non recte potest vendere, *Ovidius Amorum l. 1. El. 10.* *Non bene conducti vendunt perjuræ testes: Non bene selecti iudicis arca patet. Turpe reos emptæ miseros defendere lingua, Quod faciat magnas turpe tribunal opes. Turpe tori reditu census augere paternos, Et faciem læro prostituisse suam.* *Plutarchus Romulo ubi de officio patronorum adversus clientes agit, addit: τὸ λαμβάνειν χεῖμα τὰ τὰς δυνατὰς ἀρχὰς τῶν ταπεινοτέρων, αἰσχρὸν ἐμπούδῃ καὶ ἀγενές.* Mercedem accipere potentiores ab humilioribus turpe habitum, & *Jovisdæm.* Ex quo fonte post lex Cincia profluxit. *Seneca Hercule furente: Hic clamor fratribus foris furgia vendens improbus, tras Et verba locat.* Conf. *Quintilianus. Inst. Orat. l. 12. c. 9.* Sic in legibus Romanis indignum judicatur numario pretio æstimare Philosophiam, & civilem sapientiam. Vid. *l. 1. § 4. 5. D. de extraordin. cognn. & Grotius in flor. spars. ad l. 1. Add. Quintil. Inst. Or. l. 12. c. 7.* ubi disputat, an eloquentiæ debeat esse pretium. *Pleraque hoc ipso, inter alia dicit, possunt videri vilia; quod pretium habent.* Sic non recte operam suam pretio locat tollendo homini licarius aut veneficus; stylum & eruditionem suam, qui mendacia in aliorum fraudem disseminat; fidem suam, qui perjurus aliorum injustas causas sublevatum, aut justas subversum it, & huius farinae alii.

§. 6. Causæ autem, cur unius & ejusdem rei pretium intendatur, vel remittatur, adeoque una res alteri præferatur, licet hæc æqualem aut majorem usum in vita humana videatur obtinere, sunt variae. Hæc enim usque adeo necessitas rei aut nobilitas usus primas semper non tenent, ut potius ea vilissima esse cernamus, quibus vita humana minime carere potest; ideo quod non sine singulari Dei providentia uberem eorum proventum natura effundat. *Virruvius de archiect.* l. 3. præfat. *Divina mens, quæ proprie necessaria essent gentibus, non constituit difficilia & cara, nisi sunt margarita, aurum, argentum, cæteraque, quæ nec corpus, nec natura desiderat: sed sine quibus mortalium vita non potest esse tuta, effudit ad manum parata per omnem mundum.* Ergo ad intensionem pretii imprimis facit raritas, quam ultro procurare inter arcana mercaturæ à nonnullis habetur. *Strabo l. XVII. de Ægyptiis: non permittunt ullum mulus in locis nasci, quo sit, ut penuria pretium imponentes, proventum quidem augeant, communem verò usum atque commoditatem violent.* Sic Hollandi in multis partibus Indiæ arbores caryophyllorum & nucum myristicarum extirpant, prohibendæ aromatum istorum nimis copis. Raritas porro non parum commendatur, ubi ex locis remotis res afferuntur. *Plato Euthydemo: τὸ σπάνιον τιμωρ, καὶ δὲ ὑπόθεσις ἐυνοίας, καὶ εὖ οὖν ὄν.* Quod rarum, id pretiosum, aqua autem vilissimo pretio emitur, cum sit optima. *Sextus Empiricus Phyrrohon. hypotyp. l. 1. c. 14. τὰ μὲν σπάνια τιμὰ εὐνοίας δοκεῖ τὰ δὲ σύντροφα ἡμῶν καὶ εὐτορεὰ ἔδαμναι.* Quæ rara sunt habentur in pretio: at cæteræ quæ vivimus, & ea quæ sunt in medio posita, nequaquam. Nam si æquum raro reperiri imaginemur, quanto ea pretiosior esse nobis videatur omnibus, quæ in pretio habemus? aut si imaginemur multum auri temere humi jacere projectum perinde atque lapides, cui adeo pretiosum ipsum fore existimabimus, aut à quo tam sollicitè inclusum & asseruatum in? *Mamertinus Paneg. Julian. Quasissima dapes non gustu, sed difficultatibus æstimantur.* Ad datur *Plinius l. VII. c. 12. de duobus pueris, ultro in Asia, in Gallia altero nato, mira similitudine: quos mango ideo supra omnem taxationem judicavit; & Antonius non aliud in censu suo magis ex fortuna sua ducebat. Scilicet ambitio mortalium præcipue æstimat, quæ cum paucis est habitura communia; & contrà eidem vile est, quicquid intra cujusvis supellectilem cernitur. Imò & sæpe perversis mortalium ideo aliqua res ingeni æstimatur, quod illius usus sit vetitas, interdicto curiositatem hominum irritante. Inde recte perstringuntur *Luciano in Nigrino illi qui mediæ etiam hircæ opplen-tur rosis, raritatemque illarum & interpestivum amant; illud autem, quod suo tempore & secundum naturam sit, pro vili & abjecto fastidiunt. Sicut & alias hominibus nihil fere pro bono habetur, in quo non sit possessori aliquid præcipui & eximii præ eo, quod possident cæteri. aut cujus se nomine non possit præ cæteris efferre. Quam ob causam etiam honores cum primis raritate commendantur. Vid. *Cornelius Nepos Miltiade c. VI. Cicero de Invent. l. 2. Præmia virtutis & officii sancta & casta esse oportet: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus perivulgari. Quæ enim rara & ardua sunt, ea ex præmiis pulchra & jucunda hominibus videntur. Esi hoc ipsum revera sit ex pravitate & malignitate ingenii humani, solida bona ex raritate aut copia possidentium æstimare; quippe cum possessio boni mei per hoc non reddatur deterior, quod & alii idem possident, nec præstantior, licet alii eo careant. Sicut v. g. valetudo mea non eo minoris est, quod & alii valeant, aut majoris, quod alii ægrotent. Sic cognitio veri non minoris***

est, quod & alii eam obtineant; nec sapientiae pretium in se accrescit, quod alii stulti sint. Unde qui in eo se jactat, quod alibi bono, quo ipse gaudet, careant, reverà alienis malis videtur gaudere. Contrà cui bonum suum minoris est, quia id alii quoque habent, invidia erga istos tangitur. Sed nimirum, uti in multis aliis, ita & heic à recta ratione communis hominum inclinatio adit. Vid. *Numerorum* XI. 28. 29. *Marci* IX. 38. 39. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, quæis facillime vita humana carere poterat, enormia pretia imposuit. Quod aliqui ideo factum putant, ut posset aliquis magnarum & enormium divitiarum esse usus. Cui ignota sunt immania pretia unionum, quorum *dos omnis in candore; magnitudine, lepore, pondere, hauri premis rebus, in tantum, ut nulli duo reperiantur indidcreti.* De quibus itidem *Plinius* l. IX. c. 35. *Principium culmenque omnia rerum pretii margarita tenent. Ea cum Roma infrequentem, & premiscum usum venissent, Alexandria in ditionem redacta, nec multum ante Syllina tempora ibi capissent, tam pere post fuere frequentata, ut etiam pauperes femina istas affectaverint, dictantes, lictorum feminis in publico esse unionem. Gemmarum aliquas ex a pretia nulla, taxationemque opera humanarum arbutantur, ut habet Idem lib. 37. proem. & l. 32. c. 2. Quantum apud nos l. dicit margaritis pretium est, tantum apud Indos in corallo. Namque ista persuasione gentium constant. Add. Idem l. IX. c. 17 in fin. c. 34 l. X. c. 29. l. XII. c. 14. 17. 19. l. XIII. 15. l. XXXVII. c. 4. Idem l. 6. c. 17. de serico: Tam multiplici opere, tam languquo Orbe petitur, ut in publico matrona transluceat. Quin stultitia hominum in eo præclarum quid esse autumat, si res quæpiam magno constiterit. Lamprianus de Heliogabalo: Amabat sibi pretia majora dici earum rerum, quæ mensa parabantur, crexiti convivio hanc esse asserens. Juvenal. sat. XI. Magis illa servant, quæ pleris emuntur. Curtius l. 8. c. 9. Astimantur purgamenta æstuantis si est pretio, quod libido constituent. Seneca Consolat. ad Helviam c. 11. antiquis nominibus artificum argentum nobile, apud paucorum insania pretiosum. Hodie succino apud nos modicum, in Oriente ingens pretium. De tulipis memorat Janus Nicius Erythraeus Pinacot. 3. c. 17. in vita Joannis Barclaji, qui carum fuerat studiosissimus; eas ante triginta abhinc annos (dum ista scriberet,) in summis Alpibus sine cultu, honoreque jacuisse; inde in urbem allatas; ob novitatem tantum illis ab hominum cupiditate pretium statim accessisse, ut bulbi earum quidam singuli centenis numis aureis, & amplius venierint. Post tamen cum se multiplicassent, ita earandem pretia concidisse, ut rix vilius quid illis haberetur. Add. Idem l. d. c. 14. Scilicet in talibus, quæ est modus cupiditatis, idem est & æstimationis. Ac difficile est finem facere pretio, nisi libidini seceris. Cicero l. IV. in Verrem. Referendum quoque huc illud *Plinii* l. 33. proem. *Martina & crystallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas. Hoc argumentum opum, hæc vera luxuria gloria existimata est, habere quod possit statim totum perire. Seneca de beneficiis l. 7. c. 9. crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos ipso quo fugare debet periculo crescit. Et est sane inter stoliditatis gentis humanæ non minima, quam quondam miratus est Philosophus Ariston, quod eos, supervacua qui possident, potius ducant beatos, quam illos, qui abundant nece jarii & multibus, uti est apud Plutarchum in Catone Majore. Et recte Strabo l. 2. de lapillis, qui tanto pretio petuntur: Eorum inopibus nibilo deterorem, quam abundantibus esse vitam. Unde & recte inter stolidas vulgi opiniones refertur, res æstimare vel ex novitate, vel**

vel ex raritate, vel ex difficultate, vel ex peregrinitate, nō eadem bonitate & utilitate commendentur. Vid. *Charron de la Sageſſe* l. 1. c. 39. n. 11. & l. 2. c. 10. n. 2. Facit quoque huc illud *Agatharchides de mari rubro*. c. 49. de Alilæis & Calandrinis, copiolam auro regionem incolentibus. *Cum triplo ære aurum commutanti: & pro ferro duplum reddunt, & argentum auri decuplum valet* Modus enim æſtimationis comparatur ad rationem abundantie & rarietatis. Quibus in rebus tota hominum vita non tam ad naturam rei, quam ad ſuam neceſſitatem reſpicit. Res vero quotidiani uſus, & quæ potiſſimum ſpectant victum, amictum, & arma, præcipuam pretii ſui intentionem nanciſcuntur, quando raritas earundem conjungitur cum neceſſitate; uti ſolet fieri in annonæ caritate, & in obſidionibus aut lentis navigationibus, ubi fames ſitisque quovis pretio deliniri, vitæque ſervari poſtulat. *Quinti. declam.* 12. In magna inopia quicquid emi poteſt vile eſt. *Plin. N. H.* l. 8. c. 57. memorat, veniſſe marem CC. numis, Caſilinum obſidente Annibale, eumque qui vendidit, fame interuiſſe, emptorem viſiſſe. Pretia rerum artificialium præter raritatem quam maxime ſolent intendi ex ſubtilitate & elegantia artis, quam præ ſe ferunt. Circa quam æſtimandum adeo rudis fuit L. Munimius, ut, capta Corinthis, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac ſtatuas in ſiliam portandas locaret, juberet prædicti conducentibus, ſi eas perdidiffent, novis eis reddendos; ap. *Valles. Patere.* l. 1. c. 13. Nonnullis multum opinionis accedit à fama artificis. Nonnulla propter prioris poſſeſſoris præſtantiam magnificant. Scuti *Lucianus ad verſus indoctum* memorat, aliquem Epicteti ſychnum fictilem trecentis denariis mercatum eſſe, ſperans, futurum ſcilicet, ut ſi noctu ad iſtam lucernam ieiſſet, mox Epicteti ſapientiam ſomniaret. Sic apud Peruvianos quondam urbis Cuſco tanta erat dignatio, ut etiam femina, quæ prope eandem provenerant, majoris æſtimarentur, quam quæ alibi enata erant, utut de cætero bonitate non præcellerent. *Garcilaſſus de la Vega Comment. Reg.* l. 3. c. 20. Facit & huc operis difficultas, artificum aut operariorum frequentia, & raritas, & ſimilia *Cicero Bruto: Athenienſium plus interſuit firma teſta in domiciliis habere, quam Minerve ſignum ex ebore palcerimum: tamen ego me Phidiam eſſe malenz, quam vel optimum fabrum ignarium. Quare non quantum quisque poſſit, ſed quanti quisque ſit, ponderandum eſt præſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere: operarii autem aut bajuli de eſſe non poſſint.* Sic Nicias talento emiſſe ſervum dicitur, qui argentifodinis præceſſet. Apud *Xenoph. Memor.* l. 2. Operarum denique & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, utilitas, neceſſitas; agentium raritas, eminentia ſeu dignitas, libertas actionem intermittendi, & ſi quæ ſunt alia. Huc ſpectat & illud *Ariſtoteiſ Polit.* 1. c. 7. (11.) Εἰς τὸ δὲ τεχνικῶταται μὲν τῶν ἐργασιῶν, ὅπῃ ἐλάχιςεν τὴ χηρς βαναυσιῶταται, δὲ ἐν αἷς τὰ σώματα λωθῶνται μάλιστα· δαλικῶταται δὲ, ὅπῃ τὰ σώματα πλείεσται χηρς. ἀγενέσαται δὲ, ὅπῃ ἐλάχιςεν πρὸς δει ἀρετῆς. Sunt operationes ille artiſicioſiſſime, in quibus minimum fortuna eſt: ille ſordiſſiſſima, in quibus maxime inquinantur corpora: ille ſerviſiſſima, in quibus corporis eſt uſus plurimum: ille vero ignobiliſſima, in quibus minimum requiritur virtutis. Idem l. 8. polit. c. 2. Vile autem exercitiſſimum putandum, & ars & diſciplina, quæcumque corpus, aut animum, aut mentem liberi hominis ad opera & uſum virtutis inutilem reddunt. Ad æſtimationem autem operæ plurimum conditio artis facit. Circa nobiliores tamēn operas obſervandum quoque illud *Seneca de benefic.* l. VI. c. 15. Quædam pluriſunt, quam emantur. Emi à medico rem meſtimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium præceptor

ptore studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed opera solvitur, quod deseruiunt, quod à rebus suis advocati nobis vacant, mercedem non meriti, sed occupationis sue fuerunt. Add. Quint. Inst. Or. l. 12. c. 7.

§. 7. Sed & illud contingere solet, ut certæ quædam res non communiter, sed à singulis magni æstimentur, ex peculiari aliquo affectu; id quod vocari solet pretium affectionis. Quò pertinet dictum cujusdam Arabis, quod refert Leo Africanus l. 3. *Quicquid clarum, quamvis carum, si pulchrum, carum non est: neque nimio constuisse dicendum est, quod animo arridet.* Libanius declam. 41. *δωρεὶ πᾶσι τῇ τῆ λαμβάνοντι ἡδονὴ κεραιται.* Omne donum pro accipientis voluptate æstimatur. Atque hoc imprimis circa animantia evenit ex quadam quasi familiaritate, aut quia genio nostro sese aliquomodo adplicare norunt: aut quia eorum ope magnum malum effugimus; aut quia insignis eventus monumentum sunt. Multas res quoque autor, abs quo in nos sunt translatae, commendat, ut nolimus pro pluribus rebus, ejusdem cetera bonitatis, illas permutare. Catellus: *Mibi linteum remitte; quod me non movet estimatione, Verum est μνημόσυνον mei sodalis.* Ovidius Epist. Heroid. 16. *Acceptissima semper Mæneia sunt, auctor qua pretiosa ficit.* Multi quoque res magni æstimaunt, quia à magnis illas æstimari vident, quibus præcipue ipsi placere volunt. Sic sæpe certo cibi aut vestimenti generi pretium accedit, quod Rex eo delectetur. Ubi tamen aliqui observant, in emtione venditione non debere pretium rei intendi ex affectu emtoris: nisi aliæ causæ pretium intendentes concurrant. Sicuti nec pretium affectionis leges Romanæ attendi volunt in restitutione damni, sine dolo malo dati. Vid. l. 63. D. ad L. Aquil. Etiam mercatoribus non infrequens sit, ex affectu & inclinatione emturientium pretium augere. Sic Diodorus Siculus l. V. c. 26. *Multi ex Italia negotiatores pro familiari sibi avaritia iemulentiam Gallorum in questum suum vertunt. Hi vinum ad eos devehunt, & inestimabile inde pretium reportant. Pro cado enim vini puerum recipiunt, potum ministrum permutantes.* Idem d. l. c. 17. à Balearibus unam sceminam quaternis viris æstimatam refert, ob proclivitatem in Venerem. Potest tamen pretium intenti ex affectu venditoris, modo hunc emtori significet. Nam in emtoris gratiam desiderium rei sibi per dilectæ concoquere est utique aliquid æstimationis habile. Add. l. 62. §. 1. l. 63. D. ad L. Falcidiam. Aliquando denique pretia rerum aut operarum insigniter augentur ex vitio quodam animi puta ex vana gloria, crudelitate & aliis. Quanti capita hostium veteribus Gallis æstimata sint, vid. apud Diod. Siculum l. 5. c. 29. & Strabonem l. 4.

§. 8. Et isthæc quidem in universum pretia rerum intendere solent; ut iisdem contraria eadem remittunt. Enimvero in pretiis rerum singularium heic & nunc determinandis, & ad justam quantitatem redigendis alia quoque considerari solent. Et initio quidem observandum, inter eos, qui in naturali vivunt, cuique licere rei suæ pretium pro lubitu statuere, quippe cum in eo statu quilibet suarum rerum atque affectionum summus sit moderator. Nam si vel maxime alius rei meæ tunc pretium vellet ponere, penes me tamen erit ejusdem æstimationem admittere vel rejicere, adeoque revera ipse ejus rei ero æstimator. Ac licet rei meæ pretium forte infinitum ponam, nemo tamen super eo queri potest, cum nullius interfit, quantas mihi ipsi divitias fingam; ac aliis, quibus id pretium nimium videtur, nihil facilius sit, quam rem mihi meam relinquere. Ergo si quis utique rem meam velit habere, necessum est, ut quan-

tum mihi pretium fuerit visum afferat. Sicut contra si ego meas merces extrudere velim, oportet ut accipiam, quantum emtori fastidioso dare placuerit. Igitur non nisi tunc iusta querendi causa datur, quando quis per inhumanitatem aut ex odio invidiaque indigenti res, quibus abundat, vel plane vendere recusat, vel non nisi durissimis conditionibus vendere vult. Ex quibus consequitur, in statu naturali quarumvis rerum pretia ex conventionem contrahentium definiri; nec contra mortem commerciorum peccasse quenquam argui, si modo inhumanitas in egenos absit, occasione data lucro suo non defuerit. Vid. *Gen. XLI. 49. XLVII. 13. seqq.* Enimvero in civitatibus pretia duplici modo definiuntur; uno modo per decretum superiorum, seu per legem; altero modo per communem hominum æstimationem & iudicium, accedente consensu eorum, qui inter se contrahunt. Prius aliqui solent vocare pretium legitimum, alterum commune seu naturale. Pretium legitimum regulariter cum iustitia & æquitate præsumitur congruere, nisi manifeste contrarium adpareat. Nam interdum & heic supina ignorantia, sæpè us odium aut gratia adversus ementes aut vendentes, aliavè corruptio, vel etiam proprii amor lucris intervenire possunt. Consistit porro pretium legitimum fere in *εγγυή* sive in puncto, nec latitudinem habet, sed quantum locunque excessu iniustitia committitur. Et quidem, uti frequentius fit, quando in gratiam emtorum illud taxatur, venditori non licet ultra quid exigere; emtori tamen cum venditoris consensu minus licebit dare, dummodo saltem infimum gradum in pretio naturali attingat. Et venditori licebit minus accipere, modo id non tendat in fraudem aliorum mercatorum. Quod si autem idem sit taxatum in gratiam venditoris, tunc emtor non poterit recte urgere venditorem ad minus accipiendum; etsi hic, ubi velit, minus possit accipere, cum cuius commodis suis renunciare liceat. Potest tamen venditor recte plus accipere, modo non excedat summum gradum in pretio naturali. Quanquam frequentius videatur, ut operæ in gratiam eorum, qui easdem locant, taxentur, quam merces in gratiam venditorum. Quo loco tamen observandum, alicubi subtiliori modo caveri, ne certarum rerum pretia nimis intenduntur. Sicuri in civitatibus Græciæ receptum erat, ut venditores picium non sedere deberent, sed stare; ut illi standi rædio, lassitudi neque confecti, quam recentissimos, & pretio æquo venderent.

§. 9. Ad pretium commune, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem; intra quam plus minusvè possit exigi & dari. De isthoc pretio intelligendus est *Seneca de benefic. l. VI. c. 15.* *Quid inter est quanti sit, cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit; Pretium cuiusque rei ipso tempore est. Cum bene ista laudaveris, tanti sunt, quanto plures venire non possunt. Et l. 63. D. ad L. Falcidiam. Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur, i. e. tanti sunt, quanti omnibus valerent. Conf. l. 33. D. ad L. Aquiliam.* Huc etiam facit locus *Aristotelis Nicom. IX. 1.* *Quibusdam in locis leges sunt, ne de voluntariis commerciis iudicia fiant; eo quod oporteat cum eo, qui credidit, ita dissonare, quemadmodum societatem inuit. Iustus enim esse putat, ut cui permissum est, ita statuat, quam qui permisit. Nam plerumque non æqui æstimaui qui habent, & qui habere volunt: sua enim singulis, & que dant digna multo pretio videntur. Scd retribuitis tamen tanta sit, quantum statuerunt illi, qui acceperunt. Oportet autem forsasse non tanti æstimare, quanti apparet alicui, cum habet; sed quanti æstimabat, antequam haberet. Cæterum propter di-*

Etiam latitudinem tres quasi gradus communis pretii vulgo faciunt; infimum & u-

um, mediocre seu moderatum, & summum seu rigorosum. Intra quam latitudinem si subsistatur, carius aut vilius res aliqua emi vendique potest. Quanta autem sit illa latitudo, ita accurate in universum definiri non potest. Neque quidquam expeditius dixeris, quam illud esse justum pretium, quod communiter solent dare illi, qui & mercium & fori sunt satis gnari. Quo referre possis, illud *Varronis de ling. Latina l. 4. pretium est, quod æstimationis emtionisque causa constituitur: dictum a pretius, quod hi solum possunt facere recte id.* Quamvis eam derivationem *Salmasius de usuris* irrideat.

§. 10. Cæterum in communii illo pretio definiendo solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores faciunt in mercibus adportandis & tractandis. Nam hoc præcipuum est fundamentum, quare mercator carius possit merces vendere, quam emerat. Intelligendi autem sunt isti sumtus de iis duntaxat, qui communiter solent fieri: casus extraordinarii huc nihil facere judicantur. Unde non audietur mercator, si ideo majoris velit æstimare suas merces, quod dum illas advehit, ipse crus fregerit, aut gravi morbo constitatus sit; aut quod partem earum naufragio, aut furtis amiserit, nisi simul hoc casu raritas mercium provenierit. Multo minus, si istas quoque impensas emtoribus velit imputare, quas ipse superflue, & præter leges prudentiæ mercatoris fecit. Omnino autem abs mercatoribus æstimari potest, quod ipsi tempus, cogitationes, & curas occupant in mercibus conquirendis, servandis, aut distrahendis. Item quod famulorum operas conducere necessarium habeant. Et valde in humanum forer, simulque opprimendæ hominum industriæ idoneum, ex negotiatione, aut quovis alio vitæ genere non plus alicui lucri velle concedere, quam quantum ad parce ac duriter tolerandas ipsius necessitates sufficit. In æstimationem quoque venire potest difficultas, longitudo, ac periculositas itineris; item diversus pecuniæ & mercium valor in diversis locis. Præterea solet variari communis valor ex modo emendi aut vendendi. Qui enim vendunt merces minutatim, seu per mensuras minutiores, largiusculum possunt exigere pretium, quam qui magna in copia easdem simul distrahant. Nam istis major molestia adhibetur; & lucrosius est simul ingentes pecuniæ summas accipere, quam minutatim modicas summas colligere. Sed & constat, quam subitas & frequentes mutationes forum recipiat ex copia aut paucitate ementium, pecuniæ, & mercium. Nam paucitas ementium & pecuniæ, ex causa particulari emergens, & mercium abundantia pretium minuit. *Tacit. A. VI. copiam vendenda secuta vilitate.* Contra emtumentium & pecuniæ copia, & mercium raritas earundem pretia intendit. Vid. *Socrates hist. Eccles. l. 1. c. 15. ab initio.* Sic quoque ad pretium mutandum facit, si venditor eas ultro rogando emtoribus offerat, seu quando merx quærit emtorem. Præsertim ubi observatur regula illa œconomica *Catonis Majoris*, quam refert *Plutarchus in æmiliæ vita: μηδὲν εὐαγὸν εἶναι τῶν περὶ τῶν, ἀλλ' ἔτις ἡ δέσται, καὶ ἀκούεις πιπρῶσται, πολλὰ νυμίζειν.* Nihil vilius esse pretii, quod superfluum sit: sed quo non indigeas, etiam si vel asse veneat, carum ducere. In proverbium quoque abiit: *merx alivrona putet.* Ejus rei rationem hanc reddunt, quia in illo modo vendendi est raritas emtumentium; quæ pretium minuit. Quo accedit, quod hæc res, quæ venditur, læpe parum sit necessaria ementi, ac talis, qualem non esset emturus, nisi hac occasione parvo emendi. Quin læpe quis non tam in suam, quam venditoris gratiam tali in casu emit. Inde

de quoque est, quod in auctionibus, & quando res sub hasta videntur, sæpe longe minoris addantur res, quam quanti alias erant. Scilicet quia iste vendendi modus hanc legem habet, ut res addatur plurimi licitanti. Et si quandoque etiam fervor & æmulatione licitantium supra commune pretium ascendat; quia & alias copia emporientium pretium intendere solet. Denique & in commune pretium potest imputari damnum consequens, aut lucrum cessans, quod venditori per istam venditionem conciliatur; idque cum primis, quando emtor ultro se offert. Nam stultum foret rem meam alienare, nisi tali conditione, ut saltem ipse nullum inde damnum sentiam. Maxime autem potest & solet imputari illud lucrum cessans, aut cretens, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur. Nam sane & dies est pars pretii, & plus est statim aliquid dare, quam post intervallum; quippe cum interim ex isto pretio aliud lucrum possit comparari. Vid. *Martialis* l. 6. ep. 30. Hinc *Polybius* in excerptis *Persectis* maximopere extollit liberalitatem Scipionis junioris, quod quam sororibus dotis nomine debebat pecuniam, annua bima trima die solvendam, statim solverit, & quidem Romæ, qua in urbe nemo quidquam alteri sponte de suo donat, & ubi ne unum quidem talentum ante præstitutum diem quisquam solvat. ταύτη τις ἐστὶ καὶ τηλικαύτη ὥσθι πᾶντας ἀμα μὲν ἀνέλκεται περὶ τὸ διαφέρειν, ἀμα δὲ λυσιστελεῖα περὶ τὸν χρόνον. tantam enim quisque diligentiam in pecunia, utilitatem in tempore collocat. Add. *Grotius* l. 2. c. 12. §. 14. Addendum & hoc, quod Themistocles, fundum vendens, præconem indicare jussit: commodum ejus esse vicinum. *Plutarch.* apoph. *Sadus Rosar.* *Persici* c. 4. *Ædes* qua iui iustar, (nequam Judæum significat), habent vicinum; decem drachmas argenti adulterini valent. *Ast* ista spe animus est erigendus, Te quondam defuncto mille drachmis eas æstimatum iri. Ergo pretium fundi intendit bonus vicinus. Præsertim sicubi obtineat mos Spartanorum, de quo est apud *Eundem* institutus *Laconicus*. Vicinorum seruis, itemque canibus & equis, nisi domini usque eorum indigerent, ut licebat, tanquam propriis. Sed & rare, si quis aliqua re opus haberet, aperto vicini penu inde necessarium auscibat, penamque obsignatum relinquebat. Sed & rara ac non parum ex crudelitate trahens causa augendi pretia mancipiorum refertur à *Iust.* l. 11. c. 4. *Thebanorum* captivorum pretium non ex ementium commodo, sed ex inimicorum odio extenditur.

§. 11. Enimvero postquam pleræque gentes à primæva simplicitate descivere, facile fuit deprehensum, solum illud vulgare pretium non sufficere expediendis negotiis hominum, & commerciis quotidie magis increbescantibus. Nam & sola permutacione commercia constabant, & operæ aliorum aliter locari, quam mutua opera, aut re tradita non poterant. Atqui postquam tam multarum rerum indigentiam nostræ nobis cupiditates fecerunt, dum non contenti domi natis bonis, terrarum alio calientium sole deliciis inhiamus; haut sane cuivis in proclivi fuit ejusmodi res possidere, quas alter suis, à nobis desideratis, mutare vellet; aut quæ alterius rebus æquivalerent. Et in civitatibus cultis, ubi cives variis statibus distinguuntur, complura hominum genera dari necessum est, quæ si simplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam omnino non tueri, aut ægre admodum queant. Sicuti constat, ab operosiore vitæ cultu alienas esse gentes, quæ numi usum ignorant. Vid. *Auger.* *Busbequius* epist. 3. ubi de Colchorum moribus agit, add. l. 1. princ. D. de contrah. emtione. Inde suaviter somniat *Maximus Tyrus* dissert. 36. quando ait: *Ac cibos quidem potumque & amicum* reli-

reliquaque corpori necessaria homines aris inter se ferrique commutatione comparant; & quæ majora habentur, auro argentoque. Vitio quidem illorum: sine ullo enim metallorum usu gratis inter se communicare poterant, mensura omnium æquissima: ut is, quare aliqua egerat, quæ necessitati sua consulit, rem a possidente mutuetur: is, qui eadem abundet, ea lege dimittat, ut ab eo vicissim expectet, quæ reddi sine reprehensione possunt.

§. 12. Hinc vilius fuit plerisque gentibus, quæ amplior vitæ cultura arridebat, conventionem quadam pretium aliquod *eminens* certæ rei imponere, ad quod cæterarum rerum pretia vulgaria mensurarentur, & in quo eadem eminenter continerentur. Adeo ut interveniente illa quis quamlibet rem venalem sibi comparare, & quævis commercia atque contractus commode posset exercere. Quam in rem ita differit *Aristoteles Nicom.* V. c. 8. cum indigentia induxisset rerum permutationem, præsentem quidem indigentiam utcumque simplici rerum permutatione potuisse expleri. Sed quia ignoramus, quid & quantum in futurum simus desideraturi; igitur ut certi esse in antecessum possemus, nobis deinceps quoque facultatem fore res, quibus opus sit futurum, comparandi, νόμισμα seu numum fuisse introductum; qui est quasi ἐγγυητής, sponsor seu fidejussor, cuique adeo hominum conventionem ea vis imposita, ut ubi quis eum adferret, pro eodem quævis venalia posset accipere. (ὁ πρὸς τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ γὺν μὴ δὲ δέτω, ὁ πῆξαι, ἐὼν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν. δὲ γὰρ τὸ πρὸ φέροντι εἶναι λαβεῖν.) Hinc *Idem Nicom.* IX. 1. περὶ οὐσίας κοινὸν μέτρον νόμισμα. πρὸς τὰς δὲ πάντα ἀναφέρεται. καὶ τὰς μετρεῖται. Communis mensura nummus comparatus est, ad quem omnia referuntur, quoque mensurantur omnia. *Idem Polit.* l. c. 6. (9.) Cum à remotioribus quæreretur auxilium, importando illa quibus indigebant, & exportando illa quibus abundabant, necessario nummi introductus est usus. Non enim faciliter deferri possunt singula ad vitam necessaria. Quare ad permutationes faciendas tale quid composuerunt inter se dare & accipere, quod utilem quidpiam existens, haberet usum commutands faciliem ad vitam: censuræ, & argentum, & si quid aliud tale, primo simpliciter definitum quantitate & pondere, postmodum vero etiam signo impressum, quo à mensura liberi essent. Nam signum positum est ad quantitatem demonstrandam. *Idem Nicom.* V. c. 8. Omnia ea quarum est permutatio, comparabilia esse quodam modo debent, ob quod nummus in usum venit, qui quodam modo medium (μέτρον) efficitur, metiunt enim omnia. Indigentia loco ex pacto quasi substituitur nummus; unde etiam νόμισμα adpellatur, eo quod non natura, sed νόμος, id est, institutio & lege constet; in nobisque sit eum mutare atque inutilem reddere. Pretio cuncta æstimata esse oportet, ut enim semper erit permutatio: at si ea fuerit, societas (κοινωνία) quoque sit necesse. Nummus igitur, utpote medium, commensurabiles inter se efficiat res atque ita adequat. Neque enim ulla esse societas potest, nisi sit permutatio; neque permutatio, nisi sit æqualitas; neque æqualitas, nisi etiam commensuratio sit. Huc quoque facit locus *Ejusdem* magnorum *Moral.* l. 1. c. 34. Quoniam edificator suo opere plura meretur, quam eo quod sator præstat; difficile quoque erat, ut edificator cum satore faceret permutationem: neque enim pro calcæis par fuerit domum æpere. Hinc jam instituerunt, quo hac omnia venalia sint, argento uti, quod νόμισμα vocant: ut pro æstimatione & pretio cujuslibet fiat inter ipsos invicem contrahentes permutatio, quæ civilem communicationem contineat. *Idem Rhetor.* l. 2. c. 16. Ὁ πλῆτ' οἷον τιμὴ τίς ἐστὶ τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων. διὸ φαίνεται πάντα ὧς εἶναι αὐτῶν. Pecunia est quasi æstimatio valoris aliarum rerum. Unde omnia ipsi venalia videntur.

§. 13. Porro eum in finem plerisque gentibus commodissimum fuit visum adhibere metalla nobiliora, & nouita frequentia, puta aurum, (cui quare princeps tribuatur locus, docet *Punus* N. H. l. 33. c. 3. circa finem;) argentum, & æs. Nam uti nemo fideiussorem accipit, nisi virum ipectatæ fidei, & locupletem, in vii autem homine parum cautionis putatur: ita pro re ubique occurrente, puta, pro manipulo terre aut arenæ, nemo rem suam erat permutaturus, quæ ipsi magno labore aut industria fuerat comparata. Ergo numum constare oportebat ex materia, quæ & ad custodiam esset habilis, & in quam propter raritatem multarum rerum pretia velut constipari possent. Adde, quod substantiam habeant valde compactam metalla, sic ut usu non facile deterantur, & in minutas comminui particulas idonea sint. Quod utrumque ad rem, in commerciis hominum communis mensuræ vicem obituram, valde opportunum est. Cum tamen istud munus pecuniæ competat non ex necessitate aliqua naturæ, sed ex hominum impositione & conventionione (add. *Philostratus in vita Apollonii Trianæ* l. 2. c. 3.) alias quoque materias per necessitatem aut ultro posse adhiberi, & quandoque adhibitas conitari. Sic corium, charta, aut simile quid, certo signo impressum, numi vicem non semel subiit in magnis necessitatibus; quæ tamen hiæ depulsis ordinariis numis iterum permutata sunt. Vid. *Polyanus strateg.* l. 3. de Timotheo & Demetrio. *Seneca de beneficiis* l. V. c. 14. in fine. Sic loco pecuniæ certo genere conchularum maritimarum utuntur incolæ regni Congo, & Tombutto in Africa, (teste *Leone Africano* lib. 7.) & multi populi Americæ septentrionalis; certe genere granorum alborum & nigrorum Apalachitæ, populus Floridæ, de quo vid. *Rochefort. descript. Antillarum part.* 2. c. 8. n. 8. Incolas provinciæ Caniclu massilis salis loco monetæ minutæ uti, refert *M. Paulus Venetus* l. 2. c. 38. Idem in regno Abyssinorum fit, teste *Franc. Alvarez.* c. 46. Quanquam ejusmodi res ad minuta duntaxat commercia expedienda idoneæ sint. Sic in regno Siam grandior moneta est ex argento puro, ac minoris monetæ loco utuntur certo genere conchularum. Vid. *Jed. Schouwen in descript. regni Siam.* Add. *Polydorus Virgil. de inventor rer.* l. 2. c. 20. *Alexand. Neapolit.* l. 4. c. 15. *Budens* ad l. 1. D. de contrah. emisione. Ubi & hoc obiter monendum, Congenses inter metalla præstantissimum judicasse ferrum; aurum, & argentum villius duxisse: quod hæc exiguo sint ului, ex illo autem utilissima ad vitæ culturam instrumenta fieri queant. Apud Æthiopes quoq; omnium rarissimum & pretiosissimum fuisse æs, refert *Herodotus Thalia.* Et sane si usum pecuniæ remover, facilius genus humanum auro & argento, quam ferro caruerit. Sic *Garcilassus comment. regis* l. 1. 11. memorat: Peruvianos in magna felicitatis parte habuisse, quod Europæi ferrea instrumenta ipsis attulissent; ac unus ex primoribus ejus gentis non poterat forfices, per Hispanos importatas, satis admirari, dicens: si Hispani nihil aliud fecissent, quam ut novaculas, forfices, pectines, & specula ipsis attulerint, hoc sufficere posse ad se obligandos; ut istis vicissim omne suum aurum & argentum ultro traderent. Nam antea capillos sibi cultris, è liæe factis, secabant, non sine ingenti dolore. Idem aurum, argentum & gemas regibus offerebant, tanquam dona, non tanquam tributum. Idem ibid. lib. V. cap. 7. Add. *Th. Mori Utopia* l. 2. Sed & in certa Arabiæ regione æs & ferrum æquali pondere auri permutatum fuisse, quod hoc metalli genere inco-

l. XVI. Apud *Lucianum* in *Charonte* eo nomine ferrum auro pretiosius afferitur, quod hoc per illud defendatur. Et *Plinius* N. H. l. 34. c. 14. Cæterum metalla quondam adpendi moris erat. Vid. *Plinius* l. 33. c. 3. Unde etiam adhuc multas apud gentes vacubula ponderum in re numaria deprehenduntur. Sed cum hic modus incommodior videretur, inde passim receptum, ut cujusque reip. principes certæ quantitatis numos, publica nota insignitos, cuderent, ex qua eorum valor constaret. Et exinde *conscriptum* *argenteum* in titulos faciesque minutas. *Juvenalis* sat. 14. Ubi & obiter notandum, quod de *Alexandro Severo* tradit *Lampridius*. *Formas binarias, ternarias & quaternarias, & denarias etiam, atque amplius usque ad bilibres quoque & centenarias, quas Helogabalus invenerat, resolu præcepit, neque in usu cujusquam versari, atque ex eo his materia nomen inditum est; cum diceret plus largiendi hanc Imperatori esse causam, si cum multis solidos minores dare possit, dæm decem vel amplius una forma; triginta & quinquaginta & centum dare cogeretur.*

§. 14. Quanquam autem valor auri argenteique ac numorum ex impositione & conventionione hominum dependeat: penes rectores tamen civitatum non adeo vaga est istum valorem determinandi licentia, quin ad certas considerationes respicere debeant. Et primo quidem apud omnes, quas novimus gentes jam receptum, ut æs ab argento, & hoc ab auro nobilitate vinceretur; utque argentum ad aurum certam proportionem haberet. Apud *Platonem* in *Hipparcho* est εἰς πέντε χρυσὸς τὰ θύμῳ ἡμῶν ἀναλώσεις, διπλάσιον λάβει ἀργύριον, αὐτὸ δὲ δωδεκάσις τις διαστῶν αὐτῶ κατὰ τὰς αὐτὰς τὸ χρυσίον. Si quis dimidiam auri libram erogans duplum reportet argenti, pro duodecuplo duplum solummodo capui. In fœdere Romanorum cum *Ætolis* concessum est hisce, ut pro decem minis argenti, unam auri darent, apud *Polyb.* excerpt. legat. 28. c. 5. Add. *Bod. de repl.* l. VI. c. 3. p. m. 1071. seqq. Deinde pecunia est instituta non solum ad commodius expedienda commercia inter cives, sed & inter hos atque externos. Igitur rector civitatis, si numis suis enorme pretium posuerit, eos ad commercia suorum civium cum exteris reddit inutiles. Nam circa cives invicem locum habet illud *Arriani* *Epict.* l. 3. c. 3. *Cæsar*is numum nec argenteis, nec horum uti non adprobare licet, sed ostendo eo si ve nolu, si ve velit, mercem suam tradere necesse est. Ubi vero in numis metalli quantitatem & bonitatem rite non temperat, saltem ut exterorum, quibus cum nobis commercium, in oneta non sint inferiores, commercia civium cum exteris valde sufflamminabit, non nisi permutatione mercium iisdem relicta. Per quam solam commercia haur quidquam sustinebuntur, nisi tantundem, aut plus à nobis exporteretur quam importetur, & illi ipsi, quorum mercibus non indigemus, nostris vicissim indigeant. Vid. quoque *Polybius* l. VI. c. 47. in fine. Et quia, ubi à bonis immobilibus fuit discessum, præcipuum census fundamentum consistit in pecunia: adparet hunc valde subrui, si numis, saltem grandioribus, tantum ex ignobiliore metallo admisceatur, ut suam tenuitatem ipsi erubescere cogantur. Inde quod apud *Polybium* l. VI. refert de *Leone*, ipsum pecunia indigentem iussisse cives omnes suos conferre numas, ut alia excusæ forma valerent; inde iisdem signum impressisse, duplicique pretio valere unamqueque numum iussisse, & sic ipsam dimidiam partem lucratum circa civium injuriam: id per necessitatem quidem excusari poterit, eadem depulsâ emendandum. Add. *Bodinus* de rep. l. VI. c. 3. *Gregorius Tholosanus syntagm. jur. universi* l. 36. c. 2. Ast nullum colorem admittit, quod *Zonaras* & alii de *Nicephoro Phoca* memorant, ut levior

monetam præter ordinariam graviolem cudit, & quæ ærario inferenda erant, in graviore moneta exegit; ipse autem solutionem in leviore fecit. Add. *Id. Marianus hist. Hispan. l. 1. c. 9.* Etsi nonnulli legslatorum hac ratione avaritiam, luxuriam, & alia vitia exterminaviverint, introducta vili moneta. Apud *Plutarchum* Lycurgus Spartæ monetam omnem auream & argenteam antiquavit, sol ferro auctoritatem tribuit: ejusque magno pondere & mole exiguum assignavit pretium, ut accipere decem minarum summa amplum in adibus armarium, & plastrum duorum bonum ad vehendum. Hoc corollario multa scelera in forma Lacedemone sunt ejecta. Nam quis furari quis venalis muneribus esse, nec quis æs fraudare aut rapere sustineret? quod non posset tegi, cujus nemo possessione esse letatur, sed nec conflatum ullum usum præstare? *Verum aceto (ut dicitur) candentis aciem ferri restringens, alium ejus usum refecit, reddiditque enervatum & inhabile.* Eadem opera extinctæ artes vancæ, cum nullam ibi lecrandi invenirent occasionem. Et cum pecunia ferrea in reliqua Græcia contemneretur, inde nihil exoticarum deliciarum poterat importari. Quo ipso nervi luxuriæ succidebantur. Add. *Idem in Lysandro*, qui aurum & argentum iterum Spartam, & cum eo avaritiam invexit. Sed & apud alios homines ex usu pecuniæ avaritiæ crevisse constat. Quamdiu enim opes tantum consistebant in frumento, pecore, & similibus, infinitum quærendi studium tandem sistebatur mole istarum rerum, & difficultate tractandi atque custodiendi & quod facile corrumperentur. Sed nunc, moneta aurea & argentea inventa, etiam milliones complecti avaritiæ facile est. Sc. *Plinio* quoque de *Legibus* l. V. ut in sua civitate cives à nimio quæstu avocet, vetat ne quis prius aurum aut argentum habeat: ut pecunia, qua cives invicem utuntur, à cæteris gentibus non æstimetur, sed apud ipsos solos valeat: ut civitas tamen numos possideat Græcis communes, si quando bella gerenda, peregrinandum, aut legati mittendi: ut peregrinantes, quos peregrinos numos domum reportant, cum civitatis numis commutent, & civitati restituant, &c. Memorat quoque *M. Paulus Venerius* l. 2. c. 21. Magnum Cham in urbe Cambalu immensam vim pecuniæ cudisse ex corticibus arboris mori, impresso signo regio, quam nulli in suo regno sub capitis pena licuerit reculare, aut aliam cedere, vel expendere. Exteros quoque in eo regno negotiaturos pro auro & argento, margaritisque & gemmis, quas adportarint, id genus monetæ sibi commutasse, ac iterum discessuros iisdem numis merces coëmisse, easque exportasse. Quo pacto illum principem immensam vim auri argenti que cumulasse. Persis moneta coriacea, quam quidam iniquus Rex civibus obtruserat, vocata fuit *Schebreva* q. d. *monetam regis arbitrio subditis obtrusam.* Hinc quoque illa remansit moneta istius memoria, ut cum regis alicujus iniquitatem notare volunt, cum coriaceam monetam subditis obtrudere dicant. *G. Gentium ad Sæd. Rojerum Persicum* c. 3. Add. *Buchananus hist. Scotica* l. 2. p. m. 450. Ex adverso summo opere commendandum Senatûs Veneri in subditos studium. Cum enim immensa vis in noris monetæ adulteratæ irreplisset, nec alia ratione evellere expurgari posset, Scito demum cautum fuit, ut certo præstituto tempore qui ad ærarium deferrent, tantundem preti argento vel auro reciperent; quam in rem ex ærario erogata sunt supra quingenta aut eorum millia *Andr. Mantovani hist. Venet. l. 14. p. 641.* Obiter quoque addendum, quod refert *Plinius N. H. l. 6. c. 22.* Regem *Taprobane* Romanorum justitiam vel maxime suspexisse, quod pares pondere denarii essent in captiva pecunia, cum diversa imagines indicarent à pluribus jacios *Conf. Solinus. c. 66*

§. 15. Cum autem numus sit mensura pretii aliarum rerum, facile patet, in valore nummorum non debere fieri mutationem, nisi summa reip. utilitas id suaferit; quæ tamen mutatio quo modestior fuerit, eo minus rationes civium perturbabit. Inde *Paulus* in l. 1. *D. de contrab. emt.* ad promovenda commercia dicit materiam electam, cujus publica & perpetua æstimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis subveniret. Add. *Morruinius ad. d. l.* Est nihilominus observandum circa perpetuam numorum æstimationem, quod tradit *Grotius d. l. §. 17. pecuniam naturaliter functionem recipere non in materia sola, neque in speciali adpellatione aut forma, sed in genere magis communis, qua scilicet comparatur ad res aut omnes aut maxime necessarias.* Cujus loci sensus hic est: quod certus numus heic & nunc tamen valeat, certæque rei æquipolleat; (nam hæc est functio pecuniæ, ut non solum unus numus subire possit vicem numi alterius, ejusdem qualitatis & quantitatis, id quod aliæ quoque res, quæ fungibiles vocantur, obtinent, sed ut etiam aliarum rerum pretia eminenter contineat) id non est ex sola materia, puta, quod sit aureus vel argenteus, neque ex speciali adpellatione, aut forma, puta, quod vocetur ducatus, coronatus, thalerus, florenus; aut quod certa imaginè sit insignitus: (in l. 1. *D. de contrab. emt. pecunia usum præbet non tam ex substantia quam quantitate, item l. 94. §. 1. D. de solution. in pecunia non corpora cogitantur, sed quantitas:*) sed resultat illud ex comparatione ejusdem quoad raritatem & copiam cum aliis rebus, & imprimis illis, quæ ad vitam maxime necessariæ sunt. Tales autem sunt præcipue fundi, quippe cum ex hisce mediate aut immediate proveniant pleraque, quæ mortalium vita sustinetur. Quorum & proventus cum sint satis æquabiles, unius anni sterilitatem alterius ubertate pensante, pretium naturale intelliguntur habere admodum stabile; ad quod fere pretia reliquarum rerum, saltem quibus luxuria aut stultitia hominum pretium non dedit, referuntur. Nam ut pretia rerum, quæ ex fundis proveniunt, aut aluntur, ad ipsorum fundorum pretia in universum intendantur aut minuantur, conveniens utique est. Ergo cum hisce seculis, quando jam ubique fere gentium agri in privatos sunt descripti, præcipuum fundamentum patrimoniorum sint fundi; par utique est, ut valor pecuniæ intendatur aut remittatur; prout in respectu ad fundos ista rara esse, aut copiosa deprehenditur. Nam cum in civitatibus gentium cultiorum duo potissimum sint genera hominū, unum quod excolendæ terræ, alterum quod variam per industriam vitæ commoditatibus promovendis sese applicat; siquidem in magna pecuniæ abundantia modicum esset pretium fundis, & inde pendentibus rebus, terræ cultores pessumdari necessum foret: sin pecunia rara ingens fundis pretium, alteri hominum generi egestate laborandum. Id quod contingere videmus, quando insignis annonæ proventus & inde vilis existit, opificum autem & reliquorum, quos sua industria alit, opera in eo permanent pretio, quod annis minus ferilibus in usu fuit. Tunc enim agricolas fundorum suorum exuberans proventus parum juvare deprehenditur. Atque idem incommodum premit opifices, quando in annonæ caritate ipsorum opera antiquum retinent pretium. Cum ergo mediocribus annis opificum & agricolarum commercia optime invicem comparata videantur, ac minimum querelarum inter eosdem audiatur; manifestum est, in assignando numis pretio ad fundos potissimum respiciendum; præsertim ubi regio aliqua non sola mercatura & navigatione, sed domesticis præcipue copiis subsistit.

§. 16. Ex quibus adparet, an æquum sit, v. g. fundum, qui ante ducentos & amplius annos fuit taxatus C. aureis, hodie quoque non pluris taxari, cæteris paribus? An quæ salaria antè totidem annos lauta factuerunt, hodie non sint iusto tenuiora? Neque non sufficit reposuisse, modernos aureos pondere & metalli qualitate antiquis usse pares, idemque nomen & eandem figuram gerere. Sed & illud quàm maxime est considerandum, per bina jam fere secula tantam vim auri atque argenti ex Africa, & Indiis in Europam invectam, ipsas quoque Europæ mineras tam ubertim argentum fudisse, ut paulatim numerorum valor insigniter decreverit. Sic ut *Bodin* de rep. l. VI. c. 2. p. m. 1028. tradit: pretia rerum nunc decuplo majora esse, quam olim fuerint, propter auri argentiq; copiam. Ergo ad eandem proportionem, cæteris paribus, & pretia antiqua fungorum, & salaria fuerint augenda, Add. quoque *Faler. Max.* l. 4. c. 3. §. 12. Nam ponamus, in aliquâ regione commercia tantum simplici permutatione peragi in qua parum vini, multum autem frumenti proveniat; heic sane pro exigua vini portione multum frumenti quis accipiet. Sed si contingat, excultis ibidem vineis, vinum largius provenire, sine dubio plus vini pro eadem frumenti quantitate erit dandum, quam olim. Eodem modo, quando in universum pecuniæ raritas est in comparatione cæterarum rerum, multæ utique res pro exigua pecuniæ summa erunt dandæ. Gliscente contra pecunia proisdem rebus plus pecuniæ fuerit solvendum. Nam materia pecuniæ, cum æque ac aliæ merces secundum pretium vulgare in commercium venire possit & soleat, unque ejusdem pretii intentionem & remissionem pro raritate aut abundantia recipiet. Atqui pretium vulgari metallorum necessario numerorum pretium eminens sequitur; cum inconueniens sit, eandem quantitatem v. g. argenti longe dispar habere pretium apud eosdem, si consideretur ut merx, quam ubi nunquam subit, adeoque eandem rem in mensuram sui adhibeam, seipsam superare, prout consideratur tanquam mensuratum. Quæ ratio quoque est, quare cum reliquarum pretia rerum fere omnia ab antiquo valore discesserint ob pecuniæ copiam, auro tamen atque argento idem quod olim pretium remansit, dum v. g. uncia argenti æque hodie, atque olim numo imperiali æstimatur. Nam si rudis quoque argenti pretium, uti aliarum rerum, foret v. g. quadruplicatum, pro una uncia rudis argenti quatuor imperiales forent dandi, Qua ratione parum credo lucri ex cudenda moneta proveniret. Igitur accurate est distinguendum, quando pretium unius & ejusdem rei mutatum dicitur, utrum proprie valor rei, an valor pecuniæ sit mutatus. Prius enim contingit, quando persistente eadem pecuniæ copia, ipsa res abundantius aut parcius solito incipit existere: posterius autem, quando persistente solito rerum provenitu, pecunia universaliter crescit, aut minuitur. Hinc v. g. quod in ubertate annonæ modium tritici possim emere uno imperiali, in ejusdem caritate non nisi tribus, causa est, quod pretium tritici fuit mutatum, non pecunia. At quando fundus jam ducentos valet, qui ante seculum centum valebat, proprie non valor fundi, sed pecuniæ variatus est. De Augusto *Suetonius* 42. In vecta urbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam nummaria rei effecit, ut fenore deminuto plurimum (duplum dicit *Orosius*) agrorum pretiis accesserit. Add. *Iosephus de bello Judaico* l. VI. c. 32. *Franc. Lopez de Gomara hist. gen. Ind.* c. 117. Non eo minus tamen pecunia mensuræ vicem subire potest, quæ alias instabile quid

esse non debet. Nam ista mutatio in pecunia non est ita repentina, & quasi præcæps, uti aliarum rerum, quas incerta tempestatum, aut fortuita casuum sæpe enormiter afficiunt. Sed tacitis velut momentis ejus pretium minuitur, ita ut non decrescere idem, sed longa post tempore decrevisse sentiamus. Add. *Iac. Godofredi dissert. de mutatione & augmento monetae aureae.*

CAPUT II.

DE CONTRACTIBUS, QUI PRETIA RERUM
PRÆSUPPONUNT, IN GENERE.

1. <i>Differentia inter pacta & contractus, juxta Hobbesium :</i>	<i>διπλευρῆς.</i>
2. <i>Juxta interpretes juris Romani ;</i>	6. <i>Reales, consensuales, verbales, literales.</i>
3. <i>Circa quorum hæc tradita aliquid monetur.</i>	7. <i>Nominatos & innominatos :</i>
4. <i>Nostri circa id discrimen sententia.</i>	8. <i>Beneficos & onerosos.</i>
5. <i>Contractus dividuntur in μονοπλευρῆς &</i>	9. <i>Enumeratio contractuum onerosorum.</i>
	10. <i>Contractus mixti.</i>

Consequens est, ut videamus de contractibus, qui sine dominio rerum, earundemque pretio non intelliguntur. Ubi ab initio inquirendum in discrimen, quod esse putatur inter pacta simplicia, & contractus. *Hobbesio de cive c. 2. §. 9.* contractus vocatur *actio duorum aut plurium mutuo sua jura transferentium.* Sed cum in omni contractu vel uterque statim præstet id, de quo est conventum, ita ut alter alteri nihil credat ; vel alter præstet, alter credatur ; vel denique neuter statim præstet, sed uterque alteri fidem invicem habeat : prioris classis contractus solo generis nomine contentos esse jubet ; illos autem, ubi vel alteri, vel utrique creditur, & ubi is, cui creditur, promittit se præstaturum postea, pactorum nomine insigniendos putat. Enimvero isthæc differentia non concernit ipsam contractuum & pactorum indolem in se, sed eorundem duntaxat executionem. Et à communi usu abhorret, illam quidem v. g. emtionem, quæ Græca fide peragitur, contractum ; hanc autem, ubi in præsens quidem merx præstatur, pretium autem deinceps solvendum promittitur, pactum vocare.

§. 2. Interpretes juris Romani in hoc fere consentiunt, quod pacto generis locum assignent, illudque in universum definiant consensum, vel conventionem duorum pluriumve in idem placitum. Dein pactum dividunt in pactum *specialiter sic dictum, & contractum.* Illud ipsis est *duorum pluriumve in idem placitum conventio, destituta & nomine & causa ;* seu quod eodem putant recidere, *destituta vi intrinseca civiliter obligandi.* Idque iterum dividunt in *nudum, & non nudum :* quod posterius iterum subdividitur in *legitimum, & adjectum.* Ubi obiter monendum, cordatiores recte abstinere à vocabulo *pactorum vestitorum.* Non enim quia dicitur, v. g. ex nuda gratia, ex nuda benevolentia, etiam dicendum fuerit, ex gratia vestita. Ulterius tradunt : conventiones excedere terminos nudi pacti vel secundum intrinsecam suam naturam ; vel propter externam legis civilis confirmationem, seu extrinsecam ejus adstantiam ; qua subnixæ conventiones

tiones dicantur specialiter pacta legitima. Intrinsicam porro illam naturam ex duplici ratione provenire. Quosdam quippe generali nomine conventionum non stare, sed transire in proprium nomen contractus. Quibusdam autem, etsi nomine proprio, & peculiari forma destitutis, subesse tamen causam, i. e. promissi implementum, seu dationem rei, vel facti præstationem. Et hos proprie vocari contractus; qui suapte vi obligationem efficacem producant, & ex quibus actionem dari justum & æquum vitum sit. Addunt tamen, nudis pactis accedere vim producendi actionem per stipulationem; & pacta, quæ contractibus bonæ fidei adjiciuntur, de vi & natura contractuum participare.

§. 3. Enimvero cum productio actionis in foro civili sit pactis extrinseca, nostrum autem sit, quam ex sua natura eadem vim habent explicare, igitur eam divisionem ita pressè sequi nobis heic non licet. Nam quod jus civile actionem in foro civili possit denegare etiam conventionibus cum causa, manifestum est. Sic enim *Strabo* l. 15. *Inde nec commissi, nec depositi jura ulla habent, nec testibus indigni, nec sigillis, sed simpliciter credunt.* Et *Seneca de benefic.* l. 3. c. 15. *oprat, ex credito nullam dari actionem, sed id sola fide stare.* Circa illud autem, quod jus Romanum tradit, *ex nudis pactis non dari actionem*, distinguendum est inter pacta affirmativa, & negativa. Pactorum negativorum seu quibus convenitur de non petendo, in jure naturæ æque, ac civili, hæc est vis, ut non actionem, sed exceptionem duntaxat producant. Cum enim hæc tantum profint reo, nequid ab ipso per alterum queat exigi; alium utique usum producere nequeunt, quam ut petitionem actoris repellant, i. e. ut exceptioni interserviant. Pactis autem nudis affirmativis in se hautquaquam vis pariendi obligationem deest; vid. *supra* l. 3. c. 5. §. 9. 10. 11. Verum his ideo potissimum vim actionis producendæ detraxerunt leges Romanæ, ut vastam litium segetem in herba opprimerent. Præteritum cum judicarent, quædam ex animo parum considerato fuisse profecta; (alias enim facile erat toleantia stipulationum adhibere:) quædam autem nullius esse usus, utpote quæ destituantur causa, i. e. negotio, quod alteri commodum aliquod afferret. Eam enim significationem esse vocabuli *causa*, quod heic JCtis familiare est, pater ex *Plauti Asinaria act.* 3. sc. 1. *Sola ego in castris, Ubi quiesco, omnis familia causa consistit, i. e. omne emolumentum, quod ex familia capis.* Sic si quidam paciscantur, v. g. ne intra certum tempus manus lavent, aut caput peccant, indussumvè mutant, (quod dissolutos quosdam fecisse percepimus,) quid opus est tali conventionione violata prætorem fatigari? Quanquam & naturali jure ejusmodi pactis parum sanctitatis insit.

§. 4. Nobis discrimen pactorum in specie, & contractuum ab objecto potissimum petere placet; sit ut contractus vocentur, qui versantur circa res & actiones in commercium venientes, adeoque dominia & prætia rerum præsupponunt; quæ circa alia ineuntur conventiones, communi pactorum nomine censeantur. Hoc modo pacta præse dicta erunt omnes conventiones negativæ, quibus aliquid non facturos nos, aut non petituros paciscimur, quod facere vel petere poteramus. Item illæ conventiones, quæ pro objecto habent aiorus facultatum naturalium, quatenus isti nude tendunt ad mutuam utilitatem, aut commodum, & prout singuli per se considerantur, non autem cum aliis comparantur, aut ad eosdem æstimantur. Verbo, quando convenitur de præ-

standa opera non mercenaria. Et si non paucae dentur conventiones, circa res non ver-
santes, quibus promiscue fere pactorum & contractuum nomen tribuitur: uti est il-
la, qua matrimonium initur.

§. 5. Contractus dividuntur in *μονοπλευροὺς unilateres*, & *διπλευροὺς bilateres*, & qui
media videntur *natura*. Illi & ab initio ex uno tantum latere ab aliquid præstandum
obligant, nec ex postfacto conditionem mutant; ut sunt mutuum, & stipulatio. Isti
ultra citroque ad aliquid præstandum obligant; & inus par utriusque contrahentis in
obligatione constituenda est ratio; uti est emptio venditio, locatio conductio, socie-
tas. Intermedii generis sunt, commodatum, depositum, pignus. Hi natura compa-
rati sunt ad unum duntaxat obligandum, eum nempe, qui accepit, uti ostendit finis
principalis contrahentium; neque ab initio dantem similiter obligant. Fit tamen heic
sæpe ex postfacto & accidenti, ut ille quoque, qui dedit, accipienti obligetur; puta,
si accipiens in rem acceptam necessarias impensas fecerit, aut per rem illam damnum
passus sit, quod domino possit imputari. Ubi impensas refundi, damnumque sarciri
æquum fuerit.

§. 6. Familiaris quoque Jctis Romanis est divisio contractuum in *reales*, *consensualis*, *literales* & *verbales*. *Reales* dicuntur, non ideo quia circa rem aliquam versantur, (cum
& reliqui contractus id faciant; sed quia, ut petiqueat id, ex quo isti denominationem
sunt sortiti, ne essum est traditionem rei antecessisse. Vid. l. 17 D. de pactis. Sic, ut ex mu-
tuo obligatus intelligar, necesse est, me rem fungibilem accepisse. Add. Val. Max. lib.
8. c. 2. §. 2. Sic depositum, & commodatum nemo me potest reposcere, antequam
rem mihi tradiderit. Aliud autem est contractus mutui; aliud, pactum aut promissum
de mutuo danda in posterum re fungibili. Aliud est commodatum, aut depositum; aliud
promissum de commodando, aut recipiendo rem deponendam. *Consensuales* dicuntur,
non quod reliqui contractus citra consensum perficiantur; sed quia statim obligationem
dandi aut præstandi generant, quando utraque pars consensum idoneis signis indicavit,
neque necessum est, rem prius esse traditam, aut operam præstitam. Contractus *ver-
bales* seu stipulatio, quatenus certis & solennibus interrogandi ac respondendi formulis
constat, jurinaturæ est ignotus. Nec minus eidem juri adversatur, aliquem, qui rem
non accepit, ex sola scriptura æque obligari, ac si eam rem accepisset. Juris tamen Ro-
mani heic ratio clara est. Cum enim iudex non possit cognoscere de crediti veritate,
nisi ex instrumentis, & aliis probationibus; igitur quando literæ extant, creditum fa-
tentes, non potest non is pro ejusdem crediti veritate præsumere, donec contrarium
fuerit probatum. Et si hoc omnes contractus commune habeant, ut scriptura illis pos-
sit adhiberi. Id quod tamen fit duplici modo. Vel enim contractus in scripto fit, seu
consensus omnino scripto declaratur; quocâsû contractus demum perfectus fit, quan-
do scriptura omnibus numeris fuerit perfecta. Quod in contractibus potissimum con-
sensualibus, & quæ his similia sunt, pactis obtinet. Vel etiam scriptura est tantum
monumentum contractus jam perfecti. Quorum posterius in dubio præsumitur. Vid.
Grot. l. 2. c. 16 §. 10.

§. 7. Eorundem est divisio contractuum in *nominatos*, & *innominatos*. In priori classe
censentur, qui ob usum frequentiore proprio & speciale nomen erant nati, &
tale,

male, quod ipſius negotii formam, & ſummam exprimeret, ſeu quo proſolato ſtatim intelligeretur, quia actus eſſet. (Nam etſi permutatio, quæ inter contractus inſignatos ſuſcipitur nomine non videatur deſinitui; tamen id nomen eſt commune, & ex expreſſione non ſtatim intelligitur, an contractus do ut des, an emtio veniſſis, aut ſimilis contractus ſit celebratus.) Quæ de cauſa etiam in foro Romano certæ & perpetuæ de illis erant prodæ actionum formulæ; cum in cæteris contractibus minus ſæquentibus hæc tantum neſſet, quod expreſſe dictum erat: ac proinde non communis aliqua & uſitata, ſed accommodata ad ipſum factum dabatur formula. Unde quas illi producebant actiones *preceptis verbis* nuncupabantur. Vid. *Grotius* lib. 2. c. 12. § 3.

§. 8. Noſtro propoſito cumprimis congruit diſtinctio contractuum in *beneficos*, & *onerofos*. Quorum illi alteri contrahentium parti gratis commodum quodpiam afferunt; uti eſt commodatum, mandatum, depositum. Hi autem utramque partem ad æquale onus adſtringunt. Hæc enim eo ſine præſtatur, aut datur aliquid, ut tantundem recipiatur. Hanc diſtinctioni videtur inti altera illa, qua alii contractus dicuntur *bonæ fidei*, alii *ſtricti juris*. Cujus in jure Romano hæc erat effectus, ut illi quidem producerent actionem bonæ fidei, in qua judici liberior erat poteſtas ex æquo & bono rem arbitrandi & æſtimandi; hi autem actionem ſtricti juris, ubi iudex ad certam formulam, adſtringebatur, à qua diſcere non liceret. Ipſa tamen naturalis ratio oſtendit, contractus onerofos eſſe bonæ fidei, ſeu laxiorem admittere interpretationem ex æquo & bono; ideo quod cum æquum illis veretur obligatio, exinde neuter contrahentium gravetur. Contra autem benefici contractus ſtricti juris videntur, nec laxam ejuſmodi interpretationem admittunt, aut ut quis ad quid amplius, quam quod expreſſe ſignificavit, adſtringatur; ne ſcilicet alicui benignitas ſua nimis onerofa reddatur. Add. *Arnold. Finnius ad §. 28. Inſtit. de actiombus*.

§. 9. Onerofus contractus ad quatuor hæc capita ſat commodè revocantur; *do ut des*, *facio ut facias*, *do ut facias*, *facio ut des*. Ubi vocabulum *facio* ita late ſumitur, ut etiam comprehendat admiſſionem actus alieni. *Grotius* d. l. tria tantum facit capita, & omittit, *do ut facias*; quod crederet, coincidere illud cum altero, *facio ut des*. Ex ſane non videtur inter duo iſta reale diſcrimen eſſe, cum utrinque opera pro re, & res pro opera exhibeatur. Nili quod in *do ut facias* contractus velut incipiat à traditione rei, quam præſtatio operæ ſequatur: in altero autem præſtatio operæ præcedat, ſequatur rei datio; adeoque in uno faciens ſit velut autor contractus, in altero dans. Nam & quidam contractus *διπλευροι* hoc habent, ut licet æqualis utrinque ſit obligatio, ab uno tamen velut autore contractus proſicisci intelligatur. Sic regulariter contractus emtionis incipit ab emtore, locationis à conductore, &c. Ad primam porro claſſem pertinent illi contractus, in quibus datur res pro re; ut in permutatione preſſe ſic dicta. Ubi obſervandum diſcrimen ſat ſubtile inter contractum *do ut des* generalem, & inter permutationem preſſe dictam; quod nempe ille ſit, quando datur incerta ſpecies pro incerta, ut aliquis bos pro aliquo mulo; aut incerta pro certa, ut aliquis equus pro hoc bove; aut certa pro incerta, ut oleum pro frumento in genere. Quando autem ſpecies certa datur pro certa, v. g. hic bos pro hoc equo, permutatione eſt. Vid. *Aſternacius ad l. 5. D. præſcriptis verbis*. Pertinet & huc ille contractus, quo datur pecu-

nia pro pecunia, vel diversæ speciei, vel diversis in locis. Quod vocatur hodie cambium, Græce collybus. Aliquando autem datur pecunia pro pecunia, ita ut sit emptio venditio; uti *Plinius* l. 33. c. 3. memorat, quondam numum victoriatum, ex Illyrico advectum, mercis loco fuisse habitum. Quando datur res pro pecunia, dicitur emptio venditio. Datur & usus rei pro re; ut si alteri equum meum ad aliquot dies concedam, ut mihi det librum. Aut usus rei pro usu rei; ut si domum te meam pariar inhabitare, & ut agro me tuo uti frui permittas. Aut usus rei pro pecunia; quæ proprie vocatur locatio conductio. Datur denique, ut interposito tempore tantundem & genere idem detur in mutuo. *Altera classis*, facio ut facias, innumeras potest habere species, prout est infinita varietas actionum, aliis hominibus utilium aut jucundarum, quæ invicem velut permutari, & hæc pro illis præstari possunt. *Ammiano Marellino* l. XVI. c. 10. hocce genus contractus *pactum reddenda vicissitudinis* dicitur. Apud *Apulejum* in *Apologia* est: *an ipse mutuaris operas cum vicinis tuis cameas?* Ad tertiam classem; do ut facias, spectat locatio conductio pro pecunia operarum aut factorum quotidianæ utilitatis. Item ille contractus, quo pro pecunia præstatur indemnitas alius merces transvehentibus, qui vulgo dicitur assicuratio, seu averfio periculi. Item si detur quæcunque res fungibilis aut non fungibilis, ut factum aliquod præstetur. *Ad quartam classem*, facio ut des, referuntur illi contractus, quibus factum quodcunque præstatur, ut ab altero detur res, aut usus rei. Et si qui sunt alii. Vid. t. t. D. *prescriptis verbis*. Potest & dari contractus, qui ad nullam harum classium referri queat, ideo quod disjunctionem complectatur; uti est contractus æstimatorius, de quo vid. l. 1. D. *de æstimatoria actione*. Add. *Plautus captiv.* act. 2. sc. 3. v. 18. seqq. Cui contractui vicina videtur donatio nuptialis apud Moscovitas, de qua ita tradit *Sigismund. Bayo* in *Herberstein*. *Inveniat ad nuptias munera sponsa mittunt; quæ singula sponsus diligenter notata reponit. Einiis nuptus depromta rursus ordine conspicit: atque ex iis, si quæ placent, ea rursus ad forum, jubetque singula ab his, qui rebus pretia imponunt, æstimari; reliqua omnia donatibus remittit cum gratiarum actione. Ea quæ servavit, in anni spatio juxta æstimationem pecunia, aut re æqualis valoris compensat. Si quis donum suum plenis fecerit, sponsus ad juratos æstimatores recurrit, illumque horum æstimatione stare cogit. Si sponsus post elapsum annum non satisfecerit, aut munus non restituerit, in duplum damatur. Si donum juratis æstimandum dare neglexerit, ex arbitrio ejus, qui dedit reponere cogitur. Atque hunc morem vulgus ipsum in omni liberalitate seu donationis genere observare solet.* Idem circa *xenia*, quæ Persæ peregrinis offerre & dare liberaliter solent, refert *Petrus de Valle Im.* part. 2. *epist.* 1. pro quibus, ni pretiosius donum reponatur, non queritur solum donator, sed & sæpe quod dedit, aut ejus pretium repetit. Habent autem hi contractus istud commune, quod ubi ex utraque parte impleti sunt, partibus deinceps nihil, ex isto quidem capite; negotii intercedat. Quam ob causam *Grotius* d. l. vocatur *diemortii*, & opponuntur contractibus *commutatoris*, per quos partes aliqua communione junguntur: quorumque adeo impletio in hoc consistit, ut partibus inter se aliquid sit negotii. Uti est contractus societatis, quando duo pluresve aut mera facta, aut meras res communicant, aut hinc facta, inde res, ad utilitatem communem. Atque hi, adjuñctis beneficiis, fere sunt contractus simplices.

§. 10. Sed & dantur quidam contractus mixti, & ex duobus negotiis velut compositi, v. g. si sciens rem majoris emam, & quod plus est in pretio venditori condonem; aut si sciens rem minoris vendam & reliquum pretii emtori condonem, erit partim donatio, partim emptio venditio. Sicuti Cæsar Dictator Serviliæ amplissima prædia ex auctionibus hastæ numo addixit. *Suetonius Julio* cap. 50. Si alicui salarium amplius constituam, quam quanti ipsius opera est, erit partim donatio, partim conductio. Id quod splendoris causâ interdum faciunt magnates, qui ex dignitate sua credunt, largius pensare operam alicujus, quam quanti revera est, contractui libertate admista. Add. *Matth. XX. 9. l. 12. §. 3. D. de administr. & peric. tutorum.* Pari modo se res habet, si pro parte duntaxat operæ meæ mercedem mihi solvi patiar, reliquum condonem. Add. *Val. Max. l. V. c. 2. §. 10.* Si aurifabro pecuniam promittam, ut ex suo auro mihi annulos faciat, partim emptio erit, partim conductio. Ita quidem *Grotius* d. l. §. 5. Quamquam alius emptione videatur; quippe cum in emptione pretium non materiæ solvitur, sed & artificio simul ponatur: ac parum referat, an species jam facta sit, an adhuc ab opifice conficienda. Nec potest esse locatio conductio, ubi corpus ipsum non datur ab eo, cuius conficitur. Vid. l. 20. *D. de contrah. emt. §. 4. Inst. de locat. conduct.* Sic & ipse contractus *emphyteuticus* mixtus videtur ex emptione venditione, & locatione conductione: etsi propriam ipsi speciem assignaverit lex Zenonis. Sic in contractu feudali concessio feudi est beneficium, quatenus feudum longe pluris est, quam militaris opera, quæ pro eo est præstanda; sed prout eadem opera militaris exigitur pro tutela, quam senior vasallo præstat, inde trahit aliquid ex contractu facio ut facias; & quod principale est in eo contractu pertinet ad do, ut facias. Quod si autem concessioni feudi accedat quoque onus certæ pensionis, eatenus miscetur cum emphyteusi. Fœnus denique nauticum, quod communes alias uturas longe solet excedere, est aliquid mixtum ex contractu mutui, & aversi periculi seu assicurationis. In societate autem, etsi contingat, ut alter pecuniam & operam, alter pecuniam tantum conferat, non tamen exinde mixtus fieri contractus videtur. Neque enim mixtio proprie ex diversis præstationibus resultat, (v. g. si aliquem conduxero, ut & vineam fodiat, & agrum conferat, & horum planter, simplex tamen contractus locationis conductionis est;) sed inde quod una & eadem conventionione in plura negotia diversarum naturarum consentiatur. *Grotius* d. l. §. 6. mixtum quoque contractum oriri putat ex accessione ad alium actum, ut in fidejussione, & pignoris datione. Quod non satis accuratum videtur; cum ex mixtione proprie dicta tertia aliqua species resultat. Cautio autem cum principali contractu non miscetur, sed tantum cum eodem conjungitur tanquam extrinsecum aliquod firmamentum. Sic creditum non alteratur, accedente fidejussore & pignore; sed cavetur duntaxat creditori in eum casum, si creditum à principali debitore exigi nequeat. In ipsa tamen fidejussione accurate loquendo duo sunt contractus, qui unius tantum speciem præ se ferunt, ideo quia eidem fidejussori cum utroque tam creditore, quam debitore negotium est. Nam inter fidejussorem & creditorem videtur quidem nuda duntaxat promissio intercedere: accurate tamen loquendo promissio illa tantum est causa, cur hic debeat, non autem ob quam debet. Nam causa, ob quam debet, est principalis contractus, ex quo obligationem velut

in subsidium per promissum in se derivavit fidejussor. Adeoque promissio illa intelligitur induere naturam illius contractus, cui fidejussio accessit. Neque vero ista fidejussio in ordine ad creditorem habet naturam actus benefici; quippe cum hic ex fidejussore nihil lucretur; sed duntaxat idoneam viam nanciscatur suum obtinendi. In quo etsi ipsi consulatur, ob id tamen fidejussori hautquidquam creditor gratiam teneretur agere, sed debitor. Nam iste absque fidejussione ad contrahendum non descendisset. Inter fidejussorem autem & debitorem, ubi solutio ab isto facta est, creditum videtur intervenire, cum fingatur, fidejussorem pecuniam dedisse debitori, quam ipse deinceps creditori solvat. Etsi in effectu perinde sit, si fidejussori debitorem ex mandato ad restituendum id, quod solutum est, teneri dicamus. Sed neque pignoris datio in se est actus aliquis liberalis; quippe cum per hoc alter, cui id datur, nihil lucretur, nec ob idem quidquam imputate creditori possit debitor, cum citra pignus iste huic non fuisset crediturus.

C A P U T III.

DE ÆQUALITATE IN CONTRACTIBUS
ONEROSIS OBSERVANDA.

1. In contractibus onerosis debet esse æqualitas.	7. In contractibus beneficiis æqualitas locum non habet.
2. Ideo vitia rei indicanda sunt.	8. In contractu oneroso nihil donari præsumitur.
3. Id quod requirit ipsa natura contractus.	9. In æqualitas emergens quatenus corrigenda?
4. An quæ rem per se non contingunt indicanda?	10. An circumventio in emissionem naturaliter licita?
5. Nota utrinque vitia indicari necessarium non est.	
6. Ad contrahendum metu nemo adigendus.	

Habent hoc omnes contractus onerosi, & quibus nihil benefici admixtum, qui præsertim ineuntur, ubi lege aut usu fori definita rebus pretia sunt constituta, ut in illis versari debeat æqualitas, seu ut uterque tantundem nanciscatur; & ubi inæqualitas intervenerit, alteri, qui minus accepit, jus nascatur ad postulandum, ut suppleatur, quod sibi deest. Id quod facile ex fine talium contractuum adparet. Ideo enim isti ineuntur, ut pro re vel opera mea aliquid æquipollens ab altero recipiam, quod certas ob causas possidere malo, quam rem meam retinere, aut opera mea perficere. Quanquam nec accuratior demonstratio desit. Cum enim contractibus opus sit ad illa obtinenda, quæ ab altero jure exigere non poteram, adeoque in ipsius arbitrio sit eadem in me transferre; vel non; & vero præsupponatur, non velle aliquem gratis in me conferre, quod per contractum demum in me confert: ergo nemo censetur per contractum in alium quidquam transferre velle, quam quatenus pro re sua æquipollens recipere se judicat: & consequenter ex contractu non potest quis jus nancisci ad rem alterius, quam quantum illa ab ipso judicatur æquipollere rei, quam pro eadem accipit. Vid. *Dent. XXV. 13. seqq. l. 52. §. 22. de furtis. l. 6. §. 1. 2. D. de extraord. crimin. l. 32. §. 1. D. de falsis*

§. 2. Porro ad isthanc æqualitatem inveniendam & determinandam requiritur, ut utrique contrahentium res ipsa, & qualitates rei, de qua contrahendum est, æque sint cognitæ. Euripides Cyclope vers. 137. *Φῶς ἐμπολήμασι πρέπει*. lux contractibus convenit. Ovidius de arte l. 1. *Consule de gemmis, de tineta murice lana, Consule de facie corporibusque diem*. Ex quo consequens est, quod is, qui per contractum rem in alterum est translaturus, indicare debeat non solum qualitates rei æstimabiles, sed & privationes earundem, sive vitia, quantum quidem ipsi constat. Citra hoc enim justum pretium liquido constitui non potest. Et huc pertinet l. 1. §. 1. D. de act. emt. vend. l. 43. §. 2. D. de contrah. emt. item torustitulus de edilit. edicto, ubi sigillatim recensentur vitia, quæ in jumentis & mancipiis venalibus sunt indicanda, & quæ dissimulata redhibitioni locum faciunt. Add. Gellius l. 4. c. 2. Cicero Offic. 3. *Ac de jure quidem prediorum*, inquit, *sancitum est apud nos jure civili, ut his vendendis vitia etiam dicerentur quæ nota essent venditori. Nam cum ex XII. tabulis satis esset caninum, ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui insciatus esset, dupli poenam subiret; à ICiis etiam reticentia poena est constituta. Quicquid enim inest prædio usui, id struierunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere*. Add. exemplum, quod h. l. sequitur. Ambrosius de Offic. l. 3. c. 10. *In contractibus etiam vitia eorum, quæ veniunt, prædi jubentur; ac nisi intimaverit venditor, quamvis in jus emtoris transcripserit, doli actione vacuantur.* (et si quod de doli actione dicit, ad leges Romanas non satis quadret.) Lactantius l. V. c. 17. *Qui vendentis errorem non redarguit, (puta, si viderit eum per errorem tradere mercem pretiosiore, quam de qua conventum erat,) ut parvo emat, aut qui non profitatur fugitivum servum, vel pestilentem se domum vendere, lucro & commodo suo consulens; non est ille sapiens, ut Carneades volebat, sed callidus & astutus. Plato de LL. l. XI. Quando quis servum vendidit, phrenesi, vel calculo, vel stranguria, vel eo morbo, quem sacrum adpellant, aut alia quavis plurimis occultis, & longa, & ægre sanabili corporis sive mentis aegritudine laborantem, si medicus aut gymnasticus emerit, reddere non liceat. Sed nec quando venditor emtori curvis veritatem prædixerit. Sin autem artifex aliquis hujusmodi rerum peritus ignaro & rudi cuipiam aliquid vendidit, duplum pretii ejus, quo vendidit emtori, condemnatus persolvat. Quod si imperitus imperito vendidit, redhibitio fiat, & simplex pretium restituatur. Eleganter quoque Idem d. l. ἐν αὐτῷ ὅπου πωλεῖ πικρὸς & πωλούμενος ἀπέστω. Laus rei cuiuslibet venalis & juramentum longe absit.*

§. 3. Necessitas autem vitia isthæc indicandi ex natura actus oritur, & quia citra id justum pretium statui nequit, non quod proprie per celebrationem contractuum vinculum illud humanitatis, quo omnes homines invicem ligantur, arctius adstringatur, aut quod societas aliqua inter contrahentes constitutatur, ad alia quæpiam officia præterquam quæ ex natura contractûs requiruntur, adstringens. Neque enim, contractu utrinque completo, sentimus, nos alteri plus debere, quam cuivis homini; nisi quod sæpe per contractus ejusmodi ad amicitiam fiat transitus. Unde etiam imperite argumentum ducitur ab eo, quod salva communi humanitatis lege possumus omittere, ad id, quod in contractibus incundis nobis licere possit. Adcoque non sequitur, quia nemo tenetur ex sola lege humanitatis cuiusvis rerum suarum conditionem pandere, aut omnem suam scientiam alteri communicare: ergo non teneri nos de rerum nostrarum defectibus alteri significare in con-

tractu. Nam sane extra contractum constitutus recte possum multa alios celare: et si ex eo silentio solus ego lucro aliquo fruar, quod cum altero communicaretur, si idem ipsi per me indicaretur, v. g. si in loco aliquo deserto, qui nullius est; gemmas inveniri sciam, non obligor, ut id alteri cuiquam indicem, quo & ipse in partem lucri mecum venire possit. Vid. *Matth. XIII. 44.* (-heic enim si de thesauro indicasset emtor, tam parvo agrum non emisset.) Conf. *Grotius l. 2. cap. 8. § 7.* Huc facit historia de Anica rustico, Samajedorum detectore, de quo est apud *Lundorpium in continuatione Seldani ad annum 1107.* Et recte *Cicero Offic. 3.* *Nec tamen nostra nobis utilitates omittenda sunt, aliusque tradenda, cum his ipsi egerimus: sed sua cuique militari, quod sine alterius imperia fiat, servandum est.* Seneca *Chrysipus*, ut multa: qui stadium, inquit, currit, entis & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod pertinet ad ipsum, non iniquum est: alteri surripere jus non est. Quem locum etiam expressit *Ambrosius Offic. 13, cap. 4.* Enimvero in contractibus obtinet illud *Valerius Maximus l. 8. c. 2. n. 1.* *Bona fidei venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.* Huc quoque spectat illud *Platonis de LL. l. XI.* *Quod venditori de rerum venalium pretio lex consulunt, id ipsum officii quoque consulit. Caveat ergo, ne pluris, quam æquum est, ipse suum taxet opus: sed quam simplicissime, & ut dignum est, taxatio fiat. Non enim ignorat opifex, quo pretio dignum opus suum sit. Nec debet in libera civitate artifex arte ipsa, qua aperta res est, & a mendacio longe remota, rudes decipere.* Possis etiam huc adplicare, quod ex *Aspasia* sese audivisse dicit *Socrates apud Xenophont. Memor. l. 2.* *Bonas pronubas, quæ cum veritate bona de aliis commemovent, plurimum ad conciliandam inter homines adfinitatem valere: quæ verò mentirentur, eas laudando nihil aliis prodesse. Perierunt, ut qui decepti sunt, sese oderint mutuo, atque etiam conciliatrices ipsas.*

§. 4. Cæterum uti de eo dubium non est, quin indicanda sint illa vitia, quæ proprie contingunt rem in contractum deducendam: ita an & alia, quæ extra rei substantiam posita sunt, & tamen ad æstimationem ejus facere quid valent, indicari, tam ex parte emtoris, quam venditoris necessum sit, jam inter antiquos disceptatum fuit. Quam in rem ita *Cicero Offic. 3.* Si, inquit, *vir bonus ab Alexandria profectus Rhodum magnam frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia & fame summaque annona caritate; si idem sciat, complures mercatores ab Alexandria solvisse, navesque in cursu frumento onustas petentes Rhodum viderit; dædurus ne sit id Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? Heic visum fuit Antipatro omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, (ad rem subjectam nullo modo spectans) emtor ignoret. Diogeni Babylonio contra videbatur, venditorem quatenus jure civili constitutum sit, dicere oportere; cetera sine insidiis agere; & quoniam vendat, velle quam optime, (cum suo emolumento) vendere. Advexi, exposui; vendo meum non pluris quam ceteri; fortasse etiam minacris, cum major est copia. Heic opponit Antipater: quid ais? tu cùm hominibus consulere de eis, & servire humane societati, eaque lege natus sis, ut utilitas tua communis utilitas sit, celabis homines, quid tibi adfuit & commodum & utilitas? Cui regebat Diogenes: aliud est celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo; si tibi non dico, quæ natura decorum sit, quis sit finis bonorum; quæ tibi plus prodesse cognita, quam sciri vultas. Respondet iterum Antipater; imo vero necesse est; siquidem*

meministi inter homines natura conjunctam societatem. Diogenes contra; *memini, sed natura societas talis est, ut nihil sit cuique suum? quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum.* Hæc Cicero ipse videtur in Antipatri sententiam propendere, dum eam mercatoris dissimulationem dicit esse *hominis non aperti, non simplici, non ingenui, non iusti, non veri boni: sed versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, machinosi, callidi, veterato, ut, vasis.* Et tamen ipse Cicero à doli mali crimine eundem videtur liberare, dum paulo post dolum malum esse dicit, *quando aliud est simulatum, aliud actum.* Id quod in presenti in casum non quadrat. Recte igitur dicitur, mercatorem inique non fecisse dissimulationem de navibus subsequenibus. Nam iustitia hoc tantum requirit, ut ea indicentur, quæ rem iunctam per se contingunt, v. g. si domus sit pestilens, si à magistratu iam deici jussa; quæ exempla eo loco Cicero subjicit. At heic nihil tale dissimulatum. Frumenti bonitas in propatulo adparebat; & tunc quando contractus inibatur, revera tanti erat, quanti vendebatur; etsi paulo post minoris esset futurum. Nec jās proprie dictum habebant Rhodii, ut ex mercatore hoc scirent; quippe quicum iuper ea re nunquam pacti erant. An autem contra legem beneficentiæ, & humanitatis fecerit, alia questio est; quam itidem non facile affirmarim. Ut enim ad beneficium alteri exhibendum per humanitatem tenear, requiritur, ut ipse eodem gratuito valde indigeat. Atqui Rhodii frumento indigebant, pecuniæ non indigebant; quippe tanta opulentia apud antiquos celebres. Sed neque tunc dire beneficium teneor, quando id danti plus decedit, quam accipienti accedit. Atqui plus lucri decessurum erat mercatori, de classe ventura significanti quam frumenti emtoribus erat accessurum. Nam si inter plures id fuit contractum singulis parum decederet soluto antiquo pretio: si unus aut alter omne coëmit, avaritiæ suæ imputer, dum itidem grandi lucro intempestive inhiat. Et tunc rigida nimis officiorum ex iustitia in ejusmodi negotiis à vitæ communis consuetudine abhorret. Facile in emtoribus beneficentiæ necessitatem remittere possumus, modo per lucri cupidinem nos decipere nolint.

§. 5. At vero vitia rei, emtori jam nota, dici minime attinet; scientia enim utrinque par; pares quoque facit contrahentes. Sicut & ob vitia à venditore indicata emptio non potest rescindi; quippe cum in ista velut consensisse emtorem manifestum sit. Quo facit illud Ciceronis *Off. 2. Gracchanus Sergio Oratia vendiderat ades eas, quas ab eodem ipse patris ante annis emerat. Hæc Sergio serviebant; sed hoc in marci pio Marius non dixerat. Adducta res in judicium est. Oratam Crassus, Gracchanum defendebat Antonius. Jus Crassus urgebat; quod vitu venditor non dixisset scire, ut proclari oportere; aquit rem Antonius: quoniam id vitium Sergio ignotum non fuisset, quia illis ades vendidisset, nihil fuisse necesse dicit: nec cum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo jure esset, teneret. Scilicet uti Ulpianus ait l. 1. §. 1. D. de act. emt. non videtur esse celatus, qui scivit, neque certiorari debuit qui non ignoravit. Adde l. 43 §. 1. l. 57. §. 3. D. de contrah. emt. l. ult. D. de adult. edito. Huc pertinet illud Horatii 2. epist. 2. ubi inducit mangonem, qui mancipium erat alteri venditurus, cum post ejus enumeratas virtutes, hoc quoque addidisset: *semel hic cessavit, Et sit, In sculis latuit merueris pendens habena.* (Add. l. 1. §. 32. D. de Scro Salaria l. 17. D. de adult. edito.) Denumquam, excepta nihil te si fugia ledat. Ille feret pretium pæne securus, oporuit, Prudens emisti v. n. sum: ducta tibi est lex. Eidem fundamento nititur sententia Marii apud*

apud Plutarchum Mario, & Valerium Maximum l. 8. c. 2. §. 3. Fannia in matrimonio fuerat cum Tinnio quæ cum divorcio facto dotem, quæ lauta erat, repetebat, ille adulterium ei obiecit, ac causa ad Marium consulem delata est. Ea in iudicio agnata, quum Fanniam constaret impudicam fuisse, & virum, qui talem sciret esse, eam duxisse, atque cum ea in matrimonio vixisse, ambos improbatum, virumque iussu dotem ei restituere, mulieri infamia damnata quatuor asses mulier dedit. Conf. l. 13. §. 9. 10. D. ad L. Fuliam de adul.

§. 9. Præterea quod in omnibus pactis locum habet, id vel maxime etiam in contractibus oblinet, ut neuter contrahentium alteri ad contractum in eundem iniustum merum incutiat. Inde recte quondam Lacedæmonii iudicarunt, rescindendam esse emtionem agri, quam Elei possessoribus metu extorlerant, γρόντες, μηδὲν δικαιοτέρον εἶναι εἰς περὶ αὐτῶν, ἢ εἰς ἀφελόμενος τῶν τῶν ἡτῶν λαμβάνειν. Arbitrari, nihil iustius esse infirmioribus per emtionis titulum, quam vi metum extorquere. Xenoph. l. 3. rerum Græcar. Spectat quoque huc illud Ciceronis IV. in Verrem, ubi de signis & tabulis ab ipso ex Sicilia sublati agit. Huic accusationi Verres uno se vocabulo satisfacturum putabat, dicens: emi. Sed Cicero reponit: sapienter à maioribus fuisse institutum, ut qui in provincias mitterentur, ab omnibus emtionibus removerentur. Inde ipsi de publico datum fuisse argentum & vestem. Mancipia autem ideo non data publice, quod nemo esset Rome alicui dignatus, qui non aliquot eorum haberet. Sanxerunt tamen, ne quis in provincia emeret mancipium, nisi in demortui locum. Putabant enim ereptionem esse, non emtionem, cum venditori suo arbitrari vendere non liceret. In provincia intelligebant, si, qui esset cum imperio & potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret, fore uti quod quisque vellet, siue esset venale, siue non esset, quanti vellet auferret. Add. l. 46. l. 62. D. de contrah. em. l. penult. §. 1. D. ad L. Jul. repetund. l. 6. C. eod. l. 11. C. de his, quæ vi metusvè causa. Constituit. Sicularum l. 1. tit. 88. §. 1. Tacitus A. XIV. Merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis affert. Huc spectat quod Dio Cassius l. 42. refert de Cæsare, qui post victum Pompejum militum nomen ei pecunie, cui exigenda probabilis alia ratio non exiebat, pretexit: quanquam vi aliquin eas non secus ac debitas sibi poscebat, neque redditurus unquam erat. Frequentius tamen contingit, ut subditi perpetui aut temporarii pro imperio ad contractus potissimum veaditionis, aut conductionis adigantur; puta, quando mercatores compelluntur, ut vendant id, quo resp. maxime indiget; aut ut operas suas, vehicula, & naves locent. Id quod ubi utilitas aut necessitas publica requirit, & pretium mercesque iusta persolvitur, recte fieri potest. Non insolens quoque est in civitatibus, ut quod quis emere in certo genere vult, abs certo aliquo, & non ab alio emere teneatur.

§. 7. Sars autem clarum est, in contractibus beneficis isthanc æqualitatem locum non habere. Heic enim ubi æqualis operæ merces constituitur, in aliud negotii genus transitur. Vid. §. fin. Inst. de mandato l. 1. §. 9. D. de positi. Ubi autem aliquid honorarii aut præmii vicem sustinens adiecit, contractus mixturæ aliquid trahit ex locatione conductione. Hactenus tamen etiam in mandato & deposito, licet indirecte & per accidens, æqualitas observabitur, ut si quid præter operam sumtum in negotium aut rem alterius fuerit impensum, id exacte restituatur; quippe cum in his contractibus de onera duntaxat gratuita conventum fuerit; sumtus autem velut ex tacito contractu æmuri erunt refundendi. Vid. l. 12. princ. D. de positi.

§. 8. At vero in contractibus onerosis usque eo ista æqualitas est observanda, ut quod quis heic amplius æquo accepit, titulo præsumptæ donationis nequeat excusare. Neque enim hic solet esse animus tales contractus ineuntium, ut quid alteri velint donare. Adeoque mixtura contractus cum donatione non præsumitur, nisi expresse hoc ab altero fuerit dictum; aut nisi appareat, alterum scivisse, rem aut operam minoris esse. Exemplum est apud *Plinium* VII. ep. 14. In præcedente epistola XI. dixerat, *se se amicis causa eos agros minoris vendidisse*. De cætero dignum laude est factum Scævola apud *Ciceronem* Off. 3. qui cum postulasset, ut sibi fundus, cujus emtor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixit se plus æstimare; addiditque decem millia.

§. 9. Ex istis consequitur, etsi omnia rei vitia, quæ nota fuerant, sint exposita, nec plus exactum, quam deberi putabatur; tamen si post in re ipsa deprehendatur inæqualitas sine culpa contrahentium, (puta, quod vitium lateret, aut in pretio sit erratum,) ea quoque corrigenda sit, & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Add. l. 13. *prima* §. 1. 2. 3. 4. D. de act. emti. l. 1. §. 2. D. de adit. edito. Neque de jure naturæ requiritur, ut illa inæqualitas dimidiam partem justii pretii excedat. Nam famosa illa l. 2. C. de rescindenda vendit. qua minus pretium, ob quod ad rescissionem contractus, aut ad supplementum justii pretii possit agi, definitur, si nec dimidia pars rei pretii soluta sit; est mere positiva; & nititur ea potissimum ratione, quod nulla tribunalia sint suffectura expediendis litibus, si ob quamcunque minutam læsionem prætor possit adiri. Et quia indoles fori requirit, ut qui nolit decipi, oculos aperiat. Præsertim cum, quanticumque venditor suas merces æstimet; tamen ultima demum pretii determinatio ex voluntate emtoris constituatur. Quo & adpicari potest illud *Ciceronis* Off. 3. *Leges civiles iniqua tollunt, quatenus tenent manu possunt, Philosophi, quatenus ratione & intelligentia*. Quanquam revera ista decisio sit justo crassior. Nam utur in exigui momenti negotii prætor non sit fatigandus: tamen cur iste subsidium suum velit deægare, ubi quis graviter, etsi intra dimidium, fuerit lætus, ratio non est, v. g. si domum, quæ 900. erat, pro 600. vendiderim, cur ad 300. recuperanda omne mihi legis auxilium denegetur, cum ob longe minores summas actio detur? Inde uti & inter eos, qui solo naturæ & gentium jure reguntur, exigua læsio, quæ citra dolum contrahentium intervenit, rescissioni aut querelæ sat idoneam causam non præbet: ita ubi gravior illa fuerit, licet dimidium justii pretii non attingens, recte postuletur contractum vel rescindi, vel quod justo pretio deest suppleri. Gravitas autem læsionis æstimatur vel ex ipsa pretii magnitudine, vel ex tenuibus læsi facultatibus, quas damnum opulentiori negligendum quandoque vehementer affligit. Imo etiam in civitatibus, ubi dicta lex observatur, salva conscientia emtor non potest subterfugere suppletionem læsionis enormis, infra dimidium adhuc subsistentis: quippe cum lex illa non tam lucrum cum detrimento alterius voluerit confirmare, quam prætorem litium multitudine tublevare. Eadem tamen lex efficit, ne ex læsione ista adversus concivem jus aut actio detur. Recte autem Juri, qui legis istius beneficium non venditori solum, sed & emtori adplicandum, nec minus ad alios quoque contractus extendendum docent, *Seldenus lib. VI. cap. 5.* annotat: *si quis Judæus Judæum in emtione & venditione, bona fide facta sexta parte pretii fraudasset, sive emtor sive venditor, id eum debuisse restituere; non autem si minus*

se. et a parte. Sed si sexta parte major foret latio, licuisse emtori statim, seu quamdiu nondum finis esset negotiatio, contractum rescindere, & actione redhibitoria sibi integrum pretium vindicare. Venditori autem si in illius fuisset damnum, nunquam non licuisse rem suam postea repetere. Et idem quoque locum habebat in permutatione rerum fungibilium, puta, fructuum, seminum, & similiarum. Verum huius legis beneficio Iudeus tantum si latus fuisset, non autem Gentilis a Iudeo fraudatus fruebatur.

§. 10. Cum haecenus traditis Interpretes juris Romani valde laborarunt, ut conciliarent l. 6. §. 4. D. de minoribus: in pretio emtionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire. Add. l. 22. §. 3. D. locati. Nobis maxime arripet explicatio Grotii l. 2 c. 12. §. 26. ubi ostendit, licet & necessum esse non semper notare id, quod fas est, sed quod ita duntaxat permittitur, ut nullum contra sit proditum remedium in eum, qui se pacto vellet defendere; seu qui appellatus de iniquo pretio, respondere nihil aliud velit, quam ita inter ipsos convenisse: & qui non vult aperire oculos aperiat crumenam; quod vernaculo proverbio dicimus. Add. *Lex Bajoviorum* tit. 15. c. 9. §. 1. & *Capitulare Caroli* l. V. cap. 210. Sicuti & apud *Xenophontem* de dictis & factis *Secratus* l. 2. hæc regula traditur: *οἱ ἀγαθοὶ οἰκονόμοι, ὅταν τὰ πολλὰ ἀχρεῖον μίση ἐξῇ πείσας, τότε Φαῖσιν δὲν ὠνεῖσθαι*. boni æconomi, cum liceat magni pretii rem parvo emere, tunc dicunt esse emendum. Addatur facerum dictum Ciceronis apud *Gellium* l. 12. cap. 12. Vid. quoque *Seneca* de beneficiis l. VI. c. 38. ubi disputat, an recte *Demades* Athenis eum, qui necessaria funeribus vendebat, damnarit, cum probasset, magnum lucrum optasse; quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Add. *Capitulare Caroli* l. 1. c. 131. Circa factum tamen *Jacobi Genes* XXX. 37. notari potest, solertiam istius eo magis esse favorabilem, quod ipsi negotium esset cum homine maligno, & qui omnibus modis istum circumscribere agitabat; quique duram legem ipsi imposuerat, ut pro custodia mercedem non aliam recipiens, quam foetuum partem, casus omnes præstaret. *Genes* XXXI. 39. Sic & vox naturaliter non semper notat id, quod debet fieri, aut quod cum jure naturali congruit, sed & quod recepti moris est. Uti l. *Cor.* XI. 14. Et si ἡ κομὴν possit quoque accipi pro nimio studio capillos exornandi, quod scæminæ velut tunc jure sibi vindicant, & quod in viris effœminati quid tapit, juxta illud: *Σὺν προκλῇ ἡμῶν ἰουvenes, ἡν φοῦμινα, κομῖς*. Quamquam & revera naturalis ratio dicat, turpe esse viro illum usurpare habitum, quo ex inolitâ consuetudine sexus virilis à masculino dist. regitur. Facit etiam hucl. 8. C. de rescind. vendit. Hæc est emtionis & venditionis substantia, (i. e. perpetuus mos,) quod emtor viliori comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones paulatim venditor de eo quod petierat detrahente, emtor autem huic quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium. Nec absurdum Anacharsis apud *Diogenem Laërtium* forum vocat *ἐπισμένον τὸ πονεῖς τὸ ἀλλήλους ἀπυτᾶν καὶ πλεονεκτεῖν*, locum ad fallendum invicem, atque ad dandas avaritiæ manus destinatum, & ubi æquum creditur, quemque ad suum quæstum esse callidum. Add. tam en l. 18. l. 19. D. de adul. edito. Scilicet naturali habendi libidine homines ad quæstum suum augendum feruntur. Inde vix videbantur commercia etiam inter cives consistere posse, nisi solertiæ mercatoriæ locus relinqueretur. Vid. l. 71. D. de contrah. emt. Quin & ult. oirritetur, qui imponi sibi passus est. *Plin.* l. 1. c. 24. Mala emtio semper ingrata est, eo maxime quod

quod exprobrare stultitiam domino videtur. Horat. 1. Sat. 2. *An tibi maioris Insidius fieri pretium-que aveliser ante, Quam mercem ostendi?* Accedere quoque videtur tacita contrahentium indulgentia, qui cum exactissimam æqualitatem iurari vix queant, modicam ab exacta illa æqualitate defectionem sibi mutuo condonare videntur. Ergo in communem velut fori legem receptum, ut cuique liberum foret quam optima posset conditione emere aut vendere, modo fraus circa substantiam rei non intervenerit. Add. Mich. Montaigne *ess.* l. 1. c. 21. Alias enim locum habebit illud Fulgentii Mytholog. l. 1. qui Mercurium ideo & mercaturæ & furum præsidem tradit, *quod nihil inter se inter negotiantis rapinam atque perjurum, furantisque dejectionem ac raptum.* Obiter addendum, Ephoros adolescentem, quod fundum vilissimo pretio emisisset, multasse; additâ, ratione, quod cum juvenis esset, acerrimo lucris studio teneretur apud *Ælianum* V. H. l. 14. c. 44. *Æternacius* ad d. l. inepte & naturaliter explicat per *εὐφωίας, dextre.* Nam id vocabuli non cum vocabulo *circumvenire*, sed cum *licet* cohæret.

CAPUT IV.

DE CONTRACTIBUS BENEFICIS IN SPECIE.

1. <i>Mandatum quid?</i>	5. <i>An mandatum expleatur per equipol-</i>
2. <i>Eius singularis apud Romanos religio.</i>	<i>lens?</i>
3. <i>Mandatarius debet adhibere summam dili-</i>	6. <i>De commodato; Et in quo hoc differat à</i>
<i>gentiam.</i>	<i>precario?</i>
4. <i>Quatenus idem indemnus à beat præstari?</i>	7. <i>De deposito.</i>

Proximum est, ut de præcipuis contractibus quædam specialius consideremus. De quibus licet ab Interpretibus juris Romani ubertim sit traditum: tamen cum pleraque ex jure naturæ & gentium desumpta sint; ea merito genuinæ suæ sedi vindicantur. Inter contractus igitur beneficos primum locum tribuimus *mandato*, quò quis gratis alterius negotia, eodem requirente & committente, expedienda suscipit. Et si hic contractus directe & per se dominia, & pretia rerum non præsupponat, sed duntaxat ex accidente, quatenus à mandante refundendæ sunt impensæ, quas mandatarius in commissum negotium præter promissam gratis operam fecit. Quod si autem quis alterius ignorans negotia suscepisset, eaque utiliter gessisset, Romanis legibus dabatur actio *negotiorum gestorum*; cujus fundamentum non incommode possumus vocare mandatum tacitum. Sicuti & illam obligationem, quæ inter tutorem & pupillum versatur. Vid. l. 5. *princ.* §. 1. D. de obligat. & action.

§. 2. *Mandatum* apud Romanos quondam singularis velut religio & sanctionia censebatur, ideo quod ex humanitate & amicitia, quæ maxime mortalium genus continent, ortum trahat; quarum obtentu aliquem, de ipsius probitate optime sentientem, in fraudem inducere merito detestabile habetur. Vid. l. 1. D. de his qui not. infam. l. 1. §. 4. D. mandati. Cicero pro Sexto Roscio: *In privatis rebus si qui rem mandatam non modo multo minus gessisset, sui quæstus aut commodi causa, verum citam negligens; enim*

majores

maiores summum admisisse dedecus aestimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus turpe quam furti, credo propterea, quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his opera nostra vicaria fides amicorum supponitur: quam qui laedit, oppugnat omnium commune presidium, & quantum in ipso est, disturbat vitæ societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia re est magis utilis. Idcirco amicitia comparatur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum converfurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officiis & obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur græce iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis hac culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quisquam fecit, nisi amico; neque credit ei, nisi quem fidelem putat. Perditissimum est igitur homini, simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui letus non esset, nisi credidisset. *Plautus Mercatore act. 2. sc. 3. Rei mandata omnes sapientes primum prævors detest.*

§. 3. Eandem etiam ob rationem Romanis legibus exactissima diligentia in exsequendo mandato requiritur, utut solius mandantis causa illud fuerit susceptum. Vid. *Jacob. Godsfredus ad l. 23. D. de reg. juris.* Qua in re tanquam perfectum exemplum Atticum ostentat *Cornel. Nepos in eius vita c. 15. Quicquid rogabatur religiose, i. e. magna cum cautione & circumspectione, promittebat, quod non liberalis, sed levis arbitrabatur polliceri, quod prestare non posset.* (confer *Terent. Andria act. 4. sc. 1. v. 5. seqq.*) Idem in nitendo, quod semel admisisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii eum pertasum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat quæ nihil habebat carius. Quamquam heic videtur considerandum; qualem de alicujus industria & diligentia ante gesta, & communis vitæ ipsius tenor præsumptionem generarit. Nam qui dissoluto homini sua negotia commisit, habet quod sibi imputet; nisi iste peculiariter sese ad talem diligentiam, quæ in accuratos homines cadit, obstrinxerit, modo ad ejusmodi diligentiam plane idoneus sit. Quo potest facere fabella apud *Sadum Rosar. Persici c. 7. Quidam oculis laborans mulo medicum accedit, remedium petiturus. Ille eo, quo jumenta solebat, istius quoque inunxit oculos unguento. Sed cœcus inde fit. Lite ad judicem delata, ita hic pronunciat: In medicum nullam sarcinendi damni habetis actionem: hic enim nisi asinus fuisset, mulo medicum nunquam adisset.*

§. 4. Ex adverso mandatarius indemnis debet præstari à sumptibus in rem sibi commissam factis. Nam de hisce recipiendis tacite pactus intelligitur, dum nihil nisi operam, industriam, & fidem gratis promissit. Ac incivile foret, studium alicui suum nimis onerosum reddere. Idem quoque dicendum videtur de damno, in quod quis ex causa rei mandatæ incidit: non tamen de illo, in quod tantum ex occasione ejusdem prolapsus est. Adeoque illa duntaxat damna erunt à mandante sarcinenda, quæ proprie ex ipso negotio mandato profluxere: non autem, quæ velut transversim intercurrerunt, dum negotium istud obitur. Quo facit *l. 26. §. 6. D. mandati. Mandatarius non omnia, quæ impensurus non fuit, nisi istud mandatum fuisset, mandanti imputabit, veluti quod spoliatus sit à latronibus, aut naufragio rem amiserit, vel languore suo suorumque adprehensus quedam erogaverit. Nam hæc magis casibus fortuitis, quam mandato impulari oportet. Scilicet ubi quis sponte, sola benevolentia motus, alterius negotia exsequenda suscipit, censetur suo*

suo periculo esse velle casus fortuitos, qui in vitam nostram improvise solent incurre. Aliud tamen videtur pronuncian- dum, si pro imperio quis alterum ad rem suam expediendam ablegaverit. Nam ibi jubenti major incumbit necessitas indemnem præstan- di cum, qui nullum detrectare non potuit. Quod si quis suscipiat negotia cum periculo conjuncta, is, nisi aliud expresse actum sit, censetur in se quoque suscepisse commu- nes casus, qui ejusmodi negotia comitari solent. Conf. *Mornacius* ad d. l. 26. §. 6. *man- dati*. Facit quoque huc l. 52. §. 4. *pro socio*.

§. 3. Et circa mandatum celebris questio, an illud possit expleri per æquipol- lens? Quam eleganter disceptatam invenimus apud *Gellium* l. 1. c. 13. *Quasi solet*, in- quit, *an negotiis tibi dato, & quid omnino fideles desinio, contra quid facere debeas, si eo fa- cto uti res possis res eventura prosperius, exque utilitas ejus, qui tibi negotium mandavit? Qui negant, dicunt, esse non paucos, qui sententiam suam una in parte desixerint. Igitur re semel de- liberata utriusque ab eo, cujus negotium id potissimum esset, nequaquam contradictum ejus esse faciendum, etiam si repente aliquis casus rem commodius agi posse polliceretur; ne, si spes fefel- lisset, culpa in patientia, & poena indeprecabilis subeunda esset: si forte res melius vertisset, diis quidem gratia habenda, sed exemplum tamen intromissum videtur, quo bene consilia consilia religione mandata soluta corrumpuntur. Alii contra existimaverunt, incommoda prius, qua metuenda essent, si res aliter gesta foret, quam imperatum est, cum emolumento spei pensanda esse: & si ea leviora, minoraque, utilitas autem contra gravior & amplior spe quantum potest firma ostenderetur: tum posse adversum mandata fieri, cœnerunt, ne oblata utriusque res bene ge- rendae occasio amitteretur. Neque timendum exemplum non parendi crediderunt, si rationes hu- jusmodi dominæ non adessent. Adjunguntur deinde præcepta prudentiæ: imprimis esse respiciendum ingenium, naturamque illius cujus ea res præceptum esset; ne ferocem, durum, in- domitum, inexorabilemque sit. Qualis erat *Cn. Pilo* ap. *Senecam de Ira* l. 1. c. 16. Nam si ta- li præcepto sit reddenda ratio, tenuissimum erit nihil facere, quam quod præceptum est. Additur exemplum de *P. Crasso Mutiano*, qui cum *Architectum* misisset ad affe- rendum ex duobus malum majorem construendo arieti, hic minorem, quem com- modiores judicabat, attulit: quare causa virgis ipsum cecidit: corrupti atque dissoluti officium omne imperantis ratus, si quis ad id, quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat. Pro architecto tamen dici posset, dum *Crassus* hominem peritum artis mittit, illique significat, cui usui malum vellet adhibere, in aliquanti deliberationis partem ipsum adiutum videri. Add. *Mich. Montaigne* *essays* l. 1. c. 26. Con- trainter exempla lenitatis refertur ad *Xiphilum epu. Dionys. & Zonara* tom. II. in Imperato- re *Adriano*, quod cum aliquando, populo ferocius quid postulante, præconem iussisset proclamare; tacete: hic metuens vocis alperitatem & insolentiam, cum manu exten- sa silentium fecisset, ita pronuntiavit; hoc ipsum vult Imperator. Quo facto Imperator offensus non fuit. *Lampridius in Commodio*: Cum hic tepidus f. r. i. e. lotus esset, balneatorem in fornacem corripci iussit, quando a pedagogo, cui hoc iussum fuerat, vervecina pellis in fornacem coniecta est, ut fidem poenæ de favore maioris impleat. *Grægius* lib. 2. cap. 16. §. 21. putat man- datum expleri posse per æque utile, si constet, id, quod præscriptum erat, non præscriptum fuisse sub speciali sua forma, sed sub consideratone generali, seu in- tuitu utilitatis alicujus, quæ alio quoque modo æque possit obtineri. Scilicet ita*

se res habet. Aliquando in mandato solum negotium expediendum exprimitur, modus autem arbitrio & dexteritati mandatarii relinquatur Quo collineat proverbium: *Mitte sapientem, & nihil ipsi ducas*. Interdum autem modus quidem exprimitur, sed magis in vicem consilii, & quod mandanti commodissime videatur rem ita posse confici; ut tamen mandatario non sit prohibitum sua uti dexteritate, si commodior adparuerit modus, ubi in rem præsentem fuerit perventum. Aliquando denique ea conditione modus præscribitur, ut ab eo omnino quis discendi nolit, utcumque res ceciderit. Hic satis adparet, non in tertio, sed secundo duntaxat casu per æquipollens mandato posse satisfieri. Allegatur eam in rem *I. ult. §. 1. D. mandati*, ubi talis casus proponitur: Mandavi tibi, ut fide juberet pro Titio apud Sempronium, tu non fidejussisti, sed mandasti Sempronio, ut crederet Titio. Si aliquid eo nomine præstiteris, an me convenire possis, quaeritur? Id quoque affirmatur. Nam obtinui finem meum, quierat, uti crederetur pecunia Titio à Sempronio. Id siue tua fidejussione, siue mandato contigerit, mihi perinde est; cum æque ex illa, quam ex hoc tibi sum obstrictus restituere, quod ex ea causa expendisti. Enimvero, quod jam animadversum est *Bæclero dissertat. de religione mandati*, omnino distinguendum est inter mandatum imperantis, & mandatum committentis; seu quod eodem recidit, inter mandatum, quod per imperium superioris, & quod ex contractu ultroneo suscipitur. Quæ duo diversissima sunt, & præter vocabulum nihil commune habent. Adeoque imperitum est, quæ JCI de contractu mandati inter privatos tradunt, illa ad jussa imperantium adplicare. Nam in privatis negotiis facile est, ut modus expediendi negotium alteri præsumatur præscriptus duntaxat in vicem consilii, in quo immutando prudentiæ mandatarii locus est relictus. At vero qui pro imperio aliquid alteri mandat, non censetur ipsi nisi meram executionem injunxisse, adeoque non licebit à modo præscripto discedere, nisi hic per expressam clausulam, uti frequenter fit, licentiam acceperit supplendi, aut paulisper immutandi, quæ res & tempus postulant: aut nisi eo ducat interpretatio verborum, mandantis proposito, & mandati effectui congrua, juxta rectæ rationis normam, & communiter receptas apud sanos homines regulas instituta. Nam ea demum vera alicujus voluntas censetur, quam legitima interpretatio suggerit. Et si huic præter necessitatem heic minime indulgendum; cum alias omnis imperii vis evanescat, & sæpe resp. in casum detur, si proprio ausu minister partes imperanti proprias sibi vindicare velit. Otho apud *Tacitum* H. I. c. 83, si tibi jubeantur, querere singulis liceat, perente obsequio, etiam imperium intercidit. Et apud *Eundem* II. H. c. 39. maligna laus est militis; qui interpretari jussa ducum malit, quam exequi. Add. I. 3. §. 15. D. de re militari; & *Livius* I. 44. c. 34. Aliquando tamen magna autoritate præditi ministri imprudentia principum mandata recte negligunt. Vid. 2. *Regum* XVIII. 14. XIX. 6. *Valer. Max.* I. 3. c. 8. §. 1. *Cornel. Nepos* Epaminonda c. 7. 8. *Bisieres hist. Franc.* I. XI. p. m. 391. de Bavalano imperatam sibi à Duce Clifflonii necem differente. Insignis quoque est in eam rem locus apud *Hieron. Osorium de gest. Emanuel.* I. XI. ubi Prorex Indiæ urbem Adenam data occasione occupare negligit, quod mandatum regis obfaret; cum tamen quantivis esse debuerit ejus urbis adquisitio.

§. 6. *Commodatum*, quo rei nostræ usum alicui gratis concedimus, hicce fere legibus

bus constat: ut quis eandem sollicitè servet, eaque cura, qua diligentissimi homines sua solent, amplectatur. l. 5. §. 5. *D. commodati*. Deinde res commodata non est ad alios usus adhibenda, aut ulterius, quam commodans concessit. Vid. *Valerius Maximus* l. 8. c. 2. §. 4. & *Gellius* l. 7. c. 15. l. 5. §. 8. *in fin. D. commodati*. l. 45. §. 1. *de furtis*. Ac demum eadem illa est restituenda, & prout accepta fuit; vid. l. 3. §. 1. *D. commodati*, nisi quantum per ordinarium usum eidem deceffit; hoc quippe commodans gratis concessisse intelligitur. Ad l. ult. *D. d. t.* Quod si rem ad certum tempus concesserim, & interea eadem ipse valde indigere incipiam, ex casu aliquo tempore commodationis non præviso, repetenti rem protinus citra tergiversationem alter restituere debet. Nam nemo res suas gratis alteri concedere præsumitur, nisi quantum isdem ipse commode potest carere. Commodare autem rem suam illud in tempus, quo ipse eo opus sit habiturus, non nisi dissolutum est, & qui aliis illudere velit. Igitur commodatum, cui certum tempus assignatur, hanc habet tacitam exceptionem; nisi ipse interea care vehementer indigero. Extra hunc casum repetitio commodati intempestive fieri non debet. Vid. l. 17. §. 3. 4. *D. commodati*. Quo loco addendum erit, in quonam conveniat, & differat commodatum à precario. Conveniunt ergo respectu rei, & usus. Quæ enim res recipiunt commodatum, eadem quoque recipiunt precarium. Et utrobique res conceditur gratis urenda. Differunt autem, quod commodatum est contractus, precarium non est: illud est *διπλευρον*, utrinque obligatorium, hoc *αννίπλευρον* potius. Commodatō res ad certum tempus vel finem conceditur: precariō quamdiu concedens patitur. Commodatarius omnem culpam præstat; is cui precario res concessa, dolum tantum & latam culpam. Vid. *Wissenbach, ad D. disp.* 24. §. 19. Illud dubitatur, an commodatarius teneatur rei æstimationem, aut aliam ejusdem generis restituere, siquidem ea perierit casu fortuito, & quem avertisse ipsius non erat? Id quod communiter negant. Vid. l. 1. §. 4. *D. de oblig. & act.* Ego tamen putaverim distinguendum, an res omnino apud dominum fuisset peritura, si vel maxime commodato non foret data, an vero minus. Priori casu cessat restitutio: Posteriori autem eam fieri omnino suadere videtur æquitas; cum alias mea mihi benignitas nimio constaret, si præter usum gratuitum re quoque ipsi mihi sit carendum, quam non eram perditurus, abque altero si fuisset. Neque adparet, cur ipse magis, quam alter, infortunium præstare debeam, cum hic utique occasionem præbuerit, ut idem rem meam incurrere posset. In l. 21. l. 22. *commodati*, rei commodatæ furto sublatæ æstimatio solvenda dicitur. Atqui nonnulla furtiva etiam citra omnem culpam eorum, qui expilantur, fiunt. Et si ubi quis v. g. per incendium omnes res suas simul amiserit, & ad inopiam reductus fuerit, durum foret commodati pretium reposcere. Et ubi casus isti sat frequenter solent intercurrere, uti naufragium navigantibus, præsumi potest, commodantem istos suo periculo esse voluisse. Et in hunc modum putaverim limitandam l. 18. *princ.* l. 5. §. 4. & 7. *D. commodati*. Sicut nec præbaverim l. 19. *D. d. t.* qui cum etiam non satis videtur conspirare l. 1. §. 1. *D. d. t.* Multo magis autem tenebitur commodatarius, si cum ex periculo v. g. incendii, naufragii, posset rem commodatam eripere, suam prætulit, utut pretiosorem. Nam licet vitio verti ipsi nequeat, quod maluerit rem vilioris perire: tamen cum periculo ea posset eripi, eamque compendii sui causa perire passus fuerit

commodatarius, non est quare commodans illud damnum sentiat. l. 5. §. 4. D. *commodati*. Vid. quoque *Exodi* XXII. 13. 14. 15. & l. 18. *princ.* D. *commodati*. l. 1. §. 35. E contrario non minus æquum est, ut si quid utilium aut necessariarum impeniarum in rem commodatam factum sit extra eos, quæ alias usum rei ordinarie comitantur, à domino refundatur. Add. l. 18. §. 2. D. *commodati*.

§. 7. In *deposito*, quo rem nostram, aut ad nos quocunque modo spectantem, alterius fidei committimus, ut eandem gratis custodiat, hoc in primis requiritur, ut res concredita diligenter custodiatur, & quandocunque deponenti placuerit, eadem restituitur. Vid. l. 12. §. 3. D. *depositi*. Quanquam interdum propter certas circumstantias depositum reposcenti non statim sit restituendum. *Philo Judæus de plantatione Nèc: Depositum quod accepisti à jobrio, neq. ebrio, neq. prodigo, nec furvni reddideris: Nam cui sic sua recipit, ab eorum u. u. excluditur iniquitate temporis. Neque debitoribus aut servis reddendum est, quibus generatores infidantur, & domini. Prodato enim est hæc, non redditio. Cicero Offic. 3. Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens; reddere peccatum sit; non reddere officium. Quid si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ, reddasne depositum? non credo, facies enim contra temp. quæ debet esse charissima. Seneca de benef. c. 1. IV. c. 10. Depositum reddere per se res expectanda est: non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, utrum inficiet, an palam reddam. Intuebor utilitatem ejus, cui reddurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Ambrosius Off. lib. 1. c. ult. hæc exempla adfert: Si quis contra patriam opem barbaris serens, pecuniam apertis hostis reposcat, aut si cui reddas, cum adsit, qui extorqueat; si furenti restituas cum servare non queat; si insaniens gladium depositum non negas, nonne soluisse contra officium est? si furto quasita sciens suscipias, ut fraudetur, qua amiserat, nonne contra officium est? Quod si autem conventum fuerit, ut ad certum tempus restitueretur, etiam ante elapsum id tempus repeti poterit, mutata voluntate. Vid. l. 1. §. 45. 46. D. *depositi*. Cui repugnare videtur illud apud *Quintil. declamat. 245.* Deponitur aliquid, quod quandocunque repetitur, reddendum est. Deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depositum erat? ut acciperes, cum luxuriari desisset. Quo tempore repelebas, tunc luxuriarius. Non debebatur ergo, nec potest videri inficiatum, quod eo tempore negavi, quo illi extorqueri non posset vel confitemi. Ubi dicendum videtur, frisi ipse, qui petebat, deposuit, non potuisse id negari. Sed si alius deposuerat, puta cujus hæres iste erat, tempore nondum elapso, ante exutam luxuriam depositarius ad restituendum non tenebatur. Add. *Valerius Maximus* l. 7. c. 3. §. 5. *inter externa*. De gradu porro diligentiae in deposito custodiendo adhibenda communiter traditur, sufficere vulgarem diligentiam, quæ dolum & latam culpam excludit; idque tum quia hic contractus deponentis tantum causa initur, ejusque apud quem deponitur nulla hæc utilitas versatur; tum quia ipse culpa non vacat, qui homini dissolutum rem suam concredidit. Et ob posteriorem rationem in deposito à culpa excutatur, qui in eo custodiendo ad suum modum curam præstitit, seu eandem, quam in rebus suis solet, licet illa satis remissa sit. Vid. l. 1. §. 5. D. *de obligat. & action.* Enimvero cum regulariter in deposito aliquid amicitiae intercurrat; (nemo enim fere deponit, nisi apud amicum, aut de cujus probitate bene judicat:) in universum judicaverim, in quovis deposito custodiendo adhibendam esse talem curam, qualem communiter diligentes homines circa proprias res solent adhibere. Imo & exactissima quandoque*

que cura est adhibenda, non solum quando super ea expresse fuit conventum, sed & ubi rei depositæ conditio id requirit; puta, si sit pretiosissima, aut si ex ea omnes alicujus fortunæ dependeant. Add. *Ambrosius Offic.* l. 2. c. 29. Ista tamen diligentia non in eo consistit, ut quis noctu diuque eidem rei custos affideat; sed ut eam loco, quem habet, munitissimo recondat, & ubi minime corrumpi potest. Unde etsi, legibus amicitiae satisfecerim, si res amici æque curem, ac proprias; neque ut mens alterius rebus posthabeam, si utraque par sit pretii, quispiam salva fronte postulare queat: æquum tamen fuerit, ut quando utraque servari nequit, ego potius rem amici viliores negligam, & pretiosiores depositarum servem, v. g. incendio oborto, quis non judicaverit potius servandam esse cistam auro aut alijs pretiosis rebus, vel magni momenti instrumentis literisque plenam, quam vilem supellectilem? Ita tamen ut deponens teneatur mihi restituere pretium earum rerum, quæ mihi pericunt, dum ipsius res præ meis servarum eo; non secus atque alias impensas in depositam rem factas, aut damna, quæ per illam accepi. Quod si tamen quis rem suam viliores deposito pretiosiori præulerit, ubi de tali diligentia & cura non fuit conventum, amicitie duntaxat & humanitatis jura violasse censetur, à præstanda rei perditæ æstimatione immunis. Nam neque inde factus est locupletior; & intermissa nudæ amicitiae & humanitatis officia ad restitutionem detrimenti inde orti non obligant. Ratio autem, quare leges Romanæ laxiorem diligentiae gradum in deposito, quam in mandato requisiverint, est; quia mandatum per singularem nostrum actum expeditur, quæmque adeo juxta singula velut momenta in nostro arbitrio dirigere est situm. Sed in deposito nemo me velit obligatum, ut ipse continuo exsorsus apud rem depositam excubias agam. Unde sufficit, si eandem in locum commodum incluserim, & non nisi quando peculiaris aliqua ratio suaserit inspiciam; sicut circa res proprias facere solemus, corruptionis periculo non obnoxias quibus ad usus nostros non indigemus. Legi, quæ extat *Exod.* XXII. 12. *Grotius* hanc glossam addit: *si tua culpa asuerit, quæ a dolo non longe est.* Sed & illud solet quæri, an deposito depositarius queat uti? Id non licere, siquidem res ullo modo usu fiat ceterior, citra deponentis, consentum manifestum est. Scævola apud *Gellium* lib. VII. cap. 15. *Quod cui servandum datum est, si eo usus est, sive quod utendum acceperit ad aliam rem, æque acceperit, usus est, furis se obligavit.* Add. §. *Inst. de oblig. quæ ex dol. nasc.* Quod si autem per usum rei nihil prorsus decedat, puta, si poculum argenteum disponatur in ornamentum conclavis, aut ut hospiti honorationi propinetur, non video, quare hætenus non possit eo uti depositarius; dummodo non peculiariter domini intersit, re ab alijs depositum conspiciatur; & depositarius sciat, sibi præstanda fore quævis pericula, in quæ res deposita ob eum usum incidit. Nullo tamen modo rem depositam licet exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus à domino fuit inclusa. Add. l. 1. §. 16. *D. deposit.* Imo licet res fungibilis, non inclusa aut obsignata, fuerit tradita, non poterit eandem consumere depositarius, nisi in promtu sit ipsi, quandoque deponenti placuerit, ejusdem generis rem eadem quantitatæ ac qualitate restituere: cum sæpe ejusmodi rebus tantopere indigemus, ut alias res proisdem accipere nolumus. Denique & illud à legibus Romanis bene constitutum, ut in duplum

condemnaretur, qui depositum miserabile, seu quod propter imminens periculum tumultus, incendii, ruinae, naufragii deponitur, inficiatus fuerit, aut dolo se detrectaverit restituere; cum urique poenam mereatur inhumana improbitas eorum, qui ex hominum misericordia dignorum damno compendium flagitiosum quærere non verentur. Vid. l. 1. §. 1. 2. 4. D. depositi. Quintil. decl. 245. addit: depositum hoc magis vindicandum, quod fere secreta sunt, contra probationem. Add. Exod. XXII. 7. 8. 9. Levit. VI. 2. seq. Imo credidim turpius esse flagitium, depositum abnegare aut intercipere, quam furtum facere; cum heic solum jus dominii & justitia, illic etiam amicitia & humanitas violetur. *Nicolaus Damascenus: Gravissimum apud Pisidas iudicium depositi agitur, quod qui fraude invertere convictus fuerit, morte afficitur.* Nam illa ratio non satis valida videtur, quod deposito in alterius manus velut consignato, occasio præbeatur eandem interverendi, quæ alias efficacem ad peccandum habet stimulum: fur autem occasionem res alienas involandi altute capter, ac præterea communem illam sanctionem, qua cuique sua domus turcissimum receptaculum habetur, infringat. Neque enim levius deliquisse iudicatur tutor, qui pupillam, fure fidei commissam, & in proprias ædes receptam ipse stupraverit. Addatur *Aristoteles problem. sect. 29. quæst. 2. §. 6. Item l. 1. §. 2. l. 67. princ. D. de furtis.* Illud planum est, cum in deposito custodia duntaxat gratis præstetur, refundi debere lumbus in depositum factos. Ex quo fundamento etiam recte l. 12. princ. D. depositi pronunciat: *Si in Aſis depositum sit, ut Roma reddatur, videtur id actum, ut non compensa ejus id fiat, apud quem depositum sit, sed ejus, qui depositum.*

CAPUT V.

DE CONTRACTIBUS ONEROSIS IN SPECIE,
ET PRIMO QUIDEM DE PERMUTATIONE, EM-
TIONE ET VENDITIONE.

1. De permutatione.	4. De pactis venditioni adici solitis.
2. Quando contractus emtionis venditionis sit perfectus?	5. Quid emtor venditori, & hic illi præstare debeat?
3. De periculo & commodo rei vendite.	6. De emtione spei.
	7. De monopolis.

INter contractus onerosos merito primus locus deferitur permutationi, quia antiquissimis temporibus ante inventam pecuniam commercia per istam solam exercebantur. Tacitus German. Interiores simplicius & antiquius permutatione mercium utuntur. Ubi tamen notandum, permutationem duplici modo fieri; uno cum res ipsæ æstimantur pecunia, & loco velut pecuniæ invicem traduntur: altero, quando nude res invicem comparantur. Prior est velut reciproca emtio venditio, ubi utrinque res in pretium imputatur. Qui modus permutandi hodieque est usitatissimus. Unde non est sufficienti argumento, Trojani belli tempore solam permutationem in usu fuisse, uti plerisque fuit persuasum; locus *Ilad. η. v. 482. εἴθεν ἄρ' ἀνίσχοντο καὶ ἡγεμόωντες ἀχαιοὶ ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αὖτις περὶ δῶρον, ἄλλοι δὲ πινούσιν ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βρώσῃσιν ἄλλοι δ' ἀνδραγαθίαις.*

Sic

Sic enim Plinius l. 33 c. 1. Utinam posset à vitâ in totum abdicari aurum, facta fames, ut celeberrimi aures duxere, præcissum convitus ab optimis quibuscunque, & ad perniciem vitâ repertum: quantum felicior ævo, cum res ipsa permutabantur inter se sicut & Trojanis temporibus factitium Homero credi convenit: Ita enim, ut opinor, commercia vitæ gratâ inventa. Alios corus bonum, alios ferro, captivisque rebus emittasse tradit: quanquam & ipse miratus aurum æstimationes rerum ita fecit, ut centum bonum arma aurea permutasse Glaucum diceret cum Diomedis armis novem bonis. Ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore constat, etiam Roma. Enimvero hodie quoque nihil est frequentius, quam ut milites res prædando captas aliis rebus permutent; cum non semper pecunia in prædam cedat, & illi etiam alias res asportare non dedignentur. Adeoque non sequitur ex eo, quod milites pro rebus bello captis vinum sibi compararint, belli Trojani tempore nullum fuisse usum pecuniæ. Nam utique talentorum auri apud Homerum aliquoties fit mentio, v. g. *Ilid.* pollicetur Agamemnon, se Achilli daturum δέκα χροῖο τάλαντα. *Odys.* θ. singuli principum Phæacum Ulyssi donant χροῖο τάλαντον πηνένιον. Et licet id aurum *Odys.* vi vocetur χρῆς πολυδαίδαλον, & talentum sit proprie vocabulum ponderis: tamen non probabile est, omne id aurum fuisse factum, aut tunc ad sola pocula, & similia vasa aurum adhibitum. Neque adparer, quomodo tantam πηνίη auro tribuat Homerus, si nondum in id eminens pretium consensu gentium erat collatum. Et πολυδαίδαλον etiam significare potest rem, quæ idonea est, ut ex eadem multa affabre fiant. Quod autem Homerus arma Glauci aurea vocat ἐκατόμβια, Diomedis ærea ἐννεάβοια, id sine dubio ideo fecit, quia antiquissimis temporibus maximæ divitiæ in pecoribus erant sitæ; inter quæ cum principem obtinerent locum boves, agriculturæ quoque instrumentum maxime necessarium moris erat ad eos aliarum pretia rerum referri. Idque in communem sermonem receptum tunc quoque non statim exolevit, quandojam numus res omnes metiri cœpit. Inde *Didymus ad d. l. Homeri Ilad.* ζ. vers. 236. annotat, ab antiquis παρθένης ἀλφεσιβοίας q. d. bonum quasitricas vocatas, quibus ob formositatem insignia dona nuptialia à sponsis fuerint data. Ac si maxime tunc inter Græcos non fuit in usu numus signatus; potuit tamen in commerciis obtinere usus auri & argenti appensi. Cæterum ante Trojanum bellum compluribus populis usum pecuniæ receptum fuisse vel ex sacra historia satis constat. Sed & idem Homeri locus admonet de controversia, agitata quondam inter Sabinum, Cassiumque lib. 1. *D. de contrah. emt.* an sine numis hodieque post receptam pecuniam possit dici venditio, velut si ego tunicam dedi, ut togam acciperem. Id quod Sabinus affirmabat ex d. l. Homeri, quasi exercitus Græcorum ære, ferro, hominibusque vinum emerit. Enimvero σίσιζεσθαι non significat proprie vinum emere, sed quocunque modo vinum comparare; sicut apud Latinos pabulari, lignari, frumentari in genere significat talem materiam congerere, quocunque id fiat titulo. Quanquam contraria sententia visâ potior, quod aliud sit emere, aliud vendere, alius emitor, alius venditor; aliud sit pretium, aliud merx, quod in permutatione discerni nequeat. Utrumque autem emtorem & venditorem fuisse, & utramque rem pretii & mercis nomine datam, absurdum videri Heic ex eo, quod jamjam de duplici modo permutationis dicebamus, reponi potest; ubi res numo prius æstimaræ permittantur, reciprocâ videri emtio-

nem fieri, adeoque nihil absurdi esse, eundem diverso respectu emtoris & venditoris locum subire. Est & hoc observandum, voce permutationis venire interdum reciprocam donationem, quæ inter amicos valde frequens est; quæ cum contractus non sit, æqualitatem quoque non requirit. Quo referenda proprie est permutatio armorum inter Glaucum & Diomedem, ap. *Homerum* *Il.* 7. quæ propter inæqualitatem forte stultitiæ nomine ex parte Glauci, non tamen injustitiæ ex parte Diomedis argui potest: Sicuti & *Maximus Tyrius* *dissert.* 23. dicit, Glaucum *ἐν μισθῷ ποιεῖν τῷ καίρῳ ἢ μὴ τῇ αἰτίᾳ τῶν ὀπλῶν τὴν ἀνταλλάξιν*; *ἐξ ἡμαρτῆς occasione, non pretio permutationem armorum*. Et Idem *dissert.* 24. de eodem facto; *neque plus habuit, qui alienum accepit, neque minus, cui estradatum est. Verum cum utroque præstare actum est: cum materia illa inæqualitas æqualitate propositi, quo alter dedit alteri, compensata est.* Add. *Isostrate* ad *Nicostrum* in princip. Apud *Rufios* forum est imaginum sanctarum, quas illi dicunt se non emere, sed pro pecunia permutare. *Olearius* *itin. Persic* lib. 1. cap. 1.

§. 2. Enimvero post introductum pecuniæ usum, contractus emtionis venditionis coepit fieri longe frequentissimus; quæ id agitur, ut pro certa pecunia rei alicujus dominium, aut eidem æquipollens jus acquiratur. Ubi primo queritur, quando hicce contractus ita sit perfectus, ut nihil amplius supersit, quam ut venditor vacuum rei possessionem tradat, & emtor eandem adprehendat? Juxta leges Romanas hic contractus perfectus censetur, statim atque in pretium rei venalis utriusque fuit pure contentum: & tunc statim nascitur actio, emtori quidem, ut venditor rem tradat; venditori autem, ut emtor rem accipiat, soluto pretio vel statim, vel eo, quo conventum est, tempore. Add. *l.* 19. *l.* 34. §. 5. *l.* 35. §. 1. §. 6. 7. *D. de contrah. emtione*. Imperfecta autem emtio, & ex qua nulla adhuc actio nascitur, censetur, vel ex generali, vel ex peculiari ratione. Prius contingit; ubi utriusque, emtoris & venditoris consensus nondum in unum convenit, sed adhuc de eodem in unum redigendo laboratur, seu quando adhuc inter terminos tractatus, uti vocant, versantur. Ubi liberum est pœnitere, & tractatum abruptum, obligatione nondum contracta: modo fraus aut propositum alterum illudendi abfuerit. Id quod circa omnes contractus obtinet. Posteriori autem ratione in pendentem erit efficacia obligatio, ubi contractui conditio fuerit addita, sive expressa, sive subintellecta; puta, si merx visu aut gustu prius sit exploranda. Heic enim censetur tacita subesse conditio; siquidem res ita deprehendatur, prout à venditore descripta fuerat, aut siquidem tunc ea nobis ardeat. Nam & alias cognitio rei quam maxime est necessaria, ad rei pretium determinandum; & imprudentis habetur emere, quod non adspexeris, ubi de fide venditoris certus non sis. Ast mercis determinatio per pondus, mensuram, aut annumerationem proprie in se conditionem non habet, nisi forte ita res sit comparata, ut nisi sub certa quantitate mihi sit inutilis. Ad executionem autem contractus omnino pertinet assignatio per mensuram, numerum, aut pondus, cum non nisi hoc modo tales res quasi specificentur, & à reliquo acervo rerum homogenearum separentur. Sicuti & non nisi intercedente tali mensuratione traditio fieri, dominiumque transire intelligitur; cum circa hanc nesciam, quid ad me, quid ad venditorem pertineat. Nisi venditio facta fuerit ad corpus, & mensura, quantitatè alia demonstrationis, non taxationis causa fuerit adjecta. Tunc enim traditionem

tionem mensuratio non necessario antecedit. Aliud quippe est v. g. vendo tibi vinum in hoc dolio contentum, quod est X. amphorarum: & vendo tibi X. amphoras vini ex hoc dolio. Denique & imperfecta erit venditio, si inter partes specialiter sit conventum, ut consensus exprimatur per scripturam, & hæc nondum confecta fuerit. Aliud autem est, si memorie duntaxat aut testificationis causa venditio in scripturam redigatur. Quid apud Ebræos quondam circa hunc contractum observatum fuerit, curiose notavit *Seldenus* l. VI. c. 1. & 4. Add. locus *Theophrasti* apud *Sicbaum* *serm.* XLII.

§. 3. Nobis ante omnia heic distinguendum videtur inter ipsum contractum, & ejus executionem. Ipse contractus perfectus erit, ubi pure super merce & pretio consensus citra aliquam conditionem, quæ obligationem suspendat, & si nihil sit additum, ex quo intelligatur poenitentiae locum esse. Executio autem contractus in hoc consistit, ut emtor actu tradat pretium, venditor mercem. Simplicissimum autem est, ut contractu perfecto statim sequatur ejus executio, seu ut statim, ubi de pretio convenit, emtor, hoc tradito, mercem accipiat. Quod olim dicebatur, Græca fide mercari. Vid. *Plant. Asinar. act.* 1. sc. 6. Sicuti & *Plato de LL.* l. XI. in sua civitate ita constituit: *Quæcumque emendo & vendendo commutantur, in statuto fari loco permutentur dando accipiendoque utro citroque rem, & rei pretium illico, nec alienis libi. μηδὲ τῶν ἀλλοτρίων πρᾶγμα μηδὲ ὧν τοιοῦτον μηδὲν.* nulla vero emptio venditioque ad terminum fiat. Sed ubi inter contractum perfectum, & ejus executionem ex parte venditoris, i. e. rei traditionem, aliqua temporis intercapedo intercedit, solent quaeri: ad quem interim periculum & commodum rei venditæ spectet, ad emtorem, an ad venditorem? Heic notum est, jus Romanum statim ac emptio perfecta est, periculum rei venditæ attribuere emptori, licet res nondum sit tradita, ac venditor adhuc dominus sit. Per periculum autem intelligitur casus fortuitus, qui in re vendita contingit, si illa pareat tota, aut ex parte, per vim extrinsecam, aut interno vicio, ex causis naturalibus proveniente, aut si illa injuste fuerit ab altero surrepta, *Vib. t. t. de peric. & commodo rei venditæ*. Ubi difficultas oritur, quomodo heic ad emtorem possit pertinere periculum rei, cujus ipse nondum est dominus; cum tamen alias res domino suo pereat, seu damna illa, quæ rem, ab alio detentam, incurrunt citra culpam detentoris, in dominum redundant. Ad quod aliqui respondent; tritum illud, *rem perire suo domino*, locum duntaxat habere in illis contractibus, ex quibus res aliqua certa alteri debetur. Id quod aliqui sic effecerunt: verum esse illud effatum, ubi dominus opponitur iis, qui simplicem habent rei usum & custodiam, non qui ius in re habent, & potestatem tanquam dominicam avocandi. Rationem ejus discriminis inter alias hanc afferunt, quod cum emtor statim potuerit ac debuerit rem avocare, & pretium solvere, quo facto, res apud ipsum perisset; igitur emptoris moram ac negligentiam venditori nocere non posse. Aliqui dicunt, periculum rei venditæ ante traditionem ad emtorem spectare, non quia dominus est, sed quia venditor post contractum perfectum respectu emptoris non tam ut dominus, quam ut debitor potius consideratur, & quidem certæ speciei, qua absque dolo illius & culpa perita, omnino ab obligatione liberatur. Verum ex hisce nondum liquida adparet ratio, quare cum venditoris sit vacuam in emtorem transferre possessionem, antequam hoc suum debitum expleverit, non ipse potius, quam emtor periculum rei

præstare debeat. Neque ad rem facit, quod promissor speciei ejus interitum non præster, juxta l. 33. l. 83. §. 7. D. de verb. oblig. l. 30. §. 4. D. ad L. Falcid. ut fin. D. de dolo malo. Nam promissarius rem erat adquisiturus titulo lucroso. Ubi absurdum & iniquum futurum erat, si cum promissor certam speciem promississet, ea perdit, istius insuper æstimationem cogeretur præstare. Id quod negotii natura, quæ str&ctam requirit interpretationem, minime admittit. Ast quare heic emtor, cui nondum à venditore ex contractu debita exhibitio facta est, re careat, & venditori pretium insuper solvat? Add. Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 12. §. 15. Nobis ad eruendam heic naturalem æquitatem expeditissimum videtur, si distinguatur, utrum mora, quæ inter contractum perfectum & traditionem intercedit, sit necessaria ad rem in loco sistendam, aut ex mora venditoris proveniat, an verò per emtorem steterit, quo minus ipse non traditam possideat. Prior casus talis esse potest; si ego ab aliquo pecora, in pascuis remotis agentia, emissem, eaque dum ad me à venditore adducuntur, à latronibus, lupis, aut alio casu sint intercepta. Heic quin ratio jubeat damnum esse venditoris, dubium non est. Sic & venditoris erit damnum, si rem debitam justo tempore tradere neglexit. Ubi vero emtor in mora fuit, quo minus rem venditam acceperit, æquum fuerit ipsius periculo rem perire. Nam eo ipso momento, quo res ex contractu debebat tradi, & per venditorem non stetit, quo minus traditio fieret, dominium, quatenus merum jus & facultatem moralem notat, in emtorem transibat, resq; ad ipsum solum pertinere incipiebat. (vid. supra l. 4. c. 9. §. 5.) Ejus rei custodiam sibi ab emtore non commendatam ubi venditor ex humanitate receperit, impudens foret ab ipso etiam præstationem fortuitorum casuum requirere. Quod si autem emtor venditori tantisper rei venditæ custodiam commiserit, intelligitur res apud ipsum esse, non tanquam dominum, sed tanquam depositarium, abs quo præstatio casuum fortuitorum postulari nequit. Quo casu traditio facta censebitur per fictionem brevis manus, contrario modo, quam qui in donatione rei commodatæ aut locatæ occurrit. Illic enim per fictam traditionem ex re propria intelligitur fieri aliena; heic ex aliena propria. Hæc porro quæ de periculo dicuntur, etiam ad commodum rei venditæ debent applicari.

§. 4. Porro frequentissimum est, ut hic contractus variis pactis adjunctis temperetur, arbitrio contrahentium aut ex dispositione legum civilium. Qua super re nihil aliud jure naturæ præcipitur, quam ut, quod contrahentibus placuit, servetur, modo nihil absurdum aut iniquum contineat; & ut legibus civilibus se quisque civis conformem gerat, siquidem contractum suum in foro civili validum esse cupit. Sic nihil tritius, quam ut de pretio post intervallum demum à re tradita solvendo conveniatur. Nec minus conveniri solet, ut ad certum demum diem traditio rei fiat, dominio interim, sed & simul periculo & emolumento penes venditorem remanente. Usitata quoque est *addictio in diem*, qua res ita venditur, ut liceat venditori meliorem conditionem, ab alio intra certum tempus oblatam, acceptare. Id quod tamen duplici modo potest fieri, vel ut perfecta sit emptio, sed sub conditione, ubi scilicet melior sit oblata occasio, resolvatur: vel si id fuerit actum, ut non adparente conditione, demum contractus perficiatur. l. 2. D. de in diem addict. Priori casu dominium transit in emtorem; posteriori remanet penes venditorem, quousque contractus fuerit completus. *Legem commissio-*

iam vocant, quando ita convenit, ut si ad certum diem pretium non solvatur, res sit inempta. Quamquam autem duplici modo contrahi possit, vel ut venditor rem statim tradat, & eandem, solutione non facta, cum omni causa recipiat; vid. l. 5. D. *de lege censuiss.* vel ut solutione non facta, rem tradere non teneatur: adparet tamen, modum posteriorem longe tutiorem esse. Nam regulariter tale pactum in sui favorem ideo adicere solet venditor, ne multum molestus in exigendo pretio suscipere necessum habeat; quæ æque suscipienda est, si à moroso solutore res semel tradita sit revocanda. vid. l. 2. l. 3. D. d. t. Nec minus receptum est, venditioni vel ab ipsis contrahentibus, vel per leges civiles circa certa bona adjici pactum de retrovertendo, seu *retractu*. Id quod diversis modis contingit. Interdum ea lex venditioni dicitur, ut si pretium quandocunque, vel intra certum tempus offeratur, restituere rem emptam venditori ejusvæ hæredibus teneatur emptor. Ubi iterum certum tempus diversa intentione exprimitur, vel ut terminus, ex quo redemptio sit licita; vel ut, terminus, ultra quem illa non sit amplius concedenda. Ubi observandum, uti jus redimendi in se in favorem venditoris est introductum, qui interdum urgente necessitate cogitur alienare rem, qua in perpetuum carere minime velit: (apud *Julium Capitolinum* Imperator Marcus, cum urgente pecunie penuria, supellectilem Imperatoriam vendidisset; *postea dedit potestatem emptoribus, ut si quis vellet emptor reddere, atque aurum recipere, foret licere:*) ita quod ei juri certus terminus præfigitur, in favorem emptoris cedit, cui commodum est, si neque brevi nimis tempore cogatur realiqua carere, & aliquando demum de perpetua rei possessione certus fiat. Interdum etiam, quando quis in venditoris gratiam emit, convenitur, ut emptor quandocunque libuerit, aut certo tempore venditori possit iterum rem offerre, & hic teneatur pretium restituere. Add. *LEVIUS* l. 31. c. 13. Aliud genus retractus minus onerosum, quod etiam vocant jus *περιλήψεως*, est, quando pacto venditionis additur, ut si emptor rem ultro velit vendere, priori venditori potius, quam alteri eodem pretio, quod alius solveret, vendere debeat. Cum pluribus etiam in locis per leges certis personis jus retractus, seu *περιλήψεως* est indultum, puta dominis directis in re emphyteutica, creditoribus in bonis debitoris hæstæ subjectis, vicinis in prædio vicino vendito, sociis in re communi & consanguineis in bonis propinquorum, qui peculiariter vocatur *retractus gentilitius*. Nec minus frequens est, ex prædictis venditis sibi aliquam particulam, aut ejus usum recipere. Sicut antiquitus prodigi venditis agris l'ptium ad sepulturam sibi solebant recipere. Unde multi explicandum putant illud *Alvionis eccl. 3. Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Tres patet cæli spatium non amplius ulnas?* Sic Menius cum domum suam venderet Catoni & Flacco censoribus, ut ibi basilica ædificaretur, exceperat sibi jus unius columnæ, super quam tectum projiceret ex provolantibus tabularis, unde ipse & posteri ejus spectarem unus gladiatorum possent, quod tunc in foro dabatur. Unde menianorum nomen ejusmodi projectis adhæsisse creditur. *Afcon. Ped'anus in divina. Cicer. in Verrem.* Quid super retractu agrorum lex divina deposuerit, legi potest *Levit. 25. 14. seqq.* Cujus constitutionis ratio desumpta est à forma istius reip. per Moysen instituta. Scilicet debebat in ea æquabilis vigere libertas; cui maxime fini inservit, ne pauci ad se trahere queant agros, in quibus præcipua opum fundamenta sunt sita, reliquosque patrimonio exu-

res sibi reddere obnoxios, & sic paulatim paucorum dominationem, & tyrannidem introducere (Nam quæ à Grotio ad d. l. v. 19. affertur ratio, *quod facilis sit habitumorem alibi reperire, quum alimenta, mihi non iatisficit.*) Quem iudem finem sibi propositum habebat Lycurgus, universo Sparranoium agro in partes æquales tricies novies mille diviso, & illis partibus forte assignatis, quas inter se augeri, minui, subdividi, venundari vetuit. *Herachides de politt. πωρὲν γὰρ λοιπὸν αἰμαίνεις ἀρχὸν νεωκίδος τις ἀρχαίας νομίας, 88: εἴςτι.* Terram vendere apud Lacedæmonios de majorum cetera hereditate turpe habebatur, nec uobis. Est quoque non infrequens genus emtionis, quod vocant per aversionem, quando multe res disparis pretii non sigillatim æstimatæ, sed conjunctim & velut consule taxatæ emuntur. Denique & illud non inusitatum ut res ad certum tempus ematur, quo elapso, illa ad venditorem redeat, citra refusionem accepti pretii. Sicut in Anglia Nobilibus solitum est areas suas vendere ad 30. aut 35. annos ea conditione, ut emtores ibi ædificia modo convento extruant. Qui contractus tamen emphyteusis cognatus est.

§. 5. Porro quid emtor & venditor sibi invicem debeant præstare, ex natura contractus, & pactis peculiariter adjectis facile innotescit. Emitoris scilicet est dare pretium convenitum, convento tempore, & quidem ita, ut numos faciat accipientis, seu ut suam det pecuniam, non alienam. Quod si alienos numos dederit, inque fuerint vindicati, alios dabit, simulque id, quod venditoris interfuit, istos non fuisse vindicatos. Venditoris autem est dare rem, de qua conventum est, iis cum qualitatibus, quæ ex communi contractus natura, aut peculiari conventionem requiruntur, idque tempore præfixo. Add. l. 11. §. 1. *seqq.* D. de act. emti. Quod si post perfectam emtionem, antequam rem tradiderit, pœnitentia ductus pro ipsa re velit restituere premium, & id quod interest, invitus emtor id non cogitur acceptare, sed eum omnino ad ipsam rem tradendam poterit adigere, nisi forte ratio humanitatis mitius agendum suaserit. Ubi autem traditio fieri nequit per dolum aut culpam venditoris, & pretium emtori erit restituendum, & id quod interest. Quid juris sit, si venditoris nulla versetur culpa; supra diximus. Quod si autem quis eandem rem duobus vendiderit, ubi eadem neutri adhuc erit tradita, hæc dubio prævalebit emtor, qui prior contractum inivit. Nec minus, si prior jam res fuerit tradita. Ita tamen ut fraudulentus venditor posteriori præstet id, quod intererat, sibi vano contractu non fuisse illudum. Enimvero ubi traditio fuit facta illi, qui posterius contraxit, hunc quidem priori contrahenti præferendum ex rationibus juris civilis clarum est; quia rem ex iusto titulo à domino accepit. Ac priori isti contra hunc nulla competit actio, neque realis, quia nondum fuit dominus rei, neque personalis, quia nihil ipsi negotii cum isto intercessit. Sed nec venditori datur prætextus, ut rem ab eodem iterum revocet. Add. l. 9. §. 4. *de publicana in rem actione.* Grotius quoque d. l. §. 15. eundem priori hanc ob rationem præferendum iudicat, quia per præsentem dominii translationem, seu traditionem à venditore omnis facultas moralis in rem abeat; id autem non fieri per promissionem de vendendo. Ubi nescio, an *Is* satis sibi constet. Equidem *promissio de vendendo* venditio non est. Ipse tamen d. l. asseruerat, dominii translationem fieri posse ipso contractus momento, etiam citra traditionem. Er-

go tali venditione celebrata, nihil facultatis moralis circa eam rem remanet penes venditorem, quam quod tantummodo tendit ad curandum, ut res in manus emptoris perveniat. Et consequenter, si quos præterea actus circa eandem rem venditor exercuerit, nullo jure nitentur, adeoque fraudi esse ei non poterunt, qui prius jus in ea re quaesitum habuit. Quibus positis, valde dubium est, an favor possessionis contra jus traditæ priori emptori semper nocere queat. Porro quia jus in re puda possessionis an illi- one non extinguitur, & vero contingere potest, ut quis rem alienam bona fide possideat; ideo dum ejusmodi possessor rem tertio vendit, dominijus non suffocat, nec plus in emptorem juris transferre potest, quam ipse habuit. Ego quanquam emptoris intentio sit dominium rei adquirere; tamen quia sæpe id sciens aut ignorans res aliena venditur, sufficit, si venditor emptori tradiderit vacuum rei ius possessionis, eumque consequenter in conditione usucapiendi; eique evictionem præstet; ubi res fuerit vindicata. Add. *Plautus Persa act. IV. sc. 4. & t. t. D. de evictionibus.*

§ 6. Est & peculiare genus emtionis, qua non certa res, sed probabilis tantum spes emitur; cui ex conventionem contrahentium pretium constituitur. Neque vitatur talis emtio, ubi postea ipsa res pretium superaverit, aut multum infra fuerit. Sicuti & idem in emtionibus per aversionem, & in actionibus obtinet; quod hujusmodi emtionibus & venditionibus aliquando alæ in admittum. Vid. l. 9. *princ. D. publicanis.* Add. tamen *Plinius l. 8. epist. 2.* Huc pertinet ludicra venditio, Augusto in convivio usurpata, apud *Suetonium Augusto c. 75. in fine.* De jactu retis à piscatoribus empto vid. l. 6. §. 1. *D. de contrah. empt. l. 11. §. ult. l. 12. D. de act. empt.* Ex qua orta est quondam notissima illa lis inter piscatores Milesios, & jactus retis emptorem: (*Plutarchus Solone* habet, inter Coos piscatores, & hospitem Milesium: *Diogenes Laërt.* *Thaletæ*, inter Jonicos quosdam adolescentem, & piscatores Milesios;) qui extractam verriculo piscatorio mensam auream suam esse oportere ex lege emtionis contendebat; se enim omnia quæ extraherentur, seu fortunam jactus redemisse. Piscatores contra excipiebant, super sola piscium captura fuisse conventum. Et recte quidem. Nam in omni contractu interpretando oportet respicere mentem contrahentium. Atqui heic non utique de extrahendo auro, sed de piscibus fuerat cogitatum. Nec obstat, quod heic alæ quædam versetur. Nam illa extenditur tantum ad quantitatem piscium extrahendorum; non autem ad quodvis genus rerum, quod inusitato casu in rete incidere potest. Ergo mensa illa sequebatur legem thesaurorum. Illa autem oraculi decisio, qua sapientissimo eandem adjudicabat, non obscure sacerdotum redolet astutam avaritiam; eaque sibi tam pulchram prædam conciliatum ibant, juxta illud *Sophoclis Antigone τὸ πῦρ πᾶσι φιλῶν ὅλην τὴν πόλιν.* *Vates omnes captant pecuniam.* Quis enim mortalium principis sapientiæ titulum velit agnoscere? Vid. *Valerius Maximus l. IV. cap. 1. §. 7. inter externa.* *Mornacius ad l. 12. D. de action. empt.*

§. 7. Solet & hoc loco agi de monopolio, an illa omnia cum jure naturæ pugnent? Nam & invisum est illud nomen, & leges multarum civitatum id graviter notant. Heic multa ex invidia monopoliorum eximenda, quæ talia revera non sunt. Nam sane id nullo jure est prohibitum, neque monopolii nomine venire potest, si unusquis civis in aliqua urbe certum genus mercium solus novit conficere, aut si quis

in agro suo certum genus fructuum solus habeat : aut si in sola aliqua regione certa quædam res proveniat. *Diodorus Siculus* l. V. cap. 10. *Cum nullibi terrarum alumen proveniat, quod magnum tamen usum habet, non abs re monopolium habent Liparæi, auctusque pro arbitrio pretiis, incredibiles inde quasus faciunt.* Monopolium quippe hoc involvit ut alii quoque potuerint habere facultatem istiusmodi merces vendendi, nisi quis soli sibi earundem vendendarum facultatem arripuisset. Sed nec ille monopolium exercet, qui ex remota aliqua regione solus merces quasdam advehit; modo reliquis non sit prohiberetur, quo minus & ipsi illas eodem petant. Sic & hoc licite fieri potest; ut populus, cui peculiaris cujusdam mercis copia est, cum altero populo paciscatur, quod ipsi soli id genus mercium velit vendere. Nam urique cuilibet sua licet vendere, quando, & cui velit; nisi forte illa nobis supersint, alter autem iis carere nequeat. Quo casu lex humanitatis requirit, ne aliis tali pacto sua conditio reddatur deterior. At vero si quis citra tale pactum cum domino mercium proprio ausu viam sibi ad monopolium velit sternere, alios per vim aut clandestinas machinationes eodem accedere prohibendo, quo reliqui omnes ab ipso emere necessum habeant; hunc & in legem humanitatis peccare, & cæterorum libertatem protervè involare manifestum est. Circa monopolia autem, quæ exercentur adversus cives, observandum, non esse illicitum, si non cuivis quodvis negotiationis genus exercere conceditur; sed illis duntaxat, qui ad idem exercendum juxta instituta civitatis sibi jus quæsierunt. Quemadmodum in plurimis rebusp. Europæis certa quædam præstitisse oportet eum, qui mercaturam aut opificium aliquod colere vult; nec sufficit ejus negotii solam obtinere scientiam. Sed & fieri potest, ut à summa potestate uni civi, aut societati mercatorum indulgeatur certum genus mercium ex certis locis advehere, exclusis reliquis; cujus privilegii concedendi variaz possunt esse causæ. Nam commercia, quæ ad loca remotissima instituuntur, priusquam rite stabiliantur, magnos requirunt sumtus; & ancipiti eventui initio sunt obnoxia. Ergo autoribus talium commerciorum cavendum est, ne quod ab ipsis constitutum magno cum periculo & sumtu fuit, alii gratis intercipient. Ac præterea ejusmodi societates privilegiatæ opibus suis reip. exigente necessitate felicius possunt succurrere, quam singuli. Videntur etiam meliori fide commercia tractari, ac majorem copiam mercium hoc modo posse advehi. Neque de tot fraudibus, & compendiis cogitare necessum habent, quorum lucrum in commune velut ærarium redactum æqualibus portionibus distribuitur. Ast illud prudentiæ rectoriæ circa concedenda ejusmodi privilegia convenit, ut ea non dentur, nisi circa res, quæ ex remotissimis locis, & quæ cum periculo aditus patet, advehuntur; & quæ non tam ad necessitates vitæ, quam ad culturam ejus supervacuam spectant. Neque mercatoribus indulgendum, ut pro lubitu suo talium rerum preia queant intendere. Sed & contra rationem est, paucis civibus occasionem præbere enormes corradendi opes ex fortunis cæterorum, quando ex istis in remp. nulla singularis utilitas redundat. Denique & illa monopoliorum genera vix videntur iniquitate carere posse, si quando opifices aut agricolæ merces, industria sua confectas, aut in fundis suis natas certis cogantur vendere, qui deinde easdem inter alios, cives cum primis distrahant. Hoc modo enim opes civitatis in paucos confluere non sine oppressione cæterorum patet.

Obiter

Obiter & hoc observandum, à *Grotio* l. 2. c. 12. §. 16. pro monopolis non satis recte adduci exemplum de *Iosepho*, *Ægypti* prorege. Nam neque rex prohibuerat, quo minus alii tertilibus annis possent frumentum colligere; & nemini interdicebatur vendere, si quid sibi superesset. Sicuti nec *Alexandrinis* apud *Sirabonem* l. 17. *μονοπώλειαν* mercium Indicarum & *Æthiopicarum* privilegium aliquod, sed situs loci attribuit. Ast vero à privatis monopolium proprie dictum, quodque vim privilegii habeat, institui nequit. Quomodo enim privatus directe possit prohibere, ne alii quoque cives certum genus mercium tractent, cui neque imperii quid competit, neque vim adhibere licet? Igitur à privatis exerceri duntaxat possunt monopolia spuria, quæ vim juris aut privilegii non obtinent, sed clandestinis fere fraudibus, & conspirationibus constant. Pura, si qui astu prohibent, ne reliqui cives ad ea loca, unde ipsi suas merces petunt, accedant; aut ne alii in nostrum forum tales merces advehant; aut si qui coitione facta omnes ejus generis merces coëmunt, premuntque, ut sic raritate earundem procurata, iniquo illas pretio vendant. In hos quadrat illud *Apollonii Thyanæi* apud *Philostratum* l. 1. c. 12. *ἡ γῆ πάντων μήτηρ, δικαία γάρ. ὁμοῖς δὲ ἀδίκους ἐντες πεποιθεῖ ἀντὶν αὐτῶν μόνων μήτερά.* Terra communis omnium mater est, quia iusta est. eos autem iniusti existentes, eam vestram duntaxat matrem fecissis. Talium improbitas non minus coercenda, atque illorum, qui, ut in *Velabro* olearii, de compacto id agunt, ut rerum pretia supra modum accendantur, dum clanculum inter se paciscuntur, ne quis infra conventum pretium merces vendat. Quam nequitiam operarii & opifices interdum imitantur. Add. *Pimius* l. 8. c. 37. de *erinaceo* l. un. C. de *monopol.* l. 6. D. de *extraord. crimin.* & *Cujacius* X. obs. 19. Minus vituperabilis solertia *Thaletis* circa conducenda omnia *ἐλαφρῆα*, olearia, cum ex astrologia magnam olei ubertatem futuro anno prævidisset. *Aristotel.* *Polit.* l. 1. c. 7. (11.) *Diogenes Laërt.* l. 1.

CAPUT VI.

DE LOCATIONE CONDUCTIONE.

1. Locationi cum emtione communia.	3. Incertus regulariter damno conductoris.
2. Definitus rei usus interceptus est damno locatoris;	4. An eadem opera pluribus simul locari possit?

Locatio conductio, qua pro mercede alteri usus rei aut opera addicitur; emtioni venditioni est vicina, iisdemque fere regulis consistit. Responder enim pensio seu merces pretio; & dominium quod emtione acquiritur, facultati rei utendi. Et uti emtio perfecta est, quando de pretio convenit; sic & locatio, ubi mercede. l. 2. D. *locati*. Quæ tamen quomodo & tacite prorogetur, vid. l. 13 §. 11. l. 14. D. h. t. Et uti si res in venditoris gratiam ematur, vilius, si in alterius gratiam vendatur, carius solet emi; ita & in locatione conductione, qui velut supervacuum conducitur modica mercede contentus esse cogitur; qui ultro ambitur, magni suam operam imputare

putare potest. Denique sicut in emtione pretium indicare est regulariter penes venditorem, (*Plautus Persa*: *tu merces est, tua indicatio est.*) ultimum autem de eo statuit emtor: ita & in locatione contingit. Quofacit illud *Aristotelis Nicom.* IX. 1. ὁ ἀξίαν δὲ πρὸς τὰς τιμὰς, ὃς ἀξιολογῶν, ἢ τὰς ἀξιολογῶν, ὃς ἀξιολογῶν ἐκείνους ἀξιολογῶν. Dignitatem res statuere utrius est? ejusne qui prius contulit, an ejus qui prius accepit? ille enim qui confert, ut videtur permittere. Id quod etiam ajunt Protagoram facere consuevisse; cum enim qualiacunque docuisset, ei qui didicerat jubebat aestimare, quanti viderentur esse digna ea quae jecisset, & tantum accipiebat. Quamquam de Protagoræ more ita ipse apud Platonem in dialogo cognomine; *Exactionis mea haec est conditio: postquam aliquis a me didicit, si vult ille quidem, retribuit quantum exigo argentum. Sin minus, ingressus templum jurejurando praestito aestima, quanta mercede digna sibi mea documenta videantur, tantamque exponit.* Enimvero sicut qui merces emit, non prius constituto certo pretio, intelligitur se obligare ad dandum commune istarum pretium: ita & qui alteri operam suam accommodat, antequam merces fuerit determinata, aequitari conductoris id committit, ita tamen ut non minus detur, quam communiter solet dari. Vid. *Math.* XX. 4. 7. Cavillationis autem est modus solvendi operam delectabilem, cujus mentio fit apud *Aristotelem Nic.* IX c. 1. & *Plutarchum de inaniatione, & de fortuna Alexander*: Citharcedo quis quando melius caneret; tanto plura pollicitus fuerat: cum repeteret mane, quod fuerat ipsi promissum, voluptatem pro voluptate reddidisse se dixit. Sed recte *Aristoteles*: οὐκ οὐδὲν γινώσκοντες οὐ ἐφίεσθαι μὴ τυγχάνειν. Perinde est ac si nihil fiat, cum id non consequitur quod speriam, quod cupit. Rectius similem cavillationem adhibuit Bocchoris apud *Plutarchum Demetrio*. Quum quidam amaret Thonidem meretricem, poposcit illa ingentem pecuniâ summam. Adolescens inde, quum in somnis sibi videretur cum illa concumbere, liberatus est libidine. Ob id mercedem ab illo misit Thonis judicio exigere. Cognita causa iussit Bocchoris illi, quantum postulaverat Thonis argenti, in vase numeratum huc atque illuc manu iactare, ac meretricem umbra frui. Quamquam sententiam hanc arguit Lamia iniquitatis. Neque enim, inquit, ademit meretrici umbra pecuniâ capiditatem, somnium vero amore adolescentem expedit. Illud quoque inest huic contractui, ut si quid detrimenti acciderit conductori, dum opus absolvere nititur, ipsius damno, non locatoris sit. Vid. lib. 2 §. 1. l. 6. D. de lege Rhodia. Est & notatu digna lex de architectis apud Ephesios quondam recepta, ubi si supra quartam partem sumptuum, quos architectus praedixerat, in opus foret impensum, de suo id iste praestare tenebatur. Apud *Vitruvium de Architect.* l. X. praestat.

§. 2. Illa haec quaestio expedienda: num casus, qui intercipiunt usum rei, aut deteriori reddunt, conductori, an locatori sint damno, ac de pensione possint detrahi? Alii pauci respondent, uti res domino perit; ita naturaliter & citra pacta adjecta sterilitatem, & alios casus, qui usum intercipiunt, esse damno conductoris; & locatorem jus habere à conductore pensionem conventam exigendi, etiam si hic fortasse minus, quam quanta est pensio, ex re conductâ fructuum perceperit. Locatorem quippe dedisse conductori facultatem utendi re sua, cujus fructuum spes eo tempore, quo contractus inibatur, tanti aestimabatur; adeoque cum iste suum praestiterit, hunc quoque pensionem, quam promisit, praestare æquum esse. Quamquam subtilius hæc quaestio videatur deducenda. Igitur certum est, quando res citra conductoris culpam plane

perit, non solum hunc non teneri ad eandem restituendam, sed & ex eo tempore pensionem cessare. Nam ut integra merces postulari queat, præsupponitur, rei existentiam per totum tempus contractus durare. Re ergo non amplius existente, contractus expirat. Vid. l. 9. §. 4. D. *locati*. Huc facit institutum Sesostris, regis Ægyptii, quo si cui de assignata agri portione vis fluminis quid abrafisset, pensio imposta proportionaliter minuebatur; ap. *Herodotum Enterpe*. Deinde distinguendum est inter res, quarum certum, & definitum usum locator præstare potest & debet; & inter eas, quarum usus, quoad quantitatem est incertus, & aliquid alex habet; adeoque in certa quantitate à locatore præstari non solet, nec debet. Prioris generis est v. g. domus ad inhabitandum conducta. cui utui ut sit idonea locator efficere debet. Inde si illa vi turbidum sit dejecta, aut ob vicinum incendium ruinis deformata, conductor de mercede detrahit, quantum usus domus ipsi factus fuit deterior. Nam pensio seu merces fuit determinata secundum istum usum, quem eo, qui in præfenserat, modo comparata domus per totum conductionis tempus exhibere poterat. Ut ergo circa conductoris culpam diminuto, pensionem quoque pro rata diminui par est; nisi in pristinam integritatem domus statim reparetur citra notabile incommodum & detrimentum conductoris. Vid. l. 15. §. 1. l. 30. D. h. t. Sic si inquilinus, aut colonus ex conducta domo, agrovè fuerit ejectus, utidem pensionem non deberi constat; quia hoc casu moraliter res domino perit, quousque hostes iterum sint expulsi. Fructus autem jam collecti, ubi ab hoste fuerint ablati, conductoris damno sunt. Circa conductionem autem operarum observandum; si quis momentaneam & velut transeuntem alicujus operam conduxit, ubi hic casu aliquo impeditus fuerit, quo minus conventam operam repræsentare possit, conductor mercedem solvere non tenetur. Verum si quis continuam alicujus operam conduxit, ubi hic ad modicum saltem tempus morbo aut alio casu ad opus faciendum inutilis fuerit redditus, humanum est, ipsum sua functione non ejicere, nec de mercede quid detrahere, præsertim ubi ipse sit istam, quæ casu intercepta est, operam subsequuta diligentia pensari posse, aut ubi antegressa opera talem humanitatem merita sit.

§ 3. At vero circa illas res, quarum proventus incertus est, quales sunt agri, horti, vineæ flumina ad piscandum, & similia, uti exuberans proventus conductoris lucro, ita malignus ejusdem damno est; nec stricto jure de pensione ob sterilitatem quidnam detrahendum, præsertim cum unius anni sterilitas alterius ubertate soleat penari. Non est enim boni patris familias ejusmodi res ad unum duntaxat annum locare, aut conducere. Vid. l. 16. §. 4. D. h. t. Neque opponi potest heic tritum illud: cum damno alterius neminem fieri debere locupletiores. Nam idem posset occidere locator in ubertate insigni ad agendam pensionem; qui tamen non auditur. Et quia inæquales solent esse diversorum annorum proventus, ideo locator certum quid, & mediocre mavult habere, quam ab incerta annorum ubertate dependere. Contra conductor certum vult expendere, spe lucri incerti; quæ si ipsum fecellerit, sibi debet imputare. Recte tamen adhibetur heic temperamentum propositum in l. 15. §. 2. D. h. t. ubi damno locatoris esse dicitur, si fructus sint corrupti vi fluminum, graculorum, fluminum, si incursus hostium fiat, si uredo fructum oleæ corruerit, aut solus servare non adjuto id contingerit. Ratio additur, ne colonus supra damnum seminis amissi mercedis agri præstare, adeoque duplex dam-

damnum ferre cogatur. Si quatenus viia ex ipſare oriantur, aut ſi nihil extra conſuetudinem contigerit, damnum comuni eſſe. Ubi adparet; temperamentum æquiritatis conſiſtere in di-
 viſione caluum, queis fructus poſſunt intercipi, in frequentiores & rariores. Junga-
 tur l. 25. §. 6. D. h. i. ubi recte additur; *modicum damnum æquo animo debet ferre colonus,*
enim immodicum lucrum non auferitur. Alioquin enim ſi ob quodvis damnum aliquid pen-
 ſioni foret detrahendum, perplexarum litium magna ſeges eſſet pullulatura. Et ideo
 penſiones fundorum ad mediocrium annorum proventus determinantur, ne ex modi-
 co damno coloni querelas movendi cauſam habeant. Quantum tamen præciſe debeat
 eſſe damnum, ob quod de penſione aliquid eſt remittendum, ex arbitrio boni viri;
 conſideratis ſingulis rerum circumſtantiis, quam ex univerſali aliqua regula, rectius
 definietur. Circa colonos & illud eſt obſervandum, fundos illis quandoque hac lege
 locari, ut loco penſionis exſolvant id, quod laborem in excolendis iſtis poſitum exce-
 dit. Ubi colonus, qui velut mercenarius eſt, pretium ſui laboris primo loco detra-
 hit. Et ſic ſterilitas perumque eſt damno ſolius domini. Quod ſi autem conductor
 primus re conductæ uti fuerit impeditus quocunque caſu, & locator eandem rem al-
 teri deinceps locaverit, aut quacunque ratione ex eadem uſum, alias conductori de-
 bitum, perceperit; iſ quidquid conſecutus inde fuerit, rependere debet primo
 conductori; aut pro penſione in ſolutum accipere, ſi modo hic penſionem ſolvere
 ſit paratus. Cæterum quid conductor circa rem conductam, & locator circa operam lo-
 catam præſtare debeat, docetur in l. 9. §. 2. 3. 5. l. 11. l. 12. l. 13. l. 25. §. 3. 4. 7. 8. l. 27.
 l. 30. §. 4. l. 38. l. 55 §. 1. 2. l. 60. §. 2. l. 61. *prim.* D. h. i. Huc quoque ſpectat lex Ægy-
 ptiorum de medicis, qui ſi ex præſcripto codicis publici ægrotum curaveſſent, eo mortuo,
 indemnes erant; ſin contra præſcriptum egreſſent, capitis iudicium ſubibant. *Diodor.*
Sicil. l. 1. c. 82. Obiter quoque notari poteſt modus contrahendi cum medicis in re-
 gno Tunquin, quem refert *Alexand. de Rhodes Itiner. part. 2. c. 30.* ubi cum medico
 ſub initio morbi ſuper mercede convenitur; ſed quam iſte non accipit, niſi morbo cu-
 rato: ſi æger moriatur, gratis operam inſumit medicus. Hac quippe ratione medici
 diligentiam putant intendi. Quo loco etiam memorat exemplum medici, qui ad cu-
 zandum morbum accerſitus, cum ſuper mercede tractatur, dicebat: ſi ægrotus ju-
 venis foret, ſe non minoris quam pro centum ſeuzeatis ipſum curaturum; ſed cum i-
 dem ætate jam provecta ſit, viginti ſe fore contentum. Nam vitam, quam ipſi da-
 ret, diu durare non poſſe.

§. 4. Illud quoque heic quæritur, an, ſi eadem opera mea, puta itineris ſuſce-
 ptio, pluribus ſimul poſſit eſſe utilis, & ego eam uni pro juſta æquipollente merce-
 de addixero, ab altero aut pluribus æqualem mercedem poſſim exigere? *Grotius* l.
 2. c. 12. §. 19. putat rectè id poſſe fieri, ubi lex civilis non obſtat. Nam id eſſe extrin-
 ſecum contractui, quem cum primo inivi, quod opera mea alteri quoque eſt utilis;
 neque inde eandem primo illi fieri minoris. Enimvero vix videtur talem contractum
 æquiritati & humanitati congruere, utut forte ſtrictè juri non repugnet. Nam quan-
 dō alicui tantum ſolvitur ab uno, quanti opera ita in ſe eſt; reſpectu cæterorum,
 quibus eadem ſimul ita prodeſt, ut tamen non laborioſior exiſtat, quam ſi uni dun-
 taxat adhibeatur, tanquam res innoxie utilitatis æſtimatur, quæ præſtantem non
 gra-

gravat; alteri vero prodest. Quia tamen durum videtur, ut ille, qui mercedem solidam promisit, solus oneretur, cæteris immunibus, æquum erit, ut huic cæteri ratam partem mercedis contribuant. Inde frequens est, ut quando ego v. g. navem solus conduxì, me invito locator non possit alios recipere; ac si ego quosdam velim admittere; mihi commodò id cedat. In artificii tamen, quæ ex paucitate artificum, & raritate æstimationem capiunt, recte quis abs singulis solidam mercedem stipulari poterit, etsi eadem opera plures informare queat. Nam ejusmodi artes pluribus communicatæ vilescent. Ergo licet opera mea pluribus simul adplicata mihi non sit laboriosior; id tamen recte imputare possum, quanti scientia mea pluribus communicata mihi deinceps minoris est. Quamquam sint, qui nolint esse locationem conductionem, quando quis pro informatione in artibus liberalibus salarium accipit; cum doctrina non sit numo æstimabilis: sed esse contractum innominatum, facio ut des. lib. 1. D. de extraord. cognit. conf. tamen *Seneca de benef.* l. VI. cap. 15. In isto qua ratione sæpe circumveniantur miseri magistri, docetur apud *Lucianum de mercede conductis*. Quicquid huius sit, habet tamen id iste contractus commune cum locatione operæ, in qua fides tantum & industria, non autem eventus semper præstari potest, ut licet labor irritus perierit, merces tamen conventa peti possit. *Juvenalis sat. 7. Mercedem appellus? quid enim scio? cuba docentis Schret arguitur, quod lava in parte mamilla Nil solum Arcadico juvencum.* Aut quando adplicari ipsi potest illud *Plinius N. H. l. 8. cap. 33. detarando: cum librum sui coloris esse, asini similis est.* Et bene *Euripides Hippol. Coron. Δεινὸν σοφιστὴν εἶπας, οὗτος ἐν Φρονέειν τὰς μὴ Φρονέοντας δύναται εἶς ἀναγκάζειν.* Mirum doctorem dixeris, qui ut recte sapiant amentes, possit mortales coëgere. *Libanius declam. 29. εἰς βουλότρογον καὶ μάλλον ἰσχυρὸν μαθήσεως φύσις.* Natura violentior ac valentior est disciplina. Etsi quandoque non immerito reponi queant illa, quæ habentur apud *Lucianum in Hermotimo tom. 2. p. m. 293.* Notatu quoque digna est oratio, quam Magnus Mogol Aureng Zebe ad præceptorem quondam suum habuit, apud *Bernier de rebus in regno Mogoris gestis, part. ult. p. m. 57.* Ceterum contrarium plane huic contractum inivit *Æschines*, quem *Dio- genes Laërtius* scribit ἐμμεισθῆς ἀκροατοῦς πειράσας, auditores mercede sibi quaesivisse. Quod Romæ postea imitati sunt ambitiosi scriptores, qui precibus, numis, & sportulis ad recitationes suas auditores conquirebant. Neque insuper habendum est institutum Socratis apud *Xenophontem Apomnem.* l. 1. qui ab auditoribus suis pecuniam non exigebat. Admirabatur vero, si quis cum se profiteatur magistrum esse virtutis, pecuniam exigat, & non arbitretur maximum habiturus lucrum, si bonum adipiscatur amicum: sed timear, ne is, qui bonus & honestus ab ipso est factus, non maximas gratias illi, qui ei benefecit, habeat.

CAPUT VII.

DE MUTUO.

1. Quid mutuum: quid res fungibiles?
2. Harum rerum duplex usus.
3. Quibus rebus in creditum soleamus ire?
4. De mutuo tacito.

5. An mutuum sit alienatio?
6. Quid si mutatio contigerit in bonitate moneta intrinseca?

Sff 2

7. Ant

<p>7. <i>An in valore extrinseco?</i>
 8. <i>Ebreorum super usuris tradita.</i>
 9. <i>Ujuram juri naturali non repugnare ostenditur.</i></p> | <p>10. <i>Ad argumenta in contrarium respondetur.</i>
 11. <i>Contractus usurae equipollentes probantur.</i>
 12. <i>Elusiones infamiae usurariae passim inveniuntur.</i></p> |
|---|---|

IN mutuo datur alicui res fungibilis ea lege, ut is post intervallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. l. 3. *D. de rebus creditis*. Vocantur autem res, quæ mutuo dantur, fungibiles, seu quæ functionem in suo genere recipiunt ideo, quia quodlibet ex ista genere vice alterius ita fungitur, seu alterius vicem subit, ut qui ex eodem genere, eadem qualitate & quantitate receperit, idem recepisse censeatur. In quo mutuum differt à commodato & locato, quod heic ea ipsa species, quæ data fuit, restituenda sit, nec aliud pro alio invito creditori solvi possit. Idque non tantum, quia ejusmodi res plerumque sunt inæqualis valoris, sed & quia expresse hoc actum fuit, ut meam speciem recipiam. Contra si v. g. pro modio tritici, quem alteri mutuo dedi, alienum modium pari bonitate recepero, meum me recepisse judicor. Dicuntur porro eadem res constare pondere, numero, & mensura, quippe quibus determinantur & specificantur; cum reliquæ ab ipsa natura determinatam habeant quantitatem. Quam ob causam & res fungibiles peculiariter vocantur *quantitates*; aliæ autem res, quibus in creditum non imus *specierum* nomine veniunt. Ubi tamen observandum, non ideo v. g. boves esse res fungibiles, quia centum aut quinquaginta boves vendere possum, & quia etiam in vendendo numerantur. Nam illi non specificantur per numerum, sed numerus quantitatem specierum exprimit. Add. *Jacobi Godofredi dissert. de æqualitate & functione in mutuo.*

§. 2. Illæ porro res duplicem præbere possunt usum, ordinarium, & extraordinarium. Uti extraordinarius usus alium rerum potest esse hic, ut aliquis alteri dives rebusque istis ubertim instructus adpareat, v. g. quia senibus procis ad puellarum sibi amorem pignerandum opinio divitiarum multum prodest, ideo potest quis parum pecuniosus ab aliquo summam pecuniæ commodato accipere, quam tantisper intra arcam suam ostendet, dum aniam spectandis ædibus circumducit. Heic cum commodato tantum summi sint numi, hautquaquam accipientis facti sunt, & eadem corpora, seu species restitui debent. At verò ordinarius usus ejusmodi rerum in abusu consistit; seu tales res directe in usus meos adplicare nequeo, nisi easdem consumam, ita ut saltem mihi pereant, seu ex numero rerum mearum removeantur. De frumento, vino, aliisque rebus, quæ in alimenta corporis adhibentur, res plana est. Pecuniam autem ad comparandas res alias, aut dissolvenda debita adhibere non possum, nisi ut eam à me abdicem ac removeam. Quo facto utur substantia numerorum apud alium ducit; tamen quantum ad me illi consumti censeantur. Quamobrem ubi istiusmodi res ob ordinarium usum in alium sunt transferendæ, non animo permutandi, sed ut idem recipiatur; quia species, quæ data fuit, est consumpta, igitur restitutio necessario in eodem genere est facienda.

§. 3. Sunt autem communissimæ res fungibiles, & quidem quæ numero determinantur, pecunia; quæ pondere, aut jura & argentum rude, panis; quæ mensura, fru-

mentum, fal, vinum, cerevisia, oleum, vid. l. 2. §. 1. D. de reb. cred. Et in genere omnia cibaria, v. g. carnes, ova, lac, imò & integra ac viva animalia, quatenus tanquam cibaria considerantur. Nam si mihi v. g. epulum sit instruendum, nec tanta domi copia, aut emendi facultas foret, potero utique à vicino mutuo sumere non solum ova, aliquot libras carnum, sed & pisces, cancos, lepores, gallinas, anseres, imò oves & vitulos, ea lege, ut deinceps talia in suo genere restituum. Add. *Plinius* N. H. l. 9. c. 55. Sub censum rerum fungibilium quandoque etiam venire potest charta pura, quæ usu consumitur, quatenus ubi semel conscribilita est, aliam scripturam non admittit. Imo quodvis genus mercium, certa mensura determinari aptum, quod æquali bonitate passim invenitur, quodque genuino ac principali adhibitum ului in priorem & integram formam revocari nequit. Istiusmodi enim res, etsi regulariter vendi soleant: tamen quandoque etiam usu venit, ut is in creditum eamus, v. g. si ego certam quantitatem panni ad futuros usus meos comparassem, & vero amico repente tali panno opus sit, nec statim ejus emendi copia suppetat; possum utique pannum meum illi dare ea lege, ut alium ejusdem quantitatatis & qualitatis restituat.

§ 4. Solet porro mutuum contrahi, non tantum expresse, sed etiam tacite, puta si alicui per errorem solvero, cui non debebam; vel si alicui dedi ob aliquam causam, quæ causa deinde secuta non est. Unde in jure Romano prodita est *condictio indebiti*, & *condictio causa data, causa non secuta*. Cum enim non animo donandi datum sit, sed vel quia deberi credebatur, vel ut æquipollens acquireretur; quod autem ira datum est, factum fuerit accipientis: igitur perinde habetur, ac si istæ res mutuo essent datæ, eodemque modo possunt repeti. Hinc fundamentum istarum condictionum non incommode vocari poterit mutuum tacitum; quod aliàs *JCtus* dicitur quasi-contractus. Apud *Paul. Warnefrid. de gest. Longobard.* Mauritius Imp. repetebat pecuniam, quam Childeberto Francorum regi pro expulsiōe Longobardorum ex Italia dederat, postquam ille cum hisce pacem fecisset. Etsi ille *virinus suarum potentia fretus*, pro hac re nec responsum reddere voluit. Obiter quoque heic notandum, quod refert *Plutarchus* quest. Græc. Cur apud Græcos moris erat, ut tantum fœnore pecuniam accipientes, etiam raperent? ἡ ὅπως ἀποσπέρντες ἐν ὅχι τοῖς βουκλῖς αἰσι καὶ πολλὸν καλὰ ζῶνται; an ut creditorem frustrantes, rei violentia actionis eo gravius premuntur. Sic ut ea ratione fraus fieret legi de non accipiendis uluris, ut si alter, quod abstulerat, cum fœnore non redderet, rapinæ arcesseretur.

§. 5. Disceptatum fuit superioribus annis inter *Cl. Salmasium*, & nonnullos *JCtos*, an mutuum sit alienatio? Ubi id planum est, cum regularis usus rerum, quæ mutuo dantur, in abusu consistat, translationem à creditore in debitorem ea lege fieri debere, ut hic plenissimam ea de re disponendi accipiat facultatem, ipse umque adeo dominium, sine quo potestas rem contumendi intelligi nequit. Quia tamen iste ea lege dar, ut idem accipiat, & hic ea lege accipit, ut idem restituat, ideo neque illius patrimonium decrescisse, neque hujus auctum confetur, nisi quod isti in locum rei successit actio personalis, quæ ob molestum & incertum eventum exactionis minus quam ipsa res judicatur. Inde quemadmodum in patrimonio nomina quoque numerantur; ita tantum quisque habere intelligitur, quantum detracto ac dissoluto ære alieno est retenturus. Et qui

Plus debet, quam ipſius eſt patrimonium, illum minus nihilo habere non abſurde dixeris. Hinc Cæſaris apud *Appianum de bello civili* l. 2. dictum: *bis milles & quingenties HS. opus ſibi eſſe, ut nihil habeat.* Inde æs quoque mutuo ſumtum *alienum* dicitur, non quod quis ejus dominium non habet, ſed quia id ab altero eſt acceptum ſub lege tantundem reſtituendi. Contrà qui nullis gravatur debitis, dicere poteſt: *Meo ſum dives in ære.* Verbo: qui pecuniam alteri credit revera quidem numos alienat; ſed ita, ut neque ſuo patrimonio quid detrahere, neque debitoris aliquid addere velit.

§. 6. Majoris momenti eſt illa quæſtio: ſi in moneta mutatio contigerit eo tempore, quod mutui dationi, & ſolutioni interjicitur, utrùm ſit reſpiciendus valor numerorum, qui tempore mutui contractus fuit, an vero qui eſt tempore ſolutionis? Plerisque heic videtur diſtinguendum inter bonitatem monetæ intrinſecam & extrinſecam; quarum illa conſiſtit in certæ materiæ certa quantitate; hæc in publica taxatione, ſeu impoſitione valoris à magiſtratu facta. Si in illa mutatio contigerit, puta, ſi de materia aut pondere aliquid fuerit detractum, (nam fere mutatio circa monetam non fit niſi in deterius,) putant monetam ad eam, quæ fuit tempore contractus, bonitatem reducendam. Id enim in hoc contractu actum cenſetur, ut non ſolum eadem res in ſuo genere, ſed in eadem bonitate reſtituatur; aliàs enim non eadem quantitas reſtituitur. Inde v. g. ſi numis recens percuffis quarta pars intrinſecæ bonitatis fuerit demta, pro 100. antiquo commate reſtituendi fuerint recentium 125. Similiter ſi alicui centum mutuo dederò, dimidia ſui parte ære conſtantes, ubi poſt illa mixtura fuerit proſcripta, & æris loco argentum ſurrogatum, 50. tantum erunt ſolvendi. Nam licet penes ſummum imperium ſit, valorem numerorum ex eadem materia conſtantium intendere, aut remittere: ramen ubi iſte extrinſecus valor ab interna numerorum bonitate multum diſcrepaverit, & quia exterorum quoque ratio habenda, nō commercia cum illis ad ſolam permutationem redigere velimus; pretia mercium magis ad intrinſecam bonitatem, quam valorem iſtum externum, & vocabula numerorum determinabuntur. Et ſic detracta quarta materiæ parte, jam 125. erunt dandi pro ea merce, quam antea pro C. emere poteram. Unde ſi quis pro C. antiquæ notæ numis mihi jam totidem recentis commatis vellet reſtituere, reverà quarta parte minus daret.

§. 7. Quod ſi autem ſalva intrinſeca bonitate externus valor numerorum ſit mutatus in majus aut minus, tunc putant valorem numerorum conſiderandum, prout fuit tempore initii contractus. Sic ut augmentum & decrementum ejus valoris lucro & damno cedat debitori, v. g. ſi alicui mutuo dederò C. imperiales in ſpecie, uti vocant, quorum valor eo tempore erat 48. nummorum alborum; poſt autem eorum valor aſcenderit ad 52. albos; ſi ſolutio fiat numis albis, in ſingulos imperiales non plus poſſe imputari, quam 48. albos. Quod ſi autem ſolutio fiat imperialibus in ſpecie, de ſingulis poſſe detrahi valorem 4. alborum, ſic ut non plus quam 92. imperiales in ſpecie ſint ſolvendi. Et vice verſa, ſi eorum valor ad 44. albos decreverit, ac ſolutio fiat numis albis, in ſingulos imperiales 48. albos computandos. Sed ſi imperiales in ſpecie ſolvantur, ſingulos ſupplendos eſſe 4. albis; ſicut 108. imperiales in ſpecie jam ſint ſolvendi. En nvero ne ſic quidem videtur res adeo liquida. Nam contra priorem caſum poteſt excipere creditor, ſi ipſe ſuos retinuiſſet imperiales, incrementum ſibi fuiſſe

se cessurum; quo si jam carere cogatur, suo cum detrimento alterum lucrum facere. Parem querelam circa posteriorem casum debitor movebit. Ergo ulterius est inspicendum, an certum genus numorum, v. g. imperiales in specie dati sint, ut totidem in specie restituantur, & non in alia moneta: an vero iidem dati sint admodum vulgaris & currentis, quam vocant, monetæ. Deinde an universa moneta mutationem subierit, an tantum unica illa species. Priori casu sine dubio totidem corpora reddenda. Secundo casu antedicta decisio locum habet: quam ob causam etiam in ejusmodi mutuo valor v. g. imperialium ad aliud monetæ genus solet referri. v. g. tot imperiales 48. numos albos valentes. Tertius casus, ubi mutatio in universa pecunia contigit, comparata ad res alias quantum ad raritatem aut copiam, decidendus est ex iis, quæ supra h. l. c. i. §. *ult.* tradidimus. Et si communi usu hætenus vix receptum, ut ista universalis mutatio monetæ in luendis antiquis debitis attendatur. Circa quartum casum observandum, quando unum monetæ genus, salva eadem bonitate intrinseca, valore augetur, reliquam monetam regulariter mutatam in deterius. Sic v. g. quando imperialium, persistente eorum bonitate intrinseca, valor, qui antea fuit 48. nummorum alborum, ad 52. ascenderit, indicio est, de horum intrinseca bonitate aliquid decessisse. Hæc ergo si dati fuerint imperiales in specie, & solutio sit facienda numis albis, in singulos illorum non 48. horum; sed 52. erunt computandi. Sed ubi vulgaris five currens moneta fuerit mutuo data, mutatio verget in compendium debitoris; nisi magnitudo summæ aut enormitas mutationis aliud suaserit. Enimverò circa alias res fungibiles, modo tempore & loco convento restituantur, non attenditur, an ipsarum pretium interea creverit, an decreverit; sed & aucti pretii commodum, & diminuti incommodum ad creditorem pertinet; nisi secus conventum fuerit. Quod si autem debitor sit in mora, & interea re pretium mutetur, anxie disquiritur ab interpretibus juris Romani, ad l. *vinum.* 22. *de rebus creditis*, cujus temporis & loci fieri debeat æstimatio. Ubi æquissimum videtur, ut æstimatio fiat pro tempore & loco solutionis; sed si interea, dum debitor moras necit, pretium fuerit mutatum, id debitoris damno sit. Add. l. *ult.* D. *de conduct. truncaria.* l. 3. D. *de eo, quod certo loco.*

§. 8. Circa mutuum etiam operose disquiritur, anne usuræ, quæ pro illo dari moris est, juri naturali & divino repugnent? Quod eo accuratius faciendum est, quia apud plurimos exolevit illa Persarum opinio, quam refert *Plutarchus de vitando ere alieno*: *πρῶται τὸ ψεύδεσθαι δεινέστερον ἢ γὰρ τὰ τῶν ἀμαρτημάτων, πρῶται δὲ τὸ ὀφείλειν ὅτι καὶ τὸ ψεύδεσθαι τοῖς ὀφείλαντι συμβαίνει πολλάκις.* *Persæ secundum locum inter peccata adsignant mendacio, primum ari alieno, quia & debentibus sæpe contingit, ut mentiantur.* Et si *Herodotus Clio*, mea sententia rectius, priori loco ponat *mentiri*, secundo loco, *as alienum debere*. Quomodo igitur legem divinam circa usuras, quæ extat *Exod. xxii. 25. Lev. xxv. 37. xix. 14. Deuter. xxi. 17.* antiqui Ebræi explicarint, late docet *Seldenus de J. N. & G. L. VI. c. 9.* Scilicet credebant isti non accipere solum usuras, sed & dare inter Ebræos esse illicitum; & quidem ut reatum quoque contraherent scribes, actuarii, & testes intervenientes contractui usurario, nec non proxenæ. Pecunia tamen orphanorum licite collocari poterat viro locupleti hac lege, ut de lucro, quod inde faceret, dare orphano;

damnum autem ipse solus toleraret. Faciebant autem isti duo usuræ genera; una erat usura proprie dicta, constituta & accepta tempore initi aut pendentis contractus: & hæc lege divina interdicta censebatur. Altera dicebatur pulvis usuræ, majorum duntaxat scitis illicitus. Usuræ propriè dictæ crimen admittebatur, non tantum si quis res fungibiles cum accessione reciperet; sed & si quis v. g. pro mutuo in alterius villa aut domo gratis habitaret, donec solveretur mutuum; aut si minoris conduceret, quam aliàs usus villæ valebat: aut si ex pignore usus quid mutui nomine caperet. Juxta illorum tamen mores ob usuram acceptam in foro nemo vapulabat, uti ob violatas alias leges divinas fieri sueverat; sed duntaxat ad eandem restituendam cogeatur. Mortuo autem illo, qui usuram acceperat hæredes non adigebantur restituere pecuniam foenore-lucrifactam, aut res fungibiles, sed tantum vasa, vestes, instrumenta, animalia adhuc extantia, usuræ nomine accepta, idque in honorem defuncti, & servandæ ejusdem famæ postumæ; & quidem si palam erat, eum ob id poenituisse, & dubitasse, num ipse ante mortem idem restitueret. Secus nec hæredes ad restitutionem tenebantur. Interdictum quoque erat idiotis tempore mutui munusculum abs debitore accipere. Ast idem licebat jurisperitis; quia hi censebantur præceptum de usura non voluisse violare, sed id accepisse tanquam simplex donum, non in usuræ vicem. Per pulverem usuræ verabantur accipere quodcumque commodum & beneficii agnitionem, quæ extra mutui contractum, seu extra ejusdem contracti tempus qualicunque mutui respectu creditori posset præter sortem intra diem solvendi obvenire. Hujus pulveris duas species faciebant; unam, quæ ad discrimen temporis attinet, quo incrementum aut commodi nomine quid à debitore præstatur: alteram, quæ ad contractus diversitatem respicit. Priore iterum distinguebant in antecedentem, & consequentem. Per illam intelligebant, quidquid ab eo, cui in animo erat mutuum petere, donatum fuerit ei, à quo petierit; sub spe facilius in mutui dationem eum conciliandi. Per hanc, quidquid debitor post mutuum acceptum muneris nomine donaverit creditori, ut sibi dies solvendi ante præstitutus comperendinetur. Imò ne humanitatis quidem officia volebant creditori postmodum à debitore præstari, nisi ante mutui dationem inter eos in usu fuissent. Posterius genus pulveris usuræ putabatur spectari in tali modo contrahendi, v. g. ubi venditor dixerit, si hodie emeris, vendam tibi XC. siclis; si nolis ante diem crastinum emere, dabis C. In tali enim contractu adjectio moræ simul cum pretii incremento visa est innuere, decem velut usuræ nomine solvendos. Cæterum hic pulvis usuræ non erat restituendus, nec actio prodita, quæ in foro peti posset. Et si qui contra hæc majorum scita peccasset, plagis aut alio modo plecteretur. Si non licebat ei, qui fundum pignore acceperat, illum fundum sub censu iterum domino locare; quippe cum census ille videretur usuram imitari. Et hæc duntaxat inter Ebræos invicem valebant. Verum à gentili usuras exigere putabant licitum esse per *Denteron*. XXIII. 19. imò præceptum id credebant; scilicet ut opibus exhaurirentur, & debilitarentur gentes, à Deo excidio aliàs destinatæ. Et si *Leo Mutinensis de rebus Hebraicis part. 2. c. 5.* tradit, dictum istud esse tantum intelligendum de septem populis, terræ Canaan incolis, non autem de aliis gentibus, à quibus iidem usuras capere nefas sit. Per miseras tamen longæ captivitatis, & ob nega-

tam prædiorum possessionem, honestioremque rem querendi facultatem, plerisque à legalitate Israëlita degenerasse. Falium tamen protestatur esse, quod aliqui disseminant, Judæos quotidie jurare, se Christianis decipiendis operam daturos; idque confictum tradit odiis in ipsos inflammandis.

§. 9. Hæc tam curiose ab Ebræis observata, an juris naturalis sint, an juris divini positivi, & quidem quod non peculiariter populo Judaico, sed universis gentibus fuerit latum, jam dispiciendum. Equidem de illis, quæ per Judæorum magistros fuerunt addita, liquidum est, ea esse juris positivi, ad præcludenda diverricula, eludendæ legi per homines male solertes inventa. Sed in universum de lege circa usuras arbitramur, siquidem illæ non contineant iniquam oppressionem & arroffionem egenorum, sed respondeant lucro, quod vel nos potuissimus interea facere, vel quod ex nostra pecunia debitor capit, ubi præsertim hic non tam necessitatis, quàm lucri faciendi causâ mutuatus fuerit: istam non esse naturalem, neque juris divini, quod omnes gentes obligat, sed positivam, quæque populo Judaico fuerit peculiaris, rationibus fere politicis nixa. Id quod etiam, tradente *Seldenus*, l. c. communiter Rabbini senserunt, scæus scil. naturali juri non repugnare, nec furtum eo committi, quippe cum nitatur consensu & contractu hominum libero. Sed ex ratione satis manifeste idem videtur evinci posse. Nam utut arctiori dilectionis gradu ex præcepto divino Ebræi inter se juncti erant; tamen communia legis naturalis officia adversus quoslibet alios exercere utique tenebantur. Unde & *Juvenalis Sat. 14.* non immerito perstringitur: *Non monstrare viam eadem nisi sacra colenti; Quæsum ad fontem solos deducere verpos.* Atqui si omnis usura repugnat legi naturæ, non video, quomodo sanctissimum Numen populo, quem peculiariter sanctum volebat, expresse indulserit, & velut eum monuerit violare aliquod præceptum juris naturæ in homines, qui nulla ipsos injuria lacefferant; siquidem d. l. *Dent. 21.* utique non de Cananæis duntaxat, sed quibusvis gentibus sit intelligendus. Ratio autem ejus legi videretur fuisse duplex; una petita ex genio populi, altera ex forma reip. ac conditione ejus sæculi. Scilicet non minus olim atque hodie ardentissima habendi sitis eam nationem vexavit, ac opibus abundare summa felicitatis fuit. Igitur ne per illum lucrandi ardorem ab opulentioribus tenuiores opprimerentur, Deus ea lege præcavere voluit. Ne tamen ingenio ipsorum nimiam velut vim interret, in extraneos omnem exercere solertiam permisit. Deinde satis adparet, Moſen voluisse instituere remp. popularem, (quam principatus heroicus non tollit,) cujus inter regulas hæc est ex præcipuis, ut quantum fieri potest, æqualitas opum inter cives servetur. Ei fini institutæ leges de anno jubileo & remissionis. *Levit. xxv. 14. 31. Dent. xv. 2.* & de non alienandis in perpetuum fundis. *Add. Numer. xxxvi.* cui similis lex Solonis, ut filia *Πικληρῶς*, seu cui fundi in patrimonio, agnato teneretur nubere. Sed & conditio istorum temporum aliam ostendit rationem legis usurariæ. Simplici modo rem tunc faciebat iste populus, ex pecuaria & agricultura, aut operis manualis. Mercatura itidem simplex, & modica, ignotis adhuc apud illos commerciorum arcanis, ac nulla navigatione. Talis ubi est civitatum status, nemo mutuum accipit, nisi inopia pressus. Unde *Dent. xxviii. 12.* argumentum maximæ felicitatis memoratur: *in multis mutuo dabis, abs nemine accipies.* *Add. Dent. 17.*

xv. 7. 8. Cum autem ibidem lucra non possint non esse satis tenuia, inde fit, ut quamvis modica usura debitores vehementer gravet. Et cum mutuo sumpta pecunia in necessitates corporis consumatur, difficillimum est sortem iterum adquirere; cum antea labore efficere non potueris, ne ad mutuo sumendum adigereris. Ob easdem rationes tantis olim turbis involuta fuit civitas Attica per fœnus, ut ei aliter succurri quam per Solonis *σπειρῆσαι* non posset. Vid. *Plutarchus Solone*. Quod malum quoque Roma adhuc modica sensit. *Grotius ad Lucanum cap. 6. v. 35.* Rationem legis *Deuter. 29. 13.* inter alias hanc affert: *potius fœnus Hebræi populi quæsum in agricultura & pecunia fuit erat. Quare cum finitimi plerique Judæorum ex mercatura magnum quæsum facerent, fœnus in illos permut; in Ebræos non permitti summa poscebat ratio. Nam & aliorum populorum odiosum est fœnus, quod in agricolas exercetur.* Addendum tamen & hoc est, Moysen eximiam quoque caritatem in populo Judaico ea lege sancire voluisse; cuius usus eo frequentior erat, quod tunc temporis non nisi modicæ summæ, & quidem ab hominibus tenuibus & cum egestate luctantibus mutuo sumi folerent. Sicuti & ad caritatem inter populares exercendam, avaritiæque sordidæ detestationem eandem legem refert *Philo Judæus libro de caritate*. Quam virtutem multis aliis legibus sancit summus legislator, v. g. *Exodi XXI. 10. 11. XXI. 22. 23. 25. 26. 27. XXI. 1. 4. 5. 9. 11. 12. Levit. XIX. 9. 10. 13. 33. XXI. 1. 2. XXV. 6. 10. 11. 35. 36. 37. 39 seqq. Deut. XIV. 28. 29. XV. 2. 4. 7. 8. 9. 10. 11. XXI. 1. 2. 4. 25. XXI. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 19. 20. 21. XXVI. 12. 13.* Enimvero alio fine hodie frequentissime pecunia mutuo sumitur; scilicet ut materia accipiat rem suam insigniter augendi, aut ut aliquid comparetur, quod nobis lucrum adferre possit. Hoc sine pecunias mutuo sumenti nulla est ratio, quare quis gratis credere debeat. Quin potius impudens foret, cum tu ex pecunia mea rem tuam egregie augeas, me in partem lucri non velle admittere. Nam ipse interea excludor ab illo lucro, quod pecunia mihi mea parare poterat, si eandem in proprios usus convertissem. Cumque minus sit habere actionem quam rem, omnino est aliquid æstimabile, & modica usura pensandum, quod in locum rei actio personalis subeat, quæ nunquam sine molestia instituitur; postquam non omnes considerant illud *Martialis H. Epist. 13. Et iudex petit, & patronus. Solvas censeo Sexte creditori.* Et ut fors mihi pereat, multi casus incidere possunt. *Pindar. Olymp. od. 10. ἔκαθεν γὰρ ἐπὶ λυγρὸν μέλλον χρόνον ἀμὲν κατ' ἡμέραν βλάπτει χρόνος, ὅμως δὲ λύσαι δύναται ὁ θεὸς ἅπαντα. Πιμομφανὸς τὸν αὐδραμόν.* Nam a longo intervallo superveniens tempus cunctans, maum dedecoravit magnum debitum; sed tamen solvere potest usura acutam reprehensionem hominum. Imò ne creditum pereat, aliquando debitor ambitiose colendus; ac nonnulli, ut alios sibi obnoxios haberent, pecunias mutuo ab ipsis sumtis effecerunt. Vid. *Diodorus Siculus l. 19. c. 24. Plutarchus Eumene p. m. 39 r. C. (edit. Franc. anno 1620.)* Apud *Gramondum hist. Gall. lib. V.* *Rupelauros* ita rebellionem suam excusat: *Non Mayennium se sed suam pecuniam sequi; malum nomen fore debitorem suum, nisi creditoris vestigio prematur.* Nec pauca dantur mala nomina, in quæ congruit illud *Martialis l. epigr. 76. Dimidium donare Lino, quam credere totam Qui mavult; mavult perdere dimidium.* Non multum abs hisce abit sententia illorum, qui judicant, è republ. esse, ut sub usuris nemini pecunia locetur, nisi mercatoribus. Hoc modo enim pauperum industriam alii, eosque ad frugalitatem compelli,

qui

qui per æs alienum superfluos sumtus tolerare non verentur. Pecuniosi autem, dum nolunt pecunias suas jacere steriles, aut ipsi mercaturæ sese addicent, aut eas mercatoribus locabunt; quo ipso commercia non sine magno emolumento reip. gliscent. Add. *Lud. Septalini de ratione status* l. 2. c. 15: Quod autem *Grotius ad Lucam* c. 6. v. 35. tradit, *quantitatem licita usura non esse metiendam ex eo, quantum lucri faciat, qui pecuniam sumpsi, sed quantum ei absit, qui alteri pecuniam numeravit. Sicut & in emtionibus & aliis contractibus nunquam facienda est aestimatio ex eo, quod intersit accipientis, sed ex eo, quod desit danti. Absit autem tantum, quantum quisque pro re sua genere ex pecunia compendiosius facere solet ac potest, detracta aestimatione periculi, quod in aliis rebus maius, in aliis minus est: id hæcenus tantum admittitur, quod super læsione queri nequeat, qui pecuniam locavit, si alter ex mutuatitia pecunia enorme aut improvisum lucrum fecerit. Sed quin recte majores usuras stipulari possim ab eo, cui quæstuosa, quam cui sterilior negotiatio exercetur, dubitandum non est.*

§. 10. Ad argumenta in contrarium facilis est responsio. Frustra dicitur, mutuum ex sua natura gratuitum esse debere, quia commodatum est gratuitum. Quin potius uti rem meam duplici modo alteri utendam possum concedere gratis, & pacta certa mercede, quorum prius commodatum, alterum locatio est: ita quid prohibet, quo minus pecuniam alteri possum credere gratis, aut pro certa pensione. Quod si quis pertinaciter contendere velit, id solum proprie mutuum esse, quando gratis pecunia creditur; hoc tantum efficiet, ut in aliud contractus nomen transeat, quando pro pecunia lucri quid stipulamur; non ut id fiat illicitum. Frustra quoque objicitur, quod numus sit res sterilis, (conf. *Matth. xxv. 24*) neque ad usum vitæ quid faciens, uti vestis; ædificium, juramentum, igitur inconvenientiens esse pro utu ejus aliquid exigi. Et si enim numus non gignat alterum; tamen postquam in eundem pretium emirens fuit collatum, mediante industria hominum redditur utique fecundissimus, comparatis pro eo rebus, naturaliter & civiliter fructiferis. Unde usuræ non inter naturales, sed civiles fructus referuntur. De quibus tamen sat acerbè *Seneca de beneficiis* l. vii. cap. 10. *Videō istic diplomata, & syngraphas, & cautiones vacua habendi simulacra, umbras quasdam avaritia laborantis, per quas decipiant animum, inanem opinionem gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, & Kalendarium, & usura, nisi humana cupiditatis exitia naturam quasvis nominata? Quid sunt ista tabula, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolenta censefima? sollicitaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quod teneri manu possit, manus avaritia somnia. Aristoteles i. Polit. 7. (10.) sat iniquus quoque est usuris. Meritisumo odio, inquit, habetur ars fœnerandi; (& ἐβόλεσται) quia sit quæstus ex ipso numo, non ex eo, cuius gratia repertus est, permutationis namque gratia existit; fœnus autem ipsum auget. Unde & nomen hoc accepti: genita enim similia sunt gignentibus ipsa: fœnus autem sit numus numi, (ὁ δὲ τὸ πῶς ποιεῖται νομισμα νομισματικόν.) quare & maxime contra naturam est hic quæstus. Sed huic reponi potest, in fœneratione non omnino contra usum suum adhiberi pecuniam. Nam saltem mutuo accipiens numos quærit μετὰ βολῆς καὶ εὐχ, propter permutationem. Et est primitus dominium inventum, ut sua cuique res immediate usum præberet. Neque tamen contra naturam est, aliis suam rem locare. Illud paulò subtilius est, neque dicunt, in rebus fungibilibus,*

& quæ usu statim consumuntur, dominium ab usu non distingui; adeoque non posse alicui ejusmodi rei usum ita concedi. ut non simul tradatur dominium, & vice versa frustra tradi dominium, nisi & usus simul concedatur. Nam ut v. g. substantia frumenti, carnis, vini destruitur, ubi in usus hominum fuerit adhibita: ita moraliter perit pecunia, quam in usus meos erogo; quippe quæ ex patrimonio meo removeretur. Atqui arguunt, cum usus heic à re ipsa non possit distingui, inde pro usu recte nihil posse exigi; sed sufficere, si res ipsæ in suo genere restituantur. Ubi respondetur, proprie quidem rerum fungibilium non esse usum fructum à substantia illarum distinctum. Vid. l. 1. & 2. D. de usufr. ear. rer. quæ usu consumuntur. Ex eo tamen non sequitur; ergo jus consumendi rem fungibilem cum obligatione post intervallum eam in suo genere restituendi non est aliquid pretio æstimabile. Nam habet id omne mutuum, ut non nisi post intervallum sit restituendum. Atqui si ad tempus mihi pecunia conceditur, possum eandem interea aliis rebus fructuosis impendere, aut alio modo ex eadem lucrum quærere. Sic si post intervallum mihi sint restituendæ res ad victum necessariae, in eo commodum meum vertitur, quod non necessum sit mihi iniqua conditione res meas permutare aut vendere, v. g. ad frumentum comparandum, utque pecuniam huc impendendam interea lucrosiore modo collocare queam. Quo loco & hoc obiter observandum quod refert *Aristoteles Oeconom.* l. 2. c. 1. *Cypselus cum omnia bona Corinthiorum dus vorisset, primo anno decimam partem, & sic per annos continuos decem exsolvit.* Hic sane stricto jure voto suo non satisfecit, nisi quod voti temeritatem qualicumque interpretatione sublevari favorabile sit. Dictum Catonis ap. *Ciceronem Off.* 2. qui foenerationem latrocinio aut homicidio æquiparandam judicabat, intelligendum est de usura mordente, qua tenues cives ad incitas rediguntur, & insatiabili avaritiæ pabulum suggeritur. Ejusdem Catonis de re rusticæ est: *Maiores nostri sic habuere, & ita in legibus persuere, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli.* Et si & ipse foenus nauticum non sine astutia sat acriter exercebat; de quo est apud *Plutarchum Catone Majore.* Sic recte Augustus quosdam Equites Romanos notavit, quod pecunias levioribus usuris mutuati graviore foenore collocassent. *Suetonius Augusto* c. 39. *Appianus Alex.* l. 1. de bello civili ait, Romanos præcos, & Græcos abhorruisse à foenore, *ὡς καπηλεύειν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι ἔδύσει, καὶ ἐχθροπιδόν, ut negotiatione molestia pauperibus & iniuriam inimicitiarumque materia:* Perlas autem, *ὡς ἀπατηθῆναι καὶ φιλοφειδῆς, ut non aliena à fraude & mendacio.* Sed & Christiano indignum arbitramur, ob modicas summas usuræ nomine quid capere ab illis, quorum egestati succurrisse instar elemosynæ habet. Vid. *Siracid.* 29. v. 1. 2. seqq. *Psal.* XV. Quin insignem commendationem meretur mos Græcorum sublevandi amicos pauperes, dum amici inter se sodalitates inibant, quibus communis erat arca, in quam quot mensibus certum quid à singulis pendebatur. Ex ea arca dabant summam aliquam citra usuram, si quis ex sodalitate adversa premebatur fortuna, ea lege, ut eam restitueret, ubi res magis secundæ affissent. Et ista stips collatitia vocabatur *ἐραυ*.

§. 11. Isthæc ulterius confirmantur, quod & ab illis, qui usuras impugnant, nonnulli contractus adprobantur, qui in effectu cum usura coincidunt. Sic ponamus Cæsum esse instructum pecunia ad emendum fundum. Eundem fundum Sejus cupit, sed à numis

numis destruitur. Rogatu igitur Seji Cajus emit fundum, eumque Sejo locat. Nemo negat justum hunc esse contractum. At vero siquidem Cajus Sejo mutuo det pecuniam, ut eundem sibi emere possit, & quantum pensionis daturus fuerat. pro locatione, tantundem det pro pecunia mutuo data: quid heic iniquitatis sit non adparet. Imò hic contractus magis sin melius lumentum cedit Sejo, quàm prior, quippe cum heic sibi proprietatem fundi adquisierit. Sic si quis pecuniam suam apud probum virum collocet, ut sibi non certam summam usuræ nomine stipuletur, sed contentus sit æquam partem lucri; ex ea pecunia redacti, percipere; nemo in hoc contractu iniqui esse quid judicabit. At quantum ad æquitatem nihil interest, si quis pro incerto lucro certam sibi, eamque moderatam uluram stipuletur. Apud Muhammedanos usura quoque legibus Alcorani interdicta; Mauritanis tamen id pacti usitatum, ut qui ab altero pecuniam mutuo sumit negotiationis & lucri quærendi causâ, creditori dimidiam partem lucri det; ubi fors perierit, debitor præter sortem nihil restituere teneatur. Si pars tantum fors perierit, ex lucro partis superstitis fors suppleatur. Sic nihil vitii habere judicatur antichresis, qua quis interea fructus ex pignore pro mutuo data pecunia percipit. Add. l. 8. D. *in quibus causis pignus tacite contrah.* Quare ergo non liceat pro mutuo, cui pignus non accessit, accipere aliquid, quod fructibus pignoris respondeat? Apud Perlas ulura est verita, sed antichresis licita, etiam sub lege commissoriana. *Olearius itin. Pers.* l. V. c. 36. Sic & *Grotius* d. l. 21. vocabulum usuræ præteribit, rem ipsam retinet, dum tradit: *esse quædam, quæ ad usura speciem accedant; ac vulgo usura videantur, cum tamen sint pacta alterius generis; ut de perjurando damno, quod facit, qui pecuniam dat mutuum, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto tamen incerto ipei, seu quod idem lucrum speratum per varios casus possit intercepti aut minui, ut & labore, qui subeundus fuerat, si quis ipse eas pecunias tractaret.* Sicut & *usuram veram non esse, si quid exigatur pro impensis ejus, qui mutui dat mutuum pecuniam, & in hoc paratam habet; & pro periculo amittenda sortis, ubi idoneè non caveatur.* Atqui moderatas uluras, quas stipulamur ob pecuniam creditam non egeo, sed tali, qui ex eadem lucrum est facturus, eo maxime nomine exigimus, quia per absentiam ejus pecuniæ lucrum nobis cessat: & quia pensionatione aliqua dignum est, quod pro re jam actionem habeamus; utque veniamus in partem lucri, ex pecunia nostra quæsitæ, quàm alteri neque ex justitia, neque ex humanitate tenebamur concedere. Quis ergo cordatus super vocabulis litem moverit? Et quis non rideat eos, qui uluras se non exigere testantur, sed tantum id quod interest? Præterquam quod superstitione hac subtilitas ad decreta jurisprudentiæ non quadrat, juxta quæ usuræ certæ sunt, quas in antecessum stipulamur: id autem quod interest solet inter alias causas exigi ob moram, seu quod res nobis debita justo tempore tradita non sit, ejusque mensura est damnum actu nobis datum, quantumcumque id fuerit: etsi quia difficulter demonstrari potest, quanti intersit, istud sepe ad regulares usuras redigitur. Vid. l. 17. §. 3. D. *de usuris.* Atqui si licet exigere id quod interest ob moram, seu quia lucrum nobis cessat, & damnum emergit ob non solutam conventionem tempore pecuniam: quare non liceat in antecessum certi quid stipulari, ideo quia pecunia nostra interea est penes alium, ubi id damnum facere aut lucrum negligere in alienis gratiam hauriquidquam tenebamur. Add. *Baco Serm. fidel.* c. 39.

§. 12. Denique cum satis adpareret, non inveniri posse, qui tantam pecuniam gratis credere vellent, quantam communis vitæ ratio, & commercia requirunt, prout ea nunc inter plerisque cultiores populos agitantur; varia passim diverticula inventa aut tolerata sunt, quibus decreta juris canonici super usuris elusa fuerunt. Quæ inter referenda est *emtio census annui*, ubi data pecunia ex re quadam immobili, pro census exsolutione mihi obligata, certam pensionem pecuniæ aut fructuum recipere queam; idque in perpetuam, vel ad tempus, certum aut incertum, seu ad vitam creditoris. Eorum censuum alii à debitore soluta forte redemi possunt, alii non. Imò interdum quando res, qua pro censu cavebatur, perempta fuerit, obligatio censum exsolvendi personam debitoris sequitur. Sed emtionem hanc census annui non nisi vocabulo, & colore ab usura differre nemo non videt. Add. *Franc. Hotoman. observat. l. 2. c. 1. Io. Labardens hist. de reb. Gall. l. 6. p. 393.* Imò animadversa modicarum usurarum utilitate ipsi Pontifices splendido sub nomine permiscere *montes*, quos vocant, *pietatis*: quorum leges hæc fere sunt, ut ad tres scutatos pauperibus detur sine pignore & usura: pro amplioribus summis pignoribus caveatur, & in singulos menses modicum quid pendatur. Ubi intra annum pignus non reluitur, auctioni id subjicitur, & quod debitum excedit, domino restituitur. Etsi non minus pie usuras exercuit Alexander Severus, de quo apud *Lampridium*: *Foenus publicum trientarium exercuit, ita ut pauperibus plerisque sine usuris pecunias dederit ad agros emendos, reddendas de fructibus.* Similem fere naturam, (excepto quod nihil sine pignore & gratis datur) habent *Lombardiae*; quod nomen inde deductum est, quia olim in Gallia, qui foenus exercebant, plerique erant Longobardi & Judæi; quos postea publicum ob odium regno illo expulere. Vid. *Henr. Stephanus introduct. ad apolog. pro Herodoto l. 1. c. 6.* Eas post mutam disceptationem demum tanquam rem utilem reip. & licitam in Belgio publice adprobarunt; easdem exercentibus etiam ad functionem presbyterorum admissis. Quantopere legi usurariæ à mereatoribus per *cambia*, quæ vocantur, *sicca* illudum sit, periti artis mercatoriae norunt. Quo refertur etiam ille contractus, quem Hispanico vocabulo vocant *mohatra*, quando quis egens pecunia emit summo pretio in diem solvendo à mercatore merces, & statim eidem pecunia numerata pretio infimo revendit. Vid. *Montalius lit. provincial. 8.* & ad eam *Wendrok. not. 3.* Magis tolerari potest ille contractus, quo merces magno emuntur, sed ita ut solutioni pretii laxum præfigatur spatium, & statim alicui tertio minoris venduntur pro præsentī pecunia. Quæ pecunia quis vel iniquam versuram potest effugere, vel interea tantum lucri inde redigere; ut tempore elapso optima conditione debitum exsolvi possit. Quem contractum in *Moscovia* frequentem esse tradit *Ad. Olearius itin. Pers. l. 3. c. 7.* Omnino tamen commendandæ leges civiles, quæ usuras ad libidinem privatorum exerceri non concedunt, sed iisdem certum modum præscribunt: nisi quod non iniquum videatur, usuras paulò ampliores stipulari, ubi ad exiguum tantum tempus pecunia mutuo sumitur. Vid. *Leonis novella 84.* Quas inter referenda lex *Ægyptia* apud *Diodorum Siculum l. 1. c. 79.* quæ ultra duplum per usuram augere sortem vetabat, & usuras de facultatibus duntaxat obæeratorum exigere, sed corpus in nexum ducere nullo modo concedebat: bona illorum arbitrata esse, quæ vel labore comparassent, vel alio iusto titulo acquisivissent. Sed corpora civitatibus deberi, quibus ad congrua belli pacisque munia utantur.

CAPUT VIII.

DE SOCIETATE.

1. *Societas quomodo inestur?* | 3. *Societas irregularis.*
 2. *Collatio pecuniae cum opera diversimode fit.* | 4. *Societas omnium bonorum.*

Contractus societatis est, quo duo pluresvè inter se pecuniam, res, aut operas conferunt, eo fine, ut quod inde redditus lucri inter singulos pro rata dividatur. Vid. l. 8. §. D. *pro socio*. Nec minus si quid proveniat damni, à singulis pro rata feratur. Vid. l. 52. §. 3. l. 60. §. 1. D. *h. t.* Heic igitur si omnes æqualem pecuniam contulerint, singulorum partes in damno & lucro erunt æquales simpliciter; ubi inæqualem contulerint, quilibet pro rata ad leges proportionis Geometricæ partes feret. *Aristoteles Nicom.* l. 8. c. 16. *ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω.* in pecuniarum communicatione plura accipiunt, qui plura contulerunt. In eundem sensum est explicanda l. 29. D. *h. t.* Si non fuerint partes societati adjectæ, æquas eas esse constat. Idem obtinebit, si duo pluresvè operas duntaxat conferant æquales: aut inæquales alter operam, alter pecuniam, aut utramque simul conferat.

§. 2. Ceterum societate soluta, si uterque pecuniam tantum contulit, manifestum est, post divisum lucrum quemque recipere, quantum contulerat. Ast ubi pecunia cum opera confertur, dispiciendum est, qua ratione collatio sit facta. Nam ubi opera confertur cum solo usu pecuniæ; is qui pecuniam confert, haurit quidquam in partem domini ejusdem pecuniæ socium admittit, sed duntaxat pro rata cum eo dividit lucrum, quod ex ea pecunia & adjuncta opera reddit. Et hoc casu uti de pecunia nihil accipit, qui operam tantum contulit, soluta societate, ita alteri soli tanquam domino fors ea salva est, peritque. In hujusmodi societate comparatur cum opera non fors, sed periculum amittendæ fortis, & lucrum, quod probabiliter ex ea sperari poterat. Adeoque quando partes lucri sunt distribuendæ, non instituenda est comparatio inter operam & sortem, ita v. g. qui contulit operam, quæ C. est, si alter contulerit sortem M. iste decimam duntaxat partem lucri ferat. Sed potius opera est comparanda cum eo, quanti est, pecuniam periculo exponere, & cum lucro, quod inde probabiliter sperabatur, quod ubi tantum C. valuerit, æquales uterque lucri partes feret. Et si expeditissimum sit, id periculum, & eam ipem lucri æstimare ad vulgares usuras, quæ pro pecunia mutua dari solent. Sic ponamus usuras dari semisses, heic ubi quis operam contulit, quæ est LX., & alter pecuniam, quæ est M., uterque æquales lucri partes habebit. Alter autem modus est, quando opera confertur cum pecunia, sic ut qui operam contulit, ipsum quoque dominium pecuniæ ex parte nanciscatur. Ubi pretium operæ haberetur quasi forti adjectum, & pro eo, quod illa valet, operam conferens in ipsa sorte partem habere intelligitur; quippe cum pecunia & opera in unam velut massam coaluerint. Circa quem tamen modum præsupponitur, pecuniam fuisse impensam in merces rudes, quibus tractandis & concinnandis opera ab altero fuerit impensa, v. g. ponamus me textori dare C. pro quibus rudem lanam emit. Ex ea iste panes conficit, ejusque

opera.

opera itidem valet C. Constat pannos illos utrique ex æquis partibus communes, & ubi venditi fuerint, pecunia inde redacta æqualiter dividetur; neque ego potero pecuniam ab initio collatam prius detrudere, & reliquum duntaxat cum altero dividere. Conf. *Grotius* d. l. §. 24.

§. 3. Obiervandum & illud, posse citra injustitiam iniri talem societatem, ut sociorum aliquis sit particeps lucri, sed immunis damni. Vid. l. 29. §. 1. D. *h. t.* Verum erit ista societas irregularis; & contractus mixtus ex societate, & contractu periculaverfi. In quo ita servabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat is, qui periculum in se solus recepit, quanti est ab incertis casuum alios socios in totum aut ex parte indemnes præstitisse. At vero ut quis damnum sentiat sine lucro, id vero à natura societatum abhorret; quippe quæ nisi ob utilitatem aliquam iniri non solent. Vid. l. 29. §. 2. D. *h. t.*

§. 4. Sed & contingit, ut aliqui univerforum bonorum inter se societatem cõcant. Hæc quamdiu durat; quilibet sociorum pro conditione sua, & quantum leges frugalis œconomiae ferunt, ex communi massa sumere potest, quæ ad sui, suorumque honestam sustentationem requiruntur. Verum quia multi casus intervenire possunt, ut istis in societate diutius permanere dispiciat; vid. l. 70. D. *h. t.* ab initio erit determinandum, quas lucri partes quilibet, societate soluta, accipere debeat. Ubi monet *Grotius* d. l. heic comparandum esse, non quod hinc aut illinc actu obvenit, sed quod probabiliter sperari potuit; seu lucri partes ita solere designari, prout speratur ex cujuslibet bonis, aut eorundem accessionibus multum aut parum proventurum; non autem ita, ut quilibet bona ab initio collata, & quod inde provenit, in divisione auferat. Nam ea intentione plures bona sua conferunt, ut in partem lucri, quod ex alterius bonis provenit, vocentur. Cæterum etsi pacis interfit, ne quis invitus in societate manere cogatur; tamen cum inter socios eximius fidei gradus invicem requiratur, non debet aliquis intemptive, & in fraudem aliorum societatem abruptere. Vid. l. 65. §. 3. seqq. D. *h. t.* Super fide inter socios adhibenda graviter differit *Cicero* pro *Sex. Roscio*: *In rebus etiam minoribus socium fallere turpissimum est: neque iniuria; propterea quod auxilium sibi se putat adiunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem leditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur. Tectis esse ad alienos possumus; intimi multa apertiora videantur necesse est. Socium verò cavere qui possumus? quem etiam si metumus, jus officii ledimus. Recte igitur majores eum, qui socium fefellerit, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere.* Add. *Quintilian.* declamat. 320.

C A P U T IX.

DE CONTRACTIBUS, QUI ALEAM CONTINENT.

1. *Pacta sorte mixta.*
2. *Locum haberi tam in pace,*
3. *Quam in bello.*
4. *Contractus sponsionis.*

5. *Contractus ludi.*
6. *De contractu locariae.*
7. *De olla fortune.*
8. *De contractu assecurationis.*

Adden-

Addendum demum est de illis contractibus, quibus super incerto eventu convenitur, & quæ ancipitem velut aleam continent, aut in quibus à partibus consentitur, & quasi compromittitur in casum incertum, cujus eventu sese utrinque staturas profitentur. Eorum licet aliqui etiam sine pretio possint intelligi: tamen quia plurimi super rebus pretio æstimatis ineuntur, omnes conjunctim huc referre visum.

§. 2. Talia ergo pacta, sorte seu alea mixta, publice & privatim frequentantur. Publice quidem tam in bello, quam in pace. In pace quidem fors divisoria apud complures populos recepta, in judiciis legendis, in provinciis assignandis, in officiis distribuendis, quando competitorum sunt æquales tam quoad jus, quam quoad qualitates seu artes ad officium gerendum necessarias. Alias enim si inæquali jure nitantur, iis quorum jus præstantius; si inæqualibus aiubus præditi, reip. male consulitur. Nam, uti *Isocrates Areopagico* loquitur: ἐν τῇ κληρώσει ἡ πόλις κυβερνᾶται, *fortitionis gubernatrix fortuna est.* Et *Calimachus* hymno in *Jovem*: ἐπὶ ἰσότητι γὰρ εἰσὶν ἀπὸ πᾶσι μοῖραι, *de re enim equalis convenit sortem mittere.* *Philostratus de vita Apollonis Thyæni* lib. 3. cap. 9. κληρὸς οὐδέν, καὶ γὰρ ὁ ἄριστος οὐδὲν πρὸς αἰρεθείη ἔσθ' ὁ κληρὸς. *Sors prudentia nihil habet, ita ut etiam pessimus quisque possit sorte eligi.* Præsupponunt autem omnes ejusmodi fortitiones pactum, seu compromissum, quod sine querela velint acquiescere, prout fors ceciderit, siquidem ultro ad fortiendum fuerit descensum. Vid. *Iustinus* lib. I. cap. 10. XVIII. cap. 3. Sed ubi à superiore fors adhibetur circa id, quod pro imperio poterat injungere, ipse ultro se determinat ad sequendum id, quod fors ostenderit, ne aliquid affectibus dedisse videatur. Cæterum finis fortium non est aut esse debet extraordinario modo Dei voluntatem inquirere; nisi ubi ipse lege sua eas adhiberi præcepit. *Prov.* XVI. 33. sed ut tollantur lites & discordiæ; (vid. *Proverb.* XVIII. 18.) & ut qui alias pro imperio ambigentes dirimere poterat, invidiam alterutrius partis, quæ spe sua excidit, declinet, ac removendis querelis super iniquitate sententiæ, aut ambitione superioris. In ejusmodi tamen litibus, ex quibus partem victam poena manet, sortem aut fori quid mixtum adhibere, absurdum est; cum illa non nisi ex pravo facinore, eoque liquidis argumentis probato prophanare debeat. Sors autem utcumque cadat efficere nequit, ut quod ab aliquo factum est, non sit factum, & vice versa; neque in se rei veritatem discernere apta est. Ast ut in æquali omnium crimine, ubi universos plecti inconveniens est, sorte designentur, qui poenas luant, nihil prohibet. In privatis quoque negotiis maximus fortis est usus in partibus hereditatis adsignandis: item si inter plures æquali jure aut obligatione præditi uniorum bonum quoddam, aut onus indivisibile sit attribuendum. Add. *Numer.* XXXIV. 13. *Ios.* XIV. 2. *Psal.* XVI. 6.

§. 3. Nec minus in bello talia pacta adhibentur, non solum ubi totius belli finis in eventum pugnae integrorum exercituum, aut duorum pluriumve utrinque lectorum confertur; (vid. *Grotius* l. 3. c. 20. §. 42.) sed & ubi inter duces periculosa aliqua statio est assignanda, ad quam subeundam plures sunt idonei, nec alicui peculiaris excusatio suppetit. Vid. *Homerus* *Iliad.* η. v. 171. Imò omnia fere bella solennia, saltem in quæ rejecta utrinque pacifica compositione descensum est, ejusmodi conventionem supponere videntur, ut scilicet victo possit imponere, quicquid lubitum fuerit, ille, à cujus partibus fortuna belli steterit. Et ea proprie causa est, quare pactis de pace non liceat

opponere exceptionem metus. Nam qui in bellum cum altero descendere statuit, cum pacifica transactione controversiam posset componere, intelligitur ejusdem decisionem aleæ Martis commisisse; adeoque nequidquam deinde queri potest, quum illi-cunque conditionem ancipites belli vices dispenserint. Ex qua causa etiam est, quod moribus gentium in bello solenni utrinque belligerantes in compositione pacis quoad justitiam belli censeantur pro æqualibus, & quod quæ utrinque damna data sunt, condonentur, veluti ex conventionem hoc fieri licuerit. Similem conventionem ineunt, qui controversias eventui duellorum decidendas committunt. Quæ conventio inter alia efficit, ne occisor alterius uxori & liberis de damno, ex illa cæde accepto, satisfacere teneatur. Idque quia uterque sponte & ex condito in periculam pugnam descenderat, cui talis lex dicta fuit, occidere aut occidi. Hæc tamen, ubi à privatis proprio ausu suscipiuntur, cum directo repugnent fini judiciorum civilium, merito gravissimis poenis coercentur. Sed & ab urde plane, & contra indolem civilium judiciorum quondam ejusmodi duella permixta, vel ad purgandum obiectum crimen, vel ad justum, quod in dubium revocabatur, demonstrandum. Vid. *l. 1. X. de purgatione vulgar.* Et passim *Codex legum antiqu.* *Lindenbrogii*, ejusque *Glossarium* in vocabulo *campio*, & *duellum*. Sic & quondam in Germania minus recte quæstio juris duello decidenda fuit commissa: patruus, an ex priori fratre defuncto nepos ad avi hereditatem prior sit. Apud *Sigobertum Gemblacensem* ad Annum 942.

§. 4. Ad contractus, quibus alea autors inest, etiam referuntur sponfiones, quando vel futurum eventum, vel etiam præteriti eventus nondum notorii, saltem illis, qui inter se contendunt, aut alterius rei existentiam alter affirmat, alter negat, certo pignore utrinque deposito, quod illi cedat, cujus assertioni eventus aut res congruere deprehendatur. Videntur autem istæ sponfiones reciprocarum promissiones seu stipulationes conditionatæ; quibus ideo alea est admixta, quia ut eventus existat vel non, à contrahentibus non dependet. Ad ludum autem magis, quam ad sponfionem videtur spectare ænigma à Samfone propositum *Judic. XIV. 12. seqq.* cum fuerit certamen ingenii, an hic obscurius posset rem proponere, an cæteri argutius resolvere. Ubi isti convivæ delose egerant, quod non ex suo ingenio, sed prodente Samsonis sponsa ænigma solvissent. Etsi hoc fortasse contra indolem talium certamen: num fuit, quod ænigma formaretur super facto aliquo peculiari, non autem super re aut eventu aliquo communi; cum fere impossibile sit, ejusmodi facta particularia conjectando assequi.

§. 5. Huc spectant quælibet lusorum genera, in quibus aliquo pretio certatur; qui tamen involvunt conventionem, aleæ multum aut parum habentem. Et quidem minus aleæ habent ludi, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiæ, aut roboris continent; eatenus duntaxat ancipiti subiecti eventui, quod quæ utrinque vires sint, quæve solertia, nondum liquido constat; & quia sæpe aliquid fortuiti casus solet intervenire; (vid. *Virgil. Æneid. V. v. 328.*) aut denique quia non pari semper vigore ingenium viresque hominum sese exierunt. Plerique ex alea atque ingenio sunt mixti, ut est certamen charitarum lusoriarum, & similes. Alios denique nuda seorsus regit, ut est ludus tessellarum. Omnes isti in se naturaliter nihil continent iniqui. Nam & mutuo

consensu ad eos descenditur, & uterque rem suam æquali periculo exponit, & versantur circa res proprias, de quibus utique disponere penes nos est. Enimvero quia reip. interest, ne quis res sua male utatur, & vero per ejusmodi conventiones ac ludos facile quis bonis everti potest, ubi magnis summis certatur, neque locus comitantibus itur ad casum tabula, posita sed luditur area; quia etiam *lufus Perdere rem caram tempora nostra solent.* Ovidius Trist. 2. & multa alia inde provenire mala possunt; igitur penes rectores civitatum est dispicere, quousque ludi permittendi sint, aut quantæ summæ deponi debeant. Vid. tit. D. de aleatoribus, & ibi juris Romani interpretes. Photius normocan. tit. XIII. cap. 29. Seld. de f. N. & G. l. 6. c. 11. In genere tamen observandum, recte eo plus favoris habere ludos, quo minus alexæ, ac plus solertiæ continent, & vice versa. Alcoranus cap. de mensa una cum vino prohibet lufus alexam habentes, tanquam semina odicrum continentes. In quovis autem ludi atque certaminis genere valet illud Ambr. Offic. l. 3. c. 4. *Qui in stadio currunt, ita feruntur præceptis informari atq; instrui, ut unusquisque celeritate non fraude contendat, cursuque quantum potest ad victoriam properet, supplantare autem alterum, aut manu dejicere non auit.* Quod expressum est ex dicto Chrysippi apud Ciccr. Off. 3.

§. 6. Est quoque non infrequens *lotaria*, quam vocant, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, post sorte decernunt, cui soli ea tota cedere debeat. In qua duo contractus miscentur. Nam respectu ejus, qui rem suam ita fortientibus exponit, est species venditionis. Respectu autem eorum, qui fortiantur, est contractus sortis divitiarum, dum ita inter ipsos convenitur, ut cui fors favet, ille solus rem habeat, & reliqui suæ symbolæ dispendium faciant. Ejus contractus hæc est lex, ut tota summa collatitiæ pecuniæ simul adæquet, non excedat, valorem mercis, & ipsi fortientes omnes æqualiter utrique fortunæ, lucris & amissionis, subjiciantur.

§. 7. *Olim fortius* vocant, quando dejecto in urnam certo tesserarum seu schedularum numero, inscriptarum & inanium, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio præ se fert. Hic contractus proxime ad emtionem spei accedit, etli assatim alex sit admixtum. Ejus lex est, ut pretium omnium simul schedularum non multum excedat pretium rerum ibi expositarum. *Non multum* dico. Nam & sumtus aliqui sunt faciendi: & contingere potest, ut pretiosissima quæque primo loco urna excant, remanentibus plerisque schedulis inaniibus, quo facto nemo amplius ad schedulas redimendas accedit. Aliquando etiam adhibentur tales ollæ, ad colligendam pecuniam publicis operibus infundendam, vel etiam sublevandæ aliorum egestati; ubi multo largius solet esse pretium schedularum junctim sumtarum, quàm rerum, quæ ibi expositæ sunt. Excelsus autem iste rationem habet tributi cujusdam ultronei, aut elemosynæ, hilari modo elicitæ. Add. *Martinus Delrio de quasi. magic.* l. IV. c. 4. In universum autem ad æquitatem ludorum non id tantum requiritur, ut quæ utrinque periculo exponuntur, sint æqualia, sed ut etiam periculum amittendi, & spes lucrandi utrinque proportionem habeat ad rem, circa quam certatur, v.g. in ludo, qui dexteritate corporis aut ingenii constat, si unius dexteritas alterius dexteritatem duplo superaverit, par est, ut hic quoque duplum pretium deponat. Sic v.g. decem sunt, quorum singuli aureum deponunt, atque ea lege certant, ut qui plurimum jecerit, omnes auferat. Hæc quidem iniquum videri possit, ut qui unius tan-

rūm aurei periculum fecit, novem lucretur. Sed illud simul cogitandum est, heic necuplo majus esse periculum perdendi, quam spem lucrandi. Ex quo fundamento etiam aliqui dixerunt, inane esse metuere fulmina. Ex duobus enim millionibus hominum ne unum quidem fulmine interimi. Ergo non solum magnitudinem mali, sed & verisimilitudinem contingentiae spectandam esse.

§. 8. Affinis hiic contractibus est assecuratio sive contractus periculi avertendi, quo quis, accepta certa mercede, in se suscipit & præstat pericula, quæ subitura sunt merces in alia loca potissimum mari transportandæ; ita ut si has interire contigerit, assecurator earundem pretium domino restituere teneatur. Hic contractus nullus est, si quidem assecurans rem, cui cavetur, salvam jam pervenisse, quo debebat, aut mercator eandem jam periisse noverit. Nam materia hujus contractus est damnum sub ratione incerti, seu periculum incertum. Atqui si assecurans sciverit, rem jam salvam in portum pervenisse, nullum præstat periculum. Ubi autem dominus mercis sciverat eam jam periisse, periculum præstari ab altero non potest; quia periculo res nisi existens subjecta non est. Quantum autem mercedis pro præstando ejusmodi periculo sit dandum, ex communi assimatione, aut conventionione ipsorum contrahentium est petendum. Id manifestum est, eo ampliorem mercedem posse exigi, quo pluribus & gravioribus periculis aliqua res subicitur. Sic plus exigi potest, si mare hostibus aut piratis sit infestum, quam si tantum incerta tempestatum metuuntur; & incuit harum plus hieme, quam æstate. Add. *Loccenus de Jure maritimo* l. 2. c. 5. Hunc autem contractum ideo huc retulimus, quod in eo ex parte assecurantis maxime alea versetur. Exemplum assecurationis etsi gratuitæ est apud *Livium* l. 23. c. 49. ubi qui vestimenta & frumentum in Hispaniam devehenda conducunt, postulant: *ut quæ in navis impo-
isissent, ab hostium, tempestatisque vi, publico periculo essent.* Circa hanc quid fraudis inter-
venerit, docet *Idem* l. 25. c. 3.

CAPUT X

DE PACTIS ACCESSORIIS.

<p>1. <i>Pacta accessoria duplicis generis.</i>
 2. <i>Pactorum adjectorum varietas.</i>
 3. <i>Pactum adjectum si tæpe sit, invalidum est.</i>
 4. <i>Quandoque negotium facit irregulare.</i>
 5. <i>In consensu adjectum cæteris paribus est validum.</i>
 6. <i>Ex intervallo adjectum negativum parit exceptionem:</i>
 7. <i>Affirmativum quatenus valet?</i>
 8. <i>De fiducia.</i></p> | <p>9. <i>Fidejussor non potest teneri in plus quam principalis debitor.</i>
 10. <i>Potest tamen teneri æquius.</i>
 11. <i>Quæ fidejussori beneficia juris competant?</i>
 12. <i>De vadibus.</i>
 13. <i>Pignorum usus.</i>
 14. <i>Pignus est vel fructuosum vel sterile.</i>
 15. <i>Pignus an nuncupatur?</i>
 16. <i>Quid differat hypotheca à pignore?</i></p> |
|--|---|

Post contractus principales, & qui per se subsistunt, dispiciendum quoque est de pactis accessoriis, quæ per se & solitarie non ineuntur, sed aliis duntaxat adjiciuntur. Illa in duas classes commodè possunt dispesci. Quædam enim aliis contractibus adjiciuntur, ut simplicem eorum naturam variis modis afficiant, addendo aliquid, quod alias non continebant, aut detrahendo, quod naturaliter ipsis inerat. Solentque à JCtis vocari *pacta adjecta*. Alia autem contractibus jam determinatis & modificatis firmitatem aliquam, & securitatem asserunt.

§. 2. Circa pacta adjecta distinguere solent Interpretes juris Romani ad l. 7. §. 5. D. de pactis, inter ea, quæ ipsi contractui nondum absoluto, aut statim & in continenti adjiciuntur, ita ut cum contractu principali videantur velut coalescere; & inter ea, quæ ex intervallo demum adjiciuntur. Deinde iterum disquirunt, utrum sint adjecta contractibus bonæ fidei, an stricti juris. Et demum an afficiant contractus essentialia, an naturalia, an verò accidentalia. Quorum illa sunt, sine quibus contractus omnino intelligi nequit: ista regulariter contractum consequuntur, etiam si non exprimantur, ita tamen ut salva essentia super iisdem aliter possit conveniri: hæc denique ex contractus essentia non fluunt, sed ex placito contrahentium adesse vel abesse possunt. Quin & interesse judicant, utrum sint adjecta augendæ, an verò minuendæ obligationis gratiâ.

§. 3. Super hisce omnibus sequentes formari possunt conclusiones. I. Pactum essentialia contractus ita afficiens, ut ille contra leges bonoque mores sit, invalidum est. Nam conventiones turpes non valere, jam supra ostentum est. Sic invalidum foret pactum, si sponsa contractui matrimoniali vellet adicere, ut sibi liceat alios quoque viros admittere. Aut si ceconomus hanc conducioni suæ legem velit addere, ut sibi liceat res domini sui fraudulenter dissipare. Sic absurdum foret, si qui pactum ineunt expressè profiteri vellent, se vi metuque injusto coactus contractum iniivisse. Aut si quis in quocunque contractu protestari velit, sese solum minime præstiturum. Add. l. 1. §. 7. 35. D. de positi.

§. 4. II. Si pactum essentialia contractus ita afficiat, ut in aliam plane negotii formam abeat, videndum est, quænam contrahentium mens fuerit. Si enim serio id voluerunt agere, quod verbis expresserunt, adparet, pactum esse nullum: quippe cum nemo simul possit velle, quæ sese invicem destruunt, simulque nequeunt consistere. Sic absurdi forent, si qui serio emtionem sese celebraturos profiterentur, & tamen eam legem contractui statim adjicerent, ne unquam emtor pretium solvereteneatur, aut venditor mercem: aut si locationem cum isthoc pacto inirent, ut conductor dominium rei locatæ habeat: aut si ita societatem aliqui inter sese inirent, ut tamen neque lucrum, neque damnum ex re communi ad ipsos perveniat. At vero si contrahentes serio quidem rem egerunt, sed aut in nomine duntaxat per imperitiam erraverunt, aut si certis ex adpectibus improprie loqui maluerunt, inodo totum negotium legibus non repugnet, subsistet id, quod actum est, neque propter vocabuli improprietatem actus erit nullus. Huc spectat l. 30. §. ult. D. de contrah. emtione. l. 46. D. præscriptis ex his l. 5. §. ult. pro socio. l. 1. §. 3. D. de positi. §. 2. in fin. Instit. quibus mod. re contrah. obviatio.

§. 5. III. Pacta, quæ in continenti quibusvis contractibus adjiciuntur, modo legibus non repugnent, siue sint præter essentiam contractus, siue circa naturalia aliquid disponant, siue accidentibus quibusdam contractum vestiunt, valida sunt. Nam cum circa talia disponendi facultas competat contrahentibus, quod supponitur, utiq; tenebuntur eidem ad id, in quod libere consenserunt. Huc pertinet l. 1. §. 6. l. 24. l. 26. §. 1. D. de positi. §. 1. 2. Inst. de societate. l. 7 §. 1. l. 79. D. de contrah. emt. l. 1. §. 1. D. de acti. emi & vend. l. 7. §. 5. D. de pact. Sic cum alias naturalis sit emotio venditioni præstatio evictionis; de ea tamen secus à contrahentibus pacto adjecto conveniri potest. Sic & præstatio culpæ intendi vel minui potest præter id, quod alias communis cujusque contractus natura fert. Atque idem quoq; obtinebit in contractibus consensualibus, si post contractum quidem perfectum, re tamen adhuc integra pactum adjiciatur; cum perinde hoc sit, ac si novus contractus ineatur. Vid. l. 7 §. 6. ver. quodcum est. l. 58. D. de pact. l. 72. D. de contrah. emt. l. 2. l. 3. D. de rescind. vendit. l. 1. C. quando lit. ab emt. discedere. Cæterum de pactis in continenti adjectis circa naturalia contractuum, seu eorundem adminicula videri quoq; potest l. 1. l. 13. C. de pact. l. 6. §. 1. D. de acti. emt. l. 2. C. de pactis inter emotorem & vendit. Quo pertinent integri tituli de lege commissoria, de in diem addictione. Item pactum de retrovendendo l. 2. C. de Pact. mt. emt. & vend. Item ut res, si displicuerit, si nemtal. l. 7. C. eod. Huc etiam referri potest illa species mutui, qua certa pecuniæ summa scenori locatur ea lege, ut certo homini usuræ inde solvantur, quamdiu is vivit, & hoc mortuo, fors maneat penes eum, qui mutuum accepit; cum alias natura mutui sit, ut possit reperi ab eo, qui dedit, ejusve heredibus.

§. 6. IV. Pacta ex intervallo adjecta quibuscunque contractibus, si sint negativa, & obligationi aliquid detrahentia, adeoque in favorem debitoris siue reicendant, cæteris paribus sunt valida, reoque ad exceptionem profunt. Sic post mutuum reipsa contractum ex intervallo conveniri potest inter creditorem & debitorem de differenda solutione, de mutando loco solutionis, de natura pecuniæ, de remittendis usuris, &c. l. 72. de contrah. emtione. l. 7. §. 5. D. de pactis.

§. 7. V. Naturali jure, quantum ex nudo pacto datur actio, etiam pacta ex intervallo contractibus adjecta, quæ obligationem augment, adeoque auctori profunt, possunt esse valida. Nam rationem illam, ob quam hoc jus Romanum in l. proxime citatis negat, ne nempe ex pacto nudo affirmativo detur actio, jus naturale ignorat. Sic ponamus, me emisisse quid certo tempore tradendum, si postea convenerit, ut traditio maturius fiat, nil impedit, quo minus ex posteriori pacto tradito petatur. Sic pone, me tibi ædes locasse ad biennium, si postea inter nos convenerit, ut post annum statim locatio expiret, sane expleto anno ædibus erit cedendum: ita tamen ut alterius anni pensio exigi nequeat. Sic non video, quare pactum de constituta pecunia, uti tempus solutionis differe potest, ita & anticipare idem nequeat. Vid. l. 3 §. 2. D. de constituta pecunia. Imò licet non detrahatur, quantum interest debitoris solutionem esse maturius factam; injuria tamen illi non fiet, si libere ita pactus fuerit. Manifestum tamen est, invito debitore ejusdem obligationem augeri non posse; adeoque naturaliter quantum per subsequens pactum ipsi adjiciatur, tantundem alibi esse detrahendum. Sic si creditor velit, ut alio, quam quo convenum fuit, loco solvam, recte vice ver.

la exigere possum, ut de summa tantum mihi detrudere liceat, quanti interest, me priori loco solvisse. Sed & hoc patet, esse contra naturam contractuum onerosorum & permutatoriorum, ut illis ab initio aut post addatur pactum, quod augeat obligationem alterius, ita ut deinceps in illo contractu emergat inaequalitas. Sic si primum convenirent inter emptorem & venditorem de pretio mercis, tanquam eidem aequipollente, & post tamen convenirent, ut emptor plus solvat, quam quanti merx est; nisi mixtura fiat ex emptione & donatione non adparet, quomodo id superfluum tanquam ex vendito peti possit. Conf. *Arnold. Vinnius tract. de pactis c. 9. seqq.*

§. 8. Huc etiam commode referri posse judicaverim *fiduciam*, qua alicui rem quampiam tanquam propriam mancipamus ea lege, ut istam nobis remancipet. Hanc ideo inter pacta adjecta potius, quam principales contractus regulerim, quod semper traditioni rei alteri factae accedat. Ideo autem *fiduciae* vocabulum ei pacto tributum videtur, quod cum alias, in quem dominium rei alicujus translatum fuit, de ea pro lubitu disponere, adeoque eandem sibi in perpetuum retinere, vel in quemcunque transferre queat; adjecto isthoc pacto tantam de ejus pudore ac fide *fiduciam* concipiamus, fore ut idem dominio suo non aliter, atque conventum fuit, utatur, eoque lubenter iterum cedere nobis velit. Hinc ejus pacti apud Romanos solennis erat ista haec formula: *uti inter bonos bene agere oportet, & sine fraudatione*; apud *Ciceronem in Topicis* & *ad famul. l. 7. ep. 12. & Off. 3.* Et quia tam exuberans velut fides heic interveniret, ideo legibus Romanis infamia sequebatur eum, qui *fiduciae* iudicio condemnatus fuisset. *Cicero pro Q. Roscio*: *tria sunt privata iudicia summa existimationis, ac paene aequi, fiducia, tutela, societas. Idem Topicis*: *Si tutor fidem prestare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam accepit. Idem pro Caelina*: *qui per fiduciam rationem fraudavit quempiam, maiore iudicio condemnatur.* Caeterum in quibus negotiis apud Romanos *fiducia* interposita fuerit, passim Romani juris interpretes docent. De *fiduciario* patre vid. *Gajus inst. l. 6.* Sic & *fiducia* contrahabatur in emancipatione liberorum circa successionem in horum bona vid. §. *ut Inst. de legitima agnatorum succession. l. ult. C. de emancipat. liber.* De *fiduciaria* possessione vid. *Budaeus ad l. 2. D. de orig. juris. Greg. Tholosanus synt. juris l. 23. c. 5. §. 2.* De *tutela* *fiduciaria* vid. *Bachov. ad d. t. Inst. de fiducia circa pignus contracta* vid. *Isid. etymol. l. 5. c. 25. Cujacius ad Pauli recept. sent. l. 2. tit. 3.* Sic & in *fidei commissis* instar *fiduciae* intercedit. Vid. *princ. Inst. de fidei commissis* & ibi *Bachovius*, alique interpretes. Alia quoque exempla *fiduciae* passim extant. Apud *Livium l. 32. c. 38.* *Philippus cum acie decernendam videret, & undique ad se contrahendas vires, maxime de Achaia urbibus regionis abs se diversa, & magis tamen de Argis quam de Corintho sollicitus, optimum ratus Nabidis eam Lacedaemoniorum tyranno velut fiduciam dare, ut victori sibi restitueret, si quid adversi accideret, ipse haberet.* Sic apud *Paulum Wamnesfridum de gest. Langobard. l. 2. c. 7.* *Alboinus Pannoniam amicis suis Hunnis contribuit, eo scilicet ordine, ut si quo tempore Langobardus necesse esset reverti, sua rursus arma repeterent.* Apud *Curium l. 5. c. 9.* *Nabartanes Dario suadet, ut ipse temporis gratia regnum in Belsum transferat. Compositis rebus, iusto Regi tibi fiduciarium restituit imperium.* Apud *Diodorum Siculum l. IV. 33.* *Hercules, Sparta vi subacta, Tyndarum, Diacurorum patrem, in regnum reduxit, quod, ut iusta partem, hac conditione fidei ejus depositi loco permisit, ut Hercules illud liberis sortum totumque conservaret.* *Boetius in Topica Ciceronis* tale exemplum

adfert: *si quis dubium tempus timens amico potentiori fundum mancipet, reddituro, cum tempus illud dubium praterierit.* Sic apud Turcas, si quis juraverit, se uxorem suam dimissurum, licet mox poeniterit, utique tamen eam dimittere tenetur. Sed quo iterum eadem potiri queat, fiduciam cum amico suo contrahit, ut is eam ducat, & mox post consummatum matrimonium iterum dimittat. Alias enim nisi post divortium alteri dimissa nupserit, ad priorem maritum reverti non potest. *Monconys itiner. tom. 1 p. 465.* Conf. *Ad. Olearius itiner. Pers. l. 5. c. 23.* Non tamen licebit fiduciam interponere ad fraudem legi faciendam, v.g. si quis à vestigali immunis alterius bona sibi tantisper vellet mancipari, eludendis publicanis.

§. 9. Porro quod attinet pacta, quæ securitatem aut firmitatem aliis pactis jam determinatis & formatis adjiciunt; primo frequentissimum est, ut unus homo alterius obligationem velut in subsidium in se suscipiat, ita ut nisi principalis debitor eidem satisfecerit, hic ipse vices subeat. Solent autem alii pro aliis sese obligare triplicibus potissimum in negotiis. 1. In obligationibus circa præstandas res & actiones pretio æstimabiles, maxime inter privatos. 2. In criminibus, quod reus sententiam in se latam sit subiturus, qui proprio vocabulo dicuntur vades. 3. In obligationibus publicis, quibus cavetur per sponsores & obfides. Ad naturam fidejussionis intelligendam jam supra quædam tradita sunt l. 5. c. 2 §. ult. Quibus hic addimus, nos per fidejussionem alterius obligationem velut in subsidium suscipere, ita ut siquidem ab illo non præstetur, quod ex qualicumque negotio deberetur, numo æstimabile, à nobismet ipsis impleatur: ita tamen, ut ad principalem debitorem habeamus regressum, ipsumque expensas, & damna reposcere queamus. Cum autem fidejussio sit tantum accessio alterius contractus, patet, naturaliter non posse fidejussorem in plus obligari, quam principalem debitorem. Adeoque si hic sub conditione debeat, non potest ille pure debere, antequam conditio extiterit. Sic loco nec tempore plus ille, quam hic debere potest. Par quoque est, ut exceptiones debitoris, ex ipso negotio fluentes, fidejussori profint. Vid. l. 6. D. *si quis cautionibus.* l. 32. D. *de pactis.* l. 51. D. *de procurator.* l. 9. §. 3. de *Scito Macedon.* l. 4. l. 5. D. *de compensat.* Fidejussoribus æquipollent mandatores, seu qui alicui mandant, ut quis alteri credat; nam eo ipso fidem suam interponere intelliguntur. Ubi contingere potest, ut quis alicui mander, quo tertio M. credat, qui tamen non nisi D. voluit accipere. Quo casu mandator in majorem summam creditori non tenebitur, quam quantam iste accepit. Sensus enim mandati hic est, mea fide potes illi credere ad M. ulque. Hoc tamen nihil prohibet, ut fidejussor in minus obligetur, quam debitor principalis: puta si pro parte tantum debiri intervenerit, aut pro debito puro sub conditione fidejusserit, aut tempus solutionis sibi prorogaverit, locum vè sibi commodiorem const. tuerit. Sed & illud ex fine interpositæ fidejussionis colligitur, fidejussorem debere esse virum locupletem ac fide dignum, & quicum creditor facile experiri judicio queat; id quod ad probationem creditoris judicatur. Inde apud *Homerum Odys. 8.* Vulcanus, cum Neptunus sponsores se pro Marte offerret: *δευαί, τῷ δειλῶν γε καὶ ἐγγύαυ ἐγὼ δαίομαι*, misere promiseris etiam sponsores ad spondendum. Quo pacto ego te vincere possum inter immortales deos, siquidem Mars abierit, debito & vinculis evasit?

§. 10. Id tamen à ratione non abhorret, ut efficacius & velut arctius obligari possit

fit fidejussor, quam principalis debitor. Nam is ad majorem securitatem principalis contractus ultro accessit, citra quem alter in istum contractum non consensisset. Ex saepe quis necessitate urgente ad contrahendum descendit. Fidejussorem autem sola animi liberalitas, & beneficentiae ostentatio, opumque fiducia alieno negotio immiscet. Unde non absurde creditores quandoque acrius rascuntur fidejussoribus, quam principalibus debitoribus. Nam illi in causa fuerunt, cur huc crederent: & culpa non caret, quic tra necessitatem onus in se derivat, cui sustinendo se parem non esse, nosse debeat. Sicuti & passim sapientiae magistri à nimia fidejubendi facilitate dehortantur, quibus in illa non necessaria declinare cordi est. *Proverb. VI. 1. seqq. XI. 15. XVII. 18. XXI. 26. 27. XXVII. 13. Sirac. XXIX. 24. 27. Εγγυα, πειρα δ' ατη, sponde, sed nota προση εστ*, Chilonis dictum est. Quin & benigne leges Romanae foeminarum facilitati per *Scitu n Pelicjanum* ivere prospectum. Quo pertinet illud, quod juxta leges Romanas debitori concedebatur per cessionem bonorum toto se debitor, licet bona illa excedente, exolvere; quod beneficium fidejussoribus non indulgebatur: quippe cum & eo fine fidejussores sint sumti, ut si debitor bonis esset eversus, creditos utique suum per illos, consequeretur. Et si alias modus hic per cessionem bonorum debitor seise exsolvendi juri naturali sit ignotus; nisi quod illud humanitas dicitur, ut si quis fatali calamitate, non per luxuriam aut locordiam solvendo esse desierit, sufficere debeat, si patrimonio suo exuatur, nec corpore quod restat luere cogatur. Sed & arctior fit fidejussoris, quam principalis debitoris obligatio, si quod hic simpliciter promissit, iste sub juramento, aut adjecta poena in se receperit. Sic in quibusdam locis moris est, ut si convento tempore solutio non sit facta, fidejussores ad certum locum teneantur se sistere, neque inde discedere, donec creditori sit satisfactum, quod vocant obstragium. Quanquam ob abusus heic intervenientes alicubi isthoc pactum sit prohibitum.

§. 11. Ceterum quia fidejussio est accessio alterius debiti, naturale utique est, ut primo loco conveniatur principalis debitor; & tunc demum, quando ab isto debitum non potest obtineri, ad fidejussorem eatur. *Quintilianus declamat. 272. Periculum sponsoris miserabile est: bonitate labitur, humanitate conturbat. Non aliter salvo pudore ad sponsorem venit creditor, quam si recipere à debitore non possit.* Leges Romanae beneficium excussionis & ordinis vocant. Ubi autem fidejussori est solvendum, creditor in fidejussorem transferet omne suum jus, quod ipse adversus debitorem habuit, seu actiones suas fidejussori cedit; si forte hæc efficere oressint, quam quis fidejussor contra istum agere suo nomine potest; inprimis si isti pignoris quoque ex parte cautum. Nam & hæc in fidejussorem tunc transferenda. Sed & si plures conjunctim pro uno fidejusserint, neque singuli in solidum sese obstrinxerint, adparet, naturaliter ad divisionem eos posse provocare, & pro rata duntaxat conveniri; nisi forte quis eorum solvendo non sit. Tunc enim hujus portio reliquos onerabit; quippe cum eo maxime fine plures sint sumti, ut si forte unus vel alter deficiat, per ceteros creditori satis sit cautum. Add. quoque *Phadrus l. 1. sub. 17.* A fidejussoribus diversi sunt expromissores, qui alienam obligationem plane in se transferunt, eamque suo nomine implendam recipiunt. Unde & ab illo, cui quid

debetur, tanquam principales debitores conveniuntur. An autem, & quomodo, quod sic erogatum est, isti ab altero recuperare queant, judicandum est ex eo negotio, quod ipsis cum eo intercessit, pro quo solverunt. Quod interdum est liberalis donatio, interdum mandatum, interdum mutuum, interdum compensatio, aut simile quid. Solet etiam fieri, ut fidejussor sibi curet caveri per alium fidejussorem, quod per hunc sit recuperaturus, quæ creditori solvit, ubi à principali debitore ea nequiverit: quem solent vocare fidejussorem indemnitis. Hujus & erga priorem fidejussorem obligatio, & adversus principalem debitorem jus aut actio eadem est, quæ istius erga hunc & creditorem.

§. 12. Circa vades, qui pro aliorum delictis, & resultantibus inde obligationibus sese interponunt, observandum, veterum complures credidisse, eousque hominem vitæ suæ esse dominum, ut solo consensu suo eam pro alterius vita possit oppignorare, cum hoc effectu, ut pro alieno delicto capite quoque plecti possit. *Andocides orat. de mysteriis* tradit, Manthiteum, & Aplephionem juxta aram sedisse, ne torquerentur, suppliciter orantes, & ut datis vadibus judicarentur, vixque hoc potitos, postquam vades dederunt, consensu equis ad hostes transfugisse, *καὶ ἀλιπώντας τὰς ἐγγυήτας, ἃς ἐδῶν τοῖς αὐτοῖς ἐνέχεοντο ἐν αἰσπερ ἃς ἡγυῖοντο, vadibus relictis, qui mala subire coacti fuerunt, quæ illi subituri erant, pro quibus spondebant.* De Damone & Pythia (qui Phintias dicitur à *Diodoro Siculo in excerptis Peresecianis* p. 244.) historia ex *Cicerone de amicitia* notissima est. In quos *Munilius Astrom* l. 2. dicit: *Et duo qui potuere sequi vadimonium sponsi: Optavitque reum sponsor non posse reverti, Sponsoremque reus tenuit, ne solveret ipsum.* Gemina de Mæro & Selinuntio referuntur ab *Hygino fabula* 257. Similis historia extat ap. *Martinum histor. Sin.* l. 4. c. 11. Add. *Quintilianus declam.* XVI. quæ inscribitur, *Amici vades.* Enimvero saltem ad regulas justitiæ vindictivæ, inter homines invicem exercendæ, non quadrat, vades hoc sine dari, ut ex solo consensu possint subire poenam corporalem nocentiæ alias infligendam: nisi quis forte dolose substituerit, ut alteri præberetur occasio judicium subterfugendi. Tunc enim merito luit, quanti fuerat magistratui, nocentem poenæ non fuisse subtractum; quod aliquando morte taxari potest, præsertim ubi qui effugit, multa mala deinceps daturus est. Vid. 1. *Reg.* XX. 39. De cætero ejusmodi vicaria mors in foro civili illicita est, tum quia tanta potestas homini in propriam vitam nequidquam competit, ut ex nudo consensu, nullo bono publico, eandem abjiciat, ne alter, quod meritis est patiatur: tum quia hoc modo non obtinetur finis poenarum, qui est, delinquentem, aut alios emendare. Nam neque ipse vas deliquit neque actu suo reatum delicti in se derivavit. Neque à peccando deterrebitur, qui videt pati innocentem, sed aut misericordia tangetur, aut in admirationem amoris & constantiæ, mortem pro altero subire non renuentis, rapietur. Add. *Ant. Matthæus de crimin.* ad l. 48. D. *in* 14. c. 2. §. 13. *seqq.* Adparet igitur, hæcenus tantum vades in criminibus recte interponi, ut vel promittant judici, cui delicti est persecutio, se damnum delicto datum sarturos, multamque pecuniariam soluturos: vel caveant de reo sistendo, si absens sit, ne in absentem, & indefensum, tanquam convictum, aliquid statuatur; aut si præsens sit, & in carcerem conjectus, ne ex vinculis causam cogatur dicere. Ubi tamen conveniatissimum fuerit; in antecessum dictari à

magistratu certam pecuniæ summam, quæ exsolvenda sit fidejussori, si forte reus per fugam iudicium eluserit; ut possit iste deliberare, anne facultates suæ ferant, tantam summam ex rei fide suspendere. Obsidum obligatio, cum contra fœdera & imperium civile vix cognoscatur, infra commodius excutietur.

§. 13. Frequentissimum quoque est, ut creditori in securitatem debiti tradatur, aut assignetur certa quæpiam res, pignoris vel hypothecæ nomine, quousque istud fuerit exsolutum. Cujus finis est, non solum ut debitor ad exsolvendum debitum urgeatur desiderio possessionis rei suæ recuperandæ; vid. l. 35. §. 1. de *act. pignorat.* sed &, ubi debitum non exsolvitur, habeat, unde suum nanciscatur; utque creditor, dum pignori incumbit, molestia per actionem debitum extorquendi superfedere queat. Inde & pignus ordinarie pretium debiti æquare, aut superare suevit. Cum porro pignora inventa sint ob securitatem debitorum, quæ pretio vulgari aut eminenti constant, conveniens utique est pignora parum cum istis habere indolem. Sic ut probari non possit mos Ægyptiorum, qui parentum suorum condita cadavera oppignerare solebant, etsi cum, qui ista reluere neglexisset, maxima ignominia, & defunctum privatio sepulturæ consequebatur. *Diodor. Sicul. l. 1. c. 93.* Inde & ab humanitate alienum videtur, obæratos sepultura prohibere, eaque contumelia ipsorum conjunctos ad solutionem, ad quam alias non adstringebantur, adigere. Obiter quoque notandum, in regno Pegu creditoribus uxorem & liberos oppignerari posse. Sed ubi creditor cum ejusmodi oppignerata uxore aut filia concubuerit, credito suo excidit, & pignus restituere cogitur, nulli præterea poenæ obnoxius. *Caspar Baibr. itiner.*

§. 14. Sunt autem res, quæ pignori opponuntur, vel fructuolæ, vel steriles. Circa priores frequens est, ut adjudicatur pactum *ἀντιχρησέως*, seu ut creditor loco usuræ fructus istius pignoris percipiat in solidum, aut pro rara, eo quod excedit domino restituito. Ast sterilibus pignoribus sæpe solet addi lex commissoria, ut nisi intra certum tempus reluantur, cedant creditori. Id quod naturaliter non est iniquum; imprimis ubi pignus non pluri sit, quam debitum, & usuræ intermediū temporis: aut si quod excedit domino restituatur. Etsi legibus Romanis ea lex commissoria sit vetita, quod per avaritiam creditorum egeni ac necessitate pressi debitores rebus suis facile exui possint, dum pignori opponunt, quæ multo pluri quam debitum sunt. Recte quoque ita conveniri potest, ut pecunia destinato die non soluta, pignus velut emptum esse debeat justo pretio, tunc arbitrio boni viri constituendo, aut ante constituto; vel etiam ut tunc pignus recte æstimatum in solutum detur. De cætero uti creditor pignus solutione facta debet restituere; ita interea non minorem quam propriis rebus illi custodiam debet; & nisi pactum antichreticum accesserit, sitque talis res, quæ usu uteratur, invito domino eadem uti non potest. Unde si quid detrimenti id capiat, aut prorsus pereat per ipsius dolum, aut defectum diligentiae salutem communis, ejusdem id periculo & damno contingit.

§. 15. Communiter traditur, pignora non posse ulucapi. Ratio redditur, quod luitio pignoris sit talis actus, qui non habeat quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum fuerit. Accedit quod usucapiones potissimum sint introductæ ad extin-

guendas lites in infinitum pullulaturas, & ne dominia rerum sint in incerto. Id quod circa pignora non est mutuendum. Nam de illorum domino non potest oriri dubium, cum ea detineantur tanquam aliena. Et cum satis constet, quare dominus ista relinquat apud creditorem, non potest præsumi, illum eadem pro derelictis habere. Nihilominus videtur casus dari, ut debitor à luitione pignoris recte excludatur. Qualem *Grotius* ponit l. 3. c. 20. §. ult. si quis cum luere vellet, impeditus id silentio transmississet tanto tempore, quod ad consensus conjecturam sufficere possit. Quin & si dilata in infinitum solutio creditori damnum sit allatura, non iniquum est, hunc pignus velut in solitum retinere, præsertim ubi per temporis diuturnitatem monetæ valor sit mutatus; quo efficitur, ut creditor longe minus, quam dedit, recipiat, si relitio pignoris tanto post fiat, v. g. credidit quis alicui M. ante C. annos, opposito pignori fundo cum pacto antichretico qui tantidem tunc erat. Interea temporis valor monetæ dimidio decrevit. Heic si tantum M. reddantur, creditor recipit summam, qua jam vix dimidium possit fundum comparare, cum tempore contractûs initii integrum posset.

§. 16. Solet jus Romanum distinguere inter pignus specialiter sic dictum, & hypothecam; quorum illud constituitur rei traditione, hæc autem constat nuda assignatione boni alicujus potissimum immobilis, ex qua, solutione non facta, suum nancisci possit creditor. Nam res mobiles nuda hypotheca obligari inconueniens est, cum facile possint removeri, & sic creditori nequeant securitatem præstare. Circa hanc distinctionem notandum, illam utiliter locum posse habere inter cives ejusdem reip. Nam cum frequens urgeat necessitas mutuum sumere, cujus solutio sæpe in diem solet differri; neque semper ea rerum mobilium copia sit, quæ sufficiens præstare pignus queant: inde durum nimis foret, statim ad traditionem rerum immobilium, puta ædium aut fundorum adigi: (conf. etiam *Exod.* xxii. 26. 27. *Deut.* xxiv. 6. *Job.* xxii. 6. xxiv. 3. *Prov.* xx. 16. l. 6. 7. *D. de pignor.* *Diodor. Sicul.* l. i. c. 79. l. 8. & *authen. Agricultores C. qua res pign. oblig. poss.* igitur sufficiebat rem immobilem designari, qua creditori caveatur; quæ neque auferri, & in quam per judicem immisio semper obtineri possit. Ast inter eos, qui in libertate naturali invicem vivunt, nudæ hypothecæ sunt inutiles. Nam ubi ultro debitor solvere renuerit, vi utique & armis erit invadenda possessio hypothecæ. Atque etiam citra assignationem hypothecæ inter tales quælibet bona debitoris invadere licebat.

C A P U T X I.

QUIBUS MODIS SOLVANTUR OBLIGATIONES, QUÆ EX PACTIS ORIUNTUR.

1. *Modus maxime naturalis solvenda obligationis est explere conventa.* | 2. *Quid si quis pro ignorante solverit?*

3. Cui solvendum?	vic.
4. Quid solvendum?	10. Vis & mutatio status, in quo fundabatur obligatio.
5. Compensatio adversus quem & à quo opponatur?	11. Quatenus tempore expiret obligatio.
6. Ubi eadem locum habeat.	12. Morte qua obligationes expirent.
7. Remissione solvitur debitum.	13. De delegatione,
8. Mutuo dissentiu quatenus solvatur obligatio.	14. Confusione,
9. Unius perfidus alterum obligatione sol-	15. Et Novatione.

Restat ut videamus, quibus modis obligationes ex pactis oriundæ dissolvantur. Inter quos maxime naturalis est expletio ejus, de quo fuit conventum. Eo enim peracto, partibus nihil amplius invicem est negotii. Observandum autem est, quasdam obligationes ita personæ inhærere, ut ab alio recte expleri nequeant: alias vicariam admittere operam, ut nihil intersit ejus, cui quid debetur, per quemcunque eadem expleatur. Quales ut plurimum sunt contractus, quibus convenitur de præstanda aliqua opera mercenaria, & vulgari, & quæ æque commode ab uno, quam ab altero obiri potest. Item, quibus convenitur de præstandis rebus fungibilibus, & quibuscunque aliis, quæ undecunque ad nos perveniant, nostra nihil interest. In talibus ergo est maxime naturale sit, ut ipsi debitores solvant, aut præstent conventum, aut illi, qui ab ipsis mandatum habent: creditorem tamen oportet adquiescere, si alius quis debitoris nomine velit solvere, (*nam quod quis suo nomine solvit, non debitoris, debitorem non liberat.* l. 3. D. de hered. peti.) & si istud acceperit, ab isthoc nihil amplius postulare poterit. Quo loco circa fidejussorem observandum: siquidem principalis debitor solverit, tam hunc, quam fidejussorem liberari: Ait si fidejussor solverit, principalem quidem debitorem à creditore liberari, sed fidejussori contra idem debere incipere, ut ut hic incio debitore solverit.

§. 2. Quando autem quæritur, an & quatenus qui pro alio solvit, qui neque fidejussor est, neque mandatarius, id quod solvit repetere queat; distinguere solent, an pro invito & contradicente, an verò tantum pro ignorante sit solum. Priori casu nullam ipsi repetitionem competere constat. Nam quomodo obligationem, quæ ex consensu oritur, mihi invito quis possit impingere? Quia tamen nemo temere præsumitur tua jactare, igitur ulterius videndum, an quis creditori id, quod solvit, donare voluerit, an vero minus. Priori casu debitori nihil accedit aut decedit. Posteriori casu nihil superest, quam ut ipsum hoc egisse dicamus, quo creditoris jus & actionem contra debitorem in se transferret. Et ut ut creditor forte ab initio nesciverit, cum qui solvit hoc agere, illudque velut debitoris nomine solum acceptum tulerit: tamen ubi hic ultro à debitore quod solvit recuperare nequit, æquitas dicitur, aut creditorem, quod accepit, huic debere restituere, salva sua in debitorem actione; aut eidem actionem suam in debitorem cedere. Præsertim cum is, qui pro altero

solvit, præsumatur credidisse, solutionem suam debitori gratam futuram. Quam ob rationem & huic leges Romanæ dederunt actionem negotiorum gestorum. l. 43. l. ult. D. de negot. gestis. Quatenus tamen debitor excipere potest, sibi gratum non fuisse, quod iste suo nomine solverit, seque nolle ipsi hoc beneficium debere; simplicissimum est, ut ei, qui pro ignorante solvit, creditor actionem suam cessisse intelligatur. Si autem quis alias in res ignorantis utiliter quid erogavit, aut operæ quid impendit, nō melioratio inde detrahi possit, recte rei tanquam pignori tamdiu incumbet, quousque quod impensum fuit sibi sarciat.

§. 3. Solutio porro, & quævis obligationis expletio debet fieri ei ipsi, cui debetur, aut quem hic delegaverit, ut ipsius nomine debitum recipiat. Quod si autem alteri per errorem fuerit solutum, haut quidquam ideo creditori iste debere definit; verum illud tanquam indebitum qui solvit repetere poterit. Præsupponitur quoque eum, cui solvitur, & habere bonorum suorum administrationem, & intelligere, quid geratur. Alias enim potius temeraria effusio, quam solutio facta intelligetur, collato, quod ad utilitatem procurandam erat destinatum in eum, qui ejusdem finem aut dissolute negligebat, aut plane ignorabat.

§. 4. Præterea solvendum est illud ipsum, de quo conventum fuit, non aliud ejus loco: (add. l. 99. D. de solution.) integrum, non mutilum, non pars duntaxat, non divitum; loco item & tempore convento, in primis ubi illius, cui debetur, interfit, heic & non alibi, nunc & non alio tempore solvi aut præstari. Nam & tempus pars pretii est. Vid. Martialis l. VI. ep. 30. Nisi tamen nova conventionē alia res pro re debita fuerit substituta, aut circa locum & tempus quid mutatum. In qualem substitutionem aut mutationem sæpe creditores consentire necessum habent; quando per impotentiam aut malitiam debitoris satius ducunt aliquid accipere, quam nihil; alio loco, quam nullibi, post intervallum, quam nunquam. Et si & æquitas sæpe requirat, ut tempus vel prolongetur debitori, vel præstationes velut dividantur, quando solutio in præsens, aut simul fieri nequit. Sic cum Athenienses Dianæ votum fecissent, tot illi se capras immolatu- ros, quot hostes occidissent, ac totidem victimas ex toto agro comparare non potuissent, quotannis D. mactare decreverunt; apud Xenophontem περί ἀναβάσεως τῆς Κούρης. l. 3. Alias circa tempus solutionis observari etiam solet l. 105. D. h. t. Sæpe quoque, ubi iudex fuerit aditus, nulla alia patet via litem expediendi, quam ut rei conventæ loco ad quid æquipollens debitor condemnatur. Id quoque manifestum est, eum duntaxat, cui debetur, posse aliquid de debito remittere, aut super eo transigere; quod creditoris ministro aut dispensatori citra mandatum non competit. Verum ubi debitoris minister cum creditore transigerit, & minore summa, quam quæ revera debebatur, eidem satisfecerit, id lucro cedit non ministro, sed ipsius domino. Et speciem furti aut peculatus habet, si minister debitoris, qui in minorem summam cum creditore transigit, integram in ratione referre velit, sibi que reservare, quod minus solutum est. Sed & id pro solutione habetur, si pignus à creditore vel ipsum in solutum fuerit acceptum, vel ex lege adjecta in commissum ceciderit, vel si pretium ex eodem distracto redactum loco debiti in acceptis relatum fuerit. Quod si autem quis, multiplicitate debito obstrictus, partem solverit, favorable iudicatur, pro eo debito id

esse solutum, quod odiosius videtur. Vid. l. 1. 3. 4. 5. 7. 8. D. l. 89. §. 2. l. 97. *h. t.* Ille tamen modus solutionis est plane irregularis, quo usus legitur Vitellius apud *Xiphilinum epit. Dionis*, cujus creditores, qui eum in Germaniam proficiscentem vix datis fidejussoribus dimiserant, eo mox Imperatore facto, Romamque reverti, sese occultarunt. Quibus requisitis ipse dicebat, *se reddidisse salutem pro creata pecunia*, tabulasque contractuum reposcebat.

§. 5. Est & usitatissimus modus tollendi obligationes per compensationem, quæ est crediti & debiti inter se contributiol. 1. D. *de compensat.* seu quando ideo aliquid deberi definit, quia eidem ipse creditor rem ejusdem generis, & quæ tantumdem est, vicissim liquido debet. Cum enim in primis in rebus fungibilibus tantumdem sit idem, & vero, ubi mutuum est debitum, mihi statim tantumdem esset reddendum, atque ipse accipi; igitur ad redigendas in compendium inutiles solutiones commodissimum est, utrumque suum retinendo solutione defungi. Præsertim cum omnem fere exactionem aliqua molestia comiteretur; & valde imprudens sit, per solutionem non necessariam id efficere, ut alter in suo adversum me debito eo facilius possit tergiversari. Vid. l. 2. l. 3. D. *h. t.* Adparet autem, compensationem duntaxat locum habere inter eos, qui invicem sunt creditores & debitores; non autem si quid à tertio quopiam mihi deberetur, id alteri invito velut in solutum obtrudere possum. Nisi forte talis inter quosdam sit societas, ut ipsorum obligationes & jura invicem sint communia. Sic si inter duas sit omnium bonorum societas, & eorum uni ego tantam summam pecuniæ debeam, quantum alter mihi, recte isti, debitum me poscenti, compensationem oppono. Nam horum bona pro uno patrimonio habentur. Imo si certæ duntaxat rei inter aliquos sit societas, compensatio locum habebit, si & creditum, & debitum ex eadem re, cujus inter eos societas fuit contracta, resultet; quia & hæcenus isti velut pro uno stare intelliguntur. Sic & quod ego debitoris mei heredi debeo, compensatione tolli potest; & vice versa, quod mihi antecessoris mei creditor debet. Compensationem autem etiam invito creditori posse opponi patet; cum valde impudens sit, idem alterum poscere, quod ipsi præstare detrectes. Exinde etiam, qui compensatio locum non habet inter eos, qui sibi invicem non debent, deducitur; si quid ego alteri debeam, me non posse ipsi obtrudere creditum ejus, cujus ipse procurator sum, quamdiu illud in me non fuit translatum. Nam dum quis suis me negotiis præficit, non statim ipsius res inter meas numerare, & meis me debitis inde liberare possum; præsertim cum læpe alterum, quam me, debitorem creditor malit habere. Nec si cui mea negotia committo, statim ipsius quoque onera & obligationes in me derivare volo. Sic v. g. si mihi Cajus injunxisset, ut credita sua ipsi exigerem ab Sejo, cui ipse debeo; invito Cajo neque Sejus poterit debiti mei compensationem objicere, & eo prætexto solutionem recusare; (quid enim Cajo cum meis debitis?) neque ipse me Cajo debitorem pro Sejo substituere possum. Sic debitor pupilli non potest in compensationem deducere creditum tutoris, nec tutor suo se debito exsolvere, offerendo creditori suo in compensationem creditum, quo hic pupillo tenetur. Vid. l. 23. D. *h. t.* Contra recte tradunt, fidejussorem, si à creditore ex causa fidejussionis convenitur, non solum in compensationem deducere posse, quod creditor ipsi, sed & quod principali debitori debet, etiam hoc inscio & invito. Nam liqui-

siquidem ipse principalis debitor solvisset, compensationem sui debiti creditor tenebatur admittere; cur ergo fidejussori id non profit? Et improbus foret debitor, si fidejussorem vellet prohibere, quominus sui debiti compensatione defungatur; cum utique quod hic pro ipso solverit, restituere teneatur.

§. 6. Regulariter autem compensatio locum habet in rebus fungibilibus ejusdem generis, quorum solvendum tempus jam præfens, aut elapsum est, (non quæ in diem debentur. vid. l. 7. D. *b. t.*) Unde recte compenari nequeunt quantitates cum quantitatibus diversi generis, aut diversæ qualitatis; puta modius tritici, cum modio avenæ, amphora vini Rhenani cum amphora vini Hispanici. Neque diversæ species, puta hic equus cum hoc bove. Neque res diversi generis, puta ovis cum anser. Neque species cum genere, aut quantitate; puta Bucephalus cum quovis equo, aut amphora olei. Et si Interpretes juris Romani admittant compensationem inter corpora in genere debita, seu quando utrinque idem genus ejusdem qualitatis debetur, v. g. si tibi equum in genere promississem, actu illi, qui mihi in genere equum legavit, successisti, compensatio inter nos fiet. Contingit tamen etiam in istis, ut utriusque debitoris consensu diversæ res in suam æstimationem resolvantur, & sic demum utrinque compensatione tollantur. Quamquam etiam in reciprocis debitis frequens sit, ut non tam tollatur, quam suspendatur obligatio per retentionem, qua quod alteri debebam exhibere, tantisper penes me retineo, quoad alter, quod prius debebat, præstiterit. Minime autem compenari possunt operæ invicem debitæ, aut opera cum re, quando momentum illud temporis jam instat, quo illæ invicem sunt præstandæ aut exhibendæ. Nam id repugnat scopo contractuum, eosque reddit plane inutiles. Quod si autem uterque alteri debitæ operæ aut rei præstationem remiserit, ex alio fundamento obligatio tollitur, nempe ex mutuo dissenso. Sicuti etiam, quod ego præstare non tenear, quando alter qui prior præstare debebat, id omisit, non ad compensationem est referendum; sed quia conditio, sub qua ego præstare tenebar, non extat. Quod si autem operæ tempore convento præstari sint neglectæ, adparet easdem in æstimationem suam posse resolvi, adeoque per compensationem tolli. Sed & debito opponere possum damnum æquipollens à creditore datum, ut & multam mihi exsolvendam, in quam ob injuriam mihi datam iudex creditorem condemnavit. Id quoque recte monet *Grotius* l. 3. c. 19. §. 19. si quid inter litigantes convenit, ei quod promissum est, opponi lite manente non posse aut actionem, de qua lis erat, aut litem damna & impenias, v. g. est mihi lis super aliquo de hæreditate: ea lite pendente ego ipsi domum vendo. Hæc sane in solutum iste mihi imputare nequit eam hæreditatem, aut sumtus in ejus petitionem factos; quippe cum nondum sit liquidum, an hæreditas illi debeat. Et negotii natura ostendit, convenisse inter nos, seposita ea lite: alias enim nihil actum fuisset. De eo genere compensationis, qua debitum gratiæ pro beneficio referendæ tollitur per sequentem injuriam ab eodem illatam, prolixè tradit *Seneca Epist.* 81. & *de benefic.* l. 6. c. 4. *seqq.* Sicuti & æquales utrinque injuriæ per compensationem recte tolluntur, salvo tamen eo, quod magistratûs interest.

§. 7. Tollitur quoque obligatio condonatione ejus, cui quid debebatur, & cujus

ejus interest obligationem fuisse expletam. Nam jure suo posse aliquem cedere tralatitium est. At quod ex obligatione in alterum translatum fuit jus, iterum ad nos redire per condonationem ab altero intelligitur. Et uti ab initio non contrahitur obligatio, si alter, cui quid offertur, id respuerit: ita nec illa me amplius stringit, quando alter vinculum, quo ipsi tenebar, ultro laxaverit. Addendum tamen est, nisi & tertii alicujus interfit, eam obligationem impleri. Tunc enim eandem remittere solus non potest, etiam in quem immediate ex obligatione quid confertur. Solet autem ejusmodi condonatio fieri vel expresse vel tacite. Ad priorem modum pertinebat ex legibus Romanorum *acceptilatio*, qua quis fatebatur se accepisse, quod revera non acceperat. Item, *stipulatio Aquiliana*, qua per novationem quandam quarumvis rerum obligatio in stipulatum deducebatur, ac deinde per acceptilationem tollebatur. Quas quidem ambages jus naturæ ignorat, in quo etiam re, aut quocunque modo contracta obligatio nudo alterius consensu, rite significato, extinguitur. Signum quoque condonatae obligationis habetur, si sciens debitori tradam, (non ex causa depositi, aut simili,) instrumenta aut chirographa, citra quæ inter homines debita non possunt probari. l. 2. D. de *pactis*. Quod si autem alia instrumenta extent, ex quibus debitum neque liquido possit probari, unius duntaxat traditione debitum remissum non censetur. Quod autem leges Romanæ docent, redditione chirographi judicari tacitum pactum initum cum debitore de non petendo; ea subtilitas itidem juri naturæ est ignota, quo etiam re contracta obligatio non reali duntaxat solutione, sed & nuda condonatione potest aboleri. Tacite autem condonata censetur obligatio, si quis impediat, aut in causa sit, quo minus, quod debetur, possit præstari. Sic & ubi cum aliquo ita mihi convenerit, quod ipsum sim admoniturus, ubi opera erit obeunda; admonitione à me omissa istam censebor remisisse. Uti etiam, quando alium, ejusdem vices obiturum, substituero

§. 8. Uti autem priori modo solvuntur potissimum obligationes, quibus alter duntaxat contrahentium oneratur; ita quæ utriusque partis præstatione constant, re adhuc integra, mutuo dissensu solent dissolvi. Nam id maxime naturale videtur, ut quod solum sufficit ad obligationem contrahendam, ejus contrarium sufficiat ad eandem dissolvendam, ubi aliud quid non intervenerit, quod obligationem semel contractam abrupti veter. Nam quin lege positiva in certo negotiorum genere interdici possit, ne quod semel placuit, etiam re integra displiceat, dubium non est. Quod si autem res non sit amplius integra, sed ab altera parte jam quid præstitum; tunc nudum dissensum adparet non sufficere ad tollendam obligationem; (vid. l. 2. l. 3. D. de *rescind. vendit.*) sed si alias obligatio sit solubilis, accedere oportet condonationem ejus, qui jam aliquid præstitit, & cui quid ex adversum erat præstandum; aut illud alia ratione fariendum. Vid. l. 58. D. de *pactis*.

§. 9. Præterea non tam solvitur, quam abruptitur obligatio alterius partis per fidiam, adeoque quando unus non præstat; de quo convenit, neque alter tenetur id præstare, quod reciproce & intuitu præstationis alterius recepit. Cum enim qui ex pacto aliquid alteri promittit, non absolute & gratis, sed intuitu ejus, quod alter se præstiturum recepit, promiserit; inde præstationes utriusque sibi invicem insunt per

modum conditionis; quasi dictum foret, præstabo, si tu præstiteris prius. Jam autem quæ conditioni superstruuntur, ea non adparente corruiere constat. *Thucydides* l. 1. *Fœdera violant, non qui obviā iniuriæ eunt, sed qui vim priores inveniunt.* Unde indebita, si modo non fabulosa est, religiositas illius Indi, cui cum alter mulierem contra jus omne fasque ei abstulisset, fœdera tamen violare noluit, quod iam sancte pieque jurasse se diceret, ut ne injuriam quidem passus, detrimenti quidpiam sibi vellet afferre; apud *Philosfrat.* l. 3. de vita *Apollon. Thyanæi.* Vid. *Grotius* l. 3. c. 19. §. 14. Hæc autem locum habent, si iste suum non præstiterit, qui priore loco præstare debebat, aut qui simul cum altero. Nam an & quatenus solus metus, ne, ubi ego meum præstitero, alter fallat, ab obligatione aliquem liberare queat, supra traditum fuit. Sed quid juris erit circa particulas rerum jam præstitarum, ubi contractus ante plenum complementum fuerit abruptus? Heic de diversis casibus distincte erit pronuntiandum. Si enim ipse quod priori loco debebam præstiterim, & alter mox tergiversari velit, mihi jus erit ipsum quovis modo licito ad contractum implendum adigendi. Quod si autem meipsum, ubi aliquam obligationis partem implevi, in eadem implenda pergere tædeat, non possum alterum adigere, ut quod præstiti, ejusvè æstimationem iste restituat: sed nō ego, de quo præstando convenit, consummare velim, tuto licebit isti quod abs me accepit retinere. Neque heic opponi poterit tritum illud: non debere aliquem cum damno alterius locupletari. Ejus quippe damni non habetur ratio, quod quis suo dolo sibi arceffivit. Et quoties per eum, cujus intererat conventioni impleri, steterit, quo minus ea impleantur, perinde habetur, ac si eadem fuerint implera. Neque si postea poenitentia temeratae fidei ductus pactum continuare velim, alter id acceptare cogitur: cum pacti violatio semel facta penitus idem abruperit, & alterum ab obligatione inde orta absolverit; quæ nisi nova conventionē instaurari nequit. Sic v. g. si ego operam alicujus in annum conducam, mercede in antecessum soluta, post ante annum finitum citra ipsius culpam eundem expulero; non tenetur mihi de mercede restituere, quanti erat residui temporis opera. Quod si autem quæ utrinque præstita fuerunt, paria sint, ante conventum tamen terminum non licebit alterutri pactum abruptum; sed alter ad idem implendum violatorem adigere poterit, aut extorquere id, quod intererat pactum ad amissum fuisse impletum.

§. 10. Expirant quoque obligationes, quando statim, in qua eadem unice fundabantur, mutaverit persona tam quæ præstare, quam cui præstari debebat. Sic magistratus defensionem subditum promittens non amplius tenetur, si munere suo abierit. Sic qui magistratui obsequium promissit, non amplius tenetur, ubi subditus ipse esse, aut hic magistratus defuerit. At vero vim tollendi obligationem non habet ejusmodi mutatio in subiecto, quæ quidem eandem quo minus susciperetur impedisset, siquidem eo, quo contrahebatur, tempore extitisset, ac in præsens subiecto non adeo exacte quadrat, dummodo non prorsus inhabile illud ad eandem implendam reddat. Nam nisi ejusmodi mutatio tanquam conditio pacto fuerit ab initio inserta, jus irrevocabiliter quæsitum firmum persistet, utut alteri fors molestia quædam inde creetur. Qui enim libere & ultro ad contrahendum accessit, sibi imputet, quod casus, qui probabiliter prævideri poterant, ab initio non præcaverit. Sic populus aliquis absolute se regi subiciens, etiam si post, ingenio mutato, in aliam reip. formam majori inclinatione feratur, haut quid-

quidquam regis ideo obsequium exuere potest. Sic multi, si antea matrimonii incommoda intellexissent, vitam cælibem exacturi fuerant; quibus tamen, ubi semel eo se vinculo induerint, utcumque fors tulerit, obdurandum est.

§. 11. Sed & ipso tempore expirant obligationes, quarum duratio à puncto aliquo temporis suspensa fuit. Quod si continuari easdem placuerit, nova conventionem opus est; quæ tamen non semper expresse, sed quandoque tacite facta intelligitur. Vid. l. 13. §. fin. l. 14. D. locati. Verum ut solo temporis tractu evanescat obligatio, ita ut non debuerit intra eundem tractum vim suam exlerere, id absurdum est. Inde nihil est obligatio; debebo tibi C. aureos per triennium, ita tamen ut neque interea temporis, neque elapso eodem spatio eos me poscere queas. Nam frustranea est obligatio, quæ nullum sortitur effectum, antequam expiret, neque post se ullum effectum relinquit. Aliud autem est, si ita dicam; nisi intra triennium petieris, nihil amplius debebo. Isthæc enim est conditio obligationi adposita, qua non adparente, illa evanescit. Sic & moris est, ut fidejussor ad certum duntaxat tempus sese obliget; eo nimirum fine, ut mature, & quamdiu adhuc solvendo est, debitorem creditor urgeat, ne in infinitum iste obstrictus hæreat.

§. 12. Morte denique solvuntur obligationes in persona alicujus radicata; subiecto quippe sublato accidentia quoque extinguere necessum est: ac præstatio per naturam redditur impossibilis. Vid. tamen *Valerius Max.* l. 2. c. 6. §. 10. Et *Pomponius Mela* l. 3. c. 2. negotiorum ratio, & exactio credui differebatur ad inferos, (de veteribus Gallis loquitur.) Sic in Japonia Bonzii persuadent hominibus, qui pecuniam ipsis heic dederit, eum decuplum in altera vita recepturum; ac in id chiographa sua creditoribus dant, quæ isti diligenter asservant, secumque sepeliri jubent. Vid. *Bern. Varinius de religione Japon.* p. m. 35. Frequens tamen est, ut defunctorum obligationes communicabiles per superstites continuentur, utque hi in istorum locum subeant. Idque vel quia superstes ultro, ut defuncti famæ consulere, aut alias ob rationes istius obligationem explendam in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quæ cum istis bonis naturali velus hypotheca oneratis, in hæredem simul transeunt. Quod si quis moriatur, neque tantum in bonis relinquat, quantum debet, adversus istum creditoris actionem simul mortuam esse adparet. Quid enim ex animi cadaveri aliquis faciat? Quo spectat lex Solonis apud *Plutarchum Solone*, qua mortui contumeliis affici vetantur. Add. l. 1. §. 14. 6. l. 17. D. de injuriis. Et si apud *Ægyptios* receptum, eorum qui solvendo non erant cadavera in creditorum ædibus condi; quæ postea hæredes opibus aucti redempta honorifica sepultura dignabantur. Apud quos itidem in usu, ut liberi parentum conditorum cadavera oppignorarent. Hæc qui non fuissent, eos ignominia maxima, & post excessum à vita sepulturæ privatio consequeretur. Vid. *Diodor. Siculus* l. 1. c. 92. 93. *Lucianus de luctu.* *Herodorus Emperpe.*

§. 13. Per delegationem substituit quis creditori suo consentienti debitorem suum, ut hic loco ipsius debitum exsolvat, seu ut delegantis creditori solvat, quod deleganti debebat. Ubi creditoris quidem consensus requiritur, non autem tertii istius debitoris, quem etiam ignarum & invitum alteri delegare possum. Nam nihil interest, utri quis solvat; multum autem, à quo quis debitum exigat.

§. 14. De confusione non est quod multa addamus. Nam cum idem non possit esse suus creditor & debitor; adparet, si quis debitoris sui hæres fiat, actionem illam perire, cum objectum, erga quod sese exerat, invenire nequeat.

§. 15. Novatio autem juris civilis positivi propria esse videtur, nec ad jus naturæ & gentium spectare. Nam possunt quidem antiquæ obligationes conventionem partium retormari; puta, ut non amplius debeat præstari interitus rei propter moram, à debitor interpositam; ut desinant deberi pœna aut usura ob moram; ut pignora remittantur, aut fidejussores liberentur, dum creditor sola debitoris fide deinceps sese contentum fore declarat, &c. Sed intra simplicitatem juris naturæ versantibus non opus est heic fingere, priori obligationi, quæ periit, aliam successisse. Cum revera nihil aliud heic actum sit, quam quod vel creditor partem sui juris remiserit, vel diversæ prætensiones in unam consule sint. Quod autem una actio præ altera privilegio quopiam gaudet, id juris positivi est; cum jure naturali, quæ æque efficaciter debentur, æque efficaciter quoque peti queant. Sed quod leges Romanæ tradunt de novatione, quæ per litem contestationem fit, (quam necessariam vocant, uti priorem illam voluntariam;) id aliquo modo ad jus naturale applicari potest. Nimirum ut in foro civili, qui judicio vicit, actionem judicati contra adversarium habet, qua id petit, quod iudex addixit, quomocunque sese prius jus habuerit: ita ubi super aliqua controversia bello disceptari cœpit, exigere potest non solum prima illa prætentio, ex qua bellum fuit ortum, sed quicquid, bello finito, in pace fuerit definitum.

CAPUT XII.

DE INTERPRETATIONE.

1. Ratio ordinis.	13. Ex hisce distinctionibus regula formantur.
2. Recta interpretationis necessitas.	14. Exemplum in duobus, qui simul ad mentem pervenerunt.
3. Verbis regulariter intelligenda ex proprietate populari:	15. Quomodo interpretandum, ne quis iniussu alterius bellum gerat.
4. Verba artis ex arte.	16. De verbis; Carthaginem fore liberam.
5. Per conjecturas eruantur sensus, si verba sint ambigua:	17. Conjectura, propter quam legis fit extensio.
6. Aut repugnent vel repugnare videantur.	18. De his, quæ in fraudem legis sunt.
7. Conjectura petuntur ex materia substrata:	19. Conjectura, propter quam legis fit restrictio, idque vel ex defectu voluntatis originario:
8. Ex effectu:	20. (Circa conjecturam hanc observatio.)
9. Ex conjunctis, origine, aut etiam loco.	21. Vel ex casu emergentis repugnantia cum voluntate, ubi iste est vel illicuius,
10. Quomodo ex ratione legis ejus sensus colligatur.	22. Vel nimis gravis, habita ratione actus.
11. Quædam vocabula habent significationem latam & strictam.	23. Quid si diversæ leges casu aliquo inter se collidi videantur?
12. Res quædam sunt favorabiles, quædam odiosæ.	

Post pacta in genere, & partim in specie, jam de eorundem interpretatione discipiemus. Cum enim in omnibus obligationibus, quæ ultro ab hominibus arcesuntur, certa adhibeantur signa, tum de animo contrahentium, tum de legibus & capitibus pactorum indicantia; & vero signa illa in diversos quandoque sensus possint accipi: maximopere est necessarium, nosse certas regulas, quibus genuinus eorundem sensus eruatur. Quanquam autem inferius demum sit agendum de illa pactorum specie, quæ imperium civile præsupponunt, & pleraque etiam ad leges pertineant: tamen cum neque hanc materiam dividere, neque ad finem usque rejicere conveniens videatur, contra leges methodi non adeo peccasse judicabimur, si eandem hoc loco universam exposuerimus; secutifere *κατὰ μέθην* *Græcum* l. 2. c. 16. qui in istâ hac materia exponenda subtiliter valde est versatus.

§. 2. Si igitur spectemus, quo fine obligationes contrahantur, tenetur quilibet, qui ultro sese obstrinxit, ad id, in quod voluit, obligari. Præsupponitur enim ipsum ultro & libere obligationem suscepisse, & quidem circa rem, cujus præstandæ necessitas ei antea non incumberebat. Igitur non adparet, quomodo quis in plus possit tene-ri, quam quousque ipse voluit. In quem sensum accipiendum illud *Ciceronis Offic. 1. In fide quid senseris, non quid dixeris cogitandum.* Ea est porro natura hominis, ut interni ipsius actus per se alteri non sint spectabiles; iidemque ab exterioribus actibus, & signis discrepare possint. Et tamen liquido est discernendum, ad quid quisque teneatur, quidve jure ab eodem queat exigi. Alias enim irrita reddetur obligatio, si quisque sensum, quem velit, sibi affigendo sese liberare posset, pertendendo suam sententiam diversam fuisse ab ea, quam alter arripuit. Igitur ratio dicitur, ut ei, cui promissum quid est, jus sit cogendi promissorem ad id, quod recta signorum interpretatio suggerit. Cogitatio quippe maxime propter hominem ipsum est, signa autem propter alios. Nam alioquin res exitum non reperiret, & in nihilum recideret; id quod in moralibus pro absurdo habetur. Quo pertinet antiqua in fœderibus usurpari solita formula apud *Livium* l. 1. c. 24. *sive dolo malo, utique ea hæc hodie rectissime intellecta sunt.* Est autem interpretationis rectæ norma & mensura, collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Signa illa sunt duum generum, verba, & alia; conjectura; quæ considerantur aut seorsim, aut conjunctim.

§. 3. De verbis hæc est regula: Si nulla sit sufficiens conjectura, quæ ducat alio; verba intelligenda sunt in proprio suo, & famoso, ut loquuntur, significatu, quem ipsis imposuit non tam proprietas aut analogia Grammatica, quam popularis usus, quem *pensei* *arbitrium est, & juxta & norma loquendi.* *Quintilian. Institut. Orat. l. 1. c. 6.* Consuetudo certissima loquendi magistra: utendumque plane sermone, ut *nummo*, cui publica forma est. *Duo Cassius* l. 59. *Tiberius cum in edicto voce non Latina usus esset, Ateius Capito dicebat; tamen si nemo ante ipsum eo vocabulo usus fuisset, nunc nobiliorum in gratiam Tiberii inter antiqua referendum.* Ibi *Marcellus* quidam subdit: hominibus Cæsarem civitatem Romanam dare posse, vocabulis non posse. *Procopius Vandal. l. 1.* cum dixisset, Imperatorem partim è suis, partim è fœderatis militem scripsisse, addit: fœderatorum nomine ubi solum dicebantur barbari, qui non servilem in modum, neque enim armis victi, sed pari cum civibus jure sub imperium venerant, à fœderibus, quæ pepigerant, sic nominari.

At nostra etate in hocce nomen venire nemo vetatur, ut mos est temporis non in quo primum reperia sunt sensu vocabula servare, dum pro suo arbitratu res ipsas mutant homines, quibus ce primum vocibus nuncupatae sint nihil solliciti. Themistius orat. 4. τὸ ἐννοεῖται, ἀσπρεῖ νομίσματα μετέπειθεν ἢ δύναμις κατὰ τὰς ὑστερὺν χρόνους. Vocabula (Sophistæ) vis, sicut nunti, mutata est posteriori tempore. Apud Polybium l. xii. c. 4. Locri in extremam Calabriæ oram delati ex Græcia, regionem eam invenerunt à Siculis possessam. Hi improviso eorum adventu perterriti, eos receperunt, & in hæc verba fœdus cum illis iniverunt: amicitiam cum Siculis Locrenses servaturos, & regionem hanc pro communi amboꝝ populus habituros, quamdiu terre huius pedibus suis insisterent & imposita humeris capita gestarent. Hæc cum ita convenissent, Locrenses ad præstandum iuramentum accesserunt, postquam in calceamentorum sola terram iniecissent, humeris autem aliorum capita ita supposuissent, ut non adparerent: deinde è calceis terram excussierunt, & capita aliorum abjecerunt; ac mox ubi primum data est occasio, Siculos regione expulerunt. Apud Thucydidem l. V. Boeotii cum Spartanis fœdus icebant, in quo inter cetera cautum erat, ut Boeotii Spartanis traderent Panaetum. Verum illi prius Panaetum diruerunt, & tunc demum Spartanis tradiderunt. Sic Leucippus cum locum à Tarentinis in usum ad diem noctemque petiitum repetentibus non redderet, interdiu reposcentibus respondebat, si ad sequentem noctem repeterent, se redditurum: at noctu ad diem sequentem referebat. Strabo l. VI. Sic de Mahomete Turcarum Imperatore narrant, cum Eubœa capta alicui promississet, caput ipsi fore incolume, mox medium eundem dissecuisse. Sic cum quidam regulus Indiæ ad regem Persarum confugisset, & Rex Indorum istum sibi missio legato tradi posceret, Persa, dum legatus admittitur, supplicem corbi impositum ex arbore tantisper suspendit; & dein negat, supplicem in sua terra esse. Ad. Olearius Itinerar. Pers. lib. 4. cap. 30. Sic non nemo constanter negavit, se sacerdoti manus iniecisse; nam baculo verberaverat, & pedibus eum proculcaverat. Sic Temures cum præsidianis urbis Sebastiz pepigit, ut dedita urbe, sanguis non effunderetur. Sed iste, elusa pacti formula, captivos defodi vivos imperavit. Verum ejusmodi cavillationes uti sunt nimis apertæ & frivolæ; ita illis perjurium magis adstringit, quam dissolvi recte pronunciat Cicero Off. 3.

§. 4. Circa vocabula artium propria, quæ vulgus vix capit, observandum est, ut illa explicantur secundum definitiones prudentum cujusque artis. Cicero quest. Academ. l. i. Dialectorum verba nulla sunt publica: suis utuntur, & id quidem commune est omnium fere artium. Exemplum sit in vocabulo exercitus, v. g. si in fœdere aliquo cautum sit, ne quis cum exercitu alterius fines transeat. Ubi dispiciendum, qualis militum manus eo nomine veniat. Grotius putat exercitum definiendum per talem militum multitudinem, quæ palam fines hosticos invadere ausit, vel etiam aperte hosti ingruenti sese objicere. Nam passim apud historicos opponitur id, quod iusto sit cum exercitu, & quod furtim sit, ac more latrocinantium. In universum tamen non potest definiri, quanta manus ubique & semper exercitum constituat, sed respiciendæ sunt vires tum hostium, tum nostræ. Si tenuibus rebusp. invicem sit negotium, modicæ copię exercitus inst. r. habere possunt; quæ inter magna re,

gna pro manipulo prædantium habebuntur. Hinc, quando *Vegetius de re militari* l. 3. c. 1. dicit, *exercitum esse tam legionum, quam auxiliorum, nec non Equitum adgerendum bel- lum collectam multitudinem*; non describit exercitum in genere, sed qualis tunc apud Romanos censebatur. Nam dantur utique exercitus ex solis civibus, aut meris peregrinis sive focis, item ex solo peditatu, aut equitatu constantes. *Cicero in Paradoxo* 6. refert dictum M. Crassi, qui negabat *ducentem esse aliquem, nisi qui exercitum suis fructibus posset alere*. Exercitum autem definit *sex legionibus, & magnis sociorum auxiliis* *Polybius* l. VI. Romanorum exercitum ait plerumque constituisse XVI. M. civium & XX M. fecio- rum. Quanquam & minor numerus quandoque apud hos exercitus nomen implebat. In l. 2. §. 1. *D. de his, qui not. n. sum.* exercitui præesse dicitur, etiam qui unam legionem administrat. Sed & alia quasi ob super hoc vocabulo moveri poterit; an foedus, quale dixi, violari, qui magnam militum multitudinem per alterius fines traduxerit, non junctim, sed per manus minutas? Heic cum exercitum habere dicatur, & qui in uno loco eum congregatum habet, & qui copias ita disperfit, ut tamen eas brevi contra- here possit; ulterius considerandum, quo fine hæc conventio sit inita. Si enim hoc tantum spectatum fuit, ne nobis periculum creetur, adparer, foedus non violari, ubi sparsim transiunt, nec intra fines nostros colliguntur. Verum si alterius vicini securi- tatem id spectat, ne iste per nostros fines invadatur, etiam sparsis concessio transitu foedus violabitur. Eadem ad *classe* quoque applicari possunt, si forte in aliquo foedere positum sit, ne quis in certa maris parte cum classe naviget, aut alterum navigare patia- tur. Nam heic non solus navium numerus consideratur, sed & earundem magnitudo, & vires maritimæ populorum, quorum interest. Huc pertinet illud *Florus* l. 1. c. 11. *Extant & de Antio parva spolia, qua Marius in suggestu fori capta hostium classe seffixit; Etia- men illa classis. Nam sex fuere rostrata. Sed hic numerus illis initis navale bellum fuit.* Add. *Alber. Gentilis de jure belli* l. 3. c. 20. Sic si quid de *arce* fuerit cautum, puta ne intra cer- tum spatium ab alicujus finibus illa extruatur; sæpe arcem novimus accipi pro insigni juxta ac munitissimo ædificio: sæpe etiam pro loco munito, qui arcere hostilem exer- citum possit, etsi vilibus ædificiis exculito. Ubi si conventionis scopus fuit, ne quis mu- nitus locus nostris finibus imminet, manifestum est pactum violari, si munimentum de naxat terreum, vilibus militum cum receptaculis fuerit extructum. Add. *Alber. Gentilis d. l. c. 21.* Quod si autem vocabula artium à diversis diversimode definiantur, expedit ad præsciendendas lites, ut popularibus verbis exprimat, in quonam signifi- catu ista vox eo loco capiatur.

§. 5. Ubi verba simplicia, aut verborum complexio plures significationes reci- piunt, assumtis conjecturis opus est, ut genuinus sensus eruatur. Rhetores hunc lo- cum vocant *ἐξ ἀμφιβολίας*, ex ambiguo. Dialectici subtilius, si in una voce plures sint sensus, *ἀντιφράσις*, si in complexione verborum, *ἀντιβολία*. Prioris exemplum potest esse, quod *Terentius de velandis virginibus* c. 4. vocabulum *mulierum* in dicto 1. *Cor.* VII. ad virgines quoque extendendum docet. Etsi aliquando mulier virgini opponatur, v.g. in illo *Cicero*: *cras mulier erit*. Posterioris exemplum a *Cicerone de Invent.* l. 2. ponitur. In testamento suo quidam tale legatum constituerat: *Hæres meus vasorum argenteorum ponat centum noverca, quæ volet, dato.* Heic noverca magnificè & scite

scite cælata poscebat; contra hæres prætere, et tantum deberi, quæ ipse dari vellet. Poterat evitari ambiguitas, addita voce *ipse* vel *ipsa*. Et si ex jure Romano constet, regulariter optionem esse penes legatarium. Id quod etiam naturali æquitati congruit. Nam si hæredis esse debebat optio, non opus erat, addere clausulam, *quæ volet*. Quæ enim absolute mihi præstanda injunguntur, ubi diversis modis mea obligatione possum defungi, electio penes me esse intelligitur. Sed ubi clausula de optione est adjecta, præsumitur eam tendere in favorem ejus, qui aliquid est accepturus, ne alter vilem quampiam rem ipsi impingat. Add. *Autur ad Herennium* l. 1. *Quintilianus inst. orat.* l. 7. c. 9. Sed quod attinet notissimam illam decisionem, Ducis de Ossuna, Proregis Neapolitani, qua totam hæreditatem filio addixit contra sacerdotes, hæredes ea cum clausula scriptos, ut filio darent, *quæ ipsi vellent*: eam non tam apicem juris, quam odium avaritiæ hominum alienis imminuentiam defendunt. Huc pertinet quod Carolus V. legato Regis Francisci Ducatum Mediolanensem petenti respondit; *Et prorsus idem mihi placet, quod fratri meo Regi Galliarum*. Id quod legatus præpropere domino suo rescripsit, velut re obtemperata. *Marsilius Legato* l. 2. c. 39.

§. 6. Conjecturæ quoque adhibendæ ad genuinum sensum eruendum, quando occurrit *ἐναντιοφάνεια*, seu species repugnantia; ut quæ partes invicem pugnare videntur, conciliantur si modo id fieri possit. Nam ubi certa & manifesta est repugnantia, quod posterius inter contraheates placuit, derogabit prioribus. l. 4. *D. de consensu. princ.* c. 3. *X. de rescriptis. L. 9. c. 34. Ubi dua contraria leges sunt, semper antiqua abrogat nova.* Quia nemo eodem tempore contraria potuit voluisse; & ea est natura actuum ex mero agentis arbitrio dependentium, seu quibus alteri nullum est jus quæsitum, ut novo voluntatis actu inde discedi possit. Et ut mutatio voluntatis ad actum aliquem tollendum valeat interdum ea ex una duntaxat parte requiritur, puta, in legibus civilibus, in testamentis, & similibus: interdum ex utraque parte adesse debet, uti in pactis, quæ, ubi lex non obstiterit, non nisi utriusque partium consensu possunt dissolvi. Ex quibus etiam obiter patet, qua ratione Lycortas incogitantiam suam excusare potuerit, quod cum foedus Achæorum cum Ægypti rege ivisset renovatum, non expresse mentionem fecisset, quodnam ex pluribus, quæ extabant, foederibus renovaret. Nam dicere debuisset, omnia ea foedera fuisse renovata, in quantum consenserent. Sed circa ea, quæ discrepant, postremum repetitur. Vid. *Polybius excerpt. legat.* 41. Exemplum legum duarum, quæ sibi repugnare videntur, tale adferret. Lex una est; *tyrannicida statua ponatur in gymnasio*: altera, *ne mulieri in gymnasio statua collocetur. At femina est, quæ tyrannum occidit*. Judicaverim tamen pro muliere calculum ponendum. Nam prioris legis ratio est, ut juvenus, quæ in gymnasio virtuti præparatur, per ejusmodi honores ad similia accendatur: posterioris autem, quod propriæ mulieribus virtutes sint extra necessitatem aut decus virilis æmulationis. In hoc igitur casu quia mulier sexus sui audaciam excessit, eo magis in gymnasio statuam meretur, quo majores ad æmulandum stimulos viris ejus sexus imbecillitas potest injicere. Aliud est apud *Ciceronem de Invent.* l. 2. *Lex est, qui tyrannum occiderit, Olympianicarum premium capito, Et quam volet sibi rem à magistratu deposcuto, Et magistratus ei concedito. Et altera lex, tyranno occiso quinque ejus proximos cognatione magistratus necato.* *Alexan-*

Alexandrum, qui apud *Pheras* in *Theſſalia* tyrannidem occupaverat, uxor ſua *Thebe* noſſu, cum ſimul cubaret, occidit. Hac filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi præmii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occide dicant oportere. Exemplum, quo dux partes ejusdem legis collidi videntur, hoc adferunt: *Rapta* raptoris mortem eligit, aut nuptias. Eſt qui dicitur rapuit, quantum altera mortem, altera nuptias elegit. Heic ratio legis viam decidendi monſtrabit. Quod enim mortem raptoris optare permittitur rapte, id non ideo factum, quod crederetur, multas puellas raptorum ſuorum mortem optaturas; ſed mitellæ conſultrum ibat legiſlator, ne in cælibatu degere perpetuo cogeretur, poſtquam & raptor, deſagrante primo amoris impetu, eam ſaſtidire cœpiſſet, tanquam & alteri non adeo pertinaciter denegaturam, quod ſibi contra leges indulgiſſet; nec facile inveniendus erat, qui ſciens ab altera deſtoram vellent ducere. Unde illa præferetur, quæ raptoris nuptias eligit. Nam hoc & ad ſcopum legis, quæ magis ſceminarum commodum, quam raptoris pœnam ſpectat, quadrat; & eo modo ſaltem uni raptarum honeſti matrimoni ſit copia; cum ubi raptor morte fuerit affectus, utraque viduo jacere lecto cogatur. Et valet etiam heic, quod ubi pares ſunt ſententiæ, minor pars debeat prævalere. Eſt in contrariam ſententiam videantur diſcedere plerique declamatores apud *M. Senecam* lib. 1. *controvers.* 5. Ubi ejusdem legis verba in aliquo duntaxat caſu ſecum pugnant, tale exemplum adferunt. Eſt lex; *vir fortis, quod volet poſcitur.* At ſunt jam duo viri fortes, qui eandem poſtulant virginem. Cum uterque voti non poſſit fieri compos, quæritur, uter alteri præferendus? Heic reſpondendum, quod is debeat præferri, qui prior optavit: ubi ſimul optaverunt, res ſorti erit committenda. Nam indefinita optandi libertas in lege ita eſt reſtringenda; ſiquidem viri fortis deſiderio commode ſaſſificari queat. Aliud exemplum proponitur apud *Philolaſtrum de vitis Sophiſtarum* l. 1. in *Secundo*. Qui ſeditionem incepit, pœnas luat. Idem ſeditionem incepit ac finivit, & præmium petit. De quo caſu ita nerveſe *Secundus*: *de quibus rebus male meritis es, da pœnas: de quibus vero bene meritis, ſi potes, præmium cape.* Et in hiſce quidem caſibus evidens verborum obſcuritas ad conjecturas cogit recurrere. Enimverò interdum conjecturæ ſunt ita evidentes, ut genuinus ſenſus ſeſe ultro ingerat etiam contra receptiorem & communiorem verborum ſignificatum. Quem locum *Rhetores* vocant *πρὸς τὴν ἀντιφράσιν* *Alcibiades* ex ſcripto & ſententiæ ſcriptæ. In eam rem hæc lex frequentatur: *Peregrinus, qui mœnia adſcenderit, capite plectatur.* Eſt qui in obſidione muros adſcendit, & hoſtem jubentem ſcalis deſecit. Peregrino advenſatur τὸ πρὸς, patrocinaur διὰ τοιαύτα, ſecundum quam ſine dubio judicium ferendum. Nam ſcopus legis hic erat, ne peregrinus mœnia adſcendens exploraret, quæ ratio in præſenti caſu ceſſat. Add. l. 15. D. *de publicanis*. Monendum tamen & hoc, aliquando haberi *αντινομίαν*, ubi revera nulla eſt; quando videlicet verba extra ſtriſtam ſignificationem, in qua à proferente capta ſunt, ab aliis trahuntur. Memorabile exemplum occurrit apud *Joſephum archæol.* X. 10. ubi *Zedechias* rex *Prophetis Jeremiæ* & *Ezechieli* ideo fidem derogat, quod crederet ipſos ſibi contradicere. Illum enim aſſeverare, quod *Babylonem* ſit abducendus; hunc autem negare, quod terram *Baby'onicam* oculis ſuis ſit viſurus. Cum tamen iſti optime ſibi conſtarent; erat enim utique *Babylonem* abducendus, ſed oculis prius eruris.

§. 7. Cæterum à Grotio tres loci constituuntur, ex quibus conjecturæ voluntatis promuntur, quando verba obscura sunt, aut ambigua: *ex subjecta materia, ex effectis, & ex conjunctis*. De illa passim jactatur à Jctis; *verba debere intelligi secundum substratam materiam*. Exempla afferunt ex l. 15. §. 4. D. *locati*. l. 43. D. *Damm infecti*. l. 17. C. *de ac. emt. & vend.* ubi licet venditor promiserit emtori, quod ipsum velit defendere in re emta contra quemcunque; non tamen intelligitur promississe, se defensurum eundem à violentia extrajudiciali. Putaverim quoque isthanc regulam adplicari posse ad votum Jephthæ, *Judic.* XI. 31. & Agamemnonis apud *Ciceronem Off.* 3. *cum de jovis se Diana, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam, quo nihil erat eo quidem anno natum pulchius*. Nam qui de sacrificando loquitur, præsumitur supponere materiam sacrificio idoneam. Add. *Everhardi loc. legal.* 40. qui est *de materia subjecta*. Sic si induciæ factæ sint triginta dierum, intelligendum id est de diebus, qui definiuntur spatio 24. horarum æqualium, non qui mora solis supra horizontem. Unde frivola erat cavillatio Cleomenis, qui aliquot dierum inducias cum Argivis pactus, cum explorasset eos tertia nocte dormire, fretos induciis adortus partim necavit, partim cepit. Cumque ei perjurium exprobraretur, negabat se una cum diebus noctes in eo complexum fuisse. *Plutarch, apophth. Læconici*. Simili commento contra Bœotios utos Thracas scribit *Strabo* l. IX. Frustra quoque conabatur Mycerinus Ægypti rex falsitatis convincere oraculum, quod sex tantum annos vitæ ipsi promiserat, dum accensis noctu lucernis noctu æque atque interdiu voluptatibus indulget, quasi hoc modo noctes ad dierum instar usurpans ex annis sex posset facere duodecim. *Herodotus Enticpe*. Sic vox *armorum*, quæ aliquando instrumenta bellica, aliquando milites armatos notat, pro substratâ materia in hunc aut illum sensum est accipienda, v.g. si ita conventum sit, ne quis tertio alicui arma inferat, manifestum est, intelligi milites, & exercitum. Sin autem in deditione alicujus præsidii conveniatur de tradendis armis, aut iisdem in loco relinquendis, militibus discedendi facultas conceditur, instrumentis bellicis relictis. Add. *Alber. Genus d. l. c.* 20. Sic Plataenses, cum promississent, se captivos Thebanos reddituros, male ipsos non vivos, sed mortuos reddiderunt. *Thucydides* l. 2. Nam agebatur de vivis hominibus, non de cadaveribus mortuorum. *Hector erat tunc cum bello certaret, & idem Tracius ab Emonio non erat Hector equo*. Sic Pericles cum quibusdam hostium ita pactus legitur, ut ipsi ferum deponerent; postea eosdem pacti violati insimulavit, argutatus, eos non deposuisse fibulas ferreas, quas in lacinis vestimentorum gerebant. *Lex est, qui nocte cum ferro deprehenus fuerit, aligetur. Cum annulo ferreo inveniam magistratibus alligavit. Quinilian. Instr. Or.* l. 7. c. 6. Sic improbe ludit Q. Fabius Labeo, cui cum rex Antiochus ex fœdere partem navium dimidiâ tradere deberet, omnes naves medias dissecuit, ut regem tota classe spoliaret. *Valerius Max.* l. 7. c. 3. quanquam *Livius* lib. 38. cap. 38. de sectione navium si. eat. *Polyneus* l. VI. Campani fœtus cum hostibus pepigerunt ea lege, ut eis dimidiâ armorum partem traderent, & dissecis armis dimidium eos recipere jusserunt. Apud *Xiphilinum epit. Dionis in Caracallo*, cum duo milites utrem vino plenum, quem inter prædandum rapuerant, jussi essent dividere, stricto gladio eum secuerunt. Sic Rhadamistus Mithridati jurar,

nec

nec veneno nec ferro vim ei allaturum; mox cum injecta multa veste necat. *Tacitus Ann. XII.*

§. 8. Sæpe quoque effectus & consequentia genuinam verborum sententiam ostendunt. Ubi enim verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, à receptiore sensu paulisper deflectendum, ut eviteretur nullitas aut absurditas l. 19 D. de legibus. Exemplum est apud *Gucciardum hist. l. V. p. m. 134.* in fœdere, quo protectionem urbis Bononiæ, ejusdemque reguli Bentivoglii Ludovicus XII. Galliarum rex receperat, salvis Papæ jurbus. Quod tamen paulo post alio modo cavillatur Ludovicus *ad modum rabulæ, non Regis. Ibid. p. m. 46.* Sic absurde negabant Athenienses apud *Thucydidem l. 4.* agrum esse Boeotum, quem ipsi cum exercitu insiderent. Pari cavillatione Alexander oblatas à Dario condiciones elusit. Obtulerat Darius, quicquid terrarum intra Euphratem ac Hellespontum jaceret. Alexander respondet: *Quæ post Euphratem sunt liberaliter donat. Ubi igitur me affamini? nempe ultra Euphratem sum. Summum ergo dotis, quam promittit, terminum castra mea transeunt. Hinc me depellite, ut sciam, vestrum esse, quod ceditis. Curtius l. 4. c. 11.* Quasi vero idem sit castris locum aliquem premere, & pacifice, cumque prioris domini concessione eundem possidere. Sic convenerat Ludovicus XII. cum Legato Pontificis, ut Episcopatum, qui morte Episcoporum vacaturi essent in Francia, collatio ad Regem spectaret. Contigit Episcopum quendam Gallum mori Romæ; in cujus locum Pontifex suffecit alterum, nec segnius Rex alterum. Quæ res gravi dissensionis ansam dedit. Ego non dubitem pro Rege pronunciare. Nam ut officium aliquod vacare dicatur, nihil interest, quo loco decessor mortuus sit. Et admissa ea cavillatione, jus Regis variis modis eludi poterat. Vid. *Aluselaer Legato l. 1. c. 38. Conf. Everhard. II. legal. 8. ab absurdo.* Ubi memorat Bononiæ fuisse statutum, ut quicumque in platea alteri sanguinem elicuerit, gravissimas poenas daret. Ex ea lege delatus aliquando fuit barbitonsor, qui alicui in platea venam secuerat. Qui inde in non mediocri periculo fuerat, quod in statuto esset additum; ea verba esse præcile, & citra omnem interpretationem intelligenda. Apud *Quint. declam. 332.* talis proponitur casus: *Pauper & dives amici erant. Dives testamento alium amicum bonorum instituit heredem: pauperi iussit dari id, quod ille sibi testamento daret. Aperte sunt tabula pauperis: omnium bonorum instituerat heredem. Petit totam divitiarum hereditatem. Ille qui scribens erat, vult dare tantum, quantum in censum habet pauper.* Heic pro herede scripto id cum primis argumentum valere potest, quod alias ipsius institutio nullum esset habitura effectum. Quæ etiam inter præcipuas causas fuit, quare *lex Falcidia*, & *Scutum Pergasianum* heredi unig; doctantem assignaverint. Sic enim utrique tam heredi, quam legatario & fideicommissario consulitur. Sed & circa interpretationem legum civilium insigniter valet illud *Cicer. de Inv. l. 1. Omnes leges ad commodum reip. referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scripione, quæ in literis est, interpretari. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reipublicæ.*

§. 9. Magnam quoque ad interpretationem obscurorum adfert lucem, si hæc cum aliis componantur; quæ affinitatem quandam cum iisdem habent; puta cum illis locis, ubi idem de simili agit materia, aut cum antecedentibus & consequentibus. Cum enim in dubio voluntas credatur sibi fuisse consentiens, igitur ubi quis uno in loco

clare mentem suam circa rem quampiam expressit, alio quoque loco ac tempore sibi constare præsumitur; nisi expresse mutatio adpareat *Cicero de inventione* l. 2. *Qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, ex factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit.* Ita si quis triticum dari sibi stipulatus sit sine adjunctione mensuræ, hæc quidem stipulatio imperfecta est, l. 1. §. 1. *de Verb. obl.* Sed si ex tractatu prius habito adpareat, de certi generis, certæque quantitatis tritico cogitatum & actum esse, id pro expressio etiam in ipsa stipulatione est habendum. l. 94. *D. eod.* *Ziegler. ad Gros. d. l. §. 7.* Illustre est exemplum apud *Homerum Iliad. γ. & δ.* circa certamen singulare Menelai cum Paride. Convenit fuisse, ut victori cederet Helena. Paris succumbens fugam sibi contulabat. Agamemnon victorem proclamabat Menelaum. Sicuti etiam hoc videtur iudicium Jovis *Iliad. δ. v. 13. ἀλλ' ἤντι νίκη μὲν δέρι φίλας Μενελάω.* Addi potest, potior rem esse orationem ejus, qui conditionem obtulit; qui vero oblatam accipiunt, jus addendi aliquid non habere. Conditio autem non de cæde & morte fuerat, sed de victoria. Debuit enim Helena esse præstantioris; is est autem qui vincit. Alias sæpe melior à deteriore interficitur. Contra disputatur, in decretis, legibus, foederibus, pactis semper posteriora prioribus plus valere. Posterior autem fuit conditio ab Agamemnone perhibita, mortem victi exprimens. *καταπέφυη.* Ita & eam acceperat Priamus; *Novit Iupiter hoc, & cetera numina cæli, Utrum Parcarum tristi vis destinet Orco.* Prius quoque foedus in posteriore comprehendit. Qui enim interfecit, utique vicit: non statim interfecit, qui vicit. Et Agamemnonem conditionem ab Hectore propositam non abolevisse, sed explicasse; non mutavisse, sed adjecisse, quod erat potissimum, in necando victoriam ponens. Hæc enim est plena victoria, reliqua adhuc controversiam habent. *Uti ergo in veris legum repugnantiis iudices id amplectuntur, quod nihil habet controversiæ, obscuriore repudiato: ut hoc id pactum censeamus potius esse, & plus valere, quod finem certam nus exprimit nomen, & nulli obnoxium præscriptioni.* *Plinarch. Sympos. l. IX. quæst. 13.*

§. 10. Præcipuam quoque vim hæc habet ratio legis, seu causa illa, & respectus, qui ad legem ferendam latorem movit. Quam qui cum mente legis confundunt, vehementer decipiuntur; cum hæc nihil aliud sit, quam sententia legis genuina, ad quam venandam ratio legis in subsidium adsumitur. Cæterum huic fini validissima eadem est, siquidem certo constat, aliqua ratione tanquam causa unica motam fuisse voluntatem. Id quod non minus in pactis, quam legibus obtinet. Et hæc valet tritum illud: *cessante ratione legis, cessat ipsa lex.* Verum ubi legis plures fuerint rationes, non statim una earum cessante, reliquæ expirant, aut minus validæ sunt ad sustinendam legis efficaciam. Imò interdum generalis quæpiam ratio aliud suadere videtur, ubi tamen voluntas pro libertate sua aliter sese determinat; adeoque subjectis pro ratione esse jubetur. In quo etiam si quandoque à legibus prudentiæ aberratur, tamen ad producendam obligationem sufficit istiusmodi voluntas clare significata. Porro ex hiis recte deducitur, donationem propter nuptias vim non habere, & jam factam posse revocari aut condici, quando nuptiæ non sunt secutæ, in primis culpa ejus, cui donatio est facta. Quanquam alias in donationibus inter vivos ratio donandi vim conditionis non habeat; ubi expresse id dictum non fuit, ut ea cessante donatio sit revocabilis. Sic non injuste Olynthii detrectabant restitutionem agrorum, quos Amyntas rex Macedoniæ ipsis donaverat, cum ab Illyriis victus spem regni defendendi abjecisset.

Vid

Vid. *Diod. Sic. l. xv. c. 9.* Et si certis in casibus conditionis vicem subire lex possit. Vid. tit. *C. de re voc. donat. Sic Cic. or. pro A. Cæcinnâ recte disputat ad interdictum, unde vi, in quo inter alia hæc verba erant; unde tu, aut famulus, aut procurator tuus: etiam si unicus villicus non sit familia, tamen si is unicus me dejecisset, me esse restituendum ex ratione edicti satis adparere: neque interesse, utrum procurator, an alius meo nomine alterum dejecerit. Addit, non alia est ratio juris in hac genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit, is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, ab ite reip. causa quasi quidam pene domini; hoc est, alius juris vicarius, an tuus colonus, aut vicinus, aut clientis, aut liberius, aut quivis, qui illam vim, dejectionemve tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit. Add. l. 1. 2. *D. de legibus.* Ex ratione legibus videtur quoque decidendus casus, qui proponitur ab *Aniore ad Herennium l. 1.* Lex est, qui propter tempestatem navim reliquerunt, omnia perdant; eorum navis ceteraque sint, qui in navem insierunt. Magnitudine tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt, & in scapham conscenderunt, præter unum agrotum, qui propter morbum exire & fugere non potuit. Casu navis in portum incoluntis delata est. Illam agrotus possidet. Navim peti ille, cuius fuerat. Hæc sane ratio legis fuit, ut qui ob navim servandam vitam suam periculo exposuit, aliquo præmio gaudeat. Quod agrotus hic prætere de non potest, qui neque eo fine in navi remansit, neque ad eam servandam quidquam contulit.*

§. 11. Observandum præterea est, multa esse vocabula, quæ plures habeant significationes, alteram laxiorem, alteram strictiorem; id quod multis de causis evenit. Sæpe nomen generis peculiariter uni specierum adhæsit, ut in vocabulis adoptionis, & cognationis. In nominibus aut malium, ubi desunt communia, masculina etiam notant foemina; & vice versa. Interdum etiam usus artis latius patet, quam usus populi; uti mors in jure Romano ad deportationem producit, cum apud populum tantum separationem animæ à corpore significet. Huc etiam referre possis ambiguitatem, quæ inest vocabulo mei & tui. Quia iussit *Mart. l. 2. ep. 20. Carm. Paulus emit, recitat sua carmina Paulus. Nam quod emas, possis dicere jure tuum. Idem l. 6. ep. 12. Jurat capillos esse, quos emit, suos Fabullæ; nunquid, Paulæ, pejerat?*

§. 12. Est & hoc norandum, in promissis, pactisque, nec non in privilegiis alia esse favabilia, alia odiosa, alia media seu mixta. Favorabilia sunt, quæ æqualitatem in se habent, seu in quibus utriusque æqualis est conditio, & utrique æque consulitur, quæque communem utilitatem spectant. Quæ utilitas quo major est, quoque latius patet, eo major est promissi favor. Favorabilia item sunt, quæ societates, & quoslibet actus conservant. Huc & facit illud *Quintilian Inst. Or. l. 7. c. 4. Incommoda vitantis melior, quam commoda petentis est causa* Sic & eorum, quæ ad pacem faciunt, major est favor, quam quæ ad bellum, & belli defensionem, quæ offensivæ. Odiosa contra sunt, quæ unam tantum partem, aut quæ unam magis, quam alteram gravant: item quæ poenas in se continent, & quæ actus quosdam faciunt irritos, aut de prioribus constitutis aliquid mutant; item quæ amicitiam & societatem dirimunt. Quod si autem aliquid sit mixtum, puta, per quod priora quidem immutentur, sed tamen pacis causa, id pro magnitudine boni, aut mutationis modo odiosum, modo favorabile censetur; ita tamen ut cæteris paribus favor potior censeatur.

§. 13. Hinc sequentes regulas superstruit *Grotius. l. 1.* In non odiosis sumenda sunt verba secundum totam proprietatem usus popularis; & si plures ejusdem vocis in populari usu sint significationes, illa est sumenda, quæ est latissima. Quale est, ut masculinum sumatur pro genere communi v. g. si duo vicini inter se conveniant, ut uterque in alterius

agro venari quaslibet feras possit, ut tamen cervi excipiantur; sub his cervas quoque comprehendi rationis est. In ejusmodi materia etiam locutio indefinita valebit pro universalī v. g. si in pacificatione conventum sit, ut captivi utrinque restituantur, intelligendum hoc erit de omnibus & singulis. Sic *Cicero pro Caccina* disputat, in interdicto unde vi, verba, unde quis dejectus est, etiam extendenda esse ad eum, qui vi vetitus est ad suum accedere. Add. l. 3. §. 8. D. de vi & vi armata. Neque hic sensus naturæ vocabuli repugnat; & maxime favorable est aliquem in possessionem suam restitui. Dejicere enim possessione est, efficere, ne quis possessionem cceptam deinceps continuare queat. Aud. l. 3. §. 5. D. h. t. Ad possessionem autem retinendam non est necessarium, ut quis nullo momento pedem extra portam proferat. Igitur perinde est, si me quis in fundo versantem extruserit, si dum ad alia negotia paulisper egressus revertor, accedere prohibuerit. Add. l. 29. D. locati. Ex vi hujus regulæ quoque est, quod in dubio in materia favorabili annus inceptus habeatur pro completo, ubi jus alterius non læditur. Vid. *Basilien. hist. Franc.* l. 19 p. m. 39. Contra hanc regulam inpingebat *C. ligula* apud *Svetonium*, c. 38. dum negabat jure civitatem Romanam usurpare eos, quorum majores sibi posterisque eam impetrassent, nisi filii essent. Neque enim intelligi debere posteros ultra hunc gradum. Addatur l. 4. D. de jure immunitatis. Nescio tamen, an non nimis laxè favore usā sit *Dido*, quæ ex eo loco, qui corio bovis tegi posset, corium in tenuissimas partes secari jubet, atque ita majus spatium, quam Petierat, occupat. *Justin.* l. 18. c. 5. *Virgil. En.* l. v. 371. & *Cerda* ad h. l. Pari astu *Ivarus* tantum sibi arvi petiit, quantum equino tergo complecti posset, & post corio in exiles corrigias scisso, locum urbi condendæ capacem complexus est; apud *Saxonem Grammaticum* l. 9. Et *Polydor. Virgil. histor. Angl.* l. V. II. In favorabilibus, si res, qui loquitur, juris sit peritus ipse, aut juris peritorum consiliis utatur, verba laxius sunt sumenda, ita ut non solum significant id, quod in vulgari est usu, sed & includant significationem, quæ in disciplina juris habetur, aut quam lex civilis imposuit. III. Ad significationes vocis plane improprias non est recurrendum, nisi alioquin absurdum, aut inutilitas pacti, legisve sequeretur. Quia natura talium negotiorum requirit, ut plane & perspicue sentia animi exprimantur, & hoc quilibet regulariter facere præsumitur. IV. Contra verba etiam strictius, quam alias ipsorum proprietas requirit, erunt intelligenda, siquidem id necessarium fuerit ad vitandam iniquitatem aut absurditatem. V. Si non necessarium est ob vitandam iniquitatem, ut verba intra proprietatem sumantur; nihilominus tamen manifesta sit utilitas in restrictione, subsistendum erit intra arctissimos terminos propriæ significationis, nisi circumstantiæ aliud suadeant. VI. In odiosis etiam sermo figuratus aliquantulum potest admitti, ut onus vitetur. Inde in donatione, & juris sui cessione verba quantumvis generalia restringi solent tantum ad ea, de quibus verisimile est fuisse cogitatum. Quo referri potest illud apud *Ciceronem in Topicis*. Non saxonis vir legavit omne argentum, quod suum esset, idcirco qua in nominibus fuerant, legata sunt. Multum enim differt in arca positum sit argentum, an in tabulis teneatur. Sic *Aurelianus* ex tempore, quo proficiscebatur ab bellum Orientale bibres coronas populo promissit, si victor rediret; & cum aureas populus speraret, neque *Aurelianus* aut posset, aut vellet; coronas fecit de panibus, qui nunc siliginæ vocantur, & singulis quibusque donavit. *Flavius*

Proposus in Anreliano. Imo usu fori receptum, ut licet præmittatur particula univerſalis, & ſequatur ſpecialis enumeratio partium, non cenſeatur tranſlatum; quod non ſpecialiter fuerit expreſſum. Sic in foedere, quo una tantum pars auxilia promiſit, intelligendum eſt ea debere mitti impenſis ejus, qui poſtulavit, niſi expreſſe aliter fuerit conventum. Sic foedus, quod initum eſt pro deſenſione ditionis, domino in poſſeſſione exiſtente, non extenditur ad eandem recuperandam, poſtquam iſte fuit ejeſtus. Vid. *Guicciardin. hiſt.* l. XV. p. m. 433. b. Aliquando etiam odium perſonæ efficit, ut ſtriſta, & cavillationi propior interpretatio excuſetur. Exemplum poteſt eſſe in Tarpeja arcis Romanæ proditrice, quæ pacta ſibi, quod in ſiniſtris brachiis ferrent Sabini; arauillas intelligens, ſcutis fuit oppreſſa. Vid. *Plutarch. Romulo.*

§. 14. Iſtarum regularum adplicationem uno atque altero exemplo proponit *Grotius*. Et quidem quaeritur, an præmium propoſitum ei, qui primus ad metam perveniſſet, debeat utrique, ſi duo ſimul pervenerint, an neutro? Sane primus ſignificat & eum, qui omnes antecedit, & eum, quem nemo, licet quandoque pares gradu habere queat. Dicimus igitur, ſi illi ipſi, qui curſu certant, præmium velut ſponſione facta conſtituerint, ubi ſimul metam attingerint, neutrum ab altero quidquam poſſe petere. Sic & ubi duobus curſu certantibus ſpectatores, uti fieri ſuevit, ſponſione certent, pro hujus aut illius victoria, ubi uterque ſimul ad metam pervenerit, neutrius pignus eſt commiſſum. Enimvero ubi à tertio quodam præmium ſit propoſitum ad excitandam certantium alacritatem, verius eſt, qui æquales fuerint, ad præmium concurſuros, ſi modo reſta- lis ſit, quæ diſiſionem admitrat, aut ſimul poſſideri queat. Alias ſorti res committetur, quia neuter alteri potuit ſuccumbere. Et præmia virtutis laxiorem poſtulant interpretationem. Liberalius tamen illi brabeutæ, qui ſolida præmia tribuerunt idem facinus ſimul perpetrantibus, cui ex ipſorum promiſſo aut per leges præmium aliquod debebatur. Vid. *Livius* l. 26. c. 48. Ex animi tamen magnitudine, non ex debito Auguſtus decies HS. exſolvit Coracotæ larroni, qui ubi eam pecuniæ ſummam in ſuum capur conſtitutam audierat, ſeipſum Cæſari obtulit, apud *Dionem* l. 56.

§. 15. In pace, qua bellum Ponicum ſecundum componebatur, hæc erat clauſula: *ne Carthaginiſes bellum in Africa, neve extra Africam inuſſu populi Romani gererent*, *Livius* l. 30. c. 32. *Polybius* l. XV. c. 18. Qualis erat etiam in pace, quam Flaminius Philippo regi dederat, apud *Eundem* l. 33 c. 30. Quaeritur heic an bellum gerere ſit intelligendum de bello duntaxat offenſivo, an deſenſivo quoque? Heic utique prius eſt affirmandum; quippe cum clauſula illa ſit odioſa, & cum diminutione ſummi imperii conjuncta. Ac durum nimis eſt, illam quoque naturalis libertatis partem alicui circumſcribere, qua contra vim ſibi illatam deſenſionem ſui licet ſuſcipere. Add. *Livius* l. 42. c. 41. circa finem. Suadet quoque hanc interpretationem ſcopus Romanorum, qui non erat, Pœnos aut Macedonem vicinorum injuriis exponere aut propriis viribus iisdem ſecuritatem præſtare; ſed tantum eos ira conſtringere, ne per bella fines ſuos dilatare, viresque augere poſſent. Add. *Livius* l. 42. c. 23. Foederi Romanorum cum rege Antiocho hæc clauſula expreſſe inſerta legitur: *Si qua urbes aut gentes, adverſus quas ne bellum gerat Antiochus, hoc foedere tantum eſt; ipſi nullo bellum inferent,*

ferent, belandi jus esto Antiocho. Apud Polybium excerpt. legation. 35. c. 4. & Livium l. 38 c. 38. ita habetur : Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim ut arcendi jus esto : dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat.

§. 16 Promiserant Romani Pœnis, Carthaginem fore liberam. Mox postulabant, ut eadem diruta, novam sibi urbem, à mari disjunctam, extruerent : causari, non aream in qua urbs sita erat, Carthaginem esse. Vid. Appianus Lybico. Heic etsi libertas, quam Pœnis promiserant Romani, de plena libertate non posset intelligi, quippe quibus jam antea non parum de summa potestate foret delibatum; saltem tamen id libertatis relictum intelligebatur, ut ne alieno imperio tenerentur patriam propriis manibus excindere, alioque migrare. Equidem libertas seu ἀυτονομία est attributum populi, non urbis, quatenus testis & mœnibus constat, & uti Nicias loquitur apud Thucydem l. VII. *οὐκ οὐκίαν ἐστὶν, ἀλλὰ τὰς πόλεις, αἱ δὲ ναὶ τοῖς ἀνθρώποις ἄνθρωποι* : Add. Justinus II. 12. 14. tamen quia dictum fuerat, Carthago erit libera, non Carthaginenses erunt liberi, (qua locutione forte magis suam fraudem colorare potuissent Romani,) sensus communis utique hoc insinuat; populum libertate fruiturum in urbe Carthagine, quæ tunc erat, adeoque ipsa urbis testis salva esse debere. Quamquam Polybium excerpt. legat. 142. memoret, Senatam Carthaginensibus promississe τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν νόμον, ἐπὶ τῇ γῆ καὶ ἀπὸ πάντων καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων κλησιν, καὶ κοινῇ, καὶ κατ' ἰδίαν. Libertatem, leges & agrum insuper omnem, & omnium aliorum bonorum possessionem, quæ ad temp. aut ad privatos pertineret. Ubi statim Pœnis suspectum fuit visum, quare mentio urbium facta non esset. Sed sane, quod perfidiam plusquam Punicam tunc adh' buerint Romani, in aprico est.

§. 17. Dantur & alæ conjecturæ, ortæ extra significationem eorum verborum, quibus promissio aut pactum continetur; quæ efficiunt, ut interpretatio quandoque sit extendenda, quandoque coarctanda. Ubi tamen observandum, facilius dari rationes, quæ suadeant interpretationem coarctari, quam extendi. Scilicet, uti in omnibus rebus, ut effectus non sequatur, satis est unam causarum deesse; sed ut nascatur, omnes convenire oportet : ita in actibus obligationem producentibus, ut interpretatio restringatur, satis est unam causarum deficere; sed ut extendatur, omnes congruere necessum est. Ac multo difficilius heic extensio procedit, quam quando nuper dicebamus, in materia favorabili verba interdum aliam significationem, exi minus receptam, admittere. Nam cum verborum unicus sit usus, animi sensa exprimere, non improbable est, illum verborum sensum animo loquentis fuisse observatum, qui ab usu communi non penitus abhorret. Verum, heic quaeruntur tales conjecturæ, quæ evincant, loquentis eam fuisse mentem, quam verba nulla sui parte præse ferunt; quas sane oportet esse quam certissimas. Neque sufficit extendendæ v. g. legi alicui, si in aliquem casum quadret ratio, similis illi, quæ in ista lege est; sed oportet, ut ratio sit eadem. Imò nec hoc semper satis est. Nam interdum sola voluntas pro lubitu sese determinat; id quod ad producendam obligationem sufficit. Ut ergo extensio talis in lege recte fiat, liquido debet constare, rationem, sub qua venit casus, esse causam unicam & efficacem, quæ legis latorem moverit, eamque rationem ab eo considera-

deratam in sua generalitate, ita ut eandem ad præsentem quoque casum voluisset applicare, siquidem eum prævidisset, aut de eo cogitasset: idque quia alioquin lex futura fuisset inutilis, aut iniqua. Huc referenda sunt, quæ à Rhetoribus traduntur *περί συλλογισμού*, de ratiocinatione, quando res, de qua non est propria lege cautum, colligitur ex re simili, de qua statuum est lege propter identitatem rationis; seu ut *Quintilianus Inst. Orat. l. VII. c. 8.* loquitur, *ubi ex scripto ducitur, quod scriptum non est.* Quo loco isthæc exempla ponuntur; aratrum accipere pignori non licet; vomerem accepit. Lanas vehere Tarento non licet; oves vexit. Qui patrem occiderit culco insuatur; matrem occidit. Ex domo in ius educere non licet; tabernaculis eduxit. Add. l. 7. §. 7. D. ad L. Aquil. Huc spectat casus à Luciano defensus in declamatione, quæ inscribitur *Tyrannicida*. Lex est, tyrannicida præmio afficiatur. Est qui in arcem adscenderit, ut tyrannum necaret. At tyrannum non reperit, sed filium ejus, quem etiam interemit, relicto in vulnere gladio. Adveniens mox tyrannus, ut filium vidit occisum, præ dolore animi eodem se gladio interfecit. Is, qui filium tyranni iustulerat, præmium petit tanquam tyrannicida. Contradicens partes defendit Erasmus. Svadet tamen ratio legis, ut præmium tribuatur non ei tantum, qui manu sua ipsum tyrannum interfecit, sed & qui id præstitit, ex quo proxime mors tyranni sit secuta. *Lucianus d. l. Διὰ Φερί δὲ τῆς καὶ τὸν αἰελεῖ, ἢ δὲ θανάτου τοῦ ἀρχαίου τὴν αἰτίαν; nunquid interest, utrum ipse interimas, an mortis causam ministres?* Cum dubium non sit, quin & huic præmium legislator fuerit decreturus, siquidem de tali casu in mentem ipsi venisset. Lex est, qui uxorem occiderit morte plectitor. Aliquis in Gallia volens amoliri uxorem; mulæ per triduum potum non dedit; quarto die in campum progressus velut recreationis causa, uxorem sitibundæ mulæ impotuit. Quæ cum fluvio propinquasset magno cum impetu in eum irruit, & foeminam in aquas effudit, in quibus illa perit. Quo possis trahere illud *Seneca Hercule Oetao. Quicquid in mortem valet, telum est abunde.* Sic frustra credebant fratres Josephi, se minore peccato obstringi, si istum in foveam projicerent, fame moriturum, quam eodem trucidato; apud *Josephum archeolog. l. 2. c. 3.* Sic pactum est inter duos vicinos populos, ne intra certum spatium liceat locum muris cingere, eo tempore, quo non erat aliud munimenti genus. Talis locus ne terreo quidem aggere cingi poterit, si satis constet, prohibendi muros unicam fuisse causam, ne iste locus ad vim repellendam fieret idoneus. Sic aliquis in suo testamento ita disposuit: Titius hæres esto, si postumus meus sit mortuus; quem utique testator expectabat. Contingit illi testatori mortuo nullum postumum nasci. Etiam hoc casu Titius hæres erit: quia constat, voluntatem testatoris, ut Titium hæredem scriberet, motam fuisse sola consideratione non extituræ prolis: adeoque, ratiocinasset, postumum sibi non nasciturum, citra conditionem ipsum hæredem fuerat scripturus. Add. l. 28. D. de inoff. testam. M. Seneca l. 4. controvers. 27. In lege multa, quamvis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est: quedam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent. Cicero pro Caelina, Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. Quæ res igitur valet? voluntas; quæ si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur: quia id non potest, verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem. Idem de Invent. l. 2. Non omnia scriptis sed quadam, quæ perspicua sunt, tacitis excerptibus capiuntur. *Lysius orat. 2. contra Theomnesti.*

neff. Nimis grave fuisset legislatori omnia ejusdem significationis vocabula lege comprehendere, sed quod de uno expressit, de reliquis intelligi voluit. Idem orat. 1. contra Theonem. Sic lex Exodi XXI. 33. recte extenditur ad quodvis animal mansuetum; & vocabulum pueri ad quamcunque foetum. Quintil. declam. 331. Nulla tanta providentia potuit esse eorum, qui leges componebant, ut omnes species criminum complecterentur. Nam & semper caventes nequitia vicisset: & jus ita multiplex atque diffusum esset, ut pro incerto haberetur ignotum. Faciunt ergo, ut rerum genera complecterentur, & spectarent ipsam aequitatem. Multa ergo inveniuntur frequenter, quae legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur. Add. Libanius declam. 31.

§. 18. Insignem quoque usum habet interpretatio, extendens circa reprimendas fraudes, quæ a male solertibus hominibus excogitari solent eludendis legibus; uti & circa diluendas quasvis cavillationes. l. 29. l. 30. D. de legibus. l. 19. D. ad exhibendum. l. 76. D. de condit. & demonstr. l. 33. §. 1. D. ad L. Juliam de adult. Fraudium ejusmodi quatuor faciunt species Interpretes juris Romani, dum aliam dicunt fieri commutatione rerum. l. 3. §. 3. & l. 7. §. 3. D. de SCto Macedon. aliam commutatione personarum. l. 5. D. de donat. inter vir. & ux. Add. Livius l. 35. c. 7. aliam commutatione contractuum. l. 5. §. 5. D. eod. aliam denique in modo contrahendi. l. 8. §. 14. D. ad SCt. Vellej. Notissimum est exemplum de Licinio Stolone, apud Paler. Max. l. 8. c. 6. qui cum lege sanxisset, ne quis amplius, quam quinquaginta agri iugera possideret ipse mille comparavit, dissimulandique criminis gratia dimidiam partem filio emancipavit. Quam ob causam a M. Popilio Lenate accusatus primus sua lege cecidit; ac docuit, nihil aliud præcipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperaret. Idem refert Plinius l. 18. c. 3. Apud Quintilianum argumentum declamationis 264. est, fraus legis Voconia. Ne liceat mulier nisi dimidiam partem bonorum dare. Quidam duas mulieres dimidias partibus instruit heredes. Testamentum cognatis arguunt. Fraudem circa eludendam legem Papiam Poppæam memorat Suetonius Augusto c. 34. & Tiberio 35. in fine. Et Tacitus Ann. XV. 19. Quo sophismate Romani usi sunt circa extinguenda sacra privata, cum hereditate alias in heredem transitura, docet Salmasius ad Plauti Bacchides act. 4. sc. 9. voce cœmisionalem senem. Apud Ammianum Marcellinum l. XXI. c. 16. refertur, insulam Pharon Rhodiorum vectigali obnoxiam fuisse. Id cum istorum publicani exactum venissent, regina eos interea sub specie feriarum detinuit, ac jactis molibus Pharon continenti junxit, ac postea Rhodios repulit, velut insularum, non continentis vectigalia exigentes. Sic apud Athenienses, cum meretrix quadam nomine Lesbia tyrannum occidisset; quia nefas erat, simulacrum constituere meretricis in templo, animalis effigiem posuerunt, cujus nomen gerebat. Lactantius de falsa religione c. 20. Sic Rhodii, quod nefas esset tropæa tollere, tropæum ab Artemilia in ipsorum contumeliam erectum, ædificio texerunt. Vitruvius de architect. l. 2. c. 8. Non inficeta quoque est illa cavillatio apud Plutarchum Pericle, cum Spartani peterent aboleri decretum Atheniensium, quo Megarenenses portuum emporii arcebantur, Pericles legem obtendeat, καλύοντα καθελεῖν τὰ πινάκων, ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτυγχάνει quæ tabulam interdiceret, in quam scriptum esset relaxare, revellere, excepit unus legatorum; ὃν δὲ μὴ καθελεῖς, ἀλλὰ ἐρεψον ἐστὼ τὸ πινάκων, & γὰρ ἐστὶ νόμος ὁ τὰς καλύων. Tu vero ne revelleris, sed converte tabulam intro; cum non sis hoc quæ impediat lex illa. Sic cum Rex Lusitanie certas ob causas veller.

vellet Clericis interdicere usum mulorum, & illi sua privilegia obtenderent, Rex omnibus fabris ferrariis sub poena capitis interdixit, ne ulli mulo soleas ferreas adplicarent. Sic Clerici ultro mulos abdicarunt. Cavillationis quoque exemplum memoratum ab *Antore ad Herennium* l. 2. *Sulpitius*, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur; idem posterus immutata voluntate cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem; nam non exules, sed *vir ejus* eos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur a populo Romano; aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, exales appellentur. addatur factum *Tiberii* apud *Tacitum Ann. V. & Sueton. Tiberie* c. 61. quia more tradito nefas esset *virgines strangulare*, *virgata* prius à carnifice, deinde strangulata. Apud *Herodotum* *Erato*, *Corinthii*, cum dono dare navis lege prohiberentur, singulas Atheniensibus vendiderunt quinis drachmis. Add. l. 54. D. de obligat. & action. *Tacitus A. II. Quia* veterem *Senatus consulto* questio in caput domini prohibebatur, *callidus & novus* juris repertor *Tiberius* *mancipari* singulos actori publico jubet: scilicet ut in *Lisbonem* ex *servis* salvo *Scito* quareretur. Et si id commentum *Diol. l. LV. Augusto* adscribat. Impudentiore cavillatione adversus *Theramenem* usus est *Critias* apud *Xenophontem* *rerum Græcarum* l. 2. Purida est illa fraus, qua aliqui infame legibus aleatorum nomen declinantes, *tefferrari* cupiebant adpellari; inter quos tantum differt, quantum inter *fures & latrones*; uti loquitur *Ammian. Marcellinus* l. 23 c. 9. Apud *Xiphilinum* *epit. Dionis* *Tiridates* à *Nerone* iussu gladium deponere, id quidem recusavit, sed gladium vaginae clavis affixit. *Bartholomæus rer. Scoticarum* l. 14. *Sacerdotium Robertus Carnaticus*, homo pecuniosus, à Rege, tunc à pecunia inopi, redemit, novo genere fraudis elusa lege ambitus, quæ sacerdotia venire vetat: sponsione scilicet victus, quæ, magna pecunia deposita, contendit, regem non eum proximo sacerdotio vacuo donaturum. Sic temporibus *Philippi Augusti Regis Galliarum* in prælio contra *Ottone* IV. *Philippus*, *Bellovacensis Episcopus*, ab ense abstinuit, & cruori ut parceret clava pugnaret, pluresque hostium cum victimis macians, excusavit *Præsulem*, an illusa. *Bussieres hist. Franc.* l. 8.

§. 19. Ast ut verborum, quibus negotium exprimitur, interpretatio restringatur, id contingit aut ex defectu voluntatis originario, aut ex casus emergentis cum voluntate repugnantia. Scilicet interdum quidem verba generaliter sunt posita, quibus tamen aliqua exceptio seu limitatio est addenda, vel quia is, qui ea verba protulit, ab initio illa ad certos casus extendi noluit; vel quia casus, qui postea emergit, cum istius voluntate pugnat. Defectus voluntatis originarius intelligitur 1. ex absurdo, quod alioquin inde sequeretur. Nam nemo mentis compos absurda velle credendus est. Fallor, an ex hoc fundamento etiam est decidenda disceptatio illa notissima inter *Protagoram & Euathlum* apud *Galicum* l. V. c. 10. *Diogenem Laërt.* l. 9. *Apulejum Floridorum* l. 1. & *Sextum Empiricum adversus mathematicum* l. 2. Nam etsi in genere conventum fuisse videatur, ut magistro merces non debeatur, quousque discipulus causam non obtinuerit: si tamen hinc ea in actione à iudicibus ad solvendam mercedem fuisset condemnatus, haut quidquam sese exceptione istius pacti tueri poterat. Quippe cum in eodem ineundo de hoc cogitatum non fuerit; & absurdum sit, aliquem suo pacto hoc egisse, ut illud ipsum obftet, quo minus obtineri possit,

possit, quod ex eodem debebatur. Geminum est, quod de Aristide narrant, qui denarium promiserat ei, qui veritatem ipsi dicturus esset. Cui Sophista dicebat: tu promissum denarium mihi non dabis. Dubitatur, quid Aristidi faciendum. Si dat, dedit ei, qui veritatem non dixit: si non dat, veritatem iste dixit, Aristides promissum & non servat. Sicuti etiam huc pertinet illa Ictorum regula: *in generali sermone semper excipi personam loquentis*. Inde mendacii non poterit argui *Epimenides Cretensis*, ex proprio dicto, *καὶ τὸς αἰεὶ ψεύδεται*, Cretenses semper mendaces. Neque probari potest illud *Lucretii* l. IV. Denique nil sciri si quis putat, id quoque nesci, An sciri possit, cum se nil scire fatetur. Nam qui dicit, nil sciri posse, is utique profiteretur, se hoc unum scire, quod nihil sciatur. *Apuleius Apologia: Absurde fuit, qui tacere se dicit, quod idem dicendo tacere sese, non tacet, Et ipsa professione, quod proficitur infirmat.* Add. *Lactantius* l. 3. c. 6. ubi addit, in scholis proponi solitum atyismi generis exemplum: *somnasse quendam, ne somnias crederet*. Nam quicumque illi genius hoc immiserat, huic saltem somnio catenus credi volebat, ne deinceps ulli alii crederet. Sic in exemplo, quod proponitur apud *Gellium* l. IX. c. 16. ita facienda est restrictio, ut lex ipsis viris fortibus sua præmia non eripiat. 2. Defecisse quoque ab initio voluntas censetur, quando ratio cessat, quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem. Cui enim rei in lege contentæ ratio additur, aut ubi de eadem satis iam constat, ea non amplius nude consideratur, sed quatenus sub ea ratione venit. Exemplum est in l. 6. §. 2. *D. de jure patronatus*, ubi patronus prohibetur adigere iurejurando libertum, ne uxorem ducat, aut liberos tollat, adjicitur; *quævis in lege nulli persona excipitur; tamen intelligendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. Itaque si castratum libertum quis iurejurando adegerit, dicendum est, non puniri patronum hac lege.* Nam ratio legis erat, ne dum patronus avaritiæ suæ velificatur, sobolis multiplicatio impediretur; quæ à castrato nulla potest expectari. 3. Ex defectu materiæ. Nam materia, de qua agitur, semper intelligenda est obversari animo loquentis, etsi verba videantur latius patere, v. g. si feudum concessum sit alicui pro se & descendantibus masculis, non intelliguntur nepotes ex filia; quia natura ejusmodi feudi repugnat, quæ foeminas, & descendentes ex illis plane excludit.

§. 20. Monet tamen *Grotius* circa secundum membrum, *sub ratione comprehendere sæpe quasdam res non secundum existentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam; quæ ubi locum habet, restrictio non est facienda*. Sensus est: conventio, in qua rationem aliquam respexerunt pacificæ, puta, ut periculum aut incommodum evitarent, non solum in iis casibus valet, quando istud revera erat secuturum; sed in illis quoque, ex quibus probabiliter, aut saltem non adeo difficulter existere posse creditur, v. g. si inter duos populos foedere cautum sit, ne exercitus aut classis intra certum locum deducatur; licet ratio conventionis fuerit, ut ne inde damnum actu alicui inferretur; hautquidquam tamen licebit classem aut exercitum deducere, utut animus nocendi abfuerit. Nam sufficit, quod alteri noxa facile queat inferri ab eo, qui intra illum locum versatur. Quippe cum hæc pacto non damnum modo, sed & probabilem damni metum evitari placuerit. Ita si lex sit, ne quis noctu cum facibus per plateas ambulet, non excusatur quis, si dicat, se ira circumspicte visum ut, ut nemini damnum inde proveniat. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam hanc con-

ditio.

ditionem, si res maneat eo, quo sunt loco? Id quod in genere est negandum. Nam cum hæc conditio sit odiosa, utpote irritum reddens promissum, non facile est præsumenda, ubi non fuerit addita. Nisi forte hoc apertissime pateat, statum rerum præsentem in uicinia illa, quam diximus, ratione esse inclusum. Sicut passim in historiis legimus, legatos à suscepto itinere domum rediisse, deserta legatione, quod apud eos, ad quos mittebantur, talis mutatio obgnisset, ut tota legationis causa expiraret. Vid. *Tacit. Hist. II. ab. mit.* ubi Titus occiso Galba regreditur.

§ 21. Quod autem casus, qui postea emergit, cum voluntate ejus, qui aliquid constituit, pugnet, id duplici modo deprehenditur, vel ex naturali ratione, vel ex aliquo signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione *Arist. Nicom. V. c. 10.* propriam virtutem, seu peculiarem in intellectu habitum tribuit γνῶμῆς seu ἐν γνῶμῇ σὺν λόγῳ q. æquiprudentiam seu intelligentiam æquā in voluntate vero ἐπιεικειᾶς, seu studium sectandi æquitatem *Conf. l. 6. l. 5 D. de furtis.* Bene autem *Idem ad Nicom. l. V. c. 14.* (add. *Idem magn. moral. l. 2. c. 1. 2.*) definit æquitatem per correctionem ejus, in quo lex deficit ob universalitatem; seu per dextram legis interpretationem, qua ex naturali ratione ostenditur, casum quendam peculiarem sub lege universali non comprehendi, eo quod alias absurdi quid inde sequeretur. Id quod ad testamenta quoque, & pacta suo modo referri debet. Ubi quoque non insuper illud notatum *Grotio ad Campanellæ Politicæ.* Æquitatem in lege naturali locum habere non posse; cum natura non loquatur universaliter, quam lex exigit. At legem natura non prout in se est, sed ut ab hominibus minus universaliter enunciatur, opus habere posse interpretatione ἐπιεικειᾶς, v. g. suum cuique reddendum, intellige utenti ratione, & nisi ex jure superiore addit impedimentum. *Seneca l. 4. controu. 27.* In lege, inquit, nihil excipitur. Sed multa quamvis non excipiuntur, intelliguntur; & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa: quadam vero iam manifestis sunt, ut nullam cautionem desiderent. *Quintilianus declam. 331.* Nulla iam providentia potuit esse eorum, qui leges componebant, ut species criminum complecterentur. Nam & semper caventes nequitia viceret; & jus ita multiplex & diffusum esset, ut pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, ut rerum genera complecterentur, & spectarent ipsam æquitatem. Multa ergo inveniuntur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur. Nam quia potissimum in legibus nec prævideri omnes casus possunt, neque ob infinitam varietatem exprimi; (*Xenophon. Hipparchico*: γράψαι δὲ πάντα ὅπως θεὸς περὶεν, ἔδεν μᾶλλον εἶναι τὴν ἐστὶν ἢ τὰ μέλλοντα πάντα εἰδέναι. Mandata hæris quæ faciendæ sunt omnia, non magis facile est, quam omnia futura scribere.) ideo illi, quibus incumbit generalia legum decreta ad speciales casus adplicare, opus habent aliqua libertate, per quam possint à lege eximere, & excipere illos casus, peculiaribus circumstantiis vestitos, quos excepturus fuerat ipse legislator; si præsens adestet, aut tales casus prævidisset. Vid. l. 3. 4. 5. 6. 10. 11. 12. 13. *D. de legibus.* Exemplum est apud *Ciceronem de Invent. l. 2.* Lex est apud *Rhodos*, ut, si quæ rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur: Cum magna in alio temperas esset, vis ventorum inuitis navibus *Rhodiensium* in portum navium cecidit. Quasvis navium populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. *Ibid.* Cum lex aperiri portas nōcūm cerneret, aperuit. quidam in bello, & auxilia in oppidum recepi, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent.

essent, quod prope muros hostes castra haberent. Quanquam non temere huc licebit decurrere, ne quis alieni sese actus arbitrium faciat; (quandoque enim stricte literæ legis in- hærendum esse volunt legislatores, juxta l. 12. §. 1. D. *qui & a quib. manumissi, quod qui- dem per quam durum est, sed ualex scripta est;* (Add. *lex Visigoib. l. 2. ut. 1 c. 12.*) sed sufficientia oportet indicia adfint. Inter quæ certissimum est, si adpareat illicitum esse, i. e. repugnare legibus naturalibus & divinis, si quis literam legis præcise sequatur. Ad talia enim cum nemo possit obligari, nemo quoque rationis compos alium voluisse obli- gare præsumitur. *Grotius ad Esther. c. 4. 16. Sunt quædam tam violenta præcepta, ut ne in eis legem servare velle sit in legibus præcipuas peccare.* Add. *Valer. Max. l. 3. c. 7. n. 1. c. 8. n. 6.* Porro in alio sensu æquitas capitur, quando v. g. causa aliqua ex bono definiri di- citur, ubi nempe juri rigido aliquod temperamentum in gratiam rei adhibetur. Sicuti etiam privati æquitatem dicuntur adhibere, quando juri suo erga adversarios suos non ita rigide insistant, sed aliquid remittunt. Aliquando denique ex æquo & bono definiri causæ dicuntur, quando lex civilis non extat, aut ejus *ἀνεξέχαια* non attendi- tur, sed ea arbitrio bonorum virorum sententia fertur.

§. 22. Alterum autem indicium, ob quod universalis aliqua lex sit restringenda, est, si non quidem per se & omnino illicitum sit verba expressa sequi; sed tamen rem huma- niter æstimanti id nimis videatur grave & intolerabile; sive absolute spectetur communis conditio humanæ naturæ, sive comparetur persona & res, de qua agitur, cum ipso sine actus. Quædam enim omnibus hominibus intolerabilia videntur quædam certis personis; quædam negotia talia sunt, ut propter istam magnam subire molestiam stolidum sit. Atque hæc eo magis valent, si non solum lex positiva sit, ac ejus ma- teria non probabile reddat, legislatorem quantavis cum molestia, per accidens inciden- te ejus observantiam exigere: sed & si neglectus legis in isto casu, quo ejus observantia durissima futura erat, in contumeliam & despectum legislatoris non vergat. Add. *Gro- tius ad Matth. c. 12. v. 3.* Hinc sine dubio stulta est religio Abyssinorum, qui tempore quadragesimæ tantopere sese jejunio macerant, ut animi & corporis viribus defecti, ho- stibus, eo tempore incurrentibus, resistere non valeant. Unde aliqui id temporis impu- ne ipsorum regiones percurrisse memorantur. *Franc. Alvarez descript. Æthiop. c. 13.* Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies eandem repetere potest, si ipse valde egeat: quia actus tam beneficia ea est natura, ut non credendus sit quispiam ad ma- gnum suum incommodum sese voluisse obligare. Sic qui auxilium fœderato promittit, excusabitur, quamdiu ipse domi periclitatur, iisque copiis ad sui defensionem opus ha- bet. Nam cum quilibet Princeps primo omnium loco suum populum tueri teneatur, in omnibus promissis; quæ extraneis facit, hæc subintelligit conditionem; quantum salus propriæ reip. admittit. Sic concessio immunitatis, vectigalium, & tributorum intelligenda est de tributis quotidianis & anniversariis, non autem de iis, quæ sum- ma & præsens necessitas extra ordinem requirit, & quibus carere non po- est respubli- ca. Inde nimis laxè videtur dixisse *Cicero Off. 1. promissa non esse servanda, quæ inutilia sint, quibus promissis; nec si plus tibi noceant, quam prosint illi, cui promissus.* Nam an res promissa utilis sit futura ei, cui est promissa, non temper est promissoris judicare; nisi forte hic in istum habeat imperium, ejusve salutis procurandæ sit præpositus. Et ut

promissum promissorem non obliget, non sufficit quodlibet nocumentum aut onus in promissorem redundans; (nam omnis præstatio promissi gratuiti cum onere est conjuncta:) sed tale ac tantum, quod pro natura actus credi debeat exceptum. Uti est in illo exemplo à Cicerone adducto d. l. *Si constitueris te cuspium advocatum in rem præsentem esse venturum, atq. interim graviter egrotare filius cæperit, non sis contra officium non facere, quæ dixeris.* Add. Seneca de benefic. l. IV. c. 35.

§. 23. Denique sunt & alia signa voluntatis, quæ ostendunt, certum casum à lege aut pacto universaliter concepto esse eximendum. Nempe si verba alio loco posita cum præsentis lege aut pacto non quidem directe pugnant, (nam hæc est *ἀντινομία*,) sed tamen per incidentem casum, peculiarem & velut insperato rerum. eventu inter se committuntur. Seu quod eodem redit, quando duo pacta aut duæ leges diversæ extant, quæ invicem non pugnant, ac diverso tempore commode servari, & impleri possunt, ac debent; verum quibus satisfieri nequit, quando casu aliquo eorundem impletio in idem temporis momentum incidit. Conf. Charon de la Sigesse l. 1. c. 37. n. 5. Hæc ergo certæ sunt tenendæ regulæ, ut constet, quænam lex, aut quod pactum alteri cedat, si utrique simul nequeat satisfieri. Grotius istæ placent 1. *Illud quod tantum permittitur, cedit ei quod jubetur.* Autor ad Herennium l. 2. *Plus valet sanctio permissione. Idem enim, quod imperatur, necessarium, illud quod permittitur, voluntarium est.* Uti idem de Inventionibus l. 2. habet. Quintil. declam. 374. *Semper potentior lex est, quæ vetat, quam quæ permittit. Hoc etiam in magistratuum potestate servatur: Et plus potest unus, qui vetat, quam omnes, qui jubent. In permittente enim libera potestas: in vetante poena est.* Nam permissioni tantum inest libertas faciendi vel omittendi; jussum involvit necessitatem faciendi, & in præsentis casu libertatem omittendi tollit. 2. *Quod faciendum est certo tempore, præfertur ei, quod quovis tempore fieri potest.* Seu, ubi in unum tempus incidit impletio duarum obligationum, quarum uni non nisi certo, eoque præsentis tempore recte satisfieri potest, alteram autem quovis alio tempore impleri nihil interest; hac in aliud tempus dilata ista statuto tempore erit implenda. Ex quo tamen adparet, non esse uni & eidem injungenda, quæ neque simul expediri queunt, & quorum nullum dilationem fert. Quo facit, quod Plutarchus quæst. Rom. dilquirat, quare flaminibus dialibus non liceat magistratum gerere: cum enim certa sint & ordine definitæ actiones sacerdotum, regum vero ordine carentes & infinitæ, fieri non poterat, ut qui rex simul, sacerdosque esset, diversi generis in eundem temporis articulum incidentibus negotiis utrumque procuraret; sed necesse erat futurum, ut utroque urgente alterum omitteret. Nam istis sacerdotibus nondum innotuerat arcanum illud; honorem & lucrum ex sacerdotio capere, functionem, & labores in vicarios transferre. 3. *Affirmativum præceptum cedit negativo:* seu quando alicui præcepto affirmativo non potest satisfieri, nisi per violationem alicujus præcepti negativi, tunc impletio præcepti affirmativi erit omittenda, aut differenda, quousque cum violatione negativi præcepti non concurrat. Ratio petenda est ex natura præceptorum affirmativorum, & negativorum, quod horum obligatio sit perpetuo uniformis, & æqualiter efficax; illa autem occasionem præsupponant, quæ non adesse intelligitur, ubi quid citra legis violationem fieri nequit. Unde talia moraliter impossibilia rebus sic stantibus judicantur. Hunc nemo potest alterum injuria afficere, fidemve fallere. ut suorum

suorum commodum promoveat, aut grati animi, & beneficiorum materiam nanciscatur. Præposterum genus pietatis corium furari, & calceos pauperibus eleemosynæ locodare. Cicero de Invent. l. 2. *Lex jape ea quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam; quæ jubet.* Sic & Muhammedes in Alcorano prohibet ex bonis male acquisitis dare eleemosynam. Nescio tamen quam recte Schach Abas, rex Persiæ, qui nullam pecuniam libentius in eleemosynam erogare voluit, quam tributum, ex lupanariis collectum; quod hoc prompto animo solutum diceret, cum reliqua gementibus fere subdatis extorqueantur. Non decere autem, taliter expressam pecuniam pauperibus dare. Ad. Olearius Itin. Pers. l. V. c. 31. *Marius Victorinus in expositi. in 2. Rhetor. Cicer. Major est auctoritas legis, quæ vetat, quam illa, quæ imperat, omnis enim lex quæ vetat, fortior propterea, quia corrigi illam, quæ aut permittit, aut imperat.* Huc aliquo modo pertinet, quod tradit Leo Muimensis de ritibus Ebraicis part. V: c. 5. §. 1. *Fœminis prohibitum esse, quicquid maribus præcepto negativo interdictum: sed circa præcepta affirmativa declarasse Rabbinos, quod omnibus illis, quæ tempus certum præfixum habent, fœminæ non teneantur, ob imbecillitatem sexus, & quod imperio maritorum obnoxiiæ degant.* 4. *Inter conventiones legesque cetera aequales peculiaris præfertur generaliori, quæ propius ad rem accedit.* Nam generalia per specialia ad certi quid determinantur. Cicero de Invent. l. 2. *Lex quæ in partem aliquam, & quæ in certam aliquam rem scripta est, promissus ad causam accedere videtur & ad judicium magis perimere.* Quod autem Grotius subjungit, in prohibitionibus, quæ poenam adjunctam habet, præferri illi, quæ poena vacat; & quæ poenam majorem minatur ei, quæ minorem: id non ita liquidum est. Nam nullius videtur momenti esse prohibitio, quæ nulla poena, expressa aut arbitraria, sancitur. Et regula illa, ex duobus malis minus esse eligendum, ad mala moralia sive peccata proprie applicari nequit. Igitur non video, quomodo ista regula subsistere possit, nisi forte in hunc sensum; quod ubi casus emergat, ut uni ex duabus prohibitionibus sit contraveniendum, illa tunc intelligatur permissa, quam violari minoris interest. Exemplum tale esse potest. Lex una est, ne quis die feriato cum armis in publico versetur. Altera, ne quis signo audito tumultus die feriato oritur. Heic dicendum est, posteriorem legem habere instar exceptionis in ordine ad priorem legem hoc modo: ne quis die feriato cum armis in publico versetur, nisi tumultus causâ à magistratu evocetur. 5. *Inter duas præstationes certe temporis articulo invicem collatas, quarum una causus magis honestas aut miles habet, quam altera, hanc isti cedere rationis est.* Nam inferiori velut obligationi hæc exceptio intelligitur addita; ut præsteret, si per majoris momenti obligationem fieri queat. 6. *Quando duo pacta, juratum & injuratum simul nequeunt impleri, illud huic cedes; nisi pacto jurato injuratum tanquam exceptio aut limitatio sit insertum.* Nam juramentum pacto accedens restrictiones & exceptiones tacitas, ex natura rei non necessarias, excludit; quas facilius pacta injurata admittunt. Apud Euripidem Medea, cum hæc ab Ægeo petiisset, ut hospitio ipsam reciperet, neque deposcentibus inimicis dederet, vult jurjurando hoc confirmari, probante Ægeo, qui dicit: *Ἐμοί τε ὃ τὸ δὲ ἐστὶν ἀσφαλές ἐστὶ Σκῆψιν ἢ ἐχθροῖς τοῖς ἐχθροῖς δεινυῖαι.* *Mibi enim hæc quoque tutiora sunt, si ostendere*

dere possim aliquam excusationem tui iniquiss. v. 743. Addi possunt est isthæc. 7. *Obligatio-
ni perfecte mutua homines utrinque respectanti sed obligatio imperfecte mutua.* Sic quæ ex con-
tractu d-bentur, potius solvenda sunt, quam quæ ex promissio gratuito aut lege gra-
titudinis; aut alia virtute, si utraque simul expleri nequeant. Sic cum a Phocione flagita-
rent congruarium ad sacrificium quoddam, hic reposuit: *Hocce potius dantes; me vero pade-
retis, vobis si largirer, hunc non solvere*, monstrans Calliclem sceneratorem. *Plutarchus Pho-
cione.* 8. *Lex beneficentia cedit legi gratitudinis, cæteris paribus;* ut ut alias utraque imperfe-
ctum duntaxat obligationem inferat. Favorabilis quippe est debitum grati animi,
quam beneficentia; cum illa requirat, ut reddas ideo, quia accepisti hæc ut prior des-
adenque tali casu ob concurrentem gratitudinis necessitatem beneficentia obiectum de-
esse intelligitur. Quod eousque valet, ut beneficentia etiam propinquis nostris exhi-
benda post gratum animum esse debeat; nisi ista forte cum arctare aliquo deb.to sit
conjuncta. 9. *Inter leges, quæ à potestatibus subordinatis proficiuntur, lex inferioris potesta-
tis cælis legi superioris ubi utrique simul satisfieri nequit.* Inde Deo oportet magis obedire
quam hominibus. *Actor. IV 19.* Et iusta regum iustis patrum familias præponderant.
10. *Promt cuiusque legis materia aliam nobilitate, utilitate, aut necessitate superat, ita regulari-
ter una alteri præponderat.* 11. *Quo arctiori vinculo aliqua persona nobis conjungi ut, eo presta-
tiones, quæ ipsi debentur, alius præponderant, cæteris paribus.* *Galat. VI. 10.- I Corin. VIII.*
12. 1. *Timoth. V. 8.* Cicer. *Off. 1.* ubi de gradibus societatis hominum agit. Huc pertinet
quoque insignis locus apud Eundem l. 2. de Inventione. *Ex contrariis, inquit, legibus con-
troverſia nascitur, cum inter se d se videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo. Lex est: qui
tyrannum occideri, Olympionicarum premium capio, & quam volēs sibi rem a magistratu de-
posito, & magistratus ei concedit. Et altera lex: tyranno occiso, quicunque ejus proximos cogni-
tione magistratus necato, Alexandrum, qui apud Phereas in Thessalia tyranniam occupavit,
uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem
ex tyranno habebat, sibi præmiu loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res
in judicio est. Hæc primum leges oportet contendere, considerando, utra ad majores, hæc est, ad
minores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertinet. Ex quo conficitur, ut si leges duæ, aut
se plures, aut quæ quæ erunt, conservari non possunt, quia discrepent inter se: ea maximâ conser-
vanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterior lata sit. Nam
postrema quæque gravissima est. Deinde utra lex jubet aliquid, utra permittit. Nam id quod
imperatur necessarium; illud quod permittitur voluntarium est. Deinde in utra lege, si non ob-
temperatum sit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna statuatur. Nam maxime conservanda
est ea, quæ diligenter usita & sancta est. Deinde utra lex juvat, utra vetat. Nam sæpe ea quæ ve-
tat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni,
utra de parte quadam; utra communiter in plures, utra in aliquam certam rem scripta videatur.
Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est; promtius ad causam ac-
cedere videtur, & ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum futurum fieri necesse sit:
nunc non habeat aliquam moram, & instantionem. Nam id quod statim faciendum sit, perfici
prius oportet.*

CAPUT XIII.

DE MODO LITIGANDI IN LIBERTATE
NATURALI.

1. <i>Quæ aliis debentur ultro sunt implenda.</i>
2. <i>In statu naturali iudex non datur.</i>
3. <i>Controversiæ, quæ colloquio inter partes expressæ nequeunt, ad arbitros sunt deferrendæ.</i>
4. <i>Inter arbitrum & partes non intercedit pactum.</i> | 5. <i>Arbitri in dubio intelliguntur adstricti juri.</i>
6. <i>Arbitri non sufficere pronuntiassent super possessione :</i>
7. <i>De mediatoribus pacis.</i>
8. <i>Quid si instrumenta fuerint amissa ?</i>
9. <i>De testibus.</i>
10. <i>De executione rei judicatae.</i> |
|---|---|

ID equidem lex naturalis requirit, ut homines ultro præstent, & exhibeant invicem ea, quæ quocunque nomine aliis debent; utque damnorum, si quæ aliis data sunt, reparationem ultro offerant. Ubi si damnum aut offensio ex violo malo processit, insuper lex eadem jubet, ut lædens ostendat, sese facti serâ poenitentia duci, fidemque det super omittendis deinceps offensis, colendaque amicitia. Qualis poenitentia non per violentiam expressâ, sed ultro ex consideratione justitiæ orta, uti sufficienti potest esse indicio de emendato lædenti sanimo: ita ex adverso lætus, oblata damni reparatione, & sumpta cautione in futurum tempus, alteri veniam petenti & poenitenti libenter ignoscere, & pacifice in posterum cum eodem agere debet. Quod qui per iracundiam aut vindictæ lubidinem adspernatur, penes illum abruptæ pacis, bellique temere mori culpa erit. Quam ad rem insigniter facit oratio C. Pontii apud Livium l. 9. c. 1. Inhumanum quippe & bellum est, non nisi reposito lædenti dolore velle acquiescere, & susceptas semel inimicitias in æternum alere. Dira est vox Catonis Senioris apud Plutarchum in ipsius vita, cum in adolescentem, qui defuncti patris inimicum involverat infamia, in foro post judicium ambulante incidisset; dextra data dixit: *in parentibus esse parentadum, non agnis, non hœdis, sed inimicorum lacrymis damnationibusque.*

§. 2. Enimverò præterquam quod non omnibus mortalibus ea est ingenii bonitas, ut officium ultro veint explere, aliquando etiam super certitudine ac quantitate debiti, taxatione damni dati, competentia. & exercitio certorum jurium, super regundis finibus, interpretatione pactorum, aliisque extensionibus controversiæ oriuntur. Hæc igitur inter eos, qui in naturali libertate vivunt, iudex non datur, qui lites exortas præimpensâ definat & componat. In quem sensum admitti potest illud Thucydides l. 1. *in quibus, ut mihi licet, iudicio decernere nihil opus habent.* Equidem Hobbes de cive c. 1. §. 9. in statu naturali quemlibet negotiorum suorum iudicem constituit. Verum id in hunc duntaxat sensum valet, quod qui non habet superiorem, à quo regatur, sua negotia proprio arbitrio administret, & de mediis ad sui conservationem spectantibus proprio ex iudicio constituat. Nam si vel maxime alius de usdem velit iudicare; cum tamen

tamen sententiam suam pro imperio obrudere mihi nequeat, ex meo iudicio, atque arbitrio utique dependebit, an & quatenus istius consilium vel immittere, & sic ultimo mearum actionum gubernatio à me ipso dependebit, ad legem tamen naturalem rite attemperanda. De cætero licet in illo statu penes quemque sit, negligere, an tueri suum jus, multare an exsequi injuriam valeat: non tamen de suo negotio sententiam ferre potest, qua stare teneatur is, qui cum ipsi controversia intercedit. Nam si vel maxime cupiat, idque vel juratus protestetur, se pronunciaturum, quod sibi iustum fuerit visum: cum tamen alter pari dignatione suam sententiam assummare queat, ubi eas contingat discrepare, propter æqualitatem, status naturalis comitem, nihil agitur. Accedit, quod juxta *Aristotelem Polit. l. 3. c. 6. ὁμοῖον οἱ πολλοὶ φάσιναι καὶ περὶ τῶν δικαίων*: plerique fere mali sunt iudices de suis rebus. *Salustius Catilin. Neque cuiquam mortalem injuria sua parva videntur: multi etiam eas gravius æquo habuere.*

§. 3. Hi ut quidquam tamen lege naturali concessum est, quod quisque suo ex iudicio definivit, jus statim armis asserere controversiarumque suarum arbitrum Martem sumere antequam molliora media fuerint tentata. *Cicero Off. l. cum sint duo gener: decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim; cumque illud proprium sit hominis hoc belliciarum; confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore.* add. *Justinus l. 8. c. 1. n. 4. seqq.* Et ubi cura amicam disceptationem statim ad arma provolatur, ibi locum habet illud *Ovidii Trist. 5. el. 10. Injustum rigido jus decertat ense.* Inde primo omnium conandum, an per amicam disceptationem, congressis inter se partibus, aut earundem mandatariis, controversia componi queat. Vid. *Grotius l. 2. c. 23. §. 7.* Quanquam & sæpissime, postquam armis fuit certatum, animorumque rigor belli malus est fractus, controversia per tractatus & transactionem componi solet. Ubi negotii natura, & partium facilitas fert, fors facillime liti finem dare potest. Vid. *Idem d. l. §. 9.* Enimvero ubi nec partium disceptatio exitum controversiæ invenire potest, neque sorti committere placet, quod solidis rationibus subnixum existimatur, proximum est, ut ad arbitrum eatur, cujus sententia quod utique stare velint, partes sese pacte invicem adstingant. Ubi recte monet *Grotius l. 2. c. 24. §. 11.* etsi in causa dubia pars utraq; teneatur quærere condiciones, quibus bellum vitetur; magis tamen id reueri qui petit, quam qui possidet; cum etiam possessorem in ipso jure naturali favor protequatur.

§. 4. Ex scopo autem, quare ad arbitrum eatur, facile colligitur, qualem hic sese debeat gerere. Scilicet sumitur iste, quia cujuslibet de sua causa iudicium suspectum habetur propter infirmum illum amorem, quo quis in se suaque regulariter propendet. l. 10. *D. de jurisdic. Plutarchus de adulat. & amic. discern. αὐτὸς αὐτὸς καλᾷ εἰας. & πρὶν & καὶ μέγιστος*, quisque sui ipsius assentator est primus atque maximus. Igitur id cum primis observabit arbiter, ut ne plus favoris adversus unum quam alterum ostendet, nisi quantum ex meritis causæ oritur; utque adeo jus gratiæ ne det. Id ubi fecit, non est quod iniquum odium curet ejus, qui causa cecidit. Etsi eam ob rationem *Bias* dicebat: *mallo se inter inimicos quam inter amicos judicare: quippe ex amicis alterum prorsus futurum inimicum, ex inimicis autem alterum amicum.* *Diogenes Laërtius l. 1. Add. Gellius l. 1. c. 3.* Sed & ob id ipsum patet, neminem recte posse capi arbitrum in ea causa, cui commodi vel gloriæ peculiaris spes major adparet ex victoria unius partis, quam alterius; seu cujus peculiariter

in tereft, unum quocunque modo caufam obtinere. Alias enim indifferentiam illam, & velut medietatem ita accurate obfervare non poterit. *Aristoteles Polit.* l. 4. c. 12. πανταχὺ πιστότατος ὁ διατητής· διατητής δ' ὁ μέσος. Ubique fide digniffimus eft arbiter; Huic principio innititur quoque illud refponfum Amafis regis Aegypti, cum Elei circa ludos Olympicos occupati, miffis legatis, ipfum contuliffent, quo pacto iuftiffime illos adminiftrarent; Si *Ethenfium*, inquit, nemo in certamen difcederet. *Diodorus Siculus* l. 1. 95. Huc fpectat quoque flagitium illud populi Romani, cum in controverfia Aricinorum & Ardeatium agrum fibi adjudicaret, apud *Lucium* l. 3. c. 72. Add. *Iuftinus* l. 8. c. 3. n. 15. Ex quo etiam confequitur, nullum pactum aut promiffum debere intercedere inter arbitrum, & partes, cujus vifite teneatur præter merita caufæ pronuntiare in gratiam partis alterutrius. (conf. *Hobbes de crve* cap. 3. §. 14.) Nec aliud fententiæ ipfius pretium effe debet, quam bene iudicaffe. *Plin. Paneg.* Inde vanum erat compromiffum Maximiliani, & Venerorum in Leonem X. Pontificem, dum finguli fe paratim & clam cum eo pacifcuntur, ne laudum promurciet, in quod ipfi non confenferint; apud *Guccardinum hift.* XI. circa finem. Et l. XII. p. m. 345. Quin etiam fi pactum inter litigantes & arbitrum ineatur fuper fufcipiendo arbitrio, (nam uti non nifi in volentes arbitrium exercetur, ita nifi volens nemo fit arbiter;) ejus tamen pacti haut quidquam ea vis eft; ut ex eodem ducat originem obligatio arbitrii, qua teneatur ad pronuntiandum id, quod æquum fibi videtur. Cujus rei ratio non tam hæc eft, quod alias per legem naturæ fit injunctum arbitro pronuntiare, quod iuftum fibi vifum fuerit; cujus legis obligationi nihil queat ex pacto accedere: quam quod hoc modo fipis arbitri summi reddatur irritus, ac fiat progressus in infinitum. Pactum enim ejusmodi fic foret concipiendum, ut ftare fe velle iudicio arbitri partes promittant, fi quidem ipfe æquam tulerit fententiam. Qui autem pactum ineunt, quo ex naturali libertate nihil deliberatur, hætenus funt æquales, ut invicem liceat inquirere, an pacto fit ab altero fatisfactum. Quod fi itaque poft laudum alterutri partium iniquum videatur, aut revera iniquum fit, iterum oritura foret controverfia circa iuftitiam æquitatem. Cujus decifio cum neque huic arbitro, neque partibus competere queat, ad alium neceffario arbitrum erit decurrendum. Quicum ubi fimile pactum fuerit initum, & vero de hujus quoque fententia dubium oritur, alius rurfum erit adeundus; & fic in infinitum. Ex quo iudem patet, pactum quo partes in arbitrum compromittunt, poffe conceptum effe debere, quod velint ftare ea fententia, quam arbiter pronuntiaverit; non autem fub hac conditione, fi quidem æquam ifte fententiam pronuntiaverit. Nam hoc modo, ubi fuper æquitate fententiæ alteruter litigantium dubium moveret, ad alium foret arbitrum eundem, qui fuper ifta cognofceret. De cujus æquitate fi iterum ambigeretur, alius effet conftituendus arbiter; & fic in infinitum. Vid. l. 1. 1. 32. §. 15. 16. D. de receptis. Et ex his quoque petenda eft ratio illius apud *Quintilian. declam.* 372. *Ita etiam iudicis rescindi non poffunt* Cæterum id manifeftum eft, ab arbitris non poffe provocari; cum nullus fit fuperior iudex, qui fententiam eorum corrigere queat. *Lucianus Abdicato*, εἰς ἐξὴν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τὰς τις αὐτοῖς αἰετοῖς εἰλετο, σεργεῖν ἐς δικαίον τοῖς ἐγνωσμένοις. Si quis. quorum fententius iustitia ftare non cogeretur, hos fponie delegerit, iam æquum eft boni confilere, qua ftatuverint. *Pitæus Nat. Hift. præfat.* Ad eo summum quique caufa sua iudicem facit, quemcumque elegit. Id quod

quod etiam in civitatibus obtinet, ubi partes ultro in arbitrum compromiserint; siquidem disceptetur super causa, quam quocunque modo componi rectorum civitatis nihil interlit. Quod si tamen alicubi ab hac quoque licet provocare, id ex jure positivo est. Quanquam in civitatibus arbitrorum nomine quandoque veniunt iudices extraordinarii, quibus aliqua causa pressa, & citra ambages fore examinanda & decidenda delegatur. A quibus sane, quo minus ad superiorem liceat provocare, nihil prohibet. Quod autem dicitur, standum esse sententia arbitri, siue æquum, siue iniquum pronunciaverit, id cum grano salis est accipendum. Nam uti ideo quidem à compromisso resilire non licet, quod contra nos fuerit pronunciatum, ut ut ipsi largius de nostra causa sperabamus: ita tunc sane arbitri sententia nos non stringet, si manifeste adpareat, ipsum cum altera parte colludere, aut ab eadem domo corruptum, aut pactum in fraudem nostram inivisse. Nam qui aperte ad alteram se partem applicat, arbitri personam gerere amplius nequit. Vid. l. 76. leg. D. pro socio. Sed & hoc patet, si plures uno arbitri sumantur, præstare, ut sint numero impari, ne si ipsis dissentientibus, pares sint sententiarum, res non possit invenire exitum.

§. 5. Monet porro *Cicero* d. l. §. 47. in arbitri officio spectandum, an electus sit in vicem iudicis, an vero cum laxiore aliqua potestate, quique sententiam suam non tam ad jus strictum, quam ad æquitatem & humanitatem attemperare queat. Scilicet aliquando utraque pars ad justitiam provocat; ubi arbiter æque ac iudex momenta & merita causæ expendere debet. Aliquando autem ad arbitrium itur, quando una pars ninitur jure stricto, altera autem ejusdem mitigationem & remissionem ex humanitate & misericordia postulat; seu ad æquitatem provocat. Quo loco *æquitas* non proprie significat dextram illam legum interpretationem, de qua *cap. antec.* dictum, quæ etiam ab inferiore iudice adhibenda; sed rigidi juris mitigationem ex dictato virtutum humanitatis caritatis, misericordiæ, & similibus: quam non nisi summo iudici, aut arbitro in hanc, legem adstricto adhibere licet. In dubio tamen præsumitur arbitrum ad regulas iudicii sequendas obligatum, quippe cum ob defectum fori & iudicis ille summus sit; & in dubio id, quod minimum est, sequamur. Facilius autem est, ut quis lædatur, si arbitro laxa, quam strictior facultas sit concessa. Et juris stricti relaxationem suadere illorum potissimum est, qui citra compromissum litigantibus tanquam communes amici sese interponunt. Cæterum illud manifestum est, uti qui inter cives jus dicit, regulariter sequitur leges civiles, quibus litigantes sunt subiecti: ita qui pronunciaturus est inter eos, qui communes leges civiles non agnoscunt, jus naturale pro norma habebit. Nisi ipse partes actum suum ad certæ civitatis leges positivas attemperarit.

§. 6. *Idem* d. l. §. 48. quoque monet, arbitros lectos à summam potestatem habentibus de principal negotio pronunciare debere, non de possessione. Nam iudicia possessoria esse juris civilis: jure gentium autem jus possidentium dominium sequi. Circa quod pronunciatum nobis ita videtur. Et si jure naturæ & gentium non videatur necessarium, ut qui possessione sua dejectus est, statim in eam reducatur, antequam ulterior causæ cognitio suscipiatur, præsertim quando causæ decisio statim sequi possit: in multis tamen controversiis arbitro prius dispiciendum, uter possessor sit, ut intelligat, cuinam potissimum probandi onus incumbat. Quippe cum petitoris sit, suam intentionem liquido demonstrare; possessori autem sufficiat istius argumenta

ta confutasse; nisi quod quandoque conveniens sit, saltem ex superabundanti, possessionis suæ titulum ostendisse. Ideo tamen arbitris non satis est super possessione duntaxat pronunciasse, quia non de hac, quæ in aprico fere est, ad arbitros soleat provocari, sed ut principali negotio finis demum imponatur, nec deinceps litis quid supersit. U. autem cognitione durante nihil innovetur, & petitor non probante secundum posseditorem pronuncietur, juris naturalis utique est.

§. 7. Arbitri tamen proprie dicti non sunt mediatores, quos vocant, qui litigantibus, bellumque parantibus aut jam gerentibus ultro sese interponunt, eosque autoritate, rationibus, precibus ad pacifice transigendum, litesque sopiendas permovere nituntur. Vid. *Guicciardus hist. l. IV.* ubi disceptatur, an Hercules Ferrariæ Dux arbitri, an mediatoris partes inter Venetos & Florentinos obire debeat. Hos cum tam sanctum propositum præ se ferant, præfractæ rejicere summa inhumanitas foret; ne quidem ex eo solum prætextu, quod cum altera parte ipsis peculiaris quædam conjunctio videatur intercedere. Nam penes me utique est, quantum ea, quæ ab istis offeruntur, velim admittere: & amicorum solet hoc præcipuum esse munus, ut ubi ipsi mecum in litem descendere nolunt, ad amicam compositionem eandem deducere laborent. Sæpe enim aliorum multum interest, ne inter duos bellum geratur, quod vel ex vicino incendio aliquæ ad ipsos quoque scintillæ transvolent, vel utrumque alteri, aut alterutrum opprimi ipsæ periculofum sit. Hos, ut serio restinguendæ orienti flammæ incumbant, propriæ salaris cura subigit. Et tanto ardentius Christianos homines componendis aliorum litibus incumbere decet, quod & inficetus cætera *Alcoranus cap. de claustris* præcipiat, ut si duæ nationes & provinciæ Musulmanicæ inter se bello certent, reliquæ pacem inter ipsos componant, & eum, qui injuriam facit, compellant ad satisfactionem; qua præstita, eos ex æquo & bono in amicitiam redigant. Ubi & hoc certum est, posse plures, quorum præcipue interest litem sopiri, pactum inter se inire, super junctim suscipienda litigantium compositione, ac se mutuo obstringere, quousque singuli bello isti sese possint immiscere. Quo casu tamen requiritur, ut istorum nemo peculiari teneatur foedere, alterutri litigantium auxilia præstare, siquidem in bellum jam res eruperit. Nam quæ priori foedere promissa sunt, per posterius foedus cum tertio initum circumscribi nequeant. Quin & hoc recte fieri videtur posse, ut duo pluresvè, quorum interest bellum cessare, expensis utriusque partis causa, conveniant, in quas leges pacem componi æquissimum ipsi judicent; easque bellantibus offerant hac cum denunciatione, ut contra eum, qui pacem in istas leges abnuerit, socia armâ velint conjungere cum altero, qui easdem acceptaverit. Hoc enim modo quis sese arbitrum invito alteri haut quidquam obtrudit, aut ipse litem pro imperio decidendam sumit; quorum neutrum libertas naturalis admittit. Neque vero partibus ejusmodi placitum offertur eo modo, quasi eodem stare omnino teneantur. Sed cum per jus naturale possit quis arma conjungere cum eo, cui injuriam fieri judicat, præsertim ubi ex illa injuria in ipsum quoque damnum sit redundaturum; tali modo animum æquitaris ac pacis cupidum aperte quis declarat, quod & ipse optet alios honestis conditionibus transigere, & non prius in bellum descendere velit, quam amica compositionis via ab altero sit repudiata. Add. *Livius l. 44. c. 19. in fine. Justinus l. 6. c. 6. n. 1.* Eo autem

magis

magis probandus est iste mediationis modus, quo facilius per eum extinguì bella possunt, alias ad internecionem grassatura. Et sic, qui ejusmodi mediatorem sese ferre instituit, observandum sit illud *Vellej. Paterculi* l. 2. c. 50. *Mussum interpesti vèè principalem armorum arbitria capiam, quibus u se debent interponere, qui non patientem cùercere possint.* Add. *Livius* l. IX. c. 14.

§. 8. Formam & processum disceparationum coram arbitris institutarum ipsa communis ratio latis designat, perspecta cujusque negotii indole. S.c ut putidum foret multis præscribere, quo modo partes intentionem suam debeant proponere, quomodo status controversiæ formandus, quomodo post expensa utriusque partis argumenta sententia demum sit concipienda. Illud duntaxat monendum, ubi intentio alterutrius alia ratione, quam per instrumenta probari nequeat, & vero illa sint amissa, arbitro nihil superesse, quam ut uni partium cum consensu alterius juramentum deferat. *Cum consensu alterius*, dico. Nam in libertate naturali alias nemo videtur teneri, ut ex adverſe partis conscientia causam suam suspendat. Sicut & hoc penes partes est, aleam sortis, aut duelli tentare velint; quod quondam apud multos populos frequentatum. De cætero instrumentorum amissio per se jus non extinguit; nisi quod in foro civili iudex frustra impleretur, ubi argumenta idonea desunt, quibus jus demonstretur. Sed in libertate naturali sufficit ad persequendum meum jus, si de illo mihi ipsi liquido constet, utur alter id fortasse inficietur. Add. *Connestagius de unione Lusitan.* l. 5. p. m. 222. Quo facit illud apud *Quintilianum* declamat. 312. *Miseræ conditio mortalitatis, quando omnibus jam, quæ agimus, videtur opus esse teste: ita parum facit veritas, ita nullum nomen est fidei. Non satis videri potest pro: atum, quod duo sciunt.*

§. 9. Illud arbitri cum iudicibus habent commune, quod circa quæstiones facti adversus nudam & injuram assertionem partium æquales sese debeant præbere; i.e. cum contradictoria simul vera assererent, neutri credere. Sed ubi signa, (vid. *Societatis Galibæ* c. 7.) rationesque & incorrupta instrumenta in cognitionem veritatis hauri perducunt, secundum effata testium sententia erit ferenda. Nam uti *Isaia* loquitur orat. 7. *πεμνηκα ἀπὸ τῶ τ μὰρ τὸ πῶν ἐστίν. argumenta testimonii sunt meliora.* Ex *idem* orat. 3. in primis in materia hæreditatum instrumenta testibus potiora ostendit. *Philo Judæus de decalogo*: *Quoties deunt argumenta aut probationes, quæ ex scripto sunt, ad testes recidit controversia.* Add. *lex Wisigothor.* l. 2. tit. 4. c. 3. Testes porro erga alterutram partem non oportet ita esse affectos, ut probabile videri queat, gratiam ipsos aut odium, vindictæque libidinem, ante conscientiam habere. *Ovid. Trist.* l. 3. el. 10. *Cum sint præmia falsi Nulla: ratam debet testis habere fidem.* Add. *Lex Wisigothorum* l. 2. tit. 4. c. 12. Huc facit, quod *Thmannus* l. L. 1. refert, olim in Britannia consuetudine receptum, ut Angli in Scorum, & Scoti in Anglum testimonium non valeret propter odium inter istas nationes. Id quod tamen *Cambdenus* ad annum 15th §. tantum inter Anglos & Scotos limitanes obtinuisse dicit, ut nullus nisi Scorus in Scorum, & Anglus in Anglum testis admitratur, adeo ut si singuli Angli, qui adfuissent, homicidium factum vis oculis vidissent, eorum testimonium in cassum eaderet, nisi aliquis Scotus idem testareretur. Igitur uti diversarius meos necessarios, sic & ego proſessos meos inimicos recte posui in rejicere. Quanquam interdum per humanitatem à testimonio in causa necessarij sui excluduntur

tur propinqui, ne vel affectus suos, vel conscientiam lædere cogantur. Hinc & apud Romanos testimonii adversus patronum clienti, vel patrono adversus clientem dicendi nulla legis, nulla magistratus coactio erat. *Plutarchus Romulo, Lex Wisigothorum L. V. tit. 7. c. 11.* Quod autem apud eosdem non liceret de servis in dominum quæstiones habere, præter hanc rationem alia erat, quam adfert *Cicero pro rege Dejotaro. Ubi id quod intus est, atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare; sit in dominum servitus, in servitute dominatus. Lucianus in Asino: Δῆλοι γὰρ τὰ δεσποτῶν ἐπίσταται καὶ καλὰ καὶ αἰσχρά.* Servi enim dominorum & honesta & turpia norunt. Similis est locus apud *Elysium orat. de sacro olive trunco* Et inde servus iste apud *Plautum Bacchid. act. 4. sc. 6.* Scio me esse servum, nescio etiam id quod scio. Non insuper quoque habendus apud *Iuvenatem Trapezitico* locus de fide quæstionum; & ap. *Aristotelem Rhetor. ad Alex. c. 17.* Spectat quoque huc historia an fabula de *Avicenna* ap. *Gabriel. Sionitam de urbis. & meritis Oriental. c. 3.* Add. *Lex Wisigoth. l. V. tit. 4. c. 14.* cui conferatur *Ibid. l. 3. tit. 4. c. 10. & l. 6. t. 4. c. 3.* *Capitulare Caroli l. 7. c. 280. Edictum Regis Theodorici c. 48. 49.* Abusum tamen ejus legis, quo aliqui alienos servos, scelerum suorum concios emere solébant, ne contra se torqueri possent, prohibuit *Edictum Regis Theodoricus c. 101.* Sic & recte *Aristoteles Polit. l. 2. c. 6. Θῆξις, stultam* vocat legem de cædibus apud *Cymæos, αὐτῶν δὲ πᾶσι τῶν ἀποκτείνωνται μαρτύρων ὁ δίκων τὸ φόνον τὸ δὲ τῶν ἀποκτείνων, ἐνοχὸν εἶναι τῷ φόνῳ τὸ φόνοντα.* Si accusator testimonii multitudinem aliquam adducat de suis cognatis, accusatum eadem esse reum. Denique & id, quod constitutum est *Numer. 35. v. 30. Deuteron. 17. v. 6 c. 19. v. 15.* rationi optime congruit, ne unius testimonium ad causæ cujuslibet decisionem valeat; non solum, quia minus facilius decipi, corrumpi, aut mentiri potest, quam plures, & quia, uti *Plinius N. H. l. 8. c. 22.* loquitur, nullum tam impudens mendacium est, ut teste carcat: sed etiam, quia à cordato judice mendacia testium reprehendi possunt, si diversi interrogentur. vid. *Historia Sanna v. 51. l. 20. D. de quæstionibus;* cum contra unus facile sibi constare possit. Ac licet hoc modo aliqua maleficia in foro humano maneant impunita, ac nonnulli justa sua causa cadant, quia unico tantum testes gesta sunt: hoc etiam incommodum minus est, quam quod diverso more recepto, omnium saluti & fortune ab unus hominis impudentia, & prava ad quævis fingenda tolerantia impendebat. Cum præstet paucos nocentes pœnas non dare, quam multos innocentes damnari. *Valer. Max. l. 4. c. 1. §. 10. 11.* Notat tamen *Seldenus de I. N. & G. l. 7. c. 6.* contra *Noachidam* apud *Judæos* suffecisse testimonium unius. Sic observat & *Grotius ad d. c. 19. v. 16. Deuter.* unum testem suffecisse non ad damnandum, sed ad inquirendum: & in pecuniariis ad deferendum reo juramentum purgatorium. Apud *Mauros* hodie sufficit testimonium duorum honestorum virorum; sed ubi testes suspecti fuerint, duodecim requiruntur; quod in duodecim qualibuscunque utique tantum inesse credam fidei, quam in duobus. Quæ præterea in testibus considerata sint, traduntur in l. 2. l. 3. princ. §. 1. 2. 3. 4. l. 4. §. 9. 14. 21. 23. 24. *D. de testibus.* Ex moribus Hebræorum testes oportebat esse bonæ famæ. Nec jus testimoniæ rendi, habebant amentes, pueri ante 13 annum, fures etiam post restitutionem, qui de alca victitant, publicani qui plus æquo exigunt, caprarii, & si qui alii ea faciunt, quæ verberibus digna sunt. Apud *Turcas*, qui *Meccam* peregrinari sunt, in testimonii loco trium testium haberi

sunt. Apud Turcas, qui Meccam peregrinari sunt, in testimoniis loco trium testium haberi solent. *Christ. Richeribus de moribus Turcarum.* Quibus addatur *Plautus Terent.* Pluris est oculatus testis unus, quam auris decem. *Lucianus de domo:* ἄτα ὅτι τυγχάνει ἑρτάειν ὁπότερα ὀφθαλμοῖν. *Aures minus fide existunt, quam oculi.* *Philo Judæus de confessione linguarum:* In optime constituta rep. lege cautum est, ne quis audita dicat pro testimonio, quia iudicium auditus naturaliter facile est corruptoribus. *Idem de iudice:* Oculi rebus ipsis interveniunt, & contrahunt quodammodo negotia, totaque percipiunt ad uvante luce, per quam illustrantur, deprehendunturque omnia. *Aures autem minus fidei habent quam oculi, ut quibus non cum rebus ipsis sit commercium, sed cum sermonibus rerum interpretibus non semper veritatem sectantibus.* Inde nihil momenti habent asseverationes eorum, qui alterius fidem sequuntur. Addendum denique & hoc; etsi maximam pro veritate præsumptionem pariat juramentum testium; tamen jure naturali nihil obstat, quo minus etiam juratus testis mendacii possit argui. Quo convicto ruit sententia super falso iustus testimonio fundata. Id quod & legibus Atticis receptum, ut post judicia daretur actio falsi testimonii; quod ex *Demosthene orat. in Evergum* ab init. & passim patet. Add. quoque *Plato de LL. l. XI. circa finem.* Etsi hoc absurdum videatur, permittere, ut is, contra quem juratum fuit, contrario suo juramento istius testimonium possit facere irritum; cum non solum ad perjuria hoc modo latissima aperiantur fenestra, sed & propter contradictionem juramentorum controversia æque ut antea maneat in obscuro. vid. *Ebra. VI. 16.* Inde pro solita sua stultitia *Alcoranus cap. de Lumine* improbe disponit: qui uxorem suam infimulat adulterii, nec testes suppetant, quater juret, quod veritatem dicat, & quinta vice maledictionem Dei in se imprecetur, si mentiatur. Contra foemina exemta erit, si & illa quater juret, quod maritus ipsius mentiatur, & quinta vice indignationem Dei in se imprecetur, si verum sit, quod maritus dicit.

§. 10. Circa executionem rei judicæ non est quod multa addamus, cum in statu naturali, ubi ab altero non expletur ultro, quod debetur, sibi quisque suis, lociorumque viribus & armis executionem faciat; quæ quousque progredi possit, inferius, ubi de bello agemus, latius ostendetur. Illud duntaxat heic monendum, in ejusmodi executione me non solum fieri dominum rei mihi adjudicæ, postquam ejusdem possessionem quocunque modo adprehendi: sed etiam, si ista potiri nequeam, me aliam rem posse, quæ tantundem valet arripere, (computatis simul impensis in ipsam executionem factis,) cum hoc effectu, ut ejus rei fiam dominus. Nam, uti *Grotius l. 2. c. 7. §. 2. iustitia expletrix, quoties ad idem non potest pertingere, fertur ad tantundem, quod moralis estimationi est idem.* Quamquam & hoc dici possit, naturaliter res qualvis debitoris, qui vel ex contractu tuo, vel ex ipsa re, vel etiam ex injuria tua tenetur, pro debitoracita quadam hypotheca affectas intelligi, ut deficiente explectione directi debiti in hujus locum arripi possint; Neque ei, cui quid debetur, sufficit nuda rei detentio; cum sæpe hæc oneri magis quam commodo sit, ni plene de re possim disponere; neque jas meum expleatur, si loci rei, cujus dominium mihi erat tradendum, nudam rei alienæ custodiam accipiam. Est tamen significandum, quæ intentione quis ejusmodi res adprehendat, utrum, ut earum detentione debitum eo citius

tius extorqueat, an vero quod eos velut in solutum velit accipere. Imò æquum videtur quandoque, ut quis post rem in potestatem redactam debitori copiam faciat, an velit, re directe debita soluta, isthanc recipere. Cæterum hic executionis modus naturali libertati proprius est, & ab indole civilis status abhorret. Vid. l. 5. D. de acquir. poss. l. 2. §. 18. D. vi bonor. rapitor. l. 13. D. quod metus causa. l. 7. 8. D. ad L. Juliam de vi privata.

S A M U E L I S P U F F E N D O R F I I

D E

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBER SEXTUS.

CAPUT I.

DE MATRIMONIO.

1. Translus.	19. Perfectissima species conjugii, unam uni jungit.
2. Matrimonium generis humani seminarium.	20. Matrimonium temere dissolvere nefas.
3. An sit aliqua obligatio ad ineundum matrimonium?	21. Adulterium & malitiosa desertio solvunt matrimonium.
4. Vagâ libido juri naturali repugnat.	22. An intolerabiles mores sint causa divortii.
5. Genus humanum non debet propagari citra leges connubii.	23. De sensu legis divinae circa divortia non nullorum sententia;
6. Obligatio ad ineundum matrimonium qualis possit esse ex legibus civilibus:	24. Inprimis Miltoni recensentur.
7. Qualis illa sit ex lege naturali.	25. Ad matrimonium ineundum requiruntur habilitas physica.
8. Quousque circa matrimonium lex civilis disponere possit.	26. De errore circa matrimonium.
9. Matrimonia irregularia Amazonica.	27. Uni nuptia alteri non recte nubit.
10. Regularis matrimonii leges, & jura.	28. Matrimonia inter consanguineos quare vetitata.
11. Unde marito imperium in uxorem oritur.	29. Pudor circa partes genitales unde?
12. An illud immediate à Deo conferatur.	30. De nuditate.
13. An necessario involvat jus vitæ & necis.	31. Origo pudoris naturalis.
14. An consensus non concubitus faciat nuptias.	32. Connubia inter parentes & liberos nefaria.
15. Unam pluribus simul habere, aut misceri nefas.	33. Ebraeorum super hac re sententia.
16. Polygamia multis populis in usu.	34. De connubiis fratrum & sororum.
17. 18. An illa repugnet juri naturali.	35. De reliquis gradibus prohibitis.
	36. De nuptiis minus solennibus.

Sequi.

Sequitur, ut investigemus tum originem & naturam imperii humani, tum quæ præcepta juris naturalis & gentium illud præsupponunt. Sed cum imperium non nisi inter plures possit intelligi, & vero sacrarum literarum auctoritate constat, ab DEO unum duntaxat par hominum ab initio fuisse productum, ad quod quicquid est mortalium suas refert origines; igitur priusquam de imperio civili agamus, dispiciendum fuerit de matrimonio, ex quo familiae proveniunt, & unde imperiis & civitatibus constituendis velut materies oritur. Nam quemadmodum corpus humanum ex diversis membris componitur, quæ & ipsa in se considerata corporum instar præ se ferunt: ita & civitates ex minoribus societatibus constant; quarum quædam vocantur simplices & primæ, cæteræ paulo magis compositæ, & fere collegiorum nomine veniunt. Illarum tres sunt, *societas maritalis, paterna, & herilis*. Quæ ideo sic dicuntur, quia ex aliis minoribus societatibus non componuntur; non quia eas plures duabus personis non ingrediuntur, uti *Iob. Frid. Herms de civitate* l. 1. c. 1. §. 2. docet. Nam quid prohibet, quo minus unus pater plures liberos, & unus dominus plures servos habeat; qui tamen inter se non minus simplicem societatem constituunt, quam si unus duntaxat filius uni patri, aut unus servus uni domino foret. Cæterum à matrimonio recte autpiciū sumi hujus tractationis docet etiam *Plato de LL.* l. 4. **ATHEN.** *Dic age per Deos quam legis conditor primam legem conscribet? An non secundum naturam primum generationis in civitate principium ante omnia legibus exornabit?* **CLIN.** *Plane. A. Principium autem generationis omnibus civitatibus nuptiarum conventus atque communio. C. Utique. A. Quare si nuptiales primum leges ponantur, bene ad omnem civitatem recte constituendam posita videbuntur.*

§. 2. Postquam igitur morti obnoxium fuerat redditum genus humanum, ne aut nova semper stirps creando esset sufficiens, aut tam nobilis speciei duratio unius ætatis spatio extingueretur, sapientissimus Creator prospexerat discrimine sexus, & naturali facultate indita commixtis corporibus sese propagandi. Idque ne fortasse per incuriam, aut ob molestias partus aut educationis mortales omitterent, mutuam sexuum in se invicem propensionem, & acres stimulos, simul ardentissimum in prolem affectum iniecit, ut libenter & jucunde obirent, citra quod mortalium genus perdurare non poterat; sic ut in *delectationibus animantium major sit voluptas generandi quam pascendi*: quod observatum *Baconi de Verulamio de Augm. Scient.* l. 7. c. 2. *Seneca Hippolyto* v. 466. *Providit ille maximus mundi parens, cum tam rapaces cerneret sati manus, Ut dissona semper sobole repareret nova, Cælebem vitam probet Sterilis juvenum, hoc erit, quidquid vides, Unus avi turba.*

§. 3. Circa matrimonium primo inquirendum, an ad illud ineundum, sobolemque generandam homines, cætera habiles, ulla obligatione teneantur? Nam non minus circa hoc, quam alia, ad quæ naturali adpetitu homo fertur, ut est conservatio sui ipsius, amor & educatio sobolis, quidam dubium movent, quasi isthæc lege naturali non sanciantur. Eo quippe opus non fuisse, cum jam antea instinctus, & adpetitus sensitivus in talia sat valide propellat. Enimvero usque adeo non sequitur, jus naturæ ista non præcipere, quia in eadem instinctus naturalis fertur; ut potius exinde adpareat, naturam ista quàm accuratissime voluisse observari, utpote incolumitatem generis humani immediate conservantia: dum velut diffusa soli rationis dictamini eidem suc-

centuriari jussit instinctum ita vehementem, ut difficulter admodum homo in contrarium niti queat. Add. *Oppianus Cynaget.* l. 3. v. 107. *seqq.* & *Halicut.* l. 1. v. 702. *seqq.* Quotusquisque enim liberis operam daret, qui sæpe materiam dolendi, semper curarum & laborum præbent; nî super rationem etiam naturalis inclinatio eodem trahe- ret; (vid. *Enripides Medea* v. 1090. *seqq.* Et *Hippol. coron.* v. 616. *seqq.*) Intercedente cum primis actu non adeo gravi, & consortio mulierum, quod sapienti vile juxta ac tædiosum citra istas illecebras foret. Add. *Valer. Max.* l. 7. c. 2. §. 1. ext. *Mich. Amon- taigne essai* l. 3. c. 5. p. m. 127. *Cartesius de passion. art.* XC. Equidem novimus mul- tum differre, instinctum naturalem, & dictamen rationis; in compluribus quoque ea in diversum tendere; & istum huic reluctantem esse compescendum; quod ipsum posse animi sit non degeneris. Enimvero, quanquam solus instinctus per se non obli- gat; contingit tamen, ut ad aliquid obligemur, ad quod per instinctum quoque in- clinabamur. Neque vero idso mater à peccato in legem naturæ immunis est, quæ prolem occidit infamiae vitandæ causâ, licet instinctum erga prolem alio instinctu, nempe metu & fuga infamiae superet, uti arbitretur *Gravwinkel ad Grot.* l. 1. c. 1. §. 11. Nam non solo matris instinctu, sed & lege munita erat infantis vita. Et nosse de- bebat mater, minoris esse infamiam suam, quam mortem ejus, qui ex actu existit, in quem ipsa antea consenserat. Unde si famæ cura pluris ipsi erat, quam voluptas coi- tus, aut amor sobolis, ante admissum virum expendisse id debebat. Post hanc quid- quam proles mori meretur, ne parentem peccasse innotescat. Denique contracto ma- trimonio, cum fecunditatem præstare conjuges non possint, (vid. *Genes.* XXX. 1. 2.) æque legi naturæ satisfacit, qui paucorum, quam qui multorum parens liberorum fa- ctus est. Nec habet, quod peccatum metuat, cui sterilis uxor obigit. *Seneca* l. 2. *con- trov.* 13. *Nin respondet ad propositum, nec ad certum diem fecunditas; sui juris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modo vota præcurrit, modo lenta est, & demoratur. Non ex formula natura respondet, neque ad præscriptum cæsus obsequitur. Licet lex ædes finiat, natura non recipit.*

§. 4. Sed ut distincte procedamus, illud primo satis constare arbitramur, juri na- turali non congruere illas libidines, quæ nullum alium finem præter obscenam titil- lationem habent. Quo acriores enim sunt stimuli, quæ in Venere homines solici- tantur; eo magis legi naturali curæ est, ut ne per istos decorus ordo, pacificæ societa- ti necessarius, turbetur, quin potius iidem ad combinandos hominum animos intervi- ant. Inde damnatur flagitiosa illa fœditas, qua quidam in brutorum corpora, aut pa- rem in sexum seruntur. Quod vitium tantopere quondam apud Græcos inoleverat, ut *Platon* l. 8. *de LL.* arduum videatur, in perfecta sua civitate Græcanica legibus id compescere. *Phocylides*: *Neque cum brutis animalibus sanctorum cubile intres; Neque in- famia affice uxorem per turpes lectos. Nec transcendas natura concubitus Venere illicita. Ne ip- si quidem brutis mas consensu in concubitu. Neque etiam femina lectum virorum imitentur.* *Plinius* l. X. c. 63. *In hominum genere maribus diverticula Venere excogitata, omnia scelere natura foeminis vero abortus. Quantum in hac parte multo nocentiores quam fera sumus.* Add. *Aeschines orat. in Timarchum.* Scilicet uti Critias dicebat: *Κάλλιστον εἶδος ἐν τοῖς ἀν- ῥώπαις τὸ θῆλυ, καὶ θ' αὐτοῖς θήλειαι πάναντιον.* Pulcherrima species inter mares quidem femina,

femina, inter feminas autem è diversa. Dio Chrysostomus orat. de pulchritudine. Ubi obiter monendum, quod cum legibus Turcarum mascula venus detestabilis habeatur, illi bello captis pueris fæde soleant uti, jactantes; quod de rebus bello partis quisque pro libitu disponere queat. Uti observat Scipio Ammiratus d. f. l. V. c. 5. Contra apud Peruvianos tam detestabile id vitium habebatur, ut qui perrixam alterum eo vocabulo adpellaverat, per aliquot dies velut infamis esset: ob tam fædæ rei nomen ore usurpatum. Garcilass. de la Vega Comment. Reg. l. 3. c. 13. Sed & regularem sexuum commixtionem cum non voluptatis causa, sed ad propagandam lobolem natura fuerit, commenta; urique intentioni hujus repugnant, qui nihil heic spectant aliud, quam ut pruritus istum demulceant. Marialis 1. epigr. 94. Commenta es dignum Thebano anigmate monstrum; Huius ubi vir non est, ut sit adulterium. Equidem quibusdam perfunctum est, complures gentes hanc partem naturalis libertatis censuisse, ut innupti innuptæque corporis sui copiam invicem commodandi haberent licentiam, etiam deliciarum, duntaxat, & voluptatis causa, gratis, aut pacta mercede. Sic Seldenus l. V. c. 4. ex Ebraeorum doctoribus ostendit, ante legem Mosaicam licuisse foeminae innuptæ, ac nondum desponsatæ sui copiam corporis gratis aut pro mercede facere sine consensu in vitæ communionem. Sed ex lege Mosaiica ejusmodi innuptarum concubitus primo Ebraeis interdictos fuisse, adeo ut dein nec mercedis, nec libidinis causa extra matrimonium circumcisis inter se concubitus aliquis licitus haberetur. Et si circumcisi cum pagana innupta concubitus in certis casibus illi non judicantur illicitum. Quo fine allegant Deuteronom. XXIII. 18. Levit. XIX. 29. Genes. XXXVIII. 14. Add. Grotius ad Genes. XX. 9. Rationem autem proscriptarum è sancto populo meretricum hanc adtert Marmonides, citante Seldeno; tum ut evitarentur contentionum, & simultatum mala, quæ ex ejusmodi libidine, matrimonio non cohibita, oriri solent; tum ut bono illo fruamur distinctionis ac certæ notitiæ familiarum. Ad paganorum testimonia provocare nihil atinet. Vid. Epistola enchirid. c. 47. Plantus Curculione act. 1. sc. 1. PH. Quin leno hic habet. PAL. nemo hic prohibet nec vetat; Quin quod palam est venale, si argentum est, emas. Nemo ire quinquam publica prohibet via; Dum ne per fundum sepium facias semitam, Dum te abstineas nupta, vidua, virgine, Inventute, & pueris liberis, ama quod lubet. Ad impudentiam sibi nihil reliquit adolecens ille apud Quintilianum declam. 14. qui non veretur accusare meretricem, quod sibi poculum odii dederit, ex quo desierit amare. Inter alia dicit, Habui tamen, unde ad vitæ necessitates, concessa gaudia parca mediocritate sufficerent. Ideoque meretrice tantum, & quæ certissima est in voluptate frugalitas, una frui semper eademque contentus. Enimvero satis pater, si in univertum id reciperetur ut omnes sibi membra generationi dest nata soli libidini exercendæ data crederent, eique usui unice adplicarent, decoram inter homines, & tranquillam societatem subsistere non posse. Ad quod sufficit ad probandum, juri naturali eas libidines damnari. Nam, ut loquitur Rich. Cumberland de leg. nat. c. 5. §. 46. nihil secunda rectam rationem statui potest, in quod omnes non possunt consentire. Quanquam neque juris naturalis dictamen, circa hancce rem, adeo exolevit etiam apud illos, ubi velut publica securitas isti vitio erat indulta, ut vagam libidinem probarent, ac ab omni turpitudinis nota absolverent, Turpiter facere meretricem, quod sit meretrix,

Vipiani pronunciatum est; & gravissimæ instar poenæ habebatur, apud *Ædiles* licentiam stupri vulgando existimationis iacturam facere. *Tacitus* A. II. *Vistula* prætorii familia genita licentiam stupri apud *ediles* vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversus impudicas in ipsa professione flagiti credebant. Utcunque tamen tolerata ista per conniventiam apud gentes in *Venerem* proniores, ut matronarum atque virginum honestarum pudicitia paucioribus insidiis foret obnoxia. Et uti uxoris tantum suæ notitiam habuisse singularis sanctimonia apud honestos iudicatum fuit; ita alicubi solutas & vilioris sortis fœminas inerrasse, juvenilis quædam labes habita, lubrico ætatis apud mitiores non tam defensa, quam utcunque elevata. Vid. *Cicero* pro *Calo*. *Epicteti Enchirid.* c. 47. Add. prolixus locus *Musoni* apud *Stobæum* *serm.* VI. Et in primis *Grotius* ad *Muth.* c. V. 27. Id quoque obiter notandum, apud Muhammedanos scortationem cum ancillis inter licita haberi. Indi tamen gentiles hæc sanctiores, quibus & scortatio simplex grande peccatum ducitur, teste *Petro de Valle Isner. part.* 3. Memorabile quoque est, quod *Plutarchus* de virtutibus mulierum tradit, apud *Chios* septingentorum annorum spatio neque adulterii ullius, neque virginitati extra matrimonium oblatis vitii mentionem ullam fuisse. Et tamen fœminis formosissimis ea insula celebris est.

§. 5. Id præterea conditionem humanæ naturæ penitus rimanti non obscure patet, hautquidquam congruere, genus humanum per concubitus vagos, ac lege solutos propagari, utut fortasse uterque concumbentium, aut alteruter intentionem habeat eo actu prolem excitandi. Qualem vitam antriqui *Attici* agitasse dicuntur ante *Cecropem*, pecorum ritu sine lege cohabitantes. Ex quo concubitu si qua prolem susceperat, eam offerebat, cui placeret ex illis, qui cum ipsa consueverant. Quam barbariem cum *Cecrops* abrogasset, introductis legibus matrimonialibus, dictus inde est biformis; quod cum antea nemo nisi matrem suam nosset, jam & patrem posset allegare: an quod vinculo matrimonii duos velut in unum corpus coalescere fecisset. *Athenaus* l. 13. c. 1. *Primus Cecrops Athenis unam uni conjunxit in matrimonium, cum turpes primum fierent congressus, minusque honesta communes nuptiæ. Quamobrem visus est nonnullis ansipitis natura, (διφύης) fuisse credens, cum priores ob multitudinem patrem dignoscere non possent.* Sed quis non videt, quam parum ab armentis abfuturus erat homo, connubii legibus remotis? cujus tamen aliqua simulacra in non paucis brutis cernere licet. *Quintil. Inst. Or.* l. 9. c. 2. *Apud Virgilium* IV. *Æn.* non licuit thalami expertem sine crimine vitam degere, more fera? quanquam de matrimonio queritur *Dido*, tamen huc erupit ejus affectus, ut sine thalamis vitam non hominum putet, sed ferarum. Quid enim rixarum fuisset oriturum inter mares circa formosas fœminarum? Qui eo frequentius quam tauri inter se forent committendi, quod his nulli in *Venerem* stimuli, nisi ubi vacca impleri desiderat; quæ semel per annos singulos marem admittit: cum homo sit animal semper in *Venerem* paratum. Quam porro ad propagandam speciem inepta ista plurium seminum confusio? Nam si qua uni sese soli servaret, connubii instar foret. Magna insuper prægnantis fœminæ imbecillitas, & alieni auxilii indigentia. Sed quis marium opem ferat, nisi ex se prægnantem norit; quod sine connubio sciri vix potest. Proles humanæ educatio laboriosa simul & ium,

tuosa,

tuosa, cuique foemina unica vix sufficiat. Quis autem marium, nisi luce proles curam suscipiat; quam dignoscere in vaga illa licentia haut in proclivi est. Nam quod *Aristoteles Polit.* l. 2. c. 2. refert, quibusdam Lybiæ populis, (qui fortasse iidem sunt, quos *Nicolaus Damascenus de moribus gent.* Limyrnios vocat,) uxores fuisse communes: Τα μέντοι γυναικῶν τεκνὰ διακρίνει κατὰ τὰς ὁμοιότητάς: sed sobolem discerni ex similitudine formæ, fallax indicium est: Quanquam & *Theocritus Idyl.* 17. adulteræ uxoris argumentum ponat τεκνὰ ἔπαρ' ἐκίκοιτο πατρὶ. Liberos patri dissimiles. Contra *Horatius*: Laudentur simili prole puerpera. Denique cum sine legibus connubialibus familiæ, sine familiis civitates intelligi nequeant, iisque adeo omnis decorus ordo in vita humana constituendus innitatur; apertum est, citra connubia homines acturos fuisse vitam segregem, & paulo minus quam belluinam. Recte *Horatius carm.* l. 3. od. 5. *Fœcunda culpa scula suptas primum inquinavere, & genus, & domos. Hoc fonte derivata clades In patriam populumque fluxit.* Accedit, quod sine matrimonii nulla quoque patrimonii possunt existere; quibus sublaris magna pars commodorum, quæ vita humana sustentatur, aut exornatur, perit. Huc facit, quod *Iustinus* l. 3. c. 4. memorat de Partheniis, qui metu inopiæ, quippe quorum nulli pater existeret, cujus in patrimonium successio speraretur, patria faceffunt. Et si ea in narratione paulum variet *Servius ad 3. Æneid.* v. 551. & *Lactantius de falsa religione*, c. 20. Huc accomodari quoque possunt pleraque, quæ contra communionem uxorum Platoniam passim disputantur. Addantur. *Stobæus serm.* LXV. Apud *Procopium hist. Pers.* l. 1. c. 5. & *Agathiam* l. 4. cum Cabade, Persarum Rex lege scripta foeminarum usum jussisset promiscuum esse, & quemlibet etiam alteri nuptæ concumbere permisisset, à subditis rebellantibus regno dejectus est.

§. 6. Cum igitur manifestum sit, propagationem humanæ speciei utique legibus connubiorum circumscribendam, siquidem decora, & rite composita inter homines societas debet existere; jam ulterius videndum, an & qualis sit obligatio ad matrimonium in eundem in ordine ad singulos homines, qui per ætatem, atque habitudinem corporis idonei sunt? Quid legibus multorum populorum heic constitutum sit, passim occurrat. Antiqui Ebræi, docente *Seldeno* 1. V. c. 3. tradebant præcepto illo divino, *crescite & multiplicamini*, omnes masculos teneri, ut ante expletum annum vigesimum uxorem ducant; nisi aut assiduo legis studio quis incumbat, acriori libidinis stimulo immunis, aut partium, quibus viri lumus, defectu generationi sit impar. Et hoc præceptum omnes Noachidas stringere. Addebant, qui uxori superstes prolem utriusque sexus, ejusque integri (nam ipso aut filia plane sterili proles heic vicem non obtinebat,) non haberet, præcepto isti neunquam satisfecisse. Eum autem, cujus filius & filia mortui relinquerent liberos utriusque sexus, præcepto liberum fuisse filiorum filiarumque locum neperibus & neptibus suppletibus. Aliter semper, ætate non effata, teneri, ubi in prole sexus deesset alteruter. Nec sufficere, ut sterilem quis vetulam, aut quæ nondum viripotens est duceret, nisi & superinduceret fœcundam. Addit *Leo Muntenfis de rub. Hebraicis part.* IV c. 2. etsi jam memorato præcepto divino factum sit, si quis prolem masculam & femellam habeat, non minus tamen ætate & viribus habilem teneri ad habendam uxorem, evitando fornicationis periculo, (Non.

(Nonnulla in similem sententiam tradit *Plato* de LL. l. XI. ubi etiam additur : *παίδων ἰκανὴ τῆς ἀρετῆς, ἀρετὴν καὶ θήλειαν*. Liberorum sufficiens minimum numerus, mas & femina.)
 Ceterum an ad foeminas quoque id præceptum extenderetur, inter ipsos non satis conveniebat. Maxime probabile est dixisse, foeminas ad certum temporis terminum non obligari; cum in earum facultate non sit, quando velint nubere: conditione tamen commoda sese offerente, utique & ipsas teneri propagationi humanæ speciei operam dare. Occurrit denique apud eosdem hæc sententia: *quicumque negligit præceptum de multiplicatione generis humani, habendum esse veluti homicidam*. Et tamen apud Judæos Essenorum secta effloruit, quæ omnem foeminarum usum ejeraverat; de qua vid. *Plinius* l. V. c. 17. & *Solinus* c. 38. Apud alias quoque gentes leges atque sententiæ in eundem fere sensum occurrunt. *Varro* in lege *Moenia* apud *Nonium* in eunuchare: *si quis patriam, majorem parentem exstinguit, in eo culpa est; quod facit pro sua parte is, qui se eunuchat, aut aliqua liberos produci, id est, procreare differt*. Dicta *Musonius*, *Hieroclus*, & *Antipater* videantur apud *Stobæum* *serm.* 65. Add. *Arrianus* in *Epicteto* l. 3. cap. 7. circa medium. *To lux* l. 3. cap. *περὶ ἀρχαίων, τὰς δικὰς τῆς ἀρετῆς καὶ ὀφθαλμῶν*, actione: calibatus & feri consuetudine Athenis & Lacedæmone memorat. *Plutarchus Lycurgo* ralem hujus legem recitat; ut coelibes nudarum certantium spectaculo arceantur; utque circa brumam edicto magistratuum forum vestibus spoliati obirent, cantilenam in se compositam concincentes, merito ita se puniri, quod non parent legibus: præterea honoris ac obsequiæ, quam præstabant senibus juvenes, expertes forent. Inde *Idem* *apophth.* *Laconicus* narrat, *Dercyllidæ*, præclaro aliquin imperatori, quandam juniorum sede non decessisse; neque enim, inquit, in genuisti, qui mihi olim cessurus sit. *Phocylides*. Μὴ μεῖνῃς ἀγαμέμνων, μή πως νῶν ημῶν ὀλῃαι δὸς τε Φύσει καὶ αὐτῷ, τεκε δὲ ἐμπαλιν ὡς ἐλδοχρόνης. Ne manens caelebs, ne forte obliuiscaris perire: Da aliquid naturæ, & gignis vicissim, sicut genus es. *Plato* de LL. l. 4. Uxorem ducere debet quisque cum annos habet triginta, cogitans, quod natura quadam humanum genus immortalitatem consequitur; cuius rei quisque natura summopere cupidus est. Nemo enim est, qui non desideret perpetuum apud posteritas nomen habere. Genus itaque hominum immortale hoc modo in sempiternum perdurat, quod filiorum filios relinquendo unum & idem semper per generationem immortalitatem adipiscitur. Nefas autem est immortalitatem seipsius sponte privare. Hac vero ex animo ille se privat, qui filios & uxorem negligit. Add. *Idem* l. XI. de LL. *Cicero* quoque de *Finib.* l. 3. ad hoc ut homo è natura vivat, consentaneum esse dicit, uxorem adungere, & velle ex ea liberos procreare. De *Benjanis* refert *Philipp. Baldæus* de *Idem*. *Indor. Gentil.* part. 2. c. 3. turpe apud ipsos haberi sterilem & improlem esse: Tales enim, dicunt, digni non sunt, qui manè primi hominem adipisciant. Sic *Romæ* *Camillus*, & *Posthumius* censores æra poenæ nomine eos, qui ad senectutem cælibes pervenerant, in ærarium deferre iusserunt. *Valer. Max.* l. 2. c. 9. quod multæ genus vocabatur uxorum, vid. *Festus* de uxorum, & ibi *Joseph Scalger*. Istius facti meminit etiam *Plutarchus* *Camillo*. Elegans est locus ex oratione *Metelli* apud *Gellium* l. 1. c. 6. Si sine uxore, Quiritès, possemus esse, omnes ea molestia careremus: sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possi; saltem perpetua potius, quam brevi voluptatis consulendum. Huc quoque facit, quod

Pofidonius Myfos, fine mulieribus vitam ducitantes, Abios vocaverit; vitam celibem ac
 fine conjugibus dimidiatam eſſe putans. *Sirabo* I. VII. De lege *Papia Poppæa* vid. *Lipſius* ad
 3. *Ann. Tacit.* & *Jacob. Godofredus*. Quam legem Chriſtiani Imperatores abrogarunt,
 uti probabile videtur ſacerdotum ſuaſu. vid. *int. C. de infirmis porris cælibatus*. & *Sozo-*
menus *triſt. Eccleſ.* l. x. c. 9. Memorabilis quoque eſt eraſio *Auguſti* apud *Dionem Caſ-*
ſium l. 56. *Ætianus* V. H. l. VI. c. 6. recitat legem *Spartanorum*, ut qui tres filios reip-
 ſupped taret, is ab excubiis liber eſſet; qui, vero quinque, ab omnibus publicis officiis
 & ſumtibus immunitatem haberet. Add. quoque prolixus locus *Hieroclis* apud
Stobæum *ſerm.* 73. Ex iſdem porro conſequitur, nefas eſſe, maſculos ſaltem invitos
 evirare, eoque commendanda lex *Domitiani* de non caſtrandis maribus. vid. *Sueto-*
nius *Donat.* c. 7. *Silius* IV. *ſylvarum*: *Qui ſortem vetat interire ſexum*. Add. *Martialis* l. 6.
epig. 2. Poſt quod edictum ſolitam prius peti veniam à principe, vel præſide provinciar,
 ſi quis vel ſe vel alium vellet evirare. docet *Conſtantinus* add. l. *Suetonius* ex *juſtini*
Martyris *apolog.* 1. Add. *Deuteron.* XXIII. 1. *Joſeph. archæol.* IV. 8. & l. 2. §. 28. D.
 ad L. *Aquil.* *Novell.* 142. & ibi *Dion. Godofred.* l. 4. §. 2 l. 5. D. ad L. *Conſ. de ſicariis*.
Eufebius de præpar. *Evangel.* l. 6. c. 8. In *Syria* & *Oryène* ſunt etiam *Galli*, & in *Phrygia*
 maritædemum multi abſcindebantur. Deinde *Rex Abgarus* omnium quoque minus, qui id agebant,
 abſcindi juſſit, nec quiſquam poſtea in *Oryène* virilia ſibi amputavit. *Quintilian.* l. 5. c. 12.
 Mibi naturam inveniunt nemo non vir ſpadone formoſior erit: nec tam averſa nunquam vide-
 bitur ab opere ſuo providentia, ut debilitas inter optima inventa ſit. Nec id ferro ſpecioſum ſci-
 ri putabo, quod ſi naſceretur monſtrum erat. Libidinem præter ipſum effeminatus ſex mendaci-
 ſſimus; nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, niſi qui præſidio fecit, fecerit &
 bona. Quomodo *Hermotimus* ultus fuerit *Panionium*, à quo exſectus fuerat, vid. ap.
Herodorum *Vrbanæ*. Quare tamen reges *Orientis* potiffimum inter miniſteria ſua ad-
 ſcicere ſpadones amaverint, docet *Xenophon* *Cyropæd.* l. VII. Quibus accedit &
 hæc ratio, quod reges eo minore cum invidia in bona ipſorum ſuccedere poſſint,
 cum liberis careant. *Heliodorus* quoque *Æthiop.* l. VII. Περσῶν βασιλείας αὐδαῖς ὁ-
 Φηλοῖσι καὶ ἀνδράσι τὸν δυνάστων γένος, καὶ παῖδας, καὶ θυγατέρας, καὶ πρὸς τὸ δυνάστας μεταποι-
 οῦσι, ἀλλὰ μόνον τὸν περὶ τοῦ αὐαργατοῦ. *Persarum* regis aulis oculi ſunt & aures eunu-
 chorum genus: qui cum neque liberos neque cognatos habeant, quibus eorum animi deſpectus eſſe
 poſſint, pendent ex eo ſolo, quæ ſe illis credidit. *Claudius* in *Enripium* l. 1. Eunuchs nulla pre-
 tate moveitur; Nec generi natione caret. Sed quia eunuchi crudeliores credebantur, apud
Judeos judicare non permittebantur teſte *Gregorio* ad *Deuter.* 16. 18. Sicuti & in *India*
 commune eſt dictærum; bruta animalia caſtrata ferociam exuere, ſed homines ex-
 ſectos plerumque longe deteriores, ſuperioresque & magis intolerabiles fieri. Obiter
 quoque notari poteſt illud apud *Eundem* l. IX. Ἐχει τὴν ἡλιόπυον καὶ δυνάστων γένος,
 ὃν οὐ ἀπέφεύγει, τὰ τῶν αἰσ καὶ λυμα τοῖς ἀλλοῖς περιβέβηται. *Habet* quidam zelotiz-
 um eunichoi genis: quibus eſt enim ipſum prius, ad hæc aliis prohibenda obſcitur. Illud
 quoque à quibusdam obſervatum, quod virorum numerus major, aut certe par ſit
 ſcæminarum numero, inde occaſionem eſſe pernam faciendi eunuchos in regionibus
 illis, ubi ſcæminas una plures ducere eſt conſueſſum. Alij tamen jure belli eunuchos
 primum introductos arbitrantur, dum victor, qui occidere victos poterat, radicem
 Dddd velut

velut propriorum affectuum & necessitudinem captis adimit, ut eo securius rerum suorum custodiam illis credere posset.

§. 7. Merum autem ius naturale spectantibus, adparet, cum socialis vitæ fundamentum sit matrimonium, homines quoque omnino ad id ineundum obligari, prout tenentur ad omnia, quæ ad eum finem necessario faciunt; per modum tamen præcepti affirmativi, indefiniti, & indeterminati, & quod non singulos necessario, & quovis tempore obligat. Præcepta quippe affirmativa ad sui impletionem requirunt occasionem. Matrimonii autem contrahendi occasio non ex sola ætate, aut generandi aptitudine intelligitur; sed ut copia quoque sit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem, & prolem nascituram; ac ut mas quoque sit idoneus ad gerendum partes patrisfamilias. *Plinius l. 1. epist. 14. Quum publicos mores, atque etiam leges civitatis intueor, quæ vel imprimis census hominum spectandos arbitrantur, ne de facultatibus quidem prætereundum arbitror. Et sane de posteris, & his pluribus, cogitant, hic quoque in conditionibus deligendis ponendus est calculus.* Add. oratio M. Hortali apud *Tacitum A II. Legibus Islandorum extreme pauperibus matrimonium inire interdictum.* vid. *Arngrimus Iona de Islandia c. 8.* Aliquando etiam præsentium temporum, & incumbentis functionis conditio de matrimonio cogitare non patitur. vid. *1. Corinth. VII. 26.* Igitur non modo non est necessarium, sed stultum insuper, juvenes animum ad uxores adplicare, qui sibi suisque nil nisi strenuam esuritionem possint polliceri, ac civitatem mendicabilis sint impleturi, aut qui ipsi supra pueros parum sapiant. Imo recte faciunt, qui matrimonium differunt, quo commodius per coelibatum animum excolant, ac ad præstanda egregia societatis humanæ ministeria sese præparent; id quod uxoris per mores civitatis, aut genium foeminarum non ita licebat. Præterea quia matrimonio est opus, tum ut per sobolem humana species conservetur, tum ne vaga libidio decus societatis humanæ polluat; adparet, siquidem nenter horum finium detrimenti quid passurus sit, non reprehendendum illorum cælibatum, qui probabiliter prævident, sese in cælibe vita, ad quam per continentiam exigendam habiles sese deprehendunt, plus per humano generi, aut civitati suæ utilitatis posse præstare quam uxoratos. Adeoque si quis sublimiori agatur genio, ut stimulos illos vel non sentiat, vel facile retundat, *ἐπὶ αὐτῷ τὸ μὴ ἐγγέν, qui hoc ipsum amat, nihil amare, uti est apud Philostratum in vita Apollonii Thyaneæ l. VIII. c. 3.* quique alio modo, quam per munus proletarii, bene merendo utilem sese civem universi præbere queat, haut quidquam putandus est per naturam obligari, ut omnino præclaris suis conatibus per muliebres illecebras velut remoram injiciat. Add. *Arrianus in Epicteto l. 3. c. 22. p. m. 311. 312. edit. Wolffi & Cornelius Nepos Epaminonda c. X.* Præsertim cum pauci admodum sint, in quos ista animi corporisque temperies cadit, ut desiderium posterorum, ac in sexum foemininum proclivitatem digerere, castitatemque impollutam servare queant. Multo minus autem reprehensio metuenda est illis, qui cum ex priori matrimonio liberos habeant, hisce prægravem novercam aut vitricum superinducere nolunt; ubi & in liberorum fraudem id tendit, & ipsis, matrimonii finem expendentibus, conjuge deinceps carere in proclivi est. Et si nimis dura videatur lex Charondæ apud *Diodorum Siculum l. XII. c. 12.* qui è consilio civitatis removebat, si quis novercam liberis superinduxisset. *Nunquam enim fore*

existimabat, ut is bonum patria consilium daret, qui liberis ex se natis perpetam consulisset. Nam quibus prima nuptia bene successerunt, ius hac felicitate perfundētis adqueſcendum: qui vero infelix matrimonium experti, idem erratum denuo committerent, insipientibus merito accenſendos esse. Enimvero non semper male per secundas nuptias liberis prius genitis consulitur. Et quifelix matrimonium expertus est, paris felicitatis est cupidus, qui infelix, post procellam placidos ventos sperat. Extat Incerti poetæ epigramma Anthol. l. 1. Εἰ τις ἀπαχ γήμης, πάλι δόπερα λείρα δώκει, Ναυηγὸς πλώει δις βυθὸν ἀρχαλέον. Altera post nunc coniux cui ducitur, audet Naufragus insidiam rursus adire salum. Cui ex adverso opposuit non minus argutum epigramma Henricus Stephanus: Οἷς ἀπαχ γήμης, πάλι δόπερα λείρα δώκει, Οὐχ ἔτ' ὁμοφῆς ἄλκι' ἔδεμης. Εἰ κακὴ ἡ πρώτη, ταχὺ δότ' ἐξ ὡ κακὴ ἔσται. Εἰ δ' ἀγαθὴ, ἀγαθὴν ἐλπίδα καὶ τίτ' ἔχει. Imo equidem uxorem duci quis iure secundam, seu bona prima fuit, seu mala prima fuit. Si mala, non talis forsan mendum secunda sit bona, speretur non minus ista fore. Add. quoque Charon de la sagesse lib. 1. cap. 46. n. 2. 3. & Baco sermon. fidel. c. 8. Vice versa tamen contingere potest, ut præter communem obligationem ad ineundum matrimonium aliquis peculiari in super causa subigatur. Puta, si familia regia ad unum redacta sit, iste unicus insigniter obligabitur generis sui propagationem legitimam quærere, evitando periculo interregni, & quia in principales potissimum familias quadrat illud Euripidis Iphig. in Tauris. σὺ δὲ αἰλῶν εἰσι παῖδες ἄρσενες. Columna familiarum sunt liberi masculi. Atque hæc, quæ super obligatione ad ineundum matrimonium tradidimus, magis utique rerum naturæ conveniunt, quam quod nimis late Cumberland de leg. nat. c. 6. § 9 dicit; liberum esse terra jam hominibus repleta in cælibatu aut conjugio vitam transigere.

§. 8. Ex hisce judicandum est, quidnam potestatis legibus civilibus comperat circa adstringendam, aut tollendam matrimonii contrahendi necessitudinem. Igitur id extra controversiam est, posse legislatorem civilem ad ineundum matrimonium pro imperio adigere per ætatem & constitutionem corporis habiles, & queis facultas se, uxoremque & prolem alendi. Nam cogere aliquem, ut liberos procreet in spem esuriendi, inhumanum; inopi autem vulgo civitates implere, inconsultum est. Huc spectant leges jam antea citatæ. Et si mollius videatur, præmiis, aut subtractione commodorum quorundam, quam poenis positivis heic uti. Quo pertinet apud Romanos jus trium liberorum. Item lex Spartanorum, quam refert Aristoteles Polit. l. 2. c. 7. Τὸν μὲν ὀνηρόν τε καὶ ὑπὲρ ἀφρογρον, ἢ δὲ τέτρατος, ἀπελὴ πάντων. Qui tres liberos procreavit, a custodiis sit immunis; qui vero quatuor, ab omnibus oneribus. Sicut & reges Persarum quotannis præmia propoluerunt illis, qui plures filios sustulerint. Sirabo l. 15. Nec minus id liquidum, non injustam modo, sed & stolidam fore legem, si quis omnibus civibus matrimonio velit interdicare. Uri & si quis v. g. primogenitis duntaxat matrimonium vellet permittere, deinceps genitis omnibus promiscue cælibatum indicere. vid. l. 19. D. de ritu nupt. Nam ut omnes isti per naturam sint idonei sustinendo casto cælibatui, fieri non potest. Neque vero multo mollius id foret remedium reprimendæ civium exuberanti nimis multitudini; quam dirissimum quondam institutum, Græcis valde familiare, prolem recens natam exponendi; aut quod Aristoteles Polit. VII. c. 16. suadet, abortus procurandi. Quod si autem exploratum sit,

fit, munus aliquod in civitate longe commodius à cælibe, quam à conjugato obiri posse, nihil videtur obflare, quo minus per legem civilem cælibes tantum ad istud munus admittantur; aut si ob istud uxore carere tanti non putent, eodem excidant. Modo tanta sit copia ejusmodi hominum, quibus castam agere vitam concessum sit, quam ad illud munus requiritur. Præsupponitur enim, neque vagis libidinibus ansam præberi, neque naturæ cuiuspiam vim inferri: cum ad id munus suscipiendum memo adigatur, qui seipsum idoneum non judicavit: & demum, quod prolis copix jam satis sit prospectum. Quemadmodum. v. g. legato, aut duci vel militi potest interdici, ne peregre, aut in periculosa expeditionem uxorem secum ducat. vid. l. 4. §. 2. D. de offici. procons. Tacitus Ann. III. 33. 34. Plinius l. VI. cap. 22. de incolis Taprobanes: *clix regem, à populo senectæ clementiaque, liberos non hâc enter, & si postea gignat abdicari, ne fiat hæcætarium regnum.* Quem excipit Solinus c. 66. Sic & cum obligatio ad matrimonium ineundum sit indeterminata, & latitudine quâpiam gaudens, licebit legi civili tempus ætatemque connubio jungendorum definire. Qualiter in lege Papia Poppæa cavebatur: *sexagenario masculo quinquagenaria femina nuptias contrahere ius ne esto, neve viro sexagenario minori uxorem quinquagenariam ducere.* Id quod à Justiniano abrogatum l. 27. C. de nuptiis. Sic Plutarchus de rep. l. V. mulieri ad pariendum tribuit tempus ab anno vigesimo ad XL. viris ad generandum à trigesimo ad LV. Add. Aristoteles Polit. VII. c. 16. & Mich. Piccartus add. l. Tacitus Germ. c. 20. Apud quosdam populos uxorem ducere non licet, nisi edito fortitudinis in hostes specimine. Sic apud Carmanios nemo uxorem ducebat, nisi prius hostis caput amputatum ad regem pertulerit. Strabo l. 15. Add. quoque Abrah. Rogerius de Braminibus part. I. c. 11. Denique cum & illud naturalis libertatis sit, cui quilibet velit connubio posse jungi, fas erit potestati civili, si ex rep. videbitur esse, disponere, v. g. ne civis peregrinam, nobilis plebejam ducat. Sicuti apud Indos legem fuisse tradit Arrianus in Indicis, ne inter ordines, in quos populus erat divisus, conjugia promiscua fierent, utque adeo v. g. agricolæ non liceret ducere opificis filiam, nec vice versa. Paria habet Hieron. Olorius de rebus gest. Emanuel. l. 2. Sic etiam lege civili constitui potest, ut matrimonia non nisi interveniente publica auctoritate contrahantur; præsertim inter eos, qui insigne aliquod in republ. momentum faciunt. Quorum & similibus legum ea vis esse potest, ut quod contra easdem contrahitur connubium certis affectibus, per jus civile assignatis, destituatur, vel etiam omnino pro invalido, & quod rescissionem admittat, declaretur. Sic apud Livium l. 38. c. 36. Campani petunt, *ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; & si qui prius duxissent, ut habere eas; & ante eam diem nati, ut iusti sibi liberi hæredesque essent.* Apud Dionysium Halicarn. l. VI. Scrum memoratur, quo permittitur sceminis Latinis, quæ viris Romanis, & sceminis Romanis, quæ Latinis viris nuptæ erant, bello Latino imminente, apud maritos manere, an in suam utrinque patriam discedere, relicta maritis sobole mascula, secum adductis innuptis filiabus. Ubi additur, omnes pene Romanas desertis maritis Romam relictis; sed Latinas in urbe nuptas, duabus exceptis, maritos prætulisse patriæ. Seneca de benefic. l. IV. c. 35. *Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum externo concubium. Eadem res me defendit, quæ vetat.*

§. 9. Proximum est, ut inquiramus, quibusnam capitibus mero jure naturali pactum matrimonii absolvatur, simulque quidnam juris utrinque nascatur. Præsupponimus ergo hinc initio, naturaliter omnes homines esse æqualis juris, ac nulli imperium in alterum competere nisi id suo vel alterius actu fuerit quæsitum. Licet enim fere sexus masculinus foemininum superet viribus corporis & animi; illa tamen præstantia haut quidquam per se est idonea imperium illi in hunc producere. Ergo quidquid juris mas habet in foeminam, id tanquam in sibi æqualem ex ipsius consensu, aut per justum bellum erit quærendum. Et si cum connubia per benevolentiam coalescere maxime sit naturale, prior modus ad uxores, posterior ad ancillas quærendas magis est adpositus. Acti qui bello captis & in servitium redactis jungi voluerunt, fere a peritarem herilis imperii adversus illos remittere tuerunt. Add. *Deuter. XXI. 10. seqq.* Si igitur homines in naturali æqualitate & libertate constitutos concipiamus, contingere potest, ut non minus foemina, quam mas, sibi peculiariter prolem cupiat quærere, in quam ipsa jus obtineat. Cui fini necessarium est, ut pactum inter marem & foeminam inestur de præbendo invicem corpore. Hoc pactum si simplex duntaxat fuerit, solum sobolis procreationem respiciens, neque adjunctam habuerit conventionem circa continuam cohabitationem; neque uni in alterum imperium conferet, & neutri in alterum quicquam juris erit, præterquam ad præbendum corpus procreandæ sobolis gratia: quæ sub potestate matris erit, si in pacto fuerit expressum, istam sibi, non viro prolem quærere. Vocare possis tale matrimonium Amazonicum, ut ut satis irregulare & simplex illud sit; (si modo in universum vera sunt, quæ de Amazonibus jactantur. De quo dubitat *Arrianus de expedit. Alexandri l. VII. Procopius hist. Göt. l. IV. & Palaphatus de fabul. narrat. l. 1.*) Vid. *Iordanes de rebus Geticis c. 8. Justin. l. 2. c. 4.* Et si *Diodorus Siculus l. 2. c. 45.* ab istis mulieribus viros ad servilia fere aut ancillaria officia adactos memoret. Quale quid *Idem l. 3. c. 53. & 55.* de populo quodam Lybiæ memorat; qui ab Hercule sit deinde excilys, cum non patiendum videbatur, diutius superesse natos mælebræ imperio subiectas. Sic Thalestris apud *Curtium l. VI. c. 5.* ex Alexandro, & regina Sabæ ex Salomone, (si verum est, quod aliqui tradunt,) non spuriam, sed quasi legitimam prolem quæsitum ibant. Sic & tradit *Edward. Lopez de regno Congo l. 2. c. 9* (add. *Franc. Alvarez descript. Aethiop. c. 133.*) præcipuas regni Monomotapæ legiones consistare ex mulieribus, quæ seorsim in agris à rege concessis habitent, certoque tempore viris utantur, quos pro suo desiderio eligant proli concipendæ natas inde foemellas sibi retinere in artibus bellicis informandas, filios patribus transmittere. Add. *Isaac Vossius de Nilo. cap. 19.* Nescio, an huc referri debeat, quod tradit *Michael' Glycas Annal. part. II. πῶς ἀγαλαίαις αἱ χυαῖνες αὐθεντοῦσι τὸ ἀνδρῶν, καὶ παννύπνως βέλονται, καὶ ζήλον τιμῶναι τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, γεωργίαν δὲ καὶ οἰκοδομίαν ἐπαίτε ἀνδρῶν παρέχουσιν.* Apud *Agileos foemina sua viros in potestate habent, proque lubu Veterem exerceant, circa ullam maritorum emulationem. Eadem agros colunt, ades extruunt, omnes operas viriles obeunt.* Cæterum etsi ista connubia barbarum quicquid ac prope belluinum redolent; patet tamen inter cultissimas quoque gentes dari matrimonia, ubi vel neutri conjugum in alterum imperium conceditur, vel ipse maritus summo uxoris imperio civili subijcitur: scilicet quando foeminæ regnorum hæredes maritos adiciunt, retenta in civitate

tem summa potestate. Vid. conditiones matrimonii inter Philippum II. & Mariam reginam Angliæ, apud *Thuanum* l. 13. ad ann. 1553. & 1554. Item de Maria regina Scotiæ, apud *Eundem* l. 20. ad ann. 1558. & l. 37. *ab init.* Add. quoque *Io. Mariana hist. Hispan.* l. 24. c. 5. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 27. refert, in honorem Iſidis apud Ægyptios receptum esse, *ut plus potestatis & honoris sit penes reginam, quam regem, & in tabulis dotali- tiis inter privatos imperium femina in virum assignetur: ubi uxoribus per omnia se obtemperatu- ros mariti profitentur.* Add. quoque *Guicciardinus hist.* l. 6. p. m. 178. ubi de administratio- ne regni Castiliæ, à Ferdinando & Isabella communiter facta tradit.

§. 10. Verum missis hisce connubiis irregularibus, de illis dispiendum, quæ ad humanæ conditionem naturæ exactius quadrant. Heic igitur sine dubio utriusque sexus indoli magis congruit, ut pactum connubiale à viro incipiat, adeoque vir quæ- rat uxorem, non uxor virum. Et si enim alicubi non insolitum est, propinquos pu- ellæ ultro juvenes ambire, hisque adeo eas sponſas offerre; id tamen non fit alio fi- ne, quam ut hanc sibi potissimum uxorem velit adſciscere juvenis. Hoc posito sa- ne patet virum sibi quærere sobolem propriam, non supposititam, aut adulterinam. Igitur ante omnia fidem dare viro debet scemina, quod nemini præterquam ipsi cor- poris sui usuram velit concedere. Id igitur plane ab omni ratione, & communi ho- minum affectu abhorret, quod tradit *Aloſius Cadamustus navigat.* cap. 75. de rege *Calecuti: Rex duas inquit, habet conjuges, & quamlibet illarum sacerdotes decem assidue comitantur, easque comprimunt, & id in decus regis eximium fieri jactant, nullum alium honoratiorem titulum regi dantes; quam quod eius conjuges à sacerdotibus comprimantur, pro- pterea eorum filii nunquam regno succedunt, sed ex sorore nepotes regnum capeſunt.* Paria habet *Ludovicus Romanus navig.* lib. V. cap. 7. Quin & in univerſum apud istum populum mulieres fere communes esse testatur *Petrus de Valle Itinerar. part. 3. epist. 7.* Unde etiam de patribus parum curæ est natis, & omnes hæreditates juxta descen- dentiam maternam apud eos deteruntur. Sat fœda quoque de Colchis memorat *Burbequius epist. 3.* Sed & spurca lex Eveni III. regis Scotiæ, *ut Rex ante nuptias sponſarum nobilium, nobiles plebejarum pralibarent pudicitiam: ut plebejarum uxores cum nobilitate communes essent.* *Buchananus rer. Scotic.* lib. IV. Sed post *Milcolumbus III.* uxoris *Margaritæ* precibus motus instituit, ut primam novæ nuptiæ noctem spon- ſus dimidiata argenti marca redimere posset: quam pensionem adhuc *Marchetas* mu- lierum vocant. *Idem* l. VII. *Polyd. Virgil. histor. Angl.* l. X. Confer. *Snetonius Caligula* c. 40. *in fine*, & quæ ibi notavit *Bæthornius*. Quin & hodie in regno Pegu & Ara- cam virginitas sponſæ alicui ex convivis nuptialibus delibanda traditur. Sed alia vi- ce apud eam deprehendi capitale est. *Ludov. di Barthema Itinerar. part. 2.* cap. 11. De incolis provinciæ *Caniclu* vid. *M. Paulus Venetus* lib. 2. cap. 38. Dein & hoc apertum est, à decoro ordine nihil magis abhorre, quam vitam vagam, ac desul- toriam, incerto lare, nulla fortunarum sede; cirra quæ vita civilis fere intelligi nequit: Sic ut recte *Xenoph. Cyropad.* l. 7. *focum* adpelleret, & οὐκ ὁσιώτερον χωρίον ἐν ἀνθρώποις, ἢ τὸ οἰκεῖν τὸν ἐστὶν οἶκον. Quo neque religiosior locus in hominibus est, neque suavior, neque familia- rior quisquam. Add. *Aristot. Oecon.* l. 1. c. 3. Tum communis sobolis educationem com- modissime institui conjunctis utriusq; parentis operis, quorum animi isto velut pignore in

in mutuam amorem arctius constringuntur. *Genes. 29, 32.* Apud *Lycium orat. 1.* dicitur : *postquam infans mihi natus fuit, confidebam tum ipsi, & omnia mea committebam, ἡγάμεν τὴν ταύτην οἰκείτητα μεγίστην εἶναι, existimans hoc firmissimum conjunctionis nostrae esse vinculum.* Seneca *Herc. Octavo.* Conciliat animos conjugum parius fere. Præterea cohabitationem continuam plurimum continere jucunditatis inter conjuges, bene compositos : ac per eandem certius constare posse marito de castitate uxoris, quam si ista fide duntaxat data seorsim habitet. Igitur matrimonium regulare & perfectum, ac naturali rationi, vitæque civilis usui aptissimum, præter pactum de præbendo corpore hoc quoque comprehendit, ut uxor viro continuo cohabitet, adeoque in arctissimam vitæ societatem, eandemque familiam cum ipso coalescat, educandæ commodius soboli, & ad mutuam vitæ auxilium simul ac recreationem. *Demosthenes in Nearum.* Τὰς γυναῖκας ἔχομεν τὴ παιδοπαίδειαν γνησίως, καὶ τῶν ἐνδὸν Φύλακος πρὸς ἡμᾶς ἔχειν. Uxores habemus propter ingeniosos liberos suscipiendos, & fidem rei familiaris custodiam. Add. *Xenophon Oeconomico, & Columella de re rustica l. XII. præfat.* Huc spectat, quod apud Chineses ideo credatur receptum, ut fœminæ pedes arcte colligent, ex quo sine magno doloris sensu incedere non possunt; ut non per publica loca vagari, sed domi manere discant. *Conf. Martini hist. Sin. l. 3. c. 28.* *Plutarch. conjugaliibus præceptis.* Sicut humores physici dicunt totos totis permisceri; ita oportet matrimonium contrahentium corpora, opes, amicos, familiaresque invicem confundi. Etenim Romanus legislator lege cavet, ne conjugum aliter donaret alteri quidquam : non ut nullus rei participes fierent, sed ut omnia communia judicarent. *Quintilian. declam. 249.* Matrimonii scitis contineri civitatem, his populos, his liberos & successionem patrimoniorum, & gradum hereditatum, & securitatem domesticam. Quomodo enim peregrinabimur, quemodo ad colendos discedemus agros, quæ nobis securitas dabitur suscipientibus legationes publicas, euntibus in militiam. Seneca *Octava.* Juvenilis ardor impetu primo furit; *Languescit idem facile, nec durat diu in venere turpi, cum levis flamme vapor.* Amor, perennis conjugis casta, manet. Ex hisce porro facile colligitur, quare mariti sit de domicilio constituere; scilicet quia maritus uxorem in suam adscivit familiam, non vice versa; cujus ille utique caput & director existit. Etsi nemo temere ita durus fuerit, ut heic non & uxoris rationem habeat; præsertim si aliquam fortunarum partem ipsi debeat. Deinde & hoc inde patet, salvo pacto matrimoniali non posse uxorem invito marito peregre abire, aut secubare, aut ob causam non idoneam corporis sui usum ipsi denegare. Hinc denique fluit fundamentum præsumtionis illius, quare quisque habeatur filius mariti suæ matris, seu quare filius civiliter sit, quem nuptiæ demonstrant, nisi gravioribus argumentis ea præsumtio elidatur. Vid. *Gellius l. 3. c. 16.* *Plinius N. H. l. 7. c. 5.* Etsi fœminis nimis faveant leges Anglorum, quæ maritum etiam per aliquot annos absentem pro suo cogunt agnoscere prolem, interea ab uxore sua genitam, modo ipse interea temporis semper intra insulam fuerit. *Edward. Chamberlein Notit. Angl. part. 1. c. 16.* Nempe quia & in hoc fidem dedit marito uxor, quam observare præsumitur; & isti competit potestas custodiendi uxoris integritatem. Suo autem jure, suæque potestate quemque rite uri creditur. *Gyges apud Herodotum Cho. Τινὰ σκοπεύειν τὰ ἑαυτοῦ.* Quæ sua sint quemque inspicere debere. Quo facit illud *Platonis Alcibiade 1. Lacedæmoniorum regum uxores publice obsequantur ab Ephoris, ut quoad fieri potest, Rex non ex alio,*
quam

quam Heraclidarum genere latenter oriatur. Persarum vero Rex adeo excellit, ut nemo suspicetur, regem ex alio, quam ex ipso genitum esse. Quamobrem regis uxor non ab alio, quam metu custoditur. Hinc quoque non citra omnem rationem vulgo maritis ex uxoribus impudicitia nonnulla labe ignominiae adspersi judicatur; ideo quod ex imprudentia, aut per animi abjectionem potestate sua uti ignorarint. (Add. *Cicero de passion. art.* 169.) Et recte Domitianus equitem Romanum ob reductam in matrimonium uxorem, cui dimissæ adulterii crimen intenderat, iudicium albo erasit. *Sueton. Domitiano.* c. 3. Ac lege Attica infamis (ἄτιμος) erat, qui uxorem in adulterio deprehensam retinisset. Apud *Demosthenem in Nearam*, add. l. 29. princ. l. 1. §. 6. D. ad *L. Iuliam de adulteriis*. Apud *Tacitum A. II. exasum à Labeone Vestibulo marito*, cur in uxore delicti manifesta actionem legis omisisset? qui præterdit, sexaginta dies ad consulendum datos necdum præteruisse. Quanquam sint, qui ejus contumeliæ causam inde derivent, quod opprobrio videatur carere aliquem iis donibus, quæ amorem mereri, aut promissum conservare queant. Et si qui ei malo commodum remedium afferre nequeant, aut si gravia mala vindictam secutura sint tutissimi sequantur illud *Euripidis Hippol. Corn.* Εὐσφίζῃ τὸ δὲ ἐστὶ Σὺν ἡτῶν λαοὺς ἀνὴρ τὸ μὴ καλὸν. Id sapientia est mortalium late e purum honesta in abdito. Add. *Plutarch. de animi tranquillitate*, p. m. 467. E. F. Atque circa has tantum admitti potest, quod *Charon de la fuisse* l. 1. c. 39. n. 11. inter stolidas vulgi opiniones refert pro grandi contumelia impudicitiam uxoris alicui exprobrare. Tur enim quis alienum peccatum luat, cui remedium afferre penes ipsum non sit? Ejusmodi porro. maritorum insignia, quæ vulgo per ludibrium jactantur, nova non esse neque solis Occidentalibus usurpata, adparet ex *Niceta Acominato* l. 2. de imperio *Andronici*: ubi refert, illum imperatorem eximia cornua cervorum, quos venatus erat, in porticibus fori suspendisse, per speciem ostentandæ magnitudinis ferarum, quas cepisset; cum revera mores civitatis, & uxoribus lasciviam noraret. Cæterum uti adultera vocari nequit, quæ invita & reluctans alienæ libidini succubuit, (vid. *Grænanus caus.* 32. quæst. 5. c. 2. seqq.) ita talem retinuisse in se cum turpitudine conjunctum non videtur. Et si utique probandum sit factum *Davidis* 2. *Samuel* XX. 3.

§. 11. Illud ulterius investigandum, an mero jure naturæ ex principali pacto matrimonii perfecti necessario resultet imperium propriæ dictum mariti in uxorem? Equidem in divinis literis uxoris voluntas marito subesse jubetur, & hic istius dominus expresse constituitur. Quia tamen id in poenæ vicem sceminae legitur injunctum, positivi duntaxat juris idem videri potest. Circa eruendum ergo jus naturale heic erit primo observandum, non statim imperio alterius esse subiectum, qui in certo negotiorum genere alterius voluntatem sequi tenetur; quippe cum hoc etiam ex simplici pacto possit oriri. Dantur enim pacta, in primis ex eo genere, do ut facias, & facio ut facias, ubi ab initio quidem par utrinque libertas, pactum velint inire, vel non. Eodem tamen initio necessarium est, ut in eo negotio, super quo conventum fuit, una pars sequatur voluntatem alterius, non vice versa. Inde utut in negotiis matrimonio peculiaribus uxor ad voluntatem mariti sese componere tenetur; non tamen statim quoad alias quoque actiones imperium huic in illam necessario competit. Deinde matrimonii finis non, uti civitatum, est defensio & securitas hominum. Nam &

& inter pauciores homines ea societas subsistit, quam quarum vires conjunctae mutuum præstare securitatem queant; (quantillum enim præsidii à conjunctione foeminae accedere possit?) & propagationem generis humani pro fine ista habet. Inde uti civitates sine imperio nequeunt intelligi: ita matrimonium solo pacto, & amicitia citra imperium contineri posse videtur. Equidem habet & familia segrex cum primis civitatis instar, in quam dum recipitur uxor, ejusdem regimen subire debere videtur; cum & in hac irregularis valde sit status biceps, aut ut in ea existat aliquis, ejusdem capiti non subjectus. Sed reponi potest, familias, numerofo præsertim servitio florentes, posse habere duplicem finem, alium cum civitatibus communem, alium peculiarem. Communis finis spectatur in defensione & securitate, & conjunctione plurium resultans: Hæc etsi imperium sit necessarium; cum tamen uxor ad eundem finem vix momenti quid afferat, sufficere ad unitatem familiæ potest, si ipsa simplici pacto, ac per modum amicitiae viro sit conjuncta. Sic Abrahamus in cæteros suos familiares imperium utique exercuit; Saram tamen non aliter quam fororia æqualitate videtur habuisse. Vid. *Genes. XVI. 2. 5. 6. XXI. 10. 11. 12.* Quamquam insigniter in sacris literis commendetur ipfius erga maritum observantia, quod *dominum* ipsum vocaverit: 1. *Petr. III. v. 6.* Finis autem matrimonio peculiaris idem videtur sat commode obtineri posse, etsi unus conjugum in alterum non habeat imperium proprie dictum, & quod jus vitæ ac necis, ac graviolem coercitionem complectatur; sed amicitia duntaxat & pactum conjuges continet. Quod pactum tamen, quia mariti conditio in eo est melior, accedente etiam sexus præstantia, naturam foederis inæqualis æmulatur; in quo uxor marito observantiam maxime, hic illi protectionem debet. *Martialis l. 8. epist. 12. Inferior matrona suo fit, Prisce, marito: Non aliter fuerint foemina, virque pares. Plin. Paneg. Multa ne maximi crues haberentur, hoc effecit, quod mariti minores erant.* Neque tamen jure naturali quidquam obstat, quo minus uxor etiam proprie dictum imperium mariti subeat. Nam tele haudquidquam invicem destruant merus imperii, & amicitia conjugalis; non magis quam imperium in principe amorem civium per se exstinguit. Idque imperium non solum singuli sibi mariti quaerere possunt, per pactum matrimoniali conventioni adjectum; sed & apud integros populos publica lege id sanciri fœvit. De Gallis *Cæsar de B. G. l. VI. tradit, ipsos habuisse in uxores sicut & in liberos jus vitæ & necis.* Apud Germanos maritis adulterii poena fuit permilla. *Tacit. German. c. 19.* Et quidem velut pro imperio sumenda, non quod ipsorum iracundiæ aliquid indulgeretur; sicut de servis *Idem d. l. ait: occidere solent servum, non disciplina & severitate; sed impetu & ira, in inimicum, nisi quod impune. Gellius lib. X. cap. 23. ex oratione Catonis; Vir, nisi cum divortium fecit, mulieri iudex, & pro censore est; Imperium, quod videtur, habet. Si quid perverse atque factum est à muliere, militatur: si vinum bibit, si cum alieno viro proprii quid fecit, condemnatur.* Item: In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine iudicio impune necares, illa te, si adulterares, digito non auderet contingere, neque jus est. *Tacitus Ann. XIII. 32. Pomponia Gracina, superstitionis externa rea, mariti iudicio permilla. Isque prisco instituto, propinquus coram, de capite famaque conjugis cognovit. Add. quoque Euripides Mædea v. 230. segg. Et de Japonionum Moribus Bernhard. Varenius descript. Japon. c. 13. lex Nisogothorum*

thorum l. 4. tit. 4. c. 3. Memorabile est, quod de Sacis refert *Aelianus* V. H. l. XII. c. 38. *Si quis puellam uxorem ducere cupit, pugnam cum ea suscipit: & si illa superior sit, captivum abducit, at imperium in eum tenet: sin inferior, regitur ab ipso. Certant autem non de vita, sed de victoria.* Porro quantum marito potestatis in bona uxoris competat, itidem ex ipsorum conventionione, aut legibus civilibus dependet. His enim utique standum, siquidem definierint, an foeminae cum dote sint elocandae, an bonorum inter conjuges debeat esse confusio, an maritus plenam aut restrictam facultatem circa bona dotalia disponendi habeat, & quae sunt similia. Apud Japonios dotem viris nullam afferunt uxores: opulentiores quidem parentes solent interdum cum filiabus suis ipso nuptiarum die certam pecuniae summam ad sponsum mittere: verum eam hic cum ceremoniis remittunt. Nolunt enim quidquam admittere, ex quo uxor occasionem superbiae capiat. Proverbium quoque crebro in ore habent, foeminam toto vitae tempore propria carere habitatione. Puellam enim in parentum aedibus, nuptam in mariti, viduam in liberorum domibus agere. *Bern. Varenus descr. Japon. c. 12.* Obiter quoque notandus mos veterum Thracum, apud *Solinum* c. 15. *Nuptura non parentum arbitratu transeunt ad maritos, sed quae praeter ceteris specie valent, subhastari volunt, & licentia taxationis admissa non meribus nunt, sed premiis. Quas forma premit dedecus dotalibus emunt, qui coniungantur.* Sic apud *Xenophontem* *oiva Gals* l. 7. *Seuthes: si tibi filia est, eam Thracia more mihi emam.* Add. *Heraclides de poliis* & *Mela* l. 2. c. 2. Sic Assyrii quoque Virgines publice Venum exponebant. *Aelian.* V. H. l. 4. c. 1. *Herodotus Chio.* Addantur, quae super prohibitis donationibus inter virum & uxorem disponunt leges Rom. l. 1. 2. 3. *princ. D. de donat. inter virum & uxorem.* Ubi leges civiles nihil heic constituunt, aut ubi in naturali vivitur libertate, circa ista pro lubitu pacifici interesse conjugibus licet.

§. 12. Ad isthac illustranda facit expendisse, quae *Ioh. Ernd. Hornius de civitate* l. 1. c. 1. tradit. Ubi primo rejiciteos, qui imperium mariti in uxorem à natura esse dicunt. Quod probamus, siquidem hoc asseratur; per ipsam naturam citra interveniens pactum & utroneam uxorum subjectionem, marito imperium competere. Id quippe repugnat naturali hominum aequalitati; & sola aptitudo imperium non confert. Inde contendit: *nullum imperium siue publicum siue privatum homini in hominem competere, absque expressissima constitutione DEI, ejusdemque praesentissimo interventu.* Heic observandum, quando origo imperii investigatur, proprie quaeri causam proximam, immediatam, & secundam: primam autem, & universalem causam semper praesupponi. Unde licet Dei mandatum, super introducendo aliquo ordine inter homines extet; adhuc tamen quaestio superest, quibus pactis intervenientibus factum sit, ut homines ad praescriptum Dei sese componerent. Nam valde imperitum est credere, quando Deus alicujus rei moralis autor dicitur, eodem modo hanc ab ipso productam, sicut coelum & terra sine interventu ullius creaturae ab ipso creata sunt. Neque etiam licet Deus jusserit tabernaculum fieri, ideo, qui operi manum admovent, non proxima & immediata causa ejusdem vocari queunt. Unde licet Deus praeeperit, ut mulier viro pareat; tamen ut hujus imperium actu existat, illa pacto huic sese subjicere debet, quo ipso idem actu & immediate istius dominus constituitur. Sicuti venatio.

ne utique opus est, utut Deus dixerit; dominamini bestiis terræ. Vacuum quoque est argumentum; *uxor non habet potestatem maritalem, ergo non potest eam in maritum conferre.* Quasi vero per conventiones hominum non possit produci qualitas moralis, quæ antea formahter non extabat. Nam ut imperium constituatur, non est necessum, ut illud in uno jam formaliter existat, & in alterum transferatur: (sicut si substantiæ physicæ ab uno in alterum sint transferendæ, oportet ut prius existant:) sed illud oritur, quando quis sese abdicat adversus alterum facultate resistendi, quam alias per naturalem libertatem habebat, suamque voluntatem, fide in hoc data, istius voluntati subjicit. Porro licet in sacris literis Evæ subjectio in poenam seducti mariti iuncta dicatur: tamen ex hocce non sequitur, imperium maritale post lapsum non habere secundam, & proximam causam conventionem inter maritum & uxorem. Nam cum non omnis obsequii necessitas infelicitatem habeat conjunctam, (sicut beatissimus Angelorum status non minuitur, quod ipsi DEO addictissime pareant;) id jam poenæ vicem in subiectione mulieris habet, quod invita & stimulante semper dominandi libidine jugum ferat. Igitur sibi invicem hæc non repugnant: imperium maritale naturaliter ex consensu mulieris oritur; & Deus in vicem poenæ mulieribus illud imperium fecit molestum. Illa enim inanis est subtilitas: *quicquid nunc voluntatis, & voluntatis pacti in muliere occurrit, id ad contrahendum matrimonium pertinet; & consequenter interpretandum est ad assensum & approbationem, qua in securo certi mariti imperio fœmina adquiescit.* Quasi diceret, imperium maritale consensu uxoris non producit, sed illud jussu Dei jam constitutum uxor consensu suo subit. Sicut viator diverforium non extruit, sed illud jam extructum ultro intrat. Sed probe notandum, imperium hominis in hominem tanquam ens morale non existere sine actu humano, neque citra obsequium intelligi. Nulla quippe fœminæ ad obsequium existit obligatio, antequam consensu suo viro se subdiderit. Quod ipsum ut fiat, etsi voluntati divinæ sit congruum; id tamen non impedit, quo minus ipsius pactum, & id comitata subiectio, immediata & proxima sit causa imperii maritalis productiva.

§. 13. Sed nec illud *Eidem* d. I. concedimus, marito præter imperium in rebus conjugii & familiæ, omnino competere *jus vite & necis*, & in hoc jure *jurisdictionem imperii maritalis consistere.* Quæ tamen potestas intelligatur, quatenus ab imperio civili nondum fuerit restricta; & quæ non consistat in licentia aliqua, excusante crudelitatem parricidii, sed in legitima facultate capitalia scelera condigne puniendi. Enimvero quod *omne imperium, quatenus in subiecto proprio est, nec precario habetur ab aliquo homine, aut à superiore non est circumscriptum, importet jus vite & necis*; gratis vix crediderim. Sane ad finem matrimonii tanto imperio non est opus. Et si quis credat, quævis atrocitas delicta in forum humanum trahi debere; quis in familia segrege patremfamilias, quis in civitate regem puniet? Quod si intolerabilia perpetret uxor, poterit tanquam hostis familia ejici, & velut jure belli occidi. Jam ante tamen admisimus, naturæ matrimonii ejusdem imperium non repugnare.

§. 14. Hoc loco etiam est explicandum vulgatum JCtorum dictærum; *consensus non concubitus facit matrimonium.* l. 15. D. de condit. & demonstrat. Aut uti *Quintilianus* declamat. 247. loquitur; *coitus atque congressus citra jus non effici uxorem*, vid. c. 5. caus. 27.

quest. 2. Cujus duplex esse sensus potest; vel quod non statim, qui inter se consueverunt, conjuges sint, nisi in matrimonium consenserint: *Virgil. Aeneid. 4. Nec conjugis unquam pretendi tēdas, aut hec in fœdera veni.* Vel quod statim atque utrinque consensus fuerit, contractus matrimonialis perfectus censetur, etiam ante concubitum. Ubi tamen judicaverim, quemadmodum ad plenum rei dominium transferendum requiritur, ut res sub alicujus potestate ita constitutur, quo de ea quodcumque placuerit disponere queat: ita ut aliqua proprie alterius uxor dici queat, necessum videtur ita ipsam vel ut in manus viri convenisse, ut ea tanquam uxore possit uti. Id quod tamen ut à concubitu incipiat, haut quidquam requiritur. Sic Isaac uxor fiebat Rebecca, postquam eam deduxisset in tabernaculum matris suæ, *Genes. XXV. ult.* Sic dubio au adulteram vocare possumus, quæ alicui absentis desponsata, tertio interea, antequam domum deducatur, conjungitur; ut ut per mandatarium dicis causa nuptiæ sint consummatæ. Contra absurdum foret, Saram Tobiae junioris uxorem vel le negare primo trinocitio. vid *Tobia VI. 19.* Aut hodie nostris moribus post copulam sacerdotalem; antequam Hesperus hymenæum exciverit. Ex mente Ebræorum, uti tradit *Seldenus l. V. cap. 4.* ad matrimonium ante legem Mosaicam requirebatur præter consensus etiam concubitus. Sic ut istis seculis matrimonium esset corporalis viri, & foeminae conjunctio, præeunte in vitæ & lecti societatem consensu. Sed Ebræorum jure civili solus consensus nuptias faciebat. *Deuter. XXII. 23, 24.* Add. l. 8. C. de incestis & inutil. nuptus. Quo loco addendum, quod notavit *Grotius. ad Matth. c. i. v. 18.* apud Ebræos sponsas intactas fuisse, donec convocato cœtu matrimonium solenni prece initiaretur: quod non tam lege præceptum, quam ab antiquissimis patribus traditum Judæi ut olim, ita nunc quoque observant, à quibus ad Christianos id institutum honestatis plenissimum manavit. Itaque etsi virginalis pudicitiae custodiam in se recepisset sponsus, manebat tamen sponsa ad nuptiarum diem *ἐν τῇ γυναικωνίτι*; à sponso sequestrata, perinde quasi in alia domo ageret, conf. *Genes. 24. 67. Deut. 21. 13.*

§. 15. Consequens est ut inquiramus, num jure naturali matrimonia non possint esse, nisi inter unum marem, & unam foeminam; seu quod idem est, num eodem jure polygamia sit licita? Est autem polygamia duplex, una, qua plures viri uni foeminae promiscue junguntur, aut una foemina pluribus viris simul nubit: altera, qua unus vir plures simul habet uxores. Ad priorem speciem possis referre communionem uxorum Platoniam tantopere exagitatam; de qua *Plato l. V. de rep. & in ejus libri præfatione Marfilus Ficinus.* Cui non absimilem Taprobanensibus tribuit *Diodorus Siculus l. 2. cap. 58.* *Mulieres nuptum hant ducunt, sed promiscue communes habent: & natos inde filios, ut omnium communes, pari complectuntur amore, nutriuntque. A nutritibus pueri adhuc infantes saepe commutantur, ut nec matres suas agnoscere queant.* Add. *Idem l. 3. c. 15. de Ichthyophagis; & l. 3. c. 24. de Hylophagis. & l. 3. c. 32. de Nomadibus, quorum mentionem etiam facit Strabo l. 7.* De foedis moribus Garamantum vid. *Plinius N. H. l. 5. c. 8. & Solinus c. 43 & Troglodytarum Anatharchides c. 30. & Pompon. Mela l. 1. c. 8. & Agathyrsorum Herodotus Melpomene. & Gindanorum atque Nomadum Idem Melpomene.* De incolis Thules nescio qua fide *Solinus c. 35. Videntur feminas vulgo, certum matrimonium nulli.* Item, quod *Cæsar l. V. de B. G. de antiquis Britan-*
nis

nistradit: *Vxores habent deni duodenique inter se communes, & maxime si atres cum fratribus, & parentes cum liberis. Sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primum virgines quæque ductæ sunt. Ubi manifestum est, Cæsaris mentem non esse hanc, quasi una scemina denis duodenisque simul nupserit; quod ipse quoque Seldenus l. V. c. 11. credit; sed quod deni quidem, duodenique, ubi suam quique uxorem duxisset, eas deinceps inter se communes habuerint, ut qui cum cuique placeret concumberet. Meminit ejus moris, sed minus distincte, Xiphilinus epit. Dionis in Nerone, in oratione Bundoicæ & in Severo. Non absumilia de Sabæis refert Strabo l. XVI. Quæ possident, omnibus consanguineis sunt communia, sed natu grandior dominus est. Una omnibus uxor est, qui prior ingreditur, posito ante januam baculo cum ea congregitur: eam tamen cum grandiore pernociat: quapropter omnium sunt fratres. Adulter capere plectitur. Adulter vero ex alio genere est. Add. quæ Idem l. XI. de Massagetis & Tapyristradit. De quibusdam incolis regni Calecuti Ludovicus Romanus navig. l. V. c. 8. Fœmina septenis nubet viris, qui in concubitus noctes alternant. Ubi autem pepererim mulieres prolem, delegant ad quemcumque ex septem conjugibus voluerint, à quarum assertione nulla est provocatio. Paria habet Petrus de Valle Iter. part. 3. epist. 7: Huc referre possis, quod ex Aenea Sylvio de Lithuanistradit Job. Biemus de morib. gent. l. 3. c. 7. Inter e matrona palam concubinos habent virorum permisso, quos concubus vocant adiutores: contra pellicanus viri probro datur. Sic è rep. Spartana Lyncurgus, referente Plutarcho in ejus vita, conatus est ejicere τὴν κενὴν καὶ γυναικῶδα ἡλιότητιαν, inanem & muliebrem ζελotypίαν, permisso contra liberorum, eorumque procreationis communicatione inter honestos: deridens eos, qui hæc, velut seculis & abstracta à communi usu cadibus & bellis exequimur. Nam viro natu grandiori, cui florens ætate erat conjux, si quem probum & prudentem adolescentem charum haberet, probaretque, jus erat eam huic jungere, & cum impota esset egregio semine, sibi vindicare parium. E diverso liberum erat bono viro, si qua ei casta mulier, quæ elegantes pueros ederet, alteri nupta cordi esset, agere cum viro, ut copium sibi ejus faceret, atque ita tanquam frangiferum arum conferere, & gignere liberos probos, qui proborum futuri consanguinei, & propinqui essent. Ante omnia enim non duxit privatos parentum filios Lyncurgus, sed communes civitatis. Quare noluit ex turmalibus, sed ex præstantissimis generari cives. Deinde reliquos notavit legislatores oppido insulsos & vanos fuisse, qui canes & equos ad optimos admissarios agant, idque pretio vel gratia contendant à dominis: conjuges vero inclusas, quas ex solis volunt ipsis parere, custodia sepiant, siue amenes sint, siue decrepti siue valetudinarii. Quasi vero filii, si ex pravis editi sint, non ipsis præcipue, in quorum sunt potestate, & alioribus sint pravi; & contra probi. eam si originem nati fuerint. Et isthæc acta judicat Φυσικῶς καὶ πολιτικῶς, naturali & civili rationi convenienter. Mentionem quoque ejus legis facit Xenophon de reb. & legibus Lacedæmoniorum. Stoici quoque apud Diogenem Laërtium in Zenoue tradebant; uxores apud sapientes communes esse debere, ut quilibet illi congregiatur, quæ sibi prior occurrit. Fore enim sic, ut omnes patrum instar æqua caritate sobolem diligant, utque tollatur adulterii suspicio & zelotypia. Add. quoque Thomas Campanella de Civitate Solis. Neque apud Romanos inusitatum, uxorem alteri velut commodare, ut ex ea liberos tolleret, eamque si veller, iterum recipere. vid. Plutarchus Numa. Uti Marciam suam Q. Hortensio commodavit Cato, vid. Idem Catone Minore, & Lucanus l. 2. v. 326. Sic*

lege Solonis, permiffum erat, ut puella ἐπίκλησθαι, quam impotens cognatus vindicaverat, ipfius cognatis feſe poſſet ſubſternere. vid. *Plutarchus Solone*. Enimvero quia hæc omnia juri naturali repugnent, dubitare fas non eſt. Conf. *Matth. XXII. 25. ſeqq.* Nam naturalis & regularis matrimonii finis eſt, certam ſibi, & ſuam prolem quaerere. Ad quid in iſta confuſione ſuum quis poſſet agnoſcere? Et cum non niſi ex uno eodem tempore foetus queat concipi, nil niſi ut libidini ſatiſfiat, heic quaeritur. Adparet quoque dulciſſima neceſſitudinum vocabula hoc modo confundi aut velut aboleri. Nam quod *Plato l. V. de republ.* non vocabula tantum cognationis, puta patris, matris, filii, filiae, fratris, ſororis, ſed & officia iſtis neceſſitudinibus debita per legem imponere, & ætate ſuperiores pro parentibus, minores pro liberis, æquales pro fratribus haberi vult, id fruſtra eſt. Nam nullum patrem habet, qui certum non habet. Bene *Lactant. div. inſtit. l. 3. c. 20.* *Si omnes omnium liberi ſint, quis amare liberos, tanquam ſuos, poterit, cum ſuos eſſe aut ignoret, aut dubitet? quis honorem tanquam patris deferet, cum, unde natus ſit, neſciat? Ex quo ſit, ut non tantum alienum pro patre habeat, ſed etiam patrem pro alieno, &c.* Et recte quidam miranti, quod apud Lacedæmonios adulteria non audirentur, dixit: ipſa matrimonia adulteria eſſe, innuens foedum iſtum morem commodandarum uxorum. Præterea in eo maxime differunt connubia hominum à commixtionibus brutorum, quod uxores maritis fidem dant, de corpore ſolis ipſis præbendo. Quam fidem ſi quis maritus ultro uxori remiſerit, admittendo adjuutores & vicarios, viri ac mariti nomine indignus eſt, & decori ordinis in ſocietate humana perturbator foediſſimus. Quod ſi autem legiſlatori non ferendum videbatur, per vetuli mariti imbelliam foecundum arvum ſterileſcere; longe commodius erat medium illi damno avertendo, prohibere inter inermes ſeneſ, & juvenculas matrimonium. Zelotypia porro, quæ nulla ob ſuſpecta uxoris facinora animum lancinat, uti ſolidiſſimus juxta & miſerrimus eſt morbus: (vid. *Oppianus Cyneget. l. 3. v. 237. ſeqq.*) ita ſtudioſe ſervandi integritatem uxoris, abhorrentiamque ſubſeſſores thori admittendi, honeſtati ac rationi repugnare, nemo ſanus dixerit; (vid. *Seneca Herc. Oſtav. v. 233.*) adeoque iſta uxorum communicatione neque vitioſa Zelotypia tolli poterat, neque honeſtâ debebat. Non etiam crediderim, hæc ratione maxima concordia civis ligatum iri, ſi quilibet de quolibet dicere queat; hoc meum eſt. Civitates egregiis hominibus potius, quam manicis aut morbidis impleri ſine dubio melius eſt; & fortes creari fortibus, quam languidis frequentius habetur. Sed ſi vel maxime ſemper patris robora proles referret; tanti tamen id non erat, ut ideo matrimonii ſanctimonia, omnis boni ordinis fundamentum, convelli debeat. Nam hæc adferre ſimilitudinem ab amiſſariis equis deſumptam, foediſſe eſt, quam ut refelli mereatur. Addantur, quæ contra Platonem diſputat *Ariſtoteles Polit. l. 2. cap. 2.* Optime *Idem Polit. l. 7. cap. 16. (21.)* Περὶ δὲ τῆς πρὸς ἄλλον ὁμιλίας, ἔστι μὲν ἀπλῶς καλὸν, ἀπιδόμενον φαίνεσθαι μηδαμὴ μηδαμῶς ὅταν ἢ καὶ πρὸς αὐτὸν ὁμοῦ πρὸς. Cum alio vero vel alia conſuetudinem habere, dum conjuges erunt & vocabuntur, in rebus turpiſſimis habeatur.

§. 16. Altera polygamiae ſpecies, & quæ proprie ſic dicitur, qua plures uxores uni viro ſimul junguntur; & olim & nunc plurimis populis fuit uſitata. Quid apud Ebræos receptum fuerit, apertiſſimum eſt. vid. *Deuter. XXI. 15. XVII. 16. 17.* & locus

locus *Ambrosii* apud *Gratianum caus. 31. quest. 4. c. 37.* Sic. 2. *Samuel. XII. 8.* Deus Davidi tanquam insigne beneficium imputat, quod ei complures uxores, & quidem illustres dederit. Et prout tradit *Seldenus de uxore Ebraica l. 1. c. 9.* putabant Ebræi, tot uxores ducere cuique licere, quot vellet; modo ei suppetat, quo singulis victum, vestitum, ac debitum conjugale præstare possit. Ad vitanda tamen incommoda, ex multitudine uxorum provenientia, sapientes ejus populi monebant, quaternarium numerum à nemine, excepto rege, excedendum. Qui contra faciebat, imprudens, & majorum institutis inobediens habebatur. Pontifici autem non nisi unam eodem tempore habendam credebant; etsi priore dimissa aut mortua alteram ducere non prohibebatur. Ast regi ob præceptum *Deuter. XVII. 17.* putabant interdictum supra *XVIII.* ducere. Quod si autem degerent in loco, ubi monogamia tantum in usu esset, etiam ipsi Ebræis non nisi unam ducendam volebant. Sicut & Judæis sub ditione Romana degentibus interdicta est polygamia, *l. 8. C. de Judæis & cæciculis.* Add. idem *Seldenus de I. N. & G. l. 5. c. 6.* De hodiernis Judæis testatur *Leo Muntenis in historia rituum Ebraicorum part. IV. cap. 2. §. 2.* eos, qui in oriente habitant, plures ducere adhuc uxores; id quod in Germania non permixtum, nec in usu sit. In Italia autem rarissime, & in eo tantum casu, ubi quis cum priore multos annos sine prole vixit. Ubi monet *Seldenus d. l.* in prima editione fuisse subjuncta illa verba; *indultum tamen Romani Pontifici impetrato*; quæ verba in edit. *Parisiensi* anno 1637. sunt omissa. De antiquis Germanis *Tacitus: Prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur.* Sic *Arivisto* duæ fuerunt uxores, Sueva una, altera Norica, memorante *Cæsare l. 1. de B. G.* Græci utut regulariter essent monogami; tamen apud Athenienses extabat plebiscitum *Ἀπὸ τῶ λαοῦ ἀνδρῶν, ξυναυξήσαντες τὸ πλῆθος, γαμέειν μὲν ἀσὴν μίαν, παῖδας ποιεῖν δὲ καὶ ἐξ ἐτέρας*: ut propter defectum virorum, & ut multitudo hominum gliscat, ducere liceat civem, liberos autem tollere etiam ex alia. *Diogenes Laërtius Socrate.* Unde & *Athenaus l. XIII. c. 1.* cum ob institutum *Cecropis* dixisset, non probabile videri, quod quidam scripserant, *Socrati* duas simul fuisse uxores *Xantipper* & *Myrto*; præsertim cum *Comici Poetæ*, in ipsum alias dicacissimi, de ea re sileant, demum addit: *nisi forte peculiare aliquod decretum tum ab hominum paucitatem fuerit factum* Apud *Gellium l. XV. c. 2. μισογυνίας*, quæ in *Euripide* deprehenditur, hæc quoque causa allegatur, quod duas simul uxores habuerit, cum id decreto ab Atheniensibus facto jus esset, quorum matrimonii pertædebat. Apud Spartanos cum *Anaxandrides* Rex uxorem sterilem nollet repudiare, jussu *Ephorum* aliam foecundam isti superinducere adactus fuit. *Herodotus Terpsichore.* Romanos monogamos fuisse notissimum est. vid. *l. 2. C. de incest. nupt. l. 18. C. ad L. Iul. de adult.* Et tamen de *Julio Cæsare* refert *Suetonius c. 52.* eum legem voluisse ferre, ut uxores liberorum quærendorum causa, quas & quot vellet, ducere liceret. Sic & de Imperatore *Valentiniano* memorat *Socrates hist. Eccles. l. IV. cap. 26.* eum *Severæ* uxori superinduxisse *Justinam*, forma præstantissimam, legemque tulisse, & in omnibus civitatibus promulgasse, qua cuique permixtum δύο νομίμως ἔχειν γυναῖκας, *Duas legitimas habere uxores.* Idem refert *Paulus Diaconus l. XI.* Etsi *Zonaras* de binis tantum ipsius uxoribus mentionem facit, de lege silet. Quia tamen reliqui histo-

rici, *Amnianus*, *Zosimus*, *Orosius*, Patres item Christiani, qui de re connubiali toties disputant, de isthoc facto silent; inde & bigamiam illam, & legem Valentiniani pro fabula habet *Baronius Tom. IV. ad ann. Christi 370. §. 125.* Machometes quoque in nova sua lege polygamiam permisit, astutissime sese accommodans ad ingenium populorum, quos decēptum ibat. Nam Soli propiores plerique in Venerem servidi: foeminae autem vel naturali indole, vel ob educationem imperio maritali ita obnoxiae, ut ipsarum zelotypia pacem domesticam non magnopere soleat perturbare. Etiam opulentiores apud istos populos singulas uxores singulis adibus soleant habere inclusas, alii etiam oppidatim suas uxores habeant, ad vitanda jurgia. *Richerius de moribus Turcarum.* Ratio autem hujus instituti, quam tradit *Boccacius relat. ex Partasso cent. II. cap. 18.* quod ista interviat disponendis ad dominatus alperitatem tolerandam hominibus, dum inter plures liberos dispersae opes familias reddunt debiliores, subtilis quidem est, sed de qua Machometes cogitare non potuit, tanto temporis spatio post ipsius obitum imperio Turcico exorto. Sic quod in India complures reges doctrinam Christianam adspersati sint, praecipua causa memoratur, quod deinceps una uxore contenti esse juberentur. Add. *Abr. Rogerius de Bramin. part. 1. c. 13.* & *Alexand. de Rhodes nimer. part. 2. c. 11.*

§. 17. Hæc species polygamiae utrum juri naturali repugnet, nec ne, inter eruditos non satis convenit. Nos quæ in utramque partem jactantur argumenta proponemus, judicio penes lectorem relicto. Qui igitur polygamiam in se juri naturali non repugnare contendunt, ita differunt; finem regularis matrimonii, certitudinem sobolis & mutuam adjutorium, non minus in polygamia, quam monogamia obtineri posse. Quod enim aliqui clamitant; *hoc modo non recipiari fidem inter conjuges*; id quod tamen ratio dicitur, *cum alter constare nequeat ratio pacti, & repensatio fides*; id inane esse. Nam mutuam fidem non in eo consistere, ut præstationes invicem sint æquales. Neque finem matrimonii regularis requirere, ut quemadmodum uxor nemini corporis sui copiam debet facere, præterquam uni marito; sic & maritus non possit alteri foeminae se impertiri, præterquam unicæ uxori. Nam certitudinem sobolis, quæ unam foeminam pluribus simul viris misceri prohibet, in viro locum non habere. Neque minus tamen fidem uxori maritum exhibere teneri, quæ spectatur in exhibitione adjutorii, & debiti quod vocant conjugalis. Circa quod posterius cum multas apud nationes vis id roboris sit, ut pluribus foeminis sufficere possint, non querelam posse movere plures, unius viri uxores. Imo si primarium matrimonii scopum spectemus, qui est generatio sobolis, etiam apud sedatæ Veneris nationes id officii apud plures foeminas uni viro implere non adeo supra vires esse; præsertim si foeminae velint imitari Zenobiam Palmyrenorum reginam, quæ ne virum suum quidem sciebat, nisi tentatis conceptionibus, uti loquitur *Trebellius Pollio.* Ergo ex intemperantia proficere, quod adeo polygamiam oderint mulieres. Quod si uxor à marito sibi soli corporis ipsius usum fuerit stipulata, sicuti Labanus à Jacobo stipulabatur, ne suis filiabus alias uxores superinduceret, id pactum utique est servandum. add. l. 121 §. 1. D. *verb. oblig.* Ubi id pactum non fuerit, sufficere uxori pro rara parte corpus viri possedisse. vid. *Gen. XXX. 15. 19.* *Herodotus Thaliam ἐν τῇ ἐξ ἡμετέρας ποιεῖται τῆς πέρας.*

Uxores Persarum per vices in orbem apud illos pergunt. Neque injuriam accipere uxorem si aliis quoque suis uxoribus sese impertiat maritus; quia illa nihil juris habet in corpus mariti, nisi quantum ex pacto connubiali sit quasiuum. Atqui heic ipsam non in integrum velut corpus, sed pro rata duntaxat jus accepisse, & ipsam in tale connubium ultro consensisse. Ergo non nisi tunc justam adesse querendi causam, quando maritus fundam alienum arat, incultum familiarem deserit. Plantus Asinar. act. V. sc. 2. add. l. 13. §. 5. D. ad L. Int. de adult. & quæ ad eam notat Grotius in flor. spars. Num fere ita honoris avidæ non sunt mulieres, ut æquo animo velint adquiescere illa excusatione, quam Ælius Verus apud Sponianum adhibebat uxori, de extraneis istius voluptatibus conquerenti: Patere me per alias exercere cupiditates meas; uxor enim dignitatis nomen est, non voluptatis. Add. Plautus Mercatore act. 4. sc. ult. & Gratianus caus. 32. qn 6. c. 2. seqq. Addunt præterea, hoc modo nequidquam ad servilem conditionem redigi uxores: neque in eo flagitium esse, si præ viris inferioris sint conditionis fuerint. Cum ipsa sexus imbecillitas eas sub tutela velut marium vivere suadeat. Enripides Supplicibus. Πάντα δ' ἀπὸ τῶν γυναικῶν προέβλεν εἰς τοὺς ἀνδρας αὐτοὶ. Omnia per viros agere decet mulieres, quæ quidem sapient. Rationes quæ afferuntur de zelotypia, de discordiis domesticis, de odiis novercalibus in ipsa prole continuandis, non efficere, jure naturali polygamiam esse illicitam; sed incommoda quædam domestica eandem commitari, quibus tamen neque ipsum matrimonium, neque secundæ nuptiæ destituantur, quis remò idcirco illicitas dixerit. Neque vero hæc incommoda ubique locorum æque deprehendi, sed duntaxat apud illas nationes, ubi erecta nimis sunt foeminarum ingenua, aut ubi obnoxii nimis uxoribus mariti vivunt. Apud multos populos naturali indole, an propter educationem, foeminas maritis addictius parere; (vid. Benzo. hist. nov. orbis part. 1. cap. 37.) nec cordato viro inter plures quoque uxores domesticam pacem servare difficile esse. Dionysii Godofredi ad. l. 7. C. de judæis & calycolis rationes qui expendunt, ita leves deprehendet.

§. 18. Ex altera parte urgetur præceptum decalogi de non mœchando, quod nemo unquam dixit aut dicit ad foeminas tantum pertinere. Si ergo ad utrosque conjuges pertinet, maritus committet adulterium, quotiens fidem matrimonii dederit, aut in thorum receperit alteram foeminam, invita ea, cui potestatem in suum corpus fide interposita primum dedit. Gratianus caus. 32. quest. 5. cap. 15. 16. 23. Vid. Bæcler. ad Grot. lib. 2. cap. 9. §. 9. His reponit nonnulla Hobbes de corp. c. 6. §. 16. &c. XIV. §. 9. quæ alio loco à nobis excutientur. Anton. Mathæus de Criminibus ad L. Int. de adult. cap. 1. §. 13. negat per polygamiam committi adulterium (§. 12. negaverat adulterium à marito committi cum innupta.) Adulterium quippe committi cum nupta alteri l. 6. §. 2. D. h. t. Neque omnem violationem fidei conjugalis esse adulterium. Nam & qui malitiose deserit, qui debitum non reddit, qui non alit uxorem, contra fidem conjugalem facit; nec tamen ideo adulter cluet. Addit, licet iniquum sit, virum ab uxore exigere pudicitiam, quam ipse non exhibeat; non tamen inde effici, æquale utriusque peccatum esse. Quem enim nescire, majorem pudicitiae rationem uxoribus constare debere, qua propter sexus verecundiam, qua propter fidem seminum confusione, & adulterinorum suppositionem, qua propter dedecus familiae, totiusque civita-

tis. Etenim si de decori habitum, altero parente cive, altero peregrino natum esse, hybridæque omnium tales appellati: quanto grandius dedecus, & totius quidem civitatis, si incertum sit, ex adulterio, an legitimo matrimonio cives concepti sint? Sic *Levitic. 18. v. 20. & XX. 10.* adulterium definiri per accessionem ad uxorem alterius, aut violationem uxoris alterius. Nec probabile videri, quomodo lex de non mœchando, quæ lata est populo polygamo, ad polygamiam possit pertinere, ut illa non expressis verbis foret prohibenda. Dicta sacrarum literarum, ubi etiam alicujus uxorem concupisse adulterium vocatur, quibus innituntur dicta Patrum, allegata *Gratiano cap. 3. 4. & 1. quæst. 4. causa 32. & c. 5. quæst. 6. causa eadem. c. 4. X. de eo qui cognovit consanguinem uxoris suæ.* Perinde esse habenda, atque illa, quibus homicida vocatur, qui fratrem suum odit. Alii ita adversum differunt; dictum præceptum sine dubio viros æque atque foeminas fringere. Non minus quemcunque virum alterius mariti thorum violare non debere, quam uxorem proprii mariti thorum. Sed in polygamia non esse violationem thori. Deinde in apico esse, eum, qui in solidum uxori corpus suum addixit, fidem violare, si vel scortetur, vel aliam uxorem priori superinducat. At quomodo fidem violasse videbitur, qui uxorem ducendo facultatem sibi reservavit aliam quoque adsciscendi? Neque debitorum conjugale subtrahere, qui non nisi partialem velut usum sui corporis addixit. Hæc reponitur; *non esse quod credatur unquam hoc futurum, ut femina hoc consentiat suæ injuriæ; nisi vi metusve adacta, aut imbecillitate ac defectu judicii mota, neutro autem ex fonte jus oriri posse.* Verum in hoc aliqui injuriam non agnoscunt. Nam quod jus uni homini in corpus alterius competat, illud ex contentu alterius, & pacto fuisse quæsitum. Igitur si præstetur, quantum pacto fuit promissum, non esse causam super injuria querendi. Neque sequi; si viro in foeminam jus est quærendum tanquam in uxorem, per naturam justii matrimonii non nisi in solidum id queri potest; igitur vice versa mulieri quoque non nisi in integrum virum jus quæri debere. Sed nec æqualitatem hominum naturalem hoc pacto infringi. Illam enim haudquidquam requirere, ut præstationes mutue inter homines sint æquales. Alias enim juri naturali repugnaret, alios, post antegressum factum humanum, etiam alienum, ipsa nascendi sorte imperio, alios obsequio destinari. Ac in ipso matrimonio neminem sanum æqualitatem hominum eo usque extendere, ut imperium domesticum alternis gerendum velit afferere. Sic circa procreationem sobolis quam facili opera perfungi patrem? Quantos contra dolores, quantas molestias matri exauriri? In civitatibus ultro irrideri mulieres, si & ipsæ in partem regiminis publici velint admitti: abs quo ipsas haudquidquam per injuriam aut tyrannidem virorum excludi quis dixerit. Sic si quis populus eo sit ingenio, ut ad dictiorem velit imperio regi; (quod iniquiores vocant servili modo haberi,) stultè & contra prudentiam regnatricem facere, suavissimam utique juris naturalis sororem, qui plusquam par est fræna eidem velit laxare. Ergo non minus ineptum esse, conditionem foeminarum Asiaticarum miserari, quam rusticorum, aut opificum, quod his durius ævum, quam nobilibus exigatur. Quod maritus non possit honeste consentire in adjutores thori, aliam esse rationem. Igitur non esse, quod uxor suæ conscientiae metuat, si in ejusmodi matrimonium, ubi id publice receptum est, consentiat.

sentiat. Præsertim cum moraliter sit impossibile, à solis mulieribus publico more finatam aboleri; si vel maxime vitiosi quid illa haberet; quippe quæ & viribus destituuntur, & à repub. excluduntur, & inter quas non defuturæ sint, quæ in parte amicitiae hæreere velint. *7ej. IV. 1.* Ac licet Ethnicorum & Muhammedanorum, (apud quos permillum est quaternas ducere uxores, & tot concubinas, insuper, quot quis possit alere,) exempla eludi queant eo nomine, quod istos in multa capita legis naturalis impingere constet: ingenue tamen illos facere, qui objectionem ex polygamia Patrum veteris foederis insolubilem fatentur. Denique circa dictum Apostoli, *1. Corinib. VII. 4.* monent, ibi non agi de primario sine & usu conjugii, sed secundo & indirecto, (*ἡ δὲ ἡ πορνεία* scilicet vitandas.) quo sine cum æque mulieres atque viri opus habeant, humanitatis utique & æquitatis esse, ut non viro solum, sed & uxori consularur: quo intuitu virum non posse uxori corpus suum denegare. Ex quo tamen non lequi; ergo non nisi uxori sese vir potest impertire.

§ 19. Quidquid hujus sit. id sane pater, optimum, & maxime decorum, simulque ad quietem domesticam accommodatissimum esse, unum una vivere contentum; adeoque hoc matrimonii genus sine dubio perfectissimum habendum; cujus leges non minus marito, quam uxori sanctissime observandæ. *Euripides Andromache:* *ὁ δὲ πατὴρ αὐτῆς διδυμα λένειά ἐπαινεῖ τὸν βροτῶν, ὃ δ' αὖ Φιλίατος καὶ ἑρῶς ἔραν μὲν σὺν αὐτῷ, δυσμενεὺς τε λύπῃ. Τὴν μίαν μοι στεργέτω πάσις γάμοις ἀκρινὴν τὸν δυνάει ἀνδρῶς. Nunquam geminos lectos laudabo mortalium, neque liberos, qui habent duverfas matres, lueni ædium, & tristes dolores. Martius in nuptiis mihi sui contentus uno lecto viri non communicato. Isocrates Nicocle: Non potui non vehementer accusare illos, qui ductis uxoribus, & unitatis vitæ societate, pactis & conventis non starent: sed dum suis voluptatibus indulgerent, eas offenderent, à quibus ipsi nulla re offendi se vellet: cum in aliis contractibus æquitatem colerent, solas conventiones cum uxoribus factas violarent: quæ eo sanctius custodienda erant, quanto sunt aliis interioriores & majores. Plautus Menecatore: Nam uxor congenita est, quæ bona est, uno viro: Qui minus, vir una uxore contentus sit? Accommodari quoque huc possunt, quæ tradit Plutarchus conjugal. præceptis. *Eodem ajunt unguentorum odore ad insaniam redigi. Eodem modo si unguentis mulieres afficerentur, flagitium utique esset, non abstinere unguentis viros, sed ex ipsa voluptatis causa tantam patris illius evenire miseriam. Quando igitur mulieres ad insaniam adigunt non unguentis usus, sed maritorum cum meretricibus coitus; profecto iniustum est, voluptatis gratia parva tantum doloris ac perturbationis uxori inferre: ac non potius purum inactumque ab omnibus aliis mulieribus ad uxorem accedere. Clytæmnestra apud Euripidem Electra:* *Μῶρον μὲν ἐν γυναικί, σὺν ἄλλῳ λέγω. Ὅταν δ' ἡ πόρνη ὦ τὸ δ' ἀμαρτάνῃ πῶτος. Ταῦτον παρώσις λείπει, μιμνῆσθαι δὲ γυνῆ τ' αὐδῶν, ἢ ἄτερον κατὰ φιλον. Sine quidem sumus mulieres, non aliter dico. Cum autem hoc stultitiæ vitium mulieri sebest & maritus peccat, Domesticum repellens lectum, & imitari vult Mulier virum, & alterum sibi querere amicum. Sed & illud constar, inter complures uxores tere contingere, ut una eximie diligatur. *Genes. XXIX. Demi. XXI. 15. Esther II. 17. Cant. VI. 7. 8* Ergo ipsa mulitudine natura quasi ultro ad unitatem ducit. Huc quoque facit illud Salustii Jugurth. *Est necessitudo (generi) apud Numidus Amicosque levius ducitur: quia singuli pro opibus quisque quam plurimas uxores, denas alii, alii plures habent: sed reges eo amplius. Ita animus multitudinem***

abstrahitur nullam pro sociis obtinet; pariter omnes viles sunt. De Parthis in eundem sensum. *Ammianus Marcellinus* l. 23. c. 12. *per libidines varias charitas dispersi torpescit.* Apud *Procopium hist. Vandal.* l. 2. *Pro liberis anxus estote, quos unius uxoris necessitas devincta tenet* Nobis quibus vel quinquaginta si opus sit, patent conjugia, nunquam posteri deerunt. *Claudianus de bello Gildomco.* Commubra mille. *Non-ullis generis nexu, non pignora cura; sed numero* *Languet pietas.* *Grotius de ver. Rel. Chriſt.* l. 2. n. 13. monogamiæ inter Christianos receptæ has affert rationes, ut animus ab uxore in solidum marito datus, æquali retributione pensetur, rectiusque procedat sub una præside regimen domesticum, neu diversæ matres discordiam liberis inferant. Accedit etiam ratio politica; apud plerisque populos cultiores post genus humanum tantopere multiplicatum valens contra polygamiam; quod per liberorum multitudinem nobiles familiæ ad egestatem, modicæ ad mendicitatem sint redigendæ, ac nimia multitudine tenuis plebeculæ civitas opplenda, quæ ubi commode evacuari nequit, (cujus rei non semper occasio est,) mole sua remp. sit pessumdatura. Nam horridus nimis est modus, quo exundans hominum multitudo, ex polygamia præveniens, minuitur in Angolæ regno; ut in America opus facturi vendantur. Imo ne apud Turcas quidem polygamiam tradunt tantopere ut olim frequentari, & intra licentiam lege ipsorum concessam: cujus res causa non tam videtur inolitum apud istos sodomiæ vitium, quam incommoda polygamiam comitantia.

§. 20. Nec minus acriter disceptatur hæc quæstio, an jure naturali matrimonium sit societas solubilis, adeoque an eodem jure divortia sint licita? Ubi itidem, quid in utramque partem jactari soleat, afferemus, judicio penes eos relicto, qui rationum momenta expendere norunt. Ab initio igitur præsupponitur, id habere quodvis pactum, ut una pars ab eodem non possit discedere, nisi alterius consensu, aut pacto ab altera parte violato. Ergo hoc utique juri naturali repugnabit, si unus conjugum ab altero invito discedat, ubi ab hoc nullum caput pacti matrimonialis fuerit violatum; tantum ut meliorem sibi conditionem parer, aut quia sic placet. Nec trahi huc debet l. 14. D. *pro socio*. Nam præterquam quod conjugii, qui vel quæ sic destituitur, sine dubio damnum inferitur; etiam longe facilius dirimitur societas, quæ rei augendæ causa fuit inita, quam arctissima illa inter conjuges conjunctio. Nam in matrimonio utrique conjugum in alterius corpus jus fuit quæsitum, quod invito auferri non debet. Deinde ut consensu mutuo matrimonia dissolvantur citra gravissimam aliquam causam, indecens utique & noxium est; cum per ejusmodi divortiorum licentiam non possint non & familiæ, & publicus civitatum decor gravissime convelli. vid. *Valer. Max.* l. 2. c. 9. §. 2. Id quod etiam extenditur ad sponsalia, ut nec illa nudo dissensu paciscentium relictæ integra rescindantur, nisi gravissima causa inciderit, aut ni deficiant conditiones, ex quarum existentia validitas pacti suspensa fuerat. Add. *Gellius* l. 4. c. 4. Hinc *Dionysius Halicarn.* l. 2. insigniter commendat institutum Romuli, quo matrimonii per confarreationem contracti vinculum iussit insolubile esse. *Ita lex hæc,* inquit, *mulieres nuptas, quippe quæ non haberent aliud, quo se converterent refugium, cogebat solus maritus se attemperare moribus: viros item sic habere uxorem, ut rem necessariam, nulloque divellendam modo.* Ac merito inter præcipuam morum Romanorum corruptelam numeraveris, quod ita levibus aut nullis de causis divortia passim frequentata. *Seneca de benefic.*

I. III. c. 6. *Numquid jam nulla repudiis erubescit, postquam illustres quaedam, ac nobiles feminae non solum numero, sed maritorum annos suos computant, & exeunt, matrimonii causa, nantur repudiis.* Sicut & reliqua Saracenorum barbarie dignum; quod uxores illis mercenaria conductae ad tempus ex pacto: atque ut sit species matrimonii, dotis nomine futura conjux habeam & tabernaculum offeri marito, post statum diem, si id elegerit discessura. apud *Ammian. Marcellinum* offert I. XIX. c. 3. Similia connubia Belgae in Japonia contrahere, solent, dissolvenda ubi discesserint. *Bern. Varenus* Japonia, c. 13. Id quod in aliis quoque locis Indiae fieri suevit. Inter Persas quoque talia connubia frequentari scribit, *Ad. Olearius* Iim. Pers. l. 5. c. 22. & *Petrus de Valle* Iim. part. 2. ep. 17. Improbe quoque fit illud, quod perstringit *Juvenalis* sat. VI. *Cur desiderio Bibula Sertorius ardet? Si verum ex utris, facies, non uxor amatur. Tres rugae subeant, & se cutis arida laxet, Fiant obscuri dentes, oculisque minores: Collige sarcinulas, dicei libertus, & exi: Jam gravis es nobis, & saepe emungeris, exi Ocyus & propera, sicco venit altera naso.* Nam femina cum senem retinet connubia partu, uxorisque decus matris reverentia pensat. *Claudian. in Entropium* l. 1. Add. *Martialis* I. X. epigr. XLI. Et lex Charondæ apud *Diodor. Siculum* l. XII. c. 18. qua viris & foeminis post divortium ad secundas transire nuptias conceditur, modo non adsciscatur conjux ætate junior, quam abs quo vel qua discessum fuit. Quid quod & insignis contumelia habetur matrimonio aliquam ejicere; quam, nisi gravissima subegerit causa, honestæ intulisse indignum fuerit. Quod etiam ad repudia extendi debet. Apud *Procopium* hist. Goth. l. IV. cu-n Radigis sponsæ, virgini Britiæ, repudium citra causam in ipsa hærentem renuntiasset, ipsa contumelia tolerans in ultionem tota ferebatur. Tanto enim honore pudicitia apud Barbaros colitur, ut femina, de cuius nuptus actum est, etiam si corpore sit integro, pro corrupta habeatur. Apud *Tacitum* A. II. in sacerdotio prelata est Polionis filia, non ob aliud, quam quod mater ejus in eodem conjugio manebat, nam *Agrippa* dissidio domum immittitur. *Publius Syrus: Habent locum maledicti crebriæ nuptiæ. Mulier, qua nubuit multis, multis non placet.*

§. 21. Uterius igitur dispiciendum, num & in matrimonium cadat, quod omnibus aliis pactis est commune, ut ubi istius capita, saltem primaria, ab altero fuerint violata, pars læsa nanciscatur facultatem matrimonio discedendi. Id quod de essentialibus capitibus tuto videtur affirmari. Scilicet initur illud ad sobolem procreandam, cui fini necessaria est mutua corporum præbitio. Inde saltem ex meo jure naturali, alter conjugum vinculo liberabitur propter malitiosam alterius desertionem, ut & pertinacem atque ultroneam debiti conjugalis denegationem. Quo posteriori nomine quondam apud Judæos erat actio debiti conjugalis, uti docet *Seldenus de Vxore Ebrae* l. 3. cap. 6. 7. *Lactantius* div. instit. l. V. c. 23. *Nec aliam ob causam Deus, cum ceteras animantes, susceptis foetibus, maribus repugnare voluisset, solam omnium mulierum patientiam viri fecit: scilicet ne foemina repugnantibus libido cogeret viros aliud adpetere; eoque sacro castitatis gloriam non tenerem.* Add. *Gratianus* caus. 3. quest. 5. c. 1. segg. Cui addi potest *Plutarchus* amatorio. Τὸν Σόλωνα μαρτυρεῖ γεγονέναι τῷ χαμικῶν ἐμπροσθέν τοι νομίστην, καὶ Λάσπιν, καὶ μέλαττον, ἧ τῆς κατὰ μύθον γαμετῇ πλησιάζειν. ὃς ἡδονῆς ἕνεκα, ἀλλ' ὥσπερ αἱ πόλεις Διὸς πόρον σπονδὰς ἀναπεσύνται πρὸς ἀλλήλας, ἕως ἄρα βεβλόμενοι ἀνανεοῦσθαι τὴν γαμὸν οὐκ ἔτι δύναντες συλλαχόμενοι ὀνημάτων ἐν τῇ πιαύτῃ Φιλοφροσυνῇ.

Et Idem in Solone. Εἰς τούτο συντελεῖ τὸ πρὸς ἑκάστῃ μέρει ἐντογγαμίαν πάντως τῇ ὀπί-
 κληρῷ τ' λαβόντα, καὶ γὰρ μὴ γίγνοντα παῖδες, ἀλλὰ ἰαμὴ ἵς ἀνδρὸς αὐτῇ παρὲς σάφρονα
 γυναῖκα, καὶ Φιλοφροσύνη, πολλὰ τ' συλλεγομένων ἐκάστῃ δυσχερῶν ἀφαιρέσει, καὶ ὁ δὲ
 Φερσὶς ὅσα εἴσοι παρ' αὐτῶν ἀποσραφείωσι. *Add. Mich. Monaghan essai.* l. 3. c. 5. p.m.
 102. 103. Sic ap. *Diog. Laërtium in Pythagora* refertur; hunc, cum ad inferos descendis-
 set, vidisse cruciari ὅτι μὴ θεῶν οὐκ αὐτῶν σιωπῆσαι τὰς αὐτῶν γυναῖκας. *Qui suis uxori-
 bus con-* *gredi nolent.* *Aristoteles Oeconom.* l. 1. c. 4. ἀδίκῃ ἀνδρὸς αἰθερᾷ σιωπῆσαι γινόμεναι.
Injuriam facit maritus in conversatione cum extraneis. Deinde conjugum initur, ut suam
 quisque prolem tollat, non adulterinam, non supposititiam. *Iosephus archæol.* III. 10. *A-*
dulterium Moyses omnino prohibuit, felicissimum esse credens, viros circa thorum esse securos, &
civitatibus simul ac domibus expellere, filios nasci genuinos. Quin & extra procreationem
 sobolis honesti viri suam sibi seorsim volunt habere uxorem, ac ne nave quidem oñe-
 rata ab eadem vectores recipi decorum judicant. Sane nobis tanti non est urbanitatis
 laus, ut metuamus illud convitium *Ovidii Amorum* 3. & 4. *Rusticus est nimium, quem*
lædit adultera conjux, Et notos mores non satis urbis habet. *Martialis* VI. epigr. 90. *Me-*
chum Gellia non habet, nisi unum. Turpe est hoc magis, uxor est duorum. *Add. Abr.*
Rogerius de Brammibus part. 1. cap. 13. Ergo divortii justa causa erit, si uxor alteri
 corporis sui copiam faciat, & quidem ultro. Nam, quibus invitis illata, eas adulte-
 rii nemo jure infirmulaverit. *Vid. Valerius Maximus* lib. VI. cap. 1. §. 2. *inter externa.*
Livius lib. 38. cap. 24. *Xenophon in Hierone* p.m. 578. lib. 13. §. 7. lib. 39. *prim. D. ad*
L. Juliam de adult. Aelian. V. H. lib. 12. cap. 47. Et si enim gravius delictum videat-
 ur, per violentiam, quam blanditiis & persuasionibus pudorem expugnare: tamen
 violento stupro major injuria inferitur foeminae, per ultroneum marito. lib. 1. §. 3.
D. de servo corrupto: persuadere plus est, quam compellere atque cogere. Unde adparer,
 quod adulterium & malitiosa desertio ad divortium sufficere judicentur, id non pro-
 venire ex peculiari lege divina positiva, quasi istae duae exceptiones insolubilitati
 matrimonii fuerint additae: sed quia communis pactorum natura est, ut quando u-
 na pars conventis non steterit, neque altera amplius teneatur. Et hactenus quidem,
 ut non solum læsa pars cum perfida conjugē non amplius teneatur cohabitare; sed
 & læsæ parti transire ad secunda vota liceat. Quicquid in contrarium jus Cano-
 nicum negetur. Nec tamen difficile est istis sacerdotibus alia via sua decreta eludere,
 si cui heic gratificari placeat, declarato, matrimonium ab initio fuisse nullum; cu-
 jus rei varios obtentus idem jus suggerere potest. Cæterum etsi liberorum quæ-
 rendorum causa potissimum matrimonium ineatur; non tamen videtur solam ste-
 rilitem aut infœcunditatem alterutrius, qui alias ad copulam idoneus est, suffice-
 re ad divortium; cum foecunditatem præstare penes homines non sit. Quamquam
 qui primus Romæ uxorem dimisit *Sp. Carvilius Ruga* anno A. U. C. 523. eo mo-
 tus juramento dicitur, quod apud Censores singuli cogeantur profiteri, se habe-
 re uxorem liberorum quærendorum causa. *Vid. Gellius* lib. IV. c. 3. *Valerius Max.*
 lib. 2. cap. 1. Spartæ autem cum *Anaxandrides Rex*, postulantis *Ephoris*, ste-
 rilem uxorem repudiare nollet, eorundem consilio alteram foecundam isti superindu-
 xit, apud *Herodotum Terpsichore.*

§ 12 Enimvero circa hoc potissimum controversitur; cum regulariter uxor in continuam cum marito cohabitationem consentiat, pro suis viribus auxilio juxta & conversationis amoenitate marito subventura, simulque familiarem istius directionem subeat; in cujus compensationem maritus vicissim ux. ri defensionem, honestam tractationem, & quæ sunt alia, debet: (*Homer. Il. 1. 355 ἀγαθὸς καὶ ἐχέσθων τὴν αὐτὴ Φιλέε καὶ κηδεταί. Quisquis probus & cordatus est suam amat & curat.*) an hujus quoque præstationis violatio enormis sufficientem divorio causam præbeat. Id quod non pauci, si merum jus naturale spectetur, affirmare non dubitant. Cum enim immorigerum filium patri fas sit abdicare, qui saltem naturaliter patri videtur magis conjunctus, quam uxor; cur non possit uxor moribus intolerabilibus, emendationique impatiens tanquam rebelle familiæ membrum domo ejici? Præsertim cum nimis quam verum sit illud *Fulgentii Mythol. l. 1. Conjux quantum jure conjunctior, tantum est aut morum dulcedine mellis, aut felle malitiae toxica: est quippe aut perpetuale refugium, aut perenne tormentum. Simonides. Γυναικὸς ἔδεν ῥῆμα ἀνέλεχεται. Εὐδλὴς ἀμεινον, ἔδε ἐλπίον κακῆς. Vir bonum tenere nihil possidet melius, nec mala seruit. Euripides Oreste. Τάμεις δ' ἐσσις μὲν εὐ καδὲς ἄσπετος βροτῶν μακάρεσσιν αἰὼν, οἷς δὲ μὴ πίπῃσιν εἴ, τὰτ' ἐνδύον ἐπὶ τὰ πύρεα ζέδουσχαίς. Nuptiae quibus bene constituuntur, in felix exiguatur aetum: quibus autem non cadunt bene, illi pariter domi & foris sunt miseri.* Contra si sævis modis justam rationem uxorem tractet maritus, neque ipsi, quæ matronæ debentur, exhibeat, sic ut non tam comparem quam importunum sese hostem ferat, omnino æquum videri, ut ista sibi divorio consulere possit. Add. lex Theodosii l. 8. C. de repudiis. Ubi tamen scrupulus oritur, an jure naturali propter intolerabiles mores sævamque tractationem fas sit vinculum conjugale plane abrumper? & annon reliqua officia matrimonii possint continuari, puta propagatio sobolis, utut cohabitatione continua & familiari abrupta? cum prius pactum, ad propagationem sobolis tendens, videatur essentiale, alterum adjectum duntaxat. Ubi hoc patet, posse inter eosdem plura iniri pacta hac lege, ut licet unum fuerit violatum, reliquis tamen adhuc steter. Quin & iniri potest pactum, pluribus capitibus constans, hac addita clausula, ut licet ab uno capite fuerit discessum, in cæteris tamen explendis pergatur. Hoc modo si matrimonium fuerit inirum, fieri videtur posse, ut, licet uxor ad cohabitationem continuam importunis moribus seipsam reddiderit ineptam, præstationem tamen ejus debiti, quod ad prolem procreandam pertinet, continuet. Sed quia non est probabile, ad hoc debitorum sese fac commodam præbituram, cujus conservatio fuit intolerabilis; aut aliquem non penitus averfaturum eorum, in quo tam terricus hospes stabulatur, cum vix quisquam optet prolem tollere ex ea, quam odit: inde regulariter uno eodemque pacto, & de præbendo corpore, & de conversatione familiari inter conjuges convenitur; & sic hæc ita mutuo velut implicita sunt, ut cum uno alterum quoque simul abrumpi videatur. Inde juri naturali repugnat, ob mores intolerabiles, & nimiam sævitiam conjuges separare à consortio mentis thorique salvo tamen vinculo matrimonii, quo de alia conditione sibi prospicere prohibeantur. Nisi forte ad tempus & in vicem castigationis ea separatio sit injuncta, frangendæ pertinaciæ, & ut penitus exploretur, an aliqua morum emendandorum spes sit. Abiurdum quippe est dicere; vinculum pacti adhuc subsistit;

fistit; & tamen nulla pars ejus debiti, quod ex eo pacto fuit, præstari potest aut debet. Et licet daremus, partem illam, penes quam culpa diffidii hæret, fortasse hoc modo recte plecti: parti tamen innocenti fit injuria, quæ alienum luere peccatum cogitur, & ad cælibatum sibi fors molestissimum aut intolerabilem adstringitur. Et hæcenus naturaliter utriusque conjugis conditio par esse videtur. Inde *Plutarchus in Romulo* legem hujus σφοδρὸν δαίρην vocat, quæ mulieria viro vetat divertere, aut viro permittit illam repudiare ὅτι φαρμακεία τέκνων, ἢ κληδὼν ὑποδολῇ, καὶ μείχθρῶσι, propter veneno sublato liberos aut suppositionem clavium, (et si *Xylander* legere malit παιδῶν) aut propter adulterium. *Euripides Andromache*. Idem tamen jus habet vir, & mulier injuria affecta à viro: sic etiam vir cum habet in adibus mulierem impudicam. Et huic quidem viro magnum robur est in manibus. Huic vero mulieri in parentibus & amicis res sunt posite. Sicut apud Athenenses lege Solonis tam vir uxori, quam uxor viro nuncium poterat remittere, quam in rem etiam diversa erant vocabula prodita. Si enim vir repudiaret uxorem, vocabatur δότομπή; si mulier à viro discederet, dicebatur δότολειψις. Scilicet sponsa deducebatur in domum viri, unde ipsa non poterat δότοπέμψῃ τὸ ἄνδρα, & adibus eum ejicere: poterat tamen eundem δότολείψῃ, & alio ab eodem discedere. Id tamen monendum, quamcunque ob causam divortia in aliqua civitate tolerentur, præstare illa, fieri causa judicii adprobata, quam ut soli conjugum conscientia res tanti momenti permittatur. Ratio enim, quam *Bodinus de Republ.* l. 1. c. 3. in eo contrarium adfert, quod hoc modo alterutrus conjugum existimatio lædatur, satis valida non videtur. Add. quoque *Plato de LL.* l. XI. p. m. 974 & *Charron de la Sagesse* l. 1. c. 46. n. 12. & *Seldenus de I N. & G.* l. 5. c. 7.

§. 23. Sed circa legem divinam, primævam aut per Christum repetitam, major est difficultas. Ubi illud constat, Judæos credidisse divortia lege divina *Deuter.* 24. non permittenda solum, sed & præcepta fuisse, ubi marito uxor displicuerit. Quin & ob sterilitatem unque debuisse aliquem uxorem dimittere, colligi potest ex *Phitone Judæo de specialibus legis*: Qui puellas duxerunt incerti de futura fecunditate, si sterilitate tandem deprehensa non eis renunciant, & res suas sibi habere agereque sinunt, merentur veniam, quia victi diuturna consuetudine, amoreque mutuo non valent vim inferre suis affectibus, impresis jamdudum in animum. Qui autem foeminas comperta sterilitate expectant ad conjugium, suum hircorumque more quærentes solam venerem, in impiorum album adscribantur, ut Deo repugnantes, cui hominum gentitura cura est. Neque debitari debet, eadem isti genti frequentata fuisse, utut in historia ejusdem sacra & profana per annos plusquam DCC. nulla aut rarissima ejus rei exempla memorentur. Nam in annales non solent referri facta communibus moribus congruentia, sed tantum quæ singulare quid videntur continere. Imo apud *Isai.* l. 1. & *Jerem.* III. 1. 6. in taxandis populi peccatis adhibentur similitudines à divortio peritæ, tanquam ab actu in in vulgus notissimo. Inde & *Josephus archæol.* l. XV. c. 9. tanquam inusitatum, & à communi jure discrepans annotat, quod *Salome* libellum repudiū miserit *Cotabaro* marito suo, *Idumææ* & *Gazæ* præfecto; cum alias moribus Judæorum non liceret mulieri sponte à viro divertere, nisi ab eo dimissæ: excepto,

si quis uxorem à se in primo concubitu virginem non deprehensam fuisset calumniatus. Hinc enim liberum erat abire an manere apud virum mallet; etsi marito, si ipsa vellet, eam retinere utique necessarium erat, teste *Philone Iudæo de specialibus legibus*. Idem *Ioseph.* l. XVIII. c. 7. narrat de Herodiade Aristobuli filia; quam reprehendit Ioannes Baptista *Math.* XIV. *Marc.* VI. Verum isthanc divortiorum licentiam à Salvatore nostro penitus sublatam plerique Theologi asserunt ex *Math.* V. 32. XIX. *S. Marc.* X. 4. Ubi *Grotius* l. 2. c. 5 §. 9. addit, temper quidem ab initio DEO placuisse, ut matrimonium esset perpetuum: sub veteri tamen fœdere homines non fuisse ad hoc obligatos. Verum sub novo fœdere Christum id, quod ante erat convenientissimum, Deoque gratissimum, expressa lege sanxisse. *Seldenus* tamen de uxore *Ebræa* l. 3. cap. 22. dictum Christi sic explicat: eo seculo inter Iudæos fuisse duas sectas, unam Sammaranorum, Hillelianorum alteram. Priorem putasse, non licere ab uxore divertere, nisi in ea fuerit deprehensa aliqua fœditas: hos autem statuisse, ob quamcunque displicentiam licite uxorem dimitti. Christum igitur inter dissidentes sectas velut arbitrum captum pro Sammaranis pronunciasse; fas scilicet non esse ita temere abruptum societatem ab ipso Deo institutam, nisi turpis aliqua causa, quam *Ebrææ* linguæ genio *πορνεϊαν* vocari solenne est, subigat. Vid. *Valerius Maximus* l. 9. c. 2. Addit, ne inter antiquissimos quidem Christianos divortia penitus fuisse illicita extra causam adulterii, id quod constet ex l. 8. C. de repudiis, ab Imperatore religiosissimo lata. Donec Pontificum superstitione, & iniquitate connubii vinculum utroque vivo insolubile declaratum fuerit. *Buxtorfius* de Sponsal. & *Dicortius* contra Iudæos plerosque ostendit, in verbis Moysis *Deuter.* XXIV. 1. 2. 3. 4. unicum tantum contineri præceptum, nempe ne quis, quam semel repudiavit mulierem, in thorum denuo recipiat. Ipsum autem morem uxores dimittendi eo loco à Mose neque adprobatum, neque diserte improbatum, sed velut in medio relictum. Quem dum Salvator noster ob duritiam cordis illis indultum pronunciat, satis patere, eam permissionem Mosaicam non significare adprobationem, sed nudam tolerantiam & conniventiam, à poena in foro humano duntaxat liberantem. Addantur omnino, quæ prolixè disputantur à *Grotio* ad *Math.* cap. V. v. 31. 32.

§. 24. Inprimis valde ludar, domestica fortasse calamitate irritatus, *Joannes Miltonus*, peculiari libro de divortio, ut probet, etiam per principia religionis Christianæ mores intolerabiles, ac disparitatem & renitentiam animorum inter conjuges sufficientem esse divortii causam: imo si qui tam male comparati deprehendantur, omnino separari debere. Cujus præcipuas rationes recensere dividere non erit. Initio igitur præsupponit, ex verbis instituti divinitus matrimonii apparere, nobilissimum scopum, quem Deus ob oculos habuerit, fuisse commodam & amicabilem conversationem viri cum muliere, medendis vitæ molestiis: propagationem generis, cujus in sequentibus demum verbis mentio fit, finem esse matrimonii, qui priori dignitate cedat. Quæ quidem hypothesis nobis falsa videtur. Neque enim separati sunt fines, quando Deus Adamo vult creare & adungere adiutorium, & dein crescere ipsos & multiplicari jubet: sed per posteriora verba fructus potissimus, secundante benedictione divina ex adiutorio illo mutuo proveniens, describitur. Et sane si jucunda conversatio primarius Dei fuerat scopus quid opus

erat diversitate sexus? Nam si removeas procreationem sobolis, & quam isti promovendæ diversorum sexuum conjunctioni natura velut adpersit iucunditatem; melius viris inter se erat conventurum, & præstabilius inter se adiutorium iidem exhibere poterant. Inde pueri, antequam stimulos venereos sentiant, & senes emeritorum stipendiorum magis conversatione sui sexus, quam foemini capiuntur. Et nescio quas delicias conversationis somniat *Milions*, sibi que ipse deformat ideam mulieris, viri sapientis, & literati genio potissimum congruentis, quæ studiorum sese consortem ferre queat, aut meditationibus festum argutis jocos recreet, curisque ac tristitia correptum eleganti oratione erigat. Enimvero uti voluptatem animi corporis titillatione infinitis modis potior nemo sapientum abnuerit; ita cum tam paucae dentur foeminae, in quas sublimior ista sapientia cadit, pauca invenies matrimonia virorum sapientum, quæ ex ea causa non possint dissolvi. Quin si quis eo sit animo, ut procreationem sobolis in postremis ducat, & nullos sentiat stimulos, qui non nisi per foeminas demulceri possunt; illi autor fuerim, ut à ducenda uxore omnino se abtineat. Nam vulgo foeminis ejusmodi hominum sapientia est invisissima; quas & vicissim enervibus istis, & morosis parum esse amabiles haut quidquam mirum est. Denique quicquid dissimulent isti homines, quare foeminae potius, quam viri amici conversationem in vitæ solatium institutam arbitrentur, nullam possunt asserere rationem, quam quia singulari inclinatione, ex differentia sexus resultante, mares ac foeminas invicem natura conciliavit. Satiùs ergo fuerit, minus alte philosophari & communi mulierum genio confiderato, pro latè commoda comparere habere foeminam, quæ in generanda & educanda sobole, simulque capeffenda curæ domesticæ parte viro operam præstat; prout de cætero circa meditandam sapientiam parum adjumenti queat asserere. Nec plane de nihilo est, quod *Juvnalis sat. VI.* dicit: *Non habeat matrona, tibi qua juncta recumbit Dicendi genus, aut curtum sermone rotato Torqueat enthymema, nec historias sciat omnes. Sed quidam ex libris & non intelligat. odi Hanc ego qua repetit, volunquæ Palemonis artem, Servata semper lege & ratione loquendi. Solacissimum liceat dixisse marito.* De Brachmanibus refert *Strabo l. 15.* eos cum uxoribus non philosophari, ne si improbae sint, aliquid quod offerri nefas sit, in profanos efferant: sin probe viros relinquunt. Nam qui voluptatem ac dolorem, vitam ac mortem aequè contemnit, subditiùm se esse non patitur. *Euripides Hippol. Coron. Μη ἐν ἐμοῖς δόμοις εἶναι Φρονεῖσαι πλείον, ἢ γυναῖκα χεῖν.* *Natalis domi mea sit, qua ultra quam deceat mulierem sapit.* Circa *Ipsius* porro argumenta in universum est observandum, illa nihil efficere, siquidem liquido constat, Christum nullam præter adulterium causam ad divortium voluisse sufficere. Heic enim obtinebit illud vulgare: durum quidem, sed ita lex scripta est. Sicuti nec humanæ leges statim abrogantur, quæ in universum reip. salutares deprehenduntur, licet uni vel alteri incommodi quid inde proveniat; quod pro fatali calamitate est habendum. Ergo hoc tantum efficit *Milions*, ut, siquidem dictum Salvatoris aliam ferat interpretationem, mansuetudini doctrinæ Evangelicæ convenientius videatur, molliorem, quam qui vulgo receptus est, sentum sequi. Huc autem fere redeunt *Ipsius* argumenta Disparitatem animorum, pervicaciam ingenii, societati cum certo aliquo hominè colendæ ineptam, & corrigi nesciam, quæque præcipuum matrimonii bonum,

bonum, adjutorium & recreationem intercipit, longe graviores esse causas diverti, quam est naturalis defectus, aut morbus, aut corporis aliqua foeditas, ob quam tamen Judæis divortia quondam permitta. *Deuter. 24.* Nullam præterea societatem ligare socios, contra primum scopum institutæ societatis, aut contra intentionem, & spem utriusque, aut alterutrius societatem ineuntium. Jam autem Deum voluisse viro adungere adjutorium, non domesticum tortorem, subsidio futurum non in sola procreatione sobolis, sed & in ejusdem educatione, & totius vitæ consortio; quem finem utique intolerabilis ingenii morumque asperitas perimit. Absurdum videri, quod, cum jus Canonicum frigiditatem ad matrimonium dissolvendum citra scrupulum declaraverit sufficientem, morum adeo nullam rationem habuerit: præsertim cum illa statim possit deprehendi; hi vero ad tempus alta dissimulatione obtegi soleant, quousque miser in calles sese percurrere nescias induerit. Esse contra legem caritatis, esse plenum inhumanitatis, ullo modo adstringere hominem miseris non nisi morte finiendis; quibus citra duram illam legem positivam facillime adhiberi poterat remedium; cum ipse Deus in ferendis suis legibus imbecillitati humanæ sese videatur accommodasse. Sacras literas inter alias rationes matrimonium suadere propter declinandas tentationes, ex incontinentia vitæ provenientes. Ast qui in matrimonio suo nihil invenit, in quo animus possit adquiescere, cui per uxorem perpetua rædia moventur, illum longe gravioribus agitari tentationibus, quam si in celibatu substitisset. Nam & animo temper male esse; & quia uxor displicet, alibi libidines prorumpere gestire. *Matrimonium* inter rationes legis de divortii hanc quoque ponere, ut in singulis domibus pax & tranquillitas eo melius conservetur. Sicuti & *Bodin. de rep. l. 1. cap. 3.* lege illa divina de divortii nullam sanctiorem esse, ait, posse sive ad foeminarum superbiam, sive ad maritorum iracundiam coercendam. Quæ ratio cum æque jam in Christianos, quam olim in Judæos cadat; non videri verosimile, Deum illos, quam hos, duriori jugo voluisse adstringere. (Sic de Japonis refert *Bern. Varenius descr. Japon. c. 12.* Divortia in ea gente esse frequentissima, etsi nobiles fastiditam uxorem in ædibus retineant, & de necessariis rebus eidem prospiciant. Atque hinc foeminae annuntur omni studio maritorum suorum mores cognoscere, quo hisce cognitis ea faciant, quæ grata & jucunda illis sint, nihilque eorum omitant, quæ ad animos istorum sibi divinciendos possint facere. Quin & alienatus abs se non querelas movere, & dolorem dissimulare, quo dulcedine conversationis & inserviendi promittitudine amorem ejus sibi rursus concilient.) Mandari nobis in sacris literis, ut removeamus à nobis omnia impedimenta pietatis, inter quæ vel præcipuum est morositas foci, quem nullo modo queas corrigere, aut amoliri. Naturæ repugnare, animos invicem conciliari nescios insolubili vinculo copulare. Insidias vitæ structas ad divortium sufficere Imperatores Christianos judicare. Atqui quam multis perpetuas illas offensas vitam abruptissè? Denique matrimonium esse societatem inter homines. Atqui societates humanas, cum vinculo morali contineantur, utique magis animorum, quam corporum combinatione constare. Alias enim nihil prestare, nisi corporum commixtionem plusquam belluinam; cum in multis quoque brutis aliquod instar benevolentia inter comparascernatur. Quando igitur animus debitam conjunctionem quam

in matrimonio quærit, non invenit, tam male comparatum par potius in carcere, quam in societate humana vivere. Et cum vota etiam jûramento sancita, inepta, aut in præjudiciûm tertii tendentia solvi possint; quare non & fœdus connubiale? Frustra regeri, infausa matrimonia à Deo imponi exercendæ virorum patientiæ. Nam & morbos & alias calamitates divinitus immitti, quibus tamen ut humanis remediis resistatur, non esse interdictû. Multa deinde disputat de permissione divortii apud Judæos. Si enim, infert, in sua natura adulterium sit, repudiatam iterum alii viro nubere, aut post repudium aliam uxorem ducere, sequi; Moſen adulterium velut sancita lege autorasse. Id quod tamen de ista lege, quæ Deum autorem habet, cogitare absurdum esse, atque impium. Arguit quoque eos, qui dispensationem divinam circa Judæos intervenisse arbitrantur. Ubi monet, dispensationem dici vel proprie, vel improprie. Hanc esse singularem & exceptivam legem, quæ à generali quis lege ob justam & æquam causam eximitur, qualis est *Numer. IX. 6. segg.* Item lex de ducenda fratris sine prole defuncti uxore. Proprie dictam dispensationem duntaxat locum habere in casibus peculiaribus, & raro contingentibus, quique ideo in lege exprimi non solent, sed caritati & prudentiæ judicum relinquuntur. v.g. quod Davidi licuerit velci panibus propositionis, urgente fame. Sic ut hæc dispensatio nihil sit aliud, quam interpretatio legis ex æquitate. (Ubi patet, confundi ab Ipso dispensationem cum æquitate, quæ multum differunt. Quod si quis tamen in divortii Judæorum dispensationem intervenisse velit defendere, ei probandum fuerit, tunc extitisse generalem legem circa insolubilitatem matrimonii ex causa morum; quam legem vel naturalem fuisse oportet, vel divinam positivam. Nam circa verba illa, *Et erunt duo in una carne*, nonnulli monent; indicari quidem arctissimam societatem, & quam temere dissolvi neque decorum humano generi, neque utile fuerit. Inde tamen non sequi, eam societatem non posse dissolvi ex causis matrimonii naturam & finem subvertentibus. Sicuti non sequitur: Deus conjuges conjungit; ergo non est in arbitrio hominum, quis cui conjungi velit, aut non debet pactum inter conjungendos intercedere. Sed potius ita inferri posse: Deus conjungit conjuges interveniente pacto; igitur ipsos non vult dirimi, nisi pactum illud fuerit violatum. Hinc inquit *Idem* in sententiam eorum, qui dicunt; divortia lege divina permisa duntaxat, non adprobara. Id quod ille putat in Deum irreverens esse; cum signum sit infirmitatis in rectore, si subjectis quid permittat, quod ipse non probat. Et quare, cum tam multæ nationes Christianæ à multis seculis huic se legi potuerunt accommodare, sola Judæorum *σκληραγογία* non potuerit? Ad verba illa, *ab invico non erat sic*, aliqui sic dixerunt; in statu innocentix mores hominum fuisse commodiores, quam præ tantis diffidiis occasio posset præberi. Igitur signum esse imperfectionis humanæ, quod ad remedium divortii inter conjuges sit decurrendum. Denique illorum taxat sententiam, qui divortia Judæis permisa asserunt, quod in Ægypto illis adfueverint. Nam tunc maxime oportuno tempore fuisse Judæos ista dedocendi, cum sensus jugi Ægyptiaci adhuc recens esset. Et ideo tam accuratas circa vitandam idololatriam leges latis, quod eandem inter Ægyptios quotidie vidissent exerceri. Sed ista quidem nos in medio relinquimus.

§. 25. Inter illos porro, qui recte inter se matrimonium sunt contracturi, jure naturali requiritur & aptitudo physica, & habilitas moralis. Per illam intelligimus ejusmodi con-

stitutio-

stitutionem corporis, per quam idoneus quis sit ad assequendum primarium matrimonii finem, qui est sobolis procreatio. *Zosimus* l. V. *παρ' ἡλικίαν εἰς μὴν ἐκδέναι, Φίστες ἀτι-
χιαν ἔπειν ἰνα*: immaturam maritali consuetudini tradere nihil aliud, quam naturam inuriam fa-
cere, dicit. Unde frustra ad matrimonium aspirant, qui impotentia perpetua & incurabi-
bili laborant. Impadones præterea, & similes. Nam sine dubio legi naturali repugnat, quod
spadones in Ægypto conjuges sumere solebant, ut non omnis voluptatis in venere ex-
pertes; quod tradit *Grotius ad Deuter. c. 23. v. 2.* argumento *Genes. 39. v. 1.* Quo loco quaeri
posset, num matrimonium proprie vocari queat, quando clumbis senex vetulam effec-
tam ducit? Equidem *Dionysius* apud *Plutarch. in apoph.* matri efficitur, cum maritum sibi
dari peteret, respondit: *τὸς μὲν τῆς πῆλεως βιόσασθαι νύμφας δύνασθαι, τὸς δὲ τῆς φίσσεως μὴ
δύνασθαι.* Se quidem vim inferre legibus civitatis posse, legibus natura non posse. Adplicari huc et-
iam potest illud *Quintiliani de declam. 306.* Est quaedam & nubendi impudicitia. Apud multos
quoque obtinet illud *Ejusdem de declam. 2.* Genus infirmissima servituti est senex maritus, & ux-
oria caritatis ardorem flagrantius frigidus concipimus affectibus. *Conf. V. aler. Max. l. 7. c. 7. §. 4.* In
plerisque tamen civitatibus ejulmodi senum matrimonia tolerantur, cum saltem alter fi-
nis, nempe adiutorium mutuum utcumque heic obtineri queat. *vid. l. 27. C. de nuptiis.*
Quæ fortasse non incommode vocare possis honoraria: eo sensu, quo honorarii quando-
que dicuntur, quibus titulus muneris sine functione datur. Apud *Suetonium Nerone c. 35.*
uxoria ornamenta vocantur, eo sensu, quo *triumphalia ornamenta* dici sueverunt. Quo re-
ferre possis cohabitationem *Abisag*s cum *David*o *1. Regum. I.* Et si pro vero matrimonio
id habuisse videatur *Salomo*, qui *Adoniam* ejus nuptias petentem occidit, velut ducta
regis vidua plusquam civilia agitaret; & quod moribus ejus populi nefas esset viduas re-
gum ducere. *Grot. ad 1. Reg. 11. 17.*

§. 26. Istud ex natura pactorum in universum circa matrimonium quoque præsupponit-
ur, quod, dum id contrahitur, sufficiens usus rationis adesse, nec minus abesse debeat er-
ror, substantiam ejuldem tangens, & metus injustè incussus. Circa hunc in legibus *Bræ-*
torū civilibus id peculiare erat, quod si sponsa vi aut metu coacta fuisset, irrita forent spon-
salia non item si spontus coactum se diceret; quoniam neque de vi eidem illata, neq; de
ipsius metu æque præsumebatur. Et repudiare eandē pro arbitrio poterat, si conditio di-
spliceret. *Selden. de uxore Ebraæ l. 2. c. 4.* Sic si error verberetur circa objectum consensus, seu
personam, aut circa qualitatem, quæ vel ipsum matrimonium spectat, vel cui tanquam
conditioni consensus fuit superstructus, præsertim ubi ab altera parte fraus intervenerit,
irritum esse contractū matrimoniale patet. Unde si quæ pro virgine se gerebat, post de-
florata fuerit deprehensa, etiam jure divino non tantum licite repudiabatur, sed & poenæ
insuper erat obnoxia. Et si de flore virginitatis multis antiquorum barbarorum exigua
cura. Videatur de moribus *Baleariū* *Diodorus Siculus* l. V. c. 18. *Armeniorum* & *Ly-*
dorum *Strabo* l. XI. *Babyloniorum* *Herodotus* *Clio* *Thracum* *Idem* *Tersichore*. *Adyrma-*
chidarum & *Salamonum* *Idem* *Melpomene*. Sordide quoque *Aristippus* apud *Diogenem Laer-*
tium l. 2. Addantur, quæ *Boethornius* commentatur ad *Suetonii Caligulam* c. 40. in fine. *Is-*
timus l. 18. c. 5. n. 4. *M. Paulus Penetus* l. 2. c. 27. de incolarum provincie *Tebeth*, & *d. l. c. 39.*
provincie *Caraia*m moribus. Similem foeditatem apud *Phoenices* abrogavit *Constanti-*
nus Magnus. *Sozomenus hist. Eccles. l. 1. cap. 8. & l. V. c. 9.* Sic si quis pacto connubiali

hanc clausulam expresse inseruerit; ea lege sibi aliquam fore uxorem, si nobilis sit genere, si tantum dotis attulerit; utique non prius ad matrimonium consummandum tenebitur, quam illa conditio adpareat. Quod si quis tamen, neglecta inquisitione in conditionis istius existentiam, matrimonium consummaverit; videbitur tacite isti conditioni renunciaſſe; adeoque si quæ sperabantur, deinceps non repræsententur, haudquidquam ſufficiens divortio præbetur cauſa. Nam non ita fuerat contractum; repudiabo te, si tantum dotis mihi non attuleris: sed ita; non ducam te. Quæ diuerſa plane ſunt. Adeoque ſi cui circa matrimonium ineundum præcipua dotis cura eſt, ſtulte facit, ſi nuptias consummaverit, antequam ſuper eadem ſibi ſaris cautum ſit. Præſertim cum multi, qui nuptias conciliant, exprimant illud *Libanis progymn.* ὃ ἢ πολλὰς καὶ καλὰς μελετήσας λόγους, ἢ τὰ πάντα ἀφ' ὧν, καὶ τὰ ἐκόντα παρὰ εἰς ἑαυτὸν συναρτῆται ἡ γυνή. *Mediatas adueniens cum multis elegantibus verbis, quæque adiungit auferens, quæque abijciit addens, facile gentes conciliat.* Multo minus vel diſſolvere nuptias licebit, vel earum rite pactarum consummationem detrectare, ſi quis non expreſſe de certa dote convenit, ſed tacita duntaxat ſpe ſponſæ ſuæ opes non investigatas devoravit. Inde recte Ephori multarunt eum, qui ſuperſtitis adhuc Lyſandri filiæ fidem conjugii dederat, poſt cum ille mortuus pauper inveniretur, eam ducere recuſavit, apud *Aelianum* V. H. l. VI. c. 4. Et hæc quidem jure naturali obtinent. Nam leges civiles prohibere poſſunt, ne ejusmodi clauſulæ, ad matrimonium directe non facientes, ejusdem consummationem ſuspendant.

§. 27. Moralishabilitas matrimonium contrahendi deficit illas, quæ jam alteri viro ſunt nuptæ. Nam jus mariti prioris in eam ſceminam tam diu durat, quam diu eidem non renunciaverit. Unde non illicitum ſolum, ſed & irritum matrimonium eſt cum nupta, & à priori viro nondum rite ſoluta, quia & poteſtas novum ineundi matrimonium de eſt ſceminæ adhuc alteri marito adſtrictæ, & tota cohabitatio inſtar continui adulterii habet. Sic & ubi polygamia eſt prohibita, vitioſe matrimonium contrahit vir, uxori jam alteri alligatus. In lege Ebraica netas quoque erat in matrimonium denuo adſciſcere eam, cum qua quis ſemel divortium fecerat. *Deuter. XXIV. 4.* Cujus ratio ſine dubio fuit, ne divortia temere & ob quamcunque offenſam frequententur, ſi nulla ſpes ſemel domo ejeſtam recipiendi, ubi iræ impetus deferuiſſet. *Grotius ad d. l.* hanc rationem affert; *quia ſpeciem habet uxoris alteri in uſum data; omniaque leocimia eo velo obtegi poſuiſſent.* Alii tamen putant, licuiſſe reducere diſmiſſam, antequam alteri denuo nupſiſſet, ex *Jerem. III. 12.* In *Alcorano* licet reducere etiam ter diſmiſſam, ſed ita, ut ter repudiatam recipere non liceat, niſi alius eam duxerit & repudiaverit. Quod tamen parum honorificum eſſe, colligitur ex reſpoſo, quod Amurathes Temiri dedit: *Si non veniat, quemadmodum miniatur, precor uxorem ſuam ter repudiatam recipiat.* apud *Laonicum Chalcondilam* l. 3. Alias quoque in *Alcorano* præcipitur, ut diſmiſſurus uxorem, certum tempus ei ſtatuat, intra quod non debeat alteri nuberi; quaſi intra quod deliberaturi ſint, an illas reducere velint. Noranda quoque illa lex Ebraica, quam reſert *Joſephus archæol.* IV. 8. *Qui virginem dicitur non eſt, ei non jungatur, quam diſcedere ſuaſit ab alio, neque contriſtet priorem maritum ejus.* Sed & ratio conſtat canonibus, quibus interdictum, ne quis uxorem du-

ducatur eam, quam prius adulterio polluerat, apud *Gratianum caus. 31. quest. 1. c. 1. 2. seqq.* Præsertim cum fere obtineat illud *Enripidis Electra. ἴσω δὲ ὅτ' αἰσῶς δολοῦται δαίμαρτά τ' ἐκ κρυπτάσιν αἰνῶς, εἴ τ' ἀναγκαῖα δὴ λαβεῖν, δυστυχὲς ἐστίν, εἰ δὲ καὶ πῶσα φρεὶ εἰν ἐνέῃ μὲν αὐτῷ ὅσα ἔχον, παρ' οἷ δ' ἔχον. Sciat, quisquis alienius corruperit coniugem futuro connubitu, si postea eam ducere coactus fuerit, se infelicem esse; si putat eam, quæ prius fuerit istius impudica, servavitram apud se pudicitiam.*

§. 28. Censentur quoque impuras nuptias contrahere persone certis gradibus consanguinitatis iunctæ, aut affinitatis nexu (vid. l. 4. §. 3. 4. 5. D. de gradibus & affinitibus.) copulatæ, sic ut non solum ab initio tale matrimonium contrahere sit vetitum, sed & idem contractum perpetuo vitio laboret. Hoc licet apud omnes gentes queis aliqua morum est cultura, communi persuasione receptum deprehendatur; ejus rei tamen solidam rationem, & quæ ex sociali hominis natura, uti reliqua præcepta, liquido fluat, assignare oppido quam difficile est. Nonnulli heic simpliciter ad abhorrentiam affectuum humanorum confugiunt, quasi omnes, qui per pravam educationem aut vitiosum habitum non sunt corrupti, in ipsis sensibus deprehendant aliquid, tali commixtioni repugnans; id quod claro sit indicio, eandem naturali jure prohiberi. Enimvero neque ista affectuum repugnantia apud omnes mortales, etiam quibus cultura sui cordi est, æqualiter deprehenditur; & eandem jactantibus reponi non absurde potest; ipsam non tam ex congenito principio, quam ex diuturnis moribus, qui naturæ indolem mentiantur, provenire. Neque vero circa jus naturæ eruendum adeo tutum est solum judicium sensuum atque affectuum consulere; cum ex adverso concludi possit, illa quoque jure naturali præcipi, in quæ sensus & affectus acerrime feruntur; quorum tamen pleraque isti juri adversari manifestum est. *Plutarchus quest. Roman. 108.* postquam quæsitur, quare Romani cognatas suas non ducant uxores, pro more suo dubitabundus has rationes proponit. *An ut conjugii augeant necessitudines, multosque sibi parent cognatos, aliis dando, ab aliis accipiendo mulieres? An metuentes sibi à discordiis conjugialibus, quæ exorta inter cognatos, præter conjugum debitum amorem etiam natura jura essent abolitura? (v. g. quia valde frequentia sunt sororum & nuruum odia, igitur non debuisset aliquem ducere talem, quæ ipsius matri naturaliter reverentiam debebat, id est, sororem.) Aut videntes mulieribus ob imbecillitatem opus esse multis defensoribus, noluerunt cognatas ducere, ut ipsis auxilio esse possent, si à maritis injuria afficerentur?* Quæ posterior ratio videtur expressa ex *Enripidis Andromachi v. 674. Ἀνδρὶ μὲν ἔστιν ὃν χερσὶν μέγα δένει, γυναῖκι δ' ἐν γυνεῦσι καὶ φίλοις τὰ πρῶτα γαμῶτα. Viro magnam robur in manibus est, uxor autem in parentibus & amicis rerum fiduciam habet.* Priorem rationem de latius spargendis amicitiiis per affinitates etiam probat *Augustinus de civit. Dei l. XV. cap. 16.* quem citat *Gratianus caus. 35. quest. 1. c. 1.* Cui conspirat *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 8. §. 9.* Ubi præterquam quod minus utile non statim sit illicitum, etiam illud utile non semper hoc modo obtinetur; cum contingere queat, ut ex contrario major utilitas proveniat; puta, dum conjunctis invicem cognatis prohibetur, ne opes in aliam familiam transferantur. Inde lex divina *Numer. 26.* foeminis bonorum immobilium dominis, ex sua duntaxat cognatione maritos adfiscere præcipit, ne agri de tribu in tributum devol-

verentur. Poterant tamen cuivis Hebræo nubere, si hæreditatem sibi delatam repudiarent. Quare nec Leviticæ gentis virgines ea lege non tenebantur, quippe quæ rerum soli capaces non essent. Vid. *Grotius ad Matth.* c. 1. v. 16. Apud Peruvianos sub imperio Yncarum lege cautum erat, ut quilibet uxores ducerent, ex sua urbe & ex sua familia; contra ibidem novis nuptis communitas civium domum exstruebat, proximi cognatorum eam supellectile instruebant. Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. 4. c. 8. Sic lege Attica virgines ἐπικληροί, seu quæ solæ suis parentibus erant hæredes, à proximis cognatis duci jubebantur, ut avitæ opes in familia conservarentur. Circa quales virgines cum sæpe inter procos controversiæ existerent, per iudices definiendæ, hinc eadem ἐπιδίκαι vocari solebant. Erat tamen Athenis alia lex in istius velut compensationem, ut siquidem virgo ἐπικληροῖ in retenuisset, itidem proximus agnatus eandem ducere, aut pro dignitate dotare teneretur. Par Charondæ lex extat apud *Diodorum Siculum* l. 12. c. 18.

§. 29. In primis autem hoc loco considerandum, quare, ut in se nobile sit opus tam eximium animal propagasse, apud cultiores tamen gentes tum membris generationi destinatis, tum ipsi generationis actui tam tenera adhæreat verecundia, ut eam superare non possint, nisi quibus per longam vitiorum adfuetudinem frons plane obduruit. Quam in rem memorabile est, quod *Plutarchus de virtutibus mulierum* & *Polyænus strateg.* lib. 8. tradit de virginibus Milesiis; cum incertum quæ de causâ eas furor corripuisset ceratim sese suspendio necandi, isque nulla ratione sisti posset; tandem legem latam esse, quæ juberet omnes, quæ sibi suspendio mortem conscivissent, nudas per forum efferrî. Sic quas mors non poterat, metus ignominia postumæ ad sanitatem revocavit. Quod si apud aliquas gentes nuditas, aut apertus concubitus in usu fuit, illæ à reliquis foedæ barbariei nota fuerunt damnatæ. Sicut de Mossynis notat *Mela* l. 1. c. 19. *promiscue concumbunt, & palam.* Et de iisdem *Apollonius Rhodius* lib. 2 *Argonaut.* *Diversum autem jus atque fas istis existit. Quæ enim palam agere fas, aut in populo, aut foro, ea omnia in adibus exercent. Quæ autem nos domi patramus, ea foras impune medius in plateis agunt, Neque thori pudor communis, sed porci tanquam Atiles, ne minimum quidem verus presentes. Miscentur huius communi amore mulierum.* Idem tradit *Diodorus Siculus* l. XIV. c. 31. Et *Xenophon.* περὶ αἰσχύνης. l. V. & de Masia gentis *Herodotus* Chio sub finem. & de Nasamonibus Idem *Melpomene*. Istius porro ratio non ita in propatulo est. Nam neque membra ista peculiari aliqua deformitate aut absurda figura laborant; & propagatione humani generis, nobilissimo utique actui, inserviunt. Quo nomine genitalia apud Ægyptios, & Athenienses in mysteriorum ritibus religiose habebantur. vid. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 88. Quin & ipse actus generationis in se naturæ est conformis, ac necessarius, aptusque tantæ dignationis animal producere. Quo coram aliis exercendo cur magis quis erubescere debeat, quam dum edit aut bibit; cum citra istum actum non magis species humana servari possit, quam citra hæc individua. Nec rem conficit illud *Plutarchi in convivio VII. sapientium.* *Nulla est corpori alia, quæ innocentius frui possit, quam ab alimento voluptas, quod omnibus est comperitum hominibus. Mensa enim in medio proposita communicant carnis rei veneræ tenebras prætexunt densas. Quia huius voluptatis communicationem bellus nam impudensque*

que iudicant, perinde atque illius abstinentiam. Et si apud *Xiphilinam episcopo Dionis in Severo*, uxor Argetocoxi Caledonii, cum Julia Augusta ipsi illuderet, quod ejus nationis foeminae impudenter cum maribus versarentur, sat argute repoluerit: nos multo melius explemus ea, qua natura postulat necessitas, quam vos Romana. Nam aperte cum optimis viris habemus consuetudinem: vos autem occulte pessimi homines consuprant. Add. *Montaigne essai* l. 2. c. 12. p. m. 398. & *Charron de la Sagesse* l. 1. c. 22. Nec plane fatisciant rei, qui heic ad divinas confugiunt literas, isthæc verecundia statim post lapsum sese exteruisse memoratur. Nam nihilominus quaestio remanet, cur his potissimum in partibus pudor velut sedem fixerit; cum manus, ac lingua hominis in turbidarum aut pravarum ministeria cupiditatum praesto sint. Imo cum edendo primitus homo deliquerit, ista opinio turpitudinis ori & manducationi potissimum adherere debere videbatur.

§. 30. Super nuditate, & qui eam comitatur pudore, philosophans *Axiot de principis justitiae & decori*; p. m. 59. *segg.* initio ponit, non omne, quod pudorem incutit, peccatum esse, & naturalis legis dictamine prohiberi. Id quod exemplis aliquot probat, v. g. paupertatis, sordidarum vestium, erroris etiam innoxii, deformitatis, & similium, quibus erubescimus, cum tamen in iisdem nihil sit moralis turpitudinis. Causam autem, quare ista defugiamus, esse, quia infirmitatem aliquam & imperfectionem arguunt, quam quisque à se longissime abesse optat. Ipsa porro nuditas, atque revelatio membrorum genitalium licet in se peccatum non sit; non tamen licere cuivis in conspectu hominum ea detegere, nisi in ea detectione nihil sit, quod honestati naturali repugnet. Id quod aliquando contingat. Tunc enim juste aliquem pudere, cum tales imperfectiones possidet, vel quas possidet ita prodit, ut proximus jure meritoque eum ideo minoris facere, seu contemnere possit; ideo quod istæ non convenient cum dignitate personæ, quam gerit. Hinc aliquid nescire in se turpe non esse in eo, qui nulla unquam usus est disciplina: sed qui diu studiis sese dedit, nullosque profectus fecit, ei ignorantia sua rubori est. Sic rusticum horridi mores non deformant; sed qui civis inter moraturos est enutritus, non sine vitio rigidus est. Ita qui eas corporis partes detegit, quas consuetudo gentis rectas esse vult, is in honestatem naturalem peccat, si eas conspectui patere faciat. Uti apud *Herodotum Chio* dicitur: ἡμὰς νιδῶνι ἐνδυσμένῳ στυνέδ' ἕσεται καὶ τὴν αἰδὰς γυνή. *Mulier exuta tunica, & verecundiam pariter exuit.* Quas tamen alius alibi terrarum, ubi nudi incedere homines solent, v. g. inter Caraybes, sine peccato aut petulantiae nota detectas habet. Et in quibusdam partibus regni Abyssinorum plebeiae foeminae omnibus partibus nude incedunt. Quibus tamen vilis mares non magis moveri solent, quam si manus aut pedes nudos conspicerent: teste *Franc. Alvarez descript. Aethiop.* c. 32. Add. *Io. Lerius histor. Americ.* c. 8. & *Roche-fort descript. Antillarum part. 2. c. 9.* Imo apud Indos quosdam poena, si fallor, adulerii fuit, testis genitalibus incedere. Sic inter minus notos, aut honoratiores impudens habetur aliqua citra praefationem veniae agere, quae inter familiares libere exercentur. Et quod in solitudine pudorem non affert, inter honestos viros, aut in convivio honeste non emiseris, nisi forte *Claudius* edictum suum diu meditatum demum promulget; de quo est apud *Suetonium Claudio* c. 32. Add. *Diogen. Laërtium* l. VI. in vita Me-

trolis. Sic qui anatomiam docet palam exponit oculis, quæ eidem extra eam rationem constituto ne nominare quidem decorum esset. Idem igitur dicendum de genitalium detectione. Licet enim illam gentem admodum à morum modestia descivisse oporteat, quæ vitio non vertit ista nuda habere, cum cultas inter gentes honestis etiam curæ sit *εὐχρημαῖς πρᾶν*, *decenter cadere*, *Euripides Hecub.* v. 568. neque sine gravi peccato majores talium gentium ad illum impudentiæ gradum pervenerint; postquam tamen consuetudo invaluit, ut ex communi gentis sensu nota turpitudinis sit ablata à tali vivendi modo, totam gentem extra peccati labem genitalia detecta habere, quia nullam imperfectionem aut infirmitatem erubescendam homini in ea re inesse agnoscunt: non magis quam nos in detectione vultus matronarum, quæ in publicum prodeunt; id quod tamen apud alias gentes matronis vitio vertitur. *Platonis* apud *Diogenem Laërtium* l. 3. legis ἀγράφει, & quæ ab usu proficiscitur, (κατὰ ἐξῆ γενόμενα) exemplum est, τὸ μὴ γυμνὸν πορεύεσθαι εἰς τὴν ἀγορὰν nudum in forum non ambulare. Sed & inter populos, ubi nuditas proscripta est, ea membra aliquando citra peccatum detegi, puta cum medicatrici manui sunt committenda, aut cum tempus aut copiam rerum ad regendum non concedit necessitas, aut cum infantes falsis involvuntur. Scilicet quia in hæc casibus impudentiæ nota adesse desinit, ideo quod tunc ea membra patent absque protervia & ostentatione. Quia igitur apud quosdam barbaros infirmitatis aut imperfectionis nota non habetur nuditas genitalium, inde & citra impudicitæ crimen eadem apud illos deteguntur; nec eo nomine apud eosdem in contemptum quis incurrit; quod tamen maxime apud nos contingit. Sicut apud *Pygmæos*, ubi tota cohors pede non est altior uno, brevis illa staturæ rubori non est, quæ tamen apud alios ludibrio patet. Quin & apud *Casares* foeminae, si quid ipsis dono datum fuerit, pudenda detegunt; quod apud ipsas istar civilitatis habetur; apud *Herbert. Itiner. Pers. & Indico* p. m. 21. *Idem* p. 240. ista fere repetit; revelationem genitalium in se turpem non esse, sed tantum propter circumstantias, quæ petuntur vel à libidine proximi, vel ejus dignitate, vel ab æstimatione propria, in qua unusquisque tueri se debet. Cum autem notæ externæ, quibus proximo reverentiam & honorem exhibemus, varient, multa apud gentem unam cum proximi aut sui ipsius probro fieri, quæ mutatis circumstantiis hoc vitio carent. Inde *Ioanis.* XXI. 7. *Petrus*, adventante Domino, properat amiculo se cingere, cum inter piscandum nudus cum sodalibus versari non erubisset. Quia dignitas Christi, cui honorem debebat *Petrus*, requirebat, ut ipsi conversaretur cum modestia & gravitate, quæ à nuditate ex opinione gentium vestitarum abest. Inde Romæ cum parentibus puberes filii, cum socero generi non lavabantur. *Cicero Offic.* l. *Vol. Max.* l. 2. c. 1. §. 7. Sic apud *Livium* l. 3. cap. 26. legati *L. Quintium* senatus mandata togatum audire jubent. Sic obsoleta veste domi versari non erubescimus, quibus tamen ad nuptias aut solennem conventum accedere indecorum habetur. *Matth.* XXII. 12. Ita & in secreto aliqua commode agi, quæ si palam fierent, in turpissimis haberentur; imo nec turpe habetur, si alii intelligant, quo fine secretum petamus. Denique & multa fieri à viris sine probro, quæ si virgines committerent, perfrictæ frontis putarentur. Ulterius ex *2 Corinb.* XI. 17. colligit; eum post præfationem veniæ ex concessione alterius recte quid dicatur, vel agatur, quod

citra

citra eam turpe erat; istud turpitudinem habere non in se, sed tantum ex circumstantiis; quæ si auferantur, jam amplius eo nomine improbari non posse. Quia alter remittit velut reverentiam, quæ ipsi alias debebatur. Ubi tamen recte isthæc limitatio additur; modo per consuetudinem totius gentis liceat singulis sibi circa talia veniam indulgere. Hoc enim nisi sit, nequidquam singulos impudiciæ notam effugere, si reverentiam illam sibi mutuo remittant. Sicut reprehensionem non effugiunt a loti, si mutuo consensu nudi inter se versari velint in gente, ubi vestium usus publice receptus. Denique concludit, protoplastos ante commissum peccatum instar puerorum fuisse quoad pudoris affectum: peccato perpetrato, pudoris affectum animam eorum occupasse. ex quo pudore intelligebant indecens esse, genitalibus nudis incedere; sicut idem iudicium formamus cretcentibus annis. Ex illis omnibus concludit, nullos gradus circa ineundum matrimonium prohiberi lege naturæ; sed honestati tamen naturali admodum congruere à quibusdam abstinere. Confer quoque *Montaigne essai* l. 1. c. 35. & *Charron de la Sageffe* l. 1. c. 6.

§. 31. Isthæc quanquam non plane de nihilo esse videantur, nobis tamen ejus pudoris circa partes genitales, actumque generationis causam assignare potissimum duplicem placet. Primo quia homo est animal superbum, gloriæ, decorisque cupidum, & ab ista destruentibus abhorrens. Jam vero per istas, vicinasque partes retrimenta cibi potusque natura ejicit; quæ non ob foeditatem tantum suam homo averfatur, sed & quia ipsi conditionem suam exprobrare videntur, quod intra corpus humanum sapidissimæ res in tam tetram materiam mutantur. Inde ne ista imbecillitatis indicia ulatenus pateant, solícite superba hominis indoles cavere solet. Quo facit illud 1. *Corinth.* XII. 23. 24. *Cicero Off.* I. *Natura corporis nostri magnam videtur habuisse rationem; quæ formam nostram, reliquamque figuram, in qua esset species honesta, eam potuit in præsentia: quæ autem partes corporis, ad naturæ necessitatem, aspectum ejicere deformem habere, atque turpem, eas contextit atque abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia.* Quæ delumta videntur ex *Xenophont. apomnem.* l. 1. Add. *Ambrosius Offic.* l. 1. c. 18. *Herodotus Euterpe de Ægyptiis: domi ventrem exonctant, foris in viis comedunt, reddens rationem, quæ sunt turpia, sed necessaria, ea in occulto fieri debere; palam vero, quæ non sunt turpia.* Et si (ut hoc obiter addam) idem irridebantur, quod lutum manibus, panem pedibus tubigerent. Sic in *Rosario Persico Sadi*, c. 8. hæc ratio adfertur, quare sinistra manus, dextra utique minus digna, annulo exornetur; quia *dextra manus summum decus ipsa dexteris.* Inde & incolæ insulæ Borneo dicuntur sinistra manu podicem abstergere, quia dextra, inquit, est pro ore. Huc etiam facit, quod de Azenagis, incolis regni Senegæ refert *Alysius Cadamustus in navigat. sua.* c. 10. *iplos pudere oris aque ut inguinum, idque circumferre lectum ut rem pudendam, argumento, quod velut femina quæpiam habitum tetrum semper emittat, nec detegere, nisi sumendi cibi gratia.* Simile refert *Leo Africanus* l. 1. cui isti homines dicuntur Zenagates. Deinde quia affectibus per lapsum corruptis, prava libido per eas partes magno velut cum impetu erumpere ardet; & vero cardo quasi omnis decori ordinis in societate humana in hoc vertitur, ut propagatio sobolis sanctis legibus circumscriptur; igitur dignitati suæ conservandæ simulque præscindendis illicitæ aut intempesti-

væ Veneris occasionibus studens natura istum pudorem commenta est, quo & sollicitè ista membra regerentur, ne oculis semper exposita irritarent libidinem quovis tempore paratam; & eo magis Venere illicita abstinereetur, quod & legitimam non nisi rectè & remotis arbitris obire pudoris teneritas subigeret. Inde protoplasti post depravatam affectuum harmoniam, cum illis partibus inordinatam libidinem sibi velut portam struere animadverterent, merito pudore suffundebantur, tanta in se imperfectione jam deprehensa, cui utcumque à tegumentis non nihil remedii arcessitum ibant. Sed quod multas apud gentes iste nuditatis pudor exoleverit, id initium fuisse crediderim ab egestate, dum in regiones incultas delati homines, detritis quas habebant vestibus, materiam aliis tegumentis non invenirent, nec per temperiem coeli valde desiderarent. Inde cum vestibus pudor hisce paulatim periret; cuius vestigia tamen re-inuerunt, qui exiguo vel amento pudenda obtexerunt: unde ad plenam nuditatem facilis est transitus. Iste porro pudor insigniter intenditur adversus illas personas, cui natura reverentiam quandam debemus, aut adversus quas gravitatem quandam præ nobis ferre debemus, quales præcipue sunt parentes & liberi: ita ut qui per eundem non reprimatur, quo minus in familiarem istam corporum commixtionem descendere non vereatur, effronti prorsus ingenio, & qui nullum aliud facinus sit formidaturus judicetur, quique adeo maximo inter homines morbo laboret impudentia, ut eum vocat *Æurpides Medea* v. 471. Aliam rationem pudoris istius adfert *Huarius Serruini*, *ingen. c. 1. ab int.* quam ad obusam revocare jam non vacat.

§. 32. Hic igitur non postrema causa videtur, quare ipso jure naturæ inter ascendentes & descendentes in recta linea connubia censeantur prohibita; præsertim cum nullus unquam casus extiterit, nec probabiliter existere possit, ut servando generi humano eorum admittendorum necessitas foret. Nam festina minus erat sollicitudo filiorum Lothi *Genes. XIX. 31.* Et si *Grotius ad d. l.* putat, illas credidisse id licitum, quod ab Arabibus vicinis fieri quotidie intelligebat, quibus ut & Persis mos iste fuerit. Et in hunc sensum capienda quoque est illa ratio *Grotii d. l.* quod nec filius, lege matrimonii superior, eam reverentiam possit præstare matri uxori, quam natura exigit, nec pater filia, quæ quamvis lege matrimonii inferior, tamen ob familiarem illam consuetudinem istius necessitudinis reverentiam exhibere prohibeatur. Alias enim si pudor ille, quem diximus, removeatur, non adeo absurdum erat, matrem cum filio sui juris jungi; cum non repugnet, maritum uxori ob virtutem, sapientiam, aut nobilitatem reverentiam exhibere. Sicut de foceris suis *Tacitus Agricola* dicit: *Vixerunt mira concordia, per mutua caritatem, & invicem se anteposendo.* Multo magis cum obsequio conjugali etiam filialem reverentiam patri marito filia uxor exhibere posset, si pudor iste obstarer. Quod autem Socrates comminiscitur apud *Xenophontem* l. 4. de *dictis & factis Socratis*, oppido quam jejunum est; quasi in conjugis parentum, & liberorum nihil aliud sit culpandum præter ætatis disparitatem, unde sequatur aut sterilitas, aut male conformata soboles. Quasi vero non sæpius occurrant matrimonia inter tales, quorum ætas plena pubertate, seu tot annis distat, quor annis parentes liberos possunt præcedere. Cæterum laudanda hæc legum Romanorum castimonia, quæ ob solam paterni nominis reverentiam illicitas declarabant

bant nuptias inter patrem & filiam adoptivam, etiam postquam per emancipationem adoptionis jura fuerant soluta. vid. l. 55. D. *de ritu nuptiarum*. Et non pro cætera stoliditate Claudius, cum foemina quædam filium suum agnoscere noller, dubia utrinque argumentorum fide, ad confessionem eam compulit, dum ipsi matrimonium juvenis indixit. *Sueton. Claudio. c. XV.* Ostendere quoque ejusmodi conjunctionum fœditatem exinde quidam voluerunt, quod per eam diversa plane necessitudinem vocabula confundantur. Apud *Ovidium Metamorph. X.* ita Myrrha: *Nec quod confundes & jura. & nomina senis? Tunc eris & matris pellex, & adultera patris? Tunc soror nati? genitrixque vocabere fratris?* Apud *Senecam Phœnis Oedipus*: *Avi gener, patrisque rivalis sui, Frater suorum liberorum, & fratrum parens: Uno avia liberos peperit viro, Ac sibi nepotes.* Apud *Eundem Agamemnon. Thyestes*: *Versa est natura retro, Avæ parentem patri virum, natis nepotes miscui.* Ibid. *Per scelera natus, nomen ambiguum sum. Idem sororis gnatus, & patris nepos.* Vetus Epitaphium. *Hersilus hic jaceo, mecum Adrulla quiescit, Qua soror & genitrix, quam mihi sponsa fuit. Vera negas; frontemque trahis, angmata Sphingis Credis? Sunt Pythio vero magis tripode. Me pater & nata genuit, mihi jungitur illa; Sic soror & conjux, sic fuit illa parens.* Philo Judæus æt. specialibus legibus, dum invehitur in Persas, connubia cum matribus admittentes, addit: *quo nihil excogitari potest magis impium, conspurcari defuncti patris thalamum, cui maxima debebatur religio, matris exhiberi nullam reverentiam, filium eundem & matrum fieri, matrem vicissim uxoris nomen assumere, communes liberos patris quidem fratres, matris vero nepotes censer.* Hanc proles sua matrem simul esse ac aviam, illum filiorum patrem & fratrem uterinum. Non minus detestabile est, quod de incolis insulæ Zeylon referunt, patrem ibi nubentis filiae virginitatem delibare, addita ratione oppido quam inficera; æquum esse, ut ex arbore, quam ipse plantavit, primos fructus carpat. Quem fœdum colorem etiam incesto suo prætexuit Chach. Jean apud *Bernier de reb. in regno Mogolis.*

§. 33. Cæterum Ebræi heic non tam ad naturalem rationem, quam ad interdictum Dei primævum confugebant. Tradebant enim ab initio mundi sex genera concubitus fuisse à Deo prohibita; cum matre sua, cum noverca, cum uxore aliena, cum sorore uterina, cum masculino, & cum bestia. Idque deducunt ex verbis *Gen. II. 24.* *Et deferet homo cubile patris sui* (id est, abstinere ab uxore patris, seu noverca,) *Et matris sue,* (id est, abstinere à matre sua) *Et conglutinetur uxori sue,* (non alienæ uxori, non puero) *Et erant duo in carnem unam,* (ergo à bestia abstinendum, quia cum hac homo in unam carnem non potest coalescere.) *Seldenus l. V. c. 1. 2.* Mirum tamen, quod *Idem* refert d. l. c. 18. ipsos credidisse, quando gentilis fiebat profelytus justitiæ, omnem cognationem, qua ipse erat antea constrictus hominibus gentilibus per sanguinem aut affinitatem, evanescere. Imo si qui antea consanguinei erant, v. g. mater, filius, soror, simul in Judaïsmum cooprantur, inter eos iidem tradebant jus cognationis expirare, sic ut deinceps inter se tanquam alieni essent. Ista enim religionis Judaicæ receptione putabant aliquem penitus regenerari, & velut infantem recens natum fieri. Id quod obscurius videtur innuere *Tacitus hist. V. 5.* *Transgressi in morem eorum idem usurpant, nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos, exuere patriam; parentes, liberos, fratres, vilia habere.* Unde profelyto jam nec mater erat, nec noverca, so-

rorque, adeo ut nomine naturalis cognationis nulla ei vetita foret, idque propter vim regenerationis, per quam alter plane velut novus homo constituebatur, extinctis omnibus juribus, quæ ex vetere & gentili nativitate resultarent. Idque ex lege divina procedere arbitrabantur. Et si ex traditionibus sapientum vetitum erat profelyto matrem suam, aut filiam, aut sororem iidem profelytam ducere. Et si quis adhuc gentilis matrem, novercam, aut sororem suam duxisset, profelytus factus eam dimittere cogebatur. Pari ratione apud eosdem servus in judaismum receptus cum conditione servili, nullam intelligebatur habere cognationem, aut jus sanguinis. Unde non nefas habebatur talem contubernio jungi cum matre, filia, aut sorore sua, licet id non minus gentilibus, quam Judæis ingenuis esset interdictum. Nam servus pro nullo habebatur. Quemadmodum & istorum matrimonia solo dominorum arbitrio stabant, aut dissolvebantur. Romanorum tamen legibus serviles cognationes heic non minus, quam ingenuorum observabantur. vid. l. 2. §. 1. D. unde cognati. l. 8. l. 14. §. 2. 3. D. de ritu nuptiarum. l. 32. de reg. juris. Selden. l. V. cap. 16. Obiter quoque notandum, quod de Chinesibus referunt, eos ab istis sceminis ducendis abstinere, quæ eadem cum ipsis cognomina habent, etsi de cætero sanguine se non contingant. Et modo diversa habent cognomina, parum ipsos curare, quam propinquo sanguine sponsus cum sponsa jungatur; adeo ut filiæ ex fororibus avunculis nubere non vereantur. vid. *Martinius hist. Sinicae*, l. 1.

§. 34. Videndum porro est de aliis gradibus consanguinitatis in limite transverso, necnon de affinitate. Ac ibi quidem proxime sibi invicem sunt juncti fratres & sorores. Inter quos iidem insignis quædam verecundia deprehenditur, sic ut fratres & sorores, qui sunt frontis tenerioris, non lubenter simul interfint consortiis, in quibus blandimenta amatorum vel admittere, vel deferre contingit. Imo ipsi quoque fratres de rebus veneis petulantius inter se joculari fere abhorrent. Cujus rei causam assignat *Plato de LL. l. VIII. quod nemo aliter predicat, sed statim ab ineunte ætate & joco, simul, & serio dicta, & sapienter in tragœdiis hæc eadem audiuntur, quando vel Thyestes, vel Oedipodas, vel Macareos quosdam, qui rem cum sororibus furtim habuerant, conspecto continuo mortem sibi, debitam sceleris poenam, consensisse narrant. Et Simplicius ad Epictetum c. 47. Iam cum lex & consuetudo sororis & fratris consuetudine interdicit: appetitiones non secus ac ipsius naturæ imperio suppressæ ita prorsus sunt immoibiles; nisi forte aliquos furoris intemperie, & dira scelerum ultrices agitarint. Conf. Charron de la sagesse l. 2. c. 8. n. 6. Quo minus tamen horum connubia per se contra jus naturæ esse dicamus, id maxime scrupulum movet, quod, prout origines humani generis sacræ nos literæ docent, inter protoplastorum liberos, fratres utique ac sorores, necessario matrimonium fuerit contrahendum. Non autem vero fit simile, Deum ejusmodi casum procurasse, ut omnino vis legi naturæ esset inferenda; dum speciem humanam propagari jubet, & tamen non aliud ad eam rem præbet medium, quam isthæc connubia. Præsertim cum nulla necessitas Deum tubigeret, unum duntaxat mortalium par creare. Nec video, quare nonnulli hanc rationem tanto cum supercilio petulantia arguant; præsertim cum, quas ipsi in contrarium afferunt rationes, graviore non sint. Dicunt, Deum voluisse, ut ex una stirpe totum genus humanum originem duceret, sicque cognationem inter eos constitueret. Atqui uti prius pro nobis est; ita*

fat cognationis erat, eundem Creatorem, eandemque naturam habere, & qui ex horum mixtis invicem connubiis generati fuissent, non minus cognati invicem futuri erant. Neque magis *bella cum ipso mundo capissent, & mundus inter inuria sua extinctus esset*; cum nunc primorum fratrum unus alterum occiderit. Igitur utique ex positiva lege interdictum istiusmodi connubiorum videtur descendisse. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 8. §. 9. & Seldenus de I. N. & G. l. V. c. 8.* Cui ansam videtur dedisse tum qui inter fratres & sorores deprehenditur pudor; tum quod eorum convictus quotidianus & inobservatus stupris & adulteriis occasionem valde pronam esset daturus, si amores tales nuptiis possent conglutinari. vid. *Ovidius Metamorph. l. IX. v. 458. 535. 558. legq.* Quo loco adduci meretur sententia veterum Ebraeorum ex *Seldenol. V. c. 1.* qui inter sex genera concubitus, à Deo primitus interdicta, referebant quidem connubia cum sorore uterina. Sed addebant, id præceptum tunc demum vim suam exleruisse, postquam multiplicato genere humano aliarum, præter sorores, foeminarum copia forer. Est autem apud orientales antiqua traditio, præter Sethum omnes Adami liberos fuisse gemellos. Cum igitur necessarium foret, fratres ducere suas sorores, id eos observasse, ut non sibi gemellam ducerent, sed alio partu genitam; à gemellis refugisse. Credebant porro Ebraei arctiore vinculo connexam fratri sororem uterinam, quam consanguineam duntaxat. vid. *Deut. 13. v. 6.* ubi frater ex matre poni videtur ut conjunctior Unde & illo præcepto primævo putabant interdictas sorores tantum uterinas, non autem consanguineas; quod majus videatur intra eadem viscera coaluisse, quam eodem patre latum esse. Adeoque ex eorum mente soror non uterina, sed consanguinea recte conjungebatur Noachidæ, seu gentili, qui tantum jure naturæ & gentium regitur. Hinc & ante legem Moysis Abrahamum duxisse sororem consanguineam Saram. Nam ne quis credat, sororis vocabulum ibi pro quavis cognata sumi, diserte dicit ipse; *revera est soror mea, filia patris mei, non autem filia matris meæ. Genes. XX. 12.* Add. *Grotius ad d. l.* Et si apud vicinas gentes eam conjunctionem inusitatam fuisse, indicio est, quod Abrahamus crediderit, se non habitum iri Saræ maritum, si eandem sororem suam ferret. Ni dicere malimus, sororis vocabulum in famoso significato pro sorore germana accipi. Occurrit porro heic scrupulus 2. *Samuel. XIII. 13.* ubi Thamar Ammoni, fratri consanguineo, stuprum ipsi intentanti dicit; *loquere super me ducenda cum rege, ille me tibi non denegabit.* Neque enim probabile est, ipsam ignorasse legem divinam, qua expresse connubium fratris cum sorore consanguinea vetatur. Et frustra erat hoc modo vim fratris declinare velle, si salva lege divina isti jungi non poterant; quod tamen arbitratur *Iosephus archæol. VII. 7.* Heic ita respondent Ebraei; Maacam matrem Thamaris & Absalonis captam fuisse à Davide in bello contra regem Gessuris, & cum nondum profelyta esset facta, ex Davide suscepisse Thamarem; post factam profelytam genuisse Absalonem. Quia igitur credebant, quando quis ex Gentilismo in Judaismum transiret, omnem cognationem, quam antea habebat, extinguere: & vero proles Israelitæ ex muliere gentili suscepta matrem, non patrem sequebatur, gentilitique & ipsa habebatur; Thamar porro & ipsa post profelyta esset facta; extinctam fuisse omnem cognationem, quam antea adhuc gentilis habuerat cum Ammone, ex eodem cum ipsa patre suscepto. Adeoque ipsam revera credidisse, cum per regenerationem

omnis cognatio foret extincta, per legem divinam sese rite Ammoni potuisse nubere. Aliarum gentium mores quod attinet, apud *Ovidium* l. 9. *Metamorph.* Biblis queritur, humanis legibus ista connubia interdicta, quibus tamen ipsi Dii fuerint usi. *Dus juas habere sorores, ut Saturnus Opim junctam sibi sanguine junxit, Oceanus Theiā, Junonem rector Olympi.* Apud *Homerum* *Odyss.* x. *Æoli* filix cum ejusdem filii maritatæ traduntur. *Theocritus* *Idyll.* 17. de uxore Ptolomæi regis: *Εκ θυμῷ σεβόωσι κασιγνήτην τε πόσιν τε. ὧ δὲ καὶ αἰὶνὰ τῶν ἱερῶς γὰρ ἐπέλεσθαι.* Ex animo diligens fratrem atque maritum. Sic & deorum sacra connubia contracta sunt. Sic *Artemisia* *Mausoli* soror & conjux erat. *Lucianus* in dial. *Diogenis & Mausoli.* Sic *Hidrieus* *Adan* sororem *Carum* lege sibi uxorem conjunxisse dicitur apud *Arrianum* de exped. *Alex.* l. 1. Apud *Peruvianos* quondam *Yncis* solis connubia cum fororibus erant recepta, inter alios prohibita. *Garcilassus de la Vega* *Comm. Reg.* l. 4. c. 9. Romanis contra tales nuptiæ detestabiles habebantur. *Plutarchus* in *quæst. Romanis*, quando ratinam reddit, quare mulieres oculo salutent suos cognatos, addit: cum esset legibus interdictum cognatarum nuptiis, usque ad osculum tamen amoris permittitur progredi, eaque fuit consanguinitatis tessera & communicatio. Antiquitus enim sanguine junctus Romanus sibi non copulabat matrimonio, ut ne nunc quidem materteras aut sorores. Sero concessum fuit, ut ducere consobrinas liceret. Occasionem d. l. expositam videre licet. Athenis tamen ex instituto *Solonis* ducebant sorores germanas seu consanguineas, non autem uterinas. Hinc *Plutarchus* *Themistocle* scribit, ipsius filium *Archetolim* duxisse *Mnasipptolemam* sororem *ἑκ ἀνδρομήτης*, cum iste alia esset matris genitus. Apud *Demosthenem* contra *Eubulidem*: *ἀδελφὴν ὁ πατὴρ ἑμὸς ἐγχευεν, ἐχομένης τῆς αἵματός.* Sororem duxerat avus meus non uterinam. Apud *Cornelium* *Nepotem* *Cimon* memoratur habuisse in matrimonio sororem germanam; id quod Atheniensium moribus licuit. Ubi vide quæ notavit *Bæclerus*. Videtur tamen obitare locus apud *Andocidem* orat. contra *Alcibiadem*: *Majorum memores estote, quam fortes & prudentes erant, qui Cimonem ostracismo relegarunt propter legum transgressionem, quia cum sorore propria consuebat.* Cui conspirat *Athenaeus* l. XIII. c. 21. *Plutarchus* *Cimone* varius est, dum tradit, à quibusdam infirmulatum *Cimonem*, quasi forori illuderet; alii nuptias inter ipsos veras intercessisse dixerunt, quod illa maritum alium ob inopiam invenire non posset. Verum *Spartæ* contrario Atheniensibus more licebat ducere sorores uterinas, non consanguineas, teste *Philone* *Indao* de specialibus legibus. Ex *Platone* quoque l. V. de *L.L.* adparer, ipsum nuptias inter fratres & sorores habuisse licitas; dum connubia tantum inter adscendentes & descendentes prohibet. Apud *Ægyptios*, autore *Diodoro* *Siculo* l. 1. c. 27. connubia cum fororibus lege sancitæ, quod ludi hoc feliciter successisset. Eam quoque morem *Phoenicibus* tribuit *Achilles Tasius* l. 1. Aliis tamen eadem connubia displicuerunt. *Phocylides*. *μη δὲ κασιγνήτης ἐς ἀπὸ τρεῶν ἐλθόμεν εὐνήν.* Neque sororis nefandum conscendas thorum. *Ocellus* *Lucanus* de natura universi c. IV. *μητε μητρὶ συγγενέος, μητε θυγατρὶ, μήτε ἐν Φανερώ τῷ πῶ.* Neq; cum matre rem habeas, neque cum sorore, neq; in aperto loco. Et in universum in *Græcia* connubia cum fororibus valde rara fuisse, ex *Enripidis* *Andromache* v. 173. colligitur, ubi *Hermione* ita in *Andromachâ* invehitur: *Τεῖστον πάντ' ἔβαλεσθαι γένος. Παιτὴν τε θυγατρὶ παῖς τε μητρὶ μίγνυται, Κόρη τ' ἀδελφῇ, τ' ὁ δὲν ἐξ ἐργεῖνομαι.* Tale est omne barbaricum genus. Pater filia, & filius matri miscetur, Sororq; fratri, & horum nihil prohibet lex. Quin eo-

rum usum posterioribus plane exolevisse, colligitur ex *Sexti Empirici Pyrrhon. hypotyp.* lib. 1. c. 14. *παρ Αἰγυπτίους τὰς ἀδελφὰς γαμέσιν. ὁ παρ ἡμῶν ἀπειρηται νόμος.* Apud Aegyptios cum sororibus contrahunt nuptias, quod apud nos lege interdictum est. Idem 1.3. c. 24. *ἀθέμιον τί ἐστι πρὸς ἡμῶν μητέρα, ἢ ἀδελφὴν ἰδίαν γαμέειν.* Nefas est apud nos, matrem aut sororem ducere in uxorem. Add. *Seldenus de I.N. & G.I.V. c. 11.* De Perlarunt nuptiis cum matribus & sororibus *Sextus Empiricus d.l. Strabo l. XV. Diogenes Laert. in proœmio. Curtius l. 8. c. 2. Lucianus de sacrificiis* testantur. Et si quid cordatiores super talibus censuerint, colligi potest ex responso iudicum regiorum Cambyſi dato, apud *Herodotum Thalia.* Add. quæ de Thracis, incolis montis Libani nescio qua fide scribit *Leon. Rauschenvolf itiner. orient. l. 2. c. 15. in fine.* Id quoque heic admonendum, Ebraeos antiquos in connubiis prohibitis fratrum & sororum nihil putasse interesse, utrum soror illa forte ex adulterio fuerit concepta, an ex legitimo concubitu. Adeoque quantum ad prohibitionem matrimonii pro sorore habebatur, quæ ex alicujus noverca & adultero genita erat. Add. lib. 54. §. de ritu nupt. Ut ut iidem alias statuerint, incestum tantum committi per matrimonium, non autem per stuprum aut adulterium. Unde juxta illos incestus non fuit, si quis cum matre, & post cum filia stupri consuetudinem habuisset: cum tamen incestus feret, si quis matrem, & post filiam in uxorem duceret. Sic poterat quis eam ducere, quam ejus pater, frater, aut patruus ante stupraverat; cum tamen alias citra incestum non liceret ducere novercam, patruī viduam, aut uxorem fratris extra specialem casum, quando frater sine prole erat defunctus. Conf. l. 1. §. 3. D. de concubinis. lib. 4. §. 8. D. de gradibus & affin. Sic juxta eosdem matrimonio sibi quis poterat jungere Sejam, etsi antea ejus matrem, sororem, aviam, materteram, filiam, aut neptem stuprasset. Ex traditionibus tamen magistrorum tale quoque matrimonium habebatur pro illicito: jam autem contractum non reddebatur irritum, sed qui contraxerat, verbenus plectebatur. Unde colligitur, ipsos statuisse, affinitatem non per simplicem corporum commixtionem, sed per matrimonium contrahi. *Seldenus d.l. Apud Nicetam Acemianum* cum Andronicus Commenus matrimonio jungere vellet Alexium & Irenem, ex Theodora incestu uti utique concubitu genitos, & super eo connubio iudices interrogaret, quidam horum eas personas inter se cognatas negabant; propterea quod ex illicitis nuptiis procreata, nihil cum vere cognationis commune haberent, ac alienissima putarentur. Et si Autor eos iudices vocet homines avaros, & qui res divinas camponari sint soliti, ac suffragia divinum convovis condonare.

§. 35. Circa reliquos gradus, qui prohibentur *Levit. XVIII.* difficilius adhuc fuerit rationem invenire, quare iidem ipso quoque naturali jure nuptias impedire debeant. Et si ejusmodi nuptiæ multis quoque gentilibus detestabiles habitæ sint. De noverca effato Apostoli 1 *Corinth. V. 1.* conspirat *Phocylides. μητρὸς καὶ μη΄ ψαυῆς δεύτερα λέκτρα γυναικός. Μητέρα δ' ὡς τίμα τὴν μητέρα ἔχοντα βασιον.* Noverca ne attinge secundos parentis tui lectos. Sed ut matrem cole, matris insistentem vestigiis. Notissima est historia de Stratonice, quam Seleucus pater filio Antiocho perditæ amanti concessit, apud *Plutarchum Demetrio*; ubi tamen Seleucus pater dixisse legitur: *Εἰ δ' ὁ γυνὴ τῶ μη νομοισμένῳ δυσκολαῖνοι, τὸ δίκαιον τὰς φίλτας, ὥπως διδάσκουσιν αὐτὴν καὶ παιδεύουσιν, καλὰ καὶ δίκαια τὰ δοκῶντα βασιλεῖ μετὰ τὰ συμβ-*

Φέρωντ' ἡ γαῖα. Quod si uxor sua abre inusitata abhorreat, orare amicos, ut doceant & inducant eam, ut omnia, qua regi videantur, & sint ex usu publico, reſta habeat & juſta. Appianus quoque in Syriacis amorem Antiochi vocat αἰσχυρὰς παῖδας nefarium affectum. Add. Seneca except. controu. l. VI. declam. 7. Valer. Max. l. 5. cap. 7. §. 1. ext. Sic Cicero pro Cluentio nuptias focrus cum genero graviter detestatur: Omnis scelus incredibile, & præter hanc in omni vita inaudium. Apud Andocidem orat. 1. καὶ σωφροσύνη πάτων ἡγεμῶν αἰσχυρὰς παῖδας τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ. Omniumque hominum sceleratissimum cum matre & filia concubnit. Add. l. 5. §. 1. D. de conduct. sine causa. l. 12. §. 1. 2. 3. l. 15. l. 39. D. de ritu nupt. Etſi apud Tartaros ſolenne ſit, filium defuncto patre novercam in uxorem ducere, teſte Haythone de Tartarus. c. 48. & M. Paulo Veneto l. 1. c. 15. Ebræi veteres, teſte Grotto d. l. duas heic potiſſimum rationes allegant; unam deſumptam à naturali pudore, qui non ſinat autores ortus, ſeu parentes cum ſua ſobole aut in ſeipſis, aut etiam per perſonas ſanguine aut nuptiali commixtione proxime cohærentes miſceri. Quæ ratio uti inter adſcendentes & deſcendentes valet; ira cum ille pudor inter collaterales, ſaltem ultra ſecundum gradum diſjunctos, valde evaneſcat, ad conficiendum aliquod naturale juſ ſufficere non poteſt. Etſi civilibus legibus ratio conſtet, quæ prohibitionem graduum latiſ extendunt, obſceniſ velut ſepi iſtis, qui ipſo naturali ac divino jure interdicti habentur. Alteram rationem inde deducunt, ne quarundam perſonarum convictus quotidianus & inobſervatus ſtupris atque adulteris anſam daret, ſi tales amores nuptiis poſſent conglutinari. Quæ itidem legi poſitivæ occaſionem dare poteſt, juſ naturale non evincit. Eadem tamen non abſurde videntur uti Ebræi, quare Levit. 18. interdictum ſit matrimonium amitæ, non autem filiæ fratris, cum tamen utraque pari videatur gradu diſtare. Nam dicunt iſti, viros juvenes aſſidue frequentare domos avorum & aviarum, aut etiam in iſdem ſimul cum amitis habitare; ad domos vero fratrum minus frequentem iſtis eſſe aditum, nec ibi tandundem habere juris. Idem tamen gradus moribus Romanorum erat illicitus, quod adparet exemplo Claudii, Agrippinam ducere volentis. vid. Tacitus Ann. XII. Quanquam plurimi d. l. Levitic. non perſonas, ſed gradus prohibitos eſſe aſſerant; quorum rationibus tamen fortaſſe non deeſt, quod reponi poſſit. Cæterum qui omnes & ſingulos gradus Levitici d. l. expreſſos juri naturali repugnare ſtatuunt, urgent verba v. 27. Cum enim transgreſſio præſupponat legem, oportet ut tales nuptias contrahendo gentiles iſti violarent vel legem aliquam naturalem, vel divinam poſitivam, omnes gentes ſtringentem. Quarum hanc liquido demonſtrare arduum fuerit. Seldenus lib. V. cap. 11. reſpondet, vocabula iſta eſſe duntaxat capiendâ de iſis peccatis, quæ in gentiles quoque cadere poterant. Argumento eſſe, quod ibidem prohibitum legatur, ne quis duas ſorores ſimul ducat; id quod tamen fecit Jacobus vir ſanctiſſimus. Quanquam non abſurde poteſt dici, æmulationem inter illas ſorores inter ejusdem legis rationes fuiſſe. Sic & Amram pater Moyſis duxit amitam ſuam Jochabedam, qui gradus tamen eodem capite expreſſe veratur. De gradibus conſanguinitatis apud Indos memorabilia quædam habet Abr. Rogerius de Bramminibus part. 1. c. 12. In Alcorano cap. de uxoribus harum perſonarum nuptiæ prohibentur: matris, novercæ, filiæ, ſororis, amitæ, neptis, nutricis, ſororis collateranæ, focrus, privignæ, nurus, duarum ſororum, filiæ ejus, quam quis cognovit,

novit, foeminæ alteri jam nuptæ, nisi bello sit capta. Add. *Seldenus l. N. & G. VI. c. 11. circa finem.* Id quoque obiter notandum, vim affinitatis apud multos credi expirare, quando moritur persona, in qua illa fundata erat, & qui ex eadem nascebantur. *Euripides Medea: πάλαια ναίων λείπται κρηδευμάτων. Veteres novis cedunt affinitatibus.* *Isocrates in Aegymetico: Τανιοπερ πατρὸς τοῦ ἀμικκίου δελεῖται ἐστὶν, ὡς καὶ ἀμικκίᾳ μετὰ τὴν ἡβὴν δεκασσέτω, ἵνα πάλιν πατρὸς τοῦ ἀμικκίου δελεῖται, ὡς καὶ ἀμικκίᾳ μετὰ τὴν ἡβὴν δεκασσέτω.* *Cicero pro Quintio: affinitas liberis istius viris divelli nullo modo poterat. Idem Philippica XI. de Dolabella, suo olim genero: & hic, du immortales, aliquando fui meus amicus. Florus l. 4. c. 2. Morie Julia Caesaris filia, quæ nupta Pompejo, generi socerique concordiam matrimoniois fœdere revocavit, statim amulatio eripit. Philo Judæus de legatione ad Caicum: Connubia familiarum externis sunt pro vinculo, quo soluto solvitur & affinitas.* Contra de Tartaris refert *M. Paulus Venetus l. I. cap. 58.* Parentes defunctos filios cæles, ac filias innuptas connubio inter se jungere, ac ejusmodi postumo contractu credere, inter istorum superstites parentes atque consanguineos affinitatem contractam, non secus ac si ab illis viventibus nuptiæ forent celebratæ.

§. 36. Addendum denique est aliquid de uxoribus velut secundariis, quæ multis populis in usu fuerunt. Tales nimirum, quæ revera fidem conjugalem viro dant, & in artificiosam societatem cum eodem coalescunt: ita tamen ut vel propter inæqualitatem conditionis, generisque, vel alias ob rationes in justæ matris familias dignationem non adsciscantur, nec earundem proli omne jus sit, quod alias filiis familias communiter competit. Vid. *Seldenus de l. N. & G. l. V. c. 7.* Ex quo patet, ejusmodi uxorum discrimen à justis uxoribus per jus duntaxat positivum, aut pactis singulorum esse introductum. Nam discrimina generis jure positivo sunt constituta; & principali pacto matrimonii à sponsis pro arbitrio adjici possunt, quæ ejusdem naturam non evertunt. Patet autem illud potissimum introductum ob conservationem illustrium familiarum, aut in favorem priorum liberorum; (Apud *Julium Capitolinum Imper. Marcus Faustina mortua concubinam sibi adscivit procuratoris uxoris suæ filiam, ne tot liberis superdiceret. novercam.*) vel denique ob melius tolerandos sumtus, qui ex moribus civitatum alias in justas uxores reserant faciendi. Nam ad conservationem illustrium familiarum etiam illud facit, si ex iisdem oriundæ in parâ dignationis domos adsciscantur. Quod ut fieret, alicubi leges civiles sanxerunt, ut si quis inferiori foeminæ jungeretur, illud matrimonium non haberet omnes effectus, qui aliâ justum matrimonium in ea civitate consequuntur. Easdem quoque insigniter debilitat patrimonii divisio; cui prohibendæ conducit adsciscere uxores secundarias, ne si ex justâ matris familias natis minores portiones assignarentur, ipsi justam querendi causam acciperent. Et stolidus est, qui uxorem ducit, cujus sumptibus ad mendicitatem sit redigendus. Unde patet, injuriam fieri ejusmodi uxoribus secundariis, si vile concubinarum nomen ipsis imponatur. Hæ enim propriæ sunt, quæ cum aliquo solam stupri consuetudinem habent, citra datam fidem conjugalem; quæ à meretricibus gradu duntaxat differunt. Nec ab isto censu eximuntur, si vel maxime aliqua paciscatur, quod ad cærum tempus uni soli se velit fervare. (vid. *Aelian. V. H. l. X. c. 18.*) Nam in fide conjugali longe sanctius & amplius quid est, quam solius mercedis aut mutui libidinis intuitu alicui soli

corpus servare. Et si & aliquando concubinæ vocabulum ignominia videatur carere. vid. l. 49. §. 4. D. de legatis. Et l. 3. C. de natural. liberis quidam concubinatus inaequale conjugium vocatur. Add. Godofredus ad d. l. De Imperatoribus Turcarum refert Busbequius epist. 1. post Bajazetem nullum eorum in matrimonio justam habuisse uxorem. Nam cum ille praelio victus in Tamberlanis potestatem sua cum uxore venisset, nihil visum fuit indignius, quam ludibria & contumelia, quibus in ejus oculis uxor afficiebatur. Cujus rei memoria sequentes Imperatores à ducendis uxoribus se abstinerunt, tantumque liberos ex servilis conditionis mulieribus, in quas minus iniuria cadere, quam in legitimas uxores videbatur, susceperunt. Neque vero minus honoris Turca deferunt natis ex concubinis aut pellicibus, quam ex uxoribus; neque illi minus in bona paterna juxta habent. Et si aliam rationem ei contumeliæ declinandæ iniverat Rex Persarum Abbas, qui cum gynæceum suum in expeditionem secum duxisset, Eunuchis in mandatis dederat, uxores Regis capite truncare, si praelio ipse victus foret. Petrus de Valle Itin. part. 2. epist. 5. Apud Chineses, ubi ex justa uxore proles desperatur, concubinæ superinducuntur; quippe apud quos inferrimum habetur, absque liberis esse, qui defunctum luctus & sepulturæ honore prosequantur. Marinus hist. fin. l. VI. c. 1. p. m. 201. Denique & hoc observandum, uti leges civiles alios quoque contractus certis solemnibus ac ritibus vestire solent, qui ubi abfuerint, iidem in foro civili pro invalidis censentur; ita & matrimonio talia quædam in civitatibus nonnullis deprehendi adjuncta, ut si illa abfuerint, pro legitimo idem non habeatur, aut saltem quibusdam effectibus in foro civili careat. vid. Constitut. Sicula l. 3. tit. 20. Illa solennia etiam à jure naturali ignorentur; tamen cum idem jus leges civiles observari jubeat ab illis, qui iisdem subjiciuntur, indifferentiam juris naturalis heic nequidquam ellegant, qui potestatem ferendi, aut abrogandi leges civiles non habent.

CAPUT II.

DE POTESTATE PATRIA.

1. De origine imperii patris sententia communis.	8. Hoc tempore quatenus liberi sint capaces domini.
2. Ex mente Hobbesii primæva potestas in prolem est penes matrem;	9. An filium possit vendere pater.
3. Qua ab hac deinde in alios derivatur.	10. De obligatione liberorum emancipatorum.
4. Quibus rationibus imperium paternum nititur,	11. Quid patribus competat potestatis in adultis filios extra civitates:
5. Quatenus patris jus potius, quam matris.	12. Quid in civitatibus.
6. Quanta potestas in prolem competat patri ut tali;	13. Quomodo hæc potestas dissolvatur.
7. Et quidem tempore infantie ac pueritiæ.	14. An liberis consensus parentum sit necessarius ad inendum matrimonium.

EX matrimonio provenit proles, in quam constituta est potestas patria, antiquissimum juxta ac sanctissimum genus imperii; quo parentum jussa venerari, eorundemque præseminentiam agnoscere liberi tenentur. Circa cujus originem Grotius l. 2.

c. 5. §. 1. & plerique tradunt, idem oriri ex generatione, qua parentes quodammodo Deum referant, dum eum, qui nondum fuit, existere faciunt. Sed cum ad eandem uterque parentum æque concurrat, originarie utrique simul in prolem jus quæri: quod si tamen inter se imperium contendant, nec utique simul queat satisfieri, præferendum esse imperium patris, non solum ob præstantiam sexus, sed & quia imperium ipse in matrem obtinet.

§. 2. Ejusdem imperii originem ita investigare instituit *Hobbes de cive*. c. 9. Et si fortasse vera sit hæc consequentia: hic est pater, ergo est & dominus filii; non esse tamen eam ita manifestam, ut statim per se ejusdem necessitas elucescat; quemadmodum sunt illa, quorum unus terminus continetur in definitione alterius; sed aliis probationibus ipsam esse adstruendam. Præterea cum summum imperium sit indivisibile, quamdiu regularis forma eidem constare debet, sic ut nemo duobus dominis non subordinatis simul servire queat; ad generationem autem duæ personæ concurrant; non videri sola generatione imperium adquiri. Igitur hanc rem ex statu naturali ita deducendam. In illo quippe cum omnia in omnes liceant, quatenus quisque ad sui conservationem facere judicat, victorem fieri dominum victi. Ex quo sequi, jure naturæ dominum infantis ad istum primo pertinere, qui eundem primus in sua potestate habuerit. Manifestum autem esse, eum, qui modo nascitur, prius esse in potestate matris, quam cujusvis alterius. Quæ si eundem decreverit educare, id quod utique facere tenetur, ea lege id facere intelligitur, ut ne adultus hostis fiat, id est, ut ipsi obediat. Nam ex *Ipsius* hypothese hostes invicem sunt, qui inter se non imperant & parent, aut communem dominum non agnoscunt. Non enim præsumi, quenquam ita alicui dedisse vitam, ut possit simul & ætate vires acquirere, & jure hostis esse. Hoc modo igitur in statu naturæ omnem puerperam simul & matrem fieri, & dominam. Præstantiam autem sexus non efficere, ut patri potius præ matre jus in prolem sit. Nam inæqualitatem virium inter marem & foeminam minorem esse, quam ut ille statim citra reluctantiā in hanc possit imperium nancisci, adeoque bello quoque opus fore ad eandem subjugandam, Accedere, quod si non nobiliorem, saltē magis laboriosam & molestam operam ad prolis generationē foemina præ mare contulit; quippe quæ eandem intra corpus suum diu gestavit, & ex sua substantia aluit. *Quintilian. declam. 338. Alia est horum ratio, quos brevis transitus voluptatis fecit parentes, quos liberis suis extra posita voluptates conciliunt. Aliter amant, quæ pepererunt, quæ memoriam decem mensium, quæ tot periculorum, tot sollicitudinum recordationes afferunt.* Medea apud *Ennium*: *Ter sub armis malum vitam cernere, quam semel modo parere.* Quod expressum ex illo ap. *Euripidem Medea*: *ὥς τις ἂν παρ' αἰσίδα σὴναι θέλει μ' ἂν μᾶλλον, ἢ πεῖν ἅπαρ.* De foeminis tamen in regione Paria in America memorant, illas absque omni dolore parere, nec debilitatem aliquam sentire, sed statim à partu ad consueta opus redire. Idem fere de foeminis regionis Chili traditur. Ac Hispanicæ foeminæ, si ibi diu habitent, pari modo indurantur. Et si *Orestes* apud *Euripidem* causæ suæ serviens pro patre calculum videatur ponere. *Πατὴρ μὲν ἐφ' ὅπου σέ με, σὴ δ' ἔπικτε παῖς, σὲ πῶρ' ἐμὲ ἀρεῖα ὠδ' ἀλαβῶσ' ἄλλος παρὰ. Ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον' ἐκ εἴη ποτ' ἄ. Εὐλογισίμω δὲν, τῷ γένος ἀρχηγέτῃ μᾶλλον μ' ἀμύναι, τῆς ὑποστάσεως τροφάς. Pater quidem plantavit me, una autem peperit filia, semen cum terra ab alio suscipiens: Absque patre vero hanc inquam*

esse queat filius. Existimavi igitur me potius auctori generis Opem ferro debuisse, quam ei que prae-
buit alimoniam. Quid quod in statu mere naturali, ubi nullae civitates, aut familiae, qui-
bus uterque subiectus foret, intelliguntur, sciri nequeat, cujus patris sit filius, nisi indi-
cio matris. Ejus igitur esse quem mater vult, & proinde matris esse. Inde & jure Ro-
mano constitutum, ut qui extra matrimonium concipitur partus, ventrem seu matrem
sequatur. Lex quoque erat apud Lycios; si qua ingenua servo nupserit, liberi, qui ex his suscipi-
untur ingenui ac nobiles existimantur: sin autem vir vel inter cives primarius uxorem duxerit ex-
ternam, aut pellicem, suscepti ex his liberi putantur non ingenui. Apud quos etiam se de nomi-
nibus matrum appellabant, non patrum. *Herodotus Clio.*

§. 3. A matre porro in alios jus diversis modis ex mente *Hobbesii* transit. 1. Si ma-
ter jus suum dereliquerit, sive abjecerit filium exponendo. Is igitur qui expositum e-
ducaverit, idem habebit dominium, quod habebat mater. Quam enim vitam mater
proli alendo dederat, eandem, quantum in se, exponendo iterum tollit. Ergo & obli-
gatio prolis erga matrem, quae orta erat ex vitae donatione, per expositionem est su-
blata. Ei autem, qui ipsum alendo conservavit, omnia debet conservatus, & nomine
alumni, tanquam matri, & nomine servi, tanquam domino. Quo adplicari potest il-
lud *Admeti* apud *Euripidem Alceste*. Τεθηκα γὰρ δὴ τὰ πρῶτον, εἰ δ' ἄλλῃ τυχὼν σωθῆναι
αὐτῶς εἰσπρῶ, κείνῃ λεγῶ καὶ παιδά μ' εἶναι, καὶ Φίλον γηροβόρον. *Mortuus enim sum, quan-
tum in te est: si vero natus alium servatorem, lucem aspicio; huius dico & filium me esse, & cha-
rum senectutis alumnium.* *Libanius Orat.* 13. ὅστις αὐτῶν ποταμὸν ῥύμης ἐξήρπασε, πατρὸς
αὐτῷ εἰκότως εἶναι ὁρῶσμένους δοκοῖν. *Quisquis hominem ex fluminis aestu eripit, merito pater e-
jus, qui servatus est, videri queat.* Hic licet forte concedamus, ejusmodi prolem ani-
mum habere debere observantiam adversus matrem exhibendi, secutaque ipsius poeni-
tentia necessitudinem naturalem velut instaurandi: id tamen aliter fieri non poterit, ni-
si consensu & cessione educatoris, cui alimentum, & si quid praeterea impendit, sunt re-
fundenda. Atque hic solus videtur casus, quo imperium in hominem per occupationem
adquiratur. 2. Si mater bello capta est, natus ex ea, ubi simul captus fuerit, etiam est ca-
pientis: propterea quod qui dominium habet in personam, dominium etiam habet in
omnia, quae sunt ejus, & sic quoque in filium. Ubi tamen monendum, hoc casu à victo-
re diversum potestatis genus in prolem captam adquiri, quam mater habuerat. 3. Si ma-
ter sit civis cujuscunque civitatis, is qui in ea civitate summum habet imperium, domi-
nium quoque habebit ejus, qui ex eo nascitur. Ubi tamen itidem observandum, diver-
sam potestatem esse, quam civitas habet ab ea, quae parentibus competit. Neque extingui
statim potestatem matris per imperium civile, sed alicubi certis limitibus circum-
scribi, alicubi etiam satis illibaram relinqui. 4. Si mulier viro se tradiderit in vitae socie-
tatem, ea lege, ut imperium apud virum sit, qui nascitur ex ambobus patris est, pro-
pter imperium in matrem. Sed si foemina imperium habens filios ex subdito susceperit,
suscepti matris sunt. Aliter enim salvo imperio mulier filios habere non potest. Et in
universum, si maris & foeminae societas talis sit unio, ut alter alterius imperio sub-
jiciatur, liberi sunt imperantis. Caeterum in statu naturali, siquidem mas & foemina
societatem cohabitandi contrahant, ita ut alter alterius imperio non sublit, nati ex iis
matris sunt, nisi aliter fuerit inter ipsos conventum. Nam pactio de jure suo potest dispo-
nere

nere mater, prout velit. Uti factum ab Amazonibus quidam tradunt, quod suscepta ex vicinis prole, mares quidem illis remiserint, foemellis sibi servaus. In civitatibus vero, si contractus sit inter marem & foeminam ad cohabitationem, liberi sunt patris; quia in omnibus civitatibus, utpote constitutis à patribusfamilias, imperium domesticum viri est. Qualis contractus si fiat secundum leges civiles, & solenniter, vocatur matrimonium. Si vero contrahant concubinatum duntaxat, aut cohabitationem minus solennem, filii erunt vel patris vel matris, prout legibus civilibus dispositum fuerit.

§. 4. Nos heic, ut in aliis similibus rebus, universalem causam, Deum O. M. præsupponimus. Nec minus tamen fas arbitramur, causas secundas & proximas investigare. Quod enim aliqui jactant; *omne imperium, quod homini in hominem competit, isti à Deo communicari per quandam commissionem divinam; & hominem non habere nisi potestatem delegatam*; id nobis in Deum contumeliosum videtur, utur, qui similes sententias in ore habent, eximium pietatis studium præ se ferant. Qui enim delegatam potestatem exercet, eandem utique cum eo, qui delegavit, habet; nisi quod hic eam, ut propriam, ille ut alienam possidet. Acqui abjecte valde de infinita Dei Majestate sentit, qui idem specie imperium, quod in DEO est, in homunciones cadere arbitratur. vid. *Math. X. 28.* His præmissis illud primo extra dubium ponendum videtur, generationem præbere occasionem jûs aliquod in prolem acquirendi; quod non tantum valeat adversus alios non parentes, (ut quemadmodum dominus est fructuum, qui est dominus rei; ita proximum habeat gradum ad imperium in prolem quærendum, qui est dominus corporis, ex quo illa fuit generata;) sed etiam quod adversus ipsam prolem vim obtineat. Dico *occasionem*. Nobis quippe sola generatio non videtur sufficere ad titulum imperii, in sobolem humanam constituendi. Et si enim ex substantia nostra excretur proles: tamen quia abit in personam nobis similem, & quæ quantum ad jura hominibus naturaliter competentia nobis est æqualis; inde ut nobis fiat inæqualis, seu ut nostro imperio subjiciatur, alio utique titulo videtur opus esse. Præsertim cum illa tali actu exerceatur, quem fere nostræ delectionis causâ fuscipimus, quemque adeo tanti imputare proli non possumus, ut ea nolens volens nobis tubesse teneatur. *Lactantius divo. insti. lib. V. cap. 18. Qui filium generat, non habet potestatem ut concipiat, ut nascatur, ut vivat. Unde apparet, non (tam) esse illum patrem, sed tantummodo (quam) generandi ministrum.* Duplici igitur titulo jus parentum in liberos fundatur, primo, quia ipsa lex naturæ, dum sociabilem esse hominem jussit, parentibus curam liberorum injunxit; quæ ut eo minus negligeretur, tenerrimum simul affectum in prolem iisdem implantavit. Ni enim prolem à parentibus educari ponas, vita socialis plane intelligi nequit. Non potest autem illa cura recte exerceri, nisi potestatem habuerint parentes liberorum actiones dirigendi ad horum salutem, quam ipsi propter iudicii defectum nondum intelligunt. vid. *Sirac. VIII. 25. XXX. seqq.* Igitur eo ipso à natura injungitur parentibus, ut imperium utique in liberos exercent, quantum ad istum finem sufficit. Nam qui obligat aliquem ad finem centerur eidem quoq; simul consulisse potestatem usurpandi media, sine quibus iste obrineri nequit. Hæc porro potestas parentum, ex injecta ipsis cura liberorum resultans, necessario in liberis

ponit obligationem submittendi sese parentum directioni; cum hæc citra illam sit frustranea. Deinde parentum imperium ipsorum quoque liberorum præsumto consensu, adeoque pacto tacito nisi videtur. Quemadmodum enim parens eo ipso, quod infantem tollit, declarat, sese obligationem à natura injunctam impleturum, infantemque quantum in se bene educaturum: ita contra infans, etsi propter latentem adhuc rationis usum reciproca officia, parentum obligationi ex adversum respondentia, expresse nequeat promittere; ex ipsa tamen parentum opera obligationem erga eosdem contrahit, non minus, quam si expressus ipsius consensus accessisset. Add. l. 2. D. de negot. gestis. Eaque obligatio sese exferit, quamprimum quid à parentibus erga ipsum sit gestum, potest intelligere. Præsumitur enim, si usum rationis eo, quo sublati sunt, tempore habuisset, ac perspexisset, vitam sese citra parentum curam, junctumque illi imperium servare non posse, lubenter ipsum in idem consensurum, commodamque sibi educationem ab iisdem vicissim fuisse stipulaturum. Qui consensus cum ratione præsumtus pro expresso valet. (Conf. Seneca consol. ad Marciam c. 18.) Non secus atque is, cujus absents & ignorantis negotia alter gessit, obligationem velut ex contractu tacito contraxisse intelligitur isti pensandi, quod in ipsius utilitatem impendit. Unde patet, imperium in prolem parenti actu constitui, quando illam tollit, nutrique, & incommodum humanæ societatis membrum eandem formandam pro virili suscipit. Neque obstat, quod non nemini videretur, obligationem inter parentes & liberos nullo modo ex consensu & pacto tacito derivari posse, *ideo quod consensus quocunque titulo veniat, locum habere proprie non possit, nisi in actionibus ante consensum liberis. Atque nec patri liberum esse, nec filio educationis illa iura cum annexo cuique debito declinare.* Nam hæc sibi non repugnant, aliquid oriri ex præcepto legis naturalis, & oriri ex consensu tacito. Sane enim homini non est liberum Deo non parere, & tamen Deus à fidelibus obsequium fœdere stipulari voluit. Sic civis utique munia militaria reipublicæ debet, & tamen dum miles scribitur, consensus ejus accedit, & sacramentum. Sic quare dici non possit, infantis consensum tacitum intelligi, dum parens actu ejus educationem suscipit; cujus hic sit effectus, ne querendi causam habeat, quasi imperium paternum inviro sibi, & frustra sit impositum.

§. 5. Quando autem ulterius quæritur, utrius parentum jus in prolem sit potius, distinctione præmissa res est expedienda. Vel enim vivitur in civitate, vel extra eandem; inter eos autem, qui genuerunt, pactum intercessit, vel non. Extra civitatem in naturali libertate, si generantes citra pactum aliquod duraturum mixti fuerunt, proles matris est. Nam in eo statu pater nisi indicio matris cognosci non potest, saltem tali certitudine, qua res facti solent probari; cum in eo statu alios quoque mares mater potuerit admittere. Conf. §. 31. 32. Inst. de rerum divis. & l. 7. v. 13. D. adquir. rer. dom. Eam ob rationem ex legibus Romanis vulgo quæsi sunt matris. Etsi in contrarium erat institutum veterum Ægyptiorum, apud Diodorum Siculum l. 1. c. 80. qui nullum filiorum pro sperio habebant, etiamsi ex ancilla emissa sit procreatus. Solum enim patrem procreationis auctorem esse, matremque alimenta tantum & locum infanti præbere arbitrantur. Arbores etiam qua fructum edunt, mares, sed qua non ferunt, feminas, contra quam Græci, nominant. Similis sententia occurrit apud Theagrem Pythagoricum de virtutibus: Pater animum gignit, mater duntaxat materiam gignendo suppeditat. Ubi vero pactum inter marem & foeminam anteceffit,

in quo super prole dispositum, ex eodem satis constabit, utri in prolem imperium competat. Nam ut summum imperium in eundem duo indivisim obtineant, irregulare est. Istud igitur pactum vel nude tendit ad quærendam sobolem, vel involvit etiam imperium in foeminam, adeoque justum matrimonium continet: ubi sine dubio imperium in prolem est penes patrem. In prioris autem generis pactis etiam regulare sit, ut illa incipiant à mare, & hic sibi, non foeminæ prolem quærat, utque adeo & hic in prolem sibi imperium fuerit pactus: tamen præter ordinem contingere potest, ut mulier sibi adsciscat virum; non vir mulierem. Id quod quondam inter Amazones factum; & hodieque contingere necessum est circa foeminas, sumum imperium in civitate habentes, ubi eodem salvo maritis junguntur; qui proprie loquendo non tam reges, quam mariti reginarum fiunt. Neque vero eo nomine talia pacta juri naturæ repugnant, quod alteruter conjugum abs se videatur remove curam liberorum, quam tamen natura indistincte parentibus injunxit. Nam illud utique non ita præcise requirit natura, ut uterque parentum per se & immediate educandæ proli operam navet; sed sufficere potest, ut alterutri eadem per pactum præcipue committatur. Sicuti mater non præcise tenetur propria ubera proli præbere, sed eandem nutricialem committere potest. (Etsi contrarium suadeat *Plutarchus de educat. liber.* & *Favorinus* apud *Gellium* l. XII. cap. 1. Add. *Ferdin. Pinto* tom. c. 54. ubi refert, quam religiose observetur apud Javanenses, ut matres propriis uberibus prolem suam alant. In *Alcorano* præcipitur, ut foeminæ integros duos annos prolem suam lactent.) Quomodo & patres ingenium, & mores filiorum formandos aliis idoneis viris recte credunt. At vero in civitatibus per viros constitutis, uti regulariter viri sunt capita familiæ; ita privatum inter liberos imperium est penes patres; sic ut matrum jussa in se consiliorum fere vim habeant; plenam autem vim obligandi ex communicata abs patre potestate mutuantur. Nam uti uxores in administrationis domesticæ partem utiliter admittuntur: ita imperium patris curam matris circa prolem non excludit. Etsi per leges civiles peculiariter heic possit disponi. Sic *Peirus de Vall.* lib. part. 1. ep. 17. memorat, apud Babylonias supremam potestatem in filios quidem esse penes patrem, sed in filias penes matrem. Patre autem defuncto, si penes matrem maneat gubernatio familiæ, par quoque est potestatem patris in liberos eidem accrescere. Conf. *Genes.* XXI. 21. cum XXIV. 4. Et ubi alter ipsius maritus in curam educandi privignos succedit, in reverentiam quoque genitori debitam admittetur. De Chinesibus tamen refertur, si uxor post mariti mortem ad secundas nuptias transeat, eam unicatantum cum veste à suis liberis discedere; quod apud ipsos liberi nullum vitricum tolerare, multo minus eidem obtemperare velint. *Newhof. in Legat.* p. 281.

§. 6. Proximum est, ut disquiramus, quanta sit parentum in liberos potestas. Heic distinguendum est inter pares familias adhuc extra civitates constitutos, & illos, qui civitates jam subierunt: tum inter potestatem, quam habet pater, qua talis, & qua est caput familiæ se regis. Potestas, quæ patri ut tali competit, cum sit necessaria ad explendam obligationem adversus liberos à natura injectam, tanta quoque esse intelligitur, quanta ad eum finem obtinendum sufficit. Officium porro parentis ut talis in eo potissimum vertitur, ut liberos commode educet, id est, putriet & gubernet. quousque sibi ipsis prospicere, & suas actiones pro modo ingenii temperare

ipſi queant, utque in comoda humanæ ſocietatis membra evadant. Nam generatio non eſt pars officii paterni, ſed ejusdem occaſio. Illud autem officium eo diligentius parentibus eſt obeundum, quo verius eſt, quod *Plutarchus de educat. liber.* dicit: *παιδεία καὶ ῥιζὰ καλοκαγαθίας τῇ νομίμῃ τοῦ παιδείας* *ſons & radix probitatis eſt, decentem ſortiri inſtitutionem.* Præſertim cum ut plurimum obtineat illud *Platonis de republ.* l. 6. *Animi præſtantiffimo ingenio præditi, ſi male fuerint educati, peſſimi ſiunt. An putas infanda ſcelera, & extremam nequitiam, ex ignavo potius ingenio, quam generoſo educatione corrupto procedere? Imbecille vero naturam ingenium vel bonorum vel malorum quandoque cauſam fore? Idem quoq; de LL.* l. 7. puerum vocat *διουμεταχρηματότατον πάντων ζῴων*, intractabiliorem quam vis beſtia. *Libanius de cl.* XX. *μέγα τοῖς ψυχαῖς ἡ παιδείσις ἀγαθόν.* Magnum animabus bonam inſtitutio. *Horat.* l. 4. ode 4. *Doctrina ſed vim promouet inſitam, Reliquæ cultus pectora roborant: Uicunque defecere mores, dedecorant bene nata culpa.* Anonymus Poeta: *τοῖς ματὰ μαθεῖν δὲ, καὶ μαθόνται νῦν ἔχον. ὡς ἔδεν ἡ μάθησις, λέω μὴ νοῦν παρῇ.* Add. *Stobæus ſerm.* 81. Ex quo pater, haut quidquam poteſtatem patriam ſe eouſque extendere, ut prolem vel intra materna vilcera hærentem queat elidere, (vid. l. 4. D. de extraord. crimin. l. 8. D. ad L. Cornel. de ſicariis. l. 38. §. 5. D. de pœnis, niſi ubi matris alius proliquo ſiqui foret pereundum. vid. *Ant. Matthæus de crimin.* ad l. 47. D. t. 5. §. 5. Et *Grotius in ſlor. ſpar.* ad l. 39. D. de pœnis.) vel recens editam abjicere, aut necare, multoque minus, ſi jam vivendo aliquo uſque proceſſerit. Nam ut ut ex ſubſtantia parentum excitetur ſoboles; in æqualem tamen cum illis conditionem ſtatim collocatur, ſaltem hæcenus, ut injuriæ abs quovis capax ſit, *Plinius* l. 9. *epiſt.* 12. *Ita hoc quod eſ pater utere, ut memineris & te hominem eſſe, & hominis patrem.* Vid. *Philo Judæus de ſpecialibus legibus, & Lactantius divin. inſtit.* l. VI. c. 20. & *Diodorus Siculus* l. 1. c. 77. Add. *Grotius ad Exod.* c. XXI. 22. *lex Wiſigothorum* l. 6. tit. 3. c. 7. *Seldenus de I. N. & G.* l. IV. c. 1. Abſurdiſſimus eſt *Formoſanorum* mos, apud quos turpe habetur à ſœmina prolem ante annum ætatis trigefimum quintum aut ſextum concipi. Quod ſi ante iſtud tempus prægnantes ſiant foetum tundendo, verberando & comprimendo, non ſine maximis doloribus elidunt. Unde damnandum eſt dogma *Ariſtotelis Polit.* l. 7. c. 16. (21.) *De exponendis autem & alendis fœtibus eſto lex, ut nihil alatur mancum, & membris orbatum.* Determinanda eſt procreandorum liberorum multitudo. Sed ſi quibus fuerit aliquid præterea genitum, abortionem ante ſenſum & vitam facere conveniet. Quatenus enim faſ ſit, progredique liceat, ſenſu & vita terminabitur. Nec multo humanius inſtitutum *Lycurgi* apud *Plutarchum* *Lycargo*: Arbitrium ſaltendi partus non erat penes parentem, ſed portabat eum in locum *Leſchen* nomine, ubi tribunal nati maximi conſidentes infantem ſpectabant. Qui ſi membris compactis & robuſtis eſſet, tolli jubebant eum. Debilem & diſtortum amandabant in locum voragiſum propter *Taygetum*, quas *Apothetas* nuncupabant: quaſ nec illi ipſi nec civitati, qui non eſſet à primordio ad bonum habitum comparatus, expediret vivere. Conf. l. 4. D. de agnoscendis liberis. Quod *Dioecorus Siculus* l. 1. c. 58. de *Taprobanenſibus* circa explorandam puerorum indolem memorat, neſcio an fidem mereatur. Quæ quidem immanitas recens natam prolem exponendi tam frequens antiquis erat, ut *Strabo* l. XVII. de *Ægyptiis* tanquam peculiare quid memoret, quod omnes filios adueverint. Add. *Diodor. Sicul.* l. 1. cap. 80. Id quod & de *Aboriginibus* facit

cit *Dionys. Halicarnass.* l. 1. *ἡλείπειν ἑδὲνα τὸ ἐκγονῶν ἡξίαν, ὡς ἑδὲνός ἐλατῖον ποῖο ἡμέμενοι*, natorum quenquam necare volebant, rars facinus id cumprimis execrabile. Ac *Tacitus Hist.* l. V. de Judæis. *Necare quenquam ex agnatis nefas putant.* Cæterum parem cum Spartan's morem in regno Sophinis apud Indos observatum refert *Curcius* l. IX. cap. 1. *Genitos liberos non parentum arbitrio tollunt, aluntque, sed eorum, quibus spectandis infantium habitum cura mandata est. Si quos segnes, aut aliqua membrorum parte inutiles noverunt, necari jubent.* Idem de Catheis memorat *Strabo* l. 15. Apud Chinenſes frequens est, ut impune parentes pauperes foemellas præcipue necent. Et quæ metempsychosin statuunt, quæ ab omnibus fere gentilibus in oriente creditur, arbitrantur scire de iis bene mereri, dum ad meliorem nascendi conditionem ipsis aditum hoc modo sternunt. Sed nec ad jus vitæ & necis, ex occasione delicti exercendum, eadem potestas, ut talis, videtur porrigi, sed ad modicam duntaxat castigationem; quippe cum verſetur circa ætatem teneram, in quam vix cadunt delicta ejusmodi inmedicabilia, quæ capitis supplicio debeant expiari. Inde & moris fuisse apud Romanos tergore angillarum verberari prætextatos, & ob id multam his non institutam. *Plin. N. H.* l. 9. c. 23. Et potius est, ut quis eum abs se expellat, longeque facessere jubeat, qui curam in ipsius utilitatem impensam per petulantiam & malitiam animi, corrigi nesciam, pertinaciter adspernatur. Sic ut abdicatio & exhereditatio extremum videatur supplicium, quod patre, ut tali, filio queat infligi.

§. 7. Et de isthac potestate patria, presie accepta, intelligendus est *Grotius* l. 2. c. 5. §. 2. quando in liberis tria tempora distinguit: quorum primum est imperfecti judicii, & quando abest plena *αγαπῆς*; secundum perfecti judicii, sed dum filius adhuc manet pars familiæ paternæ, neque tuas res sibi seortum gerit; tertium, postquam ex familia excessit, sive ipse propriam familiam sibi constituerit, sive alterius familiæ factus, sit accessio. Quæ distinctio quare *Zieglero* ad *Grotius* d. l. displiceat, nondum satis causæ dispicere possum. Nam licet sacræ literæ indistinctum liberis obsequium erga parentes inculcent; *Eph. VI. 1. Col. III. 20.* nequidquam tamen eadem prohibent, quo minus diverso modo tractetur tener puer, & plena ætate juvenis. Si cuti nec eadem requirunt, ut nunquam vivis parentibus adultus filius paterna familia excedat. In primo igitur tempore, ex mente *Illius*, omnes liberorum actiones directioni parentum subjacent: cum æquum sit, ut qui seipsum regere non potest, aliunde regatur; naturaliter aut eminenter nequeat, cui propius competat regimen, quam parentes.

§. 8. Hæc quæritur, an isthoc tempore proles jure naturali sit capax dominii, adversus ipsum patrem valituri? Ubi distinguendum videtur inter bona per propriam industriam parita, & quæ aliorum liberalitate, puta per testamentum aut donationem transferuntur. In ista ætate quantillum est, quod propria industria possit acquirere puer? Saltem non majus idem erit, quam quod à parente in ipsius educationem impenditur, aut impensum fuit. Unde recte pater in pensionem suorum laborum ac sumptuum id sibi vindicat. Quamquam enim jure naturali ad alendam sobolem adstringebatur, non tamen ipsi erat veritum, si quem posset ex ea educatione fructum percipere. Non magis quam parentibus est interdictum ex sua prole voluptatem capere; quæ sæpe tanta est, ut quantivis eam redimere velint, vid. *Seneca consol. ad Marciam* c. 12. Unde & impudens foret

Alius, si in ea ætate mercedem laboris, quem patri præstitit, postulare velit. *Sophocles Oedipus Colonus*. Τόις πᾶσι σι, ὅδ' εἰ ποτέ τις δέι' ἄνθρωπον μνήμην ἔχειν. Parentum causa est si quis laborat, laborum tamen meminisse nos debet. Apud Peruanos filii ad annum ætatis vigesimum quintum parentibus ministeria præstare tenebantur. *Garcilass. de la Vega Comar. Reg. l. 4. c. 19.* Quando autem ex aliorum liberalitate in filium quid est transferendum, eo quidem nomine translatio illa non videtur valida, quod heic requiratur acceptatio; quæ citra consensum deliberatum, adeoque usum rationis fieri nequit. Quia tamen valde durum foret, propter ætatis teneritatem, quæ maxime aliorum auxilio indiget, ad ejusmodi commoda capeffenda viam ipsis intercludi; ideo æquissimum est, ut alius talium nomine acceptationem faciat, simulque bona illa administret, quousque ipsi rebus suis superesse queant. Quam ad rem patre nemo est propior. Ex quo adparet, naturale haut quidquam esse, ut patri adquiratur dominium eorum bonorum, quæ tali modo in filium transferuntur: id tamen æquitati non repugnare, ut saltem tantisper, quousque filius eorundem administrationem ipse suscipiat, pater illis uti frui possit, & ex iisdem filium alere. Unde & illud adparet, æquissima ratione niti illa, quæ leges Romanæ super peculio filiorum familias profectio & adventio, simulque castrensi tradunt.

§. 9. Hoc loco & illud quæri potest, an imperium & officium paternum à patre avelli, & in alium transferri queat? Ubi sciendum, etsi actus personalis, qui ab uno in alterum transire nequit, officio & imperio paterno dederit ansam; (*Libanius declam. XX.* ὅ τὸ πατρὲός τε γερονόμοι δύνανται λυθῆναι νόμο. Non quod, ex lege genius sis, lege solvi potest:) id tamen non obstat, quo minus, utilitate prolis aut necessitate id exigente, ejusdem administratio alteri delegetur & commendetur. Ut tamen, observetur illud *Plutarchi de lib. educat.* *Culjanda sunt parentes nonnulli qui postquam filios suos pedagogy magistrisque commendaverunt: ipsi quid discatur neque inspicunt nunquam, neque inaudiunt: magno sane cum errore. oportebat enim ipsos intervallo paucorum dierum subinde explorare puerorum profectus, neque in mercenarii voluntate omnem spem collocare. Qui & ipse majorem diligentiam pueris instituendis erat impensurus, si idem idem muneris sui rationem sibi reddendam fore sentiret.* De cætero neque id juri naturali repugnat, suam prolem bono viro adoptandam concedere, si quidem exinde aliquod emolumentum in eandem est redundaturum. Add. *Gellius l. 5. c. 19.* *Euripides Ione.* καὶ ἀρ' γὰρ φίλῳ Φίλω δαίη τ' αὐτῆ παῖδα δεσπότην δοῦμαι, *Amicus amico sane dederit filium suum heredem domus.* Sed ut pater filium oppignorare, aut etiam vendere possit, id nullo casu natura videtur permittere, nisi ubi alia ratio eum alendi non suppetat. Heic enim præstat filium in servitutem tolerabilem tradi, ex qua emergendi iterum aliqua spes est, quam fame extinguai. Huc spectat lex Thebanorum apud *Aelianum V. H. l. 2. c. 7.* *Ne cui Thebano liceat infantem exponere, neque in solitudinem abjicere, capitis supplicio constituta.* Verum si extrema mendicitate pater laboret, sive mas sit, sive femina infans, jubet lex eum statim à materno partu ad magistratum cum ipsis fasciis adferre: qui accepto levi pretio alicui tradit, cum quo pactum & conditiones intercedunt, ut bona fide infantem aliat, & aduultum servi aut servæ loco habeat, receptis ejusdem operis in mercedem educationis. Quæ lex inde defenditur, quod natura ipsa censeatur jus dare ad omne id, sine quo obtineri nequit, quod ipsa imperat. Si Imperator *Constantinus in l. 2. C. de patribus, qui fil. suos distraz.* permittit patri

patri propter nimiam egestatem paupertatemque victus causa (pueris scilicet non patris) filium filiamve sanguinolentos vendere; ita tamen ut si pretium domino offeratur, abs quolibet iterum ingenuitati possint restitui, cap. 94. & 95. in *Edicto Theodorici*, & *Lex Visigothorum lib. V. tit. 4. c. 12.* vendere liberos alimentorum gratia vetans, intelligenda videtur de alimentis, in usum parentum cedentibus. Plus iusto tamen indulgisse parentibus videtur institutum Romuli, qui patri concessit terna filii venditione pecuniam quarere: maiorem largitus potestatem patri in filium, quam hero in mancipium. Servus enim semel venditus, deinde libertatem adeptus, in posterum sui juris est. Filius vero à patre venditus, si liber fieret, rursum sub patris potestatem redigebatur, iterum quoque venundatus & liberatus, servus ut ante patris erat. Post tertiam demum venditionem eximebatur è patris potestate Dionys. Halicarn. l. 2. Quam legem paulisper mitigavit Numa, dum à venditione exceptit eos, qui in matrimonio essent, si nuptias patris iussu, aut consensu contraxissent. *Plutarch Numa.* Neque tamen Decemviri eandem penitus abolere ausi sunt; etsi ipsa paulatim in desuetudinem abierit, demum plane interdicta, lib. 1. C. d. t. Ex prisco autem more retentum, ut in emancipationibus filiorum emancipandus filius ter imaginarie venderetur. Id quod à Justiniano sublatum in lib. ult. C. de adoptionibus. Ex *Plutarcho in Solone* quoque pater, Athenis saltem ante Solonis tempora filium potuisse vendi, quo pater res alienum dissolveret. Conf. *Matth. XVIII. 25. 2. Reg. IV. 1. Philostratus in vita Apollonii Thyanae l. 8. Phrygiis familiare est, proprios etiam filios vendere; & si captivi in servitutem ducantur, ne ad eos quidem respiciendos se convertunt.* Add. *Plutarch. Lucullo.* Apud Moscovitas filium à Patre quater posse vendi, & post quartam demum venditionem nihil amplius in ipsum juris comperere patri, tradit *Sigism. Baro in Herberstem.* Add. *Ad. Olearius Itin. Persic. l. 3. c. 6.* Chinesibus quoque in usu est, ut liberos vendant, quos se alere posse non confidunt; ut tamen cuilibet concedatur iterum in libertatem se vendicare, ex soluto pretio, pro quo fuit emtus.

§. 10. In tertio tempore, quando filius familia paterna excessit, patriaque potestate solutus est, in omnibus ἀνεξαρτητός, sui que juris est, manente tamen semper pietatis & observantiae debito; cuius causa est perpetua, orta quippe ex antegressis parentum meritis: quam in rem graviter *Plato de LL. lib. 4.* Parentibus fas est prima & maxima debita, omnium antiquissima debitorum persolvere. Putare enim quisque debet, omnia quae possidet, eorum esse, qui genuerunt & educarunt, ita ut illis haec omnia pro viribus ministrare debeant; primum quidem externa bona, deinde etiam corporis, postremo quae ad animum pertinent, haec omnia videlicet mutuo data persolvens, & pro caris doloribusque praecipis parentum; in senecta recentes reddens, quando maxime indigent. In verbis quin etiam per totam vitam parentes venerari maxime debet. Oportet itaque iratis, animumque expletibus cedere, seu verbis, seu rebus id faciant, non ignorantes, patrem iure admodum filio valde succensere, si quando injuriam ab eo sibi fieri arbitrentur. (Conf. lib. 11. §. 1. D. de accusat. & inscript.) Addit demum de monemento conveniente mortuis extruendo, recolendaque eorum memoria. Vid. *Idem lib. XI. de LL. p. m. 975. Arriani Epictetus lib. 2. cap. 10.* Memento te esse filium, cuius professio sit existimare, patria bona omnia sua esse; omnibus in rebus dicto ei esse audientiam, nunquam cum apud quemquam vituperare; neque vel dicere, vel facere quidquam, quod ei incommodet.

atque etiam cedere illi in omnibus, & dare locum, pro virili adjuvantem. Oppianus *Halicut.* l. 5. πατὴρ δὲ γηράσκοντι νεὸν ἀνδρὶ υἱὲς εἰσὶν. Patri senescenti novum robur sunt filii. Apud Chineses si cui parentes moriantur, statim quod in aula gerit munus non militare ad triennium abdicare cogitur, domumque proficisci, ac per triennium istos lugere. Nam & primi tres anni maximam molestiam in educatione liberorum parentibus pepererunt. *Neuhof in Legatione.* Plura luctus signa recitat *Martinius hist. Sinica* l. 1. in octavo Imperatore. Apud eosdem filius humilior quam pater sella, & nunquam ex adverso, sed ad latus eidem sedet. Et sane liberos cum parentum meritis paria facere non posse tralatitium est. *Arist. Nicom.* VIII. c. 16. τῆς γονεῦσιν εὐδαιμονίας τὴν αἰτίαν ποτ' ἂν διδασκίη; εἰς δύναμιν δὲ ὁ θεογενέων δῖαντις εἶναι δοκῇ. Parentibus nemo dignam gratiam retulerit; sed qui pro viribus coluit, esse probus videtur. Add. *Xenophon memorabil.* l. 1. & *Stobaeus serm.* 77. Quanquam filium quandoque parentis beneficia vincere posse prolixè disputet *Seneca de benef.* l. III. c. 29. 30. *segg.* Recitat quoque dictum Alexandri *Arrianus* l. VII. βαρὺ δὴ τὸ ἐνοίκιον τῶν δεκά μηνῶν εἰσπραττέσθαι αὐτῷ τὴν μητέρα. Grave decem mensium habitationis pretium à matre exigi. Et quantumcunque sit illud meritum, ad scelus tamen imperandum valere non potest. Inde idem *urgenti matri, ut occideret quendam infentem, & desistanti, eum se per novem menses utero portasse pregnantem, respondit: aliam parens optima poise mercedem; hominis enim salus beneficio nullo pensatur.* *Ammian.* *Marcellinus* l. XIV. c. 10. Add. *Gellius* l. 2. c. 7. *Hobbes de Crue.* c. IX. §. 8. debitum illud reverentiae non ex sola de grato animo lege derivandum arbitratur, sed ex pacto quoque tacito, quod nempe non praesumatur, qui alterum, ex sua potestate dimittit, eum ita sibi voluisse aequare, ut ne beneficii quidem reus esset: sed semper esse intelligendum, eum, qui subiectione liberatur, promittere saltem externa signa, quibus superiores ab inferioribus solent honorari. Illa tamen nimia est superstitio, quam refert *Constantinus L'Empereur in Babakama* c. 8. §. 3. Judaeos non permisisse, ex metu, ne filius patrum sanguinem effunderet, filium patri venam secare, imo spinam educere, aut ulcus aperire, ne forte sanguis sequatur. Add. *Seldenus de I. N. & G.* l. 7. c. 2. Inter eos tamen, qui in civitatibus degunt, contingere potest, ut propter officium publicum pater filio reverentiam exhibere debeat, salva tamen patris inter privatos respectus praerogativa. Sic ipse pater *Fabius Cunctator* probavit factum filii consulis, quod ipsum sibi obvium equo descendere jussisset. *Plutarchus Fabio, & in apophth. Valer. Max.* lib. 2. c. 2 §. 4. *Gellius* l. II. c. 2. l. 13. §. ult. l. 14. princ. D. ad *SCtum Trebell.* Add. *Baehler ad Grot.* d. l. §. 6. Enimvero an illa obligatio liberorum perpetua, quæ etiam soluto imperio paterno durat, magis ex actu generationis, an ex fidei & laboriosa educatione oriatur, inter quosdam eruditos non convenit. Alii quippe generationi favent; per hanc enim parentem vitam dare, bonum utique praestantissimum & cæterorum omnium occasionem, ac gignendo parentes quodammodo Deum referre. Alii malunt pro educatione calculum ponere, per quam demum quis hominis dignationem implere discit, & quæ magna ac diuturna cura pari labore ac sumtu constat. Idque alii hoc modo illustrent, quod inter bruta mas, qui genuit, nullo fere affectu erga sobolem tangi deprehendatur; mater autem eousque duntaxat, quoad se prolem alere ipsa queat: hominum autem *σεργή* perpetuo duret. Id quod indicio sit, & affectum parentum

rentum, & ei respondentem filiorum obligationem non, saltem præcipue, provenire ex illis, quæ hominum generatio cum brutis habet communia, sed quod liberi per parentes ad vitam sociale formentur. Equidem *Aristoteles Nicom.* VIII. cap. 13. ὁ πατήρ αἰτιὸν ἔσται, δὲ καὶ τὸ μέγιστον αἰτιὸν, καὶ τὸ φησὶ καὶ παιδείας. Pater auctor est existendi, quod maximum videtur esse, & nutritionis & educationis. Idem d. l. cap. 14. Est amicitia filii erga parentes, & hominibus erga Deos tanquam ergo bonum quoddam, atque excellens. Beneficia enim maxima contulere, quippe cum sint in causa, ut & sint, & enutriti atque educati fuerint, positaque in lucem venerint. Ubi priori quidem loco ponitur generatio & vita, ut tamen cum educatione expresse non comparetur. *Philo Judæus lib. 2. allegor.* Ne parentibus quidem dignam efferre valeamus gratiam, quandoquidem non possumus eis gignendi vicem reddere. *Quintilianus declam. V. in hunc te divinum humanorumque conspectum de nostra protulimus anima.* Maria, terræque, & infatigabiles siderum cursus, & cuncta sacra fulgore lucentia nos, si frueretis, ostendimus. Nihilominus nobis verius judicatur, plus obligationis ex educatione, quam nuda generatione resultare. Sicut etiam eodem inclinare videtur *Plato in Critone*: ἡ ἐξελὶς παιδείας πάντας, ἡ ζωὴν τὰ λαμπρῶν καὶ βέλωντα. Ἐπαιδευόντα. Oportebat non genuisse filios: aut in eis educandis erudiendisque laborem non recusare. Apud *Eundem in Theæge Demodocus* dicit: ἐμοὶ ἡ ἔξελξις τῆς φυτῆος, εἴτε φυτῆος, εἴτε παιδὸς ποιεῖν δὲ αὐτῷ ὀνομάζειν, πάντων ῥᾶ τῃ γέγονεν. ἡ δὲ τῆς φυτῆος δυσκολία τε καὶ αἰεὶ ἐν φόβῳ, καὶ αὐτὸς δέδοται. Hac mihi mei filii sive plantatio, seu generatio appellanda sit, omnium facilissima extitit: educatio autem difficilis, & plena iuvantis leniter, maximum meum ipsius causa subeundi fuit. Et ibidem *Socrates*: οὐκ εἶδον ἄνθρωπον οὐδέ τι πρὸς τὴν αἰσῶν ἔχον μέλλον ἀγαθόν, ἢ ὑπὲρ ἧς αὐτὸς πῶς αἰσβείηται. Non video ubi majore diligentia opus sit, si quis mentem modo habeat, quam ut filium optimum reddat. Nam uti est apud *Euripidem Hecuba*: ἔχει τὸ θεοφθλῶς καλῶς διδάξει ἐσθλῶς. Habet recta educatio doctrinam boni. Apud *Quintilianum declamat. 285.* ita pater: Non jam imputo illa vulgaria, lucem, & sui libertatis, & usum vite. Hoc imputo: quod fortius fecisti: roboris & corporis mei, meum est: animus iste ad contemnendum periculum paratus ex meo fluxit. Ego te diis præceptis feci virum fortem: proximi quidem etiam exemplo. Add. Idem declamat. 278. & *Phædrus l. 3. fab. 16.* Scilicet non crediderim, parentem generando tam magnum dedisse beneficium proli, si eam in lucem editam abiciat, aut nutritam citra culturam animi adolescere patiatur pecudis in morem, ut vitam agat sibi erubescendam, aliis inutilem: ac si res nulla minoris constet patri quam filius *Juvenalis, sat. 7.* Quo spectat lex *Solonis* apud *Plutarchum Solone*, qua ad alendos parentes non adstringebantur ex meretricibus procreati. Quippe nuptiarum decus qui prætereat, proficetur, sed non liberorum gratia, sed voluptatis adsciscere mulierem, habetque mercedem suam, neque locum sibi querendi reliquit de genitis, quibus ipsam reddidit probrosam natiuitatem. Add. *Virginius de archit. præfat. l. VI. Juvenalis sat. 14.* Gratum est, quod patria civem populoque dedisti, si facit, ut patria sit idoneus, utilis agris, utilis & bellorum, & pacis rebus agendis. Plurimum enim intererit, quibus artibus, & quibus hunc tu moribus instituas. *Aristoteles* apud *Diogenem Laertium*: parentes qui liberos erudiendos curassent, longe honorabiliores esse iis, qui solum genuissent: eos enim vivenditantum, illos etiam bene beateque vivendi auctores esse. Quo nomine etiam quantum venerationis præceptorum, qui Sancti parentis est loco, à discipulis deferatur apud *Sinensia*.

nenses, tradit *Martinius hist. Sinical.* 4. c. 2. *Idem* l. 6, c. 1. p. 2. 12. memorat; apud eosdem usitatum esse, ut filius nunquam ad altiore dignitatis gradum, quam patet, ascendat. Unde si tuis in remp. meritis honores filius adipiscatur, quis patri fungi non obligit, ii defuncto quoque patri postuma velut promotione communicantur. Apud eosdem quippe obsequium & reverentia erga parentes maxima & prima virtus habetur. Deinde sequi non videtur: vita est maximum bonum: ergo actus parentis, quo eam dat, est maxime aptus ad excitandam in prole obligationem. Nam si factum aliquod meum alteri magnopere velim imputare, necessum est ut sciam, cui dem, & an ad ipsum meum beneficium sit perventurum. Nec illud parum ad rem facit confiderasse, an intentionem habeam alterum beneficio nihil obstringendi; quanti factum illud mihi constet; an id susceperim magis ut alteri prodessem, quam ut mihi utilitatem aliquam aut delectationem pararem: num ad idem suscipiendum ratione aut deliberato animi proposito, an vero affectuum stimulis, aut sensuum ille cebris sim impulsus; an denique id, quod dedi, ullo modo alteri prodesse queat, nisi alia quæpiam accesserint. Ista qui pressius consideraverit, facile judicabit, actum educationis longe efficaciorum esse ad producendam obligationem, quam generationis. Et si hautquam omnia probaverim, quæ circa hanc rem disputat *Seneca de beneficiis* l. 3. c. 30. seqq. Nam illud sine dubio tolerari non potest, quod vitam hominis, cui Deus immortalem animam dedit, vocet rem, quæ cum feris, & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis communis est: item muscarum ac vermium bonum. Reliqua tamen non adeo censuram cordatorum metuant. Illud quod natus sum per se sentire quale sit; animadvertes exiguum, & incertum, & boni malique communem materiam. Sine dubio primum ad omnia gradum, sed non ideo majorem omnibus, quæ primum. Nec enim ideo prima maximorum instar sum, quia sine primis maxima esse non possunt. Item: Ad bene vivendum minima portio est vivere. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, cum sentiens me dare, cum vitam tibi non voluptatis mea causa, aut certe per voluptatem dederim. Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisses: nempe injuria erat gessisse. Quo quidem colligo minimum esse beneficium patris matrisque concubinum; nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc innumm munus & alius officiis ratum facerent. Idem paulo post generandi beneficium vocat vulgare; paternum munus & simplex & facile & in quo (saltem vulgus patrum) spectat omnia potius, quam eum, cui dabat.

§. 11. Enimvero ut intelligatur, quid potestatis patri in filium in secundo tempore competat, observandum est, patres quoque obtinere aliquod imperium, quatenus sunt capita suarum familiarum. Quod tamen aliud est in iis, qui extra civitates vivunt, aliud in iis, qui civitatibus sese adjunxerunt. Sane enim familiæ segreges utriusque instar civitatum habent; ita earundem capita aliquid analogum imperio regio obtinent. Nam quo minus illas cum *Hobbeso* civitates vocemus, causa est; quod diversus familiarum, ac civitatum finis, ac proinde multæ partes imperii regi in familias non cadant. Quin & ipse *Hobbes Leviath.* c. 20. fateatur, familiam proprie civitatem non esse, nisi tantæ sit potentia, vel per numerum suum, vel per alias opportunitates, ut subjici sine bello non possit. Locum tamen in illis habet jus vitæ, & necis, ex delicto excercendum aliquod instar potestatis legislatoriæ, nec non jus armorum, & foederum faciendorum.

ciendorum. Constituitur autem isthoc imperium patris in liberos jam adultos ex patre tacito, dum pater iussa sua extendit etiam ad talia, quæ educationem filii non spectant; filius autem obsequium capeffit. Id quod & lex æquitatis, gratique animi suadet, ut filius illi potissimum vires suas accommodet, per quem ipse habet, quod talis jam est; donec ipsius patris consensu isthoc imperio solvarur.

§. 12. At postquam in civitatès fuit discessum, patribus familias alia quidem jura sunt adempta, alia circumscripta. Ubique tamen fere relictum, quantum ad educationem liberorum sufficit; nisi quod *Plato* in sua republica potestatem patrum ut talium valde accitam reddiderit. Neque multum relictum patribus apud veteres Persas, si ex veritate historica sunt scripta, quæ apud *Xenophontem de educ. Cyr.* l. 1. habentur. Alibi parum de potestate patrum familias detractum. Sicuti Romæ jus vitæ & necis patribus in liberos competebar; quod exercebant fere ad modum judicii cujusdam, vocatis in consilium cognatis & amicis, atque ex eorum sententia supplicio irrogato. vid. *Valerius Max.* l. 5. c. 8. §. 2. 3. 5. & *Seneca de clementia* l. 1. c. 15. Apud *Lucium* l. 1. c. 50. *Turnus* dicit: nullam breviorē esse cognitionem, quam inter patrem & filium, paucis quæ verbis transigi posse; ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Circa quod jus, quale alios non habere profiterur *Justinianus* §. 2. *Instit. de patr. potestate*, dicam ipsi scribit *Bodinus de rep.* l. 1. c. 4. ubi ostendit, Persas quoque, & antiquos Gallos apud *Cæsarem* l. 6. de B. G. jus vitæ & necis in liberos habuisse. (Cujus moris vestigia adhuc circa Annum Christi 1301. apud Burdegalenses extabant, quorum legibus constitutum erat, ut patres haberent jus vitæ & necis in liberos, & mariti in uxores. Et vir uxorem ex ira aut doloris impatientia occidens, modo solenni juramento poenitentiam declararet, omni poena erat exemptus.) Eamque potestatem sublatam multis malis apud Romanos causam dedisse. Cui ad stipulatur *Franciscus Connanus comment. jur. civil.* l. 2. cap. 13. sicuti & illa insigniter commendatur à *Dionysio Halicarn.* l. 2. Alii contra sollicitè defendunt Imperatorem Byzantinum jactantes, nullibi patres tam strictam habuisse potestatem in liberos, quam Romæ; quippe quæ nec finem nec modum habuerit. Pro qua sententia videtur facere *Dionys. Halicarn.* l. 2. Alii dicunt Imperatorem eo respexisse, quod patria potestas certa quædam attributa apud Romanos habuerit, quæ alibi non fuerint; puta quod eadem sublata fuerit minima capitis diminutione & deportatione, quæ tamen non amittantur ea, quæ sunt juris gentium. Et cum juxta nuptiæ sint juris civilis, patriam quoque potestatem, quæ illarum consequens est, talem fore. Quæ est sententia *Masterius* l. 1. de *Justitia. Rom. LL.* cap. 27. Fortassis simplicissime dicitur, in imperio Romano nemini, qui civis Romanus non esset, licuisse jus vitæ & necis in liberos exercere. Cæterum qui hoc jus patribus intra civitates degentibus reliquerunt, id habuere rationis, quod reverentia liberorum erga istos hoc modo vehementer intendatur; simul patribus optime posse constare de delictis per illos patris, qui sub ipsorum oculis degerent: nec ob teneritudinem paterni affectu, ad crudelitatem quenquam eadē potestate abusurum, cum tenera illa ætas magis clementia, quam sævitia opus habet. Sic *Phinæus* apud *Diodorum Siculum* l. 4. cap. 45. *Nullum patrem esse, inquit, qui severioris poenæ exemplum in filios statuatur, nisi delictorum magnitudine naturalem erga liberos amorem superarint. Soper de lege, quæ patri permittit liberos interficere; & vovet tæto sidus vis*

αἰλικρηνῆς ἡρόσι' αὐ' δικαστῆς ὁ πατήρ, τὸ π' ἀπεπέμψεν. *Lex ita disposuit; quod nosset, quam finceris pater sit iudex.* Add. *Alianus V. H. l. 1. c. 34.* Contra qui ademerunt, ea forte ratione moti sunt, quod quosdam patres illa abufos cernerent, cum sæpe tenerrimus affectus, ubi supra modum irritatus fuerit, in truculentas efferetur. *Libanius declam. 33. Ne patris satis firmum esse natura vinculum, pollet enim in plurimum: sed quando animi agrotationes validiores facta sunt, descenditur, proinde qui pater est, aliud quid esse adparet, animi perturbatione cogente.* ἀλλ' ἵκανόν εἶενδε δεσμὸν εἶναι τὴ φύσιν. ἀλλὰ περὶ μὲν ὡς πᾶς πολλοί. ὅταν δὲ τὰ νοσήματα τὴ ψυχῆς ἐρρωμενεσθαι ἡμῶν, ἀποκοπῆται καὶ ὁ πατήρ ἄλλο τι φαίνεσθαι, ἢ τὴ ψυχῆς ἀναγκάζειν. πατρὸς. *Supervacua quoque eadem videbatur, cum delicta morte digna facile à magistratibus vindicari queant; durumque sit, paterni affectus molliorem eo adigere, ut innocentem, filium tamen, capitalem sententiam iple cogatur pronunciare: vid. Alianus V. H. l. 1. cap. 34. Valer. Max. l. 5. c. 9. §. 4. Add. Charon de la Sageſſe. l. 1. c. 47. Libanius declam. 35. τὸ ὅτι τὸ πατὴρ δὴν ὡς πᾶν ἴσων ἐστὶ καὶ πάρεστιν.* *In liberis aliquid facere, idem atque pater est.* Nihil tamen ad rem facit, quod vulgo afferunt ex l. 5. D. ad L. Pompeij de parricid. quod patria potestas in pietate, non in atrocitate consistat. Nam Adrianus patrem in insulam deportaverat, qui filium cum provera adulterio pollutum in venatione occiderat. Ubi recte reprehenditur, quod latronis in morem, & velut per insidias nocentem intercepisset; cum per modum iudicii domestici capite ipsum plectere potuisset, adhibitis in consilium amicis. Ni dicere malimus, verba illa emblemata Triboniani sapere. Jure Ebraico pars potestatis paternæ erat, posse filii filiaque familias vota declarare irrita. Cujus ratio non hæc solum fuit, ne imprudens ætas, inconsulta pietatis specie mora, seipsam nimia vovendo fortunis everteret; sed etiam ne vel paterna bona voris ejusmodi onerarentur, vel operæ debitæ interciperentur. Sic ut isthæc potestas hæctenus non ex lege positiva, sed naturalis ratione profluat: cum nemo, qui alteri subjectus est, valide disponere queat circa eas res, in quibus alterius potestati subiacet. Legem Deuter. XXI. 18. seqq. *Grotius ad d. l. duram vocat, quæ ideo strictam receperit interpretationem.* Eam quippe non extensam ad filiam; excludi quoque ætatem nondum doli capacem; & eum qui plenioris est ætatis, & seorsum à patre res suas agit. De quantitate vero esculentorum & potulentorum, quam opus sit productum esse, ut legi locus sit, variant interpretes. Requirit etiam volunt, ut pater & mater vivant; quia patre aut matre qui orbis est, plerumque habet bona aliqua, unde damnum sarciri possit. Hodie apud Japonios rigidissimum jus vitæ & necis parentibus in liberis competit. Ex hisce & illud adparet, quando *Grotius d. l. tradit: In secundo tempore, cum jam iudicium ætate maturum sit, subesse parentum imperiis non alias actiones, quam quæ ad familia paternam aut maternam statum aliquid momenti habent; cum æquum sit, ut pars conveniat cum ratione integri: in cæteris autem actionibus habere liberos ex se ipsorum seu facultatem moralem agendi, ita tamen ut teneantur semper curare, quo parentibus placeant; non tamen ideo irritas esse eorumdem actiones, si quid contra fecerint: isthæc capienda esse de potestate patrum familias, prout illa jam in plerisque civitatibus Christianis sese habet.* Ubi imperium paternum circa ea potissimum occupatur, quæ educationem liberorum concernunt. Sicuti & id æquum est, ut siquidem liberi velint paternis bonis sustentari, inque illa deinceps succedere, voluntati patris obtem-

temperant, quatenus illa nihil absurdi aut incongrui continet. Cui si citra sufficientes causas reluctatifuerint, deprecari non poterunt, quo minus parentes officio educationis nihil præterea superaddant, eosque exhæredes esse jubeant. Quanquam & heic, ne parentes torte stolidæ magis pertinaciæ, quam rationi obtemperantes hæreditate liberos inhumaniter excluderent, leges civiles prudenter caverunt. Sicuti & *Plato de LL. l. XI.* abdicationem filii non vult à patre suscipi sine consensu propinquorum. Add. *Seneca contro. 1. & 9. Quintilianus declamat. 9.* Et in universum, uti alia privatorum jura ad commodum & decus publicum attemperari re civitatum fuit; ita ne parentes auctoritate sua in liberos abutantur in fraudem boni publici, aut iniquam eorundum oppressiōnem, legislatores civiles providere solent. Sic in genere pater pro suis facultatibus tenetur liberos formare, ut idonea civiles societatis membra fiant. Quo spectat lex Solonis, ne filius patrem, qui nullam anem ipsum docuisset, alere cogeretur. *Pinarh. Solone.* Sed cum in civitatibus diversi sint status, ac diversa vivendi genera, recte quidem in illis deligendis auctoritatem patrum sequuntur liberi, siquidem ad nihil absurdi aut turpis ducant; præsertim ubi ad istos fines à parentibus sumtus præbeantur. Stolidum tamen simul, & iniquum, invitos liberos compellere ad genus vitæ, à quo ipsorum genius abhorret: nefarium, eosdem adigere ad vitæ genus turpe, quale est meretricium; aut communi hominum indoli intolerabile; uti est cælibatus citra donum continentiae, & vita monastica.

§. 13. Denique uti pater prolem familia ejicere non debet citra gravissimas causas: ita & proles non nisi bona cum venia patris in aliam familiam transibit. Quod si autem liberi justam habeant migrandi causam, nec tamen parens per animi duriciem annuere velit; putaverim, eosdem non obligari, quo minus rebus suis, etiam ringente duro patre, prospiciant; inprimis ubi paternam hæreditatem negligere velint. Nam leges civiles uti auctoritatem parentum recte fulciunt; ita morositatem ineptam hauri temere obfirmabunt. Quin nec capita familiarum segregum invitos liberos videntur retinere posse, ubi justam semigrandi causam habuerint; cum nec in justis civitatibus hominibus liberis facile migratio denegetur, si nullo alio, quam communi civium vinculo stringantur.

§. 14. Huc quoque pertinet quæstio: An liberis liceat nuptias contrahere invitis parentibus? Circa quam putamus distincte considerandum esse, quid requirat officium pietatis; quid obsequium imperio respondens; quid juris sit patribus ut talibus, quid ut capitibus familiarum. Potestatem patriam, ut talem, diximus naturaliter tantam esse, quanta opus est ad liberorum educationem & gubernationem, quousque ipsi rebus suis commode queant prospicere. Ergo illa non videtur eoque se extendere ut matrimonialiberorum possit declarare irrita; quippe quæ præsupponuntur iniuriæ abs talibus, qui jam plenum rationis utrumque obtinent. Equidem officium pietatis ac reverentiæ requirit, ut & consilium parentum heic adhibeant liberi, nec ipsorum voluntati reluctantur. *Cæcilius: Non æquum est pugnare, pater quos tradidit ipse. Ipse pater cum matre, quibus parere necesse est. Virginitas non tota sua, ex parte parentum est. Tertia pars matri data, pars data tertri patri; Tertia sola tua est, nobis pugnare duobus; Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.* Apud *Enripidem in Andromache Hermione: Νυμφεύγ' αὐτὴν μὲν τῶν ἐμῶν πατρὸς ἰμὸς*

ἡ ἐξ ἀνδρὸς ἐστὶ, καὶ ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν τῷ πατρὶ. Desponsationis quidem mea pater meus curam habebit, & non est mentis statueret hoc. Sic & Cyrum absque parentum consensu noluisse matrimonium contrahere apud *Xenophontem* l. 8. habetur. Non tamen statim irritum est & nullum, quod contra officium istud fuit admissum. Nam obligatio audiendi & reverendi alterius consilium non statim potestatem de re sua disponendi adimit. Accedit & illud apud *Quintilianum* declam. 256. *Nusquam libertas tam necessaria, quam in matrimonio est. Quis enim amare alieno animo potest?* Add. l. 21. l. 22. l. 25. D. *de ritu nupt.* Sed quid dicemus de potestate patrum, quam habent, ut capita familiarum? Equidem in multis civitatibus facultatem matrimonia contrahendi leges civiles varie circumscribunt. Sicut alicubi regio, sanguine ortis, inconsulto rege, matrimonium contrahere non licet; cum notum sit, quantum per ejusmodi connubia sæpe è republica petatur. Sic & apud Japonios magnatibus uxorem, ex qua procreandi sunt successores, ipse Cæsar attribuit, conjugumque ratum esse jubet. *Bern. Varenius descr. Japonia* c. 1. . Add. *Constit. Sicula* l. 3. tit. 21. Alicubi inter civem, & peregrinam, inter illustrem & plebejam quæ contrahuntur nuptiæ pro iustis non habentur. Enimvero ut in civitatibus libera matrimoniorum inter quoscunque facultas, ut & migrandi licentia, intelligitur, ubi in contrarium expressa non extat lex, aut legi æquipollens consuetudo: ita cum in familiis segregibus pleræque rationes legum civilium circa matrimonia, inter certas personas contrahenda, cessent; hautquidquam patrifamilias jus videtur esse prohibendi aut rescindendi matrimonia suorum liberorum, quæ nullo aliis vitio laborant; si modo isti parati sint familia paternam facessere. Nam ut invisam sibi nurum in domo sua toleret patrifamilias, nemo ab ipso postulaverit. *Gene* (XXVI) 34. 35 Quod si tamen suam auctoritatem à liberis citra gravissimas rationes (vid. l. 12. §. 1. de *Sponsal.*) spretam viderit pater, potest loco familia & hæreditate excludere immorigeros non prohibetur. Vid. *Lex Wisigothorum* l. 3. tit. 2. c. 8. *Lex Burgundionum* tit. 12. c. 5. Quid juris heic competat patribusfamilias, qui in civitatibus degunt, ex singularum legibus est cognoscendum. Apud Japonios omnia matrimonia per utriusque patris parentes contrahuntur, quod si parentes jam defuncti sint, proximis consanguineis hoc officium incumbit. *B. Varen. descript. Japon.* c. 12. Sic apud Peruanos quondam sub imperio Yncarum matrimonia à liberis citra parentum consensum contracta habebantur illegitima; & proles inde nata spuria, nisi deinceps parentes consensissent. *Garcilassus de la Vega Comment. Reg.* l. VI c. 36. Ubi certum est, quemadmodum leges civiles efficere possunt, ut invalide ineantur contractus quidam, vel quæ solennibus quibusdam destituuntur, vel quia certis personis eosdem inire interdicitur: ita posse easdem validitatem matrimonii, inter filiosfamilias initi, à parentum consensu suspendere, ut illo non accedente matrimonium civiliter pro nullo habeatur, ac rescindi queat. Vid. l. 2. D. *de ritu nupt.* l. 7. D. *ad L. Juliam de adulteriis.* Nam copula carnalis, & consensus cohabitantium, ubi leges civitatis obstant, non magis validum reddunt matrimonium, quam per contractum pupulli, & traditionem, citra auctoritatem tutoris factam, valeat & irrevocabiler dominium rei pupillaris transfertur. Quanquam recte cordatiores monent, parentes, etiam ubi talis potestas ipsis indulgetur, citra ejusdem exercitium circumspectos, nec rigidos nimis esse debere. Add. *Bæcler. & Ziegler. ad Grot.* d. l. §. 10.

CAPUT III.

DE POTESTATE HERILI.

1. Societas herilis qua?	6. Bello captorum unde obligatio erga dominos.
2. Servitus actu ab ipsa natura non constituitur.	7. Idem rebus certo modo equiparantur.
3. Neque immediate à Deo.	8. Potest tamen illis fieri injuria.
4. Servitutis primaria origo videtur ex contractu.	9. De prole serviti.
5. Servorum deum numerus bello valde auctus.	10. Incommoda servitutis.
	11. Quibus modis servitus tollatur?

Quemadmodum familiae ex marito & uxore tanquam primariis partibus constant, quorum conjunctione soboles excitatur: ita secundario iisdem accedunt servi, quorum opera in obeundis ministeriis capita familiarum utuntur. His cum rigidius ferre soleat imperari, quam liberis; inde ad superioris cujusdam regiminis speciem in societate herili volunt exprimi; quam in paterna, ubi liberi fere indulgentius solent haberi. Isthanc autem societatem minus proprie civitatem ab *Hobbesio* vocari arbitramur, tum quia fere ex paucioribus personis constat, quam quæ ad securitatem præstandam in naturah libertate viventibus facere possint: vid. *Genes.* XXXII 7. seqq. XXXIV. 30. tum quia dominus sibi adjungit servos non tam propter mutuam defensionem; quam ut rem domesticam commodius atque copiosius eorum opera curet.

§ 2. Circa hujus societatis originem rejicienda est sententia eorum, qui imperium herile & servitium actu à natura constitutum autumant. Equidem maximam ingeniorum diversitatem inter homines deprehendimus. Ut alia prætereamus, sane adparet, quosdam & ea esse mentis perspicacia, ut per se cernant, quid rebus suis expediat; & ea alacritate, ut quod sibi est utile, proprio impulsu citra aliorum coactionem suscipiant. Aliis contra ingenium est ita hebes, ut quid ex usu sit, citra aliorum ductum parum perspiciant, magisque sint idonei ad talia, quæ viribus corporis constant, obeunda, quam ad quæ subtilitas aliqua mentis requiritur. Tanta insuper socordia; ut nisi coacti recte non faciant, nec parva commode servare, aut dispensare norint. Quorum posteriores natura servos *Aristoteles* vocat, non quod dominus & servus actu per naturam constitutur, citra interveniens factum humanum; sed quia ejusmodi hominibus, quos tali ingenio natura finxit, commodius est aliis servire. quam proprio Marte rem gerere. Quo spectat, quod *Agésilas* dixit, τὰς τὴν Ἀσίαν κατέλαβοντας, ἐλευθέρους μὲν καὶ τοὺς δούλους δὲ ἀγαθούς εἶναι. *Asiam incolentes liberos quidem prave, servos autem bonos esse Plutarchus* apophth. *Laconicus*. Quod in Caligulam accommodavit *Paffienus*: neque meliorem unquam servum, neque deteriorem dominum fuisse. *Tacit. Ann. VI.*

§ 3. *Io. Frid. Hornius de civitate l. 1. c. 3.* solita sibi chorda oberrat, dum communi Jctorum sententiæ contradicit, à jure gentium originem servitutis reperentium. Nam modum duntaxat constituendi servitutem populos diversos invicem accepisse; seu communem mortem invaluisse captos bello in servitutem redigendi. Imperium tamen he-

rile neque à consuetudine, neque à jure gentium arcessendum; sed semper causam societatis, à causa imperii distinguendam. Adeoque Deum causam herilis imperii constituendum. Cum enim victoria sit à Deo, hostisque divinitus in manum victoris sit traditus, id consecutum victorem, ut hostem possit interimere. Cum vero humanitatis interesset, ne inermem & prostratum semper occideret, cum usui esse possit, hanc potestatem retinuisse superiorem in caput victum. Enimvero uti homines partim ob sui defensionem, partim ad vindicanda sua jura bellum sumere: ita parva victoria, cum victis donare vitam placeret, in ipsorum arbitrio fuit eosdem in servitium redigere, aut in custodiam tantisper dare, quoad pacto, aut dato lytro dimitterentur. Quæ omnia, ut & potestatem in tales, quatenus cum recta ratione congruunt, Deus non immediate constituit, sed ab hominibus constituta adprobavit. Id quoque minus recte ab *Ipso* dicitur; *jus vite & necis in captum hostem, quod semel habuit, victorem retinere*; adeoque illud jus, quod victor habet in victum, antequam ipsum in fidem recipiat, idem esse cum eo jure, quo post ipsi tanquam dominus imperat. Nam isthæc plane diversa sunt. Victor in victum jure belli quæcunque placuerint potest statueri; occidere, aut vitam relinquere quam tamen licentiam, quantum nobis constat, nemo jus vitæ & necis hactenus dixit. Sed jus vitæ & necis, quod dominus in servum habere dicitur, notat potestatem legitimam ob antegressum delictum capitale supplicium infligendi. Denique quod *Idem* d. l. §. 5. tradit, omne imperium, quæcunque sit, inferre potestatem in caput; ergo nullam differentiam esse quærendam in ipsa potestate, sed tantum in exercitio potestatis; adeoque par esse imperium mariti in uxorem, patris in prolem, Regis in cives quam domini in servum, nisi quod illi fere mollius, hic asperius habeatur: id quidem ut credam, à me nondum impetrare potui.

§. 4. Nobis super origine servitutis ita videtur. Ab initio cum homines à prima vivendi simplicitate discederent, vitamque operosius excolere, ac rei augendæ incumbere coepissent, valde probabile est, à solertioribus & paulo locupletioribus hebetiores & tenuiores ad operas sibi locandas fuisse invitatos. Mox cum utrique illud commodum experirentur, paulatim hosce adductos, ut istorum sese familiis perpetuo adjungerent, iis sub legibus, ut hi quidem alimenta, & quæ alia vitæ necessaria sunt, illi autem eorundem ministeria circa rem domesticam, ex ipsorum præscripto curandam, sibi stipularentur. Adeoque primam originem servituti dedisse ultro necum consensum hominum tenuiorum, & contractum, do ut facias; do alimenter perpetua; ut præstes operas perpetuas. In ejusmodi servos quantum imperii domino naturaliter competat, facile ex fine hujus societatis colligitur. Scilicet potest dominus tali servo operas, quascunque velit, injungere, habita ratione virium & dexteritatis ipsius. Potest quoque negligentiam & socordiam servi asperioribus remediis, prout indoles ejusdem exigit, coercere; etsi hoc nomine ad mortem procedi nequeat. Sic ut summi instar supplicii ejusmodi sit servo, familia expulsum suæ socordiae relinquere. Neque videntur tales servi inviti potuisse aliis vendi; sed ubi domino dispacerent, vel familia erant expellendi, vel non nisi ipsorum consensu in aliam familiam transferendi. Cum revera non nisi perpetui sint mercenarii, qui durante isto statu omnia domino acquirerent. Denique si atrox aliquod delictum admitterint in alios extra familiam, si quidem intra illos

dun-

duntaxat terminos, quod diximus, eorum subjectio confisterit, non videtur dominis jus vitæ & necis competere. Sed ne ipsorum injuriam defendendo lite se implicet dominus, noxios domo expellere potest & debet; id quod instar deditionis habet. Sed si in ipsum dominum ejusque familiam atrociter delinquant, morte quidem affici possunt, non tamen velut ex vi imperii, sed jure belli-tanquam hostes. Dispari tamen modo, quam apud Tacitum de moribus German. est. Occidere solent (servos Germani) non disciplina & severitate, sed impetu & ira, ut inimicum, nisi quod impune. Et ad istum fere modum conditio servorum, nec non potestas herilis describitur Exod. XXI. 2. seqq. Levit. XXV. 39. seqq. Deuter. XV. 12. seqq. Exod. XXI. 26. 27. 32. Sirac. XXXIII. 25. seqq.

§. 5. Enimvero postea deprehensa commoditate suos labores per alios expediendi, (quo nomine Aristotele poli. l. 3. servus οἰκονομὸς πρὸς ὀφθαλμὸν dicitur,) cum bella passim increbescerent, paulatim receptum, bello captis ea conditione vitam & libertatem corporalem relinquere, ut perpetuo captoribus servirent. De cujus moris origine Plinius l. 7. c. 56. Servitium invenere Lacedæmonii; quod tamen admitti non potest nisi hoc sensu, quod vel isti inter Græcos hoc primum introduxerint, vel quod isti Græcos quoque bello captos in servitutem redegerint. Quanquam pro prior ratione facit, quod Herodotus Erato sub lim. ubi Lemnum à Pelasgis occupatam memorat, addit: nulladum aut eis aut ullis Græcis per id tempus mancipia erant. Sic Sesostris ad labores neminem Ægyptiorum admovit, sed captivorum opera cuncta perfecit. Ideo templis abs se extructis adscripsit: Indigenarum nemo hunc laborem impendit. Diodor. Sicul. l. 1. c. 56. Add. Busbequius epist. 3. p. m. 120. & Christoph. Bacherius de morib. Orientalium p. m. 101. In istos porro captos bello durius fere actum, quod hostilis adhuc iræ in ipsos aliquid superesset. Et excusari quoque credebatur sævitia, in eos exercita, qui vitæ fortunisque nostris imminuerant, & paria nobis intentaverant; eoque procedente licentia, ut tales occidere per iracundiam, aut ob quodvis delictum, impune haberetur. Add. Grot. l. 3. c. 7. §. 2. Quæ licentia semel introducta etiam ad illos, etsi minore prætextu, extensa est, qui ex istis nati, aut per commercia traditi fuerunt. Etsi eadem in quibusdam civitatibus deinceps restricta, alicubi plane sublata. Igitur servitutis primæva origo est ex ultroneo consensu, non ex bello, etsi occasione belli servorum numerus vehementer auctus eorumque conditio durior fuerit reddita. Add. Becl. ad Grot. l. 2. c. V. §. 27.

§. 6. Videamus, quomodo potestatem herilem, & servorum conditionem, prout illa ex bello oritur, deducat Hobbesius de Crue c. 8. Ubi id ab initio rejiciendum, quod ex solo statu naturali, quem ille bellum omnium in omnes vocat, oriri putet jus aliquem invadendi; & viribus superatum in servitium redigendi. Sed illud recte se habet, quod uri jure belli justæ vita hostis potest eripi; ita si quis in eodem viribus aliquem superaverit, eidem possit vitam condonare, hac lege, si alter promiserit, se ipsi servitutum, i. e. omnia facturum, quæ imperabit. In quo pacto bonum quidem, quod victus accipit, est vitæ condonatio, quæ jure belli poterat tolli; bonum autem quod idem promittit, est ministerium & obedientia, & quidem, quantum fieri potest, absoluta. Nam qui mandatis cujusquam obedire ante obligatur, quam 'ciat, quid iste sit imperaturus, ad omnia mandata simpliciter & sine restrictione teneretur. Etsi quod heic temperamentum lex humanitatis adhibere jubeat, docet Grot. l. 3. c. 14. Cæterum, quod recte Hobbesius monet non

omnis bello captus, cujus vitæ parçitum est, pacisci cum victore intelligitur. Nam quorundam mors duntaxat differtur; arbitrio victorum, quodcumque placuerit, exigenda, uti Romæ fiebat illis, qui triumpho aut spectaculis servabantur. Et non cuius ita creditur, ut relinquatur ei tantum libertatis naturalis, quo vel aufugere, vel ministerium detrectare, vel machinari domino malum aliquod, aut damnum, si cupiat, possit. Nam talis servit quidem, seu operas præstat, sed citra fidem mutuo intervenientem, vinculis tantum naturalibus coercitus, ergastulis, compedibus, aut acri custodia; eodem modo, quo bruta nobis serviunt. Igitur obligatio servi, bello partu, adversus dominum non nascitur ex simplici vitæ condonatione, aut necis dilatione, sed ex eo, quod ipsum non incarceratum aut vinctum teneat. Quippe cum isthæc obligatio, mutua præstatione constans, ex pacto oriatur; in omni autem pacto mutua versari fides debeat. Cum beneficio ergo condonata vitæ conjuncta est fiducia, qua dominus eum in libertate corporali relinquit, ita ut nisi intervenissent obligatio & vincula pactitia seu moralia, non modo aufugere, sed & dominum conservatorem vitæ, vita spoliare possit; durante utique adhuc inter ipsos statu belli. Ex quo consequitur, servos, qui carceribus, ergastulis, aut vinculis coercerentur, ab illis, qui pacto cum domino jungantur, diversos esse; qui serviunt illi non pacto, sed ne vapulent. Ideoque si aufugerint, aut dominum occiderint, nihil facere contra leges naturales. Nam vinculis ligare corporalibus signum est, illum qui ligat supponere, ligatum nulla obligatione seu vinculo morali satis teneri. Illud tamen falsum est, non minus juris habere dominum in servum non vinctum, quam in vinctum: summum enim habere in utrumque. Nam licentia bellica, quam sibi in vinctum reservavit dominus, diversum quid est ab imperio. Per illam enim vita tolli potest, quodcumque victori placuerit, obtentu status bellici, cui vinctus nondum videtur exemptus. Sed quantumvis summum imperium directe jus non dat in vitam, nisi ex delicto.

§. 7. Cæterum etsi imperium, quod proprie est jus regendi alterius personam, ubi subiecti consensu ultroneo est constitutum, citra ejusdem consensum regulariter in alium transferri nequeat; cum peculiares esse soleant rationes, quare quis sese huic & non alteri subjecerit: in illis tamen imperiis, quæ à vi coeperunt, receptum, ut eadem solius imperantis arbitrio alienari possent. Quamdiu tamen subiectis aliquid libertatis superest, proprie non ipsi homines, sed jus eosdem regendi alienari dicitur, in quantum illud est cum aliquo emolumento conjunctum. Licet enim quilibet imperans de subdito suo dicere queat, *hic meus est*; ea tamen proprietas diversa plane est ab ea, qua quis *rem* aliquam suam dicit. Priori enim locutione hoc tantum significatur; mihi & non alteri competit jus hunc hominem regendi, sicutamen, ut & mihi adversus eundem aliqua sit obligatio, nec in infinitum illud jus exerceri queat. Ast proprietatis, quæ retribuitur, involvit jus ista reutendi, abutendique, eamque consumendi ex meo commodo aut libitu; sic ut qualitercumque eandem tractavero, injuriæ non sum reus; sed ad excusationem sufficiat dixisse: hæc res mea est. Quanquam autem lex humanitatis non ferat, ut etiam adversus qualitercumque de nobis meritum omnia primæ æqualitatis vestigia extinguantur, postquam in pacem nobiscum
reducat.

rediit; utque ad bruti instar aut rei inanimæ posset tractari, adversus quam nulla nobis est obligatio; immanitas tamen multarum gentium eo processit, ut inter res numerarentur servii, lique non tam per imperium, quam velut ex vi domini tractarentur. Sic ut eodem ferè modo, quo quis de jumento suo dicit, hoc meum est, etiam de servo dicere-tur, hic meus est. Inde & apud *Quintilianum de clam.* 6. qui captus servitium subierat, dicit: *me ipse perdidit.* Et in jure Romano fugitivi *furi sum* / *ius facere* dicuntur. l. 60. D. de *furiis* l. 1. C. De *servo fugit.* Et quæ servo à Domino præstabantur, non tam in illius, quam hujus commodum præstarentur, ne servo pereunte dominus damnum pateretur; utque adeo ipsum pretium duntaxat sui miserabilem faceret. Add. tamen *Dio Chrysostomus orat.* XV. de *servitute* p. 241. *Jegg. edit. Morelli.* Non tamen inde recte inferitur; quidquid servi erat ante servitutem, id postea esse domini. Nam hoc tantum sensu id admittitur; quicquid servi poterat esse ante captivitatem ex suis operis, id deinceps domini est. Ubi enim ultro quis in servitium sese tradit, potest quidem se & reulas suas domino simul tradere. Id tamen non semper necessarium est. Quin probabile videtur, eos, qui ipsi sese vendiderunt, tam pretium sui, quam res suas retinisse, saltem per modum peculii, aut tradidisse illis, quos antea tenebantur alere, puta liberis, aut parentibus lenio confectis. Quanquam Ebraei statuebant, non posse aliquem recte seipsum vendere, nisi nihil prius superesset, unde se aleret. Vid. *Selden.* l. 6. c. 7. Quod autem in jure Romano in verum servitium redigebatur, qui ad pretium participandum sese venundari passus fuerat, id ita se habebat. Fingebat Cajus, Sejum sibi servum esse, qui tamen liber erat. Sejus itidem servum se simulabat, mira fiducia partem sibi pretii pactus. Ubi deinde Sejus venditus fuerat, subornabatur tertius, qui liberali causa venditum assereret. Hoc modo perdebat emtor & servum, & pretium, postquam Cajus astute se subduxisset. Exemplum est apud *Plautum Persa act.* IV. sc. 4. & 9. Quod si quis jure belli in servitutem fuerit raptus, bona quidem capti, quæ simul cum ipso adprehendit victor, ipsius erunt. Sed quæ iste non simul cepit, perinde erunt, atque si captus naturaliter fuisset mortuus, saltem quousque libertatem recuperaverit. Illud autem liquidum est, quod quidquid in servitute adquisierit servus, domino adquiratur. Ad quem enim ipsa persona plene pertinet, ad eundem quoque pertinebunt omnia, quæ per istam personam proveniunt. Adeoque nihil erit, quod servus ut *juvus* possit retinere contra *dominum*. Etsi quod dominus ipsi peculiariter assignaverit ad usum, vel administrationem, retinere, & defendere possit contra conservum: ut sunt cibaria, vestimenta, cella, peculium. Add. *Plinius* l. 8. *epist.* 14.

§. 8. Quod autem *Idem* negat servo posse fieri injuriam, id cum grano salis est capiendum. Nam ratio ab ipso subjuncta, quod voluntatem suam servus voluntati domini subjecerit, adeoque quicquid hic fecerit illo volente fiat; violenti autem injuria non fiat; hoc tantum efficit, non posse queri servum, qualiscunque opera, modo intra ipsius vires ea sit, à domino sibi injungatur; licet forte eadem ipsi ad palatum non sit. Quemadmodum civis non potest queri, si rex absolutus ex suo judicio remp. gerat, ut ut civi ista administratio displiceat, Non hactenus duntaxat illam voluntatis subjectionem valere alibi ostendimus. De cætero quis negat servo injuriam fieri, si ab ipso exigatur opera vires excedens, si citra causam; aut quia impossibilia non præstitit, verberibus in

eum sæviatur, si victus denegetur. *Theano epist.* 3. ad δικάζων χρησιν, *instum usum* servorum requirit, ἵνα μήτε ἀλγὶ τὸ κόπον κάμνωσι, μήτε ἀδυνατώσι ἀλγὶ τὸ ἐνδύαν. *ne propter laborem deficiant, ne propter indigentiam viribus frangantur.* Quo loco notanda Judæorum dura inhumanitas, qua credebant se vestitum victumque minime cogi præstare servò è gentilibus; tametsi operas omnigena sævitia exigere nefas non haberetur, teste *Seldeno* l. VI. c. 8. Forte quia ipsi paria in Ægypto toleraverant. *Exod.* V. 13. 14. Nam illud *Levit* XXV. 43. ad servos ex Ebræis tantum pertinere tradebant. Benigniores heic leges Romanæ. Vid. l. 1. §. 2. l. 2. D. de his, qui sui, vel al. jur. sunt. l. 1. §. 3. C. de Latini lib. toll. Quo spectat, quod *Cato* apud *Plutarchum* in ejus vitadicere solebat: ἀρχισὸν ἀλγὶ κατέχει πρὸς οἰκίαν ἐξουαχεῖν, *sedissimum esse cum servus ventris causa rixari.* Et si alias idem satis duxerit servos, ubi consensuissent, venundandos putabat, nec alendos inutiles. Id quod recte *Plutarchus* d. l. reprehendit, quod *beneficentia nonnunquam porrigatur & ad bruta animalia.* *Plautus Menach.* Quem servum tu asseruere recte, ne auspicias, voles, esca atque potione vinciri decet. Apud mensam plenam homini rostrum deliges. Contra perstringitur *Juvenalis* sat. 14. herus, qui *Servorum ventres modio castigat iniquo.* Commendandum quoque decretum *Claudii* apud *Suetonium* cap. 25. Cum quidam agra & affecta mancipia in insulam Æsculapii radio medendi exponerent, omnes qui exponerentur, liberos esse sanxit, nec redire in ditionem domini, si convalescent: quod si quis necare quem mallet, quam exponere, cadis crimine teneri. Idem narrat *Dio Cassius* l. LX. Recte quoq; *Arist. Nicom.* VIII. c. 13. Erga servum, qua homo est, amicitia est. δοκεῖ καὶ γὰρ εἶναι τὴ δίκην πρὸς αὐτὸν αἰσθῶντα πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμος καὶ σωφρονὴς καὶ Φιλίας δὴ, καὶ ὅσον αἰσθῶντα. Quippe cum unicuique homini jus quoddam esse videatur erga unumquemque qui cum ipso legis ac fœderis esse particeps potest, & amicitia igitur erit, quatenus homo est. Add. Idem *Oeconom.* l. 1. c. 5. *Seneca* de Ira l. 3. c. 4. & de Clementia l. 1. c. 18. & epistola 47. *Arriani Epictetus* l. 1. c. 13. *Stobæus* serm. LX. Cæterum uti alia jura patrum familias per leges civiles temperata aut restricta sunt; ita & huic potestati herili conigit, quæ alibi magis, alibi minus circumscripta deprehenditur. Verum ubi illa absoluta & illimitata remansit, à lege civili non constituta, sed præterita debet intelligi, & relicta, prout à patribus familias extra ciuitates potuit exerceri. Quanquam in quibusdam civitatibus leges dominorum sævitiam in servos foveant, ac duriora in ipsos statuunt, quam jus naturæ etiam absoluto imperio tribuit. Quo spectat mos Romanorum, ex quo familiam omnem, qua sub eodem tecto mansu-
verat, ad supplicium agi oportebat, interfecto domino. Quem *C. Cassius* quidem argumentis quibusdam ab utili petitis defendere satagit, apud *Tacitum* Ann. XIV. Eum post aliquantulum mitigavit *Hadrianus* apud *Spartianum*; ut non de omnibus servis quæstio haberetur, si dominus in domo interemptus esset, sed de his, qui per vicinitatem poterant sentire. Add. tit. D. de SCto Siliano. Confitemen l. Samuel. XXVI. 16. *Scythas* quoque servis suis

§. 9. Circa prolem ex servis natam disquiritur, tum an illa necessario matrem sequatur, tum an æquum sit & ipsam servitio premi. De priore Romanæ leges sciunt, ut & in brutis, & in servilis conditionis hominibus partus ventrem sequatur. l. 24. D. de statu hominum. Id quod *Grotius* l. 2. c. 5. §. 29. juri naturali non satis congruere judicet, ubi pater aliqua sufficienti ratione queat cognosci. Nam cum in brutis quibusdam
ani.

animantibus patres non minus quam matres foetuum curam gerant, hoc ipso ostendi, foetum utriusque esse communem; adeoque si lex civilis hac in parte tacuisset, partum non minus patrem quam matrem secuturum. Vid. *Editum Regis Theodorici* c. 67. Enimvero nobis secus videtur. Nam supra ostensum fuit, originarie prolem ad matrem pertinere, sed patrem sibi ex pacto matrimoniali jus in prolem quarere. Verum cum servi, & quaecunque ex illis proveniunt, ad dominos ipsorum spectent; proles servilis eorundem erit potestate; postquam servitus eousque extensa fuit, ut non operæ tantum, sed & ipsum corpus servi ad dominum pertinere intelligeretur. Add. *Grot. ad Exod. XXI. 4.* ubi ostendit, etiam serviles nuptias ex arbitrio domini solutas. Quo facit etiam illud *Xenophontis Oeconom.* ubi inter præcepta oeconomica refertur, ne servi injussu domini liberos procreent; addita ratione: *nam boni ex eo plerumque fideliores atque amantiores fiunt; improbi vero cum uxore conjuncti promiores ad dolum evadant.* Quare autem potior heic sit dominus ancillæ, quam dominus servi genitoris, non hæc sola ratio est, quod connubia servorum non satis certa custodia essent circumscripta. Vid. *Plautus Casina.* Sed etiam, quia corpus ancillæ ad dominum pertinet, quod per imprægnationem ad operas obeundas redditur aliquandiu inhabile; servi non item. Cui & illa ratio favet, quod implantata solo cedant. Quod si autem ipse dominus ex ancilla prolem ferat, illa talis erit, qualem ipse dominus, aut leges civitatis volent. Sicut & ex his potissimum erit statuendum, quid de tali prole sit futurum, quam serva mater concepit, libera in lucem edidit, aut vice versa. Et si humanitas temper libertati prolis faveat. *Plato de L.L. l. XI.* super proli servili ita disponit: *Serva si servo, aut libero, aut liberto conjuncta peperit, servæ domino natus datur; si ex servo libera peperit, servi dominus nati similiter dominus esto. Quod si quispiam ex serva sua natum susceperit, aut quæpiam ex servo peperit proprio, idque pateat, natum quidem ex serva & libero mulieres in aliam regionem cum patre simul emittant. Natum vero ex libera & servo legum custodes una cum matre extra fines expellant.* Cæterum ipsi proli, quæ ex servili ventre nascitur, injuriam non facit dominus, si & ipsam servili esse conditione velit. Nam cum ipsius parens nihil haberet proprii, nulla ratio eandem alendi supererat, nisi ex bonis herilibus. Cum autem dominus ejusmodi proli alimenta, & quæ alia ad vitam sunt necessaria, cogatur præbere diu ante, quam ipsius opera utilis esse queat, & sequentes operæ sui temporis alimenta, saltem initio, non multum excedant; effugere eidem servitutem invito domino non licebit. Idque non solum, quatenus adhuc in ære velut domini esse intelligitur; sed & quia ea conditione alendam dominus susceperat, ut perpetuo serviret; in quam conditionem ipsa tacite præsumitur consensisse: cum præsertim illa plane nascitura non fuerat, si licentia sua dominus uti voluisset, occisis jure belli parentibus. Libertas autem naturaliter omnibus hominibus comperere intelligitur, quatenus nulum factum nostrum aut alienum antecessit, quod inæquales nos alteri reddere idoneum sit. Atque hæc quidem de prole eorum, qui occasione belli in servitutem redacti sunt, satis manifesta videntur. Circa eos, qui ultro sese alteri in servitutem addicunt, ubi lex aut pactum expressum non extat, æquitas & favor libertatis suadere videtur, ut prolis deinceps nascituræ alimenta sub alimentis parentum, quæ à domino debentur, contineri intelligantur, eoque nomine proles servituti non sit obnoxia. Conf. *Bæcler. ad Grot. dict. loc.*

§. 10, Videndum porro, quidnam incommodi in se contineat servitus, quæ apud plerisque nihil miserius habetur, & quæ etiam morte sit effugienda: *Sadæ Rosarium Persicum* cap. 1. *Proprio pane vesci & sedere melius est, quam aureo cingulo accinctum ferro adfutare.* Habet igitur servitus personalis hoc, ut quis perpetuas operas debeat pro alimentis & aliis, quæ vitæ necessitas exigit. Id quod si accipiat in terminis naturalibus citra quorundam dominorum inhumanam sævitiam aut legum civilium rigorem, nihil habet in se nimæ acerbitalis. Nam perpetua illa obligatio compensatur perpetua alimentorum certitudine, quam sæpe non habent, qui diurnas operas locant, defectu conductorum, aut ipsorum fœcordia non nisi fustibus expellenda. Vid. *Arrianus in Epicteto* l. 3. c. 6. p. m. 257. *Lucanus* l. 3. *Non sibi, sed Domino gravis est, quæ servit egessit.* Add. *Grotius* l. 2. c. 5. §. 27. Nec absurde quidam judicant, sublatam apud plerosque Christianorum servitutem inter causas esse, quare tantæ colluvies furum vagabundorum, & validorum mendicorum passim occurrat. Cui tamen malo quædam civitates obviam ivere, extructis publice ergastulis, in quibus ignavis nebulonibus laborandi necessitas afferretur. Add. *Bodinus de rep.* l. 1. c. 4. & *Rinsbeckius epist.* 3. p. m. 118. *Hobbes de Cove* l. IX. §. 9. circa discrimina servitutis & libertatis ita philosophatur: Libertas, inquit, nihil est aliud, quam absentia impedimentorum motus. Quæ impedimenta sunt vel naturalia & externa, vel moralia sive arbitraria. Secundum illa est cuique libertas major aut minor, prout plus vel minus spatii est, in quo versatur; ut majorem habeat libertatem, qui in amplo carcere, quam qui in angusto custoditur. Sic potest esse homo liber versus unam partem, nec tamen versus alteram; ut qui iter faciens sepius & maceris hinc & inde coercetur, ne vineas & segetes vicinas conterat. Isthæc libertatis species corporalis & physica dici potest; quo sensu omnes servi & subditi liberi sunt, qui non sunt vincti, vel incarcerationati. Impedimenta porro moralia absolute motum non impediunt, sed per accidens, nempe per electionem nostram, quatenus melius judicamus motu abstinere, quam eundem exercere. Sic qui in navi est, non impeditur, quin sese in mare præcipitare possit, modo velle possit. Sed si sapit, melius judicabit in navi manere, quam in undis suffocari. Sic quantæcunque poenæ sint propositæ, poterit tamen contra fieri ab eo, qui istud periculum subire non formidat. Atque hæc est voluntatis libertas intrinseca, ab eadem separari nescia, quæ æque servi, atque quivis alii subditi gaudent. Ergo alibi istud discrimen est quærendum. Ac primo quidem, licet vix ullus dominus sit tam durus, qui servum prohibeat, quo minus faciat, quæ ad vitam & sanitatem tuendam sunt necessaria, circa quæ præcipue curæ humanæ occupantur: fere tamen liberis heic conceditur mollius & copiosius sibi consulere, quam servis, quorum validudinem asperior victus, & intempestivi labores quandoque non parum affligunt. Quo spectat & illud *Ciceronis de Orotore* l. 1. *Mihilibet esse non videtur, qui non aliquando mihi agit.* Deinde liberi homines præ servis hoc habent eximium, quod illi ministeria civitatis, aut familiæ obæant honoratiora, & plus possideant rerum superfluarum. Quorum utrumque indoli hominum erectioris ingenii adprime convenit. Nam laboris molestiam ejusdem nobilitatis solatur; & rebus affluere dulce habetur, vel quia in futurum nobis provisum videtur, vel ad mollius instruendam vitam, vel ut materiam habeamus de multis bene merendi. Quod autem maximum est, liberi soli civitati, legibusque genera-

neralibus parere debent, nec poenam, nisi quæ in illis definitur, metuunt: ac de cætero voluntati suæ obtemperare in dulcissimis habent. Servi autem & concivi serviunt, ejusque jussis peculiaribus, poenæque, & coercitioni privatæ sunt obnoxii, ejusdemque morositate ferre coguntur; quæ eo molestior est, quo frequentius & propius servis cum domino versandum. Id quod eo durius est, quia raro leges publicæ servis contra dominos subsidium ferunt, nisi ubi ad immanem levitiam horum asperitas proruperit. Quæ tenerrimas quasque animas maxime afficiunt. Quanquam plurimum referat, cui quiserviat. Apud *Terentium Eunuchum* ex servo conjectura fit, dominum esse pauperem & miserum: contra *maxima quæque domus servis est plena superbis. Juven. sat. V.* Addi quoque potest, servitutis molestiam non parum exasperari, per superbiam humani ingenii, quo nemo non dignum se imperio putat; eoque cum servus æque aut magis aptum, id ad imperandum, quam herum, putet, à fortunainjuriam sibi fieri judicat, & conditionem suam qua vis ratione mutare cupit. Apud *Xenopontem Cyropæd. l. 8.* Chyrlantas tale discrimen libertatis & servitutis tradere videtur: *Quemadmodum ipsi dignum esse existimatis vestris subditi imperare; ita etiam nos pareamus, quibus deest. Tantum autem inter nos deest, servosque interesse, quantum servi ipsi inviti heic ministrent. Nos autem ultro optima quæque facere convenit.* Huc pertinet quoque *Dionys Chrysostomi orat. XIV. de servitute.*

§. 1. Liberatur servus variis modis. 1. Si dominus eum libertate donaverit. Nam quod jus in se servus in dominum transtulit, idem potest dominus servo reddere. Etsi in multis civitatibus receptum, ut manumissus manumittenti reverentiam præstet. Vid. *Lex Wisigothorum l. 5. tit. 6. c. 17. & 21.* Quod si tamen dominus superiorem habuerit, servo non aliter libertatem dare potest, quam salvo semper istius superioris jure, legibusque civilibus super manumissione constitutis. 2. Si dominus à se servum abigat; id quod in civitate exilium habetur. Neque differt à manumissione quoad effectum, sed tantum quoad modum. Utrunque enim potestati herili renunciatur; sed libertas heic in poenam, illic in gratiam conceditur. Esse autem poenam, commodum & locupletem dominum amittere, etiam ministri liberi intelligunt. 3. Servus si captus sit, servitutem veterem nova abolet; idque sive ipse solus, sive dominus cum ipso fuerit captus. Sed si solus dominus fuerit captus, servus in eum recidit statum, quo futurus erat, si dominus naturali morte obiisset, saltem quousque dominus priori libertati postliminio fuerit restitutus. 4. Liberatur servus ignorance successoris; puta, si dominus moriatur, nec jus suum in alium transtulerit; quia nulla ipsi adversus quemvis ad serviendum obligatio superest. Nemo enim obligari intelligitur, nisi scire possit, cui præstandum sit, quod debetur. An vero in civitate quoque pro libero accive talis se possit gerere, ex legibus civilibus erit judicandum. Sicut aliqui referunt, apud Turcas manumissionem servorum prodesse duntaxat contra veterem dominum, non autem contra alios, abs quibus iste manumissus denuo in servitium abstrahi queat. Porro contingit istud, ut servus ignorance successoris liberetur, si nullus domino hæres extiterit, naturaliter aut civiliter mortuo. Non enim, quemadmodum bona reliqua pro derelictis habita cedunt occupanti; ita ejusmodi quoque servus quasi pro derelicto habitus abs quovis in servitutem potest abstrahi. Nam cæteræ res nullo muniuntur jure, quo minus quivis eas

sibi possit vindicare, nisi jam alteri in eandem jus fuerit quaesitum. In hominem autem nullum sibi jus asserere quis potest, nisi quantum ex ipsius consensu, aut antegresso facto, quod ipsum spectat, oriatur. Exincto itaque illo jure, quod victor ex bello peculiariter in servum quaesierat, redit naturalis libertas, etiamsi fors ingenio ipsius servitium magis congruat, Inclination enim & aptitudo ingenii in se nemini jus dat, invitum in servitutem rapiendi; nec quod alteri fors utile est, id statim mihi licet per vim ipsi imponere. §. Ubi servus non ex praecedente delicto, neque per modum poenae in vincula conjicitur, aut quovis modo libertate corporali privatur, obligatione illa ex pacto nata liberatur, qua ipsum dominus adstringere amplius nolle censetur, dum physica eadem vincula injicit. Neque enim existit pactum, nisi ubi paciscenti creditur; neque violari potest fides, quae non est habita. Inde ejusmodi servo aufugere nefas non erit.

SAMUELIS PUFFENDORFII

D E

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT I.

DE CAUSA IMPULSIVA CONSTITUENDÆ CIVITATIS.

1. <i>Ingressus.</i>	<i>tatis?</i>
1. <i>Homo natura magis amat se, quam societatem.</i>	7. <i>Genuina civitatis constituenda causa.</i>
3. <i>Ex appetitu tamen societatis non statim sequitur appetitus civitatis.</i>	8. <i>Sola legis naturae reverentia pacem generis humani non continet.</i>
4. <i>In homine multa sunt vitia, civilem societatem perturbantia.</i>	9. <i>Neque soli arbitri; neque pacta.</i>
5. <i>An civitas per consecutionem naturalem producta?</i>	10. <i>Discrepantia judiciorum pacem generis humani turbat.</i>
6. <i>An indigentia fuerit causa constituta civi-</i>	11. <i>Coercendis hominibus acriori frangit quæ sola lege naturalis opus est.</i>

Post societates, quas vocant, primas agendum jam de civitate, quæ perfectissima habetur societas, & qua incolumitas humani generis post ipsius multiplicationem maxime continetur. Hanc quare instituerint homines, antea per familias segreges dispersi, manifeste adparebit, si & indolem societatis civilis, humanique inclinationes ingenii paulo curatius pervestigaverimus. Ad quod illustrandum non parum proderit excussisse, quæ vulgo super hac re traduntur.

§. 2. Plerique igitur ad naturam hominis heic confugiunt, quæ ita ad societatem civilem rapiatur, ut citra eam nec velit, nec possit vivere. Cui fini allegantur argumenta illa, quæ supra pro sociali hominis natura l. 2. c. 4. adducta sunt; desumpta potissimum à solitaria vitæ miseriis, à tædio solitudinis, à sermone, qui citra societatem homini frustra datus esset, ab appetitu converlandi cum hominibus, ab utilitate ex conjunctione cum aliis resultante, & si quæ sunt alia. Ex adversum *Hobbes de Crue* c. 1. ostendere conatur, revera hominem esse animal, quod seipsum, tuamque utilitatem quam maxime & principaliter amat; (*Isaïas orat.* 2. ὁ θεὸς ἄλλως περὶ πλείονας ἑαυτὸν ποιεῖται. *nemo plures facit alios, quam seipsum.* *Enripides Medea.* Τίς δ' ἔχει θνητῶν ἀρετὴ γινώσκει τίς δέ. Ὡς πᾶς τις αὐτοὺς τὰ πέλους μᾶλλον φιλεῖ; *Quis vero mortalium jam non novit hoc, Quod quisque seipsum magis quam proximum amet?* *Isocrates de pace:* ἐμοὶ δοκεῖον ἅπαντες μὲν ἐπιθυμεῖν τὰ συμφέροντα, καὶ τὰ πλεον ἔχειν τῶν ἄλλων. *Mea sententia mortales utilitatis sua studiosi sunt, & in eo elaborant, ut plus possint aliis:*) societatem autem & alios secundario duntaxat, & quatenus in ipsum aliqua inde voluptas aut utilitas redundare potest. Idque inde ostendit, quod ut quis alterius societatem affectet, non sufficiat id solum, quod homo sit; sed quod apud hunc potius quam alterum honorem aut utilitatem obtenturum sese speret. Idemque inductione à singulis societatibus petita illustrat. Qui commerciorum causa coeunt, lucrum suum spectant, quod adsumtis locis melius sese obtenturos sperant, quam si seorsim sua negotia gererent. Ea spes si ipsos deceperit, vecordes habebuntur, ni damnozæ societati quantocytus renuntiaverint. Illi, quos officii publici rationes jungunt, forensē quandam amicitiam ineunt, plus mutui metus; quam amoris habentem, & cui potius exteriorum signorum fallax adparatus, quam sincera animorum conjunctio adest. Sic ut inter tales quandoque factio, junctis viribus in privatum nitens commodum, vix unquam liquida benevolentia existat. Et qui propriis confidit opibus, de adsciscendis sociis parum sollicitus est. Ubi hilaritatis, aut fallendi orti causa coitur, quisque sibi maxime perplacet, si aliis aut sibi risum possit movere. Ast ille provenire non solet, nisi ostensa aliorum turpitudine, aut indecentia; cum recte quis in alio ridere non possit, quod in seipso deprehendit. Juxta illud *Juvenalis sat.* 2. *Lorspedem rectus derideat, Æthiopem albus.* Igitur qui alios ridet, non possunt non eisdem præ se despiciere, & ex comparatione alienæ stoliditatis gloriolam sibi quærere. Et quanquam risus interdum capretur citra offensam, & per jocos edentulos; patet tamen heic quoque aliquem magis voluptate sua, quam societate duci. Imo qui id ex professo agunt, ut alios exhilarent, hoc præcipue spectant, ut per festivi ostentationem ingenii gratiam aut commodum aliquod aucupentur. Quin plerisque hominum est natura insitus maximus pruritus aliorum dicta aut facta examinandi, ludicandi, condemnandi atque exagitandi; quem si ubertim exierere queant, jucundissimum sibi vitæ condimentum accessisse putant. Idemque ægre per disciplinam aut castigationes reprimitur, aut extinguitur. Denique si coeatur philosophandi causa inter eruditos, qui præ cæteris sese profrentur sapere, tot volunt magistri haberi, quot conveperunt; & qui sapientiam suam ab aliis repudiatam videt, non modo eis non faver, sed & acerrime indignatur. Quofacit illud *Arrianus in Epicteto.* l. 3. c. 2. *Quod si quis tibi dixerit, orta disputationis de præstantissimo philosopho, quendum dixisti,*

dixisse, unum illum esse philosophum : animula tua, quæ antea digiti longitudine erat, nunc duos cubitos excedit. Si quis autem alius dicat, Nihil agis, non est opera pretium illum audire ; quid enim scit? prima principia percepit. Præterea vero nihil tenet, statim velut autonius adfast, pälles, vociferaris. Ego ei demonstrepo, qui vir sum, quantus Philosophus. Add. Charron de la Sageſſe l. 1. c. 36. n. 6. Ex quibus liquido adparer, quod congressus omnis spontaneus concilietur vel ob indigentiam, vel captandæ gloriæ ; unde referte student congressi vel commodum aliquod, vel exultationem & gloriam apud socios, vel denique voluptatem. Idem alio argumento demonstratur, ex ipsis definitionibus *Voluntatis, Boni, Honoris & Utilis*. Societates ab hominibus incuntur voluntario. Ubi autem voluntas, ibi quoque est ipsius objectum, nempe bonum. In quod bonum autem adpetitus singulorum fertur, nisi quod quisque sibi tale esse judicaverit? Nam ut maxime res aliqua naturaliter bona sit, tamen nisi ea ad nos respectum habeat, fere circa illam adpetendam & æst. mandam torpere solemus. Si enim vel maxime regi Persarum bene sit, ego tamen id mihi bonum non duco. Bonum autem semper comitatur aliqua jucunditas, quæ vel ad animum solum, vel ad corpus quoque pertinet. Animi voluptas omnis vel gloria est, vel ad hanc ultimo refertur. Quæ corpus afficiunt, commodorum nomine veniunt. Ergo omnis societas, vel commodi causa, vel gloriæ, i. e. sui, non sociorum causa contrahitur. Enimvero gloriæ stud. o nulla iniri neque multorum hominum, neque diu duratura societas potest ; propterea quod gloriatio, sicut & honor, si omnibus adsit, nulli adest ; quippe quæ præcellentia, & comparatione constat : neque ut quis causam gloriandi in se habeat, adjumentum ullum accedit ex aliorum societate ; nisi quod conjungi cum hominibus notoriæ virtutis, paris aut æmulæ præstantiæ argumentum habeatur. Alas enim tanti quisque est, quantum sine aliorum ope ipse potest. Commoda autem hujus vitæ manifestum est augeri posse mutua ope. Longe tamen mollius & commodius foret, si solo jussu alios in nostra ministeria liceret disponere. Prout etiam inter reliqua vitæ instrumenta tanto gratius quodque habetur, quo plura adfert emolumenta, minorique impensa aut labore paratur, atque conservatur. Unde sine dubio homines magis ferrentur ad imperium, quam ad societatem, i. e. mal. lent aliis imperare, ipsi immunes, quam in mutuam operam conspirare ; nisi metu aliquo retraherentur, seu nisi prospicerent, omnia pro imperio agere volentibus malum aliquod imminere. Conspirat *Arrianus Epicteto* l. 2. c. 22. *Nullum animal alteri ita conciliatum est, ut suæ utilitatis ; cui quidquid obſtare videtur, siue frater sit, siue pater, siue filius, siue amalius ; siue amator ; odit, averſatur, execratur. Ita enim natura comparatum est, ut nihil perinde amet, atque utilitatem suam. Hæc pater, hæc frater est, & cognatus, & patria & Deus. Quapropter si quis eodem conferat utilitatem, & sanctitatem, & honestatem, & patriam, & parentes, & amicos ; salva sunt hæc omnia. Sin alibi utilitatem, alibi amicos, patriam, cognatos, & ipsam adeo justitiam collocavit ; intereunt hæc omnia, præponderante utilitate.* Οὐκ ὁδὸν τὸ ἐργῶν, καὶ τὸ ἐπὶ οὖν, ἐκείνῳ ἀνδρὶ καὶ πέπεισεν τὸ ἴδιον. Ubi enim Ego, & Meum est, eo inclinare necessum est animal. Idem suprà dixerat : Catello non aliquando vidisti abblandientes invicem, & inter se colludentes, ut dicas ; nihil illis esse amantius? Sed ut videas, quis iste sit amor, carnem illis obſectio ; & cognosces. *Cicero Offic. 3.* *Sibi ut quisque maluit, quod ad usum vitæ pertineat, quam alteri adquirere, concessum est, non repugnanſe natura.*

§. 3. Quanquam autem *suprà* d. l. ostenderimus ex hisce hautquidquam consequi, hominem non esse animal sociabile, aut à natura non destinari, ut in societate sui similibus vivat: posito tamen adpetitu societatis in homine, non inde statim sequitur, hominem natura ferri ad societatem civilem. Non magis quam hoc sequitur: homo per naturam desiderat aliquam occupationem; ergo natura ferrur ad studia literarum. Quippe cum ille adpetitus per societates primas, junctaque cum aequalibus amicitia, impleri possit. Quo facit illud *Arist. Nicom.* l. 8. c. 14. ἀνθρώπου τῇ φύσιν συνδυασμὸν μᾶλλον, ἢ πολιτικὸν καὶ ὅσω πρότερον καὶ ἀναγκασιωτερον οὐκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία καινότερον ζώοις. Homo conjugale magis quam civile animal est; quanto prior, magisque necessaria est familia, quam civitas, & filiorum quibus per procreatio animalibus communior. Add. *Kennelmus Digby de origine mandati* c. 9. §. 8 *seqq.* Cæterum, quod diximus, ita probat *Hobbes* d. l. societates civiles non meros esse congressus, sed foedera, quibus ineundis fides & pacta sint necessaria. Horum ab infantibus quidem & indoctis vim; ab iis, qui damnorum ex earum defectu orrorum sunt in experti, utilitatem ignorari. Unde fieri, ut illi, quia quid sit societas civilis non intelligunt, eam inire non possint; hi autem, quia nesciunt quid eadem profit, non curent; aut saltem in ea ira vivant, ut ejusdem præstantiam non aestiment. Ergo omnes homines, cum sint nati infantes, ad societatem civilem ineptos natos esse; plurimos per omnem vitam tales manere: disciplina autem, non natura, hominem ad eam societatem aptum fieri. Neque vero isthæc destruuntur auctoritate *Aristotelis*, qui hominem φύσιν, aut πεφυσγέναι dicit ζῶον πολιτικόν, ναῖντα aut aptum naturam animal politicum. Nam per illam locutionem quandoque notatur, aliquid actu inesse rei cuiuspiam per naturam, circa omne antegressum ipsius aut alterius factum; quo sensu v. g. piscis aptus natus est, ut nater, avis ut voler, quercus ut glandes ferat. Interdum autem notatur, alicui rei inesse aptitudinem seu habilitatem recipiendi perfectionem quampiam per culturam & disciplinam, quæ ut ipsi insit, natura intendit, aut saltem tanquam sibi congruum & non repugnans adprobat. Quo sensu natura aptus est v. g. equus, ut gressus superbos glomeret, id quod asino negatum; pſitacus ut garriat, ager ut frumentum, collis ut vitem ferat; ipse homo ut sermocinetur, ut varias artes & scientias addiscat. Quo sensu & eundem animal politicum esse, mox demonstrabimus, non obstante, quod omnes homines nascantur infantes; quippe cum homines adulta ætate, & rationis usu gaudentes supponere soleamus, quando inquiritur, quid homini natura competat, aut non competat. Add. *Rich. Cumberland. de leg. nat.* c. 2. §. 2. Deinde circa dicta *Aristotelis* observandum, ipsum voce ζῶον πολιτικόν latius uti, pro animali sociabili, non presse pro tali, quod ad societatem civilem feratur, aut ad eandem aptum sit. Sic *Idem Polit.* 3. c. 4. (6) φύσει μὲν ἔστιν ἄνθρωπος ζῶον πολιτικόν. διὸ καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς πρὸς ἀλλήλων βοηθείας, ἀκ ἐλαττον ὀρέζονται τῇ συζήν. Homo natura est animal civile. Quare etsi nihil aliorum auxilio egeret, nihilominus convictum expeteret. Atqui ex ὀρέξει τῇ συζήν, ex adpetitu convictus non statim sequitur, hominem ferri ad ipsam civitatem; cum isti adpetitui per societates primas, & familiarem cum aliis conversationem satisfieri queat; quæ etiam sine civitate intelliguntur. Sic *Idem Polit.* l. 1. c. 2. hominem esse animal politicum demonstrare inde vult, quod alias sermo illi frustra esset datus. Atqui sermonis usus etiam alibi quam in civitate potest esse; & homines utique inter se

termocinati sunt diu, antequam civitates instituerentur. Pari modo accipitur ea vox *Nicom.* l. 1. c. 5. *Perfectum bonum esse sufficiens adparet. Sufficiens autem dicimus, non ipsi soli, qui vitam solitariam agit, sed parentibus, sed filiis, sed uxori, amicis denique ac civibus: ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν ἀνθρώπου*, quando quidem homo civilis natura est. Atque etiam extra civitatem parentes, liberi, uxores, & amici existere possunt.

§. 4. Clarius res fiet, si consideretur, quænam conditio ex constitutis civitatibus apud homines proveniat; quidnam requiratur, ut aliquis vere dici queat animal politicum, i. e. bonus civis; quid denique sit in natura hominis huic ipsi, ut ita dicam, civilitati repugnans. Civitatem qui subit, naturalis libertatis jacturam facit, ac imperio se subicit, quod præter alia jus vitæ & necis in ipsum complectitur, & cujus jussu plurima faciendæ, abs quibus quis alias abhorrebat, & omittenda, quæ vehementer adperebat; sic ut pleræque actiones ad bonum societatis referendæ sint, quod sæpe à bono singulorum videtur discrepare. Atqui ad hoc naturaliter fertur homo, ut nemini subjectus esse, ut omnia suo agere arbitrio, ut proprio commodo in omnibus velificari velit. Istas dulcissimas sane inclinationes uti vinceret, graves causas, & necessitatis vim habentes adfuisse oportuit; adeoque hominem in civitates non ultroneus quasi naturæ ductus, sed graviorum malorum evitatio compulit. Deinde animal vere politicum, i. e. bonum civem illum dicimus, qui jussis imperantium promte paret; qui ad bonum publicum omnibus viribus connititur, idque lubenter ante privatum bonum habet; imò qui nihil sibi bonum credit, nisi idem tale quoque publico sit; qui denique adversus alios cives commodum se præbet. *Arrianus Epicteto* l. 2. c. 10. *Qua est igitur civis professio? Ne quid privatim utile ducat? & nulla re tanquam emancipatus deliberet: sed ita ut manus aut pes, si ratione uterentur, & naturalem ordinem intelligerent, nunquam concitarentur aliter, nec desiderarent quidquam, nisi ratione habita universi.* Quo facit mos Persarum, apud quos sacrificans non pro se solo privatimque vota nuncupat, sed communiter universis Persis bene precatur, inprimis autem regi. *Herodotus Clio.* Ast quam maligne maximæ partis hominum ingenia ad huncce finem sint attemperata, nemo tam imperitus est, quin intelligat, paucis datum est, omnes boni civis numeros explere; maxima pars metu poenæ ut cunque continetur; plurimi per totam vitam pravi cives & animalia non politica manent. Quin potius nullum homine animal ferocius aut indomitum magis, & quod in plura vitia, pacem societatis perturbare apta, sit proclive. Feraque animalium brutorum ad pabulum abjecta, cujus aviditas quandoque eadem inter se committit. Illius si affatim sit, non temere quid litigii movebunt. Nonnulla per Venerem quoque efferantur, in quam tamen certa duntaxat anni parte solent incallescere. Et quantacunque sit eorundem feritas, in genus tamen suum raro sævire solent. *Indica tigris agit rabida, cum tigris de pace Perpernam, servis inter se convenit ursis. Parcit cognatis maculis fera.* Ast vero homines non solum cibi potusque desiderium, & Veneris stimuli, nullo non anni tempore prompti, invicem collidunt; sed & alia vitia, brutis ignota, & sæpe sibi invicem adversa. Quæ inter primum locum occupant supervacuarum rerum insatiabilis cupido, & lævissimum malorum ambitio; cujus sensum ut solus homo videtur habere, ita eodem quoque tenuerrimo utitur; cum contra bruta nihil afficiat, nisi quod corpori ipsorum aliquam noxam

noxam infert. Sallustius Catilin. Pecunia, dein imperii cupido materies omnium malorum fuisse. Namque avaritia fidem, probitatem, ceterasque bonas artes subvertit: pro his superbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere edocuit. Ambuo multos mortalium falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud in lingua promissum habere: amicitias, inimicitiasque non ex re, sed ex commodo aestimare, magisque vulnum, quam ingenium bonum habere. Accedit vivacissima injuriarum memoria, & vindictæ ardor, quod malum rarius & segnius inter bruta deprehenditur. Et quod miserrimum est, eo furore in proprium genus sævire homo gaudet, ut maxima pars malorum, quibus humana conditio vivit obnoxia, ab ipso homine proficiatur. Nec absurde quis dixerit, per Creatoris providentiam ideo tam tardis incrementis hominem adoleiscere, secus ac bruta, quo ingenii humani ferocia & asperitas per longas moras utcumque frangi, & in harmoniam cum aliis disparibus ingeniis queat temperari. Nam subito in plenas vires aditus homo quavis bestia intractabilior erat futurus. Vid. Proverb. XIII. 24. XXIII. 13, 14. Srrac. XXX. 1. seqq. 12. Huc etiam pertinent, quæ traduntur ab *Hobbesio Leviath.* l. XI. morem omnium hominum esse, ut perpetuo & indefinenter potentiam unam post alteram persequantur; non quod quis majorem semper speret, quam qua jam fruitur, neque quod modica potentia contentus esse non possit: sed quod potentiam & bene vivendi facultates præsentis conservare non possit, nisi acquirendo plura; quippe quæ absumuntur, nisi subinde suppleveris. Etiam quando hoc bene successit, cupiditas oritur alia nova, aut famæ aut voluptatum novarum. Porro divitiarum, honorum, imperii, vel potentiae cujusvis cupiditas disponit hominem ad contentionem, inimicitias, & bellum. Competitorem enim interficere, aut quocunque modo repellere competitori alteri ad obtinendum quod cupit via est. Accedit & hoc, quod in quovis genere brutorum inclinationum & appetitus fere est similitudo; at inter homines quot capita, tot sensus, & in plerisque magna pervicacia studium suum extollendi. Quod vel solum sufficere potest ad perturbandam hominum multitudinem, quæ in unum coetum est jungenda. *Euripides Phœnissis* v. 502. *Si omnibus idem esset pulcrum, egregiumque simul, non esset ambigua discussio inter homines: Nunc vero nihil simile, nihil æquale hominibus est, præter nomina; res vero non est eadem.* Ergo tantum abest: ut homo natura sit animal politicum, seu ut statim per nativitatem sit idoneus ad gerendas partes boni civis; ut potius viz longam per disciplinam aliqui ad illud utcumque excolantur. Huc spectat illud *Platonis de LL.* VI. ἀθρο-
πῶ δὲ, ὡς φαμέν, ἡμερον. ὁμῶς μὲν παιδείας μὲν ὅλης τυχὲν καὶ φύσεως εὐτυχῆς. *Jeit' αὐτὸν ἡμερῶτα δὲ τὸ ζῶον γιγνέσθαι φιλεῖ. μὴ ἰκανῶς δὲ, ἢ μὴ καλὰς τε ἀφ' ἐν, ἀγελώτατον ὅπου φέρεται.* *Hominem mansuetum animal esse dicimus.* Porro si cum natura felici rectam quoque disciplinam fuerit assecutus, indivinisimum, mansuetissimumque animal solet evadere: si vero non satis aut non bene fuerit educatus, ferocissimum omnium, quæ in terris nascuntur, animal redditur. *Arist. Pol.* l. I. c. 2. ὥστερ τελευθὲν βέλυσον τὸ ζῶον ἀνθρώπος ἐστίν. ἔτω καὶ χι-
εῖσθὲν νόμος καὶ δίκης, χειρὶς πᾶντων. *Ut perfectione suscepta optimum cunctorum anima-
lium est homo: ita si alienus fiat à lege & à iudicio, pessimum est omnium animalium.* Mox eundem vocat ἀνοσιώτατον αὐτὸν ὁρῶν, impiissimum & immanissimum sine virtute. Idem *Nicom.* II. cap. 1. Non parum refert, sic ne an sic ab adolescentia consuescat ali-
quis, sed quam plurimum; imo totum in eo penitus consistit. Idem *Nicom.* VII. 7. μὲντοι λείπει

ἢ ἂν πηΐσεν ἀνθρώπου κακὸς ἦν. *millicies plura mala homo quam bestia perpetraret.* Add Seneca *epist.* CIII. Polybius l. 17. c. 13. πῶς τῶν ἀνθρώπων γένος δοκῶν πενηνρότατον εἶναι τῶν ζώων, πολὺν ἔχει λόγον τῆς Φαυλομεταῖς ὑπάρχειν. πῶς μὲν γὰρ ἄλλα ζῶα ταῖς τῶν σαρμάτων ἐπιθυμίαις αὐταῖς δαλεῦνται, διὰ μόνων ταύτας σφαλλεται. πῶς δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ πρὸς δόδοιοι ποιμένον, ἔχῃ τῶν διὰ τῶν ἀλογιστῶν ἢ διὰ τῶν φύσιν ἀμαρτανῶν. *Homini genus cum versutia & calliditate caetera animalia superare videntur, multa tamen dici possunt, cur deterimum habeatur.* Nam caetera animantes, quae solis corporis cupiditatibus serviunt, per has dumtaxat in fraudem labuntur; at humanum genus variis praeterea opinionibus inductum, non pauciora per imprudentiam peccat, quam natura unio. Lactantius de ira Dei c. 12. Quid erit homine iraculentius, quid inimitius; si demum meum superiore, cum legum aut fallere potuerit, aut contemnere? Plutarchus Cicerone, ἔδει ἀνθρώπου ἡρώτερον εἶναι ἀνθρώπων, ἐξασίαν πάθος περὶ λαβόρῳ. *Nullum animal est homine facinus, si libidini licentiam habeat conjunctam.* Ne nunc addamus, quae passim de vitiis vulgi, quae maxima generis humani pars est, jactantur. Add. Mornaus de Veritate tel. Christ. c. 16. Sic ut malitiam & fraudes hominum nosse, eo fine, ut caveri & eludi possint, magna civilis prudentiae pars sit. Vid. Baco de Veritate de augm. scient. l. 7. c. 2. Ex hisce igitur satis patet, quo demum sensu homo natura animal politicum dici queat, nempe non quod omnibus & singulis per naturam insit aptitudo gerendi personam boni civis; sed quod per disciplinam saltem aliqua pars hominum ad illud fingi queat; & quod multiplici generis humani salus & incolumitas nisi per societates civiles servari nequeat. Ad quas natura, sui conservandi studiosissima, ineundas utique homines impellit. Sicuti & hic societatis civilis vel praecipuus est fructus, ut in ea homines ad vitam civilem decentur agenda adfuefiant.

§. 5. Io. Frid. Hornius de civit. l. 1. c. 4 §. 6. Civitatem opus naturae vocat, quae naturali ordine ac consecutione sit producta. Scilicet primum par mortalium, ex quo totum genus humanum fuit propagatum, amore conjugali fuisse conjunctum; natos quoque cum parentibus tenerrimo affectu fuisse copulatos. Inde familiam ortam; quae multitudine sobolis abundans, & quotidianis auditibus crescens, novas colonias deduxerit, donec civitati sufficeret. Idque omne praestitisse ingenitum societatis amorem, qui consanguineorum cohabitatione incrementum cepit. Homines autem unquam in sylvas & solitudines dispersos secessisse, & adferarum instar vagam degisse vitam, velut commentum esse explodendum. Enimvero per naturalem hanc consecutionem causas impellentes, & pacta humana circa civitates constituendas excludere velle, perinde est, ac si quis diceret: ex semine crescit arbor, ex arbore fiunt tabulae & trabes, haec inter se rite compactae navem constituunt; ergo naturali consecutione atque ordine navis facta est; neque aut peculiarem id genus aedificii habet causam, aut nullae fabricorum operae intervenerunt. Igitur agnoscimus quidem, fabulosum esse, magnam hominum multitudinem initio congregatam, dein per sylvas ac solitudines dispersam, postea denuo in civitates collectam. Nec minus tamen & illud gratis fingitur; ex uno hominum pari aut post diluvium ex quaternis familiis ita repente civitates coaluisse, nulla peculiari causa impellente, aut nullis pactis intervenientibus. Nam utut liberos intra familiam paternam cura patris continuit, quousque ad virilem aetatem ipsi pervenerent; tamen cum primis illis seculis sola agricultura & pecuaria fere viveretur, nulla ratio erat, quare parer filios uxoratos diutius penes se vellet retinere. Quin potius ex hi-

storia sacra colligitur, filios, inprimis plures unius patris, eoque provectos, ut patrum-familias vices ipsi obire possent, in diversa solitos discedere, peculiaries sibi sedes positu-ros; præsertim cum vacuæ passim terræ, & arridens regionum aliarum facies in diffi-cta interdum allicerent. Vid. *Genes. XIII. 5. 6. 9.* Neque antiquissimis seculis sola Sici-lia incolæ tales habuit, quales describit *Homerus Odys.* 1. Τῆσιν δ' ἐτ' ἀγερά βυλεφά-ροι εἴτε θέρμεις, Ἀλλ' οἷγ' ὕψηλῶν ὄρεων ναῖσαι κάθηται ἐν σπῆσι γλαφυροῖσι θε-μίσευες ἧέκαστος. Παιδῶν ἢ δ' ἀλόχων ἢ δ' ἀλλήλων ἀλέγχει. Nec fora conciliis fervent, nec iudice: tantum Antra colunt umbrosa: altis in montibus ades Quisque suas egit, norem, natos-que: nec ulli In commune vacat socias extendere curas. Et est quidem inter fratres amor, sed ut malint tamen invicem æquales degere, quam unus alterius imperio subesse; & con-stantius diligant, si rem familiarem invicem implicitam non habeant. Sicut primordia generis humani sese multiplicantis magis ad id separandum, & per diversa terrarum dispergendum, quam ad idem in magnos cœtus colligendum valuerint. Verum cum cordatiores animadverterent, incommoda illa, quæ familias segreges comitabantur, tolli posse, si plures in eundem cœtum coalescerent, civitate constituta; inde non pacto solum & impendio easdem combinare placuit, sed & majoris securitatis & commoditatis gratia in eundem locum dispersa antehac per campos ac sylvas domicilia contrahi cœpta. Et in hunc sensum interpretandi sunt illi; qui à primis civitatum conditoribus homines per sylvas dispersos in unum collectos tradiderunt,

§. 6. Multi arbitrantur, homines, ut in civitates coirent, per indigentiam fuisse mo-tos, atque ut vitam redderent cultiorem juxta atque copiosorem, quæ solitaria non potest non & inculta, & egena existere. Ubi illud quidem certum est, vix miserius fore animal homine, si singuli solis sibi relinquantur citra ullam ab aliis hominibus acceden-tem opem. Sed nec illud negari potest, ad delicias usque vitam humanam excoli cœptā, postquam in civitates fuit concessum. *Lactantius de Opificio Dei. c. 4. Homo si haberes ad propulsanda pericula suppetens robur, nec aliis alterius auxilio indigeret; quæ societas esset? quæ reverentia inier se? quis ordo? quæ ratio? quæ humanitas? aut quid esse deterius homine? quid efferaus? quid immanius? sed quoniam imbecillus est, nec per se potest sine homine vivere, societatem appetit, ut vita communis & ornatio fiat, & tutior.* Nihilominus indubium nobis videtur, indigentiam haut quidquam solam, aut præcipuam causam civita-tum constituendarum fuisse; ut ut in eam sententiam quoque inclinet *Plato de rep. l. 2.* Nam & jam antea, quando adhuc in familias segreges dispersi agebant homines, satis consultum erat necessitatibus vitæ, inventa agricultura, & pecuaria, vini cultura, vestiaria, aliisque artibus. Vid. *Genes. XIII. 2. XXIV. 35.* Et sanè ponamus patrem familias, cui affatim agri, pecorisque, ac servorum; quid huic deesse possit ad tolerandam hanc vitam? Aut si quid desit, per commercia id supplere pote-rit. Vid. *Cornel. Nepos Attico c. 13.* Sicut multæ hodie civitates dantur, quæ merces, necessitati aut voluptati inservientes, ab exteris petunt; nec tamen ideo cum illis in unam civitatem coalescere necessum habent. Vice versa non pauci dantur popu-li, per multa jam secula vitam civilem degentes, haut quidquam splendidiorem aut copiosorem, quam prisca quondam patres familias victitabant. Quique adeo ja-ctent illud apud *Valerium Flaccum lib. 5. Nec menia nobis Vestra placent: feror Ar-*

die, gratam ait sibi esse populi erga se benevolentiam, & quam sibi haberent fidem; sed caverent, ne ullum post hac regem, si scirent, admitterent in urbem, aut portas ei aperirent. Civitates fines præsidii, urbes munimentis firmant, armamentaria adparatu bellico complent, etiam in altissima pace: quod inutile esset, nisi vicinas civitates metuerunt. Eadem tamen bene instructæ non amplius metuunt. Sic ut metus media comminici soleat, quibus ipse expellatur. Pari ratione homines, quia se invicem metuebant, abs se ipsis præsidia sunt mutuati, constituta civili societate. Cujus vim illi demum penitus intellexerunt, qui dicunt: nisi judicia essent, unus homo alterum devoraret. Conf. *Hobbes de crve c. 1. §. 2.* Quod autem homines affatim causæ habeant, quare abs se invicem sibi metuant, caveantque, satis supra l. 2. c. 2. §. 6. 12. fuit expositum. Contra quæ nequidquam ab *Hormo d. l.* opponitur: *Æquales vixisse familiarum patres multis seculis sine metu fictitia invasionis. Ambitionem sero invasisse genus hominum, & post civitates demum constitutas, quæ honoribus & distinctis dignitatibus originem præbuerint.* Quasi vero funestam inter primos fratres eadem ambitio non produxerit, dum Cainus indignatur, fratrem majori apud Deum esse dignatione. Deinde non sola ambitio caula mutui metus statuitur, sed & perversitas hominum, & concursus circa eandem rem; quarum illa simplicissimis seculis barbariem giganteam, hic etiam inter conjunctissimos rixas produxit. Vid. *Genes. XIII. 7. XXVI. 15. 20. 21.* Et sane acrioribus stimulis regum pectora ambitio agitatur, ac majori generis humani clade defecit; sed ita ut ne pastorum quidem aut rusticorum animi ab isto malo penitus sint immunes. Vid. *Virg. eclog. 3. v. 25. seqq. it. eclog. 7. Theocritus idyll. 5. & 8* Subjungit: *lacedere alios maledictis, & ferro, non pessimi tantum, sed & stolidissimi fuisse. Laceditos quippe potuisse invasores meritam inferre mortem; præterquam, quod nulla fuerit praeda expectanda inter inopes, aut qui fructus duntaxat haberent collectos, quos ubique terra exponit, nullo aut exiguo labore, & citra periculum parandos.* Quasi non modici spes lucri ad suscipienda scelera pravis hominibus sufficiat; aut quasi non olim hodieque frequententur latrocinia & furta inter populos, quæ solus ex agricultura, & pecuaria quaestus. Quin nec solus latrociniorum metus homines in civitates compulit; sed ne quibusvis injuriis, quas mortales varias invicem inferre & recipere apti sunt, obnoxii forent. Id equidem fatemur, quod subjungit: *visi justa dissidentia fuisset, nullo tamen jure ob incertum metum alterum occupare fuisse indultum.* Verum jus illud in omnes & omnia, quod juxta *Hobbesium* statum naturalem comitatur, non ultra est extendendum, quam recta ratio admiserit, in hunc fere sensum: homo in naturali libertate constitutus jus habet utendi omnibus mediis, quæ sana ratio ad ipsius conservationem necessaria dicitur, adversus omnes, abs quibus ipsi periculum imminere itidem sana ratio suggerit. Igitur si quis cautionem suam ulterius, quam ratio sana admittit, extenderit, sine dubio in legem naturæ peccabit. Adeoque si alterum occidere ob incertum metum occupaverit, quem commodius licebat declinare, haut quidquam aliquid fecisse censendus est, quod natura permittit. Unde & sine dubio prave sentiunt, qui ex eodem fundamento rapinas & latrocinia adversus hostes non professus defendi putant. Nam rapina & latrocinium in se denotat tale medium, quod ad conservationem hominis sana ratio necessarium dicitur haut quidquam potest; sed quod potius ob superfluam avaritiam, & crudelitatem suscipitur. Haut sane

enim latro viatores spoliatur ideo, quòd sibi ab illis periculum imminerebat. Illud autem satis inepte dicitur : *si vel maxime odium & dissidentia inter homines versatur, id tamen civitatis causa fieri haud dicitur*. Non enim inter se oderunt & diffidunt homines, ut civitates constituent : sed ideo civitatem constituerunt, quia sibi diffidebant : Et si vel maxime unus paucos aliquos oderit, sibi displicentes, alios contra amore prosequatur, cæteris favet, aut saltem non irascitur : tamen si singuli, vel singulos duntaxat inimicos habuerint, totum genus humanum odiis, & inimicitiiis scatebit. Sicut frustra contendatur, omnino *cobitatione*, & *naturali multiplicatione civitates cæpisse*. Deest hæc materia civitatibus ; illa occasionem fortasse, ut vicini potissimum in eandem civitatem congregarentur. Sed causam, quæ homines ad civitates constituendas impulerit, ista in se non continent.

§. 8. Neque est, quod aliquis credat, solam reverentiam legis naturalis, quæ utique omnes injurias prohibet, efficere potuisse, ut quidquid est mortalium in naturali libertate securi invicem viverent. Equidem dantur homines, quibus decus, honestum, innocentia, fides quam maxime cordi est, quæ ne præstita quidem iniquitate violare velint. Dantur etiam non pauci, in quos cadit illud *Aristot. Nic. IV. 8. ci διὰ Φύσεως ἀπέχονται τῶν ἀλλοτρίων, ὡς ἔρῳδιον, ἃ αὐτὸν μὲν τὰ ἐγγὺς λαμβάνειν, τὰ δὲ αὐτῶν ἐτέρους μὴ. ἀρεσκείαν δὲν αὐτοῖς τὸ μὴτε λαμβάνειν, μὴτε διδόναι, qui obtemperant ab aliis abstinent*, propterea quod facile minima est, ut si aliquis aliena acceperit, alii ab eo quædam non accipiant : atque idcirco neque accipere, neque dare ipsis his præcet. Eo ingenio si omnes essent, non adeo civitatibus opus fuisse videtur. Sed quanta ex adverso eorum turba est, quibus omnia sancta vitia sunt, quotiens spes lucri arripuerit, & fiducia propriarum virium, aut solertia, qua repellere, aut eludere læsiones se posse sperent. Talibus non diffidere, est ipsorum malitiæ & ludibrio se ultro exponere. *Salustius Jugurth. Paucis tutata per se ipsa probitas est*. Cæterum uti abs pravis mortalium cavere, ac idonea sibi præsidia mature circumponere rationis est : ita durum nimis est illud *Hobbesii de Cive c. V. §. 1. spem unicuique securitatis, conservationisque suæ in eo sitam esse, ut viribus, armibusque propriis proximum suum vel palam, vel ex insidiis præoccupare possit*. Equidem ea est apud plurimos perversitas, ut quotiens majus bonum sibi videretur profecturum à violatione legum, quam ab earundem observatione volentes easdem violent. Sicut & *Plato de republ. l. 2. ait : ubicunque iniuste agere quisque se posse confidit, agit proptinus : prodesse enim quisque privatim multo magis existimat iniustitiam, quam iustitiam*. Universum tamen genus hominum istius perversitatis damnare, nimium fuerit. Quin, fatente ipso *Hobbesio*, dantur quoque ingenia modesta, quæ sibi plus non arrogant, quam aliis relinquunt, quibusque adeo ob oculos obversetur illud : *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*. Ad hosce opprimendos quomodo quis obtentu securitatis suæ ruere possit, ego non video. Nec sana ratio hoc unquam probabit, ut alterum, de cuius voluntate & conatu in meam perniciem nondum peculiariter constat, oppressum eam ; cum longe aptiora sint remedia, pacem cum ipso firmandi. Nam sola illa communis hominum malitia, quæ utique gradus suos habet, non statim hominem homini professum hostem facit. Igitur fateamur quidem in statu naturæ tantam non haberi securitatem, quanta in civitatibus habetur ; quod ab aliis officia legis naturalis adversus me sunt exercenda : non tamen usque

adco

adeo nulla est, ut hostilem in modum adversus omnes sit agendum. Sane enim ubi video vires meas alterius viribus pares esse aut majores, ubi alter voluntatem pacifice mecum vivendi verbis & pactis contestatus est, & per edita quædam specimina confirmavit; quare hunc tanquam hostem habeam? Aut quomodo sola suspicio, ne amicitiam adversus me simulet, aut animum suum mutet, probabilem mihi causam præbeat eundem occupandi? Id quod multo clarius adhuc cernitur in integris civitatibus, quæ invicem in statu naturali vivunt. Nam heic sane omnium confessione nefas habetur, si una civitas alteram, neque beneficio neque injuria cognitam, nedum amicitiam adversus istam foedere & opere contestatam, vi aut insidiis occupare velit; ideo tantum, quia communem cum eadem dominum non habet, abs quo compesci possit, si ipsam aliqua læserit. Ex quibus adparet, haud quidquam in statu naturali *filere leges naturales*, quod *Hobbes* vult; etsi longe major sit securitas easdem exercendi in civitatibus, ubi officus pacis mihi non respondentem per Magistratum compellere possum. His omnibus tamen non obstantibus, prudentia urique dicitur, ut non solum contra profectam improborum malitiam mature nos muniamus, sed & quæ apud eos se se exferit, probitatem mutabilem esse cogitemus. Atqui heic in universum convenientius præsidium, quam locieras civilis, inveniri nequit.

§. 9. Porro licet jus naturale dicitur, ut si quid controversiæ oriatur, id vel amice componatur, vel arbitris decidendum devolvatur; tamen ne sic quidem paci satis cautum erit. Quam facile namque est homini in alias naturæ leges peccare; tam facile quoque est, præteritis arbitris, pronus ad arma convolare. Quam & cum per solum pactum in arbitrum fuerit à partibus compromissum, ubi sententia displicuerit, idem quoque proculcare non difficile fuerit illi, cui virium suarum fiducia impunitatem inter homines promiserit: præsertim cum arbiter pro imperio partes adigere non possit, ut sententia ab ipso pronunciata utique stent. Hinc & prudentia omnino suadet, ut ne in naturali libertate nudis pactis, fideique aliorum nimis confidamus; sed illa foedera credamus sanctissime servatum iri, quæ nautua utilitate sanciantur, quæque adeo violasse utrique damnosum fuerit; aut ubi alter vi ad servanda promissa facile adigi potest. Ubi perfidei lucrum & impunitas est proposita, temerarium habetur credere, salutem suam solius pacti vocabulo satis muniri. Atque id ipsum satis ostendit praxis populorum, qui postquam cum una civitate foedus abruperunt, aliorum populorum foedere se muniant; quo ipso non statim dominant perfidiam suam, quod in aliorum fidem se recipiunt; sed quia civitates solent foedera cumprimis utilitate propria metiri, abdicato foedere inutili aut pernicioso utiliori se applicant. Et in hunc sensum emolliendum est dogma *Hobbesi de Cave c. 2. §. 11. pacta mutue fidei in statu natura esse invalida*. Scilicet licet speciose jactetur ap. *Leviem l. 22. c. 22. Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam plerumque obligat fidem*: in statu tamen naturali longe tutius fuerit cogitare tritum istud: *si se res perit, diffi, si saltem remansit. τίς δ' ἀνθρώπων ἔστιν ὃς ἐσώσεται, αὐτὸς μόνος*. *Theognis.*

§. 10. Accedit & alia causa, quare sola lex naturæ pacem humani generis continere non possit. Scilicet habet hoc naturalis libertas, ut quemadmodum propriis viribus sua cuique salus defenditur; sic & circa obtinendum istum finem, & in regendis suis actionibus proprio quilibet judicio utatur. Quod quantopere apud diversos discrepet,

quis est, qui ignoret? Paucissimis ea est ingenii felicitas, ut quid generi humano singulisque ad diuturnitatem conducatur, proprio Marte possint perspicere, & perspectum constanter sequi velint. Plurimis præ ingenii hebetudine foedus error pro ratione imponit. Plerique inconsulto affectuum impetu feruntur, quo libido, aut fallacis species utilitatis subegerit. In tanta opinionum atque studiorum discrepantia, quæ fida pax, aut concordia potest esse? Dum stolido æque ac sapienti sententia sua videtur pulcherrima, nec iste magis hujus, quam hic istius ductum sequi dignatur. Cum autem sola ratio, prout in singulis hominibus deprehenditur, tantam discrepantiam componere nequeat; alia sane via qualiscunque sententiarum conspiratio est obtinenda.

§. 12. Denique etiam non solum res ipsa satis ostendat, quantum felicitati suæ, ope aliorum hominum promovendæ officiant, quantaque mala ac pericula sibi arceant legis naturalis violatores; sed etiam ipsa lex naturalis conscientiis hominum satis insinuet, non impune laturus, qui contra ipsius scita alios petulanter læserint: (*Claudianus de IV. Cons. Honorii: Extruite immanes scopulos, attollite turres, Cingite vos fluvii, vastas opponite silvas. Non dabitis murum sceleri;*) ac licet utilitas, quæ observationem legis naturalis, malumque quod ejusdem violationem circa promovendam aut impediendam cujusque felicitatem sequitur, manifeste ostendat, præstare, aut sociales sese homines, quam diverso modo, gerant: ne isthoc tamen intuitu ea sat valida est ad procurandam generis humani tranquillitatem. Idque quia multitudo non ratione, sed impetu vivit, ac libidinem pro ratione habet, educationis fere & consuetudinis vitio, qua vis rationis velut oburdescit. Tum quod magna pars mortalium præsentibus tantum imminet, futuri parum curiosa, ac illis fere moveretur, quæ in sensus incurrunt, ad sublimiora ægre adfurgat. Inde est, quod apud plurimos longe major poenæ humanæ metus, quam divini Numinis, quo tamen nihil magis metuendum. Scilicet quia lento fere pede divina vindicta solet incedere, & sæpe per occultas sese vias explicat. (*Cæsar de B. G. l. 1. Confesse Deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere.*) Id quod pravis mortalium animum præbet & alias causas impiorum mala referendi; (*Add. Ecclesiast. 8. v. 13.*) præsertim cum etiam improbissimis sæpe affatim adsit, quibus vulgus felicitatem metiri suevit, & contra probi sæpe multis calamitatibus premanantur, ex quibus improbi & stolidi inefficaciam virtutis ad felicitatem colligere amant. Quo faciunt illa apud *Plutarchum de sera Numinis vindicta*: *Ultionem maleficio quam proxime adjunctam statim viam intercludere iis, qui quam plurimum malitia bonos habentes successus nuntant. Nihil enim aliud perinde, atque delatio iuste vindictæ, iniuria affectuum spes enervat, animosque eorum dejicit, contra improbos ferocia & audacia augens. Et hoc ipso mali sese ad capeffenda flagitia exhortantur atque excitant; quod malitia fructum statim maturum, & ante oculos suum præbeat, poena autem jero demum, & longe post fruitionem subsequatur. Accedit & hoc, quod stimuli conscientiæ, quæ facinus antecedunt, non ita validi videntur, quam qui idem subsequuntur, quando factum non amplius infectum fieri potest. *Curtius l. VIII. c. 2. Male humanis ingenii natura consulit, quod plerumque non futura, sed transacta perpendimus. Et quod rationis dictamen flagrans ante factum cupiditas obtundebat; id hacce deservelcente demum validissime animum per-**

cellit.

cellit. *Plutarchus d.l. Ubi homo aut ob avaritiam, aut glorie potentiaque civilis invidiam, aut Venerea voluptatis causa facinus iniustum atque atrox commisit: ac deinde furiosa siti libidinis sua dissipata, summo tempore perspicit, reliquos mansisse fœdos & horrendos flagitii impetus, utile autem, necessarium, aut conducibile nihil illis partum: nonne in eam sepe numero incidat cogitationem necesse est, se vana gloria, aut illiberalis ingrataque voluptatis causa, per-versis pulcherrimis & maximis inter homines iuribus, vitam turpitudine, tumultibusque implevisse? Scilicet uti Idem d.l. ait: quemadmodum malefici cum ad supplicium educuntur, quisque suam effert crucem; sic vitiositas ad singula peccata ex sese fabricatur singula tormenta; solertissima opifex vite miserabilis: & in qua præter turpitudinem terrores multi, animique motus graves, poenitentia, tumultusque continentes insunt. Verum quia isthæc interna tormenta in aliorum sensus non incurrunt; ideo eo minorem habent efficaciam ad aliorum malitiam reprimendam. Equidem recte *Hobbesius Leviathane c. 31. Nulla fere est actio humana, qua initium non sit catenæ cuiusdam consequentiarum adeo longæ, ut ad finem ejus prospicere providentiâ humana nulla possit. Concatenantur autem accidentia jucunda & molesta adeo insolubiliter, ut qui jucundum sumit, molestum quod adheret, quanquam improvisum, necessario etiam accipiat. Quemadmodum vim inferentes puniunt vis aliena: intemperantiam puniunt morbi, &c. & tales sunt, quas voco poenâs naturales. Stoliditas ramen plerorumque hominum, & affectuum vehementia facit, ut ista omnia paucissimis pro dignitate considerentur. Igitur frænandæ hominum privati efficacius remedium non supererat, quam quod civitates jam constitutæ suppeditant. Sic ut *Plutarchus adversus Colotem* ista Colotis verba aut recte reprehendat. *Qui vitam, qui leges composuerunt, atque jura, ique regerentur urbes & imperio magistratum parerent, instituerunt, ii in tranquillo admodum & tuto nos collocaverunt, tumultibusque liberaverunt. Ista si quis aboleret, ferarum porro vitam victuri essemus, & quisque obvium quemque tantum non devoraturus. Nam valde superfunctorie indolem mortalium Plutarchus inlæpexit, si credidit; sublatis legibus civilibus, per decreta Parmenidea, Socratica, Platonica, Heraclitica, decus ac pacem humani generis stare posse. Et si vel maxime verum esset illud Aristippi apud *Hesychium Il-lustrum*, τί πλέον ἔχουσιν οἱ φιλόσοφοι, qua re ceteros antestarent philosophi; respondit, αὐ πάντες οἱ νόμοι ἀναυρεθῶσιν ὁμοίως βιώσομεν, si omnes leges sublata essent, similiter viveremus: quid tamen fiet maximæ parti mortalium, qui sibi relicti affectibus & libidinibus suis obtemperant? Quin potius ergo, qui ratione traduci ad meliora non possunt metu contineantur. *Quintilian. l. XII. c. 7.****

CAPUT II.

DE INTERNA CIVITATUM
STRUCTURA.

1. Contra malitiam hominum ab ipsis hominibus remedium est petendum.	}	3. Illi multi consentire debent.
2. Ad hunc finem multi sese conjungere debent.		4. Quid cœtus apud a civitate differat.
		5. Ad civitatum requiritur unio voluntatum, & virium.

6. <i>Quo illa sit interuenientibus pactis.</i> 7. <i>Pactum primum, & illud subsequens decretum.</i> 8. <i>Pactum alterum, complementum civitati afferens.</i> 9. <i>Causa, quare Hobbesius unum tantum pactum agnoscat.</i> 10. <i>Ea est insufficientis.</i> 11. 12. <i>Eius rationibus respondetur.</i> 13. <i>Quid sit civitas?</i> 14. <i>In monarchia quod est rex; id vult civitas.</i>	15. <i>In aliis formis regulariter major pars concludit.</i> 16. <i>Quod limitatur.</i> 17. <i>De paritate sententiarum.</i> 18. <i>De coniungendis & diuidendis sententiis.</i> 19. <i>Quot homines minimum ad concilium requirantur.</i> 20. <i>Quis sit civis.</i> 21. <i>Quotuplica sint corpora subordinata?</i> 22. <i>Quid iuris istis corporibus competat?</i> 23. <i>De corporibus illegitimis, & facticis.</i> 24. <i>De peculiaribus, functionibus civium.</i>

Consequitur jam, ut civitatum intrinsicam structuram curatius rimemur. Ut igitur securitatem sibi homines, quanta quidem in ipsorum conditionem cadit, contra malitiam aliorum hominum pararent, nihil aliud excogitari potuit, quam ut unusquisque sibi auxilia idonea circumponeret, quibus invalso alterius in alterum ita periculosa redderetur, ut satius sibi esse putaret manus cohibere, quam conferre; pacem agitare, quam bello alterum laceffere. Malitia quippe ingenii humani, & ad lædendos alios proclivitas nulla re efficacius reprimi potest, quam ostentato cominus præsentaneo malo, quod inaniturum sit eum, qui alterum aggressus fuerit, ac sublata spe impunitatis. Tale porro auxilium haut quidquam præbere potest locus aliquis, natura aut arte munitus. Nam in tali solum hære, carceris instar habet; neque solus quis eundem facile defendat. Receptis autem fociis, ab his ipsis periculum imminet, nisi alio præsidio contra eosdem te munias. Equidem ab armis aliquid auxilii potest accedere; sed non tantum, ut unus homo sibi diurnam securitatem etiam contra multos inde queat polliceri. Sic & quod ex animantibus brutis accedere præsidium potest, exiguum est, aut anceps, nec repellendis istis periculis idoneum. Sicut unius & alterius canis, qui stipendia contra Americanos fecit, meminit Gomara *hist. gen. Ind. occid.* c. 44. & 65. Et Imperator insulæ Zeylon in regia sua Candy habere dicitur satellitum velut centum elephantorum, qui noctu per urbem vigilias obeunt, & circa necandos fontes carnificum vice funguntur. Sed ut ad hunc usum idonei fiant, auxilio multorum hominum opus est. Igitur contra pericula ab homine imminencia nulla commodius remedium peti potuit, quam ab ipso homine, junctis invicem viribus, mutuoque implicita salute, & periculis communi conspiratione propulsatis. Conf. *Hobbes de Cive* c. VI.

§. 2. Manifestum est autem, quod duorum vel trium consensio talem securitatem minime possit præstare; propterea quod ex altera parte, quæ istos est invalura, additio unius vel paucorum hominum ad certam & indubiam victoriam sufficit, ac adversarii fiduciam dat ad aggrediendum, successumque & impunitatem spondet. Igitur necessarium est ad securitatem, quam quærimus, obtinendam, ut numerus eorum, qui in mutuam opem conspirant, tantus sit, ut paucorum hominum ad hostes accessio non sit ipsis conspicui momenti ad victoriam; adeoque ut insignis aliqua hominum multitudo sese

se se conjungat. Inde & *Plato de LL. lib. V.* tantum civium numerum ad civitatem requirit, ut injuriantes vicinos possint depellere, & iisdem injuriam patientibus auxilia ferre. Ex quibus & hoc colligitur, justam civitatis magnitudinem, ad vicinorum vires esse referendam. Inde quæ olim, cum mortalium genus in magnam civitatum multitudinem distingueretur, magnæ erant civitates, post exortus magnis imperiis, justo minores sunt. Nam corpora quamlibet ardua & excelsa procerioribus admodum decrepant. *Plin. panegyrico.*

§. 3. Deinde inter multos istos, qui hoc fine coeunt, oportet ut sit consensus circa adhibenda media, ad eundem finem idonea. Quantuscunque enim alias istorum sit numerus, nitamen consentiant de optima ratione qua communis defensio sit instituenda, sed si quisque ex proprio judicio suis viribus uti velit, nihil efficietur. Nam distracti sententis, & in diversa tendentes impedimento invicem erunt. Aut si maxime aliquando in unam actionem spe victoriæ, prædæ, aut vindictæ, impetu vel consilio sic satis consentiant; (id quod quandoque in plebe sanibunda quoque cernitur, vid. *Tacit. Ann. l. c. 32. v. 6. 7.*) postea tamen diversitate ingeniorum, consiliorumque, vel æmulatione aut invidia, quibus naturaliter homines inter se contendunt: vel levitate & per inconstantiam, ita divellentur, ut deinceps neque mutuam opem ferre, neque pacem inter se habere velint. (Conferantur, quæ super viris reipubl. Atheniensis disserit *Polybius l. 6. c. 45.*) Adeoque ejusmodi coitiones multorum hominum minime omnium ad diuturnitatem valebunt, nisi communi aliquo metu coercerentur, ne ab eo, quod semel placuit, postea pro lubitu discedere iterum queant. Unde consequitur, nudam consensionem plurium etiam pacto firmatam, non præstare illam, quam quaerimus, securitatem; seu non sufficere, ut plures inter se societatem mutui auxilii ineant, mutuoque promittant, quod actiones suas, viresque ad eundem finem, bonumque commune sint directuri. Sed oportet ut quid amplius accedat, ut qui semel ad pacem & mutuum auxilium causa communis boni consenserint, metu prohibeantur, ne postea, cum bonum suum privatum à communi discrepare visum fuerit, iterum dissentiant.

§. 4. Ad hocce illustrandum *Hobbes* pressè examinat naturam quorundam brutorum, quæ & ipsa aliquo modo socialia videntur, uti sunt potissimum apes, & formicæ. Hæc enim, utut ratione destituantur, per quam pacta facere, & regimini se submittere possint; tamen consentiendo, id est, eadem cupiendo, & eadem fugiendo ita actiones suas dirigunt ad finem communem, ut coetus eorum nullis seditionibus sint obnoxii. Id quare inter homines secus sit, & quare magna hominum multitudo diu concorditer cohabitare sine imperio nequeat, operæ pretium erit dispicere. Causa igitur, quare providentissima natura istas bestiolas in coetus conjunxerit, hæc videtur, quod illæ per hyemem quoque perdurent, ciboque alantur; cum reliqua insecta fere sub hyemem moriantur, aut citra assumptum extrinsecus cibum degant. Longe commodius autem istorum cibus comportari, & asservari potest, si plures operam jungant, quam si singulae seorsim laborent, Ex quo istud patet, illarum bestiarum coetus finem habere à civitatibus diversum, sed in iisdem aliquod instar existere societatis omnium bonorum, dum in commune laboratur, & ex communi omnes aluntur. Affert & aliam rationem ejus discriminis *Hobbes*, quod istarum bestiarum regimen sit tantum consensus, sive mul-

ræ voluntates ad unum objectum, non una voluntas, qualis in civitatibus est: seu quod
 istorum insectorum singula seorsim ad opus cum aliis faciendum, cibariaque in unum
 congerenda conspirent; non autem omnium voluntates in unam voluntatem coalue-
 rint, prout in civitatibus fieri suevit, ut pro omnium voluntate habeatur, quod vel
 unus, vel concilium aliquod constituit. Causæ autem, quare in creaturis illis, solo sen-
 su & adperitu viventibus, nuda consensio animorum sit ita durabilis, ut ad eam nulla
 re alia præterea opus sit, hæc fere sunt. 1. Inter homines certamen est honoris & digni-
 tatis; inter bestias non est: unde, quæ ex hoc fonte inter homines promanat invidia,
 æmulatio, & odium, inter bestias non deprehenditur. 2. Adperitus apum naturalis, &
 sensuale velut iudicium conformia sunt, & ad commune bonum feruntur, quod inter
 illas à privato non differt. *το τῶ σμήναι μὴ συμφέρον, ἔδὲ τῇ μελίσει συμφέρε.* Quod
 examin non conducit, nec api conducit. Marcus Antonius l. 6. §. 54. Unicum desiderium
 est plena habere alvearia. Inter homines autem quor capita, tot sensus; & nihil fere
 pro bono habetur, in quo possessori non sit aliquid præcipui & eximii præ cæteris 3. A-
 nimantria ratione destituta nullum defectum vident, aut videre se putant in administra-
 tione suorum coetuum; quippe quos non iudicio, sed solo naturæ instinctu constitue-
 runt, nec cum aliis comparare norunt. Nec ulli apum libido subit cellulas alia, quam
 sexangulari figura formandi, Sed in coetu hominum plurimi sunt, qui præ cæteris sa-
 pere se existimantes præsentem statum fastidiunt, & res novare instituunt. Ob diver-
 sitatem autem iudiciorum diversi novatores diversis modis novant; ex quo distractio ci-
 vitaris, & demum bellum civile oritur. 4. Animalia bruta, utcumque possint vocis
 suæ aliquem habere usum, ad significandum inter se affectus suos saltem concitatores;
 carent tamen arte illa verborum lenociniis res fucandi, quæ necessario ad perturbatio-
 nes animi concitandas requiritur; qua nempe bonum melius aut vilius, malum pejus
 aut levius, aut utrumque diversa plane facie, quam revera est, repræsentatur. Ve-
 rum hominis lingua quædam belli & seditionis tuba quandoque esse solet; quæ non so-
 lum falsas vivendi & agendi regulas potest promulgare, sed etiam illas multo cum ver-
 borum lenocinio aliis insinuare & commendare, animosque eorum pacificæ societatis in-
 doli reddere infestissimos. Nec immerito quondam Pericles à Comico dictus fuit te-
 nuisse, fulgurasse, & confudisse totam Græciam. 5. Non distinguunt bruta contume-
 liam aut contemptum à damno; vel potius nullum contemptus habent sensum. Igitur
 dum ipsa necessitates corporis sui inveniant, de sociis ultra nihil querelarum movent.
 Verum illi homines maxime reipublicæ molesti sunt, quibus maxime licet esse otiosus.
 Neque antea super existimatione, aut dignitate certant, quam de fame & injuriis æ-
 ris victoriam reportaverint. 6. Denique consensio creaturarum illarum brutarum na-
 turalis est, hominum pactitia tantum, i. e. artificiosa, seu moralis potius, vinculis mora-
 libus duntaxat contenta, quæ naturalem ingeniorum diversitatem atque asperitatem,
 & in contrarium tendendi facultatem haut quidquam extinguunt. Addi posset & hoc,
 in coetu apum imperium proprie non esse; ideo enim rex apum aculeo caret; cum
 tamen illud velut anima sit civitatis. Etsi hoc sane ingens naturæ miraculum sit; quod
rege incolumi mens omnibus una est: Amisso rumpere fidem. Add. Xenophon Cyrop. l. V. Probe
 tamen observandum, isthanc comparisonem inter multitudinem hominum & apes eo
 tantum

tantum sine adduci, ut ostendatur, quare in magno cœtu hominum diuturna conspiratio & concordia speranda non sit, ubi imperium abfuerit. Nequaquam autem hoc volumus, quasi hæc inclinationes, quæ discordiæ semina continent, apud singulos homines æque efficaces deprehendantur, aut quasi non sana ratio ex ipsâ natura hominis talia suggerat argumenta, quæ hominem magis, ac ullum aliud animal ad concordiam & mutuam benevolentiam inclinare jubeant. Unde nostrum scopum haut quidquam intervertit *Rich. Cumberl. de leg. nat. C. 2. §. 22.* qui lex istas rationes *Hobbes.* retorquere instituit, ostendendo; ab homine amari honorem, qui è beneficentia naturaliter provenit; eundem publici boni vim ad tutandum bonum ipsius privatum perfectius intelligere; ratione uti, quæ & ad obedientiam & ad imperandum, prout fors tulerit, ipsum pariter disponit; verbis aptissimis rationis suæ vim acuere nosse atque exornare; legem nosse, cujus vi injuriam à damno citra injuriam illaro distinguit; denique consensio inter homines semel factæ non tantum à natura accedere constantiam, sed & artem naturæ auxiliatricem varias cautelas adversus casus minus inopinatos & durationem ultra ætatem hominis per scripturam impertire. Enimvero nihil agit, antequam ostenderit, magnam multitudinem hominum, nullo imperio contentam, à paucis quoque non posse perturbari, & omnes homines sapere, ac dictata sanæ rationis liquidissime intelligere, omnesque affectus & pravas libidines plane enervasse. Et sane ruinosa valde civitatibus fundamenta subternit, qui modestiæ mortalium nimium tribuit, ac de probitate sui animalis omnes, & præcipue fecem vulgi metitur.

§. 5. Cæterum quid sit illud, quod consensum multorum diu continere aptum sit, humani indolem ingenii penitus rimanti facile adparebit. In quo duo occurrunt vitia, quæ potissimum impediunt, quo minus multi diu in communem aliquem finem possint conspirare. Unum est diversitas inclinationum & judicii circa discernendum, quod ad finem communem est utilissimum: cui in plurimis conjuncta est hebetudo ad dispiciendum, quod ex pluribus sit utilissimum; & pervicacia mordicus defendendi, quod semel utcumque arripserit. Alterum est torpor, & aversatio ultro faciendi, quod utile est, ubi desit aliqua necessitas, quæ tergiversante velint nolint ad officium faciendum subigat. Priori malo remedium sit, unitis in perpetuum voluntatibus omnium, seu ut deinceps una sit omnium voluntas circa ea, quæ ad finem societatis faciunt. Posteriori autem; si constitutur aliqua potestas, quæ præsens, & in sensus incurrens malum infligere possit communi utilitati reluctanti. Quo spectat illud *Ciceronis Tuscul. Quæst. l. 4.* *Ipsam agriitudinem non sine magna utilitate à natura dicunt constitutam; ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiosis affici se in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam & infamiam ferunt sine dolore.* Unio voluntatum hoc sane modo fieri nequit, ut naturaliter omnium voluntates in unum confundantur, aut ut unus tantum velle incipiat, reliqui omnes velle definant: aut ut naturalis voluntatum discrepantia, & in diversâ inclinatio ullo modo plane tollatur, & in perpetuam harmoniam combinetur. Sed hoc demummodo multæ voluntates unitæ intelliguntur, si unusquisque voluntatem suam voluntati unius hominis, aut unius concilii subiciat, ut pro voluntate omnium & singulorum habendum sit, quicquid de rebus ad securitatem communem necessariis ille voluerit. Nam & illud quicque vel-

le cenſetur, quod in alium contulit, ſi ipſe velit. Ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς τὴν αὐτὴν μέ-
 μνην πέταχε τῷ διοικῶντι τα ὅλα. καθ' ἅπερ οἱ ἀγαθοὶ πολῖται τῷ νόμῳ τῆς πόλεως.
*Vir bonus ſuum animum gubernatori univerſitatis ſubmittit: quemadmodum boni cives le-
 giſſimitati. Ariani Epistolæ l. 1. cap. 12.* Pari ratione talis potentia; quæ omnibus
 metuenda ſit, conſtitui non poteſt, ut omnes & ſinguli ſuas vires naturaliter in unum
 transfundant, ipſi deinde plane enerves. Sed hoc duntaxat modo unus omnium vires
 poſſidere intelligitur, ſi omnes & ſinguli ſeſe obligaverint, quod eo modo vires ſuas ad-
 plicaturi ſint, ſicut ille voluerit. Iſthac voluntatum atque virium unio ubi facta fuerit,
 tunc demum civitas, validiſſima ſocietatum & perſonarum moralium, inde emergit.
 Diſtinctius iſta intelligentur, ſi cogitemus, per ſubmiſſionem voluntatum apud ſubdi-
 tos non extingui naturalem libertatem voluntatis, per quam de facto velut retrahere
 poſſunt, quod ſemel dederunt, & detrectare obſequium, quod polliciti ſunt, neque
 vires & facultates ſubjeſtorum naturaliter in imperantem transfundi, ita ut v. g. robur,
 quod ſuit in lacertis omnium ſubditorum tranſeat in lacertos imperantis: igitur dupli-
 ci velut pondere librari voluntates, viresque ſubditorum, ut ad nutum voluntatis im-
 perantium ſe componant. Quorum prius poſitum eſt in ipſo pacto, quo iſti ſeſe hiſce
 ſubmiſerunt; cui maximam addit vim præceptum Divini Numinis, & religio jurisju-
 randi, quibus tanto major efficacia ineſt ſuadendis hominum animis, quo magis hi
 bonam diſciplinam à puero ſortiti ſunt, & neceſſitatem atque utilitatem imperii civilis
 perſpectam habent. Qui autem per animi pravitatem preſſioni huius ponderis renitun-
 tur, dum vel imperium ſtolide æſtimant velut rem paucorum libidini cæterorum vex-
 ationi repertam; vel torpent & averſantur ultro facerè id, quod officium requirit: iſti
 altero pondere ad capeſcenda imperantium juſſa adiguntur, nempe metu poenæ & ex-
 trinſeca coactione. Cum autem qui alterum coactus eſt, robuſtior ipſo eſſe debeat,
 & verò id robur, quo imperantes ſingulorum hominum robur excedunt, inde ſit, quod
 cives ad nutum ipſorum vires ſuas adplicant: inde quod pravos cives cogere & coërce-
 re poſſint imperantes, ab obſequio bonorum civium eſt. Cæterum ut major virium
 pars in civitate in manu imperantis ſit, illi, cui imperium legitime partum, & qui vel
 mediocri ſtudio circa officium ſuum præſtandum oſtendit, iſi proclivi eſt efficere.
 Nam & ſemper ſperare poteſt, majorem partem civium divini præcepti, fideique datæ
 & juramenti memorem fore; & nunquam non majoris & melioris partis ex populo
 intereſt civitatem tranquillam & ſalvā eſſe, ac legitimis imperantibus autoritatem
 ſuam conſtare. Sed & in promptu ſunt aliquot velut machinæ, quibus imperantium po-
 tentia inſigniter augetur, uti ſunt loca bene munita, miles perpetuus ſingularibus vin-
 culis imperanti obſtriſtus; per quæ quantumvis magna multitudo coërceſſi poteſt, in
 ermis præſertim & per lata terrarum ſpatia diſfuſa; & ubi caute ab imperantibus pro-
 ſpiciatur, ne in factionem cives conjungantur.

§. 6. Ut autem iſthæc unio penitus intelligatur, ſciendum eſt, quod plures per-
 ſonæ phyſicæ, quamdiu in unam perſonam moralem non coaluerunt, quicquid agunt,
 aut quæcunque obligationes contrahunt; tanquam ſinguli agant & contrahant, adeo
 ut tot numero ſint actiones & obligationes, quot ſunt perſonæ phyſicæ. Et quan-
 quam sæpe multi homines vocabulo *multitudo*, quod unitatem videtur notare, ſoleant
 expri-

exprimi; tamen si quis accuratius consideret, multitudo non est vox aliqua collectiva seu quæ notat unum ex pluribus constans, uti est v. g. exercitus, classis, concio, senatus, &c. Sed revera nil nisi multas res notat, abstrahendo an homogeneæ illæ sint, an heterogeneæ, collectæ, an dispersæ. Adeoq; multitudo hominum revêra non est unum aliquid, sed plures homines, quorum unusquisq; suam sibi habet voluntatem, & suum circa omnia proponenda iudicium. Et proinde multitudini, prout contradistinguitur singulis, una & separata à singulis actio, aut peculiare jus tribui non potest. Unde etiam si quis in aliqua multitudine extiterit, seu multos circa se homines habuerit, in unum corpus non conjunctos, quorum plerique aut cæteri omnes aliquid agant, aut contrahant, nec tamen ipse in id consenserit, aut alio modo de isto actu participaverit, idem actus ad ipsum nullo modo pertinebit. Enimvero ut multitudo aliqua, seu multi homines una fiant persona, cui una actio queat tribui, & cui certa jura comperant, quatenus singulis opponitur, & quæ jura sibi singuli tribuere non possint, necessarium est, ut voluntates viresque suas univerint intervenientibus pactis, sine quibus plurium natura æqualium conjunctio nequit intelligi.

§ 7. Pacta illa, quibus intervenientibus civitas coalescit, quot & qualia sint, hoc modo investigatur. Si igitur animo concipiamus multitudinem hominum, naturali libertate & æqualitate gaudentium, qui ultro civitatem novam constitutum eunt, necessum est, ut futuri cives primo omnium inter se singuli cum singulis pactum ineant, quod in unum & perpetuum cœtum coire velint, suæque salutis, ac securitatis rationes communi consilio ductuque administrare. (Quamquam in isthoc pacto ut plurimum singuli sibi licentiam emigrationis reservent.) Pactum hocce initur vel pure, vel sub conditione. Prius fit, quando quis sese obstringit adhærere isti cœtui, quæcunque demum regiminis forma pluribus arriserit. Posterius, quando hanc conditionem adjecit; siquidem introducatur forma regiminis ipsi probata. Hoc porro pactum quando initur, necessum est, ut omnes & singuli consentiant. Qui non consenserit, utut in eodem cum cæteris loco tantisper versetur, extra futuram civitatem manet, neque per reliquorum consensum, quamquam plures isti sint, adstringitur, ut omnino cœtui sese isti adjungat: sed in libertate sua naturali persistit, in qua ipsi licebit de sua salute proprio ex iudicio statuere. Postquam autem ejusmodi cœtus, rudimenta & primordia civitatis præseferens, memorato pacto coaluit, necessum ulterius est, ut decretum fiat, qualis forma regiminis sit introducenda. De hac enim antequam constitutum sit, nihil constanter poterit expediri, quod ad communem salutem faciat. Heic illi, qui absolute sese isti cœtui adjunxerunt, per consensum plurium tenebuntur adquiescere formæ regiminis, quæ pluribus placuit, licet ipsi aliam maluissent, siquidem velint in loco, quem cœtus iste infedit, persistere. Dum enim in pacto nihil exceperunt, intelliguntur sese hac saltem in parte submisisse voluntati plurium; cum nulla ratione postulare queant, ut reliqui omnes pauciorum iudicium suo ante habeant. Qui autem cum conditione ei cœtui sese adjunxerit, nisi expresse in formam regiminis introducendam consenserit, membrum futuræ civitatis non fiet, neque majoris partis consensu obligabitur.

§ 8. Post decretum circa formam regiminis novo pacto opus erit, quando constituantur ille, vel illi, in quem vel quos regimen cœtus confertur; quo hi quidem ad curam communis securitatis & salutis, reliqui ad obsequium his præstandum sese obstringunt;

cui simul subiecta illa & unio voluntatum inest, per quam civitas una persona intelligitur. Ex quo demum pacto perfecta civitas resultat. Cæterum ubi democratia fuit instituta, non ita liquido posterius hocce pactum adparet; quippe cum idem diverso respectu sint imperantes & parentes: in pacto autem duæ distinctæ personæ requirantur, neque videatur sufficere diversus respectus, v. g. unus & idem Tirus diverso respectu potest esse pater, & filius, & maritus, & gener, & locer, & mercator, &c. ubi iane nullum erit pactum, si Tirus qua mercator aliquid promiserit eidem Tiro, qua est pater. Enimvero sciendum est, in rep. populari singulos cives, & concilium, penes quod est summa rerum, non nudo duntaxat respectu differre, sed esse revera diversas personas, (etsi diverſi generis) quibus distincta voluntas, distinctæ actiones, & jura competant. Quod enim singuli cives volunt, id non statim vult populus. Et quod singuli cives agunt, non statim habetur pro actione populi, & vice versa. Neque singuli habent summum imperium, aut aliquam ejus partem, sed populus illud habet. Aliud quippe est, habere partem imperii; aliud, habere jus ferendi suffragium in concilio, penes quod summum imperium est. Ut hæcenus nihil videatur obstare, quo minus inter concilium populi & singulos cives pactum intercedat. Illud fortasse non inepte urgeri posset, inutile fore tale pactum inter populum imperantem, & cives parentes, quod eo ipso, dum quis in formam democraticam consentit, suam quoque voluntatem voluntati majoris partis intelligatur subjecisse; simulque jam cuivis per amorem sui rerumque suarum sat necessitatis videatur injunctum, bono publico pro virili invigilandi, cui ipsius quoque salus est in-nexa. Nihilominus etsi fortasse in democratiis non ita necessarium est, uti in aliis rerum publ. formis, illud pactum, seu mutuam promissionem circa exercendum officium imperantis & subiecti expresse fieri: omnino tamen saltem tacite illud intervenisse est intelligendum. Nam si ve decretum illud de introducenda democratia concipiatur per modum nudi placiti multarum voluntatum in unum conspirantium, si ve per modum pacti singulorum cum singulis; submittam voluntatem meam concilio universorum, si & tu idem feceris: tamen ex hoc presse considerato nulla alia resultat obligatio, quam ut singuli teneantur adquiescere in illa reip. forma, quamdiu ab universis eadem non fuerit mutata. Atqui in democratiis plus utique obligationis in civibus reperitur. Nam & singuli tenentur stare decretis & jussis, à concilio universorum profectis; & simul in singulis est obligatio curam reip. pro virili capeffendi, & privatum commodum post publicum bonum habendi. Quo enim prætexto alias reprehendi aut multari posset civis, ideo quod in concilio infrequens deprehendatur? Ad parentem autem obligatione, necessum est ejus quoque originem existeri; quæ nulla alia est præter pactum, quod innumus. Sic adud *Thucydidem* l. 2. civis democraticus, status reip. ignarus, *inutilis civis* judicatur. Add. quæ cum Charmide disputat Socrates apud *Xenophontem memorabilem* l. 3. p. m. 486. At vero ubi aristocratiam aut monarchiam constitui placuerit, longe liquidius posterius isthoc pactum cernitur. Designatis enim optimatibus aut rege, fides utique mutuo datur & accipitur, mutuæque præstationes utrinque oriuntur. Imperio quippe delato & acceptato non minus rex & optimates, quam cives, ad munia antehac indebita adstringuntur. Ante istud pactum non magis cives ad parendum uni aut paucis tenebantur, quam iste aut hi ad salutem civitatis curandam. Mutua autem fides, & ad munia antea indebita obligatio unde nisi ex pacto or-
tum

rum traxerit? Quæ hæcenus de duobus pactis & uno decreto diximus, illustrari possunt per illa, quæ circa constitutionem regni Romani memorat *Dionysius Halicarn.* l. 2. *sub init.* Ibi enim primo multitudo hominum struendæ novæ sedis causâ confluit; inter quos utique pactum saltem tacitum intervenit. Inde deliberatur super forma reip. & cum regnum placeret, Romulo demum summa potestas defertur. Sic & inter regno emergente, per quod primo duntaxat pacto cœtus continetur, læpe super forma reip. deliberari solet. Vid. deliberatio principum Persarum apud *Herodotum Thalia.* Bruti & fociorum apud *Dionys. Halicarn.* l. IV. Est tamen probe norandum, isthunc modum generandi civitatem, intervenientibus duobus pactis & uno decreto, esse maxime naturalem; & omnibus formis rerump. communem. Fieri tamen potest, ut monarchia constituatur per unicum duntaxat pactum, si nempe multi citra antegressam inter ipsos conventionem quisque pro se, simul aut diverso tempore, uni se subjecerint; ad eum fere modum, quo exercitus ex convenis & mercenariis constantes colliguntur. Sicuti & illis, qui civitati jam constitutæ postea accedunt, unica tantum conventionem opus est, qua ipsi quidem recipi in civitatem petunt, qui autem civitatis personam gerunt, eosdem, obsequium stipulati, recipiunt. Cæterum non est, quod quis fingi isthæc de pactis civitatem generantibus à nobis existimet, ideo quod plerarumque civitatum origines primæ ignorentur, aut saltem non ita liquido constet, illas hoc modo coaluisse. Nam id certum est, omnem civitatem aliquando suam habuisse originem. Ante constitutionem autem civitatis, necessum erat, ut illi, ex quibus civitas constaret, ejusmodi vinculo inter se non connecterentur, quo post civitatem institutam connectuntur. Utque iidem nondum sese subjecerint illis, quibus postea sunt subiecti. Cum autem conjunctio illa & subiectio citra antedictas pactiones facta intelligi nequeat, necessum est, in coalitione civitatum eadem saltem tacite intervenisse. Nihil autem obstat, quo minus alicujus rei origines ratiocinando investigari possint, utut de iisdem nulla literarum monumenta extant.

§. 9. Hoc loco fuerit operæ pretium, sententiam *Hebbesii* paulò pressius expendisse; qui in generatione civitatum unum duntaxat agnoscit pactum singulorum cum singulis; ac passim inculcat, inter regem optimatesve, & cives nullum pactum intercedere. Equidem quid causæ istum ad talia adserenda moverit, satia colligitur ex scopo librorum ipsius politicorum, quem in *Leviathane* non obscure præ se fert. Scilicet oppugnatum it potissimum seditiosos illos homines, qui superioribus lustris potestatem regiam in ordinem redigere; subjectisque subjicere, vel potius penitus extinguere laborabant. Quibus ut isthoc rebellionis prætextum eriperet, fidem inter regem & cives esse reciprocam; ubi ille, quæ pacto promiserit, non servarit, hos quoque obsequio liberari: neve turbulenti cives quævis regis facta ipsis displicentia in crimen violatæ fidei trahere possent; negare instituit, ullum pactum inter regem & subjectos existere. Et cum in animum induxisset, omnibus regibus verecundibus absolutam & illimitatam potestatem adstruere; consequens erat omne pactum hinc exterminare, quippe quod præcipuum videbatur limitandæ potestatis instrumentum. Enimvero quamquam potestatem regiam sacrosanctam præstari, & ab importunorum hominum velticationibus vindicari generis humani quam maxime interstet, non tamen ideo necessarium fuerit ea, quæ in manifesta luce sunt posita, abnegare, & pactum nolle agnoscere, ubi

extat mutua promissio circa præstanda ea, quæ antea erant indebita. Dum ultro principi me subjicio, obsequium ipsi promitto, defensionem mihi stipulor. Princeps dum me civem recipit, defensionem mihi promittit, obsequium à me stipulatur. Ante eam promissionem neque ego ipsi obsequi, neque iste me defendere, saltem ex obligatione perfecta. tenebatur. Quis ejusmodi actum ex classe pactorum velit excludere? Neque ideo tale pactum redditur supervacuum, quod inter eos, qui ultro sibi regem imponunt, prius conventio videatur extare de hoc vel illo in solum evehendo. Nam uti nuda electio citra electi acceptationem huic in eligentes nihil potestatis confert: ita ex negotii natura satis intelligitur, eos, qui alteri ultro in se potestatem conferunt, velle, ut hicce in ejus exercitio tendat ad finem isti potestati præfixum: & hunc quod delatum fuit ea lege suscepisse, ut ne per ipsum sine suo eligentes excidant. Igitur qualicui imperium deferunt, ut ipsi simul promittunt, quæ natura subjectionis requirit; ita sibi contra stipulantur ab ipso procuranda ea, propter quæ imperia civilia constituuntur. Quod quid aliud, est, quam pactum inire?

§. 10. Neque vero, admissio pacto inter regem & cives, illa incommoda, quæ *Hobbes* videtur ob oculos habuisse, necessario consequuntur. Equidem id habent omnia pacta, ut ad certi quid præstandum necessitatem aliquam afferant. Verum quam maxime differunt illa pacta, quibus quis sese alteri simul subijcit, ab istis, per quæ neuter in alterum imperium accipit. Pacto utique constituitur jus domini in servum, saltem qui ultro servitio succedit: potestas patriæ in eum, qui sese arrogandum præbet; imperium ducis in milites mercesarios. Et tamen hoc non obstat, quo minus illis imperandi facultas competat, his obsequii necessitas incumbat; neque his statim licet frænum excutere, si jussa imperantium parum attulerint. *Xiphilinus epitom.* *Dionis in vita Neronis.* πᾶσι ἰχθὺς αὐταρχῶν παρ' ἰδιώταις δοθέντων τῶν τὸ πρὸν αὐτῶν ἐνδεῶς ἀπαλλάττεται, καὶ τῶν λαβόντων καὶ ἐκεῖναι προσγίνεται. *summam imperium, postquam est à privato alicui delatum, statim transit ab eo qui detulit, Et ille, qui accepit, contra eum qui dedit, accedit.* Scilicet in pactis, à quibus submissio voluntatis & virium abest, certæ & definitæ præstationes designantur, invicem exhibendæ ex intrinseco conscientiæ impulsu: & ubi quis ultro istas implere detrectaverit, nil nisi bellum, aut communis utrique domini coactio superest. Sed in pactis, ubi unus alteri subijcitur, penes hunc est definire, quid ab illo debeat præstari; simulque facultas in eundem collata nolentem ad ista compellendi; qualis facultas haudquidquam reciproce illi in hunc competit. Unde imperans violati pacti nequit argui, nisi aut omnem reip. curam abdicaverit, aut hostilem in suos animum induerit, aut manifeste à regulis gubernandi, abs quarum observatione tanquam à conditione cives obsequium suum suspenderunt, dolo malo discesserit. Quæ cuivis imperanti in perpetuum evitare facillimum est, modo cogitare velit, ne summos quidem mortalium humanæ sortis legibus esse solutos; neque unquam deceptum esse principem, nisi qui prius ipse decepit. *Plin. Paneg.* Denique aut deterrimum aut stolidissimum oportet esse principem, qui id non possit efficere, ut majoris aut validioris partis de populo intersit, ipsius statum salvum esse. Ad quod obtinendum ut omnibus viribus connitatur princeps, movere ipsum debet illud: apud *Liv. l. 8. c. 21.* *An credi posse nullum populum, aut hominem denique in ea conditione, cuius eum penitet, diutius quam necesse sit, manurum?* Si porro majoris partis populi intersit, principis statum salvum esse, quod non potest non contingere, si iustitiam

& prudentiam in consilium adhibuerit, ejus fortuna sat firmo nixa stat talo. Si quis istud obtinere nequeat, is cuius potius negotio, quam imperio idoneus existit.

§. 11. Examinemus paulo curatius rationes, quibus assertionem suam *Hobb.* superstruit. Ubi initio quidem arbitramur inconveniens esse, quod obligationem civium adversus imperantes derivatum it ex tali pacto, quo unusquisque unicuique, ceterorum sese obliget ad non resistendum voluntati illius hominis, cui se submitteret; de *Cive* c. 5. §. 8. Equidem qui inter se convenerunt de conferendo in aliquem imperio, intelliguntur quoque in id consensisse, ut omnes suam voluntatem isti subijciant, seu ut istius voluntas voluntatem omnium in gerenda republ. repræsentet. Nec infrequens est ejusmodi consensum de conferendo in aliquem imperio, ut & leges, sub quibus imperium alicui defertur, mutuis populi pactis, & juramentis stabiliri. Distincta tamen utique sunt, inter se conspirare de imperio in Cajum conferendo, & imperium Cajo de ferre fide data acceptaq;. Porro quominus cives quoque muruo inter se fidem dent de obsequio regi præstando, nihil repugnat. Sicuti & talia pacta dantur, ubi omnes pro uno, & unus pro omnibus sese obligant. Ut tamen illud omnino fiat non est necessarium, neque usui adeo frequentatum. Qui in civitatem recens recipitur, regi ipsi fidem dat: nullibi quantum nobis constat, exigitur, ut cum reliquis civibus super obsequio regi præstando paciscatur. Denique & valde periculosum videtur, ex ejusmodi pacto cum quolibet concive obligationem erga regem derivare; jus meum in tuam gratiam in regem transfero, ut & tu just tuum in eundem transferas in meam gratiam. Nam hoc modo quilibet civis obsequii sui necessitatem videbitur suspendisse ab obsequio cujuslibet civis; & consequenter, altero non præstante obsequium, & reliqui liberi forent. Atqui vel eam ob causam necessarium est, quemlibet civem pro se, & citra conditionem obsequii alieni summo imperanti obstringi, ut si maxime unus vel alter trænium mordeat, imperans ceterorum viribus uti queat, ad refractarium istum in ordinem redigendum. Neque minus incongruum est, quod *Idem* c. 6. §. 13. tradit: *obligationem ad præstandam summo imperio civili obedientiam non immediate nasci ex eo pacto, in quo cives omne jus suum ad civitatem transtulerunt; sed mediate, nempe ex eo, quod sine obedientia jus imperii frustra esset, & per consequens civitas omnino constituta non fuisset.* Sed quid ambagibus opus, ubi recta & plana via licet incedere? Nam quæ ipsum movisse videtur ratio inanis est. Scilicet tacite præsupponit; de quibus pacto fuit convenum, illa non posse jure detrectari. Atqui posse à rege aliqua jure juberi, quæ civis jure possit detrectare, e. g. si rex jubeat, ut me, aut ipsum regem, aut patrem condemnatum interficiam. Ergo ex alio fonte, quam ex pacto cum rege, obsequium civium derivandum. Enimvero nos examissim sibi invicè respondere asserimus potestatem regis legitimam, & officium civium adeoque pernegamus à rege jure quid posse imperari, quod subiectus jure possit detrectare. Neque enim rex plura jure jubere potest, quam quæ cum fine societatis civilis institutæ congruunt, aut congruere judicantur. Si quid contra hujus finem dolo aut per vesaniam juserit, haudquidquam jure id facere censetur. Verum an quibusvis ejusmodi jussis subiecti possint resistere, alia quæstio est, quam alio loco excutiemus. Quæ exempli causa asseruntur, ad rem nihil faciunt. Sane si contingeret, ut rex alicui talia jure posset injungere, i. e. ut tale quid à cive patrari ad salutem reip. facere videri queat, subditus jure jussa non detrectabit. Vid. *Ind.* 9. 54. 1. *Sam.* 31. 4. *Zonaras* part. 3. memorat, cum Theoph. Imp. timore tanquàm compedibus vinctus staret, Manuel stricto en-

nisi me, inquit, secutus fueris, te perimam. Præstat enim, te mori, quam ab hostibus captum Romanæ Reip. tantum imprimere dedecus. Quibus minis ægre soluto stupore, cum securus evasit. Quin & βασιλεῦσιν ἀμεινον τεθναῖναι ἐν πολέμῳ, ἢ χεῖρον ἀμειπολεύειν, *regibus satius est in bello occumbere, quam viroribus servitutem servare. Quintus Culiaber l. 13.* Ubi autem talia iusta ratione destituuntur, & ob ea recusata civis interfectus fuit, nemo sanus puto jure istum cælum dixerit. Quod porro *Idem c. VI. §. ult.* jus in regem à civibus collatum dicit per modum *donationis*; id ne ad ipsius quidem tradita congruit. Donatio est, cum ex una duntaxat parte jus in alterum transfertur, vid. *Idem c. 2. §. 8. 9.* Atqui quando in regem confertur imperium, est mutua juris translatio, seu reciproca promissio. Cives spondent obsequium, rex procuracionem reipublicæ; ad quæ ante istum adum neuter tenebatur. Uti enim ante collationem imperii licebat civibus resistere jussis Caji, quem postea regem constituerunt; ita Cajo iisdem defensionem aut curam sui postulantibus itidem poterat resistere, seu eandem ipsis tanquam indebitam denegare. Conf. *Luca XII. 13. 14.*

§. 12. Neque major efficacia ad tollenda pacta inter imperantes & subjectos inest illis rationibus, quæ adducuntur c. 7. §. 1. seqq. Ubi probare primo vult, democrati-
 am non constitui per pacta singulorum cum populo, sed mutuis pactis singulorum cum singulis. Argumento utitur, quia in omni pacto prius debent existere personæ pacificentes, quam ipsum pactum. Atqui ante constitutam civitatem populus non existit, utpote ubi non erat una persona moralis, sed multitudo personarum singularium. Igitur ante civitatem constitutam non potuisse pactum iniri inter populum & cives. Post constitutam autem civitatem tale pactum iniri fuisse inutile; quia populus voluntate sua voluntatem civis illius, cui supponitur obligari, complectitur, ideoque se potest liberare arbitrio suo, & consequenter actu liber est. Enimvero patet, tertium adhuc dari. Ante constitutam civitatem multi homines non sunt populus, i. e. cætus democraticus. Ergo non potest cum ipso, ut tali, pactum iniri. Post civitatem constitutam frustra est iniri pactum, hoc sensu, ut unus vel alter civis velit peculiariter pacisci cum populo circa administrationem reipublicæ. Nam cui democratia forma probatur, intelligitur eo ipso sese obligasse ad parendum decretis, à majori parte populi profectis; cui obligationi per peculiare pactum derogaretur. Ast vero in ipsa constitutione civitatis democraticæ potuit iniri, & est revera initum pactum mutuum inter populum, & singulos; quod quale sit jam fuit expositum. Pari modo nihil ager, qui sic colligit; maritus cum uxore nullum potuit inire pactum: quia ante nuptias illa nondum fuit uxor; post nuptias pacisci frustra est, ubi jam suam voluntatem subjecit voluntati mariti. Potuit quippe pactum iniri eo ipso, dum uxor fit vel designatur. Non multum dispari sophismate quondam ludebat Epicurus: *Quando nos sumus, mors non est, quando mors est; nos non sumus; mors ergo nihil ad nos. Quam arguit nos fefellit. Quasi vero transacta mors timeatur, quia iam sensus ereptus est; ac non ipsum mori, quo sensus eripitur. Est enim tempus aliquod, quo & nos jam non sumus, & mors tamen nondum est. Idque ipsum videtur miserum esse, cum & mors esse incipit, & nos esse desinimus. Lactantius div. instit. l. 3. c. 17.* Deinde si vel maxime quis in democratia tale pactum non possit animo concipere, aut inutile id arbitretur, tamen exinde non licebit idem excludere
 ab

ab aliis rerump. formis, ubi qui regunt, & qui reguntur; tanquam personæ naturales differunt. Nam heic utique pactum requiritur, quo illi obstringantur curam reip. capellere, & salutem populi pro summa lege habere: hi vero obsequium iisdem promittant. Inde constat, quid sentiendum sit de illa thesi *Hobbesi de cive c. 7. §. 9. Quoniam cives non paciscentes cum populo, sed mutuis inter se pactis tenebantur ad omnia, quæ populus faceret, tenebantur inde ad factum populi transferentis jus civitatis in optimates aut regem.* Neque enim sequitur: si concilio populi placuit summam rerum transferre in optimates aut regem, singuli eo decreto stare tenentur; ergo inter populum transferentem imperium, & optimates aut regem, in quos idem transfertur, nullum pactum intercedit. Sed nec validius est alterum *Epistodem* argumentum: regem quanquam à populo electum non potuisse ad quidquam ab eo obligari; nam eo electo, *populum* simul dissolvi, perireque rationem illam, quam habebat ut *persona*; quare perire quoque una & dissolvi, quæ ad personam facta erat, obligationem. Enimvero quod fundamenti loco heic subsistitur, sublata persona, tolli quæ adversus illam erat obligationem, intelligendum est de illis casibus, quando persona naturali morte extinguitur, aut quando qualitas illa, super qua obligatio unice fundabatur, expirat. Atqui quando populus liber in regem transfert imperium, neque ipse populus naturali morte extinguitur, neque obligatio regis est fundata in ea qualitate populi, qua liber intelligitur, sed qua deinceps erit cœtus civium unius imperio subiectus. Quemadmodum proci paciscens cum virgine post consummatum matrimonium non potest excipere, obligationem adversus eam pernisse, quod non amplius virgo sit, qualis erat cum pactum iniretur. Nam obligatio proci non fundabatur super qualitate virginittis, sed contrahit cum virgine, qua deinceps conditionem uxoris est subitura. Et rege constituto, populus dissolvitur hæcenus tantum, quod summum imperium non amplius sit penes concilium, ex universis constans; haut quidquam autem dissolvitur in multitudinem nullo vinculo connexam, sed manet unus cœtus, quem unum imperium, simulque primogenium illud pactum continet. Scilicet imponit *Hobbesus* simplicioribus ambigua significatione vocabuli *populus*. In democratiis populus notat universitatem civium, quæ diverso respectu simul regit, & regitur: in aristocratiis & regnis notat universitatem civium, quæ regitur. Vid. *Idem de cive cap. 13. §. 3.* Atqui quis negare velit, adversus ejusmodi populum, monarchæ aut optimatibus subiectum, posse subsistere obligationem, etsi contracta fuerit eo tempore, quo ille adhuc liber erat, sed in eventum & intuitu futuræ subjectionis? Demque ipse *Hobbes. Leviath. conclus.* expresse dicit, Deum Judæorum regem fuisse factum vi pacti inter ipsum & hos initi. Quare igitur pactum inter regem hominem & cives negare velit? Et paulo ante tradiderat; quando quis sese victori submittit? is necessariò tanquam verus subditus obligatus tenetur; nam contracta legitime initus recte violari abrumpi vè nequit.

§. 13. Per isthæc igitur pacta hominum multitudo unita civitatem constituit, quæ ad modum unius personæ concipitur, intelligentis & volentis, aliasque actiones peculiares à singulorum actionibus separatas edentis. Unoque nomine ab omnibus hominibus particularibus distinguitur atque dignoscitur; (*Statius Achilleid. l. 1. Sparsa ac diffona molis in corpus vulnumque coit, Et rege sub uno Disposita est.*) nec minus peculiana jura habet,

ac res proprias, quæ neque singuli, neque multi, neque adeo omnes simul, remoto eo, qui summum habet imperium, afferere possint, abs qua itidem peculiæres actiones proficiscuntur, quæ singuli haut quidquam sibi tribuere aut arrogare queant. l. 6. §. 1. D. de divf. rerum. l. 10. §. 4. D. de in jus vocando. l. 7. §. 1. D. quod cuiusque univers. nom. l. 1. §. 7. D. de questionibus. Add. Seneca de beneficiis l. 6. c. 19. 20. Unde civitatis hæc commodissima videtur definitio, quod sit persona moralis composita, cujus voluntas, ex plurium pactis implicita & unita, pro voluntate omnium habetur, ut singulorum viribus & facultatibus ad pacem & securitatem communem uti possit. Illa enim definitio, quæ extat apud *Dionem Prusæum in Borysthenica*: πῶλις ἐστὶ πλῆθος ἀνδρῶπων ἐν ταύτῳ κατὰ πᾶντων, ὑπὸ τοῦδε διοικούμενον, ex Græcicæ politicæ principis extructa, alio fortasse loco à nobis discutietur. Qua non multo melior est definitio civitatis Platonicæ tanquam perfectissimæ apud *Apulejum de philosophia*: civitas est conjunctio inter se hominum plurimorum, in quibus sunt regentes, alii ceteriores, conjuncti inter se concordia, & invicem sibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen, officia sua temperantes, unamque civitatem, iisdem manibus illam futuram, & eadem velle atque eadem nolle ingolarum mentes assueverunt. Civitatem porro, tanquam hominem aliquem artificialem, ingeniose delineavit *Hobbesius in præmio Leviathanis*, in quo is qui summam habet potestatem est pro anima, totum corpus vivificante & moyente: magistratus & præfecti, artificiales artus sunt: pæna & premia, summæ potestati appensa, & à quibus membra ad suum cujusque opus perficiendum incitantur nervi; qui idem faciunt in corpore naturali: duntia singularium hominum, pro robore: salus populi pro negotio: consiliarii, per quos ea, quæ cognitu necessaria illi sunt, suggeruntur, pro memoria: æquas legesque pro artificiali ratione. Concordia, janitas est, seditio morbus, bellum civile, mors. Denique pacta, quibus partes corporis hujus politici conglutinantur, imitantur divinum illud verbum fiat seu faciamus homines, à Deo prolatus in principio, cum crearet mundum. Unde & obiter adparet, *Isocratem in Areopagitico*, & *Panathenæico non recte formam reipub. pro civitatis anima venditare, cujus ea vis sit, quæ mentis in corpore*. Cum forma reip. potius sit in civitate idem, quod in corpore humano est structura & dispositio omnium membrorum & partium.

§. 14. Cæterum voluntas civitatis exierit sese vel per unam personam simplicem, vel per unum concilium, prout in illam, aut hoc summa rerum fuit collata. Ubi penes unum hominem est imperium, civitas velle intelligitur, quodcunque isti homini, (cui sanam rationem constare præsupponitur,) placuerit, & quidem circa negotia, quæ ad finem civitatum spectant, non item circa alia. Sic v. g. si rex bellum decernat, si pacem faciat, si foedus inear, civitas hoc voluisse & fecisse dicitur, non item, si edat aut bibat, si dormiat, si uxorem ducat, si vitia patret. *Euripides Supplicibus*: τὸνδε δ' ὁμνύναί χρεὼς Ἀδραστον. ἔτ' οὐκ ἐν τῷ τῷ εὐνῷ ὦν, πᾶσις ὑπὲρ γῆς Δαναῖ δῶν ὀρκωμοτὶ. Injurare convenit *Adrastum*. I. *Domitius* & rex existens jurabit nomine universæ terræ *Danaidum*. Unde & inter voluntatem Monarchæ publicam, quæ voluntatem civitatis repræsentat, & ejusdem voluntatem civitatis privatæ, qua velut quisvis alius homo circa negotia non publica utitur, distinguere potest. Ubi quæstio oritur, quid si ille, penes quem voluntas civitatis est, secus velit, quam debebat, adeoque in exercitio voluntatis publicæ pec-

est, num & quæ abs ejusmodi depravata voluntate prodit actio pro actione civitatis habenda sit? Nam qui voluntatem suam Principis voluntati submisit, idem fecisse intelligitur ea intentione, ut ille nihil velit, nisi quod è re civitatis, justumque sit. Hæc dicendum videtur, actionem ex abusu ac pravitate voluntatis publicæ procedentem, in se quidem esse actionem publicam, & civitatis; quia ab imperante suscipitur, ut tali. Sic si Monarcha aut Senatus malas leges ferat, male jus dicat, ineptos Magistratus constituat, injusta bella moveat, actus utique publicos exercet. Si aunga currum evertat, aurigæ illa actio est, sed imperiti aut negligæ. Enimvero in foro divino de tali actione nemo tenetur, nisi qui consensu suo positivo & efficaci ad eam influxit. Unde de publico delicto rei non sunt subditi, aut qui ex concilio imperante dissenserunt, & à majori parte victi sunt. Quæ tamen incommoda in cives immerentes ex ejusmodi delictis publicis redundant, inter illa mala sunt referenda, quibus humana conditio in hac mortalitate obnoxia est, quæque adeo ut sterilitas, aut nimii imbres, & cætera naturæ mala toleranda sunt. Quanquam ad ista incommoda præcavenda non exiguam habere efficaciam deprehenduntur, leges fundamentales, bona disciplina, & cumprimis religio. Ex adverso autem consequens est, quidquid vel singuli cives, vel multi, vel etiam omnes, excluso rege, aut citra vel contra ejus auctoritatem & jussum voluerint aut egerint, non solum circa posterioris, sed & circa prioris generis negotia, id haudquidquam pro voluntate aut actione civitatis esse habendum; sed pro voluntate & actione privata: imo tot erunt voluntates, tot actiones, quot numero sunt homines, qui aliquid voluisse aut egisse dicuntur. Idem quoque censendum est, si quid à singulis aut multis fiat privato ausu citra auctoritatem & jussum ejus Concilii, penes quod summa rerum est. Unde inter seditiosas opiniones, & quæ ad internam civitatis compagem solvendam faciunt, in Monarchia cumprimis, ab *Hobbesio de Cive* cap. XII. §. 8. refertur, quod vulgo non satis distinguant inter civitatem sive *populum*, & *multitudinem*. Nam *populus* sive civitas est unum quid, unam habens voluntatem, & cui una actio tribui possit. Quorum nullum de multitudine subditorum, imperium habenti homini aut concilio contradistincta, dici potest. Esti quod *d. l.* sequitur: *populus in omni civitate regnat*, affectatione argutiarum inane evadat. Nam *populus* vel notat totam civitatem, vel multitudinem subditorum. Priori sensu resultat inepta locutio, *populus, id est, civitas in omni civitate regnat*: posteriori falsa: *populus, id est, cives Regi contradistincti in omni civitate regnant*. Pro eo autem, quod sequitur; *in Monarchia populus imperat*; *vult enim populus per voluntatem unius hominis*; planius dicendum fuerat; in civitate monarchica id voluisse censetur citas, quod voluit monarcha. Nec in alium sensum explicandum illud paradoxum; *Rex est populus*. Cætera satis recte sese habent; quod nempe vulgus de magno hominum numero semper loquatur tanquam de populo, seu civitate, dicatque, rebellasse civitatem contra Regem, quod est impossibile: & populum seu civitatem velle & nolle, quod volunt

& nolunt moleſti & muſſitantes cives, ſub prætextu populi cives contra civitatem, ſubditos contra imperantem animantes.

§. 15. Aſt ubi ſumma rerum eſt collata in concilium, ex pluribus hominibus conſtans, quorum quique ſuam ſibi retinet voluntatem; definiendum prius eſt, quora pars in unum conſpirans voluntatem totius concilii, adeoque & civitatis repræſentet. Nam alias uti nemo tenetur alterius potius, quam ſuam ſententiam ſequi, niſi voluntatem ſuam iſtius voluntati ſubjecerit; ita licet quis ſocietatem cum aliis inierit circa negotia comuni conſilio tractanda, ſi tamen ſibi expreſſe reſervaverit, quod ad nihil velit teneri, in quod non ipſe conſenſerit, haudquidquam ipſum ſtr. nget, quod à pluribus fuit decretum. Hinc & collegia dantur, ubi unius diſſenſus cæterorum omnium conſenſum reddere irritum poteſt. Etſi, ubi quis rationem plane audire nolit, & per ſolam pertinaciam cæteris recte ſentientibus obn.atur, tanquam incommodus ſocietate ejici, aut quandoque etiam malo coërceri queat. Quamquam enim hic non teneatur ex ſuo conſenſu ad ſequendam majoris partis ſententiam; tenetur tamen ex generali lege, ut cæteris ſeſe commodum præbeat, & ut pars ſeſe conformet ad bonum totius. Quo loco & addi poteſt, quod apud *Petrum Snavem hiſt. Concil. Trident.* l. 4. p. m. 788. diſputatur, Gallos decretis concilii non teneri, quod contra id proteſtati eſſent; ubi Parlamenti Pariſienſis ſententia quoque adducitur: *Totius univerſitatis autoritatem ad majorem partem transferri, cum cauſa omnium eſt communis, & ſingulos non attingit: verum quando tota cauſa ad omnes ſpectat, & ſua ſingulis pars debetur, hoc caſu uniuſcuſque aſſenſum eſſe neceſſarium, & prohibentis conditionem potiorẽ, atque abſentes niſi ſuffragantes minime obligari. Ex hoc genere eſſe cœtus Eccleſiaſticos, in quibus quantumvis frequens ſit Concilium, Eccleſias que non adſint, minime ad ejus decreta obligari, niſi iſtis recipiendum videatur.* Fatendum tamen eſt in ejusmodi Conciliis, imprimis ubi ea ex multis hominibus conſtiterint, difficillime negotia expediri; ſæpe & illa exitum omnino reperire non poſſe, ob diſcrepantiam judiciorum, & nonnullorum pervicacia inexpugnabili. Et regulariter ubi quis absolute & citra exceptionem ſeſe alicui cœtui aut concilio adjunxerit, cum non poſſit poſtulare, ut reliqui omnes ipſius ſententiam ſequantur, aut propter unius diſſenſum intermittant, quod ſibi utile aut neceſſarium videtur; præſumitur ſeſe obligaviſſe ad ſequendum & rati habendum, in quod maxima pars ſociorum conſpiraverit. Nam ſi hoc grave videbatur, debuerat id ab initio, quando in ſocietatem ſe conferebat, excepiſſe. Nunc ambitioſum nimis & importunum eſt, ſuam cæteris omnibus præferre ſapientiam. Quod ſi cui moleſtum ſit, quod ſuam ſententiam reliquis invitis obtrudere nequeat, cœtum iſtum deferere licebit. Nequaquam autem fas eſt, ubi numero ſententiarum fueris ſuperatus, imitari id, quod eſt apud *Agathiam* l. 4. *Unusquisque agre ferens ſuam ſententiam non valuiſſe, negligentius ſegniusque ad rem gerendam accedebat, & ſiniſtris eventibus magis gandeat, ut in poſterum gloriari, liberiusque apud ſuos iactare, nullamque aliam ſiniſtri eventus cauſam fuiſſe demonſtrare poſſet, quam quod privatum ſuum conſilium ſecuti non eſſent.* Inde regulariter in omnibus Conciliis plurium ſuffragia vim habent univerſorum; non quod naturaliter ita fieri neceſſum ſit, ſed quia vix alia via eſt ibi negotia expediendi. Vid. l. 7. §. ult. l. 8. D. de pactis. l. 19. D. ad municipalem.

palem. Plinius l. 2. epist. 12, *Numerantur sententia, non ponderantur: nec aliud in publico consilio potest fieri, in quo nihil est iam inaequale, quam aequalitas ipsa; nam cum sit impar prudentia, par omnium jus est. Idem lib. 6. ep. 13, singulos, re integra, dissentire fas est; peracta, quod pluribus placuit, cunctis inendum.* Sicuti & de eo, quod regulariter fit; capiendum est illud *Aristotelis Polit. IV. cap. 8. Hoc autem quod pluribus probatum fuit, in omnibus reperitur. Nam & in oligarchia, & in democratia, & in populo, quod majori eorum; qui reip. sunt participes, parti visum fuerit, hoc est ratum.* Quanquam aliquando contingat, ut pauciorum sententia, reip. magis proficua aut decora, numero superetur. Scilicet in constitutionibus ejusmodi universalibus circa expedienda negotia humana, quæ magnam sæpe varietatem recipiunt, cum nullum per homines excogitari possit medium, quod omni incommodo careret, sequendum est, quod ut plurimum expedit. Add. *Boetius de repub. 13. c. 4. p. m. 456.* Hinc frustra jactatur; cum naturæ conveniens sit, ut quod à prudentioribus profectum est, prævaleat ei, quod ab imprudentioribus profluxit; naturæ repugnare, ut sententia imprudentior plurium prævaleat sententiæ prudentiori pauciorum; adeoque ut illi hos obligare queant ad aliquid imprudentius suscipiendum. Equidem in decidendis veritatibus theoreticis sententia non numerantur, sed ponderantur. Imo sæpe ipsa multitudo ad stipulantium erroris indicium habetur. *Seneca de beata vita c. 2. Cum de beata vita agitur, non est, quod mihi illud discessionum more respondeas, hæc pars major esse videtur. Ideo enim pejor est. Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant: argumentum pessimi turba est.* Phocion cum ipsius sententia communi ad plausum reciperetur, ad amicos conversus dixit: *ὃ δὴ πρὸ πάντων λέγων ἐμαυτὸν λέληξες; Num nam mihi imprudenti aliquid pravius dictum excidit?* *Plutarch. apophth. Idem de liber. educ. τὸ πολλοῖς δεῖσθαι, τοῖς σφοῖς ἐστὶν ἀπερέσκειν.* *Vulgo placere est sapientibus displicere. Testimonium mihi prebet Euripides his verbis: Ad turbam ego verba facere sum imperitior, Inter sed equales paucosque doctior, εἰ δὲ ἐν σφοῖς Φαῶλι, πρὸ ὅχλου μεσικώτεροι λεγέιν.* *Qui inter doctos nil valent, Gravior apud vulgum est eorum ratio.* Eoque qui stultis videri eruditi volunt, stulti eruditius videntur. *Quintil. Inst. Or. l. X. c. 7. Et νοῦν ἔχοντι ὀλίγοι ἐμφορὸν πολλῶν ἀφορῶν Φερεῶται.* *Cordato pauci prudentes magis sunt formidandi, quam multi insipientes.* *Plato in Convivio. Add. Valer. Max. l. 3. c. 7. §. 1. ext. Dio Chrysostom. de Illo non capto: τὸ πρὸς ὁδοῦ πολλῶν ῥηθὼν ὑπὸ ἀνθρώπων ἡλυσίαν, ὃ δὲν ἐστὶν ἰσχυρόν.* *Aliquid credi multo tempore ab stolidis hominibus nihil habes roboris.* Enimvero isthoc ad expedienda negotia in Concilio aliquo, cujus membra æquali jure pollent, adplicari nequit. Quis enim heic judicium feret, utra sententia sit prudentior. Non sane ipsæ partes dissidentes. Neque enim in propria causa pro arbitrio sese ingerentem is, qui in diversam ab it sententiam, admittet. Et quotusquisque est, cui non sua magis prudentia, quam aliena placet? Imo quam multi sunt, qui ideo tantum vel optimam sententiam obtrectare gaudent, quia ipsi autores non fuerunt? Nec facile est istas lites tertio decidendas concedere, cum ipsius quoque arbitri prudentia aut integritas facile in controversiam vocari possit, ut ad hanc discutiendam alio arbitro opus sit. Quid quod plerumque istæ res ita sunt comparatæ, ut commode ad arbitros extra societatem deferri nequeant. Igitur commodissimum visum, ejusmodi inire rationem, quæ nihil difficultatis, aut obscuræ haberet disceptationis: qua nulla expeditior inveniri

potest, quam ut sententiæ numerentur. *Plinius Panegy. Melius omnibus quam singulis creditur. Singuli enim decipere & decipi possunt; nemo enim omnes, neminem omnes sefellunt.* Et cui in concilio aliquo suffragium conceditur, in eo tantum inesse prudentiæ judicatur, ut sufficiat perspicendis negotiis, quæ ibi disceptantur. Id quod saltem de illis conciliis obtinet, in quæ non sine delectu aliquo homines admittuntur. Neque semper consultum foret, si v. g. præfidi concilii hæc daretur potestas, ut is suo suffragio posset declarare, quænam sententia melior sit. Data enim hac potestate licebit ei partem minorem anteferre majori, imo licebit utramque eo obtentu, quod neutra bona sit, rejicere; & sic revera in talem præfidem summa rerum conferretur. Sicuti absoluti Principes etiam minorem partem suorum consiliariorum sequi possunt; imo & diversam ab eisdem sententiam sequi.

§. 16. Est tamen circa pluralitatem suffragiorum observandum, in quibusdam conciliis non sufficere, ut uno aut paucis suffragiis sententia prævalitura alteram superet; sed alicubi certo numero una sententia alteram excedere debet. Sic in c. 6. X. de electione & electi potestate, ille demum Pontifex fieri jubetur, quem duæ tertiæ partes Cardinalium elegerint. Idem circa electionem & decreta decurionum obtinuisse adparet ex l. 3. 4. D. quod cujusque universi. nomine & l. 45. de decurion. Prudentius l. 1. contra Symmachum: Sic consulta Patrum subsistere conscriptorum. Non aliter licitum prius sub tempore, quam si Tercentum sensisse senes legerentur in unum. Servemus leges patrias, infirma minoris, Vox cedat numeri parvaque in parte silescat. Ap. Andr. Maurocenum hist. K'enet. l. 17. SCto quo Jesuitæ ditione Venerorum ejiciuntur, adjicitur hæc clausula, ut illi SCto non derogaretur, nisi præsentibus 180. Senatoribus, & consentientibus quinque tenis partibus. Ubi tamen hoc ita peculiariter definitum non est, pro majore, & universis æquivalente parte reputabitur, quæ alteram etiam uno suffragio superaverit. Add. Grotius l. 2. c. 5. §. 17. & in annotat. & Boecker. ad d. l. item l. 17. §. 6. D. de receptis. Frustra opponitur cap. quod omnes, de reg. jur. in VI. Quod omnes tangit, id ab omnibus approbari æquum est. Nam inde non sequitur; ergo iniquum est, ut ob commodiorem rationem expediendi negotia pauci dissentientes debeant cedere pluribus. Deinde regula illa non pertinet ad societates seu concilia, quibus publicæ res sunt administrandæ, sed ad societates privatas, quæ pacto tantum, aut conjunctione ad ejusdem rei possessionem constant. Qualis sane conjunctio consortibus non dat jus, ut uno invito aliquid in re communi stant, quod iste in detrimentum suum vergere credit. Ex quibus explicanda l. 11. D. de serv. præd. rust. & l. 28. D. communi dividundo. Quod autem in d. c. 6. X. de elect. & el. potest. additur, quod ibi de duabus tertiis partibus in electione Pontificis constituitur, non debere præjudicare aliis ecclesiis, in quibus majoris & sanioris partis sententiæ debeant prævalere; ejus ratio est, quod per superiorem, nempe Pontificem, (ex istorum hypothesi) possit declarari, quæ pars sanior sit, si super eo dubium oriatur. Ergo sanioris partis, nō eadem & major si, ratio haberi non potest, nisi ubi ad superiorem provocatio patet. Add. Gratianus c. 36. distinct. 63.

§. 17. Quod si pares sint sententiæ discrepantes, nihil agetur, sed res in priori statu manebit; quia ad mutationem non satis est momenti, & par utrinque pondus æquilibrio velut rem suspendit. Hinc & in judiciis, ubi pares sunt sententiæ, reus absolvitur.

tur. Et si nec hoc in casu si quæ constitutæ sunt in calumniatores aut temere litigantes pœnæ, locum videantur habere. *Quintilianus declam. 254. Pares sententia periculo prosunt: Antiphon orat. XIV. τὰ ἐξ ἴσης γενομένα Φεύροισι & εἰς μᾶλλον ἢ δίκαιοισι: εἴπερ γε καὶ τῶν ψήφων ὁ ἀριθμὸς ἐξ ἴσης γενομένης τὸν Φεύροισι μᾶλλον ὠφέλης ἢ τὸν δίκαιοισι. Quæ aequalia sunt, magis reo quam auctori prosunt; quando & calculorum numerus par cum sit, reum magis quam actiorem iuvat. Add. Aristoteles problem. sect. 29. c. 13. l. 39. D. de re iudicata. M. Seneca l. I. controv. V. Alter iudex damnat, alter absoluit; inter disparēs sententias vincat minor. Quod jus Græci vocant calculum Minervæ. De quo videatur peculiaris dissertatio Bæcleri. Quanquam apud Ebræos ne tunc quidem reus damnatus censēbatur, si iudices damnantes eos, qui absolvebant, uno duntaxat suffragio vincerent. Cujus rei ratio sine dubio hæc erat; quod cum pari religione iudices debeant pronunciare, quo testes; igitur uti unus testis ad convincendum, ita nec unus iudex ad condemnandum satis momenti afferret. Nam cæteri iudices contradictoria statuentes auctoritatem suam velut mutuo destruxerant. Addendum & hoc, ubi sententiæ feruntur curiatim aut tributim, illos pauciores, qui in aliqua tribu per maiorem partem vincuntur, aliarum tribuum dissentiencium numerum augere non posse.*

§. 18. Denique quando plures, quam duæ sententiæ existerint, quæstio est, an singulæ seorsim sint numerandæ, ut illa vincat, quæ plura, quam cæterarum singulæ, suffragia habuerit, an vero duæ pluresvè, discrepantes licet, conjungi possint ad vincendam tertiam, qua elisâ & ipsæ postea inter se comparentur, ut demum illa vincat, quæ ex posterioribus plura suffragia habuerit? Heic, si meram æquitatem naturalem, citra pactiones aut leges speciales, respiciamus, distinguendum videtur inter sententias, quæ totis rebus differunt, & illas, quarum altera partem alterius continet, seu quæ tantum quantitate differunt; ut hæc conjungendæ sint in eo, quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in XX. condemnant, & qui in X. conjunguntur in X. contra sententiam absolventem, & reus condemnabitur in decem, quia in hoc major pars iudicum convenit, cum in XX. etiam X. comprehendantur. Quo spectat l. 33. §. 1. D. de re iudicata, & l. 27. D. de receptis, & cap. 1. de arbitris in VI. Ubi nequidquam à decisione d. l. 27. *Grotius in specul. flor.* discedit; dum in decem condemnandum putat reum, quia in hanc summam major pars consensit, rejecto in quo discrepabant. Nam in quinque omnes consentiunt. Maiore autem parte tunc statur, quando aliqui dissentiunt. Hinc & in senatu Romano moris erat, ut si quis senator sua sententia duo complexus esset, quorum unum probabatur, alterum non, juberetur *sententiam dividere*. Vid. *Cicero epist. fam. l. 1. ep. 2. Seneca epist. XXI. Quod fieri in Senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo; cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placuit, jubeo, illum dividere sententiam, & sequor*. At vero si v. g. aliquem reum pars iudicum releget, pars morte mulct, pars absolvar: sane neque illi, qui relegant, conjungi poterunt cum his, qui mortem decernunt, contra absolventes; nec hi, & relegantes contra mortem decernentes. Nam illæ sententiæ plane inter se sunt diversæ: quia unius in morte non est relegatio, nec relegatio est pars mortis. Ac licet absolventes & relegantes in hoc conveniant, quod reus non sit necandus; hoc tamen directe non efficit ipsorum sententia, sed duntaxat per conse-

quentiam. In se autem revera sunt diversæ. Nam qui absolvit, reum omni pœna liberat; qui relegat, pœnam utique decernit. Vid. *Plinius* l. VIII. *epist.* 14. *Polybius excerpt. legat.* 129. refert, cum quidam Achæi Romæ captivi tenerentur, & quid iis fieri placeret, ad senatum esset relatum, tres sententias extitisse, quarum una dimittendos censebat, altera damnavat, tertia ad tempus retinendos censebat; ita tamen ut sententia absolvens duas reliquas separatim sumtas numero vinceret. Heic Prætor Posthumius, qui tunc Senatum habebat, Achæis iniquior, versutia in ipsorum fraudem usus est. Cum enim discessio facienda foret, Prætor una sententia prætermissa, de duabus tantum perrogavit, hoc modo: *qui evocatos sentius dimittendos*, in hanc partem, *qui alia sentia*, in illam partem ite. Sic accidit, ut qui retinendos in præsentia censuerant, iis se adjungerent, qui absolvendos negabant; & ita hi prævalerent illis, qui dimitrendos censebant. Apud *Galium* l. IX, cap. 15. argumentum controversiæ tale proponitur: *De 100 septem iudices cognoscant, eaque sententia sit rata, quam plures ex eo numero dixerint. Quam septem iudices cognovissent, duo censuerunt reum exilio multandum, duo alii pecunia, tres reliqui capite puniendum. Petitur ad supplicium ex sententia trium iudicum, & contradicit. Qui casus* tanquam ἀποροῦ seu inexplicabilis tunc fuit propositus. Idem argumentum habet *declamatio* 365. apud *Quintilianum*. Ubi inter alia recte dicitur: *Non idem sentientes non potes junctere. Eadem sentientes compara.* Vid. quoque argumentum *declamationis* 30. apud *Libanum*. Apud *Heliodorum Æthiop.* l. 1. *Cnemon* à mille septingentis ad mortem, à mille exilio damnatus dicitur. Quia tamen illorum aliqui lapidibus reum obruendum, alii in barathrum mittendum censuerant, mille isti exilium decernentes majorem numerum efficiebant. Add. *Cujacius Obs.* XII. cap. 16. & *Ziegler.* ad *Grot.* l. 2. cap. 5. §. 17. Id quoque monet *Grotius* d. l. §. 22. quando plures inter se non proprie dictam universitatem constituunt, sed tantum intuitu certæ rei invicem connectuntur, de qua non omnes æqualiter participant; tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias æstimandas ad proportionem geometricam. Quo spectat. l. 8. D. *de pactis.* l. 14. D. *de positi.* l. 16. D. *de reb. aut. jud. possid.* Ubi tamen observandum, cum talis societas tantum fundetur in re aliqua communi, & non in ejusmodi pacto, quo proprie universitas constituitur, & quo quisque suam voluntatem voluntati majoris partis subjecit; ita quidem prævalere votum ejus, qui majorem in eare portionem habet, voto illius, qui minorem portionem habet, ut tamen ille hunc per suffragium suam nequam jure suo possit exuere, aut eidem præjudicare. Atque sic intelligitur, quid civitas velit, ubi summa rerum penes plures uno est.

§. 19. Illud autem manifestum, ad ejusmodi concilium, in quo de communibus rebus deliberandum, & statuendum est, minimum tres homines requiri. Vid. l. 85. D. *Verb. signif.* Si enim duo duntaxat fuerunt, ubi eos dissentire contingerit, nemo præterea adest, qui alterutrius sententiæ momentum possit addere. Unde eo casu nihil expediri posset. Vid. cap. 1. X. *de arbitris.* Neque obstat, quod etiam duo v. g. Consules, collegæ vocentur. Nam eo vocabulo sæpe paritas duntaxat muneris notatur. Vid. l. 173. D. *de verb. signif.* l. 14. D. *de admin. tut.* l. 101. D. *de solution.* Sicuti & apud Latinos autores dicitur *Collegium Tribunorum*, in quo tamen unus suo dissensu reliquorum decretum poterat irritum facere. Neque semper, qui collegarum nomine se invicem salu-

salutant, tale concilium constituunt, in quo voluntates omnium pacto aliquo in unam voluntatem coalescant. Sed contingere potest, ut inter plures sit societas, in quo tamen singuli suam retineant voluntatem, ab aliorum voluntate haut quidquam dependentem. Unde ad rem nihil facit, quod contractus societatis inter duos iniri possit. *L. 7. §. 2. D. quod cuiusque universi, nomine*, non illud vult, quasi collegium ab initio possit ab uno constitui; sed quod, deficientibus casu aliquo reliquis membris, jam constitutum ab uno ad tempus possit conservari, quousque alii in locum cæterorum surrogentur. Absentium autem regulariter in ejusmodi conciliis non habetur ratio, ubi legitime vocati fuerint; (vid. cap. 36. *X. de electione & electi potest.*) sed jus eorum præsentibus velut accrescit. Quo possis adplicare illud *Seneca excerpt. contrav. VII. 4. Quotiens d'obus est communitio potestas eius tota fit, qui præsens est*. Putaverim tamen, id restringendum ad quotidiana negotia, & quæ moram non ferunt. Sicut & hæc exceptio est; nisi præcise certum numerum collegarum leges requirant. Vid. l. 3. *D. quod cuiusque universi. nomin. l. 45. C. de decurion.* Alicubi absentes vices suas præsentibus delegare, & per eos, vel scripto, quoque suffragium ferre possunt. Vid. cap. 46. *de electione & electi potestate in Vito.*

§. 20. Denique civitate ita constituta, ille, in quem imperium est collatum, prout est vel unus homo, vel unum concilium paucorum, aut universorum, monarcha, senatus, aut populus dicitur; reliqui subditi client. Ubi observandum est, duplici modo aliquem civitatis cujuspiam membrum fieri, pacto nempe expresso, aut tacito. Scilicet qui civitates ab initio constituerunt. non sane hoc ceniuntur egisse, ut illæ singulis, qui ab initio eas constituerunt ibant, extinctis, simul extinguerentur: sed potius longa atque æterna sibi comoda per eandem obtinenda ob oculos posuerunt, quibusque adeo ipsorum liberi ac tota posteritas gauderent. Igitur hoc quoque simul egisse censendi sunt, ut liberi ipsorum posterique, statim atque nascerentur, communi disatque emolumentis communibus civitatis gauderent. Quæ cum sine imperio, quo civitas velut animatur, obtineri nequeant, eo ipso quoque omnes, qui in civitate nascuntur, imperio isti sese subjecisse intelliguntur. Inde est, quod qui semel imperium in aliqua civitate acceperunt, non necessum habeant denuo sibi expresse subjectionem à recens subnata sobole stipulari, utrum omnes illi sint extincti, qui initio imperium in ipsum contulerant. Deinde cum quælibet civitatum certam orbis terrarum partem infederit, in qua cives se ac fortunas suas in tuto collocarent; quarum securitas facile periculatura esset, si quibuslibet ibi liceret versari, qui civitatis imperium non agnoscerent: igitur omnium civitatum communis lex intelligitur, ut, qui sese in alicujus civitatis ditionem contulerit, multoque magis si ejusdem commodis frui velit, naturalem suam libertatem ab hac, ac imperio ejusdem civitatis, saltem quousque ibi degere placet, subjecisse se judicetur. Quod si hoc agnoscere nolit, hostis numero habeatur, saltem hæc teneas, ut extra fines civitatis expelli jure possit. Sicuti & illud manifestum est, non minus imperio civili subiaci, qui civitati constitutæ post accedunt, quam quorum citione ab initio civitas tunc constituta. Est denique & illud heic monendum, circa definitionem civis quibusdam eruditis parum convenire. Equidem *Hobbesius de v. c. V §. 11. subditus & cives* videtur acquirere. Quo modo feminae, pueri, & servi cives forent.

Mihi

Mihi videtur, cum civitas constituatur ex submissione voluntatum uni homini vel concilio facta; cives primario illos esse, quorum pactis civitas initio coaluit, aut qui in horum locum successerunt. Id quod cum fecerint patresfamilias, igitur his præcipue civium nomen competere judicaverim; foeminis autem, pueris & servis, quorum voluntates jam sub voluntate patris familias continebantur, non nisi consequenter, quatenus & ipsi communi civitatis protectione, & quibusdam juribus eo nomine fruuntur. Inquilini autem, peregrini, & similes temporarii incolæ cives non sunt; quia morari tantum ad tempus, non autem stabilem securitatem ac fortunarum sedem ibi quærere volunt.

Definitio *Aristotelis Polit.* l. 3. c. 1. qua civem metitur τῷ μετέχειν κέρσεως καὶ ἀρχῆς, participatione judicii & magistratus, ad democratiâs duntaxat quadrat. Sicut & *Ipsè* subiungit; ὥστε καὶ τὸ πολίτῳ ἐπεὶ ἀναγκαῖον ἐστὶ καὶ ἐνδὲς τῷ πολιτείᾳ. *Ilaque civem pro singulis rebus alium esse oportet. διόπερὶ ὁ λεγόμενος ἐν μὲν δημοκρατίᾳ μάλα ἐστὶ πολίτης, ἐν δὲ ἄλλαις ὀδῶνεται μὲν, ἔμμεν ἀναγκαῖον. Quare explicatus seu hoc modo definitus, maxime quidem in democratia est civis: in aliis vero rerump. formis contingere quidem potest, ut magistratuum & iudiciorum sit particeps, non tamen id est necessarium. Idem polit. 3. cap. 8. ἐπεὶ πλείους εἰσὶν αἱ πολιτεῖαι, καὶ ἔδη πολὶτὰ ἀναγκαῖον εἶναι πλείω. Cum plures sint respublicæ, plura quoque civium genera esse necesse est.*

§. 21. Civibus porro in plerisque rebus publicis duo præcipue accidere animadvertimus vincula pecuniaria, per quorum unum quidam ipsorum in pecuniaria corpora, civitati tamen subordinata, coalescunt; per alterum à summis imperantibus in partem aliquam regiminis publici adsciscuntur. Corpora illa civitati subordinata, sive collegiorum, sive societatum, aut quocunque nomine veniant, possunt dividi primò in ea, quæ civitates antecesserunt, & quæ post eas constitutas provenerunt. Corpora civitate antiquiora sunt familiæ, in quibus quid imperii & juris fuerit patribus familiâs, supra expositum fuit. Ex quo jure illud ipsis superest, quod per naturam civitatis, aut per leges civiles, publicosque mores ipsis non est ademptum. Eorum, quæ post civitates constitutas orta sunt, quædam possunt vocari publica, quædam privata. Publica sunt illa, quæ autoritate summi imperii civilis constituta sunt. Privata autem, quæ vel ipsorum civium conventionione coaluerunt, vel ab extranea aliqua autoritate dependent, quæ in civitate aliena non nisi pro privato aliquo jure aut conatu haberi potest. Privata corpora sunt iterum vel legitima vel illegitima, quorum illa civitati probantur, aut probari debent; hæc ferius. Dico *probari debent*. Nam si in aliqua civitate, ubi cultus divinus depravatus est, aliqui sensu veræ religionis imbuti suos coetus privatim habeant absque turbis, & machinationibus in statum publicum, utut summi imperantes improbent, quicquid à sua persuasione aliénium est: tamen illos coetus nemo illegitimos dixerit, cum ipsi summi imperantes teneantur eam veritatem agnoscere & probare. Sic si in barbara civitate, ubi omnis literarum cultus publice spernitur, aliqui privatim coeant sapientiæ inquirendæ causâ; sanè nemo horum collegium illegitimum pronunciaverit. Utraque sunt vel regularia, vel irregularia. Illa sunt, ubi juxta certa conventa voluntas omnium unita est: hæc autem, ubi non tam unio volūtatum, quam vinculi expers consensio aut conspiratio deprehenditur, ex communi aliquo affectu, puta, spe, cupidine lacri, vindictæque, ambitione, ira, & similibus orta.

§. 22. Circa omnia corpora legitima observandum, quicquid jura illa habeant, & quicquid potestatis in sua membra, id omne à summa potestate definiri, & nequaquam huic posse opponi aut prævalere. Alias enim si daretur corpus, limitationi summi imperii civilis non obnoxium, daretur civitas in civitate. Unde si aliqua civitas ex pluribus corporibus absolutis & independentibus coaluit, necessum fuit ista de priori sua potestate & jure tantum remisisse, quantum ad indolem civitatis necessarium fuit; cum alias sine suo, quem sibi proposuerant, excidissent. In civitate autem jam constituta videndum est, quid agere voluerit summum imperium, ejusmodi corpus fundando aut adprobando. Si enim expressis verbis absolutum & independens jus circa certum genus negotiorum, statum civitatis spectans, eidem contulit & confirmavit, sane parte sui imperii sese abdicavit, ac civitatem fecit irregularem & bicipitem. Quod nisi summa necessitas tubigat, nemo sanus fecerit. Ubi autem summus imperans potestatem suam illibatam & integram retinere voluit, necessum est, ut istud corpus subordinatum sua jura ita temperet, ne summo imperio præjudicet, nec ullas extensiones aut consequentias necet, quæ huc spectent, ut id non amplius eidem sit subordinatum. Quo pacto autem istiusmodi corporum potestas sit circumscripta, ex literis, quibus quodvis fundatum aut confirmatum fuit, est cognoscendum, vel etiam ex communibus civitatis legibus, quæ omnes & singulos cives obstringere censentur, in quantum expresse istis non fuit derogatum. Unde consequitur, si administratio istius corporis sit collata in unum hominem, quicquid ille egerit juxta foundationem, aut leges civitatis communes, id habebitur pro actione totius corporis. Sed extra illa quæ agit, ea propria ipsius est actio, quæ cæteros non tangit, & de qua ipse solus rationem reddit. Quod si autem regimen ejusmodi corporis sit penes coetum ex pluribus consistentem, ubi ab ipso aliquid contra leges & foundationem actum fuerit, soli illi eo nomine poenæ sunt obnoxii; qui consenserunt, dissidentes aut absentes innocentes sunt. Quibus ad sui securitatem expedit protestari contra cæterorum decretum, & protestationem actus inferere, ne forte alienorum delictorum poenis involvantur. Cum contra adversus decretum coetus independentis membro protestari non liceat, cum eo ipso summa ipsius potestas abnegetur. Circa debita autem ejusmodi corporum videndum primo est, cujus nomine ea contradicta sint. Nam quod quisque ex membris suo nomine debere cœpit, id non debet totum corpus. Nisi quod eo ad solvendum condemnato executio possit fieri non solum in reliqua ejus bona, sed & ea, quæ intuitu ejus corporis ad ipsum spectant. Quæ porro à Rectoribus corporis uno aut pluribus contracta sunt, juxta leges foundationis, ea totum corpus, ut tale, stringunt, ac nisi communia bona possideat id corpus, singulos pro rata. Nisi quod creditores, qui extra civitatem corporis istius sunt, ubi solutio abnuirit, quos ex eo corpore deprehendunt, non aliter eos tractent, quam si singuli sese obligassent in solidum. Sicuti & alias quivis civis pro alterius debito apud extraneos obnoxius est repressaliis. Atque præter foundationis leges contracta sunt debita, illos solos onerant, qui expresse consenserunt, non autem eos, qui dissenserunt, nisi quantum facti sunt locupletiores. Atque id debitum, quia communis opes non pertingunt, ex singulorum bonis, qui consenserunt, pro rata est exsolvendum. Sed si membrum pecuniam credat corpori, ut tali, non habet quod

ulterius urgeat præter bona communitalis; quæ si non suffecerint, habet quod sibi imputer. Conf. *Hobbes Leviath.* cap. 30. Quod si controversia oriatur alicui membro cum toto corpore, non corpus iudex erit, sed civitas, cui corpus istud subest. Nam cum heic communis iudex detur, inconveniens fuerit, in propria causa sententiam ferre.

§. 23. Corpora illegitima sunt, non ea tantum, quæ manifest sceleris causa coiverunt, uti sunt societates furum, mendicorum, Cingarorum, piratarum, latronum, &c. Sed etiam quævis conjunctiones inter cives, peculiaribus pactis firmatæ, absque consensu summorum imperantiam iniræ, & fini civitatum repugnantes. Quæ conjuratio-num, aut factionum vocabulo venire solent. Quorum varius scopus est. Nam interdum isti factiosi summam rerum ad se trahere laborant; aliquando hac via negotia publica ad suum placitum & emolumentum dirigere instituunt. Alii ex publico rem privam augere student, alii impunitatem scelerum sibi ex factione quærunt. Imo etiam quæ plausibile prætextum ostentant, puta defensionem, emendationem quorundam abusuum, remotionem pravorum ministrorum, item quorum causa occultatur, suspectæ & periculose sunt. Nam & invaditur id, quod curare penes rectores civitatum erat, & ubi factionis suæ vires placuerint, facile in ipsam civitatem verti possunt. Ocho apud *Tacitum hist.* 1. *Vos quidem istuc pro me. Sed in discursu, ac tenebris, & rerum omnium confusione patefieri occasio etiam contra me potest.* Unde & multa per speciem factionis agere illicitum est, quæ in se alias nihil injusti habent. Sic supplicationem offerre imperanti, acculare aliquem, non illicitum est, sed facere id coëru magno coacto speciem factionis, & seditionis induit. Sic in legibus militaribus sub poena capitis interdici solet, stipendia coëru coacto flagitare. Add. *Actor. XIX.* 39 40. *Hobbes de Civitate.* c. 13. §. 12. 13. & *Leviath.* c. 30. ubi legitima corpora *musculus* in corpore humano, illegitima *tuberibus, apostematibus, tumoribusque, à confluxu humorum noxiorum generatis,* comparat.

§. 24. Peculari autem vinculo, præter illud commune omnes cives stringens, ne-stuntur summis imperantibus, qui ab hisce adsciscuntur, ad partem aliquam imperii ipsorum nomine & autoritate exercendam; ac ministrorum publicorum, magistratumque vocabulo veniunt. A quibus diversi sunt ministri Principis privati, qui ipsi, ut cuicumque alii, circa negotia, quæ ut reliqui omnes exercent, inserviunt. Circa eos autem qui summo imperanti, ut tali, ministrant, discrimen aliquod deprehenditur, quod quidam particulam aliquam imperii, munerisque rectori exercent, adeoque certo modo personam imperantis repræsentent, qui proprie & stricte ministrorum publicorum nomine designantur: alii simpliciter negotiorum publicorum expeditioni & executioni inserviunt. Ad priorem classẽ pertinent tutores & administratores regni, rege minorenni, aut captivo & mente moto; Præsides deinde provinciarum, urbium, districtuum; tum militiæ terrestres & maritimæ; perfecti æ-rarij, qui iuridicundo, & exsequendæ justitiæ præsunt, censores doctrinarum, Legati ad externos, & si qui sunt alij. Ad alteram autem classẽ pertinent consilijarii, quippe qui nullam imperii partem exercent, sed tantum quid sibi videatur imperanti exponunt; item qui aliam operam circa negotia publica ponunt, uti sunt scribe, qui redi-

rus publicos colligunt, afferunt, aut erogant, milites item & qui exercendæ jurisdictioni manus præbent, & si qui alii sunt; quorum ordinem & varietatem in quavis civitate cognoscere in proclivi est. Conf. *Hobbes Leviath.* cap. 30. & *Lockius de republ.* l. 3. c. 7

CAPUT III.

DE GENERATIONE SUMMI IMPERII CIVILIS SEU MAJESTATIS.

1. <i>Summum imperium: resultavit ex pactis, quibus civitas coalescit.</i> 2. <i>Id quod volente & probante DEO factum.</i> 3. <i>An majestas sit immediate à DEO?</i> 4. <i>Quibus rationibus id aliqui probare conentur?</i> 5. <i>Imperium civile non fuit productum per bella.</i>	6. <i>An ex patre-familias possit fieri princeps?</i> 7. <i>Quomodo, qui vasalli vinculo exsolviuntur, Majestatem accipiat?</i> 8. <i>An liber populus, aut monarcha, imperium in alterius manus resignans, efficiens causâ majestatis sit?</i> 9. <i>Penes quem sit, tribuere titulum regum?</i>

Videamus porro, unde summum imperium, quod in omni civitate existit, & quo velut anima illa vivit ac libatur, immediate & proxime producatur. Ubi initio præsupponimus, ut imperium effectu suo potiatur, requiri tum vires naturales, quæ subjectis, si forte quod injungitur detrectare præsumferit, repræsentatio aliquo malo possit cogi: tum titulum, ex quo jure aliis præstandum quid aut omittendum queat injungi; cui in istis respondet obligatio ejusdem jussis obsequendi. Horum utrumque proxime ex pactis, per quæ civitas coalescit, promanat. Nam etsi vires suas naturaliter in alterum nemo transfundere queat: ille tamen vires aliorum possidere intelligitur, ad cujus arbitrium isti eadem applicare tenentur, ita ut in ipsis non sit potestas resistendi, seu jussum ejus detrectandi. Alia quippe virium translatio inter homines non datur. Cum autem omnes, dum voluntates suas unius voluntati submiserunt, eo ipso sese obstrinxerint, quod velint non resistere, seu parere illi, vires & opes ipsorum adhibere volenti ad bonum publicum; adparet, summum imperium habenti tantas esse vires, ut quoslibet ad jussa sua adigere possit. *Lockius lib. 2. cap. 59. Imperii vis omnis in consensu obedientium est.* Sed & illud ipsum pactum luculentum præbet titulum, quo imperium istud non violentia, sed ultronea civium subjectione & consensu legitime constitutum intelligitur. Hæc igitur est proxima causa, ex qua summum imperium tanquam qualitas moralis resultat. Posita quippe in uno submissione, & in altero submissionis acceptione statim provenit in hoc jus istius quid injungendi, seu imperium. Et uti per pacta jus ad rem nostram, ita & per submissionem jus circa libertatem viresque nostras disponendi in alterum conferri potest. Unde v.g. si quis ultro sese in servitutem mihi pacto tradat, revera potestatem herilem in

me confert. Adversus quæ imperite tritum illud : quod quis non habet, non potest in alterum conferre, occinitur. Sed ut peculiarem efficaciam & sanctimoniam nanciscatur imperium, aliud principium præter submissionem subditorum accedere oportet. Eoque hautquidquam sanctitati summi imperii civilis aliquid detrahit, aut jure duntaxat humano, non divino quoque Principis imperare statuit, qui imperium proximè ex pactis resultare tradit.

§ 2. Id tamen extra dubium est, sanam rationem satis dictitasse, post multiplicatum genus humanum decus, pacem atque incolumitatem ejusdem subsistere non potuisse nisi constitutis civitatibus, quæ sine summo imperio intelligi nequeunt. Quo ipse etiam civitates, & summum imperium à Deo, tanquam legis naturalis autore, profecta censentur. Nam non ea tantum à Deo sunt, quæ ipse immediate, & citra ullum factum humanum, interveniens instituit : sed & quæ homines ductu sanæ rationis pro conditione temporum atque locorum recepere ad implendam obligationem, sibi abs Deo injunctam. Corf. 1. *Timoth. II. 2.* Et cum in magna hominum multitudine lex naturalis commode exerceri nequeat citra imperium civile ; pater, Deum, qui istam hominibus injunxit, præcipere quoque, ut societates civiles instituuntur, quatenus tanquam media excolendæ legi naturali inserviunt. Inde & Deus in sacris literis expresse id imperium probat, & pro suo agnoscit, ejusque sanctimoniam & venerationem severissimis legibus sancit. Num autem diserte Deus jusserit heic & nunc civitatem constitui, non liquet. Nam præceptum Noachidarum de judiciis, quod forte huc trahi posset, certum tempus ac locum eorundem constituendorum non exprimit. Sic ut ejus sensus esse possit : judicia esse exercenda, ubi constituta fuerint. Nec multum abit *Becklerus ad Grot. l. 1. c. 3. §. 6.* quando super origine summi imperii civilis ita tradit : *Summam potestatem non ab humano tantum facto, sed & à jussu divino & lege natura, sive tali facto humano, quo juri nature obtemperatum utitur, arcessendum esse. Qui enim societatem præcipit, is societatis ordinem præcipit ; societatis autem anima est imperium, & inter societates civitas perfectissima.* Quæ recte sese habent, dummodo addatur : jussum divinum circa constituendas civitates sese exseruisse per dictamen rationis, quo homines intellexerunt, decus atque pacem, quam pro fine habet jus naturale, sine societate civili subsistere non posse ; idque præcipue postquam genus humanum insigniter erat multiplicatum. Et hoc ipso civitas ab aliis institutis humanis differt, quæ iidem sana ratio introduci suavit, sed non ita, velut citra eadem decus, salus atque incolumitas generis humani servari nequiret. Circa quartum autem præceptum decalogi, quo obsequium erga imperium civile sancitur, observandum est : per illud non excludi causas proximas, quæ imperium productum fuit ; sicut præceptum de furto non faciendo originem dominii hautquidquam excludit. Dei autem vice in terris fungi imperium civile gerentes, eo sensu, ni fallor, commode dici potest, quod quatenus pacem, bonumque ordinem in genere humano sola reverentia erga legem naturæ, ejusque autorem plene non præstabat, per imperii civilis vim iste jam finis producatur. Quo sensu & sequentia plana sunt : Ergo ut civitas sit civitas, sinemque suum consequatur, instituitur à Deo hoc nuncve ordo imperandi & parendi, in quo ex ipsa Dei voluntate & naturalis rationis dictamine aliquid summum sit, ac à nemine dependens, nemini arbitrio subiectum, Deo uni ut subdum, ita se-
cundum.

cundum. Et vicariam; quæ est summa potestas civilis. Id tamen veri esse facti humani, an summam illam potestatem velint uni committere, an pluribus, Et quibus seorsim modis statum reip. describere instituant, Grotii autem sententia super origine summi imperii l. 1. cap. 4. §. 7. non adeo profana est, quin addita dextra explicatione tolerari possit. *Homini*, ait, *non precepto Dei expresso*, quale sane nullum extat, *sed sponte adductos*, non tamen citra dictamen rectæ rationis, placitumque Dei, *experimento infirmis suis familiarum segregum adversus violentiam*, gliscente mortalium numero, *in societatem civilem coisse*: unde orta sit potestas civilis, quam ideo Petrus epist. 1. c. 11. 13, *ordinationem humanam vocat*, quasi proxime per homines constitutam. Sed quod Grotius eandem alibi *divinam* vocari dicit, *ideo*, quia *salubre hominum institutum Deus probavit*: id haut quidquam sic admiserim, quasi consequenter & velut ex post facto Deus constitutionem imperii civilis adprobaverit; si cui servilem conditionem, quæ sine dubio humanum est inventum, sancire dignatus est, *Ephes. VI. 5. 6. 7. 8. Co. ass. III. 22. 1. Timoth. VI. 1. Tit. II. 9.* Sed omnino addendum, antecedenter homines potuisse voluntatem divinam intelligere, conditione multiplicati generis humani expens: cujus salus uti extra civitates in vita segrege subsistere non poterat; ita mortales, dum ductum heic rationis, ad scopum legis naturalis congruentem, sequuntur, voluntatem divinam implese sunt censendi,

§ 3. Isthæc quanquam sufficere judicemus tum ad originem imperii civilis considerandam, tum ad pignorandam civium adversus imperantes venerationem; operæ pretium tamen fuerit expendisse, quid solidi subsit argumentis J. F. Hornii de civitate l. 2. cap. 1. qui altius heic assurgendum contendit. Hæc igitur ponit, *causam civitatis* non esse etiam *causam reipubl. Imperii summi*; adeoque admittit quidem, ipsas civitates per pacta constitui; sed contra asserit, imperium summum ab ipso DEO immediate in principes conferri, neque ad id producendum quidquam ab hominibus proficisci. Adeoque liberos populos, dum regem sibi ultro eligunt, non conferre in ipsum maiestatem, sed tantum designare personam, in quam illa divinitus conferatur. Sicuti in plurimis municipiis electio magistratuum est penes ordinem; & tamen illi potestatem suam non ab isto ordine, sed à summo imperante obtinent. Quæ assertio etsi multis specie pietatis blandiatur; in aperto tamen est, per eandem convelli omnes conventiones, legesque fundamentales, quæ inter reges, ab subditos circa administrationem imperii incuntur. Ubi primo ferri non potest, *Illam maiestatem* solis regibus tribuere, rebusp. liberis eandem plane detrahere. Equidem usus proximorum seculorum vocabulum maiestatis inter solennes regum titulos seposuit. Nec minus tamen eodem summum imperium in quavis reip. forma notatum. Sicuti & definitio maiestatis, satis jejuna quidem illa, qua eam designat *summam potestatem in civitatem ubique æque senatui, aut concilio populi* competere. Etsi in hoc aliqua regum sit præ eminentia, quod singuli ex senatu, aut concilio populi summo imperio subunt; cum regis persona in terris neminè superiorem agnoscat. Ipsa tamen vis imperii in subiectos in quavis reipubl. forma par utriusque existit. Hujus porro maiestatis *Ille* unicæ causam Deum laudat, qui *electione à populo facta eandem immediato in reges effundat*. Ubi fallor, an maiestatem per modum qualitatis physicæ conceperit; id quod aperte faciunt, qui imperium civile *Dei creaturam* prædicant, *ni nulla alia creatura in pari aut superiore causa genere, neque ex principii se-*

cum natis quidquam ad institutionem hujus regiminis contulerit. Quo ipso crassa rerum moralium ignorantia proditur. Nam illud argumentum, quomodo ex obscuro loco in solum provectos repente inusitatus quidam splendor circumfulserit, qui non nisi divinitus oriri potuit; apud illos declamari debet; qui inania à solidis discernere nequeunt. Deo peculiariter curæ reges esse, ad thesin *Ipsius* drobandam nihil facit. Et circa alios quoque, generi humano cumpiini utiles futuros, providentia divina non minora velut specimica edidit. Neque pauci tamen reges venenum gemma biberunt, aut suorum insidiis ceciderunt. De temperamento quorundam regum, aliquod miraculi instar producere solito, medicos consulere optimum fuerit. Sed nec probant, quod *Iste* vult, poena aut regum insolentium, aut subjectorum contumacium, & rebellium: aut testimonia, magno numero cumolata, quæ ipsa tamen non minus aristocratici, quam regii imperii autorem Deum agnoscunt; aut divinæ prædictiones circa gesta nonnullorum regum, quæ neque de populis liberis desunt. Et quod in populo Judaico factum, id de origine imperii regii in universum haudquidquam testatur; cum dudum ante institutum illud regnum plurima regna extiterint. Quin potius admodum collati in hunc vel illum imperii certo in populo pertinet.

§. 4. Expendamus argumenta, quibus *Iste* probare satagit, omnes humanas causas longe inferiores esse producendæ majestati, rei augustissimæ. Inter quæ palmarium est; quod *cum neque singuli homines, neque multitudo dissoluta majestatem habeant, eandem non possint in regem conferre.* Atqui & fieri potest, & tolet, ut qualitas moralis, qua classè imperium cenletur, in alio producatu conspiratione illorum, qui illud antea formaliter in se non habebant. Sic ut huiusmodi qualitatis causa productiva recte censeantur. Vid. l. 46. D. de acquir. rer. dom. Sicuti & multorum voces invicem temperatæ harmoniam producant, quæ in singulis non extabat. Inde probari non potest illud ratiocinium Socratis, quo Alcibiadem animare conabatur, ut in concionem populi prodire non dubitaret: *si singulos, inquit, contemnis, contemendi tibi sunt etiam, si una sint congregati.* Ap. *Ælianum* V. H. l. 2. c. 1. Et cum imperium resultet ex non resistantia subjectorum, & concessione, ut imperans circa vires, opesque ipsorum disponat; facile adparet. in singulis velut dispersa latere semina summi imperii, quod per pacta combinantia excitatur & progerminat. Sic ut crassum valde sit negare, ideo summum imperium ab hominibus non sumere originem, quia in facultatibus hominis naturalibus illud non deprehendatur: prorsus quasi de qualitate aliqua physica ageretur; aut quasi præter phycas qualitates morales non darentur. Equidem nescio, an cordati ac iidem Christiani reges valde delectentur ejusmodi elogiis: *Deum transcripsisse principi jus regendi hominem, quod ipse vi creationis solus tenebat,* ita tamen ut Deus pristinum quoque suum jus adhuc retineat, & sic per cumulationem, non per omnimodam abdicationem potentiam regibus concesserit: & quibus aliis per contumeliam Divini Numinis fastigium principum extollere gaudent paraftri. Creδας istos dubitare, num adhuc aliquod jus Deo in mortaliu genus supersit post reges constitutos; & an huiusmodi superiorem ferre debeant. Sane imparium summum civile diverfi plane generis esse ab imperio Dei, quod hic vi creationis obtinet, manifestissimum est; eoque absurde & blaspheme dicitur *imperium Dei,* quod ipse solus vi creationis tenet, ex singulari benevolentia hominibus communicari. Deinde quando

quando ulterius probare vult, majestatis *immediatam* causam esse solum Deum, distinguit inter *causam efficientem immediatam*, & *modum constituendi immediatum*. Nam majestatem duntaxat immediare à Deo constitutam contendit, utur reges plerique mediate sceptrum capebant, Unde separandas esse illas formulas: *Deus est causa majestatis immediata*; & *Deus immediate constituit principem*, seu, *Deus confert immediate majestatem*. Nam tolerari posse, si quis dicat: Deus mediante seu intercedente populi suffragio, successionem, occupationem confert majestatem. In quem sensum *Themistius* dicit *orat.* 16. *μη οἰεσθαι τὰς τρεῖς πρώτας κυρίας εἶναι τῆς βασιλείας χειροτονίας, ἀλλ' ἀνωθεν αὐτῇ κατεστῆσιν ἡ ψῆφος, ἀνωθεν ἡ ἀνάγκη τῆς τῶν ἀνθρώπων διακονίας.* Neque vero existimetis, vestra hujus electionis milites esse auctores. E superis illa suffragatio descendit, è superis illa imperii renunciatio, hominum duntaxat opera accedente, perfecta est. Sed in ipsa majestatis productione Deum non ferre aliam causam efficientem secundam, & proximam. Enimvero si quis penitus consideret, videbit, istos homines concepisse majestatem tanquam ens quoddam physicum, quod à Deo productum velut incerta sede, & sine subiecto per orbem vagetur, donec designato per populum regi superveniat, eumque augusto suo splendore cumulet. Ubi sine dubio aqua hærebit, si quis importunius quærat; illa majestas, antequam in rege aliquo sedem inveniat, substantialis sit, an accedens; & si ad accidentium classem referatur, quomodo sine subiecto existere queat. Quò porro tempore creata sit illa; initio mundi, an postea? Item an una per universum orbem sit majestas, cujus particulae in singulos reges sint distributæ; an singuli reges peculiarem & integram habeant majestatem; an reges defuncto, majestas simul pereat; an vero eidem superstes existat, velut anima à corpore separata, aut per quandam quasi metempsychosin novum apud regem receptaculum inveniens. (Add. quæ apud *Petrum Suavem*, *hist. concil. Trident.* l. 2. p. m. 213. de natura characteris sacramentalis disputantur; ubi Patres propter ignorantiam rerum moralium mire se torquent.) Enimvero de causa immediata majestatis seu summi imperii abstractivè sumti quærere ineptum est, cum illud nunquam nisi concretivè existat. Prorsus ac si peculiariter quærere velim de causa humanæ naturæ abstractivè consideratæ, cum de causa hominum concretivè sumtorum constet. Et cum *Hornius* utique populo relinquat potestatem, antequam ulli adhuc jus ad imperium sit quæsitum, quem & quando velint regem constituendi, aut quamlibet formam reip. introducendi; (vid. *Deuterno*. XVII. 14.) scire cuperem, quidnam circa majestatem futurum esset, si omnibus populis aristocratico, aut democratico regimine uti placuisset. Equidem novimus, electionem proprie & pressè esse modum imperium acquirendi. Sed quin uno & eodem actu & designetur certa persona, & in eandem imperium, tunc primum existere incipiens, conferatur, nihil ob stare videtur. Nam valde puerile est credere, in rebus moralibus, quando jus quodpiam, aut quavis qualitas moralis in alterum collata dicitur, necessum esse, ut eadem prius alicubi separata existat. Quin potius jura, & al'as qualitates morales mutua voluntatum consp'atione per pacta re ultare, in aprico est. Conf. *Hobbes de Cove* c. 2 §. 4. & *supra* l. 3, cap. 5. §. 2 3. 4. Neque vero difficile est illum scrupulum remove; *populus causa secunda majestatis est, de'ebit à Deo accepisse potestatem, per quam imperium producat. Id autem factum probari non posse.* Atqui cum Deus mortalibus curam sui implantaverit, & pa-

& pacis decorique ordinis conversationem iisdem injunxerit; simulque rationem dederit, ut media ad istum finem facientia possint dispicere, quæ inter principem locum obtinet constitutio imperii civilis: quis ultra dubitabit, hominibus facultatem istud constituedi divinitus concessam? quæ passim *Iste* inculcat axiomata philosophica partim subleste sunt fidei, partim imperite à rebus naturalibus ad morales transferuntur; quæ sigillatim excutere nobis heic non vacat. Quæ *Ovidius Fastorum* l. V. super origine majestatis tradit, Poëtica commenta sunt.

§. 5. Nec minus *Idem* operose est in confutandis eorum sententiis, qui ex diverso fonte imperia summa derivarunt. Ubi multa quidem recte se habent, quædam tamen cenuram merentur. Illud recte, quod imperii summi originem bella, per ambitionem aut libidinem tyrannorum excitata, haudquidquam dederint. Nam *bella per tyrannos excitata*, civitates jam præsupponunt. Poruit tamen patribus familias sparsim viventibus complurium gliscens passim violentia, aliosque opprimendi libido occasionem dare, ut conjunctæ civitates constituerent. Sed & illud patet, pleraque magna imperia, si non omnia bellis sua debere incrementa. Neque tamen ideo productio summi imperii bellis est assignanda. Nam saltem prima illa manus, quæ initio ad alios invadendos conspiravit, sponte in ducis imperium consensit. In illos autem, qui bello sunt petiti, non prius imperium legitimum fuit exortum, quam pacto & fide data obsequium victori promitterent.

§. 6. Non tamen adeo impossibile est, quin ex imperio patris familias, complures sub se vicos habentis, summum imperium civile potuerit emergere. Equidem paternum imperium proprie ad educationem liberorum, herile ad rem quarendam spectat, neque per solam multitudinem liberorum aut servorum mutatur. Tanta tamen inter imperium patrum familias, & civile non est hiatus, ut ab illo & hoc non pateat transitus, nisi nova majestas à Deo procreetur. Nam si pater familias, numerosa prole & servitio præditus, utrosque specie quadam emancipationis aut manumissionis suas sibi res habere, familiasque peculiares constituere permittat ea lege, ut ad communem securitatem ipsius deinde regimini subint; quid isti deinceps ad principis dignationem de futurum sit, non video, modo tantas habeat vires, quæ ad finem civitatis assequendum sufficient. Isto autem mortuo, si quid ipse super successore disposuerit, saltem consentientibus filiis, id erit utique sequendum. Sin minus, velut per integerrimum universi statuent, quo regimine aut rectore deinceps uti placeat. Ubi jus naturæ haudquidquam violabitur, si per libera suffragia etiam minor natu in parentis locum surrogetur. Vid. *Gen. XXVII. 29. 37.*

§. 7. Ulterius ostendere *Idem* conatur, ne illum quidem causam majestatis posse vocari, qui, cum ipse eam habeat, in aliquem sibi subiectum dignitatem regiam confert, remissio isti adversus se in posterum omni subjectionis vinculo, v. g. si rex vasallo suo vinculum remittat, & quod tanquam feudum obtrinebat, ei ipsum tanquam supremum principem præesse concedat. At si quis civi suo provinciam conferat, ab omni deinceps subjectione exemptam. Nam ejusmodi cessionem esse tantum modum consequendi imperium, & ad electionem posse referri. Sed penitus insipienti facile patebit, unde tali in casu imperium proveniat. Scilicet rex vasallum, & subiectum ipsi feudum jure

jure suo extolvens, efficit, ut sit aliquis capax summi imperii, nec minus ut sint, in quos illud exerceri queat. Non enim potest ditio illa feudalis vasallo deinceps tanquam absoluto & independenti principi subesse, nisi à subjectione senioris plane extoluta. Quo facto ipsum imperium summum revera à consensu populi provenit. Nam si iste senior propria autoritate eam provinciam, in quemcunque velit, conferre potest, unique istam potestatem ab initio accepit, consensu populi ultroneo, aut per violentiam justii belli elicitio. Sed si senior propria id autoritate facere nequeat, in præsens expressio populi consensu opuserit.

§. 8. Denique ultimo loco *Idem* contendit, ne istum quidem populum causam majestatis in rege esse, qui cum antea regimine populari uteretur, monarcham adificat. Neque enim prius conferri imperium in Monarcham, quam ubi suo se jure populus abdicaverit: eo ipso autem momento, quo populus se abdicat, eundem imperium non habere: igitur ipsum duntaxat eligere, qui à Deo accipiens potestatem in posterum regnet. Sed eodem argumento possis negare, dominium ab uno transire in alium. Nam utique rei meae non potest alius fieri dominus, nisi ego dominio meo abdicavero. Quo facto, dominium ipse non habeo, & consequenter in alium transferre non possum: sed ego duntaxat personam, in quam dominium, nescio ubi recens jam enatum, sit infundendum. Super ultronea autem abdicatione monarcharum ita censet: *provinciarum imperia abdicari, juratam fidem populus remitti; mox ipsam majestatem ad primum autorem redire, reducendam iterum, & communicandam designato heredi.* Hæc quidem est manifesta majestatis metempsychosis. Super qua ut verba faciamus, nemo cordatus à nobis postulaverit. Imo qui abdicat imperium, successori locum præbet, ut populus se submitiendo ipsi conferre imperium queat; aut ut actu capessere possit imperium, ad quod decreto populi, successoris ordinem facientis, jus ipsi jam datum fuerat.

§. 9. Hoc loco quoque non inconvenienter fuerit paucis inquirere, penes quem sit regium titulum & insignia in alquem conferre, seu quilecunque nomen, quo summa & independens in civitatem potestas, uni homini inhærens exprimitur? Ubi manifestum est, conferre nomen & titulum esse penes eosdem, qui rem ipsam, seu summum imperium conferre possunt. Adeoque populus, qui vel ab initio in civitatem coit, vel relicta priore forma reip. regnari deinceps vult, dum in unum imperium in se confert, eo ipso jus ipsi tribuit nomen & titulum regis gerendi. & insignibus decentibus fastigium suum exprimendi. Et ejusmodi rex uti nemini extraneo imperium & dignitatem suam debet; ita ut pro rege se gerat, & talis habeatur, non demum à consensu & approbatione aliorum regum aut rerump. est obtinendum. Sed quemadmodum cum injuria est conjunctum ejusmodi regis imperium ab extraneo in controversiam vocari: ita & injurium foret, eidem titulum regium denegare. Neque obstat, quod iste modicus contentæ finibus civitati imperet. Nam regnum non notat certam quantitatem territorii, ac potentie, sed certam speciem civitatis, quæ amplior aut angustior esse potest. Sed ut rex esse queat, qui antea alterius superioris imperium agnovit, necessarium est, ut superioris consensus accedat, qui & ipsum, & ditionem ejusdem vinculo quo ante ipsi tenebantur, exsolvat. Unde & qui nexu feudali stringitur, sine consensu senioris pro rege se non gerit. Et nî eo nexu solvatur, dignitatem regiam possidebit delib-

ram, licet nomen ex concessione Senioris usurpet. Sic & successores Alexandri M. non audebant prius regium titulum assumere, quam Alexandri familia extincta, cui jure competeat imperium. Et si ad hoc necessarius ipsis erat consensus subjecti populi, quem denegare copiarum militares, quibus stipabantur, non sinebant. Vid. *Cornel. Nepos Eumene, Plutarch. Demetrio Justinus* l. XV. cap. 2. *Appian. Alexandr. Syriaco. Diodor. Siculus* l. XX. c. 54 & 55. Sic qui armis ditionem aliquam subigit, uti jure belli imperium, ita & nomen regium sibi adquirere potest. Vid. *Justinus* l. XLI. c. 4. 5. In regnum autem rex aliquam suam provinciam evehere potest, si à reliquo corpore ipsam plane separet, & peculiari, & independenti ab altero regimine ipsam gubernet. Cæterum Senatum quondam Romanum titulum regis & amici honoris loco tribuisse tralatitium est. Quod jure potuit fieri circa eos, quibus vel ipse regnum dedit, vel in quorum regna superius aliquod jus obtinuit. Sed aliis independentibus principibus titulum hunc imputare, insolens usurpatione erat. Qualem etiam Pontifex Romanus sibi arrogare non erubuit, etiam in liberas & independentes Europæ civitates. Vid. *Petrus Suavius hist. Concil. Trident.* l. V. p. m. 354. ubi memorat, qua ratione Paulus IV. Hiberniam in regni dignationem evexerit. Et *Thuan. hist.* l. 46. de titulo Magni Ducis in Cosmum collato.

CAPUT IV.

DE PARTIBUS SUMMI IMPERII, EARUMQUE NATURALI CONNEXIONE.

1. Quo sensu summum imperium partes habere dicatur. 2. Potestas legislativa. 3. Potestas poenas sumendi. 4. Potestas judiciaria. 5. Potestas belli & pacis, idemque foederum ferendorum. 6. Ius magistratus constituendi. 7. Ius tributa indicendi.	8. Examen doctrinarum. 9. Imperium fortius stringi quam pactum. 10. Quis proprie dicatur partem imperii habere? 11. Cohærentia partium summi imperii demonstratur. 12. Et illustratur. 13. Et si multi illas partes separare velint. 14. Inter quos & Grotius; qui examinatur.

Summum imperium civile, etsi in se unum quiddam sit, & indivisum; tamen quia per diversos sese actus exserit, prout occupatur circa diversa media, ad servandam civitatem necessaria, communiter plures habere partes intelligitur, ad analogiam partium, quas vocant, potentialium. Haut quidquam enim ejusmodi totum summum est imperium, quod ex partibus heterogeneis constat, quæ inter se conjunctæ, vincoloque aliquo nexæ in unum coaluerint, ita tamen ut seorsim quoque singulæ partes subsistere possint. Sed uti anima quidem unum est, in totum corpus vitam vigoremque dispensans, quæ, prout diversas operationes pro diversitate objectorum & organorum producit, partes habere potentiales concipitur. Ad isthoc instar etiam summum imperium, prout occupatur circa præscribendas generales agendi regulas, vocatur potestas

testas legislatoria, quatenus controversias civium ad eas regulas decedit, est potestas judiciaria; cum cives in externos armat, aut eosdem quiescere jubet, est jus belli & pacis; quatenus ministros sibi adsciscit circa negotia publica, jus magistratus constituendi dicitur; & sic deinceps.

§. 2. Quænam autem sint illæ partes summi imperii, ex natura civitatum, & eandem fine planissime perspicitur. Est civitas corpus morale, quod unam voluntatem habere intelligitur. Sed cum illa ex pluribus personis physicis constet, quarum cuique peculiaris sua voluntas, & inclinatio; illæ autem voluntates naturaliter in unam, confundi, aut in perpetuam harmoniam temperari nequeant, inde una voluntas in civitate hoc modo producitur, dum omnes suam voluntatem submittunt voluntati illius hominis vel concilii, cui imperium summum fuit delatum. Cum autem ad voluntatem civitatis singuli cives sese componere debeant, necessum est, ut illa hisce per liquida signa innotescat. Inde summi imperii esse intelligitur omnibus significare & præscribere, quid agendum sit, quidvè omittendum. Et quia impossibile foret in tantâ hominum multitudine singulis, & circa singulas actiones peculiaria jussâ promulgare; ideo generales regulæ præscribuntur, unde omnibus, & in perpetuum de agendis, omittendisve constet. Præterea quia maxima inter homines diversitas judiciorum & appetituum deprehenditur, ex qua infinita controversiarum seges oriri potest; inde pacis quoque interest publice definiri, quid cuique suum, quid alienum censei debeat, quid in civitate pro licito, quid pro illicito, quid pro honesto aut inhonesto habendum. Item, quid cuique ex libertate naturali supersit, aut quomodo cuique jurium suorum usus ad tranquillitatem civitatis sit temperandus.

§. 3. Porro civitatum is potissimus est finis, ut homines mutua conspiratione & opetuti essent adversus damna, & injurias, quæ ab hominibus invicem inferri possunt & solent; utque adeo pace fruantur, aut contra infestos idonea præsidia habeant. Paci autem id in primis necessarium est, ut unusquisque in tantum contra cæterorum violentiam protegatur, ut secure queat vivere, i. e. ne justam habeat causam metuendi à cæteris, quamdiu ipse alios injuria non lacefferit. Equidem ut tuti præstentur homines à mutuis læsionibus, seu ut injuria lædi omnino nequeant, rerum humanarum conditio non fert. Sed ne probabilis sit metuendi causa, prospici potest. Et hæc securitas finis est, propter quem homines sese aliis subjiciunt, Quæ si non major habeatur ex conjunctione cum aliis, quam si quis propriis duntaxat viribus protegatur, stultum foret naturali libertati renunciare, in qua quilibet suo arbitrio defenditur. Enimvero ad hanc securitatem non sufficit, ut unusquisque eorum, qui in civitatem coalituri sunt; cum cæteris verbo aut scripto paciscatur, de non occidendo, non furando, aut alia noxa non inferenda. Manifesta est enim ingenii humani apud plerosque pravitas; & experientia nimis cognitum, quam parum valide plurimi homines sola fidei suæ reverentia ac sanæ rationis dictamine, in officio contineantur, ubi metum poenæ removeris. Quam ob causam etiam non sufficit, ut aliquis sit, qui agendorum regulas præscribat, si nihil præterea potestatis habeat. Quo possis applicare illud *Columella de rustica* l. 1. c. 3. *Imbecilliorum agrum, quam agricolam esse decet, quoniam si sit colluctandum cum eo, si fundus prævaleat, dominum alitid.* Igitur ut homines & communia legis naturalis præcepta, & quæ pecu-

liariter ad bonum civitatis statuuntur, observent, metu poenæ opus est, & facultate eandem repræsentandi. Quæ poena ut huic fini sufficiat, tanta est constituenda, ut aperte majus malum sit leges violasse, quam observasse, & sic poenæ gravitas delectationem aut lucrum, quod ex injuria capitur, aut speratur, superet. Non enim possunt non homines ex duobus malis, quod sibi minus videtur, eligere. Et sic aliena capra custodiunt meum caput. Et licet aliquos interdum temeritas, aut enormis animi commotio eo propellat, ut facinoris perpetrationem omissioni flagitii anteponan: tamen hoc inter minus frequentia habetur, quæ evitasse conditio humana non patitur. Hæc porro facultas poenas infligendi jussa imperantis transgressis eo ipso data intelligitur, dum virium suarum usum singuli civitati submitunt. Quo ipso sese obligant ad coercendos jussu imperantis noxios, aut saltem, quod defendere nolint eos, qui poenas daturi sunt. Nam ut quis sese obliget ad poenam citra reluctantiam tolerandam, id propter naturalem hominum aversionem ab iis, quæ vitam nostram destruunt, frustra est. Cæterum id recte *Hobbes de cruce* c. VI. §. 6. quod ampliorem homini in hominem potestatem competere negat, quam hancce, qua quis aliis præscribere potest, quæ cunque ex usu civitatis arbitratur, & ad ea observanda poenis deterrectantes compellere. Verum dicto illi; *qui poenas suo arbitrio jure sumit, jure omnes cogit ad omnia, quæ ipse vult*; limitatio est addenda ex fine civitatum; ut scilicet summum imperium habens non alia velle possit intelligatur, quam in quibus sana ratio aliquam convenientiam ad istum finem invenire potest.

§. 4. Præterea quia etiam ubi accuratissimæ leges sunt conscriptæ, sæpenumero controversia super recta earundem applicatione ad facta singularia oriri solet; ac multa sæpe expendenda occurrunt, si quid contra leges factum esse dicatur: inde utrique potestati jam dictæ succenturiari intelligitur potestas judiciaria. Cujus est lites civium cognoscere & decidere singulorumque facta, quæ legibus contraria arguuntur, examinare, ac poenam legibus convenientem dictitare. *Hobbes* autem d. l. §. 8. potestatem judicariam improprie videtur accipere; cum facultas judicandi de usu & exercitio alicujus partis imperii cuique parti inclusa intelligatur.

§. 5. Etsi autem isthac modo securitati civium adversus concives cautum sit; hoc tamen nondum sufficit ad obtinendum civitatum finem. Nam frustra inter se pacem colunt, qui se contra externos tueri non possunt: id vero efficere nequeunt, quorum vires non sunt unitæ. Quod enim multi uno sunt robustiores, id ex unione est. Alias enim vel mille separati uno validiores non sunt. Igitur ad universorum securitatem & salutem necessarium est; ut in civitate existat potestas, cujus sit congregare, unire, & armare tot cives, aut eorum loco conducere, quot pro incerto numero & viribus hostium ad communem defensionem opus visum fuerit; rursumque cum hostibus, ubi expedit, pacem facere. Cum autem & pacis & belli temporibus interserviant foedera, ut & commoda diversarum civitatum melius communicari possint, & validior hostis junctis viribus repelli, aut in ordinem redigi queat: penes summum imperium erit, utrique temporis interservientia foedera inire, universosque subditos ad eadem servanda obstringere. Singulæ exinde redundantia commodam civitatem derivare.

§. 6. C. vero civitatis negotia, tam belli quam pacis tempore occurrentia, ab uno homine sine ministris, & magistratibus subordinatis administrari, & executioni dari

dari nequeant; opus quoque erit in civitate tali potestate, quæ homines constituat, qui controversias civium examinent, (vid. *Exod. XVIII. 15. Philo Judæus de creatione principio. Joseph. archeol. III. 3*); vicinorum consilia expiscentur, milites gubernent, opes civitatis colligant, & dispensent, ac denique utilitati civitatis undique prospiciant. Quæ ipsa potestas eosdem jam constitutos ad officium faciendum compellere, & gestorū rationes poscere potest. Add. *Bæcler. ad Grot. l. 1. c. 3. §. 6. p. m. 213.*

§. 7. Porro quia nec pacis nec belli tempore civitatis negotia sine sumtibus geri possunt: igitur in ea requiritur potestas, quæ in talis usus partem aliquam bonorum, aut proventum regionis à populo infestæ seponat, aut singulos cives adigat de bonis suis tantum conferre, quantum ad tolerandos sumtus requiri judicatur; nec minus, si operæ civium requirantur, easdem imperet & exigat. Quo spectat etiam potestas aliā media licita circumspiciendi, quibus opes civitatis augeantur. Inter quæ præcipuum est jus vectigalia imponendi mercibus, quæ importantur, & exportantur; ut & de pretio rerum quæ consumuntur, modicam partem decidendi.

§. 8. Denique etiam si in rursuam voluntatis libertatem tollere, simulque hominum de rebus judicia per intrinsecum aliquod medium in perpetuam harmoniam componere supra humanam sit facultatem: ut tamen isthæc, licet discrepantia, tranquillitatem civitatis non perturbent, omnino providendum est. Cum enim omnes actiones voluntariæ initium habeant, & deinde à voluntate; voluntas autem faciendi vel non faciendi dependeat ab opinione boni vel mali, præmii vel poenæ, quam sibi quisque conceperit ex facto vel omisso secururam esse, adeoque actiones omnium à suis cujusque opinionibus regantur: sane externis mediis opus erit, ut istæ opiniones, & judicia, quantum fieri potest, conspirent, aut saltem, ne earundem discrepantia civitatem perturbet. Inde expedit, ut publice civitas ejusmodi doctrinis velut personet, quæ cum fine & usu civitatum congruunt, simulque animi civium à puero istis imbuantur. Quippe cum plerique mortalium ita de rebus soleant sentire, prout assueverunt, & prout communiter judicari vident. Paucissimi ex proprii acumine ingenii, quid in rebus humanis solidi subsit, dignoscere valeant. Equidem nullum fere datur dogma, neque circa cultum Dei, neque circa scientias humanas, unde dissensiones, discordiæ, convicia, & demum bella oriri non possint. Idque non contingit propter dogmatis falsitatem, aut quod contrario eius admissio, tanta incommoda in genus humanum aut civitates sint redundatura; sed propter ingenium hominum, qui sapientes sibi visi, idem videri volunt omnibus, & in dissidentes vehementissime exasperantur. Quod facile agnoicer, qui vel obiter inspexit rixas eruditorum circa res trivillitii, non minori motu agitas, ac si pro aris & focis pugnaretur. Verum hujusmodi dissensiones, quanquam impediri non possint, ne oriantur; attamen ne turbent pacem publicam, per summum imperium effici potest, poena in conviciatores sancita. *Plato de LL. l. XI. Nemo alicui convicietur. Sed quicumque cum alio de re quapiam ambigit, discat potius doceatque tam ambigentem, quam præsentem, ita ut omni convicio prorsus abstineat. Cum enim sibi invicem verbis turpibus maledicunt, muliebres habentur: & imprimis ex verbis, quæ certe levissima est, odia gravissima & inimicicia saepe nascuntur.* Verum de hisce dogmatibus proprie sermo non est; sed de talibus, quæ, sive sub specie religionis sive alio modo obtrudantur, jus

naturale, ac principia sanæ politicæ convellunt, adeoque exitiabiles morbos in civitate producere apta sunt. Neque exinde ulli veræ doctrinæ periculum est. Nam nulla vera doctrina paci repugnat: & quæ paci repugnat vera non est, nisi etiam pax & concordia contrariæ legibus naturalibus dicantur. Igitur saltem ejusmodi doctrinarum examen, easdemque è civitate pro scribendi potestas recte summo imperio civili tribuitur. Apud *Diogenem Laertium* in *Theophrasto* Sophocles Amphiclidæ filius legem tulerat: *ne quis philosophorum præfesset Schola, nisi id senatus ac plebs decrevisset: quissecus faceret, capitale esset.* Plato de LL. l. 7. *Nemo Poëta præter civitatis leges, & iusta vel honesta, vel bona fingere quidquam audeat. Nec liceat quæ composuerit, ulli privatorum ostendere, antequam construxit hac de re iudices legumque custodes & viderint, & approbaverint.* Huc spectat præfatio *Casauboni* in exercitat. contra *Baronium*, & ejusdem epistola ad *Frontonem Ducem*, quæ est n. 624. edit. *Grævii*. Nec insuper habendum illud *Hobbesi* de *Homine* c. 13. §. 8. *Sunt libri scripti à Romanis civibus florente democratia aut recens extincta, nec non à Græcis florente rep. Atheniensi, tum præceptorum, tum exemplorum pleni, quibus ingenium vulgi regibus suis infestum redditur, idque ob nullam aliam causam, quam quod ab hominibus perfidis perpetrata flagitia in illis libris laudari vident, nimirum regicidia, si modo reges, antequam occidunt, tyrannos vocent. Verum ingenium vulgi corrumpitur adhuc magis à lectione librorum, & auditione concionantium eorum, qui regnum in regno, Ecclesiasticum in civili esse volunt. Hinc enim pro Cassis & Brutis oriuntur Ravalliaci & Clementes, qui cum reges suos occidendos ambuioni inservirent alienæ, Deo se servare arbitrabantur. Add. Ejusdem præfatio ad librum de *Cive* & *Leviath.* c. 21. ubi memorantur mala, quæ ex doctrina Aristotelis de libertate orta sunt; & ibid. c. 29. & 46. 47. Conf. *Hobbes* de *cive* c. 6.*

§. 9 Proximum est, ut ostendamus, partes illas summi imperii naturaliter ita esse unitas & invicem velut implexas, ut si fingamus, earum quasdam independenter penes unum, quasdam penes alios esse, regularis forma civitatis plane destruat. Quæ res ut solide intelligatur, observandum est, duo esse potissimum vincula, quibus plurium hominum aut coetuum voluntates connectuntur, ut in unum conspirent, pactum, & imperium, quorum hoc tamen illo longe fortius stringit. Qui solo pacto continentur, jure naturæ tenentur, ut sponte præstent id, de quo fuit conventum; manente de cætero naturali inter ipsos æqualitate. Quamdiu autem utrinque conventa servantur, concordia & unio sic satis inter ipsos potest subsistere. Ast ubi quis dolo malo à pacto resiliuerit, juris quidem naturalis violati est reus; cæteris autem, quorum intererat pactum illud fervari, nihil superest, quo violatorem in ordinem redigant, præter violentiam bellicam, qua sæpe non minus pollet, qui injuriam fecit, quam accepit. Sic inter æqualiter fœderatos concordia est, quamdiu quisque, quod promissit, sponte præstat; ubi unius perfidia intervenerit, perit vinculum, & bello præbetur causa. Ex quo adparet, sola pacta non esse vincula sat valida, saltem ut plures in unum corpus morale diu colligentur, præsertim cum non semper pauciores & imbecilliores à pacto discedant in fraudem plurium & validiorum; sed etiam plures in fraudem pauciorum. Et licet ponamus, principali pacto aliud fuisse adjectum, ut cæteri omnes violatorem pacti quemcunque junctis viribus persequantur; tamen (præterquam quod inutile hoc erit,

erit ubi plures simul à pacto discesserint,) nisi imperium democraticum inter socios sit constitutum, seu nisi illi, qui antea socii fuerant, in unam civitatem coaluerint, alio iterum pacto opus erit, quo modo sit coercendus ille, qui pacto isti adjecto stare detractaverit; & sic in infinitum. At vero imperium longe validius est vinculum, quo plures in unum corpus queant colligari. Non enim qui eodem imperio continentur, manent æquales illi, penes quem est imperium, sed dum in unum hominem aut concilium confertur potestas præscribendi, malumque aliquod per modum poenæ repræsentandi illis, qui præscripta obire neglexerint, omnibus longe major incumbit obsequii necessitas, quam si solo pacto necerentur, quo æqualitas inter socios, & jus proprio ex arbitrio super rebus suis statuendi non forent sublata.

§. 10. Notandum & hoc, si qui statuere velint, partes imperii potentiales, quas vocant, in una & eadem civitate radicaliter & divisim esse penes plures personas aut concilia; id quoque admittant necesse est, ut is, cui aliqua pars imperii competit, sit instructus potestate tum adigendi cives ad observanda ea, quæ ex vi istius partis statuuntur, tum illud jus suum defendendi, si quis idem invadere aut turbare velit, etiam ubi penes alterum est jus belli: & denique ut proprio ex judicio, & suo jure possit statuere, quo tempore & modo pars illa imperii sit exercenda. Nam quidvis potius, quam imperium est, habere duntaxat jus indicandi aliis, quid optes ab ipsis fieri, & tamen destitui potestate etiam reluctantes compellendi ad observandum id, quod significatum fuit. Et precario obtinemus, quod contra alterum defendere nobis non licet. Et minister est alterius, atque executor duntaxat, qui jus aliquod alieno ex arbitrio excercet.

§. 11. His positis facile adparebit, tantam esse inter omnes partes summi imperii conjunctionem, ut una ab altera non possit avelli, nisi regularis forma civitatis corrumpatur, & irregulare corpus resultet, male firmo duntaxat pacto coherens. Nam si uni demus potestatem legislativam, alteri vim punitivam, utrique radicaliter & independenter; necessum erit, aut priorem esse inanem, aut posteriorem prioris ministram, Leges quippe ferre, quas exequi nequeas, inane est. Et vires habere, quæ alios cogere possis, sed non nisi ex alieno arbitrio adplicandas, minister est, & nudi executoris. Quod si autem & huic dederis cognitionem & judicium de iurum virium adplicatione, eadem opera in nihilum redegeris potestatem legislativam. Ergo necessum est, ut utraque facultas ab una & eadem voluntate dependeat. Manifestum porro est, ab isthoc jure non posse separari jus belli & pacis, neque jus indicendi tributa. Nam nemo ad arma, nemo ad sumtus belli, pacisque cives jure potest cogere, nisi qui jure immorigeros punire potest. Absurdum porro fuerit, jus feriendi foedera, paci belloque interventia, alteri assignare, quam cui de pace belloque statuendi jus est. Nam alias aut hic merus erit minister, aut alter circa comparanda media, juri suo exserendo interventia, ab alieno arbitrio dependebit. Sic si alicui negotium quoddam velis committere, neque tamen eidem simul dederis potestatem constituendi, rationemque polcendi ministros, sine quibus id expediri nequit, revera & ipsum ministris parem feceris. Ergo potestas magistratus constituendi abs reliquis partibus summi imperii separari nequit. Denique & penes eandem erit examen doctrinarum, imprimis earum

carum, quæ ad finem civitatum aliquo modo spectant, & quæ in conscientias hominum efficaciam habet obsequio adversus summum imperium promovendo, aut impediendo. Si enim aliquis imperet facere sub pœna mortis naturalis, alius persuadeat civibus, ipsos eo facto pœnam mortis æternæ incursumos, uterque suo jure, scorsim & independenter sibi competente; sequitur, non tantum cives etsi innocentes, puniri jure possit, sed & in irregularem ac bicipitem statum dissolvetur civitas. Neque enim quisquam duobus dominis servire potest: neque is, quem sequendum esse credimus meri damnationis æternæ, minus dominus est, quam cui meri mortis temporalis obeditur. Et jure regulandi doctrinas amisso, animabuntur cives superstitiosi ad rebellionem à suis ipsorum phantasias. Conf. *Hobbes* d. I. & *Leviath.* c. 29. & *J. F. Hornius* l. 3. cap. III. §. 3. Quænam de cætero summo imperii civilis in rebus publ. Christianis potestas circa sacra sit, aliis distinctius definiendum transmittimus. Add cumprimis *Grotius de Imperio summarum potestatum circa sacra*, cap. 1. Sicut nec nunc vacat discutere illud *Philonis* Judæi de *premiis & pœnis*, qui, cum ostendisset, *Mosen* eundem fuisse regem, legislatorem, prophetam, & pontificem, addit: hæc omnia ad idem genus pertineant, debent contineri coaptarique mutuis vinculis, & in eodem requiruntur homine, ut si cui quodvis desit horum quatuor, claudicansis reip. imperfectus princeps censendus sit.

§. 12. Isthæc liquidius adparebunt, si qualescunque species ejusmodi divisionis excutiamus. Sit ergo penes principem potestas belli & pacis, penes Senatum jus leges ferendi, & judicia exercendi, penes concilium populi jus indicendi tributa. Heic si rex cives ad arma vocet, & ipsi parere nolint, aut jus habebit rex eos pœnis per se cogendi, aut Senatui judicandos tradere debet. Si prius admittamus, non paret, quomodo pœnas sit exacturus à civibus nondum militiæ adscriptis, qui non habet executionem legum. Si dicas, in hoc solo casu jus esse regi pœnas immo- rigeris imponendi, eadem opera jus regi das omnes cives pro libidine vexandi, adeoque cæterorum jura ad nihilum redigis. Ubi enim arma induere jussit, ni paruerint, supplicis eos afficiet: ubi in expeditionem eduxerit, ratio disciplinæ militaris jus vitæ & necis in ipsos illi dabit. Et nihil facilius duci, quam militem invisum perdere. Vid. *Levius* II. 23. 32. 38. III. 10. 20. 24. IV. 1. 5. 38. V. 2. 10. & passim *Diodorus Siculus* l. XIV. c. 73. *Curcius* l. VII. c. 2. *Polybius* l. 1. c. 9. Si autem rex sacramentum detrectantes ad Senatum adducere necessum habet, hic aut nude ex præscripto regis sententiam damnatoriam pronuntiabit, atque pœnam exsequetur, quod est contra hypothefin: aut super intentato civibus crimine quoque cognoscet. Quæ cognitio inanis est, ni idem possit inquirere. ex usu reip. sit, nec ne, bellum jam à rege tulcipi. Hoc modo jus regis in nihilum recidet. Quod si in ejusmodi statu invicem comparemus jus regis, & jus populi, eadem incommoda deprehendemus. Sane enim, prout hodie bella geri inter plerosque populos moris est, neque arma sine stipendio, neque stipendia sine tributis haberi queunt. Tacitus H. IV. 34. Ergo si regi non sit potestas ad tributa præstanda pro imperio cives adigendi, ipsius jus bene nihil aliud erit, quam nuda facultas suadendi civibus, heic & nunc commodum esse reip. arma sumere. Quod si autem populo non sit facultas cognoscendi, uti sit

fit bellum, neenè, cui suscipiendo tributum sit conferendum; quid aliud hic habebit, quam laboriosum ministerium describendi & colligendi tributum? quorum utrumque est contra hypothesin. Neque melius res procedet, si alio modo partes summi imperii distribuamus. Add. *Bodinus de republ.* l. 2. c. 1. p. m. 287. circa quem tamen non de nihilo est, quod monet *Armsans de republ.* l. 2. c. 6. *sect.* 1. §. 56. Usque adeo huc applicari debet illud *Afinii Galli* apud *Tacitum* A. l. 12. *unum esse imperii corpus, atque unius* hominis aut concilii *animo regendum*. Illustrari hæc possunt exemplo animæ humanæ, ejus instar aliquod summum imperium in civitate gerit. Nam si fingamus, partes potentiales animæ rationalis, intellectum & voluntatem, esse separatum in diversis suppositis, quorum uni solus fuerit intellectus, alteri solo voluntas; neque homo dici poterit tale suppositum, neque humanæ actiones ab eodem erunt expectandæ, uno velut immobili semper torpente, altero tanquam coeco ne quidquam satagente. Quo facit epigramma in *Antholog.* l. 1. *πρὸς, ὁ μὲν γήϊος, ὃ δ' ἄρ' οὐρανίῳ ἀμφοτέρωτ' εἰς αὐτὸς τῆ τύχης ἐνδεὲς ἡγεμισσιν. Τυφλὸς γὰρ λιπὸν γυῖον ἐπωμάσσων βάρ' αἶσαν, ταῖς κεραις φωναῖς ἀτραπὸν ὁρθεύσεται.* Unus lumbibus capitis, pedibus fuit alter: Alter ab alterius sorte levamen habet. Nam caput pedibus dum portat cæcus, ab illo Discit, quæ pedibus sit via recta suis. Hi utique naturæ defectus utcunque supplere poterant, quamdiu utrique mutuas tradere operas placuit. Post abruptum foedus, orta que discordia, neque coeco, neque mutilo rectum carpere iter amplius dabatur: Unde si quis omnino partes imperii separare velit, haut quidquam regularem civitatem constitueret, sed irregulare corpus, cujus membra, partes imperii separatas possidentia, non communi imperio, sed per conventionem duntaxat contineantur. Quo in cœtu utcunque concordia servari poterit, quamdiu singulorum sententiæ circa bonum publicum anice conspiraverint & quilibet, quod ad hunc finem facit, ultro sit paratus implere. Ubi dissensio fuerit orta, nihil reliquum est, quam ut ad arbitros eatur, aut bello res disceperetur.

§. 13. Hæc quanquam manifestissima sint; dantur tamen non pauci, qui divisionem partium summi imperii propugnant, ut exinde nescio quas mixtiones rerum publicarum concinnent, quæ ubi recte temperatæ fuerint, felicissimam, si diis placet, rempublicam producere aptæ sint. Cui fini quidem *Aristotelis* autoritas nequidquam imploratur, qui *polit.* l. IV. c. 8 §. 9. de longe diversâ mixtura, quam quæ ad divisionem partium summi imperii spectet, loquitur. Quo magis mirandum est, quosdam *Ejus* interpretes, & inter eos *Msch. Piccattum* add. l. de ista mixtura talia miscere, de quibus *Aristotelis* nunquam fortasse in mentem venerat. Qui etiam isthanc temperationem unice exoptandam, & expectandam jactat, *si rex habeat jus belligerandi, eadende moneta, pacificandorum foederum, imperandi tributa, distribuendi præmia; senatus ea occupet jura, quæ prudentiam requirunt, puta leges ferat, & exsequatur, iudicia publica procuret; denique plebs ea tractet, quorum rationem didicit, ararum publici rationes repetat, agris distribuendis præsit, creet magistratus, & edificis, viis publicis, aqua ductibus, rei frumentariae, & alijs reip. subsidia præsit.* Sic neque id aliquam summi imperii divisionem arguit, si v. g. condemnare sit penes senatum, liberare penes principem, vel populum. Sic enim princeps suo jure omnes potest absolvere, in quos alius sententiam damnatoriam dixit, hic sane nudi iudicis pedanei partes sustinet; ejusque sententiæ ab isto firmitatem mutuabuntur. Unde satis ad-

paret, si in aliqua civitate capitalia judicia sunt penes senatum, penes regem autem jus, quod vocant, aggratiandi, senatum revera à rege potestatem habere delegatam cognoscendi super criminibus, & sententiam legibus conformem pronuntiandi; idque arcendæ à justitia gratiæ, & odio, derivandæque à rege invidiæ; radicaliter tamen jus vitæ & necis penes regem esse. Nonnulli in ipsa potestate judiciaria divisionem aliquam comminiscuntur, si nempe rex habeat jus vitæ & necis in peregrinos solos, populus autem in cives. Sed si penes populum sint judicia in cives tanquam penes pedaneos iudicet, regis potestati nihil decedit. Sin radicaliter & independenter eadem obtineat populus, inane nomen habebit rex, & prætoris duntaxat peregrini munus exercebit. Nam quod de diverso monetæ genere additur, ineptius est, quam ut repeti debeat. *Arnsjans* 1. *el. pol.* 1. 1. c. 6. *sect.* 1. valde heic operosus est, & præter complura, quæ accurate observat, recte quoque rejicit spurias quasdam mixturæ species. Ad extremum tamen §. 57. nullum commodius potuit excogitare exemplum, quam ut regi tribuat jus belli & pacis, tributa imperandi, monetam cudendi, & præmia distribuendi; senatum circa judicia & provocationes recipiendas occupari jubeat, eidemque reformationem morum per leges faciendam, & jus vitæ ac necis assignet; populo curam ærarii, & creationem magistratuum injungat. De quo exemplo ex jam dictis iudicium ferri potest.

§. 14. Ipse quoque *Grotius* l. 1. c. 3. §. 9. 17. aliquid pro divisione partium summi imperii molitur. Ubi illud quidem recte, quod divisionem summi imperii inter regem & populum negat posse fieri hoc modo, ut simpliciter conveniatur; siquidem *bene* imperavit rex populum ipsi obtemperaturum; sin *male*, fore ut à populo in ordinem redigatur. Sed potius fines potestati utriusque assignari debuisse tales, qui ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine facile cognosci possent. Solam autem bonitatem & malitiam actus consistentem in adplicatione idonei medii ad salutem publicam, quæ læpe obscuram habet disceptationem, aptam non esse ad partes distinguendas. Quippe ex quo summam oriri confusionem necessum sit, cognitionem de eadem re sub obtentu, bene aut secus circa ipsam à rege esse actum, hinc ad se trahente rege, inde populo. Sed & illud recte, non statim dividi summum imperium, si rex quædam jurato promittat populo, etiam talia, quæ ad rationem imperii administrandi faciunt. In reliquis vulgatum errat errorem. Ac divisionem quidem partium imperii uno modo fieri putat, si *expresse instruitur partitio*. Quam in rem exempli loco adfertur, quod Probi Imperator s. tempore Senatus firmavit principum leges, de appellationibus cognoverit, proconsules creaverit, Legatos Consilibus dederit. Quasi vero ignotum sit, quomodo Cæsares, qui modestiores videri volebant, imperium sub larva antiquæ reip. exercuerint, & Senatui reliquerint negotia modica, & ad summam rerum parum facientia, sibi vero vim imperii, in militibus potissimum consistentem, sollicitè retinuerint. Alterum modum dividendi imperii ita exprimit; si *populus adhuc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti*. Ubi non adparet, qualis res sit præceptum permanens eo tempore, quo vim præcipiendi quis non amplius habet. Nam omne præceptum præsupponit vim coactivam, exserendam, ubi idem fuerit violatum. Hanc ergo populus regem constituens in eundem aut retinebit; aut non

non retinebit. Si prius, penes regem inane nomen, vis imperii penes populum erit. Sin posterius, præceptum inane erit. Ergo ita debuerat loqui; populum adhuc liberum posse regem adstringere, ut in gerenda rep. certas regulas sequatur. Sed ex hoc non sequi divisionem imperii, infra citendemus. Denique & ita dividi putat imperium, *si in ejusdem delatione quid additum sit, ex quo intelligatur, regem cogi, aut puniri posse*. Enimvero non dividitur imperium, sed populus illud revera in solidum habet, regi autem sub illustri nomine magistratus duntaxat eminentis munus committitur, si populus juxta quacunque ex causâ regem cogendi aut puniendi habeat. Pæna quippe à superiore ut tali proficiscitur. Coactio autem fit duplici modo, moraliter; & physice, i. e. per modum imperii, & per modum violentiæ bellicæ. Imperium non datur in æqualem, ut talem. Ergo quando *Grotius* insert, quod saltem populus regi sit par aut æqualis, quia certo casu eum possit cogere; id quoque simul admittere necessum habet, neutri in alterum esse imperium; quod naturæ civitatis repugnat. At si coactio per violentiam bellicam utrique inter æquales, seu quorum neutri in alterum est imperium, locum habet. Sicut & de tali coactione capiendum est exemplum à *Grotio* subjunctum, quod creditor naturaliter jus habeat cogendi debitorem. Sane per modum imperii, quod in ipso creditore hæreat, naturaliter creditor debitorem cogere non potest. Alias enim necessum esset, quemlibet, qui alteri quid debere incipiat, ipsius imperium subire. Cogi tamen omnino debitor à creditore potest ad solvendum debitum vel per subsidium judicis, (qui inter regem & populum non datur,) vel si in libertate naturali vivant, per violentiam bellicam. Atqui si hunc modum cogendi populo velimus tribuere, admittendum fuerit, tam regem quam populum in naturali libertate vivere, i. e. civitatem esse dissolutam. Denique & illud concedimus *Grotio*, in civilibus institutis nihil esse, quod omni ex parte incommodis careat; adeoque propter incommoda, ex diviso imperii proventura, metiendum esse non eo, quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus, unde jus oritur. Nobis tamen vicissim & illud erit concedendum, si cui populo ejusmodi divisio arriserit, eum non regulare in civitatem, sed corpus satis male concinnatum atque morbidum constituere.

CAPUT V.

DE FORMIS RERUM PUBLICARUM.

1. <i>Accidentia civitatum non constituunt novam speciem.</i> 2. <i>Dantur & formæ irregulares civitatum, ac systemata.</i> 3. <i>Tres sunt formæ civitatis regularis.</i> 4. <i>Democratia videtur reip. formæ antiquissimæ.</i> 5. <i>In democratia non minus est summum imperium, quam in monarchia.</i>	6. <i>Quomodo democratia constituatur?</i> 7. <i>Democratia requisita ordinaria.</i> 8. <i>Quomodo aristocratia constituatur?</i> 9. <i>Et quomodo monarchia?</i> 10. <i>In rebusp. occurrunt vitia hominum & status.</i> 11. <i>Quæ tamen peculiarem reip. speciem non constituunt:</i>
Titt 2 |
|---|--|

12. Sicuti nec varia accidentia *democratiarum* & *aristocratiarum*.
 13. De recentiorum mixta *republica*.
 14. In quo consistat *natura irregularium rerum*.
 15. Irregularitas maxime perspicitur ex *exemplis*.
 16. Imperia, qua habent *provincias*, non statim sunt *systemata*.
 17. De *systematibus*, que oriuntur propter *communem regem*.
 18. De *systematibus*, que *fœdere coaluerunt*.
 19. Quomodo *negotia in iis communicantur*.
 20. An maior pars sibi obligeat *minorem*?
 21. Quomodo *italia systemata dissolvantur*?
 22. De *comparatione formarum reipubl.*

SUMMUM imperium uti in qualibet civitate tanquam in subiecto communi reperitur; ita prout illud vel in uno homine, vel in uno concilio ex paucis aut universis civibus constante, tanquam in subiecto proprio hæret, diversas formas rerum. producit. Ubi primo omnium arbitramur, integrum adhuc nobis fore, vocabulum *forma* retinere ad exprimendam illam civitatum habitudinem, quæ ex diversitate subiecti, in quo imperium summum radicaliter hæret, resultat. Abs qua quoad sæpe *actualis reip. administratio* discedit; puta, ut in *democratia* quædam *monarchicè* quædam *polyarchicè* gerantur, quando certa negotia uni aut paucis à populo expedienda committuntur, tractatum est. Et quia plurimum interest, utrum quis exerceat potestatem propriam, an vero alienam, & precariam, qua statim ab altero exui valeat; inde valde *ἀνύπαρτος* loquitur, qui jactat: *revera polyarchiam esse, ubi rex à paucis, parentia ipsius abutentibus; aut monarchiam, ubi ab uno demagogo populus naso se duci patitur; vel etiam ubi in senatu supremo unus prudentia, eloquentia, aut metu potentia reliquos temperat*: ac primo casu nil nisi *mane nomen*, & *externam speciem* monarchiæ, altero democratiæ, tertio polyarchiæ superesse. Sicuti & nemo cordatus crediderit, formam reip. mutatam, ubi personæ, aut numerus ministrorum mutantur; non magis quam interregnum existit, ubi à successore minister, penes quem rerum administratio sub priori principe fuerat, præceps aula exturbatur. Capacitas autem & inclinationes ejus vel eorum, qui imperium suo jure aut delegatum exercent, administrationem quidem afficiunt, ac variant; ipsam tamen formam reip. nequaquam. Sic & licet imperium alicubi egregie, alicubi prave administretur; tamen ex diverso velut exercitio ejusdem potestatis non statim nova species civitatis producit. Unde quemadmodum sanus ab ægroto non statim specie differt, neque membra prave conformata alios specie homines efficiunt: sic vitia imperantium aut parentum, aut pravitas legum aliam speciem reip. haut quidquam constituunt.

§. 2. Deinde & hoc observandum, plerosque qui de civili scientia tradiderunt, fatigasse circa explicandas regulares rerum. formas, de formis irregularibus multi ne cogitasse quidem videntur, pauci sat superfunctorie attigerunt. Inde factum, ut si quando occurreret corpus civile, quod ad unam ex tribus illis, quas vulgo simplices vocant, formis non quadraret, vix aliud quam mixtæ reip. vocabulum superfuisset. Atqui præterquam quod mixtura illa male quibusdam rebusp. adplicetur, etiam valde simplex est credere, præter regulares illas tres formas, alias irregulares non dari. Neque enim si constat, quamnam ædificiorum dispositionem leges archite-

architectonica requirunt, omnes statim homines sua domicilia ad eas leges extruxerunt. Regularitatem autem civitatis in hoc consistere arbitramur, ut omnes & singuli ab una velut anima videantur regi, seu ut summi imperium indivisum, & inconvulsam ab una voluntate per omnes civitatis partes, atque negotia exerceatur. Exinde quid irregularis sit civitas collectu non est difficile. Deinde & dantur systemata ex pluribus perfectis civitatibus composita, quæ apud imperitos speciem unius civitatis mentiuntur; quæ & ipsa in explicandis rerum. formis insuper non sunt habenda.

§ 3. Civitatis regularis tres duntaxat dantur formæ, quæ resultant ex subjecto proprio summi imperii, prout illud est vel una persona simplex, vel unum concilium, ex paucis aut universis constans. Nam imperium summum committitur vel uni homini, vel uni concilio plurium hominum. Hoc concilium rursus est vel omnium civium, vel minoris, sed selectæ partis. Igitur prima species est, ubi summum imperium est penes concilium ex universis constans, & ubi quilibet civis jus suffragii ferendi habet: & vocatur *democratia*. Altera, ubi summum imperium est penes concilium, ex selectis civibus constans, & dicitur *aristocratia*. Tertia, ubi summum imperium est penes unum hominem; & appellatur *monarchia*, sive regnum. In primis, qui rerum potitur, vocatur *populus*, in secunda *optimates*, in tertia *monarcha*. Pindarus *Pyth. od. 2. ὅρα τὴν ἀνδρῶν, καὶ ὅταν ὁ λαὸς ἔσχατος, καὶ ὅταν ὁ δὲ ἄνθρωπος τοῖς ἀνδράσι τῶν ἄνδρων, ἀπὸ τοῦ ἀνδρῶν ἡγεμονία, καὶ ὅταν ὁ λαὸς ἔσχατος, καὶ ὅταν ὁ δὲ ἄνθρωπος τοῖς ἀνδράσι τῶν ἄνδρων*, apud *dominatum iunius*, & *impetuosa multitudo*, & cum *prudentes urbem custodiunt*.

§. 4. Primo autem loco videbimus de *democratia*; non quidem, quod eam dignitate aut splendore extrinseco, aut commoditate cæteris formis antestare arbitremur; (*Philo Judæus de mundi opificio* multorum deorum assertores perstringit, quos non pudet deterritam reip. speciem ex terram in cælum transferre, *vulgo potentiam*;) sed quod illam plerasque inter gentes antiquissimam constet; simulque ratio ostendat, convenientius esse; ut plures homines naturali libertate & æqualitate gaudentes, dum in unum corpus coire constituerunt; prius voluerint rem communem communi consilio administrare; adeoque *democratiam* constituere. Neque præsumendum est, patremfamilias liberum, qui animadversis vitæ segregis incommodis, ultro sese cum aliis sui similibus in civitatem congregabat, uno velut momento potuisse oblivisci pristini status, in quo omnia circa salutem suam proprio arbitrio disponebat, ut confestim unius sese arbitrio circa rem communem, cui & ipsius salus innectebatur, voluerit subdere. Quænam potius illud ab initio æquissimum creditum: quod omnes spectat, ab omnibus curari debere; donec ab eo statu plerique discesserunt ultro, aut per necessitatem, à quibusdam civibus aut externis admotam. Facit huc *Plato in Menexeno*, ubi de rep. Atheniensem disserit. *Causa nobis gubernationis huiusmodi, (in qua summa rerum esset penes populum, magistratus autem mandarentur præstantissimis,) ex æqualitate generis est. Alia siquidem civitates sunt ex variis, dissimilibusque generibus constitutæ: quo fit, ut inæquales sint gubernationes, & tyrannides, paucorumque potentia. In quibus ita homines vivunt, ut se invicem partim dominos, partim servos existiment. Nos autem nostrique una ex matre omnes fratres geniti, hæc arbitramur, nos invicem dominos & servos esse: sed generis æqualitas nos inducit, ut & legis queramus æqualitatem, neque rei prorsus ulli, nisi opinioni ut-*

zuiis prudentieque cedamus. Atqui civitates pleraque initio ex genere junctis coaluisse apparet. Conspirat *Isoocrates Panegy.* *Iniquum nobis* (Atheniensibus) *videbatur, multos paucorum imperio regi; & eos qui re quidem tenuiore, cetera vero nihilo deteriores essent, magistratibus & honoribus excludi: & cum patria sit communis, alios regnum obtinere, alios inquilinorum esse loco, & natura crues reip. functionibus lege privari.* Add. *Libanius progymn. loc. com. contra tyrannum* Neque antiqua historia abnuat; quæ licet frequentem regum mentionem faciat; plerosque tamen magis luadendi autoritate, quam jubendi potestate gavitos constat. Sicuti & *Iustinus* initio libri I. regnum *Aristotele* heroicum dictum describit, quod democratiam haut quidquam tollit. *Thucydides* l. I. de antiquissimis regnis: *præ hæc ædularia erant regna, & certis honoribus, conditionibusque definita.* Inde passim gentes populari regimine, & libertate usæ, donec paulatim maxima illa multitudo parvularum rerump. fere per vim & bella in pauca imperia prægrandia redigeretur. Equidem pro antiquitate regni ita *Aristoteles* l. I. *Polit.* c. 1. *δις καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ νῦν ἔτι πᾶς ἑθνὴ ἐκ βασιλευμένων ὃ συνήλθεν. πᾶσι ὃ οἰκία βασιλεύει.* Quare & *primum in regum imperio erant civitates, & nunc etiam gentes: ex his namque, qui in regum imperio essent, conveniebant.* Omnes enim domus regio imperio administratur. Quæ ultima verba illustrantur dicto *Lycurgi*, qui alteri, democratiam ut introduceret in civitatem monenti, regeffit: *σὺ ὃν πρῶτον ἐν τῇ οἰκίᾳ σε ποιήσιν δημοκρατίαν.* Tu vero *primum in tua domo fac democratiam.* *Plutarch.* *Lycurgo.* Verum consequentia in argumento *Aristotele* nulla est. Quin potius, quia isti antiqui patre familias imperio jam erant aduerti, ad democratiam potius eos inclinasse verosimile est, ut & ipsi occasionem haberent sententiam suam super negotiis exponendi. Neque rem faciunt, qui disputant, antiquissimum inter mortales imperii genus fuisse paternum, quod initio mollius, post glitcentibus familiis simul, ac vitis ad jus vitæ necisque evaluerit; quod imperium in familiis per primogenitos fuerit continuatum, quibus velut naturali jure competeret jus sacrorum, & civilis administrationis. Inde capita familiarum paulatim in regulorum instar adolevisse. Indicio esse, quod tanta olim regulorum multitudo in terra Canaan deprehensa fuerit. Vid. *Ioſua XII.* & *Judic.* I. 7. Enimvero neque primogenituræ tanta fuit vis, ut imperium etiam regum in fratres citra ipsorum consensum daret, atque eosdem cum primogenito familias conjunctas habere subigeret. Et antiquissimi illi sub regio nomine principes fere & eminentes magistratus in coetibus democraticis erant; etsi is honor frequentissime ad præcipuum stirpis deferretur, siquidem ex cognatis familiis ille coetus coaluisset, ut tamen non semper jus primogenituræ & velut majoratus observaretur.

§. 5. Quo loco sub examen revocanda est sententia *Ioh. Frid. Hornii de civitate* l. 3. cap. III. ubi de aristocratiis & democratiis, quas nomine liberæ reip. complectitur, ita censet: *dari civitatis genus, quod confusionem promiscuæ multitudinis declinet, & ordinem aliquem concinnum assequatur, pactis atque conventionibus prospiciens communium omnium salutem, citra subjectionem, & dispendium ejus libertatis, quam monarchia exstinguit.* Heic tot pene errores, quot verba. Ordinem, qui in civitatibus liberis deprehenditur, tantummodo valere ad declinandam confusionem multitudinis promiscuæ. Pactis solis & conventionibus citra imperium contineri liberas civitates. Minus addicte singulos subijci

subjici concilio populi, aut optimatum, quam in monarchia regi. Minus illic, quam heic exerceri omnes partes summi imperii. Minus jus vitæ & necis à populo in singulos exerceri, quam sub rege. Deinde tantum abest, ut *dispersi adhuc quidam patresfamilias a vicinis regnis formam civitatis speculati sint*; ut potius in prima gentium coalitione plerique cœtus fuerint populares: inde animadversus ejus regiminis incommodis, aliqui ultro, serius aut citius, imperium unius arripuere; quidam vi adacti idem subiere. Sic & illud vanum: *ut ars quidem naturam conetur imitari, nunquam autem æquet, aut superet: ita in factis hæc formæ rerump. aliquo modo representari regnorum indolem, quoad efficaciam communis utilitatis, ipsam vim imperii, quod instruit monarchiam, tanquam opus Dei omnipotentis, per homines non potuisse produci.* De origine majestatis jam supra actum; quæ cur non possit æque competere personæ morali conjunctæ, quam uni homini? Neque enim ulla est contractio; omnes procures inter se æquales esse, ut singulos, & eosdem tamen summo univerforum imperio subesse. Et vel mediocriter ingeniosus capere potest discrimen inter universos & singulos, inter concilium populi, & singulos, per domos suas dispersos. Inde nequidquam arguitur: *ubi imperium univærsis assignatur, ibi aut omnibus adest, aut aliquibus. Si omnibus, neminem habebunt subditum: quod imperium & obsequium non inhabitent unam personam. Si singulos faciunt subditos, non habebunt deinceps univærsos imperantes; eo quod ex singulis parentibus non possit multitudo confici nisi obtemperans. Nihil enim aliud quam obtemperantia à singulis univærsitati confertur.* Enimvero in corporibus moralibus compositis utique aliquid potest tribui univærsis, quod neque omnibus, id est, singulis divisim sumtis, æque unialicui ex illis singulis queat tribui: adeoque univærsitas revera est personæ moralis, à singulis distincta, cui peculiaris voluntas, actiones, & jura tribui queant, quæ in singulos non cadunt. Evanescunt quoque scrupuli, qui super eo moventur, quod major pars in comitiis popularibus prævaleat. Nam ea ipsa est moralis affectio univærsitatis, ut consensus majoris partis eorum, qui in concilium cœunt, habeatur pro voluntate univærsitatis; cum alia ratione voluntas plurium personarum physicarum in voluntatem moraliter unam coalescere nequeat, ubi contigerit, singulorum voluntates non exacte conspirare. Unde in democratiis & aristocratiis subjectum summæ potestatis haudquidquam est obscurum aut vagum; ut ut individua illa, quorum suffragia jam majorem partem faciebant, alia vice sint inter eos, qui numero vincuntur. Hæc enim omnia unitatem voluntatis, quæ univærsitati tribuenda est; haudquidquam destruant. Nam si contingat, ut v. g. in Senatu tot Senatores non contpirent, quod ad majorem partem faciendam requiruntur, Senatus intelligitur nihil velle, adeoque nihil novi erit suscipiendum. Quod etsi sæpe non sine incommodo sit civitatis, ex eo tamen non sequitur; Senatum non habere summum imperium. Præterea & illud falsum, *multitudini non posse tribui verum imperium ob defectum necessari obsequii; cum multitudo non teneatur sententiam paulo ante placitam perpetuo servare, & univærsa multitudo non obligeat.* Ast uti per hoc imperium regis non tollitur, quod rex mutata voluntate prius decretum abolere possit; quo facto obligatio civium ad istud decretum perit: ita ut ut univærsitas propria decreta mutare queat; iisdem tamen singuli tantisper æque tenentur, quam decreto regis. Aut ostendatur, non æque trans-

transgressores legum in rebusp. liberis, quam in regnis plecti. Add. *Liv. l. 2. c. 3.* Sic & illud frustra jactatur: *si indivisim penes plures residet majestas, necessario singuli aliquam ejus particulam habebunt, quarum particularum collectione tota demum majestas constet. Atqui illam particulam oportebit unique summam esse: Ergo in una civitate summa plura uno dabantur: quod est absurdum.* Enimvero in moralibus haudquaquam ab'urdum est, particulares, illas voluntates, ex quarum conspiratione voluntas universitatis resultat, destitui aliqua facultate, quæ huic inest. Adeoque non sequitur: majestas est summum jus; ergo singuli habent aliquam ejus particulam, quæ & ipsa summa est. Uti non sequitur: singulorum suffragia, per se & solitarie considerata, sunt inefficacia ad producendam legem; ergo si plura conspirent, non possunt ad legem producendam valere. Denique addit: *cum in Senatu optimarum nemo sit, qui in remp. delinquens à collegis ad supplicium non possit capi; ergo si omnes optimates in remp. delinquant, per cives ab istis poenam fore sumendam. Atqui singulis remotis & punitis, universorum nullibi posse subsistere imperium.* Ad hanc difficultatem facile est respondere, si recte explicetur, quid sit in remp. delinquere. Id enim proprie facit is; qui contra jussa legesque ejus, penes quem summum est imperium, perpetrat aliquid, quod in detrimentum civitatis tendit. Ergo universi optimates in remp. peccare non possunt, nisi vel violent leges, sub quarum observandarum conditione imperium ipsis delatum est; aur hostilem in universos cives animum induerint: quo casu pari cum regibus passu ambulant. Reliqua, quæ in fraudem liberarum rerumpubl. comminiscitur, falsitatis manifestissima sunt. *Diversum plane imperium esse, quod monarcha exercent ab eo, quod in rebuspubl. liberis cernitur, utut similes affectus hoc cum illo edat, Monarchis quippe præter dignitatem & splendorem personalem, qui nemini in rep. libera adest, adstere majestatem, qua resp. libera careant.* Enimvero nobis certum videtur, non majori jure Deum monarchiarum, quam civitatum liberarum autorem asseri: neque minus illas, quam has per pacta produci; ex quibus & heic & ibi imperium resultat, proxima utrinque obsequii causa in civibus: ad paria in rep. quam in regno civem ut talem obligari; non minus add. cte parere, & subjectum esse. qui in rep. libera, quam qui in regno vivit; parique jure utrinque de fontibus supplicium sumi. Nam quis gratis crediderit, *in regno de fonte supplicium sumi ex jure in caput, quod in civitatibus liberis non datur: in rep. libera delinquentes in leges civitatis tanquam hostes plecti?*

§. 6. Videndum jam est de constitutione democratiæ, simulque quid illa præ aliis reip. speciebus peculiare habeat. Quamprimum itaque multitudo aliqua liberorum hominum in unum congregatur, pactum initura circa conjunctionem sui in unam civitatem, jam tum cœtus iste instar aliquod democratiæ obtinet, eam proprie ob causam, quod cuique liberum sit proferre, quid super re communi ipsi videatur. Haudquidquam tamen antea plurium suffragio quis tenebitur ad id, quod majori parti visum fuerit, ubi ipse dissenserit, antequam altero quoque pacto forma regiminis democratiæ fuerit sancita. Quæ duo pacta cum non distinguat *Hobbes de Cive c. 7. §. 5.* paulo confusus rem istam tradit. Nam superius ostensum, nequidquam aliquem plurium suffragiis teneri, antequam in ejusmodi formam rem communem administrandi consenserit. Ergo falsum est, quod *Iste tradit: ex eo quod volentes convenerunt, intelligi eos obligatos* ad

ad id, quod consensu majoris partis decerneretur. Illa autem, quæ d.l. sequuntur, distinctius ita explicantur. Ubi multi homines convenere, mutuis se invicem pactis obstringentes de conjungendis viribus opibusque, aut statim in illo ipso congressu decretum fit, circa formam reipublicæ introducendam, aut minus. Ubi neque decretum super forma reipublicæ factum, neque de loco aut tempore de novo sese congregandi fuerit conventum, congressus iste irritus intelligitur, & quilibet in naturali libertate, ut antea, manet. Nam plures in unum corpus coalescere nequeunt, nisi super constanti modo rem communem administrandi conventum fuerit. Sed ubi discessum sit, isthac quidem re nondum definita, indicto tamen tempore & loco, ubi ulterius super eadem deliberetur & statuatur; prima duntaxat rudimenta civitatis hæc existent, quæ democratia proprie vocari nondum poterunt. Non enim statim democratia est, ubi quilibet sententiam suam exponendi jus habet, aut ubi ad alium conventum tempus, locusque condicatur; cum id circa quarumvis societatum & conventionum primordia usu veniat; sed ea demum democratia est, ubi jus de rebus salutem communem spectantibus statuendi in concilium ex universis constans in perpetuum fuit collatum.

§. 7. In democratia autem hæc inprimis videntur necessaria; primo, ut certus locus, certumque tempus constituatur conventibus, ubi super summa rerum sit deliberandum & statuendum. Neque enim singulorum res privatz ferunt, ut perpetuo in isto conventu hæreant; & nisi de loco ac tempore conventum fuerit, possunt, qui de eodem coetu sunt, vel diversis locis & temporibus convenire, (quo ipso factiones existant,) aut plane non convenire; quo casu non erit populus (*δημος*), sed dissoluta multitudo, cui neque actio, neque jus tanquam uni personæ competens, attribui potest. Huc facit, quod *Thucydides* l. 2. tradit, cum *Pericles* animadverteret, Athenienses circa modum belligerendi non recte sentire, ipsum neque in concionem populum vocasse, neque concilium habuisse, nec ubi ira potius quam ratione in medium consulentes peccarent. Secundo, ut majoris partis suffragia valeant pro universis; postquam nisi rarissimo contingere solet, ut magna hominum multitudo circa eandem rem idem sentiat. Denique cum alia reip. negotia sint quotidiana, & minoris momenti, alia rariora, & quæ summam rerum tangunt; & vero integro populo commodum non sit, ut propter ista expedienda assidue in concilium coeat, aut ita modicis intervallis, ut nihil ejusmodi curam ipsius effugere queat: igitur necessarium fuerit, certos magistratus, tanquam delegatos constitui, qui autoritate totius populi quotidiana negotia expediant; circa gravia mature explorent; & si quid majoris momenti occurrat, ad populum convocatum referant; simulque decreta populi executioni dent. postquam ad & hoc magnus hominum coetus fere ineptus est.

§. 8. Aristocratia constituitur, quando coetus, qui per primum pactum in aliquod rudimentum civitatis sese univit, decretum condit de committenda summa rerum concilio ex paucis constanti. Hi, postquam suis nominibus, aut à genere, aliave nota, quæ à cæteris dignosci queant, per eum coetum fuerint designati, & ipsi eam designationem acceptaverint, cæteris illorum sese voluntati submitteant, summam accipere imperium intelliguntur. Ubi observandum, minus recte *Hobbesium* d.l. §. 8. originem

aristocratia abs democratia arcessere, si iste sensus sit, quasi omnes aristocratia constituta & mutata fuerint ex perfectis democratiis. Nam & experientia probat, & nulla ratio repugnat, abs primo illo pacto, citra intervium democratia, ad aristocratiam aut monarchiam transitum fieri potuisse. Sed & supra ostentum, ludere *Hobbesium*, quando ideo inter cives & senatum negat pactum intercedere; quia translato in senatum imperio, populus, ut persona una, non amplius existat. Nam ut quis obligationem adversus alterum gerat, sufficit, si hic existat adhuc tanquam persona physica, utut persona moralis, quam antea gesserat, expiraverit. Adde, quod populus, translato abs se imperio, non quidem demceps existit tanquam persona perfecta, quatenus capiti suo recens adscito contradistinguitur; non tamen ideo fit multitudo dissoluta, quia unque jam cum senatu tanquam capite suo personam constituit. Sed & falsum est, quod § 9. *Idem* infert, uti in democratia populum, sic in aristocratia curiam optimatum omni obligatione liberam esse. Nam si vel maxime daremus antecedens, ideo quod fortasse non videatur sufficere respectus ille inter universos & singulos ad iustinendam inter ipsos obligationem mutuam: exinde tamen non sequitur: ergo neque inter senatum & cives mutua obligatio existit. Sicuti non sequitur; ego nulla obligatione teneor, dum proprias res per meipsum administro; ergo si earum rerum curam in alterum transferam, hic quoque nulla obligatione tenebitur. Illud recte ab *Eodem* d. l. §. 10. monetur; cum democratia hoc habere commune aristocratiam, quod sine constitutione certorum temporum & locorum, ad quae optimates convenire possint, non amplius sit curia, neque persona una, sed dissoluta multitudo sine imperio summo. Quippe cum citra congressum personarum singularium, ex quarum voluntatum conspiratione voluntas eunae resultare intelligitur, istarum voluntas cognosci non possit. Nam ut circummissa scheda suffragia senatorum exquirantur, plurimum habet incommodi. Deinde illud & que in aristocratia, quam democratia necessarium est, ne tempora conventuum longis intervallis disjungantur, nisi exercitium summi imperii, saltem circa negotia quotidiana, interea in unum aut paucos quosdam magistratus transferatur.

§. 9. Monarchia denique constituitur, quando in unum hominem summum imperium confertur. Quod interveniente pacto utique fieri contra *Hobbesium* satis demonstratum. Quo loco etiam notari debet pestilens dogma *Scriptoris Belgici Anonymi in bilance politica*; cum omnis delatio summi imperii facta sit ad commodiorem amolitionem malorum tam intrinsecus quam extrinsecus provenientium; praesumi non posse, unquam coetum democraticum ad id autorasse unum hominem, ipsiusque posteros in aeternum. Cum enim spes commodioris protectionis unice fundata fuerit in praesentibus virtutibus, quae in electo adparebant, & vero omnibus confiter, quam mutabiles, quam mortales sint homines, & quod brevi aut senio ad imperium inutiles sint futuri, aut nullam vel impuberem prolem relicturi, aut si proles adulta relinquatur illa aptitudine naturali ad imperium praestantior aliis non sit futura, aut voluntatem bene protegendum coetum non habitura: inde nullo modo posse praesumi, unquam intentionem fuisse coetus popularis sibi adimendi facultatem in locum inepti aut pravi imperantis meliorem eligendi. Verum semel imperio potitos, adjuncta suis partibus magna populi parte, ac praesertim militibus, ita opes suas sibi suisque liberis potuisse stabilire, ut

etiam

etiam in invitos imperium retinere potuerint. Ad quæ reponimus: si alicui coetui in mentem venerit, ea lege in aliquem conferre imperium, ut, quotiescunque visus fuerit populo non felicius communem protectionem procurare, quam regimen democraticum solebat, dinoveri munere suo queat; non monarcham fuisse constitutum, sed eminentem magistratum, qui à mobili plebis aura dependeat, adeoque summum imperium non accepisse. Deinde cum constat, quam non ex usu reip. sint crebræ principum mutationes, ac fere magis alii homines, quam alii mores succedant, quamque gravi cum concussione reip. imperio devolvantur, quibus proprias opes stabilire, dum publicis administrant, licuit; facile præsumi potest, populum voluisse simul & semel cum fortuna decidere, irrevocabiliter constituto principe; cum longe certius metuenda sint illa mala, quæ ex nutante isto & desultorio statu redundare apta sunt, quam quæ degenerans rex dare potest. Præteritum cum per leges fundamentales istius exorbitatura libido circumscribi queat. Denique hautquaquam omnes actus, circa quos spei nostræ eventus non examussum responderet, licet retractare; cum in negotiis humanis plurima alea versetur, ac nihil sit, quod omni incommodo careat. Add, *Grotius* l. 1. c. 3. § 9. In eo autem monarchia à prioribus speciebus differt, quod heic ut deliberari & decerni, i. e. ut actu imperium exerceri queat, temporibus & locis conditiis opus sit: in monarchia vero saltem absoluta omni tempore & loco deliberari & decerni possit. (*Herodianus* l. 1. c. 6. ἐκείνη ἡ πόλις, ὅπου πρὸς ἀνὸς βασιλεὺς ἦ. *Roma illuc est, ubi Imperator est*) Nam populo & optimatibus, qui non sunt unum corpus naturale, congressu opus est. Monarcha, qui una quoque persona physica est, semper in potentia proxima ab actus imperii exercendos existit. Id quoque recte ab *Hobbesio* monetur, in populo vel curia optimatum, si quid contra legem aliquam naturalem decretum fuerit, non peccare ipsam civitatem, seu personam illam moralem, sed cives illos, quorum suffragiis decretum est factum. Peccatum enim sequitur voluntatem naturalem & expressam, non moralem seu politicam, quæ artificiosa est. Alias enim peccarent & illi, quibus decretum displiceret. Vid. *Luc.* 23 § 1. Ast in monarchia si quid monarcha decreverit contra leges naturales, ipse utique peccat, quia in ipso voluntas civilis cum naturali eadem est.

§. 10. Hisce regularibus civitatis formis plerique nonnullas vitiosas aut corruptas adjungere tuerunt. Ubi illud quidem certum est, morborum atque vitiorum multis, in rebus, non minus, quam in singulis hominibus uberrimam dari si getem; sic ut minimis urgeri instar perfectionis habeatur. Porro morborum, quibus civitates infestantur, alios videmus oriri ex malitia hominum, alios ex prava dispositione ipsius civitatis. Inde alia vocari audias vitia hominum, alia vitia status. Speciminis causa nonnulla tangemus. In regno vitium hominum est, si, quem fors nascendi aut infelicia civium suffragia solio admoverunt, regnandi artibus destituitur, nullaque aut exigua reip. cura tangitur, eamque pravorum ministrorum ambitioni aut avaritiæ lacerandam prostituatur; si sævitia aut iracundia idem est terribilis, nec hominem se, aut hominibus præesse meminit; si citra necessitatem remp. in casum dare gaudet; si quæ ad tolerandos reip. sumtus conferentur, luxu aut per inconsultas largitiones dissipat. (*Drepani paneg.* Est improborum principum postrema defensio, auferre donandi gratia.) si pecunias civibus extortas præter rationem accumulatur, si contumeliosus, si injustus est; (me-

Scilicet quod in aliis rebus contingit, ut unus amet, abs quo alter vehementer abhorret, ita & eadem forma reip. uni arridet, alii fastiditur. Idque non ideo tantum, quod aliqui ex una magis, quam alia reip. forma utilitatem capiunt; sed & ob peculiarem ingenii inclinationem. Sic ut in univ[er]sum probari nequeat illud *Lyſia orat. XXIV. nemini a natura inſitum eſſe, ut aut popularem ſtatum, aut paucorum principatum amet; ſed quicunque reip. ſtatu ſuique maxime conſert, hunc quemlibet conari ſtabilire.* Cui conſpirat *Iſocrates de pace: Φύς μὲν ἔδειξεν ἑδὲ περὸν τῶτων ἐστίν. ἐν ἧ δὲ ἀν' ἐκαστοὶ τιμῶνται, ταύτῃ βέλονται καὶ τὴν πόλιν.* *Nemo natura vel popularis vel paucorum potentia eſt ſudioſus, ſed eam quicq[ue] reip. formam expellit, in qua maxime honoratur.* Sane ſuperbo homines ingenio, & quæqualitas popularis invita eſt, ubi in democratiâ pari omnes jure de rep. ſuffragia ferre vident, cum tamen in quavis civitate plebis maximus ſit numerus, *cathocrationes* id vocant, q. d. ſtatum, ubi vilis turbarum potitur, nec egregiis viris, quales ipſi ſe ducunt, aliqua relinquatur prærogativa. Et tamen id vocabulum, contemptum notans, non immerito imponeretur civitati, qualis quondam Ephesiorum erat, qui cum Hæmodorum civitate expellerent, ira locuti ſunt: *ἡμεῶν μὴδὲ εἰς ὀνῆς* *ἔγω εἰς δὲ τις τοῦτ' ἄλλοι, μετ' ἄλλω.* *Nemo de nobis unus excellat, ſed ſi quis externi, alio in loco & apud alios ſit.* Quos univerſos eo nomine morte multandos Heracitus ajebat *Cicero Tullian. V. Diogen. Laert. l. 9. Heracito. Strabo l. XIV.* Sic cui doler ſenatus ſe excludi, cum tamen aliis ſenatoribus inferiorem ſe haudquidquam arbitretur, per contemptum, & invidiam *ὀλιγ'ας* illos vocat, q. d. paucos quosdam, qui cum nulla re cæteros emineant, in pares tamen aut meliores imperium exercent. Ac ſubinde ipſi in ore querela Ajacis apud *Quintum Calabrum l. 5. & ὅ ἐτ' ἐσθλὸς ἔχ' ἡ γέρας, ἀλλὰ χερσίων τιμῆς τε πέλ' καὶ φίλτερος.* *Non vir bonus amplius præmiis afficitur, ſed longe deterior & honoris & favoris fructum præcipit.* Sic gentes erectiore juxta ac teneriore indole, heros & dominos vocant reges populorum, qui ſtrictiori ſunt obſequio adſueti; cum tamen eadem ſpecie poteſtas patria præfracto puerum ingenio aſperius, tenero mollius tractare ſoleat. Idem judicandum de tyranni vocabulo, quod indelebile odium comitatur ex Græcorum uſu, quæ ſumma civitatum felicitas in libertate populari ſere conſiſtere judicabatur. Unde apud *Lucianum in Phalaride l. dicitur: in univerſum populi non perpendentes, qualisnam ille ſit, qui ſumma rerum præeſt, ſive juſtus, ſive iniuſtus, αὐτὸ ἀπὸ λῶς τὸ ἴσον. videtur ὅτι οὐκ αὖ μισῶσι. ſimulque ipſum tyrannidis nomen oderunt.* Quin multis Græcorum imperium unius in genere *τυραννίδος* vocabulo notare in uſu eſt. Sic *Eſchines orat. contra Cleophontem. τῶν εἰς πόλιν παρὰ πᾶσιν ἀνδράποισ, τυραννὶς καὶ ὀλιγαρχία, καὶ δημοκρατία.* Add. *Cornelius Nepos Miltiade. c. 8. Hinc & Mnemon c. V. de Heracleæ tyranni apud Photium memorat de Dionyſio, quarto Heracleæ tyranno: ἔτι πῶς γὰρ εἰς μῆζα δό' ἡς ἀνελθάν, ἐπὶ τὸν τυραννὸν ἀπαζιώσας, τὸ βασιλείας ἀντὶ τῶν ὀνομα. ſic igitur magnâ gloriâ adeptus, tyranni nomen dedignatus, regis aſſumſit.* Scilicet quod hocce nominis minus invidiæ, & plus cignationis haberet. Et nemo tamen eſt, quin intelligat, aliquando non immerito invidioſa iſta vocabula adhiberi, ut adeo pravorum principum & procerum regimen à bonorum, turbulentæ & levis plebeculæ à modeſti regimine populi ipſa adpellatione diſcernatur. Neq[ue] ab iſce inultum diverſus abir *Αρξὶς*, qui tyrannidem, oligarchiam, & democratiâ (nam ſanctam rem popularē ipſe *πολιτικὴν* vocare ſuevit,) *παρακλίσεις* ſeu aberrationes

& degeneraciones regni, statusque optimatum, & popularis appellat. Vid. *polit.* l. 3. c. 7. 8. Quis autem nudam *παρέλευσιν* ad peculiarem speciem constituendam sufficere judicaverit? Quanquam cum vocabulum *εἶδος* laxius possit accipi, super eo non adeo pertinenter litem alicui movendam putamus. Add. quoque *Salustius Philosophus de duobus & mundo* c. XI. & paria tradentem *Themistius orat.* XVI. p. 336. edit. *Petavii*.

§. 12. Enimvero ubi occurrerit aliqua resp., quæ neque ad regulares, sanæque referri, neque tamen discrimen, quo ab istis discedit, per nudum morbum aut *παρέλευσιν* possit explicari, operosior inter eruditos oritur disceptatio. Plerique brevissimam judicant viam hac difficultate defungendi, si ejusmodi resp. vocent mixtas, & ex simplicibus formis, velut refractis & inter se temperatis, compositas. Quam mixturam cum multi ex *Aristotele* adstructum eant, operæ pretium puto fuerit dispicere, quid *isti* heic videatur. Ac primo quidem, quæ ab *Iso Polit.* l. IV. c. 3. *seqq.* super variis speciebus democratiæ & aristocratiæ traduntur, id mixturam recentium nihil pertinent. Ibi quippe enumerantur potissimum quædam accidentia, quæ in illis deprehenduntur, qui ad concilium populi, vel optimatum sint admittendi. Quo ipso neque imperium ullatenus variatur, neque partes ejusdem divelluntur, neque in duo pluravè corpora civitas distrahitur, sed aristocratiæ & democratiæ accidentibus duntaxat quibusdam variantur. Sic etsi democratia definiatur, ubi summa rerum est penes concilium ex omnibus constans, & non minus puerorum, & foeminarum interfit, ut reip. bene sit: tamen quis novam speciem civitatis constitui dicet, ubi foeminae, filii familias, & servi à deliberationibus publicis excluduntur. Quanquam sufficere ad democratiam constituendam arbitremur, si illi habeant jus suffragii, qui initio eam civitatem sua coitione effecerunt, & qui in horum locum, & jura successerunt. Atqui manifestum est, civitates ab initio constitutas per patres familias, qui sub imperio domestico uxores, liberos. ac servos habebant; quos nequaquam sibi æquare, aut omnem in eos potestatem abdicare placebat. Igitur hos à jure suffragii cum patribus familias ferendi necessum erat excludi. Democratia semel constituta, in potestate sane civium erat alios in civitatem recipere, vel non, pleno aut minus pleno jure, eoque secum æquare in cura reip. vel ab eadem excludere. Unde contingere potest, ut in civitatibus liberis non pauci jure suffragii careant, salva tamen forma reip. democratica. Etsi & hoc fieri potest, ut quæ ab initio democratia erat, si deinceps adsciti à suffragio & honoribus excludantur, post ingentia incrementa demum aristocratiæ faciem induat. Sic neque diversas species aristocratiæ statuemus, si alicubi quidem, ut quis in Senatum recipiatur, sola virtus sufficiat, alicubi præter eam requiratur census, aut nobilitas generis. Sicuti nec plures erunt democratiarum species, utut alicubi ad obtinendum suffragii jus sufficiat, quod quis ingenuus sit; alibi certus census requiratur, alibi certum vitæ genus inde excludat. Multo minus diversæ species propriæ dictæ emergunt ex diversitate legum, quæ circa creandos magistratus in diversis democratiis variant; puta quod alicubi omnibus promiscue ad magistratus pateat via, alicubi census habeatur ratio. Sicut nec illud mixturæ quid in forma reip., novamque speciem efficit, si v. g. divitibus impune liceat abesse à concionibus, pauperibus non item, aut vice versa. Sed hæc quidem plana sunt. Quid autem circa mixturam in rep. Spartanorum, & Cretensum, prout illæ ab *Aristotele* describuntur, sit judicandum.

dum, alibi excutietur. Resp. Athenienſis, quam *Idem polit.* 1. 2. c. 10. & *Iſocrates in Areopagusico* deſcribit & commendat, revera popularis erat. *Polybi* 1. VI. judicium ſuper mixtura in rep. Romana alibi expendimus.

§. 13. Ex recentioribus quidam complures mixtas ſpecies ſingunt, ut tamen, plerique tanquam incongruis rejectis, duos cumprimis miſcendi modos commendent. Unus eſt, cum partes ſummi imperii diviſim & independenter ſunt penes diverſas perſonas & corpora ejusdem reip., ita ut ſingula, quam partem habent, eam ſuo jure obtineant, & proprio ex judicio adminiſtrent; quod ad reliquas imperii partes ſubditorum inſtar ſunt. Ad eum fere modum, quo regnum Numidiæ poſt mortem Maſiniſſæ à Scipione diſpoſitum refert *Appianus in Lybico*, ut tres ipſius filii legitimi regio nomine gauderent; ſed inter eos major natu Micipſa Cirtham regiam obtineret, alter Guluſſa bello pacique præeſſet, tertius Maſtaſtabales juſ diceret. Alter, cum ſummum imperium indiviſim eſt penes plures uno, ut tamen neque plerique ſine paucis, neque cæteri omnes ſine uno diſſentiente quid efficaciter ſtatueret, partesque imperii exercere poſſint. Idque iterum dupliciter, vel ut omnes heic ſint æquales, vel ut uni alterivè eximia quædam jura competant, quæ ipſe ſine cæteris exercere poſſit, Citantur inſuper multi antiquorum, apud quos mixtarum rerump. frequens eſt mentio. Circa quos illud jam monitum fuit, plurima, quæ illi ſuper mixtura rerumpubl. tradunt, haut quidquam ad dividendas ſummi imperii partes inter diverſas perſonas, aut concilia pertinere; ſed vel adrite temperanda requiſita perſonarum, ex quibus concilium imperans componitur, vel ad inſtituta diverſarum rerump. probe combinanda. De nde putaverim, nonnulla mixtionum exempla commode poſſe explicari ope diſtinctionis inter ipſum imperium, & modum adminiſtrationis. Ut illæ resp. ex aliis admixtum quid habere dicantur, quarum modus adminiſtrandi ex alia forma peritus videtur: puta ſi in civitate, ubi ſumma rerum eſt penes populum, pleraque per principem aliquem, aut ſenatum expediuntur; aut ſi in ariſtocratia unus magiſtratus inſigni autoritate polleat, vel ſuper multis negotiis populus conſulatur; aut ſi in regno ardua negotiorum ad ſenatum, populumvè referantur. Quod ſi iſthæc ad aliqua veterum, quæ afferuntur, loca non quadrent, quæ ſequuntur, rem expedient. Nempe oſtenſum eſt ſuprà, ad eſſentiam civitatis perfectæ & regularis requiri, ut in ea ſit talis unio, per quam omnia, quæ ad ipſam regendam faciunt, velut ab una anima proficiſci videantur. Igitur maniſeſtum eſt, per priorem mixturæ modum conſtitui corpus, quod non vinculo unius imperii, ſed pacto duntaxat contineatur, quodque adeo haut quidquam inter civitates regulares, ſed inter irregulares resp. ſit cenſendum; ſat debile, & internis convulſionibus valde obnoxium. Circa alterum mixtionis modum conſiderandum puteo, an illi, penes quos ita indiviſim eſt ſummum imperium, conſtituant ſenatum perpetuum, qui univerſam civitatem, tanquam unum, & quaſi continuum corpus gubernet. Quo cūſu ariſtocratia erit, ſed ad negotia expedienda valde inconcinna, dum unus, paucivè refragantes reliquorum placita reddere inania poſſunt. Quod ſi autem ad ſingulos iſtos, de cætero pari jure gaudentes, ſingule partes reip. integrantes peculiariter pertineant, ſed actus ſummi imperii nemini liceat exercere, niſi univerſis unanimiter contentientibus, erit ſyſtema proprie dictum, ſed quod propter nimiam & ſupervacuam arctitudinem ad res expediendas

indem sit satis inhabile. Verum ubi unus reliquis autoritate & nonnullis summi imperii particulis insigniter præpolleat, erit irregularis resp. inter monarchiam ex procerum mole laborantem, & systema velut interjecta. Eo major autem erit irregularitas, si plures uno reliquos emineant.

§. 14. Enimvero uti nemini, cui mordicus mixtæ reip. vocabulum retinere stat, constantiæ laudem invidemus; ita commodius nobis & planius, simulque ad demonstranda in certis rebusp. quædam quali phænomena expeditius videtur, si irregulares potius vocemus illas resp. publicas, in quibus neque una ex tribus regularibus formis deprehendatur, neque nudus morbus aut *παράστασις* locum habeat, & quæ ad systemata accurate referri nequeant. Circa quas in universum id observandum, quod à regulari civitate in eo abeant, dum in iis non omnia ab una anima, ac voluntate procedere, neque omnes & singuli communi imperio regi videntur. A systematibus autem differunt, quod illæ non ex distinctis & perfectis civitatibus, uti hæc, componuntur. Sed à morbis atque aberrationibus in eo discrepant, quod morbus temper velut illegitimam, & erubescendam faciem præ se ferat; quippe qui ex commodæ formæ prava administratione, aut ex male concinnis legibus atque institutis proveniat. Verum irregularitas non ipsam solum formam intrinsece afficit, sed & publice ac velut legitime sancita palam sese, & citra pudorem ostendere audet. Adeoque morbus ex intentione eorum, qui remp. constituerunt, abesse debebat; temper tanquam pravum quid in republ. adpareret; irregularitas autem voluntate aut adprobatione eorum, ex quibus resp. componitur, emerfit, aut confirmata est. Sicuti alia est ratio ædificii; cuius designatio quidem regulis architectonicis congruit, sed ubi ipsa materies est vitiosa, aut socordia incolentium tectum hiat, parietes ruinam minantur, trabes gemunt, fundamenta labant: & cui per ipsum architectum à communibus discedens regulis ultro forma est assignata, aut ingruens vitium extraordinario quodam modo solidatum. Deinde irregularitatum aliæ ab initio constitutæ reip. statim extiterunt; aliæ successu temporis, & tacitis momentis irrepserunt. Scilicet contingere potuit, ut ab initio reip. conditæ, aut circa insignem ejus mutationem, per conditores, aut mutationis autores, regularis forma non potuerit introduci, in scitia, aut quia res præsentis non ferebant de statu rite concinnando cogitare. Add. *Hobbes. Leviath. c. 29. post princip.* Aliquando etiam qui præcipui fuere adjutores & duces regni acquirendi, ejusmodi sibi ditiones ac privilegia stipulantur, ut pro veris subditis haberi nequeant. Sæpe quoque socordia imperantium, aut alia occasione morbus remp. invadit; qui ubi tantas radices egit, ut sine exilio reip. expelli nequeat, nihil reliquum est, quam ut sanctione publica ille vitium velut exuat, & quod hæcenus usurpatio, factio, aut contumacia erat, deinceps jus aut privilegium audiat.

§. 15. Cæterum irregularium reip. formarum neque certus iniri numerus, neque certæ constitui species queunt, propter magnam varietatem, quæ heic revera occurrit, aut animo fingi potest. Igitur vix superest aliud, quam ut irregularitatis indoles ex illustribus exemplis penitus perspiciatur. Quale exemplum nos conati sumus exhibere in republica Romana. Aliud in imperio Germanico molitus est *Severinus de Monzambano*. Hoc loco tantum monuisse suffecerit circa irregularitatem, quæ à nonnullis in vetere

vetere imperio Romano observatur, dum illud aliquando visum fuit binembre aut trimembre, quando unus Augustum Orientem, alter Occidentem tenuit, aut etiam tres Augusti orbem Romanum tripertito rexerunt. Interdum idem adparuit biceps aut triceps, dum duo vel tres Augusti collegæ indivisim rerum potiti sunt. Enimvero circa prius est observandum, quoniam duo Imperatores, unus orientale, alter occidentale imperium tenuerunt, divisim, & ut neuter ab altero dependeret, tunc re ipsa duo fuisse regna distincta, quibus conjunctim Romani Imperii nomen remansit, quod ex uno isto orta fuissent. Accessit legum morumque similitudo, & regnantium, populorumque cognatio, foedusque & mutua velut substitutio, quæ aliquid unionis adhuc præ se ferret. Sed quomodo sit appellanda illa res. forma, quando duo aut tres Augusti indivisim imperium administrarunt, non ita in expedito est pronunciare. Sane duo constituere Aristocratiam nequeunt. Cum enim uterque pari sit potestate instructus, (quod supponitur,) non nisi pacto inter se possunt connecti; & nulla est ratio expediendi negotia, si istos dissentire circa eadem contigerit, dum nemo adest, qui momentum alterutrius sententiæ possit addere. Et quamvis idcirco incommodum videatur comitari collegium, quod ex pari numero assessorum constat; non tamen ita frequenter eveniet, ut dissensione oborta, paria sint suffragia. Ac facile est, ut inter plures unus in alteram partem trahatur. Aut si id fieri nequeat, proximum erit, ut illa sententia obtineat, quæ nihil innovandum, sed rem in antiquo statu relinquendam censet. Deinde ne ubi tres quidem Augusti simul imperium tenuerunt, videtur proprie loquendo aristocratia constituta: Non enim isti triumviri, aut tres Augusti in tale corpus aut collegium coaluerunt, in quo per plurimum suffragia de negotiis imperii statueretur, duoque consentientes possent rerum pro imperio adigere ad sequendam ipsorum sententiam. Quod si autem existat collegium, in quo major pars ad se nequeat trahere minorem, illud vinculo potius nudi pacti, quam imperii videtur contineri. Ergo dicemus, summum imperium revera & radicaliter fuisse penes illum solum qui alterum sibi collegam assumpsit, etiam si quod ad exteriora insignia iste hunc sibi videretur exæquale. *Jul. Capitolinus de Lucio Vero dicit, eum vixisse non in libero principatu, sed sub Marco in simili ac pari maiestatis imperio.* Nec facile erat metuendum, aliquem fore animo tam ingrato, ut illius voluntati reluctaretur, abs quo ad id fastigii fuit proventus. Accedebat, quod ut plurimum adscisceretur à parente filius, aut à locero gener, aut à fratre frater, ut cognationis aut affinitatis quoque vinculo coerceretur alter, ne potestate data contra dantem abuteretur. Unde ista collegæ assumptio non erat divisio summæ potestatis, sed constituto velut vicarii alicujus generalis simul & successoris, qui statim ab altero in partem curarum admitteretur, unaque cum ipso res imperii administraret, insignibus augustalibus præfulgens. Ad quod consilium eos adigebat mobilitas militum; quæ frequenter, duces suos Imperatores consalutare. *Themistius orat. XVI. de Valentiano, qui fratrem Valentem imperii consortem adsciverat: ὁ δὲ τέλει μὲν λαβὼν, τέλει δὲ νεμίας, ἀδελφὸς καὶ πατήρ, καὶ μὲν ἐκ τῆς φύσεως, καὶ δὲ αὐτὸν ποιήσας, ἴσα μὲν ἐδώρησεν, ὅμῃ μὲν δὲ ἐχρὶ δι' ἐνὸς αἵματος τὰ κοινωνήσαντα. At is siue frater siue parens, integra accipiens, integra inveniens (quorum alterum à natura est, alterum ipse ex se facit,) licet æqualia fuerit largitus, universum tamen retinet, propter ejus, quem imperii participem reddidit, in se obedientiam.* *Solinus*

c. 8. de Ænea: tribusque mox annis cum Latino regnavit sociâ potestate. Quod si hæc aliquid non satisfaciunt, aut ad singula exempla nequeant adplicari, nil aliud restat, quam ut in illo imperio irregularitatem tunc intervenisse dicamus, dum plures uno velut monarchiam indivisim obtinuerunt, qui pacto duntaxat aut factione jungerentur. Quos inter si dissensio aut odia fuerint orta, suspiciones, mutuasque infidias, & bella demum civilia surgere necessum fuit. *Lucanus* l. 1. *Nulla fides regni sociis, omnisque potestas impatiens consortis erit.* *Statius Thebaid.* l. 1. *Socius comes discordia regnis.* Qualis irregularitas manifeste Romæ contigit, Romulo & Tatius simul regnantibus. Vid. *Plutarch. Romulo.* Add. *Erycius Puteanus hist. Infubrica* l. 2. de Pertharito & Gundeberto regibus Longobardorum simultaneis. Huc spectat & illud *Procopii hist. Gothica* l. 1. *Gothi Odoacri milites ita inter se comparant, ut pari jure Ravenna imperent & Theuderichus & Odoacer.* Mansit prædictis aliquandiu fides: sed exutus is fuit, ut Odoacrum insidiarum, ut quidem dicebatur, comperitum, ad epulas vocatum, Theuderichus dolo occideret. Scilicet uti est apud Euripidem *Andromache*: ὁ δὲ γὰρ ἐν πόλει διπλοῦσαι τυραννίδες μὴ αἰετίνους φέρειν, ἄλλ' οὐ τ' ἐν' ἄλλ' οὐ καὶ τ' αἰὲς πολιτεύς. Neque enim in urbibus duo imperia facilius possunt ferri quam unum. Est enim onus supra onus, & seditio civibus. *Plinius Panegy.* Quantillum refert deponas, an pariaris imperium? nisi quod difficilior hoc est. Add. *Herodianus* l. 4. c. 1. seqq. Ac in universum ad imperia ejusmodi polyarchica adplicatur sententia Selymi, qui Imperium Germanicum testandis comparabat, quæ multo labore in harmoniam temperatur, non diu duraturam. Cæterum ad irregularitatem spectare non arbitramur, quod de *Dayro* in *Japonia* refert *Franciscus Carron*, legitimo regni hærede, sed cui à possessore imperii nil præter splendor adparatus, & inania honoris relicta sunt. Sic in regno *Tunquin*, prout refert *Alexand. de Rhodes itiner. part.* 2. c. 6. duo reges sunt, quorum unus *Bua*, alter *Choua* vocatur; sed ut penes illum titulus duntaxat, penes hunc revera imperium sit, excepto quod *Bua* titulum doctoris confert, & jusjurandum civium, quod singulis annis renovatur, recipit; de cætero tempus in otio veteri palatio inclusus exigit.

§. 16. Systemata civitatum à nobis adpellantur plures una civitates, vinculo aliquo peculiari & arctissimo ita inter se connexæ, ut unum corpus videantur constituere; quarum singulæ tamen summum in sese imperium retineant. Ex quo primum adpareret, non statim, si quæ civitas ex pluribus corporibus subordinatis sit composita, eam ideo inter systemata referendam; utut eam *Hobbes Leviath.* c. 22. systematis vocabulo nuncupet, & partes istas cum musculis in corpore humano comparet. Sicuti nec statim systemata sunt magnæ civitates, quæ incrementa sumserunt, ablorptis alijs civitatibus, & in unum secum corpus redactis. Id quod duplici potissimum modo fieri videmus. Uno, ut victor devictarum civitatum cives in suas quoque sedes transferat, aut jure prioribus civibus exæquet: altero, ut devictæ civitates antiquis in dedibus relinquuntur, & extincto, quod penes se antea habebant, imperio, victrici civitati mere fiant subditæ. Utrinque victa civitas esse definit; sed illic victi victoribus exæquantur, heic ferè deteriore conditione esse jubantur, in formam provinciarum redacti. Et si frequenter etiam bello devictis provinciis aliqua pars a viciorum privilegiorum aut legum relinquatur, utur à legibus aut moribus victricis civitatis discreparet. Vid. *Hobbes Leviath.* cap. 16. Nam ad unitatem civitatis non requuntur, ut omnes ejusdem

dem partes integrantes iisdem utantur legibus positivis, aut pari omnes conditione habeantur; sed sufficit, si ab uno omnes imperio dependeant. Et læpe inter artes victoris est, de pristino more eorum, quos vicit, nihil immutare, aut ad istum sese paulisper attemperare. Cæterum circa administrationem provinciarum expendenda sunt, quæ tradit *Hobbes Leviath.* cap. 19. *Quando Romani quondam v. g. Judææ per præsidem imperabant, resp. Iudaicæ idè non erat democratica; quia non regebatur per ejusmodi concilium, in quo quilibet Iudaorum comparere poterat; sed nec aristocratica erat, quia non regebatur ab ejusmodi concilio, in quod pauci electi ex ipsis Iudæis admittebantur. Verum imperabatur ipsi ab uno præside: qui tantum populus Iudaici, cujus nulla in imperio partes, pro monarchia erat habendus. Quanquam enim, ubi populus regitur per concilium, quod ex ipso constat, aut eligitur, resp. vocetur aristocratica & democratica; tamen ubi populus regitur à concilio, quod ipse non elegit, pro monarchia haberi oportet, non unius hominis in alios homines, sed unius populi in alium populum.* Sic igitur *Hobbes* pro monarchiis videtur habere etiam illas provincias, quæ civitati aristocraticæ aut democraticæ subsunt. Enimvero et si facile admittamus, frequentius esse, ut provinciæ regantur ab uno homine, quam concilio ex pluribus constante, id quod *Idem d. l. c. 22.* latius ostendit: tamen supervacuum nobis videtur disquirere, quænam forma rei p. sit in aliqua provincia. Nam provinciæ civitates esse desiderunt, factæque sunt aliarum civitatum appendices: quæ in seipsis nihil imperii habent. An autem ejusmodi provincia ab uno præside, an ab aliquo concilio regatur, ad ipsum imperium nihil interest; cum tam ille, quam hoc, delegata duntaxat potestate utatur. Sic ut quod in provincias sive appendices civitatum exercetur imperium uniforme videatur, & non nisi improprie monarchicum aut aristocraticum dici queat; quippe cum isthæc formarum rei p. discrimina ad civitates propriè dictas pertineant; & quæ suum in seipsis imperium possident.

§. 17. Systematum propriè dictorum duas potissimum deprehendimus species; unam, si duæ pluresvè civitates unum & eundem habeant regem; alteram, si duæ pluresvè civitates foedere in unum corpus connectantur. Circa priora systemata observandum, in corporibus moralibus utique fieri posse, ut plura corpora unum duntaxat habeant caput; utque adeo una persona caput esset possit plurium & distinctorum corporum. Id quod in corporibus naturalibus monstratum erat futurum. Quia autem unio ejusmodi systematum in sola persona regis, aut ejus familia fundatur; inde fit, ut ista extincta, ad singulos populos seorsim redeat jus de suo regimine pro arbitrio statuendi, neque ipsis necessarium sit deinceps eodem capite uti. Quin & durante isto capite, singulæ civitates revera distinctæ manent. Possunt porro ejusmodi systemata oriri variis ex causis; quos inter frequentissimæ videntur matrimonia principum, & jus hæreditarium. Sunt enim civitates, in quibus summum imperium etiam ad feminas, ex familia regnatricè oriundas, devolvitur, non solum quando omnes masculi ex eadem deficiunt, sed & ubi in propiore, aut pari gradu nullus masculus extiterit. Heic igitur si contingat, sceminam regni dominam nubere viro itidem regi, saltem in ipsorum sobole regnorum, fiet conjunctio. Nam in ejusmodi matrimoniis non est necessarium, ut uxor mariti sese imperio una cum regno suo subjiciat. Sic si contingat in regno indivisibili, ubi successio hæreditaria simplex, aut linealis est recepta, ut ex remotioribus

regni hæredibus aliquis novum sibi regnum quocunque modo adquirat; si propioribus extinctis, illum lex successionis ad regnum vocet, noviter quaesitum regnum utique cum avito copulabitur. Idem accidit, si populus regem eligat, qui jam antea regnum aliud possideret, aut quem alterius regni successio manet. Possunt quoque duo aut plura regna foedus inire, ut eundem regem concordibus suffragiis eligant, & tamen de cætero singula regna separata maneant, nec negotia sua in communi aliquo concilio expediant. Denique exsurgit quoque ejusmodi systema, si rex aliquis, libera populi voluntate constitutus, armis sibi subiciat alium populum, proprio nomine ac periculo, propriisque sumtibus, non nomine aut sumtibus populi, cui præest. Id enim fieri posse contra *Hottomannum quaest. illustr.* 1. satis ostendit *Grotius* l. 1. cap. 3, §. 12. Dissolutionem ejusmodi systematum fieri pater, extincto rege, in cujus solius persona unio fundata erat, aut extincta familia regnatrice, si singula ad eam jure hæreditario pertineant. Tunc enim ad singula regna seorsum redit jus novum sibi regem constituendi, aut quam velint reip. formam introducendi, inconsultis reliquis. Ponimus enim, nullo præterea vinculo ista regna fuisse conjuncta. Sici si contingat, regem unum quidem regnum jure hæreditario possidere, in alterum autem adfici per liberam electionem, isthoc rege mortuo dissoluta erit regnorum conjunctio; nec necessum erit, ut posterius regnum regis defuncti filium sibi imponat. Quod si autem unio ista nitatur foedere, inter regna unita inito, apertum est, capitibus foederis saltem præcipuis violatis, unionem abrumpi posse ab illis, qui per alios læsi sunt. Ubi tamen accurate distinguendum est inter obligationem, qua singula regna regi tenentur, & qua ipsa regna inter se connectuntur. Rex semel à civibus electus, & cui fides data fuerit, destitui ob quavis prave facta, aut conventioni suæ contraria non poterit, quamdiu sese apertum regni hostem non tulerit. Nisi forte pacto inter regem & regnicolas clausula commissoria sit expresse inserta, ac omne subditorum obsequium ad impletionem omnium & singulorum pacti capitum tanquam à conditione sit suspensum. Ast obligatio, quæ regnis unitis invicem intercedit, abrumpi potest ex parte ejus, in cujus fraudem leges unionis sunt violatæ, utut læsio non adeo enormis fuerit; si modo alia regna ad eam læsionem cuncurrerint, aut illa in horum usum suscepta aut convertita sit. Unde rege defuncto, regnum læsum unioni poterit renunciare, salva actione adversus autores, adjuutoresvè læsionis, rerumque ablatarum vindicatione. Quod si autem per matrimonia principum utrinque hæreditariorum conjungantur plures civitates, in quibus diversus succedendi ordo est receptus, dissolvetur unio, si talis emergat casus, ut eadem persona in singula regna succedere per leges publicas non sit idonea. Ponamus unita esse duo regna, in quorum uno sit recepta successio linealis agnatica, in altero cognatica. Heic si contingat, communem regem mori sine prole mascula relicta tantum filia, posterius regnum devolvetur in filiam, prius in proximum agnatum. Quod si autem unio, quæ ab initio occasione matrimonii contracta est, postea confirmetur & perpetua esse jubeatur, foedere inter omnia & singula regna invicem inito, aut sanctione communis regis, ab omnibus & singulis regnis adprobata; eo ipso varietas, quæ antea circa successionem deprehendebatur, sublata esse intelligitur. Deinceps autem sequendus erit ille succedendi ordo, qui expresse in foedere vel sanctione est designatus, vel quam autorem

unionis maxima probasse constat, atque rationi, & regnorum salutis maxime congruit. At ubi contingat, ut unum regnum alteri tanquam provincia subijciatur, unio ex fœdere resultans expirat, & in ejus locum arctior coalitio in eandem civitatem subit.

§. 18. Alterum genus systematum est, quod constat ex pluribus civitatibus fœdere perpetuo inter se nexis; cui fere occasionem dedit, quod singulis quidem civitatibus *discrepantiam* suam retinere placeret, nec tamen singulis sat virium esset communibus hostibus repellendis. In eo fœdere conveniri solet circa exercendam communi consensu unam aut alteram partem summi imperii. In hoc enim fœdus, systema producens, potissimum videtur differre ab illis fœderibus, quæ alias frequentissima inter civitates iniri sueverunt; quod in hisce singuli fœderati proprio ex judicio sese determinant ad mutuas quasdam præstationes, ita tamen ut de cætero exercitium istius partis imperii, ex qua præstationes illæ fluunt, hautquaquam socii consensui velint alligare, nec de plenissima & illimitata sua potestate temp. gerendi quidquam delibare. Sicut & simplicia fœdera ut plurimum particularem duntaxat diversarum civitatum utilitatem; in unum conspirantem, sibi habent propositam; nec perpetuam aliquam conjunctionem in negotiis summam rerum spectantibus producant. Quæ in fœderibus systematicis secus sunt; quorum is est scopus, ut in perpetuum distinctæ civitates summam salutis suæ invicem habeant implicitam, atque eo nomine exercitium certarum partium summi imperii ex mutuo sociorum consensu suspendant. Longe aliud quippe est; ego tibi in isthoc bello auxilium teram, & qua ratione hostis sit invadendus, communiter statuemus: & nemo nostrum, qui societatem coivimus, jus belli & pacis exercebit, nisi de communi omnium consensu. Diximus autem, per istiusmodi fœdera certarum duntaxat partium summi imperii exercitium à consensu sociorum suspendi. Nam vix videtur contingere, plurium civitatum rationes ita esse invicem innexas, ut omnium & singularum intersit, nullam partem summi imperii nisi consensu universalium exerceri. Aut si tales dentur, præstabit ipsas in unam potius civitatem coalescere, quam fœdere duntaxatnecti. Igitur conveniens erat, singulas civitates liberum sibi servare exercitium illarum partium summi imperii, quæ quomodo gerantur, reliquarum parum aut nihil, saltem directe, interest. Item quæ circa negotia quotidiana occurrunt, aut quæ moram non patiuntur, ut super iis cum aliis consulatur. Enimvero illa negotia, ex quibus omnium sociorum salus conjunctim pendens, communi consilio tractari omninò par fuerit. Quæ inter primum videtur locum occupare bellum, tam quod ab aliis propulsatur, quam quod aliis ultro inferitur; & qua istud finitur, pax. Cui adjungenda sunt tributa, quantum communi bello inserviunt: fœdera cum exteris, ad communem salutem spectantia. Quo & illud pertinet, ut si quid controversiarum inter ipsos socios oriatur, reliqui, quorum nihil interest, statim tanquam mediatores interveniant, nec ad arma rem pervenire patiantur. Apud Polybium l. IV. c. 24. ita Philippus rex dicit: *Injurias, quas sibi invicem socii inferrent, in tantum ad se pertinere, ut verbis apud presentes, & literis ad absentes malo medeatur; atque communem societatem attingant, ea esse, quæ sola ad totius concilii curam pertinerent, ut iis prospiciant, atque remedium afferant.* Reliqua autem, quæ communi consilio exerceri non adeo necessarium videtur, ut sunt fœdera commerciorum, tributa, quæ ad singularum civitatum

necessitates requiruntur, constitutio magistratuum, leges, jus vitæ & necis in cives, jus circa sacra, & quæ sunt alia, in singularum civitatum arbitrio relinqui nihil obstat. Et si ista quælibet civitas ita moderabitur, ut ne totum systema inde perturbetur. Ex quibus illud liquet, unum atque alterum sociorum à reliquis non posse impediri, quo minus pro suo arbitrio exerceat illas partes summi imperii, de quibus communi consilio exercendis in fœdere nihil conventum fuit. Super jure tamen vitæ & necis scrupulus potest oriri ex l. 7. §. 1. D. *de capto. & postum.* At sunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus. Eum ut eximat operose fatagit Grotius l. 1. c. 3. §. 21. quem tamen nihil agere, facile agnosceret, qui penitus locum inspexerit. Sane enim nihil ibi responderetur ad hoc dubium: quomodo illa civitas libertatem illibaram retinere queat, cujus cives alia civitas suo jure ad tribunal suum evocare, inque eos ibi possit animadvertere. Sane maximum detrimentum judicabatur cepisse libertas Achæorum, quando prodicione Callicratis, præstantissimi ejus gentis viri, insimulabantur rebus Persei contra Romanos studuisse, iique Romam ad dicendam causam evocabantur, occasione arrepta, quod Xenon conscientia innocentiae frater dixisset: se paratum esse, si quis ipsum accusare velit, in ipso Achæorum confesso, vel ipsos apud Romanos judicium subire. Qua de re latius *Pausanias Achaïcis*. Eandem quoque tangit *Polybius excerpt. legat. CV.* Sicuti & in eo Achæi videntur leges regularis societatis transgressi, quod eos Spartanos, qui autores fuerant, ut Las vicus oppugnatus esset, sibi dedi poscerent ad supplicium, apud *Livium* l. 38. c. 31. Cum prius disceptanda in communi concilio causa esset, & crimine competito postulandum, ut Spartani suos cives aut ipsi punirent, aut dederent. Nobis planissima responsio ad d. l. videtur, cum in antecedentibus verbis dictum fuerit, quid natura fœderum ferat, & quid debeat fieri, allegatis verbis exponi, quid posterioribus temporibus factum fuerit; quando Romani, superbiam addente fortuna, socios, qui ultro ipsorum amicitiae per fœdera accesserant, pari modo ac bello devictos tractabant. Qua de injustitia queritur ipse *Cic. Off.* Addatur exemplum de Decio Magio ab Hannibale victo apud *Livium* l. 23. c. 7. 10. & quod Scipio dissuadet, ne Romani delatores Hannibalis audiant, apud *Eandem* l. 33. c. 47.

§. 19. Quia autem in hisce systematibus invicem communicari debent certa negotia, fœdere expressa, atque id circummissis literis ita commode fieri nequit; necessum est, certum locum tempusque constitui agendis conventibus; & si quid extra ordinem inciderit, moram non ferens, unum pluresvè designari, penes quos sit socios convocare. Quanquam longe compendiosius fuerit, si certo in loco resideat perpetuum aliquod consilium, ex delegatis singulorum sociorum constans, cui potestas sit, quotidiana aut minoris momenti negotia ex formula mandati expediendi: quodque si gravis quid inciderit, ad singulos socios referat, & quæ ipsis placuerint promulget atque exsequatur; cui directe exponantur, quæ abs communibus sociorum ministris apud externos agentibus referuntur; quod item cum exterorum legatis tractet, & communi omnium sociorum nomine cum istis negotia concludat. Sed abs quo nihil; mandati sui limites excedens, decet natur, nisi prius ad omnes socios super eo fuerit relatum. Quantum autem ejusmodi concilio deputatorum potestatis competat, ex ipso fœdere,

aut mandatis eorundem cognoscendum erit. Id sane constat, quidquid id est, alienum esse, & à sociis delegatum; & quanquam decreta ab eodem promulgata ipsius solius nomen præ se ferat: vis tamen omnis, atque autoritas à sociis, qui id constituerunt, promanat. Sic ut isti deputati sint duntaxat ministri sociorum, neque huic pro imperio magis aliquid possint injungere, quam legatus illi, abs quo mittitur.

§. 20. Cæterum dubitari adhuc possit, an non universitati sociorum, aut majori parti sit potestas in singulos aut pauciores circa illa negotia, ob quæ societas fuit inita, & quæ ut communi consilio gerantur, expresse in foedere fuit designatum; hætenus ut ad id, quod majori parti placuit, pauci quoque dissentientes nolentes volentes teneantur. Id quod nobis negandum videtur, siquidem agatur de systematibus regularibus, & ubi singulæ civitates suam sibi libertatem reservant illibatam. Nam quo minus tale quid obtineat in systemate aliquo irregulari, & quod propius ad naturam civitatis accedit, nihil impedit. Scilicet libertas civitatis, quæ nihil aliud est, quam facultas ex proprio judicio de negotiis ad sui conservationem spectantibus ultimato statuendi, nequit intelligi, ubi ipsa pro imperio ad aliquid suscipiendum invita ab alio possit adigi. Neque obstat, quod in foedere conventum fuit de certis partibus summi imperii non nisi communi consilio exercendis. Aliud enim est, si dicam: ego non exercebo meum jus, nisi vobis volentibus: aliud, si dicam, vobis facultas erit, etiam invitum me adigendi ad jus meum exercendum. Prius duntaxat, non posterius in foedere continetur. Ea res ut penitus intelligatur, probe observandum est, ut plurium hominum voluntates in unum teneantur conspirare id oriri vel ex nuda conventionione, vel ideo quod unus voluntatem suam alterius voluntati submiserit. Conspiratio voluntatum ex nuda conventionione libertatem illam, de qua innuimus, haudquidquam tollit. Nam vel in antecessum communi consensu statuitur de negotiis junctim expediendis, vel si quid deinceps statuendum est, ad id singuli non imperio, sed per solas rationes volunt adigi. At vero quando voluntatem meam alterius voluntati submissi, eoque ipsi eidem in me imperium contuli, etiam ad illa possum obligari, quæ fortasse mihi displicent. Neque est, quod quis nobis occinat jus illud majoris partis. Vid. *supra* l. 7. c. 2. §. 15. Nam primo major pars ad se trahit minorem in coetibus duntaxat constitutis, non in iis, qui adhuc sunt constituendi. Deinde revera ex instituto & conventionione hominum, non à natura est, quod in coetibus constitutis major pars obliget universos; etsi naturalis ratio illud tanquam convenientissimum suadet recipi in coetibus numerosis, & ubi varia & quotidiana negotia sunt expedienda. Atque hoc ut fiat, necessum erit singulos suam voluntatem submittere voluntati universorum, aut majoris partis hætenus, ut illi etiam dissentientes teneantur omnino sequi, quod hi decreverint; id quod siæ imperio horum in illos nequit intelligi. Neque vero in conventionibus sociorum jure illo majoris partis adeo videtur opus, cum & isti ex populis non ita multis soleant constare & communi utilitate maxime jungantur, cui nemo sanus pertinaciter reluctari præsumitur. Quod si tamen alicujus malitiosa, & rationi cedere abstinens pervicacia cæterorum salubri consilio sese adungere adsperneretur, communemque salutem aut utilitatem hoc modo proditum erat, licebit adhibere illa media quæ in naturæ libertate viventibus contra violatores pactorum competunt. Nisi ma-

gis placeat ejusmodi intractibilem societate penitus excludere. Quid quod & sæpe magna cum iniquitate conjunctum foret, si in systemate sociorum plura suffragia reliquos stringerent; quando nempe focii disparibus sunt opibus, adeoque unus plura confert ad communem salutem, quam alius. Quamquam enim æqualia videantur conferre, qui pro ratione suarum opum conferunt: sæpius tamen contingere potest, ut quis modicas suas fortunas periculo malit exponere, quam alter optimas. Sic ponamus in aliquo systemate unam civitatem ad defensionem communem plus conferre, quam reliquas omnes conjunctim sumtas, sane iniquum foret isthanc civitatem per reliquas consentientes adigi posse ad aliquod negotium, cujus onus ipsi maxime est incubiturum. Vid. *Grotii Apologeticum* c. 1. sub finem. Quod si autem suffragia debeant valere, prout quisque ad societatem confert, eo ipso prævalidæ illi civitati in reliquas imperium dabitur. Add. *Diodorus Siculus* l. XV. c. 28. Ex quibus omnibus colligitur, sicubi negotia ex majori numero suffragiorum deciduntur, ita u. dissentientes quoque obligentur, à regulari forma systematum ducendi, & vel irregulare corpus, vel civitatem unam effici.

§. 21. Dissolvuntur ejusmodi systemata, ubi quidam locii à fœdere ultro discedunt, suasque civitates leonum administrant; quod fere ob eam rationem contingit, si plus utilitatis ex separatione, quam ex conjunctione sperant, & socios oneri magis sibi, quam subsidio judicant esse. Add. *Livius* l. 38. c. 31. 32. Eadem quoque abruptunt bella intestina, ni cum pace iterum leges fœderis renoventur. Ubi bello externo systema infelicitè fuerit defunctum, quandoque inter artes victoris est, fœdus dissolvere, singulisque civitatibus *ἀνταρξίαν* imperare. Id quod Romani Achæis quondam faciebant. Conf. *Xenophon* l. 3 c. 5. & rerum *Græcarum*, ubi de pace Antalcidæ agit. Est præterea observandum circa dissolutionem systematum, quæ per vim externam fit, quod ubi una vel altera fociarum civitatum, ab hoste fuerit occupata, eo ipso haudquidquam is ad reliquas jus aliquod nanciscatur, aut statim ex vi fœderis, quo victa civitas reliquis juncta erat, in societatem sit recipiendus. Sed nova omnino conventionem opus est, ut quis in locum victæ civitatis de fœdere participet. Sicuti quondam Philippus decreto Amphictyonum in eorum concessum loco Phoceniarum adsciscabatur, apud *Diodor. Sicul.* l. XVI. c. 61. Quamquam enim fœdus, quo plures civitates in systema junguntur, reale videatur; & civitas, mutata reip. forma, eadem esse non desinat: tamen fœdus illud expirasse censetur, quando civitas vi sub jugum redacta, aut alterius imperii accessio facta fuerit. Cum enim fœdus initum sit inter civitates ut tales, igitur fœdere excidit, quæ civitas esse desierit. Et si vel maxime in fœdere sit cautum, ut ob mutationem reip. à fœdere quis non excidat; tamen illa mutatio præsupponitur debere fieri via legitima, per ultionem consensum populi. Adeoque neque in valet in iusto, neque hosti extraneo in concilio sociorum locus erit. In perfectam autem civitatem coalescere talia systemata contingit, si omnes focii summo imperio unius concilii aut hominis ultro se subiciant. Item si unus populus, potentia præpollens, reliquos in provinciarum conditionem redegerit. Quod fere contingit, quando imbecilliores validiori permanentem aliquam prælationem deferunt, & inæqualiter fœderati fiunt. Vid. *Grot. l. 1. c. 3. §. 2. circa fin.* Denique si unus favorem militum, aut populari aura, vel per factionem præpotens, imperium invadat.

§. 22. Solet denique hoc loco disceptari super præstantia formarum reip., quænam alteri præferri mereatur eo nomine, quod vel per illam salus civitatis expeditius & certius procurari possit, vel quod vis imperii minus ad abusum pateat. Ubi hoc quidem apertum est, nullam formam reip. ita accurate posse legibus adornari, quin per focordiam aut malam imperantium ex illo ipso regimine, quod in salutem civium institutum est, aliqua incommoda in eosdem redundare queant. Cuius rei causa est, quia summum imperium est institutum ad repellenda mala, quæ mortalibus abs se invicem impendent. Atqui illud ipsum imperium fuit conferendum in homines; qui utique ab iis vitiis, quæ homines ad se mutuo infestandos proritantur, non sunt immunes. *Vitia erunt, donec homines.* Sic ut aliquando ab his illud experiamur, adversus quod illud præsidio nobis esse debebant. Unde & contingit, ut *quicquid delinunt reges, plebs tantum Achros.* Ergo uti plenam perfectionem conuicio rerum humanarum non admittit; ita in qua rei, ubi forma minimum malorum sit metuendum, multi disputant. Ita tamen, ut plerique per monarchiam calculum ponant. Vid. *Isocrates Nicocles, Herodotus Thalia*, ubi Principes Persarum post interfectos Magos de forma reip. introducenda deliberant. *Euripides Supplicibus vers. 405. seqq. Bodinus de rep. l. 6. c. 4. Arminius select. polit. l. 2. c. 7. sect. 2. & passim plurim.* Ex adverso nihil, quod in monarchas maligne aut invidiose dici queat, videtur omisisse *Scriptor Belgicus Bilancis politica.* Quorum tamen non pauca retundi possunt per cap. X. *Hobbesius de Civis, & Leviath. c. 19.* Singula excutere extra nostrum est institutum. Id duntaxat monendum fuerit, istorum argumentis tantam haut quidquam inesse vim, ut quæ inde colliguntur, semper & ubique necessario evenire debeant. Neque unius vel alterius facta universo ordini imitandi necessitatem imponunt. Sed & judicaverint, boni atque commodi civis esse, meditari illud *Marcelli apud Tacit. H. IV. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres avisque instruxerint: alteriora mirari, præsentia sequi: bonos imperatores recto exoptare, qualescunque tolerare.* Non alienum autem ab hoc loco fuerit paucis ostendisse, quare tam invisi olim fuerint apud Græcos, qui monarchicum imperium in civitatibus democraticis & aristocraticis invaluerant, & quare per ejusmodi malas artes conservare statum suum instituerint, quæ ab *Aristotele* & aliis descriptæ inveniuntur, ob quas tyranorum vocabulo perpetua velut detestatio adhaeret. Nam civitates Græcæ fere ambitu unius oppidi continebantur. Qualibus civitatibus quam optime competit democratia, aut aristocratia modeste exercita, aut denique regnum, *Aristoteli* dictum heroicum, seu principatus auctoritate potius suadendi, & opinione excellentis virutis, quam imperio subnixus. Et propter erectum & irrequietum ingenium natio Græca maximopere deperibat illum statum, in quo quilibet partem reip. facere posset. In tali ergo civitate qui monarchiam, invisissimam civibus, ipsisque invitis invalerat ut se conservaret, necessum habebat arce urbem premere, & sat illium sibi validum circumponere, idque exteris constans, cum neque civibus suis fidere posset, nec permutatis divertorum locorum militibus unam provinciam per alteram coercere. Istius exteri satellitis fides sola stipendiorum magnitudine erat pignenda; inde ut sumtus supplerent, cives tributis erant attenuandi; tum idem exarmandi & ad imbelliam redigendi, summa pauperum capita demetenda, conventus civium prohibendi, in-

quisitores alendi. Unde non iniusti solum, sed & vesani erant isti tyranni, qui tale imperium affectabant, quod per malas artes, quæ ad diuturnitatem non facerent, erat conservandum, & ubi civium amorem acquirere non dabatur. Et æque incongruum in civitate monopoli monarchiam instituere, quam in aliquo populo, latam regionem insidente, democratiam. Enimvero cum monarchiæ, magna terrarum spatia amplexæ, hisce artibus ad sui conservationem non indigeant; quippe in quibus una provincia per alteram librari possit; ideo non minus turpissime peccant, qui monarchis magnorum populorum istas tyrannorum artes exercendas suggerunt, quam qui odium tyrannorum istorum Græcanicorum in quosvis monarchas transfundere satagunt. Ex quibus & hoc pater, in magna civitate longe securius degere monarchas, quod non ita facile communicari invicem & conjungi possint refractarii cives, cæterosque contractu suo inficere; sicut in civitate, quæ uno oppido continetur, fieri potest, ubi pauci repente & antequam imperans deprehendat, furorem suum in universos diffundere possunt.

CAPUT VI.

DE AFFECTIIONIBUS SUMMI IMPERII.

1. Imperium in civitate quare summum dicitur?	9. Imperia limitata unde?
2. Illud qui habet est αὐτοκρατορία,	10. Quibus pactis illa existant.
3. Et legibus humanis superior.	11. Qua ratione diverse partes imperii limitentur.
4. De distinctione inter maiestatem realem & personalem.	12. De potestate ordinum.
5. Reges universo populo superiores esse posse, ostenditur.	13. Hobbesio respondetur.
6. Et rationes in contrarium dissolvuntur.	14. Modus habendi imperium quatuorplex?
7. Imperium absolutum quid?	15. An deus summum imperium temporarium?
8. Non deprehenditur æque in omnibus rerum formis.	16. De regnis patrimonialibus.
	17. De regnis libero consensu populi constitutis.

INter affectiones imperii primo loco occurrit, quod idem sit, & dicatur *summum*. Cuius denominationis potissima causa hæc videtur, quia major quam isthæc potestas homini in hominem nequit competere, quam ut hic ad istius arbitrium vires opesque suas applicare ad bonum publicum teneatur, ac juri vitæ, & necis obnoxius sit. Quo & hoc accedit, quod, uti singulorum hominum nulla major libertas, posito Dei imperio, intelligi potest, quam ut proprio ex judicio de actionibus, viribus, & facultatibus suis possint disponere; ita in coetu aliquo summa libertas inde sit merienda, quod iste proprio, & aliunde non dependente judicio possit decernere de illis, quæ ad commodum & salutem ipsius facere videbuntur. Ex quo & illud consequitur, quia id imperium est summum, seu à superiore homine in his terris non dependens; ideo non posse ipsius actus alterius voluntatis humanæ arbitrio irritos reddi. Nam ut quis propriæ voluntatis decreta mutare queat, id ipsum ex libertate est.

§. 2. Eandem quoque ob rationem *αὐτοῦτοῦτο* erit, qui summum imperium obtinet, i. e. neque rationibus reddendis, neque poenæ humanæ obnoxius. Utrumque enim superiorem præsupponit, qualis heic citra contradictionem intelligi nequit; cum summo superius in eodem ordine dari nequeat. *Sa'istius Jugurth. Impune quilibet facere, id est regem esse. Plinius panegyrr. Illud in principatu beatissimum, quod nihil cogitur.* Observandum tamen est, duplici modo rationem reddi; vel ut superiori, qui nisi eandem ipsi adprobavero, acta mea rescindere, & poenam infligere insuper queat; vel ut æquali, & cui simpliciter mea gesta probari volo, eo duntaxat sine, ut vir bonus & prudens ab ipso habeat. Priori modo summum imperium nemini homini rationem tenetur reddere, posteriori modo sæpe conantur famæ curiosi principes rerum suarum rationes universo orbi reddere, tuendæ existimationis causa; id quod nihil subiectionis arguit. Sic de propria pecunia erogata facere mihi licet quod lubet; & tamen interdum rationes meas extare volo, ut ne pro dissolutio, aut stolido patrefamilias habeat. Sic nec poena in eo potest locum habere, pro quo nullum extat forum, neque iudex, qui sententiam ferre possit, & exsequi. Nam fora, quæ in civitatibus extant, ad subditos tantum spectant, & omnem vim ab ipso summo imperio mutuuntur. Quod si autem principes alicubi in proprio sese foro conveniri patiuntur, super debitis, & similibus causis, id non fit quasi forum istud agnoscerent se superius, & cujus potestate cogi possent: sed tantum liquido actoris prætensionem cognoscere cupiunt, de qua ubi constiterit, ultro obligationem suam explere volunt. Est tamen sermo proprie de poena humana, quam iudex humanus tanquam superior infligit. Nam divina poena variis sese modis solet exserere erga violatores legis naturalis, quibus alias tribunalia humana aut quidquam metuenda sunt *Horat. l. 3. Od. 1. Reges in ipsos imperium est forum.* Quod autem Egyptii defunctis regibus, qui imperium prave gesserant, sepulturæ honorem denegabant, vix poenæ rationem videtur habere. Vid. *Diodor. Sacul. l. 1. c. 72.*

§. 3. Eo ipso quoque, dum imperium civile summum ferrur, legibus humanis solutum, aut potius superius intelligitur. De divinis enim & naturalibus legibus quaestionem movere stolidum fuerit. *Plutarchus ad principem indoctum. Quis ergo imperabit principi? Lex, omnium rerum mortalium atque immortalium, ut ait Pindarus, non ea foris scripta in libris, aut lignis insculpta: sed viva in ipsius corde ratio, semper una habitans atque excubans, & animum nunquam sinens esse principatus vacuum.* *Seneca Thyeste: Omne sub regno gravior regnum est.* Humanæ autem leges nihil aliud sunt, quam summi imperii decreta circa ea, quæ subjectis ad salutem civitatis observanda sunt. Hisce directe non obligari summum imperium patet. Summum enim est: ergo à superiori homine obligatio ipsi non potest accedere. Seipsum autem per modum legis i. e. per modum superioris obligare nemo potest. Vid. *Hobbes de cive c. 6. §. 14.* Et si velut per reflexionem sua obligari lege quandoque legislatorem constet, ex æquitate naturali, & decoro publico; ut quod in moribus civium tanquam bono publico expediens exigit, ipse quoque servet, excitando subjectorum obsequio, & ne vetando vitia, in quibus ipse volutatur, eorundem dulcedinem aliis invidere videatur. Vid. *1 Samuel. XIV. 40. Plin. panegyrr. Vita principis censura est, eaque perpetua; ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur, nec iam imperio nobis opus est, quam exemplo. Quippe infidelis recti Magister est metus.* *Melius*

homines external docentur quæ imprimis hoc in se boni habent, quod adprobant, quæ præcipiunt fieri posse. Nec erubescendum regibus, quod Athenæus l. X. ex Ctesia tradit; apud Indos regi non licere inebriari; apud Persas vero id concedi regi die uno, quo sacrificant. Mithræ. Claudianus de IV. consul. Honorii. In commune iubes si quid, censisque tenendum? Primus iussa subi, tunc observantior aequi Fit populus, nec ferre negat, cum videri ipsum Autorem, perere sibi. Componitur orhis Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus Humanos edicta valent, ut vita regentis. Livius l. 26. cap. 36. Si quid inungere inferiori velis, id prius in te actuos si ipse iuratus fueris, facilius omnes obedientes habeat. Plinius l. 4. epist. 22. Quam corporibus, sic in imperio, gravissimus est morbus, qui à capite diffunditur. Justinus III, 2. 8. Roxarum Persicum c. 1. Si rex ex subditi hortu unum pomum comederit; servi ipsius arborem exaruerint. Si ex quinque ovorum iniquitatem licentiam duxerit, Continuo milites ejus mille gallinas vitæ fixerint.

§. 4. Ad vindicandam hujus imperii summitatem, in monarchiis cumprimis, excutienda est vulgata distinctio majestatis in *realem* ac *personalem*. Quam quidem nos non absurde modo, sed & perniciose ad imperium adplicari judicamus eo sensu, ut reali & personali majestati simul & eodem tempore in civitate monarchica locus præbeatur; adeoque in regno regi tribuatur imperium personale, populo, prout regi contra distinguitur, reale, & quidem hoc illi par, aut superius; prout alias jura realia personalibus nobiliora fere habentur. Hoc enim contradictionem involvere, & civitates facere bicipites, non sine exitiabili convulsione, in apico est. Neque ideo necessum est duplicem majestatem fingere, quod extincto rege, aut familia regnatrice, populus sui juris cyadat, hæctenus, ut pro lubitu alium regem aut aliam reip. formam possit constitucere. Non magis quam fingendum est in servo imperium reale, imperio domini personali contradistinctum, ideo quod extincto sine hærede domino, servus sui juris fit. Neque ad rem facit, quod Grotius l. 1. cap. 2. §. 7. aliique subjectum summæ potestatis faciunt, *communem*, vel *propriam*, quorum illud sit civitas, hoc unus homo, aut concilium universorum, vel paucorum. Nam sensus iste est: si quærat confulse, ubinam summum imperium reperiat, respondetur, illud existere in quavis civitate: si quærat distinctius, quænam persona imperium in civitate habeat, respondetur, vel rex, vel senatus, vel populus. Sed quis inde inferat, dari duo distincta imperia, quorum unum reale in civitate resideat, alterum personale in rege? Sicuti ineptus fuerit, qui duos distinctos visus in homine fingere velit; unum, qui sit in homine tanquam in subjecto communi, & alterum qui in oculo tanquam in subjecto proprio.

§. 5. Fuerunt, qui asserere non dubitarent; imperium regis universo populo nec posse nec debere esse superius. Cui non parum patrocinari videtur Aristoteles *pol.* l. III. c. 12. Qui *idem* d. l. c. 11. tradit: *ὅς γὰρ τὸν βασιλέα μὲν ἔχειν ἰσχυρὴν εἶναι, ὅδε τοσαύτην τὴν ἰσχυρὴν, ὥστε ἐκείνῳ μὲν, καὶ ἐνὸς καὶ συμπελομένων, κρείττω, ἢ δὲ πλεονεξίας, ἢ πλεονεξίας. Potestatem quidem regem habere oportet; tantam vero potestatem esse, ut singulis quidem; Uno, & pluribus sit major, multitudine vero minor. Istos homines sibi oppugnandos sumit Grotius d. l. §. 8. Ubi primo ostendit, licuisse alicui populo penitus & sine exceptione imperium in se aliis transcribere; cum & singulis liceat in servitutem personalem alteri sese addicere. Vid. *Exod.* XXI. 6. *Levit.* XXV. 39. add. *Soldanus* l. VI. c. 7. l. 37. D. de *liberali*.*

causa l. 10. Cd. l. 7. §. 3. l. 33. D. d. t. l. 4. D. quib. ad libert. proclam. non licet. §. 4. Instit. de iur. person. & l. 6. §. 5. D. de injust. testam. Novella Leonis LIX. De antiquis Gallis Caesar de B. G. l. VI. plerique de plebe, cum aut are alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem ducant nobilibus. In his eadem omnia sunt jura, quae dominis in servos. Et si de cetero indignum videatur, cives sub absoluto monarcha viventes mancipiis comparare. Claudianus l. 3. de laudib. Siliconis: Fallitur, egregio, quisquis sub principe credit Servitium; nunquam libertas gratior exiat. Quam subrege pio. Huc facit illud Apolloni Thyamsei quod Philostratus l. v. c. 12. ὡς περ εἰς αἰετῇ περὶ ἄλλων, μελίσσι ηὐστὴν δημοκρασίαν ἐς τὸ εἶος ἀνδρὸς τῆ ἀρετῆς τὴν ἀρχὴν φάμεσθαι, ἅτως ἡ ἐνὲς ἀρχῇ πᾶσι ἐς τὸ ζῆν. Οὐδὲν τῆ κοινῆς περὶ κοινῆς δημοσίας ἐστίν. Sicut vir unus alios virute superans popularem gubernationem ita transmutat, ut unius hominis imperium esse videatur: ita unius hominis principatus ad communem utilitatem omnia dirigens instar populi merito habendus est. Add. Hobb. de cive cap. X. §. 8. Deinde afferuntur occasiones & causae, quibus compulsus populus aliquis justotum imperandi abs se abdicare, & alteri tradere potuerit. Quarum complures complectitur Cicero Offic. II. Atque etiam subiiciunt se homines imperio alienius, ac potestati pluribus de causis. Dantur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis praesentia, aut spe sibi utile futurum, aut metu, ne parere cogantur aut spe largitionis, promissionibusque capti: aut postremo, ut saepe in nostra republica vidimus, mercede conducti. Grotius ista adducuntur; si accidat, ut populo ab hoste excidium imminet, ad quod effugiendum nulla alia pateat via, quam si citra reservationem sub alterius ditionem concedat. Vid. Livius l. VII. cap. 31. si inopia pressus aliter non habeat, unde se sustentet. Vid. Genes. XLVII. 19. Si paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitatum recipere velit, quam absolutam ab ipso subjectionem stipulatus: aut si quis magnam servorum copiam ea lege manumittat. Quae & ejusmodi regiminis forma genio alicujus populi congruere potest. Neque vero semper degeneris est, aut abjecti indicium animi, absoluta monarchia gaudere; quod plerisque in democratia natis videtur; apud quos eo nomine Cappadoces male audiunt, quod oblatam à Romanis libertatem adspersati sint. Vid. Strabo l. XII. & Justinus l. 38. cap. 2. Euripides Helena ex communi Graecorum opinione: τὰ βαρβάρων δευλὰ πάντα, πλὴν ἐνός. omnes barbari servi, excepto uno rege. Quin populis, in quibus multi sunt homines impotentes, ambitiosi, elati, & aequalitatis impatientes libertas popularis est perniciosissima: iidem regnum facile patiuntur. Nam malunt uni parere, & reliquos eminere, quam aequali cum omnibus conditione degere: & dominari, ut possint servire, volunt. Arifonius. Imò Oriens usque ad eo Regibus suetus & olim & nunc, ut Neuhes in legatione referat, Chineses non potuisse animo concipere, quid rei essent Ordines Hollandia, quod praeter monarchiam nullum regiminis genus norint. Et Rex Pegu, cum ipsi referretur, imperium apud Venetos esse penes Senatum, effusissime risit, velut rem plane absurdam, ut refert Caspar Balbi Venetus, in itinerario. Ast popularem libertatem bene ferre non possunt, nisi temperato spiritu homines, sedatis affectibus, & aequo animo intra aequalitatem latere gnari. Saepè denique civitates liberae per turbas intestinas eò rediguntur, ut nisi sub unius absoluto imperio saltem nequeant esse; & cum domino pax sit venit, Lucanus l. 1.

§. 6. Potius est excutere rationes eorum, qui realem istam, quam fingunt, majestatem populi supra reges evehere gaudent. Jactant omnes reges à populo constitutos. Atqui naturale esse, ut constituens sit constituto superior. Verum licet ad quorumlibet regum constitutionem populi consensus interveniat; inter modos tamen, quibus ille elicitur, magna est differentia. Quidam enim populi ultro sibi regem sumunt: reliqui bello aut alia necessitate subacti regem accipiunt, quem extra istiusmodi casum hautquaquam optabant. Atqui communis loquendi ulustert, ut illi demum reges à populo dicantur constituti, quos iste ultro sibi sumfit. Qui per vim bellicam, aut simili modo consensum extorquent, non à populo constituti, sed populum sibi subjecisse dicuntur. Deinde tunc demum constituens constituto est superior, si penes istum semper sit, quousque hic eo, quo positus est, loco debeat subsistere. Sed quandoque ab initio quidem ultroneæ voluntatis est, quam velis constituere; constitutione semel facta, constitutum terre necessitatis fit. Aliqui sic respondent. Constituit quis aliquem vel in caput tertii, vel in caput proprium. Prior constituto sane superior est. Præsupponitur enim, istum tertium sub hujus esse potestate, & deinceps quoque manere. Unde necessarium est, constitutum quoque ab istius voluntate dependere. Cum enim non possit unus duobus dominis non subordinatis servire, non possum subjecto meo dominum imponere, ut non in hunc mihi maneat potestas; adeoque hic subordinatus duntaxat fiat dominus. Sic populus liber, qui ducem suis militibus imponit, & illo, & his superior est, & manet. At qui aliquem constituit in seipsum, seu qui imperium alteri in te confert, non magis eo superior manere potest, quam idem eidem eodem tempore imperare & parere. Pergunt, cum omne regimen sit eorum causâ, qui parent, non qui imperant, seu quia rex est propter populum, non populus propter regem; ideo populum utique rege superiorem esse. Id enim sane, propter quod aliud est, nobilius videri eo, quod in istius gratiam est institutum. Enimvero non omne imperium, puta herile, est introductum in eorum gratiam, qui parent. Quanquam si dominus ex suo imperio fructum capere velit, necessum est, ut servi quoque curam agat. Deinde non id quaeritur: pluris sit persona regis, an totus populus, si alterutri utique sit pereundum: sed an quia imperium civile repertum est ad emolumentum universitatis, judicium de procurando isto sine sit potius penes eos, qui suam voluntatem voluntati regis subdiderunt, an vero penes eum, cujus iudicio atque conscientiae summa rerum fuit concredita. Aliqui ex eo, quod populi ob peccata regum puniti leguntur, inferunt, penes populum fuisse eosdem peccantes coercere; id quod sine potestate, quæ regum jus superet, intelligi nequit. Haut quidquam enim imputari mihi factum alterius potest, ad quod ego nihil contuli. Jam autem fingi non potest, quomodo populus de reatu peccati regii, quod in primis isti displicuit, participare potuerit, nisi quia regem plectere omisit. Verum id pro certo habemus, peccata regum in se non derivare aliquem reatum in subditos, nisi ipsi positive quid ad ista contulerint. *Enripides Suppl.* *εὖν ἀπὸ τοῦ πολὺς καὶ καὶς κλύσσει διὰ κυβερνήτην κακόν. culpa vacat res publica, male audiens propter gubernatorem malum.* Ex omissione autem prohibitionis aut poenæ haut quidquam isti possint reatum contrahere; quippe cum ipsi tanquam inferiores regum peccata neque possint, neque teneantur prohibere, aut punire. Nam uti facultas, ita

& obligatio alterius delicta prohibendi ex potestate in alterum provenit, seu ex imperio, quod jus alterius actiones dirigendi involvit. Unde neque antequam rex constitueretur, cæteri ex ejus facto, teneri poterant, cum æqualis in æqualem non habeat imperium; neque postquam rex est constitutus. Aburdum quippe est dictu, illos, qui ante collatum in aliquem imperium velut in æqualem non habebant potestatem pro imperio aut violenter ipsius peccata prohibendi, eandem accepisse, postquam eidem in se dederunt imperium. Sed neque ex illo pacto, quo subditi in regem absolutum imperium contulerunt, peccata regum subditis imputari possunt. Nam illo pacto impunitatem cives regi non dederunt, sed quam antea ex libertate naturali habebat, ipsi reliquerunt; cum alias nulla ratione imperium summum gerere posset, nisi à pœnis humanis foret exemptus. Ad exemplum 2. *Samuel*. 24. à *Grotio* d. l. lat responsum. Notabilis quoque locus est apud *Martinium hist. Sinice* l. 3. c. 1. qui ad d. cap. v. 17. facit. Quod aliqui dicunt; uti qui se in servitutem dedit, jus, retinet ex servitute iterum sese eripendi: ita par jus competere populo, qui monarchicum jugum subiit: id nemo tanus admisit, nisi addatur, ut id fiat bona cum venia domini, aut regis, quæsito sibi jure ultro cedentis. Add. *Xenophoni Cyrop.* l. 3. princ. Falsum quoque est, populum, cujus ingenio absolutum quondam imperium congruebat, ubi successu temporis servilem indolem exuerit, imperium recte excutere, & in popularem sese libertatem vindicare. Nam si talis casus emerferit, principi incumbet, ad mutatum populi genium regimen prudenter attemperare. Inepte dicitur; cum dominus re sua abutens coerceri possit, aut eidem bonis interdici, principem quoque potestate sua prave utentem in ordinem posse redigi. Nam prioris ratio est, quod principi superius jus competat in bona civium, quæ ne inutiliter dilapidentur reip. interest. At quis dixerit; subditis competere eminentius quoddam jus in jura principis, i. e. eosdem domini sui dominos esse? Ad dicta principum, quorum nonnulla adjunctantiam composita sunt, respondetur; principem utique debere omnia referre ad salutem populi. Sed ex eo nondum consequitur; cives coercere posse principem, quando judicaverint, ipsum media parum idonea isti fini adhibere. Absurde traditur; cum populus non habeat jus seipsum extinguendi; aut in corpus suum atrociter sæviendi, in regem quoque non posse tale jus transferri. Quis enim regi jus extinguendi populum: deruerit? Absolutum imperium non esse rem adeo formidabilem, mox ostenditur. Quid autem liceat populo, ubi rex aperte ad perdendum populum ruit, alibi dispiendum erit. Nequidquam allegantur consules, & quivis alii magistratus, qui itidem supra populum constituti dicuntur, & tamen à populo quandoque in ordinem redacti sunt. Quod ex sacris historiis afferunt; Ebræos jugum vicinarum gentium excussisse, postquam Deo sat pœnarum dedisse visi fuerunt: ad id sic habendum. Aut in statu belli adhuc versabantur cum istis populis, neque fide data istorum sese regibus tanquam cives subjecerant, & hoc casu oppressores suos tanquam hostes jure belli tractare poterant: aut expressum Dei mandatum super ea re acceperant, quod si quidem à communi jure abierit, aliis imitari non conceditur. Add. *Rob. Sanderfonus de oblig. conscient. prælect.* IX. §. 16. *seqq.* & *prælect.* X. §. 13. 16. 22. 23.

§. 7. Illud præterea satis clare patet, in quibusdam civitatibus imperium, campri-
mis regium, circa execrandos suos actus esse liberum, alicubi ad certum agendi mo-
dum

dum restrictum. Unde orta fuit distinctio imperii in *absolutum* & *limitatum*. Ubi accurate prius exponendum, quid vocabulum *absolutum* proprie notet; quod magno odio laborat apud eos, qui in liberis civitatibus sunt educati. Ac potest idem finistre explicatum malis principibus ad remp. vexandam, & plurima scelera patranda animos esse; frigidam subinde suffundentibus adulationibus, queis ambitionem, & alia vitiosum vitia alere ejus vocis jactationem in proclivi est. Absolutus es: ergo si libet licet: ergo bellis non necessarius cives juxta tuos, & vicinos artere, ut ipse magnus bellator clucas: ergo contumelias insulta quibuslibet: ergo exactionibus atque rapinis exhauri cives, ut ambitioni aut luxui materia suppetat. Quo spectat adulatio Anaxarchi ad Alexandrum, ob Clyti necem dolentem: *τίω δίκην τῶν θεῶν παρεῖλον, ἵνα παν περὶ μένον ὑπο βασιλεως, θεμετὸν δολή-δικαιεν. Ἰης & fas ἰσὶν ἀσφιδερε, ἢ quidquid rex agat id fas iustumque putesit.* Plutarchus ad Principem indoctum. Item illud Sophocles *Antigone*: ἡ τυραννὶς πολλὰ δ' ἄλλα εὐδαίμωνεϊ, καὶ ἐστὶν αὐτῇ θεῶν λεγέειν θ' ὅ βέλεται. tyrannus cum aliis in rebus beata est, tum quia licet ei dicere & facere quæ vult. Quin & dantur, qui absolutum jus regum ejusmodi argumentis & sententiis adstructum eunt, ut idem sola scelerum impunitate, vexandique populi licentia metiri videantur. Igitur uti singulorum hominum summa hæc, & absolutalibertas intelligitur, quando non ad alienum, sed proprium arbitrium & judicium statuere possunt de iis rebus & actionibus, salva tamen semper observatione juris naturalis: eaque libertas naturaliter omnibus hominibus competit, qui alterius hominis imperio non sunt subiecti: ita ubi plures homines in civitatem perfectam coaluerunt, ibi utique necessum est existere tanquam in subiecto communi eandem libertatem, seu facultatem proprio ex judicio statuendi de mediis, ad salutem societatis spectantibus. Quam libertatem comitatur imperium summum, seu jus ista media civibus præscribendi, eosque ad obsequium adigendi. Unde in omni civitate proprie dicta existit imperium absolutum, saltem habitualiter, si non semper exercitio. Implicat enim esse nemini obnoxium, & non habere jus statuendi de rebus suis ex proprio judicio & arbitrio. Imperium autem absolutum in se nil involvere iniquum aut intolerabile, ex fine civitatum institutarum facile est perspectu. Sane enim non ideo civitates constitimus, ut neglecto jure naturali, omnia ex prava libidine fierent; sed ut securitati & saluti singulorum junctis multorum opibus, commodius prospiceretur, utque adeo juris naturalis exercitio tuto vacare liceret.

§. 8. Caterum quando summum imperium consideratur, prout est collatum in unum hominem, vel in unum concilium, ex paucioribus aut universis constans, tanquam in subiectum proprium, non ubique ita absolutum & liberum, sed alicubi certis legibus alligatum observatur. Equidem in democratiis non ita manifeste discrimen inter imperium absolutum & circumscriptum videtur deprehendi. Quamquam enim in quavis democratia oporteat existere certa instituta usu recepta, aut scriptis sancita legibus, quo tempore, & per quos populus convocari, atque negotia publica proponi, & executioni dari debeant: (citra talia enim civitas non potest intelligi:) tamen cum ex universis civibus constet concilium illud, penes quod

quod est summum imperium, adeoque nemini extra idem ex istis statutis jus sit quæsitum; nihil obstat, quo minus quolibet tempore à populo eadem abrogari aut immutari possint. Add. *Andr. Maurocenus hist. Vener.* l. 13. p. 517. *seqq.* Huc facit, quod Anacharsis Solonem irrisisse legatur, qui civium se injurias & cupiditates putaret refrænaturum scriptura, quæ nihil à telis araneorum differret. Cui Solon reposuit, stare homines etiam pactis conventis, quæ neutri parti expediat violare ac leges ita se temperare civibus omnibus, ut futurum perspicuum esset, antiquis esse colere justitiam, quam jus violare. Verum eventus magis judicium Anacharsis, quam ipsum Solonis comprobavit. *Plutarchus Solone.* Nisi forte jurisjurandi religione ad ista perpetuo observanda nopolus sese adstrinxerit; uti Romæ circa reges non tolerandos factum. Et si an tale juramentum stringat, quando nemo ex illis, qui jurarunt, superest, supra disquisitum fuerit l. IV. c. 2. §. 17. Quo loco & notanda cavilatio Cæsaris, publicas pecunias auferentis, quæ depositæ tuerant eum execratione publica, in caput cujuscunque contrectare ausi, nisi causa belli Gallici: *ajebat enim religione solutam temp. perdonatis a se Galis. ut nihil inde sit periculi.* *Appianus Alex. de bello civili* l. 2. Apud *Herodotum* Chlo Solon Athenienses juramento adegisse, scribitur, ut ne quam legem ab se latam intra decennium abrogarent. Quamquam & aliqui, ne ejus modi statuta mutarentur, cavere voluerint, poena statuta in eum, qui ista abroganda sit suaturus. Quæ poena tamen non minus, quam prius statutum, abrogari potest. Sicuti Thasit quondam legem jufferant: *qui scripserit, fædus cum Atheniensibus faciendum, mortis reus esto,* apud *Polyanum strateg.* l. 2. Et Athenienses, ne quis referret de asserenda Salamine, apud *Plutarch. Solone.* Et Charondas apud *Thurios*, ut qui legi correctionem velit adhibere, laqueæ collum inertum gerens in conicionem procedat, apud *Diodor. Siculum* l. 12. c. 17. Apud *Xenophontem* περὶ ἀναβάσεως. l. 6. decretum sit, *ut si quis dividendi exercitus mentionem faciat, morte mulceatur.* In aristocratiis autem & monarchiis, ubi alii sunt qui imperant, alii quibus imperatur, adeoque ubi his ex illorum promissis & pactis jus potest quæri, clare discrimen imperii absoluti & limitati adparer. Heic igitur absolutus est, qui imperium administrat proprio ex judicio, non ad normam certorum & perpetuorum statutorum, sed prout præsens rerum conditio videtur exigere; quique adeo ex proprio judicio salutem reip. prout ejusdem temporis postulaverint, procurat. Unde tantum abest, ut in vocabulo absoluti lateat aliquid invidiosum, aut liberis hominibus intolerabile; ut idem potius longe acrioris curæ & circumspeditionis necessitatem principibus injungat, siquidem officio suo & conscientiæ satisfacere velint, quam quæis ad præscriptam formulam negotia publica sunt expedienda. *Dio Chrysostomus orat.* 62. *Bonus princeps nihil concupiscit, quod omnia se putat habere: abstinet & à voluptatibus, quod nulla non potiri possit, si adpetat: instior quoque est, quam alii, ut qui omnibus justitiam exhibeat: delectatur autem laboribus, quod ipse laborat, & diligit leges, quod non timet. Atque hec recte sibi persuadet. Cui enim majore opus est prudentia, quam qui tantis de rebus deliberat? cui accuratiores justitia, quam qui est supra leges? & cui modestia continentiore, quam cui omnia licent? & cui majore fortitudine, quam qui omnia salva conservat?*

§. 9. Enimvero quia unius hominis judicium in dispiciendo eo, quod salutis publicæ expedit, facile decipi potest; neque omnibus ea sit animi firmitas, ut in tanta

libertate libidines rationi obluſtantes compellere norint. (*Herodianus* l. 1. c. 4. *Χαλεπὸν μετρησαί τε καὶ ὄρον Πιθυμίας, ὡς ηρετῆος ἐχέσιος.* *Difficile est in maxima licentia moderari sibi, qualisque frenos imponere cupiditatibus:*) igitur multis populis consultum fuit visum, tantam potestatem non ita absolute committere unius hominis iudicio, ab erroribus non immuni, & arbitrio in prava flexili, sed potius certum modum imperii gerendi ipsi præscribere. Postquam inprimis fuit animadversum, certa instituta, modumque negotia expediendi genio populi, & statui civitatis optime congruere. Neque ista imperii limitatione sit injuria principibus, qui sponte populi ad id fastigii extolluntur. Nam si grave videbatur imperium accipere, quod pro arbitrio gerere non possent, licebat illud reculare. Nequaquam autem fidei religio, qua in iurceptione ejusmodi imperii adstringuntur, admittit, ut postea clandestinis machinationibus, aut per vim leges regni subvertere, & absolutus sese reddere velint. Scilicet quia *nemini religiosius quod juraverit custodiendum, quam cujus maxima interest non pejerari.* *Plinius panegy.* Nam illud nimis quam insipidum est, quod aliqui dicunt; cum reges à Deo sint constituti, isque ipsis munus suum recte gerendum injunxerit, id quod sine exercitio summi imperii fieri nequit: igitur eo ipso Deum censi contulisse regibus certam velut mensuram potestatis, cujus partem neque ipsi, ut delibitur aut circumscribatur, pati debeant: neque populus id recte postulare, aut ad idem regem adstringere queat. Non magis quam honeste inter maritum & uxorem tale pactum iniri potest, ut ille ad hujus furtivos amores conniveat, *doctus spectare lacunar, doctus & ad calices vigilanti stertere naso?* Aut ut ita contrahatur, *ut faceres tu, quæ velles, nec non ego possem indulgere tibi.* Verum uti illud quidem supra satis adstruximus, imperia civilia esse à Deo; ita hoc utique in arbitrio hominum fuit relictum; saltem quibus ipse Deus leges civiles non dedit, quam reip. formam in suum cœtum vellent introducere. Cordate *Phil. Melancthon in epit. philosoph. moralis:* sciendum est, dissimiles esse formas regnorum; & alibi alios esse gradus libertatis. *Adprobat autem Deus omnes formas imperiorum rationi & nature consentaneas.* Sicuti & puto, nullibi præceptum aliquod divinum extat, ut liber populus regem sibi impositurus, v.g. non Cajum, sed Titum eligat; aut certa aliqua formula divinitus sancita, sub qua omnibus regibus imperium sit deferendum. Neque juvantur isti homines loco 1. *Samuel.* II. X. quo aliqui nudum regis factum cum injuria conjunctum, alii verum jus, & quod ad omnes reges pertineat, volunt describi. *Grotius* autem l. 1. c. 4. §. 3. mediam viam sectatus, tradit, designari regis factum, sed quod effectum aliquem juris habeat, nempe non resistendi obligationem; seu utur rex quando talia patrat, contra officium suum faciat; non magis tandem subditos ipsi posse resistere, quam si optimo jure talia ageret. Ideo enim addi, populum istis injuriis pressum Dei opem imploraturum, quia scilicet nulla humana remedia extant. Adcoque illud vocari *jus regis*, quomodo *prator jus reddere dicitur; etiam cum inique decernit.* l. 1. i. D. *de just. & jure.* Enimvero genuinum ejus loci sensum hoc modo planissime erui posse arbitror. Fuerat hætenus inter Ebraeos democratia, sed quæ sæpe indueret faciem similem illi regno, quod *Aristoteles* heroicum dicitur. Judices divino plerique instinctu acti oppressos ab hostibus vindicabant, aut in pace jus dicebant: de cætero luadendi magis auctoritate, quam jubendi potestate, & adparatus ipsorum intra civilem modum nullo erat tri-

tributo juvandus. Add. *Grotius ad iudic. c. l. i.* Pertæsus tamen cum statum populus regem volebat ad modum cæterarum gentium, id est, qui externa quoque pompa & inanibus splenderet, & perpetuum militem aleret, aut certe in armis cives exerceret, ut hostibus ingruentibus statim posset occurri, Vid. 1. *Samuel. XIII. 2. XIV. 48* 52. Hæc Samuel, ut re adhuc integrâ mature deliberaret populus, jusejusmodi regis, & istius status incommoda ipsi ad oculos ponit. Vultis regem cultu magnifico insignem. Atqui hic numerofo erit satellitio stipatus, adeoque *filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, facietque sibi equites, & præcursores quadrigarum suarum.* Vultis regem, qui perpetuo milite sit instructus. At sic necessum erit, *ut constituat sibi tribunos & centuriones ex filiis vestris, qui antea rei vestræ familiari augendæ poterant vacare.* Eum regem negotia publica non permittent, ut agros suos ipse colat. Ergo de filiis vestris sumet *aratores agrorum suorum, & messorum segetum, ac pro armando suo exercitu fabros armorum, & currum suorum.* Cum præterea amplo ministerio aulae sit usus, neque ex dignitate uxorum & filiarum regiarum sit futurum, ut ipsæ tam luculentam culinam curent; ideo *filios vestros sibi faciet unguentarias, facarias & panificas.* Multis præterea ministris ipsi opus erit ad pacis ac belli negotia expedenda, quibus salaria constituenda ideo *agros vestros, & vineas & oliveta optima tollet, & dabit servis suis.* Ad quem usum etiam decimas exiger. Neque minus tamen, ubi opus fuerit, *servis & iumentis vestris ad operas suas utetur.* Uno verbo hoc dicit: si regem vultis habere, is regie vobis erit sustentandus, & huic finis certi redditus constituendi: cujus oneris si post pertæsum fuerit, nequidquam scepro eum exuere poteritis, postquam vestra electione jus sibi ad regnum quæsit, quod invito auferri non poterit. Ergo manifestum est, istum locum haudquidquam pravis principibus patrocinari: sed nec ibidem à Deo per modum legis certam velut mensuram regii imperii dictari, cui per humanas conventiones nihil possit addi, demivè, sed simpliciter onera & impensas status regii, tam absoluti quam limitati, delineari. Igitur omnino est in arbitrio liberorum populorum, absolutum regi imperium, an certis sub legibus velint tradere; modo leges istæ in se nihil contineant impium, aut, ipsum imperii finem non evertant. Nam etiam si ab initio homines libere in societatem civilem coiverint; cum tamen ubique subiecti fuerint legi naturali, debuerunt sane tales regulas imperii & obsequii civilis constituere, quæ legi isti, legitimoque civitatum fini congruerent.

§. 10. Cæterum ut recte intelligatur, quam promissione regis (de optimatibus eadem est ratio,) imperium absolutum esse desinat, (non enim cuilibet ea vis inest,) sciendum est; regem in susceptione regni ad id recte administrandum sese obstringere promisso vel generali, vel speciali, quod plerunque jurisjurandi religione firmatur. Generale promissum potest fieri vel tacite, vel expresse. Tacita promissio regni bene gerendi in ipsa ejusdem susceptione inesse intelligitur, etiam si nihil expresse dictum fuerit. Quo referenda sunt, quæ notantur *Grotio ad 2. Regum XI. 17. Populus promissit regis salutem sibi cura fore. Ita hic idem Josephus. Nam ut rex populo quidquam promitteret, moris apud Hebræos non fuit.* Nempe promissione expressa, & quæ in coronatione fieret. Frequentissimum tamen est, promissionem illam fieri expresse, non sine juramento, certaque ritu solennitate. Neque id inusitatum, ut in ea promissione officium regis descri-

describatur per periphrasin, aut enumerationem præcipuarum partium; puta, se diligenter invigilare velle salutis publicæ promovendæ, bonos defensorum, malos coercitorum, justitiam integre administraturum, neminem oppressurum, & similia. Ejusmodi promissa hautquaquam absolute imperii delibant; adeoque rex per eadem obligatur quidem ad imperium bene gerendum: quem autem modum, quævè media istius fini producendo sit usurpaturus, in ipsius iudicio & arbitrio relinquitur. Specialis autem promissio, & in qua etiam modus & media in imperio administrando adhibenda exprimuntur, duplicem habere vim videtur. Alia enim regis duntaxat conscientiam stringit; alia autem abs sui impletionis obsequium civium tanquam à conditione suspendit. Prioris generis promissio talis est, si rex ipsondeat, v. g. se certo hominum generi magistratus non mandaturum, se nemini privilegia in onus cæterorum redundatura daturum, nullas novas leges laturum, nova tributa aut vectigalia non impositurum, milite externo non usurum, & similia. Neque tamen simul constituatur concilium, quod rex teneatur consulere, siquidem ab istis promissis tempora reip. discedere jubeant; (nam istis semper tacita hæc exceptio inesse intelligitur, nisi salus reip. suprema in ejusmodi legibus lex, aliter requirat;) idque concilium jure suo, non precario, super illis negotiis possit cognoscere, citra cujus consensum cives jussis regis circa talia non obligentur. Hæc utique ad certas quasdam leges administratio imperii est restricta, & ubi citra necessitatem rex secus fecerit, sine dubio fidei violata est reus. Neque tamen civibus competit facultas regis jussa ideo detrectandi, aut istos actus reddendi irritos. Nam si rex dicat, salutem populi, aut insignem reip. utilitatem id postulare, sicuti & ea præsumptio actus regis semper comitatur, non habent cives, quod regerant: quippe cum ipsis desit facultas cognoscendi super istis actibus, utrum reip. necessitas eosdem exigat, an minus. Ex quibus & hoc adparet, non satis sibi cavere populum, si regi quidem non nisi limitatum velit imperium tribuere, neque tamen constituat aliquod concilium, citra cujus consensum actus isti excepti nequeant exerceri; aut nisi regi incumbat necessitas comitia habendi, ubi super exercituum istorum actuum deliberetur. Id enim præstat, quam si regi necessarium sit consulere consilium aliquod ex paucis duntaxat civibus constans; cum contingere possit, ut paucorum istorum privata commoda à bono publico discrepent, utique adeo ipsi ob privatum interessè non consentiant in salutaria regis destinata. Arctius vero constringitur regis imperium, si expresse inter regem & cives sit conventum in delatione imperii, ut ad certas leges fundamentales imperium gerat, ac super negotiis, circa quæ absoluta disponendi potestas ipsi non est relicta, ad concilium populi vel procerum referat, neque citra istius consensum quid decernat; secus si factum fuerit, nolle cives jussis ejus circa talia teneri. Tali modo qui regem sibi constituit populus, obsequium ipsi promississe intelligitur non absolute, & in omnibus, sed quatenus imperium ad capitulationem & leges fundamentales congruit; abs quibus discrepantes actus ipso jure sunt irriti, neque vim obligandi cives obtineant. Neque tamen per ejusmodi leges fundamentales summum imperium redditur mancum. Possunt enim in tali regno omnes imperii actus exerceri, qui in regno absoluto, nisi quod hæc rex solo suo iudicio, saltem ultimo, utitur; illic autem penes concilium est cognitio velut concomitans, non ex qua radicaliter vis imperii dependeat, sed quasi à

conditione sine qua non. Neque etiam in tali civitate existunt duæ voluntates. Nam utique omnia quæ fuit civitas, vult per voluntatem regis. Etsi limitatione ista fiat, ut non existente certa conditione, rex quædam non possit velle, aut frustra velit. Sed nec in tali regno rex summum habere imperium definit, aut concilium ipso rege est superius. Non enim sequitur; hic non potest agere omnia ex propria libidine, ergo non habet summum imperium. Ego non teneor huic in omnibus parere; ergo sum ipso superior, aut æqualis. Ego huic non possum quolibet modo imperare; ergo ille ipse mihi quædam positive potest injungere. Et longe diversa sunt hæc; ego teneor sequi, quod huic placeret, quia pacto me ad hoc obligavi; & ego teneor sequi hujus voluntatem, quia pro imperio mihi hoc injungere potest. Summum autem & absolutum nequaquam sunt unum & idem. Illud enim notat absentiam superioris aut æqualis in eodem ordine: hoc autem facultatem proprio ex judicio & arbitrio qualecunque jus exercendi. Sed quid si expresse adita sit clausula commissoria, ut si contra fecerit, regno excidat. (*Expresse* dicimus; nam vis legis commissoriæ non inest illi clausulæ, *si scius fecerit, se nolle tenere*. Sicuti apud Sabæos rex, cetera ἀρχιεὺς ἦν, ubi regia exiverat, à populo jussu veteris oraculi lapidabatur. Vid. *Diodori Siculus* l. 3. c. 47. & *Agatharchides de mari rubro* c. 50. Quo referre possis illud *Strabonis* l. 15. *Si qua mulier in India regem ebrium occiderit, manus habet, ut cum illius successore jungatur*. Arragoni quondam, postquam rex in ipsorum privilegia juraverat, hoc modo ipsi obsequium promittebant: Nos, qui valemus tantum quantum tu, te facimus regem & dominum nostrum hac conditione, ut observes nostras leges & privilegia; sin minus, non. Vid. *Hotomannus Franco-Gallia* c. 12. Sic Severus Imp. sub initium imperii non solum juravit, nullum Senatorem suo jussu interfectum iri; sed præcepit etiam, ut publico decreto sanciretur, *Imperatorem, si Senatori mortem afferret, eumque cuius opera ad eam rem uiceretur, liberosque ipsorum, hostes resp. futuros*, apud *Xiphilinum epit. Dionis*. Etsi non multo post Julius Solon, qui illud ipsum decretum jussu Imperatoris conscripserat, interfectus fuit. Heic certum videtur, regem abigendum non dari, cui regnum sit commissum sub clausula commissoria. Quo minus tamen limitatum quis imperium, vere regium tamen, hoc modo habeat, nihil prohibere videtur. Nam licet ponamus, temporarium imperium pro summo agnosci non posse; tamen proprie temporarium non dixeris, quod à conditione potestativa dependet, & quam nunquam existere penes regem est. Neque ideo ejusmodi rex judicio populi subjicitur, penes quem sit cognitio, an fidem fefellerit, vel non. Nam præterquam quod ejusmodi clausula commissoria talia comprehendere solet, quæ in ipsos sensus incurrunt, quæque adeo ambiguae disceptationi non sunt obnoxia, etiam qualiscunque illa cognitio non habet indolem judicii, quo super actione subjecti cognoscitur, sed nihil aliud est, quam nuda contestatio, quo quis manifestum suum jus ab altero violari ad animum revocat; id quod etiam in inferiorem cadere potest. Conf. *Bœcker. ad Grot. l. 1. c. 3. §. 16. Grotius* d. l. obscurius loquitur quando obligationem ex promissis regum cadere dicit vel *in exercitum actus*, vel etiam *directe in ipsam facultatem*. Contra prioris generis promissa si fiat, actus dicitur injustus, validus tamen; contra posterioris generis, etiam *invalidus*. Quasi diceret: interdum rex promittit, se aliqua parte summi imperii nisi certo modo non uturum: interdum parte aliqua

plane sese abdicat. Circa quod duo monenda sunt; primo quod etiam irriti possint esse actus, qui contra prioris generis obligationem fulciuntur, v. g. si rex promiserit, se inconsultis ordinibus nova tributa non indicturum putaverim irritam esse indictionem, quam proprio arbitrio rex fecerit. Deinde quod posteriori modo summi imperii partes divellantur, aut mutilentur.

§. II. Cæterum ut penitus natura regnorum limitatorum intelligatur, sciendum est, negotia, quæ in administranda reip. occurrunt, esse duplicis potissimum generis. Nam de quibusdam in antecessum potest constitui, ideo quod, quandocunque eveniunt, eandem habeant naturam: de quibusdam autem non nisi ex præsentis tempore iudicium ferre licet, reip. expediant, nec ne, ideo quod, quæ illa comitantur, prævideri nequeant. Circa utraque, ne à bono publico aberraretur, populus, cui limitatum placuit regnum, cavere potuit. Illic quidem, dum perperuas leges conscribit, ad quas sequendas rex adstringeretur; heic autem, dum concilium populi vel procerum consuli vult. Sic populus perspecta religionis suæ veritate, quique modus regiminis sacri, rituumque exteriorum suo genio quam optime congrueret, regi in declaratione imperii legem potuit dicere, ne quid circa sacra semel recepta propria auctoritate mutaret. Sic cum non constet, quam sæpe iustitia soleat laborare, si citra leges scriptas ex solo imperantis iudicio, & ex æquo & bono, quod frequenter non ratio, sed affectus aut impericia suggerunt, jus reddatur. Vid. *Tacit. A. XIII. 4. 2.* Tali incommodo evitando regem potest obstringere populus, ut vel ipse æqualiter conscribat leges, vel eas, quæ jam extant, observet; utique jus ex istis legibus dicatur per certa collegia, causæque non nili gravissimæ, aut per appellationem demum ad regem devolvantur. Quanquam & sæpe ex usu regis sit, invidiosas causas per alios decidi. Apud *Ovidium Metam. l. 12. A se Tantales omnes invidiamque removit: Argolicosque duces mediis confidere castris iussit: Et arbitrium huius traiecit in omnes.* Et ambitiosæ aut importunæ intercessionibus pro noxiis isto obtentu commode repelluntur. *Legum severitatem Et auctoritatem sua voluntate Et propositio plus valere, Et iudicium sententias suo iudicio præpollere,* dicebat Andronicus Commenus apud *Nicetam Acominatum l. 1. de imperio Andronici.* Sic cum notissimum sit, quam facile aliorum fudore parva per ambitum aut luxum profundantur: igitur ne opes civium ex regum libidine alimenta vitii ipsorum præberent, sapienter alicubi populus certos redditus regi assignavit, quot sufficere iudicavit ad statos sumtus in remp. impendendos; quod si ampliores desiderarentur, ad concilium referri super eare voluit. Cum etiam nonnulli reges gloriæ bellicæ plus iusto sint avidi, & in bella non necessaria ruentes, se simul & remp. in casum dent: inde cauti fuere, qui in declaratione imperii regibus suis hanc necessitatem injunxerunt; ut, saltem si ipsi bello alios vellent laceffere, concilium prius consulerent. *Franc. Lopez de Gomara hist. Ind. Occid. c. 95.* tradit, incolæ insulæ Borneo odisse bellum, regesque bellatores, eoque hos ante primam aciem solent collocare. Et sic circa alia quoque potuit constitui, quæ populus perspexit ex usu reip. esse: ne, si circa ista regi absoluta disponendi facultas relinqueretur, fortasse bono publico parum consuleretur. Ex hisce omnibus etiam patet, in quem sensum explicanda sint, quæ politici Græci, & qui eos sequuntur tradunt, legibus potius quam hominibus regimen civitatis esse committendum. Quod non alium commodum habere sensum potest;

test, quam hunc: præstare, ut qui imperant, ad præscriptum potius certarum legum remp. gubernent, quam proprio & in circumscripto arbitrio. Alias enim solæ leges non magis idoneæ sunt ad gubernandam civitatem, quam pyxis nautica ad regendam navem, nisi naucerus accesserit. Qua ratione regum potestas in Ægypto fuerit limitata, late docet *Diodorus Siculus* l. 1. cap. 71. Addatur de rege *Taprobanes* *Plinius* N. H. l. VII. cap. 22. in fin. Et *Solinus* c. 66. Apud *Philostatum* de vita *Apollonis* l. 3. c. 10. dicitur, sapientum Indorum jura non sinebant regem supra dies spatium apud eos morari. Insolita magis sunt, quæ de rege insularum *Hæbudum* memorat *Solinus* c. 35. Rex nihil suum habet, omnia universorum. Ad aequitatem certis legibus stringitur. Ac ne avaritia dvertat à vero, discit paupertate iustitiam, utpote cui nihil sit reissimilare. Verum auiture publico. Nulla illi fæmina datur propria, sed per vicissitudines, in quamcunque commotus fuerit, usurariam sumit. Unde ei nec votum, nec spes conceditur liberorum. Miser quoque *Mosyncæcorum* rex, quem, ubi iniquam sententiam tulisset, eo die turri inclusum fame macerabant. *Apollonius Rhodius* *Argon.* l. 3.

§. 12. Cum autem ut plurimum regi limitato circa actus illos, quos absolute ipsius imperio populus relinquere noluit; consulendum sit concilium universi populi, seu eorum, qui illum in classes divisum repræsentant; ulterius observandum, non æqualem ubique istius concilii esse potestatem. Nam alicubi ipse rex, cætera absolutus, constituit concilium aut senatum, citra cujus adprobationem ipse nolit sua decreta valere. Quo referenda putaverim, quæ de monarchia Sinica tradit *Neubof* in generali descriptione *Sina.* c. 1. Qui senatus sine dubio consiliariorum duntaxat auctoritatem habebit, & decreta regis sub censuram revocabit, quæque reip. minus ex pedire visa fuerint, rejiciet, non proprio jure, sed concessa ab ipso rege potestate. Qui hoc mod. librecavere voluit, ne per imprudentiam aut impulsu adulatorum aliquid statueretur minus reip. proficuum. Quo spectat illud apud *Plutarchum* in *apophthegm.* *Ægyptiorum* reges legem quandam suam servant, qua juramento obstringunt iudices, ut rege ipso injustam flagitante sententiam, ei morem non gerant. Et apud *Eundem* d. l. *Antigonus* tertius scripsisse civitatibus memoratur, si quid contrarium legibus per epistolam mandaturus esset, ne pareant, sed ipsum ignoratone lapsum censerent. Vid. l. 7. C. de precib. Imperatori offerendis. Aliquando & hoc modo importunæ flagitationes eluduntur, dum princeps ipse in speciem indulget, quod novit à senatu rescissum iri. Vid. l. 1. C. de peti. bonorum sublat. *Bodin.* de republ. l. 3. c. 4. p. m. 455. *Gramondus hist. Gall.* l. V. p. m. 277. seqq. *Joh. Labardus hist. de reb. Gallicis* lib. 3. p. 13. 133. edit. *Paris* A 1671. Quando tamen omnino placitum suum valere vult rex, rationeque à senatu adductas parum graves agnoscit, non habet iste ulterius, quod potestati regis obluetur. Non enim præsumitur, regem constituendo talem senatum. jure suo absolute imperandi se voluisse irrevocabiter abdicare, & quod à civibus simpliciter poterat exigere obsequium; ultro à conditione suspendisse. Adæoque senatus. iste delegatam duntaxat à rege potestatem obtinet, limitandam, quandocunque placuerit; etsi non nisi ex causis gravissimis placere hoc debet. Quamquam & hoc fieri possit, ut ubi libere abs rege talis senatus semel fuit constitutus, successores juramento in delatione imperii possint adstringi, ut ne istum iterum tollant. Per talem autem senatum, præsertim ubi regi sit potestas eundem iterum dissolvendi, imperium absolu-

tum esse non definit. Id enim non in eo consistit, ut rex cæca ex libidine, aut inconsulto animi impetu omnia agat, sed ut denum ex proprio iudicio de negotiis rem. spectantibus decernat: cui hautquidquam repugnat necessitas sanas rationes audiendi. Inde licet consilium, quod ab ejusmodi senatu regi datur, per se & velut ex potestate imperandi, quæ in isto hæreat, hunc non obliget: occasionem tamen obligationi præbet, quatenus regi repræsentat, qua ratione officio suo in præsenti negotio satisfacere queat. Sicuti medicus per se quidem ægrotum non obligat; dum tamen ostendit, quid sanitati ipsius conducatur, ad istius consilium sequendum tenetur ex lege naturæ, quæ cuique curam salutis & incolumitatis suæ imperat. Add. 1. Reg. XII. 7. 8. *Marinus hist. Simca* l. V. c. 37. p. m. 122. refert: *Simicos melioris fame reges ut plurimum in usu habuisse; ut cum a Philosophis ac bonis viris vel de fugiendis vitis, vel de virtute sectandis, vel de re alia quacunque ad regni bonum pertinente, monerentur, ea flexis genibus exciperent.* Add. *Idem* l. VI. c. 1. p. m. 204. *segg.* Idem judicandum de conventibus ordinum, qui huc tantum inferviunt, ut sint majus regis consilium, per quod querelæ populi quæ sæpe in consilio privato reticentur, ad regis aures perveniant, cui deinde liberum sit statuere, quod ex usu ipsi videatur. Vid. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 10. *Hobbes Leviath.* c. 30 ubi recte monet, siquidem regi summum imperium constare, ac nî civitas biceps fieri debeat, non posse conventum illum plura negotia tractanda suscipere, quam à Rege proposita sunt; cum etiam isti depurati à populo ad nihil amplius potuerint instrui, quam in literis, quibus convocabantur, continetur. Sicuti & solvetur conventus, quando rex in præsens ab iis nihil amplius tractandum declaraverit. Per modum tamen precum quædam regem ultro monere conventus iste non prohibetur. Ast vero utique limitatur regnum, quando sub hac conditione cives in regem illud contulerunt, ut circa certos actus exercendos concilium ordinum consular, citra quorum consensum decreta regis nihil sint valitura. Penes regem tamen esse debet, id concilium convocare, & dissolvere, ac negotia expedienda proponere; nî regi nudum nomen relinquere, aut irregularem remp. facere velimus. Quod si autem & ipsi ordines convocati ultro quædam ad salutem regni spectantia monere possint; decreta tamen super iis facta suam abs ratihabitione regis vim mutuabuntur. In hoc autem differunt ejusmodi ordines à consiliariis proprie dictis, quod licet utrique cum rege non his rationibus agere queant; horum tamen rationes rex utique rejicere possit, illorum non item. Neque indignum judicabit rex, si quædam ab ipso proposita ordines non admittant. Nam utique promissit, sese ob oculos semper habiturum utilitatem reip., de qua certius præsumuntur judicare plures selecti, quam unus. Habet ergo, quod suam imprudentiam, aut pravos affectus, aut fata reip. accuset rex, si ordines ab ipso dissentire contigerit. Ex quo & hoc adparet, vanum esse metum eorum qui putant, hac ratione in arbitrio fore ordinum, ut resp. sit salva, an minus. Neque enim tanta vecordia temere expectari potest vel à rege, ut ordinibus necessitates reip. clare nequeat exponere; vel ab ordinibus, ut iis perspectis salutem suam pertinaciter prodere velint. Hoc tamen certum est, cum illi, qui limitatum imperium in regem contulerunt, hautquidquam præsumantur vel civitatem voluisse destruere, ac dissolvere, vel suis pactis id efficere, ut finis civitatum obtineri non posset; inde istarum conventionum ita semper faciendam esse inter-

interpretationem, ut communi omnium salutem convenient, & nulla ratione eidem adversentur. Utque adeo in paciscendo, quicquid pacti sunt, eam mentem credendi sint habuisse; ne quid per eas condiciones & pactiones committatur, quod communi omnium salutem, & publice utilitati obesset, aut quo civitatis convulsio aut dissolutio sequeretur. Quod si autem ejusmodi casus contingat, conveniens quidem fuerit, si res moram patiat, in conventu populi aut ordinum eundem proponi. Ubi hoc fieri nequeat, penes regem erit pacta, in exitum civitatis eruptura, dextre corrigere. Id quod etiam circa receptas publice leges valet, quas aliquando filere summa lex, salus populi, jubet. Quod spectat factum Agelilai apud *Plutarchum in ejus vita*, qui per unum diem leges Lycurgi iussit dormire, ut citra ignominiam possent reverti, qui ex prælio ad Leuctra profugerant. Sic & ordinarium judiciorum processum sæpe observari non permittunt tempora reip. aut nocentium conditio, qui, si rei essent peragendi, acie vincendi prius forent. Unde cum grano salis accipiendus est *Hobbes Leviath. c. 9.* ubi factum hostile vocat, non poenam, quod infligitur auctoritate quidem publica, nisi publica antecedarat condemnatio. Nam hoc verum est, ubi nullum delictum antecessit. Sed ubi de hoc certo constat, poena utique erit, quæ infligitur, ut per ordinarium processum reum damnari tempora reip. non tuleriat.

§. 13. Enimvero *Hobbesius* nullam distinctionem inter summum & absolutum videtur agnoscere velle, sed potius orane imperium summum idem putat esse absolutum. Ubi observandum, omnibus illis dictis, quæ nimis crude ab eo posita sunt, ex fine civitatum restrictionem esse addendam. Puta, quod de civitate cap. V. §. 6. tradit: illum, cui in civitate competit jus poenas sumendi, jure cogere omnes ad omnia, quæ ipse vult. Sicut & ipse hanc limitationem exprimit cap. V. §. 6. quæ ad pacem & defensionem sunt necessaria. d. l. §. 9. in fin. ad pacem & defensionem communem. Etc. VI. §. 13. cum jure summi imperantis connecti ait tantam civium obedientiam, quantum ad regimen civitatis necessario requiritur. Sic, quando d. §. 13. dicit: quicumque voluntatem suam ita voluntati principis subiecit, ut quidlibet possit impune facere, leges condere, lites judicare, poenas sumere, viribus & opibus omnium suo arbitrio uti, atque hæc omnia jure, sane ei imperium maximum, quod concedi potest, concessit: considerandum, qua intentione, quovè consilio homines ad civitates constituendas animum adpulerint. Unde non plus potestatis sua voluntate quis in illum transtulisse intelligitur, quam quantum ad istum finem facere per sanum hominem judicari potest: etsi quid heic & nunc ad istum finem faciat, non penes transferentes arbitrium sit, sed penes eum, in quem potestas illa fuit translata. Ergo cogere jure cives ad omnia summus imperans potest, quæ ipsi ad bonum publicum aliquid facere judicantur. Ad illa autem cogere cives, quæ salutem civitatis repugnant aut legibus naturalibus adversantur, ne velle quidem debet. Et si tale quid conatus fuerit, sine dubio potestatis suæ limites transgreditur. Consideremus quoque argumenta, quibus *Idem de civitate cap. VI. §. 17.* evincere nititur, frustra limitationem imperii suscipi. Dicit; ceterum illum, qui regitur leges præscripsit, utique habuisse potestatem absolutam, saltem habitualiter, aut virtualiter. Si maneat ceterum, vel de tempore in tempus ad certum diem & locum conventus celebrabit, erit perpetua potentia illa; & sic rex non habebit summum imperium, sed erit nu-

duſ Magiſtratus. (Quod concedimus, ſi cœtus ille ſuo jure coire, & de quibusvis reip. negotiis decernere queat, eique ad reddendas rationes rex ſit obnoxius.) *Sin penitus ſe diſſolvat, nulla diſſolvatur civitas, relinquatur utique alicubi poteſtas puniendi eos, qui leges transgrediuntur: quod fieri ſine abſoluta poteſtate non poteſt.* Id quod fallum, uti & argumentum, quo iſthoc probare vult: *Nam qui jure tantum ſibi conſeſſum virium habet, ut poſſit quælibet crues pœnis cœercere, habet potentiâ tantâ, ut à civibus major contribus non poſſit.* At qui finem civitatum cogitaverit, & quod per voluntatis atque virium ſubmiſſionem cives non immobiles propriis nervis tunc facti fuerint, & quod ſub conditione virium ſuarum uſum alteri concedere, & an conditio illa extet, judicare, ea-que deficient, vires ſuas retrahere cives queant; iſ facile infirmitatem hujus argumenti deprehendet. Sicuti & illud aperte fallum; non plus cautionis eſſe ab imperii abuſu, conſeſſo imperio limitato, quam ſi abſolutum id relinquatur. Neque ſemper, qui ſatis virium habet ad omnes defendendos, (quod omnes non ſtolidi cives regi ſuo libenter concedunt,) ſatis quoque virium habet ad eos opprimendos. Imperia ducis, quæ vim habent movendi: milites, ut ſtrenue hoſtem invadant, enervia deprehenduntur, ſi jubeat eosdem in ſe mutuo ferrum ſtringere. Denique recte quidem cordati principes, etiam abſoluti, ingenio ſeſe civium attemperant, & ſæpe quandam ipſorum utilitatem minus urgent, quando iſti ad officium ſine periculo civitatis cogi non poſſunt. Aſt illi cives non minus cordati, qui cum perſpectum haberent, quid ſuæ civitati non expediret, per leges fundamentales effecerunt, ne ad iſtud à rege cogi poſſent.

§. 14. Denique & hoc ſummo imperio, quod penes Monarchas potiſſimum hæret, accidit, ut modus id habendi ſit vel plenus, vel magis aut minus deminutus. Quidam enim reges dicuntur regnum habere in patrimonio; alii uniliter tantum & jure quaſi ulufructuario idem poſſidere dicuntur, idque vel ad tempus vitæ, vel ad poſteros quoque ſuos certa lege transmittendum. Aliis denique certum temporis ſpaci-um gerendo imperio præfixum eſt, quo elapſo illud expirat, & ipſi ad privatam conditionem rediguntur. Equidem *Hobbeſio de cive c. 7. §. 16. c. 9. §. 11.* illi quoque Monarchæ temporarii vocantur, qui imperium ad vitæ tempus acceperunt; eosque omnes non monarchas tradit, ſed miniſtros duntaxat civitatis. Enimvero à communi uſu abhorret, illum vocari temporarium principem, qui imperio non niſi cum vita exiit; cum illi tantum proprie temporarii dicantur, quorum poteſtas cum certo ac definito temporis puncto ipſo jure expirat.

§. 15. Cæterum an detur monarcha temporarius inter cruditos, non adeo expeditum eſt. Equidem *Grotius l. 1. c. 3. §. 11.* Dictatorem Romanum, cujus imperium ſemeſtri ſpacio ſinebatur, pro vero monarcha venditat; eo argumento; quod *intra tempus ſuum omnes actus ſummi imperii exercuerit eodem jure, quo qui eſt rex optimo jure, neque ejusdem actus potuerint ab alio reddi irrii.* At quæ rerum moralium naturam ex operationibus cognofci; adeoque quæ facultates eodem effectus habeant, eodem quoque nomine eſſe nuncupandas. Quanquam dubium non ſit, quin major dignitas imperium perpetuum, quam temporarium comitetur: quippe cum ſolidiore veneratione proſequi ſoleant homines, quos nunquam ad privatam conditionem redactum iri norunt, quam quos paulo poſt in æquo ſunt conſpecturi. Enimvero & ante iſtum *Bodinus de republ. l. 1.*

c. 8. & post eruditi viri dictatorem non monarcham, sed magistratum duntaxat extraordinarium fuisse ostenderunt. Neque vero illud axioma adeo firmo stat talo: quod illarum facultates sint eadem, quæ videntur eisdem effectus producere. Sed considerandum quoque est, an quis facultatem eam exerceat tanquam suam, an tanquam alienam sibi delegatam. Hinc & minus rectè à Grotio d. l. illi in classem monarcharum temporariorum referuntur, *qui antequam reges in suam perveniant tutelam, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur, ut populo non sub sint, neque ante legitimum tempus eorum potestas sit revocabilis.* Hi enim summum imperium exercent non tuo, sed alieno nomine; adeoque non magis monarchæ vocari possunt, quam tutor dominus bonorum pupilli. Sed & dictatori omnes & singulas partes summi imperii simul ita commissas, ut intra semestrem suum pro arbitrio illas exercere potuerit, nemo historiae Romanæ gnarus admisit. Neque absurdum est, dari magistratum, abs quo, saltem in certo negotiorum genere, provocatio non concedatur. Vid. *Genes.* XLI. 40. 44 l. 19. C. de appell. & consultat. l. 8. C. de Episcop. audiens. l. un. C. de sentent. pref. prat. l. 18. D. de minoribus. Addatur quoque *Ulpianus* l. VI. c. 38. l. VIII. c. 33. & l. XXII. c. 25. *Valer. Max.* l. 2. c. 7. §. 8. in fine. Observandum autem heic, dictatorem, ut & quorumlibet magistratum potestatem, quæ certus temporis terminus præfixus, elapso temporis puncto expirare, eosdemque ipso jure ad privatam sortem recidere: adeoque quicquid post illud tempus egerint, pro privato actu habendum, cui rectè à quibusvis obsequium denegatur; utut fortasse insignia potestatis de facto retineant. Unde nec opus est ad imperium talibus abrogandum novo populi decreto: sed si tergiverterentur, statim ab ipsa executione initium potestatis fieri. Jura enim, quorum vigor à certo temporis termino suspenditur, eodem præsentente, statim expirant: sed si jus committendum sit, ubi certarum actionum qualitas deprehendatur, ibi cognitione & judicio est opus. Cujus discriminis ratio est, quod, an tempus præfinitum sit elapsum, dubium habere nequeat. An vero actio aliqua rectè aut secus sit suscepta, in utramque partem discipari potest. Vid. *Ulpianus* l. III. cap. 33. *seqq.* Cæterum dari exemplum temporarii imperii, quibusdam pro impossibili habetur, si de summo imperio, non vicario, sit agendum. Nam quod Augustus apud *Dionem* l. LIII. imperium sibi tantum in decennium dari voluit, & post illud iterum in decennium prorogavit ludibrium erat. Ludibrio scelus miscebat Nabarzanes apud *Curtium* l. V. c. 9. *Aspiciunt & imperium alii trade interim, qui tamdiu rex appellatur, donec Asia decedat hostis victor deinde regnum tibi reddat. Bessum regem temporis gratia statuamus. Compositis rebus, iusto regi tibi faciendum restituat imperium.* Majori specie pro fiduciarii regni exemplo allegari potest, quod exstat apud *Diodorum Siculum* l. 4. cap. 23. & 33. Sic apud *Nicephorum Gregoram* l. IV. Michac Palæologus jurejurando adigitur, ut imperium administraret, donec legitimus istius hæres & successor adolevisset: tum vero illi soli cedendum esse ultro & solio regio, & omnibus imperii insignibus. Et si juramentum illud haut quidquam sit servatum. Circa pactum autem Eteoclis & Polynicis, ut alternis annis imperarent, fortasse dici potest; illos hoc egisse, ut regnum ipsam haberent pro indiviso, alternis annis administrandum. Vid. *Euripides in Phœnissæ. Statius Thebaidos* l. 1.

§. 16. Circa illum modum regna habendi, quo ea regum in patrimonio dicuntur esse,

ab initio observandum ; id cujusque patrimonium dici , non tam quod abs parentibus in se derivatum obtinet , quam quod quocunque modo partum ipse pleno dominio possidet . Porro uti dominium proprie in rebus intelligitur ; sic & istæ præcipue in patrimonio dicuntur ; quippe in quibus nullum jus hæret , quo minus pro lubitu dominus illis non uti solum , sed & abuti queat . Postea rebus , quæ in patrimonio essent , accenseri cœpti sunt servi , quippe quos adeo domini ad se pertinere asseruerunt , ut isti non tam sibi , quam dominis salvi esse , aut perire intelligerentur . Atque hisce rebus ab initio patrimonia patrum familias circumscribebantur . Nam jus regendi uxores & liberos , licet ipsis totis competeret , cum tamen illud ad istorum quoque salutem spectaret , hautquaquam in patrimonio suo duxerunt , aut eo sese locupletiores censeri voluerunt . Vid. l. 126. §. 1. D. de reg. jur. & ibi Lac. Godofredus , l. 33. D. ad L. Aquiliam . Sicuti & eruditio , ac dexteritas liberorum hominum , ut ut ipsis maxime proficua , proprie in patrimonio non censetur . *Philo Indanus de plantatione Noë : Et pictori ars pingendi , & sua cuique artificii ars hereditas forsus censetur , non ut terrena possessio , sed ut Olympicum premium . Nam huiusmodi res quamvis non sint domini , pro sunt tamen habentibus .* Esti apud multos sane locum patrimonii ista suppleat . *Ovidius Metamorph. l. 3. Ars illi sua census erat .* Nihilominus cum deinceps ambitio regnantium inter præcipua bona imperium in homines ducere cœpisset , opibusque subjectorum mulcendis cupidinibus multi abuti instituerunt ; ista quoque regna in patrimonio numerata sunt , circa quæ pro lubitu alienanda imperantes disponendi facultatem acceperant , quod in hoc summa domini vis posita intelligeretur . Reliqui autem reges , quibus tanta in regnum suum facultas non concessa , idem velut personalem aliquam possessionem , & jure quasi usufructuario obtinere dici sueverunt . Cujus discriminis origo ex diversis potissimum regna adquirendi modis videtur provenisse . Quanquam enim ad legitimam quorumvis regum constitutionem subjectorum consensus requiratur ; diversi tamen plures modi sunt , quibus ille consensus elicitur ; sic ut alicubi rex subjectis impulerit , quod ipsos imperio suo complecti velit ; alicubi subditis rex magnum beneficium debet , quod ab ipsis regno fuerit admotus . Sic qui justam contra se bellandi causam præbuerunt , ubi victi sunt , jure belli vitam , aut libertatem personalem , & omnia bona potuerunt amittere . Hisce sane quæcunque conditio relinquatur , pro beneficio victoris habenda est . Qui licet victis libertatem personalem , & dominium privatum relinquat ; saltem tamen imperium in ipsos pleno & irrevocabili modo sibi suisque vindicare intelligitur . Idem in dubio fecisse præsumitur , qui in protectionem suam suscipit , quibus alias internecio imminabat . Quæ contra regna patrimonialia disputat *Franc. Hotomannus quest. illustr. 1. resolvit. Grotius l. 1. c. 3. §. 12.* Effectus autem , ex isthoc modo habendi imperium resultans , in eo potissimum cernitur , quod ibi non solum conditio civium arbitrio regum sit constituta ; sed & quod jus suum in tale regnum rex pro lubitu in quemcunque possit transcribere , adeoque & modum succedendi pro suo arbitrio constituere .

§. 7 Enimvero ubi rex ultro à populo alicuius , ubi singuli de suis juribus omnia sibi reservasse præsumuntur , quæ quidem cum natura civitatis consistere possunt , Adeoque qua conditione in hisce regnis cives vivant , non tam à regis , quam ipsorum civium .

viu arbitrio pendet; qui tamen utique de naturali sua libertate tantum sibi detrudere necessum habuerunt, quantum forma reipublicæ, quam introducturi sunt, postulat. Deinde quia ad regnum ultro dandum homines plerumque moveri solent peculiari aliqua consideratione, quæ in quibusvis non deprehenditur; & qui ultro imperium aliquis sub t, huic quidem, sed non ideo cuivis subjici velit: igitur regulariter in tali regno ab arbitrio populi dependere intelligitur, ad quem post mortem electi regis regnum devolvatur. Ubi si populo non placeat singulos reges peculiari electione adsciscere, penes ipsum tamen erit super successionis ordine disponere, neque regis heic quidquam contra populi voluntatem potestas valebit. Atque hoc potissimum intuitu ejusmodi reges jure usufructuario à quibusdam dicuntur regna sua obtinere, quod neque circa intrinsecam ejus structuram, neque circa translationem in alium suo arbitrio quidquam invito populo disponere queant. Conf. l. 13. §. ult. l. 15. §. 1. D. de usufructu. l. 9. C. 1. 1. Uterius comparationem inter regem voluntate populi constitutum, & usufructuarium extendere ego quidem nolim. Unde haut quidquam probaverim illud *Hobbesius de cive. c. VII. c. 16. Si populus ab electione monarchæ temporarii, i. e. in quem ad tempus vitæ imperium est collatum, ita discesserit, ut decretum prius factum sit de conveniendo ad eum locum certum post mortem ejus: tunc mortuo monarcha, consolidatur imperium in populo, nullo novo actu civium, sed jure priore. Toto enim medio tempore summum imperium, ut dominium, in populo erat, usus autem, seu exercitium ejus tantum in monarcha temporario, ut usufructuario* Enimvero hanc sententiam ita crude acceptam oppido quam periculosam arbitramur omnibus monarchis, qui libera populi voluntate sunt constituti, & qui certis legibus, quas vocant, fundamentalibus sunt adstricti. Præsertim cum, si licuit illi temporarium vocare monarcham, qui ad tempus vitæ constituitur, etiam illi hoc nomine nuncupari queant, qui imperium acceperunt in familia duntaxat sua continuandum. Et quia *Hobbesius* non definit, quousque talem regem cum usufructuario compareret; facile periculosis consecutionibus irretiri poterit. Cum enim dominium in se jus sit nobilius, quam usufructus temporarius, facile liceret concludere; populum esse rege superiorem, & hunc ab illo posse in ordinem redigi, si ad ipsius placitum regnum non administraverit. Quam ob causam rejicienda quoque sunt, quæ traduntur *Leviath. c. XIX.* quod electivi reges non habeant summam potestatem. Item, qui habet potestatem rege defuncto successorem constituendi, eundem summam quoque potestatem obtinere rege vivo; cum quis non possit alteri dare, quod ipse non habeat. Nam ad ipsam vim imperii in subjectos parum interest, quid circa casum interregni sit in aliquo regno constitutum. Etiam ubi heic fuerit provisum, cives addictissime possunt parere, & ab omni circa temp. potestate eosdem excludi nihil prohibet, reo de nova reip. forma, aut successore rege vivo cogitare licebit. Ex eo autem, quod rex electivus successorem sibi pro arbitrio eligere nequeat, non sequitur, ipsi usufructuari duntaxat, & non velut dominium imperii competere, ipsumque rei alienæ esse administratorem. Nam ut ad aliquem redeat potestas prospiciendi suæ salutis, & suas actiones proprio ex judicio gubernandi, (quæ potestas transierat penes alium fuit,) non necesse fariam est imperium ita velut divelli, ut penes hunc ejusdem *κτῆσις* remaneat, *χρησις* duntaxat in alterum transferatur; cum exincto eo, cui etiam absolutum in aliquem im-

Perium competebat, naturalis libertas ultro velut reviviscat. Quis enim v. g. patri velit *χρῆσιν* imperii paterni attribueret, ideo quod liberi ipso mortuo sui juris evadant aut domino *χρῆσιν* imperii herilis, ideo quod servus ipso citra omnem hæredem mortuo in libertatem abeat?

CAPUT VII.

DE MODIS ADQUIRENDI IMPERIUM
IN PRIMIS MONARCHICUM.

1. <i>Modus acquirendi imperium in democratia est uniformis:</i>	9. <i>Examinatur Hobbesius.</i>
2. <i>Sed in aristocratia & monarchia variat.</i>	10. <i>Quid si posthumus expectetur?</i>
3. <i>Imperium quatenus occupetur per vim justam:</i>	11. <i>De successione in regno patrimoniali,</i>
4. <i>Quatenus per vim injustam.</i>	12. <i>Et in regnis voluntate populi constitutis, eaque vel simpliciter hereditariis;</i>
5. <i>Qua ratione quis alterius imperio exsolvatur.</i>	13. <i>vel lineal;</i>
6. <i>Electio quomplex?</i>	14. <i>Aut per gradus velut transversos.</i>
7. <i>Quid inter regnum, 8. & inter reges.</i>	15. <i>De iudice controversiarum circa successiones in regnis.</i>

CUM in disquisitione, quo quis modo imperium adquisiverit, regulariter præsupponatur, diversum esse eum, qui imperium dicitur acquirere, ab illis, in quos idem acquiritur: manifestum est, quæstionem hanc democracias parum tangere; quippe in quibus illi, qui imperant & parent non physice, sed morali duntaxat respectu distinguuntur. Etsi enim quandoque, per seditiones pulsus optimatibus aut rege, democratia constituitur; tamen cum heic idem sint qui imperant & parent, nullo sensu dicitur; populum violento modo imperium adquisivisse, seu populum per violentiam talem, quæ ad subiectos pertinet, imperium in seipsum constitui. Inde & in democratiis, secus atque in monarchiis habendi imperium semper uniformis est. Incrementa tamen sua democratix, uti alix civitates, violentix bellicæ possunt in acceptis referre.

§. 2. Ast in aristocratiis discrimen aliquod deprehenditur circa modum acquirendi imperii, non in eo solum, quod alibi quidem optimatibus ultroneo consensu populi imperium fuit delatum, alibi per vim idem fuit quæsitum: sed & quod illo concilio propter singulorum mortes supplendo alicubi electio adhibetur, alicubi sola natiuitas ad illud concilium aditum præbet. Enimvero in monarchiis id discrimen longe clarius sese pandit. Etsi enim omnes monarchæ, ut imperium ipsorum fiat legitimum, consensu populi opus habeant; is tamen diverso modo elicitur: & qui ultroneo populi consensu sceptris admoventur, vel electioni, vel successioni idem debent.

§. 3. Modum acquirendi imperii violentum vocare solent *occupationem*. Circa quam tamen notandum, diversam eam esse ab illa occupatione, qua res domino carentes

carentes per solam adprehensionem nobis proprias facimus. Nam cum in istius modi rebus nullum existat jus, quo minus quilibet homo easdem sibi vindicare queat, (nisi lege civili impediatur,) nullo peculiari titulo opus est ad dominium illarum acquirendum, sed sola adprehensio corporalis cum animo sibi habendi sufficit. Enimvero cum homo homini naturaliter sit æqualis, adeoque alterius imperio non obnoxius; igitur non sola vis & velut adprehensio ad legitimum in homines imperium constituendum valet, sed alio insuper titulo est opus. Unde quando *Grotius* l. 2. c. 3. §. 4. tradit *in rebus, quæ proprie nullius sunt, duo esse occupabilia, imperium & dominium, quatenus ab imperio distinguuntur* vocabulum *imperii* haut quidquam capi debet de imperio proprie dicto, & quod excercetur in homines sed de imperio in terras, cujus hic est effectus, ut nemo nobis iniuriis in illis debeat commorari, nisi nobis subiectus esse velit. Alias enim homo non est ex numero rerum, quæ nullius sunt; sed qui non est alterius, suus est. *Xenophon Cyropæd.* l. 4. ἔδεν ἄνθρωπος ἡμετέρον εἶναι, ὡς ἡμεῖς ἡμῶν αὐτοῖς. Nihil ita nostrum est, sicut nos nostrummet ipsorum. Unde & *Idem* recte tradit l. 2. c. 9. §. 1. *Si quis sine omni herede obeat, servos ipsius liberos, & populos subiectos suis iuris evasuros*; quia non sunt hæc sui natura occupabilia. Mallem tamen omittam fuisse limitationem istam: *nisi libertatem suam ultro decerant*. Quem enim invenimus hominem, qui libertatem suam habeat pro derelicta, i. e. qui utitur domino carere nolit, nil tamen sua interesse puret, huic an illi serviat? Igitur talis demum occupatio ad comparandum imperium facit, quæ justam præsupponit invasionis causam, & consensu subiectorum, pactoque sublequente firmatur. Quin merito commendanda regula *Yncarum* apud *Peruvianos*, imperium pendendum proferre, & citra violentiam alios potius mansuetudine imperii aliendo, ap. *Garcilassum de la Vega Comm. Reg.* l. 2. c. 19. Citra hoc enim status belli durat, ac nulla obligatio, fidesque, adeoque nec imperium intelligi potest. Quo loco expendendus est *J. F. Hornius de cru.* l. 2. c. 9. §. 2. qui tradit: *si quis iniuste laceffentem, iniurusque id alius meritum bello devicerit, continuo in devictum habere legitimam potestatem, nec expectare subjugatorum consensum*. Atqui quomodo ex statu belli in pacem poterit descendere sine interveniente pacto? Quomodo fides & obsequium ei debebitur, qui illud non est stipulatus? Illud duntaxat habent iusto bello victores ut consentum devictorum non per ambitum, aut preces eblandiri necesse habent, sed eundem per intentata extrema mala queant extorquere. Unde nihil agit *Hornius* d. l. quando dicit: *si devictorum consensus necessarius foret, nunquam legitimus victor occupatione consequeretur imperium quod occupatio nullius efficacia foret, si victus non consentiret*. Atqui cum hæc occupatio presupponat victorem viribus præpollentem, adeoque mala quævis victo valentem representare; ipsa occupatio satis efficiet, ne victi consensum suum denegare victori queant. Nam utut nemo sit, quin vincere quam vinci malit: tamen nullus non sanus, ubi succumbere se videt, leviori defungi malo optabit: neque noxum sibi in victoris imperium consensum ducet, per quem internecionem effugere datur.

§. 4. Sed quid si per vim injustam imperium quis occupaverit? Equidem id extradubium est, quin populus democraticus, ejusve major pars ad evitandum gravius malum, qualicunque de causa intentatum possit abdicata libertate sub imperium unius aut paucorum concedere. Sicut & illud omnes fatentur, posse populum regi subiectum

ad declinandum excidium, & postquam in rege nihil amplius est præsidii, alteri sese submittere. Sed illud altioris est indaginis; cum metus injuste incussus pactum vitiet, & qui alteri injuria sua damnum dederit, ad restitutionem teneatur; quomodo consensus subjectorum, metu majoris mali expressus, invaloribus legitimum possit conferre imperium, ita ut horum quoque conscientia isto consensu possit tranquillari. Nam illæ næniæ sunt: cum imperium, quod invasor accepit consensu populi, non eripuerit populo, sed à Deo in populum acceperit: igitur si id restituendum foret, Deo reddendum, non populo. Sed cum Hornius ipse populo tribuat potestatem definandi subiectum, in quod Deus coelitus majestatem infundat; igitur sufficiet, si isthanc populo oppressor restituerit. Si enim populus recuperaverit facultatem liberè designandi regem, quem voluerit, credo, parum amplius sua interesse judicabit, siue majestatem illam suam invasor retineat, siue Deo resignet. Igitur judicaverim prius discernendum esse, an invasor per vim democratiam verterit in monarchiam, an vero monarcha ejecto in ejus sese locum immiserit. Posteriori casu obligatio restituendi non prius expirat, quam aut expulsus rex, ipsiusque hæredes, quibus ad regnum jus quælitum fuerat, sit extinctus, aut ipse pro derelicto id habuerit. Id quod etiam tunc fecisse præsumitur, quando per longissimum temporis spatium nullum conatum regni recuperandi ostendit. Vid. *Justinus* l. 40. c. 2. Interea tamen temporis, etiam quandiu adhuc invasoris conscientia laborat, subditos post consensum suum fides datæ valide stringit, siquidem tunc demum eandem dederunt, quando adversus expulsum regem, quidquid ab ipsis postulari potuit, fecerunt. Circa priorem casum hoc probabilissime videtur dici, cum populos æque in monarchia, quam democratia felix esse queat; facile esse ut, popularis libertatis desiderium digeratur, si remp. novus iste rex bene gubernaverit. Id quod etiam ex modici temporis patientia atque adfuetudine præsumi potest. Et hoc facto acquisitionis vitium purgatum intelligitur. Paucorum autem missitantium ratio haberi non debet, qui abs nulla reip. specie, etiam quæ ultro à civibus fuit constituta, absunt. Quod si autem aliquis post mutatam violenter remp. cives miseris modis habeat, vix judicaverim, inrinleca obligatione cives isti invasori obstringi. Illud enim nescio an gratis sit credendum J. F. *Hornio de civitate* l. 2. c. 9. §. 4. non attinere ad imperii naturam, quo modo fuerit qualitum; quippe cum idem semper *Subique* respondens postulet obsequium. Sane enim si quis non solum per vim aut fraudem imperium invasit, sed etiam, præter crudelem civium oppressionem, in manifesta violentia omnes suas rationes collocat; ejus vitium ne diuturnitate quidem temporis, quæ alias ad præscriptionem sufficere judicatur, purgari videtur. Nam diuturna possessio nihil aliud heic notat, quam per longissimum temporis spatium continuatam injuriam. Vid. *Justinus* l. 3. c. 5. Conf. *Grotius* l. 2. c. 4. §. 14. & l. 1. c. 4. §. 19.

§. 5. Hoc loco & illud quæri posset: si quæ civitas monarchiam amolita est, qua ratione & quando ipsius libertas democratica confirmetur? Ubi super diversis casibus distincte videtur pronuntiandum. I. Si urbs vel regio aliqua quacunque de causa excusso ejus imperio, cui antea suberat, libertatem sibi usurpaverit, & pro peculiari sese reip. gerere cœperit; ubi post cum antiquo suo domino amice transfegerit, & pro libera rep. agnita fuerit, statim libertatem pleno jure obtinet, neque ad ejusdem confirmationem

nationem mora ufurpationis opus habet. II. Si iustis de causis imperium alicui fuerit abrogatum, statim firma & iusta est libertas atque vindicata fuit. Neque diuturna possessione opus est aut ut illa libertas à priori domino pro legitima agnoscat; nisi hæc tenus, ut iniustus litibus, quæ ab isto deinceps moveri possent, materia penitus præscindatur. Vid. *Bandius de induciis belli Belgici* l. 3. p. m. 178. III. Ubi iniustus de causis rebellatum fuerit, libertas illegitima manet, quamdiu antiquus dominus bello ad obsequium rebelles reducere laborarit, aut saltem protestationibus jus suum in eosdem saluum conservarit, donec ex diuturno silentio colligatur, antiquum dominum jus suum habere pro derelicto. IV. Si contingat regionem vel urbem, periculo ab hostibus imminente, à rege suo auxilium frustra petere, quod vires ipsum deficient; sic ut ea propriis viribus & consilio salutem expedire cogatur: putamus prioris domini jus expirare, ubi per diuturnum temporis spatium suas sibi res seorsum habuit, nec cum antiquo imperio negotii quid amplius ipsi intercessit. Id enim aperte prioris domini derelictionem arguit. Nam si vel maxime interdum regem aut remp. necessitas subigar, ut ab auxilio suo destitutam urbem aut regionem propriæ defensionis relinquere cogatur; Vid. *Livius* l. III. c. 6. XXIII. c. 2. tamen depulsa ea necessitate ad antiqui imperii exercitium potius erit redeundum. Cum aliis principem se meum ferre nequeat, cui, ubi commodo possit, ullam principalis muneris partem adversus me exhibere diu curæ non est. Vid. *Livius* l. XXXV. cap. 16.

§. 6. Per electionem populus constituendus, aut jam constitutus ultro certum hominem suo iudicio imperii capacem designat. Cui post ubi decretum populi, aut eorum, qui populum repræsentant, fuerit significatum, idque ille acceptaverit, promisso populi obsequio imperium confertur. Eam vulgo faciunt *liberam* aut *restrictam*. Illa est, qua citra exceptionem designari potest, quicumque naturaliter habilis sit imperio, aut mox fore speretur. Hæc autem, quæ non nisi ex certa natione, familia, aut certa qualitate præditum recte potest designare. Si tamen (jus eligendi, prout radicaliter populo inherere intelligitur, consideremus, omnis electio in se libera erit. Licet enim decretum semel factum fuerit, quo certum genus hominum ab imperio excludatur nihil tamen impedit, quo minus id decretum iterum abrogetur. Sed si populus in paucos quosdam jus eligendi contulerit, ut plurimum certis ipsos legibus solet adstringere circa requisita, quæ in designando principe observari debeant. Alicubi electio velut mixta successioneprehenditur, quando regulariter quidem ad defuncti filios regnum devolvitur, ut tamen populi, procerumve consensus initio interveniat. Qui consensus non videtur nudum instar inaugurationis, aut præstationis, homagii, sed viri suffragii negativi habere. Veluti si populus in autorem familiæ regnatricis imperium hac lege contulisset, ut idem in posteros quoque transmitteretur, dummodo regno non inepti sint futuri. Igitur in talibus regnis populus aut proceres conveniunt, non tam ut regem eligant, quam ut declarent, nihil se in filio reperire, quo minus patris successor esse queat.

§. 7. Cæterum electio fit vel in civitate jam nascente, vel in civitate olim constituta. Ibi post primum pactum, & decretum super forma reip. introducenda ad electionem proceditur ab universis vel per universos deputatis. Qua peracta, & acceptata

inlecutoque inter electum & populum pacto perfecta civitas monarchica existit. In civitate autem monarchica jam constituta contingere potest, ut monarcha decedat, successor nōdum constituto. Quo casu res ad *interregnum* redire dicitur. Quæ forma autem civitati assignanda sit tempore interregni, facile intelligi potest, si consideretur, quibus vinculis perfecta civitas cohæreat. Scilicet quia per posterius pactum, regem inter & cives initium, intrinseca civitatis perfectio, & summum imperium actu provenit; inde subiecto proprio imperii sublato ad imperfectam formam regnum delabitur; sic ut primogenio duntaxat civitatum pacto cohæreat, quo singuli cum singulis ad constituendum unum coetum intelliguntur conspirasse. Quamquam isti pacto circa connectendos cives tempore interregni non parum firmitatis addit vocabulum communis patriæ, & exinde resultans qualiscunque cognatio; simulque quod plerorumque fortunæ isti loco sint annexæ, nec facile aliorum transferri queant. *Lysius orat. XXX. Qui natura cives sunt, sed in ea sunt sententia, ut quamvis regionem sibi esse patriam existiment, in qua suis commodis consulere queunt; de his suis constat, quod neglecto communi civitatis bono, privata sua lucra sint quasiurs, cum non civitatem, sed facultates & divitias sibi patriam constituunt.* Sicuti & recte *Livius l. 2. c. 1.* iudicat: per pignora coniugum ac liberorum, caritatemque ipsius soli, cui longo tempore assuecitur, animos civium consociare. *Antiphon. orat. 16. ὅτε ὁκλιπεῖν τὴν πόλιν καλῶς εἶχεν αὐτῶ. ἱκανοὶ γὰρ ἦν τοὶ ἐνέχυροι αὐτῶ ὅτε παῖδες καὶ τὰ χοῦματα.* Nec facile ipsi erat civitatem deserere: sufficientia enim pignora erant, quæ tenebantur, ipsius liberi & opes. Sic apud *Plutarchum* *Mario* Romani militem à censu legisse dicuntur, ἐνέχυρον τὴν ῥάσιαν ἐκάλεσθαι πένεαι δεκόντες, quod, quilibet suas facultates pignori opponere videretur. Quæ causa etiam est, quare civitas ad interregnum devoluta firmius adhuc cohæreat, quam exercitus, mercenarius cum primis, amisso duce; quippe in quo plerumque nulla patria, aut alia est. Ista igitur omnia ut conservent, atque in tuto collocent locupletes cives, ad concordiam interea agitandam sunt promiores & studiosius ad instaurandam civitatis formam incumbunt. Cæterum quamquam cum *Livio l. 1. c. 17.* interregni tempore regnum possimus vocare *civitatem sine imperio*, & velut exercitum sine duce; tamen quia civitates nascentes, antequam imperium in certum hominem aut concilium fuerit collatum, democratarum instar habent; (Vid. *Hobbes de Civ. cap. 7. § 5. ab init.*) & præterea naturale est, ut quando universi curam sui alicui commiserunt, eo extincto, ipsi sibi prospiciant: igitur regulariter interregna indolem democratiæ alicujus temporariæ præ se ferre videntur, saltem hæcenus, ut ex universorum consensu tantisper statuendum sit de communium rerum administratione, novoque rege creando, nisi aliam reip. formam introduci placuerit. Democratia tamen perfecta interregnum proprie non est, quatenus nōdum decreto sancitum, summam rerum perpetuo esse debere penes concilium universorum, & quia leges atque instituta publica ad monarchicum regimen adhuc sunt adaptata. Quamquam & hoc possit contingere, ut ubi regnum ex insignibus partibus integrantibus constat, puta ex diversis gentibus, provinciis, ac magnis urbibus, per interregnum faciem alicujus systematis id videatur induere. Ex hisce patet, quem in sensum capiendum sit illud, quod à *Grotio l. 1. c. 3. §. 7.* aliisque traditur: *rege extincto, circa successorem in imperium reverti ad populum.* Scilicet quamquam hæcenus in interregno penes populum imperium non sit, quod

nōdum

nondum communi decreto in perpetuum summa rerum in concilium universorum sit collata; poterit tamen interim populus per se, aut certos delegatos exercere omnes actus summi imperii, qui ad conservationem ipsius facere videbuntur. Nam falluntur illi, qui exincta familia regnatrice, negant potestatem inperandi ad populum reverti, sed duntaxat potestatem eligendi & designandi alium regem. Quasi vero, interregno existente, necessum sit populo omnino regem creare. Et quasi deinceps non possit imperium conferri in optimates, aut democratia in perpetuum stabili.

§. 8. Optime tamen tranquillitati suæ prospexerunt civitates, quæ declinandis incommodis, ex interregno oriri solitis, in antecessum constituerunt, penes quos, folio vacante, interea sit reip. administratio. Qui sive interregum, sive alio vocabulo insigniantur, sunt magistratus temporarii, seu, ut ita loquar, provisionales, qui autoritate universi populi actus summi imperii, saltem continendo tantisper coetui necessarios, exerceant; obnoxii tamen populo ad reddendas gestorum rationes, quas & aliquando novus rex velut nomine populi exigit. Horum potestas, novo rege creato, aut ubi super alia reip. forma fuerit constitutum, statim expirat. Ubi vero in aliquo regno extiterit perpetuus senatus, penes quem tamen rege vivo summa rerum non fuerit, in illum, rege defuncto, summa potestas proprio jure non recidit. Quamquam expeditissimum sit, ut in casum interregni vicaria reip. administratio tantisper eidem committatur, sicuti & antea abs rege in partem curarum tanquam minister vocabatur. Quicquid autem potestatis interregni tempore ille senatus exercuerit, id ab universo populo in eundem collatum intelligitur. Quam enim potestatem à rege tanquam magistratus obtinuerat, illa rege citra successorem defuncto extinguitur; (vid. *Conneftag. de unione Lusitan.* l. 3. p. m. 116.) & si pristinam continuare functionem conceditur, id non amplius defuncti regis, sed populi beneficium est. Add. *Bedius de republ.* l. 3. c. 2. p. m. 417. Hinc & ejusmodi senatui, interregis officium obeunti, haudquidquam licet diutius potestatem retinere, quam universis placuerit; multo minus sibi perpetuo imperium vindicare, aut propria autoritate aristocratiam constituere. Penes universos enim est super forma reip. disponere, & quidem pro lubitu, nisi forte de jure sint vincti. Vid. *Livius* l. l. c. 17: & *D. cnyf. Halcarn.* l. 2. ubi memorat, cum crebra illa interregum mutatio populo Rom. displicuisset, & quod pro uno centum viderentur reges habere, senatum in populi arbitrio posuisse, de ordinanda rep. dispicere, sive regibus, sive magistratibus annuis ejus curam mallent credere. Ersi eam optionem populus in senatus judicium rejecit. Add. quoque historia interregni post obitum Sigismundi in Polonia, ap. *Paulum Præfeciunt ad Ann. Christ.* 1632.

§. 9. Ad isthæc illustranda operæ pretium fuerit expendisse, quæ tradit *Hobbes de cive* c. 7. §. 15. 16 ubi talem format casum. *Si populus tradiderit summum imperium uni alicui hominum, habendum pro tempore tantum vite suæ, idque cum fecerit, unusquisque è cætu ita discefferit, ut de loco ubi post mortem ejus ad novam electionem congregentur, nihil omnino sit ordinatum: populus non amplius erit persona una, sed multitudo hominum dissoluta, quorum cuilibet cum quibuslibet convenire diverso tempore & loco, quo libuerit, licitum erit. Igitur talem monarcham ex lege gratitudinis teneri cavere, ne post mortem suam civitas dissolvatur: idque vel statuendo diem & locum certum, quo cives, qui voluerint, convenire*

possint; vel successorem sibi nominando, prout reip. videbitur expedire. Heic fallitur *Hobbes*, dum arbitrat, *congregatos, si discesserint, non constituo prius loco & tempore secuturi conventus, abire in dissolutam multitudinem*: liquidem hoc intelligatur de illis, qui jam civitatem perfectam, rege electo, constituerunt, non de his, qui in civitate adhuc constituenda sunt occupati. Nam qui congregantur civitatis formandæ causa, & discedunt non indicto in futurum conventu, illos manifestum est re penitus infecta dissolvi, adeoque singulos in priori statu permanere. Ast qui semel in perfectam civitatem coaluerunt, regique se subjecerunt, cum fortunarum suarum sedem in ista fixerint, non possunt præsumi tam fuisse socordes, ut cum rege defuncto novellam civitatem extinguere, & in naturalem statum atque anarchiam voluerint abire, non citra stabilitatē jam salutis periculum. Igitur ubi in regem imperium non fuit collatum hæreditario jure, aut ut ipse pro lubitu de successore statueret; saltem tacite inter ipsos conventum intelligitur, ut statim à morte regis conveniant, idque eo loco, ubi alias conventus celebrari moris erat, aut ubi rex domicilium fixerat. Nec facile deerunt in aliquo populo cives eximii, qui tantisper auctoritate sua reliquos contineant, & ad quamprimum consulendum reip. impellant. Ex hisce quoque perspicuum est, quousque admitti possit illud *Hobbesii Leviath. c. 21. Quando monarcha pro se & liberis suis regnum relinquit, eique renunciat, subditi ad absolutam & naturalem libertatem revertuntur*. Id enim hautquaquam in eo sensu verum est, quod isti in dissolutam plene multitudinem abeant, sed quod absolutum recipiant jus de statu suo denuo disponendi.

§. 10. Exoritur quoque aliqua species interregni in regnis successivis, quando rex decessit, relicta uxore prægnante, aut quam saltem prægnantem suspicatur. Equidem ex consensu plurimarum gentium in illos quoque, qui adhuc in utero existunt, jus aliquod transferri potest, adeoque iidem juris quoad *seipsum* capaces sunt. (Inde *Periæ*, relicta ab *Hermildate* uxore prægnante, cum magis prolem maculam utero ferri credidissent, cidari utero imposita, embryonem regem pronunciarunt, nomineque insignierunt: qui deinde *Sapores* fuit, gestis celeberrimus, apud *Agathiam* l. 4.) Existente autem subiecto proprio summi imperii interregnum non datur. Unde neque minorenitas regis, neque captivitas interregnum proprie dictum facit. Et si captivi sæpe à cognatis tanquam mortui fuerunt habiti, cum potius regnum ipsorum nomine tantisper debuisset administrari, quousque postliminio revertissent, aut in captivitate obissent. Vid. *Instin.* l. 36. c. 1. *Trehell. Pollio in Gallieno*. Huc facit, quod narratur à *Dione Cassio* l. 36. *Tigranes in regione Sophene thesauros in castellis repositos habebat. Eos à custodibus postulant Pompeio hi responderunt: à Tigrahe sibi hoc imperari debere. Cum Tigrahes in vestus licet in castella referarentur, imperaret, custodes excipiebant; eum non alio, sed invitum ad hoc jubendum adigi. Mox tamen cum Tigrahes ideo in vincula conjiceretur, aperuerunt. Sic & Demetrius, à Seleuco in custodiam datus, mandavit filio, ducibusque & amicis, qui Athenis & Corinthierant, ne literis vel annulo suo fidem adhiberent, sed ut si mortuus sit, reservarent oppida & reliquias regni Antigono. Plutarchus Demetrio. Partu tamen regio nondum edito, non satis constar, vivus an mortuus sit foetus in lucem produrus; & ubi à regno foeminae excluduntur, mas an foemina sit futura proles posthuma. Quousque tamen de ea re constiterit, populus hautquidquam jura illa, quæ*

in liquido interregno, nanescitur; sed regnum interea erit administrandum eo modo, quo alias per minorenitatem regis solet. Vid. *Serranus inven. hist. Franc. in Philippo Valesio ab init.*

§. 11. Ast per *successionem* jus regni semel alicui partum, aut in aliquem collatum, in posteris ejus continuatur. Est autem ista successio constituta vel arbitrio ipsius regis, vel arbitrio populi. Regibus, qui regna sua in patrimonio habent, jus quoque competit pro libitu super successionem disponendi; qui ubi expresse circa eandem voluntatem suam declararunt, illa utique non minus quam privati patrisfamilias testamentum fuerit sequenda. Quo calu poterit rex illud suum regnum aquis portionibus inter plures liberos dividere, etiam non considerato sexus discrimine; ac transferre illud legitimis deficientibus in naturalem filium, (quo nomine Alphonsus Arragoniæ rex regnum Neapolitanum bello partum in filium suum naturalem Ferdinandum contulit; apud *Gucciardinum* l. V. et si alii ad Arragoniam id pertinere jactarent, quippe hujus armis & opibus partum;) aut quem adoptavit, imo & in eum, qui nulla cognatione ipsi fuit junctus. Add. *Iustinus* l. 41. c. 5, n. 10. Enimvero ubi de successore suo nihil disposuerit ejusmodi rex, videndum est, quemnam naturalis ordo ad successionem vocet. Licet enim neque testamento, neque aliter voluntatem suam vivens declaraverit, præsumitur tamen noluisse civitatem se defuncto redire ad anarchiam, conjunctam utriusque cum pernecie civium, quibus tam miserum post se relinquere statum humanitas non patiebatur. Præsertim cum si illa fuisset ipsius mens, hoc facile significare liceret, quo in eum casum sibi maturè cives prospicere possent. Et æque de regibus quam aliis præsumitur, ipsos bona abs se parva nolle perire, aut quibusvis in medio velut exposita se mortuis relinquere, sed ad eos devolvi, quos ipsi carissimos habuerant. Igitur heic in successione regnorum patrimonialium idem ordo servabitur, qui in aliis privatorum hæreditatibus; nisi quatenus indoles & incolumitas regnorum ab eodem discedere suaverit. Et si enim fortasse pari affectu omnes suos liberos prosequatur pater; tamen eoque, si cordatus fuerit, illum temperare sciet, ut ne patrimonium, cui salus familiæ fere innexa, ad sui stabilitatem fiat ineptius; & ubi in contrarium nihil significavit, hoc ipsum voluisse præsumetur. His positis, sequitur, ejusmodi regem velle, ut post se quoque monarchica civitatis forma conservetur; utpote quam & ipse exemplo suo commendavit, nec alio facto aut verbo post improbavit. Deinde, quoniam naturali inclinatione omnes homines illis bene esse malunt, per quos sibi potius, quam aliis honor & gloria exurgit; honor autem & gloria unicuique post mortem per liberorum potius, quam aliorum quorumcunque hominum potentiam contingit; censetur parrem liberis suis melius velle, quam quibuscunque aliis. Nam si hoc nolit, expresse id fuerit significandum; cum tanta dementia non credatur in aliquem cadere, ut tam speciosum bonum ad liberos non pervenire, sed in medio positum rixarum materiam præbere velit. Non recte autem ab *Hobbeso de cive* c. 9. §. 15. inter signa voluntatis paternæ, regnum in liberos transferre nolentis, refertur consuetudo post plures successiones; cum, qui de successore tacet, consuetudini regni consentire intelligatur. Nam consuetudo illa, sive ab au. ore stirpis, sive à posterorum aliquo originem habuerit, in vim utique legis fundamētū habuit. Nos autem heic. quærimus de

ordine successionis, quando neque dispositio regis, neque lex aut consuetudo regni extiterit. Porro & hoc ejusmodi rex velle præsumitur, ut non solum regnum regularem formam retineat, i. e. ut neque partes summi imperii inter plures fratres, aut eodem gradu proximum regem tangentes distribuantur, neque iidem regnum pro indiviso parique inter se potestate administrent; sed etiam nolle, ut in plures partes regnum dividatur, & pro uno plura deinceps distincta regna sint. Quippe cum utrumque cum maximo regni detrimento, & ipsius familiæ regiæ convulsione sit conjunctum. Cui proximum est, ut etiam in hisce regnis, non obstante ætatis prærogativa, inter plures liberos masculi præferantur foemini, quia regulariter sexus masculinus imperio aptior, & foeminarum regimen fere incommoda quædam comitentur, quæ eo majora futura sunt, si per easdem fratres paterno solio sint prohibendi. Præterea & hoc obtinebit; ut inter plures liberos sexu pares natu maximus succedat, idque non ideo tantum, quia hic ut ætate, ita & prudentia juniores antecellere censetur, sed & quod alias fratres circa conjunctionem cum patre æquales sunt. Inter quos si dignissimo regnum esset deferendum, non possent non exitalibus inter se discordiis implicari. Illustre exemplum hujus rei possunt præbere turbæ, quæ non ita pridem regnum magni Mogolis exercuerunt; quas luculenter descripsit *Bernier*. Quibus præcavendis optimum est forti nascendi rem committere quam omnium fere gentium contentus, velut ab ipsa natura jactam, constanter amplectitur. Add. *Xenophon Cyrop.* l. 8. in ultima oratione Cyri. Hic tamen necessarium fuerit, ut primogenitus cæteris fratribus de honesta sustentatione prospiciat: Nam ut istis tantum rependat, quanti eorum portio futura erat, si regnum divisum foret, neque necessarium est, & fieri plane nequit. Ponamus enim quatuor esse fratres. Unde hic primogenito tantum pecuniæ, quæ tres quartas partes regni æquet? Add. *Bæcler. ad Grot.* l. 2. c. 7. §. 13. Quod si autem in ejusmodi regnis rex sine prole sit, fratres aut sorores succedent, & his deficientibus, prout quisque defunctum proxime attingit; salva tamen sexus & ætatis prærogativa. Quin & ad proximos ultimi possessoris regnum demum perveniet, qui autorem regni non attingunt, non solum voluntate defuncti expressa, sed & si ejusmodi succedendi mos circa privatorum civium hæreditates in regno sit receptus. Quem & circa suum patrimonium valere voluisse sumetur rex, dum expressa dispositione ab eodem non abiit. Quod autem *Hobb. de corp.* c. 9. §. 19. addit, non adeo liquidum est. *Qua ratione, inquit, succeditur ad imperium, eadem quoque succeditur ad jus successionis. Nam primogenitus, si ante patrem moriatur, censetur, nisi pater aliter statuerit, jus suum successionis transfuisse ad liberos suos: ideoque nepotes & neptes priores erunt ad succedendum, quam ipsorum avunculi.* (patrui debebat dicere.) Equidem fateatur, jus illud representationis aut substitutionis in locum esse valde favorabile, ne scil. liberis fraudi sit, quod tam mature patre fuerint orbat. Nihilominus cum filius, patre adhuc vivo, ad istius bona spem duntaxat, non plenum jus habeat; & non adeo necessarium videatur, ut quemadmodum jus, ita & spes, nondum in jus velut animata, in liberos transeat; vix solo jure naturali patris prævalebunt nepotes, nisi lege regni aut consuetudine fulciantur. Add. *Bodinus de rep.* l. VI. cap. 5. p. m. 144. seqq.

§. 12. Enimvero in illis regnis, quæ ab initio ultronea populi voluntate sunt constituta, ordo successionis originarie ab ipsius populi voluntate dependet. Qui ubi in re-

gem

gem non imperium solum, sed & jus de constituendo successore expresse contulit, (id quod non temere fieri solet,) succedet, quem iste voluerit. Sin ipse populus super successione disposuit, voluit eam procedere aut ad modum reliquarum hæreditatum, quantum ille ad regnum utiliter applicari potest; aut peculiari ipsū ratione temperavit. Successionem simpliciter hæreditariam in regnis à privatarum hæreditatum successione in hisce fere salus civitatis discedere jure jubet. 1. Ut regnum inter plures fratres aut hæredes, eodem gradu à defuncto distantes non dividatur. Quia hoc ad tuendum regnum & civium concordiam plurimum facit. Vid. *Iustin.* l. XXI. c. 1. 2. Ut successio stet inter eos, qui à primo rege descendunt; neque ad gradum transversum, multo minus ad affines transitus fiat. Nam isti regi, ejusque posteris regnum dare voluit populus; quibus extinctis, ad populum redit jus deinceps super regno statuendi. Add. *Bæcler ad Grot.* l. 2. c. 7. §. 15. 3. Ne succedant, nisi qui nati sunt secundum leges patriæ. Quia ratione excluduntur naturales seu nothi, ut uter pater forte non minore affectu ipsos fuerit amplexus. Nam saltem inter generosas nationes ad contentum patent, quorum matrem pater justo matrimonio dignatus non fuit, & pro instrumento magis desultoriae libidinis, quam socia vitæ habuit. Quin & ob defectum fidei, & perpetuæ cohabitationis non adeo liquido de talium patribus constat. Ast in regnis quam maxime expedit personam regis esse venerabilem, simulque quam minimum controversiarum circa eandem posse moveri. Add. memorabile in hanc rem exemplum apud *Martinum hist. Sin.* l. VI. c. l. p. m. 202. *Livius* l. 39. c. 53. *Est minore ætate, quam Perseus, esset Demetrius, hunc tamen iusta matrefamilias, illum pellice ortum esse; illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere: hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre.* Add. quoque quæ de Ferdinando rege Neapolitano refert *Jovianus Pontanus hist. Neapol.* l. 2. Huc etiam spectat, quod in quibusdam regnis aperto in conclavi reginæ pariant, ne partus fingi, & supponi credatur. Sic Fridericum II. mater Constantia quinquagenaria peperit, tentorio in foro urbis erecto, & præsentibus plurimis nobilibus viris ac foeminis. *Pandulfus Collenuus rer. Neapol.* l. 4. Excluduntur quoque adoptivi non solum, quia nobilitas generis vere regii magis venerandos efficit reges, majorque de illis spes concipitur, quod similes sint virtutibus futuri illis, ex quorum sanguine sunt prognati: sed & quia in naturalem regis stirpem populus regnum contulit, qua deficiente, ad se voluit redire facultatem de secutura regiminis forma disponendi. Quæ facultas, admissa adoptione, quæ quidem jus ad regnum daret in perpetuum posset eludi. 4. Ut in pari gradu, revera aut per repræsentationem tali, mares præferantur foeminis, etiam ætatis prærogativa gaudentibus. Add. *Bæcler. ad d.l. Groti* §. 17. 5. Ut inter mares, & ubi hi deficient, inter foeminas, in pari gradu maximus natu præferatur. Apud *Livium* l. 40. cap. 11. Perseus de Demetrio minore fratre: *transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, mori: Macedonum juris gentium.* Add. *Bæclerus d.l.* §. 18. 6. Denique & in hoc à vulgaribus hæreditatibus ejusmodi regna differunt, quod, licet non nisi morte prioris possessoris ad alterum devolvantur, & ab isto huic velut de manu in manum dentur; tamen occasione duntaxat prioris domini ad alterum perveniant, non autem, uti aliæ hæreditates, ex prioris domini jure, voluntate, & beneficio. Nam successio in hisce regnis non ab arbitrio ultimi possessoris dependet; sed ex constitutione populi in stirpe regia, conti-

auatur. Inde quoque non est necessarium, ut successor, licet gradu proximus, etiam in onera defuncti, quæ quidem in privato ipsius patrimonio hærent, subeat. Sed, si videatur, poterit regnum quidem capessere; privati autem patrimonii hæreditatem recufare; quippe cum regnum eximia quædam, & à privato patrimonio separata sit hæreditas. Nam populus quam optimo jure regnum deferre voluisse creditur; neque ejus quidquam refert, quid privato regis patrimonio fiat. Quin & ipsi populo oneri futurum esset, si ad privata regis debita luenda successor teneretur; quæ si privatis in bonis hic tantum non haberet, de publico solvenda demum forent. Isti hunc autem succedendi ordinem populus elegit, ne successor foret in incerto, & vitandis electorum incommodis; simul ut reverentia regi ex splendore natalium conciliaretur, & ex genere atque educatione spes esset præclaræ virtutis, regni que possessor regnum magis curaret, & animosius defenderet, si illud iis esset relicturus, quos ipse ob naturalem affectum maximi facit. Illud extraordinarium est, quod *Procopius de bello Persico* l. 1. c. XI. tradit: *ἐπερόφθαλμον, ἢ ἄλλη πρὶ λώεῃ ἐχόμενον, ὃ θέμις πέποις βασιλέα καθίστασθαι*, *Lusum aut alio quopiam vitio notatum nefas est Persis regem creare.*

§. 13. Sed cum in isthoc genere successionis inter personas longius ab autore stirpis remotas facile contingere possit, ut quæ alteri sit præferenda, non ita liquidum esset, siquidem simpliciter ita quisque ad coronam vocandus foret, prout nuper defunctum regem proxime contingeret, præsertim cum favor repræsentationis in remotioribus gradibus evanescat: igitur ad tollendas ejusmodi controversias multas apud gentes successio, quæ *linealis* dicitur, introducta est. Quæ in hoc consistit, ut omnes, qui ab autore stirpis regnatricis descendunt, velut lineam quandam perpendicularem intelligantur constituere, quarum quælibet regno prior, prout quisque in eodem gradu sexus, deinde ætatis prærogativa potior. Nec prout ad aliam lineam regnum devolvatur, quam omnes ex priori linea fuerint extincti. Unde & illis, qui hoc modo successuri sunt, non necessum est numerare, quoto gradu à proxime defuncto rege distent, neque ad jus repræsentationis provocare; sed prout quisque nascitur, ita lex illi perfectum jus ad regnum suo ordine habendum confert; quod jus quisque ad omnes ex se nato pari ordine demittit, licet ipse regnum non obtinuerit. Hoc modo igitur primo semper loco vocantur ultimi possessoris liberi, sed ita, ut & mortuorum ratio habeatur, siquidem ipsis proles super sit qualiscunque gradus: & si mortui istius linea potior sit, ejusdem proles reliquos omnes excludat: salva tamen semper in pari gradu ejusdem lineæ prærogativa & sexus, & ætatis. (Nam ut solâ ætatis prærogativa superet prærogativam sexus, nullibi puto exempla existunt.) Si ultimo possessori defuerint liberi, ab ipso adscendendo, (non recurrendo ad autorem stirpis & ibi incipiendo,) itur ad lineam proximam, & sic deinceps, salva semper in pari gradu ejusdem lineæ sexus & ætatis prærogativa. Cæterum successionis linealis utilitatis species duæ sunt: *cognatica* una, altera *agnatica*. Illa, quod in regno Castiliæ sit recepta, Castiliana quoque vocatur: quæ id habet peculiare, ut in eodem gradu ejusdem lineæ mares foeminis etiam majoribus natu præferantur, ob solum tamen sexum de linea in lineam transitus non fiat. Adeoque foeminæ non excludantur, sed postponantur

duntaxat maribus in eadem linea, ita ut etiam ad ipsas sit regressus, aut si peiores partes cætera mares, aut ex maribus defecerint. Cui consequens est, ut filia ex filio præferatur filio ex filia; & filia ex fratre, filio ex sorore. Successio autem agnatica ab illa differt, quod heic fœminæ, & ab his descendentes in perpetuum excludantur. Cujus rei ratio est, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinos regnum devolvatur, aut infertis per matrimonium in regiam familiam alienis antiqua stirps regia nimium rejiciatur. Vocant etiam hanc successionis speciem Francicam, quod in Gallæ regno illa recepta sit. Potest & hoc introduci, ut ubi omnes masculi ex stirpe regia defecerunt demum ad fœminas regnum devolvatur. Vid. *Guicciardin. hist.* l. XII. p. m. 367. Cæterum cum successio linealis valde plana sit; igitur sicubi controversia inciderit, ante omnia illud inquirendum fuerit, quænam successionis species in regno recepta sit. Id quod superiori seculo circa successionem Lusitanicam maxime erat discutendum; cum Raynuntius Parmensis linealem, reliqui simplicem hæreditariam urgerent. Vid. *Comestag. de Unione Lusitan.* l. 3.

§. 14. Potest etiam alius modus succedendi constitui, ut tali ordine quisque ad regnum vocetur, prout auctori stirpis regie est proximus. Qua ratione ipsi succedent omnes filii pro ætatis ordine; inde omnes nepotes, habita ratione & ætatis patrum suorum, & ætatis propriæ: his omnibus extinctis, eundem ad pronepotes, & sic deinceps. Talem modum succedendi quondam in Numidia fuisse usitatum, c. liggitur ex *Livio* l. XXIX. c. 29. Similis succedendi modus observatur quoque in regno Siam, teste *Jodoco Schouten in descript. ejus regni*. De more in regno Fessæ & Maroci testatur *Thuanus* l. 65 ad ann. 1578, & *Comestagius de unione Lusitan.* l. 1. qui tamen videtur innuere, peculiarem eam inter fratres fuisse conventionem. Apud Peruvianos quondam sub imperio Yncarum inter Curacas seu regulos duntaxat eum fuisse succedendi modum, refert *Garciassus de la Vega* l. 4 c. 10. Add. *Grot.* l. 2. c. 7 §. 24. Apud multos quoque populos in India, & imprimis per totam oram Malabaricam, hic mos succedendi est receptus, ut non succedat patri filius, sed sororis filius; quod credant, de hoc multo certiore esse fidem, quod sit ex profapia regia, quam de illo, uti inter alios refert *Petrus de Falloum, part. 3. epist. 6.* & *Hieron. Ojorinus* passim. Add. *Phil. Baldus in descript. Malab. & C. romand.* c. 17. p. m. 102. Esti apud incolas Hispaniolæ tantum in defectu liberorum sororum filii successerint, tanquam certiores, *Franc. Lopez de Gomara hist. Ind. Occid.* c. 28 *Idem* c. 12. refert, etiam in privata successionem filios sororum præferri liberis, excepta familia Yncarum, in qua filius succedit patri. Apud Canadenses quoque more receptum tradit *Franc. sen. Grewius hist. Canadensis* l. 1. ut in hæreditariis bonorum & dignitatum filii sororum præferantur filiis uxorum. Singularis modus succedendi ap. Chatramotitas (qui sunt natio Arabum,) refertur a *Strabone* l. xv. 1. *Succedit in regno non filius patris, sed qui primus è nobili genere post constitutum regem nascitur. Nam simul ac aliquis in imperio constitutus est, omnes nobilium uxorum uxores pregnantibus conscribuntur, & custodes adponuntur, qui observent, quæ prima peperit. Nam ejus filius ex lege assumitur, & ad regni successionem regalisiter educatur.*

§. 15. Cæterum hoc loco quæstio oritur, si controversia inter duos pluresve circa successionem in regno cum primis non patrimoniali oriatur, quis competens sit iudex? Nam ut ad arma statim propter causam nondum liquidam decurratur, lex naturæ non

permiserit. Heic illud initio certum est, indolem ejusmodi controversiarum non ferre; ut per modum jurisdictionis seu pro imperio decendantur; adeoque illas disceptandas esse modo inter eos recepto, qui in naturali libertate nullius jurisdictioni subiecti degunt. Quem in sensum explicandus est *Grotius* d. l. §. 27. In naturali autem statu invicem vivere dicuntur illi, quorum unus alteri non par est, aut imperat, & qui communem dominum non agnoscunt. Ac licet, qui inter se litigant, quamdiu litigant, fortasse alicujus imperio subesse possint: ipsa tamen causa talis est, ut sententiam tanquam à superiore profectam non admittat. Extra illum populum, de cujus imperio ambigitur, nemo judicem se ferre potest. Neque ipse rex, si eo vivo hæc controversia agitari coeperit, competens erit judex: quippe cum in ejusmodi regnis præsupponatur, populum habendi imperii modum regi hautquaquam submisisse. Et si non desint exempla, regum qui autoritate & meritis suis confisi amplio rem sibi potestatem heic asseruerunt, quam alias indoles regnorum liberorum fert. Inde inter filios Darii exortam litem ipse pater decedit, apud *Herodotum Polymnia*. Quamquam *Justinus* l. 2. cap. 10. eandem à fratribus ad Artaphernem, velut ad domesticum judicem, delatam referat. Sic & litem inter Arficam & Cyrum pater composuit. *Plutarch. Artaxerxe. Add. 1. Regum* l. 5. *seqq. Iulianus* XVI. 2. 7. Sed quod ne populi quidem sit tales controversias pro imperio definire, asseri potest, non quidem ex illa ratione, quam affert *Grotius* d. l. quia populus à se in regem, & regiam familiam omnem jurisdictionem transfulerit, neque ea durante aliquas habeat ejus reliquias. Nam causa successionis non pertinet ad objectum ejus jurisdictionis, quæ à populo in regem fuit collata: & ubi talis controversia tempore inter regni agitur, saltem temporaria jurisdictio populo denegari non potest. Verum ratio ex natura istarum controversiarum est petenda. Potestas enim judiciaria exercetur in subiectos cum hoc effectu, ut omnino in sententia latâ teneantur adquiescere, & si nolint, pro imperio possint adigi; idque quia subjectionis civilis pars est, decisionem controversiarum, quæ sibi cum aliis civibus intercedunt, ab imperante expectare. Atqui si omnes casus ejusmodi litium circa successionem expendamus, patebit, nullum ita esse comparatum, ut pro imperio possit à populo decidi, sicuti civium lites à communi judice solent. Si enim regi, qui volente populo possessionem regni adprehendit, post alius quidam è familia regia litem intenter, quasi propior gradu regnum ad ipsum spectet; neque petitor populum poterit judicem agnoscere, quippe cui judicium suum, dum semel legitimum regem ipsum agnovit, est tuendum: & qui semel summum fastigium inedit, hautquaquam sese illorum judicio submitteret, qui se ipsi subjecerunt. Multo minus populus competens judex habebitur, si quis regni hæredem se vendiderit, quem ipse agnoscere detrectat. Quod si autem, folio vacante, duo sese competitorum offerant, super potiore jure ambigentes, & populus sit paratus illum agnoscere regem, qui præ altero regnum sibi debere demonstraverit; judicio proprio dicto, & quali causæ subiectorum in civitatibus expediuntur, opus non est. Nam vel contrahitur duntaxat, quoto gradu uterque velut à solido distet; vel dubitatur, utrius gradus sit potior. In priori quæstione pari litigantium erit, prosapiam suam liquido deducere; ubi victoria ab illo stabit, cujus deductio populo clarissima fuerit visa. Quamquam autem judicium populi heic ad victoriam momentum adfert: non
tamen;

tamen sententia feretur velut pro tribunali à iudice in sibi subiectos, sed per modum nudæ adprobationis : quomodo debitor ad solvendum paratus non nisi instrumenta sui creditoris recognoscere cupit. Quod si dubitatur, qui gradus, aut quæ linea sit potior, declarata voluntas populi finem hui imponet ; cum quilibet, quid agere voluerit, intelligere præsumatur ; populus autem, qui nunc est, idem censeatur esse cum eo, abs quo successionis ordo ab initio est constitutus. Sic controversia Eduardi regis Angliæ contra Philippum Valesium, sicuti & paulo ante controversia inter Joannam, Ludovici Hutini filiam, & Philippum Longum ejusdem fratrem, coram ordinibus Franciæ disceptata fuit. Vid. *Scriptores historia Francica*; & *Polydor. Virgilius histor. Anglic. l. XIX. ab init.* Sic super successione in regno Arragoniæ novem delecti iudices pronunciant, ap. *Io. Marianam de reb. Hispan. l. XX. c. 2. & 3.* Sic apud *Dionysium Halicarn. l. 1.* item super successione inter Sylvium, & Julum Alcanii filium populus suffragio diremit, præter alias rationes hac præcipue motus, *ὅτι μητρὸς ἢ οὐδὲ πατρὸς τῆς ἀρχῆς, quod Sylvius matre natus esset, hærede universi regni.* Quanquam & ejusmodi declaratio non magis naturam habet sententiæ judiciariæ, quam si donator obscura aut ambigua sua verba interpretatus fuerit. Ubi aliquis competitorum queratur, studia populi magis in alterum quam in ipsum propendere, proximum fuerit ad arbitros rem deferre, neutri partium addictos, & quorum nihil interfit, hic an iste rerum poriat. Vid. *Connestag. de unione Lusitan. l. 3. & 5.* Frequentiores controversias huc spectantes vide apud *Groium d. l. §. 28. seqq. Arnsæum relect. pol. l. 2. c. 2. sect. 10. seqq.* & alios.

C A P U T VIII. DE SANCTITATE SUMMI IMPERII C I V I L I S.

1. Summo imperio iusta imperanti non debet resisti. 2. An civis à civitate injuria fieri possit. 3. Civis sepe injuste de imperio civis queruntur. 4. Quot modis civis à rectore civitatis injuria fieri queat? 5. An atrocibus injuriis principis possit resisti?	6. Non statim civibus vis in eum, qui tyrannus dicitur, est licita. 7. Gravis sententia. 8. Sacrosancti non sunt, nisi reges vere tales. 9. Quo casu invasor habendus pro legitimo principe? 10. Quatenus invasoris iusta civis obligent, legitimo rege adhuc supersit, sed expulso.

Quemadmodum summum imperium civile ad incolomitatem generis humani, & ad tollendas infinitas status naturalis miterias institutum est ; ita illud sacrosanctum & inviolabile ab omnibus haberi generis humani quam maxime interest. Add. *Diodor. Sicul. lib. 1. cap. 90.* Atque illud quidem à nemine cordato in dubium revocatur, quin nefas sit, imperantibus, quamdiu intra potestatis suæ limites veriantur, resistere. Nam ex fine & indole imperii adparet, cum ipso necessario conjunctam esse debere obligationem non resistendi, i. e. citra reluctantiam parendi. faciendo vel

omittendo id, quod ab isto injungitur. Enimvero de hoc potissimum disceptatur, an, si summus imperans subjecto præter fas quid imperet, aut quamvis injuriam intenter, tunc quoque sacrosanctus sit, sic ut nullo modo ea injuria per vim à subjecto repelli queat?

§. 2. Equidem *Hobbesi de cive* c. 8. §. 7. dogma est, *civi à civitate fieri non posse injuriam*, sicuti *nec servo à domino*; idque eo argumento, quod civitati cum cive nullum intercedat pactum; (sola quippe pacti violatio ex ipsius mente est injuria;) & quia civis voluntas voluntati civitatis subjecta est, sic ut quidquid à civitate fit, volente cive fieri intelligatur. Volenti autem injuriam non fieri tralatitium est. Enimvero jam supra ostensum fuit, neque injuriam consistere in sola pactorum violatione; & inter monarcham atque cives pactum intercedere. Subjectio autem voluntatis civium civitati facta ex fine hujus interpretanda & limitanda est. Sic ut eo demum res redeat: singuli cives suam voluntatem voluntati civitatis subjecerunt circa negotia, quæ ad conservationem civitatis faciunt; in quibus si factum civitatis civi displiceat, injuria huic non fit. Atqui cum extra ea negotia abs imperante civibus injungi aut inferri queant, quibus jus vel peculiari ex pacto, vel ex communi humanitatis lege quæsitum violatur, non adparet, quare civi à civitate injuria fieri nequeat.

§. 3. Probe tamen observandum, à civibus turbulentis aut querulis multa principum facta pro injuriis traduci, quæ tales minime sunt. Scilicet quod ab ipsorum judicio discrepat, id tanquam male factum damnatur. Et Jupiter neque serenus neque pluvius omnibus placet. Atqui quemadmodum propter varietatem ingenii humani, & male composita multorum desideria fieri non potest, ut reip. administratio singulis civibus æquè arideat: ita si quis pro injuria statim haberi velit, quod ipsi displiceat, vel civitatis dissolutionem quærit, vel ipse imperare cupit. Et sane non paucis ea sola querelarum causa, quia ipsi non regnant. Quo ex numero erat Avidius Cassius, apud *Falcatum Gallicanum*, qui causam sumtorum in M. Antoninum armis jactabat, quod sibi hujus imperium displiceret, quod non posset ferre nomen imperatorum. Quo prætexto adversus Septimium Severum utebatur quoque Pescennius Niger, apud *Æli. Spartianum*, & Clodius Albinus apud *Jul. Capitolinum*. Multi querelarum suarum causam in principem habent, quod is pravorum ministrorum utatur opera; sed veram doloris originem investiganti adparet, hanc esse, quod ipsi eodem ministerio non potiantur. Tributorum gravitatem plebs sæpe indignatur, etiam quando non plus exigitur, quam præsens reip. usus, aut probabiliter subsequatur necessitates videntur exigere. Cui quid reponendum sit, docet *Hobbes de Cive*, c. XII. §. 9. Poenas in legibus dictatas severe exigi nemo jure indignari poterit, nisi qui flagitiorum licentiam sibi postulare velit. Et tamen si cui isthæc omnia, quæ rationes reip. utique exigunt, intoleranda videantur, aliò migrandi potestas est. Quasi uti non placuerit, communem mortalium conditionem accuset, quibus nulla felicitatis pars illibata conceditur. Credere autem sibi ideo licere legitimum imperium vi excutere, perinde foret, atque ex rapinis rem augere velle, quia proprio labore se sustinere nimis durum videretur.

§. 4. Hæc quanquam ra sint, dubium tamen non est, quin à civitate, ejusque rectore civi injuria possit fieri, cum utique inter ipsos communio juris saltem naturalis existat.

existat, quæ sufficit, ut quis injuriæ ab altero capax sit. Duplici porro modo injuriam subjectis facere videtur princeps, si violat adversus ipsos vel officium *principis*, vel officium *hominis*: seu si cives tractat non ut cives, vel non ut homines. Officium principis vel universos respicit, vel singulos. Universis hoc debet princeps, ut salutem totius civitatis procuret, & quidem si absolutus est ad judicium proprium, si legibus quibusdam circumscriptus, prout istæ modum regiminis definiunt. Ergo universis civibus injuriam facit princeps, si omnem reip. curam abjiciat, ac ne per ministros quidem negotia publica expediri faciat. Puta, si neque adversus externos hostes defensionem civitatis suscipiat, neque per executionem legum intrinsecam tranquillitatem tueatur: & nihilominus inter tantam negligentiam dignitate & reditibus principalibus frui pergat, ac principatus fortunam sola luxuria ac libidinum licentia metiatur. Nam ubi cum curis regni etiam loco regali & proventus abstinere, imperio plane censebitur sese abdicasse; id quod ipsi concessum, nisi forte pravis consiliis reip. in graves difficultates conjecerit, eamque dein tanquam defectori destituere velit. Sine dubio autem injurium est, nullam officii partem facere, & tamen ejusdem emolumentis frui velle. Major adhuc injuria est, si directe animo hostili universorum salutem pessum dare studeat, atque hostis personam induat, quæ cum persona principis simul consistere nequit. Quamquam ejusmodi calus in principe mentis compote dari non possit. Quis enim tanus sua perdere velit? aut cui imperabit, qui cives suos hostium loco habuerit? Nisi forte duobus populis simul imperet, ut unius excidio alteri lautiores conditiones conciliet. Refertur tamen exemplum ejusmodi vesaniæ in *Itinerario Joan. Moqueti* l. 4. de quodam Rege Pegu, quem superiore seculo artibus magorum, uti ferebatur, tantum odium suorum civium subiecit, ut eos plane perdendi libido ipsum cepent; eoque sub poena mortis interdixerat, ne intra triennium terra coleretur. Unde tanta fames exorta est, ut in cibos sese Peguani passim occiderent. Sc & injuriam princeps facit, si leges fundamentales invito populo, & nulla urgente necessitate subvertat; aut si modum habendi imperium immutatum eat. Item, si patrimonium publicum destruat; si graviora quam pro usu reip. tributa imponendo pecunia cives emungat, eam inutiliter prodigat, aut alio extra civitatem transferat; & quæ sunt alia. Quo possis adplicare illud *Antipatri in Anthol.* Ἀλλὰ λύκος εἶργει, τί δὲ τὸ πλεον; εἴ τ' ὁ Φυλαχτὴν ὀλλύσῃ εἴτε λύκος εἴτ' ὅπ' τῷ Φύλακῳ; *At jugat iste lupo. Quid lucri hinc? credita quæ sint, si lupus, aut custos salva manere velit.* Singulis porro civibus id debet princeps, ut eos communi cum cæteris sui ordinis jure frui permittat, iisdem defensionem præstet, ac justitiam administret, quatenus id salva civitate fieri potest. Hoc si princeps singulis non præstiterit, ubi reip. tempora id permiserint, injuriam utique facit. Vid. *Iustinus* l. 9. c. 6 *sub finem*; et si Pausaniæ factum haut quidquam probandum sit. Sic apud *Xiphilinum epu. Dionis. & Zonaram tom. II.* vetula ferociter Adriano Imperatori, cum negaret sibi ad eam audiendam otium esse, occinit: *Ergo imperare noli.* Officium hominis adversus singulos princeps variis modis violare potest; puta si præter meritum honestum virum ignominia afficiat, si mercedem promissam deneget, mutuum solvere, aliosvè contractus implere detrectet, si datum perpetulantiam datum sarcire nolit, si honestam um virginum pudicitiam expugnet, si per adultera aliorum thoros polluat, si corpus lædat, bona cri-

piat, perdatve; si denique innocenti vitam eripiat per meram violentiam, aut subornatis calumniatoribus, aut ad iniquam sententiam adactis meru, vel per promissa iudicibus, & quæ sunt similia. *Ammian. Marcell. l. 26. c. 13. Inter arma Scilicet levioris conditionis æquatio leviora facit pericula: & Martia virtutis potestas, aut id quod ausum occupat, aut inopinata mors si acciderit, nullam ignominia continet sensum, finemque secum vivendi simul & dolendi perducit. Ubi vero consilium impius iura quidem prætentuntur & leges, & Catoniana vel Castiana sententiæ fūco per litæ resident iudices, agitur autem quod agitur ad voluntatem præsumide potestatis, & ex ejus libidine vitæ incidentium necisque momenta pensantur, ibi capitalis vertitur perniciēs & abrupta.*

§. 5. Enimvero difficilius est explicare, an ad quaslibet harum injuriarum citra reluctantiā perferendas teneantur cives; an vero certo in casu per vim easdem propulsare queant? Hæc nobis ita videtur. Cum illa vitæ humanæ sit conditio, ut omni carere incommodo nequeat, neque ullus homo facile tam compositis extet moribus, ut ad unguem omnibus satisfaciatur; stolidum juxta atque impudens fuerit, ob quævis vitia in principem velle insurgere; præsertim cum neque nos ita accurate officium nostrum erga ipsum faciamus, & in privatis quoque leges leviora delicta soleant dissimulare. Quanto æquius igitur fuerit modica principis delicta condonare, cujus cura civium tranquillitas, fortunarumque & vitæ securitas continetur. Præsertim cum experientia restetur, quanta civium clade, quanta reip. concussione etiam pessimi principes fuerint dejecti. Ergo leviores principum injuriæ nobili ipsorum muneri, cæterisque beneficiis, quin & nostris civibus, totique reip. sunt condonandæ. Vid. *Justinus l. 15. c. 3 n. 9. seqq. Tacitus A. XII. Ferenda regum ingentia, neque nisi crebras mutationes. Apud Eundem H. l. IV. Cerialis ad rebelles Treveros: Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres & cætera natura mala: ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vita erunt donec homines: sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur. Plato epist. VII. Ea mente circa patriam vir prudens esse debet, ut ita reprehendat civitatis errores, si neque frustra sit reprehensurus, neque ob reprehensionis studium periturus: vim autem patriæ per reip. mutationem afferet nunquam, quando absque expulsiōe & cade civitatis emendari non possit. Sed quietem ager, votoque precabitur optima & sibi & patriæ. Quem locum adduxit quoque Cicero epist. ad fam. I. 9. Imo & sibi ipsi consulit, qui potentiorum injurias mussitat potius, quam intempestivis querelis graviora sibi mala arcessit. Quo spectant dicta à Græcio l. 1. c. 4. §. 4. citata *Æschylus Prometheus vinclo: ἔκκεν πρὸς κεντὰ κάλλιον ἐκπνεῖς, ὀρέων, ὅτι τεραχὺς μόναρχῳ & δ' ὑπεύθυνῳ κρατῇ. Verum non contra stimulos membra protendes, quum cernas Monarcham asperum, & nemini obnoxium. Quin & sacræ literæ, ac sana ratio morositatem parentum, & dominorum patienter sustinendam suadent. Plinius l. 3. epist. 14. Non judicio domini, sed scelere perimuntur. Sed & hoc certum est, etiam ubi atrocissima injuria à principe animo hostili intentetur, potius esse emigrare; aut fuga sibi consulere, aut sub alterius civitatis tutelam concedere. Sed quid si princeps innocentem civem hostili animo perditum erat, neque fugæ locus superfit? Sane multi animo concipere non possunt, quomodo principis & hostis personam erga civem idem simul sustinere queat; & quâ fronte postulet, ut ipse sacrosanctus sit, qui civem innocentem tanquam miseram bel-**

belluam suæ libidini ardet immolare. Quin autumant, si, qui patrociniū alicui debet, nulla aut iniqua de causā hostilem aduersus ipsum animum induat, illum quoque huic clientis obligationem remittere; saltem hactenus, ut abs vi præsidium contra atrocissimas ipsius injurias mutuari liceat. Quæ defensio hoc favorabilior habetur, quo major est eorum numerus, quos per injuriam princeps perditum it. Sed cum vix reperianr exempla principum, qui per apertam professionem solius libidinis innocentes cives necare instituerunt; major difficultas oritur, quid liceat, ubi princeps sub obreptu juris sævire velit: puta, quod mandatum aliquod iniquum cives neglexerint. Ubi illud supponimus, cum omnis potestas alicui delata intelligatur salvo jure superioris, cives quoque, constituta summa potestate civili, imperio Dei in te renunciare, neque potuisse, neque voluisse, adeoque eos non teneri jussu imperii civilis, quæ aperte mandato Dei repugnare constat. Heic quid civi faciendum, si vis intenteretur propter professionem religionis Christianæ, nostrum non est definire; cum ex iisdem scripturis, unde ista religio hauritur, cuilibet constare possit, quanti debeat ipsis esse, suæ religioni nihil contrarium egisse aut simulasse. Vid. *Matth. X. 32*. Quod autem, ubi mors intenteretur, sine proprio peccato quis suscipere possit executionem cujusdam actionis, quæ in se juri naturæ repugnat, inferius ostendemus. Quod si tamen executio actionis ejusmodi sit, ut vel omnino citra proprium peccatum suscipi nequeat, vel in se ipsa morte acerbior judicetur; neque ulla ostendatur, aut saltem probabiliter simuletur ratio, neque ex delicto meo, neque ex bono publico, quare mihi potissimum tanta necessitas tale quid exsequendi admoveatur, quod per alium fieri poterat, vel omnino fieri absurdum est: adparet sane id agi, ut innocens per solam imperantis libidinem, & hostilem ejus in me animum perdat. Quo ipso dum hostem pro principe induit, civi quoque obligationem, qua ei devinctus tenebatur, remisisse intelligitur. Et si fuga heic, quantum potest, sit arripienda, acertū alicujus patrociniū querendum, cui nulla adversus principem istum obligatio. Quia & si fugæ via non datur, moriendum potius, quam occidendum est, non tam propter ipsius principis personam, quam propter totam remp. quæ tali occasione gravibus fere turbis solet involvi. At vero quando ob delictum aliquod imperans poena plectere civem instituit, etsi hic non teneatur poenam in se sponte arcessere, seipsum deferendo, aut ultro sistendo: tamen quo minus hic per vim sese defendere queat, ratio est, quia jure suo imperans utitur, quem eade causā quocunque obtentu lædere sane injurium foret. Est insuper & illud observandum, si vel maxime concedatur, interdum alicui civi nefas non esse, salutem suam vi contra atrocissimas injurias superioris defendere: non tamen ideo cæteris civibus obsequium exuere, aut innocentem vi proteggere licebit. Præterquam enim, quod ipsis in Principis facta, quæ velut ex potestate judiciaria exercet, inquirere non licet, ac læpe contingat reos innocentiam jactare: invidiæ principi confidæ; etiam facta civi injuria reliqui haucquidquam obligatione sua erga principem solvantur. Ideo quod quisque civium pro se curam sibi, & protectionem ejusdem stipulatur, nec tanquam conditionem suæ subjectionis supponit; si omnes & singulos cives juste tractaturus sit. Neque merus, ne similiter secum agatur, obligationi abruptendæ sufficit: quippe qui incertus est; & quia peculiares in isto odii causæ potuerunt esse, quæ in alio non deprehendun-

tur Salva autem obligatione civis erga principem nullo prætexto vim eidem opponere fas erit,

§. 6. Cæterum uti per isthæc sanctitati principum nihil decedere non pauci arbitrantur: ita illi sane ferendi non sunt, qui ita crude jactant: regem ubi in tyrannum degeneraverit, posse à populo exui imperio, & puniri. Cum enim tanta plerumque actuum civilium sit obscuritas, ut plebs eorum æquitatem aut necessitatem agnoscere nequeat, aut per turbida affectuum sæpe nolit; ut plurimum quoque reip. expediat, ne rationes consiliorum pluribus pateant: difficillimum fuerit pressè designare actiones, ob quas patratas jure quis vocari mereatur tyrannus, in quem quælibet à civibus profecta vis sit licita. Conf. *Bæcler. ad Grot. l. 1. c. 4. §. 14.* Unde fieri poterit, ut ejus vocabuli invidia etiam in bonum principem devolvatur ab iis, quibus vel ipse, vel præfens status displicet; postquam homines per vocabula non solum res, sed & suos affectus exprimere sueverunt. Sane privata vitia tyrannum non facere, nec paulo negligentiores reip. administrationem, communis sententia est. Tributa graviora imperantur? Atqui subditus ad consilia non admissus judicare nequit, an necessitas reip. ea flagitet. Supplicia aspera sumuntur? Atqui si secundum leges, & ex præcedente delicto statuuntur, nemo jure queri potest; etsi forte elementia rectius adhiberetur. Quod invidiosissimum vulgo habetur, quidam magni viri ob privata odia, aut propter suspiciones innocenter è medio tolluntur? Atqui si delicta aut machinationes in statum Principis prætexuntur, aut ordinaria judiciorum forma observatur, etsi fors isti, qui tolluntur, de sua innocentia, & pauci præterea alii certi sint, reliquis tamen constare id liquido qui potest? Cum præsertim semper præsumptio justitiæ à Principis partibus stet. Promissa non servantur, aut privilegia antehac indulta circumciduntur. Atqui si Princeps absolutus vel delictum, vel necessitatem, aut insignem reip. usum prætendat, jure egisse centebitur; de quo subditis liquido judicandi facultas deest. Omnia autem privilegia exceptionem hancce habent; ni salus, aut necessitas reip. ista observari vetet. Argumentorum, quæ pro ista sententia afferuntur, non exigua pars sponte ruit, si observetur: haudquidquam eadem esse hæc duo: populus habet potestatem vim reprobis inferendi, eosque in ordinem redigendi, siquidem ad libidinem ipsorum non imperaverint; & populo aut singulis competit jus admoto extremo periculo, & ubi in hostem Princeps abiit, suam salutem adversus ipsum defendendi. Nam quæ posterior probant rationes, haudquaquam prius similiter inferunt; quæ tamen à multis confunduntur. Sic quando dicitur, populum, etsi in servitutem sese addiderit, non tamen amisisse omne jus in libertatem aut securitatem sese vindicandi: id non alio sensu potest admitti, quam quod populus contra extremam vim eamque injustam principis sese defendere possit; quæ defensio ubi bene successerit, libertatem quoque comitem ducit. Quippe cum dominus, dum in hostem abit, subjectum ab obligatione adversus se videatur ipse absolvere, sic ut hic deinceps subjugum redire non teneatur, licet ille animum mutare velit. Extra hunc catum populo, qui se in servitutem addixit, vel potius absoluto unius imperio subjecit, non magis jus in libertatem per vim sese vindicandi competit, quam mihi rem, alteri ex pacto jam traditam, per vim iterum eripiendi. Nec enim adeo abhorret à natura ista civilis servitus, quod quidam somniant, ut licet quis aliquan-

do evitando majori malo in eam consentire necessum habuerit, post per occasionem, ipsa natura jus dante, eam excutere iterum queat. Et licet is status ingenio certi alicujus populi repugnet, vel ab initio, vel post mutatis animis: nequaquam tamen principi eam solam ob causam jus quæsitum per vim eripere licet; non magis quam emtori rem ex contractu traditam, etsi post venditor contractum ex re sua non fuisse deprehenderit.

§. 7. Non multum ab hisce abit *Grotius* l. 1. c. 4. §. 7. Ubi inter alia recte insinuat, tum ex indole summi imperii, tum ex præsumta voluntate eorum, qui primi in civitatem coivere, judicari posse, num ne extrema quidem summi imperantis injuria vi repelli queat. Sane enim haudquidquam naturæ summi imperii repugnat, ut omnium civium actiones per illud ad salutem publicam dirigantur, & decretis ipsius obluctantem extremum supplicium maneat; & tamen eidem non sit potestas ex mera libidine aliquem occidendi, ut huic nullo modo resistere liceat. Neque naturaliter inter se connexa sunt, absoluta potestas salutem alicujus procurandi & absoluta potestas aliquem pro libidine perdendi. Neque ostendi potest, quidnam ad pacem & securitatem civitatis ejusmodi in imperante potestas, in civibus obligatio faciat. Quo loco adparet, male colligere quosdam; quia summum imperium non potest esse nisi Deo obnoxium, satis intelligi, coëuntium in civitatem hanc fuisse mentem, ut adversus summam potestatem nihil sibi juris relinquerent. Quali vero qui vitam suam contra violentum invatorem defendit, eo ipso illum in judicium vocet. *Conf. Bæder. ad d. l. Grotii.* Sicuti & nihil est scrupulus eorum, qui de eo nolunt admittere licentiam resistendi adversus immanem sævitiam imperantium, quod non possit singis legitima vocatio subditorum ad arma contra supremum Magistratum capienda; cum nulli mortalium jurisdictio in talem Magistratum competat. Quasi vero defensio esset effectus jurisdictionis; aut quasi præter necessitatem seipsum conservandi peculiaris requireretur vocatio in eo, qui viam injustam à capite suo est propulsaturus; magis atque in eo, qui famem ac sitim cibo potuque depellere studet. *Conf. Ziegler. ad d. l. Grotii.* Sed & recte *Grotius*; si illi, qui ab initio in civitates coëundo imperium summum produxerunt, interrogarentur, an velint omnibus onus hoc imponere, ut mori præoptent, quam ullo casu vim superiorum injustam armis arcere, numquam hoc se velle responduri fuerint. Id enim majus erat incommodum, quam quod constituta civitate effugere conabantur. Antea enim multorum injuriis erant obnoxii, ita tamen ut repugnare possent: hoc autem modo sese adstrinxissent ad quasvis injurias citra repugnantiam patiendas ab illo, quem ipsi suis viribus armaverant. Minus quippe malum est pugna, quam certa mors.

§. 8. Cæterum ista sanctitate, quam hætenus adstrinximus, non gaudent nisi reges revera tales. Inde eadem non fruuntur qui regium quidem nomen gerunt, populi tamen potestati subijunt; quales quondam reges Spartanorum; & multi passim autoritate magis suadendi, jam jubendi potestate. Qualis apud *Vergil. Aneid. IX.* Mezentis, in quem *furiis furrexit Etruria iustis, Regem ad supplicium præsentis morte reposcens.* Item, qui impetio abierunt, aut regnum plane pro derelicto habent; in quos eadem, quæ in privatos

licent, ubi alios gravibus injuriis laceſſere inſtituant. In exemplo tamen Semiramidis, quæ maritum ad quinque dies imperio ſibi cedentem interfecit, non minor eſt hujus ſtoliditas, quam illius malitia. *Diodorus Siculus* l. 2. c. 18. Contingit tamen aliquando, ut illis, qui vel ultro regno abierunt, vel caſu aliquo exciderunt, a cæteris exterior veneratio, regibus exhiberi ſolita, & exteriora inſignia relinquantur. Quod uti pro mero ſimulacro, & velut ornamentis regis eſt habendum; ita nſi conventionem aliqua id fuerit confirmatum, à mera humanitate cæterorum dependere eſt cenſendum. Exempli loco poteſt eſſe Dairus in Japponia. Sic apud *Labardæum hiſt. de reb. Gall.* l. X. p. 684. recte quidem traditur, cum Sedanum, & quæ inde dependebat ditio neque Imperatori; neque Galliarum Regi, neque cupiam omnium obnoxia fuerit, poſſeſſores ejusdem vero fuiſſe Principes. Sed poſtquam eam urbem ac ditionem Dux Fredericus Mauritius Buillonius Dux Ludovico XIII. Galliarum Regi ceſſerat, atque ejus in vicem alia prædia, Gallico imperio obnoxia acceperit, cautum quidem ſibi voluit, ut ipſi, poſterique priſtinæ dignitatis characterem retinerent; ſed qui hautquaquam pro vera dignitate independente, qualis ſummum imperium committitur, ſed pro mero ſimulacro eſt habendus, cujus effectus certo ordine inter illuſtres Galliarum familias, & aliis quibusdam inſignibus abſolvitur. Et ejus rei indicium eſt id ipſum, quod in ceſſione illo illa Buillonius caveri ſibi ſuper ea dignitate voluit. Nam qui revera dignitatem principalem obtinent, iſ cauſione ejusmodi opus non eſt. Sicut & in privatam recidit fortunam rex, ſi regnum committitur ſive ex ſclonia in eum, cujus ſcudum eſt, ſive ex clauſula poſita in ipſa delatione imperii, ut ſi hoc vel illud rex faciat, ſubditi ſtatim omni obedientiæ vinculo ſolvantur. Sic & ubi id delatione regni expreſſe conventum fuerit, ut regi certum quid facienti poſſit reſiſti, id pactum utique obſervari poteſt. Sed & ſi rex à populo conſtitutus regnum velit alienare, aut modum habendum mutare, apertum, eſt ipſum non modum nihil agere; ſed & eidem per vim conata ſua tendenti perficere vis à civibus oppoſui poterit. Add. *Bæcler. ad Grot. l. 1. c. 4. §. 10.*

§. 9. Porro difficilis oritur quæſtio quidnam in invaſores imperii illegitimos liceat vel non liceat, & quidem non poſtquam longa poſſeſſione, aut ſubſequenti pacto verum jus imperandi acceperunt, ſed quamdiu injuſta poſſidendi cauſa durat, & ipſi ſola viniti videntur. Ubi prius inquirendum, an ne ejusmodi invaſorum juſſa, dum in poſſeſſione imperii ſunt, vim obligandi habeant? Heic ex ſuperioribus repetendum, obligationem ad obſequium non produci, niſi legitimam poteſtatem alter in me habeat. Nam per ſolam violentiam poteſt quidem alicui adferri extrinſeca quædam neceſſitas, aliquid præſtandi; non autem obligatio, quæ vinculum eſt intrinſecum, animum ita ſtringens, ut nſi fecerit, peccati ſit reus. Hinc ſi vis à validiore intentetur, majori malo declinando utiq; adigitur quis facere ea, ad quæ non tenetur, & à quibus abhorret. Si qua tamen via datur, nemini vitio vertitur, ſi iniquam illam neceſſitatem perrumpat. Sed quid ſi quis initio quidem per vim aut malas artes imperium invaſerit, videri tamen veli jure id obſtinere, ac utut armis conſidat, non hoſtem tamen, ſed verum principem ſe ferat? Heic in univerſum id nobis maxime videtur probabile, quod iſ, qui de facto ſummum imperium obſtinere, utut poſſeſſionem pravīs artibus invaſerit, à ſingulis civibus tantisper pro legitimo principe, ſit cenſendus quando nullus a deſt, qui meliori jure imperium ſibi vindicare poſſit. Heic enim

enim rationis est, ut qualiscunque possessoris potestas valeat, modo legitimi principis regimen imitetur; quippe cum omnium intersit, quemvis potius reipublicæ prospicere, quam eandem incerto rectore inter perpetuas turbas volvi. Unde cum in horum imperium tacite saltem cives intelligantur consensisse, ad obsequium iisdem præstandum vere obligabuntur. Possis quoque huc adplicare illud *Aristoph. Ranis*: *ἔχρη λέοντι σκυῖνον ἐν πόλει κρείφειν*: *lū dī' ἐκείνου τις, τοῖς τρόποις ὑποκρεπῖν*. *Non oportet catulum leonis in civitate alere: sin autem quis educatus fuerit, moribus ipseus obtemperandum*. Sic qua via primi Cæsares ad imperium grassati sint, notum est. Et tamen Paulus *Roman. XIII.* ἐξουσίαν illis tribuit, quibus propter conscientiam parendum sit. Et Salvator noster Cæsaris quæ sunt, Cæsari dari jubet. Neque enim quisquam singulorum civium erat, qui imperium, velut potiorijure debitum sibi posset vindicare: & S. P. Q. R. antiquo jure cesserat, licet meru magis aut defectu virium, quam quia dominatum probabat. Huc spectat insignis lex ab Henrico VII. rege Angliæ lata: *ut nemo, qui regis partes tunc de facto regnantis secutus fuerat, propter ejusmodi crimen unquam impeteretur, aut condemnaretur, vel processu legis, vel per actum Parlamenti*. Cujus rationes ponderat Baco de *Verulamio in historia Henrici VII.* p. m. 242. Irene apud *Nicetam Choniaten*: *Nec Imperatorem, qui absit, querendum, nec qui adsit, pellendum esse*. Sicuti & in regno hæreditario, ubi inter duos pluresve petitores jus dubium est, lite adhuc pendente, & interea dum ea per amicam transactionem aut armis componitur, tutissimum est illi parere, qui in possessione est. Facit huc etiam defensio Cassii Clementis, qui à partibus Nigri contra Severum steterat, apud *Xiphilinum epit. Dionis, & Zonaram tom. II.* Ego neque te, neque Nigrum agnovi: Sed in illis partibus deprehensus, non te oppugnare, sed Julianum expugnare studui. Cum igitur idem mihi quod tibi propositum fuerit, non peccavi; ac ne in eo quidem, quod postea non ad te transiit. Nam tu quoque noluisse quenguam ex amicis tuis ad illum deficere. Multo magis autem hæc locum habent in respectu ad extraneos, ad quos non spectat examinare titulum, quo quis imperio potius est, sed simpliciter possessionem sequuntur; præsertim ubi usurpator imperii magna sit potentia subnixus.

§. 10. Ast vero, quando quis pulso legitimo principe, imperium arripit, & pro rege se gerit, revera juris alieni usurpator; quid hæc bono civi agendum, qui isti, quam diu adhuc superstes est, fidem videtur debere? Ubi pronunciandum videtur, sæpe rem eo redire posse, ut non solum licitum, sed etiam debitum sit, parere imperio ejus, qui in qualicunque possessione regni est. Scilicet ubi legitimus dominus eo est redactus, ut erga cives suos nullum amplius principis munus exercere possit. Quamquam enim ejus jussa, quod legitima potestate destituantur, vim obligandi in se non habeant; prudentis tamen est viri: sibi suisque rebus consulere, & in futurum prospicere, ac præsentem suam conditionem caute cogitare, ne vitam ac fortunas suas temere in periculum projiciat. Quod fieret, si possessoris iram vana reluctantia in se concitare veller, nullum in ultem patriæ aut ejus regis. Quod ipsum aliqui colligere volunt ex *Roman. XIII.* ubi apostolus ait: obediendum esse *ἡμῶν Χριστῷ ὡς ᾧ κυρίῳ*. q. d. hominis esse parum sanæ mentis, ejus qui gladium gerit iram contumacia sua præter necessitatem provocare. Ergo propriæ salutis causa obediendum esse *ᾧ Χριστῷ ἐξουσίαις*, potestatibus pro præsentem tempore existentibus, seu quæ in possessione sunt. Sed & cum patria

omni imperio carere nequeat, possessor autem salutem publicam utcunque tueatur; non debet utique bonus civis, amansque patriæ, siquidem præsens rerum status ita postulat, inutili sua contumacia ulterioribus turbis causam præbere. Ille difficillimus est scrupulus, quo pacto obligatio civium simul subsistere queat tam ergà legitimum principem expulsū, quam erga possessorem, qui & in verba sua cives adegit, & in præsens munia regis obit. Quomodo enim quis simul fidem præstare queat duobus, in mutuū exitum imminuentibus? Neque vero civium pactum, & fides invasori data legitimi regis jus atque prætensionem videtur tollere posse. Non magis quam jus domini extinguitur per pactum coloni, quod cum prædone avertendis à prædio ipsius vexationibus init. *Grotii* mens est l. 1. cap. 4. §. 15. *Invasoris dum possidet actus imperii, quos exercet, vim habere posse obligandi, non ex ipsius jure, quod nullum est, sed ex eo quod probabile omnino sit, eum qui jus imperandi habet, id malle interim rata esse, que imperat, quam legibus judicisque sublatis summam induci confusionem.* add. *Idem* l. 2. cap. 6. §. 5. Et sane omnino præsumendum, quemlibet principem ea humanitate esse, ut malit civis suos quocunque modo servari; quam dum nequidquam fato oblaçantur, & à viribus destitutum affectum intempestive ostendant, nullo cum fructu perire. *Cont. 2. Samucl. XV. 25. 26. 1. Reg. III. 26.* Sic apud *Livium* l. 23. cap. 20. Romani, petentibus auxilium Petellinis, fateri coacti, nihil jam longinquus focus in se præsidium esse: redire domum, fideque ad ultimum expleta, consulere sibi met ipsos in reliquum præsentis fortuna jussunt. Add. quoque oratio Ferdinandi regis, cum Neapoli profugeret, apud *Guicciardinum* l. 1. circa fin. Vix igitur adpareret, quid magis probabile heic dici possit, quam hoc; si legitimus princeps in talem sit conjectus statum, ut neque ipse, quam debet, defensionem civibus suis præstare queat, neque tantæ sint civium viris, ut invasori citra præsens exitium valeant resistere; præsumi principem expulsū tantisper civibus remisisse obligationem erga se, quoad fata ipsi viam ad regnum iterum aperiant, & quidem, quantum id ad conservationem ipsorum, & declinandis periculis est necessarium. Et hæcenus quoque duntaxat fides, quam invasori cives dederunt, stringere videtur; ut illa sit velut ætemporaria, expirans, ubi regi expulso sit facultas regnum suum recuperandi; quæque non tam intrinseca conscientiæ necessitate, quæ præsentis metu contineatur. add. *Grot. l. 3. cap. 7. §. 6.* ubi si admittitur jus & dominium externum, non video, quare non aliqua quoque obligatio externa, quæ conscientiam non tangit, admitti queat, vid. 2. *Reg. XI. 2. Paralip. XXIII.* ad quem locum recte notat *Hobbes Leviathan.* cap. 44. Athaliah fuisse regno dejectam, non ex jure, quod sacerdos ut talis habebat, sed ex jure regis pueri. Quid de legibus sit censendum, quæ tyrannicidium permittunt, aut præmiis afficiunt, vid. *Bæcler. ad Grot. l. 1. cap. 4. §. 17.* Quibus omnibus consideratis vix adpareret casus, ut privatus propria autoritate etiam injustum imperii possessorem recte impedire queat; præsertim cum experientia testetur, invasores per ejusmodi conspirationes ad premendum populum magis exasperari. vid. *Infin. l. XVI. ca. 5. sub finem.*

CAPUT IX.

DE OFFICIO SUMMORUM IMPE-
RANT IUM.

1. <i>Officium summorum imperantium unde cognoscatur.</i> 2. <i>Illud imperantibus probe est addiscendum.</i> 3. <i>Salus populi suprema lex est</i> 4. <i>Cives bonis moribus imbuendi.</i> 5. <i>Commode leges ferende.</i> 6. <i>Eadem executioni dande.</i> 7. <i>Pœna recte temperanda.</i>	8. <i>Injuria civium minime prohibenda.</i> 9. <i>Idoneis & probis ministris utendum.</i> 10. <i>Tributa recte exigenda & collocanda.</i> 11. <i>Facultates civium promovende.</i> 12. <i>Factiones prohibenda.</i> 13. <i>Adversus invasiones externarum vires paranda.</i>

Restat; ut de officio summorum imperantium videamus; quod quidem eo diligentius erat faciendum, quo plura mala mortalibus; isthoc non probe observato, proveniunt; & quia hujus disciplinæ proprium est, istud tradere, quod idem legum civilium mensuram transcendat. Verum quia ab aliis passim talia inculcantur, repetitis duntaxat summis capitibus licebit nobis heic defungi. Quibus autem præceptis hoc officium absolvatur, facile colligi potest, siquidem finis atque indoles civitatum, nec non partes summi imperii expendantur.

§. 2. Heic igitur ante omnia necessarium est, ut imperantes ipsi diligenter discant, quæ ad plenam ejus officii cognitionem pertinent; cum nemo laudabiliter exercere possit; quod non probe didicit. vid. 1. *Regum* III. 9. *Virgil. Æn.* VI. *Tu regere impensò populos Romane memento. Ha tibi erunt artes, pacique imponere morem.* Iocrates ad Nicoclem: *Constat, quemadmodum ipsi reges animos suos excoluerint, ita etiam eorum regna se esse habitura.* Quare nulli pugilis tam convenit corpus exercere, quam regibus ingenium suum. Et cum omnes homines, tum imprimis principes tangit illud *Perfii sat.* 3. *Quem te Deus esse fuisse, & humana qua parte locatus es in re; disce.* Add. *Phyl. Comineus* l. 1. p. m. 342. & l. 3. p. m. 388. *Charron de la sagesse* l. 3. cap. 2. *Baco sermon. fidel.* cap. 19. Quam autem non prorita sint, quæ ad bene gubernandam civitatem cognitu sunt necessaria, colligi potest ex illis, quæ traduntur *Hobbessio de crve* c. X. §. 10. *Iocrates ad Nicoclem* regnum vocat τὸ ἀνθρώπινον παρὰ γὰρ τῶν μέγιστον, καὶ πλείονος προνοίας δεόμενον, summum rerum humanarum, quodque majorem providentiam postulat; & quod non ὡς αἱ εἰρησσύνη tanquam sacerdotum cuiuslibet est viri. Recte quoque *Xenophon Cyropad.* l. 1. pronunciant: ἀνθρώπου πεφυκότι πάντων τῶν ἄλλων ζῶων εἰν ῥᾶον, ἢ ἀνθρώπων ἀρχεῖν. Homini facilius esse quibus vis animalibus aliis, quam hominibus imperare. Add. que cum *Glaucone* disputat *Socrates* apud *Xenoph. Memorab.* l. 3. Etsi multis non insuper habeatur illud dictærum *Italicum*: pachissimo cervello basta a governar tutto l. mondo. & nesci mundus, quam exigua sapientia regatur. Cui consequens est, quod principi sint sequestranda illa studia, quæ ad huncce finem nihil conferant; cum tam ardua sit civitatem regendi sci-

entia, ut totum hominem etiam ingenio pollentissimum requirat, qui oblitus quodammodo sui, populo vivat. Multo magis circumcidendæ principibus voluptates, oblectationes, vanæque occupationes, quatenus istum finem intercipiunt. Eam quoque ob rationem ab iisdem in familiaritatem admittendi viri cordati, rerumque humanarum periti adulatores, nugatores, & qui præter inania nihil didicerunt, procularcendi. *Isocrates ad Nicocl.* In amicitiam recipe non quoslibet, sed natura tua dignos; neque cum quibus jucundissime tempus conteras, sed quorum opera civitatem optime gubernes. *Is gaudere congressibus assuesce, qui te & sapientia augeant, & virtutis apud alios opinione.* Add. *Diodor. Sicul. l. 1. c. 71.* Qui & *l. 12. c. 12.* memorat, à Charonda actionem prave societatis institutam, gravemque hujus delicti reis multam impositam. Et si optandum foret, minus sæpe verum deprehendi, quod Carneades dicebat; *divitum & regum filios solam equitandi artem recte discere, quia equus non novit adulari, Plutar. de discr. amici & adulatoris.*

§. 3. Generalis lex summorum imperantium est hæc: *salus populi suprema lex esto.* *Plato de rep. l. 1.* Nemo in aliquo principatu imperans, quatenus princeps est, quod sibi conferat, cogitat aut præcipit, sed quod subiecto conducatur, & quæ dicit, quæque facit, cuncta ad illius militiam decoremque dicit & facit. Ea enim intentione in istos imperium est collatum, ut per id procuraretur finis, ob quem civitates sunt institutæ. Inde credere iidem debent nihil sibi privatim expedire, quod non idem expedit civitati. *Socrates apud Xenophontem apomnem. l. 1.* Nonne mirum tibi esse videtur, si quispiam bubulcus pauciores ac peiores facit boves, deinde non malus esse fateatur pastor? Hoc multo mirabilius est, si quis, cum civitati præsit, atque pauciores & peiores faciat cives, deinde non embuscat, nec se putet malum esse civitatis gubernatorem.

§. 4. Ad internam civitatum tranquillitatem necessarium est, ut voluntates civium ita temperentur & dirigantur, prout salutis civitatis expedit. Inde summorum imperantium est, non solum idoneas ei fini leges præscribere; sed publicam disciplinam ita sancire, ut non tam metu suppliciorum, quam assuetudine cives ad legem præscripta sese componant. Quippe cum solæ poenæ non tam ingenerent eam beneficiendi; (hoc quippe est opus rationis & disciplinæ,) quam sollicitudinem, nequis in maleficio deprehendatur. *Arist. Polit. l. V. c. 9.* Ὁ θελὼν εἰδέν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων, εἰ μὴ ἔσονται εἰς τισμένους καὶ πεπαιδευμένους ἐν τῇ πολιτείᾳ. Nihil utilissima poterunt leges, nisi à teneris reip. convenienter prima educetur ætas. *Horat. l. 3 ode 24.* Quid leges sine moribus vana proficiunt? *Isocrates Areopagitico de veteribus Athenensibus:* Insueti reos egerunt eos, quibus præstantissimos viros fore putarent, ubi leges exquisitissime haberentur; proclive cum sit, leges alias ab aliis exscriptas mutuari. Verum non eam rem virtutis afferre incrementa, sed quotidiana vita consuetudinem. Nam plerosque iis moribus similes evadere necesse esse, quibus singuli educati fuerint: multitudinem autem & accuratorem legum constitutionem signum esse mali status reipublicæ. Nam dum delicta quasi aggeribus obiectis coercere conantur, necessario cumulari leges. Decere autem prudentes magistratus, non porticus implere legibus, sed efficere; ut cives insitum habeant iustitia studium. Non enim *SCIA*, aut *plebiscita*, sed præclara instituta felicem efficere civitatem. Nam Homines male institutas leges etiam exquisitissimas negligere audere: qui autem recte & constanter educati sint, eos demum bonis legibus

gibus velle obtemperare. Ut autem ist hoc obrineatur, in rebusp. Christianis plurimum confert ipsa religio Christiana, sincera illa, & ab humanis commentis purgata, per pios & cordatos ministros doctrina & exemplo inculcata; quippe quæ præter dogmata ad salutem æternam facientia continet perfectissima præcepta moralia, quæ cum primis ad bene tolerandam vitam civilem animi mortalium disponuntur, & quæ eadem tamen legibus civilibus ita commode sanciri non possunt. Quam ob causam in omnibus, quas novimus, civitatibus Christianis pars parænetica juris naturalis ministris Ecclesiæ exercenda est commissâ; cujus tamen pars dogmatica ad illos proprie pertinet, qui ei disciplinæ peculiariter addicti sunt. Add. *Grotius de Jure summ. potest. circa sacra* c. 1. n. 13. Plurimum quoque momenti huc afferunt scholæ publicæ, siquidem in illis doceantur non inanes nugæ, & male feriatorum hominum commenta, regni tenebrarum reliquæ: (vid. *Hobb. Leviath. c. 46. & Lucret. l. VI v. 973. seqq.* sed solidæ literæ atque scientiæ, quarum usus sese per vitam humanam & civilem dispensat. Inter quas præcipua est, quæ de jure summorum imperantium, & eidem respondente civium obligatione solide docet. vid. *Hobbes Leviath. c. 30*: Est quoque insignis locus circa informationem juventutis apud *Dionem Casium* l. 52. in orat. Mæcenatus ad Augustum. Add. quæ super suppressenda Academia Conimbricensi jactata sunt apud *Connestagium de oratione Lusitan. l. 8*. Nec insuper habenda, quæ de multitudine scholarum differuntur ap. *Gramondum hist. Gall. l. 3*. Sed & maximum vigorem publicæ disciplinæ adfert imperantium exemplum *Isocrates ad Nicocl. τῆς πόλεως ὅλης ἡδ' ὁμοῖα τοῖς ἀρχαῖσι*. Mores totius civitatis ad exemplum imperantium conformantur. *Spartianus* de caracall. novercam Juliam ducente: Nuptias eas celebravit, quas si sciret se legem dare vere, solus prohibere de misisset. Hæc igitur omnia ut in civitate recte se habeant, summorum imperantium est providere.

§. 5. Ad eundem finem expedit, perscriptas habere leges per spicuas & planas circa negotia, quæ frequentissime inter cives versari solent. *Isocr. ad Nicocl. Leges quare in murum æquas & niles, & inter se consentientes: atque etiam tales, quæ & controversias civium quam paucissimas, & compositiones quam fieri potest celerrimæ efficiant*. Idem in *Panathenæico* bonas leges his notis designat, ut sint pauca, sic tamen ut & satisfaciant & cognita faciles sint, qui illis sunt usuri. Dem juste, & niles, & inter se consentientes; & magis hoc intentum, ut publica instituta præclara sint, quam ut privata commercia sine fraude fiant. *Lycurgus* orat. contra *Leo* orat. οἱ νόμοι δὲ τῶν συνταγμάτων & διδασκαλῶν καὶ ἐν ταῖς ᾤον αἰ δὲ ποιῶν. Leges propter brevitatem non docent, (sicut in disciplina juris fieri solet,) sed præcipiunt, quæ oportet facere. *Quintilian. declam. 264*. Quid interest, nulla an incerta sint leges? De cætero plura legibus civilibus sancienda non sunt, quam ad bonum civium & civitatis conducant. Nam cum de eo, quod facere vel non facere debent, sæpius per rationem naturalem, quam per scientiam legum homines deliberare soleant; ubi plures leges sunt, quam ut facile memoria comprehendi queant, & per eas prohibeantur ea, quæ ratio per se non prohibet: necesse est, ut per ignorantiam sine ullâ prava intentione incidant in leges tanquam in laqueos. Quo ipso civibus per imperantes supervacuum in commodum conciliatur; quod est contra finem civitatum. *Hobb. de cive* c. 13. §. 15. *Leviath. cap. 30*. Forma quoque judiciorum ita est temperanda, ut per processum brevem, ac minime tumultuo-

sum quisvis jure suo potiri queat. Proverbium est apud Persas: *Mellior est brevis injustitia, quam tarda justitia.*

§. 6. Quia autem frustra feruntur leges, si impune eas violari tolerant summi imperantes; igitur horum est executionem earundem procurare, poenasque sumere pro cujusque facti conditione, transgressorisque intentione & malitia. Qua quidem in re ita procedendum, ut se veritas legum non in modicos duntaxat cives, sed & in divites ac potentes exerceatur; quibus suæ opes aut nobilitas nunquam id licentiæ dare debent ut humilioribus impune insultare possint; præsentim cum à plebe per nimiam oppressionem in furorem datæ civitati maximum periculum soleat imminere. add. *Hobb. Leviath. c. 30.* Nec si ne sufficere causa venia indulgenda cum & iniquum sit, & ad irritandos civium animos efficacissimum, æqualiter meritis cæteris paribus non æqualiter tractare. *Pindarus Olymp. od. 13.* Εὐνομία βαλῆσεν πολλῶν, ἀσφαλὴς δίκαι, καὶ ὁρὸς ἰσοπύθου ἀείνει, ἡμίαι ἀδρασι πλάττει, χρύσειαι παῖδες δὲ ἑσλὰς θέμις.

§. 7. Ut autem nihil poenis est sanciendum, quod non ad usum civitatis facit: ita poenæ quoque sunt temperandæ, ut ad finem istum proportionem habeant, utque adeo cives non plus afflictionis, quam resp. utilitatis inde ferat. De cætero si scopum solum debent obtinere poenæ adparet eas eoque esse intendendas, ut acerbitas earundem præponderet lucro & delectationi, quæ ex facto legibus vetito redundare potest. Add. *Hobb. Leviath. c. 30.*

§. 8. Quia porro hoc fine in civitatem coiverunt homines, ut securitatem adversus injurias altorum obtinerent: summorum imperantium est, eo severius civium inter se injurias prohibere, quo faciliorem perpetua cohabitatio occasionem ad lædendum præberet. Nec discrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, ut potentiores tenuioribus prohibidine insultare possint. *Isocr. ad Nicocl.* καλῶς δημαγωγῆσεις, εἰὰ μὴτε τὸ ὄχλον ὑβρίζεν εἰς, μὴτε ὑβριζόμενον περισσοῦς. Bene popularis eris, si neque vulgi petulantia locum dederis, neque alios populo insultare passus fueris: sed provideris, ut & honores optimo cuique mandentur, & cæteri nulli injuriis afficiantur. *Xiphilinus epit. Dionis in Galba.* Etsi satis est privatis hominibus nullam injuriam facere: tamen principem providere etiam oportet, ne cæteri faciant. Sed & scopo summi imperii adversatur concedere, ut cives, quas sibi factas arbitrantur injurias privata violentia exsequantur.

§. 9. Præterea quanquam ad omnia civitatis amplioris negotia immediate obeunda unus princeps non sufficiat, sic ut necessario ministri in partem curarum sint vocandi: tamen uti hi omnem à summo imperante auctoritatem mutuantur: ita & bene & male ab ipsis gestorū impuratio ultimo demum in istum redundat. *Isocras. ad Nicocl.* Sic alios, ut præfice rebus, quas ipse non geris, ut tibi adscribendum scias, quicquid illi fecerim. Idem ad *Demonicum.* Magistratum adeptus nullius improbi ministerio in obeundis negotiis utitur. Nam quicquid ille deliquerit, id tibi imputabitur. *Themistius orat. 17.* Quum *Sutibarzanes* ab *Artaxerxe* provincia cujusdem præfecturam, minime sibi convenientem, cum tribus millibus daricorum petivisset, pecuniam quidem ille donavit, præfecturam vero non permisit. *Χρυσίον μὲν γὰρ πῶς ἔστιν δὲς, οὐκ ἔσται μὲν ἔφη πέντε πρὸς κακὰ ἢ δὲ ἁπλὴν ὑπὸ πρῶτα, ἀδικωτέρῃ.* Pecunie enim, inquit, si tantum dem, non ob id indigeniū: at vero si improbo præfecturam committam, injustior ero. *Euripides Rheso.* Χαῖ δ' ἀνδρα γέθεν, εὐμαλὶς αὖ ἀφελῆς. Con-

venit quemque virum eo adhiberi, ubi maxime sit utilis. Libanius Legatus ad Julianum : Qualem equis anrigam praefeceris, sic spera currum tibi moderatum iri. Martialis 8. epigr. 15. Principis est virtus maxima nosse suos. Quam ob rationem, & quia prout ministri sunt, ita recte aut prave negotia expediuntur. (add. Xenophon Cyrop. l. 8. post princ.) summi imperantes tenentur ad ministeria civitatis adhibere viros probos, & idoneos, & in eorum acta subinde inquirere, (Lucianus de mercede conductis: ὦτα καὶ ὁφθαλμοὶ βασιλέως πολλοί, ἑ μόνον τ' ἀληθῆ ἑρῶντες, ἀλλ' αἰεὶ τι καὶ ὑπηρετοῦντες, ὡς μὴ νεκρίζειν δοκίειν. Aureus & oculi regis multi, non solum vera videntes, sed semper quid & addentes, ne dominare videantur.) Eosdemque prout rem gessisse deprehenduntur praemiis vel poenis mactare, quo ceteri intelligant, non minore fide ac diligentia publicam, quam propriam rem tractandam. Atque ne gratiae aut odio dari quid possit, Chienfes hoc modo solent cavere, dum nemini magistratum in loco natali gerere conceditur: quod ibi feresint, quos peculiariter amamus aut odimus. Sic & cum pravi mortalium ad scelera perpetranda spe impunitatis alliciantur quæ ipsis præbetur facillima, ubi iudices corruptionibus patent: summorum imperantium est, in ejusmodi iudices, tanquam fautores scelerum, quæ securitas civium abrumpitur, severe animadvertere. (Inde Diodor. Siculus l. 1. c. 75. 76.) & iniquas eorum sententias rescindere. Nam id, quod apud Aragonios in usu esse dicitur, iniquum videtur, ut iudices quidem oblatam iniquam sententiam poenas dent, & illa nihilominus executioni detur. Præterea licet ordinaria negotiorum expeditio ministris credenda sit: summi tamen imperantes querelis ac desideris civium patienter aurem præbere nunquam detrectabunt. Quænam autem requisita summi imperantes respicere debeant in iis, quorum consilium circa gerenda negotia publica uti velint, & quo modo eorundem sententiæ commodissime perquirantur, docet Hobbes Leviath. c. 25. & 30 & circa posterius notabile exemplum extat apud Davulam de bello civili Gallie l. 14. p. m. 969 ubi Pontifex circa absolutionem Henrici Regis non in consistorio, sed privatim singulos consuluit. Isocrates ad Nicoclem bonum consiliarium vocat χρησιμώτατον καὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν πᾶν κτημάτων, utilissimam & rege omnium dignissimam possessionem. Notatu dignissima sunt, quæ circa magistratus apud Chienfes tradit Neuhof in generali descripti. Sinæ c. 1. Nec insuper hadenda monita Jacobi Regis dono regio l. 2. ut princeps ministros eligat ex suo maxime judicio, non ad arbitrium aliorum, & promiscue ex omni parte populi, cum communis sit pater. Ubi & rationes adfert, quare ad ministeria pecuniæ publicæ sint adhibendi homines mediocris conditionis. Add. quoque Libani orat. V. de Affectibus.

§. 10. Cum ad tributa, & alia onera ferenda cives nullo alio nomine teneantur, quam quatenus ista necessaria sunt ad sumtus civitatis belli pacisque tempore tolerandos: igitur summorum imperantium heic officium erit, non plus extorquere, quam necessitates aut insignes utilitates reipubl. requirant. vid. Commens l. 10. circa fin. Grotius in Lucam c. 3. v. 13. Principium est publica onera cum publicis necessitatibus æquare, ut quidem ut liceat his ex publicis obventionibus semet pro dignitatis ratione sustentare; non item modum exigendi petere à suo, & amicorum mancipiorum luxu ac libidine, quæ modum non habent. Add. quoque Th. Mori Utopia l. 1. Libani orat. 3. Ταμεία ἀσφαλείᾳ αἱ τ' κεκτημέναν οἰκίαν, ararium tutissimum sunt domus possessorum. Deinde ut ista

justa in proportionem describantur; nec aliquibus civibus immunitates concedantur in fraudem & oppressionem reliquorum. add. *Hobb. de Crue* c. 23. §. 10. Præterea ut colligatur modo, quantum fieri potest, minime sumtuoso, & ne manibus colligentium multum queat adhærescere; ne aerario contingat, quod urnis & fistulis, quæ ad extinguendum incendium plenæ hauriuntur, sed longa per manus traditione & concussione vix medium continent, dum eo perveniant, ubi aqua igni est injicienda. Sed nec prætereundum, quod Hybreas Orator M. Antonio Triumpho, duplicari per Asiæ tributa jubenti respondit, geminam æstatem & geminum autumnum quoque eodem anno imperaret. Tum quæ collecta fuere, in usus reip. impendantur; non per luxuriam, largitiones, superfluam ostentationem, aut inania dissipentur. *Drepan. paneg. Est improborum Principum postrema defensio, auferre donanda gratis.* Add. *Mich. Montaigne essais* l. 3. c. 6. p. m. 175. Denique providendum, ut expensæ redditibus respondeant; & qua hi non pertingunt, à parsimonia, & circumcisissimis sumtibus supplementum petendum. Perniciosus est enim splendor, cui sustinendo redditus non sufficiunt. Imo sat splendide vivit, qui nemini debet. add. *Macchiavelli princeps* cap. 16. *Plinius panegy. Assuescat Imperator cum imperio calculum ponere: Sic exeat, sic redeat tanquam rationem reddurus, edicat quid absumserit, ita fiat, ut non absumat, quod pudeat edicere.* Apud *Comestagium de unione Lusitan.* l. 1. est quoque notabilis locus de mala œconomia Lusitanæ. p. m. 25. Nec est quod quenkum moveat illud *Ciceronis pro Rege Dejotaro: Fungit hominem dict non multum lubet laudis in rege.* Quod *Hobbes Leviath.* cap. XI. ita explicat: *Frugalitas (quæquam in homine privato virtus) illis, quibus ea gerenda sunt, quæ multorum hominum vires simul postulant, aptitudinem adimit. Conatum enim debilitat, qui naturæ & conservari præmiis debet.* Enimvero facile exarescet fons præmiorum, ni adsit frugalitas. Etsi hæc regi amplectenda non per se, acut tantum divitiis cumulet, sed ut materiam suppeditet & contervet negotiis bene gerendis.

§. 11. Quæquam autem summi imperantes subditos alere non teneantur, (nisi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem seipsos sustentare non possunt, peculiarem curam agere caritas jubeat; & quondam Uncæ apud Peruvianos inter alios titulos maxime gaudebant appellari *Amatores pauperum.* apud *Garcilassum de la Vega Commentar. Reg.* l. 2. cap. 14. qui etiam l. 4. c. 7. memorat, viduarum agros plus habuisse privilegiorum, quam ipsius Uncæ:) tamen quia non solum ex bonis civium colligendi sunt sumtus, civitati conservandæ necessarii, sed etiam robor civitatis in virtute & opibus civium consistit; & quia gravis est domino quæ serviti egestas: igitur illis quantum in se est, providendum erit, ut res familiaris civium gliscat. *Isocrates Nicocl. Rem privatorum familiarem curato: & prodigos de suo facere sumum, & ad rem attentos suas opes augere existimato.* Bona enim omnia in civitate habitantium velut domestica sunt regum bene imperantium. Ad hunc finem facit cives disponere, ut quantum fieri potest uberem proventum ex terra, & aqua capiant; ut quæ apud ipsos proveniunt, materiis industriam adhibeant, aut quem ipsi commodè laborem obire possunt, ab aliis non redimant; quod fit, siquidem artes mechanicæ rite foveantur. Maximi quoque heic momenti est, mercaturam, & in regionibus maritimis navigationem excolere: huc spectat diligentia Sclôssris, qua *Ægyptum* commerciis & communicationi fructuam

Etuum commodam fecit, apud *Diodor. Sicul.* l. 1. cap. 57. Add. quoque tradita ab *Hobbesio Leviath.* cap. 30. circa societates mercatorum observanda. Enimvero non ignavia solum proscribenda, sed & ad parsimoniam revocandi cives per leges sumtuarias, quæ superflui sumtus prohibeantur, inprimis illi, per quos opes civium ad externos transferuntur. Mæcenæ ap. *Dionem Cassium* l. 52. *Divitiæ magna non tam multa accipiendo, quam non multos sumtus faciendo colliguntur.* Et si majorem hæc, quam quævis leges, efficaciam obrinet summorum imperantium exemplum. *Tacitus Ann.* III. *Præcipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultus victuque obsequium inde in principem, & emulandi amor, validior quam pœna ex legibus & metu.* Add. quoque quæ *Bernier de reb. in regno Mogol. circa suam* refert de causis, quæ vim auri in eo regno absumunt. Si qua tamen sit regio, quæ populi & pecuniæ multitudine abundet, in ea consumtiones non necessarias & luxuriæ propiores, tolerari expedit, ut plebs occasionem sese alendi accipiat, & ne magna vis pecuniæ otiosa jaceat, modo ne enormis luxus alatur, & materia ad externos cum lucro experienda frustra consumatur.

§. 12. Quia etiam sanitas ac firmitas interna civitatum ex unione civium provenit, quæ quo accuratior fuerit, eo majori cum efficacia vis imperii per universum sese corpus civitatis dispensat: igitur summis imperantibus incumbit providere, ne in civitate factiones oriantur; ex quibus facilis in seditiones & bellum civile est prolapsus, quod tanto deterius est bello, quod concorditer adversus externos geritur, quanto bellum deterius est pace. *Herodotus Vrania.* Addatur *Evagrius historia Ecclesiastica* libro 4. cap. 31. de Justiniani in Venetam factionem studio, & ortis inde malis; nec non *Procopius histor. arcana* & *Idem de bello Persico* l. 1. cap. 24. Et *Baco sermon. fidel.* c. 15. & 49. Neve quidam cives inter se peculiaribus pactis connectantur; (vid. *Diodor. Siculus* l. 1. cap. 21.) Neve omnes aut aliqui ab ullo alio, sive intra sive extra civitatem constituto, sub quocunque obtentu, sacro aut profano, magis dependeant, quam à legitimo suo principe, & in nemine plus sibi præsidii repositum arbitrentur. Quia & ne existant tales, in quos applicare queas illud *Seneca Oedipo*: *Stat ingens arbor, atque umbra gravi Sylvas minores urget.* vid. *Genes.* XXVI. 16. & *Baco sermon. fidel.* c. 35. Add. *Hobb de Cive* cap. 13. §. 12. 13. *Cominæus* l. X. circa med. p. m. 682.

§. 13. Denique cum status civitatum inter se sit pax tatis infida; summorum imperantium est curare, ut virtus civium, peritiaque armorum alatur, & omnia, quæ ad vim repellendam requiruntur, mature parentur, munita loca, arma, milites. *Mauræ, inquam.* Nam *miserum est opus tunc demum fodere puteum ubi sitis fauces tenet.* *Plautus Mostellar. act.* 2. c. 1. Ultra autem, etiam posita justa belli causa, nemo laceffendus, nisi tutissima arriserit occasio, & conditio civitatis commode id ferat. Eundem quoque ob finem consilia & molitiones vicinorum accurate exploranda, & observanda sunt; (cui fini hodie inter alia inserviunt legationes perpetuæ; vide *Marfelaer Legato* l. 2. c. 11.) nec non amicitia & foedera prudenter contrahenda. Add. *Hobb. de Cive* c. 13. §. 7. 8. & *Baco sermon. fidel.* c. 29.

SAMUELIS PUFFENDORFII

D E

JURE NATURÆ ET GENTIUM
LIBER OCTAVUS.

CAPUT PRIMUM.

DE JURE DIRIGENDI ACTIONES
CIVILIU M.

1. <i>De indole legum civilium in genere.</i> 2. <i>An lex civilis possit repugnare legi naturali.</i> 3. <i>An eadem crimina prohibitum definire possit.</i> 4. <i>Præcepta decalogi an sint leges civiles.</i> 5. <i>Num aliquod justum fuerit ante leges civiles.</i>	6. <i>An quis aliquando ex equi prævum mandatum superioris possit sine peccato.</i> 7. <i>Justus superioris scelus non recte patrat.</i> 8. <i>An civis jussu regis recte militet in bello iniusto.</i>

Postquam explicata sunt ea, quæ ad naturam summi imperiû in genere spectant; jam evolvendæ quoque sunt quæstiones præcipuæ, quæ circa singulas partes summi imperiû moventur. Et quidem cum potestas dirigendi actiones civium primo à nobis loco posita sit, abs qua leges civiles promanant, illis, quæ supra de legibus in genere tradidimus, nunc addenda sunt, quæ peculiariter ad leges civiles, & jussa summorum imperantium pertinent. Lex igitur civilis dicitur vel respectu *authoritatis*, vel respectu *originis*. Priori sensu civiles leges vocari possunt omnes leges, juxta quas in foro civili jus dicitur, ex quacumque demum origine promanent. Conf: *Grotius de Imperio summarum. Potest. circa sacra c. 3. n. 3. 4. 11. Et c. 4. n. 1.* Equidem leges naturales & divinæ omnes homines, quibus latæ sunt, obligant, & earum transgressores poena eorum tribunali divino decernenda manet. Sed ut illæ plenam vim legis in foro civili obtineant, ex imperio civili oritur; cuius est definire, ob quæ delicta poena in foro civili sit exigenda; quæ vindictæ Numinis sint relinquenda. Item ex qua obligatione naturali actio detur in foro civili: quæ obligatio actionem non pariat, sed solo pudore & probitate hominum contineatur. Unde in civitatibus ob violatas leges naturales, quibus autoritas legis civilis data non est, nemo convenitur, aut punitur poena proprie dicta. Nam talia peccata utrique comitantur illa mala, quæ poenæ naturales solent vocari. Et habent quidem in omnibus civitatibus vim juris civilis illa naturæ præcepta, citra quorum observationem pax interna inter cives stare omnino nequit. Quibusdam autem illa vis neque expresse, neque per praxin fori, est tributa, tum quod illorum, quæ

contra eadem admiffa dicuntur, difceptatio nimis obfcure erat futura; tum ne tribunalia immenfo litium numero perftreperent; tum ut viris bonis præcipua laudis fuæ materia velut illibata relinqueretur, quæ eft, fola Numinis reverentia citra metum poenæ ab hominibus infligendæ recte egiffe. Quæ fane laus perit ubi difcernere non licet, formidine poenæ, an virtutis amore quis egerit. Quo fpectat illud *Seneca de Ira* l. 2. cap. 27. *Quam angufta reftat ad legem bonum effe? quanto laxius officiorum patet, quam iuris regula? quam multa pietas, humanitas, iuftitia, fides exigunt? quæ omnia funt extra publicas tabulas.* Aft lex civilis refpectu originis eft, quæ unice à voluntate fummae poteftatis civilis profecta eft, ac circa illa verfatur, quæ per jus naturale ac divinum indifferentia funt relicta, ad peculiarem tamen civitatis utilitatem faciunt. Quæ tamen non minus civibus, quam aliæ leges funt obfervandæ; quippe cum evidenter magis conducat ad focialitatem, ut in adiaphoris fententia imperantium valeat, idque pro bono habeatur à fubditis, quod imperanti tali videtur, quam ut æternæ inter eos lites ea de re maneant, unde bella & cædes, quæ fine dubio mala funt, merito forent expectandæ. *Cicero de invent.* l. 1. *Omnes leges ad commodum reip. referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex fcriptione, quæ in literis eft, interpretari. Nemo enim leges legum caufa falvas effe vult, fed reipublica.* Sic *Philo Iudeus de Iofepho, inflituta particularium civitatum appendices naturalis iuris* vocat, circa ea, quæ fingulis civitatibus in commune videntur conducere. Harum autem complexio cum vulgo nomine iuris civilis veniat, obfervandum eft, non omnia, quæ in corporibus atque codicibus iuris civilis continentur effe leges proprie dictas: fed præter mandata, quæ à fummo imperio ob peculiare bonum civitatis civibus injunguntur, multa inferra reperiuntur, quæ ad difciplinam iuris naturalis fpectant. Pleraque ad difciplinam iuris civilis pertinent, quæ ad duo præcipue capita poffunt reduci. Vel enim præfcribuntur certæ formulæ, certique modi, qui obfervari debeant in negotiis, quibus jus in alterum confertur, aut obligatio in aliquo nafcitur, ut illa firmitatem in foro civili obtineant: vel traditur modus, quo quisque jus fuum in foro debeat perlequi. Sic ut ubi juri naturali fua vindicaveris, quæ interpretes iuris civilis hætenus promifcue fere tractarunt, jus civile fat modicis deinceps finibus fit ufurum. Ne nunc dicam, quod femper, ubi lex civilis deficit, ad naturalem rationem recurritur, adeoque in omnibus civitatibus defectum legum civilium jus naturæ fupplet. Quo refpectu *Hobbes de cive* cap. 14. §. 14. legem naturalem vocat *legem civilem non fcriptam.* Hinc & apud declamatores *infcripti malefici* datur actio. De qua ita apud *Quintilianum* declamat. 252. *Diligentiſſime majores hanc videntur excogitaſſe legem, quod cum ſciverent, nullam tantam eſſe prudentiam, nullam immotam certam divinationem, ut omnia quæcunque ingenius malorum excogitari unquam potuiſſent, providentia cæventium videret: hac lege omnem malitiam, veluti quadam indagine cinxerunt; ut quidquid aliarum legum effuſiſſet auxilium, quaſi exirrefectum circumdaretur.*

§. 2. Cæterum *Hobbes de Cive* cap. XIV. §. 10. fat paradoxe negat fieri poſſe, ut lex civilis naturali juri repugnet, niſi forte illam contumeliam Dei lata fit. Idque hoc præcipue argumento, quod in civitatem coacti pacto ſeſe obligent ad obſequendum mandata ejus, qui ſummum imperium habet, id eſt, legibus civilibus; atque idem pactum lex natura ſervare ju-

bet. Cum autem illud pactum, adeoque & obligatio ad servandas leges civiles sit antiquior ipsa legum promulgatione: ejusdem legis naturalis vi de non violandis pactis iuberi nos observare omnes leges civiles. Nam ubi obligamur ad obedientiam, antequam sciamus, quid iubebitur, ubi universaliter & in omnibus obedire obligamur. Enimvero heic præsupponi debet, homines in civitatem coituros jam tum juris naturalis fuisse intelligentes; ac inter fines civitatum constituendarum vel hunc præcipuum fuisse, ut leges naturales, quibus pax generis humani regitur, secure possent exerceri: denique in legibus naturalibus nihil esse quod naturæ ac fini civitatum repugnat, quin contra ad eundem illas amice conspirare. Igitur, qui in civitatem coalituri pacto sese ad legum civilium observantiam obstrinxerunt, sane præsupposuisse censendi sunt, nihil contra jus naturale per leges civiles statuendum; neque peculiarem civitatum utilitatem, à qua civiles leges proveniunt, communi civitatum fini repugnare. Inde posset quidem lex civilis ferri, juri naturali adversa: sed talem legem ferre non nisi velanus velit, & cui civitatem destruere cordi foret. De cætero merito dictus fuit insanire Strato-cles, qui legem Athenis promulgavit, ut quidquid jusset Rex Demetrius, id & apud Deos fas, & apud homines jus esse. Plutarchus Demetrio. Ac detestandæ adulationis rea est Parysatis, dum Artaxerxi persuadet, ut contemptis Græcorum legibus propriam filiam duceret, addens; πέποις νόμον αὐτὸν ὑπὸ τῷ θεῷ καὶ δικαιοῦν ἀνθρώπων καὶ καλῶν ἀποδεδειγμένον; legem Persis ipsum à Deo, honestique & inhonesti datam normam. Item Artaxerxe.

§. 3. Ulterius pro suo dogmate pugnat Idem de crve c. VI. §. 16. c. XIV. §. 9. 10. Esi lege naturæ furtum, homicidium, adulterium, atque injuria omnes prohibeantur; quid tamen in cive furtum, quid adulterium, quid denique injuria adpollanda sit, id non naturalis lege, sed civili determinandum esse. Non enim quamvis ablationem rei, quam alius possidet, sed rei alienæ tantum, furtum esse. At quid nostrum, quid alienum sit, legis civilis questionem esse. Sic non quamvis occisionem hominis esse homicidium, sed ejus tantum, quem vetat occidi lex civilis. Sic & illum dumtaxat concubitum esse adulterium, quem lex civilis protali declarat. Denique promissi violationem esse injuriam, ubi ipsum promissum est licitum: ubi vero paciscendi jus non est, ibi nullum jus transire, adeoque non sequi injuriam. Quæ autem pacisci possumus, & quæ non possumus, à lege civili dependere. Ad isthæc respondere potest, apud nos, qui sacras scripturas veneramus, ex ipsi legibus, quæ divinitus Judæis lætæ sunt, & ex aliis revelationibus de multis sane criminibus constare posse, quomodo Deus autor legis naturalis eadem definiri velit: adeo ut licet de facto civitas quosdam actus ab illa criminis nota exemerit, isti nihilominus legi divinæ adversentur. Præsertim cum sufficiens ratio monstrari nequeat, quare istis actibus in lege divina tales definitiones attribuerit Deus, quæ apud cæteras gentes non æque locum habere debeant. Sic Spartani permittebant quidem feni invalido, ut juvenem aliquem robustum imprægnandæ uxori suæ posset substituere; ita ut Spartæ neque maritus iste lenocinii macula, neque juvenis & uxor adulterii crimine laborarent: quia leges civiles ejus urbis talem concubitum cum uxore alterius autore marito sub adulterii nomine non fuerunt complexæ. Et tamen cum ex legibus divinis adpareat, per legem de adulterio quemvis concubitum cum muliere, quæ actu adhuc alteri matrimonio jungitur, prohiberi, utique contra legem quoque naturæ istas vicarias operas fuisse exercitas dicen-

dicendum est, Deinde si quis contendere velit, definitiones certorum actuum in sacris literis traditas ad populi Judaici rempub. duntaxat pertinere & sic juris esse positivi: is tamen hoc saltem concedere cogitur; definitiones actuum lege naturæ interdictorum ita esse formandas per leges civiles, ut ne intentio & finis legis naturalis in irritum cadat, qui est, ut honesta & pacifica societas inter homines conservetur. Quod si igitur definitio aliqua legis civilis huic fini adversetur, eandem quoque legi naturali adversari omnino fatendum est. Sic si quis verbi gratia, adulterium vellet definire, si quis cum alterius uxore *volente* rem habuerit; aut furtum, si quis *noctu* rem surripuerit; aut homicidium, si quis *aperta vi* aliquem obtruncaverit; quin hoc modo tranquillitas civitatis subverteretur dubium non est. Nec est quod credamus, paci hac ratione satisconsulti, quod ejusmodi definitiones sint universales: ita ut licet fors interdum incommodo aliquem afficiant, altera vice eundem iterum juvare possint: ac æqualitatem juris, quam ejusmodi leges inter cives constituunt; causam querelarum submovere. Etsi enim fors nonnulla ut solis nobis licita essent, cuperemus: tamen si aliis quoque adversus non licita sint futura, ne nobis quidem ipsis ea licere desiderabimus. Talia si legibus civilibus constituentur, non poterit non pax, & decens ordo, quem natura servatum cupit, turbari. Quid quod si sola isthæc æqualitas sit valida esse cujus juri introducendo, eadem opera omnes leges tollere liceret: cum hac ratione maxima æqualitas introduceretur. Quod nemini sano facere in mentem veniet. Sic de Tartaris tradit *Sigismundus Baro Herbersteinus de rebus Muscoviticis*: *Iustitia apud illos nulla est. Nam ut quisque re aliqua indignerit, eam ab altero impune rapere potest. Si quis apud judicem de vi, et latroque injuria queritur, reus non negat, sed ea re securre non potuisse dicit. Tum iudex talem proferre sententiam solet: si tu vicissim re aliqua egeris, rape ab alio. Etsi eum morem paulo mollius videatur describere Haythornus de Tartaris c. 48. Tartari, inquit, cibum libenter dividunt cum hospitibus, & volunt sibi per viam similem responderi, alio quin accipiant violenter.* Per definitionem igitur Tartaricam furtum erit, quando invito domino subtrahitur, quo is, qui subtraxit, non eguit. Quæ definitionis angustia quod legem naturæ de furtis tantum non plane subvertat, in aprico est. Ac non nisi perditis nebulonibus ejusmodi lex optanda foret; eum apud industrios homines lædissime possit evenire, ut ipsis eripiator id, quod minime omnium carere velint, cujusque simile apud alium non invenient, aut ob custodiam domini auferre prohibentur. Præterea falsum est, quod præsupponit, juris civilis præesse dicti quæestionem esse, quid sit alienum, quid nostrum; & extra civitates non esse proprietatem rerum. Nam etsi longe certior & firmior sit rerum suarum proprietas illis, qui in civitatibus, quam qui extra easdem vivunt, cum illorum bona junctis multorum viribus, & per auxilium prætoris defendantur, hi autem propriis duntaxat viribus nitantur: tamen quin & ante civitates institutas dominium rerum fuerit, gratis negatur. Sic cum hodie reges & resp. invicem in statu naturali vivant, eorumque dominia non communi aliqua lege aut iudice, sed solis pactis, ac naturalibus adquirendi modis nitantur; quis tamen asserere aufit, regem unum alteri etiam quicum pactum ipsi non intercessit, res suas clam aut vi possidere citra furci aut raptus crimen? Sic utur concedamus, non

posse aliquem valide pacisci circa rem, per leges civiles interdictam; tamen quin illi, qui inter se in libertate naturali vivunt, pacisci queant, sic ut pacto violato fiat injuria, quis inficias ibit? Ergo & hoc falsum, unice ex legibus civilibus petendum, quid sit injuria. Quis porro negabit, homicidii reum esse, etiam qui solo jure naturali regitur, qui alterum extra bellum, aut necessitatem propriæ defensionis interficiat? Porro adulterium esse fidei conjugalis violationem, etiam citra subsidium legum civilium ex solo jure naturali intelligitur. Quin tamen leges civiles contractui matrimoniali certa quædam capita possint superaddere, quibus deficientibus idem in civitate invalidum, & nullum habeatur, aut certis effectibus destituatur, apertum est. Denique accurate est distinguendum inter id, quod legibus civilibus præcipitur, & quod iisdem permittitur duntaxat, sed non prohibetur sancita poena, in foro civili infligenda. Hæc enim invicem non adverlantur, jure naturali esse interdictum, & legibus civilibus permissum. Nam permissio legis civilis non facit, ut actus aliquis non sit contra legem naturæ, aut ut quis citra peccatum in DEUM eundem possit admittere; sed duntaxat declarat, per potestatem civilem non prohiberi, qui eum velit committere, nec eo nomine poena affici; atque in foro humano istis actibus eosdem concedi effectus, qui alias consequuntur actus jure naturali licitos. Unde Tartaricæ leges non præcipiunt aliis res subripere, neque puto dominos prohibent contra raptores res suas defendere: sed qui id fecerit non plectitur, nec ad restitutionem adigitur; adeoque in foro ejus gentis ista subtractio instar legitimi modi acquirendi habet. Idem judicandum de Laconicorum puerorum furtis. Nam illud apud *Plutarch. apophib. Lacon.* κλέπτεν νομίμοι τῶς παιδῶς, non necessum est verti, *lege jubebantur*, cum etiam notare possit, *lege permittiebantur*. Quod enim *Xenophon περὶ αἰσχύης* l. 4. dicit, Spartanorum pueris ἐν αἰσχροῖς εἶναι, ἀλλὰ ἀναγκαῖον κλέπτεν. *Non turpe esse, sed necessarium furari*; id joco ab ipso dictum, & ut Chiriosophum Laconem morderet. Neque vero tam foedus erat iste mos, ut à nonnullis credatur, aut prout in eum invehitur *Isochrates Panathenæico*; cum tantum circa hortos & cibaria ea licentia pueris fuerit indulta; & compertis verbera & fames propiaculo forent. vid. *Plutarch. Lycurgo.* & *Xenophon de rep. Lacedæmon.* Longe foediora de licentia furtorum apud Colchos tradit *Busbequius epist. 3. p. m. 155.* Huc facit & illud, quod *Idem apothibegm.* refert de Dionysio: cum maleficia reliqua acerbè vindicaret, vestium furibus (λωποῦταις) solus pepercit, ut Syracusani aliquando cogerentur finem convivandi & se invicem inebriandi facere. Add. l. 1. D. de aleator. Sic & Spartæ nullum præceptum neque maritum vetulum, neque juvenem admissarium urgebat; sed si ipsi consensissent, leges non intercedebant, & ex tali concubitu genitos pro legitimis habebant, ac ad paternam hereditatem admittebant. Sic ubi duella, privato fervore suscepta, permissa sunt, cædes in iis perpetrata à poena homicidii in foro duntaxat civili, non item in foro divino eximitur. An vero potestas civilis talia recte possit permittere, & quidem non per nudam conniventiam, sed expressa in leges publicas relatione, asserere non aſum; cum utiq; hoc modo tantum non cives inviter ad talia patranda, quæ legi naturali repugnant. Dissimulatio talium utcumq; excusari potest, si conditio temporum, & genius populi directæ per remedia istiusmodi libidinem sisti non ferat. Sicut & illud ratione non caret, quod jus Romanum actionem *reum amotarum* vocat, ubi revera furtum fuit patratum.

§. 4. *Idem de Cive* c. XIV. § 9. tradit, præcepta decalogi esse præcepta civilia, non naturalia; & hoc modo explicanda: *parentibus honorem civile lege definitum non denegabis: hominem, quem leges vetant occidere, non occides: legibus vetitum concubitura fugies: rem alienam domino invito ne auferas: leges & iudicia falso testimonio non frustraberis.* Ubi notanda est falsa hypothesis, quasi ante civitates nihil proprium, nihil alienum, nullum matrimonium, & quidlibet in quemlibet fuerit licitum. Sane pater, illa præcepta eos invicem stringere, qui non in communi civitate, sed in statu naturali vivunt, solumque jure naturæ invicem utuntur. Nam isti utique pacto inter se res potuerunt dividere, & actu diviserunt. Ergo hi non minus in septimum præceptum peccant, si vi aut clam alterius res invadant, aut surripiant, quam si civis civi hoc faciat. Si quis negare auit, adulterium committere, qui thorum ejus, qui cum in naturali libertate vivit, violat. Vid. *Gen. XX. 3. XXVI. 10.* Denique cum in statu naturali saltem arbitri locum habeant, qui quæstiones facti interventu testium decidunt, *Hobbes de Cive* cap. 3. § 23. ibidem quoque octavo præcepto ulus erit. De cætero pleraque præcepta decalogi materialiter utique ad jus naturale referuntur. Quando tamen considerantur, prout duabustabulis insculpta, & per Mosen populo Israelitico promulgata fuerunt, civiles leges recte vocari possunt, vel potius summa capita juris civilis ejus populi; quæ deinceps in specialia præcepta, additis sanctionibus poenalibus, dispecuntur. Add. *Philo Judæus de decalogo*. Quo spectat, quod tradit *Grotius ad Matth. V. 27.* in decalogo non omnia delicta, ne ea quidem, quæ legi civili puniuntur, (expressis verbis) comprehensa sunt; sed ea duntaxat, quæ in quoque genere summam habent atrocitatem. Neque enim vulnerationis fit mentio. sed homicidii, neque omnis lucri cum jactura alterius, sed furti, neque omnis perfidiæ, sed falsi testimonii.

§. 5. Evolvendum quoque jam, quod *Idem d. Lc. XII. §. 1.* inter feditiosas opiniones, & ex quibus civitates intrinsece ad ruinam d'ponuntur primo loco hanc recendet: *cognitionem de bono & malo perimere ad singulos. Regulas enim boni & mali, justi & injusti esse leges civiles; ideoque quod legislator præceperit, id pro bono; quod vetuerit, pro malo habendum. Inde iniquum esse dicturum: regibus non esse obtemperandum nisi justa præceperint. Ante imperia justum vel injustum non extitisse, ut quorum natura ad mandatum sit relativa: actionemque omnem sua natura esse adiaphoram; quod autem sit justa vel injusta, à jure imperantis provenire. Reges igitur legitimos quæ imperent justa facere imperando, quæ vetent, vetando injusta. Privatos autem homines, dum cognitionem boni & mali ad se trahunt, cupere esse sicut reges, id quod salva civitate fieri nequit. Circa isthæc notandum, id quidem penes reges esse, legibus naturalibus vim juris civilis in foro humano exferendam addere vel demere, addita sanctione poenali, aut negata; simulque multa, quæ sunt extra leges naturales jubendo justa, vetando injusta facere. Verum quod ante imperia civilia justum vel injustum non extiterit, per jus naturale definitum, & conscientias hominum stringens, id vero æque falsum est, ac si asserere velim, veritatem & rectitudinem ab arbitrio hominum, & non à natura rerum dependere, aut rerum naturam à summis imperantibus pro lubitu posse fingi, aut veritatem de eadem re diversam esse posse. Et res ipsa *Hobbeso* satis reclamatur. Scilicet*

isti patresfamilias, quorum coitione civitates initio extitere, cum adhuc disjunctim viverent, ad brutorum instar agebant; non servabant pacta cum aliis inita; suo jure, quando libitum erat, aliis vitam & bona eripiebant; & quæcunque patrabant pro adiaphoris habebantur. Hodie quoque reges absoluti, qui utique inter se in statu naturali vivunt, quando pacta non servant, aliis sua ereptum eunt, nullam justitiam violasse censentur; quos tamen legibus civilibus haudquaquam subiectos constat. Quin contra neque coalescere poterant civitates, neque coalitæ servari, nisi ante ipsas aliquid justum vel injustum extitisset. Nam pacta in civitatibus constituendis intervenisse certum est. At quomodo homines pactorum aliquem heic esse usum persuadere sibi poterant, ni antea scivissent, justum esse pacta servare, injustum non servare? Etsi antea definitionem legum civilium non est justum pacta servare; quid obstat, quo minus pro lubitu subiecti obsequium expiant, ac civitatem, cumque ea omne discrimen justî & injusti tollant? Nam urique frustra quis superaverit, sola vi metuque tantam sese hominum multitudinem perpetuo continere posse. Unde etiam nullus unquam Rex credo tam demens fuit, ut aliquid præciperet, quod generalibus naturæ legibus est interdictum, aut vetaret, quod iisdem est præceptum, puta ut nefas sit fidem servare, ne quis alteri suum tribuat, ne honeste vivat, ut quilibet quemlibet quantum possit lædat, &c. At cur non tales quoque leges possent ferri, si nihil est justum, & injustum ante definitionem legum civilium? At talia non magis præcepto imperii civilis bona & justa fieri possunt, quam ejusdem mandato venenum vim nocendi humano corpori exuere potest. Ex quibus etiam facile colligitur, in quantum à vero abeat *Polybius* libro VI. qui itidem originem justî & injusti à civitatibus videtur arcessere. Quem citra iudicium excipit *Macchiavellus* *discurs. ad Livium* libro 1. capite 2. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat.* c. 5. §. 5. Enimvero in alio sensu thesis *Hobbesi* admitti potest; si nempe bonum & malum accipitur pro eo, quod reipub. expedit vel non. Nam hæc sane seditiosa est opinio; *cognitionem boni & mali*, id est, ejus, quod bonum & malum, utile, vel inutile est reipub. *pertinere ad singulos*. Id est, singulis competere facultatem iudicandi de aptitudine mediorum, quæ ad promovendum bonum publicum usurpare jubet princeps, cum hoc effectu, ut ab illo iudicio cujusque ad obsequendum obligatio suspendatur. Huc enim adplicari potest illud *Taciti* H. I. 83. *Tam ne scire quædam non milites solum, sed & cæteros subditos, quam scire oportet. Si ubi jubeantur, querere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium intercidit.* Nec ea laus militis, qui *jussa ducum interpretari, quam exsequi maruli.* Idem H. II. 39. *Cato de re rustica* c. 5. *Villicus ne plus censeat sapere se, quam dominum.* Et hæcenus recte *M. Terentius* apud *Eundem* Ann. VI. *Non est nostrum estimare, quem supra cæteros, & quibus de causis extollas. Tibi summum rerum iudicium dii dedere: nobis obsequii gloria relicta est.* Item illud *Platonis Politico*: *ὁ δὲν δὲ τῷ νόμῳ ἢ σφώτερον.* Nihil oportet legibus esse sapientius. Cui conspirat *Aristoteles Rhetor.* l. 1. c. 15. *τὸ τῷ νόμῳ σφώτερον ζητεῖν ἢ τὰ ἑστίν, ὃ ἐν τοῖς ἐπαινεύμενοις νόμοις εἰσαγορεύεται.* Se legibus sapientiores esse studere est id, quod in laudatis legibus prohibetur.

§. 6. Est quoque hoc loco examinanda quæstio satis ardua; an peccare unquam queat

quæat subditus exsequendo mandata sui principis, si scilicet ipse præ se ferat, sese nudam obire executionem, omni cognitione simulque necessitate reddendæ rationis in jubentem devoluta. Nam differunt quidem leges, & mandata principum, in eo, quod illæ sint mandata generalia, quosvis subiectos spectantia; hæc autem pro re nata certis subditis injunguntur. Circa producendam tamen obligationem in eo, ad quem diriguntur, parem cum legibus effectum obtinent. Igitur per vulgata sententia est, admitti quandoque peccatum, si quis iussis imperii civilis pareat; adeoque posse & debere civem talia iussa ad propriam conscientiam bene informatam exigere. Apud *Sophoclem* ita *Antigone*. *ὅδε δὲ εἶναι πῶς ἔστιν ὡς οὐκ ἐστὶν ὁ νόμος, ὡς ἀρχαῖα καὶ Καλὴ θεῶν νόμιμα δύνασθαι θνητὸν οὐκ ὑπερδραμεῖν.* Neque posse tua, tantum privari tua edicta, ut non scriptas, & certas Deorum leges posui mortalis violare. Quin & sub hac conditione intelligi debere promittere obsequium bonos viros, quibus sedet, de actionibus suis rationem sibi tribunal apud divinum reddendum, & regnum omne sub graviore regno esse, quod nempe iussa imperantium capeßere velint, modo cum jure naturali & divino manifesto non pugnent. Nam ubi contra civilem legem jubeat quid facere Rex, quin citra peccatum pareri possit, dubium non est. Contra *Hobbes de Crue* cap. XII. §. 2. pro seditiosa opinione declarat hanc: *peccare subditos, quoties mandata principum suorum, quæ sibi videntur iniusta esse, exequuntur.* Ubi id sane periculosum est tam civitatibus, quam conscientis privatorum, credere, si scrupulus duntaxat, aut dubium circa æquitatem iussorum oriatur, recte posse eadem detrectari. Hoc enim modo sæpissime necessum est, ut in precandi necessitatem cives incidant; dum contra conscientiam facturi sint, si obediverint; contra fidem superioribus datam, si non obediverint. Nam illud utique in confessio est, conscientiam, inter dubia momentorum nutantem, sibi optime consulere, electa illa parte, ex qua minus peccandi periculum. Jam autem longe præsentius est periculum peccandi propter dubium illiquidum fidem expresse datam negligere; cum iussa superiorum semper comitetur præsumtio iustitiæ, & eadem sæpe ex tali procedant ratione, quam privatis dijudicare haudquidquam concessum. Deinde illud probe notandum est, quod *Idem* l. d. subjicit, *Peccatum meum est, quod faciens peccatum meum esse puto; quod vero peccatum alienum esse puto, possum quandoque sine peccato meo facere.* Nam si jubeam facere, quod peccatum jubentis est, modo qui jubet dominus meus sit, id si facio non pecco. *Procopius histor. Goth. l. 1. Legatus mittentis iussu verba enunciat, eorum culpam, si quid peccatur, non ipsi, sed ei, qui imperavit, æquum est imputari: cum legato obsequii incumbat necessitas.* *Seneca Troadibus. Ad auctores redit sceleris coacti culpa.* *Add. l. 1. D. de his qui not. infam. verb. non iussu ejus. M. Seneca l. 4. controvers. 27. Non est impudica, quæ arcesita fuit à tyranno, non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium consecravit.* Potest enim utique quis ab imperante injunctam suscipere meram executionem actionis, quæ in peccatum imputatur soli imperanti, non item executionem facienti. Ad quod tamen hæc requiri arbitramur, primo, ut mera duntaxat executio illi injungatur, id est, ut ipse tantum membra sua, viresque corporis actui accommodet; de cætero autem neque oc-

caſionem aut prætextum præbeat, neque excuſationem adhibeat; ac eundem exſequatur prius tanquam alienum, non tanquam ſuum. Deinde ut & illud ipſum miniſterium quantum poteſt averſetur & deprecetur. Memorabile exemplum extat apud *Ad. Olearium iun. Perſici*, lib. 5. c. 32. Denique ut propter detrectatam iſtam executionem ipſi præſens vitæ periculum, aut aliud grave malum, ad quod pro altero ſubeundum neque juſtitia, neque caritas obligat, intentetur à mandante, cui malum id repræſentandi vires ſunt, & præſertim ubi is etiam citra noſtram opem alteri malum ſit illaturus. Equidem id manifeſtum eſt, nullam ineſſe vim obligandi, id eſt, conſcientiis intrinſecam aliquam neceſſitatem injiciendi quorumvis hominum mandatis divino juri repugnantibus; & omni crimine carere, qui illis obſequi neglexerit. Enimvero longe diverſa ſunt: aliquid per conſcientiam teneri facere, & aliquid citra peccatum poſſe facere, malo gravifſimo declinando. Multa quippe ſunt, ad quæ nequaquam intrinſece obligamur, quæ tamen recte à nobis, urgente neceſſitate, ſuſcipi poſſunt. Heic autem non quæritur, an ad tale quid teneamur, ſed an citra proprium peccatum id exſequi poſſimus, ne fruſtra vitam noſtram perdamus. Neque ſtringit nos illud *Plinii III. ep. 9.* ubi memorat, ſenatu ſeſe adprobariſe, etiam miniſterium crimen eſſe. Iſti enim, in quos peroraverat, rei non fuerant meri exſecutores alieni facinoris, ſed calumnias innocentibus intendant, ut proconſuli occaſio foret in opes ipſorum invadendi: & delationes exercebant non tanquam actum alienum, ſed tanquam ſuum; ac ſuo nomine reos criminum inſimulabant, non proconſulis nomine, & velut ab ipſo juſſi. Neque metu mortis ad calumnias obeundas adigebantur. Equidem dicebant, ſe eſſe provinciales, & ad omne imperium proconſulum metu cogi. Verum longe probabilius erat, ex cupidine lucri ipſos talia patraſſe; & ut forte minas in detrectantes adhibuiſſet proconſul, non tamen credibile eſt, præſens mortis periculum ipſum intentariſſe, quod declinandi nulla facultas foret. Quo facit illud apud *Tacitum Ann. XIII.* *Suilius nihil ex his ſponſo ſuſceptum, ſed principi paruiſſe defendebat. Tum juſſa Meſſalina præendi, & labora deſenſio.* Cur enim neminem alium delectam, qui ſavienti impudice vocem præberet? Puniendo rerum atrocium miniſtros, ubi præmia ſcelereſum adepti, ſcelera ipſa aliis delegent. Hinc merito laudatur *Julius Græcinus*, qui *Marcum Silanum accuſare juſſus, & quia abnuerat interfectus eſt*, apud *Tacitum Agricola.* quem inſigni quoque encomio maſtat *Seneca de benef. II. 21.* Sed & in hoc caſu preces ſuperiorum neceſſitati & imperio æquipollere non arbitramur. Utut alias notum ſit illud *Platonis epist. VII.* *Τὰς τὰν τυραννίδων δέσεις ἐσμὲν, ὅτι μεμψυμέναι ἀνδράγατος ἐσθίν.* Preces tyrannorum neceſſitati permixtas non ignoramus. Sed neque *Doegi* exemplum, *Samuel. XXII.* nobis adverſatur. Nam & ipſi hoc expreſſe addidimus, ut quantum quis poteſt, tale miniſterium deprecetur: id quod laudabiliter cæteri ſatellites Saulis fecerunt. (Sicuti & laudabiliter obſetrices immane juſſum Pharaonis etiam falſiloquio eluſerunt. *Exod. I.*) Sed *Doeg* ille prompto animo ad exſequendum regis juſſum, cui nulla comminatio adjuncta legitur, proſiliit, cum antea innocentibus viris fallum crimen impegiffet, quaſi clandeſtina conſilia cum *Davide* in regem miſcuiffent. Nam falſa quædam ipſum detuliſſe, ex *Psalm. LII.* ſatis adparet. Fatequid tamen eſt, etiam nudam executionem quorundam actuum multis

ipsa morte acerbiorē videri; puta si quis à tyranno jubeatur parentes aut liberos suos jugulare, aut cum matre, filia, aut bestia concumbere. Ad quale ministerium effugiendum mortem potius vir fortis elegerit. Sic ut & nemo facile reprehenderit constantiam Romanorum, quos Hannibal inter se composuit, & fratres quidem cum fratribus, patres cum liberis, cumque cognatis cognatos dimicare jussit. Qui tormentis porius immori, quam manus propinquo sanguine polluere maluerunt. *Diodorus Siculus* l. 25. in excerptis *Persejani*. Apud *Laonicum Chalcocondylam* l. 1. Amurates parentibus eorum, qui se junxerant *Sauzi* seditionem concitantes, praecepit, ut filios necarent suis manibus. Patres duo fuere, qui nolere tam crudele exequi imperium. Hinc & ipsi cruciati sunt simul cum filis. Nam dicere solebat, nequaquam istos citra consilia parentum defecisse ad *Sauzem*. Nunc autem cum fortuna uariatur dubia, eos nutare in utramque partem. Illud tamen hautquaquam fas esse arbitramur, ut pro vita mea servanda operam meam velim afferre ad occidendum alterum innocentem. Hoc enim foret in pretium propriae vitae offerre vitam alterius. Et non pauca sunt, quae pro pretio facere non possumus, quae alia tamen sub consideratione facere lieet. *Abr. Rogerius de Braminibus part. 1. cap. 19.* memorat, apud *Bramines* credi, uxorem sine peccato posse facere, quae maritus jubet, ut ut illud malum sit: peccatum quippe non ipsi, sed marito imputari, cui illa obtemperare tencatur.

§. 7. De caetero non posse aliquem iussu superioris suscipere actionem tanquam suam, quae conscientiae rectae dictamini repugnat, nemo cui aliquis pietatis sensus est negabit. Hinc recte iudices illi apud *Iosephum de bello Iudaico* l. IV. cap. 19. qui *Zachariam* innocentem damnare volebant, ut ut praesens sibi periculum à *Zelotarum* furore impendere intelligerent. Contra maximo sese scelere obstrinxere iudices, de quibus est *1. Reg. XXI.* Pronunciabant enim sententiam non tanquam à rege pro imperio dictatam, sed tanquam liquido crimine ab ipsa iustitia suggestam. Par scelus illorum testium erat, Idem judicandum de delatoribus, qui calumniis viros potentes aut opulentos onerant, ut malis principibus occasio nascatur eosdem subvertendi. Inter quos quondam non obscurum nomen fuit *Marcellus Epirius*, *Thrasea* delato famosus, quin excusationem sui apud *Tacit. H. IV. c. 8.* adfert; non magis sua oratione *Thraseam*, quam iudicio senatus affectum. Quod erat crimen communicare, non purgare *Servitium Neronis* per huiusmodi imagines illasisse. Sed nimirum ut tu potissimum eum nimium instrueres subigebat avaritia, & libido praepostera via ad honores grassandi. Alii, qui eandem artem facitaverant, excusabant, ejusmodi operis dignitatem aut salutem se redemisse. Quorum defensiones, quod scilicet perdere alios quam periclitari ipsi maluerint, non ideo tolerandas censet *Curlius Montanus* apud *Eund. d. I. c. 42.* quod omni eos crimine vacare crederet; sed per figuram quaedam concedere videtur, ut reliqua eogravius urgeat. Nec injuste senatus occiso *Nerone* delatores, & ministros more majarum puniendos flagitabat, genus hominum publico exitio repertum. *Ibid. cap. 30.* Quorum ille ipsos in foro flagellus ac fustibus casos, ac novissime traductos per amphitheatri arenam pariter subijci in servos, & venire imperavit, partim in asperissimas insulas aveli, *Suetonius Tiso cap. 8.* Hic quassilis navigis impositos tempestatibus absorbendos, aut in deterios scopulos impingendos attribuit. *Plinius Panegy. cap. 34. 35.* Sic occulta *Tiberii*

mandata Cn. Pisonem crimine necati Germanici non solvebant, si modo is revera mortis ejus causa. Ac ut maxime ea promississet apud patres, in pudorem quidem Tiberium dedisset, cui non relinquebatur, quomodo vindicaret scelus à se justum; patribus tamen integrum erat reum damnare, quia in eo patrando non justum principis præ se tulerat; sed ipse potius, quæ honeste juberi non poterant, cupide susceperat, ut flagitio Tiberium sibi haberet obnoxium. *Tacit. A. III. 16.* Sed nec Joabum plane immunem arbitramur à reatu ex cæde Uriæ contracto. 2. *Samuel. XI. 14. 15. 16.* utut d. l. cap. XII. 9. solius Davidis, tanquam caulæ principalis, mentio fiat. Recte quoque Papinianus, quod Getæ, cædem exculare detrectavit, addito famosissimo dicto; *non tam facile parricidium excusari posse, quam fieri.* Alii tradiderunt, dictare noluisse orationem qua invehendum erat in fratrem, causatum; *aliud esse parricidium, accusare innocentem occisum.* Id tamen rejicit *Spartianus in Caracallo c. 8.* ea ratione, quod ipse, utpote *præfectus non potnerit dictare orationem:* (etsi quo minus hoc ipsi extra ordinem injungi potuerit, non adparet;) & addit; *constare, quod occisus sit, tanquam fautor Getæ.* Quidquid hujus sit, recte quis ingenium suum sceleribus defendendis commodare detrectat, etiam si alieno nomine id scriptum sit promulgandum. Nam subtilis excogitatio speculorum argumentorum, adhibito colorum ac delenificæ suadæ lenocinio, pro pura executione alieni actus haberi nequit. Secus tamen videtur sentiendum, si ejusmodi orationem, abs se aut alio compositam, Caracallus cuiquam in senatu recitandam injunxisset, constituta in detrectantem capitali poenâ. Huc quo non pauca loca ex *Platonis apologiâ Socratis* adplicari possunt. Facit quoque huc, quod de *Salustio* refert *Dio Cassius l. 43.* quem *Cæsar Numidis verbo quidem regenda, re autem ipsa diripienda regionis causa præfecit.* Enimvero *Salustius* & pecunia capta, & exolata provincia accusatus summam infamiam reportavit, quod cum ejusmodi libros composuisset, in quibus multis acerbisque verbis eos, qui ex provincieis questum facerent, notasset, nequaquam suis scriptis in agendo stetit. Itaque etsi à *Cæsare* absolutus fuit, tamen suis ipsis verbis proprium crimen abunde quasi in tabula propositum divulgavit. Enimvero ubi factum principis nondum liquido injustitiæ est convictum, cavebit civis, & cum primis minister publicus id præmature atro calculo notare; cujus est semper pro justitia domini sui præsumere. vid. solæcismus politicus *Aligrii Cancellarii Gallæ* apud *Gramondum hist. Gall. l. 16.*

§. 8. Ex iisdem fundamentis est definiendum, an civis jussu principis in bello injusto recte arma sumat? Ubi *Grotius leg. 2. capite 26. §.* est sententia; quando manifestum est, injusta arma à principe alteri inferri, haut fas esse civi, ut si satellites scelerum. Sed in dubio sequendam esse partem tutiorem, quæ sit, abstinere bello. Enimvero caute nobis ista videntur temperanda, ne exinde vis civilis imperii destruat, & in negotiorum momenti obsequium civium à singulorum judicio suspendatur; præferri cum heic facile sit timiditati & ignaviæ scrupulum conscientiae obtendere. Equidem ubi ad deliberationes quis admittitur, & suffragii ferendi jus habet, si citra consensum proprium cæterorum decreto non obligatur, ne id quidem, de quo dubitat, recte potest suscipere, nedum id, de cujus injustitia liquido constat. Id quod etiam locum potest habere, si ipsi optio concedatur militandi aut quiescendi. Quid si autem simpliciter parere jubeatur? Ubi arbitramur, apud omnes gentes,

gentes, quæ aliqua honesti cura est, in deliberationibus de bello suscipiendo causam belli justificam semper præsupponi. Hoc qui facere negligunt, apud illos de conscientia nequidquam disputaveris. Sed circa hoc potissimum deliberatio instituitur, an heic & nunc reipubl. expediat ex tali prætexto bellum alteri inferre; Heic cui cura reip. peculiariter incumbit, & vires civitatis penitissime perpectæ, sane clarius præsumitur cernere, quid ex usu sit, quam privatus aliquis. Quod si autem quis, posita licet justitia belli, dubiter, num satius sit, injuriam reip. illatam negligere aut condonare, quam bello exsequi; is sciat, nullo modo videri sufficere hanc causam, quare civis possit imperio civili obsequium denegare, ejusque rigorem in se irritare, quia judicat, ab eo adversus alterum non observari virtutem aliquam, cui vis imperfectæ duntaxat obligationis inest. Adeoque tutissimum fuerit, si civis heic simpliciter pareat, summumque imperantem super justitia belli Deo rationem reddere permittat. Recte Hector apud *Homerum Iliad.* μ. Εἰς οἴκον ἀέρας ὁ δὲ κῆρυξ παρὲρ πατρὸς. Optum est instar auguri pugnare pro patria. Apud *Tacitum Histon.* II. publicum facinus vocatur, quod in acie partem filius interfecisset. Add. l. 2. §. 1. D. de noxal. act. leg. 3. 7. D. ad L. Aquiliam. Notandum tamen hæc ad cives tantum pertinere, qui summi imperii jussu arma capiunt. Nam qui ultro militiam alieni principis suscipit, omnino de justitia causæ ejus, quem sequitur, certus esse debet. Unde non immerito apud sapientes male audiunt, qui citra ullam causæ considerationem vitam suam ære locant. De quibus *Güntherus Ligurinus* l. 7. *Ære dato conductæ cohorti, & bellica miles Dona sequens, pretioque suum mutare favorem suævis, & accepto pariter cum munere bello, Hunc habuisse, dator pretis, quem jussisset, hostem.* Nec præclare nimis de hilce sentit *Thom. Morus Utopia* l. 2.

CAPUT II.

DE POTESTATE SUMMI IMPERII IN VITAM

Civium ex occasione defendendæ civitatis.

1. Summus imperans potest cives vitæ periculo exponere in bello.	4. Quanta sit militum obligatio.
2. An militiam delectare liceat propter potestatem cum hoste.	5. An civitas cruem innocentem possit dedere.
3. Nemo se ad militiam inutilem reddere debet.	6. Civitas potest civem suum alicui obfidem dare.

Quæquam eo fine in civitates ab hominibus coitum sit, ut cum alia sua bona, tum præcipue vitam in tuto collocarent: ad conservationem tamen civitatum necessarium fuit, ut summum imperium aliquam in vitam civium haberet potestatem; idque duplici fine, tum averrendo aliquo à civitate malo, tum compescendis peccatis. Ex priori capite id potestatis summo imperanti competit, ut ad defensionem civitatis, atque asserenda istius jura vitam civium accipiti periculo exponat; postquam infesta arma gerentibus id agitur, ut sibi mutuo vitam eripiant. Quin & cum ad arma recte tractand.

tractanda usus requiratur, etiam ad huncce capeſſendum periculo vitam civium exponi poſſe iudicavit *Plato de LL. l. 8.* (etſi nobis non ſuffragantibus,) dum in exercitiis militariſus vult adhiberi tela, quæ ad vera & periculoſa proxime accedant, ac timorem incutere apta ſint; addita lege: *Si quis cade in voluntaria in his certantibus morietur, qui interfecit, ſecundum legem expiatus mundus ſit in poſterum.* Putare enim debet legiſlator, paucis ita mortuis hominibus ceteros non deteriores futuros. Timore vero in omnibus his extinſto, nihil amplius ſe inventurum, quo à deterioribus meliores diſcernat, quod ni fiat, multo magis civitati malum eſt, quam illud. Tali exercitia militaria etiam in uſu ſunt apud Japonios. vid. *Bern. Varenius deſcr. Japon. c. 19.* Apud *Demofthenem adverſus Ariſtoeratem* extat lex Attica, *Si quis occiderit in ludis inſuitus, ne exalato.* Ratio ſubjungitur: quia non eventum conſideravit, ſed eius, qui fecerit animum, qui fuit, vocem ſuperare, non occidere. Quod ſi ille infirmior fuit, quam qui ferre poſſet eum, quem victoria requirit laborem, ipſum eius mali ſibi cauſam exiſtiſſe lex cenſuit. Munerum porro militarium exactio non immerito rigidiffima diſciplina conſtat; quippe cum in bello exiguum ob negligentiam ſæpe de ſumma rerum ſit actum. Inde cum alias togatum apud iudicem affectibus, qui animum hominis vehementer percellunt, facilius venia ſoleat indulgeri, inter militaria iudicia id non æque obſervatur. Heic enim ſæpe capite pleſtitur, qui ut mortem iminentem effugere aſſignatam ſtationem deferuit. *Liſius lib. V. cap. 6. Fuſſurium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit.* Add. *Mich. Montaigne eſſays lib. I. cap. 15.* Quanquam aliqui ignaviam militum ignominioſis potius pœnis coercere efficacius iudicarunt. vid. *Juſtinus lib. 32. cap. 3. in fine Ferdinandus Pinto cap. 10.* Sicuti & graviffimis alicubi pœnis notatum, militiam ſubterfugere. vid. lib. 4 §. 10. D. de re militari. Sic *Lycurgus orat. contra Leocratem* tradit Spartæ legem fuiſſe, de omnibus nolentibus pro patria ſubire periculum, ut moriantur: ad illud ipſum pœnam adducentes, quod maxime metuunt. *Propoſitis enim duobus vitæ diſcriminibus, πολὺ μᾶλλον ἀγέρονται ἢ πῶς οὐ πελείης, ἢ ἢ πῶς οὐ νόμους καὶ οὐ πολίτας.* Multo magis eligunt id quod ab hoſte, quam quod a civibus & legibus imminet. Add. *Lex Longobardorum libro tertio tit. 13. §. 1.* Et quanquam in plerisque civitatibus quidam cives, alias per ætatem & vires ad armagerenda idonei, immunitate à militia gaudeant, vel ob vitæ genus, vel ex ſingulari indultu civitatis: id tamen privilegium eouſque valet, quoad ceteri cives, aut alii focii vel conducti præſto ſint, qui civitati defendendæ ſufficiant. Cæterum ubi ſumma neceſſitas ingruit, etiam immunes illi pro aris & focis arma capient. Et præſtat, ut eorum privilegia tantisper quieſcant, quam ut propter intempeſtivam eorundem religionem civitas pereat. *Vocant extrema pericula cunctos.* Sicut Romæ quondam vacationes à bello, quibus alias ſeniores & ſacerdotes gaudebant, bello Gallico ingruente ceſſabant. *Appianus de bello civili lib. 2. Add. l. ult. C. de quibus munerib. nem. lic. ſe exenſare.* Vid. quoque *Andreas Morocenus hiſtoria Venet. libro IV. pag. 147.* Etſi & merito commendatur lex ſive Solonis ſive Piſiſtrati apud *Plutarchum Solone: οὐ πῶς θέντας ἐν πολέμῳ δημοσίᾳ βέβηθαι.* Ut mutilati in bello ex arario alantur. Quin & ubi res civitatis id ferunt, omnia mercedis aliquid & præmii debetur illis, qui cæteris domi deſidentibus militant; quippe qui non ſolum rem ſuam familiarem negligere coguntur, ſed etiam quatenus plus operæ pro rata ſua civitati conferunt, quam pagani, penſationem

nem aliquam merentur. Addantur quoque, quæ super institutis Ægyptiorum circa milites tradit *Diodorus Sicul.* l. 1. c. 73.

§. 2. Quo loco quaeritur; si captivus ab hoste detentus ut dimitteretur promiserit, quod contra ipsum arma deinceps non sit gesturus, an iste postea à civitate sua recte possit obligari, ut contra promissum suum in hostem militet? Tale pactum aliqui pronunciarunt ipso jure nullum, quia sit contra officium, quod civitati debetur. Ad quod nobis non tam hoc videtur reponendum, quod non omnia, quæ contra officium sunt, statim quoque sint irrita & nulla; quam negandum, id esse contra officium civitati debitum, libertatem sibi parare, id promittendo, quod jam in hostium est manu. Nisi enim hostis ipsum dimitteret, nunquam arma adversus ipsum ferre posset. Unde tali pacto nihilo deterior sit civitatis conditio; quippe cui is, qui captus est, ni liberetur, jam periisse est censendus. Adeoque quem ipsa ex captivitate receperit, hac lege recepisse censetur, ut illi relinquat facultatem servandi promissum hosti factum; præsertim ubi non civitatis, sed propria ope libertatem recuperavit. Sed anne in isthanc civis obligationem eminens illa summi imperii vis efficiam suam exeret si salus publica id postularit? puta si civitas in præsentis periculo versetur, ni iste quoque arma capiat. Heic arbitramur, cum absurdum sit, esse me civem, & habere obligationem, quæ etiam in extrema necessitate inutilis civitati reddat; nec minus, simplici me pacto posse obligari, ne alterius vim injustam ad perniciem meam meorumque tendentem repellere queam; ideo pactum illud esse interpretandum de bello duntaxat offensivo, non defensivo; præsertim si cum ipsa civitate mea quoque salus sit periculatura. Quid enim ille alter libertatem mihi concessit, si voluit me adstringere, ut in posterum ipsius vim à vita fortunisque meis non possim repellere? Unde nequidquam obstabit pactum istud, quo minus jussu summi imperantis arma pro defensione civitatis induam. Vicina huic quaestio est, an sub conditione ab hoste dimissus conditione non impletateneatur redire in captivitatem? Quod circa privatos quidem affirmatur. Sed circa reges dubium movetur apud *Bussières historia Franc.* libro XVI. de rege Francisco. Quod quidem ego in medio relinquo. Suaferim tamen, ut qui regem captivum teneat non temere eum prius à manibus amittat, quam conditionibus actu impletis.

§. 3. Ex quo consequitur, quamvis præsens reipublicæ necessitas forte operas civium militares non exegerit; tamen ad eas obeundas se aut alios inutiles reddere gravi poena dignum esse. *M. Seneca libro primo controversia septima cætera membra mea sunt, manus publica sunt.* Ejusmodi ignavia exempla quam plurima in Martio illo Quiritium populo legimus. Apud *Suetonium Tiberio capite octavo.* *Tiberia cura injuncta repurgandorum ergastulorum, quorum domini in invidiam venerant, quasi exceptos supprimerent non solum viatores, sed & quos sacramenti meus ad hujusmodi latebras compulisset.* Quæ etiam fortasse causa fuit, quare ergastula penitus fustulisse dicatur *Adrianus apud Spartianum capite decimo octavo* ad quem locum vide quæ notavit *Salmasius.* Apud *Valerium Maximum libro sexto capite tertio C. Vettienus* sinistrae manus digitos sibi abscidisse memoratur, ne bello Italico militaret;

Ggggg

quem

quem senatus publicatis bonis in æterna vincula conjecit. Sic Augustus, referente Suetonio capite octavo *Equitem Romanum* quod duobus filiis adolescentibus causa detrectandi sacramenti pollices amputasset, ipsum bonaque subætu hasta. Ammianus Marcellinus libro decimo quinto sub finem, ubi de moribus Gallorum loquitur: nec eorum, inquit, aliquando quisquam ut in Italia, munus marisum pertimescens pollicem sibi præcidit, quos joculariter Murcos appellant. Isti flagitio reprimendo complures leges lata. Eum qui filium debilitavit, dilectum per bellum indicto, ut inhabilis militia sit, præceptum Trajani deportavit. libro quinto Paragrapho duodecimo D. de re militari. Extrat quoque lex Constantini libro primo Cod. Theodosius de filiis militum. apparitorum & veteranorum. Veteranorum liberos aptos militia, quorum quidam ut desides recusant militarium munus functionem, quidam adeo ingrati sunt, ut cum dispendio corporis militia velint necessitatem evadere, jubemus, si ad militiam inuites, resectis digitis judicentur, curialibus muneribus atque obsequiis adgregari. Confamilia habentur in libro quarto & decimo C. Theodosius de tiro-nibus. Qui spurca amputatione digitum declinat usum armorum, non evadit illa, qua vitat. sed insignitus macula ferat impositum militia laborem, qui declinaverit dignitatem. Ipsi quin etiam provincialibus, qui ex horum ausis juniorum saepe patiuntur penuriam prabendorum, hac optio decernatur, ut tempore delectus agitando duos mutilos juvenes pro uno integro offerant. Sed longe severissima est libro quinto dicto titulo. Si quis ad fugienda sacramenta militia fuerit inventus truncatione digitorum damnum corporis expedisse, & ipse flammiis ultionibus concremetur, & dominus ejus qui non prohibet, gravi condemnatione feriat. Videtur tamen hanc poenam locum habuisse in servis duntaxat; quæ autem jam tit. II. dictata fuit, in ingenuis. Nam olim quidem apud Romanos servos militia exclusos, præterquam in maxima reipublicæ necessitate, in vulgus notum. Id posterioribus seculis non amplius observatum ex libro decimo sexto C. Theodosii, dicto titulo constat, ubi Impp. Arcadius & Honorius ita fanciunt: Contra hostiles impetus non solas jubemus personas considerari, sed vires, & licet ingenuos amore patriæ credamus incitari. servos etiam auctoritate hujus edicti exhortamur, ut cum primum se bellicis sudoribus offerant, præmium libertatis si apti ad militiam arma susceperint, pulveratici etiam nomine binos solidos accepturi. Nam libro undecimo dicto titulo quæ etiam extrat. in Cqd. Iustin libro secundo de tiro-n. loquitur de mancipio alieni juris, quod qui in tirocinium militia duxerit offerendum, libram auri arario principis cogeatur inferre. Lex autem octava Cod. Theod. dicto titulo non simpliciter vetat servos militiæ adscribi, sed duntaxat decernit, inter optimas lectissimarum militum turmas neminem è numero servorum dandum esse. Vegetius de re militari libro primo capite septimo queritur, quod possessoribus indicti tiro-nes per gratiam aut dissimulationem probentur, talesque socientur armis, quales domini habere fastidiunt. Cæterum ab hac pollicum truncatione multi eruditorum credere Italos & Gallos suos poltrones derivasse. Sed rectius mea sententia Agid. Menagius in orgin. lingue Francicæ id vocabulum deducit ab Italico poltro, q. d. qui semper pulvinar domi premit.

§ 4. Qui igitur ad militiam subeundam obligatur, is utique tenetur jussu ducis talem tueri stationem, in qua probabiliter prævidet vitam sibi amittendam. Et quanquam alias civibus onera secundum proportionem debeant imponi, ad quæ uni-

universi simul concurrere possunt; aut si hoc fieri nequeat, vel non opus sit, alternis obeunda, vel æquipollente onere redimenda; vel etiam sorte assignanda sint; tamen ut periculosa illæ stationes semper per sortem attribuantur, ratio belli non fert. Adeoque penes ducem erit eligere aptissimos, aut si plures sint idonei, quos visum fuerit. Nisi adsint, qui ultro ista sibi pericula deposcant; quod fecit Calpurnius Flamma apud *Florum* libro secunda capite secundo & ante eum P. Decius Mus apud *Livium* libro septimo capite trigesimo quarto. Nec vir fortis querelas movebit, si ipsi talia pro imperio injungantur. *Seneca de providentia* capite quarto. *Quare in castris periculosa fortissimus imperantur? Dux levisimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut ex-plorent iter, aut presidium loco deiciant. Nemo eorum qui exeunt dicit. Male de me Imperator meruit: sed, bene judicavit.* Quin & cum beneficio civitatis vita nostra per longum temporis spatium sit servata, quæ dudum perisset, si in naturali statu fuisset exposita: non gravis jactura est habenda pro civitate vitam effundere, cui præsertim tam multa alia beneficia debemus. Adeoque nihil iniqui est, si jussu civitatis raro, & non nisi in magna ejus necessitate vitam exponamus periculo, quam ipsa nobis velut indies & perpetuo tribuit. Præsertim cum in naturali statu quilibet se solis suis viribus, ni perire aut opprimi malit, cogatur defendere. Nunc autem longe tolerabilius est cum multis periclitari, non solum propter certiorē spem victionis, sed & quia licet qui pugnat moriatur, bona tamen ipsius & necessitudines ope civitatis fere salvæ sunt; de quo in statu naturali nulla spes erat. Hoc tamen observandum, ejusmodi jussorum non esse hanc intentionem, aut saltem non esse debere, ut directe vita militis perdat. Dico, non esse debere. Nam aliquando heic à ducibus peccari, documento est Rex David 2. *Samuel*, undecimo capite, versu decimo quinto qui ideo etiam homicida audit, dicto loco capite duodecimo versu nono. Nec ea infrequens ars, invisos sibi hostium ferro consumendos objicere, vid. *Curtius* libro septimo versu secundo *Polybius* libro primo capite nono *Diodorus Siculus* libro decimo quarto, capite septuagesimo tertio. Item libro decimo nono, capite quadagesimo octavo. *Justinus* libro duodecimo capite quinto, numero octavo. *Zonaras* Tomo secundo in *Mauritio*. Apud *Salustium* Jugurtha à Micipsa Numantiam missus dicitur, ut ostentando virtutem, aut hostium sævitia caderet. Sed hoc spectare debent tam rigida ducum jussa, ut dum veluti citra missionem milites pugnant, à civitate magnum avertant malum, aut insigne eidem bonum concilient, etsi contigerit eos, dum talia conantur, aut patrant, occumbere. Ejusmodi decretoriæ pugnae hæc est lex, ut vel hostem perdamus, vel simul cum ipso pereamus. Hoc enim præstat, quam ut soli cadamus. Unde etiam multi haut absurde videntur *αὐτοχειρίας* crimine absolvere navarchos illos, qui jussu superiorum expresso, aut ex genere belli recte præsumto ignem pulveri pyrio injiciunt potius, quam ut una cum navi in potestatem hostium perveniant; quibusque adeo non perdere letum *Maxima cura fuit*. *Lucanus* libro tertio. Poramus enim utrinque æqualem esse numerum navium. Ubi una nostrarum capta fuerit, hostis duabus navibus nos superabit, si nostra sola perierit, unica tantum; sed si utraque simul pereat, in æquilibrio vires manebunt. Vix autem aliter fieri poterit, quin, si nostra diffiliat pulvere navis, non unam quoque aut plures hostilium navium simul affligat. Nam

ne capiari tunc demum est periculum, quando navis navi adhæserit. Et plerunque hostibus plus damni hoc modo datur, quam nobis. Validiores enim utique sunt, qui nostram navem ad incitas redigunt. Ad submersionem autem vitandam non putem à contrario elemento remedium petendum. Nam illic aliqua adhuc enatandi spes esse potest. Apud Chinenles quoque antiqua lege capite plectebatur dux, qui etiam citra suam culpam intelciter pugnaverat; ut nempe, quando in aciem descenderent, nihil aliud in animo haberent, quam vincere, aut mori.

§. 5. Sed quid si citra pugnam vita civis deposcatur, puta placandæ potentis alicujus iræ, quo cladēs aut exitium à civitate avertatur? Heic videndum, quibus causis alter fuerit motus, ut civem nostrum sibi dedi postulet. Si enim id fiat ob aliquod ipsius delictum, licet fortasse omnibus modis calamitatem subterfugere possit, id tamen cavere debet, ne sui causâ civitatem malo involvat. Adeoque etiam si ponamus talem non teneri, ut seipsum in hostis potestatem ultro tradat, tenebitur tamen alio se transferre, ubi receptatoribus suis nihil negotii facessat. Nec dubito, quin à civitate etiam invitus ideo expelli queat; siquidem illa fors inhumanius crediderit, eundem poscenti dederē. At quid si ob publicum delictum ad necem deposcantur quidam civium, qui ejusdem delicti non fuerunt autores? Qualem in calamitatem indic se memoratur civitatis Attica, ob interfectum Androgeon. Cujus mortem ut ulcisceretur Minos, Atheniensibus bello subactis tributis loco septenos pueros, & totidem puellas imperavit in pabulum Minotauris. Vid. *Maro Aeneidos* VI. vers 20 *Hycinus fab. XLI. Ovid. metam.* 8. v. 170. *Plutarchus Theseo.* Heic non video, quo obtentu civis periculum fortis queat detrectare, (quo medio inter pares jure aptius nullum est;) si non inveniat aliquis Theus, qui ultro sibi Minotaurum debellandum sumat. Sed quid dicendum, si innocens deposcatur ad mortem, aut malum morti comparandum, non ex causa publici aut privati criminis? Casus in eam rem extat apud *Libanum rom. 1. declam.* 27. *Tyrannus ex urbe propinqua postulavit formosum adolescentem, adiectis de bello inferendo, ut traderetur, minis. Civitas bellum maluit tolerare, quam adolescentem tradere. Cum jam gravi obsidione eam premeret tyrannus, pater adolescentis interfectum filium de mœnibus projecit: cadis mox, soluta obsidione, accusatur.* vid. *Bœcler. ad Grot. libro 1. cap. 1. §. 6. p. m. 95.* Nobis heic patrem neque accusare, neque defendere vacat, qui plausibilis causam suam posse orare videtur, quam Virginius ille de quo *Livius* lib. 3. cap. 50. Illud extra dubium ponendum judicamus, non teneri civitatem ejusmodi hominem cum exitio suo defendere. Sicenim & ipsa peribit, & innocens ille nequidquam servabitur. Neque ille postulare potest, ut pro se & secum tota civitas pereat. Ergo hoc relinquitur misero, ut quantum potest sibi ipse consulat fuga aut auso quamvis periculoso. Ubi omnia in casum cecidere, ferat calamitatem, in qua tamen utique animus servari impollutus potest, (vid. libro 1. §. 6. *D. de postulando.*) siquidem nefas est voluntaria morte ejusmodi fœditatem declinare. Civitas autem, postquam ipsum pro viribus defendit, & omnem movit lapidem, ut per fugam aut alia ratione elabi posset, ubi isthæc non succedant, & clades imminens aliter depelli nequit, illum deserere demum potest, id est, non prohibere, quo minus eundem tyrannus adprehendat. *Quintil. declam.* 253. *Bene redimi capite minus*

civis pacem petarent. Ut autem ipsa eum in tyranni manum tradat, aut ut eundem cogat, quo seipsum dedat, neque fas esse, neque necessarium arbitramur. Exemplum de Megacle Messanensi vid. apud *Marselaer Legatio* libro 1. cap. 33. Expendi quoque meretur exemplum Sperthiis & Bulis qui ultro Xerxi sese dederunt, expiando facinori, quod Lacedemonii admiserant ob occisos Perlarum Legatos, apud *Herodotum Polymnia*. Conf. *Grotius* libro secundo, capite vigesimo quinto Paragrapho tertio. De cætero majoris debet esse civitati vita suorum civium, quam ut eam declinando periculo incerto, aut acquirendo aliquo bono parum necessario prodigere velit; neque in tales usus vitam suam civis offerre tenetur. Inde plus, quam postulari ab ipsis poterat, pro patria fecerunt Philani fratres, de quibus est apud *Salustium de bello Jugurthino*; & *Pomponium Melam* libro primo cap. sept. Et pessime applicabat bonam alias sententiam Caiaphas *Iohannis* cap. undecimo versu quinquagesimo, quasi liceret hominem innocentem occidere, ne fortasse Romani suspicarentur, Judæos res novas agitare, & inde ansam arriperent bello ipsos invadendi. Præsertim cum longe molliora remedia sint ejusmodi suspicioni depellendæ, quam mors innocentis. Nescio quoque an excusari possit factum Darii, qui ex compacta aliquot millia Zopyro credenda objiciebat, ut iste fidem sibi apud Babylonios conciliaret, apud *Herodotum Thalia*.

§. 6. Sæpenumero quoque necessum est, ut ad firmanda pacta publica obfides ex civium numero sint dandi; ad quod onus suscipiendum pro imperio, utique civis adigi potest, si qui sponte se offerant desuerint. Et quidem ubi hostis potentior certos sibi cives obfides postulaverit, vix hisce tergiversandi locus videtur. Sed si plures sint, quorum quis obfides erat, illius quicum paciscimur, aut nostræ civitatis nihil intersit, præcidendis querelis aptissimum erit sortem adhibere. Quod si longo tempore obfides sint detinendæ æquissimum erit novis substitutis cæteros liberare. Uti & hoc operam dare civitas tenetur, ut quod oneris extraordinarii præ cæteris obfides suscipiunt, id ipsis, quantum ejus fieri potest, aliunde penderetur. Quæri autem hoc loco possit, anne proprie vita obsidum oppigneretur, an vero duntaxat libertas? Equidem in traditione obsidum satis adparet hoc actum fuisse: *tradimus hosce in manus vestras, tanquam carissimam nostræ civitatis partem. ut nisi servaverimus, que convenere, nulli deprecemur, quo minus inferatis, quicquid placuerit.* Apud *Cominacum* libro secundo *Leodii* obfides *Carolo Burgundo* dederant ea conditione, ut si quid contra pactiones facerent, integrum esset ipsi supplicium de illis sumere. Quos tamen post *Carolus* salvos dimisit. Inde cum ejusmodi pacta rupta causam belli dent in eum, qui ea violavit, adparet, post pacta rupta causam belli dent in eum, qui ea violavit, adparet, post pacta rupta, bellumque confectum in hostium abire numerum obfides quoque eodem modo, quo omnes ejus rei publicæ cives, etiam qui ad causam belli nihil peculiariter contulerunt, Et constat, multos in obfides eadem statuisse, quæ in quosvis hostes solent. Et si multis inhumanum visum, miserorum illorum & innocentum calamitate ex aliena conceptum injuriæ dolorem mulcere. Minus recte autem dicitur, obfides ea intentione tradi, ut excipiant poenas pacti à civitate violati. Non enim adparet, qua ratione finis, quem in poenis summendis sibi homines debent propositum habere, obtrunc-

ri queat, si plectatur obses innocens; qui proprie inviolationem pactorum non consensit, sed duntaxat non recusavit, quo minus ipse loco alterius malo posset affici: in quo per se nullum est delictum. Satis quoque cautionis adhuc est in obsidibus, etiam si per jus naturæ poenæ proprie dicta ob alienum delictum ab ipsis sumi nequeat. Sufficit enim, quod in tali sint statu, ut licentia bellica in ipsis confestim possit exerceri; adeoque eorum salus ex arbitrio læsi & irati hostis pendeat. Hæc quanquam ita sint, verius tamen videtur, civitatem directe obsidis duntaxat libertatem corporalem oppignorare, quam vitam. Quia ipsa firmiter propositum habet, aut habere debet, fidem servandi; adeoque casum illum, quo in obsidis vitam alteri licentia fieri possit, moraliter pro nullo ducit. Nec dubium est, quin injuriam obsidi faciat civitas, si ipsa injuste pacto violet, & miserum illum alterius iræ obijciat; aut si hoc sine eundem tradat, ut alterum in securitatem datum eo graviore damno mactare queat. Quid autem dicendum, si is, qui obsides accepit, iisdem abuti velit ad perfidiam in nos exercendam, & gravibus nos injuriis laceſſat, exitium obsidibus nostris interminatus, si ipsi resistamus? Hæc probabile videtur, siquidem injuriæ illæ sint tantæ, ut præſter, innoxios istos periclitari, quam civitatem easdem tolerare, posse istorum periculum negligi, & perfidi hostis vim repelli. Nec magis eo casu civitas obsidibus injuriam facit, quam si quibusdam civibus in bello talem assignat stationem, in cujus perniciem defensione aut cadendum sit, aut captivitas lubeunda. Et ferent isti hanc tanquam fatalem calamitatem, nequidquam irati patriæ suæ, quæ talem casum prævidere non potuit. Videatur *Am-
mianus Marcellinus* libro vigesimo octavo capite sexto. Sicuti nec ideo status civilis minoris erit. Cum ejusmodi casus non nisi rarissime emergant. Statum autem naturalem ejusmodi incommoda non possint non frequentissime incurrere. Idem pronuncandum est de illo casu, qui Uricensibus accidit; quorum aliquos cives interceptos Agathocles in machina primo loco constituit, sic ut hi primo loco à suis essent configendi, siquidem hostem repellere placeret. Vid. *Diodorus Siculus* libro XX. cap. 55. Huic aliquo modo possunt applicari, quæ apud *Gunttherum Ligurino* libro decimo, extant de obsidibus Cremenſium, quos Fridericus machinis adpenderat. Conf. *Grotius* lib. III. cap. 11. §. 18. cap. 20. §. 52. seqq. *Bœcler. ad Grot.* lib. 1. cap. 1. p. m. 102.

CAPUT III.

DE POTESTATE SUMMI IMPERII IN VITAM

ac bona civium ex causa delicti.

1. An jus vitæ & necis à singulis potuerit in civitatem conferri. 2. In libertate naturali poena humana non est locus. 3. Sed tantum in civitatibus. 4. Quid sit poena.	5. Sumere poenas ad quam speciem justitiæ referendum. 6. Hominem ab homine poenas sumere non est iniquum. 7. Cui competat potestas poenas exigendi. 8. Poena humana debet habere aliquem finem. 9. Primus

9. <i>Primus poena finis emendare peccantem.</i>	<i>italiam spectetur.</i>
10. <i>An quilibet quemlibet castigare possit.</i>	24. <i>Quasi poenarum mensura.</i>
11. <i>Alii poena finis carere lesa.</i>	25. <i>In poenis respicitur quoque persona ejus qui patitur.</i>
12. <i>Tertius poena finis securitas omnium.</i>	26. <i>An lex Ebraea adequata ubique poenarum mensura.</i>
13. <i>Quatenus privati poenas possint exsequi</i>	27. <i>De talione.</i>
14. <i>Quanam peccata supervacuum sit punire in foro civili.</i>	28. <i>Quomodo universitas aliqua puniatur.</i>
15. <i>An quandoque liceat ignorare.</i>	29. <i>Delicta universitatum lapsu temporis demum extinguuntur.</i>
16. <i>Quatenus id liceat ante legem poenalem.</i>	30. <i>Non quodvis malum fatale poena humana est.</i>
17. <i>Ei post eandem.</i>	31. <i>Aliud est damnum directe datum, aliud quod per consequentiam venit.</i>
18. <i>Magnitudo delicti aestimatur tum ex ob- jecto.</i>	32. <i>Aliud est occasio, aliud causa mali.</i>
19. <i>Tum ex affectu, quo quis impulsus fuit.</i>	33. <i>Ob alienum delictum non est punien- dus.</i>
20. <i>Tum ex intentionis magnitudine.</i>	
21. <i>Tum ex firmitate animi delinquentis.</i>	
22. <i>Tum denique ex habitu.</i>	
23. <i>Quid circa determinandam poenam quan-</i>	

Comperit quoque summo imperio civili potestas in corpus ac vitam, ut & bona civium ex causa delicti; quæ pressè solet vocari jus vitæ & necis. (A quo jure di- verum plane jus est Dei in creaturas; Psalm. XC. vers. 4. & hominum in bruta.) Circa quam iste primò loco scrupulus occurrit, quomodo ejusmodi potestas in civita- tem à singulis per pacta potuerit conferri. Nam cum poena sit aliquid, quod invito infligitur, quod autem quis sibi ipsi infert, accidere invito nequeat; explicari diffi- culter potest, quomodo quis facultatem puniendi seipsum habeat, eamque in alium transferre queat. Nam quas aeternæ, aut alii castigando corpori, aut ex vi disciplinæ apud quosdam ecclesiasticæ proprio corpori dolores inferunt, partim poenæ proprie dictæ non sunt, sed velut medicamenta reprimendis libidinum ebullitionibus; partim non sponte, sed imperio sacerdotum, opinione divini muneris subnixorum, suscipi- untur. Ubi naturæ poenæ nihil decedit, quod verbi gratia flagellatio propriis manibus peragitur; cum utique motus iste ex consideratione majoris mali, quod in obsequen- tem manurum erat, exprimitur. Sicut videmus maleficos ad supplicii locum ambu- lare, trahendi, ni ultro sequerentur. Quinimo apud nonnullos populos fontes jussu magistratus sibi ipsis manus inferunt. De Æthiopibus *Diodorus Siculus* libro tertio ca- pite quinto, *unus ex lictoribus ad reum mittitur, signum mortis præferens; quo ille viso dominus abiens sibi mortem consciscit.* Heic igitur sciendum; quemadmodum in naturalibus ex commixtione & temperatione plurium simplicium provenire potest compositum quid, cui tales adsint qualitates, quæ in nullo simplici mixtionem ingredientium depre- henduntur: ita & corpora moralia, ex pluribus hominibus constantia, aliquod jus ha- bere possunt, ex ipsa illa conjunctione resultans, quod formaliter penes neminem sin- gulorum fuit; quale jus ex ejusmodi velut coalitione ortum per rectores istorum cor- porum exercetur. vid. libro quadragesimo sexto D. *de acquir. rerum domini.* Sic nemo dicit

dixerit; homines singulos habere facultatem sibi ipsis leges ferendi; & tamen, dum omnes voluntatem suam unius voluntati subjiciunt, oritur potestas omnibus leges præscribendi. Eodem modo in capite corporis moralis potest existere facultas poenis singulos coercendi, qualis facultas tamen antea id singulis non erat. Potest autem ista facillime provenire, dum singuli se obligant, quod non solum non defendere velint, sed & si opus sit, vires suas accommodare contra eum, quem rector civitatis supplicio est affecturus. Ex quo ipso etiam ratio patet, quare non sequatur, quod aliqui volunt; quæ à superiori auferuntur per modum poenæ, volentibus auferri, quia in superioris actiones ratas habendas jam olim consentum est. Quia enim casus, quo superioris potestas in vitam subditi se extenditur, in ipsius subditi est potestate, quem in infinitum prohibere penes ipsum est; ideo iste casus tanquam nunquam eventurus à singulis consideratur. Conf. *Hobbes de Cive* capite secundo, Paragrapho decimo octavo. Qui *Leviath.* capite vigesimo octavo, tradit, jus puniendi, quod habet civitas, non esse ortum à concessione civium, sed ejus juris fundamentum esse situm in eo jure, quod ante civitatis constitutionem unicuique faciendi quidlibet, quod ad conservationem sui videretur ipsi necessarium, competeret. Unde jus illud civitati non datum, sed relictum esse; quo ipsa tamen, utpote quæ tantas vires habet, ad præservationem omnium civium suo arbitrio uti possit. Ad quod tamen reponi potest; jus poenas sumendi esse diversæ naturæ à jure se ipsum conservandi: cumque illud exercetur in subiectos, intelligi non posse, quomodo jam tum in statu naturali extiterit, ubi nemo alteri subiectus est. Illud quoque verbo monendum, nos hoc loco tantum agere de illis tantum poenis, quæ ex arbitraria velut dispositione legislatorum humanorum in delicta sunt constituta & contra distinguuntur illis malis, quæ naturali connexionē peccata consequantur.

§. 2. Cæterum dum isthoc jus poenas à subiectis exigendi evolvimus, protestandum prius est, nos pressè agere de illo jure, quod homo in hominem exercet. Nequaquam autem hæcce dogmata extendi velle ad processum & velut formulam tribunalis divini; quod utique in multis partibus diversam a tribunalibus humanis indolem obtinet. Quod ex parte etiam videtur agnovisse *Plutarchus de sera Nèminis vindicta*. De DEO non facile aliud quidquam firmum homo pronuntiabit, quam eum, ut qui optime opportunum medendi flagitii tempus habeat cognitum, medicamenti instar poenam scelerei cuius imponere, neque eadem in omnibus magnitudinis mensura, neque eodem temporis articulo definitam. Ut igitur rem ab ovo repetamus, sciendum est, in plerisque peccatis, in primis quæ ad alium terminantur, duo inveniri, ipsum defectum sive distantiam à norma legis, & damnum alteri per ista directe aut indirecte datum. Idporro certum est, quemlibet hominem ex lege naturæ teneri ad pensandum alteri damnum sua culpa quoquo modo datum, & ubi ex malitia id processerit, cautionem de non offendendo in posterum dare. Sed circa cautionem hanc exigendam discrimen occurrit inter eos, qui in naturali libertate, & qui civitatibus subiecti degunt. Inter illos ad nullam aliam cautionem præstandam jus naturæ videtur obligare, siquidem quis poenitentia tactus, ultro

ultra & non vi adactus, ad damnum penlandum sese obtulerit, quam ut simplici asseveratione, aut juratus fidem suam obstringat de omittendis in posterum offensis. Idque quia poenitentia ultronea sufficienti est indicio de mutatione animi, ac firmo proposito ab injuriis deinceps sese abstinendi. Adeoque si qui injuriam acceperat, isthac contentus esse nolit, sed ex iniqua diffidentia, aut asperitate animi ampliorem cautionem per vim velit extorquere, cum per legem naturæ alter ad eam non teneatur, culpa violatæ pacis penes ipsum hærebit, eidemque ab altero recte resisti poterit. Quo calu fit, ut qui injuriam intulit, justum, qui accepit, injustum bellum gerat. Verum ubi per vim quis ad satisfaciendum est adigendus, cum idipsum satis obstinationem ejus in malitia ostendat, nec satisfactio obtineri queat, nisi offensus lædentem viribus superaverit: penes victorem erit, quali cautione securitati suæ quam rectissime judicet prospectum. Ubi non tantum ad ereptionem armorum, demolitionem aut occupationem locorum munitorum, ad perpetua vincula, & similia potest procedi; sed & ad ipsam mortem, si quidem satis constiterit, libertati restitutum nobis exitium intentaturum, nec eadem evitando commodius remedium occurrat. Cæterum uti ejusmodi cautionis exactio per modum belli, non per modum poenæ proprie dictæ instituitur: (nam aliqui quævis mala, quæ naturali quadam consecutione peccata comitantur, adeoque & illa, quæ in naturali libertate ob antegressas injurias infliguntur, poenarum vocabulo in laxiore sensu notant:) ita ad eandem præstandam aliquem tenere recte dici non potest. Quia ista in eo, ex quo extorquetur, supponit & involvit vitium aliquod animi, & peccatum in legem naturæ, nempe denegationem ultroneæ satisfactionis, & violentiam peccati sui defensionem. Cum porro mala, quæ per modum belli inferuntur, poenæ proprie non sint, uti ex sequentibus clarius patebit; manifestum quoque est, in eos, qui in libertate naturali degunt, poenam humanam proprie dictam, & quæ ab imperio humano provenit, non cadere. Sed quod tales quoque obnoxii sint illi malis, quæ ex naturali connexionem à peccatis proveniunt, in aprico est.

§. 3. Enimvero in civitatibus si quid damni sit alicui datum, non solum facilius recuperatur, quam in libertate naturali per bellum propriis viribus gestum contingit: sed & civibus, quantum rerum humanarum conditio admittit, super injuriis & damnis non accipiendis in antecessum cavetur: sancita nimirum in violatores legum poena, in toro civitatis exigenda. Postquam voluntas humana, in utramque partem per naturam nunquam non flexilis, aliter efficacius dirigaturque coerceri nequit, quam præsentaneo malo intentato.

§. 4. In genere poena describi potest per malum passionis, quod infligitur ad malum actionis; seu malum aliquod molestum, quod per modum coactionis & pro imperio alicui intuitu antegressi delicti imponitur. *Malum passionis* dicimus. Quamquam enim sæpe loco poenæ opera quædam injungi soleant; puta si quis damnatur ad metallum, ad remum, ergastulum, extruendum vallum, purgandas plateas, &c. ea tamen spectantur duntaxat, quatenus laboriosa & facienti molesta sunt, ideoque ad passiones sunt referenda. Quia porro poenam

infigi diximus *inimicum delicti antegressi*, sequitur, poenas proprie dictas non esse incommoda illa, quæ quis patitur ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum aliamve impuritatem: qualia multa extant in lege Ebræa, puta, quod leprosi cæterorum conversatione arcerentur, quod à sacerdotio excluderentur membro aliquo multi, &c. Quæ non magis poenæ sunt, quam si quis peregrinus aut plebejus certo genere functionis in civitate prohibeatur, aut si cui dolores sint perferendi, dum ipsius crux fractum iterum solidatur. Quanquam talia ob similitudinem aliquando *dux poenæ* vocabulo adpellentur; sicut vulgo de insigniter debilibus ac monstrosis dicitur, eos sibi metipsis in poenam vivere. Ex hoc illud quoque sequitur, incarcerationem, quæ eum finem habet, ne reus aufugiat, proprie poenam non esse; cum nemo iuste puniri possit, antequam judicetur. Inde contra legem naturalem est, si reus, antequam audiat & condemnetur, plus mali per custodiam patiatur, quam ad eandem est necessarium: adeoque id erit vel pensandum, vel de subsequenti poena detrahendum. Vid. libr. Paragraph. octav. non. D. *de poenis* libro vigesimo quinto C. *de poenis*. Porro dum poenam *pro imperio* imponi diximus, eo ipso separamus eam ab illis malis, quæ invitis in bello, pugnave, & inter reluctantiam, vel etiam per meram alterius injuriam infliguntur. Unde etiam verbi gratia amputatio auriculæ, ictus fustium non minuunt per se existimationem, sed causa. Equidem *Seldenus de I. N. & G.* libro quarto capite undécimo, *eandem bellicam in poena ratione satis contineri* asserit. Verum id alio sensu non admittitur, quam quod bellum iuste alicui ob antegressam injuriam illatum, & mala inde in autorem injuriæ redundantia poenæ naturalis rationem habeant; quodque mala bellica à pio bellatore quantum fieri potest ad illum modum temperanda sint, quem poena fori humani observare solet. Quanquam & aliud discrimen inter poenas, & mala bellica insinuet *Tacitus A. I. in pace causas & merita spectari: ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios juxta cadere*. Sic & in foro humano poenæ rationem non habent, quæ naturali quadam consecutione peccatum comitantur; ut, dum aliquis illicito actu valetudinis jacturam facit, aut dum alterum invadit, cum plagis repellitur. Nam hæc mala non pro imperio à civili imperante imponuntur. Inde & si quis per peccata sua valetudinem aut fortunas suas graviter affligerit, aut aliis sese hominibus abs quibus alias multa bona expectare poterat, invisum sese reddiderit; non eo minus tamen poenæ obnoxius est. Denique addidimus, poenam per modum coactionis, seu *invenis* imponi. Citra hoc quippe poena finem suum inter homines haut quidquam consequetur, qui est, acerbitate sua homines à peccatis deterere. *Quintilianus declam. XI. Ne cui nocenti poena præstetur arbitrium. Insuper, iudices, sceleribus aperiis audaciam, si poenam licet eligere condemnato: nec jam ullam mortalium innocentiam trepidatione contineas, si patitur deprehensus quisque, quod ipse maluit. Levat omnes cruciatus, omnem dolorem, preparata mentem composuisse patientia. Fallitur quisquis humana tormenta solâ nominum atrocitate metitur: nulla poena est, nisi invito. Non habemus ullam, nisi ab impatientia dolorem: & ut aliquid crudele, scvum sit, metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod profilitur? quod expositur? Illo trahite damnatos,*

quo non sequantur. Et si sæpe optio poenæ non faciat videri voluntariam, quippe per quam duntaxat gradus aliquis aut modus poenæ declinatur aut lenitur; ut tamen ipsa quæ eligitur poena in se invito accidar. Seneca libro quarto *controversia* vigesima quarta. *Non erat mihi poena in carcere esse; mea voluntate illo perveneram.* *Arriani Epictetus* libro primo; capite duodecimo. *οὗτος τις ἀκωνέστιν, ὅκεινο Φυλακὴ αὐτῷ ἐστ.* Ubi aliquis invitus est, is et locus est custodiæ. Addatur *Chariton de la sageſſe*, libro primo capite trigesimo nono numero nono. Exinde quoque colligitur, proprie dici non posse, ad poenam aliquem teneri, seu poenam ab aliquo deberi; quia poena significat aliquid, quod invito est imponendum, & voluntatis aversionem ab illa involvit. At vero ad quæ proprie tenemur, talia esse intelliguntur ut, ad eadem præstanda ultro ac lubenter moveri debeamus. Unde adparet ratio, quare verbi gratia, quando in eodem vallo extruendo idem opus faciunt rusticus aliquis imperio domini citra mercedem, & maleficus ad id condemnatus, huic opus illud poena sit, illi non item; quia ille ex obligatione, adeoque ultro id facere intelligitur, alteri vero idem tanquam aliquid ab ipsius voluntate abhorrens imponitur. Addatur libro vigesimo secundo, *D. de his qui notantur infamia*. Quod autem verbi gratia in Japonia damnati ad mortem ipsi sibi ventrem cultris dissecant, id non magis pro ultronea actione habendum, quam quod apud nos damnati ad locum supplicii ambulant: aut quod, ut fertur, in Hispania lictor dicat ad reum, sequere me, nec ligatus sit. Sicuti & olim in Lithuania memorant moris fuisse, ut damnati sibi crucem erigerent, & suis se manibus suppenderent. Hæc enim omnia pro actionibus ipsorum reorum haberi nequeunt, iisdemque majores molestiæ, quæ frustra reluctantes mansuræ erant, declinantur. Extraordinarium est, quod apud *Livium* libro vigesimo quarto capite decimo sexto, milites ignavos Græchus iurejurando adegit, *non aliter, quam stantes cibum potionemque, quoad stipendia faceret, captivos*. Nam invitis utique injecta erat religio, ut satius ducerent, ultro ignominiam subire, quam perjurio se adstringere. Sic nec ille poenam proprie dictam patitur, qui dum pro altero fidejuber, multam post exsolvere cogitur.

Nam quare hic damnum sentiat, alterius peccatum occasio duntaxat est, sed causa proxima est ipsius obligatio ultro suscepta. Ex dictis etiam hoc consequitur; quemadmodum quis ubi damnum à se datum sarcivit, haut quidquam seipsum deferre tenetur, quo poena à legibus statuta in ipsum decernatur: ita ob eandem rationem negatione, occultatione, aut per fugam isti se subducere citra ullius obligationis violationem licere. *Quintilianus* declamat. *trecentesima decima tertia. Ea natura est omnis confessionis, ut possit videri demens, qui de se confitetur.* Idem declamat. *trecentesima vigesima octava. Neque est quisquam tam perditus, tam inutilis sibi, qui non scelera committat propositio negandi.*

Nam satis intricate loquitur *Bæclerus* præfatione ad *Gratum* pagina nona, poena inter homines meritum juris est naturalis, cum qua illud jus est, tum qua naturale est. Si jus est, obligationem parit: obligatio autem nulla neque esset, neque concipi posset sine poena alicujus violationi juris imminuentis ratione. Certum est legis naturalis

ralis transgressores poenam manere, quia hæc legis cujusque certa comes; & naturæ haudquidquam repugnat, ut qui malum fecit, malum patiatur. Sed illa nimis imperita foret illatio, si quis diceret; jus parit obligationem; ergo qui legem violat, obligatur in foro humano ad poenam ultro sibi arcessendam. Argute *Hobbesius de cive* cap. decimo quarto §. Septimo. *Secunda pars legis, quæ poenarius appellatur, mandatoria est, & loquitur tantum ad ministros publicos.* Non extat in lege hoc præceptum; tu fur patrato furto ad patibulum ultro ambula; sed hoc extat; tu magistratus furem convictum suspendi curato. Ergo non peccat in eo fur, si non suspenditur, sed magistratus, qui proficuum reip. animadversionem intermitit. Quæ apud *Platonem in Critone* Socrates disputat, cum Crito fugam è carcere luafisset; hoc modo leges patriæ violari, ad quas quilibet bonus civis teneatur: siandum esse judicis, quæ civitas tulerit; patriæ injuriæ non reponendam, aut demonstrandam, ipsam iniqua facere, &c. magnanimitatis dictata sunt; quæ fortasse certo in casu viro magno & innocenti sequenda sunt; sed nostræ assertioni nequidquam opponuntur. Ex istis porro & hoc colligitur, quemadmodum in tribunali humano seipsum nemo deferre, aut de crimine ultro fateri tenetur; ita iniquum esse, in causis criminalibus reo juramentum calumini injungere. Quale in *Areopago* exigi solitum tradit *Demosthenes contra Aristocratem*; & quidem horridum valde; ut sibi ipsi, gentique ac familiæ suæ exitium imprecaretur, insitens consecratis carnibus apri, arietis, & tauri. Hinc *Hobbes de cive* c. 2. §. 19. colligit, *responsiones in tormentis facti testimonium non esse, sed investiganda veritatis adjumenta; ita ut siue verum siue falsum cruciatus respondeat, siue non omnino respondeat, iure faciat.* Conf. l. 1. §. 23. *D. de questionibus* l. 18. §. 2. d. 2. *Charren de la Sageffe* l. 1. c. 37. n. 8. *Montaigne Essais* l. 2. c. 5. Ubietiam notandum, quod *Ctesias Indicus* refert, esse apud *Indos* fontem, cujus aqua simulatque hausta fuerit, in morem casei coaguletur: cujus coagulatae si quis tres obulos cum aqua biberit, quæcunque admiserit patefacit, eo enim die mente alienatur. Eo autem utitur rex erga eos, qui an objectis criminibus sint affines, certo vult cognoscere; nam si quis id de quo accusatur effutiverit, mortem sibi cogitur consciscere: sin indicio suo nullius criminis vincatur, absolvitur. Accurare tamen observandum in plerisque legibus partem quasi dispositivam & comminatoriam concipi per duas orationes absolutas, hoc modo, *non facies & qui fecerit, poenas dabit*: in quibusdam posteriorem partem esse velut conditionem prioris interdicti; hoc modo, *non facies, nisi hoc multa nomine exsolvere malis*, Et in hoc genere legum, quæ sanctio poenalis videri potest, revera esse instar tributum in arbitrio subjectorum relinquatur, pecuniam lege dictatam exsolvere velint, an actu aliquo abstinere. Id quod potissimum in legibus sumtuariis usu venit, quarum finis sæpe est alternativus, aut ad frugalitatem cives adducere, aut ærarium locupletare. Nam licentiam violandi leges naturales pecunia redimendam prostituere illicitum fuerit. Sed reliquæ leges regulanter id tantum per poenam intendunt, ut cives à peccatis absterreantur. Inde naturam poenæ haut quidquam intellexit ferox ille juvenis, qui cum à prætore sciscitaretur, quanta multa esset solvenda pro inflata alapa, pecuniam deposuit, & ipsi prætori alapa infixit. Nam leges super injuriis non solent eo modo ferri, ut licentia injuriæ alteri inferendi certa pecunia redimatur. Unde, & adparet, in illis duntaxat legibus, ubi prohibitio est alterna-

tiva aut conditionalis, à culpa regulariter immunem esse, qui multam solverit, aut exsolvere paratus est, ad quam præstandam etiam obligatur: non autem in aliis legibus, in quibus absolute aliquid interdicitur. Addimus autem & hoc, non debere esse leges purè pœnales, seu quæ nihil aliud intendant, quam ex multa lucrum facere. Equidem sunt, qui legem pure pœnalem adpellent, quæ simplici ordinationi pœnam tantum adponat, nec quidquam tamen expresse aut jubendo præcipiat, aut vetando. Ejusque exemplum tale afferunt: *qui civium electus præturam recusaverit, centum aureos in commune pendito.* Verum nos arbitramur, huic & similibus statutis isthòc præceptum subesse: *ne quis rite electus operam suam resp. subtrahat*; sic ut prius illud hujus sit velut annexa clausula pœnalis. Conf. *Rob. Sanderfon. de obligat. conscient. part. 1. c. 7. §. 13. seqq.*

§. 5. Porro cum & iudex justus audiat, qui delinquenti competentem pœnam infligit, & justitia administrari dicatur, ubi pœnæ recte decernuntur: inde inter Philosophos disceptatum, ad quamnam justitiæ speciem pœnarum impositio pertineret, ad commutativam, an distributivam, seu si *Grotii* termini placeant, ad explettricem, an attributricem. Qui pœnarum exactionem ad justitiam distributivam retulerunt, hoc argumento utuntur, quod sicuti in bonorum, ita & in pœnæ distributione plus merenti plus, minus merenti minus detur. Et cum ex mente illorum justitia distributiva versetur circa illas res, quæ à toto dantur partibus, seu à civitate singulis civibus, pœnæ utique à civitate ad singulos perveniant. Quibus reponitur: falsum esse, quod isti supponunt, justitiam distributivam toties locum habere, quotiens inter terminos plures duobus instituitur æqualitas, seu quoties aliquid inter plures uno proportionaliter est partiendum. Nam in contractu societatis partes lucri inter plures uno socios pro rata distribuuntur; & tamen in hoc contractu alio modo partes lucri, quam aut præmia aut pœnæ debentur. Sane enim ex pacto pœnas non deberi manifestum est, neque quispiam dum civitati se subijcit, pœnas sibi utique pro delictis infligi stipulatur. Eoque pœnarum impositio haurit quidquam ad justitiam distributivam quam nos supra descripsimus, quadrat. Deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id duntaxat est per consequentiam, & ex accidenti, non quod istud primo & per se spectetur. Nam in imponenda delicto alicui pœna non necessum est, ut illud delictum eum alio delicto comparetur, & quam rationem gravitatis illa inter se habent, eandem quoque pœnæ utrinque decretæ habeant: sed cuius delicto velut seorsim pœna decernitur, gravior aut levior, prout publica id utilitas requirit. Et si hoc plerumque eveniat ut gravi delicto gravior pœna, levi levior constituatur. Eorum, qui ad justitiam commutativam pœnas retulerunt, al. qui hoc negotium ita considerarunt, quasi delinquenti aliquid per pœnam tribuantur, sicut in contractibus fieri solet. In quem errorem eos induxit vulgaris locutio, qua dicimus, *pœnam deberi illi, qui deliquit.* Quæ tamen locutio plane est *anup*. Nam cum proprie debetur aliquid, is in debitorem jus habet, ut debitum illud ad ipso possit exigere. Quis autem dixerit; delinquentem jus habere, ut à magistratu pœnam sibi infligendam postulare queat? Igitur sensus istius locutionis est hic; magistratus à fonte pœnam in legibus definitam recte potest exigere. *Grotius* l. 2. c. 20. §. 2. in pœnis exercendis tradit justitiam explettricem spectari primo ac per se; idque, *quia, qui puniunt, ut recte puniat, ius habere debet ad puniendum, quod ius ex delicto*

alterius nascitur. Enimvero decepir istum ambiguitas vocabuli *juris*. Diversissima enim sunt: jus habeo ad aliquid agendum, & jus habeo ad aliquid ab altero accipiendum. Prioris sensus est, potestas mihi competit certum actum exercendi, & in eo me impedire nemo debet. Posterioris sensus hic est: jus est mihi ab altero quid habendi, ita ut eidem alteri quoque insit obligatio id mihi tribuendi. Atqui quando de justitia expletrice agitur, juris vocabulum non in priori, sed in posteriori significato accipitur. Idque jus hæret in eo, qui aliquid accipit, non in eo, qui aliquid tribuit, v. g. quando operario mercedem solvo, dicor justitiam expletricem exercere, non ideo quia ego facultatem habeo isti quid dandi; sed quia ille jus habet mercedem me poscendi. Sic recte utique dico, jus habeo servo meo imperandi, ut calceos mihi detrahat. Sed quis ipse velit concludere, ergo quando istud ministerium servo impero, justitiam exerceo? Par autem est huic illa collectio; quia poena non recte potest infligi nisi ab eo, qui jus habet illam infligendi, ergo per poenam exercetur justitia expletrix. Alterum *Grotii* argumentum est, quod in delictis & poenis sit aliquid, quod ad contractum naturam accedat. Nam sicuti qui vendit, etiam si nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur adeo omnia, quæ venditioni sunt naturalia ita qui delinquit, sua voluntate se videtur poena obligasse; quippe cum cuilibet ratio suggerat, crimen grave non posse non esse punibile, sicut qui directe & deliberato consilio peccare voluit, per consequentiam etiam poenam voluerit mereri. Inde & sacris literis familiare est, peccatum vocare nomine debiti, ad quod luendum æque teneamur, atque illi, qui creditoribus suis ob mutuum sunt obstricti. Add. l. 34. D. de *jure fisci*. l. ult. C. ad L. *fulviam majestatis*. Apud *Tacitum* A XII. scæmina, quæ ignaro domino alieno sese servo conjunxisset, in *servitutem consensisse fertur*. Ad quod argumentum respondemus, id equidem manifestum esse, si quis sciat delicto alicui poenam constitutam, & tamen sponte id admittat, eum de injuria sibi illata non posse queri, aut quod inhumaniter secum agatur, quando ad poenam trahitur. Et hunc sensum pleraque citatorum dictorum non sine figura exprimunt. Verum ideo haut quidquam recte dicitur, aliquem in poenam suam directe & immediate consensisse, aut potius ex proprio consensu ad eandem sustinendam sese obligasse. Cum nemo delictum admittat, quin simul speret, sese latendo, aut alia ratione poenam declinaturum. *Thucydides* l. 3. *Constitutum est in rebus publ. capitis supplicium multis delictis: tamen homines spe incitati pericula capiunt, nec quisquam desperans insidias successuras, in ancipitem se casum dare solet. Quæ vero unquam civitatis defectionem molita est, quæ se majorem adparatum habere non sit opinata?* Frustra quoque est *Vasquius* *controv. illustr.* l. 1. cap. 28. n. 12. 13. qui exinde delinquentes suo consensu ad poenam ferendam obligari contendit, quod utique leges etiam poenales sunt quædam conventio civium; aut quod saltem potestas legislatoria ex conventionione civium proveniat. Nam leges pacta aut conventiones non esse, alibi demonstratum: & non absurdum est, meo consensu potestatem aliquam constitui, quæ postea actus quosdam in me invitum queat exercere. Et si quod in eam potestatem ipse consenserim, faciat, ut queri non possim, si ista deinceps in me vires suas exerat. Peccatum autem cum debito comparatur, non quasi ad eam sustinendam ex consensu suo quis teneatur; sed quia legislator non minus potestatis nactus fuit ad poenam à delinquente, quam creditor ad mutuo datam pecuniam à debitore exigendam, & quia peccatoris corpus

corpus atque bona non minus magistratui pro delictis, quam debitoris bona creditori pro debitis sunt obnoxia. Circa divisionem obligationum in eas, quæ *ex consensu*, & quæ *ex delicto* oriuntur, in elementis juris Romani traditam, observandum ex delicto oriri obligationem proprie dictam ad damnum sarcendum; non autem ad pœnam sustinendam. Eaque ipsa obligatio proprii fundatur non in eo, quod quis in pœnam consensit; sed quia ejus restitutionis necessitas post introductum rerum dominium ex jure naturali provenit. Sic quod *Aristoteles contractus* alios facit *spontaneos*, alios *inuitos*, illud ita est explicandum. Quemadmodum in non contractibus onerosis æquale æquali est pensandum, ita & in delicto damnum æquipolente rearsciendum. Cur autem obligationi ad sarcendum damnum vocabulum contractus inuito fuerit inditum, inde est, quia v. g. in mutuo creditoris voluntate fit, quod ipsius pecuniam debitor acceperit; sed quod v. g. fur rem mihi subductam aut ejus æstimationem tenetur restituere, id non meo consensu factum, sed ille me invito hanc sibi obligationem consiliauit. Nam tunc ego maluissim, ut meam mihi rem iste intactam reliquisset, quam ut mihi onus injungeretur, actionem furti eidem intendendi, præsertim ubi illa non nisi in simplum datur. Cæterum ad rem & hoc facit considerasse, regulariter omni juri obligationem in altero respondere. Quando igitur delictum fuit patratum, in leso est jus ad postulandam damni reparationem, in lædente obligatio ad pensandum damnum. Id quod ad justitiam expletricem spectat. Sed quatenus delictum est aberratio à lege, in rectoribus civitatum est potestas pœnam convenientem exigendi; sed in delinquente nulla est obligatio ad pœnam ultro explendam. Quo intuitu pœnarum exactio ad justitiam expletricem non quadrat. Quæ cum ita sint, nihil aliud restat, quam ut dicamus ad neutram justitiæ speciem pœnas pertinere; sed easdem peculiari specie justitiæ temperari. Nihil dicere malis, tam impositionem pœnarum, quam distributionem præmiorum, super quibus peculiari pacto in antecessum non fuit conventum, partes esse prudentiæ quæ cum officio regendi alios est conjuncta: eoque ad justitiam universalem referendam.

§. 6. Illud igitur ab omnibus sanis admittitur, ut ut natura omnes homines sint æquales, & in ipsa pœna sit aliquid asperum atque durum: dum ultro homo hominem afflictum aut perditum iri; & licet quoque sapientissimus Creator naturam rerum & hominum ita disposuerit, ut malitiam mala ultro comitentur, & autorem suum velut ulciscantur: pœnam tamen etiam positivam humanam in se nihil habere æquitati naturali repugnans, quin potius ob salutarem usum eandem generi humano maxime esse necessariam. Nam uti salus humani generis requirebat, constituto imperio æqualitatem hominum tolli; ita in tanta hominum malitia, rectique aversatione vis imperii peribat nil repræsentatione alicujus mali mortales pravi in ordinem redigi possent. Cum porro & facienda, & omittenda, nec non ipsa pœna, quæ secus facientes maner, publice prius promulgentur; neminem habet, quem acculet, præter seipsum, qui ultro contra leges peccando pœnarum asperitatem in sese irritat.

§. 7. Cui porro homini, & abs quo pœnas suinendi potestas competat, super eo *Grotius* d. l. §. 3. ita censet: *per ipsam naturam non determinatum, cui homini jus pœnas sumendi competere debeat; nisi quod satis indicet natura, convenientissimum esse, ut id fiat ab eo, qui superior est; non tamen ut omnino hoc demonstret esse necessarium. Nisi vox superioris eo sumatur sensu,*

sensu, ut is, qui male egit, hoc ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse. Cui consequens sit, ut salutem ab aequae nocente nocens puniri non debeat. Vid. *Joan.* II. 7. *Roman.* II. 22. Enimvero nobis fixum sedet, potestatem poenas sumendi esse partem imperii; adeoque neminem posse poenam proprie dictam alteri imponere, nisi qui in ipsum imperium habet. Licet enim, posita hominum malitia & ad alios lædendos proclivitate, ad conservandam inter homines socialitatem necessum sit poenas exerceri; quilibet autem actiones suas ad socialitatem, tanquam bonum universi generis humani, referre debeat: tamen non sequitur, singulos debere quoslibet actus ad socialitatem facientes exercere, qui scilicet utiliter exerceri nequeunt, nisi positis certis requisitis. Sicuti & imperio inter homines opus est, nec tamen quilibet in quoslibet illud exercere potest aut debet. Deinde non omne malum, quod ob antegressum peccatum inferitur, poena est; sed quod antea denunciatur, & post cognitionem delicti fuit impositum. Adeoque à poenarum censu excluduntur mala per modum belluillata, licet & ipsa cautionem de non accipiendis in posterum injuriis efficiant. Nam in bello cautionem sibi quisque propriis viribus, & proprio ex arbitrio procurat: per poenas læsis cautio pervires, & ex judicio superioris procuratur. Ut bello aliquis coërceatur, directe interest duntaxat ejus, qui fuit læsus; sed ut poenis quis castigetur, non hujus tantum interest, sed & totius civitatis. Sic an bello quis injurias exsequi velit, in arbitrio læsi est: sed an poena sit exigenda, in superioris est potestate, qui etiam isto deprecante eandem potest exigere. Denique poenæ quantitas ante delictum regulariter definita est; cautio bellica pro conditione status nostri & hostium sumitur. Porro licet natura non determinet, Cajus an Sejus poenarum exactor esse debeat, non magis quam eadem Cajum aut Sejum reges designavit: ipsa tamen ratio satis liquido ostendit, poenam, utpote sententiæ judicialis executionem, à superiore proficisci debere, seu tali, qui in fontem imperium habet. Neque opus est arguta illa interpretatione vocabuli *superioris*. Nam falsum est, quælibet peccata ita deformare hominis dignationem, ut ob ea patrata statim velut inter bestias sit referendus. Neque sequitur, hic homo delictum admisit, ergo mihi competit potestas poenam de ipso sumendi. Si enim delictum sit commissum contra me, in libertate naturali degente, reparationem damni & cautionem per inodum belli exigere licet. Ut in alium, cujus defensio mihi peculiariter commissæ non est, peccatum fuit, illius ultionem non magis extra causam foederis mihi arrogare possum, quam jus dicere illis, qui mihi non sunt subiecti. Vid. *Exod.* II. 14. Dictum Democriti, *naturâ imperare congruit præstantiori*, ita est explicandum: si consensu plurium in aliquem sit conferendum imperium, ubi nemini præ altero ad illud habendum peculiare jus competit, rationi est convenientissimum, ut idem deferatur præstantissimo, & qui præ cæteris pollet artibus ad bene imperandum idoneis. Nequaquam autem hic imperium in alios prætenderet, nisi ultro ipsi sese subjecerint. Effatum autem *Grotii*, *non debere aequae nocentem ab nocente puniri*, proprie non pertinet ad eos, quæ potestas publica competit poenas exigendi; sed qui nulla ex necessitate officii, & ostentando adversus vitia odio ad censuram, aut accusationem vitiorum privata autoritate prorumpunt. Et si sane indecorum, & ad reverentiam magistratuum legumque minuendam valde sit efficax, si exactor justitiæ ipsdem maculatus deprehendatur vitiis, quæ in aliis vindicatum

carum it. Cum non irasci vitiis, sed eorundem dulcedinem aliis videatur invidere, qui in aliis punit, quæ ipse committit. Vid. *Plinius* l. 8. *epist.* 22. *Platonis* Μινὸς Φαῦλος ἀνδραπῶν, *improbushomo* vocatur, qui ἐνόμιζε μὲν ἑτέρων, ἐποίησε δὲ ἄλλα παρ' αὐτόν, *alia ipse fecisset, alia facienda mandasset.* Add. *Gratian. caus.* 3. *quest.* 7. c. 3. 4. *seqq.* Neque tamen Neroni matricidæ non licebat capitalia supplicia in fontes pari ex crimine exigere. *Non tamen Domitiano mulieres adulteris damnare, quas ipse stupraverat:* apud *Zonaram* Tom. II. Quo spectat illud dictum, *Medææ* apud *Senecam*: Cui prodest scelus, fecit. Tibi innocens sit, quisquis pro te est nocens. Multo magis autem ultronei delatores & censores cavere debent, ne sibi occinatur illud *Juvenalis* sat. 2. *Loripedem rectus derideat, Æthiopem albus, Quistulerit Gracchos de seditione quærentes? Quis calum terra non misceat, & mare caelo, si fur displiceat Verri, homicida Miloni, Clodius accuset mæchos, Casilina Cethegum. In tabulam Sulla si dicant discipuli tres.* Aut illud ejusdem sat. 3. *Felicia tempora, quæ te Moribus opponunt: habet jam Roma pudorem, Tertius è caelo cecidit Cato.* *Seneca* lib. 2. *controv.* 14. *Turpe est sic castigare vitia, ut imiteris.* *Cicero* *Tusc.* *Quæst.* 1. 3. *Est proprium stultitia, aliorum vitia cernere, oblivisci suorum.* *Plautus* *Trucul.* *Qui alterum incusat probri, cum ipsum se intueri oportet.* Nam sic agitur *cenſura*, & sic exempla parantur. Cum judex alios, quod monet, ipse facit. *Ovidius* *Fastor.* l. 6. Cæterum in eo nobiscum sentit *Hobbes* *Leviath.* c. 28. quod poenam à superiori, ut tali, proficisci statuit. Etſi alias definitio poenæ, quam tradit, juſto ſit anguſtior, quod & comprehendat duntaxat poenas ab imperio civili inflictas, & unius tantum finis mentionem faciat. *Pœna*, inquit, *est malum transgressoris legis autoritate publica inflictum, eo fine, ut terrore ejus voluntates civium ad obedientiam conformentur.* Ex eo tamen recte infer, poenas proprie dictas non eſſe, injurias aut ultiones privatorum, mala autoritate publica inflicta, ſed citra antegreſſam condemnationem, mala inflicta ab uſurpatore imperii, mala inflicta ſine conſilio cives reformandi; ſed hæc omnia facta eſſe hoſtilia. Ubi tamen notandum, non ſtatim ex ejusmodi poena ſpuria ſtarum hoſtilem reſultare, aut juſ præberi licentiam hoſtilem exercendi, ſeu eum, qui tali malo afficitur, ſtatim accipere licentiam hoſtilia alteri reponendi, qui malum infer. A poenis itidem excludit mala, quæ malas actiones naturaliter conſequuntur, puta, cum quis vim alteri inferens occiditur aut vulneratur; aut quando ab actione illicita morbum contrahit; eſſi poenæ divinæ rationem id habere poſſit. Item ſi malum inflictum minus ſit, quam bonum, quod crimen commiſſum naturaliter ſequitur, eſſe potius pretium ſeu redemptionem criminis, quam poenam. Sub factis quoque hoſtilibus numerat, ſi poena major inſigatur, quam quæ lege eſt determinata; ſi poena ſumatur ob factum nulla lege vetitum, ſi plectatur rex: ſi malum inferatur hoſti manifeſto. Sed quod addit, ſi qui civis fuerat hoſtem ſe declaraverit, non ut civem ſed ut hoſtem pari; adeoque reos læſæ majeſtatis puniri poſſe poena arbitraria tanquam hoſtes; id ideo admitti non poſſe videtur, quod utique poena rebellium inflicta ex vi imperii procedat, & tanquam à ſuperiore, urut rebellis ille hoſtilem in huncce animum ſuſceperit, & aliquando acie fuerit vincendus, ut reus peragi poſſit. Sicuti qui fugitivum ſuum perſequitur, id utique jure domini, non jure belli facit. Accedit quod mala hoſti illata infamiam non habeant; quæ tamen ejusmodi poenas rebellibus inflictas cum primis comitatur.

§. 8. Videndum deinde est de fine poenarum, quem homines sibi circa easdem exigendas propositum habere debent, postquam damnum iam est reparatum, aut per naturam reparari nequit. Ubi primo hoc ponendum; etiam si in se non iniquum videatur, ut qui malum fecit, malum patiatur; *Pindarus Nem. od. 4. πέζον δ' αὖ τι ἐπαΐειν εἴκοις*: eum qui afficit alium malo aliquo, etiam aliquod malum ab alio pati, consentaneum rationi est *Euripides Hecuba: Αλλ' ἐπεὶ τὰ μὴ καλὰ πάσσειν ἐτόλμας, τλήθῃ καὶ τὰ μὴ φίλα*. Sed postquam, qua honesta non sunt facere ausus es, sustine etiam qua non grata sunt: tamen non recte hominem poenas exigere, nisi aliqua inde refulet utilitas. Et ideo *Hobbes de cive c. 3. §. 11.* inter leges naturales hanc quoque posuit; *in ultione seu poenis spectandum esse non malum præteritum, sed bonum futurum; h. e. infligere poenam nullo alio fine licitum esse, nisi ut ipse, qui peccavit, corrigatur, vel alii ejus supplicio moniti fiant meliores.* *Plato Protag.* Qui ratione puniri aggreditur, non præteriti sceleris causa punit; neque enim asequi potest, ut quod est factum, sit infectum; sed futurum respicit, ne iterum aut ipse, aut alius quilibet exemplo ejus adductus delinquat. Idem dictum allegatur à *Seneca de Ira, l. 1. c. 16.* *Add. Grotius ad Levit. c. XIX. 18.* Equidem in poenis omnino quoque est respiciendum ad malum præteritum, seu antegressum delictum, cum citra hoc poena plane non existat; est tamen præterea etiam prospiciendum ad finem, ne frustra male sit homini, nocenti licet, nobis tamen cognato, ob factum, quod emendari amplius non potest. Confirmat autem legem suam *Hobbes* duplici ratione, tum quia unusquisque lege naturali tenetur alteri ignoscere, modo cautum sit prius de futuro tempore; tum quia ultio, quatenus solum præteritum consideratur, nihil est aliud quam triumphus, & gloria animi, quæ ad nullum finem dirigitur; adeoque vana est, & præter rationem. Digna est *Attila* sententia apud *Formandum de rebus Geticis c. 39.* Quid ferti suavis, quam vindictam manu querere? Magnum munus à natura, animum ultione satiare. *Add. Baco sermon. fidel. c. 4.* Quin contra iudex, ubi necessario ad poenam procedendum est, haudquaquam ex supplicio noxiorum voluptatem debet captare. *Valer. Max. l. 2. c. 9. f. 3.* *Claudianus de consulatu Mallii:* Qui fruitur poena, ferus est, legum qui videtur. Vindictam præstare sibi. Diis proximus ille est, quem ratio non ira movet: qui facta rependens Consilio punire potest. *Vulcanius Gallicanus in Avidio Casio.* Non unquam placet in Imperatore vindicta sui doloris. Recte quoque *Augustus* apud *Suetonium c. 32.* Disturnorum reorum, & ex quorum sordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit. *Seneca de Ira. l. 6.* Re-ector civitatis damnatum cum dedecore & traditione vita exigit: non, quia deleatur ullius poena, sed ut documentum omnium sint; & qui vivi voluerunt prodesse, morte certe eorum respiciatur. Haudquidquam tamen cum *Hobbessio Leviath. c. 28.* factum hostile vocabimus, ubi genuinum poenarum finem præ oculis non habuerit imperans; modo alias poena secundum leges civitatis infligatur. *Add. lib. 7. ut sine D; de servis exportandis. Grot. d. l. §. 5.*

§. 9. Cæterum genuinus poenarum finis est præcautio læsionum; quæ provenit, si velia melius emendetur, qui peccavit, aut alii ejus exemplo, ne deinceps velint peccare, vel si ita coërceatur qui peccavit, ut non possit deinceps peccare. Quod *Grotius d. l.* sic exprimit: *In poenis respici vel utilitatem ejus, qui peccavit, vel ejus, cujus intererat non esse peccatum, vel indistincte quorumlibet.* *Conf. Seneca de Clement. lib. 1. cap. 22.*

Primum genus poenæ huc spectat, ut istius animus emendetur, & à libidine peccandi purgetur eo medendi modo, qui est per contraria. Nam quia omnis actio præsertim deliberata & frequens gignit quandam sui procliviratem, quæ adulta habitus dicitur: ideo vitis quam primum adimenda est illecebra. Quo pertinet illud Socratis apud Platonem *Gorgia*: *injustus miſerior est, si injuriarum poenas nunquam luat: minus vero miſer, si laet, suppliciumque justum dux, hominibusque reportet.* Nam qui laet poenas à pravitate anima liberatur. Seneca de *Ira* l. 1. c. 5. *Castigatio sincera, & cum ratione aliquando necessaria est. Non enim noet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quedam hastilia detorta ut corrigamus adurimus, & adactis cuneis, non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus: sic ingenia vitio prava, dolore corporis animique corrigimus.* Id tamen non necessarium est, quod d. l. paulo post sequitur: *sive per nos, sive per alium quempiam nobis charum inferatur injuria, sponte nostra judici nos puniendos, tanquam medico, festinanter offerre; ne inveteratus injuria morbus sic insciat animum, ut insanabilem reddat.* Nam cui ira dispositus est animus, ut ad vitium corrigendum ultro velit poenam arcessere, judice medico opus non habet, sed sibi ipse ad curationem est sufficiens. *Apulejus de dogmate Platonis: Gravior & acerbior est omni supplicio, si noxio impunita differatur, nec hominum interim animà diversione plectatur. Plato de LL. l. IX. Nullum supplicium lege factum ad malum tendat. Sed duorum alterum fere semper solet efficere. Nam aut melior, aut certe minus pravus, qui poenas dedit, fieri solet. Aristoteles Nicom. 2. c. 2. αὐτοκάθεισιν ἰατρῆς αὐτῶν. αὐτὸν δὲ ἰατρῆς διὰ τὸν ἐναντίον παύουσι γίνεσθαι.* Castigationes medicina sunt. Medicina autem per contraria fieri suerunt. Alcinous de doctrina Platonis c. 32. *Conducit improbo dare poenas, quemadmodum egro corpus curandum dare Medico.* Omnis enim castigatio peccantis anima medicina est quedam. Tacit. A. III. *Corruptus simul & corruptor, ager & flagrans animus haud levioribus remediis restringendus est, quam libidinibus ardescit.* Plato *Critia*. Δίχη δὲ ὁρῶν, τὸν πλημμελῆντα ἐμελεῖν ποιεῖν. *justa poena ejus, qui per negligentiam peccavit, est, ut cautus efficiatur.*

§. 10. Circa exactorem hujusmodi castigationis ita statuit *Grotius* d. l. §. 7. *punitionem, quæ emendationi peccantis inservit, natura cuius exercere liberum esse, modo quis iudicio polleat, & ejusdem generis, aut alius vitii non teneatur.* (*Socrates de permutatione. Eos ego improbiſsimos omnium, & maxima poena dignos esse puto, qui de iis rebus alios accusare audent, quibus ipsi conſtricti tenentur. Lactantius div. instit. l. 4. c. 23. Antequam mores aliorum corrigas, tuos corripge.* Apud Tacit. H. II. cum Fauftum Crispus, qui easdem accusationes cum præmio exercuerat, damnasset, additur: *non poenam criminis sed ulteriores difficiuisse.* Arnobius adversus gentes l. 1. *Res agnis injustas, ut id in nobis constitutus damnable, quod & ipsi vos factiſſimis: aut quæ vobis licere permittitis, consimiliter aliis licitum esse nolius.)* At vero in verberibus, & aliis remediis, quæ coactionis quid habent, naturam non fecisse discrimen inter personas, quibus id liceat, vel non liceat in alium statuere. Nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendavit. De cætero leges civiles recte ad proximos dumtaxat affectus restringiſſe communem illam hominum propinquitatem, rixarum vitandarum causa. Enimvero hæc nobis non satisfaciunt. Nam jam monitum, poenam proprie dictam non posse sumi nisi ab imperante, quicumque demum istius finis sit. Unde & castigatio, quæ

verbis sit, magis confilium, & admonitio videtur, quam poena: & ubi ea vehementioribus verbis peragitur, non tam communi aliquo jure concessa, quam peculiariter ex amicitiae lege sancita. Indicio est, quod ignotum castigare conanti statim occiditur illud *Terenii Heauton. act. 1. sc. 1. Tantumne ab re tua est otium tibi, Aliena ut cures; eaque nihilque ad te attinent?* Unde & d. l. *Chremes ad castigandum alterum accedens, ad jus vicinitatis provocat, quam ipse in propinqua parte amicitia putat. Curtius l. 3. de Heph. æstione: libertatis in admonendo eo non alius jus habebat; quod tamen ita usurpabat, ut magis à rege permissum, quam vindicatum ab eo videretur. Cicero Off. l. consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam oburgationes in amicis videntur maxime. Homerus Iliad. λ. ἀγαθὴ δὲ παρὰ φίλου ἐστὶν ἐταῖρος bona est admonitio socii.* Præterquam quod & heic cum primis adhibenda prudentia, ne intempestive præbita medicina nobis molestiam pariat, alterum in morbo obfirmet. Quò facit illud *Tacit. H. 3. de Mufonio Ruffo. Parentes autem duplici nomine castigandi suos liberos jus habent, tum quia educatione per naturam imperata recte fungi nequeunt, nisi ipsis concessum sit pro capto aliquid a prioris disciplinæ adhibere: tum quia extra civitates degentibus in liberos imperium competit; quod licet in multis civitatibus satis sit accisum, ubique tamen id ferre remansit, ut suo ex judicio possent eos castigare propter illa peccata, quæ magis ex prudentia juvenili, quam robusta animi malitia committuntur, & magis domesticam, quam publicam pacem turbant. Add. l. 7. §. 3. D. de iniuriis. Labanus declam. XX. Parentem potestatem obtinent, quibus loco parentum gubernanda juvenus, puta, tutores, præceptores, magistri, qui citra modicam coercitionem officio suo vix satisfacere possunt. Seneca de ira l. 2. c. 27. Pare num & præceptorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum, & abstinencia, & alia, quæ profutura torquent. Quid reliquis in alios heic potestatis competat; videatur l. un. C. de emendatione propinquorum. Plato de L. l. VII. in sua civitate decernit: cum puer sit πάλιν θηρίων δυσμετὰ χειρὶς ὀρθόν, omni bestia intrastabilius, ut liberum quidem puerum doctrinarum potissimum causa præceptores; ut autem servum, castiget quicumque ex liberis forte deprehenderit, puerum ipsum & pedagogum, & præceptorem, si qua in re eos delinquere conspexerit. Xenophon de rep. Laccedæmoniorum: Lycurgus statuit, pueris quemque suis, alienique iusta imperare. Quod si quis aliquando puer casus ab alio patri deferat, turpissimum factum ducitur, nisi & ipse filium alijs verberibus affecerit. Quod autem idem Xenophon ait l. V. περὶ ἀναστάσεως: Si quæ ut prodessem verberavi, poenam me debere profiteor, qualem parentes filiis, & magistri discipulis. Nam & medici egrotum suo ipsis bono urunt ac secant: ad diluendam quidem petulantiae calumniam sibi intentatam facit. Sed non statim quod duci, id etiam cuivis in quemvis licet. Cæterum hoc genus poenæ ad mortem usque procedere posse negat *Grotius*; cum absurdum sit, emendationis causa aliquem in eum conjicere statum, ubi emendationis nullum specimen exhibere possit. Et si in emendabili malitia laboranti melius aliqui judicent, ut plane non sit; præsertim cum talis quam maxime alijs soleat molestus esse? Seneca de ira l. 1. c. 16. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & jam non causis, quæ nunquam malo defutura sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa peccare. Perhibisti nequitiam, & in visceribus immisit, ut nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori queris. Bene de te merebimur: auferemus tibi*

tibi istam, qua vexaris, insaniam; & per tua alienaque voluntato supplicia, id, quod unum bonum tibi superest, representabimus, mortem. Idem de benefic. l. VII. c. 10. Ingenius talibus via exitus remedium est, optimumque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. *Plato Gorgia*: οὐκ ἀμεινὸν ἐστὶ ζῆν τῷ μοχθηρῷ ἀνθρώπῳ. κακῶς γὰρ ἀνάγκη ἐστὶ ζῆν. Flagitioso homini non expedit, ut vivat. Necessse est enim, ut male vivat. Sic Sulpitius Asper causam susceptæ in Nerone conjurationis hanc allegabat, non aliter tot flagitiis ejus subvenire potuisse. Tacit. Ann. xv. aut uti Suetonius Nerone c. 36. loquitur: nonnulli etiam impetraverunt, tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere, dedecorato flagitiis omnibus. *Jamblichus in protreptico* c. 2. κατὰ πῶρ τῷ ἐμπύῳ βέλπον τὸ καίεσθαι & διαμένειν, καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνᾶναι & ζῆν. Sicut suppurato conducibilis est urti, quam ita manere: sic flagitioso mori quam vivere saluus est. *Rosarium Persicum* c. 1. Cujuscunq; somnus vigilis præstat; Illi pariter mori melius est, quam male vivere. Caritas tamen utique suadet, ut non facile aliquis pro desperato habeatur. Redundat autem hoc genus pœnæ etiam in utilitatem aliorum. Nam cujus animus per dolorem pœnæ emendatur, de eo aliis satis cautum est: & ubi incorrigibilis quispiam è medio tollitur, satis constat cæteris, ab isto nihil sibi negotii deinceps facessendum. Quanquam ut non nisi incorrigiles morte afficiantur, quod *Plato de LL.* l. IX. vult, id circa modica crimina, & quæ intra atrocitatem subsistunt, fortasse recte obtinebit. Sed ad atrocia delicta hautquaquam adplicari poterit. Cum enim ille demum incorrigibilis pronuncietur, qui aliquoties in eodem delicto deprehensus fuit; sane parum expediet reip. expectare, quoad aliquis atrocissimum scelus semel atque iterum patraverit.

§. 11. Alter poenarum finis est utilitas ejus, cujus intererat non esse peccatum, seu qui alterius peccato læsus fuit; ut ne tale quid in posterum ab eodem, aut aliis patiatur. Id quod obtineri potest tribus modis; si tollatur, quid aliquid; si vires nocendi ipsi, talia vita, adimantur, puta si in custodiam detur, si arma & instrumenta nocendi auferantur, si in remotum locum seponatur; & denique si malo suo dedoceatur delinquere; quod cum emendarione, de qua jam egimus, est conjunctum. Ne autem, qui læsus est, ab aliis deinceps lædatur, punitione non quavis, sed aperta & conspicua, quæque ad exemplum pertinet, obtinetur. Unde est, quod tere supplicia sumi solent non intra angulos carcerum, sed locis celebribus, & cum terribili adparatu, qui horrorem animis vulgi incutere valeat. Est autem iste finis adeo proprius pœnis, ut etiam, ubi per fervorem iræ, & præcipitante vindictæ cupidine lædentem nos gravissime de pexum dederimus, demum subicere soleamus; nunc, & alia vice nos laceſſe. Istam autem pœnam sumere penes summum imperium est. Et si in nonnullis civitatibus legislatores propter ferociam atque perviciaciam populi pravo isti affectui, quo læsi propria ultione iræ nostræ litare ardemus, aliquid indulserunt. Quale quid in ipsa legē divina occurrit circa vindicem sanguinis, *Numer. XXXV.* & *Deuteron. XIX.* Vid. *Seldenus de J. N. & G.* l. IV. c. 2. & *Grotius ad Exod. c. XXI.* l. 12. Nā dicere velimus, id fuisse ex reliquiis status naturalis. Add. quoque *Rockefort descript. Antill. parte 2. c. 19.* Conſimilis moris vestigium aliqui colligere volunt ex *Homeri Odys.* ω. de Theoclymeno. Sane vix aliter explicari potest illa lex, apud *Euripidem Oreste.* v. 515: ἁomicidᾶν φυγαῖσι νόστιμον, ἀντὶ τοῦ εἰναι δέμῃ, exilio expiabant, non autem vicissim occidebant. Nempe quod vetus iste mos privatae

vindictæ abrogatus esset, ne velut progressus in infinitum foret. Quæ ratio non quædrat in poenam, quam magistratus sumit. Quamquam & multa pecuniaria proximo cæsi soluta exilium redimi siveisse ex *Homeri Iliad. Iota*, v. 702. seqq. Vid. quoque *Apollonius Rhodius Argonaut.* l. i. v. 90. Sic & hodie in Mauritania non solum cognati occisi cum homicidia possunt transigere; sed & idem reum, si nondum à magistratu apprehensus sit, absque forma processus occidere possunt; quod regula apud ipsos sit; vindictam non esse peccatum. Potest quoque aliquo modo huc trahi illud *Taciti de mor. German.* *Suscipere inimicitias patris seu propinqui necesse est. Nec implacabiles durant. Luitur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.* Nec minus illud ap. *Dionys. Halic.* l. i. τῆς ἡμετέρας τὴν Νομίῳρα ποιεῖ κύριον, εἰπὼν, ὡς τῷ δράσαντι δεινὰ τὸ ἀντιπαθεῖν ἐπεὶ ἀλλὰ τινὸς μᾶλλον, ἢ τὸ πῶτον δότ' ὀφείλει. Poena modum permittens Numitoris arbitrio, quod æquum videretur, penes eum esse ius supplicii, cui facta esset iniuria. Add. *Grot. d. l. §. 8.*

§. 12. Tercius poenarum finis est utilitas indistincte quorumlibet, dum per severitatem poenæ securitati omnium consulitur. *Plato de LL.* l. XII. *Pœnis maligni vexantur, non quia peccaverunt; nam quod factum est, infectum esse non potest; sed ut post hac & peccatores ipsi, & qui puniri iniquitates viderunt, iniustitiam oderint.* *Seneca de Ira* l. i. c. 6. *Rektor civitatis damnatum cum dedecore & traditione vitæ exigit; non quia delectetur ullius poena, sed ut documentum omnium sint; & qui viri noluerunt prodesse, morte certe eorum resp. utatur.* *Tullius apud Livium* l. i. cap. 28. *Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne jam documentum mortalibus dedito.* *Tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te violata sunt.* Sic & ab rege Anco carcer ad terrorem increpcentis audacia media urbe, imminens foro, edificatur. *Ibid. cap. 33.* Add. *Agathias* l. 4. princip. *Lucianus Phalaride I.* *Ceterarum rerum nulla foret expectanda utilitas, nisi metus malefactoris us esset propositus, ac certa spes constituta luendi pro flagitiis supplicii.* Quo genere poenæ aut hoc agitur, ne is ipse, qui uni nocuit, deinceps aliis quoque noceat; id quod obtinetur, si nocens aut occidatur, aut debilitetur aut constingatur, ut nocere amplius nequeat, (*Guthierus Ligurino* l. i. *Nec melius stulta furor atque superbia plebs Puniri poterat, quam tanti ut causa timoris Eriperentur opes, ut quos opulenta Fecerat elaios, in se revocaret egestas:* loquitur de *Ultrajectinis*, quos tumultuantes *Fridericus* magna pecunia multarat,) aut acerbitate poenæ libidinem peccandi exuat: vel hoc quaeritur, ne alii quivis scelerum im punitate illecti, aliis quibusvis sint molesti. Id quod supplicii conspicuis obrinetur, quæ ἀξιοδείγματα, seu exempla vocari moris est, in quæ reliqui inspicientes pⁱ sint. Vid. l. i. C. ad L. *ful. repetund.* l. 7. C. ad L. *Fabiam de plagiar.* *Quintilianus declamat.* 274. *Quotiens noxios crucifigimus, celeberrima eliguntur via, uti plurimi intueri plurimi commovers hoc metu possint.* *Seneca de Ira* l. 3. cap. 19. *Animadversiones quæ notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt.* Esti apud *Lacedæmonios* in contrarium mos valuerit, ut nempe non interdiu sed nocte fontes plecterentur. *Herodotus Melpomene:* nisi forte & ipsas tenebras ad terrorem aliquid facere crediderunt. *Conf. Valer. Max.* l. 2. cap. 9. §. 3. Sub hocce poenarum fine etiam comprehendi potest illa utilitas, qua per easdem facta tecta præstatur, aut reparatur autoritas imperii civilis, quæ per malitiosas cum primis & enormes legum transgressiones non pa-

rum delibatur. Hæc enim ut salva persistat, totius civitatis interest, eademque illæsa improbitatem hominum quam validissime coërceat. Præter hosce autem fines ut alium quoque cum *Seldeno de l. N. & G. l. 1. cap. 4.* statuamus *satisfactorium*, *purgatorium* seu *expiatorium*, aut ut deviatio à lege velut exaquetur, & illa inæqualitas actionis velut corrigatur, necessarium non videtur. Et si quæ ex Sacris literis adducuntur argumenta, ad tribunal divinum, aut peculiarem populi Ebraici sanctimoniam spectant.

§. 13. Circa exceptiones autem, quas *Grotius d. l. §. 9.* addit isti dogmati, quod poenarum ad exemplum facientium executio sit penes rectores civitatum, id observandum: si quid perpetratur in illis locis, atque inter illas personas, quæ certis judiciis non subiant, puta in piratas; id ad jus belli pertinere, quod à potestate poenas exigendi diversum est. In piratas enim ac prædones, cum omnium hostes sint, quilibet quoque homo miles est. Et si non spernendum sit, quod *Idem d. l. §. 14.* monet; consultius esse navigaturos instrui mandatis à publica potestate ad persequendos piratas, si quos in mari repererint: ut data occasione uti possint, non quasi suo opte ausu, sed ut publice jussi. Lex autem *Deuteronom. XIII. 9.* etsi non cuivis privato jus dare videatur ducem ad idololatram interficiendi, sed potius ut iste in jus rapiatur, & causa cognita à multitudine lapidibus obruatur: ponamus tamen cuivis privato istius criminis manifestum interficiendi facultatem datam, sane ejusmodi lex antea extans efficiet, ut quod à privato heic suscipitur, velut à ministro summi imperii, adeoque publica autoritate susceptum intelligatur. Add. *Grotius ad d. l.* Neque id insuper habendum, factum Phineæ singulari Dei approbatione niti. Nam alias ejusmodi zelus, cuique permissus, civilem ordinem non mediocriter turbaturus, & impotentibus affectibus prætextum præbiturus fuerit. De judicio zeii addatur *Seldenus l. IV. c. 4.* Jus vitæ & necis, quod in quibusdam civitatibus patresfamilias in liberos & servos obtinent, licet à civitatibus originem non habeat; in his tamen videri potest particula quædam imperii publici, quod patribusfamilias in suos exercendum velut autoritate publica indulgetur. Esse porro in civitate magistratum, qui certis in casibus fontes extra ordinem indicta causa punire queat, nihil repugnat, modo ne iste tanto jure abutatur. Sic quando in proscriptorum capita certum præmium constituitur, ubi quis eos interfecerit, publica id autoritate fecisse censetur. Etsi enim ejusmodi declaratio non semper vim præcepti habeat; ubi tamen ejusdem intuitu cædes facta sit, veluti publica autoritate suscepta defenditur. Add. *l. 1. cap. C. quando liceat unicuique.* *Grotius ad Esther. cap. 9. v. 10* notat, antiquitus sententiam illam apud Hebræos obtinuisse: *Si quis Israëlitam aut bona ejus prodere voluisset gentibus, aut si quis totam Judæorum universitatem magna affecisset contumelia, nihil mali facturum Israëlitam, si ei perniciem procuraret, bonus tamen ejus reliquis hæredes.* Etsi ista executio & licentia vindictæ, quam tunc Judæi exercebant, ab indole vitæ civilis non parum abhorrere videatur. Apud *Andocidem orat. 1.* talis lex extat: *si quis democratiam Athenis evertat, aut si quis imperio populari soluto, magistratum aliquem habeat, Atheniensium hostis esto, impuneque interficiatur.* Sequitur jusjurandum, quo populus Atheniensis tributum juraverat, se talia parantem interfectorum. Apud *Levi. l. 3. cap. 24;* Valerius talem legem tancit: *Ne quis ullum magistratum sine provocatione crearet, qui creasset, cum ius fasque esset occidi: neve ea cades*

capitalis noxa haberetur. Apud Panchæos sacerdotibus consecratam regionem egredi nefas erat; egressos vero quisquis offendit, occidendi potestatem habet. Diodorus Siculus l. 1. c. 46. Ubi observandum, in his & similibus legibus generale edictum, accedente facti evidentia, & quæ disceptationem arripitem non admittit, vim latæ sententiæ obtinere, sic ut sublecuta cædes velut decreto Magistratus facta videatur. Quod si autem privatus ex impulsu ejusmodi legis, ubi justis subnixæ sit rationibus, cædem patrarit, non modo id impune feret in foro civili, sed & in conscientia purus erit, siquidem non privato odio ductus fuerit, sed quod civitati se hoc modo prodesse crederet; præsertim si ideo poenæ executionem quibusvis lex indulserit, aut injunxerit: quod ex illis facinoribus præsentaneum reip. malum immineat. Secus atque in illis cædibus fit, in quibus lex justo dolori, & vehementissimæ indignationi indulget, ac poenam duntaxat humanam, non vitium actus tollit. Quo pertinet lex maritis indulgens, uxorem adulteram & moechum, in ipso actu deprehensos, occidere. Nam dolori tantum ex acerbissima injuria concepro lex in foro humano ignoscit; licet alias convenientius foret injuriam eam per Magistratum puniri, neque ex dilata vindicta periculum civitati immineret. Vid. Gratian. c. quicumque 33. caus. 2. qu. 8. Seneca controv. l. 1. controv. 4. l. 4. controv. 24. Xenophon. de educ. Cyri. l. 3. Valer. Max. l. 6. c. 1. §. 13. Bæcler. ad Grot. l. 2. c. 1. §. 14. Ant. Matthæus de crimin. ad l. 48. D. t. 1. §. 5. c. 2. Grot. in flor. spars. ad l. 22. §. 4. D. ad L. Jul. de adul.

§. 14. Ex fine autem poenarum, ut & humanæ naturæ conditione adparet, posse dari actus quosdam in se vitiosos, quos tamen in foro humano poena affici superfluum atque inutile sit. Quo referri primo solent actus, mere interni, i. e. cogitatio de peccato aliquo, cupiditas, desiderium; etsi post casu quodam, puta per subsequenter confessionem ad notitiam filiorum perveniant. Add. Grotius de Imperio summ. Potest. circa sacra c. 3. n. 1. Nam cum ejusmodi motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoque hominis interest, ut ob eundem quispiam puniatur. Vid. l. 18. D. de penis. Illud enim Philonis Judæi libro, quod deterius potiori insidetur: dum turpia cogitamus vel sola mentis imaginatione, jam rei semus cogitationis, ad forum divinum pertinet. Etsi & illa ipsa ex sola ratione pro veris peccatis habenda, multis ethnicorum scriptorum testimoniis ostendit Grotius ad Matth. c. V. v. 28. Add. Bodinus de republ. l. IV. c. 7. p. m. 734. Inde exemplum detestandæ calumniæ memoratur apud Ammian. Marcellinum. l. XV. c. 2. de Mercurio quodam, qui si per quietem quisquam, ubi fusus natura vagatur, vidiſſe aliquid amice narraſſet, id venenatis artibus coloratum in pejus, patulus Imperatoris auribus infundeſſet: Et ob hoc homo tanquam inexplicabili obnoxius culpæ, gravi mole criminis pulſabatur. Hæc argente vulgæ fama, tantum aberat, ut proderet quisquam viſa nocturna, ut agre homines dormiſſe ſe præſentibus faterentur externis; mœrebantque docti quidam, quod apud Atlanteos nati non eſſent, ubi memorantur ſomnia non videri. Aſt aliud eſt, quando actus interni cum externis conjuncti æſtimantur. Nam iſti ad qualitatem, tum etiam ad quantitatem actionum maximum utique momentum afferunt. Sicuti & ſcelera puniuntur, quæ ad aliquem conatum, licet non ad ultimum finem pervernerunt. Vid. Grotius in flor. ſpars. ad lib. 14. D. ad L. Cornel. de ſcariis. Deinde nimis quam durum foret, poenis humanis ſubjicere velle minutiffimos quoque lapſus, quos in iſthac naturæ conditione non datur effugere, quantamcunque attentionem quis adhibe-

hibere instituat. Recte *Themistius orat. X.* cum lapsuum humanorum tres classes esse dixisset, ἀτόχημα, ἀμάρτημα καὶ αἰδίνημα, casum, errorem, ac facinus, subiungit, πρῶτον δὲ τὸ βασιλεὺς ὃ μὲν οὐκ ἐτίθει, τὸ δὲ ἑπ' αὐτοῦ θέν, μόνον δὲ τὸ ἐσχατὸν τιμωρεῖσθαι. oportet principem prioris quidem miseri, corrigere alterum, postremum duntaxat ulcisci. Conf. *Rob. Sanderjon de juramenti obligat. prelect. 3. §. 18.* Quo facit, quod de Alfonso Congensi rege memorat *Hier. Osorius l. X.* Quinque libros Lusitanarum legum cum diligenter evolverit, legum quidem sapientiam, atque ordinem & disciplinam reip. laudavit: sed rebus etiam minutissimis leges certas inventas esse, non facile probabat. Itaque hanc legum exactissimam diligentiam irridens, de Lusitanis quaesivit: quenam poena esse iis, qui in terra pedem poneret, statuit? *Julianus in Caesaribus de Probo* ὁ γὰρ ἐστίν, ὅτε ἰππῶν, ὅτε βοῶν, ἀρχαί, ὅτε ἡμιόνων, ἡκιστα τ' ἀνθρώπων, μή τι καὶ τὴν κεχαρτομένην αὐτοῖς συγχωρεῖται, ὡς περ' εἶδ' ὅτε τοῖς ἀδυνάστοις οἰατρεῖ μίχρὰ ἐν δόδοσι, ἢ ἐν τοῖς μέεσσι ἔχουσιν αὐτὸς πεποιημένος. Non potest equus, bobus aut mulis, multo minus hominibus imperari, nisi quis aliquid eorum, quibus delectantur, indulserit, sicut aliquando egrotis medici exigua quadam concedunt, ut in maioribus eos habeant obsequentes. Add. *Grot. l. 2. c. 30. §. 19.* Quanquam illud d. l. non satis accurate dictum sit, ipsos lapsus vix proprie peccata dici, cum libertatem, quā in specie habere videntur, in sua generalitate considerari non habeam. Non enim sequitur: moraliter impossibile est, ut hominem non aliqua peccata incurserit; ergo ista peccata quotidianæ incurvationis, quæ vocant, peccati rationem exuunt. Adjungit *Idem d. l. §. 20.* non esse punienda peccata, quæ nec directe, nec indirecte ad societatem humanam, aut alterum hominem spectant. Nam nullam esse causam, quare non talia peccata Deo relinquantur punienda, qui & ad ea noscenda est sapientissimus, & ad expendenda æquissimus, & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus puniatio talis institueretur plane sine utilitate, & proinde mendose. Et si an talia peccata dentur, si cogitationes in actum non prodeuntes excipias, merito dubites. Præterea multis actibus leges civiles vim producendæ actionis denegant, aut poena humana eosdem eximunt, ob tranquillitatem civitatis, aliasvè rationes, puta, si splendidior futurus sit actus, ubi ex intuitu poenæ humanæ non videatur susceptus, aut si non videatur tanti momenti, ut iudices ideo sint in quietandi, aut si oblectatissimæ sit res disceptationis, aut si innolitum plane malum citra convulsionem civitatis tolli nequeat, (quo spectat epistola *Tiberii super luxu apud Tacitum A. III.*) aut ut nimia litium multitudo amputeretur. Add. *Seneca de Clementia l. 1. c. 22.* Denique & à poena humana eximi necesse est illa vitia animi, ex corruptione mortalium communi resultantia, quæ ita frequentia reperiuntur, ut non possent non destrui civitates, si poenis humanis in ista admodum verteretur: quousque in enormes actus non eruperint, uti est avaritia, ambitio, inhumanitas, ingratus animus, hypocrisis, invidia, studium aliis detrahendi, superbia, iracundia, discordia, & similia. Quæ Salvator noster sanctimonia tuorum præceptorum potissimum eradicare instituit. Et hætenus quoque valet illud *Seneca de Ir. l. 2. c. 31.* Si puniendus est, cuicumque pravum maleficumque ingenium est, poena neminem excipiet.

§. 15. Nequetamen, si qua delicta lunc idonea, ut in foro humano puniantur, poene necessario semper est exigenda, quin quandoque venæ locus esse possit. Quicquid quondam Stoicis contrarium tenderent, quorum sententia exprimitur apud *Stobæum serm. XLIV.* Φασὶ μὴ δὲ συγχωρεῖν ἔχειν μηδὲν τὴν ἑὴν ἔχοντα, dicunt ὡς τὴν πρῶτον

nemini veniam dare. Ratio est, quia ejusdem hominis sit veniam dare, & putare eum, qui peccavit, non sua culpa peccasse cum tamen omnes ex propria malitia peccent: propterea recte dicit, veniam non esse dandam peccantibus. Videntur ita velle argumentari: aut sua culpa quis peccavit, aut non sua culpa. Si non sua culpa, non est peccatum, cum omne peccatum patretur τῷ αὐτῷ τὴν ἰδίαν κακίαν ex propria malitia; adeoque heic venia opus non esse. Sin per suam culpam, jam ideo veniam adhiberi non posse, quod illa utique conveniat delictis spontaneis. Quæ ratio manifeste petit id, quod est in principio. Addebant, ὅτι ἡ πεινὴ εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀδελφ. τὸν γὰρ ἡ πεινὴ τὸ ὀδυνητικὸν εἶναι τῆς κατ' αἰσ. κολάσεως, virum bonum non esse æquum & mitem; mitem enim deprecari & mitigare quam quis meritus est poenam. Atque quibus quis sit dignus, ea omnino esse tribuenda. Verum alia est ratio αἰτίας, dignitatis sive meriti ad bonum, & ad malum. Bonum quod alicui debetur, id ipsi recte subtrahi nequit. Sed mali ea est natura, (quod scilicet non tendit ad utilitatem ejus, cui infertur,) ut citra injuriam negari queat. Denique tradunt: nihil differre, aliquem esse mitem, aut putare lege constitutas delinquentibus poenas nimum duras esse; aut estimare legislatorem indignas poenas præscribere. Sed & hæc ratio nihil est. Nam non repugnat poenas lege definitas esse justas, & tamen easdem quandoque recte remitti. Nam leges in genere definiunt, quæ poenæ cuique delicto debeantur, non consideratis peculiaribus circumstantiis, quæ in certa persona, aut certa reip. conditione quandoque occurrunt. Ast venia singulis indulgetur ob certas rationes, quæ haut quidquam in omnibus peccantibus, aut semper deprehenduntur. Videatur quoque Cicerō pro Muræna, & Seneca de Clementia in fine, ubi ait: *venia est remissio poenæ debita; sapiens autem quod facere debet facit*. Sed deceptio laret in vocabulo *debita*. Si enim intelligas, ei qui peccavit poenam deberi, i. e. eum sine injuria, aut citra justam querelam causam puniri posse, jam non sequetur; si quis non puniat, facere, quod facere non debet. Multa enim recte & licite possunt facere, quæ tamen non semper factu mihi sunt necessaria. Deinde uti illud recte non dicitur, delinquenti poenam deberi, quasi in delinquente hæreat aliquod jus, quod per poenam sit explendum, (nemo enim quæritur, poenam sibi condonata, nisi forte ommissis castigationibus ad solam emendationem spectantibus, ubi post dissimulata vitia puerilia sæpe in virilia scelera prorumpitur;) ita & hoc improprium, est delinquentem poenam debere, seu ad poenam iustinendam aliqua obligatione teneri; cujus ratio supra est exposita. Quod si autem vocabulum *debita* ita capiamus, quasi sapiens ex obligatione aliqua debuerit poenam exigere, dicendum primo: neminem heic posse obligari, nisi cui custodia legum publice vel privatim sit commissa. Deinde obligatio quæ in imperantibus est, non spectat ipsos delinquentes, sed totam civitatem aut societatem, cujus salutem isthoc quoque modo, poenis improbos coercendo promovere debent. Id ubi facere negligunt rectores civitatum, nocentibus non inscrunt injuriam, sed illam obligationem, qua civitati tenentur, utique violant. Ast vero salutem civitatis non subverti, sed quandoque stabiliri, venia in loco & tempore adhibita, manifestum est.

§. 16. Quod autem Grotius d. l. §. 22. tradit, veniæ locum esse etiam ante legem penalem, id dexte est explicandum. Alias enim talatitium est, ubi non sit lex, ibi nec poenam, nec delictum, nec delicti veniam inveniri. Et lex poenalis est, non solum ubi

certum genus poenæ expresse definitum est, sed & ubi poenæ qualitatem ac quantitatem definire in arbitrio iudicis relinquitur. Heic igitur sciendum, si qua civitas jure scripto non utitur, loco legum civilium esse leges naturales, juxta quas jus ibi dicitur, & qui eas transgressus fuerit, poena arbitraria à iudice coercetur. Sed & ubi leges civiles sunt conscriptæ, cum tamen omnes modi, quibus humana se malitia exierit, dilerte vix possint exprimi, ubique legum civilium defectum lex & ratio naturalis supplere intelligitur; & qua sanctio poenalis expressa deficit, in arbitrio iudicis est poenas definire. *Lycurgus contra Leocratem*: Prætermitti super ejusmodi criminibus poenam contingit non per socordiam eorum, qui tam sanxere leges, sed quod prioribus temporibus nihil ejusmodi acciderit. Hoc modo intelligitur, quæ ratione poena ante legem poenalem locum habeat. Et ex hisce etiam explicandum est illud *Ciceronis in Verrem* lib. 1. In nulla lege tempus præteritum reprehenditur, nisi ejus rei, quæ sua sponte scelerata ac nefaria est, ut, etiam si lex non esset, magnopere evitanda fuerit. Quanquam autem in ejusmodi civitatibus rectores earundem utique facultatem habeant malos poenis multandi: non tamen ideo omnes & singuli delinquentes sunt puniendi. Sed hoc dependet ex connexionem finium, ob quas poena est instituta, cum ipsa poena. Quare si certo in casu fines illi morali æstimatione non sint necessarii, puta, si non videatur consultum certum aliquod delictum divulgare; aut si fines alii ex opposito occurrant non minus utiles & necessarii, puta, si ex omissione poenæ eadem aut major utilitas possit obtineri; aut denique si fines poenis propositi alia ratione commodius obtineri possint; jam sane adparet nihil esse, quod ad poenam in foro humano præcite obliget. Vid. *Gratianus cons. 23. quest. 3* cap. 18. 24. Primi casus exemplum sit in peccato paucissimis cognito, cujus proinde publica traductio non sit necessaria, aut etiam damnosa. Nam multi à peccato sese abstinere magis ex ignorantia vitiorum, quam amore virtutis; qui ejusmodi delicti antea incogniti poena non tam deterreantur, quam per petulantem curiositatem ad idem patrandum incitantur, ac in veritum tendunt. Quo spectat ratio Solonis, quare legem de parricidio non tulerit, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. *Apulejus metamorph. l. X.* Quod nemo novit, pene non fit. Add. *Seneca de clementia l. 1. c. 23.* *Basiliscus ep. 3.* Turca in oculis flagitia non valde inquirunt, ne locum aperiant calumniæ: manifesta & compta graviter puniunt. Quod non multum abit à consilio, quod Augusto circa executionem poenarum dat *Mæcenas apud Dionem Cassium l. 52.* Secundi casus exemplum potest esse in eo, qui benemerita sua aut parentum majorumve penari digna præsentis culpæ opponit. Nam quandoque æque aut magis reipublicæ proficuum esse potest, certi generis egregium facinus præmio affici, quam malefactum puniri. Ac non superveniens modo, sed & antegressum beneficium injuriam adparere non patitur *Procopius hist. Vandali l. 2.* Quod perperam actum est, id nullo tempore infectum fiat; sed compensatum factis eorundem hominum majoribus per honestum silentium ad oblivionem deducitur. Terti casus exemplum sit in eo, qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfecit, cavetque, ut ad hos fines poena amplius opus non sit, nec delictum exemplo sit noxium. *Seneca de Ira l. 1. cap. 6.* Sapiens demittit sepe eum, cujus peccatum deprehendit, si poenitentia facti spem bonam pollicetur; si intelligit non ex alio venire nequitiam, sed summo, quod agni, animæ inburnere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec d. no

tribus. Ex quibus & hoc obiter adparet, quatenus per transactiones cum accusatore aut læso crimen extinguatur. Nempe regulariter quod accusatoris aut læsi privatim interest, isti remittere possunt; quo ipso tamen non præjudicatur ei, quod reip. interest. Adeoque secundum finem poenarum pacta privatorum tollere possunt, non ita tertium. Tacitus A. 3. *Sane lentus in suo dolore esset; reip. injurias ne condonaret*. Quo etiam referre possis delicta, quæ vocantur juvenutis, quibus æqui viri facile veniam indulgent, ubi post despumarum ætatis fervorem ad frugem reditur. *Juvenal. sat. 8. Quadam cum prima refecantur crimina barba.* Add. *Aristoteles Rhetor. lib. 2. cap. 3. sub init.* Huc spectat quoque illud *Arriani de exped. Alex. l. VII. Qui injuriam accepti, non ita graviter læsum se judicat, si is qui læsum perperam se fecisse fateatur: & bona alicuius sit, senon amplius injuria affectum iri, si is, qui affectu, poenitentiam facti sui pra se ferat.* Et talibus in casibus in veniam magis, quam poenam propendere pars clementiæ habetur. Nam quia poena omnis, præsertim gravior, habet aliquid, quod in se spectatum non quidem justitiæ, sed caritati ex communi cognatione resultanti repugnare videtur; inde facile patitur ratio, ut poena superledeatur. *Plutarchus quæstion. Roman. 82. Cur magistratum virge feruntur colligata, appendentibus & securibus? An signum hoc est, non debere promptam solutamque iram esse magistratus? An vero quia cunctationem quandam, & moram ire adferunt lente evoluitur fascibus virge, idque sæpe nonnullis ad decreta poena poenitentiam duxit?* (*Juvenal. sat. 6. Nulla unquam de morte hominis cunctatio longa est.*) Quandoquidem vero vitia alia sunt sanabilia, alia insanabilia, virge eos corrigunt, qui in melius mutari possunt, securès præcidunt id, quod corrigi non potest. Aliquando enim major ac justior caritas quasi irrefragabiliter poenam postulat, ne ex unius venia multi alii malis onerentur. Nam uni noxio parcere, ut multis innoxii inde male sit, crudelis est misericordia. *Julianus Misopogone: ἡ πρὸς τὰς παρὰ γῆρας καὶ κλεπτίας πρᾶσις αὐτοῦ, καὶ τῆς περὶ τὴν ἐν αὐτῷ πρᾶσι κακίας.* Lentas erga nebulones & fures auget & alii inter homines malitiam. *Appianus Alexandr. Mulbridatico: ἀχρεῖς ἢ πονηρία συγγνώμης τυγχάνουσιν.* ingratares est malitia, nata veniam. Eoque venia non danda, nisi quos malitiæ suæ poenitet. *Gentherus Ligurino l. 1. Plus sæpe nocet patientia regis. Quam rigor: ille nocet paucis, hac incitat omnes. Dum se ferre suos sperant impune reatus.* *Sadus Rojar. cap. 8. Ignoscere laudatum atque virtus est; Verum vulnere illius, qui mortales vexat, non inungendum est balzammum.* An nescit ille, qui serpenti facit misericordiam, se mortalibus injuriam facere? *Jacobus Rex dono regio l. 2. pro criminibus, quibus nullo modo ignosci debeat, habet hæc: magiam, latrocinium, incestum, sodomiam, veneficium, falsationem monetae, oppressionem seu vim publicam.* Huc pertinet etiam sententia *Lepidi apud Tacitum A. III. qui ideo cum stolido Poëta mitius agendum censer, quod neque servatus in periculum reipublicæ, neque interfectus in exemplum sit iturus.* Hic casibus Stoici dicebant, sapientem parcere, non ignoscere. Quasi vero nobis non liceat cum vulgo ignoscere vocare, quod illis parcere dicitur. Aut quasi non sapiente sit indignum, super vocabulis ambitiose disceptare, ubi de re convenimus.

§. 17. Enimvero post expressam legem poenalem major videtur difficultas, ut delinquens poena solvatur; seu facilius venia locum habet, ubi poena est arbitraria, quam ubi illa expresse legibus est definita. Idque non tam eam ob causam, quod par sit, ut legis.

legislator suis legibus conformem gerat; quam quia auctoritas legum vilesceat; si citra gravissimam causam earundem executio omittitur. Et quia ad peccandum ultra invitare videtur magistratus, qui æqualem aut majorem causam præbeat veniam sperandi, quam poenam metuendi. *Arnobius l. 7. Crescit multitudo peccantium, cum redimendi peccati spes datur: & facile tur ad culpas, ubi est venalis ignorantium gratia.* Igitur etsi quarumvis legum humanarum vis à voluntate humana pendeat non in origine tantum, sed & in duratione, non tamen illæ tolli aut mutari debent, nisi gravi urgente causa; alioquin in regulas prudentiæ rectoris impingitur. Imo gravius videtur citra probabilem causam legem manentem certis in personis non exsequi, quam eandem penitus tollere: cum illic acerbissimis querelis occasio præbeatur, quod æqualia meriti æqualiter non habeantur. Neque minus tamen, ubi iusta adfuerit causa, sicuti totam legem positivam tollere potest summus imperans; ita & effectum eius circa certam personam, certumvè factum tollere, manente de cætero lege. *Summus imperans, dico.* Nam iudicibus pedaneis occini potest illud *Lyfia orat. 2. in Alcibiadem. Si tui multa videtur gravis, aut lex severior; cogitandum erit, vos non ut legem feratis, sed ut secundum leges latas iudicetis; huc venisse. Themistius orat. V. alia regu, alia iudicis laus ac virtus est; hanc sequenda leges, illi interdum etiam corrigende, earumque severitas ac duritia declarandi; utpote qui viva spirantque lex sit. l. 1. §. 1. qui & à quibus manus sit l. 1. §. 2. D. que sentent. sine appellat. rescind.* Causas porro liberandi aliquem à poena post legem poenalem *Grotius d. l. §. 24.* facit intrinsecas vel extrinsecas. Intrinseca causa ipsi est; quando poena non quidem est futura iniusta, quippe antea rite sancita & denunciata; sed tamen dura est ad factum comparata. Quamquam ego iudicaverim, si poena legibus præscripta in universum sit nimis dura, totam potius legem esse corrigendam, quam ut uni paucisque venia indulgeatur, reliquis iniquæ poenæ obnoxiiis. Quod si autem in huius vel illius facto peculiares circumstantiæ occurrant, quæ ipsius atrocitatem, qualem & quantam lex præsupponit, minuunt, ex ipsa æquitate iudices poenam non quidem penitus tollere, sed tamen mitigare tenentur. Quo casu in ipso facto velut intrinsece hæret causa non quidem veniæ, sed poenæ temperandæ. Igitur potius est, ut dicamus, proprie loquendo extrinsecas duntaxat causas dari poenam relaxandi; pura meritum aliquod aptegressum ipsius delinquentis. *Vid. Diodorus Siculus l. XV. c. 11.* aut ipsius majorem vel propinquorum; vel alia res commendans, vel denique spes magna fore, ut peccatum illud insignibus factis eluatur. *Cicero de Invent. l. 2. Oportet eum, qui sibi ut ignoscatur postulat, commemorare, si quasvis poterit beneficia; & ostendere, ea maiora esse, quam hac quæ deliquerit, ut plus ab eo boni, quam mali profectum esse videatur.* Deinde majorum suorum beneficia, si qua extant, proferre. Deinde ostendere, non odio neque crudelitate fecisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta aut probabili causa. Possæ polliceri & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abstinerum. Sic multi majorum suorum famæ, meritisque aut gratiosorum intercessionibus fuere condonati. Hadrianus in reis poenam pro numero liberorum minuisse scribitur, apud *Xiphilinum epus. Dionis. Vid. Livius l. 8 c. 35.* Sic aliqui absoluti, quod ultimi ex illustri stirpe forent. Sic Phryne meretrix cum capitis causam Athenis diceret, à *Lyfia* oratore hoc modo fuit liberata, dum vestem superiorem ipsi detrabit, ut

nudum pectus à iudicibus posset conspici. Sic M. Antonius liberavit M. Aquilium, manifestum criminis reperundarum: dum causa prope perorata, eum in conspectu omnium constituit, tunicamque ejus à pectore abscidit, ut cicatrices populus. R. iudicesque adpicerent, adverso corpore exceptas. *Cicero in Verrem*. l. V. Sic *Polydorus Virgil. hist. Angl.* l. 26. tradit, quondam in Anglia ob quodcunque præter majestatis crimen non morte sed carcere duntaxat perpetuo punitos, qui legere siverint. Eoque magis hæ causæ sufficient, si in facto, de quo anquiritur, ratio legis saltem particulariter cesset. Est quippe ratio, quare lex sit observanda universalis quidem, auctoritas & voluntas legislatoris summo imperio præditi, quæ etiam, ubi nulla alia ratio adparet, sufficere debet; sed particularis ratio est insignis aliquod commodum in remp. redundans, aut damnum, quod observata lege declinatur. v. g. Ponamus existere alcubi leges sumptuarias. Harum ratio generalis est voluntas legislatoris: particularis autem, ne inutilibus, & immodicis sumptibus patrimonia privatorum exhauriantur. Hæc etsi ad sustinendam legis auctoritatem sufficiat ratio legis universalis: cessatio tamen rationis particularis efficiet, ut facilius, & minori cum damno auctoritatis legum poena remitti queat; si nempe transgressori tantæ sint opes, ut istis sumptibus non fatiscant. Apud rigidos tamen dominos haut quidquam tutum est legem aut mandatum negligere ideo tantum, quod particularis ipsius ratio cesset. Sicuti apud *Herodotum* *Ithalis* gaudebat quidem Cambyfes servare Cræso; sed qui eum interficere mandato regis neglexerant, capite pœnas dabant. Multum quoque ad veniam impetrandam facit, si delictum per ignorantiam sit commissum, non quidem omni culpa carentem, sed per negligentiam obortam; aut si intervenerit imbecillitas animi, non sine difficultate superabilis. Ad priorem classem referri potest factum Charondæ, qui per imprudentiam gladio accinctus in concionem contra legem abs se lata accesserat. Qui sane ut gladio incumberet, opus non habebat. Vid. *Diodorus Siculus* l. XII. c. 19. Simile quid *Idem* l. XIII c. 33. refert de Diocle Syraculano, qui inter leges suas & hoc tulit; *ut si quis cum armis in forum prodiret, capite plecteretur; nec ullum imprudentia aut circumstantia veniam concessit.* Is cum nunciata hostium in agrum irruptione, gladio accinctus in forum egrederetur, ac interim tumultu in forum excitato, eodem cum gladio properaret, à privato monitus seipsum transfixit. Etsi miserationem ipse consumserit, quod in sua lege imprudentiam similesque circumstantias non exemerat. Atque ist hæc nequidquam convelluntur per ea, quæ *Anton. Mathæus de criminibus* ad l. 48. tit. 19. c. 5. prolixè disputat. Denique & hoc addendum, uti alias mensuram pœnæ in foro humano utilitas civitatis meretur; ita & eadem sæpe veniam indulgeri jubet delinquentibus ob multitudinem. Etsi enim alias à delicto non excusat paria peccantes allegasse; (Vid. *Socrates laudat. Bursidius* circa finem:) est tamen prudentum rectorum providere, ne quæ servandæ societati humanæ inventa est justitia, ad civitatem evertendam valeat. *Lucanus* l. 2. *Dumque nimis jam putrida membra recidit, Excessu medicina modum, nimiumque secuta est, Qua morbi duxere manus: perire nocentes, Sed cum jam soli possent supere nocentes* *Ibid.* *Tot simul infesto juvenes occumbere leto, Sæpe fames pelagique furor, subitaque ruina, Aut coeli terræque lues, aut bellica clades, Nunquam poena fuit.* *Claudius de bello Getico: Cautius ingentes, Et proxima cordis Ulcera Paonia tractat solertia cura, Parcendoque secat: ferro ne lon-*

Quis actio Irrevocandus est scilicet vitabilis error. Seneca de Ira. l. 2. c. 10. Necessaria venia est, ubi totus deseruit exercitus. Inde laudem meretur Princeps, qui Multa metu pœne, pœna quæ parca rueret. Ovid. de Pono l. 1. El. 3. Sicut & sæpe necessitas subigit præduras leges moderari, aut plane ut obsolescant pati. Apud Tacitum A 3 refertur de moderanda Papia Poppea, ideo quod multo periclitantium glisceret, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverterentur. Et quia alius penetrabant, urbemque & Italiam, & quod usquam civium, corripuerant, mulierumque excisi status; & terror omnibus intentabatur. Notatu quoque digna Tiberti epistola apud Eundem A. l. 4. ubi consultius iudicat, omittere potius prævalida & adulta vitia, quam hoc assequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares essemus. Cum satius sit iisdem intra animum mederi, & expectare, donec principes pudori; pauperes necessitas; divites satias in melius mutet. Scilicet non est homo propter pœnam, sed pœna propter hominem. Inde si pœnam secutura foret perniciēs eorum, quibus exigendi pœnas jus est, non magis ad eas sumendas est obligatio, quam ad propriam vitam destruendam. Sic si gubernator in navi facinus admisisset, nec alterius foret copia, omnium vectorum salutem destrueret, qui pœnas ab iplo exigeret. Sic & multa peccata magistratui dissimulanda sunt, ex quorum vindicatione ruina reip. procurari posset, & quibus maculati homines ad conservationem status nostri sunt necessarij. Etsi Magistratui super peccatorum permissione nunquam directe pacisci liceat, aut exinde publicum velut questum instituere. Vid. 2. Petri II. 15. Huc referri possit, quod in Italia quandoque bannitis veniam publicè polliceantur ea lege, si caput alterius banniti afferat; quem morem tamen improbat Henricus Stephanus Apolog. pro Herodoto. c. 18. ejusque rationem potius Platoni & Aristoteli cuipiam, quam Christiano probari posse dicit; quod ea ratione suspecti inter se reddantur isti nebulones, ne in coetus sese conjungere queant, gravia mala reip. daturos. Contra sentit Th. Morus Utop. l. 2.

§. 18. Consequens jam est, ut discipiamus de taxatione pœnarum, seu quantas pœnas cuivis delicto imponi par fuerit. Ubi præter ea, quæ supra de quantitate actionem l. 1. c. 7. attulimus, observandum, in foro humano delicta potissimum æstimari ex eorundem objecto, & prout multum parumvè damni in reip. inde redundat; & ex intentione, malitiæque delinquentis, quæ per varias conjecturas colliguntur. Prout igitur objectum actionis nobile est, & pretiosum, quod violatum fuit, eo gravior quoque, ac deterior habetur actio. Inter ista porro objecta uti nobilitate immentum excellit Deus O. M. ita merito præ cæteris maxime detestanda habetur actio, quæ directe in ipsius contumeliam rendit. Ejusdem autem cultus, in animo præcipue consistens, uti universæ vitæ actum temperare debet; ita iplo volente actiones, quæ externus ipsius cultus exprimitur, cedunt his, quæ insignem hominibus utilitatem afferunt, aut grave damnum avertunt, ubi in mora periculum est. Vid. Luca XIV. 5. Proximum ab his gradum obtinent, quæ universam hominum societatem tangunt; post quæ publicum civitatis ordinem perturbant. Inde sequuntur delicta, quæ singulos homines tangunt. Ubi in foro civili primo loco statuitur vita, quæ est fundamentum omnium bonorum temporalium; tum membra non vitalia, ultra quorum usum vita nisi miserrima trahi non potest; quæ pro nobilitate sui usus æstuantur. Add. Jheremias contra Lochem. Sequuntur illa delicta, quæ familias privatorum, quarum fundamen-

damentum est matrimonium, perturbant; maculantvé. Et si *Philo Judæus de decalogo*, & *de specialibus legibus* præceptum de adulterio anteponat præcepto de homicidio. Post, quæ perdunt aut avertunt alias res expetibiles, vitæ necessitatibus aut commoditatibus intervientes; idque vel directe, vel indirecte dolo malo causam damni dando. Denique, quæ famam aut existimationem civilem destruunt. Circa singula horum delictorum primum locum obtinent delicta consummata, postremum, quæ ad actus aliquos, non tamen ultimum processerunt; in quibus tanto quodque est gravius, quo ulterius processit. Ubi observandum, naturaliter propositum & desiderium facinus aliquod patrandi haudquaquam pari gravitate cum ipso facinore perfecto censeri posse: quippe cum longe atrocior se habet animo repræsentet; quando cominus ad ipsum patrandum acceditur, quæque adeo obstinato animi proposito superanda est; quam ubi, velut eminus adhuc de facinore cogitatio suscipitur. Quando igitur aliquando voluntas facto acquiescere dicitur, id intelligendum est de illa voluntate, quæ cum extremo conatu conjuncta est, sic ut inter hanc, & eventum facinoris nulla nova voluntatis operatio locum habuerit, cû successus destinatus defecerit; puta, si qui telum in aliquem contorquens aberraverit. *Th. Morus Utop. l. 2.* *Solent esse ad stuprum nihilominus, quam stuprasse, periculi est. In omni siquidem flagitio certum, destinatumque conatum æquant facto: neque enim id quod defuit ei, putant prodesse debere, per quem novisset, quo minus nihil defuerit.* Sed pleraque mala magis minusve æstimantur pro subjectorum, quibus inferuntur, disparitate quoad statum, felicitatem, aut infelicitatem, ætatem, tempora seu necessitates, peculiarem affectum, quo in peculiare aliquod bonum inclinantur, vel à certa mali specie abhorrent. Neque solum considerantur, quæ ex aliqua actione directe & immediate, sed & quæ probabiliter secutura judicantur; uti in incendio & perfossio aggere multorum summæ calamitates & mortes quoque spectandæ sunt. *Grot. d. l. §. 30.* Inde ap. Chineses, etiam qui ex negligentia incendium excitaverit, capite plectitur.

§. 19. Circa intensionem aut remissionem *περὶ τῶν ἁμαρτιῶν* expendi primo solent causæ, quæ ad peccandum homines impulerunt. Vix quisquam gratis malus est, aut si quem malitia propter seipsam delectat, vel etiam si quis ex mera petulantia peccet, aut cui ratio peccandi est incredibiliter peccare, uti loquitur *Calpurnius Flaccus declam. 2.* is humanæ malitiæ extremum gradum attingit. Inde & est, quod *nemo impiorum tam audax unquam fuit, quam aut abnegaverit à se commissum esse facinus, aut iusti sui doloris causam aliquam singeret, defensionemque facinoris à nullo & jure aliquo quaereret.* *Cicero de LL. l. 1.* Maxima pars mortalium ad peccandum affectibus ducitur, quorum aliqui impetu quodam animi impellunt ad declinandum præsens aut imminens malum; qui quidem ad excusandum aut extenuandum delictum plurimum faciunt. Unde quæ mortis, carceris, magni doloris, aut summæ egestatis causa patrantur, maxime excusabilia videri solent. Sic sapienti Ebræo fur, quem egestas ad furandum stimulat, minus turpis, quam adulter pronunciatur. Sic furtum famis causa levius æstimabitur; quam ob superfluam avaritiam susceptum: & perjurium ex metu mortis conceptum, quam depositum lucri causa abnegatum. *Amor ad Herennium l. 2.* *Maius est maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum lege.*

re : quod propter egestatem alterum , alterum propter intemperantem superbiam fiat. Add. *Valerius Maximus* l. 8. c. 1. in fine. Sic majorem meretur poenam leno , qui scœdum ob lucrum aliis occasionem libidinandi suppeditat , quam cui propria libido ad se denu- scendum stimulos subdit. Sic *Marcus Antonius* l. 2. §. 10. recte judicat , *graviora esse , quæ per libidinem , quam quæ per iram admittuntur*. Nam qui irascitur , cum dolore quodam & contractione animi oculi a rationis tramite declinare videntur : qui vero per cupidinem delinquit , quia voluptate vincitur intemperantior quodammodo , & in peccando effaminatur videtur. *Libanius declam.* 23. *Ira ad necessitatem vehementius instigat , quam amor*. Etenim hic dat consulendi spatium & secum loquendi : ira autem perturbato corde prope ad insaniam commotum adigit , & donec ipsi satisfecerit , effervesceat. Cæteri affectus tendunt ad bonum aliquod verum aut imaginarium. Inter vera bona quorundam naturæ repugnat ad peccandum ducere ; ut sunt virtutes , & earum actiones. Quædam in se quidem bona sunt , quæ tamen peccatis occasionem præbent , prout est ultius animus , qui ea possidet. Et eorum sunt quædam delectantia , seu jucunda ; quædam delectantium procurandorum causa , quæ & utilia dicuntur. Horum causa perpetratum quodque delictum eo judicatur levius cæteris paribus , quo magis illud bonum , quod quælitum fuit , naturæ congruit , aut quo difficilius huic est illo carere. Bona autem imaginaria sunt , quibus non nisi stoliditas ac vanitas hominum , pravitasque pretium posuit. Inter quæ sunt vana gloria , five opinio excellentiæ præ cæteris , quatenus virtute fundatur , nec utilitatis quid adjunctum habet ; item vindicta , quatenus nullum nisi lædenti dolorem propositum habet. Ista quo magis à natura abeunt , & quo facilius eis careri potest , eo scœdiora judicantur delicta ex iisdem patrata. Sed & illud constat , graviora longe esse , quæ ex errore , quam quæ liquida ex scientia admissa sunt. Inter errores autem illum graviores , in quem quis ex propriorum principiorum & ratiociniorum pertinaci persequutione devolutus est , quam qui à publicis doctoribus fuit houstus. *Grot. d. l. §. 29*. Id quoque bene ab *Hobbesio Leviathan. c. 27*. observatum ; idem contra leges factum , si ortum sit à præluminone virium , vel amicorum , vel divitiarum . quibus peccans fretus ministris publicis resistit , majus esse crimen , quam si spe latendi vel fugiendi ortum esset. Sique adeo delinquentes *fortem animum præstant rebus , quas turpiter audent*. *Juvenal. sat. 6*. Quia illud est conjunctum cum contemptu legum ; hoc non item. Add. *Aristoteles Rhetor. l. 1. c. 12. & 14. Idem Rhetoricor. l. 2. c. 3* *Insucientes & contradicentes magis castigamus. Verum adversus confidentes iuste se castigari , conquiescimus excaulescentes*. Causa vero est , quod impudentia est manifesta negare : at impudentia est despicientia & contemptus. *Seneca de Ira l. 1. c. 16*. *Sapiens nonnunquam magna scelera levius , quam minora compeſcet , si illa lapsus , non crudelitate commissa sunt his inest latens , & operta , & inveterata calliditas*. Idem delictum in duobus non eodem malo afficiet , si alter per negligentiam admisit , alter curavit , ut nocens esset.

§. 20. Sed & hoc magnam proæreseos intensionem arguit si præter communem causam , quæ quosvis homines à peccato absterre debet , peculiaris quædam accedat , fundata in persona delinquentis , aut ejus , in quem delinquitur , aut alia quapiam circumstantia. Huc facit illud *Juvenalis satyr. 8*. *Omne animi vitium tanto conspectus in se Crimen habet , quanto qui peccat major habetur*, *Dio Chrysostomus orat. 1. de regno : πολλὸν μέζων*

μείζων ἢ Φαιερωτίειά πᾶσιν, ἢ πικρὰ ἔαρχοντο πλημμέλεια. *Maleo major, & omnibus apparentior est, quæ à principe proficiscitur improbitas.* Potest huc quoque adplicari illud *Plinii N. H. l. 5. c. 1. Haud alio fidei promiore lapsu, quam ubi falsæ rei gravis auctor existit.* Sic idem specie peccatum notorium à sacerdote commissum gravius censetur eo, quod ab alio patratum; cum iste suo exemplo ad sanctimoniam morum aliis præire debeat. *Libanius declam. 29. εἰ δὲ τις ἐφ' αὐτὸς ἄλλας ἀγαθὰς αἰσῶσι, τῶν αὐτὸν ὡς πρῶτά τῳ Φυλάτῳ. ἢ οὐ τῶν λόγων Συμβάλλει τῇ παρὰ τῶν ἔργων λήλυκε τῶ μὲν ἀδελφεύειν τοῦ καλῆς, τῶ κατὰ τὴν δόξαν τῆς ψυχῆς.* Si quis ab hi, ad quæ alios impellere vult, quam longissime recedit, dictorum consilium factorum exemplo destruxit: dum eo quod est infirmus incitat, eo quod potens existit averit. *Cicero de legibus l. 3. Non tantum mali est peccare Principes, (quanquam est hoc magnum per seipsum malum,) quantum illud, quod per multis imitatores principum existunt. Quo perniciosius de re pub. merenti vitio; principes, quod non solum vitia concipiunt ipsi, sed ea insinuant in civitatem: neque solum obijunt: quod ipsi corrumpuntur, sed etiam quod corrumpunt, plusque exemplo, quam peccato nocent.* *Seneca Hercule furente. Regnantium scelera taxantur modo majore, Tacitus A. 3. Capito insignitior infamia fuit, quod humani divinique juris sciens egregium publicum, & bonas domi artes debonestavisset.* *Cicero Tuscul. Quæst. lib. 2. Ut si Grammaticum se professus quispiam barbare loquatur; aut si absurde canat is quisque haberi velit Musicum, hoc turpius sit, quod in eo ipso peccet, cujus proficetur scientiam: sic philosophus in ratione vitæ peccant, hoc turpius est, quod in officio, cujus magister esse vult, labitur, atque vitæ professus delinquit in vitâ.* *Quintil: declam. 3. Hæc conditio superiorum est, ut quidquid faciunt precipere videantur: & perniciosissimus est mala rei maximus quisque auctor.* Apud Peruvianos sub imperio Yncarum gravius plectebatur magistratus peccans, quam privatus; addita ratione, quod ille expressè sit constitutus ad iustitiam aliis reddendam, & quod ideo ei muneri fuerit admotus, quod probitate putaretur alios præcellere. *Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. 2. c. 14. Sic gravius afficit ab amico, quam ab hoste illata injuria. Petronius. Qui ignotos ledit, lairo appellatur: qui amicos, paulo minus quam parricida.* Et si contra apud Celtas graviolem poenam luebat, qui peregrinum, quam qui civem interemerat. Illi enim mors, huic exilium irrogabatur, teste *Nicolao Damasceno de moribus gentium.* Et vice versa ab hoste profectum beneficium majus judicatur, quam ab amico. Ut ut *Terentius Adelph. act. 2. sc. 3. pronunciet: Abs quovis homine, cum est opus, beneficium accipere gaudeas. Verum enim vero id demum juro, si quem equum est beneficere, is facit.* Sic à fordido aliquo homine illud gravius, quam ab æquali aut majore; (*Vid. l. 17. § 3. D. de injur.*) à liberis & servis propriis, quam ab alienis. *Vid. 2. Samuel. XVI. 11.* Sunt quoque delicta, quæ ob peculiare officium, quod certæ personæ debebatur, violatū, peculiari nomine notantur, & singulari foeditate laborare judicantur. Uti est impietas in parentes, inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos; quæ longe graviora sunt, quam si quibusvis aliis fuissent illata. Facit etiam huc illud *Lysia Orat. IV. Severiores, d. Athenenses, præbere vos debetis civibus, quam peregrinis sacra polluentibus, quod horum quasi alienum videatur peccatum, illorum vero, domesticum & intestinum.* Denique non parum refert, quo quid loco aut tempore fuerit patratum. Sic idem peccatum in loco publico & coram arbitris commissum gravius est, quam quod occultare quis studeat; cum quod, quæ reguntur, saltem exemplo minus noceant: tum quod

valde

valde intenta judicetur fuisse malitia ejus, qui peccatum suum ostentat, neque honestorum hominum conspectum oculosque veretur. Add. *Aristoteles problem. sect. 29. quest. 14.* Si scœdus est in templo stuprum committere, quam in caupona. Sic in confes-
su judicum pulsari gravius est, quam intra privatos parietes. Sic qui profesta die inebria-
tur, cæteris paribus, minus peccatum admittit, quam qui die precibus peculiariter de-
stinato helluatur. Vid. l. 7. §. 8. l. 9. §. 1. D. l. 17 §. 2. de iniuriis. Sic Cicero *Philipp. II.*
crapulam M. Antonii, ob quam pro tribunali vomuit, graviter exaggerat. *Quintilianus*
declamat. 252. *Ut pulsatus civis injuriatum aget, si magistratus erit, majestatis crimen obligabit;*
si legatus erit, bello vindicabitur, Et jure gentium, Et eadem pecunia sublata ex privato furtum
erit, ex sacratio temploque sacrilegium: sic raptor ejus, qui nihil aliud quam virginitatem ultum
ibit, X. millia solvet, alia erit conditio ejus, qui raperit in comitis, qui raperit eam, que sacer-
dotium petebat, imo, ne ingratus sim adversus beneficia populi, jam, quantum in illo erat, acceperat.
Idem declam. 264. *Petulantia aliis locis mediocrem habeat reprehensionem. In templo vero,*
in quo verber parcimus, in quo animas componimus; in quo tacitam etiam mentem nostram cu-
stodimus, pulsare velut in solitudine, velut in secreto quodam, non est ferendum. Add. *Idem*
Inst. Orat. l. VI. c. 1. *Demosthenes adversus Midiam: ἐγὼ τῷ ἐχθρῷ τῇ ὄντι, ἐωθην,*
ὕβρει καὶ οὐκ οἶνω πεισθῆναι, ἐν αἰθρῇ πολλῶν καὶ ζῆνων καὶ πολλῶν, ὕβρι, ὀργῶν, καὶ τῶν
ἐν ἱερῷ, καὶ οἱ πολλὰ μοι διὰ δυνάμει βαδίζαν χορηγῶντι. Ego ab inimico, sobrio, matre, con-
tumelia causa, non per ebrietatem, in conspectu multorum & hospitum & civium jam contumeliis
affectus, atque insuper in templo, quo mihi tanquam ad multa necessitas eundi erat. Add. l. 16.
D. de pœnis. l. 28. §. 8. d. t. Denique & modus atque instrumenta facinoris patrati ad
idem exaggerandum aut minuendum ideo facere videntur, quod ex illis pro ære seos
firmitas aut remissio laxe colligatur. Hinc gravius judicatur furtum cum effractione,
parietum per fossione, aut ubi per instrumenta artificiosa claustra referantur, quam si
quis per apertas fores in ædes se direxerit.

§. 21. Illud quoque ad æstimationem delictorum non parum facit, quam idonea
fuerit persona ad peccatum aliquod intermittendum. Alii quippe acriori sunt intelle-
ctu præditi ad perspicendas rationes, ob quas à delictis est abstinendum, quam alii.
Nonnullos quoque acrior, quam cæteros, impetus in certum genus peccati rapit; id
quod provenit ex corporis mixtura seu temperamento, ex ætate, sexu, educatione, &
circumstantiis aliis. Vid. l. 6. D. ad L. falsam peculatus. Nam utique & pueri, & foeminae,
& homines crasso ingenio à natura præditi, aut alias prave educati discrimina justī
& injusti, liciti & illiciti minus habent cognita, inque iis ponderandis parum pollent.
Procopius hist. Vandal. l. 2. *Est ut rarum, ita summe laudabile, si quis Herulus pro perfidia &*
violentia, gentilibus vitis, honesta induerit. Sic in quibus bilis prævalet in iracundiam, in
quibus sanguis dominatur, in Venerem proni sunt, In alia porro studia senectus, in alia
juventus preprendet. *Gramondus hist. Gall. l. 13.* *Raro sapienti juvenes, quorum singulare*
privilegium est, peccare ut liceat. Libanius declam. XXI. *Hæc sunt adolescentia affinis; transilire*
quæ ex officio sunt: ignorare aliquid eorum, quæ decora sunt. Ibid. *οὐκ ἔστι περὶ αἰδῶτος ἡμῶν*
ἐκεί καὶ ἀδελφότητος τῆς νεότητος ὁ χρόνος. Ubiqueque genus hominum est, ibi
quoque junioribus pro excusatione est ætas. Sic quo proprius malum videtur immine-
re, eo violentiorem metum idem elicit, & cui difficilior queat resisti. Sic &

vehementius percellit animum recens iracundia, quam diuturno tempore mollita aut digesta; recens dolor, qui rationem vix audiri finit quam velut depletus arque egestus, & quem mora temporis jam fregerit. In universum autem foedius habetur tranquillo animo ad facinus accedere, quam ab affectibus perturbato. Cicero Off. I. *Leviora sunt ea, quae repente aliquo motu accidunt, quam ea, quae meditata & preparata inferuntur.* Philo Judaeus de specialibus legibus dicit, *dimidiatum videri facinus, cui non accessit longa deliberatio.* Plao de LL. l. 9. *Majora supplicia illis decet imponere, qui consilio per iram interfecerunt. Illis contra, qui repente & inconsulta leviora.* Aristot. Nicom. VII. c. 8. *Unicuique peior videretur, si quis aut nihil aut leviter cupiens turpe aliquid perpetraret, quam si vehementi cupiditate affectus idem faceret: item si non iratus, quam si iratus verberaret quispiam. Quid enim ageret, si in affectu esset constitutus? Nisi quod circa ebrietatem diversum statuebat lex Pitraci, quae extat apud Aristotelem Polit. I. II. c. 10. Ut ebrii duplo maiorem, quam sicci poenam luant, si quem pulsarint: nam eo quod plures sint ebrii, quam sicci, qui petulantius alios laedant, non adveniam spectavit, quae ebriis potius sit habenda, sed utilitatem.* Cujus legis quoque mentio fit apud Plutarchum in Convivio VII. sapientum. Inter deliciae autem per affectus excitata, illa minus odiosa sunt, quae ex affectu per speciem mali accenso proveniunt, quam ex voluptatis, praesertim superfluae, desiderio. Nam & haec mollius animum percellit, & facilius differri, aut aliam per materiam citra injuriam expleri potest. Aristoteles Nicom. III. c. 12. *χαλεπώτερον δὲ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τὴν ἡδύων ἐπιχρῆσθαι.* Difficilius est molesta sustinere, quam à jucundis abstinere. Id. ib. c. 15. *Dolor quidem exturbat, & corrumpit naturam ejus, qui eo afficitur; voluptas autem nihil tale facit; magisque spontanea est: atque idcirco majori opprobrio prosequenda.* Idem I. VII. c. 7. *ἡττορ αἰσχροῦ ἀρεσκία ἢ θυμῶς, ἢ ἡ ἐπιθυμιῶν.* Minus turpis est incontinentia ira, quam cupiditatum. Idem magnorum moral. l. 2. c. 6. *Impetus ad voluptatem magis reprehendus, quam intemperantia ex ira. Nam incontinentia ex ira agriomonia est. Nemo enim iratus non agre scit. Sed incontinentia ex concupiscentia cum voluptate est conjuncta. Et idcirco magis vituperabilis, quod non citra penitentiam videatur esse.* Similis locus est apud M. Antoninum lib. 2. §. 19. Add. Aristoteles problem. sect. 29. quast. 16. Denique & hoc intra homines non parum ad poenam leniendam facit, si quem necessitudines suae ad peccandum permoverunt. Vid. l. 2. D. de rector. Add. Grot. d. I §. 31.

§. 22. Denique & illud solet considerari, primus quis, an aliorum exemplo seductus, semel, an saepius deliquerit. Nam qui primus in aliqua civitate peccatum exemplo noxium patrat, & illud alios velut docet, gravius utique peccat, quam cui peccantium circumstans frequentia pudorem minuit. Pellejus Patere. l. 2. c. 3. *Non enim ibi confisunt exempla, unde coeperunt, sed quamlibet in tenuem recepta tramitem latissime evagandi sibi viam faciunt.* (Conf. tamen Gellius l. X. c. 19. Polybius excerpt. legat. 93. c. 5.) Pari modo qui patrat peccatum, quod constanter puniri solet, gravius peccasse censebitur, quam si multa extent impunitatis exempla: quia in illo major imperantis & legis contemptus cernitur, quam in hoc. Repetitio autem rarior aut frequentior ejusdem speciei actionis eam in se meliorem aut deteriorem non reddit; nisi quatenus ea indicio est, eandem ex inoliata consuetudine proficisci. Vid. l. 28. §. 3. D. de poenis. Ant. Matthaeus de crimin. lit. de furtis §. 9. seqq. & ad l. 48. D. iii. 18. c. 4 §. 27. 28. Quae cum circa actiones

mora-

morales maxime attendatur, (quippe cum ex illa susceptæ actiones cum plena fere proæresi fieri intelligantur, quo nomine & vulgo habitus mali actibus peiores dicuntur,) satis claret, quare communiter præstantior censeatur actio bona, quam quis sæpe antea ediderat, illa, quam nunc prima aut altera vice exercet; & contra, cur mala sæpius repetita gravior judicetur, quam quæ semel aut bis tantum ab eodem fuit commissa. Quo positis reterre legem Juliani Imp. adversus mendaces apud *Libanum legatione ad Julianum*; *Si quis eorum, qui mecum conversantur, semel mentitus fuerit, feram; si deinceps idem ausus fuerit, id quoque patiar: quod si tertio convectus fuerit, quod verum non dicat, nondum incurrit in olum; verum si quarto apponit imponere, prohibitus est contubernio.* Peruvianus tamen olim sub imperio Yncarum omni cura hoc agebant, ut prima delicta punirentur, quod hoc modo impediretur, ne altera aut tertia vice peccari posset. Nisi enim malæ plantæ in prima herba opprimerentur, non posse non legerem pravam inde provenire. Et ubi non nisi post iteratas injurias poena sumitur, privatos vix posse sibi temperare, quin proprio ausu vindictam sibi faciant, non sine perturbatione quietis publicæ. *Garcilassus de la Vega Comm. Reg. I. 2. c. 14.* Neque obstat, quod habitus bonus actionem bonam faciliat, malus contra difficultatem à mala actione abstinendi pariat. Nam labor in comparando habitu bono impensius facit, ne minores sit actio facile, & cum voluptate a bono exercita. Et eo majus est odium mali, quod tam sæpe malè agendo effecerit, ut vix aliter quam male possit agere; & quod sæpius peccando pudor plane consumtus sit. Scilicet aliquando ignorasse, quid vita exigit, hominis est: at in iisdem rebus sæpius aberrare, emotæ est mentis. Add. *Th. Browne de religione Medicæ sect. 4. 1.* Nec absurde ille: *peccatum illud, quod sedecim annos natus commiseras, non idem erit, licet cetera omnia paria sint, cum quadragenarius fueris. Præter inveteratum enim nec excusandum peccandi habitum, omnes tunc venia impetranda causas nobis præscidit judicii maturitas.* Atque hæc omnia in irrogatione poenarum recte observantur. Facilius enim venia donatur, aut levius plectitur, qui prima vice usitatum, non enorme delictum patrauerit, quam qui sæpius ad eundem impegit lapidem. *Luianus de saltatione* *ἡμῶν ἐστὶν ἀπὸ αἰμαίνων*, *satis est semel insanisse.* Quandoque etiam priorum venia delictorum à futura emendatione tanquam à conditione suspenditur, quæ ubi deficit, cum repetiti illius peccati vindicta antecessorum quoque poena simul exigitur. Vid. 2. *Régum I. 52. II. 23.* Unde & hoc adpareret, quo sensu verum sit illud vulgare: *nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatione.* Quo loco expendi quoque debet, quatenus natura æquum sit, quod apud Persas fiebat, teste *Herodoto in Clio*, ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret, & si benefactis illa præponderaret, veniam delictum obtineret. Id enim proprie ad delicti æstimationem intrinsecam non pertinebat. Sicuti nec id obtinuisset credimus in delictis atrocissimis, & in quibus patrantis destinata malicia manifeste adparebat. Sed uti *Grotius d. I. §. 30.* arbitratur, id locum habebat, saltem habere debebat, in his, quibus alioquin non malis subito aliqua peccandi dulcedo subreperat: aut ubi probatio criminis erat illiquida, vita antea facta conjecturam præbebat, an tale quid ab isto patratum probabile sit; cum alias nemo repente peffimus fieri dicatur. Extat tamen exemplum apud *Herodotum Polymnia*, de Sandoce, quem Darius cruci affigijusserat, quod cum ex iudiciis regis esset, iniquam sententiam ob pecuniam tulerat; sed cum recordaretur, plura eiusdem beneficiorum

in domum regiam extare, quam peccata, cruce detractum in amicitiam iterum recepit. Huc facit illud Ciceronis pro Sulla: *Omnibus in rebus, iudices, quæ gravioræ, majoresque sunt, quid quisque voluerit, cognoverit, admisserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum.* Scilicet quia perinde ut opinio est de cujusque moribus, ita quid ab eo factum, & non factum sit, existimari potest. Idem pro Cluentio. Eamque ob causam in iudiciis Romanorum solenne erat, ut actores quidem universam reorum vitam reprehenderent; patroni contra eandem excusarent, aut excitatis laudatoribus commendarent. Præsertim cum in isthac generis humani corruptela iudices humani non statim extirpare civem debeant, in quo plus bonæ quam malæ frugis adpareat. Probetamen obervandum, mores & antea vitam gravem præsumtionem in crimine illiquido in utramvis partem præbere. Sed ubi quis objectum crimen liquido diluerit, recte poterit adplicare sibi illud *Autoris ad Herennium* l. 2. *se non de moribus apud censores, sed de criminibus adversariorum apud iudices dicere.* Ast vero ubi quis ab initio bonus totum vitæ genus immutavit, illi recte leges duplici nomine irascuntur, & quod peccaverit, & quod ex bono malus evaserit. *Polybius* L. VII. in excerpt. *Peirescanis.* Cum vitæ institutum priori contrarium esset amplexus, ac quotidie malum malo cummularet, consentaneum erat, ut contrariam de illo opinionem cuncti conciperent.

§. 33. Quamquam autem ex dictis satis adparet, unum delictum altero esse gravius, neque in foro humano omnia eadem poena afficienda; fatendum nihilominus est, & qualitatem & quantitatem præcisam poenarum humanarum à definitione imperii civilis dependere, quam utilitas cujusque civitatis præcipue moderatur. Quo spectat institutum regis Ægyptii Anyfis, qui se regnante, neminem morte voluit afficere, sed pro sui quemque delicti magnitudine damnabat ad agendam certam mensuram aggregum ad urbem, unde quisque erat. Atque ita urbes sunt sublimiores effectæ, declinandis incommodis ex inundatione Nili. apud *Herodotum* *Euterpe.* Add. *Diodor. Sicul.* l. 1. c. 65. Et si ejusmodi civitatum purgamenta in peculiarem deportare locum, & ubi alios contagio non possent inficere, potius vitum, Actisani Rhinocolura condita, ap. *Eundem* l. 1. c. 60. Neque vero id est necessarium, ut eadem semper inter poenas sit proportio, quæ est inter objecta, per delictum violata; sed singulis delictis sua velut seorsum poena potest imponi, prout est ex usu reip., non considerato, an par. an vero minor poena sit imposita alii delicto, quod in se minus, aut majus isto videtur. Sicuti & *Plata de LL.* l. XII. ejusmodi legem sancit: *si quis aliquid publicum furatus fuerit, sive parvum, sive magnum id sit, pari supplicio puniatur.* Nam qui rem parvam sustulit, est minoris, quam qui magnam rapuit, equatamen cupiditate furatus est. Et qui magnum aliquid inde removit ubi ipse non deposuerat, is omnino iniquus est. Lex igitur non furti parvitate alterum minus, quam alterum puniendum censet; sed eo forsitan interesse putat, quod alter sit insanabilis, sanabilis alter. Inde etiam iudices hæcenus quidem æqualitatem in imponendis poenis observare debent, ut æqualiter peccantes æqualia patiantur, nec quod in uno vindicatur delictum, alteri citra gravissimam causam condonetur: quippe cum ejusmodi inæqualitas periculosus in rep. turbis materiam soleat præbere: & effectu suo careat poena, quæ non bono publico. sed privato affectui data videtur. Illa tamen æqualitas intelligenda duntaxat est de illis, qui idem specie delictum commiserunt, non qui diversum. Nam sæpenume-

ro delicto, quod in se levius videtur, in foro humano gravior est poena constituta, & vice versa, prout usus reip. & arbitrium legislatoris tulerit. Super qua inæqualitate reus post nequidquam queritur; quippe quam utique præcivvit. *Calpurnius Flaccus declam. V. Ubi quid futurum est denunciatum, culpa patientis est.* Sic v. g. etsi furti crimen in se sit longe levius homicidio; nullam tamen furquerendi causam habet, si ipse: qui cum homicida æqualia non commisit, æquale tamen supplicium cum eodem patiatur. Quamquam & ideo non pauca delicta per se inæqualia, æque morte vindicantur, quia morte gravior inter homines supplicium non reperitur; (*Lycurgus orat. contra Leocratem: τὸ μὲν γὰρ μέγιστον καὶ ἔσχατον τῶν πημμάτων θάνατος*). maxima autem & extrema poenarum mors est), nisi quod ad eam quandoque brevi & facili via, aliquando per lentos ac diros cruciatus pervenitur. *Ovidius Heroid. ep. l. 10. Mors minus poena, quam mora mortis habes.* Et si non desint, qui celerem mortem misera vita lenius supplicium ducant. Vid. oratio Cæsaris apud *Salustium conjurat. Catilinarum.* Apud *Suetonium Tiberio. c. 61.* hic præcanti quidam poenæ maturitatem respondit: nondum tecum in gratiam redu. *Seneca Herc. fur. Miserum vita perire, felicem jube.* Idem *Agamemn. Æg. Rudis est tyrannus, morte qui poenam exigit.* *El. Mortem aliquid ultra est? Æg. Vita, si cupias mori.* *Euripides Hippol. Caron: ταχὺς γὰρ αἰδὴς πάς* αὐτοὶ δὲ δυσυχῆς. Cita mors optata est homini misero. Quin & inter stultas vulgi opiniones numerat *Charron de la Sagesse lib. 1. cap. 39. n. 11.* vindictæ nomine alterum occidere; hoc ipso enim alteri omnem sensum tolli; ac omnibus malis ipsum recipi: nisi securitatis nostræ intersit, insensum nobis hominem non esse superstitem. Sic quoque apud *Philostrophum lib. 1.* Apollonius eunuchus, qui cum pellice regia concubuerat, vitam supplicii loco decernit. Aliquando ignominia additur in cadaver, aut memoriam. *Aelianus V. H. l. 4. cap. 7.* quæ etiam interdum infligi solet, quando nocens dudum rebus humanis fuit exentus; sed & iterum aboleri. Vid. *Socrates hist. Eccles. l. 7. c. 44.* Quid quod & in poena determinanda non nihil faciat arbitrium legislatoris, non quidem ita absolutum, quin semper ad usum civitatis respicere debeat, ut tamen velut punctum illud poenæ revera ab ipso dependeat. Accedit, quod tanta est quorundam criminum atrocitas, ut etiam extrema poena possit affici, qui in minimo gradu eorundem deprehenditur. Add. *Ant. Matthæ de crimin. proleg. c. 1. § 5. & ad lib. 48. D. iii. § c. 3. § 10. & tit. 18. c. 4. Ziezler. ad Grot. d. l. §. 39. Valerius Maximus l. 6. c. 1. § 8. l. 1. § 2. D. de extraord. crimin. l. 1. § 3. D. ad L. Cornel. de sicar. l. 3. § 1. 2. 3. l. 14. d. t. Philo Judæus de confusione linguarum: Quamvis aliquis conatus per insidias alterum interimere frustratus est, nihilominus homicidæ reus est, sicut decernit super hoc casu scripta lex. Si quis, inquit, conatus fuerit proximum suum dolo perdere, & ad altare confugerit, abstractum afficiet supplicio. Eadem habentur apud Eundem de specialibus legibus Tacitus H. II. Qui deliberant deseruerunt. Quo spectat illud apud *Plutarch. Cæsare: οἱ πολλοὶ οὐκ ἐπὶ πρῶτον, ἀλλὰ τῆς βελήσεως τὸ τέλος λαμβάνουσιν.* Aliquando qui puniunt non faciunt, sed voluntatis piacula exigunt. *Quintilianus declam. 372. Lex mentem puniit. Lyffas orat. in Simonem.* Constat nostrarum legum autores non si quis pugnano alteri caput obtrivisset, idcirco patria eum pelli voluisse; sed si qui dum alium interficere conantur, ledant, quamvis interficere non possint, de his iam graves poenas sumendas esse constituerunt: existimantes, ipsos dare sortum poenas oportere, quia deliberata voluntate perficere conati essent, εἰ καὶ μὴ κατέσχεον.*

δὲν ἦσαν τὸ γε ἐπὶ ἐκείνων πρὸς ἑαυτοὺς. quia quanquam propositum non erant affectui, fa-
 cisse tamen, quod in ipsis erat. Add. *Ælianus* V. H. l. 14. c. 27. Justo tamen seve-
 riores Areopagitæ, qui damnaverunt puerum, coturnicum oculos eruentem; quod id
 signum esset perniciosissima mentis, multusque malo futura, si adolevisset. *Quintilianus Inst.*
Orat. l. V. c. 9. *Seneca de beneficiis* l. V. c. 14. Lairo est, etiam antequam manus inquitur:
 quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exer-
 cetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Apud *Vellejum Patet.* l. 2. c. 8. dicitur de il-
 lis, qui C. Catonem ob leve delictum damnaverant: magis voluntatem peccandi inue-
 niantur, quam modum: factæque ad consilium dirigeantur, & quid non in quantum, ad-
 missum foret; aestimabant. Add. l. 4. princ. C. ad L. *Jul. majestatis*, & *Grotius in flor.*
spars. ad h. l. In crimine lætæ majestatis & prodicionis etiam sola conscientia sine as-
 sensu, & silentio poenam meretur. Exemplum est in *Thuano* apud *Benj. Priolum hist.*
Gall. l. 1. c. 6. & *Dauid Berch. nio* apud *Buchmanum rer. Scot.* l. 8. Conf. *Diodor. Siculus*
l. XI. c. 54. Quanquam etiam circa poenas regulariter, quantum fieri potest, in mi-
 tiorem partem eatur, & merito dammandus sit rigor ille Draconis, quem Solon cor-
 rexit; (vid. *Plutarchus Solone*. Qualis rigor etiam apud Peruanos adhibebatur, qui om-
 nia fere delicta morte vindicabant, non tam delictum respicientes, quam violatum
 Yncæ mandatum, quem Deum vicem venerabantur, apud *Garcilassum Comment. Re-*
gul. l. 2. c. 12. 13.) recte tamen poenæ exasperantur, si id suadeat justior multorum
 caritas, quorum securitati per nocentium supplicia est cavendum. Puta, si ingens
 periculum ab eo, qui deliquit, immineat, ni mature coërceatur. Quo facit illud nar-
 ratum ab *Henrico Stephano in preparat. apolog. pro Herodoto* c. 17. de quopiam, qui cum à
 rege Galliæ septimi homicidii veniam peteret, nec impetrasset, regi exprobravit: te
 non nisi primum homicidium patrasse; reliqua autem regi esse impuranda. quippe
 cum ipse posteriora non fuisset commissurus, ni rex primo veniam dedisset. Aliquan-
 do etiam exemplum est statuendum, quo reliquis terrore incutiat, præsertim ubi
 præsto sint generalia peccandi incitamenta, quæ non nisi asperis remediis coërce-
 queant; inter quæ præcipue sunt facilitas, & consuetudo. Ob facilitatem lex Ebræa
 gravius punit furtum de pascuo, quam de domo. Confer *Exod. XXI* 1 cum 7. & 9.
l. 2. D. de effractor. Iustinus l. 2. c. 2. de Scythis: Nullum scelus apud eos furto gravius;
quippe sine teſto munimentoque pecora & armenta habentibus, quid ſalvum eſſet, ſi furari li-
ceret? Hinc & legibus quarundam gentium gravius judicatur furtuna abs domo, quam
 quam ab extraneo commissum. Et illi Romanæ diverſum ſtatuiſſe videantur. l. 11.
§. 1. D. de poenis. l. 17. l. 36. §. 1. l. 52. l. 89. *D. de furtis.* Vid. *Ant. Matthæus de crimin.*
tit. de furtis. c. 3. §. 2. 3. Add. *Aristoteles problem. ſect. XXIIX. quæſt. 14.* ubi tractatur,
 quare qui ex Balneis est furatus, aut ex palæſtra, aut ex foro, & ſimili loco, morte
 mulctetur; qui autem ex domo privata, furti pretium duplū extolvat? Vid. lib. 1.
D. de furtib. balnear. & Anton. Matth. de crim. ad h. t. & de Abigeis. Add quoque illa, qui-
 bus veneficii crimen exaggerat *Philoſophus Indæus de ſpecialibus legibus.* Huc facit illud *Curtii*
l. 1. v. c. 6. de more Perſarum, arcana regum mira celanum fide. Non meius, non ſpeſeli-
 cit vocem, qua prodantur occulta: vetus diſciplina regum ſilentium vita periculo ſanxerat. Lin-
 gua gravius caſtigatur, quam ullum probum: nec magnam rem ſuſtineri poſſe credunt ab eo,

cui tacere grave sit: quod homini facillimum voluerit esse natura. Consuetudo facti, seu ubi aliquod vitium velut in publicos mores abiit, (nam de consuetudine, quam singuli crebris peccatis sibi contraxere jam dictum,) etsi aliquid de culpa detrahit, poenæ tamen acrimoniam ex parte flagitat. Tacitus A. III. *corruptus simul & corruptor, ager & flagrans animus, hanc levioribus remediis restringendus est, quam libidinibus ardescenti.* l. 16. §. ult. D. de poenis. Claudianus in Eutropium l. 1. *Peteri post obruta morbo Corpora Præmas nequidquam admoveris herbas: Non leviori manu, ferro sanantur & igni, Ne noceat frustra mox eruptura cicatrix; Ad primum penetrant flamma, quo funditus humor Defluat, & vacuis corrupto sanguine venis Arescat fons ille mali, truncatur & artus. Ut liceat reliquis securum vivere membris.* Hinc accurate monet Grotius h. l. §. 3. in iudiciis consuetudinem peccati facere ad minuendum delictum; quippe cum iudiciis considerandum sit, quantum culpæ sit in singulis; quæ sine dubio minor est, ubi quis velut torrente similia peccantium fuit abreptus. Sed ubi leges sunt ferendæ, invalescens consuetudo efficit, ut eidem reprinendæ poena sit intendenda; quia leges utilitatem poenæ magis in universalitate spectant. Nihilominus ubi vitium aliquod ita invaluit, ut propter delinquentium multitudinem poenæ exigendæ locus non restet, nisi per supplicia civitatem exhaurire velis, aut evertere, reip. necessitas legem potius, quam civitatem pessum ire jubet. Vid. epistola Tiberii super luxu apud Tacitum A. III. Scilicet *δὲ θεὸς τὸ δῶναι τὸν γὰρ θεὸν τὸν νόμον, εἰ βάλῃαι χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλὰς ἀχρήστως πολεῖν.* Debet ad id, quod effici potest, lex accommodari, dummodo intendant cum fructu paucos, & non multos incassum punire. Plutarchus Solone. Denique si necessitas reipublicæ exegerit, verbi gratia ingruente bello, si alii idonei desint, quis dubitet strenuo duci capitis supplicium remittere; cum ejusdem opera respublica eo tempore carere nequeat. Quo spectat illud dictum Fabricii, suffragium suum ad consularum dantis Cornelio Rufino bono duci, sed avaro: *se malle expilari, quam venire.* Sic post cladem Cannensem dictator Junius edixit: *Qui capitalem fraudem ausi, quisque pecunia iudicati in vinculis essent; qui eorum apud se milites fierent, eos noxa pecunieque sese exsolvere iussurum.* Livius lib. 29. c. 14. Add. Grotius ad 1. Regum II. 6.

§. 24. Ex his igitur manifeste arbitror constare, non dari in foro civili iustitiam aliquam vindicativam, quæ certis delictis certam poenæ mensuram, per naturam definitam, utique infligi jubeat sed veram poenarum humanarum mensuram esse utilitatem reip., & prout fines poenarum commodissime videntur proventuri, ita eas per prudentiam summi imperii intendi vel remitti; ita tamen ut insignis circa easdem latitudo occurrat. Igitur iusto major illa poena erit, ubi fines poenarum molliori via obtineri poterant: iusto mitior, cui non satis acrimoniæ & efficaciar inest ad producendos eosdem fines, adeoque ad reprimendam civium malitiam, atque internam civitatis securitatem procurandam, seu quæ à delinquentibus contemnitur. Vid. Gellius l. XX. c. 1. de L. Veratipetulantia. In illam partem ubi legislator peccaverit, à crudelitatis nota non est immunis. Vid. Hobbes, de cive c. 3. §. 11. In hanc ubi inclinaverit poenas reddit inutiles, ac vitis liberum velut campum aperit. Cum enim comminatio poenarum voluntatem hominis à libidine peccandi ad normam legis flectere debeat, & vero homines in delibationibus commoda & incommoda ex eadem re provenientia velut in balance

soleant expendere : facere liquet, ubi incommoda aut oblectamenta ex vitio aliquo provenientia damno & dolori per poenam conciliando præponderant, haud quidquam animum hominis sat valide à vitiis averti. Add. *Idem d. l. cap. 13. §. 16.* & *Leviath. c. 27.* & *Autor. de princip. iusti & decori p. m. 200.* & *Rich. Cumberland de leg. nat. c. V. §. 39.*

§. 25. Addendum quoque illud; cum eadem poena non omnes pariter afficiantur, & consequenter non pariter à peccato absterreantur; facile patet, tam in poenarum generali designatione, quam earundem ad singulos adplicatione respiciendam esse perionam ipsius delinquentis, & in eadem illas qualitates, quæ sensum poenæ ex ætate, sexu, statu, opibus, viribus, & similibus minuere aut augere possint. Vid. l. 4. §. 1. l. 12. §. 1. D. de incendio, ruina l. ult. D. de iniuriis. l. 6. D. de extraord. crimin. l. ult. D. de sepulcro violato, l. 1. §. 3. D. de abigeis. l. 2. D. de termino moto. l. 3. §. 5. l. 16. ad L. Corn. de sicariis. l. 1. l. 10. l. 16. §. 3. l. 28. §. ult. D. de penis. l. 1. D. de fur. balnear. l. 1. §. 1. & ult. D. de effractor. l. 3. §. 2. D. de stellion. l. 1. §. ult. D. ad L. Cornel. de falsis. Nam eadem multa pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili poena ignominiam continens leve erit malum, honorato gravissimum. Ex sexus virilis, ætasque plena ad sustinendam poenam longe firmior, quam foeminae, aut pueri. Vid. l. 38. §. 24. l. 39. §. 4. D. ad L. Jul. de adult. l. 6. D. ad L. Jul. pecul. l. 5. §. 3. C. ad L. Jul. majest. l. 37. §. 1. D. de minor. l. 108. D. de reg. jur. Add. quoque *Ad. Olearius Istin. Pers. l. 3. c. 6.* de multa pecuniaria apud Russos, ob illatam contumeliam, quam Biszeftia ipsi vocant. Apud Mauritanos tamen hodie foeminae ob scortationes gravius vapulant, quam mares; quod isti credant, foeminas plerumque causam & illecebras ad libidines præbere. Ex quo tamen non sequitur, in penis imponendis observari proportionem geometricam, aut qua *Bodinus de rep. l. VI. c. ult.* sese jactat, harmonicam: sed revera non nili simplex heic est exæquatio inter delictum & poenam, ad quam rite inveniendam personæ conditio non parum facit. Quod si autem ob ejusmodi qualitates, quæ neque ad crimen, neque ad poenæ sentum aliquid faciunt, æqualia meritis inæquales poenæ infligantur, ea vitiosa est *περσσωποληνία*, abs qua non semper leges Romanas absolvit *Grotius*. Exemplum ejus rei quidam afferunt l. 1. §. 5. D. ad L. Cornel. de sicar. Ubi maritus, qui uxorem in adulterio deprehensam occiderit; si humilior sit, perpetuo exilio damnatur, si vero in aliqua dignitate positus sit, ad tempus relegatur. Nam ignominia illa per uxorem illata æque humilem atque illustrem virum potest urere, & æque molestum illi quam huic paria carere. Vid. quoque *Edictum Regis Theodorici c. 9. l. 1.* Add. *Ziegl. ad Grot. d. l. §. 33.* Notandum denique & hoc, in certo poenæ genere apud quasdam nationes peculiarem inesse ignominiam; *Euripides Helena: ἀγχιμονες μὲν ἀγχιόνα μετάρσοι, καὶ πῖσι δόλοισι δουρρεπὲς νομίζεσαι, σφαγαὶ δὲ ἔχουσιν ἀγχιμῆς ἢ, καὶ καλόν.* Turpes enim sunt laquei sublimis; quia etiam in servus hoc fœdum existimatur. Sed cades habent aliquid generosi & pulcri. *Plinius N.H. l. 2. c. 63.* Laquei poena præpostera, inclusio spiritui, cui queritur exitus. Add. l. 28. §. 2. D. de penis. Adplicare quoque possis huc illud *Dionis Chrysostomi orat. ad Alexandrinos: τὸ μὲν ἐστὶν αὐθρόος ποινή, τὸ δὲ ἀνδραπέδου δουλεία.* Illa viri pravi mors est, hic autem infelucis mancipii. Apud *Homerum Odysseæ*, Telemachus nequam ancillas non vult extinguere *καταρῶν θανάτω* pura morte, i. e. gladio, sed iplas suspendit. Et si contra in familia *Osmanidarum* strangulationis supplicium

cium sit receptum, quod nefas esse putent tam nobili sanguine terram conspergi. Et ex Ebræorum sententia gladio feriri turpius habebatur, quam strangulari, aut lapidari. *Selden, de I. N. & G. l. 7. c. 6.* Sic *Philo Judæus* in *Flaccum* indignatur, Magistratus Judæorum & senatores Alexandriæ eo flagellorum genere cætos, quo alias vilissimi Ægyptiorum solebant. Huc pertinet illud *Seneca de constantia sapientis* c. 4. *Invenies servum, qui flagellis quam colaphis cadi malit.* Puto & illam poenam sat ignominiosam esse, de qua est in *Additamento* 1. *Legis Burgund. tit. X.* Contra & in quibusdam poenis non nihil dignitatis inesse judicatur. Quo spectat, quod indignationem populo Atheniensi movit, Hyperbolum vilissimum hominem ostracismo ejectum. Vid. *Plutarch. Alcorbiade.* ubi ex Platone Comico citantur hi versus: *Quamvis suis sit digna passus moribus Sepsis tamen non digna, nec suis notis. Nam non repertum istius est causa ostracum.* Idem Nicia de eodem negotio: *ἡ δὲ πόλις καὶ κολλώσεως ἀξίωμα.* Esse aliquam & hujus dignitatem poena. Imo vero poenam ducebant decennale exilium *Thucydidi, Aristidi, & similibus* esse. Hyperbolo vero honorem atque occasionem jactantia, quod esset ob improbitatem similiter atque summi viri multatus. Sic solatii instar habetur illud, *Aeneæ magni dextra cadis.* *Virgil. Aeneid. X.* & ibi de *la Cerdæ.*

§. 26. Non autem arbitramur necessarium, ut in omnibus civitaribus eadem delictis poena imponatur, quæ in lege Ebræa exprimitur. Idque quia ista pars legis est positiva, & civilis Ebræorum, ad genium populi istius & reip. attemperata. Abs quo cum aliorum populorum ingenia, & rationes rerum, in multis abeant, poenas quoque alio modo temperari par fuerit. An vero isthæc ad capitalem quoque poenam homicidii adplicari debeant, dubitari potest; cum ea non uni Judæorum populo, sed universo humano generi promulgata videatur. Cuius sane poenæ ratio patet. Nam cuj tanta est malitia, ut occidere homines dolo malo non vereatur, ab illo cæteris nunquam satis cautum erit; ni eundem vita exturbent. Quo facit etiam illud *Antiphontis orat. 15.* *Omnia fora sub dio homicidii iudicia judicant, ne iudices in eundem locum eant cum impuris manibus, ne actor causa homicidii cum homicida eodem tecto utatur.* Add. *Libanius prologum. loc. com. contra homicidas.* Nihilominus si homicidæ propter tempora reip. poena capitis remittatur, non statim contravenietur præcepto *Genes. IX. 6.* Nam cum omnis poenæ determinatio jurispositivi sit, quod ad necessitates reip. attemperari par est, merito quoque in ista lege eadem exceptio subintelligi potest. Conf. *Grotius ad Matth. c. V. v. 40. & ad d. l. Genes.* Etsi aliqui dicant, illo dicto non tam legem, quam comminationem divinam contineri, qua Deus declarat, se per homines, aut alios calus tragicos vindictam in homicidas exerciturum, si vel maxime severitatem fori humani effugerint. Vid. *Aetorum XXVIII. 4.* Neque illa explicatio, quam *Grotius l. l. c. 2. §. 5.* adfert, exceptionem ex temporibus reip. petitam respuit. Add. *Idem in flor. spars. ad rubr. ad L. Corn. de sicar.* *Seldenus* autem l. IV. c. 1. expresse tradit, illud dictum à magistris Ebræorum accipi non pro lege ita lata; ut ultimum supplicium sit necessario semper homicidii sceleri irrogandum, sed pro indicatione divina atque expressa, in sceleris odium, ex designatione poenæ gravissimæ, quam pro re nata, administrationisque publicæ varietate fas esset humano generi præstitueri, irrogareque. Inde etiam Ebræi ob profelyti domicilii cædem, aliisque gentilis ab illorum aliquo patrata mortis poenam

forentem non urogabant. Etiam ubi plures Ebræi, aliive rite circumcisi, congenerem quempiam plagis seu jactibus sic peremissent, ut eorum nullus seorsim id fecisset, quod mortem inferre potuisset, cuncti liberi erant ultimo supplicio ex sententia forensi infligendo, quoniam nullus per se homicida. Vid. plura d. l. Quamquam ego nolim suadere, ut quis circa dispensationem istius poenæ nimis sit facilis. Neque temere probaverim, quo in constitutione quadam Regum Poloniæ extat circa poenam homicidii Nobilibus infligendam: *nos divini juris rigorem moderantes*. Add. *Philo Judæus de legibus specialibus*. Quo loco etiam tangi debent, quæ à multis anxie contra capitalia furum supplicia disputantur. Super quibus videatur sententia *Grotii* l. 2. c. 1. §. 14. *Seldenus* tamen de J. N. & G. l. 7. c. 6. dicit, apud Judæos supplicia in fures Noachidas fuisse capitalia; etsi in Ebræos ea essent mitiora. Apud *Josephum archæol.* XVI. 1. nimis sævitie damnatur lex Herodis, quod perfossiores parietum, nocturnosque fures deprehentos peregrinis etiam extra regnum vendi statuerit. Athenis cum in simplex furtum dupli poena lege Solonis esset constituta, si res ipsa reciperetur, aut eadem non recepta, decupli: addebatur tamen: *si quis à Lyceo, aut ex Academia, aut Cynosarga vestem, aut lagunculam, aut quidquam aliud minimipretii, ut aliquod vasculum e gymnasii aut portubus surripuerit, supra decem drachmas morte puniendum*. Add. *Aristot. probl. sect.* 29. c. 14. Quid jus Romanum constituerit, notissimum est. Imo *Justinianus* novell. 134. c. ult. etiam vetuit simplicem furem membro mutilari; cum alias non absurdum videatur, ea quemque parte puniri, qua peccaverat. Sicuti quondam *Alex. Sever. Notarii*, qui falsum causæ libellum, eumque brevem in consilio Imperatoris retulerat, digitorum nervos incidi jussit, ne unquam scribere posset. *Lampridius Alexandro*. Sic *Saleucus* adultero oculum erui voluit, quia primi incestant oculi nuptas, & libidinis est irritamentum ardentius adspexisse matronam. Sic & lex divina mulieri manum abscindi juber, quæ in rixa marito suppetias latura, impudenter adyerarii virilia adprehendisset. Sic *Vulcatius Gallicanus in Arido Casio* refert, ab ipso multis desertoribus crura & poplites esse incisos. Add. *Cujacius Obs.* l. VII. c. 13. Verum Justinianæ constitutionis rationem bene explicat *Ant. Matthæus de criminibus tit. de furtis*. c. 2. nempe cum pleraque furta ex desidia aut inopia suscipiantur, noluisse ipsum fures manuum mutilatione puniri, ut ne amitterent instrumenta, medendo suo malo necessaria, quos potius vi ad opus faciendum adigi par fuerit. In Germania fures suspendi sanxit *Fridericus II.* l. 2. F. ut. de pace tenenda; & post *Carolus V.* constitutione criminali, qui *Friderico* potest videri asperior, quod pretium argenti decrescens neglexerit. Ubi, quamquam fateremur, quosdam judices circa assignandum laqueum esse plus justo liberales, ac melius quandoque consuli reip. furibus ad opus damnatis. (Vid. *Herodotus Enterpe*, & *Diodor. Siculus* l. 1. c. 55. de rege *Ægypti* *Sabacone*, qui omnes capitis damnatos ad opus faciendum adplicuit, per eosque multum utilitatis regioni attulit; & *Thomas Morus Utopia* l. 1.) tamen capitale supplicium in fures recte constitui potuisse, nobis certum habetur. Ad rationes quæ in contrarium afferuntur, inprimis ab *Ant. Matthæo* d. l. ex hæcenus dictis non difficilis est responsio.

§. 27. Denique nec illud necessarium est, ut idem quis patiatur, quod alteri intulit, seu ut per talionem delicta semper vindicentur. Quam sententiam vulgo tribuunt *Pythagoræis*, quibus poena definiebatur per *ὡς ἡ πρὸς ὅς*, q. d. parem passionem. Cuius finis quo-

quoque adducitur illud Rhadamanti : Εἴνε πάροις τι κ' ἔρεξε, δίκη δ' ἵστα ἥπειρο. Si patiatur, quæ fecit, iustitia recta fuerit. Ovid. de arte l. 1. Neque enim lex æquior ulla est. Quam necis artifices arte perire sua. *Quintilian. declam. XI. Brevissima est iustitia vindicta, cum facinus mensura poena est. Et si naturam ulionis respicias, optime vindicatur quisque quomodo miser. M. Seneca l. V. controu. præfat. Iustissimæ patendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, sepe expiat suo. Polybius l. XII. in excerptis Peiresciani : πῆρος ᾧ χαλῶς καὶ ἀπειραγῆται ὁ πλημυητὴς τὴν πέλας, εἰκότως αὐτὸ καὶ ὑπὸ τῶν πλησίων αὐτὸς ἀπειραγῆται τυγχάνει κατήγορος.* Cum alios ipse acerbe atque inclementer oburgare soleat, iure merito ab aliis pari inclementia tractabitur. Istud αὐτίπτερον δὲ Aristoteles Nicom. V. cap. 8. hoc modo absurditatis arguit. Si Magistratum quis gerens percussisset, percutiendus non est. Sin autem Magistratum gerentem quis percussisset, non solum est percutiendus, sed supplicio insuper afficiendus Add. Idem magnor. moral. l. 2. c. 34. Circa dicta Exodi XXI. 23. Levit. XXIV. 50. Ebraeorum doctores communiter tradunt, non rigidam talionem præcipi, sed potuisse etiam tales noxas multa pecuniaria redimi. Vid. Bodinus de rep. l. VI. c. ult. qui legem istam unquam in ulu fuisse negat, v. g. ut pro crure fracto alteri quoque erus frangeretur. Additur, formulam, oculum pro oculo, dentem pro dente, non esse cavillandam; cum ista quasi proverbiali locutione hoc tantum innuatur, poenas delictis proportionatas esse debere; ne scutica dignum horribili flagello sectemur; aut secures meritum scutica, soleave cædamus. Id que vel inde colligi, quod lex divina neque furtum furto, nec adulterium adulterio, nec vulnus vulnere plectit, sed furtum duplò quadruplò, adulterium morte, vulnus pecunia. Sic iure divino respectum quoque haberi personarum, v. g. Si quis privato maledixerit, nihil gravius nominatim cautum reperitur: sin privatus principi, aut filius patri maledixerit, capital id habebatur. Contra Constantinus L' Empeur Babakamac. l. IX. §. 1. pro literalì sensu istorum dictorum pugnat. Quas lites componere non est nostrum. Tandem tamen fatetur, penes iudicem fuisse poenam talionis corporalem in pecuniariam pro ratione circumstantiarum mutare, argumento legis Exodi XXI. 29. 30. ubi alternatio etiam gravioris poenæ admittitur. *Josephus archæol. IV. 8. Qui cæcaverit quemquam similia patiatur; privetur quo privaverit alios: nisi forte pecunias accipere voluerit, qui cæcatus est, lege illi dante licentiam, qui passus est æstimare passionis sue casum.* Pro talione quoque allegatur *Deuter. XIX. 19. Conf. l. ult. C. de accusat. Et inscript. l. ult. C. de calumniat. l. 7. C. ad L. Iuliam de vi. Josephus archæol. IV. 8. Venenum mortiferum nullus Israelitarum habeat. (Parem legem Ægyptiorum recitat Diodorus Siculus lib. 1. c. 77.) Si vero inveniantur quispiam hoc possidere, moriatur, hoc patiens, quod toleraret ille, contra quem venenum probatur esse confectum.* Sed reponi potest, has leges minus recte huc trahi, cum ea calumniantium poena mensuram talionis excedat, pro conatu completo malo repræsentato, utut de cætero ista poena non sit iniqua. Nam uti est ap. *Quintilian. Inst. Or. l. 7. c. 9. maledictus a malefico non distat, nisi occasione.* Et declam. 33. h. homicidii genus videtur petere spiritum hominis, quem occidi oportet. Et recte Plinius panegy. in calumniatores: spectens paria præmio damna, nec majori spes quam metus habeant, timeantque quantum timebantur. Sic, lege divina diffamator virginis par habebatur vim interenti. *Deuter. XXII. 19. 29. Iosrates de Permutatione. Quid calumnia possit fieri maleficientis? quæ facit, ut de*

mentientibus bene existimetur, ut plane innocentes injuriæ esse videamur, ut iudices pejerent: quæ denique veritatis lucem extinguit, & caligine mendaciorum auditoribus involutis, quemvis civium per injuriam interficit. *Quintilian. declam. XI. Calumniantium nefas non potest nisi per iudicum facinus imponere. Actum est de rebus humanis, si de criminibus nostris tantundem mendacis licet: nec ullus innocens hucusque felix est, ut diligentia fingentium par sit. Constituit. Sicula lib. 2. cap. 14. In lege XII. tabb. ita extrat: si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto.* Super qua lege videnda omnino sunt, quæ Favorinus, & Sext. Cæcilius J Ctus disputant apud Gellium l. XX. c. 1. Eam tamen talionem Romæ penitus in defuetudinem abiisse ex §. 7. *Inst. de injur. patet.* Add. *Ant. Matthæus de crim. tit. de injur. c. 2. §. 2. 3.* Apud *Diodorum Siculum l. XII. c. 17. lex Charondæ apud Turios lata memoratur: Si quis alicui eruerit oculum, reo pariter oculum eruso. Sed accidit, ut quis uno captus oculo alterum quoque per vim illatam amitteret, & sic facultate videndi prorsus orbaretur. Hic, etsi auctori facinoris unus contra oculos excussus sit, minus tamen poena, quam par sit, illum exsolvisse arbitratur. Qui enim civem excæcaverit, etiamsi sat luisse pro lege scripta videatur, non pari tamen damno affectum coniecit. Equum igitur esse, ut illi, qui uno præditum oculo tota visione privarit, ambo simul oculi effodiantur, si equalis injuria poena luenda sit. Dolo igitur & indignitate rei percussus ille cæcus, ad populum de calamitate sua verba facere ausus tam miseram conditionem vitæ suæ deplorat; tum ut legem illam corrigant, multisque diini suadet. Tandem inserto in funem collo, cum felicem suasionis eventum impetrasset, lex illa abolita fuit, emendatioque in ejus locum surrogata, & ipse strangulationis necem effugit. Idem refertur à Demosthene adversus Timocratem. Aristoteles Rhetor l. 1. c. 7. *ὅτι ἐὼν ζημιά, αἷ ἡς τ' ἐπεὶ ὀφθαλμὸν τυφλώσῃ καὶ τὸν δὴ ἔχοντα.* Non par poena, si quis oculum excussit monoculo, & duos oculos habenti. Add. *Pet. Gregorius Tholosanus syntagm. l. 3. a. 10. Quicquid hujus sit, certum est, talionem ita crude intellectam non esse justam quarumvis poenarum mensuram. Nam primo in plurimis criminibus illa locum plane non habet. Qua enim quis ratione per talionem punire vellet v. g. adulterium, stuprum, fœdos concubitus, crimen lætæ majestatis, convicium, calumniam, veneficium, crimen falsi, suppositionem partûs, procurationem abortus, plagium, ambitum, incestum, sacrilegium, termini motionem, sepulcri violationem, stellionatum, prævaricationem, & similia? Ex quo & hoc obiter patet recte Theodosium Imp. sustulisse poenam mulierum, in adulterio deprehensarum, tunc Romæ usitatam, qua in lupanari conclusis necessitas scortandi afferebatur pulsato tintinnabulo, quando turpitudinem istam patiebantur. Nam licet tanta contumelia gravissimæ loco poenæ esset tamen quia hæc poena citra peccatum exerceri non poterat, peccatum potius auxisse, quam sustulisse videbatur. *Socrates hist. Eccles. l. 5. c. 19. Quanquam fateamur, leges, quæ talionem videntur sancire, eam duntaxat accommodare ad injurias seu læsiones corpori illatas. Deinde licet fingamus casum, quo crimen, quod commissum est, poenæ vice possit fungi, & in quo personæ, locus, tempus, qualitas, causa, crimen non elevant, aut aggravant: tamen ne sic quidem simplex retaliatio satis commoda est futura. Rusticus rustico colaphum impegit in loco privato. Heic si percussus alteri colaphum reponere debet, quomodo æquilibrium servari accurate poterit? Add. *Lex Wisigothorum l. 6. tit. 4. c. 3. Quod si executio sit à tercio faciendâ, quomodo isti constare poterit, qualiter libratus prior colaphus fuerit?****

In multis porro delictis talio nimis gravis erit futura, si non distinguatur, per imprudentiam, an per malitiam factum quid fuerit, aut si personarum discrimina non observentur, v. g. aliquis dum alteri colaphum infligere vult, gemma acuta, quam in digito gestabat, oculum ipsi præter intentionem excussit. Duxerit sane cum ipso ageretur, si oculus iterum sit ipsi excuspiendus. Sic si honestus aliquis vir bajulo colaphum infixisset, durum nimis foret, si & ipsi colaphus sit reponendus, qui honesto viro valde ignominiosus est, bajulo non irem. Denique in plerisque delictis talionis poena justo levior videtur. Idque contingit peculiariter, quidem ex disparitate personarum, quæ injuriam intulerunt, aut passæ sunt; aut ex disparitate loci, temporis, aliarumque circumstantiarum. In universum autem rudem illam talionem destruunt argumenta à Grotio d. l. §. 32. adducta, ubi recte negat illi, qui alteri deliberato & sine causis culpam valde minuentibus nocuit, tantundem nocumenti, & non amplius inferri debere. Add. *Apoclyps. XVII. 6.* Nam æquitati repugnat, ut par sit periculum innocentis & nocentis; neque satis cavetur securitati hominum, si malis non immineat major metus à legibus, quam bonis à malorum petulantia, quibus insuper velut lucris adhuc vice est spes latendi, fugiendi, aut levitatem judicum quocumque modo evadendi. Quid quod & sanctissimæ leges eandem poenam in inchoata, quam in completa scelera quandoque statuunt. Vid. *Deuter. XIX. 19. Exodi. XXII. 9. Edictum regis Theodorici c. 13. & 50.* Memoratu quoque digna est lex Indorum, quam refert *Sirabo l. XV. Qui membro quempiam orbaverit, non modo talionis poenam subit, sed etiam manus truncatur. Quod si quis artificum manuum oculumve ademerit, capitale est.* Solonis lege qui alteri unum oculum eruerat, ei ambo erui debebant, apud *Diogenem Laërtium Solone.* Sic l. 1. D. ad L. *Cornel. de sicariis* ea lege tenebatur, qui occidends hominis causa cum telo ambulaverit. Cui rei etsi consequens sit, ut consummatis criminibus major debeat respondere poena: tamen quia in foro humano nulla poena morte est gravior, eaque iterari nequit, intra eandem necessario substituitur: additis interdum pro ratione delicti cruciatibus, aut ignominia, quæ mortem antecedit, aut sequatur.

§. 28. Subjungendum quoque hæc de poenis, quæ in foro humano nomine delicti, ab alio patraui, solent exigi. Ubi illos quidem, qui revera de reatu delicti participant, pro ratione influxus ad facinus aliquod puniri posse, extra dubium est; cum iidem non alienum, sed proprium delictum luant. Qui autem, & quo ordine de alieno delicto participant, supra est expositum. Add. *Jacob. Godofredus disc. ad l. quisquis Cad L Juliam Majest. c. 9 & 10.* Illud tamen notandum inter restitutionem damni, & poenam id discriminis observari, quod in foro humano facilius quis damnari soleat ad refusionem damni, quam ad poenam simul sustinendam; cum facilius imprudentia aut levior culpa ad poenam deprecandam valeat, quam ad damni dati reparationem. Memorabilis est lex Thomæ Randulphi, Protegis Scotiæ, apud *Buchananum rer. Scotic. l. 9. Furta, ex belli contagione adhuc frequentia, ut compesceret, legem tulit, ut rustici instrumenta, rari colendo comparata, in agris relinquerent: neve noctu domos, aut stabula clauderent. Damni dati si quod esset, pretium damni à præfectis iudicibus peterent: præfecti à rege repeterent. Regi ex bonis latronum deprehensoz satisfieri.* Verum circa delicta universitatum observandum, quanquam regulariter decreta, in quæ major pars consensit, habeantur pro decretis uni-

universitatis, sic ut etiam pauci dissentientes ad istorum observationem atque executionem teneantur; (Vid. *Polybius* l. V. c. 49. in fine. *Plin.* l. 6. epist. 13. *Singulos integrare, dissensire fas est; peracta, quod pluribus placuit, sanctum est*.) tamen si agatur de reatu inde resultante, non inquinari intelligentur, nisi qui actu consenserunt. Innocens autem erit, qui & ab initio dissenserit, & in suo dissensu constanter perseveraverit. Vid. *Luca* XXIII. 51. Hinc Alexander cum captis Thebis omnes Thebanos sub corona vendidisset, illis libertatem reliquit, qui contradixerant decerto circa exuendam Macedonum societatem. *Plutarch.* *Alexandro.* Quin & exculari, saltem in tantum, solent, qui cum ab initio dissensissent, post per plures victi decreto vitioso exsequendo strenuam operam navant. Sic Græci memorantur pepercisse Anteriori & Æneæ, qui autores Helenæ reddendæ fuerant, ut ut hic pro patria non segniter armageffisser. Est porro & hoc notandum, alia pœna affici universitatem ut talem, alia singulos, Singulorum pœna interdum est mors. Ejus vicem in universitate sustinet ejusdem dissolutio. Add. *Constitut. Sicul.* l. 1. tit. 47. Atque hoc modo si civitas esse desinat, usumstructum velut morre finiri dixit *Modestinus* in l. 21. D. *quib. mod. usufr. amittitur.* Singuli quandoque pœnæ nomine in servitutem abstrahuntur. Similem pœnam patitur universitas, si cum antea civitati immeditate subesset, dein alteri sub ordinato corpori, aut civi subijcitur. Denique & singuli bonis multantur. Universitati ob delictum publicum publica quoque bona adimuntur, puta muri, navalia, naves bellicæ, arma, ærarium, agri publici, privilegia. Sic Theodosius publicum delictum Antiochenorum, qui obindictionem novi tributi statuas Imperatoris in foro sitas everterant, punivit, interdicto ipsis theatri & balneorum usu; & adempto urbi nomine metropoleos, quo antea gaudebat. *Libanius orat.* XIII. Iisdem Marcus Imp. spectacula, & ailia civitatis ornamenta sustulerat, quæ postea tamen reddidit. *Valerius Gallicanus in Avidio Cassio.* Sic Severus Byzantium maxima ex parte diruit, simul theatro, thermis, omnique cultu & honore detracto, in vici formam redegit, & Perinthiis adjudicavit, *Herodianus* l. 3. c. 6. Sic Constantius Imp. Constantinopolitanis, qui ipsius ducem Hermogenem interfecerant, frumenti congiarium gratis antea donatum pœnæ loco ademit. ap. *Socratem. hist. Eccles.* l. 2. c. 10. Et si in delictis multitudinis & hoc rationis sit, ut autores potissimum puniantur. Vid. *Livius* l. 28. c. 26. ab init. Inde ad taxanda tam delicta, quam supplicia universitatum, non parum facit illud *Quintiliani declam.* XI. *Persuadentium vires sunt, quicquid civitas facit: & quodcumque facit populus, secundum quod exasperatur, irascitur.* Sic corpora nostra motum nisi de mente non sumunt, & otiosa sunt membra, donec illis animus utatur. Nihil est facilius, quam in quemlibet affectum movere populum. Nulli, cum coimus, sua cogitatio, sua mens, aut ulla ratio præstò est, nec habet ulla turba prudentiam singulorum, sive quod minus publicos capimus affectus, sive negligentior est, qui se non putat solum debere rationem, & multi fiducia facimus omnium. *Cicero pro Cluentio:* Staterunt ita majores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur, ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret. *Milites apud Tacitum* A. I. puniret noxios, ignosceret lapsis. Add. *Polybius* l. XI. c. 27. in fine. & excerpt. legat. 28 c. 4. *Bodinus de rep.* l. 3. c. 7. p. m. 527. seqq. *Ant. Matthæus de crimin.* ad lib. 48. D. tit. 18. c. 4. §. 30. *Constitut. Sicul.* l. 1. tit. ult.

§. 29. Hoc loco quæstio oritur: An poena ob delictum universitatis semper exigi possit? puta, si delictum ante duas aut tres generationes publice sit patratum. Qui affirmare velit, eo colore uti posset, quod quamdiu universitas dureret, illa eadem maneat, mutatis licet ac succedentibus sibi singulis. Quò facit illud *Plutarchi de sera Nummis vindicta*: Est civitas res quædam unica, & continens, animalis instar; neque mutationibus secundum ætates suam exiit naturam, aut ratione temporis aliud fit ex alio: sed semper eadem erga se affectiones, & natura sua consentaneas servat, omnisque eorum, quæ publice agut, aut egit causas in se continet, quamdiu communitas; quæ mutis complexibus devincit, unumque corpus efficit, unitatem suam conservaverit. Ergo urbem perdurantem volumus opprobriis majorem obnoxiam esse, quo etiam sibi gloriam eorum & potentiam vindicat. Verum rectius isthæc quæstio negatur, si de poena humana sermo sit. Nam ne in singulis quidem hominibus adeo necessum est antiqua delicta, uti recentia, & velut adhuc flagrantia vindicare. Unde etiam non citra rationem in jure Romano de præscriptionibus criminum traditur. Vid. *Anton. Matthæus de crimin. l. 48. tit. 19. c. 4.* Deinde probe observandum, quod quædam de universitate aliqua dicantur primo & per se, v. g. habere ærarium, habere leges, jura, privilegia, quæ singuli, qui sunt de isto corpore, sua dicere non possunt: quædam autem competunt universitati non nisi ex derivatione à singulis; seu primo inhærent singulis, & post inde universitas denominationem accipit. Sic solertatē aliquam dicimus doctam, fortem temperantem, bene aut male moratam, &c. quæ plurimos locos doctos, fortes, temperantes, bene aut male moratos habet; etsi non repugnet, quo minus in ea nonnulli indocti, ignavi, aut intemperantes existant. Ex hoc genere quoque est, si dicamus universitatem aliquam poenas esse commeritam. Meritum enim convenit singulis tanquam mentem habentibus, & prout scientes volentes agere possunt. Non habet autem universitas ut talis, & quatenus distinctum quid à singulis concipitur, animus, per quem possit edere actiones, meriti primo & immediate capaces, quæ quidem à singulorum actionibus plane sint distinctæ. Ex quo sequitur, si quidem illi cives, per quos civitas meritum contraxit, extincti sint, neque idem à sequentibus per actum aliquem fuerit continuatum, ipsum quoque meritum fuisse extinctum; ac proinde etiam aptitudinem ad poenam quæ sine illo recte infligi nequit. Add. *Grot. l. 2. c. 21. §. 8.* Equidem *Plutarchus d. l.* ad exemplum divini Numinis heic provocat, quod aliquando in posteris delicta majorum vindicare legitur. Enimvero de tribunalis divini processu ad forum humanum argumentum per omnia ducere non licet. Sic & non sequitur; si æquum est, posteros præmia & honores accipere ob merita majorum: ideo & æquum esse, eosdem ob delicta majorum puniri. Nam beneficii ea est materia, ut in quemvis etiam immeritum, & gratis conferri possit; poenæ non item. Et obsoletum quoque beneficium allegare Romani plausibile ducebant apud *Iustinum l. 28. c. 1.* ubi hanc rationem afferunt, quæ Acarnanum defensionem contra Ætolos susceperent; quod Acarnanes soli quondam, adversus Trojanos, auctores originis suæ, Græcis auxilia non miserint. Idem memorat *Strabon. X.* Etsi cordatiores facile intelligunt, istud jactatum, ut ullus saltem color videretur, quare Romani negotiis ad se nihil spectantibus sese immiscerent. Ridicula quoque est sententia *Machometis II. ad Pium II. Pontificem*: Se mirari, quod Itali foedere jungantur contra ipsa

ipsum, cum tamen ipse communem à Trojanis originem ducat; & ipsius non minus quam istorum interfuit ob Hectorem interfectum ulcisci Græcos, quibus nunc Itali favent contra ipsum. Ap. *Mich. Montaigne essais* l. 2. c. 36.

§. 30. De cetero firmum manet istud: in foro humano ob delictum alienum, de quo nulla ratione quis participavit, recte aliquem puniri non posse. Sed quia in vita humana videmus sæpe aliorum delicta occasionem præbere, ut aliis male sit; ne quis in errorem inducatur, observandum est primo non omnia, quæ homini molesta, aut damnoſa sunt, poenarum rationem habere. Qui confiscatis ob delictum bonis, ad egestatem redigitur, poenam patitur. At quam multi nascuntur, quibus præter corpus nullum patrimonium? Quam multi incendio, naufragio, incurſu hostium omnia sua amittunt, quibus sua egestas non poena humana, sed fatale malum, aut ut alii loquuntur, infortunium est. Unde si v. g. quæ ob delicta principum subjecti mala sentiunt, eadem considerare debent, tanquam incommoda alia, mortalium conditionem jam comitantia uti sunt imbecillitas corporis, ægritudo senii, intemperies aëris, sterilitas, & similia.

§. 31. Deinde sciendum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod tantum per consequentiam venit. Illud est, quando alicui aufertur, ad quod jus proprie dictum jam habeat. Hoc autem vocatur, per quod intercipitur conditio, sine qua iste jus non erat habiturus. Exemplum extat in l. 24 §. ult. l. 26. D. de damno infecto. l. 63. D. ad L. Falcidiam. Sic quando parentum bona confiscantur sentiunt inde incommodum quidem & liberi. Sed id proprie non est poena respectu liberorum; quia bona illa ipsorum futura non fuerant, nisi à parentibus ad ultimum spiritum forent conservata: adeoque confiscatio duntaxat intercipit conditionem, citra quam liberis ad paterna bona nullum jus proprie dictum competeat. Vid. l. 3. D. de interd. Et reſtat. Etſi legem Mogaldi regis Scotiæ, ut damnatorum bona fisco addicerentur, nullam in partem liberis & uxoribus admissis, iniquam ac inhumanam non immerito vocet *Buchananus rer. Scot. l. 4. Add. Grot. l. 2. c. 2 l. §. 10.*

§. 32. Denique & illud notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut auferri aliquid boni occasione quidem alterius peccati, aut quod alter suæ obligationi non satisfecit: ita tamen ut peccatum illud, aut defectus impleræ obligationis non sit propria & proxima causa, cur iste malum patiat, neque alteri directe ex eodem peccato jus nascatur, quare istum recte possit malo multare. Sic fidejussores sæpe aliquid damni patiuntur, debitore, pro quo intervenerunt, fidem violante. At proxima causa obligationis, quare fidejussor alienum debitum lucre teneatur, est ipsius promissio. Nam uti qui pro emtore fidejussit, proprie non exempto tenetur, sed ex promisso: ita & qui pro delinquente fidejussit, proprie non ex alieno delicto, sed ex sua sponſione tenetur. Ex quo consequitur, quod ubi fidejussori aliquid mali sit patiendum id mensuram accipere debeat non ex delicto alterius, sed ex ea potestate, quam ipse in promittendo habuit. Adeoque quando delinquente elapſo ad vadem necessitas luendi devolvitur, non spectandum est, quantum mali delinquenti recte potuerit imponi; sed ad quid malorum pro altero tolerandum nudo suo consensu obligare se quis potuerit. Ex quo etiam colligitur, quousque in causis capitalibus vades admitti queant: nempe hæcenus tantum, ut vel eas promittat magistratui, cui delicti est persecutio, le damnum

eo datum farturum vel caveat de reo sistendo; idque ut reus jam comprehensus carceris molestia liberetur, neque ex vinculis causam dicere cogatur; vel ne in absentem & indefensum tanquam convictum aliquid statuatur. Sed ut capitalem poenam pro reo subeat vas, neque obligare iste se potest, cum tanta homini in propriam vitam non sit potestas; neque istam poenam exigi processus fori humani patitur. Poena enim propter delictum infligitur, eo fine, ut improbitas hominum sistatur. Atqui neque ipse vas deliquit, neque actu fidejussionis reatum delicti in se derivavit. In eo enim nullum est crimen, velle, ut reus æquiore loco causam dicat, aut meliore sit conditione, donec sententia in ipsum feratur; aut promittere, se multam pecuniariam reo dictam exsoluturum, uti & id, quanti magistratus aestimaverit, quod facultas poenae sumendae per fugam rei fuerit subtrahita. Sed nec finis poenae humanae obtinebitur, punito vade. Ille enim punitur, non quia peccavit, sed quia alterius fidem secutus tanto sese periculo exposuit. Atqui per talem poenam id duntaxat efficeretur, ne alii deinceps ita facile pro aliis intervenirent; non ut à delicto, quod reus in se admiserat, absterrentur. Adeoque talis poena non respiceret delictum rei principalis, sed impudentem credulitatem vadis. Igitur non recte naturam poenae, ac officium suum circa eandem exigendam intellexit magistratus, qui vadem supplicio affecit; nisi ubi dolo egisse ipsum adparuerit, ut disciplinae publicae vim hac ratione eluderet. Sic & cum homini in propria membra non sit tale jus, ut prohibitu illa possit perdere; patet itidem, non posse aliquem sese obligare ad ferendam pro altero poenam mutilationis. Aliud autem est, quando capite puniuntur custodes reorum, qui per negligentiam, aut ex collusione reis occasionem elabendi dederunt. Hi enim non ob alienum, sed ob proprium delictum puniuntur. Vid. 1. *Regum* XX. 39. *seqq.* *Astor* XII. 19. Quin imo licet alias liberis patribus familias de sua civitate statuendi jus sit; non tamen vadi recte videtur exilium indici; tum quia illud poenae rationem non videtur obtinere posse, tum quia non interest civitatis, ejusmodi civem exigere. Huc & referri potest, quod *Garcilassus de la Vega Comment. Reg.* l. VI. c. 3. refert, cum vicina urbi regiae Cusco oppida apud Peruanos quondam tributi loco ministros aulae regiae suppeditarent, si quis horum quid deliquisset, id oppidum, à quo presentatus fuerit, luisset. Sunt & alii casus, ubi quis occasione delicti alieni in commodum patitur. Sic v.g. si ego alterius aedes precario inhabitarem, easque ob delictum domini publicari contingeret, incommodum & ipse sentio, dum mihi jam est migrandum, cum fortasse diutius iste me inhabitare permisisset. Poena tamen proprie non afficior. Nam fiscus, qui dominium aedium nactus est, suo jure precarium usum pro lubitu mihi finire potest. Sic proditorum & perduellium liberi saepe honoribus excluduntur; id quod parentibus quidem in poenam redundat, dum propter ipsos carissimi coguntur inglorii vivere. In liberis autem idem poenae rationem non habet quippe cum in arbitrio civitatis sit, cui velit honores mandare; adeoque ipsa suo jure ab honoribus possit arcere, etiam tales, qui ipsi nihil peccaverunt, ubi ex usu reip. id esse judicatur.

§ 33. His ita distinctis patet, in foro humano neminem reatus immunem ob alienum delictum recte puniri. Cujus ratio est, quia aptitudo ad poenam ex merito oritur, cujus fundamentum est sua cujusque voluntas, qua homini nihil magis proprium

quæque nisi ex motu intrinseco vitium contrahere non potest. Nam quod *Grotius* d. I. §. 12. putat exemplum etiam statui posse extra personam delinquentis in persona, quæ tenerrimo amoris vinculo ipsi jungitur; id falsum est. Neque ad rem facit, quod *Plutarchus* de *sera Numini vindicta* adfert: magistrum uno puero caso reliquas officii monere, & decimatione facta, imperatorem totum plectere exercitum. Nam & puer qui cæditur, & decimus quisque qui plectitur, nocens erat. Cui consequens est, liberos innoxios non debere puniri ob delicta majorum. Vid. I. 22. C. de poenis. I. 26. D. de poenis. *Gratianus caus. 1. q. 4. c. 6. 7. 8.* Inde quidam illud *Josue VII. 24.* exponunt, liberos *Achani* adductos, ut cum omni populo simul à *Josua* erudirentur, monerenturque sibi à talibus cavere; non ut interficerentur cum patre; eoque sequentia verba, lapidantur eos intelligenda tantum de Achane & jumentis ejus. Quod si hæc explicatio non admittatur, confugiendum est ad eam responsionem, quam suggerit *Grotius* de J. B. & P. l. 1. c. 3. §. 8. in fine. *Ovidius metamorph. l. 4. Illic immeritam materna pendere lingua Andromedam poenas iniustus jusserat Ammon. Statius Thebaid. l. 1. Ne perge queri, casusque priorum Annumerare tibi. Nec culpa nepotibus obstat. Tu modo dissumilis rebus mereare secundus. Excusare tuos.* Sic abominanda, & quæ diritate omnes leges superet *Ammiano Marcellino* l. 23. dicitur lex Persarum qua ob noxam unius, qui in regem deliquit, omnis propinquitas perit. Vid. *Herodotus* l. 3. de *Intrapherne*. *Justin.* l. X. c. 2. De simili *Macedonum* lege vide *Curium* l. VII. c. 11. l. VIII. c. 6. Equidem facile pater, diris hisce suppliciis salutem suam munitum ivisse reges. Ap. *Justinum* lib. xxv. cap. 1. *Hellanicus* dicitur ad cædem *Aristorimi* tyranni animatus per senectutem & orbitatem, ut qui nec ætatis nec pignoris respectu timeret. Add. *Idem* lib. 21. lib. 4. n. 8. In similem sententiam loquitur *A. Casellius* apud *Valerium Maximum* l. vi. cap. 2. At qui suam contemnere vitam potest, timidior redditur, si norit, omnibus suis secum, & propter se pereundum. Dein cavere sibi volebant, ne paternæ necis ultores essent filii. Νήπιον, ὃς πατέρα κτείνος, παῖδας καὶ ἀδελφοί. *Silvius*, qui cum occiderit patrem, filios relinquant. *Aristot. Rhet.* l. 2. c. 21. Sicuti nec facile creditur quis tantam rem moliri, non adhibitis in conscientiam propinquis. Quas ob rationes *Parmentionem* ab *Alexandro* occisum tradit *Axrianus* l. 3. Jactatur quoque illud *Cassii* apud *Tacitum* A. xi. habet aliquid ex iniquo magnum exemplum, quod in singulos utilitate publica rependitur. Conf. t. t. D. ad *Scrum* *Silvanianum*. In l. 4. C. ad *L. Iuliam Majestatis* dicitur; filii perduellium paterno supplicio perire debent, in quibus paterni criminis exempla metuantur. Vid. *Ant. Mathæus de crim.* l. 48. tit. 2. §. 10. Sic *Ammianus Marcellinus* l. 28. memorat, quod *Maratocupenorum*, (qui erant latrones in Syria à vico, quem incolabant, sic dicti,) toboles parva etiam tum cum parentibus sit deleta, ne ad parentum exempla succresceret. *Hobbes Leviathane* c. 28. hanc rationem profert, quod isti majestatis lætæ rei hostes se civitatis profiteantur, adeoque jure belli coercantur. Arguunt in bello neque gladium judicare, neque victorem distinguere quatenus ad tempus præteritum inter nocentes & innocentes, neque cuiquam parcere, nisi quatenus conducit ad salutem civium. Sicuti & alias judicia majestatis hoc habent peculiare, quod ibi in causa propria Princeps esse judex possit; & aliquando absque ambagibus processus ab executione fieri initium queat. Add. *Grotius ad Josuam* c. l. 28. Et si religioso principi merite

merito præ oculis habenda oratio Tiberii ap. Tacit. A. 3. in causa Cn. Pilonis habita. Enimvero ne in bello quidem gladius recte sævit in ætatem innocentem. Et cum qui in civitate nascuntur, cives & ipsi sint, non adparet, quomodo hostiliter ipsi tractari queant, nisi proprio facinore in hostes degeneraverint. Igitur nullo alio modo innocens filius rebellionem patris luere potest, quam ut ipsi intercipientur ea bona, quæ alias à patre in eum erant devolvenda. Et si apud Peruanos quondam sub imperio Yncarum, si Curaca ob delictum morte affectus esset, filius ideo munere paterno non excluderetur, sed potius delictum & poena patris ob oculos ipsi ponebatur, ut ab isto sibi caveret; apud Garcilassum de la Vega Comment. Reg. l. 2. c. 13. Ab honoribus autem indebitis arceri poena proprie dicta non est. Sed nec cæteræ rationes iniquitatem hujus poenæ tollunt. Sicuti v. g. Dionys. Halicarn. l. 8. tradit, Græcos, qui tyrannorum liberos simul vel necarunt; vel in exilium ejecerunt, persuasum habuisse; quasi natura non ferat bonos filios nasci à malis patribus, aut malos à bonis. Add. Philo Judæus de specialibus legibus. Et laudari meretur illud Marci apud Vulcatium Gallicanum in Avidio Casio: Quare filius Casii, & genero, & uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam? cum illi nihil fecerint. Neque ista per comminationes divinas excusantur; cum de foro humano nobis sermo sit. Add. Grotius d. l. §. 14. Recte quoque commendatur lex Ægyptiorum, qua vetabatur, ne mulier prægnans mortis supplicio afficeretur, donec partum edidisset. Diodorus Siculus l. 1. c. 77. Ælian. V. H. l. V. c. 18. l. 3. D. de poenis. l. 5. §. 2. l. 18. D. de statu hom. Plutarch. de fera Numinis vindicta, quam aliæ gentes quoque receperunt. Add. tamen Quirilian. declam. 277. Quis contra sit poenarum rigor apud Japonios; vid. ap. Bern. Varenium descr. Japonia c. 18. Ferdin. Pinto itin. c. 55. Bern. Varenius de relig. Japon. c. 11 p. 192. Quo loco & illud monendum, potestate sua abusus legislatores, qui occasione ex unius aut alterius delicto arrepta in totum aliquod genus duri quid statuerunt; ut ut illud lapsu temporum mortis non ingloriosæ speciem induerit. Sicuti contigit circa legem quorundam Indorum de cremanda cum defuncto marito uxore; cujus causa fuit, quod uxores maritorum fessæ eos veneno tollere gauderent, ut recentibus maritis locum præberent. Vid. Cicero Tuscul. Quæst. l. 5. Solinus c. 65. Diodorus Siculus l. xvi c. 91. & l. xix. c. 33. Strabo l. xv. Abr. Rogerius de Braminibus part. 1. c. 19. 20. Paret quoque ex hisce, hæredem de poena non teneri, quæ corpus aut famam delinquentis affectura erat l. 20. D. de poenis. De multa tamen pecuniaria tenetur, etsi non supra vires hæreditatis, si æquitatem velimus respicere. Vid. l. 1. D. de privatis delictis.

CAPUT IV.

DE POTESTATE IMPERII CIVILIS CIRCA
DEFINIENDUM VALOREM CIVIUM.

1. Existimatio definitur, & dividitur.
2. Existimatio simplex naturalis.
3. Quæ est vel integra:

4. Vel diminuta: 5. Vel consumma.
5. Existimatio civilis simplex deficit vel existat.

7. <i>Velex antegressa deūcto.</i>	<i>contentionem.</i>
8. <i>Non est infame duellum legibus vetitum detrectare.</i>	22. <i>De ordine inter socios.</i>
9. <i>Existimatio simplex ab arbitrio imperantium non dependet.</i>	23. <i>Civium designare ordinem est summi imperii.</i>
10. <i>Neque pro illis consumi potest.</i>	24. <i>Quomodo diversarum civitatum cives comparentur.</i>
11. <i>Existimatio intensiva.</i>	25. <i>Nobilitas natalibus non inest à natura.</i>
12. <i>Eius fundamenta.</i>	26. <i>Sed ab impositione civitatum.</i>
13. <i>An honoris fundamentum sola potentia.</i>	27. <i>Qua tamen meritis niti solet & debet.</i>
14. <i>Per ista fundamenta produciuntur tantum aptitudo ad honorem.</i>	28. <i>Indoles Romana nobilitatis primis temporibus</i>
15. <i>Quis jure suo præcedentiam præ altero habeat.</i>	29. <i>Eam postea gesti honores metiebantur.</i>
16. <i>Argumenta, ex quibus præcedentia prætenduntur.</i>	30. <i>Qua indoles nobilitatis hodie in plerisque Europæ.</i>
17. <i>Examinatur antiquitas</i>	31. <i>Alicubi nobilitati sanguinis exiguum premium.</i>
18. 19. <i>Potentia, ejus qualitas, & tituli.</i>	32. <i>Quatenus honores civiles ab arbitrio civitatis dependeant.</i>
20. <i>Rex regi cedere nos tenetur.</i>	
21. <i>Quomodo reges convenire possint citra</i>	

Quamquam extra civitatem quoque in libertate naturali existant nonnulla fundamenta, quibus unus alteri merito præferri queat: tamen cum à pacto, aut definitione imperii civilis dependeat, ut ista fundamenta alicui jus pariant, igitur hoc loco commodissimum visum, universam materiam de distinctione hominum secundum existimationem exponere. Est autem existimatio valor personarum in vita communi, secundum quem aptæ sunt aliis personis exæquari, aut comparari, eisque vel antehaberi, vel postponi. Habent scilicet non exiguum inter se cognationem duæ nobilissimæ species quantitarum moralium, existimatio; & pretium, quarum illa in personis, hoc in rebus consideratur, quod ex illa personæ, ex hoc res in vita communi æstimentur. Et quemadmodum pretia rebus eo potissimum fine sunt imposita, ut res invicem permutandæ, aut ab uno in alterum transferendæ recte possint inter se comparari: sic & existimatio ei fini inservit, ut ratione istius tanquam valoris homines inter se queant comparari, quo decorus inter ipsos ordo, ubi conjungi eosdem contigerit, constitui possit: postquam omnimodam æqualitatem in genere humano commodè servari haud quidquam posse satis adparebat. Potest autem existimatio dividi in *simplicem* & *intensivam*. Quarum utraque consideranda venit, tam inter eos qui in naturali utrinque libertate vivunt, quam qui eadem civitate continentur.

§. 2. *Existimatio simplex* inter eos, qui in naturali invicem libertate sunt constituti, in hoc potissimum videtur consistere, ut quis talem se ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat tanquam cum viro bono, & ad socialitatis humanæ leges sese accommodare pronus, quique adeo legem naturalem adversus alios, quantum in se, observare sit paratus. Scilicet uti rem, quæ qualemcunque usum in vita humana obtinet, ali-

alicujus pretii esse dicimus; inutilem penitus nullius pretii vocamus; ita aliquem saltem valorem dixeris esse ejus. quicum utcumque tanquam cum animante sociabili potest agi. At si quis ineptitudinem ad societatem palam ostendet, quod sit, legem naturæ, & officia inde aliis debita proterve adspernando & proculcando, cum merito nullius valoris hominem judicaveris.

§. 3. Isthæc existimatio considerari potest, vel ut *integra*, vel ut *diminuta*, vel ut penitus *consumpta*. *Integra* est, quando quis nondum per malitiosum aliquod & enorme facinus sciens volensque dolo malo legem naturæ adversus alium violavit. Nam peccata infirmitatis humanæ conditioni condonantur, neque per illa statim opinio boni viri extinguitur, modo honestus animus, justumque sectari cupidus perstet. Atque isthæc existimatio omnibus adesse præsumitur, quousque ipsi per malitiam eandem non delibent. Adeoque naturaliter cuique hæc æqualiter dicenda est competere, ac citra antegressum pravam factum omnes æque honesti sunt judicandi. *Plin. l. 5. epist. 3. Sanctius morum non distat ordinibus.* Cui fundamento innititur tritum illud: *quilibet præsumitur bonus, donec probeatur contrarium.* Neque obstant illa, quæ ab *Hobbes. de cive c. 1.* disputantur de malitia humani ingenii, & ad lædendum alios libidine. Quæ si absolute vera sunt, sane jam quilibet præsumeretur malus, donec contrarium probeatur, vel potius donec vis nocendi fuerit edemta. Enimvero quod ille præsupponit principium, universaliter verum non est: *omnes homines sibi invicem posse, & velle nocere*, uti supra ostensum. Quia tamen homines sibi invicem *possunt velle nocere*, igitur naturaliter omnes homines habendi erunt pro bonis, sed qui mali fieri possunt, & pro amicis quidem, sed quibus non usquequaque tuto fidas.

§. 4. *Diminuitur* isthæc existimatio per facinora malitiosa, cum primis enormia, contra jus naturæ aliis immerito illata; quæ efficiunt, ut non tutum sit aliis deinceps fidem ejusmodi deceptoris habere, ac citra solidam cautionem cum ipso negotii quid contrahere. Diminuitur tamen per prava facta alicujus existimatio, non penitus consumitur. Nam etsi suspicari non improbabilius possim, talem quemque fore erga me, qualem adversus alios sese gessit: id tamen non semper ita solet esse certum, quin interdum contrarium adpareat. Quippe cum peculiare potuerint existere causæ, quæ ipsum ad decipiendos alios irritaverint, quæ in me non deprehenduntur. Poruit & quis uno tempore pravis affectibus agitari, à quibus alio tempore est immunis. Potest tamen isthæc existimationis macula, ex prave factis contracta, deleri, præstita ultro damni dati reparatione, aut æstimatione, atque edito animi poenitentis documento. Hæc enim sponte elicitæ sufficientem possunt fidem facere animi serio emendati.

§. 5. Ast vero hanc existimationem penitus *consumit* vitæ genus, & institutum, directe spectans ad aliis promiscue nocendum, & rem ex manifestis aliorum injuriis faciendam. Equidem dantur & in civitatibus quædam vitæ genera, quæ exercitium certi cujusdam vitii profitentur; ut sunt meretrices, lenones, validi ac vagabundi mendici, quos & *Plato de LL. l. XI.* ex sua civitate ejici juberet: & per quos civitatem *καταλύει* & *probo affici* pronunciat *Isocrates Areopagitico.* Atticus Episcopus Constantinopolitanus: *velis in eas conferre, non qui ventris causa quasi mercaturam per totum vitæ tempus mendicando exercent, sed qui mendicare erubescunt*; apud *Socratem hist. Eccles. l. VII. c. 25.* Sic

mendici quondam apud Peruvianos sub imperio Yncarum non tolerabantur. Vid. *Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. V. c. 9.* Sed ibidem qui alere seipsum ob vitium corporis non poterat, è publico sustentabantur. Ib. l. V. c. 11. Item apud Ægyptios quondam fures professi, de quibus *Diodor. Sicul. l. 1. c. 80.* *Qui furtis operam dare volunt nomina apud furum principem proficiuntur, & è vestigio furium ex pacto ad eum referunt: qui res suas amiserunt, consimiliter unumquodlibet amissorum literis consignatum exhibent, locumque ac diem, quibus jacturam fecerint, adscribunt. Hoc modo cunctis facile reperitis fraudatus taxatione rerum facta quadrante horum persolvit, & tum sua recuperat. Cum enim fieri non possit, ut omnes à furto abstineant, viam legislator invenit, qua tota res sublata prater exiguum redemptionis pretium servaretur.* Enimvero crediderim, pauciori privatorum dispendio id genus hominum posse sustentari, adhibitis diligenter ergastulis, virgis, atque restibus. Talium quantilla sit existimatio, civitatis, quæ illos tolerat, est definire. Saltem communi hominum jure frui debet, cui publice vitium exercere indulgetur. Quo spectat expositulatio lenonis apud *Terent. Adelph. act. 2. sc. 1. Leno sum fateror, pernicies communis adolescentium, perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla orta est injuria.* Vid. *Constitut. Sicularum l. 1. tit. 20.* Ast naturalem existimationem vehementer profligari per vitæ genus, qualiscunque vitii professionem habens, constat: ni tamen illud vitium cum aliorum injuria sit conjunctum, non videntur tales tanquam communes omnium hostes posse tractari. Verum quorum professio injuriam aliorum habet propositam, quique adversus quoslibet homines, aut illos saltem, qui extra ipsorum consortia degunt, promittunt eadem, qua in bestias, licentia utuntur, adeoque cum hominibus, non cum hostibus bellum gerunt; eos penitus illa existimatio deficit, qua quoslibet alios homines metimur. Inter quos referuntur piratæ, prædones, latrones, sicarii, manticularii, & id genus alii. Nec ab illo censu eximuntur, si qui non ad extremum in omnes promiscue sævire soleant; puta, quod contenti res rapuisse cædibus abstineant, aut crumena, pallioque deliniti recedant. Nam justitiæ laudisque nihil habet, non omnes numeros injustitiæ implere. Sed & quin sub hac classe censi debeant integri coetus piratarum & latronum, quamdiu quidem isti vitæ generi non renunciaverint, dubio carer; utur forte instar aliquod justitiæ inter se videantur exercere. Sicut apud *Heliodorum Æthiop. l. V.* memoratur νόμος ὁ ληστῆρας, ὅς τῳ πρώτῳ ἐπιβάνῃ νηὸς πολεμίας, καὶ τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα περικινῶν δύναντι, ἢ κατὰ βέλῃσιν ἐκλογῇ ἀπένμεν. *lex piratarum, quæ ei, qui primus navem hostilem conscendit, & se pro omnibus certamini periculosissimo obtulit, electionem pro ipsius arbitrio tribuit.* Et ibid. σώζεται καὶ ὁ πρῶτος ληστὴς πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ὁ πρῶτος γινώσκων Φιλάνθρωπον. *Servatur & apud prædones conscientia erga notos officii & humanitatis.* Imo nec excluderem integras, si quæ essent civitates, quæ coiverint quidem juris inter suos fruendi causa; de cætero autem in alios omnes hostilia exerceant, nulla pactorum & fidei aliis datæ habita ratione. Quod si autem sint civitates, quæ pacta cum aliis inita servant, sed vel adversus alios quosvis, vel saltem adversus certas gentes quædam juri naturæ non-congruentia citrà justam causam inferre lueverunt; iis omnem existimationem detrachere non licebit, etsi eam non parum deformatam existere liquet. Effectus porro, qui ejusmodi homines existimatione penitus destitutos apud alios consequuntur, hi fere sunt; ut nisi vitam istam rapacem & cruentam abdicatum eant, ab aliis non magis parci

parci ipsis conveniat, quam lupis, aut alias truculentis belluis. Et ubi deprehensi fuerint, atrocius plerumque solent tractari, quam alii hostes, utut & hi ultima nobis intenterint. Sed & indigni habentur, quibus ullum humanitatis etiam simplicis officium exhibeatur, quippe quo ad nocendum aliis confirmantur. Quin & uti in ipsorum fide, quam dare velint, nihil fiduciæ locandum, cujus apud alios opinionem vitæ ipsorum atrocitas elidit: ita nec fidei ab aliis datæ ipsos capaces esse, quamdiu istius scelestæ vitæ continuationem præ se ferunt, (id quod semper præsupponitur,) non absurde videtur asseri posse. Vel enim ultro cum tali paciscor, vel vi ipsius injusta compulsus. Prius quomodo fieri possit non video, nisi ut & ipse scelerum ejus contagione inficiar, dum tanquam cum amico ago, qui se communem omnium hostem, præterquam suorum complicitum, fert. Quid quod sæpe fidem latroni servare, v. g. in deposito, cum injuria aliorum est conjunctum. Vid. l. 31. §. 1. D. de positi. Quod si autem latro operam mihi aliquam utilem præstiterit, qualem quidem abs tali acceptare mihi non turpe fuit, æquum sane videtur, ut promissam mercedem ipsi exolvam. Sed tunc iste latro non amplius erit, qualem heic supponimus communis omnium præterquam suorum sociorum hostis. Pacta autem metu extorta esse in valida supra ostensum. Cæterum recuperari potest ejusmodi hominum amissa estimatio, si vitæ genus scelestum exuerint, aliudque honestum susceperint. Quod non in singulis tantum, sed & integris in cæcibus latronum & prædonum procedit. Ex quo tempore cum illis tanquam cum honestis hominibus erit agendum. Ut tamen prius injuriam datarum reparationem fecerint, aut condonationem obtinuerint.

§. 6. *Existimatio simplex intra civitates degentium est*, qua quis pro membro saltem vulgari, eoque integro civitatis reputatur; seu ut quis juxta leges & mores civitatis pro vitioso ejusdem membro non fuerit declaratus, & aliquo esse numero, caputque habere intelligatur. Isthæc porro existimatio in civitate deficit vel *ex mero statu*, vel *ex delicto*. Prius contingit indidem duplici modo; vel ut status ille in se naturaliter nihil turpe habeat, vel ut cum vitio aliquo, aut saltem ejus opinione sit conjunctus. Solus status, qui natura sua nihil vitiosi habet, existimationem simplicem in multis civitatibus adimit mancipiis, quæ pro personis civilibus non reputantur; seu quæ caput civile non habere, nulloque numero intelliguntur esse. Quam vilis istorum conditio apud Romanos fuerit, notissimum est Speciminis loco Vid. l. 6. D. ad L. Juliam de adulter. l. 23. l. 29. C. d. t. Nec major fervorum gentiliū æstimatio apud Ebræos. *Iosephus archæol.* IV. 8. *Sed neque servi testimonium perhibeant propter ignobilitatem animi, quos aut propter lucrum, aut propter timorem verissime potest credi, non posse vere testari.* Add. *Seldenus* l. IV. c. 3. *Lex Wisigothorum* l. 2. tit. 4. c. 9. In quibusdam quoque civitatibus sat tenuis ipuriorum existimatio; cum tamen quod tali modo sint geniti, non ipsorum, sed parentum culpa versetur. Vid. l. C. ad SCm Orfisanum, & *Siobæum serm.* 75. Nisi quod non plane de nihilo sit illud *Procopii in historia arcana: Fœminarum flagitia non solum in conjuges derivantur, sed ad liberos multo magis pertingunt, quos notam diuturna turpi indolis ferre contingit, quasi maternam labem naturâ referant.* Apud Indos quoque infamis habetur certa stirps hominum, *Peneas* dicta; de qua vid. *Abr. Rogerius de Bramii*, part. 1. c. 2. Posteriori modo status existimationem civilem tollit aut minuit,

quod in isto constituti circa talia negotia occupentur, quæ sine vitis obiri non possunt, vel propter sordes non nisi à vilissimis, & abjectissimis hominibus animi exercentur. Quo loco prioris sortis homines centeantur, ex cujusque civitatis legibus aut moribus parebit. Quam ad rem spectat, quod refert *Valerius Max.* l. VII. c. 7. de *Q. Metello*, prætor urbano, qui *Pecilio lenoni* bonorum *Juventii* possessionem secundum tabulas testamenti non dedit: quia nec factum illius probare voluit; qui fortunas suas in stabulum contaminatum proiecerat; aut huic tanquam integro civojura reddere, qui se ab omni honesto vitæ genere abruperat. Ibidem, cum *Genucius*, *Magna Matris Gallus*, à *Cn. Oreste* prætor impetrasset, ut restitui se in bona *Næviani* juberet, *Consul Æmilius Lepidus* decretum prætoris reiecit; ne obscena *Genucii* præsentia inquinataque voce tribunalia magistratuum sub specie petiti juris inquinarentur. Quo pertinet etiam l. i. *D. de aleator.* ubi prætor negat, se judicium darurum, si quis eum, apud quem alea lusum esse dicitur, verberaverit, damnumve ei dederit, sive quid eo tempore dolo ei subractum fuerit. Ad posteriorem classem pertinet, quod in multis civitatibus carnifices, lictores, foricarii, & similis farinæ homines ab honestiorum consortio excluduntur. Id quod quarundam civitatum legibus expresse constitutum est. Sicut Romæ quondam carnificem non modo foro, sed etiam cælo hoc, à spiritu censoria leges, atque urbis domicilio cavere voluerunt; veluti cujus contagione concio funestaretur. *Cicero* pro *C. Rabirio*. Alibi communi duntaxat consuetudine, & opinione talibus misceri pudendum habetur. Idque tum quia ministeriis illorum, cum atrocitate & foeditate conjunctis, plerumque mores solent respondere; tum quia non nisi viles animæ ad talia ultro sese applicant. Quanquam apud Romanos milites exsequendis suppliciiis frequenter adhibiti non in castris modo, sed & in urbe, citra ullam infamiam, aut detrimentum existimationis. Vid. *Petri Fabri Semestria* l. 2. c. 6. quia aliud est ex peculiari mandato superioris executionem facere, aliud est eam velut artem profiteri. Sic & apud Judæos fontes à toto populo lapidabantur. De *Witoldo*, Lithuaniz duce refert *Mich. Montaigne essai* l. 3. c. 1. ipsum introduxisse, ut ad mortem condemnati sibi ipsis manus inferrent; quod inconueniens sit, tertium innocentem adhiberi, ac homicidio onerari. Quæ ratio tamen inepta est, cum carnifex sane homicidium non admittat, poenam executioni dando. Aliqui hanc rationem afferunt, quia in præstatione ministerii sui nihil præter dolorem in eo, qui punitur, spectare præsumuntur, quod humanæ naturæ mansuetudine repugnat. Sic legibus Romanis notantur, qui mercedis causa in scenam prodeunt. Vid. l. i. *D. de his qui not. infam.* aut qui operas suas, ut cum bestiis depugnarent, locaverint. l. i. §. 6. *D. de postulando* Ubi infamiz irrogandæ fundamentum non tam consistit in aliquo malo facinore, cum talia etiam innoxie possint obiri; sed quod ista ob lucrum patrare tanquam foedissimum Romanæ indoles gravitatis aversaretur. Nam sæpe sola merces operam aliquam vilem solet reddere. Sic & iisdem legibus non nisi ob suspicionem animi levissimi, & fidei amorisque desultorii infamiam pariebat, intra tempus luctui destinatum filiam viduam alteri nuptum locasse, talem duxisse, aut sub sua potestate constitutum pati ducere, aut hoc modo nubere. Sic apud antiquos *Canariarum* incolas magnum ignominiz & dedecoris specimen fuit habitum, lanii officio fungi; uti tradit *Aloisius Cadamustus navigat.* c. 8: Quod idem de *Utopiensibus* suis tradit *Thom. Moreus Utop* l. 2. *Seidenius de J. N. & G.* l. 4. c. 5. refert, *Ebræos* quatuor hominum genera à testimoniis

& judiciis ob infamiam arcuisse: aleatores, fœneratores quartum facientes ex anni septimi seu Remissionis anni frugibus, & qui columbas volare docebant, addita ratione, quod horum nemo incubat rebus; quæ ad firmitudinem seculi. i. e. ad bonum publicum, seu vitæ humanæ commodum spectant.

§ 7. *Ex antegresso autem delicto existimatio simplex civilis plane deficit, quando quis juxta leges ob certum delicti genus, (nam omnia delicta civiliter existimationem non extinguunt. Vid. l. 1. C. de modo multarum.) infamia notatur; idque vel ut vita naturali simul expellatur, & memoria quoque ejus damnerur, vel ut cum infamia civitate ejiciatur; vel ut in civitate quidem retineatur, non tamen velut membrum integrum, sed tanquam infectum; ut qui domicilio quidem civitatis, & communi legum tutela gaudeat, muneribus tamen publicis, ac honestis societatibus exclusus, & ad exercendos actus legitimas, estimationem salvam præsupponentes, inhabilis, seu interstabilis. Quæ autem crimina sint, talem infamiam conciliantia, ex cujusque civitatis legibus est cognoscendum. Vid. l. 5 §. 1. 2. 3. D. de extraordin. cognit. circa quam tamen observandum, in uno atque altero exemplo non satis accurate distingui existimationem simplicem ab intensiva. Notanda quoque hæc lex Ægyptiorum, quæ ordinum desertioribus, aut imperatorem iussa non exsequentibus non mortis, sed infamia extremam poenam decernebat. Quod si postea ignominiam strenuitate aboluissent, in pristinam dignitatem restituiebantur. Ita cum ignominiam gravius morte supplicium fecerit legislator, simul infamiam pro summo malo habendam docere voluit, simul nihil morte affectos vita communi profuturos amplius: honore vero dejectos pristina ingenuitatis desiderio plurimum adhuc beni effecturos censebat. Diodorus Siculus l. 1. c. 78. Observandum porro est ex mente Istorum Romanorum, turpia facta, quibus infamia contrahitur, notari vel immediate ipso jure, vel antegressâ cognitione, & condemnatione judicis, vel honestorum virorum quadam velut sensura; quam vulgo vocant infamiam facti. Vid. l. 13. C. de quib. caus. infam. irrog. add. l. 2. D. de obseq. parent. prest. l. 20. D. de his qui noiant. infam. l. 25. C. ad L. Julianam. de adult. Possis etiam huc referre quod de Apalchitis tradit Rochefort de Scrip. Antill. part. 2. c. 8. furum ibi nullam aliam esse poenam, quam ut in omnibus conventibus hoc ipsis exproberetur. Sed hoc plerisque adeo acerbum videri, ut in incultas solitudines aufugiant. Circa quam tamen infamiam facti judicaverim, illum non tam immediate resultare ex opinione virorum gravium, quam ex ipsa quoque lege infligi ideo quod talia facta virorum gravium opinione damnantur, ac fœda habentur. Nam ut turpe sit, viris probatis non propriari: tamen nisi declaratio legis accedat, solo privatorum judicio nemo jacturam facit existimationis hactenus, ut excludatur emolumentis & juribus illis, quæ integram existimationem ex legibus civilibus comitantur. Unde & illud adparet, non statim fieri infamen, qui accusatus fuit de crimine infamiam pariente, aut cui illud est objectum. Nam uti recte Delphidio Oratori, exclamenti; *Ecquis nocens esse poterit usquam si negare suffecerit?* Julianus reponebat, *Ecquis innocens esse poterit, si accusasse sufficerit?* Quo potest adplicari & illud apud Plautum Trinummio: *Ne admittam culpam, ego meo sum pronus pectori. Sufficio est in pectore alieno sita.* Sed tunc demum crimen infamiam parit, ubi quis de eodem fuerit condemnatus; aut idem agnoveri. Id quod etiam facere cenletur, qui cum actore pacificitur, ut is ab ac-*

tionē defūtat: quoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur. 1.5. D. *de his qui notisam*. Nisi forte ostendi queat, non conscientiam criminis, sed alias fuisse probabiles causas, puta vexationem fori, judicis immanitatem aut inimicitias, ut quis maluerit pacto cum actore defungi. Apud *Isostratem adversus Callimachum* quidam sualerant reo, ut cum actore transigeret. *Multa enim in judicii prater opinionem evenire, & in forendis suffragus casum potius quam aequitatem dominari. Quare utilius & conducibilius esse, parvo sumtu magnis eriminibus liberari, quam nulla pecunia numerata tantum periculum subire.* Quanquam autem eo ipso integram quis existimationem censeatur retinere, si super objecto crimine à iudice fuerit absolutus; tamen ut rei innocentia eo latius innotescat, simul puniendo calumniatori, in multis civitatibus receptum, ut ipse actor ad palinodiam adigatur; seipsum mendacii arguere, deprecari; reoque honorem exhibere cogatur, & si quæ sunt alia. Ex *Iosepho de bello Judaico* l. IV. c. 39. patet, ignominiam ex vinculis ortam deleri solitam, si vincula non recluderentur, sed dissecarentur; idque innocentem vindictis contigisse apud Romanos tradit.

§. 8. Ex hisce id quoque colligitur, veram infamiam non posse alicui inde conciliari, quod injurias verbis aut re sibi illatas non propriis armis, uti quibusdam in locis inter nobiles imprimis, & militares viros mos invaluit, sed per magistratum vindicare, aut easdem tacite concoquere voluerit; modo ista patientia non arguat fœdi alicujus facinoris confessionem. Habet equidem multum legnitæ & timiditatis viro indecoris, quasvis injurias & insultationes deglutire, nec ad defensionem libertatis aut juris sui strenue accingi. Et plures sunt, qui suum velint facere illud Neoptolemi apud *Quintum Calabrum* l. 9. *τὸ δὲ καὶ τοῦ καλλίου καὶ τοῦ καλλίου καὶ τοῦ καλλίου*. Emoriar potius, quam nomen ignavi geram. Tamen si quis quarundam injuriarum vindictam cum judicio magis adspernetur, quam per formidinem deferat, celsi satis animi documentum edit. Neque in eo quid est, quod existimationem naturalem aut civilem extinguat. *Hobbes Leviath.* c. 27. *Civis à civis verba audit plena contumelia, qua nulla tamen lege lata puniuntur; metuensque nisi armis vindicet, pro homine haberi timido, ad arma provocat, & illum interficit. Crimen est, nec metu ejusmodi excusabitur. Quare? Quia civitas verba publica, id est, leges, apud civis plus valere vult, quam verba hominis singularis; cujus verbis pœnam constituere ideo neglexit, quia eos, qui ne verba quibem tolerare possint, pro mollissimis omnium hominum habet civitas.* Vid. tamen *Lex salica* tit. 32. Multo minus autem infamia contrahitur in illis civitatibus, ubi privata injuriarum executio expresse per leges interdicta, si quis legibus potius parere, quam obtentu vani honoris periculo simul ancipitis pugnae, legumque severitati se se velit exponere. *Inustum rigido ius dicitur ense.* *Ovid. Trist.* V. el. 7. Neque semper signum timiditatis est, cum alio quavis de causa in pugnam nolle descendere, vitæque & fortunarum discrimen temere subire; cum aliæ longe tutiores, & vitio carentes dari queant occasiones, quibus quis fortitudinem suam queat ostentare. Exemplum Pulchionis & Varenii centurionum vid. apud *Cæsarem de B. G.* l. V. Vid. quoque *Busbequius epist.* 3. de Velibego. Sic apud *Plutarchum* Pyrrhus Antigonom consceleratum appellavit, provocavitque, ut in planitiem descendere, atque de regno secum decerneret. Ille vero respondit: *ἢ μὲν αὐτὰς τὰς τῶν αὐτῶν ἐχ' ὅπλα καὶ μάλλον ἢ καὶ τῶν ἐμῶν*. ductum suum non ætemum magis, quam temporum esse: *Pyrrho, si vitæ paraveret, multas parere ad interitum vias.*

Apud

Apud *Eundem* Antonio Augustus Antonio in duellum provocanti itidem respondit: *v. u. Antonio multas patere ad interitum*. De militibus in regno Tunquin refert *Alexander de Rhodes itiner*, l. 2. c. 6. quod licet ia hostem fortiter pugnent, vitæ suæ haut quidquam parci: inter se tamen ipsos fratrum instar invicem amare, nec unquam arma contra commilitones suos expedire. Idemque cum aliquando Gallum & Lusitanum duello congregi cernerent, attoniti dixerant: se barbariem ejusmodi nunquam vidisse. Neque cordatum heic vulgi voculæ debent movere; cum cujusque civis existimatio judicio summi imperantis, legumque stet, cadatque; & in eo virtus sit, legibus velle parere, sprete inani male feriatorum hominum opinione. Ex quibus adparet, quid respondendum sit *Hobbés. Leviath. c. X.* qui vix fieri posse putat, ut non gloriolum habeatur in duella promte descendere, cum id indicium sit potentiae. Quare enim non indicium præstantiæ possit haberi, impetum animi viresque ratione temperare nosse, easque non nisi ad præscriptum legum exferere? Etsi non insuper sit habendum, quod *Idem d. l. c. 30.* suadeat i legibus duella prohibentibus hanc quoque addendam, ut quicumque nobiles sunt aut haberi cupiunt, juramento obstringantur, quod concivem ad duellum non sint provocaturi, nec provocanti comparituri. Sic enim declinantes habituros honestissimum prætextum pugnant deirectandi. *Constitutiones Siculae l. 3. tit. 33 §. 4.* acerbitate poenæ isti malo obviam ire conantur, sumendæ de illis, qui contumelia alterum affecerint. Obiter duellorum antiquitatem, & ex quo fonte ea sint orta, docet *Diodorus Siculus l. V. c. 28.* Galli inter ipsas epulas, causa ex iurgio quomodocunque arrepta, insurgere, & ex provocatione, nihili vita iacturam aestimantes, inter se digladiari solent. Cujus rei ratio adsignatur, quod persuasi sint, animas denuo in corpora reverti. Inde ruendi in ferrum mens pro-na viris, animæque capaces Mortis, & ignavum est reditura parcere vita. *Lucanus l. 1.* Eandem rationem audaciæ Germanorum adsignat *Appianus in Celico*.

§. 9. Manifestum porro & illud est, existimationem simplicem naturalem non posse alicui adimi per imperantem pro merò arbitrio, nisi ex antegressio ipsius delicto; quod sui foeditate, aut per legum sanctionem expressam, infamiam habet comitem. Nam cum talis potestas nullo modo possit facere ad conversationem aut emolumentum civitatis, eandem in imperantes non fuisse collatam intelligitur. Quanquam uti per injuriam imperans civem civitate potest ejicere; sic itidem per injuriam poterit istum privare existimatione civili, saltém hætenus, ut spoliatur emolumentis illis, quæ existimationem integram in civitate comitantur. Intrinsicca autem illa & naturalis existimatio non magis tali adimetur, quam ipsius honestus animus. Accedit, quod contradictionem involvat, infamem aliquem declarare ex nuda libidine, id est, arguere aliquem affinem foedorum criminum, non quia revera ista patravit, sed quia innoxium hoc modo tanquam noxium tractare placet. Sed & illud certum videtur, neminem civem obligari, ut existimationem suam simplicem civitati impendat, seu ut veram infamiam contrahat propter utilitatem civitatis. Facta enim turpia, ex quibus vera infamia oritur, neque à civitate imperari possunt, neque à cive præstari debent.

§. 10. Illud non ita liquidum est, an ab honesto cive postulari queat, ut ipse principis aut civitatis infamiam in se suscipiat, seu pro istius sceleribus se velut reum labdat? Hæc etsi videatur, vix posse quenquam se se scelestum sine scelere fingere; puta-

verim tamen, distinguendum esse inter delicta principis domestica sive privata, & publica, seu quæ in totam civitatem redundant. Circa priora, ut quis se pro principe reum subdat; neque hic honeste postulare potest, neque ille præstare; eo nempe fine, ut vel plausibilem prætextum sceleri principis suppeditet, vel maculam, quæ hujus existimationem naturalem affectura erat, in se derivet. Nam civilem existimationem principi, supra judicia civilia posito, nemo ademerit. Neque puto quenquam cordatum probaturum illud Aniceti factum, qui Octaviæ sese adulterum jactabat, ut Neroni prætextus foret ipsam matrimonio exturbandi. Vid. Tacit. A. XIV. 62. *Euripides Helena*: ἡ δὲ συγγόνη χάριν δοῖναι ἂν, ἐξ ἧς δυσκλεὲς φωνήσεται. neque in fratris gratiam facile suscipiam maculas infamia. Add. historia Antonii Perezii apud Thuanum I. 104. Solet tamen non raro contingere, à ministro quidpiam tractari cum aliis ex mandato principis, aut contra eisdem suscipi, sed ita ut in reip. damnum sit redundaturum, si publico id consilio factum adpareat; quod damnum declinari queat, culpa in ministrum collata, quasi privato id aucto ab ipso fuerit susceptum. Heic arbitror bonus civis non detrectabit ad avertendum à civitate sua magnum malum simulare, nullo publico mandato sese id egisse; modo ficta duntaxat infamiæ poenæ defungi liceat. (Add *Marselaër Legato* lib. 1. c. 33. p. m. 200.) Nam mortem aut deditionem eo nomine subire, durum nimis foret. Illud autem quidquid est simulatæ poenæ facile iterum tolli, aut alia via pensari potest. Cæterum id manifestum est, infamiam civilem aboleri posse per eum, cui eandem infligendi potestas est. Vid. *Cornel. Nepos Alcibiades* c. 6. *Isinius orat.* 7. *Dissoluta esse, nec perfecta, quæ peracta fuerint, ex eo genere est, quod fieri nequit. Verum infamiam penitus delere ab ignominiosis, id integrum est. Hujus autem morbi medicus nullus alius est, nisi tu solus.* (Julianum Imperat. alloquitur.) Ita tamen, ut siquidem illa fuerit inflicta ex flagitiis, restitutio famæ tantum producat effectus civiles externos integræ existimationis; naturalis existimationis labem per se haut quidquam tollat.

§. 11. Existimatio *intensiva* est, secundum quam personæ, alias quoad existimationem simplicem æquales, sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero insunt, quæis aliorum animi ad exhibendum honorem permoveri solent. Est autem honor, qui intensiori existimationis respondet, significatio judicii nostri de præstantia alterius. Unde revera honor non est in honorato, sed in honorante. *Aristoteles Nicom.* lib. 1. cap. 3. *τιμὴ δοκᾷ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς τιμωμένοις.* Et si enim quilibet sibi ipsi valorem ponere pro lubitu queat, sicuti venditor merces suas quantivult, indicare potest: tamen ubi pretium mercium ultimato ab emptore definitur; ita quanti quis aliis videatur, penes hosce est determinare. Vid. *Joan. VIII. 54. Quanticunque quis seipsum æstimet, tantus tamen est, quanti æstimatur ab aliis.* *Hobb. Lev.* c. x. Ita tamen aliquis honore ab aliis sibi delato afficitur, prout ille respondet valori, quem quisque sibi ipsi posuit. Cæterum metonymica quadam ratione ipsa quoque existimatio, seu id, quod honorem meretur, eo vocabulo insignitur. Sicuti & peculiariter certi status, quos honos comitatur, honores dici sueverunt. Id autem recte ab *Eodem de cive* c. 1. §. 2. observatum est, causam gloriationis, & honorem, cum comparatione & præcellentia constet, si omnibus ad sit, nemini adesse. Neque societatem inter multos homines, aut multi temporis iniri posse gloriæ causâ, seu ut socii mutuo sese adjuvent ad nanciscendam gloriam & honorem.

rem. Quippe cum tanti quisque inter homines judicetur, quantum sine aliorum hominum ope ipse potest. Vid. *Seneca epist.* 27. de Calvisio Sabino. Sicut contra quæ pluribus incumbit ignominia, multitudine elevatur. Isthæc autem existimatio intensiva considerari potest vel inter eos, qui invicem *in naturali libertate vivunt*, vel qui *eadem civitate continentur*. Deinde expendenda erunt *fundamenta* istius intensificationis, & quidem prout producunt vel *aptitudinem* duntaxat ad honorem ab aliis expectandum, vel *jus* proprie dictum, quo idem ab aliis tanquam debitus postulari queat.

§. 12. Fundamenta intensivæ existimationis in genere censentur omnia illa, quæ insignem aliquam præstantiam aut perfectionem habent, (*Cicero de natura deorum* l. 1. *habet venerationem justam, quidquid excellit*,) aut eandem judicantur arguere; & quidem talem, cujus effectus cum fine legis naturalis aut civitatum congruit. Nam stulto vulgi judicio eos quoque interdum videas celebrari, qui circa vitium aliquod exercendum cumprimis sese strenuos exhibent. Uti sunt potatores bicongii & tricongii: & in quos cadit illud *Juvenalis sat.* 4. *Nulli major fuit usus edendi Tempestate mea. Aristophanes Acharnens. act.* 1. sc. 2. *οἱ βαρβαρὶς γὰρ ἄνδρες ἡγοῦνται μῖνους ὅτι πλεῖστα διωαμένους καταφαγεῖν καὶ πῖναι*. Item acerrimi præliatores Venerei *ἰνδοκιδναῖοι*, astutissimi fures, & id genus homines vitiorum suorum antesignani. Qui tamen quo perfectius artificium suum callent, eo nequiores à probis viris habentur. *Philo Judæus de migratione Abrahami: In rebus inhonestis excellere, insignis turpitudine est: sicut secundo loco censeri, levior miseria* *Arriani Epictetus* l. 3. c. 14. *Si mihi duxeris, te vehementer calcitrare: dicam & ipsi tibi, eo te superbire, quod sit, asini proprium*. Etiam si ista sæpe robor corporis, aut vividum animum arguant, sed qui in prava detortus eo vehementius vitiis exuberat, quo majore vigore florescit. Ex quibus & hoc facile colligitur, laudem, gloriamque tanti haberi, quanti sunt illi, qui eam tribuunt; adeoque à laudaris demum laudari præclarum esse. Contra sapiens *ὁ δὲ τὸν τοῦ δαίμονος τῶν ἐπαυνοῦν ἐν λόγῳ ἡγήσεται, οἷός τε αὐτῶν αὐτῶς δέξεται καὶ νοήσει*, laudem eorum nihil pendit; qui ne quidem sibi ipsis placent. *Marcus Antonius* l. 3. §. 4. In specie autem inter ista fundamenta sunt perspicacia mentis, & capacitas animum variarum notitia rerum excolendi, maxime ubi actus ista capacitas fuerit impleta. Idoneum circa res gerendas, & ambigua discernenda judicium. Vid. *Ecclesiast.* c. IX. 15, 1 *Regum* III. 28. Animus firmus, & per externa inconcussus, illecebrisque & terroribus superior. Facultas decore & copiose animi sentia explicandi. Tum robor, decus, & dexteritas insignis corporis, prout isthæc præclara animi indicia vel instrumenta judicantur. Vid. *Virg. Æneid.* V. v. 344. *Isocras in encomio Helena*, ubi tamen rhetorem nimis agit. *Baco in serm. fidel.* c. 4. 1. 42. Quamquam autem in proceritate corporis heroicum quid aut magnificum inesse quid vulgo judicetur, eoq; Deos heroasque in theatris sublimes cothurnis repræsentari moris esset; & multi sint, qui staturæ suæ aliquid addi, nemo qui demi opret: illud tamen nimis quam simplex, quod tradit *Themist. orat.* 14. ex *Herodoti Thalia: Αἰθίοπες ἐχάρησαν τὸν βασιλέα πῆχ' ὅ μιν ἐπεὶ γυναικῶν περὶ τὸ δέξασθαι*. *Æthiopes, cubito atque mensura comprobaia, reges suos deserviebant*. Cui conspirat judicium illius Americani è nova Francia qui temporibus Caroli IX. in Gallia versatus, inter alia hoc sibi quoq; mirum videri dicebat, quod Galli potius istum adolescentem tenui corpusculo regem sibi constituisent, quam aliquem ex proceris illis & robustis, ac barbatis, qui regem stipabant; satellites Helvetios innuens,

ap. *Mich. Montaigne essais* l. 1. c. 30. Add. 1. *Sam. X.* 2. 3. 24. Præsertim cum frequenter huc trahi possit illud *Oppiani Cyneget.* l. 3. v. 68. μέοσι μὲν μέζων τελεθεῖα μεγάλοισι ἢ μέων. Et sæpe natura breves animis ingenibus artus finxerit. *Claudian.* de bell. Getico. *Quintus Calab.* l. 5. Ἦ νόρεῖ τε ἀπερηλὶς τελέθῃ, μέρεθ' ὃ εἰς ἀδὲν ἀέζῃ ἀνέρεθ', εἰ μὴ οἱ πυνητὴ ἐπὶ μῆτις ἔπηται. *Robur virile inefficax est, & proceritas ad nihil conducit viro, nisi prudens eum consilium committetur.* Bona præterea quæ vocantur fortunæ, prout arguunt vel dexteritatem in acquisitione, vel facultatem aut materiam præclara patrandi. Maximè autem existimationem intendunt res egregiè gestæ, quod & illæ intrinsecam præstantiam præsupponant, eamque in usum deductam & ad legitimos fines adhibitam ostendant. *Arist. Rhet.* l. 1. c. 5. ἡμῶν δὲ δικαίως μὲν καὶ μάλα οἱ εὐεργηκότες. & μὲν ἀλλὰ ἡμᾶται καὶ ὀδυνάμεν εὐεργετῆν. *Maxime honorantur, idque iuste, qui bene fecerunt. Sed & honoratur, qui bene facere potest.* *Pind. Olymp.* od. 6. τεμάρει γῆρῃ ἕκαστον. *Indicat opus quæmque.* Et quidem prout illa præstantia, aut res gestæ in plurimorum notitiam pervenerunt, claritas proprie dicitur. Ubi autem comitatur aliquem apud alios opinio peculiaris prudentiæ ac sapientiæ circa dextre determinanda dubia practica, aut veritates theoreticas autoritas nuncupatur: quam rotundius aliqui opinionem majoris scientia conjunctam cum probitate definiunt. Neque alio intuitu ætas provectiori existimationem judicatur intendere, quam quia ex multo rerum usu, & diuturna contemplatione negotiorum humanorum prudentiam conciliasse putatur. Vid. l. 5. D. de jure immunitatis. *Quintus Calaber* l. V. αἰεὶ δ' ἐν βαλῆσι γέρον πολὺν δρεσ' αἰμεῖων ὁ πλοῖος πέλ' αὐδρός, ἐπὶ μάλα μυρία οἶδε. *Semper enim in consiliorum tractatione peritus senex potior est homine florentioris ætatis, cum plurimarum rerum cognitione valeat.* *Diod. Sicul.* l. XIX. c. 34. In omnibus sic comparatum videtur, ut plus reverentiæ & honoris grandioribus natu, quam minoribus exhibeatur. *Oppian.* *halicut.* l. 1. γῆρας γὰρ ἐναίσιμον αὐδρα λήσσι. *Senectus venerabiles viros reddit. Et si non desint, apud quos cani ætatis tantum, non sapientiæ sunt indices; aut in quos quadrat illud Ovidii metamorph.* l. IX. fab. II. *Qui propter amara senectæ Pondera despiciunt, nec quo prius ordine regnat. Et stat magni hominis umbra.* *Lucanus* l. 1. Eoque recte *Horat.* l. 1. sat. 8. moner: Solve senescentem mature, sanus equum ne Peccet ad extremum ridendus, & illa ducat. *Antiphanes:* σφόδρ' ἐστὶν ἡμῶν ὁ εἶς εἶνα πρὸς Φερῆς ἔταν ἢ τὸ λοιπὸν μισθόν, ὃς γ' ἔγνω. *Valde vitia nostra vino est similis; si parum adhuc superest; acutum sit.* Add. *Charron de la Sageffe* l. 1. c. 35. n. 5. *Sirabo* l. xv. Indi ætati senum prærogativam nullam tribuunt, nisi prudentia excellent. *Philo Judæus de Abrahamo.* Senior non ex longitudine temporis, sed ex laudata vita spectatur. *Siquidem qui multum ætatis in corpore vixerunt sine probitate, longevi pueri docendi sunt.* Aliquando etiam locum habet illud *Varron.* de re rust. l. 2. c. 2. Ea melior ætas, quam sequitur spes, quam ea, quam mors. *Quint. Inst. Orat.* l. 2. c. 1. Non id æstimandum, cuius quisque sit ætatis, sed quantum in studiis jam effecerit. *Hocrates Archidamo:* & τῷ πλήθει ἔτιων πρὸς τὸ φρονεῖν ὧ Διὰ φερέμεν ἀλλήλων, ἀλλὰ τῇ φύσει καὶ τῇ ἐπιμελείᾳ. *Non annorum spatium, sed ingenium & diligentia in causa est; ut alios alii prudentia superemus.* *Philostatus in vita Apollonii Thyani.* l. 6. Non prohibet adolescentia, ne quis possit melius etiam quam senes, aliquid discernere. Imo in universum sceminæ magis à flore ætatis, quem senio commendari volunt. Hinc *Lais* ætate provectiori speculum Veneri dedicat, addita ratione: ἐπεὶ τὴν μὲν ἐξ ἄλλ' ὁπὲρ εἶλω: οἷη δ' ἐμὲ πάρεθ', & δυνάμει. *Nam me cernere talem, Qualis sum nolo: qualis eram nequeo, uti est in epigr. Platonis antholog.* l. VI. *Quintilian.* declam.

declam. 306. Neque amatur anus nisi memoria. Add. *Baco sermon. fidel. c. 40.* Sed & sexui masculino majorem præ fœminio dignitatem tribuere putatur l. 1. *D. de senatoribus.* Add. tamen *Incob. Godofred. de præcedentia part. 1. c. 5. §. 35.* Quamquam in vniuersum sexus fœmininus cum masculino quædam existimationis fundamenta habet communia; quædam pecularia, uti est præcellentia in virtutibus, & functionibus, quæ in eum sexum præcipue judicantur cadere; quædam demum mutuatiua, ut quod radiis maritorum dicuntur fulgere, vid. l. 8. *D. de senatoribus,* aut quod se numero & præstantia prolis quam maxime efferunt. Vid. *Ovidius metamorph. VI. fab. 4. v. 127 seqq. Valerius Max. l. 4. c. 4. §. 1. Plutarchus in C. Graccho. de Cornelia.* Add. quoque oratio Kennedi ap. *Buchananum rer. Scotio. l. 12. sub init.*

§. 13. Ex hisce adparet, quid judicandum sit de traditis ab *Hobbefio Leviath. c. X.* ubi omnia honoris seu estimatiois intensivæ fundamenta ad potentiam revocat; quæ definitur possessione præsentium mediorum ad obtinendum propabiliter aliquod bonum. Eamque facit vel *naturalem*, vel *instrumentalem*. Illa consistit in excellentia facultatum corporis, aut animi; uti est insigne robur, insignis pulcritudo, prudentia, eloquentia, liberalitas, nobilitas, & similia. Illa est, quæ per isthæc aut per fortunam parta tanquam medium intersit ad plura paranda; uti sunt opes, honores, amici prospera fortuna. Et in universum, quælibet qualitas, quæ amorem vel metum multorum hominum gignit, vel hujusmodi qualitatis opinio est. Inde *dignitas* definitur per valorem sive pretium hominis tantum, quanti potentie ejus usum aliquis emere vellet. Illum valorem declarare, seu manifestum facere, quanti aliquem æstimemus, est *honorare & inhonorare*; nempe magni æstimare est honorare; parvi, inhonorare. Hinc enumerantur signa honoris velut naturalia; uti sunt opem poscere, obedire, dona alicui magna & pretiola dare, (ex quo fundamento, nescio an sit adposite, Zanagæ Princeps in Africa aq. *Leonem Africanum* l. 1. pro hospitibus multos camelos ac struthiones mactabat. Quod cum hospites deprecarent, respondit: *non cviliter se facturum, si tam magnificis & nunquam antea visis hospitibus parva tantum animalia præponat,*) in promovendo bono alieno sedulum esse, loco cedere in re quacunque cupira, amoris vel metus indicia patefacere, laudare, magnificare, beatum d. cere, alloqui considerare, adire decore, humiliterque, credere, fidere consilium alicujus vel sermonem quemcunque auscultare, in opinionibus consentire, imitari, honorare quos ipse honorat, opera alicujus uti in capiendo consilio, vel in rebus arduis Dignitas porro civilis ipsi est valor ille, quem civitas alicui ponit, dum in illum imperium vel magistratum, vel negotium publicum quodcunque, vel etiam nomen vel titulum honoris causa confert. Ubi etiam recte observatur, civitatem posse constituere aliquod signum honoris, quod sua natura indifferens alias videtur. Sicut v. g. equo regis insidentem per plateas circumduci apud Perlas signum honoris erat *Esther VI. 8.* item certa insignia gerere. Sic apud Chineses officium salutandi capite & manibus peragitur: sed Japonii calceos à pedibus excutunt. Chineses assurgunt illis, quibus honorem exhibere volunt: Japonii in terra resident, dedecori grandi ducentes, si quis erecto corpore consistat in hoc officii genere. *Bern. Varenius descript. Japon. p. 21.* Add. quoque *Newhof in gener. descript. China. c. 4.* Apud *Rockefort. descript. Anill. parte 2. c. 19.* itidem quædam signa honoris

multa alia tetra facinora de illis confinxerunt. Quorum nondum illi quidem meritis poenas dederunt, non tamen omne supplicium effugerunt. Nam alii erronei & mendaci fuerunt, alii cecati sunt: alii pulsi patria, bellum perpetuum contra domesticos suos gesserunt. Orpheus autem talium fabularum precipuus auctor, in frustra dispergitur interia. Seneca de brevitate vite c. 16. Quid aliud est vitia nostra incendere, quam auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo arumutatis, exco/latam licentiam? Fulgentius Mythol. l. 1. Si furus praefuere dii, non erat opus criminibus iudice, ex qua culpa habuere coelestem auctorem.

§. 14. Porro omnia hæcce existimationis intensivæ fundamenta in se non producant nisi jus imperfectum ad habendum ab aliis honorem & venerationem. Adeoque si eundem aliis etiam bene meritis quis denegaverit, non potest dici injuriam fecisse, sed duntaxat inhumanitatis, aut, si ita loqui licet, incivilitatis notam sibi contraxisse. Nam inter eos, qui in naturali invicem libertate vivunt, naturaliter utque invicem æquales, non adparet, quomodo quis ab altero jure suo honorem postulare queat; cum ob naturalem amorem, quo quis se & sua prosequitur, judicare possit, talia in se esse, quæ omnino paria sint, aut superiora illis, quibus alter se effert, v. g. Ostendat aliquis canos suos: aut alter juvenilem vigorem suum istis longe potius habet. Pindarus Olym. od. 4. *Φοῖβι δὲ καὶ νέοις ἐν ἀνδράσι παλαιὰ δαίμων, καὶ ἀνδρὶ τὸν αἰλικίης ἐοικὸς τὸ χρόνον.* Nascuntur autem & juvenes inter viros canis crebro, etiam præter ætatis justum tempus. Alium spes sua æque, atque alterum res inflat. Ferox est Ajax robore corporis: aut Ulysses prudentia & facundia longe se præferendum isti judicat, jactans illud apud Sophoclem, *Ajace Flagell.* *ἔδ' Ὀδυσῶταί φῶτες εἰς Φαλέγγαται ἀλλ' οἱ φρονεῖταις δὲ κρατοῦσι παῖσιν αἰχῆς.* Non sane robusti viri sunt firmissimi, sed prudentes ubique præpollent. Alius divitias jactat, alius animum regum opes æquantem. Hic eruditione sua gloriatur, alter reponit illud Platonis epist. X. *τὸ βέλτατον, καὶ πρὸν καὶ ὕμεις, τῶν ἐγὼ φημι εἶναι τῶν ἀληθινῶν φιλοσοφῶν.* Firmitatem, fidem, sinceritatem, veram esse Philosophiam existimo. Hic adeptis se honoribus effert; alter occidit illud Ciceronis epist. ad famul. III. 13. *Insignia virtutis multi etiam sine virtute affecti sunt.* Alius denique canit illud Euripidis Phænis: *πένης ἔδ' ἐν εὐθύῃς ἀνῆρ.* Genus sine pecunia nihil valet: acridet illos, in quos cadit: *λαμπροὶ εἰς ἡμῶν γε. Κομμάτων δὲ δὴ πένητες, γενεῇ σπλινδίδι, οὐκ ἐγεν.* Euripides Electra. Quin & tandem à sapientibus stultum habetur, homines ex opibus, dignitatibus, honoribus, & omnibus, quæ extra ipsum hominem sunt, aestimare; perinde ac si quis equum ex sella aut træno vellet aestimare. Deinde cum delatio honoris eliciatur per id, ut quis agnoscat præcellentem in altero præstantiam, seque eam ob rationem ipsi ultro submittat; & vero hoc per vim externam non possit extorqueri, quæ contumaciam potius animi obfirmat; patet, inconveniens esse istis fundamentis in se tribuere vim juris perfecti, quod etiam vi armisque possit asseri. Cultus enim qui cogitur per vim imperii, signum non est honorantis interne, sed metuentis mortem. Accedit, quod cum externa honoris signa, ni ex animi submissione proficiantur, sint inania, & ludibrium potius, quam honor: stultum sane fuerit propter horum denegationem in arma ruere. Inprimis si alter protefteretur, se venerationem omittere non ex contemptu, sed quia libertate sua velit frui; quæ ipsi indulgeat, non cogi per vim ad ea, quæ ex ipsius arbitrio & humanitate debeant dependere. Sicuti quondam Scythæ ad Alexandrum: *Qui sis,*

unde venias, licetne ignorare in vastis sylvis viventibus? Et Arriovistus apud Caesarem de B. G. l. 1. Si quid ipsi à Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Ad eundem fere modum Vologeses Parthorum rex Neroni, à quo arcessebatur, respondit Tibi quidem longe facilius est tam magnum mare transire, quam mihi. Si ergo in Asiam veneris, constituemus, quando nobis congregiendum sit. Xiphilinus epist. Dionis. Ex quibus manifestum esse videtur, etiam si rationi naturali congruum sit, ut præstantioribus honores deferatur; imo si quis velit, per nos quoque inter præcepta juris naturalis possit referri, digniores esse honorandos; id tamen officium inter illa esse referendum, quæ quis suo jure non possit exigere, sed quorum præstitorum laus alterius humanitati sit relinquenda. Verum ut quis suo jure possit honorem, aut quodvis ejus signum ab altero postulare, necessum est, ut vel imperium in ipsum obtineat, vel tale sibi jus quæverit ex pacto, aut lege per communem dominum lata vel adprobata. Huc spectat, quod Mandelslo in part. 2. refert, cum inter Lusitanos & regem Cochini post diuturnum bellum de pace tractaretur, rem diu hæsisse, quod nobiles Indi, Nairos dicti, postularent, ut Lusitani ipsis via decederent, sicut plebei, apud Indos facere coguntur. Id cum Lusitanis indignum videretur, tandem res pugna singulari fuit commissa. In qua cum Lusitanus viciisset, inde tenentur Nairos jam Lusitanis via decedere, & subsistere, quousque illi præterierint.

§. 15. Cæterum inter privatos quidem super honore atque eminentia illud pericerrimum fuerit certamen, si inter se contendant, quis promtior fuerit in honore deferendo, aut modestior in eodem deprecando. Et merito ridentur, qui super isto acrius certaverint; præsertim ubi idem sterilis, & nullo cum emolumento fuerit conjunctus. Ineptus, per medium pugnat qui prior ire lutum. *Martial. l. X. ep. 10. Seneca de Ira l. 3. c. 37. Manus honorato loco positus irasci cœpisti convivatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te aut turpior potest facere pulvis? Sic ut merito commendari debeat sententia illius principis, lata in duos ministros rhisorum gentium, super priori loco in templo contententes; ut qui stulticia inter ipsos excelleret, priori loco sederet. Add. Mich. Montaigne essai l. 1. c. 16. Nam quod Quintilianus declarat. 2. §. 2. honorem vocat pretiosissimum pauperum censum; id de existimatione simplici capiendum est. Enimvero inter principes, atque integros populos super eminentia dignitatis, & quæ inde dependet, præcedentia, majore prætextu nullis fere non seculis certatum deprehendimus. Sic ut in plurimos congruat illud apud Ovidium l. V. fastor. turbaque cælestes ambitiosa sumus. Eas circa lites quæ argumenta soleant adterri, paulo pressius considerandum. Illud igitur extra controversiam est positum, si unus principum ab altero dependeat tanquam à superiore, hunc isto esse digniorem, eique præ hoc deberi præcedentiam ex jure perfectio; ut ut fortasse pari uterque titulo gaudeat. Sic dantur exempla majorum regum, qui alios sub se habent nomine reges, revera magistratus & gubernatores provinciarum. Quidam regna sua sub aliis agnoscunt tanquam feuda, alii alio titulo. Sic apud Tacitum Agricola, vetus ac jam pridem recepta populi Romani consuetudo vocatur, ut haberet instrumenta servitutis & reges. Adherbal apud Salsitium Iugurthi: Missipa pater meus moriens mihi præcepit, ut regni Numidie tantummodo procuratorem existimarem meam; cæterum jura, & imperium penes vos P. C. esse. Et qui tædere inæ-*

quali

quali alicui jungitur, is eo ipso alterius dignitatem eminentiorem fatetur, dum ad istius majestatem comiter colendam sese obstringit. Sed & illud dubio caret, ubi princeps aliquis pro sua persona, aut tanquam caput suæ civitatis adversus alium jus præstantioris dignitatis, & præcedentiæ quæsitum ex pacto, aut per consuetudinem & patientiam alterius, cujus nulla probabilior ratio possit proferri, quam quod hic istum se digniorem agnoscat, ei juri posse inhereri, quamdiu durat iste velut character dignitatis, sub quo jus illud fuit quæsitum, Vid. *Jac. Godofred. de præcedentiâ part. 1. c. 1.* Add. quoque quæ apud *Andr. Maurocenum hist. Venet. l. 8. p. 301. seqq.* super præcedentiâ Oratoris Galli & Hispani disputantur. Et *Autoris Anonymi Memoires touchant les Ambassadeurs. p. 328.* Ubi recte monet, non recte debere tertium aliquem sibi hoc sumere, ut quæ inter alia agitentur super præcedentiâ lites, definire velit.

§. 16. Enimvero ubi nondum alicui tale jus fuit quæsitum, variis argumentis dignitas eminentior asseritur. Inter ea præcipue solet allegari antiquitas regni atque familiæ; amplitudo & opulentia ditionum, & potentia: qualitas potestatis, qua quis imperium in suo regno gerit; & splendor tituli. Antiquitatem civitatis & familiæ venerationis, quid addere persuasum vulgo est; jactantque, qui isthac nituntur, sese jam tum sua dignitate exsplenduisse, cum alia adhuc regna vilis pars servientium forent; aut cum familia illa, quæ jam novo diademate superbit, adhuc intra plebejam obscuritatem latitaret. Nefas esse de dignitate contendere adversus illum, cujus majores alterius majoribus poterant uti ministris. Esse hanc velut naturalem & communem legem, ut quæ posterior tempore producantur, prioribus subsint. Excurritur de hinc in magnificam commemorationem eorum, quæ ab isto regno, aut per familiam regnatricem præclare bello ac pace gesta sunt. Quorum novi isti parum aut nihil ostentare queant. Potentia autem venerationi terrorem quoque miscet: & non impudens solum, sed & temerarium videtur cum illo de dignitate velle contendere, cui plurima facultas nobis benefaciendi juxta atque nocendi. Et efficacissimus videtur modus ambiendi honores, si quis demonstrato suo gladio possit dicere; *si vos non vultis, hic faciet.* Sed & eminentius judicatur summa libertate gaudentem soli Deo subesse, quam legibus humanis, aut pactis degere obnoxium. Denique cum per titulum res ipsa soleat exprimi, ejus quoque splendor & amplitudo non inferiorem dignitatem arguere putatur. Vid. quoque *Andr. Maurocenus hist. Venet. l. 12. p. 484.* ubi de æmulatione Principum Italiæ agit, ea occasione excitata, quod Pius V. Cosmum Magni Ducis titulo insignivisset. Et *Petrus Suavis hist. Concil. Trident. l. V. p. m. 402.*

§. 17. Hæc & similia quamquam sat plausibiliter possint jactari; fatendum tamen est, eadem omnia per se producere duntaxat jus imperfectum, ni accesserit aliquod pactum expressum, aut tacitum, quod recepto more inesse intelligitur. Neque defunt, quibusvis ejusmodi argumentorum possit elevari. Ipsam antiquitatem in se nihil habere dignitatis, cum ea nihil notet, nisi tractum durationis, quæ vilem æque atque præstantem rem possit prosequi. Id habere omnia regna, ut sint libera, & ab alio non dependeant. Id quamdiu obtinuerint, parum interesse. Equidem quod diu aliquod regnum floruerit, indicio esse, ejus compagem consueve dispositam, idemque bene fuisse administratum. Tum seu benignitate, aut civium virtute exterum hostem de-

fuisse, aut feliciter fortiterque depulsum. Sed non minus recentes civitates commode posse disponi, & administrari, quam veteres. Imo fortasse commodius, quod harum bona instituta ex periculosis sæpe experimentis provenerint: illas autem optima quæque ab aliis jam inventa in usus suos posse transferre. Diurnam quidem fati clementiam sibi neminem posse præstare; id tamen effici posse, ne per prava instituta civitas in se trahere ruinam incipiat. Denique ex præsentibus quemlibet æstimandum; præterita non amplius, futura nondum ad nos pertinere. Neque civitates aliquod velut systema, aut concilium inter se, constituere, ut recentissimæ cuique locus sit infimus occupandus; sed quamlibet seorsim sua sibi libertate gaudere. Quod una familia in civitate aliqua diu imperium tenuerit, sæpe quidem indicio esse, minores majorum virtutem æmulatos; plerunque opes ipsam suas firmiter disposuisse, ut non ausus fuerit aliquis solio eandem dejicere. Interdum ingenio populi, à rebus novis abhorrentis, aliquam familiam diurnam imperii possessionem debere. Nonnunquam solus fati beneficium vocandum, quod Merelli Romæ sint consules. At qui recentes ad illud fastigium enituntur, reponere possunt tritum illud: *Et genus, & proavos, & quæ non fecimus ipsi, vix ea nostra putō.* Item, *Supplevit fortuna genus.* Statius Sylv. l. 3. Nihil facilius esse, quam partem à majoribus optimam hæreditatem cernere: sed suum patrimonium sibi ipsi adquirere virtutis opus esse. Sorti nascendi illos suam magnitudinem acceptam ferre; se propriæ præstantiæ. Illos aliena & obsoleta decora crepare; se propriis & recentibus enitescere. Denique summum nobilitatis gradum haberi, regem esse. Hac recentem æque, atque antiquam familiam efferri. Orundius de majestate: *Quoque die partu est edita, magna fuit.* Accommodari etiam huc potest illud *Arnobii* l. 2. *Nova res est, quam gerimus? quandoque & ipsa vetus fiet. Vetus quam vos agitis? sed temporibus quibus cæpi nova fuit ac repentina.*

§. 18. Potentia autem hætenus quidem signa venerationis apud infirmiores potest elicere, quod stultum sit illi non cedere, cui nocendi facultas. Sicuti facere *Favrinus* apud *Spartianum* *Hadriano*, arguentibus amicis, quod male cederet *Hadriano* de verbo, quod idonei auctores usupassent, non recte, inquit, suadetis familiares, qui non patimini, me illum doctiorem omnibus credere, qui habet triginta legiones. Nam plurima sunt, quæ non audent homines pertusa dicere lena. *Juvenal.* (at. 5. Enimvero si alicui regi tantum sit virium, ut regnum suum commode possit tueri, ille sane non habet, quare alicui cedat; opibus quidem superiori, sed quas ipse neque metuere, neque ambire sui conservandi causa necessum habeat. Libertas quippe in æquo posita est, quæ magnitudine opum haut quidquam distinguitur. Pateat igitur unius imperium per sexcenta millia, alterius per centum duntaxat. Idem tamen imperium hic in modica sua, quam alter in laxiore ditione obtinet: neque hic minus, quam alter finem civitatum institutarum assequitur. Ne dicam quod sola potentia, prout norat vires aliis nocendi, in se non significet talem præstantiam, quæ sit idonea etiam venerationem elicere. Nam hæc amore quopiam temperata est. Nocendi autem vires odium conciliant. Add. *Jacob. Godofred. d. iv. part. 1. c. 3.*

§. 19. Porro potestatem absolutam, & nullis legibus limitatam habere, utique majoram venerationem terrore mixtam apud subiectos conciliat: non item apud alios
prim-

principes, qui alterius absolutam potestatem in ordine ad se pro nuda libertate naturali æstimant: quæ per se nullam dat præminentiam in eum, in quem quis imperium non habet. Et cum princeps non ex propriis tantum juribus, sed & ex conditione illius civitatis, cui præest, æstimandus sit; potest utique princeps limitatus ex isthac talia habere, ut absoluto aliquo longe sit potior. Denique tituli, & quidquid est verborum usu sicut nummi valent; & cum in regem nihil præstabilius possit in veniri, quam summum imperium, sufficit si isti hoc nativo sensu, aut ex usu vulgi exprimant. Splendor aut modestia vocabulorum ipsi rei nihil addit, demirvè. (Add. tamen *Georg. Bases in elencho motuum nuperorum in Anglia part. 2. p. m. 246. seqq.* & *Antor Cardinalismi part. 1. l. 3. p. m. 375. seqq.*) Sic quod Turcarum monarcha vulgo dicitur imperator Perlarum, rex, id in se nullam isti præ hoc eminentiam tribuit. Ambitio tam autem encomiorum struem proprio titulo adponere, uti barbariem redolet; ita idem subjectos simpliciores fortasse ad venerationem movere potest, alios non potest. Quid enim intererat v. g. Imperatoris Romani, Saporess perlarum rex *fratem se Solis & Luna*, apud *Ammian. Marcellinum* l. 17 c. 5. (add. *Idem* l. 23 c. 6.) an Saturni & Veneris nuncuparet? Add. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 10.

§. 20. Ex hæc omnibus satis firmiter videtur concludi, ex obligatione perfecta, quæ in altero jus proprie dictum præsupponit, regem reverera talem non teneri loco cedere alteri regi tanquam digniori, ut ut hic conditionibus jam enumeratis præpollat; neque civitatem liberam alteri civitati liberæ, licet antiquiori aut potentiori. Quin nec civitas popularis in se videtur dignitate inferior civitate monarchia quamvis in civitate democratica nemo unus reperiatur, qui cum rege comparari possit. Unde nec civitatis liberæ legatus necessario legato regis loco cedere tenetur. Verum quia in dignitate vicaria & delicta tantum splendoris esse non potest, quantum in originaria, neque in magistratu tantum dignitatis; quantum in principe; & vero civitates liberæ cum regibus in eodem loco convenire non possunt, nisi per legatos aut deputatos; adparet sane, omnino legatum civitatis liberæ cedere debere cuicunque regi aut principi, cui summum est imperium.

§. 21. Ist hæc tamen æqualitas inter eos, qui summo sunt imperio præditi, non impedit, quo minus si opus sit, congregari queant per se aut suos legatos, aut etiam in stabile concilium coalescere. Nam si unus regum ad alterum in ipsius ditionem accedat, lex utique civilitatis requirit, ut quis hospiti domi suæ primum locum deferat; nisi forte veniat tanquam subditus temporarius. Nam ut ut in territorio suo quilibet sit summus; tamen uti legati, sic & ipsi reges fictione quadam videntur constitui extra territorium regis, ad quem ejusdem consensu accedunt, non exuto fortunæ suæ splendore. Ut enim princeps aliquis dissimulata persona, & non petita venia in alienam ditionem accedat, ego non suaferim. Sane *Gramondus histor. Gall. lib. 13*, fidenter pronunciat: *nihil peccari contra jus publicum ex larvati custodia principis*. Cujus rei tamen rationem non satis dispicio, nisi quod suspicionem ejusmodi accessus, & contemptum erga dominum territorii habere videatur. Ubi duo pluresvè in loco tertio congregiuntur, facile caveri potest, ut ne unus alteri prælarus videatur. Nam & conclavia licet comminisci, ut judicari nequeat, quis in his prior aut dignior locus sit. Quo fine à multis in ejusmodi

congressibus adhibitæ mensæ circulares. *Ausonius in ludo septem sapientum. Recte olim incertum Delphicus lusi Deus Quærentem, quisnam primus sapientum foret: Ut in orbe tereti nomina eorum inscriberet, Ne primus esset, ne velimus quispiam.* Possunt etiam ab initio protestari, se te citra ullam præcedentiæ considerationem congressuros, sed promiscue sessuros prout cuique lubitum, aut prout casus tulerit. Sicut de Brachmanibus Indorum sapientibus refert *Philostatus de vita Apollonii Thyanæ* l. 3. *Nullum regi præcipuum locum assignantes, quod apud Græcos Romanosque maximi æstimatur: sed ut cuique in mentem venit accubere.* *Lucian. epist. Sat. τὸ γὰρ ἡδίστον καὶ συμφωτικώτερον ἢ ἰσοτιμία ἐστὶ. Iucundissimum & convivii aptissimum æqualitas.* Add. *Athenæus deipnosoph. lib. 1. cap 4.* Idque eo facilius procedit, si isti principes dissimulata dignitate conveniant, & citra consuetam pompam. Quo ipso tæstantur, sibi super dignitate curam aut contentionem hautquidquam fore. Sed si hoc displiceat, forti res potest committi, idque ut vel semper quis illum locum retineat, quem semel est sortitus, vel ut ordo per sortem constitutus deinceps in orbem eat. Atque hæc facilius adhuc procedunt, si legati dunataxat congregiantur; præsertim cum circa hos aliud adhuc sit medium collisioni vitandæ, si non idem omnibus, sed disparis valoris velut character à suis principibus tribuatur. Nam isti dignitatum gradus, cum ex mera impositione oriuntur, facillime plurimis modis variari possunt. Vid. *Autor Anonymus des Mémoires touchant les Ambassadeurs.* p. 428. Nec insuper habendum, quod Rex Persarum Abbas in convivio, qui sectæ Persicæ addicti erant, à dextris, qui Turcicæ, à sinistris collocaret; quod manus dextra sit honoratior apud Persas, sinistra apud Turcas: prout memorat *Petrus de Valle Itin. part. 2. ep. 5.* Add. *Jacob. Godofr. d. tr. part. 3.* Et quæ super controversia super præcedentia inter Legarum Gallum & Hispanum Romæ & Tridenti agitata sunt ap. *Petrum Suavem hist. Concil. Trident. l. 8.* Ubi tamen observandum, valorem ejusmodi characterum communi Principum consensu esse definiendum. Nam si unus proprio ausu novum characterem comminisci, suoque ministro imponere velit, ex quo hic apud alios certum honorem prætereundum instituat, cæteri se istius arbitrio non teneri recte excipient. Vid. jam citatus *Autor Anonymus* l. d. p. 534 *seqq.* Quamquam fatendum sit, sæpe præstare istam æquanimitem, quam Agefilaus præ se tulit, cum in choro loco obicuro constitueretur: *bene habet, inquit, ostendam enim non loco virum, sed viro locum co-honestari.* *Plutarch. apoph. Lacon.* Aut Damonidas, qui in simili casu dicebat: *bene factum, invenisti enim hujusquoque stationis ornanda rationem.* *Idem apoph.* Addat. quoque *Idem symposiaco* l. I. c. 2. 3. & in convivio septem sapientum. Obiter quoque addendum commentum Alfonsi XI. qui ut aliquo modo componeret antiquam litem super præcedentia inter civitatem Burgensem & Toletanam, antequam litis ulla mentio fieret, dum in concilio sententias perrogat: *Toletanos, inquit, scio imperata libentissime facturos, loquantur Burgenfes.* Qua regis oratione conquievit, cum utrique se prælatos existimarent. Toletani quidem, quod rex ante omnes eorum nomine locutus esset: Purgenses vero, quod primi omnium per se sententiam dixissent. Apud *Hieron. Oforium de rebus gestis Eman. l. 1.* Add. quoque *Gramondus hist. Gall. l. 3. ab initio.*

§. 22. Quod si autem inter plures æquales societas aliqua duratura sit instituenda, & singuli loci æqualitatem retinere velint, neque circa locum fors aut alternatio placeat, alia ordinis ratio superest, quæ iidem fortis instar habet, neque dignitati alicujus fraudi po-

potest esse; ut nempe eo quisque ordine in communi conventu sedeat quo in eundem fuit receptus. Id quod imprimis locum habet inter eos, qui societati jam constitutæ deinceps accedunt. Nam illis, qui primi societatem constituunt, locum forte aut per conventionem attribui præstiterit. Et quia in plurimis conventibus & collegiis id usurpatum, ut secundum ordinem receptionis locus cuique assignetur; hinc *Grotius* l. 2. c. 5. §. 2. i. tanquam universale pronunciatum ponit: *naturalem inter socios hunc esse ordinem, prout quisque in societatem venit.* Add. *Bæclerus* ad d. l. l. 1. D. de albo scribendo. l. 1. C. de consul. l. ult. C. de tiron. l. 1. C. de præpos. Jacri cubiculi. l. 2. C. de præf. prætor. l. 10. C. de professor. Jac. *Godofr. d. tr. part. 2. c. 3. §. 17. 18.* Ubi sciendum, in ejusmodi societatibus priorem aut posteriorem locum haut quidquam notare eminentiorem aut tenuiorem dignitatem; sed esse nudum ordinem inter pares dignitate; ac inter tales revera tinere tritum illum versiculum: *ultimus & primus sunt in honore pares.* Nam illud *Ausonius* panegy. ad *Gratianum*: *nulla est quidem contumelia secundi, sed ex duobus gloria magna prælati* locum duntaxat habet, cum prælatio ob majorem in prælato præstantiam facta est. Sed & illud *Grotio* d. l. notatum, eundem morem antiquitus in Christianorum regum ac populorum conventibus, quibus ad constituendam Ecclesiæ velut universalis corpus concurrebant, obtinuisse, ut qui primi Christianismum professi forent, in conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcederent cæteros. Quo argumento nonnullis præcique niti placuit ad asserendam sibi præ cæteris præminentiam, tanquam jure sibi debitam, etiam in aliis quibuscunque congressibus. Enimvero ut in istis conventibus sacris forte non sine ratione dictus ordo fuit observatus: tamen ut in omnibus aliis congressibus idem observetur, aut ut ex sola antiquitate professionis Christianæ eminens præ alius dignitas alicui generetur, necessarium non videtur. Præterquam enim quod inter decreta religionis Christianæ est, *τῇ τιμῇ ἀλλήλους ἀσπάζεσθαι.* *Roman. XII. 20.* Add. *Philip. II. 3.* etiam in conciliis multis sacerdotes primas partes egerunt; seculares in accessorii fere locum venerunt, ac decretis illorum stare jussi. Sed quidquid hujus sit, non statim qui in certo conventu ob certum respectum, qui ipsius dignitatem in universum haut quidquam afficit, alteri cedit: is ubique, & quando ejus respectus ratio non amplius habetur, alteri tenetur cedere. Sicut & in civitatibus videmus quosdam diversis interesse collegiis, & in uno collegio alteri loco cedere; extra illud autem, aut in alio collegio priorem præ eodem locum retinere.

§. 23. Enimvero illud manifestum est, imperio hanc vim inesse, ut prælationem tribuat per modum perfecti juris valituram adversus eum, in quem exercetur. Nam utique præstantius est imperare, quam parere; alterius voluntatem suæ voluntati habere obnoxiam, quam ad alteram sele attemperare. Et necessum est, ut in me adversus illum existat veneratio, cui & protectionem meam debeo, & qui meæ poenæ ad jussu suæ obeunda me potest compellere. Sic ut imperium per se inæqualitatem inter homines introducat. Et si præter venerationem, quæ muneri ejusdem debetur, possit etiam peculiaris existere æstimatio, ex singulari imperantis præstantia proveniens. Nestor apud *Homerum* *Iliad. α.* *Neque tu Pelide velis contendere cum rege ex adverso; nam nunquam æqualem sortitus est honorem Scepriiger rex, cui Jupiter honorem dedit.* Et si Achilles magis ductum Agamemnonis, quam imperium proprie dictum agnoscebat. Sed &

illud apertum est, quo amplius est imperium, & efficacius, eo majorem id dignitatem imperanti apud subjectos circumponere. Quin ipsa imperii duratio, etsi per se ad vim ejusdem nihil faciat, imperantis tamen dignationem non mediocriter auget. Id tamen non obstat, quo minus subditus eum, qui ipsi imperat, hinc honoris fundamentis exaltat, quæ quæ tantum jus imperfectum producant. Unde nimis ambitiosum erat, quod Imp. Hadrianus æmulum sese in quovis artis genere eminentibus ferret. Item quod Alexander, cum apud Homerum legisset, Græcos vovisse, ut Ajacis aut Diomedis aut Agamemnonis fors exiret, dixerit: *occiderem illum, qui me tertium nominasset*. Nam ducis gloriæ nihil detrahit, robustiores sub se habere bellatores. Non de nihilo tamen apud *Tacitum Agric.* Domitianus judicabat: *ducis boni Imperatoriam esse laudem*. Inter eos vero, qui in eadem rep. vivunt, existimationi intensivæ certam velut mensuram constituere, & ad præcedentiam præ altero perfectum jus concedere illius est, qui summum in civitate habet imperium. Quem iste locus cuique assignaverit, eum uti adversus concives recte tueri quis potest: sic & eidem omnino adquiescere tenetur. Vid. l. 3. D. de officio pratoris. Recte quoque emeritus iste centurio apud *Livium* l. 42. c. 34. *aquum est, omnia honesta loca ducere, quibus rempublicam defensori sitis*. Et licet forte unus vel alter præter meritum præstantioribus videatur prælatus; tamen nihilo secius tanquam contemtor potestatis summæ plecti poterit, qui aut illorum locum velit sollicitare aut suo contentus non esse. Vid. l. 1. C. ut dignit. ordo servetur. Huc spectat etiam, quod Solon apud *Diogenem Laërt.* aulicos calculis assimilat. Nec incommode huc trahi potest illud M. Terentii apud *Tacitum A. VI.* *Non est nostrum aestimare, quem supra ceteros, & quibus de causis extollas. Tibi summum rerum judicium dii dedere; nobis obsequii gloria relicta est*. Uti & illud *Luciani* iudicio vocalium: *Est pulcrum, unamquamque litteram in eo ordine, quem primum sortita est, manere: transcendere vero eo, quo non oportet, ejus est, qui jus & æquum solvit. Et qui primus vobis hac leges finxit & formavit ordinem, per quem sua quibusque literis presidentia dignitas firmiter permanet, desinunt Plinius l. 9. epist. 5. Discrimina ordinum dignitatumque, si confusa, turbata, permixta sint, nihil est ipsa equalitate inæqualius*. Recte tamen fecerit princeps tollendis hominum ambiciosorum querelis, si in assignando loco honoratiore fundamenta dignitatis, supra enumerata, insuper non habeat: ac in primis singularia in rempublicam merita, quæ eminente potius existimationis gradu, quam pecunia, aut similibus præmiis is remunerari inter subtiliores regnantium artes est. Vid. *Xenophon. Cyropæd.* l. 8. ubi memorat: quo ordine Cyrus convivas suos collocaverit. Eoque magis, quod nisi dignitas & prærogativa eminentium civium mensuretur ex beneficiis & auxilio, quod ab ipsis in tenuiores proficitur, aut profici potest, inter inania sit referenda. Quia tamen molestum foret principibus, si quidem semper cuique ex intrinseca sua dignitate locus foret assignandus, tam sæpe suorum civium recensionem instituere, in qua non posset non longe maxima pars eorum offendi, cum plerique non eos soleant numerare, quos à tergo reliquerunt, sed quos sibi prælatos cernunt: expeditissimum visum, saltem primariis civibus ex muneribus, quibus in rep. funguntur dignationem assignare. Add. *Baco serm. fidel.* c. 53. Ubi itident querelis ansa præscindetur, si merentibus, & idoneis talia munera conferantur; alias enim obtinebit illud *Claudiani in Entropium* l. 2. *Quis non Consule tali vilis honor?* Si que

que ipsorum munerum ordo apte sit dispositus. Ordo autem munerum in republica in universum hic maxime videtur concinnus, si eo major cuique adhæreat dignatio, quo præstantiora negotia, & ad summam reip. plurimum facientia per id obeantur, & quas nobilissimas animi artes requirant. *Ovidius metam.* l. 13. *Ratem qui temperat antea Remigis officium.* Apud *Homerum Iliad.* α. præstantia muneris sanguini, ac fortitudini præferitur. Sic enim Nestor ad Achillem: *Si vero tu fortis es, deaque te genuit mater: At hic quidem potentior est, quia pluribus imperat.* Fit tamen aliquando, ut quibusdam muneribus in republica quo plus honoris, eo minus imperii & potentiae tribuatur, & vice versa; ne dignitati circumpositæ opes magistratus in perniciem reip. arment. Vid. *Bodinus de republica* l. 3. c. 6. p. m. 501. In singulis autem munerum generibus eo dignior quisque habeatur, quo nobiliore opera fungitur. Et si & hoc sæpiissime contingat, ut unum quidem munus in se altero sit nobilius; non statim tamen omnes & singuli, qui nobiliori muneri operam dant, omnibus & singulis in altero munere constitutis præferantur; sed ut v. g; qui princeps est in posteriori munere cedat quidem ei, qui priori in munere primas obtinet, reliquis tamen omnibus primo subordinatis præferatur. Illud rarius est, ut ex homine munus dignationem mutuetur; quod Thebis officio Telearchæ contigit, postquam Epaminondas id gesserat. Vid. *Plutarch. in preceptis gerenda reip.* Et si circa intrinsecam insignium honoris & dignitatum æstimationem verum sit illud *Salustii Jugurth.* *Perinde, quasi prætura, & consulatus, atque omnia alia hujuscemodi per se ipsa clara, & magnifica sint: ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virus est.* Nec insuper habendum illud *Antisthenis*, qui aliquando Atheniensibus tuadebat, ut asinos decernerent equos esse. Quod cum illi à ratione alienum dicerent; At, inquit, duces apud vos fiunt, qui nihil didicerunt, & tantum decreto vestro declarati sunt; apud *Diogenem Laertium* l. VI. Quod si vero ipsi cives inter sese super loco conventionem ineant, aut si in aliqua civitate certus ordo sit per consuetudinem introductus, utrumque legis vim obtinebit, siquidem à supremo imperante ipsi non fuerit contradicendum. Vid. l. 2. C. *ut dignitatum ordo servetur.* Notandus quoque locus apud *Suetonium Vespasiano* c. 9. *Uti natum esset, utrumque ordinem non tam libertate inter se, quam dignitate differre, de jurgio quodam senatoris, equitisque Rom. ita pronunciavit: Non oportere maledici senatoribus: remaledici civile fasque esse.* Cui conspirat illud *Sophoclis Ajaxe* *flagell.* *ἐγὼ γὰρ ἀνδρὶ συγγνώμην ἔχω κλύοντι Φλαῦρα, συμβαλεῖν ἐπὶ κακὰ.* Nam ego quidem illi ignosco, qui maledictis provocatus remaledicit.

§. 24. Quod si autem inter se sint comparandi eminentes viri diversarum civitatum, patet, fundamenta intensivæ exstimationis ne inter hos quidem aliud parere, quam aptitudinem recipiendi venerationem ab his, qui istis fundamentis minus pollent. Idque si præstantior ille in civitatem alterius tanquam peregrinus veniat, siue in loco tertio congregiantur. Nisi princeps civi suo injunxerit, ut peregrino cedat; aut tertius apud quem convenitur, rem definiverit, aut conventionem vel consuetudine res sit decisa. Adeoque ne ipsa quidem præstantia muneris, quod quis in sua civitate gerit, jus ipsi dat sese præferendi civibus alienæ reip. qui tali dumtaxat munere gaudent, quod ipse in sua civitate præcedebat. Nam quod jus valet adversus cives, id non statim valet adversus alios. Prorsus uti leges aliarum civitatum nos haud-

quidquam stringunt. Add. *Memoires de Vroquesfort touchant les Ambassadeurs* p. 519 seqq. Neque obstat, quod extraneus ille titulum ejus, quicum contendit, in ipsius civitate præcellit. Nam in cujusque civitatis arbitrio est, quem valorem apud se velit imponere titulis, aliisque honorum insignibus, quæ abs se aut aliis collata sunt. Quin & officiorum, quorum amplitudine ut plurimum dignitates mensurantur, diversus apud diversos valor. Ipse quoque solidæ artes alibi plus, alibi minus æstimantur. Sicut alibi pacis, alibi belli artes pluris fieri notum est. Cum primis autem circa vocabula dignitatum gradus experientia observandum, quod illa non solum diversis in civitatibus diversas notent dignitates, sed etiam in eadem civitate aliquando plus, aliquando minus valeant: prout tractus temporis aliarum quoque rerum pretia minuere aut intendere sœvit. Scilicet existimationis exteriora signa valorem determinatum habent ex inpositione singularum civitatum; eîs fundamenta existimationis intensivæ in se, & prout sapientibus æstimantur, valorem ubique suum obtineant. Unde nulli non virtuti, & eximiiis artibus, aut functionibus suus est honos. Sed ex illis solis certa honorum insignia suo jure apud externos postulare nemo potest, nisi modis supra dictis jus illud sibi quæsierit. Verum quia insignia honorum ubique ob eximæ virtutis opinionem tribui præsumuntur, cultissimæ quæque gentium exterorum honoribus eandem fere venerationem solent deferre, quam ipsorum civitas iisdem assignat. Id tamen ex civilitate & humanitate, non ex obligatione aliqua perfecta præstare videri volunt. Quanquam nec desunt, apud quos extranei honoris in exiguo sunt pretio. Sic enim *Ciceroni* peregrini nonnulli, splendidis familiis orti, vocantur non absolute, sed domi, aut ap. suos nobiles; scilicet quod peregrinæ nobilitati Romæ non idem esset valor, atque in tua cuique civitate. *Ejusdem* est vox valde intolerans in orat. pro *M. Fonte*: *An si homines ipsos spectare convenit, non modo cum infimo cruce Romano, quisquam amplissimus Gallie comparandus est?* Sic quis ignorat, quatenus honos Olympionicis apud Græcos quondam habitus? Quo nomine eorum levitatem perstringit *Cicero* pro *L. Flacco*. Eundem si apud alios, quæis tantæ æstimationæ non fuerunt vires corporis, aut dexteritas, exhiberi sibi postulascent, rideri merebantur.

§. 25. Denique cum plurimas apud gentes natalibus aliqua dignitas judicetur adhærere, hoc loco non abs re fuerit curatius inquirere, quidnam nobilitati sanguinis sublit, & quo illa in se spectata valore sit æstimanda. Quam vix ullibi majoris fieri putaverim, quam apud Indos, de quibus *Hieron. Orosius* de reb. gest. *Emanuel* l. 2. *Si vir ignobilis nobiles attingat, nobilitatem contaminari, genusque pollui censent, & tam insignem injuriam illata cadê miseriis hominibus, qui in eos inciderunt, ulciscuntur. Idcirco qui nobiles non sunt, quoties iter faciunt, voces edere coguntur. Nobiles vero cum eos adventare ex vocibus illorum præsentiant, eos despectere de via jubent: & sic fit, ignobiles mortis, nobiles macula sempiterna periculum depellant. Illis neque nobilitatem obscurari flagitiis, neque generis obscuritatem illustrari viris concessum est: sed omnibus illa conditio necessario subeunda, in qua majores illorum versati sunt. Idem nobiles, quos Malabarica lingua Nairos vocant, id sibi privilegium asserunt, ut cum alienis uxoribus concumbant, quando, & ubi placet. Et si illorum quis apud uxorem sit, (cujus signum est clypeus ad fores positus,) maritus non*

non audet in propriam domum introire. *Phil. Baldeus descript. ora Malabar. & Coromandel. c. 26. & de Idololatr. Indorum part. 2. c. 16. Mandelsloh. itiner. l. 2. c. 10. Add. Abrah. Rogerius de Braminibus c. 1. 2. Diodor. Siculus l. 1. c. 74.* Id igitur in aprico est, natales nobiles per se haudquidquam tribuere præstantius temperamentum corporis, utur sæpe bonitas alimentorum aliquid huic faciat; aut præstantiorem animum, eximiamque vim ingenii: sed plebejis ex natalibus æque feliciter hæc posse provenire. Nec alio ordine in producendis nobilibus, quam plebejis, natura procedit. Sed & pari sanctimonia plebejorum quam nobilium matrimonia coluntur aut coli possunt. Nec facile quis præstiterit, minus frequenter auratos thoros ab adulteris persultari, quam modicas spondas. Imo apud *Euripidem Hippolyto Coron.* de adulteris dicitur: *ὃς ἡμιγυναικῶν δόμων τόδ' ἤρξε ἡλείαισι γίγνεσθαι κακόν.* Claris è famulus hæc labes cepit adspersi in femininum genus. Adeo ut si vel maxime virtus parentum in prolem semper transfunderetur; multis tamen difficillimum sit futurum probatu, abs prima stirpis origine intraminatum, & citra alieni mixturam sanguinem ad sese demissum. Vid. *Dro Chrysothomus orat. XV. post initium. p. m. 2; 6.* Et *Grotius l. 2. c. 7. §. 8.* Sed nec illud vulgatum, *fortes creantur fortibus & bonis*, adeo citra exceptionem est, quin in contrarium æque invaluerit, *heroum filii non æ.* Marius apud *Salustium Jugurth. Majores eorum omnia, quæ licebat, illis reliquere, divitias, imagines, memoriam sui præclaræ virtutis non reliquere, neque poterant; ea sola neque dono datur, neque accipiunt.* Porro plebeji non semper deterius educantur, quam nobiles; imo sæpe quo plura his media indulsit fortuna bene excolendo animo, eo turpius iisdem ad luxuriam, fegnitiam, aliorumque vitiorum alimenta abutuntur. Recte *Plato Alcibiade I. Bene natos, si & bene educati fuerint, probabile est ad virtutem perfectos fore.* Et ipsa res ostendit, multos nobilium degeneres majorum gloriam obfuscasse. *Aristoteles Rhetoricorum l. 2. c. 15: Est autem nobile (δυσπὴς) ex generis virtute; generosum (ἡμιγυναικῶν) vero ex eo, ut non deficiat à natura. Id quod plerumque non accidit nobilibus, sed sunt multi abjecti.* Add. *Stobæus serm. 84. 85.* Multos quoque obscuro natos loco per suam virtutem ad summa profectos constat: nec solus *Tydidès* melior patre. Quamquam autem *Isocr. encom. Helenæ* nobilitatem inde commendat, quod non unicæ tera fortunæ bona, celeriter aut intereat, aut transeat ad alios, sed semper ap. eosdem maneat, eoque pulcerrimum liberis patrimonium eam relinqui; tamen ni vel propria virtute sis subnixus, vel eo nomine peculiaribus juribus in civitate fruaris, merito inter inania est referenda. Inde in ipsa quidem natura nulla adparet necessitas, quare aut in munera, aut in existimationis paternæ gradum solos ob natales filius debeat succedere: præsertim cum ultimo demum omnes ex eadem stirpe genus deducamus. Marius apud *Salustium Jugurth. Ego naturam unam & communem omnium existimo, sed fortissimum quemque generosum esse.* Ille autem non tam majorum quam propria æstimatur præstantia, qui sequitur illud *Tibulli lib. 4. Quamquam antiquæ gentis superant tibi laudes. Non tua majorum contenta est gloria fama, Nec queris quid quaque iudex sub imagine dicat. Sed generis præcor contendis vincere honores. Quam tibi majores, majus decus ipse fulvius.*

§. 26. Nihilominus multis civitatibus placuit, ut præclare meriti cives statum illum, certis privilegiis, certoque existimationis gradu donatum, in quem ipsi per civitatem sunt locati, in sobolem suam per nativitatem velut aliquam hæreditatem trans-

mitterent. *Lesbonactes orat. hortatoria*: τὸν τοῖς δόξαις αὐτῶν ἀγαθῶν γινόμενων οἱ παῖδες δὲ θυμὸς νομιζοῖται. *Eorum, qui periculosis temporibus strenue se gesserunt, posterius nobiles habentur.* Sane enim natales nobiles præ plebeis naturaliter nihil habent eximii; sed ea prærogativa oritur ex impositione & indultu civitatis, quæ constituit, ut certus status, cui annexa certa jura, gradusque existimationis, in aliquem semel collatus ad ipsius posterum citra novam collationem per solos natales derivetur. Qua impositione sublata, vel splendissimi natales à plebeis ne hilum quidem discrepabunt. Add. *Huarius scrut. ing. c. 16. p. m. 488, seqq.* Unde quando princeps plebejorum inter nobiles transcribit, in ipsius natura, ortuque nihil immutat, nec novum aliquem vigorem ejus animo infundit; sed jubet ipsum centeri statu plebeis contradistincto, quem una cum adhærentibus jurbus ad posterum suum sit transmissurus. Cui illustrando facit commentum Amasis regis Ægyptii, qui ut ostenderet, obcuritatem generis non obesse, quo minus regi sibi facto honos exhiberetur, auream pelvim, in simulacrum dei conflatum adorandam exposuit. *Herod. Eut.* Vice versa si quis ordine nobilium ejiciatur ob delicta, aut quod legibus nobilium in sua civitate positus conformem sese non gesserit, ejus sane neque natura, neque animus mutatur, aut quem ex majoribus traxit sanguis; neque efficitur, ut nobilibus parentibus non sit natus; sed adimitur duntaxat ipsi status, atque jus nobilitati in ea civitate competens. Quo facto statim plebejus est. Quemadmodum neque legitimatio, neque natalium restitutio aliquid in natura mutant, sed meros tribuunt effectus morales. Quo sensu capiendum est illud apud *Eurip. Phœnissis*: ὁ μὴ καλὸν, ἅπῃ ἔφυ καλὸν, ἐδ' οἱ μὴ νόμι μοι παῖδες, ματρί λόχδμα, μίασμα πατρός. *Nam id quod honestum non est, non fit honestum unquam, neque liberi illegitimi, matri turpis partus, patri probum.* Vid. *iii Cod. de jure jur. annolorum. § de natal. restituendis.* Huc facit, quod *Nic. Machiavellus hist. Florent. l. 3.* tradit. Cum post oppressum ducem Athenarum summa rerum Florentiæ ad plebem rediisset, exclusis lege à magistratu gerendo nobilibus Bencho Boundelmontio, equestris dignitatis viro, ob strenuam operam in bello Pisano navatam, præmii loco fuisse datum, ut in populi classe censeretur, seu pro plebejo, haberetur. Idem beneficium aliis nobilibus collatum refertur ab *eadem l. V.* Et apud Romanos P. Clodius per adoptionem à Patriciis ad plebem transibat, ut tribunus pl. posset fieri.

§. 27. Fatendum tamen est, plerasque gentes in conferenda nobilitate præstantes quasdam artes & egregia merita respexisse. Quibus qui enituerat uti recte reliquos dignatione eminebat; ita largius judicabatur æstimari virtus cujus præmia ad istos quoque derivarentur, quos natura quilibet quam carissimos habet. Præsertim cum ea res speraretur civium virtutem extimulatura, acrius affectandis ejusmodi præmiis. Simul proles ista, domesticis exemplis excitata, parentum virtutem æmulatura credebatur, splendoremque illum iidem, quibus partus erat, artibus tuitura. Nec minus putabantur parentes operam daturi, ut quantum in se prolem sibi non indecorem reip. repræsentarent. Cui consequens erat, ut postquam nobilitatem sorte nascendi adquiri receptum fuit, curiole circa deligendas uxores versarentur nobiles, ne dispari se genere miscentes proli suæ ista jura interverterent: an ut æqualium potius, quam inferiorum filiæ in consortium ejus dignitatis adfiscerentur, aut ne nobiles pauperulæ post ditium mercatorum filias haberentur. Ac ne proli fortasse super natalibus lites olim moverentur,

tur, accurate majores longa serie annotare rationis erat. Cum contra plebejis super-
vacuum foret, avos proavosque ambitiose disponere; quippe quibus ex natalibus nihil
privilegii, sed propria cuique virtute & industria nitendum.

§. 28. Hicce illustrandis non abs re fuerit Romanorum super nobilitate instituta
curatius excussisse. Ut igitur suam illam hominum colluviem Romulus in iusti
formam populi componeret, ex universa multitudine centum delegit, consilio sibi
præstò futuros, quos Patres adpellari placuit, exprimendo muneri aut propter ætatem:
reliqui plebs manere. Istorum progenies patricii dicti, simplicissima denominatione,
quasi Patrum posterì; aliis ideo, quod hi soli patres suos possent ostendere: cum cæte-
ra turba fugitivorum fuerit, nec valentium proferre patres ingenuos, verbo, terræ fi-
lii. Vid. *Plutarch. Romulo, & quæst. Romanis*. In eam rem argumento usi sunt, quod quo-
tiens patricii convocarentur à regibus, præcones quemque suo ac paterno cicerent no-
mine; plebejos vero ministri quidam cornibus bubulis confertim buccinantes in con-
cionem excitaverint. Et si more suo *Dionys. Halicarn. antiq. Roman. l. 2.* institutum hoc
mollius interpreteretur, evocationem patriciorum per præcones honoris, plebis per cornua
celeritatis causa factam asserens. Contra *Dionysium* tamen viderur valere illud *De-
cii* apud *Livium l. X. c. 8.* *En nunquamfando audistis, patricios primo esse factos non de coelo
demissos, sed qui patrem cire possent, id est, nihil ultra quam ingenuos? Consullem jam patrem
cire possum, avumque jam poterit filius meus.* *Juvenalis sat. 8:* *Et tamen ut longe repetas, lon-
geque revolvas Nomen, ab infami gentem deducis aſſilo. Majorum primus quisquis fuit ille tuo-
rum, Aut paſtor fuit, aut illud, quod dicere nolo.* Unde adparet, ad primævam in
urbe Romana nobilitatem acquirendam suffecisse, ut quis ex legitimo natus esset ma-
trimonio, parentibus ingenuis. Scilicet *in novo populo omnis repentina atque ex virtute nobi-
litas est.* *Livius l. I. c. 34.* Inde quoque est, quod patricii solis sibi gentem esse jactarent,
ipſosque inter se gentiles esse. Sic enim gentiles definiuntur à *Cicrone in Topicis*: *qui
inter se eodem nomine sunt, ab ingenuis oriundi, quorum majorum nemo servitutem servierit,
qui capite non sunt deminuti.* *Boetius* itidem in *Topicis*: *Gentiles sunt qui eodem inter se nomine
sunt, ut Bruti, Scipiones; quod si servi sunt, nulla gentilitas esse potest. Quod si libertinorum nepo-
tes eodem nomine nuncupantur, gentilitas nulla est, quoniam ab ingeniorum antiquitate gentilitas
ducitur.* *¶* *Ctus Cayus instituit. Libertinorum aut servorum gentilitas non est.* Et si posterioribus
temporibus plebejos quoque gentem sibi asseruisse constat. Add. *Franc. Connanus com-
ment. jur. civil. l. 2. c. 11.* Sic hodieque linguæ, quæ ex Latina profluxere, nobiles solent
vocare gentiles homines. Enimvero cum deinceps plebeji quoque honesta cum ingenuis
inirent connubia, & lapsu temporum labes illa, si quæ fuit, sordidæ originis exoleſce-
ret; inde ut alia differentia à plebejis distinguerentur patricii, sacris gentilitatis institutis
peculiarem sibi sanctimoniam circumponere sunt aggressi. Quo nomine sibi solis defer-
ri posse magistratus contenderunt; quasi qui soli haberent auspicia. Vid. *Livius l. IV. c.
2. VI. cap. 42. X. 7.* Quod ludibrium tamen postea plebs non immerito explòſit.
Quamquam & plebejorum quidam, eludendæ isti patriciorum prærogativæ, privata sibi
sacra instituerunt. Quæ cum in hæredes transirent non sine onere, quomodo per coëm-
tiones extincta sint, docet *Cicero pro Muræna*. Add. *Godofr. ad Ciceronis epist. famil. VII. 29.*

§. 29. At cum deinceps senatoria dignitas, & magistratus, qui hæctenus penes solos
patricios

patricios fuerant, cum plebe communicarentur, factum est, ut Romani dehinc nobilitatem non tam ex antiquitate generis & patriciati, quam multitudine imaginum æstimarent. Ex quo tempore familiæ nobiles in patricias & plebejas distingui cœptæ. *Livius l. X. c. 7. Numerarentur triumphis plebejorum: jam ne nobilitatis quidem suæ plebejos pœnitere. Idem l. VI. c. 37. Ex ea die in plebem ventura omnia, quibus patricii excellant, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem.* Equites autem ex institutis civitatis Romanæ nobiles proprie loquendo non erant. Nam quod est apud *Tacitum Agricola*, cum habuissê utrumque avum procuratorem Cæsaris, *quæ equestris nobilitas est*; hunc habet sententiam: ut eorum, qui ex senatoriis sunt familiis, nobilitas ex magistratibus curulibus æstimatur; ita inter equites procuratorem Cæsaris fuisse aliquod instar nobilitatis habet, cum post præfecturam prætorii vix splendidius munus in illum ordinem ut talem cadat. Sic igitur posterioribus temporibus Romæ nobiles non constituiebant peculiarem ordinem, & per insignia jura à reliquis distinctum; sed prout quis multos fumos Equitum cum Dictatore magistratibus in atrio disposuerat, aut propria virtute ad honores aspiraverat, ita majorum, aut propriis meritis nobilis censebatur. Quo facit illud *Claudii paneg. de Probrino & Olybrii consulatu: Quemcumque requires Hac de stirpe virum certum est de consule nasci. Persæces numerantur avi, semperque renata Nobilitate vigent.* Quanquam autem Romæ multi magistratus non minus belli quam pacis tempore valebant, puta, dictatores, magistri equitum, consules; prætores: tamen quia pax est velut ordinarium tempus reip., bellum extraordinarium, adeoque magistratus isti & adpellatione, & indole sua pacem magis quam bellum viderentur spirare; adpareret, paci magis quam bello originem suam debere nobilitatem Romanam. Neque vero congruens erat, ex simplici virtute bellica, & quæ non esset conjuncta cum munere & artibus ducis, nobilitatem derivare, quæ quidem peculiarem ordinem, & multis juribus præfulgentem constitueret in tali rep., in qua communis omnium civium velut professio erat militia. Sic igitur apud Romanos nobilitas non tribuebat peculiarem ordinem in civitate, nec ex illa aliud fere emolumentum, quam quod majorum imagines aditum ad honores faciliorem panderent.

§. 30. Ex hiis manifestum est, ab ista diversum esse genium nobilitatis hodiernæ in plerisque Europæ regnis. Nam apud nos nobiles peculiarem ordinem constituunt, à reliquis civibus dignitate & eximiis juribus distinctum. Dein nobilitas etiam citra officium publicum confertur ab eo, qui summum in rep. habet imperium, & quidem non ita frequenter togatæ, quam bellicæ virtutis intuitu. Cujus rei inter alia argumentum est, quod nobiles familiæ tam inter se, quam à plebeis distingui soleant insignibus, quæ clypeo sustinentur, imposita galea, & inde armorum nomine veniunt. De quorum antiquitate testari potest illud *Diodori Siculi l. V. c. 30. Arma Gallis sunt scuta ad staturam hominis porrecta, & insigni proprio variegata. Quidam aneas bestiarum imagines, tam ad defensionem, quam ornamentum affabre jaculas præferunt. Aneis præterea galeis cum magnis appendicibus ad prolixam ostentationem factis capita muniunt. Nam vel cornua affixa, vel avium quadrupedumque facies in illis expressas habent.* Addat. *Hobbes Leviath. cap. X.* De causis autem, quare virtuti bellicæ tantum istæ nationes detulerint, cum apud Chineses contra eruditi militares viros præcedere soleant, ita est habendum.

Equi-

Equidem in se non minoris sunt, quæ togati in remp. possunt conferre, quam quæ sagati. Leges salutare condere, jus integre dicere, opes civitatis per artes & commercia introducta augere, eloquentia populi tumentes animos mulcere, & in quam partem expediat flectere, consilio exterorum conatus adversum nos subtiliter investigare, atque eludere, præclarissima utique sunt, & quovis honore digna. Neque ista tamen semper, apud imperitos inprimis, sat ample æstimantur, tum quod artes, ex quibus talia promanant; non adeo in oculos incurrunt, & à plebe parum intelligi possunt; tum quod cum tranquillitate quadam, & citra impetum atque periculum sese videantur explicare. Quæ omnia in virtute bellica secus sunt. Atque inde, quanquam administratio togata citra fortitudinem atque firmitatem animi non possit obiri; longe tamen splendidius creditum apud Martii spiritus populos, & qui sanguine quam ludore rem quærere mauerunt, contra tam terribilem armorum adparatum, & ubi præsentem omnia mortem intentant, intrepidum offerre pectus, & pretiosissimam rerum humanarum periculo exponere, ut cæteris eo tutius ævum exigere liceat. Add. *Arist. probl. sect. 27. quæst. 5.* Sic & plerisque in regnis Europæ nobiles prædia sua feudorum nomine possident, à multis immunia oneribus, quibus plebejorum bona premuntur, ut isti militarem operam reip. præstent. Cujus rei origo videtur insinuari apud *Lampridium Alexandro Severo*: *Sola quæ de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus & militibus donantur; ut eorum nia essent, si heredes illorum militarent, nec unquam ad privatos pertinerent, dicens: attentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent.* Inde quoque nobilibus mercaturam exercere insolitum, non quod illa in se habeat quid inhonestum & tordidum; sed ne per eam nobiles à studiis militaribus abstrahantur, & feuda sua atque privilegia gratis possideant. Et si quibus in civitatibus nobiles citra diminutionem dignitatis mercaturæ dant operam, tuto judices licet, eam nobilitatem ex militia hancquidquam originem ducere. Conf. *Bodin. de rep. l. 3. c. 8. p. n. 560.* Aliqui tamen hujus rei rationem petunt ex *Eccl. 25. 29.* & quia, uti *Cicero Offic. latæ*: *nihil proficiunt, nisi admodum merentur.* Facit etiam hoc, quod tradit *Herodotus l. 2.* apud Ægyptios, Scythas, Persas & Lydos, denique apud omnes fere barbaros haberi pro ignobilioribus civibus eos, qui artificia discunt, eorumque liberos; generosiores autem eos, qui à manuariis operibus absterneant, præsertim qui cessent ob bellum. Add. *l. 6. C. de dignitatibus l. 3. C. de commercio. & mercator. Aristot. polit. l. 3. c. 3. Siracid. 38 v. 25. seqq. Cicero Off. 1. Iliberales & sordidi questus mercenariorum omnium quorum opera non quorum aries emuntur. Est enim in illis ipsa merces autoramentum serjuntis.* Quin & Romæ lex nata à Q. Claudio tribuno plebis; ne quis senator, quive senatoris pater fuisset, maritimam navem, quæ plus quam trecentarum amphorarum esset, haberet. Id. satis habuisse ad fructus ex agris vestandos, quasi omnis Patribus indectaris visus est. *Livius l. 21. c. 63.* Cum contumelia quoque *Juvenali sat. 14.* dicitur: *Vilis sacci mercator olentis.* Et quandoque contumeliosum habetur pro pecunia quid ab aliquo velle obtinere. Add. tamen *Bodin. de rep. l. 3. c. 8. p. m. 546. seqq.*

§. 31. In quibusdam tamen civitatibus exigua natalium dignatio, & sua cuique ex virtute propriæ, meritis in remp. ac muneribus nobilitas. *Diodorus Siculus l. 1. c. 92.* de laudationibus tenebris apud Ægyptios; de genere quidem nihil, ut *Græcorum conjugendo habet, memorant, quin omnes aque nobiles in Ægypto esse censent, sed ut a puero educatus*

Et institutus, Et ad virilem aetatem progressus pietatem in deos, iustitiam, itemque continentiam,
 Et alias virtutes coluerit, recensent. Tullius Hostilius apud Dionys. Halicarn. l. 3. & ἡ δὲ ἐν ἀλ-
 λῶ ἰνὶ τῷ αὐτοκρανίῳ δὲ ἰσχυροῦς ὡς ἀρχαῖον νομίζομεν, ἀλλ' ἐν δόξει ἡ nulla alia re quam vir-
 tute humanam nobilitatem constare ducimus. Verus Poëta. Ἀνὴρ δ' εἰς ὅσον αὐτὸν δὲ ὑψηλῆς.
 Vir optimus nunquam fuerit ignobilis. De moribus Turcarum Auger. Busbequius epist. 1.
 Turca neminem ne suorum quidem, nisi ex se pendunt: sola domo Othomanorum excepta, qua suis
 censetur natalibus. Add. quæ ibidem de Gianizaris tradit. Add. Bodinus de rep. l. 3. c. 8. p. m. 557.
 Martinus prefat. histor. Sinica. A vetustate sanguinis nulla apud hanc gentem nobilitas, pauperrimo
 cuique per literas patet iter ad summa. Et ipsi Sinarum Imperator ejusque libe-
 ri in deligendis uxoribus non prosapiam; sed solam corporis formam respiciunt.
 Newhof. in legat. p. 280. Isthæc uti à moribus nostris abhorrent; ita illud à sapientibus
 recte inculcatur, non debere nobiles solo sanguine, sed multo magis virtute niri. Seneca
 Hercule Furiente: Qui genus jactat suum aliena laudas. Boëtius de consolat. philosoph. Quid
 genus Et proavos strepitus? Si primordia vestra, Autoremque Deum spectes. Nullus de genere
 extat; Ne vitiiis prorsus forens Proprium deserat ortum. Horatius Serm. l. 1. sat. 6. ad Moe-
 cenatem: Referre negas, qualis sit quisque parente Natus, dum ingenuus. Claudianus l. 7. de lau-
 dibus Siliiconis. Lectos ex omnibus oris Evehis: Et merisum, nunquam cunabula queris. Et qua-
 lis, non inde satis. Add. Seneca de beneficiis l. 3. c. 28. & epistola XLIV. Canulejus apud Li-
 vium l. IV. c. 3. dum nullum fastidiatur genus, in quo eniteret virtus, crevit imperium Roma-
 norum. Herodianus l. 5. c. 1. Fortuna munera etiam parum dignos exornant, animi virtus pro-
 priam cuique gloriam conciliat. Et claritas quidem generis, divitiæque, atque id genus reliqua, etsi
 beatorum propria putantur, minime in ipsis utpote ab aliis tradita, laudantur. Graviter quoque
 Antigonus fortis centurionis ignavo filio ad honores aspiranti; πρὸς ἐμὸν, inquit, αὐ-
 τοκρατορίας εἶσιν & πατεράτορίας ἡμῶν. apud Plutarch. de vitioso pudore, & in apophth.
 Plato in Theateto. Innumeri unumquemque nostrum avi atque proavi antecesserunt, quorum in
 numero divites Et inopes, reges Et servi, Barbari Et Græci innumerabiles præcessere. Similis lo-
 cus extat apud Dionem Chrysostomum orat. XV. de servitute. Hoc fieri non potest, ut ab omni
 ævo aliquod sit hominum genus, in quo non innumerabiles liberi sint procreati, nec pauciores, qui
 servitutem servierint: Et tyranni, Et reges, Et victi, Et stigmatibus notati, Et cauponæ, Et sutores,
 aliarumque quacunque inter homines sunt, conditionum fuerint, omniaque opera, omnes vivendi
 conditiones, omnes fortunas atque calamitates vicissim sint experti. Addit, ideo heroum genus
 ad Deos à Poëtis relatum, ut ne, dum ulterius id investigatur, ejus modi fordes detege-
 rentur. M. Seneca l. 1. controvers. 6. Quemcumque volueris revolve nobilem, ad humilitatem
 pervenies. Huc facit illud Lycurgi factum, exemplo duorum canum ostendere conati,
 magis per disciplinam, quam naturam ad virtutem nos formari; apud Plutarchum apophth.
 Laconicis, & de educ. liberis. Sic & novi homines antiquis nobilibus, sed degeneribus, re-
 cte occurrunt illud Iphicratis apud Plutarch. apophth. cui cum Harmodius unus de prisca illius
 Harmodii posteris exprobraret ignobilitatem, respondit: meum à me incipit genus; tuum in-
 re desinit. Add. Philo Judæus de nobilitate. Stobæus serm. 84. 85. 86. 87. Th. Browne de religione
 Medici part. 2. c. 1. Fulgur cum disco, non plebeculam tantum Et infima sortis homunciones intel-
 ligo. Est Et inter patricios plebeja quædam Et ignobilis turba, ex eodem prorsus luto fictam dice-
 res: hominum quidem genus ipsi mechanici contrihebant, utcumque apimi tenuitate deauraret
 censuræ,

cenfus, & crumena pro stultitia tranfigat. Sunt etiam qui disputant; iniquum videri propter solos natales, (qui neque per se quid virtutis conferunt, & quos nemo sibi ipsi præstare potest, πολλοὶ γὰρ ὄντες εὐφροῖς, εἰς ἱ κακοί. *multi enim nobiles sunt degeneres. Euripides Electra.*) alicui conferre immunitatem à certis reip. oneribus in fraudem reliquorum civium, aut propriorem aditum ad munia reip. concedere; cum artes ad ista munera obeunda necessariæ in aliis æque, aut magis quam in istis inveniantur: multoque magis, si quis ex illorum sit censu, de quibus *Aristophanes Ranni act.* 3. sc. 1. v. 2. πᾶς γὰρ ἐχὶ θυνάδας, ὅστις γε πίνῃ οἶδε καὶ βινῶ μόνον; & *Juvenalis sat. XI. Quibus in solo vivendi causâ palato est.* Esse denique morbum reip. non mediocre, si summa potestas civilis circa mandanda munia publica certo ordini sit ita alligata, ut aliorum opera civium uti nequeat in negotiis, quibus maximè deprehenduntur idonei; præsertim ubi non sit ipsi concessum egregios viros in istum ordinem cooptare. Nam si principalicium nobiles ideo sint fovendi, ut horum ope reliquos cives eo melius possit coercere, id signum est potestatis titubantis, & paulo minus quam curru jam excussæ; dum velut in factionem cum parte civium cogitur coire, nec amplius aperta imperii vi, sed callidis artibus nritur. Add. quoque *Baco sermon. fidel. c. 14. & de augment. scient. l. 8. c. 3. n. 3.* ubi monet, *adspirantibus ad magnitudinem regni, prorsus cavendum, ne nobiles majorem in modum multiplicentur.*

§. 32. Illud demum quæritur, an dignitas, honorumque insignia in civitate, ut in origine, sic & in duratione à summo imperio civili dependeant? Ubi putamus dispiciendum, an honoris insignia & jura unice adhæreant alicui muneri in rep., quod conferre sit penes arbitrium summi imperii; an vero tanquam proprium bonum in civem sint collata. Ubi prius factum est, pater, summo imperio idem esse potestatis, quod circa magistratus constituendos aut removendos. Si non magnanimitatis duntaxat specimen exhibebat, sed & civitatis potestatem agnoscebat Fabius Cunctator, dum sibi Dictatori magistrum equitum exæquari patienter tulit. Vid. *Livius l. XXII. c. 15. 22.* Quo perinet illud dictum Solonis apud *Diogenem Laërtium*, quod etiam expressit *Polybius l. V c. 16. Qui apud tyrannos auctoritate valent, eos calculis, qui in componendis rationibus utuntur, comparare consueverat. Ut enim illi interdum majorum numerum, interdum minorem significant: ita & tyrannos horum quemque prout libitum fuerit, aliquando illustrem & inclytum, aliquando obscurum habere & ignobilem.* Addendum quoque factum Amasis regis Ægyptii, qui ex pelvi istarum dei cujusdam faciebat, apud *Herodotum Euterpe.* Et hætenus admittitur illud *Ciceronis pro Plancio: Est conditio liberorum populorum, posse suffragius vel dare vel detrabere, quod velut, cuique.* Et si vocabulum detrabendi magis denegationem honoris petiti, quam quæsitæ jam ereptionem notare videatur. Verum, ut in ista posteriori modo à civibus possidentur, regulariter ipsis adimi nequeunt, nisi per modum poenæ. Quo facit illud *Aristotelis apud Alianum V. H. l. XIV. c. 1. Non est simile, dignitatem aliquam non suscipere, & cum acceperis, ea spoliari. Non enim grave est non adipisci: aut cum adeptus sis, rursum amittere, id molestum est.* Huc spectat quoque *Dionis Chrysostomi Rhodiaca.* Sed quæ honoribus adhærent immunitates & privilegia, urgentibus reip. temporibus suspendi aut tolli utique possunt, penatione tamen, quatenus fieri potest facta; cum omnia ejusmodi privilegia exceptionem summx necessitatis reip., intelligantur habere; & absurdum sit, illis tantam sanctimoniam tribuere, ut

ne salutem quidem reip. eadem cedere debeant. Ex dictis etiam colligi potest, quatenus quædam civitates recte potuerint sancire, ut proditorum filii sint *ἀτιμωι*. Quale quid in *Antiphonem* Athenis decretum in *ipsis* vita patet. Et Sylla Romæ proscriptorum liberos honores petere vetuit. Scilicet ab honoribus & magistratibus tales excludere potuerunt, existimationem simplicem adimere recte non potuerunt.

CAPUT V.

DE POTESTATE SUMMI IMPERII CIRCA BONA
TAM PUBLICA QUAM PRIVATORUM.

1. <i>Quid potestatis in bona regi sit, si regnum sit ipsius patrimonium.</i> 2. <i>Non ubique cives dominium rerum suarum debent civitati.</i> 3. <i>Summum imperium potest leges ferre, quomodo cives bonis suis uti debent.</i> 4. <i>Idem potest tributa exigere.</i> 5. <i>Quid observandum circa impositionem vectigalium.</i>	6. <i>Et tributorum.</i> 7. <i>De domo eminente.</i> 8. <i>Quid liceat regi circa bona publica.</i> 9. <i>De alienatione regni, & ejus partium.</i> 10. <i>Rex non potest infundere regnum, aut opignorare sine consensu populi.</i> 11. <i>Neque alienare bona, qua principatum sequuntur.</i>

AD intelligendam potestatem imperii summi in bona civium, observandum; eam profuere vel ex ipsa natura summi imperii per se, vel ex peculiari modo acquirendi imperii. Sane enim non parum interest, an is, qui summum in civitate imperium gerit, sibi ipsi velut cives fecerit, atque primus rerum, quas civitas complectitur, omnimodum dominium adquisiverit; an vero ultro in imperium sit vocatus ab hominibus, qui jam quorundam bonorum proprietatem habebant. Priori casu patet, imperantem in quævis bona civitate contenta non id modo habere potestatis, quod ex imperio per se fluit, sed & quod quivis paterfamilias in patrimonium suum habet; nisi forte ultro quid de jure suo remiserit. Heic igitur si rex istud dominium sibi illibatum servavit, cives sua non alio tenebunt jure, quam quo servi quondam Romæ peculia sua obtinebant, sic ut eorum possessio sit mere precaria, arbitrio regis, quandocunque visum fuerit, revocabilis. Quamdiu tamen istorum bonorum possessio civibus relinquatur, ex iisdem alimenta & alia vitæ sustentandæ necessaria recte sibi decerpunt velut loco mercedis ob impensam in iisdem excolendis & custodiendis operam. Atque de ejusmodi duntaxat subditis verum est, quod male ad quosvis cives extendit *Hobbes de cive* cap. VI. §. 15. &c. XII. §. 7. *singulos cives suum sibi proprium habere, in quod nemo concivium suorum jus habet; non autem proprium ita habere quidquam, in quod non habeat jus ille, qui habet summum imperium.* Sicut filii familias proprietatem rerum suarum à patre concessam habent, distinctam quidem à cæteris filiis ejusdem familia, sed non à proprietate ipsius patris. Sic ut in familia filiorum singulorum propria sint bona, quæ & quamdiu vult pater. Quod si autem ejusmodi rex de jure suo aliquid remiserit, tantum subjecti in bona sua habebunt juris, quantum regis concessio ostenderit. Super quo à di-

diversis diverso modo dispositum. Sic Pharaon dominus terræ Aegypti quintam partem frugum sibi vindicabat, quatuor partes cultoribus relinquebat. *Genes.* 47. v. 23. 24. 26. Excipiebantur tamen agri sacerdotum, ad quos tertia terræ pars ex donatione Iſidis spectabat. Vid. *Diodor Siculus* l. 1. c. 21. 72. & *Grotius ad Genes.* 47. 26. De Indorum agricolis *Sirabol.* XV. Cum regio tota sit regis, ipsi eam conantur operantur pro quarâ parte fructuum. Add. *Diodor. Sicul.* l. 2. c. 40. Id quod adhuc hodie in regno magni Mogoris obtinet, ubi & rex heres est suorum ministrorum & mercatorum. Add. *Garcilass. de la Vega Comment.* Reg. I. V. c. 5. Sic in regno Congo nemo proprii quid habet, quod ad heredes transmittere queat, sed omnia regis sunt, qui administrationem & usum bonorum pro lubitu distribuit, teste *Eduardo Lopez.* In hisce igitur regnis quicquid singuli juris in bona obtinent, id originarie ab indultu regis dependet, qui de universis bonis absolutam disponendi potestatem habet, quantum pacta aut concessionis irrevocabiler ab ipso factæ admittunt. Ubi tamen non insuper habendum, quod *Benier de nuperis motibus in Imperio Magni Mogolis* observavit, absolutum illud Principum dominium in eo regno, aliisque per Orientem imperiis in causa esse, quare istæ regiones cætera felicissimæ, incultæ, barbarie ac paupertate quotidie in deterius eant, aut saltem non eo splendore effluerant, quo pleraque Europæ regna, ubi dominia civium per imperantes parcius delibantur, ac ubi cives habent, quod suum etiam adversus Principem dicere possint. Cui obiter addere possis, quod *Garcilassus de la Vega Comment.* Reg. l. 5. c. 2. memorat; ex instituto Yncarum debuisse subditos suos prius agros excoluisse, quam ad regis agros colendos accederent; quod fieri non possit, ut regis res bene curentur, nisi ab his, quibus suæ res bene sunt compositæ: contra pauperes cives pace ac bello inutiles ferebant.

§ 2. Enimvero dantur civitates, ubi cives bona sua originarie habent quidquam tanquam beneficium imperii civilis agnoscunt. Idque videtur contingere duobus potissimum modis, vel quando populus aliquis auspicio regis abs se creati novas sibi sedes quaesivit; vel quando plures patresfamilias, quibus jam suæ opes erant, in civitatem ultro coivere, aut civitati jam constitutæ ultro accesserunt, & sic se ipsos ac sua bonâ imperio civili subjecerunt. Circa prius ita regulariter fieri solent, ut ejusmodi populus auspicio rectoris sui occupet regionem aliquam, terminis naturalibus aut ex arbitrio hominum circumscriptam, per universitatem, cujus partes deinde singulis sorte, aut arbitrio rectoris, rarius propria ipsorum electione, assignentur. Vid. *Cornelius Nepos Miluade* c. 2. Ubi sciendum, quanquam singulorum dominium non tam à propria ipsorum adprehensione, quam assignatione rectoris populi videatur incipere; non tamen quod singuli habeant, beneficium rectoris est; cum qui ejusmodi expeditioni sese socios ultro adjunxere, jus sibi perfectum quaesiverint portionem aliquam de parva terra habendi. Vid. *Genes.* XIV. 14. 21. 23. 24. Add. *supra* l. IV. c. 6. §. 3. 4. Multo minus autem dominia privatorum originarie dependent ab arbitrio & indultu regis, quando patresfamilias liberi, bonis jam instructi, ultro sese ipsos imperio subjecerunt. Quin enim isti, qui extra civitates degunt, proprii quid habere possint; manifestissimum est; quicquid repugnet *Hobbes* d. l. Sane ponamus, naturam dedisse cuique jus in omnia; quid tamen obstat, quo minus interveniente pacto sua cuique

portio possit assignari? Et quanquam duorum aut paucorum pacta circa rem in medio positam reliquis nihil præjudicent, sed iisdem jus suum primævum relinquant integrum: tamen si omnes super dividendis rebus commune ineant pactum, expressum aut tacitum, quin vera proprietas rerum introducatur, dubitari non debet. Inde falsum est pronunciatum illud *Hobbes. patres diversarum familiarum, qui neque patri, neque communi domino subjiciuntur, jus commune in omnia habent.* Vid. *Genes. IV. 4. XIII. 5. seqq.* Et si hoc certum sit, eorum qui in civitatibus vivunt, dominia longe esse firmiora, quam singulorum qui in naturali libertate degunt. Nam hi propriis duntaxat viribus nituntur: istorum autem bona vinbus totius civitatis contra externos juxta atque concives protegentur. Vid. *Genes. XXXIV. 30.* Socrates apud *Xenophontem memorabil. l. 2. κρείττον σὺν πολλοῖς οἰκῶντα ἀσφαλῶς δεκῶντα ἔχειν, ἢ μόνον διζήσιμμενον πᾶσι τῷ πολιτῶν ἐπικυδωδυνῶς πάντα κεκτῆσθαι.* Melius est cum multis secure habitare, modicisque possidere, quam bona omnium civium habere solum cum periculo viventem. Et hæc tamen tantum admitti potest illud Ciceronis pro *Cacina: jure civili sublato nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, quid alienum sit.* Idem *Off. II.* clarius: Hanc ob causam maxime, ut sua tenerentur, resp. constituta sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines, tamen custodia rerum suarum urbium præsidia querebant.

§. 3. In civitatibus ergo, ubi bona civium originarie à rectoribus non dependent, summo imperanti id tantum potestatis in eadem competit, quantum ex imperii summi natura per se fluit, nisi cives amplius quid ultro ipsi detulerunt. Facit huc illud *Seneca de beneficiis l. VII. c. 4. jure civili omnia regis sunt: & tamen illa, quorum ad regem pertinet universa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & unaquaque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium & pecuniam possumus; nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietar. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt. Et totus ager hujus aut illius reip. est: pars deinde suo domino quoque censetur. Ideoque donare agros nostros reip. possumus, quamvis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter mei. Omnia rex imperio possidet: singuli dominio.* Add. *Grot. ad 1 Regum 16. 24.* Hinc *Adrianus* populo, servum aurigantem ut in libertatem assereretur flagitanti, restitit his verbis: *Neque me alienum servum libertate donare, neque vos domino ejus vim afferre decet,* apud *Zonaram tom. 11.* Et ibid. *Imp. Claudius* edicto vetuit, ne ab Imperatore res alienæ peterentur. Erat enim eo tempore opinio, Cæsarem talia donare posse. Unde & ipse, quem privatus hoc modo acceperat fundum, domino restituit. Eoque probari non potest illud *Friderici Imp. apud Guntherum Ligurino l. 3. Quicquid habet locuples, quicquid custodit avarus, jure quidem nostrum, populo concedimus usum. Rege figuratam, regis patet esse monetam; Cæsaris & domino sub Cæsare fulget imago.* Ista porro potestas ad tria potissimum capita revocari commodissime videtur: ad jus ferendi leges circa utrum bonorum ad salutem civitatis attemperandum; deinde ad jus indicendi tributa; & denique ad exercitium domini eminentis. Ad primum caput referuntur leges sumtuariæ, seu quæ modum statuant sumtibus extra necessitatem positis, quibus privatæ domus, & inde civitas exhauritur, pecuniis ad externos translatis, postquam in exoticas delicias luxuria cumprimis solet insanire, *Plinius N. H. l. 6. c. 28. In universum gentes (Arabum)*

bum) ditissima, ut apud quas maxime opes Romana Parthorumque subsidunt, vendentibus quæ emari aut sylvis capiant, nihil invicem redimentibus. Idem d. l. c. 23. Nullo anno imperii nostri minus HS. quingentes exhauriente India, & merces remittente, quæ apud nos centuplicato vaneant. Conf. Idem lib. 12. cap. 18. Quo & illud incommodum accedit, quod qui opes suas per luxum dissiparunt, ad sumtus in temp. erogandos fiant inepti. Qui enim v. g. duas quintas partes reddituum suorum annuorum expendit, si duæ præterea quintæ partes in tributum sint erogandæ, nihil incommodi sentit, & sortem insuper suam una quinta parte auget. Cum contra qui universos suos redditus expendere suevit, ubi in publicum quid est conferendum, vel ipsa fors sit minuenda, vel de assuetis sumibus sit detrahendum. Quales illæ leges fuerint in rep. Romana, enumerat Paulus Manutius de LL. Romanis ex Macrobi Saturnal. lib. 3. Plato lib. VI. de LL. ad nuptias non nisi decem ex propinquis vocari, & à ditissimis supra minam impendi non vult. Add. Ælian. V. H. l. 3. c. 34. & Garcass. de la Vega Comment. Reg. I. V. c. 11. Item, leges contra aleam latæ. Vid. t. t. D. & C. de aleatoribus. Add. Gratianus c. 7. 8. 9. distinct. 86. Et quæ passim prodigos coërcent. Quo facit institutum Periandri apud Corinthios, quo non permittebatur *δαπανᾶν πλεον, ἢ κατὰ τὰς περὶ σόδους*, non plus insumere, quam census ferret. Heracles de politis. Id quod cum primis circa illos observandum, qui temp. tractant. Quo tacit insignis locus Polybi l. X. in excerptis Peiresciani. *ἐχ' οἷον τε τὴ κοινῶν περὶ σόδων καλῶς τὸ ὀλιγαρχεῖν καὶ κατὰ τὸ ἴδιον βίον, ἢ τε μὴ ἀποχρῆσθαι τὸ περὶ σόδων, ὅστις πολυτελεσσοῦν ζῇ κατὰ τὸ ἴδιον ὑπαρξὺν χρηρίους*. Fieri non potest, ut is reip. recte præsit, qui in privata via est negligens; neque à diripienda publica pecunia sibi est temperaturus, qui sumptuosius vivit, quam privati redditus ferant. Conspirat illud Luciani in Antholog. *ὅς ἐστι κοινῶς καὶ χρημὲν ἐν αἰδοῦσι τοῖς ἰδίοις, ἐπὶ πρὸς ἐν ἀλλοτρίοις*. non potest male usus proprius esse fidelis in alienis. Item leges de modo & qualitate possessionum, qualis erat Romæ lex Licinia, ne quis ultra D. agri jugera, neque pecoris majoris ultra C. minoris ultra D. capita haberet. Vid. P. Manutius d. l. Huc pertinet Numer. 36. v. 7. 9. Add. Aristoteles polit. l. II. c. 5. 7. l. VI. c. 4. (5.) ubi memoratur sex in multis civitatibus democraticis usitata, *μὴ πωλεῖν ἔχειναι σὺν πρώταις κλήρεσι*, ne primas agri partes liceat vendere. Et lex Oxyli, *μὴ δανεῖσθαι εἰς τι μέρος τὸ ἀρχαῖος ἐκείνου γῆς*. ne quis in partem agri cuiusquam munium det. Add. Lex Burgundionum tit. 84. §. 1. Huc spectat illud Scium apud Plinium lib. VI. epist. 19. quo candidati jubentur patrimonii tertiam partem conferre in prædia Italica. Item, leges circa modum donationum, legatorum, & quibus testandi facultas circumferibitur: aut quibus modus consecrationi rerum ponitur. Vid. Exodus 36. 6. Item illæ leges, quæ certos cives certum genus rerum possidere vetant. Sicuti de Indis refert Strabo lib. XV. privato homini equum & elephantum alere non licet. Utrumque enim regis possessio censetur. Et leges contra otiosos latæ, Qualis illa apud Nabathæos, qua publice mulcebatur, qui opes suas imminuerat, apud Strabonem lib. XVI. Et contra eos, qui res suas incultu perire patiuntur. Vid. Gellius l. 4. c. 12. Item illa lex regis Amasis apud Ægyptios, qua omnes apud provinciarum præfides singulis annis demonstrare tenebantur, unde viverent; poena mortis in secus facientes constituta. Horodorus Euterpe. Possis etiam huc referre leges, qua certæ res civibus adquiri, aut certus modus rem augendi vetatur. Sicut de Italia Plin. N. H. l. 3. c. 20. Metallorum omnium fertilitate nullus cedit terris. Sed interdixit id vendere consilio patrum, Italia parcere jubentium. Spectat quoque huc

huc lex Venetorum, ut nullus testamento, venditione, aliave causa bona immobiliæ perperuo Ecclesiasticis relinquere, vendere, alienare inconsulto Senatu queat, apud *Maurocenum hist. Vener. l. 17*. Item, quæ vetant pecunias extra civitatem efferri, & commercia cum exteris sola mercium commutatione expediri jubent.

§. 4. Sed & hoc juris summo imperio competit, ut partem aliquam de bonis civium decerpere tributi nomine possit. Quippe cum tributa intra justum modum imperata, & recte impensa nihil sint aliud, atque merces; quam singuli pendunt civitati pro defensione salutis ac bonorum suorum; & ad tolerandos, qui heic requiruntur, sumtus. Hinc cum *Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum genere mortalium daret; impetum ejus attinere senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus, quibus resp. sustineretur, densingerentur. Tacit. Ann. XII. 1.* Apud *Euandem Hist. IV.* Cerialis ad Treveros: *Nos jure victoria id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium sine armis; neque arma sine stipendiis; neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Apud *Isaam orat. VI.* dicitur: *existimans pro se modicos sumtus facere oportere, & quæ reliqua erant civitati adquirere, ut impensis sufficeret. Themistius orat. XIV.* Athenis lex prohibet eos, quorum nomina in ararium relata sunt, remp. prius capessere, quam debitum illud dissolverint. Quæ qui probe expendit, fatebitur iniquas sæpe & impudentes esse querelas vulgi, cui maxima fere miseriarum suarum causa videtur tributorum gravitas. Quam ad rem cum primis faciunt, quæ tradit *Hobbes de Crve c. XII. §. 9* Et si multo improbiores sint querelæ eorum, in quos cadit illud apud *Plautium Cistellar. act. 2. sc. 2.* *Quasi non fundis exornata multa incedam per vias. At tributus cum imperatus est, potesse pendi negant: Illis, quibus tributus major penditur, pendi potest.* Huc spectat quoque illud *Archidami*, qui bello Peloponnesiaco sociis poscentibus, ut tributi certam præscriberet quantitatem, dixit: *ὁ πόλεμος & τὰ γυμνά σιτήται, bellum desinno non alitur emolumento apud Plutarchum apophth.* Et *idem Crasso: ὁ πῶτος πόλεμος πλοῦτ' ἀέρας ὁ ὀπίσθιος πένητον, ad bellum desiniri nequeunt. Procopius de bello Persico l. 2. c. 26.* *ὁ πόλεμος πῶτος αὐτὸν ἀεὶ φέρει, ὁ πῶτος οὐ μολογυμένους & μή ποτε ἐστὶ. Bellum ab illis, qui illud uferunt, non potest, potest in rerum numero, quas certo tenent.* Et raro locum habet illud *M. Catonis apud Livium l. 34. c. 9.* *Bellum seipsum alet.* Imo in universum sumtus publici certa quantitate includi semper non possunt, ob varios casus, qui non à nobis, sed à vicinis nostris dependent, ad quos dispellendos pecunia opus est. Sed & ad quemvis adparatum bellicum applicari potest, quod de classe extat apud *Nicotam Choniaten l. 1.* Iuati Joannis Puzeni summi quæstoris sub Imperatore Manuele Comneno vectigalia nautica, olim in classem conferri solita, in fiscum fuisse relata, triremesque abolitas, quod diceret: *triremes non semper resp. esse utiles: sumtus vero, qui in eas fierent, & annuos esse & immensos.* Eos igitur in fiscum referendos, necessitate vero postulante, ex Imperatoris thesauri stipendia promenda esse. *Qua cum dixisset, vir optimus, & rerum gerendarum peritissimus est habitus, cum revera sententiam crudelissimo pirata dignam dixisset. Imperatorem enim sumtum magnitudine decepit, & parvitate impensarum rursus exhilaravit. Qua si ve temeritate, si ve tenacitate factum est, ut maritima provincia latrociniis vexarentur. Inde securas calamitates ei æque imputari potuisse, infert: atque spicam ei, qui sævit, acceptam ferimus, & is accenditur, qui non refecit, & incendium non ei duntaxat imputatur, qui ignem inject, sed &*

ei, qui id restinguere cum posset noluit. Gemina habentur apud Nicephorum Gregoram. l. vi. qui talia sub Andronico Palæologo quoque contigisse refert.

§. 5. Est tamen prudentis rectoris, hæc tunc querulo vulgi ingenio se attemperare, ut quantum fieri potest minimè quasi cum sensu & motu tributa colligantur. Et quidem vulgo durius longe videtur, illa, quæ semel in bonis suis numeravit, iterum erogare, quam quædam non acquirere. Vid. *Livius* l. V. c. 23. Et *Plutarchus Camillo*, ubi ægerrime tulit plebs, quod decimam partem prædæ jam divisæ cogereur conferre. *Homerus Iliad. α.* quæ ex urbibus captis diripiuntur, eas dirisæ jam sunt. Populum vero non decet ea rursus collecta congregare: *Claudianus de cons. Maltis*: Graviorem amissa dolorem. Quam necdum quasita movent. Add. l. 5. §. 13. *D. de donat. inter vir. & uxor.* Hannibal apud *Livium* l. 30. c. 44. Tantum ex publicis malis sentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quidquam acruis, quam pecunia damnum stimulat. Inde multis commodissimum visum, semel isto onere defungi, & partem bonorum in usus publicos perpetuo disponere. Vid. *Diodor. Siculus* l. 1. c. 72. Et *Paulus Warnefridus de gest. Longobard.* l. 3. c. 16. Aliqui minus affici vulgus judicant per moderata vectigalia, & assisias, quas vocant, quam collectas & tributa. Quamquam circa vectigalia in merces importandas constituenda considerandum sit, an merces illæ sint necessariae, an vero luxuriam duntaxat instruant. Nam circa has illa recte intendi possunt, reprimendo luxui, & quia istis fere utuntur homines locupletes, aut qui alias multis privilegiis instructi reip. parum contribuunt. Vid. l. 1. §. 7. *D. de publicanis.* Item an non eadem merces apud nos provenire: aut elaborari possint, si adsit indigenarum industria. Quam ob rationem recte merces exoticæ vectigalibus onerantur, illæ cum primis, per quas luxus tantum instruitur, & per quas ex-
teri tributum à nobis accipiunt, Φόρος παρ' ὑμῶν λαμβάνουσιν, & τὸ χαράκι, ὅδε τὸ βοσκημάτων, αἰλιά καὶ τὸ αἰκίας τὸ ἡμετέρας, non pro regione neque pro pecoribus, sed pro dementia nostra; uti loquitur Dio Chrysostomus orat. 79. Circa exportandas merces videndum, an reipublicæ intersit eas non exportari; an vero necessum sit eas exportari, quod aliud non suppetat medium civibus rem faciendi. Prius facit, ut vectigalia intendi queant, posterius, ut remitti debeant. Neque id insuper habendum, an exteri vehementer istis mercibus opus habeant; an easdem quoque aliunde possint habere? Qui enim ignota mercurialium hominum foletia? *Extremos curru mercator ad Indos. Per mæcæ pauperem fugiens, per saxa, per ignes.* Ita enim fieri solet, ut si in uno loco nimis onerentur mercatores, alia sibi emporia quaesitam eant; aut occinant illud Gallieni apud *Trebellium Pollionem*: Quid? sine lino *Agypto* esse non possumus. Non sine trabacis sagis tuta res? est? Sicuti & ad vectigalia maxime quadrare judicaverim illam *Hesiodi* regulam, *πλεον ἢ μισο πάντες; δ' ἡμίονο πλεον*. Nam sterilis est portus quem mercatorum frequentia destituit. Quo loco etiam observanda constitutio *Neronis* apud *Tacitum* A. XIII. ne censibus negotiatorum naues adscriberentur, tributumque pro illis penderent. Sicuti & id summi imperii est, quæ in quaestum publicanorum ab ipsis subinde inveniuntur, nec non eorundem importunitatem, & vexationes, quæ ipso vectigali gravius tolerantur, circumcidere. Apud *Dionem Cassium* l. 42. Cæsar dicitur Asiam à publicanis, qui eam acerbissime habuerant, liberasse, & vectigalia in tributum formam redeisse. Add. l. 12. princip. *D. de publicanis.* Sic & laudat edictum *Neronis* *Tacitus* A. XIII. ut leges cuiusque publici

occulia ad id tempus, proſcriberentur: omiſſas petitiones non ultra annum reſumerent: magiſtra-
tus iura adverſus publicanos extra ordinem redderent. Sed nec nimium favoris tribuendum
ſiſco, cuius cauſa nunquam mala eſt niſi ſub bono principe; & cui nunquam deſunt, qui fronte
rari, & triſti ſupercilio ejuſdem utilitatibus contumaciter adſint. *Plinius paneg. §. 6.* Circa
imponenda autem tributa, & alia onera id maxime cavendum, ne ſubditis juſta quere-
larum cauſa oriatur. Id quod primo fit, ſi onera civitatis civibus inæqualiter imponan-
tur. Nam, uti recte *Hobbes de cive c. XIII. §. 10.* quod omnibus ſimul leve onus eſt, ſi
multi ſe ſubtrahunt, cæteris grave, imo intolerabile erit. Neque enim homines tam
onus ipſum, quam inæqualitatem ægre ferre ſolent, ob dolorem injuriæ, aut invidia
adverſus immunes. Et cum id, quod à civibus in publicum conſertur, nihil aliud ſit
præter emtæ pacis pretium, rationis eſt, ut qui æque de pace participant, æquas partes
ſolvant, pecunias aut operas reip. contribuendo. Sic ut immunitates & privilegia, qui-
bus certi homines aut ordines in multis civitatibus gaudent, non aliter æquitatem ha-
beant, quam quatenus iſta nobilitate operæ, quam idem reip. præſtant, penſantur.
Vid. *Diodorus Siculus l. 4. c. 73.* de Machaone & Podalirio. Et *Hocrates in laudat. Baſſridis*
de privilegiis ſacerdotum Ægyptiacorum. Enimvero ut iſta æqualitas recte inveniat,ur,
accurate obſervandum eſt, non heic quæri æqualitatem pecuniæ, ſed oneris: ſeu in eo
haut quidquam æqualitatem verti, ut ſinguli æquales pecuniarum ſummas ſolvant, ſed
ut quæ ſingulis inſungitur portio non magis unum quam alterum gravet. Quod fit, ſi
æqualis ſit ratio inter onera & beneficia pacis. Quanquam enim pace omnes æquali-
ter fruantur, non tamen emolumenta pacis omnibus ſunt æqualia; cum alii plus bono-
rum, alii minus adquirant, & rurfus alii plus, alii minus conſumant. Inde quæſtio ob
Hobbeſio movetur: an cives in publicum contribuere debeant pro ratione eorum, que
lu crantur, an eorum quæ conſumunt, hoc eſt, an perſonæ taxari debeant, ut pro ra-
tione cenſus contribuant, an ut quæſque contribuat pro ratione eorum, quæ conſumit?
Ubi primo omnium ita eſt pronunciandum, quia beneficio civitatis ſuum cuique patri-
monium defenditur, igitur iſti poſſe imponi onera pro ratione reddituum. Quo ſpectant
ea, quæ *Servius Tullius* de ratione inſtituti cenſus diſſerit apud *Dionyf. Halicarn. l. IV.*
ſaltum exiſtimo, & reip. utile, ut qui multum poſſident, multa conſerant; parum vero, qui ſunt
in re tenui. Sicuti & quæ extraordinariis reip. temporibus imperantur, juxta cenſum im-
ponenda ſunt. Deinde quia ope civitatis etiam cujuſque vita defenditur, quæ pauperi-
bus æque ac divitibus cara eſt; inde ab illis æque ac his operæ militares poſtulari poſ-
ſunt, nec minus eodem nomine tributum modicum æquale exigi; uti eſt capitatio, in
quo dives non plus quam pauper ſolvit. Verum quia etiam beneficio civitatis civibus
occafio præbetur, ut ſua induſtria rem ſibi augere poſſint, heic difficultas potiffimum
oritur, quomodo iſto intuitu impoſitio onerum ſit facienda. Ubi commodiſſimum vi-
detur, ut ea taxentur, prout quilibet conſumit, non prout quis lucratur; præſertim
cum etiam homines ſæpiſſime pro modo lucri expenſas ſoleant facere. Nam ubi pro ra-
tione eorum, quæ quiſque lucratur, impoſitio fieret, & vero contingeret eos, qui æ-
qualia lucrati ſunt, non æqualia poſſidere, (quo nihil eſt frequentius, dum alter parta per
parſimoniam conſervat, alter per luxuriam diſſipat;) neceſſum eſſet, beneficio pacis æ-
qualiter gaudentes, civitatis onera non æqualiter ſuſtinere, v. g. Duo per annum lucrati
ſunt.

sunt æqualia ; uterque C. sed unus consumit XL, alter XXC. Heic cum uterque æqualiter pace fructus sit, æquum quidem videri possit, ut uterque æqualia solveret. Atqui duo heic occurrunt incommoda : primo quod difficillimum civitati sit inquirere, quantum quisque civium singulis annis luam per industriam lucretur, neque recognitio census tam crebro fieri queat. Deinde sumpositio tributi fieri anno elapso, ubi uterque rationes acceptorum & expensorum subduxit, & quidem pro ratione ejus, quod utrique ex lucro prioris anni superest, unisimplum, & alteri duplum foret solvendum ; cum tamen uterque æque beneficio pacis fructus sit. Hec modo & illud fieret, ut uni sua parsimonia fraudi, alteri sua luxuria levamento foret. Ergo commodissimum est, ipsas res consumendas taxari, ut sic unus quisque dum rem privaram consumit, partem civitati debitam pro ratione eorum quæ non habet, sed bedeficio civitatis habuit, imperceptibiliter persolvat, dum id quod civitati persolvitur pro parte pretii rei consumptæ habetur. Cæterum, quod jamjam circa vestigalia monebamus, id ipsum circa tributa, & alia onera publica observandum. Quo spectat illud *Taciti Agricola* : *Frumentii & tributorum auctiorem aequalitate munere molles, cumcensis qua in questum reperta ipso tributo gravius tolerabantur. Namque per ladibrium asfidere clausis horreis, & emere ulro frumenta, & vendere pretio cogeantur. Divortia itinerum & longinquitas regionem indicebatur, ut civitates à proximis hibernis in remota & avia deferrent, donec quod omnibus in promptu erat, pacis lucrosus fieret. Add. Cicero actione 3. in Verrem.* Sed & duram nimis arbitramur vocem Pelcennii Nigri apud *Spartianum*, qui cum Palæstini rogarent, ut eorum censitio levaretur, respondit : *Vosterras vestras levare censione vultis : ego vero etiam aerem vestrum conferre vellem.* Cæterum quos modos pecuniæ colligendæ quandoque necessitas adhibere subigat, *Arist. Oeconom. l. 2. c. 1.* prolixissime tradit. Obiter heic monere placet de singulari genere tributi, quo Yncæ apud Peruvianos ab extreme pauperibus quotannis aliquot cornicula pulicibus demta, tributi loco præfectis suis offerri jubeant, ut nemo se immunem jactaret, & ut se ab istis insectis purgarent, ap. *Garciasum de la Vega l. V. c. 6. & l. VIII. c. 5. & 6.*

§. 7. Dominii eminentis non tam rem, quam vocabulum aliqui damnant. Ipsam enim vim imperii propter salutem publicam instituti, sufficentem principi titulum præbere, urgente necessitate utendi bonis tuorum subditorum ; eo quod omnia simul concessa intelligantur, sine quibus obtineri bonum commune non potest. Ambiciosum quoque esse id vocabulum, quo mali principes abuti possint ad dissipandas subditorum facultates. Verum uti super vocabulis litigare supervacuum est ; ita particulam summi imperii, quæ certo sese modo circa certam rem exterit peculiari nomine insignire, non præter rationem est. Ejus autem dominii quæ vis sit, ex hisce intelligitur. Naturalis est æquitatis, ut si ad communem quampiam rem conferendam ab iis qui de eadem participant, conferendum quid sit, singuli ratam duntaxat partem conferant, nec unus supra cæteros graviter oneretur. Idem & in civitatibus obtinet. Sed cum sæpe ea sint reip. tempora, ut velurgens necessitas non admittat ratas partes à singulis colligi, vel certa quæpiam res unius aut paucorum civium ad necessarium usum reip. requiratur ; poterit summum imperium eam rem publicis necessitatibus adhibere ; ita tamen, ut quod ratam partem dominorum excedit, à cæteris civibus sit ipis

refundendum. Exempli loco hæc esse possunt. Si urbs sit mutationibus circumdanda, horti, agri, prætoria privatorum fossis aggeribusque occupantur. In obsidionibus ædes, arboreeque privatorum deiciuntur, aut perduntur, ne hostibus emolumento, obsessis fraudi sint. Materia quoque, quam suis usibus privati disposuerant, adhibetur muniendo oppido. Urgente fame, privatorum granaria recluduntur. Imminente necessitate, deposita publice pecunia, aut privatorum gazæ invaduntur; ubi, quod civilis est, à volentibus civibus istas pecunias velut mutuo accipere non licet; sicut apud *Xenophontem Cyropæd.* l. 8. Cyrus fecit. Etsi dubiam habeat justitiam factum Cælaris apud *Dionem* l. 42. licet legitimum dominum fuisse ipsum ponas: *Cæsar Romæ post victum Pompejum mutui nomen ei pecunia, cuius exigenda probabilis alia ratio non existerat, prætexebat; quanquam vi alioquin eas quoque non secus atque debitas sibi poscebat, neque redditurus unquam erat.* Si alia ratio non sit hostem repellendi propria regio vastatur, quicquid uti esse potest, quod avehi nequit, corrumpitur. Vid. *Curtius* lib. III. cap. 4. Imminente bello Romanorum Critolaus cum Achæorum magistratibus egit, ut exigendi nomina jus ne esset, nevé ducentem sequi alieni æris gratia necesse esset, ad belli finem usque debitorum solutione dilata. *Polybius excerpt. legat.* 144. cap. 3. Addatur lib. ult. D. de lege commissoria. Huc etiam pertinet, quod de pecuniis mutuis disposuit Julius Cæsar apud *Suetonium* cap. 42. Ex quibus adparet, dominio eminenti locum non esse, nisi reipubl. necessitas requisiverit. De qua tamen *Bæclerus ad Grotium* lib. I. cap. I. §. 6. inonet, necessitatem quæ heic attenditur, habere utique suos gradus, neque ultimum semper ejus articulum sumendum esse, ubi hoc vocabulum auditur. Ne tamen liberalis nimium ejusdem juris facienda est extensio, & quantum fieri potest, ad æquitatem idem temperandum. Quam in rem notabile est exemplum apud *Livium* lib. XXXI. cap. 13. Ex quibus & illud colligitur, civem à principe vi domini eminentis solvi non posse; cum omni privilegio exceptio necessitatis reip. inesse intelligatur; ac contradictionem videatur implicare, velle civem esse, & tamen aliquod jus prætereendere, quo salvo civitas salva esse nequeat. Cæterum iis, qui hoc modo sua publico impenderunt, aut perdidērunt, à tota civitate quantum fieri potest ea restitui, aut pensari, manifestissima æquitate nititur. Exceptionem tamen aliqui faciunt, si damnum illarum inevitabile sit, adeo ut tale futurum esse prævideri potuerit. Puta si ædes in suburbiis tempore belli diruantur. Horum enim compensatio posci nequit, quia norant conditionem ejusmodi talibus locis annexam esse, eamque ipsi, dum nihilo fecius ibi ædes ponunt, tacite quasi jam ante confirmaverunt. Tanto minus compensationi petendæ locus est, si omnes eadem necessitas stringat, aut æquale damnum involvat. Publi. co enim satis est, si neminem sua culpa deteriorem reddi patitur; & nunquam illud damni subditorum ferendis se obligavit. *Jo. Christoph. Beckmannus medit. Polit. diff.* XXI. §. 8.

§. 8. De publicis autem bonis, quæ ad ipsam civitatem ut talem pertinent, observandum, circa ea in nonnullis regnis id discrimen deprehendi, quod quædam destinata sit ad sustentationem regis, alia ad sumtus in conservationem regni impendendos. Sicuti & *Dion. Halicarn.* l. 3. aliud est δημοσία κτήσις, aliud τὰ βασιλείων κληῖρα, possessio publica, aliud perpetuum regum patrimonium. Apud Sinenses nona agri pars regi attributa est, uti

tradit *Martinus hist. Sin.* l. 4. c. 24. Scilicet alicubi de publico regi sunt assignata certa bona, quorum proventu regiae suae sumtus tolerat. Eorum utumfructum quidem plenum habet rex, ita ut de eorundem proventibus pro arbitrio queat disponere; & si quid inde comparsum sit, id privato regis patrimonio accrescit, nisi forte leges regni aliter disposuerint. Huc facit illud *Seneca de benef.* l. vii. c. 5. *Caesar omnia habet, fiscus ejus privata tantum, ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* *Pertinax ap. Herod.* l. 2. c. 4. Imperatoriis possessionibus nomen suum inscribi verabat: *non esse illas distinctans imperantium proprias, sed communes Romanorum & publicas.* Sic olim apud Peruanos sub imperio Yncarum agri erant tripartito divisi, & una pars Regi, altera Soli, ipsorum Numini, tertia civitati assignabatur; inde & de sua parte cives tributum nihil solvebant. Vid *Garcilass. de la Vega Com. Reg.* l. V. c. 14. Ast eorum bonorum, quibus tolerantur sumtus in reip. conservationem impendendi, nudam duntaxat administrationem habet rex, quae pro scopo salutem civitatis habere debet, & non minore religione est tractanda, quam tutori in bonis pupilli versandum est. *Paul. Warnefrid. de gest. Longob.* l. 3. c. 16. *In diebus Ansbhari, ob restaurationem regni, duces, qui tunc erant, omnem substantiarum suarum medietatem regalibus usib. tribuunt, ut esse possint, unde rex ipse, sive qui ei adhererent, ejusque obsequiis per diversa officia dediti, alerentur.* Ex quibus etiam facile colligitur, ad quemnam pertineant bona, quae abs rege durante ipsius imperio parantur; ad ipsum, an ad regnum? Nam si illa parantur ex bonis ad remp. destinatis, aut per tributa & sanguinem civium, ac per talem eorum operam, quam ex communi sua obligatione civitati debent; eadem regno, non autem privato regis patrimonio accrescere in aperto est. Sed tamen contingere quoque potest, ut non ex aerario, sed ex suo patrimonio bellum rex instruat, & gerat, sine ullo civitatis onere aut periculo; vel etiam ex solis fructibus illius patrimonii, quod principatum sequitur. Tali bello quod rex adquisiverit, jure sibi, non civitati poterit vindicare. Nam proventus ejus rei, cujus ego utumfructum habeo, pleno jure mei sunt, deque iis pro lubitu licet mihi disporre. Add. *Grotius* l. i. c. 3. §. 12.

§. 9. Consequens hisce est dispicere, quidnam regi liceat circa alienationem regni aut partium regni; & quidem non ejus, quod in patrimonio regis est, sed quod ultro neo populi consensu ipsi est delatum? Agit de hac quaest. *Grot.* l. i. c. 4. §. 10. & l. 2. c. 6 §. 3. *seqq.* (ad utrumque locum addantur, quae annotavit *Baccl.*) & l. 3. c. 20. §. 5 *seqq.* Summa huc redit, nihil agere regem, qui regnum in alium propria auctoritate transferre aggreditur, nec subditos isto actu regis teneri; verum heic non minus populi, quam regis consensum requiri. Nam uti invito regi regnum non recte eripitur, ita nec invito populo alius rex potest obtrudi. Sed in alienatione partis praeter consensum regis requiritur non solum populi, qui sub pristino rege remanet, sed vel maxime consensus illius partis, de qua alienanda agitur. Cujus rei ratio est, quod qui initio in civitatem coivere, aut ultro post accessere, pacto se invicem obstrinxerunt, quod uno eodemq; imperio regi velint, quamdiu intra ejusdem civitatis fines degere placeat. Unde quemadmodum singuli per istud pactum tale jus quaesiverunt, ut inviti non possint à civitate ejici, aut alterius sub imperiū tradi, nisi in poenae vicem; ita universis in singulos iridem jus est quaesitum ex eodem pacto, ut nemo possit alterius imperio sese subicere, aut ejus civitatis imperio renunciare, quamdiu intra ejusdem fines degere placeat. Adeoque cum civitates tanquam cor-

pora moralia consensu partium coaluerint, ex primæva coeuntium voluntate metiendum, quid toti in partes potestatis heic competat. Quæ voluntas hautquaquam præsumi potest talis fuisse, ut jus esset corpori pro mero lubitu partes & abscindere à se, & alii in ditionem dare. Sic apud *Froissardum* l. I V. & *Polydorum Vergilium* hist. Angl. l. 20. Aquitani nequidquam per donationem Richardi II. à regno Angliæ separari volunt. Enimvero quod dicitur, non licere parti à corpore recedere, sic ut intra eosdem fines maneat; id hanc habet exceptionem, ni summa necessitas adegerit, ac aliter servari non potuerit, quam in alterius ditionem sese dedendo. Nam in omnibus ejusmodi conventionibus excepta videtur summa necessitas, quæ facultatem dat salutem suam quovis modo expediendi. Hinc nemo jure urbes reprehenderit, quæ ubi pro virili hostibus restiterunt, dedere se demum maluerunt, quam excidium pati. Scilicet qui ab initio in civitates coiverunt, jam antea per naturam jus habebant salutem suam quovis modo defendendi; idque ut eo melius possent consequi, civitates subierunt. Eum finem ubi civitas ipsis præstare amplius nequit, consentur soluti vinculo, quo civitati tenebantur, ac recepitse jus suo sibi arbitrio consulendi. Ast ipsa civitas non habet aliud jus in membra sua, quam quod per eos, qui eam initio constituerunt, est concessum. Hæc quemadmodum singulis defensionem promittit sub exceptione, nisi magna necessitate impediatur; ita ubi isthæc ingruerit, non amplius intelligitur prohibere, quo minus quilibet, quantum potest, salutis suæ prospiciat. Nam licet quidem directe perdere membrum aliquod, ut totum corpus serveretur, quia membrum non vivit, nisi vita corporis: at membra corporum moralium etiam seorsim existere atque vivere possunt, adeoque in hæc corpori tantum juris non erit, quantum in illa. Quod si autem rex necessitate adactus cum hoste validiore pacem hac lege fecerit, ut ipsi certam regionem concedat, quæ tamen isti cessionis contradixit; arbitramur, debere quidem ipsum ex eadem sua præsidia deducere, & non impedire, quo minus victor ejus possessionem adprehendat. Haut quidquam tamen eandem cogere poterit, ut omnino sese in alterius ditionem tradat. Neque illa regio ulla obligatione videtur impediri, quo minus, si viribus suis confidat, se occupare volenti resistat, aut peculiarem deinceps civitatem constituat. Sicuti, cum pacto urbem Nisibin cederet Persis Jovianus Imperator, cives obsecrabant, ut propriis viribus patriam sibi sedem defendere liceret; apud *Ammianum Marcellinum* l. XXV. c. 12. & *Zosimum* l. 3. Igitur ejusmodi pacto rex quidem & populus jus suum ad istam regionem amittunt; victor autem ex ipsius consensu & fide data in eandem legitimus imperium nanciscitur. De cætero quod aliqui jactant vel de omnibus regnis, vel de uno aliquo; bona coronæ inserta, seu uti loquuntur, incorporata, nulla ratione posse alienari, nec longissimum temporis tractum, alteriusque quietam possessionem impedire, quo minus vindicari semper queant; id sine dubio vanum est. Multo autem ineptius, uni alicui regno ejusmodi privilegium assertum ire; ut ipsum quidem aliis sua eripere possit, sed quæ semel arripuerit, nunquam ullo modo ab eodem iterum separari queant.

§. 10. Ex dictis quoque intelligitur, regi non esse licitum citra consensum populi regnum suum deinceps tanquam feudum ab altero recognoscere sub onere commissi ex telonia, aut ut deficiente familia ad seniore illud devolvatur. Nam isthac lege facta in feudatio

feudatio pro alienatione conditionali habetur. Sicut & vice versa populus irritam potest reddere remissionem homagii, quam rex vassallo fecit sine populi consensu. Sed & hoc consequitur, non posse regem alteri pignori opponere partem imperii, sic ut ejus administratio, & naturalis possessio tantisper sit penes creditorem, citra consensum populi, partisque oppignorandæ, multoque minus si sit adjecta lex commissoria. Cujus rei ratio non ea solum est, quod pignoris dationem frequenter alienatio solcat comitari; sed etiam quia populus, regem ultro constituens, ab ipso voluit gubernari, non abs quovis alio. Et illi, qui in populum unum coiverunt, in plures particulas ut discerperentur noluisse præsumuntur.

§. 11. Sed & illud manifestum est, citra consensum populi non posse à rege alienari bona ipsi assignata, ut ex istorum redditibus tolerarentur reip. aur regis dignitatis onera. In istis enim bonis non nisi usufructus regi competit, qui haut quidquam ad jus alienandi sese extendit. Et si forte rex sibi ad vitam suam satis prospectum judicet; tamen post ipsum alio rege populus opus habet, qui & ipse pro dignitate est sustentandus. Est tamen heic accurate distinguendum inter ipsa bona, seu patrimonium populi, & eorum fructus. Ista quippe alienare regi vetitum; circa hos libera ipsi disponendi facultas. Sic ubi in patrimonio regni sit jus alluvionum, id in alium transcribere regi non licet. Sed quo minus circa partes per alluvionem adpositas pro lubitu disponat rex, utpote quæ in fructu sunt, nihil prohibet. Sic jus confiscandi est in patrimonio, bona confiscata in fructu. Illud reip. proprium; hæc ad regem pertinent. Potest nihilominus rex, cui potestas competit ex causâ tributa nova proprio arbitrio indicendi, partes patrimonii publici, necessitate exigente, pignori opponere. Nam sicuti populus tributa ab ejusmodi rege ex causâ indicta tenetur solvere; ita & rem ex causâ pignori oppositam luere: cum perinde sit, an cives pecuniam contribuant, ne talem rem pignori exponere necessum foret, an pecunia post collata eandem redimant. Ubi illud manifestum est, singulos cives non esse istius pecuniæ debitores, etsi ad eam ex solvenda quisque suam portionem debeat conferre. Vid. *Seneca de beneficiis* l. VI. c. 29. Sic & ubi rex ex privato patrimonio in usum reip. quædam erogaverit, merito patrimonium publicum eo nomine hypothecæ loco eidem judicabitur obstrictum, quousque à populo debitum illud expungatur. Ist hæc tamen omnia ita locum obtinent, nisi lex fundamentalis aut capitulatio aliter heic disposuerit, & regis populivæ jus auxerit, aut restrinxerit. Add. *Grotius dd. ll.*

CAPUT VI.

DE JURE BELLI.

1. <i>Partitio sequentium.</i>	5. <i>Causa bellorum iniusta recensentur.</i>
2. <i>Pax est status hominis ordinarius; bellum extra ordinem a natura indulgetur.</i>	6. <i>In hostem dolo quoque licet mi.</i>
3. <i>Bellum est vel defensivum, vel offensivum.</i>	7. <i>Quid in hostem liceat.</i>
4. <i>Belli causa debet esse liquida.</i>	8. <i>In circumstantibus jus belli singulis est ademptum.</i>
	9. <i>Bellum est vel solenne vel minus solenne.</i>

10. Magistratus ni talis non habet jus bellum movendi. 11. An idem bellum movere possit ex presunta voluntate summi imperantis. 12. Quatenus injuria civis prabeat causam belli contra civitatem. 13. De aequitate repressaliarum. 14. Pro quibus bellum recte suscipiatur. 15. De belli indictione. 16. Gentes in bello multum sibi licentia solent sumere. 17. De licentia in corpus.	18. An liceat hostem interficere immixtis percussoribus. 19. A licentia bellica non sunt exempta res sacra. 20. Quomodo res bello adquirantur. 21. Cuiam res bello capta adquirantur. 22. Quatenus incorporalia bello adquirantur. 23. An creditum bello adquiratur. 24. Imperium invictos quos modis adquiratur. 25. Quomodo res capta recuperentur. 26. Quomodo integri populi hosti iterum eripiantur.

Cum non minus singuli in libertate naturali viventes, quam civitates a natura concessam habeant facultatem sese contra vim injuste intentatam defendendi, ac jura sibi ab aliis læsa aut denegata per vim asserendi; conveniens puto fuerit prius dispicere, quæ bella singulorum & civitatum habeant communia; dein, quæ hisce sua natura aut moribus gentium sint propria.

§. 2. Id igitur legi naturali maxime congruit, ut ne quis alteri citra jus noxam, damnumve inferat; utique invicem ab hominibus officia humanitatis exercentur, ac inprimis illa ultro præstentur, de quibus peculiariter convenit. Quod ubi mortales invicem observant, pax dicitur; quæ est status humanæ naturæ quam maxime conveniens, & ad eam conservandam idoneus, cuique constituendæ ac servandæ lex naturæ potissimum hominibus est inrita. Add. *Polybius*¹. l. 2. c. 14. Imo pax est status humanæ naturæ, ut tali, proprius, quippe quæ oritur ex principio, quod homo præ brutis peculiare habet; cum bellum ex principio surgat, quod hominibus & brutis commune est. Scilicet & bruta instinctu naturali sese vi defendere ac conservare nituntur. Pacis autem indolem solus homo intelligit. Istius enim est ultro quid alteri præstare, & à lædendo abstinere intuitu alicujus obligationis, quæ est in me, & juris, quod est in altero; quæ citra rationis usum intelligi nequeunt. Equidem præstant jumenta dominis suis ministeria, sed ex metu plagarum, aut illecebra pabuli, non ex aliqua obligatione, cujus sensus in ipsa non cadit. Abstinent quoque bruta à lædendis hominibus, aliisque bestiis, sed vel ob imbecillitatem, vel quod in iis nihil inveniant adpetitui suo congruum. Quædam denique blandiuntur invicem, aut opitulantur, sed ut ad illud se teneri non intelligant. Facit quoque huc illud *Quintilianus* declam. 9. *Natura præter cetera animalia induit nostris pectoribus quandam societatem, qua mutuo gaudere congressu, contrahere populos, condere urbes edocuit, & cum mentibus nostris varios imposuerit motus, nullum profecto meliorem benevolentia tribuit affectum. Quid enim foret humano genere felicius, si omnes esse possent amici? Non bella, seditiones, latrocinia, lites, ceteraque mala, quæ hominibus ex seipsis nata sunt, fortuna accessissent. Id quia nimium Deo visum est, at certe honestis convenire mentibus, fidem colere, amoris gratiam referre, omnibus temporibus, omnibus gentibus præcipuum, & quodammodo sacrum fuit.*

fuit. Nihilominus ipsi quoque homini licitum, & quandoque necessarium fit bellum, quando nempe alter dolo malo noxam mihi intentat, aut debitum detrectat, Tunc enim propriæ salutis cura mihi potestatem facit quoquo modo, etiam cum læsione violatoris, me ac mea afferendi atque defendendi; aut *jus per vim extorquendi, quod amice impetrari nequitum est*; uti apud *Diogenem Cretensem* lib. 2. loquitur Ulysses. Huc etiam facit illud *Maximi Tyrus* differi. XIV. φαίνεται πότνω ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δικαίοις ἀναγκαῖός, τοῖς δ' ἀδίκοις ἐκούσιος. Unde concluditur, bellum probis necessitate imponi, sponte suscipi ab improbis. Add. *Bæcler. ad Grot. lib. 1. c. 3. §. 1.* Accedit, quod natura non solum acerbum injuriarum sensum animis hominum indidit, ut abhorreant injuriis aliorum vexari; sed & manuum agilitate ac robore corpus armavit, ne eisdem impune cogerentur tolerare. Ita tamen natura permittit bellum, ut id gerens pro fine sibi constituere pacem debeat. *Aristoteles Nicom. X. c. 6.* Bellum gerimus, ut in pace degamus. Nemo enim est, qui bellum expetat, vel apparatus bellicum faciat bellandi causa. Sanguinarius enim prorsus quidam esse videretur, si amicos ea causa sibi hostes redderet, ne pugna & cades orirentur. *Themistius orat. X.* πόλεμος ἀθλον εἰρήνῃ καὶ στρατιῶναι εἰς ἀνάγκην, ἔχ' ἵνα διὰ τέλος στρατεύουσιν, ἀλλ' ἵνα αὐτὰ φαιλῶς ἡσυχάσωσιν. Belli pretium par est; nec vero bella suscipiunt, quibus id necesse est, ut perpetuo bellum gerant, sed ut imo in otio acquiescere possint. *Tacitus H. IV.* Nemo adeo in arma promittitur, ut non idem pretium quietis, quam periculi malit. Inde nequidquam probaveris, in quos cadit illud *Silius Italicus* 13. *Nec vitam sine Marte pati, quippe omnis in armis Lucis causa sita, & damnatum vivere pacis.* Præterea etsi qui me læsit, statim mihi præbeat potestatem, quantum in se, bellum adversus ipsum suscipiendi: circumspectandum tamen est, quantum boni aut mali in me aut alios, qui me non læserunt, probabiliter sit redundaturum. Quæ enim injuriæ salutem meam non penitus evertunt, eas bello persequi non debeo, si vel in me meosque exinde graviora incommoda, quam commoda sunt oritura; vel si aliis quibus cum pax adhuc colitur, occasione mei belli tanta damna sint eventura, quæ per ejusmodi injuriæ, qualis mihi illata est, inultam tolerantiam ex lege humanitatis debebam avertere. Adeoque injuriæ sibi illatam, ex qua vindicata majus malum exsurgere judicatur, quam bonum, recte & laudabiliter quilibet bello persequi omittit.

§. 3. Justorum bellorum causæ ad hæc capita revocari possunt; ut nos & nostra servemus ac tueamur contra alios, qui nos lædere, aut hæc interciperi aut perdere conantur; aut ut, si qua ab aliis nobis ex jure perfecto debentur, afferamus, ubi ultro isti eadem præstare detrectant: aut denique ut illatorum nobis per injuriam damnum reparationem obtineamus, cautionemque de non offendendo in posterum ab eo, qui nos læsit prior, extorqueamus. Unde resultat divisio inter justa bella offensiva, & defensiva, quorum hæc arbitramur esse, quibus defendimus & retinere laboramus, quæ nostra sunt; illa autem: quibus extorquemus debita, quæ nobis abnegantur, aut injuste erepta recuperatum imus, cautionemque in posterum quærimus. Quanquam & aliquando favor defensionis ab illius partibus stat, qui prior arma alteri infert; puta si quis subinde repentinis & vagis incursum fuerit vexatus, refugio ad ipsius adventum hoste; aut si quis hostem invasionis jam certum per celeritatem oppresserit, dum ille adhuc in adparando bello est occupatus. Vid. *Justinus. II. 3. 12.*

§. 4. In universum autem causæ bellorum inprimis offensivorum liquidæ debent esse, neque dubii quidquam habere. Solent quippe heic sæpenumero provenire dubia partim ex ignorantia facti, quando non liquido constat, an quid factum sit, nec ne, aut quo animo factum; partim ex obscura comparatione stricti juris cum lege caritatis; partim ex illiquida proportionione utilitatum, quæ ex bello sulcepro aut omisso resultare sunt aptæ. Heic igitur neque ita temere etiam illiquida prætentio jactanda, neque tamen statim ad arma provolandum. Sed triplicipotissimum via tentandum, ne res in arma erumpat; colloquio inter partes aut eorum mandatarios inito; provocatione ad arbitros, aut denique sorte. *Valerius Flaccus l. V. An nullas præferre preces, nec fœdera regis Vlli sequi; cœca sed cuncta impellere pugna Debuimus? sic Thraces agunt.* Vid. *Grotius l. 2. c. 23. §. 7. 11.* Sed utur liquida sit belli causa, cordato tamen viro, antequam in arma ruat, probe sunt expendenda, quæ monet *Grotius l. 2. c. 24.* Nec minus cogitandum, magnam esse stultitiam tam singulorum, quam civitatum, quod rebus integris conciliari nequeant. ἐπὶ δὲ κακῶς ἀλλήλους διαθῶσιν, ἐπεὶ θεὸς διαλύοντι αὐτοὶ διέστησαν; sed ubi alteri alteros mali muliarim, nemine dirimente ultro discedunt. *Isocrates orat. ad Philippum.*

§. 5. Injustas bellorum causas recenset *Grot. l. 2. c. 22.* quarum aliquæ improbables plane sunt; aliquæ colorem, sicut sat dilutum habent. Ad priorem classem refertur avaritia, ac libido superflua dabendi; ambitio & dominandi cupido, ardorque famam ex oppressione aliorum quærendi. Inter quas tamen illam studiosè velut sordidi animi indicem solent diffimulare; hanc autem non pauci sub specie magnanimitatis venditant, *regiam laudem vocantes de alieno certare.* cum tamen omnes reges sibi dictum credere debeant illud Philisci ad Alexandrum: δόξης φρόντιζε, ἀλλὰ μὴ ἑσολομός, καὶ μὴ μερόλη νόστος, ἀλλὰ εἰρήνη καὶ ὑγίαια. *Ad gloriam incumbere, verum ne sis pestis, vel magna aliquis morbus, sed pax & sanitas.* Quamquam enim Deus bello solet uti velut purificatione generis humani, sicut apud *Euripidem Helena* Jupiter dicit collisisse Græcos & Phrygas, ὡς ὄχλος βροτῶν πληθύς τε καὶ φῶς τε μητέρα χθονά, ut turba mortalium & multitudinem levaret terram matrem: eo proposito tamen ipsos principes in bella more, si nulla alia causa sublit, nefas est. Et tamen Ebræi permissum sibi crediderunt; ad augendam majestatis Israëliticæ amplitudinem, citra aliam causam bello ex sententia Synedrii indicto alios populos invadere, ipsosque cum rebus suis in potestatem redigere. *Seldenus de J.N. & G. l. 6. c. 3. & 12.* Ad posteriorem classem spectat *meius* ex vicini viribus ac potentia collectus; & ubi velle putant, quocumque potest *Lucanus l. 3.* Qui solus tamen ad justam belli causam non sufficit, nisi de animo nos lædendi certitudine moraliter evidenti constet. Nam incerta periculi suspicio id quidem suadere potest, ut mature tibi præsidia circumponas; non jus facere, ut prior vim adhibeas, ne ad hunc quidem finem, ut realem, quam vocant, cautionem de non offendendo alter præster. *Gellius l. 7. c. 3. Gladiatorum composita ad pugnandum pugna hac præposita fors est, aut occidere, si occupaverit, aut occumbere, si cessaverit. Hominum autem vita non tam iniquis, neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior injuriam facere debeamus, quam nisi feceris, pati possis.* Quamdiu enim quis alterum non læsit, nec manifeste in læsione adparanda deprehenditur, (inchoata enim injuria

quan-

quandoque non minus, quam perfecta bello vindicari potest;) is in posterum quoque officium facturum præsumi debet, præsertim ubi verbis & fide data id confirmet. Abs tali reale cautionem per vim extorquere iniquum fuerit; cum his hoc modo deteriore quam nos conditione esset, dum is utique nuda nostra fide adquiescere cogitur. Cæterum posita iusta bellandi causa, gliscens nimium vicini potentia in deliberationibus super bello magnum habet momentum: cum experientia compertum sit, plerisque una cum viribus etiam dominandi libidinem crescere. Add. *Cumberland de leg. nat. Cap. 2. §. 15. in fine.* Et *Baco Sermon. fidel. c. 19. Seneca Oedipo. Sicut ingens arbor, atque umbra gravi sylvas minores urget. Procopius hist. Goth. l. IV. Gravis per naturam hominibus, quacunque in vicino modum excrevit potentia, & ad inferendas iniurias parata. Neque enim deesse possunt prepotentibus, quas in finitimos, quantumvis innoxios obtendant bello causas. Herodes orat. de republica: οἱ πλησίον οἰκῶντες & ἀρχόμενοι τὰς ἀλλοτρίων τῶν πλησίων οἱ μὲν εὐδαιμόνιστοι, ὅπως ἀμὲν ἀρχόμενοι οἱ δὲ ὅμοιοι δύνανται, ὅπως ἀνὴρ κρείσσωνος γένωται; οἱ δὲ ἰσχυροί, ὅπως ἀνὴρ ἀδίστατος ἀρχοῖσι. Qui prope habitant vicinorum seditionem non morasse ferunt; imbecilliores ne jugum subeant; pares viribus, ut potiores fiant; superiores, ut imperium obtineant facilius. Polybius l. 1. c. 83. ὁ δὲν χρητὴς καὶ αὐτὸν τὸν συγκατασκευάζειν δύνασθαι, πρὸς ἣν & δεῖ πρὸς ἐπιβολὴν γαμμένων ἐξῆσαι δικαίων ἀμφοτέρωθεν. Nemini tanta est adstruenda potentia, ut cum eo posita de iure quantumvis manifesto iure disceptare ex æquo non queas. Appianus Alexand. Lybico: εἰ καὶ φίλος ἐστίν, & χρητὴς ὁπωσδήποτε, & δὲ καὶ φίλον ἀμείβεσθαι, tamen si amicus est, tamen ne ipse quidem augendus supra modum. Utilitati par cum necessitate jus in res alienas dare, impudens foret; uti Athenienses jactant apud *Thucydidem* l. 1: equitatem nemo unquam tanti fecit, ut oblatam occasionem aliquid vi consequendi ob eam è manibus dimitteret. Præsertim cum revera generi humano inuicibilissimum sit futurum id juris introduci, ut quod mihi utile videtur, alteri etiam invito possim per vim eripere. Nam in me quoque eandem licentiam alii sibi assuerent, quam ipse in eosdem sumo. Dereliquis prætextibus, qui d. l. adducuntur, idem est sentiendum. Sicuti nec nobis probatur illud *Baconis de Verulamio de augm. scient. p. m. 348.* quod ad bellum Americanis inferendum putat sufficere, quod isti possint intelligi velut per ipsum jus naturæ proscripti. ideo quia apud illos sit consuetudo sacrificandi, homines, & humanas carnes manducandi. Ubi distincte considerandum fuerit; An princeps Christianus Indos tanquam à natura proscriptos bello possit invadere, tantum quia carnibus humanis, tanquam alio cibo, vescuntur? An ideo, quia carnibus hominum suæ religionis vescuntur? An, quia carnibus exterorum vescuntur? Circa quos iterum disquirendum. An illi extranei accedant tanquam hostes & prædones? An vero veniant tanquam hospites innoxii, aut vi tempestatum compulsi? Nam in hoc ultimo tantum casu jus belli est illis, quorum cives ita crudeliter habentur; in cæteris non item.*

§. 6. Est & hoc omnibus bellis commune, ut quanquam propius ipsorum modus ac velit genius sit vis terroq; dolo tamen ac fraude adversus hostem liceat uri; modo perfidia, pactorumque, & datæ fidei violatio abût. Agellus ap. *Plutarch. in iulii vita: Fidem in fœdere fallere nihil aliud est, quam Deos contemnere: hostium vero circumventio non modo cum iustitia, sed & cum magna laude, & jucundo conjuncta est compendio.* Et huc proprie pertinet illud *Cleandridæ ap. Polybium strat. lib. 2. ὅτι μὴ ἐξ ἀρχῆς ἡ λειψυγία, τότε*

χρὴ ἔσ' αὐτοῖς περὶ προσώπων. *Qua leonina non pertingit, vulpina est assuenda. Salus Italiani*
 l. 1. *Ei metuens nido sine fraudibus ensi.* Add. *Xenophon Cyroped. l. 1. Livius l. 42. c. 47. Grot.*
 l. 3. c. 1. §. 9. & *supra l. IV. c. 1. §. 12. 19.*

§. 7. Ut autem recte intelligatur, quousque per vim in hostem, ejusque res liceat grassari, observandum est, aliter se habere licentiam in hostem, prout simpliciter exitu hostilitatis oritur, aliter prout ipsam mansuetudo legis naturalis temperare jubet. Scilicet cum exhibitio officiorum pacis ex lege naturæ mutua debeat esse; qui prior illa adversus me abruptit, me quoque quantum in se absolvit à præstandis officiis pacis; eoque dum hostem se meum proficitur; licentiam concedit vim contra ipsum exserendi in infinitum, aut quantum mihi videatur. Præsertim cum finis belli sive offensivi sive defensivi, citra licentiam, hanc, si necessum foret, vim adversus hostem intra certum modum, & citra ultima sistere, obtineri nequeat. Quam ob causam etiam condita bella aliquod instar contractus talis habent; tenta quid ipse valeas, ego itidem omnia experiar. Atque istud obtinet non solum, si ipse hostis adversus me in infinitum grassari instituerit, sed & si forte citra extrema in me injurius esse velit. Neque enim alter majus habet jus mediocrem, quam gravissimam injuriam, intentandi. Inde non solum eousque vim licet in hostem adhibere, quoad ego periculum ab ipso mihi intentatum depulero, aut quod injuste mihi eripuerat, vel præstare detrectabat, recuperavero, aut extorsero; sed & ad cautionem in posterum obtinendam progredi possum. Quam dum alter per vim sibi patitur extorqueri, satis ostendit sibi superesse animum etiam in posterum injurias mihi inferendi. Neque vero semper injustum est, pro minori malo majus reponere. Nam quod quidam obijciunt, retributionem fieri debere proportionate; locum duntaxat habet in tribunalibus, ubi poenæ à superioribus infliguntur. Ast quæ mala jure belli inferuntur, proprie poenarum rationem non habent; quippe quæ nec à superiore ut tali proficiscuntur, nec ad emendationem lædentiis aut cæterorum directe tendunt, sed ad defensionem atque assertionem salutis ac rerum jurumque meorum. Cui fini licet adhibere media, quæcunque videbuntur commodissima contra talem, qui injuria sua affecit, ut nulla à me ipsi injuria possit inferri, quousque denuo inter nos convenerit de omittendis in posterum læsionibus. Ast vero lex humanitatis non id solum considerari vult, quid hostis citra injuriam possit pati, sed & quid humanum, adde & generosum victorem facere deceat. Unde curandum, ut, quantum ejus fieri potest, & nostra defensio atque securitas in futurum admittit, quæ hosti inferuntur mala temperentur ad eum modum. quem in taxandis delictis; aliisque litibus forum civile solet sequi. De quo temperamentum prolixè agit *Grot.* l. 3. c. 11. *seqq. ad 16.* Sicuti & ad licentiam bellicam intelligendam non parum faciunt tres illæ regulæ ab *Eodem* traditæ l. 3. c. 1. §. 2. 3. 4. Sæpe quoque, ut licentiam bellicam temperemus, anceps belli alea suadet, ne quæ ipsi edidimus exempla, conversa fortuna in nos statuatur. Vid. *Diodor. Siculus l. 14. c. 47. Virg. Æn. X. Belli commercia Turnus Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.* Huc facit, quod apud *Anton. Gratianum de bello Cyprico l. V.* refertur, cum Columna captos in prælio ad Naupactum Turcas Romæ liberaliter haberi præciperet, ad Mehemetem versus, discite, inquit, à nobis humanitatem, qui tam acerbe ac tam crudeliter sævire atque habere Christianos captivos solentis. Cui barbarus: Ignoscere nobis debes, inquit; neque enim capi & in hostium potestatem venire, hæcenus

nostrorum fuit, & tantum facere captivos, non etiam esse, Turcæ didicimus. Quid autem liceat in eos, qui hosti res duntaxat subministrant, *Idem* docet l. 3. c. 1. §. 5. &c. 17.

§. 8. Videamus de quæstionibus quæ peculiariter spectant bellum à civitatibus, earundemque rectoribus gestum. Ubi ab initio observandum, jus belli, quod statum naturalem comitatur, singulis in civitate ademptum esse; adeoque singulis non amplius licere injurias sibi factas propria vi, proprioque arbitrio ulcisci, aut si quid sibi debitum denegatur propria violentia extorquere; sed super hisce magistratus est adendus, cujus est læsis reparationem damni, cautionemque in futurum præstare, atque efficere, ut suo quisque jure potiatur. Huc facit lib. 176. D. *de reg. jur.* l. 11. §. *fin.* l. 12. l. 13. D. *quod metus causa.* l. 7; §. 3. D. *quod vi aut clam.* l. 14. C. *de Indeis & caliculis.* Quanquam autem singulis in civitate quandoque concedatur licentia propriis se viribus defendendi; ea tamen proprie jus bellandi vocari nequit. Nam jus belli gerendi hoc utique continet, ut proprio ex judicio bellum possit suscipi, idque quousque visum fuerit geri, & per pacta cum hoste componi. Atqui civibus vim propriam expedire indultum duntaxat in periculo inevitabili, nec ulterius, quam idem fuerit depulsum. Sicuti nec necessum est, ut per pacta privatorum pax inducatur, cum eam summi imperii auctoritas jam tum satis lanciat. Quin si vel maxime inter privatos reconciliatio intervenit, ea tamen non impedit, quo minus integrum sit magistratui injuriam vindicare, quæ civium rixæ causam præbuit. Interdum tamen contingit, ut singulis redeat jus defensionis, quale in libertate naturali est; puta si quis deveniat in loca, quæ ad nullam civitatem pertinent, sed in primæva adhuc communione subsistunt. Ubi tamen videndum, an quis ibi à suo eive, an vero ab alio invadatur. Priori enim casu præsens duntaxat periculum vi potest depelli, persecutio injuriæ ad communem dominum deferenda; nisi forte adpareat, invasorem istum in patriam non reversurum; nec iste domi habeat, unde pro injuria satisfacere queat. Ab extraneo autem si quis in ejusmodi loco invadatur, non prohibetur quidem ad extremum eundem persequi, ubi prævaluerit. Licebit tamen & istum deferre apud ipsius civitatem, ibique satisfactionem & poenam exigere, adhibita quoque interventione propriæ civitatis; quæ ubi civi suo justitia denegatur, jus nanciscitur violento modo satisfactionem civi suo præstandi. Unde si quis in Oceano libero invadatur, non semper necessum habet vim propriam ultra depulsionem periculi expromere; cum invalori, ubi ad suos iterum adpulerit, actio in sua civitate intentari queat. Sed & defensionem suo arbitrio instituere quis potest, si judicis auctoritatem cives neglexerint, aut judex aperte justitiam administrare detrectet; præsertim si extra territorium civitatis excedat. Quod si tamen judex tempora reip. prætendat, & ut persecutionem mearum injuriarum differam, aut reip. condonem hortetur; boni civis est, ipsius voluntati acquiescere.

§. 9. Frequens est distinctio belli in *solenne*, & *minus solenne*; ad quorum illud requiritur, ut geratur autore utrinque eo, qui luminum habet imperium, & ut rite sit indictum. Minus solenne vocatur, quod denunciatum non est, aut quod in privatos geritur. Quorum illud speciem fere incurfionis aut latrocinii habet: hoc autem ex altera parte involvit crimen rebellionis, aut ejusmodi vitæ genus, quod indignum aliquem faciat justii bellatoris nomine. Sic & minus solennia sunt bella civilia, quando civitas

ita est divisa, ut ex qua parte stet summum imperium, non satis adpareat. Ubi circa bellum solenne est observandum, quod qui illud gerunt populi, eorumve rectores ab autoribus iusti hostes vocari soleant, latronibus & prædonibus oppositi. Vid. l. 1. 18. D. de verb. signif. l. 1. 19 §. 2. l. 21. §. 1. l. 24. D. de captiv. Cicerò Philippica IV. *Ille est hostis, qui habet remp, curiam, ararium, consensum & concordiam civium, & rationem aliquam, si res ista tulerit, pacis & fœderis.* Et si non statim civitas pro cœtu latronum habenda, quæ nonnulla injusta velut publice recipit. Neque cœtus latronum civitatis dignationem fortitur, licet ipsi inter se speciem quandam iustitiæ servant. Add. Gro. in l. 3. c. 3. §. 2.

§. 10. Hoc loco occasione eorum, quæ à Grozio l. 1. c. 3. §. 4. traduntur, quaestio movetur, an magistratui proprie dicto, ut tali, competat potestas belli gerendi? Id quod utique negandum. Cum enim bellum vel præcipuum sit ex iis negotiis, quibus universa civitas periculo possit involvi, magistratui ut tali ex propria autoritate de bello statuendi potestatem dare idem est, atque eidem summum imperium tribuere. Vid. l. 3. D. ad L. Juliam majest. Equidem id manifestum est, ubi magistratui ab summa potestate particula negotiorum publicorum exsequenda iungitur, eidem quoque id virium tributum intelligi, quantum muneri isti obeundo sit necessarium. Unde juris Romani scitum est, mixtum imperium cohærere omni magistratui, qui jurisdictionem habet, qua tali; idque mixtum imperium definitur per potestatem modice coercendi refractarios ad tuendam jurisdictionem, & jus redditum exsequendum. Enimvero si qui jurisdictioni præest, magistratus vi cogat paucos quosdam imparentes, haut quidquam bellum gerere est censendus. Vis quippe coactiva in subditos non est jus belli. Et bellum videtur geri inter æquales, aut qui tales se se prætendunt esse. Quod si tamen refractariorum tantus sit numerus, ut ex illorum irritatione tota civitas periculo possit involvi, nec ordinarii lictores aut adparitores sufficiant, recte magistratus summæ potestatis sententiam super tali negotio expectat. Unde fallitur Grozio l. 1. c. 3. §. 4. dum tradit: *si contra leges civiles res spectetur, omnem magistratum sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi.* Nam plebem tueri summo imperio proprie competit. Magistratus autem qui jurisdictioni præest, hæcenus tantum plebem tueri, dum tenuibus contra potentiores jus reddit. Cui fini haut quidquam necessarium est jus belli gerendi. Est & illud heic obiter monendum, etsi recte poena, non bellum vocatur, quod Moyses ob aureum vitulum aliquot millia hominum trucidavit: tamen belli potius quam animæ adversæ indolem habet cædes Benjaminearum. Judic. etsi diversum videatur Erasmo Roterodamo epist. l. VI. ep. 29. Quo loco congruum fore in universum quædam subijcere de potestate magistratuum militarium, seu ducum, qui alienis auspiciis rem gerunt. Dux igitur, qui cum plenâ potestate mittitur ad bellum gerendum, offendere non minus hostem, quam ab eo se defendere potest omnibus modis, prout ipsi ex usu videbitur esse. Hic tamen uti novum movere bellum nequit, ita nec motum jam pace componere, sine autoritate summi imperantis. Quod si alicui restricta mandata circa gerendum bellum sint data, ex his manifestum erit, quantum ipsi potestatis comperat. Ast vero omnes, si libera, si restricta mandata habeant, id potestatis obtinent, ut quovis modo ab ingruente hoste se defendere queant, ubi imperium ejus honeste retrocedendo declinare non datur. Atque in

in hoc duntaxat calu admitti potest illud Ciceronis epist. X. 16. *Ne in rebus tam subtilis, tamque angustus à senatu consilium petendum putes. Ipse tibi sis senatus, quocunque te ratio reip. ducet, sequare.* Defensio autem non in eo tantum consistit, ut intentata ab hoste vis repellatur aut declinetur, sed & ut hosti vis reponatur. Unde v. g. Navarchus, iustus sese duntaxat defendere, nequaquam prohibetur in classem hostilem fulminare, eamque perditum ire, ubi ab eadem laceffitus fuerit; sed tantum vetatur quiescentem ultro laceffere. Sic qui exercitui terrestri præest, ubi hostem invadere interdictum fuit, si castra sua oppugnentur, non modo recte hostem repellit, sed & eruptionibus in eam pugnat. Idem si in itinere ab hoste invadatur, ubi tuto & honeste cedere non licet, prælio recte decertabit. Unde quilibet provinciis aut urbibus gubernandis præfectus, cum primis si milites sub le habeat, ubi abs hoste invadatur resistere potest, inconsulto summo imperio. Ast non temere bellum in alienas terras transferre, nisi id expresse in mandatis habeat. Dux vero aliquis inferior, cui cum præsidio militum commissum est urbem arcem tueri, ad eam defendendam omnibus modis conati debet. Et quidem regulariter eousque, donec internecio nulli usui futura non amplius videtur posse evitari. Ex huiusmodi judicari potest de facto Pinarii apud *Livium* l. XXIV. c. 37. Illi tuenda arx Ennensis erat credita. Civibus autem claves tradere, flagitium erat capite luendum. Ergo cum judicaret internecionem suis imminere, nō in rebellionem ruentes occuparet, cives infidos cædendo nihil fecit extra limites suæ potestatis, nisi quod periculo depulso præter necessitatem seviisse videatur. Neque vero novum bellum Pinarius suscitabat; sed jam publicum gerebatur bellum in Sicilia contra Pœnos, eorumque focios, quibus sese adungere moliebantur Ennentes. Sed an in illum populum, qui auxilia hosti submisit, præsertim ubi id bellum est compositum, arma sint transferenda, ducis non est judicare. De facto Cn. Manlius in Gallo-græcis moventis, vid. *Livius* l. 38. c. 45. *segg.* & l. 41. c. 7. & *Florus* l. 2. c. 11. Enimvero si cui præfidi provinciæ cum primis à metropoli imperii longius remotæ facultas belli pacisque cum vicinis suis sit concessa; abs tali suscepta bella solennia habebuntur; cum quis ejus autor censeatur, qui ad certum quid agendum potestatem alicui detulit. Quod si autem præfes aliquis citra auctoritatem summi imperii bellum alteri intulerit, penes summum imperantem erit, factum sui ministri probare, velit, vel non. Si probat, pro solenni habendum erit bellum, æque isthæc ratiobitio velut respro auctoritatem bello impertitur, ut ex eo tota civitas teneatur. Ast ubi summus imperans sui præfidis ausa improbaverit, pro latrocinio istius arma censebuntur, nec tota civitas eo bello implicabitur, si præfes iste vel dedatur, vel domi plectatur, reparatione damni dati quantum fieri potest procurata. Eo spectabat interrogatio legatorum Romanorum, sua an publica auctoritate Saguntum oppugnaret Hannibal, apud *Livium* l. XXI. c. 18. Ubi recte excipiebant Pœni, illam prius quæstionem decidendam: an Sagunti oppugnatio fieri potuerit salvo foedere inter ipsos Romanosque? Hac nondum decisa, Romani gratis quærebant, an civis Pœnorum propria, an vero publica quid auctoritate fecisset. Addantur, quæ super facto Phœbidæ Cadimæam occupantis disputantur ap. *Xenophontem* rer. Græc. l. V.

§. 11. Ulterius quæritur, an præfes, qui generali aut peculiari mandato destituitur, possit extraneo bellum recte inferre, tantum ex conjectura voluntatis, seu quia credit

credit, suum factum summo imperanti probari? Id quod negandum. Neque enim hoc sufficit videre, quid placiturum sit hoc rerum statu summam potestatem habenti, si consulatur; sed hoc magis considerandum est, quid idem, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto cupiat fieri, si lex ferenda sit, seu ubi in universum super ejusmodi casibus sit constituendum. Heic sine dubio id statueretur, ne minister se inconsulto aliquid suscipiat summam rerum spectans, quale est bellum, & inprimis offensivum, de quo heic proprie quæritur, quodque regulariter moram fert. Adeoque etsi contingat, ut summus quoque imperans judicet nunc bellum adversus certum hostem sumi; non potest tamen non ipsi displicere ministrum limites muneris sui excessisse. Huc spectat factum Cambyſis, qui ministros occiderat, quod Croeso pepercissent, quem tamen ipse servatum gaudebat, apud *Herodotum Thalia*. Item factum C. Pisonis Proprætoris Siciliæ apud *Senecam de ira* l. 3. c. 16. Add. tamen *Livius* l. 44. c. 10.

§. 12. Cæterum qui in libertate naturali singuli vivunt, uti bello non possunt peti, nisi ob injurias à se profectas; ita quomodo in civitate reatus injuriæ, & causa quare bellum inferri possit ab iis, qui immediate eandem patrauerunt, in totam civitatem diffundatur, ulterius quærendum est. Id igitur constat communitatem tum aliam quamvis, tum civilem, ex facto singulorum, non teneri sine aliquo suo facto aut omissione culpabili. Nam quantascunque comminationes adhibeat civitas, semper tamen penes civium voluntatem naturalis libertas diversum faciendi relinquitur; sicut nullo modo singulorum facta præstare possit civitas. Add. *Grotius* l. 2. c. 21. §. 2. & quæ ibi allegantur exempla ex *Livii* l. xxix. 16. xxxv. 31. XLV. 23. *Valerius Max.* l. 6. c. 6. §. 3. 5. Porro ex illis modis, quibus rectores civitatum bello obnoxii fiunt propter injurias à suis civibus patratas, duo potissimum considerandi sunt: patientia & receptus. De patientia ita est habendum: qui scit delinqui, idetaque prohibere citra probabile periculum gravioris mali potest, & tenetur, is ipse deliquisse censetur. Scilicet conjunctim requiritur scientia & facultas prohibendi, nec alterutrum horum seorsim ad reatum alteri affricandum sufficit. Vid. l. 1. §. 1. D. *si familia furum fecisse dicatur*. Sciri autem à rectoribus civitatum præsumuntur, quæ à subditis aperte & frequenter patrantur. Facultas prohibendi semper præsumitur, nisi ejus defectus manifeste probeatur. Facit huc illud *Lycurgi orat. advers. Leocratem*: *Delictantis per, dum non judicata fuerint, apud auctores suos manent: simul ac vere sententia de illis & judicium factum fuerit, apud eos manent, qui non jure illa ipsa ulciscuntur*. Add. *Polybius* l. IV. c. 27. ab init. *Græciani* c. 1. & 3. *distinct.* 86. Circa receptum autem, & quatenus civitas causam belli contra se præbeat recipiendo & defendendo eos, qui in alios deliquerunt, plene docet *Grotius d. l. §. 3. 4. 5. 6.*

§. 13. De repressaliis, sive violentis executionibus in cives aut bona civium alterius reip., quæ justitiam administrare detrectat, sufficienter tradit *Grotius* l. 3. c. 2. Circa quarum æquitatem hoc quoque addiderim, quemadmodum ex conjunctione in corpus civile factum est, ut quæ uni inferitur injuria per extraneos, ea totam civitatem videatur tangere; ita non iniquum visum, singulos velut in subsidium pro debito civitatis obligatos esse; cum quod eo nomine illi erogaverint, à civitate sua ipsis sit resum-

retundendum. Quod si autem hoc modo unus aut alter civium damnum sentiat, debet id inter illa incommoda referri, quæ civitates tantum non necessàrio consequuntur; etsi hæc minimam partem faciant eorum malorum quæ singulos extrâ civitatem mansura erant.

§. 14. Bellum non solum quemlibet pro se, sed & sæpe pro aliis gerere solere manifestum est. Sed ut hoc recte fiat, in isto quidem, cui succurritur, iusta bellandi causa requiritur; in eo autem, qui auxilium alteri latum it, adesse debet peculiare aliquod vinculum, quo principali belligeranti nechtatur; quod idoneum sit, ut in gratiam unius hominis alterum æquè hominem hostiliter tractare queat. Alias enim locum habebit illa querela apud *Lucanum* lib. 4. *Quis conferre duces memini? quis pendere causas? Quæstus, inde favet: veluti fatalis arene Muneribus non ira vetus concurrere cogit Productos: odere pares.* Inter eos igitur, quos non recte solum possumus, sed & debemus defendere, sunt nostri subditi. Idque non ideo solum, quia isti sunt velut pars rectorum, sed & quia ut tali defensione fruerentur, imperia liberi homines ultro constituerunt, aut subierunt. Sic apud *Livium* l. VII. c. 31. & *Florum* l. I. c. 16. Campani inevitabilem Romanis necessitatem afferri credebant arma pro ipsis capeffendi, dum se, suæque omnia iisdem dedunt. Quanquam circa hoc exemplum observandum est, siquidem Campani Samnites antea bello injusto laceffierant, non recte à Romanis eorum utur deditionum defensionem potuisse suscipi, nisi prius æqua pro dato damno, bellique impensis satisfactione oblata. Pro singulis tamen civibus rectores civitatum tunc demum recte arma sumunt, siquidem id fieri possit sine graviore incommodo omnium aut plurium civium. Quippe cum istorum officium magis circa totum, quam circa partem versetur, & quo pars est major, eo propius ad totum accedit. Add. *Grotius* l. 2. c. 25. Proximâ subditis, pro quibus arma ferre teneamur, sunt focii, in quorum hoc foedere comprehensum est. Qui tamen subditis nostris omnino cedunt, siquidem utrisque ferri auxilium nequeat; idque salvo foedere. Nam nulla civitas alicui magis obligatur, quam suis civibus. Ergo quando aliis auxilia promittit, intelligitur id facere ea lege, quatenus id salva obligatione erga proprios ci-ves fieri queat. Inde etiam stultus est, qui confidit in foedere, quod servari alterius non interest. Quemadmodum autem nemo bella injusta aut temeraria debet suscipere; ita & nemo foedere tantum talia bella moventem adjuvare tenetur. Quod etsi præcipue in bellis offensivis locum habeat; aliquo tamen modo in defensivis quoque obinet. Nam si focus meus videat, se hosti parem non esse, etiam adjunctis meis viribus, & tamen perseveret in certam perniciem ruere, cum liceat tolerabilibus conditionibus transigere; stolidus forem, si alieno me furori comitem adjungerem. Et hæcenus accipiendum illud *Grotii* d. l. *ad auxilium nos non teneri, si nulla spes sit boni exitus; quia boni, non mali causa societas non trahitur.* Nam si nullum plane periculum, aut damnum pro socio subeundum fuerit, frustra toedus initur. Post focios locum inveniunt amici, seu quibus peculiari benevolentia jungimur. His etsi expresso foedere auxilium certum atque definitum non sit promissum; in ipsa tamen amicitia conjunctione mutua fides inesse intelligitur, ut alteri alterius talis curæ sit, quantum arctiores obligationes patiuntur, & quidem impensius, quam alias communis inter

homines cognatio postulat. Quæ ipsa tamen sufficere potest, ut quis defensionem alterius contra injurias aliorum manifestas suscipiat; cum præsertim nostra quoque facillime interesse possit, quin & publico omnium bono redundet, ut ne aliquis injuriis alios impune insultet. Huc facit, quod Solon interrogatus, quomodo quam paucissimæ inter homines injuriæ sint exituræ, respondit: *εἰ ὁμοίως ἀχθάνοντο τοῖς ἀδικησάμενοις ὡς μὴ ἀδικήσαντες.* Si perinde cum læsi daleant, qui non læsi fuerunt. *Diag. Laërt. Solone.* Spectat quoque huc illud *Quintiliani Inst. Or. l. 4. c. 1. Est naturalis faveo pro laborantibus.* Euripides supplicibus: *ἐχθρὰς Φυλῶ, ἧς μὲν πέτραν, δῶλα δὲ βασιλεὺς δαίν. πόλις δὲ πρὸς πᾶν ἐπὶ ἤξει, χειροπόδι εἶσα.* Habet refugium petram quidem fura, servi aras deorum; civitas vero ad civitatem confugii, tempestate exagitata. Quæ tamen ita temperanda sunt, ut non statim quilibet, etiam qui in naturali libertate vivit, jus habeat bello alium, qui injuriam cuivis alteri intulit, coercendi & castigandi, eo solo obrentu, quod boni publici ratio postulet, injurias innoxii non impune inferri, ac quod unum tangit omnes tangere debere. Cum enim ei, qui tali modo invaditur, ademptum non sit, alterius, quem ipse utique non læsit, vim pari vi repellere; jam pro uno bello duo bella genus humanum turbabunt. Quis & contra naturalem æqualitatem pugnat ultro se velut arbitrum rerum humanarum obtrudere. Ne nunc dicam, quod eadem res in magnum abusum pateat, cum vix ullus sit, in quem non hoc obrentu bellum sumi queat. Igitur runc demum injuria alteri illata ad causam belli nobis sufficere potest, quando, qui eadem afficitur, nos in auxilium evocat; sic ut non nostro, sed læsi nomine, quidquid heic suscipimus, agamus. Sed an & quis arma potest capere pro alienis subditis, ut ab ipsis injuriæ imperantis arceantur? Super qua quæstione videatur sententia *Grotii l. 2. c. 25. §. 8.* Nobis tutissimum videtur statuere, non alio casu alienorum subditorum defensionem licite suscipi, quam quo ipsi immanem superiorum sævitiam armis recte abs se se possint amoliri.

§. 15. De indictione, quæ ad bellum solenne requiritur, sufficientem præbere potest informationem *Grot. l. 3. c. 3.*

§. 16. Cæterum licentiam in hostem, quam jus naturæ indulgere supra diximus, multas gentes sine fine & modo exercuisse, copiose deducit *Grot. l. 3. c. 4. seqq.* Ubi tamen observandum, quanquam militibus frequenter à ducibus soleant leges præscribi, quousque hosti debeant nocere, quas ubi transgressi fuerint, poenas dant: id tamen fit, non quasi hosti injuriam fecerint, sed ob violatum ducis imperium, & servandæ disciplinæ militari. Sic & qui in bello solenni ultra, quam naturali lege concessum, cædibus aut rapinis sævit, pro homicida, aut raptore haberi, aut punire non solet, si iste ad tertium pacatum forte delatus fuerit. Idque non ideo solum, quia nostra nihil interest, quid alibi quis deliquerit; sed & quia tacite inter gentes videtur conventum, ne alienorum bellorum arbitria ad se revocent. Quare enim, qui neutri bellantium est socius, alienam litem temere suam fecerit? Quid quod etiam in justo bello vix satis cognosci potest, quis justus sit se tuendi, damnum resarciendi, vel cautionem exigendi modus. Sic ut præstet isthæc conscientiaë bellantium relinquere, quam cum suo periculo eadem damnare. Præsertim cum ipsi bellantes tacito quodam pacto in sævitiam Martis, cujusque arbitrio extorendam aut temperandam, consenserint.

§. 17. In specie autem, quosque licentiam in personas hostium solant multi extendere, latet docet *Idem* l. 3. c. 4.

§. 18. Illud heic peculiariter quæritur, an hostem liceat interficere immixtis percussoribus? Ubi *Grotius* l. 3. c. 4. §. 18. distinguendum judicat inter eos, qui fidem expresse aut tacite datam violant; sunt milites, cives, vasalli, recepti; & qui nulla fide tenentur. Posterioris generis percussoribus uti nullo jure prohibitum. Add. *Th. Mori Utopia* l. 2. Verum talibus uti, quorum factio perfidia inest, apud cultiores gentes infame habetur. Esti adversus rebelles, piratarumque aut latronum duces quosvis etiam præmiis invitare religiosi quoque principes tolerant; quod ob odium, quibus isti laborant, non reprehenditur. Pari fere modo responderi solet ad generalem quæstionem; an promiscue quorumlibet in bello opera uti liceat? Ubi discrimen fit inter proditores ac desertores suorum dominorum, qui se ultro offerunt, & inter eos, quorum fides promissis, aut per præmia corrumpitur. Priorum operam per mores gentium recte adhiberi, posteriorum non item, sentit *Grotius* l. 3. c. 1. §. 21. 22. (Conferatur tamen *Quintilianus declamat*, 155.) Id quod tamen non extra dubium est positum. Quæ enim duo ista hostis mei subditorum sollicitatione quærentur; auxilium illum nudare, & damnum eidem dare, utrumque posita justa belli causa faciendi mihi jus est. Eum finem cur non etiam corruptis per spem præmiorum animis civium adsequi liceat, nulla sufficiens ratio adparet. Præsertim cum omnes fateantur, posse hostis mei cives ad deditiorem, adeoque ad deferendum suum dominum fictis terroribus compelli; qualis desertio sane omni vitio non caret: nec leges militares minus supplicium capitis intentant iis, qui hoc modo imponi sibi patiuntur, quam perfidis ac proditoribus, cum ignavia & credulitas officio militari non minus repugnet, quam perfidia. Vis porro ita est legitimum medium hosti nocendi, ut ideo dolus non semper illegitimum sit medium. Ac licet illi desertores sine proprio peccato id non faciant; ex eo tamen in sollicitatorem nihil culpæ videtur redundare; ideo quod nulla adparet obligatio, ut qua commodissime datur, via jus meum consequi intermittam, ne occasionem præbeam peccandi illis, qui mecum commercia juris per injuriam suam abruerunt. Curigitur argenteis lanceis oppugnare non possim, quos ferreis confodere licebat? Præsertim cum in arbitrio ipsorum relinquatur, quæcunque demum sollicitationes adhibeantur, utrum hostem me experiri malint, an gratiam meam utili mihi opera redimere. At cur in pace verbi gratia, alterius servum non possim sollicitare, ut deserto per flagitium domino suo, ad me transeat, duplex ratio est: tum quia nulla mihi potestas competit istius res intervertendi; tum quia servo ipsi nullum malum recte inferre poteram, si suo transfugio me sibi non conciliaret. Quorum utrumque in isthoc casu adparet. Sicuti igitur dominium, quod hostis in res suas habet, respectu nostri nullum est, quin eas possimus eripere; ita & jus illud, quod idem in suos subiectos habet, hactenus nobis nullum est, quod nos curare non teneamur, ut istud jus inviolatum ipsi persistat. Unde quod alias huic sententiæ opponitur; non posse aliquem incitare alterum ad id, quo facto is peccet; seu peccare, qui alteri peccandi causam aut occasionem dat; inter non hostes duntaxat valere videtur. Hostis enim in respectu ad me in eo est statu, ut dum jus meum adversus illum persequor, non curandum

mihî sit, peccandi is anîam inde arripiat, an minus. Eoque licet argentum aut promissa nostra alterum revera ad perfidiam moverint, nobis tamen in perfidia velut proprium peccatum imputari non posse videtur, quia in præsens per hostilem statum commercia juris nobis cum illo abrupta sunt, & ille quantum in se nobis licentiam adversus se in infinitum dederit. Et cum ubi belli ratio exigit; nobis nefas non sit hostem perdere, neque nefas videbitur anîam ipsi porrigere, ut peccato se adstringat. Nam ea ratio elumbis est, quam aliqui adferunt: inter hostes fides servari debet, igitur subditi hostis non possunt sollicitari ad perfidiam. Cavendum tamen est, ne quis sibi ipse heic exemplo noceat. Et qui, cum posset, isto agendi modo abstinet, sine dubio eximîæ cujusdam generositatis laudem meretur. Sed & veritas constat illi effato apud *Procopium hist. Goth. lib. 1. Cui prædioris usus contingit, in præsens quidem gaudet beneficio ob victoriam: in posterum autem, ex rebus actis enascente suspitione, eum, à quo beneficium accepit, & odisse & metuere incipit, habens apud se mala ipsius fides documenta.* Add. *Valer. Max. l. 6. c. 5. §. 7.*

§. 19. Quid in res hostium, etiam quæ sacræ dicuntur, licentia hostilis ferat, docet *Grotius l. 3. c. 5.*

§. 20. Acquirere jure naturali, ac salva conscientia justo bello ex rebus hostium ea quis potest, quæ ipsi debentur, aut debitis paria sunt, & ob quorum detrectatam solutionem fuit ad arma veniendum; computatis simul impensis in violentam juris executionem factis, ac si quid ulterius hosti eripi ad cautionem necessarium judicabatur. Unde si quis opum fiducia injuriam aliis intulerit, eidem victo recte superflue opes detrahuntur, ut in posterum sit modestior. Sed moribus gentium in bello solemni quis sine fine & modo sit dominus eorum, quæ hosti eripit, etsi longe excedant prætensionem, ob quam bellum fuit motum. Vid. *Grotius l. 3. c. 6. §. 1. 2. seqq.* ubi etiam traditur, quando res tam mobiles, quam immobiles captæ intelligantur. Ubi tamen probe observandum, per adprehensionem bellicam adquiri tantum jus, quod valeat adversus quemvis tertium pacatum. Sed ut captor adquirat dominium, valiturum etiam adversus eum, cui res erepta fuit, necessum est, ut accedat hujus cum altero pacificatio & transactio. Citra hanc enim priori domino jus remanere intelligitur ad rem istam, quandocunque vires superfuerint, hosti iterum extorquendam.

§. 21. Illud quoque quæritur, cuinam in bello solemni res adquirantur, an toti populo, an singulis, qui de populo sunt, aut iis, qui primi eas adprehenderunt? Id quod nobis paucis videtur posse expediri. Constat igitur penes summum imperium esse jus belli, sub quo comprehenditur jus cives armandi, & in expeditionem educendi, ut & jus iisdem imperandi pecunias, aut alia ad bellum necessaria. Sed cum bella suscipiantur vel ad asserenda privatorum debita, quæ hostis ultro exsolvere detrectat, vel ob causam, quæ totam remp. spectat, facile adparer, priori casu primo omnium id esse agendum, ut illi, quorum causâ bellum geritur, sibi quod debetur obtineant. Quod superat, & ubi publicam ob causam bellum geritur, uti auctor belli est, qui summum imperium gerit; ita & huic primo acquiritur, quidquid in bello capitur, per quoscumque id primum adprehendatur, sive illi sint mercenarii milites, sive cives, quibus militia pro imperio, etiam citra stipendium fuit injuncta. *Ælianus V. H. l. VI. c. 6. ἐν ἐξῆν ἀνδρῶν λαλῶντι εἰς τὸν ἑλῆνιστον τὸ πολέμιον.* Non licebat viro Lacedæmonio ne spolia quidem hostis le-

gere. Quia tamen bellum civibus singulis onerosum est, siue tributum, siue opera militaris injungatur, recte & humaniter facit ille, cui summum est imperium, ut vicissim aliquod emolumentum in singulos cives ex bello redundet. Quod fieri potest, si vel stipendium de publico civibus in expeditionem euntibus detur. Vid. *Limus* l. IV. c. 60. l. V. c. 4. vel præda inter eos dividatur, aut cuivis concedatur, ut, quod ipse rapuerit, sibi retineat; (sicuti apud Græcos, quando bellum alicui populo indicebatur, πλάφυον ἐκπρυζαν, spolia jus fasque esse capere præconis voce significabant. Vid. *Polybius* l. 4. c. 26. 36.) vel præda in publicum redacta in posterum inde onera & tributa civium leventur. Mercenariis autem præter stipendium nihil debetur, nisi ex liberalitate, aut ob præstitam insignem operam, aut incitandæ ipsorum fortitudini. Add. *Grotius* d. l. §. 8. *seqq.* qui operole hanc quæstionem deducit. Ubi circa distinctionem actuum bellicorum in publicos, & privatos, qui occasione duntaxat belli publici suscipiuntur, observandum: non extra dubium esse, omne id, quod privatis actibus, & injussu privatorum ausu in bello capitur, id capientium utique fieri. Nam & hæc est pars juris belli, designare, quinam hosti nocere debeant, & quousque. Ergo privatis non licet prædas ex hostico agere, aut quamcunque rerum hostilium invadere sine permisso summi imperii. Cujus itidem est definire, quousque privati eam prædandi licentiam debeant exserere, & tota præda, an pars aliqua ipsis cedere debeat. Sic ut quidquid heic privatis comperit, id omne ex indultu summi imperii dependeat. Scilicet ut aliquis miles sit, & actus bellicos offensivos exercere queat, publice autorandus est. Inde Cato *negat jus esse, quæ miles non sit, pugnare cum hoste*, apud *Ciceronem* Off. I. Add. *Ziegler* ad *Grotii* d. l. §. 12.

§. 22. Circa acquisitionem incorporalium in bello peculiariter observandum, ista non adquiri, nisi cum subjecto, cui inhærent. Quod subjectum sunt vel personæ, vel res. Rebus v. g. prædiis, fluminibus, portibus, oppidis, regionibus sæpe quædam jura inhærent; vel potius personis, quatenus istas res possident, certa jura in alias res, aut homines comperunt. Sed heic videndum est, utrum isti rei hoc jus competat ex pacto aliquo personali, an ex pacto reali; seu utrum is, qui primus illud jus cum re conjunxit, ita pactus fuerit, ut illud jus perpetuo penes possessorem ejus rei esset, quisquis is sit: & quocunque titulo ad eum res ista pervenerit; an vero id jus duntaxat valere voluerit, quando certæ personæ eam rem certe titulo obtinerent. Si posteriori modo jus alicui rei adhæreat, non statim is, qui rem quoquo titulo occupavit, illud jus exercere potest, sed videndum est, utrum id jus etiam titulum bellicæ acquisitionis ex prima ejusdem institutione sequi debeat. Illa autem jura, quæ per se & immediate alicui personæ comperunt, tendunt vel in alias personas, vel in res. Jura quæ personæ comperunt in aliam personam, cum non nisi hujus consensu sint quæsitæ, (qui consensus non promiscue quemlibet spectavit, sed certum duntaxat hominem,) haut quidquam simul acquisita intelligentur, utut persona, cui ista competeabant, in hostium manus pervenerit. Sic rege ab hostibus capto, non statim hosti regnum quoque fuit acquisitum. Marito aut patre capto, non statim potestas in uxorem & liberos acquiritur. Quando autem quis uxorem simul cum marito cepit, jus in uxorem captivam accipit, non ex eo quod maritum simul cepit, sed unice ex eo, quod istam cepit; nec plus aut minus potestatis accepit, siue maritum simul, siue non ceperit. Neque victor

illic in captam alterius uxorem potestatem maritalem accipit, sed quale jus in captivos adquiri mos est. Conf. *Grot. l. 3. c. 7. §. 4.* Circa jura autem in res distinguendum est, utrum ali quis vivat in civitate, an vero extra civitatem in statu mere naturali. Si in hoc statu vivat, qui personam cepit, omnes simul ipsius res cepisse intelligitur, aut saltem facultatem natus est easdem quoque capiendi; quia nemo amplius obstat, qui istarum occupationem prohibere jure possit. Verum in civitatibus receptum, ut non cum persona res quoque ipsius pereat; sed ut istius jus ad alias personas ejus civitatis devolvatur, aut his non extantibus publicis bonis adcreseat. Unde si civis ab hoste captus fuerit, bona istius, quæ simul capta non fuerunt, non adquiruntur capienti, sed ad eum perveniunt, quem leges civiles ad successionem vocabant, si iste naturali morte functus esset. Quod si autem simul cum persona hostis ipsius quoque bona ceperit, sufficit ipsi ad dominium rerum captarum titulus captionis bellicæ, nec opus est, ut istud dominium demum arceat ex persona prioris domini simul capti; adeoque perinde est, quantum ad jus captoris in res captas, siue dominum simul ceperit, siue non.

§. 23. Ad isthæc illustranda facit quæstio, apud Amphictyonas quondam agitata de qua *Quintilianus Inst. Or. l. V. c. 10.* Cum Thebas everisset Alexander, inveni tabulas, quibus centum talenta mutua Thebalis dedisset Thebanos continebatur. His quia res erat commisitio Thebalorum, donavit his ultro, postea restituit à Cassandro Thebani reponant Thebalos. Thebanorum rationes d. l. adferuntur. Quibus Thebali reponere poterant. 1. Quod vi justa ablatum est, haut quidquam reponci posse. Consuetudine porro gentium vim in bello solenni adhibitam pro justa reputari, adeo ut priori domino in erepta tali bello nulla prætensio remaneat, postquam pacificatio intervenerit. 2. Jus belli utique aliquid valere in iis, quæ in judicium trahuntur. Sane enim post finitum bellum, si de re, quam bello adquisivi, controversia moveatur, sufficit titulum bellicæ occupationis allegasse. 3. Bello iusto parva vel maxime etiam in pace jure possideri, inprimis postquam pacto utrinque pax est constituta. Heic enim possessoris manere intelliguntur, de quorum restitutione expressè non fuit conventum. 4. Cum persona capta adquiri utrique posse jura illa, quæ proprie & ultimato in ipsis rebus fundantur, ita tamen ut captus per consensum suum ea in me transferat: quem consensum intencatione gravioris mali mihi eliciendi facultas est. Unde quemadmodum donare alteri possum actionem meam cum hoc effectu, ut debitor id æque ipsi, quam antea mihi solvere teneatur: ita si captus consensu suo actionem suam in me transtulerit, utique debitor, quod capto debuerat, mihi debere incipit. Et hoc modo Alexander creditum illud sibi adquirere poterat, siquidem Thebas civitatem reliquisset, adactis illis, ut jus suum in ipsum transferrent; & revera adquisivisse intelligitur, postquam circa ullius rei exceptionem Thebarum dominus factus erat. Quæ ratione jus habebat id debitum à Thebalis exigendi, aut illud iisdem condonandi. Quin & Thebanos immediate adigere poterat, ut debitum illud Thebalis remitterent. Unde Alexander, dum Thebalis debiti tabulas concedit, non tam hoc agebat, ne Thebanorum civitas, quam ipse debebat, aliquando debitum posset exigere; sed ut testaretur, quod ipse eo nomine nihil istos esse posciturus. 5. Illud falsum, quamdiu aliquis superesset civium, esse & censeri ipsum totius summæ creditorem, adeoque habere idem jus, quod civitas habebat, exigendi, quod huic debebat.

tur. Qui singuli enim de dissoluto plane civitatis corpore supersunt, hautquaquam jus civitatis sibi possunt asserere, cum ipsi nequaquam amplius eam civitatem constituent. Pater autem Alexandrum Thebanorum civitatem penitus delevisse, adeo ut qui cladi superessent, nequaquam pro populo aliquo possent censerī. Et qui post Thebanorum oppidum instaurarunt, novus plane fuere populus; qui si qua peculiaria veteres Thebani jura habuerant, nequaquam sibi ex solo loco vindicare poterant, nisi de integro ea quaesissent. Quod circa illud Theſſalorum debitum factum non erat. 6. Theſſali non quocunque modo possessionem tabularum nacti erant, sed ultro eas acceperant traditas ab eo, qui omnia Thebanorum adquisiverat, animo id debitum ipsis condonandi.

§. 24. Qua ratione in victos imperium quaeratur, docet *Grævus* l. 3. c. 8.

§. 25. Videndum & paucis est, quomodo res bello ereptæ iterum ad antiquos dominos redeant. Ubi illud quam maxime æquitati naturali congruere arbitramur, ut per bellum capti, ubi manus hostium quocunque modo evaserint, neque illis fide data sint obstricti, atque ad suos redierint, non modo pristinum statum, sed & omnia sua bona ac jura recuperent. Quod autem res artiner, quamdiu bellum durat, si hostibus iterum sint ereptæ sive per nos ipsos, sive per nostros cives aut milites, eas ad antiquos dominos redire par est, non immobiles tantum, sed & mobiles, modo liquido à nobis possint dignosci. Nam cum civitati incumbat quantum fieri potest bona civium defendere; ejusdem quoque erit, quantum in se est curare, ut quæ ipsis erepta sunt, recuperentur. Neque obstat, quod illa à militibus sint recepta. Hi enim ministri tantum sunt civitatis, & quæ adquirunt, civitati, non sibi proprie adquirunt. Cum autem iniquum sit, ut ista bona civibus ereptæ sibi adquirat civitas, nihil aliud supererit, quam ut ea pristinis dominis restituantur. Vid. 1 *Samuel*. xxx. 22. seqq. Apud *Homerum* *Iliad*. 7. præda divisa memoratur inter eos, quibus res ab hostibus ante ereptæ fuerant. Sed quid jure Romano potissimum circa postliminium sit dispositum, accurate tradit *Grævus* lib. 3. c. 9.

§. 26. Integer autem populus si vel propriis viribus, vel sociorum armis jugum hostile excusserit, sine dubio libertatem & statum antiquum recuperat. Quod si autem aliqua pars bonorum, quæ antea ad ipsum pertinuerant, adhuc sub potestate hostis remaneat, ad illam recuperandam prætensionem retinet, quamdiu bellum pace nondum fuit compositum. Sed si tertius aliquis suo nomine hosti subactum antea populum bello eripuerit, hic dominum tantum mutabit, neque libertatem recuperabit. Idem quoque de parte alicujus populi est dicendum. Quod si pars populi vindicetur ab illo populo, cui tantisper avulsa fuit, aut istius sociis, antiquo iterum corpori conjungetur, & in pristinum locum ac jura redibit. Quanquam & cum sociis ita conveniri possit, ut ipsi retineat, quod quondam nostrum hosti eripuerint. Sicuti Demetrius malebat Philippo regnum sibi ademptum cedere, quam id Romanis relinquere, apud *Iustinum* l. 29. c. 2. Sed & si proprio ausu præsidia hostilia dejecerit, ad antiquum corpus revertetur, nec peculiarem constituere civitatem prætendet; cum civitas ista suo juri ad isthanc partem non renunciaverat.

CAPUT VII.

DE PACTIS BELLICIS.

1. <i>Pacta, quæ bellum præsupponunt dividuntur.</i>	9. <i>Quando induciæ obligent subditos.</i>
2. <i>An pacta, quæ ad statum belli tollendum non spectant, sint valida.</i>	10. <i>Quid per inducias liceat, quid non?</i>
3. <i>Quid sint induciæ?</i>	11. <i>Quid si quis in hostico post elapsas inducias inuitus deprehendatur?</i>
4. <i>De duratione induciarum.</i>	12. <i>Quid si violentur induciæ?</i>
5. <i>Induciæ relinquunt causam belli.</i>	13. <i>De jure commeatus.</i>
6. <i>Post inducias indictio non est opus.</i>	14. <i>De captivorum redemptione.</i>
7. <i>Induciæ expresso pacto contrahuntur.</i>	15. <i>De pactis ducum.</i>
8. <i>De initio & fine induciarum.</i>	16. <i>De pactis privatorum in bello.</i>

Dispiciendum jam de pactis publicis, quæ statum belli præsupponunt. Eorum aliqua ipsum statum belli tollunt, alia eundem relinquunt, sed aliquatenus temperatum. De his antequam sigillatim agamus, in universum erit videndum de validitate posterioris generis pactorum.

§. 2. De pactis igitur, quæ cum hoste ineuntur, in universum pronunciat *Grotius* l. 3. c. 19. ea servanda esse. Quod quanquam omnino obtineat circa pacta, quæ ad pacem tendunt; tamen circa illa, quæ statum belli relinquunt, neque ad eum tollendum spectant, res non omni caret dubio. Neque enim adeo valida est argumentatio: hic intelligit, quid geratur, & potest consentire; Ergo ex promissio ipsius alteri cuicunque nascitur jus, aut ipsi adversus alterum obligatio. Status enim belli, ut talis, proprium agendi modum vim agnoscit; pacis autem proprium instrumentum est fides. Igitur incongruum videtur fidem adhibere, ubi de pace reducenda aut conservanda non agitur; imo ubi status belli magis foveri, quam destrui videtur. Dem, quicum paciscor, ab eodem postulo, ut fidem mihi adhibeat. Atqui implicat, postulare, ut alter fidem meam sequatur, & nihilominus profiteri, me velle ipsius hostem manere, id est, qui quacunque via ipsi nocere velit. Nam hostilis status utique in se dat licentiam nocendi alteri in infinitum. Ergo protestatio de non usurpanda adversus alterum hostilitatis licentia facto videtur contraria, quamdiu quis in pleno statu belli sese permansurum fert. Unde neque locum heic habere poterit, quod supra traditum fuit; eos qui inter se paciscuntur, eo ipso renunciassse exceptionibus, quæ ex alterius persona desumtæ metum possent facere, ne alter fidem fallat. Nam si terio istis exceptionibus renunciant, jam hostes esse desinunt: sin de hostilitate adhuc continuanda aperte profitentur, ipsa res verbis eorum fidem detrahit; ac potius præsumendum est, eos inter te insidias struere, & viam nocendi quærere altero in securitatem dato. Quo facit illud apud *Procopium hist. Goth. l. IV.* cum legati *Narsetis* ad *Totila* dicerent; *in quod tempus prelium condicis? ille, post octo, inquit, dies pugnemus. Reversi ad Narsetem legatus audita, conventaque renunciavit. At ille fraudem Totila suspectans, parabat se, ut postero dimi-*

dimicaturus, neque enim sefellit sua conjectura: sequenti enim luce adest nuncium amnem præveniens cum toto exercitu Totilas. Quin nec alteri, qui ejusmodi pacto decipitur, novum aliquod jus adversus decipientem oriri potest, quippe cum jam ipsa hostilitas adversus hostem in infinitum vim exerendi præbeat. Quod si autem quis dicat, ideo standum esse ejusmodi conventis, ne hostis deceptus vehementer irriteretur, & in nos deinceps acrius læviat: is hoc ipso agnoscit, eadem utilitate æstimari. Quod referendum est illud Ambrosii Off. l. 1. c. 29. Si constitutus sit cum hoste aut locus, aut dies prælio, adversus justitiam putatur, aut loco prævenire, aut tempore. Si quidem vehementioribus hostibus & infidis, & his qui amplius læserint, vehementior refertur ultio. Equidem non tenemur omnem licentiam belli in hostem exserere, & læpæ, cui extrema quæque poterant inferri, parcere cum laude est conjunctum. Sed tamen cum hoc sine bellum sit concessum, ut jura nostra tueamur, aut afferamus, ubi pacificis mediis id obtineri non poterat: igitur brevissimam quamque viam, qua eo pertingi possit, naturæ quam maxime probari censendum est. Adeoque ubi per pacta illa, vim hostilem temperantia non nisi bellum alatur, naturæ eadem repugnare manifestum est. Conf. Hobbes de Crue c. 3. §. 27. Ut ut ista sint, tamen inter cultiores gentes uti plura alia, ita & hoc in favorem fortitudinis bellicæ receptum, ut & ista pacta valerent quæ ad statum belli tollendum non pertinerent, sed tantum ad hostilitatem cum aliquo moderamine exercendam spectarent. Qualia sunt induciæ paucarum dierum aut horarum sepeliendis mortuis, pactum de concedendo transitu per nostra præsidia. Item ut certis locis, hominibus aut rebus plane parceretur, ut certo tempore hostilitas non exerceretur, ut certa instrumenta nocendi non adhiberentur. Sic Ad. Olearius nunc. Persici l. 5. c. 20. tradit, inter Persas & Turcas pactum esse, ut mercatores etiam belli tempore utrinque tuto commercia queant exercere, & hinc inde commere; quod utriusque populi inter sit commercia non intermitti. Scilicet expedire rebus humanis videbatur, quædam velut commercia belli instituere, & in artem quasi bellum redigere, postquam plurimos in bella haut necessaria ambitio, & habendi cupido impulit; ut saltem innocentibus injuriæ eo fierent tolerabiles magis, si non omnem suam licentiam status bellicus exereret. Accedit quod bellatoribus noxia fere sit opinio perfidiæ, aut per pacta aliis illudendi; & quod cordatiores non nisi semel decipiantur. Prudentis tamen non fuerit, ejusmodi pactis multum confidere, aut in securitatem sese resolvendo hosti nocendi occasionem præbere adeoque ad talia citra necessitatem non descendere, nisi ubi fallenti paria reponendi facultas suppetat, aut alias satis nobis cautum sit.

§. 3. Inter pacta, quæ statum belli non tollunt, sed ejus actus tantum suspendunt, sunt induciæ, quæ sunt conventio, per quam bello manente, ad tempus bellicis actibus abstinendum est. Quæ definitio illustratur à Grotio l. 3. c. 21. §. 1. Nam utique ad plures annos induciæ solent dari. Ubi tamen pro excusando Varreni & Paulo dici possit, eos ob oculos habuisse illas duntaxat inducias, quæ manentibus utrinque in expeditione exercitibus solent iriri: quæ regulariter non nisi paucorum dierum sunt: non autem illas, quibus totus belli apparatus dissolvitur, & quæ intra præfinitum tempus plenæ pacis instar gerunt; præsertim ubi isthæc clausula sit expresse induciis inserta, ut interea de plena pace constituenda tractetur. Obiervandum autem est & hoc,

licet induciæ posterioris generis regulariter complectantur omnes ditiones utrinque belligerantium; convenit tamen ita posse & solere, ut certis duntaxat in locis induciæ observentur, in aliis autem bellum possit geri, v. g. populi Europæ, qui in India orientali aut occidentali terras possident, inducias concludere possent per Europam valituras, bellum autem in Indiis continuare.

§. 4. Hoc loco quæri potest: si certus terminus temporis sit paci additus, puta in annos XX. XL. &c. an pro induciis illud sit habendum. Nobis videtur omnem pacem sua natura æternam esse, i. e. quandoque pax initur, partes ita paciscuntur, quod super illis controversiis, ex quibus bellum exitit, nunquam deinceps arma sint movenda; sed quod vel illæ jam penitus tollantur, vel ad arbitros aut amicabilem compositionem rejiciantur. Unde pax ista æterna haut quidquam rupta censebitur, etsi post inter eosdem bellum ex nova, & à priori diversa causa oriatur. Neque enim paci æternæ inest obligatio, alterius injurias citra resistantiam in perpetuum devorandi. Hinc licet vocabulum pacis adhibitum reperiatur, si tamen certum tempus fuerit additum, quousque illa debeat durare, ne controversia, ex qua bellum surrexit, penitus sit sublata, induciæ duntaxat erunt, per quas interea officia pacis invicem sint exercenda. Sic apud *Justinum* l. III. c. 7. Lacedæmonii in annos L. pacem pepigisse dicuntur; sed mox cum post sexennium bellum recruduisset, inducias rupisse arguuntur. Ex adverso absurdum videtur, v. g. Romulum cum Vejentibus ad centum annos inducias fecisse, apud *Livium* l. I. c. 15. (quanquam simpliciter *Dionysius Halicarn.* l. 2. *σπονδὰς*, fœdera adpelleret.) Cum nulla videatur injuria dari, quæ non tanto temporis spatio ultro velut exoleat, sic ut ejus persecutionem ultra seculum rejicere absurdum sit. Quod enim apud *Eundem* l. 7. c. 20. populo *Certa pax* dicitur additur, sed inducias in centum annos factas in *Scium* relatum fuisse: id ideo factum crediderim, ne manifestam injuriam ita simpliciter condonando auctoritati suæ quid senatus detraheret, apud *Sozomenum hist. Eccles.* l. 9. c. 4. Theodosius H. cum Persis inducias in centum annos pepigisse dicitur. Sic & pacis in centum annos inter Ambraciotas & Acarnanes mentionem facit *Diodorus Siculus* l. XII. c. 60. Sic Ferdinandus Catholicus & Alphonsus V. rex Lusitanæ pacem fecerunt in annos centum & sexaginta; apud *Connestagium de unione Lusitan.* l. 1.

§. 5. Cum igitur per inducias status belli maneat, id quod fieri nequit, nisi manente prætensione, & nondum composita controversia, ob quam bellum fuit exortum; patet absurde peri ut alter quidem inducias mecum ineat, & tamen omni prætensioni adversus me renunciet. Hoc enim si fiat, quid ad pacem amplius deest? aut quare mihi velim reservare licentiam post elapsum certi temporis spatium sine causa bellum renovandi? Vid. *Baudius de induciis belli Belgici.* p. m. 128.

§. 6. Sed & hoc ex natura induciarum patet, si post illas elapsas ad arma iterum sit redeundum, nova indictione belli opus non esse; Conf. *Grotius* l. 3. c. 21. §. 3. Nihilominus in longioribus induciis, & quibus adparatus belli fuit plane solutus; quibusque regulariter clausula hæc inest, aut saltem inesse debet, ut interea de controversia penitus tollenda tractetur; si non necessarium, saltem decorum fuerit, aliquam denuo præmittere indictionem conditionatam, ut testemur nos bello non delectari, neque per nos stetitisse, quo minus plena pax coiret.

§. 7. Id quoque monendum, inducias, quarum quidem servandarum aliqua sit obligatio, non nisi pacto expresse contrahi, aut per tales actus amicitiae pacisque similes, qui ad nullam aliam causam possunt referri; etsi tractatus de pace per se vim induciarum non habeant, nisi expresse sit conventum. Unde ex eo solo, quod ab exercendis actibus hostilibus ego aliquantisper abstinuerim, hostis haut quidquam recte concludit, me cum ipso in inducias consensisse. Nec si post ejusmodi quietem, qua ipsum in securitatem dedi, eundem de improviso invadam, fidei tacitae violatae me potest arguere. Et hoc modo sunt explicandi autores, qui intermissum hostilitatis exercitium ad aliquod tempus citra pactum, induciarum tacitarum vocabulo solent notare. Vid. *Justin.* l. VI. c. 7. *Livius* l. 2. c. 18. & c. 64. & l. XXIII. c. 46. Quorum locorum sensus est, per istud tempus hostes bona fide quieviſſe non secus, ac si super ea re conventum fuisset.

§. 8. De tempore, quo induciae circumſcribi ſolent vid. *Grot.* d. I. §. 4. Ubi tamen id probare non possumus, quod tradit; à quo die mensura aliqua temporis incipere dicitur, is dies intra mensuram non erit; quia praepositionis à vis est discernere, non conjungere. Nam initium utique maxime est pars rei. Unde si ita conventum sit: induciae erunt in decem dies à calendis Juliis; tane nemo hoc alter interpretabitur, quam illas calendae induciis quoque comprehendi. Neque tempus voculae à vis est discernere eam rem, cui adponitur, à sequente; sed saepe etiam initium notat in aliqua re comprehensum. Quid notius illis locutionibus à capite ad calcem, ab ovo ad mala?

§. 9. Quando induciae subditos potissimum utrinque bellantium obligare incipiant, docet *Grot.* d. I. §. 5.

§. 10. Quantum per inducias liceat, quantum non liceat, enumerat *Grot.* d. I. §. 6. *seqq.* Ubi tamen arbitramur, in quavis induciarum specie actus mere defensivos esse licitos, licet forte sub alio praetexto induciae sint petita & obtenta. Unde non erit illicitum v. g. si tantum sepeliendorum hominum causa datae sint induciae, sese in locum tutiorem recipere, aut munitionibus circumdare. Aut si obsessi per inducias sibi tantum stipulati sint, ne oppugnentur, auxilia ab iisdem & com meatus admitti. Nec *Grotius* d. I. §. 10. ratio videtur sufficere? cum illa inducia alteri partium proſint, non debere interim ejus, qui dedit, causam duriores facere. Nam cum nullo pacto jus sese defendendi ſoleat abdicari, ipsi qui tales inducias concessit, suae facilitati & imprudentiae adſcribat, qui non satis cavet, ne hostis sese interim confirmare posset. Vid. *Xenophon* orat. de *Agésilao* laudibus. & *Cornel. Nepos Agésilao*. c. 2. de induciis *Tissaphernis* cum *Agésilao*: ubi arbitramur, si revera iste regi suo significavit, an aliqua ratione ipsi cum *Lacone* convenire posset, perjurii eum ideo solum non esse reum, quod in omnem eventum arma paravit. Add. quoque *Montaigne* *essais* l. I. c. 16.

§. 11. Finitis induciis, quod quis vi majore impeditus intra fines hostium deprehenditur, retineri queat, docet *Idem* d. I. §. 7.

§. 12. Si fides induciarum ab altera parte rumpatur: laeso liberum est sine indictione ad arma redire. Quamquam & si velit ad induciarum terminum quiescere possit. Quod si de certa poena sit conventum, ex solvenda ab eo, qui prior inducias violavit: ubi illa postulatur, & persolvitur ab eo, qui contra inducias fecit, jam bellandi jus non esse pater. Nam ideo multa solvitur, ut caetera salva maneant. Contra si laesus bel-

lum moveat, à poena recessisse intelligitur. Et si & illud pacto repugnet, neglecta poena statim ad arma ruere. Nam regulariter non ita solet conveniri, ut optio sit alteri, poenam commissam accipere, an arma resumere velit. Vid. *Grot.* d.l. §. 11. 12.

§. 13. De pactis circa indulgendum commercium, seu præstandum securum, itum & reditum per loca hosti infesta, & quomodo ista sint interpretanda, plene docet *Grotius* d.l. §. 14. *seqq.*

§. 14. Pacta circa redemptiones captivorum apud Christianos multum habent favoris, præsertim, si quis apud barbaros captivus detineatur, in quorum redemptionem etiam sacra vasa recte conflantur. Vid. l. 21. C. de SS. Eccles. *Gratianus*, *caus.* 12. *quest.* 2. c. 13. 14. 15. Et si moribus Romanorum secus erat, de quibus vid. *Livius* l. 22. c. 59. 61. *Horatius Carm.* l. 3. od. 5. *Silius Italicus* l. X. *Noxam superaverat omnem armatum potuisse capi.* Apud *Enropium* l. 3. Hannibali, qui Romanis captivos, ut redimerentur, obrulit, à senatu est responsum: *eos civis non esse necessarios, qui cum armati essent, capi potuissent.* Plato quoque de republica l. V. τὸν ζῶντα εἰς τὰς πλεμίσσας ἀλόητα ἀρ' ἔδωκεν διδόναι τοῖς θέλοισι, καὶ ἵσταται τῇ ἀγρῇ ὅ, πᾶν βέλωνται; κομιδὴν. *Eum qui vivens ab hostibus captus fuerit etiam gratis reddere volentibus relinquendum, ut praeda quomodocunque labes niantur? Omnino.* *Quintilian*, *declam.* 339. *Longe felicissimum in bellis est vincere: fortissimum, si victoria non datur, pro causa mori.* Est tamen tertium aliquod inter dedecora, in patriam certe redire, & si vincere non detur, effugere. Potest enim credi qui hoc fecit, ad secundam se aciem servasse, & victum adversus animum reposuisse. Ille vero qui se inter virtutem hosti dedit, qui abjectis armis paratus in vincula præbuit manus, quam tandem nobis spem in posterum facit? *Quæ ipse in milite residua est, si nihil potius fuerit, quam capi?* Quæ circa isthæc observanda sint, docet *Grot.* d.l. §. 23. *seqq.* Ubi ad §. 28. addimus, quod apud *Marinum Barletium* de *vis. Castriota* l. 7. memoratur, cum captus adolescens barbarus Musachio prædæ nomine concessus cum ipso convenisset de CC. aureis loco lytri, eum mox istos ex veste depromptos victori numerasse. Qui recusavit eum dimittere, causatus, jam si bi istos numos cum persona acquisitos. Sed re ad Castriotam delata, ipse pro barbaro pronunciavit.

§. 15. De pactis ducum, & quid circa illa observandum, tradit *Grot.* l. 3. c. 23. Ubi tamen ad §. 8. notandum: breviores duntaxat inducias concedere ducum esse; non autem tales, quibus adparatus bellicus plane dissolvitur. Hoc enim est summorum imperantium.

§. 16. Denique quousque privati in bello cum hostibus pacisci queant, docet *Idem* l. 3. c. 23. Quibus addi potest mos Anglis & Scotis quondam receptus circa isthæc pactorum genera. *Si quis ad diem dictum non redeat, hæc poena est. In congressibus, quæ ob res repetundas fieri solent, qui deceptum se queritur, manus effigiet, aut chirothecam in hasta oblonga omnibus conspicuam circumferet. Ea summa apud aplos infamia habetur: adeo ut, qui fidem violavere, amicis propinquisque fiant detestabiles: nec paulo honestior eos convicti, jermone, aut domo sua dignetur.* *Buchananus* *ver. Scotic.* l. 9. Notabile quoque est pactum militis Gothi & Romani, qui in eandem foveam inciderant, apud *Procopium hist. Goth.* l. 1. qui mutuam invicem salutem stipulati sunt: quorum conventionem Gothi ratam deinde habuerunt.

CAPUT VIII.

DE PACTIS PACEM REDVCENTIBVS.

1. An pacta pacis infirmetur per exceptionem metus?	} <i>du</i>
5. Quid si pax referatur ad eventum praelii?
6. Objes in principis locum succedens non amplius tenetur.
7. De sponsoribus pacis.
2. An cum rebellibus valide pax ineatur?	
3. Quatenus in pace bona privatorum condanari possint?	
4. Terminus implenda pacis stricte interpretan-	

DE pactis, queis bellum plane finitur, ita plene exsecutus est *Grotius* l. 3. c. 20. ut vix quidquam nisi per modum spicilegii addere liceat. Circa quæ præcipua est quæstio: num illa possint reddi irrita per exceptionem metus injuste incussi? Id quod circa bella solennia negat *Grotius* l. 2. c. 17. §. 20. & l. 3. c. 19. §. 11. cum contrarium jure gentium sit receptum ideo, quod alias ejusmodi bellis, quæ valde sunt frequentia, nec modus nec finis potuisset imponi; id quod tamen fieri generis humani interfit. Et si salva conscientia bello injusto extortum retineri nequeat. Enimvero uti de restitutione quidem dubium non est: ita nondum adeo liquido constar de jure aliquo gentium, per quod non liceat contra victorem injustum exceptionem metus opponere. Et si vel maxime tale jus extaret, non tamen tranquillitati generis humani multum videtur decessurum, si istud negligatur. Nam, irradiante *Grotio*; belli solennis, qualemunque habeat causam justificam, hic est effectus, ut dominium, quod ipse vocat, externum rerum hostilium adquiratur. Si quis ergo solenne bellum antea victori post intrulerit, ut nullam justificam belli causam præter metum illum habuerit; ubi fortuna arriterit, non amittas modo per injustum bellum res, sed & omnia hostis bona acquirat. Inde simplex valde est, si quis injusta vi quid alteri extorsit, qui alia ratione quam vi possessionem suam magis stabiliri credit. Non minus ineptus, qui alterum per injustam vim ad duras pacis leges adegerit, ni statim, quamdiu adhuc alterum oppressum tener, executionem pacis fieri curet; sed solo victi pacto adquiescat, eumque in tali statu relinquat, ut malum, quod passus fuit, reponendi sit facultas. Vid. *Guicciardum*, *hif.* l. 16. *sub fin.* & l. 17. *sub init.* Ergo verius videtur, eum, qui bello injusto petitus, postquam ad pacificam discepcionem sese obrulit, & bellum deprecatus est, ad iniquam pacem adigitur, nullo jure prohiberi, quo minus paci nondum impleat exceptionem metus opponat, aut post occasione data reparationem injuriæ quærat. Sicuti & *Polyl.* l. 3. c. 30. pronunciat, justam fuisse Pœnis causam belli secundi in Romanos suscipiendi, eo nomine, quod quondam ipsis inter res dominicipites versantibus Sardiniam, & magnam vim pecuniæ Romani extorsissent. καὶ τὸ πρῶτον περὶ τὸν μὲν οὖν τοῦ ἔξου καὶ τὸν βλάψαντας. occasionem enim invidiam, iulum ioverunt eos, qui per occasionem temporum ipsis nocuerant. Aliter tamen dicendum fuerit, si inter belligerantes ab initio contractus velut alce fuerit initus. Id quod fieri intelligitur, quando de causa nondum liquida rejectis mediis pacificis ad ar-

ma protinus convolatur, aut persecutio injuriam, pretenfionemque, quæ via juris aut per transactionem haberi poterat, eventui belli committitur. Heic enim aperte Mars arbiter summitur, & hoc animo utrinque in bellum descenditur; aut bello jus injuriamvè asseram, aut plura perdam. Hoc sane modo qui in bellum ruunt, ubi adversi quid patiantur, non magis de injuria sibi facta conqueri possunt, quam si qui ex condicto in duello pugnans vulneratur. Sic ut qui heic succumbit, adplicare sibi debeat illud *Plauti Amphitrone act.* l. 6. 1. *Ut lubet, quod tibi lubet fac, quoniam pugnis plus vales.* Conf. l. 3. §. 3. D. de injuriis. & l. 7. b. 4. D. ad L. Aquiliam.

§. 2. Illa quoque quæstio varie agitur; an pax & transactio cum civilibus rebellibus à civitate, eorumvè rectoribus sit servanda? *Grotius* l. 3. c. 19. §. 6. *seqq.* affirmativam sat copiose deducit. Nobis autem planius ita dicendum videtur Subditos rebelles qui per vim in ordinem redegit, quid de ipsis statuatur, ipse viderit. Sed si per pacta res componantur, ipsa negotii natura ostendit, regem rebellibus gratiam delictifacere; sic ut obtentu rebellionis pacta nequeant irrita reddi. Rebelles autem per eam pacationem de integro civitati conjungi, eique obsequium spondere intelliguntur; cujus sui obsequii velut conditionem præsupponunt observantiam ejus pacti à civitate præstantur. Sic ut in regnis potissimum illud vim capitulationis aut legis fundamentalis obtineat. Is tamen, qui ideo rebellant, ut principii cupita extorqueant, bene observandum illud *Gramondii hist. Gall.* l. 2. *extra fidem regi debitam nihil est presidio subditis.*

§. 3. Quantum circa condonanda privatorum bona per pacificationes civitati liceat, ex indole domini eminentis intelligitur. Cujus vi utique bona privatorum, quocumque titulo quæsitæ, pro necessitate reip. aut magna ipsius utilitate possunt tradi; ita tamen, ut civitas istud damnum teneatur privatis sarcire de publico vel statim, vel ubi solvendo esse cœperit. Cæterum illa disquisitio, utrum bona civi privato sint auferenda aut condonanda, in monarchia ad regem spectat: ut autem singulis damnum hoc modo extra suam ratam sarciantur, universitas civium obligatur rege exigente. At exeteri, quibus ea bona traduntur, non opus habent inquirere, ex usu civitatis fuerit, nec ne, illa sibi tradi; sed sufficit illis ad dominium legitimum adquirendum factum regis, tum ob præsumptionem, quæ actus regis committitur; tum quod nulla ratio foret cum extraneis transigendi, nisi fixum foret, rite geri, quæ à capite civitatis geruntur. Porro uti ejusmodi bona hosti concessa, sic & damna privatis ab hoste data per reliquos cives pro viribus sarciri lex societatis suadere videtur; præsertim si nulla ipsorum peculiari culpa bellum excitum fuerit. Vid. l. 52. §. 4. D. pro socio & t. t. D. de lege Rhodia de jactis. Et si satis apertum sit, ubique tere miseros cives ejusmodi damna inter fatales calamitates referre juberi.

§. 4. Si tempus præfigatur intra quod conditiones pacis debeant impleri, illud strictissime fuerit interpretandum Sic ut stricto jure non admittatur purgatio moræ ob breve tempus, nisi vis major impediverit, aut omnis doli suspicio abfuerit. Ratio est, quia etiam breve tempus ad magnas rerum conversiones valere potest. Si igitur ad implendas pacis conditiones alteri mora indulgeretur, facile foret occasionem nancisci à pactis resiliendi. Accedit quod alter exercitum, qui utique magno sumtu sustentatur, non prius tuto possit dimittere, quam conditiones pacis fuerint impletæ.

§. 5. Quar-

§. 5. Quandoque pactiones pacis referri solent ad eventum alicujus pugnae, inter singulos, binos, ternos, pluresvè; aut integros quoque exercitus ineunde. Ubi ardua est quaestio: an fortuna totius civitatis aleae ejusmodi praelii recte committatur? Equidem videtur hoc modo parci sanguini humano, & calamitates belli velut in compendium mittuntur. Sed contra satius videtur vel cruento bello defungi, quam libertatem & salutem civitatis per ejusmodi duellum simul & semel perdi; cum ex adverso etiam post unum atque alterum infelix praelium fortuna belli repari queat. Quod si tamen nulla spes boni eventus sit, si viribus totius civitatis certetur, tanquam è malis minimum admittente hoste ejusmodi singularis pugna suscipietur. Sed & ubi principes non de juribus civitatis, sed propriis super negotiis bellum gerunt: facile concedere possunt civitates, ut isti inter se singulari pugna decernant. Exemplum vid. apud *Diodorum Siculum* l. 4. c. 60. *Dionysius Halicarn.* l. 3. *Duces si proprium asserant principatum, honeste ac necessario tale inter se certamen suscipere: quotiens vero civitates ipsa de principatu contendunt, non modo periculosam esse hujusmodi aleam, sed etiam turpem.* Et si ipsi principes controversiam adhuc ancipitem tam violento modo recte non disceptent. Ubi tamen observandum, qui sic in eventum pugnae decisionem controversiae rejiciunt, de suo quod habent jure posse transigere, non autem alteri, quod jus penes ipsos non est, dare. Unde si res super regno, quod in ipsius patrimonio non est certare velit, nihil ager, nisi accedat consensus populi, & eorum qui jam nati ad successionem jus habent. Cæterum in ejusmodi conditis praeliis saepe in controversiam venit, quis pro victore sit habendus. Ubi sciendum, regulariter ejusmodi pugnas esse decretorias. Unde si inter duos pugnetur, ille victor erit, qui adversarium occiderit, aut ita debilitaverit & oppresserit, ut victum se ipse fateatur. Sicut Turnus gravi vulnere saucius faciebat, apud *Virgil. Æneid. XII.* Ubi plures pugnat, illa pars victrix erit, quæ adversarios occiderit, aut fugatos ita debilitaverit, ut resistere amplius nequeant. Quod si res geratur inter integros exercitus, spolia legere, ad sepulturam corpora condere, in loco pugnae pernoctare, prelio iterum lacessere, per se victoriam non probant, cum talia possint etiam qui æquo Marte pugnaverunt. Sed si alia concurrant indicia, non parum momenti faciunt ad probandam hostium fugam. Et certe qui loco cessit post conflictum, in dubio magis est ut fugisse credatur. Ubi apud ne utram partem firma sunt victoriæ argumenta, res manet eo loco; quo fuit ante praelium; & ad bellum, aut novae pactiones erit redeundum. Memorabile est exemplum, quod refertur à *Plutarcho in parallelis*, & *Herodoto in Chio.* *Argivus & Lacedamonius de agro Thyreatico alter cantibus, Amphictyones pugna utrinque lectorum hominum rem decernendam censuerunt, victorque agrum detulerunt istum. Lacedamonii à parte sua Oibryadem summæ rei, Argivi Thersandrum præfecerunt. Praelio de Argivis duo superstites fuerunt, Agenor, & Chromius, qui de victoria civibus nuncium attulerunt. Facta autem quiete Oibryades etiamnum vivens fulsusque hastilibus semifractis, mortuorum senta abstulit, tropæum erexit, juoque sanguine id Iovi, tropæorum tutiori, inscripsit. Ego non dubitaverim secundum Argivos pronunciare.* Add. *Io. Menysius Miscell. Lacon.* l. IV. c. 14.

§. 6. Circa obsides, qui pacis firmandæ causa dantur, præter tradita à *Grotio d. l.* id quoque observandum, si contingat, ut obses hæres & successor fiat ejus, qui ipsum dedit,

dir, postquam hic fato fuerit functus, non amplius obsidem teneri, etiam si foedus isto mortuo non expiraverit. Hic enim casus tacite exceptus intelligitur, ut non amplius esset obses, si in principalis debitoris locum ipse transierit: ita tamen ut alium pro se teneatur substituere, ubi id postulatum fuerit.

§. 7. Est & alius modus cavendi securitati pacis, dum alii, inprimis qui mediatores paci intervenerunt, fidem suam interponunt, convenia utrinque servatum iri. Cui velut fidejussioni implicitum est foedus circa ferendum auxilium illi, qui contra pacta invaditur, adversus injuriæ autorem. (vid. *Diodor. Siculus* l. 4. c. 55.) Ad quod auxilium ferendum sponsores non tenebuntur, si ex nova causa bellum sit motum; sed tantum, si pax convenia rupta fuerit.

CAPUT IX.

DE FOEDERIBVS.

1. <i>Fœderum divisio.</i>	<i>gulorum;</i>
2. <i>Fœdera, quibus nihil extra juris naturalis debitum disponitur.</i>	8. <i>Vel ex generalibus notis.</i>
3. <i>Quid fœdera aequalia sint, & quotuplicia.</i>	9. <i>An fœdera pertineant ad reges expulsos?</i>
4. <i>De fœderibus inaequalibus.</i>	10. <i>An sociorum nomine etiam futuri veniant?</i>
5. <i>Viri ex pluribus fœderatis potius sit ferendum auxilium.</i>	11. <i>Fœdera tacite non intelliguntur renovari.</i>
6. <i>Fœderum alia realia, alia personalia.</i>	12. <i>Ad quid sponsores teneantur sponsione non ratihabita.</i>
7. <i>Quæ dignoscuntur vel ex consideratione sin-</i>	13. <i>An sponso ratihabeatur per silentium summi imperantis.</i>

Videndum deinceps est de illa pactorum publicorum specie, quæ peculiariter fœderum nomine veniunt. Quæ à Thesæo inventa *Plinius* N. H. l. VII. c. 56. tradit. Quod admitti non potest, nisi hoc sensu, quod vel primus in Græcia iste fœdera ice-rit, vel certos ritus, sacraque adjecerit. Eorum divisionem commodissime desumemus ab eorundem materia, dum alia quid constituunt, quod jam antea juris erat naturalis; alia autem officiis juris naturalis aliquid superaddunt, aut saltem eadem, ubi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

§. 2. Ad priorem classẽ referuntur illa fœdera, quibus de simplici duntaxat humanitate hinc inde exercenda convenitur, aut de noxa invicem non inferenda. Vid. *Genes.* XXII. 23. In fœdere, quod Lacedæmonii cum rege Perlarum iniverunt, hæc clausula legitur apud *Thucydidem* l. 8. *Quasunque regiones, urbes, rex jam possidet, regisque majores possederunt, in regis ditione maneant. Eas sive belli inferendi, sive alio modo nocendi causa Lacedæmonius, eorumvè socius adeundi jus ne esto, neve tributum exigendi Lacedæmonius sociusvè eorum jus esto. Regi de sua ditione statuerè licetum esto.* Nisi dicere velimus, hanc clausulam continere renunciationem omnium prætensionum, quæ ullo modo Lacedæmonii in Asiam obtinere possent. Alias enim citra fœdus Laconicum Asia regis erat & ex natura domini fluit, tum ne quis rem meam invadere debeat, tum ut de sua re quisque statuere

tuere possit. Conferatur quoque foedus pacis inter Athenienses & Persas apud *Diodorum Siculum* l. 12. c. 4. Cæterum ejusmodi foedera necessaria, apud antiquos cumprimis habebantur inter eos, qui antea nihil invicem negotii habuissent. Nimirum quod apud complures dogma illud juris naturalis; (cognitionem quandam inter homines esse à natura, ac nefas proinde alterum citra antegressam offensam lædere;) ob literatum foret; adeo ut crederetur in solos cives humanitatis officia esse conferenda, externos quosque hostium esse loco, quos lucri nostri causa lædere non nefas foret. Vid. *Grot.* l. 2. c. 15. §. 5. Enimvero inter illos, qui juris naturalis observantiam cultu morum profitebantur, talia foedera non sunt necessaria. Nisi quod uti inter singulos, quando primum aliquid negotii invicem coepit intercedere; prolixioris amicitiae contestationem adhiberi non indecorum sit. Quo adplicari potest illud *Ciceronis epist. ad famul. XIII.* 10. *Sed tamen in omnibus novis conjunctionibus interest, quatus primus aditus sit, & qua commendatione quasi amicitia fores aperiantur.* De cætero pudere propemodum debebat homines cultos pactum inire, cujus capita nihil aliud contineant, quam ne simpliciter ac directe jus naturæ violetur; quasi citra illud pactum non satis quis officii sit memor futurus. Conf. l. 50. D. *de pactis*. Equidem veniunt ista foedera frequenter nomine amicitiae. Verum fas amicitiae proprie dictæ plura requirit, quam commune illud humanitatis officium. Nam utut præstationes amicitiae non sint definitæ, sicuti quæ ex pacto debentur: tamen in genere id quilibet amici vir esse, bona cum amico libenter communicare, de ipsius salute curam agere, monendo, consolendo succurrere, mala ipsi imminuentia pro viribus propullare, eaque omnia intensione cum affectu, quam quæ aliis ex nuda humanitate præstantur. Ad hoc genus etiam *Grotius* d. l. refert foedera, quibus cavetur, ut utrique sit jus hospitii; & jus commercii; quatenus ista jure naturali debentur. Vid. *supra* l. 3. c. 3. §. 9. 11. Enimvero socios & foederatos proprie non esse, qui nil nisi communia humanitatis officia sunt pacti, explicatur apud *Livium* l. XLI. c. 14. Ubi Macedonibus ob offensam in regem Persea regione sua interdixerant Achaï. Exinde horum servis fugitivis Macedonia receptaculum erat, quod illius fines ingredi vererentur Achaï ad vindicandum suos homines. Perseus igitur eam gentem conciliare studens, literis pollicetur, sese fugitivos ipsis traditurum, modo tollatur decretum, quo Achaia prohibeantur Macedones. Cum ea res ageretur in concilio Achaëorum, Calliocrates gratificandum regi negabat, ne Romani offenderentur. Contra Arco diserebar, salvo foedere cum Romanis regis petito posse satisfieri, addita ratione: *non enim ego de novo foedere aut nova societate; sed tantum peti commercium, juris præbendi repetendique, ne interdictione finium & ipsi quoque regno arceamur, ne servis nostris aliquo fugere liceat.* Neque hoc esse adversus Romana foedera, utpote in quibus nihil peculiariter adversus Persea fuerit conventum.

§ 3 Ast foederum, quibus aliquid adjicitur officiis, quæ jure naturali homines invicem debent, alia sunt æqualia, alia inæqualia. Illa sunt, quæ utrinque eodem sese modo habent, seu quando non solum utrinque æqualia promittuntur, simpliciter, aut observata virium proportionem; sed & æquali modo, ita ut neutra pars sit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia. Quæ inæqualia sunt, mox videbimus. *Isocrates Panegy.* οὐ θῆκαι μὲν εἰσιν, αἵτινες ἀν' ἰσῶς καὶ κοινᾷ ὥσιν ἀμφοτέροις ἔχουσιν, προσάγμαται δὲ, τὰ τῶς ἐπὶ τῶς ἐλαττοῦ.

ἐλαττώματα. *Pactiones* seu foedera aequalia sunt, cum par & æquum ius utrique tribuitur: *injusta* vero, seu foedera inæqualia, cum alteri deteriore sunt condicione. Nam ut addatur τὸ δίκαιον, non opus est. Utraque porro iniri potissimum solent ob aliquam societatem contrahendam; quæ societas spectat vel ad commercia, vel ad communitatem belli, seu auxilia mutuo præstanda in bello offensivo aut defensivo; vel ad alias res. Aequalia foedera circa commercia varia esse possunt: puta, si conveniatur, ne cives utriusque foederati ad alterutrum terras aut portus accedentes ullum vectigal solvant, aut non plus quam in præsens solvitur, aut ne supra certam quantitatem, aut ne plus quam cives, vel alii socii solvant, & quæ sunt similia. Aequalia foedera circa societatem bellicam sunt, si conveniatur, ut utrinque præstentur paria auxilia militum, navium, aut alterius adparatus bellici: idque vel utroque tempore, sive bello alteruter invadatur, sive alteri bellum velit ipse interre; vel si alteruter bello impetatur. Quandoque etiam auxilia promittuntur ad certum duntaxat bellum, aut contra certos hostes, aut contra omnes quidem, sed exceptis utriusque foederati locis. Denique aequalia foedera circa alias res sunt, si conveniatur, ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius defendat, aut recipiat, aut ut comprehensos alteri transmittat, ne iter alterius hosti præbeat, & quæ sunt alia. *Grotius* d. I. §. 6.

§. 4. Ex æqualibus porro foederibus quæ sint inæqualia; facile est intelligere: scilicet quando vel inæqualia sunt, quæ invicem promittuntur, vel alterutra pars est deterioris conditionis. Inæqualia promittuntur aut à digniore foederato, aut à minus digno. Illud fit, si potentior auxilia promittat alteri, nec restipuletur; aut si majora quam alter, seu huic non proportionata auxilia promittat. Hoc contingit, si foederatus inferior plura teneatur præstare, quam ab altero recipit. Istorum foederum nonnulla cum imminutione summi imperii sunt conjuncta. Quale erat foedus Romanos inter, & Pœnos in fine belli secundi Punici; in quo cautum, ne cui Carthaginenses bellum facerent injustu populi Romani. Quo possis referre Armeniam majorem, de qua *Appianus Alex. præfat.* ἡς ῥωμαῖοι ἐν ἀρχῇ μὲν ἐν φόβῳ κομιδὴν, αὐτοὶ δὲ αὐτοῖς ἀποδεῖκνύσιν τὰς βυσσιλέας. nulla quidem Romanis tributa pendens, sed ex eorum auctoritate reges accipient. Addatur quoque pactum Petri cum Theudato circa Siciliam initum apud *Procopium hist. Gothica* l. I. Vice versa, illa foedera summum imperium non imminuunt, quæ adjunctum habent aliquod onus transitorium, seu quo simul & semel licet defungi, v. g. si in pace alteri parti injungatur stipendia alterius militibus solvere, sumtus belli restituere, aut certam summam pecuniæ multæ loco numerare; item si teneatur moenia arcesque diruere, locis quibusdam decedere, obfides, naves, arma tradere. Sic *Plinius N. H. l. 34. c. 14.* tradit: in foedere, quod expulsis regibus, populo Romano dedit *Porfena*, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro nisi in agricultura uterentur. Conf. *1. Sam. XIII. 19. 20.* Quo loco notatu dignum est, quo refert *Procopius* l. IV. *Hist. Goth.* cum ex induciis, quæ Justinianum inter & Chosroem convenerant, ille bis mille libras auri solvere deberet, hæc illico poscebat: *Isdagunus* legatus Persicus: sed Justinianus dare volebat annis singulis quadringentas, ut à violandis induciis eo velut pignore Chosroem reineret. Sed concessere tandem Romani, summamque totam præsentem pecunia exsolverunt, ne annua tributa pendere viderentur. Adeo vocabula maius turpia quam res ipsas averfari mos ho-

minum est. Sed de hoc potissimum dubitatur, utrum illa foedera inæqualia, quæ per-
manentia & perpetuo duratura onera habent adjuncta, semper & in se summum impe-
rium minuant; seu utrum alterius socius inæqualis possit retinere summum imperium?
Onera ista perpetua sunt, v. g. ut unus debeat eosdem amicos cum altero habere, non
vice versa; ne liceat certis locis arces extruere; ne exercitum ducere; (sicuti in foede-
re Romanorum cum Latinis cautum erat, ne hi proprio arbitrio copias conscriberent,
cisque suos duces præficerent, ac in expeditionem emitterent; ex quo fiebat, ut cum
Romani soli de bello & pace decernerent, socii quidem laboris essent participes, glo-
ria autem & fructus victoriarum in Romanos redundaret, quorum auspiciis res gere-
bantur. Vid. *Dionys. Halicarn.* l. 8.) ne naves habere ultra definitum numerum; ne ur-
bem condere, ne navigare, ne militem certis locis conscribere; & quæ sunt alia. In-
primis si unus foederatorum alterius majestatem comiter teneatur colere; adeoque al-
terum dignitate se superiorem agnoscere, & in omnibus actionibus reverentiam quan-
dam adversus ipsum ostendere. Id quod etiam explicat *Cicero pro L. Cornel. Balbo Sic. Ifoc.*
Panegy. Athenienses cum sociis ita egisse tradit, ut penes ipsos quidem summa rerum di-
rectio esset, seorsim vero hisce libertatem concederent, & formam reip. democraticam
ap. eosdem constituerent. Ad isthanc quæstionem resp. *Grot.* l. 1. c. 3. §. 21. ex l. 7.
D. de capitis. Enimvero ex subsequentiis mox jcti verbis difficultas movetur: *ut
sunt apud nos rei ex civitatibus foederatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Nam id sane
subjectionem arguit, si jus alteri competat cives nostros ad tribunal suum evocandi,
eosque plectendi. Quo spectat exemplum Decii Magii apud *Livium* l. XXIII. cap. 7.
seqq. Inprimis autem, quod memorat *Pausanias in Achaïcis*; cum instinctu Callicratis
legatus Romanus Achæorum principes partibus Persei studuisse argueret, eorum unus
Xenon fiducia conscientiae dixit: se non dubitare vel in Senatu Romano super hoc cri-
mine judicium sustinere. Quod à legato subdole arreptum, quasi ultro Romam pro-
vocaret. Atque inde ipse & plurimi alii Romam missi sunt. Et tamen, uti *Polybius ex-
cerpt. legat. C. V.* loquitur de istis evocatis: *ὅτι τε γὰρ καὶ οὐκ ἐν ἐνόμῳ αὐτῇ καὶ θύμῳ.* V.
judicium de reis perageret Senatus, convenire sibi non arbitrabatur. Hic planissima est respon-
sio, priora verba capienda de antiquis temporibus populi Romani, quando major cu-
ra ipsi fuit foederum leges observare, & alio modo tractare, qui ultro in amicitiam con-
cesserant, quam qui bello victi fuerant. Sicuti *Cic. Offic.* II. penes antiquos *patrocinium*
fuisse sociorum, non *imperium* prædicat. Et Scipio jactat: *populum Romanum exterius
gentes male fide ac societate junctas habere, quam tristi subiectus sermo.* Posteriora autem
verba capienda sunt de sequentibus seculis, quibus paulatim reverentia foederum anti-
quorum minui cœpit, nulloque discrimine bello victi ac socii iugo premebantur. Vid.
Livius l. 42. c. 1. *Appianus de bello civili* l. 1. ubi memorat, Syllam adegisse omnes socios ha-
ctenus immunes ad tributum conferendum. Quo tempore id quoque usurpatum, ut
ex civitatibus foederatis rei Romam evocarèntur, atque velut subditi Romanorum
plecterèntur. Saris autem adparet, in epistola *Proculi* inter priora & posteriora verba
non pauca fuisse interjecta. *Grotius* autem postquam operose enumerasset controversia-
rum genera, quæ inter socios oriri possunt, demum tamen ad motam difficultatem nihil
reponit. Vid. quoque *Antonius Matthæus de criminibus ad tit. ad L. Inl. Majestas* c. 1. §. 5.

Bene tamen monent prudentes, plerumque accidere, ut qui superior est in foedere, si potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum exerceat; inprimis si foedus sit perpetuum; & cum jure introducendi praesidia in oppida. Vid. *Bodinus de republ.* l. V. c. 6. *Isocrates Archidamo*: *ἡ δὲ βεβηλωμένη ἐλθὺν δέξεται ἢ ὡς μὲν ἐν τῷ ποσειδημονίων συνθήκῃς φέρεται, ὡς ἐγγὺς δαλείας ἔσσης.* *Capitis libertatis foedera cum mandato fugienda sunt*: parum enim differunt à servitute.

§. 5. Illam porro quaestionem: si plures ejusdem foederati bellum gerant, utri potius auxilium ferre debeat, qui utrique est foederatus; deducit *Grotius* l. 2. c. 15. §. 13. Vid. etiam *Simlerus de republ. Helveticorum* l. 1. p. m. 119. Ubi & illud addendum; in omnibus foederibus, quæ rex aliquis cum extraneis circa ferenda auxilia init, subintelligi debere hanc exceptionem; siquidem per rationes proprii regni illud commodè fieri possit, quæ etiam quibusvis respectibus privatis, & ipsi sanguinis atque affinitatis necessitudini præponderant. Add. *Gellius* l. 2. c. 29. Nam cum nemini rex propius teneatur, quam suis civibus; non potest extraneo valde promittere, quod cum ipsorum utilitate aperte pugnat. Apud *Guicciardinum hist.* l. 16. *Franciscus rex dicit, præcedere juramentum Rhemis factum, quo obligentur reges Francia, ne quid de patrimonio corone alienent.* In quem sensum admitti potest, quod habet *Baco de Verulamio de sapientia veterum* c. 5. *Inter principes unum est verum & proprium fidei firmamentum, necessitas, (magnum potentibus Numen,) & periculum status, & communicatio utilitatis.* *Aristotelis Nicom.* l. VIII. cap. 5. *simplicius dixerat: δεκῶσι αἱ συμμαχικαὶ ταῖς πόλεσι γενέσθαι ἐνέκα τῆς συμφέροντος.* *Confederationes inter civitates fieri utilitatis causa videntur.* Idem *Rhetor.* l. 3. c. 14. *ἀπιστοῦσι ἄλλοις περὶ τῶν ἐκόντων, πλὴν τὸ συμφέρον.* Non credunt, aliud agere quenguam sponte, præter id, quod utile est. *Valerius Flaccus* l. 4. *Certa fides animis, idem quibus incidit hostis.* *Isocrates Orat. ad Philip.* *Civitates neque inimicitiarum, neque jurisjurandi, neque ullius rei alterius rationem ducunt, nisi si quid sibi profuturum putent.* Sic *Polybius* l. 2. c. 47. de *Arato* dicit: *cum sciret, reges natura quidem neminem vel hostem vel amicum ducere, verum ex suis utilitatibus semper amicitias & inimicitias, æstimare.* *Andr. Maurycenus hist. Veneta* l. 1. de *Statu Veneto*: *amicitias publica utilitate dignitateque metimur.* Etsi de *Rhodiis* tradat *Polybius* excerpt. *legat.* 93. c. 6. eos per centum quadraginta annos nullum cum Romanis foedus percussisse: licet in pluribus bellis auxilia ipsis miserint. Ratio hujus instituti hæc subiungitur: *Qui enim nulli regum spem auxilii societatisque suæ vellent abscondere, arctius se cum quoquam copulare, & libertatem sibi iurejurando ac pactis præcipere volebant; sed omnia sibi servantes integra, pes singulorum lucrari.* Ob aliam rationem à foederibus feriendis abstinere *Utopientes*, tradit *Th. Morus Utop.* l. 2. Qui autem per foedus, quod mutatis alterius rationibus expirat, damnum capit, habet quod sibi imputet, quod non accuratius focii suo conditionem perspexerit. Vid. l. 19. *D. de reg. juris.* Quamquam boni sit focii, ubi res suæ non ferunt diutius in societate persistere, alterum monere, quo & ipse rebus suis simul consulere queat. Nam uti est apud *Euripidem Iphigenia in Tauris*: *Τὰ τῶν Φίλων αἵματιον, κατὰ Βαλῶν εἰς θυμὸν αὐτὸς σέσωσται.* *Tyrissimus est, qui postquam amicorum res in discrimen coniecit, ipse solus servavit.* Inde in foederibus bellicis maximi momenti habetur clausula; ne separatim & excluso socio, liceat cum communi hoste pacisci. Cui tamen aliqui ex æquitate hanc inesse restrictionem tradunt, dummo-

do alter sociorum æquas pacis condiciones non respuat. Hoc enim casu foedus videri violatum, & alteri socio fas esse sibi separatim consulere. Quod tamen cum grano salis accipiendum, ne ansa eludendo foederi hoc modo quæratur, & unus sociorum alterius velut iudex constituitur. Vid. *Ioh. Labardaus hist. de reb. Gallic. l. V. p. 313. edit. Paris. An. 1671.*

§. 6. Est & illa nobilis foederum distinctio in realia & personalia; quorum hæc sunt, quæ cum rege intuitu ipsius personæ fuerunt inita, & cum ipso simul extinguuntur: illa vero, quæ non tam ipsius regis, populivè rectorum, quam ipsius regni & reip. intuitu sunt inita, ac perdurant, extinctis licet rectoribus populi, penes quos administratio reip. tempore foederis initi erat. Ad utram classem quodlibet foedus pertineat, ex sequentibus manifestum erit. Illud igitur certum, quævis foedera; quæ cum libero aliquo populo ineuntur, sua natura esse realia, & perdurare usque ad terminum in ipso foedere expressum; utut magistratus illi, quorum interventu id fuit percussum, extincti sint aut mutari. Ex quo inferri potest, siquidem foedus abs libero populo sit initum, ac post status reip. ex democratico in monarchicum fuerit mutatus, foedus esse mansurum: ideo quod idem populus maneat, forma licet reip. mutata. Et quia rex consensu populi in regnam adicitus intelligitur id suscipere cum omnibus obligationibus, quæ ab isto populo, quatenus in se summum habuit imperium sunt contractæ. Accedit, quod cum foedera ineantur ab his, qui summo imperio gaudent, cujus imperii commune subiectum eo civitas: idem censetur esse summum imperium, quod exercetur per suffragia universi populi, & quod gentur post à rege per consensum populi constitutum. Excipienda tamen heic sunt illa foedera, quæ præsentis status conservationem pro fine habent; puta si duo liberi populi foedus iniverint mutui auxilii contra illos, qui per vim statum reip. mutare aggrediantur. Nam si tunc alteruter populus in mutationem status reip. libere consenserit, intelligitur ipsum quoque foedus, cessante ejusdem ratione, expirare. Enimvero non si foedus, quod cum libero populo initur, regulariter est reale, ideo omne foedus cum rege initum personale est, & cum rege extinguitur. Nam plerunque persona pacto inferitur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstraretur, qua persona interveniente pactum sit factum. l. 7. § 8. D. *de pactis*. Quia tamen constat, quædam foedera à regibus inita omnino hac intentione facta, ut cum ipsorum morte expirent, quædam autem, ut & apud successores continuentur; igitur certæ notæ sunt habendæ, ex quibus pateat, ad quam speciem quodvis foedus regum sit revocandum.

§. 7. *Grozio l. 2. c. 16. §. 16.* magis placet, ex cujusque foederis conceptis verbis hanc rem dijudicare, quam in univertum aliquid definire. Sic igitur realia foedera erunt, quibus clausula hæc expresse est addita, ut sint perpetua; aut quod sint facta in bonum regni; aut quod incantur cum rege & ipsius successoribus; aut si durationi certum tempus sit præfinitum. Sed & alia verba, & ipsa interdum materia foederis, nec non causa ad id ineundum impellens, conjecturam possunt præbere non obscuram. Quod si autem conjecturæ in utrumque sunt æquales, supererit, ut favorabilia esse credantur realia, odiola vero personalia. Favorabilia autem sunt foedera commerciorum causa. Foedera autem bellica nequaquam sunt omnia odiola, sed defensiva magis ad favorem, offensiva ad odium accedunt.

§. 8. Paulo distinctius tamen videtur deduci posse, quatenus antecessoris regis foederibus successor teneatur. Nam primo constat, pace ab antecessore facta successorem quoque teneri. Per pacem quippe antecessor injuriæ, quæ bello causam dederant, plane extinguuntur, legibus pacis rite expletis. Deinde dubium non est; quin successor teneatur servare illas conventiones legitimas, quibus ab antecessore suo in tertium jus fuit collatum. Sed & illud certum est, quando alter foederatorum ex foedere jam quid præstitit, & rex antequam quod ipse debebat, reposuerit, sit mortuus; ab ipsius successore id omnino solvendum. Cum enim id, quod sub conditione præstandi æquipollentis ab altero præstitum fuit, in usum reip. cesserit ut saltem ea intentione fuerit exhibitum; patet sane, ni reponatur æquipollens, jus remanere alteri ad repetendam rem velut jam indebito præstitam: adeoque successorem teneri ad refusionem rei ab altero præstitæ, ni malit id ipsum, quod in lege tanquam æquipollens est expressum, exhibere. Denique circa illa foedera, ex quibus aut nihil adhuc ab alterutra parte fuit præstitum, aut quæ præstita fuere, æqualia sunt, in universum hoc videtur pronunciandum; regem si foedus fecit tanquam caput sui populi, & cum intentione commodum populi promovendi, intelligi reale foedus fecisse, quod successorem quoque teneat. Quia istud foedus totum quoque populum stringit, cujus caput sequens rex eodem jure, eodemque sub onere est, atque prior fuit. At ubi foedus directe spectavit commodum personæ ipsius regis, ejusque familiæ; patet ipso mortuo aut hac extincta, foedus quoque expirare. In consuetudinem tamen abiit, ut foedera etiam indubie realia rege mutato renoventur, saltem verbis generalibus: ne forte excipi possit, cum ex illo foedere nihil adhuc sit in usum regni conversum, foedus sola ineuntis fide sterisse, nec in successorem transire. Præsertim cum foedera ineantur ad promovendam reip. utilitatem; de qua cum diversum judicare queat successor, quam antecessor, aliam quoque jure suo viam heic insistere potest, adeoque negligere foedus, quod jam suo regno inutile censet. Add. *Joan. Labardens hist. de reb. Gallicis* l. 5. p. 74. 75. edit. Paris. an. 1671. Est & hoc monendum, si quibusdam inter se diversis antehac foedera intercesserint, & ista deinceps ab iisdem renoventur in genere; postremum potissimum intelligi renovatum; cum posteriora semper prioribus derogent. Vid. *Polybii excerpt. legat.* XL. c. 4. Ubi tamen nullo modo excusari potest foeda plane socordia tam legatorum, quam ejus qui eos miserat; quod cum renovare foedus cum Ptolomæo rege instituerent, ipsi ignorarent, quæ foedera olim Achæis cum rege intercessissent, aut quodnam ex illis ipsi jam renovare vellent.

§. 9. Id quoque heic quaeritur, si rex, qui cum foedus fuit iniurum, à subditis suis fuerit pulsus, utrum foederatus teneatur illi ferre auxilia promissa, cum adhuc regno potiretur? *Grotius d. l. §. 17.* affirmat; ideo quod jus regni maneat penes talem per injuriam expulsus, utcunque possessionem regni amiserit. Nobis de eo quidem casu certum videtur, si foedus expresse ad defensionem personæ regis, ejusvè familiæ sit conceptum, quod ad recuperandum regnum auxilia debent ferri. Sed ubi foedus sancitum sit in utilitatem regni, valde dubium est, an rex expulsus ex foedere auxilia postulare queat. Nam illa auxilia præsumuntur esse promissa adversus hostes externos: de hoc autem casu cogitatum non fuit. Et si nec idem foedus obitare videatur, quo minus legitimo regi

ad depellendum invatorem suppetitas latum eamus. Sicuti & ubi foedus nobis sit cum populo libero, quem sub servitium redigere intestinus invator laborat, recte auxilia ad illum deiciendum ferre possumus, antequam in legitimum principem evaluerit. Nam qualitates in foederibus; puta si dictum sit, foedus esse initium cum rege & ejus successoribus, notant jus proprie dictum; non nudam usurpationem, seu tales, qui iusto titulo regnum adquisiverunt, non qui injusta vi nituntur.

§. 10. Est & illa quaestio illustris, si in foedere cautum sit, ut utriusque socii ab utrisque tuti sint, num per socios intelligantur illi tantum, qui socii erant tempore foederis initii, an & hi, qui postea ab alterutro adiscuntur? Ea super quaestione quid disceptatum fuerit quondam inter Romanos & Poenos sub initium belli secundi Punici, vid. apud *Polybium* l. 3. & *Livium* l. XXI. c. 19. *Grotii* decisio d. l. §. 13. eò redit, salvo foedere & Poenos potuisse Saguntinis, à Romanis deinceps in foedus adscitis, bellum inferre, & Romanos eorundem defensionem suscipere. Quippe cum salvo foedere fieri possit, ut duorum sociorum unus eundem oppugnet, alter eidem auxilia mitat. Sicuti & super eo casu expresse in foederibus solet conveniri. Vid. foedus, quod Poenos inter & Romanos idum est tempore belli Tarentini, apud *Polyb.* l. 3. c. 25. Quamquam ex tali occasione proximus sit gradus ad rumpenda foedera; cum pari sensu afficiant plagæ, quas alieno quis nomine, quam quas proprio infligit; inprimis ubi belli sedes in auxiliatorum terras transferatur. Vid. *Iustin.* l. 3. c. 7.

§. 11. Est & illud monendum, foedera ad tempus certum inita, elapso illo, haut quidquam tacite renovata intelligi; non ideo solum, quod nemo praesumatur ad novum onus temere sese adstringere, sed etiam quia isthoc modo de ejusdem duratione constare non posset. Unde si qui post illud finitum exercentur actus, pro benevolentiae magis, quam renovari foederis indicia habendi erunt. Nam simplex utique amicitia etiam post finitum foedus persistit. Denique ex communi natura pactorum est, ut ubi una pars foedere non stetit, & alteri ab eo discedere liceat. Potest tamen à foederatis conveniri; ut licet in uno capite foederi non fuerit satisfactum, reliqua tamen inviolata observentur. Quod tamen ita capiendum est, ut altera pars non teneatur praestare, quod capiti ab una parte neglecto respondebar, & ne simul positiva aliqua noxa alteri inferatur.

§. 12. Videndum jam est de sponsonibus, seu pactis illis publicis, quæ à ministro summæ potestatis circa negotium ad eandem spectans sine ipsius mandato ineuntur. Super quibus ardua cum primis quaestio movetur; si sponso pure sit facta, citra adjec tam conditionem rati habitionis faciendæ à summa potestate, ubi eam rati habere abnuit summa potestas, ad quidnam sponsores teneantur illis, quibuscum pepigerant? De qua re acriter disceptatum legimus occasione sponsonis Caudinæ apud *Livium* l. 9. c. 8. *seqq.* Et sane, si stricto jure rem velimus metiri, neque ad istam sponsonem rati habendam, neque ad rem in priorem statum restituendam tenebatur S. P. Q. Romanus; sed sufficebat sponsores dedere. vid. *Grot.* l. 2. c. 15. §. 16. *Valer. Max.* l. 4. c. 8. §. 1. *Io. Mariana hist. Hispan.* l. 21. c. 12. Si tamen ex æquo & bono rem aestimare velimus omnino videbatur, populum R. rati habere debuisse illam sponsonem, ut ut suo injussu factam. Equidem penes consules non erat citra peculiare mandatum de toto bello transigere.

figere, & pacem ac foedera cum hoste facere. Quia tamen isti consensum populi non præter rationem præsumserant, & tot millia civium, adeoque flos ipse populi, alio modo servari non poterant, & ab hostibus fuerat præstitum, quod unque pæci & foederi æquipolleret, par sane erat à populo rati haberi conditiones nihil duri & iniqui habentes, (vid. *Guiccardinus hist. l. XII. p. m. 542. & 344. ubi agit de sponsione Tremollii Divione cum Helvetiis inita; & Templius in observationibus ad statum Provinciarum Unitarum Belgii p. m. 153. Ubi refert, se anno 1668. intra quinque dies tres tractatus cum Statibus Generalibus conclusisse, inconsultis provinciis, quod observatio agendi modo ordinario illi omnino artibus aliorum forent distrubandi, cum tamen indein Reipublicæ essent summe necessarii. Additque, nî provinciæ factum ipsorum probassent, de capite ipsos fuisse periclitaturos, cum ea res alias istorum mandata excedat.) Nam tunc demum prætracte populus potuisset insistere illi principio, se non posse injussu suo à magistratibus obligari, si intolerabile quid Samnites postulassent. Id mordebat ambitiosum populum, quod sub jugum missus fuerat exercitus, stulto sane consilio ducis Samnitis, dum contumelia, viribus nihil detractura, iras ferocis populi immensum accendit. Verum ea ignominia dignus erat exercitus, quod nullis præmissis exploratoribus in locum incognitum ita temere sese conjecisset. Quam ipsam tamen sufferre satius erat, quam vires populi R. extirpandas præbere. Expendantur, quæ Lentulus sponsonem suadens disserit apud *Livium l. IX. c. 4. Quin & sæpe à civitate rati habentur promissa & acta ducum ob insignem eorum autoritatem, & ne ipsorum fidem aliis prostituunt. Inde apud Tacitum A. XII. Mithridates consultat, cujus misericordiam experiretur: quod Romanorum nemo id autoritatis adesset, ut promissa eius magni penderentur. Sed nimirum superbissimus populus nolebat considerare, sibi non esse privilegium, quo minus & ipse aliquando experiretur, quod aliis sæpe intulerat. Generose tamen Samnites, quod deditos sponsores non reciperent. Id autem ridiculum plane & ineptum erat, quod cum deditio fieret, Posthumius genu suo A. Cornelii fecialis femur, quanta maxima vi poterat, perculerit, & clara voce inclamaverit: se Samnitē civem esse, illum legatum fecialem à se contra jus gentium violatum, eo iustus bellum gesturos. Nec insuper habendum, quod *Livius* ita de hoc processu judicat: sponsores postquam dediri erant, & non recepti, iterum in castra Romana discessisse, sua fide liberata; sed dubitandum addit, forsitan & publica.**

§. 13. Ad quæstionem denique: si summa potestas novèrit à ministro suo sponsonem factam, & siluerit, an inde colligatur hanc ab ipsa adprobari respondet *Grotius d. l. §. 17.*

CAPUT X.

DE PACTIS REGVM PROMISCUIS.

1. Ordo sequentium.
2. Quatenus rex restitutione in integrum gaudeat contra extraneum;
3. Et quatenus contra cives suos.
4. Contraactus regum quatenus exempti legibus civilibus.

5. Rex

5. *Rex de suo juramento valido dispensare nequit.*
6. *Quatenus civi actio contra regem ex contractu sit.*
7. *Contractus civium subiacent dominio emi-*
- nemi.*
8. *Quatenus ex contractu regnum obligentur successores.*
9. *An donationes regum sint revocabiles.*

REstat ut videamus de illis quæstionibus, quæ circa pacta regum promiscua agitari solent. Quæ ad tria capita revocari possunt, primo an regi comperat peculiaris aliqua potestas circa pacta propria; deinde quid ipsi liceat in obligationes adversus subditos contractas: & denique qua ratione successores suos queat obligare.

§. 2. Circa primum quæritur, cum rex cives suos in contractibus læsos in integrum queat restituere, aut iustis de causis à juramento absolvere, an idem quoque possit in seipso; ubi scilicet per dolum aut vim, vel ex lubrico ætatis cum altero damno se contraxerit, aut si alias in contractu enormiter læsus sit, aut si temerario juramento seipsum obstrinxerit. Ubi observandum, si isthæc quæstio ita crude, & uti verba jacent, accipiat, eam contradictionem involvere. Nam restituere in integrum, absolvere à juramento, tales sunt actus, qui non solum in alium tendunt; sed & qui proficiuntur ab eo, qui potestate aliqua superiore est instructus in alterum, qui restituendus aut absolvendus est. Ergo quæstio ita potius exprimenda fuerit: si rex in obligatione aliqua contrahenda læsus fuerit, an postea læsione deprehensa, propriam per auctoritatem possit declarare, obligatione illa sese ob adhærens ei vitium non teneri? Heic sciendum, quemadmodum qui in libertate naturali vivunt, nemini mortalium subjecti, suarum rerum ipsi sunt arbitri; ita si ab altero in pacto injuste lædantur, ipsi per se restitutionem aut supplementum exigere possunt, modo læsio & injuria sit manifesta. Nam ubi ea dubii quid habet, par fuerit per arbitros rem definiri. Igitur si rex, utpote naturali gaudens libertate, pacto suo inesse aliquod vitium deprehenderit, per seipsum alteri potest declarare, se ex vicioso illo pacto nolle teneri; neque necessum est, ut ab alio ejus relaxationem impetret, quod intrinseca sua natura ad obligationem & jus producendum est ineptum. Apud Gramondum hist. Gall. l. 2. Ludovicus 13. asserit: *justam appellationem à rege in vinculis posito ad regem liberum esse*. Enimvero quia fieri potest, ut quis per malitiam ad fidem fallendam incitatus perfidiæ suæ vitium aliquod pacti prætexat; inde in civitatibus recte constituitur, quinam actus ipso jure pro invalidis & nullis sint habendi, aut super quibus cognitio & sententia judicis sit expectanda.

§. 3. Quod si autem regi sit negotium cum suis civibus, tunc de distinctis casibus distincte putaverim pronunciandum. Minorennitas regis tamdiu durare judicatur, quod regni administratio penes tutores est. Intra eam cum extraneis quidem ipse nihil contrahere potest. Sed si cum cive suo contraxerit, eoque deinceps contractu læsum se deprehendat; non adparet ratio, quare nec ipse legum beneficio frui debeat, quod aliis indulget; cum alias deteriore conditione, quam privatus esset; nec propter ætatis infirmitatem præsumi potest, ipsum exceptioni minorennitatis valide renunciassse. Pacta cum extraneis per tutores regios legitime innita rex sub obtentu minorennitatis post revocare non potest; quia alias nemo secure cum rege minorenni pacisci posset. Tu-

tores tamen administrationis suæ rationem reddent. Sed nec ulla exceptio metus aut læsionis, doliue valet contra capitulationes, circa quas cum regibus limitatis populus in delatione regis convenit. Quod si leges istæ nimis duræ videbantur, nemo erat, qui regnum suscipere cogeret. Nec præsumitur, populum aliquem adeo imprudentem esse, ut regem suum ejusmodi legibus velit adstringere, quæ summum imperium reddant, mancum, aut velut immobile. Quo loco & illud obiter quæritur: an David poterit retractare juramentum, quo Simei, qui profugum conviciis infectatus fuerat, impunitatem promiserat? Id quod negandum. Nam neque per vim metumvè. aut per impudentiam juraverat rex, sed cauto potius consilio, ut tanto clementiæ specimine defecti-
onis sibi conscius populus eo fidentius ad obsequium rediret. Et vero impunitas illa in se non erat illicita, poteratque delictum illud rex, utpote in suam personam commissum, citra cujusquam injuriam condonare. Verum an recte fecerit, quod in ultimis mandatis Salomonem super facinore isto monuerit, quidam dubitare. Nos arbitramur Davidem nihil heic contra juramentum suum fecisse. Neque enim præcipiebat filio, ut ipse Simei ob delictum pletheret; sed monebat duntaxat, ut hominem pravam, & familiæ suæ infestum caute observaret, ne res novas moliretur, & si quid flagitii denuo committeret, in venia danda non adeo facilis esset. Hinc Salomon ipsi præcepit, ut Hierosolymis sub oculis regis habitaret, nec rivum Cedron transiret, ne adspiciendo locum, in quo Davidi tam fœde maledixerat, super impunitate sua gaudium conciperet. Verum divina providentia ita disposuit, ut leges tam faciles, abs sele quoque adprobatas, violaret, ut justa foret occasio, condigno nequam hominem exitio tradendi.

§. 4. Observandum deinde, utur reges, quando actus quosdam cum civibus suis exercent non ut reges, sed ut quisvis alii privati, præsumantur ob oculos habuisse leges civitatis positivas, quæ super validitate talium actuum extant: tamen cum ipsi sint superiores legibus civilibus, nulla necessitate stringuntur, ut omnino eas leges etiam in privatis actibus sequantur. Igitur si scientes volentesque contractum aliquem incant, qui alias per leges civiles invalidus erat; censentur contractum istum abs vilegum civilium, si qua est, exemptis, exisdem irritum non declarandum; cum alias nihil ab ipsis foret actum. De facto Philippi II. regis Hispaniarum, qui obtentu legum ære se alieno exolutum erat circa finem superioris seculi, videatur *Grotius histor. Belgica* l. V. Id tamen omnino admiserim, si in contractu enormem læsionem, quam ab initio non videbat, postea rex deprehenderit: eum contractum ab ipso posse rescindi, aut saltem ad æquitatem reformari. Add. *Grot. l. 2. c. 14. §. 2.*

§. 5. Illud manifestum est, haut quidquam licere regi juramentum suum rescindere, valide conceptum, & cui nullum adhærebat vitium, eo tantum obtentu, quod quædam suorum subditorum juramenta eidem liceat rescindere. Nam quæ hoc modo resciduntur, jam antea hanc conditionem in se hebebant; nî superior noluerit. Atqui nullam posse contrahi obligationem; si quis suo arbitrio reservaverit facultatem non præstandi, in aprico est. Add. *Grotius d. l. §. 3.*

§. 6. Cæterum etsi promissa ac pacta æque conscientiam regis, quam alicujus privati stringant: in eo tamen est diversitas inter obligationem regis & subditorum, quod
iste

iste facili negotio à subdito tergiverſante debitum poſſit extorquere. Verum civi, quamdiu tali, nullum ſuppetit medium ab invito rege debitum extorquendi. Etſi nullus conſultus rex legitime contractum debitum ſolvere abnuet, qui cogitaverit, ſuam ſalutem atque eminentiam fide pactorum niti; ac indignum eſſe, ſi cui juſtitiæ aſſerendæ eſt ipſe conſtitutus, eam ipſe ultro proculcet. Quod ſi tamen reges ex contractu ſubditis adverſus ſe actionem concedant in proprio tribunali, iſta actio non tam jure civili, quam æquitare naturali nititur; quaſi cognita ſua obligatione non poſſint, quod debent non velle præſtare. Adeoque ejusmodi actione non id quaeritur, ut rex cogatur ad ſolvendum debitum, ſed ut ſubditis liquido oſtendar, principem ad id ſolvendum ſeſe obligaviſſe. In ejusmodi autem judicio merito debet obtinere illud Siſimethræ apud *Heliodorum Aethiop.* l. X. τὰς ὑπεροχὰς ἔδυσωπεί τὸ δίκημον ἀλλ' εἰς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς ὃν ἡ κλέσσι, ὃ τοῖς ὀλογωτέροις κερταῶν. *Fastigia dignitatis non reſpiciunt æquitas: ſed is regnat in judicio, qui probabilioribus vincit rationibus.*

§. 7. Id quoque contingere poteſt, ut ſubdito juſ quaſitum ex contractu auferatur, in pœnam, vel ex vi dominiæ eminentis; ut tamen heic neceſſitas reip. antecedit, & reſuſio de publico fieri debeat. Sicuti etiam ex cauſa ſolutio differri poteſt, ubi magna reip. neceſſitas pecuniam, privato alias ſolvendam, tantisper ſibi impendi imperat. Ex quibus etiam adparet, quid de tabulis novis judicandum ſit; quæ Soloni vocabatur *Γενεαρχεα*. Vid. *Plutarchus Solone*. *Cicero Offic.* II. circa fin.

§. 8. Porro ut adpareat, & an quatenus rex antecellor poſſit obligationem transmittere ſuo ſucceſſori ex contractu privato; videndum prius eſt an rex regnum ſuum habeat in patrimonio, an vero idem poſſideat jure velut uſu fructuario. Qui regi ſuccedit, cui priori modo regnum tenetur; is ut in omnia ipſius bona, ſic & in debita, & obligationes, quæ non ultimato in ipſius perſona terminabantur, ſuccedere cenſendus eſt. Circa debita autem regum, qui poſteriori modo regna obtinent, *Grotius* l. 2. c. 14. §. 11. center, ad iſta exſolvenda non teneri ſucceſſores ἀμείσως, & eo ipſo, quod in locum alterius ſubeunt. Nam tales reges juſ ſuum ad regnum non accipiunt ab eo, qui proxime deceſſit, ſed ab ipſo populo. Verum ἐμείσως & per interpoſitam civitatem etiam tales ſucceſſores ex debito antecellorum obligantur, non quidem veluti pro ſe, ſed tanquam capita civitatum, quam ultimato afficit debitum à rege tanquam iſtius capite contractum. Quod enim regibus competat facultas ipſam civitatem per debita obligandi, inde manifeſtum eſt, quod ſæpe alia ratione neceſſitatibus reip. non poſſit ſuccurri, quam ut ejusmodi debita contrahantur. Cum autem regi competat facultas civitatem adminiſtrandi & conſervandi, etiam competent ipſi omnia media, ſine quibus finis ille non poteſt obtineri. Neque tamen illa poteſtas obligandi civitatem in infinitum abit; ſed tantum eouſque, quoad probabilem rationem debitum contrahendi rex habuerit. Neque enim ad eas anguſtias redigendus eſt rex, ut non niſi illa debita in civitatem devolvere poſſit, quæ actu in utilitatem civitatis ceſſerunt; (licet municipales magiſtratus huc adſtringi poſſint; vid. l. 27. C. de rebus creditis;) ſed ſufficit ſi probabilem rationem facti ſui habuerit, licet fors præter ſpem eventu deſortus fuerit. Vid. l. 12. C. de tranſact. Sic igitur contractus regum obligabunt civitatem, qui non manifeſte abſurdi aut iniqui ſunt; etſi in dubio pro ratione regis præſumitur. Adeoque ex illis

etiam successores tenebuntur, quatenus capita civitatum. Quin & ipse populus tenebitur, si rege sublato, sui juris esse coeperit. Nam & si quid populus antea liber contraxisset, obligaretur & is, quem postea populus etiam plenissimo jure constituisset. Atque hoc modo isthanc quæstionem definire melius est, quam adhibita distinctione inter lætionem modicam, & magnam. Nam in administratione rerum civilium longe æquius est probabilem, rationem quam exitum spectare; cum etiam prudentissime cogitatum provisos casus soleat intercipere.

§. 9. Ist hæc, quæ de contractibus regum dicta sunt, etiam ad donationes eorum applicari debent; ut nempe illæ à successoribus revocari nequeant, siquidem probabilem rationem habuerint. Vid. *Suetonius Tito* c. 8. *Plinius l. X. epist. 66.* *Gratianus caus. 25. quæst. 1. c. 15.* Contra Galba largitiones à Nerone factas repetere instituit, decima tantum liberalitatis parte apud quemque relicta. *Suetonius Galba* c. 15. *Tacit. H. l. 1.* Et apud eundem *H. l. 3.* ridentur Vitellii remp. lacerantis donationes, *quæ neque dari neque accipi saluta rep. poterant.* Sic Senatus rursus vectigales jussit civitates, quas Sulla pecunia accepta immunes fecerat. Quod tamen improbat *Cicero Off. 3.* Et sane videtur, pecuniam ipsis fuisse restituendam, siquidem ea in publicos usus impensa fuerat. Sic etiam *Basilius Macedo*, cum antecessor ipsius *Michael* omnem pecuniam publicam dissipasset, decrevit, *ut qui nulla probabili de causa pecuniam accepissent, eam, ut saltem ejus sensissent restituere, apud Zonaram in Basilio Macedone, Add. Hieron. Oporus de reb. gest. Eman. l. 1.* ubi de donationibus regis Joannis, morte instante factis, agit. Quanquam & circa ejusmodi donationes observandum, de quonam factæ sint. Si de suo rex donavit, plane irrevocabilis donatio erit. Sin de fructibus bonorum facta donatio fuerit, quorum administratio penes regem erat; spectandum omnino, an ea rationem, modumque habuerit. Nam uti nemo negaverit, quin ex æratio bene meritis aut merentibus donare quid possit, prout opes reip. ferunt: ita si in homines nauci, atque inutiles immodica pecunia sit profusa, ærariumque per ambitionem exhaustum, satius credo fuerit, inde revocari, unde publicæ egestatis causa. Add *Bæcler. ad Grot. l. 1. p. m. 107. Grot. d. l. §. 12.* Non insuper quicque habendum, quod de *Ferdinando Arragoni* o refert *Lam. cent. Valla de reb. gest. ejus regis l. 3.* In patrimonio regali tuendo tenax: quod qui alienarent, aiebat, inimicos potius parare sibi, quam amicos, quia ex subditis illos quosdam regulos facerent, semper sobritos ac suspicantes, eorum jura licentiamque iri deminutum. Eadem quoque adplicari poterunt ad privilegia & immunitates, ut nempe inspiciatur, an & ipsa rationem atque modum habuerint, & an cum salute civitatis consistere possint. Nam quin hæc pluris esse debeat, quam in consulta regis facilitas, dubium non est. Sicuti & alias ejusmodi privilegia, quatenus ad onerandos reliquos cives pertinent, stricte interpretanda sunt. *Conf. l. 1. §. 10. 16. D. ne quid in loco publico, & orat. Demosth. adversus Leptinem.* Apud *Appian. Alexand. Iberico* cum Romanis tributa & militiam exigentibus Celtiberi privilegia ab ipsis Romanis concessa, proponerent; additur: *Et ita je res habebat. Sed cum Senatus ejusmodi privilegia alicui indulget, semper hanc addit exceptionem: κλεινὰ ἔσθ' ὁ μὲν ἐπὶ αὐτῇ καὶ τῷ δήμῳ δοκῇ. valitura, quamdiu sibi populoq; Romano libuerit.* Ap. *Gucciard. hist. l. 7.* *Ludov. rex, Genuensibus rebellibus devictis, annullavit omnes conventiones inter ipsum, & eam civitatem initas: sed tamen eadem omnia iterum concessit, tanquam privilegia, non tanquam pacta; ut semper foret in sua potestate istis eandem*

privare. Quod tamen circa quævis privilegia procedere non crediderim; sed illa tantum, quæ non nisi vim precarii obtinent.

CAPUT XI.

QVIBVS MODIS CIVIS ESSE QVIS DESINAT.

1. <i>Civis quis esse definis, rege sine successore mortuo.</i> 2. <i>Item, si quis migret.</i> 3. <i>Quid in migratione observandum?</i> 4. <i>An gregatim possit discedi.</i>	5. <i>An licitum sit simulare transfugam?</i> 6. <i>An civitas possit expellere civem pro lubitu?</i> 7. <i>De exilio.</i> 8. <i>Civitas amittitur per vim hostilem.</i> 9. <i>An deduci, nec receptus civis maneat?</i>

Inter modos quibus aliquis civis esse definit, à nonnullis & iste numeratur, si rex sine omni hærede & successore moriatur, aut regnum habere coeperit pro derelicto. Tunc enim singulos in libertatem naturalem abire. Sed cum planum sit regnum ejusmodi casu non penitus dissolvi, sed in formam interregni recidere, igitur perit quidem tunc obligatio civium adversus regem, qui nullus amplius existit, ita tamen ut primævo adhuc civitatum pacto inter se cives conjuncti maneant.

§. 2. Illud frequentissimum est, ut quis sponte, permittente sua civitate, in aliam civitatem concedat, sedem ibi fortunarum fixurus. Isthæc spontanea migratio quousque civibus sit permissa, ex modis, quibus aliquis in civitatem sit receptus, colligitur. Quidam enim iusto bello victi, aut extrema necessitate adacti in civitatis alicujus ditionem concedunt: qui quanta hec libertate gaudeant, ex legibus civitatis est cognoscendum. At si quis liber homo, qui vel nullius imperio ante subiectus fuit, uti prisca illi patresfamilias, vel eo, quo antea tenebatur, jam solutus, sponte sese alicui civitati adjunxerit; itidem ex statutis ejus civitatis erit judicandum, quidnam circa migrationem libertatis ipsi sit relictum. Dantur enim civitates, ex quibus cura expressum earundem consentum migrare non licet. Alicubi certo onere ea licentia est redimenda; puta summa aliqua pecuniæ, aut aliqua bonorum portione. De Argivis *Ovidius metam.* LXV. *Prohibent discedere leges, Pœnaque mors posita est patriam mutare voenti.* Ubi autem circa eam rem nullæ extiterint leges, quid liceat, ex consuetudine aut ex natura subjectionis civilis colligendum. Quæ consuetudo admittit, eorum licentiam quilibet civis habere censetur. Si neque hæc præluceat, & in subjectionis pacto in neutram partem ea de re mentio sit facta: magis est, ut licentiam pro arbitrio migrandi liber sibi homo reservasse intelligatur, ut que adeo *mundanum* se potius cum Socrate quam *glebe* certæ adscriptum terre velit. *Valerius Flaccus l. 7. Omnibus hunc communem animantibus orbem, Communes & crede deos; patriam inde vocato, Quæ redit itque dies: nec nos d'Is nata malignis Clu' erit hoc uno semper sub frigore messis, Eas mihi non habiles, & fas tibi linquere Colchos.* Qui enim civitati se adjungit; ille cura sui ac rerum suarum haut quidquam sese abdicat: sed id potius agit, ut insignes sibi firmamentum circumponat. Quia tamen sæpe contingit, ut publicum regimen privatis alicujus rationibus parum expediat, aut alibi commodius iisdem queat prospici: & vero postulari nequit, ut ad unius aut paucorum lubitum resp. reformetur: proximum erit, ut ipsis sit concessum per migrationem rebus suis con-

fulere. *Cicero Tusco. Quæst. l. 5. Demetrius Torquinius regis pater tyrannum Cypsellum quod ferre non poterat, fugit Tarquinius Corinthis, & ibi suas fortunas constituit. Num stulte anteposuit exilii libertatem domesticæ servituti? Add. Diodorus Siculus l. 1. c. 67. Aliis, ut dotes animi exlerant, sua civitas campum non præbet. In quos cadit illud Statii Sylvar. l. 1. Videt ego transferros alieno in robore ramos Aliius ire suos. Alii experiuntur illud: & δὲ τοῖς προφῆταις δεινὸς ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Nullus Propheta est acceptus in patria sua; quod livore tumeant ignavi oculi, eam virtute supra se erectos sentiunt, quos quondam in æquo, aut infra viderunt. Vel etiam quia, ut Lacydes agebat apud Diogenem Laërtium l. 4. τοῖς εἰκόνας πορραῖον τοῖς θεοῖς, procul spectari imagines oportet; quia minus præsentia famam. Talibus licentiam migrandi denegare velle, idem foret, atque liberis hominibus imperare, ut supra parentum suorum conditionem nunquam aspirare audeant. Sed & ipsæ civitates ex hac migrandi licentia commodum sentire possunt, adscitis aliunde egregiis viris. Cicero pro Balbo: Iure nostro neque mutare civitatem quisquam in vitium potest, neque si velit, mutare non potest, modo adsciscatur ab ea civitate, cujus esse se civitatis velit. Et mox: multis etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate indemnati & incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt. Et ex omnibus civitatibus via est in nostram, nostrisque civibus patet iter ad ceteras civitates. Idque ejus amplissimis verbis extollit: O jura præclara, inquit, atque divinitus jam inde à principio Romani nominis à majoribus nostris comparata, ne quis in vitium civitate mutetur, neque in civitate maneat in vitium. Hac sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum. Add. l. 12. §. 9. D. de capt. & post lim. & Grot. l. 2. c. 5. §. 24. Neque obstat, quod patres familias, qui initio civitatem constitutum iverunt, pacto intelligantur singuli singulos obstrinxisse, quod ipsi suas vires in commune velint conjungere. Nam etiam aliis societatibus renunciare potest socius, si id fiat citra dolum malum, non intempestive & in fraudem cæterorum, præsertim si ad certum tempus societas non sit contracta. Quanquam & ideo multæ civitates parum curent, an sui cives migrent, quod multitudine hominum laborent, & potius circa eam minuendam sint sollicitæ.*

§. 3. Ista tamen migraturo ex debito aut decoro observanda sunt, ut, cum civitatis plerunque intersit nosse civium numerum, indicet de suo discessu. Nisi forte certis ex argumentis colligat, civitatis nihil interesse, gnara ipsa, an inscia quis discedat. Illis autem utique expresso civitatis contentu opus est, qui ad peculiare munus, præsertim ad certum tempus, sese obstrinxere; puta qui legationem obeunt, qui in expeditione versantur, aut alio in munere, quod ex singulari pacto fuit susceptum. Sed & tempestive debet fieri discessus, & quando civitatis non peculiariter interest, ne is fiat. Quam in rem hæc adfert exempla Grotius d. l. Si magnam sit contractum as alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem suam exprobrare. Item si fiducia multitudinis aut virutis certorum civium bellum sit susceptum, præsertim si obsidio immineat; nisi paratus sit civis ille alium æque idoneum substituere, qui rempublicam defendat. Vid. Lycurgi oratio contra Leocratem. Nec bonos cives dixeris, in quos applicari queat illud Horatii l. 1. od. 35. diffugiunt cadis Cum sece succatis amici, Ferre jugum pariter doloſi. Id autem probe observandum vocabulum migrandi ita heic accipi, ut quis alicujus civitati fines & territorium excedat; non ut imperio civitatis in se renunciare velit; & nihilominus intra ejusdem territorium domi-

micilium habere. Quæ enim certis finibus ditionem suam circumscripsit civitatis, censetur simul prohibere, ne quis ipsa invita domicilium ibi habeat, qui ejus imperium nolit agnoscere. Quo loco & illud observandum, spurium esse modum obligatione suæ civitatis sese exsolvendi, qui olim Hispaniæ Proceribus frequentabatur, ut publicis tabulis patriæ renunciarent, & in alia loca se conferrent. Quo facto credebant, nefas sibi non esse, arma Regi patriæque suæ inferre, nec eo nomine majestatis postulari se posse. Vid. *Mariana de reb. Hispan.* lib. 13. cap. 11. Ex hæcenus dictis etiam colligi potest, quam efficaciam habeant mandata avocatoria, quæ indigenas ab exterorum ministeriis abstrahere vult civitas. Scilicet si ex civitate, in qua promittitur jus emigrandi usurpatur, aliquis nullo peculiari vinculo adstrictus in aliam civitatem fortunarum sedem transtulerit, in eum nihil amplius juris habet antiqua civitas; adeoque nihil agit, si vel maxime dispendium famæ non parituro minetur. Ast in illud adhuc civitati jus manet, qui vel contra ipsius leges migravit, vel peculiari vinculo fuit obstrictus, vel bona adhuc præsertim immobilia sub ipsius ditione possidet, vel denique peregrinandi duntaxat causâ, reservato sibi civitatis jure, abest. Quo loco etiam obiter memoranda lex Solonis apud *Plutarchum in ipsius vita*: qua recipi civitate vetat, nisi qui sint in perpetuum exilium patriæ sua exacti, aut cum toto domicilio Athenas artis suæ exercenda gratia commigraverint. Quod statuisse ferunt eam non tam summo venditorum causa alienigenarum, quam in vitandorum Athenas spe certa in communicationes se venturas civitatis, simul fidos existimans fore hos, quod consilio, illos quod coacti patriam suam repudiavissent. Cæterum cum in eum, qui semel vinculo civili liberatus est, civitas nihil potestatis retineat, in aprico est, istum, si à nova sua civitate, in quam se contulit, ad veterem civitatem tanquam legatus mittatur, omnino privilegii legatorum frui, inter quæ præcipuum est, ut exemptus sit à jurisdictione ejus, ad quem mittitur. Nam si quis veterem civem tali honore dignari non velit, admissionem istius detrectare potest. Quod eousque videtur extendendum, ut si civis sciente sua civitate alteri civitati fidem suam addiderit circa hujus negotia ibidem sub charactere legati & ministri publici expedienda, ista eidem obligationem civicam remississe intelligatur; cum duæ obligationes ejusmodi indolis in uno subjecto hæreere nequeant. Eoque talis ex eo tempore in patria sua, quam fictione quadam mutasse judicatur, utique jure & privilegiis legatorum fruatur.

§. 4. Gregatim tamen non posse discedi *Grotius d. l.* asserit ex ea ratione, quia hoc concessio, civilis, societas non possit subsistere. In moralibus autem necessarium judicari, citra quod finis aliquis obtineri nequit; & fieri non posse, quod eundem intercipiat aut destruit. Add. *Livius* l. 41. c. 8. 9. Quæ tamen sententia dubio non caret. Si enim singulis licet pro arbitrio migrare, cur non idem liceat pluribus, quibus sedem fortunarum eodem tempore transferre commodum est; modo nihil eorum, quæ supra monuimus, obstat. Nec ad rem facit, quod hoc modo civitas debilitetur. Nam qui jus non habet me invitum retinendi, illi non fit injuria, si futurum aliquod commodum, nondum debitum, meo discessu ipsi intercipiatur. Neque vero necessarium est, ut hæc civitas tot myriades civium habeat, aut vicinis semper sit formidanda: non magis, quam ut hic vel ille privatus tot millia possideat, quorum utrique tamen per mediâ illicita nihil subtrahendum. Unde etiam *Grotius* argumento parum roboris inesse videtur. Licet enim

enim hæc vel illa civitas per migrationem civium gregatim factam insigniter debilitetur, aut demum plane desoletur: non tamen ideo societas civilis inter homines penitus tollitur. Sed unius corruptio alterius est generatio; unius decrementa alteri incremento cedunt. Natura quippe civiles esse societates in genere humano jam multiplicato voluit; sed ut hæc vel illa civitas perpetua, florensque subsisteret, nusquam jussit. Sic Babylon per Seleuciam, hæc per Ctesiphontem exhausta fuit. *Plin. N.H. l. 6. c. 26.* Si qui tamen gregatim discedere velint, illis itidem, uti singulis, territorium civitatis est relinquendum. Alias enim summa imperiorum consilio foret, si liceret integris urbibus aut regionibus pro lubitu à civitatis suæ imperio sese subtrahere, & aut alteri se subicere, aut peculiarem deinceps remp. constituere.

§. 5. Quo loco etiam illa quaestio est examinanda, an probandi sint illi, qui transfugas se simulant, ut hac ratione grave damnum illis concilient, ad quos confugiunt, in usum suæ civitatis? Equidem imprudentiæ notam non effugunt, qui ejusmodi hominibus temere fidem adhibent. Vid. *1 Samuel. XXIX. 4.* Nec valde reprehendas illos, qui proditoribus post præstitam operam dignum imposuere supplicium. Vid. *Vopiscum Aureliano c. 23.* Nequaquam tamen alterum honeste possum fallere ideo tantum, quia insidiis meis facilem sese præbet. Nec debere aliquem suo scelere civitati inservire, supra ostensum. Quin autem scelus sit, fidem dare, ut ea violata, occasionem gravius nocendi nanciscare, extra dubium est. Et execranda semper bonis visa est vox *Lylandri* sive *Philippi, pueros talis fallendos, viros jurejurando.* Vid. *Ælian. V. H. l. 7. c. 17.* Si igitur expresse ejusmodi transfuga fidem dederit, sine scelere non poterit eam violare, ut iis, quos deseruit, serio aut simulate, utile aliquod officium exhibeat. Quod si autem aliquis regerat: cum is, ad quem transfuga se contulit, nosset, hunc ipsi sine scelere non posse operam aliquam præstare, neque ad scelus patrandum aliquem se valide potuisse obligare, adeoque fidem à transfuga datam esse nullam; ergo ipsi non fieri injuriam, si, dum rei inani confidit, deceptus fuit. Heic non opus est, ut inquiramus, peccet aliquis utendo opera transfugarum, an non. Neque enim sequitur; ergo utendo alicujus opera pecco: ergo ille eo ipso jus habet mihi noxam inferendi. Ut non sequitur: qui sicarium conducit ad alterum confodendum, non minus quam ipse sicarius peccat: ergo sicarius recte in conductorem suum ferrum convertere potest. Et si communis sit sententia, quod *transfugam jure belli recipiamus, in l. 51. D. de adquir. rer. dom. l. e.* quod contra jus belli non sit eum admittere, qui desertis hostium partibus, nostras eligit; uti illam legem explicant *Cujacius Obs. lib. 4. c. 9.* & *Grotius l. 3 c. 1. §. 22.* Quod tamen an de externo jure belli, quod *Grotius* vocat, an de interno, quod ad legem naturæ examissim congruit, sit capiendum, non immerito dubites. Sane si quis plenam licentiam adhibendi operam transfugarum defendere velit, putaverim, ipsum non tam hoc argumento niti debere, quod etiam Deus diaboli & impiorum parata opera utatur; quam favore justorum armorum, quæ geruntur repellendis alterius injuriis, aut consequendo juri nostro. Ob quem favorem non videtur justo bellatori curiose inquirendum, utrum illi, qui hostilem statum adversus ipsum exuerunt, honestis an inhonestis causis fuerint moti. Adeoque cum præsumere possit, justis de causis eos priores partes deseruisse, tanquam ex approbatione injusti transfugii reatum non contra-

contra-

contrahet. Quidquid tamen hujus sit, illud in aprico est, nefas esse fidem inter instrumenta fallendi disponere. Deinde patet, fidem ejusmodi transfugæ, qui citra justam causam partes se suas deseruisse fert, inanem esse; utpote quæ tendit ad seculus faciendum, aut continuandum; adeoque valde imprudenter agere, qui in ista aliquid fiduciæ collocat. Inde plerunque transfugæ, qui aliquo numero esse cupiunt apud receptatores suos quivè nocendi occasionem simulatione transfugii aucupantur, præ se ferunt, intolerandis se injuriis adactos, ut hac ratione salutis suæ consultum irent. Sic quis ignorat, qua ratione sibi Zopyrus apud Babylonios, Sex. Tarquinius apud Gabinos fidem conciliaverit? Sicqui M. Crassum in patentia camporum traxit Mezeras Syrus, uti *Floro* vocatur, aut Abarus Arabs, uti *Appiano*, aut Ariamnes, uti *Plutarcho*, Pompeji in te benevolentiam & beneficia extollendo, de studio suo in Romanas partes infelici fidem fecit Maro quam graphice describit astum Sinonis, ut ab imprudentiæ labe Trojanos purget! Fingit iste, se invisum fuisse Ulyssi, de quo nulla non fraus credi poterat, & cujus odium commendationis instar apud Trojanos habebat. Odii causam arcessit à nece Palamedis, ideo occisi, *quia bella vetabat*. Se aris destinatum dicit non oraculo deorum, ne videretur se victimam pro salute civium voluisse subtrahere, sed mendacio Calchantis, ab Ulysse subornati, & temeraria cæterorum adprobatione. Quæ utique tam atrox sit injuria, ut recte dicere possit: *patria teneor neque legibus ullis*. Et tamen veterator deos, & omni sacra prius testatur, ut *fas sibi sit odisse viros*, jam quidem injuste infensos, quondam tamen cives. Nec id tamen plene iisdem persuasit, priusquam ostento dicta ejusdem firmata viderentur. Recte quoque apud *Livium* l. 22. c. 22. dicitur, *transfugam sine magna rei produtione venientem ad hostes, nihil aliud quam unum vile atque infame corpus esse*. Add. oratio Indibilis apud *Eundem* l. 27. c. 17. Et Cn. Marcii ad Volcos apud *Dionysium Halicarn.* l. 8, Segestis apud *Tacitum* A. l. *neque odio patriæ, (quippe proditores etiam is, quos anteponunt, invisi sunt,) verum quia Romanis Germanisque idem conducere; & pacem, quam bellum probabam.* *Ammianus Marcellinus* l. 18 c. 1. in fine. Sub transfugarum autem numerum non veniunt, qui recte ad hostes abeunt, quo improvisam aliquam cladem istis inferant, neque fidem dant, quod ipsorum partes sint secuturi. Neque censendi sunt tacite fidem dedisse, quod nihil inimici sint tentaturi in statum hostium, eo ipso, quia intra præsidia hostium versantur. Ejusmodi enim tacita fides præsumitur de eo, qui ad alterum venit pacis, non qui belli tempore.

§. 6. Porro & hoc quaeritur: an non civitas ex adverso pro suo arbitrio civem possit expellere invitum, nullo antegresso delicto? Equidem *Cicero* d. l. inter fundamenta libertatis posuit, *ne quis invitus civitate mutetur*. Neque ideo heic deterior sit conditio civitatis, quam singulorum civium, quod hi pro lubitu migrare possint; illa invitos pellere nequeat. Qui enim in civitatem aliquam concedit, utique omnes suas rationes, saltem in presens, eidem velut illic, quas turbare aut evertere necessum foret, si quolibet tempore posset expelli. Quod cum sit summe odiosum, inde civis hoc quoque abs civitate velut stipulari intelligitur, ne invitus præter meritum possit ejici. Sed contra civitas fortunas suas & incolumitatem uni alterivè vulgari civi non superstruxit, adeoque nihil aut parum ipsius interest, si is pro lubitu demigrat. Ubi enim in aliquo eximio cive magnam collocat fiduciam civitas, solet eundem peculiaribus pactis

adstringere, ne pro lubitu discedere amplius possit. Nec invidendum est; plulculum heic licere civi, quam civitati. Nam ubi ille ad arbitrium civitatis sese non composuerit, facile potest in ordinem redigi. Civi autem si administratio reip. displicuerit, nihil aliud relictum, quam patientia aut emigratio. Solet nihilominus à civitatibus usurpari medium minus odiosum amoliendi cives suspectos, aut supervacuos, & multitudine prægraves, quo cæteris laxior locus fiat; ut nempe eos in colonias transcribant. Et si plerunque volentibus hoc fit, dum lautiores conditiones in coloniis sperant, qui domi cum inopia conflictabantur, aut ipsi ex oculis civitatis, cui invidiunt, sese subtrahi gaudent. Sic *Isochrates* orat. ad *Philippum* huic suadet, ut in Asia urbes condant, & in iis collocet, qui nunc ob rerum egestatem oberrant, & obvia quæque infestant. Verbo, urbium purgamenta. Quod idem ab Atheniensibus factum in *Panathenæo* commendat. Add. *Baco sermon. fidel. c. 33.* De more autem illo, multis barbaris atque Græcis recepto, juventutem Deo cuiusdam sacram emittendi ad quærendas novas sedes, luculenter tradit *Dionysius Halicarn.* l. 1. Idem l. 2. scribit, Aborigenes fuisse talem juventutem, diis consecratam more patrio, ad quærendas sedes, quasunque fortuna obulisset, à parentibus missam. Sic *Plinius* l. 3. c. 13. Picentes ortos dicit à *Sabinis*, voto fere sacro. Et *Strabo* l. V. *Samanites* simili ratione à *Sabinis* ortos memorat. Adde *Iustinum* l. 24. c. 4. & *Festum* in ver. sacrum & in *Mamertum*. *Levinum* l. 34. c. 44. Quomodo *Lydus* & *Tyrrhenus*, urgente frugum sterilitate toriti sint, utrum cum parte multitudinis patria decederet, videatur apud *Vellejum Paterc.* l. 1. c. 1. *Dionysium Halicarn.* l. 1. *Strabonem* l. V. *Paria* de Scandinaviæ populis memorat *Paulus Warnefridus de gestis Longobardor.* l. 1. c. 2. Possunt autem & solent coloniz diverso modo deduci. Vel enim manent pars civitatis, unde emittuntur; vel civitati matri reverentiam exhibere, ejusque majestatem comiter conservare deinceps tenentur, adeoque velut inæquali foedere junguntur, vel denique pari jure cum metropoli agunt. Add. *Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. VII. c. 1.*

§. 7. Injuri cives esse desinunt, qui ob crimen verum aut per calumniam intentatam civitate ejiciuntur. Dum enim civitas aliquem pro membro suo non amplius vult agnoscere, & finibus suis expellit, remittit ipsi obligationem, qua antea tanquam civis tenebatur. Quo ipso illi fit facultas ubicunque possit sedem sibi novam constituendi, nec civitati in ejusmodi exules quid jurisdictionis remanet. Inde apud *Euripidem Heraclem* v. 185. *Jolau* negat *Argivis* fas esse ipsos *Athenis* abducere, quippe qui in exilium ab istis ejecti sint. Est autem in exilium ejici. ob falsum crimen gravis injuria, (etsi adversus istam viro forti solatia non desint. Vid. *Stobæus serm. 38.*) ob verum, gravis poena: sic ut morte gravius id judicet *Philo Judæus de Abrahamo*. Si enim vel maxima salua relinquuntur bona, alio tamen ea transferre molestum est; nec minus acerbum à necessitudinibus abstrahi: & ignominiz plenum, indignum fuisse judicatum, cui in civitate locus concederetur. Add. *Oppianus Halievt.* l. 1. v. 274. (eqq. *Pennis* enim effrontem esse oportet, in quem dici queat illud *Juvenalis* (sat. 1. *Hic damnatus inani in l. c. 10, (quid enim salvus infamia nummus?) Exiit ab octava Marius bibi, & frimur* *dus Iratis*. Nec est quod aliquem moveat illud *Ciceronis* pro *Cæcina*: *Exilium non supplicium est; sed periculum portusque supplicii. Nam qui volunt penam aliquam sub-*

refugeret, aut calamitatem, eo solum veriant, hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperitur, ut apud ceteras civitates, maleficcium ullum exilio esse multatum. Sed cum homines vincula, necesse, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ; confugiant quasi ad aram in exilium. Qui si in civitate legis vim subire vellent, non prius civitatem, quam vitam amitterent; quia nolunt, non adimuntur his civitas, sed ab his relinquuntur atque deponuntur. Add. Polyb. l. 6. c. 12. Scilicet hoc est ex peculiari ratione antiqui juris Romani, per quod invito non poterat civitas adimi. Cicero pro domo sua: hoc jus à majoribus proditum, ut nemo civis Romanus civitatem posse amittere, nisi ipse autor factus sit. Quo minus autem à magistratibus togatis civi capitalia supplicia injussu populi irrogarentur, leges Porciæ & Sempronix prohibebant. Ne tamen delicta impunita manerent, & nihilominus nemo invito civitate ejectus videretur, voluerunt credi, exilium sponte à civibus suscipi declinandæ poenæ causâ. (contrarium plane institutum apud Æthiopes memorat Diodorus Siculus l. 3. c. 5.) Apud Salustium Catilina: Cæsar: alia leges condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti jubent. Et iterum: exilium damnatis permittitur. Necessitatem tamen solvi vertendi facis innuebant, quando capitalium criminum damnatis aqua & igni interdicebant, seu ne iis intra ditionem populi Romani uterentur. Et si circa irrogationem exilii cavendum est, ne ex illa in civitatem damnum redundet, dum qui civitate expellitur, in hostem abire potest. Unde quibusdam populis poena exilii non usurpatur, puta Turcis, Moscovitis, & quondam Judæis, licet ex alia ratione, ne jacturam simul faceret religionis. Mitior poena est relegatio, per quam jus civitatis non amittitur, sed tantum in certo loco necessarium quis domicilium habere, aut certa civitatis parte abstinere jubetur. Quod posterius quibus injunctum, apud Romanos proprie *interdicti* vocabantur. Vid. Brissonius select. antiq. l. 3. c. 5. Anton. Matthæus de crimin. ad tit. de poena c. 1. § 6. 10. Aliquando tamen non absurde applicari potest illud Diogenis, cum quidam ipsi diceret; Σινωπῆς οὐδὲ Φρυγίᾳ κατεγγυώσω, Sinopenses exilio te multarunt, reponebat iste, ἐγὼ δὲ γε ἐκείνων μόνον, ego autem illos mansione.

§. 8. Alio modo civitatem non lubens quisquis mutat, quando vi hostili subactus alterius se imperio subjicit, tanquam civem & subditum, sive simul sedem mutet, sive non. Id quod non singulis modo civibus, saltem qui non alio quam communi civium vinculo tenentur, sed & integris urbibus, ac provinciis licere, quando alia salutis expediendæ via non adpareret, in confesso est. Vid. Grot. l. 2. c. 6. §. 5.

§. 9. Solet & illud contingere, ut civis abs sua civitate propter injuriam alteri civitati illatam eidem dedatur, ne illa ob istud factum causam belli contra se præbeat. Vid. Herodotus Calliope, ubi de Timegenide & Attagino narrat, qui aurores fuerant Thebanis, ut Persis sese adjungerent. Ubi quæstio oritur: an qui à sua civitate deditur, nec ab altera receptus sit, in illa civis maneat, nec ne? Proponitur hæc quæstio in l. 17. D. de legationibus. Non manere censebat P. Mutius, quia quem semel populus jussisset dedi, ex civitate videatur expulsi, sicut faceret, cum aqua & igni interdiceret. Eadem quæstio quoque magna contentione fuit agitata circa Mancinum, qui Numantinis deditus, ab iis receptus non fuit. Quem dein senatum intrare volentem tribunus plebis Rutilius prohibuit, obtendens, quo tempore pater patratus, ad solvendam religionem civitatem, hostibus ipsum populi Romani dederit, civem eum Romanum esse desiisse. Plures ta-

men in mitiorem sententiam inclinabant, hoc inter alia usi argumento : nihil videri traditum esse, quod ab eo, cui traderetur, receptum non foret. Nobis super ea controversia ita videtur : civitatem læsam in alienum civem habuisse jus bello ipsum persequendi. Sed per deditionem eum sic subjici alienæ civitati, ut tanquam de proprio cive possit supplicium sumi. Qui ubi receptus fuit, priori civitati omne jus in ipsum perit, quia illa volente sub alterius civitatis imperium pervenit. Ubi autem deditus receptus non est, licebit civitati dediti illum vel plane ejicere, vel pro ratione delicti punire. Ubi tamen neutrum horum contigit, censetur non amisisse jus civitatis. Quia deditio in se est tantum oblatio juris illius, quod civitas habet in suum civem, facta alteri civitati, non autem pura abdicatio & renunciatio. Adeoque deditio in se non privat aliquem jure civitatis, nisi forte per expressam legem sit constitutum, ut qui talem in casum provenerit, eo ipso civitate excidisse sit censendus. Facit huc illud *Ciceronis pro Cæcina*. *Civis, quem pater patritius dedit, si non est ab hoste receptus, retinet integram causam, & jus civitatis*. Ex dictis etiam illud colligitur, si deditio sit accepta, & postea catu aliquo in patriam reversus fuerit is, qui deditus erat, eum civem non futurum, nisi ex novo beneficio. Vid. l. 4. *D. de captiv. & postum.* Nam jus postliminii illis tantum prodest, qui sua civitate inviti in aliorum potestatem venerunt, non quos ipsa civitas ultro in aliorum potestatem tradidit.

CAPUT XII.

DE MUTATIONE ET INTERITU
CIVITATUM.

1. <i>Multa forma reip. idem manet populus.</i>	tineat?
2. <i>Debita civitatis per mutationem non tolluntur.</i>	5. <i>Quid si ex una civitate plures fiant?</i>
3. <i>Acta invasoris quatenus eo depulso consistant.</i>	6. <i>Quid si plures civitates uniantur?</i>
4. <i>Quem civitas post mutationem locum ob-</i>	7. <i>Populi quatenus æterni.</i>
	8. <i>Quomodo materiale populi pereat?</i>
	9. <i>Quomodo formale?</i>

Mutationes in civitate triplici modo contingunt, vel ut civitas maneat eadem, vel ut non amplius sit eadem, vel ut civitas esse plane desinat. Primi generis mutatio accidit, mutata civitatis forma; puta si regnum migret in aristocratiam, aut si ex democratia & aristocratia fiat regnum. Hæc enim forma civitatis essentialis manet; mutatur duntaxat illa forma, quæ ex subiecto proprio summi imperii resultat. Unde & idem est populus sive à rege, sive ab Optimatibus, sive populariter regatur. Quoniam etsi contingat, ut populus antea liber sub regis alicujus diuionem bello ita perveniat, ut deinceps in ejus patrimonio sit, non ideo idem desinit esse populus, modo rex victor populum subiectum tanquam peculiare regnum in posterum velit regere, non autem tanquam provinciam alteri populo eundem annectere. Cum enim is sit populus, qui complexu suo summum imperium continet, ideo quantum ad naturam populi nihil interest, pleno an minus pleno jure imperium rex obtineat; utrovis enim modo unus & ejusdem corporis caput est.

§. 2. Ex dictis resolvenda est quæstio ab *Aristotele polit.* l. 3. c. 1. & 2. proposita : si civitas ex tyrannide aut oligarchia in libertatem & populare imperium pervenerit, an tum *συμβόλαια*, pacta conventa, ut & alia acta tyranni & oligarchicorum servare oporteat civitatem liberam? Qui negabant, hisce rationibus utebantur; quod, quæ tyrannus aut pauci illi egerint, non egerit civitas, quæ tantum ex facto suo obligatur. Et quod civitas sit, ubi ad communem omnia utilitatem referuntur; ubi aliter fiat, non jus, non nomen reip. sed vim solam & potestatem superesse. Quæ ratio sine dubio frivola est. Nam ne illa nunc proferamus, quæ supra de tyranno tradita sunt, etiam morbidum caput, caput est; & quæ à morbo licet capite aguntur, ipsa civitas egisse censetur. Et quis morbo laborantem civitatem ex classe civitatum excludere vellet? Agitabatur quondam hæc controversia apud Athenienses ex tali occasione. Tringinta illi viri, qui Athenis rerum potiebantur, pecunias mutuo à Lacedæmoniis publico nomine sumserant. His ejectis, Lacedæmonii Athenienses jam liberos pecuniam reposcebant. Ubi prævaluit sententia eorum, qui debitum illud de communi civitatis dissolvi æquum & concordie proficuum putabant. De quo facto ita judicat *Demosthenes contra Lepimen*: *Φασι δὲ τὸ δῆμον ἐλεᾶσθαι συνφορὰν ἔχοντα αὐτὴν καὶ μεταρξέειν τὴν διαπραΐναις, ὥστε μὴ λυδοῦναι ὁμολογημένον μηδὲν.* Ferunt populum maluisse per se conferre impensas, quam de pactis conventis quidquam non impleri. Et mox Athenienses alloquens: *Et tum quidem etiam illi, qui injuriam in vos fuerunt, pecunias illas conferre voluistis, ne quid de rerum conventionum fide deperriret.* Indem factum tangit *Isocrates in Areopagico*. Quin ne quidem si in formam provincie redacta civitas esse desinat, quod antea pecuniarum mutuo accepit, debere definit: quippe cum debitum illud in ista civitate non præcise ut tali, sed ut bona aliqua possidente fundatum, ad quemcunque possessorem simul transeat.

§. 3. Sed uti de ære alieno, quod in usum civitatis impensum, ac in toto istius corpore velut hæreere præsumitur, res plana videtur: ita num idem de omnibus actibus alicujus invaloris, eodem depulso, pronuncandum sit, non ita liquidum est. Equidem si invalor civitatis cum alia civitate foedus inierit de auxilio in communem hostem conferendis, si partem prædæ eidem donaverit, aut vendiderit; & foedus, & donatio, & venditio firma manebunt, in valore depulso. Alteri enim civitati sane res valdum ex istis actibus fuit quaesitum, quippe quas inivit cum in valore tanquam caritate civitatis, & velut in emolumentum ejusdem: quocunque autem titulo ad imperium iste pervenerit, sua nihil interesse judicavit. Neque isti actus aliud insuper vitium habent. Quid si autem spolia civibus oppressis per injuriam erepta, invalor externæ civitati vendiderit? Num eo depulso, isti, vindicare eadem potuerunt? Hic *Bælerus differt. de eo, quod egi civitas*, fas esse putat, si scientes emerint, ut suam culpam agnoscant, & æquo animo careant illis, quæ nec vendi nec emi sine iniuria possunt; imo etiam imprudenter emerint, quod quidem in foro conscientie plausibile videtur. Si tamen communem populorum morem recipiamus, non adparet, quomodo spoliata abs tertia civitate, quæ amiserunt, vindicare queant. Nam quamdiu invalor mera duntaxat violentia grassatur, pro hoste civitatis habetur: & spolia civibus extorta, ubi in alienam civitatem translata fuerint, eodem jure censebuntur, quo alia res obiles, quovis bello partæ. Ubi autem consensu civium istius invaloris imperium fuerit confirmatum, exteri bona

civibus erepta tanquam jure confiscata habere possunt. Nam ut alias pacifici, quorum nihil interest, belligerantes æqualiter æstimare, & factum sequi possunt ac solent; ita quid aliena civitas de suo imperio apud se disponat, exterorum non est judicare. Verum acta invalorum injustorum, quæ intra civitatem terminantur, istis dejectis, sane rescindi poterunt abs legitima potestate; quantum ex ulu reip. fuerit. Idque non solum circa leges abs talibus latas valet; sed & circa donationes, aut alienationes rerum, quæ salva rep. falvisque legibus in alios transferri non poterant.

§. 4. Solet & alia heic quæstio moveri: quisnam locus sit assignandus regi, qui in populum antea liberum sibi imperium quæsit, aut populo libero post abolitum statum regum? Ubi quidem *Grot. l. 2. c. 9. §. 8.* respondet, eundem civitati post mutationem locum deberi, quem antea ipsa, ejusvè caput in conventibus habebat. Nobis tamen distinguendum videtur, vtrum v.g. rex, qui in liberum populum sibi imperium quæsit in antiquo conventu aut systemate permaneat: an vero ab eo deinceps sese disjungat, suasque res seorsim administret. Nam priori casu sine dubio non poterit alium prætere locum, quam antea populus liber obtinebat, non obstante illo pudore aut majestate, quæ personam regiam comitatur. Sicut & vice versa populus liber, exterminato statu regio, in communi conventu eundem, quem ipsius quondam reges locum obtinebant, sibi vindicare poterit. At si vel populus vel rex penitus sese ab antiquo conventu aut systemate separaverit, antiquus istius civitatis locus præjudicium illi nullum adferret, ut necessario locus inferior sit occupandus, cedendumque illis, qui in communi quondam conventu priorem tenebant locum; cum naturaliter inter se æquales sint, qui summum imperium obtinent.

§. 5. Mutationes, quæ efficiunt; ut civitas non amplius videatur eadem, duplici potissimum modo contingunt: vel ut ex una civitate duæ pluresvè fiant; vel ut plures civitates in unam conjungantur. Prius evenit vel consensu mutuo, vel vi bellica. Consensu mutuo ex una civitate plures fiunt, emissis coloniis ad eum morem, qui Græcis quondam erat. Nam Romani post, quos & hodie populi Europæi fere sequuntur, colonias ita deducebant, ut illæ pars civitatis matricis sive majoris patriæ manerent. Sed quæ priori modo deducebantur colonie; peculiarem deinceps civitatem constituebant; ita tamen ut majorem patriam decenti honore, & quodam quasi pietatis cultu tenerentur profequi. Vid. *Thucyd. l. 1. & Henr. Valesius ad excerpta Perseïana p. 6. & 7. Hebb. de Crue c. 9. §. 8.* Cæterum hoc modo emissæ colonia, nisi in ejus deductione id expresse fuerit conventum, non tenebitur exsolvere debita abs civitate matre contracta; quippe quæ hujus bona ultimo afficiunt, de quibus colonia (quod supponitur,) nihil participat. Et licet aliqua commoda ex illis debitis forte in personas colonorum reducantur eo tempore, cum ipsi in antiqua adhuc patria hærent; eo tamen nomine nihil sese exacturam proficitur antiqua civitas, dum liberos eos abs sese dimittit. Quanquam si accurate rem consideremus, civitas, emissæ colonia, in se non mutatur; nec eadem videri desinit; sed (uti in naturali generatione) efficit, ut pro una deinceps duæ civitates existant. Quod si autem regnum aliquod in duas pluresvè distinctas deinceps civitates communi consensu dividatur; æquum fuerit, ut regni patrimonium publicum, nec non debita toti inhærentia æqualiter dividantur. Et si quando ejusmodi divisio ultro instituitur, vix contingere queat, ut non expresse super ejusmodi casibus disponatur.

§. 6. Ad ejusmodi mutationem, qua civitas aliqua eadem esse desinit, referunt quoque, si duo populi uniantur, non per modum foederis, aut per communem regem, sed ut revera ex duabus civitatibus una fiat. Quo casu *Grotius* d. l. censet, jura, quæ singulæ civitates unientiæ habuerunt, non amitti, sed communicari, sicut & onera atque debita, ubi diversum non convenierit. Vid. *Liv.* l. i. c. 52. *sub init.* Est tamen accurate considerandum, an duo pluresvè populi ita se conjungant, ut pari deinceps omnes jure novam aliquâ civitatem constitutum eant; puta, si duo diversi populi democratici, abolito pristino regimine, in unum populum regnumq; coalescant; aut si duo regna, sublatis utriusq; legibus fundamentalibus, remotisque familiis antiquis regnatricibus, novum regnum condant. Qua unione priores civitates deleri, ac novam exurgere manifestum est. Ast vero ubi una civitas alteri ita conjungitur, ut uni quidem sua resp. sedesque maneat, alterius vero cives relicta sua sede, in alterius civitatis jura sedemque adfiscantur, unam quidem penitus perire constat: illa autem quæ remanet, eadem esse non desinit, utut tali accessione insignia capiat incrementa. De cætero uniri civitates diversas, ut maneat quæque quod fuit, non possunt, nisi per modum arctioris foederis, quod systema aliquod, non autem civitatem propriè dictam producere aptum est.

§. 7. Mutatio denique, qua civitas penitus esse desinit, contingit, quando ipse populus dissolutus fuerit, aut extinctus. Equidem communi dictorio jactatur: reges esse mortales, resp. æternas. Sed hoc ideo dicitur, non quod non populi quoque violento aliquo casu extingui aut dissipari queant, sed quia non, uti singuli homines, certo decurso ævi spatio, per naturam deficient, sed mutatis licet singulis, alii continuo succedant, idque vel surrogatione exterorum in locum deficientium, vel propagatione sobolis. Qua successione continuatione idem semper populus videtur, iisdemque juribus fruitur, utut sæpius singuli cives fuerint mutati. *Lucianus in Amoribus. Sciens deinde (natura) quod omnes mortalis finis materie opificium, & quod breve adeo tempus vivendi unicuique spatio præstipitum sit; alterius interitum, ut alterius ortus esset, excogitavit; ac morienti, id quod nascitur, è diverso adpendit, ut mutuis successionebus in perpetuum tempus viveremus.* *Virg. Georg. l. v. de apibus: Ergo ipsas quamvis angustus terminus ævi Excipiat, (neque enim plus septima ducitur ætas,) At genus immortale manet, multosque per annos Stet fortuna domus, & avum numerantur avorum.* Quæ res ut accuratius intelligatur, observanda sunt, quæ super diversitate corporum ab antiquis Philosophis tradita sunt, v. g. apud *Plutarch. conjugal. præcept.* *Τῶν σωμάτων αἰὼν Φιλόσοφοι τὰ μὲν ἐκ διασώτων λεγασθαι εἶναι, καὶ ταπερσόλον καὶ σφαγετοπέδον τὰ δὲ ἐκ συναπλομένων, ὡς οἰκίαν καὶ ναῦν. τὰ δὲ ἡνωμέναι καὶ συμμετρεῖν, καὶ ὁ ἀπὸ τῶν ζώων ἑκάστων* *Corporum philosophi alia ajunt expansiōis desumptis constare, ut classem, exercitum; alia ex compactis, ut domum, ut navim; alia ex unitis. & in unam naturam concretis, ut animalium singula.* *Add. l. 30. D. de usurp. & usufruct. l. 23 § 5. de rei vindic. Cæcilius observ. l. 15. c. 33. & l. 26. ult. Seneca epist. 102.* Quæ etiam tali modo exprimi possunt: quod in universum corpus sit, quod & aliqua, coherencia, aut vinculo aliquo ita continetur, ut unum sit illud v. nulum porto, quo partes corporis in unitatem combinantur triplex est, naturale; artificiale & morale. Vinculum naturale est, quo corpora naturalia continentur. Artificiale, quo res aliæ naturæ disjunctæ, per industriam humanam compinguntur in unum & continuam aliquid. Morale denique, quo per institutum humanum diversâ individua ita colligantur, ut unum esse intelligantur. Quæ corpora etiam si ex brutis quoque constare possint, ut grex: præcipue tamen conjunctio multorum hominum hinc attenditur. Atque hinc resultant tria genera corporum, naturalia, artificialia, & moralia. Quæ omnia hoc habent, ut manere eadem videantur, quamdiu illa connexio, per quam ab initio istorum partes continebantur, simul & semel abrupta non fuerit. Exinde est, ut homo idem videri non desinat, etsi particulæ corporis ipsius varie transfiguraverint, & in eorum locum ex nutrimento alia succedat sint. (*Th. Broovne de religione Mædis sect. 36. Hoc quicquid est, quod intueris corpusculi per os intravit, hac olim carnis fabrica in qua dâ jacuit. ipsi denique nos ipso devoravimus*) Quo spectat locus apud *Senecam epist. 58. & Plutarch. de vi* apud *Pelops. ed. Xyland p. 392. A. B. Add. Lucretius l. 3. v. 860. seqq. qui tamen cum grano salis accipiendus, ne ad articulum de refractione carnis extendatur. Huc quoque circa corpora artificialia spectat quæstio apud antiquos vexatissima super navi Thesei, quæ successu temporis ita erit paulatim refecta, ut nihil de istis lignis, ex quibus ab initio fuerat extracta, superesset. Vid. *Plutarch. Theseo p. 10 C. l. 76 D. de judicis l. 10. D. quibus modis ususfr. amitt. etsi huic legi repugnare videatur l. 98 §. ult. D. de solution l. 83. §. 5. D. de verb. obligat. Dionys. Halicarn. l. 1. de casa Romuli. Add. *Alex. & Alex. natol. 3. c. 1. Mich. Piccarinus ad polit. Aristot. 3. c. 3. de corporibus moralibus agit l. 76. D. de judicis. Luculentus quoque est locus *Plutarchi de sera Numinis vindicta: Civitas est res quadam unica & continens. animalis instar, neque mutationibus secundum ætates suam cœmit naturam, aut ratione temporis aliud fit ex alio, sed semper****

semper easdem erga se affectiones, & natura sua consentaneas servat, quamdiu communitas, qua mutui, complexibus devincit, unumque corpus efficit, unitatem suam conserva verit. Addit, singulos homines successu temporis plus mutationis suscipere, quam civitates. Si enim intra paucos annos amicem tuum non videris, adeo habitum vultumque ejus, imo saepe & mores sic reperies mutatos, ut eum vix sis agniturus. Contra si vel post XXX. annos in eandem venias civitatem, non solum eadem ædificia, sed & easdem instituta, eosdemque mores populi deprehendes. Add. *Grotius* d. l. Et si lapsu temporum omnino fiat, ut populus secundum omnes effectus non pro eodem habeatur. Vid. *supra* l. 8 c. 3. §. 29. *Hobbes Philos. prima* c. XI. §. 7. isthanc doctrinam ita maluit exprimere: *Si rei alicuius propter formam talem, qua sit principium motus, nomen inditum sit, manente eo principio, idem erit induriduum.*

§. 8. Hæc quanquam ita sint; neri tamen utique potest, ut populus aliquis plane intereat, idque si vel simul pereat materiale populi, seu multitudo civium, vel morale vinculum, quo populus cohereret, abrumperetur. Materiale seu corpus populi perit, vel sublatis simul omnibus partibus, sine quibus corpus subsistere nequit, vel sublata corporis ratione. Exemplum populorum, qui simul & semel tuere extincti, memorat *Grotius* d. l. §. 4. Add. l. 21. D. *quib. mod. ususfr. amitt.* Ubi quaeritur, si ex ejusmodi clade tam pauci superfuissent, ut ipsi amplius pro populo censeri nequeant, num hi jura populi antiqui retineant? (Vid. l. ult. D. *quib. mod. ususfr. amitt.*) *Grot. d. l.* scutit, posse in istis paucis subsistere dominium, quod populus habebat ad modum privatorum; non si quis populo ut tali competat, i. e. posse tales sibi asserere possessiones & bona delictorum civium, non posse autem sibi eosdem attribuire summum imperium, & quæ alia inde dependent. Quod si tamen pauci sint, alio præter bellum casu ad paucitatem reducti, se tantisper contra exteriorum invasiones tueri possint, donec iterum injusti numerum populi allectis aliis sese suppleverint, non video, quare prioris populi jura sibi asserere nequeant. Vid. *Iustin.* l. V. c. 6. n. 5. præsertim cum nondum sit definitum, quotnam patresfamilias ad populum requirantur; & ab initio cum genus humanum in populos discederet, sit exiguus numerus populum fecerit. Apud *Iustin.* l. X. quinquaginta filii Arraxerxis tantus populus vocantur. Niobe apud *Oridium* n. stam. l. 6. quatuordecim suos liberos vocat *populum.* *Apulejus apologia:* *Quindecim liberi homines, populus est.* Add. l. 7 §. 2. D. *quod cuiusque universit.* Ubi etiam in uno nomen universitatis, (collegii, non populi) stare dicitur; cui tamen necessum fuerit de adsciscendis collegiis mature dispicere. Interit quoque multitudo hominum, ex qua populus constat, quando non quidem singuli cives extinguuntur; sed tamen sponte ob pestilentiam aut seditionem discedunt, aut vi ita distrahuntur, ut coiræ amplius inter se nequeant. Unde per adulationem magis, quam ex vero lilienses Romanorum sese majores jactabant, apud *Iustinum* l. 28. c. 1. & l. 31. c. 8. Quomodo Scoti à Maximo dispersi fuerint, videri potest ap. *Buchananum* rer. *Scotia.* l. 4. *sub finem.*

§. 9. Formale seu species populi interit, si aut omnis, aut perfecta juris communitas tollatur. Penitus tollitur communitas juris & imperii, si cives singuli passim distracti diversis civitatibus accrescant, sive libertatem personalem renneant, sive ad servilem quoque conditionem redigantur. Exemplum Capuz vid. apud *Livium* l. 26. c. 16. Perfecta autem communitas juris inter membra ejusdem populi tollitur, si singuli quidem libertatem personalem retineant, inque oppidis & agris suis reliquantur; ita tamen, ut alterius civitatis imperium subeant. Quales populi in provincia formam redigi dicuntur. Solatamen mutatio loci, oppidorumque, aut detractio munimentorum, ut populus idem esse desinat non efficiunt.

F I N I S.

SOLI DEO GLORIA.

INDEX CAPITUM

LIBER PRIMUS.

CAP. I. De Origine & Varietate Entium Moralium. Pag. 1.

- II. De Constantia Disciplinarum, quæ circa Adverbia versantur. 14
 III. De Intellectu hominis, prout concurrens ad actiones morales. 26
 IV. De Voluntate hominis, prout concurrens ad actiones morales. 35
 V. De Actionibus moralibus in genere, deque earundem ad agentem pertinentia, seu ad imputationem aptitudine. 45
 VI. De Norma actionum moralium, seu de lege in genere. 60
 VII. De actionum moralium quantitatibus. 78
 VIII. De actionum moralium quantitate. 91
 IX. De actionum moralium imputatione. 93

LIBER SECUNDUS.

CAP. I. Hominis natura non congruere, ut vivat exlex. 99

- II. De statu hominum naturali. 105
 III. De lege naturali in genere. 122
 IV. De prestationibus hominis adversus seipsum tam circa culturam animi, quam curam corporis ac vita. 139
 V. De defensione sui. 181
 VI. De Jure & favore necessitatis. 202

LIBER TERTIUS.

CAP. I. Ut nemoleatur, & si quod damnum fuit datum, reparetur. 213

- II. Ut omnes homines pro equalibus naturaliter habeantur. 224
 III. De promiscuis officiis humanitatis. 234
 IV. De servanda fide, ubi etiam de divisionibus obligationum. 257
 V. De natura promissorum & pactarum in genere. 264
 VI. De consensu circa promissa & pacta adhibendo. 272
 VII. De materia Promissorum & Pactarum. 290
 VIII. De conditionibus Promissionum. 301
 IX. De ministris obligationum contrahendarum in genere. 305

LIBER QUARTUS.

CAP. I. De Sermone, & quæ eundem comitatur obligatione. 309

- II. De iurjurando. 338
 III. De facultate humani generis. 356
 IV. De Origine Domini. 362
 V. De objecto Domini. 380
 VI. De Occupatione. 384
 VII. De acquisitionibus Accessionum. 399
 VIII. De jure in res alienas. 408
 IX. De transactione Domini in genere. 413
 X. De testamentis. 418
 XI. De successione ab intestato. 426
 XII. De Usucapione. 439
 XIII. De obligatione, quæ ex dominio rerum per se oritur. 449

LIBER QUINTUS.

CAP. I. De Pretio. 457

- II. De Contractibus, qui pretia rerum presupponunt, in genere. 474
 III. De aequalitate in Contractibus onerosis observanda. 480
 IV. De Contractibus beneficiis in specie. 487
 V. De Contractibus onerosis in specie, & primò quidem de Permutatione, Emptione, Venditione. 494
 VI. De Locatione Conductione, 503
 VII. De Mutuo. 507
 VIII. De Societate. 519
 IX. De Contractibus, qui aleam continent 520
 X. De Pactis accessoriis. 524
 XI. Quibus modis solvantur obligationes, quæ ex pactis oriuntur. 532
 XII. De interpretatione. 540
 XIII. De modo litigandi in libertate naturali. 562

LIBER SEXTUS.

CAP. I. De Matrimonio. 570

- I. De potestate patria. 620
 II. De potestate mariti. 657

INDEX CAPITUM.

LIBER SEPTIMUS.

LIBER OCTAVUS.

CAP. I. De causa impulsiva constituenda civitatibus.	646
II. De interna Civitatum structura.	659
III. De generatione summi Imperii civilis, seu Majestatis.	683
IV. De partibus summi Imperii, earumque naturali connexionem.	690
V. De formis Rerumpublicarum.	699
VI. De affectibus summi Imperii.	722
VII. De modis acquirendi imperium, imprimis Monarchicum.	742
VIII. De sanctitate summi Imperii civilis.	755
IX. De officio summorum Imperantium.	765

CAP. I. De jure dirigendi actiones civium.	772
II. De potestate summi Imperii in vitam civium et occasione defendenda, civilis.	783
III. De potestate summi Imperii in vitam ac bona civium ex causa delicti.	790
IV. De potestate imperii civilis circa definiendum valorem civium.	837
V. De potestate summi imperii circa bona tam publicam, quam privatorum.	868
VI. De jure belli.	879
VII. De pactis bellicis.	880
VIII. De pactis pacem reducentibus.	901
IX. De foederibus.	904
X. De pactis verum promiscuis.	912
XI. Quibus modis quis civis esse desinat.	917
XII. De mutatione & interitu civitatum.	924

INDEX RERUM.

A.

A cceptare quatenus quis pro altero possit.	305
A cceptatio.	ibid.
A ccessionem quotuplices.	399
A ctio bona quæ.	78
A ctio injusta quid.	75
A ctio necessaria, licita.	78
A ctio perfecta quid sit.	120
A ctio moralis quid 45. ejus materiale 46. & formale 47. semper est ens positivum.	48
A ctiones alienæ quomodo imputentur.	55
A ctiones mixtæ.	43
A ctiones voluntariæ.	46
A ctionum bonitas, & malitia in quo consistat?	79
A ctionum moralium effectus quomodo delectantur.	100
A d moderamen iaculpatæ tutelæ quid requiratur.	187
A dprehensio quomodo fiat.	394
A dulterium quid? 20. solvit matrimonium	604
A dvocatus an falsum dicere queat pro reo.	331
A edificia quatenus solo cedant.	401
A equalitas naturalis qualis sit 225. in contractibus observanda 480. in contractibus beneficii locum non habet.	ib.
A grorum differentia.	406
A lapa an cum cæde repellenda.	193
A lea belli.	522
A liena an quis emere teneatur 251. quatenus promittantur.	300
A lienatio.	413

A lluvio.	405
A mbiguitas sermonis.	323
A mici an cognatis in successione præferendi.	437
A mor naturæ humanæ temperandus.	170
A ntiquissimi mortalium vivi inter hæredes bona distribuerunt.	421
A rbitri officium.	563
A ristocratia.	705
A ssecuratio.	524
A theismus.	266

B.

B ellum quid & quotuplex.	881, 885
B eneficium.	253
B enefactores an cognatis in successione præpolicant.	424
B ona fides.	305
B onum imaginarium.	38

C.

C ædes in defensione patrata est innoxia.	197
C arnibus humanis an velci liceat.	208
C asus.	216
C avillatio.	5
C ausa moralis.	47
C ausa sociæ.	210
C autio de non lædendo in posterum.	793
C ertitudo moralis auid sit?	25
C harta.	401
C hristiani religio.	133
C ircumventio in emtione an naturaliter licita?	486
C ivi-	

INDEX RERUM.

Civilis status.	670	Decretum quid.	62
Civis bonus.	677	Dedi innocens civis an possit.	874
Civis quid.	687	Deditus an maneat civis.	923
Civitas an à natura 294. quid 670. quare instituta		Defensio sui violenta est licita 182. an sit in obliga-	
672. an pervin hostilem amittatur.	923	tione 243. qualis libertate naturali 184. qualis	
Civitatibus interna structura.	660	in civitatibus 186. an. & contra invasorem er-	
Coactio.	26. 51	rantem <i>ib.</i> rerum qualis 198. ejus, qui autor est	
Cœlibatus.	657	injuriæ.	202
Cœtus apum quid à civitate differat 661. quid ad		Defensiones inculpatæ punctum.	275
eam requiratur.	663	Deformitas.	197
Cognationis jus.	419	Deli jus in creaturas.	361
Cognitio boni & mali penes quem.	807	Dèlegatio.	340
Colonia.	921	Democratia.	693
Comicia.	754	Demonstratio quid sit 15. in quam disciplinam mo-	
Commodatum.	491	ralem cadat.	<i>ibid.</i>
Commoditas morum.	243	Demonstrationum Principia.	16
Communio quid 362. primæva 37. oppugnata		Depositi.	492
& vindicata	<i>seqq.</i>	Deus non quovis genere cultus hominibus propitia-	
Compensatio.	535	tur 158. absolutus est Dominus vitæ nostræ.	217
Conatus summus an semper sufficiat.	293	Dictamen rectæ rationis.	139
Concessio perpetuæ habitationis exterius.	248	Dictator Romanus.	649
Concilii voluntas.	686	Differentia inter pacta & contractus.	474. <i>seqq.</i>
Concubina.	837	Disciplinis moralibus certitudo apodictica à plerisq.	
Conditio quid & quotuplex 301. 302. an referatur		que eruditis adjudicatur.	16
ad tempus præiens, aut præteritum.	<i>ibid.</i>	Discrepantia judiciorum, pacem generis humani	
Condonatio.	559	turbat.	657
Connubia inter parentes & liberos nefaria.	603	Discrimen inter furem diurnum, & nocturnum.	
Consanguinitas.	608	200. inter pacta & promissa conditionata 304. in-	
Conscientia quid, & quotuplex:	28	ter nuncium & mediatorem.	306
Conscientia dubia.	31	Dispensatio.	75
Conscientia recta 28. differt à probabili.	<i>ibid.</i>	Disimulatio.	316
Conscientia scrupulosa	32	Divortium.	686
Consensus 272. tacitus 273. supponit usum ratio-		Dolus	275
nis 274. ejus signa.	289	Dominium quid 13. 363. 564. quotuplex 344. an à	
Consensus parentum an liberis sit necessarius ad in-		Deo 365. quatenus per sola pacta adquiratur.	477
eundum matrimonium.	633	Domini origo utilitas 362. objectum.	387
Consensus gentium.	173	Donatio mortis causa.	425
Consilium.	58. 59	Donationes regum an sint revocabiles.	525
Consita solo cedunt.	400	Dubia conscientia.	35
Contractus quid, & quotuplex 476. nominatus &		Duellum.	198
innominatus.	<i>ib.</i>	Duelli detestatio.	848
Contractus Regum quatenus exenti legibus civili-			
bus.	914	E.	
Contractus mixti.	479	Ebrietas voluntatem hominis ad certum actioni-	
Contractuum requisita.	475	genus non parum irritat 43. impedit usum ra-	
Contradictio adparens.	563	tionis.	341
Consuetudo.	43	Educatio liberorum.	647
Corpus ut curandum.	261	Efficacia entium moralium, unde fiat.	4
Criminum definitio.	817	Electio Regnum quotuplex.	745
Culpa quid.	90	Emerit aliena nemo tenetur.	254
Cultura animi necessaria.	160	Emphyteusis.	416
Cura corporis non est negligenda:	174	Emtio venditio.	494
D.		Enna moralia quid 2. eorum primus autor est Deus	
Damnosa quid 113. si quod datum reparandum		est 3. eorundem finis <i>ib.</i> vis operandi in quo consistit	
<i>ib.</i> quinam dent.	215	<i>ib.</i> ad quid sint instituta 14. quomodo pereant. 33	
Debitior obnoxeratur.	278	B b b b b 2	Error

INDEX RERUM.

et quot u plex . 33. diversos habet effectus circa

actiones.	34
Error practicus.	27
Error theoreticus circa actiones. 24. necessarias.	22.
aut indifferens.	ib.
Error circa actionem malam.	35
Error circa promissa.	277
Error circa pacta & contractus.	278
Error circa matrimonium.	605
Exceptio necessitatis.	195
Executio rei iudicatae.	569
Exilium.	833
Existimatio quid & quotuplex.	838
Existimatio sui conservanda.	167

F.

Facularum usus.	133
Factio.	771
Facultas intrinseca.	99
Facultas naturalis differt à jure.	162
Facultates liberae.	26
Facultates naturales.	27
Falsiloquium non omnino illicitum.	520
Falsum quatenus liceat dicere.	326
Favorabilia.	593
Fera bestiae cuius sint.	365
Ferarum captura alicubi quibuslibet permittitur.	390
alicubi solis Principibus relicta.	391
Fide iussio.	528
Fides servanda.	269
Fiducia.	527
Fœdera quotuplexia.	509
Fœderatorum utri potius ferendum auxilium.	900
Fortus animalium ad quem pertineat.	400
Fori præbitio.	215
Fortitudo.	241
Frater.	448
Freium.	242
Fructus quotuplices.	400
Fugere quatenus quis teneatur.	183
Fungibiles res.	539
Furiosus.	379
Furtis nocturni cædes licita.	199
Furtis obligatio.	227
Furtum quid? 20. 789. ex necessitate.	201
Furti poena.	836
Futura an imputentur?	54

G.

Generatio.	633. 649.
Gratus.	6
Gratitudo.	254

H.

Habitatio.	411
Habitus.	35
Hæres. quatenus defuncti debita exsolvere teneatur.	476
Herilis potestas.	636
Homicida iniustus quis.	219
Homicidium quid 20. ejus poena.	833
Homini datum est singulare mentis lumen.	2
Hominis causa an omnia creata. 357. jus in creaturas.	ib.
Homo unde sociale naturam acceperit. 20. est animal ambitiosum. 22. nobilissima præditus est anima. 25. de quibus actionem posci queat.	48
Homo rebus extrinsecis ad sui conservationem indiget. animal ferox.	633
Homo honorem ejusque res lædere non debet. 213. alterum tanquam naturaliter sibi æqualem æstimare debet 225. ac alterius commoda quo movere. 235. naturâ magis se amat. quàm societatem.	647
Homini datum est singulare mentis lumen. 2. ejus imbecillitas.	104
Hominis causa an omnia creata. 357. ejus jus in creaturas. ib. imbecillitas. 134. pravitas ib. varietas. 633	
Honestum ante leges an detur.	17
Honor. 851. quatenus debeatur. 448. an arbitrio imperanti tum dependeat.	867
Honoris defensio 849. Fundamenta.	ib.
Hospitalitatis.	249
Hosti falsum dicere licet.	329
Hostium res quomodo adquiratur.	403.
Humanitatis simplicia officia.	214. 215
Hypotheca.	532

I.

Inignorantia quid & quotuplex. 32. imputationem tollit.	52
Illicitorum nulla est obligatio	335
Imperii vis.	639
Imperium quid. 13. unde. 63. summum & limitatum. 727. temporarium. 738. quatenus occipetur per vim iustam.	638
Impositio.	303
Impossibilitas. 50. circa pacta.	193
Impossibile nulla est obligatio.	290
Impudentia quid?	20
Imputativitas.	49. 52. 55
Imputatio actualis. 94. ex gratia. ib. ex debito. 786	
Inæqualitas inter homines unde proveniat. 234. emergens quatenus corrigenda.	485
Incorporalia quatenus bello adquirantur.	993
Incestus quid?	20
Indifferentia actionum naturalium 18. voluntatis 37	
Infantes an domini capaces.	379
Infans.	Infans.

INDEX RERUM.

M.

L.

Мерс-

INDEX RERUM.

Meretrix,	331	Obligatio naturalis est à Deo,	149
Meritum quid,	96	Obligationes possunt ex diversis principiis derivari,	110
Mercēs operæ turpis,	300		
Metempsychosis,	347	Obligationes adventitiæ unde proveniant,	264
Metus,	279	Obligationis quis capax,	63. 65
Metus humanæ menti inimicus, 170. promissa & pacta reddit invalida, 282. seq.		Obligatur nemo sibi met ipse,	65. 176
Metu nemo ad contrahendum adigendus,	484	Obligari an quis possit ad ferenda mala humanam constantiam superantia,	293
Migratio ex civitate,	918	Obscena vocabula,	287
Militare in bello injusto non fas sit,	888	Obsec,	903
Militaris disciplina,	886	Occupatio, 384. quotuplex, 389. bellica,	398
Militum obligatio,	786	Oceanus domini expert, 386. ejus navigatio & commercia quatenus libera,	387
Minæ,	191	Odiola,	553
Minorennitas quid,	6. 276	Odium restringendum,	170
Modi quomodo dividantur,	11	Olla fortunæ,	592
Modus producendi entia moralia,	13	Opera servilia,	411
Modus solvendæ obligationis qualis,	532	Ordines regni,	647. 651
Monarchia,	706	Origo Entium Moralium,	1
Monetæ mutatio,	507		
Monopolium,	501		
Mons pietatis,	511		
Moralia entia quid, 2. conjuncta,	19		
Moraliter certum quid,	26		
Mores gentium tædi,	141		
Mutilans tenetur in impenfas,	221		
Mutilatio cum cæde arcetur,	183		
Mutuum, 507. an sit alienatio.	509		

N.

Naturalis juris origo an voluntas Dei, 140. 141	140. 141
Navigatio quatenus libera,	411
Necessaria imputari homini non possunt,	49
Necessitas quotuplex, 203. quid illa cui, det juris in seipsum, aut directe in alios; quid indirecte eadem indulgeat, 205. quid in res alienas, 207. seq.	
Necessitatis effectus,	204
Nobilitas quid noceat, 6. natalibus non inest à natura,	857
Notitia sui necessaria, 164. quid exinde sequatur, ib.	
Notitiæ naturales,	161
Novatio,	530
Novas actio,	205
Nuditas,	609
Numus,	607
Nuptiæ minus solennes,	619

O.

Obligatio quid, 14. 62. 67. quomodo differat à coactione, 63. congenita vel adventitia, 257. naturalia & civilis, 260. perpetua vel temporaria, 262. mutua, vel non mutua, 263. non cadit in illicita,	296
Obligatio liberorum emancipatorum,	627

P.

Pacta sunt servanda,	258
Pacta turpia, re integra non obligant,	310
Partes legis essentielles quæ,	72
Pactorum necessitas, 257. eorundem divisio,	308
Pactorum adjectorum varietas,	525
Pactum quomodo differat à lege, 57. quid 494. nudum an obliget, 282. tacitum, 286. universale, 367. adjectum, 545. bellicum an validum,	896
Parentibus quid debeatur,	463
Participatio sceleris,	208
Pater an filium possit vendere,	628
Patria potestas,	620. 632
Patris & matris comparatio,	661
Patrimonium,	644
Pauperies,	199
Pax quid, & quotuplex, 5. 922. naturalis, 120. in fide,	121
Peccati abolitio, 112. æstimatio,	853
Pecunia,	489
Percussores in bello an adhibendi,	891
Perjurus quis,	310
Permissio,	59. 60
Permissio legis quid,	75
Permutatio,	488
Persona moralis,	8
Personæ compositæ quid,	ibid.
Personæ divisiones,	ibid.
Personæ fictæ,	10
Personæ repræsentativæ quid, 7. earum essentia in quo consistat,	ibid.
Personæ simplices quomodo dividantur,	7
Personarum privatarum differentia unde desumatur,	ib.
	Per-

INDEX RERUM.

Personas plures unus sustinere potest.	10	Quantitas actionum,	91
Pictura,	402	Quantitates physicae,	24
Pignus,	531	Quid rebus nostris servandis liceat in res aliorum,	211
Pisces,	<i>ibid.</i>	Quod promiscue omnibus conceditur, an uni possit negari,	253
Pœna quid, 795. an sit in obligatione humana. 795. non in omnia delicta cadit, 802. universitarum, 831. quando expiret. 833. ob alienum delictum non sumitur,	835	R.	
Pœnæ sumendæ jus pene quem, 797. finis, 802. condonatio quando locum habeat. 810. magnitudo,	815	Ratio dictamen, 153. usus,	264
Polygamia,	661	Rebellibus an fides servanda, 832. an cum iisdem valide pax ineatur.	902
Populi quatenus æterni,	927	Reductive quæ juris naturalis.	158
Possessio quid, & quoduplex, 415. bonæ fidei,	453	Regnum patrimoniale, 754. usufructuarium.	<i>ib.</i>
Possessor bonæ fidei,	414	Regulæ circa eligenda utilia.	30. 31
Postliminium,	898	Regulæ conscientie probabilis,	29
Potentia an sola honore digna,	854	Regum contractus.	914
Potestas quid, 12. quomodo dividatur.	<i>ibid.</i>	Reparatio damni.	916
Præcedentia,	852	Representationis jus.	432
Præcepta absoluta & hypothetica, 177. affirmativa & negativa,	239	Repressalia.	889
Præcepta decalogi an sint leges civiles,	777	Rerum publicarum formæ. 701. vitiosæ 707. irregulares, 712. inter se comparatæ.	721
Pretia rerum quare intenduntur,	461	Res aliena emta an restitui venditori possit?	456
Pretium quid, & quoduplex,	458	Res derelictæ.	168
Pretium affectionis,	464	Res fungibiles.	508
Pretium legitimum,	<i>ib.</i>	Res hostium.	398
Pretium commune,	465	Res morales. 16. earum incertitudo.	17
Pretium vulgare,	467	Res naturalis quid.	2
Primogenitura,	211	Reservatio mentalis.	324
Probabilitas,	28	Restituendæ res alienæ.	468
Promissa invalida quomodo convalescant,	287	Restitutio in integrum.	927
Promissio quoduplex, 267. quodupliciter fiat,	301	Retractus.	522
Promittere & pacisci etiam possumus per alium,	305	Reus an delictum recte neget.	325
Propria cædes an sit licita,	178	Rex populo superior. 752. non potest infendere regnum, aut oppignorare sine consensu populi. 878	
Proprietas quid, 362. ejus requisita,	371	S.	
Provincia,	693	Salarium.	518
Proximus sibi quisque,	190	Sanctio legis naturalis.	151
Publicorum bonorum alienator,	903	Sanctus inter homines quis vocetur,	127
Pudicitia cum cæde violatoris victi defenditur,	192	Scrupulosa conscientia.	32
Pudicitie defensionis favor,	193	Sermonis usus. 309. ejus origo.	311
Pudor unde oriatur, 11. 21. circa partes genitales.	608	Servi natura an dentur.	231
Pudoris quatenus falsum dici possit,	338	Servilis proles.	642
Pugna singulares,	903	Servitus quid, 13. quomodo tollatur.	642
Purpura,	402	Servitutes quid, & quoduplices.	409. 411
		Servitutis origo. 638. incommoda.	644
		Sibi ipsi an quis obligetur.	163
		Signa.	300
		Simulatio in rebus quatenus licita?	323
		Socialitas fundamentum legis naturalis.	145. 153
		Socialis homo an natura,	160
		Societas inter homines sine lege iniiri non potest.	104
			637
		Societas hætilis.	Socie-

Q.

Qualis intentio requiratur in foro divino?	89
Qualis intentio sufficiat in foro humano?	<i>ibid.</i>
Qualitates actionum moralium quid?	78
Quantitas actionum relativa.	93
Quantitas moralis rerum quid,	458
Quantitates morales. 13. unde proveniant,	24

INDEX RERUM.

Societas sagata quæ.	9	Traditio,	414
Societas irregularis.	502	Transfuga,	920
Societas omnium bonorum	502	Transitus concessio,	240
Societas privatæ quales	9	Translatio juris, 265, in quo consistat,	266
Societatis contractus quot modis ineatur?	519	Tribunal divinum,	683
Solutio	563	Tributa,	769
Somnia,	53	Tributorum justa impositio,	874
Sors arbitraria, 229, naturalis,	seq.	Tristitia animum corpusque exedit,	170
Spatium duplex,	4	Turpe ante legem an detur,	20
Specificatio,	403	Turpiter data an repeti possint,	299, 456
Spei emptio,	546	Turpium non est obligatio,	299
Spes temperanda,	158	Tutor,	416
Spontaneum,	40	Tyrannus an occidi possit,	773
Sponsio,	522, 904		
Status quid, 4. quomodo differat à spatio, <i>ibid.</i>	105, 108, 113	V.	
naturalis & adventitius.	6	VAlor pecuniæ obnoxius,	472
Status determinati,	<i>ibid.</i>	Varietas Entium Moralium,	1
Status respectum ad tempus habentes,	141	Vas,	530
Studia literarum an utilia, 171. quid circa illa ob-	236	Varietas ingeniorum,	103
servandum,	4	Vestigal an pro transitu exigiqueat?	243
Stuprans virginem tenetur ei refundere amplitudi-	753	Vegetabilium facultatum effectus,	49
nem dotis,	786	Venatio quatenus licita,	392
Substantiæ physicæ,	789	Veritas quid,	319
Successio ab intestato, 426. in regnis quadruplex,	798	Virtus patientiæ ad omnes promiscue injurias de-	196
630. viris iudex competens,	768	vorandas non obligat,	269
Summi imperantes an injuriam facere queant sub-	634	Vis obligandi an in fit nudis pactis,	178
ditis,	839	Vita quare homini à Deo concessa, 186. quatenus	312, 313
Summis imperantibus an ullo casu possit resisti,	101	in aliorum usus impendenda, 177. aut pro altero	<i>ibid.</i>
Summum imperantium officium,	467	periculo exponenda,	42
Summum imperium unde resultaverit, 683. est sa-	165	Vocabulorum significatio unde,	70
crofanctum,	742	Volenti non fit injuria, 91. ejus ratio,	170
Summi imperii partes, 731. quæ indivisibiles;		voluntas, 63. quomodo sese exferat circa actiones	411
affectiones,		humanas, <i>ibid.</i> ejus libertas, 37. ejusdem indif-	446
Superbia,		ferentia <i>ibid.</i> quomodo in bonum feratur, <i>seq.</i>	488
Superficies,		voluntas hominis sollicitatur per certas constitu-	513
Supra vires non nitendum,		tiones corporis, 40. item per habitum, <i>ibid.</i> & af-	411
Systemata civitatum,		fectus, 41. nec non ebrietatem,	71. <i>seq.</i>
		voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur,	30
		voluptates licitæ modice degustandæ,	449
		Ufus,	
		Uluapio, 4. 9. quatenus noceat nondum natis,	
		inter diversas gentes locum haber,	
		Usura,	
		Usufructus,	
		Utilitas an mensura juris,	
		Utilitatis regula,	
		vulneris æstimatio	

T.

T Alio,	340
Temperanti viæ,	40
Tempus defensionis naturalis, 187. in statu civili,	190
Testamentum,	419
Testis,	567
Thesaurus,	397
Titulus, 16. eorum differentia,	<i>ibid.</i>

F I N I S.

ERRATA IN THE EDITION OF 1688

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>For</i>	<i>Read</i>
iv	8	Satus	Status
vii	14	aliis	alii
1	no. 14 in summary	<i>morles</i>	<i>morales</i>
2	37	intelligentibus	intelligentibus
3	29	reluctartem	reluctantem
4	1	phisicorum	physicorum
	27	Satus	Status
	30	Ipsa	ipsa
	39	certe	certae
5	24	put t	putet
6	35	xprimere	exprimere
7	15	huamnum	humanum
	17	in ventas	inventas
8	24	unamque	unaque
10	9	alerius	alterius
	22	incitato	Incitato
	31	maralium	moralium
11	15	batibilem	patibilem
	39	consendûm	censendum
13	28	accura e	accurate
16	41	v.	c.
17	28	<i>moliores</i>	<i>meliores</i>
18	28	doctriam	doctrinam
25	26	qu d	quod
27	32	citra	circa
	33	circa	citra
	36	exsolvere	exsolvere
	40	invita	in vita
	41	convenintiam	convenientiam
30	2	non non	non
	26	I.	l.
35	1	saue	sane
	33	quodquis p trare	quod quis patrare
37	16	voluntas	voluntas
38	5	<i>Simplcius</i>	<i>Simplcius</i>
	30	lepede	lepide
39	35	<i>Ligmino</i>	<i>Ligurino</i>
41	9	aliquid	aliquid
43	8	Minoris	Minois
	27	actionum	actionem
	38	amari	amati
45	38	qaurum	quarum
46	4	potentae	potentiae
48	25	actiones	actionis
	40	quelibet	quaelibet
49	28	salertiae	solertiae
50	39	memerat	memorat
51	33	virae	vitae
52	25	<i>quandoquidem</i>	<i>quandoquidem</i>
53	29	cogitatio	cogitato
56	1	aliquid	aliquid
	26	principales	principalis
58	10	negligentibus	negligentius,
	35	concilii	consilii

Page	Line	For	Read
59	11	cum	eum
60	14	denorma	de norma
	15	congruuunt	congruunt
	29	voluntates	voluntatis
61	3	κοινός & συνθήκας	κοινός συνθήκας &
	15	democratice	democraticae
63	29	expreste	expresse
64	18	<i>rescripte</i>	<i>rescripto</i>
	21	leges	legis
	24	hereditatis	hereditates
	25	hereditates	hereditate
	32	In de	Inde
	41 and 42	posteriori	posterius priori
67	41	stimulum	stimulum
71	35	leges	legis
72	20	convenitat	conveniat
76	20	seusu	sensu
77	24	Arato	Araco
79	3	<i>Que</i>	<i>Quae</i>
80	22	paena	poena
	31	actiones	actionis
81	24	<i>vive</i>	<i>cive</i>
	33	<i>Architas</i>	<i>Archytas</i>
83	8	proro	porro
	37	aequalitate	aequalitati
84	19	ad	an
88	last line	prfectum	perfectum
90	15	diligentiae	diligentia
	21	svevit	suevit
91	23	Deperhendimus	Deprehendimus
93	15	gratus	gradus
96	16	L.	l.
	41	promptitudini	promptitudini
97	40	inter dicuntur	interdicuntur
98	28	<i>facite</i>	<i>faciet</i>
99	14	sprasim	sparsim
	15	in quirendum	inquirendum
	21	cogisit	cogi sit
100	41	specie	species
102	14	monium	omnium
103	32	<i>penorem</i>	<i>tenorem</i>
	38	<i>Cbaron</i>	<i>Cbarron</i>
105	14	<i>idolem</i>	<i>indolem</i>
	16	<i>conatio</i>	<i>cognatio</i>
	34	communi	communis
107	15	<i>Supplicibus</i>	<i>Supplices</i>
	16	<i>Abelluino</i>	<i>A belluino</i>
	18	<i>Adbaec</i>	<i>Ad haec</i>
108	9	tegunt	degunt
	21	<i>oper am</i>	<i>operam</i>
112	7	in commodis	incommodis
	9	inhisce	in hisce
113	25	<i>in somnes</i>	<i>insomnes</i>
114	30	nulle	nullo
116	13	pacate	impacate
117	7	purgantium	pugnantium
121	5	<i>Mallii.</i>	<i>Stilicbonis</i>

Page	Line	For	Read
123	8	<i>peritia</i>	<i>perita</i>
130	24	<i>barbarie</i>	<i>barbarici</i>
	35	<i>quit</i>	<i>quid</i>
131	2	<i>mortalibu</i>	<i>mortalibus</i>
	16	<i>Getulos</i>	<i>Geli</i>
132	2	<i>inhil</i>	<i>nihil</i>
134	36	<i>adeamque</i>	<i>ad eamque</i>
135	5	<i>previlegii</i>	<i>privilegii</i>
	28	<i>quadam</i>	<i>quodam[modo]</i>
	30	<i>per juria</i>	<i>perjuria</i>
137	3	<i>repienda</i>	<i>rapienda</i>
	34	<i>increando</i>	<i>creando</i>
139	27	<i>insinuntur</i>	<i>insinuatur</i>
140	10	<i>postquam . . . expressi</i>	<i>post quam . . . expressit</i>
143	6	<i>scope</i>	<i>scopto</i>
	11	<i>mutaque</i>	<i>mutuaque</i>
145	20	<i>commodi</i>	<i>incommodi</i>
146	last line	<i>commodo</i>	<i>commoda</i>
148	31	<i>Antonius</i>	<i>Antoninus</i>
152	2	<i>Huc</i>	<i>Huic</i>
157	3	<i>intentioria</i>	<i>tenioria</i>
158	24	<i>quo ad</i>	<i>quoad</i>
163	6	<i>mendum</i>	<i>meritum</i>
	32	<i>propogandum</i>	<i>propagandum</i>
166	17	<i>Tbrypbiodoro</i>	<i>Trypbiodoro</i>
	29	<i>Aequum</i>	<i>Aequam</i>
	30	<i>Odyss.</i>	<i>Od.</i>
167	22	<i>Odyss.</i>	<i>Od.</i>
	31	<i>frabricari</i>	<i>fabricari</i>
169	11	<i>v</i>	<i>iii</i>
	24	<i>multum</i>	<i>multum</i>
	32	<i>Horoid.</i>	<i>Heroid.</i>
171	15	<i>remore</i>	<i>remorae</i>
174	16	<i>juculcatas</i>	<i>inculcatas</i>
	38-9	<i>Xenophontem</i>	<i>Xenophonem</i>
175	5	<i>enserendis</i>	<i>exserendis</i>
176	3	<i>Epist.</i>	<i>Epigr.</i>
177	22	<i>asiena</i>	<i>aliena</i>
	30	<i>b.</i>	<i>c.</i>
178	37	<i>decorip.</i>	<i>decori p.</i>
179	17	<i>epist.</i>	<i>epigr.</i>
187	2-3	<i>damnum</i>	<i>bonum</i>
190	30	<i>spacio</i>	<i>spatio</i>
	38	<i>spacium</i>	<i>spatium</i>
	41	<i>spacium</i>	<i>spatium</i>
193	19	<i>de vorandam</i>	<i>devorandum</i>
	20	<i>Venum</i>	<i>Verum</i>
	20	<i>iniuriatam</i>	<i>iniuria tam</i>
194	37	<i>spacium</i>	<i>spatium</i>
195	17	<i>spacio</i>	<i>spatio</i>
198	3	<i>Abulero</i>	<i>Abluero</i>
	4	<i>Fromoso</i>	<i>Formoso</i>
	31-2	<i>necemusque</i>	<i>necem usque</i>
200	13	<i>Decem viros</i>	<i>Decemviros</i>
201	30	<i>ultero</i>	<i>ultro</i>
205	20	<i>Tbrenor. 6.</i>	<i>Threnor. 4.</i>
209	9	<i>in cursiones</i>	<i>incursiones</i>

Page	Line	For	Read
209	28	beveficio	beneficio
	29	in humanitas	inhumanitas
210	3	liquidem	liquidum
212	25	PUFFENDORFII	PUFENDORFII
	and in headings of subsequent books		
213	17	perte	parte
214	38	confundantur	confundantur
215	2	hant	haut
	24	<i>intume factusque</i>	<i>intumefactusque</i>
	26	XXX.	CCC.
218	39	noxæ	noxæ
219	36	aqua	atque
	36	juvet	jubet
221	4	<i>Babakama</i>	<i>Baba Kama</i>
223	16	<i>accepissima</i>	<i>acceptissima</i>
	36	facien dos	faciendos
225	15	neturali	naturali
227	5	<i>Nivitis</i>	<i>Ni vitis</i>
228	4	maxinam	maximam
229	23	intet	inter
230	19	de hinc	dehinc
231	24	in ultam	inultam
232	28	citro	citra
235	12	alquid	aliquid
236	23	<i>sement</i>	<i>semet</i>
	31	<i>ut are</i>	<i>utare</i>
	40	quod	quoad
240	last line	ferreet	ferrent
241	1	Masanissa	Masinissa
	5	eadem	idem
244	8	commiditatem	commoditatem
	last line	factile	facile
246	next to last line	<i>in hospitalitatis</i>	<i>inhospitalitatis</i>
247	10	du bium	dubium
248	3	moderatus	moderatus
249	24	excertis	ex certis
250	2	An sibirii	Ansibarii
	26	uquie	ubique
254	35	<i>gradus</i>	<i>gratus</i>
259	35	risistere	resistere
260	33	Inanias	Inanis
	last line	<i>Gortium</i>	<i>Grotium</i>
261	12	eque	aeque
	19-20	obligationem	obligationum
	20	inuit	innuit
	36	<i>cogi actones</i>	<i>cogitationes</i>
	39	exulans	exsultans
262	15	Que	Quæ
	21	benevocentia	benevolentia
	29	pudere	pudori
263	32	porsonas	personas
264	2	elcge	lege
265	7	hahuerit	habuerit
266	19	venditioem	venditionem
	23	adhunc	ad hunc
267	8	delcaret	declaret

Page	Line	For	Read
267	25	imperfecto	imperfectio
	36	veracitate	veracitati
269	27	quadriduum	quadriduum
	32	innesse	innesse
270	24	possim	passim
272	33	illnd	illud
273	7	quanbo	quando
	37	strictum	strictam
275	34	<i>Notares</i>	<i>Nota res</i>
278	17	Patrifamilios	Patrifamilias
280	28	de ne negotiis	de negotiis
285	17	ei	eis
287	25	recontroversiam	re controversiam
289	10	lingui invicen	linguae invicem
	33	puippe	quippe
291	1	premiserim	promiserim
	1	foro	fore
	24	dispiendum	dispiendum
294	8	vulgaret	vulgarem
295	24	praecertis	praeceptis
296	14	earnudem	earundem
298	16	<i>inuptae</i>	<i>innuptae</i>
300	4	<i>Certi</i>	<i>Certe</i>
	28	obligare	obligari
301	6	<i>aliena</i>	<i>alienae</i>
303	37	aliqui	alicui
304	40	conditiene	conditione
305	25	habitura	habituros
306	7	<i>Anpulerum</i>	<i>An pulcrum</i>
312	4	deneque	denique
316	36	<i>Tuss.</i>	<i>Tusc.</i>
318	6	comprimis	cumprimis
	40	Coephoris	Choephoris
322	4	<i>Grotti</i>	<i>Grotti</i>
	5	distinguatur	distinguatur
	7	seu	sui
	15	utillitate	utilitate
	18	<i>coloribns</i>	<i>coloribus</i>
324	last line	dispratam	disparatam
325	1	decepis	de cepis
	31	<i>antem</i>	<i>autem</i>
	40	deliniuntur	deleniuntur
326	19	Hy. permnestra	Hypermnestra
327	1	quod	quoad
	8	<i>Syra</i>	<i>Syria</i>
	23	<i>antem</i>	<i>autem</i>
329	33	(adeoque	adeoque
331	19	callidere negare	callide renegare
332	34	quo minis	quominis
	40	eo eminus	eominus
333	2	M. Aquilio	M'. Aquilio
	31	Aegyptios	Aegyptios
335	3	expactare	expectare
	15	processim	processum
	24	<i>referentia</i>	<i>reverentia</i>
336	24	<i>Paratus</i>	<i>Parata</i>
338	31	<i>nomine</i>	<i>numine</i>

Page	Line	For	Read
340	last line	erori	errori
342	30	insipienti	insipienti
343	31	unquam	nunquam
	39	<i>nocitur á</i>	<i>nocitura</i>
344	39	serem	se rem
345	6	nutat	mutat
	33	resciendi	rescindi
346	11	Ego	Ergo
350	15	e. i.	i. e.
352	36	citra	circa
	40	frequentis	frequentius
353	6	repugnant	repugnant
354	16	<i>hostis</i>	<i>hostiis</i>
360	30	multilatis	mutilatis
361	14	Tid.	Vid.
	31	injuram	injuriam
	36	§ 7	§ 6
362	37	in cunabula	incunabula
368	10	in utrimentum	in nutrimentum
	23-24	exculsionem	exclusionem
	27	auten	autem
369	29	LI.	Ll.
371	4	Aborigenes	Aborigines
372	33	iis	deis
373	2	occapasset	occupasset
	17-18	usum fructum	usumfructum
374	1	an regressa	antegressa
375	32	orben	orbem
376	15	untendi	utendi
382	25	innixus	innixus
	31	<i>postquam</i>	<i>si tamen</i>
	31	<i>iangendarates</i>	<i>iangenda rates</i>
384	14-15	impetratavenia	impetrata venia
385	25	immobillium	immobilium
	27	certes	certis
386	6	nihilnomius	nihilominus
387	9	proveinte	proveniente
	16-17	prospisere	prospicere
	18	vito	vitio
	41	opstat	obstat
391	12	pronunciet	pronunciat
392	7	<i>Laconicum</i>	<i>Laonucus</i>
	8	millia	millia
393	30	comprimus	cumprimis
394	29	nundum . . . in de	nondum . . . inde
395	24	<i>Pisses</i>	<i>Pisces</i>
	37	illarem	illarum
397	40	adprehen erit	adprehenderit
398	8	dominium	dominum
	24	188	138
400	33	dominium	dominum
401	3	pretentere	praetendere
	8	urrique	utrique
	10	devisionem	divisionem
	17	distinaveram	destinaveram
	25	<i>adquier</i>	<i>acquir.</i>
	38-9	consedat	concedat

Page	Line	For	Read
401	40	duri	dirui
403	32	exuvis	ex uvis
404	28	<i>re iuindic.</i>	<i>rei vindic.</i>
	40	paena	poena
406	20	tatem	tamen
	28	fondo	fundo
	31	Euphartis	Euphratis
410	7	propritarium	proprietaryum
411	36	omnes	omnis
413	3	suspiciere	suscipere
416	20	contradixero	contradixero
418	23	<i>Lict</i>	<i>Licet</i>
420	5	forman	formam
	17-18	jur ejurando	jurejurando
	35	autum	autem
421	15	licct	licet
	23	eoī nstituendo	eo instituendo
422	23	<i>devisores</i>	<i>derisores</i>
	24	<i>Galbac.</i>	<i>Galba c.</i>
	26-27	quo ad	quoad
424	35	<i>custodire</i>	<i>custodire</i>
427	28	etium	etiam
	37	<i>invis</i>	<i>invisis</i>
	38	<i>uninuique</i>	<i>unicuique</i>
429	35	ex haereditati	exhaereditati
430	13	primogenitur aerecepta	primogeniturae recepta
431	1	visus	visus
	2	delictae delinementis	dilictae delenimentis
	3	omnio	omnino
	5	tastamento	testamento
	7	delicti	dilecti
	14	<i>inpanientius</i>	<i>inpatientius</i>
	18	sangine	sanguine
	21	adscissere	adsciscere
	26	<i>sint</i>	<i>sunt</i>
	31	relinquam	reliquam
	48	adscendentibus	ascendentibus
	49	omnio	omnino
	50	adherebat	adhaerebat
432	10	foemiae	foeminae
	17	<i>salsa strips</i>	<i>falsae stirpis</i>
	20	fontico	sontico
	29	commitatum	comitatum
	38	defucti	defuncti
433	17	tenebanteur	tenebantur
	20	<i>Qua propter</i>	<i>Quapropter</i>
	21	citer	citra
	26	opservandum	observandum
	36	illa	illo
	last line	decesterit	decesserit
434	18	<i>familiaritate</i>	<i>familiaritate</i>
	30	transsire	transire
435	11-12	praefereudos	praefereudos
	14	praeschindendam	praescindendam
436	7	devinciend	devinciendi
	12	volontate	voluntate
	30	defucti	defunctae

Page	Line	For	Read
436	40	trbularum	tabularum
437	13	rilinquere	relinquere
	29-30	excedaut	excedant
	40	destamentum	testamentum
439	9	Musselmannus	Musselmanos
	29	modo	modus
441	12	inrtoducta	introducta
	23	dummdo	dummodo
	26	insuccessore	in successori
	31	defunti	defuncti
	35	frequentibus	frequentius
	38	apertere	aperte re
	41	quando, cunque	quandocunque
442	9	turbe	turbæ
	13	pretor	praetor
	23	potostatem	potestatem
	31	Et si	Etsi
443	1	Atiqui . . . usucaptionem	Atqui . . . usucapionem
		dominum	dominium
	2	domimi	domini
	8	adendum	adeundum
	29	non dominum	non-dominum
	40	motalem	moralem
445	37	demo	domo
446	21	quo ad	quoad
	24	citus	citius
	36	nondum	nodum
447	7	optinendum	obtinendum
	14	quoconque	quocumque
	26	vendico	vindico
	33	litum	litem
	34	heraede	haerede
	36	que	quæ
	39	negligntia	negligentia
	last line	postesta	possessa
448	11	Minirva	Minerva
	24	Mestene	Messene
	37	quam piam	quampiam
449	last line	sub	(sub
450	21	vitiosi, vitiosi bona	vitiosi, bona
450	last line	Definit	Desinit
451	6	Acne	Ac ne
452	12	addeterrenda	ad deterrenda
453	2	ege	ego
	14	Cic.) Off.	Cic. Off.
	16	vecordiani nata	vecordi innata
	41	Ac de	Ac ne
454	8	good	quod
462	14	lictorum	lictorem
	26	Eryibtaeus	Eryibineus
464	7	charum	carum
465	6	mortem	morem
	31	inter est	interest
466	19	in humanum	inhumanum
469	13	Appollonii	Apollonii
470	3-4	vacabula	vocabula
	11	cummultos	cum multis

Page	Line	For	Read
471	12	lecrandi	lucrandi
473	4	Neic	Heic
	5	usse	esse
	21	vulgari	vulgare
477	14	initi	inniti
	18	discere	discedere
478		[Page number] 458	[Page number] 478
	9	hahere	habere
	11	<i>Marellino</i>	<i>Marcellino</i>
	37-8	<i>commutatoris</i>	<i>communicatoris</i>
479	36	crediori	creditori
480	21	<i>In aequalitas</i>	<i>Inaequalitas</i>
	36	quipollens	aequipollens
482	17	idipsum	<i>id ipsum</i>
484	7	9	6
486	21	<i>Carolil.</i>	<i>Caroli</i>
	32	<i>vendtionis</i>	<i>venditionis</i>
488	27 and 30	mulo medicum	mulomedicum
489	head	CAPUT III.	CAPUT IV.
	29	<i>russus</i>	<i>iussus</i>
491	19	hoe	hoc
	22	<i>Wissembach.</i>	<i>Wissenbach.</i>
497	24	pareat	pereat
	26	Vib. t. t. <i>de</i>	Vid. t. t. D. <i>de</i>
499	36-7	spectaremunus	spectare munus
500	31	frandulentus	fraudentus
501	17	actionibus	auctionibus
502	39	videntut	videntur
507	19	tarando	tarandro
512	34	rita	rite
514	28	<i>Epist.</i>	<i>Epigr.</i>
515	23	juramentum	iumentum
522	15	<i>t. t.</i>	<i>tit.</i>
524	33	<i>contenti</i>	<i>continenti</i>
525	40	46	4. 6
530	14	Manthiteum	Mantitheum
	28	poene	poenae
532	9	solitum	solutum
538	30	statim	statum
544	15	<i>Marselar</i>	<i>Marselaer</i>
546	38	<i>Polynaesus</i>	<i>Polyaenus</i>
549	2	Caecinna	Caecina
551	31	Flaminius	Flamininus
553	5	statuum	statutum
	38	<i>Caecinna</i>	<i>Caecina</i>
554	34-5	essct	esset
555	36	<i>Gallicum</i>	<i>Gellium</i>
558	4	<i>per quam</i>	<i>perquam</i>
	31	beneficia	benefici
561	1	est	et
	5	<i>Hocce</i>	<i>Hosce</i>
563	head	CAPUT XII.	CAPUT XIII.
	22	malus	malis
	27-8	adsttingant	adstringant
564	1	in terest	interest
	29	Quicum	Qui cum
568	2	clienten	clientem

Page	Line	For	Read
568	13	I	1.
569	2	<i>Richeribus</i>	<i>Richerius</i>
	34-5	<i>quod morali aestima- tioni est idem</i>	<i>quod est morali aestima- tione idem</i>
573	11	<i>Huc</i>	<i>Hic</i>
574	10	<i>Enchrid.</i>	<i>Enchirid.</i>
575	6	<i>forma</i>	<i>formae</i>
	41	<i>faemellam</i>	<i>foemellam</i>
576	11	<i>Moenia</i>	<i>Maenia</i>
	14	<i>Antipatri</i>	<i>Antipatri</i>
577	1	<i>celibem</i>	<i>caelibem</i>
	5	<i>trist.</i>	<i>Hist.</i>
	6	I	1.
	13	add. I	ad 1.
578	25	<i>nenter</i>	<i>neuter</i>
579	13	<i>Charon</i>	<i>Charron</i>
	23	<i>comperat</i>	<i>competat</i>
580	7	<i>memo</i>	<i>nemo</i>
583	4	<i>Octavo</i>	<i>Oetaeo</i>
584	9	1. 1	2
	18	<i>Charon</i>	<i>Charron</i>
585	35	<i>nsi</i>	<i>inquit</i>
589	7-8	<i>Bundoicae</i>	<i>Buduicae</i>
590	27	<i>Octav.</i>	<i>Oetaeo</i>
591		[page number] 561	[page number] 591
592	41	<i>rara</i>	<i>rata</i>
597	25	<i>Publius</i>	<i>Publius</i>
	38	<i>sacto</i>	<i>facio</i>
599	14	<i>Simonides</i>	<i>Semonides</i>
	last line	<i>dicerei</i>	<i>dicere</i>
600	38	<i>peceatis</i>	<i>peccatis</i>
	39	<i>in in</i>	<i>in</i>
602	24	<i>Juvenalis</i>	<i>Juvenalis</i>
603	25	<i>verosimile</i>	<i>verisimile</i>
	last line	<i>comparcs</i>	<i>compares</i>
606	2	<i>utiqu</i>	<i>utique</i>
	32	<i>leocinia</i>	<i>lenocinia</i>
	37	<i>Chalcondilam</i>	<i>Chalcocondylam</i>
607	33	<i>Andromachi</i>	<i>Andromache</i>
608	30-31	<i>Massa getis</i>	<i>Massagetis</i>
609	39	<i>qug</i>	<i>quae</i>
	last line	<i>Metrolis</i>	<i>Metroclis</i>
613		[page number] 913	[page number] 613
	9	<i>Phaenissis</i>	<i>Phoenissis</i>
614	30	<i>consuetudine</i>	<i>consuetudinem</i>
	31	<i>intemperie</i>	<i>intemperiae</i>
616	4	<i>Thetyn</i>	<i>Tetbyn</i>
	13	<i>ratinnem</i>	<i>rationem</i>
617	1	<i>Emperici</i>	<i>Empirici</i>
618	25	<i>tandundem</i>	<i>tantundem</i>
620	8	<i>uxors</i>	<i>uxores</i>
	23	<i>allegant</i>	<i>allegant</i>
	30-31	<i>niasur</i>	<i>nitatur</i>
621		[page number] 921	[page number] 621
623	28	<i>delectionis</i>	<i>delectationis</i>
624	17	<i>nutrique</i>	<i>nutritque</i>
	same line	<i>incommodum</i>	<i>in commodum</i>

Page	Line	For	Read
626	38	<i>Diodeorus</i>	<i>Diodorus</i>
627	head	CAPUT I.	CAPUT II.
	23	tuas	suas
	31	aut eminveniri	autem inveniri
629	8	<i>inposterum</i>	<i>in posterum</i>
630	41	prolem	proles
631	29	<i>Phoedrus</i>	<i>Phaedrus</i>
632	13	ille cebris	illecebris
633	6	patribusfamilias	patribusfamilias
634	4	in truculentas	truculentus
	37	<i>agindi</i>	<i>agendi</i>
635	12	<i>Plutarb.</i>	<i>Plutarch.</i>
	27	semigrandi	sc. [scilicet] migrandi
	33	familiarum	familiarum
	39	<i>quos</i>	<i>quoi</i>
636	29	<i>Fapon</i>	<i>Fapon</i>
	39	pupulli	pupilli
	41	citra	circa
637	last line	mortem	morem
644	36	<i>Orotore</i>	<i>Oratore</i>
649	22	circa	citra
651	14	l.	cap.
	35	<i>indivinissimum</i>	<i>in divinissimum</i>
652	29	adferarum	ad ferarum
653	5	i	i
	7	<i>conoiliis</i>	<i>conciliis</i>
654	11	utl	ut
655	36	peccabic	peccabit
656	5	conrra	contra
658	10	12	11
	17	aut	ut
659	21	aut	haut
	31	<i>possuni</i>	<i>possunt</i>
662	29-30	tenuisse	tonuisse
663	28	tergiversante	tergiversantes
665	38	introdudendam	introducendam
666	20	injuctum	injunctum
	35	adud	apud
667	5	inter regno	interregno
672	36	vitiat	vitia
673	38	citas	civitas
675	7	<i>ireip.</i>	<i>reip.</i>
677	20	pussint	possint
	39	Mam	Nam
678	12	<i>Gallium</i>	<i>Gellium</i>
	32	suam nequam	suum nequaquam
679	16	Vlto.	VItto.
680	31	probantut	probantur
681	30	contradicta	contracta
682	6	manifest	manifesti
	38	perfecti	praefecti
683	3	<i>repub.</i>	<i>republ.</i>
	29	adjussa	ad jussa
	same line	llb.	lib.
684	40	<i>lige</i>	<i>lege</i>
685	30	fudamentales	fundamentales
686	5	drobandam	probandum

Page	Line	For	Read
686	7	specimica	specimina
687	31	<i>Deuterno.</i>	<i>Deuteron.</i>
688	28-9	de futurum	defuturum
	31	integerrimum	interregnum
	37	remissio	remisso
692	15	quae cunque	quaecumque
693	39	<i>prrsus</i>	<i>prorsus</i>
694	5	pro scribendi	proscribendi
698	13	potiut	potuit
702	21	verosimile	verisimile
703	28	singulornm	singulorum
704	20	manifestissima	manifestissimae
707	21	ab	ad
709	5	<i>poucorum</i>	<i>paucorum</i>
	34	<i>Mnemon</i>	<i>Memnon</i>
	37-38	cignationis	dignationis
710	13	d mixruram	ad mixturam
	37	propriae	proprie
715	25	deprehpndimus	deprehendimus
717	39	<i>atquae</i>	<i>at quae</i>
719	25	rariones	rationes
720	35	foepere	foedere
721	14	per	pro
722	11	contractu	contactu
724	29	quae nam	quaenam
725	19	abhoste	ab hoste
727	9	naturali	naturali
	25	adjactantiam	ad jactantiam
729	7	antiquis	antiquius
	12	cavilatio	cavillatio
	13	tuerant	fuerant
730	8	sit	fit
	12	absolutus	absolutos
	17	delibitur	delibetur
733	32	popouli	populi
734	27-28	Commenus	Comnenus
735	2	in circumscripto	incircumscripto
	22	ex pedire	expedire
	23	mod	modo
738	39	najor	major
740	40	ubi	ibi
742	16	<i>inter regnum</i>	<i>interregnum</i>
	same line	<i>inter reges</i>	<i>interreges</i>
743	30-31	extroquere	extorqueri
	36	succumbre	succumbere
	40	populus	populus
744	15	ipsius que	ipsiusque
	19	datae	data
	21	populos	populus
	22-3	desiderim	desiderium
	34	logissimum	longissimum
	38	confirmentur	confirmetur
745	2	dinturna	diuturna
	3	ligitima	legitima
	17 °	potinus	protinus
	same line	aplius	amplius
746	12	aliorum	aliorum

Page	Line	For	Read
747	4	extrincta	extincta
749	2	minnorennitatem	minorennitatem
754	39	solido	solio
	40	fati	facti
757	41	perpetulantiam	per petulantiam
758	7	<i>per liti</i>	<i>perliti</i>
761	41	<i>morte</i>	<i>marie</i>
762	15	commitatur	comitatur
	22	id deliatione	in delatione
	26	oppini	opponi
764	15	oblactantur	obluctantur
765	36	<i>l.</i>	<i>il</i>
766	22	<i>embiscat</i>	<i>erubescat</i>
	27	sancite	sancire
	same line	legem	legum
767	16	Maecenatus	Maecenatis
	25	per spicuas	perspicuas
	32	<i>Leo orat.</i>	<i>Leocrat.</i>
768	6	se veritas	severitas
	9	datae	data
769	1	<i>Legatisne</i>	<i>Legatione</i>
	8	<i>domitare</i>	<i>dormitare</i>
	11	Chienses	Chinenses
	29	hadenda	habenda
	38	<i>Principium</i>	<i>Principum</i>
770	28 and 31	Uncae	Yncae
771	23	Nevequidam	Neve quidam
	33-4	<i>Mostillar.</i>	<i>Mostellar.</i>
773	10	indffferentia	indifferentia
	33	<i>daclamat.</i>	<i>declamat.</i>
775	23	<i>secarere</i>	<i>se carere</i>
	24	<i>twicissim</i>	<i>tu vicissim</i>
	26	<i>alio quin</i>	<i>alioquin</i>
	30	saedissime	saepissime
	32	cunstodiam	custodiam
	33	praeesse	presse
776		[page number] 766	[page number] 776
	29	<i>Xenopbsn</i>	<i>Xenopbon</i>
	31	<i>apothibegm.</i>	<i>apophibegm.</i>
778	13-14	superaverit	speraverit
779	6	per vulgata	pervulgata
	21	precandi	peccandi
	37	<i>tyrianni</i>	<i>tyranni</i>
780	20	nommine	nomine
	23	<i>imperim</i>	<i>imperium</i>
781	30	<i>senasus</i>	<i>senatus</i>
782	20	quo	quoque
	29	solaeicismus	soloeicismus
	35	neexinde	ne exinde
783	15	partem	patrem
	17	omnio	omnino
	28	<i>popter poctum</i>	<i>propter pactum</i>
784	10	<i>exultato</i>	<i>exulato</i>
	37	<i>Morocenus</i>	<i>Maurocenus</i>
	40	omnia	omnino
785	36	<i>Tiberio</i>	<i>A Tiberio</i>
786	8-9	libro primo Cod. <i>Theodosius</i>	I. Cod. <i>Theodosii</i>

Page	Line	For	Read
786	13	libro quarto & decimo C. <i>Theodosius</i>	lege quarta et decima C. <i>Theodosii</i>
	18	libro quinto	lex quinta
	24	amplus . . libro decimo sexto	amplius . . . lege decima sexta
	29	libro undecimo	lex undecima
	30	libro secundo <i>detiron.</i>	lege secunda <i>de tiron.</i>
787	15	indies	in dies
788	13	tenebitur	tenebitur
789	1	tiranni	tyranni
	4	Sperthiis	Sperthiae
	same line	Bulis	Bulidis
	30	<i>que</i>	<i>quae</i>
	last line	summendis	sumendis
790	10	pacto	pacta
791	head	CAPUT I.	CAPUT III.
	5	poenarum	poenarum
792	10	superioris	superioris
	13	<i>Leviath.</i>	<i>Leviath.</i>
	40	exhigendam	exigendam
793	10	idipsum	id ipsum
	20-	tenerē	teneri
	23	violentiam	per violentiam
794	5	multi	mutilati
	15	libr. Paragraph. octav. non.	lex octav. paragraph. non.
	same line	libro vigesimo quinto	lege vigesima quinta
796	8	suspenbi	suspendi
	25	obulos	obolos
	38	àpeccatis	à peccatis
797	10	<i>paerlect.</i>	<i>praelect.</i>
	30	eum	cum
	39-40	istiuslocutionis	istius locutionis
798	15	<i>adeo</i>	<i>ad ea</i>
799	5	propri	proprie
	8	nontractibus	contractibus
802	22	ptaeter	praeter
	27	<i>Mallii</i>	<i>Manlii</i>
803	16	<i>differatur</i>	<i>deferatur</i>
804	18	prudentia	imprudentia
	22	<i>Pare num</i>	<i>Parentum</i>
805	11	<i>vigilius</i>	<i>vigiliis</i>
	24	quid aliquit	qui deliquit
	33	nunc	i nunc
806	last line	cum primis	cumprimis
807	5	Et si	Etsi
808	23	filiorum	aliorum
	33	<i>inexplicabili</i>	<i>inexpiable</i>
809	6	<i>evolverit</i>	<i>evolveret</i>
	9	<i>esse</i>	<i>esset</i>
	same line	<i>poneret</i>	<i>ponerent</i>
	19	<i>que</i>	<i>quae</i>
	29	innolitum	inolitum
	39	foreo hmano	foro humano
810	7	manifeste	manifeste
	same line	pricipio	principio
	37	inserunt	inferunt

Page	Line	For	Read
811	18	oceurrant	occurrant
	28	<i>pene</i>	<i>paene</i>
814	36-37	ne-quae	ne quae
816	33	<i>justs</i>	<i>justi</i>
817	25	houstus	haustus
	31	<i>Rhetoricor.</i>	<i>Rhetoricor.</i>
818	24	<i>Gorcilassus</i>	<i>Garcilassus</i>
819	3	Si	Sic
	10	<i>qui</i>	<i>quae</i>
	22	aereseos	haereseos
820	head	LIBER III.	LIBER VIII
	14	<i>adveniam</i>	<i>ad veniam</i>
821	12	pravan	pravam
	27	Luianus	Lucianus
	37	hebere	habere
822	33	<i>minorivi</i>	<i>minori vi</i>
824	6	<i>am armatus</i>	<i>armatus</i>
	26	tertor	terror
825	11	judiciis	judicibus
826	16	Ex	Et
	18	5	v
	40	<i>Ilia</i>	<i>Illa</i>
	same line	<i>bic</i>	<i>baec</i>
827	4	Alexandtia	Alexandriae
828	15	<i>Cynosargae</i>	<i>Cynosarge</i>
	22	Saleucus	Zaleucus
830	10	Turios	Thurios
	23	a.	c.
831	28	inforro humamo	in foro humano
	37	Protegis	Proregis
832	2	<i>integrare</i>	<i>integra re</i>
	22	antena	antea
	23	ailia	alia
833	19	sosietatem	societatem
	31	aliquando	aliquando
834	11	hnmana	humana
	33	fidejoussor	fidejussor
	same line	lucre	luere
	34	exemto	ex empto
	37	delicte	delicto
835	30	in commodum	incommodum
836	15-16	<i>secundus</i>	<i>secundis</i>
	22	lib.	c.
837	16	cotuminationes	comminationes
	36	<i>consumma</i>	<i>consumta</i>
839	18	edemta	ei demta
840	3	I.	l.
	28	ut ut	utut
841	12	<i>de positi</i>	<i>depositi</i>
	16	in valida	invalida
	17	extimatio	existimatio
842	12	<i>tempore dolo</i>	<i>tempore e domo</i>
843	13	concilinantia	conciliantia
	15	tamem	tamen
843	17	<i>imperatorem . . . ex sequentibus</i>	<i>imperatorum . . . exsequentibus</i>
	25	sensura	censura

Page	Line	For	Read
843	28	<i>de scrip.</i>	<i>descript.</i>
	33	<i>propari</i>	<i>probari</i>
845	14	<i>suadeat i</i>	<i>suadeat :</i>
	17	<i>pugnant</i>	<i>pugnandi</i>
846	32	<i>quantivult</i>	<i>quantum vult</i>
847	13	<i>qous</i>	<i>quos</i>
	19	<i>excellere</i>	<i>excellere</i>
	same line	<i>miseriae</i>	<i>miseria</i>
848	23	<i>halicut.</i>	<i>halieut.</i>
849	3	<i>vuiversum</i>	<i>universum</i>
	12	<i>estimaionis</i>	<i>estimationis</i>
	13	<i>propabiliter</i>	<i>probabiliter</i>
	29	<i>d cere</i>	<i>dicere</i>
	same line	<i>considerare</i>	<i>considerate</i>
850	29	<i>non</i>	<i>nos</i>
	last line	<i>exdrobrarunt</i>	<i>exprobrarunt</i>
852	1	<i>vaestis</i>	<i>vastis</i>
855	4	<i>principes</i>	<i>princeps</i>
	6	<i>in veniri</i>	<i>inveniri</i>
	11	<i>inse</i>	<i>in se</i>
	same line	<i>Ambitio sam</i>	<i>Ambiciosam</i>
	18	<i>reverera</i>	<i>re vera</i>
	31	<i>regumad</i>	<i>regum ad</i>
	35	<i>concensu</i>	<i>consensu</i>
	39-40	<i>territorrii</i>	<i>territorii</i>
856	3	<i>velimus</i>	<i>velimus</i>
	9	<i>dipnosoph.</i>	<i>Deipnosoph.</i>
857	12	<i>tinere</i>	<i>tenere</i>
858	4	<i>hicce</i>	<i>hisce</i>
	5	<i>quae quae</i>	<i>quae</i>
860	25	<i>comparaudus</i>	<i>comparandus</i>
	27	<i>leviatem</i>	<i>levitatem</i>
861	28	<i>uticae tera</i>	<i>uti caetera</i>
862	7	<i>Huartus</i>	<i>Huartes</i>
	11	<i>regiae</i>	<i>regis</i>
	29	<i>fiere</i>	<i>fieri</i>
863	16	<i>Dioneysium</i>	<i>Dionysium</i>
	29	<i>ingeniorum</i>	<i>ingenuorum</i>
864	17	<i>Perfasces</i>	<i>Per fasces</i>
866	14	<i>de genere</i>	<i>degener</i>
	33	<i>Quemcunque</i>	<i>Quencunque</i>
	last line	<i>contribue</i>	<i>contribule</i>
867	14	<i>poestatis</i>	<i>potestatis</i>
	16	<i>sermou.</i>	<i>sermones</i>
	23	<i>sommo</i>	<i>summo</i>
	24	<i>Si</i>	<i>Sic</i>
	24-5	<i>spe specimen</i>	<i>specimen</i>
	25	<i>potesttaem</i>	<i>potestatem</i>
868	10	<i>domino</i>	<i>dominio</i>
869	6-7	<i>Mogoris</i>	<i>Mogolis</i>
	8	<i>I.</i>	<i>I.</i>
	13	<i>Benier</i>	<i>Bernier.</i>
	25	<i>beneficium</i>	<i>beneficium</i>
870	14	<i>Caecinna</i>	<i>Caecina</i>
871	13	<i>I.</i>	<i>I.</i>
	27	<i>sex</i>	<i>lex</i>
	39	<i>Horodotus</i>	<i>Herodotus</i>

Page	Line	For	Read
872	10	<i>genere</i>	<i>generi</i>
	41	<i>saevit</i>	<i>sevit</i>
873	7	<i>pattem</i>	<i>partem</i>
	11	<i>quantum</i>	<i>quantum</i>
	40-1	<i>eamacerbissime</i>	<i>eam acerbissime</i>
874	4	<i>ravi</i>	<i>gravi</i>
	23-4	<i>que lu crantur</i>	<i>quae lucrantur</i>
875	12	<i>bedeficio</i>	<i>beneficio</i>
	19	<i>pacis</i>	<i>paucis</i>
	20	<i>actione 3</i>	<i>actionis 2. libro 3.</i>
	29	<i>istituti</i>	<i>instituti</i>
876	39	<i>sit</i>	<i>sint</i>
878	19	<i>Nan</i>	<i>Nam</i>
879	2	<i>consencu</i>	<i>consensu</i>
880	6	<i>contr a</i>	<i>contra</i>
	8	<i>invictos</i>	<i>in victos</i>
881	7	<i>Uude</i>	<i>Unde</i>
882	15	<i>mali</i>	<i>male</i>
	18	<i>sicet</i>	<i>licet</i>
	19	<i>dabendi</i>	<i>habendi</i>
	28	<i>more</i>	<i>ruere</i>
	33	<i>quoicunque</i>	<i>quodcunque</i>
883	3	<i>his</i>	<i>is</i>
	6	<i>plerisqus</i>	<i>plerisque</i>
884	2	<i>Et metuens</i>	<i>Nec fidens</i>
885	31-2	<i>intentarari</i>	<i>intentari</i>
886	34	<i>fureit</i>	<i>fuerit</i>
890	5	<i>extitutae</i>	<i>extiturae</i>
891	2	<i>latet</i>	<i>late</i>
893	4	<i>Linius</i>	<i>Livius</i>
894	5	<i>natus</i>	<i>nactus</i>
898	15	<i>ne</i>	<i>nec</i>
900	20	<i>inter virtutem</i>	<i>in servitutem</i>
901	36	<i>occasionem</i>	<i>occasione</i>
902	1	<i>injuriam,</i>	<i>injuriarum, praetensio-</i>
		<i>nemque</i>	<i>numque</i>
	3	<i>summitur</i>	<i>sumitur</i>
	8	<i>b.</i>	<i>§.</i>
	16	<i>praestandant</i>	<i>praestandam</i>
	29	<i>commitatur</i>	<i>comitatur</i>
903	2	<i>ineunde</i>	<i>ineundae</i>
	30	<i>ne utram</i>	<i>neutram</i>
	38	<i>tuturi</i>	<i>tutori</i>
904	18	<i>Viri</i>	<i>Utri</i>
905	5	<i>ob literatum</i>	<i>obliteratum</i>
	9	<i>nessaria</i>	<i>necessaria</i>
	19	<i>vir</i>	<i>novit</i>
	20	<i>consolendo</i>	<i>consulendo</i>
	21	<i>intensione</i>	<i>intensiore</i>
906	29	<i>Theudato</i>	<i>Theodato</i>
907	27	<i>V.</i>	<i>Vt.</i>
	33	<i>malle</i>	<i>malle</i>
908	27	<i>Statu</i>	<i>Senatu</i>
	33	<i>pes</i>	<i>spes</i>
909		<i>[page number] 809</i>	<i>[page number] 909</i>
	6	<i>distiunctio</i>	<i>distinctio</i>
	20	<i>eo</i>	<i>est</i>

Page	Line	For	Read
910	1	distnctius	distinctius
	39	debenat	debeant
911	4	initium	initum
912	9	distrubandi	disturbandi
	29	dediri	dediti
913	37	dedeat	debeat
914	3	regis	regni
915	4	pactroum	pactorum
	7	nanurali	naturali
	13	jucidicio	judicio
	22	usu fructuario	usufructuario
916	39	Romono	Romano
917	2	uisi	nisi
	5	desinis	desinit
	same line	tansfugam	transfugam
	32	ut que	utque
918	1	Torquunii	Tarquinii
	7	eam	cum
	28	Ista	Isti
	41	civitatsi	civitatis
919	18	summo vendorum	summovendorum
	19	in vitandorum	invitandorum
	same line	venturas	venturos
	19-20	simul fidos	simul fidos
	last line	Uude	Unde
921	3	seculus	scelus
	24	Harlincarn.	Halicarn.
922	17	fere	vere
925	19	deperriret	deperiret
	23	possessore	possessorem
	38	popoulorum	populorum
	same line	spoliat	spoliati
926	12	vttrum	utrum
	31	Hebb.	Hobb.
927	12	diversas	diversae
	51	Alex. & Alexandro	Alex. ab Alexandro
928	6	Grotius	Grotius
	20.	injusti	in justis

APPENDIX: THE TEXT OF THE QUOTATIONS FROM GREEK AUTHORS

The extremely negligent proof-reading in the edition of 1688, so that few entire lines of Greek are correctly printed, and the use of a sort of type, which employs a large number of rare and long since discarded ligatures, make it difficult, if not, practically speaking, impossible for the scholar who has acquired only such knowledge of Greek as may be secured in ordinary college courses, to make direct use of the many hundreds of quotations from Greek authors in Pufendorf's work. We have, therefore, although only with great reluctance, subjoined the correct text, printed in the customary modern manner, of all such quotations. The best critical editions have been followed, and the title of the work used has generally been left identical with, or very similar to, the form used by Pufendorf, in order to render identification easy, without much attention to precise uniformity in designation. A full list of all references to each author is given in the *Index of Authors Cited*.

Translators.

THE TEXT

NOTE: Minor variations in Pufendorf that do not affect the sense are not noted.

PREFACE, LAST PAGE

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. VI, § xxi:

ζητῶ γὰρ τὴν ἀλήθειαν, ὅφ' ἥς οὐδεὶς πώποτε ἐβλάβη, βλάπτεται δὲ ὁ ἐπιμένων ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀπάτης καὶ ἀγνοίας.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VII, chap. x:

εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ ἄγροικοι.

PAGE 5

Libanius, *Progymnasmata* [p. 5, *Chbria*, i. 6]:

οὐκοῦν δύο μὲν καιροὶ τὰ ἀνθρώπινα διαιτῶσι πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην.

PAGE 9

Maximus of Tyre, *Dissertations*, xxiii [xxxix, Vb]:

ὦν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα.

PAGE 15

Nicomachean Ethics, Bk. I, chap. i:

τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασιν τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον . . . τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή . . . ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τάληθες ἐνδείκνυσθαι . . . πεπαιδευμένου γὰρ ἔστιν ἐπὶ τοσούτον τὰκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται· παραπλήσιον γὰρ φαίνεται μαθηματικοῦ τε πιθανολογούντος ἀποδέχεσθαι καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν.

PAGE 16

(Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VI, chap. iii): "

πάντες γὰρ ὑπολαμβάνομεν ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VI, chap. v:

ἔστιν ἀληθὴ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ καὶ κακὰ.

Ibidem:

δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι τὸ δύνασθαι καλῶς βουλευσάσθαι περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα . . . πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλως.

PAGE 17

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VI, chap. xii:

δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπειρῶν καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις οὐχ ἥττον τῶν ἀποδείξεων· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὅμα ὁρῶσιν ὁρθῶς.

PAGE 18

Digest, I. iii. 3–6:

ἐπὶ τὸ πλεῖστον . . . ἐκ παραλόγου . . . τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δις . . . παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται.

PAGE 19

Plato, *Convivium* [p. 180 E]:

πάντα γὰρ πράξεις ὧδ' ἔχει· αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ οὔτε αἰσχρά. οἶον ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν ἢ φθεῖν ἢ διαλέγεσθαι, οὐκ ἔστι τούτων αὐτὸ καλὸν οὐδέν, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂνπραχθῇ, τοιοῦτον ἀπέβη· καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον καὶ ὁρθῶς καλὸν γίγνεται, μὴ ὁρθῶς δὲ αἰσχρόν.

PAGE 20

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. II, chap. vi:

οὐ πᾶσα δὲ ἐπιδέχεται πράξις οὐδὲ πᾶν πάθος τὴν μεσότητα· ἕνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος, καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία.

PAGE 22

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. II, chap. vi:

λύπη τις ἢ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν.

PAGE 23

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. II, chap. ix:

ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων οὐ ψέγεται, οὐτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον οὐτ' ἐπὶ τὸ ἥττον, ὁ δὲ πλεόν· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει.

PAGE 25

Plutarch, *De Sanitate Tuenda* [xciii, p. 135 F] and *Political Precepts* [xxv, p. 818 A]:

ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν.

PAGE 31

Plato, *Apology* [p. 29 D]:

ἐγὼ ὤμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ μᾶλλον τῷ θεῷ ἢ ὑμῖν.

PAGE 32

Anon.:

τ' αὐτόματον ἡμῶν καλλίως βουλεύεται.

PAGE 33

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. IX, chap. xlii (add Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxviii):

πᾶς γὰρ ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται.

PAGE 36

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. iv:

ὅλως γὰρ ὅμοιον ἢ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι . . . προαίρεϊται δὲ τὰ τοιαῦτα οὐδεὶς, ἀλλ' ὅσα οἴεται γενέσθαι ἂν δι' αὐτοῦ . . . προαίρεσις μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν τῶν ἀδυνάτων.

Ibidem, Bk. VI, chap. ii:

οὐκ ἔστιν δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός, . . . οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου καὶ ἐνδεχομένου, τὸ δὲ γεγονός οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι· διὸ ὁρθῶς Ἀγάθων

μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται,

ἀγένητα ποιεῖν ἄσ· ἂν ἢ πεπραγμένα.

And then a passage which Pufendorf adapts:

ἡ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας from VI, chap. ii; διὸ οὐτ' ἄνευ ἡθικῆς ἔστιν ἔξεως ἢ προαίρεσις.

PAGE 38

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxix:

προαίρεσιν δὲ οὐδὲν ἄλλο νικήσαι δύναται, πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν.

Plato, *Republic*, Bk. II [p. 379]:

τῶν δὲ κακῶν ἄλλ' ἅττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' οὐ τὸν θεόν.

Sallustius, *De Diis et Mundo*, chap. ix:

τὸ δὲ ἀδικίας τε καὶ ἀσελγείας ἐκ τῆς εἰμαρμένης διδόναι ἡμᾶς μὲν ἀγαθούς τοὺς δὲ θεοὺς ποιεῖν ἔστι κακοὺς.

PAGE 39

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. vi:

ἄρα φατέον ἀπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν βουλευτὸν εἶναι τὰγαθόν, ἐκάστω δὲ τὸ φαινόμενον.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. xiii [III. iii]:

τὸ ἐκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι οὐ ἢ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἶδότει τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πράξις.

PAGE 40

Xenophon, *Memorabilia*, Bk. I [ii. 23]:

πάντα μὲν οὖν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι.

PAGE 41

Lucian, *Adversus Indoctum* [xxv]:

οὐδὲ γὰρ κύων ἀπαξ παύσαιτ' ἂν σκυτοτραγεῖν μαθοῦσα.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. viii [vii]:

οὐχ ὁμοίως δὲ αἱ πράξεις ἐκούσιοι εἰσιν καὶ αἱ ἔξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους κύριοι ἔσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν ἔξεων δὲ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἕκαστα δὲ ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀρρωστίων· ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν οὕτως ἡ μὴ οὕτως χρῆσασθαι, διὰ τοῦτο ἐκούσιοι.

PAGE 42

Pindar, *Olympian Odes*, vii [30-1]:

αἱ δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαγξαν καὶ σοφόν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. II, chap. ii:

χaleπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι ἢ θυμῷ.

PAGE 43

Plato, *Minos* [p. 320 A]:

μὴ συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην.

Aristophanes, *The Wasps* [1253 ff.]:

κακὸν τὸ πίνειν· ἀπὸ γὰρ οἴνου γίγνεται | καὶ θυροκοπήσαι καὶ πατάξαι καὶ βαλεῖν, | κᾶπειτ' ἀποτίνειν ἀργύριον ἐκ κραιπάλης.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. iii:

ἄτοπον δὲ ἴσως τὸ ἀκούσια φάναι ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι.

PAGE 44

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. vii:

ἐν ἀγαθοῦ γὰρ λόγῳ γίγνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μείζον.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. iii:

ἀπλῶς μὲν γὰρ οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἐκὼν, ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μάλλον ἐκούσιοις.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. i:

δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ ἢ δι' ἀγνοίαν γιγνόμενα.

Ibidem, Bk. III, chap. ii:

τοῦ δὴ κατὰ τὴν τοιαύτην ἀγνοίαν ἀκουσίου λεγομένου ἔτι δεῖ τὴν πράξιν λυπηρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ.

PAGE 45

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. i:

οἷον εἰ πνεῦμα κοίμῃσαι ποι ἢ ἀνθρωποὶ κύριοι ὄντες.

PAGE 47

Lysias, *Against Agoratus* [xiii. 87]:

οὐκ οὖν <ὁ> αἴτιος τοῦ θανάτου, οὗτος ἐπ' αὐτοφῶρῳ ἐστί;

PAGE 50

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. vii:

δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐθὲν οὔτε ἑκούσιον οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν, οἷον τὸ γηρᾶν ἢ ἀποθνήσκειν.

PAGE 51

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [lviii]:

ἅπαν δὲ σύγγνωμον τὸ ἀκούσιον.

PAGE 52

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. i:

οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρὸν τι πράξει κύριος ὧν γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σώζονται μὴ πράξαντος δ' ἀποθνήσκοιεν.

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. III [i. 38]:

ὅποσα δὲ ἀγνοίᾳ ἀνθρώποι ἐξαμαρτάνουσι, πάντ' ἀκούσια ταῦτ' ἔγωγε νομίζω.

Euripides, *Hippolytus* [1334-5]:

τὴν δὲ σὴν ἀμαρτίαν | τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κάκης.

Nonnus, *Dionysiaca*, Bk. XLII [325 f.]:

ἀντίτυπον γὰρ | ἔργον, ὃ περ τελεί τις ἐν ἡματι, νυκτὶ δοκεύει.

PAGE 54

Diogenes Laertius, Bk. X [120]:

καὶ καθ' ὕπνους δὲ ὁμοιον ἔσεσθαι.

Theocritus, *Idyls*, xxii [xxi. 44-5]:

καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις | πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. vii:

πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖός ποθ' ἕκαστός ἐστιν, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ.

PAGE 55

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxviii [23]:

δὲ ἄλλότριον γὰρ ἔργον πταίει οὐδεὶς.

PAGE 56

Lucian, *De Imaginibus* [xxviii]:

ἐκτὸς εἰ μὴ τίνα νομίζεις ἀκροάσεως εὐθύνην εἶναι.

Themistius, *Orations*, v [xix, p. 230 B]:

οὐ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξεῖλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων.

Appian of Alexandria, *Mithridatic Wars* [xc]:

ὥς δεσπότη διακονησαμένους.

Libanius, *Progygmnasmata* [p. 12 D, *Chriae*, ii. 14]:

οὐ γὰρ μὴ συγχωρήσαντος οὐκ ἂν ποτ' ἐπέπρακτο, τοῦτον ἡγεῖτο δικὴν τῶν πραχθέντων ὀφείλειν. . .

And another sentence which we have been unable to verify, quoted from Libanius:

δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν οὐ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον ἢ τῶν τὸ δυνηθῆναι δεδωκότων.

PAGE 57

Sophocles, *Philoctetes* [387-8]:

οἱ δ' ἀκοσμοῦντες βροτῶν | διδασκάλων λόγοισι γίγνονται κακοί.

Plutarch, *An Virtus Doceri Possit* [ii, p. 439 D]:

ὁρθῶς οὐ τοῦ μὴ μαθόντος ἀλλὰ τοῦ μὴ διδάξαντος τὸ ἀμάρτημα ποιήσας.

Phocylides [136]:

ἀμφοτέροι κλώπες, καὶ ὁ δεξάμενος καὶ ὁ κλέψας.

Periander, the tyrant of Corinth:

τὰς δὲ προαγωγὰς πᾶσας κατεπόντισε, from Heraclides, *De Politis* [Aristotle, *Fragments*, DCXI. 20].

PAGE 59

Lucian, *De Mercede Conductis* [42]:

θεὸς ἀνάτιος, αἰτία δὲ ἐλομένου.

PAGE 61

Isocrates, *Against Callimachus* [1]:

τῶν πολιτῶν . . . συνθήκας.

Dionysius of Halicarnassus, Bk. X [iv]:

συνθήκας γὰρ εἶναι κοινὰς πόλεων τοὺς νόμους.

PAGE 62

Arrian, *Epictetus*, Bk. IV, chap. xii:

προαιρέσεως ἀλλοτρίας κύριος οὐδεὶς.

PAGE 66

Pindar, *Pythian Odes*, ii [173]:

ποτὶ κέντρον δὲ τοι λακτιζέμεν τελέθει ὀλισθηρὸς οἶμος.

PAGE 68

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [v]:

φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασιν κοινός, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν αἰὲ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας.

Plutarch, *Camillus* [xvii]:

πρεσβυτάτῳ τῶν νόμων . . . ὃς τῷ κρείττονι τὰ τῶν ἡττόνων δίδωσιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τελευτῶν εἰς τὰ θηρία. καὶ γὰρ τοῦτοις ἐκ φύσεως ἔνεστι τὸ ζητεῖν πλεόν ἔχειν τὰ κρείττονα τῶν ὑποδεστέρων.

Plato, *Gorgias* [p. 483 A ff.]:

οὐδὲ γὰρ ἀνδρὸς τοῦτο γ' ἐστὶν τὸ πάθημα . . . ἀλλ' ἀνδραπόδου . . . ἡ δὲ γε οἶμαι φύσιν αὐτὴ ἀποφαίνει αὐτό, ὅτι δίκαιόν ἐστιν τὸν ἀμείνω τοῦ χειρόνος πλεόν ἔχειν καὶ τὸν δυνατώτερον τοῦ ἀδυνατωτέρου . . . κατὰ νόμον γε τὸν τῆς φύσεως . . . ἐξέλαμψεν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον . . . ὥς τοῦτου ὄντος τοῦ δικαίου φύσει, καὶ βοῦς καὶ τᾶλλα κτήματα εἶναι πάντα τοῦ βελτίονος τε καὶ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων.

Plutarch, *Pelopidas* [xxiv. 3]:

ὁ γὰρ πρῶτος . . . καὶ κυριώτατος νόμος τῷ σώζεσθαι δεομένῳ τὸν σώζειν δυνάμενον ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι.

PAGE 70

Plutarch, *Apophthegms* [ii, p. 172 E]:

ἄρχειν δὲ μηδενὶ προσήκειν, ὅς οὐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων.

Sophocles, *Ajax* [1073 ff.]:

οὐ γὰρ ποτ' οὐτ' ἄν ἐν πόλει νόμοι καλῶς | φέρονιντ' ἄν, ἐνθα μὴ καθεστήκη δέος, | οὐτ' ἄν στρατὸς γε σωφρόνως ἄρχειτ' ἔτι, | μηδὲν φόβου πρόβλημα μὴδ' αἰδοῦς ἔχων.

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxix:

ἄνθρωπος ἀνθρώπου κύριος οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ θάνατος καὶ ζωὴ καὶ ἡδονὴ καὶ πόνος. ἐπεὶ χωρὶς τούτων ἀγαγέ μοι τὸν Καίσαρα καὶ ὅψει πῶς εὐσταθῶ.

PAGE 71

Plutarch, *Solon* [xv]:

δομῷ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας.

PAGE 72

Xenophon, *Memorabilia*, Bk. I [ii. 45]:

πάντα μοι δοκεῖ . . . ὅσα τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινὰ ποιεῖν, εἴτε γράφων εἴτε μὴ, βίαι μᾶλλον ἢ νόμος εἶναι.

PAGE 77

Appian of Alexandria, *Bellum Libycum* [cxii]:

κοιμάσθων οἱ νόμοι τήμερον.

[Plutarch,] *Demosthenes* [xxvii]:

ἐσοφίσαντο πρὸς τὸν νόμον.

PAGE 78

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

τὰ δὲ κατὰ συνθήκην καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων ὁμοιά ἐστιν τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὐ μὲν ὠνοῦνται, μείζω, οὐ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω.

PAGE 79

Libanius, *Declamations*, xvi [xxiii. 20]:

ἃ γὰρ οὐ κεκέλευσταί τις ποιεῖν, ταῦτα οὐδὲ μὴ ποιεῖν κεκώλυται.

PAGE 81

Maximus of Tyre, *Dissertations*, III [xiii. 9 A and B]:

ἔοικεν δὲ καὶ ταυτὶ τὰ ὀνόματα εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὐφημοὶ ἀποστροφαί, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς Μοίραις, καὶ ταῖς Ἑρινύσιν . . . ἡ δὲ Ἑρινὺς καὶ ἡ Αἴσα καὶ οἱ δαίμονες καὶ ὅσα ἄλλα διανοίας εἰμαρμένης ὀνόματα, ἐνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθεργμένα.

Idem, *Dissertations*, XXV [xli. 5 A]:

αὐτοῦ τοῦτο ἐλομένου αἰτία, θεὸς ἀναίτιος.

Stobaeus [*Anthology*, III] ix [21]:

ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν, | ἀλλ' ὅστις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται | οὐδ' ὅς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέσχετο, | ἀλλ' ὅς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνων | ἔχειν δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζημίως· | οὐδ' ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον, | ἀλλ' ὅστις ἄδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν | εἶναι δίκαιος κοῦ δοκεῖν εἶναι θέλει.

Agathias, Bk. V [v]:

μηχανὴ τις ἄτακτος καὶ οἷον ἐμπορία σφαλερωτάτη.

PAGE 83

Arrian, *Epictetus*, Bk. III, chap. xvii:

νόμος οὗτος φυσικός τὸν κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστίν.

PAGE 84

Plutarch, *On the Love of Brothers* [xii]:

ἀριθμητικὴν . . . ἀναλογίαν.

Isocrates, *Areopagiticus* [21 f.]:

μέγιστον δ' αὐτοῖς συνεβάλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιον νομιζομέναι εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταυτὸν ἅπασιν ἀπονεμούσης τῆς δὲ τὸ προσήκον ἑκάστοις, οὐκ ἠγνόουν τὴν χρησιμωτέραν, ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηστοὺς καὶ τοὺς πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον ὥς οὐ δικαίαν οὔσαν, τὴν δὲ κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκαστον τιμῶσαν καὶ κολάζουσιν προηροῦντο.

PAGE 86

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. v:

τῆς ὅλης ἀρετῆς οὐσα χρήσις πρὸς ἄλλον . . . ἐν ταῖς διανομαῖς τιμῆς ἢ χρημάτων ἢ τῶν ἄλλων ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. vii:

τὸ ἄδικον τοῦτο ἄνισον ὃν ἰσάζειν πειράται ὁ δικαστής.

PAGE 89

M. Antoninus [Aurelius], Bk. IX, § 5:

ἀδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. xv:

(ὁ γὰρ διότι ἔπαθεν καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν.)

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

ἀδίκημα δὴ καὶ δικαιοπράγημα ὥρισταί τῳ ἐκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ . . . ὅταν μὲν οὖν παραλόγως ἢ βλάβῃ γένηται, ἀτύχημα, ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἀμάρτημα.

PAGE 90

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

ὅταν δὲ εἰδῶς μὲν μὴ προβουλεύσας δέ, ἀδίκημα, οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις (ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἀμαρτάνοντες ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν, οὐ μέντοι πῶς ἄδικοι διὰ ταῦτα οὐδὲ πονηροί· οὐ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἢ βλάβῃ)· ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται, οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμὸς ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργισίας.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. xi:

βλάπτεται μὲν οὖν τις ἐκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει, ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἐκὼν.

PAGE 91

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. xv:

οὐ κελεύει ἀποκτινύναι ἑαυτὸν ὁ νόμος, ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει.

PAGE 95

Diodorus Siculus, *Excerpta Peiresciana* [X, frag. 12]:

ἔστι δ' ὁ μὲν ἔπαινος . . . ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον, ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαιλότητος ἄνευ πληγῆς.

PAGE 97

Euripides, *Rhesus* [162–3]:

παντὶ γὰρ προσκείμενον | κέρδος πρὸς ἔργῳ τὴν χάριν τίκτει διπλῆν.

PAGE 102

Oppian, *The Chase*, Bk. III [151–2]:

οὐ γάρ τοι θήρεσσι νόμος, γαστήρ ὅτε πλήθει, | ἐς λέχος ἐρχομένοις τελείειν φιλοτήσιον ἔργον.

PAGE 103

Philemon in Stobaeus, *Anthology* [chap.] ii [III. 26]:

ἐὰν τρισυρίας | ἁλώπεκάς τις συναγάγη, μίαν φύσιν | ἀπαξάπασῶν ὄψεται τρόπον θ' ἓνα. | ἥμῶν δ' ὅσα καὶ τὰ σώματ' ἐστί, τὸν ἀριθμὸν | καθ' ἑνός, τοσούτους ἐστί καὶ τρόπους ἰδεῖν.

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. I [464 f.]:

πᾶσι δ' ἄρ' ἀνθρώποισιν ὁμὸν γένος, ἄλλ' ἐπὶ ἔργα | στρωφῶντ', ἄλλος ἐπ' ἄλλα.

PAGE 104

Theocritus, *Idyls*, xxvi [xxv. 50]:

ἄλλου δ' ἄλλον ἔθηκε θεὸς ἐπιδευέα φωτῶν.

Plutarch, *On Listening to Lectures* [i, p. 37 D and E]:

τὸν λόγον, ὃ τοὺς ἐπομένους ἄξιόν ἐστι μόνους ἐλευθέρους νομίζειν. μόνοι γὰρ ἃ δεῖ βούλεσθαι μαθόντες, ὥς βούλονται ζῆσι· ταῖς δ' ἀπαιδεύτοις καὶ παραλόγοις ὀρμαῖς καὶ πράξειςιν ἀγενεῖς ἔνεστι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ μετανοοῦντι τὸ ἐκούσιον.

PAGE 107

Euripides, *Cyclops* [120]:

νομάδες· ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.

PAGE 113

Oppian, *On Fishing*, Bk. II [44 ff.]:

πάντες γὰρ ἀνάρσιοι ἀλλήλοισι | δυσμενεῖς πλώουσιν· ὁ δὲ κρατερώτερος αἰεὶ | δαίνυτ' ἀφαιροτέρους, ἄλλω δ' ἐπινήχεται ἄλλος | πότμον ἄγων, ἕτερος δ' ἐτέρῳ πόρσυνεν ἔδωδὴν...

οἱ δ' ἄλλοι μάλα πάντες ὀλέθριοι ἀλλήλοισιν | ἔρχονται· τὸ καὶ οὐπτοτ' ἐσόμεαι ὑπνώνον-
τας | ἔλλοπτας, ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὄμματα καὶ νόος αἰὲν | ἐγρήσσει παναὔπνους· ἐπεὶ τρομέουσι
μὲν αἰεὶ | φέρτερον ἀντιδρώντα, χειριώτερον δ' ὀλέκουσι.

Plato, *Laws*, Bk. I [p. 625 ff.]:

ἄνοιαν δὴ μοι δοκεῖ καταγινῶναι τῶν πολλῶν ὥς οὐ μαθητῶν ὅτι πόλεμος αἰ
πᾶσιν διὰ βίου συνεχὴς ἐστὶ πρὸς ἀπάσας τὰς πόλεις . . . ἦν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν
ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ' ἔργῳ πᾶσαι πρὸς πᾶσας τὰς πόλεις αἰ
πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι.

PAGE 116

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. xi [25]:

ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδύ, τὰ συγγενῇ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστίν, πάντα τὰ συγγενῇ
καὶ ὁμοία ἡδέα ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ, οἷον ἄνθρωπος ἄνθρωπον.

PAGE 118

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. v [viii]:

ἡ πολεμικὴ φύσει κτητικὴ πῶς ἔσται (ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς), ἡ δὲ χρῆσθαι
πρὸς τε τὰ θηρία καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι μὴ θέλουσιν, ὥς φύσει
δίκαιον τοῦτον ὂντα τὸν πόλεμον.

Digest, XLVII. xxii. 4:

ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι.

PAGE 121

Dionysius of Halicarnassus, Bk. VI [lxxxvii]:

ἔως δ' ἂν παρῇ τὸ δύνασθαι τὰ πονηρὰ δρᾶν, οὐκ ἐλλείψειν τοῖς πονηροῖς τὸ βούλεσθαι.

Euripides, *Helena* [1617-18]:

σώφρονος δ' ἀπιστίας | οὐκ ἔστιν οὐδὲν χρησιμώτερον βροτοῖς.

[Epictetus, in III. xxiii. 4, with slight variations.—*Tr.*]:

μὴ ὥς πρόβατον, εἰκὴ ἐπιεικῶς· μὴ βλαπτικῶς ὥς θηρίον.

PAGE 122

Dio Chrysostom, *Orations*, i [27]:

τοῖς κάλλιστα πολεμεῖν παρεσκευασμένοις, τούτοις μάλιστα ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν.

Plato, *Cratylus* [p. 436 D]:

δεῖ δὴ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος παντὶ ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι καὶ τὴν
πολλὴν σκέψιν εἴτε ὀρθῶς εἴτε μὴ ὑπόκειται· ἐκείνης δὲ ἐξετασθείσης ἱκανῶς, τὰ λοιπὰ
φαίνεσθαι ἐκείνῃ ἐπόμενα.

PAGE 123

Diogenes of Apollonia, in Diogenes Laertius, Bk. IX [57]:

λόγου παντὸς ἀρχόμενον δοκεῖ μοι χρεὼν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι,
τὴν δ' ἐρμηνείαν ἀπλὴν καὶ σεμνὴν.

Hesiod, *Works and Days*, Bk. I [276 ff.]:

τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων | ἰχθύσι μὲν καὶ θηροῖ καὶ οἰωνοῖς πετε-
νοῖς | ἐσθήμεν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐν αὐτοῖς· | ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην.

PAGE 127

Euripides, *Hecuba*, line 800:

νόμῳ γὰρ τοὺς θεοὺς ἡγούμεθα.

PAGE 128

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. X, chap. viii:

πράξεις δὲ ποίας ἀπονεύειναι χρεὼν αὐτοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἡ γελοῖοι φανοῦνται
συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες καὶ ὅσα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους,
ὑπομένοντας τὰ φοβερά καὶ κινδυνεύοντας ὅτι καλόν; ἡ τὰς ἐλευθέρους; τίνοι δὲ δώσουσι;

ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα ἢ τι τοιοῦτον. αἱ δὲ σώφρονες τί ἂν εἴεν; ἡ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσιν φάυλας ἐπιθυμίας; διεξιούσι δὲ πάντα φαίνονται' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεῶν.

PAGE 129

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή.

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. xiii:

ἔστι γάρ, ὃ μαντεύονται τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, καὶ μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ἢ μηδὲ συνθήκη.

Isocrates, *To Philip* [35]:

ἅπαντες πλείω πεφύκαμεν ἐξαμαρτάνειν ἢ κατορθοῦν.

PAGE 130

Plato, *Epistles*, X [p. 358 c]:

τὸ γὰρ βέλαιον καὶ πιστὸν καὶ ὑγιές, τοῦτο ἐγὼ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν.

Plato, *Alcibiades*, No. I [p. 110 E]:

οὐκ εἰς σπουδαίους γε διδασκάλους καταφεύγεις εἰς τοὺς πολλοὺς ἀναφέρων.

PAGE 131

Plutarch, *Themistocles* [xxvii]:

νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων· ἄλλα δ' ἄλλοις καλὰ.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VII, chap. v:

ἀλόγιστοι καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες θηριώδεις.

Sextus Empiricus, *Pyrrhoneia*, Bk. III, chap. xxiv [199 ff.]:

παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχρόν, μᾶλλον δὲ καὶ παράνομον νενόμισται τὸ τῆς ἀρρενομιξίας, παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὡς φασίν, οὐκ αἰσχρόν, ἀλλ' ὡς ἐν τι τῶν συνήθων.

PAGE 133

Aristotle, *Problems*, § 18, quæst. 6:

ὃ τι δὲ ἂν τινες ἐξ ἀρχῆς προέλωνται καὶ οἷς ἂν συνεθισθῶσιν, οὐδὲ κρίνειν ἔτι δύνανται τὰ βελτίω· διέφθαρται γὰρ ἡ διάνοια διὰ φάυλας προαιρέσεις.

Sextus Empiricus, *Pyrrhoneia*, Bk. III, chap. xxiv [235]:

ἐπεται δὲ ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει.

Euripides, *The Bacchanals* [201 ff.]:

πατρίους παραδοχάς, ἅς θ' ὁμήλικας χρόνῳ | κεκτήμεθ', οὐδεὶς αὐτὰ καταβαλεῖ λόγος, | οὐδ' εἰ δι' ἄκρων τὸ σοφὸν ἡὔρηται φρενῶν.

PAGE 134

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. VII, § 74:

ὠφέλεια δὲ πράξεις κατὰ φύσιν.

PAGE 135

Isocrates, *On the Peace* [26]:

τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεωτέραν εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἄλλοτρίων ἐπιθυμίας.

Demosthenes, *Olynthiacs*, II [x]:

οὐκ ἔστιν . . . ἀδικοῦντα κάπιορκοῦντα καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι.

PAGE 136

[Plutarch, *Agesilaus*, xxiii. 4]:

ὅτι δεῖ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, εἴ τι χρήσιμον ἔχει, σκοπεῖν· τὰ γὰρ συμφέροντα τῇ Λακεδαιμονίᾳ καλῶς ἔχειν αὐτοματίζεσθαι, καὶ μηδεὶς κελεύσῃ.

PAGE 138

Dio Chrysostom, *De Servis*, x [28, p. 110 c]:

νοῦν δὲ ἔχων γυνώσει ἀπὸ σεαυτοῦ ὃ, τι σοι πρακτέον ἐστὶ καὶ ὅπως.

PAGE 140

Moschus, *Idyls*, v:

στέργετε τὼς φιλέοντας, ἴν' ἦν φιλήητε φιλήσθε.

Aristotle, in Diogenes Laertius [V. 21]:

ὥς ἂν εὐζαίμεθα αὐτοὺς ἡμῖν προσφέρεσθαι.

PAGE 142

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. II, chap. 1:

γεγόναμεν γὰρ πρὸς συνεργίαν.

PAGE 143

Iamblichus, *Protrepticon*, chap. xx [123 A]:

σὺν ἀλλήλοις δὲ εἶναι αὐτοὺς καὶ ἀνομίᾳ διαιτᾶσθαι οὐχ οἷόν τε (μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν οὕτω γίνεσθαι ἐκείνης τῆς κατὰ ἓνα διαίτης).

[Menander, *Monostichoi*, 29 and 543]:

ἄνῃρ γὰρ ἄνδρα, καὶ πόλις σφάζει πόλιν. | χεῖρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλός τε δάκτυλον.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. V, § 16:

τὸ ἄρα ἀγαθὸν τοῦ λογικοῦ ζῶου κοινωνία.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. V, § 29, and *passim*:

κατὰ φύσιν . . . κοινωνικοῦ ζῶου.

Libanius, *Declamations*, xix [xiii. 30]:

ἀνθρώπων δ' ἀνθρώπου συνεργάτην μὲν εἶναι καὶ βίου κοινωνὸν ἀπέδειξε.

PAGE 145

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xix [xiv]:

οὐκέτι ἀκοινωνήτων γίνεταί τὸ πάντα αὐτοῦ ἕνεκα ποιεῖν.

PAGE 147

Lucian, *Amores* [xxvii]:

οὐ κατὰ ταῦτά τοις ἐλόγοις ζῶοις τὰς μονήρεις διατριβὰς ἀσμενίζομεν, ἀλλὰ πῶς φιλεταίρῳ κοινωνίᾳ συζυγέντες ἡδίστα τὰ τε ἀγαθὰ σὺν ἀλλήλοις ἡγούμεθα καὶ τὰ δυσχερῆ κουφότερα μετ' ἀλλήλων . . . καὶ τὰς ἡδονὰς κοινωνοσάμενοι μᾶλλον εὐφραίνόμεθα.

Dio Chrysostom, *Orations*, xii:

Φίλιος . . . Ἐταιρεῖος . . . Ζένιος . . . μηδὲ ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἀνθρώπων μηδέν.

PAGE 148

Libanius, *Declamations*, iii [v. 79]:

τῇ εἰς θεοὺς ὀλιγορίᾳ πίστις οὐχ ἔπεται.

PAGE 149

Iamblichus, *Protrepticon* [xiii, p. 76 A]:

φόβῳ μεζόνων ὑπομένουσιν αὐτῶν οἱ ἀνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι.

PAGE 151

Plutarch, *On Listening to Lectures* [i, p. 37 v]:

ταῦτόν ἐστι τὸ ἔπρεσθαι θεῶ καὶ τὸ πείθεσθαι λόγῳ.

PAGE 152

Sophocles, *Oedipus the King* [865 ff.]:

νόμοι . . . | ὑψίποδες, οὐρανόγ' ἔν | αἰθέρι τεκνωθέντες, ὦν Ὀλυμπος | πατήρ μόνος, οὐδὲ νιν | θνατὰ φύσις ἀνέρων | ἔτικτεν.

Iamblichus, *Protrepticon*, chap. xiii [p. 83 A]:

ἐν τι οὖν τοῦτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθές, ὅτι οὐκ ἔσται ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε
ζῶντι οὔτε τελευτήσαντι, οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τούτου πράγματα.

Euripides, *Ion* [1621 f.]:

ἐς τέλος γὰρ οἱ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνουσιν ἀξίων, | οἱ κακοὶ δ', ὥσπερ πεφύκασ', οὐποτ' εὖ
πράξειαν ἄν.

PAGE 153

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. IX, § 4:

ὁ ἀδικῶν ἑαυτὸν ἀδικεῖ, ἑαυτὸν κακὸν ποιῶν.

PAGE 159

Euripides, *Suppliants* [1080 ff.]:

οἳ μοι· τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε, | νέους δις εἶναι καὶ γέροντας αὖ πάλιν; | ἀλλ'
ἐν δόμοις μὲν ἦν τι μὴ καλῶς ἔχη, | γνώμαισιν ὑστέραςιν ἐξορθούμεθα, | αἰῶνα δ' οὐκ
ἔξεστιν. εἰ δ' ἦμεν νέοι | δις καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξημάρτανε, | διπλοῦ βίου λαχόντες ἐξωρθού-
μεθ' ἄν.

PAGE 160

Lucian, *De Imaginibus* [xvii]:

ὅσοι τὸ θεῖον μὴ ἐν παρέργῳ σέβουσιν, οὔτοι καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ἄριστοι ἄν εἶεν.

PAGE 161

Homer, *Iliad*, Bk. XIX [86–7]:

ἐγὼ δ' οὐκ αἰτίος εἰμι, | ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα καὶ ἡεροφῶιτις Ἑρινύς.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. II, chap. xi:

τοῖς μὲν κατ' ἀλήθειαν κακοῖς ἵνα μὴ περιπίπτῃ ὁ ἀνθρώπος, ἐπ' αὐτῷ τὸ πᾶν ἔθεντο.

PAGE 162

Euripides, *Helena* [757]:

γνώμη δ' ἀρίστη μάντις ἦ τ' εὐβουλία.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. VI, § 30:

θεοσεβῆς χωρὶς δεισιδαιμονίας.

PAGE 163

Euripides, *Ion* [449 ff.]:

οὐκέτ' ἀνθρώπους κακῶς | λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν καλὰ | μιμούμεθ', ἀλλὰ τοὺς
διδάσκοντας τάδε.

PAGE 164

[Plato, *Charmides*, 164 D, &c.]:

γνώθι σαυτόν.

Sophocles, *Antigone* [1348]:

πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας | πρῶτον ὑπάρχει.

PAGE 165

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. i:

τί οὖν; δεῖ τὰ ἐφ' ἡμῖν βέλτιστα κατασκευάζειν, τοῖς δ' ἄλλοις χρῆσθαι ὡς πέφυκεν.

Arrian, *Epictetus*, Bk. II, chap. vii:

ἄλλο οὖν τι ἄμεινον ἢ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν;

Libanius, *Declamations*, xxi [x, p. 535 c]:

ὁ χρηστός καὶ σπουδαῖος ἀνὴρ τῇ γνώμῃ καὶ οἷς προεῖλετο κρίνεται, κἂν μὴ τὸ πέρας
ἀκολουθήσῃ τῶν βεβουλευμένων ἄξιον, οὐδὲν ἥττον ἔστι σπουδαῖος.

PAGE 166

Polyaenus, *Strategemata*, Bk. III [ix. 17]:

οὐ στρατηγικὸν τὸ οὐκ ᾄμην.

Tryphiodorus [310-11]:

ομίχλη ἄσκοπος ἔσομένων.

Arrian, *Epictetus*, Bk. II, chap. i:

πρὸς μὲν τὰ ἀπροαίρετα θαρρεῖν, ἐν δὲ τοῖς προαιρετικοῖς εὐλαβεῖσθαι.

Plutarch, *On Superstition* [viii, p. 169 c]:

ἀρετῆς γὰρ ἔλπις ὁ θεὸς ἐστίν, οὐ δειλίας πρόφασις.

PAGE 168

Euripides, *Electra* [80-1]:

ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς θεοῦς ἔχων ἀνὰ στόμα | βίον δύναιτ' ἄν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου.

Diogenes Laertius, Bk. II [25]:

πόσων ἐγὼ χρεῖαν οὐκ ἔχω;

Hippodamus, *De Felicitate* [frag. I, Mullach]:

οὐ γὰρ μόνον τὰν κτᾶσιν ἔχειν δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ τὰν ὄνασιν.

PAGE 169

Arrian, *Epictetus*, Bk. III, chap. xxiv:

οὐδείς ἐστιν ἄνθρωπος ὀρφανός, ἀλλὰ πάντων αἰεὶ καὶ διηνεκῶς ὁ πατήρ ἐστιν ὁ κηδόμενος.

Bion, *Idyls*, iii [vii. 11]:

ἐς πόσον ἄ δειλοὶ καμᾶτως κεῖς ἔργα πονεῦμεν, | ψυχὰν δ' ἄχρι τίνος ποτὶ κέρδεα καὶ ποτὶ τέχνας | βάλλομεν, ἱμείροντες αἰεὶ πολὺ πλείονος ὀλβω; | λαθόμεθ' ἢ ἄρα πάντες, ὅτι θνατοὶ γενόμεσθα.

PAGE 170

Sophocles, *Antigone* [648 f.]:

μή νῦν ποτ' . . . τὰς φρένας γ' ὑφ' ἡδονῆς | γυναικὸς οὐνεκ' ἐκβάλῃς.

Euripides, *Hippolytus* [253 ff.]:

χρῆν γὰρ μετρίως εἰς ἀλλήλους | φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι | καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, | εὐλута δ' εἶναι στέργηθρα φρενῶν | ἀπὸ τ' ὥσασθαι καὶ ξυντεῖναι.

Diogenes Laertius, Bk. V [18]:

ἐργηγορότος . . . ἐνύπνιον.

PAGE 171

Xenophon, *Art of Horsemanship* [vi. 13]:

ἀπρονόητον γὰρ ἡ ὀργή, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεται ὦν μεταμέλειν ἀνάγκη.

Plato, *Republic*, Bk. VII [p. 536 E]:

οὐδὲν μάθημα μετὰ δουλείας τὸν ἐλεύθερον χρὴ μαθάνειν.

Plato, *Gorgias* [p. 484 D]:

ἐπειδὴν οὖν ἔλθωσιν εἰς τινὰ ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίγνονται.

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xi [39]:

ζῶον οὐ πάντες καταγελῶσιν.

PAGE 172

Vetus Poeta [Menander, *Monostichoi*, 557]:

ὥς οὐδὲν ἢ μάθησις, ἂν μὴ νοῦς παρῇ.

Plutarch, *Alexander* [vii. 5]:

ἀληθῶς γὰρ ἡ μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματεία πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν οὐδὲν ἔχουσα χρήσιμον.

PAGE 173

Agathias, Bk. II [30]:

μόνον δὲ τῷ θρασύς τε εἶναι καὶ στωμυλώτατος . . . οὐκ εἰδὼς ἐν οὐκ εἰδόσιν ἐνίκαι.

Plutarch, *The Education of Children* [x, p. 8 A]:

ὁ δὲ θεωρητικὸς τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνων ἀνωφελής, ὁ δὲ πρακτικὸς ἀμοιρήσας φιλοσοφίας ἄμουςος καὶ πλημμελής.

Vetus Poeta [Philonides, *fab. inc. frag.* 8 m., and Menander, *Monostichoi*, 96]:
γράμματα μαθεῖν δεῖ καὶ μαθόντα νοῦν ἔχειν.

Lucian, *Convivium* [xxxiv]:

οὐδὲν ὄφελος ἦν ἄρα ἐπίστασθαι τὰ μαθήματα, εἰ μὴ τις καὶ τὸν βίον ρυθμίζοι πρὸς τὸ βέλτιον.

Arrian, *Epictetus*, Bk. IV, chap. v:

ἐν σχολῇ λέοντες, ἔξω δ' ὀλώπτεκες.

PAGE 174

Sophocles, *Antigone* [710 f.]:

ἀλλ' ἄνδρα, κεῖ τις ἦ σοφός, τὸ μανθάνειν | πόλλ' αἰσχρὸν οὐδὲν καὶ τὸ μὴ τείνειν ἄγαν.

Diogenes Laertius, Bk. X [87]:

οὐ γὰρ κατὰ . . . νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται.

Plato, *Republic*, Bk. V [p. 480 A]:

τῷ γὰρ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν οὐ θέμις.

Lucian, *Convivium* [xxxiv]:

τὸ πεπαιδεῦσθαι ἀπάγει τῶν ὀρθῶν λογισμῶν τοὺς ἐς μόνα τὰ βιβλία καὶ τὰς ἐν ἐκείνοις φροντίδας ἀτενὲς ἀφορῶντας.

Plutarch, *De Sanitate Tuenda* [xxiv, p. 135 E]:

εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν.

PAGE 175

Theophrastus, in Plutarch, *loc. cit.*:

πολὺ τῷ σώματι τελεῖν ἐνοίκιον τὴν ψυχὴν.

ἑτώσιον ἄχθος ἀρούρης. [Homer, *Iliad*, xviii. 104.]

Theocritus, *Idyls*, xiv [70]:

ποιεῖν τι δεῖ, ἅς γόνυ χλωρόν.

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. II [i. 21]:

οὔτοι κράτιστοι ἔκαστα γίνονται οἱ ἂν ἀφέμενοι τοῦ πολλοῖς προσέχειν τὸν νοῦν ἐπὶ ἔν ἔργον τράπωνται.

Idem, Bk. VIII [ii. 5]:

ἀδύνατον οὖν πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν.

PAGE 176

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. i:

τῆς ὥρας ἐλθούσης, εἶτα τότε τευνέξομαι. πῶς; ὡς προσήκει τὸν τὰ ἀλλότρια ἀποδιδόντα.

PAGE 177

Xenophon, *Memorabilia of Socrates*, Bk. I [iv. 7]:

σοφοῦ . . . δημιουργοῦ . . . τεχνήμασι.

PAGE 178

Plato, *Apology* [p. 28 D]:

οὐ ἂν τις ἑαυτὸν τάξῃ ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι ἢ ὑπ' ἄρχοντος ταχθῇ, ἐνταῦθα δεῖ . . . μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον μήτε θάνατον μήτε ἄλλο μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ.

Plato, *Phaedo* [p. 62 B]:

ὥς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λυεῖν οὐδ' ἀποδιδράσκειν.

PAGE 179

Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 873 c]:

ὃς ἂν ἑαυτὸν κτείνῃ, τὴν τῆς εἰμαρμένης βίαν ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκη, μήτε περιωδύνῃ ἀφύκτω προσπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθεῖς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχών, ἀργία δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλία ἑαυτῷ δίκην ἀδικῶν ἐπιθῇ.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. xi:

τὸ δ' ἀποθνήσκειν φεύγοντα πένιαν ἢ ἔρωτα ἢ τι λυπηρὸν οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μάλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίποννα.

PAGE 180

Aeschines, *On the Embassy* [181]:

οὐ γὰρ ὁ θάνατος δεινόν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευταίην ὕβρις φοβερά.

PAGE 181

Aeschines, *Against Ctesiphon* [244]:

ἐάν τις αὐτὸν διαχρήσεται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν.

PAGE 182

Herodian, Bk. IV, chap. v:

εὐλογον καὶ ἀναγκαῖον τὸν μέλλοντα πείσεσθαι δεινὸν ἀμύνασθαι μάλλον ἢ ἀπομείναι· τῇ μὲν γὰρ συμφορᾷ τοῦ πεσόντος καὶ ἀνανδρίας ψόγος παρακολουθεῖ.

PAGE 183

Libanius, *Declamations*, xxiii [viii. 10]:

ἀ γὰρ οὐκ ἂν ἔπαθεν οὐκ ἀδικῶν, ταῦτα αὐτὸν ἔδρασεν ἡ δικηκός.

PAGE 184

Libanius, *Declamations*, i [iii. 24]:

πρῶτον μὲν γὰρ τὸ-τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ <τῷ> τοῖς ὅπλοις ἐπιτιπιδᾶν ἀνθρωπινώτερον.

Theocritus, *Idyls*, xxiii [xxii. 180]:

ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῶ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν.

Pindar, *Olympian Odes*, x [39-40]:

νεῖκος δὲ κρεσσόνων ἀποθέσθ' ἄπορον.

Idem, *Isthmian Odes*, iv [31-2]:

ἔστιν δ' ἀφάνεια τύχας καὶ μαρναμένων, | πρὶν τέλος ἄκρον ἰκέσθαι.

Lucian, *Eunuchus* [1]:

τοῦτο μὲν ὡς ἄληθῶς γελοῖον . . . τὸ φιλοσοφούντας δικάζεσθαι πρὸς ἀλλήλους, δέον, εἰ καὶ τὴ μέγα εἴη, κατ' εἰρήνην ἐν σφίσι διαλύεσθαι τὰ ἐγκλήματα.

PAGE 185

Polybius, *Excerpta Peiresciana* [XL. v. 12]:

εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν.

Lysias, *Against Theomnestus* [x. 2]:

ἀνελεύθερον γὰρ καὶ λίαν φιλόδικον εἶναι νομίζω κακηγορίας δικάζεσθαι.

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxv:

ἂν οὖν τις ὡς λίθος ἀκούη, τί ὄφελος τῷ λοιδοροῦντι;

Antiphon, *Orations*, xi [4B3]:

οὐ γὰρ ταῦτά ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἄρξαντες δίκαιοι ἀντιπάσχειν εἰσί.

PAGE 186

Hesiod, *Works and Days*, Bk. II [711 ff.]:

εἰ δὲ σέ γ' αὖτις | ἡγήτ' ἐς φιλότητα, δίκην δ' ἐθέλῃσι παρασχεῖν, | δέξασθαι.

PAGE 189

Demosthenes, *Philippics*, III [17]:

ὁ γὰρ οἷς ἂν ἐγὼ ληφθῇην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ.

Procopius, *Persian War*, Bk. II, chap. iii [50]:

λύουσι γὰρ τὴν εἰρήνην οὐχ οἱ ἂν ἐν ὅπλοις γένοιτο πρῶτοι, ἀλλ' οἱ ἂν ἐπιβουλευόντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἀλοῖεν. τὸ γὰρ ἐγκλημα τῷ ἐγκεχειρηκότι, κἂν ἀπῇ τὸ κατορθοῦν, πέπρακται.

- Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 874 c]:
ἐὰν ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζεται τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, νηποινὶ τεθνάτω ὑπὸ
τε τοῦ ὕβρισθέντος βίᾳ καὶ ὑπὸ πατρός ἢ ἀδελφῶν ἢ υἱέων.
- PAGE 192
- Libanius, *Declamations*, ii. 193 [iv. 71]:
πολύ γε δεινότερον τὸ πείσαι γενέσθαι φαύλην τοῦ πρὸς ἀνάγκην καταισχυῖναι.
- PAGE 194
- Oppian, *The Chase*, Bk. IV [35]:
πόδες δπλα λαγωῶν.
- PAGE 195
- Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 872 c]:
ἐὰν δὲ τις δοῦλον κτείνῃ μηδὲν ἀδικοῦντα, φόβῳ δὲ μὴ μηνυτῆς αἰσχυρῶν ἔργων καὶ
κακῶν αὐτοῦ γίγνηται, ἢ τινος ἔνεκα ἄλλου τοιούτου, κοθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας
ὑπεῖχε φόνου δίκας.
- PAGE 196
- Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 869 c]:
ἀδελφὸς δὲ ἂν ἀδελφὸν κτείνῃ ἐν στάσεσι μάχης γενομένης ἢ τινι τρόπῳ τοιούτῳ,
ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, κοθάπερ πολέμιον ἀποκτείνας ἔστω καθαρὸς.
- PAGE 197
- Scholiast to Euripides, *Orestes* [820] [Homer, *Odyssey*, XI. 109, &c.]:
πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει.
- PAGE 198
- Euripides, *Suppliants* [775 ff.]:
τοῦτο γὰρ μόνον βροτοῖς | οὐκ ἔστι τάνάλωμ' ἀναλωθὲν λαβεῖν | . . . χρημάτων δ' εἰσὶν
πόροι.
- PAGE 199
- Demosthenes, *Against Aristocrates* [60]:
ἐὰν φέροντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδίκως εὐθὺς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηποινεὶ τεθάναι . . . κελεύει.
- PAGE 200
- Ulpian the Rhetorician [Scholia to Demosthenes, *Against Timocrates*, cxiii, p. 735, l. 28]:
ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δύναται τις καὶ βοηθοὺς καλέσαι ἑαυτῷ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκέτι.
- Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 874 v]:
νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα ἐπὶ κλοπῇ χρημάτων ἐὰν ἐλὼν κτείνῃ, καθαρὸς ἔστω.
- PAGE 202
- Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. I, § 7:
πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ εὐδιαλλάκτως, ἐπειδὴν
τάχιστα αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, διακεῖσθαι.
- PAGE 203
- Callimachus, *Hymnus ad Delum* [122]:
Ἀναγκαίη μεγάλη θεός.
- PAGE 204
- Carpyllides, in *Anthology*, Bk. I [IX. 52]:
ἢ ῥα δίκαιοις | ἀνδράσιν εὐσεβίης οὐκ ἀπόλωλε χάρις.
- PAGE 205
- Homer, *Odyssey*, Bk. VII [216-17]:
οὐ γὰρ τι συγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο | ἔπλετο, ἢ τ' ἐκέλευσε ἔο μνήσασθαι
ἀνάγκη.
- PAGE 206
- Arrian, *Anabasis of Alexander*, Bk. VI [xxv]:
ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ παντός προθύμῳ τὸ καθ' ἑκάστους ξὺν ἀνάγκῃ ἡμελεῖτο.

PAGE 209

Plutarch, *Laconian Apophthegms* [pp. 223 c, d, 229 d]:
σύντομος ἢ πονηρία.

PAGE 214

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. iv:
πλεονεκτεῖ δ' οὐδέν . . . ὁ . . . οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν.

PAGE 215

Libanius, *Progymnasmata* [p. 12 d, *Chriae*, ii. 13]:
τὸ γὰρ παρέχον τὴν ἀφορμὴν καὶ τῶν ἀκολουθούντων κομίζεται τὸν λόγον.

PAGE 217

Lysias, *Orations*, xxx [xxxī. 10]:
οὐδενὶ γὰρ οὐδὲν ἐκούσιον δυστύχημα γίγνεται.

PAGE 218

Aelian, *Various History*, Bk. III, chap. xlv:
ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον ἀμύνων· οὐ σ' ἐμίανεν | αἶμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος ἢ πάρος
ἦσθα.

PAGE 220

Plutarch, *Laconian Apophthegms* [xxxiv, p. 233 F]:
'μηδαμῶς' εἶπε 'πρὸς θεῶν, οὐ γὰρ δίκαιον· καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα
καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην.'

PAGE 226

Euripides, *Phoenician Maidens*, 538 [535-8]:
κεῖνο κάλλιον, τέκνον, | ἰσότητά τιμᾶν, ἢ φίλους ἀεὶ φίλοις | πόλεις τε πόλεις συμμάχους
τε συμμάχοις | συνδεῖ.

PAGE 227

Unknown poet [Simonides] in the *Anthology* [X. 105]:
θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα.

Phocylides [111]:
πάντες ἴσον νέκυες.

Lucian, *Dialogues of the Dead* [X. xxv. 2]:
ἰσοτιμία γὰρ ἐν ᾧδου καὶ ὅμοιοι ἅπαντες.

PAGE 228

Dionysius of Halicarnassus, Bk. VII [xli]:
ἀγράφῳ δὲ καὶ ἀνομοθετήτῳ φύσεως δικαίῳ τόδε ἀξιούμεν . . . μήτε πλεῖον ἔχειν ὑμῶν
τὸν δῆμον μήτε μείον.

PAGE 230

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xii:
ἀδελφῶν (ἴσοι γὰρ, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσιν . . .).

PAGE 231

Pindar, *Olympian Odes*, ix [58-9]:
τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν, | μανίαισιν ὑποκρέκει.

Euripides, *Iphigenia in Aulis* [345 f.]:
ἄνδρα δ' οὐ χρεῶν | τὸν ἀγαθὸν πρᾶσσοντα μεγάλα τοὺς τρόπους μεθιστάναι.

Lucian, *De Imaginibus* [xxi]:
οὐδεὶς γὰρ ἂν φθονήσῃε τῷ ὑπερέχοντι, ἣν μετριάζοντα ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασιν αὐτὸν ὀρᾷ.

PAGE 232

Aristotle, *Politics*, Bk. I [ii]:
τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν ἄρχον φύσει . . . τὸ δὲ δυνάμενον ταῦτα τῷ
σώματι ποιεῖν ἀρχόμενον φύσει καὶ δούλον· διὸ δεσπότη καὶ δούλῳ ταῦτο συμφέρει.

PAGE 233

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. iii:

νόμος γὰρ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι τὸν δ' ἐλεύθερον.

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. i [I. ii]:

διό φασιν οἱ ποιηταὶ 'βαρβάρων δ' Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκός', ὡς ταῦτ' οὕτως φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον.

Euripides, *Iphigenia in Aulis* [1400-1]:

βαρβάρων δ' Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους | . . . Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι.

Isocrates, *Panegyric* [184] and *Panathenaic Oration* [163]:

φύσει πολεμίους.

PAGE 235

Plato, *Epistles*, ix [p. 358 A]:

ἐκαστος ἡμῶν οὐχ αὐτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μὲν τι ἢ πατρίδι μερίζεται, τὸ δὲ τι οἱ γεννηθέντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι.

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. II [31]:

ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπαξ ἐνανθρωπήσασαν μὴ παριδεῖν.

Libanius, *Declamations*, xix [xiii. 26]:

ὅταν δὲ τοῦτο εἴπω, ἔλεον λέγω, φιλανθρωπίαν λέγω.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. III, § 4:

συγγενὲς πᾶν τὸ λογικόν, καὶ ὅτι κήδεσθαι μὲν πάντων κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐστί.

Idem, Bk. IV, § 3:

τὰ λογικὰ ζῷα ἀλλήλων ἔνεκεν γέγονε.

PAGE 236

Ephesians, iv. 28:

ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι.

Anonymous Poet in the *Anthology* [XI. 166]:

πλουτεῖν φασὶ σε πάντες, ἐγὼ δὲ σέ φημι πένεσθαι | χρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς . . . | ἂν μετέχης αὐτῶν σύ, σὰ γίνεται· ἂν δὲ φυλάττης | κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια.

PAGE 237

Sophocles, *Oedipus Tyrannus* [314]:

ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἄφ' ὧν | ἔχοι τε καὶ δύναιτο, κάλλιστος πόνων.

Aristotle in Diogenes Laertius, Bk. V [17 and 21]:

οὐ τὸν τρόπον . . . ἀλλὰ τὸν ἀνθρώπον ἡλέησα.

οὐ τῷ ἀνθρώπῳ . . . ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ.

PAGE 238

Plato, *Theages* [p. 122 B]:

συμβουλή ἱερὸν χρῆμα.

Plutarch, *Symposiacs*, Bk. VII, qu. iv:

διὰ μικρολογίαν.

PAGE 239

Theocritus, *Idyls*, xxvi [xxv. 5]:

τὸν γὰρ φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι, | εἴ κεν ὁδοῦ ζαχρεῖον ἀνήνηται τις ὁδότην.

Pythagoras in Diogenes Laertius [VIII. 23]:

φῦτον ἡμέρον μῆτε φθίνειν μῆτε σίνεσθαι.

PAGE 240

Phocylides [24-6]:

ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι καὶ τυφλὸν ὁδήγει. | ναυηγούς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν

ἀδελφος. | χεῖρα πεσόντι δίδου· σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. [140-1]: κτήνος κῆν ἐχθροῖο πῆσῃ καθ' ὁδόν, συνέγειρε' | πλαζόμενον τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον οὐχ ὑπαλύξεις.

Diphilus [frag. 62 Kock]:

ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀραῖς ὃ τι ἐστίν, | εἴ τις μὴ φράσει' ὀρθῶς ὁδόν.

Plutarch, *Cimon* [xvii. i]:

καὶ γὰρ θύραν κόψαντας ἀλλοτρίαν οὐκ εἰσέναι πρότερον ἢ τὸν κύριον κελεύσαι.

PAGE 242

Plutarch, *Lysander* [xxvii. 3]:

ἂν δέ τις Ἀθήναζε διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὅπλα κομίζῃ, μήτε ὄρᾳ τινα Θηβαίων μήτε ἀκούειν.

PAGE 246

Aristotle, *Magna Moralia*, Bk. II, chap. xi [46]:

βεβαιοτάτῃ δ' ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλιῶν ἡ ξενική· οὐ γὰρ ἐστὶν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινὸν ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν, οἷον ἐν τοῖς πολίταις.

Homer, *Odyssey*, Bk. XIX [VI. 207-8]:

πρὸς γὰρ Διὸς εἰσιν ἅπαντες | ξεῖνοί τε πτωχοὶ τε.

Idem, *Odyssey*, Bk. VIII [546]:

ἀντὶ κασιγνήτου ξεινός θ' ἱκέτης τε τέτυκται.

Lucian, *De Dea Syria* [12]:

ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον, οὔτε γὰρ ὄρκια ἐφύλασσον οὔτε ξείνους ἐδέκοντο οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο.

PAGE 247

Periander, in Plutarch, *Convivium* [vi, p. 151 A]:

ἐγὼ τοι . . . ἐπαινῶ καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντας, ὅσοι ξένοις πρῶτον εἶτα πολίταις χρηματίζουσι.

PAGE 248

Euripides, *Medea* [222]:

χρὴ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει.

PAGE 249

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [lvi ff.]:

παρελθὼν τὴν ἀπάντων ἀνθρώπων δικαίωσιν.

PAGE 250

Plutarch, *Pericles* [xxix. 4]:

παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια.

PAGE 252

Dionysius of Halicarnassus, [Bk. II. xxx]:

Ἑλληνικὸν τε καὶ ἀρχαῖον . . . τὸ ἔθος καὶ τρόπων συμπτάντων καθ' οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον.

PAGE 254

Plutarch, *Symposiacs*, Bk. VIII, chap. vii [4]:

μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συνεπιφορτίζειν, ὥς μηδεμίαν σχολὴν μηδὲ ῥαστώνην ἀποδεχομένους.

2 *Corinthians*, viii. 13:

οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος.

Socrates in Xenophon, *Memorabilia of Socrates*, Bk. I [iii. 3]:

καδῶνάμιν δ' ἔρδειν.

PAGE 255

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. ii:

τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον ἢ χαριστέον ἐταίροις, καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον ἢ ἐταίρῳ δοτέον . . . καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον, ἐὰν δ' ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτα ἀποκλιτέον.

Gregory Nazianzen [*De Vita Sua*, ii, p. 16, ed. Colon. 1609]:

ὃν γὰρ τὸ χρηστὸν οὐκ ἐποίησεν ἡμερον, τί δ' ἂν δράσειεν ἄλλο τῶν πάντων ποτέ.

Lucian, in *Anthology* [IX. 120]:

φαῦλος ἀνὴρ πῖθος ἐστὶ τετρημένος, εἰς ὃν ἀπάσας | ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας.

PAGE 256

Themistius, *Orations*, iii [xxii, p. 268 D]:

ὁ Περσικὸς νόμος δίκας εἰσπράττεται ἀχαριστίας, ὅτι μάλιστα ἐμποιεῖ μῖσος ὅπη ἂν ἦ. οὐ δὲ μηδεὶς κολάζει νόμος, ἐνταῦθα περ αὐτῆς μισοῦσι μὲν ἀλλήλους, οὐ δικάζονται δέ, ἀλλὰ κρύπτουσι τὸ ἔχθος.

PAGE 258

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. xv [22]:

συνθήκας . . . ἀκύρων γιγνομένων ἀναιρεῖται ἢ πρὸς ἀλλήλους χρεῖα τῶν ἀνθρώπων.

Euripides, *The Children of Hercules* [890–1]:

χρὴ | ἀψευδὲς εἶναι τοῖσι γενναίοις στόμα.

Arrian, *Epictetus*, Bk. III, chap. ii:

σχέσεις . . . φυσικὰς καὶ ἐπιθέτους.

PAGE 261

Nicolaus of Damascus, *De Moribus Gentium* [frag. 103 b Jacoby]:

ἐὰν δὲ τις ἀσώτῳ δανείσας χρέος ἐλεγχθῇ, στέρεται αὐτοῦ.

PAGE 271

Plutarch, *Brutus* [vi. 5]:

τὴν ὑπὸ τῶν ἀναισχύντως λιπαρούντων ἦτταν, ἣν ἔνιοι δυσωπεῖσθαι καλοῦσιν, αἰσχύστην ἀνδρὶ μεγάλῳ ποιοῦμενος, εἰώθει λέγειν ὡς οἱ μὴ δὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διατεθεῖσθαι.

PAGE 272

Euripides, *Iphigenia in Aulis* [1142]:

αὐτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογούντός ἐστὶ σου.

PAGE 275

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. vii:

καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσιν, ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσιν διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι, τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας.

Solon in Diogenes Laertius, Bk. I [57]:

τῷ ἄρχοντι, ἐὰν μεθύων ληθῇ, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν.

PAGE 276

Attic Law in Dio Chrysostom, *Orations*, xxv (*De Incredulitate*) [Lxxiv. 638 M]:

διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀσθενές.

PAGE 280

Lucian, *The Lover of Lies* [15]:

γελοῖα ποιεῖς . . . ἀπιστῶν ἅπανσιν.

PAGE 281

Homer, *Iliad*, Bk. III [105–6]:

ἄξετε δὲ Πριάμοιο βίην, ὄφρ' ὄρκια τάμνη | αὐτός, ἐπεὶ οἱ παῖδες ὑπερφάλοιοι καὶ ἄπιστοι.

PAGE 284

Heliodorus, *Ethiopia*, Bk. I [29]:

οὐ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτὲ ληστρικός ἔληξε πόλεμος, οὐδὲ ἔνσπονδον ἔσχε τὴν τελευτήν.

PAGE 285

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. V [26]:
ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων προτιμότερον.

PAGE 286

Menander in Stobaeus, *Anthology* [III. ii. 6]:
ἀσυλλόγιστόν ἐστιν ἡ πονηρία.

PAGE 290

Appian of Alexandria, *Mithridatic Wars* [ix. 64]:
οὐ γὰρ συνεγέγραπτο Σύλλας, ἀλλ' ἔργω τὰ λεχθέντα βεβαιώσας ἀπήλλακτο.

PAGE 310

Sophocles, *Oedipus at Colonus* [1188]:
τά τοι κακῶς ἡρμημέν' ἔργα τῷ λόγῳ μηνύεται.

Polybius, Bk. X, chap. xxxix ff. [xliv]:
περὶ πυρρείας καὶ φρυκτωρίας. (Heading of an excerpt from Polybius.)

PAGE 311

Aeschylus, *Agamemnon* [1061]:
σὺ δ' ἀντὶ φωνῆς φράζε καρβάνῳ χερί.

PAGE 313

Plato, *Cratylus* [p. 383 A, B]:
ὀνόματος ὀρθότητά εἶναι ἐκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκνίαν, καὶ οὐ τοῦτο εἶναι ὄνομα
δ' ἂν τινες συνθέμενοι καλεῖν καλῶσι, τῆς αὐτῶν φωνῆς μῦριον ἐπιφθεγγόμενοι, ἀλλὰ
ὀρθότητά τινα τῶν ὀνομάτων πεφυκέναι καὶ Ἑλλήσι καὶ βαρβάροις τὴν αὐτὴν ἅπασιν.
οὐ δύναμαι πεισθῆναι ὡς ἄλλη τις ὀρθότης ὀνόματος ἢ συνθήκη καὶ ὁμολογία . . . οὐ
γὰρ φύσει ἐκάστῳ πεφυκέναι ὄνομα οὐδὲν οὐδενί, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει τῶν ἐθισάντων τε καὶ
καλούντων.

PAGE 314

[*Ibidem*, 422 A]:
ἃ ὥσπερ ἐῖ στοιχεῖα τῶν ἄλλων ἐστὶ καὶ λόγων καὶ ὀνομάτων.

PAGE 316

Plutarch, *Laconian Apophthegms* [xix]:
πρόβατον μὲν αἰεὶ τὴν αὐτὴν φθέγγεται φωνήν, ἄνθρωπος δὲ πολλὰς καὶ ποικίλας, ἕως
ἂν τὸ δόξαν ἐπιτελέσῃ.

Moschus, *Idyls*, i [8-9]:
κακαὶ φρένες, ἐδὺ λάλημα· | οὐ γὰρ ἴσον νοεῖ καὶ φθέγγεται.

Sextus Empiricus, *Against the Mathematicians*, Bk. I, chap. iii [82]:
καὶ μὴν παντοῖαι γίνονται τῶν φωνῶν μεταβολαὶ καὶ πρὸ τοῦ γεγόνاسι καὶ εἰσαῦθις
γενήσονται· φιλομετάβολον γὰρ τί ἐστιν ὁ αἰὼν, οὐκ εἰς φυτὰ μόνον καὶ ζῷα ἀλλὰ καὶ εἰς
ῥήματα.

PAGE 318

Aeschylus, *Choephoroe* [582]:
σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ καὶ λέγειν τὰ καίρια.

PAGE 319

Sophocles, *Trachinian Women* [454]:
ὡς ἐλευθέρῳ ψευδεῖ καλεῖσθαι κῆρ πρόσσεστιν οὐ καλή.

PAGE 320

Aristotle [*Nicomachean Ethics*, IV. xiii]:
καθ' αὐτὸ δὲ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτόν.

Homer, *Iliad*, Bk. IX [312-13]:
ἐχθρὸς γὰρ μοι κείνος ὁμῶς Αἰδῶο πύλῃσιν | ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθη ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ
εἴπη.

PAGE 321

Pindar, *Nemean Odes*, v [30 ff.]:

οὐ τοι ἄπασα κερδίων | φαίνοισα πρόσωπον ἀλάθει· ἀτρεκής· | καὶ τὸ σιγᾶν πολλάκις
ἐστὶ σοφώτατον ἀνθρώπων νοῆσαι.

Sophocles, *Antigone* [495 f.]:

μισῶ γε μέντοι χῶταν ἐν κακοίσι τις | ἄλους ἔπειτα τοῦτο καλλύνειν θέλη.

PAGE 324

Isocrates, *Panathenaic Oration* [240]:

περὶ μὲν συμβολαίων καὶ περὶ πλεονεξίας ἀγωνιζόμενον αἰσχρὸν καὶ πονηρίας οὐ
μικρὸν σημεῖον.

PAGE 325

Theocritus, *Idyls*, xv [40]:

οὐκ ἄξω τυ τέκνον. μορμώ, δάκνει ἵππος.

PAGE 326

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. I [26]:

καλὸν γάρ ποτε καὶ τὸ ψεῦδος ὅταν ὠφελούν τοὺς λέγοντας μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς
ἀκούοντας.

Sophocles, *Philoctetes* [108–9]:

οὐκ αἰσχρὸν ἡγῇ δῆτα τὰ ψευδῆ λέγειν; | οὐκ, εἰ τὸ σωθῆναι γε τὸ ψεῦδος φέρει.

Maximus of Tyre, *Disertations*, 3 [xiii. 3 D]:

οὐδὲν γὰρ σεμνὸν τὸ τάληθῇ λέγειν, εἰ μὴ γίγνοιτο ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ μαθόντος. οὕτω καὶ
ἱατρὸς νοσοῦντα ἐξαπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατοπέδον, καὶ κυβερνήτης ναύτας, καὶ δεινὸν
οὐδέν· ἀλλὰ ἡδὴ καὶ ψεῦδος ὥνησεν ἀνθρώπους, καὶ τάληθές ἐβλαψεν.

PAGE 327

Plato, *Republic*, Bk. III [389 B]:

ψεῦδος, ἀνθρώποις δὲ χρήσιμον ὡς ἐν φαρμάκου εἶδει, δῆλον ὅτι τό γε τοιοῦτον ἱατροῖς
δοτεόν, ιδιώταις δὲ οὐχ ἄπτεόν . . . τοῖς ἀρχουσιν δὲ τῆς πόλεως, εἴπερ τισὶν ἄλλοις,
προσῆκει ψεῦδεσθαι ἢ πολέμιον ἢ πολιτῶν ἕνεκα ἐπ' ὠφελίᾳ τῆς πόλεως, τοῖς δὲ ἄλλοις
πᾶσιν οὐχ ἄπτεόν τοῦ τοιούτου.

PAGE 328

Maximus of Tyre [20. ix e]:

ὦ πάντων ἀνθρώπων ἀπληστότατε· ὅς ἐτλης ἐν νεκροῦ <νεκροῦ> θίγειν δι' ἔρωτα
χρυσοῦ.

PAGE 332

Euripides, *Phoenician Maidens* [471 f.]:

ὁ δ' ἄδικος λόγος | νοσῶν ἐν αὐτῷ φαρμάκων δεῖται σοφῶν.

Pindar, *Nemean Odes*, vii [70–1]:

εὐνυμνον ἐς δίκαν | τρία ἔπεα διαρκέσει.

PAGE 334

Plutarch, *Roman Questions* [xliv]:

πᾶς ὄρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιρκίας.

Lucian, *Phalaris*, I [i]:

ἀνθρώπους μὲν γὰρ ἴσως ἐξαπατῆσαι ῥάδιον, θεὸν δὲ . . . διαλαθεῖν ἀδύνατον.

Demosthenes, *De Falsa Legatione* [lxxi]:

ὅς γὰρ ἂν ὑμᾶς λάθῃ, τοῦτον ἀφίετε τοῖς θεοῖς κολάζειν· ὃν δ' ἂν αὐτοὶ λάβητε, μηκέτ'
ἐκείνοις περὶ τούτου προστάττετε.

Pythagoras [Diodorus, X. ix. 2]:

σπανίως μὲν ὁμνύναι, χρησαμένους δὲ τοῖς ὅρκοις πάντως ἐμμένειν.

Sophocles, *Oedipus at Colonus* [650-1]:

οὔτοι σ' ὕφ' ὄρκου γ' ὥς κακὸν πιστώσομαι. | οὐκουν πέρα γ' ἂν οὐδὲν ἢ λόγῳ φέροις.

PAGE 335

Sophocles, *Antigone*, 269 f. [264 f.]:

ἦμεν δ' ἑτοῖμοι καὶ μύδρους αἶρειν χερσίν, | καὶ πῦρ διέρπειν, καὶ θεοὺς ὀρκωμοτεῖν.

Eusebius in Stobaeus, *Florilegium*, 27 [III. xxvii. 13]:

τὸ εὐόρκους εἶναι . . . καὶ τὸ ἄρχην μὴδ' εὐπετέως ὀμνύναι.

Porphry, *On Abstaining from Animal Food*, Bk. III [16]:

περὶ ἀποχῆς.

Athenaeus, *Banquet of the Learned*, Bk. IX, chap. ii [ix]:

ναὶ μὰ τὴν κράμβην.

PAGE 338

Aelian, *Various History*, Bk. XII, chap. ix:

οὕτω ἐγὼ Τιμησίου τὸν ἐγκέφαλον ἐξαράξαιμι.

Didymus in the Scholiast on Homer, *Iliad*, Bk. I, 234 [in Scholia A]:

ναὶ μὰ τόδε σκήπτρον· ἰστέον δὲ ὅτι διὰ τοῦ σκήπτρου ὀμνυσιν αὐτὸν τὸν ἔφορον τῆς βασιλείας θεόν.

PAGE 339

Lucian, *Pro Lapsu Inter Salutandum* [18]:

οὐ γὰρ τὴν γλώτταν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν γνώμην ἐξετάζειν ἄξιον.

PAGE 343

Dionysius of Halicarnassus, Bk. XI [xi]:

θεοὶ γὰρ ἐπὶ καλαῖς καὶ δίκαιαῖς παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις, οὐκ ἐπ' αἰσχροῖς καὶ ἀδικοῖς.

PAGE 344

Lucian, *Tragopodagra* [271 ff.]:

Μύστης με σιγᾶν ὄρκος οὐκ ἐξ φράσαι, | καὶ λοισθία θνήσκοντος ἐντολὴ πατρός, | ὃς ἔταξε κεῦθειν φαρμάκου μέγα σθένος.

[Plutarch, *Laconian Apophthegms*, p. 236 D]:

οὐκ ᾔμυν τὰν εὐχὰν ἄλλας μείζονος εὐχᾶς δεῖσθαι.

PAGE 346

Aelian, *Various History*, Bk. XII, chap. viii:

πάντα σὺν τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ πράττειν.

PAGE 348

Polyaenus, *Strategemata*, Bk. V [xii. 2]:

τὸν γὰρ πολλοὺς ἐξαπατήσαντα δίκαιον ἂν εἶη καὶ αὐτὸν ἅπας ὁμοίως ἐξαπατηθῆναι.

PAGE 349

Euripides, *Hippolytus* [612]:

ἡ γλῶσσ' ὁμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἄνώματος.

Homer, *Iliad*, Bk. X, line 307:

ἐπίορκον ἐπώμοσε.

PAGE 352

Sophocles, *Antigone* [388 f.]:

βροτοῖσιν οὐδὲν ἔστ' ἄπώμοτον. | ψεύδει γὰρ ἡ 'πίνοια τὴν γνώμην.

Aristotle, *Rhetoric to Alexander*, chap. xviii [xvii]:

ὄρκος δὲ ἔστι μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπώδεικτος.

PAGE 356

Hesiod, *Works and Days*, Bk. II [686]:

χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσιν.

PAGE 357

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. v [viii]:

εἰ οὖν ἡ φύσις μὴδὲν μῆτε ἀτελεῖ ποιεῖ μῆτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκῆναι τὴν φύσιν.

PAGE 359

Diogenes Laertius, Bk. VIII [13]:

κοινὸν δίκαιον ἡμῖν ἐχόντων ψυχῆς. καὶ τότε μὲν ἦν τὸ πρόσχημα· τὸ δ' ἀληθὲς τῶν ἐμψύχων ἀπηγόρευεν ἀπτεσθαι συνασκῶν καὶ συνεθίζων εἰς εὐκολίαν βίου τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εὐπορίστους αὐτοῖς εἶναι τὰς τροφάς, ἄπυρα προσφερομένοις καὶ λιτὸν ὕδωρ πίνουσιν· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ σώματος ὑγίειαν καὶ ψυχῆς ὁξύτητα περιγίνεσθαι.

Lucian, *Somnium* [18]:

ἀλλὰ ἐώρων, ὅτι εἰ μὲν τὰ συνήθη καὶ ταῦτόν τοις πολλοῖς νομίζοιμι, ἥκιστα ἐπισπάσσομαι τοὺς ἀνθρώπους ἐς τὸ θαῦμα, ὅσῳ δ' ἂν ξενίζοιμι, τοσοῦτω σεμνότερος ὦμην αὐτοῖς ἔσεσθαι.

PAGE 362

Porphyrus, *On Abstaining from Animal Food*, Bk. III [xx. 9]:

τὴν πρὸς τὰ θηρία πραότητα μελέτην ἐποιήσαντο τοῦ φιλοανθρώπου καὶ φιλοικτίρμονος.

Phocylides [84 f.]:

μηδὲ τις ὄρνιθας καλιῆς ἅμα πάντας ἐλέσθω, | μητέρα δ' ἐκπρολίποις, ἴν' ἔχῃς αὐτῇσδε νεοσσούς.

PAGE 369

Aristotle, *Politics*, Bk. II, chap. ii [5]:

ὅλως δὲ τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπὸν . . . βέλτιον εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς . . . πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἰδίον τι . . . τὸ χαρίσασθαι καὶ βοηθῆσαι φίλοις ἢ ξένοις ἢ ἐταίροις ἡδιστον· ὃ γίνεται τῆς κτήσεως ἰδίας οὐσης.

Plato, *Laws*, Bk. VIII [p. 843 A]:

ὀρίζοντα φίλιαν τε καὶ ἔχθραν ἔνορκον παρὰ θεῶν.

PAGE 371

Pherecrates [in Athenaeus, VI. 96, p. 268 E, F and 269 B]:

ποταμοὶ μὲν ἀθάρτης καὶ μέλανος ζωμοῦ πλέω | διὰ τῶν στενωπῶν τονθολογούντες ἔρρεον | αὐταῖσι μυστίλαισι καὶ ναστῶν τρύφη | . . . φύσκει δὲ καὶ σίζοντες ἀλλάντων τόμοι | παρὰ τοῖς ποταμοῖσιν ἐξεκχύντ' ἀντ' ὀστράκων. | . . . ὅπται κίχλαι γὰρ εἰς ἀνάβραστ' ἡρτυμένα | περὶ τὸ στόμ' ἐπέτοντ' ἀντιβολοῦσαι καταπιεῖν.

Lucian [really anonymous], *Anthology*, IX. 74:

ἀγρὸς Ἀχαιμενίδου γενόμην ποτέ, νῦν δὲ Μενίππου· | καὶ πάλιν ἐξ ἑτέρου βήσομαι εἰς ἕτερον. | καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔχειν μέ ποτ' ὤφeto, καὶ πάλιν οὗτος | οἶεται· εἰμὶ δ' ὅλως οὐδενός, ἀλλὰ τύχης.

Idem, *Nigrinus* [26]:

ὀλιγοχρόνιοι δεσπόται.

PAGE 380

Hesiod, *Works and Days*, Bk. I [330]:

ὃς τέ τευ ἀφραδίης ἀλιταίνητ' ὄρφανὰ τέκνα.

Plato, *Laws* [XI, p. 927 C]:

παρακαταθήκην εἶναι μεγίστην . . . καὶ ἱερωτάτην.

PAGE 384

Isocrates, *Busiris* [224]:

ἀθανάτῳ δὲ τείχει.

Isocrates, *Panegyric* [118]:

μακρὸν πλοῖον ἐπὶ τάδε Φασήλιδος μὴ καθέλκειν.

PAGE 389

Dio Chrysostom, *Orations* [xxxī. 47]:

ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐθέν ἦπτον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ.

PAGE 397

Aelian, *Varia Historia*, Bk. III, chap. xlv [xlvi]:

ὁ μὴ κατέθου . . . μὴ λάμβανε.

Diogenes Laertius, Bk. I [57]:

ἄ μὴ ἔθου, μὴ ἀνέλη.

PAGE 412

Hesiod, *Works and Days*, Bk. I [343 ff.]:

τὸν δὲ μάλιστα καλεῖν, ὅς τις σέθεν ἐγγύθι ναίει· | εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ' ἐγχώριον ἄλλο
γένηται, | γείτονες ὅζωστοι ἔκιν, ζώσαντο δὲ πηοί. | πῆμα κακὸς γείτων, ὅσπον τ' ἀγαθὸς
μέγ' ὄνειαρ. | ἔμπορέ τοι τιμῆς, ὅς τ' ἔμπορε γείτονος ἐσθλοῦ.

PAGE 422

Plutarch, *Antony* [lviii]:

ἀλλόκοτον γὰρ ἔδοξεν εἶναι καὶ δεινόν, εὐθύνας τινὰ διδόναι ζῶντα περὶ ὧν ἐβουλήθη
γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτήν.

PAGE 425

Euripides, *Alcestis*, lines 1020 ff.:

γυναῖκα τήνδε μοι σῶσον λαβών, | ἕως ἂν ἵππους δεῦρο Θρηκίας ἄγων | ἔλθω, τύραννον
Βιστόνων κατακτανών. | πράξας δ' ὁ μὴ τύχοιμι—νοστήσαιμι γάρ— | δίδωμι τήνδε σοῖσι
προσπολεῖν δόμοις.

PAGE 426

Pindar, *Olympian Odes*, x [106-8]:

πλοῦτος ὁ λαχὼν ποιμένα | ἐπακτὸν ἀλλότριον | θνᾶσκοντι στυγερῶτατος.

PAGE 427

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xiv:

μᾶλλον δ' ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν ἢ τὰ γεννηθέντα ὅτι ἐκ τούτων, καὶ μᾶλλον
συνφκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι.

Isaeus, *Orations*, v [vi. 28]:

ὁ νόμος αὐτὸς ἀποδίδωσι τῷ υἱὲ τὰ τοῦ πατρὸς καὶ οὐδὲ διαθέσθαι ἐξ ὧν ἂν ὦσι
παῖδες γνήσιοι.

οὔτε γὰρ διαθέσθαι οὔτε δοῦναι οὐδενὶ οὐδὲν ἔξεστι τῶν ἑαυτοῦ ἀνευ τῶν θυγατέρων,
ἐάν τις καταλιπὼν γνησίας τελευτᾷ.

Julian, *The Caesars* [p. 334 D]:

παισί τε γὰρ νόμιμον ἐπιτρέπτει τὰς διαδοχάς, καὶ τοῦτο ἅπαντες εὐχονται.

PAGE 431

Aristophanes, *Birds* [1661-6]:

νόθῳ δὲ μὴ εἶναι ἀγχιστεῖαν παίδων ὄντων | γνησίων. ἐὰν δὲ παῖδες μὴ ὦσι γνήσιοι,
τοῖς | ἐγγυτάτῳ γένους μετεῖναι τῶν χρημάτων.

PAGE 434

Homer, *Odyssey*, Bk. VIII [585-6]:

οὐ μὲν τι κασιγνήτοιο χερσίων | γίγνεται ὅς κεν ἑταῖρος ἐὼν πεπνυμένα εἶδῃ.

Euripides, *Orestes* [805-6]:

ὥς ἀνὴρ ὅστις τρόποισι συντακῇ, θυραῖος ὢν | μυρίων κρείσσω δμαίων ἀνδρὶ κεκτῆσθαι
φίλος.

PAGE 435

Hesiod, *Works and Days*, Bk. II [707]:

μηδὲ κασιγνήτῳ ἴσον ποιεῖσθαι ἑταῖρον.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. ii:

εὐεργέτη ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον ἢ ἑταίρω δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχεται.

Isaeus, *Orations*, vi [vii. 30]:

πάντες γὰρ οἱ τελευτήσῃν μέλλοντες πρόνοιαν ποιοῦνται σφῶν αὐτῶν, ὅπως μὴ ἐξεργηώσουσι τοὺς σφετέρους αὐτῶν οἴκους.

PAGE 436

Lucian, *Abdicatus* [18]:

καίτοι γε ἡ φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν.

PAGE 437

Demosthenes, *Against Leptines* [xx. 102]:

ὁ μὲν Σόλων ἔθηκεν νόμον ἐξεῖναι δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ᾧ ἂν τις βούληται, ἐὰν μὴ παῖδες ὥσι γνήσιοι, οὐχ ἴν' ἀποστερήσῃ τοὺς ἐγγυτάτω γένει τῆς ἀγχιστείας, ἀλλ' ἴν' εἰς τὸ μέσον καταθεῖς τὴν ὠφελίαν ἐφάμιλλον ποιήσῃ τὸ ποιεῖν ἀλλήλους εὖ.

Theocritus, *Idyls*, xvi [59]:

χρήματα δὲ ζῶοντες ἀμαλδύνουσι θανόντων.

Aristotle, *Politics*, Bk. V, chap. viii [VIII. xii]:

τὰς κληρονομίας μὴ κατὰ δόσιν εἶναι ἀλλὰ κατὰ γένος . . . οὕτω γὰρ ἂν ὁμαλώτεραι αἱ οὐσίαι εἴεν.

PAGE 441

Libanius, *Declamations*, i [iii. 16]:

οὐ γὰρ ἐν τῷ λαβεῖν ἔστι τὸ δικαίως κεκτηῖσθαι, ἀλλ' . . . τὸ χωρὶς ἐγκλημάτων ἔχειν.

PAGE 448

Isocrates, *Archidamus* [26]:

ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἔκειν' ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινάς, ἂν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῶας ἀπαντες εἶναι νομίζουσιν.

PAGE 449

Euripides, *Helena* [903 ff.]:

μισεῖ γὰρ ὁ θεὸς τὴν βίαν, τὰ κτητὰ δὲ | κτᾶσθαι κελεύει πάντας οὐκ ἐς ἀρπαγᾶς. | [ἐατέος δ' ὁ πλοῦτος ἀδικὸς τις ὢν.] | κοινὸς γάρ ἐστιν οὐρανὸς πᾶσιν βροτοῖς | καὶ γὰρ, ἐν ᾗ χρὴ δώματ' ἀναπληρουμένους | τάλλότηρια μὴ σχεῖν μηδ' ἀφαιρεῖσθαι βίᾳ.

PAGE 452

Diogenes the Cynic in Diogenes Laertius, Bk. VI [54]:

τὸν μὲν κεκλομέναι, τὸν δὲ μὴ ἀπολωλέκεναι.

PAGE 458

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. viii:

ἡ πάντα συνέχει . . . ὅτι δ' ἡ χρεῖα συνέχει ὥσπερ ἐν τι ὄν, δηλοῖ ὅτι ὅταν μὴ ἐν χρεῖᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἡ ἀμφοτέροι ἢ ἄτερος, οὐκ ἀλλάττονται.

PAGE 460

Plutarch, *Romulus* [xiii. 6]:

τὸ λαμβάνειν χρήματα τοὺς δυνατοὺς παρὰ τῶν ταπεινοτέρων αἰσχρὸν ἐνομίσθη καὶ ἀγεννές.

PAGE 461

Plato, *Euthydemus* [p. 304 v]:

τὸ γὰρ σπάνιον . . . τίμιον, τὸ δὲ ὕδωρ εὐωνότατον, ἄριστον ὄν.

Sextus Empiricus, *Pyrrhoneia*, Bk. I, chap. xiv [143]:

τὰ μὲν σπάνια τίμια εἶναι δοκεῖ, τὰ δὲ σύντροφα ἡμῖν καὶ εὐπορα οὐδαμῶς.

PAGE 463

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. vii [xi]:

εἰσὶ δὲ τεχνικώταται μὲν τῶν ἐργασιῶν ὅπου ἐλάχιστον τύχης, βαναυσόταται δ' ἐν αἷς τὰ σώματα λωβῶνται μάλιστα, δουλικώταται δὲ ὅπου τοῦ σώματος πλείεσται χρήσεις, ἀγεννέσταται δὲ ὅπου ἐλάχιστον προσδεῖ ἀρετῆς.

PAGE 464

Libanius, *Declamations*, xli [xlviii. 29]:

ὥρεά δὲ πᾶσα τῇ τοῦ λαμβάνοντος ἡδονῇ κρίνεται.

PAGE 466

Plutarch, *Cato the Elder* [iv. 4]:

μηδὲν εὖνον εἶναι τῶν περιττῶν, ἀλλ' οὐ τις οὐ δεῖται, κἂν ἄσσαρίου πιπράσκηται, πολλοῦ νομίζειν.

PAGE 467

Polybius, *Excerpta Peiresciana* [XXXII. xiii. 10 f.]:

τοιαύτη τίς ἐστι καὶ τηλικαύτη περὶ πάντας ἅμα μὲν ἀκρίβεια περὶ τὸ διάφορον, ἅμα δὲ λυσιτέλεια περὶ τὸν χρόνον.

PAGE 468

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. viii [v. 14]:

ὕπερ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητῆς ἔσθ' ἡμῖν· δεῖ γὰρ τοῦτο φέρωντι εἶναι λαβεῖν.

Idem, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. i:

πεπόρισται κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα, καὶ πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτω μετρεῖται.

Idem, *Rhetoric*, Bk. II, chap. xvi [i]:

ὁ γὰρ πλοῦτος οἷον τιμῇ τις τῆς ἄξιας τῶν ἄλλων, διὸ φαίνεται ὧνια ἅπαντα εἶναι αὐτοῦ.

PAGE 470

Plato, *Hipparchus* [p. 231 D]:

ἐὰν τις χρυσοῦ σταθμὸν ἤμισυν ἀναλώσας διπλάσιον λάβῃ ἀργυρίου . . . ἀντὶ δωδεκάστασιῦ γὰρ διστάσιον αὐτῷ καθίσταται τὸ χρυσίον.

PAGE 481

Euripides, *Cyclops*, line 137:

φῶς γὰρ ἐμπολήμασιν πρέπει.

Plato, *Laws*, Bk. XI [p. 917 c]:

ἐπαινος δὲ ὄρκος τε περὶ παντὸς τοῦ πωλουμένου ἀπέστω.

PAGE 484

Xenophon, *Greek History*, Bk. III [ii. 31]:

γνόντες μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίαν πριαμένους ἢ βίαν ἀφελομένους παρὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν.

PAGE 486

Xenophon, *Memorabilia*, Bk. II [x. 4]:

οἱ μέντοι ἀγαθοὶ οἰκονόμοι, ὅταν τὸ πολλοῦ ἄξιον μικροῦ ἐξῇ πρίασθαι, τότε φασὶ δεῖν ὠνεῖσθαι.

Diogenes Laertius [I. 105]:

ὠρισμένον . . . τόπον εἰς τὸ ἀλλήλους ἀπατᾶν καὶ πλεονεκτεῖν.

PAGE 494

Homer, *Iliad*, Bk. VII, 482 ff. [472 ff.]:

εὐθεν ἄρ' οἰνίζοντο κάρη κομόωντες Ἀχαιοί, | ἄλλοι μὲν χαλκῶ, ἄλλοι δ' αἰθωνίαι σιδήρῳ, | ἄλλοι δὲ ῥίνοϊς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν, | ἄλλοι δ' ἀνδραποδέεσσι.

PAGE 495

Homer, *Iliad*, Bk. IX [122]:

δέκα δὲ χρυσοῖο τάλαντα.

Homer, *Odyssey*, Bk. VIII [393]:

χρυσοῖο τάλαντον . . . τιμήεντος.

Homer, *Odyssey*, Bk. XIII [11]:

χρυσὸς πολυδαίδαλος.

Homer, *Iliad*, Bk. VI. [236]:

ἐκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Didymus on *Iliad*, Bk. VI, line 236; ἄλφεσβοιοι [Scholia A]:

PAGE 496

Maximus of Tyre, *Dissertations*, xxiii [39, 1c]:

συμμετρήσασθαι τῷ καιρῷ καὶ μὴ τῇ ἀξίᾳ τῶν ὀπλων τὴν ἀπαλλαγὴν.

PAGE 497

Plato, *Law*, Bk. XI [p. 915 D, E]:

μηδ' ἐπὶ ἀναβολῇ πράσιν μηδὲ ὦνὴν ποιεῖσθαι μηδενός.

PAGE 500

Heraclides, *De Politis* [in Aristotle's frag. DCXI. 12]:

πωλεῖν δὲ γῆν Λακεδαιμονίοις αἰσχρὸν νενόμισται. τῆς ἀρχαίας μοίρας οὐδὲ ἕξεστι.

PAGE 501

Sophocles, *Antigone* [1055]:

τὸ μαντικὸν γὰρ πᾶν φιλάργυρον γένος.

PAGE 503

Strabo, Bk. XVII [xiii, p. 798]:

μονοπωλείας.

Apollonius of Tyana in Philostratus, Bk. I, chap. xii [I. xv]:

ἡ γῆ πάντων μήτηρ, δικαία γάρ, ὑμεῖς δὲ ἄδικοι ὄντες πεποιθήσθε αὐτὴν αὐτῶν μόνον μητέρα.

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. vii [xi]: ἑλαιουργείων.

PAGE 504

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. 1:

τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι ἐστίν, τοῦ προῖέμενου ἢ τοῦ προλαβόντος; ὁ γὰρ προῖέμενος ἔοικ' ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. 1:

ὁμοιον γὰρ τῷ μηδὲν γίνεσθαι, ὅταν οὐ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ.

PAGE 507

Euripides, *Hippolytus* [921-2]:

δεινὸν σοφιστὴν εἶτας, ὅστις εὖ φρονεῖν | τοὺς μὴ φρονούντας δυνατός ἐστ' ἀναγκάσαι.

Libanius, *Declamations*, xxix [i. 143]:

ἔστι . . . βιαιότερον καὶ μᾶλλον ἰσχυρὸν μαθήσεως φύσις.

Aeschines in Diogenes Laertius [II. 62]:

ἐμίσθους δ' ἀκροάσεις ποιεῖσθαι.

PAGE 509

Plutarch, *Greek Questions* [liii]:

ἡ ὅπως ἀποστεροῦντες ἔνοχοι τοῖς βίαιοις ὦσι καὶ μᾶλλον κολάζωνται;

PAGE 511

Plutarch, *De Vitando Aere Alieno* [v, p. 829 c]:

Πέρσαι γε τὸ ψεύδεσθαι δεύτερον ἡγοῦνται τῶν ἀμαρτημάτων, πρῶτον δὲ τὸ ὀφείλειν ὅτι καὶ τὸ ψεύδεσθαι τοῖς ὀφείλουσι συμβαίνει πολλάκις.

PAGE 514

Pindar, *Olympian Odes*, x [9 ff.]:

ἔκαθεν γὰρ ἐπελθὼν ὁ μέλλων χρόνος | ἔμὸν καταίσχυνε βαθὺ χρέος. | ὁμως δὲ λῦσαι δυνατὸς ὁ|ξεῖαν ἐπιμομφάν τόκος θνα|τῶν.

PAGE 515

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. vii [x]:

ἡ ὀβολοστατική . . . ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα ἐκ νομίσματος.

PAGE 516

Appian, *Civil Wars*, Bk. I [liv]:

ὥς κατηλικὸν καὶ βαρὺ τοῖς πένησι καὶ δύσერი καὶ ἐχθροποῖόν. . . ὥς ἀπατηλὸν τε καὶ φιλοψευδές.

PAGE 519

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xvi:

ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλεῖον λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλεῖον.

PAGE 521

Isocrates, *Areopagiticus* [23]:

ἐν μὲν γὰρ τῇ κληρώσει τὴν τύχην βραβεύσειν.

Callimachus, *Hymn to Zeus* [62-3]:

ἐπ' ἰσαίῃ γὰρ ἔοικε | πῆλασθαι.

Philostratus, *Life of Apollonius of Tyana*, Bk. III, chap. ix [30]:

κλήρῳ . . . ὅς προνοεῖ οὐδέν, καὶ γὰρ ἂν καὶ τῶν φαυλοτέρων τις αἰρεθείη ὑπὸ τοῦ κλήρου.

PAGE 528

Homer, *Odyssey*, Bk. VIII [351]:

δειλαὶ τοι δειλῶν γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάσθαι.

PAGE 529

Chilon [in Diogenes Laertius, I. 73]:

ἐγγύα, πέρα δ' ἄτα.

PAGE 530

Andocides, *On the Mysteries* [Orations, i. 44]:

καταλιπόντες τοὺς ἐγγυητάς, οὓς ἔδει (ἐν) τοῖς αὐτοῖς ἐνέχεσθαι ἐν οἷσπερ οὓς ἡγγυήσαντο.

PAGE 542

Themistius, *Orations*, iv [xxiii, p. 286 c]:

τοῦ ὀνόματος ὥσπερ νομίσματος μετέπεσεν ἡ δύναμις κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους.

PAGE 548

Homer, *Iliad*, Bk. IV, line 13:

ἀλλ' ἦτοι νίκη μὲν ἄρηϊφίλου Μενελάου.

PAGE 552

Polybius [XXXVI. iv]:

τὴν τ' ἐλευθερίαν καὶ τοὺς νόμους, ἔτι δὲ τὴν χώραν ἄπασαν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπαρχόντων κτῆσιν καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν.

PAGE 553

Lucian, *The Tyrannicide* [xi]:

διαφέρει δέ . . . τί ἢ αὐτὸν ἀνελεῖν ἢ τοῦ θανάτου παρασχεῖν τὴν αἰτίαν;

PAGE 554

Plutarch, *Pericles* [xxx]:

κωλύοντα καθελεῖν τὸ πινάκιον ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτύγχανεν . . . 'σὺ δὲ μὴ καθέλῃς, ἀλλὰ στρέψον εἰσὼ τὸ πινάκιον· οὐ γὰρ ἔστι νόμος ὁ τοῦτο κωλύων.'

PAGE 556

Epimenides the Cretan [best known from St. Paul's citation in *Titus*, i. 12]:

Κρήτες ἀεὶ ψεύσται.

PAGE 557

Xenophon, *The Cavalry Commander* [ix. 1]:

γράφαι δὲ πάντα ὅποσα δεῖ ποιεῖν οὐδὲν μᾶλλον οἶόν τέ ἐστιν ἢ τὰ μέλλοντα πάντα εἰδέναι.

PAGE 560

Euripides, *Medea* [743-4]:

ἐμοὶ τε γὰρ τὰδ' ἐστὶν ἀσφαλέστατα, | σκῆψίν τιν' ἔχθροῖς σοῖς ἔχοντα δεικνύναι.

PAGE 563

Aristotle, *Politics*, Bk. III, chap. vi [ix]:

σχεδὸν δ' οἱ πλείστοι κριταὶ φαῦλοι περὶ τῶν οἰκείων.

Plutarch, *How to Tell a Flatterer from a Friend* [i, p. 48 F]:

αὐτὸς αὐτοῦ κόλαξ ἕκαστος ὢν πρῶτος καὶ μέγιστος.

PAGE 564

Aristotle, *Politics*, Bk. IV, chap. xii:

πανταχοῦ δὲ πιστότατος ὁ δαιτητής, δαιτητής δ' ὁ μέσος.

Lucian, *Abdicatus* [11]:

οἷς γὰρ ἔξῃν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τούτους τις αὐθαίρετος εἴλετο, στέργειν ἐστὶ δίκαιος τοῖς ἐγνωσμένοις.

PAGE 567

Isaeus, *Orations*, vii [viii. 6]:

τεκμηρίοις ἃ κρείττω τῶν μαρτυριῶν ἐστίν.

PAGE 568

Lucian, *Asinus* [5]:

δοῦλοι γὰρ τὰ δεσποτῶν ἐπίστανται καὶ καλὰ καὶ αἰσχρά.

Aristotle, *Politics*, Bk. II, chap. vi [viii]:

ἂν πλῆθός τι παράσχηται μαρτύρων ὁ διώκων τὸν φόνον τῶν αὐτοῦ συγγενῶν, ἔνοχον εἶναι τῷ φόνῳ τὸν φεύγοντα.

PAGE 569

Lucian, *De Domo* [20]:

ὧτα γὰρ τυγχάνει ἔοντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν.

PAGE 572

Dio Chrysostom, *Orationes, De Pulchritudine* [xxi. 3]:

κάλλιστον . . . εἶδος ἐν τοῖς ἄρρεσι τὸ θῆλυ, ἐν δ' αὖ ταῖς θηλείαις τοῦναντίον.

PAGE 575

Nicolaus of Damascus, *De Moribus Gentium*, says of the Limyrians:

τὰ μέντοι γενόμενα τέκνα διακρίσθαι κατὰ τὰς ὁμοιότητας.

[Pufendorf highly condenses this from Stobaeus, *Anthology*, IV. ii. 25; it is given also in Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, under Nikolaos von Damaskos F 193 d]:

Λιβύρνιοι κοινὰς τὰς γυναῖκας ἔχουσι καὶ τὰ τέκνα ἐν κοινῷ τρέφουσι μέχρι ἐτῶν πέντε· εἴτα τῷ ἑκτῷ συνενέγκαντες ἅπαντα τὰ παιδιά τὰς ὁμοιότητας πρὸς τοὺς ἀνδρας εἰκόζουσι

καὶ ἐκάστωι τὸν ὅμοιον ἀποδιδόασι πατρί· ἀφ' ἧς δ' ἂν ἀπολάβῃ τὸ παιδίον, ἕκαστος υἱὸν ὑπολαμβάνει.

Theocritus, *Idyls*, xvii [44]:

τέκνα δ' οὐ ποτεοικότα πατρί.

PAGE 576

Plato, *Laws*, Bk. XI [p. 930 c]:

παίδων δὲ ἱκανότης ἀκριβὴς ἄρρην καὶ θήλειαν.

Pollux, Bk. III [48]:

ἀγαμίου δίκαι . . . καὶ ὀπιγαμίου.

Phocylides [175 f.]:

μὴ μείνης ἀγάμος, μὴ πῶς νώνυμνος ὀλῃαι· | δὸς τι φύσει καὐτός· τέκε δ' ἔμπαλιν, ὥς ἐλοχεύθης.

PAGE 577

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. VII [VIII. 17]:

Περσῶν γὰρ βασιλείαις αὐλαῖς ὀφθαλμοὶ καὶ ἄκοαί τὸ εὐνούχων γένος, οὐ παίδων, οὐ συγγενείας, τὸ πιστὸν τῆς εὐνοίας μετασπώσης ἀλλὰ μόνου τοῦ πιστεύσαντος ἀναρτώσης.

Heliodorus, *ibidem*, Bk. IX [xxv]:

ἔχει τι ζηλότυπον . . . τὸ εὐνούχων γένος· ὧν γὰρ ἀπεστέρηται τούτων εἰς κώλυμα τοῖς ἄλλοις προβέβληται.

PAGE 578

Philostratus, *Life of Apollonius of Tyana*, Bk. VIII, chap. iii [vii]:

ἐραστήν τοῦ μὴ ἔρξιν.

PAGE 579

Unknown Poet in *Anthology*, Bk. I [IX. 133]:

εἴ τις ἄπαξ γήμας πάλι δεύτερα λέκτρα διώκει, | ναυηγὸς πλώει δις βυθὸν ἀργαλέον.

Henricus Stephanus [*Epigrammata Graeca, selecta ex Anthologia*, p. 296, Barbeyrac's note]:

ὅστις ἄπαξ γήμας, πάλι δεύτερα λέκτρα διώκει, | οὐχ οὗτος μομφῆς ἄξιος οὐδεμιῆς. | εἰ κακὴ ἡ πρώτη, τάχα δευτέρῃ οὐ κακὴ ἔσται. | εἰ δ' ἀγαθὴ, ἀγαθὴν ἐλπίδα καὶ τότε ἔχοι.

Euripides, *Iphigeneia among the Taurians* [57]:

στῦλοι γὰρ οἶκων παῖδές εἰσιν ἄρσενες.

Aristotle, *Politics*, Bk. II, chap. vii [ix]:

τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας ἀτελεῖ πάντων.

PAGE 581

Michael Glycas, *Annals*, Pt. II [p. 270 ed. Bonn.]:

παρ' Ἀγίλαίσις αἱ γυναῖκες αὐθεντοῦσι τῶν ἀνδρῶν καὶ πορνεύουσιν ὥς βούλονται, μὴ ζηλοτυπούμεναι παρὰ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, γεωργίαν δὲ καὶ οἰκοδομίαν καὶ πάντα τὰ ἀνδρῶν πράττουσιν.

PAGE 582

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. VII [v. 56]:

οὔτε ὀσιώτερον χωρίον ἐν ἀνθρώποις . . . οὔτε οἰκειότερόν ἐστιν οὐδέν.

PAGE 583

Lysias, *Orations*, i [6]:

ἡγούμενος ταύτην οἰκειότητα μεγίστην εἶναι.

Demosthenes, *Against Neaera* [122]:

ἔχομεν . . . τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν.

Herodotus, Bk. I [viii]:

σκοπέειν τινὰ τὰ ἑωυτοῦ.

PAGE 584

Demosthenes, *Against Neaera* [52]:

ἄτιμος.

Euripides, *Hippolytus* [465 f.]:

ἐν σοφοῖσι γὰρ | τὰ δ' ἐστὶ θνητῶν, λανθάνειν τὰ μὴ καλὰ.

PAGE 589

Plutarch, *Lycurgus* [xv. 6 f.]:

τὴν κενὴν καὶ γυναικῶδη ζηλοτυπίαν . . . φυσικῶς καὶ πολιτικῶς.

PAGE 590

Plutarch, *Solon* [xx]:

ἐπικλήρω.

Aristotle, *Politics*, Bk. VII, chap. xvi (21) [12]:

περὶ δὲ τῆς πρὸς ἄλλην καὶ πρὸς ἄλλον, ἔστω μὲν ἀπλῶς μὴ καλὸν ἀπτόμενον φαίνεσθαι μηδαμῇ μηδαμῶς, ὅταν ἦ καὶ προσαγορευθῇ πόσις.

PAGE 591

Diogenes Laertius [II. 26], of Socrates:

διὰ τὸ λειπανδρεῖν συναυξῆσαι τὸ πληθὺς, . . . γαμεῖν μὲν ἀσπὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας.

Socrates, *Ecclesiastical History*, Bk. IV, chap. xxvi [xxx1]:

δύο νομίμους ἔχειν γυναῖκας.

PAGE 592

Herodotus, Bk. III [lxix]:

ἐν περιτροπῇ γὰρ δὴ αἱ γυναῖκες φοιτέουσι Πέρσῃσι.

PAGE 593

Euripides, *Suppliants* [40-1]:

πάντα γὰρ δι' ἀρσένων | γυναικὶ πράσσειν εἰκός, αἵτινες σοφαί.

PAGE 595

Euripides, *Andromacha* [464 ff.]:

οὐδέποτε δίδυμα λέκτρον ἐπαινέσω βροτῶν | οὐδ' ἀμφιμάτορας κόρους, | ἔριδας οἴκων δυσμενεῖς τε λύπας. | μίαν μοι σπεργέτω πόσις γάμοις | ἀκοινῶν|νητον ἀνδρὸς εὖναι.

Euripides, *Electra* [1035 ff.]:

μῶρον μὲν οὖν γυναῖκες, οὐκ ἄλλως λέγω· | ὅταν δ', ὑπόντος τοῦδ', ἀμαρτάνῃ πόσις | τᾶνδον παρώσας λέκτρα, μιμῆσθαι θέλει | γυνὴ τὸν ἄνδρα χᾶτερον κτᾶσθαι φίλον.

PAGE 597

Plutarch, *Amatorius* [xxiii, p. 769 A]:

τόν τε Σόλωνα μαρτυρεῖ γεγονέναι τῶν γαμικῶν ἐμπειρότατον νομοθέτην, κελεύσαντα μὴ ἔλαττον ἢ τρίς κατὰ μῆνα τῇ γαμετῇ πλησιάζειν, οὐχ ἡδονῆς ἕνεκα . . . ἀλλ' ὥσπερ αἱ πόλεις διὰ χρόνου σπονδὰς ἀνανεοῦνται πρὸς ἀλλήλας, οὕτως ἄρα βουλόμενον ἀνανεοῦσθαι τὸν γάμον ἐκ τῶν ἐκάστοτε συλλεγομένων ὀχλημάτων ἐν τῇ τοιαύτῃ φιλοφροσύνῃ.

PAGE 598

Plutarch, *Solon* [xx]:

εἰς τοῦτο δὲ συντελεῖ . . . τὸ τρίς ἐκάστου μηνὸς ἐντυγχάνειν πάντως τῇ ἐπικλήρῳ τὸν λαβόντα. καὶ γὰρ εἰ μὴ γένοντο παῖδες, ἀλλὰ τιμὴ τις ἀνδρὸς αὕτη πρὸς σώφρονα γυναῖκα, καὶ φιλοφροσύνη πολλὰ τῶν συλλεγομένων ἐκάστοτε δυσχερῶν ἀφαιρούσα, καὶ ταῖς διαφοραῖς οὐκ ἔωσα παντάπασι ἀποστραφῆναι.

Diogenes Laertius [VIII. 21]:

τοὺς μὴ θέλοντας συνεῖναι ταῖς ἑαυτῶν γυναῖξι.

Aristotle, *Economics*, Bk. I, chap. iv:

ἀδικία δὲ ἀνδρὸς αἱ θύραζε συνουσίαι γιγνόμεναι.

PAGE 599

Homer, *Iliad*, Bk. IX [341-2]:

ὅς τις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων | τὴν αὐτοῦ φιλεῖ καὶ κήδεται.

Semonides [*Iamb.* 6]:

γυναικὸς οὐδὲν χρῆμ' ἀνὴρ ληΐζεται | ἐσθλῆς ἄμεινον οὐδὲ ῥίγιον κακῆς.

Euripides, *Orestes* [602 ff.]:

γάμοι δ' ὅσοις μὲν εὖ καθεστᾶσιν βροτῶν, | μακάριος αἰὼν· οἷς δὲ μὴ πίπτουσιν εὖ, | τὰ τ' ἔνδον εἰσὶ τὰ τε θύραζε δυστυχεῖς.

PAGE 600

Plutarch, *Romulus* [xxii]:

ἐπὶ φαρμακείᾳ καὶ τέκνων ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν.

PAGE 606

Libanius, *Progymnasmata* [*Chbria*, i. 10]:

ὁ δὲ πολλοὺς καὶ καλοὺς μελετήσας λόγους καὶ τὰ ὄντα ἄρας καὶ τὰ οὐκ ὄντα προσθεῖς ῥᾶστα συνάπτει τὰ γένη.

PAGE 607

Euripides, *Electra* [921 ff.]:

ἴστω δ', ὅταν τις διολέσας δάμαρτά του | κρυπταῖσιν εὐναῖς εἴτ' ἀναγκασθῇ λαβεῖν, | δύστηνός ἐστιν, εἰ δοκεῖ τὸ σωφρονεῖν | ἐκεῖ μὲν αὐτὴν οὐκ ἔχειν, παρ' οἷ δ' ἔχειν.

Euripides, *Andromacha*, line 674 [675-6]:

τῷ μὲν ἔστιν ἐν χεροῖν μέγα σθένος, | τῇ δ' ἐν γονεῦσι καὶ φίλοις τὰ πράγματα.

PAGE 609

Herodotus, Bk. I [viii]:

ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή.

PAGE 610

Plato in Diogenes Laertius, Bk. III [86]:

κατὰ ἔθη γινόμενος . . . τὸ μὴ γυμνὸν πορεύεσθαι εἰς τὴν ἀγοράν.

PAGE 616

Theocritus, *Idyls*, xvii [130-1]:

ἐκ θυμοῦ στέργοισα κασίγνητόν τε πόσιν τε. | ὧδε καὶ ἀθανάτων ἱερὸς γάμος ἐξετελέσθη.

Plutarch, *Themistocles* [xxxii]:

οὐκ ὦν ὁμομήτριος.

Demosthenes, *Against Eubulides* [xx]:

ἀδελφὴν γὰρ ὁ πάππος οὐμὸς ἐγῆμεν οὐχ ὁμομητρίαν.

Phocylides [182]:

μηδὲ κασίγνητης ἐς ἀπότροπον ἐλθέμεν εὐνήν.

Ocellus Lucanus, *De Natura Universi*, chap. iv [12]:

μήτε μητρὶ συγγίνεσθαι μήτε θυγατρὶ . . . μήτε ἐν φανερῷ τόπῳ.

Euripides, *Andromacha*, lines 173 ff.:

τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος | πατὴρ τε θυγατρὶ παῖς τε μητρὶ μίγνυται | κόρη τ' ἀδελφῷ . . . | καὶ τῶνδ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος.

PAGE 617

Sextus Empiricus, *Pyrrhoneiae*, Bk. I, chap. xiv [152]:

παρ' Αἰγυπτίοις δὲ τὰς ἀδελφὰς γαμοῦσιν, ὃ παρ' ἡμῖν ἀπείρηται νόμῳ.

Idem, Bk. III, chap. xxiv [205]:

ἄθεσμόν τέ ἐστι παρ' ἡμῖν μητέρα ἢ ἀδελφὴν ἰδίαν γαμεῖν.

Phocylides [179 f.]:

μητρειῆς μὴ ψαῦε τὰ δεύτερα λέκτρα γονῆος· | μητέρα δ' ὡς τίμα τὴν μητέρος ἱχνια
βᾶσαν.

Plutarch, *Demetrius* [xxxviii]:

εἰ δ' ἡ γυνὴ τῷ μὴ νενομισμένῳ δυσκολαίνει, παρακαλεῖν τοὺς φίλους ὅπως διδάσκωσιν
αὐτὴν καὶ πείθωσι καλὰ καὶ δίκαια τὰ δοκοῦντα βασιλεῖ μετὰ τοῦ συμφέροντος ἡγεῖσθαι.

PAGE 618

Appian, *Syrian Wars* [x. 59]:

ἀθεμιστίαν τοῦ πάθους.

Andocides, *Orations*, i [124]:

καὶ συνῶκει ὁ πάντων σχετλιώτατος ἀνθρώπων τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ.

PAGE 619

Euripides, *Medea* [76]:

παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδεμάτων.

PAGE 621

Euripides, *Medea* [250–1]:

ὥς τρις ἂν παρ' ἀσπίδα | στήναι θέλοιμ' ἂν μᾶλλον ἢ τεκεῖν ἄπαξ.

Euripides, *Orestes* [552 ff.]:

πατὴρ μὲν ἐφύτευσέν με, σὴ δ' ἔτικτε παῖς, | τὸ σπέρμ' ἄρουρα παραλαβοῦς' ἄλλου
πάρ᾽· | ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἶη ποτ' ἂν. | ἐλογισάμην οὖν τῷ γένους ἀρχηγέτῃ |
μᾶλλον με φῦναι τῆς ὑποστάσης τροφάς.

PAGE 622

Euripides, *Alcectis* [666 ff.]:

τέθνηκα γὰρ δὴ τοῦπὶ σέ· εἰ δ' ἄλλου τυχῶν | σωτῆρος αὐγὰς εἰσορῶ, κείνου λέγω |
καὶ παῖδά μ' εἶναι καὶ φίλον γηροτρόφον.

Libanius, *Orations*, xiii [xx. 43]:

ὅστις ἀνθρώπον ποταμοῦ ῥύμης ἐξήρπασε, πατὴρ ἂν εἰκότως εἶναι τοῦ σεσωσμένου
δοκοίη.

PAGE 626

Plutarch, *The Education of Children* [vii, p. 4 c]:

πηγὴ γὰρ καὶ ρίζα καλοκαγαθίας τὸ νομίμου τυχεῖν παιδείας.

Plato, *Laws*, Bk. VII [p. 808 d]:

πάντων θηρίων ἐστὶ δυσμεταχειριστότατον.

Libanius, *Declamations*, xx [ix. 6]:

μέγα ταῖς ψυχαῖς ἡ παιδείσεως ἀγαθόν.

Anonymous Poet [Menander, *Monostichoi*, 96 and 557]:

γράμματα μαθεῖν δεῖ καὶ μαθόντα νοῦν ἔχειν. | ὥς οὐδὲν ἡ μάθησις, ἂν μὴ νοῦς παρῇ.

PAGE 627

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [xvi]:

κτείνειν γὰρ οὐδένα τῶν ἐκγονῶν ἡξίου, ἄγους οὐδενὸς ἔλαττον τοῦτο τιθέμενοι.

PAGE 628

Sophocles, *Oedipus at Colonus* [508–9]:

τοῖς τεκοῦσι γὰρ | οὐδ' εἰ πονεῖ τις, δεῖ πόνου μνήμην ἔχειν.

Libanius, *Declamations*, xx [ix. 43]:

οὐ γὰρ τὸ παρ' ἐμοῦ σε γεγονέναι δύναται λυθῆναι νόμῳ.

Euripides, *Ion* [1535–6]:

καὶ γὰρ ἂν φίλος φίλῳ | δοίη τὸν αὐτοῦ παῖδα δεσπότην δόμων.

PAGE 630

Oppian, *On Fishing*, V [89]:

πατρι δὲ γηράσκοντι νέον σθένης υἱὲς ἕασιν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xvi:

τοὺς γονεῖς οὐδεὶς γὰρ τὴν ἀξίαν ποτ' ἂν ἀποδοίη, εἰς δύναμιν δὲ ὁ θεραπεύων ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ.

Arrian [*Anabasis of Alexander*], Bk. VII [xii]:

βαρὺ δὴ τὸ ἐνοίκιον τῶν δέκα μηνῶν εἰσπράττεσθαι αὐτοῦ τὴν μητέρα.

PAGE 631

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xiii:

αἴτιος γὰρ τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου, καὶ τροφῆς καὶ παιδείας.

Plato, *Crito* [p. 45 D]:

ἡ γὰρ οὐ χρὴ ποιεῖσθαι παίδας ἢ συνδιαταλαίπωρεῖν καὶ τρέφοντα καὶ παιδεύοντα.

Plato, *Theages* [p. 121 C]:

ἐμοὶ ἢ τοῦ ὑέος τουτουί, εἴτε φυτεῖαν εἴτε παιδοποιῖαν δεῖ αὐτὴν ὀνομάζειν, πάντων ῥάσθη γέγονεν, ἡ δὲ τροφή δύσκολός τε καὶ ἀεὶ ἐν φόβῳ περὶ αὐτοῦ δεδιότι.

Ibidem, [p. 127 D]:

οὐκ οἶδα ὑπὲρ οὗτου ἂν τις νοῦν ἔχων μᾶλλον σπουδάζοι, ἢ ὑπὲρ ὑέος αὐτοῦ, ὅπως ὡς βέλτιστος ἔσται.

Euripides, *Hecuba* [600-1]:

ἔχει . . . τὸ θρεφθῆναι καλῶς | διδάξιν ἐσθλοῦ.

PAGES 633-4

Sopater (see footnote in translation):

ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτο' ἂν δικαστὴς ὁ πατήρ, τοῦτο προέταξεν.

PAGE 634

Libanius, *Declamations*, xxxiii [xxxix. 36]:

μὴ γὰρ ἱκανὸν οἶσθε . . . δεσμὸν εἶναι τὴν φύσιν, ἀλλὰ κρατεῖ μὲν ὡς τὰ πολλὰ, ὅταν δὲ τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς ἔρρωμενέστερα γένηται, διακόπτεται καὶ ὁ πατήρ ἄλλο τι φαίνεται τοῦ τῆς ψυχῆς ἀναγκάζοντος πάθους.

Libanius, *Declamations*, xxxv [xl. 75]:

τὸ γὰρ ἐπὶ τῶν παιδῶν τι δρᾶν ἴσον ἐστὶ καὶ πάσχειν.

PAGES 635-6

Euripides, *Andromacha* [987-8]:

νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς | μέριμναν ἔξει, κοῦκ ἐμὸν κρίνειν τόδε.

PAGE 637

Plutarch, *Apophthegms* [ii, p. 213 C]:

τοὺς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντας ἐλευθέρους μὲν κακοὺς, δούλους δὲ ἀγαθοὺς εἶναι.

PAGE 639

Aristotle, *Politics*, Bk. III [I. iii]:

ὄργανον πρὸ ὀργάνων.

PAGE 642

Theano, *Letters*, iii. 6 [2 Hercher]:

δικαίαι δὲ χρήσις . . . ἵνα μήτε διὰ τὸν κόπον κάμνωσι, μήτε ἀδυνατῶσι διὰ τὴν ἔνδειαν.

Plutarch [*Cato the Elder*, xxi]:

αἰσχιστον . . . διὰ γαστέρα πρὸς οἰκῆτην ζυγομαχεῖν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xiii:

δοκεῖ γὰρ εἶναι τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης, καὶ φιλία δὴ, καθ' ὅσον ἀνθρώπος.

PAGE 647

Isaeus, *Orations*, ii [iii. 66]:

οὐδεις . . . περὶ πλείονος τοὺς ἀλλοτρίους ἑαυτοῦ ποιεῖται.

Euripides, *Medea* [85–6]:

τίς δ' οὐχὶ θνητῶν; ἄρτι γινώσκεις τόδε, | ὥς πᾶς τις αὐτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ.

Isocrates, *On Peace* [28]:

ἔμοι δοκοῦσιν ἅπαντες μὲν ἐπιθυμεῖν τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ πλεόν ἔχειν τῶν ἄλλων.

PAGE 649

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xiv:

ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ὅσω πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον τοῖς ζώοις.

Aristotle, *Politics*, Bk. III, chap. iv (vi):

φύσει μὲν ἔστιν ὁ ἄνθρωπος ζῶον πολιτικόν. διὸ καὶ μὴδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοήθειας [οὐκ ἔλαττον] ὀρέγονται τοῦ συζῆν.

PAGE 650

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. I, chap. v:

ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος.

PAGE 651

Plato, *Laws*, Bk. VI [p. 766 A]:

ἄνθρωπος δέ, ὥς φαμεν, ἡμερον, ὅμως μὴν παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς, θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφὲν ἀγριώτατον, ὅποσα φύει γῆ.

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. ii:

ὥσπερ γὰρ καὶ τελεωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων ὁ ἄνθρωπος ἔστιν, οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης χεῖριστον πάντων . . . ἀνοσιώτατον . . . ἄνευ ἀρετῆς.

PAGES 651–2

Idem, *Nicomachean Ethics*, Bk. VII, chap. vii:

μυριοπλάσια γὰρ ἂν κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς θηρίου.

PAGE 652

Polybius, Bk. XVII, chap. xiii [XVIII. xv]:

τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, δοκοῦν πανουργότατον εἶναι τῶν ζώων, πολὺν ἔχει λόγον τοῦ φαυλότατον ὑπάρχειν. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῷα, ταῖς τοῦ σώματος ἐπιθυμίαις αὐταῖς δουλεύοντα, διὰ μόνας ταύτας σφάλλεται· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ πρὸς δεδοσσοποιημένον, οὐχ ἥττον διὰ τὴν ἐλογιστίαν ἢ διὰ τὴν φύσιν ἀμαρτάνει.

Plutarch, *Cicero* [xlv]:

οὐδὲν ἀνθρώπου θηρίου ἔστιν ἀγριώτερον ἐξουσίαν πάθει προσλαβόντος.

PAGE 653

Homer, *Odyssey*, Bk. IX [112 ff.]:

τοῖσιν δ' οὐτ' ἄγοραί βουληφόροι οὐτ' ἐθέμιστες, | ἄλλ' οἱ γ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα | ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι, θεμιστεύει δὲ ἕκαστος | παίδων ἢ δ' ἀλόχων, οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσιν.

PAGE 654

Sextus Empiricus, *Against the Mathematicians*, Bk. II [I. iv. 33, ed. Fabricius]:

ἡλίκον κακὸν ἔστιν ἡ ἀνομία, σφαγὰς καὶ ἀρπαγὰς καὶ εἴ τι χεῖρόν ἐστιν ἐπάγουσα.

Aristophanes, *Birds* [376]:

ἡ γὰρ εὐλάβεια σώζει πάντα.

PAGE 656

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IV, chap. viii [i. 39]:

οἱ δ' αὖ διὰ φόβον ἀπέχονται τῶν ἄλλοτρίων ὥς οὐ ῥάδιον τὸ αὐτὸν μὲν τὰ ἐτέρων λαμβάνειν, τὰ δ' αὐτοῦ ἐτέρους μὴ, ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς τὸ μῆτε λαμβάνειν μῆτε διδόναι.

PAGE 657

Theognis [831]:

πίστει χρήματ' ὄλεσσα, ἀπιστίῃ δ' ἔσάωσα.

PAGE 659

Aristippus, from Hesychius Illustrius [Diogenes Laertius, II. 68]:

τί πλέον ἔχουσιν οἱ φιλόσοφοι; . . . ἔαν πάντες οἱ νόμοι ἀναιρεθῶσιν, ὁμοίως βιωσόμεθα.

PAGE 662

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. VI, § 54:

τὸ τῷ σῆμναι μὴ συμφέρον οὐδὲ τῇ μελίσσῃ συμφέρει.

PAGE 664

Arrian, *Epictetus*, Bk. VIII, chap. xii [7]:

ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς . . . τὴν αὐτοῦ γνώμην ὑποτέταχεν τῷ διοικούντι τὰ ὅλα καθάπερ οἱ ἀγαθοὶ πολῖται τῷ νόμῳ τῆς πόλεως.

PAGE 668

Xiphilinus, *Epitome of Dio, Life of Nero* [LXI. vii. 3]:

πάσα ἰσχύς αὐταρχος, παρ' ἰδιώτου δοθεῖσά τῳ, τοῦ τε δόντος αὐτὴν εὐθὺς ἀπαλλάττεται καὶ τῷ λαβόντι κατ' ἐκείνου προσγίνεται.

PAGE 670

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. XIII [269 f.]:

ἄμεινον | τεθνάμεν ἐν πολέμῳ ἢ χεῖροσιν ἀμφοπολεῦειν.

PAGE 672

Dio of Prusa [Chrysostom, *Orations*, xxxvi]:

πόλιν . . . εἶναι πλήθος ἀνθρώπων ἐν ταύτῃ κατοικούντων ὑπὸ νόμου διοικούμενον.

Euripides, *Suppliants* [1188 ff.]:

τόνδε δ' ὀμνύει χρεῶν | Ἄδραστον· οὗτος κύριος, τύραννος ὢν, | πάσης ὑπὲρ γῆς Δαναϊδῶν ὀρκωμοτεῖν.

PAGE 675

Plutarch, *Apophthegms* [p. 188 A]:

οὐ δήπου κακὸν τι λέγων ἐμαυτὸν λέληθα;

Idem, *The Education of Children* [ix, p. 6 B]:

τὸ γὰρ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν τοῖς σοφοῖς ἔστιν ἀπαρέσκειν . . . οἱ γὰρ ἐν σοφοῖς φαῦλοι παρ' ὅχλῳ μουσικώτεροι λέγειν.

Plato, *Symposium* [p. 194 B]:

νοῦν ἔχοντι ὀλίγοι ἐμφρονες πολλῶν ἀφρόνων φοβερώτεροι;

Dio Chrysostom [Orations, xi. 145], *De Ilia non Capto*:

τὸ γὰρ πιστεῦσθαι πολλὴν χρόνον ὑπὸ ἀνθρώπων ἡλιθίων οὐδὲν ἔστιν ἰσχυρόν.

PAGE 677

Antiphon, xiv [v. 51]:

τὰ ἐξ ἴσου γενόμενα τοῦ φεύγοντός ἐστι μᾶλλον ἢ τοῦ διώκοντος, εἴπερ γε καὶ τῶν ψήφων ὁ ἀριθμὸς ἐξ ἴσου γενόμενος τὸν φεύγοντα μᾶλλον ὠφελεῖ ἢ τὸν διώκοντα.

PAGE 680

Aristotle, *Politics*, Bk. III, chap. i:

τῷ μετέχειν [κρίσεως καὶ] ἀρχῆς . . . ὥστε καὶ τὸν πολίτην ἕτερον ἀναγκαῖον εἶναι τὸν

καθ' ἐκάστην πολιτείαν. διόπερ ὁ λεχθεὶς ἐν μὲν δημοκρατίᾳ μάλιστα' ἐστὶ πολίτης, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἐνδέχεται μὲν, οὐ μὴν ἀναγκαῖον.

Idem, Politics, Bk. III, chap. viii [v]:

ἐπεὶ γὰρ πλείους εἰσὶν αἱ πολιτεῖαι, καὶ εἴδη πολίτου ἀναγκαῖον εἶναι πλείω.

PAGE 687

Themistius, *Orations*, xvi [vi, p. 73 c]:

μή γάρ οἴεσθε . . . τοὺς στρατιώτας κυρίου εἶναι τηλικαύτης χειροτονίας ἀλλ' αὐτὴ κάττειν ἢ ψῆφος, ἄνωθεν ἢ ἀνάρρησις τελειοῦται . . . ταῖς τῶν ἀνθρώπων διακονίαις.

PAGE 697

Antibology, Bk. I [IX. 11]:

πρὸς ὁ μὲν γυνοῖς, ὁ δ' ἄρ' ὀμμασιν· ἀμφοτέροι δὲ | εἰς αὐτοὺς τὸ τύχη ἐνδεὲς ἠράνισαν. | τυφλὸς γὰρ λιπόγυιον ἐπωμάδιον βάρος αἴρων | ταῖς κείνου φωναῖς ἀτραπὸν ὠρθοβάτει.

PAGE 701

Pindar, *Pythian Odes*, ii [160-1]:

παρὰ τυραννίδι, χῳπόταν ὁ λάβρος στρατός, | χῳταν πόλιν οἱ σοφοὶ τηρέωντι.

PAGE 702

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. i [I. ii]:

διὸ καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ νῦν ἔτι τὰ ἔθνη· ἐκ βασιλευσμένων γὰρ [συνῆλθον]· πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται.

Plutarch, *Lycurgus* [xix]:

σύ γάρ . . . πρῶτος ἐν τῇ οἰκίᾳ σου ποίησον δημοκρατίαν.

PAGE 707

Herodian, Bk. I, chap. vi:

ἐκεῖ τε ἡ 'Ρώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾗ.

PAGE 708

Philostratus, *Life of Apollonius of Tyana* [Bk. III, chap. xxx]:

δεῖ δὲ αὐτοὺς ὑπερορωμένους παιδεύεσθαι τὸ μὴ ὑπερορᾶν.

Themistius, *Orations*, x [p. 131 A]:

κολοβὸς καὶ βασιλεὺς, καὶ νομοθέτης, ὃς πολεμεῖν μὲν ἱκανός, εἰρήνην δ' ἄγειν οὐχ οἷός τε.

Plutarch, *Dion* [xlviii]:

δημοκοπία, ἐπιμανὲς νόσημα, τυραννίδος οὐκ ἔλαττον.

PAGE 709

Isocrates, *On Peace* [133]:

φύσει μὲν οὐδεὶς οὐδέτερον τούτων ἐστίν, ἐν ᾗ δ' ἂν ἕκαστοι τιμῶνται, ταύτην βούλονται καθεστάναι τὴν πολιτείαν.

Of Hermodorus, in Diogenes Laertius, Bk. IX [2]:

ἡμῶν μὴ δὲ εἰς ὀνήσιτος ἔστω· εἰ δὲ τις τοιοῦτος, ἄλλη τε καὶ μετ' ἄλλων.

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. V [478 f.]:

οὐ γὰρ ἔτ' ἐσθλὸς ἔχει γέρας, ἀλλὰ χερείων | τιμῆς τε πέλει καὶ φίλτερος.

Lucian, *Phalaris*, I [7]:

ἀπλῶς αὐτὸ τὸ τῆς τυραννίδος ὄνομα μισοῦσι.

Aeschines, *Against Ctesiphon* [vi]:

τρεῖς εἰσὶ πολιτεῖαι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, τυραννὶς καὶ ὀλιγαρχία καὶ δημοκρατία.

Memnon, chap. v, in Photius:

οὕτω γοῦν εἰς μέγα δόξης ἀνελθὼν καὶ τὸν τύραννον ἀπαξιώσας τὸ βασιλέως ἀντέλαβεν ὄνομα.

PAGE 713

Themistius, *Orations*, xvi [vi, p. 76 B]:

ὁ δὲ τέλεια μὲν λαβὼν, τέλεια δὲ νείμας, ἀδελφὸς καὶ πατήρ, τὸ μὲν ἐκ τῆς φύσεως, τὸ δὲ αὐτὸν ποιήσας, ἴσα μὲν ἐδωρήσατο, σύμπαντα δὲ ἔχει δι' εὐπείθειαν τοῦ κοινωνήσαντος.

PAGE 714

Euripides, *Andromacha* [471 ff.]:

οὐδέ γ' ἐνὶ πόλεσι δίπτυχοι τυραννίδες | μιᾶς ἀμείνονες φέρειν, | ἄχθος ἐπ' ἄχθει καὶ στάσις πολίταις.

PAGE 724

Aristotle, *Politics*, Bk. III, chap. xi [xv]:

δεῖ γὰρ αὐτὸν μὲν ἔχειν ἰσχύν, εἶναι δὲ τοσαύτην τὴν ἰσχύν ὥστε ἐκάστου μὲν καὶ ἐνὸς καὶ συμπλειόνων κρείττω τοῦ δὲ πλήθους ἥττω.

PAGE 725

Apollonius of Tyana in Philostratus, Bk. V, chap. xii [xxxv]:

ὥσπερ γὰρ εἰς ἀρετῇ προὔχων μεθίστησι τὴν δημοκρατίαν ἐς τὸ ἐνὸς ἀνδρὸς τοῦ ἀρίστου ἀρχὴν φαίνεσθαι, οὕτως ἡ ἐνὸς ἀρχὴ πάντα ἐς τὸ ξυμφέρον τοῦ κοινου προορώσα δημὸς ἐστίν.

Euripides, *Helena* [276]:

τὰ βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἐνός.

PAGE 726

Euripides, *Suppliants* [879–80]:

κούδεν αἰτία πόλις | κακῶς κλύουσα διὰ κυβερνήτην κακόν.

PAGE 728

Plutarch, *Ad Principem Indoctum* [*Ineruditum*, iv, p. 781 B]:

τὴν Δίκην εἶναι καὶ τὴν Θέμιν παρέδρους, ἵνα πᾶν πραττόμενον ὑπὸ βασιλέως θεμιτὸν δοκῇ καὶ δίκαιον.

Sophocles, *Antigone* [506 f.]:

ἡ τυραννὶς πολλὰ τ' ἄλλ' εὐδαιμονεῖ | κάξεστιν αὐτῇ δρᾶν λέγειν θ' ἃ βούλεται.

PAGE 730

Herodian, Bk. I, chap. iv [6]:

χαλεπὸν δὲ μετριάσαι τε καὶ ὅρον ἐπιθεῖναι ἐπιθυμίαις ὑπηρετούσης ἐξουσίας.

PAGE 743

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. IV [iii. 10]:

οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡμέτερόν ἐστιν ὥς ἡμεῖς ἡμῖν αὐτοῖς.

PAGE 746

Antiphon, *Orations*, xvi [v. 76]:

οὔτε γὰρ τὴν πόλιν εὐρόπως εἶχεν αὐτῷ· ἱκανὰ γὰρ ἦν τὰ ἐνέχυρα . . . αὐτοῦ, οἳ τε παῖδες καὶ τὰ χρήματα.

Plutarch, *Marius* [ix]:

ἐνέχυρον τὴν οὐσίαν ἐκάστου τιθέναι δοκοῦντος.

PAGE 752

Procopius, *Persian War*, Bk. I, chap. xi:

ἐτερόφθαλμον γὰρ ἢ ἄλλη τινὶ λῶβῃ ἐχόμενον οὐ θέμις Πέρσαις βασιλέα καθίστασθαι.

PAGE 755

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [lxx]:

ὅτι μητρὸς ἦν ὁ Σιλοῦϊος ἐπικλήρου τῆς ἀρχῆς.

PAGE 757

Antipater in the *Anthology* [IX. 72]:

ἀλλὰ λύκους εἶργει. τί δὲ τὸ πλεόν, εἰ τὸ φυλαχθὲν | ἄλλυται εἴτε λύκοις, εἴθ' ὑπὸ τοῦ
φύλακος;

PAGE 758

Aeschylus, *Prometheus Bound* [324–6]:

οὐκουν . . . | πρὸς κέντρα κῶλον ἔκτενεῖς, ὁρῶν ὅτι | τραχὺς μόναρχος οὐδ' ὑπεύθυνος
κρατεῖ.

PAGE 763

Aristophanes, *The Frogs* [1431 f.]:

οὐ χρηὶ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν | . . . ἦν δ' ἑκτραφῆ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν.

PAGE 765

Isocrates, *To Nicocles* [vi]:

τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων μέγιστόν ἐστι καὶ πλείστης προνοίας δεόμενον . . . ὥσπερ
ἱερωσύνην.

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. I [i. 3]:

ἀνθρώπων πεφυκότες πάντων τῶν ἄλλων ῥᾶον εἶη ζῶων ἢ ἀνθρώπων ἄρχειν.

PAGE 766

Aristotle, *Politics*, Bk. V, chap. ix:

ἔφελος γὰρ οὐδὲν τῶν ὠφελιμιωτάτων νόμων . . . εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαι-
δευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ.

PAGE 767

Isocrates, *To Nicocles* [xxxii]:

τῆς πόλεως ὅλης ἥθος ὁμοιοῦται τοῖς ἄρχουσιν.

Lycurgus, *Against Leocrates* [102]:

οἱ μὲν γὰρ νόμοι διὰ τὴν συντομίαν οὐ διδάσκουσιν ἀλλ' ἐπιτάττουσιν ἃ δεῖ ποιεῖν.

PAGE 768

Pindar, *Olympian Odes*, xiii [6 ff.]:

Εὐνομία . . . | βᾶθρον πολλίων ἀσφαλές, | Δίκαι καὶ ὁμότροφοι Εἰ|ρήνην, ταμί' ἀνδράσι
πλού|του, χρύσειαι παῖδες εὐβούλου Θέμιτος.

Isocrates, *To Nicocles* [xvi]:

καλῶς δὲ δημαγωγῆσεις, ἐὰν μήθ' ὑβρίζειν τὸν δῆλον ἔξῃ μήθ' ὑβριζόμενον περιορᾷς.

Themistius, *Orations*, xvii [viii, p. 117 B]:

χρυσίον μὲν γὰρ τοσοῦτον δούς, οὐκ ἔσομαι, ἔφη, πενέστερος, κακῶ δὲ ἀρχὴν ἐπιτρέψας
ἀδικώτερος.

Euripides, *Rhesus* [626]:

χρὴ δ' ἀνδρα τάσσειν οὐ μάλιστ' ἂν ὠφελοῖ.

PAGE 769

Lucian, *De Mercede Conductis* [29]:

ᾧτα γὰρ καὶ ὀφθαλμοὶ βασιλέως πολλοί, οὐ μόνον τάληθ' ὁρῶντες, ἀλλ' αἶε τι καὶ
προσεπιμετροῦντες, ὥς μὴ νυστάζειν δοκοῖεν.

Isocrates, *To Nicocles* [liii]:

χρησιμώτατον καὶ τυραννικώτατον ἀπάντων τῶν κτημάτων.

Libanius, *Orations*, iii [lix. 15]:

ταμεία μὲν ἀσφαλὴ τὰς τῶν κεκτημένων οἰκίας.

PAGE 774

Plutarch, *Artaxerxes* [xxiii. 3]:

Πέρσαις δὲ νόμον αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ δικαιοτὴν αἰσχυρῶν καὶ καλῶν ἀποδειγμένον.

PAGE 776

Plutarch, *Laconian Apophthegms* [p. 234 A]:
κλέπτειν νενόμιστο τοὺς . . . παῖδας.

Xenophon, *Anabasis*, Bk. IV [vi. 14]:
οὐκ αἰσχρὸν εἶναι ἀλλὰ καλὸν κλέπτειν.

Plutarch, *Apophthegms* [p. 175 F]:
λωποδυτῶν.

PAGE 778

Plato, *Politicus* [p. 299 c]:
οὐδὲν γὰρ δεῖν τῶν νόμων εἶναι σοφώτερον.

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. xv [12]:
τὸ τῶν νόμων σοφώτερον ζητεῖν εἶναι, τοῦτ' ἐστὶν ὃ ἐν τοῖς ἐπαινουμένοις νόμοις ἀπαγορεύεται.

PAGE 779

Sophocles, *Antigone* [453 ff.]:
οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ὥόμην τὰ σά | κηρύγμαθ' ὥστ' ἄγραπτα κάσφαλῇ θεῶν | νόμιμα
δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.

PAGE 780

Plato, *Letters*, vii [p. 329 D]:
τὰς δὲ τῶν τυράννων δεήσεις ἴσμεν ὅτι μεμειγμένοι ἀνάγκαις εἰσίν.

PAGE 783

Homer, *Iliad*, Bk. XII [243]:
εἰς οἰωνὸς ἀριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

PAGE 784

Lycurgus, *Oration Against Leocrates* [cxxx]:
πολὺ μᾶλλον αἰρήσονται τὸν πρὸς τοὺς πολεμίους ἢ τὸν πρὸς νόμους καὶ τοὺς πολίτας.

Plutarch, *Solon* [xxxi]:
τοὺς πηρωθέντας ἐν πολέμῳ δημοσίᾳ τρέφεσθαι.

PAGE 795

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxii [23]:
ὅπου δὲ τις ἄκων ἐστίν, ἐκεῖνο φυλακὴ αὐτῷ ἐστίν.

PAGE 801

Plato, *Minos* [p. 320 B]:
φαῦλος ἄνθρωπος . . . ἐνόμιζεν μὲν ἕτερα, ἐποίει δὲ ἄλλα παρ' ὃ ἐνόμιζεν.

PAGE 802

Pindar, *Nemean Odes*, iv [52]:
ρέζοντά τι καὶ παθεῖν ἔοικεν.

Euripides, *Hecuba* [1250-1]:
ἀλλ' ἐπεὶ τὰ μὴ καλὰ | πράσσειν ἐτόλμας, τλήθι καὶ τὰ μὴ φίλα.

PAGE 803

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. II, chap. ii:
αἱ κολάσεις . . . ἰατρεῖαι γὰρ τινὲς εἰσιν, αἱ δὲ ἰατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι.

Plato, *Critias* [p. 106 B]:
δίκη δὲ ὀρθὴ τὸν πλημμελοῦντα ἐμμελῇ ποιεῖν.

PAGE 804

Homer, *Iliad*, Bk. XI [793]:
ἀγαθὴ δὲ παραίφασίς ἐστιν ἑταίρου.

Plato, *Laws*, Bk. VII [p. 808 D]:

πάντων θηρίων ἐστὶ δυσμεταχειριστότατον.

PAGE 805

Plato, *Gorgias* [p. 512 B]:

οὐκ ἄμεινόν ἐστιν ζῆν τῷ μοχθηρῷ ἀνθρώπῳ· κακῶς γὰρ ἀνάγκη ἐστὶν ζῆν.

Iamblichus, *Protrepticon*, chap. ii [p. 4 A]:

καθάπερ τῷ ἐμπύῳ βέλτιον τὸ καίεσθαι τοῦ διαμένειν, καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν.

Euripides, *Orestes*, line 515:

φυγαῖσι δ' ὅσιον, ἀνταποκτείνειν δὲ μή.

PAGE 806

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [LXXXI]:

τῆς δὲ τιμωρίας τὸν Νεμέτορα ποιεῖ κύριον εἰπών, ὥς τῷ δράσαντι δεινὰ τὸ ἀντιπαθεῖν οὐ πρὸς ἄλλου τινὸς μᾶλλον ἢ τοῦ πεπονθότος ὀφείλεται.

PAGE 809

Themistius, *Orations*, x [ix, p. 123 D]:

ἀτύχημα καὶ ἁμάρτημα καὶ ἀδίκημα . . . προσήκει τὸν βασιλέα τὸ μὲν οἰκτεῖρειν, τὸ δὲ ἐπανορθοῦν, μόνον δὲ τὸ ἐσχάτον τιμωρεῖσθαι.

Julian, *The Caesars* [p. 314 c]:

οὐ γὰρ ἔστιν οὔτε ἵππων οὔτε βοῶν ὄρχειν οὔτε ἡμιόνων, ἥκιστα δὲ ἀνθρώπων, μή τι καὶ τῶν κεχαρισμένων αὐτοῖς συγχωροῦντα, ὥσπερ ἔσθ' ὅτε τοῖς ἀσθενούσιν οἱ ἱατροὶ μικρὰ ἐνδιδόασιν, ἴν' ἐν τοῖς μείζουσιν ἔχωσιν αὐτοὺς πειθομένους.

Stobaeus, *Sermones*, xlv [Anthology, II. vii. II D]:

φασὶ δὲ μηδὲ συγγνώμην ἔχειν μηδενὶ τὸν νοῦν ἔχοντα.

PAGE 810

Ibid.: οὐκ ἐπιεικῇ δὲ . . . εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα, τὸν γὰρ ἐπιεικῇ παραιτητικὸν εἶναι τῆς κατ' ἀξίαν κολάσεως.

PAGE 812

Julian, *Misopogon* [p. 371 B]:

πρὸς . . . τοὺς πανούργους καὶ κλέπτας . . . ἡ πραότης αὖξει καὶ τρέφει τὴν ἐν τοῖς ἀνθρώποις κακίαν.

Appian of Alexandria, *Mithridatic War* [xvi. 112]:

ἀχάριστον ἡ πονηρία συγγνώμης τυγχάνουσα.

PAGE 818

Libanius, *Declamations*, xxix [i. 111]:

εἰ δέ τις ἐφ' ἃ τοὺς ἄλλους ἀγειν ἀξιοῖ, τοῦτων αὐτὸν ὥς πορρωτάτω φυλάττοι, τὴν ἐκ τῶν λόγων συμβουλήν τῇ παρὰ τῶν ἔργων λέλυκε τῷ μὲν ἀσθενεστέρῳ παρακαλέσας, τῷ κρείττοντι δὲ ἀποτρέψας.

PAGE 819

Demosthenes, *Against Meidias* [xxi. 74]:

ἐγὼ δ' ὑπ' ἐχθροῦ, νήφοντος, ἔωθεν, ὕβρει καὶ οἶνῳ τοῦτο ποιοῦντος, ἐναντίον πολλῶν καὶ ξένων καὶ πολιτῶν ὕβριζομην, καὶ ταῦτ' ἐν ἱερῷ καὶ οἱ πολλὴ μοι ἦν ἀνάγκη βαδίζειν χορηγοῦντι.

Libanius, *Declamations*, xxi [x. 16 and 17]:

ὅπουπερ ἀνθρώπων γένος, ἐκεῖ καὶ παραίτησις τοῖς νεωτέροις ὁ χρόνος.

PAGE 820

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. xii:

χαλεπώτερον γὰρ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι.

Idem, Bk. VII, chap. vii:

ἤττον αἰσχροῦ ἀκрасία ἢ τοῦ θυμοῦ ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν.

PAGE 821

Lucian, *De Saltatione* [84]:

ἱκανόν ἐστιν ἅπαξ μονῆναι.

PAGE 823

Lycurgus, *Oration Against Leocrates* [viii]:

τὸ μὲν γὰρ μέγιστον καὶ ἔσχατον τῶν τιμημάτων, θάνατος.

Euripides, *Hippolytus* [1047]:

ταχύς γὰρ Ἀιδης ῥᾶστος ἀνδρὶ δυστυχεῖ.

Plutarch, *Caesar* [lxvii]:

οὐδὲ γὰρ κολάζοντες . . . τῆς πράξεως, ἀλλὰ τῆς βουλήσεως τὴν δίκην ἔλαβον.

PAGES 823-4

Lysias, *Oration Against Simon* [xlii]:

εἰ δὲ μὴ κατέσχον, οὐδὲν ἤττον τό γ' ἐπ' ἐκείνοις πεπιοῖσθαι.

PAGE 825

Plutarch, *Solon* [xxi]:

δεῖ δὲ πρὸς τὸ δυνατόν γράφεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν.

PAGE 826

Euripides, *Helena* [299 ff.]:

ἀσχήμονες μὲν ἀγχόναι μετάρσιοι, | κἂν τοῖσι δούλοις δυσπρεπὲς νομίζεται | σφαγαὶ δ' ἔχουσιν εὐγενές τι καὶ καλόν.

Dio Chrysostom, *Oration to the Alexandrians* [xxxii. 49]:

τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀνδρὸς πονηροῦ θάνατος, τὸ δὲ ἀνδραπόδου δυστυχοῦς.

Homer, *Odyssey*, Bk. XXII [462]:

καθαρῶ θανάτῳ.

PAGE 829

[Aristotle, *Nicomachean Ethics*, V. viii]:

εἰ κε πάθοι τὰ τ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Polybius, Bk. XII, in *Excerpta Peiresciana* [xi. 4]:

πικρὸς γὰρ γεγωνὸς καὶ ἀπαραιτήτος ἐπιτιμητῆς τῶν πέλας εἰκότως ἂν καὶ ὑπὸ τῶν πλησίον αὐτὸς ἀπαραιτήτου τυγχάνοι κατηγορίας.

PAGE 830

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. vii [41]:

οὐκ ἴση ζημία, ἂν τις τὸν ἑτερόφθαλμον τυφλώσῃ καὶ τὸν δὴ ἔχοντα.

PAGE 836

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. II, chap. xxi [11]:

νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει.

PAGE 840

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. V [31]:

νόμον [τὸν ληστρικόν] ὃς τῷ πρώτῳ ἐπιβάντι νηὸς πολεμίας καὶ τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα προκινδυνεύσαντι τὴν κατὰ βούλησιν ἐκλογὴν ἀπένειμεν.

'Same chapter' [=V. 20]: σώζεται καὶ παρὰ λησταῖς . . . τι συνειδὸς καὶ πρὸς τοὺς γνωρίμους φιλάνθρωπον.

PAGE 844

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. IX [283]:

τεθναίνῃ γὰρ μᾶλλον ἢ ἀπτόλεμος καλεοίμην.

Plutarch, *Pyrrhus* [xxx]:

τὴν μὲν αὐτοῦ στρατηγίαν οὐχ ὅπλων μᾶλλον ἢ καιρῶν εἶναι.

PAGE 846

Euripides, *Helena* [1000-1]:

οὐδὲ συγγόνω χάριν | δοῖν ἄν ἐξ ἧς δυσκλεῆς φανήσομαι.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. iii:

δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ.

PAGE 847

Aristophanes, *Acharnians*, Act I, sc. ii [77-8]:

οἱ βάρβαροι γὰρ ἄνδρας ἡγοῦνται μόνους | τοὺς πλείστα δυναμένους καταφαγεῖν καὶ πιεῖν.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. III, § 4:

οὐδὲ τὸν παρὰ τῶν τοιοῦτων ἔπαινον ἐν λόγῳ τίθεται, οἱ γὰρ οὐδὲ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀρέσκονται.

Themistius, *Orations*, xiv [p. 36 B]:

Αἰθίοπες ἐχειροτόνουν τὸν βασιλέα, πῆχει καὶ μέτρῳ γνωματεύοντες τὴν ἀρετὴν.

PAGE 848

Oppian, *The Chase*, Bk. III, line 68:

μείοσι μὲν μείζων τελέθει, μεγάλησι δὲ μείων.

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. V [263 ff.]:

ἡγορέη δὲ | ἄπρηκτος τελέθει μέγεθός τ' εἰς οὐδὲν ἀέξει | ἀνέρος, εἰ μὴ οἱ πινυτὴ ἐπὶ μῆτις ἐπηται.

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. v [9]:

τιμῶνται δὲ δικαίως μὲν καὶ μάλιστα οἱ εὐεργετηκότες, οὐ μὴν ἀλλὰ τιμᾶται καὶ ὁ δυνάμενος εὐεργετεῖν.

Pindar, *Olympian Odes*, vi [123-4]:

τεκμαίρει | χρῆμ' ἕκαστον.

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. V [155 f.]:

αἰεὶ δ' ἐν βουλήσιν γέρον πολυῦδρις ἀμείνων | ὀπλοτέρου πέλει ἀνδρός, ἐπεὶ μάλα μυρία οἶδε.

Oppian, *On Fishing*, Bk. I [683]:

γῆρας γὰρ ἐναίσιμον ἄνδρα τίθησιν.

Antiphanes [III, p. 155 (68) M.]:

σφόδρ' ἐστὶν ἡμῶν ὁ βίος οἶνω προσφερής· | ὅταν ἢ τὸ λοιπὸν μικρόν, ὄξος γίγνεται.

Isocrates, *Archidamus* [116]:

οὐ τῷ πληθεὶ τῶν ἐτῶν πρὸς τὸ φρονεῖν εὖ διαφέρομεν ἀλλήλων, ἀλλὰ τῇ φύσει καὶ ταῖς ἐπιμελείαις.

Plato in *Anthology*, Bk. VI [1]:

ἐπεὶ τοίη μὲν ὀρᾶσθαι οὐκ ἐθέλω, οἷη δ' ἦν πάρος οὐ δύναμαι.

PAGE 850

Pindar, *Olympian Odes*, i [55 f.]:

ἔστι δ' ἄνδρὶ φάμεν εἰκότος | ἀμφὶ δαιμόνων καλὰ.

Isocrates, *Busiris* [38 f.]:

βλασφημίαις.

PAGE 851

Pindar, *Olympian Odes*, iv [39 ff.]:

φύονται δὲ καὶ νέοις ἐν ἀνδράσιν | πολὺ αἰθιὰ καὶ παρὰ τὸν ἀλικίας εἰκότα χρόνον.

Sophocles, *Ajax* [1251 f.]:

οὐδ' εὐρύνωτοι φῶτες ἀσφαλέστατοι, | ἀλλ' οἱ φρονούντες εὖ κρατοῦσι πανταχοῦ.

Plato, *Epistles*, x [p. 358 c]:

τὸ γὰρ βέβαιον καὶ πιστὸν καὶ ὑγιές, τοῦτο ἐγὼ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν.

Euripides, *Phoenician Women* [442]:

πένης γὰρ οὐδὲν εὐγενὴς ἀνὴρ.

Euripides, *Electra* [37–8]:

λαμπροὶ γὰρ ἐς γένος γε, χρημάτων δὲ δὴ | πένητες.

PAGE 856

Lucian, *Epistolae Saturnales* [32]:

τὸ γοῦν ἡδιστον καὶ συμποτικώτερον ἢ ἰσοτιμία ἐστί.

Romans, xii. 10:

τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.

PAGE 857

Sophocles, *Ajax* [1322–3]:

ἐγὼ γὰρ ἀνδρὶ συγγνώμην ἔχω | κλύοντι φλαῦρα συμβαλεῖν ἔπη κακά.

PAGE 861

Euripides, *Hippolytus* [409–10]:

ἐκ δὲ γενναίων δόμων | τόδ' ἤρξε θηλείαισι γίγνεσθαι κακόν.

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. II, chap. xv [3]:

εὐγενές . . . γενναῖον.

PAGE 862

Lesbonax, *Oratio Hortatoria* [II. 12–13]:

τῶν γὰρ ἐν τοῖς δεινοῖς ἀνδρῶν ἀγαθῶν γιγνομένων οἱ παῖδες εὐγενεῖς νομίζονται.

Euripides, *Phoenician Maidens* [814 ff.]:

οὐ γὰρ ὁ μὴ καλὸν οὐποτ' ἔφν καλόν, | οὐδ' οἱ μὴ νόμιμοι | παῖδες ματρὶ λόχευμα, μίasma πατρός.

PAGE 866

Dionysius of Halicarnassus, Bk. III [xi]:

οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ.

Ancient Poet [*Excerpta* of Grotius, p. 931]:

ἀνὴρ ἄριστος οὐκ ἂν εἴη δυσγενής.

Antigonus in Plutarch, *De Vitioso Pudore* [xiv]:

παρ' ἐμοί . . . ἀνδραγαθίας εἰσὶν οὐ πατραγαθίας τιμαί.

PAGE 867

Euripides, *Electra* [551]:

πολλοὶ γὰρ ὄντες εὐγενεῖς εἰσιν κακοί.

Aristophanes, *The Frogs*, Act III, scene 1, line 2 [739–40]:

πῶς γὰρ οὐχὶ γεννάδας, | ὅστις γε πίνειν οἶδε καὶ βινεῖν μόνον;

PAGE 870

Xenophon, *Memorabilia*, Bk. II [iii. 2]:

κρείττον σὺν πολλοῖς οἰκοντα ἀσφαλῶς τάρκουντα ἔχειν ἢ μόνον διαιτώμενον τὰ τῶν πολιτῶν ἐπικινδύνως πάντα κεκτησθαι.

PAGE 871

Heraclides, *De Politiis* [Aristotle, *Fragments*, DCXI. 20]:

δαπανᾶν πλεον ἢ κατὰ τὰς προσόδους

Polybius, *Excerpta Peiresciana*, Bk. X [xxii. 5]:

οὐχ οἷόν τε τῶν κοινῶν προστατεῖν καλῶς τὸν ὀλιγωροῦντα τῶν κατὰ τὸν ἴδιον βίον, οὔτε μὴν ἀποσχέσθαι τῶν τῆς πατρίδος, ὅστις πολυτελέστερον ζῇ τῆς κατὰ τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν χορηγίας.

Lucian in *Anthology* [IX. 367]:

οὐκ ἔστι κακῶς κεχρημένον ἄνδρα | τοῖς ἰδίοις εἶναι πιστὸν ἐν ἄλλοις.

Aristotle, *Politics*, Bk. II, chaps. v, vii; VI. iv (v) [VII. iv]:

μηδὲ πωλεῖν ἐξεῖναι τοὺς πρῶτους κλήρους . . . μὴ δανείζειν εἰς τι μέρος τῆς ὑπαρχούσης ἐκάστῳ γῆς.

PAGE 872

Plutarch, *Apophthegms* [p. 190 A]:

ὁ πόλεμος οὐ τεταγμένα σιτεῖται.

Idem, *Crassus* [ii]:

ὁ πρὸς πόλεμον πλοῦτος ἀόριστος.

Procopius, *Persian War*, Bk. II, chap. xxvi [22]:

πόλεμον γὰρ τοῖς αὐτὸν διαφέρουσιν ἐπὶ τοῖς ὁμολογουμένοις οὐ μὴ ποτε εἶναι.

PAGE 873

Dio Chrysostom, *Orations*, lxxix [5]:

φόρους παρ' ἡμῶν λαμβάνουσιν, οὐ τῆς χώρας οὐδὲ τῶν βοσκημάτων, ἀλλὰ τῆς ἀνοίας τῆς ἡμετέρας.

Hesiod [*Works and Days*, 40]:

πλέον ἡμῖς παντός.

PAGE 876

Dionysius of Halicarnassus, Bk. III [i]:

δημοσία κτήσις . . . τῶν αἰεὶ βασιλείων κλήρος.

PAGE 881

Maximus of Tyre, *Dissertations*, xiv [xxiv. ii E]:

φαίνεται τοίνυν ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δίκαιοις ἀναγκαῖος ὢν, τοῖς δὲ ἀδίκοις ἐκούσιος.

Themistius, *Orations*, x [p. 131 A]:

πολέμου γὰρ ἔθλον εἰρήνη, καὶ στρατεύονται οἷς ἀνάγκη, οὐχ ἵνα διὰ τέλους στρατεύοντο, ἀλλ' ἵνα ἀσφαλῶς ἡσυχάσωσιν.

PAGE 882

Isocrates, *To Philip* [38]:

ἐπὴν δὲ κακῶς ἀλλήλους διαθῶσιν, οὐδενὸς διαλύοντος αὐτοὶ διέστησαν.

Philiscus to Alexander [Aelian, *Various History*, XIV. xi.]:

δόξης φρόντιζε, ἀλλὰ μὴ ἔσο λοιμός καὶ μὴ μεγάλη νόσος ἀλλὰ ὑγίεια.

Euripides, *Helena* [39–40]:

ὥς ὄχλου βροτῶν | πλήθους τε κουφίσειε μητέρα χθόνα.

PAGE 883

Herodes, *De Republica* [13]:

οἱ γὰρ πλησίον οἰκοῦντες οὐκ ἄχθονται στασιαζόντων τῶν πλησίων, οἱ μὲν ἀσθενέστεροι, ὅπως ἂν μὴ ἄρχωνται, οἱ δ' ὅμοιοι τὴν δύναμιν, ὅπως ἂν κρείσσονες γένωνται, οἱ δ' ἰσχυροί, ὅπως ἂν ῥαδιέστερον ἄρχωσι.

Polybius, Bk. I, chap. lxxxi:

χρῆ . . . τηλικαύτην οὐδενὶ συγκατασκεύαζειν δυναστείαν, πρὸς ἣν οὐδὲ περὶ τῶν ὁμολογουμένων ἐξέσται δίκαιων ἀμφισβητεῖν.

Appian of Alexandria, *Bellum Libycum* [xi]:

εἰ καὶ φίλος ἐστίν, οὐ χρὴ στεροποιεῖν οὐδ' ἐκείνον ἀμέτρως.

Polyaenus, *Strategemata*, Bk. II [x. 5]:

ὅπου μὴ ἔξαρκεῖ ἡ λεοντῆ, τότε χρὴ καὶ τῆς ἀλωπεκῆς προσράπτειν.

PAGE 890

Diogenes Laertius, *Solon* [59]:

εἰ ὁμοίως . . . ἄχθοντο τοῖς ἀδικουμένοις οἱ μὴ ἀδικούμενοι.

Euripides, *Suppliants* [267-9]:

ἔχει γὰρ καταφυγὴν θῆρ μὲν πέτραν, | δοῦλος δὲ βωμούς θεῶν, πόλις δὲ πρὸς πόλιν |
ἐπτήξε χεῖμασθεῖσα.

PAGE 892

Aelian, *Varia Historia*, Bk. VI, chap. vi:

οὐκ ἐξήν ἀνδρὶ Λάκωνι οὐδὲ σκυλεῦσαι τὸν πολέμιον.

PAGE 893

Polybius, Bk. IV, chaps. xxvi and xxxvi:

τὸ λάφυρον ἐπεκέρυσαν.

PAGE 900

Plato, *Republic*, Bk. V [p. 468 A]:

τὸν δὲ ζῶντα εἰς τοὺς πολέμιους ἄλδοντα ἄρ' οὐ δωρεὰν διδόναι τοῖς ἐλοῦσι χρῆσθαι
τῇ ἄγρᾳ ὅτι ἂν βούλωνται; κομιδῇ γε.

PAGE 901

Polybius, Bk. III, chap. xxx:

καιρῷ γὰρ πιεσθέντες ἡμύνοντο σὺν καιρῷ τοὺς βλάψαντας.

PAGES 905-6

Isocrates, *Panegyric* [176]:

συνθήκαι μὲν εἰσιν, αἱ τινες ἂν ἴσως καὶ κοινῶς ἀμφοτέροις ἔχωσι, προστάγματα δὲ τὰ
τοὺς ἑτέρους ἐλαττοῦντα . . . παρὰ τὸ δίκαιον.

PAGE 906

Appian of Alexandria, *Preface* [ii]:

ῆς ῥωμαῖοι οὐκ ἄρχουσι μὲν ἐς φόρου κομιδὴν, αὐτοὶ δὲ αὐτοῖς ἀποδεικνύουσι τοὺς
βασιλέας.

PAGE 907

Polybius, *Selections on Embassies*, cv [XXXI. viii. 7]:

τό τε γὰρ κρίνειν οὐκ ἐνόμιζεν αὐτῇ καθήκειν.

PAGE 908

Isocrates, *Archidamus* [51]:

χρὴ τοὺς βουλομένους ἐλευθέρους εἶναι τὰς μὲν ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων συνθήκας φεύγειν
ὡς ἐγγὺς δουλείας οὖσας.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. v:

δοκοῦσι γὰρ αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεσι γίνεσθαι ἔνεκα τοῦ συμφέροντος.

Idem, *Rhetoric*, Bk. III, chap. xiv [xvi. 9]:

ἀπιστοῦσι γὰρ ἄλλο τι πράττειν ἐκόντα πλὴν τὸ συμφέρον.

Euripides, *Iphigenia Among the Taurians* [605-7]:

τὰ τῶν φίλων | αἰσχιστον . . . καταβαλὼν ἐς ξυμφορὰς | αὐτὸς σέσεται.

PAGE 915

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. X [10]:

τὰς ὑπεροχὰς . . . οὐ δυσωπεῖται τὸ δίκαιον . . . ἀλλ' εἰς ἔστιν ὁ βασιλεύων ἐν ταῖς
κρίσεσιν, ὁ τοῖς εὐλογωτέροις κρατῶν.

PAGE 916

Appian of Alexandria, *The Wars in Spain* [xliv]:

κυρίας ἔσεσθαι μέχρι ἂν αὐτῇ καὶ τῷ δήμῳ δοκῇ.

PAGE 918

Scriptural saying [*John*, iv. 44]:

προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει.

Diogenes Laertius, Bk. IV [60]:

τὰς εἰκόνας πόρρωθεν δεῖν θεωρεῖσθαι.

PAGE 923

Diogenes [of Sinope, in Diogenes Laertius, Bk. VI. 49]:

‘Σινωπεῖς σου φυγὴν κατέγνωσαν’, ‘ἐγὼ δέ γε . . . ἐκείνων μονήν.’

PAGE 925

Demosthenes, *Against Leptines* [xii]:

φασὶ τὸν δῆμον ἐλέσθαι συνεισενεγκεῖν αὐτὸν καὶ μετασχεῖν τῆς δαπάνης, ὥστε μὴ λῦσαι τῶν ὁμολογημένων μηδέν.

PAGE 927

Plutarch, *Conjugal Precepts* [xxxiv]:

τῶν σωμάτων οἱ φιλόσοφοι τὰ μὲν ἐκ διεστώτων λέγουσιν εἶναι καθάπερ στόλον καὶ στρατόπεδον, τὰ δ’ ἐκ συναπτομένων ὡς οἰκίαν καὶ ναῦν, τὰ δ’ ἡνωμένα καὶ συμφυᾶ καθάπερ ἐστὶ τῶν ζώων ἕκαστον.

THE CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

THIS series, which includes the classic works connected with the history and development of international law, was undertaken by the Carnegie Institution of Washington in 1906, at the suggestion of Mr. James Brown Scott, then Solicitor for the Department of State, under whose supervision as General Editor the series has since been published. On January 1, 1917, the project was transferred to the Carnegie Endowment for International Peace, and the publication of the series is being continued by the Endowment's Division of International Law, of which the General Editor of the Classics is the Director.

The republication of these Classics has been undertaken principally on account of the difficulty of procuring the texts in convenient form for scientific study. The text of each author is reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. An introduction is prefixed to each work, giving the necessary biographical details concerning its author and stating the importance of the text and its place in international law. Tables of errata in the original are added when necessary, and notes to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text are supplied. Each of the Classics is specially edited by an expert in international law and is accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

The following works can be obtained by remittance of the indicated price to the publishers, either the Clarendon Press, Oxford, England, or the Oxford University Press, 114 Fifth Avenue, New York, N.Y., who are the regular selling agents for the Clarendon Press in the United States.

Ayala, Balthazar: *De jure et officiis bellicis et disciplina militari.* Edited by John Westlake. 2 vols. Washington, 1912. [No. 2 of the series.] Price, \$7.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1582, with portrait of Ayala, Introduction by John Westlake, &c. xxvii+226 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate. xii+250 pages.

Bynkershoek, Cornelius van: *De dominio maris.* 1 vol. New York, 1923. 108+81 pages. [No. 11 of the series.] Price, \$2.00.

1. Introduction by James Brown Scott.

2. A Translation of the Text, by Ralph Van Deman Magoffin.

3. A Photographic Reproduction of the Edition of 1744.

4. An Index of Authors Cited and a List of Errata in the 1744 edition, by Herbert F. Wright.

Bynkershoek, Cornelius van: *Quaestionum juris publici libri duo.* 2 vols. Oxford, 1930 [No. 14 of the series.] Price, 30 shillings in Great Britain, \$10.00 in United States.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1737, with a List of Errata, and a portrait of Bynkershoek. x+xxiv+417 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Tenney Frank, with an Introduction by J. de Louter, and an Index. xlv+304 pages.

Gentili, Alberico: *De iure belli libri tres.* 2 vols. Oxford, 1933. [No. 16 of the series.] Price 35 shillings in Great Britain, \$8.00 in United States.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1612, a List of Errata, and a photograph of monument to Gentili. x+lviii+742 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John C. Rolfe, with an Introduction by Coleman Phillipson, and Indexes by John C. Rolfe. li+iii+479 pages.

Gentili, Alberico: *De legationibus libri tres.* 2 vols. New York, 1924. [No. 12 of the series.] Price, \$5.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1594, with an Introduction by Ernest Nys, and List of Errata. 38a+xvi+233 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Gordon J. Laing, with translation (by E. H. Zeydel) of Introduction by Ernest Nys, and an Index of Authors Cited by Herbert F. Wright. 38a+x+208 pages.

Gentili, Alberico: *Hispanicae advocacionis libri duo.* 2 vols. New York, 1921. [No. 9 of the series.] Price \$5.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1661, with an Introduction by Frank Frost Abbott and a List of Errata. 44a+xvi+274 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Frost Abbott, with an Index of Authors by Arthur Williams. 12a+x+284 pages.

Grotius, Hugo: *De jure belli ac pacis libri tres.* 2 vols. [No. 3 of the series.] Price, both volumes, 2 guineas in Great Britain, \$10.00 in United States; Vol. II only, 1 guinea in Great Britain, \$5.00 in United States; Vol. I not sold separately.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1646, with a portrait of Grotius. Washington, 1913. xxiv+663 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Francis W. Kelsey, with the Collaboration of Arthur E. R. Boak, Henry A. Saunders, Jesse S. Reeves, and Herbert F. Wright, with an Introduction by James Brown Scott. Indexes and List of Editions and Translations. Oxford, 1925. xlvi+946 pages.

Legnano, Giovanni da: *De bello, de repraesaliis et de duello.* Edited by Sir T. Erskine Holland. 1 vol. Oxford, 1917. xxxiii+458 pages. [No. 8 of the series.] *Out of Print.*

1. Collotype of the Bologna Manuscript of circa 1390, with Extended and Revised Text of Same, Introduction, List of Authorities Cited, &c., by Sir T. Erskine Holland, together with Photograph of Legnano's Tomb.

Classics of International Law

2. A Translation of the Text, by J. L. Brierly.
3. A Photographic Reproduction of the First Edition (1477).
- Pufendorf, Samuel von: De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo.** 2 vols. New York, 1927. [No. 10 of the series.] Price, \$4.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1682, with an Introduction by Walther Schücking, and List of Errata. 30a+xxii+167 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Gardner Moore, with translation (by Herbert F. Wright) of Introduction by Walther Schücking, and Index by Herbert F. Wright. 27a+xii+152 pages.
- Pufendorf, Samuel von: Elementorum jurisprudentiae universalis libri duo.** 2 vols. Oxford, 1931. [No. 15 of the series.] Price, 30 shillings in Great Britain, \$10.00 in United States.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1672, with an Introduction by Hans Wehberg, a List of Errata, and a portrait of Pufendorf. xxvi+xvi+377 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by William Abbott Oldfather, with a Translation (by Edwin H. Zeydel) of the Introduction by Hans Wehberg, and an Index. xxxiii+304 pages.
- Pufendorf, Samuel: De jure naturae et gentium.** 2 vols. Oxford, 1934. [No. 17 of the series.] Price, 63 shillings in Great Britain, \$10.00 in United States
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1688, with an Introduction by Walter Simons, a List of Errata, the text of the Quotations from Greek authors, and a portrait of Pufendorf. 66a+viii+1,002 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by C. H. and W. A. Oldfather, with a Translation of the Introduction, List of Classical Authors and Translations and Indexes. 64a+xii+1,465 pages.
- Rachel, Samuel: De jure naturae et gentium dissertationes.** Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 5 of the series.] Price, \$4.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1676, with portrait of Rachel, Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 16a+x+335 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited. 16a+iv+233 pages.
- Textor, Johann Wolfgang: Synopsis juris gentium.** Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 6 of the series.] Price, \$4.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1680), with portrait of Textor. Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 28a+vi+148+168 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited. 26a+v+349 pages.
- Vattel, E. de: Le droit des gens.** 3 vols. Washington, 1916. [No. 4 of the series.] Price, \$8.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of Books I and II of the First Edition (1758), with portrait of Vattel and Introduction by Albert de Lapradelle. lix+541 pages.
 - Vol. II. A Photographic Reproduction of Books III and IV of the First Edition (1758). xxiv+376 pages.
 - Vol. III. A Translation of the Text, by Charles G. Fenwick, with translation (by G. D. Gregory) of Introduction by Albert de Lapradelle. lxxxviii+398 pages.
- Victoria, Franciscus de: Relectiones: De Indis et De jure belli.** Edited by Ernest Nys. 1 vol. Washington, 1917. 500 pages. [No. 7 of the series.] Price, \$3.00.
 1. Introduction by Ernest Nys, and Translation of Same, by John Pawley Bate.
 2. A Translation of the Text, by John Pawley Bate.
 3. Revised Text, with Prefatory Remarks, List of Errata, and Index of Authors Cited, by Herbert F. Wright.
- A Photographic Reproduction of Simon's Edition (1696).
- Wolff, Christian von: Jus gentium methodo scientifica pertractatum.** 2 vols. Oxford, In press. [No. 13 of the series.] Price, 37 shillings in Great Britain, \$10.00 in United States.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1764, with an Introduction by Otfried Nippold, a List of Errata, and a portrait of Wolff. lvi+413 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by Joseph H. Drake, with a Translation (by Francis J. Hemelt) of the Introduction by Otfried Nippold, an Index, and a portrait of Wolff.
- Zouche, Richard: Juris et judicii feccialis, sive juris inter gentes, et quaestionum de eodem explicatio.** Edited by Sir T. Erskine Holland. 2 vols. Washington, 1911. [No. 1 of the series.] Price, \$4.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1650), with Introduction, List of Errata, and Table of Authors, by Sir T. Erskine Holland, together with portrait of Zouche. xvi+204 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by J. L. Brierly. xvii+186 pages.

Address orders to

THE CLARENDON PRESS
OXFORD, ENGLAND

or

THE OXFORD UNIVERSITY PRESS
114 FIFTH AVENUE, NEW YORK, N.Y.

Kansas City Public Library

Presented to the Library by
Carnegie Endowment
for Internat'l Peace

9-10-5m-P

UNIVERSAL
LIBRARY

132 328

UNIVERSAL
LIBRARY